

卐

કાતંક

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૧

પાટીદાર યુવક, આજે આપણે નવા વર્ષમાં પગલાં માંડીએ છીએ. આખું જગત નવે તેજો આજવાળાય છે, ત્યાં આપણે સોડ તાણીને સૂઈ રહી પાનવરી લાસા? પાટીદાર યુવક, આજે સુમંગળ પ્રવાતે લીડીને લીએ થા, આજે જાણે નાખ. માત્રીન ઇતિહાસમાંથી જૂલના જેવું બૂલી જા, મંધવો 'પુ' મંધવ; પાટીદારના દુર્યુષ્ણને જાણે નાખ, સદ્યુષ્ણને આપણે આપણે 'પાટીદાર' મટીને 'દિદુ' થવું છે, અન્તે 'દિદુ' મટી 'માનવી' થવું છે, સાગમાં સગિતા લાળી નાખ, તેમજ માનવમાનવ આપણે લાળી જવું છે. 'પાટીદાર' આજ સુધી નાતના દુર્યુષ્ણ ઉપર જે પ્રહાર કરે છે તે જોઈ પુગ હેતુએ. આપણે પાટીદાર નાતના સાંકડા કુંડમાં નથી ભગઈ રહેવું, સાતજાતના તે મર્ગપંથના કુંડ તોડી આપણે આપણું સૌન્દર્ય લેઈને ચિરાજ માનવસમાજના સાગને જઈ મળવું છે. 'પાટીદાર' નાતના દુર્યુષ્ણ ઉપર જે કઠોર પ્રહાર કરે છે, તે જોઈ શુભ હેતુએ. ભાઈએનો મગજે:

સુલભા. શુદ્ધ રાજત્વ સાતં પ્રિયવદિતઃ

અપિત્તમ્ ૨ ત્વમ્ ૨ નેતા ૨ હૃત્માઃ ॥

卐

卐

卐

વન્ત્રી: નરસિંહભાઈ દેવભાઈ પટેલ,

'પાટીદાર' મન્દિર. આણંદ

પ્રથિક સવાજમ : હેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિમ
છૂટક નકલના ત્રણ આના

समावेश

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
પ્રિય ભાઈબેન,	નરસિંહભાઈ પટેલ	૧
ભરતભૂગિ	કે. દ. મુન	૨
ભારતશાસ્ત્રવિદ્યાતા	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૫
આચાર્ય કૃપાસાનીની વાન	ભાઈ નટયરલાલ દવે	૬
પાપનું પ્રાપચિત્ત	„ ઇશ્વર પેટલીકર	૧૨
વાર્તા અને નિબંધ	„ ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ	૧૯
જાળદો, અને સિનેમા	„ પ્રે.	૨૩
સાસુનું સામ્રાજ્ય	„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૨૫
રેલગાડીના ડચામાં	„ મંગલભાઈ ઇશ્વરભાઈ „	૨૯
નવા વર્ષની શુભાશિષ	„ મંગલદાસ હીરાચંદ શાહ	૩૪
અંધપરિચય	„ પાટીદાર મંદિર	૩૬
પ્રસંગકથા	„	૪૧

લેખકોને

ઉધાડી આંખે: ફરનાર સૌ કાષ્ઠ જોઈ શકશે કે સમગ્ર સમાજની તેમજ પાટીદાર સમાજની શારીરિક, આર્થિક, તેમજ નૈતિક સ્થિતિ જાગડતી થાય છે. એ સ્થિતિ સુધારવા મત્વર ઉપાય યોજના ધટે. આથી લેખકોએ એ વિષે રચનાત્મક ઉપાયો ચર્ચા ધટે. એ ચર્ચા-વાર્તા દ્વારાયે થઈ શકે. વાર્તામાં સ્ત્રી-પુરુષના સ્નેહની વાતો આવવી જ જોઈએ એ માન્યતા સાચી નથી. એવી વિફલતાભરી વાર્તાઓ લખ્યે વાંચ્યે આપણી ઉન્નતિ નહિ થાય. પાટીદાર સમાજમાં હજીયે સ્ત્રીમતિ દુઃખી જ છે. એનોનાં દુઃખ એનોજ સમજે, માટે ભણેલીગણેલી અને નિચાર કરતી થએલી એનો પોતાની જાનિના દુઃખનિવારણ વિષેના ઉપાયોની ચર્ચા કરશે એવી આશા છે.

૨. બેનોતે, વિદ્યાર્થીઓને અને યુજ્જરાતી શાળાના શિક્ષકોને 'પાટીદાર વિનાશવાજમ' કે જોડે લદાજમે આપનાનાં ફરમાં કુરચણ તા. આગોદ્યા લાખ કવેરલાખ ચુલાજલાખ પટેલે પોતાની પુત્રીના લગ્નપ્રસંગે શ. ૨ કલકતાથી લાખ ગોરધનલાખ મથુરલાખ પટેલે શ. ૨ અને સોલજનાનાં જાળગદેવલાખ મથુરલાખ પટેલે બેર્નિયોથી વાર્ષિક નિયમ પ્રગણે શ. ૨ મોકલ્યા છે, તે ઉપકાર સંહિત સ્વીકાર્યું.

આજુદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં મોતીલાલ મયુરલાલ પટેલે 'છાપુ' અને
જીજ્ઞા નરસિંહલાલ પટેલે 'આજુદમાં પ્રકટ કયુ', તા. ૨૫:૧૦:૪૧.

આણંદમાં

દાંતને લગતા

દરેક જાતનું કામકાજ
સંપૂર્ણ સંતોષકારક તથા
વ્યાજબી કિંમતે મેળવવું
હોય તો મળો :

દાંતના ડૉક્ટર—

એસ. પી. પટેલ (આણંદવાળા)

સ્ટેશન રોડ, આર્યસમાજ સામે,

આણંદ.

વહેપારી ભાઈઓને

ઈન્કમેટેક્સના કાયદામાં મહત્વના ફેરફાર થયા છે, અને તેનો અમલ
તા. ૧:૪:૧૯૩૯થી શરૂ થયો છે.

આ સુધારેલા કાયદાનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર સરળ અને સમજી સકાય
તેવી ભાષામાં તૈયાર છે. ઈન્કમેટેક્સ બરતાર વેપારીને ઘણું જ ઉપયોગી છે.

રૂપર પાનના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧૧

બહારગામ માટે વી. પી. ખર્ચ વધારામાં.

મળવાનું ઠેકાણું :

મોદી અખાલાલ હીરાલાલ

ઈન્કમેટેક્સ પ્રેક્ટીશર

ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

અને ખેડા વર્તમાન ઓફિસ

લાલખાં બજાર, ખેડા.

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

ન વો વી એ

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખાયાં મળેલાં:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

WANTED

Applications are invited
from
influential and honest gentlemen
for the posts of
District organisers or special Agents
for
Industrial & Prudential
Assurance Company, Ltd.
Apply immediately to:—

The Gujarat Agency,

Chief Agents for:—

The Industrial & Prudential Assurance Co., Ltd.,
Bhadra, AHMEDABAD.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

શિક્ષણ તથા પૂર્ણ આફ્રિકાનાં ભાઈબેનો ચોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ ખાદી મંગાવો.

લખો:—

સંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂ. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફાગાંધી સક્રિય ફાળો.

આ જ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્પાદવાની ભલામણ :

કારણ કે : (૧) રાષ્ટ્ર દેશ વગતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર

ઘોળ છે. (૩) કુશળ અને બાહ્યોશ કાર્યરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડતોબ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્રાલેખ છે.

—:અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારમ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ, ધુળીઆ, સાંગલી, પંઢરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગૂજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકાનાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીઝન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરતજ લખો યા મળો:—

મેનેજર: ધી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠંત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત .

ક્ષુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥ ,

સં. ૧૯૮૮ }
વર્ષ ૧૯

આણંદ

{ કાર્તિક.
અંક ૧

પ્રિય સાઠબેન,

નવા વર્ષને શુભ પ્રભાતે આત્માનાં અને શરીરનાં સૌ બેનળન્ધુઓ સમેત આપ આત્માએ તે શરીરે કુશળ હશે. સારા વર્ષમાં એમજ હો! અહીં અમે સૌ કુશળ છીએ.

આપણે સૌ નવા વર્ષમાં 'સળ-રસ' ઝીલીએ: અસત્યમાંથી સત્યમાં, અન્ધકારમાંથી પ્રકાશમાં, મૃત્યુમાંથી અમૃતમાં, પરાધીનતામાંથી સ્વાધીનતામાં, દ્વેષમાંથી રનેહમાં, હિંસામાંથી અહિંસામાં, આસક્તિમાંથી અનાસક્તિમાં, વિશ્વેષમાંથી ઐક્યમાં, અદિતમાંથી દિતમાં, અશુભમાંથી શુભમાં: એકંદરે નરકમાંથી સ્વર્ગમાં પગલાં મારીએ, એ આપણી અભિલાષા હો!

પાટીદારસમાજના, અને તે દ્વારા માનવસમાજના, કલ્યાણ માટે કંઈક કંઈક પ્રવૃત્તિ કરીએ; એ ઉદ્દેશે આપના પ્રિય વિષય સંગઘે કંઈ ને કંઈ શુભ વિચાર આ વર્ષે આ માસિક માટે લખી મોકલવા આપને આમંત્રણ આપું છું.

ત્રેવસ વિના ત્રેવસ નિરર્થક છે, અનેક અંશે અનર્થક પણ છે, એમ જાણી ત્રેવસ તરફ દષ્ટિ રાખીને મેં ગયે વર્ષે કંઈ કંઈ લખ્યું હતું અને તેથી આપને માહું લાગવાનું કારણ પણ આપું હતું; પણ એ સૌ શુભ ભુદ્ધિએજ હતું, એમ માનીને ક્ષમા આપશો, એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

સર્વગિત્ર

‘પાટીદાર’ મંદિર, આણંદ.
નવવર્ષ, ૧૯૮૮

નરસિંહસાહ પટેલ,

તંત્રીનાં રોહડાન

ભરતભૂમિ

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે, (૨)
 અક્ષરસે બીના ઋષિવરની તે ૧અક્ષવેદી તે આજે?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આજે?

હા તેજ આર્યભૂમિ આજે, } (૨)
 તે અક્ષવેદી તે આજે.
 વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અંગિરા, વાગદેવ, વળી ભરદ્વાજના
 શુદ્ધ રસનાતન અક્ષતેજની જે ઝળહળે સદાજે,
 તે તેજ ભરતભૂમિ આજે.
 અક્ષરસે બીના ઋષિવરની તે ૧અક્ષવેદી તે આજે.
 તે અક્ષવેદી તે આજે.

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે, (૨)
 ઉવર્ચસ્વી યજ્ઞાનક્ષીન મુનિનું તે તપોવનજ તે આજે?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આજે?

હા તેજ પુણ્યભૂમિ આજે, } (૨)
 તે તપોવનજ તે આજે.
 વેદબ્યાસ, પતંજલિ, પાશુપતિ, કૃષ્ણદ, ગૌતમ, મર્ગ, જૈમિની,
 કપિલ, વાલ્મીકી, પરાશરમુનિ
 પ્રૌઢી ત્રાણી ન્યાં હજીયે હિતકૃદ્દ કષ્ટો નિત્ય પિવાયે,
 તે તેજ ભરતભૂમિ આજે.
 ઉવર્ચસ્વી યજ્ઞાનક્ષીન મુનિનું તે તપોવનજ તે આજે
 તે તપોવનજ તે આજે.

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે, (૨)
 સરસ્વતીની લાઘવી મળીતું તે ૫પુણ્યભવન તે આજે?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આજે?

હા તેજ ભગ્વભૂમિ આજે, } (૨)
 તે પુણ્યભવન તે આજે.

* —————
 ૧ પવિત્ર વેદિક યજ્ઞભૂમિ. ૨ સદાકાળ, સ્થાયી. ૩ (વિદ્યાના) તેજથી પ્રકાશતા.
 ૪ મનન—ચિંતનમાં તદાકાળ રહેતા. ૫ પવિત્ર ભુવન (લોક).

અલ્લનાદિની ગાળી, અરુંધતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી, મહાધૃતિ,
દમયંતી, દ્રૌપદી, સીતા સતી, કમલાવતી, તારા, દુર્ગાવતી,
આદિની ઉજળી કીર્તિ ગાઇ જ્યાં-કુળવધૂ કૃતાર્થ થાયે,

તે તેજ ભરતભૂમિ આજે.

સરસ્વતીની લાણ્હી સજીનું તે પુણ્યભવન તે આજે.

તે પુણ્યભવન તે આજે.

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે, (૨)

૨સતકીર્તિરસિક ઓવીરવર્ણનું તે વીરક્ષેત્ર તે આજે?

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે?

હા તેજ જતેજભૂમિ આજે, } (૨)
તે વીરક્ષેત્ર તે આજે.

ભાગવ, રાધન, જીષ્મ, જીમ ને દ્રોણ, કર્ણ, અભિમન્યુ, અર્જુન,
શકારિ વિક્રમ, સિદ્ધરાજ ને સમરસિંહ, ચઢ્યાશુ તાજ તે

પૃથુ, જયમલ, પ્રતાપ આદિને

નામે અમર ઉછળે ઉર જ્યાં આર્થ તથાં ઉત્સાહે,

તે તેજ ભરતભૂમિ આજે.

૨સતકીર્તિરસિક ઓવીરવર્ણનું તે વીરક્ષેત્ર તે આજે.

તે વીરક્ષેત્ર તે આજે.

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે, (૨)

અમર કવિવર મનૈસર્ગિક તે ધ્યસઃસત્ર તે આજે?

શું તેજ ભરતભૂમિ આજે?

હા તેજ દિગ્વિભૂમિ આજે, } (૨)
તે ધ્યસઃસત્ર તે આજે.

કાલિદાસ કવિરાજ મુકુટમણિ, દંડી, ખાણ, ભવભૂતિ, ભારવિ,
ભાસ, મેઠ, ચંદ્રક, જિલ્દણ, વળા શ્રી જયદેવ, શ્રીહર્ષ, માલકવિ,

૧ બહુ ધૈર્યવાળા. ૨ સારી કીર્તિના રસિયા. ૩ ઉત્તમ વીર. ૪ તેજસ્વી,

તેજદાર. ૫ સ્વભાવસિદ્ધ. ૬ ધ્યસનું સત્ર, કીર્તિવંશ.

જગન્નાથ, સુર-ચંદ્ર ચંદ્ર રવિ, પ્રેમી પ્રેમાનંદ આદિ કવિ
પરમ પ્રગાદી રસામૃતની જહો રઆકંઠ કેકાન્ત પાથે,

તે તેજ ભરતભૂમિ આ ઝો.

અમર કવિવરનું નૈસર્ગિક તે યશઃસત્ર તે આઝો.

તે યશઃસત્ર તે આઝો.

હા તેજ ભરતભૂમિ આઝો, (૨)

૪ભૂમંડળમંડન પંજનનંદન અમ આર્ષમાત તે આઝો,

હા તેજ ભરતભૂમિ આઝો.

તે તેજ ધન્યભૂમિ આઝો, } (૨)
અમ કમાન્ય માત તે આઝો.

ચરણ પગાલે જલધિ પ્રીતથી ધડકાટુ પૂજે પત્રપુષ્પથી,

લાલુ કરે ત્રયકાળ આરતિ, વાથે અમર સંગીર સુરીતથી,

૧૦ મુભગ ૧૧ સરિત ૧૨ શુભિ લલિત ૧૩ ભારપથી ૧૪ મૃદુ,

૧૫ મર્મર ૧૬ કલરવ-વિલાસથી,

સુજશ દિસે દિશ દિશ પ્રકાશતી,

પ્રેમતણા ૧૭ ઉપહાર અર્પી વળી જય જય જય જન ગાયે-ગાયે

જય જય જય જય જન ગાયે,

તે તેજ ભરતભૂમિ આઝો.

૪ભૂમંડળમંડન પંજનનંદન અમ આર્ષમાત તે આઝો.

તે આર્ષમાત અમ આઝો. ૧૮

કે. હ. ધ્રુવ

✽

૧ અનુક્રમે ચંદ્ર અને સૂર્ય સંસ્થા શૃંગારના અને વીરના ગાનારા સુરદાસ
અને વરદાસી ચંદ્ર કવિઓ. ૨ ગણા સુધી ૩ મનોહર. ૪ સારી પૃથ્વીના ભૂયણ રૂપ.
૫ પ્રભને આનંદ હપજવનારી તેમજ આ લોકમાં ઇન્દ્રના નંદનવન સરખી.
૬ માનનીય, પૂજ્ય. ૭ સમુદ્ર. ૮ સૂર્ય. ૯ વાયુ. ૧૦ રમણીય. ૧૧ નદીઓ.
૧૨ પવિત્ર. ૧૩ મધુર-સુકુમાર નૃત્ય. ૧૪ કોમળ. ૧૫ અનુકરણાત્મક 'મર્મર'
એવા ધ્વનિ જેમાં ભેડ છે તે. ૧૬ અન્યત્ર સૂરના આલાપથી. ૧૭ કેટ.
૧૮ જુઓ નીચેની કવિ:

જનની જન્મભૂમિદલ્લગાંદપિ ગરીબલી.

ભારતભાગ્યવિધાતા

જનગણમન-અધિનામક જય હે ભારત-ભાગ્યવિધાતા.
 પંજાબ સિંધુ સુજરાત મારાઠા દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગ
 વિંધ્ય હિમાચલ યમુના ગંગા ઉચ્છલ જલધિતરંગ
 તવ શુભ નામે જાગે, તવ શુભ આશીષ માગે,

ગાહે તવ જયગાથા.

જનગણ-મંગલદાયક જય હે, ભારતભાગ્યવિધાતા.
 જય હે, જય હે, જય હે, જય, જય જય, જય હે.
 અહરહ તવ આહવાન પ્રચારિત, શુનિ તવ ઉદાર વાણી
 હિંદુ બૌદ્ધ શિખ જૈન પારસિક મુસલમાન ખ્રીષ્ટાની
 પૂરવ પશ્ચિમ આસે તવ સિંહાસન પાશે,
 પ્રેમદાર હય ગાંધા.

જનગણ-ઐક્યવિધાયક જય હે ભારત-ભાગ્યવિધાતા.
 જય હે, જય હે, જય હે, જય, જય જય, જય હે.
 પતન-અબ્યુદય-અંધુર પંચા, યુગયુગ, ધાવિત યાત્રી,
 તુમિ ચિરસારથી, તવ રચયકે સુખારિત પથ દિનરાત્રિ.
 દારુણ વિપ્લવ માઝે તવ શંખજ્વળિ જાગે
 સંકટદુઃખત્રાતા.

જનગણ-પથપરિચાયક જય હે ભારત-ભાગ્યવિધાતા,
 જય હે, જય હે, જય હે, જય, જય જય, જય હે.
 ધોર તિમિરધન નિગિડ નિશાથે પીડિત મૂર્ચ્છિત દેશે
 જાગત છિલ તવ અવિચલ મંગલ નતનયને અનિમેષે
 દુઃસ્વપ્ને આતંકે રક્ષા કરિલે અંકે,
 રત્નેહમયી તુમિ માતા.

જનગણ-દુઃખત્રાયક જય હે ભારત-ભાગ્યવિધાતા,
 જય હે, જય હે, જય હે, જય, જય જય, જય હે.
 રાત્રિ પ્રભાતિલ હિંદિ રવિચ્છળિ પુવ ઉદયગિરિલાલે,
 ગાહે વિહંગમ પુણ્ય સમીરણ નવજીવનરસ ઢાલે
 તવ કરુણાન્નપુરાગે નિદ્રિત ભારત જાગે
 તવ ચરણે નાત માથા.

જય જય જય હે જય રાજેશ્વર ભારત-ભાગ્યવિધાતા,
 જય હે, જય હે, જય હે, જય, જય જય, જય હે.

—રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

આચાર્ય કૃપાલાનીની વાત

[તા. ૨૬:૯:૪૧ના રોજ આણંદમાં ચરોતર કેળવણી મંડળના યોજાનમાં ગાંધીચાકમાં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મહાસત્યાના મહામંત્રી આચાર્ય કૃપાલાનીજીએ આપેલા લાચણમાંથી]

નમિ. ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત ઉપાડેલી એ સમાચાર હિંદુસ્થાનમાં આવતા અને તેમાં થોડા માણસો રસ લેતા. સને ૧૯૧૪ના ડિસેમ્બરમાં તેઓ પોતાના દક્ષિણ આફ્રિકાના આશ્રમ સાથે હિંદુસ્થાન આવ્યા. તેમની સાથે તેમનો નાનો દેવીદાસ, રામદાસ, વગેરે દીકરાઓ હતા ને ત્યાંના ખીજા પણ સાથીઓ હતા. તેમને હિંદુસ્થાનમાં સૌથી પ્રથમ ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે શાન્તિનિકેતનમાં રહેવાને સારૂ આમંત્રણ આપેલું. તેઓ બધા શાન્તિનિકેતનમાં ઊતરેલા.

શાન્તિનિકેતન સાથે મારે પહેલાંનો સંબંધ હતો. જ્યારે જ્યારે હું ત્યાં જતો ત્યારે ત્યારે ગુરુદેવનો મહેમાન જનતો. આ વખતે મિ. ગાંધી ત્યાં ઊતરેલા. ત્યારે ટૂંકી રમઝો દરગિયાન હું પણ શાન્તિનિકેતન ગયો. મેં મિ. ગાંધી વિષે વાંચેલું અને એમને વિષે વધુ જોવા જાણવાની ઇચ્છા પણ હતી. આ વખતે હું ગુરુદેવનો મહેમાન ન જનતાં, મિ. ગાંધીના આશ્રમનો મહેમાન જાન્યો. મેં શું જોયું? એ તો વિચિત્ર માણસ હતો, અજાણ આદમી હતો. પોષાકમાં માથે કાઠિયાવાડી પાથેટો, અંગરખું, જાડું ધોતીઈ ને ઉધાડપગો એ માણસ, એ જગાનામાં વિચિત્ર ન લાગે તો શું? ખોરાકમાં ગરૂણી ખાતા ને સાથે ખીજો સૂકો ને લીલો મેવો પણ લેતા. એ બધું ખૂબ ખાતા, મૂઠીએ મૂઠીએ ખાતા! મને થાય કે એ આટલું બધું ખાય છે શી રીતે? જે દેશમાં સૂકો મેવો થાય છે ત્યાંનો હું વતની છું, પણ અમે તો જરા જટલો સૂકો મેવો ખાઈએ, આમ કંઈ મૂઠીએ મૂઠીએ ફાકા ન મારીએ! વાતચીત કરી તો એમની વિચિત્રતા વધારે લાગી.

તે વખતે હું કોલેજમાં પ્રેફેસર હતો. મારા રંગદંડ પણ એવાજ. બધું બદલાય છે, પણ પ્રેફેસરનો રંગદંડ હજી બદલાતો નથી. માથે સોલા હેટ હોય, જેમાં બે વરસની ગંદકી ભરી પડી હોય! આમ તો કેટલીય ગંદકી શરીર ઉપર ફેશનને નામે નવાવવામાં આવતી! મિ. ગાંધીમાં મોટી ચીજ મને સમગ્રદ તે એમની કાર્ય કરવાની intensity — એકાત્રતાપૂર્વક કાર્ય

✽—————

૧. તે વખતે એ મહાત્મા ન હતા.

પાર પાડવાની વૃત્તિ. એક કામ કરવાનું મનમાં લે એટલે કરી જ નાખે, એમાં પછી પીછેહઠ નહિ. એમની વાતચીત, પોષાક અને ખીજી રહેણીકરણી ઉપરથી ગમે એ એવા લાગ્યા, જે પોતાના સિદ્ધાન્તોને વળગી રહેતાં લોકો શું કહેશે કે કેવો ઉપહાસ કરશે, તેની લેશમાત્ર પણ ચિંતા ન કરે. ગમે એ જગરા revolutionary-બળવાખોર-લાગ્યા. જૂની રૂઢિ પ્રમાણે, ખાત્રાપીવાનું, ઓઢવાબેસવાનું જશરે માણસ કરે છે ત્યારે એ સ્વતંત્ર નથી લાગતો, પણ શુભામ જેવો લાગે છે. જ્યારે રૂઢિને, જૂના રિવાજોને એ કારે મૂકીને સિદ્ધાન્તને સારૂ જાન ફગા કરવાની હિંમતથી ચાલે ત્યારે લોકો કહે કે એનો એક રફૂ દીલો થયો છે! અને હા, એવા માણસોનો કાષ્ટ ને કાષ્ટ રફૂ દીલો હોય છે જ. આ દેશનો ઢંગ એવો વિચિત્ર હતો કે એને દોરનાર માણસ પણ આવો વિચિત્ર હોય એ જરૂરી લાગ્યું.

મને રાજકારણ ગમતું. એમાં હું દિલચસ્પી લેતો. તે વખતે મવાદ-પક્ષની સામે ઉદામપક્ષના બે ફાંટા હતા. પહેલો ફાંટો લો. મા. ટિળકના વિચારોને માન આપી પોતાની રીતિનીતિ ધડતો, જ્યારે બીજા પ્રકારમાં બંબ-ગોળાથી દેશની આઝાદી મેળવનારા હતા. હું બીજા પ્રકારનો કટ્ટર ઉદામવાદી વિચાર ધરાવનાર આદમી હતો. મને લાગ્યું કે ગારો ને મિ. ગાંધીનો મેળ નહિ ખાય. હું તો પાછો ફરવાનો હતો.

એમની પાસેથી સાંજેલું કે તેઓ ગુજરાતમાં એક આશ્રમ ચલાવનારા હતા, એટલે આશ્રમના નિયમોની એક નકલ મને મોકલવાને મેં એમને જણાવેલું. મને આશ્રમના નિયમોની નકલ મળી. એ પણ એટલી જ વિચિત્ર! એમાં રાજકારણ સારૂ કામ કરનારા ભેગા મળે, પણ અંદર તો ચોરી, અહિંસા, સ્વચ્છત્વ, વગેરેની વ્યાખ્યાઓ આપેલી. અને તે પણ કેવી? ચોરીની વ્યાખ્યા વિચિત્ર: 'તારે એક ખટનની જરૂર હોય ને બીજું રાખ્યું હોય તો એ ચોરી કહેવાય,' એટલે હું તો ફટલા ગણો ચોર કહેવાઉં! મારી પાસે ખટન જોઈએ તે કરતાં ક્યાંય વધારે હતાં! અહિંસાનું પણ એવું. સ્વચ્છત્વમાં તો હદ જ વાળેલી! યરજીલાં સ્ત્રી-પુરુષ પતિપત્ની તરીકે ન રહે, પણ બાઇબેન તરીકે રહે! જોકે હું યરજીલાં ન હતો, છતાં પણ મને તો એ ખટકયું કે એવી વાત ન બની શકે. આ બધું વાંચીને મેં તો નક્કી કર્યું કે આ આદમી પાગલ છે. એમનાં મોકલેલા નિયમોને મેં તો કચરાની ટોપલીમાં નાખી દીધા, એટલે એ જાજુની નીરાંત યજ.

હું એમની વાત શ્રુતવા લાગ્યો, પણ એ મને શાના શૂલે? મારે મુંજાઈ

જવાનું થતું ત્યારે એ કાંઈક વાર મળતા, ખજાર અંતર પૂછતા તે જૂનો સંબંધ તાજો કરી લેતા.

*

*

*

*

હું ગિહારમાં મુઝફ્ફરપુર કોલેજમાં પ્રોફેસર હતો. એક રાત્રે ફરતો ફરતો ઘેર આવ્યો ત્યારે નવ વાગ્યાને શુભારે મારા હાથમાં તાર મૂકવામાં આવ્યો. તાર પટણાથી મિ. ગાંધીએ કરેલો કે અમે તેજ રાત્રે એ વાગ્યે મુઝફ્ફરપુર આવીએ છીએ અને તમારે અમને લેવા સ્ટેશને આવવું! પટણાથી મુઝફ્ફરપુર દિવસના કેટલીય ગાડીઓ આવજા કરે છે, છતાંયે એમને આ મધરાત પછીનીજ ગાડી કેમ વ્યાજબી લાગી? એક સફળદાયક તરીકે આમ મધરાતે આવે એ મને જરા કઠ્યું. પણ ઉપાય શો? તે વખતે એ આગળ પડતા માણસ તો હતાજ. હવે એમનું સ્વાગત શી રીતે કરવું? ફૂલ લાવવાં ને દાર ખનાવવા પણ શી રીતે અને સ્વાગત કરવા કેને સાથે લેઈ જવા? મૂંઝવણ તો હતીજ, પણ રસ્તો કાઢવો રહ્યો. હું હોસ્ટેલનો મુખિયેટુંડ હતો, આળાસેક છાત્રો હતા. એમને ખોલાવ્યા. આવનાર અતિથિ વિષે એ કંઈ નહિ જેવું જાણતા હશે. મિ. ગાંધી કાણ તે એ જમાનામાં કાણ જાણે? એમાં કેટલાક મૈથિલી પ્લાહણ્યના દીકરાઓ હતા, એમણે તો આગતિ ઉતારવાની વાત કરી. આમ તેમ જગીયામાંથી ફૂલ વીણી લાવ્યા ને માળાઓ ગૂંથી. પણ કહે કે નાળિયેર નોઈએ, રાત્રે કેની દુકાન ઉઘાડી હોય! ત્યાં નાળિયેરીનાં ઝાડ ખરાં, પણ ચઢે કાણ? હું આમ તો એકવડીઆ કાઠાનો છું, પણ એવાં ધીંગાણાં મેં કરેલાં, એટલે એ બીકું મેં ઝડપ્યું ને ચઢી ગયો. પછી તો એક શું, પચાસ નાળિયેરનો ઢગ વાળી દીધો! અમે મધરાતે સ્ટેશન ઉપર ગયા. ગાડી આવી. મિ. ગાંધીની શોધમાં નીકળ્યા, પણ ન જડ્યા. અમારે મન, એ ઍરિસ્ટર એટલે પહેલા કે બીજા વર્ગમાં આવવા નોઈએ, પણ એ તો ત્રીજા વર્ગમાં આવેલા ને ઊતરીને લાંબુએ ઊભા રહેલા. અમારી શોધખોળ નફામી મછ, ત્યાં અમારામાંના એક વિદ્યાર્થીએ આવીને એમની લાજ આપી. જનેલું એવું કે એ પણ મારી રાહ જોતા હતા. આમ તો અગ્રણ્ય માણસ. સાથે એક ગામડાના રહીશ શુક્લરામ હતા. એમણે ખાધે ગિઓ લીધેલો ને હાથમાં કાળાંઆંની પોટલી પકડેલી. મિ. ગાંધીએ જોયું કે 'પ્લેટફોર્મ' ઉપર ગરબડ છે અને ઊકરાઓ દ્રાધને શોધે છે, એટલે પૂછ્યું કે: "આ શી ધમાલ છે?" પેલા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું કે: "પ્રો. કૃપાલાની મિ. ગાંધીનું સ્વાગત કરવા આવ્યા છે, પણ આવનાર મહેમાન જડતા નથી!" એટલે મિ. ગાંધીએ કહ્યું કે "કૃપાલાનીને ખોલાવો, હુંજ ગાંધી." વિદ્યાર્થી

પણ એ વિચિત્ર માણસને જોઈને આવો બન્યો! આવા માણસનું સ્વાગત કરવા, આટલી મોડી રાતે આટલી બધી ધમાકા કરેલી? અમે મળ્યો. બહાર એમને ગાડીમાં બેસાડી, ઘોડો છોડીને વિદ્યાર્થીઓ જેમની ઉતારે લાવ્યા. એમણે જરા સત્યાગ્રહની ધમાકા આપી, પણ જેમ તેમ ગાડું ગળાડાવ્યું. શોરબહાર કરતા ઉતારે પહોંચતાં શહેરના લોકને પણ જગાડ્યા જ.

ન્યારે એ પટણ્ણથી આવ્યા ત્યારે એમના લંડનના મિત્ર ઝેરિસ્ટર મઝરલ હાથે એમને સારૂ પહેલા વર્ગની ટિકિટ કરાવી આપેલી! પણ એ શાના વાપરે? આજે એના ઝેરિસ્ટરે પણ નથી ને એવી કમાણી પણ રહી નથી!

*

*

*

હું સરકારી તોફારી કરતો, એટલે મારી સ્થિતિ એ બરાબર બચ્ચતા હતા. મને તાર કરીને ખમર આપેલી, પણ જણાવેલું નહિ કે શા કામને સારૂ તે આવે છે. એ તો નીલવરના (ગળીના જર્ગીનદારના) જુલમની તપાસ કરવા આવતા હતા. એમને ગળીનો કાષ ધોવો હતો. મને પૂછ્યું કે 'તમે કંઈ એ જુલમ વિષે જાણો છો?' મેં કંઈક સાંભળેલું ખરૂં, પણ જોએલું નહિ. પ્રોફેસરગીરી કરેલી, બાપણ મારેલાં, પણ નજરેનજર જોવાની કુરસદ જ નહિ ને મન પણ નહિ. ખીભ વડોલોને પૂછ્યું, તો એ પણ મારા જવાબ! પરંતુ એ કંઈ હતાશ યાવ એમ ન હતો. એમને તો જાતે તપાસ કરવી હતી. ત્યાંનાં ગામડાંનાં માણસોએ એમના આવ્યાના સમાચાર જાણ્યા અને તે એમનાં દુઃખનો છલાંગ કરવા આવે છે એ જાણ્યું. એટલે ગામડાનું માણસ કપડા-મકોડાની માફક ઉભરાવા લાગ્યું. આજદિન સુધી એમના જુલમોનો ખરો ઉપાય કરનાર કોઈ ન હતો અને એવો આદમી આજ આવ્યો એટલે, એ બધા હર્ષધેલા બન્યા હતા. મિ. ગાંધીનાં દર્શન કરવા દોળેટોળાં ઉભરાવા લાગ્યાં! ત્યારથી એમનાં 'દર્શન' ચરૂ થયાં.

ખીજ જાજુ પેલા નીલવરો ગભરાયા. એમને આ વિચિત્ર માણસ પાલવે નહિ. એમણે સરકારી અમલદારોનો સથવારો જોડ્યો. મિ. ગાંધીને ૨૪ કલાકમાં જગ્યા છોડવાનો હુકમ મળ્યો. મને તો એમણે કહેલું કે ત્યાંનું કામ તરત જ પતાવીને ગુજરાત જવું છે ને ત્યાં કરવાનાં કંઈ કંઈ કામો મને મળ્યાવેલાં. અને એટલામાં પાછા ફરવાનો આ હુકમ મળ્યો! હવે શું કરે છે એ જોવાનું. એ માણસે તો સાંભળાવ્યું કે "હું પાછો નથી જવાનો. ગામડીઆઓનાં દુઃખનો તપાસ કરી અને તેમના ઉપર યતા જુલમ બંધ કરાવીને જ જવાનો છું. સરકારને ચોખ્ખા લાગે તે પગલાં લે." એમને પકડ્યા, કેસ ચાલ્યો, જેલમાં

પૂર્વા. પણ એવા અજ્ઞ તે પાગલ આદમીને સંઘરી કાણ શકે? ગવર્નર અને વાઇસરોય ખળભળ્યા. એમને તરત જ છોડી મૂક્યા! જસ, ત્યાં તો બિહારમાં વાએ વાત ઊડી, આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો. સરકારનું નાક ધસાયું, એની આગર ગઇ તે મિ. ગાંધીની આગર તો અનેક ગણી વધી ગઇ. મને આ પ્રસંગે આ વિચિત્ર માણસને સમજવાની તક મળી. એમને ગુજરાત પાછા જવું હતું. 'કામના ગંજ' પડ્યા હતા, પણ પોતાના દેશમાંધવોનાં દુઃખને માટે એ બધું જ નહોતું કરી, એનો નિકાલ લાવવા ગમે તે સંકટ વહોરવા એ તૈયાર થઇ ગયા. એ જેવી તેવી વાત ન હોય. મને એ પાગલનો રંગ લાગવા માંડ્યો.

* * *

હું સરકારી કોલેજમાં ગોકર હતો. મેં મિ. ગાંધીને સંઘર્ષી, તેથી ઈળવણી-ખાતાના મનમાં કંઈક ધીજી જઈ ગઈ આવી હશે. મારે એ નોકરી છોડવી પડી. ત્યાં પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ એમને બોલાવ્યા, પૂછ્યું કે “તમારા સાથીઓ કાણ છે એ તમે જાણો છો?” મિ. ગાંધીએ રાજેન્દ્રગાણુ, વ્રજકિશોરગાણુ, વગેરેનાં નામ જણાવ્યાં અને કહ્યું કે જધા સદ્ગૃહસ્થ છે. પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કહે: “એ જધા તો હીક, પણ પેલો કૃપાલાની છે, એ તો મોટો બંડખોર આદમી છે અને તેમાં એની નોકરી ગઇ, એટલે સરકારો ઓફીસરો ઉપર ગુસ્સે થયો હશે અને ગમે ત્યાં ગમે તે કરી બેસશે, એની તગને ખગર છે?” મિ. ગાંધીએ તરત જણાવ્યું કે: “એ સાચો સદ્ગૃહસ્થ છે, એવું એ ન કરે. તમારી બીતિ ખોટી છે. એ એવું ગાની લે એવો નથી. તમે બીંત મૂલ્યા છે.” એમનું સમાધાન થયું કે નહિ તે તો એ જાણે, પણ મિ. ગાંધીએ મારી વકીલાત કરી લીધી.

મેં એમની સાથે કલાકો ને કલાકો હિંસા-અહિંસાની ચર્ચાઓ કરી છે. અમે જાને એકે એક જાજતમાં સુધગેને વિચારોમાં સરૂખા થયા. તે વખતે એ માનતા કે બ્રિટિશ રાજ્યનો સરવાળો હિંદો સુખ આપશે; એ એમની ભૂલ સુધરી લાગે છે અને એમણે પોતાની કવિની ભાષામાં કહ્યું છે કે British Government is satanic Government. હું પણ અહિંસામાં માનતો ન હતો તે સમયે અને જો કિસ્સાઓમાં, મજૂરોમાં, ગરીબોમાં કામ કરવું હોય, જનતામાં જવું હોય, તો અહિંસાજી કામ આવશે, બીજું કંઈ નહિ. અહિંસા એ મારો શુદ્ધ નીતિ જતી છે.

* * *

હું તો મિ. ગાંધીની સાથે કામ કરવા લાગ્યો. મારે કામ પણ જોઈવું હતું. પણ મારા વિદ્યાર્થીઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. મારો અને મિ. ગાંધીનો મેળ કેમ મળ્યો

એજ એગની બુદ્ધિમાં ન બિનરે! મને પૂછવાં લાગ્યા કે તમારા અને એમનાં તર્કશાસ્ત્રમાં (ideologyમાં) મેં જ ક્યાં? મેં કહ્યું કે: “તર્કશાસ્ત્રનો સત્તાવ નથી. એ તો નકામી માથાકૂટ અને નવરાજોનું કામ છે. અહીં તો કામ કરવાની વાત છે. જેમ જેમ કામ કરતા જઈએ એમ એમ બધી વાતોનાં વાદળ વિખેરાતાં જાય, અને કામમાં એકચિત્ત થઈએ એટલે બધો વાદવિવાદ મટી જાય. એ ખરું કે એ આદમીની વાતમાં મને વિશ્વાસ નથી, હું અહિંસામાં માનતો નથી. અંગ્રેજો અહીં રહે અને આપણું બધું ધામ એ વાત જ મારે મળે બિતરતી નથી. એમને તો મને તે ઉપાયે—અહિંસાથી કે હિંસાથી—કાઢવા જોઈએ. એક વખત જરાજર હાથ જતાવાને કાઢીએ તો ફરીથી બીજી જગ્યાએ આવું કરવાની જોઈ જીલ્લી જાય ને સમજતા થઈ જાય કે બીજાના મુલકમાં મને તેવાં કામ કરીને વસવું એ કેટલું ભારે છે. અને એટલું જ નહિ, પણ આપણો દેશ એમના કરતાં આઠ ગણો મોટો, એટલે એમના દેશ ઉપર આપણે આઠ ગણો સમય રાખ્ય કરવું ને આપણા દેશને સારૂ બધા કાયદા ઉકાવવા. એ તો અમને કાયદો કરનાર જ નથી, આ મારી માન્યતા છે; કારણ કે પ્રોટી ભાવનાવાળા માણસો કોઈનું બધું કરી રાકતા જ નથી. આગ મારું માનવું ને એ મહાશયનું બીજું માનવું! છતાં પણ એક વાતે મને એ આદમીમાં વિશ્વાસ કરતો કરી મૂક્યો છે કે તે ગરીબોના દુઃખ સારૂ બિલો થઈ ગયો અને જાન ફોગા થઈ જાય એની પરવા ન કરી. એ effective working—અસરકારક કામગીરી—કરવાવાળો, પવિત્ર ને પ્રાગાણિક આદમી છે. એ કદાચ બેવકુફ દશે, કમચક્કલ દશે અને મેટ્રિક થયા વગર બેરિસ્ટર બની બેઠેલ છે. એટલે એને આપણા અને બીજા દેશના ઇતિહાસનું અને અર્થશાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ હોય. એ જાણે ઠીક, પણ દેશને સારૂ જાન દેનાર એ આદમી છે, મારે એની સાથે જવું એ જ સારું ને હિતાવહ છે.”

આગ હું એ પાગલ આદમી—ગાંધી—ના હાથ નીચે કામ કરવા લાગ્યો.

નરવરસાલ દવે

પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત

[સ્વતંત્ર છતાં ગયા અંકના 'પિંડનો દેનાર'ના અનુસંધાન તરીકે — લેખક]

પત્નીના અવસાન પછી મોહન દકર, જ્યોરે ખાવાપાણીથી પરવાર્યા બાદ નાના નથુને પાડોશી બાઇને સંભાળવાની ભલામણ કરી, ખભે કાપડની ગાંસડી બેરવી, લાકડાનો ગજ લાકડીની જોગ હાથમાં પકડી આનુષાંગિકતા ગામડાંમાં ફેરી કરવા નીકળી પડે. સાંજે ઘેર આવી નથુને ગામડેથી આવેલાં ફેરી, બોર, રાયણ કે કોઠાં આપી એ ખુશ કરે. નથુ એ મહા અમૂલ્ય વસ્તુઓનું પોતાના બાળગોઠિયા આગળ પ્રદર્શન કરવા ક્ષણિયામાં જતો રહેતો અને મોહન ચૂલા આગળ પેસતો.

ત્રણેક વર્ષના આ એકધારા જીવન પછી એમાં પલટો આવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. ફરતાં ગામડાંઓનાં ઘર ઘરે એ ભોગિયો યજ્ઞ ગયો હતો એટલે ત્યાંનાં સ્ત્રીપુરુષો એના જીવન વિષેના પ્રશ્નો પૂછતાં.

લૂગડાંની ગાંસડી છોડી થેપાડાને બોલે જતાવતાં એણે કહ્યું: “ત્રણ રૂપિયામાં એક પાંચ જોઈ નહિ.”

“મોહન દકર, તમે તો જાણ જ મોંઘા.” લેવાના વિચારવાળે કહ્યું.

“સસ્તે વેચે તો બેઠું કર્યા જોડલા રૂપિયા ક્યારે ભેગા કરી રહે?” બીજાએ મશકરીમાં હસતાં હસતાં કહ્યું.

મોહન દકરે પોતાની સ્થિતિ કહી: “આ વેપારમાં તો બેઠું કરી રહ્યા! અગારામાં તો એ હજારથી જોઈ વાત નહિ.”

જીભ ધારી સતેષ જતાઓ: “એટલી જોઈ ઉંપાધિ! છોકરા તો સારા છે ને?”

“એ તો તમારા પુણ્યપ્રતાપે હેમખેમ છે.”

જાગે પૂછ્યું: “નાનું છોકરું ભડું આજો દહાડો એકલું રહે છે?”

“જોની મા મરી ગઈ ત્યારે સર સરમાં તો જરા પજવતો. પણ હવે પાડોશી બાઇ સાથે દુગા ગયો છે.”

જીભ ધારી હુક્કાની નેહને વળ દેતાં કહ્યું: “તમે ખાનાર તો હળીમળીતે બેજ ને? તેમાં ટાઢનડકામાં મણુ બોળે લેઈ શીદ ફરો છો?”

“પણ એટલું પેદા તો કરવું પડે ને?”

જીભ: “એટલું તો તમે અગારા ધારી પાડિયામાં મીઠામરચાની દુકાન કરો તોય પેદા કરો. ટાંટિયાતોડ મટે ને છોકરા મોં આગળ રહે.”

ભગો : “આ મારું કાઢિયું ઘર ખાલીજ પડ્યું છે. રહેવા જવા માટે શોધવા જવાનુંય ક્યાં છે?”

અને ખીજેજ મહિને મોહન હક્કર નાના નયુને લેઇ જોગીપુરા રહેવા આવ્યો.

*

*

*

મોહન હક્કર હજુ સવારમાં જોડી ચૂલા આગળ નાહવાનું પાણી મૂકવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યાં છગો આવી બોલ્યો : “કાકા, જરા આ-ખાંડ આપો ને?”

સાંડીઓ સળગાવવા હાથમાં લીધેલી દિવાસળી પાછી મૂકી, રસોડું અને દુકાન જુદી પાડવાને વચ્ચે જિભા કરેલા ટાટામાંથી ગદાર નીકળી એ બોલ્યો : “કેટલી જોષએ છે?”

“એક વાર જોખો તો જરા, ગાવટો કેટલો ચાપ છે?” એમ કહી કાળિયાને છેડે બાંધી આણેલો ગાવટો જો ત્રાજવામાં નાખ્યો.

હક્કરે ખીજી જાનુ આરશેરી મૂકી ત્રાજવું વિચકવા દાંડી વિચકી; પણ ગાવટાનું પાસું હજુ ભોંયેથી જિપડ્યુંય નહોતું, ત્યાં તો એણે દાંડી નીચે મૂકતાં કહ્યું : “આર પૈસાનો.”

છગો : “કાકા! કેટલું જધું નગતું હતું?”

હક્કર : “નગતું ના નમતું જધું અમારું મન સમજે છે. ગાવટાનો લાપ તો સાવ બેસી ગયો છે. આ તો દુકાન લેઇને બેઠા, એટલે ધરાકતે પાછું ના કઢાય. જ ને તારું મન દુખાતું હશે તો બે ખીડીઓ આપીશ.”

દુધ રેડી પાછી વળતી ધનીએ કહ્યું : “કાકા, બે પૈસાનો ગોળ, પૈસાની આ ને પૈસાની મારી માં સાડું છીંકણી આલો.”

શકો રાવણિયો : “આનાનાજ કાદરા થયા? બે પૈસાની આ-ખાંડ, પૈસાની તમાકુ અને એક પૈસો રાકડો આલો.”

“અથવા પૈસો શું કરવો છે? કશું લેઇ જ ને.”

“આ પેલી રેવા ના રહી મોટી શાલુકાર! કાલે એક પૈસો દૂધનો જાકી મેલ્યો, એમાં કશું કે કાલ જાકી મૂકીશ તો દૂધ નહિ આવું.”

હક્કર સવારની આ-ખાંડની ધરાકીમાંથી સહેજ નવરા પડી નાહીધોઇને ચૂલા ઉપર દાળ કે ખીચડીનું આધેણું મૂકવાની તૈયારીમાં પડે એટલે જપોરની ધરાકી જામે.

મેના વાધરણ એના છંદણાં છૂદેલા મોંને જળી ગએલા સાક્ષામાં લાજ વડે જોહું જોહું છુપાવતી, ઉગરાના પગથિયા આગળ આવી, અધીં અવળી ફરી બોલી : “મોટા, ગાવટો આલો ને.”

હક્કર એકદમ જરાડી ઉઠ્યા : “કહીં મૂઝો છે એ નાચિયો? મા’જો તે દહાડે કલ્લખ્ખો મૂકી ગયો તે હવે મોં દેખાડશે! એ મહિના વાટ જોઈ છેવટે મારે વેચી ખાવી પડી. સોનીએ કહ્યું કે નર્પી રૂપાની છે, કહો તો એ રૂપિયા આપું. વ્યાજ તો વ્યાજ પણ મૂડીમાંય એક રૂપિયો જોડો આવ્યો!”

મેના મોં જરા અધું દેખાય તેમ ફરીને બોલી : “પહેર સાલ કેશુર. સોનીને ત્યાંથી પાંચ રૂપિયે મારો અતુરિયો ધાવણો થયો ત્યારે બચાવો હતી.”

હક્કર : “સોની તો સગો બેનનેય ના મૂકે, ત્યાં તમારી વરણને છેતર્યા વગર રહે? નયું રૂપું હતું. એ તો એક વખત વવાયા કે વટલાયા, પણ પછી એમ કામ ન નીકળે, હાં કે?”

મેના સમાધાન કરતી બોલી : “વાડીમાં બીંડા, દૂધી થશે એટલે આપી જઈશ. લો, હવે ચાર-ચોર ખાવટો આવો.”

“આઠ પૈસા થશે, પછી કહેશે કહ્યું નહોતું. લડાઈમાં ભાવ કંઈ ચઢી ગયા છે!”

ખપોર નમ્યા કેડે હક્કર મહાની બેઠક ઉપર આડા પડ્યા પડ્યા એકાં ખાતા હતા તે કાલકા આવ્યો : “કાકા! એક કામ કાઢો ને.”

મીંચેલી આંખો પૂરી ઉઘાડ્યા વગર હક્કરે કહ્યું : “કાલકા, કહેનાર કહી રહ્યો? તમારી વરણ ગરજ હોય ત્યારે પાણી પાણી કરી નાખે અને કામ પત્યા પછી ચર્મ રહ્યું!”

“પણ કાકા! હું કેઈ દહાડે આડું બોલ્યો છું? પહેર સાલ એ તો બેંસ મરી ગઈ એટલે કાંધું ના ભરી શક્યો. આ ફરી બેંસ કાંધે જ આણી છે, અને એ રહેશે તો પહેલું તમારું.”

જરા બેઠક ઉપર ટટાર થઈ પાસે પડેલા ડગામાંથી બીડી લેઈ કાલકા તરફ ફેંકતાં એ બોલ્યો : “આ તો તને. નહિ તો ગમે તે આવે, પણ નાજ કહી દેઉં. શું કામ છે?”

“આ નાની છોડી ચીમણીને ભાણીએ ધાવણો છે. જમાઈ તેડવા આવ્યો છે, એટલે જોને એક થેપાડું જોઢાડવું પડશે. ભાણિયાને ટોપી ને હજુરિયો જોઢાડવો પડશે અને છોડીતેય આઠ દસ ચાના આપવા પડશે.”

હક્કર : “થેપાડું તો મોટા પનાનું આપણી દુકાનમાં છે. પણ પહેલેથી ચોક્કસી વાતે કરતી તે સારી. આ સરાઈ જાય છે. દિવાળીએ રૂપિયા આપીશ તો ત્રણના ચાર લેઈશ. વળતી વહેલું મોડું થાય તો વ્યાજ જુદું!”

એ ગયો ત્યાં સુધીમાં એ પાંચ જણ કંઈ વિચાર કરીને આવતા હોય

તમ દુકાન ઉપર ચઢ્યા. ઠક્કરે મુખ્ય પુરખને આવકાર આપતાં કહ્યું :
“આવો જોડાજી!”

જારે તે બત્રોસેય ઘડી હુક્કાને પોતાની સાથે રાખતા જોડાજી નીચે બેસતાં બેસતાં બે દગ જેવી બોલ્યા : “આ રાગો ક્યારનોય બેતરમાં આવી વળાચો છે કે કાકા, તમારા વગર કંઈ ઠેકાણું નહિ પડે. આપણે એવી શી આગર બગાડીએ કે આપણને કાઈ ના કહે? એના બાપાને આજ આઠ દહાડા થયા તોય કંઈ ઠેકાણું નથી. મેં પૂછ્યું ત્યારે રડી દીધું. મરદ થઇને રડતા હોઈયું? આપણે જીવતા છીએ તો કાલે લાત મારીને દેવું વાળી દેઈયું, પણ એમ બાપને કુતરાં બિલાડાં પેટે બેવી નંખાય?”

ઠક્કરે ગડાકુ તમાકુ ચાગડાની ડબીમાંથી કાઢી તેને આપતાં કહ્યું : “એમાં તો બળી ગયું હશે. લો નવી તમાકુ બારો.”

નાનું છોકરું ધાવચીને ચૂસી જેમ સતોષ માને તેમ જોડાજી હુક્કાની નેહ ચૂસવામાં આનંદ માનતા. એમના અશ્રીણી મગજને, તમાકુ અંદર જવું છે કે મરી ગયું છે, તેની દરકાર ન હતી. એટલે ધુમાડા વગરની નેહ ચૂસતાં એમણે કહ્યું : “એ તો હવે બારાશે. પહેલું જે કરવા આવ્યા છીએ એ જ કરી નાખો ને.”

બેડાં બેડાં વધેલા મોટા પેટ ઉપરથી ઢીલું પડી ગયેલું ધોતિયું બેસતાં ઠક્કર બોલ્યા : “એ તો તમે ક્યાં નથી જાયતા? લોકાની દાનત બગડી ત્યારથી આપણે ઉધારનો ધધોજ બંધ કર્યો છે. પણ તમે વચ્ચે રહેતા હો તો મારી ક્યાં ના છે?”

નવી મૂકેલી તમાકુમાંથી જરાજરા ધુમાડો નહિ નીકળ્યાથી ઉપરાજાપરી દૂક-દૂક કરતા જોડાજી બોલ્યા : “હું તો વચ્ચે છું જ, પણ એનેય ચીવટ રહે માટે એનું ઘર લખી લો ને, એટલે તમનેય ઉત્તરો નહિ.”

જમીન તો બાપે જીવતાં મૂકી છોકરા પરણાવ્યા હતા એટલે રાગો બાકી રહેલું જાપર મૂકી નવરો થઇ ગયો.

ઉનાળાનાં સગથી હજુ ઠક્કર પરચાર્યા ન હોય ત્યાં સુધીમાં તો ખેડૂનોતી જરૂરિયાત પ્રમાણે એમણે ગિયાલું તૈયાર કરી રાખ્યું જ હોય. અને બિયાવાના તો જમણા, એ ધર્મકાનુન ખેડૂતોને ક્યાં અજાણ્યો છે?

અને માગતામાં આણેલો બળદ કાંઈ ગરબડિતે પચીસને બદલે આળીશમાં ચોંટાડતાં ઉપરથી ઉપકાર ચઢાવે તે જુદો!

આમ જારેય માસ એકધારો ધીકતો વેપાર કરતો મોહન ઠક્કર વીસ

વરસની દુકાનમાં નથુ માટે કેટલું મૂકી ગયો તેની ખબર છે ?

એમના મૂળ વતન અદેસરમાં માટીનું ઓરડું હતું એ જગ્યાએ ત્રણ હજારની હવેલી ઉભી છે. નથુને પરણ્યા પાછળ કન્યાના બાપને પંદરસો આપ્યા, પાંચસોની જગ્યાએ ધડાવી અને આખા પાડિયાને જમાવ્યું તે જુદું ! અહીં દુકાનવાળું ઘર વેચાણ કર્યા ઉપરાંત ત્રણ પીટ્ટેરી ઘરનાં ગીરોળત કપાટમાં પક્યાં છે. પંદર વીધાં ખાતાની અને દસ વીધાં ગીરોળોની જમીનનું મહેસૂલ એમને નામે ભરાય છે. ત્રણ ભેંસો અને પાંચ વાછરડાં લોકોને ખીસે ભાગે બંધાવ્યાં છે, એ જુદાં. હજાર દોઢ હજારનું લહેણું ગણાવવાનું રહ્યું તે વધારામાં. અને એ બધું વીસ વરસની મીઠામરચાની હાટડીમાંથી !

*

*

*

લોકો અંદર અંદર તો વાતો કરતા જ : “આજ મોહન ઠક્કર મોટા શેઠ રાષ્ટ્ર બેઠો છે, ફેરી કરતો હતો એ બૂલી ગયો.”

“એને રહેવાને ઘર તો મેં જ આપેલું.”

“ત્યારે જ તમારું ઘર પડાવી લીધું ને !”

“આખા પાડિયાને ચૂસી ખાધું એણે તો.”

“ચૂસી ખાધા ત્રગર પેલું અદેસરનું ઘર ને આ જગોનું થઈ હશે ?”

“એ તો આપણામાં સંપ નથી, નહિ તો કાલે ગામ મૂકીને નાશી જાય.”

મોહન ઠક્કરેય આ વાતથી અગમણ ન હતો, એટલે જ એણે છોકરાની વહુને અદેસરમાં રાખી બીજે ત્રીજે જવા આવવાનું રાખ્યું હતું. એટલે એના ગયા પછી નથુય અકવાડિયે એ ચાર દહાડા અદેસરમાં જ રહેતો. ધણી વખત તો બપોરે જમી સાંજે પાછો જતો રહેતો, પણ એક રાત્રે લગભગ દશેક વાગ્યા હશે અને એ દુકાનનું બારણું વાસી અંદર સૂઈ રહ્યો હતો ત્યારે એ પાંચ જણ હિંકેરાઈને મોટેથી વાત કરતા સંભળાયા :

“એ ટુંકો એના મનમાં સમજે શું ? મારા જેવો હોય તો વાઢી જ નાખે.”

“એ બકાલું આપણી બેનદીકરીની આગર લેઈ જાય ?”

“કરી નાખો એ કકડા. મૂંઝાં પાંચ વરસ જઈ અવાશે તો !”

“પાંચ વરસ શું ? ફાંસી કાલ થતી હોય તો આજ થાય, પણ એને જીવતો જવા દેઈ તો બે બાપનો હોઈ.”

ખાટલાની અંદર ફફડતો નથુ મનમાં વિચાર તો હતો કે આજની રાત જતી રહે તો કાલ તો એમને બાપ છું.”

મધુ પણ એમ જ, રાત્રે મોઝા સુધી થએલી ખૂંચોમાંથી કાઢ પરિણામનો

પ્રસવ થયો જ નહિ. વહેલે પરોઢિયે બિડી નયુ અદેસર ચાલ્યો ગયો, પણ એને કાષ્ટએ રોક્યોય નહિ.

રૂપાંના લાંઘ વળએ શું આ વાત આજે જ જાણી? પાડિયું તો નહિ, પણ લગભગ આખું ગામ આ વાતથી અજાણ્યું ન હતું. રૂપાં કૂંવારી હતી અને નયુને પરણવાનું કંઈ ઠેકાણું ન હતું, ત્યારનો આ સંબંધ તો ચાલતો હતો. એની માય કંઈ લેવા જવાનું હોય તો જાણીજૂઝીને રૂપાંને નહોતી મોકલતી કે અને થોડા દાણા લેઈ જઈને રૂપાં દુકાનેથી વધારે ચીજ લેઈ આવતી, એય એની મા નહોતી જાણતી?

મોદન શેઠના વેપારી ગમળે નયુને પરણાવવાની ઉતાવળ કરી એટલું જ નહિ, પણ બે વરસની નાની કન્યાના પાંચસો રૂપિયા જોછા બેસતા હતા, છતાં મોટી કન્યા પરણાવી વરસની કમાણી અમરતી નહોતી ખોઈ.

અને મરતી વળતનો એનો છેલ્લો બોલ શો હતો? “જે નયુ, અત્યાર સુધી તું જેમ નાચ્યો તેમ નચ્યું. મથ્ય હવે જેમ વિચારીને ચાલજે. લોકોને તો એમ જ છે કે જાણે આપણે એમની ગિલકત લૂંટી લીધી છે. વાણિયા રાજ નથી, માટે છે એટલું સાચવીને બેસી રહીશ તોય બસ છે.”

જોકે રૂપાંને તો મોદન ઠક્કરના જીવતાં જ પરણાવી દીધી હતી. પણ અહીં આવતી ત્યારે લોકો જૂની વાતો સંભારતા. એ રૂપાં કરી રંગાઈને ચાર માસથી બાપને ઘેર રહેતી હતી અને મહિના પછી બીજો વળાવવાની વાતો થતી હતી. છતાં આજ રહી રહીને એનો લાંઘ વળે કેમ એટલો બધો ગરમ થઈ ગયો? “ફાંસી કાંલ થતી હોય તો આજ થાય, પણ એને જીવતો જવા દેઉં તો બે બાપનો હોઉ.” એમ એ બોલ્યો, છતાં કેમ એણે એને કશુંય ન ક્યું?

આજ પંદર દિવસ થયા, પણ નયુએ જોગીપુરા સામું જોયું જ નથી. જોકે એને ત્યાં રહ્યાં રહ્યાં જ ને જાનુની વાતો મળતી હતી: “એ તો બધાંએ ચક્રને રાતે એને સગળ્યો ન હોત તો વળે શું ને શું કરી નાખત.” “એટલી બધી પાણીવાળીઓ છે ત્યારે છોકરીને રળડતી શું કામ મૂકે છે?” “છા ને બોલે, એ શું કરી નાખવાના છે?” છતાં જોગીપુરા જવાની નયુની હિંમત ચાલતી નહિ. પણ એક દિવસ રૂપાંના બાપ એમણે અને છોટાલાઈ મુખીને પોતાને ઘેર આવેલા જેમ નયુ વિચારમાં પડી ગયો.

છોટાલાઈએ પોતાની મુસદ્દીગીરીને છાજે તેમ પ્રાથમિક વાતચીત કર્યા બાદ ચારે જાનુ જેમ જાત્રી કરી, મુખ્ય મુદ્દાની વાત શરૂ કરી: “તમે અહીં નાસી આવ્યા તેનું શું પરિણામ આવ્યું. તેની ખજર છે કંઈ? તમે ત્યાં

રહ્યા હોત તો ગેમલ ગમે તેવો જવાબ આપી શકત. પણ હવે તો દરેક જણ, જલે ને એ વાત ખોટી દર્શે તોય, સાચી જ માની જોઈ છે. ખીજું તો જાણે ધૂળ નાખી, પણ મહિના પછી એને વળાવવાની છે, તેય હવે કોણ તૈયાર થાય? એ સાપનો ભારો ને તેય એમની ધરણમાં ઝોઝો જ ધરમાં ધાલી મુકાયો? હવે એને વળાવવી હોય તો એટલું તો સાબિત કરી આપવું પડે ને કે એ વાત ખોટી છે? તમે તો નાસી આવ્યા, એટલે હવે તો કોર્ટમાં જ આગરની ફરિયાદ માંડવી પડે ને?” પોતાની વાતથી શી અસર થઈ તે જોયા પછી છોટાભાઈ બોલ્યા: “રાત્રે ન સગળ્યાં જુવાનિયાં છોકરાં ખોલી ગયાં તેમાં તમારે ગભરાવાની શી જરૂર હતી? એમલે કંઈ કશું કહ્યું હતું? અને ગામમાં અગેય હતા કે નહિ? વાત તો કરવી તો!”

મહેજ અટકી આગળ બોલ્યા: “હમણાં હું તો કહું કે ફરિયાદ ન કરીશ. પણ એતી આગર તો ગઈ જ ને? પૈસાની વાત હોય તો હમણાં કહીએ કે ચાલો માંડી વાળો. પણ આમાં એવું જોઈ જાય? છતાં મેં કહ્યું, ચાલો એક વખત મળી આવીએ. માને તો ઠીક, નહિ તો ફરિયાદ તો છે જ ને?”

અને જાણે સમાધાન થઈ ગયું હોય તેમ એ બોલ્યા: “એ જ મારું કહેવું છે. કોર્ટમાં જઈ વકીલોનાં ધર ભરવાં એના કરતા ધરમેળે પતી જતું હોય તો શું ખોટું? ગામ ભેળું કરી તમે કસુબો કરો. ગામ વચ્ચે કહો કે લેહિએ ખોટી વાત ઉઘાડી છે. હું નિર્દોષ છું. જે નહિ માને તે સાબિત તો કરી આપશે ને? એમલને શું પોતાની આગર વહાલી નથી કે એ કહેશે જે એ વાત ખરી છે? અને ખીજા પાસે શી સાબિતી છે?” એ જ વખતે એમણે જાણે રૂપિયાનું ખાતું ઉઘાડી નથુએ ભરપાઈ કરી ગાખ્યું એટલું જ નહિ, પણ આજ સુધીમાં તેની પાસે કાંઈ જાતનું માગતું લહેણું નથી તેવી પાવતી લખી આપી.

છેવટ છેલ્લું કામ પતાવતાં છોટાભાઈએ કહ્યું: “આ તો આપણે ધરમેળે નિકાલ કર્યો એટલે પત્યું. પણ પોલીસ ખાતું એમ કંઈ મળ્યા વગર જોઈ મૂકે? નવા મુખી તે તમે જાણો છો—હતાશ મારેય નહિ ને ભણાવેય નહિ? સતવાદીનો દાંડો ઝાલીને ભેંસી રહે. એ તો સારું છે કે મારે નથુ જોળખાણું છે. પણ જાણે છો ને એ તો વેશ્યાની જાતના—મળે ત્યાં સુધી!”

અને પત્નીસ રૂપિયાની નોટા એમણેય ખિરસામાં મારી.

ખીજે જ દિવસે નથુ આવ્યો એટલે ગામે તેને નિર્દોષ જાહેર કર્યો.^૧

નેદા, તા. પાટરા

ઈશ્વર પેટલીકર

*

૧ શ્રી. બળલભાઈ મહેતાદેવ ‘મારું ગામડું’ની આ વાતમાં લખા છે—લેખક

૦ વાર્તા અને નિબંધ

ગુજરાતમાં વિચારક વર્ગ નાનો છે અને તેથી ગંભીર સાહિત્યની દુર્દશા થઈ છે. કાકા કાલેલકર અને શ્રી મણિલાલ જેવા સમર્થ વિચારકોનાં પુસ્તકો સામાન્ય વર્ગ ન ઝીલી શકે તેવાં નથી, છતાં સામાન્ય વર્ગને જવા દઈએ તો શિષ્ટ વર્ગે પણ સગમ નથી ઝીલ્યાં એમ કહેવું પડે છે. વિચારક સાહિત્યકારોનાં લખાણમાં રસ લેનારાઓને મને ઝોહો પરિચય હોય એમ જાતે. એવું ગાનનાર વાચક મને માફ કરશે. પણ જોયો છે તેવો મારો અનુભવ મને કહે છે કે ગુજરાતમાં વિચારોની દરિદ્રતા છે. ચિંતન અને મનનનો યોગ્ય સમર્થ પુસ્તકો નહિ જેવી ચર્ચા, વિવેચન કે સમીક્ષા પછી વિચારે પડ્યાં છે. વાચક જ્યાં વિચારો સાથે સહગત હોયો એમ જોયું કંઈ નથી. જરૂર પડે તો સામે બેલા રહીને પણ કડવું વિવેચન થઈ શકે છે. લેખક તેને આવકારી યોગ્ય જવાબ આપશે.

‘જીવનશોધન,’ ‘ધર્મરતો ધનકાર’ અને ‘લગ્નપ્રપંચ’ એ પુસ્તકો આપણી રૂઢિઓમાં તેમજ આચારવિચારોમાં ધરમૂળનો ફેરફાર કરાવે તેવાં છે. એ પુસ્તકોમાં એના લેખકોને જે જે સત્ય બાસ્તુ તે તે તેમજ જે જે અસત્ય બાસ્તુ તે તે—પછી તે જૂના ચીલામાંથી હોય કે નવી રચનામાંથી હોય—સચ્ચોટ બાધામાં કહી નાખ્યું છે. એ પુસ્તકો ઉપર થોડો અપવાદ બાદ કરતાં કોઈ જાતનો વાદ કે પ્રતિવાદ થયો નથી. ‘લગ્નપ્રપંચ’ સાતસો પૃથ્વી અંધ છે. અસાધારણ અભ્યાસ અને પરિશ્રમને અંતે તે લખાયો છે. આમ છતાં બાળેજ એક બે જણાએ એનું ગંભીર અવલોકન કર્યું હશે.

આ સ્થિતિ આપણામાં વિચારોનું દેવાળું નહિ તો દારિદ્ર્ય તો સૂચવેજ છે. અને ત્યારે સારા નિબંધકારને નિરાશ થવું પડે તો નવાઈ પામવા જેવું નથી. એમજ છે, સારા નિબંધકારને માટે ગુજરાતી સાહિત્યમાં, અસાધારણ પ્રતિભા ન હોય તો, સ્થાન નથી. મૂળે ગુજરાતી સાહિત્યમાં વાચકગણ અત્યંત દૂરે, એટલે પુસ્તકોને ઉપાડ પણ જુજ. ઉચ્ચ દ્રષ્ટિનાં આધ્યાત્મિક અને નિબંધનાં તેમજ કાવ્યનાં અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકો પ્રકાશકોની અભરામ્મો ઉપર ઉધઈ ખાય છે. આ સ્થિતિમાં જામતો વિચારક પોતાનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાની મૂર્ખાઈ બાળેજ કરશે. અરે, બાળેજ કોઈ આદર્શધેરો પ્રકાશક એને પ્રગટ કરવાનું સ્વીકારશે. મને લાગે છે કે ‘પ્રસ્થાન’ કાર્યાલય આવાં અનેક પ્રકાશનોને લીધે ખોટામાં આવી ગયું છે.

સારા નિર્ણયકારે સારા વાર્તાકર જનવાની જરૂર છે એમ મને લાગવા માંડ્યું. વિશેષે તો આ દશકામાં પરબ્રાન્તને સાહિત્યે જ્યારે આપણા વાચક-સમુદાયના મનને કળને લીધે ત્યારે તો ખાસ મેં જોયું કે શરદ્વાણુએ આપણા વાચકોને ઘેલા જનાવ્યા છે. મને લાગ્યું કે જની શકે, તો સમર્થ વાર્તાકાર જનવું, નહિ તો સાહિત્યના ક્ષેત્રમાંથી ખસી જવું એજ સામાન્ય નિર્ણયકાર માટે રસ્તો છે.

સામાન્ય રીતે જનસમાજને વાર્તાસાહિત્ય વધુ આકર્ષે છે, બીજું બહુ ય વાચન કંટાળો આવશે એ બીકેજ એ ત્યજે છે. મેં અત્યાગ્રહથી જ કેટલાક ગિત્રોને નિર્ણયાત્મક પુસ્તકો વંચાવ્યાં ત્યારે તે તેમણે શરૂ કર્યાં, પણ પછી તો તે તેમણે રસપૂર્વક પુરાં કર્યાં અને વળાપ્યાં. એવાં પુસ્તકોની ગણક સમર્થ લેખકોની વાર્તાઓ પણ વાચકને અનેક વિષયોમાં વિચારતો કરી મૂકે છે. સામાન્ય જનસમૂહને ધંધાના પરિશ્રમ પછી તાજગી માટે રેડીઓ, સીનેમા કે આમેક્ષિનની ગણક એકાદ રસિક વાર્તા વાંચવી ઠીક પડે છે અને તે તેમને માસિકોમાંથી કે વાર્તાનાં પુસ્તકોમાંથી મળી રહે છે. વાચકોના કેટલાક ભાગમાં—કદાચ મોટા ભાગમાં—હલકી અભિરુચિ પણ જોવામાં આવે છે.

ઉત્તમ વાર્તાઓ અને ઉત્તમ નિર્ણયો સરખી કાટિએ ઊભે છે. એકજ વિષય ઉપર જન્મે રીતે લખી શકાય, શરત એટલીજ રાખવી—પડે એમ. છે કે વાચકોનો મોટો ભાગ નિર્ણયને મૂકી દેછ વાર્તાનેજ વાંચશે. એનો હરખશોક જોતી કાટિના લેખકો લાગેજ કરશે. દુઃખ માત્ર એટલુંજ થાય—અને તે સ્વાભાવિક છે—કે શિષ્ટવર્ગમાં યે વાર્તાની અતિશય કદર થાય, જ્યારે અસાધારણ નિર્ણયો અવગણના પામે. જે વિચારો નિર્ણયમાં દર્શાવાય તેજ વિચારો વાર્તામાં પણ દર્શાવાય છે. પરંતુ નિર્ણય કરતાં જનસમુદાયના હૃદયમાં વાર્તા વધારે જાડે ઊતરી જાય છે. શરદ્વાણુનાં ‘દેવદાસ,’ ‘નવીના’ અથવા ‘ચારિત્રહીણ’ એના સચોટ દાખલા છે. ટોલ્સ્ટોયનાં ‘નવો અવતાર’ અને ‘પ્રેમનો દંભ’ પણ એજ કાટિનાં છે. ટોલ્સ્ટોયનાં નિર્ણયાત્મક પુસ્તકોએ કરતાં વાર્તાનાં પુસ્તકોએ જગતને વધારે આકર્ષ્યું છે, વધારે ક્રાન્તિ ફેલાવી છે.

આ આકર્ષણ વાર્તામાં મૂંઝાએલા પ્રસંગો, વાર્તાનો વેગ, સર્જન, વાસ્તવિક પ્રસંગો, માનવસ્વભાવનું પરીક્ષણ, જાણે સજીવ હોય તેવાં પાત્રો અને વાતાવરણ તથા કથનની સરસતા ઉપર આધાર રાખે છે. કેવળ આદર્શવાદ, કેવળ કદંપના કે કૃત્રિમ પ્રસંગો વાર્તાને સફળ નહિ જનાવે. વાર્તામાં અદ્ભુત રસની જરૂર છે, પણ તેજ મુખ્ય નથી.

કવિશ્રી નાનાલાલનાં કાવ્યો તેમજ નાટકો ઉપરાંત પ્રકારનાં ગિજીવો જેવાં છે. એની દશા ગિજીવનાં પુસ્તકો જેવીજ થઈ છે, કદાચ એથીયે ભૂંડી. આમ જનતામાં તેનો પ્રવેશ અશક્ય છે.

કુશળ વાર્તાકારની વાર્તાનો મર્મ માનવહૃદયમાં સાંસરો ઊતરી જાય છે. એનાં પ્રસંગો તેના હૃદયને ખળભળાવી મૂકે છે. લેખકને ઉપદેશનું એક પણ વાક્ય લખવું પડતું નથી. વાચનને અંતે તેને થાય છે કે આમ થવું જોઈતું હતું, આમ નહોતું થવું જોઈતું. દેવદાસને પાર્વતી સાથે પરણાવી દીધો હોત તો કેવું સારું? સમાજ કેવો દૂર છે? સમાજમાં કેટલા દેવદાસોના એવા હાલ થતા હશે? અને 'નવીના' જુઓ. પ્રચંડ વાવંટોળ જેવા વિચારો હોવા છતાં તેના તરફ વાચકને ગાન બિપજ છે. વખતે હૃદય એના શબ્દો સ્વીકારવાની ના પાડશે, તોપણ વાચકને તે વિચારવા તો પડે છેજ. વાચકના હૃદય ઉપર આ કંઈ નાનોસૂનો વિજય ના ગણાય. વાર્તાના પ્રસંગો; પાત્રોની દશા અને અંત એવું પરિણામ લાવી મૂકે છે, એવું વાતાવરણ ખડું કરી દે છે, કે ગિજીવનાં પુસ્તકો તેવું બાળેજ નીપજવી શકે.

આપણાં ગિજીવધાત્મક લખાણોમાં મહાત્માજીએ નવીજ ભાત પાડી છે અને ત્યાંથીજ તે વધુ આદરપાત્ર થયાં છે. વિચારોની સરળતા અને બાધાની સાદાઈએ એક એવી શૈલી ઉપજાવી છે, જે અનન્ય છે. આપણે માટે તે અમૂલ્ય વારસો છે. ઊગતા વિચારકોએ એનું અનુકરણ કરવું એમાં કંઈયે ખોટું નથી. ખોટું છે નકલ કરવી તે અથવા તફાવતું તે.

વાર્તામાં નિર્મલક વર્ણનો કે ઉપદેશાત્મક દૃશ્યો વચમાં વચમાં મૂકી દેવાની જરૂર નથી. આપણાં વાર્તાલેખકોની આ ખામી છે. લાંબી નવલકથાઓમાં ભલે તેનો ઉપયોગ થાય, જેમ કે 'સરસ્વતીચંદ્ર'નો ત્રીજો તથા ચોથો ભાગ અને 'નવો અવતાર'નો ત્રીજો ભાગ. મહાકથાઓ સર્વે વિષયોને એકસાથે સ્પર્શ કરતી હોય છે. તરુણ લેખકોએ તો વાર્તા માટે એક હેતુ રાખી તેની આસપાસ પ્રસંગોની ગૂંથણી કરવી, મુખ્યત્વે પાત્રોને મુખેજ વાતાવરણનું સર્જન કરવું અને પ્રસંગોનો વેગ સજી હેતુને પુષ્ટિ આપતો અંત લાવવો, એમાંજ સફળતા છે. એમ થતાં વાચકને લેખકના વિચારો સાથે મતભેદ હશે, તોપણ વાર્તાની સફળતા માટે મતભેદ હોયો થવા પામશે નહિ.

હિંદુ સમાજશાસ્ત્ર ઉપર કેટલાંક વર્ષો સુધી ગિજીવને 'પાટીદાર'માં લખ્યા પછી ઉપરની વિચાર શ્રેણીમાં હું ઊતરી પડ્યો. મારા કેટલાંક ગિજીવો 'પાટીદાર' ઉપર કંટાળો આવતો હતો, પ્રસંગકથા સિવાય ખાકીના ભાગમાં

જાલુ થોડાને રસ હતો. અલગત સામાન્ય રીતે લોકોને ધમધમાટ ભર્યા રાજ-
કીય પ્રસંગોમાં ખૂબ રસ પડે છે. સામાજિક વિષયોમાં એવા પ્રસંગો લાવવા
ક્યાંથી? અને કાર્પનિક પ્રસંગોવાળી વાર્તાઓથી જ માસિકને કંઈ ભરી ન
દેવાય. તેમ છતાં એકાદ સારી વાર્તા તો જરૂર આવે જ એવી ભારી લલામણુ
ત્રણેક વર્ષ પહેલાં હતી અને તે અનુસરવામાં આવી છે એમ કહેવું પડશે.
‘આસ કરીને લાઇ ઈશ્વર પેટલીકરતી વાર્તા’ઓ આકર્ષક થઈ પડી છે. એમની
હથોટીને તેઓ ને કેળવશે તો ખામીઓ દૂર થશે અને ‘પાટીદાર’ના ક્ષેત્રમાં
જ્યાં તેમણે એકઠો ઘૂંટ્યો છે ત્યાંથી ખૂબ આગળ વધો શકશે.

પણ ત્યારે મેં છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી કેમ નથી લખ્યું એમ કોઈ પૂછશે.
અહીં આક્રિષ્ટમાં તો ઘણાં મને એ પ્રશ્ન કર્યો છે. આ પ્રશ્નના જવાબ
માટે જ આ લેખ છે એમ કહેવામાં વાંધો નથી. ટોલરેબનાં અને શરદાબાણનાં
પુસ્તકોએ મને આકર્ષ્યો, નિર્ગંધાત્મક લખવું બંધ થયું અને હું વાર્તા
સાહિત્ય પાછળ પડ્યો. ભારી વાર્તાવિદ્યામાં ત્રણ વર્ષ નીકળી ગયાં છે.
ઘણું લખ્યું અને ફાડ્યું, છતાં સંતોષજનક સફળતા મળી નહિ. સાફ ન
લાગે તો ફાડી નાખવું એ તો પ્રથમથી જ નિયમ હતો. જીવનબ્યવસાય પણ
એવો આવી પડ્યો કે લખવા માટે વૃત્તિ અને સમય ભાગ્યે જ હતાં. અને
એમ જ વિક્ટોરિયા સરોવર ઉપરની ભારી સફર પૂરી થવા આવી છે. નવરાશ
અને વૃત્તિ હોય તો નિર્ગંધાત્મક તો ઘણું લખી શકાય તેમ છે. પરંતુ
જીવનમાં એટલું જાણે નોયું અને અનુભવું છે, મહું અને માણ્યું છે,
ધક્કા ખાઈ પડ્યો છું અને જીડ્યો છું કે નિર્ગંધમાં ઉતારવાનું તે જાને એમ
નથી, એને વાર્તામાં જ ઉતારાય એમ છે, અને ન જિનરે તો ભલે તે હૈયામાં જ
સમાય. સમાજસિતમની ચક્કીમાંથી પસાર થયો છું, અનેકને પસાર થતા
જોયા છે અને અનુકંપા અનુભવી છે. અનેક પ્રકારના મનુષ્યોના પરિચયમાં
આવ્યો છું. અને એમ માનસશાસ્ત્રને અભ્યાસ થવા પામ્યો છે. એ જાણું
ઉત્તમ વાર્તાઓમાં જ ઉતારવું એવી ધગશ છે.

એ પ્રયત્નની સાથે સાથે નવરાશ અને વૃત્તિ હોય તો ‘પાટીદાર’ અને
ખીજાં માસિકો માટે પણ નિર્ગંધાત્મક લેખો લખી મોકલવાની પણ ધગશ છે.

મુસોમા (પૂર્વ આફ્રિકા)

ડાહ્યાલાઇ અનેરલાઇ પટેલ

બાળકો અને સિનેમા

શહેરોનાં બાળકોમાં અને કુમારકોમાં એવો દિવસ લાગ્યેજ નથી હોતો. જ્યારે એકાદ માળાપતી ચિટ્ટી ન હોય : 'અમારે આજે સિનેમા જોવા જવું છે એટલે ચિ. . . . ને વહેલી રજા આપશો.' આમ ન લખી આપે તો માળાપ બાળકની સાથે મોઢે કહેવરાવે, કાં તો જપોરે નોકરને શાળાના સાલુ કામે તેડવા મોકલે. કાંઈ કાંઈ વાર તો પોતાનાં બાળકને સિનેમા જોવા તેડી જવાની હોંશમાં માળાપ જાતે પણ બોલાવવા આવે.

બાળકને સિનેમા જતાવવાના પ્રશ્નને માળાપો અને શિક્ષકો સાથે મળીને વિચાર કરી લે અને તેને અંગે કંઈ ચોક્કસ ધોરણ વહેલી તકે નક્કી કરે એ ખાસ જરૂરી છે.

પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં બાળકો - ખાસ કરીને બાળાઓ - ઉપર ખરાબ સિનેમાની ગાડી અસર દેખાય છે. સિનેમાના હાવભાવનું અને નાચનપ્રાનનું હલકું અનુકરણ હાકરાઓ કરતાં છોકરીઓમાં વધારે પ્રચલિત છે. કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં આવ્યા અનુકરણને નૃત્યકળા તરીકે ગણીને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે તે વધારે દુર્ભાગ્યની વાત. આ ચેપ હાકરાઓ કરતાં છોકરીઓમાં વધારે ઝગ ફેલાયો છે તેનાં કારણો આપણે શોધી કાઢી શકીએ. પણ એનો તો એક જુદા જ વિષય તરીકે કાંઈ વાર વિચાર કરીશું.

આપણાં અત્યારનાં ચિત્રોનું ધોરણ જોઈએ. કળા, વિચાર, વાર્તા, ભાષા અને હાવભાવમાં હપ ટકા ચિત્રો જે કંઈ જતાવે છે તે અસલ છે. બાકીના ટકા કદાચ મોટાંઓ માટે ચલાવી લેઈ શકાય. બાળકની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો અત્યારનાં આપણાં ચિત્રો એક બાળકુવો છે. બાળકુવાનું પાણી આપણે બાળકના સરીર પર નથી રેડતાં, પણ ખરાબ ફિલ્મો જતાવીને તો તેના મન ઉપર રેડીએ છીએ. બાળકુવાઓ અને કુંડીઓ આપણા દેશનાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં પણ જેમ-કાયમ માટે સંદી ગયાં છે, તેમ હલકાં ચિત્રો પણ આપણને કેઠે પડી ગયાં છે. સમાજમાં જવાબદાર ગણાતી વ્યક્તિઓ પણ હલકાં ચિત્રો વિષે સારો અભિપ્રાય આપે છે. ઘણી વાર તો એમ લાગે છે કે જેમ સિનેમા માત્ર વેપારી દૃષ્ટિએ ચલાવવામાં આવે છે, તેમ મોટાં માણસો પોતાના અભિપ્રાય પણ વેપારી-કમાણીની-દૃષ્ટિએ જ આપતાં હશે! અથવા આપણને સાગં ચિત્રોની સમજણ જ નથી!

ત્યારે આ સિનેમાની ગદીમાંથી બાળકને ઉગારી લેવાં હોય તો તાત્કાલિક ઉપાય શો? બાળકને સિનેમા જોવા નજ નવા દેવાં એ ઉપાય સાચો અને

કાયમી નથી. સિનેમા લોકશિક્ષણનું અને બાળશિક્ષણનું એક અગ્રેય સાધન થઈ શકે તેમ છે. તેનો તે રીતે આજે ઉપયોગ નથી થતો, પણ ખોટી રીતે ઉપયોગ થાય છે. વિજ્ઞાનની ધણી શોધખોળો જેમ આશીર્વાદરૂપ થયાને જાહેર શાપરૂપ થઈ પડી છે, તેમજ સિનેમાની બાળતમાં પણ આપણે અહીં જાન્યું છે.

ખરું જોતાં તો બાળકો માટેનાં ચિત્રો ખાસ જુદાંજ તૈયાર થવાં જોઈએ, જેમ બાળસાહિત્ય જુદું હોય છે તેમ. આવાં બાળચિત્રોની વાર્તા, વસ્તુ, કળા અને સંગીત વગેરે બાળમાનસને લક્ષમાં રાખીને ચોખ્ખાં જોઈએ. યુરોપમાંના કેટલાક દેશોમાં આ વ્યવસ્થા છે. શનિરવિવારે ઘણાં થીએટરોમાં દિવસના ભાગમાં બાળકો માટેનાં ખાસ ચિત્રો જતાવવામાં આવે છે. આમ પહેલાં બાળકો માટે ચિત્રો તૈયાર કરીને પછીથી મોટાંઓ માટેનાં ચિત્રોમાં બાળકોને સાથે લેઈ જવાની મના કરવામાં આવે છે. ત્યાંના થીએટરમાં ૧૦-૧૨ વર્ષ સુધીનાં બાળકોને આડે દિવસે દાખલ કરવામાં ન આવે, માત્ર શનિરવિવારે ખાસ તૈયાર કરેલ બાળચિત્રો જોવા થીએટરમાં બાળકોના મોટામોટા મેળા ભરાય. ત્યાં આવાં બાળચિત્રો ઉપરાંત બાળકોને યોગ્ય એવું સંગીત અને વાર્તા પણ પીરસવામાં આવે.

આપણે ત્યાં યુરોપની વાત કોઈ કરે ત્યારે છટકી જવાની એક દલીલ કાયમ આગળ લાવવામાં આવે છે: ‘આપણે ગરીબ દેશ એવું જણું ક્યાંથી કરી શકે?’ આપણાં થીએટરોમાં ચાલુ ચિત્રે જઈને જોનારને તરતજ દેખાશે કે આ દલીલી પાયાં વિનાની છે. છેલ્લા વર્ગથી ગાંડીને ઉપરના બધા વર્ગોમાં ૧૦-૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધીનાં ઘણાં બાળકો આપણને જોવા મળશે. ચિત્રો બાળકોને જતાવવા પાછળ આપણે પૈસા ખર્ચીએ છીએ. માત્ર તે પૈસામાંથી બાળકોનાં ખાસ ચિત્રો તૈયાર કરીને કોઈ ચોક્કસ દિવસે તેમને જતાવવાની સારી વ્યવસ્થા કરવાનો જ પ્રયત્ન રહે છે. જો સારી સરકાર, સમજુ વેપારી અને અમત માણાપ તથા શિક્ષકો ભેગાં મળાને આ સમસ્યા કરવા ધારે તો પાછળના પશુ નુકસાન વિના કરી શકાય અને બાળકોને અનેક જાતનાં નુકસાનમાંથી કાયમને માટે જાચાવી લેવાને મોટામાં મોટો ફાયદો આપણને હાંસિલમાં રહે. ગરીબ કે તવંજર સૌ પોતાનાં બાળકને સિનેમા જતાવવા પાછળ પૈસા ખર્ચે છે જ.

આ બાળતમાં ઉધતાં માખાપ અને શિક્ષકને જગાડવા માટે માત્ર એક દાખલો આપું. ગુજરાતી પહેલા ધોરણના વર્ગમાં લગભગ ૬ થી ૭ વર્ષની આસપાસની ઉંમરનાં બાળકોને એક દિવસ તેઓના વર્ગમાં જઈને કહ્યું:

‘તમે જેટલાં ચિત્ર જોયાં હોય તેટલાંનાં નામ તમારી નોંધપોથીમાંથી લખી જતાવો.’ એકે એક જાળકે કામ ઉત્સાહભેર ઉપાડી લીધું. દરેક જણે પોતે જોએલ ચિત્રોનાં નામની યાદી લખંચી શરૂ કરી. ચાર પાંચ ચિત્રો તો એક જ જણે જ જોયાં હતાં. ખીજાં જથ્થાંની યાદીમાં ૧૫-૨૦ અને તેથી વધુ જોએલાં ચિત્રોનાં નામ હતાં. ઘણાંએ યાદી જતાવતાં કહ્યું: ‘જોયાં છે તો ખીજાં ઘણાં, પણ અત્યારે જોટલાં જ યાદ છે.’-છ સાત વર્ષનાં જાળકોની આ યાદીમાં કેટલીક (સારી ન હોવા છતાં) સારી ગણાતી કૃતિઓ ઉપરાંત રેશમી સાડી, ગાદુદ કંગન, તકદીર કી તોપ, મુખપ્રવાહી, ચરમાવાહી, ખૂની ખંજર વગેરે જાળકોને માટે તો નકામાં ચિત્રોનાં નામ હતાં.

જાળકોને હલકાં અને ગંદાં ચિત્રો જતાવીને આપણે જાળકોનું અને આપણું ક્યું દિત સાધવાના છીએ, ક્યા સંસ્કારો પાડવાના છીએ અને કેવું ભવિષ્ય ઘડવાના છીએ?

(‘ધરણા,’ ઓક્ટોબર, ૧૯૪૧)

પ્રે.

સાસુનું સામ્રાજ્ય

“કુસુમ!” ચંચળગા તડુક્યાં.

“આવી, જા!” કુસુમે દીલે અવાજે કહ્યું.

ચંચળગા અને કુસુમની સગાઇ સાસુ-વહુની યામ. કુસુમ એ કુળવાન કુંડેજની સંસ્કારક્ષી કન્યા હતી, તેનાં માથાપને તે એકની એક પુત્રી હતી, જેથી તે ખૂબ જ લાડમાં ઊછરી હતી. છતાં માથાપે તેનામાં સારા સંસ્કાર રેડી આદર્શ ફેળવણી આપી હતી. તેનાં લગ્ન હમણાં અખાત્રીજે જ થયાં હતાં.

માતાપિતાની હુકમો અને રોદાળ ગોદો તજીને કુસુમ પોતાના પતિને ત્યાં રહેવા આવી હતી. તેના અંતરમાં લગ્નના ક્રોડ હતા તે પૂરા કરવા પિયર તજીને સાસરીના લાહવા લેવા આવી હતી. જૂતકાળની કુમારિકા આજની વહુ બની હતી. કુસુમનો વર પુષ્પકાન્ત અર્ધાંગિનાના દેહનો સ્વામી થયો હતો.

“ચંચળગા, શું કહ્યું?” કુસુમે સાસુ પાસે આવીતું પૂછ્યું.

“શું કહ્યું.” ‘શું કહ્યું’ શું પૂછ્યા કરે છે? નજરે પડ્યું કાગ નથી સંકળું તે મેડે ચઢીને વાંચવા બેસી પડ્યાં?” ચંચળગાએ ગુસ્સે થતાં કહ્યું.

“જા, કચરા વાળ્યા, વાસણો માંજ્યાં, સૂઝાં ધોયાં, અને હવે શું જાકી રહ્યું તે જતાવો જોટલે કરે.” કુસુમે નમ્ર લાવે પૂછ્યું.

“હજુ તો ‘શું’ બાકી રહ્યું?” એમ પૂછે છે! સસુનું નથી કે સાંજે શું ખાશે? જાઓ દશ શેર બાજરી લેઇને, દળી આવો હરખાયાની ઘંટીએ.” સાસુમા ઊંઠ્યાં.

“મારાથી દળાશે તો નહિ, ચંચળાઓ!” કુસુમે નીચી આંખે જવાબ વાળ્યો.

“કેમ નહિ દળાય? કારણ?” સાસુમાએ કારણ માગ્યું.

“આજે મને એમ નથી પડતું. માથું ભારે લાગે છે અને શરીરમાં જીજીવનની પીડા થાય છે, એટલે થીજ પાસે દળાવી લેા તો સારું. દળામણના પૈસા હું આપીશ.” કુસુમે કારણ આપ્યું અને દળામણ આપવાની તત્પરતા દર્શાવી.

“ના જોઇ હોય તો મોટી પૈસાદારની દીકરી! કામ નહિ થાય! શરમ નથી આવતી ના કહેતાં? મોટી શાહુકારણ તે પાછી પૈસા આપનારી નીકળી! જા, દળવા જવું જ પડશે. ખોટાં ગઢાનાં કાઢે છે!” ચંચળાઓ સત્તાવાંહક હુકમ કર્યો.

સાસુ એટલે સત્તાધીશ, જાણે એને જ ઘેર સામ્રાજ્ય આવી ન ગયું હોય! સાસુને મન ગૃહ તે સામ્રાજ્ય અને વહુ તે પોતાની શુભામ, પોતાના ગમે તે હુકમનું ગમે તે સંજોગોમાં પાલન કરવું એ જ વહુની ફરજ છે એમ મનાવનાર સાસુરાણી! આજની સાસુ પોતાની સાસુએ વિતાવેલાં વીતકોની રીસ પોતાની પુત્રવધૂ ઉપર કાઢે છે. તેને જાણ નથી હોતી કે ભૂતકાળની કુમારિકા તે આજની વહુ છે, અને આજની વહુ તે ભવિષ્યની સાસુ થશે, અને તે પોતાને પજવનાર સાસુને તેની વૃદ્ધાવસ્થામાં બાજ સાથે વેરની વસુલાત કરશે!

ચંચળાઓ કુસુમની વ્યથા અને દર્દ ન જાણ્યું. તેને તો ફક્ત પોતાના હુકમનું કોઇ પણ જાતની ફક્ત વિના પાલન કરાવવું જ રહ્યું. એને જ પોતાનો સાસુ તરીકેનો અમલ સાર્યક ગણે છે.

કુસુમે ક્યવાતે મને અને હૃદયના દિઠાણમાં સામ્રાજી સાસુરાણી તરફ તિરસ્કાર ઊપજાવે છતાં, ના છૂટકે બાજરીની ટોપલી ઉપાડી.

દેહની દુઃખી અવસ્થામાં પણ હુકમનું પાલન તો કરવું જ પડ્યું! એ હુકમ હતો સાસુનો. જે કદાચ માતાનો હુકમ હોત તો ન ગણકારત, અરે, સામનો પણ કરત. પરંતુ આ તો સાસુના રાજ્યમાં સાસુની સત્તા નીચે રહેવાનું હતું. તે કોઇ પણ સંજોગોમાં પાલન વિના છૂટકો ન હતો, એટલે હુકમ પ્રમાણે કુસુમે દળણ પૂરું કર્યું.

રાત્રિની શરૂઆત હતી. સૌ કોઇ બાઇ પરવારીને સૂઇ ગયાં. જિયારી કુસુમે તો વાળુ પણ કર્યું ન હતું. તેના દેહના અંગે અંગમાં અગ્નિની જવાબ

લાભુકતી હતી. તે રૂબરૂમાં ગાયું ધાલી દર્દીઓ અને ધ્રુસકાંઓ અવાજે રુદન કરતી હતી. તેના દિલમાં સાસુનું સત્તારૂપી તીવ્ર સોંપણું નીકળ્યું હતું. રોને પોતાનાં માતાપિતાની માથા અને મગતાભરી લાડકી ગોદ સાંભરતી હતી. અને કાષ્ટ ન જાણે છતાં અંતરનો અભિરામ જાણે તેવી રીતે રજા કરતી હતી. એટલામાં જ પુષ્પકાન્તે સવનખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. એ તો કાષ્ટ પીધેલાના જેવે લાલધુમ અહેરે પ્રવેશ્યો. તેની આંખોમાં ક્રોધ હતો, તેની ચાલમાં ઉતાવળ હતી અને તેના મગજમાં અંધળાઓ ભેદવેલું કુસુમ ત્રિપેદું ખોદું જૂત હતું.

“કુસુમ!” પુષ્પકાન્તે ગળ્યો.

જે યવાનું હશે તે યશે, મારો બેસી ધૈર્ય છે, એવા દૃઢ નિશ્ચય સાથે બેઠેલી કુસુમે પ્રત્યુત્તર ન વાલ્યો.

“સા... મારી મા સામે તારી જીભને ઊંચકતાં તને લાજ ન આવી? હરામખોર, તું તારા મનમાં આટલો બધો મિનજ શાના ઉપર રાખે છે? તારો બાપ જાદુશાહ જેવો હશે તો તેને ઘેર, પણ મારે ઘેર પણ આટલો રૂઆળ!” પુષ્પકાન્તે માતાએ શિખવેલો વિદ્વાનો કુસુમ ઉપર પ્રયોગ કર્યો.

સનુ... સનુ... સનુ... કરતી પુષ્પકાન્તના હાથમાં લટકતી નેતરની સોટીના સપાટાથી કુસુમનો જરડો રંભાવા લાગ્યો. સોટી મારવી સહેલ છે, પરંતુ તેના સપાટા પોતાના અંગ ઉપર ઝીલવા મુશ્કેલ છે. અને તેમાંય અજળા જેવી કુસુમ એક દલીલ કર્યાને દોષે—સાસુ-દીકરાના મનમાં ગણાતે દોષે—બોરડીની જેમ જૂંડાવા લાગી! તે વખતે કુસુમે શી વેદના અનુભવી હશે તે તો પ્રશ્ન જાણે! પરંતુ એ ગળતામાં ધી હોમ્યા જેવું હતું. એક જાણુ ના છૂટકે દળતું પડેલું દળણું અને તેનાથી નિપજેલી પીડાની પ્રચંડ જ્વાળાઓ અને ખીજ જાણુ સોટીનો આ નિર્દય માર! કુસુમ નિરુપાય હતી.

કુસુમનો જરડો લોહીથી જરડાઈ ગયો. તેના ગૌરવણું દેહમાંથી રક્ત નીતરવા લાગ્યું. પુષ્પકાન્તે લોહીતરસે જગરે નિર્દોષ કુસુમનું લોહી પીને રક્તલાલસા તૃપ્ત કરી. પોતાની સ્વજન જેવી સગી પત્નીને રાક્ષસ બનીને પુષ્પકાન્તે ક્રૂરકારી!

આમાં દોષ કોનો? પુષ્પકાન્ત જેવા સમજુ યુવકે પણ માતૃમકિતના એક-તરફી આવેશને લીધે કુસુમને જૂંડી નાખી. અને અંધળા જેવાં સાસુએ ક્રૂર પોતાની સત્તાને કારણે કુસુમનું લોહી, પુષ્પકાન્તને હાથે જૂંડાવી પીધું.

કુસુમ કંપતી હતી. તેનાં માથાપે, જમીયામાં કુસુમને ખીલવું કરવા જે

જહેગત ઉઠાવવી પડે તેવી જહેગતથી તેને પાળીપોળી મોટી કરી હતી. અને તે કામળ, નાજુક કુસુમના અંતરમાં આજે કરોડો વીંછી ડંખે તેવું આ સૌ ડંખતું હતું. છતાં કાંઈ પણ ખોલવા આલવા વિના કુસુમ પાસાં ફેરવતી પથારીમાં આળોટતી હતી.

એકદમ તેના દિલમાં વિચાર સ્ફૂર્યો. પુષ્પકાન્તને ઊંઘતો જોઈ તેણે એક પ્રયોગ અજમાવ્યો. કાળી નાગજી જેવો પોતાના માથાનો ચોટલો ધૂટો કર્યો અને તે ચોટલાની આંટી પોતાના ગળામાં નાખી. ખૂબ હિંમત કરી, અને ચોટલાની આંટી ખેંચી આત્મહત્યા કરી આ સંસાર છોડીને કુસુમ પરલોકમાં ચાલી ગઈ. જતા પહેલાં એક કાગળ મૂકતી ગઈ. એણે કાગળમાં લખ્યું હતું કે : “સત્તાના અમલ માટે સાસુના રાક્ષસી સામ્રાજ્યો અને પુષ્પકાન્ત જેવા એકતરફી ન્યાયવાળા યુવકના દુષ્કૃત્યથી કંટાળી મારા દેહનો ત્યાગ કરી, તમને સૌને પરમાત્મા સદૃશુદ્ધિ આપે તેવી અભ્યર્થના કરતી જગતમાંથી ચાલી નહીં છું.”

કુસુમ ચાલી ગઈ, પણ સાથે સાથે સંભારણું મૂકતી ગઈ.

સવાર થતાં કુસુમને મરેલી દેખી કાંઈના દિલમાં ન તો અરેરાટી ઊપજી ન તો તેનાથી કાંઈએ શોક અનુભવ્યો. ઊંદરડી મરી જાય અને તેને પૂંછડી હાથે વાડમાં ફેંકી દે, તેવી રીતે કુસુમને. રમણાનમાં જલાવી આવ્યા!

કંઈક દિવસો અને મહિનાઓ વીતી ગયા અને પુષ્પકાન્ત ફરી પરણ્યો. નવી વહુ અંચળગાને ઘેર આવી. કાંઈ નિર્દય પિતાએ પોતાની પુત્રીને આવા ઘાતકી અને નિષ્કુર હૃદયના યુવકના હાથમાં સોંપી. હાય હિંદુ સંસાર!

કરંને વિચાર કન્યાના પિતાઓ! જુલેચુકે પણ તમારી દીકરીઓ રૂંધે આવા ઘાતકી યુવાનોના હાથમાં સોંપતાં, દોષજનમાં ફેંકતાં. એમ કરતા પહેલાં સૌ વાર વિચાર કરંને.

પ્રિય માતાતુલ્ય સાસુઓ, તમારે પણ તમારી યુવવધૂ તરફ એવું વર્તન રાખવું જોઈએ કે જાણે તે તમારી જ દીકરી છે. જેમ તમારી યુવવધૂ તે તેનાં મોળાપની દીકરી છે, તેમ તમારી દીકરી પણ ‘કાંઈક’ વ્યક્તિને ત્યાં વહુ થઈને જવાની છે. જેમ તમારી દીકરી છે, તેમ તમારે ત્યાં આવેલી વહુ તે પણ ‘કાંઈકની’ તો દીકરી છે. તમારે મન વહુ છે, પણ તે તેના પિતાની તો ભાડીલી દીકરી છે.

કુસુમનો પ્રાણ ગયો સત્તાધીશ ઘાતકી સાસુની નિર્દયતા કારણે.

આનું નામ સાસુનું સામ્રાજ્ય!

ભાદરણ (હાલ મોભારોડ) અંદકાન્ત નરસિંહભાઈ ખટ્ટલ

રેલગાડીના ડબ્બામાં

પ્રોફેસરને ત્યાં જવાના બદાના પાછળ બેઠ હતા. લક્ષ્મી તો ત્યાં ન જતાં પૂનાના રોશન ઉપર ગઇ. ટિકિટ કઢાવી, પૂના મેલમાં ચઢી બેઠી. ગુરસાનો પાર નહોતો. તે જાડા ઘેરા વિચારમાં ફૂંચેલી જણાતી હતી. હાથમાંનું ચોપડીઓનું પોટલું ધબ દેખ બેઠક ઉપર નાખી લૂગડાં સંકેલી બેસી ગઇ.

“કેમ બેન, ક્યાં જાઓ છો? જાતે કેવાં છો? એકલાં કેમ છો? કંઈ ખોવાયું તો નથી ને?” લક્ષ્મીના ગૌનથી પ્રશ્નોનો મારો ચાલુજ રહ્યો: “જલ્દી જ વિચારમાં જણાઓ છો. નાપાસ-આપાસ તો નથી થયાં ને? હરકત ન હોય ને જણાવો તો કંઈક ઉપયોગી થઇ પડું.” જાન્યુમાં બેઠેલા સફેદ ટોપીવાળા યુવકે મોંદું ઉઘડાવ્યું.

લક્ષ્મી: “જઈ છું પ્રભુ લેખ જાવ ત્યાં! જાતે મુઠાં છીએ પાટીદાર! એકલાં થવા ધનના ઢગલા ભેંષજો છે. ખોવાયું છે કુળ તે ખોળવા જઈ છું. થઇ છું તો પાસ પશુ....”

યુવક: “પણ-જણ જવા દો. હું પણ તમારી યાત્રિનો જ છું. સંક્રાંત્ય વગર વાત કરી શકો છો. હમણાં જ એલએલ. પી.ની પરીક્ષા પાસ કરી છે.” પરિણામ જાંચા પ્રકારનું છે, અને હવે કંઈક ધંધે દાગવા વિચાર છે.”

લક્ષ્મી: “કયા ગામના છો? કઈ ખડકીના છો? મોસાળ ક્યાં છે? ગાળાપ છે કે નહિ? લાખભાંડું કેટલાં છે? પરણ્યા છો કે ફૂંવારા?”

યુવક: “આમ પૂછવાનું કંઈ કારણ?”

લક્ષ્મી: “કારણ એટલું જ કે જો તમે ફૂંવારા હો તો મારે જગા બદલવી પડશે. પરણેલા હો તો વાત જ કરવી નથી.”

યુવક: “પરણેલો હોઈ તો વાત કરવી નથી. ફૂંવારો હોઈ તો જગા બદલવી પડશે. મને લાગે છે કે તમને કાંઈ ફૂંવારાથી અથવા પરણેલાંથી સખ્ત આધાત થયેલો જણાય છે. હમણાં તો પરણેલોય નથી તેમ ફૂંવારામાંય ખપું તેવો નથી. તેથી તમે બેસી પણ શકો છો અને વાતેય કરી શકો છો.”

લક્ષ્મી: “સાંભળો ત્યારે. (ગાડીનો ખડખડાટ/અવાજ વધતો જાય છે.) જાપામાં વાંચ્યા પ્રમાણે ધણી છાકરીઓ મનપસંદ વર નહિ મળવાથી નદી-નાર્ગમાં પડીને પ્રાણ ખુજો છે. (જાપાની કાપડી બતાવે છે.) કેટલીક કન્યાઓ પોતાના પિતાથી પાસે કન્યાદાન દેવા માટે ભેંષજીનું ધન નહિ હોવાથી તેમને તે ઉપાધિમાંથી મુક્ત કરવા ફૂંવો-હવાડો કરે છે, કેટલીક પરણ્યા પછી

સાસુજનો ભોગ થઇ પડે છે, કેટલીકને મોઢિ ફૂચો દેઇ ગાળી નાખવામાં આવે છે, કેટલીકને ઝેર દેઇ મારી નાખવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલીક પોતાની મેળે જ સ્વતંત્ર ભોગ થઇ પડે છે. આ 'નધાનું' મૂળ દીકરીઓ પરણ્યાવવા માટે પડતી વિપત્તિઓ ને વિટંબણાઓ છે."

પાછળની બેઠક ઉપર બેઠેલા એક ભાઈ જે આ બધું નિરાંતે સાંભળતા હતા તે આગળની બેઠક ઉપર જમા હતી ત્યાં આવી, વગર બોલાવ્યે ઠેસવાયા અને વચમાં જ બોલી બેઠ્યા: "જુઓ બેન, હું પણ એક બેનનો જ ભાઈ છું. મુંગધમાં વર્તમાનપત્રોની ઓફિસમાં કામ કરનાર ભાઈને કદાચ તમે નહિ જોળખો, પણ તેમનાં ધર્મપત્નીને તો જરૂર જોળખી શકો એમ છો. તેમણે સાંભળવા પ્રમાણે મોટી રકમ લેઇ દીકરો પરણાવ્યો. મારી બેન સાથે આસુ-પણાનો દરજ્જો ભોગવ્યો. દીકરાને સિતેમા તેમ જ અન્ય જગાએ હરવાફરવાની છૂટ દેવાઇ. એ જાણતાં હતાં કે તેમનો દિકરો મારી બેન વિના ખીજી કાંઈને પરણશે નહિ. જનતા પણ જાણી ગઇ હતી કે લગલગ પરણી ગયા જેવું જ હતું. પણ મારા પિતાશ્રી પાસે પૈસો નહિ અને પેલાં જનમમાજમાં માતેલાં પૈસા મળે તો ત્યાં જવા અંદરખાતેથી ખટપટ કરી રહ્યાં હતાં. અને થયું પણ એમ જ. સુધારાની ટોચ ઉપર ચઢેલાં તે બેનને મોટી રકમ મળતાં જ, જાહેર જીવનમાં લોકો શું કહેશે તેની લેશ પણ પરવા કર્યા વગર, જિજ્ઞાસુ કારકિર્દી ઉપર પાણી ફેરવાતે, પટ દેઇ મારી બેનને તરછોડી ગામડે ઊતર્યાં. અધૂરામાં પૂરું કરવા કહેવા લાગ્યાં કે હવે જ્યારે 'પાંટીદાર'માં ટીકાઓ થવા લાગી છે ત્યારે પૂરો લાભ કેમ ન લેઉં? એટલે પરમ દિવસે સાંભળ્યું છે કે પરણણની ચોચાઇ ન મળે ત્યાં સુધી અને માટલાંના જસો આગસો રૂપિયા ન મળે ત્યાં સુધી દીકરાની વહુને એને પિયર નહિ મોકલવાનું' આરથાહી ફરગાન નીકળી ચૂક્યું છે. ન કરે. નાગવણ ને કદાચ ગિચારી તે બાપ પિયર. જવાની જાંઘીને લીધે મૂંઝાઇ જાય ને કંઈક કરી બેસે તો?"

લક્ષ્મી: "શું કહો છો? આટલો જાણે જુલમ! આટલી હદ વિનાની કોરૂપ્શન! કુળવાનશાહી તારું નિકંદન ક્યારે જશે? હિદ્દલર યુરોપમાં શું કરવા પાક્યો? પાંટીદારની કામમાં પાક્યો હોત તો કુળવાનશાહીની છાયા તળે પેટ ભરી ખાનારાના ગોઠરા ને છોતરાં જુદાં કરત, અને કંઈક ખાળાઓના પ્રાણ જત્યાવત, કુળવાનશાહી તાજૂદ ફરવાનો આશીર્વાદ પામત! જુઓ ને, ગઇ કાલે જ કમળા-નરેન્દ્ર (વર્તમાનપત્રની કાપલી જતાવીને) નદીમાં પડીને જૂડી મૂળાં. કુળવાનનું ભૂત એમના ખાપતે વળગ્યું હતું!"

સુવક: “કુળ! કુળવાન! હો વંશો કુળવાનનાં કાળાંધોળાં! (છાપું જતાં છે.) ‘કાષ્ઠ ધરખમ બેંકમાં લાગેલો ગોટાળો ક્યારેનો ચુનો સાજિત ચપાથી . . . નામનો કુળવાન એ ચુના માટે એક વરસની જેલમાં ગયો છે.’”

લક્ષ્મી: “અરે, એ તો પેલા કુળવાન ગણ્યાતા કુટુંબમાંનો જણાય છે. જોળખ્યા, નડિયાદમાં કહેવાય છે કે એક જગ્યાએથી ગંજવર રકમ તો એમણે દીકરાના જલ્લામાં (આકુસની ફેરીના જલ્લામાં—પરંબુ) હોપમાં કરી હતી. એવા એ ચીનના શાહુકાર, ઉડાઉગીર! નાણાં ઉચાપત કર્યાના ચુના માટે જેલ જગારના જેવાના દીકરાના લાવ જીજળતા સાંભળીને કાળજું કપાઈ જાય છે. આવા નરાધોળે સમાજમાં રમાય કેમ મળે છે તેજ સમજવું કઠણ થઈ પડ્યું છે. એ કારણે જ આ ગિચારી કુમળી જાળાઓના ભવ જગડે છે ને? જેના ધરનું પાણીયે ન જાપે, જેની પાસે એસેય નદિ, પોતાને ઉમરેય. અઢયા ન દે, એવો કાષ્ઠ અણુધક પાટીદાર—પછી લલે તે ભાલનો હોય, દસકોસીનો હોય કે કાનમનો હોય કે પાછલી પરવાડનો હોય, પણ—પરંબુમાં દશ પંદર હમર આપવા તૈયાર થાય તો જેમ કુસકા બોધ ગધેડા દોડે તેમ દોડ્યા વગર આ લોકો રહેતા નથી એ ખાતરી થઈ ગઈ છે. આથી તો પરંબુની વેદી ઉપર જાળાઓનાં જળિતન દેવાઈ રહ્યાં છે.”

વડોદરાનું સ્ટેશન આવે છે. આપણી યાય છે, પાછી ગાડી ઊપડે છે. ચરોતરમાં પ્રવેશતાં અધૂરેથી પાછી ચર્ચા વધારે જોરદાર જતે છે.

લક્ષ્મી: “આપનું નામ? ક્યા ગામના છો? ક્યાં જાઓ છો?”

સુવક: “નામ તો રમેશ. ગામ કરમસદ. જહિંદ્રુંયે કરમસદ.”

લક્ષ્મી (અમણી થઈ): “પાટીદાર છો ને? જાપાની ખડકીના હશે જ.”

રમેશ: “આટલાં ઊંડાં ઊતરી કેમ પૂછો છો? ઘેર ઘેર માટીના ચૂલા છે. હમણાં ‘પાટીદાર’નું મદ ચઢ્યો છે. જધાને એક જ અસ્ત્રે મૂડે છે. મારા જાણુજીએ પરંબુ લીધી તે ખીજના પ્રમાણમાં ધણી જ ઝોઢી છે. છતાં પેલા પાંત્રીસ કે ત્રીસ, સાત કે દસ હમર લેનારાની દક્ષામાં ‘પાટીદાર’ અમને મૂકે એ એને શોભે છે?”

લક્ષ્મી: “કેમ ન શોભે? આવી પોલ જોવાની એમાં ‘પાટીદાર’નું ગૌરવ છે. આંકડા આપવાથી લોકો કુલણુજી બને છે એમ ધારી ‘પાટીદાર’ આંકડા ન આપે એ સામે મારો સખત વિરોધ છે. આંકડા આપે તો એ જ કુળમાંથી કાષ્ઠ દીકરીનો વિવાહ કરવા જઘાર પડે ત્યારે સામા ધણીને ઝોના કરતાંય વધારે ચીરવા ઠીક પડે અને તે વખતે લીધેલા કરતાં કાષ્ઠ જમણો ઝોકાવનારો મળે

ત્યારે છઠ્ઠીનું ધાવણ નીકળી જાય, એવું જાને એટલે જતે દિવસે સરખા થાય. માટે આંકડા આપવા જ જોઈએ એવી ભલામણ હું જરૂર 'પાટીદાર'ના તંત્રીને લખવાની છું. એવા કુળમાંથી કે ઘરમાંથી પૂછવા આવે ત્યારે દીકરાના પિતાઓએ ખમણા ગાગવાની વેતરણ કરી ગાવાની જોઈએ. એ વિના એ લેણા ઠેકાણે નથી આવવાના!"

યુવક જેનું નામ અરવિંદ હતું તેના તરફ જોઈ રમેશે શરૂ કર્યું: "કેમ ભાઈ, આપ મૂંગા છો? ગાડીમાં તો એમ બેઠે વખત ન કપાય."

અરવિંદે જવાબ આપ્યો: "આપ બોલો છો તેથી મેં બોલવું બંધ કર્યું" છે, આપે આવતાં જ છોડવા માંડી એટલે મારી બોલતી બંધ રાખી."

રમેશ: "મારે એમ તો કહેવું પડશે કે પરકણને રિવાજે પાટીદાર કેમને દગ્ગિર જનાવી-છે એટલું જ નહિ, પણ હરાગ હાડકાંની જનાવી છે. રાંડીરાંડોને ધને બિજળા કમ થઈ રહે, ગાયનું ભેંસ તળે અને પાડાનું આખલા તળે નાખી લાખોના ગોટાળા બિલા કરે; દિવાનીઓ તો શું. પણ જરૂરીઓ બેસે નહિ ત્યાં સુધી પાટલાં નાણાં ચુકવવાં નહિ, અને કાંઈ ઓકરા માટે પૂછવા જાય ત્યારે હજારોની વાતો કરે! પણ એમને ખબર તો ત્યારે જ પડે, જ્યારે એમની કન્યાઓ કાંઈ સસ્તામાં લે નહિ!"

લક્ષ્મી: "અસલ વાત ઉપર આવો. તમે પરણેલા નથી ને ફૂંવારાયે નથી, એમ કબૂલ કર્યા પછી કેવા છો તેમ પૂછવામાં જરા વિવેકનો ભંગ થતો હોય તો માફ કરશો. એનો અર્થ તો તમે હાલ વિધુર હોવા જોઈએ. કેમ ખરું ને!"

અરવિંદ: "તકે જરાજર છે. પાછલી બેરી બે જાળકનો માતા થઈ પરલોક ચાંલી ગઈ છે. મેં હજી કંઈ વિચાર કર્યો જ નથી. હવે વકિલાત શરૂ કર્યા પછી વિચાર કરું, જે અડચણ પડે તો. મને લાગે છે કે અડચણ જરૂર પડવાની!"

રમેશ: "આ લક્ષ્મીબેનને હું જોળખું છું. મારો સાથે જ પુત્રે બી. એ.માં હતાં. પાસ પણ થયાં છે. પણ કોણ જાણે કેમ એકાએક અભ્યાસ છોડી પાછાં ફર્યા છે તે સમજતું નથી."

લક્ષ્મી: "પાછી તો પેલાં નરેન્દ્ર-કમળાંની આત્મહત્યાએ ફેરવી છે. ભણીને શું કરવું છે? ભણ્યાં તોય માળાપોતે તો પૈસા વગર વર મળતા નથી ને? બહેલા વરોનેય અલણ વહુઓ દરેક હજારોના દણો લેધોને આવતી હોય તો નરી દૂધપાક જેવી લાગે છે. એમ ન હોત તો નરેન્દ્ર-કમળા આપઘાત કરત જ નહિ! તમારી ખડકીઓમાં આગ લાગે! તમારાં કુળોમાં પૂજો મૂકો! તમારા ભણતરમાં ધૂળ પડે! તમારી પોકળ દેશભક્તિમાં પથરા પડે! તમારા સુધાગ્રાને નામે કુધારા જ્વાળામયમાં જાઓ!"

અરવિંદ : “ગુરુસે ન થાઓ. તમારા જેવી કન્યાઓએ તદ્વાર પડી સંગઠન કરવું રહ્યું. પૈમાને પરણનાર સામે પડકાર કરવો રહ્યો. પરકણ સામે જોડા જળવો જગાડવો રહ્યો. ખર્ચાણુ લગ્નક્રિયા છોડી સાદી લગ્નની પ્રથા પાડવા દગર કસવી રહી, વીસમી સદીમાં જીવવું અને રિવાજો ખારમી કે પંદરમી સદીના પાળવા-માટે આત્મધાન કરવા છોડી દેવા રહ્યા, લગ્નની લગામ ધરડાઓના હાયમાંથી છીનવી લેવી રહી. આગ કરો તોજ પરકણના રિવાજ. ઉપર કાપ પડે ને આત્મહત્યાઓ અટકે.”

રમેશ : “વાત ખરી, પણ યુવકો જ ગાયલા છે ત્યાં શું થાય? લણતર એટલું મોંઘુ થઈ ગયું છે, જીવન એટલું ખર્ચાળ થઈ ગયું છે, ફેશન એટલી વધી ગઈ છે, સ્પર્ધા એટલી જોવામાં આવે છે કે તગર પરકણે હા પાડવામાં વડેરાંનાં અને સાથે યુવકોનાં પણ મોઢાં એરડિયું પીધા જેવાં થઈ ગયા છે.”

અરવિંદ : “એમ ન કહો! ધણા યુવકો એવા છે કે હવે કંટાળી ગયા છે, કારણ કે એમને મનપસંદ કન્યાઓ સાથે પરણવાનું મળતું નથી. પૈસા સાથે પરણવાથી-પરણાવી દેવાથી આગળ ઉપર સંસાર વસમો-કંઠણ દાઢતા હોય એમ લાગે છે. એટલે તમને પૂરો ટેકા તેમના તરફથી ગળશે. માટે જો તરફ લક્ષ રાખવું એ વધારે સારું ગતે લાગે છે.”

રમેશ : “હું તો એમજ કહીશ કે ન્યાં સુધી પૈસો એજ પરમેશ્વર છે ને જો પરમેશ્વર વિના જગત ચાલે તેમ નથીજ એવી માન્યતાને અને તે પ્રયાના સંચાલકોને આ દેશમાંથી દેશનિકાલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી પરકણ બંધ થાય એમ મને લાગતું નથી. કન્યાવિક્રય વાળા કન્યાને વેચી પૈસો જીતો કરે છે તેમ વરવિક્રય વાળા છોકરા વેચે છે ને પૈસો જીતો કરે છે. જો એક જાતની હુંડીના કડકાજ ઘરમાં પડ્યા છે એમ માન્યતા થએલી છે. જોઈએ ત્યારે મોંઘે-સોંઘે ભાવે. વેચી રાકાય એવી વસ્તુ ગણાય છે, તેનું શું થાય?”

અરવિંદ : “બધેય એમ નથી. જુઓ ને મરઘાકાકાના પાડોશી તો છાતી ઠોકીને કહે છે કે ગામડે જવું નથી. સરખે સાથે વધારે લેવા નથી ને વધારે દેવા નથી. છોકરાઓને છોકરીઓ પરણાવવાની છે, પણ ‘છારામાં ગાખણુ નય ને જૈરી કુવેડ કહેવાય,’ એમ કરવા તૈયાર નથી. છ ગામમાં કુળવાન ગણાતા વરો માટે રૂ. ૩૦૧માં કન્યા આપવી છે ને ૩૦૧માં છોકરો ઉપ-લાવવો છે! પણ જેણે કાઠના ઘરનાં નળીઆં પડાવ્યાં હોય તેના ઘરની કન્યા રૂ. ૩૦૧ને રિવાજે શા માટે લેવી એવો પ્રશ્ન હમેશાં એઓ આગળ ધરે છે.”

લક્ષ્મી: “બાજળી છે. પેલાને લેવા છે હજારો ને આપવા છે ૩૦૧, એ કેમ બને! ગરઘાઘાકાના પડોશીનો પ્રશ્ન બાજળી છે. એમને હાથીના દાંત નથી, જે કરવું છે તે કહે છે. એમને મન તો એજ માર્ગ પરફળ જાંઘ કરાવવાનો છે. જેઓ નાને કે મોટે ગામથી મોટી પરફળો લે છે તેમની કન્યાઓ ૩૦૧ના ટ્રિવાજમાં લેવીજ નહિ એવો એમનો પાકો વિચાર પ્રસંશનીય કહેવાય. પણ લાડી-પાડી-ચાડીનાં નિવડચે વળાણ!”

અરવિંદ: “તમે ઉતાવળે ગત ના બાંધતાં. હજી ઘણું આગળ જવાનું છે.”

લક્ષ્મી: “ના, મારે તો હવે આગલેજ સ્ટેશને (અમદાવાદ) ઊતરવું છે.”

રમેશ: “ક્યાં જવાનાં છે?”

લક્ષ્મી: “પ્રભુ લેઈ જશે ત્યાં. ફીકર કરતા ના, કંઈ આપઘાત કરવાની નથી.”

અમદાવાદ આવે છે ને તે ઉતરી પડે છે.

પૂના કેમ્પ

મગનલાલ ઈશ્વરલાલ પટેલ

નવા વર્ષની શુભાશિષ્ય

પ્રેમાણ બેન,

દિવાળી આવી, છતાંય તું લખે છે કે મારી તબિયત સારી નથી. તારા પત્ર વાંચી ઘણીજ દિલગીરી થઈ કે આવા શુભ તહેવારમાં પણ તારી તબિયત ઠીક નથી.

બેન, તું ત્યારથી અમદાવાદ ગઈ ત્યાંથી તારી તબિયત નરમ જ રહે છે. મને તો હરહમેશ તારી ચિંતાજ ન્યા કરે છે કે શહેરમાં આટલી બધી ભેગવાઈ છતાં તારી તબિયત કેમ સુધરતી નથી?

અને ત્યારે હૃદયના અંદરના પટમાંથી માત્ર અવાજ આવે છે કે શહેરમાં પૈસોટકો હોય, છતાં જ જહારના યુદ્ધે મોજશોખને લીધેજ આમ બને છે. કારણ કે આજ યુરોપિયન સંસ્કૃતિવાળી પશ્ચિમની દવાને લીધે બેનો માંદી પડે છે. તાવ, હિરિટિયા આવે છે અને તબીબત નરમ રહે છે. ડોક્ટરો વધ્યા છે. કારણ કે નળનું પાણીજ પ્રથમ રોગનું ધર કરે છે. જ્યારે તું કૂવેથી કે નદીથી પાણી લઈને આવતી ત્યારે જે કસરત થતી ને જે જોર હતું તે તું શહેરમાં ગયા પછી જાંઘ થયું છે.

વળી આજે પરદેશી સંચાને લીધે ઘંટી ઉપર ધૂળના ઢગલા થયા છે. ખરું કૌંચત મેળવવા ઘંટીનો લોટ ભોંધ્યો, પરંતુ સંચે રસ યુગ્માઈ તૈયાર થતો

લોટ તમારા પેટમાં જાય છે. કામ કરાવું નથી, ધોવાવું પણ 'ખામ' કરે છે, સાંજના ફરવા જાઓ ત્યારે પણ ગાડી જોઈએ છે! બહી મારી બેન, તું ક્યારની શહેરી મધ મધ કે તારાથી દળવાખાંડવાનું, ધોવાવું, પાણી ભરવાનું, ચારે! રાંધવાનું પણ નથી મધ શકતું?

અરે! શહેરના ખોટા મોજશોખમાં અંજીઈ પડેલી જો બેન, તે ગામડાની યુવતીને તો જોઈ તો છે જ, તેના શરીરનો ખાંધો પણ જોયો છે. તેનું શરીર તારા જેવું ગોરું ને આકર્ષક તમને લોકને નથી લાગતું. તેને તારા જેવાં વસ્ત્ર સજ્જતાં નથી આવડતું, તારી પેટે વાળના ચુસ્ત પાડતાં નથી આવડતું, તારા જેવું બોલતાં પણ નથી આવડતું. પરંતુ તેનામાં જે તાકાત અને તંદુરસ્તી છે, તેનો છાંટોય તારામાં નથી. વળી તે ન્યારે પનથટ પરથી ગાયે બેઠું લેઈને સરસ કરતી ચાલી જાય છે, ત્યારે તો બલભલા કવિ-જોની કલ્પનાનેય પણ પાણી ભરાવે છે. તે ન્યારે પરોઢમાં ધગધમ અવાજથી વલોણાં વલોવે છે અને ધંદીયા દો છે, ત્યારે તેનું શરીર કેટલું કસાય છે અને તેના રૂનાયુઓ કેટલા ગળજૂત જાને છે, તે અનુભવ વગર તો ન સમજાય! દળવાખાંડવાનું, પાણી ભરવાનું તો ફીક, પરંતુ તે ન્યારે પોતાના હરિયાળા ખેતરમાં ખારે જપોરે જાય છે અને ત્યાં તે જે કામ કરે છે, તે જોઈ તું ખરેખર અવાચક જ મધ જાય!

તારા શહેરમાં દૂધ પણ ચોકખું નથી મળતું, સાપરેટ મળે છે. ગલાઈ કાઢીને આપે છે. તો પછી ધી તો ચોકખું મળવાની વાત જ શી? એ પણ વેચોટેજલ ખાઈને રહેવું પડે! તો તેથી કેટલું કૌતલ શરીરમાં આવે? પછી તળીયત સુધરે શી રીતે!

મારી ભારતી બેન, તું વિલાયતમાં કે પશ્ચિમના કાંઈ ગામમાં નથી, તો તું શા માટે આટલાટલા મોજશોખ કરે છે? અને તેથી કરીને જ મારે નવે વર્ષે ફરી તને સંદેશ પાડવે! રહ્યો કે 'ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણો' એ જુગજૂની કહેવત યાદ કરીને, બેન, તું ખીનું કાંઈ નહિ તો તારા ધરકામમાં તો જરૂર ધ્યાન આપજે.

પ્રથમ ધરકામમાં જે ધ્યાન આપીશ તો જ તારી ફરજ અદા કરી શકીશ. તું ખાદી પહેરીને જહાર લાપણો આપવા નીકળીશ ને તારા ધરમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા રાખીશ નહિ તો જાંઘું ધૂળ ઉપર લીંપણ સગજજે.

આજે તારો પતિ ધનવાન છે. કાલે કદાચ નિર્ધન પણ મધ જાય. પણ ભારતી મારી તો પોતાના પતિને દિગત આપીને કહેશે કે "શા માટે ગભરાઓ

હો? હું દગણું દળીશ, ખાંડણું ખાંડીશ, લોઢાનું પાણી ભરીશ અને આપણું પૂરું કરીશ.”

એનું, મને તો દિનપ્રતિદિન જેમ જેમ મોજશોખો મોતો મળે છે તેમ તેમ તેમ દિવની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવે છે કે હવે આનો અંત ક્યાં આવશે?

તું યુરોપિયન સાજ સજ છે, પરંતુ ત્યાંની નારી કામ કેટલું કરે છે તે ‘તે’ જોયું છે ખરું? તેના જેટલી જાહોશી, હોશિયારી, કામગીરી તો તારાથી થઇ શકે કે કેમ, તે પણ શંકા છે.

તો પછી જો એનું, આ મારો દુઠું કા પત્ર વાંચી માત્ર ધરકામ કરીશ તોય મને આનંદ થશે. ધીમે ધીમે જરૂર કરતી થશે. મને તો ખાતરી છે કે તેથી તારી તળિયત સુધરશે જ. આમાંથી યોગ્ય લાગે તે ગ્રહણ કરજો. તારી તળિયતના સમાચાર જણાવજો.

તારું કલ્યાણ થાઓ, એ નવે વર્ષે મારી શુભાશિષ્ય!

વણુછરા, તા. પાદરા

મંગલદાસ હારિચંદ શાહુના જયભારત

અંતપરિચય

૧. આપુ: મૂળ-હિંદીમાં લેખક-ધનશ્યામદાસ ગિરલા; પૃષ્ઠ ૧૩ + ૧૬૪, ૧૧ છગિઓ, કિંમત ગાર આના, આ પુસ્તક મૂળ હિંદીમાં લખનાર હિંદુસ્થાનના એક અગ્રગણ્ય લક્ષ્મીનંદન શ્રી. ધનશ્યામદાસજી ગિરલા છે. એ પુસ્તકનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે.

આ પુસ્તકમાં લેખકે ‘નાની મોટી એકે એક જાળત લેધને ગાંધીજીનું જીવન નિહાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.’ અને લેખક લખે છે કે “ગાંધીજી સાથે મારો પચીસ વરસથી સંસર્ગ છે. મેં તદ્દન નજીકથી, સદ્ગુણદર્શક યંત્ર દ્વારા, તેમનો અભ્યાસ કર્યો છે, ટીકાકાર થઇને છિદ્રો શોધ્યાં છે.” અને આટલું છતાં તેણે આગળ જણાવે છે કે “પણ મેં એમને કદી પ્રમાદમાં સૂતેલા જોયા નથી.”

મહાત્માજીના જીવનને અનેકાનેક શુભ પાસાં છે. જેની જેટલી શ્રદ્ધા, તપસ્યા, નિહાળવાની શક્તિ અને જાગૃત અભ્યાસ હોય તે પ્રમાણે એ મહા-પુરુષના જીવનના હિંદુસ્થાનનો ભેદ પામી શકે. મહાત્માજીના જીવન ઉપર દુનિયાના ભરમાં થઇને ૧૧૦૦ પુસ્તક લખાયાં છે અને લખાયે જતાં હશે, છતાં પણ એ કાર્ય હરેક વખતે અધૂરું જ લાગવાનું. એવા ઘણા પ્રયત્નોમાંનો આ એક

પ્રયત્ન છે, જે વાચકને ગાંધીજીની નજદીક લાવે છે.

જેમ સોનામાં સુગંધ મળે એમ, આ પુસ્તકમાં શ્રી. મદાદેવભાઈએ આદિ-વચન લખ્યું છે, તેમાં આ પુસ્તક વિષે લખ્યું છે કે “હું પુસ્તકને પ્રફૂલ્લ રૂપમાં જ બે વાર વાંચી ગયો અને બીજી કેટલીયે વાર વાંચું તો પણ મને થાક ન લાગે.” આ પુસ્તક ગુજરાતી વાચકોને વાંચવાની ભલામણ કરતાં આથી વધારે પ્રમાણપત્રની જરૂર રહેતી નથી.

૨. મધુકર, જગનાદાસ ભગવાનદાસ સ્મારકવાળા અંક ૨૪: મૂળ મરાઠીમાં લેખક-વિનોબા ભાવે; પૃષ્ઠ ૮+૪૪૪, કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

પ્રકાશકના નિવેદનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે “પાંચ વરસ ઉપર શ્રી. વિનોબા-સંપાદિત મદારાષ્ટ્ર-ધર્મ નામના મરાઠી સાપ્તાહિક(સને ૧૯૨૪-૧૯૨૭)-ગાંધી વીણી કાઢેલા લેખોનો એક સંગ્રહ ‘મધુકર’ નામથી વર્ધાથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલો. તેના નામનો ખુલાસો શ્રી. વિનોબાએ તે પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં નીચે મુજબ આપ્યો હતો:

“‘મદારાષ્ટ્ર-ધર્મ’નું દૂકું ૬૫ ‘ગ. ધ.’ તેને પાશ્ચિનીય નિયમ મુજબ ‘ઉ’ અનુગંધ જોડીને ‘મધુ’ એ શબ્દકી સંબંધ બનાવ્યો છે. મધુ એટલે ‘મદારાષ્ટ્ર-ધર્મ’માંથી વીણી કાઢેલું લખાણ. તેના સંગ્રહનું પુસ્તક તે ‘મધુકર.’

“પ્રસ્તુત પુસ્તકનો પ્રહેલો ખંડ તે એજ ‘મધુકર’નો અનુવાદ છે. બીજા ખંડના તેવીસ લેખો ‘આગસેવાવૃત્ત’, ‘સર્વેશ્વર’, વગેરે સામયિકામાં આવેલા લેખોનો અનુવાદ છે. વળી આ સંગ્રહનો છેલ્લો લેખ ઉપર જણાવેલા ‘મદારાષ્ટ્ર-ધર્મ’માંથી લીધો છે.”

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મૂળ મરાઠી લેખોનું આ ભાષાન્તર છે.

આ સંગ્રહમાં કુલ ૬૫ લેખો છે, અને રાષ્ટ્રઆતમાં મદારાજીના મંત્રી શ્રી. મદાદેવભાઈએ પ્રસ્તાવના લખી ‘યોગ: કર્મેણ કૌશલમ્’ એ અર્થમાં વિનોબા સાચા યોગી છે, એમ જતાવ્યું છે. વળી તેઓ જણાવે છે કે, “પણ એમનામાં કેટલીક એવી વસ્તુઓ છે જે બીજા કોષમાં નથી. કોષ નિષ્ણ્વ કર્યો, કોષ-સિદ્ધાન્ત મદ્ય કર્યો, તો તેજ ક્ષણથી તેનો અમલ કરવો એ ઝોગનો પ્રયત્ન પંક્તિનો ગુણ છે. ઝોગનો બીજો ગુણ નિરંતર વિકાસશીલતા છે. આપણામાં લાગ્યે જ કોષ એવો દરો જે કહી શકે કે હું પ્રતિક્ષણ વિકાસ કરી રહ્યો છું. ગાંધીજી સિવાય બીજા કોષમાં એ ગુણ મેં જોયો હોય તો તે વિનોબામાં જોયો છે. . . . પણ બાપુના કોષક જ અનુયાયીએ, વિનોબાએ જેટલા સત્ય-અધિસાના પૂનર્ગી અને કાર્યરત સાચા સેવકો-તૈવાર કર્યા છે, એટલા-કર્તા હશે.” આ ઉપરાંત તેઓ નૈઋતિક ધસ્યારી, અખંડ વિદ્વાન, સાદાઈને વરેલા અને

રચનાત્મક કાર્યના પુરસ્કર્તા તથા રાતદિવસ તેમાં ગંડ્યા રહેનાર છે. તેઓ કદી ગદ્યાસલામાં ગએલા નથી. તેઓ કહે છે, કે 'મૂક સેવા કરવા માગે છે તેમાંનો હું એક છું. . . . પ્રચાર દજી સુધી કપો નથી અને હવે પછી કરવાની સંભાવના યે નથી. મેં' એક સૂત્ર જનાવી દીધું છે. 'સેવા વ્યક્તિની, ભક્તિ સમાજની' વ્યક્તિની ભક્તિમાં આસક્તિ વધે છે, તેથી ભક્તિ સમાજની કરવી.'

આવા યોગી પુરુષ ને મૂક સેવકની નિરંતર ભક્તિમય સેવા ને તપશ્ચર્યા-રૂપ વાણીનો અણુભોલ અંધ આ સંગ્રહદ્વારા ગુજરાતી ભાષાને ગળ્યો છે. ભાષાન્તરકર્તાની શૈલી જ એવી છે જે આ મૂળ છે કે ભાષાન્તર છે, એ જ કહેવું મુશ્કેલ છે. છતાં કેટલાક વાક્યપ્રયોગ કિલ્લ છે, કેટલાક વર્ણ છે.

લેખકે સમાન્ય જનાઓથી માંડીને રાજકારણ, સમાજરચના ને ગૂઢ તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયોને પોતાની પ્રાસાદિક શૈલીમાં એટલી સાદી રીતે ને સહેલાઈથી રજૂ કર્યા છે કે વાંચનારને તે ગૂઢ લખાણની ગડ ખેસતાં વાર લાગતી નથી. એ લખાણમાં તપોયુક્ત જ્ઞાનના અમકારા પાને પાને નજરે આવે છે. લગભગ સવાસો ઉદાહરણો ને વાર્તાઓ મારફત લેખકે કેટલીય સમસ્યાઓ ઉકેલી છે, જેનો જુદો સંગ્રહ થાય તો સહેલાઈથી બોધપ્રદ વાતો મળી રહે. વળી એમનું વેદ, ઉપનિષદ, યોગસૂત્ર, ગીતા, દુલસીકૃત રામાયણ, વગેરે ધર્મગ્રંથોનું જ્ઞાન પણ એટલું જ અગાધ ને તલરપશી છે. બ્યારે દુકારામના અલંગ ને રાગદાસ-જ્ઞાનદેવની વાણીનો એ પરિચય આપે છે ત્યારે લેખક જે તે વિષયમાં તન્મય હોય એમ જ લાગે છે.

આ સંગ્રહમાં રંટીઓ, ખાદી, શ્રમ, જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય, સેવા, ગીતા, અર્થશાસ્ત્ર, ત્યાગ, સંસ્કૃતિ, અસ્પૃશ્યતા, હરિજન, પવિત્રતા-સ્વચ્છતા, કર્મયોગ, ગૌત, સાહિત્ય, રાષ્ટ્રભાષા, શાળા, અહિંસા, સ્વરાજ્ય, ભક્તિ-મુક્તિ, આમધર્મ, કવિ અને કાવ્ય, ખેતી, કિસાન, વગેરે કેટલાય વિષયોની છણાવટ કરવામાં આવી છે.

'એમનું મિતલાપીપણું, એમનો વિચાર અને વાણીનો સંવાગ, અને એમની તત્ત્વનિષ્ઠાનો આ સંગ્રહમાં ડગલે ડગલે પરિચય મળશે,' એ શ્રી. મદાદેવભાઈના કથન સાથે દરેક વાચક સંમત થશે જ.

ગુજરાતનાં દરેક પુસ્તકાલય, શાળા, ગ્રામસેવક અને વિચારક આ પુસ્તક વિના નજ અલાવી શકે એમ અમારું માનવું છે.

ઉપરનાં બે પુસ્તકોના પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.

નવવરલાલ દવે

૩. કાળચક્ર : લેખક અને પ્રકાશક—ગોવિંદલાલ રા. અમીન; સેલ એન્ડ્સ—આર. આર. શેકની કું., ખૂસેલસં એન્ડ પબ્લીશર્સ, ટેશવંગાગ, મુંબઈ ૨; પૃષ્ઠ ૮૦, કિંમત રૂ. ૧. યુરોપના સંખ્યા આવ્યા અને આપણાં ગાગડાંના ઉદ્યોગ લાગ્યા, એ ઉદ્યોગના કારીગરો ઘૂળે મરવા લાગ્યા, નિરુપાયે એ લોક શહેરમાં ગયા ને ત્યાં મળી એ મજૂરી કરવા લાગ્યા. પણ શહેરના ચક્રચક્રો તેમને આંખના ને ત્યાંની ભૂરી આદતોમાં કસાઈ પોતાનાં જીવન તેમણે બદલ્યાં. એવા એક ધાણીવાળાના જીવનની પાયામાલીતો ચિતાર નાટકરૂપે આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે. એ ચિતાર સુંદર છે. જાકી નાટ્યકલા જેવું જલ્દી થોડું જ છે. અને એ ગરીબ કારીગરોને આ નાટક વંચાવવું હોય તો જહાંગીરી શોલા છોડીને પણ કિંમત જલ્દી આપવી ધટે.

૪-૫. બાલકુન્જના બીજા અને ત્રીજા પાઠો : સંપાદક અને પ્રકાશક—ભારત વિદ્યાલય, કરાડી; સચિત્ર. પૃષ્ઠ અને કિંમત અનુક્રમે ૮ + ૯૮, રૂ. ૦-૬-૦; ૧૦ + ૮૦, રૂ. ૦-૫-૦. ‘પહેલા પાઠો’ની પેઠે જ આ પાઠો પણ કરાડીના ભારત વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓએ લખેલા છે. વિદ્યાર્થી લાઈ મુલાખના અવસાન પછી તેના સ્મારકને અર્થે કાળો થએલો અને તેમાંથી આ પ્રથમાળા શરૂ થઈ. આ પ્રયત્ન ધણો જ પ્રશંસનીય મણાય. પાઠો જાળકોના જ લખેલા હોય આવકારદાયક છે. એમાંથી જાળકોને વિવિધ જાતનું હળવું વાચન મળી રહેશે. કોઈ કોઈ જગ્યાએ નોંધણીમાં અશુદ્ધિ દેખાય છે. એકંદરે આ પાઠો સફળતાને યોગ્ય મણાય.

‘ઉરેન્દ્ર’

૬-૮. બકોર પટેલ : (ગુરુ બીજું—ભા. ૧-૨-૩) લખનાર શ્રી. હરિપ્રસાદ બાસ; પ્રકાશક—માંડીવ સાહિત્ય મંદિર, હવાડિયો ચક્રો, સુરત; પૃષ્ઠ અનુક્રમે ૨૧, ૨૨ અને ૨૨; સચિત્ર, કિંમત દરેકના ૦-૫-૦. બકોર પટેલની વાત વાંચવામાં જાળકોને કુતૂહલથી ગમત તો પડશે, કંઈક આકર્ષકતરી નવીનતા જેવું પણ એમાં છે, પણ ખાસ તર્યાંશ જેવું ન કહેવાય. આખીય વાર્તાનાં જ્યાં માનવપાત્રોનાં મોંઢાં ચોપમાં પ્રાણીઓનાં આપીને ફક્ત ઉપર-જક્ષા દાસ્ય સિવાય બીજું શું ઉપજાવી શકાય? આપી જાતમાનસની કંઈ સંસ્કાર-આવનાને ચોપણ મળશે તે સમજી શકાતું નથી. દરેકની કિંમત પણ કંઈક વધારે કહેવાય. જાકી એ હળવું વાચન તો તે જરૂર આપશે. ‘ઉરેન્દ્ર’

૯. અરુણ (વિશેષાંક), જુલાઈ ૧૯૪૧ : તંત્રી—મનઃસુખરામ વૈજનાથ દવે; પ્રકાશક—ગુજરાતી સાહિત્ય ઉત્તેજક મંડળ, પી. ઓ. બોક્સ ૩૬૬, નાઇરાબી, કેમિયા કોલોની; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૨ (જાહેર જાગરો જુદી),

કિંગ્મ શિ. ૨-૦ (પોસ્ટેજ અલગ). 'તંત્રીસ્થાનેથી' જણાવ્યા મુજબ "મહાગુજરાતના આ મહા સંસ્થાન-પૂર્વ આફ્રિકામાં ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રગતિના પ્રતીક રૂપે સંસ્થાના મુખપત્ર 'અરુણ'ના આ વિશેષાંક આજે સાહિત્યનભોગડંગમાં પ્રકાશે છે." આગ તંત્રી 'અરુણ' વિષે પોતાનું પ્રમાણપત્ર આપે છે. 'અરુણ' એ વાર્ષિક પત્ર લાગે છે. આ અંકને 'વિશેષાંક' તરીકે જાણખાવેલો છે. શ્રી. હરગોવિંદલાલ શર્મા જે મંડળના આશ્રયન સભ્ય છે, તેમણે પોતાનાં પુત્રી વિદ્યાબેનના અકાળ અવસાનના સંસ્મરણાર્થે 'અરુણ'ના ખર્ચ પેટે શિલિંગ ૨૫૧ આપવા ઘમ્મઠા પ્રકટ કરી. તે રકમ સ્વીકારાઈ, અને ખૂટતી રકમ માટે જાહેર ખજાર મેળવી. આ અંકમાં ૧૦૨ પૃષ્ઠમાં વાંચવાની સામગ્રી છે, જ્યારે ૪૭ પૃષ્ઠમાં જાહેરાત છે. શરૂઆતમાં શ્રી. કનુ દેસાઈનું ત્રિરંગી 'નિશા-ઉષા'નું ભાવવાદી ચિત્ર છે. કેટલાંક કાવ્યો છે. તે પ્રદેશની લોકકથાઓ અને પ્રયાગો ઉપરના લેખ સારા કહેવાય. તે પ્રદેશના લોક પાસેથી જે આર્થિક લાભ પામીએ છીએ, તેના કંઈક પ્રમાણમાં તેમની સેવા વિષેના વિચાર લખાય એ વધારે ઇષ્ટ છે. આટલે ખર્ચે અને આટલી બધી જાહેરાતો મેળવી જે જહેમત ઉઠાવી તે પ્રશંસાપાત્ર છે. બાકી ગુજરાતી સાહિત્યની દુનિયામાં આ અંકથી વિશેષતા મળી હોય જોગ અમને લાગતું નથી. પણ ગુજરાતથી આટલે દૂર આપા પ્રવાસો થાય એ જેમ આનંદની વાત છે તેમ એ પ્રવાસો સુરચકર અને સત્વવાળા બને, તો જ પ્રયત્ન મફળ કહેવાય, બાકી મહેનત અફળ બને એ નિર્વિવાદ છે. નટવરલાલ દવે

૧૦. મેલેરિયા અંક: 'ગ્રામસેના'(ઉનાવા, વાપા કલોલ)ના પાંચમા વર્ષનો બારમો અંક છે, જે અવલોકન માટે મળ્યો છે. તેમાં વૈદ્યરાજ નાનાલાલ પાટક-ભુજ, એમનો 'નિદાન અને નિકૃત્સા' સંબંધે લેખ સુંદર છે. વૈદ્ય હરિપ્રસાદ ભટ્ટ-વડોદરા અને વૈદ્ય અમૃતલાલ રાવલ-સુરત, એમના લેખોમાં પણ ગામડાની પ્રજા જોષામાં જોઈ ખર્ચે વાપરી શકે તેવા અનુભવી ઉપાયો સૂચવ્યા છે. શ્રી. કુંગરશી ધરગશી સંપટનો લેખ જાતઅનુભવોથી લખાયો છે, જેમાં સિલોનમાં મેલેરિયા ફાટી નીકળ્યો, ગામડાંનાં ગામડાં ફસાયાં, કિવનીનનો ઉપયોગ બીનઅસરકારક ગણ્યો પડ્યો, ડોક્ટરોની કમિટીઓ બેઠી, નિર્ણય થયો કે મેલેરિયાથી બચવા સરીરમાં સંપૂર્ણ શક્તિ હોવી જોઈએ. ભૂખે મરતા ગામડીઆઓ પાસે આ શક્તિ નથી. પૂરતા ખોરાકની વ્યવસ્થા થઈ કે તુરત જ મેલેરિયા અંકુશમાં આવ્યો, વગેરે જણાવ્યું છે. શ્રી. બાપાલાલ ગ. વૈદ્ય પોતાના લેખમાં સૂચવે છે કે જંતુઓને મારવા કરતાં ક્ષેત્ર સુધાગ્રહ સાફ છે, જે

સિલોનની હકીકત સાબિત કરે છે. દુધસી વાપરવા ઘણા લેખોમાં સૂચના છે. સેવાભાવીઓએ અતુલની અને સરતા ઉપાથોનો ગામડાંમાં પ્રચાર કરવા જોવો છે. 'મામસેવા'ના તંત્રીઓએ મેલેરિયાની ઝડપમાં જ આ અંક કાઢી સુંદર કાર્ય કર્યું છે.

પુરુષોત્તમપ્રસાદ પુ. વૈદ્ય

* * *

ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘ: આઠમા વર્ષનો વાર્ષિક હેવાલ, ૧૯૩૯-૪૦.

ખેડા જિલ્લા હરિજન સેવક સંઘ: ૧૯૩૯-૪૦નો વાર્ષિક અહેવાલ મોખ્યાસા સમાજ સેવામંડળ: હેવાલ અને દિસાળ [તા. ૧:૧:૪૦થી તા. ૩૧:૧૨:૪૦ સુધી].

શ્રી કૃષિ ઔપાલક વિદ્યાલય, ડભોડા (એ. પી. રહે), સને ૧૯૪૦-૪૧ની સાલનો અહેવાલ.

સોલ્જના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનો ત્રેસઠમા વર્ષનો રિપોર્ટ, સને ૧૯૪૦-૪૧.

—*—

પ્રસંગકથા

દિવાળી આવી અને ગાઢ!

જેમ નિરાકાર નિશુલ્લ ગળાતો ઈશ્વર પરિમિત જ્ઞાનવાળા માનવીની કલ્પનાથી મઢી શકાતો નથી, તેથી માનવીએ તેની સાકાર મૂર્તિ બનાવી તેને સચુલ્લ કલ્પી તેની પૂજા કરવા માડી, તેમ અનાદિ અનંત કાળ પશુ માનવીની કલ્પનાથી કળી શકાતો નથી અને તેથી તેણે કાળને માપવા માટે તેના ભાગની કલ્પના કરી. શેરડીના આખા સાંકાને ખાવો મુશ્કેલ પડે, માટે તેને પીરીઓથી (પર્વનથી) કાપીને ખાઈએ છીએ, તેમજ અનંત કાળને પર્વનથી ભાગ પાડી ગાળ્યો. એ ભાગનો એક વિભાગ તે વર્ષ. વર્ષનું મુખ્ય પર્વન તે દિવાળી, અને તેથી દિવાળીનું પર્વ દિંદુઓએ મહોત્સવથી ઊજવવા ગાંડયું. પશુ માનવીનું પેટ ભરાએલું હોય, તેને જીવનનિર્વાહની ચિંતા ના હોય, તોજ તેને ઉત્સવ ઊજવવામાં ઉદ્ધાસ આવે. સૂખ્યે પેટ તેને ધમ, કલા, વિલાસ, ઉત્સવ કે એવા કશામાં ઉદ્ધાસ ન આવે. રાજનીતિથી, સાહુકારનીતિથી અને વરસાદની અનિયમિતતાથી દ્વાલ ખેડતની એવી કરુણાનનક સ્થિતિ થઈ પડી છે કે તેને દિવાળી જેવું મહાપર્વ ઊજવવામાં કરો ઉદ્ધાસ કે રસ રહ્યો નથી. દિવાળી આવી તે પરંપરાની રૂઢિ પ્રમાણે ઊજવવી પડે, માટેજ ગાલ ઉપર લપકાક

મારી મોં લાલ રાખવાનો ડોળ કરી બિજળ્યા જેવું કરે; પણ એમાં એને કશો ઉદ્ધાસ નથી, આનંદ નથી, રસ નથી! અને એમજ દિવાળી ગઈ!

દુષ્કાળ

આ વર્ષે શરૂઆતમાં વરસાદ એવો જોરથી પડ્યો, કે તેણે સૌ તાણી નાખ્યું, નદી ઉપરનાં ગામડાંનેય તાણી નાખ્યાં અને ત્યાંની જમીનને ધોઈ નાખી તેના ઉપર રેતી પાચરી દીધી અને એમ કરીને એ જમીનને એવી કરી મૂકી કે તેના ઉપર વાવેતરજ ન થઈ શકે. પછી વરસાદ અટકી પડ્યો. પછીયે જ્યારે જ્યારે પડ્યો, ત્યારે ત્યારે પણ કંઈક યજોલા પાકતે ધોઈ નાખ્યો. આ સ્થિતિમાં ગુજરાતના મોટા ભાગની ખેતી નિષ્ફળ નીવડી. તેવામાં વળી સિંધમાં યજને તીડનાં ટોળાં બિતરી આવ્યાં, તેમણે ઉત્તર ગુજરાતના અને કાઠિયાવાડના પાકનો નાશ કર્યો. પરિણામે ગુજરાતના મોટા ભાગમાં આજે દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ છે. કાઠિયાવાડની દશા તો અત્યંત ભૂંડી છે. ત્યાં લોકની પાસે ખાવાને અન્ન નથી અને તેથી તેમણે પેટ ભરવા કાઠિયાવાડને ખાલી કરવા માંડ્યો છે. દિવાળી પહેલાંજ લોકની આ દશા આવી પડી છે, ત્યારે તેમને દિવાળી બિજવવામાં શો ઉદ્ધાસ, આનંદ કે રસ હોઈ શકે? હવે આ નવું વર્ષ સુખમગ્નક નીવડે એવી આશા રાખીએ.

લગ્નસંબંધ-શરીરસંબંધ

અમદાવાદના 'જ્યોતિર્ધર' વાણિક પત્રમાં ત્યાંનાં બેન અનિલાબેન દેસાઈએ એક ગંભીર પ્રશ્નની ચર્ચા ઉપાડી છે. એ બેનના પ્રશ્નનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે: અમુક યુવતીનું લગ્ન અમુક યુવક સાથે થયું, પણ તે યુવતીને તે યુવક ઉપર પ્રેમ ન હોય તો લગ્નસંબંધ જોડાયો મારેજ તે યુવકને તે યુવતી સાથે શરીરસંબંધ જોડવાનો શો અધિકાર હોઈ શકે? એવો શરીરસંબંધ જોડવાની ના પાડવાનો તે યુવતીને શા માટે અધિકાર ન હોય? આ પ્રશ્નનો ધરમૂળથી વિચાર કરવા ઘટે. સર્વે વનસ્પતિને અને પ્રાણીમાત્રને-અને તેથી માનવીને પણ-સંતતિ પ્રાપ્ત કરીને વંશવેલો આણુ રાખવાની પ્રાકૃતિક પ્રેરણા છે. એ કંઈકોઈની બુદ્ધિપૂર્વક યોજના નથી, પણ પ્રાકૃતિક પ્રેરણા છે. એ પ્રેરણાએ પ્રેરાઈ વનસ્પતિનાં અને પ્રાણીનાં-નરનારી શારીરિક સંબંધ જોડીને, સતત વંશવેલો વધારનારી સંતતિ પ્રાપ્ત કરે છે અને એનું જ નામ લગ્ન (લગ્ન=લાગવું, સ્પર્શવું). આમ લગ્નસંબંધ એટલેજ શરીરસંબંધ. પ્રાણીઓ વિધિ વિના લગ્નસંબંધ-શરીરસંબંધ જોડે છે. માનવસમાજે પોતાની સુખવચ્ચાને હેતુએ કરાવ્યું, કે અમુક પુરુષે અમુક સ્ત્રી સાથે લગ્નવિધિની

ક્રિયા કરવી અને ત્યાર પછી એ જોએ શરીરસંગ્રંધ જોડવો. આ સ્થિતિમાં લગ્નસંગ્રંધ થયા પછી શરીરસંગ્રંધની ના પાડવાનો પુરુષને કે સ્ત્રીને અધિકાર જ શી રીતે હોઈ શકે? હું સ્ત્રીકાર્ણ હું કે આજે લગ્નસંગ્રંધ જોડો જડ થઈ ગયો છે કે સંસ્કૃત ગણાતી માનવજાતિમાં લગ્નસંસ્થા નિષ્ફળ જ નીવડી છે. તે સુધારવાને જરૂર પ્રયત્ન કરવા ઘટે. પણ એ જડ સંસ્થાને સ્ત્રીકાર્ણને લગ્ન કર્યા પછી શરીરસંગ્રંધ જોડવાની ના પાડવાથી તો ભયંકર પરિસ્થિતિ આવે. જો સ્ત્રી તેના લગ્નપુરુષ સાથે શરીરસંગ્રંધ જોડવાની ના પાડે તો પુરુષ પણ અમુક પ્રસંગે એવી રીતે ના પાડે. કામવાસનાની પ્રેરણા તો બંનેને છે, ત્યારે એવી સ્થિતિમાં પુરુષ બીજી કોઈ સ્ત્રી સાથે અને સ્ત્રી બીજા કોઈ પુરુષ સાથે શરીરસંગ્રંધ જોડે; ત્યારે તો એ લગ્ન રહ્યું જ કર્યા? અને વળી આજે લગ્નસંગ્રંધને જ કારણે પુરુષ તરફથી સ્ત્રી ને રક્ષણ, પોષણ, વગેરે પ્રાપ્ત કરે છે તે બહુ આપવાની ના પાડવાનો પણ અધિકાર પુરુષને પ્રાપ્ત થાય ખરો કે નહિ? અને આજની સ્થિતિમાં ત્યારે સ્ત્રીની સ્થિતિગતિ શી? બેશક આજે લગ્નસંસ્થા નિષ્ફળ નીવડી છે. તેને સફળ કરવાના સૌ પ્રયત્નો કરવા ઘટે. પણ તે આગ જડમૂળ ઉપર કાપ મૂકવાથી ન થઈ શકે. માળાપો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાની મત્તતિનાં લગ્ન કરે છે, યુવકયુવતીઓ પરસ્પરતા બાજુ સ્વરૂપથી અને ઉપરછલ્લા પરિચયથી સ્નેહલગ્નને નામે મોહલગ્ન કરે છે, તે વ્યવસ્થામાં ધરમૂળથી ઇષ્ટ ફેરફાર થવો ઘટે. આગ છતાંયે લગ્ન એ સંસ્થા પણ બીજી સૌ સંસ્થાઓની પેઠે એવી ચંચળ છે કે અતંત કાળ સુધી તેની શુદ્ધિ માટે તેમાં વારંવાર યોગ્ય ફેરફાર કરવા જ જોઈશે. જેન અનિલાબેનની પેઠે તેના અમુક વિભાગ ઉપર આગ કે તેમ કાપ મૂક્યે એનો કંઈ નિકાલ નહિ આવે.

નૃત્ય કે કસરત?

આજે આપણાં શહેરોમાં અને હવે તો ઢેક ગામડાંમાં પણ યુવકો, યુવતીઓ અને બાલિકાઓ કલાને નામે વેવધારાભર્યે મુખે, અર્થહીન મરોડ વડે, વિકાગ્ને આહવાન આપતી આંખમટક વડે અને લૂગડાંધરેણીથી નૃત્ય ઉપજાવવાના જે પ્રયત્નો કરે છે, તે જોઈને આપણા કલાવિધિના અભ્યાસકે અને સાહિત્યક બાઈ રગણસાલ દેસાઈનો આત્મા રડી ઊઠ્યો છે. તેમણે 'ચરોતર'ના સપ્ટેમ્બરના અંકમાં એ વિષે લેખ લખીને પોતાના અંતરની વરાળ બહાર કાઢી છે અને જણાવ્યું છે કે આવી અધમ નૃત્યકળા કરતાં તો યુવકો કસરત કરીને શરીર સુદૃઢ બનાવે તો જાતિનું ને દેશનું કલ્યાણ થાય. બેશક યોગ્ય હેતુએ કરાતી

કસરત અને યોગ્ય હેતુએ સધાતી કલા, એ જાનેતે જીવનમાં સ્થાન છે જ. કસરતથી શરીર સુદૃઢ કરીને આક્રમણને પ્રસંગે પોતાનું, કુટુંબનું અને જાતિનું રક્ષણ કરાય નો જ કરેલી કસરત સાર્યક છે; મેળાવડામાં જાણે મજાનાં વજન ઉપાડીને તાળીઓ પડાવનાર યુવકો સ્ટેશન ઉપરથી પાંચ શેરનું પોટલું લેખને ઘેર આવતાં સરમાય અને જરા જરામાં જાંલો ચઢાવીને નિર્જાળ ઉપર આક્રમણ કરે નો તેનો એ કસરત બ્રહ્મ છે. નૃત્યનું પણ એમ જ. વનવાસી લોક તો શું, પણ તેનાયે પૂર્વજો પશુપંખીઓ પણ આત્માનંદને માટે નિર્દોષ નૃત્ય કરે છે. પણ આજે તો ભાષ રમણલાલ કહે છે એમ, મોટે ભાગે વિદ્વાસી અને શૃંગારયુક્ત કલાઓનો વાપરો વધી રહ્યો છે. અનેક શાળાઓના મેળાવડામાં બાળાઓ પાસે આ બ્રહ્મ નૃત્યનાં પ્રદર્શન કરાવાય છે. દેવમંદિરમાં દેવની આરાધના મટે નર્તિકાઓ નૃત્ય કરે, એવો સંપ્રદાય કોઈ કાળે દક્ષિણ દેશમાં દાખલ થયો. પણ એતો પવિત્ર ઉદ્દેશ ભુલાયો અને આજે આપણે અહીં થયું છે એમ ત્યાં એ નૃત્યમાં બ્રહ્મ તત્ત્વો દાખલ થયાં, ત્યારે એ કલા ગટી અપકલા થઈ, પવિત્ર મનાતી દેવદાસી આજે ત્યાં વેચ્યા જેવી થઈ પડી છે. અને ત્યારે ભાષ રમણલાલ કહે છે એમાં ધણું તત્ત્વ છે. અને ત્યારે આપણે નૃત્યકલાને વિશુદ્ધ કરી નિર્દોષ આનંદ પ્રમાય એવી વ્યવસ્થા જરૂર કરવી ધટે.

આજની ગુજરાતભૂ

ભાષ રમણલાલ પેટે વડોદરાના ભાષ પ્રાણલાલ મુનશી પણ એ માટે જાળતરા કાઢે છે. એ લખે છે: “પોતાની અસ્મિતા સાચવવાની ગુજરાતભૂ તો હદજ વાળી છે. તેણે અબોડા છોડ્યા, નાગણો લટકતી કરી છે; -તેણે હાથ ઢંકાય એવી ચોળા પહેરવાની છોડી દીધી, કારણ કે હાથને પરસેવો ન વળવે નોંધ્યો. તેણે હવે માત્ર ગભા સુધીના કટની ચોળા પસંદ કરી છે. સાડી પહેરવાની હજ એવી પસંદ કરી છે કે ઉપલા શરીરનો એક ભાગ ખુલ્લો રહેવો જ નોંધ્યો. માથે ઓઢવાની ગુજરાતભૂએ બાધા રાખી છે. છોડીઓના ઓઢણી-અણીઆ ગચકે જાંખ્યા છે; ફરાક ધર ધર પેસી ગયાં છે. નાની છોડીઓને તો એ ચાલે, પણ અઢાર અને વીસ વર્ષની છોડીઓ પણ ફરાક પહેરીને નીકળે છે અને પોતાની શોભા વધેલી માને છે. આવી એના ચોરીમાં લગ્ન કર્યા એસે ત્યારે ફરાક પહેરીને એસે એટલી જ સંસ્કૃતિ અપનાવવી આપણે ત્યાં રાખી છે. . . . સવારથી સાંજ સુધી આપણી છોડીઓ નાચે તેથી આપણો જીવ હલકો પડે છે. હવે-ગુજરાતની ગોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ અને ડોશીઓ જ્યારે કેડે કરે મૂકીને સ્ટેજ ઉપર જીતરશે ત્યારે આપણો

રંજનનો કાર્યક્રમ અને કલાની સંસ્કૃતિ ટોચે પહોંચેલાં માનીશું” (‘પ્રજ્ઞમંડળ’, તા. ૧:૧૦:૧૯૪૧). આ સ્થિતિમાં લાઇ રગજુલાલ એવી, અપકલાને તરછોડી યુવકોને કસરત કરવાની સૂચના કરે એમાં કશુંયે અનિષ્ટ નથી.

આજનો કોલેજિયન શામાં માને છે?

“આપણા બહારતા કોલેજિયનો શેમાં માને છે? તે શિસ્તમાં માને છે, રવાઅવમાં માને છે, સાદાપમાં માને છે? હિંદને સ્વતંત્ર જનાવવા માટે જે કંઈ પગલાં લેવાની જરૂર છે, જે કાંઈ કાર્યક્રમ ઉપાડી લેવાની જરૂર છે તેમાં તે માને છે? નથી માનતો. તે તો દૂધપૂરીમાં પડ્યો છે. તેને હવે રોટલા અને છાશ નથી લાવતાં. તે લેંધા-હાફરોટમાં અને આરમી કાંસકીમાં માને છે; પ્રેમ કરવામાં-પ્રેમનીવાતો કરવામાં માને છે, રસોતસવમાં માને છે, સિગરેટ ને પીલસનર ખીરમાં માને છે, અને કમાટી બાગની લટારમાં માને છે. આને કાંઈ ના નથી કહેવું. પણ તેની મુખ્ય ફરજ તો આપણાં ગામડાંમાં વસતા હજારો ને લાકણો માણસોને માણસાઇમાં આણવાંની છે, તેમને મર્દ જનાવવાની છે, તેમનામાં સંસ્કાર રેડવાની છે, પ્રૌઢશિક્ષણની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લેવાની છે, દરિદ્રનારાયણની સેવા કરવાની છે. પણ જ્યારે કોલેજિયનો જ મરિણાઇ ન સ્વીકારે અને ફેશન ઉપર ચઢે ત્યારે ગામડાં તરફની તેમની ફરજ જાગવવા તૈયાર કેવી રીતે થાય? અને તૈયાર થઇ તેઓ ગામડાંમાં જાય તો તેમનું માને પણ કાણ?” (‘પ્રજ્ઞમંડળ’, તા. ૧:૧૦:૧૯૪૧).

પ્રેતભોજન વિરુદ્ધ નોટિસ

કાનમમાં ટીંગરવા ગામે લાઇ-પ્રભુદાસ ગોવિંદલાઇ ૮૯ વર્ષની ઉમરે ગયા શ્રાવણમાં શુજરી ત્રયા:તેમના ત્રણ પુત્રોમાંથી જે મોટા પુત્રો રામદાસ અને મોતીલાઇ પિતા પાછળ પ્રેતભોજન જંગાડવા તૈયાર થયા, ત્યારે તેમના નાના પુત્ર લાઇ પ્રયાગજી, જે પ્રેતભોજનને સામાજિક અનિષ્ટ માને છે, તેમણે પોતાના જે મોટા લાઇઓને નીચે પ્રમાણે નોટિસ આપી: “આપણા પૂજ્ય પિતાશ્રી શ્રાવણ વદિ ૧૩ના શુજરી ગયા. અને મારા આનંદી આવ્યા જાદ તમે જારમું કરવા કરાવ્યું છે એમ મેં જાણ્યું છે. જે સામાજિક જંઘને હજારો ખેડૂતોને મજૂર બનાવ્યા, જે સામાજિક જંઘનને ખાતર હજારો ખૂણે રજાડતા બન્યા છે એવા સમાજના નિરુપયોગી જંઘનને છૂત્તા દેવું એમાં પાપ હું જોઈ રહ્યો છું. એમાં કાવારો-તડપાટી સિવાય બીજું છે પણ શું? એવા બપંકર સામાજિક જંઘનને તોડી, સમાજને હિતાવહ. નીવડે એ તરફ દોરવો એ સમજુ લાઇઓનો ધર્મ છે. જો મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે તમે બિજવણીમાં જે કંઈ

ખર્ચ કરો તે તમારે જોખમે કરી રહ્યા છો તે નક્કી બન્યું. જો લાડુ ખાવા ખાતર સમાજ મારે માટે ખરાબ દષ્ટિ કેળવવા માગતો હોય તો તે સહન કરી લેવા જેટલી મારી નૈવારી છે. ખરાબ રિવાજને માન આપવા જેટલી સહિષ્ણુતા હું દાખવી શકતો નથી, તે તમારે અને રિવાજને માન આપનારને માટે કદાચ ખેદનો વિષય પશુ હોય! તમે માત્ર તમારો વ્યવહાર બાળવી શકો છો. મારા વ્યવહારને વચ્ચે લાવવાની કંઈ જરૂર નથી, તે બંધે બંધો રહ્યો. જેટલે માફ નામ વચ્ચે લાવી કંઈ પશુ કારજ કરવાનો તમને જાનેને મારો વતીથી અધિકાર નથી તે નક્કી બન્યું” (“પ્રજનમંડળ,” તા. ૧૫:૧૦:૧૯૪૧). જડ, રૂઢિરાક્ષસ સામે અને તેના શુભામ જોવા પોતાના બે ભાઈઓ સામે જાંડ પોકારવા માટે આ ભાઈ પ્રયાગજી પ્રજુદાસ પટેલને ધન્યવાદ!

હરિજન બાળકોને શાળામાં ન બેસાડવાને પરિણામે

આ પત્રના જેઠ માસના અંકની પ્રસંગકથામાં જણાવ્યું હતું કે ખોરસદ તાલુકાનાં નાપા અને દેહમી ગામની શાળાઓમાં હરિજન બાળકો દાખલ ન થતાં હોવાથી જિલ્લા શાળાસમિતિએ તે શાળાઓ જાંધ કરેલી, તેથી તે માગના લોકો તે શાળાસમિતિ સામે અદાલતમાં દાવો કરેલા. છેવટે નડિયાદ જિલ્લા અદાલતે ઠરાવેલું કે જિલ્લા લોકલ બોર્ડે કરેલા ઠરાવ મુજબ હરિજન બાળક વિનાની શાળા જાંધ કરવાનો શાળાસમિતિને અધિકાર છે. વળી એમ પણ ઠરાવેલું કે શાળાસમિતિએ શાળા જાંધ કરવાનો ઠરાવ કર્યા તારીખથી આજ સુધી શાળા ચલાવવાના ખર્ચ જદલ રૂ. ૮૦૦ દાવો કરનારે કોર્ટમાં ભરવા અને દાવો હજી ચાલુ રાખવો હોય તો શાળા ચલાવવાનું ખર્ચ અગાઉથી શાળાસમિતિને આપવું. હવે એ દાવાનો છેવટનો નિર્કાલ આવી ગયો છે: “ખોરસદ, તા. ૨. જિલ્લા શાળામંડળ ઉપર વિનાકારણ દાવો આપી તેને ખીનજરૂરી રૂ. ૩૨૦૦ જેટલું ખર્ચ કરાવ્યું તેનું પણ હુકમનામું અનેની દિવાની અદાલતના ખીજ વર્ગના ન્યાયાધીશે કરી દીધું છે. અંગે પ્રતિવાદીના દાવા ૨૬ કર્યા છે. સારાચ શુજરાતમાં હરિજન બાળકોના અવરોધને કારણે નામચીન જાનેલા નાપા-દેહમી પ્રકરણના ચુકાદાનો હવે અંત આવી ગયો છે” (“શુજરાત સમાચાર,” તા. ૪:૧૦:૪૧). ઉપરના ચુકાદા પછી દેહમી શાળામાં ચારેક હરિજન બાળક દાખલ થયાં છે.

કલોલ અને કોલેરા

ગયા માસની શરૂઆતમાં ઉત્તર શુજરાતના ગાયકવાડી રાજાના કલોલ ગામમાં કોલેરાએ દેખા દેવાની શરૂઆત કરી. અકાઉડિયામાં તો એણે જોર પકડવા

માંડ્યું અને પછીથી એ ત્રણ દિવસમાં કાળો કેર વર્તાવ્યો. દસ હજારની વસતિમાંથી એકાદ હજારજ માણસ ગામમાં રહ્યાં ને બાકીનાં ભાગી નીકળ્યાં. ૧૨૫ને આશરે મરણ પામ્યાં અને એ ગિગારીનાં ભોગ તો હજીય પહોં છે. આગ કલોલ કરતું કલોલ, કાગળીઆનો ભોગ જની ગયું. જ્યારે ત્યાંથી એ કારમાં સમાચાર છૂટ્યા ત્યારે અમદાવાદથી કોંગ્રેસના કાર્યકર્તાઓ છૂટ્યા અને એની સામે ઝૂક્યા. લોકોને ભયમાંથી ને રોગમાંથી બચાવવા જીવસંટોસટના પ્રયત્નો કર્યા. ચાલુ દવાખાનાં ઊભાં કર્યાં. હજારોને સગળવી સગળવીને રસીઓ મુકાવી અને આજુબાજુનાં ગામોમાં એપ ન ફેલાય એ માટે તકેદારી રાખી. સ્વયંસેવકોએ કલોલ ગામ સાફ કર્યું. દૂવાતળાવનાં પાણી દવા નાખી સાફ કર્યાં અને હવે કલોલને થોડા દિવસના શુદ્ધિપૂર્વક પ્રયત્ને વસવા યોગ્ય બનાવી દીધું છે. પણ એ એપ આજુબાજુનાં જીવસંકે ગામમાં ફેલાયો છે. એને પહોંચી વળવાને સારૂ પણ પ્રયત્નો ચાલુ છે.

ભય અને અજ્ઞાનતા

અમદાવાદના દુલ્લડ પછીથી, રોગના આ હુમલાએ પણ જતાપી આપ્યું છે કે આપણે કેટલા બીકણ છીએ. કાગળીઆમાં ઝાડો અને ઊલટી થાપ એટલે રોગી ગભરાય છે અને એની સાફસુરીની જરાબર આવડતને અને સાધનને અભાવે સારવાર કરનાર વધુ ગભરાટ અનુભવે છે. તેમાં પોતાને કદાચ રોગ ગળેથી પકડે એ બીકે એ શરૂથીજ ભડકણ જાગે છે અને આગ ન તો મારવાર કરી શકે કે ન તો પોતે જમી શકે. બીજી બાજુ કાંઈને માતા ધૂણ્યાં એટલે ગામમાં રહેલાઓએ હવન કરવાના શરૂ કર્યા અને ખુબી માથે ચુંદડી ને હાથે જાંગડી પહેરીને માતાને મનામણે નીકળ્યા! દેશમાં આ રીતે ભયંકર અજ્ઞાનતાનો રાક્ષસ પોતાનો પંખે જમાવીને પહોં છે. એ હવન અને એ ચુંદડી કરવાને જાહેરે એ પહેલેથીજ 'માતા'ને રહેવાનું થાનક - શહેર - ચોકખું રાખ્યું હોત તો! એ કાંઈને સ્ફુટું નથી. ઠગભગતો, જુવા, ધૂણનારા વગેરે, લોકોને ધૂને છે અને લોક ગભરાણમાં અજ્ઞાનથી ભરેલા આવા ઉપરછક્કા ઉપાયો કરી મરે છે. અજ્ઞાન આપણો મહાશત્રુ છે, કાગળિયા કરતાંયે મોટો. શહેર સુધરાય

કહે છે કે શહેર સુધરાઈના માણસોએ પણ ગામ છોડ્યું. કેટલાય મેમ્બરો જીવ જાવાવા નાશી છૂટ્યા, જેમના સત મેળવીને સુધરાઈમાં વહીવટ કરવા એ સરેયામાં ગળેલા તેમના રક્ષણને અર્થે અણીને પ્રસંગેય ઊભા ન રહ્યા. એ માટે સરકારે દાલ તો સુધરાઈને સંસ્પેડ કરી છે. પરંતુ એ મેમ્બરો ઊભા પણ શાના રહે! એ તો ખુરશીઓ માટે અને કેટલાક જાને તો રાજ્યના

ગાનચાંદ ગેળવવા જ ત્યાં ગએલા હોય છે ! સુધરાઇ સામે એવી પણ ફરિયાદ હતી કે ગામમાં ગિલકુલ સફાઇ હતી જ નહિ. હવે ગામલોક પણ સગળે કે સુધરાઇની ચૂંટણીમાં ગામામાસીના કે લાગવગવાળાં કે સ્વાર્થસાધુઓને ગત ન આપતાં, સેવાધારી ઉમેદવારને જ પસંદગી આપે, અને તો જ સુધરાઇનો સડો નાશ પામે. અને એમ બને તો આપા રોગ જલદી આવે પણ નહિ.

વડોદરા રાજ્ય

વળી વડોદરા રાજ્યે પણ શું કયું? વડોદરા નરેશ તો પોતે કાશ્મીરમાં હવા ખાવા ગયા છે. જીવતાં માણસને ખાવા કલોલમાં કાલેરા આવ્યો અને તેને અમદાવાદથી હોંશિસની અને ત્યાંના પ્રજામંડળની મદદ વડે દૂર કરવાની કોશિય થઇ. કોલેરા ઠીક ઠીક દબાયો ત્યાર પછી જ વડોદરાના મોટા અધિકારી અને ડોક્ટરો હાજ્યા. સુધરાઇના અને સ્વાસ્થ્યના વડાએ આ વખતે જતાવવી જોઇતી ચપલતાનો અને વખતસર મદદ મોકલવાનો અભાવ ખૂંચે એવો છે. રાજ્યોનાં મુખ્ય મેળશોળ તરફ છે અને પ્રજા તરફ તો એટલા પૂરતું જ મુખ ફેરવવામાં આવે છે કે એ પ્રજાને બીજી રાખીને એમાંથી નીચોડ કાઢી લેવો. પણ આ સ્થિતિની સામે સમાજે ક્યાંક ક્યાંક બંક ઉઠાવ્યું છે અને કુદરત પણ સાંખવાની નથી. એક નાના ગામમાંથી સવાસોને આશરે માણસો થોડા દિવસમાં મરણ પામે અને કેટલીયે બાળવિધવાઓ અને નિરાધાર કુટુંબો વેરવીએર થઇ ગય એની જુએદારીમાં મોટો ભાગ રાજ્યવહીવટની પણ છે. હજી પણ આવા દાખલાઓ જોઇને રાજ્ય એતે એ ઇચ્છવાયોજ છે.

ધન્ય છે એ વીરને

વડોદરા પ્રજામંડળના માણ મંત્રી ને એ પ્રાન્તના જાણીતા યુવાન કાર્યકર શ્રી. ગદ્દતલાલ આચાર્ય, કલોલમાં એકાએક કાલેરા ફાટી નીકળતાં, પોતાની સેવા આપવા ગએલા ને સેવા કરતાં કરતાં તા. ૧૦મીએ એ પણ કાલેરાના ભોગ બન્યા. બીજે દિવસે તેમણે દેહ છોડ્યો. એવા સેવાભાવી મૂક કાર્યકર્તાનું આવું વીરમૃત્યુ આપણને સેવાની દીક્ષા આપે એમ ઇચ્છીએ.

વડોદરામાં દાન

વડોદરાથી એક ભાઇ લખી જણાવે છે: “સોજીવાના વતની અને હાલ વડોદરામાં રહેતા શ્રી. જીવાભાઇ હીરાભાઇ પટેલે સમસ્ત પાટીદાર છાત્રાલય માટે મકાનને ટાવર મૂકવા રૂ. ૧૦૦૦નું દાન આપ્યું છે. વળી વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના નવા મકાન માટેના ફંડમાં પણ રૂ. ૧૦૦૦ તેમણે ટાવર મૂકવા માટે આપ્યા છે.” ભાઇ જીવાભાઇને આ દાન આપવા માટે ધન્યવાદ. ધનવાનો માટે ધનનો સુંદર ઉપયોગ તો દાન દેવામાં જ છે.

જોઈએ છે :

આફ્રિકામાં રહેતા, 'સત્તાવીશ' ગાંમનાં ગોળના, વધે ત્રણ હજાર રૂપિયાની કમાણી કરતા પાટીદાર વિધુરને પુનર્લગ્ન કરવા માટે કોઈ પણ ગોળની પાટીદાર વિધવા. પત્રવ્યવહાર શુભ રહેશે. ઇચ્છા હોય તેણે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો :

જા C/o 'પાટીદાર'મંદિર,
આણંદ.

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ શ્રી લક્ષ્મી હોન્વેલેસન્ટ હોમ દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની દવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને ચોમાસામાં માન ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના છવલેણ દર્દ માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ હોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની હીમી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાંત મુળમૂળી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળદો, પેશાબ, લોહી તેમજ બીજાં તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે. વધુ વિગત માટે મળે અગર લખો :—

માલિક : રા. ન. અમીન,
રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

'પાટીદાર'માં જાહેરખબરના ભાવ

	આખું પૃષ્ઠ	અધું પૃષ્ઠ	પા પૃષ્ઠ
બાર માસ	રૂ. ૪૦	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૫
૭	૨૫	૧૫	૧૦
ત્રણ	૧૫	૧૦	૬
એક	૮	૫	૩
પુઠા પાન ત્રીજા ઉપર આનાથી સવાયા,			
અને	ચોથા	„	દોઢા.

INVESTMENTS

—CONSULT—

US

IF YOU HAVE TO
INVEST

Small or Big Sum in Sound
Securities, Property Mortgages,
Shares

AND

Debentures of sound public Utility
Concerns, and such others,
Yeilding over 6% interest.

Champion Properties AND
Investment Company, Ltd.,

Adenwala Building, 26 B,
New Queen's Road, BOMBAY.

અમારો સ્પેશિયલ બરફનો હલવો એક વખત જરૂર ખરીદો.
આપ મુખ્ય પધારો ત્યારે મુખ્યનો પ્રખ્યાત હલવો ક્યાંથી લેશો?
મુખ્યમાં પ્રખ્યાત અને ૩૦ વર્ષના જુના અને અનુભવી

એમ. રેવનદાસ પટેલ (પીજવાળા)

મીઠાઈવાળાને ત્યાંથી.

જ્યાં આપને એકબા ધીની ફરમામું મીઠાઈઓ હમેશાં તાજી મળશે.
દેશીય ગોધી રાખો:

એમ. રેવનદાસ પટેલ, મીઠાઈવાળા

કોરોનેશન બિલ્ડીંગ, સી. પી. ટેન્ક,

વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, મુખ્ય નં. ૪

પરદેશ જતા આવતા દરેક બાઇને ચેતવણી: મુખ્યમાં કોઈ પણ માત્રનો
માત્ર ખીજત પાસે નહિ મંગાવતાં જાતે જ ખરીદવો.

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીલતા, ખાંસી
વગેરે માન્ય કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે
છે. કિંમત તોલ્લા ૧૦ની ચીથાના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉ. ડાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા ડૉ. ડા

દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઈએ છે, એજન્ટોના નિયમ તથા
આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકીટ

દુનિયાના કોઈ પણ જાંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, મુંદર હવા ઉત્તમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીકજ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુજ રહે છે.

નવી પ્રાન્ય એઝિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

પ્રાન્ય ઓશીસ: } જીવાલાલ ખી. પટેલ એન્ડ સન
હરિનિવામ, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એજન્ટમ, ૨૨૬, આર.જી. જંગલો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, જારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અગારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

૧૯૯૮

માગશર

પાટીદાર

વર્ષ ૧૯

અંક ૨

જે કોઈ માણસ સમોજમાં રહે છતાં ધર્મના વિધિ-નિયમેને બાજુએ મૂકે તો તે વધારે અર્થ તથા સુખ મેળવી શકે એવું બને. ધણી વાર ધર્મ વિચારવામાં એનાં પોતાનાં અર્થ અને કામને નુકસાન થાય છે એવું એના જિવામાં આવે. છતાં માણસ હમેશાં એમ કરતો નથી. એ પોતાનાં અર્થ અને કામનો સોગ આપીનેયે ધર્મચરણને મહત્ત્વ આપે છે. સ્વર્ગની આશા, નરકની ધાસ્તી કે રાજ-દંડનો સંભવ ન હોય, છતાં ધર્મ માટેનો જ પુરુષાર્થ એમને મહત્ત્વનો લાગતો હોય એવા કેટલાક માણસો દરેક કાળમાં મળી આવે છે. એટલે કે, ધર્મપાલનમાં જ એમને એટલો સંતોષ લાગે છે, કે તેને લીધે એમને અર્થ કે કામથી મળતું સુખ ગૌણ લાગે છે. આરાંશ, કે જોમ અર્થનો પુરુષાર્થ કામના સંયમ વિના સિદ્ધ નથી થતો, તેમ ધર્મનો પુરુષાર્થ પણ એ જ ને પુરુષાર્થના સંયમની અપેક્ષા રાખે છે. ધર્મ એ અર્થ અને કામની સિદ્ધિ માટે બંધન્યો એ ખરું. છતાં, કેટલાકને તો એ જ ધીમે ધીમે મુખ્ય પુરુષાર્થ બની નીકળે છે, અને જો મુખ્ય ન બને તેને યે અર્થ અને કામની લાલસાનો સંયમ દરેક તો આવશ્યક થાય છે જ.

(‘જીવનસોધન,’ પૃષ્ઠ ૧૧)

કિશોરલાલ મશરૂવાળા

ત્રી: નરસિંહલાલ દુધિરલાલ પટેલ,

‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ

લેખક

પૃષ્ઠ

શું પરકબુની પ્રથા નાશુદ કરવી
અશક્ય છે?

બેન કમુબેન ના. પટેલ

૪૯

યુવકોની કમળખતી

„ પદ્મા „

૫૧

સમાજનો એક સડો

„ કમુ „

૫૪

બિજળો ધધો

ભાષ ઈશ્વર પેટલીકર

૬૦

દાન

„ કાલાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ

૬૯

એક સત્ય ઘટના

„ મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ

૭૪

એક પગલું ગમ થાય

„ ચિત્રાભાઈ મૂળજીભાઈ અમીન

૭૭

તપકતા

„ કુલાભાઈ પુરષોત્તમ પટેલ

૮૨

સાસુની વહુ

„ જશભાઈ સોમાભાઈ „

૮૪

ચર્ચાપત્ર

„ મણિભાઈ કેશુભાઈ અમીન

૮૬

જાણવાભેમ

મંત્રી, શ્રી પાટીદાર સેનાસમાજ, અમદાવાદ

૮૭

અંધપરિચય

‘પાટીદાર’ મંદિર

૮૮

પ્રસંગકથા

„

૮૯

૧. જે ગ્રાહકોએ હજી લવાજમ મોકલ્યું નથી તેમને સૂચના કરવી પડે છે કે તેઓ પોતાનું લવાજમ તુરતજ મોકલી દે. પરદેશમાં વી. પી. નથી થઈ શકતું, તેઓ જેટલો લાભ પરદેશમાં કમાતા એ લાભોના લે એવી આશા છે. પોસ્ટલ ઓર્ડર કોઈ કોસ કરે નહિ.

૨. નનામા, ઉપનામના, અપૂર્ણ, પેન્સીયર્સ કે કાગળની જે બાબતો લખેલા લેખ સંપાદકશ્રીઓનાં આવતા નથી.

૩. આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખોના કે અર્થપૂર્ણતા વિચારે સાથે તેને સહમત થાય છે જ, એમ માનવું નહિ.

૪. દર અગ્રેજ માસની તા. ૧૦ પછી આવેલા લેખ તે પછીના અંકમાં વાળી કરીને નહિ લેવાશે.

૫. બેંગલોર વિનાયકજી ‘પાટીદાર’ આપવાના ફંડમાં, જેનો ‘પાટીદાર’ વાંચે એ હિતજનક છે એમ માનનાર લાખજેનો, ઉદાર ભાવે પૈસા મોકલે.

આજુદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં મોતીભાઈ મથુરભાઈ પટેલે ‘જાણુ’ અને જીજ્ઞા નરસિંહભાઈ પટેલે આજુદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૧૧:૪૧.

આણંદમાં

દાંતને લગતા

દરેક જાતનું કામકાજ
સંપૂર્ણ સંતોષકારક તથા
વ્યાજબી કિંમતે મેળવવું
હોય તો મળો :

દાંતના ડૉક્ટર—

એસ. પી. પટેલ (આણંદવાળા)

સ્ટેશન રોડ, આર્યસમાજ સામે,

આણંદ.

વહેપારી ભાઈએને

ઈન્કમટેક્સના કાયદામાં ગહસ્તના ફેરફાર થયા છે, એને તેનો અમલ
તા. ૧:૪:૧૯૪૯થી ચરૂ થયો છે.

આ સુધારેલા કાયદાનું શુજરાતીમાં ભાષાન્તર સરળ અને સમજી શકાય
તેવી ભાષામાં તૈયાર છે. ઈન્કમટેક્સ ભરનાર વેપારીને ધણું જ ઉપયોગી છે.

રૂપર પાતના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧૧

બહારગામ માટે વી. પી. ખર્ચ વધારામાં.

મળવાનું ઠેકાણું :

મોદી અખાલાલ હીરાલાલ

ઈન્કમટેક્સ પ્રેક્ટીશર

ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

અને એક વર્તમાન ઓફિસ

લાલપાં બજાર, ખેડા.

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી મારે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ

ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી. (હેડ ઓફીસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમો:

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ:

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫
૧

૧
૬

૧
૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર
૨૫ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હતા માફ

૪. એક્સ્ટ્રેલ્ટેડ ઇન્સ્યુરન્સનો
લાભ

એજન્ટો તથા આર્ગેનાઇઝરો લેઇએ છે.

લખો યા મળો:—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ચીફ એજન્ટ્સ ફોર:

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

કોન નં. ૨૫૨૭,

ભદ્ર, અમદાવાદ.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યાગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાખળાં, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં ભાષ્યોનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂા. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આ જ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્પાદવાની ભંડાભાણુ :

કારણકે : (૧) રાા દક્ષ વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર

ઘોછા છે. (૩) કુશળ અને જ્ઞાહોશ હાયરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાખડતોખ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્રાલેખ છે.

—:અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, ગાંગલોર, હૈદાબાદ, અમદાવાદ,
ધુળીઆ, સાંગલી, પંદરપુર, મુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગૂજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીશન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરંત જ લખો યા મળેા:—

મેનેજર : ધી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાગ્નિવોધત ।

ધુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવંચો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૯૮ }
વર્ષ ૧૯ }

આણંદ

{ માગશર
અંક ૨

શું પરઠણુની પ્રથા નાણુદ કરવી અશક્ય છે?

પરઠણુ જેવી રાક્ષસી પ્રથાથી આપણા સમાજને કેટલું નુકસાન થાય છે તે તો બધા જાણેજ છે. એટલે અહીં કહેવાની જરૂર નથી લાગતી. અને એમ પણ જાણે છે કે આ ખરાબ દિવાળને નષ્ટ કરવોજ જોઈએ. પરંતુ તેનો નાશ કરવાના ઉપાયો લેઈ શકતા નથી.

હવે જો પ્રથા કેવી રીતે નિર્મૂળ કરી શકાય તે વિષે આપણે વિચારીએ. સમાજના દરેકે દરેક કાયદા-રિવાજો-માન્યસેજ ઘડેલા છે; ત્યારે માણસજ, તે કાયદા પોતાને હાનિકારક લાગતા જણાય તો, કેમ ન ફેરવી શકે? કોઈ કુદરતી નિયમ ફેરવો હોય તો તે માનવીથી ન જની શકે, પણ આમાં તે શી મોટી વાત છે? ખરા મનથી ધારે તો કેમ ન ફેરવી શકે? પોતાને નુકસાન કરતા કાયદા નિભાવવાથી શો લાભ? જોકે ધણાને આમાં લાભ દેખાય છે અને એટલેજ જો રિવાજ દિવસે દિવસે દબ થતો જાય છે. પરંતુ જો લાભ તે કંઈ ખરો લાભ નથી. પોતાનાજ લાભને નુકસાન કરીને આપણે લાભ મેળવીએ અને કાલે આપણે પણ તેના ભોગ થઈ પડીએ, તેમાં શો લાભ છે?

માણસ ધારે તો શું ન કરી શકે? ધણાં અશક્ય જેવાં લાગતાં કામો પણ એણે કર્યાં છે ને તેમાં સફળતા મેળવી છે, તો આ તો એક સાધારણ જાણત કહેવાય. તત્ત-મન-ધનથી પ્રયત્ન કરતાં કેમ સફળતા ન મળે?

આમાં સ્વાર્થત્યાગની પહેલી જરૂર છે. કહેવા કરતાં કરી જતાંવું તેજ ઉત્તમ છે. કોઈ ગમે તેટલું કહે, તેની અસર જાદુ નહિ થાય; પણ ચોક્કસ કરી જતાવે તો તે જાદુ અસર કરશે. જોજ રીતે ઉચ્ચ વિચારવાળા

આગેવાનો અને યુવકો એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરે કે પરકણ ન લેવી કે ન લેવા દેવી, ન આપવી કે ન આપવા દેવી. શરૂઆતમાં કોઈ નહિ માને, ઘણા વિરોધ સહન કરવા પડશે. પણ જો ખંતથી તે પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહેવામાં આવે તો તે ધીમે ધીમે ઘણા કાયદો કરશે. પરકણ લેવાની તો ઘણાને ગમે છે, પણ આપવાની ઘણા જોછાને ગમશે. એટલે પોતાને આપવાનો વારો આવે ત્યારે જો પ્રથાને આહવાનને પણ એવો જોક વિચારતો અમકારો આવી જશે કે આ પ્રથા ન હોય તો કેવું સારું! ઘણામ જોને કાઢવા ઇચ્છતા હોય છે, પણ શરૂઆત નથી કરી શકતા.

કેટલાક હિંમતવાન યુવકો દૃઢ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી પરકણવિનાશક મંડળ બનાવે તો ધીમે ધીમે ઘણા માણસો એમાં આવીને જોડાય. એ મંડળનો દરેક સભ્ય પરકણની પ્રથાને નાશુદ્ધ કરવા અને તેટલા પ્રયત્નો કરે તે ખંતથી ચાલુ જ રાખે. જરા પણ સફળતા મળતી ન દેખાય તોપણ પરિશ્રામની ઉતાવળ કર્યા વગર પ્રયત્નો કર્યે જ જાય, કર્યે જ જાય, તો એની અસર થયા વિના કેમ રહે?

આ સિવાય આપણા સમાજમાં બીજા તો ઘણામ સડા છે, પણ આ જોક મુખ્ય સડો નષ્ટ થાય તો બીજાને કાઢતાં વાર ન લાગે.

માલો ત્યારે હવે વખત ન ગુમાવતાં આપણે આપણું કામ શરૂ કરીએ. ઉપર જણાવેલી પ્રતિજ્ઞા યુવકો લે અને યુવતીઓ પ્રતિજ્ઞા લે કે પરકણ લેનાર યુવકને પરણવું જ નહિ.

ભાદરણ

કમુખેન ના. પટેલ

૧૨. જ્યારે કન્યાના જાપની પાસેથી પરણવાની મહેરજાનીનો દંડ લે છે ત્યારે નીચતાની દૃઢ આવી રહે છે. જાપે આવો દંડ નહિ આપવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ. કન્યાને મોટી થવા દેવી જોઈએ, ને મોટી થએલી કન્યાએ લાલચુજીવાનની સામે જોવાની જ ના પાડવી જોઈએ. નિવાહ એ જિંદગીનું પરમ કર્તવ્ય નથી. પૈસાની લાલચે કરેલા નિવાહ એ વિવાહ નથી, એક નીચ સોદો છે. નવયુવકોએ આવા સોદામાંથી બેગરવું જોઈએ. સસરાને દંડીને મોજશોખ માણવા અથવા ભણવું એ મોજશોખમાં કે ભણવામાં પાપ છે, એમ નવયુવકો સમજે.

(‘ત્યાગમૂર્તિ અને બીજા લેખો,’ પૃ. ૩૩૨)

—ગાંધીજી

યુવકોની કમબખ્તી

હાલમાં આપણા સમાજમાં મેટ્રિક એટલે તો છોકરાઓ માટે 'રેટ્સડ' એન્ડ 'રજીસ્ટર્ડ' થઈ જ ચૂકી છે. તેમાંથી જયજા પામેલા લાગ્યે જ અપવાદરૂપ હશે. પહેલાથી સાતમા ધોરણ સુધી તેઓ નાના છોકરાઓમાં ગણે છે, ત્યારે એકદમ મેટ્રિકમાં આવતાની સાથે જ સમાજદ્રોહીઓ તેઓને પુખ્ત ઊંમરના ક્યાંથી બનાવી દે છે તે જ સમજાતું નથી! તેઓ આગળ ધપવાનો ના અભ્યાસ વધારવાનો ક્યાંથી વિચાર કરે?

'રેટ્સડ' એન્ડ 'રજીસ્ટર્ડ'માં સમાજના રૂઢિચુસ્તો ફક્ત મેટ્રિક જ જુએ છે. તેમાં તેઓ સફળતા મેળવે છે કે નિષ્ફળતા, તે જોતા નથી. અને જુએ તોપણ આંખ આડા કાન કરે છે. જિયારા મેટ્રિકના વિદ્યાર્થીઓ પ્રથમ જ યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશતા હોય અને તેમાં સૌ કોઈ સફળતા જ મુજબ, તેથી સતત તૈયારી કરતા હોય, ત્યારે ઘરમાં બીજી જ તૈયારીઓ ચાલી રહી હોય છે. ઘરમાં અવારનવાર કન્યાઓના 'લગ્નદલાલો'ની બેઠકો મળે છે. ગૌરગહારાબે અને વાળદે ઘરમાં આવળ કરે છે. છોકરાના પિતા પણ જાણ્યા લગ્નદલાલોને મેળા કરી જે વધારે આંકડો બોલે તેનો પક્ષ લેઈ બીજા દલાલોને લાગ્યે જ જવાબ આપવાની તસ્દી લે છે. આ રીતે, રેખાગણિતની પ્રતિચ્છાઓ વિચારતા કે અક્ષરગણિતમાં મગજ કસતા કે સંસ્કૃતના શ્લોકો તૈયાર કરતા જિયારા વિદ્યાર્થીનું લિલામ ધાય છે. આ વાતાવરણની વિદ્યાર્થી ઉપર અસર યથા વગર રહે? તે પણ હાથમાં રેખાગણિત, ઇતિહાસ કે ભૂગોળનું પુસ્તક લેઈ પોતાની લાવિ પત્નીના, લનિષ્ઠની નિદ્રાની દવાઈ કિલ્લા ખાંધતો, વિચાર કરતો બેસે છે. હાથમાંનું પુસ્તક હાથમાં જ રહે છે. તેનું મન પુસ્તકમાં પરાવાય પણ ક્યાંથી?

ઉપર જણાવ્યા મુજબ વિદ્યાર્થી યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશવા માટે પરીક્ષા આપવા પણ જાય છે. પુસ્તકના અભ્યાસને ગદ્દે વિવાહનો અભ્યાસ તેણે કર્યો હોય છે, તેથી પહેલું જ પ્રશ્નપત્ર હાથમાં પડતાની સાથે જ તે શિશિલ થઈ જઈ ગલરાય છે. પ્રશ્નપત્ર સમજવા જહુરે પ્રયત્ન કરે છે પણ નિષ્ફળ! પરીક્ષાને માટે જિલકુલ લાયક હોતો નથી. એટલું સાફ છે કે યુનિવર્સિટી કોષ્ટને જલદીથી નારાજ કરતી નથી, આનંદ કરવાને ખારસો મજાનો બે માસનો મજાનો આપે છે. પરિણામ આવે ત્યારે મેટ્રિકના દરેક વિદ્યાર્થીના પિતા પોતાના કૂંવરનું પરિણામ જોવા ધણ જ આતુર હોય છે. જે પિતાઓ પુત્રનું પરિણામ જોવા આટલા જાણ આતુર હોય છે તેઓ પોતાના પુત્રવિદ્યાર્થીને

જનમાં માત્ર નજીકના પિત્રાઈઓ, અંગત મિત્રો તથા ચાલુ પેઢીના સગાઓ જો ભાગ લે તો ભોજનખર્ચ ઓછો થાય. બેઠકને બદલે નગારાંથી ચલાવાય. માંડવો સાદો બાંધી શકાય. પ્રતીર્થ ખર્ચમાં ઘટાડો થઈ શકે. બાકી રહ્યાં કપડાં અને ઘરેણાં અને ઘોડાક લોકોમાં પરકણુનો પ્રશ્ન. પરકણુ માટે મેં જુદો લેખ લખ્યો હતો. કપડાંઘરેણાંની પણ હદ હોઈ શકે છે. કાકીઓ, જેઠાણીઓ, ફાઈઓ અને માસીઓનાં જેટા તથા તેમના ઘરનાં અને બાળકોનાં દાપાં ચૂકવવાની શી જરૂર છે? આટલું થાય અથવા ન થાય તો ય જે ખર્ચ આવે તે બંને પક્ષે સરખે ભાગે કાં ન વહેંચાય? માનવ-પ્રાણીએ રચેલા સમાજોમાં વરવિક્રય અને કન્યાવિક્રય વિચીત્રતાનાં વર્ગો પાડનાર છે, બંને બંધ થવા ઘટે. મનુષ્યો પોતાના જ ઘરમાં (એક જ સાતિમાં પણ ચઢતા ઊતરતા થરની નીસરણી હોય છે) સરખેવટે અને સરખે ભાગે લગ્નોત્સવનો ખર્ચ કાં ન પતાવે? સત્તાવીસનો ગોળ નહતો ત્યારે તે પરકણુ આપતો અને કન્યા માટે યે પૈસા ખરચતો, ખરચતાં ય દીને લેઈને શોધની પડતી. પોતાના ગોળમાં સ્થાયી સરખેવટે અવકાર કરવાથી તેણે પોતે પોતાની કિંમત વધારી છે, એકે કમલાગ્યે હવે તેમાં યે થર પડ્યા છે.

સરખી શેણીમાં સરખેવટે વિવાહ નક્કી થાય અને લગ્નખર્ચ સમાન ભાગે વહેંચાય એ જ મુદ્દારકાતો મુદ્દાલેખ હોવો જોઈએ. તો જ આગળ ગણવેલાં ધાતક અને ભયંકર પરિણામોમાંથી સમાજને ઉગારી શકાય. એનો અમલ કરનાર વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધતી જશે તેમ તેની અસર બીજાઓ ઉપર વધતી જશે અને અંતે તે સામાન્ય રિવાજ થઈ પડશે.

દેખાદેખીથી, મિથ્યાભિમાનથી તે કુલરૂઢિની પરંપરાથી થતા ખર્ચના બોગથી, છવન વસોવી નાખતાં, વેવિશાળ નક્કી કરવામાં લોહીનું ખાણી કરતાં કન્યાનાં વડીલોને વરપક્ષનાં ત્રાગાંથી બચાવવાનો સમય હવે પાટી ગયો છે. બંને પક્ષે સમાન બોલે ઉડાવવો એ જ એક માત્ર ઉપાય છે. સમાન બોલે છતાં ય બંને પક્ષને વધુ પડતું ખર્ચ કરવું હોય તો તેની પણ હદ નક્કી થાય અને તે બંધનકર્તા થાય એ હિતાવહ છે. પૈસો હોય અને વધારે ખર્ચવો હોય તો લોકહિતનાં કાર્યોમાં દાન આપી શકાય છે.

વિજયાનો વિદ્રોહ

વિજયા આર્ષે કન્યાવિદ્યાલયમાં વિનિતમાં અભ્યાસ કરતી હતી. પરીક્ષા પૂરી થઈ ગઈ, રમઝો પડી. વિદ્યાલયની ઘણીખરી વિદ્યાર્થીનીઓ રમઝોમાં પોતાના પિતાને ત્યાં રહેતી. વિજયા પણ ઘેર જતાં માટે આતુર હતી. ૧૦મી એપ્રિલે રમ પડી અને ૧૧મીએ સવારે વિજયાએ રામપુર માટે ગાડી પકડી. બપોરે રામપુર પહોંચી. તે માનાપિતાને પ્રણામ કરી અભ્યાસ વિશે વાતચીત કરતી હતી ત્યાં તેના કાકા નવનીતરાય આવ્યા, એટલે એ ત્રાતો મોઢું રહી.

વિજયાને ૧૭ વર્ષ પૂરાં થઈ ગયાં હતાં. વિજયાના પિતા વિહારીલાલે વિજયાને વિનિત-મુધી અભ્યાસ કરાવ્યો. પણ હવે જ્ઞાતિમાં મેટ્રિક થએલો પરજયા વિનાને મુરતિયો મળ્યો મુરદેસ હતો. નવનીતરાય વિહારીલાલના મોટાભાઈ હતા એટલે બધી જવાબદારી એમની હતી. બંને ભાઈઓ ચિંતાતુર હતા. દીકરીની વધતી ઉંમર જોઈ આપણે ત્યાં ઘણાંયે માળાપોની આવી રિથિ થાય છે.

* * *

અંશુનાથની પ્રેક્ષીસ સારી આવતી હતી. ગૃહમંસાર પણ ભયોભાદરો હતો. પત્ની-મુશીલા પણ સાચેજ મુશીલ હતી. અશોક તેમજ દિવ્યા બંને ભાઈએન પણ આનંદમાં ઊભરતાં હતાં. પણ કાણ જાણે વિધિને આ ન રુચ્યું. ભાદરવો મહિનો આવ્યો, આખા ગામમાં તાવ શરૂ થઈ ગયો. મુશીલા પણ એમાં અપટાઈ. અંશુનાથની સતત મહેનત તેને ન બચાવી શકી અને તે બે બાજકો મૂકી પરણીકવાસિની થઈ.

પણ આર મહિના પછી અંશુનાથનો વિવાહ કરવા માટે લોકો આવવા લાગ્યા. અંશુનાથનું પણ પરણવાનું મન હતું. એ એમ કહેતા કરતા કે “આ બે જાગકો માટે તો મારે પરણવું પડશે.” જાગકો મોટાં કરવા શું મોકર નથી રખાતા? પણ પરણવા માટે કંઈ બહાનું તો શોધવું જ ને? આંખણી જ્ઞાતિમાં જ એક બે વર્ષ પહેલાં એક બહું મોટાં જ્ઞાતિસેવક ગુનવરી ગયા. એમના પિતાએ બે વખત લગ્ન કરેલાં, અર્થાત્ એમને બે સ્ત્રી હતી. એમનું હવનચરિત્ર લખનારે લખ્યું છે કે એમના પિતાને બંહાર કરવું પડ્યું અને તેથી ઘેર રહેતાં આ જાગકો ઉઠેરવા માટે એમણે બીજું લગ્ન કર્યું હતું. પણ ભાઈ, રસોઈ માટે અગવડ પડતી હોય તો રસોઈએ રાખી લો, પણ બીજું લગ્ન શું કામ કરો છો? મોટા માણસોની ભૂલોનો આવો હુલો ખચાચ તો ન જ થાય!

નવનીતરાય પણ વિજયાનાં માટે વરની શોધમાં જ હતા, એટલે એમણે અંશુનાથની સાથે વિજયાનું રૂ. ૧૫૦૦માં નક્કી કરી દીધું. અંશુનાથ ખીજવર હતા, છતાં પણ એમની કિંમતમાં ખાસ ઘટાડો થયો નહિ. આપણે ત્યાં સેકંડ હૉડ પુસ્તકો વેચાય છે, એ જો લેવા જઈએ તો 'પુસ્તકવિક્રેતા' આપણી પાસેથી ઓછી કિંમત લે છે. આપણા લગ્નગમનમાં પણ આવું જ બનવું જોઈએ, પણ ઘણી વખત કુળવાન સેકંડ હૉડ વરની કિંમત ફર્સ્ટ હૉડ કરતાં પણ વધી જાય છે.

વિવાહ નક્કી થયો, પણ વિજયાને એ ગમ્યો નહિ. એણે પિતાને કહ્યું, કે "મારે લગ્ન નથી કરવું."

વિહારીલાલ : "એટા, તો શું કરીશું? તને ખગર હશે કે અત્યારે જ્ઞાતિમાં મેટ્રિક લાણેલો વર મળવો પણ મુશ્કેલ છે. ધારો કે કદાચ મળી જાય તો તેની કિંમત આપણે આપી શકીએ એમ નથી."

વિજયા : "એટલે શું મારે આ ખીજવર સાથે પરણી જવું?"

વિહારીલાલ : "પણ હવે તો બધું નક્કી થઈ ગયું છે. સાક્ષી પણ આપી દીધા છે. હવે ના પાડીએ તો આગર જાય અને ફરી વિવાહ થવામાં પણ મુશ્કેલી થઈ પડે. અંશુનાથ જેવો મુસરકારી ડોક્ટર મળવો પણ મુશ્કેલ છે. કેટકટલી મહેનત પછી આ ચોકડું બેઠું છે. મારે હવે તો લગ્ન કરવું જ પડશે. તારે અમારી ખાતર પણ માનવું પડશે."

વિજયા : "પણ મારે હમણાં લગ્ન જ કરવું નથી. અને ત્યારે જરૂર હશે ત્યારે હું મારી મેળે જ કરી લેઈશ. તમારે તેની ચિન્તા ન કરવી. હવે મારી ઉમર પુખ્ત થઈ છે. કાયદો પણ મને ફાવે તેની સાથે લગ્ન કરવાની રજા આપે છે."

વિહારીલાલ : "તો પછી આ ઘરમાં તાગથી નહિ રહેવાય, સમજ કે? ત્યાં સુધી નથી બોલતા ત્યાં સુધી ઠીક છે. તને આટલાં માટે લાણાવી કે? અમે કહીએ તેમ કરવું જ પડશે."

વિજયાએ ઘણા પ્રયત્ને કર્યા, પણ પિતાએ માન્યું નહિ. લગ્નનો દિવસ પાસે આવતો જતો હતો તેમ વિજયાની ચિંતા વધતી જતી હતી. છેવટે એણે નક્કી કર્યું કે 'ગૃહત્યાગ' કરવો. પણ પછી જવું ક્યાં? એણે વિચાર્યું કે એક વાર આ લગ્નથી છૂટીએ તો પછી જવું થઈ રહેશે. એક વખત તાત્કાલિક ઉપાધિમાંથી મુક્તિ મળવી જોઈએ.

* * *

થોડા દિવસ પછી વિહારીલાલને વિજયાનો પત્ર મળ્યો.

“પૂજ્ય પિતાજી,

“તમે મારા લક્ષ્મી માટે લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું હશે, પણ મારા લક્ષ્મીનો વિચાર કરવાનો અધિકાર મારો પણ ખરો કે નહિ? જ્ઞાતિમાં અત્યારે અસંખ્ય બેનો પરણ્યા વિનાની છે, એનું કારણ પિતાજી છે. પિતાજી પોતાના દીકરાઓને ગમે ત્યાં પરણાવી શકે અને દીકરીને અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં જ પરણાવવાનો મોહ રાખે, તેથી દિવસે દિવસે સામાજિક પરિસ્થિતિ ગંભીર થતી જાય છે. અને જો આ પ્રવાહ આમ નિરંકુશ રીતે ચાલ્યા કરશે તો સમાજની અધોગતિ નિશ્ચિત છે. શું આપણા જ ગોળમાં સુસંસ્કારી અને બહેલા મુવંકો છે? અને સંસ્કારી અને બહેલા અત્યારે કહેવો કોને એ પણ એક ગંભીર પ્રશ્ન છે.”

“મેં બહુ વિચાર્યું. અંતે મને એમ લાગ્યું કે મારી બેનોને દુઃખી થતી જોઈ રહું અને હું મોજાથી લગ્ન કરી બેસી જાઉં એ અયોગ્ય કહેવાય. હું હવે આજીવન લક્ષ્મીચારિણી રહીશ અને જ્ઞાતિની બેનોની સેવામાં જ જીવન ગાળીશ. આપણા ભાઈઓ ભણ્યા છતાં જોમ માગ્યાપ વેચે તેમ વેચાય છે, તે ધણું જ નીચું જોવાવનાર છે.”

“પ્રભુ મારા બધાઓને તથા પિતાજીને સફળ હિ આપે, એ જ,

“આપની પુત્રી,

“વિજયાના જન્મભારત.”

મુખ્ય

ચિમનભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ

પાગલ વિચારણા

આધુનિક સમયમાં સંગઠન અને તેની સ્થિરતા કેમ કરવાથી ટકી શકે, ક્યા પ્રકારના કાર્યને કઈ પદ્ધતિ પ્રમાણે અમલમાં મૂકવાથી તે સ્થિર જીવ બને, તે ઉપર કેટલાંય સુદ્ધિશાળી મગજ પોતપોતાની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિને કસોટીએ ચડાવી રહ્યાં છે. આ કસોટીનો નીચોડ તો જરૂર આદર્શ હશે. પરંતુ તે નીચોડ આવતા પહેલાં એક નજીવું મંગજ પોતાનો નાનો શો વિચાર મારી સમક્ષ મૂકે છે. જો તે વિચાર સંગઠન અને તેની સ્થિરતાના સફળ પ્રયોગમાં એક ચર્તાશ લાગ લગવશે તોય તેને મન તે બહુ ગણાશે. નવરાશને સમયે એકાએક વિચાર સ્ફુર્યો કે વર્તમાન સમય સંગઠન માગે છે, તો તે મારેનાં નાના પ્રયોગ તરીકે જો પૂર્વ આદર્શ ખાતે વસતી પાટીદાર

જ્ઞાતિ ઇચ્છે તો ફાળો આપી શકે. મારા નામ પ્રમાણે તે આ રીતે :

મોટે ભાગે પૂર્વ આફ્રિકાના દરેક સાધારણ શહેરમાં બેઠેલ અધ્યક્ષના નામથી પાટીદાર જ્ઞાતિની ઉન્નતિ અર્થે સંસ્થાઓ ચાલે છે. આ દરેક સંસ્થાનો વહીવટ નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાતિમાંથી ચૂંટાયેલી મંડળી ચલાવે છે, પરંતુ આ સંસ્થા સાધારણ રીતે પોતપોતાના ગામમાં વસતી જનતા તરફ જ લક્ષ્ય આપે છે. હવે ભેજે ભેજે જુદી જુદી હોય છે તે પ્રમાણે દરેક સંસ્થા પોતપોતાની મરજી અનુસાર વર્તે છે. આ પદ્ધતિ જોકે ખોટી તો નથી જ, પરંતુ તે સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તેમ પણ નથી; એટલે કે આથી પણ વધુ સારી પદ્ધતિ માટે હજુ અવકાશ છે. તે એ કે :

જુદી જુદી રીતે કામ કરતી અનેક સંસ્થાનો સમન્વય સાધે, તેમને એકરૂપ બનાવવી. તે એવી રીતે કે દરેક સંસ્થાની કાર્યવાહક મંડળીના માસિક કાર્યના અહેવાલની એકેક નકલ સારા ય પૂર્વ આફ્રિકામાં ચાલતી દરેક દરેક સંસ્થાને જે તે સંસ્થાના મંત્રીએ મોકલવી. આથી આફ્રિકાના આ ભાગ ઉપર વસતી જનતા ક્યે પ્રકારે જીવી રહી છે તેનો ખ્યાલ દરેક જણને આવી શકશે. દરેક સંસ્થાના વર્તમાન અને ભાવિ માટે વિચારાએલા જે તે કાર્યની આવેલી આ નકલ દરેક સંસ્થાની બીજી માસિક સભા સમક્ષ તે સંસ્થાના મંત્રીએ વાંચી જવી જોઈએ, અને દરેક હેવાલ ઉપર ટૂંક વિવેચન ચલાવી કાંઈ પણ સંસ્થાનું કાંઈ પણ પગલું સારું 'યા નરસુ' લાગતાં સભાની મંજૂરી સાથે તે સંસ્થાના મંત્રીએ પોતાની સભાના વિચારો, લખવાયોગ્ય સંસ્થાના મંત્રી ઉપર લખી મોકલવા. આથી તે સંસ્થાનો મંત્રી પોતાની બીજી માસિક સભા સમક્ષ તે પ્રકારના આવેલા વિચારો વાંચી જઈ ધંધલો મુધારો વધારે કરે.

ઉપર જણાવેલી પદ્ધતિ દાખલ થાય તો એવું બની શકે કે મનસ્વીપણે ચાલતી સંસ્થાઓ સમરૂપ બનશે. તે અવળું પગલું ભરતાં વિચાર કરશે, કારણ કે તેથી તેને બીજી સંસ્થા તરફની ટીકાનો ભય રહેશે. અને સૌથી સારો ફાયદો તો એ થશે કે સારી ય જ્ઞાતિની ઉન્નતિનો વિચાર વધુ બહોળા પ્રમાણમાં કરી શકાશે. અલગત, કાયદા અને કાર્ય તો જે તે સંસ્થાના સંજોગો અને આસપાસના વાતાવરણ ઉપર જ અવલંબશે, પરંતુ કાર્યનો સમૂહ એકત્રિત થતાં તેનો ફાયદો હાલના કરતાં તોખો જ તરી આવશે.

હવે જો આ પ્રયોગ સફળ નીવડે તો આ જ પદ્ધતિને પરજાતિની સંસ્થાઓ પણ અનુસરે. જો દરેક દરેક જ્ઞાતિની સંસ્થાઓનો જો વાર્ષિક અહેવાલ

ખીછ દરેક ગાતિની સંસ્થા ઉપર નકલો દ્વારા પહોંચાડે, હેવાલ ઉપરથી
સ્તુત્ય પગલા માટે જે તે મંસ્થાને અભિનંદન પાઠવે અને ખોટા લાગતા
પગલા ઉપર તેમની દષ્ટિ ખેંચે, તો પરિણામે સારીય હિન્દી પ્રગ્નની ઉન્નતિનો
અને સંગઠનનો માર્ગ વધુ સરળ બની શકે ખરો.

મને તો લાય રહે છે કે કદાચ કોઈ બુદ્ધિવાન વિચારક આ વિચાર વાંચી
ધૂરંધરી ઉઠે ય ખરો કે: “કેવી પાગલ વિચારણા? તદ્દન અશક્ય!” છતાંય ને
આ કહેવાએલી ‘પાગલ વિચારણા’ ઉપર ફક્ત ૧૫ મિનિટ એકચિત્તે નજર
દારે તો, તે સત્ય પણ લાગે. પરંતુ મિનિટના હિસાબવાળા તે વિચારક ૧૫
મિનિટ બચાવી શકશે કે?

વસો (હાલ ફરીઓ, કેન્સા)

રામભાઈ ચતુરભાઈ અમીન

—x—

પ્રતિજ્ઞાનું પાલન

રમણુ ભાઈ આરામખુરસીમાં બેઠા બેઠા સિગારેટના ધૂમાડા કાઢી રહ્યા
હતા, છતાં તેમનું મગજ અને આંખો અસ્થિર જણાતાં હતાં. કોઈના
આવવાની વાટ જોઈ રહ્યા હોય તેમ, તેમની આંખો નદર ઉપર જ ચોંટી રહી
હતી. એટલામાં ફ્લૂીધરની ફ્લુની માફક ડાલતી કુસુમે, “કેમ કાકાજી!” કહેની
“દાનરુ” ઉલુ પગથિયું ચઢી. “આવી કે બેન? શરીર તો સારું છે ને?”
આટલું બોલી રમણુભાઈ અંટકી ગયા.

“હા.” નીચી આંખે અંગૂઠાથી જમીન ખોતરતી હોય તેમ કુસુમે કહ્યું. અને
ખીછજ દાસે તે નીચે ચાલી ગઈ, ત્યાં તેના માતૃશ્રીએ તથા કાકીશ્રીએ વાત-
વાતમાં તેને તેના વિવાહની બધી વાત જણાવી, ભણેભોગણેલો વર મળ્યાથી
તેને ભાગ્યશાળી ગણવા લાગ્યા. બધાનું બધું સાંભળી રહ્યા બાદ કુસુમે ધીમેથી
વાત કદાવતાં કહ્યું: “કંઈ આપણું પડે હશે ખરું કે?”

“જો તો અત્યારે આપણા ગોળમા સારા ધરના ભણેભોગણેલા ઠોકર
આપનાં ય કંઈ મળે એમ છે? આ તો તું જ ભાગ્યશાળી એટલે એક જે
જણના દયાલુથી ચોકડું બેસી ગયું.” કુસુમની બાવનાથી અત્યંત ગિચારાઓએ
કુસુમને સારું લાગશે એમ માની બધું સાચે સાચું જ કહી નાખ્યું.

“કેટલું આપણું પડે તેમ છે?” કુસુમે ઉગ્રતા દાખી ધીમેથી પૂછ્યું.

“તારા કાકા તો ચાર હજાર ને એકત્રીસ તોલાની વાત કરે છે, પછી સાચું ખોટું તો ભગવાન જાણે!” કાકીમાએ બાપી માયું. બસ હવે જોઈતું સાહિત્ય સાક્ષી પુરાવા સાથે મળી ગયાથી કુસુમનો પિત્તો ઊઠ્યો, તેણે સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે: “ભલે આવા લેનથી તમે ખુશી થતાં હો, પરંતુ હું તો પરકણું લેનાર કાકા પણ કોકરા સાથે પરણી શકું તેમ નથી જ, મારી તો એ પ્રતિજ્ઞા છે કે પરકણું લેઈ વેચાવા ઇચ્છતા કાયર પ્રાણીઓને આ દેહ સોંપવા કરતાં તો આજીવન કુમારિકા રહી દર્શસેવામાં જીવન વિતાવવું એ જ ઉત્તમ છે!”

કુસુમનો નિશ્ચય સાંભળી તેની માં તો બાજી હાથથી ગએલી માંની રડવાનું બેઠી, પણ કાકીમા જરા તુમાખી બતાવવા લાગ્યાં: “બેસ બેસ, હવે ચળાવેલી! જોઈ મોટી પ્રતિજ્ઞાવાળી! પછી મળશે કાકા ગાંભડીઓ ગંભાર, તો જાણવાસીદું ઉઝરડી ઉઝરડીને મરી જઈશ!” “એ ગમે તેમ હોય, પણ મને તો આ પરકણીઆ બગલાઓ કરતાં એવો ગાંભડીઓ ગંભાર વધુ ફાવશે.” કુસુમે પણ રડતાં રડતાં કહ્યું.

આ પ્રમાણે કોલાહલ અને ડુસ્કાંતો અવાજ સાંભળી રમણલાલ મામલાની તપાસ કરવા નીચે ઊતર્યા. તે કંઈ પણ જોલે તે પહેલાં જ તેમનાં ગૃહલક્ષ્મીએ વધાઈ બાધી: “લો, તમે તો મોટા ઉપાડે બધું કરી આવ્યાં, પણ આ તમારી લાડકી તો પરણવાની જ ના પાડે છે.”

રમણલાલની આંખો લાલપીળી થઈ ગઈ: “હે, કોકરી?”

“હા, મારી એ પ્રતિજ્ઞા છે કે પરકણું લેનાર કાકા યુવક સાથે પરણવું જ નહિ.” કુસુમે હિંમતથી સ્પષ્ટ રીતે કહી દીધું.

“પણ તને કાણે કહ્યું કે પરકણું આપવાની છે?” બાજી ફરવતાં રમણલાલે કહ્યું. પણ તેમને ક્યાં ખગર હતી કે તેમનાં ગૃહલક્ષ્મીએ જ ક્યારનું ય બધું બાપી માયું હતું. કુસુમ ચૂપ જ રહી, પણ તેમનાં ગૃહલક્ષ્મીએ જ સ્ત્રીસહજ રુદનનો આશરો લેતાં પોતાનો ભૂલનો સ્વોકાર કર્યો.

“તમે રાંડો વળકવળમાં સમજો નહિ, ને તમને દોઢડાહીઓ થવાનું કાણે કહ્યું હતું?” કહી રમણલાલે બાલીને અને પત્નીને ઉધડાં જ લેવા માંડ્યાં.

પછી તે કુસુમને લેઈ મેડા ઉપર ગયા અને માંથે હાથ ફેરવી આશ્વાસન આપી સમજાવવા લાગ્યા: “જો બેન, તારી પ્રતિજ્ઞા તો સાંરી છે, પણ સમાજનાં બધાં ય યુવકયુવતીઓ તારા જેવી માન્યતાવાળાં હોય તો જ તારી પ્રતિજ્ઞાની કદર થાય. પણ આ સ્વાર્થી અને બેકદર સમાજમાં તું પ્રતિજ્ઞા

લેઈ તારું છપન વેડી નાખે તેથી સમાજ ઉપર કંઈયે અસર થયાની નથી. વળી જે ગરીબ છે તે દેવું કરીને પણ પરણે આપે છે, તેને માટે તો તે વિચારવા જેવું છેજ; પણ આપણને તો પ્રશ્નજો પૈસા આપેલા છે, તો આપણે આપીશું, અને તે પણ તારાજ ઘરમાં આવવાના તો છે ને? આપણી પાસે ન હોત તો આપણે થોડા આવવાના હતા? અને આમ બધું ય નક્કી થયા પછી હોમી ઘરીજો તું ફરી જોસે તો ઘરની આગરનું શું?"

"પણ તેમાં હું શું કરું? આવા પૈસા મને મુખ નહિ જ આપી શકે? પૈસા એ છપનનું સર્વસ્વ નથી. મેં આલું કરવા આપને સંમતિ પણ આપી નથી. ઘરની પોલી આગરને ખાતર હું મારા ખેતનું ખૂન તો નહિ જ કરું!" રડતાં રડતાં પણ મંકમતાથી કુસુમે પોતાનો અતિમ નિર્ણય જણાવી દીધો. આમ મીઠી આંખોએ ઘી નીકળે તેમ ન લાગ્યાની રમણલાલે જરા દુર્વાસાએ ધારણ કરતાં કુસુમને એક તમાચો મારીને કહ્યું: "વાંદરી, મેં પાળીપોળી, પૈસા ખર્ચ્યા, બહાવી ગણાવી તેનો આવો ખર્ચો? આજે મારી માથે આવે છે, ખરું ને?"

કુસુમે રડતાં રડતાં છતાં જરા વધારે મંકમતાથી કહ્યું: "મેં ક્યાં કહ્યું હતું કે મને બહાવો, પણ બધા પછી તો હવે મારાથી વિદ્વાસયની કેળવણીને અને સિદ્ધાન્તોને નહિ લગત્યાં!"

"નહિ માને તો ફૂતગંને માટે મગી જઈશ, સમજી?" કન્યાને મારી નાખવાની અસંતરના પાટીદારોની જૂની પ્રજ્ઞાલિકાનો અશરો લેતાં રમણલાલે પોતાનો અતિમ નિર્ણય જણાવી દીધો. "મ, આજે તને જોયા આવનાર છે, તો જગ હીક ચક્રને રહેજે." આટલી છેડી સૂચના આપી રમણલાલ રોપી ઘાલી હાથમાં આફ્રિકાની નાનૂક સોટી લેઈ બહાર જવા નીકળ્યા. કુસુમ તો ત્યાંજ રડતી બેઠી રહી. આખરે તેમને બહાર ગયેલા ગણી તેની માથે ઉપર આવી પાછળથી તેને ખભે લાય મૂક્યો, ત્યાંજ તેણે અમકીને સહેજ માથું ફેરવ્યું. તેની માથે પણ તેને વહાલથી પાસે બેસાડી જાની રાખી બે શબ્દો કહ્યા, પણ બ્યર્થ!

* * *
ચતુરભાઈને સારો ઝોલ પડવાનો હતો તેથી ને મનમાં તો હરખાતા, છતાં બહાર તો એવો જ દેખાવ કરતા કે: "મારે રાત્રિને ખી. એ. થતા સુધી તો નોકોતોજ પરણાવવો, પણ લોકો ક્યાં કરીને એમવા દે છે?" આ બાબુ સાન્નિ પણ મિત્રોની દીકરા સહન ન થયાથી, "પૈસા ખાતર હું મારો દેહ નહિ જ વેચું." એવું આશ્વાસન આપી—કહો કે ઊઠો બહાવી—આનંદમાં

ને આનંદમાં ઘેર આવી ગયો હતો. પણ મિત્રોને આપેલા આશ્વાસને પ્રમાણે સમાજમાં પ્રત્યક્ષ કામ કરી બતાવવા જેટલી તેનામાં હિંમતજ ન હતી. તેને ખાત્રીજ હતી કે તેના આપે સારો જેવો છોલ પાંખોજ હશે, છતાં તે વાત તેણે મિત્રો પાસે ઉડાવી દીધી હતી. આમ આત્માને છેતરી પીગમને બિડાં લણાવનાર કષ્ટ આત્મશાન્તિને બળે આપ કે સમાજ સામે માયું બચકી શકે? ચતુરભાઈએ શાન્તિની સાથે પોતાના જેવાજ વિચારના જે છોકરાઓ મોકલ્યા, અને તેમને બધાને બધીયે સમજણ આગળથી આપી દીધી; કારણ કે ચતુરભાઈને એ ધારતી હતી કે પરણનાર છોકરી નડિયાદ લાણે છે, એટલે તે બે આ વાત જાણશે, તો વાધો ઉડાવશે અને શાન્તિનામાં તો એવા જવાબ દેવાની શક્તિ હોવા વિષે તેમને શંકા જ હતી. ખરેખર બન્યું પણ તેમ જ.

કુસુમને તૈયાર રહેવાની સૂચના આપી રમણલાલ બહાર જતા હતા તેજ વખતે બેએક મિત્રો સાથે આવતા શાન્તિની મોટર તેમને સામે મળી. તે અડધે રસ્તેથીજ પાછા વળ્યા. ચા-પાણી પત્યા બાદ નીચે જમવાનું તૈયાર કરવાની સૂચના આપી. તેમણે કુસુમ સાથે શાન્તિની મુલાકાત ગોઠવી આપી અને સાથે આવેલા મિત્રોને મકાન બતાવવાને નિમિત્તે તે ત્રીજો માળે લેઈ ગયા.

કુસુમ તો ભગ્નહૃદયે નીચું જ બેઠી રહી હતી, તેના જીવમાં જીવ જ નહોતો, તો મોં ઉપર હાસ્ય તો હોય જ ક્યાંથી? તેની આ સ્થિતિ બેઠા શાન્તિના મનમાં તો કંઈ કંઈ વિચારો આવ્યા અને ગયા અને તેના પગ ધ્રુજવા લાગ્યા.

ઘડીભર તો તેના મનમાં એમ જ થયું કે : -“તેને જ ગરજ નથી, તો હું શા માટે બોલું?” છતાં આખરે તેનાથી બોલાઈ ગયું : “આપનું નામ?”

“કુસુમ.” કુસુમે નીચે વદને છતાં જરા ધીરજથી જવાબ આપ્યો.

“અભ્યાસ?”

“સ્નાતિકા.”

“ઉમર?”

“સત્તરમું ચાલે છે.” કુસુમે યંત્રવત્ જવાબો આપ્યા.

“આપણા બંનેના સંબંધ બેડવા આપણાં બંનેનાં માતાપિતા રાજી છે. અને કંઈ હરકત છે? હું પૂના આર્ટસ્ કોલેજમાં ઈટરમાં અભ્યાસ કરું છું. ૧૧૩ નામ શાન્તિ છે, જે કદાચ આપે સાંભળ્યું તો હશે જ.” શાન્તિએ મામેફોનની રેકર્ડની માફક કુસુમને ગમતું હશે કે નહિ, તેની પણ પરવા કે પ્રતિતિની અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય વગર પૂછ્યે બધું જ બોલી નાખ્યું.

શાન્તિની આંખો અશાન્તિ કુસુમને ન ગમી. તેનામાં કોલેજઅનની સાવકાન કે યુવતી સભ્યતા તેને જણાયાં નહિ, છતાં પ્રસંગ પડ્યો છે તો શાન્તિનું પગ તોડી જોવાના વિચારથી તે બોલી : “અસ, આપની પરીક્ષાના પ્રશ્નો પૂરા થઈ ગયાં !”

“તમે તો મારી સામે ૫ જોતાં નથી અને નીચે ગોંઝે જવાય જ આપે બગો હો, તો હું બીટું શું પૂછું?” શાન્તિએ મનઘટે મોંઝે કહ્યું.

“તો હવે જે પૂછવું હોય તે ખુશીથી વિનાશક્રમે પૂછા. હું તમારી સામે જોઈને જ જવાય આપીશ.”

શાન્તિ મૂંઝાશે, શું પૂછવું? પછા જોવું તો હવે કંઈયે બાકી ન હતું, છતાં પૂછવા ખાતર જ તે બોલ્યો : “આપણા બેનો સંબંધ બધાય તેમાં તમને કંઈ દરકન છે !”

“તમે મારો સીકાર કરી શકો તેમ હો તો મને કંઈ જ દરકન નથી.” કુસુમે કહ્યું.

“હું ક્યાં ના કહું છું ! હું તો નૈયાજ જ છું.” શાન્તિએ નિખાલસતાથી પોતાનો વિચાર જણાવ્યો.

“પણ શોમ નહિ.” કુસુમે કહ્યું.

“તો !” શાન્તિએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“દિમલ આલશે ?” કુસુમે શાન્તિની આતુરતા વંચારતાં પૂછ્યું.

“પણ શાની ?” શાન્તિએ કુસુમ આગે તાકતાં પૂછ્યું.

“મારો સ્વીકાર કરવા જતાં જે જે સહન કરવું પડે તે તે સહન કરવાની.” કુસુમે જોગ જોગ ચલાવ્યું.

“એટલે !” શાન્તિએ જરા ચમકીને પૂછ્યું.

“તૈયાર હો તો જ કહું, નહિ તો ખાલી મારો વિચાર જણાવવા હું ખુશી નથી. તમે તેનું પાલન નહિ કરો તો તેથી તમને કેમને કોઈને ૫ કંઈ પણ લાભહાનિ થનાર નથી. અને પાલન કરશે તો કુસુમ આપની ધર્મપત્ની ખુશાથી બનશે. બોલો, તૈયાર છો ?” કુસુમે કંઈક નિશ્ચયપૂર્વક કહ્યું.

શાન્તિ વિચારમાં પડી ગયો. તેની ઈચ્છા સામે છછુદર ગળ્યા જેવી રીતે ‘હા’ કહે તો તેનાથી કુસુમના વિચારનું પાલન થશે કે કેમ તેની સંમતિ થવા લાગી. અને ‘ના’ કહે તો કુસુમ આગળ ખમિયાણા પડી જવાની ધીક લાગી. સ્વતંત્ર વિચાર કરવા એટલે તો વખત જ ન હતો, એટલે ને જે જેમ તેમ કરી ‘હા’ કહી નાખ્યું.

“હજુ પૂરેપૂરે વિચાર કરીને જ કહેજો, તમને જે તે વિચાર કરવાની છૂટ છે.” કુસુમે હજુ પણ શાન્તિની આતુરતા વધારતાં કહ્યું. હવે શાન્તિની યુવાની નાચી ઊઠી. તે બોલી બહોળો : “જરૂર, હું તમારા વિચારનું પાલન કરીશ જ.”

“જુઓ, એક હાથમાં કુસુમ અને બીજા હાથમાં સમાજનો અને આપનો ત્યાગ—કંઈ વસ્તુ તમને રહે છે?”

શાન્તિની હલ સહેજ ઓફ ખડાર નીકળી જતાં તે બોલ્યો : “એટલે?”

કુસુમે વધુ સ્પષ્ટતાથી કહ્યું : “જો આ કુસુમને મેળવવી હશે તો સમાજનો અને તેમાંય ખાસ તો તમારા આપનો ઓફ વહોરી લેવો પડશે.”

“કારણ?” શાન્તિએ હવે વિચારપૂર્વક ઊંડા ઊતરતાં પૂછ્યું.

“જુઓ, આંપણાં લગ્ન એ લગ્ન નથી, પણ બગર સોદા છે. તમારા પિતા તમને મારે ત્યાં વેચે છે. એક યુવકની યુવાની વેચાતી લેના હું ઇચ્છતી નથી. આવાં લગ્નોમાં લગ્નભાવના હોતી જ નથી. તમારા પિતા પરહણુ લેવાની ના પાડે તો હું તમોને પરણવા કબુલ છું. કારણ મારી તો એ પ્રતિજ્ઞા છે કે પરહણુ લેનાર કાંઈ પણ યુવક સાથે ન પરણવું. બોલો, તમારા પિતાને તમો સમજાવી શકો તેમ છે? અથવા તમારા સમજાવ્યા એ સમજી શકે તેમ છે ખરા?” શાન્તિના જવાબની રાહ જોતી કુસુમ અટકી.

“હું તો વિરોધ કરી જોઉં, પણ મારું કહ્યું માનશે કે કેમ તેની મને શંકા છે.” શાન્તિએ પોતાની અશક્તિ જાહેર કરતાં કહ્યું.

“હીક, તમારા પિતા ન માને તો તમે કંઈ કરી શકો એમ છે ખરા?” કુસુમે શાન્તિની શક્તિનું માપ કાઢવા પૂછ્યું.

“મારા હાથમાં શું છે? હું શું કરું?” શાન્તિએ લાચારી બતાવતાં કહ્યું.

“પરણવાનું તમારે કે તમારા આપને?”

“મારું.” શાન્તિથી જેમ તેમ બોલાયું.

“તો પછી ‘હું શું કરું?’ કહેતાં શરમાતા નથી? શરમ છે તમારી યુવાનીને અને કેળવણીને! મેં આવા નિર્જન સંબંધોની આશા નહોતી રાખી!” કુસુમે જરા રૂઆળથી કહ્યું.

હાથેલા સૈનિકની માફક શાન્તિનું હૃદય ધવાયું, પણ તેની પાસે હવે કાંઈ જવાબ ન હતો, તેથી તેણે સલાહ માગતાં કહ્યું : “તમે જ કહો ને કે ‘હું શું કરું?’ તમે કહો તેમ કરવા હું ખુશી છું.”

“તમે પરકણ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરો તો હું તેમને પરણવા ખુશી છું. બોલો, સંપૂર્ણ વિચાર-કરી જવાબદારીનું માથું કાઢી મને જવાબ આપો.” કુસુમે બેઠો-પાસો ફેરતાં-હલ્યું. શાન્તિ દરે કુસુમની ખાત્ર સમજી ગયો.

“હું-પ્રતિજ્ઞા તો લેઉં, પણ મારા પિતા મારી પ્રતિજ્ઞાને માન્ય રાખવાના નથી જ, એટલે આપણે માઆપની સંમતિ વગર લગ્ન કરી લેવું એમ જ ને?”

“બેસક, એમ કરીને માઆપનો ખોડ વહેરી-લેવાનો છે, છતાં સમાજ આપણા કાર્યની જતે દિવસે કદર કરશે. અને આપણા જેવાં શિક્ષિત યુગલો સમાજમાં આવો ધડો બેસાડે તો જ સમાજમાંથી આવી પ્રથા નાશુદ થવાની આશા રાખી શકાય. આપણો દાખલો ભાવિ સુધારકા માટે અનુકરણીય થઈ પડશે.” શાન્તિને આ જ વર્ણતે મિત્રોની સલાહ અને તેમનું હેતુ વાક્ય ‘અમે ખંડ કરીશું’ યાદ આવ્યું. એમાંથી ખંડ કરવાની પ્રેરણા મળી. અને તે એકદમ ઊછળીને બોલી ઊઠ્યો: “જરૂર, હું કુસુમની ખાતર, કુસુમની પ્રતિજ્ઞા ખાતર, અને હવે તો મારી પણ પ્રતિજ્ઞા ખાતર, મારા પિતાની લોભી વૃત્તિ સામે ખંડ ઉઠાવી તને સ્વીકારીશ. પ્રતિજ્ઞાઓનું પાલન કરીશ. મારી કમવશી અને યુવાની દિવાલીય.”

શાન્તિનું પક્ષકાએનું હૃદય અને તેનો બેઠો મનગમતો નિશ્ચય સાંભળી કુસુમનું હૃદય નાચી ઊઠ્યું: “તો મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં જે જે આદતો સામે આપને ઝડપે પડશે તે સર્વમાં હવે આ કુસુમ આપની સાથે જ હશે. હરેક સંલોભમાં આપની સાથે રહી આપની અધીંગના તરીકે હસતે મોઝો ઉવત મુગ્ધરશે.” બીજી જ કણે તેમણે આગળનો સવજો કાર્યક્રમ ચોક્કસી કાઢ્યો. જાગી પરવારી સાંજના શાન્તિ રવાના થઈ ગયો. ‘કુસુમ માની ગઈ’ એમ માની ઘરનાં બધાંએ શાન્તિનો દમ ખેચ્યો.

બીજે જ દિવસે કુસુમ નડિયાદ જવા અને શાન્તિ પૂના જવા માટે ઘેરથી નીકળ્યા. ખતે વેવાઈઓ લગ્નની તૈયારીમાં પડ્યા, કારણ કે લગ્નની મિત્ર-પીસેક દિવસ ખાદ નક્કી થઈ હતી, પણ તેમને કુસુમ-શાન્તિના નિર્ણયની ક્યાં ખબર હતી? બીજે જ અઠવાડિયે પોતે ગોઠવ્યા પ્રમાણે કુસુમ તથા શાન્તિ આર્થ-વિધિ પ્રમાણે લગ્નમંથીથી જોડાયાં. અને ‘પરકણ સામે ખંડ ઉઠાવનાર શિક્ષિત યુગલ’ એ શાર્પક હેઠળ તેમના રૂપ-રૂપ સાથે સર્વમાનવમાં તેમનો કિરસો વાંચતાં રમણુલાલ તેમ જ ચતુરભાઈનાં મોં પેહોળા થઈ ગયા.

દરમિડી (તા. કરજણ)

મોતીભાઈ કુ. બાંધણીદર

“હજુ પૂરેપૂરા વિચાર કરીને જ કહેજો, તમને જે તે વિચાર કરવાની છૂટ છે.” કુસુમે હજી પણ શાન્તિની આતુરતા વધારતાં કહ્યું. હવે શાન્તિની યુવાની નાચી ઊઠી. તે બોલી ઊઠ્યો: “જરૂર, હું તમારા વિચારનું પાલન કરીશ જ.”

“જુઓ, એક હાથમાં કુસુમ અને બીજા હાથમાં સમાજનો અને આપનો ત્યાગ—કેઈ વસ્તુ તમને ગમે છે?”

શાન્તિની જીલ સહેજ એક બહાર નીકળી જતાં તે બોલ્યો: “એટલે?”

કુસુમે વધુ સ્પષ્ટતાથી કહ્યું: “જો આ કુસુમને મેળવવી હશે તો સમાજનો અને તેમાંય ખાસ તો તમારા આપનો એક વહોરી લેવો પડશે.”

“કારણ?” શાન્તિએ હવે વિચારપૂર્વક ઊંડા-ઊંટરતાં પૂછ્યું.

“જુઓ, આપણાં લગ્ન એ લગ્ન નથી, પણ બગ્ન સોદા છે. તમારા પિતા તમને મારે ત્યાં વેચે છે. એક યુવકની યુવાની વેચાતી લેવા હું ઇચ્છતી નથી. આવાં લગ્નોમાં લગ્નલાવના હોતી જ નથી. તમારા પિતા પરંહણ લેવાની ના પાડે તો હું તમને પરણવા ઇચ્છુ છું. કારણ મારી તો એ પ્રતિજ્ઞા છે કે પરંહણ લેનાર કેઈ પણ યુવક સાથે ન પરણું. બોલો, તમારા પિતાને તમે સમજાવી શકો તેમ છે? અથવા તમારા સમજાવ્યા એ સમજી શકે તેમ છે ખરા?” શાન્તિના જવાબની રાહ જોતી કુસુમ અટકી.

“હું તો વિરોધ કરી જોઉં, પણ મારું કહ્યું માનશે કે કેમ તેની મને શંકા છે.” શાન્તિએ પોતાની અશક્તિ જાહેર કરતાં કહ્યું.

“હીક, તમારા પિતા ન માને તો તમે કંઈ કરી શકો એમ છે ખરા?” કુસુમે શાન્તિની શક્તિનું માપ કાઢવા પૂછ્યું.

“મારા હાથમાં શું છે? હું શું કરું?” શાન્તિએ સાચાં પતાવતાં કહ્યું.

“પરણવાનું તમારે કે તમારા આપને?”

“મારે.” શાન્તિથી જેમ તેમ બોલાયું.

“તો પછી ‘હું શું કરું?’ કહેતાં શરમાતા નથી? શરમ છે તમારી યુવાનીને અને કેળવણીને! મેં આવા નિર્બળ સમ્પ્રદાયની આંશા નહોતી રાખી!” કુસુમે જરાં રૂઆપથી કહ્યું.

હારેલા સૈનિકની માફક શાન્તિનું હૃદય ધવાયું, પણ તેની પાસે હવે તો જવાબ ન હતો, તેથી તેણે સલાહ માગતાં કહ્યું: “તમે જ કહો ને કે ‘હું શું કરું?’ તમે કંઈ તેમ કરવા હું ખુશી છું.”

“હીંક ભાઈ, હીંક, તમારી જુવાનિયાની વાત નહિ યાવ!” એમ કહી એ શાન્ત થયા.

એક દિવસ હું આણંદ રોડને આંટા મારતો હતો ત્યાં તો મેં ગિરધર-ભાઈને બાંકડા ઉપર બેસી નાચતો કરતા જોયા. હું તેમની પાસે જઈ ‘નમસ્તે!’ કહી ગમે રહ્યો.

“આ હો હો...! બાનુભાઈ કેમ ક્યાં જન્યો છો?” કહી પોટલું ખસેડી જળ્યા કરી એ બોલ્યા: “આવો, બેસો.” હું ત્યાં બેઠો.

“ક્યાં જન્યો છો?” મેં તેમને પ્રશ્ન કર્યો.

“આ છૂટકો છે કંઈ?” અને પછી ગિરસામાંથી બીડી કાઢતાં બોલ્યા: “આ જરા મંજુના વિવાહ માટે ગયો હતો.” એમ બોલતાં તેમણે બીડી મારા તરફ ધરી.

“હું નથી પીતો.”

“એમ? સારું સારું.” અને પછી એમણે પ્રશ્ન કર્યો. “કેમ કંઈ તરફ જન્યો છો?”

“આજે ‘સરદાર’ આવે છે, એટલે બધા લોકો આવ્યા છે અને તેથી હું પણ આવ્યો છું.”

“ભાઈ, એ સરદાર કાણ છે?” એમણે સરદારને ન ઓળખતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“તમે નથી ઓળખતા? પેલા કરમસદના આપણી જાતિના સરદાર કિમભાઈ પટેલ.” સરદારની ઓળખાણ આપતાં હું બોલ્યો.

“હા હા, ઓળખ્યા ઓળખ્યા, પેલા કરમસદવાળા ને! એ જન્ને ભાઈઓ પહેલું બાહોય, એમ કહેવું પડે.” અને પછી મોટાઈ બતાવતા કહેવા લાગ્યા: બાનુભાઈ, એ લોકોના કુટુંબમાં અમારી લગ્નિય પરણાવી છે. સાચું? કહીએ તો એ જ લોકોએ આપણી જાતિને આગળ આણી.” એમણે સરદારને બાંકડા પરિચય આપતાં કહ્યું. અને પછી મૂળ વાત ઉપર આવતાં બોલ્યા.

“બાનુભાઈ, તમે તો બહુ જ ટેકીલા છો.” કહી હસવા લાગ્યા.

“એમ કેમ?” મેં તરત જ પ્રશ્ન કર્યો.

“ત્યારે હવે હા કહે ને કે લગ્ન કરી નાખીએ.” એમ બોલતા એ મારી તરફ જળાળની આશા રાખતાં જોઈ રહ્યા.

“તમે હજુ એ જ વાત કરો છો. શું તમારા કાનગમાં કાંઈ તમારે કાંઈક વર મળતો જ નથી?” મેં રંગમાં આવતાં તેમને સંજગાવ્યું.

“પણ તમને વાંધો શો છે?”

“વાંધો તો બહુ યે મોટો છે. ત્યારે અમે બધા કાનમમાં આવીશું તો આ તરફની બધી છોકરીઓ ક્યાં જશે? બિચારી હજારોનાં જીવન આજે ધૂળમાં મળી ગયાં છે, મળી જાય છે અને મંળી જશે. એનું કારણ એ જ કે તમારી કન્યાઓ અમારા તરફ ધણી આવે છે અને અમારી કન્યાઓ રહી જાય છે. છતાં ત્યારે અમારા તરફની કન્યાઓ તમારા તરફ નથી આવતી તો પછી તમે શા માટે અહીં આપો છો? આ શું ન્યાય છે? તમારા કાનમ અને વાકળના લોકોએ જ આપો સમાજ બગાડી નાખ્યો. મનમાન્યા પૈસા આપી તમારા લોકો ચરોતરમાંથી વર લેઈ જાય છે અને પોતાના દીકરાઓને ફૂંવારા રાખે છે.”

“ચરોતરના લોકો પણ પૈસાના લોભમાં દીકરાઓને ફાવે ત્યાં પરણાવવા લાગ્યા. થોડાઘણા વર રૂલા એટલે લાવે વધે જતે? લાવે વધ્યા એટલે છોકરીઓનાં માથાપ મૂંઝવણમાં પડ્યાં. કાનમમાં આપવામાં તો તેમને શરમ આવે અને ચરોતરમાં વર ન મળે, એટલે દીકરીઓનો ત્રાસ વધી પડ્યો. પરિણામે ઘણા લોકો દીકરીઓને નાનપણમાં જ મોરી નાખે છે.”

“લાનુભાઈ, આ શું બોલો છો? કાંઈ મારી નાખતું હશે વળી?” એમને શંકા આવતાં વચમાં જ બોલી ઊઠ્યા. પછી હું તેમને સમજાવતાં બોલ્યોઃ “તો હજારો રૂપિયા આપી ચરોતરમાંથી વર લાવો, પણ બિચારા અમારા તરફના ગરીબો શું કરે? અને જ્ઞાતિનો ત્રાસ તો તમે જાણો જ છો. ખરેખર જેને આપણી જ્ઞાતિના આવા આતુ જ રિવાજે રહેશે તો જરૂર એ આપણને અધોગતિને માર્ગે લેઈ જશે.” ગિરધરભાઈ મારા શબ્દો ધ્યાનથી સાંભળતા હતા.

“કાનમની કન્યા ચરોતરમાં જાય અને ચરોતરની કન્યા કાનમમાં ન જાય! આ શું મામુલી વાત છે? નહિ નહિ. એ ભયંકર વાત છે. આ સ્વાર્થી, અધર્મી, અત્યાચારી અને અન્યાયી રિવાજ છે. તમે દેશને ખૂણે ખૂણે જંગલ તપાસ કરશો તો પણ આવો અન્યાયી રિવાજ ક્યાંય નહિ જણાય. સમાજના પતનનો મુખ્ય સડો તપાસશો તો એ જ રિવાજ છે, એમ સાબિત થશે.”

“એ જ રિવાજથી આજ આપણી છોકરીઓ માટે આપણે હજારો દુઃખો ઉડાવવાં પડે છે. આપણે પણ આજકાલ એવા નિષ્કુર-બનતા બંધો છીએ કે આપણા સ્વાર્થી ખાતર આપણે આપણાં બાળકોને દુઃખી કરીએ છીએ. આજકાલ છોકરા છોકરીઓનાં ખરાં મુખ તો જોવાતાં જ નથી. તમારા કાનમમાં બિચારા હજારો લોકોને દીકરા પરણાવવા માટે ધરખાર વેચવાં પડે છે, ત્યારે અમારા લોકોને દીકરી પરણાવવામાં ધરખાર વેચવાં પડે છે. છતાં પણ

આજ આપણો સમાજ સુખી નથી, કામચુકે વર વગર આજે અમારી હજારો બાલિકાઓને બચપણમાં જ સ્વર્ગે મોકલી દેવામાં આવે છે અને ઘણી તો નિંદગીપર્થત ફૂવારી જ રહે છે.”

મારા આ શબ્દો સાલળી તેમણે તરત જ પ્રત્ન કર્યો : “હેં લાનુલાઈ, શું તમારામાં દીકરીઓ નિંદગીપર્થત ફૂવારી રહે છે ?”

“ત્યારે શું થાય છે ? જુવાન છોકરો ન મળતાં ઘણા લોકો દીકરીઓને વૃદ્ધી સાથે પરણાવે છે. પાંચ અથવા દસ વર્ષ પછી એ વૃદ્ધ મરી જાય. ત્યારે શું પાંચ દસ વર્ષમાં મરનાર પતિની એ બાળવિધવા પરણેલી કહી શકાય ? બલે સમાજ તેને પરણેલી માને, પણ તે તો ફૂવારી જ છે આજે આવી હજારો વિધવાઓ હશે, પણ તેમની કોને પડી છે ? જ્યાં દીકરીઓના માબાપ, લાઈ, બેન તથા કુટુંબીઓ જ ધ્યાન નથી આપતા ત્યાં સમાજ તો શાનો જ આપે ?

“અમારા લોકો તો ખાલી દુનિયાને જતાવવા જ જોયા રહે છે. બાકી સમાજની સેવા માટે કંઈ પાટીદાર સુધારો કર્યો ? આજના મેવાલાવીઓએ, ગામના આગેવાનોએ અને સુધારકોએ આપણી સાતિની શી સેવા કરી ? ક્યાં સેવાલાવીએ સમાજનાં બધનો તોડી કાઢ ક્યું ? કંઈ આગેવાને સમાજમાં સુધારો કર્યો ? કંઈ સુધારકે પોતાની કન્યા કાનમગા આપી ?

“તેવી જ ગીતે તમાગમાં પણ છે. તમાગ સુધારકો, મેવાલાવીઓ અને આગેવાનો પણ સમાજને છૂદી રહ્યા છે. તમારે ત્યાં લાગ્યે જ એવા સુધારકો હશે, જેમણે પોતાની કન્યા કાનમમાં આપી હશે. બાકી આજકાલ તો બધાય પોતાની કન્યાઓ મોટાઈ ખાતર ચરોતગમાં જ આપે છે. ઊલટું તમારા આગેવાનોએ અને પૈસાદારોએ તો અમને તગ કરી નાખ્યા. મનમાન્યા ભાવ આપી અમારા છોકરાઓ ખરીદી જાય છે. અને પોતાના છોકરાઓને વાંટા રાખે છે.” મારે આ વાણીપ્રવાહ સાલળી એ તો સ્તબ્ધ બની ગયા. હું પણ મારું હૃદય ખાલી કરી ગયો હતો.

“સમાજના ઝેરી રિવાજો દૂર કરવા બહુ જ કશિન છે. એ તો ફીક, જેટલું બને તેટલું કરવું, બાકી જેટલું તો દરેકે સમજવું ઘટે કે અમુક અમુક રિવાજો બંધ કરવાથી સાતિમાં શાન્તિ થાય.”

આ રિવાજો ટાળવા માટે તો એક ઉત્તમ માર્ગ છે. પૂ. મહાત્માજીએ કહ્યું છે : ‘ત્યાં રોડીવહેવાર છે ત્યાં બેટીવહેવાર થવો જ નોંધવો.’ શા માટે અમુક જ ગામોમાં કન્યા આપવી ? આખી પાટીદાર સાતિમાં ગમે ત્યાં આપવી નોંધવો.

“કાનમ, વાકળ અને ચરોતર એક થાય, તેમનામાં એક જ ભાવના જાયત થાય, તો અહીંહા! આપણી માતિ કેવી લખ્ય ખો!” આ ઉદ્ગારો મારા મનમાંથી નીકળી પડ્યા. મારા વિચારો અટકી પડ્યા. ગાડી આવી. અમે બંને ‘નમસ્તે!’ કરી છૂટા પડ્યા.

વરણામા

મગનલાલ ખુ. વરણામાવાળા

પ્રસંગકથા

નવ માસની બાળા વિધવા થઈ

“પાટણ, તા. ૮. અત્રેના વાલમ ગામના એક લેઉઆ પાટીદારની નવ માસની બાળા વિધવા બની છે. તેની છ માસની ઉંમરે એટલે કે આજથી ત્રણ માસ અગાઉ જ તેનાં લગ્ન થયાં હતાં. જેને હજી પૂરું મા કે બાપા બોલતાંયે આવડ્યું નહિ હોય તેવી આ બાળાના વૈધવ્ય માટે કાનો દોષ માનવો? બાળલગ્નનો, કુદિનો કે માળાપની મૂર્ખતાનો?” (‘ગુજરાત સમાચાર’, તા. ૧૧ : ૮ : ’૪૩). સમાચાર આપનારે આ બનાવ ઉપર ટીકાકરે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે : “આ બાળાના વૈધવ્ય માટે કાનો દોષ માનવો?” એનો ઉત્તર વિચારવા જેવો છે. વાલમ ગામ વડોદરા રાજ્યનું છે. એ રાજ્યમાં વર્ષોથી એવો કાયદો છે કે બાર વર્ષની ઉંમર પહેલાં કાષ્ટ કન્યાને પરણી શકાય નહિ. આમ છતાં છ માસના ધાવણા બાળકને પરણાવનાર માંબાપો હજી છે, એ આશ્ચર્યની વાત છે. આ બનાવે વડોદરા રાજ્યના કાયદાની અધિકારીઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે નહિ તે ખચર નથી. પરંતુ જે એમનું ધ્યાન ન ખેંચાયું હોય તો તેમ કરવા માટે વાલમના યુવકોએ યગલાં ભરવાં જોઈએ. યુવકોનું કર્તવ્ય

વાલમ ગામના યુવકો જાયત હોય તો તેમણે એક ડગલું આગળ નહીં એ બાળવિધવાના વૈધવ્યને ભૂંસી નાખવાની હીલચાલ કરવી જોઈએ. એ બાળાના પિતાને અને નાતને ભેગી કરી કરાવ કરાવવો જોઈએ કે એ બાળાને વિધવા ગણવામાં આવશે નહિ અને તેને ગ્રીષ્ઠ કન્યાઓની માફક જ પુખ્ત ઉંમરે પરણાવવાની છૂટ રહેશે. જે આ કાર્ય ધરમેજ ન થઈ શકે તો કોર્ટની મદદથી પણ કરાવવું જોઈએ. તો જ એ બાળાનું જીવન બચાવી શકશે.

બાળલગ્નનિષેધક કાયદો તો હવે ‘શારદા એક્ટ’ થયા પછી

દેશમાં સામાન્ય થઈ ગયો છે. છતાં આવા બનાવો બને છે તેનો ખુલાસો શોધવો જોઈએ. એક ખુલાસો તો સહેલાઈથી આપી શકાય કે કાયદા થવા છતાં લોકોનું એ 'બાબતનું' અજ્ઞાન કાયમ છે. પણ આ ઉપરાંત એક બીજી હકીકત ઉપર લક્ષ જવાની જરૂર છે. સરકારે ઘડેલા કાયદા છતાં લગ્નમરણના પ્રસંગોના રિવાજો જાતિઓનાં બધાજો પ્રમાણે ચાલે છે. એટલે જાતિના રિવાજનું ઉલ્લંઘન કરનારે જે સહન કરવું પડે છે તેના પ્રમાણમાં સરકારના કાયદાને અવગણનારે નહિ જેવું જ સહન કરવાનું હોય છે. એટલે સરકારી કાયદો હોવા છતાં રૂઢિનો કાયદો બળવાન જ રહ્યો છે.

જાતિત્રાસનિવારણ કાયદો

સમાજસુધારાની પ્રગતિને આ વસ્તુચિત્તિથી ઘણો અતરાય નડી રહ્યો છે. એના ઉપાય વડોદરા ગાંધી 'જાતિત્રાસનિવારણ'નો કાયદો કરીને કર્યો છે. આ કાયદાથી જાતિઓની સત્તાને નાબૂદ કર્યા જેવું વડોદરા સરકારે કહ્યું છે. પરંતુ વસ્તુચિત્તિમાં એથી દશા ફેર પડ્યો નથી. જાતિઓના ત્રાસનો ઉપાય કરવા કોઈ રચનાત્મક કાયદો થવાની જરૂર છે. આજે સેંકડો જાતિઓ બધારણપૂર્વક ચાલે છે. એ બધારણોને સરકારી કાયદામાં સ્થાન નથી. તે સ્થાન મળે તે માટે જાતિનાં બધારણો રજિસ્ટર થવા માટે કાયદો થવો જોઈએ. અને એ બધારણ પ્રમાણે થએલા નિર્ણયો વિરુદ્ધ કાયદાની કોર્ટમાં અપીલ થઈ શકે એવી યોજનાને કાયદામાં સ્થાન મળવું જોઈએ. જે જાતિ આ રીતે પોતાનું બધારણ રજિસ્ટર કરાવે તેને જ જાતિ તરીકે ઓળખવી અને બાકીના લોકોને અમુક કાયદો લાગુ પાડવો. એવું કંઈક થાય તો જ જાતિનાં ગૂંજાવનારાં બંધન ઢીલા થાય અને તો જ સમાજસુધારાના વિચારો પ્રગટ્યનમાં મૂર્ત થાય. અને તો જ નવ માસની બાળા વિધવા થાય એવા શરમજનક સમાચારો વાંચવાનું દુર્ભાગ્ય સદાને માટે બંધ.

એક પત્ની છતાં બીજી પરણનારને સજા

"નવસારી, તા. ૬. અગ્રેતા ધીરુભાઈ રણજીડાજી દેસાઈ નામના અનાવિલ ગૃહસ્થે એક હયાત પત્ની હોવા છતાં બીજી યુવતી સાથે લગ્ન કરતાં આગલી પત્નીએ ફરિયાદ કરતાં તે વિરેની લજાણુ તપાસ શ્રી. રીઝીની કોર્ટમાં ચાલી ગયા બાદ તા. ૪થીએ ચુકાદો અપાતાં ધીરુભાઈ દેસાઈને ૩ માસની કેદ અને રૂ. ૫૦૦ દંડ, ૬૩ ન જરૂર તો ૬ માસ વધુ કેદની સજા થઈ છે. આવો કેસ અહીં પ્રથમ બન્યો છે" ('નવગુજરાત', તા. ૮ : ૮ : '૪૩). ગયા માસની પ્રસંગકથામાં ધર્મજના ભાઈ સુનીભાઈ યાદજીભાઈ પટેલે એક પત્ની

હયાત છતાં ફરીથી લગ્ન કર્યા બદલ તેમના ઉપર તેમનાં પ્રથમ પત્નીએ ફરિયાદ કર્યાની નોંધ લખી છે. એ કેસ હજી શરૂ થયો નથી. પણ ઉપરનો કિસ્સો એના જેવો જ છે.

ફરી પરણનાર પુરુષને કાયદા પ્રમાણે સજા થઈ તે યોગ્ય જ થયું છે. પરંતુ તેથી ફરિયાદી સ્ત્રીના જીવનસુખમાં કંઈ સુધારો થશે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે. અને તે એ રીતે અનેક પત્નીનિષેધક કાયદાનો પણ વિચાર થવો ઘટે છે. એકપતિતો અને એકપત્નીનો સિદ્ધાન્ત સર્વમાન્ય ગણી શકાય. પરંતુ જેમ પુરુષને એક સ્ત્રી સાથે ન ફાવે તો તે બીજી પરણી શકે છે, તેમ સ્ત્રીને એક પુરુષ સાથે ન ફાવે તો તે બીજાને પરણી શકે કે નહિ! એ પ્રશ્નનો ઉત્તર સ્ત્રીપુરુષની સમાનતા, સ્વતંત્રતા, માનવતા અને સામાજિક ઉન્નતિએ, એ સર્વ દૃષ્ટિએ શોધાવો જોઈએ. અંદર જેતાં આવી ચર્ચાઓ ઘણી થાય છે. પરંતુ એનું પરિણામ સમાજના પરિવર્તનમાં બહુ અંદાજ દેખાય છે. અને તેથી ઉપરના કિસ્સાની પાછળ કયા સંજોગો કામ કરે છે એનો વિચાર કરવો એ આવશ્યક અને છે.

ઈષ્ટ ઉપાયો

હિંદુ સમાજની કાંઈ પણ જાતિના ટિવાળે જોઈશું તો તેમાં સ્ત્રીને પુરુષ કરતાં ઊંચરતા દરજ્જાની ગણેલી છે. એને 'ગૃહિણી'નું અને 'સ્ત્રી'નું પદ આપેલું દેખાય છે, છતાં પોતાના જીવનનો માર્ગ નક્કી કરવામાં એ સ્વતંત્ર નથી. બીજી બાજુ કન્યાઓ સ્વતંત્રતાના વાતાવરણમાં ઊછરે છે અને ઘણાં કુટુંબોમાં તેમને ઉચ્ચ કેળવણી આપવામાં આવે છે. પણ ત્યારે લગ્નનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આ કન્યાઓને રૂઢિતા સાંકડા બારામાં ઘડીને પસાર થવાનું હોય છે. એ સાંકડામણમાંથી જેઓ પોતાનો માર્ગ કાઢી શકે તેમના કિસ્સા જાપે ચડતા નથી. પણ જે કિસ્સા પ્રકટ થાય છે તેમાં એક હકીકત સ્પષ્ટ દેખાય છે કે કન્યાઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવા છતાં તેમના વ્યક્તિત્વને માન આપવાની ફરજ સમાજ સમજી શક્યો નથી. અને જ્ઞાતિ, જ્ઞાતિના ગોળ અને કુલીનતાના સાંકડાં ક્ષેત્રોને, જ્ઞાનને અને ચારિત્ર્યને બળે પાધર કરવાની તાકાત આપણામ હજી આવી નથી. એક પત્ની હયાત હોય છતાં એક પુરુષની બીજી પત્ની બનવાનું સ્વજાતિદ્રોહી અને કંઈક અંશે આત્મઘાતી વર્તન કરનાર સ્ત્રી શિક્ષિત હોવા છતાં આ રીતે અજ્ઞાન અને નિર્જળ હરે છે. ત્યારે એમ બીજું થનાર લગ્ન નિર્થક દરાવવાનો કાયદો થવો જોઈએ, જેથી બીજું લગ્ન થવાનો સંભવ જ ઓછો થાય. એને માટે જ્ઞાતિઓનાં બંધનોને શિથિલ કરનાર, જરૂર પડ્યે તોડનાર અને સામાજિક ટિવાળેનું નવસર્જન કરનાર કાયદાઓ પણ થવાની જરૂર છે. અ

ખીંછ બાબુ જે આદર્શો ઇષ્ટ ગણાતા હોય તેના પ્રચારવાળું શિક્ષણ બિગતી પ્રગતને મળે તેવા પ્રબંધ થવાની જરૂર છે. તે સિવાય માત્ર નિષેધક કાયદા અને મામુલી સંમગ્નોથી સ્ત્રીમતિનું દુઃખ ટળવાનું નથી. સુધારાની ચળવળ હાલ એ તબક્કે પહોંચી છે કે તેણે નિષેધાત્મક અને અંડનાત્મક મટી વિધેયાત્મક અને ચંચળાત્મક સ્વરૂપ લેવું જોઈએ.

પ્રેતભોજન બંધ

સિનોર તાલુકાના સેધવા ગામના બાઈ પુરુષોત્તમ નારાયણબાઈ પટેલ ત્યાંના પ્રગમડળના એક આગેવાન કાર્યકર્તા છે. સિનોર તાલુકા યુવકમંડળનું સભ્યન શ્રી. દરબાર સાહેબને પ્રમુખપદે બગાડેલું, ત્યારે બાઈ પુરુષોત્તમદાસે મરણ પાછળ થતા જમણુપારો બંધ કરવા અને તેમાં ભાગ નહિ લેવા બાબત પ્રતિજ્ઞાપત્રો છપાવેલાં અને ઘણાંએ તેમાં સહીઓ કરેલી. ત્યારથી તે બાઈએ પ્રેતભોજનની પ્રથામાં ભાગ લેવાનું બંધ કરેલું અને પોતાને ત્યાંથી એ પ્રથા પણ અટકાવેલી. ગયા અષાઢ વદ પંચમે દિવસે તેમના માતૃશ્રી નાથીબા ૮૨ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયાં. તેમની પાછળ પણ બાઈ પુરુષોત્તમદાસે ફક્ત પ્રમાણે પ્રેતભોજન કર્યું નથી. ફક્ત આ રીતે તોડવામાં તેમના બાઈઓએ પણ સાથ આપ્યો છે. આ રીતે એક સેવાભાવી યુવકના આગ્રહથી, દૃષ્ટાન્તથી અને કુટુંબીઓના સહકારથી પ્રેતભોજનની પ્રથા નાબૂદ કરવાનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત પાટીદાર જાતિની સમક્ષ રજૂ થયું છે. એને માટે લાગતાવળગતાને અભિનંદન ઘટે છે. સિનોર તાલુકાના પાટીદારો બાઈ પુરુષોત્તમદાસની નિંદા કરવાને બદલે એમને માર્ગે અનુસરશે તો પોતાને તેમ જ જાતિને ઘણા લાભ થશે. ઠાસરાના એક વણિક બાઈએ કરેલી અનુકરણીય સંખ્યાવત

દેશમાં ગરીબાઈ અને અત્યાચાર એટલા બધાં છે કે જમણુપારો પાછળ થતાં ખર્ચો જેટલાં બને તેટલાં કરી કરી ધનનો ઉપયોગ લોકોપયોગી કાર્યોમાં કરવો જોઈએ. એ વિષે હવે એમત છે જ નહિ. આ દિશામાં નીચેની ઉકીકત માર્ગદર્શક નીચે તેવી છે :

ઠાસરા ગામમાં અગ્રેજી શાળાનાં તથા કન્યાશાળાનાં મકાનો બાંધવા માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ની ઉદાર સંખ્યાવત કરનાર બાઈ ત્રિકમલાલ જેઠાલાલ દેસાઈના વડીલ બાઈ નંદલાલ જેઠાલાલ દેસાઈ ૭૦ વર્ષની ઉંમરે તા. ૧૦ : ૬ : '૪૩ને રોજ મરણ પામ્યા. ત્યાર પછી તા. ૮ : ૭ : '૪૩ને રોજ તેમનાં વૃદ્ધ ધર્મપત્ની પણ મરણ પામ્યાં. ઠાસરાના આ 'દેસાઈ ધર્મસ' સાર્વજનિક કાર્યોમાં વર્ષોથી જોડા રસ લે છે. અને ઠાસરા ગામની પ્રગતિમાં એમણે સગીન ફાળો આપ્યો છે. સદ્ગત નંદલાલ જેઠાલાલ દેસાઈને નવા જમાનાની

કેળવણી મળી નહોતી. છતાં પોતાની મિલકત જાતિમાં કે રૂઢિગત દાનોમાં નહિ ખર્ચતાં સાર્વજનિક કામોમાં વહેંચી આપવાની ઇચ્છા તેમણે દર્શાવી. તેને માન આપીને તેમના ભાઈઓએ રૂ. ૨૩૫૦૦નું દાન નીચેની વિષ્ટે જાહેર કર્યું છે: રૂ. ૬૦૦૦ માધ્યમિક કેળવણી માટે, ૫૦૦૦ પ્રસતિગૃહ માટે, ૫૦૦૦ પુસ્તકાલય માટે, ૧૫૦૦ પોતાની જાતિમાં વહેંચવા માટે, ૩૦૦૦ સ્વ. નંદલાલનાં પત્નીને નામે; કુલ રૂ. ૨૩૫૦૦. લગ્નમરણના જમણવારો પાછળ પૈસાની બરબાદી કરવાના મોહમાં પડેલા અને ભાષપિતરાઈઓની મિલકત ઉપર નજર રાખી રહેલા સૌ કોઈની કર્તવ્યનો માર્ગ બતાવવા બદલ આ ગૃહસ્થોને ધન્યવાદ ઘટે છે.

વધતું જતું અનાજસંકટ

દેશમાં અનાજની અછત વધતી જ જાય છે, એમ સૂચવતા સમાચારો રાજ ને રાજ પ્રકટ થઈ રહ્યા છે. બંગાળામાં તો લયકર બૂખમરો શરૂ થઈ ગયો છે. અને બૂખથી મરણ પામેલાં માનવીઓનાં મડદાં કલકતાનાં રાજમાર્ગો ઉપર અને ખીજે રજાતાં હોવાના સમાચાર પણ પ્રકટ થઈ ચૂક્યા છે. ચાલુ સાલે ગુજરાતમાં થએલો વરસાદ આશાજનક લાગે છે, છતાં અનાજની મોંઘવારી એવું સ્વરૂપ લેતી જણાય છે કે બંગાળના જેવી કરુણ દશા ગુજરાતમાં પણ આવશે કે શું એવો ડર રાખવાને કારણ મળે છે. માપબંધીની આગાહીઓ થવા લાગી છે. ચોખાની અછત સંભળાય છે. ઘઉંની અછત તો ચાલે છે. ખાંડ અને ઘાસતેલની માપબંધી ચાલે છે. શાક, ફળ, અને ઘીના ભાવ જમણા ઉપર ગયા છે. ખેતીનું ઉત્પાદન સાફ હોવા છતાં આ બધું છે!

અનાજ જાય છે ક્યાં?

ત્યારે લોકોએ પડવેલું અનાજ જાય છે ક્યાં? થોડા દિવસ ઉપર હિંદી વજર મિ. એમરીએ પાર્લામેન્ટમાં કહ્યું હતું: “અનાજ બહુ પાક્યું છે, પણ તેના ભાવ ઘણા વધ્યા છે, એટલે હિંદના ખેડૂતો ધનવાન થઈને, લોકોએ તે કરતાં વધુ ખોરાક લે છે!” હિંદી ખેડૂતોની કેવી દૂર મસ્કરી! અનાજ ઘટી ગયાનું એક કારણ, સરકારને મતે આ! આ અભિપ્રાય લંડનમાં બેઠેલી હિંદી સરકારનો. અહીંની સરકારને અભિપ્રાય એવો છે કે લોકો લોકોએ તે કરતાં વધુ અનાજ સંઘરીને બેઠેલા છે, એટલે બજારમાં અનાજની અછત રહે છે. અને ન્યુ દિલ્હીની રાજસભામાં (તા. ૧૨:૮:૪૩) મિ. હસન ધમામ નામના સભ્યે જાહેર કર્યું છે કે: “માર્ચ માસમાં રૂ. ૩૧૫ લાખની

કિંમતનો માલ ખાનગી વ્યક્તિઓએ નિકાસ કર્યો છે. એપ્રિલ માસમાં રૂ. ૩૫૪ લાખનો માલ નિકાસ કરવામાં આવ્યો છે. ૧૯૪૨-૪૩ના વર્ષ દરમ્યાન અનાજની નિકાસ 'કુલ' રૂ. ૪૪ કરોડની થઈ છે" ("ગુજરાત સમાચાર," તા. ૧૩ : ૮ : ૪૩). એ જ સંબંધે એમ પણ જણાવ્યું છે કે ખેડૂતો માલનો સંઘરો કરી રહ્યા છે, પણ સરકાર તેમ જ વેપારીઓ પણ એ જ પ્રમાણે સંઘરો કરી રહ્યા છે. સરકાર કહે છે કે પ્રજા નાલાયક છે. પ્રજા માને છે, કે સરકાર આપણું હિત કદી વિચારવાની નથી. ધારાસભાઓમાં જાહેર થતાં સત્તાવાર નિવેદનો એમ પૂરવાર કરે છે, કે સરકાર દેશના સર્વ ધનનો ઉપયોગ યુદ્ધસંચાલન માટે કરી રહી છે અને લોકોનું રક્તું સહુ લોહી ચૂસાઈ રહ્યું છે. 'લોકનિયમન,' 'સંમહનિયમન,' માપવધી, યુદ્ધકાળો-એ બંધા, સાધનો દ્વારા પ્રેક્ષનાં મુખસંગવડ હરાઈ રહ્યાં છે અને બૂખમરાના નિઃસ્વાસ સામે આંખ-મિચંમિચાં કરી સરકાર આજેકૂચ કર્યો જાય છે.

શરાતન તો ખતેમાં છે

આ સંબંધમાં થિયોસોરી પંથના નેતા શ્રી. એરુડેલે લખેલ લેખવાચક લેખમાંની નીચેની કડિકાઓ સરકારી અધિકારીઓને અપણું કરવા જેવી છે :

અત્યારે ગરીબી મોરચો એ એક એવો મોરચો છે, જેના ઉપર દરેક હિંદીએ પોતાના ખંતભર્યા અને આત્મભોગયુક્ત પ્રવાસો કેન્દ્રિત કરવા જોઈએ. કેમકે જો હિંદમાં ગરીબીનો પ્રશ્ન અમુક નિશ્ચિત હદે ઉકેલવામાં નહિ આવે તો ધરીસ્તાઓ હિંદમાં આ યુદ્ધ છૂટી જશે.

જેઓ બૂખે મરે છે અને જેઓ લડે છે તેઓ ખતેમાં વીરતા તો છે જ. ખતે લડી રહ્યા છે—એમાંના લાખો એક જાતના શત્રુ સામે લડે છે અને લાખો બીજી જાતના શત્રુ સામે લડે છે. ખતે અનિષ્ટ સામે લડે છે—બૂખે મરતા ગરીબો હતાશ બનીને લડે છે. સૈનિકા, ખલાસીઓ અને વિમાનીઓ વિશ્વવંત બનીને લડે છે અને, ખતે જાવણીઓમાં પુષ્કળ શરાતન છે. ગરીબ બૂખે મરતાઓમાં તે છુપાયેલું છે અને બીજાં સહાયક દળોમાં જોઈ હમેશ નહિ તો વારંવાર એ સ્વીકારાયેલું છે અને માનપાત્ર બન્યું છે. પોતાના મગફર અને અંગેલ કિલ્લાઓમાંથી જેઓ ગરીબોને જોળી કાઢતા નથી. તેઓમાંના કોઈને પણ તમામ જાળતો સહન કરી લેતા, તમામ આશા-ઓનો નાશ થએલા અતિ દુર્લભ યાતનાઓ વેઠવા અને મરતા ગરીબોના શરાતનનો રજ માત્ર પણ જાણ આવી શકતો નથી.

ગરીબોનું રૂસાતન

એમને કશા ઉપર મીટ માંડવાની નથી. અત્યાર મુઘીની તેસની યાતનાઓને અંત તો રું, પણ તેમાં હળવાપણું પણ આવ્યું નથી અને વિશ્વયુદ્ધના આગમને તેમને ધૂળમાં મિલાવી દીધા છે. એમને મન જેનો કાંઈ અર્થ નથી એવા બીજા યુદ્ધની ઝોળીઓમાં તેમની આસપાસ કરોડો રૂપિયા વહી રહ્યા છે છતાં તેમના પોતાના યુદ્ધ માટે કાંઈ નથી! જેને માટે તેમણે કાંઈ આપવા ન હોય એવી ટ્રાઇ ચીજ નથી, જે દરેકને માટે તેમણે પૈસા આપવાનો તેના ભાવે અતિશય કીંચકા છે. દરેક વસ્તુ તેમને મન નહીં છે. કેમ એને માટે આપવાના તેમની પાસે પૈસા નથી અથવા પૂરું એક ટકતું ખાદ્ય મેળવવા માટે પણ પૂરતા પૈસા કદી હોતા નથી. અનાજપરિપોષક ભરવામાં આવે છે, ગરીબોનાં દુઃખો બદલ સંતત ખેદ દર્શાવવામાં આવે છે, વિપુલતા વિષેનાં અર્થવા વધારે નહિ તો ભવિષ્યમાં પૂરતા પ્રમાણનાં વચનો અપાય છે પણ તે વિપુલતા કદી આવતી જ નથી! આ બીજા ભયંકર યુદ્ધ પ્રત્યે દિવસ અને રાત સરકારનું ખૂબ અંતપૂર્વકનું ધ્યાન એવામાં આવે છે. છતાં ગરીબોની હાલત—અમે તેમની સતત વચ્ચે રહેતા હોઈને જાણીએ છીએ તે મુજબ આ બધી પરિપોષક છતાં, આ બધાં વચનો છતાં, સરકારનું ચોંવીર કક્ષાક એના ઉપર ધ્યાન રહેતું હોવા છતાં વધારે ને વધારે ખરાબ બનતી જાય છે

*

આ પ્રસંગે પણ હું પચારીવશ છું અને તેથી આ અંકની પ્રસંગિક લખવાની સહાનુભૂતિ અહીંની દા. ન. હાઇ સ્કૂલના હેડ માસ્તર ભાઈ પુરુષોત્તમ શાહે દેખાડી છે, તે માટે હું તેમનો ખુબ ઋણી છું. —તત્ત્વી

વજીર મિ. એમરીએ પાલમિરમાં ફેડા પાડનાર

તેના ભાવ ધણા વધ્યા છે, એટલે ૧૭ કરતાં વધુ ખોરાક લે છે!" હિંદી સ્ટુડી ઓ

ધટી ગયાનું એક કારણ, સ્પાઈર એલ્કા-ડીસર)

એકલી હિંદી સરકારનો અહીંની

તે કરતાં વધુ અનાજ અંદાવર સામે, આણંદ

રહે છે. અને ન્યુ ટ્રાયાફર નંદવરલાલ પટેલ

નામના સભ્યે જાહે

અમારે ત્યાં દરેક રામ કુદરતી પ્રધાને વડે બાનીથી
સારા કરવામાં આવે છે.

જાહેર જનતાના ડેટલાક અભિપ્રાયોમાંથી
ગોષ્ઠ નીચે મુજબ છે :

જરૂર જુવાનીમાં સહેલ ચતા આવશે માટે જણાવવાનું કે મારી પણ એ જ
ફરિયાદ હતી, માયામાંથી વરમાદની માફક જોડો (જોડો) પડતો હતો, પોણા
ભાગના બાલ સહેલ થઈ ગયા હતા, અને ખરી પડ્યા હતા. મોંઘાં ધીમ્મશ
તેવો તેમ જ શામ્નુ પછવાડે પસાનો વ્યર્થ પુમાડો કીધા પછી જ એક આશીર્વાદ
'સમાન તેલ હાયે લાગ્યું'. બાહી તેવો તો ઘણી જાતનાં આવે છે, પરંતુ તેમાં
'રામતીર્થ' બાહી તેલ (સ્પેશિયલ નં. ૧) મારે માટે એક રાહન અને આશીર્વાદ
સમાન થઈ પહોંતું છે. તેનાથી આજે મારે જોડો સદતર બંધ પડી ગયો છે,
અને મારે મહિનામાં મારે સહેલ આવે કુદરતી કાળો રંગ પડ્યો છે. અને નવા
હિના બાલ કાળા હિન્ના માડ્યા છે, એ લગાડ્યા પછી રક્તે રક્તે મુધારો
થેતો ગયો છે. એમાં ધીરજની લશ્મી જ લડે છે, અને કાપડો ચોક્કસ છે. કાપડનું
પણ ભરું થાય એ ધરાવતી આ લખાણ કડું છે. તેલ સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને
માટે એક સરખું ફાવનારું છે.

લિ. બેન તાહેમીનાબેન દસ્તમજી

(મુંગધ)

પાસપોર્ટ

અને

સ્ટીમરની

ટીકીટો

દુનિયાના દાઘપણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તરવાળું મકાન મળેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્, દ્રામ, સીતેયા, નાટકની નજીક છે. હા, તે ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

તમા બ્રાન્ચ ઓફિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફિસ:

હારનિવાસ, ટાવર પાસે

નવસારી

જીવાભાઈ જી. પટેલ એન્ડ સન્

પાસપોર્ટ એન્ડ ટિકીટ, રૂઝ, આગળ શરૂ, ખેતવાડી મેન રોડ, શારમી ગલી મામે, મુખ્ય ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,

સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતના, વજનમાં ફક્ત એક ઓસ, તૂટે નહિ તેવા, નવાં પહેરીને તુરત ચાંચી શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાજળી કિમતે બનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોડ, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્જેક્શનથી દાંત બેચવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી ઢંઢળથી કરવામાં આવે છે.

સમાવેશ

લેખ

લેખક

પાટીદાર યુવકયુવતીઓને

એન ઇન્દુમતી મગનલાલ પટેલ

અમારી પાટીદારશાહી !

” જસુ એફ. પટેલ ”

પાછા મૂળ જગાએ

લાઇ ઇશ્વર પેટલીદર

લગ્નવય

” ગ્રાહાલાઇ. મનોરલાઇ પટેલ

ખોવાતી દોલત

” મોતીલાઇ કુ. આંધણીદર

ગાણવાળેગ

” પાટીદાર મંદિર

નાતનું સરવાયું

”

પ્રસંગકથા

”

૧. ‘પાટીદાર’ને આવેલી ખોટા પૂરવાના ફંડમાં મોખ્યાસાથી લાઇ હરમાનલાઇ ટી. પટેલે રૂ. ૩-૧૧-૦, મુઆન્આથી લાઇ ચતુરલાઇ એલ. પટેલે રૂ. ૧૨ (=રૂ. ૮), હિસુમથી રણોલીના (ધર્મજ) લાઇ શિવાલાઇ ઉભદલાઇ પટેલે રૂ. ૧૧ (=રૂ. ૭-૫-૦), તથા લાઇ ભોગીલાલ એમ. દીક્ષિતે રૂ. ૫ (=રૂ. ૩-૫-૦), આલેથી લાઇ કુખેરલાઇ જી. પટેલે રૂ. ૨૦ (=રૂ. ૧૩-૧૦-૦), લાઇ કુનુજલાઇ એલ. પટેલે રૂ. ૧૫ (=રૂ. ૧૦-૦-૦) તથા લાઇ શંકરલાઇ આર. પટેલે રૂ. ૧૫ (=રૂ. ૧૦-૦-૦) અને આણંદના લાઇ પુરુષોત્તમ મગનલાલ પટેલે રૂ. ૫ મોકલ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે તે ફંડમાં જમા કર્યા છે. ફંડની સર્વે રકમોનો હિસાબ આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૩૭૦-૩૭૧ ઉપર આપ્યો છે. આ વર્ષે આવેલી ખોટાનો હિસાબ તો દિવાળી ઉપર નક્કી થશે.

૨. એનોને તથા વિદ્યાર્થીઓને આજે લવાજમે ‘પાટીદાર’ આપવાના ફંડમાં મહેળાવથી લાઇ પુરુષોત્તમ છોટાલાઇ પટેલ મારફત એક લાઇએ રૂ. ૨ મોકલ્યા છે તે ઉપકાર સાથે તે ફંડમાં જમા કર્યા છે.

સૂચના

જે એનો તથા લાઇઓ ‘પાટીદાર’નું પૂર્ણ લવાજમ લરવાનું અશક્ત હોય તે નીચેને સરનામે લખશે તો તેને અર્ધા લવાજમની મદદ આપવામાં આવશે.

ગોરધનદત્ત પટેલ,

મહાશક્તિ પબ્લીસીટી, પો. બો. ૬૭૮, મુંબઈ ૧.

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. ગોરધનલાઇ મૂળજલાઇ પટેલે છાપ્યું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫ : ૬ : ૪૩.

‘પાટીદાર’ના ગ્રાહકોને અને વાચકોને

“જો તમને નાટકમાં મળ પડે તો તેના લેખકને તથા તેના નટોને તાળીઓ પાડી વધાવી લો. અથલેખકને આવા કંઈ વધામણાં હોતાં નથી. એ તો પોતાના પુસ્તકના વેચાણથી જ એ લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે નહિ તેનો ક્યાસ કાઢે. તેથી જો આ પુસ્તક તમને ગમ્યું હોય તો તેને વિશે તમારા મિત્રોને લલામણું કરજો. એક અંથપ્રકાશકે અદુણા કરેલી ગણતરી ઉપરથી જણાયું છે (જો અત્યાર સુધી તં જણાયું હોય તો), કે પુસ્તકની મહેરબાનરી કે તેનાં સારાં અવલોકનો જોઈને એ પુસ્તક જેટલા લોક વાંચે છે તેના કરતાં મિત્રોની લલામણથી વધારે લોક વાંચે છે.” પ્રખ્યાત લેખક બર્નાર્ડ શોના એક પુસ્તકમાં ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશકની નોંધ છે. ‘પાટીદાર’ના વાચકોને પણ એ જ લલામણ કરવી ઠીક લાગે છે. આશા છે કે તેઓ ગ્રાહક વધારશે.

‘માસિક’ના સાધારણ વર્ગ આસોં માટે પૂરે માય છે અને તેથી ‘૧૯૯૯’નાં લવાજમ વસુલ કરવા માટે કાર્યકરો અંક વી. પી. થી ‘મોકલવામાં આવશે. વી. પી. ને બદલે લવાજમ મની એડરથી મોકલવાથી રૂ. ૦-૩-૦ અને હાથોહાથ પહોંચાડનાંથી રૂ. ૦-૫-૦ ગચાવી શકશે. તેથી તેવું ઇચ્છનાર ગ્રાહક દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ અહીં પહોંચાડી દેશે એવી આશા છે. જેને ગ્રાહક રહેવાની ઇચ્છા ના હોય, તે દિવાળી પહેલાં તેમ જણાવી દેશે તો ઉપકાર થશે, જેથી મને વી. પી. ના નુકસાનમાં ગેનરવું પડે નહિ.

વિદ્યાર્થીઓને અને ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોને લેવું દોઢ રૂપિયે ‘પાટીદાર’ આપી શકાય એમ છે, માટે એમણે પણ દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ મોકલી દેવું. આ વર્ગના ગ્રાહકોએ પોતાની શાળાને જ સરનામે ‘પાટીદાર’ મંગાવેવું. આ કંડમાં ભાષ્યો ઉદાર હાથે પૈસા આપે એવી આશા છે.

એનોને પણ ઉપરની યોજનાએ રૂ. ૧માં ‘પાટીદાર’ અપાય છે. વળી ઇચ્છે તે સંધવા એનોને માટે રૂ. ૦૫ અને વિધવા એનોને રૂ. ૧ લવાજમમાં મદદ કરવાની પોતાની ઉદાર યોજના ‘પાટીદાર ભગિનીસમાજ’ ત્રાસુ રાખી છે, તેથી સંધવા એનોને રૂ. ૧માં અને વિધવા એનોને રૂ. ૦૫માં ‘પાટીદાર’ આપી શકશે. આ યોજનાનો લાભ જે એનોએ લેવો હોય, તેમણે પોતાને હાથે કોઈ લખી પોતાનું લવાજમ તુરત જ મોકલી દેવું.

એવું જણાયામાં આવ્યું છે કે કેટલાક ભાષ્યો પોતાને નામે માસિક મંગાવવાને બદલે આ યોજનાનો લાભ લેવા કોઈ એનોને નામે મંગાવે છે. વળી

કેટલાક ભાઈઓ શિક્ષક કે વિદ્યાર્થીઓ નથી રહ્યા, છતાં શ્રી. શામા માસિકનો લાભ લે છે. રૂપિયા દોઢ રૂપિયાને મોટું કાંઈ પાટીદાર ભાઈ આવી પામરતા નાજ દેખાડે અને તેઓ શ્રી. ૨ મોકલી 'પાટીદાર' મંગાવે એમ ધમ્મીઓ.

જે કાંઈ શિક્ષક, વિદ્યાર્થી કે જેને આ ફંડનો લાભ, ખીમ લેખ શકે એ મોટું, પોતે લેવા ન ધમ્મીએ તે પોતાનું લવાજમ પૂરા શ્રી. ૨ મોકલી દે.

જેનો વિનાલવાજમ 'પાટીદાર' આપવાના ફંડમાં પૈસા આવશે તે વિનાલવાજમ માસિક લેવા ધમ્મીનાર જેનો સંવત ૨૦૦૦માં તેવી રીતે આપી શકાશે. આદા છે કે સ્ત્રીવાચનથી સમાજને લાભ છે, એવું માનનાર ભાઈઓના આ યોજના તરફ પોતાનો ઉદાર હૃદય લ'આવશે.

લવાજમ આપવાનાં સ્થાન :

દેશમાં

છટાણા : ભાઈ સોમાભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ

નડિયાદ : ભાઈ સોમાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, ભાવોનીદાસની ખડકી, દેસાઈ વગે

નાર : ભાઈ હવાભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ, મોટી ખડકી

મુંબઈ : મેસર્સ હવાભાઈ ખી. પટેલ એન્ડ સન, ૨૨૯, આર્મી ગંગલો, જેતવાડી મેન રોડ, બારમી ગલી સામે

વસો : ભાઈ કાળિદાસ લલુભાઈ પટેલ, સહકારી એંક, સિ.

વડોદરામાં 'આર્ય મુધારક' પ્રેમ હજી ગંધ હોવાથી ત્યાંના જે ગ્રાહકોનાં લવાજમ દિવાળી પહેલાં આવી નહિ ગયાં હોય તેમને કાર્ટકનોં

અંક ની. પી.થી મોકલવામાં આવશે.

વિદેશમાં

કંપાલા : ભાઈ સોમાભાઈ આર. પટેલ, C/o એલ. એંડ એ., સિ.

કરીમો : ,, રણછોડભાઈ હ. પટેલ, પો. બો. ૪૦

ગિરગ : ,, રાવજીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ, પો. બો. ૧૪૩

દાંગા : ,, મહીજીભાઈ કાળિદાસ પટેલ

દારેસ્લામ : ,, અબ્બાલાલ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૯૨

નૈરોબી : ,, મોહનભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, રિગ્લ પ્રેસ

નકુર : ,, નારણભાઈ મકનદાસ પટેલ, C/o મેસર્સ ઇબ્રાહિમ કરીમખાનની કું.

મોમ્બાસા : ,, રમણભાઈ ન. પટેલ, પો. બો. ૧૧૦

આલો : ,, ધનજીભાઈ લાલાજી પટેલ, પો. બો. ૧૧૧

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવચો વદન્તિ ॥

સ ૧૯૯૯ ૧૫ ૨૦	આણં	આસો ૫ ૨૨
-----------------	-----	-------------

પાટીદાર યુવકયુવતીઓને

૧૯૩૮ માં ઠહી પાળીંગ પગિદ ઓડ મુકામે કામધૂમપૂર્વક લગાએલી, જે ત્તેનાં સુલાખ્યે મને પ્રાપ્ત થએલું શરૂઆતમાજ પ્રમુખ માટે જન્મ દોડાદોડી થયેલી સાબળેલી

પાળીદાર યુવકોએ ગમે તેમ પણ 'પોતાની જાતિના વડાણની સફર માટે સારો સુકાની મળ્યો છે,' માનીને ભારે હર્ષ મખરેનો, અને ખૂબ ખતથી પગિય પોતાને આગળે વ્યગ્ધિત રીતે પાડ પડે એવો ન્યસાય આદરેતો

અનેક લાઇઓ અને અશુભ ગેનો જહાગથી આવેલા પગિદમા ઓડની મોતી હાજરી ઠીક ઠીક હતી

પ્રમુખથી માડીને નાનારિધ અનેક લાઇઓએ ખૂબ ગર્જનાઓ કરેલી, તારે તો એમજ લાગતુ હતુ કે પાળીદારનો સૂર્ય હવે પૂર્ણમાગે પ્રગટિત થવાનો સમય આ થો છે આશા હતી કે અધારા જાય છે અજવાળા પથરાય છે આ હોર્મિઓનો આનંદ અનેરો હતો, પણ વિધિના લેખ નિયિત હતા

એ પગિય બાદ પાળીદારોએ શી પ્રગતિ કરી છે તે કોઇ જણાવશે? બેતોનું સુર મડી હતુ, તેનું તો નામનિશાન પણ મ્ત્યુ નથી યુવકમડળ પણ અધારામા જેવ થયુ છે

લગાઈના સમયમા પણ પાળીદાર બાપાશાહી ઠીકઠીના તે ઠીકઠીના લગોમા લખવૂં અર્થ કરે જાય છે ચીન્ને મળતી નથી, એ મોઢવાગીનો વાલ પણ અન્યારે લેરાતો નથી આ નિમિત્તે પણ આગેરાનો ફાવતો સુધારો આદરી શકે તેમ છે, પણ એ પગિય મા તો 'પોથીમાના ગેગણા નો ઘાટ થયો હતો

વાતે વડાં ન થાય એ જાણીએ છીએ, છતાંય કરવાં છે. આવા માનસ આગળ સુધારાનું ગાફું અટકી પડ્યું છે. એમાં દોષ કોનો? કાષ્ટ જવાબ આપશે? મારી બુદ્ધિ મુજબ તો કહેવાતા સ્વયંભૂ આગેવાનોએજ નાતનું નાવ ખરાબે ચઢાવી મૂક્યું છે. ભાષણોની ગર્જના પોકારનાર પાખંડીઓએ પોતાના ધરના પ્રસંગને આખાદ રીતે છટકામરીથી અપનાવી લીધો છે. આંધ્રમંડરીતિએ કોમનું સત્યાનાશ વાળી નાખ્યું છે. યુવકયુવતીઓએ આ સામે ખૂબ પ્રચારક બુદ્ધિથી ઊઠાપોઠ કરવા ધટે છે.

ભૂલેલા છે તેમને સુમાર્ગે ચઢાવવાનાં બહુમાં મૂકી દેખને આપણે આપણા જીવનમાં જ એવાં આચરણો ઉતારવાં, જે આપોઆપ અન્યને માર્ગદર્શક થાય; એવી ભાવના ન્યાં મુઠી બેઠેરાઓ નહિ કરે ત્યાં મુઠી પાટીદારની અધોગતિ જ સમજાય છે.

સભાઓના મંચ ગમવતી અમુક બેનોએ ભારે પીછેહઠ દાખવી છે એ પણ શરમભરેલી વાત છે. સુધારાના હિમાયતી ભાષણોએ ભારે દોષધામ આદરીને પોતાના ભાષણોમાં તાળીના ગડગડાટ ઝીંક્યા છે. તેઓ પણ વખત આવ્યે વૈન કેન પ્રકારે લાંબાં દાળીને પાપના ભાગીદાર થયા છે, એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય જનસમૂહને તેમના દાખલા - રીતિનીતિ શાપસમાન નિવડ્યાં છે.

ઉત્સાહનાં પૂર યુવકયુવતીઓમાંથી ઓસરવાં જોઈતાં નથી. ભાષણો, તમો સર્વે તો આવતી કાલના નહિ, પણ આજનાં જ સમાજનાં સ્થંભ છો. તમો આજે જે આદરશે તેનાં પરિણામો કાલે સોનેરી સૂર્યના ઉજ્જવળ ભાવે દેદીપ્યમાન થશે જ.

માટે જ યુવકયુવતીઓ, મારાં વડાલાં ભાષણો, ઊઠો. પાખંડી નેતાઓ, સ્વયંભૂ સલાહકારો, ધરઆંગણે જુનવાણીના સંચાલકો, પરાયે પ્રસંગે ટીકાકારો, એ બધાનો સામનો કરીશું ત્યારે જ કોમને તારી શકીશું. નહિ તો સરવાયું કાઢતાં તો એમ જ સમજાય છે કે આ આખી ય ઘટમાળમાં બિચારી બેનો પિસાય છે, તેમનાં જીવન લેવાય છે, આશાઓ હોમાય છે, અનેક ઊગતિ કળીઓ કુળની મોહાંધીમાં કરમાઈ જાય છે.

માટે જ ભાષણો, વિચારો કે ન્યાં સ્ત્રીજીવનની મહત્તા નથી ત્યાં પરિણામ પણ દેવું આવશે! અજાણનાં આંસુઓ હિંદુ સમાજને બાળી નાખવા સમર્થ છે. આવી ભાવનાઓ અત્યારે વિચારવાનો સમય નથી, પણ અત્યારે તો અમલનો સમય છે.

ત્યાં સુધી પાટીદાર સમાજમાં સ્ત્રીઓના સુખ જોવાં મુશ્કેલીને કુળમોહ આલશે, ત્યાં સુધી તેનો ઉદ્ધાર નથી જ. બાપદાદાના કૂવામાં પડવું મુશ્કેલી દેખતે માળાપો પોતાનાં બાળકોના હિતનો વિચાર કરશે ત્યારે જ પાટીદાર કામનું નાવ સુમાર્ગે વળશે. બાપી આડબરી લાપણો કરી નેતાઓ કામના કડા દુશ્મનોની ગરજ સારી રહ્યા છે તે નિર્વિવાદ નગ્ન સત્ય છે. આમ અત્યારે તો છેલ્લી પાટીદાર પરિસ્થિતિ સરનાયું છે.

સ્ત્રીઓનાં સમાન, હક્ક, આગર, અને ગોલા કુળવાનગાહીના અપ્પરમાં બાબ યદ રહ્યાં છે. તે આમે જાડખેર વૃત્તિ બેનોએ જ ફેળવવી પડશે. યુવકોએ જો શ્રેયશ્ચાહસમાં પૂગે સાથ દેવો જોઈશે. એ તેમનો ધર્મ છે.

રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં પાટીદાર કામે ખૂબ આગે જઈતી કરી દાખવી છે. પણ સામાજિક ક્ષાન્તિ વિવાદ રાજદ્વારી પ્રગતિ કૃત્રિત થઈ ગય છે. અને સ્ત્રીઓના ઉત્કર્ષ સિવાય સામાજિક પ્રગતિનાં સ્વપ્નાં આકાશકુસુમવત્ છે, જોઈતે સમાજના એ અર્ધાંગનો પ્રશ્ન ઉકેલાયા સિવાય હરેકાઈ પ્રગતિના પ્રયાસો નિષ્ફળ નિવડે તે નિર્વિવાદ છે.

‘પાટીદાર’ માસિકના તંત્રી નરમિદલાઈએ અનેક લાઈએનોના આગે જઈતા વિચારોને વહેતા મૂક્યા અને અમલમાં જોતારવા માટે ખૂબ કાળજીપૂર્વક સોચ આપ્યો છે, પણ તે ઉત્સાહી તંત્રીનો સફળ પ્રયાસ ત્યારે જ ગણાય કે તેમને પોતાને પરમસતોષ થયો ઘટે કે કામનું નાવ સુમાર્ગે જતું જાય છે.

અત્યારે આપણે કયે માર્ગે જઈએ છીએ અને ક્યા છીએ? સુમાર્ગે છીએ એમ હું તો નથી માનતી, જતાંય જો કોઈ લાઈએન માનતા હોય તો હજીયે આગળ આવતી આંધીઓ સામે શું કરવું? અને કુમાર્ગે હોઈએ તો સુમાર્ગે જવા શું કરવું? આ અંગેની ચર્ચાઓ, લેખો અને દોગવણીઓ ‘પાટીદાર’ માસિકમાં જોવા સૌ કોઈ ઇચ્છે એવી સાવનાસહ હાલ વિરમીશ.

પ્રત્યે, જોડા અધારામાંથી અમારી કામને ઉજાગવળ પથે હું લેઈ જા એ મારી મહેરુબ છે.

ઓડ

(હાલ લામુ. કેન્યા)

કન્દુમતી મગનલાઈ પટેલ

અમારી પાટીદારશાહી....!

અમે...! અમે પાટીદાર! સમાજના નેતા...આગેવાન! લગ્ન-જેવા મોટા ઉત્સવોથી માંડી ખારમા અને તેરમા સુધીનાં કાર્યો, એની સગવડ અને એમાંથી મળતી વાહવાહ, એજ અમારું કામ! એમાંજ અમારી સફળતા!

અમારાં પુત્ર-પુત્રી નવા રંગથી રંગાએલી નવા જમાનાની ફળવણી ભરે લે. પણ એમના હવતમાં ધાધુ' તો અમેજ કરીએ. અમારાં એ કલ્લાગરાં બાળકો અમારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ જરા પણ ચું કે ચાં નથી કરતાં. વીસમી સદીનાં અમારાં કેવાં કલ્લાગરાં બાળકો!

અમે...! અમે કુળવાન! કુળવાનને ત્યાંજ અમારા સંબંધ બંધાય. પણ જરા પૈસા ઉપર થોડું ધ્યાન વધારે અપાય એટલું એજ. સંબંધ બંધાતી કે બાંધતી વખતે અમે શું નોંધએ છીએ? બાણતું છે તમારે? તો બાણી લો..

અમે અમારાં બાળકોને પરણાવીએ છીએ કુળવાન ઘરને. ત્યાં અમારે નોંધએ મોં માગ્યો પૈસો અને પેટીથી બનરી આવેલી બાપદાદાની આશ્ર. અમારા પુત્રો ધરને અને કુળને પરણે છે, કન્યાને નહિ. કન્યાતો ત્યાં સુધીજ ખપ રહે છે, ત્યાં સુધી એના બાપને ત્યાંતો પૈસાતો રેલો અમારા પગ નીચે આવે છે. એ પૈસા આવતા બંધ થયા કે તરતજ તે કન્યા આકાશના તારા બુએ છે. અને એ જાણ્યા છતાં ફરી બીજી કન્યાના બાપ અમારાં બારણાં ખખડાવે છે. શાથી? દારણુ કે અમે કુળવાન!

ન ગોઠવાતાં ગોઠકાં અને કુંવારા રહેવા સર્જાએલાં ફનીયા કુંવરોને અમે એવી તો સીક્તથી ઠેકાણે પાડીએ છીએ કે બીજાઓ મોંમાં આંગળીજ ધાલી દે! તમારી નજરે ધરડા અને જીવનચક્રના છેદા આંટા-ગણતા, પણ અમારી નજરે તો પૈસાની ખાણ જણાતા અને વિલાસની ભરપૂર મજા રાખતા એવા વૃદ્ધોને પણ એક વખત તો ઘોડે ચઢાવી એમની મુરદાં બર-લાવીએ છીએ. અંગ્રેજ ટાપટીપથી મદમ બની, વાતોમાં વારે વારે અમારે માટે 'ઓહ ગોટ્ટેમ' કહ્યા કરતી અને અમારીજ, અરે એમના વડીલોની સામેજ, મોટાં મોટાં આધાનિયાં ભરનારી આજની છેકરીઓને અમે કોક વખત એવી તો ઠેકાણે પાડી દેએ છીએ કે એમનું 'ઓહ ગોટ્ટેમ' એમને નિંદગીભર યાદ રહી જાય!

આ અમારી પાટીદારશાહી! એમાં અમે શું નથી કરતા? અમે બધું જ કરીએ છીએ. વિધવાઓને રક્ષાવી અમે એમનેજ પૈસે મોટા દેખાંધએ છીએ. મોટી મોટી પરણેલા લેઇ અમારા ચારિત્ર્યવાન પુત્રોનું ભાવિ અમે જાળવું

ગાંધીએ છીએ! વખત આવ્યે પૈસા મેળવવાના કેટલાયે તુરખા અમે એવા
અમલીએ છીએ કે બસ!

તમે યુવાનો અમારી વિરુદ્ધમાં પણ છો? કંઈ વાધો નહિ. ત્યાં સુધી
તમાગમાંના જ અડધો અડધ અમારું કહ્યું માને છે અને અમાગ કલા પ્રમાણે
ચાલે છે ત્યાં સુધી તો અમારે વાધો નથી. હા, તમે સપો તો અમારે માટે
બાધિ ખરાબ છે ખરું, પણ ‘વો દિન કહા કે મિયાં કે’ પાવમે જુતી!’ ખેર,
ત્યારે પાધડી ફેરવીશુ. અત્યારે તો અમે પાટીદાર બેતાજ બાદશાહ છીએ જ ને!
આ તો અમારી પાટીદારચાલી, એમા શું શું નહિ થતું હોય!

ઉમરોવતી

જમ્મુ એન્ડ પોટલ

પાછા મૂળ, જગાએ

નરેન્દ્ર આવ્યો ત્યારે વળા નરી ચૂચ જોભી થઈ. એણે અબ્બાલાલ ચોકસીનો
બનાવ જાણ્યા પછી કહ્યું : “હમણા ઉતાવળ કરી નાખવાની જરૂર નથી.”

સુનીભાઈ : “અહીં તો છેલ્લું નિશાનેય જવા એકું હવું તેવું શું?”

નરેન્દ્રે કાગળ જણાવતા કહ્યું : “હું આવતાં દોરોલમા અરવિંદને મળતો
આવ્યો. રૂબરૂ એ વિચારની વાત કરી હોય તો વસવમે તો ન રહી જાય?”

“તે શું કહ્યું?”

“એક વરસ એને બી. એ. થનાં સુધી વાટ જોવી પડે.”

“પણ એ બધાય છે?”

“એ બાબત જ અમે વાત કરી હતી. પણ લગ્ન જેવા મેલીર વિષયમા
આપણે જ તરત ને તરત કેવી રીતે જવાબ આપી શકીએ?”

“એટલે જોણ જોણ કહ્યું હશે.”

“ના, એની વાત તો ચોકખી જ છે. ‘પદર દિવસમાં સંપૂર્ણ વિચાર
કરીને જેવો હશે તેવો જવાબ આપીશ’.”

“પણ કંઈ આશા જેવું હોય તો વાતચીત વખતે જણાય તો ખરું ને?”

“એ એ ચ પૂછ્યું હવું કે તમને બાધવાની વાત નથી, પણ અત્યારે
તમારા મનમા કેવી લાગણી છે?”

“ત્યારે શું કહ્યું?”

“જવાબ તો આશાસ્પદ હતો : ‘હું-કંઈ સાવ સમજતો નથી? માગ

મનમાં હકારનો પ્રશ્ન જ ન હોય તો પછી તમને નાહક આશા આપવાનો શો અર્થ છે? ”

“મારું ત્યારે એ જ કહેવું છે ને?”

“એ તો મેં ચોખ્ખવટ કરી નાખી હતી. અત્યારની એની સ્થિતિ પ્રમાણે હકારમાં જવાબ આપશે. પરંતુ એની જે વિચારની પૃથક્કરણપદ્ધતિ, પ્રશ્નને ચારે બાજુથી અણિચુંદ તપાસી લેવાની દૃષ્ટિ અને યુવકનો જૂના ચીલામાંથી નીકળવાનો જુસ્સો, જરૂર આપણને પણ મહાત કરે તેવો છે.” નરેન્દ્રે એની સાથેની વાતચીતથી પડેલી છાપ એક જ વાક્યમાં વર્ણવી બતાવી.

પરંતુ યુવકાની ઊંચે ઊડવાની પાંખો જ્યાં આગળ જતાં કંપાઈ જાય છે તે વાત કરતાં યુનીભાઈએ પૂછ્યું : “ધારો કે એ હા પાડે, પણ લક્ષ્મી-દાસનું માનસ તો બદલાય તેમ લાગતું નથી, એ વાત કરી હેતી કે નહિ?”

“એની ઉપર તો બધી ધમારતનો પાયો છે, પછી એ તે ભુલાતી હશે?” નરેન્દ્રે જણાવતાં આગળ કહ્યું : “મેં પૂછ્યું કે તમારે પિતાની સલાહ તો લેવી જ પડશે ને? ત્યારે એણે જે હાસ્ય ક્યું તેમાંથી આપોઆપ જ જવાબ મળી ગયો. અને એણે પોતાને મોંએ સ્પષ્ટતા પણ કરી : ‘એમનાં વિચારો તમારાથી ક્યાં અબજવા છે? એ રૂઢિજડ સંસ્કારો મારા કે તમારા કહેવાથી જાય એટલા ઢીલા પણ નથી. અને એમની સલાહ પ્રમાણે જ અનુસરવાનું હોય ત્યારે મારે તમને જવાબ આપવાની જરૂર જ ક્યાંથી રહે?’ ”

યુનીભાઈ : “વિરુદ્ધ જતાં લક્ષ્મીદાસ લોહના ચણા ચવરાવે તેવા છે.”

“એની ય વાત ચમ્પ હતી. કહે : ‘શું અને તે તો કહેવાય નહિ, પણ ખરાબમાં ખરાબ પરિણામની કલ્પના કરીને જ પ્રશ્ન વિચારવો રહ્યો. ધારો કે પિતાજી છેક છેવટ સુધી વિરુદ્ધ જાય અને ધરનો સંબંધ તજવો પડે એટલી પરિસ્થિતિ કલ્પ્યા પછી જે નિર્ણય થાય એ જ છેવટનો ગણાય. નહિ તો આ જ હું તમને ખાત્રી આપું ને તમે મારી આશાએ ખેસી રહો, પછી હું છૂટી પડું કે શું કરું? પિતાજી તદ્દન વિરુદ્ધ જાય છે. ત્યારે એવું હા કહાનો શો અર્થ?’ ”

“એ તો ખરું રતો! આપનું જ ક્યું જે થવાનું હોય તો અત્યારથી જ ચોકપું કહી દે એ જ સારું.” યુનીભાઈએ જણાવ્યું.

નરેન્દ્ર : “વચનની કિંમત હોય તેને જ વિચાર કરવો પડે ને!”

યુનીભાઈ : “પંદર દિવસની અંદર જવાબ આપશે ને?”

નરેન્દ્ર : “હા, હા, પંદરમાં એક ઓછો ખરો, પણ વધારે નહિ.”

સુનીલાઈ : “તારે ચોકરીતું શું કરીશું?”

નરેન્દ્ર : “બીજું શું થાય? પત્ર લખી નાખો કે પછર દિવસ પછી જણાવીશું.”

એના અવ્યવહારિકપણા ઉપર હસતાં સુનીલાઈએ કહ્યું : “એટલે મૂખાં ખનસો! એ કંઈ કાચી માયા નથી. તરત જણી બચ કે મને કૂણીએ ગોળ ચોંટાડી એ બીજો શોધ્યા કરે છે.”

નરેન્દ્ર રસ્તો ન જરૂરતાં બોલ્યો : “તારે શું થાય? તેં તો કંઈ છે કે એ આવશે તારે બને આવી જાય.”

સુનીલાઈ : “ઓ તો તેરી બી ચૂપ ને મેરી બી ચૂપ! વખત આવે તારે એમો જમાય.”

નરેન્દ્ર : “તારે એમ રાખો. ત્યાં મુઠી હું બેઝેઢ દિવસ જસાદ જઈ આવું.”

“કમ છગનલાઈતો પત્ર છે તેમાં!”

“લખ્યું છે કે આવી જન્ને એટલે જનું તો ભોંધએ ને?”

“બીજું શું કાર? આતું આરતો! એ તારો સસરો ય ખડો ધંટ છે.”

“પણ કંઈ લખ્યું નથી.”

“લખ્યા વિના વ લખેલું જ છે. વીસાપરવાળા જેશ ગભાઈની સાથે એમને સારો સંબંધ છે. એમનો હોકરો ગોરધન પ્રિવિપસમાં કે ઈંદરમાં છે. એને ત્યારે હોય ત્યારે વાત વાતમાં ખતાવે છે.” સુનીલાઈએ જણાવ્યું.

“મને કાંઈ વખત આ વાત નથી કરી.” નરેન્દ્રે કહ્યું.

“આપણને તો એ જોગખે એટલે ચાની વાત કરે? આ તો બારોબાર ખીજાને મોઢે વાત ચએલી તે કહું છું. જ્યાંની કન્યા સાધારણ બીજેથી મહે તેરી હોય તે હો પણ નહિ, ત્યાં આપવાની એ ગમે તેવી સફાઈથી વાત કરે એમાં શું વલે?” સુનીલાઈએ સ્પષ્ટતા કરી.

નરેન્દ્રને પણ અનુભવ હતો કે એ ગામ પોતાના ગોળમાં હોવા છતાં એકાદ કન્યા ગામમાં આવી હતી. અને ત્યાં આપવાની તો કાંઈ વાન જ કરવું નહિ. એટલે એણે કહ્યું : “એવો સંબંધ ન રાખવો હોય તેવાં ગામોને અંદર ગોળમાં દાખલ જ શું કરવા કરે છે?”

વજૂદ વગરનો પ્રશ્ન લાગતાં હસીને સુનીલાઈએ કહ્યું : “બેગવવામાં ગોળતું શું મય છે? કીલ્લા એવા પૂરેડિયા લગે તો નખખા પાતળા લૂખે મરતા માણસો ગ પોવાય.”

“પણ એમાં બિચારા ગોળમાં ભળનારને શો કાપેદો? એમને તો કાઢ કન્યા આપે નહિ.”

“તે એમના કૂટી ગયા-છે તે એટલું જ વિચારતા નથી કે આપણા ત્યાં ધડો થવાનો નથી, માટે સરખું જોઈ સંબંધ બાંધ્યો હોય તો સારું! આ તો જાણે મોટાના ભેગા જઈએ એટલે મોટા થઈ જવાશે. પણ લાંબા બોડે દૂંઢા જાય તે મરે નહિ તો માદો ય થાય.” સુનીલાઈએ બોલી અટક્યો છતાં નરેન્દ્રે કંઈ જવાબ ન આપ્યો એટલે એણે આગળ કહ્યું: “તું જ વિચાર કરને કે આપણા જેવાં પાંચ પાંચે હજારની વસતિવાળાં ગામ મૂકી એવાં દોઢ એ હજારની વસતિવાળાં ગામોનો ધડો કાણ કરે? અને તેમ જો મોકાનું હોય તો વહેલો મોડો એનો ય દંહાડો વળે. પણ આ તો ઠેક મહીસાગરનાં કાતરડાંમાં! બહુ હોય તો ધોળે દહાડે લૂટી લે! ત્યાંના પાટીદાર, વાણિયાં કે બ્રાહ્મણ બધા ય ધારાળાના મોંમાં યૂંકે એવા! ખરે ખપોરે દોઢલાં દારૂ પીને વાણિયે ચરખું વડે પાટીદારનું ખૂન કર્યું એવાં એ ગામ! એની જગાએ કાઠની પાસે મિલકત હોય કે મોટા બણીને બેરિસ્ટર થયો હોય, પણ તેનીયે શી કિંમત? ત્યાં કયો કન્યા આપવા જાય?”

નરેન્દ્રે સાધારણ પૂછ્યું: “સાવ એવું ગામ છે?”

સુનીલાઈએ જાતઅનુભવ કહ્યો: “હું તો બે દહાડા રહ્યો છું, લાખે રૂપિયાની મિલકત હોય તો ય મને તો ત્યાં રહેવાનું પસંદ ન પડે.”

“કંઈ આખું ગામ સરખું હોય છે?”

“વધારે ટકા એવા, એટલે બે પાંચ સારા હોય તેનો શો હિસાબ?”

એ વાતને દૂંકાવતાં નરેન્દ્રે કહ્યું: “જે વાત હશે તે ત્યાં જઈશ એટલે માલમ પડશે ને.”

મક્કમતાથી સુનીલાઈએ કહ્યું: “એ વિનાં બીજું હોય જ નહિ.”

“પણ એમ બતાવવાથી સામો જોઈ તરત કરી દે છે?”

“નારણ જેવો મૂર્ખો મળે તો બેસાડી જ દે. એ તો એના કુટુંબીઓએ બરાબર પકડ્યું કે ત્યાં કરીશ તો અમે બિલકુલ તારી સાથે સંબંધ નહિ રાખીએ ત્યારે પડી લાગ્યું.” સુનીલાઈએ બનેલી હકીકત જણાવી.

“ના, ના, એમના મનમાં વિચાર હોય તો ય એ વાત ન કાઢે.” નરેન્દ્રે પોતાની શ્રદ્ધા બતાવી.

“એ તો પોતાનું જ સગું રહ્યું, એટલે એમાં પોતાને જ હીલપત, એમ

સમજ ન બતાવે, એટલું જ સાચી જીંદગી તો જરૂર જોઈ જોઈ ક્યો પિતા ન ગે” યુનીભાઈએ અતુમાન ક્યું અને જતી વખતે માએ ય એ જ કહ્યું કે “ભેજે, કોઈ વાતની હા કીને ન આવતો”

પણ હગનભાઈ એમ કંઈ જોખમ બચાવવાની હતી કે પોતાનું જ કપાય એવી જગા નેચરે બતાવે? એમણે વળી એડ્રીની વાત જાણી હતી એટલે તેના વિગેધી કારણો આપ્યા નરન્દ તો અર્થિય ઉપર જ મના જાધી બેરો હતો એટલે એને મીનત નામો સચન્યા તે તરફ એરો પૂર્વ ધ્યાનેય ન આપ્યું, જોકે જે જે વાત થઈ તે મો તેણે ધ્યાન દેધને જાણી તો લીધી હતી

એનો હનને વિચાર મ્યા ૬ એ વાતનો ઇસારો સુદાય, દોઢ દિવસ એ ગલો ળના, હગનભાઈને આપસ ન દીધો પણ વાતચીત ઉપરથી એમને લાગ્યું તો ખરૂં કે એમ એ ગમે ત્યા કંઈ પડતું નામે તેમ નથી અને ખીન ગમે તે ધાગતા હોય, પણ હગનભાઈને તો એટલું જ જોઈતું હતું

સહિયાર, તા કરન્યુ

ઈશ્વર પેટલીકર

લગનચય

લગન માટે વરકનના વર કેયું હોવું જોઈએ એ એક અપરો અને ખૂબ અર્થાર્થક પ્રશ્ન કે આર્યો ૧૧ ધર્મશાસ્ત્રોએ આદર્શ પ્રમાણ ૨૫ ૧૬૮ બતાવ્યું કે અને તેને અનુમોદન આપનારો એક મોટો પક્ષ આજે પણ છે આ યુગને તેઓ પુરાતન સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે ધર્યા મથે કે કેવલા આ પ્રમાણને માન આપે પૂરતું જ નીકરે કે આદર્શ એવલા માટે કે, એ રામ્ય હોય તો અકિતઓ બને તેને પહોચવા પ્રયત્ન કરે પણ આખા મમાજને માટે તો આધુનિક પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરીને જ વધતું પ્રમાણ નક્કી રક શકે. કેટલાં મરણી વખતે જ આદર્શ ગણે છે એમને મન વરનો ભેદ કુદરતના કાનુની સિદ્ધ છે વધતું પ્રમાણ પુરાતન કાળ પ્રમાણે અને માગ સસાર માટે અમુક જ જોઈએ એમ કહેનાર વર્ગ હીત બને છે ખરૂં જોતા જુદા જુદા દેશોના હવાપાણી, શરીરવિભાગ રીતગિરાવોની ઉવનઉપર અસર વગેરે બામતોનો અભ્યાસ કરી વર્તમાન સંજોગો જોઈ અનુકૂળ પ્રમાણ નક્કી રક શકે

પ્રાચીન મહર્ષિઓનો આદર્શ દેવદાળ પ્રમાણે નક્કી થયો હતો એમ ન માનવાને કોઈ ગણ્યું નથી તેમણે માનવજાતના આ વિભાગ પાડ્યા હતા અને

તેમને આશ્રમનું નામ આપ્યું હતું. પહેલો ધ્વજચર્યાશ્રમ કહેવાયો. આથી તે આશ્રમ પૂરો થતા પહેલાં તો લગ્ન થઈ ન જ શકે. એટલે વર માટે લગ્નવય રૂપ વર્ષનું આયોઆપ નક્કી થયું. તે વયને પહોંચવા માટે નિર્દેશ વાતાવરણ અને ઊંચ સંસ્કાર તે કાળે તેઓ આપી શકતા હશે. એમ છતાં એમના શિષ્યોની બહાર એ આદર્શ કેટલો શક્ય હતો તે જાણવા માટે આપણી પાસે પૂરતાં સાધનો નથી. આમ જનતામાં એથીયે નીચી ઉંમરે લગ્ન થતાં હશે. કન્યાનું વય ૧૬ વર્ષનું ઠરાવી નવ વર્ષનો તફાવત રાખ્યો છે. એ બતાવે છે કે સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ ૧૬ વર્ષે ખીલી ઊઠે છે એમ ખાતરીથી મનાયું હતું. સોળ વર્ષની કન્યાને કામશાસ્ત્રે ભોગ્ય ગણી છે, કવિઓએ તેને અણસૂધ્યા કૂલ સાથે સરખાવી તેના ઉપર કાવ્યો રચ્યાં છે. ખરું કહીએ તો ત્યાં પુરુષ યા સ્ત્રી, સોળ વર્ષની ઉંમરે સંસાર માંડવા ઇચ્છે તો તે માંડી શકે છે. સોળ વર્ષની ઉંમરના સંસારી છોકરા આજેય જોવા મળે છે. બાળલગ્નનિષેધક કાયદા પહેલાં તો અનેક હતા. અને સ્ત્રીનું વય તો સોળથી ઊતરીને બાર સુધી આવી ગયું છે. એટલે શક્ય માત્ર આદર્શ નથી. ૧૬ વર્ષે સંસાર માંડવો શક્ય હોવા છતાં છોકરાને જેમ ૨૫ વર્ષ સુધી ધ્વજચર્યા પગાવી તેનો વિકાસ સધાય છે તેવી જ રીતે કન્યા પણ ધ્વજચર્યા પાળી પોતાનો વિકાસ સાધી શકે. ત્યારે એની ઉંમર ૧૬ વર્ષની કેમ ઠરાવી ?

વાસ્તવમાં જોવા જઈએ તો સ્ત્રી એ કાંઈ મહત્ત્વની વસ્તુ જ, જેમ આજે તેમ, તે કાળે મનાતી ન હતી. એની કિંમત એક ભોગ્ય પદાર્થ અને વંશરક્ષિની સાધન પૂરતી જ હતી. વિદ્યાના અધિકારથી પણ તે વંચિત હતી. સો ટકા પુરુષને આધીન, પુરુષને મળેલા અધિકારથી વંચિત. અને સંતાડીને તથા સાચરીને ભોગવવાની તે એક ચીજ માત્ર હતી. કન્યાઓ દાનમાં-અપાતી, ગમે તેટલી પરણી શકાતી અને રખાત તરીકે પણ રાખી શકાતી. સ્ત્રીને તથા દેવામાં પણ જરાયે અરેરાટી ન હતી. વિધવાવિવાહ હલકું કર્મ ગણાતું. પતિ જીવતાં સ્ત્રીના સતીત્વના, પતિ મરતાં સતી થનારનાં અને ન થનાર માટે વૈધવ્યના ગુણ ગવાતા. ઢોરની માફક તેના ઉપર મારજૂડ, બળાત્કાર અને અતિશય વિલાસ થઈ શકતો, જે આજે પણ જોવામાં આવે છે. સ્ત્રી-જનિતિની આવી હાલતમાં ઋષિઓ તો શું, ખૂદ લગવાન પણ તેને ૧૬ વર્ષે જ પરણાવી દેવાનું કહે. સાપના ભારા જેવી એને ક્યાં સુધી સાચવવી ? માટે તો ૧૬થીયે ઊતરીને ૧૨ વર્ષની વયે તેને પરણાવી દેવી પડતી હતી. બાર વર્ષનું વય વટાવી જાય તો કન્યાદાનનું ફળ ખોઈ એસવાનું જોખમ ગણાતું હતું!

કન્યાના સોળ વર્ષના વય સામે આજે કાંઈને વાંધો નથી. હાલના સંજોગો

તે માટે અનુકૂળ છે. હોકશાહીકરીનો અસ્તિત્વ સવાસ હોય અને ૧૬ વર્ષ કરતાં વધુ વય સુધી તે અવિવાહિત રહી શકેલાં હોય તો તેમ કરવાની છૂટ બનેલો સરખી લાભદાયી છે. એમાં માળાપ ઉપર કાંઈ બંધન ન હોયું જોઈએ.

વાસ્તવમાં આ જવાબ કદાચ નકામા છે. વધુ પ્રમાણ નક્કી કરવા બે વર્ષ હજાર વર્ષ પહેલાંના આર્થિક/જોવાથી કંઈ વળે ગેમ નથી. એવો પ્રયત્ન કરનારા કાળની ભીંત સામે પોતાનું માથું પાછી રહ્યા છે. ભૂતકાળનાં ગૌરવની કવિતાઓ રચનાથી આપણો દિવસ વળવાનો નથી. વર્તમાન સ્થિતિનો અભ્યાસ કરો, આપણાં બાળકોના માનસનો અભ્યાસ કરો, તેમનાં માળાપનું છવન અને તેની બાળકો ઉપર થતી અસર જુઓ, આપણાં બાળકો કેવા પ્રકારની કેળવણી લે છે તે જુઓ, એમની પાસે નૈતિક મૂડી કેટલી છે તે જુઓ. અને આ બધું ઘોઘંક પ્રતિભાષણ બાળકોને નેહને નહિ, પણ સમગ્ર સમાજનાં બાળકો તરફ જોઈ સામાન્ય ધોરણ નક્કી કરો. એમ ન થાય તો કેવળ આદર્શનો અમલ સડો વધારવાનું કામ કરશે આ વિષયનો અનુભવ છાત્રાલયના વ્યવસ્થાપકોને-સારી રીતે હોય છે નિર્દોષ વાતાવરણ અને ઉચ્ચ સરકારનું પ્રમાણ વધારવામાં સફળતા મળે તે પ્રમાણે લગ્નવયનું પ્રમાણ વધારી શકાય. હાલની સામાજિક સ્થિતિ જોતાં વરકન્યાનું વય ૧૬થી ૨૦ વર્ષ મહે જો યોગ્ય છે. એમાં પ્રમાણની કશી જરૂર નથી. સરખાથી માંડી પાંચ વર્ષ સુધી વચ્ચે વય વધુ હોય તો વાંધાભરેલું નથી. કન્યાનું વય પણ ૧૬થી ૨૦ સુધીમાં ગમે તે હોય. વ્યક્તિગત દાખલાઓમાં યોગ્યતા પ્રમાણે જોઈ આગળ વધે તેમા કંઈ વાધા જેવું નથી. વધુ સૌ પુખ્ત વયનાં (૨૦ની આસપાસ) યુવકયુવતીઓએ જ અને તેમ ન બને તો માળાપો જ સંતાનોના નૈતિક મૂડીનો વિચાર કરીને લગ્નકાળ નક્કી કરી લે જો સારું છે.

કાયદાનો આધાર પણ કેટલીક બાબતોમાં જરૂરી છે. મોટી ઉંમરે લગ્ન કરવા હજીથી અથવા અવિવાહિત છવન માળવા હજીથી યુવતી તરફ ધૂણા રાખવાની ટેવ ન હોવી જોઈએ. નિશ્ચિત કે આર્થિક લગ્નવય કાયદાની કશી જરૂર નથી, પણ જોહામાં જોહી ઉંમર જરૂર પડે તે પ્રમાણે રાજ્યના કાયદાથી કાયદો જોઈએ. રૂઢિચુસ્ત અટકાવવા અને વિધવાવિવાહને મરજિયાત રૂપ આપવા માટે વરકન્યાના વયનો તફાવત દશથી વધુ ન હોય એમ પણ રાજ્યના કાયદાથી થઈ શકે.

આ વૈજ્ઞાનિક યુગે આપણા જનમાં ભારે ઉદ્ધતપાથન કરી મૂકી છે. જીવનની જરૂરિયાતો ખૂબજ વધી ગઈ છે. મોટે ભાગે જાત્રા, બોળા અને

સાદુ, ધર્મ- અને નીતિ-યુક્ત જીવન ગાળનારા આપણા પૂર્વજો કરતાં આપણે જાણે પછાત હોઈએ એમ એક બાજુ લાગે છે અને બીજી બાજુ જાણે આપણે ખૂબ આગળ વધી ગયા હોઈએ એમ દેખાય છે. મોજલા જીવન માટે યંત્રોની મદદથી તૈયાર થતાં અને વ્યવહારનાં ત્વરિત વાહનોથી દુનિયાને બીજે છેડેથી આપણે આંગણે આવી પડતાં નવાં ભાત ભાતનાં મનોરંજનનાં સાધનો આજે વધતાં જાય છે. બીજી બાજુ લયકર ગરીબાઈથી, કરજના, બોજાથી અને યંત્રવત્ મજૂરીથી જીવન-કંગાળ અને સદ્ગુણોનો નાશ કરનાર જાતી અકાર થઈ પડ્યું છે. આવી વિપ્લવ સ્થિતિમાં ઊછરતાં આપણાં બાળકોનું અથવા યુવકયુવતીનું લગ્નવય આપણે શી રીતે નક્કી કરી શકીએ? લગ્નક્ષેત્રની અતિશય દૂંઝી મર્યાદાઓને તોડીએ, શુદ્ધ સંવવન માટે જરૂરનું વાતાવરણ ઊભું કરીએ, જીવણીમાં આપણા દેશને અનુકૂળ અભ્યાસક્રમ દાખલ કરીએ, તાલીમગ્રંથ શારીરિક જીવણી દાખલ કરીએ, બાળકોની વધતી જતી ઉંમર પ્રમાણે જાતિવિજ્ઞાનનો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરીએ, અને પ્રકાશનો, ફિલ્મો, ચિત્રો, વગેરે ઉપર જરૂરના પ્રતિબંધો (સેન્સર બોર્ડ દ્વારા) મૂકીએ. આ બધું હું કરી શકીએ તો યુવકયુવતીઓ અવિવાહિત રહી સર્વાંગ વિકાસ સાધી શકે અને લગ્નવયનું પ્રમાણ આપોઆપ વધે. પણ એ દિવસો ક્યારે આવશે?

દારેસલામ, પૂર્વ આફ્રિકા

ડાહ્યાલાઈ મનોરલાઈ પેટેસ

ખોવાતી દોલત

‘દોલત!’ દોલતનો અર્થ વાચક તો પૈસામાં જ કરશે. પણ ના, મારો આશય જુદો જ છે. પૈસાને જ દોલત કહી શકાય એવું કાણે કહ્યું? ખરું જોતાં સમાજમાં જેના વિનિમયથી જીવનવ્યવહાર નભી શકે છે, તે સઘળાં દ્રવ્યો પૈસાની જ ગરજ સારતાં હોવાથી તે તમામ દોલત જ કહેવાય ને? ખરું જોતાં આ તમામ જોતની દોલત કરતાં માણસમાનની ખરી દોલત તેનાં સંતાન જ છે. સમાજની કહેવાતી સઘળી દોલત માણસ બહારથી એક યા બીજી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે છે; જ્યારે સંતાનને તે બહારથી પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, પણ પોતાનું જ લોહી સીંચીને પ્રાપ્ત કરેલી તે દોલત છે. તેથી જ બીજી દોલતની સરખામણીમાં માણસમાનને પોતાના સંતાનના નાશને પ્રસંગે સખ્ત આઘાત લાગે છે, કારણ કે બહારની દોલતની ખોટને તો તે ગમે તે રીતે પહોંચી વળે છે, પરંતુ સંતાનની ખોટને

અકારના પ્રયત્નોથી પૂરી શકાતી નથી, તેમજ તેની નવી પ્રાપ્તિની વાત પણ કાંઈના હાથમાં નથી.

યુદ્ધના આ કપરા કાળમાં સમાજના સૌ ધંધાધારીઓ પોતપોતાના ધંધામાં ધનપ્રાપ્તિનેજ અગ્રધ્યાન આપી રહ્યા છે અને તેનેજ પોતાના જીવનનું પરમ સાર્થક માની બેસી છે, ત્યારે ખીજા બાજુ જે ખરી દોહત છે તેની ઉપેક્ષા થઈ રહી છે, જે ધણીજ કમનસીબ ખીના છે. માણસ ગમે તેટલો પૈસો પેદા કરશે, તોપણ જો તેને સંતાન નહિ હોય તો તેનું મન શાશ્વત શાન્તિ કે સુખ નહિજ અનુભવે. આ શું બતાવે છે? સતત આગળ સપત્તિ પાણી ભરે છે. જેને સાળે ખાવાનું કે દેશનું હોતું નથી એવા ગરીબ માણસોને પણ પોતાની સંતતિ ઉપર અથાગ પ્રેમ આજ કારણે હોય છે.

આજે કુળિયુગથી દહો કે પછી ગમે તે કારણથી પણ સમાજના અનેક માણસ પ્રકૃતિમાતાના આ સિદ્ધાન્તને ભૂલી પૈસાનેજ પોતાનું સર્વસ્વ માની, પૈસા આગળ ખીજા દરેક વસ્તુને તુચ્છ માનતા થઈ ગયા છે. તેનું પરિણામ કેટલું બીપણુ આવ્યું છે તે આપણે જાણીએ છીએ. જેના હાથમાં જે ધંધો આવ્યો તેમથી તે લખલુંટ પૈસો લેવા પ્રયત્ન કરે છે, અને તેનેજ કારણે કોપગ્રસ્તી આજની બીપણુ મોંઘાદારીથી ગરીબ જનતાને રોટલો ખોવાઈ ગયાથી ટેર ટેર જૂખમરો પેદા થયો છે. બગાળાતો દાખલો આપણી સમક્ષ મોજૂદ છે. આ શું બતાવે છે? સમાજની સાથે સરકાર પણ આમાં દોષિત હશે. સરકાર ફરજબદ્દ યાચ, પણ હાથે હાથ મિલાવી જીવનાર સમાજ ફરજબદ્દ શી રીતે થઈ શકે! કદોડો મણુ અનાજ આપણે ત્યાં પડે છે, છતાં તે અનાજ ઉત્પન્ન કરનારનાંજ છેલ્લાંને આજે ખાવા સુધી રોટલાનું કે દેશનું નથી તેનું કારણ શું? ખાવાથી અનાજ ખૂટી ગયાતો દાખલો કદી સાંભળ્યોય નથી, આજે પણ તેનું તો નથીજ બન્યું. પણ જ્યાંય અનાજ પરદેશ ખેંચાઈ ગયાથી, અને છે તેનો ધનસોળીઓએ કરેલા સમ્રહથી આજે ઓમ જનતામાં અનાજની બીપણુ ખેત દેખાઈ રહી છે. માખનખીઓ સિતેમાના પડદાની માફક આપણી નજર સમક્ષજ દેખાઈ રહી છે. ચોખો તો ગરીબ જનતાને ખાવા તો શું, પણ દર્જન કરવાય જરૂરતો નથી, ઘડેની તો ક્યારનીય પેક પડી ચૂકી છે. કેરોમીનતી અને ખાંડની તો માખનખી આવે છેજ, અને દેટલાંય ઘરો અધારે જીવતાં ને ખાંડની જગોએ મોખ માખનખી થઈ ગયાં છે. દૂધનાં દોર આજે હડનાઈ ગયાં છે, ખગિલુએ દૂધ આજે છાશ બનાવી જીવનનાં પોષક તત્વોના પણ લોકોને સાંસા પડે છે. શાકભાજી પણ આજે પરવડે તેમ નથી. આ બધુંય આપણે પેદા કરીએ છીએ. છતાં આપણે માટે તમારો હાથ

નથી. તે ક્યાં ને કવી રીતે જતું રહે છે તેની આપણને કલ્પના પણ આવતી નથી. આવી બીણણુ પરિસ્થિતિની બીતરમાં ભૂખમરાનો હાઉં-આપણી સામે ઘૂરકિયાં કરી કહ્યો છે. 'ને આ ને આ પરિસ્થિતિ આગળ વધે જ જશે તો અંગાળાના જેવી જ કરણ દશા આપણે ત્યાં પણ આવશે કે શું', એવો ડર રાખવાને કારણ મળે છે. તેવે વખતે આપણે હાથપગ નોડી બેસી રહીશું તો પરિણામ શું આવશે, તેનો ખ્યાલ અત્યારથી જ કરવાની જરૂર નથી શું? સમાજના જ થરમાંથી જેણે લક્ષ્મી ખેંચી લીધી છે તેવા લક્ષ્મીનંદનો આવે જારીક સમયે પણ લક્ષ્મીના ગુણાકાર જ કરશે શું? અને આમ જ કરશે તો તેમની લક્ષ્મી ને તે પોને પણ ક્ષેમકુશળ રહેશે ખરા? માટે સમાજની લગભગ જેમના હાથમાં છે તેવા સમાજના તમામ આગેવાનો આજે જ પોતપોતાની નૈતિક ફરજ સંભાળી પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે ભાવિ બીણણુતા સામે ઝડપવા કેડ બાંધે તો પાછળથી પસ્તાવાનો વારો ન જ આવે!

સમાજના ત્રણ થર પાડી શકાય : (૧) શ્રીમંત, (૨) મધ્યમ અને (૩) ગરીબ. શ્રીમંતોને તો આ કપરો સમય કાંઈ પણ રીતે વસમો લાગતો નથી. તેમણે તો બુદ્ધિને અને પૈસાને બળે કરી અનેકવિધ ધંધાઓ જોલા કરી સમયને પહોંચી વળવા પ્રયત્ન કર્યો છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમને તો કમાવાનો આખા દ મોકો આવી મળ્યો છે, એમ તેઓ માનતા થયા છે.

બીજા મધ્યમ વર્ગ ખેડૂતોનો છે. તેનો માલ તો પાકતાં જ નાણુંબીડને કારણે ગમે તેવે ભાવે વેચાઈ જાય છે, પછી તેને જીવનની બીજી જરૂરિયાતો માટે ફરજ કરવાં પડે છે. મિલકત વગરનાને જીવવાના સાંસા પડે છે, એટલે તેમને માટે આ સમય જારીક તો છે જ, પણ એથી થે વધુ જારીક સમય તો સમાજના ત્રીજા વર્ગના-ગરીબ-લોકોને માટે છે. તે લોકો પાસે સ્થાવર-જંગમ મિલકત લાગ્યે જ હોય છે, અને હોય છે તે પણ નહિ જેવી જ! એવા લોકોના જીવનનિર્વાહનો ખાસ આધાર મજૂરી ઉપર જ હોય છે. જીવનનિર્વાહની ચીજોની મોંઘવારીના પ્રમાણમાં તેમની મજૂરીના ભાવ વધ્યા નથી. આનું ખરું કારણ બીજા વર્ગના ખેડૂતોની આર્થિક સંકડામણ છે. સારા વખતમાં એક મજૂરને ત્રણ આના મજૂરી મળતી, તેના તેને ત્રણ શેર ચોખા મળતા. આજે ત્રણ શેર ચોખાની કિંમત એક રૂપિયાથી ઓછી તો નથી જ. પણ તેની મજૂરી ત્રણ આનેથી વધીને એક રૂપિયે પહોંચી નથી, ત્યાં સુધી તેમને જીવવાના સાંસા જ પડવાના! અને પગાણે પગાણે જીવતા ખેડૂતો પાસેથી તેમને આવી મોંઘવારી મળવી પણ મુશ્કેલ છે.

આવા કપરા સમયમાં આવાં તમામ ભૂખે મરતાંઓને જિવાડવાની ફરજ

આવી પડે છે એટલા શ્રીમતોનેજ માથે? તેઓ સવેળા ચેતે ને આજથી જ તેની રૂપરેખા લેવાર કરી, ફૂંડા બીભાં કરી તેમાં ઉદાર હાથે રકમો ભરે. ગામેગામ મહત્ત્વ કાર્યો શરૂ કરાવે અને ગરીબોને તેમની મહેનતનું વેતન પૈસામાં નહિ, પણ અનાજમાં કે કપડાંમાં ચૂકવે. ગામડે ગામડે સસ્તા અનાજની ને મરના કાપડની દુકાનો શરૂ કરે. તેમાં મદદ કરવા માટે સેવાભાવી યુવકો બહાર આવે, ને ખોટનાં નાણાં આ શ્રીમતો જ લરપાછ કરી ગરીબોને જિવાડે. જો આમ કરવામાં આ શ્રીમતો ચૂકશે તો સંભવ છે કે ન કરે નારાયણ ને આવતી કાલે કંઈક વિષમ પરિસ્થિતિ બની થઈ તો કાંઈ શ્રીમતની જેમ નથી, કે તે પોતાની લક્ષ્મી ગાયત્રી શ્રી? ભૂખમરણે લીધે સમાજમાં લૂંટફાટ ને અધાધૂધી એટલા બહોળા પ્રમાણમાં વ્યાપી બિરોડે કે પાણી ફાટવા પછી પાણ બાધવી ક્યપતની થઈ પડે.. આ વસ્તુની સાક્ષી માટે બંગાળનું ઉદાહરણ બસ છે. હિંદુઓમાંથી લાખો રૂપિયા બંગાળ માટે બેગા થાય છે, ત્યાં રસોડાં શરૂ થયાં છે, છતાંય આ મદદ પહોંચતાં પહોંચનામાં જ ભારત-માતાનાં કેટલાય અંશો સત્તાન રાજમરોજ અટતી સખ્યામાં ખોવાતાં જાય છે. આપણે ત્યાંય, ગુજરાતના નદનવન સમા ચરોતરમાંય, આજે જે માઉ એકલા જતાં લૂગડાં ઉતારી લે છે, એની પરિસ્થિતિ તો આજથી જ બિચારી થઈ છે. ધાકના ને લૂંટના બતાવે રાજમરોજ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં સાંભળવામાં આવે છે. તો પછી ભાવિ કેટલું ખરાબ હશે, તેનો ખ્યાલ આંદોલિતો જ કરી લેવો સારો નથી નું?

ભાસ્કર સર્વમૂલેષુ, જે સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે શ્રીમતો ગરીબોનાં બાળકોને પોતાનાં જ વ્યાપકો માને, અને લક્ષ્મીનો ખોટો મોહ છોડી પોતાની નૈતિક દરમ અદા કરે, તો જ ભાવિને પહોંચી વળારો. લક્ષ્મી, લક્ષ્મીના રૂપમાંથી તો આજે અદૃશ્ય થઈ છે જ. પૂજા કરવા પણ ચાંદીનાણું કે ત્રાંચાનાણું મળતુ નથી, સોનાનાણું તો વર્ષોથી રિસાઈ ગયું છે. ફક્ત આજે આપણે કાળજીનેજ લક્ષ્મી માની બેઠા બીજો. સોના, ચાંદી-ને ત્રાંચાનાણાંને અદૃશ્ય થતા વાર ન લાગી, તો આ કાળજીને અદૃશ્ય થતાં વાર લાગશે ખરી? માટે એવા કાળજીની સંગ્રહવૃત્તિ છોડી, એ ખરી દોલત જ નથી એમ માની, દેશની ખરી દોલત જે દેશની સંતતિ જ છે તેને જ જિવાડવાનો સમાજનો પ્રત્યેક માનવી પોતપોતાની ક્ષિતિ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરે તો દેશની જો સાચી દોલત જળવાઈ રહે. આ બાલ અને ક્ષણિક દોલત તો કાલે ફરી પ્રાપ્ત કરી સકાશે, પણ સંતતિ રૂપી ખોવાએલી દોલત કાંઈ પણ ઉપાયે પણ પાછી ફરી હાથ નહિ જ લાગે. જેમ કાંઈ સારી સદર

કંપનીના શેર ખરીદાથી મૂડી જોવાતી નથી, પણ લાભ થાય છે; તેમ આ 'રાહત સમિતિ'ને આપેલા દાનને શેર જ ગણી તેમાં ઉદાર હાથે નાણાં આપવાથી તે મૂડી કોઈ દિવસ જોવાવાની નથી, 'ઊલટું' તે તમને વ્યાજ સાથે તમારું આગળું ખર્ચાવી પાછી આવી મળશે. દેશની આ દોલત જો જોવાઈ જશે, તો તમારી પાસે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હશે, બાગબગીચા અને બંગલા હશે, તોપણ તમારા એ બંગલા તમને ક્ષમશાન જેવા બિહામણા લાગશે, અને ચારે તરફથી તમને ખાઉં ખાઉં કરશે. આવી ભૂખની ભૂતાવળ વચ્ચે તમે સહીસલામત નહિ જ છવી શકો! માટે તમે તમારી નૈતિક ફરજ ન ચૂકતાં આજથી જ લાવિ આકૃત સામે અજુબવા માટેની રૂપરેખા તૈયાર કરી, તેને માટે તમામ જરૂરી પગલાં લેવાં અંત્યારથી જ શરૂ કરો. મુકતી રાખવાથી ફળ માઠું થશે! મોડું થશે તો પસ્તાશો. ત્યારે ઊઠો, ઊઠો, ભારતમાતાની જોવાતી દોલતને બચાવવા ખાતર આજે જ ઊઠો, એ ધનના ધણી, ધર્મ તમારો!

આંધણી, વાયા : આણંદ

જોતીલાઈ-કૃ. આંધણીકર

જાણવાબેગ

૧૧. 'પાટીદાર'ની જોટમાં મદદનો હિસાબ

જ	ઉ
૧૦૧-૦-૦ ભાઈ સોમાભાઈ મૂળજી- ભાઈ પટેલ, પીજી	૭૧૯-૨-૪ સંવત ૧૯૯૮ આખરે 'પાટીદાર'ને આપેલી જોટ
૨૫-૦-૦ ભાઈ બાપુભાઈ દેસાઈ- ભાઈ પટેલ, વડોદરા	૫-૪-૦ મદદમાં આવેલા ચેકનો વડાવ
૧૦-૦-૦ મેસર્સ મણિલાલ એન્ડ બ્રધર્સ, દિલ્લી	૭૨૪-૬-૪ કુલ જોટ
૨-૦-૦ ભાઈ દેસાઈભાઈ આઈ. પટેલ, મહાત્મજી	
૧૦-૦-૦ ડૉ. ઇશ્વરભાઈ પટેલ. આણંદ	
૩-૦-૦ આઈ ટ્રાન્સિલાલ ભાઈ- લાલભાઈ, ખોરસદ	
(સામે પાને ચાલુ)	

૦૪

૭

- ૧-૦-૦ ભાઈ ગોવિંદનંદસ ચતુર
ભાઈ પટેલ, બીવીમોગ
- ૨-૪-૦ 'પાટીદાર પ્રગતિ,'
કાર્યાલય, આલીસલા
- ૪-૦-૦ ભાઈ હોમભાઈ આઈ
પટેલ, મોમ્મ્યાસા
- ૧-૪-૦ ભાઈ ચિમનભાઈ રી
અમીન, કપાવા
- ૨-૪-૦ ભાઈ મોમ્મ્યાસા આર.
પટેલ, કપાવા
- ૫૦-૦-૦ હાલના ભાઈઓ તરફથી
હા ભાઈ ચંદુભાઈ કે
પટેલ, અંકુરેકેટ
- ૪-૦-૦ મેસર્સ પટેલ જોડકા કુટુંબ,
ચીમ્મ્યાસા
- ૨૫-૦-૦ ભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલ,
લાલગોશ, રીડ
- ૫-૦-૦ ભાઈ ચુનીભાઈ જે પટેલ,
મોમ્મ્યાસા
- ૨૦૬-૫-૦ કિમ્મુના ભાઈઓ તરફથી,
હા ભાઈ નાગજી
ભાઈ બી પટેલ
- ૩૨ ૧૧ ૦ નંદુરના ભાઈઓ તરફથી,
હા ભાઈ લાલજીભાઈ
બી પટેલ
- ૩ ૧૧ ૦ ભાઈ હરમાનભાઈ મી
પટેલ, મોમ્મ્યાસા
- ૫૦-૦-૦ મી મી ગોર્ડિ ભાઈદાથી
ભાઈ દેસાઈ, રહેલો
- ૩-૦-૦ ભાઈ બાલુભાઈ મી પટેલ,
વડા
- (સામી ગાજુઓ ચાલુ)

૦૪

(સામી ગાજુઓ ચાલુ)

- ૨૫-૦-૦ ભાઈ હરિભાઈ રી પટેલ,
કપાવા
- ૮-૦-૦ ભાઈ ચતુરભાઈ જોય
પટેલ, મુશાન્કા
- ૭-૫-૦ ભાઈ શિનાભાઈ યુ પટેલ,
રિમ્મુ
- ૩-૫-૦ ભાઈ બોગીનાય જોમ
દીક્ષિત, રિમ્મુ
- ૧૩ ૧૦ ૦ ભાઈ કુમેરભાઈ જી પટેલ,
મ્યાલે
- ૧૦-૦-૦ ભાઈ રાકમભાઈ આર
પટેલ, મ્યાલે
- ૧૦-૦-૦ ભાઈ ધનજીભાઈ જોય
પટેલ, મ્યાલે
- ૫-૦-૦ ભાઈ પુરયોતમ મગન-
લાલ પટેલ, આણુ
- ૬૨૩-૧૨-૦ કુલ મંદ
- ૧૦૦ ૧૦ ૪ બાકી રહેલી ખોટ
- ૭૨૪-૬-૪

નાતનું સરવાયું

આ માસે વિક્રમ-સંવતનું ૧૯૯૯મું વર્ષ પૂરું થાય છે અને સાથે જ આ માસિક પત્રનું પણ ૨૦મું વર્ષ પૂરું થાય છે. ત્યારે રવૈયા પ્રમાણે આ પૂરે થતે વર્ષે નાતનું સરવાયું કાઢી જોઈએ, જેથી આ વર્ષમાં નાત કેટલી આગળ વધી, કેટલી પાછળ પડી, એના જમા ઉધારના તરસાળા જડે.

છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી યુવકોનું સંગઠિત બળ શિથિલ પડ્યાથી સામોજિક પ્રગતિ અટકી પડી છે. આપણું ‘પાટીદાર યુવકમંડળ’ બહુલાઈને થયેલું ‘પાટીદાર મંડળ’ ક્યારનું ય સૌડ તાણીને સૂધ ગયું છે, અને સાથે સાથે તેમાં ભળી ગયેલા ‘પાટીદાર ભગિનીસમાજ’ને ય લેતું પડ્યું છે. બંને મંડળના કાર્યકર્તાઓએ પોતાના મંડળના નામને તાળાં વાસી દીધાં છે અને એવાં તો તેમાંના કેટલા ય સરકારના મેમાન થયા છે. આજ સુધી બાળલગ્ન કરનાર ઉપર મંડળ તરફથી ફરિયાદો થતી તે ય હવે તો બંધ થઈ છે. આ અંકની શરૂઆતમાં જેન ઇન્દુમતી પટેલે મંડળની આ શિથિલતા વિરુદ્ધ પોતાની મનની વરાળ કાઢી છે તે અવશ્ય ધ્યાન દેવા જેવી છે. ત્યારે હવે તો સમાજ સુધારણાની ધગશવાળાં નવલોહિયાં યુવકયુવતીઓએ એ મંડળોને પુનર્જન્મ આપી કંઈક કરી બતાવે તો જ જાતિહિતની કંઈક આશા બંધાય. યુવાન ભાઈબેનો, યુવાની તો તમારી ત્યારે શોભે! દરેક જાતિનું ભાગ્યવિધાન યુવાન નરનારીઓના હાથમાં છે, એ વાત કદાપિ ન ભૂલો.

મુખ્યત્વે ‘પાટીદાર મંડળ’ પણ બેડું જૂતું હતું. ગયાં ત્રણ ચાર વર્ષમાં અમદાવાદમાં, વડોદરામાં, અને અકોલામાં એવાં મંડળ સ્થપાએલાં, પણ એમણે જાતિહિત માટે ક્રિયાત્મક એવી કોઈ યોજના કરી નાણી મથી અને તેથી આજે એ મંડળો અસ્તિત્વમાં છે કે નહિ તે પણ નાણી શકાતું નથી. પાટણવાડાનાં પંચગામ પાટીદારો તરફથી ‘પાટીદાર પ્રગતિ’ નામે માસિકપત્ર ગયે વર્ષે પ્રકટ થવા માંડ્યું હતું તે પણ થોડાં માસથી બંધ પડી ગયું છે. તે તરફનાં ભાઈઓએ પોતાનું મંડળ સ્થાપી ગયે વર્ષે બાલીસણા ગામે દરબારશ્રી ગોપાળદાસ દેસાઈને પ્રમુખપદે પોતાની પરિષદ ભરી હતી અને સાથે જ મહિલાપરિષદ પણ ભરી હતી, પણ ત્યાર પછી એ મંડળે જાતિહિતને માટે કંઈ ક્રિયાત્મક યોજના કરી છે કે નહિ તે કશું જાણ્યામાં આવ્યું નથી.

હવે લગ્નક્ષેત્રમાં આવીએ. એ ક્ષેત્રમાં બ્રહ્મતા હજી પ્રવર્તી જ રહી છે. હજી અનેકપત્ની લગ્ન હિંદુ સમાજમાં થતાં અટક્યાં નથી અને તેથી વડોદરા

રાજ્યને 'અનેકપત્ની લગ્ન નિષેધક' કાયદો કરવો પડ્યો છે. પણ તેથી જે એ રાજ્યમાં થતાં જોવાં લગ્ન અટક્યા નથી. ધર્મજનના લાઘવ યુનીભાઈ વાઘજીલાઈ પટેલ કાણુવા માટે વિધાયત જાહેર આવેલા છે. તેમણે કેટલાક વર્ષ ઉપર સોહગાના, પણ હાલ મુખ્યમાં રહેતા લાઘવ મોતીલાલ મથાલાવાળાનાં લખિયત જેન શાસ્ત્રજેન સાથે લગ્ન કરેલું. તે જેનની ઉંમર ૨૩ વર્ષની છે. હાલ ઇંદર આર્સમાં અન્વાસ કરે છે અને તેમને જોકે પુત્ર છે. જનાં જો લાઘવ યુનીભાઈજો વસોના લાઘવ ચંદુભાઈ દેસાઈભાઈ આગીનનાં ૨૨ વર્ષની ઉંમરના પુત્રી જેન પુષ્પાજેન આથે લગ્ન કર્યું. પણ આ પ્રયત્નમાં તો વડોદરા રાજ્યના 'અનેકપત્ની લગ્ન નિષેધક' કાયદાનો આશ્રય લેધને જેન શાસ્ત્રજેન પોતાના પત્ની યુનીભાઈ ઉપર ફરી લગ્ન કર્યા માટે અને જેન પુષ્પાજેન તથા તેમના પિતા ચંદુભાઈ ઉપર તે અપરાધમાં સહાયતા કર્યા માટે પેટલાદ ફોજનારી કોર્ટમાં ફરિયાદ કરી છે. એ ફરિયાદનો ચુકાદો હજી આવ્યો નથી. જનાં આ કાયદાની અસર થશે તો ખરી જ.

જોવો કાયદો અંગ્રેજી ગત્યમાં પણ થવાની જરૂર છે, કાગલ કે એ રાજ્યમાં પણ જોવા લગ્ન થાય છે: (૧) આણંદના લાઘવ રણુજીલાઈ નાયાલાઈ પટેલે કેટલાક વર્ષ ઉપર પેટલાદ તાલુકાના ડભોઈ ગામે ત્યાના વતની, પણ હાલ પેટલાદમાં વસીલાલ કરતા લાઘવ અંબાલાલ ઝવાલાઈ પટેલનાં પુત્રી જેન કાન્તાજેન સાથે વરેલું હાલ લાઘવ રણુજીલાઈની ઉંમર ચોવીશક વર્ષની છે. જનાં ગયા જેક ગામમાં જેમણે પેટલાદ તાલુકાના સંજયપા ગામે ફરી લગ્ન કર્યું. (૨) જાંબવેલ, સામરણા, વગેરે ૨૭ ગામના પાટીદારોને પચે ફરાવ કર્યો છે કે જોડે જોડે ઉપર બીજી પગલુરી હોય તો પચતી પરવાનગી લેવી જોઈએ અને પચ પગવાનગી આથે તો જ એવી રીતે બીજું લગ્ન કરી શકાય. આ ફરાવ જનાં જાંબવેલના લાઘવ અંબાલાલ નરસિંહભાઈ પટેલ, જેમની ઉંમર ૨૨ વર્ષની છે, તેમનાં પ્રથમ પત્ની લગલમ ૧૯ વર્ષની ઉંમરનાં હયાત છે, જનાં તેઓ કામરતા લાઘવ મોતીલાઈ ફરીરણાઈ પટેલનાં પુત્રી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા. એ ગોળના પચના આમેવાન લાઘવજોજો નડિયાદ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં ચરણ આપીને આ લગ્ન અટકાવવા માટે મનાઈ હુકમ કરાવ્યો. લગ્નને આગલે જ દિવસે બને પહાતે આ હુકમ બળવવામાં આવ્યો અને એમ ચતુ એ લગ્ન અટકી પડ્યું. આવાં લગ્નમાં શોક ઉપર પોતાની કુમળી કન્યા દેનાર માઆપ મળી પણ આવે છે. તેનું મુખ્ય કારણ કાનમ-વાકમથી આવતો કન્યાઓ ચરેનરમાં બીડ કરે છે, તેથી ચરેનરમાં વરની અજીવ થાય છે અને તેથી પગલુનાં લાવ વધી જાય છે. તેને લીધે બીડમાં આવી

પડેલાં માથાપ મૂંઝાઈને આવા સસ્તા થઈ પડેલાને પોતાની કુમળી કન્યા દે છે.

પાટીદારોમાં આવાં અનેકપત્ની લગ્ન તો સાધારણ રીતે થયા જ કરે છે, પણ ભાગ્યે જ થતું અનેકપતિ લગ્ન આ વર્ષે થયું છે. ભાદરણના ભાઈ પુરુષોત્તમ હાથીભાઈ પટેલનાં પુત્રી બેન કમળાબેનનું લગ્ન આઠેક વર્ષ ઉપર ધર્મજના ભાઈ મનુભાઈ ફકીરભાઈ સાથે થયેલું. પણ ભાઈ મનુભાઈને બેન કમળાબેન સાથે મેળાબાધો નહિ અને તેથી તે એ બેનને તેડતા જ નહિ, તેમ જ અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં તેમના ભરણપોષણની પણ વ્યવસ્થા કરતા નહિ. આથી આખરે અકળાઈને બેન કમળાબેને ભાઈ મનુભાઈને ગયા મોર્ચા માસમાં જાહેર તોટીસ આપી કે આ બાબતનો સતોષજનક જવાબ પંદર દિવસમાં નહિ આપો તો હું ફરી લગ્ન કરીશ. અને ખરેખર એ મુદત વીત્યા પછી બેન કમળાબેને વડોદરામાં એક વણિક યુવક સાથે પુનર્લગ્ન કર્યા.

આ વર્ષે એક આંતરજાતીય લગ્ન થયું છે. સોજીત્રાનાં ભાઈ શંકરભાઈ બીખાભાઈ પટેલનાં એક પુત્રીએ પહેલાં એક અનાવિદ્ય યુવક સાથે લગ્ન કર્યું હતું. બીજાં એક પુત્રી બેન પુષ્પાબેને ગયા વૈશાખ માસમાં ભાઈ નીલકંઠેશ નાયક નામના અનાવિદ્ય યુવક સાથે વડોદરામાં આર્યવિધિથી અને સાદાઈથી લગ્ન કર્યું છે. બેન પુષ્પાબેનની ઉંમર ૨૨ વર્ષની છે અને ફાઇનલ બી. એ. ક્લાસમાં અભ્યાસ કરે છે. ભાઈ નીલકંઠની ઉંમર ૨૮ વર્ષની છે અને વીમા કંપનીમાં કામ કરે છે. આવાં લગ્ન ધન્યવાદને પાત્ર છે, પણ તેમાં એક ભવસ્થાન છે: વરકન્યા પોતપોતાની જાતિના જે લિંગ લિંગ સંસ્કારોથી રંગાયાં હોય, તે સંસ્કારો ન છૂટે એવા જડ થઈ ગયા હોય તો બે વચ્ચે મતભેદના પ્રસંગ આવ્યે તે સહન કરવાની શક્તિ હોવી. નેષ્ટએ. માટે આવાં લગ્ન કરનારાંએ તે વિષે વિચાર કરી લેવો ઘટે.

આ કપરા કાળમાં ખોટાં ખર્ચ કરીને ધામધુમિયાં લગ્ન કરવામાં હજી લોકોને—અને ભણેલા લોકોને પણ—રસ પડે છે. વસોના ભાઈ કનુભાઈ છોટાભાઈ અમીન, બી. એ. અને નડિયાદનાં બેન લવંગજતા રાવજીભાઈ ગોપાળદાસ દેસાઈ એલએલ. બી. એ બે ગ્રેજ્યુએટ વરકન્યાનાં લગ્ન થયાં, એ મહિલાપરિષદ પણ ભરી છે. પણ કન્યાપિતા ભાઈ રાવજીભાઈ કેશીભાઈએ તે પ્રસંગે લગભગ પચાસેક હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ કંઈ ક્રિયાત્મક યોજના કરી છે એક બાળુથી વરકન્યા-ગ્રેજ્યુએટ અને બીજી હવે લગ્નક્ષેત્રમાં આવીએ. એ એવા ખર્ચથી પ્રતિજ્ઞા મળે છે એમ હજી અનેકપત્ની લગ્ન હિંદુ સમાજમાં એ વાત બૂલે. આવાં મોટાં ખર્ચના

તમારા ઉપર તો હુકમોએ પિટ્ટિંગ કરેલું બેઠકો

અને એવા પિટ્ટિંગના નબળા પ્રસંગ આ વર્ષમાં બન્યા પણ ખરા
(૧) એ જ નડિયાતમાં ગયા માહ માસમાં ભાઈ ભાઈનાયભાઈ પલ્લભાઈ
દેસાઈએ પોતાના પૌત્રીના લગ્નપ્રસંગે ગામેળું કરવાનું નક્કી કર્યું હતું.
નડિયાતના યુવકોએ તે સામે નિરોધ જાગ્યો અને ભાઈ ભાઈબાલભાઈને
ચામેળું ન કરા સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેમાં તે નિષ્ફળ ગયા, ત્યારે
તેમણે જમણાગર ઉપર પિટ્ટિંગ કર્યું પગિણામે ગામેળું જમતું અટકી પડ્યું,
માન સોએક માણસ જમના ગયોના (૨) ઉપગના લગ્નમાં જન મોજાનાની
હતી એ - ન પીજ મુખી રેલે ગાડીમાં અને ત્યાંથી મોટરમાં નડિયાત જનાર
હતી મોએક માણસોની રતન ગ્રાફ બેંચ સાથે પીજ ભતરી ત્યાં તેમને
તેડના મોટરોને ને પિટ્ટિંગ કરવા નડિયાતથી આવેલી બેનો મળી ગ્રાફ
બેંચ પાછું મારે અને નડિયાતમાં મિશ્રામને બંદે સાદું જમણું જમો, તો જ
તનને લપા દેશો, એવો સત્તાગ્રહ એ બેનોએ કર્યો અને એ શરૂતો સ્વીકારી
ત્યારે જ જનને જવા દીધી જાતે એ શરૂતો પાળી પણ ખરી (૩) ઉપગની
જન મોજાના ને ભાઈના પુત્રના લગ્નપ્રસંગે બેનોની તે જ ભાઈના પુત્રીનું
લગ્ન ત્યાં પછી થોડાજ સમયમાં થયેલું ત્યારે જન નડિયાતથી મોજાને આવેલી
નડિયાત જતી જન ઉપર પીજમાં પિટ્ટિંગ કરનારી ઉપર જણાવેલી બેનો જ
મોજાને આવીને નડિયાતથી આવતી આ જન ઉપર પિટ્ટિંગ કરવા બેડી.
'વડોદરા સરકારે મારે કર્યો છે કે વડોદરા પ્રાન્તમાં ૫૦ માણસોથી વધારે
માણસોને જમણાગરમાં જમાવવા નહિ, અને આ જનમાં ૫૦ માણસોથી વધારે
માણસો કે, મારે ૫૦થી વધારે માણસોને જમના દેખશું નહિ" બેનોએ થોડાક
ધક્કામકી પણ પાઠ્યાં પણ આખરે થોડીસે બેનોને સમજાવી કે ૫૦થી વધારે
માણસો જમણે તો અગે કાપેર પગનાં લેધશું અને એમ સમજાવી તેમને ઉતારી

૩ મે ૧૯૬૬ ર સાદાં લગ્ન 'પાગીત'ના પૃથ ઉપર તોધાયા હતા, આ વર્ષે
૨૨-નોવમ્બર કે (૧) ભા ગણના દેસીનમ કુટુંબના, અને ૧૯૪૧ના ગજકાપ
સત્તાગ્રહમાં જેલ જઈ આવેના ભાઈ ગમણુભાઈ ભાઈનાયભાઈ પટેલ ૨૩
વર્ષની ઉમરના પુત્ર છે તેમણે પોતાનું લગ્ન તાગપુગના ભાઈ રાકભાઈ
જુનાભાઈ અતીનના ૧૬ વર્ષની ઉમરના પુત્રી જેન ત્રિમળાબેન સાથે કર્યું
લગ્નક્રિયા વડોદરામાં સાદી રીતે થઈ હતી અને તે પ્રસંગે વરના જેન અને
સ્થાના ભાઈ, એ જે જણ હાજર હતા (૨) મોજાનાની સવદાસનાઈની
બડગના ભાઈ ને ભાઈ હોધીભાઈ પટેલ સુધારક ત્રિચાગના કે તેમના

પુત્ર ભાઈ હર્ષદરાયનું લગ્ન ગવા વૈશાખ માસમાં નડિયાદ કાકરખાડમાં ભાઈ
છોટાભાઈ શંકરભાઈ પટેલનાં પુત્રી જેન મધુકાન્તા સાથે થયું. સોહત્રે ભાઈ
જેઠાભાઈને ઘેર ગણેશસ્થાપના વગેરે ધાર્મિક ગણાતી. પણ ખરી રીતે તો,
વહેમી કાઈ ક્રિયા કરવામાં આવી નહોતી. પચીસેક માણસની જન લગ્નતિથિએ
સંધ્યાકાળે નડિયાદ પહોંચી. રાત્રે લગ્નક્રિયા કરાવી જમણુ જમી બીજે દિવસે
સવારમાં પાછી ફરી. ઉપરનાં બંને લગ્નમાંથી એકમાં પરકણુ વગેરેની
લેવડદેવડ નહોતી. આ ભાઈઓને ધન્યવાદ ઘટે છે તે પાટીદાર ભાઈઓ
પોતાનું આડંબરી કુળાલિમાન વેગળે મૂકીને આવી રીતે સાદાઈથી લગ્ન કરી
ભારે લગ્નખર્ચથી બચે તો પુત્રી અવતરતાં જ ‘પથરો પાક્યો!’ એવા ઉદ્ગાર
કાઢી કેટલાક લોક તેને જન્મતાં જ મારી નાખે છે, તેને બદલે ‘દેવી પ્રકટ્યા!’
એમ હસતે મોંએ કહી તેને પુત્રની જ પેઠે લાડકાડથી ઉછેરે.

પિતરાઈની કનડગતથી પરગામમાં લગ્નક્રિયા કરવી પેઠે એવો એક પ્રસંગ
આ વર્ષે બન્યો છે. વાંકવાળીના ભાઈ ભગવાનદાસ ખુશાલભાઈ પટેલ સોહત્રામાં
દાકતર છે. તેમણે એ હેતુએ પોતાની પુત્રીના લગ્નની ક્રિયા સોહત્રામાં
કરાવી. તે જેનનાં લગ્ન આણંદના જણીતા વેપારી આશાભાઈ બાબરભાઈ
પટેલના પુત્ર ભાઈ મણિભાઈ સાથે થયાં. એ કન્યાપિતાન પરગામમાં લગ્નક્રિયા
કરાવતાં શી અગવડ પડશે એનો વિચાર કર્યા વિના ભાઈ આશાભાઈ
૨૦૦ માણસની જન લેઈ ગયોલા! ચિખોદરાના ભાઈ ચતુરભાઈ કાળિદાસ
પટેલનાં પુત્રી જેન આનંદજીનેનનાં લગ્ન સોહત્રાની શવદાસભાઈની ખડકીના
ભાઈ ગોરધનભાઈ સુનીભાઈ પટેલના પુત્ર ભાઈ નંદુભાઈ બી એ સાથે
થયાં. લગ્નક્રિયા વડોદરાના પ્રાહાણસલા હોલમાં થઈ હતી. આ પ્રસંગે પણ
જમણુવારમાં વરપક્ષનાં ઘણાં માણસ હતાં. હવે એવા મોટાં જમણુવારના
દિવસો જતા જાય છે એ આપણે સમજવું ઘટે.

આ વર્ષે પણ પૂર્વ આક્રિષ્ઠમાં જે પાટીદાર લગ્નક્રિયા થઈ છે : (૧) બ્યાલેમાં
રહેતા સોહત્રાના ભાઈ છોટાભાઈએ પોતાનાં પુત્રી જેન જશોદાજેનનાં લગ્ન
વીરસદના રહીશ ભાઈ રાનભાઈ પુરુષોત્તમ અમીન સાથે કર્યાં. ગોળમાંથી જ
વર શોધવાની જડ પ્રણાલીને તોડી ચોગ્ય વર શોધવાની નવી પ્રણાલી સ્વીકાર્યો
માટે ભાઈ છોટાભાઈને ધન્યવાદ ઘટે છે. (૨) કંપાલામાં રહેતા સોહત્રાનાં
ભાઈ શિવાભાઈ શંકરભાઈ પટેલે પોતાનાં પુત્રી જેન સુશીલાજેનનાં લગ્ન
નાઈરાબીમાં રહેતા ભાદરજીના ભાઈ અંબાલાલ છોટાભાઈ પટેલ સાથે કર્યાં.
આ લગ્નવિધિ કંપાલા આર્યસમાજમાં વૈદિક વિધિથી થયો હતો. પણ તે બંને

પ્રમગે નાનવગા રોરે બધો દડોરા દેશની પેટેજ ચએલો, એ જાણીને ખેડ ચાય છે.

આ વર્ષે પણ પ્રેતભોજન થયે ગયા છે અનાજતી આ ભયકર મોઢવારીના સકરસ્રમમાં પણ લોક સમજતા નથી, ગિવાજની અધધરપગમાં પડતુ મૂકીને લોક પ્રેતભોજન જેવે અનિષ્ટ ભોજન જમાડયે જાય છે અને જમો જાય છે પણ એરી સ્થિતિમાં લોકોને અનાજીને પણ એના અનિષ્ટ પ્રેત-ભોજન ન જમાડનાર સમજુ ગામજો કાઢ કાઢ થયે નીકળી આવે છે એ આશાજનક ચિહ્ન છે આ વર્ષે પણ એના કેટલાક પ્રસંગો બન્યા હશે, પણ જે ગ્રામજનો દાખના મોઢવાર છે તેજ અહીં આપુ છુ (૧) સાગમાના ભાઈ વાઘજીભાઈ કદાનદાસ પટેલ ગયા પોપ માસમાં ગુજરી ગયા એ ભાઈ પોતે સુનારક હતા અને પ્રેતભોજનનો મહિષકાર કરનાર હતા તેમની પાછળ તેમના મિત્ર અને કુટુંબીજનોએ દાણમાકલુ બધ ગએલી અને પ્રેતભોજન પણ નહિ જમાડેયુ (૨) સિનાર તાનુદાના મેગના ગામના ભાઈ નાગવજીભાઈ દુનમીગસના પત્ની ૧૦ વર્ષની ઉમરે ગયા કાર્તિકમાં ગુજરી ગયા ભાઈ નાગવજીભાઈની આર્થિક સ્થિતિ પણ મારી, છતાં સમાજહિતની તરફ દ્રષ્ટિ રાખીને એમણે પોતાના પત્ની પાછળ પ્રેતભોજન નહિ જમાડેયુ (૩) વળી તેજ ગામના ભાઈ પુરખોતમ નાગવજીભાઈ પટેલ પણ સુધારક વિચારના છે, અને ઘણા વર્ષોથી પ્રેતભોજન વિરુદ્ધ પ્રચાર કરે છે ગયા આરાદ માસમાં તેમના માતા ૮૨ વર્ષની થઈ ઉમરે ગુજરી ગયા તે પ્રસંગે એ ભાઈએ પ્રેતભોજન જમાડેયુ નહિ સમાજને સન્માર્ગ દેખાડનાર આ સો ભાઈઓને ધન્યવાદ થોડે છે

પણ તેથી જે વધારે ધન્યવાદ નો સ્નેહીજનના અવસાનને પ્રસંગે કષ્ટ-ધર્મદાન કરનારને થો છે દરકોગીમાં આવેલા કલુમાં ગામના એક પ્રતિષ્ઠિત અને અજેરાન ભાઈ જેઠાભાઈ આસ્તવાજ પટેલ ગયા માગરા માસમાં ગુજરી ગયા તે પ્રસંગે તેમના પુત્રોએ પ્રેતભોજનમાં નાણાનો અપવ્યય નહિ કરનાં ને ગામના દરબાનાયુ મકાન બધાવી આપીને લોકના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે યોગસમૂહ એ ભાઈઓનું અનુગ્રહ્ય ને એ છટ છે

કે નમના-ગમથી ઓકે કન્યાઓ ચરેતરમાં આવતા કન્યાઓની છત નહુ થઈ ૧૨ છે અને તેથી તેમની પ્રત્યે લોકની અમીદદિ પણ ઓછી ગઈ છે. પગિણ મે વનુઓની આત્મહત્યા અને તેમના ખૂન પણ ચાલે છે એમ આ વર્ષે પણ જોતોએ આ મહત્વા કરી છે (૧) કુળરાન ગામ ભાદગણના કુળરાન ૪ દેવીગસના કહેજતા ભાઈ મિત્રભાઈ દીગભાઈ પોતના પત્નીએ-પાંચ ૫ મકાના એ નાનાએ-૪૩-૫૪થી કરાળાને ગામના સ્વલપોગિયા કુવામાં પડીને

આત્મહત્યા કરી છે. (૨) વસોના ભાઈ ચતુરભાઈ બીખાભાઈનાં પુત્રી, તે એજ ભાદરણના ભાઈ ડાહ્યાભાઈ મીઠાભાઈનાં પુત્રવધૂ, જેન શારદાબેને ગૃહ કલેશને પરિણામે ગામની ભાગોળે કુવામાં પડી આત્મહત્યા કરી. (૩) નડિયાદ કાકરખાડના એક યુવકનાં પત્ની ત્રણેક વર્ષ ઉપર શરીરે ગ્યાસતેલ છાંટીને બળી મરેલાં. કન્યાઓની છત વધી પડેલી હોવાથી એવાંને પોતાની કુંભળા કન્યા દેનારા પણ તરત મળી આવે છે. એ યુવકને તરત બીજી કન્યા મળી, તે પણ ગૃહકલેશથી આ વર્ષે શરીર ઉપર સ્પીરીટ છાંટી બળી મરી. ખરેખર કુળવાન પાટીદારોએ આ કલંકમાંથી બચવું ઘટે.

એથી ભયંકર કલંક તો એ છે કે પાટીદારો વહુઓનાં ખૂન કરે છે. ભાદરણની દીકરી નામે ચંચળબેન, તેમને નડિયાદ દેસાઈવગામાં સારે, સરકારી ઘેર પરણાવેલાં. ગઈ ધનતેરસને રાજ એ જેન બીજી વાર સાસરે ગયેલાં અને જેન દિવસ પછી - આ વર્ષને પ્રથમ જ દિવસે - 'નંદી ગમતી' એવી એ વહુને સાસરિયાંએ મારી નાખી! ત્યારે આ ગોઝરી નાતનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થાય!

આપણી આર્થિક રિયતિ સરકારની રાજનીતિને પરિણામે ધીરે ધીરે બગડતી જાય છે. ગઈ સાત દેશમાં અનાજ સારી રીતે પાક્યું હતું એમ તો સરકારે પોતે જ વારંવાર જાહેર કર્યું છે. આ સાલ પણ હીક પાકે છે તરફ એમ આજે તો લાગે છે. પણ એ અનાજની શી વ્યવસ્થા થાય છે? સરકારે યુરોપિયન વિગ્રહને કારણે કેટલુંક અનાજ પરદેશ અકાવે છે અને તેથી દેશમાં અનાજની તાણ થાય છે, ત્યારે ધનલોભી વેપારીઓ તેનો સંપ્રદ કરી મોંઘિ ભાવે વેચે છે. પરિણામે દેશમાં અનાજની ભારે મોંઘવારી થઈ છે અને બંગાળ જેવા પ્રદેશમાં તો એવો બૂખમરો થઈ ગયો છે કે કલકત્તા જેવા રાજનગરનાં જાહેર રસ્તા ઉપર ભૂખે મરતાનાં મુઝાં પડે છે. આપણા યુગરાતમાંય એવો બૂખમરો આવે એવા લાણુકારા વાગે છે.

આના એક હળવા ઉપાય તરીકે સરકારે જમણુવારોમાં જમનારની સંખ્યા ઉપર અંકુશ મૂક્યો છે. ઘણી ખરી જગ્યાએ જમણુવારમાં ૫૦ કરતાં વધારે માણસોને જમાડવાની મનાઈ છે. મુજબ સરકારે તો એવી રીતે પીરસણ ઉપર પણ અંકુશ મૂક્યો છે. વડોદરા સરકારે પણ જમણુવાર ઉપર અંકુશ મૂક્યો છે, પણ ત્યાં તો રાજ્ય જ અને રાજ્યના અમલદારો જ પોતાનાં કાયદા તોડે, ત્યારે પ્રજા પણ એમનું બેઠને એમ જ કરે તેમાં શી નવાઈ! પીરસદના વતની, પણ વડોદરામાં રહેતા ભાઈ ઉમેદભાઈ ડાહ્યાભાઈ કોણ્ડાકરને ત્યાં લગનપ્રસંગે રાજ્ય તરફથી પ્રરખ માણસ જમાડવાની પરવાનગી

મળી... પણ જન્મનારની સંખ્યા ઓટલી ગંધી હતી કે બે વૃણ જગ્યાએ વ્યવસ્થા કરીને તે સૌને જમાડ્યા. દેશમાં આવો કામો ભૂખમરો ચાલી રહ્યો છે ત્યારે આપણે પણ જમણવારો ઉપર અકુશ મૂકી અનાજનો ખચાવ કરી બુખે મરતાં લાછળેતોના મોગો ડાળિયો અનાજજતવા દઇએ તો સારું, એવું ક્યારે સમજશું? આ સમયે ધર્મજના પાટીદારોએ, લગ્નમગણને પ્રસંગે વગમાં પીરમણ આપવા લેવાનાં બંધ કરવાં અને જનમાં માત્ર એક જ જગ્યા એવું અને એક જ જમણ આપવું એવો ફરિયાદ કર્યો છે, તે માટે એ બાધઓને ખરેજ ધન્યવાદ ધરે છે, આપણે સૌએ આ સ્તુત્ય ફરિયાદનું અનુકરણ કરવું ધરે છે.

આના મગમા ભૂખમગને સકટસમયે નિઃશ્વમી થઇ પડેલા અને ભૂખે મગતા યોદ્ધા માટે પરોપકારી લોક સત્તા અનાજની દુકાનો કાઢે છે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે, છતાં તેવા સકટમાં આવી પડેલા લોક ચોરીઓ કરે છે અને ધોડો પાડે છે. અને એ ધોડો સામે ઘણાંબર્ગા ગામના લોક-પાટીદારો પણ-આભરણાણ કે આભરણ નથી કરી શકતા, એવી આપણી શારીરિક અને માનસિક દુર્બળતા આવી પડી છે. આને માટે પણ કંઈક ઉપાય યોજવા જ નોંધશે. આપણી મામાન્ય ઉત્તરિને માટે ગામે ગામ સેવામંડળ સ્થાપવાં નોંધશે. એવાં સેવામંડળના અમ્યેનાં શારીરિક જળ અને માનસિક સાહસ ફળવવાં નોંધશે.

આ વર્ષનું આપણી નાતનું આ સગવાયુ. વાચક વિચારી લે કે આપણે આ વર્ષે કેટલા આગળ ગયા, કેટલા પાછા પડ્યા. અને એ વિચારી આવતે વર્ષે કંઈક તો આગળ ધપવાનો નિશ્ચય કરીએજ. તથાસ્તુ.

પ્રસંગકથા

પૂર્વ આફ્રિકામાં લગ્નવિધિ
 પૂર્વ આફ્રિકાના ઉગાપડા પ્રાન્તના પાટનગર કપાલામાં પાટીદાર બાધઓની મોટી વસતિ છે. સોછત્રાના બાધ શિવાબાધ શકરબાધ પટેલ ત્યાં ઘણાં વર્ષોથી રહે છે તેમણે પોતાનાં પુત્રી જેન સુશીલાબેનનું લગ્ન નાઇજીરિયામાં રહેતા અદરજીના બાધ અબ્બાલાલ હોટાલાબ પટેલ સાથે કર્યું છે. લગ્નક્રિયા કેપ્રેલા આર્ચસમાજમાં વૈદિક વિધિથી કુવામાં આવી હતી. પુત્રપુત્રીના લગ્ન માટે કેતમાં આવવાથી નિર્ધર્યક પુષ્કળ ખર્ચ કરવો પડે છે અને અનેક બિયારિઓ વહેંચેલી પડે છે, તેના કરતાં ત્યાં રહેતા હોઇએ ત્યાંજ લગ્નક્રિયા

કરવાથી સગળતા મળે છે, માટે આવાં લગ્ન કરનારને ધન્યવાદ થતે છે; પણ ખીજી બાબુથી જો ત્યાં પણ વધારે ખર્ચ કરવો હોય તો એ તો ખૂબ ઉપર-લીંપણું! કહેવામાં આવ્યું છે કે આ લગ્નમાં પણ જમણવારનો આડંબર ભારે હતો, લગભગ ૫૦૦ માણસોને આમંત્રણ આપી જમાડવામાં આવ્યા હતાં અને તેને અનુસરીને ખીજો આડંબર પણ હોવો જ જોઈએ. આજના અતસકંટના કાળમાં અત્તનો આવો અપખ્ય કરવો એ તો ખરે જ ઘૃણાપાત્ર ગણાય. એટલો બધો ખર્ચ પરદેશમાં કરવો તેના કરતાં તો દેશમાં આવીને લાઇલાંકુને જમાડીને સામાજિક સ્નેહસંબંધ દૃઢ કરવો એજ વધારે સ્તુત્ય ગણાય. લાઇ રેવનદાસને વિચિત્ર લાગશે, પણ આવે પ્રસંગે પ્રશ્ન પૂછ્યા વિના નથી રહેવાતું કે “આફ્રિકાના લાઇઓ કયે માર્ગે?”

એક પાટીદાર કુટુંબે મુસ્લિમ ધર્મ સ્વીકાર્યો!

નડિયાદ લખાવાડના લાઇ ઉમેદલાઇ બાબરલાઇ પટેલ આજે લગભગ ૫૦ વર્ષની ઉમરના છે. તેમનાં પ્રથમ પત્નીનો પુત્ર તથા જમાઇ આફ્રિકામાં રહે છે; તેમનાં ખીજાં પત્ની હયાત છે, તે તેમની સાથે રહે છે, તેથી તેમને પાંચ પુત્રીઓ છે, જેમાંની સૌથી મોટીનું વય ૧૭ વર્ષનું છે; બે પુત્રો છે, જેમાંના મોટાનું વય ૮ વર્ષનું છે. લાઇ ઉમેદલાઇ એજ્યુએટ છે અને ઇમ્પીરિયલ બેંકમાં નોકરી કરતા હતા. ૧૯૧૧ વર્ષ નોકરી કરી, આંખોની નબળાઇને લીધે દોઢેક વર્ષ ઉપર પેન્શન લેઇ અમદાવાદમાં નિવૃત્ત જીવન ગાળતા હતા; ત્યાં તેમને દિવાસળીનું કારખાનું સ્થાપવાનો વિચાર હતો, પણ તે તેમ કાઇ કારણથી કરી શક્યા નહિ. સાધુસતોનો સત્સંગ સેવતા દેખાતા હતા, સાથેજ કાઝીફરી સાથે પણ સમાગમ સેવતા. તે લાઇએ કાણ જાણે કયે કારણે ગઇ તા. ૨૯ : ૮ : '૪૩ને રોજ અમદાવાદ મુલતાન અહમદ ચતીમખાનામાં પોતાનાં પત્ની રેવાબેન, પાંચ પુત્રીઓ અને બે પુત્રોને સાથે લેઇને મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકાર્યો! પોતાનું નામ અબ્દુલ હમીદ અને પત્નીનું નામ ફાતમા રાખ્યું. પછી દુરત જ ધંધુકે ચાલ્યા ગયા. આ વાત જાણીને તેમના ઝોરમાંન લાઇ ઇશ્વરભાઇ તથા સાથે ત્રણ ચાર લાઇઓ પ્રથમ અમદાવાદ અને ત્યાંથી ધંધુકે ગયા, પણ ભાઇ ઉમેદલાઇનો પત્તો ન લાગ્યાથી એ સૌ પાછા આવ્યાં. આર્યસમાજ પણ તેમને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. પાટીદારમાં આવા ભણેલા મુસલમાન થનાર આ પહેલા જ લાઇ હશે. હિંદુ સમાજ, આ શી તારી અવદશા!

દેશમાં અનાજની દિથિતિ

ઇ. સ. ૧૯૧૭-૧૮માં આખા દેશમાં ૬૦૩૦ લાખ ટન કુલ અનાજ

પામ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૯૨૦માં દેશના લોકને માટે ૫ કરોડ ટન અને બીજા તથા દોર માટે મળીને ૧૦૫ કરોડ ટન, એમ કુલ ૬૦૫૦ કરોડ ટન અનાજની જરૂર હતી. ત્યાર પછીનાં આ વીશ વર્ષમાં સ્થિતિ સુધરી નથી. ઇ. સ. ૧૯૨૧-૨૫નાં વર્ષોમાં દર વર્ષે દેશની સરેરાશ ૯૯ કરોડ એકર જમીનમાં ૩૦૫૨ કરોડ ટન, ઇ. સ. ૧૯૨૬-૩૦નાં વર્ષોમાં સરેરાશ ૧૦૦૪ કરોડ એકર જમીનમાં ૩૦૬ કરોડ ટન અને ઇ. સ. ૧૯૩૧-૩૫નાં વર્ષોમાં સરેરાશ ૧૦૦૭ કરોડ એકરમાં ૩૦૬ કરોડ ટન ઘઉં તથા ચોખા પાક્યા હતા. દેશની વસતિ ઇ. સ. ૧૯૨૧-૩૧નાં દશ વર્ષમાં ૧૦૦૬ ટકા અને ૧૯૩૧-૪૧નાં દશ વર્ષમાં ૧૫ ટકા વધી, ત્યારે એજ વર્ષોમાં ઘઉં ચોખાનાં પાકમાં અનુક્રમે ૨૦૩૩ ટકાનો અને ૧ ટકાનો વધારો થયો. બધા વાવેતરમાં ચોખાનું વાવેતર ૩૬ ટકા જમીન રોકે છે, છતાં સામાન્ય રીતે ૧૫ લાખ ટન ચોખા બહારથી આણુવા પડતા. ઇ. સ. ૧૯૩૪-૩૫માં સમુદ્રમાર્ગે ૨૫ લાખ ટન ચોખા દેશમાં આણુવા પડેલા. ઘઉંદેશમાંથી ૧૯૩૭-૩૮માં ૧૨૬૭ હજાર ટન અને ૧૯૩૮-૩૯માં ૧૪૭૫ હજાર ટન ચોખા દેશમાં આણુવા પડેલા. આવી સ્થિતિમાં જો સરકારે ૧૯૪૩ના પહેલા સાત માસમાં ૨૧,૧૬૫ ટન ઘઉં અને ૭૦,૯૭૨ ટન ચોખા એમ કુલ ૯૨,૧૩૭ ટન અનાજ પરદેશ ચડવા દીધેલું! આમ મૂળે તો દેશના લોકનું પેટ ભરાય એટલું પાકે નહિ અને તેમાંથી આટલું બધું અનાજ પરદેશ ત્યારે દેશના લોક ભૂખેજ મરેજ ને!

દેશમાં અન્નસંકટ

પરિણામે દેશમાં દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ પ્રસરી રહી છે. કાષ કહેશે કે વિશ્વ-સુદને પરિણામે જેમ સર્વત્ર, તેમ આ દેશમાંય મોંઘવારી થઈ ગઈ છે. પાણી, સર્વત્ર આની મોંઘવારી નથી. વિશ્વસુદ તો અમેરિકામાં અને ઇંગ્લેન્ડમાંય ચાલે છે, પણ ત્યાંય અહીંના જેટલા ટકા મોંઘવારીના ચડવા નથી. બગાળમાં ને બગડે જૂખમરો ચાલે છે, કલકત્તાના ગજમાર્ગો ઉપર જૂખાનાં મુઠ્ઠાં પડે એવું છે. આ ભયકર જૂખમરો અનાજરૂઢિ કે અતિરૂઢિને પરિણામે નહિ કે પેસાની તળીને કારણે નહિ; પણ સરકારની રાજનીતિને, અવ્યવસ્થાને અને એકરકારીને લીધે, ધનસીબી વેપારીઓના દુષ્ટ મ્યાર્દને લીધે, શ્રીમતીની અને સરકારની સંમતરૂઢિને લીધે, ચાલુ વિગ્રહને કારણે અનાજની વિશેષ માગણીને લીધે, અને જની પરદેશ સુધી અનિશ્ચય નિકાસને લીધે, ચોક પ્રાન્તમાંથી બીજા પ્રાન્તમાં અનાજને જતા દેવાની મનાઈને લીધે અને જતા દેવામાં આવે તોય વડનોની લાણુને લીધે, સરકારે લીધેલી કાળજીની નોંધે છાપીને (સ. ૧૯૩૯માં ૧,૭૯ કરોડની નોંધે અણુમા હની તેને અડ્ડે આજે રા. ૭,૬૧,૯૮,૯૫૦૦૦ની

નોટો ફરતી થઈ છે) નાણાંનો પ્રગાવો ક્યાંની લીધે, વગેરે અનેક કારણોને લીધે છે. આવાં બધાં કારણો ઉપર ટોપલો દાંડો દેખીને એમરી સાહેબ તો ફૂટે છે કે “હિંદુસ્થાનના ખેડૂતને આ વિશ્વયુદ્ધને પરિણામે ખેતીની પેદાશના ખૂબ સારા પૈસા ઉપજ્યા, અને એમ ધનવાન થયાથી તે ખૂબ ખાચ છે અને અનાજ ખુટાડે છે. આથી દેશમાં ભૂખમરો આવ્યો છે.” ભૂખમે મરતા ખેડૂતની આંખી બીજી બાંકર ફૂર મરફરી કંઈ હોઈ શકે!

હિંદુસ્થાનમાં સર્વત્ર ભૂખમરો

કલકત્તામાં અને સમસ્ત બંગાળમાં લોક ટપ્ ટપ મરે છે, એ કરુણ કથાઓ તો આપણે રોજ રોજ વર્તમાનપત્રોમાં વાંચીએ છીએ અને હવે તો ગિહાર અને બીજા પ્રાંતોમાં પણ ભૂખમરોનો રોગ પ્રસરતો જાય છે. આપણો ગુજરાત પણ એ રોગમાં સપડાય એવો સંભવ છે. સૂરતના રાજમાર્ગ ઉપર એક વૃદ્ધ સ્ત્રી તેમજ દાહોદના રાજમાર્ગ ઉપર એક બીજા ભૂખે મરીને પડ્યાનું તે દિવસે વાંચ્યું હતું. સૂરત જિલ્લાના રાત્રી લોક સામાનાં બીજા ખાઈને છૂંપે છે એમ પણ વાંચ્યું હતું. વળી અનાજ તો પાર વિનાનું મોંઘું થઈ ગયું છે. આ હકીકતો બતાવે છે કે ગુજરાત પણ ભૂખમરના રોગમાં સપડાય એવો સંભવ છે. **ભૂખમરાનું તાણડવ નૃત્ય**

“ભૂખમરાનું તાણડવ બંગાળમાં વધતું જ જાય છે અને દેશભરમાં પ્રજાની ચિંતા પણ વધતી જ જાય છે. એક કાળિયા અનાજ માટે બંગાળમાં ભિખારીઓનાં ટોળાં અહીંતહીં રહે છે! કાણ જાણે કે આવતી કાલે કે આવતે મહિને બીજા પ્રાંતોમાં પણ એવી રક્ષાપાટ જરૂરી નહિ બને? કાણ જાણે કે ભૂખમરાનું તાણડવ થોડાં જ અઢવાડિયામાં બીજાં ક્યાં શહેરોમાં બીજા પગરવ માંડશે? એ ચિંતા, એ શક્યતાનો ઉચાટ આજે દેશભરમાં દેખાય છે. અનાજની પરિસ્થિતિ આટલી બધી વિષમ બનાવી દેવામાં સરકારની જ સંપૂર્ણ જવાબદારી હોવાનો પોષક દિનપ્રતિદિન બુલંદ બનતો જાય છે. મુંબઈમાં અત્યંત જવાબદાર વ્યક્તિઓએ પણ હિંદી સરકારના સત્તાસ્થાને, નવા નિધીમાં એકત્ર થએલા કારોબારી સભ્યોના પ્રજાને બીનજવાબદાર શંકુ મેળાને અત્યારની વિષમ પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર જાહેર કર્યા જ છે, અને પ્રજાનો વિશ્વાસ મેળવીને આખી પરિસ્થિતિ સુધારી લેવા માટે પ્રજાના માનીતા નેતાઓને જોલમુક્ત કરવાની દેશભરમાંથી ઊઠેલી માગણીને એ જાહેર સભાના પ્રત્યેક વક્તાએ ટેકા આપ્યો છે.

“પ્રજાહિતની ઘોર અપેક્ષાનું પરિણામ

“અનાજની વહેંચણી સુયોગ્ય રીતે કરવાની અગમચેતી હિંદી સરકાર

દેખાડી શકી હોત. પ્રાન્તોની મુનમરી ઉપર આખો પ્રશ્ન છોડી દે અને એણે જે વિષય સ્થિતિ પેદા કરી દીધી તે ન થાત; એટલું કહીને સતોષ માનવાનું કંઈ કાગળ નથી. અનાજની આવી તગી, આવો ભૂખમરો, આવી ફરણ દરા, એ કવળ હિંદી સરકારની પ્રગ્લહિત પ્રત્યેની ઘોર ઉપેક્ષાને લીધે જ છે એમાં કશી શંકા નથી. પ્રજાનો વિશ્વાસ ધગવતી, ગાંધીય સંસ્કાર હોત તો નિકાસ પ્રમાણસર થઈ હોત. નફાખોર્ગોની સામે ઉગ્રમાં ઉગ્ર પગલા લેવાયા હોત, અનાજની વહેંચણી એકદમ ચોખ્ખી કરી શકાઈ હોત, પ્રજાનો વિશ્વાસ હોવાથી સંઘરાખોરી વ્યાપક બની ન હોત અને આજનું ગિલામણુ ચિત્ર દોરાયુ જ ન હોત. પરંતુ એમરી છાપની જડનીતિને વગેલી હિંદી સરકારે દિલ્હીમાં પ્રજાના હૃદયથી મો ભેગન દૂર ઊભેલા કેવળ ગમગમતાં પૂતળાઓને કારોબારીમાં ગોઠવ્યાં એવું જ આ પગિશ્લામ છે.

“રાષ્ટ્રનેતાઓની મુક્તિ અનિવાર્ય” છે

“સરકારની જવાબદારી એટલી ગભીર છે કે જે અપાન સામેના ચાલતા યુદ્ધના દિવસો પહેલાં જ એણે આખી એ સ્થિતિનું નિવારણ કરવું હોય તો ગાંધીય નેતાઓને મુક્તિ આપવી એ અનિવાર્ય છે. દેશભરની લાગણીના પૂરમાં નાહતું જાગણ હજી પણ સરકારી પગલાં પ્રત્યે વિશ્વાસ ધરાવતું નથી. અને સરકાર પ્રત્યે ભારેભાર અમતોષ સાત કંગડ અગાળીઓના દિશમાં આવા ભયકર અનુભવ વખતે ન મળે તો શું વફાદારી અને સંતોષની છાંયો ઊઠે? હિંદી સરકારે જે બન્યું છે અને બને છે એની જવાબદારી સ્વીકારવી જ જોઈએ છે અને રાષ્ટ્રની મહેંચાઓની ડોક મરડી નાખવામાં જેટલી તત્પરતા દેખાડાય છે તેની અર્ધા ભાગની તત્પરતા પણ પ્રજાના ગજગતા અને ગજાઈ મરતા માનનીઓના બચાવ માટે અને વિષમ પગિસ્થિતિના નિવારણ માટે દેખાડવી જોઈએ છે. ગાંધીનેતાઓની મુક્તિ વિના પ્રજામાં વિશ્વાસ જાગવાનો કોઈ સંભવ નથી એ હકીકત છે અને યુદ્ધભોરઓ બનવાને માર્ગે ધસતા હિંદી પ્રજાનો જુસ્સો ટકાવવા ખાતર હિંદી સરકારે એ હકીકત પાગખીને નીતિ પકડ્યા વિના પણ છૂટકા નથી એ જેટલું ‘વહેલું’ સમજાય તેટલું સાચું” (શુભરાત સમાચાર, તા. ૧૭.૯.૧૯૪૩).

નિષ્ક્રમ અપેક્ષા

આપે સંકટપ્રસંગે ઉપાય માટે સરકાર સામે તાકીતે જોઈ રહેવાની આપણને ટેવ પડી છે. આપણી ઉપરના ૨૦૦ વર્ષના અંગ્રેજી રાજ્યે આપણા ઉપર કાળી શુધામી છાદી છે, તેનાં જે કુકળ આપ્યાં છે તેમાંનું આ પણ એક કુકળ છે: પોતે કરવાનું કામ પણ ચરકાર કરશે એમ આશા

રાખીને તેની સામે આપણે તાકી રહીએ છીએ. પૂર્વે આપણી આવી પ્રાચીન સ્થિતિ નહોતી. દેશમાં ચારે બાજુએ નજર ફેરવો. ગામે ગામ લાગેને ધર્મશાળા, કૃષા, વાવ, તળાવ, તળાવે તળાવે ઓવારા, ગામ ગામને જોડનારા રસ્તા ઉપર કામ કામ કૃષા, ચકલે ચકલે વિસામા, એ બધું કાણે બંધાવેનું? રાજ્યો દેશ, કાંઈ રાજ્યો કંઈક બંધાવ્યું હશે, પણ મોટે ભાગે તો પ્રજના ધનવાનોએ. તે કાંઈ ઉપર બંધાવનારનું નામ પણ નથી, એવી શ્રદ્ધા ગુપ્તદાનમાં પ્રાચીનકાળે હતી. આવાં કામ તો અમારાં જ છે અને અમે જ કરીશું એવી આત્મશ્રદ્ધા પ્રજામાં તે વારે હતી, આપણી પેઢે રાજ્ય સામે તાકીને જોઈ રહેવાની પરાધીન વૃત્તિ ન હતી. આકાશમાંનાં વાદળાંની પેઢે રાજ્ય પછી રાજ્ય પ્રજના માથે ઉપર થઈને આજ્યા જાય, તેની પ્રજાને કંઈ પડી નહોતી. હા, એ બંને વચ્ચે એકસંબંધ તો હતો જ, પણ પોતાનો ધર્મ પારકા બળને એવી પરાધીન અપેક્ષા તે કાળે નહોતી. અંગ્રેજનાં રાજ્યત્વને પરિણામે આપણે એ આત્મશ્રદ્ધા બાંધ બેસી છીએ અને આવે સંકટસમયે પરાધીન વૃત્તિ રાખી રાજ્ય સામે તાકીને બેસી રહીએ છીએ, આપણું કામ એ કરશે એવી નિષ્ફળ અપેક્ષા સેવીએ છીએ. પ્રાચીન આત્મશ્રદ્ધા જાગી.

પણ રાજ્ય સામે તાકી રહે ત્યારે પ્રજાને નિષ્ફળતા મળી, ત્યારે પ્રાચીન આત્મશ્રદ્ધા જાગી. આજે પ્રાન્તે પ્રાન્તમાંથી બંગાળને આ અત્તસંકટને દુઃખ પ્રસંગે સહાયતા જવા લાગી છે. પોતાને પણ આવાં જ અત્તસંકટમાં આવી પડવાનો સંભવ છે, એ વાત જાણ્યા છતાં તે વાત બૂલી જઈને દરેક પ્રાન્ત લાંબો રૂપિયા અને હજારો મણ અનાજ બંગાળમાં મોકલી રહ્યો છે. ગુજરાત પોતાના હમેશના સ્વભાવ પ્રમાણે આ પ્રસંગે પણ દાન આપવામાં ઉદાર નીવડ્યો છે. અમદાવાદનાં અને મુંબઈનાં અનેક મંડળ પુષ્કળ દાન આપી રહ્યાં છે. અમદાવાદનાં ધનિક મંડળોના પ્રતિનિધિઓ કલકત્તા નંદ પહોંચ્યા છે અને ત્યાં મદન અનંતરો ઉઘાડી બૂખ્યા લોકને જમાડી રહ્યા છે. વળી ત્યાંનાં અનેક બાળકોને ગુજરાતમાં લાવી તેમને પોષવાની યોજના પણ કરી છે. આ સૌ પોતપોતાનો ધર્મ સુંદર રીતે બજાવે છે એ જાણી ખરે જ આનંદ થાય છે. કલકત્તાના મારવાડી ધનવાનોએ તો અત્તજનોની શરૂઆત કરી હતી. સિંધની અને પંજાબની સરકારે તો હજારો મણ અનાજ રેલ્વે મારફત મોકલવા માંડ્યું છે. આપો, આપો. એ ધનના ધણી ધર્મ તમારો!

સહનૌ. મુનક્ષુ ।

સહનૌ મુનક્ષુ । બાંધખાણની સાથે બેસીને જમવું, અતિથિને જમાડીને જમવું એ પ્રાચીન ભારતધર્મ છે, એમાં અંગ્રેજો આનંદ છે. તેથી તો કુંડુબનો

૧ સૌ માણસ રસોડામાં સાથે બેસીને જમીએ છીએ, અને સૌને જમાડીને ગુરૂણી માતા સૌથી ઉપરે જમે છે. તેથી જ લગન જેવે પ્રસંગે માતિ-ભાઈઓને જમાડવાની પ્રથા પડેલી છે. આજે એ પ્રથાનો દુરુપયોગ થયો છે, અને શક્તિ ઉપગત પણ નાત જમાડવાની પ્રથા ફરજિયાત થઈ પડી છે તે બેશક બધે થવી જ જોઈએ. પણ વિવેકપુર:સર ચાલ તો એ પ્રથાથી લાભ છે જ, એથી ભાઈભાઈઓમાં મ્નેહસંબંધનું સંગઠન થાય છે. ગયે વર્ષે ગુજરાતમાં સારો વરમાન પડ્યો હતો અને સ્ત્રોળ આની પાક પાક્યો હતો, છતાં આજે મોઢારાડીનો પાર નથી આ વર્ષે અનેક જગાએ અતિવૃષ્ટિથી પાકનો નાશ થયો છે, આ જિલ્લામાં પણ વખતે ડાંગળા પાકની કચાશ ગ્રહી ગય. પગિણામે અનાજ ઘણું જ મોઢું થવાનો તો સંભવ તો છે જ, પણ સરકારની બેન્કારાઈથી અને અણુઆવડતથી જગાળના જેવું અન્નસંકટ આવવાનો સંભવ પણ છે. રાહુરોમાં આજથી જ અગ્રની માપનથી લાગુ થઈ છે, એ જ અનાવે છે કે અન્નસંકટ આવવાનો સંભવ છે. તેવે વખતે ગુજરાતના ધનિકો પોતાના ગરીબ ભાઈઓને જગાડવા વિના નહિ જમે એની શ્રદ્ધા હવે ઊડાતી નથી. એ ધર્મ બગલો, એ ધનના ધણી ધર્મ તમાગે!

સાહસ કેળવીએ

ધનવાનો એ ધર્મ બગલશે એ શ્રદ્ધા અમ્યાને નથી એના લક્ષણ ક્યારના જે દેખાઈ ગયાં છે તેમણે અનેક સ્થાનોએ સખ્તા અનાજની દુકાનો ખોલી દીધી છે અને તે રીતે અનેક ગરીબ ભાઈઓને સહાયતા આપી રહ્યા છે. છતાં જે ગરીબ લોક પાસે એવું સન્નુ પણ અનાજ ખરીદવા પૈસો નથી એમની દશા વિષમ છે એ લોકને કામ આપી તેમને અન્નવશ આપવાની યોજના કરવી ઘટે. નહિ તો એ માણસો ભૂખે મરવાના અને ભૂખે મરવું કાને ગમે? ભૂખ્યો માણસ કેયુ પાપ ન કરે? એ લોક યોગીયે કરવાના, ધાડોયે પાડવાના અને ગામો જે લૂટવાના. આવા લોકથી આત્મરક્ષણ તો કરવું જ ઘટે. દરેક ગામના યુવકોએ દળ બાંધીને ગ્રામસરક્ષણ કરવું ઘટે અને જરૂર પડે તો આત્મસમર્પણ પણ કરવું ઘટે એ માટે યુવકોએ સાહસ કેળવવું ઘટે.

“વીર મૃત્યુને વરસો કણખી

ધધુકા તાતુકાના જળીલા ગામમાં તા. ૭ : ૯ : ૪૩ની સમી સાંજે ગામ ભાંગવા આવેલા ખાખીધારી નવ ધોડેસ્વાર ધાડુપાડુઓ એક વણિકના ઘરને લૂટીને તેમાંની ઓરતો ઉપર જુલમ ગુજારતા હતા, ત્યારે સિત્તેર વર્ષના છુટ્ટા કણખી પટેલ જગવાન જસાને રામ ગમ લાગી જતા જોળીઓના વરસાદ વચ્ચે એ દુહાડી લેઈને દૂદી પડ્યો હતો અને એક ધાડુપાડુનો શિરચ્છેદ કરી

પાટીદાર

સંવત ૧૯૯૯

વર્ષ ૨૦

લેખમૂલ્ય

લેખ

લેખક

પૃષ્ઠ

અમારી પાટીદારશાહી!	એન જસુ એફ. પટેલ	૩૫૮
અમુલખંતી હોટલ	ભાઈ મુકુન્દ પી. શાહ	૮૧
આજનો સંસ્કારી યુવક	મળગભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૧૧૧
આત્મીયે સુખ અને સમતી		
આવશ્યકતા	ભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૧૧૪
આપણા શિક્ષિતોની અશિક્ષિતતા	એન ચંપાબેન મણિભાઈ પટેલ	૨૫૯
આપણી કહેવાંતી પતિત બેનો	'મૂર્ધા'	૧૮૨
એક અગત્યનો મુધારો	'સ્ત્રીશક્તિ'	૭૭
કેકુ હિવાચ	ભાઈ ઇશ્વર પેટલીકર	૨૨૯
કનક, વાકા અને ચરેતર	મગનભાઈ ખુ. વરણામાવાળો	૩૪૪
કેનો ન્યાય ?	જયભાઈ પુ. પટેલ	૨૭૭
કેણે જંપાગદાર ?	ચિમનલાલ કે. "	૨૩૭
ખરો હુસીન કોણ ?	એન ચંપાબેન મણિભાઈ પટેલ	૧૯૩

ખીલે બાંધ્યા
ખેડા જિલ્લા ખેતીવાડી-
અને પશુ-પ્રદર્શન
ખેલ ખલાસ
ખોવાતી દોલત
ગણિતની દૃષ્ટિએ
ગરીબ માતા
ગાંડી
ગામડાના પાટીદાર લાખખોતે
ગુજરાત કિસાન કમિટીના કરાવો
ગ્રંથપરિચય

ગ્રામ્યમૂર્તિ
ધરણીનો મોહ
ચંપાની મુંઝવણ
અર્ચાપત્ર
ચાલો, આમાં તો કાચ્યા
છેલું નિશાન પથુ
જમાનાની જરૂરિયાત
જાણવાનોગ

ફોઈડ તાવ
ગનાં નગારાં
નાતનું સરવાયું
નૂતન સંદેશ
પત્ર
પથરો પાક્યો?
પરહણના રોગની બીતરમાં
પરાણે કરવું પડે છે તે
મરજીદી કરીએ
પાગલ વિચારણા

લાઇ ઇશ્વર પેટલીકર
,, નગીનલાઇ પટેલ અને
હિમેશભાઇ અવરાણી ૨૧૦
,, ઇશ્વર પેટલીકર ૨૬૩
,, મોતીલાઇ કુ. બાંધણીકર ૩૬૬
,, રામભાઇ ચ. અમીન ૨૩૪
,, મગનભાઇ ખુ. વરણામાવાળો ૧૦૬
,, મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ ૨૬૮
,, હરિલાઇ કે. પટેલ ૫૦
'કર્મભૂમિ' ૭૬
'પાટીદાર'મંદિર ૨૪, ૫૭,
૮૬, ૧૧૬, ૧૫૨,
૧૮૭, ૨૧૬, ૨૪૮

લાઇ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઇ પટેલ ૧૭
બેન સોનાબેન શંકરભાઇ ,, ૧૬૩
લાઇ ઇશ્વર પેટલીકર ૨૦૦
વિવિધ ૫૬, ૨૭૬
લાઇ ઇશ્વર પેટલીકર ૩૨૩
— — ૨૬૧
ડૉ. શાન્તિલાલ એન. અમીન ૮૩
'પાટીદાર'મંદિર ૧૪૭, ૧૮૬, ૨૧૬,
૨૮૧, ૩૧૩, ૩૭૦
લાઇ પુરુષોત્તમપ્રસાદ પૂ. વૈવ ૨૪૫
,, શિવાલાઇ આદિત્યભાઇ પટેલ ૧૧૨
'પાટીદાર'મંદિર ૩૭૨
લાઇ મોતીલાઇ કુ. બાંધણીકર ૬
વિવિધ ૮૪, ૧૧૭, ૧૪૩
લાઇ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઇ પટેલ ૨૪૨
,, મોતીલાઇ કુ. બાંધણીકર ૨૭૧
,, ચિમનભાઇ મૂ. અમીન ૧૬૭
,, રામભાઇ ચતુરભાઇ અમીન ૩૩૫

શાહ મૂળ જગાએ	ભાઈ ઈશ્વર પેટલીકર	૩૫૯
પાટીદાર માતિ	બેન પુષ્પાવતી શાન્તિલાલ અમીન	૩૩
પાટીદાર સુવંદ્યુનનીઓને	„ ઇન્દુમતી મગનભાઈ પટેલ	૩૫૫
પ્રતિશાનુ પાવન	ભાઈ મોતીભાઈ કુ બાધણીકર	૩૩૭
પ્રસંગકથા	‘પાટીદાર’મદિ દરેક અકને અતે	૧
પ્રિય ભાઈબેન	ભાઈ ઈશ્વર પેટલીકર	૧૩૨
દુગીયા નવે નામે	— „ —	૪૨
બીજા	બેન મોનામેન શકરભાઈ પટેલ	૯૭
ભગવાન મારિક	કે હ કુન	૨
ભગનભૂમિ	ભાઈ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૩૭
ભાઈબેન	„ મધુ વી દેસાઈ	૭૪
ભાભી	ગીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૫
ભાગતભાગ્યરિધાતા	ભાઈ હરમાનભાઈ મગનભાઈ પટેલ	૨૧૬
બુવાતો મેજગા	„ ગણુડેડભાઈ એમ પટેલ	૧૪૨
મહા પ્રીય અને ગુજગતી	„ ઇન્દુલાલ યાત્રિક	૧૮૧
મરેમુનની નની આકૃષ્ટી વિશે	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૧૦૩
નિચા કરે	„ મગજદાસ હીંગવદ શાહ	૫૩
માનુ હૃદય	„ ગમભાઈ ચતુરભાઈ અમીન	૪૭
મોગ ધરની વાતો	„ ગમભાઈ પટેલ	૩૦૧
ધુન અને ધર્મ	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૧૧
લભ અને સાદાઈ	„ ગણાભાઈ મનોગભાઈ પટેલ	૩૬૩
લર્મની ગારી	— „ —	૩૦૩
લખનપ	— „ —	૩૨૮
લનાંસરથા	ભાઈ ગમભાઈ એચભાઈ પટેલ	૨૧૩
લખોલખનો આનંદ	„ ચિમનભાઈ મુ અમીન	૨૬૨
લેડીલેને વાકે	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૬૫
લેડીલેને મિનતી	„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૭૦
લગ-એ સમાલોચના	„ ચિમનભાઈ પુરપોત્તમ પટેલ	૩૩૩
લડુ કાતી?	„ પુરપોત્તમપ્રસાદ પૂ વૈદ્ય	— ૨૧
નિજાતો વિશેષ	„ ચિમનભાઈ મુ અમીન	૨૦૭
નિમનનગ્ર યા શર-નનુનો તાર		
સમ્પદગતી લાવનની		

ભાઈ ઇશ્વર પેટલીકર	ખેલ ખલાસ	૨૧૩
	ચંપાની મુંઝવણ	૨૦૦
	ચાલો, આમાં તો કાન્યા	૩૨૩
	છેલું નિશાન પણ	૨૯૧
	પાછા મૂળ જગાએ	૩૫૬
	ફરીથી નવે નામે	૧૩૨
	ખીજવર	૪૨
	માનું હૃદય	૧૦૩
	લગ્નની ગાડી	૧૧
	વર-એક સમાલોચના	૬૫
‘કર્મભૂમિ’	ગુજરાત કિસાન કમિટીના કરાવો	૭૯
કે. હ. ધ્રુવ	ભરતભૂમિ	૨
ભાઈ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	શ્રામ્યભૂતિ	૧૭
	પથરો પાક્યો?	૨૪૨
	ભાઈએન	૩૭
	વહુ કોની?	૭૦
„ ચિમનભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ	વિજંપાનો વિદ્રોહ	૩૩૩
„ ચિમનભાઈ મૂ. અમીન	પરાણે કરવું પડે છે તે મરણથી કરીએ	૧૬૭
	વડીલોને વિનંતી	૨૬૨
	સમયસરની લાલચતી!	૨૦૭
	સ્વમાન કળવો	૨૯૬
„ ચિમનલાલ કે. પટેલ	કોણ જવાબદાર?	૨૩૭
„ જશભાઈ પુ. પટેલ	કેવો ન્યાય?	૨૭૭
ડૉ. ડી. એલ. પટેલ	સામાજિક ઉન્ન્યાદ	૨૭૦
ભાઈ ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ	લગ્નવય	૩૬૩
	લગ્નસંસ્થા	૩૦૩
	લગ્નોત્સવનો આનંદ	૩૨૮
„ ત્રિકમભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	સમાજની વેદી ઉપર	૧૩૭
„ નગીનભાઈ પટેલ અને	ખેડા જિલ્લા ખેતીવાડી-	
ઉમેદભાઈ અવરાણી	અને પશુ-પ્રદર્શન	૨૧૦
‘પાટીદાર’ મંદિર	અંધપરિચય	૨૪, ૫૭, ૮૬, ૧૧૯, ૧૫૨, ૧૮૭, ૨૧૯, ૨૪૮

	જાણનામેગ	૧૪૭, ૧૮૬, ૨૧૯, ૨૮૧, ૩૧૩, ૩૭૦
‘પાતીદાર’ મંત્ર	નાતનુ સગવાયુ	૩૭૨
	પ્રસંગકથા	દરેક અદને અતે
	પ્રિય ભાષ્યેન	૧
સાધ પુરુષોત્તમપ્રનાદ પૂ વૈદ્ય	ટાઇફોઇડ તાવ	૨૪૫
	વિષમજ્વર યા શરદઋતુનો તાવ	૨૧
” મગનભાઈ ખુ વરણામાવાગા	કાનમ, વાકળ ને ચરોતર	૩૪૪
	ગરીબ માતા	૧૦૯
” મગનલાલ દીગચદ તાહ	ગારી	૨૯૮
	મોટા ધગની વાતો	૫૩
” મણિભાઈ પટેલ	હું સાધ્વી કેમ બની?	૧૭૬
” મધુ વી. દેસાઈ	આત્મીય મુખ અને લમની આવશ્યકતા	૧૧૪
” મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ	ભાભી	૭૪
	સમાજસુધારણા	૧૭૪
	સમાજસુધારો	૨૬૮
” મુકેન્દ પી શાહ	અમુલખની દોટલ	૮૧
” મુળ-ગાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	આજનો સરકારી યુવક	૧૧૧
” મોનીભાઈ ડુ ગાધણીકર	ખોવાતી દોલત	૩૬૬
	નૂતન સંદેશ	૬
	પગલુના રોગની બીતગમા	૨૭૧
	પ્રતિજ્ઞાનુ પાલન	૩૩૭
” રણજીડભાઈ એમ. પટેલ	મહાગાદીન અને ગુજરાતી	૧૪૨
” રમણુભાઈ પટેલ	લગ્ન અને સાદાઈ	૩૦૧
” રમણુભાઈ જ્યેષ્ઠભાઈ પટેલ	વડીલોને વાંકે	૨૧૩
	હું દોણ?	૩૦૭
” રીન્દ્રનાથ ઠાકુર	ભાગતભાઈપિયાતા	૫
સાધ રામભાઈ ચતુરભાઈ અમીન	ગણિતની દૃષ્ટિએ	૨૩૪
	પાગલ વિચારણા	૩૩૫
	યુવક અને ધર્મ	૪૭
” રિતોન્દ્યદ મેઢાતાવ પટેલ	સમાજની છતકાતા સરોવરો	૪૯
” રિવિધ	અર્થાપન	૫૬, ૨૭૯

ચોકસી

અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

(કરમસદવાળા)

અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી કાગીના,

ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ

ભેટ આપવા લાયક

ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો

તૈયાર મળશે

ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.

બનાવનાર તથા વેચનાર

ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

૬. ભાવસારવાડ, નહી આ હ.

ટેલીફોન નં. ૪

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણુવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાખળા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન આપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં સામ્રાજ્યોનાં પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કોસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર જાગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હોત તો કદાચ ઠીક કહેવાત, પરંતુ તેને એક તિરસ્કૃત મૂર્તિ તરીકે લેખવામાં આવે છે. તેના દર્શનમાં અપશુકન ગણવામાં આવે છે. તેના હકનો શબ્દ કાને પડતાં સમાજ ઉપદ્રાસભર્યો નયને નીરખી રહે છે. પતિ ગરણું પામ્યા પછી પુત્રહીન વિધવાને પતિની ગિલકત ઉપર હક રહેતો જ નથી. તેને તો વાર્ષિક ખાધાખર્ચાને નામે ધણી નાની રકમ આપવામાં આવે કે નય આવે. ખાધાખર્ચાને નામે આપવામાં આવતી રકમ ખોરાક અને ખર્ચ માટે પૂરતી છે કે કેમ, તે વિચારવાને તેમની સ્વર્થશુદ્ધિ તૈયારજ હોતી નથી. આ સિવાય પણ તેના ઉપર ખીન્ન કુખના કુંગરા ખડકાએલા જ હોય છે.

આપણાં લગ્નમાં પણ ધણી અનિષ્ટ છે. પરણનારને ખજર પણ નથી હોતી કે પોતાનું ઘર દિપાવવા કર્મ મૃદલક્ષ્મીનું આગમન થવાનું છે. પરણનાર બાળા તો આ બાળતથી સાત અઘાત હોય છે. તેને ખજર પણ નથી હોતી કે તે પોતાનું જીવન ખિલવશે કે ચિમળાવશે. આપણી આગળ એક પ્રશ્ન ઊભો રહે છે કે તે પરણે છે કે તેને પરણાવવામાં આવે છે, તેને તો પરણાવવામાં જ આવે છે. હજુ પણ એક પ્રશ્ન ઝાઝી રહે છે: તેને શાથી પરણાવવામાં આવે છે, તેને પોતાને માટે કે કુળવાનશાહીને માટે? ધણી વાર તો તે પોતાની પરાધીન સ્થિતિ જુઓ છે અને અનુભવે છે, તોપણ તેજ સ્થિતિમાં તેને પડયું રહેવું પડે છે. કેટલાંય બાળક અને બાળકી, કેટલાંય યુવક અને યુવતી જણ્યે અજણ્યે 'કુળવાનશાહીનું નાણિયેર' થયાં છે અને થયા હરે છે. લોકોએ તેનાં અનિષ્ટ ફળ અનુભવ્યાં છે, પરંતુ તેનો મોહ છૂટતો જ નથી. વધુ કુળવાન કહેવડાવવા રૂપિયાની રલંછેલ થાય છે. વરનો પિતા વરના વજન કરતાં પણ વધુ વજનના રૂપિયાની ગાંસડી ખાંધે છે, તોપણ તેની તરમ તો છીપતી જ નથી. જે આપવામાં આવે છે તેનું તે બક્ષણ કરી જાય છે અને વધુ માટે હાથ લાંબાવે છે. આટલા ખધા રૂપિયાના ટગલાથી મંતોયવાનો પતન કરવા છતાં પણ નવવધૂને માથે સાસુના ત્રાસની તાતી તલવાર તો લટકતી જ રહે છે.

ગરણું પાછળ ખર્ચ વધતું જ જાય છે, તેનો ખ્યાલ હવે આવવા લાગ્યો છે; છતાં આ અનિષ્ટને દૂર કરવા આપણે તૈયાર નથી. શરીરના કોઇ કહોવાતા ભાગ પ્રત્યે ઉદાસીનતા સેવવાથી તે ખીન્ન સારા ભાગને પણ બગાડે છે, તે સત્ય ભૂલના જેવું નથી. આ અનિષ્ટને અટકાવવું જોઈએ, નહિ તો કાશ્ય જણે કેટલાનોય તે બક્ષ કરી જશે. ખરેખર તે બક્ષ જ કરે છે. પ્રેતભોજન માટે કેટલાય લોકો ધરેણાં, જમીન અને આખરે વહાલું ઘર પણ વેચે છે. જે દિવસ ખર્ચ કરનારને લોકો પ્રશંસાને શબ્દે વધાવે છે અને પછી કુખ

વચ્ચે તેને એકલો અટૂલો છોડી દે છે તેને માથે દેવાના કુગરો ખડકાયા હોય છે. તેની નીચે કચડાતો તે નથી હાલી શકતો કે નથી આલી શકતો. તેની પ્રગતિ રૂધાવ છે અને ટૂંક સમયમાં સૃષ્ટિયાગનુ એ અણુખીરયુ માનવ-પુરુષ કગમાં જ નય છે. તેનું મૌનદય વિલાપ જાય છે.

આપણા ઉપર પશ્ચિમની અસર દિનપ્રતિદિન પ્રગળ થતી જાય છે તે બાજુના ધણા અનિષ્ટ આપણા જીવન માથે જડાઈ ગયા છે આજકાલ આપણા મગાજમાં સતતનિયમનની વાત ધણી વાગ સંભળાય છે આપણા અર્થશાસ્ત્રીઓ પોકાગીને કહે છે કે દિંદ દિવસે દિવસે ગરીબ થતું જાય છે બીજી બાજુ વસતિ વધતી જ જાય છે આવી પરિસ્થિતિમાં દિંદે ટકવું હોય તો જન્મપ્રમાણ ઉપર કંઈક કાણ મેળવવો જ જોઈએ ડોક્ટરોનો અભિપ્રાય છે કે સ્ત્રી વધુ બાળકોની માતા થઈ નવળી પડતી જાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં ગંધાની ગંજર સતતનિયમન તરફ વળી છે. તેની પ્રત્યે વિરોધ સેવનો યોગ્ય લાગતો નથી પરંતુ જે માર્ગ સુચવાય છે તે તો જરૂર વિરોધ કરવા લાયક છે. આવા માર્ગોનો પ્રચાર વિવિધ માર્ગે થાય છે. આપણા દ્રવ્યલોભી વર્તમાનપત્રો તેને માટે વધુમાં વધુ જવાબદાર છે તેને માટેની વિવિધ પ્રકારની દવાઓની જાહેર ખજા તેમાં વારંવાર દેખાય છે. જુદી જુદી જાતના સાધનોની દિગ્ગામ્ય કગારો ધણા પ્રવરતો પણ જહાગ પડવા લાગ્યા છે. દહાડા આવા કૃત્રિમ ઉપાયોથી હેતુ પાર પડતો હશે, પરંતુ માલુમ પડવા લાગ્યું છે કે તેના ઉપયોગ પછી સ્ત્રીઓને માનસિક તેમજ શારીરિક રોગ થવાની બીતિ ગંદે છે ધ્વજચર્ચને સંતતનિયમનના ઉપાય તરીકે પ્રાચીન કાળથી જાણીએ છીએ, પરંતુ તેનું મહત્ત્વ સમય જતાં ઓછું ને ઓછું થવા લાગ્યું છે હાલના સમાજને તો તે રુચતો જ નથી. પરંતુ સત્ય વિસંગવા લાગ્યું છે અને લોકો મૂગજળ જેવે કૃત્રિમ માર્ગે દોડી રહ્યા છે.

લોકો તો હવે ધ્વજચર્ચ ઉપર કાખ્યા હોય તેમજ લાગે છે. તેના સમય ટૂંકાવતા જ જાય છે. જોકે શારદા ઓકટયા તે મામલો કંઈક કાણ નીચે આવ્યો છે પરંતુ તે કાપદો કેટલાકને તો અડચણકર્તા જ નીવડતો હશે હજુ આ વાત તો થોડા જ સમય પહેલાની છે કે એ કાપદાનો અમલ થતા પહેલાં લોકોએ ઓકટા બાળકોની કગી નાખવાનું શરૂ કરી દીધું હતું, અને કોઈ સાલ ન થયા હોય તેટલા લગ્ન તે સાલ થયા હતા. પરંતુ જેમ પરિણીત જીવનનો ગાળો લાંબો કરવાનો યત્ન થાય છે તેમ જીવન પણ ટૂંકું જ થતું જાય છે. પહેલી માથા તરફ તાણતાં પગ ઉધાડા થાય છે તેમ લગ્નકાળ વહેલો થાય છે, તેથી

પુરુષ અને પ્રકૃતિનું જીવન દૃઢું થાય છે તે હજુ પણ લોકને સમજાતું નથી.

આવાં આવાં ધણાંય અનિષ્ટ આપણા સમાજમાં છે અને તેમાં આપણે ખદખદી રહ્યા છીએ. પહેલાં આવાં અર્થ હતાં? મરણ પાછળ ચાર. 'ખાંધિયા' (કાઠડી ખાંધે લેઈ સ્મરણને જનાર) કરતાં વધુ માણસોને જમાડવામાં આવતા હતા? વિધવાને ગંગાસ્વરૂપ માનવામાં આવે છે? કુળવાનશાહી આટલી બધી મોંઘી હતી કે? આટલી જાજતો પ્રત્યેક યુવકે વિચારવા જોવી છે. સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા બાદ વિચારશક્તિને પૂછી જોજો કે સમાજ આગળ વધે છે કે પાછળ હઠે છે?

આણંદ

મણિભાઈ આ. પટેલ

કોણ પરજીવું?

શારદા અંગ્રેજી પાંચમી ચોપડી લખતી હતી. તેના પિતા આમ તો શ્રીમંત નહોતા. તે ગાગડા ગામની ગુજરાતી નિશાળમાં નોકરી કરતા હતા. પગાર રૂપિયા ૬૦ મળતો હતો. પણ તે ચરોતરના ચાર ગાગડા પાટીદાર ગણાતા, એટલે તેમણે શારદાને અંગ્રેજી લખતર તરફ એ આશાએ વાળી હતી, કે કાંઈ સુધારક તેને પોતાની પસંદગીનું પાત્ર બનાવે અને એ પોતે પરજીવના બોજમાંથી બિગરે.

આજે છેલ્લાં ચાર ચાર વર્ષથી તે શારદાના લગ્ન માટે ફરતા હતા, પણ પરજીવને અભાવે કોઈ તેમની કન્યા લેવા હા પાડતું નહિ. શારદાની વધતી ઉંમર તેનાં માઆપની ચિંતામાં વધારો કરી રહી હતી. તેની માને તો આ પ્રશ્ન તેના બાપ કરતાંય વધારે સાલતો હતો. રાજ તે શારદાના પિતા ભગવાનદાસને શારદાનું જલદી કેકાણું પાડવા મીઠી ટકોર કર્યા કરતી હતી, 'હું તેની તજવીજમાં જ છું,' એટલું કહી ભગવાનદાસ ગંગાને આશ્વાસન આપતા. તેમના ગોળમાં અહારની કન્યાઓ આવતી હોવાથી અંદરની કન્યાની છત વધી ગઈ હતી, અને વર બહાર પરજીવ આપ્યા જતા હોવાથી મોંઘા થઈ પડ્યા હતા. કારણ કે આજના આ બેકારીના જમાનામાં વગર કમાણીનું સૌ શોધતા હતા, એટલે જે વધારે પરજીવ આપે તેને જ જમાઈરૂપી પ્રાણી વેચાતું મળતું. આવી સ્થિતિમાં શારદા પોતાની અહાર વસંત વીતાવી ચૂકી.

*

*

*

શામળદાસ પૈસેટકે સુખી હતા; તેમનું ઘર આમ તો પોતાની યાતિમાં

કુળવાન ગણાતું હતું, પણ શ્રીમંતાણે ગાણસાધ સાથે સર્જનજૂનું વેર હોય છે, તે પ્રભાણે શામળદાસમાં જરા ગાણસાધનો અભાવ હતો. તેમનાં પહેલી વારનાં પત્નીથી તેમને નરેન્દ્ર નામે એક પુત્ર હતો, જેની ઉંમર અત્યારે ત્રીસેક વર્ષની હતી. નરેન્દ્રને તેની માં આડેક વર્ષનો મૂકી ગુજરી ગયા ત્યાં એએક માસમાં કુળના અને પૈમાના એવડા તેજથી શામળદાસનું બીજી વારનું લગ્ન થઇ ગયું હતું. ધરના સુખી એટલે શામળદાસ એક જુવાનને પણ શરમાવે તેના ઠાકથો રહેતા હતા. તેમના વિધવાના જવાબામુખીએ આ બીજીની પણ આહુતિ લીધી, અને પોતાની પાછળ ત્રણ વર્ષની એક કન્યા મૂકી ને પત્ની પણ આ લોક છોડી શામળદાસને ત્રીજી વાર પરજીવાની સગવડ કરી આપતી ગઇ.

નરેન્દ્રને તેના જાપ સાથે ઝાઝો મેળ હતો નહિ, તે કોલેજમાંથી ઘેર આવે ત્યારે જેમ તેમ વેકેશન પૂરું કરી આવ્યો જતો, કારણ તે પ્રખર સુધારક હતો. તેનામાં જુવાનીનું જોશ હતું, ગષ્ટત્વની ભાવના હતી, સમાજની કુરુદિઓ સામે તેનું અંતર જોહાદ પોકારી રહ્યું હતું; તેનામાં સુધારાની ધમશ હતી, અન્ય દુઃખી માટે મરી મટવાની આદર્શ ભાવના હતી. ભોગના વિલાસી કીડા સગા, ઘેર મંતાન હોવા છતાં જખ્ખે ત્રણ ત્રણ વાર પરજીવાની ઉમેદવારી નોંધાવી, પોતાની પાછળ વિધવા મૂકી જવાની તૈયારી કરતા પોતાના પિતા માટે તેના હૃદયમાં સૂઝભાવ, પિતૃભાવ ન હતો. શામળદાસને પણ પોતાના પુત્રનું આ વલણ ગિલકુલ પસંદ ન હતું. તેમણે નરેન્દ્રને સાફ સાફ જણાવી દીધું હતું કે જો તે પોતાની વર્તણૂક સુધારશે નહિ, તો તેને પોતાની મિલકતમાંથી એક પાઇ પણ મળશે નહિ. પણ સમાજની હાય જેના હૃદયમાં જોતપ્રોત થઇ ગઇ છે, તેના નરેન્દ્રને નાલાયક જાપની આ ગિલકતની કંઈયે પડી ન હતી. તેણે પણ જાપને જણાવી દીધું હતું, કે પોતે ધન કમાવા જેટલી પોતાના બાહુમાં તાકાત ધરાવે છે. જરૂર પોતે પિતાને વફાદાર રહેવા ઇચ્છે છે, પણ તેમણે પોતાનું વર્તન સુધારવાની શરતે જ. શામળદાસને તેમ કરવું ન હતું એટલે તે બંને વચ્ચે દિવસે દિવસે અંતર વધેજ જતું હતું. ટકાં બિચડતાં નરેન્દ્ર તો કોલેજમાં આવ્યો જતો, એટલે શામળદાસને શાન્તિ થતી.

નરેન્દ્ર કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે રગતગમત, વક્તૃત્વસભા (Debating society), વગેરેમાં સારી રીતે ભાગ લેતો, અને સમાજસુધારણા ઉપર સારી રીતે વ્યાખ્યાન આપતો, એટલું જ નહિ પણ કોલેજના માસિક- (Magazine)માં સમાજના તલરૂપશી અભ્યાસક તરીકે સારા સારા લેખો લખી, કોલેજનાં બીજાં યુવકયુવતીઓને પોતા તરફ આકર્ષતો. આજે રવિવાર

હતો, કોલેજમાં મિજબાની (Feast) હતી. જમ્યા બાદ નરેન્દ્ર મિત્રમંડળ સમક્ષ ગહુપત્નીલગ્ન વિધે વિવાદ કરતો હતો અને વિધુરે વિધવા સાથેજ પરણવું જોઈએ એવી દલીલ કરતો હતો, એટલામાં હોસ્ટેલ(Hostel)ના નોકરે આવી તેના હાથમાં એક પત્ર મૂક્યો. પત્ર તેના પિતાનો હતો. ધડીક વાર તો પત્ર વાંચતાં નરેન્દ્રના મુખ ઉપર વિષાદની રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવી, પણ બીજી જ ક્ષણે તેણે વાતને ગળી જતાં વાદવિવાદ શરૂ કરવા માંડ્યો, છતાં મિત્રોના હડાયદને વશ થઈ તેને એ પત્ર મિત્રો સમક્ષ વાંચવાની ફરજ પડી. પત્ર તેના પિતાના ત્રીજી વારના લગ્નની ખુશાલીનો હતો.

ભગવાનદાસ * જોડે શિક્ષકની નોકરી કરતા હતા, * તોપણ તેમણે * શારદા માટે પોતાનાં તમામ સંગાને ક્ષી રાખ્યું હતું. * રમને એક દિવસે પ્રતિપત્ની શાન્તિથી જમતાં હતાં, બહાર શારદા ભગતગૂંચણું કામ કરતી હતી; એવામાં દપાલીએ આવી ભગવાનદાસના નામનો પત્ર શારદાના હાથમાં આપ્યો. પત્ર જોતાંજ શારદાના મનમાં કંઈ અવગતી કદપનાઓ આવી ગઈ અને ધડીકભર તો તે કદપનાસાગરમાં ડૂબી ગઈ. સ્વસ્થ ચતાંજ પત્ર પિતાને આપી પોતે ભરવા બેસી ગઈ.

‘કોનો કાગળ છે?’ મીઠા હાસ્યથી ગંગાએ પૂછ્યું.

‘તારા ભાઈનો.’ ભગવાનદાસે રિગતવદને કહ્યું.

‘શું લખે છે?’ ગંગાએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

‘નડિયાદમાં એક જજ રાંડ્યો છે તે સંજો લખ્યું છે.’ ગંગાના અભિપ્રાયની રાહ જોતાં ભગવાનદાસે કહ્યું.

‘કેટલી ઉગર છે તે કંઈ લખ્યું છે?’ ગંગાએ લગજીવનની જરૂરિયાતનો ઉદ્દેશ કરતાં કહ્યું.

‘પહેલી પત્નીથી ચોક્કસ પીસ વર્ષનો દીકરો અને બીજીથી ચોક્કસ બારેક વર્ષની દીકરી છે.’ ભગવાનદાસે કાગળનો હકીકત સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

‘તો...તો ઉમર જરા વધારે ખરીસ્તો?’ ગંગાએ પોતાનો અસંતોષ વ્યક્ત કર્યો.

‘હા, ચાળીસ ઉપર તો હશે જ.’ ભગવાનદાસે પણ સૂર મિલાવ્યો.

‘તો આપણે નથી કરવું, છોડીની જિંદગી જ છૂટી પડે ને?’ ગંગાએ પોતાનો વિરોધ દર્શાવ્યો.

‘તો પછી શું કરવું? બીજે ક્યાંય ઠેકાણું પડતું નથી. ત્યાં છે ત્યાં’

ચાર ચાર ને પાંચ પાંચ હંમર રૂપિયા પરકણુ માગે છે અને ઉપરથી વીસ પચીસ તોલા સોનું તો જુદું! આપણી પાસે તે સંગવડ નથી અને શારદા સામું તો જોવાતું પણ નથી.' હમવાનદાસે સંમતિની અપેક્ષા રાખતાં કહ્યું.

‘તમે કહો છો તે મુસ્કેલીનો પણ વિચાર કરવા જેવો તો છેજ, પણ આટલી મોટી ઉમરનાને દીકરી આપીએ, ને કાલે સવારે કંઈ ન ધારવા જેવું થયું તો આખી જિંદગી આપણને ને છોડીને જાંનેને દુઃખ.” ગંગાએ વૈધવ્યનો ખ્યાલ કરાવતાં કહ્યું.

‘પણ સમાજની રચનાજ એવા પ્રકારની છે, કે જેની એને વધારે જરૂર છે તેનાજ તરફ તે કેટલીક વખત વધારેવડતી બેદરકારી સેવે છે. સ્ત્રી એ સમાજનું અધુ” અંગ છે. તેની ઉન્નતિ ઉપરજ સમાજની ઉન્નતિનો આધાર છે. તેની કેળવણીની સમાજ ઉપર ઘણી અસર થવાની છે, છતાંય જ્યારે કોઈને ત્યાં કન્યારત્ન અવતરે છે, ત્યારે પુત્રના જેટલી ખુશાલી નથીજ જોવામાં આવતી. તેનું કારણ પણ સમાજજ છે. લગ્નના વિધ્યને અમુક યાતિઓમાં એટલો ખર્ચો મચરડીને ખરાબ કરી નાખવામાં આવ્યો છે, કે તેની અસર જાણ્યે અજાણ્યે કન્યાઓ ઉપર થવા સિવાય રહેતી નથી. ચરોતરના પાટીદારો પરકણુ લેવામાં જેટલા પાવરધા થઈ ચૂક્યા છે, તેટલુંજ તેમની કન્યાઓને વધુ દુઃખ વેઠવું પડે છે. આ પ્રશ્ન આપણે એકલાને ત્યાં નથી, પણ ઘેર ઘેર આવી વિષમ પરિસ્થિતિ બની થઈ છે.’ હમવાનદાસે સમાજની રચનાનો દોષ જતાવતાં કહ્યું.

‘તો તમને ઠીક લાગે તે ખરું.’ ગંગાએ પોતાની અશક્તિ રજૂ કરતાં કહ્યું.

આખરે નરેન્દ્રના પિતા શાગળદાસનું ત્રીજી વારનું લગ્ન શારદા સાથે ગોઠવાયું. બિચારી શારદાની સંમતિ સરખીયે લેવાઈ નહિ.

* * *

નરેન્દ્ર આજે વિચારસાગરમાં ડૂબી ગયો હતો. પોતાના પિતાનું ત્રીજી વારનું લગ્ન તેને કંપાવી રહ્યું હતું. ‘સમાજની હાય તેનું હૈયું જલાવી રહી હતી. કોઈ બિચારી નિર્દોષ કન્યાનું જીવન આમ અકાળે કરમાઈ ન જાય, માટે કોઈ પણ ઉપાયે પોતાના પિતાનું લગ્ન અટકાવાની તેને તમન્ના લાગી હતી. તેના મિત્રોની તેણે સલાહ લીધી. મિત્રોએ સંહકાર આપતા તત્પરતા જતાંવો. નરેન્દ્ર તૈયાર થયો અને શારદાનું જીવન બચાવવાની સંપૂર્ણ તૈયારી થઈ ગઈ. નરેન્દ્રે પોતાના પિતાને લગ્ન બંધ રાખતા ચોકળેચોકળું જણાવી દીધું હતું, પણ શાગળદાસે પુત્રની વિનવણીને સ્વીકારી નહિ, આખરે લગ્ન લેવાયાં,

ફક્ત તેમાં ના ગયો એકલો નરેન્દ્ર.

ભગવાનદાસનું કુટુંબ આગ ધણું વિશાળ હતું, એટલે જોકે શારદાનાં ઘડીયાં લગ્ન લેવાયાં, તોપણ લગ્નના સરઆમાનને અને બીજી સઘળી વસ્તુને આટોપી લેતાં ઝાઝી તકલીફ પડી નહિ. આજે શારદાને તેની સરખી માહેલીઓ વોટળાઈ વળી હતી અને વજ્રમાથે મંસારનો પ્રણયના કંઈક પાઠો શીખવી રહી હતી, યા તો પોતપોતાના અનુભવો કહી રહી હતી. શારદા ભણેલીગણેલી ને શાખી હતી, તેને પોતાનું લગ્ન ધણું સાલતું હતું, પણ દિંદુ મમાજમાં કન્યાઓની જીભનો ધગરો તેમના વાલીઓએ રાખેલો છે, એટલે શારદા પોતાની જીભથી કોઈને કંઈ પણ કહી શકે તેમ ન હતું. ફક્ત તેનું અંતર ખળી રહ્યું હતું, તેમાંથી તેની સખીઓનો ગીઠો સદ્યારજ તેને થોડા વખત માટે આનંદ આપતો. જમવાનો વખત ચતાં સૌ પોતપોતાને ઘેર ગયાં. શારદાની એક વદાલસોપી જેનપણી ઉપા કામમ તેની પાસે રહેતી હતી, તેને પણ કોઈ કામપ્રસંગે લગણાં શારદાનાં જાએ નીચે બોલાવી; શારદા એકલી મેડા ઉપર વિચાર કરતી બેઠી હતી.

‘તમે મને ન જાણ્યો એ સ્વાભાવિક છે,’ એક અપરિચિત યુવકે ઓચિંતા આવી શારદાને કહ્યું.

શારદા એકદમ સચેત થઈ ગઈ. યુવકે આશુ ગપ્પું: ‘એક અપરિચિતને આમ એકાએક આવેલો જોઈને તમને જરૂર આશ્ચર્ય થાય. જેની સાથે તમારાં લગ્ન થવાનાં છે તેનો હું પુત્ર છું. મારા પિતાશ્રીના આ લગ્ન સામે મેં જળર વિરોધ ઉઠાવ્યો હતો. એમની ઉમર લગભગ પિસ્તાળીસેક વર્ષની છે, એટલે કોઈ પણ કુમારિકાના જીવનનો સંહાર કરવાનો નેમને અધિકાર નથી. આ જાગતમાં મેં તેમને ખૂબ સમજાવ્યા, પણ તેમણે ને માન્યું. આજે રાત્રે એ તમને પરણી જશે ને તમારી આશાઓને ને સઘળા મનોરથોને છૂંદી નાખશે. એમાંથી તમને ઉગારી લેઈ, મારા પિતાને ઘેર પાપમાંથી ગચાવવા હું સુપ્ત રીતે અહીં આવ્યો છું. તમારામાં નૈતિક હિંમત અને યુવતીનું ગૌરવ હશે, તો હું તમને આ દાવાનજમાંથી દૂર લેઈ જઈ શકીશ. તમારી ઇચ્છા હશે તેવા કોઈ મારા યુવક સાથે તમારું લગ્ન કરાવી આપીશ, તમારી ઇચ્છા હશે તો ખૂદ હું જ તમારી સાથે લગ્નપ્રતિપદી જાંઘાઈને પણ મારા પિતાની સામે થઈશ. તમારા યૌવન ખાતર નહિ, મારા આદર્શ ખાતર નહિ, પણ સમાજના આ લવાનક દાવાનજ સામે તમે ઇચ્છશો તો હું તમારો જીવનસાથી થઈશ. હું સમજું છું કે આવતી કાલે સમાજની

આંખો સામે તમે મારાં 'ખા' તરીકે ઊભાં રહી શકશો. હું કોઈ ઉઠાવગીર કે ગદમાસ ડાકુ નથી, તેની ખાત્રી મારી સુવાનીના સોગનથી તમને આપું છું અને પ્રતિજ્ઞા લેઉં છું કે આ કામમાં કોઈ પણ જનતનો દગો કે ફરેજ નથી. હું કાલેજમાં ખી. એ.ના ખીન્ન 'વર્ષ'માં અભ્યાસ કરું છું. તમને બચાવવા ખાતર હું છેલ્લા એક માસથી મારો અભ્યાસ પણ જગાડી રહ્યો છું. વખત વધારે નથી, હમણાં કોઈ આવી ચઢશે તો બધી જાણ ઉઘાડી પડી જશે, અને તો કામ વિકટ બની જશે; માટે જલદી ખોદો, શો જવાબ આપો છો?

શારદાને અત્યારે સ્વતંત્ર વિચાર કરવા જેટલો વખત પણ ન હતો. તેનું ભાવિ ખીન્નને ત્રાજવે તોળાઈ રહ્યું હતું. એક પછી એક એવા હજારો તરંગો તેના મનમાં આવ્યા ને ગયા. 'આ માણસ સાચોજ હશે તેની શી ખાત્રી? શું મને નિઃસ્વાર્થ સહાયતા કરવા આવ્યો હશે?' આવા આવા પ્રશ્નો તેને મૂંઝવણ લાગ્યા, છતાં તેના હૃદયને ખાત્રી થઈ કે ના, તે સાચોજ હશે.

'તમે કહો છો એ સાચું, પણ.....' શારદાથી આગળ ખોલાયું નહિ.

'પણ શું?' નરેન્દ્રે ચંકા જાળવવા આતુરતાથી પૂછ્યું.

'કંઈ નહિ: પણ મારે ક્યારે નીકળવું?' શારદાએ સમ્મત થતાં પૂછ્યું.

'અડધા ઠંડાકમાં.'

'ક્યાં આવવું?'

'તમારી શેરીના નાકા સુધી.' -

'સારું.'

એક વિજયી સૈનિકની માફક નરેન્દ્ર સેંકડો માણસોની નજર ચુકાવી ચાલ્યો ગયો.

ત્રણેક વાગી ગયા હતા. જન પણ આવવા લાગી હતી. બેએક મોટરો તો આવી ગઈ હતી. ભગવાનદામના પણ એક બે સગા મોટરો લેઈ આવ્યા હતા. ભાગેજો બધી મોટરો હતી, તેની ભેગી નરેન્દ્રની એક મોટર પણ ઊભી હતી. પણ કોઈને તેની તપાસ કરવાની કરીયે જરૂર ન હતી.

નરેન્દ્રના ગયા પછી શારદા પહેરેલે કપડે નાચે ઊતરી, ઉપા ક્યાં ગઈ છે તે બાજત તેણે તેની બાને પૂછી લીધું. ઉપા આવી.

'ઉપા, આવજાથી ગદાર ન જવાય?' શારદાએ પૂછ્યું.

'ક્યાં જવું છે?' ઉપાએ પૂછ્યું.

'શેરીના નાકા સુધી, જરા અકળામણ આવે છે.'

'જવાબ, શા માટે નહિ?' ઉપાએ કહ્યું.

શારદા પોતાનાં ખાતી રંગ લેઈ ઉપા સાથે શેરીના નાકા ઉપર ગઇ. ત્યાં સંકેત પ્રમાણે મોટર તૈયારજ હતી. શારદા પોતાની ગાલકીની મોટર હોય તેમ મોટરનું ખારણું ઉઘાડી તેમાં બેઠી, ઉપા જરા અચકાઈ.

‘ક્યાં જવું છે?’ ઉપાએ શારદાને પૂછ્યું.

‘એસ તો ખરી, પછી કહું છું.’ શારદાએ ઉપાનો હાથ પકડી તેને મોટરમાં બેસાડી. મોટર પૂરે જોડામાં ચાલી. શારદાએ ઉપાને બધીયે વાત કહી. ઉપાએ નાપસંદગી જતાવી.

‘તારાં માળાપની આખરે જશે તેનું શું!’ ઉપાએ વાંધો લેતાં કહ્યું.

‘તો મારું જીવન વેક્રાઈ જાય છે તેનું શું?’ શારદાએ સ્પષ્ટ હકીકત જણાવી કહ્યું.

‘લોકો શું કહેશે?’

‘લોકો? જેને જે ફાવશે તે બે દહાડાં બોલશે, લોકોને બૂલી જતાં વાર નથી લાગતી. સમાજમાં કાંઈને કાંઈની પડી નથી. જેના પેટ ઉપર સાપ પડે તે ઉછાળે, એવો સમાજનો ધારો છે. સમાજની બીક કે માળાપની ક્ષણિક આખરે ખાતર મારે મારું જીવન શા માટે હોમી દેવું?’

શારદાએ પોતાનું અને સમાજનું દષ્ટિગિન્દુ સમજાવતાં કહ્યું.

ઉપા સમય વિચારી ઝાઝું બોલી નહિ. એટલામાં મોટર સંકેતવાળે સ્થળે જઈ ઊભી રહી. ઉપાએ ઊતરી જવાની ઇચ્છા જતાવી.

‘શું તમારી બેનપણીનું લગ્ન જોવા તમે ખુશી નથી?’ નરેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ના, અહીં નહિ.’ ઉપાએ પોતાની અકળામણ કાઢી.

‘ત્યાં ગામમાં લગ્ન થયાં હોત, તો હાજર રહેત કે નહિ?’

‘જરૂર.’ ઉપાએ પોતાનો મત જણાવ્યો.

‘ત્યાં એક વૃદ્ધ સાથે લગ્ન થવાનાં હતાં, અહીં એક યુવાન સાથે થવાનાં છે. ત્યાં શારદાએ માળાપને રિઝવવા ખાતર, તેમની વેક ઉતારવા ખાતર પરણવાનું હતું; પણ અહીં પોતાને ખાતર, જીવન ખાતર રાજખુશીથી પરણવાનું છે, તે શું તમને નહિ ગમે?’ ઉપા નિરુત્તર રહી.

એટલામાં પડિતજી આવ્યા. શારદા ને નરેન્દ્ર આંખં વિધિએ લગ્નપ્રત્યાયા જોડ્યાં. તેમનો મૂપકેટો લેવાયો, અને બીજેજ દિવસે તે મૂપકેટો સાથે ‘કોણ પરણ્યું?’ એ વિષે વર્તમાનપત્રોમાં શારદા-નરેન્દ્રનો ચોંકાવનારો કિસ્સો લોકો રસ સાથે વાંચવા લાગ્યા.

લગ્નમાં આર્થિક વ્યવહાર

સર્વજ્ઞ સંગમ્ય એવી વાત છે કે સમાજની અનેક જદીઓનું મૂળ લગ્નની નિષ્ફળતામાં છે. એ નિષ્ફળતાનાં અનેક કારણો પૈકી, લગ્નમાં થતો આર્થિક અંતરિક્ષ એ, મુખ્ય છે. એમાં ય દીકરાના પૈસા લેવાય તેથી લગ્ન વહેલું નિષ્ફળ નિવડે છે, એ અનુભવ્યા બાદ યુવક અને સમાજસુધારકે પરકબલ લેવા સામે જળરો જીદાપોદ મચાવ્યો છે. જીદાપોદ સાચો છે, પણ તે દિશાસૂચક માર્ગે પ્રયાણ કરે તો પરિણામ શુભ આવે અને વહેલું આવી હમોશ ટકે એવું જાને.

સંપત્તિ કેળવી શકે એવાંને અપવાદમાં રાખી, દરેકે પરણવું જરૂરી છે. સ્ત્રી માટે જરૂરી છે અને પુરુષ માટે નથી એમ કંઈ નથી. પરણવું શા માટે જરૂરી છે એ વિચારવું પરણનાર ઉપર છોડીએ, પણ એટલું તો ચોક્કસ કે બેઉ પક્ષોને ગરજ કે આવશ્યકતા સરખીજ છે. કોઈ પાત્ર અભિમાની જની ગરજ કે આવશ્યકતા ન કબુલે તો તે દેખીતી છેતરપંડી છે. દીકરા માટે વહુ શોધવા નીકળવાનું નથી, પણ દીકરી માટે વર શોધવા દીકરીને બાપે નીકળવાનું છે, એટલે દીકરીનો બાપ વધારે ગરજવાન મનાયો. સંકુચિત દિલની દરામખોર બુદ્ધિથી ચાલતી છેતરપંડી-નીતિએ દીકરાને બાપે એની એ ગરજનો કીક કીક લાલ ઉકાવવા માંડ્યો, દીકરી માટે વર શોધનાર પાસેથી પોતાનો દીકરો આપવાના જાદલામાં પૈસા લેવા શરૂ કર્યાં. આંખો આંજી નાખે એવી છેતરપંડીયાં એવાઓ કુળવાન જની બેઠા. દીકરીનો બાપ મોતિયાવાળી આંખોએ અંજાઈ ગયાથી, એણે એવાઓને કુળવાન તરીકે સ્વીકારી પણ લીધા, મનમાની કિંગત આપી વર ખરીદવાજ માંડ્યા. વર લેવાનાર મનથી તો સમજે છે, કે “જેવકુદ્દે કીક મળ્યો છે, પૈસા આપીને દર્શન કરી જાય છે.” એ જેવકુદ્દીની કદર કરી તેને કુળહીનનો સરપાવ આપ્યો.

કુળહીનતા એટલે નીચતા અને અધગતાનું મિશ્રણ. કેવો ક્રીમતી સરપાવ! સરપાવ આપનારની જેટલી કિંગત છે એવોજ ક્રીમતી સરપાવ તે આપે છે. પણ એની એ ગંધ સારા ય સમાજ ઉપર લાગે તો સામાજિક વ્યવહાર ચલાવવો મુશ્કેલ જાને. માટે જીવન જીવવામાં આપત્તિઓ જીભી થવા ન પામે, સમાજ વ્યવસ્થિત રહે અને જીવન નિર્ભય જાને એવો રસ્તો શોધવાનો રહે છે. દીકરી આપનાર પાસેથી પૈસા લેનારને પૈસા લેતાં અટકાવવા માટે અનેક રસ્તાઓ હોય અને જરૂર, પણ દારૂગંધા જેવા શક્તિ ન મેળવાય ત્યાં સુધી લેનારને લેતાં અટકાવવાનો

કોઈ રસ્તો અસરકારક જનતા નહિ સંભવે. લેનારને, આપનારને અને ઉમરલાયક લણેલગણેલ એ રસ્તે ચાલનાર પરજીનાર પાત્રોને વ્યક્તિગત ઉતારી પાડવાની નીતિ અનુસરાય તો તે કોઈ રીતે ખોટી નથી. ખોટી ગતાવતારના બીજા રસ્તા માર્ગદર્શક ન હોય ત્યાં મુશ્કેલી પણ ટપકો મારીને દવા પિત્રકાવતારની આ નીતિ આવકારવા યોગ્ય છે.

વેપારીને વેપાર કરવાની ગરજ છે. અલગતા, ધગકને વસ્તુ લેવાની ગરજ નથી કે ઝોઝી છે એમ ન ગનાય. વસ્તુના જદલામાં વેપારીને ધરાક પૈસા આપે છે, છતાં વેચાણ ક્રિમતથી વેપારી વસ્તુ આપવાનો ઉપકાર સમજી વધુ પૈસા મળે તો તે ન આપવાનું સમજવાનું ધગકને રહે છે. એ વેપારી નહિ તો એના કાકા બીજા પાસે જવું, પણ વસ્તુ આપવાનો ઉપકાર સમજી જદલામાં વધુ નાણાં માગનારને નાણાં આપવાની મૂખર્ષિ તો નજ કરવી જોઈએ. એક યા બીજી રીતે દરેકને પૈસા મળે એવો સામાજિક વ્યવતાર છે. કરકસર કરવાનો ગાંધીવાદનો સિદ્ધાન્ત છે. એટલે એ નિયમે પરકુણ આપનારે સમજવાનું વધારે રહે છે. એક તો પોતાની દીકરી બીજાને આપવી, એ ઉપરાંત પૈસા આપી પાછળનાં સંતાનને અર્થિક બીડામાં મૂકનારે સમજવું થોડે છે.

કન્યાપક્ષની દલીલ હોય છે કે “અમે દીકરી અને ઉપરથી પૈસા આપીએ એવા મૂખ નથી, પણ લાચારીએ આપવા પડે છે. પૈસા વિના દીકરો ન પરજીવવામાં કુળવાન વર્ગ મક્કમ હોય છે. અમારે તો દીકરી ઉમર લાયક થાય એટલે પરજીવે જ છૂટકો. ઉમર લાયક દીકરો ઘરમાં રખાય, પણ દીકરી ઘરમાં ન રખાય. પૈસાની રકઝકમાં દીકરી રજીશી જાય તો અમારી આજર શી રહે? મને ત્યાં દીકરી પરજીવી દુઃખી થવા દેખે એવા નિર્દય અમે નથી.” રૂઢિને જયાવત્રા પૂરતી આ દલીલો સાચી હોય તો ભલે, બાકી એમાં કંઈ તાર્ત્વિક સત્ય નથી. લાચારી અને નિરુપાયજ દીકરીના જાપને વધારે ગરજવાન બનાવે છે! પોતાની જનત ઉપર પોતાને જ વિશ્વાસ ન હોય તો બીજાને ઠપકો આપવા જવામાં હઠાપણ નથી.

એક પણ દાખલો એવો નથી જન્મે કે કુળવાન મનાતા વર્ગમાંથી કોઈ વાંદો જડ્યો હોય. વાંદાપણું તો કુળહીનતાની નિશાની છે. કુળવાન પૈસા પડાવવા પોતાના દીકરાને કુંવારો મળે છે, પણ વાંદો તો નથી જ રહેવા દેતા. પૈસા ન દેવાની સામી મક્કમતા હોય તો વિનાપૈસે પણ પરજીવી લેવામાં એમને વાંધો નજ આવે, પૈસા નહિ આપવા સામે પક્ષ મક્કમ અને તો વાંદાપણને લીધે વજુમાળી કુળહીનના આવતી અટકાવવા માટે

પણું છેવટે વિનાપૈસાએ પણ તે દીકરા પરણાવશે જ. આપનાર મક્કમ જાને તો લેનારને વધારે ગરજ આવવાની છે.

કોઈ દીકરાને વાંઢેજ રાખે તે મનાય તેમ નથી. કોઈ કન્યા ન આપતું હોય તો વાત જુદી છે. જગતનો પ્રવાંદ આણુ રાખવા સાડે લગ્નપ્રથા સ્વીકારાઈ છે. એ રસ્તે દરેકને ચાલવાનું છે. કોઈ ના કહે તો માની લેવાનું નથી. કોઈની દીકરી કુંવારી રહી હોય એવું સાંભળ્યું નથી. હા, પોતાને મનપસંદ પાત્ર નહિ મળવાને કારણે અગર લગ્નજાંઘ નહિ સ્વીકારવાને સિદ્ધાન્તે અને સંયમ કેળવવાને પ્રયત્ને કોઈ પુરુષ અથવા સ્ત્રી લગ્ન ન કરે તો ભલે, જાકી કોઈ નથી લેતું એ કારણે કોઈ કન્યા રહી મછ હોય તોય તે ગચ્ચત્રી કરવા જેવી સંજ્ઞામાં તો નહિજ. દીકરાને વાંઢે રાખી કોઈની દીકરીને રજાગાવવાની હિંમત મનોપ તેવી નથી.

દીકરી ગમે ત્યાં આપવાથી દુઃખી થાય છે અને કુળવાનને ત્યાં આપવાથી સુખીજ થાય છે એમ અનુભવાયું નથી, જલ્દે કુળહીનને ત્યાં પણ સુખી થાય છે એવું ઘણી જગ્યાએ જાન્યું છે. કન્યા સાથે પૈસાં મેળવનારને કન્યાની કિંમત બિલકુલ રહેતી નથી. કન્યા ગરી જતાં બીજી કન્યા સાથે બીજા પૈસા મળવાની લાલચ તેને હમેશ રહ્યા કરવાની. એમની એ લાલચમાં કન્યાના જીવનનું જોખમ કાયમ ઊભુંજ રહેવાનું. જીવનને આમ દુઃખ અપાવનાર પોતાને નિર્દય નહિ, પણ દયાવાન મનાવે છે! દીકરીના પૈસા આપી કુળહીનતાનો સરપાવ મેળવનારની આજ્ઞ કાઢીનો થાય છે. ત્યારે તો આજ્ઞ મેળવવા માટે પૈસા ખોષ કુળહીન જનવાનું છોડવું જોઈએ, એટલે લાચારી જતી કરી પૈસા નહિ દેવાની મક્કમતા રાખવી જરૂરની છે. પૈસા દેવા પડતા હોય એવો કુળવાનો સાથેનો લગ્નસંજાંઘ દરેકે સહંતર જાંઘ કરી દેવો ઘટે છે. કુળવાનો સાથેના લગ્નસંજાંઘમાંજ કુળવાન-કુળહીન એવા ભેદ દેખાય છે; જાકી તેમાંથી અલગ થયે જાને સરખા છે, સિવાય કે કુળવાનો પોતાની જોખળ માટે 'હું કુળવાન છું' એવું પાટિયું ગરદને લટકાવે. એ સંજાંઘ છોડી પોતાના દરજ્જાવાળા સાથે અગર સાધારણ ગણાતા વર્ગ સાથે કોઈ પણ જાતની આપ લે સિવાય કન્યા આપવી લેવી જોઈએ. આથી સ્વભાવે નિર્મળ, બુદ્ધિએ ચક્રાર, શરીરે તંદુરસ્ત અને શક્તિએ આજીવિકા પૂરતું કમાનાર, પોતાનાં માળાપને અગર કુળને અણુછાજતે કારણે અપરિણીત રહેલને રાહત મળશે. પોતાને આર્થિક મૂંઝવણ જોાઈ થશે, પાછળનાં સંતાનને આર્થિક બીડ નહિ ઉપાડવી પડે અને દીકરીનું લગ્નજીવન સુખી થશે. આજે

નહિ તો કાલે આ માર્ગે પરાણે ચાલવું પડશે. દીકરી ઉપર પૈસા આપનારના ઘરમાં પૈસાની ખાણ નથી. એ તો બ્યાજે લાવી અગર અષ્ટમ્પટમ્ કરીતે જ દેવાના હોય છે. જ્યારે એવી રીતે મળતા માર્ગે પણ બંધ થાય ત્યારે અકલ ખરીદવા નીકળવું તેના કરતાં પહેલેથી જ સમજવું શું ખોટું? પૈસા હોય અને એ પૈસા કોઈ ગરીબને મદદ કરવામાં કે હિતજનક સંસ્થાઓમાં વાપરવામાં નાનમ લાગી જતી હોય તો વધારાના પૈસા કુવાર્ગો દેંડી દેવાય, પણ પૈસા આપવાની યેલછાભરી ઉદારતાના જદલામાં કુળહીનતાનો બાજાશાહી સરપાવ આપનારને પૈસા અને કન્યા અપાય જ કેમ? લેનાર કરતાં આ આપનારે વિચારવાનું, સમજવાનું એને અનુસરવાનું વધારે છે.

લેનારને ઠેકાણે લાવવા માટે તેની જાનમાં નહિ જવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી ખોટી નથી, પણ તેવી પ્રતિજ્ઞાની અસર કંઈ નથી. લગ્નમાં જાનની જરૂર જ નથી ત્યાં એવી પ્રતિજ્ઞાની અસર શી? હા, પરંપુ લેનાર પરંપુ નહિ લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરે તો સગજવા જેવા વાત છે. પણ તેવી પ્રતિજ્ઞા કરે તે મનાય નહિ; મનાય તો તે પ્રતિજ્ઞા પ્રતિજ્ઞા પૂરતી જ. વખત આવ્યે એ પૈસા લેવાના જ, એટલે તેમને ઉતારી પાડવાની નીતિ ચાલુ રાખીને પૈસા આપનારને આપતા અટકાવવાથી જ મુખ્ય હેતુ સફળ નીવડે છે. લેનારને બંધ કરવા સરળ અને ટૂંકા રસ્તો આપનારને અટકાવવાનો છે.

આપનારને અટકાવવા અને લેનારને રાજી રાખવા રૂ. ૩૦૧ની પરંપુ કાપને ભારે ખડે તેવી વધારે નથી એમ સગજી તે કાયમ રાખવાનો કયો સ્પષ્ટ હેતુ હોઈ શકે? પોતાનો દીકરો કાપની દીકરી સાથે પરણાવે એ ઉપકાર છે? પોતાના દીકરાને જરૂર છે, માટે કાપ ઘેર બેઠા દીકરી આપવા આવે તો તે ગુનો છે, જેથી એ ગુનાનો દંડ રૂ. ૩૦૧ દીકરીનો બાપ આપે? રૂ. ૩૦૧ દરેકને પરવડે એમ છે, તો પૈસાદારને વધારે આપતાં ક્યાં નથી પરવડે એમ? પૈસાદારને હજારો અને બાકીનાને રૂ. ૩૦૧ સરખા જ છે. લગ્ન એ શોખની વસ્તુ નથી કે એના ઉપર કર નંખાય, અને નંખાય તો દીકરાના બાપ ઉપર પણ કર નંખાવો જોઈએ.

પરંપુ સામેનો બિદાપોહ આ માર્ગે પ્રયાજ કરે અને એમાં દરેક ભણેલ ગણેલ ભાઈએન સાથ આપી બીનું તો દીક, પણ ખુદ પોતે તેવા વ્યવહારથી અલગ રહે તો ફત્તેહ નક્કી છે.

અનુભવનવનીત

આઠ વર્ષ ઉપરની આ હકીકત છે.

અનાયાશ્રમની ઓદિસમાં એક દિવસ હું બેઠો હતો, ત્યાં એક પ્રૌઢ વયનો પણ ભાંગેલાં લાંબો ઉત્તર હિન્દુસ્થાની જણાતો પુરુષ અને એક યાત્રીસ વર્ષની યાત્રા આશ્રમમાં આવ્યાં. દેવલ સામેની પાટલી ઉપર એ બેઠે બેઠાં.

“આપને શું કામ છે?” એ પૂછ્યું.

“આ ઓદિસમાં આપની સાથે વાતચીત થઈ શકે તેમ નથી. આપ બીજે કોઈ સ્થળે અમને લેઈ જાઓ તો ખુલાસાથી વાત કરી શકાય.” પેલા માણસે હિન્દી-મારવાડી-ગુજરાતીમાં જવાબ આપ્યો. અનાયાશ્રમની ડીરપેન્સરીના ખંડમાં અમે ગયાં. તે માણસે પોતાની વાત શરૂ કરી :

“આ દીકરીને અહીં આપના આશ્રમમાં રાખવાની જરૂર છે. એ મારી દીકરી છે, એ વિધવા છે અને ફક્ત ગંધ છે. હું આપને મારી બધી હકીકત પૂરેપૂરી જણાવીશ. ત્રણ વર્ષ ઉપર હું યુ. પી.ના ગામથી અહીં આવ્યો છે. મારા ગામમાં હું દલવાઈની દુકાન ચલાવતો હતો. આ દીકરીની મોટી બેન મારા ગામથી સો માઈલ દૂર પરણાવેલી છે. મારા જમાઈ દક્ષતરમાં કારકુન છે અને રિયલિટી સારી છે. આ દીકરીને છ સાત વર્ષ ઉપર એક કુળવાન પ્લાસ્ટિક કુટુંબમાં પરણાવી હતી. લગ્ન પછી બીજે જ વર્ષે એનો પતિ ચાર દિવસના તાવની સળત બીમારીમાં ગુજરી ગયો. છ માસ પછી એની મા પણ કલ્પાન્ત કરતી ગુજરી ગઈ. મારું મન ધંધામાંથી બિડી ગયું. આ દીકરીને તેની બેનને સોંપી હું આ તરફ આવી નીકળ્યો.

“આવડા મોટા અગ્નિપ્રયાશ હોરમાં ગુજરાનું સાધન મેળવવાનું બહુ અઘરું છે. પણ એકાદ મહિનામાં પૂરીપકાડીની લારી ફેરવવાનું કામ મેં શરૂ કર્યું. એ ધંધો મને ઠીક ફાવી ગયો છે અને સારી રીતે ગુજરાન નમે છે. આશરે પાંચસો રૂપિયા હું જમાવી પણ શક્યો છું.”

આટલી હકીકત કહી પછી એ માણસ જરા ચોબ્બો. દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી પોતાની હકીકત આગળ ચલાવી : “આ દીકરી દિવસે દિવસે મોટી થતી ગઈ. બિચારીને વિધવાપણાનું જ્ઞાન પણ ન હતું. એની મોટી બેન એને બહુ સારી રીતે રાખતી અને કોઈ વાતનું દુઃખ આવવા દેતી નહિ. પણ દેવ મારા ઉપર રુક્યો, અથવા એમ શા માટે કહું? મારા કાઈ પૂર્વ જન્મનાં પાપ મને નડ્યાં. મારા જમાઈની મતિ ભ્રષ્ટ થઈ અને આ દીકરીને ફસાવી.” આટલું બોલતાં તેનો અવાજ એક ધીમે પડી ગયો અને પેલી યાત્રા ફક્ત બરવા મંડી.

“આં હકીકતનો પત્ર ગને મારી મોટી દીકરીએ પચીસેક દિવસ ઉપર લખ્યો. મારી એ દીકરી બહેલી છે, માસ્તરાણીની પરીક્ષામાં પાસ થઈ છે. તેણે મને પોતાના કાગળમાં લખ્યું કે જે બનાવ ગયો છે તે પછી હવે એ ઘરમાં એ રહેવા માગતી નથી. એને કાંઈ બાળખર્યાં છે નહિ. ‘પોતાનું’ ગુજરાન એ શહેરમાં જઈ કોઈ નિશાળમાં નોકરી લેઈને ચલાવશે અને આ મારી નાની દીકરીને મારે અહીં તેડી લાવવી.” આટલી હકીકત કહેતાં એ ઊંચા કદાવર માણસની આંખમાં પણ આંસુ આવ્યાં. એ આંસુ ગુસ્સાનાં તેગજ ઊંડી દિલગીરીનાં હતાં.

“મારે તે મારી કાઢી દીકરીની દયા ખાધી, આ દીકરીને શાપ આપવો કે દુષ્ટ જમાઈ ઉપર ક્રોધ કરવો તેની મને સમજણ પડી નહિ. સૌથી પહેલો તો મને એ વિચાર આવ્યો કે આ દીકરીને જેર આપી બધી બાબતનો અંત લાવવો. પણ પાછો વિચાર થયો કે જ્યોત્સનાંક તો પેલા દુષ્ટનોજ છે, ત્યાં જઈ એનોજ હું જીવ લેઉં. આવો નિશ્ચય કરી હું મારી દીકરીને મામ ગયો. દીકરીએ મને કંડો પાડ્યો, આ દીકરીની દવાજગત સ્થિતિ સમજતી બાળ-હત્યાના પાપનું લાન કરાવ્યું અને જમાઈનો અમારે સહુકોઈએ ત્યાગ કરવાથી તેને પૂરતી શિક્ષા થશે એવી દલીલ કરી. એ દીકરીની સૂચનાથીજ હું એને અહીં આપની પાસે લાવ્યો છું. આ દીકરીને હું આપને સોંપું છું. ભગવાન એને જીવતી રાખશે તો એ અહીં આપના આશ્રમમાં રહી જીવન ગુજારશે. ગંદવાડમાંથી નહિ જાઉં તો એના દુઃખી જીવનનો અંત આવશે અને બધી બાબત પૂરી થશે. એના ખર્ચ માટે આપને સો રૂપિયા હું આપી જાઉં છું. હવે આપ જણો અને એ દીકરી જાણે. આ જન્મમાં હું એનું મોંઢું ફરી જોવા માગતો નથી.”

મારી સામે સો રૂપિયાની નોટ મૂકી પોતાનું નામકામ પણ આપ્યાં વિના તરતજ જામો થઈ એ માણસ ઝપાટાજોડે આશ્રમમાંથી ચાલ્યો ગયો.

એ બાળા લગભગ પાંચ છ માસ સુધી અનાયાશ્રમમાં બહુ દુઃખી મને રહી. છ માસ પછી તેને એક દીકરો જન્મ્યો. દીકરાની અતિશય પ્રેમથી અને નર્સની જરાગર સૂચના મુજબ તેણે સારવાર કરી.

દીકરો ત્રણ માસનો થયો તે બધા સમય દરમિયાન તે બાળાનો પિતા તો કદી આશ્રમમાં આવ્યોજ નહિ. પણ તેની બેને પણ એની કાંઈ ખબર-અંતર પૂછી નહિ. ત્રણ ચાર માસનું બાળક થવા પછી આવી સ્ત્રીઓ પોતપોતાને રથજો આવી જાય છે અમર આશ્રમમાં રહી પોતાનાં અને બીજાં બાળકોની સારવારનું કામ કરે છે. એટલે એક દિવસ લેડી મુપરવાઈજર

મારફત મેં એ બાઈને પુછાવ્યું કે તેની શી ઇચ્છા હતી. તે બાબાએ લેડી સુંપરવાઈઝરને જણાવ્યું કે તે પોતાના બાળકને લેઈને પોતાની બેનને ઘેર જવા માગતી હતી. ચારેક દિવસ પછી એ બાઈ બાળક સાથે ચાલી ગઈ.

તેના ગયા પછી આઠમે દિવસે તેના પિતા મારે મકાને આવ્યો અને કાંઈ પણ બોલ્યાવ્યાલ્યા વિના એક પત્ર તેણે મારા હાથમાં મૂક્યો. પત્ર લખનાર એની મોટી દીકરી હતી. પત્ર શુદ્ધ હિન્દીમાં સુંદર અક્ષરે લખેલો હતો :

‘પૂજ્ય શિરછત્ર પિતાજી,

‘આ પત્ર બહુ બારે હૈયે લખું છું. અમદાવાદના આશ્રમમાંથી નીકળીને સુભદ્રા અહીં આવવા નીકળી હતી, પણ રસ્તામાં તેને વિચાર થયો કે જે દુષ્ટ માનવીએ તેનું જીવન ગરજાદ કર્યું હતું તેને તેના બાળક સોંપી પોતે, જો એ રહેવા દે તો ત્યાંજ બાળકને ઉછેરવા રહેવું, અને જો તેમ ન બને તો બાળકનો હવાલો તેને સોંપી પાછા આશ્રમમાં ચાલ્યા જવું, પણ કોઈ પણ હિસાબે બાળકને આશ્રમમાં રાખવું નહિ. ત્યાં પહોંચી ત્યારે તેને બહુ કપરો અનુભવ થયો. એ માણસ દુષ્ટ તો હતોજ, પણ હૃદયહીન અને છેક હક્કથી મનોવૃત્તિનો દરો એની તો મને પણ બજાર ન હતી. એણે તો ખૂબ બગાડા પાડી, શબો દેઈને પાંચ પચાસ માણસો એકઠાં કરી દીધાં અને બેનને ત્યાંથી હાંકી મૂકી. શરમ, પરતાવો અને ક્રોધથી તે બિચારી અતિબાકુળ થઈ ગઈ. શું કરવું તે સહે નહિ. એ તો તરત ત્યાંથી નીકળી મારી પાસે ચાલી આવી. બધી બીના અથથી ઇતિ સુધી તેણે મને જણાવી. મેં તેને ખૂબ માનત્વન આપ્યું. પણ એ બાળક હું કેમ રાખી શકું? મેં એનું એ બાળકને અનાયાશ્રમમાં પાછું મોકલી આપવાનું માથે લીધું. થોડી વાર તે મારા સાંમે એકીનજરે જોઈ રહી. પછી બાળકને લેઈને ઝપટાજંઘ ત્યાંથી ચાલી. મકાનનું બારણું બંધ કરી હું તેની પાછળ ગઈ. પણ હું પહોંચું તે પહેલાં અમારા આંગણના ફૂત્રામાં મોટો ધગાકો થયો, બાળક સાથે એણે ફૂત્રામાં પડતું મૂક્યું. એ કલાકે જંગેની લાશ બહાર કઢાવી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી. પિતાજી! તમારા ચિત્તની વ્યથાની દૃષ્ટના કરે છું, ત્યારે મને કાંઈતું કાંઈ થઈ ગય છે. એ બિચારી તો દુઃખી જોશીઆણા જીવનમાંથી છૂટી. મને એમ થતા કરે છે કે બેનના મૃત્યુ માટે મારી જવાબદારી મણાય ખરી? પણ હવે એ બધાનો વિચાર નિરર્થક છે. આપણે એ દુઃખી થઈ ગયાં! ભગવાનને ગમ્યું તે ખરું. પેલા દુષ્ટને કાંઈ આંચ પણ આવી નહિ એ સમાજનો કેવો ન્યાય? ‘હિ. તમારી દુઃખી પુત્રી.’

(‘જ્યોતિર્ધર,’ તા. ૧૩:૧૨:૧૯૪૧)

ગ. ગો. મુ.

ખોવાની સંપત્તિ

‘પહેલું’ સુખ તે જાતે નથી.’ સારાંય વિશ્વમાં હરકોઈ પ્રાણી સુખ મેળવવા યત્ન કરે છે. અને મનુષ્યજાતિએ સુખ મેળવવા જે યત્નો કર્યા છે, તે ધતર સર્વ પ્રાણીઓથી વધારે છે. છતાંય કોઈ એમ કહી શકે એમ નથી કે મનુષ્ય-જાતિ જીવન પ્રાણીઓથી વધારે સુખી છે.

ધણી વખત એમ પણ જાતે છે કે માણસ જેને સુખસાધન માનતો હોય છે તેજ તેને માટે દુઃખકર્તા થઈ પડે છે. એકાદ ધનાઢ્ય જાતેલ માણસ માત્રે કે પોતે ધનથી ઇટલો સુખી છે કે કામ કર્યા મિત્રાય તેને જોઈએ તેવાં પૌષ્ટિક ભોજન મળી રહે છે! પરંતુ આ માની લીધેલું સુખ જતે દિવસે તેના શરીરમાં અપચો લાવે છે, આ અપચો પોતાના અનેક મિત્રોને આમંત્રણ આપે છે. અને પરિણામે એક વખત જે માણસ એમ માનતો હતો કે મારા જેવું કોઈ સુખી નથી, તેજ માણસ હવે એમ માને છે કે હું જગતમાં સાચી વધારે દુઃખી છું.

જે માણસ શરીરે સુખી છે તેજ ખરો સુખી છે તે પુરવાર કરવા માટે ઉપર ટાંકેલી કહેવત જમ છે. જે માણસ નીરાગ, શક્ત અને ગજબુત નથી, એના જેવો દુઃખી બીજો કોણ હોઈ શકે? મેં ધણાય માણસો નોંધા છે, જેઓ ગરવાની આગસેજ જીવતા હોય છે. તેમનામાં જીવવાની સ્ફૂર્તિ જ નથી હોતી. સાક્ષાત્ આગસેજ ગણે તેમનું રૂપ ધારણ ના કર્યું હોય, તેમ તેઓ કોઈ પણ જાતની પ્રવૃત્તિ કર્યા મિત્રાય પડી રહેવા છડે છે. પરિણામે એ અનેક રોગના અવતાર જાતે છે.

દરેક માણસે શરીરનું સ્વાસ્થ્ય સાચવવા શારીરિક શ્રમ કે નિયમિત વ્યાયામ કરવો જોઈએ. જેઓ એ બેમાંથી એક પણ વસ્તુ કરતા નથી, તેઓ અનેક જાતના રોગોના ભોગ જાતે છે. પરિણામે એવા રોગી માણસો જીવનથી કંટાળે છે. અને જીવનથી કંટાળો એટલે દુઃખની પરાકાષ્ટા!

જે માણસો ખેતીનું તથા મહેનતમજૂરીનું કામ કરે છે તેઓનાં શરીર સ્વાભાવિક જ રીતે શક્ત, નીરાગ અને સુદૃઢ હોય છે. જેઓ માનસિક શ્રમ કરે છે તેઓ માટે તો શારીરિક શ્રમ અત્યંત અગત્યનો છે.

પુરુષવર્ગ માટે કસરત લેવાના મંજોરો અનુકૂળ હોય છે, પણ સ્ત્રીઓનું શું? માગડાની સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી અનિહ હોય છે તે તો સૌ જાણે છે,

કારણ કે તેમને શારીરિક મહેનત કરવાની હોય છે. તેમને પાણી સિંચવાનું હોય છે. કુવેથી કે નદીઓથી પાણી સિંચી જતી પાણીદારીઓનું દૃશ્ય કેટલું લલિત, કલાગમ, ગૌરવવંતું અને ગામના સૌભાગ્યરૂપ છે! પાણીથી ભરેલી મોટી મોટી ગામરો કેટલી સહેલાઈથી તેઓ વહી જાય છે? પછી રોગ કે અશક્તિ એમને જોઈને દૂર ભાગે એમાં શી નવાઈ?

ચાંદની રાતે ગગનમેદી છુલંદ અવાજે તાલબદ્ધ રાસ રમતી ગામડાની સ્ત્રીઓ જોઈને સર્વ કોઈને સ્વીકારવું જ પડે કે સાચું સ્વાસ્થ્ય અહીં જ ઊતરવું ધટે.

મારા જોએલા અનેક દાખલા છે કે ગામડેથી શહેરમાં રહેવા જતી સ્ત્રીઓનાં શરીર થોડાં વર્ષ ગાદ રાગિણ, પીળાં, સૌન્દર્યવિહીન, ગાયકાંગલાં, આળસુ અને નિર્જાળ જતી જાય છે. પાટીદાર સ્ત્રીઓ આક્રિકામાં આવે છે અને પોતાના શરીરમાં તથા પ્રાણમાં જે ચેતન, તંદુરસ્તી અને સ્પષ્ટિતતા હોતી આવે છે, તે બે કે ત્રણ વર્ષ પછી દૂર સુદૂર ચાલ્યાં જાય છે. કારણ કે અહીં તેઓ કોઈ પણ જાતનો શારીરિક શ્રમ કરતી નથી. તેમને નથી હોતું પાણી ખેંચવાનું કે નથી હોતું દળવા-ખાંડવાનું. કપડાં ધોવાં, વાસણ માંજવાં, ઘર સાફસફ કરવું અને બીજું જાણું કામ આક્રિકાના નેટીવ નોકરો કરે છે. ખાલી તેમને રસોઈ કરવાની હોય છે, અને એમાં પણ કેટલીક એકી સ્ત્રીઓ અધું કામ નેટીવ નોકર પાસે કરાવતી મેં જોયું છે.

હવે જે સ્ત્રી પાણીની હેઠળ રમતમાં ત્વચ્છિત ગતિએ લાવતી હતી, તેજ સ્ત્રી પાણી ભરેલી એક નાની ડોલ ઊંચકવા અશક્ત જતી જાય છે. જે સ્ત્રી વજન ઊંચકીને પણ લાંબી મજલ કાપવા શક્તિમાન હતી, તેજ સ્ત્રી એક માઇલ દૂરવાની વાતથી જ-ડરી જાય છે. પરિણામે અનેક રોગ તેના મેઘાન થઈ આવે છે અને પોતાને ગમતી જગ્યા મળી છે જાણી ત્યાં જ સહકુટુંબ સહાને માટે વાસ કરે છે. ઘણી વખત તે બિચારો પતિ પોતાની અર્ધીથી વધારે કમાણી પત્નીની દવાઓ પાછળ જ ખર્ચતો હોય છે. અલગત, પોતાની પત્ની માટે કોઈ પણ પુરુષ પોતાની અર્ધી તો શું પણ સર્વ સંપત્તિ ખર્ચે તોય ઝોછી છે, પરંતુ ગારું કહેવાનું એટલું જ છે કે આવા કડવા સંજોગો ખેદરકારીથી અને હાથે કરીને ઊભા કરવામાં આવે, એ તો શુના જ છે.

જે સ્ત્રીઓ આ પ્રભાવે રોગી બને છે તે સ્ત્રીઓનાં બાળકો પણ એવાં નબળાં અને નિર્ધીર્ષ હોય છે. જ્યાં આવાં બાળકો જન્મે ત્યાં રાષ્ટ્રનું ઉત્થાન ક્યાંથી સંભવે? માટે પોતાનાં વહાલાં બાળકો માટે, પોતાના પાતે માટે,

પોતાના કીમતી જીવન માટે, પોતાની વહાલી માતૃભૂમિ માટે દરેક સ્ત્રીએ તંદુરસ્તી પાળી ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે.

હવે કઇ રીતે સ્વાસ્થ્ય સાચવવું એનો વિચાર કરીએ. જે સ્ત્રીઓ ગામડામાં વસે છે તેમને માટે તો કોઇ પ્રશ્ન જ નથી, કારણ કે ત્યાં તો શારીરિક મહેનત ઉપરાંત ખુદાં હવાપ્રકાશ તેમને મળ્યે જ જાય છે. પરંતુ જે સ્ત્રીઓ શહેરોમાં વસે છે તેમણે આ વિચારવાનું છે. આવી સ્ત્રીઓ પોતાનું આહુ ધરકામ કરે તો તેમને સારી કસરત મળે. જરૂર પડે તો અર્ધાંધી એક કલાક સુધી ખગીયામાં, નદીકિનારે કે સાગરકાંઠે, સંજોગો પ્રમાણે ફરવાનું રાખે, તો તેઓની તંદુરસ્તી ખગડવાનો લેશ પણ સંભવ ના રહે.

ખાસ કરીને આફ્રિકામાં વસતિ પ્રત્યેક એનને મારી ખાસ લક્ષ્યમણ છે. કે જની શકે તો એક ઘંટી વસાવતી અને હમેશનું વપરાશ જેટલું પોતાને હાથેજ પ્રલાટે ગાતાં ગાતાં ફળવું. આથી થણીજ સારી કસરત મળશે. નેટીવ નોકરો પાસે દરેક કામ નહિ કરાવતાં જની શકે તેટલું પોતે કરી લેવું. આથી મન ખંતીકું અને કામ કરવાની ટેવવાળું રહેશે. અનુકૂળ વખતે નિત્ય એ માઇલ ખુદામાં ફરવું પણ ખરું.

ટૂંકામાં શરીરસંપત્તિ એ અન્નેઃ અને એષ્ટ સંપત્તિ છે. તેનો નાશ થતાં ધન, દોહત, ઐશ્વર્ય, જાધુ નકામું છે. માટે આ શરીરસંપત્તિ વેડફાઇ ના જાય તે માટે ધ્યાન આપવું સૌથી જરૂરી છે. કોડ લીવર ઔર્ધ્વ અને એવી બીજી ફેટલીયે દવાઓ પી શક્તિ મેળવવા ફાંફાં મારતા જુવાનો મેં જોયા છે. તમે અસંખ્ય શક્તિવર્ધક દવા પીઓ, પણ જ્યાં સુધી શારીરિક શ્રમ નહિ કરો ત્યાં સુધી કોઇ રીતે જળવાન અને સુખી નહિ થઇ શકો.

सर्वे सुखिनो भवन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखमाप्नुयात् ।

‘સર્વ’ સુખી જનો, ‘સર્વ’ નીરાગ જનો, ‘સર્વ’ સુદૃષ્ટિવાળા જનો, કોઇને દુઃખ ન હો.’

સુણાવ (હાથ મોઝાસા)

હાથાભાઈ આશાભાઈ પટેલ

‘વડોદરા શહેર પાટીદાર છાત્રાલય’

૧. ‘વડોદરા શહેર પાટીદાર છાત્રાલય’ની શરૂઆત તેણાં બે ત્રણ વર્ષ ઉપર વડોદરામાં થઈ છે. વડોદરા શહેરમાં દાઈ સ્કૂલ, કોલેજ, કલાલયન, વગેરે કેળવણી આપતી સંસ્થાઓમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓને રહેવા જમવાની અગવડ ન પડે, તેમના ઉપર દેખરેખ રહે અને બહુતરના વખતમાં વિદ્યાર્થીઓનું અને પાટીદાર વિદ્યાર્થીઓનું સંગઠન થાય, એકબીજાનો પરિચય થાય, તે માટે છાત્રાલયની શરૂઆત થઈ હોય તે સ્વાભાવિક છે.

૨. ઉપરાંત દાહમાં ચરોતરના પાટીદારો અને બીજા પાટીદારો આફ્રિકામાં અને પરદેશમાં ધંધાર્થે રહે છે, તેમના પૈકીનાં ઘણાં કુટુંબો પોતાનાં દીકરા-દીકરીને કેળવણી આપવા વડોદરા જેવાં શહેરોમાં રહે છે. તેમાંનાં કેટલાંકને પણ વડોદરા પાટીદાર છાત્રાલય તરફથી કંઈક સહાય ગણે તે સ્વાભાવિક છે.

૩. અગદાવાદમાં પાટીદાર સેવાસમાજ છેલ્લાં બેએક વર્ષથી શરૂ થયો છે. અને કલકત્તા જેવાં હિંદુસ્થાનનાં શહેરોમાં અને આફ્રિકાનાં કેટલાંક બહુતાં શહેરોમાં, જ્યાં પાટીદારોની વસતિ વિશેષ પ્રમાણમાં છે, ત્યાં પાટીદાર સમાજો ચાલે છે. તેવા સમાજનો અભાવ વડોદરા શહેરમાં પણ હોતો ન જોઈએ, તે માટે ‘સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળ’ સ્થાપવા પ્રયત્ન થતા હોવાનું જણાય છે, અને તે માટે શેઠશ્રી મહત્તલાલ મગલભાઈ તરફથી ૬૦ હજાર રૂપિયાની સખાવત પણ થઈ છે.

૪. કેળવણીમંડળ, પાટીદાર કેળવણીમંડળ અને સમસ્ત પાટીદાર કેળવણીમંડળ, આ નામો તો સારાં છે. અને નામ પ્રમાણે યુષ્ઠ અને આદર્શ રહી સ્વાર્થત્યાગથી અને સેવાવૃત્તિથી કામ ચાલે તો પાટીદાર માટે ઘણી હર્ષની વાત હોઈ આવકારદાયક છે.

૫. પાટીદાર સાહસિક છે, પાટીદારમાં શુદ્ધિ છે; ઈંગ્લેંડમાં, આફ્રિકામાં, અમેરિકામાં, ઓસ્ટ્રેલિયામાં, ચીનમાં, જાપાનમાં, જર્મનીમાં, દુનિયાના કોઈ પણ ભાગમાં તેમની સાહસવૃત્તિને લીધે તેઓ જાણીતા છે. દાહ યુજ્જરાતનાં ગામડાંમાં રહેતો પાટીદાર મોટે ભાગે ગરીબ છે. પાટીદારની ટેવ છે કે તેની પાસે પૈસો થાય તો તે તેનાથી છુટવી શકતો નથી. પાંચ હજાર તેણે મેળવ્યા હોય તો દસ હજારનું જોર કરે, કરજ કરીને પણ જોર કરે, તેનું નામ પાટીદાર. પાટીદાર પાસે પૈસો હોય તો તેનો પૈસો છલકાતાં વાર નથી લાગતો. અને પૈસા નહિ છતાં પૈસાપ્રાપ્ત દેખાવાની, સમાજમાં મોટા દેખાવાની, ઘોડાગાડી મોટરો દોડાવવાની, અને મોટાખતો ડોળ ગમે તે બોગે કરવાની પણ પાટીદારની

તમન્ના કાંઈ ઓર જ હોય છે.

૬. પાટીદારોમાં ગર્હ્યમશ્રી વિઠ્ઠલભાઈ અને મશહુર શ્રી. વલ્લભભાઈ જેવાં નરરત્નો પણ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પાક્યાં છે. અને સામાજિક અને કેળવણીવિષયક ક્ષેત્રમાં અનન્ય મૂળા સેવક ગર્હ્યમ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન જેવા પણ થઈ ગયા છે. પણ પાટીદાર વસતિના પ્રમાણમાં સેવાના ક્ષેત્રમાં આ પ્રમાણ જાડુ જ થોડું છે.

૭. પૈસાપાત્ર પાટીદાર પૈસા આપે, પણ આત્મા સિવાયનું ખોખું ક્યાં સુધી નભે? સ્વાચ્છા સેવકને પૈસાની જોટ નથી, પૈસા તો કાગ કરવારને જ્યારે જોઈએ છે ત્યારે એની મેજે મળી આવે છે. ગર્હ્યમ શ્રી. મોતીભાઈ અમીન સાહેબની કાંઈ પણ યોજના પૈસાને આગે અટકી પડી નહોતી.

૮. પાટીદાર દુરુદ્ધગંડળનું પાટીદાર ગંડળ થયું, પણ તેની હાલની રિયલિટી કાંઈથી અગણી નથી.

૯. નાનું કે મોટું પાટીદારનું કાંઈ પણ ગાગ જુઓ તો જણાશે કે કાંઈ ગાગ પક્ષબેદ સિવાયનું નથી. પાટીદારોમાં સદ્ગુણો છે તેવા જ દુર્યુણો પણ જોઈ નથી. ઝેર- અને વેર-વૃત્તિ પણ પાટીદારમાં જોઈ છે! અહંભાવ, હુપય, તેનો નમુનો પાટીદારમાં શોધવા જવો પડે તેમ નથી. પાટીદારની બુદ્ધિનો સદ્બોધ થાય છે તેના કરતાં દુર્યોધ વધારે થાય છે. કેટલાક પાટીદારો સંપ કરતાં કુસંપ કરાવવામાં અને કુસંપ કરાવી મોટાઈ ગાનનારા પણ હોય છે.

૧૦. અને પાટીદારનું કુળાભિમાન અને તેનો નમુનો તો દુનિયામાં બીજે રથજે ગણવો મુશ્કેલ છે. ત્રણ, છ, તેર; ગોળ, એકડા; પરબનો ખર્ચ, વઘોડા અને તેને અંજોની મોટાઈ તો કમી થવાને જાહેલે વધતાં ચાલે છે. પહેલાંના વખતમાં કન્યા પરણાવવાના ત્રાસને લીધે તેને જૂપીતી કરવાનો રિવાજ હતો, તે તો નાબુદ થયો છે; છતાંય હાલના જમાનામાં કન્યાને પરણાવવાનો ત્રાસ નો કન્યાનો જાપ જ જણે એવી રિયલિટી છે.

૧૧. એટલે જાગ અને ગોળ, પરકળનું અને આંકડાનું પ્રમાણ, મોટા અને નાનાનું પ્રમાણ, કુળવાન અને કુળહીનનો તફાવત, એ સૌ ઘટવાને જાહેલે વધતું જ ચાલે છે. તે અવાહની વિરુદ્ધનું વહેણ કેળવણી ગંડળ અને પાટીદાર કેળવણી ગંડળ, સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી ગંડળ કરે તો ઇષ્ટ છે.

૧૨. સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી ગંડળ અસ્તિત્વમાં લાવી, તેના સદાયકો, પેટ્રોનો અને મુરબ્બીઓ કુળવાનસાહી અને કુળહીનસાહીના, મોટા અને નાનાના બેઠ ગિટાવી માત્ર કેળવણીના અને સંસ્કારના એક જ પગથિયા ઉપર જોડા રહેવા તૈયાર છે? નહિ તો મોટા નાનાના બેઠામાં, ઇર્ષ્યાના અને વેરઝેરના

પ્રવાહમાં જેમ પાટીદારની સંસ્થાઓ મોટે ભાગે સાફ કરવાને બદલે સાફ થાય છે અને ભેદભાવ પ્રગટે છે તેમ ન જાને એટલું જ સંભાળવાનું છે.

૧૩. સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળ થાય તેનો વાંધો નથી, પરંતુ ભાગવિભાગ પેટાવિભાગ વધતા ન જાય, અને સમસ્ત એકતામાંથી ભિન્નતા ન વધે તે માટે સાવધ રહેવાની અને એકતા તથા વિશાળ ભાવના વધવા પ્રયત્નો ચવાની જરૂર છે.

અહીં સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, એ જ પ્રાર્થના.

કોઠી, ચાર રસ્તા,
વડોદરા

વકીલ હાથીલાલ અમથાલાલ પટેલ,
હસ્તાક્ષરનિષ્ણાત

પિતાજીને પત્ર

વહાલા પિતાજી,

સત્ય સંભળાવતાં બે ઠડવાં વેણ કહેવાં પડે તો આપની પ્રથમથી જ ક્ષમાં યાચું છું. પિતાજી, માતાની જોડથી જાળપણમાં તમારી પ્રેમાળ ગોદમાં જિજીરી મોટી થઈ; તમારા જ જીવનના આદર્શો મારા જીવનમાં જિતવાં. નવયુગના એક ક્રાન્તિકારી યુવકને છાન્ને તેવું લોહી આપની નસેનસમાં વહી રહ્યું હતું. વારસામાં તે સમૃદ્ધ મેં મેળવ્યું, પણ જ્યાં આપ પુખ્ત ઉમરના, શક્તિએ સમર્થ, અનુભવે રીઠા અને વ્યવહારમાં કુશળ જન્યા કે તરત જ સમાજની પુનઃરચના કરવામાં આપનાં સ્વપ્નો જૂઠાં નીવડ્યાં.

જગતે નહોતું ધાયું કે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય માટે મરી ફીટતા, સ્ત્રીકેળવણીની દિમાયત કરતા, સમાન હકનાં બ્યુગલો ફૂંકતા પિતા, 'સ્ત્રી એ ધરની ગુલામડી નહિ, પણ પુરુષની જીવનસહચરી છે,' એ મંત્ર ગજવનાર પિતા પોતાની પુત્રીને, જેના જીવનમાં પિતાના આદર્શો ભારોભાર ભરાં છે એ પુત્રીને આમ એકાએક કુળને મોઢે ગરદન મારશે; જગતે નહોતું ધાયું કે શક્તિએ સમર્થ એવો પુરુષ કન્યાને આગ ફેંકી દેશે, જગતે નહોતું ધાયું કે સ્વતંત્ર વિચારની ભણેલી ગણેલી પુત્રી પિતાની આવી આકરી આઠા માન્ય રાખશે. પણ જે અશક્ય મનાતું તે સૌ શક્ય થયું.

તમારી કુળતૃષ્ણા છિપાઈ, કુળવાનસાહી અને ખાનદાની સલાગત રહી, લક્ષ્યાધિપતિ કુળવાનનો પુત્ર લાવી તમે જીજ્ઞાસાને મોંમાં આંગળાં ધવાળ્યાં છે એવો સંતોષ તમે અનુભવ્યો, હસાઈ ગયેલી શ્રીમંતાઈ પણ પાછી વધવા લાગી. પણ પિતાજી, કુળના લોકમાં અંધ જનેલા પિતાજી, તમને એટલો

પણ ખ્યાલ ન આવ્યો કે એક લક્ષ્યાધિપતિ કુળવાન શા માટે તમારા જેવા ધસાઇ મળેલા માણસનું ગણું સ્વીકારે છે? શા માટે ખીજાઓ પોતાના પુત્રને માટે આશા રાખતા નથી? શા કારણથી આટલી ઉમર સુધી એ કુંવારો રહ્યો હશે? લોકો જાણતા હતા કે તે દુનિયાદારીના બચ્ચાઈ જાનથી ગિલકુલ અજ્ઞાત છે, જીવનની એક પણ વસ્તુ તરફ તેમને રમ નથી, પિતાના લાગોના વેપાર તરફ તે આંખ પણ ઊંચી કરતા નથી. એ જાની છે, પણ માતા આગળ એમનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન બને છે. લગ્ન કરવાની અગિયારા છતાં માતાની ઇચ્છાને આધીન થવું પડ્યું. એમનો જીવનબ્યવસાય છે ઊંઘવાનો, અસ રાતદિવસ ઊઘે છે અને અર્ધજાગ્રત અવસ્થામાં અસ્પષ્ટ રીતે જકડા કરે છે.

ગાપુ, સંસારી છતાં સાખી છું. માતા પુત્રની સ્થિતિ જાણતાં હતાં. તેમને પૂરેપૂરી ખબર હતી કે પુત્ર પુરુષતત્ત્વિહીન છે, છતાં કોણ જાણે કંઈ આશાએ વહુ લાવવાના એમને કોડ મળ્યા? ક્યા સુખની ઇચ્છાથી પુત્રને પરણાવ્યો હશે? હા, એક આશા હોઈ શકે કે લક્ષ્યાધિપતિ કુળવાનનો પુત્ર કુંવારો ન રહી જાય. જસ આટલાજ માટે એક બાળાનું બિદિદાન દેવાયું. પિતાશ્રી, કોઈ દેવીને પ્રમત્ત કરવા બકરાનું બિદિદાન જેમ જીવાને હાથે દેવાય છે તેમ મારી સાસુની જીવનઆશા સંતોષવા તમારે હાથે 'મારું' બિદિદાન દેવાયું. આપે અજાણતાં, પણ મારી સાસુએ તો જાણવા છતાં મને જીવતી નરકાગારમાં નાખી. તે માટે હું કાંઈને કોપ દેતી નથી, કોપ છે મારા ભાવિનો. નસીબમાં લખ્યું હતું તે જન્યું, એમ માની મેં હસતે મુખે સ્વીકાર કર્યો છે.

પિતાશ્રી, મારો લખવાતો ઉદ્દેશ આપને કોપ દેવાનો નથી, પણ કુળવાન-શાહીએ જેમ મારું જીવન વેડી નાખ્યું, તેમ મારી બેનોના જીવનમાં ન બને એ માટે ચેતવવાનો છે. વધુ નથી લખી શકતી, પણ બેનોને સુખી કરજો. તેમનાં લગ્ન તેમની સંગતિથી જ કરજો. જેની સાથમાં રહી જેને જીવનસંગ્રામ ખેલવાનો છે તેને તેના સાથીદાર શોધવાની તક આપજો. બીજું શું ત્યારે?

કુખના દરિયામાં ફૂગમાં ખાતી,

તમારી હતભાગી સરલા

ઉત્તરસંડા

જશભાઈ સોમાભાઈ પટેલ

જાણવાબેગ

૨. બાદશાહી સખાવત

વડોદરામાં રમવાએલા 'શ્રી સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળ'ને જાનાલખનું

મકાન બાંધવા માટે શેઠશ્રી મહત્વાલ ગમલભાઈએ સાઠ હજાર રૂપિયા આપવાનું સ્વીકાર્યું છે. આવી બાદશાહી સખાવત કરવા બદલ શેઠશ્રીને ધન્યવાદ ઘટે છે.

વડોદરા શહેરમાં કેળવણીની ધણી સંસ્થાઓ છે. કોલેજોમાં ભણતા મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ માટે બોર્ડિંગોની વ્યવસ્થા છે, પરંતુ હાઇ સ્કૂલોના નાની ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ માટે કંઈયે વ્યવસ્થા નથી; એટલે બીજી-કોમોએ પોતાનાં જાનાલયો કાઢી પોતાનાં જાળકોની સંભાળ લીધી છે. પાટીદાર વિદ્યાર્થીઓ વીશીમાં જશે અને લાડાની જોરડીઓમાં કાપની દેખરેખ વગર રહે, ખોટી સોગતના અને વ્યસનના ભોગ ખાને અને શરીર તેમજ અભ્યાસ બગાડે. આવી સ્થિતિ હતી અને હજુ પણ છે. તેમ થતું અટકાવવા 'શ્રી સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળે' પોતાની પ્રથમ પ્રવૃત્તિ તરીકે અહીં મુખ્યત્વે હાઇ સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓ માટેજ એક જાનાલય શરૂ કરેલું છે. તેનું મકાન આ રકમથી યશે અને એક પ્રશ્ન ઉકલશે.

પરંતુ પૈસાને અભાવે કાંઈ પણ લાયક વિદ્યાર્થી અભ્યાસ કરતો અટકી ન જાય તેમ કરવાનો પણ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. એટલે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટે આ સંસ્થાને હજુ પુષ્કળ પૈસાની જરૂર છે. તો પોતાનો યોગ્ય લાભ લે રીતે વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટે આ સંસ્થાને સારા પ્રમાણમાં મદદ આપના ધનિક ભાઈઓને આગ્રહપૂર્વક વિનંતી છે. પાટીદાર જાનાલયમાં બીજી કોમના વિદ્યાર્થીઓને પણ પચીસ ટકા સુધી રાખવામાં આવે છે. આ શહેરમાં ભણવા આવતા વિદ્યાર્થીઓની સેવા દરેક રીતે કરવા તૈયાર રહેનાર આ સંસ્થાને પૂરતી મદદ મળી રહેશે એમ આશા છે, કેમ કે પાટીદારની વસતિના લગભગ દરેક ગામના વિદ્યાર્થીઓ એક યા બીજો કારણે આ શહેરમાં આવે છે. પ્રમુ અમારી આશા સફળ બનાવો!

મુ. વડોદરા

તા. ૩૦:૧૧:૪૧

ચિમનભાઈ મુ. અમીન,

મહમંતી,

‘શ્રી સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળ’

૩. ‘શ્રી લેઉઆ પાટીદાર મંડળ,’ અમદાવાદ

અમદાવાદમાં વસતા ચરોતર, કાનમ, વાકળ અને દસકાશીના લેઉઆ પાટીદાર ભાઈઓમાંથી કેટલાક અમદાવાદનું જીવનધોરણ ધણું ઊંચું હોવાથી આર્થિક કારણોને લીધે પોતાનાં જાળકોને જરૂરી કેળવણી પણ આપી શકતા નથી; તેથી પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક કેળવણી લેતાં જાળકોને ચોપડીઓ વગેરેની મદદ થઈ શકે તો ઉપરની મુશ્કેલી કેટલેક અંશે દૂર કરી શકાય.

આ માટે મંડળે ઠરાવ કરી ફંડ ઉધરાવવા માટે નીચેના ભાષ્યોની કમિટી નીમી છે. આ યોજનાની સફળતાનો આધાર આપ જોવાની મદદ ઉપર છે; તો આપ આપને ઉદાર હાથે તેમાં ધટતી મદદ કરશો એવી આશા છે.

કમિટીના સભ્યો

૧. ગિરધરભાઈ ફકીરભાઈ પટેલ, પ્રમુખ, દરીયાપુર, વાડીગામ, ડખાની પોળ, ૨. શિવાભાઈ હરિભાઈ પટેલ, ૩. છોટાલાલ ભેયરભાઈ પટેલ, ૪. વિઠ્ઠલભાઈ મગનભાઈ પટેલ, ૫. મંડુભાઈ માધાભાઈ પટેલ, ૬. સોગાભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ, ૭. અંબાલાલ લખાભાઈ પટેલ, ૮. ડાહ્યાભાઈ છુવાભાઈ પટેલ, ૯. કુશાભાઈ આશાભાઈ પટેલ, ૧૦. ભાષ્ટલાલભાઈ જેસિંગભાઈ પટેલ, ૧૧. સુનીલાલ શંકરભાઈ.

લિ. મંત્રીઓ,

તા. ૨૯:૧૧:૪૧

મંડુભાઈ માધાભાઈ પટેલ,

દરિયાપુર, વાડીગામ, ડખાની પોળ, અમદાવાદ

અંબાલાલ લખાભાઈ પટેલ,

દરિયાપુર, વાડીગામ, મહેતાપોળ, અમદાવાદ

૪. 'શ્રી સોળગામ પાટીદાર કેળવણી મંડળ'

અંશતરમાં આવેલાં પામેલ, અક્ષરસા, કંચારીઆ, ભેટાશી, સુંદર્ય, દહેમી, નિસરાયા, પીપળી, લાલપુરા, શિંગલાવ, આસોદર, અંબાવ, ખડોલ, ઉમલાવ, આંકલાવ, કિંખસોડ, વગેરે સોળ ગામના કેળવણી મંડળની સાધારણ મલા તા. ૨૩:૧૧:૪૧ને રવિવારે ૧ વાગ્યે મળી હતી. તેમાં શ્રી ઉમેદલાઈ મગવાનભાઈને પ્રમુખપદે નીચેના ઠરાવ થયા હતા:

ઠરાવ ૧: સંવત ૧૯૯૮ની સાલ માટે આ મંડળની પ્રવૃત્તિઓ તથા નાણાંની વહીવટ કરવા માટે નીચે પ્રમાણે વ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવામાં આવે છે: પ્રમુખ—શ્રી ઉમેદલાઈ ભગવાનભાઈ, ઉપપ્રમુખ—શ્રી પુરુષોત્તમ કુશાભાઈ, શ્રી ધૈર્યભાઈ ભગવાનભાઈ, ખગ્ગનચી—શ્રી આશાભાઈ ભવાનભાઈ, મુખ્ય મંત્રી—શ્રી પુરુષોત્તમ ખોડાભાઈ, સહમંત્રી—શ્રી છોટાલાઈ કાશીભાઈ, શ્રી હરમાનભાઈ દાદાભાઈ, શ્રી છોટાલાઈ કુંગરભાઈ, સભ્યો—શ્રી મદીછાભાઈ સોગાભાઈ, શ્રી ડાહ્યાભાઈ રામદાસ, શ્રી ચતુરભાઈ રણછોડભાઈ, શ્રી જાકારભાઈ તુળશીભાઈ, શ્રી ભીખાભાઈ દેસાઈભાઈ, વગેરે ૩૨ મલાસોદાનું વ્યવસ્થાપક મંડળ ઠરાવવામાં આવ્યું. આ ઠરાવ શ્રી. સોમાલાઈ લાલુભાઈની દરખાસ્તથી અને શ્રી. ચતુરભાઈ નાગરભાઈના અનુમોદનથી પસાર થયો.

ઠરાવ ૨: કેળવણીના નિભાવઅર્થે શ્રી ઉમેદભાઈ ભગવાનદાસ, શ્રી મોમાભાઈ લલ્લુભાઈ તથા શ્રી હરમાનભાઈ દાદાભાઈ તરફથી મળેલાં રૂ. ૧૦૦નાં ત્રણ દરદો તેગની શરતો મુજબ, શ્રી પુરુષોત્તમ જોડાભાઈની દરખાસ્તથી અને શ્રી ચંતુરભાઈ રજુહોડાભાઈના અનુમોદનથી સ્વીકારવામાં આવ્યાં.

ઠરાવ ૩: રાષ્ટ્રભાષા(હિંદી)નો પ્રચાર વધે અને બ્રાતૃભાવ વધે, તે ગાટે રાષ્ટ્રભાષાપ્રચારની તથા જાણસંમેલનની યોજના શ્રી ડાહ્યાભાઈ રામદાસની દરખાસ્તથી અને શ્રી પુરુષોત્તમ જોડાભાઈના અનુમોદનથી નીચે પ્રમાણેની ગંજુર કરવામાં આવી:

(૧) રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર

ઉદ્દેશ: રાષ્ટ્રીય, સામાજિક, કોમી ઐક્ય, સ્વદેશસંગઠન અને દેશપ્રેમ વધારવાની શક્તિ રાષ્ટ્રભાષામાં જ છે. તે હિન્દુસ્થાનની સાંસ્કૃતિક એકતા સાધે છે. એ લાભ મેળવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

નિયમો: ૧. રાષ્ટ્રભાષાના પ્રચારાર્થે પરીક્ષાકેન્દ્રો અભ્યારક્ષા, કંધારીઆ અને પામોલ રાજવામાં આવ્યાં છે. તેમાં ગમે તે માતિના પરીક્ષાર્થી ખેતી શકશે.

૨. પરીક્ષાનો ઠરાવેલાં કેન્દ્રોમાં પરીક્ષામાં ખેસનાર ભાઈને કે ખેનને અભ્યાસાર્થે રાષ્ટ્રભાષાનાં પુસ્તકો મફત લાવી આપવામાં આવશે.

૩. કેન્દ્રોમાં પ્રચારક દ્વારા રાષ્ટ્રભાષાનું શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

૪. કોઈ પણ રાષ્ટ્રભાષાની પરીક્ષામાં વિશેષ યોગ્યતાથી પાસ થનાર પરીક્ષાર્થીને ઇનામ આપવામાં આવશે.

૫. દરેક પરીક્ષાર્થીએ રાષ્ટ્રભાષા-પ્રમાણપત્ર-વિતરણોત્સવમાં સક્રિય ભાગ લેવો જોઈશે, તેમ નહિ કરનારને બીજા વર્ષે મદદ આપવાની જાંઘ કરવામાં આવશે.

૬. પુસ્તકોની મદદ કે ઇનામ સોળગાગના પાટીદારને જ મળશે.

(૨) બાલસંમેલન

ઉદ્દેશ: ૧. વક્તૃત્વકળા, નાટ્યપ્રયોગ, અવલોકન શક્તિ તથા સંગીતકળા ખિલવવી.

૨. રેટિયા, તકલી, ભરત, ગૂંથણ, માટીકામ, વગેરે આમોલોગનો વિકાસ કરવો.

૩. વ્યાયામો શોખ જાગ્રત કરી શારીરિક કેળવણીનો વિકાસ કરવો.

૪. બાળલેખકોને ઉત્તેજન આપવું.

નિયમો: ૧. ઉપરના ઉદ્દેશોની સિદ્ધિ અર્થે કેળવણી મંડળ દર વર્ષે દરાવે તે ગામે જાળસંમેલન બરવું.

૨. સંમેલનના દરેક ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે જુદી જુદી હરિદ્રાષ યોજવી.

૩. વ્યાયામમાં દોડવું, લાંબુ કૂદવું, ઊંચું કૂદવું, ખેંચો, હુતુતુ, લંગડી, લેઝીમ, લાઠી, દોરી કૂદવી, મ્યુઝીક ચેર, વગેરેની હરિદ્રાષ રાખવામાં આવશે.

૪. જાળસંમેલન અંગે સુંદર પ્રદર્શન ગોઠવવું.

૫. સંવાદ, નકલ, સંગીત, વગેરેનો ઉત્તમ યોજવો.

૬. નિર્વાસની અને સેવાભાવી જાળકોનું સંગઠન સાધી જાલસંધની યોજના પ્રમાણે કરવું.

ઉપર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિઓમાં સુંદર કામ કરનારને ઇનામ આપવામાં આવશે, તેમાં સોળગામનાં પાટીદાર જાળકો કે કન્યાઓ ભાગ લેઈ શકશે.

રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર અને જાળસંમેલન મહિતિ:

પ્રમુખ: શ્રી. ઉમેદભાઈ ભગવાનભાઈ (બેટાશી)

મંત્રી: „ પુરુષોત્તમ ખોડાભાઈ (મંત્રી, કેળવણી મંડળ)

સભ્યો: „ મહીજીભાઈ સોમાભાઈ (અદ્યક્ષ)

„ „ હોટાભાઈ કાશીભાઈ (પામેલ)

„ „ ઈશ્વરભાઈ હમનભાઈ (કંચારીઆ)

પ્રચારક-સંચાલક: „ ડાહ્યાભાઈ રાગદાસ (અદ્યક્ષ)

હેવટે શ્રી. મહીજીભાઈએ પ્રમુખશ્રીનો તથા સભાજનોનો આભાર ગાન્યા જાદ આશા અને ઉત્સાહ વચ્ચે સભા વિસર્જન પામી હતી.

કંચારીઆ,

તા. ભોરસદ

તા. ૨૭:૧૧'૪૧

}

પુરુષોત્તમ ખોડાભાઈ પટેલ,

મુખ્ય મંત્રી,

શ્રી સોળગામ પાટીદાર કેળવણી મંડળ

—*—

ગ્રંથપરિચય

૧૧. નોડણી માટે ખિસ્સાકોશ: સંપાદક-મગનભાઈ દેસાઈ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ; પ્રકાશક-નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૧૬ + ૨૬૮, કિંગડ આઠ આના. હજી સુધી ગુજરાતી ભાષાના રાષ્ટ્રોની નોડણી એકધારી થઈ નથી. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી નોડણીકોશની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ. છતાં હાલતાં ચાલતાં અનેક રાષ્ટ્રોની નોડણી વિષે રાંધા પડે અને

તેથી ખિસ્સામાં રાખી શકાય એવા નાનકડા જોડણીકાશની જરૂર લાગ્યાથી એજ સંસ્થાએ આ ખિસ્સાકાશ પ્રકટ કર્યો છે. “જે શબ્દોની જોડણીમાં શંકાને સ્થાન હોય, એટલે કે લખનાર સહેજે શુદ્ધ ન કદંબી શકે અને કાશમાં જોડે પડે, એવાજ શબ્દો વીણીને આમાં સંધર્ષ છે.” ખીજી આવૃત્તિમાં ૪૬૬૬૧ શબ્દો હતા, ત્રીજી આવૃત્તિમાં ૫૬૮૩૦ શબ્દો હતા, ત્યારે આ ખિસ્સાકાશમાં એટલા બધા શબ્દોમાંથી વીણીને લગભગ ૧૩-૧૪ હજારજ શબ્દો મૂક્યા છે. આથી કાશનું કદ એટલું બધું નાનું બન્યું છે કે સહેજે ખિસ્સામાં રહી શકે. વિદ્યાપીઠના આ પ્રયાસ માટે તેને ધન્યવાદ ધટે છે. મુંબઈ સરકારે પોતાની શાળાઓ માટે વિદ્યાપીઠના જોડણીકાશ મંજૂર કર્યો છે. પ્રથમ આવૃત્તિની કિંમત ૭ આના હતી, પણ કાગળોની મોંઘવારીને લીધે આ ખીજી આવૃત્તિની કિંમત આઠ આના રાખવી પડી છે.

૧૨. Modern Freehands by D. S. Patel, P. B. 626, Mombasa; ૧૪ પાન, દરેક ઉપર એક નમૂનો, કિંમત પૂર્વે આફ્રિકા માટે રિ. ૧૦૨૫, હિંદુસ્થાન માટે રૂ. ૦-૧૨-૦. આમાં અંગ્રેજી પગા અને ૬૬૫ ધોરણના ચિત્રવિદ્યાર્થીઓ માટે ચિત્રને સારૂ નમૂના છે.

પ્રસંગકથા

ભાદરણમાં અનુકરણીય લગ્ન

ભાદરણના આગસેવક ભાઈ રાવજીભાઈ છોટાભાઈ રાણાનાં જેન જ્યાએનાં લગ્ન સોજીત્રાના લોકસેવક ભાઈ રાવજીભાઈ નાયાભાઈ પટેલના ભાઈ બલભદ્ર સાથે ગયા માગશર સુદિ ૧૦ગ ને શુક્રવારે ભાદરણમાં થયાં. ભાઈ બલભદ્રની ઉંમર ૨૪ વર્ષની અને જેન જ્યાએનાની ઉંમર ૨૧ વર્ષની છે. ભાઈ બલભદ્ર સાબરમતી આશ્રમમાં અને શુજરાત વિદ્યાપીઠમાં રહી ખાદીવિદ્યામાં ઉત્તીર્ણ થયા છે, જેન જ્યાએને અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો છે. આ લગ્નમાં પરંજી વગેરે કથા પ્રકારની લેવડદેવડ થઈ નથી. લગ્ન અગાઉ વિવાહ દશ માસથી થયો હતો, તે ચારસામાં પણ માટલી વગેરે અને લગ્ન પ્રસંગે પણ માટલાં વગેરે કશાની લેવડ થઈ નથી. માંડવા મુહૂર્ત, ગૃહશાન્તિ કે એવી કોઈ પણ વહેમી ક્રિયા એકેય પણ તરફથી કરવામાં આવી નથી. સોજીત્રેયા ૨૧ માસુસ અને વરપક્ષના ઇતર મિત્રસંબંધીઓ મળી કુલ ૩૦ માસુસની જાન લગ્નને દિવસે સવારે નવ વાગ્યે ભાદરણ પહોંચી હતી. તુરત ચા, પછી અગિયાર વાગ્યે જાનને દાજરી કરાવી હતી. જે વાગ્યે વર સાથે જાન માંડવે ગઈ. વરને સૂતરના દારથી પૂંખી લેવામાં આવ્યા હતા. ત્યાંજ

જનનો પાનસોપારીથી સત્કાર કર્યા જાદ લગ્નવિધિ શરૂ થયો હતો. લગ્નવિધિ લોકસેવક શ્રી. રવિશંકર મદારાજે છેક સાદી રીતે કરાવ્યો હતો. વરકન્યા જાને ખાદીના પોશાકમાં હતાં. તે પ્રસંગે ગામનાં આશરે ૭૦૦-૮૦૦ લાઘજેનો હાજર હતાં. કન્યાના લાઘ ગાવજીલાઘજે વરને ખાદીનું એક ધોતિયું, પહેરણ, ટોપી અને ખેમ બેટ આપ્યાં હતાં. પછી સાંજે જન જગવા બેઠી. કસુંગાનો લોકગવવાદાર કરવામાં આવ્યો હતો નહિ. રાતે નવ વાગ્યે જન પાછી ફરી હતી. વરપક્ષે વાગનું આપ્યાં ન હતાં, કન્યાપક્ષે પણ વાગનું જદલે ચોપડિયાં ખેમાડ્યાં હતાં. છેક ઝોછે ખર્ચે આમ લગ્નપ્રસંગ ઉઠેલી લેવાય નો પારીદારમાં કન્યાજન્મ અકારે થઈ પડે છે તેને જદલે તેને વધાવી લેવાય. આવા અનુકરણીય લગ્નવિધિ માટે જો જાને પક્ષને ધન્યવાદ ઘટે છે.

વડોદરામાં સુશિક્ષિત વરકન્યાનું સાદું લગ્ન

પીજના લાઘ ચિમનલાઘ વલ્લભલાઘ પટેલ હાલ પૂના ગુજરાતી પ્રાધમરી સ્કૂલના હેડ માસ્ટર છે, તેમનાં જોન ગંગળાજોનનાં લગ્ન નારના વતની પણ દાલ આક્રિકામાં રહેતા લાઘ મગનલાઘ ઉમેદલાઘ પટેલના પુત્ર લાઘ ચિમનલાઘ સાથે મછ તા. ૨૪:૧૧:૪૧ને દિવસે થયાં. વર લાઘ ચિમનલાઘ દાલ અમદાવાદ ગુજરાત કોલેજમાં જયુ. બી. એ. કક્ષામાં અભ્યાસ કરે છે. કન્યા જોન ગંગળાજોન પૂનામાં વાડીઆ કોલેજમાં ઈટર આર્ટ્સ કક્ષામાં અભ્યાસ કરે છે. પીજનો કન્યાપક્ષ પોતાને વધારે કુલીન માનતો હોવાથી નારના વરપક્ષના કુટુંબમાં કન્યા દેતો નથી, તેથી કન્યાપક્ષના કુટુંબીજનોએ આ લગ્નસંજ્ઞ સામે વિરોધ કરેલો અને કન્યાના લાઘ ચિમનલાઘને સમજાવવા તેમનાં માતાને ઠેક પૂના પણ મોકલેલાં. લાગે છે કે તેથી જ આ લગ્નની ક્રિયા પીજમાં ન કરતાં વડોદરામાં-સયાજીગંજ, આનંદવિલાસમાં- કરેલી. અને વિરોધ પ્રદર્શિત કરવા માટે તો લાઘ ચિમનલાઘનાં માતા અને તેમના સગા કાકાના દીકરા પણ લગ્નપ્રસંગે હાજર રહેલાં નહિ, સહાનુભૂતિ રાખનાર દશેક લાઘ પીજથી ત્યાં ગયેલા. વરપક્ષે જનમાં નારથી આશરે ૪૫ ગાણસો ગયેલા. જન એક જ રાત્રી વડોદરે રહેલી. લગ્નમાં કાઠ પણ પ્રકારની આર્થિક લેવડદેવડ થઈ નથી. આ લગ્નપ્રસંગની ખુશાલીમાં વરપિતા લાઘ મગનલાઘજે પીજ ગામની સાર્વજનિક સંસ્થાઓને રૂ. ૫૫૧ દાનમાં આપ્યા છે. કુળાભિમાન તોડીને પણ પોતાનાં જોનને સુયોગ્ય વર સાથે લગ્ન-અંતીથી જોડવા માટે લાઘ ચિમનલાઘને ખરેજ ધન્યવાદ ઘટે છે.

કોને દાલ?

“મુંગધ, તા. ૪થી ડિસેમ્બર. દિંદુ સગાજમાં વિધવાનું સ્થાન એવું

કેડું અને છે કે તેઓ ન તો લગ્ન કરી શકે અને ન તો સ્વતંત્ર રીતે કામધંધો કરી ગુજરાન નિભાવી શકે. કેટલીક વિધવાઓ ગુજરાનની મુશ્કેલીને અંગે આવળે ગાર્ગે પણ ચઢી જાય છે, જ્યારે કેટલીક વિધવાઓ પરધર્મી જની જાય છે. એ રીતે હિંદુ સમાજ તેવી વિધવાઓને યુગાવે છે અને એ રીતે હિંદુ કામની વસતિમાં તે પ્રમાણે સંખ્યા ઘટતી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ પ્રેમ ખાતર પણ કેટલીક વિધવાઓ પરધર્મી જની ગયાના ગનાવો જન્યા છે તે તો જુદા. હાલમાં ૧૫ જેટલી વિધવાઓએ મુસ્લીમ ધર્મ અંગીકાર કરી મુસ્લીમો સાથે લગ્ન કરવા ગાટે. ઇચ્છા દર્શાવી પોલીસ કોર્ટના રજીસ્ટ્રાર અને મેજિસ્ટ્રેટ શ્રી. કાંગા સમક્ષ ડેકેરેશનો નોંધાવ્યાં છે” (‘મુંજાઈ સમાચાર,’ તા. ૬:૧૨:૪૧). આગ દિંદુ વિધવાઓને પરધર્મીમાં ચાલી જવું પડે એ કેને દોષ? મુસલમાનો હિંદુ સ્ત્રીઓને ફસાવીને ઉપાડી જાય છે એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને એ આરોપમાં સત્ય પણ છે, પણ સાથે હાજી ૧૫ વિધવાઓ પરધર્મી જની જઈ મુસલમાનો સાથે લગ્ન કરવા આપમેળે તૈયાર થાય ત્યાં કેનો દોષ? જોશક હિંદુ સમાજરચનાનો જ એ દોષ છે. દિંદુઓને સ્ત્રીઓને સર્વે વિધવામાં તેમ જ લગ્નવિધવામાં પણ છેક જ પરાધીન રાખી છે. પુરુષ વિધુર-ચતાં તો, શું, સ્ત્રી જીવતી જતાં અનેક લગ્ન કરી શકે અને સ્ત્રી વિધવા ચતાં પણ લગ્ન ન કરી શકે, એને જિઆરીને લગ્નસુખમાંથી સદાને ગાટે વંચિત રાખવામાં આવે, જીવનનિર્વાહને માટે સદાય પાંગળી રાખવામાં આવે, એ અન્યાયનું પરિણામ બીજું શું આવે? હજીયે આ મૃત્યુષ્ટ માંભળીને દિંદુઓ ચેતે, નહિ તો ‘જાતિનું’ મૃત્યુ નિશ્ચય છે!

કલકત્તા પાટીદાર સમાજનો ઉદ્ધાનોત્સવ

આપજીને ખ્યાલ પણ ન આવે એટલા ગંધા પાટીદારો કલકત્તામાં વસે છે. મોટે ભાગે તો તેઓ વેપારમાં કે વેપારી નોકરીઓમાં જોડાએલાં છે. તેમાંના હિતચિત્કાર્યે ગળાને ત્યાં ‘પાટીદાર સમાજ’ સ્થાપ્યો છે. એ સમાજના અગ્રેસરોની યોજનાથી તા. ૯:૧૧:૪૧ને રોજ શ્રી. મોતીલાલ રાધા-કિશનના વિશાળ જગીઆમાં કલકત્તામાં વસનાં પાટીદાર ભાઈબેનોએ ઉદ્ધાનોત્સવ યજ્ઞવ્યો. ને દિવસે ત્યાં જગજુમાં ૮૦૦-૯૦૦ ભાઈબેનોએ ભાગ લીધો હતો અને તેને! ગંધા ખર્ચ ભાઈ ગોવિંદભાઈ જોરાભાઈ પટેલે ઉપાડી લીધો હતો. આવા ઉત્સવોથી જોશક લાભ થાય છે; કલકત્તાના વિસ્તારમાં દૂર દૂર વસતાં ભાઈઓ, બેનો અને બાળકો એકબીજાના નિકટ પરિચયમાં અને સંબંધમાં આવે છે અને એમ હેતુભાવા વધે છે. આવા ઉત્સવ ગાટે પ્રમુખ ભાઈ ઉમેદભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલને, ઉપપ્રમુખ ભાઈ લાજપતરાય રાવજીભાઈ પટેલને, ભાઈ ગોવિંદ-

ભાષને અને અન્ય સંચાલકોને જરૂર ધન્યવાદ ઘટે છે. વળી ધર્મજના ભાષ હોટાભાષ ભાષદાલભાષ પટેલ, જેઓનું વડોદરામાં સયાજી આયુરન વડેસ આલે છે, તેઓ જે અરસામાં કલકત્તે ગયેલા, તેમણે મગાજને રૂ. ૫૦૧ની મદદ આપી છે, તેમને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. આપણે આશા રાખીએ કે સમાજ હજી પણ ઉપયોગી કામ કરે. ત્યાં પોતાના ભાષઓની આર્થિક મુશ્કેલી ટળે, ધંધારોજગારમાં સવડ વધે, એવી એવી યોજનાઓ કરે. આપણા કલંગા સામાજિક રિવાજો વિષે પણ ઉદાપોદ કરીને તે ટાળવા માટે વિચાર, પ્રેરણા અને યોજનાઓ કરે અને પ્રસંગ આવ્યે તે યોજનાઓ અમલમાં મૂકે. અને ત્યાર પછી પણ આપણે જ્ઞાતિના સાંકડા કૂવામાં ભરાઈ ન રહેતાં ખીન દેશભાષઓ માથે વારંવાર ભળવાની ને મળવાની યોજનાઓ કરી તેમને પણ લાલ આપીએ અને તેમનો પણ લાલ ઉઠાવીએ.

રૂ. ૪૦૦૦૦નું ઉદાર દાન

અમદાવાદ પાસેના પાલડી ગામના ભાષ મોતીભાષ શામળભાષ પટેલ ઉદાર રતલાવના છે, જે ભાષ ત્યાંના જમીનદાર છે. તેમણે અમદાવાદના પાડીલાલ સારાભાષ હોરિપટલમાં Deep X Therapy મશીન મૂકવા માટે પ્રથમ રૂ. ૩૦૦૦૦નું દાન અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીને આપેલું. પણ જે છેલ્લામાં છેલ્લી જતાવટનું મશીન ખરીદવામાં આવે તો ત્રીસ હજાર ઉપરાંત આઠ દશ હજાર રૂપિયા મ્યુનિસિપાલિટીમાંથી ખર્ચવા પડે તેમ લાગે. આ વાતની ખબર મોતીભાષ અને તેમના કુલ સુખત્યાર ભાષ ફકીરભાષ સારાભાષ, જે પાલડીના મુખી છે, તેમને પડી. ભાષ ફકીરભાષ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખને મળ્યા, તેમની પાસેથી જાંધી વાત મમજી લીધી અને તુરંતજ વગર આનાકાનીએ જણાવી દીધું કે પોતાના કાકા મોતીભાષને રૂ. ૧૦૦૦૦ મુધીનું વધુ દાન આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી છે. એમ કુલ રૂ. ૪૦૦૦૦નું દાન રજીકારવાનો, જે દાનમાંથીજ ‘શ્રી. મોતીભાષ શામળભાષ પટેલ ડીપ એક્સ ચેરેપી હોલ’ બાંધવાનો, તેમાં સારામાં સારું મશીન મૂકવાનો અને હોલમાં દાતાની છબિ મૂકવાનો અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીએ કરાર કર્યો છે. ભાષ મોતીભાષ ખૂબ શ્રીમંત નથી, છતાં પૈસેટકે મુખી છે અને ખાનદાન કુટુંબના છે, તેમને આવા ઉદાર દાન માટે જરૂર ધન્યવાદ ઘટે છે.

મોટા કરાળામાં પ્રેતભોજનો ખર્ચ

(૧) મોટા કરાળા તા. શિગોરના ભાષ મગનભાષ જેસંગભાષ રાય જે તાલુકાના પૂર્વ વિભાગ તરફથી વડોદરા પ્રાન્તપંચાયતના ચૂંટાએલા સભ્ય છે. જે ભાષ પાદી પહેરે છે અને તાલુકાની પ્રખલિતની પ્રવૃત્તિમાં સારો

રસ લે છે, તેમના પિતાશ્રી જેમંગલાઈ ગુલામલાઈ રાય ગાગશર સુદિ ૧૦ગને રાજ ગુજરી ગયા. લાઈ ગગનલાઈ, એમના મોટા લાઈ ખુશાલલાઈ અને નાના લાઈ હગનલાઈ, એ ત્રણે લાઈઓએ એકગત થઈને પોતાના પિતાશ્રી પાછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. વળી પિતાશ્રીના રમારકરૂપે ત્યાંના ગ્રામ ઔપધાલયનું મકાન જાંધવાના ફાળામાં રૂ. ૫૦૦ અને ગામના તળાવમાં હરિજનો માટે ખાસ એવારો જાંધવા માટે રૂ. ૩૦૦ દાન આપવાનું જાહેર થયું છે. (૨) મોટા કરાળાના રહીશ, પણ હાલ વસનપુરામાં રહેતા લાઈ સોમાલાઈ વાસણલાઈ રાયનાં કાકી અને માસી જિજમળા આસો નદિ ટગને રાજ અપુત્ર ગુજરી ગયાં. તેમના વાગસ લાઈ સોમાલાઈ છે, તેમણે પણ જિજમળા પાછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. (૩) મોટા કરાળાના લાઈ રણછોડલાઈ ધેલાલાઈ પટેલના પિતા માગશર સુદિ ટગને રાજ ગુજરી ગયા. લાઈ રણછોડલાઈ સુવક છે, અને ખાદી પહેરે છે. તેમણે પણ પિતા પાછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. એ સૌ લાઈઓને આ નવે ચીલે આલ્યા માટે ધન્યવાદ ધટે છે. તેમના સંજાંધમાં બાવનાર લાઈઓ એમનું અનુકરણ કરે તો એમનું પોતાનું જ દિત છે.

પ્રેતભોજનનિષેધનો પ્રચાર

વડોદરા પ્રજામંડળના નેતાઓએ એ રાજપના દરેક તાલુકામાં પ્રચાર માટે પ્રવાસની યોજના કરેલી. ને અનુસાર સિતોર તાલુકાનો પ્રવાસ ફેટલાક નેતાઓએ તા. ૨૧:૧૧:૪૧ને રાજથી શરૂ કરેલો. તેમણે પ્રજાજનોને પોતાના રાજકીય હક્કો સમજવાનો પ્રચાર કરેલો; તે ઉપરાંત આર્થિક સંકડાગણમાં મૂકતા સામાજિક રિવાજો, ખાસ કરીને પ્રેતભોજન, બંધ કરવાનો પણ પ્રચાર કરેલો. એ પ્રચારને પરિણામે સિતોર તાલુકાના પશ્ચિમ વિભાગ તરફથી વડોદરા પ્રાન્તપંચાયતના ચૂંટાએલા સભ્ય લાઈ કલ્યાણલાઈ હીરાલાઈ પટેલ અને સુરાસાગળ ગાગના લાઈ મયુરલાઈ કેસુરલાઈ પટેલે પ્રેતભોજન નહિ જગવાની અને તેજ ગામના લાઈ દેસાઈલાઈ પટેલે પ્રેતભોજન નહિ જમવાની અને નહિ જમાડવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી. આજે આટલાએજ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, કાલે અનેક જણ તેમનું અનુકરણ કરશે. પ્રજાના આગેવાનોના પણ એથી ધર્મ સ્પષ્ટ થાય છે.

અને અરોતરમાં?

એ તો થઈ કાગળની વાત, પણ પોતાને પાટીદારોના સૌ પ્રદેશોના શિરતાજ ગાનનાર અરોતરની? જાંધણીના લાઈ રેવનદાસ બકોગલાઈ પટેલ પૂર્વ આફ્રિકામાં-નાઇરોળીમાં રહે છે. માથે એમની સાથે અત્યક્ષ પરિચય

નથી, પણ જે પરાક્ષ પરિચય છે તેથી જાણવા મળ્યું છે કે ભાષ રેવનદાસ સુધારક વિચારના છે અને તે પ્રકારની વાતો કરે છે. થોડા વખત ઉપર ભાષ રેવનદાસનાં માતૃશ્રી ગુજરી ગયાં. ભાષ રેવનદાસ ત્યારે મુંગધમાં હતા, તેમના ભાષ સોમાભાષ આંધણીમાં જ રહે છે. ભાષ સોમાભાષએ એ માતૃશ્રી પાછળ આખા આંધણી ગામના પાટીદારો તથા ત્યાંની નિશાળોનાં બાળકોને જમાડીને હજાર પાસે રૂપિયાનો ધુમાડો કર્યો! આ પ્રસંગે એ પ્રેતભોજન અટકાવવા ભાષ રેવનદાસે મુંગધથી આંધણી આવવું જોઈતું હતું, પણ તેમણે તેમ કયું નહિ. ઘડીભર માનીએ કે તેમણે પોતાના ભાષને એ પ્રેતભોજન નહિ જમાડવાની સૂચના કરી હશે, પણ એમના ભાષએ એ સૂચનાને અવગણી હશે. તો ભાષ રેવનદાસનો સ્પષ્ટ ધર્મ હતો, કે જેમ ટીંગડાવાના ભાષ પ્રયાગજી પ્રભુદાસે પોતાના બે ભાષઓને પોતાના પિતાશ્રી પાછળ પ્રેતભોજન નહિ કરવાની અને કરશે તો પોતાની કંઈ જવાબદારી નથી એવા પ્રકારની નોટીસ (જે નોટીસ ‘પાટીદાર’ના ગયા કાર્તિકની પ્રસંગકથામાં છપાઈ છે) આપી હતી તેવી નોટીસ ભાષ રેવનદાસે પોતાના ભાષ સોમાભાષને આપવી જોઈતી હતી. પણ સદાસર્વદા સુધારાની વાતો કરવી અને પ્રસંગ આગ્યે આમ પાણીમાં ગેસી જવું એવો શો અર્થ, સુધારક યુવકો? અને શાળાનાં બાળકોને પ્રેતભોજન જગવા દેવાની પરવાનગી વડોદરા રાજ્ય આપે છે કે શું?

ગીતામૂર્તિનું ધર્તિગ

પવિત્ર મનાતી ભાગ્યશ્રીમાં આજે જુજીયેતરસે રિખાતી કરોડો કંકાલ-મૂર્તિઓ રવડે છે, ત્યાં એમનીજ મજૂરીએ તાગડધિન્ના કરનાર બાવન લાખ ગાવા કંઈ કંઈ ધર્તિગ રોજ ને રોજ ઊભાં કરે છે. પોતાના વાક્યાત્પર્યથી ગીતાકથા કરવામાં નિપુણ જનેલા સ્વામી વિદ્યાનંદ ગરીબોની મજૂરીનું અલ્પ ખાંદ રાતામાતા તગડા ને લાલચોળ યથા કરે છે, રેલવેમાં બીજા વર્ગમાં પ્રવાસ કરે છે. તેમને એ કંકાલોની દયા નથી, એમને તો કંઈ કંઈ ધર્તિગ કરી શ્રદ્ધામૂર્ખ લોકના ભગવાન યથા પૂજવું છે! તેમણે હાલ ગીતામૂર્તિનું ધર્તિગ ઊભું કયું છે. ગીતાની સુંદર પાપાજીમૂર્તિ કોતરારીને આગદાવાદમાં એક પ્રચંડ મંદિર બંધાવી તેમાં પધરાવી છે અને એમ કરી પેલા કંકાલોની મજૂરીથી કમાએલા, પણ શ્રદ્ધાજડ શ્રેષ્ઠિયાઓના ત્રણ લાખ રૂપિયાનું પાણી-ના, ઝેર-કયું છે. ભાગવદ્ગીતા દ્વિદુ ધર્મના આચારવિચારની ઉત્તત ભાવનાઓ વિષે ઉપદેશ આપનાર પવિત્ર ગ્રંથ છે, સમસ્ત જગતના વિચારકો એમાંની ઉત્તત ભાવનાઓથી મુગ્ધ થઈ ગયા છે. પણ એમાંના કોઈને એમાંથી મૂર્તિની ભાવના સ્ફુરે નથી. એ ગ્રંથના જાણ સ્વરૂપની પૂજા કરવાની નથી,

એમાં ગતાવેલા આચારવિચાર પ્રમાણે ચાલવાનું છે અને એ જ સાચી ગીતાપૂજા છે. દેશના કંકાલોની સેવા કરવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે, ત્યાં જવાનું એ લક્ષ્મી-નારાયણ સંન્યાસીને સૂઝતું નથી અને દેશની લાખો મૂર્તિઓમાં એક મૂર્તિ ઉગેરવાનું અને તેનું મંદિર બાંધવાનું - અને વળી તેમાં પોતાનીગે મૂર્તિ પધરાવવાનું - સૂઝે છે! અને કાલે સવારે વખતે એ મંદિરના ગાદીપતિ મહંત યજ્ઞ બેસવાનું થકેમ ન સૂઝે? વડોદરામાં પણ ગીતામંદિર બાંધાવી તેની ઉદ્ધાટનક્રિયા ત્યાંના જાગરાજકુંવરને હસ્તે કરાવી છે. કરાવવી જ હોય તો કાંઈ ગીતામ્તાનીને હસ્તે હોય, જાળક ગીતામાદાત્મ્યમાં શું સમજે? પણ એ ધનપતિ તો છે ને? અને વિદ્યાનંદને તો ગીતાની નહિ, પણ ધનપતિઓની પૂજા કરવી છે! સંન્યાસી વિદ્યાનંદની વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે ટકોર

સ્વામી વિદ્યાનંદ અમદાવાદના ગીતામંદિરની ઉદ્ધાટનક્રિયાને પ્રમુખે બોલેલા કે “આજના યુવાનોને તો ‘ટાઇમ્સકાકા’ કહે છે તે સાચું લાગે છે અને ગીતા કહે છે તે ગધું તૂત - Hubble - લાગે છે. કોલેજોમાં જઈ એમ. એ. કે બી. એ. મેળેલાઓને પૂછશો તો તમને તે યુગપની નદીઓનાં નામો કડકકાટ કહી જશે, આફ્રિકાનાં જંગલોમાં કંઈ જાતનાં ઝાડ ઊગે છે અને તે ઉપર કેવાં ફળકળાદિ પાંદે છે તે પણ કહી જશે. પણ તેમને પૂછશો કે ગીતાજીના ફલાંજી અધ્યાયમાં શું આવે છે તો કહેશે કે મને એ ગધું યાદ રાખવાનો ફાલતુ સમય મળતો નથી. જગદ્ગુરુ ગીતાજીને એ રીતે આજનો યુવાન મતકારી રહ્યો છે, જે તેને અધોગતિને પથે દોરી જાય છે.” “આજના યુવાનો આજે રેડિયો ઉપર આટલે વાગ્યે હીરાજાઈ બોલવાની છે અને અમુક સમયે મુલાખજન ગાવાની છે એવું ગધું યાદ રાખવા દેવાએલા છે, પણ તેમને પૂછશો કે ગીતાના પંદરમા અધ્યાયમાં શું આવે છે તો તેઓ જવાબ આપશે કે ‘ખતર નથી.’ એ સ્થિતિ આપણી અધોગતિની નિશાની છે. ગીતા એવું દાનથી લઈને પુસ્તક જેને આદ્ય વિશ્વ મમ્મન છે, તે પરત્વેની આપણા યુવાનોની બેદરકારી ખરેખર શરમજનક છે. એ સ્થિતિ ગિટાવવી જોઈએ” (‘યુજરાત સમાચાર,’ તા. ૨૫:૧૧:૧૯૪૦).

તમે શું કહ્યું

હું એ સ્વામીજીને પૂછું છું કે તમે અથવા કાંઈ ગાદીપતિ હિંદુ આચાર્યે કદાપિ એ વિચાર્યું છે કે એ સ્થિતિ શાથી થઈ છે અને તેને શી રીતે ગિટાવી શકાય? ખ્રિસ્તી પાદરીઓએ પોતાનો ધર્મ પ્રચારવા આ દેશમાં કોલેજો અને દવાખાનાં સ્થાપ્યાં છે. એ કોલેજોમાં હિંદુ વિદ્યાર્થીઓ ભણવા જાય છે, ત્યાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ પામે છે. દવાખાનામાં

સભાસદ લવાજમ

શ્રી. સુનીલાલ મૂળજીભાઈ પટેલ	નાડિયાદ	૧૨-૦-૦
„ સુનીલાલ રમણલાલ સરૈયા	„	૧૨-૦-૦
		<hr/>
	૩૧.	૨૪-૦-૦
	કુલ ૩૧.	૨૪૨૨૧-૦-૦

સંવત ૧૯૯૭ના આસોના અંકમાં

પત્રિકા નં. ૨માં સ્વીકારેલા ૩૧. ૮૨૦૬૭-૮-૩,

તા. ૧૩:૧૨'૪૧ સુધીમાં કુલ ૩૧. ૧૦૬૨૮૮-૮-૩

મોલમીનના ફાળાની યાદી

સને ૧૯૩૯-૪૦માં દરબાર શ્રી. ગોપાળદાસ દેસાઈ વગેરે વ્યવહારમાં મંડળના ફાળા માટે મળેલા, ત્યારે મોલમીન ગામેથી નીચેની યાદી પ્રમાણેની રકમ તેમને મળેલી. તે ગાંધી રકમ તે વખતે રંગૂનના ફાળા ખાતે જમા થઈ ગઈ હોવાથી મોલમીનની જુદી યાદી પ્રકટ નહિ થયેલી, તે નીચે પ્રકટ કરવામાં આવે છે :

શ્રી. નરોત્તમદાસ દ્વારકાદાસ	૧૨૬-૦-૦
„ બી. મોરારજીની કું.	૧૨૧-૦-૦
„ ડી. ભોજરાજની કું.	૧૦૧-૦-૦
„ પાનાચંદ કાળિદાસ	૧૦૧-૦-૦
„ ચંપાબેન પી. કાઠારી	૫૧-૦-૦
„ હગનલાલ સીલાધર	૫૧-૦-૦
„ જી. મોદનલાલની કું.	૫૧-૦-૦
„ દેસાઈ મિલ રોડ	૫૧-૦-૦
„ મણિલાલ છોટાલાલ પટેલ	૫૧-૦-૦
„ દાસમ પ્રેમજી	૫૧-૦-૦
„ લિવાબેન જી. બક્ષી	૫૦-૦-૦
„ જી. સુનીલાલ	૪૧-૦-૦
„ ડી. પી. શેઠ	૪૧-૦-૦
„ મોલમીન મોટર રોડ	૪૧-૦-૦
„ કરશનચંદ પટેલ	૩૧-૪-૦
„ દરબારચંદ કરસનદાસ	૩૧-૦-૦

શ્રી. એક સદ્ગૃહસ્થ	૨૫-૦-૦
ગાતીચંદ જી.	- ૫-૦-૦
„ કાળિદાસ ધર્મ	૦૧-૦-૦
„ જિગનલાલ વારજી	૦૧-૦-૦
„ જે. હેમરાજ	૨૧-૦-૦
„ પ્રેમજી મૂળજી	૨૧-૦-૦
„ મગનલાલ હરજીવન	૨૧-૦-૦
„ મીધાજી હંગગજ	૨૧-૦-૦
„ રાવજી ધનજીવી કું.	૦૧-૦-૦
„ ડી. લખગરી	૧૫-૦-૦
„ અવિચળ માવજી	૧૧-૪-૦
„ શોભવજી દેવચંદ	૧૧-૪-૦
„ કે. એમ. દ્વારકાદાસ	૧૧-૪-૦
„ ગોવર્ધનદામ કોકરી	૧૧-૪-૦
„ ઘેલાભાઈ બીમજી	૧૧-૪-૦
„ સુનીલામ ધર્મ	૧૧-૪-૦
„ જિગનલાલ ભગવાનજી	૧૧-૪-૦
„ જવાન હંસરાજ	૧૧-૪-૦
„ જે. ડી. ગહેના	૧૧-૪-૦
„ પાનાચંદ કશગચંદ	૧૧-૪-૦
„ મણિલાલ મૂળચંદ	૧૧-૪-૦
„ મૂળજી ઘેલાભાઈ	૧૧-૪-૦
„ શામજી વીરજી	૧૧-૪-૦
„ ઈડો ખર્મા માધકલ માટી	૧૧-૦-૦
„ જટાશંકર રામજી	૧૦-૪-૦
„ શામજી વોરા	૧૦-૪-૦
„ સોગચંદ વોરા	૧૦-૪-૦
„ જે. પ્રભુદાસ	૭-૪-૦
„ ચિગનલાલ કરતુરચંદ.	૫-૪-૦
„ જયોતેલાલ પોપટલાલ	૫-૪-૦
„ જાની જાણુ	૫-૪-૦
„ ડી. મણિલાલની કું.	૫-૪-૦

શ્રી. નેમચંદ પોપટલાલ	૫-૪-૦
„ પુરુષોત્તમ અંબારામ પટેલ	૫-૪-૦
„ પ્રાણુભવનભાઈ	૫-૪-૦
„ મનુભાઈ ગુલાબભાઈ	૫-૪-૦
„ વીરચંદભાઈ પટેલ	૫-૪-૦
„ કારચંદ વેરા	૫-૪-૦
„ જી. માવજી	૫-૦-૦
„ રામચંદ મોતીચંદ	૫-૦-૦
„ હીરાચંદ કાળિદાસ	૫-૦-૦
„ મગનલાલ મોનજી	૩-૪-૦
„ વસનજી મકનજી	૩-૪-૦
„ મગનલાલ વદલભદાસ	૩-૦-૦
„ ઝાંઠ સદ્ગૃહસ્થ	૨-૪-૦

કુલ રૂ. ૧૪૭૬-૧૨-૦

વિદ્વદ કન્યાકેળવણી ગંડળ,
નડીઆદ, તા. ૧૫:૧૨:૪૧

દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ
અંબાલાલ પ્રભુદાસ ચૌહાની
મંત્રીઓ

—*—

આ પત્રિકા આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં મોતીભાઈ મથુરભાઈ પટેલે
શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ માટે છાપી. તા. ૧૮:૧૨:૪૧

સ્વચરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ
શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ
 દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ ગંધ્યમ હોવાને કારણે અને યોગાસામાં માત્ર ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના જીવલેણ દર્દ માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની ડીઝી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુગધથી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળદો, પેશાગ, લોહી તેમજ બીજાં તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મળો અંગર લખો :—

માલિક : રા. ન. અમીન,
 રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ
 દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે
અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ઉંઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
 મુંબઈ નં. ૨
 પુના સીટી તથા ઉંઝા

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્સીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટિકટો

દુનિયાના કોઈ પણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને જોછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટિકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તફાવત મફત, સુંદર હવા ઉત્તમગ્રાણ મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ગ, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીકજ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુજ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ એજિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફીસ: } જીવાલાલ ખી. પટેલ એન્ડ સન
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૬, બારળ ખંભો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, ગારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

	ચોકસી	
સો	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	ચાં
ના	(કરમસદવાળા)	દી
ચાં	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ની
દી	ચોકખી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેગજ	
ના	બેટ આપવા લાયક	ફેન્સી
ફેન્સી	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચીજો
દા	તૈયાર મળશે.	
ગી	ચોઈર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.	તથા
ના	જનાવનાર તથા વેચનાર	ચં
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દ્ર
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	કો
	ટેલીફોન નં. ૪	

૧૯૮૮

卐

માહ

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૪

પુરુષો પોતે સ્ત્રીઓના મિત્ર અને સાથી છે એમ માનવાને બદલે તેમણે પોતાને સ્ત્રીઓના શેઠ અને માલિક માન્યા છે. ભાગતવર્ષની મહિલાઓને પોતાની ઉન્નતિ માધવામાં મદદ કરવાનો મહામહાવાદીઓનો વિરોધ ધર્મ છે. પોતે મુક્ત થઈ શકે છે કે પોતે ક્યારેક તો મુક્ત થવું ગ્રહીએ એની જેમ જૂના જમાનાના શુદ્ધાગને ખગડ ન હતી, તેના જેવી સ્ત્રીઓની દશા છે. એ શુદ્ધાગને ક્યારે મુક્તિ ખરેખર મળી ત્યારે ક્ષણભર તો તે અમદાવાદ બની ગયો. સ્ત્રીઓને પોતે પુરુષોની દાસીઓ છે એમ માનવાનું શિક્ષણ આપતો કાળ અપાયું છે. સ્ત્રીઓને તેમના પૂરા દગળાનું જ્ઞાન થાય ને તેઓ પુરુષોની મનોવટી તરીકે પોતાનો તાગ બાજી શકે એ શક્તિ સ્ત્રીઓમાં ઉત્પન્ન કરી, એ મહામહાવાદીઓનું કર્તવ્ય છે.

(‘ગ્રામીણ કાર્યક્રમ’, પૃષ્ઠ ૧૭)

ગાંધીજી

❧

❧

❧

તન્ત્રી: નરસિંહલાલ ધિરભાઈ પટેલ,
‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

‘વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, ‘પરદેશમાં ચાર શિલિંગ
છુટક નકલના ત્રણ આના

આણંદ અરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉમિયાશંકર જીવજીલાલ ઠાકરે છાપ્યું અને
જીજ્ઞા નરસિંહલાલ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૧:૪૨.

નવીન જાતો ! નવોજ માણ !! તદન નવાજ પુસ્તક
સાહિત્ય શોખીનો માટે એક ઉમદાતંક.

હાલ લડાઈના વખતમાં દરેક બજારો ધણાજ વધતા જાય છે
કટોકટીના વખતમાં પુસ્તકોના ભાવો ધણાજ સસ્તા રાખે

એક સાથે એ પુસ્તકો ખરીદનારને ફક્ત વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ

૩૧. પૃથ્વીદેશના ૩૧ ૨૫ ટકા કમીશન વિ. પી.

૩૧. વીસના ૩૧ ૩૩ ૩૩ ૩૩

૩૧. ત્રીસના ૩૧ ૩૭ ૩૭ ૩૭

૩૧. ચોળીસના ૩૧ ૪૦ ૪૦ ૪૦

વધુ પુસ્તકો ખરીદનારે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

પરદેશ ખાતે વિ. પી. થતાં નથી માટે પોષ્ટલ શીલીંગ અગાઉથી
પુસ્તક પુસ્તકો વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ અલગ. ૩૧. એક સુધીના પુસ્તકો માં
અગાઉથી પોષ્ટ રેટઅપ મોકલવા. પરદેશ માટે શીલીંગનાં સાડા દસ આ

રાજ્ય માર્ગ—ગાંધી યુગની દેશોન્નતિનો રાજ્યમાર્ગ બનાવતી નવલકથા
વિલાસમાં વિનાશ—રેનોલ્ડઝની અદ્ભૂત રોમાંચક નવલકથાનો મી. ચંદુલાલ
વ્યાસકૃત સુંદર અનુવાદ. ૧૯૪૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું.
પ્રાણ કે પ્રતિષ્ઠા—મી. ચંદુલાલ વ્યાસકૃત મનોવેદક ડીટેક્ટીવ નવલકથા
જાગીરદાર—
કપાળ કુંડલા—પ્રેમની ખુમારી—અતિ પ્રીય થઈ પડેલી નવલકથા
હું બંદખોર કેમ બની ?—સામાજિક ક્રાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા
મહિલાઓની મહાકથા—હૃદય ને હૃદયમથાવી નાંખે તેવી સત્યકથાઓ
બનીતાની વાતો—હિંદુ સંસારના જુદાં જુદાં લક્ષ્ય દ્રાવક વાર્તાઓ
અખજાની આત્મકથાઓ—સ્ત્રી સમાજનાં દુખી દીલની દર્દમય કથાઓ
સમાજની પેઢી પર—રોમાંચ ખડા કરે તેવા બહીષ્કારોની ૧૮ કથાઓ
સંસારની વાતો—સાંસારીક પ્રણય યત્નની અદ્ભૂત રોમાંચક વાતો
તેહુ લક્ષ્મી—સમાજનાં ચુક પ્રતિને પ્રેમરસથી ઉલેતી રસીક નવલકથા
કિતો જમાવાબુખી—મધુકરની વેગવંતી કલમે લખાયેલી
આખના પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલકથા

કુરુવામાં—પૈયાઈ શોધતાની તણખા ઝરતી અદભુત નવલકથા	૦
વાતવ્યવીર સાવરકર—અદભૂત રોમાંચક જીવનકથા પાકુપુકું	૦
મનીઅને બીજી વાતો (સાક્ષરોની સુઠી કહાઢેલી તેર વાતોઓ)	૧
રાની માયા (અજબ પ્રકારની મનોવેવક નવલકથા)	૨
મમીના અને હસીના (બે બેડીયા બહેનોની અતિ રસભરી અદભૂત રોમાંચક	
તદન નવીજ નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૩૦ પાકુ બાઈન્ડીંગ	૩
બ. સૌ. કુમારી-વીસમી રાદીની કુમારીકં અને મીસની નવીન વાતો	૧
મદન મંદીર—દેવ દેવીઓની પ્રેમલીલાની અજબ વાતો	૦
બાબર—નીચલા થરની તદન નમ્મરાત્ય વાતો	૦
જન્મારો	૦
જ્યારે તેઓ ઉપકાર કરે છે—ગોરી ચામડીના ભાગંકર કાળા કરતુકો	૧
સુધ્ધનાં બોલ-ભગવાન બુધ્ધની અલૌકીક ભાવનાશાળી ૧૮ વાતોઓ	૧
રખડેલ અને બીજી વાતો (૧૭ સુંદર વાતોઓ સોનેરી બાઈન્ડીંગ)	૨
રણવાસ (રાણી મહારાણીઓનાં જખખર કારસ્થાનો)	૦
જાલચીન યાને કપડીના કારસ્થાન (અદભુત નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૦૦)	૩
શરીકલા યાને ચૌર પંચાશિકા (મધમધતી પ્રણય કથાઓ)	૨
માળકોની માવજત—દરેકે દરેકને ઘરમાં રાખવા લાયક સ્ત્રી ઉપયોગી	૨
૦૩૦ ૧૧ સુંદરી ભાગ ૧-૨ સાથે (અદભુત નવલકથા સોનેરી પુકું)	૩
શયતાની કામ અને બેદી ભગવાન—અતિ ઉત્તમ રસીલી સામાજિક	
વાર્તા ૫૦૦ પૃષ્ઠ પાકું સોનેરી બાઈન્ડીંગ	૩
પ્રતાપી પર્વત—સ્વદેશ પ્રેમી રાજકુમારની દેશઘઝી ઝગહળી રહેલી નવલકથા	૧
કસરત અને આરોગ્ય—અતિ ઉપયોગી (પ્રો. માણીકરાવ-વડોદરા)	૦
આહાર શાસ્ત્ર—ખાવા પિવા માટેની અરદાસ્ત	૦
માળ કેળવણી—માખાપોને જાણુવા યોગ્ય માર્ગદર્શક પુસ્તક	૦
કેટલાક રોગો—ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ	૦
રોગ અને આરોગ્ય— „ „ „ (૩૦૦ પૃષ્ઠ પાકું પુકું)	૧
હિંદના ઇતિહાસની વાતો—ધણું નતુંજ જાણુવા મળશે	૦
પ્રગતિને પંથે-સમાજ અને દરાની ફરજો અદા કરવાની ધગશ શીખવતું	૧
માતું જીગર યા માતા કે રાક્ષસી (માતૃ પ્રેમની અજબ કહાણી)	૧
સંહેરી લુટારો (ધનરાંકર ત્રીપાઠી કૃત-ડીરેક્ટીવ નવલકથા)	૧
કેસ લાખતો દહેસો—જોરદાર ડીરેક્ટીવ નવલકથા	૨
જીવન રસ—અતિ રસિક વીસ નવલિકાઓ	૧
યુગ ચિત્ર „ „ પંદર „	૧
સામાજિક ક્રાંતી—જીવન પલંગ કરી નાંખે તેવી વાતોઓ	૧

વૃંધાવરદા મરાડવાનાં ઉપાયો-ધાસો ધાસુ અને	કસરતની ક્રીયાઓ. ૨૮ ચિત્રો	૩. ૧ આ. ૮
આશાની પાંખે (સાંતીલાલ શાહ જેરીસ્ટરનું નવું જ પુસ્તક)		૦ ૮
અધુરી આશા યાને આશાની ઈમારત (ટોલસ્ટોય કૃત-નોવેલ)		૨ ૮
આદર્શ નેમુનેદાર લગ્ન (કંપતી જીવનને ઉપયોગી સાહિત્ય)		૫ ૦
ઈઝી ઇન્ડીશ ટીચર ભાગ ૧-૨-૩ સાથે,		૧ ૮
કચ્છની બુની વાર્તાઓ (એતિહાસિક લોકકથાઓ)		૪ ૦
તિસોત્તમા ૧ પ્રો. બેઈનની રસકરતી નવલકથા)		૧ ૦
ગીત ગોવિંદ (સચીત્ર) અલંકાર નાયકા બેદ આદિથી ભરપુર		૧ ૮
જેરીબાદી (ઈન્ડીનો રણયજ્ઞ-ખાંસના ખેલનારોનો માટે)		૨ ૮
ગૌરાંગ પ્રભુ-(ભગવાન ચૈતન્યદેવ પૃષ્ઠ ૨૫૦)		૦ ૧૨
ગૌરાંગ પ્રભુ-(મોટી સાઈઝ ૧૦ ચિત્રો-સંપૂર્ણ માહિતીવાળું)		૩ ૦
નૃચંદ્રકા અથવા ચણતી પડતીના ચમકારો		૨ ૮
જીવન પટ્ટો-લેખીકા સલીમા (સચિત્ર અદ્ભુત નવલકથા)		૨ ૮
કાગળની હોડી અને બીજી વાતો (રસિક નવલીકા સંગ્રહ)		૨ ૦
કુટુંબીનું કારસ્થાન ભાગ ૧ લો તથા બીજો-અદ્ભુત નવલકથા દરેકની કી.		૨ ૮
દીવર ઠાકું (અદ્ભુત ક્રીટિકીય નવલકથા પૃષ્ઠ ૨૨૫)		૨ ૦
દીવાની કે શાહી ભાગ ૧ લો-આદર્શ સામાજિક નવલકથા		૪ ૦
" " ભાગ ૨ લો		૪ ૮
દેશ સેવક કંપતી-યાને ઈંદુકાંત (સચીત્ર સોનેરી પાકું પુકું)		૨ ૮
નરસિંહરાગર (ડો. પટેલ કૃત ભતિય શિક્ષણ-કોશશાસ્ત્રની તમામ		
આરીકમાં બારીક વીગતો, આસનોની સમજ પાના ૩૮૦ પાકું પુકું)		૨ ૮
નીલમ માણેકની સંતતી ભાગ ૧ થી ૪ (એક છુકું)		૪ ૦
નીરંજની અથવા વરઘેલી ચનીતા (મી. દેલવાડા કૃત)		૩ ૦
પંચાગરનો જય શીખરી ભાગ ૧ લો એતિહાસિક નવલકથા		૨ ૮
" " ભાગ ૨ લો		૩ ૮
પ્રતાપસિંહ (સ્કૂલ લાયકેરી અને ઇનામ માટે મંજુર)		૧ ૪
પ્રજ્ઞાત પ્રાર્થના માળા (પ્રાર્થનાના ગીતો પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પુકું)		૨ ૦
પ્રેમનું પરિણામ (સત્ય ધર્મનાં ઉપરથી રચેલી અદ્ભુત નવલકથા)		૨ ૦
ફાંસીગર (કમ અમીરઅલીની જીવનકથા)		૪ ૦
ભમતા પંખી (મી. સનતકુમારની નવલકથા)		૩ ૮
મગજળ (પ્રો. બેઈનની રસકરતી નવલકથા)		૧ ૮
મોન્ડીસરી અને કીલર ગાર્ડન (બાલ શિક્ષણ માટે)		૧ ૮
સમધારી યાને રાણા રાજસિંહનો રાજકારણાર ભાગ ૧ અને ૨ દરેકની		૨ ૦
મૂળાલીની (સચીત્ર અદ્ભુત નવલકથા પાના ૨૦૮ પાકું પુકું)		૨ ૦
મધુરી અથવા પ્રેમ ઘેલી પ્રેમદા (મી. દેલવાડા કૃત)		૩ ૦
રૂઢીરાણી અને એક અંગ મહિલાની આત્મકથા-શાહીઓના રૂઢન		૨ ૮

તત્ત્વીય રાણી (અદ્ભૂત બનાવોથી ભરેલી ડીટકટીવ નોવેલ)	૨
ભાવણ તત્ત્વ રહસ્ય (મનન કરવાં લાયક રામાયણનો સાર)	૦
જન્મસ્થાનની રાજ ખટપટ (ઐતિહાસિક અદ્ભૂત નવલકથા)	૫
વેળવા (રાજ બાળુની અતિ વખણાયેલી નવલકથા પાકું પુઠું)	૨
ગર દોકડાનો વૈદ્ય-પૃષ્ઠ ૪૫૦ (માણસ માંત્રને ઉપયોગી પુસ્તક)	૨
હુને શીખામણ (વહુ થતાં પહેલાં અને ત્યાર બાદ સમજવાં લાયક)	૧
ધાવરથામાં તંદુરસ્તી (વૃદ્ધ ઉમરે શરીર ઘણું સરસ રાખી શકાય છે)	૧
વીરઝરેન્ડની સ્વતંત્રતા (સ્વતંત્રતા કોને વરે છે? ક્યારે અને કેટલા ભોગે)	૧
હાથરી અથવા રનેહુદેલી સુંદરી (મી. દલવાલા કૃત)	૨
સાંસાનીયન શુરવીર-ઐતિહાસિક શૌર્યતાભરી નોવેલ-ચઝ્ઝર્ડ નામુ	૪
સ્તરેમી સદીનું ક્રાન્સ (શ્રી મસ્કેટીયર્સનું સુંદર ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૮૮)	૨
સ્તરેવતિની સહન શીલતા અને મતીસુંદરીની મહત્તા તથા	
ભટ્ટહરીની પિંગલા અને ગારબની ઇંગલા (અધ્યાત્મિક)	૧
ભાભાવવતી સાવિત્રી—(હિન્દુ સમાજનું કંઈક દર્શ્ય સ્ત્રી-ઉપયોગી)	૩
કડયોગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રખાવે તેનું પુસ્તક)	૧
પ્રદા યાને હુરે આસતાના (ઇસ્લામી પ્રાણવાન સોદિત્ય)	૨
રાશ્મીને શામ	૧
બંરળી અપસરા	૧
કમલ કુબરા યાને રોમન મહારાજ્ય	૧
ઇબને મુરલીમ	૧
મીનાં બાજાર—ઝનાના બગ્ગર	૧
કુલ આઝમ	૦
જલવયે તુર (સચ્ચે ઐયુબ)	૧
પાકીસ્તાન (મુરલીમ રાજપ્રકરણીય માર્ગદર્શક)	૦
આંસુની ઇમારત	૦
જોયાયે હુકક યાને સત્યનો શોધક ભાગ ૧-૨-૩ દરેક ભાગનો	૧
ગાઝી મહમદ બીન કાસમ (ઐતિહાસિક નવલકથા)	૧
જમીલા યાને બંગાલનો બગાવો	૧
ઇસ્લામ અને પ્રભુ સામ્રાજ્યના બંધીદાઓ	૦
મોલાનાં મહમદઅલી—જીવન ચરિત્ર	૧
અહલેબેતની આલમગીર યાદગીરીઓ	૦
ઇસ્લામનાં બંધીદાઓ (દીવ્ય ચમત્કારોથી ભરપૂર)	૦
કુઅ્મિન અને ઇનસાન (દરેક મુરલીમ ભાષાને અતિ ઉપયોગી)	૧
જગતના મહાન માર્ગદર્શક (ઇસ્લામ ધર્મને લગતું)	૦

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હેડ ઓફીસ—મુંબઈ.)

લ આલુ વીમો :

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

લાઇફ ફંડ :

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા
પ
ન

૧
૮
૧
૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ
૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર
૨૦ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હતાં માફ
૪. એક્સ્ટ્રેલેડ ઇન્સ્યુરન્સનો
લાભ

એજન્ટો તથા આર્ગેનાઇઝરો ભેધએ છે.

લખો યા મળો :—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ચીફ એજન્ટ્સ ફોર :

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

મદ્રા, અમદાવાદ.

INVESTMENTS

—CONSULT—

US

IF YOU HAVE TO
INVEST

Small or Big Sum in Sound
Securities, Property Mortgages,
Shares

AND

Debentures of sound public Utility
Concerns and such others,
Yeilding over 6% interest.

Champion Properties AND.

Investment Company, Ltd.,

Adenwala Building, 26 B,

New Queen's Road, BOMBAY.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

ઘાદ રાખશે ?

દાન કરે

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાગળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લાઇબેરિયા પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મોકલ મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂા. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આજ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્તરાવવાની ભલામણ :

કારણકે : (૧) રાા ટકા વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર

ઝોછા છે. (૩) કુશળ અને બાહોશ કાચરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડોતોબ. (૫) જરૂરી

ગવનમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્રાલેખ છે.

—:અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ, ધુળીઆ, સાંગલી, પંદરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગુજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીશન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરંતજ લખો યા મળો:—

મેનેજર : ધી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

પાટીદાર

રક્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ।

ધુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૬૮
વર્ષ ૧૯

આશુદ

માહ
અંક ૪

કુલીનતાનો મોહ કે પૈસાનો મદ?

રશ્મિત: “જાપુ! ચંદ્રકાન્ત માથે કેમ ના યાવ? એ કોલેજમાં ભણે છે, પૈસાવાળો છે અને કાંઈ પણ જાનની ખોડ વિનાનો છે.”

જાપુ: “મેં વિચાર કરી ભેરો અને પુછાવી પણ ભેધું. એનું કુટુંબ હીકહીક છે. આપણે આટલા પૈસાવાળા, શા માટે ઊંચા કુટુંબનો સંબંધ ન બાંધીએ? એ લાલચો થોડો જ વારંવાર ગળે છે? એટલે ઇન્દુને તો કાંઈ સારા ઊંચા કુટુંબમાં ભણેલો હોય એવા જ સાથે પરણાવીશું.”

રશ્મિત: “પણ જાપુ, ઇન્દુને એની માથે ખૂબ સારું અને છે.”

જાપુ: “ઇન્દુ એને ક્યાંથી જોળે? તને એની શી ગમ? મને જ્યાં હીક લાગશે ત્યાં હું પરણાવવાનો અને તેને પરણવાનું. હું ગમે તે કુટુંબમાં નાખવા તૈયાર નથી. અને તું એમ માને છે કે હું લાકડે ગાંકડું વળગાડી દેખશ? મને એ અજબામણી નથી!”

રશ્મિત: “હું એ જાણું છું. ક્યાં જન્મવું એ કાંઈ છોકરાંના હાથમાં છે? જાપુ, કુટુંબ જોવાનું કે લાવકાત? એવો છોકરો તમારા કુળવાન નખીરામાં ક્યાંથી જશે? એના શુભોને અને વિવેકને લીધે બેન એના પ્રત્યે કેટલી આકર્ષાઈ છે એ તો ભેરો કે નહિ? એ જાણે એક ખીજા પ્રત્યે કેટલું માન છે એ તો જુઓ.”

જાપુ: “છોકરા, ખીજા છોકરાને તારી બેન સાથે વાતો કરાવતાં શરમ નથી આવતી? ના ભેરો હોય તો મોટો મિત્ર? આવ્યા મોટા માનવાળા!”

રશ્મિત: “જાપુ. હું એને જોળખું છું. એ ધણે જ આદર્શ છે, એને માટે ચંકા લાવવી જ ખોટી છે. વધારેમાં એ પરજીવની વિરુદ્ધ છે અને કાંઈ કુરિવાળોને પણ માનતો નથી, એટલે થોડે અર્થે સારો વર શા માટે શુભાવો છે?”

બાપુ: “હા સગળ્યો! પરંતુ આપવાથી તારે ભાગ આવવાનું છે એમાં ઝોંછું થાય, એટલે તો તું એમ જ કહે તે! રત્નચો પૂરી થાય એટલે કોલેજમાં આદવા નહો. લગ્નની જાગૃત પિતાની છે, ભાઈની નહિ.”

રત્નજિત: “ગમે તેમ પૈસા આપી ખરીદી લાવેલા વર સાથે હું ઇન્દુને નહિ પરણવા દેઉં.”

બાપુ: “પિતાની સામે બોલતાં શરૂ નથી આવતી? હું એના પિતા છું અને હું ધારું ત્યાં પરણાવવાને સરમુખત્યાર છું. તું કોણ મને કહેનાર? મારી સામે જરા પણ પગલું બાધું છે તો જાનેને બાધવું મુશ્કેલ થઈ પડશે અને ધરમાંથી બહાર જવું પડશે. ખજારદાર! જો ઇન્દુને આગાંધી એક શબ્દ કહ્યો તો. બા.....”

* * *

૧ એક દિવસ રત્નજિતને નીચેનો કાગળ મળ્યો:

“જેઠ સુદિ ૧૫, કુળવાન ઘર

‘ભાઈશ્રી,

“કુઃખી બેન તને પહેલાં સાંભરતી, તું મળવા આવતો અને હસાવતો, હવે ૧૧ ગળવાની વાત કરતોય નથી, પણ પત્ર તો લખ. કંઈક તો આશ્વાસન આપ. પેતાએ મને પરણાવી. તને ન ગમ્યું, મને ન ગમ્યું, પણ હું શું કરું! ધારું શું ચાલે! ‘દીકરી ને વળી ગાય દોરે ત્યાં જાય.’ મને મોકલો, ફરજ પાડવામાં આવી એટલે ગઈ.

“પરંતુ ભાઈ, હું જાહ જ કુઃખી છું. બીજી વખત સાસરે આવી ત્યારે તહેજાં સાંભળ્યાં, સાસુના કપડા સાંભળ્યા: ‘સવાગણ ધઉંની બેળ સરખી મૂરવાની ના ગળી! ત્રિવાહ કરવા તો મોટે ઉપારે આવ્યા હતા ને આપતી ખતે મોંદું ચઢાવે છે.’ મારા મસરા પણ પરંતુ બાકી છે એમ ગણગણે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ ‘જજસો જોછી કરીને પકડી મૂકી,’ એમ જે કાંઈ જાહાગનું આવે છે એને કહે છે. તારા બનેલીનું ધરમાં કંઈ ચાલતું નથી. આળીસ રૂપિયાની તોફાનીમાંથી પરવારે ત્યારે મને ધમકાવવાની તોફાની બળવે છે! એમનું બજાર ક્યાં ગયું? માથેનગી શિખામણે મારા ઉપર રીસ ઠાઠે છે કે ‘તારો આપ કંઈ આપવા મૂકવાની વાત તો સમજાવે જ નથી.’

“એક દિવસ મારાથી બોલાઈ ગયું: ‘મારે જજસો પહેરવી નથી એટલે હું ગાયવાની નથી.’

“જ્યાંને આ જાહાનું મળ્યું અને કુલીન નખીરાને ફરી પરણાવવા તૈયાર

થયાં છે. પિતાના ૩૫૦૦ રૂપિયામાં ખરીદિયા કુલીન નખીરાને હવે કોઇ બીજા પિતા પોતાની વહાલી દીકરીને કુળવાનનો કટકો સોંપવા ૩૦૦૦માં ગઈ કાલે બાણી કરી ગયા છે. એ જિયારી! કોઇની બેન આ દુઃખ ક્યાંથી બાણે? એના પિતા પરદેશમાંથી વિગાનમાં બેસી પુત્રીનો વિવાહ કરવા આવ્યા છે અને જલદી પાછા જવા માગે છે. પૈસાના મદદમાં પુત્રીનું સુખ ક્યાંથી દેખાય?

“ભાઈ, ઘણા દિવસથી એક ટંક ખાઉ છું અને આંસુ સારી રાત્રીદિવસ પસાર કરે છું. છતાં ઘરમાંથી દૂર કરવા કોઇ કોઇ વખત માળોનો વરસાદ વરસે છે, તો તારી પાસે એક ટંકનું ખાવાનું માગી એક ખૂણામાં પંડી રહીશ, તને મદદરૂપ થઇશ, બેગરૂપ નહિ જનું. આ નરકમાંથી તું છોડાવશે એવી આશા રાખું? ચંદ્રકાન્તને આ વાત જણાવીશ નહિ. લાગણીને લીધે એને શા માટે દુઃખી કરવો? પત્ની આશા રાખતી, તારી દુખિયારી

“બેનનાં વંદન.”

*

*

*

ઈન્દુ : “ભાઈ, ચાલને જમી લે. કોનો કાગળ આવ્યો છે તે આટલો બધો વિચાર કરે છે?”

રણજિત : “કોઇનોય નહિ. તું ખાંધ લે, મારે ગળે નહિ બિતરે આજે.”

ઈન્દુ : “અભાગણી બેનનાં હાથનું ક્યાંથી બિતરે? લાભી આવે ત્યારે....”

રણજિત : “બેન, એવું ન બોલ. આજે રું થવા બેઠું છું એક જાણુ

તને ઠકળતી દેખું છું, બીજી જાણુ ચંદ્રકાન્ત દુનિયા છોડવાની વાત કરી રહ્યો છે. ચંદ્રકાન્તનું લગ્ન તારી સાથે કરવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. પિતા આખરે એકના બે ન જ થયા, એટલે એ કોઇ પૈસાદારની બહેલી દીકરી સાથે પરણ્યો. પણ જનને કોઇ વાતમાં જનનું નહોતું. ચંદ્રકાન્ત દૂધ પીએ તો તે કીટલી ભરી આ અને રકાળી લેઇ સામે બેસે. એ વાંચે તો તે રેડિયો બેઠેથી મૂકે અને મોડો જમવા આવે તો તે જમીને રસોડું નવરૂં કરાવી નાખે. જવાબ પંજુ આપે કે મોડા આવ્યા એટલે ન પંજુ ગળે. આવી સ્ત્રીને કયા શબ્દોથી સમજવે? ચિન્તામાં ચરીર જગડ્યું. પંચગની હવા ખાવા ગયો છે. પણ ચરીર જગડવાથી મનો-કાગળ લખ્યો છે અને ત્યાં બોલોંબો છે. વાંચ લે....”

“પ્રિય રણજિત,

“ત્રણ અડવાડિયાંથી પંચગની આવ્યો છું. પહેલાં તો ઠીક ઠીક અડવાડિયું ગયું, પણ હવે જીવવાની આશા રાખતો નથી. માથું સખત દુઃખે છે અને આંક બિમટીઓ થવા કરે છે. મહારાણીને ચીતરી ચઢે છે એટલે મને છોડી,

જોઈ આવું, એમ કહી ચાલી ગયાં છે. પે નાને ગળે હરે ફેવનાર કસાઈના હાથ ચાટતી ગાયના જોવી કરુણ દશા મારી થઈ છે.

“વિધાના એ કેમ હૈ ન્યાય?” ગવન પાદ છે? ગધાને જોવું જ પાય છે તો હું કાળ? તને મળવાની આ દુઃખી ભાઈની આશા છે. આવીશ? ઇન્દુજેનને મારા સમાચાર જોયાં એના દુઃખમાં ઉગેરો ના દરતો, એજ.

“હિ. તારા

“અંદ્રકાન્તના વદિમાતરમ્”

* * *
ચિંગણ મગાનનો વિના એ જણ ચિંગણ સદવામમાં કે સદચારમાં શી રીતે ગ્રહી શકે? શી રીતે એકતા પામી શકે? છતાં લોકો પગલે છે અને માથાપો ઉધું ઘાલીને પરજાએ રખે છે. જ્યાં સુધી આજણે લગ્નની ભાવનાનો સાચો અર્થ નહિ મગાજો, અંતે તેને અનુમરી હુડપતું પરિવર્તન નહિ કરીએ ત્યાં સુધી આજણા જીવનનો ઉદાર નથી.

માચી પાત તો એ છે કે સુંદર ભાવનાઓ ફેળવવી, નવી સુંદર ભાવનાઓ ઉમેરવી અને બ્રષ્ટ છે તેને દૂર કરવી, એજ ઉદારનો એકમાત્ર માર્ગ છે.

૧૯૪૨નો પ્રથમ દિન, અમદાવાદ

શારદા પટેલ

કોને પાપે?

“કેમ શોભા, શા વિચારમાં તું ઘેરાઈ ગઈ છે?” વિલસુએ શાન્તિનો બાંગ કર્યો.

“વિલસુ, મારા હૃદયમાં એ વસ્તુ તમ્મે ભાંકર યુદ્ધ ભમ્યું છે તેનો એજ ફરી રીતે ખતરાવો તે વિચારમાં ભમું છું” શોભાએ ઉત્તર આપ્યો.

“અરે શોભા! આ શીનગ ચાંદની કેવી ખીલી રહી છે! તારાઓ પોતાના આકર્ષક પ્રકારથી માનવોના હૃદયને ડોલાવવા સતત કાશિય કરી રહ્યા છે. આ ગમણી! સમયે નાગ હૃદયમાં કુદગતી સૌન્દર્યની કલ્પનાને રચાન આપવાનું છોડીને આ શુ યુદ્ધ ને અર્ધ્યું છે?” વિલસુએ કહ્યું.

“આ કુદગતી સૌન્દર્ય મારા આત્માને શાન્તિ આપી શકવાનું નથી. દેશની દાઝ લોખવાશે ત્યારેજ મારી નજરે સૌન્દર્ય ખીલતું દેખાશે. અત્યારે આ સૌન્દર્ય ‘બ્રષ્ટ થયેલું’ અને ગડતું જણાય છે. તેનું રુદન મારા હૃદયને આઘાત આપે છે.” શોભાએ ઉત્તર આપ્યો.

શોભા એક ફળવાળેલા કુટુંબની પુત્રી હતી. તેના પિતાનું નામ મણિભાઈ અને માતાનું નામ ગંગાબેન હતું. મણિભાઈને કોલેજના અનુભવ હતા. તેથી તેમના વિચારો ફળવણીની દૃષ્ટિએ આગળ પડતા હતા. પણ ગંગાબેન જરા મંકુચિન હોવાનાં હતાં અને મગાજને માટે માન ધરાવતાં. આથી તેઓ હજી સમાજની સાથે અધિકારમાં હતાં. મણિભાઈ પણ પોતાની પત્નીનું માન સાચવવા ધણી વખત ગંગાબેનના વિચારોને મંત્રિત આપતા, પરંતુ તેમણે શોભાને ફળવણી આપવામાં પાછી પાની કરી ન હતી.

શોભા નાનપણથી આનંદી અને તોફાની સ્વભાવની હતી. તેનું સુંદર મુખાવિદ્ અને રમુજ વાણી માનવોના હૃદયને ડોલાવતાં. નાનપણથી મરને આનંદ ધરાવતી તેની કુમળી કળી જેવી કાપાને ખિન્નવવા લાગી. કિશોરવયમાં તેનું શરીર સૌન્દર્યથી ખીલી ઊઠ્યું હતું, તે સમયે નંજે મેટ્રકનો અભ્યાસ પૂરા કર્યા જેવી રીતે પોતાનાં કાર્યોથી તે ખીન્નને આનંદ આપતી તેવી રીતે અભ્યાસમાં કાળજીપૂર્વક ધ્યાન આપી પોતાના મનને આનંદ આપતી. રોજ તે આનંદમાં જખાતી.

તે ન્યાં સુધી માતાપિતા પાસે હતી ત્યાં સુધી તે લાડમાં ઊછરી હોવાથી માપકાંઠલી જખાતી હતી. તેને સામાજિક જ્ઞાનો જગત અનુભવ મળ્યો ન હતો. તેના મોલ ઉપરથી ભાગ્યે જ કોઈ સમજી શક્યું હશે કે શોભા ધાર્મિક તો ભવિષ્યમાં કંઈ સુંદર કાર્ય કરી જતાવશે. તેનામાં શરીરગણ ઓછું હતું, પણ મનાગણ અદ્ભુત હતું. ખરેખર! જે મનોગણજ તેને સાચ આપશે!

હવે તો મેટ્રિકના અભ્યાસ પૂરો કરી તે કોલેજનાં દ્વાર ખોલા માતા-પિતાને છોડી દે. ગઈ. આ સમયે તેને હોસ્ટેલમાં રહેવાની ફરજ પડી. આ બેળી જાણના હૃદયમાં શહેરી તાતાવંજે એર રેડ્યુ, તેમાં જાતી રહેલા જનાવોથી તેને શહેરી જીવન ઉપર નિરરકાર ઉત્પન્ન થયો. આવા પામર, દુષ્ટ માનવાં આ પૃથ્વી ઉપર જન્મ લેઈ પોતાની ભાગ્યમાતા માટે શું કરવાના છે? ભણેલાંમાં અને અભણમાં શો ફેર કહેવાય? ભણેલાં પણ અભણની જેમ મળેલી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કરવામાં પાછાં ફરતાં નથી, અને તેના પરિણામનો વિચાર કરતાં નથી. ખાસ કરીને કોલેજજીવનમાં આવા જનાવો ધણી પ્રકારે જાતી રહ્યા છે. આવા દુષ્ટ કોલેજજીવનને લીધે ખીન્ન નિર્દોષ વિદ્યાર્થી ઉપર ખોટો આરોપ મૂકવામાં આ આવચારી સમાજ જાડી રાખેલો નથી. નિર્દોષ શોભા પણ આ ફેર મમાજના અન્વાયનો ભેગ થઈ પડી. ન્યાં સુધી તે માતાપિતા પાસે હતી ત્યાં સુધી બે આંખોની શરમને લીધે કાંઈ કાંઈ કહી શક્યું નહિ, પણ હવે તે એકલી થઈ એટલે સૌ કોઈ પૂરતી તપાસ કર્યા

વગર તેના ઉપર આરોપના પ્રહાર કરવા લાગ્યાં. હે દુષ્ટ સમાજ, તું આ નિર્દોષ કુમારિકાને હેરાન કરી તેના બદલાતું ફળ ક્યારે ભોગવી રહેશે?

શોભાને કોલેજમાં દાખલ થયા જાદ એક વિલસુ નામની તેના જેવા સ્વભાવની બાળા જોઇતી મદદ આપતી. આથી તેની સાથે ગાઢ મિત્રાચારી બંધાઇ. શોભા ખાસ કરીને કાષ્ટ સાથે મતભેદ રાખ્યા વગર બધાંની સાથે ખુશ્ખા મનથી વાતચીત કરતી. પોતાના વર્ગના દરેક વિદ્યાર્થીને પોતાના ભાષ્ટ તરીકે માનતી અને જરૂરને સમયે તેમની મદદ લેતી. અરે કૂર સમાજ, તું આટલો બધો અધર્મી છે તેનું તેને જાન ન હતું. માનવોએ તેના ભોળપણનો લાભ લેઇ તેને માથે સંકટોફી કુંગર પાથરવા માંડ્યો. શું શોભા આવા નીચ સમાજથી ડરી જશે?

આ અધર્મીશ્યા પુષ્પને આ કૂર માનવસમાજ સંપૂર્ણ ખીણવા ન દેતાં તેને કરમાવી નાખવાનાં પગલાં લીધાં. જ્યારે દરેક માનવી પોતાની કાયાને સંપૂર્ણ રીતે ખીણવી, જીવનની મોજ સંપૂર્ણ ભોગવીને કરમાય છે, ત્યારે આ નિર્દોષ શોભા જેવી અધર્મીલીને અકાળે કરમાવું પડે છે. ગરીબ ગિયારી શોભા! તેના હૃદયમાં કેટલો હર્ષ ભર્યો દશે તે આ દુષ્ટ સમાજે છીનવી લીધો. ભાગ્યેજ કોઇને કલ્પના હતી કે આ અધર્મીલેલી બાળા આટલી જલદી કરમાશે. તેના આ દુઃખી જીવનનું સંપૂર્ણ રીતે વર્ણન કરવાની શક્તિ મારામાં તો નથીજ, મોટા કવિ કે લેખકો પણ તેનું વર્ણન નોંધીને તેટલી સુંદર રીતે કરવાની શક્તિ નહિજ મેળવી શકે. તેને કોને અવગતી પોતાની નિંદા સાંભળી પોતાના જીવનને પ્રથમ ધિક્કારવા લાગી, પરંતુ ટૂંક સમયમાં તેણે આ સંકટોમાંથી પસાર થવાની બાથ બીડી.

*
સરદૂર્ગિમાની રાત હતી. ચાંદની ખીણી રહી હતી. ચોકખા આકાશમાં સુંદર તારા અને ચંદ્રમા પોતાનું સુંદર તેજ પ્રમરાવી રહ્યા હતા. આ સમયે શોભા પોતાની રૂમમાં પોતાના ઉપર આવે પડેલાં સંકટોના વિચારમાં ફરતી હતી. પોતાની નજર જારીની બહાર પડ્યાથી તેણે જોયું કે ચાંદનીનો પ્રકાશ પૃથ્વી ઉપર ફેલાઇ રહ્યો હતો. આથી તે બગીચામાં આવી ધાસ ઉપર બેઠી. પણ તેના મગજને શાન્તિ આપનાર આ સમયે તેની પાસે કે સામે કોઇ ન હતું. તેના હૃદયમાં અગ્નિની જ્વાળા ફેલાઇ રહી હતી. અરે, એ જ્વાળાને દોષથી શકવાની શક્તિ આ કુદરતી સૌન્દર્યમાં પણ નથી! સર્વત્ર શાન્તિને લીધે તેનું મગજ વધુ ને વધુ વિચારમગ્ન બનતું હતું.

વિલસુએ આવી તેને તેના વિચારબોમમાં સાથ આપ્યો. તેણે થોડી

વાતચીત કરી શોભાને પ્રકૃષ્ટિત કરવા પ્રયત્નો કર્યા, પણ શોભા ઉપર તેની કંઈ અસર થઈ નહિ. તેને અત્યારે લાગતું હતું કે પણ પાદ આગળ આવ્યા. આવા વહેમી, અધર્મી, કૂર અને નિષ્ઠુર માનવીઓ ભોગા મળી પોતાના દેશને ઉદ્ધાર ક્યાંથી કરી શકવાના હતા! આ સમયે વિલસુએ કહ્યું : “બેન, તું આમ તારા દેશ માટે વિચારે કર્યા કરીશ, તેથી શું તેનો ઉદ્ધાર થશે?”

શોભા : “અત્યારે તો હું ભાગ્યેજ મારા દેશને મદદરૂપ બની શકીશ. હજુ તો હું બાપકર્મી છું. પણ મારું જીવનખેચ તો રમી શકું. મને આ સ્વચ્છંદી કોલેજિયન ઉપર ગુસ્સો આવે છે.”

વિલસુ : “આપણે શું કરી શકવાનાં છીએ? કાંઈ પાપી, દુષ્ટ, સ્વચ્છંદી અને વિશ્વાસઘાતી કોલેજિયનને કાંઈ પણ બાગિનીને પોતાનો જાળમાં ફસાવવામાં સફળતા મળતી નથી, ત્યારે તેઓ ગરીબ બાગિની ઉપર આરોપ અદાવવામાં પાછું પગલું ભરતા નથી. આવા કોલેજિયનની સંખ્યા વધુ પ્રમાણમાં હોવાથી ખીજા નિર્દોષ કોલેજિયનોને ગમે તેવા શબ્દો સાંભળવા પડે છે. એમનાં દુષ્ટ કર્મોને કીધે નિર્દોષ પ્રાણીઓ તેમનો ભાગ થઈ પડે છે.”

શોભા : “શું તેમનાં કૃત્યોથી આપણે કરી જવું નેમ્નું? કાંઈ દિવસ તે બનવાનું નથી. ગયા અધર્મી અને પાપી હોય તો શું આપણે પણ તેવાં થઈ જઈશ નહિ. આપણે મત્વ મારે જ ચાલવું. બેન, જો કાંઈનો સગો નથી, ઈશ્વર દરેક માણસને પોતાના કૃત્યોનો જલ્દી આજ જન્મમાં આપે છે.

આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી તે સમયે વિલસુને તેની માતાએ બોલાવી, આથી શોભા પાછી એકલી પડી, પોતાની કલ્પનાસૃષ્ટિમાં દોડવા લાગી. તેના હૃદયમાં ફરીથી અગ્નિ ફેલાઈ ગયો અને તેનું હૃદય બોલી ઊઠ્યું : “ધણી ખરી બેનો. પણ મૂર્ખ છે, કારણ કે તેઓ પોતાનો જવાબ કરતી નથી અને ખીજાની સાથે સ્વચ્છંદી બને છે. પણ ને બેનો અડગ નિશ્ચય કરી આવા દુષ્ટ માનવોનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે તો તેમ શું થઈ શકવાનું નથી? બેનો કેળવણી લે છે પણ તેમનામાં સૌર્વ વધતું નથી. તો પછી કેળવણી લીધાનો ફાયદો શો? અરે બેનો. સારા કાર્યમાં ન્યાયની રીતે એકબીજાને સાચાં આપી શકતાં નથી તો તમે કેને સુદર રીતે સાચા આપી શકશો? ખરેખર, તમને તમારી બેનો માટે જરાય માત નથી? તમે પણ ખીજાની સાથે વિશ્વાસઘાતી અને અદેખા કેમ બનો છો? અત્યારે આ શો કેર વર્તી રહ્યો છે!

શોભાએ પોતાના હૃદયની વાણી સાંભળી નિશ્ચય કર્યો : “કાંઈ સાચ નહિ આપે તોય શું કંઈ થઈ શકવાનું નથી? ઈશ્વરની અસૌકીક શક્તિનાં મદદ ધણીયે છે. હું મારી નિદગી આ પાપી માનવીઓને તેમનાં કૃત્યોથી વધારે

કરવા અર્પણ કરે છું. ઈશ્વર મને મારા કાર્યમાં માથ આપશે. પૃથ્વી ઉપર વસનાં સૌ માનવી મારાં માતાપિતા અને ભાઈભેન સમાન છે. મારે મન સર્વ ઝોકજ પિનાનાં. ગાળકો છે, તેથી મર્વ પ્રત્યે મરખો સ્નેહભાવ રાખી દરેકને પોતાનાં કૃત્યોથી વાકેફ કરવા પગલું ભરીશ. મમે તે માણસ મારી જૂન જતાવશે તો તે પગ હું ખુશીથી તપસીને સુધારીશ, પણ તેના પ્રત્યે નાખુશ નહિ થાઉં. ઈશ્વર મારો જીવનમાથી જની મારા કાર્યમાં સફળતા અપાવશે અને આ કાર્ય કરતાં જે સફટો અને વિઘ્નો આવી પડશે તેમાંથી ગચ્ચાની શક્તિ મને આપશે એવા મને સપૂર્ણ આશા છે. આશા અમર થશે. આ પગલું ભરી સમાજને જતાવી આપીશ કે સર્વ મનુષ્ય ઝોકજ પ્રકારનાં નથી.”

આવી રીતે શોભાએ પોતાના હૃદયમાં સૌર્વ કેળવ્યું. તે સ્વર્ગમાં જાય તે પહેલાં તેણે પોતાના અડગ નિશ્ચયમાં ધણે અંશે સફળતા મેળવી. તેનાં કાર્યો એવાં અદ્ભુત નીવડ્યાં કે દરેક માનવીને તેની આગળ ગરતક નગાવડું પડ્યું. તેનાં સુંદર વખાણ આખા વ દેશની હવામાં ઊડવા લાગ્યાં. પ્રથમ તેની નિંદા કરી તેના નામને કલંક લગાડતાં કૂર સમાજે વિચાર કર્યો નહિ, પણ પાછળથી ઝોક અંગણા આગળ સૌને ગરતક નગાવડું પડ્યું.

હે મૂર્ખા સમાજ, તું જમાંને ઝોકજ દૃષ્ટિએ જોઈ તારા દેશમાં વસતા માનવીને વહેમી શા માટે જનાવે છે, જેથી શોભા જેવી ખીસતી કળીની અધખીસી રહી કરમાવું પડ્યું અને પોતાની જિંદગીનો ભોગ આપવો પડ્યો? વળી વિદ્યાર્થીઓ સ્ફૂલ્નતા અભ્યાસ પૂરા કરી કોલેજમાં દાખલ થતાં દ્વાર આગળ જોભેલી સ્વતંત્રતાને દેખી તેની પાછળ માંડા જતી સ્વચ્છંદી જાને છે, જેને લીધે નિર્દોષ વિદ્યાર્થીનાંએને સંકટો મદન કરવાં પડે છે. માટે હે અવિચારી સમાજ, તું જરાજર તપાસ કરીને કાઢતી નિંદા કર. ને શોભા જેવી બેનો આ હિંદમાં ઉત્પન્ન થઈ દેશને મદદરૂપ જાને તો કેટલું સારું? પણ હે અંધ સમાજ, તું યાદ રાખજે કે અત્યારે કાળ ભમૂકી ઊડયો છે, જેથી શોભા જેવી કોષ્ટક બેન ઉત્પન્ન થઈ તમારું નાક કાપશે. મમય જતાં તેના પગ આગળ તમારે તમારું ગરતક નગાવડું પડશે. ઈશ્વર પાસે અરજ કરે છું કે આવી બેનો જેમ અને તેમ જલદી આ પૃથ્વી ઉપર જાહેર થાય અને અંધ સમાજને જાગૃત કરે.

હે વાચક! આ વાંચીને નેમાંથી સાર મદજુ કરી તેનો અગલ કરી પ્રકાશમાં આવ. તારે ક્યાં સુધી આ અવિચારી સમાજની માથે અંધકારમાં અથડાવું છે?

વીર કિશોરી મેળલ

“છાકરાંઓ દોડો, ને સૌ વહેલાં વહેલાં ધર બેળાં યઇ જાઓ. હવે ધુમાડાથી એટલી ખબી ભારે યઇ ગઇ છે કે જરૂર આટલામાં જ ક્યાંક મોટી આગ લાગી હોવી જોઇએ.” આમ કહીને ઉત્તર ઓષ્ટરીઓની એક ગાંગડી નિરાળની શિક્ષિકા કુમારી નેહરુને બાળકોને રમ આપી દીધી અને જોત-જોતામાં તો આખીય નિરાળ ખાલીખમ યઇ ગઇ.

“વાત એમ જની કે છઠ્ઠેક અડવાડિયાંથી વરસાદ મુઠ્ઠે ચયો નો’તો ; પ્રાસેના ગાઠા જંગલમાં કોઇ કોઇ ઠેકાણે આગ લાગતી ખરી, પણ ઋતુ શાન્ત હોવાથી થોડી વાર ધૂંધવાઇને પોતાની મેળે જ શમી જતી અને ઝાઝી ફેલાવા ન પામતી. આજ કાણુ જાણે ક્યાંથી પવનને તોફાને ચડવાનું સૂઝયું, ને જંગલમાં પણ મોટી આગ એકાએક લામૂઝી ઊડી ; શાળાના મકાન ઉપર યઇને ધુમાડાના ગોટગોટા પસાર થતા નજરે પડ્યા લાગ્યા.

બાળકો વેરામાં ને સૌ પોતપોતાને પંથે પળ્યાં, ત્યારે સોળેક વર્ષની કિશોરી મેળલ હાવડ’ અને અનુક્રમે અગિયાર અને નવ વર્ષની ઊમરના બે બાઈઓ દીમ અને હેરી લેનોક્ષ—આ ત્રણ જમ્યની ટુકડીએ સીધો ઉત્તરનો માર્ગ નેપડ્યો. એમનાં માતાપિતા શાળાના મકાનથી ત્રણેક માઇલ દૂર જ્યાં આ દાવાનળ પહોંચવાને સંભવજ નહોતો એવા એક ખેતરમાં રહેતાં હોવાથી પોતાના ધરની સહીસલાગતી વિષે ત્રણે નિશ્ચિત હતાં.

હસતાં રમતાં અને આનંદ કરતાં તેઓ, જ્યાં એમનો માર્ગ અર્ધાએક માઇલ વિસ્તારવાળા જંગલમાં યઇને જતો હતો, ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. અહીં ધુમાડો ગાઠો થતો જતો હતો, પણ દાવાનળની ઝાળ આટલે બધે આવે નહિ આવી પૂગી હોય માની, જરા પણ અચકાયા વિના એમણે જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓ સોળેક વારે દૂર નહિ ગયાં હોય ત્યાં તો તાપ અસહ્ય યઇ પડ્યો, અને પશ્ચિમના પવનનાં સુસવાટા સાથે વહી આવતાં ધરમા આવતા ધોડાપૂર જેવાં ગજાંન એમને કાને અચકાયાં. થોડીજ વારમાં કડાકા અને લગકાગ કરતી અગનઝાળોએ, દાવાનળ ઝડપભેર એમની ભણી ધર્યો આવતો હોવાની આગાહી આપી.

“પાછા વળો, પેલી ખુદી જમ્યાએ પાછા વળો. આ જંગલ વીધીને જઈ સકાય એમ નથી આપણાથી!” પાછી વળાને દોડવા જતી મેળલે હાંક મારી. વળી એકાએક થોભી જઇ તે બોલી ઊઠી : “જોહ, ગિયારાં પેલાં બાળકો. પેલાં ગર્દયુઃ અને ફીરસી મૂર! આજ સવારેજ એમની બા મને

મળી હતી અને કહેતી હતી કે એ અને એના પતિ આજ આખો દિવસ ઘેર નહિ હોય અને પાળકો એકલાં થઈ રહેશે. ઘર અહીંથી એ માંદલ છે અને પાસેજ ગાદું જંગલ છે. આ કાળખુખો દાવાનળ હગણાં ત્યાં પહોંચી જશે ને જિયારી ગભરૂ જાળાઓ જળીને જાખ થઈ જશે એની ઝાળોમાં!

“લાઈ મારા. કાઢો હડી! આપણે દાવાનળને પાછળ પાડી દબને વેળાસર ત્યાં પહોંચી એમને હિંગારી લેવાં જોઈએ. આવો જોઈએ, આ દોડમાં ઢાળ જીતે છે તે!”

અને ત્રણે જણે જંગલની કારે આવેલાં ખેતરોમાં દોટ મૂકી. ચારેબેગાં તો તેમણે એવું જોગ બતાવ્યું કે થોડીજ વારમાં તેઓએ દાવાનળને પછવાડે મૂકી દીધો. પણ ધુમાડાના ઝોટોઝોટા એમને વીંટળાઈ વળવા લાગ્યા, અને પોણોએક માંદલ દોડ્યા હશે ત્યાં તો જાને છોકરાઓ ધરણીએ ઢળી પડ્યા. ગરમી અસહ્ય હતી, અને ધુમાડો ગૂંગળાવી નાખે એવો હતો.

હવે શું કરવું? મેળલ એમને આગ દાવાનળના માર્ગમાં એકલા અસહાય મૂકી જવા ઇચ્છતી નહોતી, અને છતાં એક ધડીની પથ ઢીલ કરવાની એની દિગ્ધત ગોતી ચાલતી. લય અને ધૂણાથી આસપાસ નજર નાખતાં, જરાક છેટે એક ચિરપરિચિત સ્થાન એની દૃષ્ટિએ પડ્યું—એક નાનું નિર્મળ સરોવર!

“આવો, દોસ્તો,” એમ ખૂબ મારી: “ફરી એક વાર ઊભા થઈ જાઓ તે કમર કસી લો. આપણી અચળતા ઉપર મારા, તમારા અને મૂર જાળકોના જીવનનો સંધલો આધાર છે. અહીં સામેજ પેલું સરોવર દેખાય. મને બરાબર વળગી રહો તે હું તમને ત્યાં લેઈ જઈશ.” અને લગભગ ખેલાન છોકરાઓને અડધા હસડતી મેળલ આખરે તેઓને સરોવરના કિનારા સુધી લેઈ આવી.

ત્રણે જણાંએ નીચાં વળીને, અગાઉ કદી નહિ પીધું હોય એવું પાણી પીધું. કિશોરો આગળ વધવાને તત્પર હતા, પણ મેળલે કહ્યું: “ના, અહીં આ તટ ઉપર ઊંઘી જાઓ. ત્યાં તમને ધુમાડો નહિ આંછ શકે; અને જો દાવાનળ ખેતરો પ્રજ્વળતો અહીં સુધી આવી પહોંચે તો તમારે સરોવરમાં ઝંપલાવી દેજો. અને હું પાછી ફરું ત્યાં સુધી પાણીમાંજ રહેજો. ત્યાં તમને ઊંઘી આંચે નહિ આવે.”

છોકરાઓએ એના કહેવા પ્રમાણે ક્યું અને વીર કિશોરી એકલી આગળ ધપી. આ ઢીલ દરમ્યાન દાવાનળ એનાથી ક્યાંય આગળ નીકળી ગયો હતો. અને એની સાથે હોડમાં-ઊતરેલી મેળલને વારેધડીએ ચોકખી હવા શ્વાસમાં લેવા ધગતી સરસા થઈ જવું પડ્યું હતું. લગકારા કરતી ઝાળો એની આગળ ધસી રહી હતી.

આખરે યાજ્ઞને લોચ યજ્ઞેલી, હાંકતી હાંકતી, ગેજલ વેળાસર ગિ. મૂરના ખેતરમાં આવી પહોંચી. એકળીજાને વળગી પડીને ગિચારાં એ જાળકા રાહાય માટે ચીસો પાડી રહ્યાં હતાં. એક પણ પણ શુભાવવી પાલકે એગ ન હતી. વૃક્ષોના કડાકા ગમ્મવતો કાળમુખો દાવાનળ પૂરપાટ ધર્યો આવતો હતો ! હળવે રહીને ગેજલે એ જાને જાળકાનાં મોંઢાં જમીન સરસાં કરી દીધાં અને પોતાની હળવો ગરગ શાલ પાણીની જાલદીમાં જોળી, માથે ઝોઢી, એ ઉતાવળી ધર પછવાડે આવેલા કૂવા તરફ દોડી.

કૂવા ઉપર જૂના જમાનાની ગરેડી, અને છેડે મોટી ડોલ ગાંધિયું એવું સૌચણિયું પંડ્યાં હતાં. તરતજુદિ, સમયમુચક કિશોરીએ તરત જ આ ડોલ કૂવામાં ઉતારી ને તળિયે અડવા દીધી. પછી એને ઉપર ખેંચી જોઈ તો એ ખાલી જણાઈ. પાણી ગાંડ એકાદ ફૂટ ઊંડું હશે એગ તેણે અનુમાન કરી લીધું.

હવા હવે એટલી ગધી તપી ગઈ હતી કે શ્વાસ લેવા માટે તેને વારેધડીએ મોંઢે અને નાકે ભીની કામળી ખેંચવી પડતી હતી. આગ કરતાં તેની નાંજર જળતણના એક મોટા ઢગલા ઉપર પડી, ત્યાં દોડી જઈ એણે જાલમે ચમચાર કરીને એ જાધાં ઉપાડી ઉપાડીને કૂવામાં નાખવા માંડ્યાં. પછી ફરી એક વાર એણે ડોલ કૂવામાં ઉતારી, અને એ જાદાર કાઢતાં જણાયું કે ડોલનું તળિયું બીંજાયું નોંવું. જળતણથી કૂવો દોઢ એ ફૂટ પુરાઈ ગયો હતો !

ધરમાં પાછા દોડી જઈને એણે કામચિવા પરથી કામળા ધાખળા ખેંચ્યા અને કીરસીને એક હાથમાં તેડી. ગડીને પોતાના ક્રોડને વળગી રહેવાનું કહેતી એ ફરી કૂવે દોડી આવી.

શાલદુશાલા કૂવામાં નાખવા, એક એક કરીને જાને જાળકાને ડોલમાં ખેમાડી કૂવાને તળિયે ઉતારવાં એ તો થોડી ગિનિટનું કામ ! પછી ડોલ તળિયે જ રહેવા દેઈ, એણે સૌચણિયું આલ્યું ને હાથ પછી હાથ સરકાવતી તે લયભીત અને જાવરાં જાની ગજોલાં જાળકા પાસે આવી પહોંચી. એમના આ વિચિત્ર રક્ષણરથાને !

આ બધું જો પળવારે મોડું ચંદ્રું હોત તો સૌનું નક્કી આવી જ જાત ; સૂકા ધાસમાં ધસતી ઝાળો લગોલગ આવી પહોંચીને સૌને કાળિયો કરી જવાની અણી ઉપર જ હતી. એક પળમાં તો કૂવા ઉપરના લાકડાના થાંભલા એ ઝાળોના ભોગ જાની ભરખાઈ ગયા, અને સૌચણિયું સળગતું ધંગ કરતુંક ને નીચે પડ્યું !

કલાકો સુધી તેઓ લયથી ટૂંટિયું વાળીને, ગોઠાતા ધુમાડાને જોતાં અને

ઝાડના કડાકા સાંભળતાં પડ્યાં રહ્યાં. ધીમે ધીમે ઘોંઘાટ ઝોઝો થતો ગયો, ધુમાડો આછરવા લાગ્યો; અને યાદીને લોચ ધધ ગએલી મેળલ અને એનાં નાનાં આશ્રિતો ત્રણે ઘસઘસાટ ઊઠી ગયાં.

આખરે ‘મને ભૂખ લાગી છે. મમ્ મમ્’ એવા કીરસીના દયામણા પુકારથી મેળલ જાગી ઊઠી ત્યારે બીજા દિવસનું વાણું વાયું હતું. દૂધમાંથી બહાર નીકળવું અશક્ય હતું. મેળલનું પોતાનું હૈયું જોકે આશંકાઓથી વ્યાકુળ હતું, છતાં તેણે પોતાથી બનતું બધું આત્મચમન આપીને બાળકોને છાનાં રાખ્યાં. એને આશા હતી કે આખરે તો કાંઈક એમને જરૂર ઉગારી લેશે.

આશા ને આતુરતામાં આમ કેટલાય કલાકો વીતી ગયા. સૂરજ ઠેક માથે આગ્યો હતો. ત્યારે, ઉતાવળાં પગલાં એમની તરફ આવતાં સંભળાયાં. ચિંતાતુર અને વ્યાકુળ માતાએ ધેર આવીને જોયું તો ધર આપું જળીને રાખ થઈ ગયું હતું! પોતાનાં વદાલસોયાં બાળકોની કરી નિશાની ન જણાતાં એનાથી પ્રાણપોક મુકાઈ ગઈ.

પણ આ શું? એની પોકના જવાબમાં હોય તેમ એક હળવી બૂમ એને સંભળાતી લાગી! ધડીબર તો તે કાન માંડીને સાંભળી રહી. વળી પાછી — એ જ બૂમ — જણે જમીનમાંથી અવાજ ન આવતો હોય! એક વિચાર ઝગમગી જાય છે ને એને મૂઝી આવે છે; એ કૂવે દોટ મૂકે છે, કમળેલા ધાળા ઉપરથી બૂકીને ઊડે જુએ છે. અને ઊડાણમાંથી આવતો આનંદોદ્ગાર એને કાને પડે છે: “એ તો હું છું મેળલ હાવડ”. ગર્દ્યુચુ અને કીરસી મારી સાથે જ છે.”

કૂવાની પાળ ઉપર નીચા વળીને ઊડે દૃષ્ટિ નાખતાં માતાને પોતાનાં બાળકોની ઝાંખી થઈ ને એનાથી આભારની એક આનંદચીસ પડાઈ ગઈ! પછી શહેરમાંથી તામળ જ ખરીદી આણેલા કપડાની પોટકી છોડી એણે એના લાંગા ચીંગ કર્યા ને એક એકની સાથે સાંધી એક છેડે પથરો બાંધી એણે એ કૂવામાં ઉતાર્યા. મેળલે તરત જ સીંચણિયું એની સાથે બાંધી દીધું. પછી શ્રીમતી મૂરે સીંચણિયું ઉપર ખેંચી લીધું ને ગરેડીની મદદથી ખને બાળકોને એકે એક કરીને ઉપર લેઈ લીધાં. આનંદચેલાં બાળકો માને પાત્રી પડ્યાં ને માની આંખમાં ઘડગળાં આંસુ આવી ગયાં.

“હવે શું કરીશું, મેળલ?” શ્રીમતી મૂરે હવે મૂંઝાયાં હતાં: “હું તો એવી બારે છે કે મારાથી તને ઉપર નહિ ખેંચી લેવાય.”

“કંઈ ફિકર નહિ,” કરીને મેળલ હસી પડી. “એક વાર ડાલ નીચે સરકાવો એટલે આ રહ્યામહા કાગળા ને રાલદુસાલા ઉપર મોકલી આપું.

પછી હું તો ગમે તેમ કરીનેય ગારો ગારગ કરી લેઈશ.”

બધા કાગળા અને શાલકુશાલા ઉપર પહોંચતા કરી દીધા જેડે મેળલ પોતે સોચણિયાનો આધાર લેઈ કૂવાના ખરગચડા પત્થર ઉપર મક્કમ પગ ટેકવતી સાચવીને ઉપર ચડી આવી ત્યારે એનો અહેરો કોંઈ અનેરા આનંદથી ઝળકી ઊઠ્યો!

કૃતચી ગાતાએ પોતાનાં વહાલસોયાં બાળકોને ઉગારનાર મેળલનો હાર્દિક આભાર માન્યો અને એને બેટી પડી છાતી સરસી ચાંપી. મેળલે પોતાને ઘેર પહોંચતાં ત્યારે જાણ્યું કે આગલે દિવસે પોતાની સાથે આવેલા લેનોક્ષ કિશોરો પશુ સુખાર્ય ઘેર આવી પહોંચ્યા છે ત્યારે તો એના આનંદનો પાર ન રહ્યો!

ગિ. મૂરે નવા જંધાવેલ ગકાનના દીવાનખાનામાં વીર કિશોરી મેળલ હાવડુંનું એક સુંદર તૈલચિત્ર મુકાબ્યું અને એ રીતે પોતાનાં બાળકોને કુનેહભરી સમયમુચ્ચકતાથી ઉગારી લેનાર કિશોરીની યાદ સદા નજર અને ગન સગલે રાખી.

આવા બોધક અને પ્રેરક પ્રસંગો પરદેશમાં તેમ આપણા દેશમાંય જનતા તો અનેક હશે; પણ કમલાગ્યે, એમાંના જૂજ આપણે જાણવા પામીએ છીએ? ('કિશોર, સપ્ટે.-ઓક્ટો., ૫૪ ૨૬૭)

મોહન વ. ઠક્કર

આખરી ફેસલો

[રેવતંત્ર છતાં ગયા અંકના 'ધર્મોદા વહીવટ'ના અનુસંધાન તરીકે-લેખક]

[૧.]

પ્રિયનાથ બાવાના આંખ્યા પછી મંદિર વાયુ વાયુ લાગતું હતું. વહેલે પરાદીએ એ પધારીમાં પડ્યો પડ્યો, 'જાગ ને જાદવા કૃષ્ણ ગોત્રાણિયા, તુજ વિના ધેનમાં કેણે જશે?' કહીને એ મંદિર ગજવતો; ને રાત્રે અગિયાર સાડાઅગિયાર વાગ્યે સૂતી વર્ણતે, ગાંજની દગ લીધા છતાં જીંધ ન આવતી ત્યારે મંદિરમાં પ્રગટેલું ચેતન જોસરતું હોય તેમ 'ચિંતા જાંધી ચાકરે, સુખે સૂએ સંસારમાં લાગ્યવંત કુમાર' એમ જાગડતો, જાગડતો, એ જીંધવા ગયતો.

એને પાણી તો ગામને દૂર કૂવેથી એચી લાવવું પડતું, એટલે સવારમાં એ લોટો ઢોળ્યું ન ઢોળ્યું કરી નાહી લેતો. અને પ્રભુને શું કામ કરી, પરસેવો ચયો હોય? એમ ગાની જળનો દુર્બલ ન કરતાં શિયાળો હોય ત્યારે મૂર્તિઓને બીના કપડાથી એ લૂંછી નાખતો. અને પછી એ ચંદન ઘસતો હોય ત્યાં સુધીમાં

તો બાવિઠ ભક્તો સ્નાનાદિથી પરવારી આખડીએ ચઢી પ્રભુદર્શને આવે, તેમની સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરવામાં એ સમયનો સદ્વ્યય કરતો.

સૌથી વહેલા આવેલા ધર્મચંદને એણે પૂછ્યું: “કમ શેઠ! આજ કંઈ જાહુ વહેલા?”

હાથમાં આણેલા અક્ષત પ્રભુદારે મૂકી, પ્રભુચરણમાં જતને સગર્ષતાં શેઠ જોડ્યા: “શું કરીએ, તમારા જેવી કંઈ શાન્તિ છે અમારે? જાણો છો ને લોકોની દાનત થઈ ગઈ છે તે? પેલા ઉકેડ પાસે એના ગાપદાના વખતનું ખાતું છે, તે બીડીને અવળું જોડ્યો: ‘હવે શું ગાગો છો? મેં તો પૈસા લીધા નથી ને? ખાપે લીધા હશે તેવ જાણતો નથી. છતાં તમને જમણા, પૈસા આપ્યા તોય હજુ શાના કાઠે છો? જોવા સવાયા દોઢા કરો તે પહોંચાતું હશે?’ લોકોને ગરજ હોય ત્યારે જેમ કહીએ તેમ કબુલ કરી લેઈ જાય અને પછી આપવાનું થાય ત્યારે આગ અવળું જોડે. એના ગાપને વહુ પાછળ ખરચ કરવું હતું ત્યારે કાંઈએ બિચો રહેવા મેં દીધો અને મેં કાઢીને આપ્યા, તે શું કમાવા નહિ ત્યારે જોવા આપ્યા હશે? રકમ કરતાં જમણા થયા હશે તે જોતું કહેવું જોડું નથી. પણ આપે નહિ અને બ્યાજ થાય, એને કાંઈ શું કરે? છેવટે દાવો કરવો પડ્યો, તે આજ એની મુલત છે એટલે આ માડીએ જવું છે.”

અને જવાબની રાહ જોયા વગર શેઠ બહાર નીકળી, જોડેલા ઉપર ગોડા નિના દર્શન પહોંચે નહિ, માટે બેઠા બેસ કરતા હોય તેમ બેસીને બેઠ્યા અને વૈષ્ણવનું પ્રિય લગ્નન: ‘વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ...’ ગાતા ગાતા ધર તરફ વળ્યા.

એક છેલ્લી જમના આવી ત્યારે પ્રિયનાથે પૂછ્યું: “કમ, આજ કંઈ જાહુ જોડું થયું?”

જમના જાણે કહીને ચોતાનો બાર જોડો કરવા આવ્યું હોય તેમ જોડી: “એ તો કંઈ નવું છે? એમણે છેલ્લી ધડીએ કહ્યું હતું: ‘બાઈ, જો હું તો જાઉં છું. પાછળ કાંઈ ખાનાર નથી, એટલે ગધી મિલકત તમારી જ છે.’ અને મારી સામે નજર કરી કહ્યું: ‘પણ એને જીવતાં લગી દુઃખી ન કરશો.’ તે દહાડે જેઠે શું કહ્યું હતું એજ મને તો સાંભરે છે: ‘લગવાનું આગળ ગાયસતું કંઈ ચાલે છે? નહિ તો હવે હું ખાઈપી બિતર્યો છું, જે તારે જાહે મને લેઈ લે તોપણ. તું તારે કથામાં જીવ રાખીશ નહિ. એ તો મારે દીકરી જેવી છે.’ અને આજ હવે એજ જેઠ-જેઠાણીને એમના ધરતું ગદા-

વૈતરૂં કરતાંય વધારે પહું છું. આ સહેજ દુઃખમાંથી ત્રિસામે લેવા હરિદશને આવું છું તેય નથી ખમાવું. રોજ અહીં આવવા નીકળું એટલે બેગાંથી એક જણુ તો ટાણો મારેજ : 'ભાવના હોય તો ગંદિરે જવાથી જહુ છે? પણ આ તો ધરમાંથી જે પગ કાઢ્યો તે ખરો, કાગ તો ન કરવું પડે! પણ ખાઈ! તું આમ જહાર ફરું તે લોકો તને તો તને, પણ અમને શું કહે?'"

અને જગના આંખો લૂંછતી બોલી : "હવે તો એમ થાય છે કે આના કરતાં મોત આવે તો સારું."

ત્રિયનાથ દિવાસો આપતાં બોલ્યો : "દુનિયામાં દુઃખ કંઈ કાપમ એછું બેસી રહે છે? તારા જેવી જુવાનને જરા વસમું તો લાગે, પણ હોય એ તો સંસારમાં પડ્યાં એટલે ચાલ્યા કરે."

ધરમાંથી આ નિમિત્તે જહાર નીકળવાનો મોકો મળતો, એટલે જળીઝળી જમના સહેજ સુખદુઃખની વાતો કરવા બેસતી. ત્રિયનાથ પણ એને દુઃખે દુઃખી હોય તેમ સહાનુભૂતિ દાખવતો.

મોહું થવાની ખીંક જમના ઉતાવળી ઉતાવળી ધર તરફ વળતી ત્યારે ત્રિયનાથ રસોઈ પકાવવા ચૂલા આગળ પેસતો.

એ હજુ ચૂલામાં મોરવણ મૂકી ફૂંકતો હોય ત્યાં તો રમતા રામ જેવા એકસદંડા, ભક્તિને નામે ગહેનત-મજૂરી મૂકી ગમે ત્યાં નીચું મોં રાખી ખાઈ લેઈ પોતાનો દહાડો કાઢી લેતા મનોર ભગત ખૂમ પાડતા : "કેમ મહાત્મા, શું કરવા માંડ્યું?" જણે કહેતા ન હોય કે મારા પણ બોલો એખા ચોરને!

ત્રિયનાથ પણ એનો એટલોજ સરકાર કરતાં કહેતો : "આવે ભગતરાજ, તમારી જ ગાળા ભજતો હતો. છવને યશું કે ભગતરાજ આવે તો ગાંજની એકાદ દમ લગાવીએ."

ભગત ગમે તો ધંધો કરતા હશે કે નહિ, પણ એમના ચૂંજમાં ગાંજે ન હોય તેવું કાંઈ દિવસ જનતું નહિ. અને એ શોખે તો એ ઘણાના ત્રિયનાથ જન્યા હતા.

ગાંજની સામસામી દમ લેઈ હવે તૃપ્તિ યત્ર હોય તેમ ત્રિયનાથે કહ્યું : "જસ હવે!"

અલમ સામી આપતાં ભગતે કહ્યું : "આટલો વખત; પ્રભુપ્રસાદી પાછી ના ઠેસાય."

અને ગાંજને એનો ભાઈ તેડાવેલો હોય તેમ ત્રિયનાથને યાદ આવ્યું. તે બોલ્યો : "ભગતરાજ, ગરમી જહુ પડે છે. ને કાંઈ ભાંગ લેઈ આવે તો આજ શિવપ્રસાદી લેઈએ."

‘મહાત્મા! તમારી ઇચ્છા પૂરી કર્યા વગર છૂટકો છે? લાવો હું લેઈ આવું.’ અને પ્રિયનાથે ગોખલામાંથી પાવલી આપી એટલે ભગત એકાદ ગાઉ દૂર ભાંગ લેવા ઊપડી ગયા. જમવાનું હવે અહીં થવાનું હતું, એટલે એ વાતે એમને તો નિરાંત હતી ને?

હમણાંનું જપોરના આરામ વખતે પણ પ્રિયનાથને એક ગંડળ મળ્યું હતું. બોધના ધરમાંથી એક વખત પાનાં સાથે જુગાર રમતી ટાળી પકડાઈ, એટલે એમણે બીજું નિર્ભય સ્થળ શોધવા માંડ્યું. પ્રિયનાથે એમાંના એકાદને વાતવાતમાં કહ્યું: “પેલિસતો જાપ આવે તો મ હું મંદિરમાં ન પેસવા દેઉં. મંદિરની ઝડતી લેવી હોય ‘તો ય અડધો કલાક કાઢી નાખું.’”

જુગારી: “એટલી વારમાં તો અમે પાનાં ક્યાંય ચાવી ખાઈએ તે એનો પતોય ન લાગે.”

ત્યારથી જપોરે જુગારીની ટાળી મંદિરના ગેડા ઉપર, ઘાસ પડી રહેતું હતું એ જોરડીમાં નભી. જોકે પ્રિયનાથ તો મોજમાં આવે તો કાંઈ દિવસ અમરતો જોવા બેસતો, નહિ તો એ બસો ને એનું મંદિર બધું. પણ દરરોજ નહિ, તો આંતરે દહાડે જુગારીઓ મંદિરને દ્વારે નહિ, પણ એના હાથમાં ચાર આઠ આના મૂકતા અને જપોરે આ ચાપ તે જુદી.

જોકે ચાર વાગ્યે કયાનો વખત ચાપ ત્યારે એમને આદ્યા જ્યું પડતું, એ નડતું તો ખરું. પણ બીજી સગવડ આગળ એટલી અડચણ નિભાવી લેતા.

ચાર વાગ્યા પછી પ્રિયનાથ ફરીથી નાહીધોઈ ચૈત્ર ગઢિનામાં જોખાહરણ, શ્રાવણમાં ભાગવત અથવા ગરુડપુરાણ અને વારતહેવારે જે તે દહાડાનું માહાત્મ્ય વાંચી સંભળાવતો. બહેનું તો એ થોડું હતો, પણ રાગ સારો હતો એટલે એની કયા શ્રોતાગંડળમાં વળણાતી હતી.

સાંજે આરતિનો વખત થાય તે પહેલાં ગંડળ વિખરાતું અને એ સાયંકાળની પૂજામાં પ્રવૃત્ત થતો.

આગ પ્રિયનાથ આવ્યા પછી ગામમાં ભક્તિભાવ વધ્યો હતો એમ ભાવિકો કહેતા હતા. પ્રિયનાથ પણ ‘ગામ આરિતક છે, પોતાની દરેક સગવડ પૂરી પાડે છે’ એમ કહી વખત આવ્યે ગામનાં વખાણ કરતો. એકંદરે ગામથી પ્રિયનાથ અને પ્રિયનાથથી ગામ, જાને એકમેકથી સંતુષ્ટ હતાં.

છતાં એક રાત્રે, પિંજરનું પખી બિડી જાય તેમ, પ્રિયનાથ આદ્યો ગયો. અને જમના પણ તેજ રાત્રે ધરમાંથી ગૂમ થઈ!

લોકો ગયું તેની કુચલી કરી અજાણ્યા કાંઈને હવે મંદિરમાં પેસવા ન દેવો એમ છેવટ બોધ કાઢવા લાગ્યા.

નવો પૂજારી આવે ત્યાં સુધી મામના ગોર મળતા શાસ્ત્રીજી સવારમાંજ અને તેટલી પ્રભુતી સેવા કરી જતા. પણ મા મરતાં જાળક ઝોશિયાળું થાય તેમ, સર્નાધાર અંદર ગિરાજેલા હોવા છતાં મંદિર પ્રિયનાથ વગર નિરાધાર લાગતું હતું.

મંદિરના તૂટેલા ઝાંપામાં યજ્ઞન ગધેડાં અંદર પેસી જતાં. કૂતરાં તો નમીને અંદર જવામાં માનહાનિ માનતાં હોય તેમ ઝાંપામાં યજ્ઞને જવાને જાહે નીચા વંદાને કૂદીનેજ અંદર દાખલ થતાં. અને રસ્તામાં ગમે ત્યાં શૌચ જવાની જંગલી પ્રયાને તજી યોગાનમાં પતરાં મારેલી અડાળીમાંજ ગૃહસ્થાધિને છાજે તેમ શૌચ જતાં!

અને જાળકો, ખોટાં ગાજુસો પોતાના જીવનમાં માથેજ લજવતાં, ઝોવાં નાટકો મંદિરના યોગાનમાં ખોટાં ખોટાં લજવતા. તેઓ ચોર-ફોજદાર, રાગ-સિપાઇ, માસ્તર-વિદ્યાથી, વર-વહુ વગેરે પાત્રો લજવતા. ઊંચે ઓટલેથી છોકરીઓ ફૂલડીઓ લેઇ, કૂવામાંથી પાણી ખેંચે તેમ, નીચે નાખેલી દોરડી ખેંચતી.

અને એમના પ્રેક્ષકોમાં શૌચ જઇ પૂંછડું પટપટાવતું કૂતરું, તક્ષીન મધ લજવાતા નાટકની સમાલોચના કરતું. પણ એ તક્ષીનતામાં કોઇ કમજખત ગધેડું અંદર ધૂસી જઇ ‘ભૂ...ભૂ...ભૂ...કરી ભૂંકતું’ ત્યારે સહેજ ઉપરથી ઊતરી એકરૂરે એની ઉપર તૂટી પડે તે પહેલાં કૂતરું ‘વઉ... વઉ...’ કરતું એને ચોંટી પડતું. ગધેડું જીવ લેઇને, અડી રહેલા ઝાંપાને લાત મારી, દોડી જતું.

ભાવિક ભક્તો દર્શન કરવા આવતા ત્યારે આમાંનાં જધાં નહિ તો થોડાં-ધધાં દરયો એમની નજરે પડતાં, પણ રિયતપ્રચી દૃષ્ટિ રાખી એને ‘જોયું’ ન જોયું કરી એ ચાલ્યા જતા.

એક વખત એ જગાએથી પસાર થતાં નરેન્દ્રને પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો: ‘આનો સદુપયોગ કરીએ તો?’ અને એણે કામ ઉપાડી લીધું.

૨

નરેન્દ્રે જ્યારે વાચનાલય માટે ટીપ કરવા માંડી ત્યારે જો હોય તે પૂછતું: “શાની લખણી છે?”

નરેન્દ્ર કહેતો: “આ મંદિર જહારની અડાળી નકામી પડી છે. તેમાં ચારે જાજુ વાંસ ભરી લેઇ અંદર સાર્વજનિક યુસ્તકાલપનાં છાપાં મૂકવાતું રાખીએ તો જધાંને વાંચવાની સગવડ થાય, બીજા એકા હોય તેમને જાણવાતું મળે. અને અંદર કૂતરાં જગાડે છે તેમ ટોળે.”

સાર્વજનિક પત્રો મામમાં કયે ખૂણે જતાં રહેતાં તેનો જોળનારને પત્તો ન

પડતો નહિ, એટલે રસિક વાચક એથી ખૂબ યાદ કરેલો: “બહુ જ સરસ! પેપરનો પત્તો પડતો નથી તે બોળવું તો મટે.”

હજુ જેમને સમાચારનો ખાસ રસ લાગ્યો નથી, પણ જો મળે તો વાંચે એવા વાચકો કહેતા: “આ તો વાંચવાનું મન હોય, પણ પેપરનો પત્તો નહિ એટલે ક્યાં શોધવા જાય? એના કરતાં એક જગ્યાએ હોય તો સાફ તો ખરું.”

અલબત્ત પણ સમાચારજૂથના કહેતા: “એવું થાય ત્યારે તો ત્યાં જો ઘડી નંવરા હોયજો ને બેસીજો તો કોઈ વાંચતું હોય તોય જાણવાનું મળે. આવામાં તે કોણ ના પાડે?”

છાટાભાઈ મુખો પાસે નરેન્દ્ર ગયો ત્યારે એમને વિરોધ કરવો હોય પણ જાણે હજુ વાર હોય તેમ ખાલી સહાનુભૂતિ આપી: “જધાને ગમતું હોય ત્યારે આપણે કેંદ્રાડે વાંધો છે?” અને ટીપમાં લખેલાં નામો વાંચી એમ બોલ્યા: “હજુ તો બહુ નામ બાકી છે. અમે તો જેમાં હોય તેમાં ક્યારે નથી આપતા? મારે તો પરગામનીય ફેટલીયે ટીપોમાં આપવું પડે છે. આ રેશન મારતર પરજની ટીપ લેઈને આગ્યા હતા તે હું ના હોત તો ચાત, મારા ભાઈ, પાંચ દસ રૂપિયા. પણ મેં જ દરથી શરૂઆત કરી તે સહેજ કલાકમાં પચાસ પોણોસો રૂપિયા કરી આપ્યા. પણ મારું તો એ કહેવું છે કે આ તો જે લોક આપે છે તેમને ને તેમને જ જે હોય તે આગળ કરે છે અને બીજા તો આપવાનું સમજવાજ નથી. એટલે જે આપે છે એમના ઘરમાં શું વધારે પડ્યા હશે? ખરી રીતે આવા ગામના કામમાં જધાને આપતાં શું થાય છે? આ લાવજેરી બોલી ત્યારેય મારે રકમ બેગી કરી આપવી પડી હતી. તે વગર એની લખણીમાં મારતર દર વર્ષે મારી પાસેથી લેઈ જાય છે. અને કોઈ દહાડો હું પેપર વાંચતો નથી, તોય આપણી તો ના જ નહિ” અને ટીપમાંથી નામ જતાવી જો બોલ્યા: “આ મગનલાલ પેપર આવતાં ડહાપી લે છે ને બેજ રૂપિયા લખાવીને બેઠા છે. પાંચ રૂપિયા મૂકે તોય શું વધારે છે? મહીજભાઈ પાંચ લખાવીને બેઠા તેમાં શી ધાક મારી? સાતમી પેઢીની હેતાનું ઉઠેલિયું ખાધું તો ખાધું, પણ એણે મરતી વખતે કહેલી પાંચ વીધાં ધર્માદા જમીન હવે આવતે અવતારે કાઢશે” અને છેવટે લાવણનો ઉપસંદાર કરતાં બોલ્યા: “આપવામાં મને વાંધો નથી, પણ ગામના કામમાં સૌ સરખા. બાકી રહ્યા છે તેમની પાસે લખાવી લાવો, જાઓ.”

સારા બોટાનો વિચાર કર્યા વગર દરેક કામમાં વિરોધ કરતા છાટાભાઈ

સાથે સર્ચાગો અર્થ ન માની નરેન્દ્ર લોકચો ત્યારે એમણે કહ્યું : “આપણે તો સારા કામમાં ના પાડતા જ નથી.”

દરેક ટીપમાં લગભગ જાને છે તેમ પૂરી રકમ તો ન પતી, પણ જેટલી રકમ જોઈએ તેટલી તો ગણી ગઈ. દૂતરાં જમાડતાં તે અડાળીને વાંમથી જડી બે બારણાં મૂકી દીધાં. પાંચેક જાંકડા અને એક ટેંગલ પણ તૈયાર થઈ ગયું. પણ..... પણ..... અનુનને જેમ લડાઈની છેક છેલ્લી ધડી સુધી ખ્યાલ નહોતો આવ્યો, પરંતુ કુરક્ષેત્રના ગેદનમાં પાણ્ડવકૌરવની સાગસામી સેના જોઈ, ત્યારેજ ખ્યાલ આવ્યો કે એને રાજ્ય માટે પિતામહ, ગુરુ, ભાઈઓ, વગેરેના સંહાર કરવો પડશે, તેમ અહીં પણ બધું કામ તૈયાર થયું ત્યાં સુધી જે ખ્યાલ નહોતો આવ્યો તે ધર્મનો ગદાપ્રશ્ન સર્વમંમુખ ખડો થયો! ગામના પ્રતિનિધિ જેવા છોટાભાઈએ અણીને વખને, ધર્મ હૂએ તે પહેલાં તેનો હાથ ઝાલી લીધો : “મંદિરમાં મુસલમાનોને ને ઢેસાંભંગિયાંને તે પેસવા દેવાતા હશે?”

અને જેમ અનુનને કહ્યું હતું, કે “હે જનાર્દન, આ સંહારથી ત્રણલોકનું રાજ્ય મળતું હોય તોપણ હું તે લેવા તૈયાર નથી; તો આ કુલ્લક રાજ્ય માટે તો હું કેમજ મંહાર કરું?” તેમ આ યોજનાને વધાવનાર પણ દવે બોલી લોક્યા : “ચોરાસી લાખના ફેરા પછી મળેલો આવો ઊંચો મનખાદેહ લાખ રૂપિયા મળતા હોય તોય કોઈ ન વટલાવે, તો ચોપાનિયાં વાંચવા ખાતર તો આવો બોળાવાડો થવા જ કેમ દેવાય?”

પણ જેમ અનુનને ખોટી રીતે ધર્મલીરુ થતો અટકાવવા શ્રીકૃષ્ણે ગીતા ઉચ્ચારી એનો નિશ્ચય બદલી નાખ્યો હતો, તેમ નરેન્દ્રની સમજાવટથી લોકો પણ “આમાં ક્યાં મંદિરની અંદર પેસવાની વાત છે? અંદર ગધેડાં, દૂતરાં અને મુસલમાનનાં છોકરાં રમે છે તો આમાં શો વાંધો છે?” એમ માની સંગત ન થઈ જાય, માટે છોટાભાઈએ, મંદિર એ નરી એક કાંમની માલિકીનું નથી, પણ સમસ્ત હિન્દુ વસતિનું છે, એ વિચાળ સિદ્ધાન્તને આધારે એને ગામનો ગદાપ્રશ્ન બતાવી મૂક્યો.

આ મદાપ્રશ્નને છેલ્લો નિકાલ કરવા માટે સાર્વજ ગામ ભેગું થયું. ગામના અમગણ્ય પુરુષો એનો શો ચુકાદો આપે છે તે સાંભળવા બધા આતુર હતા. જાણ કર્યાંકાંડેજ મુજ ધર્મ માની ધર્મના હાર્દથી વિમુખ થઈ ગયેલા શાસ્ત્રીજી, હાગનાંય જીવજંતુનાં મરે તેની કાળજી રાખવા છતાં પોતાના ચોપડામાં રાજ કેટલાય ગરીબનાં લોહી ચૂસતા ગદાજનના પ્રતિનિધિ ધર્મચંદ શેઠ, ત્રીજાં છોટાભાઈ ભતે, ચોથા છોટાભાઈના ભત્રિજા ગૈશ્વપત, જેની હાજરી દરિજન

સ્ત્રીઓનેય આકૃતરૂપ લાગે છે તે અને પાંચગા બેમલ, જે દીકરીની આગરને ભેગે દેવું વાળવામાં કંઈ અનુગતું નથી માનતો તે; આ પંચ આગળ પ્રશ્નની છણાવટ સર થઈ.

નરદે જવાબ કર્યો: “સાર્વજનિક સંસ્થામાં ગમે તે આવે એ વાત તો ખરી. પણ એમને મંદિરના યોગાનમાં થઈને ન આવવું પડે માટે રસ્તા ઉપરને ખૂણે એક બારી મૂકી છે. એટલે એ સીપા અડાળીમાં આવી શકશે. પછી મંદિરને ઝોમાં શો વંધો છે?”

ખોતાની બહાર નીકળી ગએલી શિખાની છૂટી ગએલી ગાંઠ વાળતાં શાસ્ત્રીજી બોલ્યા: “તમે અંત્રીજી લાણેલા તો બતો ઘ્રષ્ટ તતો ઘ્રષ્ટ જેવા થઈ ગયા છો. તમે નથી રહ્યા દિંદુ કે નથી થયા ખ્રિસ્તી. ગીતાના કાળ પહેલાંથી જે લોકો અસ્પૃશ્ય રહ્યા છે તેમને અડીને તમે એમ માને છો કે તમે મોક્ષ મેળવવાના છો? જે મ્હેંછાને શ્વાસ અડવાથીય પાપમાં પડાય છે તેને અડવા સુધી તો હીક, પણ એમની સાથે હોટલમાં બેસી ખાતાં તમે પાછા પડતા નથી. પણ એ તો નહોતું જે કરશે તે બોગવશે, પણ શ્રી વિષ્ણુ જેવાના પવિત્ર મંદિરમાં પણ તમે એમને ઘાલવાની વાત કરો છો એ શું ઓછી અધોગતિ છે? એ તો મારું છે કે ઊટાલાઈ જેવા બાવિડ છે ત્યાં સુધી” એવો વખત નહિ આવે. નહિ તો આપણે તો શ્રી દરિને રાજ પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે હે ત્રિલોકના નાથ! એ દહાડો દેખવા વખત આવે તે પહેલાં તારા મરણમાં બોલાવી લેજે.”

ધર્મચંદ શેઠ બોલ્યા: “કળજુગનાં લક્ષણ ગગનર બાખ્યા પ્રમાણે જ દેખાય છે. પાપાંડે પૃથ્વી ખારો એ બાબેલું ખોદું નથી. આ સગિતિવાળા ત્યાં જાય છે ત્યાં દેવ હોય તેમ પૂજાય છે. પણ એમનામાં નથી ધર્મ, નાતમત, વટવ્યવહાર; વટલાવું તો એ સમજતા નથી. છતાં લોકો એમને જ દેખે છે, તે પાપાંડ નહિ તો બીજું શું? અને શું કળજુગ આવ્યો છે! જન્માષ્ટમીને દહાડે પરસેાતમ ભગવાન રાસલીલા કરતા હતા. જસો બેરૂં રાસમાં ધૂમતાં હતાં ને જેનાં મનભાગ્ય હોય તેને સાક્ષાત્ ભગવાનનાં દર્શન થતાં હતાં, છતાં જાપાવાળાઓએ જાપી ગાયું કે એ તો પાપલીલા છે. શું લોક થયા છે! ગમે તેવું ખાય, અડે તે પાપ નહિ ને આ પ્રભુનું નામ લે તે પાપ! આનાં જાપાં વાંચવાથી તે શું કાવાનું કલ્યાણ થવાનું હતું? અને આજ તો અહીં મંદિર અભાવાની વાત!

શાસ્ત્રીજીના મુખ્ય ઠરાવ ઉપર ક્રમસર ટેકા અપાતો હોય તેમ ઊટાલાઈ બોલ્યા: “આ તો હું બોલું છું ત્યારે બોટો દેખાઈ છે. એ તો એની ટીપ

યતી હતી ત્યારેજ કહેવાનો હતો કે આ ખોટું થાય છે. પણ કહેશે, આ જોમાં હોય તેમાં આડા ફાટે છે, એટલે હું ના ખોલ્યો. પણ મારો સ્વભાવ તો તમે જાણો છો ને, ખોટું થતું હોય ત્યારે ખોલ્યા વગર નથી રહેવાતું. જો કહે છે કે જોમાં મંદિરમાં ક્યાં પેસવાનું છે? પણ એમ તો કાલ જીડીને કાષ્ટ કહેશે: 'મંદિરમાં છો ને પેસે, એ મૂર્તિને અડે ત્યારે વાંધો છે ને?' અને આપણા દેવની એ દૂર રહ્યા રહ્યા મસ્કરી કરે છે તો તમે મંદિરમાં ધાલો એટલે શું જાકી રહે? મોગલયુગમાં મંદિરોની પવિત્રતા સાચવવા માટે આપણા લોકોએ પોતાના પ્રાણ પાચર્યા હતા. અને આજ એને જાહેરે આપણે જાતે રાજપુત્રીથી એમને મંદિરમાં ધાલવાની વાત કરીએ છીએ! પછી આખા ગામનો વિચાર હોય તો હું એકલો શું કરવા ના કહું?"

ગેમલ ગરજી બીકો: "શું તમેય મુખી એમ ખોલો છો? અંદર પેસવા આવે તો ખરા. જોવા જેવી થાય છે કે નહિ?"

ગણપત ખોલ્યા વગરજ પોતાનું વ્યક્તિત્વ બતાવતો હોય તેમ ડાળા કાઢી રહ્યો હતો.

આ સ્થિતિમાં નરેન્દ્રની જગાએ તમે હો તો શું કરો?

છેવટ જે ધર્મસ્થાનમાં ભાંગ, ગાંજે, જુગાર, વ્યભિચાર પ્રવર્તે, ગધેડાં, કૂતરાં અને રમત રમતાં મુસલમાનનાં છોકરાં પ્રવેશી શકે ત્યાં અંદર તો નહિ પણ તેના યોગાનમાં પાછલે બારણે યંધને પણ પાક છતાં પરધર્મી ન પ્રવેશી શકે તેવો આખરી ફેંસલો જો ધર્મસભાએ આપ્યો! વિચારો ધર્મ!

નેદ્રા, તા. પાદરા

ઈશ્વર પેટલીકર

હિન્દનું દરેક ગામડું આટલું વિચારતું થઈ જાય તો!

સ્વરાજ્ય: સ્વરાજ્ય આવે યા ન આવે, પણ હિન્દનો ઉદ્ધાર તો ચરખા દ્વારાજ થવાનો છે. સતત વિચારણાને અતિ મને દિનપ્રતિદિન ચરખાના અર્થ-શાસ્ત્ર ઉપર વધુ ને વધુ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતી જાય છે. જે સમસ્ત હિન્દ ખાદીગય થાય તો કાષ્ટ પણ પરદેશી સત્તા હિન્દ ઉપર અમલ કરી શકે જ નહિ, એટલે કે અમલ કરવાની ઇચ્છા પણ ન કરે અને એ રીતે હિન્દ સ્વતંત્ર થવાનું જ. વસ્તુ એક જ છે કે જેણે શ્રદ્ધાથી વિચારપૂર્વક ખાદી અપનાવી હશે તેના જીવનમાં કુદરતી રીતે જ ફેરફાર થયા કરશે, સાદાઈ સાથે સ્વદેશી ભાવના ઉત્પન્ન થશે, અને હિન્દની ગરિબાઈ અને તેનાં કારણો વિષે એ વિચાર કરતો થઈ જશે. આગ નપાડે આખો સમુદાય આ પ્રકારના વિચારપ્રવાહમાં ખેંચાય,

૧૬૬ હિન્દુનું દરેક ગામડું આટલું વિચારતું થઈ જાય તો !

એટલે કુદરતી રીતેજ સ્વાશ્રયનું આન્દોલન ઉત્પન્ન થવાનું અને હિન્દની ગરિમાના પાગવાની. એટલે આ સ્થિતિને સ્વરાજ્ય-સ્વતંત્રતા જે કહે તે કહી શકાય. જ્યો જનસમુદાયનો આત્મા જાગૃત થયો ત્યાં આપમેળેજ પોતાની અત્યારની સ્થિતિનું જ્ઞાન થવાનું અને એ જ્ઞાન થતાં જે શક્તિનો અભાવ છે એ શક્તિ આવવાની. એ શક્તિજ આપણો-દેશનો-ઉદ્ધાર કરશે.

હિન્દનાં સાત લાખ ગામડાં : ગામડાંમાં પથરાયેલું હિન્દ એજ અર્થ હિન્દ છે. ગામડાં ઉપર નબી ખાનારાં થોડાંક શહેરો એ કંઈ હિન્દ નથી. ગામડાંઓ ગાટે આપણા નેતાઓએ ધણા ધણા રસ્તા ખતાવ્યા છે અને પૂજ્ય મહાત્માજીએ ગામડાં દ્વારાજ હિન્દનો ઉદ્ધાર થવાનો છે એમ વારંવાર આપણને માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે. અને તેથી કેટલાક આગસેવકો ગામડાંમાં કોમ કર્યો જાય છે, પરંતુ હિન્દનાં સાત લાખ ગામડાંને પહોંચી વળે એટલા આમસેવકો મળવા આજે તો અસંભવ છે. જે થોડા સેવકો છે તે કંઈ સાત લાખ ગામડાંને પહોંચી શકે નહિ. આ સ્થિતિ વચ્ચે કોઈ રસ્તો તો કાઢવોજ રહ્યો. પ્રત્યેક ગામડાંમાંથી આવા આગસેવકો નીકળવા જોઈએ. ગામડાં આ યોજનાના મૂળને સમજતાં થઈ જાય તો આમસેવકો નીકળવા મુશ્કેલ તો નથીજ.

દરેક ગામડું પોતાના પગ ઉપર ઊભું રહેતાં રીઝે : આમ જ્યારે ગામડાંનો વિચાર કરતા થઈએ છીએ ત્યારે ગામડાંને કેવી રીતે તૈયાર કરવાં એ મુખ્ય પ્રશ્ન જાતે છે. અત્રે મારી દૃષ્ટિએ હું મારા કેટલાક વિચારો રજૂ કરું છું. જોકે સંપૂર્ણપણે તેમ જનનું અર્થ છે, છતાં પ્રયત્નને અંતે સુંદર પરિણામ નિષ્પન્નવી શકાય તેમ છે. જે કોઈ આમસેવક આ યોજના પ્રમાણે કામ કરી તેનાં પરિણામો રજૂ કરે તો ખરોખો જનસમુદાયને એ ઉપયોગી થઈ પડે.

પ્રથમ તો આજે જે ગામડાંનું શોષણ થઈ ગયું છે તે જાંધ યવું જોઈએ. અને તે માટે પહેલી શરૂઆત એક દુકાનથી કરવી જોઈએ. એટલે કે આવા ગામડાં દુકાન એકજ દુકાન હોવી જોઈએ, જે ગામડું હાટ કહેવાય. તેમાં મૂડી ગામની, વ્યવસ્થાપણ ગામસેવકોની, નોકરો પણ ગામના અને તેનો નફોનુકસાન પણ ગામનુંજ. કદાચ શરૂઆતમાં આખું ગામ આ યોજનામાં ન બળે, એટલે બીજી વ્યક્તિગત ચાલતી દુકાનો રહેવાની. આ યોજનાને વ્યવસ્થિત અમલમાં મૂકવા માટે એક સંસ્થા ઊભી કરવી જોઈએ અને ગામસેવકોને તેના સભ્યો બતાવવા જોઈએ. સવાજમ વાર્ષિક એકાદ રૂપિયો રાખવો હોય તો રાખી શકાય. ગામના દરેક કુટુંબનો એક મુખી આ સંસ્થાનો

સભ્ય થઈ શકે. તેમાંથી વહીવટ અને વ્યવસ્થા ગળાવવા માટે એક સમિતિ નીમવી અને તે સમિતિ દુકાનનો ગંધો વહીવટ પગારદાર નોકરો મારફત કરે. સંસ્થાના દરેક સભ્યે એક પ્રતિષ્ઠા લેવાની કે “મારા અને મારા કુટુંબના જીવનની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળવા માટે જોઈતી દરેક ચીજ આ દુકાન સિવાય કોઈ બીજી જગ્યાએથી ખરીદીશું નહિ અને અમારા ઉત્પન્નમાંથી કોઈ પણ વધારાની વેચવા જેવી ચીજ આ દુકાન સિવાય બીજે વેચીશું નહિ. જહાર કોઈ વેપારી વધારે નફો આપે તોપણ નહિ, અને જહાર કોઈ ચીજ સસ્તી ગળે તોપણ નહિ. અમારું કુટુંબ ખાદી પહેરશે, ખાદી ઉત્પન્ન કરશે અને કાપડની વધારાની જરૂરિયાત માટે જોઈતું કાપડ ખાદી સિવાય ખરીદશે નહિ.”

આ ઉપરથી હવે દુકાનમાં શું શું રાખવું તે કહેવાની જરૂર રહી નથી. એવી દુકાનમાં ગ્રામજીવનની જરૂરિયાતની દરેક ચીજ રાખવી જોઈએ અને દરેક વસ્તુ સ્વદેશી અને ખનતા ‘મુધી તેજ ગામમાં તૈયાર થએલી હોવી જોઈએ. ગામમાં ઉત્પન્ન થતો માલ ગામમાં જ વેચવો અને ગામની જરૂરિયાત કરતાં જે વધારાનો માલ રહે તે જહાર સારું ઉત્પન્ન આવે તે પ્રમાણે વેચવા મોકલવો. ગામલોકોએ કુરસદના વખતમાં ખાદી ઉત્પન્ન કરવી તેમજ બીજે કોઈ ગ્રામઉદ્યોગ ત્યાં થઈ શકે તેવો હોય તો શરૂ કરવો. ગામમાં ઉત્પન્ન થએલી ખાદી ગામમાં જ ખપાવવા પ્રયત્ન કરવો, તેમજ ગ્રામઉદ્યોગની જે વસ્તુ નિપજાવી શકાય તે પણ મુખ્યત્વે ગામના જ ઉપયોગની હોય તે દષ્ટિ ઉદ્યોગ શરૂ કરવામાં રાખવી. આગ જો થાય તો ગામલોકોને પોતાના ગામ સિવાય જહારનો આધાર રાખવાની જરૂર રહે નહિ. એટલે સહેજે સમજી શકાય તેવું છે કે શોષણ જેવી વસ્તુ આપમેળે જ નાબુદ થાય. ફક્ત એક જ શોષણ રહેવા પામે છે અને તે સરકારનો જમીનવેરા. આ વેરા તો સ્વદેશી યા નિદેશી કોઈ પણ સરકાર સત્તા ઉપર હશે તો પણ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં રહેવાનો જ.

આ યોજનાની મુશ્કેલીઓ અનેક છે. પ્રથમ તો જંધા ગામલોકોને સાથે લેવા મુશ્કેલ છે, છતાં ગામ માટે લાભજનક હોવાથી ધીરજથી ગ્રામસેવક આ યોજના પ્રત્યે ધીરે ધીરે ગામલોકોને જરૂર ખેંચી શકશે. અને આ પ્રમાણે ધણાં ગામ તૈયાર થાય તો સામુદાયિક રીતે એક મધ્યસ્થ સંસ્થા બની કરી વ્યવસ્થિત જંધારણુ યોજા તે દ્વારા એકઠાથુ તંત્ર ચલાવવાનું પણ સુગમ થઈ પડે.

આ યોજનાના ગર્ભમાં એ વસ્તુ પણ સમાવેલી છે કે અત્યારે ગામડાંની જે દેવાદાર સ્થિતિ છે તેનો પણ વિચાર કરવો રહે છે. દરેક ગામડામાં

૧૬૮ હિન્દુનું દરેક ગામકું આટલું વિચારતું થઈ જાય તો !

શાહુકારોની ધીરધાર અને તેમની ચૂસચૂનીતિએ ગામડાંને વધુ પાપમાલ કર્યા છે. એટલે દરેક ગામની દુકાનસમિતિએ કાઢતું પણ વ્યાજખી લહેણું હૂંમે નહિ એ પ્રકારની ચોકસાઈ સાથે તે પ્રશ્ન હાથમાં લેવો જોઈએ. દેવાદાર સભ્ય પોતાનો હિસાબ અને દેવું-લેણું દુકાનસમિતિ આગળ રજુ કરે. સમિતિ ધીરધાર કરનાર શાહુકારને બોલાવે, હિસાબ માંજે અને રીતસરનું વ્યાજખી કહી શકાય તેવું તેનું લેણું કેટલું છે તે નક્કી કરે. તે સાથે સમિતિએ દેવાદારની સ્થિતિ પણ તપાસવી અને તે કેવી રીતે બરપાઈ કરી શકે તેમ છે તેનો વિચાર કરે. શાહુકાર દેવાદાર ઉપર તગાદો ન કરે અને દેવાદારની સ્થિતિ જેમ જેમ સુધરતી જાય તેમ તેમ શાહુકારનું લેણું ચુકવવાનો પ્રયત્ન કરે. તે સાથે દેવાદારને પણ જણાવવું જોઈએ કે આ નક્કી કરેલું દેવું તેણે આપવું જ પડશે. એટલે આ જવાબદારી સમિતિ સ્વીકારે છે, તેથી દેવાદારે પોતાનો હિસાબ સમિતિને ગતાવતા રહેવું અને પોતે દેવામાંથી કેવી રીતે જલદીથી મુક્ત થાય તે માટે સમિતિની સલાહ લેતા રહેવું. અને સમિતિએ તેની સ્થિતિ સુધરે તે માટે ખોટા ખર્ચ ઉપર અંકુશ મુકાય તેવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ. ઉપરાંત કેટલાક ખોટા રીતરિવાજોને અંગેનો ખર્ચ પણ ઘટાડવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ખેડૂત અને શાહુકારનો પ્રશ્ન સમિતિએ હાથમાં લીધા પછી ખેડૂતને વખ્ખતોવખત જરૂર પડતાં નાણાં વિષે પણ સમિતિએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એટલે ધીરધારનો પ્રશ્ન પણ સમિતિએ ઉપાડી લેવો રહ્યો. કાઢતી પણ અગવડ વખતે સમિતિ પાસે પુરાંત હોય તો વ્યક્તિની શુભસ અને સ્થિતિ જોઈ ધીરધાર કરવી. આ ઉપરાંત જીવનવ્યવહારમાં ઉપસ્થિત થતા નાનામોટા દરેક પ્રશ્નનો નિકાલ સમિતિએ કરવો રહ્યો.

આ પ્રમાણે ધીરે ધીરે ગામડાંનું શોષણ જાંધ થાય. લોકો સમજતા થાય અને તે સાથે પોતાના પગ ઉપર ઊભા રહેતાં ગામડાં તૈયાર થાય તો સ્વરાજ્યને શોધવા જવું ન પડે. આપણે આપણા પગ ઉપર ઊભા રહેતાં શીખ્યા પછી, આપણી શક્તિઓનું સંગઠન થવા પછી, કોઈ પરાયો માણસ આપણા ઉપર શાસન કરી રાકશે જ નહિ. હિન્દુનું દરેક ગામકું પોતાના પગ ઉપર ઊભું રહેતું થઈ જાય તો સ્વરાજ્યનો પ્રશ્ન આપમેળે ઊઠી જાય. હિન્દુનું દરેક ગામકું આટલું વિચારતું થઈ જાય તો ?

સાહિત્યબિખખુ અખંડાનંદજી

પાંત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષોથી જેમણે ગાતા ગુર્જરીની મૂક સાહિત્યસેવા કરી, લોકોને ત્રાંચતા કર્યા, અને જેમણે કવિ નાનાલાલના રાજ્યોમાં કહીએ તો 'ગરીબોતે માહિત્યજ્ઞ' પધું, તે બિહુ અખંડાનંદજી તા. ૨:૧:૪૨ ને શુક્રવારની રાત્રે સવા વાગ્યે નડિયાદમાં સ્ટેશન સામેના સ્વામી શિવાનંદજીના આશ્રમમાં આત્મસ્વરૂપમાં લગી ગયા. આ દુઃખદ સમાચારે આ લખનારને યજોલો આઘાત તો હજીયે સમયે નથી ને હૃદય તો રડી જ રહ્યું છે. એમની દૂંધી જીવનરેખા અત્રે ૨૭૫ કડે છું.

વિ. સં. ૧૯૩૦માં ખેડા જિલ્લાના બોરસદ ગામમાં જગજીવન ઠક્કર નામના એક હોશિયાર અને ધાર્મિક વૃત્તિવાળા વેપારી હતા. તેઓ લોખંડ, ચિનાઈ માટીનાં વાસણો ને અતાજનો વેપાર કરતા હતા. તેમને દરિયા નામનાં એક ઉદાર, પવિત્ર, ધર્માત્મા ને સુશીલ પત્ની હતાં. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમે સુખી હતાં. તેમને ત્રંચ દીકરા ને બે દીકરીઓ હતી. આખું કુટુંબ આનંદી ને સુખી હતું. પરંતુ તેમના ભાગ્યમાં 'સ જાતો વેન જાતેન યાતિ વંસઃ સમુન્નતિમ્' એવા એક પુત્રરતને વૈશ્વમ આપવાનું નિર્માણ હતું. તે છેલ્લું પુત્રરત તે બાળક લલુ — ગૂજરાતને આંગણે 'સરતું સહિત્ય'ની ચાનગંગાનું અવતરણ કરાવનાર ને પૂરજોસમાં વહાવનાર બિહુ અખંડાનંદજી. એમનો જન્મ યજોલો સં. ૧૯૩૦ના કોઈ પુણ્યદિવસે.

માતાજીની છત્રછાયા નીચે એ બિહુ. સાદાઈ, સંજ્ઞનતા, નિરભિમાન સ્વભાવ ને હૃદયની નિશાળતા, એ માતાનો વારસો એમને નાનપણથી જ મળ્યો હતો. માતાનો ખેલો એ તો મહાન વિદ્યાપીઠ છે, એ ન્યાયે તેમણે એ મહાન વિદ્યાપીઠના સુસંરક્ષરો સારી પેઢે ઝીલ્યા ને ધરના લકિતમય વાતાવરણનો લાભ પણ તેમને મળ્યો. તેઓ સંતોના ખેળામાં રમતા, ભજનો સાંભળતા, કોઈ કોઈ સંતોને ભજનો હિતારી આપતા. કથાવાર્તા વગેરેનો લાભ એ લેતા, નિશાળે પણ જતા, પણ એમની સાચી નિશાળ તો કુદરતનો ખેલો હતો. શાળાને સમયે ઘેરથી નીકળે, પણ ખપેરી તો તળાવોને કાંઠે, આંગણવાડિયામાં ને કોશિયાઓની સોજતમાં દૂવાનાં ઓલાણોમાં ગાળે. સાંજના નિશાળનો સમય ચંતાં ઘેર જરાજર પહોંચી જાય. માંખાપને આ જગર પડે એટલે તેમને થોડોધણો મદાપ્રસાદ પણ મળતો. આપરના મદંતકુળગુરુ મોહનદાસજી એમને ત્યાં આવેલા ત્યારે તેમની બાલ્યાવસ્થામાં તેમણે આગમ ભાષેલું કે 'એ એક મહાન સંન્યાસી યશે.'

જાર તેર વરસ સુધીમાં ગુજરાતી ચાર ચોપડી એ પૂરી કરે છે, તેવામાં પિતા ૧૯૪૩માં દેવલોક પામે છે અને કુટુંબ ખંભાતથી સાતેક માઇલ દૂર આવેલા સારોદમાં જાય છે. ત્યાં પણ દુકાન ચાલતી. તેમાં એ સાથ આપે છે, પણ વાચનનો શોખ જે લાગેલો તે અહીં માર્ગ શોધે છે. વેપાર કરતાં કરતાંયે તેઓ છુધવાગિયું ત્રાંચે છે અને ખીન્ન લજ્જનપુસ્તકોના વાચનનો સમય મેળવી લે છે. કથાકીર્તન ને લજ્જનોમાં એ લાગ લે છે અને લજ્જન-મંડળીઓમાં લજ્જીને એક સુંદર લજ્જનિક, ગાનાર ને જાગવનાર તરીકે આગેવાની ભર્યો લાગ લજ્જે છે. દરેક અજવાળી નવશીએ એ મંડળી લજ્જનોની રમઝટ ખોલાવે છે. એમનો આ રમ લિખ્યમાં 'સસ્તું સાહિત્ય'ની પ્રેરણા જગાડે છે, ગુજરાતને લજ્જનગ્રંથોના ને મંત્રાણીના અનેક ગ્રંથો આપે છે. તેઓ મંત્રાણી થયા પછી પણ વાડજમાં લજ્જનો સાંભળવા જતા ને ફેટલીક વાર તેમની આંખોમાંથી એ સાંભળતાં અશ્રુધારાઓ વહેતી પણ આ લખનારે જોઈ છે. એ સમયે તેઓ બારે તદ્રુપ જાગતા.

વેપારમાં સત્ય, પ્રામાણિકતા અને નીતિ જળવીને જે કમાઈ શકાય તે કમાવું, એજ એમનો નિયમ હતો; તેમ છતાંયે તેમનો વેપાર સારો ચાલતો ને ઠીક ઠીક કમાણી થતી. તે કાષ્ઠને હેતરતા નહિ કે ઓછું આપતા નહિ.

પણ દુકાનનો આવો વેપાર ખીન્ન ભાઈઓથી કેમ સહી જાય? તેમણે તેમને ખરીદીતું કાગ સોંધું અને વેચાણ પોતાને હાથે રાખ્યું. આ રીતે તો તેમને લજ્જનમંડળીઓમાં અને સાધુઓની જમાતોમાં ફરવાનો વિશેષ અવકાશ મળ્યો. તેઓ ખરીદીતું કામ પતાવી પાંચસાત દિવસ લજ્જનમંડળીઓમાં પણ પડ્યા રહેતા. આમ તેઓ લજ્જનિક ને સત્સંગી હોવા છતાં ટીલાંટપકાં કે ખીજ બાહ્ય લખનજીપન એમને ગમતી નહિ. તેઓ જાગરાં રાખતા અને છાગાળો ફેંટો પણ પહેરતા, એટલે લોકો તો તેમને 'લહેરી લાલુ' તરીકેજ ઓળખતા.

છેપનના દુકાણમાં પાછું જોરસદ રહેવાનું થયું. ત્યાં નડિયાદવાળા સ્વ. ગોપાળદાસજી મહારાજની કથાનો લાભ મળ્યો. ગીતા ને યોગવાસિષ્ઠનો રસ લાગ્યો, અંતરંગમંદ્યવા લાગ્યું કે આ જ્ઞાન સ્વર્ણિ વસિષ્ઠ મુનિ સાક્ષાત્ જ્યેષ્ઠ દેવ સુશીલનું કેવી મગ્ન! આમ એમની જીવનસાધના ચાલતી હતી.

તેમનાં લગ્ન નાનપણમાં આઠેક વર્ષની ઉંમરે થયેલાં. જે પાપ (માતાજી) સાથે લગ્ન થયેલાં તે એક ધનવાન ઘરનાં પુત્રી હતાં. ઝોઘી સમજણથી ને કંઈક ઉચ્ચ સંસ્કારોની ઝોછપથી નેજો તેમને સંપૂર્ણ અનુકૂળ થઈ શક્યાં જણાતાં નથી. લાલુ હક્કરનું આંતરિક વલણ તો આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ, છતાં તેઓ એકદમ સંન્યાસનો માર્ગ લેતા નથી.

‘સંસારસુ મરસો રહે ને મન મારી પામ’ એમ એ થોડાંક વર્ષો ગૃહસ્થાશ્રમ સેવે છે, અને પછી હજારોની સંપત્તિને પડતી મૂકી લાલુ હક્કર દયાધર્મને ને દરિદ્રતાગ્રાપણની સેવાને માટે રૂ. ૬૦૦ જેટલી રકમ લેઈ સંન્યાસને પથે પડે છે. સંવત ૧૯૬૦ના માહ વાદ તેરસને (શિવગણિતે) રાજ અમદાવાદમાં વયોવૃદ્ધ સ્વામી શિવાનંદજી પાસે દીક્ષા લે છે. સ્વામીજી સાગરગતીને તીરે તેમને સંન્યાસવિધિ કરાવે છે. આ માંભણી પત્ની મૃત્યુ પામે છે, અને સ્વામી અખંડાનંદજી લિલ્લુધર્મ સ્વીકારી અનુષ્ઠાન જ્યોતિને માર્ગે મંચરે છે.

પાસેના પૈસા ઉત્તર દિવસ દુષ્કાળમાં વપરાઈ જાય છે. અખંડાનંદજી ઋષિકેશ, ઉત્તરકાશીને રસ્તે દિગાલય ઊપડે છે અને ગંગોત્રી, જમ્ગોત્રી ને ત્રિકેશ્વરની યાત્રા કરે છે. મહાત્માઓનાં સેવાસમાગમ, દર્શન, અરણ્યવંશ ને ‘મિત્રશ્રોત્રી’ વિવિધ પ્રકારનો સત્સંગલાભ લે છે. તે જ અરમામાં ભક્તિનિષ્ઠ સ્વામી રામતીર્થજીનાં દર્શન થાય છે, અને તેમની સાથે થોડુંક ફરવાનો લાભ મળે છે. સ્વામી રામને મુખેથી શબ્દો નીમ્મરે છે કે ‘તેઓ તેમના શિષ્ય છે.’ સ્વામી રામનાં ગુરુભાવ ગિલકુદ નથી એ વાત સ્વામીજી જરાજર મગજી જાય છે અને તેમની જ પાસે પડ્યા રહે છે. આ જાંધાને પ્રગિષ્ઠાને તેમની જાંધી મંથીઓ છૂટી જાય છે અને તેઓ સમાધિમુખ પથ અનુભવી લે છે. ઋષિકેશમાં ગંગાકાંઠે સમાધિસ્થ સ્થિતિમાં તેમને આ લખનારે પણ એક વાર જોયા હતા. તે વખતનો તેમનો ચહેરો અનુષ્ઠાન હતો.

આ પછી મુંબઈમાં કોઈ જુકસેલરને ત્યાં લજ્જનની ચોપડી લેવાનો પ્રસંગ બને છે. તેની કિંમતથી એમના અંતરમાં દાઢ લાગે છે: ‘અરે! આ સ્થિતિમાં સામાન્ય માણસ શી રીતે ખરીદી શકે? પુરતક શી રીતે વાંચી શકે?’ અંતરના એ ધક્કામાંથી એકાદશ રકેષથી ને ગીતાની પ્રથમાવૃત્તિથી સરખાત થઈ ‘સરતું સારૂત્વ’ રૂપી મહાન વદવૃદ્ધ બિગી નીકળ્યું. શૂન્યમાંથી એ આખી સૃષ્ટિ કેમ બીધી થઈ, તે જાણું જાણ્યા સમજવા ઇચ્છતાં ‘ઉત્પત્તિ, રિચિતિ ને ભવિષ્ય’ નામનું સ્વામીજીને હાથેજ લખાએલું પુરતક જોઈ જવું. લોકસેવાપરાયણ યુવકોને તેમાંથી અનેક પ્રકારનું માર્ગદર્શન મળે તેમ છે.

તેજ અરસામાં 'સ્વર્ગના ઇન્દ્રદાર' અમૃતલાલ સુંદરજી પઢિયાર અને ગુજરાતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રાણ મોતીલાલ અમીન એમને મળે છે, વાતોચીતો કરે છે ને પરસ્પર સહકાર પણ આપે છે. આજ અરસામાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ શરૂ થાય છે સ્વામીજીનો પૂજ્ય અમીન સાહેબને પૂરા સાથ મળે છે અને ગૂજરાતને ગામડે ગામડે જ્ઞાનની પરબો મંડાય છે. ગૂજરાતને આંગણે જ્ઞાનની ગંગા વહેવા લાગે છે અને છેલ્લાં પાંત્રીસ વર્ષમાં તે મહાપ્રવાહે વહે છે. એ જ્ઞાનગંગા વહાવતાં વહાવતાં ભિલુજી નથી જોતા રાત, નથી જોતા દિવસ અને અજળ કર્મોપાસના કરે છે. તેને પરિણામે ચારસો જેટલાં પુસ્તકાની સત્તર લાખ પ્રતો ગુજરાતમાં ફેલાય છે. વચ્ચે અનેક વાર તેઓ પ્રવૃત્તિમાર્ગ છોડી દેવાના ઉધામા મારે છે, પરંતુ ભગવાન એવા સંયોગો ઊભા કરે છે કે એ છટકી જઈ શકે નહિ તે કંઈ નવું જ કામ ઊભું થઈ જાય. આમ સંસ્થાનું પ્રેસ થયું, અમદાવાદની શાળા ઉઘડી ને તેજ મુખ્ય સંસ્થાના રૂપમાં પરિણમી.

આ સંસ્થા તે 'સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય.' એનાં સ્વામી વિવેકાનંદ-રામતીર્થનાં ચરિત્રો અને બીજા અનેક ચરિત્રગ્રંથો, વિવિધ ગ્રંથમંડળો, રામાયણ-મહાભારતના મહાગ્રંથો ને જાળોપયોગી તથા કિશોરોપયોગી ગ્રંથોએ પેટકેટલાં જીવનોની ધડતરકથામાં જે ફાળો આપ્યો છે, તેનો કાણ આંક માંડી શકે તેમ છે? સ્વામીજીની આ સેવા એમને અમર રાખવાને પૂરતી છે.

સંસ્થાને અંગે તેમણે અનેક સુવકાને તાલીમ આપી છે. આપણાં જયુભાષ ડાવતો, સ્વામી આનંદો ને સેવાનંદો સ્વામીજીની નિશાએ એકડો લણીને આગળ વધેલા. તેઓ આજના મહાકુશળ લેખકો ને વ્યવસ્થાપકો છે.

સ્વામીજીની જાતમહેનત, શ્રમશીલતા, કુશાસ્ત્ર બુદ્ધિ અને નિષ્કામ સેવાબુદ્ધિ તથા ચોકસાઈ અને ઝીણી ઝીણી બાબતોની કાળજી વડે ઉત્પન્ન થયેલી અને વિસ્તાર પામેલી એ સંસ્થા છે. એ સંસ્થામાંથી અનેક લેખકોને ઉત્તેજન મળ્યું છે, દરિદ્રપત્રાણીની સેવા થઈ છે અને ચરિત્રોને દયાઓ મળી છે. લાલુજીએ રાત્રે એક બે વાગ્યે ફરી ફરીને રસ્તે સૂતેલાં, ટાઢમાં ધૂળતાં માગવી-ઓને કામળીઓ ઝોઢાડી છે. લાખો પુસ્તકો ગુજરાતે મેળવ્યાં છે, અને એમણે કરેલા 'સસ્તું સાહિત્ય ટ્રસ્ટ'ને લીધે હવે તે વર્ષો સુધી મળ્યા કરે, એવી વ્યવસ્થા સ્વામીજી કરતા ગયા છે.

અખંડાનંદજી એટલે લોકસેવાની ને સાહિત્યસેવાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ. એ આત્મપ્રશંસાથી દૂર ભાગતા. કોઈ દિવસ ફોટો લેવા દેજ નહિ. નથી તો એમણે ભાષણ આપ્યું કે નથી સાહિત્ય પરિષદો મળવી, પરંતુ એ સૌને

માર્ગદર્શન થાય તેવું એક કાર્યક્ષેત્ર નો તેઓ ખતાવતાજ ગયા છે. એમનું આ કાર્ય ચાલુ રાખનારા માણસો પણ નીકળી જ આવશે. 'સાહિત્ય લિખ્ખુ' ગયા, પણ એમનું કાર્ય તો જીવંત છે. એમનો પ્રાણ અનેક યુવકોમાં કાગ કરી જ રહ્યો છે.

લિખ્ખુનાં છેલ્લાં દર્શન આ લખનારને મળ્યાં ને તેમના આશીર્વાદ પણ મળ્યા તે વખતેન ઘટના પટિયસી એવા ભગવાનની અને એ મહાસંતની કૃપા જ કહેવાય. નહિ તો ક્યાં કલકત્તાનો દૂરનો વસવાટ ને ક્યાં સ્વામીજીનાં અંતિમ દર્શન!

ભગવાન, એમના આત્માને ચિરશાન્તિ આપો! ઓ દયામય, તારું મંગલ મંદિર આવા મહાસંત માટે સદા ખુલ્લું જ હોય, એટલે તેમને માટે પ્રાર્થના નહિ કરતાં આ લખનારની તારે અરણે પ્રાર્થના છે કે તત્તો હંસ: પ્રવોદયાત્. ભગવાન, અમારા આત્માને ભગ્ન કરો! પ્રેરણામૂર્તિ, ઓ ધર્મપિતા, તમારું સ્થાન તો ત્યાં હશે ત્યાં હિતજ છે, એટલે જીજ્ઞે શા વૈષ્ણવીનો વિશ્વાસ કરવો? જસ, તમે જે જાપ જપતા તેજ જાપ જપતો જપતો તમારી આ ટૂંકી જીવનરેખા પૂરી કરું છું. દરિ: ઓ તત્સત્.

- આશુ'દ, ૧૦:૧:૪૨

નબકલાલ માણેકલાલ શુક્લ

—*—

પાટીદાર જ્ઞાતિની પીછેહઠ

સારા ૫ હિંદુ સમાજમાં કુરિવાજનું—કુરુદિઓનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તેમાં કેળવણીએ, સંસ્કારે, સાદસે અને બુદ્ધિજળે પાટીદારે બીજી જ્ઞાતિઓની સરખામણીમાં કંઈક મોભો સાચવી રાખ્યો છે. પાટીદાર જ્ઞાતિમાં સામાજિક, ધાર્મિક અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં અગ્રેસર લાગ લેનારા, સ્વદેશમાં અને અહીંયાં કંઈક પડ્યા છે. નૈરોબીમાં 'પટેલ ઇથરહુડ' અને મોમ્બાસામાં 'પટેલ સમાજ' જેવી સંસ્થાઓ પાટીદાર કોમ અભિમાનપૂર્વક ચલાવે છે. 'પટેલ સમાજ'ના મકાનની બીજી પાંખ જંધાવના સ્થાનિક પ્રતિષ્ઠિત ગણ્યતા નરવીરો ફોજો ઉદ્ધરાવતાં જહાર પડ્યા છે, એ કોમની તાજી ચાલુ પ્રવૃત્તિ કહેવાય. આ જધા માટે પાટીદાર ભલે અભિમાનથી છાતી ફુલાવી ફેરે, પણ તેનું તળીઉં તપાસતાં માલગં પડશે કે બીજી જધી પ્રવૃત્તિઓની જેમ, તે પોતાના કુરિવાજના અને કુરુદિઓના કાલમાં પણ જાપનું નામ રાખવા વધુ ને વધુ ખૂંપતો જાય છે. સમગ્ર પાટીદાર કોમને મૂંઝવતા પરકણ અને વરવિક્રમ જેવા અતિ મહત્વના પ્રશ્નો તેના પગ પાસે જ પડ્યા છે, પણ તેને તેની પરવા

હોય તેમ લાગતું નથી. આજુઠ્ઠથી પ્રકટ થતું આ 'પાટીદાર' ખત કામસુધારણા માટે કેટલાંય વર્ષોથી બૂચો પાડે છે, પણ તે સાંભળવા કોઈને કુરસદ હોય તેમ લાગતું નથી. આવા બધા પ્રશ્નોના જવાબમાં હજી તો 'શું કરીએ? પાટીદાર મુવા છીએ!' એ સિવાય બીજો ઉત્તર મળી શક્યો નથી.

કાગમાં પરઠણ અને બીજાં લગ્નખર્ચોના પ્રશ્ન દિનપ્રતિદિન ઘણું ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કરતો જાય છે. દરેકે દરેક વ્યક્તિ એકબીજાથી પોતાને અધિવાર્તી માને છે. કુળહીન પાસેથી કુળવાન વરની કિંમત - પરઠણ કઢાવાય છે. પાટીદાર સંગ્રહ જ્ઞાતિજનોને સમાન માનવાની ના પાડે છે. પરઠણનાં અનિષ્ટો ઉપર વધારે પ્રકાશ પાડવાની જરૂર નથી, પરંતુ પહેલાંના અસલ આલને અત્યારે પાટીદાર પૈસાની રેલછેલમાં જોળાંગતો જઈને રૂ. ૩૦૦ના ૧૩૦૦ અને ૧૧૦૦ના ૨૧૦૦થી વધીને હજારોથી વરવિક્ષણના અમાનુષી સોદા કરતો - કસાઈ થતો - જાય છે. સ્વદેશમાં ૫૦-૬૦ હજારના સોદા સુધી થવાની વાત આવી છે. એ રેસા દેખી લહેરે ચઢેલો પાટીદાર હજી ક્યાં જઈ અટકશે તે સમજાતું નથી. પરિણામે કન્યાઓનાં અનેક દુઃખોમાં વધારો થવા કરે છે. પરદેશ રહેતા, જાવાએલા અને સંસ્કારી જતો ઉપર પહેલાં આ અનિષ્ટ ગિવાળેના સુધારા માટે આશા રખાએલી, પણ તેમણે - આફ્રિકાવાળાએ - તો એ આશા ઉપર પાણી ફરવવા માંડીને 'ભણ્યો કણ્ણી મામ બોલે,' એના જેવું કરવા માંડ્યું છે. પરદેશમાં પાટીદાર કામનાં લગ્ન નહોતાં થતાં. હવે કંઈક થતાં રહે છે, એ કંઈક અંશે ઠણ છે પરંતુ નાગ દાખલા જતાવી આપે છે કે પરઠણ જાખતમાં તો પાટીદાર હજી 'ક્યાં?' 'તો ઠેરનો ઠેર છે!' ત્યારે તો એમ થાય છે કે જાણથી પામેલા, પરદેશમાં રહીને સુધારાની ધગશ ધરાવતા પાટીદારો તો હજી ભણ્યા પણ કંઈ ગણ્યા નથી. આવા અનિષ્ટ દાખલા જનતા જોઈને તેને અટકાવવાનો પ્રયાસ કરનારા પણ નૈરાળી-ગોમ્માસામાં મરી પરવાર્ધી લાગે છે. લાકડી લેઈને પટલાઈ કરનારા, સહાઓ જન્મવાના અને મોટી મોટી સંસ્થાઓની વ્યવસ્થાના ભારનો પાઘડો ચૂકી ફરનારાઓતું રૂંડું પણ ફરક્યું હજી સાંભળ્યું નથી.

ત્યારે 'પટેલ સ્વધરહૂડ' અને 'પટેલ સમાજ' જેવી સંસ્થાઓમાં અભિમાન લેનારા એ લડવીર મંચાલકો, એક ગિર્યાભિમાનને પોષવા જ ખાતર એવી સંસ્થાઓના અગ્રણીઓ, કોઈ કોઈ વખત મમેલનો - મેળાવડા થોજી તમારાથી ભલે કંઈક અનાયાસે સત્કર્મ થઈ જતું હોય, પરંતુ કેમના ઉદ્ધારાર્થે - સુધારણાર્થે અતિ ગદહસ્વના, તમારા પોતાના ઘરમાં આગ લાગવા

જેવા ગંભીર પ્રસંગોમાં આગ શુક્રવાના પ્રયાસ જેવાં તાત્કાલિક અગત્યનાં તમારા પગ પાસે જ પડેલાં કાર્યો પ્રથમ કરવા તમને જલદી કુરસદ મળશે ખરી કે? ઉપરની સંસ્થાઓને તમારી પોતાની સંસ્થાઓ ગણાવી તમે અભિમાન લો છો અને તમારી સંસ્થાઓના ઉદ્દેશોમાં પાટીદાર કોમના ઉદ્ધાર—uplift—જેવા ઉદ્દેશો કદાચ હશે, તો તે વિષે તમે અત્યાર સુધી કંઈક અસરકારક ક્યાં પગલાં લીધાં તે જણાવશો કે? ‘પટેલ સમાજ’ સુમારેને ઊતરવાના સ્થળ તરીકે એક અગત્યનું કામ કરે છે, તે સિવાય તો તેના સામાન્ય ઉપયોગ, ટેનિસ જેવી ખરચાળ અને અત્યારના જમાનામાં ન ધમ્મજવા જેવી રમત, જેનો ઘાલ લાગ્યે જ ૧૦-૧૫ સભ્યોથી વધારે જણ લેઈ શકે, ધરગત્યુ રંગો—Indoor Games—માં પત્તાં ટીચવામાં અને આગળ વધી કંઈક અડેસીલાઓ કરાવવા પત્તાં સાથે જુગાર નહિ, તો જુગાર જેવું રમવામાં, વધે એક વખત સ્નેહસંમેલન જેવું યોજવામાં અને કવચિત્ કોષ્ટના દીકરા-દીકરીના લગ્નપ્રસંગે અનિષ્ટ વસ્તુ—જમણુવાર—કરવાનાં મહત્ત્વનાં કાર્યો (!) કરવા સિવાય અન્ય કોઈ સત્કાર્ય થતાં હોય તેમ સાંભળ્યું નથી. વળી પાટીદાર જોટલે ધરધરના રાત્રી, પોતાથી વધારે અગત્યનો અને હુદ્દિરાણી કોષ્ટ ખીંતે હોઈ શકે તેની ધંસીને ના પાડનાર અને કોષ્ટ શુભ હેતુથી યે વચ્ચે પડનારને તુચ્છકારી કાઢવાના—રાગદ્વેષ અને આપણુદીથી ઘણા મ સમજુ વર્ગને અન્યાય કરી રહ્યાના પશુ દાખલા હશે. ‘લો, તમારે સાંભળી લો,’ કહીને અસહકારથી ડરાવતો, ડગલે અને પગલે મિટ્યાભિમાન, ડોળ અને આડંબર પોષતો પાટીદાર સમાજ આગળ વધતી દુનિયામાં અત્યારે તો ખરેખર પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે એ સરમ ભરેલું છે.

સ્નેહસંમેલનો અને ખીંત એવા સમારંભોમાં બાહ્યચારે વધારવાનો હેતુ મળાતો, પણ તે સિવાય તો કોષ્ટ ગરબડ પાટીદારજનું તમારી મદદ વાંચીને તમારે ઘેર ફેટલો આદર પામે તે મનમાં જ સમજી લેવા જેવું હોય છે. સાધારણતો ઉદ્દેશ પાર પડતો હોય તો પાટીદાર કોમની કોષ્ટ વ્યક્તિ જોકાર ન હોય, કોમમાં કોષ્ટ ઉચ્ચતીય ન મનાય, અને ઉચ્ચતાનીચતા પોષતી પરઠણ જેવી કોષ્ટ પ્રયા અસ્તિત્વમાં ન હોય. ‘પણ આપણે અહીં શું કરી શકીએ? આ પ્રશ્ન તો દેશના વ્યવહારનો છે. આપણે સમજીએ છીએ તો જાણું મ, પણ કોણ કરે? કરીએ તો આપણને કોણ સાચ આપે?’ વગેરે ગદાગાં હેઠળ ખાલી આંખ આકા કાન થાય છે. દીકરીના બાપને પરઠણ તો ન છૂટે ખાલી પડે છે, આદીને તો નહિ જ. પરંતુ દીકરાના બાપને પરઠણ લેવાની

કોઈ ફરજ પાડતું સાંભળ્યું નથી, એ તો કેવળ સ્વાર્થત્યાગનો સવાલ છે. એટલે ‘પટેલ બંધગૂડ’ અને ‘પટેલ સમાજ’ જેવી કોમી સંસ્થાઓના અગ્રગણ્ય સભાસદો અને અન્ય નેતાઓ જે ધ્યાનમાં લે તો આવી પ્રવૃત્તિની શરૂઆતમાં પોતાના દીકરાઓ પરણાવતી વખતે ખરૂં જ ન લેવાની, સ્થાપિત ગંડળ દ્વારા, જાહેર પ્રતિજ્ઞા લેઈ તદ્દનુસાર કૃતનિશ્ચય અને તો ભવિષ્યમાં મહાજનને પથે પગનારા ઘણા નીકળી આવે. શરૂઆતમાં આટલું જ થાય તો ખરૂં ઘણું થયું ગણાય.

માગ્યાસા

રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ

જાણવાબેગ

પ. ધમેલીમાં સત્તર ગામ પાટીદાર મંડળનું પ્રથમ અધિવેશન

ધમેલી તા. ડોહાઈમાં ‘સત્તર ગામ પાટીદાર મંડળ’નું પ્રથમ અધિવેશન તા. ૧૨:૧:૪૨ને રોજ વડોદરા પ્રજામંડળના જાણીતા કાર્યકર્તા અને પ્રાન્ત. પંચાયતના અધ્યક્ષ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે મળ્યું હતું, અધિવેશનમાં જુથના ગામનાં લગભગ એક હજાર સ્ત્રી-પુરુષોની મેદની ગળી હતી, તેમજ વડોદરા પ્રાન્ત પંચાયતના ઉપાધ્યક્ષ શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન, વરણામાવાળા ભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ, ડોહાઈના શ્રી. ચિમનલાલ દેસાઈ, શ્રી. અંગાલાલ વઝીર અને સેગવાના શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ પટેલ, વગેરેઓ હાજરી આપી હતી.

અધિવેશનનું કાર્ય જપોરે દોઢ વાગ્યે શરૂ થતાં બેન સરલાદેવીની પ્રાર્થના અને શ્રી. નટવંશલાલ જરાનપુરીઆનું સંગીત થયા ગાદ સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી. પુરુષોત્તમદાસે આવકારનું વિવેચન કરતાં આ ગંડળ દ્વારા કેળવણીપ્રચાર, જ્ઞાતિમાં સામાજિક સુધારા ને રાષ્ટ્રીયતા ખિલવવાની આવશ્યકતા જણાવી હતી.

ત્યાર બાદ શ્રી. ઝવેરભાઈ નેહાભાઈની દરખાસ્તથી અને શ્રી. મગનભાઈ હીરાભાઈના અનુમોદનથી શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈએ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું.

ત્યાર પછી શ્રી. ઝવેરભાઈ, શ્રી. ઇશ્વરભાઈ, શ્રી. મગનભાઈ, શ્રી. ડાહ્યાભાઈ, વગેરેએ કેળવણી અને સામાજિક સુધારા જાળવે વિવેચન કરતાં આ ગંડળ દ્વારા કેળવણીનો પ્રચાર કરવા અને જ્ઞાતિસુધારા માટે કુરુદિઓ, પ્રેત-બોજન જેવાં અનિષ્ટ ખર્ચો જેમ જને તેમ જલદી દૂર કરી જ્ઞાતિને સંસ્કારી

અને ભાવનાશીલ યત્નાવવા માટે કેળવણી મંડળની આવશ્યકતા જણાવી હતી. મત વર્ષથી ફંડ શરૂ કરી ગરીબ અને આગળ અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને મફત પુસ્તકો આપવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે, તેમાં વડિલોએ સાથ આપી આ ઉત્તમ કાર્યને પ્રોત્સાહન આપવા અને કેળવણીની દિશામાં આગળ વધવા જણાવ્યું હતું.

ત્યાર બાદ શ્રી. પુરુષોત્તમભાઈ અને શ્રી. અંબાલાલ વઝીરે વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું, કે તમારા જુથનાં ગામોમાં જે કંઈ રૂઢિઓ હોય તે અને પ્રેતભોજન જેવાં અનિષ્ટ ખર્ચ હજુ થાય છે તે જોગ બને તેમ જલદી આ મંડળ દ્વારા બંધ કરવાં અને કન્યાવિક્રય જેવી અનિષ્ટ પ્રથા હોય તો તે નાબૂદ કરી કેળવણી તરફ પ્રગતિ કરવી જોઈએ.

બાદ શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીને વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે આપણે હવે આગળ વધવું હોય તો સામાજિક ખર્ચગાંધી નથી કેળવણી તરફ પ્રગતિ કરવી જોઈએ. દેશમાં અત્યારે ક્રાંતિ થઈ રહી છે, ત્યારે આપણે ભગવું જોઈએ અને કુરૂદિઓમાંથી છૂટી ખોટાં ખર્ચ બંધ કરવાં જોઈએ.

ગામે ગામ અત્યારે ગિડર કાર્યકર્તાઓ તૈયાર કરવાની જરૂર છે. દરેક જગ્યાએ ગ્રામસમિતિઓની રચના થઈ ગામનું દરેક કામ અને નાના મોટા કંઈક પતવવાનું કાર્ય વ્યવસ્થિત અને પ્રામાણિક રીતે ચાલે તેવી યોજના કરવાની ખાસ આવશ્યકતા જણાવી કોઈ પણ જાતની રિયલિતે કે સત્તાનો મદ નહિ રાખતાં દરેક તરફ સમાનતા અને નમ્રતા કેળવવા જણાવ્યું હતું.

બેતોમાં સુસંસ્કાર અને વહીવટીઓ તરફ સમાન ભાવના કેળવવાની ખાસ જરૂર દર્શાવી, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓનો સાથ નહિ હોય ત્યાં સુધી આપણી ઉન્નતિ નથી એ સમજાવી, સ્ત્રીકેળવણીની ખાસ જરૂરિયાત જણાવી હતી.

૩૧. ૧૦૧ની મદદ : પછી આજને પ્રસંગે કેળવણી ફંડમાં ધમેલીના શ્રી. પુરુષોત્તમભાઈ દરબાઈ તરફથી રૂ. ૧૦૧ સ્ત્રીકેળવણી માટે આ મંડળને મદદ અંપાયાનું નોંધેર થયું હતું.

પ્રમુખશ્રીનું બાપણ : બાદ પ્રમુખ શ્રી. મનભાઈએ પ્રેરણાત્મક વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે અત્યારે શાસ્ત્ર કરતાં યે જળવાન જાતેલી રૂઢિએ આખા યે સમાજનું સત્યાનાશ કાઢ્યું છે, તો એવી કુરૂદિઓને આવાં મંડળો દ્વારા નાબૂદ કરવી જોઈએ. રડવા ફૂટવાના કુરિવાજ અને પ્રેતભોજનો જેવાં અનિષ્ટ ખર્ચ બંધ કરી, કેળવણી તરફ તમારે દોરવાની ખાસ જરૂર છે. પુરુષોને

કેળવણીની જરૂર છે, એટલીજ સ્ત્રીઓને પણ કેળવણીની જરૂર છે. અત્યારની કન્યાવિક્રયની અને વરપિક્કયની બંને પ્રથા નકારી છે અને તે જેમ જાને તેમ જલદી નાખૂદ કરવી જોઈએ. તમારા સમાજમાં કન્યાની છૂટને લીધે એક ઉપર બીજી પત્ની કરવાની અનિષ્ટ પ્રથા વધુ પ્રમાણમાં પ્રચલિત જણાય છે, તેનો સામે આંદોલનો શરૂ કરી તે નાખૂદ કરવા પણ કમર કસવી જોઈએ.

જેનોએ ગૃહસંસારની સુયોગ્ય વ્યવસ્થા જાળવી રાખવી જોઈએ અને પતિપત્નીનો સ્નેહાળ સંબંધ ઉચ્ચ ભાવે કેળવવો જોઈએ. ધરેણું પહેરી સારાં દેખાવાની મુર્ખાઈ ભરેલી છત્તાને તિલાંજલિ આપી હમેશાં અસતોષને દૂર કરી કુટુંબમાં પ્રેમાળ બની સૌરભ પ્રસરાવજો, સંસારને આનંદી બનાવજો, સુવ્યવસ્થા સાચવજો.

યુવકોએ ઉત્સાહી બની સામાજિક કાર્યો હાથમાં લેવાં જોઈએ અને સમાજમાં સ્નેહ, સંપ અને સંગઠન કેળવવાં જોઈએ. યુવકો ઉપર તો આખા દેશનો આધાર છે. અનુભવી મોટરોંઓએ દેખાડેલે મુર્ખાઈ સમાજને લેઈ જનાર યુવાનો છે. જેમને ઈશ્વર તરફથી જોગ, શક્તિ, ધૈર્ય, ધરણ અને તમજા બલ્લિસમાં મળેલી છે. સમાજની સાથે દેશ પ્રત્યેની આપણી રાષ્ટ્રીય ફરજ પણ આપણે વિસરવી ન જોઈએ, એ માટે મહાત્મા ગાંધીજીનો ઉપદેશ મદદ કરી આદી-રેટિયાનો બહેજો પ્રચાર કરવો જોઈએ.

ત્યાર પછી શ્રી. લાલુભાઈએ પ્રમુખશ્રીનો અને સમાજનો આભાર માની ફૂલહાર ચંદ્ર, વન્દેમાતરમ્ ગીત ગવાયા પછી સભા વિસર્જન ચંદ્ર હતી.

વરણામા

ચિમનલાઈ હ. અમીન

૬. ગુજરાતની સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ

સ્વ. કરસનદાસ મૂળજી સ્વામી કુંડની યોજના મુજબ, તમામ કોમનાં ગુજરાતી બોલતાં, કોલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને શ્રી કાર્ગિસ ગુજરાતી સભા-મુંગઈ તરફથી જાહેર નિમંત્રણ કરવામાં આવે છે, કે તેમણે ગુજરાતી વાણામાં 'ગુજરાતની સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ,' એ વિષય ઉપર એક નિગંધ ડબ્બી ૩૫ પ્રુદસકેપ કાચળના કદનો, તા. ૧૯:૬ : '૪૨ ને વાર શુક્ર સુધીમાં નીચેના શરનામે રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી જે કોલેજમાં અને જે વર્ગમાં પોતે ભણતી હોય તેની વિગત અને પોતાના શરનામા સાથે મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના નિગંધોમાંથી જેનો નિગંધ કમીટી પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦ સુધીનું એક. તેમ વિદ્યાર્થિનીઓના નિગંધમાંથી એજ રીતિએ જેનો

નિર્ગંધ પસંદ થશે તેને રૂ. ૫૦ સુધીનું એક, એમ બે ઇનામો આપવામાં આવશે. પસંદ થએલો નિર્ગંધ તા. ૨૫:૭:૪૨ ને તાર શનિની જાહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. મહાર્યક મંત્રી મોચે નીચેને સરનામે પત્રગવહાર કરવો.

અંબાલાલ ધુલાખીરામ જાની,

સહાયક મંત્રી, શ્રી કા. ગુ. સભા,

૩૬૫, મહામંદિર, વિદ્યભાઈ રોડ, મુંબઈ નં. ૪

૭. શોકજનક અવસાન

લેઉઆ પાટીદાર મંડળના મુખ્ય સ્થાપક અને પ્રખર કાર્યકર્તા સ્વર્ગસ્થ શ્રી. રતિલાલ પુરુષોત્તમદાસ પટેલના અકાળ અવસાનથી મંડળને જે ખોટ પડી છે, તેની મંડળ સભેદ નોંધ લે છે. સ્વર્ગસ્થના આત્માને પ્રભુ શાન્તિ અર્પે. અને અકાળ અવસાનથી તેમના કુટુંબને જે ખોટ સહન કરવી પડી છે તે સહન કરવાની પ્રભુ તેમને શક્તિ આપે એવી પ્રાર્થના કરી સ્વર્ગસ્થના કુટુંબીઓ પ્રત્યે મંડળની આ સભા દિદાસોજી વ્યક્ત કરે છે.

દરિયાપુર,

મંગુભાઈ માધાભાઈ પટેલ,

અમદાવાદ

મંત્રી,

પા. અંબાલાલ લખાભાઈ

૮. પાટીદાર બેનો માટે નિર્ગંધની જાહેર હરીફાઈ

વિષય: પાટીદાર સ્ત્રીઓ માટે ગૃહઉદ્યોગો.

ઉપયોગી વિષયો ઉપર પાટીદાર બેનો પાસે નિર્ગંધ લખાવી સારો નિર્ગંધ લખનાર બેનને ઇનામ આપવા ઉમેદવારના પટેલ હરમાનભાઈ શિવાભાઈ તરફથી રૂ. ૩૦૦નું ન્યાસ મળ્યું છે. એ ન્યાસના બ્યાજમાંથી સૌથી સારો નિર્ગંધ લખનારને રૂ. ૬, બીજે નંબરે આવનારને રૂ. ૩ અને ત્રીજે નંબરે આવનારને રૂ. ૧ના ઇનામ મળશે. નિર્ગંધ હરીફાઈને યોગ્ય નહિ હોય. તો ઇનામની રકમમાં ફેરફાર થશે. આવેલા નિર્ગંધો. તપાસવા શ્રી. સુભદ્રાબેન શ્રોફ, જી. એ.; શ્રી મૃદુલાબેન બીખાભાઈ પટેલ, બી. એ. અને શ્રી. નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ, તંત્રી, 'પાટીદાર,' એમની એક સમિતિ નીમી છે.

ઇનામનો નિર્ણય કરતી વખતે લેખિકા બેનનો અન્યાસ પણ લક્ષમાં લેવાશે. અને જરૂર જણાશે તો આઠ આનાની કિંમતનાં એવાં ત્રણ ઇનામ ઉત્તેજન માટે પણ અપાશે. આખો નિર્ગંધ વા તેના જરૂરી ભાગો 'પાટીદાર'માં અને 'ચરોતર'માં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

નિર્ગંધની હરીકાષ્ઠમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતી બેનોએ પોતાના નિર્ગંધ અગને ઇ. સ. ૧૯૪૨ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૮મી સુધીમાં મળે તેમ મોકલી આપવા. નિર્ગંધ લખનાર બેનને પોતાનું આખું સરનામું, પોતાનો હાલનો ધંધો, પોતે કરેલો અભ્યાસ અને પોતાની ઉંમર મથાળે જણાવવા, તેમ જ નિર્ગંધ છ અર્ધા કુલસર્કેપ કાગળથી વધારે નહિ એવી રીતે એક જાણુ સાહીથી સારે અક્ષરે હાંસિપો રાખી લખવા વિનંતિ છે.

ચરોતર એન્યુક્લેશન સોસાયટી, } ચંદુભાઈ રાવજીભાઈ પટેલ,
આણંદ, તા. ૧૪:૧:૪૨ } મંત્રી, ચ. એ. સોસાયટી

૯. એક પત્ર વિષે સમજૂતી

ગયા અંકમાં 'પિતાજીને પત્ર' એ મથાળા નીચે ભાઈ જશભાઈ સોમા-ભાઈનો જે લેખ છપાયો હતો, તેમાંનું 'સરલા' નામ એક કલ્પિત પાત્ર છે. પત્રમાં રજૂ કરાયેલી વિગતો મટે તથા 'સરલા' નામ સાથે ભાઈ જશભાઈને સીધી કે આડકતરી રીતે કોઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી. તેમણે તો આપણા સમાજમાં આવા પણ દાખલા બને છે તેનો પત્રના રૂપમાં ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

તંત્રી, 'પાટીદાર'

ગ્રંથપરિચય

૧૩. દેશી રાજ્યોનો પ્રશ્ન: લેખક-મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પૃષ્ઠ ૮ + ૪૭૪, કિંમત દોઢ રૂપિયો. આ પુસ્તકમાં મહાત્મા ગાંધીજીના લેખો તથા વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ થયા છે. તા. ૧૨:૧:૧૯૨૮થી શરૂઆત કરીને તા. ૨૦:૬:'૪૧ સુધીના આ લેખો જંગ જંગ વાંચતા જમ્મજો છીએ તેમ તેમ દેશી રાજ્યોના બધા જનારો આજ આગળ તરી આવે છે. મહાત્માજીની વિચારશ્રેણી એટલે મહાસભાની દેશી રાજ્ય તરફની નીતિ. મહાત્માજી દેશી રાજ્યોને સારી રીતે ઓળખે છે. આફ્રિકાથી આવ્યા પછી આશ્રમ ખોલવાનો વિચાર જ્યારે થયોતો ત્યારે જો જણાવે છે તેમ "મને ત્રણ દેશી રાજ્યો તરફથી પોતાને ત્યાં આવીને વસવાનું ને ત્યાંથી કામ કરવાનું આગ્રંત્રણ હતું. મારે એવો અસ્વીકાર કરવો પડ્યો." આ ઉપરથી દેશી રાજ્યનો વહીવટથી તે અગ્રાત નહોતા. મહાત્માજી દેશી રાજ્યની પ્રજાને રચનાત્મક કાર્યક્રમ ઉપાડી લેવા જણાવે છે. તેમણે દારૂનિષેધ, અરપૃથક્તાનિવારણ, ખાદી અને હિંદુમુસ્લિમ એકતા ઉપર ખૂબ ભાર મૂક્યો છે; એટલું જ નહિ પણ આવા

રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં રાજ્યો મદદ કરે તેવું પણ તેમણે જણાવેલું. તે દેશી રાજ્યોના જુલમો સારી રીતે જાણતા હતા. પોતાની મેળે ઉકેલ લાવવા તે ખૂબ પ્રયત્ન કરતા હતા. પણ જ્યારે પરિષદો લાગ્યા ત્યારે બીજાં દેશી રાજ્યોના જુલમો સંજોગે ઠરાવો લાવવાની ના પાડતા હતા, અથવા તે જાતનો સંયમ રાખવા પરિષદને સમજાવતા; રાજ્યપરિષદ પોતાના રાજ્ય માટે ટીકા કરે તેમાં અંતરાય લેતા ન હતા.

ગહાત્માજી રાજ્યોના દોરદમામ અને અઢળક ખર્ચો તથા વિલાસો માટે સારી રીતે ટીકા કરતા. દેશી રાજ્યનાં ગામડાંની ગરિબાઈ તેમને ખૂબ ખૂંચે છે.

સત્યાગ્રહ સંજોગે એ ખૂબ ચોખ્ખટ કરે છે: “સત્યાગ્રહ એ બાંગેનો નશો નથી, એ મગજનો પવન નથી, પણ એ અંતરનાં છે. વખત જતાં તે ધીમે ન પડતાં તીવ્ર થાય છે. સત્યાગ્રહી જળવાન તો હોયજ. તેનામાં બીરુતાની ગંધ પણ ન હોય, પણ તેની નિર્ભયતાના પ્રમાણમાં તેની નમ્રતા વધવી જોઈએ. વિવેકશૂન્યની નિર્ભયતા તેને ગર્વિષ્ટ અને ઉદ્દાગ્ર નામે છે.”

આજના બોલકણા કાર્યકર્તાઓ માટે તે કહે છે: “બાપણ કરનારને તો વિધાતાએ કાઢિયાત્રાડમાં જ ઘડ્યા છે. અને તેથી કાઢિયાત્રાડીએ હવે જીવને દાગડામાં ગંધ રાખવાની જરૂર છે.” એમ કહીને આજના દરેક કાર્યકર્તાને મૂળા સેવક જનવાનું કહે છે.

દેશી રાજ્યના પ્રશ્ન માટે તે કહે છે: “સ્વરાજ્યનો અર્થ સ્થિતિશ દિંદુર-સ્થાનની સ્વાધીનતા એટલો જ છે. તેની અસર દેશી રાજ્યો ઉપર અનહદ યશે એમાં શંકા નથી; છતાં દેશી રાજ્યોનો પ્રશ્ન અલગ રહેશે અને તે સ્થિતિશ દિંદુરસ્થાનની સ્વતંત્રતા પછી ઉકેલાશે. ઘણું લાગે તો સ્થિતિશ દિંદુરસ્થાનની પછી ઉકેલાઈ જશે.”

રાજ્યોને માટે તે લખે છે: “રાજ્ય એટલે રક્ષક, વાલી-દ્રુસ્ટ્રી; રાજ્ય એટલે સર્વશ્રેષ્ઠ સેવક-દાસાનુદાસ; સ્વરાજ્યનો રાજ્ય પ્રજાનું અવશેષ ખાનાર છે, એટલે પ્રજાને સ્વાધીન સૂએ; અવડાવીને ખાય; જીવાડીને જીવે. આવા રાજ્ય સદા જીવે. એવા રાજ્ય આ યુગમાં ન પાડે તો રાજ્ય નામનો નાશ જ છે એ વિષે મને શંકા નથી. છતાં આવા રાજ્ય નથી પાડતા એ તો નકર વાત છે.”

અને ત્યાર પછી.... એ રાજકોટનું પ્રકરણ તો આપણી આંખ આગળ તરી આવે છે. ગહાત્માજીની શક્તિ કેટલી વેડફાઈ તે જ્યારે એમના શબ્દો વાંચીએ ત્યારે આપણી આંખમાંથી બીનાં બીનાં આંસુ સરી પડે છે. મહાત્માજી

લખે છે: “રાજકોટે મારી જુવાની દરી લીધી છે. ઘડપણ મેં કદી નવ્યું ન હતું; આજે હું અપંગ અગળ છું એવું મને લાગે થયું છે. નિરાશા શો ચીજ છે એની મને કદી જાણખ ન હતી; આજે રાજકોટમાં આશાની ટાઢી દારીને હું નીકળ્યો છું.” “હું ખાલી હાથે, ભાંગેલે દેહે અને આશા-ઉમેદ બધી દફનાવીને નીકળ્યો છું. રાજકોટ મારે આજે જીવનની અણમૂલી પ્રયોગશાળા નીવડ્યું છે. કાઠિયાવાડની રાજખટપટે મારી ધીરજની ખૂરી કસોટી કરી છે.”

રાજકોટનો થએલો પ્રત્યાઘાત હજુ પણ શમ્યો નથી. મહાત્માજી નાની નાની વાતો રજૂ કરે છે, તે પણ કોઈ રાગ સ્વીકારતો નથી. મહાસભાનું નામ અને કાર્યકર્તા રાગઓની અને તેના કારભારીઓની આંખમાં ખૂંચે છે. દેશી રાજ્યોને પોલિટિકલ એજન્ટોની ખૂંચ હાંફે છે. પ્રગતને હક્કો આપવામાં સૌ રાજ્યો એકત્ર થઈને કામ કરે છે. મહાસભાના આઝાદીના કાર્યક્રમ સામે દેશી રાજ્યોનો પણ મોટો ફાળો છે.

દેશી રાજ્યની પ્રગતિ રાજકોટના જનાવથી થોડી દિઠ્ઠૂદ થઈ હતાશ થઈ, પણ તેને કેટલી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડશે તેનું એને લાગે થયું છે. રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં અને સત્યાગ્રહમાં સહન કરવું પડતું કષ્ટ પ્રગત સમજી શકી છે. આજે તે યાકની અસર ધીમે ધીમે નાખૂદ થવા માંડી છે. ૧૯૪૧ના જૂન પછી ફરીથી તેને કળ વળી છે, તે જાગ્રત થઈ છે; પોતાની શક્તિ અને સામી બાજુએ સાગનાની વ્યવસ્થિતતાનું તેને લાગે થયું છે, અને આ સ્થિતિમાં શેા રસ્તો કાઢવો તે વિચારી રહી છે.

આવી કટોકટીની પ્રજે મહાત્માજીના આ લેખો દેશી રાજ્યોની પ્રગતને તેમજ બ્રિટિશ હિંદના કાર્યકર્તાઓને ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે છે. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેનાર દરેક જણ જરૂર એક વખત કાળજીપૂર્વક આ લેખો વાંચીને મનન કરે એવી ભારપૂર્વક અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

વડોદરા

સુનીલાલ પુ. શાહ

૧૪. રચનાત્મક કાર્યક્રમ, તેનું રહસ્ય અને સ્થાન: લેખક—મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદક—ચંદ્રસંકર પ્રાણસંકર શુક્લ; પૃષ્ઠ ૪૧, કિંમત બે આના. બારડોલીથી તાન્વેતરમાં લખી પ્રકટ કરેલી આ નવી પુસ્તિકા દ્વારા મહાત્મા ગાંધીજી સવિનય ભંગનો અને અહિંસાનો રચનાત્મક કાર્યક્રમ સાથેનો સંબંધ દર્શાવે છે. રચનાત્મક કાર્યક્રમના તેર મુખ્યાંગોનું સહેજ

વિસ્તારથી નિરૂપણ કરી તેઓથી જતાવે છે કે રચનાત્મક કાર્યક્રમને સમગ્ર દેશ પૂર્ણ ઉત્સાહથી ઉપાડી લેઈ અમલમાં મૂકે તો સર્વિધ બાંગની જરૂર ન રહે અને સ્વરાજ આપોઆપ હાંસલ કરી શકાય. ઈ.

૧૬. સદ્ગોષ્ઠરાતકમ્ (વૈરાગી રાજાનો વારસો), ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ અંથારલિ, પુ. ૨૦ : સંગ્રાહક-દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; પૃષ્ઠ ૩૧ + ૨૧૮, કિંમત બાર આના. મધ્યકાલીન વૈરાગી રાજા ભર્તૃહરિની સંસ્કૃત સાહિત્યમાં છૂટી છૂટી વૈરાગ્યેલી ઉક્તિઓ અને બોધકાંડિકાઓ ભેગી કરી યોગ્ય વિભાગોમાં વહેંચી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. શરૂઆતમાં ભર્તૃહરિની વિશ્રુતિ વિષે સંગ્રાહકે પોતાનાં મંતવ્યો રજૂ કર્યાં છે. ભર્તૃહરિની ઉક્તિઓ ચાર વિભાગમાં વહેંચી નાખી છે. વધુમાં તેનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ આપી ગુજરાતી વાચકોને ભર્તૃહરિની વિચારગાળા સહજ ઉપલબ્ધ આ પુસ્તક દ્વારા કરાવવામાં આવી છે. ઈ.

૧૭. ગાંધીજી : લેખક-જુગતરાગ દવે; પૃષ્ઠ ૮ + ૧૫૬, ૨ છપ્પિ; મૂલ્ય ૭ આના.

અહમદાબાદ 'કા નવજીવન કાર્યાલય' અપને ગૂજરાતી ઔર અંગ્રેજી પ્રકાશનોં કી વજહસે મસહૂર હૈ હી. અજ વહ ગૂજરાતી ઔર અંગ્રેજી કે અસાવા, કુછ મર્યાદિત રૂપમેં રાષ્ટ્રભાષામેં પુસ્તકપ્રકાશન કા કાર્ય શુરૂ કરતા હૈ. પ્રસ્તુત પુસ્તક ઈસ પ્રવલ્ન કા શ્રી ગણેશ હૈ. મૂલ ગૂજરાતી કિતાબ નયે, સંસ્કરણ કે રૂપમેં અનુવાદિત હોકર, રાષ્ટ્રભાષામેં જનતા કે સામને આતી હૈ.

ગાંધીજી કે જાહેરામિત સરલ સ્વભાવ ઔર નિષ્કપટતા, સત્કાર્ય કે લિયે આદ્ય ઉત્સાહ ઔર લગન, કાર્યશક્તિ કી હમતા ઔર ઇન સભી કાર્યોમેં જોતપ્રોત હિનકા અમાપ પ્રેમ વગૈરહ કા લેખકને ઇસ છોટીસી કિતાબ મેં જહૂત સુંદર રૂપ મેં ચિત્રણ કિયા હૈ. અંખેં સે બેહદ આર રખને વાલે ગાંધીજી પ્રહલાદ કે સત્યાગ્રહ કા હમેશા અપને સામને ક્યોં રખતે હૈં ઔર સેવા કરને-વાલે કે લિયે નોકર કયા ઔર માલિક કયા કહને વાલે ગાંધીજી કા ખીમારોં કી સેવા કે આગે દેશ કે જડે જડે કામ બી ક્યોં શીકે જ'ચતે હૈં, વગૈરહ કે અચ્છે રેખાંકન કિયે હૈં.

કિતાબ કે પ્રથમ ૪૩ રેખાચિત્રોમેંસે જહૂતસે રેખાચિત્ર સુંદર જન પડે હૈં. ગાંધીજી કે જીવન કે પ્રતીકસ્વરૂપ સ્વરાજ્ય, પ્રેમ, અહિંસા, સેવા ઔર આત્મજલ વગૈરહ કે રેખાચિત્ર સરલ ભાષામેં હૈં, ફિર બી કુછ ગિજંધસે લગતે

हैं। 'आश्रममें हरिजन' और 'हो ऐतिहासिक दृश्य' में आस्वादकी कुछ अतृप्ति सी रह जाती है।

किताब की छपाई साफ़ है। अनुवाद सरल और सुगोचर हुआ है। हिन्दी मंदिर, प्रयाग प्रकाशित जालकथा कहानी जैसे टाछप होते तो जन्मों के न्यायाधीश प्रीतिभाजन जनते।

धर्म प्रकाशन से हिन्दू के आसंध्य जालक श्री. हवेण के अहोशानमंद रहेगे।

१८. ओक धर्मयुद्धः लेखक—श्री. महादेवभाष देसाय; पृष्ठ १२७, मूल्य आठ आना।

राष्ट्रभाषामें नवजुवनप्रकाशन का यह दूसरा पुष्प है। मन १९१८ में अहमदाबाद के मिल-मजदूरों ने अपनी टेक निभाने के लिये मिल-मालिकों से ओक धर्मयुद्ध किया था। सत्य और अहिंसा को सामने रखकर मजदूर कैसे लड़ें और कामयाब होंगे, इसका सज्जन मित्रधर्म छोरीसी किताबों में हुआ है।

धर्म धार्मिक युद्ध में गांधीजी मजदूरों के अन्धश्रुति और जादूरी ज्ञान के प्रगाढ़ संसर्ग में कैसे आये, उन्होंने ने मजदूरों का सिवा परमात्मा के और किसी के सामने अपनी दीनता न दिखाने के और अपनी न्याय्य मांग के लिये अपनी प्रतिज्ञा से तिलजल न ढकने के पाठ कैसे पढ़ाये, वगैरह की तवारीख पढ़ाई पर संगृहित की गयी है। गांधीजी की प्रतिज्ञा का और युद्ध के अंत में दोनों पक्ष कैसे जितते हैं, उत्पत्ति का लेखक ने सुंदर शब्दमित्र अंकित किया है, जो हमारे हृदय के अंतरस्थ कानों का छू लेता है।

किताब के शेष छिस्से में महात्माजी की पत्रिकाएँ हैं। परिशिष्ट के रूपमें पूँय संजघी पत्रव्यवहार है, और अपने उपवास के संजघमें गांधीजी का स्पष्टीकरण है। ये भी रसप्रद और मद्धरव के हैं।

अनुवाद मूल भाषाओं की रक्षा करते हुए अधिकारपूर्वक करने में आया है और जलुत अच्छा हुआ है।

'धर्मयुद्ध' का राष्ट्रभाषा संस्करण देने के लिये प्रकाशक धन्यवाद के पात्र हैं। उपयुक्त-दोनों मूल गुजराती पुस्तकों का हिंदी में अनुवाद श्री. कशिनाथ त्रिवेदीने किया है।

भारत विद्यामंदिर, नडियाद

छाटुभाष सुधार

उपरनां जहां पुस्तकाला प्रकाशक—नवजुवन प्रकाशनमंदिर, अमदावाद.

પ્રસંગકથા

એક કર્મવીર સંન્યાસીનું દુઃખદ અવસાન

ગુજરાતમાં એકે એક સાહિત્યપ્રેમીને જાણીતા યએલા સ્વામી અખંડાનંદ ૬૮ વર્ષને વયે નડીઆદમાં તા. ૨ : ૧ : ૧૯૪૨ ને શુક્રવારે રાત્રે એક વાગ્યે અવસાન પામ્યા. જોરસદના લુહાણા ઝાતિમાં તેમનો ૧૯૩૦માં જન્મ થયોલો. નાનપણથી તેમને પ્રભુભક્તિનો રસ લાગેલો અને યુવાન વયમાં જોમણે સંન્યસ્ત લીધેલું. એક વાર મુંબઈમાં એ એક ધર્મપુસ્તક ખરીદવા કોઈ ખૂસેલારની દુકાને ગયેલા ; ખૂસેલારે એ પુસ્તકની ગહુ મોંઘી કિંમત જતાવતાં સ્વામીજી ચમકી બેઠ્યા અને ગુજરાતના ગરીબ વાચકોના દિતને ખાતર સસ્તાં પુસ્તક છપાવીને વેચવાનો જોમણે નિશ્ચય કર્યો. પરિણામે 'સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક ગંડળ' સ્થાપ્યું અને અગ્રેક ધાર્મિક પુસ્તકોની દાખલે નકલ છપાવીને સસ્તી કિંમતે વેચવા માંડી. આજે એ ગંડળ ફૂલીફાલીને ખૂબ વધી ગયું છે અને સાહિત્યપ્રેમી પ્રજાની સસ્તાં પુસ્તકો દ્વારા સુંદર સેવા કરી ગયું છે. સ્વામીજીએ એ સેવા પાછળ થોતાની કાયા ધસી નાખી અને છેવટનાં ત્રણેક વર્ષથી તો એ અપંગ થઈ પડ્યા. અંતે નડિયાદમાં જોમનો દેહ પડ્યો. જોમને ઠેક અંતકાળ સુધી જાન હતું અને એ મંડળ સંબંધે સૂચનાઓ આપ્યે જતા હતા. જોમના મૃતદેહને અગદાવાદ લેઈ જઈ, જોમની ઇચ્છા પ્રમાણે સાધુસંપ્રદાય વિરુદ્ધ, ત્યાં અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો. જોમના જીવનની ટૂંકી રૂપરેખા આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૬૯થી તેમના ભક્તશિષ્ય ભાઈ અંબકલાલ માણેકલાલ શુકલે આપી છે તે જિજ્ઞાસુ વાચક-જોઈ લે. જોમના અવસાનથી ગુજરાતે ખરેખર એક કર્મવીર સેવકોદ્ધો ગુમાવ્યો છે ; જોમણે સ્થાપેલું દરેદી મંડળ જોમનું કામ ચલાવ્યે જશે, પણ જોમની ખોટ તો નહિજ પુરાય. ખરેખર એ રિધતિ દુઃખદ છે.

‘સત્તર ગામ પાટીદાર મંડળ’નું પ્રથમ અધિવેશન

ડોહાઈ તાલુકામાં અને આજુગાજુ આવેલાં સત્તર ગામના પાટીદાર મંડળનું પ્રથમ અધિવેશન ધમેલી ગામે વડોદરા રાજ્યના પ્રસિદ્ધ લોકસેવક ભાઈ ગગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલને પ્રમુખપદે તા. ૧૨ : ૧ : ૪૨ ને સોમવારે ભરાયું. તેનું વર્ણન આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૭૬-૭૭ પર આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં શા શા ફાવેલું થયું તે વિષે કંઈ ઉલ્લેખ નથી, પણ આશા રાખીએ કે-શરૂઆતમાં મંડળે જે ઉત્સાહ દાખવ્યો છે તે કાયમ રાખી થોતાના ગોળની આર્થિક અને સામાજિક સેવા કરે. મોટા દેખાવાને માટે ચરોતરમાં ચાલતી કુરુદિઓનું તેઓ અતુકરણ ન કરે, ચરોતરમાં જે સારું હોય તેનું અતુકરણ બલે કરે.

વરવિક્રય, કન્યાવિક્રય, અનેકપત્ની લગ્ન, વગેરે કુરૂઢિઓનું જડથી નિકંદન કાઢે. એક ખીજી વાતઃ ત્યાંના યુવકો ભગ્નત-રહે અને મંડળનો હિતસાહ કાયમ રાખે; ચરોતરમાં એક વાર પ્રયજ્ઞ દેખાતું ‘પાટીદાર યુવકમંડળ’ અને નવો અવતાર પામેલું ‘પાટીદાર મંડળ’ તેમજ ‘પાટીદાર ભગિનીસમાજ,’ એ જાને આજે સોડ તાળીને સૂતાં છે, મૃત્યુપરાયણ યજ્ઞ પથ્થાં છે, તેણે એ મંડળનું ન થાય એ વિષે ત્યાંના યુવકોએ ભગ્નત રહેવાનું છે. જાડી કંઈ રમવાનું ન હોય ત્યારે એક રમકડું જનાવી લીધું અને પછી ખીજું આકર્ષક રમકડું મળતાં પેલા રમકડાને ફેંકી દેવું, એથી લાલ નહિ, પણ હાનિજ છે. ‘સત્તર ગામ પાટીદાર મંડળ’ના યુવકો એતે!

ચાંગામાં પ્રેતભોજનને બદલે ધર્મદાન

ચાંગાના બાપ અંગાલાલ બાપલાલબાપ પટેલ, બેરિસ્ટર એટ હો, મોઝાસામાં રહે છે અને કન્યાના આગેવાન પ્રજાસેવક છે. એ ત્યાંની ધારા-સલાના સભ્ય છે અને હિંદીઓના હિતને અર્થે સદાસર્વદા ભગ્નત રહે છે. એ બાપ હાલ દેશમાં ગયા છે. તેમના પિતા બાપલાલબાપ ધર્મદાસ પટેલ ચાંગામાં તા. ૧૧:૧૨:૪૧ને દિવસે ગુજરી ગયા. તેમની પાછળ કાલુમાકણ નહિ કરવાની તેમણે સર્ગાવહાલને સૂચના આપી દીધી; પિતાની પાછળ પ્રેતભોજન પણ ન જમાડયું, પણ તેને બદલે તેમણે ચાંગાની અંગ્રેજી શાળાનું મકાન, પિતાના રમારક રૂપે, અંધાવી આપવાનો પ્રસ્તાવ ગામલોક સમક્ષ મૂક્યો. પણ ચરોતરનાં ગામ તો આજે કુસંપનાં અને પક્ષાપક્ષીનાં નરકધામ યજ્ઞ પથ્થાં છે. પોતાથી તો થાય નહિ, ત્યારે સામે શેની આજરૂ ખાટી જાય? એનું નામ રમારક તરીકે શેનું મુકાય? આ બ્રહ્મ ભાવનાના પ્રેરાવા ફટલાકે સોડાએ મકાન સાથે બાપલાલબાપ ધર્મદાસનું નામ જોડવા સામે વાંધો લીધો. ગામમાં કુસંપ ન વધે એટલા માટે બાપ અંગાલાલે એ વાત પડતી મૂકી અને એ દાનના પૈસા ખર્ચવાની ખીજી ગોજના એ બાપ કરી રહ્યા છે. પ્રેતભોજનને બદલે ધર્મદાનની ગોજના કરવા માટે અને ગામમાં વધતો કુસંપ અટકાવવા અમુકજ યોજનાનો તંત ન રાખવા માટે ખરેજ એ બાપ અંગાલાલને ધન્યવાદ ઘટે છે. એમનું અનુકરણ આખો સમાજ કરે એ પોતાનું જ અને સગરત પ્રજાનું હલ્લાણુ સાધવાનું પગથિયું છે.

એડુતની અવદશા

ગયા ચોમાસાની શરૂઆતમાં વરસાદ એવો વરસ્યો કે એડુતે એતરમાં ઓરણું ખીજ ધોઈ નાખ્યું, એટલું જ નહિ પણ નદીકાંડાનાં ફટલાકે ગામ

તાણી નાખ્યાં અને ત્યાંનાં ખેતરોમાં જમીન ઉપર રેતીનો ઝેલો થર પાથરી દીધો કે તે ખેતીને માટે નિર્ઝંક થઈ પડી. પછી કેટલાય વખત મુઠી વરસાદ અટકી પડ્યો અને જ્યાં કંઈક કર્પણુ ઊગી શક્યું હશે ત્યાંનું તે કર્પણુ સુકાઈને નાશ પામ્યું. પછીયે વરસાદ જ્યારે જ્યારે પડ્યો ત્યારે ત્યારે વાવેતરને ઘોષ નાખતોજ પડ્યો અને પછી એક વારે જાંઘ થઈ ગયો. પરિણામે યુગરાતના મોટા ભાગમાં દુષ્કાળ જોી રિયતિ થઈ પડી. પણ જાણે ખેડૂત હજી કંઈક જીવતો રહ્યો હોય તેને પૂરો મારવો હોય તેમ આ પોષ માસમાં ખૂબ ટાઢ પડી અને અનેક રથને હિમ પડ્યું. ખેડૂત માર્યો જ ગયો; હા, વિધિ!

સરકારની મહેસૂલનીતિ

પણ સરકારને તો ખેડૂત તાલેમાલે ને કૂલ્યેકાલ્યે જ દેખાય છે. અંગ્રેજી રાજ્યની, વડોદરા રાજ્યની અને યુગરાતનાં ખીજાં અનેક રાજ્યોની પ્રજા ખૂબ મારી રહી છે કે સરકારી અમલદારો આંખો મીચીને પાકની આનાવારી આંકે છે અને તે આધારે જમીનમહેસૂલ અને પાછલી જાકી પણ વસુલ કરતા તમારો કરે છે! વળી દેવાસ રાજ્યે તો દુષ્કાળથી પિકાતી પોતાની ખેડૂત પ્રજા ઉપર જમીનમહેસૂલમાં ફિપિયે ત્રણ પાંચ દુષ્કાળવેરો, ત્રણ પાંચ યુદ્ધવેરો અને એક આગો 'ખ્યામ' વેરો, મળી કુલ દોઢ આગો વધાર્યો છે! ('જન્મભૂમિ, તા. ૧૮:૧:૪૨') સરકારને પૈસાની જોટલી તાણુ હશે તેના કરતાં ખેડૂતને અનેકમણી તાણુ હશે જો સરકારી અમલદારોએ સમજવું જોઈએ. પ્રજાવત્સલ રાજ્યે તો પ્રજાને જીવતી રાખવી ઘટે, પોતે જીવતા રહેવું હોય તો. કારણ કે પ્રજાની આજ્ઞાદી ઉપર તો રાજ્યની આજ્ઞાદી છે. આજે તો પ્રજા મરી રહી છે, જોઈએ છીએ કે અનેક લોક આ અવદશામાં ઘરજાર છોડી રાહલો મેળવવા રખડી રહ્યા છે. કાકિયાવાડી ગરીબ લોકનાં ટોળે ટોળાં નિત્ય નિત્ય આવતાં દેખાય છે. આ પ્રસંગે તો રાજ્યોએ પાછલી અને ચાલુ જમીનમહેસૂલ-માંનો યોગ્ય ભાગ માફ કરવો જોઈએ અને જાકીનો ભાગ મુલતવી રાખવો જોઈએ, તે ઉપરાંત રાહત કામે પણ ઉઘાડવાં જોઈએ. નહિ તો પરિણામ શું? ખેડૂત અધમુલો તો થઈ ગયો છે, તે પૂરો મરવાનો!

સારસામાં ભયંકર ઘાડ

અને ખેતી તેમજ ખેતીની મજૂરી ઉપર નબત્તા પારેયા ઢાળી વગેરે લોકો તો ખેતી નિષ્ફળ ગયાથી અને તેવે પ્રસંગે પંજુ સરકારે રાહત કામે નહિ ખોલ્યાથી ખૂબના માર્યા છેક નિરંકુશ અને ઝંતુની જાળી ગયા છે, જ્યાં ત્યાં મોરીઓ કરે છે અને ધાડો પાડે છે. તા. ૧૧:૧:૪૨ને રવિવારે છેક

સમી સાંજે, ૬૫ વાગ્યે, ૪૦-૩૫ હથિયારખંધ ગાળ્યો. બંદુકોના અવાજ કરતા આજુબંદ તાલુકાના સારસા ગામમાં પેડા અને લાઇ જેસંગલાઇ લાઇલા-લાઇ પટેલ, બેરિસ્ટર, જેવા સુપ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થને ઘેર લખંકર ધાડ પાડી. તેમના ઘરમાં તેઓ પેડા અને લૂંટફાટ કરવા લાગ્યા. લાઇ જેસંગલાઇ પોતે મકાનના મેડા ઉપર બેઠા હતા ત્યાં ફેટલાક જદમાશોએ જઇ જો લાઇના પગ ઉપર ડાંગો મારી, જેથી પગનો નળો બે જગાએથી તૂટી ગયો; એ લાઇના ઉપર ગોળીગાર કરતાં તેમને કાને ધસાઇને ગોળી ચાલી ગઇ ને એ પોતે બેલાન થઇ પડ્યા. તેમના ફેટલાક નોકરોને પણ માર પડ્યો છે. તે પ્રસંગે ખૂબ પડતાં તેમના લત્તિજ લાઇ ગગનલાઇ વાધજીલાઇ દોડી આવતાં જદમાસોએ તેમના ઉપર ગોળીઓ છોડી ત્યાંજ તેમનું ખૂન કર્યું. પછી ઝવેરલાઇ કીલાલાઇ નામના લાઇએ એ ધાડપાડુઓ સામે બંદુકથી ગોળીગાર કર્યા, એટલે જદમાસો લૂંટ સાથે નાશી ગયા. એ લોક લાઇ જેસંગલાઇના મકાનમાંથી ત્રણ બંદુકો, આશરે ૧૦૦ તોલા જેટલા સોનાના દાગીના, તથા ખીજ ચાંદીના દાગીના તથા રોકક રૂબ મળી આશરે સાત આઠ હજારનો માલ લૂંટી ગયા, તેમાંથી બે બંદુકો રસ્તામાં નાખી ગયા અને એક રાઇફલ સાથે લેતા ગયા છે, આ લૂંટની ખબર પડતાં પોલીસ જઇ પહોંચેલી અને તે બંદમાસોની તપાસ કરે છે. ધોળકા તાલુકામાં તેમજ પંચમહાલમાં પણ એવી ધાડો પડી છે. આપણે આટલા બધા અપંગ?

સારસા જેવા ગામમાં સમી સાંજે ધાડ પડે અને છતાં ગામમાં રક્ષણ કરવા સરકારનો જોઇએ એવો બંદોજસ્ત નહિ! સ. ૧૮૫૭નો હિંદી લશ્કરી-ઓનો જળવો અંગ્રેજ સરકારે હથિયારને જળે શમાવી દીધા પછી આખી પ્રજાનાં હથિયાર ખૂંચવી લેઇ, ફરી પ્રજાના એવા જળવાથી પોતાને નિર્ભય કરી. ત્યારથી હિંદી પ્રજા હથિયાર વિનાની થઇ પડી. એ રિયતિમાં પ્રજાનું રક્ષણ કરવાનો ભાર અંગ્રેજ સરકારે પોતાને માથે લેઇ લીધો. સરકારને એ સોજોક વર્ષને પુણ્યવ્રતાપે દેશની સમસ્ત પ્રજા અપંગ થઇ પડી અને આજે આવી લૂંટને પ્રસંગે લોક નાશી છૂટે કે ઘરમાં સંતાઇ બેસે, એ સિવાય એને ખીનું સૂઝે પણ શું? પણ આપણે સમજાવું છો કે સરકાર ગમે તેટલી જળવાન હોય, તેની પાસે પોલીસની ગમે એવી વ્યવસ્થા હોય, પણ આપણે સંપ કરીને આવે પ્રસંગે કોઇ ને કોઇ રીતે આત્મરક્ષણ ન કરીએ તો જગતમાં આપણું રક્ષણ કરનાર કોઇ નથી. જે પ્રજા પોતાના ધાર્મિક રક્ષણનો ભાર ગુરુ ઉપર, રાજકીય રક્ષણનો ભાર રાજ્ય ઉપર, આર્થિક રક્ષણનો ભાર પરદેશી અને દેશી વેપારીઓ ઉપર અને વ્યાવહારિક રક્ષણનો ભાર સમાજમુખીઓ

ઉપર મૂકીને વિશ્વાસથી નિરાંતે ઊંધી જાય છે તે સવારે જાગતી જ નથી અથવા જાગે છે તો અધમૂઠ અને અપંગ દશામાં જાગે છે અને આજે આપણે પણ આવા જ અપંગ થઇ પડ્યા છીએ! આ સિધ્ધિ હવે આપણે ખંજેરી નાખવી જોઈએ. દરેક ગામે એકસાથે રક્ષણરક્ષા સ્થાપીને આત્મરક્ષણના ઉપાય યોજવા જોઈએ, ગામના નવયુવકોએ જુવાનીનું જોર દાખવવું જોઈએ.

રંગૂન ઉપર જાપાની ઔચ્છાસાર

ધાડપાડુઓથી આપણું રક્ષણ નથી, તેમજ પરદેશી સરકારના હુમલાથી પણ આપણું રક્ષણ નથી. અંગ્રેજ સરકાર સામે જાપાને અત્યાનંદ વિગ્રહ માંડ્યો છે અને પહેલે સપાટે તો તેણે અંગ્રેજ સંસ્થાનો ઉપર ઔચ્છાસારથી ધાક બેસાડી દીધી છે. રંગૂન ઉપર વારંવાર વિમાની ઔચ્છાસાર થવા કરે છે અને અંગ્રેજ સરકાર પાસે તે હુમલાખોર વિમાનોને તોડી પાડવાની કે તેમને નસાડી મૂકવાની પૂરતી સામગ્રી ન હોવાથી અનેક લોક માર્યા જાય છે. આથી પ્રજા ભડકી ગઇ છે અને ત્યાંથી દિલ્હીએ ભાગી ભાગીને દેશમાં આવતા રહેવા લાગ્યા છે. કલકત્તાના લોક પણ ભાગીને નાસવા લાગ્યા છે. તેવાઓને માટે રેલવે ગાડીઓમાં જગ્યા પણ જડતી નથી. તેમાં વળી કાલસાની તાણને લીધે કેટલીયે ગાડીઓ સરકારે જાંધ કરી દીધી છે! મદ્રાસ વગેરે શહેરોના લોક પણ પોતાના ઉપર હુમલો ઝાચિતો હુમલો આવી પડશે એ ખીચી થરથરી ઊડ્યા છે. સરકારે જાહેર કુપું છે કે એવા હુમલાની અફવાથી કોઇએ ભડકવું નહિ, પણ સરકારે નિઃશસ્ત્ર કરેલી અને તેથી આત્મરક્ષણ કરવામાં અપંગ જની ગએલી પ્રજાને સરકારના જળ ઉપર પોતાના રક્ષણ નિષે રી રીતે વિશ્વાસ બેસે! આ આંપણી અપંગતાનો ખીજો નમુનો!

મહાસભા અને અંગ્રેજ સરકાર

અંગ્રેજ સરકાર સામે જર્મની, ઇટાલી અને હવે તો જાપાન વિગ્રહમાં ઊતર્યા છે. તેમાં અંગ્રેજ સરકારનું ચઢવું પાસું ઘસુ દેખાતું નથી. હિંદને તેની પ્રજાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ એણે એ સંગ્રહમાં ઉતાર્યું છે, અને પોતાને જાણે માણસો, પૈસા વગેરે વિગ્રહભાગથી લીધી છે. પણ પ્રજાની હાર્દિક ઇચ્છા વિના તેને યથેષ્ટ સહકાર ન જ મળી શકે એ તો સ્પષ્ટ છે. અત્યારે હિંદી પ્રજાની મુખ્ય પ્રતિનિધિ-સભા મહાસભા જ છે. એ તો સ્પષ્ટ કહે છે કે હિંદને તો તમે ગુલામ જવાબુ છે અને ગુલામ પ્રજાને સહકાર આપવાનો અધિકાર શો! એ તેને મુક્તિ મળે, તેને સ્વતંત્રતા મળે તો હિંદ અંગ્રેજ સરકારને સહકાર આપવા વિષે વિચારે. એ પ્રકારનો ફાવ ગયે વર્ષે પૂનામાં મહાસભાની સમિતિએ

કર્ચો હતો; પણ મુસ્લિમ લીગને મહાસભા સાથે જાનવું નથી, એ જોઇને અંગ્રેજ સરકારે જહાનું કાઢી ઉત્તર દીધો કે તમે જાધા હિંદીઓ એક યજ્ઞને આવો તો કંઈક વિચારીએ. અને આગવો લાલ ખાટી જવાની અંધ દૃષ્ટિથી મુસ્લિમ લીગ, ખાસ કરીને તેના નેતા મિ. ઝીણા મહાસભાથી દૂર ને દૂર, અતડા ફરે છે. એટલે સરકાર તો પોતાનું જહાનું ઠેક આજ સુધી આગળ ધર્મા કરે છે, જોકે તે વિગ્રહની સંકટદશામાં આવી પડ્યું છે છતાં!

મહાસભાની મહાસમિતિનો ઠરાવ

હવે તો ઇંગ્લેન્ડમાં પણ અનેક રાજદ્વારી નેતાઓ ત્યાંની સરકારને આગ્રહ કરી રહ્યા છે કે હવે હિંદીઓને કંઈક આપી તેમનું મન મેળવી લેવાને કંઈક તો કરો, પણ ત્યાંના રાજ્યધુરંધરોને પોતાના કાષ્ટોની પણ એ વાત મળે ઊતરતી નથી. કોણ જાણે કયે હેતુએ હિંદી સરકારે, વાણીસ્વાતંત્ર્યને માટે સત્યાગ્રહ કર્યાને કારણે જેવવાસી યજ્ઞેલા મહાસભાના નેતાઓમાંથી ધણાને છોડ્યા. પણ એટલાથી શું થઈ ગયું? એથી મહાસભાને કેમ સંતોષ થાય? મહાત્માજી તો અહિંસાના ઉપાસક રહ્યા, એટલે એ તો એમજ દહે છે કે અંગ્રેજ હિંદને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય આપે, તોપણ આ હિંસક, વિગ્રહમાં હિંદી કાષ્ટ રીતે ભાગ ન લેવાય. પણ મોટે ભાગે નેતાઓ એમ કહે છે કે આજે હિંસા-અહિંસાનો પ્રશ્ન નથી, આજે તો રાજકીય દૃષ્ટિનો પ્રશ્ન છે. અને સરકારે આપણને સ્વાતંત્ર્ય આપે અથવા ને માર્ગે વળે તો સરકારને વિગ્રહમાં સંકર આપવો એ આપણો ધર્મ છે. આ માસની શરૂઆતમાં જારડોલી મળેલી મહાસભાની ધર્મવાદક સભાએ એ પ્રમાણે ઠરાવ કર્યો પણ ખરો, જોકે મહાત્માજી તો એથી અલગ રહ્યા. અને માસની અધવચ વર્ષામાં મળેલી મહાસમિતિએ એને જલુમતે અતુમોહન પણ આપ્યું. હવે અંગ્રેજ સરકાર કંઈ સમજીને મહાસભાને ભેટે છે કે હજીયે એ અક્કડ રહે છે એ જોવાનું છે. મહાસભાએ તો મિલન માટે પોતાના દરવાજા ખુલા મૂક્યા છે.

મહાત્માજી અને અહિંસાવર્મ

મહાત્માજી તો ખરેજ મહાત્માજી રહ્યા. આ નવનૃત્તમાં અહિંસાનો શંખનાદ એમણેજ પ્રથમ કર્યો છે. આપણે લધુચેતસ્ પ્રાણીઓને એનું માહત્ત્વ ન સમજાય, કારણ કે આપણે દુરત મગનાર લાભને વગગીએ છીએ. પણ હિંસામાંથી હિંસા જ જન્મે, વેરમાંથી વેર જ જન્મે, એ સાચા સિદ્ધાન્તનું માહત્ત્વ તો મહાત્માજીની દૃષ્ટિ સમીપ સદાય ખડું રહે છે. સમસ્ત જગતના પ્રવાહ સામે એ એટલા અડગ ઊભા રહે છે. મહાત્માજી પણ સમસ્ત જન-

મગાજ સામે ઊભા રહીને કહે છે: “હિંસાથી કે અસત્યથી ભારતનું તો શું, પણ સમસ્ત ત્રિભુવનનું પણ રાજ્ય મળે તોય મારે તે ન ‘ખપે.’” અને આવા મહાત્મા કંઈ કાળે વિરલ જન્મે છે. શુદ્ધ, મહાવીર, કાષ્ટરૂઢ, વગેરે મહાત્માઓએ પણ કદ વેડીનેય જગત સમક્ષ મહાસત્યો ધર્માં છે, જોકે તે સત્યોને જગત પચાવી નથી શકતું. અને એ તો એ સત્યોને આદર્શ માનીને પોતાથી પળાય. એટલાં જ પાળે છે. આજે મહાસમિતિએ પણ અહિંસાને ધ્યેયરૂપે સ્વીકારીને ય પ્રસંગેને વશ થઇને, અંગ્રેજ ને હિંદને સ્વરાજ્ય આપે અગર એ મારો પળે તો તેના હિંસાવિગ્રહમાં તેને સદકાર આપવાનું સ્વીકાર્યું છે.

‘હરિજનખંધુ’નું પ્રકાશન

મહાત્માજીનાં ગુજરાતી ‘હરિજનખંધુ,’ અંગ્રેજી ‘હરિજન’ અને હિંદી ‘હરિજનસેવક’ એ ત્રણ પત્રોમાં યુરોપના હિંસાવિગ્રહ સામે અહિંસાત્મક વિરોધ વિશે લેખો છપાતા હતા, તે ત્રણ એ વિગ્રહમાં ભાગ લેતી અંગ્રેજ સરકારને ન રુચી અને એવા લેખો સરકારના અમુક પ્રતિનિધિને ખતાવ્યા વિના એ પત્રોમાં છાપવા નહિ એવો વાણીસ્વાતંત્ર્ય વિશે કાપ મૂક્યો. મહાત્માજી એવું બંધન તો સ્વીકારે નહિ, અને તેથી એમણે એ ત્રણ પત્રોનું પ્રકાશન બંધ કર્યું. થોડા દિવસ ઉપર મહાસભાની મહાસમિતિ ધર્માંમાં મળી તે પ્રસંગે મહાત્માજીએ જાહેર કર્યું કે હવે એ ત્રણ પત્રો છું પ્રકટ કરીશ, તે પ્રમાણે ‘હરિજનખંધુ’નો તા. ૧૮:૧:૪૨નો અંક પ્રકટ થયો છે અને તેની શરૂઆતમાં જ ‘ફરી પ્રકાશન કેમ?’ એ લેખમાં તેમણે પોતાની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી છે. આશા રાખીએ કે એ ત્રણ પત્રોનું પ્રકાશન અખંડિત ધારાએ વહે અને આપણે મહાત્માજીની ધર્મપ્રસાદી પામ્યે જઇએ.

વાસદ-કઠાણા રેલવેએ વડાય લીધી

બી. બી. એફ સી. આઇ. રેલવે કંપનીના અજંટ એફ જનરલ મેનેજરે ગઈ તા. ૨૨મી નવેમ્બરે જાહેર કર્યું છે કે “જાહેર જગતાની જાણ માટે આથી જાણ કરવામાં આવે છે કે હિંદી સરકારે (રેલવે બોર્ડે) નિર્ણય કર્યો છે કે સદરૂ રેલવેની એચ લાઇન વાસદ-કઠાણા તા. ૨૪મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૧ને રોજ અને તે પછી પબ્લીક ટ્રાફિક માટે બંધ કરવામાં આવશે. તે મુજબ ગોઠવણો કરવામાં આવી છે” (‘મુંગઈ સમાચાર,’ તા. ૨૫:૧૧:૪૨), અને એ જાહેર થયા પછી તો એ રેલવેના પાટા ઉખેડી લેવા પણ માંડ્યા છે.

સાતમા એન્ડર્સની છાપના સિક્કા વિદાય લેશે

“સાતમા એન્ડર્સની મહોરવાળા રૂપિયાના અને આઠ આનાના સિક્કાઓનું

ચલણ ૧૯૪૨ના મે માસની તા. ૩૧મી સુધી કાયદેસર લેખાશે. ચાંદીના ચાલુ સિક્કાઓની જગ્યાએ છઠ્ઠા ન્યોર્નની મહોરવાળા સિક્કાઓ ધીમે ધીમે દાખલ કરવાની નીતિ દિંદ સરકારે અખત્યાર કરી છે. સિક્કા પાડવાની ચાંદીનો ખીનજરૂરી ઉપયોગ. ઝોઝો કરવાના અને ગેરકાયદેસર સિક્કા પડતા અટકાવવાના હેતુથી આ નીતિ સરકારે અખત્યાર કરી છે. છઠ્ઠા ન્યોર્નની છાપના સિક્કાઓ કંઈક ધાતુમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તેની નવી જાતની કિનારીને લીધે બનાવટી સિક્કા તૈયાર કરવાનું કાર્ય ખર્ચાળ અને મુશ્કેલીભર્યું બન્યું છે. છઠ્ઠા ન્યોર્નની છાપવાળા રૂપિયા અને ચલણી નોટો જથાબંધ હોવાને લીધે જનતાને જરાયે અગવડતામાં મૂક્યા વિના એડ્વર્ડ છાપના રૂપિયા પાછા ખેંચી શકાશે. સાતમા એડ્વર્ડ છાપના રૂપિયા ૧૯૪૨ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૩૦મી સુધી તમાગ સરકારી તીજેરી ખાતામાં, પોરટ ઓફીસોમાં અને રેલવે સ્ટેશનોમાં સ્વીકારવામાં આવશે. ત્યાર બાદ અને વધુ માહિતી મળે ત્યાં સુધી, આ સિક્કાઓ માત્ર મુંબઈ, કલકત્તા અને ગદાસ ખાતેની રીઝર્વ બેંકના ઇસ્યુ ડિપાર્ટમેન્ટમાં સ્વીકારમાં આવશે" ('મુંબઈ પત્રિકા,' તા. ૨૨:૧૧:૧૯૪૧).

કાગળની મોંઘવારી

આજે યુરોપે વિશ્વવિખ્યાત સળગાળ્યો છે, તેને પરિણામે આખું જગત કાંઈ ને કાંઈ રીતે સંકટમાં આવી પડ્યું છે, ત્યારે અંગ્રેજોને પનારે પડેલું દિંદ એ સંકટમાંથી બચેજ શી રીતે? દિંદમાં જીવનનિર્વાહની તેમજ ખીજ બધી વસ્તુઓની મોંઘવારી ખૂબ વધી ગઈ છે. તેમાંયે યુરોપ-અમેરિકાથી દિંદમાં આવતી વસ્તુઓની મોંઘવારીનું તો કહેવાનું જ રહ્યું નથી. છાપવાળા કાગળોનો મોટો ભાગ યુરોપથી આવે છે, તેથી તેના ભાવ તો ચારચાર પાંચ-પાંચ ગણા ચઢી ગયા છે. આ રિયલિટીમાં 'પાટીદાર' છે તે ને તેજ કદમાં અને છે તે ને તેજ લવાજમે આપવું હવે યોગ્ય નથી. પહેલાં આ ઉલ્લેખ કર્યો હોય, પણ હવે તો તે વિષે કંઈક નિર્ણય ઉપર આવવું જ જોઈશે. ફેટલાંક પત્રોએ લવાજમ વધાર્યું છે, ઘણાં પત્રોએ પોતાનું કદ ઘટાડ્યું છે. તેવી રીતે 'પાટીદાર' હવે પોતાનું લવાજમ વધારવું અગર કદ ઘટાડવું, એ સિવાય ચાલે એમ નથી. લવાજમ વધારવાનું તો ઇષ્ટ નથી લાગતું, પણ કદ ઘટાડીને તેનાં ૪૮ને ગણે ૪૦ પૃથ કરવાં પડશે. જે તે નિર્ણય ઉપર આવતે અંજ આવવું જોઈશે.

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ
શ્રી લક્ષ્મી હોન્વેલેસન્ટ હોમ
 દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને યોગાસામાં માત્ર ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના છવલેણુ દર્દી માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ હોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની ડીઝી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુંબઈથી ક્ષયના નિષ્ણાત હોન્વેલેસન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળદે, પેશાબ, લોહી તેમજ બ્લીન્ડ તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે. વધુ વિગત માટે મળો અમરે લખો:—

માલિક: રા. ન. અમીન,
 રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ
 દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે
અ મી રી જીવન ૨૭૫૬

અક્ષીર પુરવાર ચયેકું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ ચયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, ૨તલના રૂ. ૪-૦-૦

ડાંઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
 મુંબઈ નં. ૨
 પુના સીટી તથા ડાંઝા

દરેક સ્થળે એજન્ટો લેઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટિકીટ

દુનિયાના કોઈ પણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને જાણે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટિકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉમ્મસવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્, દ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક જ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ ઓફિસ : મ્યુનિ. હવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફિસ :
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૬, આરિય બંગ્લો,
ખેતવાડી મેન રોડ, ખારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

સો. ના યાં દી ના ફેન્સી દા ગી ના	<p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ (કરમસદવાળા)</p> <p>અગારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી હાગીના, ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નક્કસી વાસણો તેંગજ બેટ આપવા લાયક ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો તૈયાર મળશે.</p> <p>ગ્રોડર મુજબ ણનાવી આપવામાં આવે છે. ખનાવનાર તથા વેચનાર</p> <p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ કે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ. ટેલીફોન નં. ૪</p>	ચાં દી ની ફેન્સી ચીજો તથા ચં દ્ર કો
--	--	---

૧૯૨૮

卐

રાગણ

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૫

ચીનાઇ પ્રજાનું ઐક્ય

“માર્શલ અને માદામ ચાંગ કાઇ શેકે પત્રકારોને આપેલી મુલાકાત દરમિયાન એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે ચીનમાં ધાર્મિક મતભેદો છે? જવાબમાં માદામ ચાંગ કાઇ શેકે જણાવ્યું હતું કે ‘હિંદમાંની જેમ અમારે ત્યાં આટલા બધા સ્પષ્ટ ધાર્મિક મતભેદો નથી. ધર્મ એ તો જોડાવતું અંશે જીવનનો ભાગ બંધી ગયો છે. રાજકારણને ધાર્મિક રંગ આપવામાં આવતો નથી. ચીનમાં અમે બધા ચાઇનીઝો છીએ, અમે બધા એકજ છીએ. અમે આટલી પ્રચંડ લાડ આપી રહ્યા છીએ, તેનું કારણ એ છે કે અંબને એમ લાગે છે કે ગુલામો ‘જનવું’ અને અમારું બાળકોને તથા તેમનાં બાળકોને ગુલામ બનાવવાં તેના કરતાં મરવું તે બહેતર છે અને જપાનના આક્રમણમાંથી ચીનને હમેશને માટે આઝાદ બનાવવાનો અમે નિર્ણય કરી લીધો છે.’”

(‘સંદેશ,’ તા. ૧૮:૨:૪૨)

❧

તત્ત્વ: નરસિંહલાલ કચરલાલ પટેલ,

‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

દે. ૧૯

વાર્ષિક લવાજમ: દેશમાં એ રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટકે નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
બંધન કે નિર્બંધતા?	એન કમુ પટેલ	૧૯૩
૩ વિધવા!	ભાષ જશભાઈ પુ. પટેલ	૧૯૬
જમણવાર	„ મણિભાઈ પટેલ	૧૯૮
સુધારકોને	„ મધુ વી. દેસાઈ	૨૦૨
ગુનેગાર ડોક્ટર	„ ગોતીભાઈ કું. બાધણીકર	૨૦૪
પાતાળના મૂળિયા	„ ઈશ્વર ચેટલીકર	૨૧૨
જળવાન્નગ	„ વિનાયક શિવાભાઈ પટેલ	૨૨૧
અંધપગિયમ	‘પાટીદાર’ગદિર	૨૨૨
પ્રમ ગદ્યા	„	૨૨૫

કાગળની મોંઘવારી

ગયા અંકની પ્રમંગલ્યામા અતે જણાવ્યું છે કે કાગળની મોંઘવારી અતિશય વધી ગઈ છે, “કાગળના ભાવ આર આર પાંચ પાંચ ગણા ચડી ગયા છે. આ સ્થિતિમા ‘પાટીદાર’ છે તેને તેજ કડગા અને છે તેને તેજ સવાજો આપવું હવે પોતાનું નથી. કેટલાક પત્રોએ સવાજમ વધાવું છે, ધણાં પત્રોએ પોતાનું કદ ઘટાડ્યું છે. તેવી રીતે ‘પાટીદાર’ હવે પોતાનું સવાજમ વધાવું અગર કદ ઘટાડવું, એ મિત્રાચ આલે એમ નથી. સવાજમ વધારવાનું તો ઇષ્ટ નથી, પણ કદ ઘટાડીને તેના ઇલને બદલે ૪૦ પૃષ્ઠ કરવાં પડશે. જે તે નિર્ણય ઉપર આવને અંક આવતું પડશે” અને એ પ્રમાણે પૃષ્ઠ ઘટાડવાનો નિર્ણય કરીને આ ગામથી તેનાં ૮ પૃષ્ઠ ઘટાડીને ૪૮ને બદલે ૪૦ પૃષ્ઠ કરવાં પડ્યા છે. તે માટે આદકો દાગા કરે અને કાગળોના ભાવની સ્થિતિ ઠેકાણે આવતાંજ તેને પાછું અમલ કદ ઉપર લેઈ જવામાં આવશે તેની ખાતરી ગમે વળી દરેક આદક એક એક નવો આદક વધારી આપે તો તેવી સ્થિતિ વહેલી આવશે.

કલકત્તાથી ભાઈ ઈશ્વરભાઈ ધનજીભાઈ અમીન અને ઈશ્વરભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ, એમના ‘પાટીદાર’ના માલ ગામના અંક પાછા આવ્યા છે, તેથી તેઓને, કલકત્તાના બીજા અને બહારદેશના આદકોને સૂચવવાનું કે તેઓ પોતાનાં સ્થાન બદલે કે તુરંતજ પોતાનાં નવાં મગનામાં અહીં લખી જણાવે.

આજુબંચે ચરોતર પ્રિવિટગ પ્રેમમાં ઉગિયારાંકર જીવણલાલ દાકરે છાપ્યું અને જીજ્ઞા નરસિંહભાઈ પટેલે આજુબંચાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૨:૪૨.

નવીન જાતો ! નવોજ માણ !! તદન નવોજ પુસ્તકો !
સાહિત્ય શોખીનો માટે એક ઉમદાતક.

હાલ લગાઇના વખતમાં દરેક અજરો ધણાજ વધતા જાય છે તેવા કટોકટીના વખતમાં પુસ્તકોના ભાવો ધણાજ સસ્તા રાખ્યાં છે

એકી સાથે બે પુસ્તકો ખરીદનારને ફક્ત વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ માં	
,, ૩૧.૫ થી ૬૨ના ,,	,, ૨૫ ટકા કમીશન વિ. પી. ખર્ચ
,, ૩૧. વીસના ,,	,, ૩૩ ,, ,, ,,
,, ૩૧. ત્રીસના ,,	,, ૩૭.૫ ,, ,, ,,
,, ૩૧. ચાલીસના ,,	,, ૪૦ ,, ,, ,,
,, વધુ પુસ્તકો ખરીદનારે પત્ર વ્યવહાર કરવો.	

પરદેશ ખાતે વિ. પી. થતાં નથી માટે પોષ્ટલ ડીલીવિંગ અગાઉથી મોકલ છુટક પુસ્તકનું વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ અલગ. ૩૧. એક સુધીના પુસ્તકો મંગાવ અગાઉથી પોષ્ટ સ્ટેમ્પ મોકલવા. પરદેશ માટે શીલીંગનાં સાઠા દસ આના ગણ્ય

રાજ. માર્ગ—ગાંધી યુગની દેશોન્નતિનો રાજમાર્ગ જતાવતી નવલકથા	શ. ૩૨
વિલાસમાં વિનાશ—રેતોલગની અદ્ભૂત રોમાંચક નવલકથાનો મી. ચંદુલાલ આસફત મુંદર અનુવાદ. ૧૯૪૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું.	૪
પ્રાણ કે પ્રતિષ્ઠા—મી. ચંદુલાલ આસફત મનોવેદક ડીરેક્ટીવ નવલકથા	૪
જાગીરદાર—	૨
કપાળ કુંડલા—પ્રેમની ખુમારી—અનિ પ્રીય યદ્ય પહેલી નવલકથા	૨
હું બંદખોર કેમ બની ?—સામાજિક માંતીની. માર્ગદર્શક નવલકથા	૨
મહિલાઓની મહાકથા—હૃદય ને હૃદયમચાવી નાખે તેવી સત્યકથાઓ	૩
વનીતાની વાતો—હિંદુ સંસારના જુદાંજુદાં હૃદય દ્રાવક વાતાંઓ	૩
અખળાની આત્મકથાઓ—સ્ત્રી સમાજનાં દુખી દીલની દર્દમય કથાઓ	૩
સમાજની વેદી પર—રોમાંચ ખડા કરે તેવા જાલીદાનોની ૧૮ કથાઓ	૨
સંસારની વાતો—સાંસારીક પ્રણય યતની અદ્ભૂત રોમાંચક વાતો	૨
રનેહુ લક્ષ્મી—સમાજનાં ગુટ પ્રશ્નોને પ્રેમરસથી ઉકેલેલી રસીક નવલકથા	૩
ધીકતો જમાવામુખી—મધુકરની વેગવતી કેલમે લખાયેલી	
આખળા પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલકથા	૪
અધકાર પર પ્રકાશ—	૨
વિચિત્રીલા—શ્રીમંત કુટુંબનો સડેલો સંસાર જોવો હોય તો વાંચો.	૨
આદીકામાં ૧૧ માસ—હિંદીઓની સામાજિક અને રાજદ્વારી હાલત, ત્યાંનાં	

સંગાથી—નાટક, સીનેમાની રૂપસુંદરીઓના સહેલા જીવનની સત્ય નવલકથા રા.
 ગુરુસ્વામી—પૈથાઈ શૌર્યતાની તણુખા ઝરતી અદ્ભુત નવલકથા
 સ્વાતંત્ર્યવીર સાવરકર—અદ્ભુત રોમાંચક જીવનકથા પાકું પુકું
 પનીઅને બીજી વાતો (સાક્ષરોની ચુંટી કહાડેલી તેર વાતોઓ)
 દેશની માયા (અજબ પ્રકારની મનોવેવક નવલકથા)
 અમીના અને હસીના (બે જોડીયા બહેનોની અતિ રસભરી અદ્ભુત રોમાંચક

તદન નવીજ નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૩૦ પાકું બાઈન્ડીંગ

અ. સૌ. કુમારી-વીસમી સદીની કુમારીકા અને મીસની નવીન વાતો
 મદન મંદીર—દેવ દેવીઓની પ્રેમ લીલાની અજબ વાતો
 આખર—નીચલા થરની તદન નગ્નસત્ય વાતો

જન્મારો

જ્યારે તેઓ ઉપકાર કરે છે—ગોરી ચામડીના ભયંકર કાળા કરતુકો
 બુધ્ધનાં બોલ-ભગવાન બુધ્ધની અલૌકિક ભાવનાશાળી ૧૮ વાતોઓ
 રખડલ અને બીજી વાતો (૧૭-સુંદર વાતોઓ સોનેરી બાઈન્ડીંગ)
 રણવાસ (રાણી મહારાણીઓનાં જખ્ખર કારસ્થાનો)

લાલચીન યાને કપડીના કારસ્થાન (અદ્ભુત નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૦૦)

ડીકલા યાને ચૌર પંચાશિકા (મધમધતી પ્રણય કથાઓ)

ડોની માવજત—દરેકે દરેકને ધરમાં રાખવા લાયક સ્ત્રી ઉપયોગી

સુંદરી ભાગ ૧-૨ સાથે (અદ્ભુત નવલકથા સોનેરી પુકું)

નાની કામ અને ભેદી ભગવાન—અતિ ઉત્તમ રસીલી સામાજિક
 વાતો ૫૦૦ પૃષ્ઠ પાકું સોનેરી બાઈન્ડીંગ

પ્રતાપી પર્વત—સ્વદેશ પ્રેમી રાજકુમારની દેશદાઝથી ઝળહળી રહેલી નવલકથા
 કુસરત અને આરોગ્ય—અતિ ઉપયોગી (પ્રો. માણીકરાવ-વડોદરા)

આહાર શાસ્ત્ર—ખાવા પિવા માટેની બરદાસ્ત

બાળ કેળવણી—માબાપોને જાણવા. યોગ્ય માર્ગદર્શક પુસ્તક

કેટલાક રોગો—ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ

રોગ અને આરોગ્ય— (૩૦૦ પૃષ્ઠ પાકું પુકું)

હિંદના ઇતિહાસની વાતો—પણ નવું જ જાણવા મળશે

પ્રગતિને પંથે—સમાજ અને દેશની ફરજો અદા કરવાની ધગશ શીખવતું

માતું જીવર યા માતા કે રક્ષસી (માતૃ પ્રેમની અજબ કહાણી)

સાહેબી લુટારો (ધનશંકર ત્રીપાઠી કૃત-ડીટકટીવ નવલકથા)

દસ લાખનો દહસો—જેરદાર ડીટકટીવ નવલકથા

જીવન રસ—અતિ રસિક વીસ નવલકથાઓ

વૃન્ધાવરથા મદ્યકાનાં ઉપાયો-ધ્યાસો ધ્યાસ અને	
કસરતની ક્રીયાઓ. ૨૮ ચિત્રો	૩૧
આશાની પાંખે (શાંતીલાલ શાહ જેરીસ્ટરનું નવું જ પુસ્તક)	૦
અધુરી આશા યાને આશાની ઈમારત (ટોલસ્ટોય કૃત-નોવેલ)	૨
આદર્શ નમુનેદાર લગ્ન (દ'પતી જીવનને ઉપયોગી સાહિત્ય)	૫
ઈંઝી ઇંગ્લીશ ટીચર ભાગ ૧-૨-૩ સાથે;	૧
કચ્છની જુની વાર્તાઓ (ઐતિહાસિક લોકકથાઓ)	૪
તિર્કોત્તમા (પ્રો. જેઈનની રસપ્રતી નવલકથા)	૧
ગીત ગોવિંદ (સચીત્ર) અલંકાર નાયકા લેદ આદિથી ભરપૂર	૧
ગરીબાદી (ઈંગ્લીશ રજુયજ્ઞ-ખાંડના બેલનારાઓ માટે)	૨
ગોરાંગ પ્રભુ-(ભગવાન ચૈતન્યદેવ પૃષ્ઠ ૨૫૦)	૦
ગોરાંગ પ્રભુ-(મોટી સાઈઝ ૧૦ ચિત્રો સંપૂર્ણ માહિતીવાળું)	૩
અધિકાર અથવા ચડતી પડતીના અમકારો	૨
જીવન પલટા-લેખીકા સલીમા (સચિત્ર અદ્ભુત નવલકથા)	૨
કાગળની હાડી અને બીજી વાતો (રસિક નવલીકા સંગ્રહ)	૨
કુટુંબીનું કારરથાન ભાગ ૧ લો તથા બીજો-અદ્ભુત નવલકથા દરેકની કી.	૨
દીલેર ડાકુ (અદ્ભૂત કીટકટીવ નવલકથા ૧૯૪૨૨૫)	૨
દીવાની કે શાહી ભાગ ૧ લો-આદર્શ સામાજિક નવલકથા	૪
" " ભાગ ૨ લે	૪
દેશ સેવક દ'પતી-યાને ઇંદુકાંત (સચીત્ર, સોનેરી પાકું પુકું)	૨
નરસુખસાગર (ડો. પટેલ કૃત જાતિય શિક્ષણ-કોઈશાસ્ત્રની તમામ	
ખારીકમાં ખારીક વીગતો, આસનોની સમજ પાના ૩૮૦ પાકુંપુકું)	૨
નીલમ માણેકની સંતતી ભાગ ૧ થી ૪ (એક જુક)	૪
નીરંજની અથવા વરવેલી વનીતો (મી. દેલવાડા કૃત)	૩
પંચાસરના જય શીખરી ભાગ ૧ લો ઐતિહાસિક નવલકથા	૨
" " ભાગ ૨ લે	૩
પ્રતાપસિંહ (રેકલ લાયબેરી અને ઈનામ માટે મંજુર)	૧
પ્રજ્ઞાત પ્રાર્થના માળા (પ્રાર્થનાના ગીતો પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પુકું)	૨
પ્રેમનું પરિણામ (સત્ય ઘટનાં ઉપરથી રચેલી અદ્ભૂત નવલકથા)	૨
ફાંસીગર (કગ અમીરખલીની જીવનકથા)	૪
સમતા પંખી (મી. સનતકુમારની નવલકથા)	૩
મગજળ (પ્રો. જેઈનની રસપ્રતી નવલકથા)	૧
મોન્ડીસરી અને કીન્ડર ગાર્ટન (ખાલ શીક્ષણ માટે)	૧
રામખારી યાને રાણા રાજસિંહનો રાજકારણાર ભાગ ૧ અને ૨ દરેકની	૨
મૂલ્યાંકીની (સચીત્ર અદ્ભૂત નવલકથા પાના ૨૦૮ પાકુંપુકું)	૨
મધુરી અથવા પ્રેમ ઘેલી પ્રેમલ (મી. દેલવાડા કૃત)	૩

શિક્ષા (મનોરંજક સચિત્ર નોવેલ સોનેરી પાકું બાઈન્ડીંગ)
 તત્ત્વની રાણી (અદ્ભુત બનાવોથી ભરેલી ઈટિટીવ નોવેલ)
 રામાયણ તત્ત્વ રહસ્ય (મનન કરવા લાયક રામાયણનો સાર)
 રાજસ્થાનની રાજ ખટપટ (ઐતિહાસિક અદ્ભુત નવલકથા)
 વેળવ્યા (શરદ બાબુની અતિ વખણાયેલી નવલકથા પાકું પુસ્તક)
 વગર દોકડાનો વૈદ્ય-પૃષ્ઠ ૪૫૦ (માણસ માત્રને ઉપયોગી પુસ્તક)
 વહુને શીખામણ (વહુ થતાં પહેલાં અને ત્યાર બાદ સમજવા લાયક)
 વૃંધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી (વૃંધ ઉમરે શરીર ઘણું સરસ રાખી શકાય છે
 સ્વીટઝરલેન્ડની સ્વતંત્રતા (સ્વતંત્રતા કોને વરે છે? ક્યારે અને કેટલા ભોગ
 મહુઅરી અથવા સ્નેહદેવી મુંદરી (મી. દેલવાલા કૃત)
 સાસાનીયન ગુરુવીર-ઐતિહાસિક શૈથિલ્યભરી નોવેલ-ચંદ્રચંદ્રે નામ
 સત્તરમી સદીનું ક્રાન્સ (શ્રી મસ્કેટીયર્સનું મુંદર ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૮૮
 સરસ્વતિની સહન શીલતા અને મતીમુંદરીની મહત્તા તથા

ભર્તૃહરિની પિંગલા અને ગારખની ઇંગલા (અધ્યાત્મિક)
 સૌભાગ્યવતી સાવિત્રી—(હિન્દુ સમાજનું ફરજી દર્ય શ્રી ઉપયોગી)
 કૃષ્ણ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રખાવે તેનું પુસ્તક)
 દા યાને હુરે આસતાના (ઇસ્લામી પ્રાણવાન સાહિત્ય)

રમીને શામ	"	"
ર. રી અપસરા	"	"
મહુલ કુબરા યાને રોમન મહારાજ્ય	"	"
ઇબને મુરલીમ	"	"
મીના બાઝાર—ઝનાના બજાર	"	"
ગોમુલ આઝમ	"	"
જલવયે તુર (સબ્બે ઐયુબ)	"	"
પાકીસ્તાન (મુરલીમ રાજપ્રકરણીય માર્ગદર્શક)	"	"
આંસુની ઇમારત	"	"
જોયાયે હુકક યાને સત્યનો શોધક ભાગ ૧-૨-૩		દરેક ભાગનો
ગાઝી મહુમદ બીન કાસમ (ઐતિહાસિક નવલકથા)	"	"
જમીલા યાને બંગાલનો બળયો	"	"
ઇસ્લામ અને પ્રભુ સામ્રાજ્યના બંધીકાઓ	"	"
મોલાનાં મહુમદઅલી—જીવન ચરિત્ર	"	"
અહુલેખતની આલમગીર યાદગીરીઓ	"	"
ઇસ્લામનાં બોલીઓ (દીવ્ય ચમત્કારોથી ભરપૂર)	"	"
કઅર્નિ અને ઇનસાન (દરેક મુસ્લીમ ભાઈને અતિ ઉપયોગી)		

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હેડ ઓફીસ—મુંબઈ.)

કુલ આલુ વીમો :

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ :

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫
૧
૧
૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર

રોા ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હતા માફ

૪. એકસ્ટ્રેલુડ ઇન્સ્યુરન્સનો

લાભ

એજન્ટો તથા આર્ગેનાઇઝરો જોઈએ છે.

લખો યા મળો :—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ચીફ એજન્ટ્સ ફોર :

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

ભદ્ર, અમદાવાદ.

ધી મહાગુજરાત પબ્લિશિંગ કું., લિમિટેડ

✽ અમારાં આવતાં પ્રકાશનો ✽

● “ગીતાંજલિ અને ખીજાં કાવ્યો” (શ્રી નગીનદાસ પારેખ)

● દ્વિરેકની વાતો-ભાગ ૩મો

દ્વિરેકની વાતો-ભાગ ૨મો પ્રગટ થયા પછી લખાએલી તેર વાતોનો સંગ્રહ. આર વાતો તે આ પુસ્તકમાંજ પહેલી વાર પ્રગટ થાય છે.

● તીર્થસલિલ

શ્રી. અન્વિદ ધોળ, મહાત્મા ગાંધી, સ્વીન્દ્રનાથ કાકુર, રાગાં રાલાં અને ખર્દાઈક રસેલ-જગતના એ મહાન ચિંતકોના જીવનને લગતા અનેક પ્રશ્નો યોગ, કલા અને જીવન, લગ્ન, પ્રેમ, શિક્ષણ, સંગીત, સંતતિનિયમન, વગેરે ઉપર પોતાના વિચારો જેમાં રજૂ કરે છે, એવું આ પહેલું જ પુસ્તક છે.

● “કાન્તના પત્રો”

સંપાદક-શ્રી. રાગનારાયણ વિ. પાઠક.

પુસ્તકો ઉપરાંત આપણા જીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતું માસિક ‘જીવન અને સાહિત્ય’ ટૂંક સમયમાં શરૂ કરવામાં આવશે. શ્રી. રાગનારાયણ વિ. પાઠક સલાહકારક સમિતિના પ્રમુખ છે.

નવા કાયરેક્ટરોમાં શ્રી. હંસાબેન મહેતા, શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ (વડોદરા), અને શ્રી. યુમદભાઈ એ. ફાલગુભાઈ જોડાએલ છે. વિશેષમાં શ્રી. નગીનદાસ પારેખ (ગુજરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક) આ સંસ્થાના સાહિત્ય-વિભાગના તંત્રી છે.

સાહિત્યનું પ્રકાશન યોજનાપૂર્વક કરવાના હેતુથી અમે રૂ. ૨૦-૦-૦માં એ વર્ષમાં આર હજાર પાનાં આપવાની યોજના કરી છે, જેમાં ઉપર્યુક્ત પુસ્તકો ઉપરાંત માસિક અને ખીજાં પુસ્તકો પણ આપવામાં આવશે.

વધુ માહિતી માટે લખો:—

શ્રી. સારાભાઈ ચૌકસી,

મેનેજિંગ કાયરેક્ટર,

ધી મહાગુજરાત પબ્લિશિંગ કું., લિ.,

સર દ્વિરેજશાહ મહેતા રોડ, મુંબઈ

શ્રી. નગીનદાસ પારેખ,

માદલપુર,

એલિસબ્રીજ, અમદાવાદ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

માળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાખળા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, અંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લાક્ષણિક ચોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સંગવડ થાય.

રિચાર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીટી મંગાવો.

લેખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટુંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂ. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે-કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

- આજ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્સાહવાની લક્ષણમણી :

કારણ કે : (૧) રા. રકા. વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમનાં કર

ઓછા છે. (૩) કુશળ અને બાહોશ ડાયરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડતોખ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્ત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્રાલેખ છે.

—:અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ, ધુળીઆ, સાંગલી, પંઢરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગૂજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરંપૂર કમીશન અને પ્રગારથી રોકવાના છે.

તુરંતજ લખો યા મળો:—

મેનેજર : ધી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

ગુજરાતના કિશોરો, કુમારો, યુવાનો અને પ્રૌઢોને ઉપયોગી માસિક : **યુવક**

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૩ • પરદેશમાં શિ. ૭ • પ્રજાદેશમાં રૂ. ૩૫.

★ ડબલ કાઉન્ટ ૪૦ પાન ★

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૨થી ૧૨મું વર્ષ શરૂ થાય છે.
તે અંકથી જ ગ્રાહક થવા વિનંતિ છે.

• સંપાદકો •

છોટુભાઈ પુરાણી બાપાલાલ વૈદ્ય
અંબુભાઈ પુરાણી મણિભાઈ પટેલ

દર મહિને સાહિત્યવૃત્તિ પોષાય તેવી વાર્તા, કાવ્ય કે નાટિકા, જીવનને પ્રેરણા દે અને ધંડનરંગાં દિશાસૂચન કરે તેવું અરિત કે જીવનપ્રસંગો, આરોગ્ય સાથે નિરજત ધરાવતા પ્રશ્નો વિષે ઉપયોગી લેખો, ઇતિહાસ અને જૂગોળના અજવાળું પાડતા લેખો, સામાજિક, રાજકીય, આર્થિક અને ધાર્મિક વિષયોના ચિંતનાત્મક લેખો તથા જુદા જુદા વાદોની સમજૂતી આપતા લેખો, ગુજરાતનું લોકજીવન અને રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓના પરિચય લેખો, તથા વ્યાયામ વિષયક જાણ લેખો આપવામાં આવશે.

ફેબ્રુઆરી અંકની અનુક્રમણિકા આ પ્રમાણે છે :

૧. નિવેદન	મંચાલક મંડળ	૧
૨. તો એ ડચું ના (કાવ્ય)	શ્રી. ધીરજલાલ મહેતા	૩
૩. સદ્વાદિ (કાવ્ય)	„ પૂર્ણલાલ	૪
૪. પુલંડીનો છોડ (કાવ્ય)	„ દેવજી રા. મોંઢા	૪
૫. મશાલા	„ બાપાલાલ વૈદ્ય	૫
૬. જીવાસુના પ્રશ્નો	„ અંબુભાઈ પુરાણી	૬
૭. ગુજરાતનું આદી કાવ્ય	„ દિલખુશ દિવાનજી	૧૧
૮. કાલિંગા (કાવ્ય)	„ શરત્યન્દ્ર નાન્દી	૧૩
૯. વ્યાયામપ્રવૃત્તિના મૂળમાં	„ છોટુભાઈ પુરાણી	૧૪
૧૦. જીવન પરિગલ	„ શંકરદેવ વિદ્યાલંકાર	૧૬
૧૧. પ્રાચીન ગ્રીસમાં શા. કેળવણી	„ ચિતુભાઈ શાહ	૧૮

૧૨. સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી	શ્રી. ત્રંબકલાલ શુક્લ	૨૧
૧૩. રજુદીપ શો. (કાવ્ય)	„ દેવજી રા. મોઢા	૨૫
૧૪. બિંદુ અખંડાનંદજીના અમર આત્માને (અંજલિ)	„ ત્રંબકલાલ શુક્લ	૨૬
૧૫. સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન (અંજલિ)	„ પૂજાલાલ	૨૭
૧૬. સ્વરક્ષણી તાલીમ	„ ચન્દ્રશંકર ચ. ભટ્ટ	૨૯
૧૭. લોકજીવન : જલાલપુર કઠો :	„ ગણિભાઈ પટેલ	૩૧
૧૮. હિંદ અને સંસ્કૃત	„ કૃષ્ણલાલ દેસાઈ	૩૭

માર્ચ માસમાં નીચે પ્રમાણે લેખો આવશે :

૧. એ કાળા ટીલી શ્રી. (કાવ્ય)	શ્રી. દેવજી રા. મોઢા
૨. પેલાદી પુરુષ રોકીન (ચરિત્ર)	„ કુંગરશી ધરમશી સંપદ
૩. વૃત્તિઓનું ઘડતર	„ અંબુભાઈ પુરાણી
૪. ઉદય ગાયકે (કાવ્ય)	„ પૂજાલાલ
૫. વ્યાયામના હેતુઓ	„ જોડુભાઈ પુરાણી
૬. નિમંત્રણ	„ ચન્દ્રશંકર ભટ્ટ
૭. મશાલા (ચાલુ)	„ આપાલાલ
૮. પ્રા. મી. શા. ડેળવણી (ચાલુ)	„ ચિતુભાઈ શાહ
૯. શ્રી અરવિંદ (જીવનકથા • ત્રીજો હપ્તો)	„ મૂળજીભાઈ તલાટી
૧૦. માગવીની મોજ (ચિંતનાત્મક લેખ)	„ રાગભાઈ પટેલ
૧૧. ગુજરાતનું જાદી કાચ (ચાલુ)	„ દિલખુરા દિવાનજી
૧૨. દક્ષિણ ધ્રુવનો મુસાફર	„ મૂળશંકર ભટ્ટ
૧૩. હિંદ અને સંસ્કૃત (ચાલુ)	„ કૃષ્ણલાલ દેસાઈ
૧૪. ન્યુઝીલેન્ડની વ્યાયામપ્રવૃત્તિ	„ રમેશભાઈ પટેલ
૧૫. લોકજીવન : જલાલપુર કઠો :	„ ગણિભાઈ પટેલ
૧૬. પ્રગટ થતું સાહિત્ય :	
સ્વર્ગીનું દોહન • સંઘવ્યાયામ	„ ઈ. મ.

૧૭. વ્યાયામગીર સંમેલનો (હેવાલો)

૧૮. વ્યાયામ સમાચાર

ઉપરની જે અંકની લેખ-સાચઓ ઉપરથી ત્રાયકોને ખ્યાલ આવશે. ૩) રાં.માં આપું વિવિધતાવાળું વાચન જાર ગહિના મુઠ્ઠી આપનાર ગદ્દ આઠાં માસિકા છે. ગહિને ચાર આતા આપીને 'યુવક' વાંચવાનો લાભ મેળવે.

લવાજમ મોકલવાનું ટેકાણું : 'યુવક કાર્યાલય'

દેરાન-ધુ મિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ (India)

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૯૮ }
વર્ષ ૧૯ }

આણંદ

{ ડાંગણ
અંક ૫ }

બંધન કે નિર્બળતા?

‘કુમારિકા એટલે કાચની બરણી’ એવી હિંદુઓની ગાન્યતા છે. પણ કાચ તો સહેજ ટકાર વાગતાં ફૂટી જાય છે, તેમ દરેક કુમારિકા એમ જલદી ફૂટે એ વાત કોણ સાચી માને?

કાચની સાથે સરખાવનાર આ સમાજ કુમારિકાને ભોગ લે છે, તે તેનું સર્વસ્વ છૂટી એ નિર્દોષ બાળાને દુઃખી કરતાં અચકાતો નથી, તેના જેવું દૂર કોણ હોઈ શકે? દરેક સમાજમાં કાણું મેંદું હોય છે, તેમ આ જાતિમાં હોય તો તેમાં નવાઈ નથી; પણ દરેકને એક જ નજરે જોઈ દરેક સંબંધે એક જ પ્રકારનો અભિપ્રાય બાંધવો તેમાં તેની કેટલી મૂર્ખાઈ સમાજોક્ષી છે! હે ધાતકી સમાજ, તું વાદ રાખજે કે ‘હજો કાંઈનો સગો નથી.’ દરેક કુમારિકા હાથમાં જુદા જુદા ધ્યેય ઉપર દોગાઈ રહી છે, તેમાંની કોઈક તો તારું મસ્તક નીચે નમાવશે જ.

કુમારિકાને નિર્બળ જનાવનાર પુરુષજાતિ છે. તેણે તૈયાર કરેલાં સમાજનાં બંધને કુમારિકાને સમાજની બેડીમાં બાંધી રાખી છે; તે બેડી તૂટશે નહિ ત્યાં સુધી આ બેનો કાંઈને મદદરૂપ થઈ શકશે નહિ. ત્યાં સુધી તેમને આ બેડીમાંથી મુક્ત કરવામાં નહિ આવે અને તેમની મદદ લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આપણો હિંદ બાગ્યે જ સાચી સ્વતંત્રતા મેળવી શકશે.

કુમારિકાની બાલ્યાવસ્થા આનંદમય હોય છે, પણ કિશોરવયમાં પ્રવેશ થતાં જ તેને બેડી પહેરાવવામાં આવે છે. બાલ્યાવસ્થામાં તેને બંધન વિશેનું જગત પણ યાગ કે બાગ નથી હોતું, ત્યારે તેની દિગત તેમની શક્તિ પણ અદ્ભુત હોય છે. તેને બંધનની બેડી પહેરવી પડે છે કે તરત તેની અદ્ભુત શક્તિનો અંત આવે છે. સમાજની સાથે તેને અંધારામાં રાખવા માતા-

પિતાના પ્રવત્નો શરૂ થાય છે. આગ તેને નિર્જાતાને પગથીએ ઉતારવામાં આવે છે. માતાપિતા પોને જ પોતાની જાણાને નિર્જાતાને પ્રથમ પગથીએ ઉતારે છે. ખરું જોતાં માતાપિતાએ પોતાની પુત્રી હિંમતવાન થાય અને તેની શરૂવીરતાને પગથીએ પ્રગતિ થાય તેવો માર્ગ લેવો જોઈએ. તેમણે વિચાર કરવો જોઈએ કે જાંઘનથી સ્ત્રીને કેટલા ગેરફાયદા છે.

પુરુષો તો સ્ત્રીઓને શુભામગીરી તરીકે રાખે છે. ખરેખર! સ્ત્રીએ કોઈ પુરુષનું હસ્તમદન્ય કયું, તેમાં જાણે તેણે મોટા યુનો કર્યો હોય તેમ સમાજ સમજે છે. પુરુષની આજ્ઞા સિવાય તેનાથી ક્યાંય જવાય નહિ, તેમજ કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેઈ શકાય નહિ! આથી સ્ત્રી કોઈ પણ પ્રગતિ કરી શકતી નથી, તેની હિંમત ગરીબ જાય છે અને હવે નિર્જા જતી રહે છે. આવી શુભામગીરીમાં સ્ત્રીઓ આમળ ક્યાંથી વધી શકે?

હે નિષ્કુર પુરુષસમાજ, તારાથી સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય જોઈ શકાતું નથી, તો પછી સ્ત્રીકેળવણીને શા માટે પસંદ કરે છે? જો સ્ત્રીને કેળવણી આપવામાં ન આવે તો જ ને તારી શુભામગીરી સ્વીકારે. તારી શોભામાં વધારો કરવાનું સ્ત્રીને કેળવણી આપે છે, પણ જેટલી શોભા છે તેટલું જ સંકટ સદન કરવાનું છે એટલું તું યાદ રાખજો. બિચારી ગરીબ સ્ત્રીઓની નિદગી કેટલી દુઃખગમ છે તેનો કાંઈને ખ્યાલ નથી. સ્ત્રીઓ જીનકેળવાએલી છે, તેથી તેઓ પોતાના દુઃખનો માર્ગ શોધી શકતી નથી. વળી તે એટલી નિર્જા છે કે તેઓ પોતાના પગ હપર ઊભરા શકિતમાન નથી. વળી કેળવાએલી સ્ત્રીઓએ સંકટ સદન કરવાં પડે છે, તેનું કારણ એ છે કે મમાજનાં જાંઘને તેમનું સાચું સ્વાતંત્ર્ય છીનવી લીધું છે. સ્ત્રીસંસ્થામાં રહીને જોઓ કેળવણી લે છે તેમને પણ તે સંસ્થાનાં જાંઘનો નિર્જા અને કામળ જનાવે છે. આથી તેવી સ્ત્રીઓમાં પણ સૌંદર્ય જન્માતું નથી.

સ્ત્રીઓ ઘણી મોટી મોટી અભિલાષાઓ ધરાવે છે, પણ તેનો અમલ કરવા શક્તિમાન નથી. દરેકના જાંઘને હદ હોવી જોઈએ. પણ સ્ત્રીના જાંઘને હદ નથી જણાતી. આ જાંઘનની એડી તોડવા કુમારિકા આગળ પગલું ભરવાની હિંમત કર્યો તો જરૂર સફળતા મળશે. પ્રથમ તો અવિચારી સમાજ ગમે તેવા આરોપ મૂકે તેને સદન કરવાની શક્તિ કેળવવી જોઈએ. તે સિવાય આગળ વધી નહિ શકાય. હે પાપી સમાજ, તું યાદ રાખજો, કોઈક જોવો અવતાર પ્રગટ થયો કે તે સમયે તારા પાપનો ઘડો છલકાયા અને ત્યારે ફૂટ્યા વગર નહિ રહે.

આ સમાજના ધણા માનવીઓ આ પ્રકારની ટીકાઓ છપાવવા અને

બોલવા શક્તિ ધરાવે છે, પણ તેનો અમલ કરવાની શક્તિ કોઇ ખતાવતું નથી. હળરો, પુરુષો સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય અને પરંપરાનિષેધ ઉપર મોટા મોટા અભિપ્રાયો લખાણો દ્વારા રજૂ કરે છે, પણ તે પુરુષો સ્વાર્થી જની સમાજની બેડીમાં પુરાઈ રહે છે, તે કેટલી અફસોસની ખીના કહેવાય! તે ઉપરાંત હાલની કેળવણીએ જોનો આ જાંધનની બેડી તોડવાની દિશત ધરાવતી તથી તે પણ ઘણું જ દયાગતક ગણાય. આટલી શક્તિ કેળવી શકે નહિ તો પછી કેળવણી લીધેલી શા કામની? ફક્ત સમાજમાં કેળવણીનું પ્રદર્શન કરવા અને જોડું અભિમાન ધરાવવા સૌ કોઇ કેળવણી લેતું હોય તેમ સાબિત થાય છે, કારણ કે દરેક યુવકો સ્ત્રી મેળવવા માટે જ પોતાના દેહનું લીલાગ કરવા તૈયાર હોય છે અને યુવતીઓ પોતાના જીવનમાં મદદની આશાએ પોતાના પતિની ખરીદી કરે છે. આવી રીતે યુવાનોની પદવી જાનરમાં લીલાગ થતી વસ્તુઓના જેવી ગાની શકાય. અરે! આ પ્રસંગોનો અંત લાવનાર કોઇ નથી?

કુમારિકાને તો સર્વ જાંધન વડે પૂરી નિર્જળ જનાવી મૂકી છે, એટલે તેઓ કશું કરી શક્તી નથી. કેળવણી મેળવ્યા છતાં તેઓ આવી બેડીમાં જાંધાઈ રહે છે. પણ તેમણે તો આ જાંધનો તોડી પોતાની નિર્જળતાનો અંત લાવવા કોશિશ કરવી જોઈએ. તેઓ આ નિર્જળતાનો અંત લાવશે તો જ આ અવિચારી સમાજને જાગ્રત કરી આ દુનિયામાં કંઈક દિશકાઈ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરશે. તેમ જ હે સમાજ! તું ક્યાં સુધી અધિકારમાં લટક્યા કરીશ? હવે યાદ રાખજે કે કોઈ એવી વ્યક્તિ કાચની ગરબીને બદલે લોખંડનો હથોડો જની તારાં જાંધનને તોડીને તેમ જ તારા ગર્વનો ઘડો ફોડી તારાં ગરતક નીચે નમાવશે. તું પૂરેપૂરી ખાત્રી કર્યા વગર નિર્દોષ પ્રાણીને દુઃખી કરીશ તો જરૂર તે પાપનું કંઠણ ફળ ઈશ્વર તને અપાડશે અને તે પણ તેટલું જ કંઠણ થઇ પડશે.

હે ત્રાયક, આ ઉપર વધુ વિવેચન ન કરતાં મારી તને નમ્ર વિનંતી છે કે તું આ સમાજ સાથે અધિકારમાં ન લટકતાં જાગ્રત થઇ સમાજને જાગ્રત કર, કોઇના ઉપર જોડા આરોપ મૂકવાનું સાહસ ન ખેડતાં સર્વને સમાન દષ્ટિએ નિહાળી સ્ત્રીજાતિને તેની ઉન્નતિમાં સાથ આપ.

નમ્ર પ્રવાસી નિંદ તજીને, દુઃખમય છે સંસાર

દુઃખ કાપીને સુખ આપજે સદ્ગુણ થશે અવતાર.

સામણા (હાલ વડોદરા)

કમુ પટેલ

રે વિધવા!

વિધવાનો અવતાર, બહો એ વિધવાનો અવતાર;

ગળે ન જગમાં સત્કાર, દુઃખે નભે વ્યવહાર; બહો એ

જગતવંદનીય પૂ. ગાંધીજી વિધવાને સદ્વનશીલતાની દેવી અને ત્યાગની મૂર્તિ તરીકે ઓળખે છે, ત્યારે અત્યારનો ઓઝારો હિંદુ સમાજ તેને અપ-શુક્રનિયાળ અને દુષ્ટ કર્મો કરવા સર્જાએલી માને છે. જે સ્ત્રીનો પતિ પરલોક-વાસી થયો હોય તે સ્ત્રીને પહેલાં સમાજ મંગારુરૂપ તરીકે માનતો, પણ અત્યારે તો વિધવા માટે જે શબ્દ વપરાય છે તે તો દરેક વાચક જાણે છે, એટલે તે દુષ્ટ શબ્દ લખી મારી કલમ જગાડવા હું માગતો નથી.

લતા અને ભૂપેન્દ્ર ચરોતરના કોઈ ધનવાન માતાપિતાનાં ફરજદ હતાં. માતાપિતા સંસ્કારી હતાં, તેથી તેઓએ પુત્રપુત્રીને ઉચ્ચ કેળવણી આપવાનો નિર્ધાર કરેલ હોવાથી લતા અંગ્રેજી એવા ધોરણમાં હતી અને ભૂપેન્દ્ર મૅટ્રિક કક્ષાસમાં હતો. આજ અરસામાં તેઓના કુટુંબમાં એક અજુધારો ચોંકાવનારો પ્રમંગળ ગળ્યો: તેમનાં માતાપિતાએ પુત્રીની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ચરોતરના કોઈ કુલીન યુવક સાથે લતાનાં લગ્ન કર્યાં. યોગજ વખતમાં તે યુવક આ કાની દુનિયાને છોડી ચાલ્યો ગયો.

હવે લતા હિંદુ રિવાજ પ્રમાણે વિધવા બની. શું ખરેખર તે વિધવા કહેવાય? અસંગત નહિજ. જે જાળાએ પોતાના બાવિ પતિનું મુખ પણ જોયું નથી તો તેવો પતિ જે પરલોકવાસી ચાપ તો તે જાળા શું વિધવા કહેવાય? સમાજ, આ તારો કેવો અન્યાય! લતાનાં માતાપિતા તેને ફરીથી પરજીવી શકત, પણ સમાજમાં પોતાની આગરૂ શી રહે એ વિચારે પુત્રીને કરમાવા દીધી. એા દત્તારા સમાજ, પૌત્રનને આંગણે બિભેલી આવી દેટલી વોળી જાળાઓનાં જીવન તું કંટક સમાન જનાવે છે તેનો તને ખ્યાલ છે ખરો?

વિધવાનું જીવન એટલે અનેક ત્રિટંજણાઓથી ભરપૂર. તેણીને પતિ સાથે દ્વારપતે પણ દફનાવવું પડે છે. કોઈ શુભ અવસરમાં તેનાથી જમ ન સકાય, તેમ જતાં કોઈ વિધવા શુભ કાર્યમાં લાગ લે અને જો તે કામ વણસે તો પછી સમાજની ઝડીઓ તેના ઉપર વરસીજ છે. અત્યારનો સમાજ વિધવા પાસે એટલુંજ માગે છે કે તે કોઈ કામી પુરુષનું વિશ્વાસપાત્ર બની રહે. હૃદય ભાલભાજ જણતું હોય, જતાં આ અપકૃત્ય કરવું પડે.

લતા એ અનિષ્ટમાંથી જતી હતી, કારણ કે તેના બાઈ ભૂપેન્દ્રની તેને ઓથ હતી. ભૂપેન્દ્રના કહેવાથી તેનાં માતાપિતાએ પુત્રીનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો.

બૂપેન્દ્રને વિનાયક નામે ગિત્ર હતો. તેઓ જાને સાથે અભ્યાસ કરતા હતા. બૂપેન્દ્રને તેમાં ઉપરનો પ્રસંગ જાણ્યો તેજ અરસામાં વિનાયકની ધર્મપત્ની સખત માંદગીમાં પટકાઈ પડી અને તેણીએ પોતાની જીવનલીલા સંકેલી લીધી. વિનાયકે તો નિશ્ચય કર્યો હતો કે ફરીથી લગ્ન કરવું જ નહિ; જ્યારે ઓને ફરીથી પરણવાની છૂટ આ સમાજે આપી નથી ત્યારે પુરુષને પણ તેવી છૂટ ન હોવી જોઈએ. જ્યારે પિતાએ તેને ફરીથી પરણાવવા ધણોજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેણે પિતાને કહ્યું, કે “એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો. આપની પુત્રવધૂ વિધવા થઈ હોત તો તે વખતે આપ તેને ફરી પરણાવત ખરા કે? ના, નહિજ. તે વખતે સમાજનાં જાંધનો આડે આવે છે. જે તમે મને સમાજનાં જાંધનો તોડવામાં મદદરૂપ થાઓ તો હું યૌવનને કિનારે ઊભેલી કેાઈ હિંદુ વિધવાબાળાને અપનાવવા તૈયાર થાઉં.” પિતાને સમજાયું કે પુત્રે જે કહ્યું છે તે યથાયોગ્ય છે, તેથી તેઓ પુત્રના વિચારોને સંગત થયા.

બૂપેન્દ્ર ગિત્રના વિચારો જાણ્યો હોવાથી ધણોજ રાજ થયો અને વિચાર્યું કે જે ગિત્ર વિનાયક પોતાની વિધવા બેનને સ્વીકારે તો તેની જીવનવાડી જે વિધિને કાપે શુધ્ધ જાની ગઈ છે, તે ફરીથી પ્રકુલિત થાય. હતા પહેલેથીજ સુશીલ અને ચાલાક હોવાથી વિનાયકના મન ઉપર તેણે સારી છાપ પાડી. વિનાયકે વિચાર્યું કે જે બૂપેન્દ્ર તેની બેનને ફરીથી પરણાવવા ઇચ્છે તો પોતે તેને અપનાવવા તૈયાર છે.

બૂપેન્દ્રે જ્યારે મિત્રના આવા વિચાર જાણ્યા ત્યારે તેના આગાંધનો અવધિ ન રહ્યો. તે પોતે તો મિત્ર માટે ઝંખતોજ હોવાથી પ્રભુએ તેની ઇચ્છા પૂરી પાડી. બૂપેન્દ્રે પિતાને આ વાત ફરી ત્યારે તેના પિતા હરખાયા. શરૂઆતમાં જે પિતા સમાજમાં પોતાની આબરૂ માટે પુત્રીને ફરી પરણાવવા તૈયાર નહોતા થયા તેજ પિતા પુત્રીને ફરી પરણાવવા તૈયાર થયા, કારણ કે તેઓને જણાયું હતું કે જે પોતે પુત્રીને નહિ પરણાવે તો તેની જીવનવાડી અણવિકસિત કરગાઈ જશે. આથી પોતાની વહાલસીધ પુત્રી માટે પિતા સમાજનાં કૂર જાંધનોને છેદવા તત્પર થયા.

હતા-વિનાયકનાં ધણીજ સાદી રીતે લગ્ન કરવામાં આગ્યાં. વિનાયકના પિતા પણ હતા જેવી સંસ્કારી, સુશીલ અને ચાલાક પુત્રવધૂ ગણ્યાથી પોતાને ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા.

જો પાખંડી સમાજ, જે વિનાયક તે વિધવા બાળાને પરણવા તૈયાર ન થયો હોત તો એ કુંભળી વિધવાનું જીવન કેવું સુંધાઈ ગયું હોત!

મારા ધારવા પ્રમાણે તો જો દરેક વિધુર યુવક વિધવા યુવતીને અપનાવવા તૈયાર થશે તો યુનક્ષન અમલમાં આવશે. અવગત, ધણીજારા યુવકો આવાં સ્વપ્નો સેવે છે, પણ તેઓ સમાજનાં ગરીબ ગંધનો તોડવા દિગત કરી શકતા નથી.

યુવકો, બિઠો. આ તો નવયુગ છે. ગાટે આપ જરૂર સમાજનાં ગંધનોને છેદો અને લતા જેવી અનેક ભોળી બાળાઓને મુક્તિ આપી તેઓનો આશીર્વાદ મેળવો. તથાસ્તુ !

ધર્મજ (હાલ વડોદરા)

જશભાઈ પુ. પટેલ

જમણવાર

ઈ. સ. ૧૯૨૧ના જમાનામાં રાષ્ટ્રીય ચળવળને કારણે જાગૃતિનું મોજું ફરી વળ્યું હતું. જોને લીધે સમાજમાં સુધારો કરવાની વૃત્તિ પણ અનેક જુવાનોના દિલમાં જાગી હતી. સમાજમાં અનેક સુધારા દાખલ કરવાનો કાર્યક્રમ ચલાયો, તે કાર્યક્રમમાં જમણવારો ગંધ કરવાના કાર્યક્રમને પણ સ્થાન હતું. ઇ. સ. ૧૯૨૧ અને ૧૯૪૨, જો બે વચ્ચે બે દાયકા જેટલો સમય વહી ગયો. અને સમયના વહેવા સાથે જો જોરદાર વૃત્તિ, તેણે કરેલું કાર્ય તથા હાલની પરિસ્થિતિ વિષે વિચાર કરવો અસાધ્ય નહિ લાગે. વળી ગાનસંસ્થાઓની દૃષ્ટિએ જમણવાર પાછળ રહેલી વૃત્તિઓનું દર્શન કરવું પણ યોગ્ય લેખાશે.

ગાજુસ સ્વભાવે સામાજિક પ્રાણી છે. તે પોતાનાં કાર્યો સમૂહમાં રહીને કરે છે અને પોતાની સામાજિક વૃત્તિનાં પ્રતિબિંબ પોતાના જીવનમાં પાડે છે. સમાજજીવન અંગે ધણાં ગાજુસો એકઠાં થાય છે. તેમના જીવનમાં મરજ અને લગ્ન જેવા મહત્વના પ્રસંગો આવે છે. અને એવા પ્રસંગોએ પોતાના સંબંધીઓને સાક્ષી તરીકે નોતરે છે. એટલે આનાં સામાજિક કારણોસર ધણાં ગાજુસોને એકઠું થવું પડે છે. એવી રીતે એકઠાં થએલાં ગાજુસોનાં લિટારા, પથારી કે ભોજનની વ્યવસ્થા, જો એક અગત્યનું અંગ થઈ પડે છે. ભોજનની વ્યવસ્થામાંથી જમણવારનો આજો, પ્રશ્ન ઊભો થએલો છે. જ્યારે ધણાં ગાજુસની વ્યવસ્થા કરવાની હોય અને આવે કંઈક મહત્વને પ્રસંગે એકઠા થયા હોય ત્યારે રોજના ભોજનવ્યવહાર કરતાં કંઈક અસાધારણતા લાવવી જોઈએ એમ ગાજુસને તેનું મન દબા કરે છે. પ્રસંગની અસાધારણતા તેની

દરેક હિસાબમાં પ્રતિગિયિત થવી જોઈએ. અને વાર્તાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ ગરાગર લાગે છે. તે એ રીતે વિચારતાં ભોજનનો પ્રશ્ન ઉકેલવા જમણવાર કરવું પડે છે અને અસાધારણતા પ્રતિગિયિત કરવા માટે સામાન્ય ખોરાકને બદલે જમણવાર કરે છે.

સામાજિક પ્રસંગોના ઉકેલને જાનુએ મૂકીને છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં રાષ્ટ્રીય કે ખીખાં જાહેર કાર્યો માટે પરિષદો અને સંમેલનો ભરાયાં છે. રાષ્ટ્રીય માનસ ધરાવનારાઓના હાથમાં એનાં સૂત્રસંચાલન અને વ્યવસ્થા રહેતાં. ધણા માણસો એકઠા થાય ત્યારે તેમના ભોજનના પ્રશ્નનો ઉકેલ સાગં ભોજન પીરસીને આણેલો છે, એ સૌ કોઈના અનુભવની વાત છે. એટલું જ નહિ પણ જેલમાંથી છૂટી આવીને પણ રોજ સંમેલન થોડાં રોટલા ખાવાને બદલે લાકડાં જાગણો થોળામાં હતાં. સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રીય માનસધારીઓએ જીવનનાં કેટલાંક ક્ષેત્રોમાં આગેવાની લીધી હતી, એટલે જમણવાર બંધ કરવાના ક્ષેત્રમાં પણ આગેવાની લેત અથવા લેઈ શકત. પણ તેમણે આટલું જ ક્યું છે. એ જોતાં લાગે છે કે અસાધારણ પ્રસંગોએ જમણવારની થોળા થાય એ તેમણે વ્યવહાર ગણી છે.

આ સિવાય બીજી એક દૃષ્ટિ પણ છે. માણસમાં રહેલી સમૃદ્ધિ એકઠા થવાને પ્રેરે છે. સાથે જોડીને જગવામાં તેમને આનંદ આવે છે. એક સરસ પુરતક કે એક સરસ લેખ સાથે જોડીને વાંચવામાં જે જાતનો આનંદ ગળે છે, તેના કરતાં જુદા પ્રકારનો આનંદ સાથે જોડીને ભોજન કરવામાં પ્રાપ્ત થાય છે. આ જાતની પાછળ સાથે ઉપભોગ કરવાની વૃત્તિ રહેલી છે. અને એ વૃત્તિ એ જાતાવે છે કે ઉપભોગ કરવામાં પણ માણસ સ્વાર્થી નથી બનતો, પરંતુ લાગીદારને જોતરે છે, લાગીદારને શોધે છે. ઓરમ્ સદ્મુનક્તુ.

જેલના અનુભવીઓએ પણ જોયું હશે કે રવિવારે ગણતો જોળ અને રોટલાના લાકડા ખનાવાને કેટલા લાવધી તેઓ. જમતા હતા અને બધા જુદી જુદી ટુકડીઓમાં. જેસીને ગોળધીના લાકડા કરતાં જેલના લુકખા સૂકા લાકડા કેવા આનંદપૂર્વક જમતા, એટલે તેની પાછળ સમૃદ્ધિ અને સદ્મોજન જમવામાં ગણતો આનંદવૃત્તિ એ જાને એકસાથે કામ કરતાં હતાં.

આટલા ઉપરથી એટલું તો ખરું કે જમણવાર કાઢી નાખવા માટે જે જોરદાર પ્રવૃત્તિ સમાજમાં જીપડી હતી, તે જમણવારને મોટા પ્રમાણમાં અટકાવી ન શકી. તેનાં કારણોમાં એમ ગણાવી શકાય કે જમણવારની પાછળ સમૃદ્ધિ અને સાથે ઉપભોગ કરવાની વૃત્તિ રહેલી છે, જે વૃત્તિઓ નિર્મૂળ

થઈ શકે એમ નથી.

સમાજમાં આજે અનેક લોકોને જેંચાઈ જેંચાઈને અને વીધું જમીન મૂકીને જમણુવાર કરવાં પડે છે, તેની તરફદારી કરવાનો આ લેખનો હેતુ નથી. પણ તેની પાછળ સામાજિક ગોળાનો સત્તાલ ખડો હોય છે એ બુદ્ધિનું ન જોઈએ. પોતાના લાખએ દશ ગણુ ઘઉં અને દશ ડબ્બા ધીના વાપરે તો તેમની સાથે ઊભા રહેવા માટે તેણે પણ વાપરવા જોઈએ અને તેટલા ન વાપરી શકે તો તેના કુટુંબી લાખએની સમાન કક્ષાએથી પોતે નીચે ઊતરતો જાય અને જતે દિવસે આખા કુટુંબને ઊતારે. તે પોતે કાઈ પણ ભોગે સામાજિક દરજ્જામાં નીચે ઊતરવા નથી માગતો હોતો. કારણ કે જો તે દરજ્જામાં નીચે ઊતરે છે, તો તેની ભવિષ્યની પ્રજાને નીચે ઊતારે છે. અને સામાજિક દરજ્જામાં એક વળત નીચે ઊતર્યા પછી ઉપર ચઢવું મુશ્કેલ હોય છે. તેની આજની કક્ષા તેના જાપદાદાઓની જહેમતને પરિણામે પ્રાપ્ત થયેલી છે અને જો કક્ષા ટકાવી રાખવા માટે તેણે જરૂર, જમીન કે જાગીર ખસાસ કરવી પડે તો તે માટે પણ તે પરવા કરતો નથી. કારણ કે જરૂર, જમીન અને જાગીર જેવી સ્થૂલ વસ્તુઓ કરતાં જાપદાદાઓ વારસામાં આપેલો સામાજિક દરજ્જો, જે સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે, તે તેને માટે મહત્ત્વની વસ્તુ બને છે. અને જો જાપદાદાઓ વારસામાં આપેલો ભોજો ટકાવી રાખવા કુના યત્ન જાય છે. જો આવી વૃત્તિથી, આવી ચોકળી સગજથી તે કુના યત્ન જતો હોય તો તેને આવકારવો જોઈએ, કારણ કે રણક્ષેત્રમાં લડતા ચોદાની પેઠે તે કુના યત્ન જશે. તે કુના યતાં યતાંય છતી પણ જળજશે. પણ મનમાં ચૂંચવાયા કરતો હોય, તેની પાછળ કોઈ પ્રકારની વીરવૃત્તિ ન હોય કે ઉદાત્ત ભાવના ન હોય તો તેનો કુનાગીરી કોઈ કાગળની નથી. તેની કુનાગીરી આંખે પાટા બાંધીને કૂવામાં પડ્યા જેવી છે. તે વીરવૃત્તિથી કામ કરે છે કે ચૂંચવાઈને કરે છે એ નક્કી કરવાનું કામ તેનું દિલ કરી આપી શકે.

જમણુવાર અટકાવવા જોરદાર પ્રવૃત્તિ જુવાન વર્ગે ચલાવી તેમાં કેટલાંક પરિણામે આવ્યાં છે તેની કાંઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. જમણુવાર ન કરે તેમાં પ્રતિષ્ઠાભંગનો અને છત્રનગરજુનો ઉગ્ર સત્તાલ ગણાતો હતો, તેવી ઉમતા હવે કોઈ સમજતું નથી. તથા ‘જાપનું’ જાગમુંયે ન કહ્યું’ એવાં મહેણાં મારનારની જોરદાર લાપા પણ હવે શિથિલ થઈને તેને ખોલતો જ અટકાવે છે. પણ તેથીયે મોટો લાભ તો એ થયો છે કે કેટલાક જેંચાઈ જેંચાઈને અને મરજી વિરુદ્ધ, ન કરવાની હિંમત નહિ હોવાથી, જમણુવાર

કરતા હતા, તેવા જાણે ગાંધી હવે મહેલાસાથી જમણવાર ન કરે તો ચાલે એવી રિમિતિ ઊભી થઈ છે. આગ તેથી આર્થિક લાભ તો થયો જ છે.

જમણવારની જાળમાં મોલાદાર ગણાતા અને જેમને જુદા જુદા પ્રકારનાં માણસો સાથે સંજંઘ હોય તેવા માણસોએ પોતાને ત્યાંથી જમણવાર અટકાવ્યાં હોત તો કદાચ તેમાં વધુ સફળતા મળી હોત. પણ તેવા માણસોને તો ઊણદું જેવડા સંજંઘો સાચવવાના રહેતાં અને તેથી તેમને કૌટુંબિક સંજંઘો ઉપરાંત ધંધા કે જાહેર કાર્ય અંગેના સંજંઘો સાચવવાના રહેતા અને તેથી ખીચ્છો કરતાં તેમને ખર્ચ વધુ કરવું પડતું.

‘મરણપ્રસંગે જમણવારને વળ્યું’ ગણ્યું છે. પણ ખૂટું માણસ ગરી જાય— છોકરાંને ઘેર છોકરાં હોય, સારી રીતે વૃદ્ધાવસ્થા ગાળી હોય અને ગિંદગીભર છોકરાંછેાંએ જેની અંતકાળ સુધી સેવા કરી હોય તેવું એવું ખૂટું માણસ ગરી જાય એ જીવનની એક સ્વાભાવિક ક્રિયા છે. છતાં એ સ્વાભાવિક ક્રિયા એક અસાધારણ જનાવ છે. અને એ જનાવ પ્રસંગે જમણવાર થાય તો કુશું વ્યયોગ્ય નથી. એવી વિચારસરણી ધરાવનાર પણ એક વર્ગ છે. જુવાન માણસના મૃત્યુપ્રસંગે જમણ તદ્દન વળ્યું છે અને ‘લોહીના લાકુ’નું નામ આપેલું છે તે તદ્દન અર્થવાહી છે. જ્યારે કાંઈ પણ ગતપ્રચાર વધારે ઉમ્મરને છે, ત્યારે ધણીને દળાઈ જવું પડે છે. અને જારમાં જંઘ કરાવવાની જે જોરદાર વૃત્તિ ચાલી, તે વળતે ધરડાં છુટકાં પણ જારમાં અટકી ગયાં; ઉપરનો મત ધરાવનારાએ પણ પોતાને ત્યાં અટકાવ્યાં છે. એટલે એ ઉમરનાં એ રીતે કાર્ય તો ધણું કપું છે, પણ હજી એમ માનનારો એક વર્ગ છે. જાર કે ‘છુટકા માણસનું સ્વર્ગે સંચવું’ એ આનંદનો પ્રસંગ છે અને તે પ્રસંગે એકઠા થવાનો પ્રસંગ મળે તો ભોજનસમારંભ યોજાય તો તેમાં ઔચિત્યભંગ કરી નથી. આ વિચારને ચર્ચાનો પૂરતો અવકાશ છે.

જારમાં અટકવાથી એક ખીજું પરિણામ આપ્યું : સમાજમાં કેટલીક નવી જાહેર પ્રવૃત્તિઓને માટે નાણાં જોઈતાં હતાં, એવાં નાણાં જારમાં જાહેર આવાં કાર્યોમાં વપરાવા લાગ્યાં અને ગતોપગાહને એક મોટો પલટો મળ્યો. એ જમણવાર તદ્દન ગિર્મૂળ થયાં તો શક્ય જ નથી, પણ આવાં નાનાં છતાં અગત્યનાં ફોલો તેણે આપ્યાં છે, એ ફેંકી દેવા જેવાં નથી.

સુધારકોને

એક બેને એ ત્રણ વર્ષ ઉપર ‘પાટીદાર’માં લખેલું કે “જ્યાં સુધી જ ગામની છોકરીઓ કુંવારી હશે ત્યાં સુધી હું લગ્ન કરીશ નહિ.” અને એ જ બેન મયા માગશઃ માસના અંકમાં લખે છે કે: “કાંઈ ગમે તેટલું કહે તેની કંઈ અસર નહિ થાય, પણ થોડુંક કમી જતાવે નો તે જાહુ અમર કરે.”

એ બેને ઉપલું મન ત્રણ વર્ષ ઉપર લીધેલું, છતાં એ ત્રણ વર્ષ દરમિયાન તેની કંઈ અસર થઈ નથી, એ તો તેમણે પોતાની નજર સમક્ષ જોયું. તો તે બેન વચન ગદસી નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરે તો હું ધારું છું કે તેની ધણી જ અસર થશે. તે બેન ગોળ તોડી ગોળ જાહાર પરણે એવી મારી સૂચના છે.

લગ્ન નહિ કરવું એ મગાજસુધારો નથી, પરંતુ ગોળ તોડવો એ સમાજ-સુધારો છે. એ મત લીધાથી કાંઈ સુધારો થયો નથી; તે તો અનુભવેલી વસ્તુ છે—તેથી કંઈ અર્થ સરતો નથી, કારણ કે તેમાં પોતે સુધારો કરવા માગતાં નથી, પરંતુ બીજાઓ પાસે સુધારાની આશા રાખે છે, એમ મારું માનવું છે. લગ્ન નહિ કરવું તેમાં તો કાંઈ જાતની સુરક્ષા નથી, પરંતુ ગોળ તોડી, સીધું પગલું (Direct Step) લાગવું તેમાં જ ખરી વસ્તુ—અસર—છુપાએલી છે, તેની જ અસર થશે.

ધારો કે કાંઈ બેન પોતે જ ગોળ જાહાર પરણે અને જતાવી આવે કે ગોળ જાહાર પરણવાની શરૂઆત થઈ છે. આમ જતાવતાં કદાચ આખું ગામ વિરુદ્ધ જાય—જેમ લાદરબુનાં એક બેન પલોલ અને કરમમદનાં એક બેન વીરમદ પરણ્યાં ત્યારે જન્મું હતું તેમ. પરંતુ તેમણે કરવું જોઈએ નહિ.

તેની સાથે બીજી બેનોએ સાથ આપવો જોઈએ અને તેઓએ પણ તેવાં જ પગલાં લેવાં જોઈએ, એથી સરસ અમર થશે. ત્યારે બેનો આવો સુધારો કરવા જાહાર પડે ત્યારે મુલાનોએ કાપુરુષ થઈ બેસી રહેવાનું નથી, પરંતુ તેમણે સુધારો કરવા તૈયાર થતી બેનોને મદદ કરવાની જરૂર છે.

આ બધું સરવાળે એક જ વસ્તુ ઉપર આવીને ભિન્ન રહે છે. અને તે એ કે પોતે જે વિચારો ધરાવે છે અથવા તો પોતે જે લખાણ લખે છે તે પ્રમાણે તર્ક તો જ તેની કંઈ અસર થાય, ત્યારે જ લોકોને કંઈક વિશ્વાસ બેસે. પરંતુ ત્યાં પોતાને જ શૂંતની બીક લાગતી હોય ત્યાં તે બીજાને, જુલથી ન બીજો એવી જાતનું પાણી કેવી રીતે ચઢાવી શકે?

એ બેનના મત વિષે મેં ત્યારે જુદી જુદી જગ્યાએ વાત કરી ત્યારે મને નીચે પ્રમાણે જવાબો સાંભળવા પડેલા: “આ તો ન પરણવાના આગા છે,”

“વર નહિ મળતો હોય ત્યારે આપું પગલું લીધું હશે,” “આવાં વ્રત લીધે કંઈ દિ મળતો હશે?” “આના કરતાં પોતેજ કંઈ કરી ગતાયું હોત તો તો તેની અસર પણ થાત.”

ધણાચ લેખિકા અને લેખિકાઓ લખે છે કે તમે આગ કરો ને તેમ કરો. પરંતુ તેઓ એમ શા માટે નથી જોતાં કે તેમના આવા ધર્મ્યમ લેખોની પ્રજા ઉપર કંઈ અસર નથી થતી? વળી તેઓ આટલેથી અટકતાં નથી, પરંતુ કોઈ સમાજ કાઢવાની સલાહ આપે છે, તો કોઈ યુવકગંડળ સ્થાપવાની સલાહ આપે છે, આવી ગંધી સલાહ આપનારમાંના ધણાચ એવા વિચારના હોય છે કે આલને લેખ લખી નાખું, ને છપાશે તો હીક છે, જરા માન મળશે કે લેખ લખે છે એટલે કે જ્યારે લખવા બેસે છે ત્યારે તે પૂરતા જ તેના વિચારો લખી કાઢે છે અને લેખ છપાઈ બહાર પડે છે એટલે તે છપાએલા વિચારો તે અંકમાંજ રહી જાય છે, મગજમાંથી જતા રહે છે; અને આવા માનસથી લખાએલા લેખોની કોઈ પણ અસર લોકો ઉપર થતી નથી. આજ વસ્તુ વાર્તા કે નાટક લખતી વખતે ખ્યાનમાં રાખવા જેની છે.

આવી જ વસ્તુ મુંગઈમાં બાપણો કાડનાર એક જેનના સંજ્ઞામાં જતી મઈ એ વસ્તુ કોમની ખ્યાન બહાર નહિ હોય. એવા જ એક બાઈને પોતાની પુત્રીના લગ્નની મિત્રતા હતી. ત્યારે તેમને મહામુશ્કેલીએ લાપક વર મળ્યો, ત્યારે તે છોકરાના જાપની તપાસ કરવા માંડી તો એ છોકરાના જાપને દેવું હતું, તેથી છોકરીના જાપે અને છોકરીએ તે લગ્ન માટે ના પાડી. કાણુ જાણે શાથી ના પાડી? આ છોકરો હોશિયાર સારું બણેલો, કમાતો અને જાપનું દેવું ભરપાઈ કરે એવો હતો, છતાં શા માટે ના પાડી એ સમજાવું નથી. તો વાંધો આવ્યો? શું છોકરીને પૈસા સાથે પરણાવવાની હતી? આ જગ્યાએ જો છોકરાના જાપને દેવાને બદલે થોડી જગા રકમ હોત તો છોકરીનો જાપ પરંજી આપના પણ કદાચ તૈયાર થાત, છોકરી પણ લગ્ન કરવા તૈયાર થાત.

સામાન્ય આલી મવાલી જેવા માણસો તો અન્યસમજતાં કે સમજતાં પરંજી લે છે, પરંતુ પરંજી ન લેવાની સલાહ આપનાર, સમાજના અને યુવકગંડળોના પ્રમુખો, મહાસલાની ટિકિટો ઉપર લિખી જગ્યાઓ પ્રાપ્ત કરનાર, છ ગામના ‘ગોટગાધા’ઓ જ્યારે પરંજી લેતાં જગાચ શરગ ન રાખે તો તેઓની ઉપર યુંકવાળું પણ મન નથી થતું. વિચાર આવે છે કે આવા પાણીઓને કંઈ રીતે બોલાવવા, શું સંજોધન કરવું?

જેતીનાડી કોલેજ હોસ્ટેલ્સ, પૂના ૫

મધુ વી: દેસાઈ

ગુનેગાર ડૉક્ટર

કન્યાના બાપ જનતામાં કેટલું વિષમ દુઃખ મગાએલું છે, એ તો અનુભવથી જ સમજાય છે. આ દુઃખમાંથી છૂટવા સમાજ જેમ જેમ કાયદા અથવા બંધનો રચે છે તેમ તેમ ઊલટી તેની બીંસ વધતી જાય છે. પરિણામે સમાજમાં છોકરીના બાપની દશા દયામય જાની છે. છોકરાના બાપ યવું આજે આથી જ સૌને ગમે છે, છોકરીનો બાપ થવા કાંઈની ખૂશી નથી; પણ દુનિયાની હરતી માટે છોકરા છોકરી જાત્રેની સરખી જ આવશ્યકતા છે એવું કુદરત જાણે છે, તેથી જ તેને મન તો છોકરા છોકરી જાત્રે સરખાં જ છે. અને એ જાત્રેની ઉત્પતિથી જ સૃષ્ટિનો ક્રમ આગળ ચાલ્યા કરે છે.

ડાહ્યાભાઈ: (વેવાઈને જોતાં) "એ આવો અંબાલાલ, કેમ કંઈ ઉચ્ચમૂલ્ય આવડું પડ્યું?"

અંબાલાલ: "જરા, એમ જ થયું કે ચાલો ઘણો વખત થઈ ગયો, તો વેવાઈની ખજાણામાં લેઈ આવું." "

ડાહ્યાભાઈ: (નોકરને) "અલ્યા કાલલા, પાણીનો લોટો ખાલો નીચેથી. ભરી લાવ, પછી હુકો ભરી લાવ અને ઘરમાં ખજાણામાં આપ કે જ્યનિતના સસરા આપ્યા છે. હાં, પછી જરા આ મૂકી લાવજો."

આ પ્રમાણે ડાહ્યાભાઈએ પોતાની જાનતાની નુ જ્યાન કરાવતા પોતાની મોટાઈને શોભે એવા ઉપરાઉપરી હુકો નોકર ઉપર ઓડ્યા. પછી વેવાઈ આવે વાતે વળ્યા: "કેમ ધર આગળ બધાં મજેમાં તો છે ને? ખેતીવાડી કવી છે? અહીં તો ચાલુ સાલે કંઈ જ જરૂર નથી. ચોગાસાનો વરસાદ આંછો, એટલે લોકોને કંઈ અપડીમુડી પાડ્યું હશે તેમાંથી મેં આપણા ઘરમાં જે આવે તે ખર્ચ. તેમાં વળી વધારામાં માવડું થયું. તેથી તમારું પક્ષણ મછ છે, એટલે હવે તેનું ચ શું ઉપજવાનું છે? આજે તો ભરતિયું ચ ઘેરથી ભરવું પડે એવું લાગે છે. હાં, પણ સાંભળ્યું છે કે તમારા ભણી તો અહીંના કરતાં સારું છે, એટલે તમારે તો લગ્ન લેવામાં જાસ વાંધો નહિ પડે, ખર્ચ ને?" લગ્ન લેવામાં વેવાઈની શી ઇચ્છા છે તે જાણવા આકસ્તરી રીતે ડાહ્યાભાઈએ ટકાર કરતાં પૂછ્યું.

અંબાલાલ: વર્ષ તો કંઈ સારું નથી, એ તો અહીં તેવું તહીં; કાગડા બધેય કાળા. પણ જેમ તેમ કરીનેય કંઈ આવ્યો અવસર કાઢ્યા મિત્રાણ છૂટકો છે? આંગળી વાઢ્યા વિના કંઈ લોહી નીકળવાનું છે? જરા વસડું

પડે એવું તો છે, પણ છૂટકો નથી. દીકરીને ને બિરડીને કંઈ વધતાં વાર લાગે છે? તેમાંય મોટી ઉમરની દીકરીને પાલવથી એ તો સાપના બારા સગાન છે, છતાં આ વધે' મારે વિચાર જરા મોજો છે." અંબાલાલના હેલા વાક્યથી ડાહ્યાબાઈ ચમકી બેઠા ને વચમાંજ બોલી બેઠા: "શાથી? એ તે કંઈ ચાલે ખરું? તમારી દીકરી પણ મોટી ચમ છે. મારો જન્મનિત પણ ઉમરલાયક ચમ ગયો છે. વળી તમારે પૈસાનો તો વાંધો નથી. પછી બીજી હરકત શી છે?"

અંબાલાલ: "હરકત? હરકત ગણીએ તો ઘણી મોટી છે, ને ના ગણીએ તો કંઈ નહિ."

"તે કંઈ?" ડાહ્યાબાઈ વચમાંજ બોલી બેઠા.

અંબાલાલ: "મેં સાંભળ્યું છે કે જ્યોતિશાલ હમણાં કોલેજમાં જતા નથી, ઘેર જ છે; અને જાય છે તો થોડા થોડા દિવસને આંતરે પાછા આવે છે અને તેનું કારણ પણ મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે તેમની નાંદુરસ્ત તબિયતનું છે."

"કોણે કહ્યું? મારા બાઈ, લોકો તો અમથા." ડાહ્યાબાઈ વચમાંજ બોલી બેઠા.

ડાહ્યાબાઈની અધીરાઈ જ અંબાલાલને લોકોની કહેલી વાત સાચી હોવાની ખાત્રી આપતી હતી: "એટલે જો તે હકીકત સાચી હોય તો તેમની તબિયત સુધરતા સુધી લગ્ન જેવું ગંભીર અને મહત્ત્વનું કાર્ય ઉતાવળે કરી નાખવું, એ માળાપ તરીકે આપણે જાનેને માટે ઠીક નથી. માટે તેમની તબિયત મૂળ સ્થિતિ ઉપર આવતા સુધી લગ્ન જાંઘ રાખવું એ જ જાંઘ માટે હિતાવહ છે. બોલો, તમારો શો વિચાર છે? આ સિવાય મને બીજી કંઈયે હરકત નથી."

ડાહ્યાબાઈ: "તમેય મારા બાઈ, પૂરા વહેમી દેખાઓ છો. જ્યોતિને છૂર્ણ તાવ આવે છે તે વાત સાચી. એ તો શરીર છે તે માંદું સાચું તો થવાય જ ને? એ તો કાલે સારો ચમ જશે, એ થોડો માદો ને માદો જ રહેવાનો છે કે તેથી આપણે લગ્ન જાંઘ રાખીએ, અને આગ તો હરે હરે છે, થોડો જ ખાટલાવશ છે?"

અંબાલાલ: "તો સાગ્ન થયા પછી લગ્ન લેવાની મારી ક્યાં ના છે? કોઈ સારા ડોક્ટરની દવા કરો ને સાગ્ન ચમ ગયા પછી આપણે લગ્ન લેઈશું; ત્યાં સુધી નહિ."

ડાહ્યાબાઈ: "દવા તો ચાલે છે, છતાં તમારો વિચાર બહુ સારો છે, મને પણ તે ગમ્યો."

ડાહ્યાબાઈ પૈસેટકે તથા હૈયેહાકરે ઘણા જ સુખી હતા, પોતે સુધારક

ત્યાં આધુનિક ફેળવણીને ગાનનારા હતા. સમાજના કહેવાતા કુળવાનો પોતાના દીકરાઓને વેચી જે દ્રવ્યલાભ હોવાતા, તેની તે તદ્દન વિરુદ્ધ હતા. લગ્નમાં પૈસાને—પરકણને—જ મુખ્ય વિષય બનાવી બીજા જરૂરી વિષયો તરફ દુર્લ્લેખ આપવાથી બાંધી નરવધૂ ઉપર તેની કેવી માઠી અસર થાય છે તેની તેમને આરી ગાદિતી હોવાથી તેવું પોતાને જ ઘેર ન અને તે માટે તે ખાસ સાવધાન હતા. તેથી જ તેમણે પોતાના દીકરાને સારી ફેળવણી આપવા માંડી હતી. એટલું જ નહિ પણ તેમણે પોતાને ત્યાં કન્યાફેળવણી તરફ પણ દુર્લ્લેખ આપ્યું ન હતું, કારણ કે તે સગવળતા હતા કે સમાજનું જંધારણ સમાનતા પર જ હોવું જોઈએ. એટલે પોતાની કન્યાને અભણ રાખી બીજાની ભણેલી કન્યા પોને લેવી એ આમાનિક ગુનો કહેવાય. આ સિદ્ધાન્ત ઉપર જ તેમણે અંગાલાલની દીકરી સુશીલા સાથે પોતાના દીકરા જ્યન્તિનાં લગ્ન નક્કી કરી મૂક્યાં હતાં. છતાં સંસારમાં જોઈતું બધું જ મરખી રીતે કાપને મગતું નથી, એ દિશાએ કાલાબાઈને પોતાને લાયક—પોતાના વિચારોને અનુરૂપ એવી—પત્ની મળી ન હતી. કાલાબાઈ પોતે યદને તો પોતાના પુત્રનું લગ્ન મુલતવી રાખવા પોતાના વેવાઈ આગળ કબુલ થયા, પણ તેમનાં ગૃહલક્ષી તેમાં તેમને જોઈતો સદકાર આપે તેમ ન હતું તેમણે તો એક દીકરી પરજાવી દીધી હતી એટલે હવે દીકરા પરજાવવાની તાલાવેલીમાં તે પડ્યાં હતાં. તેમના તો હજી વહુની સાસુ થવાના કાલ જાકી હતા, એટલે તેમને તો ગમે તેમ થાય, પણ દીકરા પરજાવી, ગહુ ઘેર લાવી, સાસુ તરીકેના ફાજલારી હુકમો વહુ ઉપર જામવાના હતા. તેથી જ્યારે કાલાબાઈએ પોતાના વેવાઈએ રજુ કરેલી પોતાના પુત્રની માંદગીના કારણે લગ્નની તહકુબીની હકીકત જણાવી, ત્યારે તેમનો મિત્રજ આતમે આશ્ચર્ય અટકી ગયો. અને પોતે પણ તેમાં મંગતિ આપી છે એવું તેમના પતિએ કહ્યું ત્યારે તો તેમનો વેવાઈ પ્રત્યેનો ગદોય કાપ પતિ ઉપર બેતરી પડ્યો.

અંગાલાલ વેવાઈને મનાવી લગ્ન મુલતવી રાખવાનું નક્કી કરી પોતાને ઘેર પાછા તો ફર્યા, પણ તેમનું મન અગડાએ ચડેલું હતું. અનેક તર્કવિર્તકો તેમના મનમાં આવતા ને જતા, છતાં સુશીલાના લગ્નનું શું કરવું તેનો આખરી નિર્ણય તે કરી ચકતા નહિ. વિચારોની આવી કાગાડોળ પરિસ્થિતિમાં તે ઘર બેગા થયા. તેમનાં પત્ની રેવા તેમની રાહ જોતાં જ બેઠાં હતાં. પતિનું વિચારમસ્ત મુખ જોતાં જ તે કંઈક કળી ગયાં. કંઈક સ્વરથ થતાં પતિપત્ની વાતે વળ્યાં. “લોકોએ કહેલી વાત ખરી કે ખોટી?” રેવાએ

પોતાના પતિ ગારફત જમાઈની તળિયત સંગઘે કંઈક જાણવા પ્રયત્ન કર્યો. "સાચીયે નદિ ને જોડીયે નદિ, ઝોતી પગિરિયતિ હમણાં તો છે. તેમની તળિયત તો જાણે સાધારણ નરમ છે. પણ તેની દવા ચાલે છે, ઝોટલે આરામ થઈ જશે એમ વેવાઈનું કહેવું છે." અંગાલાલે પત્નીની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરતાં કહ્યું.

"ઝોવાં મગે તેવાં ઉપમ્મતી કાઢેલાં જદાનાંને હું માનનાર નથી. મારે તો એ છોકરા સાથે મારી છોકરી પરજાવતી જ નથી. લખ્ખનો આરામ પૈમા અને કુળ પૂરનો હોનો નથી. પણ નન્દુરસત શરીર એન્ડ સુખી લગ્નજીવનનું મુખ્ય અંગ છે. સાસરીમાં છોકરીને પૈસાટકા ઓછા દશે તો ચાલશે, પણ જમાઈ તો નીરામજ હોવો જોઈએ. શરીર સારું દશે તો માણસ જાહુળજે કરીને પૈમા તો કાલે પેદા કરશે. વળી મારા કરતાં તમે પણ મમજુ અને વિચારવંત હોવા છતાં કેમ લોળવાઈ જાઓ છો તે મને સમજાતું નથી. આપણે ત્યાં નથી કરવું, બીજે મગે ત્યાં શોધી કાઢો." દેવાએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહ્યું.

"તારી વાત સાત કાઠી નાખવા જેવી તો લાગી જ. મને આ વાતની ધણીજ શૂંઝવણ થવા કરે છે. હું આ પ્રશ્ન ઉપર ખૂબ જ વિચાર કરું છું, પણ મને કંઈ જ ઉકેલ જણતો નથી. હું પણ સમાજમાં પિતા તરોડેની મારી જવાગદારી સમજું છું. દીકરીને ધરાગપૂર્વક કુટુંબમાં નાખવાનો મારો આરામ નજ હોવા એ તું સમજી શકે તેમ છે. વળી આપણા સમાજની વિધવાઓની સ્થિતિની તો કલ્પના પણ ક્યાં થઈ શકે તેમ છે? જોકે મારે પોતે થઈને આવ્યા બૂરા પરિજામની વાત નજ કરવી જોઈએ, છતાં ઉતાવળથી સમજ કરી નાખીએ, ને ન કરે નારામજ ને કાલે સતારે કંઈક આસમની સુસલાની બને તો આપણી એક નજીવી બૂલને પરિજામે ગિયાગી સૂરીયાની શી દસા થાય તે હું જાતનાર સમજું છું." અંગાલાલે વિધવાના વાવિતું બ્યાન કરાવતાં કહ્યું.

"તો પછી તમને કીટ લાગે - ન કાઈ સારો રસ્તો ઉતારો ને છોકરીનું કેમલું પાડી દે." દેવાએ પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

લાગ્યાથી, જો ડોક્ટરની સૂચના પ્રમાણે આરામ લેષ તળિયત સારી જનાવવા માટે કોલેજના સત્તાવાળાઓએ તેને કોલેજની આલતી ટર્મ (Term) નહિ ભરવા ફરિયાદ કર્યો હતો. તેથીજ તે હમણાં ઘેર આવ્યો હતો. પણ તેણે પોતાની કોલેજની આ રજાનું કારણ પોતાના અગ્રેજી જ્ઞાનવિદ્યાશા કુટુંબને જણાવી ન હતી અને પોતે ખાલી પોતાની તળિયત ઠીક રહેતી નહિ હોવાથી ઘેર આવ્યાનું જણાવ્યું હતું. આ તરફ અંગાલાલની દીકરી સુશીલા મજબૂત ખાંધાની, દેખાવડી ને લાવણ્યમયી કન્યા હતી. તે હાલ અગ્રેજી પાંચમા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતી હતી. પોતાને પરકણની ચક્રીમાં ન ખીસાવું પડે એટલા ખાતર તેના ગાંધે નાનપણથીજ તેનું લગ્ન ડાહ્યાભાઈના દીકરા જયંતિ સાથે ગોઠવી મૂક્યું હતું. જાને વેવાઈ પોતપોતાનાં જાળકાને તેમના લાવિ સુખ માટે જુગવણી આપી રહ્યા હતા, એટલે જયંતિના શરીરનો અપવાદ ગાદ કરતાં આ લગ્ન અંગાલાલની દૃષ્ટિથી જાંધીજ રીતે ચોગ્ય હતું, જોકે આ અપવાદ જેવો તેવો ન હતો. તે તેમને સાલગો પથ હતો, છતાં પાંચ સાત વર્ષથી કરી મૂકેલ આ વિવાહ અને તેની પાછળ વર્ષ દહાડે પચાસ સો રૂપિયા પ્રમાણે પાંચસો સાતસો રૂપિયા પ્રમાણ ચૂકવા હતા. એટલે લગ્ન ફેક કરવું કે કેમ તેના તે ગંભીર વિમાનસણમાં હતા; જ્યારે તેમના વેવાઈ ડાહ્યાભાઈની અને તેમાંય ખાસ કરીને ડાહ્યાભાઈનાં પત્નીની દૃષ્ટિથી આ લગ્ન કરી નાખવામાં તેઓને કંઈજ વાંધા જેવું દેખાતું ન હતું.

પતિપત્ની ખૂબ લડયા ઝઘડ્યા પછી જયંતિને ગમે તેમ કરી પરણાવી દેવા વિષે તેઓ સહમત થયાં ને તેટલા ખાતર તેમણે તાજકતોજ વેવાઈને તેડાવ્યા. તે જાનેની વચ્ચે પણ લગ્ન જાળતર્માં ખૂબ ચર્ચા ચાલી. ડાહ્યાભાઈએ પત્નીની સલાહ પ્રમાણે લગ્ન લેવા ઉપર વધારે ભાર મૂક્યો, તો અંગાલાલે બાવિ જમાવતું શરીર સાફ ચતા સુધી લગ્ન લેવા જાળત મક્કમતાથી ધનકાર કર્યો.

“તો હું મારો છોકરો ગમે ત્યાં પરણાવી લેઈશ.” ડાહ્યાભાઈએ પોતાની સગવડનો ખ્યાલ આપતાં કહ્યું.

“તો તમને તેમ કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ છે.” અંગાલાલે પોતાનો રસ્તો ચોકળો ચતો હોવાથી ધીમેથી જણાવ્યું.

“તો તમારે આટલે વર્ષે લગ્ન ભાગવું છે, એમ ને?” ડાહ્યાભાઈએ જાણ ફેરવતાં જણાવ્યું.

“ના, માફ એમ ક્યાં કહેવું છે? મેં તો તમારી ધમકીનો સરળ ઉત્તર જ

આખો છે." અંગાલાલે કન્યાના આપ તરીકેનો વિનય જાણવતાં કહ્યું.

"તો પછી કરવું છે શું તે સ્પષ્ટ જણાવો ને?" વરના આપ તરીકેના રૂઆપથી ડાહ્યાલાલએ પૂછ્યું.

"હું શું કહું? તમે મને જોલાખ્યો છે, તો શું કરવું તે તમે જ કહો." તટસ્થતા જાળવતાં અંગાલાલે કહ્યું.

"મેં તો લગ્નની મિતિ નક્કી કરવા જાણત વિચાર કરવા તમને જોલાખ્યા છે." મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવતાં ડાહ્યાલાલએ કહ્યું.

અંગાલાલ કંઈ ન જોડ્યા. ડોકરની માંદગી જાણત અને પોતપોતાના વિચાર માટે મક્કમ હતા. ડાહ્યાલાલએ જાણ્યું કે વેવાઇ હાથમાંથી જમ તેમ લાગે છે, અને ડોકરની માંદગી માટે તો તેમને કંઈ ખાસ શંકા હતી જ નહિ, એટલે તે જાણી ફેરવી વચસો રસ્તો જતાવતાં જોડ્યા: "જુઓ આપણે એક વાત કરીએ, મારા જરૂરિયાતની કાંઈ સારા ડોક્ટર પાસે શારીરિક તપાસ કરાવીએ, તેમાં તપાસને અંતે જો કંઈ ભયંકર હશે માલુમ પડે તો લગ્ન બંધ રાખીએ, એટલું જ નહિ પણ તમે તમારી દોકરીને બીજો ગમે ત્યાં પરણાવી દેજો. બ્રોલો, આમાં કંઈ વાંધો છે?"

અંગાલાલને પણ આ હંસીલ મગી એટલે તે જોડ્યા: "જરૂર, મને આ વાત મંજૂર છે. અને તમે જ્યારે આટલી ખાનદાની જતાં હો, તો હું, પણ વચનથી બંધાઉ છું કે જો ડોક્ટર સારો અભિપ્રાય આપશે તો હું પણ લગ્ન લેવામાં વાંધો નહિ ઉઠાવું." બીજો દિવસે પસંદના શહેરમાંથી કેશવલાલ ત્રિવેદી નામના એક એમ. બી. બી. એસ. ડોક્ટરને જોલાવવાનું નક્કી કરી બંને છૂટા પડ્યા.

બંને વેવાઇ વચ્ચે જ્યારે લગ્ન સંબંધે ચર્ચા ચાલતી હતી, ત્યારે ડાહ્યાલાલનાં પત્ની મણિયા ગુપ્ત રીતે આ ચર્ચા સાંભળતાં હતાં. વેવાઇના ગયા પછી તેઓ પોતાના પતિ ઉપર ઊતરી પડ્યાં: "એ કાશ્યુ મારા ડોકરની દાકતરી તપાસ કરાવનારો? એને ના કાવે તો ના કહી દે, હું મારા ડોકરને ગમે ત્યાં પરણાવી લેહરા. કન્યાની શી જોટ પડી છે?"

ડાહ્યાલાલએ પત્નીને શાન્ત પાડતાં કહ્યું, "તું ગરમ ચપ્પલ નહિ, ડોક્ટરી તપાસ કરાવવાનું વેવાઇએ નહિ, પણ મેં જ કહ્યું છે, એમાં તેમનો ખિચારનો શો દોષ? આપણો ડોકરો જોહો કંઈ એવો મહિા છે, કે આપણે મહારાજાનું હોય? અને ખરેખર જો ડોકરો એવો મંજીર રાજવાળો જણાયો, તો તેને પરણાવવાથી પણ શું લાભ? પરણ્યા બાદ પછી કંઈ આસમાની

મુશ્કતાની અને તો આપણે માથે દોપતો ટોપલો આવે એટલું જ નહિ, પણ કુમળી કળી જેવી ગિયારી મુશીકાની નિંદગી બરમાદ જાય તેવું શું? માટે આવો ઊંડો વિચાર કરીને જ મેં વેચાઈને આ સલાહ આપી.”

“તમને એવું જાણ આવડે છે, એ દાકતરીઆનો શો વિશ્વાસ?” ડૉક્ટરે પ્રત્યેનો અવિશ્વાસ જાહેર કરતાં તેમણે કહ્યું. આખરે તેમને ડાહ્યાભાઈએ જેમ તેમ કરી શાન્ત પાડ્યાં, પણ તેમના હૃદયનો ડચ્ચરો એાછો થયો નહિ. આખી રાત તેમણે પોતાના આશય સામે આવતી આકૃત સામે ઝઘુમવાની યુક્તિઓ શોધી. ધણી ગિયારમંથન પછી જ્યારે એક આશાસ્પદ યુક્તિ જડી ત્યારે જ તેમને ઊંઘ આવી.

ખીજે દિવસે સંકેત પ્રમાણે બન્ને વેચાઈ ડૉક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદીને ત્યાં તેમને તેડવા ગયા. આ તરફ ડાહ્યાભાઈનાં પત્નીએ પણ પોતાના નાટકનો અંક શરૂ કરી દીધો. પોતાના પતિ ડૉક્ટરને તેડવા નીકળ્યા ત્યાર પછી તુરં જ તેમણે અમુક રૂપિયાની નોટાનું જાંડલ પોતાના ઝોશીકા નીચે શંતાડી માંદગીનો ખાટલો ગિજાવી દીધો. જારેક વાગ્યાને સુગારે ડૉક્ટર ને વેચાઈ સાથે ડાહ્યાભાઈ આવી પહોંચ્યા. તેઓનો પગરવ સાંભળતાં જ મણિયાએ “હું...હું...હું, ઓ જાપ...રે, મારો જીવ ગભરાય છે, પેટમાં ચૂંક આવે છે. ને માથું ફાટી પડે છે,” એવા ઢેંગી બરાડાથી પોતાના નાટકનું મંગળાચરણ શરૂ કર્યું. ઘરની આ પરિસ્થિતિ જોતાં ડાહ્યાભાઈ તો ગભરાઈ ગયા, અને વેચાઈ તથા ડૉક્ટર સાહેબના આદરસત્કારનું કાગ દરતા કરતા જયન્તિને સોંપી તે પોતાનાં પત્ની પાસે પહોંચી ગયા. પતિને જોતાં જ મણિયાએ આંખો ફાડી અચકાતી જીભે પૂછ્યું: “દાકતર આયા?”

“હા, વેચાઈ માથે તે ઉપર બેઠા છે.”

“અને...જયન્તિ?” મણિએ પૂછ્યું.

“તે નેમને પાણી પાય છે.” ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું.

“જહુ સારું.” મણિયાએ શાન્તિથી કહ્યું: “પછી દાકતરને મારું શરીર જતાવીએ.” મણિયાએ પોતાની જાજનો પહેલો પાસો ફેંકતાં કહ્યું.

“હા, હા, હું પણ એ જ વિચારમાં છું. હું દમજાં જ ડૉક્ટરને મોકલું છું. તારું શરીર તપાસ્યા બાદ જ જયન્તિનું શરીર દેખાડીશું.” એમ કહી ડાહ્યાભાઈ ઉતાવળે પગલે ડૉક્ટર પાસે ગયા. ડાહ્યાભાઈને જોતાં જ બન્ને મહેમાનોએ વિવેક ખાતર તેમનાં પત્નીના સમાચાર પૂછી લીધા. “હા, દમજાં તો સારું છે, પણ જોગે જોગે ડૉક્ટર સાહેબ હાજર જ છે તો જરા શરીર બતાવી

લેખકો.” ડાહ્યાભાઈએ પોતાનો આશય જણાવતાં કહ્યું, વગર મૂડીની ત્રિજિટ શ્રી માટે ડોક્ટરો હમોશાં તૈયાર જ હોય છે, એ ડોક્ટરી આલમના નિયમ પ્રમાણે ફેરવવામાં ડોક્ટર પણ પોતાનો રટેથોરોપ લેઈ લેખા યયા. ડોક્ટરને પત્નીના ગાંઠ ખાટલા પાસે મૂકી ડાહ્યાભાઈ સર્વગાન્ય શિષ્ટાચારને ખાતર જહાર નીકળી આવ્યા. અને વેવાઈ પણ એકલા બેઠા હતા, એટલે તેમની પાસે જમ વાતે વળ્યા. જમ હવે ગણિયાની દસે આંગળીઓ ઘીમાં, તેને ઠીક બેઠેલો લાગ મળ્યો. ડોક્ટરે નાડી હાથમાં ઝાલી થોડી વારે પૂછ્યું: “તમને શું થાય છે?” પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગણિએ પોતાના મનની ગધીયે વાત ડોક્ટરને કહી સંભળાવી, અને ડોક્ટર માથું ધુણાવે તે પહેલાં જ આશીર્વાદ દેખતી નોટાતું જાંઘ કાઢી ધીમેથી તેમના ખિસ્સામાં મરકાવી દીધું. ડોક્ટરે નોટાતું જાંઘ ખિસ્સામાંથી આનાકાની કરતા હોય નેમ ગળવા પાછું કાઢ્યું ને જરા આનાકાની ખતાવી, થોડી રકઝક આદે કંઈક નધારે મળતાં, જ્યન્તિની તપાસ જાદ, ગણિયાના કહેના પ્રમાણેની દડીકત વાહેર કરવા જાંભાયા. આમ તેમની તપાસ પૂરી થઈ, અને તેમને આંતરડાની દુખાવો છે એવું ધર્મદ્રોહી ડોક્ટરે મહે આગળ નિવેદન કર્યું. ત્યાર જાદ બધા મૂળ મુદ્દા પર આવ્યા અને જ્યન્તિની તપાસ શરૂ થઈ. તપાસમાં ડોક્ટરને જ્યન્તિ ફેફસાંના રોગનો ભોગ થઈ પડેલો માલૂમ પડ્યો. તેના અંતરાત્માએ તેના ઘેર કૃત્ય માટે ધિક્કાર્યો, પણ હવે તો ‘જનાઈ જન ગઈ!’ લાંચવશ ડોક્ટરે અંજાલાલ અને ડાહ્યાભાઈ પાસે નૈતિક ચુનાની ધરવા કર્યા સિવાય નિવેદન કર્યું કે “છોકરો અભ્યાસના વધુ પડતા ભોગને લીધે જ્ઞાનતંતુઓ ઉપર અસર થયાથી માનસિક રોગથી પીડાય છે, તેની જ ચિન્તાઓને કારણે તેનું શરીર નબળું પડ્યું છે અને છતાં તાવ રહ્યા કરે છે. ગણજને પોષક તરવો મળે તેવો હું લખી આપું તે ખોરાક તથા પેટન્ટ (Patent) દવાઓના ઉપયોગ કરો. અને એક માણસ મારી માથે મોકલો એટલે હું દવા આપું છું. ગજારાવા જેવું કંઈયે નથી. જલદી શરીર મૂળ સ્થિતિ ઉપર આવી જશે. હમણાં નેને આરામ જ લેવા દો.” ડોક્ટરના આવા સારા નિવેદનથી જન્ને વેવાઈ ઘણા ખુશ થઈ ગયા. ડાહ્યાભાઈનાં પત્ની કેટલાં ખુશ થયાં તે તો શબ્દોથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી. તેમણે તો પોતાના સ્ત્રીચરિત્રનો ટુકો અજમાવ્યો ને તેમાં તે આજાદ રીતે સફળ થયાં.

ફેરવવામાં ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે પેટન્ટ દવાઓના ત્તરથી જ્યન્તિની તગિયત સુધારા ઉપર આવતી દેખાઈ, ઢોંગી દહીં મણિયા તો જે જ દિવસમાં સારાં થઈ ગયાં, તેથી ડોક્ટરના નિવેદન ઉપર ગધાને અચળ શ્રદ્ધા બેઠી.

એકાદ માસમાં જ જ્યન્તિનાં સુશીલા સાથે લગ્ન લેવાનું નક્કી થયું. બન્ને વેનાઇ ગોર પાસે ગયા, અને જેના ટિપ્પણમાં અશુભ મિતિ હોતી જ નથી તેવે ગોરે એક શુભ મિતિ શોધી લગ્નદિવસ મુહૂર્તસદ નક્કી કરી આપ્યો. ઠગવેલી મિતિએ સુશીલા અને જ્યન્તિનાં લગ્ન થઇ ગયાં ને જ્યારે મળિયાએ વહુ ઘેર આવેલી જોઇ ત્યારે જ તેમનું સાસુહૃદય હિમાચળ જેવું ઠંડું પડ્યું. પણ? પણ શું? ભાવિના ગર્ભમાં કંઇક જુદું જ લખાએલું હતું. લગ્નમાં ભાતભાતની વાનીઓના ને મસાલાના સેવનથી જ્યન્તિને રોગે ફરી ઊઘસી પાઘો. જે મિતિએ તેનું લગ્ન થયું હતું, ખીમ માસની તે જ મિતિએ કમનસીબ એ યુવાન ગિચારી મૌલાગ્વાકાંક્ષિણી સુશીલાને કમનસીબ નિધવા બનાવી જ્યન્તિ આ સોક છોડી ગયો!

તેમવા, તા. કરજણ

માતીભાઇ કે. આંબેલીકર

પાતાળનાં મૂળિયાં

[સ્વતંત્ર છતાં ગયા અંકતા 'આખરી કેંસલો'ના અનુસન્ધાન તરીકે-લેખક]

“કેમ અદયા, કેં ગારગાર ખાંચે છે કે શું?” ખીમઇ રહેલા અંગાલાલ મુખીએ તડૂકા કરતાં કહ્યું.

“જ્યોરે તો પાંચ બેઠાં પાણી ભર્યું હતું. રાતને પહોર ખૂમ પાડો તે કાષ્ટ ઘેર નહોતું એટલે કાણ આવે? મારી મા રોટલા ઘડે છે અને હું બેતરમાંથી આગો તેવો સીધો અહીં જ આવું છું.” નાચા કુંભારના ચૌદ વર્ષના છોકરા ગલાળે કહ્યું. વસવાયાએ ગમે તેની ખૂલ હોય પણ એક જ જવાબ આપવો જોઇએ: “ખૂલ થઇ, બાપા!” તેને જાહેરે પોતાનો કમર નથી એવી એણે દલીલ કરી.

જગતાં જગતાં પાણી ખૂટ્યું ને વરતણિયાને નજીકને ઘેરથી ઘડો ઉપાડી લાવવો પડ્યો, એ પોતાના મોરગની બેઆંગર થઇ ગાની ધૂંઆપૂંઆ થઇ રહેલા અંગાલાલ મુખીનું જુવાન મગજ જરાજર તપી ગયું હતું. તેમાં ગલાળે સામી દલીલ કરી એટલે જળતામાં ઘી હોમાયું. તેના મોંમાંથી નીકળ્યું: “તમારી મા પદણાવા ત્યારે તોકરી કરે છે?”

વસવાયા-જીવનમાં ગાજો ખાઇ નહિ દેવાએલા ઊછરતા, ગીનઅનુભવી ગલાળે સ્વાભાવિક રીતે કહ્યું: “ગાજો ના ભાંડશો, કાકા!”

એક તો અંગાલાલનું મગજ જરાજર તપીને લાલચોળ થઈ રહ્યું હતું, તેમાં ચોરામાં જહારના ખેડેલા દશ માણસો આગળ એક વખત જમતાં જમતાં પાણીની ખૂસ પડી ત્યારે આજર ગઈ હતી; તેમાં જાકી હતું તે ચૌદ વર્ષનું કુંભારનું છોકરું સર્વની સંમુખ સામું બોલતું હતું! એટલે ઝાઝો ત્રિચોર કર્યા વગર અંગાલાલે ઊઠતાંક પાસે ખૂણામાં પડેલી વરતણિયાની લાકડીના ખેત્રણ ઝપાટા ઉપરાછાપરી લગાવી દીધા.

પણ એટલામાં તો પાસે ખેઠેલાએ મુખીને પકડી લીધા. ગલાખેય એકાએક માર પડતાં ઉશ્કેરાઈ જઈ સરખે સરખા લડતા હોય તેમ મોંઢામાંથી વધતું ઝોણું બોલી ગયો. અને હાથ ઉગામવા જતો હતો ત્યાં મુધીમાં પાછળથી વરતણિયાએ લાત મારી.

એક જણે રક્તા ગલાખને કહ્યું: “જા, જા, હવે. વસવાયું થઈ આવી દાંસ કરીશ તો કો'ક દહાડાનો માર્યો જઈશ.”

ખીન્ને બોલ્યો: “આ તો છોકરું જણી જવા દે છે, નહિ તો મુખી સ્નામે ચોરામાં હાથ ઉગામે, તે મરને જીવતો જાય તો!”

જીભ વરતણિયો બોલ્યો: “એ નાચિયો જ એવો છે. કાષ્ટ દહાડો ઘેર મળે જ નહિ. જ્યારે હોય ત્યારે એના નામની જ મોકાણ. ધૈરામાણ્યસને આપણે શું કહીએ? તોય એ રોટલા ઘડતી હતી તે કહ્યું કે ચાલ કાનસ લેઈ હું ફૂલે આવું, બે બેઝાં રેડી જતાં રી વાર?”

કાલક: “એને તે કાણ એનો જાપ ઉપાડી જાય છે? સીમમાં ગરડાં લેવા જાય છે ત્યારે એનો જાપ સંઘાતે જાય છે?”

ગવજીભાઈ: “મા'ણી વસવાયાની જાત જ કાંગી! કાગ કરવું પડે ત્યારે સો જહાનાં!”

અંગાલાલ મૂજતા મૂજતા હજુ ક્રોધ ન શમ્યો હોય તેમ બોલ્યા: “મા'ણાં વસવાયાને જેમ છૂટ આપીએ તેમ માથે વઢી વાગવા જાય છે.”

ગલાખ જતો રહ્યો એટલે જગજીવન મારતર શિખામણ આપતા હોય તેમ બોલ્યા: “મુખી! આવું કયોલું ના મારીએ. કંઈક હાડકું જાડકું ભાગી જાય તો ઊલટી પંચાત.”

સોગાભાઈ: “એ તો સાફ થયું, નહિ તો સહેજ આધોપાછો થયો હોત તો માયું જ ફૂટી જાત.”

અંગાલાલ: “ફૂટી જાય હોત તો કાષ્ટ દહાડો સ્નામે બોલવાની બે

જૂલી જાત. જગવાનું યતા પહેલાં કેટલી જૂમો પાડી હતી? ગંડ ઘેર મૂકી'તી તો એને મરતાં શું થતું-હતું?"

'કાલક્ર : "હવે નાથિયાને સીધું કહી દેવાનું કે નોકરી કરવી હોય તો સીધો જાતે આવીને પાણી રેડી નય. રાંડને ચોરામાં પેસવા દેવી જ નહિ, બિલટી કો'ક દહાડો અવળી ચોંટે."

અંજાલાલ : "હજુ નાથિયાને આવવા તો દે. નાને મોંઢે સામે બોલી ગઈ છે, પણ ગામમાં રહેવાની જો ભુલાવી દેઉં છું કે નહિ? મક્કતનાં સરકારી લાકડાંએ નિભાડો પકવે છે, પણ હવે ખગર પડશે કે કેવી દાતણની સળા સરળી પણ લેવાય છે!"

*

*

*

ચોરામાં આજે ધમાલ દત્તી. વસતિગણતરીના તપાસતીશ કામદારોએ મુકામ હતો. આવતી કાલે-માર્ચની પહેલીએ-સમસ્ત હિન્દની વસતિગણતરી થવાનો દિવસ હતો. ઉપરથી મામલતદાર સાહેબનો હુકમ હતો કે પહેલી તારીખે સવારની નવની ગાડીએ તાલુકાના બધા આંકડા ગને મળી જવા જોઈએ. જિલ્લા ઓફિસમાં સૌ પહેલે તાર કરી તેગને પોતાનો તાલુકો પહેલો લાવવો હતો. એટલે તપાસતીશ કામદારો એ દિવસ અગાઉથી પોતપોતાના જથાનાં ગામે આવીને પડ્યા દતા. સવારની ગાડીમાં તો બધા આંકડા તૈયાર કરીને જવાનું હતું, એટલે જથાના ત્રણેય ગામના ગણતરી-કામદારો, જે બધાય શિક્ષકો હતા, તેગને ચોરામાં જ રોકી રાખ્યા હતા. રાત્રે આંકડાની મેળવણી કર્યા ગાદ જેને તેને છૂટા કરવાના હતા, એટલે રસોઈ ચોરામાં જ થતી હતી. રથાનિક મત્તાવાળાઓ તરીકે મુખીઓ ઉપર પણ સાહેબનો હુકમ હતો કે ગણતરીને ઠામે જે જે સાધનની જરૂર પડે તેનો જદોજસ્ત કરી આપવો અને તેમાં કોઈ જાતની ચૂક આવશે તો કસ્ટદારને સખ્ત નશિયત કરવામાં આવશે. એટલે અંજાલાલ મુખીની એ જથાનો જદોજસ્ત કરવાની ફરજ હતી. પણ માંજે સર્વને રોકાવું પડશે એ ખ્યાલ જદાર નહીં ગએલું, એટલે જયોગનું ભરાએલું પાણી રસોઈ કરવામાં વપરાઈ ગયું.

વસ્તબ્ધિયે પાણીની જૂમ પાડી ત્યારે અંજા કુંભારજી સીગમાંથી આવી રોટલા ધસતી હતી. નાથિયો પરગામ ગયો હતો. એનો છોકરો ગલાજ હજુ સીગમાંથી આવ્યો-ન હતો. અંજાના મનમાં કે ગલાજ આવે એટલે હું પાણી ખેંચી આપીશ અને એ રેડી આવશે. પણ એને આવતાં વાર લાગી અને અહીં રસોઈ તૈયાર હોવાથી સર્વે જમવા બેસી ગયા.

જગતાં જમતાં પાણી થઈ રહ્યાની ખૂબ પડી.

અંગાણાલના સ્નેહી ગામના મારતર સોમાલાઈએ કહ્યું : “મુખી, તમારા રાજ્યમાં આવું જ કે? પાણીનું ધ ઠેકાણું ન મળે!”

એક જામણ વરતણિયો બિભો બિભો પડોશને ઘેરથી ઘડો ઉપાડી લાવ્યો હતો, પણ અંગાણાલને પેલી સ્વાભાવિક ટકોર ‘તમારા રાજ્યમાં આવું જ કે?’ રૂંવે રૂંવે વ્યાપી ગઈ. એના મગજમાં થયું : “આ જદારગામના મારતરે ય મારો આવો જ તોલ કરે ને? ‘મુખીનામાં જ દમ ન મળે, નહિ તો ખૂબ પાડતાં એ પાણી ન રેડી જાય? ફલાણા ગામના ચોરામાં જમવા બેઠા ત્યારે પાણીનું ઠેકાણું ન મળે.’”

આગ એના મગજમાં પોતાની નાલાયકીના વિચારો ઘોળાતા હતા, એવામાં જ ગલાળ ‘આવ્યો એટલે પહેલો જ બોલ એનાથી નીકળી ગયો : “કેમ અહ્યાં, કેં મારતર આવો છે કે શું?” અને પટલાઈ આવ્યા પછી આજ આગ એકાએક અંગાણાલથી ગલાળ ઉપર હાથ બિપાડી જવાયો.

એ રડતો રડતો ઘેર ગયો, અંગાણે મહારાટમાં પૂછ્યું : “કેમ, શું થયું?” ગલાળના છેદરવાંદ મગજે કહ્યું : “સાં મગ એ નોકરી! મહિને બે રૂપિયા સાડા આટલી. તાબેદારી કાળુ વેઠે? અધરાત મધરાત કામ કરીએ એ તો ક્યાં ગયું ને ઉપરથી ગાળો ને માર ખાઈએ એ જુદું!”

અનુભવી મા વાત સમજી ગઈ. એણે કહ્યું : “એ ગમે તે કહે, પણ સામું શું કરવા બોલીએ? આપણો અવતાર વસવાયાનો, એટલે જ કહે તે સાંભળીએ. આ તે કેં જોણી નોકરી છે? પેલે અવતાર લખાવીને આવ્યાં છીએ એટલે વેક ક્યાં વગર છૂટકા છે? એ તો એમ કહે ને કે મહિને બે રૂપિયા આપે છે, નહિ તો ના આપે તોય આપણે શું કરવાનાં હતાં?”

પણ વસવાયા-જગતનો બિનઅનુભવી ગલાળ બોલ્યો : “મેં ક્યાં કશું કહ્યું હતું? મુખી મા સુધી જતા રહ્યા ત્યારે મેં તો એટલું જ કહ્યું : ‘ગાળો ના ભાંડશે.’ ને બિપડતા ને બે ત્રણ લાકડી મારી દીધી.”

આવા તો ફેટલા ય ટપલા ખાઈ ચૂકેલી માણે એમાં કંઈ નવીન ન હોય તેમ કહ્યું : “હજુ આ મુખી સારા છે, સારા. નહિ તો છોટાકાકાના મુખીપણાનો ઝપટો તેં ક્યાં જોયો છે? એ તો હમણાં પાંચ દશ વરસથી જરા નરમ પડ્યા છે. તે પહેલાં તો એમની ખૂબ પડે એટલે ગમે તે કામ કરતાં હોઈએ તે પડતું મૂકીને નામવું પડે. એક વખત તારા જાપા જરા ખાતા હતા તે વાર થઈ નેમાં તો ચોરામાં બેઠાં બેઠાં છૂટો દડો માર્યો તે હાથ

ભાગી ગયો હતો. અને એક વાર આપણી નાતની સલા થઇ હશે તેમાં બેઠ ન કરવા માટે અંગૂઠો આપીને આવ્યા એટલામાં તો એ મુખીએ ગામમાંથી છાશપાણીનો વહેવાર સુધાં બંધ કરાવી દીધો હતો. એ સલાઓવાળા ગમે તે કહે પણ આપણે તો ગામમાં રહેવું એટલે દુખાયા અંપાયા વગર છૂટકો નહિ. ને કાલે તારા બાપા આવશે ત્યારે તને તો તને પણ મને શું કહેશે? ‘ગધેડી! તારા ભાગી ગયા હતા તે એ છોકરાને મોકલ્યો?’”

અને ઘડી પહેલાંજ ચોરામાંથી રડતા રડતા નીકળતા મલાએ કદી જિંદગીમાં ચોરાની નોકરી ન કરવી એમ વિચાર કરેલો, પણ પરપોટા જેવો એનો એ વિચાર મા આગળ ફરી ગયો.

ઘરમાંથી નવું બેકું લેઇ, ફૂંચેથી પાણી ભરી, જ્યાં ઘડીક પહેલાંજ એના દીકરાને વાંકગુના વગર માર ને અપમાન સહેલાં પડ્યાં હતાં ત્યાં અંગાની કાયા, ફરીથી તિરસ્કાર સહેલો પડ્યો તે જાણ્યા છતાં, આંવીને ખડી થઇ. કેટકેટલા અપમાનોના વજાઘાતો સલા પછી આ હુલ્લે લાગણીહીન થઇ ગયાં હશે!

ચોરાના ચોરાનામાં પગ મૂકતાંજ અંગાલાલ મુખીએ રાડ નાખી: “ખબરદાર, અંદર પગ મૂક્યો છે તો! મા’ણાં દરામખોર!” તમને તો કમલે એ જ ગતાનાં છા.”

લાજના ઉકાને જરા નીચો ખેંચી, પગની ગતિ ધીરી ધીરી આડુ રાખી, અંદર દાખલ થતાં અંગા બોલી: “ભાઈસા’બ, એ છોકરાને કંઈ લાન છે? મૂચાને મેં લાખ વાનાં કર્યાં.”

“પણ એ નાચિયો કહો મૂચો છે?”

“મારો ભાઈ માંદો છે, તે કાલના ખજર ભેગા ગયા છે.”

“એ અકમી કાંઈ દહાડો ઘેર જ ના ગયો, ત્યારે જ અમારે બૈગં જોડે ભાંજગડ કરવી પડે ને? એ આવે એટલી વાર. જમ તમારો પગ ચોરામાં ના જોઇએ. પછી હું જોઈ છું કે તમે ક્યાંક અડીં રહો છો?”

“પણ ભાઈસા’બ! છોકરું ના મગજનું તે કંઈક બોલી ગયું હશે. હજુ તો એ આવશે ત્યારે એને ઢાંરની પેડ ધાલશે.” અને અંગા પાણીનું બેકું ખાલી કરી બીજું ભરવા ચાલી ગઇ.

સાંજનો નાચિયો સાળાની ખજર જોઇ આવતો હતો ત્યારે સીમમાં પેસતાં છોટાભાઈ મુખી મળ્યા, એટલે એણે પૂછ્યું: “કેમ કાકા, ખેતરમાં ચાલ્યા?”

એનો ઉત્તર આપવાને બદલે છોટાભાઈએ પૂછ્યું: “કંઈ નવાજૂની જાણી?”

“ના કાકા, હજુ આપણી સીમમાં આવતાં તમે જ પહેલા ગયા છો.” નાથિયે પોતાની અચાનકતા જતાવી.

“એવો ને એવો બોયડ રહેજે. મારું રાજ હતું ત્યાં સુધી તો જાણે તારું દીકું નહોતો પડ્યા દેતો. પણ હવે તો જાણું જુવાનિયું ત્રાણું ભરાયું છે. રાતને પહેર વહુને ચોરામાં બોલાવે તે તારામાં માલ નહિ ત્યારે ને?” છોટાભાઈએ ન સમજાવ તેમ વાત કરી.

પોતાના જ ઘરની નવાજૂની સાંભળતાં નાથિયો અધીરો બન્યો. એણે પૂછ્યું: “શું જન્યું, કાકા? જરા સમજાવ તો પાડો.”

છોટાભાઈ: “મારું કહ્યું તારે ગયે બીતરે તો તો જાણીય સમજાવ વહુનું નામ દેનારો પડી ગય.”

નીચે નમી આજાર પાનતો હોય તેમ નાથિયો બોલ્યો: “તમારી વાત ક્યારે ન ગાની, કાકા? તમારી તો મારે મોટી ઓય છે.”

“સાલ, અહીં રસ્તામાં વાત કર્યા કરતાં, ખેતરને શેઢે જેસી નિરાંતે જાણી વાત કરું.” છોટાભાઈએ એકાન્ત શોધતાં કહ્યું.

પ્રસ્તાવના રૂમે શરૂઆત કરતાં એમણે કહ્યું: “હું જરા ભડખાઓલો એટલે જાણતે નહોતો ફાવતો; અને આ નવા મુખી ‘બહુ સારા, બહુ સારા’ એમ કરે છે, પણ કાગ પડ્યે દરેકનું પારખું થાય.”

નાથિયાએ આ કથનમાં વિરોધ નોંધાવ્યો: “કાકા, જાણતી વાત જાણ જાણે, પણ મારે તો તમારા વખતમાં રામરાજ્ય હતું.”

છોટાભાઈ: “લોકોને કર્યા કાગની કદરજ કર્યા છે? આ તમારા નવા મુખી બીજાની વાદોવાદ જેમ આવે તેમ ઓલે છે. પણ એની ફાઇએ ગળો-ફાંસો ખાધો ત્યારે હું વચ્ચે ન હોત તો ખચર પડત. ફાજદાર હાથકડી કરીને લેઇ જાન ત્યારે શું મોંદું રહેત?” પણ એ ભાંજગડમાં પોતે પિસ્તાળીસ રૂપિયા ખિરમદામાં મૂક્યા હતા એ વાત જાના કરે?

નાથિયાએ અધિરાઇ જતાવી: “પણ મારા ઘરની શી વાત કરતા હતા?”

છોટાભાઈ: “એ જ વાત કરું છું ને! નહિ તે વખતે તારે ઘેર ગંજા-પગાળો તારો સગો બીજાની જામડી લેઇ આવ્યો હતો? ફાજદાર તપાસણીએ આવ્યો હતો, પણ એ હાથ મૂક્યા દીધો હોય તો! હું તો સાવ અજાણ્યો જ થઇ ગયો: ‘શી વાત કરે છે, સાહેબ! મારા ગામમાં એવી લપ આવે તે મારી જાણ જહાર હોય? ને એના ઘર આગળ થઇને તો દલાશમાં દશ વાર જવા આવવાનું રહ્યું, એટલે એવું હોય તો હાંક્યું રહે?’ ને ફાજદાર હાંથ

ધસીને પાછો ગયો. મારો તો પહેલેથી જ એ મુદ્દો. કદાચ કાંઈ કરી બેઠું હોય તોય ગિચામાં વસવાયાં જ્યાં ઉપર રહેમદિવજ રાખું. ફૂટવા હોય તો ખીજ ધણાય લોકો પડ્યા છે.”

તે વખતે લેવાદેવા વગર પોતાનો સગો બે દિવસ રહી ગયો તેમાં કાકાને પાંચની નોટ આપી દેવી પડી હતી તે સાંભળ્યા છતાં નાચિયો બોલ્યો: “જોડું કેમ બોધાય? એ તો તમારા ફક્કા પરતાપ! નહિ તો ફાજદાર ઘોષ ઝાપોટમાંથીય જાય? ફાજદાર તો શું પણ મોટો કલેટન-આવે તોય તમે તો ઘોષ પીઓ. તમારી વાત તે યાપ?”

“હું તો મોટો ચઢ્યે ધોડે આગ્યો હોય તેનેય સંભળાવી દેઉં. ત્રીજી સાલ માગલતદાર આવ્યા ત્યારે ચોરામાં પાળી જ ન મળે. કારકુના ધણોય સાહેબ આગળ જમડવા મંડ્યો. પણ મેં કહ્યું: ‘સાહેબ, એમનો તો મજબૂતિયો ધંધો. કંઈ ખેતરમાં રખડતાં હશે. આગળથી ખજાર હોય તો એમને કહેવું ન પડે.’ અને આ તમારા નવા મુખીએ ગઈ કાલ વહુ ગિચારી જપોરે પાળી લરી ગઈ હતી, તોય મોટો કાગનો વાધ કરી મૂક્યો. જુવાનિયું વાજું એટલે વહુયે ગિચારી શું કરે? ઠીક છે કોઈ બોચિતો આવી ચઢ્યો’ હોય તો રાતેય મંગાવવું પડે. પણ આ તો જપોરના બધા ટળ્યા હતાં એટલે આપણી ફૂટી ગઈ હોય તે વેળાસર મંગાવી ના લેવો?”

વળી પોતાના ઘરની તકરાર સાંભરી આવતાં નાચિયો બોલ્યો: “તે એતું ચયું શું, કાકા?”

મદારી ખીજ ખેલ કરતાં કરતાં આપના કરડિયા ઉપર હાથ મૂકે એટલે જોનારા જાણે કે હવે સાપ કાઢશે, માની અધીરા ગમે અને એ રીતે એમ પોતાના તરફ દષ્ટિ ખેંચી એ ખીજો ખેલ કરવા માંડે, તેમ છોટાભાઈ ઘોડી મૂળ વાત કહી પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવા વચ્ચે ખીજ વાતો કરતા. નાચિયાની અધિરાઈ જોઈ એમણે કહ્યું: “એ જ વાત કરે છું ને? મેં ના કહ્યું? મૂળે જુવાનિયું વાજું! રાતનો પોર! અને દસ પંદર માણસો બેઠા બેઠા હઠામશ્કરી કરે ત્યાં વહુ ગિચારીતે જતાં જતાં રીતે પગ ઉપરે? ગલાળ જરા ખેતરમાં ગયો હતો એટલે મોકું ચયું. માણસ તે કંઈ સરકારી વેક સાર ખારે ને જગીસેય ધડી ઝડ્યું ને ઝડ્યું રહે? ને તેય રહે, જો જોમાં મળતર હોય તો. પણ આ તો વૈનર કરીને મરી જવાતું ને મળવાની ત્યારે ધૂજ! એટલે વહેલું મોકું યાપ તે નજાવી લેવું પડે. મારા વખતમાં ગમે તેમ ચાલતું હશે, પણ કોઈને અમલદારનો ટુંકારો ખાવા દીધો છે?”

આજ છોટાકાકાએ કંઈ વાંકગુના વગર પોતાનો હાથ ઉતારી નાખ્યો હતો એ જનાવ વાદ આવતાં નાથિયે બોલ્યો : “હોય એ તો કાકા, અમારો અવતાર વસવાવાનો રહ્યો એટલે એ ગાળો જાંડે તો ચ માંભળના વગર છૂટકો છે?”

વાતનો પ્રવાહ અજો વહેતાં છોટાભાઈ બેલી બેઠ્યા : “નરી ગાળો દીધી હોય તો હું તને કહું ગાંડા? મુખીને તો સત્તર જથ્થુ જોડે કામ રહ્યું એટલે ગાળોય દેવી પડે. પણ મૂળાના ચોરને મોગરીનો માર શોભે? જાર વરસના છોકરાને બેઠાંક પાંચ સાન ડાંગ મારી દે, એ તે કંઈ હાળો ન્યાય કહેવાતો હશે?”

ગાળોની જ કલ્પના કરેલે નાથિયે નવી વાત માંભળતાં પૂછ્યું : “મલાખને માર્યો?”

છોટાભાઈએ પાણી ચઢાવ્યું : “મલાખને નહિ ત્યારે બીજાને?” અને એને બીજા વિચાર કરવાનો અવકાશ આપ્યા વગર એમણે કહેવા માંડ્યું : “ગોટા કરતાં એવા નાનાને મારવું તે કંઈ જેવો તેવો યુનો નથી. પોચું દેખે ત્યાં સૌ કોઈ જોર કરે. તારામાં જ રાગ નહિ ત્યારે ને? નહિ તો હવે તમારે સીધુંસટ થઈ ગયું છે. ‘પ્રજાપતિ ગંડળ’ને ફરિયાદ કરો એટલે વગર ખર્ચે તમારે માટે ફાંદો ફરી લે. અને આ ગામના તમે જવા દીધા પાકયા છો, નહિ તો આજુબાજુનાં જાંઘાંએ વેડ કાઢી નાખી. શું કાંઈનું સરકારે કાઢી લીધું?”

નાથિયાએ એમની સલાહમાં વેડ ન કરવાના કરાગ ઉપર અંગુઠો આપ્યો ત્યારે આજ છોટાકાકાએ ગામમાંથી તેનાં છાશ પાણી જંધ કરાવ્યાં હતાં તે વાદ આવ્યું. એણે કહ્યું : “સરકારની કંઈ વાત છે? પણ ગામમાં ગહા એટલે ક્યાં વગર કંઈ છૂટકો છે?”

છોટાભાઈ : “ગામમાં રહ્યા એટલે વેડ કરવી લાખી આપી છે? આ તો ઠીક લાખની લવાશે કરો તો, નહિ તો તમારું કોઈ શું કાઢી લેવાતું હતું? અને એ તો એમ માનો ને કે અમારા કરતાં તમે લાખ દરજ્જે સારા, નહિ તો છોકરાને આટલો માર્યા પછી કોઈ ફરી પાણી ભરના જાય? તોય વહુ ખિચારી શું કરે? છોકરાની આંખનાં આંસુ સુકાયાં નહોતાં, છતાં પાણીનું જેડું લેકને ગઈ.”

નાથિયાની આંખ આગળ જાણે રૂડતા મલાખને મૂકી એની વહુ રાતને વખત ચોરામાં પાણી રેડવા જતી હોય તેવું ચિત્ર ખડું થયું. વેડના નાસથી ટેવાએસો હોવા છતાં એને આ સ્થિતિ અમૂલ્ય લાગી. એને મળે આ અપમાન

ન બિતરતું હોય તેમ ધચરકું આવ્યું.

એની બીની આંખ પાછળ આવેલી રતાશ ઝોળખી છોટાભાઈ બોલ્યાઃ
“છતાં ગિચારી ચોરામાં ગઈ ત્યારે દોરની પેઠે ઘાલીઃ ‘કંઈ મૂઓ છે તારો
બાપ, તે તું પાછી ટળી? મારાં દાળાં વસવામાંની જાત, ખેતરમાં રખડતાં
લાજ શરમ નથી જતી અને અહીં ચોગમાં પાણી ભરવા આવતાં કોણ તમને
ગળી જાય છે? અને કોણ જાણે સીમ શેઠે શા ધંધા કરતાં દશે તે?’ અને
દાઝ્યા ઉપર કાગ દે તેમ આખો ચોરો ખડખડાટ હસી ગરકરી કરવા લાગ્યો.
હું તો ખરું કહેવા વાલો. આપણો બેનદીકરી એવી ખીજની. હલકી વરણમાં
જન્મ ગળ્યો એટલે કંઈ લાજઆજરે વદાલી ના હોય?”

નાથિયાના દાંત તણે જીભ આવતી રહી ગઈ. એના હાથની મુઠીએ
વળેલી જોઈ છોટાભાઈએ પાણી ચઢાવ્યુંઃ “તે તારામાં રામ નહિ ત્યારે
વહુને ભર્યા ચોરા વચ્ચે ના સાંભળવાનું સાંભળવું પડે ને? મુખી હોય કે મોટો
મવંડર હોય, પથ સૌ સૌનું માપ જાળવે ત્યાં મુઠી મોટો. નહિ તો એના
જાપની ખીજને શી સાડાગારી?”

નાથિયાની બીની આંખમાંથી છેવટ પાણી ટપક્યું.

છોટાભાઈઃ “એમ આજો મુતરાળ્યે કોઈના દહાડો વળ્યો છે? એક
વખત એને ય હાથ જતાવ્યો હોય તો ફરીથી નાગ દેવાનું બૂલી જાય. અને
દવે તો તમારે મોટું સુખ થઈ ગયું છે. તમારા મંડળને લખ્યું એટલે ઘણું ય
ફરી લે. સાક્ષીગાક્ષીનું તો મારા જેવો સૌ પાછળ રહ્યો રહ્યો કરી આપે.”

અને વાતનો અંત લાવતાં એમણે કહ્યુંઃ “લે, બિડ દવે, ઘેર જઈને
વિચાર થાય તો કહેજે. એમય આડે લાકડે આડો વેર. બાપડીની આજરૂની
ફરિયાદ માંડીએ એટલે છોને પોતિયું ગાલીને સત્તવાય!”

—અને વાડનું જિંડું આવતાં જ ને જુદા પડ્યા.

છોટાભાઈએ ચઢાવેલી ચાવીથી ઘંટડી ન વાગી ત્યારે એમણે અવળા પાંક
ખાત્રા માંડીઃ “વીરાભાઈ, આ નાથિયો ફટલી ય વાર મારો પાસે આવી ગયો.”

વીરાભાઈઃ “એને વળી તમારું શું કામ પડ્યું?”

છોટાભાઈઃ “આ તો’ય મુખીએ તે દહાડે એના છોકરાને માર્યો હતો,
તે કહેઃ ‘મારે ફરિયાદ કરવી છે.’ બેલેને એ આપણું પાછળથી બૂકું બોલે,
પણ મારો સ્વભાવ તો જાણો છો ને? તાંદરાને નીસરણી આપું જ નહિ, મેં
તો એની ધૂળ જ કાઢી નાખી. ‘મારું દાળું વસવાયું’ થઈને મુખી ઉપર
ફરિયાદ કરશે ત્યારે અમારે જીવીને શું કામ છે? જો એ’ કે ચું ક્યું’ છે

તો ગામમાં રહેવું હારે પડશે.' અને મેં એટલો જિલ્લો લીધો ના હોત તો પેશુ એમનું મંડળ છે ને? એ ગારફતે ફરિયાદ કર્યા વગર રહેત નહિ.

અને એ ઉપકારકયા છેવટ અંગાલાલ મુખી પાસે પહોંચી ત્યારે એણે ઉપલો હોઈ દાખતાં કહ્યું: "હોટાકાકાનાં પાતાળનાં મૂળિયાં ગારાથી અગ્નિયાં નથી. એમણે નાધિયાને શું કહ્યું હતું તે તો વળત આવશે ત્યારે એમની પાસે કબુલ કરાવીશ. એ ભોળાઓને સમજાવી ખાતા એમ અહીં સમજાવવા જતા હશે, પણ હું તો એમનાં પાતાળનાં મૂળિયાં બોલી કાઢું તેવો છું."

નેદ્રા, તા. પાદરા

ઈશ્વર પેટલીકર

જાણવાજ્ઞેગ

૧૦. પાટીદાર સેવાસમાજ, અમદાવાદ

પ્રથમ વર્ષ-સંવત ૧૯૮૭

* આ સંસ્થાને સ્થપાયાં તા. ૨૦:૧૦:૪૧ ને સં. ૧૯૬૭ની દિવાળીને રોજ એક વર્ષ પૂરું થાય છે. આપણી જેતીચિપયક લાપામાં જન્માવીએ તો શ્રી. લાલ-લાલભાઈ અંજીતીચર તેની ખેડ કરી, શ્રી. ભીખાભાઈ અને સફળ શ્રી. બેરિસ્ટર મગનભાઈના પુત્રોએ તેનાં બીજા નાખ્યાં, કામના અનેક ઉત્સાહી લાઈઓએ હાર્દિક મદદ વડે તેનું જલસિંચન કર્યું અને કામના અગ્રગણ્ય નેતા ત્યાગમૂર્તિ દરબાર શ્રી. ગોપાળદાસ દેસાઈનો હસ્તરપથ ચતાં તેનો ફળગો નીકળ્યો, એટલે કે અમદાવાદ પાટીદાર સેવાસમાજ સ્થપાયો (તા. ૨૨:૧૦:૧૯૪૦).

હિસાબ: સંસ્થાના ફંડ ખાતે ઉપજા ખર્ચના હિસાબનો વધારો રૂ. ૧૯૧૬૫-૧૩-છે, ફાન ખાતે ૨૭૦૦૦-૦-૦ તથા સલાસદોના લવાજમ ખાતે ૧૯૮૬૩-૮-૦ આવવાના બાકી છે. વર્ષ 'પૂરું' થયા બાદ 'શ્રી. ભીખાભાઈ જીવાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ' માટેની સખાવતના પૂરા રૂપીઆ ચાવી ગયા છે. સંસ્થાએ રૂ. ૧૬૬૩૨-૧૨-૦ની જમીન ખરીદી છે.

પ્રવૃત્તિ: વિદ્યાર્થીગૃહ માટે એલીસ ધોજ વિસ્તારમાં કેળવણીની બધી સંસ્થાઓથી સમાન અંતરે આવે તેવે સ્થળે જમીનનો ખરીદી કરવામાં આવી છે. હાલના સંજોગોમાં આવી પડેલી બાંધકામની મોંઘવારીને કારણે મકાનનું બાંધકામ હાથ ધરવાનું જની શક્ય નથી. દરમિયાન લાકાના મકાનમાં બોર્ડિંગ હાલિસ રહે કરવાની વિચારણા કરેલી છે.

ટોલરટોયના કેળવણી વિષેના વિચારો અને પ્રયોગો મહાત્મા ગાંધીના વિચારો અને પ્રયોગો જેવા જ તેમના સમયમાં ઉત્પાત મચાવનારા હતા. એવા સમર્થ વિચારકના તે વિચારોને અને પ્રયોગોને સહાનુભૂતિથી સગળ અર્ગેસ્ટ કોસગી જેવા ગંભીર વિચારકે આ પુસ્તકમાં વાચકગણ સગલ રજુ કર્યા છે. ટોલરટોય અભ્યાસક્રમમાં વા પદ્ધતિમાં સુધારો નથી સૂચવવા માગતા, જોડેલો તે કેળવણીની પ્રથામાં કરવા માગે છે. રૂઢિચુસ્ત જનોને તેમના વિચારો ગિલકુલ ઉલ્કાપાત મચાવતા ધૂમકેતુ જેવા લાગે, પણ એમના તે વળતના એ વિચારોથી આધુનિક જમાનો અપગિચિત નથી—મોણ્ટ્રીસોરી વગેરે નૂતન શિક્ષણપદ્ધતિઓએ તેને સંજોષાગ અગલમાં મૂકવા મત્ત કર્યો છે અને શિક્ષણ એટલે દંડાદાહી નહિ, પણ શિક્ષણના કેન્દ્ર જાળકને સહાનુભૂતિપૂર્વક સગળ તેની ખીલવણીને વિકાસ મળે એવું મોગ્ય અને અનુરૂપ વાતાવરણ અથવા ક્ષેત્ર તૈયાર કરવું તે છે. પુસ્તક જરૂર આવશ્યકાયક છે. ઈ.

*

ખેડા જિલ્લાના ખાદી કામતો ટૂંક અહેવાલ: સંપાદક—શિવાભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ, વલ્લભ વિદ્યાલય, બોચાસણ.

પ્રાથમિક કેળવણી હિતવર્ધક મંડળ, પૂના (કેન્ટોન્મેન્ટ): રિપોર્ટ (૧૯૪૦-૪૧).

મ. કા. સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, હંકુઆ મહિલા પુસ્તકાલય, રાવ સા. મગનલાલ દલપતરામ ખખખર ખાલ પુસ્તકાલય અને ભંગી લોકોની આં. વ. સહકાર મંડળ, ભાદરણનું વાર્ષિક નિવેદન અને ૧૯૪૦-૪૧, સંવત ૧૯૯૭.

શ્રી ભાદરણ પ્રગતિમંડળનો અને ૧૯૪૦-૪૧નો અહેવાલ તથા દિસાળ વસો વાર્ષિક પત્રિકા ૧૭મી, સંવત ૧૯૯૭.

શ્રી ધર્મજ ખંધુ સમાજનો દશમા વર્ષનો અહેવાલ તથા દિસાળ (તા. ૧:૮:૪૦થી તા. ૩૧:૭:૪૧ સુધીનો).

શ્રી સોળગામ પાટીદાર કેળવણી મંડળના નિવેદન અને વાર્ષિક અહેવાલ, સંવત ૧૯૯૭.

ગ્રામસેવા કેન્દ્ર, ગ્રામસેવા ટ્રસ્ટ, થામણ, ૧૯૯૭.

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ: અને ૧૯૪૦-૪૧નું નિવેદન.

વાકળ કેળવણી મંડળ, મોલા રોડ (તા. પાદરા): ખીજું નિવેદન, (૧૯૪૦-૪૧).

પ્રસંગકથા

હાનુમમાં સાદું લગ્ન

છાજુભોધ અને સુરાસામળ જને ગામ સિનોર તાલુકામાં આવેલાં છે. સુરાસામળના ભાઈ અવેરભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ L. C. P. S. છે, તેમની ઉંમર ૨૮ વર્ષની છે; છાજુભોધના ભાઈ લલ્લુભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલનાં પુત્રી બેન પાર્વતીબેન ૧૮ વર્ષનાં છે. ડૉ. અવેરભાઈ સાથે બેન પાર્વતીબેનનાં લગ્ન મધ્ય વસંતપંચમીને રોજ થયાં. કન્યાપિતા ભાઈ લલ્લુભાઈ સિનોરમાં રહે છે અને તેથી આ લગ્નક્રિયા સિનોરમાં જ કરવામાં આવી. ડૉ. અવેરભાઈ સુરાસામળથી પાંચ સાત માણસ લેઈ સિનોર ગયા અને ત્યાં પોતાના ભાઈ હરજીભાઈને ત્યાં ઊતર્યા. આર્યમંત્રમાળના પંડિત માધવેન્દ્રશાસ્ત્રીએ વૈદિક વિધિએ લગ્નક્રિયા કરાવી. અને ત્યારે પંડિતશ્રીએ વરકન્યાને તથા શ્રીતાળનોને લગ્નના વૈદિક આદર્શની સમજ આપી હતી. આ લગ્નને અંગે એકે પક્ષ તરફથી કોઈ જાતની પરઠણ, માટલાં, વગેરે કંઈ લેવાયું દેવાયું નથી; જાન અને ખીજ કશા આડંબર કે વ્યવહાર પાછળ કંઈ ખર્ચ થયો નથી. બેશક તે સાંજે કન્યાપિતાએ તે પ્રસંગ યાતિભોજન આપ્યું હતું અને તેમાં ૩૦૦-૪૦૦ જમનાર હશે. આ ખર્ચ બેશક વિશેષ કહેવાય, પણ તે સિવાય ખીજી બધી રીતે લગ્નમાં સાદાઈ સચવાઈ હતી. આ કડવા કાળમાં ખર્ચનાં આંખણિયાં કરી મરનાર ભાઈએને આ લગ્ન માર્ગદર્શક કહેવાય અને માટે આ નવા પડતા ચીલાને રૂઢ કરનાર આ લગ્નના જને પક્ષકારોને ધન્યવાદ ધટે છે.

રતનપુરામાં સાદું લગ્ન

રતનપુરા અને વધારી જને ગામ આજુદ તાલુકામાં આવેલાં છે. રતનપુરાના ભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ ગયુરભાઈનાં પુત્રી બેન શાન્તાબેનનાં લગ્ન વધારીના ભાઈ હરમાનભાઈ લક્ષ્મીદાસના પુત્ર ભાઈ ઇન્દ્રજીભાઈ સાથે થયાં. લગ્નક્રિયા રતનપુરામાં થઈ હતી. ભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ જૂના મદાસભાવાદી છે અને જેલમાં પણ જઈ આવ્યા છે, એટલે તેમની વૃત્તિ સામાજિક સુધારણા તરફ પણ હોયજ. તેથી આ લગ્નમાં કોઈ જાતની પરઠણ ન હતી; વળી કન્યાની પોતાની ઇચ્છાથી અને માળાપોની સંમતિથી આ લગ્ન ગોઠવાયાં હતાં. લગ્નપ્રસંગે વરકન્યાએ ખાદીનો પોશાક પહેર્યો હતો; અને કન્યાદાન પ્રસંગે ભાઈ વિઠ્ઠલભાઈએ વરને રંટિયાની ભેટ આપી હતી, જેનો વરરાજાએ સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો હતો. સમાજના રૂઢ પણ હાનિજનક ચીલામાંથી નીકળી નવે માર્ગે ચાલવા માટે આ જને પક્ષને ધન્યવાદ ધટે છે.

“તેર વર્ષની સતી અને પંચાવન વર્ષનો પતિ

“ધર્મજ, તા. ૮. ગાંધી કાલે નડીઆદના મોતીભાઈ હરિભાઈ ધર્મજના છોટાભાઈ કાશીભાઈની તેર વર્ષની દીકરીને પંચાવન વર્ષની ઉમરે પરણી ગયા. તેમનું આ લગ્ન પાંચમું હતું. તેમને પહેલાંની પત્નીઓથી ચાર દીકરીઓ અને તેમને પશુ વસતિ છે. આ લગ્ન અટકાવવા માટે ધર્મજના યુવકોએ ખનતી કરી હતી, પરંતુ યુવકોની સંખ્યા ઓછી અને સમાજનો સાગનો કરવાનો હોવાથી યુવકો નામીપાસ થયા છે. સમાજની સામે આવો જનાવ બને અને તેઓ શાન્ત બેસી રહે તે શરમભરેલું છે. આ જનાવ દીકરીના બાપની ગરિબાઈને લીધે બનેલ છે. જો પાટીદાર સમાજમાં પરકથુનો અને જુઠા ખર્ચોનો રિવાજ ન હોત તો આવો જનાવ ખનત નહિ” (‘એકા વર્તમાન,’ તા. ૧૧ : ૨ : ૧૯૪૨). પાટીદારો ધીરે ધીરે ગરીબ થતા જાય છે અને આટઆટલા પિડાય છે, છતાં પોતાની જૂંડી લલણો છોડતા નથી એ બહુ દુઃખજનક છે. કુળવાન વરને નામલાજી પરકથુ ભરવી પડે, પશુ પૈસાના તો સાંસા હોય, એટલે પરકથુ ન ભરવી પડે અથવા ઓછી ભરવી પડે, એટલા માટે કુળમૂઢ માયાપ પોતાની કુળળી કન્યાને છુટ્ટા અથવા ખોડીલા કુળવાન સાથે પરણાવી દે અને તે રીતે પોતાના કુળમોહને પોષે, એ પણ એક રીતે તો કન્યાવિક્રય જ કહેવાય. અને આ જાદુ કુળગિરિને શિખરે પોતાને બેઠેલા માનતા છ ગાગના જ પાટીદારો કરે છે, એ કેટલી અધમતા કહેવાય! નાતમાં સુધારા કરવાની વૃત્તિએ આગળ પડતા યાત્રિકોએ સુધારામંડળો સ્થાપ્યાં, પણ હાલ તો તે મરી પરવાયાં છે! નવા ભણેલા અને ભણતા યુવકોને તો પોતાના વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને વિલાસ સિવાય બીજા કશાની પડી જ નથી. નહિ તો તેવા યુવકો જરૂર આવાં લગ્ન અટકાવી શકે, જોઈએ તો તે પ્રસંગપૂરતું કન્યાહરણ કરી જઈને અત્રે તે ધર્મદારને માટે કાયદાની સજા ખાઈને પશુ. યાત્રિકો અને ખાસ કરીને યુવકો, આવા મૃત્યુધંટ સાંભળ્યા છતાં નહિ જાગે તો વહેલું મોકું મૃત્યુ છે જ, ના, એ વિના બીજી ગતિ નથી.

અનેક પત્નીલગ્નનિષેધક કાયદો

સમાજસુધારાના કાયદા કરવામાં વડોદરા રાજ્ય આખા હિંદુસ્થાનમાં મોખરે છે એમ કહેવામાં જરાય ખોટું નથી. આજ સુધી એણે એવા અનેક કાયદા કર્યા છે અને આજે તો એવો કાયદો કરવાની તૈયારી કરે છે, કે તેથી હિંદુ સમાજની અતિપ્રાચીન કાળથી ચાલતી આવેલી અંધપરંપરા ઉપર ઘા પડશે. હિંદુઓમાં પુરુષ પોતાની સ્ત્રી સાથે જરા વાંકું પડ્યું કે આ બીડીને ચાલ્યા કરી પરણવા,

જાણે સ્ત્રી તે પાણેલું ઢોર હોય, એ ના પાલવ્યું કે લાવ ખીજું! કુંભારના ઘરનું જાણે હાંધું હોય, એ જગા ખોખરું ખોલ્યું કે લાવ ખીજું! હાલ વડોદરા રાજ્યે આ અનેકપત્નીલગ્નનો વિવાજ અટકાવવા કાયદો કરવા ધાર્યો છે. તે કાયદા પ્રમાણે પુરુષે એક વાર કરેલું લગ્ન કાયમ હોય, છતાં ખીજી વાર લગ્ન કરે તો તે ખીજી વાર કરેલું લગ્ન નિરર્થક ગણાશે. બેશક તેમાં એવા અપવાદ ગણ્યા છે કે (૧) પત્ની રક્તપિત અગર એવાજ ખીજા કોઈ કુતિસત વ્યાધિથી પિડાતી હોય, (૨) પતિપત્નીનો સંજંધ શરૂ થવા પછી ૧૦ વર્ષ સુધીમાં સંતતિ ન થાય, (૩) પત્નીએ પતિના ફરી વારના લગ્ન સંજંધે આંખઆડા કાન કર્યા હોય, સગજૂતીથી તે લગ્ન કરાવ્યું હોય અથવા તે લગ્ન ક્ષમાપાત્ર મળ્યું હોય, (૪) પત્ની લગ્ન પછી પ્રાન્તચિત્ત થઈ હોય અને ત્રણ વર્ષ રાહ જોયા છતાં ભ્રમિતપણું મટવાની આશા ન હોય, એવા ચાર પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ પ્રસંગે પતિ ફરી વાર લગ્ન કરે તો તે લગ્ન નિરર્થક ગણાશે નહિ. ઉપરના અપવાદોમાંનો ખીજો અપવાદ 'પતિ-પત્નીનો સંજંધ શરૂ થવા પછી ૧૦ વર્ષ સુધીમાં ન સંતતિ થાય' તો પતિ ફરી લગ્ન કરી શકે, એ ઇજ્જત નથી જ. સંતતિ ન હોય તો લગ્ન નિરર્થક જ નિવડ્યું ન કહેવાય. ત્રણી પુરુષને ફરી લગ્ન કરવું હોય તો સ્ત્રીની સમ્મતિ તો કોઈ પણ રીતે લેઈ શકાય, એટલે ત્રીજો અપવાદ પણ ઇજ્જત નથી જ. પણ ધારારાજાએ એ જાને અપવાદ જાતલ કર્યા છે, એમ પછીથી જાણ્યું છે.

આરોળામાં પ્રેતભોજન ખવડ

આપણી ગરિબાઈ ચાટલી ઉમ્ર જાતી મધ છે, છતાં નિરર્થક અને હાનિજનક ખર્ચ આપણે જોધું ધાલીને કર્યો જ નહોતો છીએ, એ આપણી અજ્ઞાનતાની પરાક્રમ સૂચવે છે! સમાજ જેમ જેમ સુધરતો જાય છે તેમ તેમ હવે પ્રેતભોજનનો ખર્ચ નાબૂદ થતો જાય છે, પણ ગામડાંમાં હજી અજ્ઞાન લોક એ ખર્ચ ધમધોકાર કર્યો જાય છે. અને કેટલાક તો પડચો ચીસો કાપવાની હિંમત ન હોવાથી જ એવાં ખર્ચ કરે છે. છતાં ગામડાંમાં પણ હવે તે દિશામાં પ્રગતિ થતી જાય છે. બાદરજી તાલુકાના આરોળા ગામના બાઈ બાવાજી કાળિદાસ મધ પોષ મુદિ પગને રોજ ૭૦ નર્પની વૃદ્ધ ઉગરે યુગરી ગયા. તેમના મોટા પુત્ર બાઈ કાશીભાઈ અનેક વર્ષોથી શાળા ખાતામાં શિક્ષક છે. તેમણે ગામના ઉત્સાહી યુવકોની સૂચનાને અનુસરી પિતા પાછળ પ્રેતભોજન જમાવવું જંધ રાખ્યું. આમ ગામડાંમાં ચીસો પાડનાર એ બાઈ કાશીભાઈને અને તેમને પ્રેતસાહન આપનાર આરોળાના બાઈઓને ધન્યવાદ થયે છે.

ખેલાતાં. યોદ્ધાઓને ખાસ શાળાઓમાં એ યુદ્ધ ખેલવાની કળા શિખવાતી હતી. યુદ્ધને પ્રસંગે એવા એ યોદ્ધાઓ એવા યોગાનમાં યુદ્ધ ખેલવા તૈયાર થઈને દૂદી પડે. હજારો માણસો એ યુદ્ધ જોવાને ત્યાં હાજર થઈ જાય. નિશાની થતાં જ પેલા એ યુદ્ધ શરૂ કરી દે. આખરે જે હારે તેની છાતી ઉપર છતનાર પગ મૂકીને જીતો રહે અને પ્રેક્ષક વર્ગની આઘા યાય કે પડેલાને કાપી નાખવો તો તેને છતનાર યોદ્ધા કાપી નાખે, નહિ તો જીવતો જવા દે. આ યુદ્ધની કૂટતા અને નિર્દયતા કોઈ પ્રેક્ષકના હૃદયને સ્પર્શતી નહિ. તેમને તો તે જોઈ આનંદ થતો. એક વાર એશિયાથી કોઈ ખ્રિસ્તી સાધુ રોમની જગ્યાએ ગયો. તે દિવસોમાં જ આ દંડયુદ્ધ ખેલાવાનું હતું. રોમનગરની ગંધી ધામધૂમ જોઈને એ સાધુએ તેનું કારણ તપાસ્યું, તો એને જણાયું કે આ હિંસામુદ્ધમાં લોકો આટલો રસ આનંદથી લેઈ રહ્યા છે. ખ્રિસ્તી રાજ્યના પાટનગરમાં— ખ્રિસ્તી ધર્મશુર પોપમહારાજના પાટનગરમાં— જ આવી હિંસા થાય એ એને અમુલ્ય લાગ્યું. તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે એ યુદ્ધ અટકાવવા જોઈએ તો મારે આત્મજલિદાન આપવું. યુદ્ધને દિવસે જીતી જીતી જોઈ એ સાધુ પણ યુદ્ધના મેદાનમાં જઈ જીત્યો. કૂટતા કૂટતા યુદ્ધ કરનારા એ જણ મેદાન વચ્ચે આવી જીત્યા. પેલો સાધુ તે જોઈ વચ્ચે જઈ જીત્યો અને તેમને યુદ્ધ ન કરવાની વિનંતિ કરવા લાગ્યો. યુદ્ધ કરવાની નિશાની પ્રેક્ષકો તરફથી થઈ. પણ પેલો સાધુ વચ્ચેથી ખસે જ નહિ. આખરે પ્રેક્ષકોએ ખૂંટી પાડી : “મારો, કાપો, એને વચ્ચેથી કાઢી નાખો ને યુદ્ધ શરૂ કરો.” ખરે જ પેલા યુદ્ધ કરનારાઓએ પોતાને જણાવવા જીએલા સાધુને કાપી નાખ્યો અને પછી યુદ્ધ શરૂ કર્યું. યુદ્ધ પૂરું થયા પછી એક પ્રેક્ષકને વિચાર આવ્યો કે પેલો સાધુ શા માટે કપાઈ ગયો? જાહેર બહુ વિચાર કરતાં એને સાધુનો અહિંસાધર્મ સમજાયો. તેણે મિત્રોને વાતો કરી, એમાંથી ચર્ચા જાગી અને પશ્ચિમાર્મ એવું આવ્યું કે ખીજે જ વર્ષે— ઇ. સ. ૩૨૫માં— એ દંડ યુદ્ધ બંધ કરવાનું આદેશ પત્ર રાજ્ય તરફથી છૂટ્યું. આમ એક મહાત્માએ યુગપરિવર્તન કર્યું, એવા મહાત્માઓને લીધે જ જગત જીવવા જેવું થાય છે અને રહે છે.

હરિજન સેવકસંઘની બીજી પરિષદ

તા. ૬, ૭ જાન્યુઆરીના દિવસોએ સાગરમતી હરિજન આશ્રમમાં અને તા. ૮મીએ ખારડોલીમાં મહાત્માજીને મુકામે પશ્ચિમ અને મધ્ય હિંદનાં હરિજન સેવકસંઘોની બીજી પરિષદ શ્રી. ઠક્કરજીપાને પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. પરિષદમાં કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર, ગુજરાત, કાશિયાવાડ, કન્નડ, સિંધ, રાજપુતાના, મુંબઈ, વગેરે

સ્વયંથી સેવકો આવ્યા હતા. દક્ષરખાપાએ ચાલતી દરિજન પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કર્યા પછી એ પ્રવૃત્તિ-ખૂળ જોઈથી ધપાવી અસ્પૃશ્યતાનું કલંક ધોષ નાખવાની હાકલ કરી હતી. એમણે તો એવો પણ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે હિંદુઓમાં ઊચ્ચનીચ ગનાતી જાતિસંસ્થાઓ પણ અસ્પૃશ્યતાનું એક કારણ છે, માટે જાતિઓનો પણ નાશ થવો જોઈએ છે. પરિપક્વ નીચેના મુદ્દા ચર્ચાયા હતા : (૧) શાળાનો જ નહિ, પણ કૂવા, ધર્મશાળા, વગેરે સર્વ સાર્વજનિક સ્થાનોનો ઉપયોગ કરી શકે, એકંદર નાગરિકતાના સર્વ અધિકારો દરિજનોને મળે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. (૨) સુમગધની તોકરી કરતા ભાંગીઓની જગરૂ-સંક્રાંતિ પદ્ધતિમાં ધરખૂળથી મુધારો એવી રીતે થવો જોઈએ કે સંક્રાંતિ કાગ પ્રત્યેની મૂગ ઓછામાં ઓછી થાય. આ પ્રશ્ન ઉપાડી લેતા માટે એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. (૩) જે સાર્વજનિક છાત્રાલયોમાં હિંદુઓની સર્વે જાતિઓનાં બાળકોને દાખલ કરવામાં આવે છે, તે છાત્રાલયોમાં દરિજન બાળકો પણ સૌની સરખેરે દાખલ થવાં જોઈએ. સેવકસંઘના પ્રયત્નો સફળ થાઓ અને હિંદુજાતિ ઉપર ચોંટણું અસ્પૃશ્યતાનું આ કલંક દૂર થાઓ!

સાબરમતી દરિજન કન્યાવિદ્યાલયના મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા

ઉપરની પરિષદને પ્રસંગે જ સાબરમતી દરિજન કન્યાવિદ્યાલયના મકાનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા શેઠ કર્તુરભાઈ લાલભાઈને હસ્તે કરવામાં આવી હતી. ત્યાં દરિજન કન્યાઓને મફત રાખી શાળાન્ત પરીક્ષા મુખીનો અભ્યાસ કરાવવાની યોજના છે. તેને અંગેના છાત્રાલયમાં ૧૦૦ દરિજન બાળાઓને રાખવાની યોજના વિચારી છે. હાલ ૪૫ કન્યાઓ દાખલ થઈ છે. ઉપરાન્ત આશ્રમનાં જુદાં જુદાં ખાતાંમાં કામ કરતાં આશરે ૫૦ દરિજન કુટુંબોનાં બાળકોને પ્રાથમિક શિક્ષણ ચાલુ શાળામાં અપાય છે. શાળામાં તેમજ બાળમંદિરમાં મળી આશરે ૨૦૦ બાળકો ભણે છે, તેમાં મુખ્યત્વે દરિજન બાળકો છે. દરિજન સેવકો, તમારે હાથે દરિજનોનું અને તે રીતે હિંદુ ધર્મનું તારણ થાઓ!

વડોદરા પાટીદાર છાત્રાલયના મકાનની ખાતમુહૂર્તક્રિયા

વડોદરામાં ચાલતા પાટીદાર છાત્રાલયના મકાન માટે શેઠ મહતલાલ ગગલભાઈએ પૈતાના સદ્ગત પુત્ર રાજરત્ન શેઠ પ્રાણસુખલાલના સ્મારકે રૂપે રૂ. ૬૦,૦૦૦નું દાન આપ્યું છે. તે વડે અંધાનાર મકાનના ખાતમુહૂર્તની ક્રિયા તા. ૧૮:૨:૪૨ને રોજ થઈ હતી. આ અંકનો આ હેતુને ભાગ લેખખાનામાં જતા મુખી તે સંજયે પૂરી દકીક્ત નહિ મળ્યાથી તે લેખ ચકાષ નથી. દકીક્ત પૂરી મળતાં આવતા અંકમાં લેખ ચકાશે.

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ

દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને ચોમાસામાં માત્ર ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના જીવલેણ દર્દ માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાપતની ડીપ્રી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુગાઇથી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળફો, પેશાબ, લોહી તેમજ શ્વીઝન તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મંજો અંગર સખો:—

માલિક: શ્રી. ન. અમીન,
રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

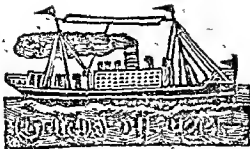
અ મી રી જી વ ન ૨૭૪૬

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રકૃતિ બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડો. ડા. કાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડો. ડા.

દરેક સ્થળે એજન્ડો જોઈએ છે. એજન્ડાના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટિકીટો

દુનિયાના ઘણાં પશુપંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી
આપીએ છીએ. ઉપરાંત અંમરી મારફત. ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા
માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉગમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન,
લોજ, દ્રામ, સીતેમા, નાટકની નજીકજ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ
કાયમ ચાલુજ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ ઓફિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
બ્રાન્ચ ઓફિસ: } જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, રર૬, આરળ બંગલો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, ખારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

	ચોકસી	
સો	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	ચાં
ના	(કરમસદવાળા)	દી
ચાં	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીનો ફેન્સી દાગીના,	ની
દી	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નક્કસી વાસણો તેમજ	ફેન્સી
ના	મેટ આપવા લાયક	ચીજો
ફેન્સી	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	તથા
દા	તૈયાર મળશે.	ચં
ગી	ખનાવનાર તથા વેચનાર	દ્ર
ના	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	કો
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

૧૯૮૮

ચૈત્ર

પાટીદાર

વર્ષ ૧૯

અંક ૬

નિર્ભય યત્રાની કેળવણી પ્રત્યેક સ્ત્રીએ ગેળવવાની આવશ્યકતા છે. એ કેળવણી માળાપોએ અને પતિઓએ આપવાની છે. એ કેળવણી સહેલામાં સહેલી રીતે તો ઇશ્વર ઉપર આસ્થા પેદા કરવાથી મળી ગયે છે. અદૃશ્ય છતાં પ્રત્યેકની રક્ષા કરનારો એ અચૂક માયી છે. જેનામાં એવી ભાવના પેદા થઇ છે તે બધી જાતના ભગોથી મુક્ત છે. એવી આસ્થા કે નીકરતાની કેળવણી એકે દિવસમાં આવતી નથી. દરમિયાન શો ઉપાય હોઇ શકે એ પણ સમજવાની આવશ્યકતા છે. જે સ્ત્રીની ઉપર એવો હુમલો થાય તે એવે વખતે હિંમત અહિંસાનો વિચાર નહિ કરે. એ વખતે પરમ ધર્મ સ્વરક્ષા છે. જે સાધન તે વખતે તેને મેળે એ વાપરીને પોતાની પવિત્રતાની, પોતાના શરીરની રક્ષા કરે. ઇશ્વરે નખ આપ્યા છે, હાંત આપ્યા છે, જે બળ આપ્યું છે તેનો ઉપયોગ કરશે ને તે ઉપયોગ કરતી તે મરી જશે. દરેક પુરુષ કે સ્ત્રી જેણે મરણનો ભય હોડ્યો છે તે પોતે મરીને પોતાની અને સ્વજનમાત્રની રક્ષા કરશે.

(‘દરિદ્રનગધુ’ તા. ૧:૩:૧૯૪૨)

ગાંધીજી

‘તન્ત્રી: નરસિંહલાલ ઇશ્વરલાલ પરલ,
‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લેવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં
છુટકે નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
લગ્નનું ખર્ચ	બાપુ કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૨૩૩
આગસંસ્થાઓના ખર્ચનું ભારણ	„ ગણિલાલ પટેલ	૨૩૫
કોકો-ભત્રિજો	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૨૩૭
પાટીદાર અને પરદેશી	„ રણછોડલાલ મોતીલાલ દેસાઈ	૨૪૭
લગ્ન કે સોદો	„ ગોવર્ધનદાસ અતુરલાલ પટેલ	૨૫૩
પત્ર	વિવિધ	૨૫૭
જાણીયાળેગ	„	૨૬૦
અંધપરિચય	‘પાટીદાર’ મંદિર	૨૬૩
પ્રસંગકથા	„	૨૬૭

આ માસે વળી કલકત્તાથી લાઈ નરસિંહલાલ લલુભાઈ પટેલનો ‘પાટીદાર’નો ફાગળનો અંક પાછો આવ્યો છે, તેથી તેમને, કલકત્તાના ખીચ્છ અને અલદેસના, સૌ આહ્વાને સુચવવાનું કે તેઓ પોતાનાં સ્થાન બદલે કે ‘લુગ્ત’ જ પોતાનાં નવાં સરનામાં અહીં લખી જણાવે.

અમદાવાદથી, જેન શ્રીમતીબેન C/o ડૉ. ગોવિંદલાલ પટેલ તરફથી પોતાનાં સદ્ગત પુત્ર હર્ષદના સ્મરણાર્થે રૂ. ૩-૦-૦ અને સગસપુરથી જેન સવિતાબેન રાવજીલાઈ મોતીલાલ પટેલ તરફથી રૂ. ૧ બેનોને વિનાશવાજમ ‘પાટીદાર’ આપવાના ફંડમાં મોકલ્યા છે. જે બેનોને ‘પાટીદાર’ વિનાશવાજમ વાંચવાની ઇચ્છા હોય તે બેનો પોતાને હાથે કાગળ લખી અહીં જણાવે.

જેમણે છે પાટીદાર વિધવા

જેલ્યુએટ, પંદર વર્ષથી આફ્રિકામાં વસતા અને ત્યાં સરકારી નોકરીમાં માસિક રૂ. ૪૦૦ની આવક ધરાવનાર એક ચરોતરવાસી વિધુર પાટીદાર પોતાની જ સાતિની સુશીલ અને કામઠેકાણાવાળી વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે. પત્રવ્યવહાર ખાનગી રહેશે. પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો.

એમ. એમ. પટેલ,

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૧૪, અમદાવાદ

આજુંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉગ્રિયાચંકર જીવજીલાલ દાકરે જામીન અને જીજ્ઞા નરસિંહલાલ પટેલે આજુંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૩:૪૨.

નવીન જાતો ! નવોજ માલ !! તદન નવાજ પુસ્તકો !

સાહિત્ય શોખીનો માટે એક ઉમદાતક.

હાલ લડાઇના વખતમાં દરેક બજારો ધણાજ વધતા જાય છે તેવા
કટોકટીના વખતમાં પુસ્તકોના ભાવો ધણાજ સસ્તા રાખ્યા છે

એકી સાથે એ પુસ્તકો ખરીદનારને ફક્ત વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ મ

૩૧. ૫ થી દશના, ૩૨. ૨૫ ટકા કમીશન વિ. પી. ખર્ચ

૩૩. વીસના, ૩૪. ૩૩ " " "

૩૫. ત્રીસના, ૩૬. ૩૭ " " "

૩૭. ચાળીસના, ૩૮. ૪૦ " " "

૩૯. વધુ પુસ્તકો ખરીદનારે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

પરદેશ ખાતે વિ. પી. થતાં નથી માટે પોષ્ટલ શીટીંગ અગાઉથી મોકલ
ફક્ત પુસ્તકનું વિ. પી. ટપાલ ખર્ચ અલગ. ૩૧. એક સુધીના પુસ્તકો મંગાવ
અગાઉથી પોષ્ટલ સ્ટેમ્પ મોકલવાં. પરદેશ માટે શીટીંગનાં સાઝ દસ આના ગણ

રાજ માર્ગ—ગાંધી યુવતી દેશોન્નતિનો રાજમાર્ગ બનાવતી નવલકથા ૩૧. ૮ ૫

વિલાસમાં વિનાશ—રેનોલ્ડ્સની અદ્ભૂત રોમાંચક નવલકથાનો મી. ચંદુલાલ
વ્યાસકૃત સુંદર અનુવાદ. ૧૯૪૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું. ૪

બાણ કે પ્રતિબા—મી. ચંદુલાલ વ્યાસ કૃત મનોવેધક ડીટકટીવ નવલકથા ૪

જાગીરદાર— ૨

કપાળ કુંડલા—પ્રેમની "ખુમારી"—અતિ પ્રીય યશ પટેલી નવલકથા ૨

હું બંદોષાર કેમ બની ?—સામાજિક ક્રાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા ૨

મહિલાઓની મહાકથા—હૃદય ને હૃદયમાવી નાંખે તેવી સત્યકથાઓ. ૩

વનીતાની વાતો—હિંદુ સંસારના ભુલોની હૃદય દ્રાવક વાતોઓ ૩

અમળાની આત્મકથાઓ—૨ની સમાજનાં દુખી દીલની દર્દમય કથાઓ ૩

સમાજની વેદી પર—રોમાંચ ખડા કરે તેવા બલીદાનોની ૧૮ કરણકથાઓ ૨

સંસારની વાતો—સાંસારીક પ્રણય યશની અદ્ભૂત રોમાંચક વાતો ૨

સ્નેહ લક્ષ્મી—સમાજનાં ગુરુ પ્રત્યેને પ્રેમરસથી ઉકેલેલી રસીક નવલકથા ૩

ધીકતો જાંબાબુખી—મધુકરની વેગવતી ક્ષમે લખાયેલી ૪

આંખના પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલકથા ૪

અધકાર પર પ્રકાશ— ૨

વિવેચીલા—શ્રીમંત કુટુંબનો સહેલો સંસાર જોવો હોય તો વાંચો. ૨

આફ્રીકામાં ૧૧ માસ—હીંદીઓની સામાજિક અને રાજદ્વારી હાલત, ત્યાંનાં
વતનીઓનાં રીત રીવાજોનાં રસિલા બ્યાનો ૩

ગુરુસ્વામી—પંચાઈ શોધતાની તણુખા ઝરતી અદ્ભુત નવલકથા	૦
સ્વાતંત્ર્યવીર સાવરકર—અદ્ભુત રોમાંચક જીવનકથા પાકુપુકું	૦
પત્નીઅને ખીજ વાતો (સાક્ષરોની ચુંટી કહાઢેલી તેર વાતાર્થિઓ)	૧
દેશની માયા (અજબ પ્રકારની મનોવેદક નવલકથા)	૨
અમીના અને હસીના (બે બેડીયા બહેનોની અતિ-રસભરી અદ્ભુત રોમાંચક તદ્દન નવીજ નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૩૦ પાકું બાઈન્ડીંગ)	૩
અ. સૌ. કુમારી-વીસમી સદીની કુમારીકા અને મીસની નવીન વાતો	૧
મદન મંદીર—દેવ દેવીઓની પ્રેમ લીલાની અજબ વાતો	૦
આખર—નીચલા થરની તદ્દન નવનસત્ય વાતો	૦
જન્મારો	૦
જ્યારે તેઓ ઉપકાર કરે છે—ગોરી ચામડીના ભયંકર કાળા કરતુકો	૧
બુધ્ધનાં બોલ-ભગવાન બુધ્ધની અલૌકિક ભાવનાશાળી ૧૮ વાતાર્થિઓ	૧
રખડેલ અને ખીજ વાતો (૧૭ સુંદર વાતાર્થિઓ સોનેરી બાઈન્ડીંગ)	૨
રણવાસ (રાણી મહારાણીઓનાં જખ્ખર કારસ્થાનો)	૦
લાલચીન યાને કપડીના કારસ્થાન (અદ્ભુત નવલકથા પૃષ્ઠ ૩૦૦)	૩
શરીકલા યાને ચૌર પંચાશિકા (મધમધતી પ્રણય કથાઓ)	૨
બાળકોની માવજત—દરેકે દરેકને ધરમાં રાખવા લાયક સ્ત્રી ઉપયોગી	૩
સ્નેહભગ્નની સુંદરી ભાગ ૧-૨ સાથે (અદ્ભુત નવલકથા સોનેરી પુકું)	૩
... ની કામ અને ભેદી ભગવાન—અતિ ઉત્તમ રસીલી સામાજિક વાતાર્થિ પૃષ્ઠ ૫૦૦ પૃષ્ઠ પાકું સોનેરી બાઈન્ડીંગ	૩
પ્રતાપી પર્વત—સ્વદેશ પ્રેમી રાજકુમારની દેશદાઝ્યી ઝળહળી રહેલી નવલકથા	૧
કસરત અને આરોગ્ય—અતિ ઉપયોગી (પ્રો. માણીકરાવ-વડોદરા)	૦
આહાર શાસ્ત્ર—ખાવા પિવા મટેની જરૂરત	૦
બાળ કેળવણી—મામાપોને જાણુવા યોગ્ય માર્ગદર્શક પુસ્તક	૦
કેટલાક રોગો—ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ	૦
રોગ અને આરોગ્ય— (૩૦૦ પૃષ્ઠ પાકું પુકું)	૧
હિંદના ઇતિહાસની વાતો—ધણું નવુંજ જાણુવા મળશે	૦
પ્રગતિને પંથે-સમાજ અને દેશની ફરજે અદા કરવાની ધગશ શીખવતું	૧
માતું જીગર યા માતા કે રક્ષસી (માતૃ પ્રેમની અજબ કહાણી)	૧
લહેરી લુધરો (ધનશંકર ત્રીપાઠી રૂત-ડીટકટીવ નવલકથા)	૧
દસ લાખનો દહેસો—જેરદાર ડીટકટીવ નવલકથા	૨
જીવન રસ—અતિ રસિક વીસ નવલિકાઓ	૧
યગ ચિત્ર .. પંદર ..	૧
	૧

વૃદ્ધાવસ્થા મટાડવાનાં ઉપાયો-ધ્યાસો	ધ્યાસ અને	
કસરતની ક્રીયાઓ.	૨૮ ચિત્રો	૩. ૧
આશાની પાંખે (શાંતીલાલ શાહ બેરીસ્ટરનું નવું જ પુસ્તક)		૦
અધુરી આશા યાને આશાની ઇમારત (ટોલસ્ટોય કૃત-નોવેલ)		૨
આદર્શ નમુનેદાર લખ (દંપતી જીવનને ઉપયોગી સાહીત્ય)		૫
ઇંઝી ઇંગ્લીશ દીયર ભાગ ૧-૨-૩-સાથે,		૧
કન્ઝની જુની વાતઓ (અંતિહાસીકે લોકકથાઓ)		૪
તિલોત્તમા (પ્રો. બેઇનની રસઝરતી નવલકથા)		૧
ગીત ગોવિંદ (સચીત્ર) અલંકાર-નાયક લેઠ આદિથી ભરપુર		૧
ગરીબાદી (ઇંગ્લીશ રજુયજ્ઞ-ખાંડના ખેલનારાઓ માટે)		૨
ગોરાંગ પ્રભુ-(લગવાન ચૈતન્યદેવ પૃષ્ઠ ૨૫૦)		૦
ગોરાંગ પ્રભુ-(મોટી સાઈઝ ૧૦ ચિત્રો સંપૂર્ણ માહિતીવાળું)		૩
ચંદ્રકળા અથવા ચણતી પડતીના ચમકારો		૨
જીવન પડોશ-લેખીકા સલીમા (સચિત્ર અદ્ભુત નવલકથા)		૨
કાગળની હોડી અને બીજી વાતો (રસિક નવલીકા સંગ્રહ)		૨
કુટુંબીયું કારરથાન ભાગ ૧ લો તથા બીજો-અદ્ભુત નવલકથા દરેકની કી.		૨
દીસેર ઠાકુ (અદ્ભુત ડીરેક્ટીવ નવલકથા ૧૫૪ ૨૨૫)		૨
દીવાની કેશાણી ભાગ ૧ લો-આદર્શ સામાજિક નવલકથા		૪
" " " ભાગ ૨ જો		૪
દશ સેવક દંપતી-યાને ઇંદુકાંત (સચીત્ર મોનરી પાકું પુકું)		૨
નરમુખસાગર (ડા. પટેલ કૃત જાતિય શિક્ષણ-કોશશાસ્ત્રની તમામ		
ખારીકમાં ખારીક વીગતો, આસનોની સમજ પાના ૩૮૦ પાકુંપુકું)		૨
નીલમ માલુકની સંતતી ભાગ ૧ થી ૪ (એક જુક)		૪
નીરંજની અથવા વરધેલી વનીતા (મી. દલવાડા કૃત)		૩
પંચાસરનો જય શીખરી ભાગ ૧ લો અંતિહાસિક નવલકથા		૨
" " " ભાગ ૨ જો		૩
પ્રતાપસિંહ (સ્કુલ લાયબેરી અને ઇનામ માટે મંજુર)		૧
પ્રભાત પ્રાર્થના માળા (પ્રાર્થનાના ગીતો પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પુકું)		૨
પ્રેમનું પરિણામ (સત્ય ધર્મનાં ઉપરથી રચેલી અદ્ભુત નવલકથા)		૨
ફાંસીગર (દગ અમીરઅલીની જીવનકથા)		૪
લમતા પંખી (મી. રાનતકુમારની નવલકથા)		૩
મગજળ (પ્રો. બેઇનની રસઝરતી નવલકથા)		૧
મોન્ડીસરી અને કીનર ગાર્ડન (ખાલ શીક્ષણ માટે)		૧
સમખ્યારી યાને રાણા રાજસિંહનો રાજકારભાર ભાગ ૧ અને ૨ દરેકની		૨
મૃણાલીની (સચીત્ર અદ્ભુત નવલકથા પાના ૨૦૮ પાકુંપુકું)		૨
મધુરી અથવા પ્રેમ વેલી પ્રેમદા (મી. દલવાડા કૃત)		૩
રૂઠીરાણી અને એક બંગ મહિલાની આત્મકથા-રાણીઓના રૂઠન		૨

રાતની રાણી (અદભૂત બનાવોથી ભરેલી હીરેક્ટીવ નોવેલ)	૨
રામાયણ તત્વ રહસ્ય (મનન કરવા લાયક રામાયણનો સાર)	૮
રાજસ્થાનની રાજ ખટપટ (ઐતિહાસિક અદભૂત નવલકથા)	૫
વિજયા (શરદ બાબુની અતિ વખણાયેલી નવલકથા પાકું પુઠું)	૨
વગર દોડાનો પૈદા-પૈદા ૪૫૦ (માણસ માત્રને ઉપયોગી પુસ્તક)	૨
વહુને શીખામણ (વહુ થતાં પહુલાં અને ત્યાર બાદ સમજવા લાયક)	૧
વૃંધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી (વૃંધ ઉભરે શરીર ઘણું સરસ રાખી રાકાય છે)	૧
સ્વીટઝરલેન્ડની સ્વતંત્રતા (સ્વતંત્રતા કેને વરે છે? ક્યારે અને કેટલા ભોગે)	૧
સહયરી અથવા સ્નેહદેલી મુંદરી (મી. દેલવાડા કૃત)	૨
સાસાનીયન શુરવીર-ઐતિહાસિક શૌર્યતાભરી નોવેલ-યજ્ઞેન્દ્ર નામુ	૪
સત્તરમી સદીનું ક્રાન્સ (ધી મસ્કેટીયર્સનું) મુંદર ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૮૮	૨
સરસ્વતિની સહન શીલતા અને મતીમુંદરીની મહત્તા તથા	
ભત્તરમુંદરીની પિંગલા અને ગોરખની ઇંગલા (અધ્યાત્મિક)	૧
સોભાંચવતી સાવિત્રી—(હિન્દુ સમાજનું કશું દ્રશ્ય સ્ત્રી ઉપયોગી)	૩
હઠયોગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રખાવે તેનું પુસ્તક)	૧
સર્પદા યાને હુરે આસતાના (ઈસ્લામી પ્રાણવાન સાહિત્ય)	૨
યારમીને શામ	૧
અરબી અપસરા	૧
કુખરા યાને રોમન મહારાજ્ય	૧
ને મુસ્લીમ	૧
પીના બાઝર—ઝનાના બજાર	૧
ગોમુલ આઝમ	૦
જલવચેનું તુર (સબ્બે એયુબ)	૧
પાકીસ્તાન (મુસ્લીમ રાજપ્રકરણીય માર્ગદર્શક)	૦
આંસુની ઇમારત	૦
જોયાયે હુકક યાને સત્યનો શોધક ભાગ ૧-૨-૩ દરેક ભાગનો	૧
ગાઝી મહમદ બીન કાસમ (ઐતિહાસિક નવલકથા)	૧
જમીલા યાને બંગાલનો બગવો	૧
ઈસ્લામ અને પ્રભુ સામ્રાજ્યના ખડીફાઓ	૦
મોલાનાં મહમદઅલી—શુબન ચરિત્ર	૧
અહલેઅતની આલમગીર યાદગીરીઓ	૦
ઈસ્લામનાં ઓલીઓ (દીવ્ય ચમત્કારોથી ભરપુર)	૦
કુઆન અને ઇનસાન (દરેક મુસ્લીમ ભાઈને અતિ ઉપયોગી)	૧

હિન્દુસ્થાન

કે-આર્પરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નવા વીમા

3,00,00,000

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

WANTED.

Applications are invited
from
influential and honest gentlemen
for the posts of
District organisers or special Agents
for

Industrial & Prudential

Assurance Company, Ltd.

Apply immediately to:—

The Gujarat Agency,

Chief Agents for:—

The Industrial & Prudential Assurance Co., Ltd.,
Bhadra, AHMEDABAD.

ધી મહાગુજરાત પબ્લિકશિંગ કું., લિમિટેડ

✽ અમારાં આવતાં પ્રકાશનો ✽

● “ગીતાંજલિ અને જીર્ણ કાવ્યો” (શ્રી નગીનદાસ પારેખ)

● દ્વિરેકની વાતો-ભાગ ૩જો

દ્વિરેકની વાતો-ભાગ ૨જો પ્રગટ થયા પછી લખાએલી તેર વાતોનો સંગ્રહ. આર વાતો તો આ પુસ્તકમાંજ પહેલી વાર પ્રગટ થાય છે.

● તીર્થસલિલ

શ્રી. અગ્નિદ ધોળ, મહાત્મા ગાંધી, રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, રામાં રાલાં અને જર્ટ્રાફ રસેલ-જગતના એ મહાન ચિંતકોના જીવનને દાગતા અનેક પ્રશ્નો ગોળ, કલા અને જીવન, લગ્ન, પ્રેમ, શિક્ષણ, સંગીત, સંતતિનિગમન, વગેરે ઉપર પોતાના વિચારો જેમાં રમૂ કરે છે, એવું આ પહેલુંજ પુસ્તક છે.

● “કાન્તાના પત્રો”

સંપાદક-શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક.

પુસ્તકો ઉપરાંત આપણા જીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતું માસિક ‘જીવન અને સાહિત્ય’ દૂંક સગવળાં શરૂ કરવામાં આવશે. શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક સલાહકારક સમિતિના પ્રમુખ છે.

નવા ડાયરેક્ટરોમાં શ્રી. હંસાબેન મહેતા, શ્રી. ગગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ (વડોદરા), અને શ્રી. સુમદલાઈ એ. કાઝલભાઈ જોડાએલ છે. વિશેષમાં શ્રી. નગીનદાસ પારેખ (ગુજરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક) આ સંસ્થાના સાહિત્ય-વિભાગના તંત્રી છે.

સાહિત્યનું પ્રકાશન યોગનાપૂર્વક કરવાના હેતુથી અમે રૂ. ૨૦-૦-૦માં એ વર્ષમાં આર હજાર પાનાં આપવાની યોજના કરી છે, જેમાં ઉપરુક્ત પુસ્તકો ઉપરાંત માસિક અને જીર્ણ પુસ્તકો પણ આપવામાં આવશે.

વધુ માહિતી માટે લખો:—

શ્રી. સારાભાઈ ચૌકસી,
મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર,
ધી મહાગુજરાત પબ્લિકશિંગ કું., લિ.,
સર દિરોગશાહ મહેતા રોડ, મુંબઈ

શ્રી. નગીનદાસ પારેખ,
માદલપુર,
એલિસબીજ, અમદાવાદ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશે?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાખળા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં બાઈબેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ ઓક્ટોબરમાં રૂ. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આજ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્સાહવાની ભલામણ :

કારણકે : (૧) રાષ્ટ્ર ટકાવવાનું આજુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર

ઝાડા છે. (૩) કુશળ અને બાહ્યોશ ડાયરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડતોબ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્ત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્રાલેખ છે.

—: અને :—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ,
ધુળીયા, સાંગલી, પંદરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગૂજરાત, કાલીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે રપેસીઅલ.

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્ડરપેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીસન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરંતજ લખો યાં મળો :—

મેનેજર : શ્રી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

શ્રી વિઠ્ઠલ કન્યાકેળવણી મંડળ

મંડળ સમાચાર:

વ્યવસ્થાપક સમિતિની ચૂંટણીમાં નીચે મુજબ સભ્યો ચૂંટાયા છે:
૧ શ્રીમતી ભંકિતલાક્ષ્મી દેસાઈ, ૨ શ્રી. ગોપાળદાસ અંબાઈદાસ દેસાઈ, ૩ શ્રી. રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ, ૪ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, ૫ શ્રી. અંબાલાલ પ્રભુદાસ ચોકસી, ૬ શ્રી. સુનીલાલ રમણલાલ સરૈયા, ૭ શ્રી. ભોગીલાલ નાયાલાલ ચોકસી, ૮ શ્રી. અંબાલાલ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ, ૯ શ્રી. પ્રભુદાસ ભીખાભાઈ રાય, ૧૦ શ્રી. શંકરભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ. સ્વયંસેવકો તરફથી ૧ શ્રીમતી યશોદાબહેન, ૨ શ્રીમતી શરદાબહેન, ૩ શ્રીમતી સુમતિબહેન, ૪ શ્રીમતી સુભદ્રાબહેન, ૫ શ્રી. દેસાઈભાઈ, ૬ શ્રી. ગોવિંદરાવ, ૭ શ્રી. ત્રિભુવનદાસ કીશીભાઈ. કામ શિક્ષકો તરફથી શ્રી. મનુભાઈ. બીજી નિમણૂંકો હવે પછી થશે.

ઉદ્ઘાટન: શેઠ મફતલાલભાઈએ આપેલા રૂ. ૧,૦૫,૦૦૦ના દાનમાંથી બંધાવેલ રવ. જીવકેરભાઈ મફતલાલ કન્યાવિદ્યાભવનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલને શુભહસ્તે તા. ૧૦:૩:૪૨ને રાજ થઈ.

સરદારશ્રીએ પ્રવચન કરતાં કહ્યું હતું કે "દાન દેનારને તે દેવું મહેલું છે, પણ લેનારને તે જીવવું અધરું છે. જે ભાવનાથી આ દાન દેવાયું છે તેને આપણે લાપક નીવડીએ. આ વિદ્યાભવન સાથે રવ. જીવકેરભાઈનું નામ જોડીને શેઠ શ્રી. મફતલાલે તેમજ તેમના વારસોએ આ વિદ્યાલય સાથે કામગીરી સંબંધ બાંધ્યો છે. તેમણે અને આપણે બંધાએ મળીને આ વિદ્યાલય ચલાવવાનું છે. વિદ્યાલયની સૌથી વધારે જવાબદારી શિક્ષકશિક્ષિકાઓ ઉપર છે. તેમને મારી વિનંતી છે કે તેઓ વિદ્યાલયની ભાવના મુજબનાં સેવકસેવિકાઓ બને. બીજી જવાબદારી છે વિદ્યાર્થીનીઓ ઉપર, તેઓ એ ભાવના મુજબ પોતાનું જીવન ઘડે.

વિદ્યાલયમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ આવતે વરસે શરૂ કરવા માટે તેનો અભ્યાસક્રમ નક્કી કરી આપવા તથા તેને અનુસરીને ચાલુ અભ્યાસમાં ફેરફારો સચવવા એક સમિતિ નીમવામાં આવી છે, તેની જાલાગણે માર્ચની આખરે મળી જશે, એટલે નવે મે' મહાવિદ્યાલયનો પહેલા વર્ષનો અભ્યાસ શરૂ થવાનો મંભવ છે.

આપ મરતી કન્યાઓના ખચાવ અર્થે અને ખેડૂતોનાં ઋણનિવારણો માટે પાછળ છોકરાંઓનાં ધારણપોષણ અર્થે પચીસ રૂપિયામાંજ લગ્નખર્ચ પડતે તેવી પ્રતિજ્ઞા લેનારાઓનો સંઘ ન કાઢો? આ બધું કરવા હરિજન ક્ષણે જવા ક્ષણા નહિ કરવા પડે. સંઘના અનુમોદનથી સહેજે લગ્ન પતાવશે. કન્યાઓ પાછળ ખર્ચ નહિ થાય, અને પરિણામે (૧) કન્યાઓ મરતી જસે, (૨) ખેડૂતોને દેવાં નહિ થાય, (૩) પાછળ જાળકાને પોષણનો તથા ભણતર ખર્ચ મળશે, (૪) આ તમાસામાં એકથી ચાર દિવસ ગાટેના બધા માણસેદ યમને પાંચ હજારથી પચીસ હજાર કલાકો ખચશે, (૫) જીવનતત્ત્વોનો ત્ર કરોને ભારે ખોરાકો તેટલા દિવસ ખાવાના ત્રાસમાંથી બચી જવાશે, ઉમરફળ ખચાશે, રાત્રે તાગસ ભોજન જમાતાં બંધ થશે, (૬) રેલભાડાં વગેરે કામ ખર્ચ ખચશે, (૭) આવા ખર્ચ નહિ કરનાર બીજા નોતવાળાઓને જોખમ નહિ લાગે. આપ સત્યાગ્રહીઓને જેમ આ યુદ્ધને સમયે લાંબ ન થાય એવું વાતાવરણ જમાવવા આગ્રહ કરો છો, તેમ સાથે સાથે આપણ સેવકોને આ વગરપૈસાના કામગાં પહેલ કરાવવાની સત્યાગ્રહ જેટલી અમ્મ ગણો અને આપ ધરણપૂર્વક ‘હરિજનબંધુ’માં લખી આગ્રહ ચાલુ રાખો તો ધણું કામ થશે. હાલ લગ્નો ચાલુ ચમ્મ ગયાં છે. તુરંત લખશો તો મમ જેવાઓને સારી મદદ મળશે. આમ તો હિંદુઓમાં લગભગ બધી પ્રતિભાઓ ગમ્મ ઉપરાંત ખર્ચ ચત્તું સાંભળું છું. પાટીદારોનો તો અતુલજ હોવાથી તે ગાટે લખ્યું છે. આપ લખશો તે તો જે ભારતીઓ સ્વીકારે તે સરને ઉપયોગી ચમ્મ પડશે.

“નિંદા ચવાની બીકે કોઈ સુધારો કરતું નથી. કાંતવાના વ્રતધારીઓ, ગ્રામઉઘોગ-ગ્રામસેવા-હરિજનસેવા-ખેડૂતસેવાના વ્રતધારીઓ, નિંદા વેડીને પશ પહેલ કરી બતાવશે તો જો હરિજનો-ખેડૂતો-કામદારો-ગરીબો-સ્ત્રીઓની કેટલી બધી સેવા છો! અને લાભ હસ્તામલકવત્ દેખાશે.

“આપે સાદામથી લગ્ન પતાવવા ‘નવજીવન’ ‘હરિજનબંધુ’માં પક્ષ કર્યો છે તેને પરિણામે કહો કે હવે ધણા ભાઈઓ લગ્નોમાં સાદામ રાખવા તૈયાર છે, પણ પાછળ કોઈ સંઘ-જમાતનું જળ નથી એટલે જૂની ઢબે તથાવા કરે છે. કોઈ વિરલ દાખલા સાદામના છે, પણ હવે આપના ટેકાથી સામુદાયિક ચલાવે જરૂર છે. આપ ગજબૂત ટેકા આપશો એવી આશા રાખું છું.”

આ સચના અવશ્ય અમલમાં મૂકવા જેવી છે.

(‘હરિજનબંધુ,’ તા. ૮ : ૩ : ૪૨)

કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા. દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮ }
વર્ષ ૧૯ }

આશુદ

{ ચૈત્ર
અંક ૬ }

લગ્નનું ખર્ચ

આ બાબતમાં 'નવજીવન' પત્રના કાળથી ગાંધીજી ધણી વાર લખી ચૂક્યા છે. છતાં રૂઢિઓનાં મૂળ દાહ જેવાં હોવાથી, જ્યારે તે ઉમેડવા જેવી હોય ત્યારે ફરી ફરી પ્રહાર કરવો જ પડે છે. આ બાબતમાં ગાંધીજી ઉપર આવેલો એક કાગળ વિચારવા જેવો હોય, તેનો સંક્ષેપ કરી નીચે આપ્યો છે :

"યજ્ઞાર્થે કાંતવાના પ્રતધારી યજ્ઞાર્થે કાંતે છે. આઠ કલાકની મજૂરી ચાર આના મણીએ તો ફરક અર્ધો કલાક યજ્ઞાર્થે કાંતનાર રાષ્ટ્રીય સંપત્તિમાં એક પૈસો વધારે છે. તેવા અર્ધો કલાક કાંતનારા પ્રતધારી ૧૭૭ વર્ષ સતત એ પ્રત ચાલુ રાખે તો એક હજાર રૂપિયા કાંતણુમજૂરીના બચાવી શકે.

"એકા જિહ્વામાં પાટીદારોએ, કન્યાલગ્ન પાછળ દેખાદેખી મૂળ ઉપરાંત આંધળા ખર્ચો ચતા હોવાથી, હજારો કન્યાઓ મારી નાખી છે અથવા જીવણીને બને માંદગીમાં જોકાળજીથી મરવા દીધી છે. મધ્યમ વર્ગના ગરીબ પાટીદાર પણ કન્યાના લગ્ન પાછળ એક બે દિવસ માટે જોછામાં જોછા હજાર રૂપિયા દેવું કરીને પણ ખરચે છે. અને એ દેવાં અને બ્યાજ ભરવામાં છોકરાને સરાસરી પાંચેર દૂધ મળતું નથી. જોટલે એવો અર્ધો કલાક કાંતવાનો પ્રતધારી પણ ૧૭૭ વર્ષની કાંતણુ મજૂરી એક દિવસમાં ઉઠાવી દે છે. એક કરોડપતિ લગ્નમાં એક લાખ રૂપિયા ખરચે તો તે એક ટકો ખર્ચ ગણાય. જ્યારે પાંચ હજારની મિલકતવાળો એક હજાર જ ખરચી પેલા કરોડપતિની દેખાદેખી તેના સોગા લાગતું ખર્ચ કરે, જોટલે એક હજાર ખરચે, તો વીસ ટકા ખર્ચ ક્યું કહેવાય.

"આપે હરિજનોના દુઃખનિવારણાર્થે હરિજન સેવક સંઘ કાઢ્યો છે. તો

આપ મરતી કન્યાઓના ખર્ચાવ અર્થે અને ખેડૂતોનાં ઋણનિવારણાર્થે અને પાછળ છોકરાંઓનાં ધારણપોષણ અર્થે પચીસ રૂપિયામાંજ લગ્નખર્ચ પનાવે તેવી પ્રતિજ્ઞા લેનારાઓનો સંઘ ન કહો? આ બધું કરવા હરિજન ક્ષણા જેવા ક્ષણા નહિ કરવા પડે. સંઘના અનુમોદનથી મહેજે લગ્ન પતવાથી કન્યાઓ પાછળ ખર્ચ નહિ થાય, અને પરિણામે (૧) કન્યાઓ મરતી ગયશે, (૨) ખેડૂતોને દેવાં નહિ થાય, (૩) પાછળ જાળકોને પોષણનો તથા લજવાનો ખર્ચ મળશે, (૪) આ તમાસામાં એકથી ચાર દિવસ માટેના બધા માણસોના ચંદને ખાંચ હળારથી પચીસ હજાર કલાકો બચશે, (૫) છવનતત્ત્વોનો નાશ કરીને બારે બોરાકો તેટલા દિવસ ખાવાના ત્રાસમાંથી ગચી જવાશે, ઉભંગરાથી બચાશે, રાત્રે તાગસ બોજન જગાતાં બંધ થશે, (૬) રેલભાડાં વગેરે નકામા ખર્ચ બચશે, (૭) આવા ખર્ચ નહિ કરનાર બીજા નોતવાળાઓને પણ ચોખ્ખ નહિ લાગે. આપ સત્યાગ્રહીઓને જેમ આ યુદ્ધને સમગ્રે લૂંટફાટ ન થાય એવું વાતાવરણ જમાવવા આમ્રહ કરો છો, તેમ સાથે સાથે આપના સેવકોને આ વગરપૈસાના કાગળાં પહેલ કરાવવાની સત્યાગ્રહ જેટલી અગત્ય ગણો અને આપ ધરણપૂર્વક ‘હરિજનબંધુ’માં લખી આમ્રહ ચાલુ રાખો તો ઘણું કામ થશે. હાલ લગ્નો ચાલુ થઈ ગયાં છે, તુરંત લખશો તો મારા જેવાઓને સારી મદદ મળશે. આમ તો હિંદુઓમાં લગભગ બધી જાતિઓમાં ગળ ઉપરાંત ખર્ચ થતું સાંજાળું છું. પાટીદારોનો તો અનુભવ હોવાથી તે માટે લખ્યું છે. આપ લખશો તે તો જે ભારતીઓ સ્વીકારે તે સર્વને ઉપયોગી થઈ પડશે.

“નિંદા થવાની બીક કોઈ સુધારો કરતું નથી. કાંતવાના વ્રતધારીઓ, ગ્રામઉદ્યોગ-ગ્રામસેવા-હરિજનસેવા-ખેડૂતસેવાના વ્રતધારીઓ, નિંદા વેડીને પણ પહેલ કરી જતાવશે તો એ હરિજનો-ખેડૂતો-કામદારો-ગરીબો-સ્ત્રીઓની કેટલી બધી સેવા છે! અને લાભ દસ્તાગલકવત્ દેખાશે.

“આપે સાદાપ્રથી લગ્ન પતાવવા ‘નવછવન’ ‘હરિજનબંધુ’માં પક્ષ કર્યો છે તેને પરિણામે કહો કે દવે ઘણા બાપ્તઓ લગ્નોમાં સાદાપ રાખવા તૈયાર છે, પણ પાછળ કોઈ સંઘ-જગાતતું જણ નથી એટલે જૂની ઢોળે તણાયા કરે છે. કોઈ વિરલ દાખલા સાદાપ્રતા છે, પણ દવે આપના ટેકાથી સામુદાયિક થવાની જરૂર છે. આપ મનખૂત ટેકા આપશો એવી આશા રાખું છું.”

આ સૂચના અવશ્ય અમલમાં મૂકવા જેવી છે.

(‘હરિજનબંધુ,’ તા. ૮:૩:૪૨)

કિશોરલાલ ઘ. મશાફવાળા

ગ્રામસંસ્થાઓના ખર્ચનું ભારણ

દરેક જમાનામાં તેની સંસ્કૃતિનાં પ્રતીક તરીકે તેની સંસ્થાઓ જિભી કરવામાં આવે છે. તે સંસ્થાઓથી તેનું સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને સંસ્કારી જીવન ટકાવી રાખી પોષવાની તેમ હોય છે. આપણાં ગામડાંઓની જૂની સંસ્થાઓ ત્રિષે વિચાર કરીએ તો સાગશે કે એ સંસ્થાઓ ગાણસ, પશુ અને પંખીઓના હિત માટે જિભી કરેલી હતી.

માણસને જીવવા માટે આવશ્યક સાધનોની પહેલી જરૂર. કેટલાંક સાધનો એવાં કે એકલદોકલ માણસ પોતા માટે જિભાં ન કરી શકે. તેવાં સાધનો જધા મળીને જિભાં કરે અને પછી એ જાહેર સંસ્થા તરીકે ઓળખાય. પ્રાચીન કાળમાં સૌથી પ્રથમ તળાવ, કૂવા અને નવાણો જિભાં કરવામાં આવેલાં હશે. પોતે જાતે જીવવા, પોતાનાં ઘરને જિવાડવા તથા અનાજ પકવવા માટે તેની પ્રથમ આવશ્યકતા જિભી થઈ હશે. પછી તો આગળ જતાં કૂવા અને હવાડા જાંધાવ્યા હશે. આ જધાં સાધનો જાહેર સંસ્થાઓ તરીકે તે કાળમાં અતિ મહત્વનાં મનાતાં હશે. એ સંસ્થાઓને ટકાવવા એટલે કે તળાવની પાળ તથા તેને જોવારા જાંધવા, પાણી વધારે સમાઈ શકે તે માટે તેમને ઊંડાં ખોદવાં, કૂવાનું સગારકામ કરવું, હવાડામાં ઘેર માટે પાણી ભરવું—આ જધાને માટે અમુક જાતનું ખર્ચ કરવું પડતું હશે અને તે ખર્ચનું ભારણ તે ગામ વેઠતું હશે.

આગળ જતાં ચોતરા અને પંખીઓ માટે પરગડીઓ જાંધાઈ હશે. ગાણમતી દ્યોત્તિમાંથી જોતો જન્મ થયો હશે. કૃતરાંની આટને પંખુ જૂલવા જેવી નથી. માણસનાં સાધાર તરીકે પશુપંખીઓનાં જીવન ટકી રહે તે માટે માણસે જાતે આ જધું જિભું કર્યું હશે. અને પોતાના રાજના જીવનમાં દૈનિક રીતે વજાઈ જાય તેવી જાતની ઘરેડો જિભી કરી હશે. એથી આગળ જતાં સંસ્કૃતિના કાળમાં ધાર્મિક જીવનપ્રવાહો સમગ્ર દિવસ ઉપર ફરી વળ્યા હશે. તે વખતે માતાનાં, મહાદેવનાં અને ખીજાં મંદિરો થયાં હશે. એ ધાર્મિક સંસ્થાઓ માટે તો માણસોએ જમીનો આપી, માલગિલકત આપી અને પોતાનું સર્વસ્વ આધ્યાત્મ દાનદાઓ પજુ છે. આજે પણ હજી માણસને પોતાના ગામનો તૂટેલો જોવારો સગારવવા કરતાં સ્વર્ગની સીડીએ લેઈ જનાર મંદિરમાં ઠોકારજીને પારણું ભેટ આપવાનું વધારે સ્પર્શ કરે છે. એટલે જીવે માણસના જીવનની પ્રાયગિક જરૂરિયાતો કરતાં તેના આત્માને વિકસાવે, તેને આધ્યાત્મિક

ઉત્તરિમાં પ્રેરે જોવી ધર્મની સંસ્થાઓમાં અને ધર્મગુરુઓમાં વધારે શ્રદ્ધા ચોટી. અને આવી સંસ્થાઓના અર્થનું ભારણ લોકો સ્વેચ્છાએ ધણું વેડવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનાં સહવાસમાં આપણે દેશ આગળે અને એ સહવાસને પરિણામે આપણે ત્યાં ગામડે ગામડે કેટલીક નવી સંસ્થાઓ જન્મવા લાગી. એ સંસ્થામાં સૌથી પહેલી ગણીએ તો લાયબ્રેરી જન્મી, પછી અંગ્રેજી સ્કૂલ આવી અને પછી દવાખાનાં અને અખાડો, એમ આજના કાળમાં આ સંસ્થાઓ દરેક ગામ માટે જરૂરની ગનાવા લાગી. કેટલીક જગાએ જરૂરિયાત અમુક માણસોના મગજોનાં ધર્તિગ તરીકે પણ ચાલી અને અમુક જગાએ તો પોતાના ગામની શોભા તરીકે આવી. પણ આ જમાનામાં એટલું તો સૌ કાંઈ ઠપૂલ કરે છે કે આપણા દેશનું આજે જે નવધડતર યષ્ઠ રહ્યું છે એ ધડતરમાં લાયબ્રેરી, અંગ્રેજી સ્કૂલ, દવાખાનાં, અને અખાડો એ જરૂરનાં છે. એ દ્વારા આજે નવી પ્રગ્ન ધડાઈ રહી છે. એટલે એની આવશ્યકતા વિશે એ મત નથી. પણ તેના અર્થનું ભાગ્ય આજે વિચિત્ર રીતે યષ્ઠ રહ્યું છે. એ વિચિત્રતાનો અંત મને ત્યારે લાવવોજ પડશે.

લગ્નપ્રસંગે કન્યાને માંડવે વરપક્ષ પાસેથી કેટલાંક દાણાં લેવાનો રિવાજ છે. એ દાણાંમાં મંદિરો અને મહાદેવને આપવાની રકમ નિશ્ચિત હોય છે, તેનાથી વધારે દાણું કાંઈથી માગી શકાય નહિ અને કાંઈ આપે પણ નહિ. પણ આ જે નવી સંસ્થાઓ યષ્ઠ છે તેના અર્થના ભારણ માટે વરપક્ષ પાસેથી ઠીક ઠીક રકમો કઢાવાય છે. કાંઈ ગામમાં લાયબ્રેરીના રૂ. ૧૫ લેવાનો રિવાજ, તો કાંઈ જગાએ રૂ. ૫૧ લેવાનો રિવાજ છે. વળી કાંઈ ગામમાં માત્ર લાયબ્રેરીજ હોય છે, તો કાંઈ જગાએ લાયબ્રેરી, અખાડો અને અંગ્રેજી શાળા ત્રણે હોય છે. આ ત્રણે માટે વરપક્ષને રકમ આપવાની હોય છે. વળી તેમાં જે જેની લાગવગ વધુ, તે સંસ્થાને વધારે મળે. આવી જાતની અતંત્રતા એ નવી સંસ્થાઓના અર્થના ભારણ માટે ચાલતી હોય છે. આવી અતંત્રતા દૂર કરવી જોઈએ. પાટીનારોનાં પંચ છે. જેમ દાણાંની રકમ નક્કી કરી દીધેલી છે, તેવી રીતે આ નવી જાતની પ્રવૃત્તિઓ માટે આપવાની રકમનો આંકડો નક્કી થવો જોઈએ. નક્કી થયેલા આંકડાથી વધુ રકમ આપવી હોય તો તે વરપક્ષની મુનસીફીની વાત છે પણ એક જાતનો આગ્રહ, જે આડકતરી રીતે દળાણનું સ્વરૂપ હોય છે, તેવું દળાણ બાજબી નથી.

દરેક ગામે આવી નવી જાતની સંસ્થાઓ રચવાય, તેનો વિકાસ થાય અને તે દ્વારા ઊગતી પ્રગ્ન ધડાય એ અતિઆવશ્યક છે એમ ફરી ફરીને

પથ હું કેહું છું. ગોટેરાઓએ અને જુવાન વર્ગે આ નવી સંસ્થાઓ તરફ વધુ લક્ષ આપવું જોઈએ, અને તે માટે જ આ બધી સંસ્થાઓ ગામના એક જ મંડળની છત્રછાયા નીચે ચાલે, બિછરે અને એ દરેક સંસ્થાના ખર્ચના પ્રમાણમાં તેની આવકના ટકા વહેંચી દેવાય એ જરૂરનું છે. વરપક્ષ પાસેથી મળતી રકમ પણ એ ટકાના પ્રમાણમાં વહેંચાવી જોઈએ. નવી પ્રવૃત્તિઓને આપવાની રકમ નક્કી થવી એ પણ આવશ્યક છે. એક બાબતી સુધારાને નામે માગાનિક પ્રસંગોએ ખર્ચ જોડો થાય તેવા પ્રયત્નો થાય, અને બીજી બાબતી નવી જાતનાં ખર્ચો તેની દૃઢ હિપરાંત લદાયા કરે એ સુસંગત નથી.

આ બાબતમાં ભાદરણ ગામના પ્રગતિમંડળનું બંધારણ અને તેની કામ કરવાની પદ્ધતિ આવકારદાયક છે. તે ગામનો અખાડો, બાલમંદિર, કન્યાવિદ્યાલય, છાત્રાલય અને એવી બીજી સંસ્થાઓ પ્રગતિમંડળની છત્રછાયા નીચે બિછરીને ફાલીફૂલીને મોટી થઈ છે. ગામડા ગામમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓની જુદી જુદી સમિતિઓ અને વહીવટ જુદા જુદા માણસોને હસ્તક રાખવાથી તેમાં નાણાં, શક્તિ અને જીવનનો નકામો વ્યય થાય છે. આજે નહિ તો પાંચ વરસે, પાંચ વરસે નહિ તો દસ વરસે પણ દરેક ગામને પોતાની જુદી જુદી નવી સંસ્થાઓ એક જ તંત્ર નીચે મૂક્યા વિના છૂટકા થવાનો નથી. ત્યારે હાલ જ કેમ ન ચેતવું?

ભારત વિદ્યાલય, કરાડી

મણિલાલ પરેલ

કાકો-ભત્રીજો

(સ્વતંત્ર છતાં ગયા અંતના 'પાતાળનાં મૂળિયાં'ના અનુસંધાન તરીકે-લેખક)

ફહાડો બિગે તે પહેલાં આખા પાટણવાડિયાના પાડિયામાં દરેક ઘરના નકુચા ઉપર સાંકળો ચઢી ગઈ. જે જે ઘરમાં હતાં તે તે હાથપગ લેઈ બહાર નીકળી ગયાં. બિંધતાં છોકરાંને એમની મા બિચકીને બહાર લેતી ત્યારે શિયાળાની ટાઢમાં ટૂંકિયુંવાળી સૂતેલાં બાળકો અકડાઈ ગએલા પગને લાંબા કરી, 'ઉ...ઉ'ના બિંધકારા ભરી આંખો ચોળતાં હતાં અને પીચા બાએલી આંખ ન બિંધડતાં રુદનનું સંગીત ચારે બાજુ રેલાવતાં. પુરુષો ગાલરા ગાલરા ટાઢને ન ગળ્યુંકારતાં ઉઘાડે દિંદે, સિયાવિયા થઈ ગયા હોય તેમ બહાર નીકળી ગૂસપૂસ વાતો કરતા હતા. બૈરાં આ અબુધારી આક્રમમાં 'હવે શું થશે?' તેની ચિંતામાં

રડતાં છોકરાંને ઉચરથી ખેચાર ધબ્બા મૂકી મનનો બિચરો દાલબાનો સતોપ લેતાં હતાં. છતાં છોકરાં 'સિવાય જ્યાં ઉપર અનુભવજન્ય એક પ્રકારની ટાઢપ દેખાતી હતી.

ગાડી બિપડવાની સીસેાટી વાગ્યા પછી એને પકડવા જેમ મુસાફર લાંફો લાંફો દોડે, તેમ પોલીસ-સિપાઇઓ એક કુળિયામાંથી બીજા કુળિયામાં દોડદોડ કરી ફટોફટ ગારજીં જાંધ કરતા હતા. અને છતાં ન કોઇ મુદ્દાગાલ નેંદેંદે ન કરી નાખે માટે શકરાજાજની તીક્ષ્ણ દષ્ટિવાળો આજકારી ઇન્સ્પેક્ટર ધોડા ઉપર ખેસી આમથી તેમ ચારે તરફ ફરી રહ્યો હતો. સવારના એ શાન્ત વાતાવરણમાં ધોડાના ડાબલાનો અવાજ અને એથી ખીલે જાંધેલાં ભડકતાં ઢોરની સાંકળોનો રણકાર આખા પાડિયામાં ગાજી રહ્યો હતો.

સરકારી છાપ મારેલા દારૂ સિવાય ગેરકાયદેમર દારૂ ગાળી પ્રજા કુછદે ન ચઢે તેની ચોક્કસ કરતા આજકારી ખાતાની પોલીસ પાર્ટી, જિનકાયદેમર ગળાતા દારૂની ઝડતી કરવા, રાતોરાત દશ ગાઉની મજલ કાપી સવાર ચતાં ન ચતાંમાં તો ગાગમાં પ્રવંશી ચૂકી હતી. અને દારૂ ગાળવાના અકંગ ધોડા તરીકે જાણીતી ચએલી પાટણવાડિયા કોમના પાડિયામાં પોલીસ પાર્ટીએ મેકે એક ઘરનાં ગારજીં જાંધ કરી દીધાં હતાં.

મુખી, વરતણિયાઓ પણ આવી પહોંચ્યા. છેક છેલ્લે છેડેથી એક પછી મેકે ઘરની ઝડતી શરૂ થઇ. તકનો લાભ કોઇ ન લેઇ જાય માટે બબ્બે સંપાઇઓ કુળિયામાં દેખરેખ રાખવા આંટા મારી રહ્યા હતા. જેમના ઘરમાંથી મુદ્દાગાલ નીકળે તેમ હતું તેમના જીવ બિચારીયા થતા હતા.

જેમત પોતાની વહુ તરફ ડોળા કાઢી કહેતો હતો : "આ રાંડને હું ના કહેતો હતો કે છો ને ખેતરમાં લાટિયું પડી રહેતું. પણ મારું કહ્યું માને ત્યારે ને?"

"તમે તો છેક બીકણ ને બીકણ રહ્યા. આ મંજો કાણિયો ઘેર ચાલુ ગાળે છે, તેને કોઇ નથી ગળી જતું ને તમને તે કોણ ગળી જવાનું હતું?"

"પણ એવા કોમના વાદ કરવા જઇએ તે આપણને ફાવતું દશે? એને તો જોલગાં લેઇ જાય તોય ક્યાં પાછળ ખાનારાં હતાં તે ચિતા? મૂઆં પાંચ શેર કોહેલાં મહુડાં કોઇ લેઇ જત તો. પણ અત્યારે આ દુઃખનો દહાડો તો ના આવત."

ઝડતીની ધડીઓ ગજાતી હતી, છતાં મંજો જાણે કંઈ જનવાનું ન હોય તેમ શાન્તિથી બોલી : "તે તમે જોટલા જ્યાં મમરાઇ જાઓ છો શું કરવા?"

"તારી મા પછણવા! આ તારો જાપ દમણ મહુડાંનું લાટિયું કાઢીને

ભો ૨હેશે ત્યારે તારે કંઈ જાણે જવાબ દેવો પડવાનો છે? એ કરી તો શું નાખવાનો હતો? પણ છેવટ મુદ્દામાલ પકડાય એટલે દશ પંદરમાં તો શું દોડું? અને મારી પાસે તો ઘસી પીવાનોય પૈસો નથી.” જંગત અકળાઈને પણ ધીમેથી બોલ્યો.

ધાવતા જાળકને નીચે બેસાડતાં મંછા બોલી: “એ મોટા કાળી ડગલી પહેરી આવ્યો એટલે એનાથી બી. ગયાં, એમ?”

જેમત વધુ ચિડાઈને બોલ્યો: “તું ના બીવા વાળી જેસ છાનીમાની એટલે થયું.”

“પણ તમ તમારે જે થાય તે જોવા કરો ને. હજુ જોડેના ફળિયામાં તપાસે છે ત્યાં સુધીમાં એટલા જાધા ગભરાઈ જાયો છો શું કરવા?”

મંછાના આ વળતના સવાલના જવાબમાં કંઈ બોલ્યા વગર મૂંઝાતો જંગત દૂર એ જ ગાફળની વાતો કરતા ટોળામાં જઈ બેઠો.

બે સિપાઈઓ જંદો લેઈ ફળિયામાં આંટા મારી રહ્યા હતા.

મંછાએ પાસે બેઠેલાં બેય છોકરાંને રીસ ચઢાવીને લોહી નીકળે તેવી ચૂંટી ખણી. છોકરાંએ મોટા રાગડો ઢાલીને બેંકણો મૂક્યો.

અને આંટા મારતા સિપાઈઓ સાંભળે તેમ મંછાએ ઉપરથી બબ્બે ધબળા મારતાં કહ્યું: “મારાં બાઈનાં ઢારાં! ઊઠ્યાં ત્યાંથી ખાધા સાડ રડારડ! માફ તો ધાવી ધાવીને શરીર અધું કરી નાખ્યું, તોય ના જખ્યાં.” અને હજુય જાયે છાનાં રહી જશે એમ બીક લાગતી હોય તેમ બીજો એક, પણ જોતું સાટું વાળે તેવો ધબળો માર્યો. સિપાઈઓએ બીજો આંટો માર્યો ત્યારે એમને સંભળાય તેમ ઉમેર્યું: “લેડકું તો તમારા પેટમાં ઉઢારવા ક્યારનુંય રાંધી મૂક્યું હતું. પણ અહીં અમારા જીવની પડી છે ને તમને ખાધાની પડી છે.”

સિપાઈઓનો ત્રીજો આંટો થયો ત્યારેય છોકરાં રડતાં હતાં. મંછાને કે અચ્છ કરવી હોય તેમ એમની નજીક આવી બોલો પાચરતી હોય તેમ નમીને બોલી: “બાઈસા’બ! આ છોકરાં મૂંઝાંને અત્યારમાં ખાધાની ટેવ છે, તે ક્યારનાંય રડે ચઢ્યાં છે. તમે કહો તો ઘરમાં ચૂલા ઉપર લેડકાની ઢાંધી તૈયાર છે, તે લેઈ આવું.”

સિપાઈઓએ પૂછ્યું: “અત્યારમાં ખાવાનું તૈયાર થઈ ગયું?”

મંછા ગરીબ ગાય જેવી થઈ બોલી: “વલોણું હતું એટલે છાશ કરીને લેડકું મૂક્યું હતું. અમારે મજૂરિયા લોકોને બાઈસા’બ, આ ગણો તોય એ ને

શીરો ગણો તોય એ. મૂઝાં છોકરોને મેં એ વખત ટીપ્યાં, પણ છાનાં રહેતાં નથી. કહો તો હાંધી ચૂલા ઉપરથી લેઈ આવું.”

ખીન્ન સિપાઇને પોતાનું ‘જ મદિનાનું બાળક સતારમાં દૂધવાળો જરા મોડો આવે તો કેટલું રડીને ઘર ગળવી મૂકતું, તે યાદ આવ્યું. એણે કહ્યું: “જા, લેઈ આવ. અમે અહીં બિલા છીએ.”

મંછા ઉપકારના ભારથી લગી પડતાં બોલી: “એમ હોય તો સાથે આવો ને, ભણસા’જા.” અને એણે પાછળ બેગમાંથી એકય આવતો તો નથી ને, તેની ત્રાંસી નજરે ખાત્રી કરી, ઘરમાં ઉતારણી જઈ ચૂલા ઉપરની લૈડકાની હાંધીમાંથી ઉનું ઉનું લૈડકું કહોવડાવવા નાખેલાં ગહુડાંની હાંધી ઉપર રડ્યું. અને ગહુડાં ઢંકાયા પછી લૈડકું ઉભરાઈ ગયું હોય તેમ હાંધી ઉપર રલાવા દીધું. તરત બહાર નીકળી, હાંધીને નીચે મૂકી ઘર ઉપર હતી તેમ સાંકળ ચઢાવી દેતાં એ બોલી: “હું’ય ગ્રાંડ ચૂલા ઉપરથી ઉતારવાનું ભૂલી ગઈ તે અધું” લૈડકું તો ઉભરાઈ ગયું.”

અને નીચે મૂકેલી હાંધી ઉપર લૈડકાના ઓધરાળા બોતાં સિપાઈ વધુ ખાત્રી ન કરતાં પાછા આંટા મારવા લાગ્યા.

મંછા અમસ્તી અમસ્તી છોકરોને લૈડકું ચટાડવાનો ડોળ કરતી હતી. પણ એનું મન તો પેટમાં ને પેટમાં કુલાતું કુલાતું પોલીસની મૂર્ખાઈ ઉપર હસતું હતું: “બેરા જેટલીય બુદ્ધિ તો છે નહિ ને મોટા મંદ્રેકો લેઈને ફરે છે!”

ખીન્ન ફળિયામાં જકાર કોષ્ટ ન સાંભળે તેમ કહેતો હતો: “માધા, અમ્મા એક ઉપાય છે. ઝડતી આવે તે પહેલાં જો આ સિપાઈઓને કંઈક આપીને ફોડો તો ઘર ઉઘાડવા દે. ત્રણ સીસા જે ગૂંજમાં ધાલી બહાર નીકળી જતાં શી વાર!”

માધા: “પણ એવું કહેવા જઈએ ને બિલટા અવળા પડે તો?”

બકાર: “એ તો ચુરુ વના કંઈ જાને?”

માધા: “તમે કહો તે કરું, વળતી શું?”

બકાર: “એનો ચુરુ છલાઈ વરતણિયો.”

માધા: “પણ એ તો પેલા ફળિયામાં સાહેબ જોડે છે.”

બકાર: “એને તો સળા કરી એટલે આગ્યોજ જાણો ને. જ વરતણિયા છે, એના વના ત્યાં શું અડી રહેવાનું છે?”

માધા: “જા અમ્મા, મેલાં હળવે રડી કોષ્ટ ન જાણે તેમ છામીને બોલાવી લાવ.”

બકોર : “તું તારે એને જરા પગ અડાડજે ને, એટલે તરત આવ્યો જાય. એ બધું તો સૌ ગણે સમજ્યા, પણ પોલીસને આવવાનું તૈયાર છે?”

માધો : “ગાગમાંથી લાવું ત્યારે સ્તો! ઘરમાં જોછા દાટી મૂક્યા છે?”

બકોર : “પણ એટલું બધું કરવા જતાં સુધીમાં તો બધું અહીં આવી પહોંચશે.”

માધો : “હવે તો વચલું ફળિયું તપાસ્યા પછી આવશે ને? ત્યાં સુધીમાં તો નથુ ઠક્કર પાસેથી લેખ આવતાં વાર શી?”

બકોર : “ગાગે એટો એ ટડો એમ ક્યાં લાય મૂકવા દે તેવો છે?”

માધો : “આપણી ગરજે જોછો આવવાનો છે? પચીસની હાંસડી આડમાં મૂકીશ એટલે ભાઈભાણેય કહીને આપશે.”

અને વાતમાં વધુ વખત ગળાડ્યા વગર, ગાંધી કાલેજ સામરેથી આવેલી દીકરીના ગળામાંથી હાંસડી કઢાવી માધો ઉતાવળો ઉતાવળો નથુ ઠક્કરની દુકાંને ગયો.

ભોગળેજો ઠક્કર કાલે ઘેર ગયો ન હતો એટલે બીડીને દાતણ કરતો હતો. આવવાનું કારણ સમજ્યા છતાં એણે પૂછ્યું : “કેમ આવવું થયું, માધાજી?”

“જરા કાગ છે, અંદર આવો ને.” નથુ જોટલા ઉપરથી અંદર ગયો એટલે સીધી હાંસડી આપતાં માધાજી કહ્યું : “પંદર રૂપિયા આપો ને.”

નથુએ હાંસડી લેતાં કહ્યું : “જુઓ, મેં તો હવે આ ધંધો જ બંધ કરી નાખ્યો છે, પણ અત્યારે તમારી જોપડી કાઢું છું. પંદર તો નહિ પણ દસ આવશે. વ્યાજ તો જણો છો ને? બધાંનું લેઉં છું તે આનો ગણીશ. અને હું તો મારા પૈસાનો ધણી એટલે જ મહિનામાં નહિ આવે, તો બહુ બહુ તો બે મહિના સરમને લીધે ત્રાટ જોઈ પછી આવેજ વેચી નાખીશ.”

પણ પળતી જ્યાં કિમત ચલી હોય ત્યાં પૈસાની કિમત ગણવા એકે ક્યાં પાલવે? ગિલકુલ પ્રતિકાર ક્યાં વગર નથુએ જે દસ રૂપિયા આપ્યા તે જોયા કે ગણ્યા વગર મૂકીમાં મારી માધો સાલતો થયો.

આ જાણુ આગકારી પોલિસથી દેવાઈ ગયોતો જીભપ પગે પગ અડતાં પૂછ્યા ગાંધી વગર આવી પહોંચ્યો. બકોરે કહ્યું, “જીભપ! માધાના ઘરમાં નજી સીસા દારૂ છે.”

દરેક વંજતના અનુભવથી દેવાએલા જીભપએ બીજું પૂછ્યા વગર કહ્યું : “લાવો, કેટલા રૂપિયા છે?”

માધો : “આ હજુ નયુરોકો ત્યાંથી દસ રૂપિયા લેઈ ચાલ્યો જ આવું છું.”
અને એણે દશેરૂપ રૂપિયા જીભપ્રના હાથમાં અગળ ન થાય તેમ મૂકી દીધા.
જીભપ્રને પોલિસ જોડે વાત કરતાં ફાવે માટે જીભ આધાપાછા ચર્ચ ગયા.

જીભપ્રએ ઇસારત કરી એટલે ચોટ્ટી કરતો સિપાઈ પાસે આવ્યો અને
દમાગથી બોલ્યો : “ક્યા હૈ?”

જીભપ્રએ ધીમેથી કહ્યું : “હું ચરતબિયો છું. આ ઘર જરા ઉઘાડવા દો.”
અને તેણે મૂકી ત્રાણેલો હાથ સિપાઈના ખિરસામાં નાખ્યો એવો જ કાઢી લીધો.

ખિરસામાં હાથ ઘાલી મૂળાના પૈતા જેવા રૂપિયાને ગણી જોતાં સાતતો
આંકડો થયો એટલે એના પેટમાં શાન્તિ વળી. અને દમાગવાળી જગ્યાન બંધ
કરી ધીમેથી બોલ્યો : “સાહેબની પાસે વાત જાપ એમ તો નથી ને?”

“એ વાતે બેટીકર રહેજો.” કહી જીભપ્ર મોં ફેરવી ઉતાવળે બોલ્યો :
“ક્યાં ગયો માધો? આ બેંસ ઘરમાં ક્યારની બરાડે છે તે વ સાંભળતો નથી?”

માધે આકુંચવળું જોયા વગર ઘર ઉઘાડી બાતટાની ખૂણીમાં સંતાડેલા
ત્રણ સીસા ખિરસામાં માર્યા અને બેંસને ઘરમાંથી કાઢી બહાર ખીસે જાંધી,
ઘરની સાંકળ હતી તેમ પાછી ચઢાવી દીધી.

સિપાઈ તો પોતાની ફરજ જરાં જરાં જાળવતો હોય તેમ રૂપિયાને એક
છેડેથી બીજા છેડે પરેડ કરી રહ્યો હતો. જીભપ્ર ખિરસામાં પડેલા ત્રણ રૂપિયાનો
આનંદ મુખ ઉપર લાવ્યા વગર પેચાળ કરવા ગયો હોય તેમ ઝડતી ચાલતી
હતી ત્યાં આવી દાખલ થઈ ગયો.

મગો કાળિયો તો જાણતો જ હતો કે આળકાઠીની ઝડતી આવી એટલે
ઝાઝામાં ઝાઝા પચાસ રૂપિયામાં તો શું દીધું? અને પછી એ જોરે કાયદેસર
દાર વંચવાનું લાયસન્સ લીધું હોય તેમ એનું ઘર કલાલની દુકાનની ગાફક
ખુલું રહેતું. એકાદ વાટિયું એની વાટી ઉપર હમેશ ચઢેલું હોય જ. ફાજદાર
કે ફેરજી ઉપર આવતા સિપાઈને પણ જ્યારે પીવાનો લાવ થાય ત્યારે
એને ઘેરથી ફેરો પડતો નહિ. બીજું, એને આગળ બેઠે ઉભાળ કે પાછળ
બેઠે ધરાળ નહોતું. છોકરો એની મેળે મુદો રહેતો હતો. છોડી જમાઈ સાથે
સહેરમાં રહેતો એટલે આવતી નહિ. બાપડીનું લપ જેવું નહોતું, એ ચાર
જણને રૂણાતે ખવરાવે તેટલી મહેનત હતી. એટલે કદાચ કોઈ સાહેબ
ન્યાયનું પૂંછડું પકડેલો આવે અને પૈસા આપતાં ન હોય તો જલગાં જવા
વખત આવે, તોપણ એને ઉગ્ગમરો નહોતો. તેમાં અધૂરામાં પૂરું બાપડી મઠ

સાલ ગત યદ્ય ત્યારથી એ સમૂળગો નફકરો યદ્ય ગયો હતો. એટલે એને તો આજદારી અમલદારનો જાપ અધીં ગતે આવે તોય કશું છુપાવવાનું નહોતું.

એના ધરની ઝડતી શરૂ કરી ત્યારે માગિયા ઉપરથી પાંચ મણ મહુડાં નીકળ્યાં. આથેલાં મહુડાંનાં એ માટલાં, કોકડિયો બરેલાં મોઢાવાળાં નીકળ્યાં. પાંચ સરિસા દારૂ તૈયાર નીકળ્યો.

એ અધીં ચીન્ને જદાર લાવવામાં આવી, તોપણ મંગો જાણે પારકા ધરની ઝડતી થતો હોય તેટલો જેદરકાર જણાતો દેનો.

સાહેબ જાણે ખૂનની લાશ જોણી કાઢી નાખી હોય તેમ ધૂંઆપૂંઆ ચતા મુખી તરફ જોઇ જોલ્યા : “મુખી! ગામમાં આવા જ ધંધા કરાવે છે કે?”

“શું, સાહેબ હું કરાવું છું?” અંબાલાલ મુખીએ કહ્યું.

સાહેબ : “તમારી ટાઢી નજર વગર ગમે?”

મુખી : “અમારી ગમે તેટલી ઊની નજર હોય, પણ સરકાર શિખવાડે એટલે અમારું શું ચાલે?”

વિચિત્ર જવાબ સાંભળી સાહેબ જગ મોટેથી જોલ્યા : “એટલે સરકાર એમને કહેતી દરે કે તમે દારૂ ગાળો?”

મુખી : “દારૂની દુકાનો સરકાર મંડાવે છે એટલે લોક પીતાં શીખે છે. અને શીખે એટલે ઘેર ગાળે. આ ગાંડ ગાંડ મહાસભાવાદી પ્રધાનમંડળે દારૂનાંધી કરી હતી ત્યાં તો એના જતાંની સાથે જ સરકારે પાછી ડોકાળારી ખેલી.”

આ હેલા વાક્ય સાથે ધોળા ટોપી તરફ નજર કરતાં સાહેબ જોલ્યા : “હા, તમે તો ગાંધીવાદી છો, ખરું?”

અને વધુ વાદવિવાદ ન કરતાં જમ કરેલી ચીન્ને યોગમાં મોકલાવી સાહેબે ખીમ ધરની ઝડતી શરૂ કરાવો.

વહેલી સવારમાં એતરમાં આંટો મારવા, લોડો લેઇ નીકળેલા છોટાલાઇ મુખી તમાકુમાં પીલા યદ્ય ગએલા જોઇ લાગિયાની જેદરકારી તરફ જગડતા જગડતા ખૂન નધી ગએલા કોક કોક પીલા ચૂંટતા દતા ત્યાં ભગવાને ઘેરથી આવી કહ્યું : “ગામમાં પોલિસ પાટી આવી છે ને તમે તો અહીં ફરો છો?”

ન ઇચ્છવા જેવા સમાચાર ગળતા હોય તેમ વ્યાકુળ થતાં એમણે પ્રશ્ન કર્યો : “આજકારી પાટી આવી છે?”

“એ રતો, દારૂવાળા.” ભગવાને આજકારીમાં ન સમજતાં કહ્યું.

છોટાભાઈને જાણે પોતાના ઘરને જાણે માંકળ ચઢતી હોય તેમ ચટપટી થઈ અને પોતાનું મદરત જતાવતાં એ બોલ્યા: “નવ મુખીને તો તો કે’દહાડે એ ખાતાને અનુભવ છે? જૂના સાહેબ હશે તો બહુ હોય તો મને બોલાવવા મોકલ્યો હશે. ખરાખોટાનું હવે પારખું થશે. કાકા દનો ત્યાં સુધી તો સાહેબને જેમ તેમ સગળતી ગોટા ગળકાતી દેવાતો, પણ એની ખંરી ખજર આ વખત પડશે.”

અને પોતાનો લોટો ભગવાનને લેતા આવવાનું કહી છોટાભાઈ આરોગાર ઉતાવળા ઉતાવળા વાડિયા તરફ ચાલવા મંડ્યા. પણ એમને જે ખીક હતી તે આગળ આવીને ઊભી રહી. એમણે જે એમના સર્વ ધંધાનો સાથીદાર હતો તેના ઘરની ઝડતી થવાને એક જ ઘર બાકી હતું.

પોને કાંઈ અગત્યનું પ્રાણી છે તેનો ખ્યાલ કરાવવા એમણે માહેજને સલામ કરી. પણ જુવાન માહેજે એનો તુમાખીમાં સલામ ન કરી તો ન કરી, પણ એ તરફ ધ્યાનેય ન આપ્યું.

પોતાનો એ પાસો પાછો પડ્યો ત્યારે અંગાલાલ મુખીને એમણે પૂછ્યું: “સાહેબ માટે ચા-પાણીની વ્યવસ્થા કરી કે જાકી છે?”

અંગાલાલે કહ્યું: “આ કામ પતી રહે એટલે ચોરામાં બધું તૈયાર છે.” રનેહીપજારો દાવો કરતાં છોટાભાઈ ખીજ્યા: “અહીં તો ગાર વાગશે એટલીય ખજર નથી? પોલીસ અહીં ઉભી રહેશે ત્યાં સુધી આપણે ચોરે જઈ આવીએ.”

અંગાલાલને આ હદાપણ ન ગમ્યું હોય તેમ એ બોલ્યો: “લેઈ જાઓ તે ત્યારે, હું ક્યાં ના કહું છું?”

છોટાભાઈ કંઈ એમ જાણે એવા નહોતા. એમણે ખીજી વખત સાહેબને સલામ ભરતાં કહ્યું: “સાહેબ! બેજ મિનિટ લાગશે ચા-પાણી તૈયાર છે.”

સાહેબને આ વખત બોલ્યા વગર છૂટકો ન થયો. એમણે પૂછ્યું: “તમે કાણ છો?”

છોટાભાઈને એટલું જ જાણતું હતું. એમણે કહ્યું: “સાહેબ! અત્યાર સુધી હું મુખી હતો. થોડા વખતથી આ અમારા ભત્રીજા કામ કરે છે. અમે બધા એક જ કુટુંબના છીએ.”

અંગાલાલ કાકાની આવડત ઉપર ખુશ થતાં હસ્યો અને બગાયો: “વાહ! મારા કાકા!”

પણ સાહેબ જો જગા છોડવા તૈયાર ન થયા એટલે છોટાભાઈની એ યુક્તિયે સફળ ન થઈ. છેવટ ચા-પાણીની ત્યાં જ વ્યવસ્થા કરવાની ભાંજગડમાં જો પડ્યા એટલે ગેગલે છોટાભાઈને ઇશારત કરી.

દૂર ખસી આંખની ઇશારતથી છોટાભાઈએ સામો પ્રશ્ન કર્યો : “ શું છે ? ”

હવા ય ન સાંભળે તેટલે ધીમે સ્વરે ગેગલે કહ્યું : “ ઘરમાં તમારે ત્યાંથી આણેલાં મહુડાં છે.”

પોતાના કાથળા ઉપર તો નામ છે તે યાદ આવતાં છોટાભાઈના શરીરમાંથી લોહી ઊડી ગયું. તેમણે દાંત કચકચાવતાં કહ્યું : “ તને મેં તે દહાડે શું કહ્યું હતું, કે ઝટ કાથળા આપી જજે.”

ગેગલે શાન્તિથી જવાબ આપ્યો : “ પણ તમે શું કરવા આકળા યાઓ છો ? નામ છો ને રહ્યું. કહીશ કે કાદરા લાગ્યો હતો તે કાથળો પડી રહ્યો છે. આ તો તમને જરા ચેતવ્યા, નહિ તો મને તે યહ ભય તો ય તમારું નામ આણું આવવા દેઉં એવો છું ? ”

જરા સ્વસ્થ થતાં છોટાભાઈ બોલ્યા : “ આ તો જરા વાનું એવું તેમાં, નહિ તો એવા તો કેટલાય કાથળા નીકળ્યા હશે, તોય ક્યાં નથી ઘોષ પીધા ? ”

ઝડતી માટે ગેમલનું બારણું ઊધડે તે પહેલાં જતે છૂટા પડી ગયા.

મહુડાંનો કાથળો ગહાર નીકળતાં સાહેબે પૂછ્યું : “ કાનું ઘર છે આ ? આશિયાળા જેવે ગેમલે કહ્યું : “ સાહેબ ! મારું છે.”

સાહેબે એનું નામ લખી લેતાં કહ્યું : “ અચ્છા ! ”

પણ એ ડાયરી ખંધ કરે તે પહેલાં પોલીસે કહ્યું : “ સાહેબ ! કાથળા ઉપર નામ ખીંગતું છે.”

“ શું લખ્યું છે ? ”

“ પા. છા. વે.”

જો નામનો સ્વર કાને પડતાં છોટાભાઈને કાસજો વીજળી મૂકી હોય તેમ એક મોટો આચ્છા લાગ્યો. અને એમાંથી બચાવવા જાણે વિનાંતી કરતા હોય તેમ અંજાલાલ ભણી એમણે નજર કરી.

ડાયરીમાં એ અક્ષરો નોંધતાં સાહેબે ગેમલને પૂછ્યું : “ કાનો કાથળો છે ? ”

ગેમલ જવાબ આપે તે પહેલાં અંજાલાલ મુખીએ કહ્યું : “ જેનો હશે તેને પછીથી ચોરામાં બોલાવીશું.”

ગાંધીવાદી જથ્થાતા મુખી આગળ પૈસા ખાઈ માંડવાળ નહિ થાય અને આજનો દહાડો નકામો જશે તેમ જ મુખીનું આ વાક્ય ગળી જવાથી પોતાની

આશા સફળ થશે એમ લાગ્યાથી સાહેબે એ વાત ફરી ન વિચારી.

ત્યાં સુધીમાં ઘરની ઝડતી પૂરી થવાથી પોલીસે કહ્યું : “સાહેબ, બીજો મુદ્દામાલ નથી.”

સાહેબે કહ્યું : “અચ્છા, દુસરા ઘર જોલો.”

આમ સો ઘરના પાડિયામાંથી નાના મોટા દશ પંદર કેસો પકડાયા. ઝડતી પૂરી કરી પાટી ચોરે આવી ત્યારે લોકો પોતાની આલાકીની વાતો કરતા હતા.

૨૧જીએ પોતાની આલાકી કહી : “પોલીસવાળા ફળિયામાં પેડા એવી જ મને ગંધ આવી ગઇ, તે જગલામાં બે સીસા મારી પછેડી ઝોઢી ગદાર નીકળી ગયો. અને ઘરને સાંકળ ચઢાવતા હતા ત્યારે હું ઉકરડામાં એને દાટતો હતો.”

દાલાઇએ કહ્યું : “સંતાડતાં આવડતું હોય તો છે ને આખું ઘર ફેંદી વળે તો ય એ શું જોણી કાઢતા હતા? ધાસતેલના ડબ્બામાં ચાર સીસા પડ્યા છે. મારાં જેટાંને ડબ્બાનું મોંઢિયું મોટું જોતાં વહેમ તો પડ્યો, પણ નજીક જતાં ધાસતેલ મહેંક્યું એટલે તરત પાછા વળી ગયા.”

તખો : “તમે લોકો છો જ એવા એટલે શું ચાપ? આપણામાં માલ હોય તો ઘરમાં મુદ્દામાલ સંઘરીએ જ શું કરવા? મારી પાસે નહિ નહિ તો જ ચારખંચ સીસા તૈયાર દશે, પણ આખું ખેતર ખોદી વળે તો ય પત્તો ન લાગે.”

દેયર : “આ મંજાએ સિપાઇઓની આંખોમાં ઘોળે દહાડે ધૂળ નાખી એ ઝોઢી વાત છે?”

પરલાત : “એય એમના પેટ સાડે આટલી ખજાણો કરે છે. એમને કંઈ સરકારની પડી નથી. જેટલા પકડાયા એટલો લાભ. પાંચ દશમાંથી શું થયું?”

મુખીપજાની ખરી કિંમત તો છોટાલાઇને આજે જ સમજાઇ હતી. ખૂદ પોતાના ઘરમાંથી બીનકાયદેસર દારૂ નીકળે તોપણ ન હરે તેટલા પોતાના નામનો કાયબો મુદ્દામાલમાં પકડાયો હોવાથી ડરીને અંજાલાલની પાછળ ફરતા હતા.

મુખી પોતાની મુનસૂરી પ્રગણે પંચકાશ કરી નિકાલ કરવા દેવા તૈયાર હોય તો જ સાહેબ તો છોટાલાઇનું નામ અંદર સડોવવા તૈયાર નહોતા. અર્ધા છટકવા દેઇ, ખોટું કરવાનું હોય તો, જધા છટકી જાય તેમાં શું વધુ ખરાબ થવાનું હતું?

એટલે પાપ કરતાં ગુણ્ય પોતાના મનને ફેસલાવે તેમ અંજાલાલે આંખ આડા કાન કરતાં મન મનાવ્યું : “સરકાર જ ક્યાં ન્યાયી છે? દારૂ ખરાબ હોવા છતાં સરકાર પોતાની ઊપજ મરે વેચવા દે છે. તો પાટી આ લોકો પાસે સત્તા નથી, મટેજ એમનો દારૂ બીનકાયદેસર ચલે કે બીજું?”

અને દરેક પાસેથી પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે થોડીધણી દક્ષિણા લેઈ તેમને સાહેમે ઊડી મૂક્યા. ડાંગરીમાં ખીનકાપદેસર દારૂ ગળાતો નથી એવો ગ્રેરા મારીને પાટી ખીજે ગામ ઊપડી ગયું.

છેવટે અંખાલાલે કાકાને કામ કર્યો પછી ટાણો તો માર્યો: “છોટાકાકા, પેલા નાચિયાને તમે શું કહ્યું હતું તે મારી જાણ જહાર નથી, હોં. પણ હજુ તમારા જેટલું અમારામાં ઝેર નથી. તમારું નામ દારૂ જેવા ધંધામાં આવે તે અમારું જ આવ્યું એવું અમે તો માનીએ છીએ. અને આટલે વર્ષે ય આ ધંધો કરો છો તે હું નાનો બનીએ યહ તમને ગોટાકાકાને શું કહું?”

છોટાલાલને ય આ શબ્દો સાંભળી ધરતીમાં પેટ્ટી જવાનું મન તો થયું, પણ એમ ધરતી માગ ક્યાં આપે તેવી છે?

નેદ્રા, તા. પાદરા

ઈશ્વર પેટલીકર

પાટીદાર અને પરકણુ

બાળલગ્ન હવે થતાં નથી; પરંતુ ધણાઓનું માનવું છે કે ૧૮ : ૧૪ વર્ષની લગ્નઉમરનાં યુવકયુવતીઓ પોતાના લગ્નસંબંધમાં આત્મનિર્ણય કરી સ્વહિતમાં પણ માળાપથી અને સમાજથી ઉપરવટ થવાની દિશાત ન કરી શકે, તેને માટે તો ૨૫ : ૨૦ વર્ષની લગ્નઉમર જોઈએ. એટલે ત્યાં સુધી છોકરાં પરણાવવાની દલાલીના માળાપના હક્કને વાંધો આવે તેમ નથી. લગ્ન-ઉમર હજી ચર્ચા માગે છે. વડીલોની ઉમર પોતાનાં અને પોતાનાં બાળકોના હિતમાં આત્મનિર્ણય ન કરી શકવા જેટલી નાની તો ન જ ગણાય! ત્યારે તો કિમ્ કર્મ કિમ્કર્મેતિ - શું કરવું, શું ન કરવું - એ વિચારવું વડીલોએ રહ્યું.

પણ વડીલોને તો સ્વાર્થની પડી છે. સ્વાર્થની આડે આવતાં બાળકોનાં હિતોને મને-કમને અવગણવા પડે છે. ક્યારેક સ્વાર્થ અને બાળકોનાં હિત રૂપે નજરે આવે, ત્યારે પણ સમાજના ડરથી અગર સમાજમાં સરખાઈ જળવવા માટે પણ સ્વાર્થને અને હિતને વેગળાં મુકાય છે. સામાજિક ગંધનો, લોકલાજ અને વ્યવહાર એ એવી અટપટી જાળ છે કે તેમાંથી ગૂંચળાઈને મરવા સુધીયે છૂટી શકાતું નથી. જિવાનું માળાપને - વડીલોને પાટીદાર હોવાને પાપે ધણી વાર જળ મારતી પડે છે!

સ્વમાનને લોગે પરકણુ આંખીને દીકરીને ઠેકાણે પાડવામાં માળાપને આમ

જળ મારવી પડે છે. અને અત્યારે તો સારા સાધનસંપન્નને અને સાગવગ-વાળાને પણ એક દીકરીયે સમાજને પાપે ત્રાસરૂપ થઈ પડે છે. તો સામાન્ય જનોની તો વાત જ ક્યાં કરવી? ના ફેંકી દેવાતી, ના છૂટવાતી એવી કુળવાન-શાહીના મોહની સોનાતી કટાર પેટમાં જોસનાં લારે પડી જતી, એટલે કુળવાન વરના મોહ પહેલાં જેટલા નથી રહ્યા અને લોક સરખે સરખામાં અને કદાચ જોને એક બે આતી જિતરતું કહેવાય એવા ઘરમાં પણ દીકરીઓ દેતા થઈ ગયા છે. કુળને મોહે તણાઈ મરવું પડતું અને છતાંય દીકરીઓ દુઃખી થતી એવે અતુલવે અને કંઈક વરની અછને પણ કુળનો મોહ છોડીને મરખે સરખામાં અથવા એક બે આતી જિતરતા કુળમાં પણ—‘પહેલાં ઘેડે ચઢેલા તે હવે ગધેડે ચઢ્યા’ ગણાઈને પણ—સારો વર જોઈ દીકરીઓ દેવાય છે, ત્યાં પણ વળી વિધિમ રિયતિ ઉપરિયત થઈ છે. કુળવાન કે કુળહીન પણ આખરે પાટીદાર તો ખરોજ ને? અને પાટીદાર એટલે મિથ્યાભિમાની. અજ્ઞયા દશ પંદર કે વીસ વર્ષ પહેલાં જે ઘેર કન્યા ન દેવાય એમ મનાતું એ ઘેર સર-આતમાં કુટુંબીઓના વિરોધને અને ટીકાઓને અવગણીને એકાદ કન્યા ઉતારતાં ખીજી ત્રીજી જિતરે, એટલે પછી એ જ કુળહીન ગણાતું ઘર પોતાને કન્યા દેનારના કુળથી મોટું ગણતું, સગમતું થઈ જાય છે અને ત્યાં કન્યા અને કંઈ સહર્ષ સ્વીકારી લેવામાં સફળાગ્ય મનાતું તેવાઓ પણ છોકરાના બાપા હોવાને સફલાગ્યે લહેરમાં આવી પોતાને દાનર, પંદરસો, બે દાનર જેટલી પરદણુના અધિકારી માનતા થઈ પોતાને વધારે કુળવાન ગણાવવા કાંકાં મારે છે, ફાવે છે પણ ખરા. પહેલાંના નમ્ર અને ઢીલા ગણાતા માણસો પણ ‘બકરી આઢું ખાતાં શીખે’ એમ આસ્તે આસ્તે ઉચ્ચકવા લારે પડતા પતા જાય છે. આપું છે પાટીદાર માનસ! ત્યારે તો કુળવાનના મોહ છોડીને આમ સરખે સરખામાં અને જિતરતા કુળમાં પણ જિતરવાનો કાષ્ઠ અર્થ રહ્યો નથી.

મિથ્યાભિમાન, જૂઠું, પ્રપંચ, જોટો આડંબર, આ ગદા કુળવાન પાટીદારના મનાતા ગુણ, કુળહીન પાટીદારને પણ શિખવવા પડતા નથી. સાધારણ ખાતોખીતો ગણાતો હોય. છોકરું સાધારણ લણ્યું ગણ્યું અને જો વળી કંઈક બદારગામ ધંધે વળગી ગયું હોય, એટલે પછી વધારેમાં વધારે પરદણુથી ભગ્ન માટે સર્વગુણસંપન્ન મનાઈ છોકરાને જાપ ધરતી ઉપર પગ મૂકે? છોકરીનો જાપ એમને મન કંઈ વિચારમાં નહિ! છોકરીના જાપને તો લાચારીથી-છોડીના જાપ હોવાની યુનેગારીએ—સ્વમાનને જીએ મૂકવાનું. છોકરાના જાપને છોકરો પરજાવવાની ખામ ઉતાવળ જેવું હોતું નથી. અને મરજ હોય તોપણ

ખતાવવાની તો નહિ જ. એટલે પ્રથમ તો ‘દમણાં વિચાર નથી,’ ‘છોકરો ના પાડે છે,’ એવાં બદનાં કાઢી સીધો જવાજ તો આપે જ નહિ. એટલે જે ચાર દરમિયાનગીરી કરનારા દલાલોની ચાંપો લગાડી સગા ઝાળખીતાઓ મારફત છોકરાના ખાપને વાટાઘાટ કરવા પૂરતોય પરાણે ઠેકાણે આણુવો પડે! કંઈ કંઈ મસલતો, વાટાઘાટો ફેટફેટી વાર થાય ત્યારે પરાણે પાટો ખેસે. એટલે પછી પરકણ ને ખીન્નં દાપાં મંજાંધે ચર્ચા થાય. પોતાનો માલ (વર) વધારે કિંમતે ખપાવવાની તીવ્રતાથી ખાપ માલનાં સાચાંજૂઠાં કંઈ કંઈ વખાણ કરે, કમવે. અને શિકારની વેતરણમાં ફરતા શિકારી હિંસક કૂતરાઓ જેની વૃત્તિવાળાં વરપક્ષનાં દાંતિયાં સહન કરવો દીકરીનો ખાપ ફરી ફરીને થાક્યો હોય અને કંટાળ્યો હોય એટલે લગભગ બેભાન જેવો, આ કામ જલદી પતાવી દેઈ છૂટકારાના દગની રાહ જોતો બેઠો હોય. આખરે પોતાનાં માલની વધારેમાં વધારે કિંમત ઉપખતીને પણ પરમાર્થ કરતો હોય તેવો દેખાવ કરી દીકરાનો ખાપ દીકરીના ખાપ ઉપર ઉપકાર ચઢાવે. ગરજના સોદા રહ્યા, એટલે સમાન રૂપરૂબ જોવાય નહિ. વરને જોઈ પમંદ કરવાની ખાસ મગવડ છોકરીઓને તો હોય જ નહિ. પરંતુ છોકરાઓ તો કન્યાને જોઈને પમંદ કરવી જ જોઈએ. અને પોતે ભાસે ને બાણવામાં ઢ હોય, ન ગમે તેવો કાળો હોય, તોય તેને તો દેખાવડી, રૂપાળી, અને બાણેલીગણેલી સકળચુમ્બનન કન્યા જોઈએ! છોકરાના ખાપને ન ધર દિપાવે તેરી, છોકરા કરતાં રૂપાળી અને ચુલ્લિયલ ત્રહુ મેળવવાના અન્યાયી ધંધામાં કંઈ વાંધો હોતો નથી.

જે કુટુંબની કન્યાઓ આગ નવે સંજાંધે લેવાય છે તે કુટુંબ જાગતા સુધી એ જ કુટુંબમાં પોતાની કન્યા સરખે સરખાનો ભાવ મટી જઈ પોતાને કંઈક વધારે ઊંચું માનવું થઈ જાય છે એટલે પાંદો અમમાનતાનો ભાવ ફેળવાય છે. આવા નવા કૂટી નીકળેલા કુળવાનો પણ પરકણ માટલીઓ ખાવાનો હરામ ચરકો પોષતા થઈ જાય છે. તેનેય પાછું અન્ય સ્થળે દીકરી પરણાવતાં, પોતાની જ ચક્કીમાં પિસાતો, પરકણ આપતો કુળહીન થવું પડે છે. અને આગ ઊંચનીચની પરંપરા ચાલ્યા કરે છે.

આવી આપણી મનોદશામાં સુખારાની આશા શી રખાય? બાણેલાગણેલા અને જે પૈસે કંઈક સારા સંસ્કારી ગણાતા જનોને તો વખત આગે પોતાને કંઈક મોટા થઈ જવાનો, સારા કુળવાન ગણાવાનો શોખ હોય છે, એટલે પ્રકાશમાં આવવા અને પ્રતિષ્ઠા ખાતર સમાજોમાં સુખારક વિચારો દર્શાવતો આવો વર્ગ તો પ્રસંગ આવ્યે ગિયાઈ કરી જાય છે! વિવેકશુદ્ધિ વગરની આવી

ધનિકતા શાપરૂપ થઈ પડે છે. છોકરીઓના જાપ પણ, છોકરીઓ પરજીવવાની હોય એટલે, સુખાગની વાતો કરે છે. સુસ્ત આર્યસમાજ ગણતા સુધારકો પણ કંઈક સારી સ્થિતિમાં આવતાં પાછા પાટીદારીઉં કુળાલિમાન અને દંભ કેળવી તદ્દનુસાર વર્તવામાં ગૌરવ માને છે, અગર તો છોકરો પરજીવતી વખતે પાછડું લેણું દેણું સંભારી પોતાનો આગ્યો દાવ ચૂકતા નથી. પૈસાદારને તો કહેવું શું? એને તો મોં માગી પરદણુ આપીને પણ ધન માલ ખરીદવાનું અને લખલૂંટ ખર્ચ કરવાનું પાલવે છે. અને આમ ૨૦-૨૫ વર્ષે અવસર આવ્યો અને બે પૈસા મળ્યા એટલે શું તેમણે તે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ન ભિન્નવે? ખીન્ન જોડો દાખલો લે તો ભોગ એમના! પોતાને ઘેર પ્રસંગ આવ્યે બધું ભૂલી જાય છે. દાદાના દાદાઓએ અમુક સગાઈઓ કરી, વરો કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી, એ તો પાછળથી ધસાઇ મઇ, પણ દેને સાધન છે અને પચીસ વર્ષે પ્રસંગ આવ્યે શું પાટીદાર જાપો આપ્યો રહે? ‘પાટીદાર’ ઓગણીસ વર્ષો ચર્ચા ખૂંચે પાડે છે, પણ પાટીદાર તો એ ને એ! જ્યાં સુધરે, પણ એમ જાપો સુધરે તો જાપો શાનો?

ત્યારે તો વાધું ન કરે તે હાથું કરે. જાળસળ થતાં અટક્યાં તે સદ્-ભુદ્ધિએ નહિ, શારદા કાવદાનાં ડહાણુંને પ્રતાપે! સમજુને મ્હાન અને ગધેડાને ડહાણું! કાવદો અગર તો કુદરતી પ્રકાપ વગર આ જડતામાં ચેતના ન આવે! ‘પાટીદાર’માં લખ્યે છાપે કંઈ ખાસ દેખાઇ આવતો વિસ્તૃત સુધારો થતો નથી. કામને પક્ષાધાત, સમિત્રા જેવા લખકર રોગના જેવી જડતા આવી ગઇ છે. તેને તો સખતમાં સખત વીજળીના આચકાની જરૂર છે. કામમાં કંઈ સુધારા નથી થયા, નથી થતા એમ છેક તો નથી, પણ એ તો જેને પાલવે એને માટે. આત્મનિર્જયનો હક્ક અને તદ્દનુસાર આચરણ કરવાની સમજક ગણ્યાગાંઠ્યા જળવાતોને અને સમૃદ્ધિવાનોને હશે; ત્યારે આગ વર્ગનું શું? કામમાં સર્વત્ર સર્વસામાન્ય સુધારો આણુ કરવા માટે કામને દરેક દરેક ચક્રે ગતિમાન થવું પડશે. જાપ-દીકરો, મા-દીકરી જેવાં નિકટ કુટુંબીઓમાં પણ પ્રવળ વ્યાપક જળવાની આવશ્યકતા છે. તે દિવસ તો આવે ત્યારે ખરો!

પાટીદાર સિવાયની ખીજ જાતિઓ સુધારાને પંચે આગે ઠદમ ભરે છે. લ્હાણ-વાળિયામાં-આપણા દરતાં ઉચ્ચ ગણાતી કામોમાં-રીતરિવાજ સારા હોવાથી છોકરીઓના જાપને કંઈ ચિંતા જેવું હોતું નથી. અમુકમાં તો જળસો માટે અમુક તોલા સોનું પણ વગરપણ તરફથી કન્યાને અપાય છે. કાકિયાવાડી લેંટા વાળિયામાં અને લોહાણામાં દીકરીનો જાપ લક્ષ્યાધિપતિ હોય તો પણ ફક્ત

પાંચેક બેટા કપડાં આપવાનો ચાલ છે. આખી દુનિયા આગે કદમ ભરે છે ત્યારે પાટીદાર પીડેદહ કરી જગડતો જાય છે. પાટીદારમાં અમુક જંધારણ જેવું છે જ નહિ. બોબ્બાઓમાં ધાર્મિક અને સામાજિક જંધારણોમાં, લગ્ન-ક્રિયામાં અને સમાજના અંધારી રીતરિવાજોમાં ધર્મગુરુના આદેશને માન્ય રખાય છે. લક્ષાધિપતિની દીકરીઓ પરણાવતાં પણ કંઈ પાટીદારિયા આડંબર તેમનામાં જોવામાં આવતો નથી. જાણી ધર્મગુરુને દાથે અમુક વખતે ઝોકસાથે સાતિના દીકરા-દીકરીઓનાં લગ્ન કંઈ પણ મગાલ, દોડધામ વગર સરળતાથી પતી જાય છે. પાટીદારોમાં અમુક જોળમાં સામાજિક સુધારા રૂપે પરકણ રૂ. ૩૦૧ આપવી, લગ્નપ્રસંગે અમુક ખર્ચ અને વહેવાર કરવા, જોવા કરાવે થયા છે. ગ્રામ હોય ત્યાં દેડવાડોય હોય, તેવા અમુક અવવાદો જાદ કરતાં તે કરાવેનો સામાન્ય રીતે અમલ પણ ચાલે છે, જ્યારે કુળવાન ગણાતો પાટીદાર ખાપો દજી સુધરવાની ધમ્મીને ના પાડે છે-પીછેદહ કરી વધારે જગડતો જાય છે! જોકે હિંદુસમાજના સાગરમાં તો એ કુળવાન ગનાતા પાટીદારો કુળવાન તરીકે ટકાના ત્રણ શેરને ભાવે કરી ગણતરીમાં લેખાતા નથી, તે સત્ય કેટલીક વાર લોકલેવેડની અને મ્યુનિસિપાલિટીની ચૂંટણીઓમાં માલમ પડે છે. સાતિમાં પહંલા વર્ગના કુળવાન ગણાતા આવા નળીરા મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખપદ માટેની ઉમેદવારીમાં ગબડી ગએલા મને યાદ છે. છતાંય સાતિમાં તો તેવાઓ મૂજ ઉપર લીધુ રાખી કરી શકે છે. ધારે તો એ નળીરાઓ અગ્રેસર થઈ કામને સુધારાને પંથે વાળી પોતાનું પદ ઉદ્ધારક તરીકે સાચવી શકે, પણ એ ધર્મ તો એમના રત્નાર્થની આડે આવે છે.

સમાજમાં આવા જડ રૂઢિચુસ્તોની વચ્ચે પ્રગતિમાન ક્રાન્તિકારક વિચારના માણસો પણ હોય છે. તેઓ કંઈક કરી જતાવવા ગયે છે, સમાજનાં વિધાતક જોના મામે ઝૂમ્મે છે, થાકે છે અને ઝોકલા પડી જતાં ન ચાહ્યે પાછો થતું હોય તેમ થવા દેષ, દતાશ થઈ ઉચ્ચ ગણાતા રૂઢિમત્તોનાં પૂંછડાંને વળગવા પ્રવર્તન કરે છે. આવા સુધારક વિચારોના ક્રાન્તિકારીઓની છૂટી છવાઈ સમગ્ર શક્તિ સંગઠિત થઈ કાર્ય કરે તો અન્યોન્ય સહાયતાએ અને હૃદયે આ નિષ્ક્રિયતાનો અંત આવે જશે. પાટીદાર યુવકગંડોમાં, પરિપદોમાં ભાવણોની છૂટથી ફેંકફેંકી થવા યાદ કાર્યકરો સોડ તાણી સૂઈ જાય છે, પરંતુ એ જ મંડળોમાં કાર્ય કરવાની ખરી ધમશંવાળા ક્રાન્તિકારીઓમાં, અર્થ સભ્યોમાં અને અન્ય જગોમાં આવતા લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં ઝોકળીમને સલાહ આપવા, સર્વ શક્ય મદદ આપવા અને આવી રીતે વધારે નિકેટતામાં આવવા

પ્રયત્ન થાય તો જે કામમાં રૂઢિભક્તોની અને ખીજા વહેવારીઆની જરૂર પડે છે, ત્યાં આવાં કામ સમયોમાં અંદરેઅંદર સાદાપથી અને સરળતાથી પતી જાય. અણખત, બધા સમયે નિઃસ્વાર્થી હોવા જોઈએ. પોતાના દીકરાને મંડળના સભ્યની યોગ્ય કન્યા સાથે પરઠણ અને ખોટા રીતરિવાજ સિવાય પરણાવવા તૈયાર હોવા જોઈએ. અત્યારે મૂંઝાતો ફરતો કન્યાનો બાપ આમ કુરિવાજોની લપગાંથી મંડળ દ્વારા છૂટે અને પછીથી તો આવી સરળતા જોતાં એ સંઘ આગળ વધે. બાકી તો પરઠણ ન લેવી, ન દેવી, એવા માત્ર કઠાવ કર્યે શું વળે? કોઈ પણ આવી પ્રવૃત્તિને શરૂઆતમાં રૂઢિભક્તો મૂંઝાઈ ગણી હસી કાઢવાના, પથરા નાખવાના, ધૂળ ઉડાડવાના, અને તેમનાં તરફની કંઈ કંઈ વિદગ્ધાણીઓ ઘેરથી અને દ્વિંમતથી સદન કરવી પડવાની. મંડળમાં થતાં આવાં લગ્નોમાં કુળનો-ગોળનો પ્રશ્ન પણ અવશ્ય ચર્ચા માગશે. સમાજ પાટીદારને એક ધવાને તો વાર લાગશે, પરંતુ જે સમાજમાં સાધારણ ગણાતાં કુટુંબ પણ હજાર પંદરસો માગવાની નફટાઈ કરે અને તે સદન કરવી પડે, તો પછી આવા કુળના ને ગોળના પણ ગોદ શા? શા માટે યોગ્ય વરને યોગ્ય કન્યા-પછીથી તે જુદા જુદા ગોળનાં હોય તોપણ-ન પરણાવવામાં આવે? પાટીદારને સમગ્ર દ્વિન્દુ જનતાના સાગરમાં ગળી જવાને તો હજી ધણી વાર છે, પણ તે પહેલાં તેને પોતાનાજ તળાવમાં ભેગા તો થવુંજ પડે ને?

આફ્રિકાવાસી-પરદેશમાં વસના-પાટીદારને દેશના વહેવારની જાત્રી સૂઝ મારી હોવાથી દીકરીનું લગ્ન કરતી વખતે વધારે મૂંઝવણ પડે છે. અને જેમ તેમ ઉતાવળે કામ પતાવી પાછા જવા નીકળે છે ત્યારે છૂટકારાનો દમ ખેંચે છે. કંટાળે છે, થાકે છે દેશના વહેવારથી. પણ વળી અહીં પાછા આવતાં બધું બૂલી જઈ-વહેવારમાં ન ફાળ્યા તો કંઈ નહિ, પણ અહીં તો આપણી કિંમત છે ને!-ખોટા લા ધવાનું મન થાય છે. સંધોતને ધણી સંસ્થાઓમાં-બુદ્ધિ ઝોછી હોય તોપણ-પ્રમુખ અગર અગ્રેસર થઈ જવાની સગવડ હોય છેજ. કંઈ ખોટું તો નથીજ કરતા, પણ સમાજસેવાને જાદાને અભિમાનને તો જરૂર પોષે છેજ. પણ ખાસ કરવા જેવાં વધારે મહત્ત્વનાં કાર્યોમાં તો અનારંભો હિ કાર્યાનાં પ્રયમેં સુદ્ધિલક્ષણમ્ માનવામાં ડહાપણ માને છે.

પટેલ ભ્રમરહૂડ અને પટેલ સમાજ જેવી પાટીદારીઆ સંસ્થાઓએ પોતાના મુખ્ય ઉદ્દેશમાં કામસુધારણાના મહત્ત્વના પ્રશ્નને સ્થાન આપવું જોઈએ. અને નેતી જાહેધરી નીચે પરઠણના આલને તિલાંજલિ આપી અહીં જ લગ્નો કરવાના અને ખીજા સુધારાને વેગ આપે તો દેશ કરતાં અહીં

વધારે સરળતા મળી શકે એમ છે. આફ્રિકાવાસીઓ અહીં આજ આવાં મંડેળો દ્વારા વિના પરઠણે સાદાઈથી પોતાનાં છોકરાંને પરણાવતા થઈ જાય તો દેશ-વાળાઓને સારો દાખલો આપી શકે. ઉપર જણાવેલી સંસ્થાઓ પાસેથી આવી આશા રાખવી વધારે પડતી તો નથી ને?

મોરખાસા

રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ

લગ્ન કે સોદો?

પૂના નગરમાં નદીકિનારે હું સાંજના ફરવા ગયો હતો. સૂર્ય આથમવાની તૈયારીમાં હતો. એમરે ઝીણી રજા બિડી રહી હતી. આસપાસનું વાતાવરણ શાન્ત હતું. આજે પૂર્ણિમા હતી. શીતલ શાન્ત વન વહેતો હતો.

ઘણાં પારાં કોલેજિયન વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ પણ ફરવા આવ્યાં હતાં. લગભગ બધાં કમલાની અને મનોહરની જ વાતો કરી રહ્યાં હતાં. કમલા અને મનોહર બંને એક જ કોલેજમાં ભણતાં હતાં. મનોહરના પિતા કુળવાન કહેવાતા ચરોતરના સત્તાવીશ ગામમાંના એક ગામના પટેલ હતા. કમલાના પિતા પણ જ્ઞાનદાન પાટીદાર હતા. કોલેજમાં એકબીજાના પરિચયમાં આવ્યાથી મનોહર અને કમલાની નજર એક બની હતી. કુદરતી સંજોગે મનોહરનો વિવાહ કમલા સાથે નક્કી થયો, પણ મનોહર જે રૂઢિને તોડીને કાઢી નાખવા માગતો હતો તેજ રૂઢિયો વિવાહ થયો! એક બાજુ પ્રેમ અને બીજી બાજુ રૂઢિ વાને લગ્નને નામે સોદો! મનોહર જરાજરા ‘સૂડી વચ્ચે સોપારી’ની માફક આવી ગયો.

જો વિવાહ એવી રીતે નક્કી થયો કે મનોહરને રૂ. ૨૫૧ પરઠણ, સાથે અમુક જથ્થા અને ચાંદીની માટલી વગેરે આપવી. મનોહર જરાજરા સમજતો હતો કે પરઠણ એટલે (વરવિક્રય) કમલાના પિતાને ત્યાં કમલાને માટે વેચાણું તે. અને એમ પણ જાણતો હતો કે જે શિક્ષિત યુવકો આ પ્રથાને દૂર નહિ કરે તો એ અનિષ્ટ દૂર કેવી રીતે થશે? જે શિક્ષિતો પોતાના શિક્ષણના પ્રમાણમાં પોતાના આંકડાની ફકમ વધારતા જાય અને એના પ્રમાણમાં બીજા રિવાજો પણ વધારે ખર્ચાળ બનાવતા જાય તો ઝાતિમાંથી એ સડો કેમ દૂર થઈ શકે? આખા ય સમાજની નજર ઉન્નતિના આધાર રૂપ યુવકો ઉપર સ્વાભાવિક રીતે મંડાઓલી રહે છે. આ સ્થિતિમાં જે એ યુવકો સમાજના

સડાને વધાવી જ રહ્યા હોય તો તેઓ શા માટે તિરસ્કારને પાત્ર ન થાય ?

કમલા સગજતી હતી કે નગદ નાણાંમાં પોતાની કિંમત આંકનાર પુરુષને પરણવામાં ગૌરવનું ખંડન થાય છે અને એમ પણ સમજતી હતી કે પાટીદાર જાતિમાં પરકથ અથવા વરવિક્રય અને કન્યાવિક્રય જેવી જે ખરાબ રૂઢિઓ પેસી ગઈ છે તેને નાબુદ કરવી જ જોઈએ.

મનોહરે પોતાના પિતાને ઘણા જ સમજાવ્યા, પણ મથુરકાકા એમ માને તેવા ન હતા. જદલામાં મનોહરને જે ચાર ભજન સુધાવી શાન્ત કરી દીધો. મનોહર સમજી ગયો કે પિતા વટને ખાતર માનવાના નથી. મથુરકાકા પરકથ વગર દીકરાને પરણાવે તેવા ન હતા. કારણ કે ગાગમાં સારામાં સારું 'ખાતું' પીતું કુટુંબ તેમનું જ ગણાતું. અને દીકરો વગર પરણે પછે તો તેમનું નાક તપા! સત્તાવીસ ગાગમાં એટલો તો નિયમ દીક છે કે પરકથ રૂ. ૨૫૧ લેવી. અને જો એવો નિયમ ન હોય તો એવા કેટલાય અણમગજ કુળમુદ પાટીદારો પડેલા છે, જેઓ દશ દશ હજારની પરકથ આપીને પણ દીકરી પગલાવે. જિયારા ગરીબ પાટીદારો, જેઓને જીવનનિર્વાહ એની ઉપર પરાણે ચાલતો હોય અને ઘેર પાંચ પાંચ કે સાત સાત દીકરીઓ પરણાવવાની હોય તેઓના તરફ જોયી નજર પણ તેઓ કરતા નથી કે આપણે પરકથ આપીએ છીએ તેવી રીતે આ જિયારા ગરીબ લોકો ક્યાંથી આપી શકશે ?

મથુરકાકાને ઘણા સગજનવામાં આવ્યા, પરંતુ તે સમજ્યા જ નહિ. આજકાલનાં ભણેલાંભણેલાં યુવક-યુવતીઓ કેવા ઉચ્ચ આદર્શનાં હોય છે તેનું ભાન આ રૂઢિગત મથુરકાકાને ક્યાંથી થાય ?

કમલા અને મનોહરનો વિવાહ આખી કોલેજમાં મૂંઝૂ રહ્યો હતો. જ્યાં એક જ વાત વિચારતાં હતાં કે મનોહર આવી રીતે પોતાની જાતને સોદો થવા દેશે ? આ જાણતમાં પ્રથમથી જ મનોહર વિરુદ્ધ હતો. રૂઢિગત, વર-વિક્રય અને કન્યાવિક્રય, વગેરે વિષય ઉપર ને લેજો લખતો તેમ જ કોઈ કોઈ વાર જાહેર વ્યાખ્યાન પણ આપતો. અને આજે ? તે જ યુવક આ રૂઢિગતનાથી જંધાય છે તે જોઈ સર્વેને નવાઈ લાગતી. મનોહરે પોતાનો આખરી નિર્ણય કમલાને જણાવી દીધો કે આ રૂઢિગતના જીવતા સોદામાં હું જકડાવાનો નથી. જન્મેનો પ્રેમ એટલો જાણી મનો દનો કે એક બીજા મિત્રાઈ છતી સહે તેમ ન હતું. જિયારી કમલા પોતાના પિતાને સમજાવી રહી હતી. તેને તરત જ પિતા તરફથી જવાબ મળ્યો કે મનોહર સાથે વિવાહ કરવો હોય તો મનોહરના પિતા પરકથ મિત્રાઈ હા પાડે તેમ નથી. કમલા નિરાશ થઈ. વિષય ખરેખર

ગંભીર બન્યો. પરંતુ આ પુરાણા વિચારતા જાનને પિતાઓ સમજી શક્યા નહિ કે આનું પરિણામ શું આવશે?

કમલા તેના પિતાની એકની એક જ પુત્રી હતી, એટલે તેની પાછળ તે સર્વસ્વ ખર્ચી દેવા તૈયાર હતા. અને મનોહરના પિતાને લાગેલોગણેલો એ એક જ પુત્ર હતો એટલે તે પણ સારો ખર્ચ કરવા તૈયાર હતા. જાનેના પિતાઓએ લગ્ન માટેની તૈયારીઓ કરવા માંડી. કમલાના પિતાએ તો ધરેણાં પણ ઘડાવી દીધાં. લગ્નતિથિ નજીક આવતી હતી એટલે જાનને માટે તૈયારીઓ કરવા માંડી. માંડવો ખરાખર શય્યમાર્યો. બધાં સગાંવંદાસાને દશ દિવસ અગાઉથી જ તોતરવામાં આવ્યાં હતાં. વળી કુળવાન અને પૈસાદાર દેખાવાને માટે પંચના નિયમનો લાંગ કરીને અને દંડ ભરીને પણ વાળાં આપ્યાં હતાં. અને વળી તરને ઉત્રણાવવા માટે લાડે મોટર પણ લાવ્યા હતા. અપ-ટુ-ડેટ ઇંગ્લીશ રેશમી કપડાં પણ લાવી ગાખ્યાં હતાં. મનોહર અને કમલાએ ઉલ્લાસે દિવસથી ખાધું પીધું ન હતું, તોપણ આ કુળવાનસાહી કંઈ જ સમજ્યા નહિ.

મનોહર સાથે કમલાને લગ્ન કરવાં હતાં અને જીવન જીવી જાયું હતું, પણ રૂઢિખંધનના સોદાથી બંધાઈને નહિ. મનોહરનો ઉવટનો નિર્ણય એ હતો કે પૈસા વડે જીવનનો સોદો તો ન જ કરવો.

આજે મનોહરનો લગ્નદિવસ હતો. ફોલેજમાં બધાં વિદ્યાર્થીવિદ્યાર્થિનીઓ મનમાં દસી રહ્યાં હતાં કે બહાર મોટાં વ્યાખ્યાન અને લેખ આપે છે અને આજે એ લાઇ પોને જ પોતાનો સોદો કરી રહ્યા છે. આજે લગ્નદિવસ હતો, છતાં મનોહર સતારમાં બિંદો જણાતો ન હતો. મનોહર તથા કમલા પોતપોતાને ઘેર પોતપોતાના શયનગૃહમાં એક એક ચિઠ્ઠી મૂકી આલ્યાં ગયાં હતાં. મવારના દશ વાગ્યા છતાં મનોહર જણાયો જ નહિ, એટલે મનોહરના પિતા તપાસ કરવા માટે ગયા. ત્યાં શયનગૃહનાં બધાં ખાંરણાં ખુલ્લાં જ હતાં, માત્ર પચારીમાંથી એક ચિઠ્ઠી ગળી આવી:

“પૂજ્ય પિતાશ્રી,

“આજ સુધી આપનો એક પણ બોલ મેં ઉઘાળ્યો નથી. તમોએ મને ઉચ્ચ કેળવણી આપી મને જનતામાં જાહેર કર્યો. ઉવટે મને આ રૂઢિખંધનના સોદામાં વેચવા તૈયાર થયા. હું આપના બોલને ઉઘાળી શકતો નથી, બીજી બાજુ મારી જાતનો સોદો થવા દેવા તૈયાર નથી. ઉવટે મારે માટે એક જ ઉપાય રહે છે કે સંદાને માટે મારે આ ધરનો ત્યાગ કરવો, એટલે જ હું જાઉં છું. મારી તપાસ કરશે નહિ આશા છે કે આપ મને મારા ગૃહત્યાગ પછી પણ

શુભ આશિષ આપશો, એ જ.

“હિ. આપનો આશંકિત પુત્ર,
“મનોહર”

બીજી જાનુ કમલાના પિતા, પણ આ પ્રમાણે જ ચિઠ્ઠી વાંચી રહ્યા હતા:
“પૂજ્ય પિતાશ્રી,

“મને સુખી જોવાની તમારી સર્વ આશાઓ આજે ગિષ્કળ થાય છે. હું મનોહર સિવાય જીવી શકું તેમ નથી અને મનોહર રૂઢિગંધનથી જંધાય તેમ નથી, એટલે હું પણ મનોહરની સાથે જ જાઉં છું. આપે મને ઉચ્ચ કેળવણી આપી, છતાં હું આપનો ઉપકાર બૂલી ગૃહત્યાગ કરું છું, તે માટે ક્ષમા અને આશિષ આપશો.

“હિ. આપની લાડકવાયી પુત્રી,
“કમલા”

મનોહરના કુળવાન પિતા ચિઠ્ઠી વાંચતાં જ બેલાન થઈ ગયા હતા. ગદ્યાં ગાજસો ધરમાંથી દોડી આવ્યાં. સર્વેને આ ચિઠ્ઠી બાજતની જાણ થતાં દોડા-દોડ કરવા લાગ્યાં. સાથે કમલાના પિતા પણ આવો પહોંચ્યા. જાંનેની શોધાશોધ થઈ રહી, પણ સાંજ સુધી એકનો પત્તો મળ્યો નહિ. ત્યારે ગિરાણ થઈ સૌ ગાયે હાથ દેઈ બેઠાં.

બીજી જાનુ મનોહર તથા કમલા અગાઉથી કરેલી યોજના પ્રમાણે તેજ સવારે પોતાના વિદ્યાધામ પૂના તરફ ચાલતાં થયાં અને ત્યાં પોતાનાં સંદાધ્યાયી યુવકયુવતીની સાક્ષીએ જાંનેએ લગ્ન કરી નાખ્યાં. સૌ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓએ જાંનેને તેમની હિંમત માટે વધાવી લીધાં અને તેમને દારોતારા ચઢાવ્યા.

ધન્ય છે એ મનોહરને તથા કમલાને, જેઓ જ્ઞાતિ સામે જાંડ કરીને પણ તેના જંધનથી મુક્ત થયાં. આથી સત્તાવીસ ગામનાં કુળવાન ગણાતા પાટીદારોને મારી એકજ વિનંતિ છે કે આ વગવિક્રમના અને કન્યાવિક્રમના સોદા જંધ કરે અને યુવકયુવતીઓને તમારી સામે જાંડ કરવાનાં કારણ ન આપી પુરવઠાગોં પરવરે.

‘પાટીદાર’ મામિકમાં આવા કેટલાય લેખ આવ્યે જ જાય છે, છતાં પાટીદારો પોતાનું જીંધું ઢાગ કર્યે જ જાય છે. દરેક પાટીદાર ‘પાટીદાર’ માસિક વાંચવું અને વંચાવવું જોઈએ. ‘પાટીદાર’ વાંચતાં દરેક પાટીદાર લાઇએને જાંને તેટલો ‘પાટીદાર’ માસિકનો પ્રચાર કરવો જોઈએ, જેથી પાટીદાર જેવી ઢાગ પોને ઉત્તરિતે માર્ગે ચડે.

ચાંગા, હાલ બીલીગેરા

ગોવર્ધનદાસ ચતુરભાઈ પટેલ

૧. ચાંદ્રાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન

(આ અંકની પ્રસંગકથામાં 'ચાંદ્રાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન' વિષે એક પ્રસંગકથા છે. એ જ્ઞાતિભોજનમાં વડોદરા પ્રવ્રજાડંજના એક આગેવાન કાર્યકર્તા અને કાનગતા 'સત્તર આમ પાટીદાર મંડળે' જ્ઞાતિસુધાર માટે ધમેલી ગામે ગયા માસમાં ભરેલ અધિવેશનતા પ્રમુખ બાઈ મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલે બાગ લીધેલો, એવી ખબર મળતાં મેં એ જાણતો એમનો ખુલાસો ઇચ્છ્યો, તેનો તેમણે આપેલો જવાબ નીચે છાપું છું.

એ વિષે વાચક બાઈબેનો જાને બાજુની દૃષ્ટિએ ચર્ચા કરે એ ઇચ્છાથી એ જવાબ છાપ્યો છે, માટે જને યોગ્ય લાગે તે ચર્ચા કરશે એવી આશા છે. —ત્રી)

આપનો પત્ર મેં કાલે આવેલો, પણ હું જાદારગામ હોવાથી ખુલાસો લખ્યો નહોતો.

મને લાગે છે કે કોઈ માણસ પોતાના મકાનનું ઉદ્ધાટન અગર વાસ્તુ કરે, યા કોઈ પ્રસંગે ભોજનમમારંભ પોતાના મિત્રવર્ગને બોલાવી કરે તેમાં જ્ઞાતિરિવાજની આલતા ખગળ પ્રથામાં કંઈ રીતે વધારો ગણાય? કારણ કે ઉપલા પ્રસંગે જેમ રૂઢિથી ગણાતા નથી, તેવી જ રીતે પોતાને ત્યાં લગ્નપ્રસંગે કોઈ એક દિવસ, કોઈ બે દિવસ પોતાના કુટુંબીઓને, જનૈયાઓને તેમ જ મિત્રવર્ગને ભોજન આપે, તેને આપણે વખોડતા નથી. તેવી જ રીતે ચાંદ્રાને પ્રસંગે જમણવાર કંવું નોંધણે એવી રૂઢિ નથી. ન પ્રસંગે પોતાના ઉત્તમાદથી પોતાના મિત્રોને બોલાવી, જમણ આપે તેમાં રૂઢિને વેગ ક્યાં મળે છે? કારણ કે તે રૂઢિ જ નથી. જીમને અનુકંષ કરવાનું નથી, કારણ કે વાસ્તુક્રિયામાં જેમ પોતાની ચક્તિ પ્રમાણે ભોજન પણ કરાવે, તેવી જ તે પ્રસંગે તે રીતે કરે છે, અને ઘણા નથી કરતા. આ પ્રસંગ તો તેથી પણ મોખો છે. આવે પ્રસંગે લાગ્યે જ કોઈ જમણ કરે છે, એટલે જીલકુલ રિવાજ નથી, એટલે રૂઢિને ઉત્તેજન ક્યાં છે? વળી નવો રિવાજ કંઈ રીતે પડે છે તે અમર્મતું નથી. આ પ્રમાણે મારી માન્યતા હોવાથી, કોઈ માણસ પોતાને ત્યાં શુભપ્રસંગે જેમ લગ્ન વગેરેમાં જમણવાર કરી બોલાવે છે, તેમાં જવા વાંધો મને જણાયો નથી. વળી જાદારથી આવેલમાં વધુમાં વધુ ૧૫૦ માણસ હશે, પાકી ગામના સંજોધીઓ હશે.

૨. સંતાનનાં લગ્નમાં માળાપની દરમ્યાનગીરી

(એક વિદ્યાર્થીના પાલકને લખેલો પત્ર)

પૂજ્ય વડીલશ્રી . . .

કુશળ રહેા, કુશળ છું. આપનો પત્ર વાંચી હકીકત જાણી. આપનું દુઃખ ન સમજાય એવું છે. ગમે શનિવારે કાંઈક આવ્યું હતું. મને આ જાણતો વહેગ તો ગએલો, વિચાર કરતાં જણાએલું કે આપ આપના ચિરંજીવીનું લગ્ન કરીને તેનું ભાવિ જોખમમાં નાખી રહ્યા છો.

હવે આ વસ્તુનો હું ખુલાસો કરું. લગ્નનો વિચાર પરજીવાર વ્યક્તિઓએ જ કરવો જોઈએ. લગ્ન જેવા વિષયને જાજરૂ મીઠું જનાવતા પહેલાં મોટેરાંજો સો વાર વિચાર કરવો જોઈએ, વિચાર કરતાં જરા પણ ચકાસ લાગે તો વિચારના તંતુ તોડી નાખવા જોઈએ. સા કાંઈ જાણે છે કે આ વસ્તુને જાદવી શક્તી નથી. વિચારવત વેપારીઓ જાદવી શકાય એવી વસ્તુઓ માટે પણ ધણો વિચાર કરે છે. આપણે કાંઈ વેપારી નથી, અને આવો વેપાર ચાલવા પણ ન દેવાય.

ઉગર જાળતમાં ચિરંજીવી ધણો જ નાનો કહેવાય. એને ઉગરલાયક ધવા ફો ને જતને વિચારવા દો. મોટેરાંજોએ તો ન્યાયાધીશ તરીકે કાંમ કરવું જોઈએ, વકીલ તરીકે નહિ. એટલે કે છોકરાં ખોટું ન કરી એસે એ જ જોવાનું રહ્યું. છોકરાં પૂછવા આવે કે ગૂંચવણમાં પડ્યાં હોય ત્યારે જ તમે આવી જાળત ઉપર વિચાર કરી શકો ને તેમનું બહું થાય એવો ઉપાય જતાથી શકો. હજી એનું ભજતર કેટલું? આ જમાનામાં એટલા ભજતરથી ચાસે ખરું? થોડા ભજતરવાળો માણસ આવી જાળતમાં સાચો વિચાર કરી શકે કે? છોકરાંને આવી વાતો કરી જહેકાવવાં ન જોઈએ. આવા વિચારો જમતા જ દાગવા જોઈએ. માગાપે ટૂંકા સ્વાસ્થ્ય માટે અટપટા સંચારના યત્નમાં નિર્દોષ જાળકોને હોમવાં ન જોઈએ. માગાપ એમ ધારે કે અમારો દયાતિમાં આ જાળું થાય તો સાફ, એમ માની ઝડપથી આવાં કામ આટોપી લે છે. આનાં સારાં પરિણામ આવે એમ ધારતા નહિ. કડવાં પરિણામ આવે તો છોકરાં વદાલાં માગાપને ખોળે માથું મૂકીને આખી નિંદગી રડશે જ.

વડીલો તો આ જાળું જુએ છે ને અનુભવે છે, છતાં આનો મોહ નથી મૂકતા. પણ એટલું ચોક્કસ માનજે કે છોકરાંની આંતરડી જળતી દશે તો એ માગાપોનું બહું થવાનું જ નથી, અને જોઈથી મમજીવાળાં છોકરાંથી દુઃખ સંદન નહિ થાય ત્યારે માળો બાંડીને પણ દુઃખ એણું કરવાનો પ્રયાત્ન કરશે જ. અને સમાજ તમાસા કહે છે. આવા તમાસાથી સારા થતા

માણસો શોભતા નથી. આપણા પાટીદાર સમાજને ડાહ્યા ગણાતા માણસો ક્યાંક લેઈ જઈ એનો લુકો કરી દેશે એવી ખીક રહે છે. પ્રભુ, સમાજને જોખણે એવા ડાહ્યા માણસોની જરૂર છે, એમને હિંમત ને સહાયતા આપ. મરદ જાતને કંઈક લાથે કાગં કરીને થોડાંક માણસો મડો કાઢવાની શરૂઆત કરશે તો જ સમાજ ટકવાનો છે.

આપણામાં ખીજું એક છે: માજાપતી ઇચ્છા ન હોય છતાં ઉસ્તાદ માણસો પણ ફેટલીક વખત શરમાળીને કામ કાઢે છે આવા માણસો ખીજનનાં કામમાં આમ કરે છે, પણ જ્યારે પોતાના ઉપર આવી પડે છે ત્યારે તો હિંમત ગમીને ના પાડે છે. ના પાડવામાં પણ દિમતતી જરૂર છે. મોટાંમાં અગર સરખે સરખાંમાં ના પાડી શકાવું નથી એ સાચું છે, પણ શરમાવનાર મોટાંં એટલું તો સમજે કે સામા માણસની રિયતિ અત્યારે કેવી છે. મગજ ઉપર ફેટલો બોલો લદાતો હશે, આમ બોલો વધારી વધારીને આપણે સામાને ભાગી નાખીએ છીએ. શરમાવવું એટલે પ્રેમનાં જાંઘન જાંધવાં. અંધન જાંધવામાં પણ દૃઢ રાખવી જોઈએ. હું સમજું છું ત્યાં સુધી પ્રેમનાં જાંધનો અંધનારને પ્રેમથી જ છૂતવો જોઈએ. એટલે કે 'ના' નામનું દધિવાર વાપરીને હસતાં હસતાં જાંધનો કાપી નાખવાં જોઈએ. આમ થાય નો કામજો બોલું લગાડવું ન જોઈએ, પણ બિલકુલ મીઠા સંજાંધની અને પવિત્ર મિત્રતાની ગાંઠો ન ઉકલે એવી અંધાવી જોઈએ. માફ કરજો કે મેં નાનો મોઢો મોટી વાતો કરી છે. આપ વડીલ આ જાણું જાણો છો, છતાં પ્રેમથી અગલમાં મૂકતાં અચકાઓ છો. નાનાં છોકરાં કામક વાર, માજા મૂકે, પણ મોટાં અમને એમની હુકાળી ગોઠમાં આજોટવા દેશે એવો અંખુર્ નિશ્ચય છે.

પરણેલાં વિદ્યાર્થીને વિદ્યાપીઠમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે. હું જાણું છું કે ચિરંજીવીને નિનિત થવું છે એને વિદ્યાપીઠના જણતર મિત્રાપ ખીજું કામ પણ જણતર ગમવાનું નથી. માજાપે પોતાની ફરજ પ્રમાણે છોકરને પૂછવું જોઈએ અને છોકરાંએ પણ માજાપને સાફ સાફ કહી દેવું જોઈએ. ગોચ વાજતર પછી ઉમર થઈ હોય તો ડાહ્યાં છોકરાં જ વિવાહની વાતો સમજી શકે. ચિરંજીવીને આવી જાણતોનો વિચાર કરે એવડો થવા દો. ઉતાવળ કરી અપંગ ન કરશો. મેં ગારી ફરજ જાણવી છે. કલ્યાણ થાય એવો રસ્તો કાઢજો. હું માગું વિદ્યાર્થીનું જાણું આહું છું. પાલકપિતા તરીકેની ફરજ આપ અદા કરજો, નગરસ્તે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

લીખુભાઈ મો. પટેલ, અધ્યાપક

ઈંગ્લેન્ડ ગોવર્ણમેંટના હિંમતી ગુલામોને શબ્દગારી પોતાની દોલતનો દેખાવ કરવાને ગદલે, ગ્રીસના ખરા નાશકિત માણસે કહેલું તેની માફક, પોતાના નીતિમાન મદાપુરુષોને જતાવી શકે, કે ‘આ મારી દોલત છે’”. (પૃષ્ઠ ૩૦).

આજ સિદ્ધાન્ત ઉપર આખા પુસ્તકમાં ચર્ચા છે. વિષય જરા અટપટો હોવાથી પુસ્તકની ગુજરાતી લાખા પણ મદાતમાજની સાહજિક નથી, છતાં ન સમગ્રય તેવી નથી. સર્વાનું લાલું થાય એ પ્રયત્નએ એમણે તૈયાર કરેલું આ પુસ્તક એકે એક ગુજરાતીએ વાંચી મગન કરવું ઘટે છે. પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૨૨માં અને બીજી આવૃત્તિ ૧૯૪૦માં પ્રકટ થઈ અને તેનું આ પુનર્સુદ્રણ છે.

૨૨. રચનાત્મક કાર્યક્રમ, કેટલીક સૂચનાઓ : ગજેન્દ્રપ્રસાદના અંગ્રેજી ઉપરથી અનુવાદક—અંદ્રશંકર પ્રાજ્યશંકર શુક્લ; પૃષ્ઠ ૪૮, કિંગ્મત નણ આના. પૂ. ગાંધીજીએ સચિનય ભાંગ સાથે મંગલ ધનવતો તેર પ્રકારનો અહિમાત્મક રચનાત્મક કાર્યક્રમ દેખાડતા એક પુસ્તિકા લખી છે, જેનો પરિવ્રય ગયા માહના અંકમાં આપ્યો છે. તે ૧૩ પ્રકારના કાર્યક્રમ ઉપર લેખકે કંઈક સ્પષ્ટતા કર્યા પછી (૧) મદાસજાનું તંત્ર, (૨) કિમાનસંગઠન, (૩) મજૂરમંગલન અને (૪) વિદ્યાર્થીસંગઠન એ ચાર વિષયોની પણ ઉપયોગિતા જતાવી છે અને અંતે આશા રાખી છે કે એ મગમ “કાર્યક્રમમાં સર્વને ઉત્તમાદ આવશે, ને ભુદ્ધિ, ધૃતિ, શ્રદ્ધા અને જોશપૂર્વક એનો અમલ કરવામાં આવશે, જેથી દિદુસ્થાન વહેણમાં વહેલું સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરે (પૃષ્ઠ ૪૮).

૨૩. લોકમાતા (ભાન્તની નદીઓ) ત્રીજી આવૃત્તિ : લેખક—દત્તાત્રેય જાલકૃષ્ણ કાલેલકર; પૃષ્ઠ ૧૦૪, જે ચિત્રો, કિંગ્મત છ આના. ભારતની નદીઓનાં દર્શન કરીને લેખકને કેવી લાગણી જાગેલી તેનું આમાં સુંદર ચિત્ર છે. લેખક મદારાષ્ટ્રવાસી હોવા છતાં સુદર ગુજરાતી લાખા લખી શકે છે. પણ આટલા દિવસ સુધી જે ગુજરાતની નદીઓએ એમને અમૃતપાન કરાવ્યું છે, તેમણે એમના હૃદયમાં ગદ્ગદ ભીમિ જગાડી દેખાતી નથી. પ્રકૃતિશક્તિનો નદીમાતા પ્રત્યે શ્રદ્ધાસંકિત જગાડે એવું આ પુસ્તક છે.

ઉપરનાં ત્રણે પુસ્તકના પ્રકાશક—નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.

૨૪. માફ ગામકું, આચાર્ય ગિદવાણી રમારકમાળા ગ્રંથ-૪: લેખક-
જળલલાલ પ્રાણજીવનદાસ મહેતા; પ્રકાશક-ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ;
પ્રાપ્તિસ્થાન-નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૧૨ + ૧૭૫, કિંમત
દશ આના. પુસ્તકની આ બીજી આવૃત્તિ છે. શ્રી જળલલાલ ખેડા
જિલ્લાના જ્ઞણીતા આગસેવક છે. આ પુસ્તક એ એમના આમજીવનના
અનુભવનો નીચો છે. માસર નેવા પછાત પ્રાગના એક ગામમાં ખેડી
કામ કરતાં આમજીવનના જે અનેક અજ્ઞાનજનિત દુટ પ્રશ્નોનો, ધાર્મિક
તેમજ બીજા વહેમોનો સાગનો તેમને કરવો પડેલો, તેનું તથા તેનો ઉદ્ધ
કરવા મોજેલા ઉપાયોના અનુભવનું ખ્યાન સાદી, સહેલી ભાષામાં લેખક
કરે છે. આખું એ પુસ્તક ને તેના પ્રગણે હૃદયગમ ને દિશાસૂચક છે. ગામડાના
પ્રશ્નો કયા કયા છે તે તેનું નિરૂપણ કેમ થઈ શકે તેનો તાદરશ ખ્યાલ
પુસ્તકમાંથી મળે છે. પુસ્તકમાં આપેલો ગામડાનો આર્થિક અહેવાલ દિલ્હનાં
ગામડાંની ભાવકર ગરિબાઈ ને તેનાં કારણ-ખામ કરીને ધાર્મિક તથા સામાજિક
ખર્ચ અને વાણિયા-સાહુકારની ચૂસ-ખુણાં કરે છે. એકંદરે આ પુસ્તક
આમસેવકને મોગિયારૂપ થઈ પડે તેમ છે. આ પુસ્તક ગામડાના પ્રશ્નોથી અગળ
એવા યુવકોને તથા વાચકોને ગામડામાં રસ લેતા કરે તો નવાઈ નહિ. ઈ.

૨૫. ઈશ્વરનો ઇતકાર: લેખક-નરસિંહલાલ ઈશ્વરલાલ પટેલ, 'પાટીદાર'-
મંદિર, આણંદ; પૃષ્ઠ ૧૨ + ૧૬૭, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦. જગતનો કર્તા અને
નિર્વંતા કોઈ ઈશ્વર નથી, પુનર્જન્મ અને મોક્ષ પામનાર કોઈ વૈયક્તિક આત્મા
નથી, સ્વર્ગ અને નરક જેવાં કોઈ સ્થાન નથી. એ મૌ માનવીના મગજની
બ્રમણ અને વહેમ જ છે, અને એ બ્રમણથી અને વહેમથી માનવજાતિએ બહુ
ખત્તા અને ધક્કા ખાધા છે. એ બ્રમણોએ અને વહેમે ઊભા કરેલા ધર્મોએ
માનવસમાજનો નાશ કરી મૂક્યો છે. એ નાશથી હવે બચવું હોય તો
શ્રદ્ધાજડતા છોડી શુદ્ધિચિત્તે કરી સાચે માર્ગે પળવું ઘટે. પ્રયંડ અને ભવાનક
લાગતા, પણ સ્વતંત્ર અને શુદ્ધ વિચારો વિચારવા એ નવયુગના યુવકોનો ધર્મ છે.
સં. ૧૯૯૦માં આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રકટ થયેલી અને વિચારકોના
અને પત્રોના તેને માટે ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા. એક જ વર્ષમાં તેની ૧૦૦૦
નકલો ખપી ગયેલી અને તેની બીજી આવૃત્તિ પુસ્તકાલય પ્રસિદ્ધ થવી જોઈતી
હતી. પણ અનુકૂળ પ્રસંગો નહિ હોવાથી એ બીજી આવૃત્તિ એક આજે જ
પ્રસિદ્ધ થઈ શકી છે. પ્રયંડ અને ભવાનક લાગતા, પણ સ્વતંત્ર અને શુદ્ધ
વિચારો વિચારવા એ નવયુગનો ધર્મ છે, માટે દરેક દરેક નવયુવકે આ પુસ્તક

અવશ્ય વાંચનું ઘટે ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્રકારનું પુસ્તક આ પ્રથમ જ છે.

૨૬-૨૭. સોરઠી બહારવટીઆ ભાગ ૧-૨: સંપાદક-અરેયંદ્ર મેઘાણી; ભાગ ૧માં પૃષ્ઠ ૮+૧૫૮, કિંગ્ડમ કાન્યું પૂઠું ૧૫૨ આના, પાકું પૂઠું એક રૂપિયો; ભાગ ૨માં પૃષ્ઠ ૧૬+૨૪૬, કિંગ્ડમ કાન્યું પૂઠું ૧-૧૨-૦, પાકું પૂઠું રૂ. ૨-૦-૦. શ્રી. મેઘાણીજીની કલમથી લખાએલી અનોખી શૈલીની ભાત પાડતી, સોરઠી બહારવટીઆઓની કથાની આ પહેલા ભાગની છઠ્ઠી ને બીજી ભાગની ચોથી આવૃત્તિ નવા રૂપરંગમાં ને કદમાં બદલ પડે છે તેજ એની લોકપ્રિયતાની સાગિતી છે. જૂના લેખો, લખાણો, પરંપરાગત વાર્તાઓ તથા એવા બીજા લૂણા ને ગદ્યમ આધારોનાં પડો ઉમેળી ઉમેળી જે વિદ્વાને અને સતત ઉદ્યમીપણને અંતે સોરઠી ઇતિહાસના પાનામાં બહારવટીઆઓનું અને તેમના નીતિ નિયમોનું સ્થાન, સંપાદકે વાચકના આગળ જીવંત પાત્રો ધરીને જનાવી આપ્યું છે તેની ગુજરાતે કદર કરી છે એ આનંદની વાત છે. ન.

ઉપરનાં પુસ્તક ૨૫, ૨૬, ૨૭ના પ્રકાશક-ગૂર્જર મંથરણ કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

૨૮. 'સ્વર્ગોનું દોહન,' શ્રી મો. ન. અમીન રમારક મંથમાળા પુર્વે ૧૬: સંપાદક-શ્રી. વડોદરા ગ્રામ્ય પુસ્તકાલય ગંડળ; પ્રકાશક-પુસ્તકાલય સદાયક મદકારી ગંડળ, લિ. વડોદરા; પૃષ્ઠ ૨૪+૫૦૪, બે છગિ, મૂલ્ય મો. ન. અમીન રમારકમાળાના માદકો માટે રૂ. ૧-૪-૦, છટક મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦. મદગત અમૃતસાહ સુંદરજી પઢિયારે ઉપદેશાત્મક ઘણું લખ્યું છે અને તે મોટે ભાગે સ્વર્ગને નામે. એમનું લખાણ મોટે ભાગે વિદ્વદ્ભોગ્ય નહિ, પણ સામાન્ય લોકભોગ્ય હતું. અને સામાન્ય જનસુગાજ કંઈક પણ ઉત્તમ યાવ એ દૃષ્ટિએ સદગત બાહ્ય મોતીબાધને એ લખાણ ગમતું. એટલે વડોદરા ગ્રામ્ય પુસ્તકાલય ગંડળે તેમના નામની મંથમાળાના ૧લા પુસ્તક રૂપે આ પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે; તેમાં પઢિયારનાં 'સ્વર્ગ'નાં પુસ્તકોનું દોહન છે. તેમાંનાં વિધાનો મોટે ભાગે સામાન્ય છે, પણ કેટલાંક તો અગોચર અને અનિષ્ટ છે. "જે સ્ત્રીમાં... આધીનતા વધારે હોય તેજ ખરી સ્ત્રી છે, તેજ મોટી છે અને તેજ... વંદનીય છે" (પૃષ્ઠ ૩૫૭). "પુરુષોની સેવા કરવાને માટે જ સ્ત્રીઓ આ દુનિયામાં પેદા થયેલી છે અને ઘણીપણું કરવાને તથા સ્ત્રીઓની સેવાનો ગદસો આપવાને માટે જ પુરુષોને અવતાર છે" (પૃષ્ઠ ૩૬૫). "આધીનતા એ જ સ્ત્રીનું સ્ત્રીપણું છે." પુરુષો "સ્ત્રીઓને ચલાતા નથી, પણ સ્ત્રીપણને એટલે કે આધીનતાને..." (૩૬૮). અને 'સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ' એ આખું

પુસ્તક સ્ત્રીગતિની—એ માતૃગતિની—હીનતાને અને ગુલામગીરીને વળ્લેપ કરતા આવા વિચારોથી ભરેલું છે. લેખકે તો એ વિચારો લખ્યા, પણ દોહન કરનારે આ વિચારો, જે ભાઈ મોતીભાઈની ભાવનાથી કેવળ વિરુદ્ધ છે, એ વિચારો આ પુસ્તકમાં લીધા—શા માટે હશે તે સમજાતું નથી.

પ્રસંગકથા

આણંદમાં ધામધૂમિયું લગ્ન

આણંદના ભાઈ વેરીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલના દીકરાનું લગ્ન ખાંધણીના ભાઈલાલભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલનાં દીકરી સાથે થયું. ભાઈ વેરીભાઈએ એ લગ્ન-પ્રસંગે ખૂબ મોટો તમાશો કર્યો. રૂ. ૪૦૦ ખર્ચીને તો અત્રેજી વાગ્ગં આણંદમાં અને વાગ્ગંવાળાને સોનાનો ચાંદ આપ્યો, જોકે એ વાગ્ગંવાળા ગામમાં રૂ. ૧૦૦માં આવેલા પીત્તલ વાગ્ગંવાળાની દરિદ્રાઈમાં દારી પડેલા! એમ કહેવાય છે કે જનમાં પણ ૩૫ વાગ્ગંવાળા સાથે આશરે ૪૦૦ માણસ ખાંધણી લેઈ ગએલા. લેવડદેવડ તો શુભ થએલી, એટલે ખર્ચ નથી પડી. જાતિના ખંધારણ કે પંચની પરવા કર્યા વિના આવી ધામધૂમ કરવાથી માણસ પોતાને મોટો અને ભાઈ-પિતરાઈ કરતાં વધારે કુળવાન થઈ જતો માનતો હશે કે ભાઈ-પિતરાઈઓને પોતાની ધામધૂમથી આંજીતે હેઠે પાંડવા છત્તો હશે? ભાઈ ભાઈલાલભાઈ તો લાણેલાગએલા છે અને પૂર્વ આફ્રિકામાં એક શાળામાં શિક્ષક છે. ભાઈ વેરીભાઈએ ભાઈ ભાઈલાલભાઈ પાસેથી સારી માન્યતા પકડી છે એવી લોકવાણી છે અને ત્યારે તો દેશમાં પરણેલા વગેરે વધારી મૂકવાનો આંરોપ આફ્રિકાવાસીઓ ઉપર મૂકવામાં આવે છે, એમાં કશું ખોટું નથી. “હિંદુસ્થાનમાં ગરીબ કે અગીર સૌતાં લગ્નોમાં કેવળ દમામમાં અને દેખાવમાં. પૈસાનું પાણી યાય છે એની ટીકા ખડુ થઈ છે, અને એ ટીકા સાચી પણ છે. પૈસાનું પાણી યાય છે એ તો ખાનુએ રહ્યું, પણ જેમાં કળાનું કે સૌન્દર્યનું નામ પણ ન હોય એવા અશિષ્ટ તમાશા ભેળવે તો દુઃખજ યાય છે. આ બધા માટે ખરા ગુનેગાર લોકો મધ્યમ વર્ગ છે” (જવાહરલાલ નેહરુ).

ચાંદલાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન

ઉત્તરસંજાના ભાઈ પુરુષોત્તમ ભાઈલાલભાઈ પટેલની દીકરીનું વેવિશાળ, ખાકરાલના ભાઈ પુરુષોત્તમ દેવજીભાઈ પટેલના પુત્ર ભાઈ કાન્તિલાલ વેરે

યજ્ઞોષુ, તેનો આંહો આપવાનો વિધિ તા. ૫:૩:૪૨ને રાજ થયો. તે ટાણે સુબાવ, ઝોડ, આજંદ, ઉત્તરસંડા, પેટલાદ, મોગરી, કંડારી, ધાવટ તથા જાકરોલના મળી આશરે ૩૦૦-૩૫૦ મહેમાનોના પાટલા પડ્યા હતા! વડોદરાના ભાઈ મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, જેઓ ઉપરના જલસામાં સામેલ હતા, તેમને આ સંજોગે પૂછાવતાં તેમણે જે જવાબ આપ્યો છે તે આ અંકના પાન ૨૫૭ ઉપર આપ્યો છે. સમાજનાં વિચારક લાહભેનો તેની ઉપર ચર્ચા કરશે એવી આશા છે. છેવટે 'પ્રસંગકથા'માં એના વિષે લખાણ આવશે. આ ચર્ચામાં ભાગ લેનારને આ અંકના પાન ૨૩૩-૨૩૪ ઉપરનું ભાઈ દિશેરાલાલ મશરૂવાળાનું લખાણ વાંચવાની ભલામણ છે.

આન્તરજાતીય લગ્ન

"અત્રે મ્હં તા. ૧૦:૩:૪૨ ને મંગળવારના રાજ એક આન્તરજાતીય લગ્ન થયાં છે. અને યાત્રીય વંજીક શ્રી. મોહનલાલ ત્રિલોકદાસ શાહ, શ્રી. શારદાબેન શિવાભાઈ અમીન સાથે લગ્નથી જોડાયા છે. શ્રી. શારદાબેન યાત્રીએ પાટીદાર છે" ('મુજરાત સમાચાર,' તા. ૧૩:૩:૪૨). આ શારદાબેન વિશે વિશેષ માહિતી જેને હોય તે લખી મોકલે તો ઉપકાર થાય. કુ. ઇંદિરા નેહરુ-શ્રી. દિરોઝ ગાંધી વેરાવાળ

પંડિત જવાદરલાલનાં પુત્રી કુ. ઇંદિરાના શ્રી. દિરોઝ ગાંધી સાથે થએલા વેવિશાળનો પ્રસંગ ચર્ચાનો વિષય જન્યો છે. એ સંજોગે પંડિતશ્રીને તથા મદાતગાજીને ખુલાસા પણ જદાર પાડવા પડ્યા છે. પોતાની જીવનકથામાં પંડિતશ્રી લખે છે, કે "હું પેતે આન્તરજાતીય લગ્નોને ઉત્તેજન આપવાના મતનો છું." વધુમાં જણાવે છે કે "જેમાં ધર્મનો કોઈ પણ જાનનો ઇનકાર ન કરવો પડે અથવા તો ધર્માન્તર પણ ન કરવું પડે" એ જરૂરી છે. મદાતગાજી પણ આ લગ્નમાં ધર્માન્તરનો કંઈ પ્રશ્ન નથી એમ માને છે, વળી દિરોઝ ગાંધી એ નેહરુ કુટુંબનાં સ્વજન જેવા હતા અને આ જાતેના આકર્ષણની પાછળ ફરેલપણું જોઈતેજ પંડિતશ્રીએ પોતાની સંમતિ આપી છે. એ જાતેની મિત્રતા સંબંધીકા હતી. મદાતગાજી લખે છે કે "આ વેવિશાળને સંમતિ ન આપવામાં ફરતા યાત." અને આગળ ચાલતાં લખે છે, કે "જેમ જેમ સમય જશે તેમ તેમ આવાં લગ્નો વધતાં જશે, અને તેથી સમાજને ફાયદોજ થશે." નેહરુ કુટુંબ પોતાના આવા વિચારોને અગલમાં મૂકવાને સારૂ પ્રખ્યાત છે. જવાદરલાલનાં પહેલાં બેન વિજયાલક્ષ્મીનું લગ્ન રાજકોટના થી. રણજીત પંડિત સાથે થયેલું તે પીળાં બેન મૃણાલું લગ્ન અમદાવાદના હીમિંગ કુટુંબમાં થયું છે. જેમ

અને બહેનોએ પોતાના જીવનસાથી ગુજરાતમાં શોધ્યા, તેજ પ્રમાણે તેમનાં પુત્રી કુ. ઈન્દિરાએ પોતાનું લગ્ન ભરૂચના વતની દિરોઝ ગાંધી સાથે કરી એમણે પણ ગુજરાતી જીવનસાથી શોધ્યા. આમ નેહરુ કુટુંબે ગુજરાતને પોતાનું નારીધન આપ્યું છે. શ્રી. સર્ગજીએ પણ પોતાનાં પુત્રી લક્ષ્મીબેનનું લગ્ન ગદાતમાજના પુત્ર દેવદાસ સાથે કર્યું છે. આમ બે મોટાં કુટુંબોની પુત્રીઓ ગુજરાતને આંગણે આવી છે. આવાં આંતરજાતીય આંતરપ્રાંતીય લગ્ન કરનાર જોડાં પોતાનું જીવન એકધારે નિર્ગળ જીવીને સર્ગજને દાખલારૂપ બનાવે તો સમાજ પોતાની સંકુચિતતા ત્યજે એ સ્વાભાવિક છે.

‘પાટીદાર પ્રગતિ’

જેમ અહીં ચરોતરમાં પાટીદારનાં છ ગામ વધારે કુલીન ગણાય છે, તેમ પાટણવાડાનાં પાંચ ગામ (સંડેર, જાલીસણા, બાણકુ, વાલગ, મણ્ડ) કુલીન ગણાય છે. તે ગામોમાં વસતા પાટીદારોની ઉન્નતિ યાવ તેટલા સાડે ‘પાટીદાર પ્રગતિ’ ગાસિક પ્રગટ કરવામાં આવે છે. તેના ચાલકોને અગારા ધન્યવાદ છે. આજનો જમાનો ગાંધે છે કે સમાજનાં દૂધણો ફગાવી દેણ, ઊંચા પ્રકારનાં સંસ્કાર અને આરિયધર્મીય માટે અધ્યાગ પ્રયત્નની જરૂર છે. પાટીદારની પ્રગતિ જોવાને ‘પાટીદાર પ્રગતિ’ ક્યાર ક્યારે આગેકદમ ઉઠાવે એ ધ્વજ છે. સરદારશ્રી ગુજરાતમાં

હેલા સત્યાગ્રહ વળતે ગુજરાતના પ્રથમ સત્યાગ્રહી તરીકે જેલમાં જવાનું બહુમાન સરદારશ્રીને મળ્યું. ત્યાર બાદ તનિષ્ઠ જગડતાં તેમને છુટકારો થયો અને ત્યાર પછી પહેલી જ વાર તે ગુજરાતમાં આવ્યા. ગુજરાતના ચએલા અને ચતા હાથ ઉપર રોડણાં નારડતાં, દરેક સ્ત્રીપુરુષે આત્મરક્ષા કરવાને સાડે અને ગમે તેવે પ્રસંગે પણ જગજગ શિસ્તગંધ સામનો કરવાને પગ ઉપર ઊભા રહેવાની જરૂરની હાકલ તેમણે કરી છે. તેને સૌ બાંધબેનો ઝીલે-સગવળ નિવારીને અનુસરે તો જ ઈષ્ટ છે.

આત્મસંરક્ષણ અને આત્મસંગઠન

આજનો યુગધર્મ ગૌને પડકારીને સંભળાવે છે કે સૌ પોતપોતાનું રક્ષણ, હાલના ને આવતા કપરા પ્રસંગમાં કરવાને તૈયાર રહે. આખી દુનિયામાં યુદ્ધનો દાવાનળ પ્રસરી રહ્યો છે. અત્યાર સુધી ગુલામની શાન્તિ ભોગવતા દિલ્લે આંગણે એ યુદ્ધ આવી પહોંચ્યું છે. તેવે પ્રસંગે હાલની સરકાર યુદ્ધકામમાં રોકાઈ છે, જોટલે આપણે જ આપણું રક્ષણ કરવાનું છે. પારકા ઉપર આશા રાખે તો આપણા આ હાલહવાલ યથા છે. આ સાડે દરેક ગામે પોતાનું સંગઠન કરીને આત્મરક્ષણ માટે પોતાનાં રક્ષકમંડળો, વગેરેની સ્થાપના

વિનાવિસર્જ્ય કરી નાખવી જોઈએ. સોજીત્રામાં યજ્ઞેલા સંગઠનની હપ્તીકત વાચકને પોતાની ફરજ અદા કરવામાં સદાયમૂત થશે.

સોજીત્રાનું સંગઠન

“સોજીત્રા ગામનું સંગઠન દિવસે દિવસે ગજજૂત ગતવું ગય છે. ગામનો ધણોખરો ભાગ તૈયાર થયો છે. નાકાં નક્કી કરી દરેક નાકે જોજામાં જોજા જે અને વધારેમાં વધારે ત્રણ જે રીતે સેવાભાવી બાધજો બેસે છે. અગિયાર વાગ્યાથી પાંચ વાગ્યા સુધી સ્વયંસેવકો કામ ઉપર રહે છે. દરેક ટુકડીને જોજામાં જોજા છ દિવસે અને વધારેમાં - વધારે અઠવાડિયે વારો આવે છે - સાત દિવસમાં એક દિવસ ગજગતનું અને તેમાં વળી પાંચ વાગ્યે સૂઝ જઈ આઠ વાગ્યે ઉડવાથી ખાસ ઉગ્ગર જોવું પણ લાગતું નથી. સ્વયંસેવક બાધજો ઉત્સાદથી કામ કરે તેમને માટે ખાસ કાંઈ ખર્ચ હોતું નથી, થોડુંઘણું સાદિત્યનું ખર્ચ હોય છે પણ આખા ગામમાં રાત્રે ગધા ચઢને સો જેટલા ગજગતા ફરે ને જરૂર પડ્યે એક દમર જેટલા બેગા થઈ જાય તેવી મોજના આમાં છે” (‘પ્રજાગંડક’, તા. ૧૧:૩:૪૨). આવા જોડીદારોની યોજના માટે ગામ અમલમાં મુકાવી જોઈએ.

આણંદ કૃષિગોવિદ્યાભવનમાં સરદાર

આણંદમાં શેઠ મનમુખલાલ જગજલાલ કૃષિગોવિદ્યાભવનનું મકાન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા ગઈ તા. ૮:૩:૧૯૪૨ને દિવસે મરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલને શુભ દરસ્તે થઈ. તેમણે પ્રવચન કરતાં વિદ્યાર્થીઓને સૂચના કરી કે ગોકરી સેવાના વિચારથી બજુવા આવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે આ સંસ્થા નથી, પણ સારા ખેડૂત બની સ્વતંત્ર જીવન ગાળી માથે સાથે દેશની સેવા કરવાની ઉત્કટ પ્રતિજ્ઞાવાળા વિદ્યાર્થીઓજ માટે છે. વિદ્યાર્થીઓ સરદારશ્રીને શુભ સંદેશ ક્રીસે અને એજ પ્રમાણે એ સંસ્થાના મંચાલકો ત્યાંબજતા વિદ્યાર્થીઓને સાચા ખેડૂત બનવાની કેળવણી આપી રાતાઓના દાનને શોભાવે એવી આશા રાખીએ. નડીઓદ વિર્ઘિલ કન્યાવિદ્યાલયમાં સરદાર

ત્રિફલ કન્યાવિદ્યાલયને શેઠશ્રી મહતલાલ મગજભાઈએ રૂ. ૧,૦૫,૦૦૦ના આપેલા દાનમાંથી બંધાવેલા સ્વ જીવકારખાઈ મહતલાલ કન્યાવિદ્યાભવનની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા. ૧૦:૩:૧૯૪૨ને રોજ મરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલને શુભ દરસ્તે થઈ. તે પ્રસંગે પ્રવચન કરતાં સરદારશ્રીએ જણાવ્યું, કે “દાન દેનારને તે દેવું સહેવું છે, પણ લેનારને તે જીવવું અધરું છે જે ભાવનાથી આ દાન દેવાયું છે, તેને આપણે લાયક નીવડીએ. આ વિદ્યાભવન સાથે સ્વ જીવકારખાઈનું નામ જોડીને શેઠશ્રી મહતલાલે તેમજ તેમના વારસોએ આ

વિદ્યાલય સાથે કાયમનો સંબંધ જાળવ્યો છે. નેમણે અને આપણે જ્યાંએ ગણીને આ વિદ્યાલય ચલાવવાનું છે. વિદ્યાલયની સૌથી વધારે જવાબદારી શિક્ષકશિક્ષિકાઓ ઉપર છે. તેમને મારી વિનંતી છે, કે તેઓ વિદ્યાલયની ભાવના મુજબનાં સેવિકાઓ બને. ઈચ્છી જવાબદારી છે વિદ્યાર્થીનીઓ ઉપર, તેઓ એ ભાવના મુજબ પોતાનું જીવન ઘડે.” આશા રાખીએ જે સરદારની સૂચના સફળ થાય.

અમદાવાદમાં પાટીદાર સેવાસમાજમાં સરદાર

અમદાવાદ પાટીદાર સેવાસમાજને મળેલા દાનમાંથી જાંધનાર ‘શેકરી બીખાભાઈ જીખાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ’ અને ‘સ્વ. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પુસ્તકાલય’નાં મકાનોનો ખાતમુદતની ક્રિયા તા. ૧૨:૩:૧૯૪૨ને દિવસે સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલને શુભ દરસ્તે થઈ. તે પ્રસંગે તેમણે જણાવ્યું કે હું પોતે તો કોઈ જ્ઞાતિનો નથી, સમગ્ર દેશનો છું. અને પછી અમદાવાદના હુદ્દા પ્રસંગે જનેલા જનાવો અને અત્યારની વિકટ પરિસ્થિતિ વિષે પોતાની લાક્ષણિક ભાષામાં વિવેચન કરી સમસ્ત મુજરાતને સંબળાવ્યું કે “સૌ ચેતે, જાગ્રત થાય અને મરદ જાશે.”

જ્ઞાતિઓના અમિષ્ટ વાડા

‘પાટીદાર સેવાસમાજ’ જેવી જ્ઞાતિસંસ્થાને ઉદ્દ્યોધવાનો પ્રસંગ મળ્યો અને તે પ્રસંગે “હું પોતે તો કોઈ જ્ઞાતિનો નથી, સમગ્ર દેશનો છું,” એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સરદારશ્રીએ સંબળાવી દીધું એ સાઈંજ કયું છે. પણ એ પ્રસંગનો લાભ લેઈ એ વિષય ઉપર જગ વધારે વિસ્તારથી બોલ્યા હોત, જણાવ્યું હોત કે ‘જ્ઞાતિઓના નાના વાડાઓએ સમસ્ત હિંદુ જાતિને અને હિંદુ મંસ્કૃતિને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યાં છે. એ વાડાથી કદાચ માંકડા કુંડાળામાં સંપ વધે, ઐક્ય વધે, પણ તેથી હિંદુ જાતિના બીજા વિભાગોથી અને તેમની સંસ્કૃતિથી વિખૂટા પડાય અને પરિણામે ખૂદ જ્ઞાતિમાંજ વિક્રિયા થાય. એમ થતું આપણે આજે અનેક જ્ઞાતિઓમાં થતું જોઈએ છીએ અને પરિણામે હિંદુ જાતિ પણ આજે વિકૃત અને નષ્ટભ્રષ્ટ થતી જાય છે. માટે આપણે ઉદાર ભાવનાથી પાટીદાર મટી હિંદુ અને હિંદુ મટી માનવી થવું જોઈએ. એમાંજ આપણું અતે કલ્યાણ છે.’ આ વિષય ઉપર સરદાર કંઈક બોલ્યા હોત તો સાઈં થાત અને પાટીદાર જ્ઞાતિની અંગે હિંદુ સમાજની સારી સેવા જાગૃતી લેખાત.

સર ખુશરૂ વાડીઆની સખાવત

“આ પ્રાન્તના સૂકા વિસ્તારોમાં જમીન વિકાસની યોજના માટે સર ખુશરૂ વાડીઆએ કરેલી રૂ. ૭,૨૩,૦૦૦ની બહુ ઉદાર સખાવતની ઓફરનો

મુંગઈ સરકારે સ્વીકાર કર્યો છે. આ યોજનાનો હેતુ જમીનનાં અને પાણીનાં સાધનોનો સંચય કરવાનો અને ખેતીવાડીની સુધરેલી રીતોનો વિકાસ કરવાનો છે. ખીજા દેશોમાં અને ખાસ કરીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ(અમેરિકા)માં ગળેલો અનુભવ અને આ પ્રાન્તમાં કરવામાં આવેલા અનુભવો ગતાં છે કે આ રીતોને અમલમાં મૂકવાથી ઓછા વરસાદનાં વર્ષોમાં પણ સારો પાક લાવી શકાય છે. મુંગઈ સરકાર આ યોજનામાં રૂ. પાંચ લાખનો તાત્કાલિક ફાળો આપે છે અને તેણે દર વર્ષે રૂ. પચીસ હજાર આપવાનું વચન આપ્યું છે. આ યોજના ઉપર ખોડ' ઓફ ટ્રસ્ટીઝનો અંકુશ રહે છે અને ખેતીવાડી ખાતું ત્યાં જરૂરી હોય ત્યાં જંગલ અને ખીજા ખાતાંઓના મહકાર સાથે તેનો અમલ કરશે ડાયરેક્ટર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીઝે દક્ષિણનાં ફેટલોક ગામોમાં જરૂરી પ્રાથમિક તપાસ પૂરી કરી છે" ('મુંગઈ સમાચાર', તા. ૨:૩:૪૨). આ સંખ્યાત્મક આવકારદાયક છે. 'જમતનો તાત' ધાનપાણી વગર ખેડાલ ખનતો આવશે છે. તેને આવી યોજનાઓ આશીર્વાદપૂર્ણ ત્યારે જ જને, જ્યારે એ ફંડના સંચાલકો કીડી વેગે કામ ન કરતાં અપળતા, મક્કમતા, વિદ્વત્તા અને દૂરંદેશીપણા સાથે પોતાનો કાર્યક્રમ નક્કી કરીને ઝડપથી આગળ દૂસરું કરે, અને નહિ કે ઓફિસનાં ને ઓફિસરોનાં વહીવટી કાર્યોમાં દટાઈ રહે.

ખેડા જિલ્લામાં હરિજન શાળા પ્રવેશ

છેલ્લા બેએક માસમાં ખેડા જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના ચેરમેન તથા હરિજન સેવકસંઘના કાર્યકર્તાઓની જહેમતથી, શાળાઓમાં હરિજન બાળકોને દાખલ થવામાં ખૂબજ પ્રગતિ થઈ છે. બેજ માસમાં ૪૮૬ શાળાઓમાંથી ૧૨૫ વધુ શાળાઓમાં હરિજન બાળકો દાખલ થશે. પહેલાં ૧૦૦ શાળાઓમાં તો હતો જ. તે દરમિયાન ત્રીશેક ગામોને શાળા ખંધ કરવાની નોટિસો અપાએલી, પણ તેમાં માત્ર ત્રણજ-અલિન્દ્રા (તા. નરિયાદ), દેવરડા (તા. ખોરમદ) અને ખુમારવાડ (તા. મહેમદાવાદ)ની શાળાઓ ખંધ કરવી પડી છે. લોકો હવે આ પ્રશ્નની ગંભીરતા સમજી ગયા છે. અને વળી હાલમાં ખોરમદ તાલુકાનાં ૧૩ ગામોને એવી નોટીસો આપી છે. હિન્દુ સમાજે જે અન્યાય પોતાનાં ભાઈ-ભાંડુઓ ઉપર કર્યો છે તે જોતાં જોગને ન્યાય આપવા જેટલો પ્રયત્ન થશે એટલો ઓછો છે. કાર્યકર્તાઓના જોગના ઝડપી કાર્ય ગદલ ધન્યવાદ ધટે છે.

(હાલ મારી શારીરિક સ્થિતિ છેક નબળી છે, લગભગ પથારીવશ છું, એવે પ્રસંગે ઉપરની પ્રસંગકથા લખવામાં ભાઈ નટવરલાલ દવેએ મને મદદરતી સદાયતા આપી છે, તે માટે એ ભાઈનો ઉપકાર ગાનું છું. —તંત્રી)

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ
શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ
 દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને ચોમાસામાં માત્ર ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના જીવલેષ દર્દ માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા-પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની ડીઝી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુંબઈથી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળદો, પેશાબ, લોહી તેમજ બ્લીન્ડ તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મળો અગર લખો:—

માલિક: રા. ન. અમીન,
 રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અ મી રી જીવન ૨૯૯૪૬

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રકૃતિ બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
 મુંબઈ નં. ૨
 પુના સીટી તથા ડૉઝા

દરેક સ્થળે એન્જ-ટો ભેઠજે છે. એન્જ-સીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટિકીટો

દુનિયાના કોઈ પણ ખંદે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટિકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તફાવત મફત, મુંદર હવા ઉગમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ગ, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક જ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાપમ ચાલુ જ રહે-છે.

નવી પ્રાન્ય ઓફિસ : મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
પ્રાન્ય ઓફિસ :
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે } જીવાભાઈ ખી. પટેલ એન્ડ સન
નવસારી } પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૬, આરમ્બ ગંગો,
ખેતવાડી મેન રોડ, ખારમી ગામી સામે, મુંબઈ ૪.

સો ના યાં દી ના ફેન્સી દા ગી ના	<p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ (કરમસદવાળા)</p> <p>અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના, ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ મેટ આપવા લાયક ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો તૈયાર મળશે.</p> <p>ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે. બનાવનાર તથા વેચનાર</p> <p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ ૬. ભાવસારવાડ, નડી આદ. ટેલીફોન નં. ૪.</p>	યાં દી ની ફેન્સી ચીજો તથા ચં દ્ર કો
---	---	---

૧૯૯૮

卐

વૈશાખ

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯૯૮

卐

અંક ૭

વર ન્યારે કન્યાના આપની પાસેથી પગથાવવાની ગહેરખાનીનો દંડ લે છે ત્યારે નીચતાની હદ આવી ગયે છે. જાપે આવો દંડ નહિ આપવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ, કન્યાને મોટી થવા દેવી જોઈએ, અને મોટી થઈને કન્યાએ લાલચુ જુવાનની સાથે જોવાની જ ના પાડવી જોઈએ. વિવાહ એ જિંદગીનું પરમે કર્તવ્ય નથી, પૈમાની લાલચે કરેલા વિવાહ વિવાહ નથી, એક નીચ સોદા છે. નવયુવકોએ આરા સોદામાંથી ઊગવું જોઈએ. સમગ્રને દંડીતે મોજશોખ માણવા અમરા ભણવું એ મોજશોખમાં કે ભણવામાં પાપ છે, એમ તેઓ નવયુવકો સમજે.

(‘ત્યાગમૂર્તિ અને ખીજા લેજો,’ પૃ ૩૩૨)

—ગાંધીજી

卐

卐

卐

તન્ત્રી: નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ ખટલ,

‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ : ઢેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટકે નકલના ત્રણ આના

ધી મહાગુજરાત પબ્લિશિંગ કું., લિમિટેડ

✽ અમારાં આવતાં પ્રકાશનો ✽

● “ગીતાંજલિ અને ગીત” કાવ્યો” (શ્રી નગીનદાસ પારેખ)

● દ્વિરેફની વાતો-ભાગ ૩મો

દ્વિરેફની વાતો-ભાગ ૨જો પ્રગટ થવા પછી લખાએલી તેર વાતોનો સંગ્રહ. ચાર વાતો તો આ પુસ્તકમાં જ પહેલી વાર પ્રગટ થાય છે.

● તીર્થસલિલ

શ્રી. અગવિંદ ઘોષ, મહાત્મા ગાંધી, સ્વીન્ડનાથ કાકુર, રોમાં રોલાં અને બર્ટ્રાંડ રસેલ-જગતના એ મહાન ચિંતકોના જીવનને દ્રઢતા અનેક પ્રશ્નો યોગ, કલા અને જીવન, લગ્ન, પ્રેમ, શિક્ષણ, સંગીત, મનતિનિયમન, વગેરે ઉપર પોતાના વિચારો જેમાં રજૂ કરે છે, એવું આ પહેલું જ પુસ્તક છે.

● “કાન્તના પત્રો”

સંપાદક-શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક.

પુસ્તકો ઉપરાંત આપણા જીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતું માસિક ‘જીવન અને સાહિત્ય’ દુક સમયમાં શરૂ કરવામાં આવશે. શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક સલાહકારક સંમિતિના પ્રમુખ છે.

નવા કાયરેક્ટરોમાં શ્રી. હંસાભેન મહેતા, શ્રી. રંગભાઈ શંકરભાઈ પટેલ (વડોદરા), અને શ્રી યુમકભાઈ એ. ફાલ્ગુભાઈ નેડાએલ છે. વિશેષમાં શ્રી. નગીનદાસ પારેખ (ગુજરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક) આ સંસ્થાના સાહિત્ય-વિભાગના તંત્રી છે.

સાહિત્યનું પ્રકાશન યોજનાપૂર્વક કરવાના હેતુથી અમે રૂ. ૨૦-૦૦-૦૦માં બે વર્ષમાં ચાર હજાર પાનાં આપવાની યોજના કરી છે, જેમાં ઉપર્યુક્ત પુસ્તકો ઉપરાંત માસિક અને ગીત પુસ્તકો પણ આપવામાં આવશે.

વધુ માહિતી માટે લખો:-

શ્રી. સારાભાઈ ચોકસી,
મેનેજિંગ કાયરેક્ટર,
ધી મહાગુજરાત પબ્લિશિંગ કું., લિ.,
સર દિરોજશાહ મહેતા રોડ, મુંબઈ

શ્રી. નગીનદાસ પારેખ,
માદલપુર,
એલિસબીજ, અમદાવાદ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, મુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પૌલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાળખા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં વાણિજ્યો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
દે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

તથા:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ..

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂ. ૬૦ અને પાં.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આજ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્તરાવવાની ભલામણ:

કારણકે: (૧) રાા રકા વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર

ઓછા છે. (૩) કુશળ અને બાહોશ ડાયરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડોતોબ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્ત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીના

મુદ્દાલેખ છે.

—:અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદાબાદ, અમદાવાદ,
ધુળીઆ, સાંગલી, પંડરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગુજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ
એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,
એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીશન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરંતજ લખો યા મળો:—

મેનેજર: ધી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

શ્રી વિદ્યલ કન્યાકેળવણી મંડળ

મંડળ સમાચાર :

શ્રી. કિશોરલાલ મસરવાળા, શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખ, શ્રી. દાદાભાઈ અમીન, શ્રીમતી સુલાદ્રાબેન ઓફ અને શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલની અધ્યાસકમ-સમિતિએ વિદ્યાલયનાં ધ્યેય, સિદ્ધાન્ત અને અધ્યાસકમ અંગે જે રૂપરેખા રજૂ કરી હતી તે-તા. ૫:૪: '૪૨ની બવરચાપક સમિતિએ મંજૂર કરી છે અને જાપાવીને પ્રસિદ્ધ કરવાનું તકની કાર્ય છે. આ અધ્યાસકમ-સમિતિ હાલમાં કામચલાઉ વિગતવાર અધ્યાસકમ આપશે, અને જાસ તે મુજબ કામ કરને કરતે જરૂરી સુધારાવધારા કરીને છેવટનો અધ્યાસકમ આક્ટોબર માસમાં રજૂ કરશે.

મહાવિદ્યાલય શરૂ થશે :

આ સમિતિની ભલામણ ઉપરથી આવતા જૂન માસથી મહાવિદ્યાલયનાં ત્રણ વરસમાંથી પ્રથમ વરસનો અધ્યાસ વિદ્યાલયમાં શરૂ કરવામાં આવશે. તેમાં પ્રથમ વરસમાં ખાદીવિદ્યા, અધ્યાપન વિદ્યા, શૃદ્ધિવિદ્યા અને લોકસેવા-વિદ્યા એમ ચાર વિદ્યા શીખવાની રહેશે. બીજા બે વરસમાં એ ચારમાંથી કોઈ એક વિદ્યાનો ખાસ અધ્યાસ કરાવાશે.

નિરીક્ષણ સમિતિ :

આજ સમિતિની ભલામણથી શ્રી. નાનાભાઈ ભંટ, શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખ અને શ્રીમતી ઇન્દુબેન ત્રિગનાલાલ શેઠની એક સમિતિ વિદ્યાલયનું સાંજોપાંચ નિરીક્ષણ કરી માર્ગદર્શન કરવા નીમવામાં આવી છે. વરસમાં જોજામાં જોજા બે વખત આ સમિતિ વિદ્યાલયનો મુલાકાત લેઈ ત્રણ ચાર દિવસ રહી બધું જોશે અને યોગ્ય સૂચનાઓ કરશે.

સને ૧૯૪૨-૪૩નું અંદાજ :

વિનયમંદિર, જાનાલય, મહાવિદ્યાલય, મંડળ કાર્યાલય, ખેતીકામ, ગૌશાળા, વગેરેને અંગે સને ૧૯૪૨-૪૩ના વરસનો, આવક ખર્ચ તથા વધારાનો ખાસ લગભગ તેનીસ દબાર રૂપિયાનો થવા મંલવ છે.

વિદ્યાલય સમાચાર :

તા. ૪:૫: '૪૨થી તા. ૧૯:૬: '૪૨ સુધી વિદ્યાલય ઓખનો રમ્યોનો કારણે બંધ રહેશે. હાલમાં થતા ઇચ્છતી જેતોનાં પ્રાર્થનાપત્ર મોકલમાં મોકલે તે માસની જેલી તારીખ સુધીમાં વિદ્યાલયના આચાર્યને મળી નવ એ રીતે મોકલવાં.

શિક્ષકોનો તાલીમવર્ગ :

વિદ્યાલયનાં શિક્ષક બાઇબેનો તા. ૨૫ : ૫ : '૪૨ થી તા. ૧૫ : ૬ : '૪૨ સુધી વેદાંતી આશ્રમમાં રહી ઉદ્યોગ વગેરેની તાલીમ લે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે.

છાત્રાલય લવાજમ :

છાત્રા દીઠ સત્રનો વ્યવસ્થાપક ખર્ચ છ રૂપિયા અને ભોજન વગેરેનો ખર્ચ (ભોજન, ઠાકારી, નોકરો, રસોઈવા, દીવાજત્તી, પાણી, ઔષધ તથા અન્ય પરચુરણ ખર્ચ) જે આવે તે લેવાનો ઠરાવ થયો છે. આથી હાલ જે સત્રના રૂા. ૧૨૫ લવાજમ તરીકે લેવાય છે, તેના કરતાં છાત્રાને ઓછો ખર્ચ થવા સંભવ છે, જ્યારે સંસ્થાને તેટલી વધારે આધ બરપાઇ કરવાની રહેશે.

: રૂંડ :

સહાયક લવાજમ

શ્રી. હરિગંગાબેન શિવાભાઈ પટેલ,	વીરમગામ	૬-૦-૦
„ ગોવર્ધનભાઈ કહાનદાસ અમીન,	સિનોર	૧૨-૦-૦
„ શિવાભાઈ જોડાભાઈ પટેલ,	વીરમગામ	૧૨-૦-૦
		<hr/>
		૩૦-૦-૦

અરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી

સૌ. સમજુળા ગોવિન્દભાઈ દેસાઈ કન્યાકેળવણી

ઉત્તેજન ફંડના વ્યાજના ૨૦-૦-૦

શ્રી. સુરજબેન કન્યાકેળવણી ફંડના વ્યાજના ૧૪-૧૨-૦

સ્ત્રી. હરખાયા સ્મારક ટ્રસ્ટફંડના વ્યાજના ૨૭-૦-૦

શ્રી. દિવાળીગૌરી સુનીલાઈ પટેલ સ્મારક ફંડના વ્યાજના ૨૭-૧૨-૬

૮૫-૮-૬

કુલ રૂા. ૧૧૫-૮-૬

વિદુલ કન્યાકેળવણી મંડળ,
નડીઆદ, તા. ૨૦ : ૪ : '૪૨

દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ,
અંજાલાલ પ્રભુદાસ ચોકસી,
મંત્રીઓ.

આ પત્રિકા આણંદ અરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉમિયાશ કર જીવજીલાલ ઠાકરે
શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ માટે છાપી. તા. ૨૨ : ૪ : '૪૨

પાટીદાર

· સત્તિષ્ઠત જામ્નત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવચો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૬૮ }
વર્ષ ૧૯ }

આશુદે

{ વૈશાખ
અંક ૭

સિનેમાની બદી

એ જુદા જુદા પત્રલેખકોએ સિનેમા દ્વારા ફેલાતી બદીઓ અટકાવવા માટે કેમ કશું લખતા નથી, એમ કાંઈક રેખથી ગાંધીજીને લખ્યું છે. ગાંધીજીએ તો સિનેમા જોયો જ નથી, એટલે એની બદીનો તાદેશ ચિતાર તેમની પાસે ન હોય, તેથી તે ઉપર તેઓ નિષ્પૂર્વક ન લખી શકે, એ મગજવું જોઈએ. ગાંધીજી મહાત્મા શ્યામા માટે સમાજમાં ચાલતા એકે એક સડા સામે એમણે જ આગેવાની લેવી જોઈએ એમ માનવું, એ વિચારની એક બૂલ છે; અને એ જોતો વિરોધ ન કરે તે બધું એમને માન્ય જ છે એમ સમજવું, તે વિચારની બીજી બૂલ છે.

સિનેમા મતોરંજન સાથે લોકશિક્ષણનું એક કીમતી સાધન યદ્ય શકે છે ખરું, પણ આજે જે રીતે સિનેમા ફાદયો છે તે દારૂ કરતાંયે વધારે અનિષ્ટ ફેલાવે છે, તે વિષે મારા મનમાં શંકા નથી. થોડાં વરસ ઉપર ત્યારે મેં 'હરિજનનંદુ'માં આવી ટીકા કરી હતી ત્યારે એક મિત્રને મારા લખાણમાં અતિશયોક્તિ લાગી, અને એમણે મને લખ્યું કે શું 'તુકારામ' જેવા ધાર્મિક બોલપટોનો પણ હું અપવાદ નથી કરી શકતો? અને એમણે મને તે અવશ્ય જોઈ જાતરી કરી લેવા આગ્રહ કર્યો. થોડા મહિના પછી મને મુંબઈ જવાનો પ્રમંશ આવ્યો. તે વખતે ત્યાં સિનેમાસ્ટ્રીમાં 'તુકારામ'ની બોલખાણા હતી. ધરનાં છોકરાંઓ તો સિનેમા પર મુગ્ધ હતાં જ, અને એકાદ બોલપટને પણ હું પાસ કરું તો તેમનો સિનેમા-જોષ છેક અક્ષય ન ગણાય એ આશાએ મને તે જોવા આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. ધણી નર્પીથી મેં સિનેમા જોયો નહોતો, અને બોલપટ તો એક પણ જોયો નહોતો. બોલપટમાં ધ્વનિ નિપજાવવાની

પાછળ પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રની કઈ કરામત છે - તે જાણવા કાંઈક કુતૂહલ હતું, અને પેલા મિત્રે તથા છોકરાઓએ આપેલા પ્રમાણપત્રની સમ્યાઈની ખાતરી કરી લેવાની એ ઇચ્છા થઈ. આથી હું તે જોવા ગયો. મારી દૃષ્ટિએ ‘તુકારામ’ જેવો જોલપટ પણ નિર્વિષ નથી; અને તે વિષ ધર્મના અનુપાન સાથે જોળવીને આપવામાં આવે છે, તેથી એક રીતે તે ઉધાડાં અનીતિમાન ચિત્રો કરતાં પણ વધારે હાનિકારક અને છે.

પહેલાં તો, આવાં ‘ધાર્મિક’ કે ‘ઐતિહાસિક’ ગણાતાં ચિત્રો જોતાં જીવનચરિત્રો અને જોટા ઇતિહાસ ગૂંચ કરે છે. દા. ત. એ ચિત્રમાં તુકારામના પ્રતિપક્ષી તરીકે સાલોમાસોનું જે ચિત્ર દોર્યું છે અને તેને જે રીતે તુકારામના જીવનના પ્રત્યેક પ્રસંગ સાથે સાંકળ્યું છે તે તદ્દન જનાવટી છે. તુકારામનું પ્રામાણિક જીવનચરિત્ર ન જાણનારા બોળાં પ્રેક્ષકો તેને સાચું જવાન સમજવાની ભૂલ કરે છે, અને સાચા તુકારામને જાહેર એક કાલ્પનિક તુકારામને મજાજમાં માન્ય છે.

ઇતિહાસને આગ મરોડવાની પાછળ કેવળ પૈસા કમાવાનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. સિનેમાની મોટી કમાણી હલકા મનોરંજનથી રીઝનારા લોકો મારફતે જ થાય છે. એમને રીઝવ્યા વિના સિનેમાવાળાને ચાલતું જ નથી. તેથી એમને સંતોષ આપનારાં દ્રશ્યો એમને આપવાં જ પડે. તુકારામના ચરિત્રના એકલા સાંસ્કૃતિક અને ભક્તિમય પ્રસંગોમાં તેમને શો રસ પડે? એ માટે સાલોમાસોનું ખીભત્સ વેશ્યાજીવન રંગભૂમિ ઉપર ખડું ક્યું છે; અને તુકારામના અમૃત સાથે તેનું ભારોભાર ઝેર દાખલ ક્યું છે.

કામોદીપન અને ચોરી તથા ખૂનની કળા સિનેમાનું સ્થાવી અંગ છે, એમ કહેવાય. દારૂ પીનાર દારૂનું ઘેન ઊતરી ગયા પછી કાલો થઈ શકે છે. પણ સિનેમા પરનાં ખીભત્સ દ્રશ્યો જાણકા અને તરુણોનાં મન પર જે સરેકાર પાડે છે, તેની અસર તેમનું આખું જીવન જરૂરના કરી નાખે એવી હોય છે.

પણ એ ભણેલીગણેલી પ્રજા પણ એ જ ચિતારને માગતી હોય તો તેનો ઉકેલ શો? તરુણ-તરુણીને નૃત્યો ગમે, શૃંગારી ચિત્રોમાં, વાર્તાઓમાં અને કાવ્યોમાં રસ પડે, એટલે પોતે જોવા જાય જ. જોવા ન જાય ત્યારે રડિયોમાં તેનાં ગીતો સાંભળવા એસે. શાળાઓમાં પણ સિનેમાના જેવું નૃત્ય એ જ મહત્ત્વનું શિક્ષણ લેખાય. આમ પોતે જાય અને શીખવે, તે વિષે છોકરાંઓને શી રીતે તેઓ કહે કે તમારે તે જોવા જેવું નથી? એટલે તેમને પણ છંદ

લગાડે. ચતુર ઉત્પાદકો પારખી જાય કે પ્રગતે જેમ જેમ આ વસ્તુ વધારે આપીએ તેમ તેમ કમાણી વધે. એટલે એ જુદી જુદી રીતે સજીને તે વાનીઓ પીરસી આપે.

જેમ પોતાની જાતને જસાવના ઇચ્છનારે, કામદાનો કે ધર્મનો પ્રતિનિધ હોય કે ન હોય, દારૂનો ત્યાગ કરવો જ ઘટે, તેમ જ સિંનમાનો પણ.

(‘હરિજનપંથુ,’ તા. ૨૬:૩:૪૨) કિશોરસાલ ઘ. મશરૂવાળા

ગૂંચાતું કોકડું

(સ્વતંત્ર છતાં ગયા અંદાના ‘કોકો-બરીએ’ના અનુસંધાન તરીકે—લેખક)

આવશ્યક વદિ આકાશની સાંજે મંદિરની આર્તિ પહેલાં કાળાગોર સાથે પુવકો નવાજૂની વાતોનો રસ લેવા બેઠા હતા. જૂનાવાણીના પ્રતિનિધિ જેવા કાળાગોર પાસે બેસી તેમની વાતો સાંભળવામાં એક જાતની ગજા આવતી. એમનાં જૂના અને નવા જમાનાનાં કોઈ કોઈ શબ્દચિત્રો એટલાં સુરેખ જણાતાં કે તે પુસ્તકમાં સંધરવા જેવાં લાગે. ધર્મના અને રૂઢિના એમના વિચારો સાથે બંને આજનો યુગ સંગત ન થાય, પણ એ નવા જમાના ઉપર જે ટકોર કરતાં એ લાલભલા સુધારકનેય વિચાર કરતો કરી મૂકે તેવી રહેતી.

એમની વહેતી વાણીનો પ્રવાહ ચર્ચા કર્યા વગર વચ્ચે વચ્ચે ટેકાથી કે પ્રશ્નોથી વધુ વેગવંતો જાનતો.

આકાશ સામે જોઈ વનગાળીએ કહ્યું: “આજ તો વાદળેય જણાતું નથી. ભગવાન દૂધે નહાશે કે શું?”

આખો આવશ્યક મહિનો વરસાદ વગર ગયો હતો અને આજે જન્મશ્રમીને દહાડે પણ વરસાદ ન થાય તો રાત્રે ગારે વાગ્યે જન્મનાર કૃષ્ણ પાણી વગર દૂધે નહાય તેવી વૈષ્ણવ ગાન્યતા હોય છે. એટલે કાળાગોર પોતાનો જૂનો જમાનો યાદ કરતાં બોલ્યા: “જગતનું શું થવા બેઠું છે તેજ સગળતું નથી! પહેલાંના વરસાદની શી વાત કરે! તળાવમાં કોઈ સાલ નવાજૂની પાણી થવા વગર રહેજ નહિ. વાવેતરનેય જેમ જોઈએ તેમ વરસાદ મળી રહે: સીમમાં નીકળ્યા હોઈએ ત્યારે કર્ષણ જોઈ બેઘડી આનંદ થાય. અને હવે તો કોણ જાણે કેવાં વંરસો આવે છે, તે કોઈ સાલ વરસાદની ખૂસ વગરની નથી જતી. જો આવ્યો નહિ ને આવ્યો તો ઘર, આડ, પહાડ, બધું ઉબેડી વેગળું કરી નાખવાનો. અને જો દૂજાડી મારી ગયો તો ઠેંક સુધી

એનો પત્તો જ નહિ. આ ત્રણ વર્ષથી તો હું જોયાં કરું છું, કે ભગવાન દૂધે જ નહાય છે. અને ખેતીમાં શો લાભીવાર આવે છે?”

રાવજીભાઈએ કહ્યું: “પણ તમારા વખતમાં લોકો એક આવા નહિ હોય!”

કાળાગોરે એ વખતની બલિહારીનું વર્ણન કર્યું: “એ વખતની કંઈ વાત કરવી! તેવો હેતુભાવ આજ છે જ ક્યાં? પાંચ ગાઉ સુધીમાં કોઈના સામગ્રીમાંથી ખજાર પડે તો ઊંધ જ ન આવે. અને તેમાં જો કોઈ જુવાનનું મગધું થયું હોય તો ફરતા દશ દશ ગાઉ સુધી કાળો ફર વગતાઈ જાય! અને આજ? આજ તો મગો ખાપ ગરી ગયો હોય તોપણ દીકરાના ગનમાં લાગણી જ નહિ. ખીજની શી વાત કરું? આ અમારા રણછોડભટ્ટનો રમણ જ, ખાપ ગયાનો તાર કર્યો ત્યારે એણે જવાબ આપ્યો: ‘ખીજે માણસ મારી જગ્યાએ હાજર થયા વગર મારાથી આવી શકાશે નહિ.’ જળી એ રેલ્વેની નોકરી! એવા સમાચાર સાંભળી અમારા વખતમાં તો છોકરો જન કાઢી નાખે. ભાઈને ત્રીજે દહાડે રમ મળી ત્યારે આવ્યા તો આવ્યા, પણ જાણે કશું જાણું જ ન હોય તેમ નથી માયે જોડાયું કે નથી/ભાગોળમાં પેસતાં ખાપના નામની પોક મૂકી! નહિ તો ખાપ જેવો ખાપ ગરી જાય ને દીકરાને રડવું ન આવે? પણ આ તો લાણ્યા એટલે પોક મૂકતાં આટીકટ? જગડી જાય ને?”

અંખાલાલે કહ્યું: “કાકા! આ તો નવો જમાનો છે.”

કાળાગોરે જવાબ આપ્યો: “એ તો તમે બધા નવા પાક્યા, એટલે નહિ આવનો હોય તોય લાવવાના. પણ ભગવાનેય ત્યારે લોક થાય એવો થયો છે ને? નહિ તો આ આવણુ આજો ફોરો જાય? અમારા વખતની વાત શી કરું? એક વખત તમારી નેડે અમરતું જોળખાણુ થયું હોય, તોપણ એનું અર્ધી રાતે કાગ કાઢે. અને આજ તો દીકરો ખાપનો ફોરો નથી ખાતો ત્યાં ખીજની શી વાત કરવી? મારા વેવાઈ શિવશંકરની આજ પચ્ચાસ પચ્ચાસ વર્ષે એવી દશા આવી છે કે મારી આંખમાંથી પાણી નીકળી જાય છે. ભલો આદમી ધરનો સુખી—એક દીકરો અને એક દીકરી. ધરનું માણસ જોયું હોય તો લાખ રૂપિયાનું. ખેસતે વર્ષે મોં જોયું હોય તો આખું વરસ સુખમાં જાય. કોઈ દહાડો ખાવાપાણીનું કુખ વેઠેલું નહિ. ત્રણ હમર ખર્ચીને ત્રીજી સાલ છોકરાને પરણાવ્યો. પહોર સાલ ધરમાંથી મરો મેં. અને આ આજકાલનાં છોકરો ને વહુ ધરડા ખાપને એકલો મૂકી જુદાં રહ્યાં!

નથી ધરમાં નણુંદ કે સાસુ, તે એમ સમજીએ કે વહુને ત્રાસ હશે. બાપ બિચારો આટલે વરસે હાથે રોટલો બાળી ખાય છે. તમે એને નવો જમાનો કહેતા હો તો ખરું, નહિ તો અમારે ગન તો એ કળજગ છે!”

સુનીભાઈએ બચાવ કરતાં કહ્યું : “કાંઈ એવો નીકળ્યો, માટે કંઈ બધા પ સરખા મળ્યા?”

કાળાગોરે એ બચાવ ન સ્વીકારતાં કહ્યું : “તમે એક દેખતા હો ત્યારે, હું તો ઘેર ઘેર એવું જોઉં છું. નર્મી ભણેલાંની વાત નથી, અભણ અને ભણેલાં બધાંમાં કળજગ પેડો છે. મોહન મોચીની વાત કાંઈથી અજાણી છે? નાતરિયા નાતમાં એની મા ભરજવાનીમાં રાંડી તો પ નાતરે ના ગઈ, એવું કારણ તો તમે એની પાસેથી સાંભળ્યું હોય ત્યારે ખજર પડે. મોહન તે વખતે દોઢ વર્ષનો હતો. એની માને એકવોમ ગાવીસ વર્ષ થયાં હશે, પણ બીજે જવાની કાંઈ વાત કરતું કે તરત કહેતી : ‘હું તો અહીં જાંટીગાવટો મળશે તે ખાઈ દહાડો કાઢીશ, પણ છોકરાનો મનખો નહિ જાણું. ગમે તેટલું કરો પણ માફ, જળે એટલું પારકાનું બળે? અને મારા દેખતાં મારાંજ છોકરાં વચ્ચે વેશ આંતરો થાય તે મારાથી કેમ વેકાય? મારા સવારથને લીધે એનો બિચારોનો મનખો બાળી જાય, ને? એ તો ના રહે અહીંનો કે ત્યાંનો—ધોખીના કૂતરા જેવો એનો ધાટ થાય. અને કરમમાં સુખ નહિ હોય તો બીજે મળશે તેની શી ખાત્રી? વાણિયા-પ્રાહ્લબધ્માં મારા કરતાં નાની રાંડી હોય છે તો પ એનો દહાડો જાય છે, તો મારો નહિ જાય?’ છોકરાને દુઃખે એ નાતરે ના ગઈ, તે ના જ ગઈ. લોકોનાં પાણી-વાસીદાં કરી છોકરાને ઉછેરી મોટા કર્યો, પરણાવ્યોય ખરો.

“અને આજ એ જ છોકરો માને ગાળો ભાંડે છે, તે તમને શું કહું? કાનના કીડા ખરી પડે! એના જેવું તો પૂર્વજન્મનો વેરવીધ ન બોલે.”

એ કંઈકો રોજ સાંભળતો મગન બોલ્યો : “કાકા! એમાં નર્મી છોકરાનો દોષ નથી, એની જીભેય જોઈ નથી.”

કાળાગોરે એનો સ્વીકાર કરતાં કહ્યું : “એમાં એનો પ વાંક હશે, એ હું ના નથી કહેતો, પણ મા એટલે શું? ધરતીની પ્રદક્ષિણા કરો અને માંની કરો એ ખરાબર. એટલે માનો ગમે તેવો દોષ હોય તો પ દીકરાના મોંમાંથી ગમે તેવું વેણ કેમ બોલાય? લાલુભાઈની વાત જુઓ. આ મોટા વકીલ સાહેબ થયા છે ને, ચતુરભાઈ? એની મા એને સાત વાસેનો મૂકીને જ મરી ગઈ હતી. મા ગણો તો પ અને બાપ ગણો તો પ એ લાલુભાઈ. એને ઉછેરતાં એમને શું વીલું હતું, એની તમને શી ખબર? એને માટે તો ઘેર નકરી

રાખી, જેતીનો ધધો કાઢી નાખવો પડ્યો. અધે-મૂતરે એ તો જાણે સમજ્યા, પણ એની માતું શરીર પહેલેથી એવું હતું, એટલે છોકરો નર્મી રોગનું ધર. એકેય દહાડો દવા ખડે નહિ. દર ત્રીજે દહાડે ખભે જેસાડી વૈદ્યને ત્યાં અઢી ગાઉ લેઈ જાય. ત્રણ ચાર વર્ષનો થયો ત્યારે. તો એ ચાલવા શીખ્યો. લોકો તો લલુભાઈને મોઢે કહેતા : ‘અમરતા શું કરવા આટલી ગંધી વેઠ કરો છો? એના જન્મથી તો તમારી પગોતી જેસે તેમ રંગાયા.’ તો ય લલુભાઈ મન વાળતા : ‘આપણાથી અને તેટલું તો કરવું. આપણી પાસે માગતું લેશો આવ્યો હશે તો ય કેને ખંજર છે?’ અને એમણે જ એસકવેસક કર્યાં છે, તે તો હું કહું છું કે આખા ગામમાં કાણ કરે એવો છે? કાંઈ કહે કે ફલાણી જગાએ સાધુ આવ્યા છે, તો તૈયાર! અમુક દેવી હાજરાહજૂર છે, તો ય તૈયાર! દવા દહાડામાં એ ચાર જદલાતી હશે ને બાધા નહિ નહિ. તો ય પચાસ માતી હશે. પણ એનું આયુષ્યખળ પાધરું તે અદ્ભુતનંદ સ્વામી મળી ગયા. દવા તો રાખનાં પડીકાં જ આપી હશે, પણ ત્યારથી એનું શરીર તાંજાનું થઈ ગયું. લજવામાં ય એવો હોશિયાર નીકળ્યો, તે મારા બાઈ ‘લલુભાઈ’એ ધરમાં હશે કે નહિ, પણ દુઃખ વેડી વફીલ કર્યો.

“અને આટલાં વરસથી એ વફીલાત કરે છે, પણ કોઈ દિવસ એણે નથી કહ્યું, કે ‘ચાલો જાયા, તમે અહીં એકલા હાથે જાણી ખાઓ છો ત્યારે મારી સાથે.’ ધૂળ નાખી ન તેડી તો ગયો, પણ છેવટ મિચારે ગાંડો થઈ ગયો ત્યારે ગાંડાના દવાખાનામાં મૂકી આવ્યો. મહિને દંશ દશ રૂપિયા દવાખાને ભરે છે ત્યારે એને ઘેર રાખતાં શી ચૂંક આવતી હતી? પણ વફીલ મા’જ થયા એટલે ગાંડા જાપને ઘેર રાખતાં લાજ આવે ને? અને હજી એટલું ય સાફ છે ને કે દશ રૂપિયા આપી દવાખાને રાખ્યો છે, નહિ તો ઘેર ઝેર આપી દે તો ય કાણ ના કહે એવું છે? એવા છોકરા કરતાં ના હોય તો ય ભદ્રાને ઘેર શી વસ જવાની હતી?”

થોડો અનુભવ લેઈ ચૂકેલા જીવાભાઈએ કહ્યું : “જોરકાકા, એ તો આજનું લજતર જ એવું છે. હુતા હુતી આગળ એમનાં પોતાનાં જ છોકરાં સગાં નથી, ત્યાં માજાપની તે શી વાત કરતી?”

કાળાઝોર : “મૂઠું એમનું એ લજતર! અમારા વખતની કંઈ વાત કરું! અમે પાંચ બાઈ, એમાં સૌથી મોટો હું. અમારી નાતમાં તો જાણો છો ને? કન્યાની પહેલેથી જ ગહુ અજીત. તે વખતે ય હમર દોઢ દમર વગર ‘કેકાણું’ પડે જ નહિ. એટલે હું એકલો જ પરણ્યો. ધરમાં ડોસોડોસી, એ એનો,

રાંડેલાં ફાઇ અને મોટી બેનના બે લાણિયા. ઘરમાં માંડ ઊભા રહેવાની જગા મળે ઝોટલાં તો ગાણસો! અને એ જધાનું પૂરું કંઈ એમ ને એમ થાય? ખેતી તો એવી કરતા કે ગામમાં અમારા જેવી કાઈને બળદની જોડ ન મળે. હાથીના ગમ્યા જેવી બે બેંસો. એક બે નાનાં મોટાં પાડાં તો અંદર પહોંચે જ નય. આટલી ગંધી ધમાલ એને એકલીને માથે. પહેલો મરથો બોલે ત્યારની બિડી ધંટી ગાંડે, બેંસોને ધોતાં મૂકે, વાસીદુનું ઢાઢે ને બેંસો દોહી લે ત્યારે તો સવાર થાય. વળી નાહીને પાણિયારે વળગે, પંદર બેડાં પાણી થાય. બપોરે એક વાગ્યે તો ખાવા પાગે. આવા ભર્યાબાદર્યા ઘરમાં દહાડે એક ખીજની સામેય જોવાનું ન હોય ત્યાં વાત તોં કરવાની જ ક્યાંથી હોય? રાતે ચાકચો પાકચો હું ખેતરમાંથી આવ્યો હોઉં તે એવો બિંધી ગયો હોઉં, તે એ ક્યારે આવીને સૂઈ ગઈ તેનીય ખજર ના પડે.

“છતાં એક વેળા એના દિયેરે ટાહું પાણી માગ્યું હશે, ત્યારે તે હસતાં હસતાં જરા બોલી મઠ: ‘નાવણીએ બેઠા બેઠા હુકમ કરેા છે, તે હું કંઈ તમારી વહુ નથી, લેા લેવું હોય તો બિડીને.’ પાણી તો જોડે એણે આપ્યું હતું, પણ મેં જાણ્યું તે એને એવી ધીખી કે જમણો હાથ ફૂલી ગયો, તે ત્રણ દહાડા મીકું અને હજાર બરી ત્યારે સોજો બિતર્યો. અંતે તે દહાડાનું કહી દીધેલું, કે ‘ખજરદાર, તું એમ ના જાણતી કે મને પરણી છું ઝોટલે મારું જ કહ્યું કરું. ધરતું નાનું છોકરું કહેશે તેય કરવું પડશે.’ તે કાલનો દહાડો ને આજની ધડી, ફરી સામું બોલશે. અને આજ તો વહુને સહેજ જોર આવ્યું કે કહેશે: ‘મારે જુદું રહેવું છે.’ તો લાઇ વળી એનેય ટપશે: ‘આજ શું, અજધડી!’ ખરું પૂડો તો માણસમાં અમી જ નથી રહી.”

સુનીલાઇએ પૂછ્યું: “કાકા, એ તો કરશે તે ભોગવશે. પણ વરસાદ કંઈ ઝોછો એથી નથી આવતો?”

કાળાગોરે તેનો તરત પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “વરસાદ તો આટલો પડે છે તેય આપણાં કૃત્યો જોઈને તો ન પડવો જોઈએ. અને કેને ખજર કે આ મૂગાં જાનવરોના પુણ્યે પડવો હશે તોય? જ્યાં ધર્મ ગયો ત્યાં શું રહે? અનાદિ કાળથી મૂર્તિઓ ચાલતી આવી છે, તે કંઈ સત વગર આવ્યું હશે? પણ આર્ચાસમાજવાળા પાક્યા, તે જ્યાં હોય ત્યાં મૂર્તિઓની જ નિંદા! મૂળે કાળા અક્ષરને ફરી મારે, તેના આગળ વેદની ને શાસ્ત્રની વાતો? છતાં એથી કંઈ જાહુ ઝાઝી અસર ન થઈ. પણ આ ગાંધીવાળાએ તો ધર્મ રહ્યો સહો હતો તેય છુડાડ્યો. પેલા તો નિંદા કરીને જ રહ્યા, પણ આગણે તો ઢેડાંબંધિયાંને

ધાલવા માંડ્યાં! ગામડામાં તો મંદિરોમાં પેસવાનો એમનો ગજ ન હતો, એટલે જાણે નિરાંત હતી. પણ જોણે છુડાડવા ધાણું હોય કંઈ? નિશાળમાં એમને ઘાલ્યા એટલે કાંઈ ખાકીજ ના રહ્યું! પછી વરસાદેય આપણા જોવો ન થાય તો કરે શું?”

નરેન્દ્રે કહ્યું: “પણ કાકા! ઢેડને તો ગાડી આવી ત્યારથી લોકો અડે છે, છતાં ગાંધીવાળાઓનો શું કામ દોષ કાઢો છો?”

કાળાગોર: “ગાડીય તમે એવા થયા એટલે આવી. હું સત્તર વરસનો હતો! ત્યારે પહેલવહેલી ગાડી જોઈ. લોકો વાતો કરતા કે જળદ ને ઘોડા વગર ગાંડી ચાલે છે, પણ મનખામાંય જોયું ન હોય એટલે શી રીતે માન્યામાં આવે? જધા કહેતા: ‘એમ ને એમ કંઈ સત વગર ચાલે?’ એટલે પહેલવહેલા જોવા ગયા ત્યારે નાળિયેર અને ફૂલ એને ચડાવવા લેઈ ગયા હતા. પણ અસત્યથી રાક્ષસી માયાવી રૂપ લેઈ કંઈ પહેલાં નહોતા જાડતા? એટલે તમારાં જાણુનો, મોટરો, ગાડીઓ, એ જધાં સતયુગ અને ત્રેતાયુગના રાક્ષસીની માયા જેવાં છે. અને એ આખ્યાં ત્યારથી જ પુર્મને ક્ષય લાગ્યો. છેવટ પૃથ્વી ઉપર જહુ અનીતિ વધી જાય ત્યારે ભગવાન એનો નાશ કરે છે. એ પાપે જ આ યુદ્ધ આવ્યું છે. જેમનો તેમનો પૃથ્વીનો આવરફૂટો ના થવાનો હોય, તો આવી લડાઈ થાય? પહેલાંનાં ધર્મયુદ્ધ ક્યાં ને ક્યાં રાતે જોઈતા લોકો ઉપર ભોગજોળા ફેંકતાં આ જાણુનો! હથિયાર વગરના દુશ્મનને તો ન જ હજીય, તેને જલે અત્યારે તો ગિચારી પ્રજાને નંદિ લેવું ખાલું, તેનેય મારી નાખે છે! છેવટ યાદવો અંદર અંદર કપાઈ મૂંઝા તેમ થવા જોઈ છે!”

શબુભાઈએ કહ્યું: “નર્વા ઢેડની વાત શીદ કરો છો? લોકોની તે વખતની ધર્મઆરથા ક્યાં અને અત્યારની ક્યાં! અત્યારે તો લાલ્લા હોય તો દેવનું આટી ન ખાય તો જ લાગ્ય!”

કાળાગોર: “એ જધી વાતો કરવા એસું તો ક્યાં પાર આવે? તે વારે લોકોને સાલણો ઉપર આરથા ય સારી. મહિનામાં એ પાંચ વાર વજમાનોમાં જમવાનું હોય, હોય ને હોય જ. અગિયારસનાં પારૂણાં, પૂનમની કથા, અગાસનો વતીપાત, એવા એવા વારતહેવારે સીધાં આવે તે જુદાં! જોવ ઉપર રાખડીઓ ગાંધવા નીકળીએ, તો અમારા જેવાં એ ત્રણ સાચાં ધરને આડે દશ મણ ડાંગર તે દહાડે થઈ જાય. આવણુ અને પરસોતમ મહિનામાં તો સીધાં લેતાં ચાકીએ. કાઢને ચઢ નડતો હોય તો કાઢને શનિ જતો હોય

અને વળી કાંઈ પનોતી સાર જય કરાવે, તેનાય મદિનામાં દશ પંદર રૂપિયા થઈ રહ્યા. અને આજ તો સગા ગાપત્રેય ગારમું કર્યા વગર તાણી નાળે છે ત્યાં અમારા સુધી તે શાનું આવવાનું હોય ? ”

નરેન્દ્ર : “ ગારમા પાછળ નર્મી ખંચીને ઝોકલોજ પ્રશ્ન નથી, પણ મરણ પાછળ જન્મનું એ જ નીચ લાગે છે. ”

કાળાગોરે કપાળ ઉપર હાથ મૂકીને કહ્યું : “ તમે કહો તે ગરૂં ! બીગ એરના લાકુ ખાઈને પાતાળમાં ગયો ત્યારે ધર્મરાત્રી એને મરી ગયોલો જાણી ગારમું કરવા નહોતા તૈયાર થયા ? એ ને કંઈ આજકાલનું ચાલતું આવે છે ? પણ ખરી વાત તો એ છે કે હવે લોકોને પોતાને ટાપટીપમાં ફરવું છે એટલે એમાંથી વધે ત્યારે ખરચ કરે ને ? ભાઈઓનાં છોકરાંને ખવરાવવા કરતાં કને હોય તો ચા-પાણી, નાટક-મિતેમા, કપડાં-જતાં, જીભના સટાકા, વગેરે લહેર ન મારે ? અમારા વખતમાં તો ધગમાં એક અંગઝખું અને પાઘડી હોય તે જોગે પરમાગ જવું હોય તે પહેરી જાય. અને ઘેર પહેરવા તો ગણા દેડના ગળિયાના કચ્છા. મહીજી મોચીને ત્યાંથી મગા રૂપિયા આપી અંચિત્રાના જોડા આપ્યા હોય તે એ વરમનો વાયદો. જૈગંને લીલી કે લાલ ગળિયાણીનું ગગજી મૂકેલું કાપડું અને છાપેલી છીટનો સાલો આપી આપ્યો એટલે ખૂં આવી ગયું. જાણસોમાં પગે સાંકળાં, કાને વેણા અને લોળિયું, નાકે કાંટો, ગળે તૂશી કે દોરો અને હાથે કડું અને ખાલુ કરો તો સોનાની ચીપોવાળાં અડધિયાં ! અને આજ તો જૈગં કરતાં આદમીને વધારે ટાપટીપ કરવા જોઈએ. કાકળી શું કરવા વાત કર ? અમારા મોદનનો શાન્તિ, સત્તારમાં માથું ઝોળવા એમશે તે અર્ધી કલાક કાઢી નાખવાનો ! એના કરતાં એટલી ઘડી ભગવાનનું નામ દીધું હોય તો કાયાનું કલ્યાણ થાય ! પાંચ છ ખમીસ અને એ ત્રણ કોટ હોય તોય દરરોજ કપડાંની ઝોની ખૂગ ! અને કપડાંય રોજ દેવતા ચોંપે એટલે શું પહોંચે ? ત્રણ માડાત્રણતા ખૂટ આપવા હોય તે આવતી દિવાળી તો દેખવાના જ નહિ. અને હજમતની વાત તો ભૂલી જ ગયો. દેવજીરાત પચીશ શેર દાણામાં આખું વરસ એરો કાઢી, દાઢી મૂડે અને છોકરાંને મંદિત મૂડે એની જગાએ આજ દરરોજ હાથે મૂડે અને વાળ વધે ત્યારે વાળંદને તો ખોળવાનો જ ! જાંડ લવેયા જેટલી જ પુરુષો વરણાગી કરે ત્યાં જૈરાનું તો કહેવાનું જ શું ? આજ તો જાતજાતના પહેરવેશ થયા. કાપડાને ખદ્દે ઠેક ઠેક સુધી પહોંચે તેવા કાગળ થયા, પણ છાતી અને હાથ તો સમૂળમાં ઉધાડાં જ. ગાનારીઓ વાંકી પાંતી પાડતી, એને ખદ્દે આજ તો

નાની જોડી હોય ત્યારથી કાન ઢાંકતાં શીખે છે. કપડાં મોંમાં તો મોંમાં, પણ લાગ ઢંકાય એટલાં બાંકાં ય ક્યાં આવે છે? જમણેય આંજો તો ચાળીશ અને પચાસ તોલાની વાતો! અત્યારે બધાંને ખાધે-પીધે દિવાળી કરવી છે એટલે એમનું પોતાનું જ પૂરું થતું નથી, ત્યાં બીજાને શું જમાડે? હજુ ગારમાં જ બંધ કર્યાં છે, પછી નહિ પહેંચાય ત્યારે લગ્નેય કરવાનાં કાઢી નાખશે.”

સુનીલાઇ: “પણ ન પહેંચાય અને દેવું કરી ખર્ચ કરવું તેના કરતાં એવું જોડું ખર્ચ ન કરવું તે શું જોડું?”

કાળાગોરે જવાબ આપ્યો: “મળ્યા ના મળ્યાનો સવાલ જ નથી. પણ પહેલાં એક બીજા પ્રત્યે જે હેતુભાવ હતો તે જ જતો રહ્યો છે. નહિ તો ના મળ્યાની વાત કરતા હો, તો મેં ક્યાં તે બધાં ખર્ચો ક્યાંથી કરે છે? અને તમે ભણેલાઓએ ક્યાં ખર્ચો જોયાં કર્યાં? અમારા વખતમાં કોઇ આને જોળખતું નહોતું. વળી લોકો જોળખતા થયા તોય સાજો મદિ કે સચુંસાગવું આપ્યું હોય ત્યારે જ દેખતા. અને આજ તમારે દહાડામાં તથા આર વાર તો જોછામાં જોછી જોઇએ. એના વગર તો તમે જુવાનિયા ફરિયાદ કરે છે: ‘ઝાડો બિતરતો નથી, માથું ચઢે છે, હાથ બિડતી નથી, કામમાં એન પડતું નથી.’ તમે ઘેડિયાંની બૂલો કાઢો છો કે એ જોટા ખર્ચો ખડુ કરતા, પણ તમારા ચાતો એકલાનો જ ખર્ચ મરો તોય અમારાં બધાં ખર્ચ કરતાં વધી જાય. ભવૈયા અને રામલીલા ગામમાં ખરાબ સંસ્કાર પાડી પૈસા લઇ જાય છે એમ જે હોય તે ભાવજીમાં ઠહે છે. પણ ભવૈયા તો ગરમમાં વધારેમાં વધારે એક વાર રમતા હશે. અને એમને આપી દેવાનુંય શું? ઘર દીક પાવલું કે અર્ધો જાંધી આપ્યો હોય, એ કે બીજું? અને રામલીલા તો પાંચ દશ ત્રણે આવતી હોય તો ભાગ્ય! અને પંદર વીસ દિવસ રમે ત્યારે વધારેમાં વધારે ઘરદીક રૂપિયો હોય. અને તમારાં નાટક-સિનેમા પાછળ જોછો ખર્ચ થાય છે? સિનેમાવાળા મોટાં નટનટીઓને દીવાન કરતાંય વધારે—બખ્ખે હજાર—પગાર આપે છે, તે ક્યાંથી આપતા હશે? સંસ્કાર તો આજનાં છોકરાં ન બગડતાં હોય તોય નાટક-સિનેમા જોઇ વહેલા જગડે છે. કાંડભવૈયા મોઢે ખરાબ જોલે છે ત્યારે આ તો એવા ચાળા કરે છે એટલો જ એમાં ફેર છે.”

નરેન્દ્રે કંઇક વિચાર કરી કહ્યું: “તમારી એ વાત તો કંઈ જોટી નથી.”

કાળાગોર: “એ તો તમે જુવાનિયા ન માતો એટલે જોડું, નહિ તો હું જે કહું તેમાં રજ ફેર નથી. તમે કહેશો કે ‘જાતે ભોગચું’ એટલું ખરું,

લોકોને ખવરાવે ઘડી વાહ વાહ ચાલ એ જ કે ખીજુ? એના કરતાં આપણે આખી નિંદગી ખાઈને એશઆરામ કેમ ના કરીએ? પણ એ તો મોગ એટલા રોગ! જેમ જેમ મોજસોખ વધ્યા તેમ તેમ રોગ વધ્યા. નહિ તો જુવાન બેધ જેવા છોકરાને ક્ષય શો? ખાંડ ખાઈ ખાઈને લોકોને મીઠા પેશાબ ચવા માંડ્યો. અને રોગેય એવા ભાત ભાતના ચવા કે ત્રિલાયતમાં પાસ ચએલાં મોટા દાકતરથીય વરતાતા નથી. અને જે ના વરતાયું તે 'હૃદય ખંધ પડી ગયું' એટલે જો રોગનું નહિ નામ કે નિશાન! આજના જેવાં શાક, અંધાળાં, ચટણી, લાગિયાં, વગેરેના ચટાકા નહોતા ત્યારે કેટલી શક્તિ હતી, તે જાણો છો? આ મગન મહારાજને છોકરે એક હાથે અઢી ગણ વજન હાંચું કપું તેમાં મોટી ઘાડ મારી હોય તેમ ચાંદ આપ્યો! એના કરતાં જાવડાના રોટલા ને છાશ ખાધેલો દાતાર કેળી નહિ મારો? રાતે કેમના ખેતરમાં ચોરી કરવા ગયો હતો, તે ખળામાંથી મઠિયાનું કાકું ભલે જાંધી વાળી લાગ્યો. ઘેર લાવી તેમાંથી મઠિયા ઝૂંડ્યા તો આઠ ગણ ચવા! અને બેરંગનાં શરીરેય જુઓ ને? ઘરમાં ખીજુ માણસ તો પોષાય નહિ એટલે કાગેય શુ? બે તપેલીઓ ચૂલેથી ઉત્તરી-બેસી રહેવાનું એટલે શરીર તકલાદી સમ ગયાં. પહેલાં પેટમાં છોકરું હોય તોય બેડું લેઈને બેરું ચાલે તો ધરતી ધગધમી જતી. અને જલ્દે આજે એનાથી ઠાહુંય ચલાવું નથી. અને જાણક જણનારીમાં કેટલું જોર બેઠેલું? પણ આજ તો એક કે ખીજુ સુવાવડે ખાઈ ખાટલામાં મધજ સમજવી. ત્યારે અત્યારના લોકો જુમો પાડે છે કે સુવાવડી સગવડ વગર બેરું કોતે મરે છે. અને આ તો એકે કહ્યું, બેએ કહ્યું, એટલે જે હોય તે લેઈ નાહું. પણ કેમ જીડું જીતરીને વિચાર કરે છે? પહેલાં ક્યાં દવાખાનાં હતાં? છતાં લોકો કેમ નહોતા ખૂબ પાડતા? પણ કેમ એમ નથી કહેવું કે મોગ વધ્યા અને મહેનત રહી નહિ એટલે રોગ વધ્યા છે. એટલે આજના લોકો ખાતાંપીતાં વધે તે દાકતરના ઘરમાં ભરે, એમ કે ખીજુ?"

ચુનીભાઈ હસતાં હસતાં બોલ્યો: "કાકા, તમે જો શહેરમાં એક ભાષણ આપો તો શહેરના લોકોની આંખ ઉઘડી જાય કે ના, ના, ગાગડામાં પણ લોક પડ્યા છે."

કાળાજોરે જવાબ આપ્યો: "આ તો કાઠી સાસરે ન જાય અને ગાંડીને ચિખામણ આપે તેવી વાત છે. ગાંધી મહાત્માએ કહ્યું કે ભણેલાંજો અભણની સેવા કરવી જોઈએ, ખોટા રિવાજો દૂર કરવા સમજવવા જોઈએ. એટલે એટલો ભણ્યો એટલો વળગ્યો ભાષણ કરવા. જે હોય તે કહેવા વળગ્યો :

‘ગામડામાં ગંદકી છે, આળસ છે, ખોટા ખર્ચ છે, ખોટાં વાસનો છે.’ પણ આ નો કુંડું કચરોટને નેડે, ઝોમાંતું થયું. તમાકુનું ખર્ચ એમણે વધાર્યું કે ઘટાડ્યું? ગામડાના ઘરની તમાકુ મૂકી વિલાયતની પૈમાની અને એ પૈમાની એક ખીડી પીવા માંડી! દારૂ હલકી વરણ વગર ફેર્ફ નહોતું પીતું નેને જલ્દે દવા તો એના વગર અને જ નહિ! અને ભણેલાઓએ ધર્મખર્ચને નેવે મૂક્યો એટલે વિલાયતી ખાટલા પીવા માંડ્યા. અને છતાં કહેશે અમે સુધરેલા! આ તો સાસુનામાં સો લક્ષણ હોય તોય વહુના એક દોષને ગા ગા કરે, તેવી વાત છે. તમે આજના કંઈ ભણ્યા એટલે ચીપી ચીપીને બોલતાં શીખ્યા, લખતાં શીખ્યા એટલે પારકાનો રજ દોષ હોય તેને ખોટો મેરુ કરી ગતાવી ઘેડિયાંના રિવાજોનો દોષ કાઢો છો.”

અને કાળાગોરની વહેતી વાણીનો પ્રવાહ, ઝોમનો પૌત્ર જન્મવાનો વંશત થયાથી બોલાવવા આવ્યો એટલે, અટક્યો. સૌ વેરાયા.

કાળાગોરનું જૂનાજમાનાનું નવા જમાના ઉપરનું તહોમતનામું મનમાં વિચાર કરતાં કરતાં નરેન્દ્રને લાગ્યું: “સમાજજીવનનું કોકડું આગળ ઉઠેલવા જતાં પાછળ જમણા વેગથી તો નહિ ગૂંચાતું હોય?”

નેદ્રા, તા. પાઠરા

ઈશ્વર પેટલીકર

ગાં. સ્વ. સૌભાગ્યવતી

રાતની વાણીનો મમય હતો. સૌ જાળકો જમી પરવારીને ફળિયામાં જતાં રહ્યાં હતાં. ઝોાંશીસેથી રમણલાલ આવ્યા. કોટ ટોપી ઉતારી હાથપગ ધોઈને રસોડામાં વાણુ કરવા ગયા. મણિજાએ બોજન પીરસ્યું.

“હા! ખટાટાનું શાક તો ખૂબ મજેદાર થયું છે ને? કેવો સરસ સ્વાદ છે!” શાક ખાતાં ખાતાં શીસકારો બારતાં રમણલાલે સાકનાં વખાણુ કર્યાં.

“તમે તો મઝામાં ને મઝામાં જ રહેજો ને, ઘરની ફિકર તમારે શું કરવા કરવી પડે? જરા ઘરની દરકાર રાખતાં તો શીખો.” મણિજાએ ટકોર કરી.

“કેમ? ઘરમાં મારે તે વળી શું એવાનું છે?”

“ના, તમે તો હવે પરવારી ગયા હશે, જુઓ તો ખરા આપણી કોકિલાની ઉમર કેટલી યથ ગઇ છે! હવે તો પરણાવવા જેવડી થઇ.” મણિજાએ પતિને કર્તવ્યનું બાન કરાવતાં લગનની સૂચના આપી.

“એને કેટલાં વર્ષ થયાં તે પરણાવવાની વાત કરો છો?”

“આ આવજામાં સોળમું બેસશે, હવે શી વાર છે?”

“તો હવે શું કરવું, તમે કહેા તે પ્રમાણે કરું, બોલો.” રમણલાલે સલાહ માગી.

“શું કરું તે વળી શું? થાઓ તૈવાર ને ફરવા માંડો સવારથી, જ્યો આવતા વર્ષમાં કોઠિલાને પધરાળી દેવાય. કન્યા તો સાસરે જ શોભે, હવે ઝોની ઉગર થઈ ગઈ છે. જાહુ મોહું કરવામાં મઝા નહિ, સગળ્યા ને!” મણિયાએ લાગવત ઉકેલ્યું.

“ઠીક, હમણાં હવેલે મરઘાકાકાની સલાહમુજબના લેઈ લગ્નની પેરવીમાં રહીશ.” રમણલાલે એ પ્રમાણે મણિયાને સંતોષ્યાં.

હવેલેથી સર્વ પ્રકારની માહિતીઓ મેળવ્યા પછી રમણલાલે સોજીત્રાની ટીકટ કઢાવી. સોજીત્રા જઈને પોતાને ઠીક લાગતાં કુટુંબોમાં મુરતીયા માટે તપાસ કરી. પણ દરેક રથજેથી ઇનકારના આવકાર મળતાં બીજી ગાડીમાં વસો તરફ ફર્યા. વસોમાં તપાસ કરતાં એક કુટુંબ તથા છોકરા સારો જણાતાં ત્યાં વાતચીત કરી જોઈ. પણ તેણે પાંચ દિવસ પરંજી, બે દિવસની જગ્યાસે વચ્ચે-છોડાને પરદેશ જઈને લજવા કરવા જધાનો ખર્ચ પૂરો કરવાની શરત રજુ કરી. રમણલાલે તે શરતને ઇનકારતાં વસોથી પીછેકુચ કરવી પડી.

ધર્મજાળાએ તો ચોકખું જ સુણાવી દીધું કે મારી બે દીકરીઓનાં ઠેકાણાં પાડી આપો તો તમારું કાંઈક જાને, નહિ તો અમારે હમણાં કરવું નથી. છેવટે કંટાળીને રમણલાલે કરમસદનો આશરો લીધો. કરમસદમાં ચાર દિવસનો મુકામ નાખ્યો. લાગવજો અને ઝોળખાણોનો સહારો લીધો અને રિયલિટીમાં સારા જણાતા એવા ઘરના એક વરની વાતચીત ઉઘામી. પણ પરંજી નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી જધું ફાગટ!

ખૂબ મસદતો અને ખાનગી ગૂપચૂપ વાતોના ગપાટા માર્યા પછી પરંજી સંજોગની વાતચીત ઉપાડી. એ માંઠ ઉઠેલવાની હતી. અતે એક વૃદ્ધ જણાતા, સફેદ મૂંઝોના આંકડિયા આમળતા, અને ધીમે ધીમે હુકાનો દમ ખેંચતા આગેવાન જણાતા એવા નાથાલાઈ બોલ્યા: “જુઓ, રમણલાલ, તમારી દીકરીનું તો જાણે ઠેકાણું પડી જશે, પણ જરા તમારે પરંજીમાં ઉદાર ચલું પડશે. એ પકડીને બેસી રહેશે તો વાત બધી મારી જશે, સગળ્યા ને.”

“ઠીક, નાથાકાકા, એ તો હવે તમને સોંપું એટલે તમે કંઈ જાંધું કરવાના હતા? તમે જે કરશો તે મને મંજુર છે. તમારામાં મને વિશ્વાસ છે, માટે તમે જે કરશો તે ઘટવું જ કરશે એમ માનું છું.” રમણલાલે દીકરીના

લગ્ન માટે અચ્છાદ અચ્છાદને અંતે એ રવડતા ગાડાને શરમમાં ને શરમમાં નાચાકાકાને સોંપ્યું.

“હા, બાઈ, એ તો વિશ્વાસેજ વહાણ ચાલે ને?” નાચાકાકાએ શીલસૂરી વાપરી.

“ત્યારે વાત કરી નાખો, નાચાકાકા.” રમણલાલ બોલ્યા.

“જુઓ રમણલાલ, આ આપણા લલુકાકાના કુટુંબના કુળમાંય ‘સાગ’ અને પૈસેટકે સુખી એવા સખી દિલના મથુરલાઈ, એમનો દીકરો કાન્તિ હમણાં તો સીનિયરમાં છે, ખૂબ ડાહ્યો અને મળતાવડો તથા બુદ્ધિવાળો છે. તેને માટે વિચાર છે? બોલો.” નાચાલાઈએ ટૂંકમાં પરિચય આપી પ્રશ્ન કર્યો.

“તમે કાંઈ ખોટું જતાવવાના છો?”

“સાઈ ત્યારે, પરંતુમાં તો મારાથી ગેરવ્યાજખી કેમ બોલાય? છટતી જ કહીશ. પરંતુ તરીકે તો જાણે ત્રણ હજારજ મળ્યો, પણ કન્યાદાનમાં તો સાઈ કરજો, આયરે પાંચ હજારની મતા આપજો. એમાં ક્યાં બીજાને ત્યાં જવાનું છે? એ તો કન્યાને જ આપવાનું છે ને; ક્યાં પારકાને આપી દેવાનું છે તે વધી છે. અને છોકરાને તો ખુશ થઈ હજાર દોઢ હજારની જજોસો કરે તો ઠીક, તમારું સાઈ કહેવાશે અને દીકરીને ઘેર નાણું રહેશે, સમજવાને રમણલાલ?” નાચાલાઈએ ‘જુવો ધૂણે તોય નાણિયેર ઘર તરફ ફેંકે ને,’ એ લેખાક્તિ મુજબ વિશ્વાસમાં વહાણ કુચાડ્યાં. અને રમણલાલની દીકરીનું ચોકકું બેસાડી આપ્યું.

વૈશાખ સુદિ ૩૦જીનું લગ્ન લેવાયું. રમણલાલને ત્યાં લગ્નની રમઝટ તૈયારીઓ ચાલવા લાગી. કેકિલાનો ઉમંગ સમાતો ન હોયો, તેના અંતરમાં કંઈ કંઈ મનોરથો જાગતા હતા. તેનું હૈયું બાવિ પતિની અંખના કરતું હતું. આખી રાત પડી પડી પાસાં ધસતી ને વિચારનિદ્રામાં બાવિ જીવનનાં કલ્પના-સ્વપ્નો રચતી: “પરણીને જઈશ ત્યારે સાસુનો પાલવ ઝાલી રૂડી મઝાતી વોંટી લેઈશ, મારી નણદંના લગ્નમાં માથે મોઢ મૂકીશ, નવાં નવાં કપડાં પહેરી મારા દેહને શણગારીશ, ફળિયામાં લગ્ન હશે ત્યાં મારા કેકિલકંઠથી ગીતો ગવડાવીશ, મારા પતિ સાથે ખૂબ આનંદથી મોજ કરીશ. રોજ પ્રભાતે તેમના મુખનાં દર્શન કરી તેમને જો પડીશ. મારા સીંગત વખતે ખૂબ પ્રામધૂમ કરાવીશ. અને નાના બાળાનું નામ પાડતી વખતે એની ફાઈને સોનાનો હાર આપીશ. જાણાને નિશાળે બેસાડીશ ત્યારે પતાસાં વહેંચાવીશ. એ બણીમણી મોટા થશે, રૂપાળો થશે અને એને માટે રૂપાળી કન્યા શોધી કાઢીશ, અને

પછી હું” અને એની આંખ ઉઘડી ગઈ. રઘવાણ જાની જમ્મ ખંડમાં આંટા મારવા લાગી. તેની મા કહેતી કે: “બેટા, કોકિલા ઊંધી જ, પાછું સવારે વહેણું નહિ ઉડાય.” અને શરમાઈને તે પથારીમાં સૂઈ જતી. પાસાં ફરવી ફરવીને-રાત વિતાવતી અને મનના મનોરથો અને હૈયાના તલસાટ છૂપા રાખીને દિગો વિતાવતી.

અનંતે અખાનીજ આવી અને લગ્ન લેવામાં. મોખરામાં વરકન્યાના હસ્ત-મેળાપ થયા. અને કોકિલા એ વખતે કંપી ઊડી, હર્ષથી કે ક્રોધ જાણે કેમ, પણ પછી બેનપણીઓએ “પોટલાની પેઠ શું બેડી છે? દટાર બેસ.” એમ કહીને એની ઠેકડી કરી. પણ કોકિલાને તો પોતાનો પતિ નિહાળ્યાનો અને મળ્યાનો હર્ષ હતો. એના તલસાટ સાસરીયે જમને શાન્ત કરવાનો ઉમંગો હતો.

*

*

*

સાસરાસની પ્રથમ રાત્રિએ નણું દે એનું શયનગૃહ શણગાર્યું હતું. જધેા સરસાગાન વ્યવસ્થિત ગોઠવી દીધેા હતો. શયનગૃહમાં આજે પ્રકાશ છવાઈ રહ્યા હતો. સાસુ, કાકીસાસુ, વગેરે સજનધીઓ સાથે વાતચીતથી પરવારી લગભગ દશ વાગ્યે કોકિલાએ શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો, પણ જોરડો ખાલી, કોઈ ન મળે!

આતક્રાંતિએ આતુરતા પૂર્વક રાહ જોયા પછી કાન્તિ પ્રવેશ્યો. એના અંતરમાં પ્રથમ રાત્રિના મિલનનો તલસાટ કે હૈયાની ઊર્મિ ન હતી. તેના દિલમાં ફેફડાટ હતો. શરમથી એનું મોં લેવાઈ ગયું હતું.

કોકિલાએ પોતાના પતિને રિસાયેલો માની સસ્મિત વદને આવકાર આપ્યો.

“કોકિલા, મને ક્ષમા આપીશ?” કહેતાં કાન્તિના નયનોમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં. કોકિલા એકદમ ઊભી થઈ ગઈ અને પોતાના પતિ પાસે જઈ પોતાના પાલવડાથી આંસુ લૂછતી અને આંખો દાળતી બોલી: “અમે તો તમારી રાહ જોઈને મરીએ અને તમે તો મોડા મોડા.....”

“પણ કોકિલા...” રડતાં રડતાં કાન્તિએ પોતાનું હૃદય ખોલ્યું અને પોતાની વ્યથા કોકિલાના હૃદયતપ્તા સામે રજૂ કરી દીધી.

“હશે, હું ખાનદાનની અને કુળદાનની દીકરી છું. ઘણાં લખેલા લેખ કાઢનાથી મિથ્યા થતા નથી.” કોકિલા વજ્રહૃદયે ધૈર્યથી બોલી.

આજે કોકિલાને પરણ્યે ચાર પાંચ વર્ષો થયાં, છતાં પણ હજુ એને સીમંત આવડતું નથી, અખંડ સ્વપ્નચર્ચા અને સંપૂર્ણ ચૌવનરક્ષાને લીધે તેનું તેજ તથા સૌંદર્ય અગાધ વધ્યું છે. એનું શરીર તંદુરસ્ત છે, છતાં પણ તેનાથી તેની સાસુને સંતોષ ન હતો. પુત્રને ઘેર પાછળું ખંધાય અને પોતે

હાદીગા ગતે એજ તેમની ઝંખના હતી, માસુ રોજ ઊડીને મહેણાં મારતી, અને 'વાંઝણી'નો દલદાર નાચ્યા જેવો રજૂકતો શબ્દપ્રયોગ કાકિલાને પરખાવતી.

એક દિવસ સૌ જમવા બેઠાં હતાં અને વાતે વાત નીકળતાં “જવા દો ને એ વાંઝણીનું નામ! એનાં તે તમે શું જોઈને વખાણ કરો છો, મારા ઘરને લજબુ.” કહીને કંકુજાએ મથુરભાઈને વાત કરતા અટકાવ્યા.

આ શબ્દપ્રયોગથી કાકિલા કંપી ઊડી. તેના દેહમાં અગ્નિજવાલા લાભુકવા લાગી. તેના અંતરમાં આગ સળગી, તેનાથી ન રહેવાયું. જમતાં જમતાં હાથ ધોઈ નાખ્યા અને એકદમ ઊભી થઈને મારણાની ખારસાખ ઝાલીને ઊભી. સાડીના આછા પાલવના ઓથામાં છુપાતાં નવનોથી ખૂબ દિગ્ગત અને સાદસ કરીને પોતાના સમગ્રને સંબોધીને બોલી: “છતે ધણીએ મારા રંગાપાથી નયો ધરાતા, તે ગને વાંઝણી કહીને મારા સળગતા આત્મામાં ઘી હોમીને વધુ સળગાવો છો?”

“વહુ બેટા, જીવતી રહે, પણ શી હકીકત છે તે.....”

“તમારા દીકરાનેજ પૂછો ને!” કાકિલાએ ગંભીર વદનો કહ્યું.

સમજુ મથુરભાઈ સમજી ગયા. અને છને સૌભાગ્યે વૈધવ્ય ભોગવતી કાકિલાના આન્તરિક દુઃખને સમજી ગયા. ખરેખર સૌભાગ્યવતી હોવા છતાં ગંગા સ્વરૂપ ભોગવતી કાકિલાનાં સહનશીલતા તથા ધૈર્ય માટે તેમણે અંતરથી નમ્ર ભાવે પોતાનું માથું ઝુકાવ્યું. કાન્તિ સામે જોયું, કાન્તિ શરમાઈ ગયો. યુવક! તારી કાયરતાથી આવી કાકિલાઓના આત્મા ન સળગાવીશ!

ભાદરેણ (હાલ: મોભારોડ) ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

કુળચક્રના ચક્રાવામાં

સમાજ વ્યક્તિઓનો બનેલો છે, એટલે વ્યક્તિ એ સમાજનું એક અંગ છે. સમાજમાં પણ ધણા ઉપસમાજોને સ્થાન છે, તેમાંનો એક તે આપણો પાટીદાર સમાજ, અને આ પાટીદાર સમાજનો પણ જે પેટા વિભાગ તે આપણો કુળ વિભાગ—કુલીન અકુલીનનું, ઊંચનીચનું ભેદ દાખવતા—ગોળએકડા.

ગોટાઈ, સાદાઈ, ઉદારતા, લલમનસાઈ, આ સર્વ સદ્ગુણો કુળવાનોમાં જ રહેલા છે, એવો કુલીનોનો મત છે. કુલીન માણસ પોતાની દીકરી દેવા માટે હમેશાં કુળવાનની જ શોધમાં હોય છે. પોતાની દીકરીનો વિવાહ પોતાનાથી ઊંચરતા કુળમાં ન થઈ શકે. સંસ્કૃત સાહિત્ય પણ આ વાતને અનુગોચર

આપે છે: “મિત્ર શોધવો તો એક પાયરી ઊંચો શોધવો અને પત્ની શોધવી તો એક પાયરી નીચા દરજ્જાની શોધવી,” એટલે કન્યાના પિતાએ પોતાની પુત્રી માટે એક પાયરી ઊંચાં મુરતીઆની શોધ કરવી રહી.

સ્ત્રીને અર્ધાંગના કહેવામાં આવે છે. સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધું અંગ છે, સ્ત્રીપુરુષ એક જાનીને વિશ્વનું સર્જન કરે છે. તો એ સ્ત્રીપુરુષમાં ઊંચ-નીચના ભેદ શા? તો એ જાનેની કુલીનતામાં તફાવત શા? સ્ત્રી અને પુરુષ એ સમાજરચનાં બે ચક્રો છે. આપણે ધડીભર માની લેખએ કે સમાજ એક રચ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ તેનાં બે પૈડાં છે. કસળી મુધાર તો જાને પૈડાંને સમાન્તર અને સરખા કદનાં જનાવે છે. જો એ બે પૈડાં નાના મોટી હોય તો ગાડાની શી સ્થિતિ, થાય તે સૌ કાંઈ સારી રીતે જાણે છે. કાં તો ગાડું પોતાનું સગતોલપણું શુભાવે, અથવા તો થોડે દૂર જઈને ઊંધું પડે (ઊથલી પડે). તેવું જ આપણા સમાજ માટે છે. અસમાન સપાટીને લીધે જ હવે આપણામાં પણ આન્તરઘાતીય લગ્નો થવા માંડ્યાં છે.

- પુરુષ સ્ત્રી કરતાં જળવાન (કુળની દૃષ્ટિએ) ન હોવો જોઈએ અને સ્ત્રી પુરુષ કરતાં જળવાન ન હોવી જોઈએ.

જો પુરુષ જળવાન-સ્ત્રી કરતાં ઊંચા કુળનો-હોય તો તે સ્ત્રીના કુળને નિંદે, તેને મારે, પીટે, ન કહેવાનાં વ્રેણ કહે અને તેણીનું જીવન શુષ્ક જનાવી દે; જોકે પુરુષનું આ આચરણ પુરુષના કુળને કલંકિત જનાવે છે અને પુરુષ કુલીન હોવા છતાં અકુલીન જાને છે.

જો સ્ત્રી જળવાન-પુરુષ કરતાં ઊંચા દરજ્જાની-હોય તો તે પુરુષને ઝંખડે, તેને તાગામાં રાખે, અને પુરુષના જીવનને ઝેર સમું જનાવી મૂકે. પરંતુ જાને સમાન દરજ્જાનાં હોય તો પ્રેમથી અને પવિત્રતાથી તેઓ પોતાનું જીવન જીવે અને માણે.

આ કુલીન અકુલીનની જાણના, એ જ આપણા સમાજનું અધઃપતન છે. પ્રભુ આપણા સમાજને સન્માર્ગે દોરે.

નાર, હાલ વડોદરા

ચિત્રાદયંદ્ર જેઠાલાલ પટેલ

આપણા લગનનું એક સ્વરૂપ

લગન એટલે આત્માની સાર્થકતા માટે જે આત્માઓનું જોડાણ. પરંતુ જો એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં. કોઈ પ્રશ્ન પૂછશે, પ્રભુતામાં? તો હું કહું છું. 'હા.' પ્રભુ એટલે પૂર્ણતાનો હાંડાર. તેમાં અપૂર્ણતા ન સંભવે. મનુષ્ય એટલે તો અપૂર્ણતાનો હાંડાર. એ અપૂર્ણતા દૂર કરવા જદકે ઓછી કરવા એક આત્માનું જીવન આત્મા સાથેનું જોડાણ તેનું નામ લગન.

પણ આ જોડાણ કયારે સંભવે? જ્યારે પરસ્પરનાર પોતાના બિંબમાં થનાર સાથીના સારા જોવા પરિચયમાં હોય, જ્યારે એકબીજાના વિચારમાં અને આચારમાં સામ્ય હોય, તેમ જ એકબીજા માટે દરેકને કંઈક આકર્ષણ હોય, ત્યારે એ ખરું લગન કહેવાય, ત્યારે જ એ આત્માઓનું સાચું જોડાણ થાય. અને ત્યાં જ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવી શકાય.

પરંતુ આપણાં લગન એટલે જે અગ્નિ શરીરોનું એક થવું તે. પણ એક થવું એટલે એકબીજાને ભેગા થઈ પોતાના આચારમાં અને વિચારોમાં સામ્ય લાવી સુખી થવું એ અર્થમાં નહિ, પણ દમ્ભેશ માટે જોવાં મન શાંતી એટલે મોઢે ફરવું એ અર્થમાં આપણાં લગન થાય છે.

આપણાં હજુ વડીલો જ પોતાનાં પુત્રપુત્રીઓના લગનની ચિંતા રાખે છે. પણ અત્યારનાં કેળવણી પામેલાં યુવકો અને યુવતીઓ તેમની મરજી વિરુદ્ધ એ વડીલોએ કરેલાં લગનને દેહલગન કહે છે. પણ હવે તેમને એ દેહલગનો નથી જોઈતાં, તેઓને જીવનમાં જોઈએ છે સ્નેહ અને પ્રેમ. અને એ માટે તેઓ ઇચ્છે છે સ્નેહલગન. તેઓને વડીલોએ કરેલા લેવડ અને દેવડના સોદામાં ખિલકુલ રસ નથી. આપણા વડીલો હવે એ વાત કયારે મગજશે?

નજીવ અપવાદ સિવાય આપણાં લગન એટલે ઢંગધડા વગરનાં જોડાણ. એમાં કન્યા લાણેલી અને સમજુ હોય તો તે કોઈ ગમારને અને ઉપડેલો જ પનારે પડી હોય, જ્યારે વર લાણેલો અને સંસ્કારી હોય તો તેમનાં શ્રીમતી તેમનાથી જોઈની મતિનાં હોય. આમાં ઘણી વખત અપવાદ પણ હોય, પોતાના વડીલોએ કરેલા લગનથી સુખી થવાના પણ દાખલાઓ હોય છે. છતાં હાલ સુધી આલતી આવેલી એ જૂની લગનપ્રથા તો છોડવી જ જોઈશે. અને વડીલોએ એ લાકડે માંકડું વળગાડવાની નીતિ પણ છોડવી જ પડશે.

આપણે ત્યાં લગન એ સ્વર્ગપંથના પગથિયાને જદલે પ્રજોત્પત્તિનું પગથિયું

ગણાય છે. લગ્ન એ પ્રાણવિકાસનું ધન છે. પણ લગ્નની ગંભીર પ્રતિભાઓ, તેનું મૂઠ રહસ્ય, એ દ્વારા બે મટી એક થતાં હૃદયોના એકબીજા પ્રતિભા ધર્મો કેટલાંએ જાણ્યા છે? અને જાણ્યા પછી અમલમાં મૂક્યા કેટલાં જણ સમર્થ થયાં છે?

આપણા સમાજમાં પરણનારની લાગ્યે જ એના લગ્ન જાજતમાં સંમતિ લેવામાં આવે છે. અરે મોટે ભાગે તો એને પૂછવામાં પણ આવતું નથી કે પરણવા વિષે એના કેવા વિચારો છે. જે વડીલો પોતાનાં પુત્રોનાં અને પુત્રીઓનાં કપડાં સીવડાવતી વખતે એમને પૂછીને એમને કેવી સલાહ અને કેવું કપડું ગમશે તે નક્કી કરે છે, તેજ વડીલો પોતાનાં એજ પુત્રપુત્રીના જીવનસાથી નક્કી કરતી વખતે તેમને તે જાજત ન પૂછવા જેવી ગંભીર ખેદરૂપી શા માટે જતાવતા હશે? શું આજનાં યુવકો અને યુવતીઓ એ જાજતમાં ન સમજ્યા જેવાં નાનાં કીક-કીકી છે?

આપણાં લગ્ન એટલે વડીલોને મદાલવાનો, વેત્તાઈઓને માગવા આપવાનો, વિસાવા મનાવાનો પ્રસંગ; પોતાની રિયતિ જતાવી ગરીબોની મરફરી કરવાનો, પોતાના પૈસાનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરી અનેક લાઠવા લેઇ કૃતકૃત્ય થવાનો પ્રસંગ. પણ એણે તો કેટલાયે ગરીબો પાસે ધરખાર ગીરો મુકાવ્યાં છે, કેટલીયે વિધવાઓને કુમારો જતાં શીખવ્યું છે, કેટલાંયે યુવકોના અને યુવતીઓના સુખમય જીવનમાં કાંટા વેયાં છે, અને કેટલીયે કુંવારી કન્યાઓ પાસે આપઘાત કરાવ્યા છે. એણે શું નથી કરાવ્યું એજ એક પ્રશ્ન છે.

આ છે આપણાં અત્યારનાં લગ્ન, જેને આપણા વડીલો એક સુંદર પ્રસંગ ગણે છે.

પણ હવે આપણા યુવકો સુધર્યા છે. તેઓને લગ્નના આ જોટા ખર્ચો અને જૂની રીતો નાપસંદ છે. હવે તો તેઓ ફક્ત સાદા લગ્નમાં જ માને છે. તેમની મુખ્ય ઇચ્છા તો લગ્ન જાજતમાં એ હોય છે કે તેમની ભવિષ્યની એ સખી કંઈક સંસ્કારી હોવી જ જોઈએ. તેમની આ ઇચ્છા અરથાને તો નહિ જ ગણાય, કારણ કે ઘણી અણસમજૂ અને અભણ કન્યાઓ એમજ માનનારી હોય છે કે આવપીવામાં અને પહેરવાઓઢવામાં જિંદગી પૂરી કરવાની છે, અને તેમાં જ ખર્ચ સુખ છે. પણ ત્યાં જ તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં દુઃખી થઇ પોતાના નસીબનો દોષ કાઢે છે.

આ પરિણામ મોટે કન્યાઓના પિતા જ વિશેષ જવાબદાર છે. કન્યા એ પાગલ ઘેર જવાની છે એ તેઓ સાત ભૂલી જાય છે. અને પરિણામે

તેમને સાફ શિક્ષણ આપી ઉચ્ચ ચારિત્ર્યની બનાવવાને બદલે તેઓ તેમને શિક્ષણથી દૂર રાખી અભણ રાખે છે. તેથી તેઓ સારા સંસ્કારવાળી બનવાને બદલે જૂની માન્યતાને વળગી રહી પછી દુઃખી થાય છે. પરંતુ તેજ પિતા નથી બન્યોતો કે પોતાની એ જ પુત્રીને એક દિવસ કાઠએક ધરની ગૃહિણી બનવાનું છે, પત્ની થઈ પતિના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવાનો છે, ઉપરાંત માતા થઈ પોતાનાં બાળકોનું શ્રેય જોવાનું છે, તેમ જ એક આદર્શ સ્ત્રી થઈ સમાજની સેવા કરવાની છે.

ધનવાન પણ અજ્ઞસમજુ લોકો માને છે કે વર ભણેલો તેમ જ ગુણવાન નહિ, પણ પૈસાદાર અને ઉચ્ચ કુટુંબનો જોઈએ. તેથી તેઓ પોતાની પુત્રી ભણેલી અને સારા સંસ્કારની હોય તોપણ એ જાનેનું લગ્ન કરી નાખે છે, કહે ને વર કાઠ ખોડવાળો કે પછી બસની પણ હોય. આમાં કન્યાની નાગરજી ગિલકુદા ચાલતી નથી. તેમને તો એ જ જવાબ આપવામાં આવે છે કે ‘કન્યાએ અને ગાયે જ્યાં દોરે ત્યાં જ દોરાવાનું છે.’ પણ જાફ જોતાં સંસ્કારી કન્યાને, ધનવાન કે ઉચ્ચ કુળના હોય તોય શિક્ષિત અને સંસ્કારી હોય તેવા યુવક સાથે પરણાવવામાં જ ઉત્તમતા રહેલી છે. છતાં જ્ઞાતિ અને વડીલો આ બધું પૈસાના અને કુળના મોહમાં અને તેથી પોતાને મળતી મોટાઇમાં આ બધું ભૂલી જાય છે. ‘દીવો લેધને ફવામાં પડવું’ એ આનું જ નામ!

આમ દેશની ભીમતી આશા જ્યારે નિરાશાના કાળાઘેરા સમુદ્રમાં કુબકાં ખાતી હોય ત્યારે દેશની કે જ્ઞાતિની ઉન્નતિ ક્યાંથી સંભાવે? આદર્શ લગ્ન ઉપર જ દેશની સાચી ઉન્નતિ રહેલી છે. અન્યોન્યને અનુકૂળ પતિપત્ની આદર્શ સંતાનો ઉત્પન્ન કરે છે અને સ્વર્ગીય સુખ ભોગવે છે; પણ એકબીજાને પ્રતિકૂળ પતિપત્ની જીવનમાં દુઃખી થઈ પોતાનાં વડીલોને ગાળો ભાંડતાં હશે.

છેવટે સમાજના આપણા વડીલો અને નેતાઓ લગ્નની જાગતમાં પરણનાર યુવકોની અને યુવતીઓની સંગતિ લે અને તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે એ જ સાચી લગ્નભાવના!

સુણાવ

જરાભાઈ કુલાભાઈ પટેલ

સત્તાવીશના ગોળની અવદશા

ચૈત્રના અંકની પ્રસંગકથામાં 'આશ્વિનમાં ધામધૂમિયું લગ્ન' એ મથાળા હેઠળ એ લગ્ન ઉપર થોડાક આગ્રહ માર્યા છે, એટલે એ વિષયમાં વધારે તો કંઈ લખવાનું નથી, છતાં આજે સત્તાવીશ ગામના ગોળના કેટલાક આગેવાનો, લગ્નક્ષેત્રનાં કેટલાંક અનિષ્ટોને દૂર કરવા માટે બારે જહેમત ઉઠાવી રહ્યા છે, ત્યારે સુધારાના ક્ષેત્રમાં પહેલ કરવા જેવાજ માણસો કેળવણીના સ્વાંગ નીચે કુધારાને અપનાવે એ ધણોજ દુઃખદ વિષય છે. જે એક માસ ઉપર આશ્વિન મુકામે, ચાંગાવાળા શ્રી. અંગાલાલ બેરિસ્ટર, બાંધણીવાળા રેવનદાસ બી. પટેલ, તથા બાકરાલ, વાલવોડ, પલાણા, તેમજ ગોળનાં બીજાં ધણાંખરાં ગામોના આગેવાનો ગોળની કેટલીક જાદીઓ ઉપર વિચાર કરવા ભેગા થયા હતા. (આશ્વિનવાળા શ્રી. વેરીલાલ અને બાંધણીવાળા શ્રી. લાલલાલભાઈ હાજર હતા કે નહિ, તેની મને ચોક્કસ ખબર નથી.) ત્યાં ચએલા ઠરાવના તાત્કાલિક પગલાણે પલાણાગામે આખા ગોળમાં પહેલ કરી આ પ્રમાણેનો ઠરાવ કર્યો છે - "પલાણા ગોમ સમસ્ત વતી અમે નીચે સહી કરનારાઓએ વિચાર કરી નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કર્યો છે, અને તેનો અમલ આજરોજથી કરવા કબુલ છીએ, અને ઈશ્વરને હાજર જણી તે પ્રમાણે વર્તવા બંધાઈએ છીએ.

"સંવત ૧૯૬૭માં અને ૧૯૭૬માં નક્કી ચએલા સત્તાવીશના પંચના ધોરણ પ્રમાણે વર્તવા કબુલ છીએ. અને તે ઉપરાંત નવા વધી ગએલા રિવાજો જે બોળરૂપ છે - જેવા કે બે માટલી, તથા તે વખતે મોકલાતા દાગીના, મંગળમાં અપાતી જણસો, તથા રોકડમાં લેવાતો વધારો, વગેરે વગેરે બંધ કરવાના ઠરાવ પર આગ્યા છીએ. આ ઠરાવથી લેવાનું બંધ કરવાનું આજથી અમલમાં આવે છે. એજ મિતિ સંવત ૧૯૯૮ના ફાગણ સુદી ૬ ને વાર શનિવાર."

આ પહેલ કરતા શ્રી. રેવનદાસ બી. પટેલના પ્રયાસથી બાંધણીના ગામલોકો બેએક વખત ભેગા ચએલા, પણ ચીલો કાપવાનું પાણી બાંધણીમાં ન હોવાથી, પલાણા એ જશ ખાટી ગયું છે. વળી જનન્યુઆરી માસમાં 'ગામસંરક્ષણ' તેમજ સમસ્ત ગામની ઉન્નતિ યાગતમાં, કેટલોક વિચાર કરવા બાંધણી ગામ સમસ્તની એક સભા મોકલવામાં આવેલી, જેમાં ૬૦૦-૭૦૦ માણસો હાજર હતા. શ્રી. લાલલાલભાઈને તે સભાના પ્રમુખ જનાવવામાં આગ્યા હતા. તે વખતે તેમણે શબ્દોમાં તો લોકોને ધણાજ આશાસ્પદ વિચારોની લાહણી આપી હતી, પણ પછી બીજેજ માસે પોતાને ધેર લગ્નપ્રસંગ આવતાં

‘હાથીના ચાવવાના જુદા, ને ખતાવવાના જુદા’ જેવું તેમણે કરી ખતાવ્યું. ૪૦૦ માણસોની જન તો છેલ્લાં કેટલાંય વર્ષથી આંધણીમાં કાષ્ટજો સત્કારી નથી. શું તેમના જેટલા શ્રીમંતો ખીજ નહિ જ હોય? ગયા ગાહ ગાસની; માત્ર શ્રી. રેવનદાસ ખી. પટેલના પુત્ર ચિ. અરવિંદનું લગ્ન આંગાના શ્રી. અંગાલાલ બેરિસ્ટરના કુટુંબમાં થયેલું, તે વખતે જન એક જ દિવસ રહેલી, ને જનમાં ૫૦-૬૦૦ માણસ ગયેલું. સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રમાં શ્રી. રેવનદાસ ખી. પટેલનું સ્થાન વિચારતાં તેમના દીકરાની જન પણ સહેજે ૩૦૦-૩૫૦ માણસની તો થાત જ, છતાં એક દિવસની જનનો પહેલો અખતરો આંધણી ગાગને તેમણે બેઠ ધર્યો, પણ તે ઉપર શ્રી. ભાઈલાલભાઈએ પાણી ફેરવ્યું.

વધારામાં આજે સારા ચે સમાજની નજર ઉત્પત્તિના આધાર રૂપ યુવક-યુવતી ઉપર મીટ ગાંડી રહી છે. શ્રી. વેરીભાઈના ચિ. ભાઈ જશભાઈ તથા શ્રી. ભાઈલાલભાઈનાં પુત્રો ચિ. ઉષાબેન, અને ચોખ્ખા ઉગરનાં તેમજ સુશિક્ષિત છે. ભાઈ, જશભાઈ પૂના આર્ટ્સ કોલેજમાં ભણે છે. અને બેન ઉષાબેન પણ અંગ્રેજી છએક ધોરણ ભણેલાં છે, તેમણે પોતાનું વિદ્યાર્થીજીવન આફ્રિકામાં વિતાવ્યું હોવાથી, ત્યાંના સામાજિક જીવનનો પણ તેમને સારો અનુભવ છે, એટલે આ બંને યુવક-યુવતીએ યુવક આલમની ધગશનો ને પોતપોતાની કેળવણીનો હાસ ન કર્યો હોત તો વધુ સારું થાત. સત્તાવીશના પંચમાં વરપક્ષ તરફથી વાળં લાવવાની સખત મનાઈ છે, છતાં પંચના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારને પંચ કંઈ કરી શકશે કે? જો પંચ આને માટે કંઈ જ પગલાં ન ભરી શકે તો એવા કાગળ ઉપરના કાયદાની ને એ કાયદા ધડનાર ફટાકડા જેવા પંચની ગોળને શી જરૂર? આ ને આવા ખીજાં ગુનાઓ ગદલ થયેલા દંડનો આંકડો પંચને ચોપડે હજારોનો છે, છતાં એક પાછ પણ વસુલ લેવાની કોઈની ગમલ નથી. આગેવાનોની કાયરતાનું અને ભીરુતાનું આ પરિણામ છે. ૧૯૭૬ના પંચના કાયદાઓને બાવીસ વર્ષ થઈ ગયાં, એટલે તેમાં હવે નવસર્જનની જરૂર છે. દેશપ્રદેશનો અનુભવ લીધેલા, સામાજિક ક્ષેત્રના અભ્યાસીઓ આ પ્રશ્ન હાથ ધરશે કે? ન ધરે તો ગોળના પંચના અસ્તિત્વની કંઈ જરૂર છે કે?

શ્રી. વેરીભાઈ આંધણી જન લેખ ગયેલા તે પ્રસંગે, આંધણી ‘સેવામંડળ’ને રૂ. ૧૦૧ તથા અખાડાને રૂ. ૨૫ જેવી ઉદાર દેખી આપવા ગદલ સેવામંડળના મહામંત્રી તરીકે હું તેમનો હાર્દિક આભાર માનું છું.

મોતીભાઈ કુ. આંધણીકર

૧૩. એક સાદું લગ્ન

જોરીઆવીના વતની શ્રી. ભાઈલાલભાઈ બીજાભાઈ પટેલના પુત્ર ભાઈ રાવજીભાઈ (ઉ. વ. ૨૦)નાં લગ્ન, નાપાડના વતની શ્રી. ચતુરભાઈ શિવાભાઈનાં પુત્રી જેન સરસ્વતી (ઉ. વ. ૧૪ પૂરાં)ની સાથે ઘણી સાદામંથી ગયા ચૈત્ર સુદ ૧૫ ને છુધવારે થયાં.

લગ્નની શરૂઆતથી જ વહેમ અને 'ડાસીશાસ્ત્રો'ને તિલાંજલિ આપવામાં આવેલી. ગોરને સુહર્ત જેવડાવત્રાની તરફ આપ્યા સિવાય બંને કુટુંબના કરતાકરતાઓને અનુકૂળ દિવસ નક્કી કરવામાં આવેલો. મુકરર દિવસે બંને પક્ષે માંડવાસુહર્ત, ગણપતિપૂજન, વરધ ભરવી, પીડી ચોળવી, ગદ્યશાન્તિ, ગુજરાત ગોરમટી, ઉકરડી, માંડવો ચોકવો, પૈડું સીકવું, વગેરે ધાર્મિક મનાતી, પણ ખરી રીતે તો વહેમી ક્રિયાઓ કરેલી નહિ.

વરરાજ (આ જમાનામાં કાણુ કેવો રાજ?) પૂતેમને દિવસે ઘેરથી માતને હાથે આંધો કરાવી અને તેમની આશિષ લેખને તથા પિતાએ પહેરાવેલા હાથે કાંતેલા સૂતરના હાર પહેરી, સગાંવહાલાંની અને મિત્રોની ગંગલવિદાય લેખ પગે ચાલતા ભાગેજે આવી, ભાડાની મોટરમાં, નાપાડ જત્રા નીકળ્યા. તેમની સાથે તેમના મામા, એક ગિત્ર, જેન શાન્તાજેન અને લોકસેવક રવિશંકર મહારાજ, એટલાં હતાં. આમ નાનકડો સંધ (જન તો કહેવાય જ નહિ) નાપાડ પહોંચ્યો. આ સંધને ધર્મશાળામાં ન ઉતારતાં કન્યાના પિતાએ બાળુના એક ઘરમાં ઉતારો આપેલો. લગ્નગંડપમાં વરરાજનું સાદું એવું સ્વાગત કરવામાં આવ્યું અને રવિશંકર મહારાજે વૈદિક વિધિએ 'લગ્ન શરૂ કર્યું', તે પહેલાં વરનાં બેને 'મારી નાક તમારે હાથ ' એ ભજન ગાયું હતું.

વરે અને કન્યાપક્ષે સામસામી કન્યાને અને વરને શુદ્ધ ખાદીનો એક એક જોટો કપડાં ભેટ આપેલાં. વર તરફથી પોતાના જ ઘરમાં કંતાએલ સૂતરની ખાદી આપવામાં આવેલી. સંપતપદીની પ્રતિષ્ઠા વરકન્યાએ વાંચી વિચારીને લીધી હતી, અને જરૂર લાગે ત્યાં રવિશંકર મહારાજ સમજુત આપતા હતા. લગ્નને અતિ પ્રવચન કરતાં મહારાજે જણાવ્યું કે: "હવે બહુ જરૂરની હોવાથી આપણને મફત મળે છે; પાણી પણ સહેલાઈથી મળે છે; ખોરાક થોડી મહેનતે મળે છે; તેમ લગ્ન પણ જીવનમાં જરૂરનું હોવાથી બહુજ ઓછે ખર્ચે થવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે યશો તો જ કન્યાઓ અને તેમના વાલીઓ સુખી યશે."

લગ્ન વખતે કે પહેલાં વાળાં કે દોલનો ઘોંઘાટ ન હતો. કન્યાપક્ષે પોતાને ઘેર વર સાથે પોતાનાં સગાંવહાલાંને જમાવ્યાં હતાં. જમવા ન આવનારને ત્યાં પીરસણ મોકલવાનો કઢંગો ચિવાજ બંધ કરવામાં આવ્યો હતો. જગણમાં બધી વસ્તુઓ આમોઘોગની વાપરવામાં આવી હતી. લગ્નખર્ચ લગભગ રૂ. ૧૨૫ થયેલું.

લગ્નક્રિયા થયા પછી સાંજે વરકન્યા-ઘેર પાછાં ફર્યાં. વરનાં માતાએ તેમનું મંગલસ્વાગત કર્યું અને પુત્રવધુને મોં જોવામાં રેંટીઓ, 'ગીતાઓષધ' અને 'ગંગળપ્રભાત' ભેટ આપ્યાં હતાં.

આગ વણી જ સાદાપથી, દેશની હાલત તરફ ધ્યાન આપીને, કુરિવાળોને અને એટલી તિલાંજલિ આપીને અને પક્ષે લગ્ન ઊજમ્યું. વરનાં મા કાશીબેને આ પ્રમાણે લગ્ન થવા દેવામાં ખૂબ જ દિમિત પાતાવી એ શુભ ચિહ્ન કહેવાય.

બીજે દિવસે વરને ઘેર જગણ કરવામાં આવ્યું, જે આવી સાદી લગ્નનિધિ ને કિયાને સુસંગત ન કહી શકાય.

નરવરસાલ દવે

૧૪. 'શ્રી શ્રીભમ વ્યાયામવર્ગ,' અધ્યામા

રાષ્ટ્રના ધડતરની એક અત્યંત આવશ્યક પ્રવૃત્તિ તરીકે આ સંસ્થા કેટલાંક વર્ષોથી 'શ્રી શ્રીભમ વ્યાયામવર્ગ' ચલાવે છે. તે પ્રમાણે આ વર્ષે આ સંસ્થાના સંચાલકોએ આર્થિક ખોટ ખમીને પણ એ વર્ગ ચલાવવાનું નક્કી કર્યું છે.

વસંતાત્રય, અધ્યામા (જિલ્લે સૂરત) ના સંચાલકોએ આ વર્ષે પણ તા. ૧લી મે ૧૯૪૨થી તા. ૩૦મી મે સુધી 'શ્રી શ્રીભમ વ્યાયામવર્ગ' ચલાવવાનું નક્કી કર્યું છે, જેનો ચાર વર્ષનો અભ્યાસક્રમ શ્રી કાઠિયાવાડ વ્યાયામ પ્રચારક મંડળનિર્ણીત રહેશે. સરકારી ફેળવણી આતા- તરફથી કાંદીવલીમાં ચાલતો અભ્યાસક્રમ તથા મહાકાના સરદાર પુસ્તકાલયના વર્ગનો અભ્યાસક્રમ અને આ વર્ગનો અભ્યાસક્રમ એક જ પદ્ધતિ ઉપર રચાયેલા છે.

આશ્રમથી થોડે જ દૂર 'અખિલ ભારત મહિલાપરિષદ તરફથી બેનો માટેના તાલીમ વર્ગ' પણ રાખવામાં આવ્યો છે, એટલે એ વર્ગની મુલાકાતે આવનાર દેશનેતાઓના વ્યાખ્યાનોની લાભ પણ આ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને મળશે. મધ્યમ વર્ગના ભાષ્યો પણ આ વર્ગના લાભ લેઈ શકે એ હેતુથી ખર્ચ ફક્ત રૂ. ૧૭ રાખવામાં આવ્યો છે. વિશેષ હકીકત માટે પૂછો :

અધ્યામા
વેડછા યદને, (જિ. સૂરત)

ગંગાદાસ પટેલ
મંત્રી, 'શ્રી શ્રીભમ વ્યાયામવર્ગ'

૨. ચાંદાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન!

[૧]

ચૈત્ર માસના 'પાટીદાર'ની પ્રસંગકથામાં 'ચાંદાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન' વિષે જે હકીકત 'પાટીદાર'ના તંત્રીએ લખી છે અને એ આગતમાં ચર્ચા કરવા જે સૂચ્યું છે, તે યોગ્ય જ છે, કારણ કે ચાલુ વખતમાં સામાજિક આગતમાં જે પ્રથા નવી પાડવાની હોય તે વિષે ગદ્ય વિચાર કરવો એ જરૂરી છે. કેમકે સામાજિક રૂઢિઓ જે પડેલી છે તે દેખાદેખીથી અને મોટાનું અનુકરણ નાનો કરે એ રીતે પડેલી છે.

બાકરોલના ભાઈ પુરુષોત્તમભાઈ દેવજીભાઈએ પોતાના પુત્રના વાઙ્માન પ્રસંગે (ચાંદા પ્રસંગે) ૩૦૦-૩૫૦ માણસોનું જે જમણું કર્યું, અને તેમાં ભાઈ મગનભાઈ શંકરભાઈએ જે ભાગ લીધો છે તે નાનાં ગામોમાં પહેલાં ચાલતી રૂઢિને નહીન રૂપ આપ્યું છે, તે માટે એ જાને વ્યક્તિ જવાબદાર છે. ભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પેટલાદ તાલુકા પ્રત્યક્ષગણના મુખ્ય કાર્યકર્તા છે તેમ જ સામાજિક સુધારાનાં કામોમાં આગેવાનીલયો ભાગ લે છે. અને ભાઈ મગનભાઈ કારકર મુકામે ભરાએલી પાટીદાર યુવક પરિષદના પ્રમુખ હતા તેમ જ ચાલુ વરસમાં અમાગ કાનમ વિભાગના સોળ ગામના એક જથાના પાટીદારોની સામાજિક સુધારા કરવા મળેલી પરિષદના પ્રમુખ હતા. એવી પરિષદોના પ્રમુખ સામાજિક સુધારાને અમલમાં મૂકનાર હોવા જોઈએ જ. ભાઈ મગનભાઈ ચાંદાને પ્રસંગે ૩૦૦-૩૫૦ માણસોનું જે જમણું હોય એવે પ્રસંગે કદાચ ભૂલથી હાજર થઈ નહ, પણ ન્યાં ૩૦૦-૩૫૦ પાટલા પડેલા જુઓ કે તેમણે તુરત જ આવ્યા જમણેના વિરોધ દર્શાવી ત્યાંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ. અને જે વ્યક્તિ સામાજિક સુધારા કરવા મળેલી એ પરિષદોના પ્રમુખ થએલી તેમની તો એ પવિત્ર ફરજ પણ હતી. જોડલે ભાઈ મગનભાઈએ ભાઈ પુરુષોત્તમદાસના પુત્રના ચાંદાને પ્રસંગે જે જમણું જમ્યા છે તે એમણે મોટામાં મોટી શૂલ કરી છે. અને એ શૂલ એમણે જાહેરમાં કબૂલ કરવી જોઈએ, તેને ગદ્યે એમણે જે જવાબ કર્યો છે તે બાજબી નથી. માણસમાન બૂલને પાત્ર છે. માટે હવેથી આવી શૂલ તેઓ નહિ કરે, એવું હું જરૂર ઇચ્છું છું.

મરણ પાછળનાં જમણવારોએ જે મોટું રૂપ લીધેલું તે દેખાદેખીથી જ.

પહેલાંના વખતમાં જેઓ આગેવાનો હોય, વતનદારો હોય, તેવાજ મરણ પાછળનાં જમણવારોમાં આપું ગામ જમાડતા. આ રિવાજ પાછળથી એટલો ખોલો વધી ગયો કે ધણા લોકોએ પોતાની રિયલિટી કરતાં વધારે મોટાં ખર્ચો કરીને દેવાદાર થઈ પોતાનાં વતન ગુમાવેલાં છે. અને લગ્નપ્રસંગેએ પણ જે ખીન જરૂરી ખર્ચો કરવામાં આવે છે, તે પણ દેખાદેખીથીજ. પાટીદાર સમાજમાં જહુ મોટા ભાગમાં આંધ્રાના વિધિને પ્રસંગે ફક્ત ગોર અને વાળંદ કન્યાપક્ષ તરફથી આંધ્રાના રૂપિયા, નાણિયેર લેખને વરપક્ષને ત્યાં મળે છે, એટલે વરપક્ષને ત્યાં પોતાનાં જહુજ નજીકનાં કુટુંબોને સાધારણ જમાડવાનો રિવાજ છે, બહારથી આમંત્રણ આપીને બોલાવી જમાડવાનો રિવાજ નથી.

અમારા કાનગમાં પહેલાં નાનાં ગામોમાં આંધ્રાને પ્રસંગે કન્યાપક્ષ તરફથી દસ પંદર માણસો વરપક્ષને ત્યાં જતા, એટલે વરપક્ષના નજીકના કુટુંબોને પણ તેમની સાથે જમાડવાનો રિવાજ હતો. પણ આ રિવાજ મોટાં ગણતાં ગામોમાં નહોતો, એટલે તેમનું અનુકરણ કરીને નાનાં ગામોનાં લોકોએ દસ પંદર માણસોએ જવાના ગિલાજને બંધ કર્યો.

ભાઈ પુરુષોત્તમદાસે ક્યે દારણે આવું મોટું જમણ કયું તે સમજાવું નથી, કારણ કે અમાજ તો એમની પાસેથી માદાઇની આશા રાખે એ દેખીતુંજ છે. પણ જ્યારે આંધ્રાને પ્રસંગે ૩૦૦-૩૫૦ માણસોનું જમણવાર કયું ત્યારે હવે તો લગ્નપ્રસંગે શું નહિ કરે એ કહેવાય નહિ! ભાઈ પુરુષોત્તમદાસે ખરી રીતે ભૂલ જ કરી છે. હજુ જો એમણે પોતાની જૂલ સુધારવી હોય તો ચિ. કાન્તિભાઈના લગ્નનો આકીનો વિધિ જહુજ સાદાઈથી પતાવી દેવો જોઈએ.

લક્ષ્મણપુરા લોટ

પ્રભુદાસ લીખાભાઈ રાય

[૨]

“આ વળી સાવ નવું!” ઝાતિઓજનની વિવિધ વિવિધ પ્રયાગો પાટીદાર સમાજમાં લગભગ નિયુક્ત થયેલી તો છેજ, તેમાં વળી આ એકનો વધારો! આંધ્રાને પ્રસંગે ૩૦૦-૩૫૦ માણસો જમે એ આજે પાટીદાર સમાજમાં તો કદાચ પહેલોજ પ્રસંગ હતો! લગભગ અઘાય મામાજિક વ્યવહારો ઓછે ખર્ચે પતવી, દેખાદેખીથી ચતી આર્થિક કંગાલિયતમાંથી આમત્વગેને અથાવવા ચારે બાજુથી જ્યારે ઝુંગેશ બિકી છે, ત્યારે મુરખીથી પુરુષોત્તમભાઈ પોતે ખાદીધારી તથા રાષ્ટ્રવાદી હોવા છતાં, રાષ્ટ્રના રચનાત્મક કાર્યક્રમના એક અંગને આમ પોતેજ ફટકો મારે એ સાફ તો નથીજ લાગતું. મુરખીથી

મગનલાલની દલીલ પ્રમાણે તો 'ચાંદલાને પ્રસંગે' જાહેરગમના ૧૫૦ માણસો જમે એ તો તેમને કંઈ દિસાજમાં હોય એમ જણાતું નથી. વધારામાં આવે તેઓ કુરુદિ માનવા પણ તૈયાર નથી! પણ સમજવું જ રહ્યું કે દાલ જે જે દુષ્ટ રિવાજો સમાજમાં જરૂર ઘાલી બેઠા છે, તે પણ પહેલાં તો આમ વિકલ્પે જ પેડા દશે, પણ પાછળથી સંકુચિત માનમને કારણે તેની બીંસ વધી, અને પરિણામે આજે આપણે જોઈએ છીએ કે દાલાની જરૂરી માફક તે જોઘા જોઘાતા નથી. 'વળી આ રૂઢિના જવાબનામાં તરીકે વાસ્તુક્રિયાનો દાખસો જાંધણેસતો નથી. વાસ્તુક્રિયા જમાને ઘેર આવતી જ નથી, આપણા સમાજમાં ઘણાંય કુટુંબો એવાં હશે, જેમને એ તથા પેઢીએ પણ મકાન (છાપર) બાંધવાનો વારો નહિ આવતો હોય, છતાં પ્રત્યેક કુટુંબને પ્રત્યેક પેઢીમાં એક બે લગ્નવિધિઓ તો મતે કમને પતાવવા જ પડતા હશે, એટલે આવા મર્જાશ્રીમંતો ૩૦૦-૪૦૦ને જમાડે, તો દેખાદેખીથી પિત્રાઈ પાડોશી પિત્રાચારને પાંચ પચીસને જમાડવા તો પડવાના જ, અને જતે દિવસે આજની એ વૈકલ્પિક પ્રથા એક કાયમી કુરિવાજમાં પરિણમવાની, એમાં બેગત છે જ નહિ. જોમને ઘેર 'ચાંદલાને પ્રસંગે' ૪૦૦ માણસ જમે, તેમના ઘરની જાનમાં કેટલા માણસ જશે તેની તો કલ્પના પણ શી રીતે થઈ શકે!

બાંધણી

મોતીલાલ કુબેરલાલ પટેલ

[૩]

શ્રીયુત મગનલાલ જેવા આગેવાન માણસો આવા મોટા ભોજનસમારંભમાં ભાગ ન લે તો આવા સમારંભ શી વસાતમાં!

તણસો સાડા તણસો પાટલા પડ્યા! તે શું સૂચવે છે? આવા હડહડતા બેકારીના જમાનામાં ચાંદલાવિધિ માટે આવે જે ધામધુમીઓ ખર્ચ થાય તે અરથાને ગણાય. ભાઈ મરાડવાળા કહે છે તેમ સાદાઈથી લગ્ન કરવાથી "જીવનતરવેનો નાશ કરીને ભારે બોનાકો તેટલા દિવસ ખાવાના ત્રાસમાંથી બચી જવાશે, હિંમતરાથી બચાશે, રાત્રે તામસ ભોજન જમાતાં જાંધ થશે."

ભાઈ મગનલાલ પૂછે છે કે "કોઈ માણસ પોતાના મકાનનું ઉદ્ધાટન અગર વાસ્તુ કરે, યા કોઈ પ્રસંગે ભોજનસમારંભ પોતાના મિત્રવર્ગને બોલાવી કરે તેમાં ચાતિરિવાજની ચાલતી ખરાબ પ્રથામાં કંઈ રીતે વધારો ગણાય?" તેઓ જરૂર સમજતા હશે કે ચાંદલાને પ્રસંગ અને વાસ્તુનો પ્રસંગ એ બે ભિન્ન વસ્તુ છે. જ્યારે કોઈ માણસ વાસ્તુ કરે ત્યારે પોતાની સવડ પ્રમાણે તે

તેનાં સમાંવદાલાંતે અને કુટુંબીઓને આમત્રે. આ ક્રિયાને રિવાજ, રૂઠિ કે પ્રથા, એમાંની કોઈ પણ સંજ્ઞા આપવી અરંથાને ગણાય. આંધ્રાને અંગે જે યાતિભોજન થાય તે તો જરૂર એક રૂઠિ પડી જાય છે. બાકરોબવાળા ભાઈએ સાડા ત્રણસો માણસોને આમંત્ર્યા, બીજાને કોઈ માણસ એવે પ્રસંગે સો દોઢસો માણસોને આમંત્રે અને ત્રીજાને કોઈ પાંચ પચીસને આમંત્રીને સતોપ અનુભવે અને આ રીતે એક નવો ચાલ પડે છે.

આપણો સમાજ તો આંધળું અનુકરણ કરવા સર્જાએલો છે, અને મોટા માણસોનું અનુકરણ કરવા નાના માણસો દરદમેશ તૈયાર હોય છે જ—પોતાને મવડ ન હોય તો દેવું કરીને પણ. ભાઈ ગગનભાઈ જ કહે છે કે “આ પ્રસંગ તો તેથી પણ નોખો છે... એટલે તેમાં કુરૂદિને ઉત્તેજન ક્યાં છે?” હા, વાત તો સાચી છે, તેમાં કુરૂદિને તો ઉત્તેજન બીલકુલ નથી, પણ આંધ્રાને પ્રસંગે યાતિભોજન આપવું એ એક પ્રકારની રૂઠિ—પ્રથા—યાતિરિવાજનું તેમાં માર્ગદર્શન—માર્ગદર્શનનો પ્રવાસ—તો જરૂર છે જ, તે તો કોઈનાથી ના કહેવાય જ નહિ.

એ પ્રકારનો યાતિરિવાજ ઉદ્ભવે તેવું અંધ અનુકરણ કરનારાઓ માટે તેમાં ગર્ભિત સૂચન તો છે જ. આ વાત એટલેથી અટકી હોત, પણ પ્રજાગંડગના એક આગેવાન કાર્યકર્તા ને જલસામાં ભાગ લે તેટલે દરજ્જે તો તેવા પ્રમંથો સમાજને સુધારે ન દોરતાં સમાજનાં દૂષણોમાં જરૂર ઉમેરો પડે છે.

ભવિષ્યમાં આવા પ્રમંથો ઓછા થાય તો સમાજનો સુધારો તો નહિ, પણ સમાજને હિતાવદ્ધ તો જરૂર થાય, અને તેમાં આગેવાન ગણાતા માણસો ભાગ ન લે તો તેવા પ્રમંથો ઉપરિચિત કરનારાઓનો તે પ્રત્યેનો મોઢ ઓછો થાય. ત્યારે આવા ‘પાશેરામાં પહેલી પૂણી’ જેવા પ્રમંથો ઊભા જ ન થાય તો તેમાં સમાજને કંઈ ગેરલાભ છે જ નહિ, ઊલટો લાભ છે.

નાર

વિનોદચંદ્ર જેઠાલાલ પટેલ

અર્થપરિચય

૨૯. નિર્ભયતા: લેખક—કિશોરલાલ ધનસ્થામલાલ મશરૂવાળા; પૃષ્ઠ ૨૦, કિંમત દોઢ આનો. આહાર, નિદ્રા, લાલ અને મૈથુન એ પ્રાણીમાત્રને જન્મથી જ વળગેલાં છે એમ પ્રાચીન માનસશાસ્ત્રીઓએ માનેલું છે. તેમાં આહાર અને નિદ્રા વિના પ્રાણી લાંબો વખત જીવી શકે નહિ. મૈથુન વગર પ્રાણીની જાતિ ચિરંજીવ રહી શકે નહિ. એટલે એ ત્રણ તો આવશ્યક છે. પણ લાલ તો માત્ર વળગાડ છે. એ કંઈ પ્રાણીનો આવશ્યક ધર્મ નથી અને માનવી ધારે તો

એ વળગાડને ખંખેરી નાખી પોતે નિર્ભય જની શકે. આ પુસ્તિકામાં લેખકે લખતું પૃથક્કરણ કરી બતાવ્યું છે કે એ વળગાડ કેમ વળગે છે અને તેને કેમ ખંખેરી નાંખાય છે. લેખકે ગુજરાતના સમર્થ ચિંતકોમાં અગ્રગણ્ય છે અને પુસ્તિકામાં લખનાં કારણોત્તર પૃથક્કરણ કર્યું છે અને તેને ખંખેરી નાખવાની પદ્ધતિઓ પણ જતાની છે. ભૂત જેવા લયો તો છેક કાલ્પનિક છે અને તે તો વંશપરંપરાગત તથા સામાજિક સંસ્કારોથી વળગેલા છે, તેને તો મન દઢ કરવાથી સહેજે ખંખેરી શકાય. હું પોતે નાનપણમાં ભૂતથી ખીતો, પછી સમજણો થતાં એ તો કાલ્પનિક લય છે એમ માની ખંખેરવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. ભૂતતું મુખ્ય ધાર મનાતું સ્મશાન, ત્યાં અંધારી રાતે એકલો જવા લાગ્યો અને હવે તો એવી ટેવ પડી છે કે કોઈ મદસ્તનો ગૂંચબરેલો પ્રશ્ન વિચારવાનો આવે તો સ્મશાનમાં જઈ ત્યાં ખેંચી તે વિષે વિચારમંથન કરું છું. કુદરત, પ્રાણી, માનવી, વગેરે તરફના ભૌતિક લયો વિષે પણ લેખકે ટૂંકામાં જાહુ સારી અને બેવચિત રીતે પૃથક્કરણ કર્યું છે અને એવા લય પણ ખંખેરી નાખવાના ઉપાય બતાવ્યા છે. પુસ્તિકા સૌએ અવશ્ય વાંચવા જેવી છે.

૩૦. સયાની કન્યા શ્રી: મૂળ લેખક-શ્રી. નરહરી પરીખ, શ્રી. મહાદેવ દેસાઈ; હિંદીમાં અનુવાદક શ્રી. કાશીનાથ ત્રિવેદી; પૃષ્ઠ ૧૨૦, કિ. રૂ. ૦-૮-૦. આ નાનું સરખું પુસ્તક શ્રી. નરહરિભાઈ પરીખે પોતાની પુત્રી વનમાળાબેનને તથા તેની બેનવણીઓને લખેલા ગુજરાતી પત્રોના સંગ્રહનું સરળ હિન્દી ભાષાન્તર છે. જે વસ્તુ પ્રત્યે જગતા આજ લગી સૂચની નજરે નોતી આવી છે, અને તેથી જે વસ્તુને ખોટી શિષ્ટતાએ અસ્પૃશ્ય માની છે તે વસ્તુને એટલે કે જાતીય ત્રિપત્તે લગતી જાગતોનો શાસ્ત્રીય વિચાર શ્રી. નરહરિભાઈએ આ પત્રો દ્વારા પોતાની પુત્રી તેમજ તેની સખીઓ આગળ રજૂ કર્યો છે. તેમણે યુવાનીમાં પગલાં માંડતી કિશોરીને વનસ્પતિ, સૂક્ષ્મ જંતુઓ, વાગરી, મધમાખી, પક્ષીઓ, પરુઓ, તેમજ માનવજાતિ, વગેરેમાં વંશવૃદ્ધિનું કાર્ય શી રીતે થવા કરે છે તેનું સરળ તથા શાસ્ત્રીય જ્ઞાન આપતાં આપતાં ઉવસૃષ્ટિનું એક અદ્ભુત દર્શન ખડું કર્યું છે. રજોદર્શનની સ્થિતિને પ્રાપ્ત થતાં કેટલીએક કિશોરીઓ પોતાની સાચી સ્થિતિના અજાણને કારણે કેવી વિકટ સ્થિતિમાં મુકાઈ જાય છે તેનો પણ થોડોવતો ખ્યાલ આ પત્રોમાં આપવામાં આવ્યો છે. સાથે સાથે તે સમયે તેમને શુદ્ધ આચાર-વિચાર, આદારવિહાર, આરામ અને નિદ્રા વગેરેની કેટલી જરૂર હોય છે તે પણ કહેવામાં આવ્યું છે. વળી યુવાનીમાં પ્રવેશેલી કુમારિકાઓએ ક્યાં ક્યાં

ભવચ્ચાનોથી ચેતીને ચાલવાનું છે તેનું પણ મોઝા ભાન કરાવવામાં આવ્યું છે. સાથે નિર્દોષ મનાતી ફેટલીક ચેષ્ટાઓ પણ કેવી રીતે ભવચ્ચાનો જાની જવાનો સંભાવ છે તેનો પણ ઠીક ઠીક ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપરાંત આંતર-પ્રાન્તીય, આંતરરાષ્ટ્રીય, આદિ પ્રકારોનાં લગ્ન આજનો ફરી ગએલી પરિસ્થિતિમાં ફેટલે અંશે ઇષ્ટ વા અનિષ્ટ લેખાય તેનું પણ આમાં સ્થાને સ્થાને વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. છેવટે, પશ્ચિમનાં સ્ત્રીપુરુષો કેવળ વિલામપ્રિય છે, એ જાતની આપણી ભ્રમણા વિષે ટકાવ કરતાં શ્રી. મહાદેવભાઈએ ત્યાંનાં અનેક સ્ત્રીપુરુષો અને ખામ કરીને સ્ત્રીઓ જીવનભર કૌમારવ્રત શા શા મારે સેવે છે, તે ફેટલાયે પ્રગિઢ સ્ત્રીપુરુષોનાં ઉદાહરણ આપી મગમગ્યું છે. વળી લગ્નજીવનનો ઉદ્દેશ કૌમારજીવનમાં અનુભવાતી વિભિન્ન અપૂર્ણતાને દૂર કરવાનો છે તેનું પણ તેમણે પોતાના લેખમાં સુંદર નિરૂપણ કરેલું છે. આ રીતે આ પુસ્તકમાં એક અંશિષ્ટ લેખાતી જાતને શિષ્ટ પુરુષોને હાથે, યુવાનીમાં પ્રવેશતી કુમારિકાઓ મારે શિષ્ટ અને હૃદયગમ રીતે રજુ કરવામાં આવી છે. એટલે જો આ પુસ્તકનો વિવેકપુરઃસર ઉપયોગ કરવામાં આવે તો અનેક કુમારિકાઓને પોતાનું જીવન વમારે માર્ગે વા મમૂઢ જનારવામાં તે જરૂર મદદરૂપ થાય.

ધ.

ઉપરના જાતે ગ્રંથના પ્રકાશક—નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ.

૩૧. ઇશકની ખુરશુ, આનંદ ગ્રંથાવલી પુસ્તક આદ્યમું: લેખક—જકુલેશ; પ્રકાશક—આર. આર. શેક્તી કું, પ્રિન્સેમ સ્ટ્રીટ, કેશવનાગ, મુંબઈ ૨; મુદ્ર ૮ + ૨૫૨, કિંગડ ૩૧. ૨-૮-૦. આ દશ વાર્તાઓના મંગ્રહની ગંધી વાર્તાઓ પંદર વરસ પહેલાં લખાએલી. તે જમાનાના જકુલેશમાં અને આજના જકુલેશમાં મોટો તફાવત છે એમ એ પોતે જ કહે છે. એ જમાનામાં ગંધાં શ્રી. જકુલેશને ઇશકના ઇન્નગદાર તરીકે પીછાગતાં હતાં. એમની મનોસૃષ્ટિમાં મોગલ જમાનો જ રમતો હતો. ગંધી માંડી ગંધી સુધી, સંસારમાં રમ્યા પચ્યા રહેનારા માણસોથી માંડી સંસારથી વિરક્ત થએલા માણસો પણ ઇશકની આંધીમાં મપડાય છે અને તેમાંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરવા છતાં છૂટી શકતા નથી, એ સત્ય એમની ગંધી વાર્તામાંથી તરી આવે છે. ઇશકની આંધીમાં મપડાયેલા માણસો પોતાની જાતની પણ પરવા કરતા નથી અને આક્રોશ વહેરે છે, ઇશકને ખાતર જ આક્રોશ

‘હોતા અગર ન દિલ તો મહજગત બી ન હોતી.

હોતી ન મહજગત તો આક્રોશ બી નહોતી.’

કલા, કુદરત, જાદુગણ, ઇત્યાદિ માણસને ઇશકનો મુલાકામ જનાવે છે. ઇશકને ખાતર જીવનની સર્વોત્તમ વસ્તુનો ત્યાગ કરતો જનાવે છે. આમ ઇશકનાં

અનેક પાસાં અનેક રીતે બાધ અકુલેશે ખૂબ ચીવટથી ચીતવાં છે. અને છેવટેની એક વાર્તામાં કહ્યું છે :

‘ન મહોબ્ત છુરી હય ન આહત છુરી હય!

છુરા હય વોહ છરકી નિયત છુરી હય!’

મોગલાધનો જ વિચાર કરતા બાધ અકુલેશે બાપામાં પણ મોગલાધ નાપરી છે એ નયું સત્ય છે. ગુજરાતી બાપાસાહિત્યમાં ધત્તર શબ્દોનો છૂટથી ઉપયોગ કરી અણે જતાવવા માગતા હોય કે આપણી બાપામાં એ શબ્દો જ નથી! બાકી તો સૌને વાર્તાઓનું વસ્તુ ગમે એવું છે. ૨.

૩૨. વિલોચના : લેખક - સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ; પ્રકાશક - ગૂર્જર મંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૮ + ૩૩૮, કિંમત ૩ રૂપિયા.

‘પ્રજ્ઞાધુ’ સાપ્તાહિક પત્રમાં ચાલુ વાર્તા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલી આ નવલકથાને પુસ્તકનું સ્વરૂપ આપીને લેખકે આપણા નવલકથા સાહિત્યમાં એક સુંદર ઉમેરો કર્યો છે. આખી નવલકથા ત્રાંચા પછી જણાય છે કે લેખકે નવલકથાની નાવિકાનું નામ એ જ નવલકથાનું નામ રાખ્યું છે તે સાર્યક છે. સંસ્કારી અને પૈસાદાર કુટુંબમાં જન્મેલી વિલોચનાએ અચપણમાં જ માતાની શીળા છાયા ગુમાવેલી. પિતા જુના વિચારના દત્તા અને વિલોચનાને વારંવાર પોતાના જૂનવાણી વિચારો દર્શાવીને એને પોતાને રસને જતાં અટકાવતા. લય ન હોય ત્યાં એ લય જતાવતા અને પ્રગતિનો માર્ગ રૂંધતા, એમ વિલોચનાને લાગતું. વિલોચના નવયુગે રંગાએલી રંગીલી યુવતી હતી. તેનાથી આ વર્તણૂક સહન થઈ શકી નહિ. એને પિતા સામે જાંડ જમાવવાની ફરજ પડી. સ્વતંત્ર જીવન જીવવા મુંઝવે શહેરમાં એક મકાનમાં તે રહેવા લાગી. વિલોચનાએ જીવનમાં તરેહ તરેહની ઠોકરો ખાધને, અનેક પ્રકારનાં નિમ્નોની આમે થઈને, હારનિતના અનુભવો લેઈને પોતાની વિશિષ્ટ દર્શનશક્તિ દાખવી છે. તેણે વર્તમાન સંસારને સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોયો. વિચાર્યો નથી. નવીન યુગની ભારતીય નારીનું તે દર્શન છે. એને એ દર્શન કરતાં અને વર્તનમાં ઉતાવળમાં ધણી પછાડો ખાવી પડી છે, સામાજિક નીતિનું ઉલ્લંઘન પણ કરવું પડ્યું છે, એનાથી ભૂલો પણ થઈ છે. એવાં દર્શન કરવાં સહેલી વાત નથી. એ દર્શન કરવાની શક્તિ હોવી એ પણ ભાગ્યની વાત છે. વિલોચના એ દર્શનશક્તિનું સૂચન કરે છે. લેખકનો હેતુ સફળ થયો છે. ૨.

૩૩. બાળકોની તંદુરસ્તી (જાળવેદુ) : પૃષ્ઠ ૨૧૬, એક છાત્ર, કિંમત રૂ. ૧. લગ્નપ્રકરણમાં લેખક જણાવે છે કે જેમની ઇચ્છા ઉત્તમ

સંતતિ મેળવવાની હોય તેમણે નાના પ્રકારની વ્યાધિગ્રસ્ત કન્યા સાથે લગ્ન કર્યાં નહિ. સગોત્રમાં લગ્ન કરવાથી પ્રજા નળણી થાય છે, તેથી દિંદુ શાસ્ત્રોએ એકલોહીથી ઉત્પન્ન થયેલાંતો વિવાહ નિષિદ્ધ કર્યો છે. સારી સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળાએ 'સહસ્રયર્' પાળવું. વગેરે સંજોગે ટુંકમાં વિવેચન સાઈ છે. ઋતુપ્રકરણ જેમાં રજસ્વલા સંજોગે નિયમો, સૂચનો વાંચી વિચારી પળાવવા જેવાં છે; લેખકે આચાર્ય ભાતમિત્રે ભાવપ્રકાશમાં જે નિયમો જણાવ્યા છે તેનો મોટો આધાર લીધો છે. સમર્ભાના વ્યાધિપ્રકરણમાં માદા ઉપાયો જણાવ્યા છે, તે ગામડામાં સેવા કરનારને સારા અનુકૂળ આવે તેમ છે. લેખક જણાવે છે કે જે સ્ત્રીઓ સગર્ભાવસ્થામાં તજ, મરી, સૂકે, કુદીતો વગેરે નાખી ગરમાગરમ મશાલા પીએ છે તેમનાં બાળકો જન્મ્યા પછી કહોવાઈ જાય છે અથવા ગોંઠાં ગરમીના રોગ થાય છે. આ સૂચના સ્ત્રીઓએ વિચારવા જેવી છે. સુતાવડ પ્રકરણ પછીથી બાળકોનાં રોગો અને ઉપચારો સંજોગે સૂચના છે. માતાઓ કામ કરવાની લાલચે પોતાનાં બાળકો વધુ પડતાં ઊંઘી રહે માટે તેમને જે બાળાગોળીઓ આપે છે, તે બાળાગોળીઓમાં અરીજી, જોળીઓ, ભાંગ, ગાંજો, ફેસર જેવી ફેરી અને ગરમ ચીજો હોય છે, જેવી જોળીઓથી બાળકોને ગરમી વધે છે અને કળકળાતનું દર્દ લાગુ પડે છે, તેમજ બાળકો સુકાઈ હાડપિંજર થઈ જાય છે, વગેરે સંજોગે હકીકત પોતાના અનુભવથી આપી છે. ઉપચારો, ગ્રામ્ય પ્રજાએ સમજી ઉપયોગમાં લેવા જેવા છે.

૩૪. ઘસારાં (બાળકોનું ધર્મવૈદ્ય): પાન ૩૨, કિંગ્મ જણાવી નથી. મજકુર પુસ્તકમાં જાણીતાં કરીઆણાં અને વતસ્પતિની ઉપયોગિતા સંજોગે દવાની દૃષ્ટિએ ટુંકું વર્ણન છે. જેમાં ચતિવિષની કળા, અગ્રુસી, આકડો, કાચકાં, કડુ, કરીઆતું, પીપળો, મીઠીઆવળ, મેંદી, લીમડો, વડ, વરીઆળી, હરડે, દીંગ જેવી વસ્તુઓનાં વર્ણન છે. ગામડાની પ્રજા દરરોજ ધરઆંગણે મેળવી શકે તેવી ચીજોનો ઉપયોગ કરે તો તખીઓને અપાતાં બીજા પ્રમાણમાં જાત્રે ખરાં. ગામડાંમાં સેવા માટે જનાર વર્ગે આ પુસ્તકો વાંચી ઉપયોગ કરવો ધરે છે.

ઉપરનાં બંને પુસ્તકોના લેખક તથા પ્રકાશક-મગનલાલ લાહરંકર શાસ્ત્રી, પેટલાદ.

આણંદ -
વૈદ્ય-નિવાસ

પુરુષોત્તમપ્રસાદ પુ. વૈદ્ય
બી. પી. એ. સી.

પ્રસંગકથા

એક સાદું લગ્ન

ગોરીઆવીના વતની બાપ બાપદાદાબાપ લીજાબાપ પટેલના પુત્ર બાપ રાવજીબાપનું લગ્ન નાપાડના વતની બાપ અણુબાપ શિવાબાપનાં પુત્રી બેન મરડાતી સાથે ગયા. ઐત્ર સુ. ૧૫મને રોજ થયું. તેમાં ગધા પ્રકારે સાદા પાળવામાં આવી હતી. ધાર્મિક મનાતી પણ ખરી રીતે તો વહેલી કાંઈ પણ ક્રિયા કરવામાં આવી નહોતી. જનમાં વરરાજ સાથે ૪ જણ હતાં, તેમાં એક તો લગ્નક્રિયા કરાવનાર દોકસેવક રવિશંકર મહારાજ હતા અને વળી વરરાજનાં બેન શાન્તાબેન હતાં; પછી એક વરના મામા અને બીજા તેમના એક મિત્ર; વરના પિતા પણ નહિ! રવિશંકર મહારાજે લગ્નક્રિયા છેક સાદી રીતે કરાવી હતી. તે વખતે વાજાનો ઘોંઘાટ પણ ન હતો. સગારે ગમેલી જન લગ્નક્રિયા પતવીને જમ્યાં. પછી સાંજે પાછી ફરી. બાપ બાપદાદામાપ મહાસભાના અને જનસમાજના ચુસ્ત સેવક છે. બાપ અણુબાપ ઉપર સ્વામી અર્જુનનાંદના સંસ્કાર પડેલા છે. એટલે એ જાને લગ્નવિધિ આગ છેક જ સાદી રીતે આતમે અને છતાં એ માટે એ જાને પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે. પણ લગ્નને બીજે દિવસે બાપ બાપદાદાબાપને ગોરીઆવીમાં જમાણુ આપ્યું હતું, તે જો મોટું હોય તો એમને એ વિષે કંપકા થટે. આ લગ્ન સંગઘે જરા વિસ્તારથી એક લેખ આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૨૯૫ ઉપર પ્રકટ થયો છે તે વાચક-વર્ગ વાંચી જુઓ.

બીજું સાદું લગ્ન

મૂળ નારના વતની, પણ હાલ નડિયાદમાં રહેતા બાપ નારણબાપ વાવજીબાપ પટેલને અને તેમના પુત્ર બાપ ચિમનબાપને નવયુગનાં સંસ્કાર લાગેલા છે. બાપ ચિમનબાપને કોલેજની કેળવણી લીધેલી છે, અને એ સંસ્કારી યુવકને પોતાના લગ્નની વિધિ છેક જ સાદાપથી પતવવાનો નિશ્ચય હતો. તેમના પિતા એટલે સુધી જવામાં પ્રથમ સમ્મત ન હતા, પણ પુત્રનો નિશ્ચય અને આગ્રહ જોઈ પછીથી સમ્મત થયા. બાપ ચિમનબાપનું લગ્ન ગયા ફાગણ વ. ૪મને રોજ સુણાવમાં બાપ નિકમબાપનાં ત્યાં થયું. કન્યાપક્ષને પણ એ લગ્નવિધિ છેક સાદાપથી પતવી દેવાની ઇચ્છા હતી. લગ્નમાં પરંજી વગેરેની કંઈ લેવડદેવડ થઈ નહોતી. લગ્નને દિવસે જાપોરની ગાડીએ વરે, તેમના ત્રણ મિત્રો અને ત્રણ વડીલો, એમ સાત જણ નીકળ્યા. આખું જિલ્લો જિતરી ભાડાની મોટરમાં બેસી એ જન સાડા ત્રણને યુગારે સુણાવ પહોંચી.

સાડા ચાર વાગ્યે લગ્નવિધિ શરૂ થયો. વાગ્ગનો ઘોંઘાટ ન હતો. વરકન્યા જાનેએ આદીનો પોશાક પહેર્યો હતો. લગ્નવિધિ પતી ગયા પછી રવિશંકર ગહાગળે સસપદીનું ગાહાત્મ્ય સમગ્રગ્યું હતું. કન્યાદાનમાં વરરાગ્ગને કન્યાના લાઘવે રંટિયો આપ્યો. એ બધો વિધિ પતી ગયા પછી આઠ વાગ્યે ભોજન કર્યું. એક જ ટકે ભોજન લેવાનો નિશ્ચય હોવાથી બીજો દિવસે જન્મવાનો વૃદ્ધ લોકોએ આગ્રહ કર્યા છતાં જન સવારમાં જ પાછી ફરી. આવી રીતે છેક સાદાપથી લગ્નવિધિ પતત્રી દીધા જદલ એ અને પક્ષને ધન્યવાદ થયે છે. આમ લગ્નવિધિ પતવવાથી ફેટલાય પૈમાનો અને શ્રમનો અનર્થક અપગ્રય થતો જાય છે. અને વળી મોટો લાભ તો એ કે દીકરીઓ જન્મતાંજ પથરા મનાય છે અને મરે છે તેને જદલે મૃદલક્ષ્મીઓ મનાય!

આક્રિડામાં ચરોતરિયાં લગ્ન

મૂળ ધર્મજના, પચ્ચ દાલ પૂર્વ આક્રિડામાં—નાઇરાળીમાં રહેતા લાઘ જેઠાલાઇ મોતીલાઇ પટેલના પુત્ર કાન્તિલાલનું લગ્ન મૂળ કરમમદના, પચ્ચ દાલ ફેરીઓમાં રહેતા લાઇ લાઇલાલલાઇ દાલાઇનાં પુત્રી માથે થયું. સૂરી સંખ્યાવાળી જન નાઇરાળીયાં મોટરોમાં ફેરીઓ ગએલી. (૨) મૂળ કરમમદના, પચ્ચ દાલ મોલોમાં રહેતા લાઇ મણિલાઇ દેસાઇલાઇ પટેલના પુત્ર કાકોરલાઇનું લગ્ન મૂળ તાગપુરના, પચ્ચ દાલ નાઇરાળીમાં રહેતા લાઇ રામલાઇ ગોમ્ધનલાઇ અમીનનાં પુત્રી જેન મવિતાજેન સાથે થયું. અને લગ્નમાં પરહણો, માંડવો, વરધ, જગણવાર, વગેરે બધી ધાંધલ ચરોતરમાં દાલ થાય છે તે જ પ્રમાણે ચએલી. લાઇ કાકોરલાઇએ તો કાંગડી ગુરુકુલમાં અભ્યાસ કર્યો છે! જોશક લાઇ રામલાઇએ આ પ્રસંગે ત્યાંની સંસ્થાઓને કંઈક કંઈક દાન આપ્યું છે તે તો કીક જ કર્યું છે.

આક્રિડામાં ધામધુમિયું લગ્ન

મૂળ પલોલના, પચ્ચ દાલ નાઇરાળીમાં રહેતા લાઇ શનાલાઇ ભુલાલાઇ પટેલનાં દીકરી જેન વિદ્યાજેનનું લગ્ન મૂળ નડીઆદના, પચ્ચ દાલ નાઇરાળીમાં રહેતા લાઇ લાઇલાલલાઇ મથુરલાઇ દેમાઇના પુત્ર લાઇ કાન્તિલાલ સાથે થયું. “કન્યાના પિતા લાઇ શનાલાઇ આર્ચસમાજીસ્ટ હોઇ સુધારક વિચારના ગણાય છે. માટલી, આંધા, તથા વરઘોડા વગેરે સર્વ વિધિ દેશના આકુ રિવાજો અનુસરીને, ગની શક્તિ ભપકા અને આડંબરપૂર્વક થએલા. વરઘોડામાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો સર્વે મોટરોમાં નીકળેલાં. અને ત્યાં વાગ્ગ અને તેની જગાએ વીજળીક લાઉડ સ્પીકરોથી વાતાવરણ સાડું ગજવેલું. પાર્કલેંડમાં લગ્નમંડપ

પીઞ્ઞીક રાક્ષસીયા સારામાં સાદી રીતે સજ્જગરવામાં આવેલો. લગ્નમંડપમાં પણ લાલિટ રંગીકરો ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. એ દિવસના જગજ્જગરમાં સમગ્ર પાટીદાર લાખજો ઉપરાંત લાખ 'સનાલાખના' અલોખા જોળખાખજને લીધે અન્ય અંગત મિત્રો અને અન્ય નાતના અગ્રગણ્ય વેપારી ગૃહસ્થોની - સહેજે એક દગ્ગર ઉપરાંતની - પંગત પડી હતી. તેમના ખાસ અંગત મિત્રોને તો સાતેક દિવસ સુધી જમવાનું આપ્યું હતું. વેદકાળના ઋષિમુનીઓ યજ્ઞમાં સોમરસ - તેમ આવે શુભ પ્રસંગે ખાસ મહેમાનો અને અંગત મિત્રોમાં જેને આપણે પીવાનું કહીએ છીએ તે તો અવશ્ય હોય જ! ટૂંકામાં અનહદ ખર્ચ અને આડંગર કરવામાં કંઈ બાકી રખાયું નથી જ." દગ્ગરોને પગલુનો ચાંકડો તો મેં જાણી જોઈને જખાળ્યો નથી. પણ ખીલું જે ઉપર જખાળ્યું છે તે ઉપરથી લાખ શનાલાખજે આર્પણમાજનું અને રાત્રી દયાનંદનું નામ પરદેશમાં પણ હીક ઉગ્ગલ્યું જખાય છે! પાટીદાર પરદેશમાં એ ને જો!

આફ્રિકાના લાખજો કયે માર્ગે?

“આવા લગ્નપ્રસંગોએ પીરસવા અને અન્ય વ્યવસ્થા માટે ત્યાંના જીજ્ઞાસુઓના અખાડિયોને આમંત્રણ અપાય છે અને તેઓ પીરસવા વગેરેનું સર્વ કામ સેવાભાવથી કરે છે, જોટલે કે આખ્યા જો જુવાન જોદાઓને પણ આવા કામમાં કંઈ વિરોધ કરવા જેવું લાગતું નથી! પટેલ બ્રધરહૂડ અને ખીજ સંસ્થાઓના અગ્રણીઓ પણ વ્યવસ્થામાં અને અન્ય સર્વ રીતે સારો લાભ લેઈ અનુમોદન આપતા જખાય છે. આવા અગિષ્ટ ખર્ચ અટકાવવાને અને આખરે કંઈ નહિ તો તેનો વિરોધ દર્શાવવા પૂગતું પણ કંઈ કરવા માટે કોઈ સંસ્થાને મગતું નથી, મગે છે ફક્ત તાદતાહ કહેવરાવવાનું અને કહેવાનું! આ છે અહીંનો પાટીદાર માનવસમાજ!” ત્યારે સહેજે પૂછવાનું મન થઈ ગય છે કે આફ્રિકાના લાખજો કયે માર્ગે ગય છે! પરદેશમાં લગ્નવિધિ ગહુ સાદી રીતે અને થોડે ખર્ચે સમેટી લેવાય, તેને જાણે ત્યાંના લાખજો સમાજનાસની તૈયારી કરતાં હોય જોગ લાખું જોઈને પૈસા ઉઠાવે છે, ત્યારે સહેજે પૂછવાનું મન થઈ ગય છે કે આફ્રિકાના લાખજો કયે માર્ગે ગય છે! બનાવટી ગોસ્વામી મહારાજ

સુજાવ ગામના મારતર દીનકંકરે ‘એક ગોરલીધર હીરાનંદ ઉર્ફ રહેમતખાન સાદતખાન નામના વૈજ્યવ વર્ગના ખીજ ગાદીના આચાર્ય ગુરુ દેવકીનંદન, જે સિંધ તરફ જોડાયાઆદ વ્રજક ત્રણ ગાઈલ ઉપર રહે છે તે ૮૦ વર્ષના છે, તેઓ ગુજરાતમાં પધારવાના છે,’ એવો પ્રચાર આખુંદ,

સુખાવમાં ક્યો અને ભરૂચથી તેમને બોલાવીને આણંદ મહાપ્રભુજીની બેઠકના વહીવટકર્તાને ત્યાં ઉતાર્યા. દીનકિંકરે તેમને ગાદીપતિનો વેશ ધારણ કરાવેલો, અને જો રીતે રહેમતખાતજીને દેવકીનંદન તરીકે ઓળખાવેલા. આણંદમાં સુખાવમાં દાહોદમાં આ મહારાજો વેવલા ભક્તોને સ્વલ્પમંજંધ આપેલા! ઉપર મુજબની ઠગાઇ કર્યા જદલ જતાવટી દેવકીનંદનને અને દિનકિંકરો ગયા માર્ગ માસની આખરમાં એક એક વર્ષની સગા અને રૂ. ૩૦ દંડ અને તે ન આપે તો બે માસ વધારે સગા થઇ છે. આ દીનકિંકરનું નામ પટેલ ગોતીલાલ અવિચલદાસ છે અને ત્યારે ને આંકલાવ માસ્તર હતો. તેમને જામીન ઉપર હોડવામાં આવ્યા છે. જે ધર્મ અન્નકૂટ, વાગાં ને ખોટા સ્વલ્પમંજંધ, વર્ગેરેના રૂપમાં મુદ્દા જેવો જાને છે, તે ધર્મમાં ખરા ભક્તના કરતાં વેવલાવેડા કરનાર, સ્વાધી અને દોગી ભયતડાંનાં જાણી, વધારે જાણે છે. તેવા સંપ્રદાયમાંજ આવા દેવકીનંદન ને દીનકિંકર આટલી પણ ઠગાઇ કરી શકે છે. આવી સગાથી એવા ઠગાઇ કરનારની આંખ બિલકો, પણ તિલક ને માળાધારીઓની આંખનાં પડળ દૂર થાય અને સાચી માનવસેવા તરફ નજર જાય તથા કાર્ય થાય તોજ ખરા સ્વલ્પમંજંધ બને. અનાજનુંજ વાવેતર કરે.

લડાઇને કારણે અનાજની તંગી હતી જહુ દેખાતી નથી, પણ મોંઘવારી તો બેહદ વધી પડી છે. સરકારનાં ભાવનિયમનનાં જાહેરનામાં પણ કંઈ કામ આવતાં લાગતાં નથી. દવે અનાજની તંગીના ભયકારા વાગે છે. ગુજરાતમાં અખાત્રીજથી ખેડૂતો ખેતીની તૈયારી કરવા માડશે. અત્યારે માલ લેઇ જવા લાવવાનું કામ જે રેલવે કરે છે તે વહેવાર પણ કદાચ થોડી મુદત માટે અનિયમિત જાને. ત્યારે સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે દરેક જમીનદારે અને ખેડૂતે રાજ ખાવાના ઉપયોગમાં આવે એવું અનાજ ઉગાડવું જોઇએ. આમ કરવાથીજ આવતી અનાજની તંગીમાંથી આપણે સૌ જાણી શકીશું.

પડતર ભાવની કે સરતા અનાજની દુકાનોની જરૂર

લડાઇને લીધે ખીન્ન લગ્ન ચોરીનો અંત લૂંટફાટનો ભ્રમો થયો છે. ચોરનો કે લૂંટારાનો સામનો કરવો એ તો હીકજ છે, પણ એવાં તોફાનનાં કારણો શોધી એનાં ઉપાય પણ જાને તે કરવો જોઇએ. ગરીબ માણસોને અનાજની મોંઘવારી ન નડે, એટલા માટે જ્યાં લાવ ખૂંજજ વધી ગયા હોય ત્યાં જાને તેટલી ખોટ ખાઇને પણ અનાજ વેચવાની દુકાનો ઉઘાડવી જોઇએ. આવી રાહતથી પણ તોફાનો ઓછાં થાય. સરદાર સાહેબે તો કહ્યુંજ છે કે તમારા આખા રાહલામાંથી અડધો ભૂખ્યાને આપજો. ત્યારે આપણે ખેડૂતો ને મહેનત મજૂરી

કરનાર તરફ આપણી ફરજ ખીજી રીતે પણ અદા કરવાની આ તક જવા ન દેવી જોઈએ. આવી અનાજની દુકાનોની બગચ્યા કરવાનું કામ મહાસભાએ અને ઉદાર મુદરથોએ શરૂ કર્યું છે તે આનંદની વાત છે.

રક્ષક સંઘો

શહેરોમાં અને ગામડાંઓમાં પ્રજામાં જનગૃતિ આવવા માંડી છે, આવતો ભયે ગધા સમજવા લાગ્યા છે અને ભવિષ્યમાં મોટાં તોફાનોને પહોંચી વળવાને તેમજ હાથ તુરત ચોર વગેરેના ભયમાંથી બચાવ કરવાને ‘લોકસેવા,’ ‘ગામસંરક્ષક દળ,’ ‘ગામરક્ષક સંઘ,’ વગેરે સંસ્થાઓ રચવાય છે. પ્રજામાં જીવનની અને જનગૃતિની આ નિશાની છે. પણ એના કાર્યકર્તાઓ એવાં મંડળોને મજબૂત અને સખ્ત નિયમનના અંકુશ નીચે લાવે, તોજ આપણે હજી જે લાંબો પંથ કાપવાનો છે તે વગર ચાક્યે અને વગર કંટાળે પૂરો કરી શરીશું. હમણાં તો ગામડાંના અને શહેરના રક્ષણની વાતો કરીએ છીએ, પણ જગત અધાધુધીવાળા દેશકાળને પહોંચી વળવા દરેક સ્વયંસેવક ખરાજર સિસ્ત પાળી ખડતલપણે પોતાની ફરજ જાળવે એ ઇષ્ટ છે.

ત્યક્તાનો પ્રશ્ન

“હિંદુ વિધવાને ઘડીને વિધાતાએ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે,” એમ મહાત્માજીએ કહેલું છે. વિધવા એક વાતે નિશ્ચિત છે કે તેનો પતિ મુજરી ગયો, જેથી તેને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. પણ હમણાં હમણાં કેટલાય યુવકો પોતાની સ્ત્રીને ત્યજી જ દે છે. આ સંકટ લગભગ મોટી નાતોમાં તો છેજ. ત્યારે આવી ત્યક્તાઓ, જેમનાં જીવન વિધવા કરતાં પણ વધારે સંકટમય છે, તેમના પ્રશ્નનો ઉકેલ આણવા મહાત્માજી સૂચવે છે કે: “ત્યજીએલી પત્નીને તો પ્રથમ સલાહ એ આપું કે તેણે કોઈ સેવાકાર્યની અંદર ગૂંથાઈ જઈ પોતે પરણી હતી તે વાતનેજ ભૂલી જવી. જો એ સેવાકાર્ય જાણતી ન હોય તો તેને સારૂ તેણે શીખીને લાયક જનવું જોઈએ, જો એ પોતાના મનને વાળી ન શકે, પુરુષમંગ વિના ન ગળી શકે, તો તેણે ગમે તે લાયક સાથી શોધવો જોઈએ. એવો સાથી ઝટ નથી મળી શકે. તેથી પ્રયત્નથી સંતોષ વાળવો અને વિશ્વાસ રાખવો કે શુભ પ્રયત્ન ફળ્યા વિના નહિ રહે.” આમ સલાહ આપી સમાજની આત્મા બનાવો. અત્યે પોતાની શી ફરજ છે તે સંજોગે જણાવે છે, કે “મારી માન્યતા” છે કે સમાજે આવી બકિતનો ન્યાય કરવો જોઈએ. કેવી રીતે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. તે તે કેસને તપાસીને જ નિર્ણય કરાય. સમાજ આત્મા દોષોની ઉપર આંખે પાટા નથી માંધી શકતો ” (‘હરિજનગધુ,’ તા. ૫:૪:૧૯૪૨). સમાજમાં ખર્ચ કરાવવા હોય કે જમણોની ધમાલો

કરાવવી હોય ત્યારે જે ન્યાતપોલીઆઓ કે કહેવાતા આગેવાનો કેડ ગાંધી ધૂમે છે તેઓ પોતાની આંખ આગળ જે ત્યક્તાઓ રિયાતી હોય તેનો ન્યાય કરે અને એવાં ગુનેગાર પુરુષને સખત નસિયત કરે તો જ એવી નિરાધાર બેતોનાં આંસુ લૂંછવાની ફરજ પડતી ગણાય.

સર સ્ટેફર્ડ આખ્યા ને ગયા.

ઇંગ્લેન્ડની કેમ્બ્રિજ પોતાના સંકટપ્રસંગે સર સ્ટેફર્ડને, આ દેશતા જુદા જુદા નેતાઓને ગણીને દિંદના પ્રશ્નનો નિકાલ કરવાને, અહીં મોકલ્યા હતા. એ અઠવાડિયાંથી પણ વધુ રોકાઇને તેઓ પાછા ગયા છે. લગભગ ગાંધી પક્ષેએ માતૃભૂમિના સ્વમાનને કારણે તેમણે આજ્ઞા અરુકાને ફગાવી દીધા છે. આપણા નેતા પંડિત જવાહરલાલજીએ તા. ૧૫:૪:૪૨ના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે, કે સર સ્ટેફર્ડે દિંદ છોડતા અગાઉ એક નિવેદનમાં જણાવેલું કે “કેમ્બ્રિજને ગધું જોઇતું હતું અગર કાંઈ જ નહોતું જોઇતું. અને તેને કાંઈ ત મળ્યું.” કેમ્બ્રિજને કંઈયે ન મળ્યું એ સાચું છે, આટલાં વર્ષો સુધી એ સાચું જ રહ્યું છે. અમે ગધું જ માગતા હતા એમ કહેવામાં કીપ્સે બારે ગોથું ખાધું છે. અમે તો મંપૂર્ણ આઝાદી માગી હતી. પર્વેશી આક્રમણમાંથી અમે મુક્તિ માગી હતી. જહાનનાઓની દરમિયાનગીરી વગર અમને અમારી રીતિ જીવવા દો એ અમારી માગણી હતી. અમારે ધણું જોઇએ છે આઝાદીની અમને જારી ખામ લાગી છે. અમારાં ગાંધી એથી સુકાઈ ગયાં છે.” પણ સર સ્ટેફર્ડ તો આઝાદી આપવાને આગ્રહ ન હતા. અને દેશનેતાઓને એ સિવાય બીજું ખપે એમ પણ ન હતું. સર સ્ટેફર્ડ એક યા બીજી રીતે મિ. એમરીનાં જ સૂત્રો (His Master's Voice) બોલી રહ્યા હતા. આપણા દેશનેતાઓના આ ગમ્મત નિરુધારને સાગવ દેશે વધારી દીધો છે; પણ માથે સાથે આપણી જવાબદારીઓ વધી છે તેને સમજી, ફરજ પડતી વખતે આપણે પાર પડીએ.

આચાર્યશ્રી આનંદશંકરભાઈ

તા. ૭:૪:૪૨ના રોજ, ૭૩ વર્ષની ઉંમરે, સંસ્કૃત અને ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રખર વિદ્વાન અને જનારસ મુનિવર્મિનીના નિવૃત્ત પ્રિન્સિપાલ ડૉ. આનંદશંકરભાઈ દુવનું અગદાવાદમાં અવસાન થયું છે. એ ઋષિ જેવા પુરુષનું આવે સમયે થયેલું અવમાન ગુજરાતી સાહિત્યને, કેળવણીને તથા નાગરિકત્વને અને શુદ્ધ બ્રાહ્મણત્વને મોટી હિજાબ જેવું માલશે. મહાત્માજીએ એમને વિષે કહેલું, કે “આનંદશંકરભાઈ સુધરેલા અને સનાતનનીની વચ્ચે એક સુંદર પૂલ છે. તેની ઉપર આવળ દરિયા આપણે સહુ એકબીજાની બેઠ કરીએ

છીએ. પ્રાર્થના અર્ચાચીનનો ફીક મેળ તે સાધી રહ્યા છે.” ખેડામાં હરિજન આશ્રમના હિંદુધર્મને પ્રસંગે તેઓ પધારેલા ત્યારે જે સનાતનીઓ ધર્મને નામે માનવજંધુઓનો ત્યાગ કરવાના અને તેમને અડતાં પોતે અભડાઇ જવાની માન્યતાના કાદવમાં રહેનારાઓ હતા તેમની છુદ્ધિ પ્રત્યે દયાજ આવતી હતી, કારણ કે આવા ચુરત સનાતની કહેવડાવનાર એ ઋષિએ પોતાના માનવજંધુને લાઇ ગણીને આભડછેટમાં માનનારાઓની આંખ ઉઘાડી આપી હતી.

રાષ્ટ્રીય સભાહ

હેલાં વીસ વર્ષ કરતાંયે વધારે સમયથી હિંદુભરમાં તા. ૬થી ૧૩મી એપ્રિલના દિવસે રાષ્ટ્રીય-સભાહ તરીકે ઊજવવામાં આવે છે. તે તારીખોએ સને ૧૯૧૯માં જલ્દીયાંવાળા જાગરો હિંદનાં નિર્દોષ સ્ત્રીપુરુષો, આગાહ વૃદ્ધ, મૌની કતલ ચક્ષાગવામાં આવી હતી અને તેની યાદદારતમાં આ સભાહ ઊજવી, કજરામાં સ્તેષાં આપણાં લાઇલાંકુઓની કથનીમાંથી આપણે પ્રેરણા મેળવીએ અને રવદેશને માટે આપણાથી જનતું કરી છૂટીએ. આ વર્ષે પણ જુદે જુદે રથએ-આ સભાહ ઊજવવામાં આવેલું હતું. ધણા આનંદની વાત તો એ છે કે જળલપુરમાં આ સાલ હિંદુ-મુસ્લીમ જાતેએ મળીને આ સભાહ ઊજવ્યું હતું, કારણ કે જલ્દીયાંવાળાં જાગમાં મૃત્યુ પામેલામાં હરકામના માણસો હતા, સરકારની ગોળીએ નાતખતની વાડા બોલા ન હતા.

આશુદ્ધમાં પ્રેતભોજન

આ માસિક પત્રમાં અનેક લેખો લખનાર, આશુદ્ધના લાઇ ડાહ્યાલાઇ મનોરલાઇ પટેલના સગા કાકા લાઇ તુળસીભાઇ નારથુલાઇ પટેલ ગયા માસમાં ગુજરી ગયા. આગ તો લાઇ ડાહ્યાલાઇ આક્રિકામાં રહે છે, પણ હાલ રગ્ન ઉપર અહીં આશુદ્ધ આવ્યા છે. પોતાના કાકાની પાછળ પ્રેતભોજન ન જમાડાય, એ માટે લાઇ ડાહ્યાલાઇએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા, કલાકો સુધી સગજુતી અને ચર્ચા ચાલી, પરંતુ તે નિષ્ફળ ગઇ; તેમના પિતા મનોરલાઇએ જ દુગમ્હ કરીને પ્રેતભોજન જમાડ્યું, વળી એક અડધથી ચાલી શકત, છતાં આશુદ્ધના પાટીદારોનાં જાને અડધ જમાડ્યાં. નાતમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનું એક સાધન-દહ પ્રેતભોજન પણ મનાય છે. અને લોક પ્રેતભોજન જમે છે, એટલે તેમને ઘેર પ્રસંગે આવ્યે જમાડ્યું પણ પડે છે. આ પ્રસંગે લાઇ ડાહ્યાલાઇને પણ આ પ્રેતભોજન જગવા માટે ખૂબ દુરામ્હ થયેલો, પણ તે ન જગવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં દહ રહ્યા, તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે.

મને અપંગ કરી ગયાં!

મારાં પત્ની અને આ માસિક પત્રનાં ગયા અંક સુધીનાં પ્રકાશક જીજ્ઞાસુ વ. ૭:૬:૧૯૯૮, તા. ૭:૪:૧૯૪૨ને રોજ પોતાની જીવનલીલા મકેલી લેખ ચાલતાં થયાં. પચાસ વર્ષનું લાંબુ અમારૂં લગ્નજીવન એટલું સારી રીતે ચાલ્યું છે કે તે છેક ટૂંકું લાગે છે. અમારૂં લગ્ન છેક બાળપણમાં, મારી ૭ વર્ષની ઉંમરે થયેલું, છતાં આજના સ્નેહલગ્ન કરતાં ય અમારૂં લગ્નજીવન વધારે સુખી અને આનંદપ્રદ હતું એમ માનું છું. એમના સ્નેહાળ સ્વભાવને લીધે આખા ઘરમાં એ ગુરુત્વાકર્ષણનું ગદ્યગિદ્ય મંત્ર પડ્યાં હતાં—સૌનાં એ બધા થઈ પડ્યાં હતાં. મારી પણ સંભાળ સર્વ પ્રકારે બાળા જેવી એ રાખતાં. આજ સુધી હું જો કંઈ પણ કરી શક્યો હોઉં તો તેમનેજ પ્રતાપે. મારા એકે એક વિચારમાં અને આચારમાં એમની સમગતિ અને સહાનુભૂતિ હોયજ. ગમે તેવા ગૂંચળા પ્રસંગમાં પણ મારે એમનીજ મદદ લેવાની હોય. એ મારા જીવનના પ્રાણાધાર રૂપ હતાં. આજે, હા! મને એ અપંગ કરી મૂકીને ચાલતાં થયાં! એક ભાઈ પોતાના આશ્વાસનપત્રમાં સાચું જ મને લખે છે કે “તમારી સાથેની વાતચીત ઉપરથી હું જાણું છું કે જાણ દષ્ટિએ સ્વાભાવિક દેખાતો આ આધાત તમારા અંતઃકરણના મર્મભાગ ઉપર લાગ્યો હોવો જોઈએ! એક પ્રસંગનાં તાપમાં અને શાતામાં સાથે રહેનાર લાંબે વખતે છૂટાં પડે ત્યારે જૂનાં સંભારણાંની પરંપરાજ હૈવાને હચમચાવી દેવાને ગમ છે. ન્યારે નિરાધારપણાનું દુઃખ આવે ત્યારે પ્રિયજનના વિરહનું દુઃખ અસહ્યજ લાગે છે.” બીજાં અનેક ભાઈબેતોના આશ્વાસનાપત્ર આવ્યા છે. બેશક સૌનો આખર એ એકજ માર્ગ છે એમ નજીની આશ્વાસન લેવું અને ગર્માંનો શોક છોડવો એમ બુદ્ધિ કહે છે. પણ “બુદ્ધિ કહે છે છોડવા, હૈયું કહે એ ના ગમે” (કલામી). પણ છતાંયે હવે હૈયું કહેણ તો કરવુંજ પડશે ને! જે અનેક ભાઈબેતોએ આશ્વાસનપત્રો લખ્યા છે તે સૌનો છૂટક છૂટક ઉપકાર માનવા માટે કાગળ લખું એવી માનસિક સ્થિતિ ન હોવાથી અને સૌનો ઉપકાર માનું છું, તે સૌ ભાઈબેતો સ્વીકારશે એવી આશા છે.

(ગયા માસના જેવીજ મારી શારીરિક સ્થિતિ નજળી છે અને માનસિક સ્થિતિ તો તેથીયે વધારે નજળી છે. એવે પ્રસંગે આ પ્રસંગકથા લખવામાં ભાઈ નટવરલાલ દવેએ મને મહત્વની સહાયતા આપી છે, તે માટે એ ભાઈનો ઉપકાર માનું છું. —તંત્રી)

શ્રી પાટીદાર સેવા સમાજ, અમદાવાદ

પ્રમુખ :

મંત્રીઓ :

ભાઈલાલભાઈ ડી. પટેલ .

રાવજીભાઈ ચુનીલાલ અમીન

ઉપપ્રમુખ

ચુનીલાલ ધનજીભાઈ અમીન

વિનાયકરાય શીવાલાલ પટેલ, વકીલ

ખાતમુહૂર્તની ક્રિયાનો અહેવાલ

તા. ૧૨-૩-૪૨ના શુભ દિવસે સમાજ તરફથી બંધાનાર “શેઠશ્રી બીજાભાઈ જીવણભાઈ વિદ્યારથી” અને “૨૩. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પુસ્તકાલય”ના મકાનોની ખાત મુહૂર્ત ક્રિયા પૂજ્ય સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલના શુભદસ્તે કરવામાં આવી હતી. જરાજાર નય વાગતાં પૂજ્ય સરદાર સાહેબ પધાર્યા હતા તે સમાજનાં કામકાજ શરૂ થયું હતું. સભા માટે વિશાળ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો તે સભામાં શ્રી. માવલંકર દાદા, શ્રી. મોરારજી દેસાઈ, મ્યુ. પ્રમુખ શ્રી. મણીભાઈ શાહ, ડૉ. ચંદુલાલ દેમાઈ, માજી પ્રધાન જનાજી તુરી, તથા મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્યો, આમંત્રિત સદ્ગૃહસ્થો, અન્ય લાઇઓ અને બહેનો તથા પાટીદાર સમાજના સર્વે સભ્યો મળી લગભગ ત્રણ હજાર ગૃહસ્થોની હાજરી હતી.

પ્રાર્થના થયા બાદ સભાનું કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું તે શ્રી. મોતીભાઈ ડી. પટેલને પ્રમુખપદ સોંપવામાં આવ્યું હતું. મંત્રીઓએ પ્રમંચ નિમિત્તે શ્રી. તુળસીભાઈ બી. અમીન, ચીમનભાઈ મૂ. અમીન, સમસ્ત પાટીદાર કેળવણી મંડળ, ગડોદરા, ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ, તથા સરદારશ્રી ગોપાળદાસ વિહારીદાસ દેસાઈ તરફથી આવેલા શુભેચ્છાના સંદેશાઓ વાંચ્યા હતા.

સમાજના પ્રમુખ શ્રી. ભાઈલાલભાઈ ડી. પટેલે નીચે પ્રમાણે નિવેદન વાંચ્યું હતું.

ધણાં કામ છે, છતાં અમારી નમ્ર વિનંતિને ગાન આપી અત્રે આ શુભ કાર્ય માટે પુધારી અગતે આનંદીત કર્યા છે. તેઓથી હવે એક કામના રસ્તા નથી. તે તો સર્વ દિંદના નેતા છે, છતાં અગતે જ્યારે કંઈ શુભ કાર્ય કરવું હોય છે અથવા મુશ્કેલી અંગે સલાહ લેવી હોય છે તો અમારું મન કુદરતી રીતે જ તેમના તરફ પ્રેરાય છે અને તે અમને તેમની કીમતી - સલાહ આપે છે. સરદારશ્રીની એક ખાસિયત એ છે કે જે જે કાર્યોમાં તે લાગ લે છે - તેના વિષે તે સીધી જા આકતરી રીતે ખારીક તપાસ રાખે છે. પરિણામે તેની સંસ્થાના કાર્યકરોને તલવારની ધાર ઉપર ઊભા રહી કામ કરવું પડે છે. અને તે જ પ્રમાણે આ સમાજના કાર્યકરોને ધણા જ ખંતથી અને કાળજીથી કામ કરવું પડશે.

ગયા એપ્રિલ અને મે માસમાં સરદારશ્રીની હાજરીની જરૂર આ શહેરને લાગેલી. તે તેમની આત્મશક્તિમાં કેટલો વિશ્વાસ છે તે ગતિથી આપે છે.

મુખ્ય દાતાઓ : શેઠ બીજાલાલ જીવાલાલ પટેલ તેમ જ સ્વ. મગનલાલ અતુરલાલ પટેલના વારસોની ઉદાર સખાવતથી આ સંસ્થા હયાતીમાં આવી છે. પણ આ સંસ્થાના ખર્ચા પ્રેરક અને પોષક તો બાઈ બહાલલાલ પટેલ છે, જે અગદવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના ધજતેર સાહેબ છે અને સંસ્થાના હાલના પ્રમુખ છે તેઓના ગિલ્લસાર સ્વભાવ, સેવાના ઉચ્ચ આદર્શ અને નિખાલસપણાને લઈને જ્યારથી તે અત્રે આવેલા છે ત્યારથી આપણી કામમાં પ્રિય ચંઈ પડેલા છે અને સંસ્થા તેમને આભારી છે. અગદવાદ જેવાં ધનાઢ્ય પણ સુકા શહેરને શોભાવી તેઓએ તેમનો શક્તિનો ખ્યાલ આપ્યો છે. તેમની આ શહેરની સેવાઓની કદર જો કાંકરીઆ જાઈ કરીએ તો સહેજે સંગમ્ય તેમ છે. આમ અગદવાદ શહેરને તેમની જુદીજો લાલ તો મળ્યો, પણ આપણી કામને તો આ સંસ્થાની સ્થાપનાથી જરૂર સુંદર લાલ મળ્યો છે, એટલે આ સંસ્થા તરફથી તે બાઈનો હું ઉપકાર માનું છું અને ધનિર તેમને દીર્ઘાયુષ્ય જણે તેમ પ્રાર્થના કરું છું.

બાઈ રાવજીલાલ અમીન આ સમાજના મૂળ લોકસેવક છે. તેઓથી સ્વ. મોતીલાલ અમીન સાહેબના એલા હોઈ તેમની પાસેથી મૂળી સેવાનો મંત્ર લઈયા છે, તેમણે આ સંસ્થાનો સુંદર સેવાઓ કરી છે અને આપના તરફથી તેમનો પણ હું અત્રે આભાર માનું છું.

આ ઉપરાંત બાઈ વિનાયક શિવાલાલ પટેલ તેમ જ બાઈ દાદુલાલ અમીન ઉપરાંત ઘીન જે બાઈઓએ આ સમાજની સેવા કરી છે અને કરે

નય છે તેગનો સૌનો આવાર માનું છું.

પૂ. સરદારશ્રી તેગની ગંભીર માંછીમાંથી સાજા થઇ આપણી વચ્ચે આજરોજ આવી શક્યા છે તે માટે ઉચિત્તે આપણે આવાર માનીએ છીએ. અને તેમને દીર્ઘાયુ અને સુંદર તણિપત ગણી દેશની સેવાઓ કરવા શક્તિ આપે એમ પ્રાર્થાએ છીએ. અંતમાં આવી પૂ. સરદારશ્રીને આજની ખાત મુહૂર્તની ક્રિયાઓ કરવા નમ્ર વિનંતિ છે.

ખાતમુહૂર્તની ક્રિયા કરતા સરદારશ્રી

મુરબી સરદાર સાહેબે લગભગ દશ વાગ્યે સમાજ તરફથી- ગંધાનાર વિદ્યાર્થીશ્રુદ તથા પુસ્તકાલયનાં મકાનોની ખાત મુહૂર્તની ક્રિયા વિધિ પ્રમાણે કરી હતી. વિધિ ગાંધ પૂજ્ય સરદાર સાહેબે પ્રવચન કરું હતું, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

સરદારશ્રીએ બોલનાં જણાવ્યું હતું કે હું કોઇ કામનો રહ્યો નથી. મારી કામ એ તો સમગ્ર દેશ છે. રાતિના પાડામાં હું નથી પડ્યો. હિન્દુસ્તાન એ

મારો વાડો છે. દોઢ વંરસ ઉપર અહીંયાં પૂલ ખુલ્લો મૂકીને હું ગયો હતો ત્યારે મારા શરીર ઉપર લાલી હતી. પરંતુ જે દિવસે અમદાવાદના ઉદ્ધાપાતની વાતો મારે કાને આવી ત્યારે મને ખૂબ આઘાત થયો અને હું લાંગી પડ્યો. હજી સુધી એનો જખમ ગયો નથી.

અમદાવાદ શહેરને માટે એ એક કાળો ધાળો હતો. જે ઇન્જન ગઈ છે એ મેળવવી મુશ્કેલ છે.

આપણું કર્તવ્ય

આજે તો એક જ કર્તવ્ય આપણે માથે છે. યજ્ઞેલી ભૂલમાંથી આપણે પાઠ શીખવો જોઈએ, જે માણસોએ આ કર્યું છે, એઓ તેમના દીકરા તપાસે અને ઇશ્વરને સંભારે, કારણ કે એક દિવસ ઇશ્વર આગળ એનો જવાબ આપવે પડશે.

મહાન જગત ક્રાંતિ :

આજની દુનિયા કાલે રહેશે કે નહિ તેની ખબર નથી. 'જેના પરથી સૂર્ય' કદી આચમવાનો નથી તે સદતતના દીવા ગુલ થઈ ગયા.

આજે તો દુનિયામાં મહાન ક્રાંતિ થઈ રહી છે. મહાભારતની ક્રાંતિ પણ આ ક્રાંતિ આગળ ઝાંખી છે. ઇશ્વરનું રગરણ કરીને આપણે આ કામ કરીએ છીએ- જેઓએ પાછળ પાપ કર્યાં છે એનાં ફળ આજે લોગથી રહ્યા છે; દુનિયાનું અભિમાન કરનારાઓને આજે પહેરેલ કપડે લાગવું પડે છે. આપણે તો હસતે મોંએ ગહોળતથી મોતને ભેટતાં શીખવું જોઈએ. આખરે તો હિન્દમાંથી જે અવાજ નીકળ્યો છે એનો જ સ્વીકાર કરો દુનિયાનો છૂટકો છે.

જે આજે છે તે કાલે નહિ હોય

આજે તો આ શહેરની જાહોજલાલી છે, પણ વિશ્વયુદ્ધના ઝાંટા અહીં પણ ઉડવા માંડ્યા છે. જેની પાસે મુઠી છે તેને ઉભાગરા છે. એને થાય છે કે સોનું રાખીએ કે નોટા, કે કંઈ જમીન લઈ આવું. ખરી વસ્તુ તો ઇશ્વર પરની શ્રદ્ધા અને મનુષ્ય ઉપરનો પ્રેમ છે. ૪૦ કરોડનો દેશ નિઃશસ્ત્ર પડેલો છે. આપણે સ્ત્રીનું, ધરતું અને આખરનું રક્ષણ કરતા પહેલાં પોલિસ સામે જોઈએ છીએ. પરંતુ ૨૦ વર્ષથી એક યોગી કહે છે કે પોલિસને ઝાડીને લગવાનું નામ લેા. આજે વાર્ષિકરૂાં ઝોગ કહે છે કે બધા એક થાવ.

શી-રીતે એક યજ્ઞ? તમે તો બુદ્ધાન્ન બેઠા છો. લડવાનું કહેા છો, પણ લડીએ શેનાથી? તમે કહેા છો કે અમારી પાસે સામગ્રી નથી તો સામગ્રી વિના શાનાથી લડીએ? પેલા થોડા-માણસે સામે આઠ દિવસ પણ ન ટક્યા તો અમે ક્યાં સુધી ટકવાના હતા? યુવામોને ગભરાવાનું છે શું?

આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદે છે

પડતા પર પાટું મારવાનો આ સમય નથી. હવે કહે છે કે રટ્ટેકડ કિપ્સને મોકલીએ છીએ. આગ લાગી ત્યારે કૂવો ખોદવા તૈયાર થયા છે. પરંતુ અમે કહીએ છીએ કે હવે તો જાતી ઉપરથી ઉતરેા. એક નાના હુલ્લડમાં અમને જે રક્ષણ આપી ને શક્યા તેમજો જ્યારે સંસ્તગતના માંધા તૂટી રહ્યા છે ત્યારે શું રક્ષણ આપવાના હતા? આથી આંતરિક સલામતી જોવી કરો કે મૃત્યુને હસતા હસતા બેટી શકાય.

હવે તો ભેટવા જેવું પણ કાંઈ રહ્યું નથી. આવી ભયંકર સ્થિતિમાં આપણું બેઠા છીએ. પૈસાને વળગી રહેવાનો આ સમય નથી, પણ નાગાને હાંકવાનો આ સમય છે. સરકાર ઉપર બરોસો રાખશો તો તમારું નાવ ફળવાનું છે.

એમરીને જવાબ

હવે એમરી બોલે છે કે અમને કપડા શાનો આપો છો? અમે તો વગર દાંતે પોષાળાઈનું રાંજ ચલાવતા હતા. આવો નાગો માણસ તો અમે આજ સુધી નોરો નથી. આ તો દાંડખા ઉપર ડાંગ દેવા જેવું છે. સિંઘાપુર, મલાયા, જાવા, સુમાત્રા અને જર્માના દાખલાઓ આંખ આગળ છે. કારખાનાંયાળાઓને કુદકાટ થયો છે. જરો ત્યારે પણ સળગાવીને જવાના છે. પણ એથી ગભરાશો નહિ. આજની દુનિયા કાલે રહેવાની નથી. જેની પાસે પૈસાના ઢગલા છે તેને માટી સમજીને કામ કરો, નાશભાગ કરવાનો આ સમય નથી. મૃત્યુ વખતે મુશ્કેલ નામ લો. આપણને કાયરતાનો મેલ ચઢેલો છે. રંગૂનની મોટી હોસ્પિટલ તોડી નાખી. એવી હોસ્પિટલ તોં કેટલાયે વખત સુધી ન થઈ શકે. એ તો કહે છે કે અમે જાણું સાધ કરીને જઈએ છીએ. એમને તો કારખાનાંના બહાકા કરવા એટલે ટેટા ફેડીને દિવાળી કરવા જેવું છે, પણ મરીજ માણસોનું શું?

અમદાવાદમાં કાંઈ લાય નથી

અમદાવાદમાં કાંઈ લાય નથી. અહીં કાંઈ આવવાનું નથી. આજે કહે

સદ્ગત ભાઈશ્રી મોતીભાઈનું જીવન વાંચી ગયો. પુસ્તક ઘણી સારી રીતે અને સારી શૈલીથી લખાયું તે માટે ભાઈ પુરુષોત્તમ શાહને અભિનંદન ઘટે છે. હું મોતીભાઈના મિત્ર તરીકે દાવો રાખું છું. પણ તેમના ઉચ્ચ જીવનનો આટલો પરિચય ન હતો. પુસ્તક વધારે વંચાય તેમ લોકને વધારે લાભ થશે જ એમાં શક નથી.

વડોદરા,
તા. ૩-૨-'૪૨

મીઠાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ,

ખી. એ. એલએલ. ખી.

નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ, વડોદરા

✽

આખું પુસ્તક વાંચી ગયો. એમના અવસાનનો—ઓપરેશન ટેબલ ઉપર જવાનો પ્રસંગ તમે એવો હળહળ ચીતર્યો છે કે મારી આંખ લીની થઈ ગઈ—થોડાં અશ્રુય વહ્યાં.

જીવન ગહુજ સ્પષ્ટતાથી, આદર રાખીને, વિશિષ્ટતાઓની કદર કરીને, ઉણપો ગતાવીને લખાયું છે, એ જોઈને ઘણા જ આનંદ થયો. ભાષા ઘણી જ સચોટ, સરળ, અને વેગભરી છે. વિવિધ માહિતી લેગી ક્યાં પછી તમે તેનું દોહન સુંદર રીતે કર્યું છે; એટલું જ નહિ, પણ પછી એ દોહેલી જાણતો ગહુજ રસભરી રીતે જનતા આગળ મૂકી છે. કેટલાંક સુભાષિતો એમાં સમયસર જોડવાયાં છે કે તે વાંચી આનંદ થાય છે. પ્રકરણોમાં “એકતા” (Unity)નો ભંગ થતો નથી. ભાવનાશીલ, સિદ્ધાન્ત-પ્રેમી, સેવાભાવ-રંગિત માણસ—સામાન્ય કોટિનો હોય તો પણ—કેટલું સુંદર કાર્ય કરી શકે તેનો તમે પૂ. અમીનના જીવનના પ્રસંગો ગૂંથીને ગહુજ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપ્યો છે. જીવનના જનાંવોની ગૂંથણી ઘણી વ્યવસ્થિત કરી છે: ઘડતરકથા, જીવન-પ્રવૃત્તિઓ, નિવૃત્તિ, નિવૃત્તિ—પ્રવૃત્તિ અને વિરામ. આખું પુસ્તક એક નવલકથાની માફક વાંચવું ગમે તેવું છે.

—રામચંદ્ર પ્ર. પંડ્યા,

ખી. એ., ખી. એમસી., ટી. ડી. (લાંડન)

આચાર્ય, પુરુષ અધ્યાપન પાઠશાળા, વડોદરા

સ્વચ્છતા દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ

દેવલાલી : (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને ચોમાસામાં માત્ર ૧૫ થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના જીવલેણ દર્દી માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાતા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે સ્વચ્છતા વિલાસતની હીમી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુગધથી સ્વચ્છતા નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે.

ગળદો, પેશાબ, સોડી તેમજ ગ્રીમ તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મળેા અગર લખો :—

માલિક : રા. ન. અમીન,

મુખ્ય મથક હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર

અક્ષીર પુરવાર થયેલું છે. જાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી, કાળુ નાશુક કરી સોડી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રજ્વલિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૧-૪-૦-૦

હિંજા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા હિંજા

દરેક સ્થળે એજન્ટો લેઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકીટો

દુનિયાના કોઈ પણ જાંદરે જેવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને સહેલા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉઘસવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ડ, દામ, સીનેમા, નાટકની નજીક છે. કંડા ને ગરમ ખાણીના નળ કાયમ ચાલુ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ ઓફિસ : મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફિસ :
હરિનિવાસ, રાવર પાસે } જીવાલાલ બી. પટેલ એન્ડ સન
નવસારી } પાસપોર્ટ એન્ડ સન, રંરદ, અંબડ
ખેતવાડી મેન રોડ, પારમી ગલી, અંબડ

સોનાયાંદીના	<p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ (કરમસદવાળા)</p> <p>અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી હાગીના, ચોકખી ચાંદીના રહેન તથા નકસી વાંસણો તોળા.</p> <p>બેટ આપવા લાયક</p> <p>ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો તૈયાર મળશે.</p>	ચાંદીના
ફેન્સી	<p>જોઈર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.</p>	તથા
દા	<p>ખનાવનાર તથા વેચનાર</p>	ચંદ્ર
ગી	<p>ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ</p>	કો
ના	<p>ઉ. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.</p> <p>ટેલીફોન નં. ૪</p>	

૧૯૮૮

卐

જેઠ

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૮

મારી ફરિયાદ ધામધૂમ સામે નથી. જેની પાસે પૈસો છે, જેની પાસે પાસે ખીજો આદર્શ નથી, એ ધામધૂમ કરશે. એને પૈસો વાપરવાનો અવકાશ મોંઘેલો. પણ આપણી ધામધૂમોમાં વિવેક, વિચાર, મર્યાદા, કળા, ઉન્નતિ નોખા છુટ્ટુ છુટ્ટુ. આપણા વિવાહની ઢગમાં ફેરફારો થએલા તો જોઈ છું. પણ તે સુધારા ધણા તો વગર વિચારે થએલા જોવામાં આવે છે. આડંબર ઘટ્ટોનો ખંદો વધ્યો છે; ખર્ચ ઘટવાને જાહેર વધ્યો છે; વિવાહ એક ધાર્મિક ક્રિયા મળે છે એ તો ભૂલાઈ જવાયું છે. સારાં કુટુંબો વિચારપૂર્વક ફેરફારો કરે તો જરૂર ખીજાઓ ઝીલી લે એવી મારી માન્યતા છે. પ્રત્યક્ષ જો આગળ વધવાનું દરેક તો આપણે તે જીવનનાં સમયમાં પાસાં તપાસવાં પડશે. મર્યાદા ઉપર એક આરોપ છે તેમાં કંઈક સાત્ય છે. આપણે દેખાવ જાહુ કરીએ છીએ, ખર્ચ આનંદને જાહેર આનંદનો દેખાવ કરીએ છીએ, ખર્ચ શોકને જાહેર શોકનો દેખાવ કરીએ છીએ.

(‘ત્યાગમર્તિ અને ખીજ લેજો,’ પૃષ્ઠ ૨૬૫)

ગાંધીજી

૨૭

૨૭

૨૭

તન્નો: નરસિંહલાલ ઈશ્વરલાલ પટેલ,

‘પાટીદાર’ મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ: દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટક નકલના ત્રણ આના

સુભાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
મરીબીની અમીરાત	ભાઈ મજલાલ ધ. ગેવાણી	૩૧૩
સીધાં પગલાં	„ ધૈર્ય પેટલીકર	૩૧૬
પાટીદાર અને ગોપાલન	„ લગ્નવાનદાસ સાંકળચંદ પટેલ	૩૨૬
ભક્તકંઠા ને બીજવર	„ ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ	૩૩૨
આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે મારો?	„ રેવનદાસ જોશીભાઈ	૩૩૫
ચર્યાપત્ર	„ કાલ્યાભાઈ મનોરભાઈ	૩૩૬
અંધપરિચય	„ ‘પાટીદાર’ મંદિર	૩૪૧
પ્રસંગકથા	„	૩૪૫

૧. જેનેાને ‘પાટીદાર’ વિનાસવાજમ આપવાના ફૂડમાં બીલીમોરાથી ભાઈ ગોવર્ધનદાસ અતુરભાઈએ રા. ૧ મોકલ્યો છે તે ઉપકાર સહિત સ્વીકારું છું.

૨. આ. નં. ૪૧૨ ભાઈ પુરુષોત્તમ હાથીભાઈ પટેલ, નં. ૪, શાન્તિસદન, પહેલે માળે, લેમિગટન રોડ, મુંબઈ ૭ એ સરનામે ગએલો ‘માલેક આદ્યા ગયા છે,’ એવો ટપાલનો શેરો ચપ્પ પાછો મોકલ્યો છે. જે દાખતે એ ભાઈનું હાલનું સરનામું ખગરે હોય તે અહીં જણાવે.

૩. આહક ભાઈઓ પોતાનું સરનામું બદલાવવા જે કાગળ પોતાનો આહક નગર અથવા જૂનું સરનામું અથવા તો કંઈ નામેનિશાન જણાવતા નથી. તેથી સરનામું જલ્લી શકાતું નથી. માટે દરેક આહકનું કંઈ પણ ખાગત કાગળ લખતાં પોતાનો આહક નગર જરૂર જણાવે.

જોઈએ છે પાટીદાર વિધવા

ગ્રેન્ડ્યુએટ, પંદર વર્ષથી આફ્રિકામાં વસતા અને ત્યાં સરકારી નોકરીમાં માસિક શિ. ૪૦૦ની આવક ધરાવનાર એક અરોતરવાસી વિધુર પાટીદાર પોતાની જ સ્ત્રીની સુશીલ અને કામઠેકાણાવાળી વિધવા સાથે યુનલગ્ન કરવા ઇચ્છે છે. યત્નવ્યવહાર ખાનગી રહેશે. યત્નવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો:

એમ. એમ. પટેલ,
પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૧૪, અમદાવાદ

આશુંદ અરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉમિયાશંકર જીવજીલાલ કાકરે છાપ્યું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આશુંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૪:૪૨.

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ફર્નિચરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પાલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

WANTED

Applications are invited
from
influential and honest gentlemen
for the posts of
District organisers or special Agents
for

Industrial & Prudential
Assurance Company, Ltd.

Apply immediately to:—

The Gujarat Agency,

Chief Agents for:—

The Industrial & Prudential Assurance Co., Ltd.,
Bhadra, AHMEDABAD.

વહેપારી ભાઈઓને

ઈન્કમટેક્સના કાયદામાં મહત્વના ફેરફાર થયા છે, અને તેનો અમલ
તા. ૧:૪:૧૯૩૯થી શરૂ થયો છે.

આ સુધારેલા કાયદાનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર સરળ અને સમજી રાકાય
તેવી ભાષામાં તૈયાર છે. ઈન્કમટેક્સ ભરનાર વેપારીને ઘણું જ ઉપયોગી છે.

૨૫૨ પાનના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧

બહારગામ માટે વી. પી. ખર્ચ વધારામાં.

મળવાનું ઠેકાણું :

મોદી અખ્તોલાલ હીરાલાલે

ઈન્કમટેક્સ પ્રેક્ટીશનર

ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

અને ખેડા વર્તમાન ઓફિસમાં

લાલખાં બજાર, ખેડામાંથી

ભરૂચ સેવાશ્રમવાળા ડૉ. ચંદુભાઈને શુભાર્થે

આશુંદમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે
છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશ,
અવાળાનો સોજો, આંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો બંગલો,

ખેડા ઉપર, ગોદા સામે, આશુંદ.

ડૉ. વીરેન્દ્ર દવે

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશકતો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ-છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુધારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પાંદીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નસુતાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાળખાં, પુસ્તકો, રૂ, દવા, અંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

શિષુ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લાકષ્ણેનો પોતાની રક્ષમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બાંડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ

કંપની લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂ. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આજ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્સાહવાની ભલામણ:

કારણકે: (૧) રા. દકા વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર ઓછા છે. (૩) કુશળ અને બાહોશ હાથરેકરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડોતોબ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્ત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

મુદ્દાલેખ છે.

—: અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ, ધુળીઆ, સાંગલી, પંડરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગુજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે રેપ્રેસેન્ટેસ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, પ્રન્સેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો વગેરે ભરપૂર કમીશન અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરતજ લખો યા મગો:—

મેનેજર: શ્રી નવભારત ઇન્ડ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ,

હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, ૨૬૧/૨૬૩, મુંબઈ.

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

ક્ષુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવચો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૯૮
વર્ષ ૧૯

આણંદ

{ જેઠ
અંક ૮

ગરીબીની અમીરાત

‘જીવન ને જીવનાં ફૂલો, આકર્ષિતક મૌ અરે!

પાસા ફેંકે જનો સર્વે, દા દેવો હમિદ્વાય છે.’

—કલાપી

સ્વેચ્છાએ ગરીબાઇ સ્વીકારનારા વિરલ હોય છે. જાકી તો જ્યાં સુધી પાસે કંઈ હોતું નથી ત્યાં સુધી ‘ગરીબીમાં અમીરી’ જગતનો મોટો ભાગ માણે છે, પણ દૃષ્ટિ તો ધનિક સૃષ્ટિમાં પ્રવેશવાની જ હોય છે. તેવી જ રીતે યુવાન વોનસેસે પણ ધણાં વર્ષ સુધી દારુણ ‘ગરીબીમાં અમીરી’ માણી, પરંતુ જ્યારે મેડીકલ કોલેજમાં પ્રેક્ટિસ તરીકેની સારા પગારની નિમણૂકનો હુકમ તેના હાથમાં આવ્યો, ત્યારે તેની દૃષ્ટિ પાસે કાંઈ નૂતન સૃષ્ટિ ખડી થઈ ગઈ. અનેક સુખદ સ્વપ્નાં ક્ષણભરમાં તેને આવી ગયાં. અનેક બાવી સુખની કલ્પનાઓ તેણે કરી કાઢી. પોતાનું પૂર્વનું દુઃખી, દીન જીવન આંખ સામેથી સરી જઈ અદૃશ્ય થતું લાગ્યું. જગતમાં જ્યાં તેણે નર્થો સુનાકાં જ નોંધ્યા હતા, ત્યાં તેણે વિપુલતા બાળી અને ‘જગત કંઈકે જીવવા જેવું છે ખરું,’ એમ તેને થઈ આવ્યું. ગુલામી જાંઘ થતાં સ્વતંત્ર થએલા ગુલામો જેમ ઉદ્ધાસમાં આવી નાચ્યા હતા અને એકબીજાને મળતા ધસ્યા હતા તેમ વોનસેસનું હૈયું નાચ્યું અને આ બાવી સુખની મંગલ ખજાર તેની એકની એક બેનને આપવા જ્યારે ગાગને છેડે આવેલા અનાયાશ્રમ તરફ તે દોડ્યો, ત્યારે તે લગભગ હર્ષોન્માદની સ્થિતિમાં હતો. તે પોતાના મન સાથે વાતો કરતો જતો હતો કે “હવે જેનને અનાયાશ્રમમાં રહેવાની શી જરૂર છે? મારું પોતાનું ખરું વસાવીશ અને બેનને કાંઈ રાજકુમારીની માફક રાખીશ,

ગિચારીએ ગદુ દુઃખ ભોગવ્યું છે. આ દુનિયા પણ કેટલી ગંધી બલી અને દયાળુ છે કે મને ગરીબને ઉછેર્યો, બચાવ્યો અને સુખી કર્યો. આ અનાથ-અગવાળાઓએ પણ ગદુ ઉપકાર કરીને-ગાંધીપત્ર-વચિત નાની બેનને ઉછેરી મોટી કરી. જેણે જેણે મારા ઉત્કર્ષમાં પોતાનો હિસ્સો અને હાથ આપ્યો છે તેને હવે ખાત્રી કરાવી આપીશ કે જગત ઉપકારી છે, તો ગરીબો અપકારી નથી. હું એ ગરીબોને ઉપયોગી થઈ ઝાઝા દેડીશ.” આવા આવા તરંગોની ભગ્ન પળે તેણે અનાથાશ્રમમાં જનના ઓરડામાં પગ મૂક્યો, પરંતુ ત્યાંના દેખાવ જોઈને જ તે ચંબી ગયો. મૌ સ્વપ્નાં બિટી ગયાં, ભાવના બાંધી ગઈ અને આંખમાંથી આંસુ ખરી પડ્યાં. જેન તાલમાં પડી છે અને એક પરિચાલિકા તેને માથે જરફ મૂકી રહી છે. અનાથાશ્રમનો અધિકારી ચિન્તાશીલ વદને ત્યાં બિભો છે. સનેપાતમાં પડેલી જેન અસ્પષ્ટ શબ્દમાં બોલે છે કે ‘ભાઈ,’ તે જ વખતે વૉનલેમ તેની પથારી પાસે પહોંચ્યો. પાસે પડેલી ખુરશી ઉપર બેસી જઈ બેનને કપાળે હાથ મૂક્યો. તાવ બપંકુ હતો. ~

માર દિવસ સુધી વૉનલેમ બેનની પાસે અખંડ રાત ને દિવસ બેઠો છે. પોતે ડોક્ટર છે છતાં પણ સાગ્વાર કરનાર ડોક્ટરને વારંવાર આતુરતાથી એક ને એક જ પ્રશ્ન પૂછે છે: “કેમ છે? સાજી તો થઈ જશે ને? બપ તો નથી ને?” ડોક્ટર અને નર્સ આશા તજી બેઠાં હતાં. બેનનું જીવન ઝાંપથી ખીજી દુનિયા તરફ જઈ રહેલું હતું.

જાળકો મૂકીને દૂર દૂર જતી માતા જતાં જતાં જ જાળકો કંઈ કહેવા જોગ વારંવાર પાછી વળે છે, તેમ પાંચમે દિવસે કંઈ કહેવા બેન ફરી વખત શુદ્ધિમાં આવી અને તૂટક તૂટક કંઈ સંદેશો આપી ગઈ.

બેનના મુખ ઉપર કાંઈ બિટી, ઘેરી વિપાદની છાયા હતી. જીભ કંઈ ખાસ ખાત કહેવા આપતી હતી તેમ બાઈને થયું.

“ભાઈ, દુનિયા દુઃખી છે. બીમારી અને ગરીબી સાથે હોય તો દુઃખની અવધિ! તેને કોઈ દુઃખમુક્ત ન કરે? આશ્વાસન અને આરામ ન આપે?” જરા ચંબી, “કંઈ નહિ ભાઈ! તને કહેવું તેનો અર્થ શું? તું તો ગરીબ છે એટલે તારાથી શું થાય? પણ..... દુનિયા દુઃખીના નિઃશ્વાસથી જ સગળી રહેલી છે. પ્રભો! કોણ અટકાવે એ? કોણ માંદાના આળા આળા જળમેને-દર્દને-પંપાળી આરામ આપે? કંઈ નહિ, ભાઈ, મારાથી ફોગટનું લવાઈ ગયું.”

ભાષ પૂછે છે કે “બેન, બોલી દે, જે કેંઈ કહેવું હોય તે કહી દે. આપણું દુઃખ તો ગયું. હું કોલેજમાં પ્રોફેસર થયો.”

“હવે તો આપણે સુખી થવા સરળતાં છીએ, જે મનમાં હોય તે બોલી નાખ.”

“શું કહું ભાષ, સુખી થા. પ્રભુ તને આગર અને ઔશ્વર્ય અને આપે. પણ” — આટલું કહેતાં કહેતાં બેન થાકી ગઈ અને આંખ મીંચી દીધી. ખૂણેથી અશ્રુગિંદુઓ સરી પડ્યાં. “ભાષ, આપણે ક્યાં છીએ? આ બીમારો શા માટે ખૂબ પાડે છે? તેને કોઈ કેમ માનવન નથી આપતું? અરે! રે! દુનિયામાં દહીંની કેને પડી છે કે તેને સંભાળે? ચાલ ભાષ, આપણે કોઈ નવી દુનિયા સરજીએ કે જ્યાં દહીં-દહીં ભૂલે, દુઃખિયાં દુઃખ ભૂલે! આ માંદાઓ પાસે કોઈ ગાણું કેમ નથી? ભગવાને સંગીત તો આપ્યું છે.” આમ કહેતાં કહેતાં પુનઃ આંખ મીંચી ગઈ. ભાષ અભિગમિય આંખે તેના આંખા ચહેરા ઉપર, અનેક સંદેશ વાંચી રહ્યો. પુનઃ થોડી વારે આંખ ઉઘાડી. “ભાષ, ગાઈ ગાણું ગમ્યું ને? દિલને કરાર થયો ને?”

ભાષ બેનની શ્રાવણા સમજી ગયો. “હા બેન, ખૂબ જ ભવ્ય સંગીત.” આટલું કહેતાં ભાષની આંખમાંથી આંધુની ધાર વહી બેનના કપાળ ઉપર પડી.

“ભાષ, હું તો નહિ જીવું. બાને અને બાપુને જોયાં નથી તે હમે જોઈશ, તું સુખી થજે.”

“બેન, સ્વર્ગ જ. જરા જીંધી જા એટલે શાન્તિ થશે, ચાલ હું તને એક ગીત સંભળાવું:

“ૐ શ્રી શાન્તિ, શાન્તિ કરે!

અધ-દુઃખ-મોચન, અમીગય લોચના!

સજ્જનતા-ઉત્સાહ ભરે! — ૐ શ્રી.

નિવેકસ્વાતંત્ર્યનો આનંદ જણો,

અલૌકિક શાન્તિ-સામ્રાજ્ય કરે! — ૐ શ્રી.”

(નિવેકાનંદના પત્રોમાંથી.)

ગીત સાંભળતાં સાંભળતાં બેન જીંધી ન્યાય છે. ભાષ બાજુ ઉપર બેઠો બેઠો બેનના બાંગ્લાતૂટયા શબ્દોમાંથી સાર તારવે છે: “દુનિયા દુઃખી છે. માંદગી અને ગરીબી ત્રાસદાયક છે. જગતમાં કુદરતે સંગીત આપ્યું છે, છતાં શા માટે ગરીબ દહીંઓના દિલના કરાર માટે જગત તે નથી વાપરતું? તેને

દુઃખમુક્ત કેમ કેાઈ નથી, કયું? દુઃખીના નિશ્વાસથીજ સંસાર સગળી જાય છે. તું ગરીબ છે. તારાથી શું થાય? છેવટે ચાલ, આપણે કેાઈ એવી દુનિયા સરજીએ કે જ્યાં દુઃખી દુઃખ ભૂલે, દહીં દહીં તળે.” વગેરે વગેરે વચનો તેને સૂચક લાગ્યાં. જેન કેમ જાણે કહેતી ન હોય કે “લાઈ, આ કામ તું કરજે,” એવું સ્પષ્ટ લાગે થયું.

પાંચ દિવસ પહેલાંનાં સ્વપ્નાં અને અત્યારે ચાલતું મંથન જુદાં હતાં, જીવનને જુદી દિશામાં લેઈ જનારાં હતાં.

જેન ફરી વાર જાગી. અને લાઈ સામે દયાર્દ્ર આંખે જોઈ ગઈ.

“લાઈ, એક છેલ્લી માગણી છે, કે તેં મને તારી ગરીબીમાં આપેલી નાનકડી માસિક રકમમાંથી મેં નવ શીશિંગ જમાવ્યા છે; તે કેાઈ ગરીબ દહીંના ઉપયોગમાં આવે તેમ કરજે. મેં વાંચ્યું હતું કે દિન્દમાં ગરીબી ધણી છે. અનેક દહીંઓ સાધનવાંકે અકાળે મરે છે. તેના કેાઈ ફંડમાં મારી આ નજીવી બેટ મોકલી આપજે. આટલીજ મારી ઇચ્છા છે. ખીજું તો શું કહું? સુખી થજે અને ગરીબ જગત કે જેમાં આપણે વર્ષો થયાં જીવ્યાં છીએ તેને ન ભૂલજે. પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરે.”

“ભલે જેન! તારી ઇચ્છા મુજબ કરીશ.”

તે રાત્રે તે ગરીબ પંદર સોળ વર્ષની જેન અકાટ વિશ્વમાં લાઈને એકલો મૂકી અનંતમાં જીડી ગઈ, પણ કેાઈએ ધાર્યું પથ ન હોય તેવું કંઈક પાછળ મૂકતી ગઈ.

જેમ દીવામાં દીવેટ અને દીવેલ હોય અને દીવાસળી ને કેાઈ ચાંપી શકે તો દીપ્તિ તુરત થાય તેમ યુવાન વોનલેસના જીવનદીપમાં દીવેલ હતું, દીવેટ હતી અને દુઃખી જેને દીવાસળી ચાંપી અને દીપ્તિ થઈ, જીવન જીવડી ગયું, જીવનરાહ સ્પષ્ટ થઈ ગયેલ.

જેન, અનાયાસમાં જીજીરેલી પંદર વર્ષની વયની ગરીબ છોકરી આખરે વળતે હૃદયમાં દહીં, દહીં, દુઃખી અને દુઃખને દપડી અન્યોની સુખસાલ્યથી સામે, લાર્યા જગતમાં ગરીબ લાઈની રંક બેટનો પોતાની જાત માટે ઉપયોગ ન કરતાં આવો ઉપયોગ સૂચવી કંઈ કંઈ ગૂઢ વાત સમરપામાં સમજાવતી ગઈ; પોતે ગરીબ છે, પ્રભુએ જ્ઞાનની અને લાગણીની જાક્ષીસ કરી છે, તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો તે મૂંઝી વાણીમાં બોલતી ગઈ. પોતાનું લાભિ જીવન કેમ ધડ્યું તે વાત હૃદય ઉપર જેને દયામય આંસુથી લાખી આપી કયા પ્રદેશમાં

મરીખી છે, ક્યાં તેની જરૂર છે તે કહી નાખ્યું.

“એન! તેં તો માગ્યું છે ‘વાગન સ્વરૂપે’ ત્રણ જ પગલાં પૃથ્વીનું દાન, પણ માખી ગધ છે વિરાટની વસુંધરને! તેં દીધું છે માન નવ શીલિંગનું દાન, પણ કહેતી ગધ છે દુઃખીની દુનિયાની દુઃખદ આરજૂ! એન તું તો ગધ. મારા પાર્થિવ જગતમાં અધારે થયું. પણ જતાં જતાં આંતરિક જીવન ઉગ્મળતી ગધ.”

“તેં આપ્યું છે નવ શીલિંગનું દાન, પણ આ ભાઈ આપે છે પોતાના જીવનનું દાન દુઃખીને અને દહીંને!”

વેળલેસને પોતાનું બાવિ જીવન સ્પષ્ટ થઈ ગયું, તે પ્રેક્ષક મરી સેવાનો બેખધારી થયો.

એક દિવસે પોતાના મુખી જીવનનાં સ્વપ્નાં બાગી નાખી, મરી જ દહીંને જીવનલક્ષ્ય બનાવી તે આલી નીકળ્યો. તેની પાસે અગણ્ય પ્રદેશમાં આ મહાન દુષ્ટ કાર્ય માટે સાધન ન હતાં, પ્રત્ય નહોતું, કાંઈને સક્રિય સાથ ન હતો, જિભા રહેવા આશ્રયસ્થાન નહોતું. હવે માત્ર એક દઢ સેવાપરાયણ દિલ, મરી શીટવાની તમજાવાળું દુઃખી દહીંના દહીંથી દવાગય બનેલું ગીણ જેવું નરમ હૃદય અને સદાય જાગત રાખતી એનની આખરી વાણી!

ભારતવર્ષમાં છ છ વર્ષ સુધી દેશની ભૂમિ તેણે પગ તળે ખૂંદી નાખી, પણ ધાર્મિક સંકુચિતતાએ તેને કાંઈ પણ સ્વયં પગ ટકાવવા ન દીધો; ધર્મના બેખધારીઓએ સેવાના દીક્ષિતને જિભો રહેવા ન દીધો; અનેક સમજોએથી જનકારો ગળ્યો, અનેક સ્વયંથી અપમાનો મળ્યાં, અનેક કર્ણને અપ્રિય કેટલીયે વાતો સંભળાવી દિલ દુઃખી કર્યું.

સાધનસાગમી ખૂટ્યાં, કપડાં લગલગ ફાટી ગયાં. પૈસા ખૂટ્યા, નિરાશા તેના દિલને બાગી નાખે તેવા પ્રસંગો રોજ ને રોજ જનતા. ઘણી વખત જીવન અકારે લાગે, પોતે લીધેલા સેવાનો માર્ગ દુષ્કર અને અદ્વજ લાગે તેમ પણ થતું, પરંતુ એને જતાવેલા દીનદહીંઓનાં કરુણ આકંઠોની યાદી તેને પુનઃ ટટાર કરતી: “ભાઈ! દુનિયા દુઃખી છે તેને કાંઈ દુઃખમુક્ત ન કરે? તેને આરામ અને આશ્વાસન ન આપે? દુઃખીના નિઃસ્વાસે સંસારને કાયમ સળગતો જ રાખ્યો છે. દુઃખી જગત કે જેમાં આપણે વર્ષો સુધી જીવ્યા છીએ તેને ન ખૂલતો.” એવી અંતરીક્ષથી ચુંગતી એનની આખરી વાણીએ નિરાશા, નાસીપાસી અને અનેક યાતનાઓ વચ્ચે પણ ઢાલ જનીને તેનું રક્ષણ કર્યું.

વૉનલેસ કાઠ કાચા દિલથી સેવાનો સાધુ નહોતો થયો. દીક્ષા પાછળ જીવન ન્યોમ્જાવર કરવાની તેની તૈયારી હતી. પ્રતિજ્ઞામાં તેણે પ્રતિજ્ઞા માની હતી એટલે ‘અર્થ સાધયામિ વા દેહ પાતયામિ’ એ તેનો નિરધાર હતો.

એક દિવસ પરમાત્માએ તેની આરજૂ સાંભળી, પાક દિલના એક મુરિદને તેને પોતાના ધરમાં આશરો આપ્યો.

આર્કિમિડિઝે કહ્યું હતું કે “યગ ટકાવવા જગ્યા અને સાધન માટે લાકડી મળશે તો દુનિયાને હચમચાવી દેશ.” તેમ મુવાન વૉનલેસને યગ ટકાવવા માટે જગ્યા અને આશ્વાસન આપનાર એક ઉદાત્ત દિલ ગણી ગયાં એટલે તેણે દુઃખી જગતને ‘મીરજ હોસ્પિટલ’ની ભવ્ય બેઠ આપી!

વખત જતાં તે વૃદ્ધ થયો, કીર્તિની કલગી પણ ચડી, પરંતુ તેના દિલની ધંગશમાં, જેનને આપેલી પ્રતિજ્ઞાના પાલનમાં કદી ફેર નહોતો પડ્યો. બાળ-જ્ઞાનાં વોડાંમાં ક્ષમામૂર્તિ જેવની છબિ છે. ત્યાં રોજ બપોરે મીઠા સરોદમાં બાળકો પાસે સંગીત કરવામાં આવે છે.

દહીંઓના નિરીક્ષણને અંતે ડોક્ટર વૉનલેસ તે છબિ સામે ક્ષણભર જેઠ જ્યારે ગંભીર વદને ધીમે ધીમે પાછા વળેતા, ત્યારે આખા વોડાંનું વાતાવરણ અતિ ગંભીર અને પવિત્ર બની જતું.

દર રવિવારે તે મૂર્તિ સામે ઘૂંટણ પડીને જ્યારે ગળગળે સાદે પ્રાર્થના કરતાં કરતાં તે કહેતા કે “હે પ્રભુ! આંહી આવેલા દહીંઓને દર્દમુક્ત કરી તેનાં વહાલાંઓ પાસે મોકલી આપજો,” ત્યારે તેની આંખો આંસુથી જલકાઈ જતી. આ દશમે અનેક દહીંઓને લાવથી રડાવ્યા છે.

પાછા ફરતાં ફરતાં આજરો દષ્ટિ છબિ ઉપર નાખીને ભક્તિભાવથી માથું નમાવતા, તે વખતે કેમ જાણે તેમનું હૃદય કહેતું ન હોય કે “જો નાનકડી જેન, તારા નવ શીલિંગના દાને થું ક્યું” તે તો જગત કહેરી, પણ તે મને તો ગાણસ જનાવ્યો છે.”

(‘પ્રભુદ જૈન’)

મજલાલ ધ. મેઘાણી

(‘જ્યોતિર્ધર’, તા. ૨:૫:૧૯૪૨)

* ૧ ક્ષયને માટે આપણા દેશમાં મોટું ક્ષમાજનું.

સીધાં પગલાં

[સ્વતંત્ર છતાં ગયા અંકના 'ચૂંચાટ' કોકરૂ'ના અનુસંધાન તરીકે દેખેલું]

છાટાલાઈની માંદગીમાં એમને જેવા આવેલા પુરુષો એમની પધારી આગળ બેઠા બેઠા એમનાં શુભ કાર્યો સંભારતા હતા.

એમણે કહ્યું : "કેમ નેશંગ મોંટા, મુખીનાં કામ સંભારવા એસીએ તો પાર આવે?"

નેશંગલાઈએ ટેકા આપ્યો : "લોકો છો ને ગમે તેમ બોલે, પણ એમણે જે કામ કર્યાં છે તે ખીનથી તો થઈ રહ્યાં!"

મતેરલાઈએ પોતાનો સૂર પૂરાવ્યો : "એમના તો રૂકા પરતાપ, નહિ તો મૂળજી વસોવાની ત્રણ ગધું પોતાના જમાઈને લેઈ આપતી હતી, તે એમના વગર કેાણ દસ વીધાને નહલે એક આસેવ ધર્માદા લે એવું હતું? એનો જમાઈ, મારો બેટો શહેરનો રહેવાવાળો, ખીનને ગાંઠે એવો ક્યાં હતો? પણ એ તો એમણે કહ્યું, કે 'જો ગામની ઉપરવટ થઈ કશું કરશે તો મારા જેવો જૂઠો કાઈ નથી. જમીન નામે ચઢાવશે, પણ અહીંથી ઉપાડી તો જવાની નથી ને? જોઈ છું, કેાણ બેડે છે તે? તમે એમ જણતા હશો કે નદારના બેડુ લાવીશું. પણ એક વાર આવે ત્યારે એમને ખજાર પડશે કે તૈયાર થએલો માલ કેમ લેવાય છે? ધારૂં તો પહેરેલાં કપડાંય રહેવા ન દેઉં. ગાંઠે જે કરો તે પૂરેપૂરો વિચાર કરીને કરજો.' અને ત્યારે જાંઘ ને બાંધ ઊંચાં રહ્યાં હતાં તે નરમ પડ્યાં. અને છેવટે દસ વીધાં જમીન ધર્માદા લખી આપી તે છાટાલાઈના પરતાપ."

નેશંગલાઈએ વાતની ખીજ જાણી કહી : "અને લોકો તો આપણા ગામના જણો છો ને? કેાક સાઈ કશું હોય તો ય આક્રંસો નાખ્યા વગર ના રહે. જાંઘને ઊઠતા અવળા શિખામણ આપતા હતા : 'મિલકત કંઈ પાછળ છોડી ખાનાર નથી તે ધર્માદા આપે? એ મોટા ધર્માદા મુકાવવા નીકળ્યા છે ત્યારે! એમણે જે ત્રણ ઉછેદિયાં પૂંછડા તળે દગાવ્યાં, એ કેમ ધર્માદા ના કર્યાં? અને ધર્માદાનું નામ ને એમનું કામ!'"

ત્રીશલાઈ : "કામ કરનારને લોકો સો જાતનાં આંગળાં કરવાના. આટલી જૂંડાશ કરી જમીન લખી લીધી, છતાં કહેનારાઓએ તો કહ્યું : 'પોતાને નામે લખી લીધું, ત્યારે વહીવટકર્તા તરીકે લખ્યું હોત તો સાચી દાનત જણાત. આ તો જાંઘા જણે છે ત્યાં મુઘી ધર્માદા પળે, પણ પાછળથી છોકરા જાપની મિલકત તરીકે ગયાવા પડે તો લોકો પાસે શો આધાર?'"

જેશંગભાઈ : “આ તો લોકાની દેવજી એવી - ખામ નહિ ને દેખી દે. ધારે કે એ ખામ જશે તો ય પરગામી લેઈ જત એના કરતાં શું ખોટું?”

જેમલે બીજું કાર્ય બતાવ્યું : “શનાભાઈની વહુ, એ ન હોત, તો ગણ હતી જ. મારા હાથા એ કાઠિયાવાડીઓને પહોંચાય? પરણાવેલીને કુંવારી કહી શનાભાઈ પાસેથી પાંચસો લીધા અને ત્રીજે જ મહિને મારાં બેટાંએ ટેટા કર્યા.”

મતેરભાઈ : “એ તો જધાય એ ને એ. નહિ તો એનો. ધણી ક્યાંથી જાણે કે અહીં દીધી છે? પરણાવનારાય એ અને વૉરંટ કઢાવનારાય એ!”

જેશંગભાઈ : “એમણે તો અહીં રાતે જ જપ્તી કરવા ધારી હતી, પણ મુખી વચર શું ગને? પણ હોટાભાઈએ તો વાત અદરજ હિડાવી દીધી : ‘શનાભાઈને વળી બેરૂંજ ક્યારે છે?’ પણ ફોજદાર એમ માને?”

જેમલ : “એ તો રાતદહાડાના અર્ધ જદેલા એટલે ફોજદારનો જાપ આવે તોય એમાંનું શું વળે?”

મતેરભાઈ : “તે વખતનો સંપેય જુદો! શનાભાઈનું ઘર ‘પડવું’ મૂકી નોડેના બીખાભાઈના ઘરમાં જપ્તી કરાવી. બીખાભાઈનેય કંઈ કહેવું પડે? એ જ શનાભાઈ જાતી ગયો.”

જેમલ : “કાઠિયાવાડી હાથ ધમતો ગયો અને શનાભાઈ બચી ગયા. તે રૂડો પરતાપ મુખીનો, નહિ તો આજ પાંચસોના પાણી પછી હાથે શેટલા ટીપતા હોત!”

ખાટલામાં પડ્યા પડ્યા હિધરસ ખાતાં હોટાભાઈને એ વાતનો ખીન્ને પ્રસંગ મગજમાં તાન્ને થયો : “શનાભાઈ, રાતે તો ફોજદારને જેગ તેમ સમજાવી પાછો કાઢ્યો, પણ એની દક્ષિણા નહિ ચૂકવીએ તો એ ને એ મોકાણુ બિચી રહેશે.”

શનાભાઈ : “કેટલા આપવા પડશે?”

“આ તો કામ એવું છે એટલે જેટલા આપીએ તેટલા ઝોછા. એક તો જામડીની ખાયડી જાય, રૂપિયા જાય અને હિપરથી ગધેડે જેસો તે નફામાં ફોજદાર સાથે આપણે ઘર જેવું છે, એટલે કહી દેઈશ કે આમાં જહુ આરા રાખવા જેવું નથી. માટે પચાસેક લાવી આપજો.”

“પચાસ!” શનાભાઈ ભડક્યા.

“ભડકતા હો તો રહેવા દો. આ તો તમારે ને મારે રાતદહાડાનો બિડોસનો સંગંધ એટલે. નહિ તો ખીન્ને હોય તો સોનો ઢગલી કરે તોય કાચ માથું મારે? પણ પાછળથી કંઈ થાય ત્યારે તમે તો ગને જ કહેતા-

આવો: 'મુખી, એવું હતું ત્યારે કહેવું હતું ને. મુખી, આપના પાંચપચાસ.'"

"અને પચાસ રૂપિયા લેઈ ગિરસામાં મૂક્યા પછી ફાજદારે એ વાત કરી ત્યારે એમણે કહ્યું: 'સાહેબ, આ તો મારે ઘર જેવું છે. ગિરસા હમણાં ખેરી પાછળ ખર્ચામાં બિતરી ગયો છે. લાગ આવશે ત્યારે પાછો હું જ ખંડાવવાનો છું. ને? તે વંખતે જરા દાખીને લેજો."

એ બધું યાદ આવતાં છોટાભાઈને ગળે ગળે કાઢ્યો અને શ્વાસ ભેરથી ખેંચાવા ગંડ્યો. રાત વધુ ગયાથી બધા બિડ્યા.

જાજે વીસ દિવસથી છોટાભાઈનું શરીર એકાએક 'ઝલાઈ ગયું' હતું. ફેડમાંથી ફાટ્યૂસ શરૂ થઈ હતી. એમાંથી ઝીણો તાવ શરૂ થયો. કંઈ પડવા લાગ્યો, તેનાથી તો દદજ થઈ. પગની ઘૂંટી સુધી સોજન ચઢ્યા હતા. મોંનો ચહેરો તદ્દન જલ્લાઈ ગયો હતો. ડોક્ટર તો કહેતા કે મટી જશે, પણ જોનારને એની ખાતરી થતી ન હતી.

પરંતુ જીવનમરણના પ્રશ્નને વેગળો મૂકી છોટાભાઈનો આત્મા અત્યારે જમા-ઉધારનો મેળ તપાસવામાં પડ્યો હતો. એકલા પડતા ત્યારે આખો શૂતકાળ રમરશ્યપટ ઉપર અભિચિત્રોની માફક તાદશ ખડો થતો. અને એ ચિત્રો વાસ્તવિક જગતમાં જન્યાં ત્યારે જે નહોતું અનુભવ્યું, તે એના રમરશ્યથી આજ રૂપે જણાવું હતું.

સર્વ વેરાયાં એટલે સિનેમા-ઘરમાં શીલ્પ શરૂ થતા પહેલાં જતીઓ બંધ થાય તેમ છોટાભાઈના મગજમાં અંધારું પ્રવેશી ચૂક્યું. અને એમનાં પત્નીએ નજીક પધારી કરી સૂતાં કહ્યું: "જરૂર પડે તો બોલાવજો, હું અહીં જ સૂતી છું."

પણ એનો જવાબ આપે તે પહેલાં એમનાં કૃત્યો એમની ચારે બાજુ શૂતાવળની માફક ફરી વળ્યાં હતાં:

* * *

રૂપાળી કહેતી: "ગરજ હતી ત્યાં સુધી તો મીઠું મીઠું બોલી બોળવી અને ગરજ મટ્યે વૈભવ વેરીની માફક શરીરમાંથી જુવાની જતી રહી એટલે બિતર્યા ધાનની માફક ફેંકી દીધી. એ તો જાણ્યે બધાંની દશા થાય છે તે મારી થઈ; 'પણ હતું' ત્યાં સુધી લેઈ જઈ ઘર ભર્યું અને જસોની જણસો મૂકવા આપી હતી તે હાથ ન મૂકવા દીધો, છતાં હું જાઈ માથુસ સારી નહિ? નહિ તો ગામ વચ્ચે તમારો વાગડો કરત તો તમારી શી આંખ રહેત? પણ જે મોંનું એકું બાધું તેને ખરાબ દેખાડતાં હું પાછી પડી. અને તમે

મારું પૂંછડા તમે દાખ્યું હોવા છતાં હું પગ ધસીને મરી ગયું, પણ સામું બોલાય આવ્યા?”

ગેમો એક રાત્રે આવી કહેવા મંડ્યો: “મુખી! કહેતા હો તો આજ ખરો લાગ છે. દીપચંદ શેઠ ઘેર નથી. જહુ લોકોનું લૂંટી લૂંટી બેથું ક્યું છે. બે દબારનું ગોણું થશે તોય એને શું દાખવવાનું છે?”

છાટાભાઈ: “આજ નહિ. શેઠ હજુ પરમ દિવસે આવવાના છે. મને કાલે બહારગામ જવા દે એટલે મારે બાંજગડમાં પડવું ન પડે.”

ગેમો: “ત્યારે એ જહુ સોંપીએ કાને?”

છાટાભાઈ: “એમ કરતો ને. જહુ જપી જાય ત્યાં સુધી વણજરવાળી કૂંધની કૂંડી નીચે દાટતો.”

અને બીજાજ દિવસે દીપચંદ શેઠને ઘેર ચોરી થઈ. રોકડ રકમ તો જહુ ન ગઈ, પણ એએક દબારની જથ્થાસો તથા સોએક રૂપિયા રોકડા ચોર લઈ ગયા.

અને દીપચંદ શેઠ ઘેર આવ્યા ત્યારે છાટાભાઈએ કહ્યું: “એ તો હું ઘેર ન હતો, એ લાગ એમણે સાધ્યો. પણ તમે શું કામ ગભરાઓ છો? પાતાળમાં છો ને જતા, ના પકડી લાવું તો ફટ કહેનો!”

શેઠ ખાતર પાછળ સો બસોનું દિવેલ ક્યું, પણ એમાં શું વળે?

*

*

* .

આખો પ્રદેશ બહારવટિયાઓનો શબ્દ પડ્યો ફાટી જતો હતો. કોઈ કહેતું: “બહારવટિયા વસવાયાના ઘરમાં નથી ચેસતા, માટે જરતોળમ હોય તે ત્યાં મૂક્યું હોય તો મારું?” તો બીજો વળી બોલતો: “એનાં કરતાં છાટાભાઈ મુખીને ત્યાં મૂક્યું હોય તો બોજ નહિ. ત્રણ વરતણિયા કાયમ ઘેર સૂઈ રહે છે, બે નાળવણી જંદૂક છે.”

અને એ સલાહ સાચી માની જે હોય તે જથ્થાસભાવ છાટાભાઈને ત્યાં મૂકવા આવતું. પણ એ દરેકને કહેતા: “ના, ભાઈ ના, પારકું નાણું છેડો ફાડે. કાલ ભીડીને મારે ઘેર શું છે કે શું નહિ, ધાડ પડે તો હું જધાંને સો જવાબ દેઉં?”

મૂકનાર એમને જોઈતોજ જવાબ આપતા: “કરમમાંથી ભિતરું” દશે તો કોણુ મિથ્યા કરનાર છે? તમારે ત્યાંથી જાય નો પછી અમારે ત્યાં તો રહેજ ક્યાંથી? માટે એવું હોય તો અમે નથી સમજતા કે તમને વળગીએ?”

છાટાભાઈ: “તો તો મૂકી જાઓ, જે મારું થશે તે તમારું થશે.” છતાં

છાટાભાઈએ જુસો પાંચસોથી મોટી રકમ નહિ સંધરેલી, તો મ લગભગ લોકોની દરેક હજારની મિલકત અનામત પડી હતી.

અને એક સવારે મુખીના ઘરમાં ચોરી ચમાની વાત સાંભળી આંખું ગાગ ખળખળી ઊઠ્યું. જેની જેની રકમો હતી તેમણે પોક મૂકી. પણ ગંધી રકમો એક જગ્યાએ નહિ રાખેલી એટલે થોડી ધણી જે ચોરોના હાથમાં ન આવી તે એમણે હતી તેમને આપી દીધી.

પણ લોકોએ તો મન ફાવે તેમ વાતો કરવા માંડીઃ “ત્રણ વરતણિયા ખદાર સ્વપ્ન રહ્યા હતા. ઘરમાં ગંધાં સુનેલાં હતાં ને કોઈને ખબર જ ન પડે? દાનત જ દરમો! નહિ તો ખીજું શું?”

છાટાભાઈએ એ દરમ ખડું થતાં પાસું ફેરવ્યું.

મગન લુહારનો જગાઈ રાહેરમાં બેગો ચમો. તે કહેઃ “મુખી, ભાઈસા'ગ, તમારા લયારને જરા બે વાનાં કહી એટલું કામ ન કરી આપો?”

છાટાભાઈ જાણતા હતા છતાં પૂછ્યુંઃ “શું?”

“એણે છોડી બે-ત્રસગી ધાલી મૂકી છે, મોકલતો નથી. હું ૫ પાંચસો સાતસો ખર્ચાને પરણ્યો હોમથ, તે એગ એને ઘેર રહેવા દેવા?”

છાટાભાઈ એને લાકડાવતાં બોલ્યાઃ “મગન લયારનું લાડું પૂછ્યું, લાગ આવે તો ખીજે નાતરે દેખ દે.”

નવો જ ધડોડા માંજળતાં એ બોલ્યોઃ “પણ હું એનો ધણી ખાર વરસનો બેઠો છું ને એના ભાર છે કે ખીજે દે?”

છાટાભાઈઃ “દેખ દે તો નાત એનું શું કાલી લેવાની હતી? એને ખીજાં ક્યાં છોડરાં છે તે નાતથી ડરે? બલો હોય તો નાતને કહેઃ ‘જાઓ, હુંજ તમને ગંધાં નાત ખદાર મૂકું છું.’”

પોતે નહિ ધારેલી એટલે ગંધો ગંભીર કેસ જણાતાં મગનનો જગાઈ મલારાયો. એણે કહ્યુંઃ “પણ મને ખર્ચ પાંચસો સાતસો થયું છે તેનું શું?”

છાટાભાઈએ બેદરકારીથી જવાબ આપ્યોઃ “ઢાલે વાગતું જન્ય, ખીજું શું?”

એણે કહ્યુંઃ “પણ તમારા જેવા બે જથ્થે દાખીને કહે, તો એને માન્યા વગર છૂટકો થાય?”

“પણ અમારે એનું મરતું વગર સ્વાર્થે પારકી નાતની ભાંજમમાં પડવાની શી જરૂર?”

કામગી ખૂંચ સમજી જતાં એ બોલ્યોઃ “તે હું જોઈએ વળકવળ સમજું એવો નથી?”

છોટાભાઈ : “ત્યારે આપણે ને તમ-તમારે મારે ત્યાં. નાળનાં માડાં કંઈ નાળનાં જ રહેવાનાં છે?”

અને ફરી ગગનનો જમાઈ ત્યાં આગ્યો ત્યારે એ ગાગમાં પેસતાં છોટાભાઈના ખિસ્સામાં પંદરની નોટો મૂકી દીધી. એટલે ગગનને ચોરાનાં બોલાવી જરા ધમકાવતાં છોટાભાઈએ કહ્યું : “કેમ અસ્થા, છોડીને મોકલતો નથી?”

ગગન : “હું ક્યારે ના કહું છું, કાકા? લગ્ન વખતે પૈઠેલી જશ્યસો બાકી છે, તે કરાવીને તેડી જાય.”

છોટાભાઈ : “જશ્યસો તો એને પહેરાવવી હશે તો કરાવશે. તારે તો મહીંથી લેવાની નથી ને?”

ગગન : “એમ તો એ કોઈ દહાડો ન કરાવે.”

છોટાભાઈ : “નહિ કરાવે તો એનું ખોટું દેખાશે, એમાં તારા બાપનું શું જવાનું છે? જે વરસથી છોડી મોકલતો નથી, તે તારું તો તારું પણ જોડે ગાગનું ય ફેટ્યું ખોટું દેખાય? માળાં વસવાયાંની જાત! જવાન જોધ છોડીને ઘરમાં ધાલી મૂકતાંય શરમ આવે છે? મોકલી દે આજ ને આજ!”

અને તે જ દહાડે ગગને છોડીને વળાવી દીધી.

*

*

*

વીરચંદ્રનું પ્રેત આંખ આગળ આગળ આવીને કહેતું હોય તમે દેખાતું : “મુખી, આખા ગામને નહિ જાવતો હોઈ, પણ મેં તમારું તો નહોતું ક્યું જંગાડ્યું ને? અને તમે આંખ આડા કાન ન કર્યા હોત તો કાતી ગગદૂર ઝૂંટી કે મને પાછળથી ય ધા કરે? વાલે તમે ખુન નથી ક્યું, પણ જે લોકોએ ક્યું, તેમને તો તમારી ઝોચ હતી ત્યારે ક્યું ને? અને આખું ગામ જનજનું હતું, છતાં સાક્ષી કોઈ બિલો થવા તૈયાર થાય તો તમે શું કામ ના કહી આવતા હતા? હું તો પચાસ ચયાં હતાં એટલે ખામખી બિનચોં હતા અને જનનથી ગયો તો ય જહુ પસ્તાવાનું નથી. પણ તમે એમ માનો છો કે આ પાપ તમારે નહિ ભોગવવું પડે?”

*

*

*

આમ ઘડીકે આંખ મીચે કે સિનેમાનાં ચિત્રોનો માફક કોણ જાણે ક્યાંથી સાવ વિસ્મૃત થઈ ગયેલા જનાનો આવીને ખડા થાય.

ખેતરમાં જળતી ધાસની મંજુ હજુ આંખ આગળ ચાલતી હોય ત્યાં સુધીમાં તો સત્તર પાંચ પંચાણું કરી લહેણું કાઢ્યું હોય તે બોલી બહોળા : “લીધા હતા ચોક્કા ને ત્યાં સુધીમાં આટલા બધા થઈ ગયા?”

અને આ બધી ભૂતાવળથી અજગા થવા એ આંખ ઉધાડી, ખૂ ખૂ કરતા

ખૂમ પાડતા : “સાંભળે છે કે? આ મારા જીવને જરા ગભરામણુ થાય છે, તે બિડ ભેષ્યો.”

માંડ માંડ આંખ મોંચાઈ હોય ત્યાં છોટાભાઈનો ખોલ સાંભળી રતન પડખું ફેરવી પૂછતી : “છાતીએ શેક કરવો છે?”

છોટાભાઈ ઓ ઓ કરતા ગળામાં ભરાએલા ગળકાને કાઢતાં કહેતા : “છાતી તો બધી વગર શેકે શેકાઈ જાય છે, ત્યાં વળી તું ઉપરથી શેક ક્યાં કરે છે?”

રતન બેઠાં થતાં કહેતી : “ત્યારે તમે કહો તેમ હું તો કરું.”

છોટાભાઈ : “બાંધ આવતી નથી એટલે જીવ વિચારે ચઢી ગભરામણુ થાય છે. કાંઈ પાસે બેઠેલું હોય ત્યાં સુધી ઠીક રહે છે.”

રતને પાસે બેસતાં પૂછયું : “તે તમને થોડો ઘણો ફેર લાગે છે કે નહિ?”

છોટાભાઈ : “દરદ કંઈ ઓચિંતું ઓછું મટી જાય છે? દરદ તો કશું નથી, ફક્ત ચરીરમાં શક્તિ જિલકુલ નથી એટલું જ.”

રતન : “ત્યારે અમરતા જીવ શું કરવા જાળો છો? વિચાર ક્યાં વગર સમ રહે તો તરત બાંધ આવી જાય.”

એમણે કહ્યું : “વિચાર તો ઘણો જ નથી કરતો, પણ ક્યાં ક્યાં આવીને સામે બેઠાં રહે એવું શું?”

પહેલ વહેલી જ નવી વાત સાંભળતાં રતને પૂછયું : “તમે તે વળી ક્યાં પાપ કર્યાં છે?”

છોટાભાઈ : “તું એ બધાં જણે તો મારું તો મારું, પણ તારું જ મોત ખગડે!”

સ્ત્રીજનનિને પરાધીનતાએ કે કુદરતે રુદનની એવી બક્ષિસ (1) આપી છે કે નિમિષમાત્રમાં આવીને હાજર થઈ જાય છે. અને પતિના મોતની મરુકરીમાં જ વાત સાંભળી વરાગનું પાણી ધાય તેમ એની આંખમાંથી આંસુ ટપકતાં વાર લાગતી નથી. રતને ફૂસકાં ભરતાં કહ્યું : “મોત આવે નહિ તમારા દુશ્મનને!”

છોટાભાઈ : “હું તો સહેજ હાજરો રેઉં છું.”

“જલ્યો, એવો હાજરો!” રતને આંખ લૂછતાં કહ્યું.

થોડી વાર આંખ મોંચી, થોડા દિવસથી જીવનને માપતાં એમણે છેક છેલ્લો હિસાબ મેળવી જોયો હોય તેમ; વિચાર કરીને કહ્યું : “સાંભળે છે કે? કાલે નરેન્દ્ર આવે ત્યારે મને કહેજો.”

રતન નરેન્દ્રનું નામ સાંભળી જલ્લકા કરતાં બોલી : “મૂઓ એ છોકરા!”

જણે કંઈ દોષ થઈ ગયો હોય તેમ છોટાભાઈનું હૃદય બોલી બિડયું : “હરિ! હરિ!” અને એમણે હપકા આપ્યો : “એવું બોલી અમરનું પાપ ના જાંધ.”

નરેન્દ્રો કાયમ દુશ્મન જોતા હોટાભાઈની આ વાત રતન ન સમજી. એણે કહ્યું: “એ તમારી ખુબર જોવા આવે છે તોય ગમે તો દીઠો ગમતો નથી. એણે તો ગાગમાં બેમાં બેસવાં-વારોય ન રહેવા દીધો.”

હોટાભાઈ બોલવા જતા હતા, પણ એકદમ ખાંસી ઊપડી એટલે છાતીએ દમ ચઢી ગયો. રતનો કહ્યું: “તમને વળી અત્યારે એનું નામ કંઈથી સાંભળ્યું?” એનું નામ દીધા કરતાં એટલી ધટી લગવાનનું જ નામ દો ને, એટલે કાપાનું તો કલ્યાણ થાય!”

હોટાભાઈ: “નાયું લગવાનનું નામ દીધે શો દહાડો વળ્યો? કરમ કરતાં તો ખીક રાખી ના હોય!”

જીવનમાં પહેલ વહેલી જ સાંભળતી આ વિચિત્ર વાતો રતન કેવી રીતે સમજી શકે? એણે કહ્યું: “કરમ કરમ કરો છો તે આપણે કેના એ ટકા બાધ્યા છે?”

એ બધું સમજાવવું ગહુ મોડું થઈ ગયું હતું, માની હોટાભાઈ એ વાત ગળી ગયા. એમણે મૂળ વાત કરી: “પણ મેં શું કહ્યું? નરેન્દ્ર રોજ સવારમાં આવે છે એટલે આવશે તો ખરો. પણ ન આવે તો બોલાવવાં મોકલજે.”

નરેન્દ્રની રૂઢ લાગેલી જોઈ એણે પૂછ્યું: “એનું તમારે વળી શું ફાર્ગ છે?”

“એ મારો ગુરુ છે.”

“તમેય ગાંડા થયા હો તેમ શું બોલો છો?”

“ગાંડી વાતો અત્યાર સુધી કરી. હવે ડાહી કરે છું.”

“એટલે?”

“હું જોઈું કરતો હતો એ મારી જાણ અહાર ન હતું, ખીજા ધણા જાણતા હતા, પણ ગાગનું બુરું અટકાવવા સારૂ મને કાઈ જોઈું લગાડવા કે દુશ્મનાવટ કરવા તૈયાર ન હતું. પાછળ એ જાણડતા એ હું જાણતો, પણ મારી આગળ મીઠું જોસે એટલે.....”

ન સમજતી વાતો સાંભળી રતન બોલી: “શાનો આ ગધો લવારો કરો છો?”

પત્નીને જાહેર પોતાના આત્માને હિંદેશી બોલતા હોય તેમ હોટાભાઈ જાણડવા લાગ્યા: “ખરું છે. સાચાને જ લોહો લવારો કહે છે. નરેન્દ્ર ને ચુનીભાઈ, એ આજકાલના હોકર-પાડ્યા, પણ તોય ઘૈડિયાંતી તો આંખ ન ઉઘડી. દેડકાંની પાંચશેરી કહેતો હતો; પણ એ જીવાનિયાએ, મેં ગમે તેટલા ધમપછાડા-ખોટાંખગં કર્યાં, પણ લીધી વાત ના જ મૂકી. હું એ ગધું નહોતો સમજતો એમ નહિ, પણ આજકાલનાં એ હોકર પટલાઈ કરે? એ જોડી ધૂનમાં મેં એમનાં સારાં કાર્યો જો એટલાં ન ટકવા દીધાં. પણ એ તો પડતા આજડતા એક પછી બીજું કામ કરવા જ માંડતા. સેવા કરવા નીકળેલા

એમને કામ ન થયાતો શોક થયો હતો, પણ એથી આજરૂં ગઈ એવી ભાવના નથી ઉદ્ભવી. ગાગનું વેડફાણું સક્રિય બન એમનાથી જોયું નહોતું જતું. એવા છોકરાનો એલો થવા લાયકેય હું ક્યાં રહ્યો છું?”

અને એમ વિચારમાં ને વિચારમાં એમની આંખ ક્યારે મીંચાઈ ગઈ તેનો ખ્યાલેય ન રહ્યો જમ્યા ત્યારે તો સાવ અજવાળું થઈ ગયું હતું. ખાટલામાં બેસી મોં ધોતાં ધોતાં એમણે કહ્યું: “જા ને રમેશ, નરેન્દ્રને બોલાવી લાવ.”

રતને એ સાંભળતાં કહ્યું: “બોલાવ્યા વગરેય હમણાં આવશે. જા, પહેલાં જેસંગકાકાને બોલાવી લાવ.”

છોટાભાઈએ ખાટલામાં પડતું નાખતાં કહ્યું: “એમ કરો ત્યારે.”

જેસંગભાઈએ ઊગરામાં પગ મૂકતાં જ રતને કહ્યું: “રાતના લવરીએ ચઢ્યા હોય તેમ એક જ રહ લીધી છે કે નરેન્દ્રને બોલાવો. સદા જેનું કાપતા તેને ઊંધમાંય આજ બોલાવવાનું કહે છે!”

એ મ્હાંજળી જેસંગભાઈને શંકા આવી: “શરીરને તો કંઈ વધારે નથી ને?”

રતન: “દષ્ટ જાણે! જરાજર જાન હોય તો એવું શાના બોલે?”

જેસંગભાઈએ ખાટલા પાસે જતાં પૂછ્યું: “છોટાભાઈ! શરીરને કેમ છે?”

કાકું હલાવતાં એમણે કહ્યું: “સારું છે, બેસો.”

જેસંગભાઈએ પૂછ્યું: “કેમ કંઈ નરેન્દ્રને બોલાવવાનું કહેતા હતા?”

છોટાભાઈએ વધુ બોલવાનું હોય તેમ ગળું ખેંચીને કહ્યું: “માંદગીય મને લાગે છે કે માથાસને ગાટે એક રીતે ગૂંચી છે. શાન્ત મગજે એના જેવો વિચાર કરવાનો અવકાશ કદાચ બીજી વખતે બાળે મળતો હશે. મુનેગારો ગાટે મને લાગે છે કે જલ કરતાં જો માંદગીની શિક્ષા કરી શકાતી હોય તો હું ધારું છું કે માથાસ એથી વધુ શીખે. આજ રાતે મેં ગારા જીવનનો હેઠ્ઠો દિસાગ મેળવી લીધો. પાછળ જોડું છું તો ધણે દૂર નીકળી ગયો છું અને આખે રસ્તે અધકાર સિવાય કંઈ જણાતું નથી. મરણ અને પાપપુણ્યની જોડે બીક નથી. કરેલા કર્મની શિક્ષા ભોગવવી એ તો દુન્યવી કાયદાનોય નિયમ છે. આ બધું કંઈ હું આજ નવું નથી જાણતો, પણ જાણ્યા છતાં અહમ્ જે અગલમાં નહોતું મૂકવા દેતું તે આજે કરવા ધારું છું. જીવનનો આખો કાલવકાસ તો નથી જાળંગી શકું એમ, પણ અત્યારે જે અવળાં પગલાં મૂકી રહ્યો છું એટલાંય જો જૂંસી શકું તોય બસ છે.”

એટલામાં નરેન્દ્ર આવ્યો, તેથી બેડા થવાનો પ્રયત્ન કરતાં એમણે કહ્યું: “આવ લાઈ.”

નરેન્દ્રે નીચે બેમતાં કહ્યું: “સહ રહો ને, કાકા! બેડા શું કરવા થાઓ છો?”

ઇસે હાથ દેઇ બેઠા ચતાં, એ બોલ્યા: “આખી જિંદગી સૂતામાં અને જિંદ્યામાં જ કાઢી છે!” અને જરાજર બેસી, ગળું સાફ કરી એ આગળ બોલ્યા: “આખી જિંદગીમાં પાછળ બળકડનારા તો ઘણા મળ્યા, પણ તમારા જુવાનિયાની માફક પડી-પડીને ઊભા થનારા નહોતા મળ્યા. તું તો મારું પગલું પડતા પહેલાં પારખી ગયો છું, એટલે તને કંઈ કહેવાની જરૂર નથી; પણ મારી જાત વિષે એક જ વાક્યમાં કહેવું હોય તો આટલું જ જસ છે: ‘આખા ગામનો ઉતાર.’”

આ કડક અભિપ્રાય સાંભળી જે સંગભાષ અને નરેન્દ્ર તાકી જ રહ્યા. એ આગળ બોલ્યા: “તું એમ ન જાણીશ કે મરણની ખીકથી મારા વિચારો એકદમ બદલાઇ ગયા છે. ધમરાજનને પચ્છી જાય એવાં કૃત્યો મેં કરેલાં છે. પશુ માણસ બંને જાણીજૂઝોને પાપકર્મો કરતો હશે, પણ એને વિચાર કરવાનો વખત જો પૂરેપૂરો મળે તો અચૂક એ એવું આચરણ કરતાં અટકે, અને માણસ જે ધર્મનાં પુસ્તકો, બોધ અને વ્યાખ્યાનો વગેરેમાંથી ખતી સમજી શકતો તે એક જાણના નિબંધ પણ સતપ્રયત્નોથી વહેલું સમજી શકે છે. કદાચ તમારાં કાર્યો પ્રત્યક્ષ ન હોત તો આ માંદગી આવ્યા છતાં મને તો નથી લાગતું કે હું અત્યારેય જે વિચાર કરી શક્યો, તે કરી શકત કે કેમ?”

ચોડા શ્વાસ ખાવા રોકાઇ ઓગણે આગળ કહ્યું: “મરણ તો તમને મમે તે લાગતું હોય, પણ મને વિશ્વાસ છે કે આ માંદગી એને માટે કારગત નીવડે તેમ નથી. હું સાન્ને થવાનો છું એમાં શંકા નથી. પણ મેં મુંઝવેપૂર્ણ છે કે આજ હું તમારા જુવાનિયા આગળ મારું હૃદય ખુલું કરી નાખું. અને જીવનનો જે રોષ લાગ રહ્યો હોય તે તમારી સાથે સીધાં પગલાં ભરવામાં ગાળું. માટે મેં તને એટલું કહેવા બોલાવ્યો છે કે આજ જ્યોરે તમે જધા જુવાનિયા બેગા થઇ અહીં આવો એટલે હું મારી જીવનકિતાવ તમને બતાવું.”

અને જધાના આશ્ચર્યની વચ્ચે દશ દિવસમાં છોટાભાઇ ધીરે ધીરે ગામમાં ફરતા થઇ ગયા.

કોઇ પૂછતું: “કેમ કાકા, હજુ ધીરો પગલાં મૂકો છો તે જરાજર મટ્યું નથી કે શું?”

છોટાભાઇ હસતાં હસતાં કહેતા: “સીધાં પગલાં તો હમેશા ધીરુંજ મુકાવને?”

પાટીદાર અને ગોપાલન

ગોપાલન કરવું એ પણ પાટીદારસમાજની પ્રગતિનું એક અગત્યનું અંગ ગણી શકાય. કારણ કે પાટીદારનો મુખ્ય વર્ણાશ્રમ-ધર્મ જેતી કરવાનો અને પશુઓ પાળવાનો છે. જેતીકાર્યમાં સૌથી મુખ્ય ઉપયોગી પશુ ગળદો છે. અને બળદોને પેદા કરનારી ગોમાતાઓ હોવાથી ગાયોને અને બળદોને ઉછેરી તેમનું વધારાગ્ર પાલન કરવું એ પાટીદારસમાજનું મુખ્ય અને અગત્યનું કર્તવ્ય ગણાય. એ કર્તવ્ય અનુસાર દરેક પાટીદારે પોતાને ઘેર ગાય પાળી સારા ઉત્તમ પ્રકારના બળદો ઉછેરી પોતાની જેતી આજ્ઞા કરવી એ તેમની મુખ્ય અને પવિત્ર ફરજ છે.

એ પવિત્ર ફરજ દાલના પાટીદારો જૂલ્યા હોય એમ લાગે છે, કારણ કે પવિત્ર અને દૈવી શ્રેણીયુક્ત ગોમાતાઓને ન પાળતાં આસુરી ગુણોવાળી બેંસો પાળવામાં જ તેઓ પોતાનું ઇતિહાસ ગાને છે.

એંગ પાટીદારો જડહારત બેંસો પાળી તેમના દૂધધીનો ઉપયોગ કરતા હોવાથી તેમની શુદ્ધિ પણ જડ અને આસુરી ગતિવા પામી છે, જેથી તેઓ પોતાનું 'પાર' દિત ગિલકુલ સમજી શકતા નથી અને અવળે રસ્તે દોરાય છે. સારામાર વિવેકશુદ્ધિને અભાવે તેઓ પોતાની કમાણીનો મોટો ભાગ ખોટાં ખર્ચોમાં ઉડાવી દે છે. તેમ જ ખોટી આપવડાઈને તાબે થઈ કુલશુદ્ધિ પતી ફરજ કરીને પણ ખોટાં ખર્ચો કરવા પ્રેરાઈ દાયે કરીને નિર્ધન અવસ્થા સ્વીકારી લે છે. તેઓ ઝોકબીજ પ્રત્યે સહકારથી ન રહેતાં વેરઝેરની લાગણી રાખી પોતાનું જીવન ક્લેશમય ગુજારે છે. એ બધાંનું મુખ્ય કારણ ગોપાલનનો અભાવ એજ છે. માટે પાટીદારે પોતાનો ગોપાલનનો પવિત્ર વર્ણાશ્રમ ધર્મ સંભાળી હોવાની ખાસ અગત્ય છે.

પાટીદારનો પોતાનો ગોપાલનનો ધર્મ હોવા છતાં તેઓ ગાયો પાળવાનું સંસ્કાર્ય કરતા ન હોવાથી જ ગાયો પાળવાનું કાર્ય ખીજા અખેડૂત વર્ગના લોકો કરવા લાગ્યા છે. તેઓ ખેતીકાર્ય કરતા ન હોવાથી ગાયોને પૂરતો ધાસઆરો આપી શકતા નથી અને જંગલોમાં રળડાવી મહામુશીબતે માંડ પોષણ કરે છે. એટલે તેઓ પૂરતા ધાસઆરોને અભાવે ગાયોનું પેટપૂર પોષણ કરી શકતા નથી. આથી દર વર્ષે ઘણી ગાયો સૂખમરાથી મરણ પામે છે, અને ઘણી કલસળાને પણ જાય છે. એ રીતે પાટીદારને અતિ ઉપયોગી ગોધન દિનપ્રતિદિન દુષ્કાતું જાય છે અને તેની સાથે ગાયોના કરુણ શાપથી ખેડૂત-પાટીદારની આર્થિક સ્થિતિ પણ ઘણી ખરાબ થતી જાય છે, કારણ કે

પાટીદારો પોતાનો ગોપાલન ધર્મ ચૂક્યા હોવાથી જ ગોમાતાઓની એવી કરુણ હાલત થાય છે, એ તેમણે જૂલવું નોંધ્યું નહિ અને ધર્મની પેટે ગાયોનું પણ રક્ષણ કરવું નોંધ્યું.

જેવી રીતે આપણે પોતાના રક્ષણ માટે આપણા મનુષ્ય તરીકેના ધર્મનું રક્ષણ કરીએ એટલે ધર્મ પ્રમાણે વર્તીએ, તો ધર્મ આપણું રક્ષણ કરી આપણી સદ્ગતિ કરે છે; આપણે અધર્મનું આચરણ કરી ધર્મનો નાશ કરીએ, તો ધર્મ આપણો નાશ કરી આપણી અધોગતિ કરે છે. તેવી રીતે જો આપણે ગોમાતાઓનું સુરક્ષણ કરીશું તો ગોમાતાઓ પણ પોતાનાં દુધધી અને શક્ત વાછરડાં આપી આપણું રક્ષણ કરશે; અને જો આપણે ગોમાતાઓનું રક્ષણ કરવાનો પવિત્ર ધર્મ જૂલી તેમને પાળીશું નહિ અને ખીજીઓને હાથે તેમનો નાશ થવા દેઈશું તો તેથી આપણો સર્વનાશ થશે એ નક્કી સમજવું. કેમ કે ગોપાલન કરવું એ આપણો પાટીદારનો પરમ ધર્મ છે. માટે પાટીદારોએ બેસો પાળવાનું ગંધ કરી ગોપાલન કરવું અતિ આવશ્યક છે.

પાટીદારનો—ખેડૂતનો મુખ્ય ધધો ખેતીનો છે. ખેતીકાર્યમાં ગાયખજા ધણી ઉપયોગી પણ હોવાથી પાટીદારે પશુપાલન અને ગોપાલન કરવું એવું શાસ્ત્રકારોએ વર્ણાશ્રમ ધર્મમાં ઉગ્રાચ્યું છે. જેથી પાટીદારોએ ગોપાલન અવશ્ય કરવું જ નોંધ્યું. ઉપરાંત ખીજ ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ પણ ગોપાલન કરવું અતિ જરૂરી છે. કારણ કે ગાય એ ઘણું ઉપયોગી, પરાપકારી, પવિત્ર અને સાંસ્ત્રિક પ્રાણી હોવાથી તે કામધેનુ અને સુરભિ જેવાં સ્વર્ગીય નામોથી ઝાળખાય છે. તે દેવી ગુણો ધરાવતી હોવાથી ગૌરીવ્રતમાં અને ખીખાં ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ તેનું પૂજન કરવામાં આવે છે. તેમનાં પવિત્ર અને સાંસ્ત્રિક દૂધ, ઘી, માખણ અને છાશથી આપણી બુદ્ધિ પવિત્ર અને સાંસ્ત્રિક બને છે. તેમનાં છાણમૂત્ર પણ પવિત્ર ગનાય છે, તેના લીંપણથી ઘર પવિત્ર અને જંતુરહિત બને છે. તે રોગના જંતુઓનો નાશ કરતાં હોવાથી એવી રાગથી જમી શકાય છે. એ રીતે ગાય ધણી ઉપયોગી પણ હોવાથી તેનું પાલન કરવું એ પવિત્ર કર્તવ્ય કાંઈ પાટીદારે ચૂકવું નોંધ્યું નહિ.

ગોપાલન કરવાથી ખેડૂતને—પાટીદારોને અનેક પ્રકારના ફાયદા થાય તેમ છે. તેમને બળદો ખરીદવામાં જતા સેંકડો રૂપિયાનો ખચાવ થાય છે. બળદોને જાતિદેખરેખ નીચે ઉછેરવાથી પૈસા આપી ખરીદ કરેલા બળદો કરતાં ઘણા જ શક્ત અને સાગ્ર નિવડતા હોવાથી તેઓ ઘણાં વર્ષો સુધી સારી રીતે કામ આપે છે. ગાય કરતાં બેંસને જમણા ઘાસચારો નોંધ્યું છે, જેથી એક બેંસના

જદલામાં એ ગાયો નિભાવી શકાય છે; એટલે એક બેંસના ખર્ચમાં ગાય તથા વાછરડા જાનેને સારી રીતે ઉછેરી શકાય છે. અને ગાયને બેંસના જેવા ખોરાક મળતાં તે પણ બેંસના જેવાંજ દૂધથી આપી શકે છે. બેંસ કરતાં ગાય સાર્વિક અને ચંચળ હોવાથી તેનાં દૂધથીથી આપણી ક્ષુદ્ધિ પણ સાર્વિક અને તીવ્ર બને છે. એ પ્રમાણે ગોપાલનના અનેક પ્રકારના ફાયદા હોવાથી પાટીદારોએ ગોપાલનની પવિત્ર કરજ, ભૂલથી જોઇએ નહિ.

ધણા પાટીદારો એમ માને છે કે ગાયો પાળી તેમના વાછરડાના જળદો જનાવવાથી ધણું પાપ લાગે છે. એવું માનવું એ ઘણુંજ ભૂલ લેરેલું છે. કારણ કે સ્વકર્તવ્ય જાનવવામાં કદી પાપ હોતુંજ નથી, સ્વધર્મ ન પાળવામાંજ પાપ છે, એમ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ગીતાજીમાં કહેલું છે. ત્યારે ખેડૂતનો પાટીદારનો મુખ્ય ધર્મ ખેતી અને પશુપાલન કરવું જો છે, તો તેમણે ખેતી કરી ગાય જળદોનું પોતાની જાને પાલન કરવુંજ જોઇએ. જેની રીતે ખેતીના કામમાં પણ ઘણી હિંસા થતી હોવા છતાં ખેતી એ સ્વકર્તવ્ય હોઇ પાપ જણવામાં આવતું નથી, તેવી રીતે ગાયો પાળી વાછરડાઓના જળદ જનાવવામાં પણ તે સ્વકર્તવ્ય હોવાથી પાપ નથી, એમ માની પાટીદારોએ ગોપાલન કદી જળદો જાને ઉછેરી પોતાની ખેતી આજ્ઞા કરવામાંજ પોતાનું દિત સમાજેલું છે. એમ સમજી ગોપાલન કરવું જોઇએ.

ઉપરની દકીકતથી સમજાયું દરે કે પાટીદારનો વર્ણપ્રગધર્મ ખેતીનો અને પશુપાલનનો હોવાથી તમામ ખેડૂત-પાટીદારે ખેતી કરવી અને તે અંગે ખેતીકાર્યને ઉપયોગી ગાયજળદનું યથાયોગ્ય પાલન કરવું એ અતિ જરૂરી છે. તેથી દરેક ખેડૂત-પાટીદારે પોતાને ત્યાં બેંસો પાળવાનું બીજઉપયોગી કાર્ય બંધ કરી ગાયો પાળવાનું અતિઉપયોગી સત્કાર્ય શરૂ કરી દેવું હિતાવહ છે. એક વખત પવિત્ર અને દૈવી ગાયો પાળવાના ફાયદા માલુમ પડ્યા પછી બીજી વખત કોઇને પણ આસુરી બેંસો પાળવાનું અહિત કાર્ય કરવાનું યોગ્ય લાગશે નહિ. માટે સુખી યવા ઇચ્છતા દરેક પાટીદારજીએ પોતાને ત્યાં ગોપાલનનું પવિત્ર કાર્ય શરૂ કરી જાને શક્ત જળદો ઉછેરી પોતાની ખેતી આજ્ઞા જનાવી પોતાની આર્થિક રિચ્છિત સુધારી સુખસંપત્તિવાળ જાનવું જોઇએ, તેમજ પવિત્ર ગોમાતાઓનાં સાર્વિક દૂધથીથી ઉપભોગ કરી સદ્બુદ્ધિવાળ જાની પોતાનું આ લોકનું અને પરલોકનું દિત સાધવા સક્તિવાળ જાનવું જોઇએ.

ભગ્નકંકણા ને ખીજવર

“રેવતી, મારા જીવને મૂંઝવણ યાચ છે, મારો આત્મા અશાન્તિ અનુભવે છે.” કહાનજીએ પધારીમાં પડ્યે પડ્યે શ્વાસ ખેંચતાં કહ્યું.

“શું યાચ છે? શા કારણથી અશાન્તિ અનુભવો છો? સંસારની સર્વ પીડાઓ વિસરી જઈને ઈશ્વરને યાદ કરો.” રેવતીએ પતિ પ્રત્યે અશ્રુપૂર્ણ નયને નિહાળતાં ગદ્ગદ કહે કહ્યું.

“તું જ મારો આત્મા છે અને તારું સૌન્દર્ય જો મારો પ્રાણ છે. મારા દેહની શિથિલતા દર્શાવે છે કે હું તારો મટીને પરલોકમાં જઈ ખેસવાનો છું. મારી આશાઓ તૂટી પડી છે.” કહાનજીએ પોતાના જીવનની આશાઓ છોડતાં અંતિમ વચનો કહ્યાં.

“આવું શું બોલો છો? ઈશ્વર સૌ સારાં વાનાં કરશે અને તમને કાલેજ ચાર માઇલ આલતા કરી દેશે.” રેવતીએ શ્રદ્ધા આપી.

કહાનજીના જીવને શાન્તિ વળી, દેહક્ષયના રોગથી તેના શરીરમાં અગ્નિ-જ્વાળાઓ ભલુકતી હતી અને પગવિપજમાં દેહનો વિનાશ થવાની તૈયારી હતી. રેવતીના આશ્વાસને કહાનજીના અંતરમાં આશાનો દીપ પ્રકટાવ્યા છતાં પણ એ દીપની ન્યોત જલતાં તેના દિલમાં અશાન્તિ વધતી જતી હતી. તેનો જીવ રેવતીમાં હતો. એનો પ્રેમ અવિભાજ્ય બનીને સદાને માટે પોતાની પાછળ વિલીન થઈ પોતાના શાન્તિરથગને નિશ્ચિન્ત બનાવવાની અભિલાષા તેના અંતરમાં મૂંઝાવા લાગી.

“રેવતી, એક આશા પૂર્ણ ન કરે?” કહાનજી બોલ્યો.

“શી અભિલાષા છે? ફરમાવો મારા પતિદેવ!” રેવતીએ પૂછ્યું.

“તારા આ સૌન્દર્યપૂર્ણ અને વિરાટ દિવ્યતાવાળા દેહને મારા અવસાન પછી કોઈને હાથે ચૂંચાવીશ નહિ.” કહાનજીએ ફરમાવ્યું.

“બસ, એ જ ઇચ્છા છે? હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જજ્ઞાવું છું કે તમારા વિનાશ પછી આ દેહ તમારી યાદગીરીમાં પ્રભુની સેવામાં જ ધસી નાખીશ, કોઈને હાથે નહિ ચૂંચાવું. એ વચન આપું છું.” રેવતીએ કહાનજીના હાથમાં હાથ મિલાવી કરાર કબજ્જો.

“બસ, તારા બોલથી હું શાન્તિ અનુભવું છું અને મારો મૂંઝવેલો જીવ સદૃશિત પામે છે, પ્રભુ! તને સાગર્ય આપો.” અંતિમ ઉદ્ધારો ઉચ્ચારતાં કહાનજીના દેહમાંથી જીવંત હંસલો ઊડી ગયો.

રેવતી તથા કહાનજીની ઝાતિમાં પતિના અવસાન પછી નાતરે જવાનો ગિવાજ સર્વસામાન્ય હતો. અને તેમાંય રેવતી જેવી મહારૂ જાળાઓ નાતરાનો ધણી શોધી નહું ધર માટે તેમાં જરા પણ નવાઈ કે વખોડવા યોગ્ય ગણાતું જ નહિ.

છતાં પણ પોતાના પતિદેવના આત્માને સદ્ગતિ મળે અને તેના અમર પ્રેમની યાદગીરી પરમાત્માના પૂજનમાં વ્યતીત થાય એને વિષે કરેલો હૈયાનો કરાર ભંગ કરવો એ એક નીચમાં નીચ કૃત્યથી પણ વિશેષ ગણી રેવતીએ સદાને માટે વૈધવ્ય પાળી પતિના અવસાનની વૈધવ્યથી અમર ખાંભી ચણાવી. એ ખાંભીના પૂજન તરીકે એના આત્માને, દેહને, મુખકમળને અને વાણી-આતુર્યને સ્મરી આનંદ અનુભવી લેતી, અને એટલેથી નાતરાને તિલાંજલિ આપી કરારને પાળ્યે જતી.

ધન્ય હજી એવી પતિના આત્માને શાન્તિ આપનાર અને બોલેલા વેશુને પાળનાર ભગ્નકેળા સન્નારીઓને!

* * *

*

*

“હા, આપણો પ્રેમ કેવો નિરાળો હતો, આપણાં અંતર તો એક જની ગયાં હતાં.” અને તેમાંય તમારો મારાં તરફનો ઊભરાઈ જતો પ્રેમ તો બાજો કે...” મનમાં બજાડતી અને પોતાની પધારીના ઝોડશીકા તળે સંતાડેલા પોતાના પતિના ફેટાને ચુપકીદીથી જોઈને મદકાતી કમળા જીવનના છેલ્લા શ્વાસ ગણતી પતિની ઝંખના કર્યાં જ કરતી હતી.

“શું તમારો પ્રેમ, તમારું મધુરતાપૂર્ણ હૃદયકાવું અંતર, અને તમારો મીઠાં ચુંબનોથી વહી જતો અમૃત તુલ્ય સ્નેહ! જમ, શી તમારો રસિકતા — અને તેમાંય એક જ પત્નીથી તમારો સંતોષ, બહુ હેતાળ, બહુ પ્રેમાળ, તમે તો મારા જીવનના...” પધારીમાં પડી પડી કમળા લવતી હતી.

કમળાની સાહેલીઓ તેના આવા ઉદ્ગારોથી કમળા રખે ને ભૂતપ્રેત જનશે એવી કુશંકાઓ કરતી બેઠી હતી, તેવામાં બહારથી કુમુદ પ્રવેશ્યો.

“કેમ, કમળા! શું બજાડે છે? અંત વખતે તો ઇશ્વરને યાદ કર, દેહનું કદવાળુ થશે.” તેના પતિ કુમુદે કહ્યું.

“જોહ, તમે! મારા પ્રાણ, આવી પહોંચ્યા! મારા અંતરમાં ગૂંચવાતા વિચારોનું નિરાકરણ કરી મને - સંતોષની મીઠી આશિષ આપવા પધાર્યા! આવો બેસો, મારી પધારી પાસે.” કમળાએ પોતાના પતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

કુમુદ કમળાની પધારી પાસે ગયો. તેના ધનકતા હૈયા ઉપર હાથ મૂકી શાન્તિ આપી. બે મીઠાં વચનો કહીને તેના કંપતા-કાંઈક અનુકંપા અનુભવતા

આત્માને શાન્તિ આપી તેના લલાટ ઉપરની વાળની એ લોટો સમારી બેઠ્યોઃ
 “કેમ? કમળા, શા વિચારો કરે છે? શી અભિલાષાઓ અધુરી છે?”

“પતિદેવ, આ તમારી કમળાને કાંઈ જ ઇચ્છા નથી. પણ ક્રૂર અંતિમ ઇચ્છા બાકી છે તે દર્શાવું અને તેને અમર રાખી આપણી યાદગીરી તમારા અંતરાત્મામાં ઘાતરજો. બોલો, સંતોષવાની કશુંલાત આપતા હો તો બોલો.” કમળાએ પોતાના પતિ તરફ આશાપૂર્ણ નયનોથી નિહાળતાં કહ્યું.

“અરે, તારી પ્રેમયાદગીરી નહિ સંતોષું તો પછી હું તને ક્યારે સંતોષીશ? આજે તક છે અને તે તકનો લાભ લેઈ તારા જીવને સદ્ગતિ આપીને હું મને કૃતાર્ય માનીશ.” કુમુદે કમળાના અંતરમાં અમી સીમ્યું.

“તો... મારી યા...દગીરીમાં મારા દેહના સર્વનાશ પછી બીજી પત્ની ન કરતાં તમારો પ્રેમ મારા દેહની રમણાનભૂમિમાં દેહનાવી દેઈ મારી યાદમાં જીવનપર્યંત ઘાટના પ્રેમી થશે નહિ. એ જ અભિલાષા...તમારા વિશ્વાસુ વચને તમારા હાથનો મેળાપ કર્યા વિના દેહને ત્યજી સદ્ગતિ પામું છું.” અંતિમ હિદ્મારો હિન્મચારતાં હિન્મચારતાં કમળા ક્ષણભંગુર ‘સંસાર છોડીને ચાલી ગઈ.

કમળા ચાલી ગઈ, અને તેની પાછળ તેની પ્રેમયાદમાં કુમુદે નવી કંચન લાવીને નવો ગૃહસંસાર સરળવ્યો! તે જીલી ગયો કમળાની અભિલાષાને, અને તેનો ઉપરથી દર્શાવેલો પ્રેમ તેના દેહ સાથે વિસરી જઈને નવી દુનિયામાં સંચરવા લાગ્યો. કમળાની યાદમાં કંચનને લાગ્યો અને બીજી પત્નીના પ્રેમથી પ્રેમચોગી બન્યો!

એક પત્નીના અવસાન પછી હૈયાના વિશ્વાસુ કરાર છતાં કુમુદે વચનભંગ કર્યો. કંચન જેવી નાજુક બાળાનો બીજવર બન્યો અને બીજવર બનીને સંતોષ અનુભવ્યો.

વાચક! આમાં કેવો પ્રેમ સાચો? ભગ્નકંકણા બાળા રેવતીનો કે બીજવરે બનેલા કુમુદનો?

ઓત્તમ પતિભક્ત છે, બ્યારે પુરુષ એકના અવસાન પછી બીજવર બની સંતોષ માને છે. કેણુ સંતોષી? રેવતી કે કુમુદ?

વાચક, તું જ નિર્ણય કર કે કેણુ સાચું?

ભગ્નકંકણા કે બીજવર?

ભાદરણ (હાલ મોહારોડ)

ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

આફ્રિકાના બાઇઓ કયે માર્ગે?

વૈશાખ માસના 'પાટીદાર'ની પ્રસંગિકથામાં પૂર્વ આફ્રિકા ખાતે ઉજવાએલાં ત્રણ પાટીદાર લગ્નોની ગોંધ લખતાં તંત્રીને 'સહેજે પૂછવાનું' મન થઇ જાય છે કે આફ્રિકાના બાઇઓ કયે માર્ગે જાય છે?

એનો દૂંકો અને ટચ જવાળ હું તો એક જ આપું કે 'આફ્રિકાના બાઇઓ' અરોતરની પાટીદાર નાતે જન્માવેલી સીધી સડકે, વાટી નાખેલે રાજમાર્ગે, જળથી સીધે સરિયામ માર્ગે જાય છે."

અને આ કથનના સમર્થનમાં હું સાગો પ્રશ્ન એ પૂછું કે છેલ્લાં ૪૦-૫૦ વર્ષ પહેલાં (૧) પાટીદાર માત્રનો ધંધો એક જ હતો ખેતીનો. (૨) પ્રકૃતિ, ધાર્મિક મંસ્કાર અને નૈતિક વલણ લગભગ એક જ પ્રકારનાં હતાં. (૩) જેને આજે આપણે કેળવણી કહીએ છીએ તેનો અભાવ સર્વત્ર સરખો હતા. ત્યારે, થોડીક-માન-થોડીજ પેઢીને અંતરે એક જ બાપની પ્રજાથી વસેલા દરેક ગામમાં, અને ધંધે, સંસ્કાર અને પ્રકૃતિએ લગભગ સરખા હોવા છતાં અમુક આખાં ગામનાં ગામ અને દરેક ગામ દીક અમુક કુટુંબો 'કુળવાન' સાધી થયાં? એમણે કામગીરી કેમ વિશિષ્ટ સેવા કરી હતી? ના. કામગીરી થોડો ઘણો પ્રતિભાસ જળીતો છે એ સાક્ષી પૂરે છે કે ના, ના, ના. કારણ કે જો એમ હોત તો વીરસદ, પાદરા, સંજળયા, અલારસા, આજે કુળવાનોની યે ટાચે હોત. ત્યારે શું દરેક ગામમાં સૌ સૌના પ્રમાણમાં જે જે કુળવાન કુટુંબો કે ઘર ગણાય છે એમણે કે એમના વડીલોએ બીજાની નિરાળાં અને ત્રેષ્ટ એવાં દાન, તપ, અને શીલ સેવાં હતાં?

મારા નજર મત પ્રમાણે પાટીદાર કામમાં જેને 'કુળવાન' કહેવામાં આવે છે એવા કુળવાન થવા માટે બે વસ્તુઓની મુખ્ય જરૂર છે. એક તો સારી આર્થિક સ્થિતિ અને બીજી મુકામલે તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ. માણસની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે, એટલે એ પોતાના રોજિંદા જીવનમાં પાંચ માણસને હુકો-આ અને હુકો જાહે-પાછ થકે, પાંચ માણસને કાંકું પકડી રાંટસો ખવરાવે, મહેમાન પરાણાઓનું સારું સ્વાગત કરે અને આ બધું કરી એ બહોળું રોજીગંડળ પ્રાપ્ત કરે; સારું ઘર બાંધે, બીજાના કરતાં પાંચ પચાસ વીધાં વધુ જમીન વસાવે, નોકર ચાકર રાખી પોતાનો અને પોતાના ઘરની સ્ત્રીઓને પ્રમાણમાં સારીરિક મહેનતમાંથી મુક્ત કરે, અને આ બધું કરી એ સમાજમાં 'સુખી' માણસ ગણાય. ઈશ્વરદત્ત ભુદ્ધિનો અને સાધનસંપત્તિનો યથાશક્તિ ઉપયોગ કુટુંબનાં અને ગામનાં સામુદાયિક કાર્યોમાં કરી એ ગામના 'આગેવાનો'ને

ગાંચડે ચઢે, માતાપિતાના મરણ પાછળ કારણ કરીને, એમનાં શ્રાદ્ધ-સર્વંત્સરીઓ ઊજવીને, લગ્નપ્રસંગોએ નાતવરા અને ધામધૂમ કરીને, જાત્રાએથી પાછા ફરી ગંગાપૂજન કરીને, ઘરનું વારણ કરીને, કાષ્ઠ દેવદેવીની ગાનેલી બાધાની મુક્તિના પ્રસંગો યોજીને અને એવા કંઈ કંઈ નિમિત્તે એ પોતાના કુટુંબીઓને, સ્નેહીસ્વજનોને જગાડે, નાતવરા કરે, ગામ જમાડે, ઘીના હવાડા ભરે અને એ બધું કરી એ સામાજિક પ્રતિષ્ઠા મેળવે.

દરેક પ્રકારનાં જમણવારોની સામે ખૂબ પાડનાર એક વસ્તુ ભૂલી જાય છે. અને તે એ કે કેવળ પાટીદારમાં જ નહિ, પણ મૌ જાતિઓમાં અને સૌ જાતિઓમાં એક કે બીજા પ્રકારનાં આવાં સામાજિક ખર્ચ પાછળ પ્રતિષ્ઠા માનવામાં આવે છે. કારણ કે માનવી સ્વભાવે સામાજિક પ્રાણી છે, સમૂહમાં જમવા જમાડવામાં એને ભારે આનંદ આવે છે. પોતાને પ્રાપ્ત થએલી કાષ્ઠ મુળદ ધડીએ, કાષ્ઠ ગંગળ પ્રસંગે, કાષ્ઠ આનંદદાયક વેળાએ માનવી પોતાનાં સ્વજનોને, સગાંવહાલાંઓને અને મિત્રોને આમંત્રી પોતાના આનંદના સહભાગી બનાવીને એ આનંદનો અવધિ માને છે. એમની વિધિવિધ પ્રકારનાં યોજના કરાવી, અનેક પ્રકારે એમનું સ્વાગત કરી, એમની સેવા ઉઠાવી એ પોતાને ધન્યભાગ્ય માને છે. પોતાના સુખમાં, આનંદઉલાસમાં ખીંગતો સહભાગી બનાવવાની ઉત્તમ ભાવનાથી પ્રેરાઈને માનવીએ દરેક જમાનામાં કંઈ કંઈ ઉપાયો યોજી કાઢ્યા છે. મરણનિમિત્તનાં કારણ અને શ્રાદ્ધસર્વંત્સરીઓ ઊજવવાનું આ જમાનામાં જરા અશિષ્ટ લાગ્યું તો એની જગ્યા બીજા પ્રસંગોએ લીધી જ છે. દા. ત. નાનાં મોટાં અનેક કારણો પરત્વે ગાનપત્ર, આ પાણી, ફૂલહાર, અદ્ધપાહાર, વગેરેના ચતા મેળાવડાઓ અને જોજનસમારંભો.

ત્યારે જાણે, આવા જમણવારો, નાતવરાઓ કરીને એ સામાજિક પ્રતિષ્ઠા મેળવે. એવા સાધનસંપત્તિ, એવા સુખી, એવા આગેવાન અને એવી સામાજિક પ્રવિણતાવાળાને ઘેર પોતાની બેનહીડરીનો સંજંધ બાંધી એ સજળ સગાઓની ગોથ મેળવે. એના દીકરાને એવા સજળ અને એવા પ્રતિષ્ઠિત ઘરની કન્યા મળે એટલે 'કુળવાન'ની એ છાપ મેળવે. પ્રાપ્ત કરેલી સામાજિક પ્રતિષ્ઠા, અને સજળ સગારનેહીઓને પીકજીવે કરીને જો તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ દોષ તો શક્તિ અને દેશકાળ પ્રમાણે રાજદરગારે પણ એ અમુક દરજ્જો-મેહો-લાગવગ મેળવે.

અર્થે સમાજનો મોટો વર્ગ, જેના આચારમાં પ્રતિષ્ઠા માનવો હોય, એવો 'કુલાચાર' પણ એણે કડકપણે પાળવો જ રહ્યો એ તો દેખીતું છે. આ 'કુલાચાર' છે (૧) ગમે તેવી વિકટ સ્થિતિ હોવા છતાં દીકરીના પૈસા લેઈ 'હાથ કાળા' કરવાનું પાપ એ સ્વપ્નમાંય ન કરે. (૨) સાધનસંપત્તિ હોય કે ન હોય, દીકરાને આવડાનું રહે કે ન રહે, દીકરાને 'સારા' ધરની કન્યા મળે કે ન મળે, પણ જેન દીકરીઓને તો ગમે તેટલો ભોગ આપીનેય 'સારા' ધરમાં પરણાવવાનું આણુ રાખે. (૩) ખેન, દીકરીઓ અને બાળકોને ગમે તેટલું વધુ આપીને ધસાઈ છૂટે. (૪) ગમે તેવા દારુણ સંયોગોમાં, કે નિમીરત પરિસ્થિતિમાં આવી પડ્યા છતાં એના ધરનાં સ્ત્રીને કે પુરુષને 'વિધવાવિવાહ'નો વિચાર સરખોય ન જ આવે.

આગળ જણાવેલી સિદ્ધિ અને આ ચાર પ્રકારના કુલાચારનો સરવાળો એ પાટીદારનું કુળવાનપણું. સરવાળાના આંકડા ઉપર કુળની ચઢકિતર. પાટીદાર કોશમાં કુળની સ્થાપનાની અને પ્રતિષ્ઠાની 'પાછળ આ સિવાય બીજો કોઈ ઇતિદાસ હોય એમ હું માનતો નથી. અને આ કેવળ કલ્પના નથી, નક્કર હકીકત છે. આ રહ્યા બે દાખલા. માત્ર દોઢસોએક વર્ષ પહેલાં અમદાવાદની સરખામણીએ અકુળવાન ગણાતા ચરેતરના પાટીદારો પૈકીનાં છ ગામ આજે આખી પાટીદાર નાતનાં કુળવાનશિરોમણિ ગણાય છે. હું પૂછું છું, સાથી? અને એમની કુળવાનશાહી સામે આખી નાતમાં સૌથી પ્રથમ પડકાર કરનાર સત્તાવીસ ગામનો જોળ જંધાયે તો હજુ પૂર્વ પચાસ વર્ષ પણ થયાં નથી અને જોટલામાં તો આણંદ, જાકરોલ, જાંધણી, મહેળાવ, આંના, પલાણા અને ગાડા ગામ પાછાં એમનામાં કુળવાન થઈ પડ્યાં છે. હું ફરીથી પૂછું છું કે સાથી?

ત્યારે, જો એમજ છે તો પાટીદાર કોમે માન્ય કરેલે, વાટી નાખેલે, ઘેરી માર્ગે આફ્રિકાના બાઈઓ જઈ રહ્યા છે એમ કહેવામાં હું ખોટો છું? અને આફ્રિકાના બાઈઓજ શા મારે? દેશપરદેશમાં ગમે ત્યાં જઈને સારી નોકરી કરીને, મોટા અમલદાર થઈને, વકીલ થઈને, દાકતર થઈને, વેપાર કરીને જેની જેની આર્થિક સ્થિતિ સુધરી છે એ જંધાય-કોઈ કોઈ અપવાદ હશે-એ જ માર્ગે જઈ રહ્યા છે.

આથી કરીને હું એમ નથી જ કહેવા માગતો કે કોશમાં જે પ્રકારે અત્યારે સામાજિક જવદાર થઈ રહ્યો છે તે સર્વોંશે ઈષ્ટ છે. કેટલાંક અનિષ્ટ છે. કેટલાંક અનિષ્ટ તરવોમાં ફેરફારનો અવકાશ છે જ. પણ હું જે કહેવા

માનું છું તે નો એ છે કે સામાજિક પ્રતિષ્ઠા—ગોટપ—કુળ—જેને છે તેને છોડવું નથી અને જેને નથી એને મેળવવું છે. આ વસ્તુ વિના અપવાદે ધ્યાનમાં રાખીને એ સામાજિક પ્રતિષ્ઠા—એ કુળ—હોય તો ઉચ્ચત્વ રાખવાનો, ધસાઇ ગએલા હોય તો માણુત કરવાનો, અને ન હોય તો મેળવવાનો ખીજો કાંઈ માર્ગ સમાજનો મોટો વર્ગ માન્ય ન કરે ત્યાં સુધી જેની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે તે જૂને, નાણીતે અને એથી મરણ માર્ગે નાચ એ તદ્દન સાહજિક છે. એવો નવો રસ્તો જે કાંઈ જતાવે તેને હું તો ગુરુ કરવા તૈયાર છું.

સામાજિક ખર્ચો અને જમણુવારો, નાતવરા, ધાગધૂગ એ જધાની પાછળ રહેલી સામાજિક પ્રતિષ્ઠા તોડવા માટે અત્યાર સુધી આપણે જે ઉપાયો જાણ્યા છે. એક તો એવું કરનારને રૂઢિના ગુલામો, જૂનવાણી માનસના, અને દમાગ, ડોળ, લપકો, ધાગધૂગ, ધમક કરી સામાજી આંજી નાખી હલકા પાડવાની વૃત્તિવાળા ગણાવી—એમની કકડામાં કડવી ટીકા કરી એમને હલકા કરી નાખવાનો ‘પાટીદાર’ના તંત્રીનો ઉપાય. આ જલદ ઉપાય આજે ઓગણીસ ઓગણીસ વર્ષથી સતત અને સૂકા બેળુ લીલું પણ જાળી નાખવાની હદ સુધી ‘પાટીદાર’ના તંત્રીએ અજમાવ્યા છતાં પરિણામ શું આવ્યું છે તે કહેવાની જરૂર છે? ખર્ચ ઘટયાં નથી, વધ્યાં છે. ખર્ચ કરનારની મંખ્યા ઘટી નથી, વધી છે. અને એમની આકુસ પાયરીની લાહણીએ તો શ્રાવણિયા—ખાટિયા—આંગાઓને પણ આકુસમાં ખપી જવા લલચાવી દીધા છે। ત્યારે આપણે તો એમ જ માનવું રહ્યું કે ‘પાટીદાર’ની એ દાહક નીતિ સાવ નિષ્ફળ ગઇ છે.

ખીજો ઉપાય પોતાને સમાજસુધારક માનનાર વર્ગ તરફથી કહેવામાં આવે છે. અને તે એ કે પોતાની આર્થિક સ્થિતિ આમ સામાજિક ખર્ચોમાં વેડફી નાખવાને જલ્દે સમાજની ઉન્નતિ યાચ એવાં કાર્યોમાં એ શક્તિનો વ્યય કરવો એમનો. આ દલીલમાં નવા માર્ગનું સૂચન તો છેજ. પણ એ માર્ગે જવાનું જીવનનો માટે અનામત રાખવાનું કામ એમ કહેનાર લાઇઓ કરે છે. એ દલીલના જવાબા હેઠળ સામાજિક ખર્ચો નહિ કરનાર કે આર્જા કરનાર સૌએ એમ જાણેલી રકમ કાંઈ જાહેર દિતના કાર્યોમાં આપી દીધાનું સમાજની જાણમાં નથી. કાંઈ કાંઈ અપવાદો હશે અને છે એમ હું પોતે જાણું છું. પણ ઘણે મોટે ભાગે એવા લાઇઓ જાણેલી રકમ ઓટીમાં ખોસી કે મૂડી વાળાને ખેસી જાય છે. એટલી હદ સુધી કે—મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે—પોતાને કદર સમાજસુધારક માનનાર એક લાઇને ત્યાં થોડાં વર્ષ પહેલાં કાંઈ સામાજિક પ્રસંગે વધેલું ચૂરમું—ગંધ્યું અન્ન—એ લાઇ બેઠે જામરે

વેગવા નીકળેલા! પોતે સમાજસુધારક-જગજીવારના વિરોધી-જોટલે એ વધેલા ચૂરમાના લાકુ ખનાની દેહ ખીજી ટકે પાતોના સ્વજનોને અને મિત્ર-મંડળને જમાડી દેવાનું પાપ (!) તો એ લાખ ન કરે એ આપણે સમજી શકીએ. પણ ગામના ગરીબોને જોલાવી એ ગંધ્યુ' અન્ન વહેંચી દેવા જોટલીયે ઉદારતા એ સુધારક લાખના હૈયામાં ન હતી! આ વાત બ્યારે મેં સાંભળી ત્યારે ખરેખર મને એ લાખની પામરતા ઉપર દયા આવેલી.

અને જોકે નક્કર અનુભવની વાત કરું? જાહેર સંસ્થાઓના સંચાલનના અતે ફંડફાળાઓના મારા પચીસેક વર્ષના અનુભવમાં મને તો એમ માલુમ પડ્યું છે કે જે માણસો પોતાના શર્જિદા જીવનમાં વધુ ખર્ચાગ હોય છે, જૂની કે નવી રીતનાં સામાજિક ખર્ચોમાં ધસાતા હોય છે, એ જ માણસો જાહેર દિતનાં કાર્યોમાં પણ હમેશાં વધુ જાહેર હાથે આવે છે. ગામે ગામનો જૂની અને નવી સંસ્થાઓના-પ્રવૃત્તિઓના ફંડફાળાઓની તારવણી કરવામાં આવે તો આવું જ માલુમ પડે એમ હું માનું છું.

મમાજ કેવું ગાને? સામાજિક ખર્ચ જોટાં છે, માટે ન કરવાં એમ કંઠી ગયલેલી રકમ જોટીમાં સેરવી દેવાનું કે એવાં ખર્ચો કરવા છતાં જાહેર દિતનાં કાર્યોમાં ઘૂટે હાથે આપી છૂટનારનું?

ખાંધણી. (લાલ મુંગધ) રેવનદાસ બકોરભાઈ પટેલ

ચર્ચાપત્ર

૨. ચાંદલાને પ્રસંગે સાતિભોજન

[૩]

“ચાંદલાને પ્રસંગે જગજીવાર કરવું જોઈએ એવી ફટિ નથી.” તો લાખ મગનલાલ નોંધી લે કે આવાં જગજીવાર હવે ઝપાટાગંધ ફટિનું રૂપ પકડતાં જાય છે. ચારેક માસથી રજા ઉપર હું આવ્યો છું. મારી રજા દરમ્યાન એવાં અનેક લાખલા મેં નોંધ્યા છે. એમાંથી ચાર સ્થળે મને પણ આમંત્રણ હતું, પણ હું ગયો ન હતો. દસ વર્ષ ઉપર પણ આવે જ પ્રસંગે જમવાનું આમંત્રણ મળેલું. તે વખતે રિવાજ ન હતો, આજે રિવાજ થઇ પડ્યો છે. આવાં સાતિભોજન રિવાજ થઇ પડ્યાં છે એ વાતથી લાખ મગનલાલ અત્રાત છે એ આશ્ચર્યની વાત છે!

“વળી જાહેરથી આવેલમાં વધુમાં વધુ ૧૫૦ માણસ હશે, જાકી ગામના સંજમીઓ હશે.” આ હું ચોંકાવનારું નથી? જાકરાલમાં અનિશ્ચિન

મગાઈ પ્રસંગે (ચાંદાપ્રસંગે) જ નો આટલા માણસ, તો પછી લગ્નપ્રસંગે કેટલા માણસ થશે? એક બાનું આખો લગ્નપ્રસંગ જ સાદાઈથી પતાવી દેવાની આપણે વાતો કરીએ છીએ અને બીજી બાનું આ ધમાલ! કન્યાનો જાપ આ લગ્ન ઊજવવા ભારે ધમાલ મચાવી રહ્યો છે. મંડપ માટે ખેતરમાં અણાયદી જમીન રાખી છે. ચારે બાજુ જુવારનું વાવેતર થયું છે. એ લગ્નમાં પચીસેક હજારનો ધુમાડો ચવાની વાતો થાય છે. ભાઈ મગનભાઈ, તમારે એમાં પણ ભાગ લેવો રહ્યો. ત્રણ પેઢી સુધી કન્યાનો પિતા કન્યાનો બોલો અનુભવે, એટલા એને માથે કર છે, અને તેથી એને ઉછેરતાં મૂંઝાવું પડે છે. બિચારી કન્યાઓ ક્યારે માનભેર ઊછરતી થશે?

“કાંઈ માણસ પોતાને ત્યાં શુભપ્રસંગે જેમ લગ્ન વગેરેમાં જમણવાર કરી બોલાવે છે, તેમાં જવા વાંધો મને જણાયો નથી.” પાટીદારનું દરેક ગામ એક બાપની પ્રજા હોય છે એટલે ભાઈપિતરાઈ તરીકે બધા સરખા હોય છે, પૈસેટકે મરખા હોતા નથી. પ્રતિજ્ઞાનાં ધોરણમાં યાતિભોજન પણ એક છે. અને તેથી આગર કમાવાની હરિકાષ્ઠમાં પૈસાદાર પાટીદાર પાછું વાળી નેતા નથી. નવા રિવાજો પણ તેઓ જ ધુમાડે છે. જહારગામ કમાતા અને ચાક્રીકા વસતા પાટીદારો આમાં મોટો ભાગ લેજવે છે. બિચ્ચાભિમાન તો આપણો વારસો છે એટલે બીજાને આંજી નાખવા માટે સામાન્ય રિવાજ કરતાં ખૂબ આગળ વધી જવું એ પૈસાદારો માટે ગર્વનો વિષય થઈ રહે છે. પેલા ગરીબ પિતરાઈએ ત્યારે શું આપઘાત કર્યો? ઊતરતી જગાએ કન્યા દેવા મળે તો એ જ પૈસાદાર પાછો બોલી ઊઠે કે એ અમારું ખોટું દેખાડે છે. અગમ્ય કન્યાપિતાઓની મૂંઝવણ આપણે નજરે નોંધીએ છીએ. લગ્ન એ અસખત એક આનંદનો ઉત્સવ છે. જેની પાસે હોય તે વાપરે એ પણ સમજી શકીએ એવી વાત છે. પણ એંશી ટકા પ્રસંગોમાં ફેવળ હોણી જ નેવામાં આવે છે. સંતાનને વારસામાં દેવું મળે છે. કન્યા દાળ જેવી લાગે છે. આ નેવાની જેમને દષ્ટિ છે તેઓ એ સમજશે; જાકી બીજા હસી કાઢશે, જમશે, અને ગજા ઉડાવશે. ભાઈ મગનભાઈ, તમે તો સુધારક છો. અને માટે જ આ અર્ચાપત્ર? કે પછી તમારી બ્યાપારી અને ગાજકીય પ્રતિજ્ઞાને લીધે તમને સામાજિક ક્ષેત્રમાં જળાતકારે ધમડી લાવવામાં આવ્યા છે? ત્રિવેંશુદ્ધિ અને નર્મદથી માંડી ગાંધી-જવાહર સુધીના તમામ સાચા સુધારકો લગ્ન પ્રસંગની ધમાલને વગોડી કાઢે છે. ભાઈ મગનભાઈ, ફરીથી વિચાર કરશો!

નીવડવાનો સંભવ છે. જેને ઇચ્છા થાય તે વાંચીને પ્રયોગ કરી શકે.

૩૮. આ-ધર: ભાગ ૨, (સાત ઐતિહાસિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ) 'તરુણ અંધમાળા પુસ્તક અઢાન્મું; પ્રસ્તાવના લખનાર-પ્રો. નવલરામ જગન્નાથ ત્રિવેદી; પ્રકાશક-ગૂર્જર અંધરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ; પૃ. ૨૦ + ૧૫૬, કિ. રૂ. ૧-૮-૦. ગુજરાતના સાત અષ્ટીતા નવલિકાકારોના સંયુક્ત પ્રયાસના ફળરૂપ આ પુસ્તક ગુજરાત મંચક્ષ સાત ઐતિહાસિક નવલિકાઓ રજુ કરે છે. એ નવલિકાઓ પ્રાગૈવદિક કાળથી માંડીને અર્વાચીન યુગ સુધીના સમાજનું અવલોકન કરે છે. અને એજ ક્રમમાં તેમને પુસ્તકમાં મૂકવામાં આવી છે. એટલે વાચક સમક્ષ જાણે કે આખા ઇતિહાસની સળંગ આછી રૂપરેખા જુદી જુદી વાર્તાઓ અને જુદાં જુદાં પાત્રો દ્વારા તાદ્રશ થાય છે અને દરેક યુગના પ્રધાન ગુણ દષ્ટિ સમક્ષ રજુ થાય છે. પુસ્તકની ખૂબી તો એ છે કે જુદે જુદે હાથે લખાયું હોવા છતાંયે પુસ્તકનું વાચન એકધારું રસપ્રદ જાન્યું છે અને લેખકોએ એ રીતે સાધેલી એકરૂપતા પુસ્તકને સફળ બનાવે છે. જાંબીયે વાર્તાઓ દરેક પ્રકારના વાચકને આનંદપ્રદ છે અને આખોયે સંગ્રહ ઐતિહાસિક વાતાવરણની જમાવટ સાથે સરળ અને આકર્ષક જાન્યો છે.

૩૯. સંઘ વ્યાયામ: પ્રકાશક-ગુજરાત વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ, કરાડી, જિ. સુરત; પ્રસ્તાવના લખનાર-શ્રી. અંબુભાઈ પુરાણી; પૃષ્ઠ ૧૨ + ૧૬૩, કિ. રૂ. ૧-૨-૦. ગુજરાતભરની વ્યાયામપ્રવૃત્તિને એકધારી બનાવવા, ગુજરાતમાં ખેલાતી વૈયક્તિક અને સાંધિક રમતોનું નિયમન એકસરખું બનાવવા, ગુજરાત વ્યાયામપ્રચારક મંડળે રમતોના નિયમોનાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન હાથ ધર્યું છે. 'સંઘ વ્યાયામ' એ પ્રકાશનોમાંનું એક છે. અનુભવી, સેવાભાવી વ્યાયામપ્રિયોની પરસ્પર મંત્રણા ને વિચારોનું એ પરિણામ છે. લાડી, લેડીમ, આમન, વાંસ કવાળ, કેલેસ્થનિકેસ, વગેરે વ્યાયામપ્રવૃત્તિઓની જોડવણી અને યોજના સંઘમાં કેવી રીતે કરી શકાય તેનો તાદ્રશ ચિત્રોર આપવા આકૃતિઓ, ફોટોગ્રાફો અને નિયમોની મદદથી, આ પુસ્તકમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકના અંતભાગમાં દુનિયાની વિરાટ વ્યાયામસંસ્થા-'સોફાલ'નો પરિચય, તેની કાર્યપદ્ધતિ અને કાર્યદિશા, તેના સંસ્થાપક ડૉ. ટિશે'ના આજી પરિચય સાથે, આપવામાં આવ્યો છે. એનીજ વિરાટ સંસ્થા ગુજરાતમાં ન ઉદ્ભવી શકે? ગુજરાતની વ્યાયામપ્રવૃત્તિને પદ્ધતિસર બનાવવામાં આ પુસ્તક ખૂબ મદદરૂપ નીવડશે. દરેક વ્યાયામની સંસ્થા અને વ્યાયામપ્રિય ભાષ્યને આ પુસ્તકને વસાવે.

૪૦. દેશદેશાવરમાં (આપણો ઇલાકા, દેશ અને દુનિયા): લેખકો - વરધભાઈ પટેલ, એમ. એ., બી. ટી., સોમભાઈ પટેલ અને અંગાલાલ ઇનામદાર; પ્રકાશક-વોરા એવર કંપની, પબ્લીશર્સ લિ., ૩, રાઉડ બિલ્ડિંગ, મુંબઈ ૨; પૃ. ૬ + ૧૫૩, સચિત્ર, કિ. ૦-૯-૦. નકશાઓ, આકૃતિઓ, દૃશ્યો, હમારતો, વગેરેના ફોટોગ્રાફથી સચિત્ર બનેલું આ પુસ્તક ગુજરાતી ચોથા ધોરણના ભૂગોળના અભ્યાસક્રમને નૂતન શિક્ષણપદ્ધતિથી રજૂ કરવાનો આવકારદાયક ચત્ત છે. ભૂગોળશિક્ષણ એટલે પદ્માડ, નદી, સમુદ્ર કે શહેરનાં નામ જોખવાં જોખાવવાં, તે નહિ પણ જુદી જુદી ભૌગોલિક પરિસ્થિતિનાં માનસ, તેમની રહેણીકરણી અને જીવન ઉપર થતા આઘાત અને પ્રત્યાઘાતોનો અભ્યાસ. તેથી જ માનવભૂગોળ એ અભ્યાસના ભૂગોળશિક્ષણનું કેન્દ્ર બન્યું છે. એ પદ્ધતિએ આપણા ઇલાકાની ભૂગોળ રજૂ કરવાનો આ પ્રયત્ન છે, ઇલાકાના રાજકીય દૃષ્ટિએ ભાગલા ન પાડતાં કુદરતી વિભાગો જ્વાળામાં લેઈ ત્યાં વસતાં ગતુઓ, પશુધન, પેદાશ વગેરે માહિતી વાર્તા રૂપે વાંચી જ. કંઈ શૈલીથી આપવાનો ચત્ત લેખકોએ કર્યો છે. એ પ્રયત્ન બદલ લેખકોને અભિનંદના!

ધ.

૪૧. કુમારનાં સ્મૃતિઓ: સંપાદક-ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાજ્ઞિક; પ્રકાશક-પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ, લિગિટો, વડોદરા; આવૃત્તિ ત્રીજી, પૃષ્ઠ ૧૪ + ૨૪૦, કિંમત રૂ. ૧૧, પાકુ પૂકું રૂ. ૧૧. આત્રા મોંઘવારીના જમાનામાં પણ આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પડે છે તે જ આ પુસ્તકને ગુજરાતનાં વાચક ભાઈઓનો આપેલા આવકારનો પૂરાવો છે. 'ગુજરાતનાં સ્ત્રીપુરુષોની ને મુવકુ-મુવતીઓની જીવનલીલા શ્રી. કુમારે આશરે ૧૮ વર્ષ ઉપર આલેખી હતી' તે આજે પણ એટલી જ સ્ફૂર્તિદાયક ને પ્રેરણાપ્રદ છે કે વાચકના દિલમાં સહેજે દહાંબારી સહાનુભૂતિ ઉપજાવે છે. ગુજરાત શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક પાસે આવાં વધુ સંપાદનકાર્યોની આશા રાખે છે અને 'કુમાર'ની જોગબ પણ માગે છે. હરેક ભણેલાં મુવકુમુવતીઓને આ પુસ્તક વાંચવા લલામથ્થ કરતાં અમને આનંદ થાય છે.

ન. દ.

૪૨. વેણુનાદ: લેખક તથા પ્રકાશક-શ્રી. ગોવિંદભાઈ રા. અમીન, ૧૩ શારદાસદન, મુંબઈ ૭; પૃષ્ઠ ૭૬, કિંમત ચૌદ આના. લેખકનાં પાંચ નાટકોનો આ સંગ્રહ છે. તેમાંના છેલ્લા નાટક 'વેણુનાદ' ઉપરથી પુસ્તકનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. એ નાટકમાં ગાગડાના ગાનમ્માં ક્યાંક ભૂતની ભાવના કેળવાયેલી છે તેનું સ્વરૂપ ધરાવતો પ્રયત્ન છે. બાકી એમાંથી લેખક વાચકને ગનદુરસ્તીને સાર શો જોગાક આપે છે તે સમજાતું નથી. 'નં. ૧૮૨૦' નામના નાટકમાં

હેતરામણીની કરામતો ગતાવી છે ત્યારે બીજામાં ભૂદા, ગેરસમજૂતી અને વહેંચના ભોગ કેવી રીતે ગળાય છે, તેની કથા છે. તેનો અંત ઝડપી ઝોક લે છે. નોંધણી તરફ અક્ષમ્ય બેદરકારી છે. આમ આખા સંગ્રહમાં પ્રગ્નમંડળના ઉપયોગનું બહુ થોડું લાભુ જણાય છે. ન. દ.

૪૩. વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નમંડળ રજતમહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથ ૧૯૨૭થી ૧૯૪૨: વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નમંડળ તરફથી બહાર પડેલા આ ગ્રંથ વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નમંડળના અને તે રીતે વડોદરા રાજ્યના છેલ્લાં ૨૫ વર્ષના રાજકીય ઇતિહાસની આછી પાતળી ઝાંખી કરાવે છે. દરેક સાર્વજનિક મંસ્થા પોતાના અસ્તિત્વનાં ૨૫ વર્ષ પૂરાં કરે ત્યારે ઉત્તમ બિજવલો એવો સંપ્રદાય પડી ગયો છે. વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નમંડળે ઉત્તમ બિજવવાની આમાન્ય રીતો કરતાં આ પુસ્તક છપાવીને અને ને પોતાના કાયમના સભાસદોને તથા સાર્વ. પુસ્તકાલયોને મફત આપી પ્રગ્નમંડળનો એ ઇતિહાસ ચિરસ્થાપી રહે તેવી યોજના કરવા માટે પ્રગ્નમંડળને અવિનંદન આપીએ છીએ.

૨૦૦ પૃષ્ઠના આ પુસ્તકમાં ૨૫ વર્ષનો ઇતિહાસ તથા વડોદરા રાજ્યમાં ઊભાં થયેલાં પ્રાજકીય દુઃખોનો પ્રગ્નમંડળે જે નિકાલ કર્યો છે તે વર્ણવ્યો છે. પોતાના પ્રમુખોની તથા મંત્રીઓની તેમજ જુદા જુદા પ્રસંગોની તસ્વીરો આપીને આ અંકનું મૂલ્ય વધાર્યું છે.

પ્રગ્નમંડળે છેલ્લાં ૨૫ વર્ષમાં કેટલીક સિદ્ધિઓ સાધી છે, પણ દિલ્હી તો હજી બહુ દૂર છે. અને જેને માટે તેની સ્થાપના થઈ છે તેની તો હજી ઝાંખી પણ થઈ નથી. વડોદરા રાજ્ય પ્રગ્નમંડળે વડોદરાની સરકારે બહાર પાડેલા આશયમાં—સારી સરકારની મહેચ્છામાં વધારે પડતો ભાગ લીધો છે અને એ સરકારમાં જે ખામીઓ હતી તે દૂર કરાવવા પ્રયત્ન કર્યા છે: કર ભારણ ચોખ્ખું કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, અમલદારોના જુલમોમાંથી પ્રગ્નને બચાવવા તે ન્યાયની કોર્ટે ચડ્યું છે, અને ન્યાય અપાવીને રાજ્યની ન્યાયાધીશીએને પણ પ્રતિજ્ઞા આપી આપી છે. આગ છતાં આજે છેલ્લાં ૨૫ વર્ષના પ્રયત્ન પછી સરકારના તંત્રસંચાલનમાં પ્રગ્નનો કોઈ કાશુ આવ્યો નથી. જૂની અંગલદારશાહી હજી જેવી ને તેવી જ રહી છે; ધારાસભામાં પણ માત્ર નાગરોજ પ્રગ્નમત છે, અને જે કંઈક પ્રગ્નમત જેવું લાગતું હતું તે દમણાં દિવાન સાહેબે તેની આડેનો દંભોનો પડો તોડી નાખી ખુલ્લું કર્યું છે. અમલદારોમાં લેવાની લાંચ હજી ઝોછી નથી થઈ, જવાબદાર રાજતંત્રની ઉપાસના આજાં અજવાળાં પણ હજી નથી દેખાયાં.

આજે પ્રજાગંડળ સમક્ષ મુખ્ય પ્રશ્ન પ્રગ્નને રાજકીય માનસવાળી બનાવવાનો છે-નાની નાની રવાની માગણીઓમાં કે દવાંદારના અથવા તલાટીના લાંચરૂચતના કેસોમાંજ શક્તિ વેચી ન નાખતાં પ્રગ્નને વધારે બળવાન બનાવવાનો છે. આજે પ્રજાગંડળે નાના નાના પ્રશ્નોમાં હાથ નાખવાને બદલે વધુ મહત્વના પ્રશ્નો ઉપર સીધી, લઘુતો આપી પ્રગ્નતંત્રને વધુ બળવાન બનાવવામાં શક્તિનો સદુપયોગ કરવો મોઝ્ય લેખાશે. વધારે કાર્યકર્તાઓ, તેમનો ત્યાગ, સીધો કાર્યક્રમ, આમ જનતાના જુદા જુદા વર્ગો જોડે નિકટનો સંપર્ક અને તેમની સેવાનો કાર્યક્રમ ઉપાટી લેવા અને હવેનાં દસ વર્ષમાં પ્રજાગંડળનું ધ્યેય સફળ કરવા એ મંડળના સંચાલકોને સૂચના કરવામાં આવે તો તે અયોગ્ય નથી.

વડોદરાના રાજકીય ઇતિહાસમાં રસ લેનાર સૌને આ પુસ્તક વાંચી જવા અગે આમ્રક કરીએ છીએ. સુધાકર મ. ગુપ્ત

પ્રસંગકથા

સિનોરમાં સાદુ લગ્ન

સિનોર તાલુકાના મીટાળ ગામના ભાઈ ગોપાળજી ઈશ્વરભાઈ સિનોરમાં રહે છે. તેમનાં પુત્રી બેન રેવાબેન ૧૪ વર્ષનાં છે. તેમનું લગ્ન વૈશાખ વદિ રજને રોજ રાજપીપળા રાજ્યમાં આવેલા પાણેયા ગામના ભાઈ ગોરધનભાઈ ચુનીલાલ સાથે થયું. લગ્નક્રિયા સિનોરમાં છેક સાદી રીતે થઈ હતી. ચાર જળ્યાળી જન માત્ર એક દિવસ રહી, એક જમણ જમી પાછી વળી હતી. જમણમાં કુલ રૂ. ૩૫૦નો ખર્ચ થયો હતો. માટલાં, વગેરે કરોડ વ્યવહાર થયો ન હતો. સુધારાની જ દૃષ્ટિથી આ લગ્નમાં આટલી સાદાઈ રાખી હોય તો તો જાને પક્ષ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે, એમાં કરોડ સંશય નથી. પણ વરની ઉમર ૩૨ વર્ષની જળ્યાવવામાં આવે છે એ વાત સાચી હોય તો શંકા પડે છે, કારણ કે વરકન્યાની ઉમરમાં તફાવત મોટો ગણાય.

ચકલાશીમાં સાદુ લગ્ન

ચૈત્રના અંકેની પ્રસંગકથામાં ધાગધુગિયાં લગ્નનો વિષય થઈ પડેલા આશુદેના ભાઈ વેરીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલના સગા કાકા ભાઈ મકનભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલના પુત્ર ભાઈ અંબાલાલનું લગ્ન ચકલાશીમાં ત્યાંના ભાઈ હોટાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલનાં પુત્રી બેન મણિબેન સાથે વૈશાખ વદિ ૧૩સં

તે બુધવારે સાદાપથી થયું. માંડવામુહૂર્ત, વરધોડો, સામૈયું, વાળું, વગેરે કંઈ ન હતું. લગ્નને દિવસે મોટર જસમાં ૨૩ માણસની જન સાંજે ૫ વાગ્યે ચકલાશી ગઈ હતી. વરરાજ્ય આર્યસમાજના પંડિત હરિશંકર વિદ્યાર્થી સાથે ટેકરીમાં ગયા હતા. રાત્રે ૬ વાગ્યે જન જમ્યા પછી લગ્નક્રિયા થઈ હતી, એ ક્રિયા પંડિત હરિશંકરે કરાવી હતી. લગ્નક્રિયા સંસ્કૃત ભાષામાં થઈ હતી, પણ જ્યાં જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં ત્યાં જો ગુર્જરાતીમાં સમજાવતા જતા હતા. લગ્નક્રિયા પૂરી થયા પછી પંડિતજીએ ત્યાં હાજર રહેલાં ભાઈબેનોને માનવ-જીવનમાં લગ્નનું તે લગ્નજીવનનું મહત્ત્વ, પતિપત્નીના ધર્મ, વગેરે સંબંધે પોતાની મીઠી વાણીમાં સમજાવ્યું હતું અને સાંભળનાર ભાઈબેનોને તે સાંભળી આનંદ થયો હતો. જે સગા કાકાના દીકરાઓને ઘેર લગ્નપ્રસંગે આટલો મોટો ફેર શાથી દશે, એ લોકમાં ઠીક ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો છે! ઝારોળામાં સાદું લગ્ન

સિસ્વાના ભાઈ રજુજોડભાઈ કરસનદાસના પુત્ર ભાઈ રાવજીભાઈનું લગ્ન ઝારોળામાં ભાઈ મલીજીભાઈ ભાઈજીભાઈનાં પુત્રી બેન શાન્તાબેન સાથે વૈશાખ સુદિ ૪મને રાજ છેક સાદાપથી થયું. મદશાન્તિ, ગુર્જરડાં, વગેરે કોઈ વહેમી પણ ધાર્મિક ક્રિયા કરવામાં આવી ન હતી. વડી, પાપડ, માયાં માટલાં વગેરે કંઈ કંઈ ન હતું. ૩૫ માણસની જન સાંજે આવી. રાત્રે લગ્નક્રિયા થઈ, પછી જન જમી અને મળરકે પાછી ચાલી નીકળી. ઝારોળાના યુવકોના પ્રચારથી લગ્ન આમ સાદાપથી કરવું એવી ગોઠવણ થઈ હતી. લગ્નના બે પક્ષને આવી સાદાઈ જાણવા માટે ધન્યવાદ ઘટે છે. અને ગામે ગામે યુવકવર્ગ આવો ઇષ્ટ પ્રચાર કરી સમાજની ઉન્નતિ સાધે તો કેવું સારું! એમના પ્રચારથી આ લગ્નપ્રસંગે જેએક હજાર રૂપિયા વેડફાતા જમી ગયાં એક દિવસની જન

ચામણાના (૧) ભાઈ નરસિંહભાઈ શંકરભાઈ મુખીના પુત્ર ભાઈ અનંતકુમારનું લગ્ન વાળવોડમાં ભાઈ જોડાભાઈ વેરીભાઈ પટેલનાં પુત્રી બેન ઇન્દુગતી સાથે વૈશાખ સુદિ ૪મને રાજ થયું. (૨) ભાઈ નાગરભાઈ ઝ. પટેલનું લગ્ન આંગામાં બેન મંગળાબેન સાથે વૈશાખ સુદિ ૧૧મને રાજ થયું. (૩) ગઈ સાલ ભાઈ જીવાભાઈ પ્રભુદાસના પુત્ર ભાઈ ચિમનભાઈનું લગ્ન પલાણ્યામાં ડો. સુનીભાઈ શંકરભાઈ પટેલનાં બત્રીજ બેન શાન્તાબેન સાથે થયેલું. આ વર્ષે ભાઈ ચિમનભાઈ એમ. બી. બી. એસ.ની પરીક્ષામાં બેઠો છે અને બેન શાન્તાબેન ઇન્ટરમાં અભ્યાસ કરે છે. આ ત્રણે લગ્નપ્રસંગે જન એકજ દિવસ રહેલી. એ માટે બે પક્ષને, ખાસ કરીને વરપક્ષને

મંગળાગ્રેનની ઉંમર ૧૯ વર્ષની છે અને સિનિયર કુમ્ભીજનો અભ્યાસ કરતાં હતાં. પગલુ ૩૧; ૩૦૧; ચાંદ્રો, વરધોડો, ગાટલી, વગેરે વહેવાર થયા નથી. લગ્નદિવસે કન્યાપક્ષ તરફથી લાઘ અંગાલાલે જમણવાર ક્યું હતું, તેમાં સગાંમંજીધી અને ખાસ મિત્રોને જ આમંત્રણ હતાં. સહેજે સ્ત્રીજાળકો સાથે ૩૦૦ જમણું જમણુ થયું હશે. આલેથી લાઘ રમણલાલ સાથે પાંચ છ જમણુ આગ્યા હતા. તેમાંના બની શકે તેટલા ખીજો દિવસે આલ્યા ગયા હતા. વરરાત્રીને અને જાફીનાને ગાડીમાં જગાને અલાવે રોકાઈ જવું પડ્યું હતું. લગ્નવિધિ વખતે લાઘ અંગાલાલે મિત્રોને અને સંભાવિત નરનારીઓને આમંત્ર્ય હતાં અને તેમનું મસાલાવાળા ઠંડા દૂધથી (Ice Creamથી) સ્વાગત ક્યું હતું. લગ્નવિધિ વખતે વરરાત્રી પોતાના હમેશના પોશાકમાં હતા. ગંડપારોપણ, અદશાન્તિ જેવા વિધિઓ તો થયા હતા, વળી વાળ પણુ હતાં. પરંતુ ખાસ આડંબર જેવું ગણાય તેવું કંઈ નહિ હતું.” હશે, આડંબર જેવું કંઈ નહિ હશે, પણ હજી એ સાદાઈ લાવી શકાય એવું તો હતું જ એમ લાગે છે. છતાં એ આટલાથી પતવ્યું, એટલા માટે લાઘ અંગાલાલને અંગ લાઘ રમણલાલને ધન્યવાદ ઘટે છે.

‘ચાંદ્રાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન,’ તો લગ્નને પ્રસંગે?

જાકરોલમાં લાઘ પુરુષોત્તમદાસ દેવજીલાલ પટેલે પોતાના પુત્રનો વિવાહ થયો ત્યારે ચાંદ્રાને પ્રસંગે ગામના સંજીવોને અને મહેમાનોને—કુલ ૩૫૦ માણસોને—જમાડેલા, તે વિષે ‘પાટીદાર’ના ચૈત્ર માસના અંકમાં પ્રસંગકથા છે. એ પ્રસંગ વિષે આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૪૩૯ ઉપર લાઘ ડાહ્યાલાલ મનોરભાઈ પટેલનું સ્વર્ણપત્ર આવ્યું છે, તેમાં એ સાચી જ રીતે પ્રશ્ન પૂછે છે કે ચાંદ્રાને પ્રસંગે “જ ન્ને આટલા માણસ, તો પછી લગ્નપ્રસંગે કેટલા માણસ થશે?” અને ઉત્તરસંક્રમાં એ પ્રસંગની ધામધૂમ માટે કેવી તૈનારી થઈ રહેલી, તેનું સચોટ વર્ણન બે જ વાક્યમાં આપી દે છે. અને લગ્નપ્રસંગે આજીવંતા લાઘ વેરીલાલ ઝવેરભાઈએ પોતાના પુત્રના લગ્નપ્રસંગે જે ધામધૂમ કરેલી તેનેય ઝાંખી પાડી દે એવી ધામધૂમ આ લગ્નના બંને પક્ષે કરી અને એ રીતે સાત પેઢીના વંશજોને ઊંચી પ્રતિષ્ઠાએ મૂકી દીધા! પછી તેમના એ વંશજો ગમે તેવા નીવડશે તોય પરવા નહિ!

લગ્નને પ્રસંગે

આ લગ્નના જાકરોલવાળા વરપિતા લાઘ પુરુષોત્તમદાસનું સદજ્ઞ ઓળખાણુ તો ચૈવના અંકમાં ‘ચાંદ્રાને પ્રસંગે જ્ઞાતિભોજન’ એ પ્રસંગકથામાં આવ્યું છે. વરનું નામ કાન્તિલાલ છે. તેમની ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે, મેટ્રીકની

પરીક્ષામાં નાપાસ થયા પછી એ ભાઈએ અભ્યાસ છોડી દીધો છે. કન્યા ઉત્તરસંડાના ભાઈ પુરુષોત્તમદાસ ભાઈલાલભાઈનાં પુત્રી બેન નિર્મળાબેનની ઉંમર ૧૭ વર્ષની છે અને અગ્રેજી ત્રીજા ધોરણ સુધીના અભ્યાસ કરી એ ભડી ગયાં છે. એ બેનું લગ્ન ઉત્તરસંડામાં વૈશાખ સુદ પચમે રાજ થયું. જનમાં આશરે ૪૭૫ માણસો દનાં. જનૈયાના હુક્કા વગેરેની ચાકરી કરવા પોણોસોએક તો વસવાયાં દતાં. વાળંવાળા પણ સારી સંખ્યામાં દતા. જન બે જમણ રહેલી. લગ્નગંડપ દોઢેક વીધામાં જાંબ્યો દતો. અને દિવસે માંડવામાં ૮૦૦થી વધારે જમનારના પાટલા પડેલા. આ પ્રસંગે પણ વડોદરા પ્રજાગંડળ વાળા ભાઈ ગગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ બીજે દિવસે કસુંબાને પ્રસંગે દાજર રહેલા, પણ રહેવાય છે કે એમણે, આ પ્રસંગે આંધ્રાપ્રસંગે કરી દતી તેવી ધાગધૂમ ને ધાંધલ ન કરવાની જાકરોલવાળા ભાઈ પુરુષોત્તમદાસને સૂચના આપી હતી. પણ ધનુષમાંથી છૂટેલા જાણતી પેઠે, આંધ્રાપ્રસંગે કરેલી ધાગધૂમ અને ધાંધલ ઝોછી ન થતાં વખેજ ગણ છે. અને ઉત્તરસંડામાં કન્યાપિતાને આ લગ્નપ્રસંગે પંદરેક દાજર રૂપિયાનું પાણી થયું હશે! આપણી મનોદશા

આપણી મનોદશા જ કંઈક એવી છે કે આપણે આપણા આત્માવિચારની અને ચારિત્રની પવિત્રતા વિષે જોટલી પરવા રાખીએ છીએ તેના કરતાં વ્યાવહારિક ખર્ચ કરીને ભાઈપિતરાઈને આંજી નાખવાની ને તેમાં દલકા પાડી તેમનાથી ઊંચા દેખાવાની વધારે પરવા રાખીએ છીએ. એ ભાઈપિતરાઈ ઝોતી પણ એવી જ મનોદશા હોવાથી પેલાઝોની હારમાં ઊભા રહેવા માટે પોતાની આર્થિક સ્થિતિ નજાણી હોવા છતાં તેઓ તેમના જેવાં ખર્ચ કરવાની તાણાતાણ કરે છે ને પરિણામે પડે-છે. પેલા ધનવાન પિતરાઈઓએ પોતાના નિર્ધન ભાઈઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખી સેંગની સ્થિતિનો વિચાર કરીને પોતાના સામાજિક ખર્ચો ઉપર સંયમ રાખવો ઘટે. અને નિર્ધન ભાઈઓએ પોતાના ગર્વ ઉપરાંત ખર્ચ કરતાં સો વાર વિચાર કરવો જોઈએ. પણ આપણી મનોદશા જ એવી યુક્તિથી યથ ગણ છે કે 'મોટાની વાદ નાનો જાય, મરે નહિ તો માંદો થાય,' એમ જોણતો જાય ને મોટાના વાદ કરતો જાય. વળી એમ વાદ કરવા છતાં બીજાને ઘેર જમવાનું આવતાં જમવાને તે ટાંપીને બેસી જ રહ્યો હોય! નહિ તો પાંચસો પાંચસો માણસને જનમાં બે દિવસ લાગવા જોટલી નવરાશ જ કર્યાં હોય? કોઈનું કામ કરવાનું હોય છે તો ધડીનીયે નવરાશ હોતી નથી, પણ જાને જવાનું હોય છે ત્યારે નોતરું આવતા પહેલાં એમણે આંધીને તૈયાર થઈને ટાંપી રહેલા કૂટલાય ભાઈઓ ગળી આવશે, તપાસ

કરશે તો! આ આપણી માનસિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આપે છે.

આ કડવા કાળમાં,

સગરત દેશની પ્રજા, એટલે આપણે પણ, આર્થિક સ્થિતિએ ધસાતા જઈએ છીએ, નાજા પડતા જઈએ છીએ. તેમાં જણે જાકી હોય તે પૂરું કરવા આ લખકર ત્રિઅહ આવી પડ્યો છે—દિલ્હીનાનાં જાણીતા ઠાકો ગણે છે. લોકજીવનના રાજના ઉપયોગની વસ્તુઓની મોંઘવારી યદ્યપ્ત છે અને કદાચ પ્રસંગ એવો આવશે કે ગમે તેટલા પૈસા આપવે પણ અમુક વસ્તુઓ નહિ જ મળે. આજે અનાજની તંગી થતી જાય છે; ગદામુલા અને ધનવાનો સરતા અનાજની દુકાનો ઉઘાડતા જાય છે. જે ભાષ મગનભાષ સંકરભાષ પટેલ વડોદરામાં ઉદાર હાથે નાણાં ખર્ચી સરતા અનાજની દુકાનો કાઢી રહ્યા છે, એજ ભાષ મગનભાષ આ કડવા કાળમાં આંધ્રાપ્રસંગે યાત્રિભોજનોને જત્યાવ કરે ત્યારે આપણી દશા કેવી થવા બેઠી છે, તેની તો કલ્પનાય યદ્યપ્ત શકતી નથી! “રૂઢિના મજબુત કિલ્લામાં ગામડું”

“તા. ૧૩ : ૫ : ૪૨ને રાજ આર્થસંગાજ મંદિરમાં આર્થ જગતમાં જાણીતા પ્રચારક તથા ઉપદેશક સામગ્ર્યાવાળા શ્રીયુત પટેલ જળદેવભાષ આર્થ પોતાની મુગોગ પુત્રી બેગ જસુરું વૈદિક વિધિથી લગ્ન કર્યું હતું. વિધિ શ્રી. ૫. દરિશંકરજીએ કરાવ્યો હતો. આ લગ્નમાં વિશિષ્ટતા એ હતી કે ચરોતરના પાટીદારો પોતાની કન્યા ચરોતર જહાર તથા પોતાના ગોળ જહાર આપના નથી, જ્યારે શ્રી જળદેવભાષ આર્થે આ રૂઢિના મજબુત કિલ્લામાં ગામડું પાડ્યું છે. એમણે પોતાની કન્યાને કાનગમાં સિંગોરનિવાસી હિંસાહી આર્થ શ્રી. કાલાભાષ દેમાઈભાષ પટેલ સાથે પરણાવી છે. . . . આ યાત્રિભોજનો ભંગ અમને ઇષ્ટ લાગ્યો છે. જહમૂલ યજ્ઞેલી ખર્ચાજ રૂઢિથી અને ગોળમાં તથા ગાની રાખેલા હિંમત કુળમાં કન્યા આપવાના લોકથી ધણાય ગધ્યમ વર્ગને જહુજ સોસવું પડે છે. કેટલાકમાં યાન હોય છે તે માત્ર સધરી રાખવા માટે અથવા બીજાને ઉપદેશ આપવા માટે હોય છે, પોતે મેળવેલા યાનનો પોતાના આગ્રિય સાથે જરા પણ સંગ્રહ હોતો નથી. આવા ઉપદેશકથી અથવા સુશિક્ષિતથી પ્રગતિના પંથને સ્વચ્છ કરી શકાતો નથી. ભાષ મગનદેવભાષજી જે આ પગલું લખ્યું છે તે તેમની હિંમતને આભારી છે, અંગે આર્થસંસ્કારોની કળદ્રુપતાને પોતે અપનાવી લીધી છે એવું સ્પષ્ટ જણી શકાય છે” (“આર્થપ્રકાશ,” તા. ૧૩ : ૫ : ૪૨).

પણ કાનગમાં?

ચરોતરના લોક કાનગમાં કન્યા દેતા નથી, કારણ કે તેઓ કાનગને

કુળહીન માને છે. પણ એમ કુળહીન મનાયા છતાં કાનમમાં કંઈક કુળવાન મનાતા હોય ચરોતરને પોતાનાથી કુળવાન માનીને ત્યાં કન્યા આપી પોતાના જાપદાદની ગોક રાખી એમ માને છે. વડોદરા રાજ્યના રાજકીય પ્રદેશમાં અને એકંદરે સમાજમાં કંઈક અગ્રીમર ભાગ ભજવતા, મોટા કરાવાના બાપ પ્રભુદાસ બીખાબાઈ રાયે થોડા વખત હિપર પોતાની કન્યા જેન સંસ્વતીબેનનું લગ્ન નારના બાપ નરેદલાઈ ખોડાબાઈના પુત્ર બાઈ ગોરધન-બાઈ સાથે કર્યું. લગ્નમાં આગ તો સાદાઈ હતી, પણ લેવદેવડ તો થઈ જ રહે. હિપરની પ્રસંગિકયામાં બાઈ જળદેવલાઈએ જે બારે ભોગ આપી રૂઢિબંગ કર્યો છે, તેવો બારે ભોગ આપવો પડત નહિ, જે બાપ પ્રભુદાસે પોતાની કન્યા કાનમમાં જ પોતાના સંભોવકિયામાં આપી હોત તો. અને સમાજ એવા સમાજસેવક પાસે એવા માર્ગદર્શનની આશા ન રાખે?

સધુરલગ્ન-કળોડું

ઓડના બાપ અંબાલાલ લુલાબાઈ પટેલની ઉમર આશરે ૫૦ વર્ષની છે. તેમને એક પત્ની હયાત છે. તેમણે અદુણા નાર ગામે ત્યાંના બાપ બાઈલાલબાઈ મોતીબાઈની ૧૬ વર્ષની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યું. લગ્નના ખજારમાંથી નીકળી ગયેલા એવા વૃદ્ધ વરને કન્યા આપવામાં પગઢણ વગેરેનો જથ્થાવ યામ-એટલે અશે એ કન્યાવિક્રય યામ. પણ પૈસાતો એવો જથ્થાવ કરતા પહેલાં કન્યાપિતાએ વિચાર કરવો ઘટે, જે એ બિચારી કન્યાનું લગ્નજીવન કેવું જશે. અને વળી આ પ્રસંગે તો કન્યાના બાપ ચંદુભાઈની વિરોધ છતાં પિતાએ આ લગ્ન કર્યું છે. એક જાનુ લગ્ન પાછળ પુષ્કળ ખર્ચ કરવો પડે અને તેજ કારણે બીજી જાનુ આવ્યાં સધુરલગ્ન-કળોડાં કર્યાં પડે. આ સિથિતિ ચાલુ રહે તો નાતની શી દશા યામ? પણ હવે એણે પૈસે સાદાં લગ્ન થતા માંડ્યાં છે એ નાતનું સદ્ભાગ્ય છે.

ક્ષમાપના

"આથી અમે નીચે સહી કરનાર ઉદ્દીપ્ય જનતાને જાહેર કરીએ છીએ કે તા. ૨૦:૪:૪૨ ને સોમવારના રોજ શ્રી. લાલશંકર જોશંકર મહેતાએ પોતાની દીકરીનાં લગ્ન જે મહારાજ સાથે કર્યાં છે તેમની પ્રથમ પત્ની હયાત છે એવી આજ રોજ અમેને ખજાર પડી છે. આ લગ્નમાં અમેએ અત્યાતપણે આપેલી દાખરી જાદલ અમેો દિલગીરી જાહેર કરીએ તેમજ ક્ષમા માગીએ છીએ. તા. ૨૫:૪:૪૨. રમણલાલ આચુંદલાલ જાની, શિવપ્રસાદ મણિલાલ ત્રિવેદી" ("ચુજરાત સમાચાર, તા. ૨૬:૪:૪૨).

બાળલગ્નમાં જિલ્લાના અગ્રેસર લોકસેવકો.

નડિયાદના વતની બાઈ જશભાઈ મકનદાસ જે ખેડા જિલ્લા ખોડના સભ્ય છે તેમના પુત્ર—અર્થાત્ મુંગાઈ ધારાસભાના સભ્ય બાઈ જાણુભાઈ જરાભાઈ પટેલ ખેડા જિલ્લા મહાસભા સમિતિના મંત્રી છે તેમના બાઈ—જિતેન્દ્રભાઈનું લગ્ન ધર્મજના બાઈ કિશોરભાઈ ગિરધરભાઈનાં પુત્રી સાથે થયું. આ લગ્નમાં તેમના મહકાર્યકર્તા દરગારશ્રી ગોપાળદાસ દેસાઈએ અને જિલ્લા-સમિતિના પ્રમુખ બાઈ રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલે ભાગ લીધો. પણ એ લગ્નની કન્યા ૧૪ વર્ષથી નાની હોવાથી વડોદરા રાજ્યના કાયદા પ્રમાણે બાળલગ્ન હતું અને તેથી કન્યાપિતા કિશોરભાઈ તથા લગ્નક્રિયા કરાવનાર ગોર ઉપર પેટલાદ કચેરીમાં કેસ ચાલ્યો અને તે દરેકનો રૂ. ૨૫ દંડ થયો અને ત્યારેજ દરગારશ્રીને અને બાઈ રાવજીભાઈને ખજાર પડી કે આ જાખતની ચોકશી કર્યા વિના લગ્નમાં ગયા એ ભારે ખૂલ થઈ. પણ એમણે મોડે મોડેય ઉપરની પ્રસંગકથા જેવી ક્ષમાપના પ્રસિદ્ધ કરી હોત તો કેટલાક લોકને આ વિષે જાણી જોઈને આંગળીઓ કરવાનો પ્રસંગ ગળ્યો છે તે ન મળત. હજીયે એવી ક્ષમાપના પ્રસિદ્ધ કરી શકે છે. બાઈ જાણુભાઈને તો હજુ કહેવાનું રહેતુંજ નથી, કારણ કે પોતાના સગા બાઈનું લગ્ન કાયદા પ્રમાણે નાની કન્યા સાથે થવાનું છે એ વાતની એમને ખજાર નહોતી એ તો કાણ માને? જવાબદાર વ્યક્તિઓએ પૂરી તપાસ કર્યા વિના કોઈ પ્રસંગમાં ભાગ ન લેવો, એ આ પ્રસંગ ઉપરથી સારી રીતે સમજાશે.

ઉત્તરસંડામાં પ્રેતભોજન

ઉત્તરસંડામાં આગેવાન ને પાંચ ગામમાં માર્ગદર્શક નેતા મનાતા બાઈ પુરુષોત્તમદાસ ઊટાભાઈએ પોતાના પિતાના અવસાનને પ્રસંગે મોટું પ્રેતભોજન કર્યું. કહેવાય છે કે ઉઠ્યાં કેટલાંય વર્ષોમાં ઉત્તરસંડામાં આવું પ્રેતભોજન નથી થયું. ચીડીઓ, લહાણી, ભોજન વગેરેમાં તેમણે એકંદરે દશગાર હજારો ધુગાડો કરી નાખ્યો છે. પ્રેતભોજન માટે મહામંડપ રચ્યો હતો, જેની છાયા નીચે લોકોને ખૂબ છૂટથી જમાવ્યા હતા. લોક જ્યાં જમવાના હોય ત્યાં જીનું શું હોય? એ પ્રસંગે એ બાઈએ કંઈ ધર્માદા કર્યું હતું?

*

*

*

ગયા માસમાં પાટીદારોમાં અને સગસ્ત ગુજરાતી હિંદુઓમાં એટલાં બધાં લગ્ન થયાં, કે આ અંકની બધીયે પ્રસંગકથા એમાંજ ખપી ગઈ છે અને તેથી બીજી મહત્વની પ્રસંગકથાઓ તો છોડી દેવી પડી છે.

ગુજરાત વિનય મંદિર

અમદાવાદ

ગુજરાત વિનય મંદિરનું નવું સત્ર તા. ૧૫મી જૂન, ૧૯૪૨ ને સોમવારે શરૂ થશે. વિદ્યાપીઠના 'વિનીત' (મેટ્રિક) ધોરણ સુધીના અભ્યાસ આ વિનય મંદિરમાં કરી શકાય છે. પ્રાથમિક શાળાનાં ચાર ધોરણ જેટલા અભ્યાસ જેણે પૂરા કર્યો હોય, તે એમાં દાખલ થઈ શકે છે. 'વિનીત' થવા માટે વિનય મંદિરમાં સાત વર્ષનો અભ્યાસ કરવાનો હોય છે. છેવટે 'વિનીત'ની પરીક્ષા પસાર કરનારને ગુજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી 'વિનીત'નું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવે છે.

વિનય મંદિરમાં, ગુજરાત વિદ્યાપીઠનાં ધારાધોરણ મુજબ, સ્વતંત્ર ધોરણે, રાષ્ટ્રીય કેળવણી આપવામાં આવે છે. રાષ્ટ્રને પોષક એવા ઉદ્યોગોને અક્ષરજ્ઞાન જેટલું જ મહત્ત્વ અપાય છે. કાંતણ, પીંજણ, વણાટ, સુતારી, સીવણકામ, માટીકામ તથા પુસ્તક-બાંધણીના ઉદ્યોગોનું જ્ઞાન હાલમાં અપાય છે.

ચિત્રકળા, સંગીત તથા વ્યાયામ અને ક્ષાયતને બીજા વિષયો પેઠે ફરજિયાત શીખવાય છે.

વિદ્યાર્થીઓને પ્રત્યક્ષ કામો તથા સેવા કરવાની તાલીમ આપવાનો ખાસ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. એને માટે છાત્રાલય મંડળ, ગામડાંમાં પર્યટન, ઉત્સવોની ઉજવણી, અર્ચાપરિવહ, વગેરે પ્રવૃત્તિઓ, શિક્ષકોની દેખરેખ હેઠળ, વિદ્યાર્થીઓ અર્જાવે છે.

વિનય મંદિરની સાથે છાત્રાલયની વ્યવસ્થા પણ રાખેલી છે. અમદાવાદ શહેર બહાર, નદીની પેલી બાજુ સ્વચ્છ અને ખુલ્લા ભાગમાં આવેલા ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના-મકાનમાં તે છે. વિદ્યાપીઠના બધા સેવકોના સહવાસમાં છાત્રો રહે છે. નિત્ય-શુભનમાં જાત-મહેનત, સુધડતા, સ્વચ્છતા વગેરેની તાલીમ આપવામાં આવે છે.

છાત્રાલયનું માસિક ખર્ચ રૂ. ૧૨૭ના આશરે આવે છે.

આથી વિશેષ માહિતી જોઈએ તો એક આનાની ટપાલની ટિકિટ ખીડી નીચેને સરનામે લખશો.

જેમને જૂન ૧૫મીથી શરૂ થતા નવા વરસે વિનય મંદિરમાં દાખલ થવું હોય, તેમણે અરજીનું છાપેલું ફોર્મ મંગાવી, તા. ૧૦મી જૂન સુધીમાં તે ભરીને મોકલી આપવું. તેની સાથે, પોતાની છેલ્લી શાળાનું સર્ટિફિકેટ પણ બીડવું જોઈશે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ

અમદાવાદ-૬

વિકુલદાસ કોઠારી

આચાર્ય, ગૂજરાત વિનય મંદિર

સાક્ષર શિરોમણિ શ્રી. ઠક્કુર નારાયણ વસનજીનાં

મહા મુદયવાન પુસ્તકો

હિન્દુ ગૌરવ ગ્રંથમાળાની અને બીજી

અતિ મહત્વની નવલકથાઓ

આ હિન્દુથીય માંહેનાં એકી-સાથે રૂા દશના પુસ્તકોનો એકર આપનારને પારકર પેન ટાઈપની ફાઉન્ટન પેન લેટ. રૂા પાંચના એકરવાળાને “માતા કે રાક્ષસી” (રૂા. ૧-૮-૦) પુસ્તક લેટ.

ગુરુ ગોવિંદસિંહ અથવા ધુરંધર ધર્મ સમ્રાટ:--બાદશાહ ઐરંગઝેબ અત્યાચારોથી, પોતાનાં પ્રાણાધિક પુત્રો તથા પોતાનું બલિદાન આપી પંજાબમાં હિન્દુધર્મ, હિન્દુજાતિ તથા હિન્દુગૌરવને રક્ષનાર અને પોતા પાછળ વીરવેરાળી જેવા બહાદુર ગન્ધાને હિન્દુત્વ રક્ષા માટે છોડી જનાર ગોવિંદસિંહના જીવનના રોમાંચક પ્રસંગોને વર્ણવનારી અને મૃતપાત્ર હિન્દુઓના હૃદયમાં ધર્મ તથા વીરતાની જ્યોતિને પ્રકટાવી દેનારી ઐતિહાસિક નવલકથા. હાર્થકલાસ કાગળો, સોનેરી પાકુ પુઠું, ૫૫ ૩૦૦, કી. રૂ. ૩. ૭૫.

વીર વેરાળી અથવા બન્દા બહાદુર:--ગુરુ ગોવિંદસિંહના અધુરા રહેલ કામને નિર્ભયતાથી પુર કરનાર, વિધર્મીઓએ જીતરેલા અત્યાચારોનો ચુક હિસાબ કરી નાખનાર અને હિન્દુ જાતિની રક્ષા માટે જીવનનું બલિદાન આપનાર વીર વેરાળી-બન્દા બહાદુરનું અસ્ત્ર એક આદર્શ નવલકથા રૂા રોમાંચક ઘટનાઓથી ભરપુર. આત્મરક્ષાના માર્ગો જતાવનાર અતિ ઉપયોગ પુસ્તક છે. નવલકથા એટલી તો અદ્ભુત જનાવોથી લખાયેલી છે, અને એ પછી એક એવા તો પ્રસંગો આવે છે કે પુસ્તક અપૂર્ણ મુકવાની ઇચ્છા થતી નથી. પાકુ સોનેરી બાઈન્ડીંગ, ૪૦૦ પાના, ઉંચા ફાઈન કાગળો, કી. રૂ. ૭૫.

હિન્દુ સંગઠન અથવા મંરણોન્મુખ હિન્દુ જાતિની એક સંજીવની:--સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીના પુસ્તકનો અનુવાદ એટલી તો ચોર્યાતા લરી સાધામાં કરે છે કે વાંચતા વાંચતા રૂવાડા ખરાં થઈ જાય છે.

વીરામી સદીની વસંતસેના:—એ એક ચાલુ જમાનાની અતિ પ્ર
થર્થ પડેલી સામાજિક નવલકથા છે, ચાલુ સમયનાં રાજા મહારાજાઓ, ધર્માર્થ
દેશ નેતાઓ અને દેશ સેવીકાઓની સત્ય ઘટનાને આધારે એકદમ આજે
રીતે બહુજ રસભરી વાંચીમાં લખી છે. આ પુસ્તક ખુલાર પડતાંજ સમાજ
તીવ્ર બળભળાટ થયો હતો, કારણ કે અનેક પાપલીલાઓ, નહીં જોયેલી,
જાણેલી અને નહીં સાંભળેલી બીનાઓ ખુલાર આવવા પામી હતી. ર
મહારાજાઓની પાપલીલાઓ, મઠાધીશો અને સાધુ સંન્યાસીઓનાં કુક
અમ્રગણ્ય ગૃહસ્થો, અને બત્રી એઠેલા નેતાનાં અર્થાચારો, સમાજ અને જ્ઞાતિ
નિષ્ઠ રીવાજો એ બંધુ વાંચતા અનેક વાતની પોલો જાણવા મળે છે.

૧ લો. ભાગ પૃષ્ઠ પાના પાકુ પુઠું કી. રા. સાડાઃ
૨ જો " " " " " " " સાડાઃ

ભાલ વિધવા કંસ્યાણિ અથવા રાજા કે રાક્ષસ:—દેશી રાજ્યે
કેટલાક રાજાઓ એવા તો હસારારી હોય છે કે જે રાજા હોવા છતાં રા
નામે ઓળખાય છે. તેમનાં રાજ્યમાં નિશાત્ર, શાંત પ્રજા ઉપર થતાં અત્યાચ
અનેક જાતની પીશાચી ઘટનાઓ હણી કરી હેરાન હેરાન કરી મુકે છે. આ
જાતની ખટપટે હણી કરી ખત માલ લુટી લે છે. પ્રજાની બહેન દીકરીઓ
છટે થોડ ઉપાડી લાય છે. એ બધી સત્ય હકીકતો શ્રી ઠકકુરે અજબા છટા
અત્યંત મનોવેધક, દૃઢ્ય ભેદક, રસ ઝંરતી ભાષામાં લખી છે. સ્ત્રી જાતી
અજાણ નથી, પરંતુ વળત આવે એક રણચંડીનું રૂપ સ્વરૂપ ધરી ર
મહારાજાઓ અને તેનાં કર્મચંડાલ કારણારીઓની સાત ઠેકણે લાવે છે
હાંદગીભરની ખોડ લુલાવે છે. પૃષ્ઠ ૪૧૦ પાકુ પુઠું, કી. રા. ત્રણ.

કચ્છની પગની અથવા પુચ્છાને અને રાજા:—એક રોમાંચક ઐ
તિહાસિક નવલકથા. વીરભુમિ કચ્છધરાની દંતકથાઓ અને લોક સાહિત્યનાં આધ
સ્તેમજ કચ્છના ગામડે ગામડે રખડી રજાનીને મેળવેલી સાચી હકીક
અને ઐતિહાસિક પુરાવાથી મેળવેલી વીર કથા: જામ પુચ્છા દેવ અને મ
પરાક મશાલી રાણી રાજેસુદરીની પ્રણય અને પરાકમની અત્યંત આકર્ષક ક
જામ ભાષા પુલાણીની અજબ ઐતિહાસિક ઘટનાઓ, અને સુરલીમ દર્વીશો
કચ્છમાં કેવી રીતે પગ પેસાડે કર્યો એ બધી રસિક બીનાઓ વાંચતા અ
આનંદ મળે છે. પૃષ્ઠ ૪૫૦, પાકુ પુઠું, કી. રા. ત્રણ.

હિન્દુ ગર્લ હિન્દુ અથવા યરાચની હિન્દુ જાતિના દીવ્ય ગૌ
ધર્મના ઇતિહાસ:—ગ્રાંથની ઉત્પત્તિ હિન્દુ ગર્લ એટલે બ્રહ્માથી થયેલી
તેવીજ રીતે સમસ્ત જ્ઞાન, ધર્મ, સંસ્કૃતિ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, વીરતા, આર
વિચાર, વિગેરે જ્ઞાન પ્રકારનાં જ્ઞાન પ્રગવનાર હિન્દુ જાતી છે આ ગ્રાંથ

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ

દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે આ રોગીઓમાં માનવ પ્રાણી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના રોગો દર્દી આ સ્થાને ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં દર્દીના પીવા તથા દેવા ઝાગર દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની ડીઓ પરાવંતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાખવામાં આવે છે.

ઉપરાંત મુંગપ્રાણી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ પ્રિયમિત સ્પ્રિંગર આવે છે. ગળદો, પેશાબ, લોહી તેમજ ખીજાં તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મંજો અમરે લખો :—

માલિક : રા. ન. અમીન,

રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણું

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન ૨૪૪૪

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રકૃતિ બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉ. શર્માસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડૉ. શર્મા

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટોના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ

અ

સ્ટીમરની

ટીકીટ

દુનિયાના કોઈ પણ જગ્યાએ જવા આટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત પિત્તરી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત. સુંદર હવા, ઉત્તમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્જ, દ્રામ, સીનિંગ, નૅન્ડની નજીક જ છે. ઠંડા તે ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ ઓફિસ : મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફિસ :
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાલાલ બી. પટેલ એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૯, આરજી બંગ્લો,
ખેતવાડી મેન રોડ, બારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

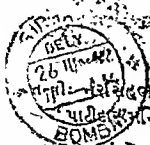
સો	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ (કરમસહવાળા)	ચાં
ના	અગાઉ ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	દી
ચાં	ચોકખી ચાંદીના પ્લેન તથા નક્કરી વાસણો તેમજ	ની
દી	મેટ આના લાયક	ફેન્સી
ના	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચીજો
ફેન્સી	તૈયાર મળશે.	
દા	ઓર્ડર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.	તથા
ગી	ખનાવનાર તથા વેચનાર	ચં
ના	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દ્ર
	૦. ખાવસારવાડ, નડીઆદ.	કો

કાંઈ પણ ગૃહસ્થ કે ગૃહિણી જોરાકનો નામ જોડવાની શકાય તેથી અગામ ન હોવાં જોઈએ. અહીં તંત્રી જેવાને પ્રશ્ન નથી. માત્ર તે સાથે ગરીબની મુશ્કેલીનો વિચાર રાખવાની જરૂર છે. આ રીતે જેટલો જોરાક જાય તે વગર મહેનતે તેટલો જોરાક ઉત્પન્ન કર્યા બરાબર લેખાય. આ વિષે કાંઈક સાહિત્ય જોઈએ. એ મોટા કદમાં ન જોઈએ. પત્રિકાઓ ખસ થાય. એમાં દલીલોની જરૂર નથી. હકીકતો અને આંકડાઓ આપી તે નાગરિકોને સમજાવે કે કેટલાં જગાડો માટે તેઓ અપરાધી છે, અને તે કવી રીતે અટકાવી શકાય. પાછળ કાંઈક છાંડી શકાય તેટલાં શ્રીમંત્રીમાં બાણાં પીરસાએલાં હોવાં જોઈએ એ બધું કર વહેમ ટુરત જ કાઢી નાખવું જોઈએ. ઘરમાં કે હોટેલમાં, છાંડવાની ટેવ અસંખ્યતાની અને ફળવણીની ખામીની નિશાની લેખાવી જોઈએ. પાછળની વારીઓમાં જરૂર પર ખ્યાલ રાખીને જ ચર્ચાસાધું જોઈએ. જેમને બાણું પૂરું બરાબર તેમાંની દરેક ચીજનો માત્ર સ્વાદ લેવા પૂરતી જ ખાવાની આદત પડી હોય, તેઓ અહીં સચવેલો સરસ નિયમ લે, તો રોજ તંત્રીમાં રહેતાં લોકોમાં વહેંચવા માટે કેટલોયે જોરાક જગાવી શકાય.

(‘દરિદ્રનગર’ તા. ૭:૬:૪૨)

ગાંધીજી

વાર્ષિક લવાજમ : કયામાં જે રૂપિયો વસતીના આર શિલિંગ

નકલના ત્રણ

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નંબો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પાલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

‘પાટીદાર’માં બહિરખખરના ભાવ

	આખું પૃષ્ઠ	અર્ધું પૃષ્ઠ	પા પૃષ્ઠ
બાર માસ	રૂ. ૪૦	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૫
૭ ”	” ૨૫	” ૧૫	” ૧૦
ત્રણ ”	” ૧૫	” ૧૦	” ૬
એક ”	” ૮	” ૫	” ૩

પૂઠા પાન ત્રીજા હિપર આનાથી સવાયા,

અને ” ” ચોથા ” ” દોઢા.

‘પાટીદાર’ દર અગ્રેજી મહિનાની રજાની તારીખે નિયમિત ટપાલમાં બપ છે.

વહેપારી ભાઈઓને

ઈન્ડમટેક્સના કાપડામાં મહત્વના ફેરફાર થયા છે, અને તેનો અર્થ એ
તા. ૧ : ૪ : ૧૯૪૬થી શરૂ થયો છે.

આ સુધરેલા કાપડાનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર કરવા અને સમગ્ર શકાય
તેની ભાષામાં તૈયાર છે. ઈન્ડમટેક્સ ભરનાર વેપારીને ઘણું જ ઉપયોગી છે.

૨૫૨ પાનના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧

ખદારગામ માટે વી. પી. ખર્ચ વધારામાં.

મળવાનું ઠેકાણું :

મોદી અંબાલાલ હીરાલાલ

ઈન્ડમટેક્સ પ્રેક્ષીશ્રમ

ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

અને ખેડા વર્તમાન ઓફિસ

લાલજીનાં ખગર, ખેડા.

ભરૂચ સેવાશ્રમવાળા ડૉ. ચંદુભાઈને શુભ હસ્તે

આશુંદમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે
છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશ,
અવાળાનો મોળો, આંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો જંગલો,

ખેડા ઉપર, ગોદી સામે, આશુંદ.

૧

ડૉ. વીરેન્દ્ર દવે

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

ચાદ રાખશે?

દાન કરે!

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરે તો

ખાદી, ધાળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપત્ત, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે હરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લાઇબેરિયા પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
'ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

તથા:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

નવભારત ઇન્સ્યોરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

[સ્થાપના : ૧૯૩૨.]

ટૂંક સમયમાં અર્ધા કરોડ ઉપરાંત કામકાજ.

બોનસ પહેલીજ આંકણીમાં રૂ. ૬૦ અને ૫૦.

વહીવટકર્તાઓ 'આગે કદમ' કરી રહ્યા છે.

રાષ્ટ્રોદ્ધાર માટે નફામાંથી સક્રિય ફાળો.

આ જ કંપનીમાં વિશેષ ઉત્તરાવવાની ભલામણ:

કારણકે: (૧) રા. દક્ષ વળતર ચાલુ છે. (૨) પ્રિમિયમના દર ઓછા છે. (૩) કુશળ અને બાહ્યેશ ડાયરેક્ટરો અને મેનેજરો

છે. (૪) દાવાઓની પતાવટ તાબડતોબ. (૫) જરૂરી

ગવર્નમેન્ટ સીક્યોરીટી ભરેલી છે. (૬) પોલીસી

હોલ્ડરોને વધુ લાભ, અનુકૂળતા અને

સગવડ મળે તેવી નીતિ. (૭) રાષ્ટ્રીય

તત્વ અને જનસેવાનો સ્વીકાર

એ આ કંપનીનો

સુદ્ધાલેખ છે.

—અને:—

મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, નાગપુર, જનારસ, માંગલોર, હૈદરાબાદ, અમદાવાદ, ધુળીઆ, સાંગલી, પંદરપુર, સુરત વગેરે શાખાઓ અને એજન્સીઓ છે.

ગૂજરાત, કાઠીઆવાડ અને આફ્રિકામાં વિભાગ પ્રમાણે સ્પેસીઅલ

એજન્ટો, એજન્સી મેનેજરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ઓરગેનાઇઝરો,

એજન્ટો લાંબા સમયથી અને પગારથી રોકવાના છે.

તુરતજ લખો

મેનેજર

કંપની લિમિટેડ,

૧૯૩૨/૨૬૩, મુંબઈ.

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાઝિવોધત ।

ધુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮ }
૧૫ ૧૯ }

આણંદ

{ અપાઠ
અંક ૯

કલંકિની

હું સ્ત્રી છું, અરે બૂલી! 'સ્ત્રી' તરીકે જીવવાનો મને જરા પણ અધિકાર નથી. ભાગવાને તો મને વિધવા-હિંદુ સમાજમાં વિધવા-સર્જ છે.

જન્મત મને વિધવા કહે છે, સોફિયા મને અભાગણી કહે છે, સાસુ-સસરા મને માંડ કહે છે અને આ કૂર સમાજ અપશુકનિયાળ, બૂંઝાં પગલાંની, કુખળ, પગેરે અનેક છદ્ધાગોથી મને નવાજે છે. સારાંયે સમાજ, આપ્તુ'ય જન્મત અને તે સમાજમાં તથા જન્મતમાં વસતા બધાંય પવિત્ર (?) સોફિયા મને ક...લં...કિ...ની કહે છે. અરેરે! આ કલંકિની શબ્દ સાંભળતાંજ મારું હૃદય કાદમી સ્ત્રીસ પાડીને રડી જાડે છે, આત્મનાદ કરે છે, આક્રંદ કરે છે! જો કહે છે: "જો જન્મત, જો સમાજ, મારું જે કંઈ હોય તે કરો, પરંતુ મને કલંકિની ન કહો! હું પવિત્ર છું, નિષ્પાપ છું, નિષ્કલંક છું!" પણ...? સમાજનો કૂર પંજે મારા ગોં ઉપર પડે છે, અને મારો કંઈ રૂંધાઈ ગય છે! સમાજને નથી દયા મારાં આંસુની કે નથી મારી આછાછની: તેને મારા કેશનિહીન મસ્તકને, કંકુનિહીન કપાળને અને કંકજનિહીન હાથને જોઈને પણ દયા ઉત્પન્ન થતી નથી! જોવા સમાજને નિષ્કૂર સમાજ ન કહી શકાય? જરૂર. જો અંતર્ધર્મી, શું તારા જન્મતમાં હૃદયની સાચી પવિત્રતાને કલંકિનીનીજ ઉપમા મળે છે? તું શાન્ત થઈને કેમ બેઠો છે? સરજનદાર! એક વાર તો મને જવાબ દે! એક વાર તો બોલ! એક વાર જો જન્મતને સાદ પાડીને સંભળાવી દે કે આ અભાગણી સ્ત્રી કલંકિની નથી, અપવિત્ર નથી! જો દયામય, તું તો વિશ્વવ્યાપી છે, અંતર્ધર્મી છે! તું એટલું જ નથી બળ્યો કે મેં કાંઈ પણ દિવસ અપવિત્ર વિચારોય મારા હૃદયમાં રચાવ

નથી આપ્યું? તોપણ લોકો મને કલકિની કહે છે! તેમની એ કારમી કૂરતા સહન કરવાનો મને માર્ગ તો જતાવ.

કોઈ અકરુણ દિશામાંથી સૂર આવીને મારે કાને અથડાય છે: 'જુનરે જે શિરે તારે જંગતનો નાથ તે સહેજે.' ઓ જંગતના નાથ! જંગતની અને સમાજની કૂરતાને તો હું ન છૂટકે પણ સહન કરું, પરંતુ જે માતાના મોટા મોટા કવિઓ અને વિદ્વાનો નિરંતર ગુણગાન ગાય છે, તે માતા પણ મારી પ્રત્યે નિષ્ઠુર જાને છે, એ જોઈને મારું હૃદય મારા પોતાના કમનસીબને બાળે શીટકાર આપે છે.

પરંતુ વાચક, આ જાણું વાંચતા પહેલાં તારે મારો પૂર્વ ઇતિહાસ જાણવો પડશે. હું વિધવા તો જાની, પણ સાથે સાથે મારી માતાની પુત્રી પણ મટી ગઈ. પરમેશ્વરે મારા હિપર અવકૃપા કરી અને આ દિંદુ સમાજે મારાં સૌભાગ્યવંતીનાં ચિહ્નો પણ ખૂંચવી લીધાં, ત્યારે નિરાધાર જાતીને હું મારી માતાના આશરો હેઠળ રહેવા ગઈ, ફક્ત આશ્રય માટે નહિ, પણ એ આશરો કે માતા તો જરૂર મને આસ્વાસન આપશેજ. પરંતુ મેં શું જોયું? શું એ મારો દષ્ટિભંગ તો ન હતો ને? માતાનાં નયનોમાંથી આસ્વાસનના અમૃતને બદલે તિરસ્કારનાં અને તુચ્છકારનાં તીર વરસી રહ્યાં હતાં. જેમ ખરે જયારે સૂર્યનારાયણ પ્રચંડ ત્યાગ છે અને તેની સામે જોતાં આપણી આંખોમાંથી આંસુની ધાર વહી જાય છે, તેમ આ સમયે માતાનાં નયનો જોતાં મારી આંખોએ આંસુનો વરસાદ વરસાવ્યો.

એક દૃશ્ય મારું સમસ્ત અંગ કંપી ઊઠ્યું. ખીજી ક્ષણે મને થઈ આવ્યું કે જંગતના જે જે કામણગારા કવિઓ માતૃપ્રેમના ગુણગાનમાં લાંબાં લાંબાં કાવ્યો લખતા હોય તે જાંબાની કલમને તોડો ફેડીને ફેંકી દેઈ! પણ તરત જ મને મારી હીન અવસ્થાનું જ્ઞાન થયું! અને સાથે જ પાસેના ચોરડામાંથી મારી માતાનાં વાક્ય-જાણુ સંભળાયાં: "અભાગણી! જન્મી ત્યારથીજ બૂંડાં પગલાં લેઈને આતી છે તે જેને તેને ભરખી જ જાય છે!" મારે આવે સમયે મૌન સેવકું પડ્યું, મારું દિલ ખોલવા માટે તો ખૂબ તકથી રહ્યું હતું હતું, પણ હું નાનપણથી શીખી છું કે માતાપત્ની સામે ન ખોલવું; પણ મારા મગજમાં એક વિચાર આવ્યો અને હું જાગડી ઊઠી: "ઓ મા, જો હું જન્મી ત્યારથીજ બૂંડાં પગલાંની હતી તો પછી મને ત્યારે જ દુષ્પીતી કેમ ન કરી?" આ જનાવ બન્યા પછી મારું શરીર કંપવા માંડ્યું. મારી આંખોમાંથી મુશળધાર વરસાદ વરસવા લાગ્યો. મારું મન કોઈ એક ભયંકર

કૃત્ય કરવા તલપી રહ્યું અને તરત જ મારાં રૂપાં બિલાં થઈ ગયાં.

એક રાત્રિના ધનધોર અધકારમાં હું ઘર છોડીને ચાલી નીકળી. દુન્યવી સુખની ગમે ઇચ્છા નહોતી, મારે તો જોઈતી હતી શાન્તિ! પેલો મારો જાળપણનો સંગાથી કૂવો મને સાદ પાડીને બોલાવવા લાગ્યો. તે કહેતો હતો : “તારે શાન્તિ જોઈએ છે ને? જો, મારી ગોદ કેવી વિશાળ છે? એ ગોદમાં તારા અંગને હોમાવીને તું હમેશ માટે શાન્તિ પામીશ, ચિરનિદ્રામાં પોદી જમશ.” મારું હૃદય આનંદથી નાચી લીક્યું. હું કૂવાને બેઠવા ગાંડી જગીને દોડી, પણ જોની પાસે આવતાં જ મને મારાં ‘બૂંડાં પગલાં’ માદ આપ્યાં. લોકાપયોગી કૂવો મારે પાપે ‘ગોઝારો’ જની જાપ તે મને ન રુચ્યું. નિરાશ થઈ, નિષ્કુર જની તેના રોહબંધા આમંત્રણને ઠોકરે મારી હું બીજી દિશાએ દોડી.

રાત્રિની અભેદ શાન્તિમાં, ઝળૂકતા તારસિયાના છાંટણાથી છંટાએલો અમકતો સાળુ પહેરી સરિતા મંદ મંદ પગલાં પાડતી ક્યાંક જમ રહી હતી. રખે ને પોતાનાં પગલાંના અવાજથી આમપાસની નીરવતામાં ભંગ થાય એ બીજે તે અતિશય ધીરે ચાલતી હતી. જેમ જેમ મેં એ સરિતાના વહેતા જળમાં પગલાં માંડ્યાં તેમ તેમ મારું દુઃખ વિસ્મૃતિના પડદા પાછળ સંતાઈ ગયું અને ધડીબર તો મને એમ જ લાગ્યું કે મારા જેટલું સુખી કોઈ નથી. પણ કૂર દૈવને મારા અંતિમ સુખની પણ ઇર્ષ્યા આવી. મારી પાછળ થોડે દૂર કોઈ આકૃતિને મેં જોઈ અને જોતાની સાથે જ એક અવાજ મને સંભળાવ્યો : “જેન, જેન! એક પણ ચોબી જા.”

આહા! કેટલે દિવસે મારો એ પરિચિત અને પ્રિય અવાજ મારે કાને અથડાયો? હું નાની હતી ત્યારે મારી પાડોશમાં જ એ રહેતો હતો. નાનપણથી અમારા જંને વચ્ચે મૈત્રીની અને પ્રીતિની મજબૂત ગાંઠ બંધાઈ ગઈ હતી. એ મને હમેશાં ‘જેન’ કહી બોલાવતો અને હું તેને ‘બાપ’ કહી સંબોધતી. જેમ જેમ અમે મોટાં થતાં ગયાં તેમ તેમ અમારો એ પવિત્ર પ્રેમ (લોકો તો તે પ્રેમને પણ શંકાની નજરે જોતાં) વધવા લાગ્યો. લોકો હમેશાં પવિત્રતામાં દૂષણ જ જુએ છે. તેમણે અમને નિંદા, અમારા ઉપર અનેક અસત્ય આક્ષેપો મૂક્યા! અને ત્યારથી હું તેનાથી વિખૂટી પડી ગઈ. પછી મારાં લગ્ન થયાં, હું વિધવા જાની. અને પછી તો અનેક વર્ષો આલ્પાં ગયાં, પણ હું ફરી કદી તેને મળી જ નહિ!

આજે ‘જેન’ શબ્દ સંભળતાં જ મારું હૃદય પ્રકુલિત જાની ગયું, પણ મને થયું કે મારો બાપ જરૂર ગમે તે પ્રકારે પણ મને આત્મહત્યા કરતાં

અટકાવશે જ. મારે એમ નહોતું થવા દેવું. મારામાં જેટલું જોર હતું તેટલું અજમાવીને હું દોડી.

“લાઇ, મને જાણવાનો પ્રયત્ન ન કરીશ. હું અભાગિની છું, વિધવા છું, કલાંકિની છું. આ જગતમાં હું મરવાને માટે જ સરખાંબેલી છું.” અને એમ કહેતાં મેં પાણીમાં ડૂબકી મારી દીધી.

*

*

*

કોણ જાણે કેટલાયે કલાકની બેશુદ્ધિ પછી જ્યારે હું જાગી ત્યારે મારા મસ્તક ઉપર કોઇ જર્જરિત હસ્ત ફરતો હતો. “હું ક્યાં છું? શા માટે મને અહીં લાગ્યાં છો? તમે કોણ છો?” મારી પડખે બેઠેલી વૃદ્ધાને મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“જેન, તું ડૂબી જતી હતી. મારો રંગજ તને જાણવાને અહીં લાગ્યો. સારું થયું કે ઝટ ઝટ ઉપચાર કર્યા, નહિ તો શું ને શું થઈ જત! ” વૃદ્ધાએ ખૂબ માયાળુપણે જવાબ આપ્યો.

મને ઝડપમાં તે ધનધોર રાત્રી, તે નદી, મારો લાઇ, મારો આત્મહત્યા કરવાનો નિશ્ચય, એ જવાબી સ્મૃતિ યદ્ય આવી. “અરે, લગવાનને મન પશુ હું અપવિત્ર છું એટલે જ નદીએ પશુ મને ન સંધરી!” મારી વિચાર-માથાના પડાને દૂર કરતો કોઇ એક નમ્ર અવાજ મારે કાને અથડાયો : “જેન!” હું અગડી, અને અવાજની દિશા તરફ મેં મારી આંખો ફેરવી. બે હાથ વચ્ચે માથું ટેકવીને મારો લાઇ ત્યાં બેઠો હતો. નિરાશાની અને દુઃખની છાયા તેના મોં ઉપર તરવરતી હતી. “લાઇ!” મારાથી પશુ ઉન્માદમાં પ્રત્યુત્તર આપી દેવાયો.

પરંતુ ત્યાં જ એ અર્ધપ્રુક્તા જાણવાને ધક્કો મારીને કોઇ એ આગડીમાં આગ્યું. આવનાર વ્યક્તિ કોણ હતી? કોધથી ચરચર કેંપી રહેતો તેનો દેહ, આંખોમાંથી વરસતા અગારા, દાંતનો કચકચાટ અને મુખમાંથી માળોનો વહેતો પ્રવાહ, એ બધું જોઇને હું ખીકથી સજડ જાગી ગઇ! મારા મોંમાંથી એક દર્દવારી સ્ત્રીમ નીકળી ગઇ! ..

“રાંડ, મારા કુળની આજરના તેં ધંકરા કરી નાખ્યા! ઘેરથી નાસી જઇને પરપુરુષના ઘરમાં આપ્તી રાત પડી રહી. કોણ જાણે કેટલીયે વખત આવાં નીચ કૃત્યો તેં કર્યાં હશે! પાપનો ઘડો ભરાય ત્યારે ફૂટ્યા વગર ઓછો જ રહે છે?” વજેર લાકડો ફૂંપી સરસ્વતી તેના મુખમાં રમી ગઈ હતી. હું નીચું જોઇને મૂંઝે મોઢે, બધું સાંભળી રહી. હિંદુ સમાજમાં વિધવાને કંઈ પશુ જોસવાનો—સાચું કે ખોટું—મને તેવું પશુ બોલવાનો—હક્ક જ હોતો નથી,

તે તો ફક્ત સાંભળવાનો જ. માટે સરખાવેલી છે. એણે મને અનેક ગાળો દીધી.

પછી તેણે મને ઘેર જવાનો સત્તાવાહી સ્વરે હુકમ કર્યો. ઘર તરફ ચાલતાં મારું અંતઃકરણ રડી બેઠું: “ઓ મારા બાપ, તેં આ શું કર્યું? તેં મને દૂધના કેમ ન દીધી? તું પુરુષ છે, સ્ત્રીના દુઃખની કલ્પના તો નહિ આવે! પરંતુ મારા કામમાં તું વચ્ચે શા માટે પડ્યો? હવે મારું શું થશે?” હું મારા હૃદયમાં વસતા બાપને ઉદ્દેશીને બોલી.

અને તે દિવસથી મારી નિઃશ્ચીના દુઃખીમાં દુઃખી દિવસોની શરૂઆત થઈ ગઈ. ઘરની બહાર નીકળવાની મને મનાઈ હતી. મારી સાથે સારી રીતે બોલવાની બધાને મનાઈ હતી. ફક્ત મને જોડલાં મહેણાં મારવાં હોય અને જોડલું દુઃખ દેવું હોય તેટલું દેવાની બધાને સંપૂર્ણ છૂટ હતી. બીડના પંખીને પાંજરામાં પૂરે, ત્યારે તેને ફેટલું બધું અમલ દુઃખ થાય! અને એ પાંજરામાંથી છૂટકારાનો દમ લેતાં ફેટલો આનંદ તે અનુભવે! પણ મારી સ્થિતિ તેના કરતાં પણ વધારે કરુણ હતી. કારણ કે પંખીને તો ઘરના લોકો ગાનથી બોલાવતાં તેમજ નિયમિત ખોરાક આપતાં હોય છે, ત્યારે મારા નરીયામાં જોડલું પણ નહિ! હું પંખી કરતાં પણ ઊતરતી કાઢતી!

“બૈરીની જાત, અને વળી પાછી વંદી ગઈ તે પુરુષોની બાપજાથી કરવા માંડી. એ તો મારું કે મને સંસ્પૃહિ આવી અને હું તેને ઘેર લઈ આવી; નહિં તો આ ઘરડે ધડપણ મારી આગર એ અભાગશી પાણીમાં બેળી દેવાની હતી! હાથ, હાથ! એ જોડરાની સાથે નાસી ગઈ હોત તો હું લોકોને મોં કેમ કરીને જતાવત? બગવાન એના શરીરમાં કીડા પાડીને તેને કમોતે મારજો!” લાંબાં લાંબાં બાપજાની મારી માતા મને અનોકાનેક આશીર્વાદ આપતી! ‘જોઈ કંજોઈ થાય, પણ માઆપ કમાઆપ ન થાય,’ એ કહેવત આમ એ ખોટી પાડતી. મને મારી માની સુદ્ધિ ઉપર દયા આવતી હતી.

મને ફેટલીયે વાર વિચાર આવતા કે એક વખત તેને સંભળાવી દેઉં કે: “મા, નાસી જવું હોત તો હું કંચારનીયે નાસી ગઈ હોત, મને કાંઈ અટકાવી શકનાર ન હતું અને નથી; પણ હું નાશી નથી ગઈ, માટેજ તમારે જાણવું પડે કે હું તેમ કરવાની પણ નથી.” ખરેખર! મને શુદ્ધ ચારિત્ર્ય અને અખંડિત પવિત્રતા કરતાં વધુ વહાલી વસ્તુ કાંઈ છે જ નહિ. પણ રૂઢિચુસ્ત માતાને એ ‘બધું’ હું કેમ કરીને સમજાવું કે મારી પવિત્રતાને અપવિત્ર-કલંકિત-જનાવે એવો વિચાર કરતાં હું કદી શીખી નથી, અને તે જો ‘પરપુરુષ’ કહેતી હતી તે મારે મન પરપુરુષ નહોતો,

એ તો હોતો મારો બાલપણનો મિત્ર, બાપ. પણ મારા હૃદયની બધી પવિત્રતા અને સંયમ હૃદયમાં જ સમાઈ રહેતાં. માતાની દૃષ્ટિએ, સમાજની દૃષ્ટિએ અને જગતની દૃષ્ટિએ તો હું કલકિની હતી.

મને આ જીવન ઉપર સખત તિરસ્કાર આવ્યો, હું આ નિંદગીથી ખૂબજ કંટાળી ગઈ હતી. સાબો વર્ષ હું જીવીશ તોય આપઘાત ક્યાં વગર પરમેશ્વર મને મૃત્યુ આપવાનો નથી, એમ માની ફરીયા મેં મારા જીવનનો અંત આણવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

મારા જીવનનો એ ધન્ય દિવસ—અરે ભૂલી, બાળ્યશાળી રાત્રિ—આવી પહેાંચી. હું મારા ધરમાંથી ચોરની માફક બહાર નીકળી, ફળિયું વટાવ્યું અને ગાગ પણ પસાર થયું, અને ત્યાં મારી નજરે એક ફૂલો પડ્યો. મેં મારા મનને આત્મહત્યાના નિશ્ચયની દોડોથી સખત બાંધ્યું. પડવા જતા પહેલાં હું પરમેશ્વરને ઉદ્દેશીને પ્રાર્થનાના ચોમ શબ્દો બોલવા મંડી. મારી એકાગ્રતાનો ભંગ કરતી એક વ્યક્તિ મારી નજીક આવી અને તેણે મારો હાથ ડાલી મારી સામે ધારી ધારીને ભેંસ્યું. હું તો તેને જોળખીજ ગઈ હતી, એ મારા રવ. પતિના બાપ હતા. તેમણે મને જોળખી. મારો હાથ પકડી દૂર લેઈ ગયા, અને આંતું કૃત્ય કરવાનાં કારણો પૂછ્યાં.

મેં મારા ઉપર પડતાં અસહ્ય દુઃખોતું વિરતારપૂર્વક વર્ણન કર્યું, અને છેવટે કહ્યું: “હું કલકિની છું, આ દુનિયામાં મારે માટે રહેવા સ્થાન નથી...” તેમણે મને આગળ બોલતાં રોકી. તેમનું હૃદય આ શબ્દો સાંભળવા તૈયાર ન હતું. તેમની આંખોમાં જળજળિયાં આવી ગયાં. હું પણ રડી પડી. તેમણે કહ્યું: “હું તમને જાણીશ, હું સર્વ દુઃખમાંથી રસ્તો કરી આપીશ. આજથી તમે મારાં બાળી મટીને બેન થયાં છો.” આ રીતે કહી તેમણે મારા પ્રત્યે બેનનો પવિત્ર પ્રેમ દાખવ્યો.

હવે કલકિનીને સુખના દિવસો આવ્યાં છે. મારા આ નવા બાપને મારાં પુનર્જન કરવાનો વિચાર કર્યો. મારા સસરાએ બાપને વાર્યો, પણ તે એકનો બે ન થયો. મારા પિતા મને તેડવા આવ્યા, આ સમયે હું મારા બાપના આશ્રય નીચે હતી. તેથી એ જળજળારી તો ન જ કરી શક્યા, મેં ચોકખી ના પાડી. વાંસે મોઢે તે પાછા ફર્યા. એક સુશિક્ષિત ત્રિધુર સાથે મારાં લગ્ન નક્કી થયાં, અને લગ્ન લેવાયાં. મારા સસરાને આ કૃત્ય ન ગમ્યું, અને તેથી મારા બાપને તે સમયથી મારે માટે પિતાથી જુદું રહેવું પડ્યું. પણ મારા બાપ તેમાં પણ આનંદ માનતા. તેમને તો એટલાથી જ સંતોષ હતો

કે તેમણે એક જીવને જીવનદાન આપ્યું છે.

હવે હું આનંદ કરું છું. દેશહિતના કાર્યોમાં મદદ કરું છું. હવે હું કલંકિતી મટી સેવિકા બની છું.

*

*

*

લુવકો, આવી જ રીતે માળાપ, ધર, કુટુંબ તેમજ સમાજની સામે યજ્ઞ સુકાર્યોમાં ખૂબેશ ઉઠાવો. કામની પરવા રાખો નહિ. તમે જાગો અને બીજાને જાગાવો. તમે સુખી હો તો બીજાને પણ તમારા જેવા સુખી બનાવવા પ્રયત્ન કરો, અને એ રીતે આપણા સત્તા સમાજને જગાડો. ક્રાન્તિકાર બનો અને ઉત્તરિને પંથે ચિચરો.

નડિયાદ

મસ્તિકા પટેલ

વાત વાતમાંથી

સાંજે ટપાલ આવી ત્યારે ઓટલા ઉપર બેસી બધા 'જન્મભૂમિ' વાંચતા હતા, ત્યાં રાગભાષ્ટ આવી પહોંચ્યા.

વાત વાતમાં બાઇલાલભાઈએ કહ્યું: "આ રામભાઈની જ વાત કરો ને. બે રૂપિયા લખાવ્યા છે, પણ બે આપતા હોય તો!"

રાગભાઈએ ખિરસામાંથી રૂપિયો કાઢી આપતાં કહ્યું: "અબધડી લેઇ સો, હું ક્યારે ના કહું છું?"

બાઇલાલભાઈ: "રૂપિયો લેવો હોત તો તે જ ધડીએ ન લેઇ લેત? લેવાના તો બે જ - નહિ તો એકેય લેવો નથી."

રાગભાઈએ કહ્યું: "પણ મેં બે લખાવ્યા જ નથી. કેમ ધ્રુવરભાઈ, હું તો ના જ કહેતો હતો ને?"

મેં લખાણી વખતે જે સ્થિતિ હતી તે જણાવી: "તમે ના કહેતા હતા, પણ રજીસ્ટ્રારભાઈએ તો બે રૂપિયા લખ્યા હતા ને?"

રામભાઈ: "એ તો પાંચ લખે."

મેં: "પણ એમને તમારા ઉપર એટલો વિશ્વાસ હશે ત્યારે જ ને?"

એ પ્રશ્નનો જવાબ ગળી જતાં રામભાઈ બોલ્યા: "એ કંઈ હું ન જાણું. કહો તો એક રૂપિયો આપી દેઉં."

ભાઈલાલભાઈ : “એક લેખ રજુકેડાલાઈનું અપમાન નથી કરવું.”

વાત બદલતાં રામભાઈએ કહ્યું : “હું તો પેપરને આડકતોયું નથી, છતાં એક રૂપિયા આપું છું તે ઝોછો છે? પેપર આવતાં જ દરતામાંથી ઝડપી લે છે એ તો કંઈ આપતા નથી!”

ચિમનભાઈ : “તમને પેપર ઝડપી લેવાનું કાણુ ના કહે છે?”

રામભાઈ : “પેપરનું વળી ઠેકાણું જ ક્યાં હોય છે? વાંચનારા ઘેર ક્યાંય ધાલી દે છે તે એનો પત્તો પડે ત્યારે ને?”

ડાહ્યાભાઈ : “જેને ત્યાં હોય તેને ત્યાંથી મંગાવી લેવાનું તમને કાણુ ના કહે છે?”

રામભાઈ : “એમ ક્યાં બોળતા જઈએ? એક જગાએ ઠેકાણાખંધ રહેતાં હોય તો તો ખરું. લો ને મકાન ખાંધવાના હો તો પચીસ રૂપિયા આપું.”

મેં કહ્યું : “મકાન ખાંધવા માટે તો રૂ. ૨૦૦૦ જોઈએ, ત્યાં પચીસ પચીસે શો દહાડો વળે?”

અને એ વાત રાત્રે જાધા સુવકે એકા હતા ત્યાં ચર્ચાઈ.

અંજાલાલ : “જાધા દુકાનદારો પચીસ પચીસ આપે તોય ત્રણસો થાય.”

ભાઈલાલભાઈ : “એમ તો ખીજાય પચીસ પચીસ આપનારા નીકળી આવે.”

ચિમનભાઈ : “આફ્રિકાવાળાય, લખ્યું હોય તો, સારી મદદ કરે.”

મેં કહ્યું : “એકાદ જ જણુ હજાર જેવી રકમ આપનાર હોય ત્યારે જાને. ખીજાં ગામેમાં સંરચાઓ જાંધાય છે તે કંઈ જાણે પાંચપાંચ રૂપિયા ભેગા કર્યો નથી થતો.”

જયંતિ : “એવો તે આપણા ગામમાં કયો છે કે હજાર કાઢીને આપી દે?”

ભાઈલાલભાઈ : “મહ સાલ તળાવ માટે ત્રણસો ગામમદદ ભરવાની હતી તેના જ લાયકેષા થયા, ત્યાં હજારની સી વાતો!”

મેં કહ્યું : “અગે ધર્માદાનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો ત્યારે ખરો લાગ દતો; પિરતાળીયા રૂપિયાનું કાયમનું ઉત્પન્ન મળત. પણ કાકાએ કહ્યું : ‘મેં તો સદાવ્રતમાં આપવાનો સંકલ્પ કર્યો છે એટલે ખીજામાં કેવી રીતે લખી આપું?’ મેં દલીલ કરી : ‘સદાવ્રતમાં તો ખીજી જમીન છે અને પુસ્તકાલયને કંઈ ઉત્પન્ન નથી. વળી અન્નદાન કરતાં વિદ્યાદાન અઠિયાનું છે.’ પણ એમણે કાકા દલીલનો સીધો જવાબ આપ્યા વગર એક જ જવાબ પકડી રાખ્યો : ‘એક

વખત જે ચીજનું દાન કરી દીધું તેના ઉપર હવે શો અધિકાર રહ્યો ? ”

રામભાઈ : “ જો જ ભોગ છે ને ! પુસ્તકાલયને અમુકું જોને તો ધૈરિયા દાન માનતા જ નથી. ‘ જોને આખે રળી પુણ્ય થું ? જેને વાંચવાનો શોખ હોય તે ઘણા પૈસા આપે. જોમને કંઈ મળતું નથી ? ’ ”

ભાઈલાલભાઈ : “ જો જ દુઃખ છે ને ! નહિ તો ગોતીકાકાને દમણું ચખૂતરા ખાતે ઠા વીધાનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. તે સર્વ નંબર ખોટો પડ્યાથી ગદ થયો છે. જે એટલી જમીન આ ખાતે આપે તો ૫ હમરની થાય. ”

ઉમેદવાઈ : “ લો ને જોમ હોય તો હું મારા પિતાને સમજાવીશ. ”

ચિમનભાઈ : “ પણ માનશે ત્યારે ને ? ”

મેં : “ જોમ તો ગોતીકાકા સમજે એના છે ”

ભાઈલાલભાઈ : “ હમરની રકમ એ ચતી હોય તો ખીજ એક હમર બેગા કરવા એ તો રમત વાત છે. ”

કાણ કાણ કેટકેટલા રૂપિયા આપે તેની રકમ અંગાલાસે મળુવા માંડી. જાણે દમણુંજ મકાન બંધાઈ જશે તેટલી રકમ મળુનીમાં તો થઈ ગઈ અને બધા ગોડી રાત્રે વેશ્યા.

ગોતીકાકાને એ વાત કરી ત્યારે એમણે કહ્યું : “ પણ મેં તો ચખૂતરામાં આપવાનો ચકલ્પ કર્યો છે. ”

મેં કહ્યું : “ એ વાત ખરી. પણ અત્યારે મંદિર-ચખૂતરા-ફૂતરા-સદામન, વગેરે સંસ્થાઓમાં વધારે નહિ તોયે જોઈએ તેટલી મિલકત છે, જ્યારે આ નવી સંસ્થા પાસે સ્થાયી આવકની મિલકત નથી. એટલે આપણે જેને જમાંડવાનો વિચાર કર્યો હોય તે જગેલો હોય અને ખીજે ભૂજે મરતો હોય તો એને જમાંડવામાં શો વાંધો ? ”

ગોતીકાકા જરા વિચાર કરી બોલ્યા : “ એ તો બધું હું સમજું છું, પણ એથી સંકલ્પને તો કંઈ વાંધો નહિ ને ? ”

ઉમેદવાઈ : “ ધરાએલાને ખચરાવનાં એના કરતાં આ થું ખોટું છે ? ”

મેં કહ્યું : “ આ કંઈ સંકલ્પ કરી ન આપવાની વાત ઝોછીજ છે ? ફક્ત સારા ઉદ્દેશ માટે અન્નદાનને જાહેર વિદ્યાદાનમાં આપવાની વાત છે. ”

જૂના દેખાતા એ બોળિયામાં આ નવો વિચાર પ્રવેશ્યો હોય તેમ એમણે કબૂલ થતાં કહ્યું : “ એવું હોય તો મને એમાં આપવામાં કંઈ વાંધો નથી. ”

અને જીમ પાંચ છ માસ એ વાત દગાઈ રહ્યા જાદ મેં પૂછ્યું :
“મોતીકાકા, પેલી વાતનું શું થયું?”

“કમ વાતનું?”

“પેલી જમીનનું.”

“એમાં મને શું પૂછો છો?”

“કેમ?”

“તમારી આજ્ઞા છે કે મારી?”

“લો ને કહેતા હો તો સોમવારે જઈએ.”

“સોમવારે બોમવારે હું ન સમજું. જે દિવસે જવું હોય તેની આગલી સાંજે મને કહેજો.”

અને એ જ સોમવારે તા. ૧:૬:૪૨ને રોજ એમણે રૂ. ૧૦૦૦ની કિંમતની ઠા વીધાં જમીનનો પુસ્તકાલખને બક્ષીસ-લેખ કરી આપ્યો.

સણિયાદ

ઈશ્વર પેટલીકર

—*—

નથી ગમતી

“તારા બડા હોઠ, તારું કાળું મોં, શું તારામાં રૂપ છે તે તું મને ગમે?”
અંદ્રકાન્તે પોતાના શયનખંડમાં બેઠેલી પત્નીને કહ્યું, “અલ જા અડીથી;
બહાર નીકળ, નહિ તો માર પડશે.”

“પણ...” બાનુમતીએ કહ્યું.

“પાછી મારી મારે બોલે છે, દરમખોર! જરા લાજ નથી આવતી?
અમણુ ગમાર તું અને હું જી. એસ.સી.માં અભ્યાસ કરતો, તેની સામે તું
બોલે છે?”

ધડધડ બાનુમતીના શરીર ઉપર લાકડીઓનો વરસાદ પડ્યો. લાકડી
બાગી ગઈ — લાતો પડી.

*

*

*

અંદ્રકાન્તે અને બાનુમતીએ આજ્ઞા ત્રણ વર્ષ ઉપર પ્રભુતામાં પગલાં
માંલાં હતાં! અને આજે! આજે અંદ્રકાન્તને બાનુમતી ગમતી નથી. એ
ફરીથી પ્રભુતામાં પગલાં માંડવા ઇચ્છે છે — કેમ જીજ્ઞાની શોષમાં છે.

પરંતુ આજે પછી પત્ની સાથેના મહત્વાકાંક્ષી પોતાને થના આનંદની અને

સુખની વાતો ચંદ્રકાન્ત કરે ત્યારે ઘણલધાને પણ અદેખાઈ આવે તેમ હતું. અને આજે ?

ભાનુમતી પરણીને પહેલે આણે આવી અને પાછી પ્રિયેર ગઈ. ખીજે આણે આવી અને ગઈ. આગ એ ત્રણ વખત આવી અને ગઈ.

ચંદ્રકાન્ત કોલેજમાંથી આવવાનો હતો. ભાનુમતી આવી. કંકાસની શરૂઆત થઈ સાસુ અને વહુ વચ્ચે.

“ જાં રાંડ, તું મારા છોકરાને ગમતી નથી. કામ કરતાં આવડતું નથી અને દોઢ મણુ ગળાયવા જોઈએ છે. શું જોઈને એટલું ગળ્યો છો ? જાપને ત્યાં દીકું હતું કે નહિ ? ” સાસુએ કહ્યું.

“ પણ મારાથી એવું ક્યું કામ ખોટું થયું છે ? અને તમે શા ઉપરથી કહો છો કે હું એમને નથી ગમતી ? હું ક્યારે ખૂબ ખાઉં છું ? ”

“ તારું ડાચું અહીંથી આધું કર. વળી પાછી મારી સામે જોલવા આવી છે. જાપે જરા જોલતાં પણ નથી શિખવ્યું. મારો છોકરો જ કહેતો હતો કે તું નથી ગમતી (સાસુએ મપ મારી). અહીં જમુ ! (ચંદ્રકાન્તની બેનને) અહીં આવ તો, આજથી વહુને નસોઠામાં પેસવા દેશ નહિ. તું જ આજથી ખાવા કરજે અને એને માટે દરરોજ જાજરીના રોટલા ટીપજે. કાકાજીને ત્યાં પણ વહુને એમ જ ખાવા આપે છે (સાસુએ જનાવટ કરી), તો આપણને શો વાંધો ? વહુ તો આપણું કામ કરવા માટે છે. હા, અને સંભાળ રાખજે કે એ ચોરી કરી કંઈ ખાઈ ન જાય.”

એકદમ વહુ ઉપર ચોરીનો આરોપ મૂક્યો અને વહુને ઘણું ઘણું ડારી.

ચંદ્રકાન્ત કોલેજમાંથી આવ્યો.

રાતના વાળુ કરવા બેઠો હતો અને મા આવી. આડીઅવળી વાતો કરી માએ થોડી પૂજો જાદ કહ્યું : “ આ તારી વહુને પ્રસાદી આપજે જરા. મારી સામે જોસે છે. જાડા એના હોઠ, કાળું એનું મોં તને એ ગમે છે ? ”

“ મા, તું પણ એને પ્રસંદ કરવા મઠ હતી, છતાં તને જ પસંદ નથી ? મારા એકલાની એ પસંદગી નથી.”

“ એ તો તેં હા કહી એટલે મેં પણ હા કહી.” માએ કહ્યું. “ તે ચોર છે, કંઈ કામ કરતી નથી, મને ખૂબ પજવે છે. અહીં એને કોની ખીક ? તારા જાપ ગયા સ્વર્ગમાં, તું જન્મ કોલેજમાં, એટલે એ જ ધરની રાણી બનવા જાય છે.”

અંદ્રકાન્તે વાત ધ્યાન પર લીધી નહિ.

અંદ્રકાન્ત સૂચા ગયો. લાનુમતી વીલે મોઝી આવી અને જોઈ : “હું તમને નથી ગમતી? ગમું છું તો સાસુજી શા માટે મને પગલે છે? તમે મને ખૂબ ચાહો છો તે હું જાણું છું.”

અંદ્રકાન્ત િચવાયો. આના મોઠાળામાંથી પાછા લાગી જવા વિચાર કર્યો પરંતુ તરત જ નેની નજર લાનુમતી ઉપર પડી. તેના હોઠ તેને અડા લાગ્યા, મોં કાળું લાગ્યું. અને લાનુમતી ઉપર એકદમ તેને તિરસ્કાર આવ્યો. એને માત્રો અક્ષરે અક્ષર સાચો લાગ્યો. મારવા માટે લાલચોળ થઈ ગયો, ખૂંટી ગયો કે પોને કોલેજમાં ઉત્તી કેળવણી લીધી છે.

લાનુમતીને માર પડ્યો અને પછી તો રોજ પડવા માંડ્યો.

*

*

*

“એ વાત જાની શકે જ નહિ. હવે પણ અંદ્રકાન્ત પોતાની પત્નીની મારી વાતો કરે છે.” પુરુષો વાતને અંત પોતાનો અવિશ્વાસ જાહેર કર્યો.

“હું પણ મારી સારી જ વાનો કરું. જો મારું હું એમ કહે તો કોલેજમાં લીધેલી કેળવણી ઉપર પાછી ફરી ગયે અને પોતાની મૂર્ખાઈનું પ્રદર્શન થાય. એ હેતુથી જ અંદ્રકાન્ત વાતને છુપાવે છે.”

“શું ત્યારે અંદ્રકાન્ત પગલે પહેલાં હાકરીને જોતા નહિ ગયેલ?”

“મો દત્તો.”

“તો તેને અત્યારે શા માટે નથી ગમતી?”

“નહિ ગમવાનું કાળ એની આજે અંધારાનાં પડળ આવી ગયાં છે. મા માત્રી લાગે છે.” મેં કહ્યું, “અંદ્રકાન્ત જાયસો જાની ગયો છે.”

“જાયસો કેમ?”

“જાયસો કેમ? કંકાસ શરૂ થયા પછી એક વખત લાનુમતીએ અંદ્રકાન્તને પત્ર લખ્યો અને તેમાં તેણે મત્ત દબીકત લખી, થોડી ટકાર પણ કરી હતી કે તમે શા માટે માતાજીની બધી વાનો સત્ય માનો છો? તેમની માત્રો સોએ સો ટકા ખોટી છે. આ કાળ પછી પણ લાનુમતીએ કેટલાક પત્રો લખ્યા. તે જમ્યા પનો અંદ્રકાન્તે પોતાની માને જતાવ્યા. પત્નીના આવેલા આપા પનો માતાને જતાવ્યા એ શું જાયલાપણું નથી?

“અંદ્રકાન્ત કરતાં મારી ઉપર મોટી. લાનુમતીએ એ દિગાળે મારી લાજ કાઢી નેહ્યો. મને એ વાતનો ખ્યાલ નહોતો, પરંતુ એક વખત લાનુમતીએ મારી લાજ કાઢી મેં તેને તેમ કરવા ના પાડી.”

“તમે શાં માટે મને હેરાન કરો છો? હું સમજું છું કે લાજ કાઢવી એ ખરાબ વિવાજ છે, પરંતુ મારાં સાસુ તરફથી સખ્ત દયાણુ છે, માટે કાઢવી પડે છે.”

“એટલામાં સાસુની પધરામણી મધ્ય. લાનુમતીને ઉપર ઉપરથી લાજ કાઢવા ના દલીને ઘેર ગયાં.”

“કેમ, વહુ મોટાં, તમે લાજ શરમ રાખ્યા વિના મોટાની સાથે વાતો કરતાં હતાં. તારે એનાં લાજ કાઢવી જોઈએ. ખજરદાર, જો હવેથી તમે એવી રીતે વાતો કરતી જોઈ તો! હતી ન હતી થઈ જશે.”

“આજે તો પેલો મનુ હટ્ટો થઈ વહુને રોકતો હતો, કાણુ જાણે કયા ન હેતુથી હીજડા જેવો વહુની સાથે વાતો કરતો હતો. અને વહુ પણ લાજશરમ રાખ્યા વિના જકયા કરતી હતી” સાસુએ જમુને કહ્યું.

“શાંજે લાનુમતીને ખાવા ન મળ્યું, મળ્યું હોત તોપણ લાવત નહિ.

“એક વખત ચંદ્રકાન્ત જમવા જોડો હતો. જાણી જોઈને જમુએ કાચી રોટલી ચંદ્રકાન્તની થાળીમાં પીરસી.

“આજ રોટલી કાણુ ખનાવી છે?”

“લાનુમતીએ. કેમ જાણ, એમાં કંઈ જોડ-ખાંપણુ છે?”

“સાલાં, એવાં મમાર જેવાંને શા માટે રસોડામાં પેસવા દો છો?” આનીની સાથે જિંદગી કેમ વીતશે? બીજી લાગવી જ પડશે.” ચંદ્રકાન્તે બીજી લાવવાનો નિશ્ચય બનહોર કર્યો.”

“ચંદ્રકાન્ત આવો નીચ છે? એક પત્ની હયાત છે, છતાં બીજી લાવવા નિમાર કરે છે? તો પછી તેણે કોલેજમાં અભ્યાસ શા માટે કર્યો? તેની પત્ની ક્યાં અભણ છે?” પુરુએ કહ્યું.

“જો ખર્ચાનો નાનાં કાણુ છે, ખર્ચ કરણુ તો એક જ છે : ચંદ્રકાન્તને મગમના પૈસાથી વિદ્યાવત લણવા જવું છે. પરંતુ સારા પૈસા આપવા ના પાડે છે. લાનુમતીના ખાપ પાસે એટલી મિલકત છે પણ નહિ અને ચંદ્રકાન્તને મોકલવા માટે કંઈ દેવું કરી ઘરનાં છોકરાંને ઘંટી ચાટતાં ન કરાય. હવે તો લાનુમતીના પિતા પૈસા આપે તો જ છૂટકો, નહિ તો એ મોટા ખાપાનો કુંવર ચંદ્રકાન્ત બીજીની તૈયારીઓ પૂર જોસમાં ચલાવશે.”

“એ વસ્તુ મને ખરી લાગતી નથી, કારણ કે એને પૈસાની ક્યાં જોટ છે? તેના દાદા પાસે ઘણા પૈસા છે.”

“એના દાદાની મિલકત જ સમાજને એ વસ્તુ સમજવા નહિ દે. કારણ કે

તે ત્યાં બહુવા જવા માગતો નથી, પરંતુ લહેર કરવા જવા માગે છે. અને પોતાને foreign returned (વિલાયત જઈ આવેલો) કહેવડાવવા માગે છે. વિલાયતમાં મુંગલી સરતી પક્ષી મેળવે તોપણ કેંઈ નવાઈ નહિ, કારણ કે તેને ગાર્ટે થોડા પૈસા જ આપવા પડે છે. જો પોતાના દાદાની મિલકત અત્યાદૃથી જ વિલાયતમાં ગયે તો વિલાયતથી પાછા આવીને ખામ શું? કારણ કે તે વખતે કમાવાની શક્તિ હોય નહિ અને ઉડાવવા તો જોઈએ, તેનું શું?”

“આ તો પરકણથી પણ ખૂંડું! કારણ કે પરકણ પહેલેથી હંગાવેલી હોય અને તે મુજબ ગમે તેમ કરી આપી દે તો છોકરી દુઃખમાં પડે નહિ; અથવા પરકણ ન આપવી હોય અગર ન પોપાય તેમ હોય તો છોકરી ખીજે પણ પરણાવી શકાય. પરંતુ આ તો પહેલાં પરકણ લેવી નહિ, સુધારકમાં ખપવું અને પાછળથી છોકરીને અને તેનાં માતાપને પગલી પૈસા પડાવવા, એ તો નરી નીચતા જ છે.” પુરુષે કહ્યું.

“તને ખબર છે કે હાથમાં જ નડિયાદના એક દેસાઈએ પોતાનો દીકરો પરણાવ્યો અને કન્યાદાનમાં તથા લગ્નમાં અર્ધા શેર સોનાની વરમાળા, ભારે રકમની જણસો, રોકડ રકમ લીધી તથા થોડાક શેર છોકરાના નામ ઉપર ખરીદાવ્યા. પરકણ તો વિવાજ મુજબ રૂ. ૩૦૧ જ લીધી, અને પોતાને સુધારકમાં ખપાવ્યા! આગ આગળ જતાં આ દિમાએ કદાચ પરકણ નીકળી જશે, પરંતુ આ નવો ચીસો જોર પકડે તો નવાઈ નહિ.”

“પરંતુ ગતુ! એવો જ એક જનાવ અમારા ગામમાં જની ગયો. એક ભાઈએ પોતાની દીકરી પરણાવી, તેની મરજી ન હતી છતાં. અને ઉપરથી તે ભાઈએ વરના બાપનું દેવું પતવ્યું. ને ગીરા મિલકત છોડાવી. અધૂરામાં પૂરું એ ભાઈ ‘ગાંધી ટોપી’ના માણસ છે, કરકસરને જાહેર લગ્નપ્રસંગે આખું ગામ જગાડ્યું. તો આવા માણસો, જેમનો એક પગ દહી માં અને એક પગ દૂધમાં છે, એવાઓને કેવી રીતે આમ કરતાં અટકાવવા જોઈએ એ જ મને નથી મમજતું.”

“એ જાને જ નહિ, કારણ કે એવો કેાઈ પુરુષ મેં જોયો નથી, જે વગર માગ્યે આટલી પરકણ આપે અને લગ્નપ્રસંગે ગામ જગાડે. એ તો કેવળ બુદ્ધિનું દેવાળું જ બતાવે છે. કારણ કે આ નવો ચીસો પાડી ખર્ચ વધારવાનો એક રસ્તો બતાવ્યો છે. આ વાત માની શકાય એવી નથી.”

“એ વાત તદ્દન સાચ છે. મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખ.”

“તો છોકરીએ શા માટે વિરોધ ન બિઝવ્યો? ત્યારે તમે જધા શું કરતા હતા? મને તો છોકરી, તેનો જાપ, તેનો યુવાન પતિ અને અંદ્રકાન્ત, દરેકમાં

કશીય દેર નથી લાગતો. હવે તો, પુરુ! આ જાગત સંપૂર્ણ અર્થો માગી લે છે. હું એક સંસ્થા કાઢવા ઇચ્છું છું. તારે સૌથી પહેલો માથ આપવો પડશે. એ મંસ્થામાં જોડાનાર દરેકે પ્રતિજ્ઞાપત્ર ઉપર સહી કરવી પડશે, તે મુજબ વર્તવા જળ લેવું પડશે. આ સંસ્થામાં યુવતીઓને પણ રમાન હશે અને તેમણે પણ તેમ કરવું પડશે. પ્રતિજ્ઞાપત્ર નીચે મુજબ હશે:

“અમારાં માળાપ અમારા લગ્નની આગતમાં કાઢ પણ કુરિવાજને આધારે કાઢ પણ જતના કરાર કરશે, તો તે અમે માન્ય રાખીશું નહિ. અને અમારી જાતને તેમના દીકરાઓ (દીકરીઓ) ગણાવતાં અમને શરમ આવશે, તેથી અમે તેમનાથી જુદા- પડી જઈ એક નવોજ સમાજ રચીશું, જ્યાં દરેકને, દરેક જાતની સ્વતંત્રતા મળી શકશે.”

“પરંતુ માળાપથી છૂટા પડી ખાવાપીવાનું તથા રહેવાનું શું?”

“એ જાગતનો વિચાર જે કાઢ યુવાન કરે છે તે યુવાન નથી - દુનિયામાં રહેવાને લાયક નથી. યુવાને પોતેજ પોતાના બરણપોષણનો વિચાર કરી લેવાનો છે. માળાપ તો જીવશે ત્યાં સુધી જાવડાવશે પીવડાવશે, પરંતુ તેમના મરણ પછી તેમણે પોતાની જાતેજ તે જાણું કરવાનું છે; તો શા માટે પાંચ સાત કે દશ વર્ષ પહેલાં તેમ ન કરવું? જે ઇશ્વરે તેમને જન્મ આપ્યો છે તે શું તેમને બૂખ્યા રાખશે? પણ હાય, યુવાનો પાવૈયા જની ગયા છે! પોતાની ગદાદુરી, પત્નીને માર મારીને જતાવે છે. ગદાદુરી જતાવવાની એ જગ્યા નથી, એ દરેક પાવૈયાએ સમજવાની જરૂર છે. ગદાદુરી રજીએલાનમાં જ જતાવાય, નહિ કે ઘરમાં.”

૫, જેતીવાડી કોલેજ હોસ્ટેલ્સ, પૂના ૫

મધુ વી. દેસાઈ

પરઠણ

લગ્ન સંસ્થા આદિમાનવથી આલેલી આવેલી નથી, છતાં અતિ પ્રાચીન છે એમાં શક નથી. સ્મૃતિઓએ વિવાહના અનેક પ્રકારો વર્ણવ્યા છે. કન્યા લાનમાં અપાય છે, માટે “કન્યાદાન” શબ્દનું પ્રયોજન થયું છે. વરકન્યા એ સમાસમાં વરની અને કન્યાની સમાનતાનો આલ્લાસ થાય છે, સંતપદીના મંત્રોમાં પણ સમાનતાનો અને એકબીજાના પૂરક હોવાનો ભાવ રહેલો છે, પણ પુરુષે સ્ત્રીઓ માટે વાસ્તવમાં એવો ભાવ રહેવા દીધો નથી.

વગર એ રાજ્ય કહેવાયો છે અને કન્યા તે જોતે મળેલું દાન કહેવાય છે. એ દાન સાથે ખીછ પશુ અનેક વસ્તુઓ દાનમાં આપાતી આવી છે - દાસીઓ, ગાયો, દ્રવ્ય, ધન અને આશ્રુપણો. કન્યાદાન સાથે મળતી આ વધારાની સ્ત્રીને વં.પક્ષની આગર વધારનારી યજ્ઞ પડી, એટલે યજ્ઞ એવું કે તે વધારાની બધી વસ્તુઓ લેવાતું આગળથી જ પરકબા લાગ્યો. આ પરકેલી સ્ત્રીને મળે તો જ લગ્નનો સોદો નક્કી થાય. લગ્નને આગ સોદો કહેવો એ બહુ ધૂણા ઉપગમનારી વાત છે, પણ વર મેળવવાને માટે કન્યાના ગાપે અમુક વસ્તુઓ આપવાની શરતો કબુલની પડે છે, તો તે વિધિને સોદો ન કહેવો તો ખીજું કહેવું શું?

આ પ્રયાતું મૂળ રાજ્ય છે. રાજ્યને એક નદિ પણ અનેક કન્યાઓ મળે. કોઈતી સામાન્ય કન્યા તોને ત્યાં રાણી થઈને બેસે. સામાન્ય મળવા આવનાર જેમ નગરરાણાં લાવે તેમ સામાન્ય કન્યા આપનાર જંગીરદાર કે પરબોમનો રાજ્ય કન્યા માથે અનેક વસ્તુઓ આપે. જેવો રાજ્ય તેવી આવક. દાનમાં દાસદાસીઓ, દાયાધોડા, સોનુંઆંદી, હીરામોતી, તથા જગીર, વગેરે અનેક વસ્તુઓ મળે; ગરબાનીમાં જલસો થાય, ગણીસો ગહેંઆય અને જંગમ થાય.

યથા રાજા તથા પ્રજા । પ્રજાએ રાજ્યનું અનુકરણ કર્યું. લગ્નના ઉત્સવ પૂરનો વર 'ગમ' કહેવાયો. પછી બંને ને તે ગરીબનો દીકરો હોય. ઉત્સવમાં બધો હાઠ રાજ્યશાહી રાખ્યો. રાજ્ય શૂપતિ - જમીનનો માલિક - છે, તેમ પાટીદાર પણ જમીનદાર અથવા વતનદાર છે, એટલે છતર માતિઓ કરતાં પાટીદારે રાજદરજારી હાઠ વિશેષ રાખ્યો. ગુંજગતનો પાટીદાર અથવા ખરી રીતે કહીએ તો કબૂળી કુશળ બેસત છે. સાટ લોકોએ રાજ્યની માફક તેના પણ ગુણ ગાયા છે: 'કબૂળી કેડે દોઢ, કબૂળી કોઈ કેડે નદિ.' મતલબ કે તે માત્ર રાજ્યથી જ જીનરતો, ખાફી સૌના ઉપર. આ ગુણગાનને માટે તે લાખક ન દનો એમ તો નથીજ, પણ એથી મુખ્યત્વે આતમશાંધા વધી અને તે ફુલાયો. પોતાના જીવનમાં બધાં કાર્યોમાં રાજ્ય ઉપરાન્ત વર્તવાનો એનો સ્વભાવ યજ્ઞ પડ્યો. રાજ્યની માફક, પણ કબૂળી વખત રાજ્ય ઉપરાન્ત, પરકબા આપવા લેવા લાગ્યો, ગણીસ અને દાપાં આપવા લેવા લાગ્યો.

રામાયણ, મહાભારત અને પુરાણોમાં પરકબાનાં અનેક ઉદાહરણ મળી આવે છે. રાજ્ય પરકબા લે; રાજદરજારી લોકો, જંગીરદારો અને શ્રોમતો પણ પ્રતિષ્ઠિત ગણાય એટલે તેયે પરકબા લે. પણ પાછળથી તો પ્રતિષ્ઠા હોવાથી પરકબા લેવી એમ ન રહેતાં પરકબા લેવામાં પ્રતિષ્ઠા છે માટે તે લેવીજ ન્તેજ્ય એમ થયું. અને એમ પરકબા લેનાર પ્રતિષ્ઠિત કહેવાયો, કુળવાન કહેવાયો

અને આપનાર ગિચારો કુળહીન અથવા ગામડીઓ કહેવાયો. 'અમીન,'
'દેસાઈ' 'વૈજે' 'ધંધકાં' 'ધંધાવનારા' રાજની પ્રતિનિધિ રૂપે રહેવા લાગ્યા.
રાજદરબારમાં જેનું માન, જેને ધંધકાં કે મરાસ મળ્યો હોય તે પ્રતિષ્ઠિત,
કુળવાન. તેને સારી પરકળ મળે, એવો એક જમાનો હતો. આજે તે ગલ્લી નથી,
પણ પ્રતિષ્ઠાના ધંધારા દંતુ કાયમ રહ્યા છે. એ પ્રતિષ્ઠા દેસાઈના અને
અમીનનાં ધંધાંને બાળે કાયમ રહી છે. 'ગામડીઓ'ઓનો તેને ટેકા છે
કોટલે તે ટકી રહી છે.

સમાજમાં એકીવૃત્તો પ્રતિષ્ઠા ધરાવતાં કુટુંબોની એક સીડી ઝંતેલી છે.
નીચે જિએલા, કન્યા આપવા ઉપર જવાનો. એમ ઉપર જવામાં તેણે પરકળ
આપવી જ પડતી. સગાત પગથીઆમાં કન્યાની આપણે ધ્યાન છે ત્યાં પરકળનો
સવાલ નથી રહેતો. એને ગાંઠે ગાંઠે અમુક ધારો નક્કી કરેલો હોય છે. આમાં
જતાં ઉપરના પગથીઆમાંથી પરકળની લાલચે જેટલા ૧૨ નીચેના પગથીઆમાં
આપવા જાય છે એટલી સગાત પગથીઆમાં વરની અછત ઊભી ધાય છે અને
તેથી સમાનમાં કન્યા આપતો, પણ એક નહિ તો ખીમ્મ રૂપમાં આજકાલ પરકળ
આપવા જેવી સ્થિતિ ઊભી થઈ છે. આ સ્થિતિમાં પરકળ કસીને નક્કી
કરવામાં આવેલી હોય છે અને તે પરાણે વસુલ કરવામાં આવે છે. વિવાહનિધિ
દરમ્યાન અને પછીયે પણ સગાયાનુસાર પરકળુ જથ્થું પૂરું ધાય તો જ
પરકળ કન્યાને મંધર છે. કોઈ કહેશે કે લગ્ન થઈ ગયા પછી કન્યાને ના
મંધરે તો જતન ક્યાં? ક્યાં જાય? અલગત કોઈ સમજૂતી કરી જાંધણાં કરી
પરિસ્થિતિ નહાવી લે છે, પણ મુખ્યત્વે તો કન્યાને વર્ષો સુધી દુઃખી થવું
પડે છે. જેટલીક વખતે તેને શોકનું માલ પણ આવે છે, કદાચ આપણાત
કરવાનો વખત આવે છે અને ક્યાંક મરી નાખવાના દાખલા પણ જોઈ છે.

લગભગ આખી દુનિયામાં પરકળનો વિવાજ હતો અને છે. જગતના
ઇતિહાસમાં તેના દાખલા મળી આવે છે. અંગ્રેજીમાં પરકળને 'ડાઉરી'
(Dowry) કહે છે, જહુ દર જવું પડે તેમ નથી. આપણો મુંગઇ જેટ
અંગ્રેજોને પરકળમાં જ મળ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૬૬૧માં પોર્ટુગીઝ રાજાએ પુત્રી
દેધેરીન સાથેના લગ્નમાં ઇસ્પેડના રાજા આર્સ ખીમ્મને મુંગઇ જેટ પરકળમાં
આપ્યો હતો, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ હકીકત છે. આજે ત્યાં અમીરો પરકળ લે છે.

આમ પરકળનો વિવાજ અતિ પ્રાચીન છે અને આખા જગતમાં પ્રચલિત
છે, પણ એટલા જ કારણસર આજના સંજોગમાં એનું સમર્થન થઈ શકે નહિ.

આજે તો સનાતન અને પ્રચલિત ધર્મો તેમજ ખૂદ ઈશ્વર ઉપર પણ વિવેક-
બુદ્ધિથી વિચાર કરવાની જરૂર ઊભી થઈ છે, તો પરઠણ તે શી વિસાતમાં?
આજે તો ભૂતકાળને નાણી જોઈને, વર્તમાનની ઘુલના કરીને અને ભવિષ્યનો
વિચાર કરીને પરઠણ ઉપર પણ વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરવાની જરૂર ઊભી
થઈ છે. પરઠણનો રિવાજ ગમે તેટલો પ્રાચીન હોય, એમાં બંને ગમે તેટલું
રાજનૈશી મહત્ત્વ રહેલું હોય, બંને એ પ્રતિધાનું એક ધોરણ હોય, પણ તે
આજે બુદ્ધિગમ્ય નથી. વીસમી સદીના જંગમમાં નબાવી રાખવા જેવો રિવાજ
તો એ નથી જ. કહેવાતો કુલહીન પણ સ્વમાનશીલ મનુષ્ય અને તેની સંસ્કારી
કન્યા, તથા કહેવાતા કુળવાનનો પણ સંસ્કારી યુવક તેને સાંખી શકશે નહિ.
મનુષ્યતાનો કેવળ અભાવ અને સ્વાર્થમાં ઢંકાએલી બુદ્ધિહીનતા જ એને
ટકાવી રાખવાનો પ્રયાસ કરે છે.

હવે જોઈએ પર તે ગણ અને કન્યા એ તેને આપવાની દાનની ચીજ
ગણાય છે અને સાથે પરઠણ રૂપે દાન પણ લેવાય છે, પરંતુ વિવેકબુદ્ધિથી
તેમાં વરને ગણ અને કન્યાને દાનમાં ગણેલી ચીજ ક્યાં સુધી ગણીશું?
દાન એ જ પ્રજા, એ બાવનાથી ટકી રહેતી રાજનશાહી જેમ આપણને ખપતી
નથી, તેમ કન્યા એ ગણ રૂપે ચીજ નથી, એટલે તેનું દાન દેવાનું ન જ હોય.
સ્ત્રીપુરુષની સમાનતા એ નવી દુનિયાનો આદર્શ છે. અલગતા સ્ત્રીપુરુષની શરીર-
ચમત્કારમાં કુદરતે ભેદ રાખેલો છે અને તેથી તેમનાં કાર્યક્ષેત્રો પણ જુદાં છે
અને તે રહેવાં જોઈએ, પણ તેથી માણસ તરીકેની વર્તણૂકમાં પણ જાતે વચ્ચે
ભેદભાવ રહેવા જોઈએ, એ હવે આ જમાનામાં ટકી શકે એમ નથી. જીવનનાં
ક્ષેત્રમાં જુદાં છતાં સ્ત્રીપુરુષ પોતાના દરજ્જામાં સરખાં છે, એટલે એકના ઉપર
બીજાનું આધિપત્ય રહે કે એક બીજાને દાનમાં લે એ કેમ જન?

પરઠણ એ પુરુષના અભિમાનનું પ્રતીક અને સ્ત્રીની અસહાયતા ગતાવ-
નાઈ છે. તટસ્થ બુદ્ધિથી ઊંડો વિચાર કરતાં સમાજશ્રેષ્ઠ પરઠણનો રિવાજ
એ નારીશક્તિનું હાલકત્વ અપમાન છે. જ્યાં સુધી પરઠણ છે ત્યાં સુધી
સ્ત્રીપુરુષની સમાનતાની વાતો પોકળ છે. કોલેજમાં બાણતો યુવક સ્ત્રીપુરુષની
સમાનતાની વાતો મગરખીયાં કરે છે, પણ જ્યારે તેના પડીલો તેની પરઠણ
લે છે ત્યારે તેને નારીશક્તિના અપમાનનો જરાયે ખ્યાલ આવતો નથી!

આજકાલ બાણેલા અને સંસ્કારી ગણાતા છતાં સ્વાર્થલોભી લોકો
પરઠણ લેતાં શરમાય છે એટલે કન્યાપિતા પાસે વરપણના લગ્નખર્ચની રકમ
અને કપડાંધરેણાં છૂટથી ચોકાવે છે. આમ અંદરથી પરઠણ લીધાનો સતોય

માની બહારથી ગણાય છે કે અંમે પરઠણ લેતા નથી. રાજપુત્રીથી થાય તેનોયે પરઠણની બહાર ગણી શકાય નહિ. જ્યાં કન્યા ઉપરાંત બીજુ કંઈ પણ લેવાય છે, લેવાની લાલચે વિવાહ પહેલાં પરઠવામાં આવે છે અગર નેગર પરઠ્યે લેવાય છે ત્યાં ગયે પરઠણજ લેવાય છે. વરકન્યાનાં લગ્ન થાય તેમાં એકે પક્ષમાં પરસ્પર કશીયે ફરજિયાત આવડે ના થાય તોજ તે પરઠણથી કે વિક્રયથી બહાર ગણાય

આ કહેવાતા પરઠણ લેનારા પ્રતિષ્ઠિત સભ્યોનોએ (અથવા દુર્જનોએ) પરઠણથી લીધેલી સ્થિતિને વિક્રય કહેસે છે, જેમાં કન્યાનો પિતા વરના પિતા પાસેથી નાણાં પડાવે છે. આવેા કન્યાપિતા કુલહીજ, દુષ્ટ ગણાય છે. 'કન્યાવિક્રય' એ શબ્દ અર્થવાહી છે, પણ પ્રતિષ્ઠા પામેલો 'પરઠણ' શબ્દ અર્થવાહી નથી. ખરી રીતે પરઠણ એટલે વરવિક્રયનું મૂલ્ય છે. જો કન્યાવિક્રય ધૂણારૂપ છે તો વરવિક્રય પણ એટલોજ ધૂણારૂપ ગણાવેા જોઈએ. મૂળે કન્યાવિક્રય તો કન્યાપિતાની સંસ્કારહીનતાથી અને ગરીબાઈથી નીપજે છે, પણ સુમંસૂત ગણાતા વરના પિતાઓ પરઠણ લે છે ત્યારે તેમને કેવા કહેવા? પહેલાં તો પરઠણ લેનાર પેતાનો મોભો પરઠણ લે તોજ સચવાય એમ મનાવું હોવાથીજ પરઠણ લેવાતી. પણ આજે એ જૂની પ્રતિષ્ઠાના વંશજો મોટે ભાગે ગરીબ છે તેઓ ખ્યાનદાનોનો ખૂબ ડોળ કરે છે અને ગામડીઆ શિકાર ઉપર કૂદી પડે છે. પરઠણ એજ એમની જીવદોરી છે. વરવિક્રય અને કન્યાવિક્રય બંનેમાં સરખા દોષ રહેલા છે. બંને ગરીબ છે, પૈસે તેમજ સ્વભાવે જોજો ગરીબ નથી છતાં વિક્રય કરે છે તેઓ પામર છે. આજે બ્યારે સુપારકા અને લોકનેતાઓ પેતાના તમામ જોરથી પરઠણને વળોડી કાઢે છે ત્યારે પરઠણ લેનારાઓને સભ્ય મમાજના મજબૂનો શી રીતે ગણવા?

જરા વાર આ વિચારસરણી જવા દો. લગ્નસંસ્થાનો આદ્ય અને દબે પછીની આપણી નવી સમાજરચનામાં તેને મળનારું સ્થાન જોતાં પણ પરઠણ ટપી શકશે કે? આપણે તો દરેક બંધાજી અને સારી વસ્તુને, સારા રિવાજનો નવી સમાજરચનામાં સ્થાન આપવું છે. જૂનામાંથી પણ સાડાં એવું બધું આપણે ચાહુ રાખવું છે. ત્યારે શું નવી સમાજરચનામાં પરઠણને ચાહુ રાખીશું કે? ના, ના. નવી સમાજરચનામાં પરઠણ અથવા વરવિક્રયને તેમજ કન્યાવિક્રયને જરાયે સ્થાન હોઈ શકે નહિ.

સૃષ્ટિકર્મમાં લગ્ન જેવું કંઈ છે નહિ. માનવસમાજે માનવજીવનદારને સરળ પનાવવા માટે લગ્નસંસ્થા રચાવી. પણ જતે કાળે કન્યાવિક્રયની અને વરવિક્રયની

પ્રથાએ એમાં નવા પ્રશ્ન ઊભા કર્યા. માનવેતર પ્રાણીઓનાં નરનારી પ્રેરણા
યતાં સંયોગ કરી લે છે. માનવોજ શા માટે પોતે સ્ત્રીથી લગ્નસંસ્થા રૂપી
મેડીઓમાં પડી. અંતરાયો ખડા કરે છે? નવા નવા પ્રશ્નો ખડા કરે છે?
વાંઢાઓ, વિવર્ણાઓ અને વેશ્યાઓના વર્ગો ખડા કરે છે? સરળતા કરવા
જતાં માનવી તો પાછો નવી મુશ્કેલીઓમાં સપડાયો છે. લગ્નવિધિ જેટલો સાદો
અને સરળ તેટલી લગ્નસંસ્થાની સફળતા. આજના આપણા સામાજિક મત-
ઓમાં પરઠણ - વરવિક્રમ અને કન્યાવિક્રમ - મોટાં ભાગે લાજે છે.

ગિચારી કન્યાની શી દશા છે? પરઠણથી અથવા વરવિક્રમથી તેનો ઉછેર
મોંઘો પડી ગયો છે. જન્મતાંજ તે જાળખાગણી યદ્ય પડે છે. એનો જન્મજ
ધુસ્સવામાં આવતો નથી. એક જ પુત્રનો પિતા પુત્રીપ્રાપ્તિ માટે બીજી સ્ત્રી નથી
લાવતો; જ્યારે એક તો શું, પણ જે ચાર પુત્રીનો પિતા, પણ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે
બીજી સ્ત્રી લાવે છે. પુત્રીઓને મારી નાખવાના દાખલા તો લેખકે જાણપણમાં
નજરે નોંધ્યા છે. આજે જોઈ મારી નાખવાનું ઓછું થયું છે, તો તેથી વધારા
વરંસી જાય છે એમ તો નથી જ. પરંતુ વધુ લાવક થયોલી પુત્રીઓ તો
માળાપની મૂંઝવણનો પાર નથી અને તે લેખકે રમના દિવસોમાં અનેક
નોંધ્યું છે, અને કન્યાપિતાઓને રડતા મળ્યું જોવા છે. કન્યા આપણા
કરવા ધરે છે. આપણે ક્યારે આવા દિવાજનો તિલાંજલિ આપીશું? . . .

કન્યાવિક્રમથી કન્યાનો લાપિ પતિ જાણારી થાય છે. જાને પક્ષ પ્રતિષ્ઠા-
હીણ જીવન માળે છે. એમાં સ્વાર્થી પિતા લાપકાંત કરતાં વધારે દાંત
આપનારનેજ પહેલો સંકાર છે. આથી વૃદ્ધલગ્ન કરનારા પણ કાંઈ જન્ય છે.
કન્યા લણી વખત નાની ઉંમરે છડાઈ જાય છે. તે ગિચારી દોરનો માર્ક
વેચાય છે. આમ કન્યાવિક્રમમાં પણ કન્યાને સુખ નથી. પરંતુ પતિની રિચતિ
જો ઠીક હોય તો વરવિક્રમની પત્ની કરતાં તે ઠીક માન અને સુખ પામે છે.

આજે વરવિક્રમ અને કન્યાવિક્રમ અટકાવવાનો કોઈ અસરકારક પદાજ
આપણી પાસે નથી. એમ કહેવાય છે કે પરઠણ આપનારા ગામડીયા ગણશે ત્યાં
સુધી લેનારા પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા લોક ગણીજ રહેવાના! કાણ ગામડીઓ અને
કાણ પ્રતિષ્ઠિત? આ રિચતિમાં વ્યક્તિઓ જ વ્યક્તિગત જે કંઈ કરી શકે તે
ખાઈ. આવી વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધે અને તે પોતાનો સંઘ જમાવે તો જ
તેઓ પેલા અભેદ કિલ્લાઓ ઘિર પ્રદાર કરી તેને તોડી શકે. કેળવણી અને
પ્રચારની જરૂર તો છે જ. તે પછી રાજ્યનો કાપદો પણ મદદકર્તા થઈ પડે.

તેને કંઈક ક્ષોભ થયો. - જોવી ને જોવી સ્થિતિમાં તે પૂના અભ્યાસ માટે ગયો.

પૂનાનું વર્ષ પૂરું થઈ ગયું. ભણવામાં ગન પ્રોવાયું નહિ અને અને પરીક્ષામાંથી ભીડી જવું પડ્યું. પરીક્ષા આખા વિના ભીડી જવું એ તો ગાળાપને ઘેઘે દેવા જેવું હતું; પણ તે સિવાય બીજું કેટલુંય સાંભળવું પડ્યું. રમણના સસરાને પણ વાત ગળી. સંજોગોવશાત્ તે ફરી દિંદગાં આવ્યા હતા. રમણને ખૂબ સમજાવી પૂના મોકલ્યો અને તેઓ તેમજ હંસાની માતા, જાને આફ્રિકા આવ્યાં ગયાં.

આ સમય દરમિયાન હંસાની માતાએ હંસાની રમણની સાથે જે વખત મુલાકાત કરાવી હતી. તેમણે વ્યવહારની તેમજ લગ્નની જાણતમાં રમણ પાસે ધણુંય વચનો લેઈ તેને પોતાને હસ્તક કરી ચૂક્યા હતાં. રમણને વ્યવહારની તેમજ લગ્નની જાણતનો કરોય અનુભવ ન હતો. બીજી વખતની મુલાકાત (જે રમણનાં માતાપિતાથી અગ્રણી હતી) રમણને દુઃખકર્તા થઈ પડી. રમણ આ લગ્ન અટકાવવા તેની સામુને અરજ કરી ચૂક્યો; પણ સમાજની બીક હંસાની માતાને હતી.

ત્યારે જાદ અને આફ્રિકા ગયા પહેલાં રમણ સામુને મળવા ગયો હતો. તે એકલવાયી મુલાકાતે રમણને વધુ માયામાં ખેંચ્યો. રમણ તેની સામુનો પુત્ર થઈ ચૂક્યો, અને ત્યારે જાદ કેટલાય દિવસો પસાર થઈ ગયા. દિવાળીની રમણે આવી, રમણ ઘેર ગયો. હંસા પણ પોતાને ઘેર ગઈ. હંસાનાં માતાપિતા આફ્રિકા હતાં, પરંતુ એક દિવસ હંસા વિદ્વલ કન્યાવિદ્યાલયમાં જતી હતી ત્યારે રમણનો સંઘાત થઈ ગયો. હંસા અને રમણની આ મુલાકાત એક વર્ષ જાદ થઈ હતી.

નડિયાદના સ્ટેશનથી કેટલેય દૂર એ જાને ગયાં. એક સુંદર વૃક્ષ નીચે જાને જણ બેઠાં.

“હંસા, કેમ આગ લેવાસ હે?” રમણે પૂછ્યું.

“તમારો વિચાર તો લગ્ન કરવાનો ન હતો, એ જાણત તમે મારો માતાને ડાકોર ત્યારે આપણે બેમાં થયાં હતાં ત્યારે જણાવેલું; અને હવે તમે આગ કેમ ફેરવાઈ ગયા?” હંસાએ રમણને પૂછ્યું.

“તે વખતે કદાચ કંઈ હતો, પરંતુ ત્યાર જાદ એ વિચારો જાદલાઈ ગયા.”

“કેટલે ત્યારે, મારો વિચાર હવે નથી.” હંસાએ કહ્યું.

“શાથી?” રમણે પૂછ્યું.

“તમારો જેવો પહેલાં વિચાર હતો એવો મારો હવે થયો.” હંસાએ કહ્યું.

રમણ થોડુંક ગભરાયો. હવે શું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો. પહેલાં તે રમણનો વિચાર આ લગ્ન અટકી જાય તેવો હતો, પરંતુ હંસાની માતાએ તેનો ઉપર એવી માયા લગાવી દીધી હતી કે તેને તે દુઃખી કરવા નહોતો માગતો; એટલે વાત જલ્દી નવી ગાજત ચર્ચાવા વિચાર કરવા લાગ્યો.

“પણ તું શા માટે આમ વાત કરે છે?” રમણે કહ્યું.

“કારણ કે આપણા વિચારો નિહાળીમાં મળી શકશે નહિ.” હંસાએ કહ્યું.

“વિચારો એટલે શું?” રમણે કહ્યું.

“એક તો.એ કે મને તમારા ગાગમાં રહેવાનું નહિ ગમે, ખીજું એ કે તમને જે સિનેમા, સીગારેટ, વગેરેની ટેવો છે તે મને નથી ગમતી, તેમજ તમે જે નહેલું લગ્ન કરવા માગો છો તેનાથી મારો અભ્યાસ અટકી પડે. સાથે સાથે મારા હક્કોનો-જીહ્વકોનો-તમારા તરફથી મને પૂરતો સહકાર પણ ન મળી શકે.” હંસાએ કહ્યું.

રમણ વિચારમાં પડી ગયો. ગમે તેવી રીતે હંસાને સંતોષ આપી તેની સાથે લગ્ન કરેવાનો તેનો હરાદો હતો. અને પરિણામે રમણ હંસાના દરેક હક સાચવવાનું વચન આપી ચાલ્યો ગયો.

રમણની શી રિયલિટી આજે છે તેની હંસાને શી ખબર! રમણનો અભ્યાસ ગરબર ચાલે છે એમ સૌ કાંઈ જાણે છે, પણ તેના હૃદયમાં શી ધમાલ ચાલે છે તેની કાંઈને શી ખબર!

લગ્ન એ તો ચતાં ચરો, પણ યુવાન હૃદયની ધમાલ સમાજને કાંઈ હલાવી શકે ખરી? જીવનની એક બૂલ જીવનની હોળી ખન્યા વગર રહેવાની ખરી?

પૂના, ૪

રા. ઝ. પટેલ

—*—

કાનમના વાંઢા, ચરોતરની વિધવા

મંદ મંદ પવનની ઠંડી લહરીઓ આગ તોમ વહી રહી હતી. આયમતા સૂર્યનાં કિરણો સડકની જાને જાણુનાં ઝાક ઉપર ચોતાનો સોનેરી રંગ પૂરી રહ્યાં હતાં. કુદરતની સુંદર કરામત નિહાળતા એ મિત્રો મંદ પગલે માર્ગ કાપી રહ્યા હતા. તેમાંથી એકના મુખ ઉપર ઉદાસી દેખાતી હતી, એટલે બીજાએ પ્રશ્ન કર્યો: “વિનુ, શા વિચારમાં છે?”

“ખરું છે વિનુ, આવા અત્યાચાર માટે સમાજને પગમાં લેવાં જોઈએ.”
ભાલચંદ્રે વિનુને ટેકા આપ્યો.

“આજે સમાજના નેતાઓ કુટુંબજાનાં બંધ કરાવવા માટે પ્રયત્નો કરે છે, પણ એ કુટુંબજાનાં નેથી પ્રોત્સાહન મળે છે એ દાન્યોને નાણુદ કરવાના પ્રયત્ન કરતા નથી. વેશ્યાધરોની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય છે? આપણે તે બેતોનાં જીવન તપાસીશું તો સમાજનો કે ત્યાં પચાસ ટકા નિરાશ્વાસ વિધવાઓ જ હોય છે. અને તેમને આંખો પચાસ ટકા વાંદાઓ જ રળાડતા હોય છે. આવી રીતે કુટુંબજાનાં અર્થો કિલ્લો તો વિધવાઓથી, અને વાંદાઓથી જ બનેલ હોય છે. અને સમાજનાં ધરેમાં ખાનગી કુટુંબજાનાં દરો ને તો જુલું જ. ત્યારે સમાજના નેતાઓએ તે સડાના બીજને ખોળી તેને નાણુદ કરવું જોઈએ. એ સડાનું બીજ મોટે ભાગે વાંદાઓ અને વિધવાઓ કહેવાય, અને તેઓ જ સમાજના ક્રાંતિ પંથમાં સપડાઈએલ છે. સમાજ વાંદને ને વિધવાઓને ઉત્પન્ન કરે છે, માટે આ પાપ સગોજનું જ કહેવાય અને સમાજ તરફથી જ આ કુટુંબજાનાં આસે છે એમ કહેવામાં જરાય દોષ નથી.” વિનુએ કહ્યું.

“આજ જમાવ મોટાભા બનવા તૈયાર છે, પણ તેમને સમાજની ઉન્નતિના ક્યાં પડી છે? હવે તો પ્રભુ જ કરે તે ખરું.” ભાલચંદ્રે દનાસ ચર્ચ જવાન આપ્યો.

“હું પણ પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું કે જે પ્રભુ, ફરીથી આ પાટીદાર-સાંતિમાં જન્મ ન આપે. બીજી કેમ સંતિમાં મરીખતે ઘેર જન્મ આપીશ તોપણ સુખી ચર્ચ. નો સમાજ સમજને આવા અત્યાચાર અને કુરિવાજો બંધ કરે તો સમાજમાં પ્રવિયતા વધે, અત્યાચાર અટકે, વિધવાઓનાં જીવન સુખમય બને, વાંદાઓ સારે માગે ચઢી આવે, અને પાટીદાર સાંતિ ઉત્તમ થાય. પ્રભુ સંતિજનોને સદ્બુદ્ધિ આપે.

હામરી

મગનલાલ ખુ. વરણામાવાળા

જાણવાબેગ

૧૫. મેટ્રિકમાં પાસ થનાર વિદ્યાર્થીને સ્કોલરશીપ

શ્રી સેકેશ પાટીદાર મંડળ તરફથી સુગમ યુનિવર્સિટીની મેટ્રિકની પરીક્ષામાં ચરેતર, કાનમ, વાકળ તથા દરકારશીના સેકેશ પાટીદારોમાં સૌથી વધુ માર્ક મેળવનાર વિદ્યાર્થી, નો તે આમળા અરજપાસ આજી રાખે તો, તેને માસિક રૂ. ૧૦૦ની એક વર્ષ માટેની સ્કોલરશીપ આપવા નક્કી થયું છે.

ઝોલી છે કે આ કાર્ય જનતા સુધી સ્થાનિક ગ્રવાનદારીથી થાય. સમિતિ તરફથી તે ખાસ કરીને અનાજ મેળવી આપવામાં અને નાણાં એકઠાં કરવાના કાર્યમાં મદદ કરવામાં આવે છે. મ્યુનિસિપાલિટી, મહાજન સમિતિ તથા ગિરમાસિક ગાંડળ જેવી સંસ્થાઓ મારફત અને થોડે ઠેકાણે વ્યક્તિગત રીતે આ કાર્ય હિપાડી લેવામાં આવ્યું છે. જે માદિતી મળી છે તે પરથી-જિલ્લા વાર અહેવાલ નીચે આપ્યો છે:

અમદાવાદ: શહેરમાં મસ્કતી મહાજન માર્ફટ તરફથી ૫, મીલ જોનર્સ એસોસિયેશન તરફથી ૬, અને સરસપુરમાં ગામલોકો તરફથી ૧, એમ ૧૨ દુકાનો ચાલે છે. અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીએ એક લાખ રૂપિયાના અનાજનો સંગ્રહ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. જિલ્લામાં ૪ દુકાનો ગામલોકો તરફથી અલાવવામાં આવે છે. અમદાવાદ જિલ્લામાં અનાજ મળવાની ખાસ મુશ્કેલી નથી. જ્યાં જ્યાં જયો જોડો થઈ જાય છે ત્યાં ત્યાં સમિતિના કાર્યકર્તાઓ ગામ મેળવી આપવાની વ્યવસ્થા કરે છે. સમિતિ તરફથી વાવેતર માટે બી પૂરતું છે કે નહિ તેની પણ તપાસ થાય છે અને જ્યાં એ પૂરતા પ્રમાણમાં નહિ હોય, ત્યાં મેળવી આપવાની વ્યવસ્થા થશે.

કટોકટીને વખતે શહેરમાં પાણીની તાણ ન પડે એટલા માટે મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી કૂવાઓ ગળાવી લેવામાં આવે છે, અને ઝોનું પાણી ચોકખું છે કે નહિ તે તપાસી આપવામાં આવે છે. ગામડાંમાં સહકારી ગાંડળની સદાયતાથી લગભગ ૫૦-૫૫ કૂવાઓ ખોદાવી અપાયા છે. આ સગવડને લીધે ખેડૂતો એક વધુ પાક લેઈ શકે છે.

મુરત: શહેરમાં મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી સરતા અનાજની ૫ દુકાનો ખોલવામાં આવી છે અને નાગરિક સંગ્રહણ સમિતિ તરફથી બીજી ૪ દુકાનો ખોલવામાં આવશે. જિલ્લામાં અનાજના પુરવઠા માટે વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે અને અત્યારે પણ ૫૦થી વધારે દુકાનો દ્વારા મરતું અનાજ અપાય છે.

ખેડા: જિલ્લામાં જ્યાં ગળાને ઠીક દુકાનો ચાલે છે. જ્યાં દુકાનોમાં લગભગ સાડા ચાર લાખ રૂપિયાનું અનાજમાં રોકાણ છે, જે ગધુંય સ્થાનિક છે. સંસ્થાન ગોટે ભાગે જિલ્લા સમિતિના કાર્યકર્તાઓ કરે છે. ખોટ, વ્યવસ્થા ખર્ચ વગેરે માટે લગભગ પેલો લાખ રૂપિયા અનાજત છે.

ભાવ વધી જવાથી ખેડૂતોને ચોમાસામાં બીની મુશ્કેલી ન પડે એ હેતુથી બી ખરીદવાના પ્રયાસો ચાલુ છે.

ભરૂચ: શહેરમાં સરતા અનાજની ૩ દુકાનો ચાલે છે, અને રોજ

લગભગ ૩૦૦૦ લોકો ત્યાંથી માલ ખરીદે છે. જંજીર, આગોદ તથા પાલેજમાં પણ દુકાનો ચાલે છે.

આ વ્યવસ્થાનો ગમે તે લાભ ન લેખ જાય, એટલા માટે દુકાનોમાં છૂટકજ વેચાણ કરવામાં આવે છે અને વેપારીઓને ધંધા માટે માલ પૂરો પાડવામાં તથી આવતો. અનાજ અને ખીજી ચીજો રાખે તો પકતર લાવે અગર ખોટ ખાઈને આપવામાં આવે છે. જયાજંધ માલ ખરીદવાથી આ દુકાનોનો પકતર લાવ જમનના લાવ કરતાં પણ ઓછો હોય છે. ઘણે ઠેકાણે આવી-દુકાનો ખોલવાથી જમનના લાવોમાં પણ ધમ્મજા ભોગ ઘટાડો થયો છે.

સ્વાયસંબંધના કાર્યમાં એક નાનો પ્રયત્ન ખેડારી ઘટાડવાના હેતુથી કરવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે સરતમાં વણાટકાગ શિખવવા માટે એક વણાટશાળા કાઢવામાં આવી છે, તેમજ એક ગૃહસ્થ મારફત હાથકાગળ પનાવવાનું કેન્દ્ર ખોલવામાં આવ્યું છે. નવાં ખાદી કેન્દ્રો પણ જિલ્લાઓમાં ફેટલેક ઠેકાણે ખોલવામાં આવ્યાં છે.

કાઠિયાવાડ : કાઠિયાવાડમાં નાગરિક સંરક્ષણનું કામ કાઠિયાવાડ સેવકસંઘ મારફત કરવામાં આવે છે. લાવનગરમાં શહેરમાં તેમજ ગામડાંમાં ચોકી પહેરા માટે નવાં સ્વયંસેવક દંજો રચવામાં આવ્યાં છે. સરતા અનાજની લગભગ ૧૦ દુકાનો પણ ખોલવામાં આવી છે.

૧૮. ચરોતર અનાજ રાહત સમિતિ

ખેડા જિલ્લામાં અને તેને લાગેલા વડોદરા અને ખંભાત રેલવેના પ્રદેશમાં ચાલુ સાલે અનાજની તાણ પડે અને સંભવ છે કે લાકાઈને કારણે રેલવે વ્યવહારની અનિયમિતાને લીધે જરૂરી માલની આયાત ન કરી શકાય, તેથી લાયકર મેંધવારી પ્રશ્નને માથે આવી પડે. તેમાંથી કાંઈક રાહત આપવાના હેતુથી ખેડા જિલ્લા સમિતિએ જિલ્લાના મુખ્ય કાર્યકર્તાઓ ઉપરાન્ત ચરોતર પ્રદેશના ફેટલાક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની સાથે દરખાસ્તી ગોપાળદાસ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે ચરોતર અનાજ રાહત સમિતિ સ્થાપી છે.

સરકારમાં મીઠાની તંગી પડ્યાથી વીશ વેગન મીઠું ખારાધોડાથી લાવીને જધાય તાલુકાઓમાં પહોંચાડ્યું અને મીઠાની ખેંટ લાગી.

તા. ૭:૬:૪૨ને રોજ અનાજ રાહત સમિતિની સામાન્ય સભાની બેઠકમાં સમિતિ તરફથી યજ્ઞેલા કાર્યની ગોંધ રજુ કરવામાં આવી. તેનો જરૂરી ભાગ નીચે આપ્યો છે:

રાહત સમિતિએ સરકાર પાસેથી ચરોતરમાં અનાજ લાવવાની પરવાનગી

અને સિવાય તે બપોનીઓના કચ્છમાં ગયા, એટલે ત્યાંથી આવતા ચોખા બંધ થઈ ગયા. છતાં હજી સરકાર દેશમાંના અનાજને પરદેશ ખાતે મોકલતી રહે છે, તેમાં વળી સ્વાર્થી વેપારીઓ અનાજનો જથ્થો એકઠાઈ કરી લેઈ તેનાં બાવ બઢાળી દે છે. આથી ગરીબ પ્રજાઓને ભૂખે મરવાના દિવસો આવ્યા છે. સરકારે બાવ ઉપર અંકુશ મૂક્યા છે, પણ વેપારીઓ છતાંયે વધારે બાવે વેચે છે, અથવા ખીક જેવું લાગે ત્યાં વેચતાજ નથી. એ રીતિમાં ચાંદે તો એ થયું છે કે પરોપકારી ધનવાનોએ અને મહાસભાની સગિતીઓએ સરતા અનાજની દુકાનો કાઢી છે અને જોડથી વેચીને પણ પ્રજાઓને અનાજ પૂરું પાડે છે. આ અંકમાં જળવાનોગ વિભાગમાં એ હકીકત જણાઈ આવશે.

અનાજ ઉગાડનારા ખેડૂતોને સરકારી ઉત્તેજન

“ભવિષ્યમાં કોઈ પણ વખતે આવી પડનારી અનાજની તંગીને પહોંચી વળવા એક વિસ્તૃત યોજના તૈયાર કરવા માટે તાકીદે પગલાં લેવાં જોઈએ એમ લાગતાં મુંબઈ સરકારે, ન્યુ દિલ્હી ખાતે તાજેતરમાં ગણેલી અનાજ ઉત્પાદન પરિષદે કરેલી ભલામણો વિષે હુકમો જાહેર પાડ્યા છે. અનાજની તંગીને પહોંચી વળવાના હેતુમર ચોતરફ પ્રચારકાઈ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. ખેડૂતો ટૂંકા તારના રૂને જાહેર બજાર જાજરી અને એવાં ખીખાં અનાજનું વાવેતર વધારે, તે માટે આ પ્રચાર થાય છે. અનાજ સિવાયના અન્ય વાવેતરની જગ્યાએ અનાજના વાવેતરને ઉત્તેજન આપવા સહકારી મંડળીઓના રજીસ્ટ્રારને, કલેક્ટરને અને કમિશનરને સૂચના કરવામાં આવી છે અને તે માટે એક ખાસ પ્રચારખાતું જોડવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે. ખેડૂતોને અનાજ વાવતા કરવાને માટે સરકારે માત્ર અનાજ ઉગાડનારા ખેડૂતોને જિયાં ખરીદવા અને ખેતી કરવા માટે વગર વ્યાજની તગાવી આપવાનું અને લગાઈ આલે ત્યાં મુખી ખેડૂત અનાજ ઉગાડે તેવી શરતે તેને ફૂત્રા ખોદવા અને જમીન સુધારવા તગાવી આપવાનું ફરમાન કાઢવામાં આવ્યું છે. નવી એકઠાઈી આણ્ટ અથવા તો જીજી આણ્ટો ઉપર જણાવેલી શરતે ખેડૂતોને આપવાનું સરકારે ફરમાન કયું છે. કપાસને જાહેર અનાજને એક રથજેથી ખીખે રથજે ફેરવવા માટે પસંદગી આપવામાં આવશે.

“ખેતીવાડી ખાતાની મદદ

“ખેતીવાડી ખાતાના ડાયરેક્ટર ખેતીવાડી ખાતા અને ગ્રામખીલવણી બોર્ડો મારફત રૂના વાવેતરના પ્રદેશમાંના ખેડૂતોને અનાજનાં બિયાં મેળવી આપવાની વ્યવસ્થા કરશે. ખેતીવાડી ખાતા તરફથી તૈયાર થતાં સુધારણાં

જિયાં સંબંધમાં સરકારે તમામ સરકારી ફોર્મોને અને મથકોને આવાં જિયાનું ઉત્પાદન વધારવાની અને ટૂંક સમય માટે જીનજરૂરી અખતરા મોકલવાની સૂચના કરી છે. ખેત્ર અને ખાતર લાવવા માટે જમીન શેકે તેટલી જમીન મદદ આપવામાં આવશે. જે જમીન ઉપર અનાજનું અને ધાસનું નવું જ વાવેતર થતું હોય તે જમીનના મહેસુલમાં ચોક્કસ મુદત સુધી છૂટછાટ વગેરે આપવાનો પ્રશ્ન વિચારશે. હાથે છડેલા ચોખાની વપરાશ, નહેરની ખાજુની વજુએડાએલી જમીનનો ઉપયોગ કરવાની શક્યતા, વાહન-વ્યવહારનાં દેશી સાધનોનો ઉપયોગ અને મધ્યસ્થ અનાજ સલાહકાર સમિતિની સ્થાપના-આ જવાબ મુદ્દા સરકાર વિચારી રહી છે" ('મુખ્ય પત્રિકા,' તા. ૯ : ૫ : '૪૨).

"અનાજના વાવેતરને ઉત્તેજન આપવા માટે વડોદરા રાજ્યે ખેતીવાડી ખાતા મારફત આવતી ઝડપુ માટે ધઉંના પાક માટે જીનો સંગ્રહ કરવા સારૂ રૂપિયા બે લાખની મોકલવશ કરી છે. એરંડા અને ભોંપસીંગના ખેતનું ખાતર પૂરું પાડવા માટે વધારાના રૂપિયા ૨૦ હજાર મંજૂર કર્યા છે" ('પ્રજાગધુ,' તા. ૭ : ૬ : '૪૨).

સરકારની ઉપેક્ષા

"સરકારે વધુ અનાજ વાવવાનો પ્રચાર ચારંબો છે. પરંતુ ખેડૂતો નોંધવું નોંધ્યો છે કે એક ખાજુ ખેડૂતને નોંધતા જાનની અને સગવડોની ઉપેક્ષા હજી સરકારે દૂર નથી કરી અને જીજી ખાજુ એવીજ ઉપેક્ષા દિંદની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો પ્રત્યે-દર્શાવી રહી છે. કલકત્તાની દિંદી વેપારી એમ્બરના પ્રમુખ શ્રી. નોખાનીએ ગયા અક્ટોબરના તેની સભામાં જણાવ્યું છે તે મુજબ 'ગમે તેવું મહત્વનું કારણ હોય તોપણ અનાજ જેવી પ્રાથમિક જરૂરિયાતની સીંગની નિકાસ થોડા સરખા જથ્થામાં પણ જીજી દેશોમાં ન થવી નોંધ્યો, જે, સરકારની પોતાની કબુલિયાત પ્રમાણે, હજુ થતી રહી છે.' પ્રાન્તિક સરકારોના કે કૃષિમંત્રીશ્રીએ શાહી સમિતિના માત્ર પ્રચાર દ્વારા આ કૂટ પ્રશ્ન સદન ઉકેલી નવ જોવો નથી" ('પ્રજાગધુ,' તા. ૭ : ૬ : '૪૨).

અનાજનો ખગાડ

આપણે જે તે વાતમાં સરકારનો દોષ કાઢીએ છીએ, પણ આપણે શું કરીએ છીએ તેનો તો વિચાર જ કરતા નથી. અનાજના-આ કંઈ કાળમાં લગભગભગમાં અને પ્રેતભોજનમાં કેટલું અનાજ વેડી દેખ્યો છીએ! તેમાં જે વળી ખાધા કરતાં કેટલું વધારે પતરાળામાં છાંડીને વેડી નાખીએ છીએ! આપણા ભાઈઓને અનાજની તાણ છે, એવું ખરેખર સગજનાર તો આવાં વિલાસી ભોજનો પાછળ આટલું જથ્થું અનાજ વેડી મારે નહિ જ. ને સૌ

ખાખતમાં સરકારની મદદ માગવી હોય તો આવાં નિરર્થક અને અનર્થક ભોજનો-પ્રતિષ્ઠાને નામે ચતાં ભોજનો-ઉપર નિયમન કે અંકુશ મૂકનારા કાયદા કરવાની સરકારને વિનંતી કરવી ઘટે. પણ એમ કાયદાને ડફ્ટરે ચાલી પણ થવા કરતાં સાદી સમજબુદ્ધિએ ચાલી માણસ થવું એ જ યોગ્ય છે. સોજીત્રામંત્રેતભોજન

સોજીત્રાના કુળવાન અને પીઠ ગૃહસ્થ ડાહ્યાભાષ વેરીભાષ પટેલ વૃદ્ધ ઉમરે થોડા દિવસ ઉપર ગુજરી ગયા. તેમને ત્રણ પુત્રો છે: (૧) ભાષ રાવજીભાષ લોકલખોડમાં ચોવસીંચર હતા તે દાલ નિવૃત્ત થએલા છે, (૨) ભાષ નરસિંહભાષ અમદાવાદમાં કોલ્કાકટર છે અને (૩) મુંજીમાં અને આણંદમાં પ્રખ્યાત આંખના ડોક્ટર હીરાલાલ. એ ત્રણે ભાષઓએ મળી પિતાની પાછળ પ્રેતભોજનમાં દોઢેક દળદર રૂપિયાના અનાજનો આ કપરા કાળમાં ગમાડો કર્યો. એ ત્રણે ભાષઓ બણેલા છે. અને તેમની પાસેથી આવી આશા તો નજ રાખી શકાય. તેમની પ્રતિષ્ઠા તો જમી ગયેલી છેજ, એટલે પ્રતિષ્ઠા મેળેતવા આ 'ખચ' ક્યું' એમ તો નજ કહેવાય. પ્રતિષ્ઠા જળવી રાખવા આ 'ખચ' ક્યું' એમ પણ ન કહેવાય, કારણ કે પ્રેતભોજનથી પ્રતિષ્ઠા જળવાઈ રહેશે એમ હવે જાનવાનું નથી. ત્યારે આમાં ગાડરિયા પ્રવાહમાં ચાલ્યા સિવાય બીજું શું કારણ હોય? દેશમાં આજે અનાજની તંગીથી ગરીબોને શું દુઃખ ભોગવવું પડતું હશે તે આપા બણેલા ભાષઓ પણ ન જાણે? વૃદ્ધ પિતાના સ્મારકમાં એ ભાષઓએ ઠંઠું ધર્મદાન ક્યું' છે કે નહિ તેની ખબર મળી નથી.

આફ્રિકાના ભાષઓ કયે માગે?

“નાઇરોબીમાં કરગસદના ભાઈ યુનીભાષ મોતીભાષ પટેલનાં (કુન્ડીલા સોલ્ટ વક્સ વાળા) ચિ. પુત્રી ચારદાળેનનાં લગ્ન દેશમાં કંપાલાના સ્ટેશન માર્ગર ભાદરજવાળા ભાષ સોમાભાષ ભાષલાલાભાષ પટેલના પુત્રની સાથે થયાં છે, તે પ્રસંગે ખુશી મનાવવા ભાષ યુનીભાષએ પટેલ સ્વધર-હૃડમાં રવિવાર, તા. ૭:૫:૪૨ને રાજ એક મોટો જમણવાર ગોઠવ્યો હતો, જેમાં લગભગ ૧૦૦૦ જેટલાં ભાષબેનોએ ભાગ લીધો હતો. ભાષ યુનીભાષએ શ્રી પટેલ સ્વધરહૃડને શી. ૧૫૧, શ્રી પટેલ કલગને શી. ૫૧, શ્રી કમ્બી ગુજરાતી કન્યાશાળાને શી. ૫૧ અને શ્રી પટેલ જીમ્સોશિયમને શી. ૨૫ની બેટ કરી હતી” (‘ધી રન્યા ડેલી મેલ,’ તા. ૧૩:૫:૪૨). લગ્ન અહીં દેશમાં થાય અને તેનાં બારે જમણવાર આફ્રિકામાં થાય અને તેય અનાજની અછતના આ કપરા કાળમાં! ત્યારે સહેજે પૂછવાનું મન ન

ચાય કે આફ્રિકાના લાસ્ટો કયે માર્ગે ?

ગોવિંદપુરાની શાળામાં હરિજન બાળકો

“એકા નિશ્ચયે જીવિત જાળકોને તેમાં દાખલ કરવામાં આવતાં નહોતાં એટલા માટે નિશ્ચયે જીવિત જીવિત શાળાઓ ખંધ કરવી પડી હતી અને આ બાળકોમાં ત્યાં આગળ હરિજન સેવકો અને સનાતનીઓ વચ્ચે વ્યવસ્થિત ગજબાદ ચાલી રહી છે. ત્યાંના ગોવિંદપુરા ગામથી હવે એવી ખબર આવે છે કે તે ગામમાં શાળા ન હોવાથી હરિજન સેવક સંઘે ત્યાં શાળા કાઢી છે તથા બાળકોને કે જેઓ સામાન્યપણે અભણ અને વહેમી ગણાય છે તેમણે પોતાનાં બાળકોને એ શાળામાં મોકલોને એ કાર્યમાં રાજ્યપ્રશાસી સહકાર આપ્યો છે. એ શાળાનો શિક્ષક હરિજન છે અને તેમાં હરિજન તેમજ બાળકોનાં બાળકો એકસાથે બેસીને હવે અભ્યાસ કરે છે. એ શાળાને પોતાની માલકીનું મકાન નથી. ગામલોકો એ મકાન બાંધવાને સંમત થયા છે. હરિજનોએ મકાનની માટીની દીવાલ બાંધવાનું અને સવરોએ બાકીનું બધું કરવાનું માથે લીધું છે. ૨૦મી મેને દિવસે એ મકાનનો પાયો નાખવામાં આવ્યો હતો. એ ક્રિયામાં લાગ લેવા માટે હરિજનોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું અને હરિજન સહિત સૌને પ્રસાદ વહેંચવામાં આવ્યો હતો તથા સવરોએ હરિજન પુરોહિતને હાર પહેરાવ્યો હતો” (‘હરિજનબંધુ’ તા. ૩૧:૫:’૪૨). નાપા શાળામાં હરિજન બાળકો

હરિજન બાળકોને દાખલ કરવામાં આવતાં નહોતાં એટલા માટે શાળા મંડળને નાપા શાળા પશુ ખંધ કરવી પડી હતી. તેથી ગામલોકો શાળા મંડળના એ પગલાને ગેરવાજબી ઠરાવવા કોર્ટે ચઢ્યા અને કોર્ટના હુકમથી તે શાળા ચાલુ રાખવી પડી. પશુ શાળા મંડળ ઉપરની કોર્ટે જતાં તેનું પગલું બાજબી છે એમ કહ્યું, અને નીચલી કોર્ટના હુકમને આધારે શાળા જટલો વળત ચાલુ રહી તેટલા વળતનો શાળા ચલાવવાનો ખર્ચ ગામલોકો આપેલા એમ પણ કહ્યું. કોર્ટના આ ઠરાવથી તાલુકાનાં બીજાં ગામોને તેમ આજરે નાપાને પણ સમજાવ્યું કે હવે નવયુગમાં હરિજનોને અપનાવ્યા સિવાય અને તેથી તેમનાં બાળકોને શાળામાં દાખલ કર્યા સિવાય આપણી સ્થિતિ સુધરે એમ નથી. તેથી ગામલોકોએ હરિજન બાળકોને શાળામાં દાખલ કરવાની શરતે શાળા ઉધાડવા પોતાની ઈચ્છા જણાવવી. નિશ્ચયે જીવિત શાળા મંડળ તરફથી તે શાળા ગઈ તા. ૮:૬:’૪૨ને રોજ ઉધાડવામાં આવી. તે પ્રસંગે શાળામંડળના પ્રમુખ, એડ. ઓશીસર અને હરિજન સેવકસંઘના કાર્યકર્તાઓ હાજર હતા અને તેમની હાજરીમાં પાંચેક

હરિજન બાળકો શાળામાં દાખલ થઈ સવર્ણ બાળકો સાથે બસવા બેઠાં. ગામલોકોને, તેમણે આખરે પણ હીંધેલા બસા વલણ મારે, ધન્યવાદ થોડો છે. સૂરતમાં હરિજન છાત્રાલય

સૂરત જિલ્લામાં હરિજન વિદ્યાર્થીઓને માધ્યમિક, ઔદ્યોગિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવાની સવલત આપવા માટે એક છાત્રાલયની જરૂર હતી. સૂરત સિવાય ગુજરાતના બીજા જાગ્રદ જિલ્લામાં તેમ જ નવસારીમાં અને વડોદરામાં પણ હરિજન સેવકસંઘ તરફથી છાત્રાલયો ચાલે છે. સૂરતમાં પણ હવે છાત્રાલયની સ્થાપના થઈ છે. તેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા ગુજરાત પ્રાન્તિક સમિતિના મંત્રી શ્રી. મોરારજી ભાઈ દેસાઈને હસ્તે તા. ૭ : ૬ : ૪૨ને રોજ સૂરતના નાગરિકોના એક મેળાવડા સમક્ષ થઈ. આ સંસ્થાની સ્થાપનામાં સૂરત કોલેજના ડેટલાઈટ અધ્યાપકોનો તથા બીજા કેળવણીકારોનો અને મદદાસભાતાદી લોકોનો સાથ હતો એ તેની ખાસ વિશેષતા છે. શ્રી. મોરારજીભાઈએ વિદ્યાર્થીઓની ઉચ્ચ આદર્શો સેવવાનો આગ્રહ કર્યો હતો.

લેખક બંધુઓને

નવીન લેખકોને - ખાસ કરીને કોલેજિયન લેખકોને - જાણે પોતાના લેખોથી અનેરી ભાત પાડવાની ઇચ્છા હોય તેમ તેઓ અટપટી ભાષા લખે છે, જાણે શબ્દકોશમાંથી બોળી બોળીને શબ્દો લખતા હોય એવો ભાવ ઉપજે છે. વળી વિષયવસ્તુ કરતાં વાર્તાઓ લખવાનું તેઓ પસંદ વધારે કરે છે અને એ વાર્તાઓમાં પણ ઊંચી ભાવના ભાગ્યે જ હોય છે. વળી કોલેજનું કે ધરતું પોતાનું નામ પણ જાદવી નાખીને કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનું નામ લેખક તરીકે ખૂંદે છે! જોશ હવેનો જગતનો તેમનો - ધ્રુવકોનો - છે. સમાજને રૂંધનારા વિષયોને પકડી તેમનો નાશ કરવાના કે તેમને સુધારવાના ઉપાયોની ચર્ચા હવે તો તેમણે જ કરતી જોઈશે. પણ તેમણે જાણવું જોઈએ કે આ સાંસિક મોટે ભાગે ગામડાંમાં વંચાય છે અને તેમને આપણા વિચાર વંચાવવા હોય તો લેખો સરળ અને હળવી ભાષામાં લખવા જોઈએ. લેખકભાઈઓ આ સૂચના સ્વીકારશે? આહુકબંધુઓને

છાપવાના કાગળના ભાવ એટલા જાણી મળી ગયા છે અને રોજ રોજ ચઢતા જાય છે કે 'પાટીદાર'ને ચલાવવાનું કાર્ય વિકટ જનતું જાય છે. એનું લવાજમ વધારવું એ તો દેશના આ કપરા કાળમાં અને એમ નથી. એનું કદ એકેક માસ ઉપર થોડુંક તો ઘટાડ્યું છે જ, જરૂર પડતાં હજીયે ઘટાડવું પડે. પણ એમ ન કરવું પડે એટલા માટે દરેક આહુકબંધુ એકેક જોખે નવા આહુક વધારી આપે એવી આશા સેવું છે. બીજું તો શું લખું?

ક્ષયરોગના દર્દી માટે ઉત્તમ સગવડ શ્રી લક્ષ્મી કોન્વેલેસન્ટ હોમ દેવલાલી (૨૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈ)

દેવલાલીની હવા અતિ મધ્યમ હોવાને કારણે અને ચોમાસામાં માત્ર ૧૫થી ૨૦ ઈંચ વરસાદ પડવાને કારણે છાતીના જીવલેષુ દર્દી માટે આ સ્થાન ઉત્તમ ગણાય છે.

આ કોન્વેલેસન્ટ હોમમાં ખાવા પીવા તથા રહેવા તેમજ દવા વગેરેની ઉત્તમ સગવડ સાથે ક્ષયના વિલાયતની ડીગ્રી ધરાવતા નિષ્ણાત ડોક્ટરની સતત કાળજી નીચે દર્દીને રાજવામાં આવે છે.

ઉપરાન્ત મુશ્કેલી ક્ષયના નિષ્ણાત કન્સલ્ટન્ટ નિયમિત વિઝીટ આવે છે. ગળકે, પેશાબ, લોહી તેમજ બીજાં તપાસવાનાં ઉત્તમ સાધન મોજુદ છે.

વધુ વિગત માટે મળો અગર લખો:—

માલિક: રા. ન. અમીન,
રહિમતુલ્લા હાઉસ, હોમલુ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૧

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાંટણ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર

અમીરી પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાતવંતુની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડો. ડાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડો. ડાર્મસી

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકીટો

દુનિયાના કોઈ પણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી
આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા
માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તરવાળું મકાન રાખેલું છે. અંતે તે સ્ટેશન,
લોન્ડ્રો, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક જ છે. હંડા તે ગરમ પાણીનો નળ
કાપમં ચાલુ જ રહે છે.

નવી બ્રાન્ચ ઓફિસ : મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
બ્રાન્ચ ઓફિસ :
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાલાલ ખી. પટેલ એન્ડ સન.
પાસપોર્ટ ઓફિસ, ૨૨૬, આરજી બંગ્લો,
જેતવાડી મેને, ૩, બી. મી. ગલી સામે, મુંબઈ ૪

સો ના ચાં દી ના	<p>ચોક્કસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ (કરમસદવાળા) અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના, ફેન્સી, દાગીના, ચોક્કસી ચાંદીના પ્લેન તથા નક્કસી પાસપોર્ટ તેમજ મેટ આપવા લાયક ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો તૈયાર મળશે.</p>	ચાં દી ની ફેન્સી ચીજો
ફેન્સી	ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	તથા
દા	બનાવનાર તથા વેચનાર	અં
ગી	ચોક્કસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દ્ર
ના	૬. બાવંસારવાડ, નડીઆદ. ટેલીફોન નં. ૪	કો

૨૮૮૮

卐

આવણ

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૧૦

સ્ત્રી પ્રત્યે સ્નેહ અને માન-દૃષ્ટિથી જુઓ. એનામાંથી માત્ર મુખ શોધો નહિ, પ્રેરણા શોધો, તમારી જૌદિક અને નૈતિક શક્તિને નિધારનારી પ્રેરણા શોધો. સ્ત્રી કરતાં તમે ઝીંચ્યા છો, એ ખ્યાલ તમારા મનમાંથી એકવારે કાઢી નાખો, તમે ઊંચા નથી જ. લાંબા વખતનો એ બ્રહ્મ ખ્યાલ, હલકા પ્રકારની રૂઝવણી અને તેના પ્રત્યે રૂઝવાતી સતત અમમાનતા અને તેને અપાતો સતત અન્યાય, એ જધાને લીધે બુદ્ધિને પુરવ કરતાં તે નીચી છે એવો ખ્યાલ સુધારવાનો જોઈએ. સ્ત્રીને દલીલથી તેના ઉપર જુલમ ચુમ્મરવામાં આવે છે. વૃક્ષની ઝાડો યકમાંથી ફૂટેલી જે જુદી ડાળીઓ જેવાં માનવજાતિમાંથી જન્મેલાં પુરુષ અને સ્ત્રી છે જુદા જુદા પુરુષોમાં માનસિક અને જૌદિક વલણમાં જે પ્રકારની વિચિત્રતા હોય છે, તે પ્રકારની વિચિત્રતા પુરુષમાં અને સ્ત્રીમાં હોય છે, જાકી જીન્ને કોઈ પ્રકારે અસમાનતા તે બેમાં નથી. એક જ વીણાના બે તારમાં અસમાનતા છે? ત્યારે પુરુષ અને સ્ત્રી એ માનવ-વીણાના બે તાર છે, જે વિના એ માનવવીણા અશક્ય છે.

(Mazzini - The Duties of Man)

❧

❧

❧

તન્ત્રી : નરસિંહલાલ ઈશ્વરલાલ પટેલ,
'પાટીદાર'મંદિર, આણંદ

વાષિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં રૂ. ૧
છુટક નકલના ત્રણ આના

વિવાહ માટે

મૂળે ગુજરાતી, પણ દ્વાલ નિમાડમાં વસતા લેડિઆ પાટીદાર પિતાની પંદર વર્ષની સારી રીતે ફેળવાએલી, શાકાહાર અને મુંદર કન્યાના લગ્ન માટે ફેળવાએલો અને કમાતો, ગુજરાતી લેડિઆ અમવા કડવા પાટીદાર યુવક જોઈએ છે. પરકળ શોધનારે પણ લાખવાની તરદી લેવી નહિ.

પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો:

અંદ ગી નો વી મો

ધી ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ મુડેન્શ્યલ વીમા કું.

હેડ ઓફિસ : મુંબઈ.

ફલ ચાલુ વીમા—રૂ. ૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

ફલ ચાલુ રેડ—રૂ. ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦

એજન્સી માટે લખો:—

ચીફ એજન્ટસ

ધી ગુજરાત એજન્સી

ફોન નં. ૨૫૨૭.

ભદ્ર, અમદાવાદ

વહિપારી ભાઈઓને

ઈન્કમેટેક્સના કાયદામાં મદત્વના ફેરફાર થયા છે, અને તેનો અમલ
તા. ૧ : ૪ : ૧૯૩૯થી શરૂ થયો છે.

આ સુમરેલા કાયદાનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર સરળ અને સમજી શકાય
તેવી ભાષામાં તૈયાર છે. ઈન્કમેટેક્સ ભરનાર વેપારીને ધણું જ ઉપયોગી છે.

રૂપર પાનના પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧

બહારગામ માટે વી. પી. ખર્ચ વધારામાં.

ગણવાનું ઠેકાણું :

મૌદી અખાલાલ હીરાલાલ

ઈન્કમેટેક્સ પ્રેક્ટીશનર

લક્ષ્મણપુરા, નડીઆદ.

અને ખેડા વર્તમાન. ઓફિસ

લાલખાં બજાર, ખેડા.

ભરૂચ સેવાશ્રમવાળા ડૉ. ચંદુભાઈને શુભ હસ્તે

આશુદ્ધમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે
છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશ,
અવાળાનો સોજો, ચાંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો બંગલો,

ખેડા ઉપર, ગોદી સામે, આશુદ્ધ.

ડૉ. વીરેન્દ્ર દવે

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણુવર્ગ, મુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાળળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં વાણિજ્યોના પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' ઠરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ ખીડી મંગાવો.

લેખો:—

મન્નો,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પાલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

સાક્ષર શિરોમણિ શ્રી. ઠક્કુર નારાયણ વસનજીન

મહા મુદ્યવાનં પુસ્તકો

હિન્દુ ગૌરવ ગ્રંથમાળાની અને બીજી

અતિ મહત્વની નવલકથાઓ

આ હિન્દુગીઢ માંહેના એકી સાથે રૂ. દશના પુસ્તકોનો એકર
આપનારને પારકર પેન ટાઈપની ફાઉન્ટન પેન લેટ. રૂ. પાંચના
એકરવાળાને "માતા કે રાક્ષસી" (રૂ. ૧-૮-૦) પુસ્તક લેટ.

ગુરૂ ગોવિંદસિંહ અથવા હુરંધર ધર્મ સમ્રાટ:- બાદશાહુ ઐરંગઝેબ
અત્યાચારથી, પોતાનાં પ્રાણાધિક પુત્રો તથા પોતાનું બલિદાન આપી
પંજાબમાં હિન્દુધર્મ, હિન્દુજાતિ તથા હિન્દુગૌરવને રક્ષનાર અને પોતા
પાછળ વીરવૈરાગી જેવા બહાદુર જાનને હિન્દુત્વ રક્ષા માટે છોડી જનાર :
ગોવિંદસિંહના જીવનના રોમાંચક પ્રસંગોને વર્ણવનારી અને મૃતપાથ હિન્દુ
ઓના હૃદયમાં ધર્મ તથા વીરતાની જ્યોતિને પ્રકટાવી દેનારી ઐતિહાસિક
નવલકથા હાઈ ક્લાસ કાગળો, સોનેરી પાકુ પુઠું, ૫૯ ૩૦૦, ડી. રૂ. ૩. બે.

વીર વૈરાગી અથવા જન્દા બહાદુર:- ગુરૂ ગોવિંદસિંહના અધુરા રહે
કામને નિર્ભયતાથી પુરૂ કરનાર, વિધર્મીઓએ ગુબ્બેલા અત્યાચારોનો ચુક
હિસાબ કરી નાખનાર અને હિન્દુ જાતિની રક્ષા માટે જીવનનું બલિદાન
આપનાર વીર વૈરાગી-જન્દા બહાદુરનું ચરિત્ર એક આદર્શ નવલકથા રૂ.
રોમાંચક ઘટનાઓથી ભરપૂર. આત્મરક્ષાના માર્ગો બતાવનાર અતિ ઉપયોગી
પુસ્તક છે. નવલકથા એટલી તો આકર્ષક બતાવોથી લખાયેલી છે, અને એ
પછી એક એવા તો પ્રસંગો આવે છે કે પુસ્તક અપુર્વ સુકવાની ઇચ્છા થતી
નથી. પાકુ સોનેરી બાઈન્ડીંગ, ૪૦૦ પાના, ઉંચા ફાઈન કાગળો, ડી. રૂ. ૩. બે

હિન્દુ સંગઠન અથવા મરજી-મુખ હિન્દુ જાતિની એક સંજીવની:-
સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીના પુસ્તકનો અનુવાદ એટલી તો ગૌરવતા ભરી સાપાંમાં કે
છે કે વાંચતા વાંચતા રૂવાડા ખડાં થઈ જાય છે.

છેલ્લાં ૧૨૦૦ વર્ષ થયા હિન્દુ જાતી ઉપર અને સનાતન-વેદિક હિન્દુ ઉપર મુસલમાનોએ, ખ્રિસ્તીઓએ, વિધર્મીઓએ, અન્ય જ્ઞાતિઓ ૧ ખીલ સંગ્રહાયોએ જે અત્યાચારો, બળાત્કારો તથા છળ પ્રયત્નોએ થી હિન્દુ જાતીને બેહાલ, કંગાળ અને મુઠદાલ જેવી સ્થિતિમાં મુકી દીધી તે હાલતમાંથી બચવા પ્રયત્ન સંગઠનની શા માટે જરૂર છે એનું સંપૂર્ણપણે જણાવે છે અને હિન્દુ જાતીને તેનાં હિન્દુપણાનું અસલ સ્વરૂપ જણાવે છે. પુસ્તકમાં પુસ્તકમાં દરેકે દરેક હિન્દુનાં ઘરમાં રહેવું જોઈએ એવું દેવે હિન્દુએ માનવું જોઈએ. ૩૦૦ પાના. ગ્લેઝ કાગળો, કી. રૂ. દોઢ.

દંપતીશાસ્ત્ર અથવા લગ્નની સફળતા તથા નિષ્ફળતાનો વિચાર: જાતીશાસ્ત્ર Sexual Science નાં અભ્યાસ દાંપત્ય જ્ઞાનનાં અભાવે અને સ્ત્રી મુકેલા, સ્ત્રી પુરુષોના લગ્નની નિષ્ફળતા—Failure થાય છે અને તેમાં નાર જે સ્વર્ગમય થવો જોઈએ તેનાં બદલે કંટાળા ભરેલો, નરક તુલ્ય અવસ્થા તથા કંકાશમય જીવન થવાનું કારણ માત્ર ખીનલાયકાત, ખીન અનુભવો કે કાંઈપણ જાતના આ વિષયના સંપૂર્ણ સમજ આપનારા પુસ્તકો પણ મળ્યા હોય તેનું જ મુખ્ય કારણ છે.

આ વિષયનાં સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, મરાઠી, હિન્દી અને અનેક ભાષામાં વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો શ્રી ઠક્કુરે ઘણાં સમય સુધી વાંચી, લખ્યાં કરી પ્રમાણભૂત પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. પાના ૨૭૫, કી. રૂ. ૧૦.

સૌભાગ્ય સત્રી અથવા વહુરાણીને સીખામણ:—ભા. ૧ તથા બે પુસ્તકો.) શ્રી. કૃષ્ણકાંત માલવીઆએ હિન્દીમાં બહાર પાડ્યા, એનું નિષ્કા પંબળનાં સિંહ લાલાજીએ લખી. તે પુસ્તકોની હુબરો નકલો ઉપર દરેક શાખાઓએ અને લાયબ્રેરીઓએ પસાવી લીધી. એજ પુસ્તકોનું પાઠ શ્રી ઠક્કુરે કર્યા. ઉત્તમ ગૃહીણી જીવનની સફળતાની ચાવી જતાવનાર એ કોટીના પુસ્તકો છે. વિવાહિત જીવનના અધિકારોની સમજવા લાયક થયેલી બહુજ ચીવટાર્થથી અને ઝીણવટ ભરી ચર્ચા કરી છે. કન્યાશાળામાં આ પુસ્તકો તરીકે ચલાવી શકાય તેવા છે. વડોદરા વિદ્યામંદીરે ચોખ્ખા કરી અને ઉત્તમ પુસ્તકો તરીકે વિદ્યાર્થીનીઓને વાંચી લેવા લલામણુ કરી છે. ઉપયોગી એકે એક બાબતો અને અનેક જાતના વિષયોને ઘણીજ સરળતાથી ચર્ચા છે. ૨૦ ચીત્રો. દરેક પુસ્તકના ૨૭૫ પાના ઉંચા સફેદ કાગળો. કી. રૂ. ૬.

જાની રૂ. ૧૦. બન્ને ભાગનાં રૂ. ચાર.

મુકુન્દનો હિન્દુ વીર મહિલા રમણી રત્ન, રત્નદેવી:—એક આદર્ જાગૃત મહિલાની જીવનકથા. તેમનાં સંસ્મરણો માટે ભારતના પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રી પુરુષોએ લખેલા લેખોનો સંગ્રહ. ચાલુ જમાનામાં સ્ત્રી પુરુષોને વાંચવાનું એક આવશ્યકતા છે. વિવિધ ગાંધિનાં ગદ્ય ગદ્યોત્તમ સ્વમાન સાચવવાનું

શ્રી વિઠ્ઠલ કન્યાકેળવણી મંડળ

મંડળ સમાચાર:

મેળા બંધરયાપદ સમિતિમાં સ્વયંસેવકો તરફથી શ્રી. વિભુત્તદાસ કિરીલાઈ (આચાર્ય) નિમંત્રિત છે. કેળવણીમાં રસ લેતાં ગાઈનહેનો તરીકે ૧. શ્રીમતી પુષ્પાબહેન મહેતા (ન્યોતિસધ), ૨. શ્રીમતી ઇન્દુમતીબહેન શેઠ (નિલા-નિદાર), ૩. શ્રી. નરદરિલાઈ પરીખ (દર્શન આશ્રમ, સાગરમતી), ૪. શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ (ગૂજરાત-નિલાપીક), અને ૫. શ્રી જુગતગમ દને (વેડછી આશ્રમ) નિમંત્રિત છે. પાલકોમાંથી શ્રી. સૌભાગ્યંદ્ર શહ (રાજચંદ્ર આશ્રમ, આગામ) નિમંત્રિત છે.

મંડળની વાર્ષિક સામાન્ય સભા ૨૬મી જુન ૪એ મળશે. એ પછી નવી બંધરયાપદ સમિતિ કામ કરતી થશે.

વિદ્યાલય સમાચાર:

શિક્ષક તાલીમ વર્ગે તા. ૨૫:૫: '૪૨થી ૧૫:૬: '૪૨ સુધી ગેડછી આશ્રમમાં થી, જુગતગમભાઈની બંધરયા નીચે આજ્યો. વિદ્યાલયના ૧૮ શિક્ષક-શિક્ષિકાઓમાંથી ૧૫ જેણે તેના કાલ લેઈ રાક્યાં

નિનયમનિરતું કામ તા. ૨૦મી જુનથી શરૂ થયું છે. તેમાં કાલ ૧૭૬ વિદ્યાર્થીનીઓ છે.

મદ્દાવિદ્યાલય: પહેલા વર્ષનો વર્ગ શરૂ થઈ ગયો છે. નવ વિદ્યાર્થીનીઓ છે, તેમાંથી પાંચ છાત્રાલયમાં તે ચાર શિક્ષકપરિચારમાં છે. મદ્દાવિદ્યાલયમાં પહેલા વર્ષમાં ખાદીવિદ્યા, અખ્યાપનવિદ્યા, શૂદ્ધવિદ્યા અને લોકસેનાવિદ્યા એ ચાર વિદ્યાઓ શિખવાશે. સત્તરીક શ્રી વાસ રૂપિયા રાખી છે.

વ્યવસ્થાકારી: અખ્યાપનવિદ્યાના સિદ્ધશાનુભવના અંગ માટે જાલવાડી મેનેજિંગ કમિટીની તૈયારી થઈ ગઈ છે. પહેલી ઓગસ્ટથી તે શરૂ થશે.

પરચક્રમશરૂ છાત્રાલય: નિનયમનિર અને મદ્દાવિદ્યાલય, એ બંનેનાં છાત્રાલયો લગભગ ચાલે છે. મદ્દાવિદ્યાલયનું છાત્રાલય આચાર્યની દેખરેખ નીચે છે. કચ્છમાં કેળવદિરના છાત્રાલયમાં ૧૪૧ અને મદ્દાવિદ્યાલયના છાત્રાલયમાં ૫, આનંદ મ કુલ ૧૪૬ છાત્રાઓ છે. બોજનખર્ચ તથા ઝોકારી, નોકરો, રસોઈયા, તાબસી, પાણી, કાદાઈ અને બીજાં પરચુરણ ખર્ચ જે આવે તે છાત્રા વતી રાક્ષેથી લેવાતું નક્કી કરેલું હોવાથી છાત્રાને રૂ. ૨૨૫ના વાર્ષિક લાયાંજમ લેવાઈતું નથી એવું જોડો આવેલે એમ ધારણા હતી. પરંતુ ખેડાકી ચીજોની વિચ

અસામાન્ય મોંઘવારીને કારણે ખર્ચ વધારે આવશે એમ અત્યારે તો લાગે છે. જુલાઈ માસનો શો ખર્ચ આવે છે તે જોયા પછી અનુમાન કરી શકાયો.

અધ્યાસક્રમ સમિતિના નિવેદનને અનુસરીને શિક્ષણનાં ત્રણ સ્થાન - ગૃહ, ઉદ્યોગશાળા, તે સાહિત્યશાળા યા વર્ગશિક્ષણ - ગણીને તે મુજબ કામ કરવાની વ્યવસ્થા ગોઠવી છે.

૩૩

લેટ

શ્રી. અંબાલાલ બી પટેલ રાગોલ ૫૧-૦-૦

„ સૌભાગ્યચન્દ્ર ચુનીલાલ શાહ,

ચિ. પુષ્પાબહેનના અને કંચનગહેનના

લગ્નપ્રસંગે બેટ,

અગાસ ૫૧-૦-૦

„ નાથાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ,

નાપાઈ ૫-૦-૦

„ શિવજીભાઈ નાનજીભાઈ,

અગાદાવાડ ૫-૦-૦

૧૧૨-૦-૦

સભાસદ લલાજીભ

શ્રી. માણેકલાલ ચુનીલાલ પરીખ,

નડિયાદ ૫૦-૦-૦

„ હીરાભાઈ ચતુરજીભાઈ પટેલ,

„ ૩૦-૦-૦

૮૦-૦-૦

કુલ રૂ. ૧૬૨-૦-૦

સંવત ૧૯૯૮ના વૈશાખના અંકમાં

પત્રિકા નં. ૧માં સ્વીકારેલા

રૂ. ૧૧૫-૮-૬

તા. ૧૬ : ૭ : '૪૨ સુધીનાં કુલ રૂ. ૩૦૭-૮-૬

નિવૃત્ત કન્યાક્રિયાવણી મંડળ,
નડીઆદ, તા. ૧૬ : ૭ : '૪૨

દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ,
અંબાલાલ પ્રભુદાસ ચાંડેસી,
અંત્રીઓ.

આ પત્રિકા આજુબંધ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉમિયાચંદર જીવજીભાઈ દ્વારા
શ્રી. દેસાઈભાઈ નાથાભાઈ પટેલ માટે છાપી. તા. ૨૨ : ૭ : '૪૨

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત । •

ધુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮
વર્ષ ૧૯

આણંદ

શ્રાવણ
અંક ૧૦

કયે માર્ગે?

“યોગેશ, બેટા માની જા.”

“માફ કરો, પિતાજી, હું મારા વિચાર ફેરવી શકતો નથી.”

દેશબરનો એ જાગૃતિનો સમય હતો. ઠેર ઠેર સત્યાગ્રહ આવી રહ્યો હતો. કેટલાયે ધુવડાએ પોતાની કોસેજો તેમજ રૂલોને તિલાંજલી આપી હતી. કેટલાયે ધુવડા માતાપિતાના પ્રેમને તરછોડીને દેશમાં સળગી રહેલા આઝાદીના યજ્ઞમાં આહુતિ આપી રહ્યા હતા. તેમના માર્ગમાં આવતી અનેક મુશ્કેલીઓથી તેઓ પાછી પાની કરતા ન હતા. કેટલાનામાં સહન કરવાં પડતાં કષ્ટો તેઓ હસતે મોંઢે સહી રહ્યા હતા.

યોગેશ પણ એ જાગૃતિના પૂરમાં તણાયો. ભારતમાતાની ગુલામી તેને શામે રોમ રાજગારી રહી. તેણે કોસેજ છોડી દીધી. આનુયાયીની પરિસ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર તેણે સંસ્તમાં અંપલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ તેને ખબર ન હતી કે પોતાનું રાજ્યતંત્ર ટકાવી રાખવા નોકરશાહો કેતા પ્રયત્નો કરી રહી હશે.

યોગેશના પિતા સરકારી વડીલ હતા. ‘મારો પુત્ર લાડતમાં જશે’ એ એક જ વિચારે તેમને બેચાકળાં ગનાવી મૂક્યા.

‘પછી નોકરીનું શું? બેરીઝોકરાનું શું?’ એમના ‘અનુભવી મગજ’માં સંખ્યાબંધ વિચારો ધસારો કરવા લાગ્યા. અંતે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે મમે તે દિસાએ યોગેશને જતાં અટકાવે તો ખરો.

“યોગેશ, ખબર છે કે તારા ગયા પછી અમારી કેવી સ્થિતિ થશે?” મમે દૂમો ભરાઈ આવ્યો હોય એવું અવાજે તેના પિતા બોલ્યા.

“તમે ગયા...” યોગેશ મનમાં બળકચો. ‘એક જાનુ કુટુંબ હતું’,

ખીજી જાણુ દેઢ સદીથી ગુલામીમાં સડી રહેલો દેશ. અત્યારે - જાને મારી મદદની વધુ જરૂર છે ?' એ પ્રશ્ન ધડીબર તેને મૂંઝવી રહ્યો, પણ એક ક્ષણને માટે જ ; ખીજી ક્ષણે તેણે પોતાના કાર્યનો દિશા નક્કી કરી નાખી. 'કુટુંબસેવા કરતાં દેશસેવા હજાર દરજ્જે સારી છે.' આ એક જ વાક્યમાં તેણે પોતાનું બનિબન સમર્પણ કરવાની અગત્ય જોઈ. લડતમાં જવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

“પિતાજી, માફ કરો, અત્યારે હું એ વિષે વિચાર કરી શકતો નથી.”

જોરડામાં એક પ્રકારની ગમગીન શાન્તિ પ્રસરી રહી, પિતા પુત્ર એક ખીત સામે અર્થશૂન્ય દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યા જ.

*

*

*

‘મદદાધિનિષ્ક્રમણ’નો ખ્યાલ આપે એવી એ રાત્રી. ચોપાસ ફેલાએલી શાન્તિને કવચિત્ ભસતાં કુતરાંનો અવાજ બેઠી રહ્યો હતો. ધસધસાટ ઊંધતા પુત્ર અને પત્ની તરફ યોગેશે નજર કરી. કામળ પુષ્પને ગ્રીષ્મના તાપમાં ઠરમાટું જોતાં વિચારમંથને ચઢી જતાં યોગેશની નજર તેની પત્નીના મુખ ઉપર પડી. સૌમ્ય, સુંદર ને નિર્દોષ એવું એ મુખકું ધમેશને માટે નજરથી દૂર ધરી એ દશ્યનાએ તેના હૃદયમાં ક્ષણિક મુગ્ધતા ઉત્પન્ન કરી. ઊછરતા પુત્રને કુદરતને આશ્રયે છોડી જતાં તેનું વજ્રહૃદય પણ કામળતા અનુભવી રહ્યું.

દા.....ધડીયાળમાં એકનો ટકારો પડતાં જ તે અગકયો. જંજીરદસ્તીથી સંધળા વિચારોને દૂર કરીને તેણે પોતાના ખિરસામાંથી એક પત્ર ખદાર કાઢ્યો અને હોલવાઈ જતા દીવાના પ્રકાશમાં ફરીથી વાંચ્યો. તેમાં લખ્યું હતું :

— “પૂજ્ય પિતાશ્રી,

“બનિબનમાં જેનું આગમન અનિશ્ચિત છે એવા તમારા આ પુત્રનો કદાચ આ છેલ્લો જ પત્ર હોય. તમે અનેક રીતે સમજાવ્યા છતાં પણ હું સમજી શક્યો નથી, માટે ખરેખર દિલગીરી યાગ છે. મને લાગે છે કે દેશસેવા સિવાય અત્યારે મારો એકે ધર્મ નથી. કદાચ પાછો ન પણ આવું, તો માલતીની તથા અરુણની સંભાળ સેવા કૃપા કરશો. માતાજીને મારાં વંદન. એમને કહેજો કે તારા જેવી જ એક માતાનાં બંધન તોડવા તારો પુત્ર આજ્યો ગયો છે.

“આપના નમ્ર પુત્ર

“યોગેશના પ્રજામ.”

પત્ર વાંચી તેણે આત્મસંતોષનું એક સ્મિત ક્યું ને તેને ટેંગલ પર મૂક્યો. છેલ્લી - આખા જગતના સૌન્દર્યનિધિને ખીચા માગતી હોય એવી છેલ્લી - તપિત દૃષ્ટિ પત્નીના મુખ ઉપર નાખી તે સ્વરથ ઘયો ને મન મગજનું કરી ચાલી નીકળ્યો.

રાત્રિના અંધકારમાં સંભળાતાં નેનાં પગલાંનો અવાજ દૂર સુદૂર થવા લાગ્યો. તેની આગળ પથનાએલા લાવિના માર્ગ ઉપર કાંટા દતા કે ગુલાબ, તેના વિચાર કરવાની યોગેશને જરૂર ન જણાઈ. માર્ગ મળે તેવો હોય, પોતે આગરણ પોતાનો નિશ્ચય ટકાવી રાખશે એની યોગેશને મનપૂર્ણ ખાતરી હતી.

સિનોર

મુકુન્દ પી. શાહ

ખ્યારી ખાદી

આખરે ખાદીમાં એવી કંઈ ખરાબી છે, જેથી કેટલાક મારા દિલો લાઇઓ તેનાથી દૂર ભાગે છે? ખાદીમાં કંઈ અપવિત્રતા છે કે તેનાથી એ લાઇઓને શરમ આવે છે? ખાદીમાં કયા એવા દુર્ગુણ છે કે તમારા આગ્રિતને ગમ્યાડે તેમ છે? ખાદીમાં શું મુંદરતા નથી કે તેથી તમારી મુંદરતાને ધક્કો લાગે છે? ખાદીમાં કંઈ સક્રિય નથી જે તમારી સક્રિયને ટકાવી ન રાખે? ખાદીમાં કંઈ એવી ખરાબી છે કે તમારાં દિવ્યચક્ષુમાં ખૂંચે છે?

શું પંદેશી માલને એટલા મારે પસંદગી આપો છો, કે ભારતના ગરીબોને જુએ મારી તે પૈસાથી પંદેશીઓ મોજ માણે? આપણા ભારતની લક્ષ્મી આજે આપણે બેકામ પરદેશ મોકલી રહ્યા છીએ. પંદેશી શિક્ષણે ભારતને મદાન ધક્કો પહોંચાડ્યો છે. આજે અધકચરા અંગ્રેજી શિક્ષણથી ભારતની પાપમાલી ધર્ષ ગદી છે. આજના યુવકો અંગ્રેજીમાં પગ મૂકતાંજ તેમને પશ્ચિમની દવા લાગી જાય છે. સેંકડે પંચોતેર ટકા યુવકો અધૂરું અંગ્રેજી બોલેલા હોવા છતાં તેમનો દ્રમામ તો જાણે પશ્ચિમનો જ! આવું અધકચરું શિક્ષણ ભારતને ભારેજ પડ્યું છે.

અંગ્રેજી ભણી આપણા ભાઈઓ તેનો સદુપયોગ કરતાં ન શીખ્યા, તેનો દુરુપયોગ કરવા લાગ્યા. વાતવાતમાં દલીલો વધવા લાગી. દિલના ગરીબ લાઇઓનું દુર્ભાગ્ય છે કે આજે તેમના જ લાઇઓ તેમને છૂંદી રહ્યા છે. અંગ્રેજોમાં દેશપ્રેમ અને સ્વદેશભાવના કેટલાં જધાં છે! દેશ માટે કના ચતાર અંગ્રેજોનાં જીવનચરિત્રો આપણા લાઇઓએ ન વાંચ્યાં, તેમના સંદેશોનું અનુકરણ ના કર્યું, પણ તેમના દુર્ગુણોનું અનુકરણ કર્યું, એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. દિલના દરેક લાઇએ વિચારવું જોઈએ કે હું ભારતમાતાનો જાળ છું, અને ભારતનોજ વસ્તુઓ અપનાવી મારી માતાને ગુલામીમાંથી બચાવીશ.

આજે હિંદુસ્થાનમાં બેસુભાર પરદેશી કાપડ તથા ખીન્ને માલ વપરાય રહ્યો છે. છતાં જેમ ગોરાઓ હિંદીનો લાવ પૂછતા નથી તેમ અંગ્રેજી હિંદીઓ પણ પોતાના ગરીબ હિંદી લાઇઓનો લાવ પૂછતા નથી, તેઓ ગોરાઓનું બ્રહ્મ અનુકરણ કરે છે. આ આપણું દુર્ભાગ્ય નહિ તો ખીજું શું?

ખાદીની પીપુડી સાંભળવા માટે ભારતીઓના કાન જાહેર મારી ગયા છે. હિંદીઓ પરદેશી ઉપર મોહી પડ્યા છે. દેશને અને પોતાને ભૂલી રહ્યા છે. આ શું ભારતવાસીઓ માટે યોગ્ય છે? નહિ જ. ભલદું આપણી મૂર્ખાઇનું પ્રદર્શન પરદેશના લોકો જુએ છે અને તે ઉપર હસે છે.

આજે આપણા ભારત જેવો કોઈ પણ અભાગી દેશ નહિ હોય. હજારો વર્ષોથી સર્વે દેશોમાં ઉચ્ચ એવી ભારતની પ્રજાત આપણે ગુમાવી છે. દુનિયામાં જોયે આસને જે બેસનાર તેને આજે દુનિયામાં નીચે બેસવા માટે પણ જગ્યા નથી. આમાં આપણો પોતાનો જ દોષ છે, કારણ કે ભારતનાં સંતાનો બાળ ભૂદ્યા છે, મોદમાં લગટાઇ ગયાં છે, સ્વધર્મ ભૂલી ગયાં છે, ભારત કાણ છે તે વિસરી ગયાં છે, મારે શું કરવું જોઈએ તે કદી વિચારતાં જ નથી. કંઈ સમજતું નથી કે ભારતને માથે કેવી આફત આવી છે. ભારતનાં ધણાં સંતાનો અલગાણી વિના તરફડે છે, છતાં પણ ભારતવાસીઓ પ્રસથસાદ જીવે જ છે. આખા દિવસમાં એક કલાક પણ તેઓ ભારત માટે વિચાર કરતાં નથી.

હું લાઇઓ, જો તમને ભારત માટે લાગણી હોય તો આજથી જ ભારતની પ્યારી ખાદીને અપનાવો. એમ કરીને તમારા દેશના લાખો ગરીબોને રોજી આપો, તેમનાં બૂખ્યે તરફડનાં જાળકાને જાગાવો. ભારતમાં ૪૦ કરોડ સંતાનો હોવા છતાં ૪૦ કરોડ વાર ખાદી વપરાતી નથી. દરેક લાઇ એક એક વાર ખાદી પહેરે તો ૪૦ કરોડ વાર ખાદી ભારતમાં વપરાય. આપણે ભારતી હોવા છતાં આપણે ખાદી ન પહેરીએ તો એ સરમતી જ વાત કહેવાય! એ પવિત્ર ખાદીમાં જ આપણી આખાદી છે. જો આપણે ખાદીને અપનાવવામાં નિષ્કેળ નિવડ્યા તો આપણી જરખાદી છે. ખાદીમાં જ ખાનદાની સમાજેલી છે. ભારતની મહાન શક્તિ ખાદીમાં જ સમાજેલી છે.

ખાદી પહેરનારના દિલમાં દેશભિમાનનો જુરસો પ્રગટાવે છે, અને વખત આવ્યે દેશ માટે કૃતા યવાનો જુરસો તેનામાં આવે છે.

ખાદીનો વિચાર જલ્દી જ મદન છે. તેમાં જોડો અર્થ સમાજેલો છે. ક્રાંતવામાં પણ મહાન શક્તિ સમાજેલી છે. રાજ ક્રાંતનારને સમગ્રથી કે ક્રાંતબુકાર્પ એ એક અજન્ય કાર્ય છે. એને એ અજન્ય કાર્ય દિંદના દરેક

લાઈએ શીખવું જોઈએ. જીવનના અમૂલ્ય સમયનો દુરુપયોગ ન કરતાં નિત્ય એક કલાક જરૂર કાંતવું જોઈએ. અને ખાદી તો પહેરવી જ જોઈએ.

જીવનનું સાચું સુખ ખાદીમાં જ છે; જીવનની ખરી કસોટી ખાદીમાં જ છે, જીવનનો સરળ અને સીધો માર્ગ ખાદીમાં જ છે, મનુષ્યનું રૂપ એ ખાદીમાં જ છે, ભારતવાસીઓનો ધર્મ ખાદીમાં જ સમાવેલો છે.

કામઠી

મગનલાલ ખુશાલલાલ વરણામાવાળા

આધુનિક દામ્પત્યજીવન

આધુનિક દામ્પત્યજીવન એટલે કલેશ અને કંકારનો ઢાંડાર. તેમાં ન મળે આનંદ કે ન મળે મધુરતા.

ગૃહસ્થાશ્રમની બધી વિશેષતાઓનો આધાર વાસ્તવિક રીતે દામ્પત્યજીવનની ઉત્તમતા ઉપર છે. દામ્પત્યજીવનની ઉત્તમતા જ ગૃહસ્થાશ્રમને શ્રેષ્ઠ અને આકર્ષક બનાવે છે. આજકાલ વિરલ જ દંપતીઓ સુખી જોવામાં આવે છે, કારણ કે આધુનિક દામ્પત્યજીવન અવનત થયું છે. જો આપણે ઊંડો વિચાર કરીશું તો આપણને માલમ પડશે કે કોઈ સ્થળે પતિ દુઃખી છે તો કોઈ સ્થળે પત્ની અને કોઈ સ્થળે જાનો. સુખી જોડાં તો કવચિત જ જોવામાં આવે છે. પતિપત્નીના કલેશનું મૂળ કારણ મોટે ભાગે એક જ હોય છે અને તે 'કન્નેડાં.' આ વિષયતાને લીધે જ કલેશકંકાસ ઉત્પન્ન થાય છે.

દામ્પત્યકલહની ઉત્પત્તિ લાકડે માંકડાં વળગાડવાથી જ થાય છે. જાળક-જાળકીનો વિવાહ કરવો એ તો વિવાહસંસ્કારની એકખી મસ્કરી જ છે. પરંતુ યુવકયુવતીનો વિવાહ જે રીતે કરવામાં આવે છે તે પણ બે પશુઓને એક વાડામાં પૂરવા સમાન જ થાય છે. હિંદુ જાતિનું વિવાહિત જંધન જિંદગીભરનું હોય છે. આવી સ્થિતિમાં એવાં જ બે ઓપુરુષને લગ્નમંથીથી જોડવાં જોઈએ, જોગની યોગ્યતા, આચારવિચાર, સ્વભાવ, રૂપ, રંગ, ગુણ, કર્મ તથા વય મળતાં આવતાં હોય અને જોઓ પરસ્પર લગ્ન કરવા માટે, સંમત હોય.

પરંતુ અફસોસ! આજે મોટા ભાગનાં લગ્નો કેવાં થાય છે? કોઈ ધનના સોભાથી પોતાની ધાવણી જાળકીનો વિવાહ નાના જાળક સાથે કરે છે; વર ગારો હોય તો કન્યા સીસમગો ડકડો, અને કન્યા ગોરી હોય તો વર કોલસાનો અવતાર; વર મેટ્રિક પાસ હોય તો કન્યા નિરક્ષર હોય અને કન્યા મેટ્રિક

પાસ હોય તો વર ગાંડ પાંચમું કે છઠ્ઠું ધોરણ લાવેલો હોય. આ સિવાય બીજી ધણી જાગતોમાં તો કંઈ કહેવા જેવું જ નથી. આવી દશામાં ઉત્તમ દામ્પત્યજીવનની આશા રાખવી એ તો હવામાં મહેલ બાંધવાની આશા રાખવા સમાન જ છે.

વિવાહના બધા અધિકાર વાલીઓએ પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે. તેઓ ધારે તેવાં વરકન્યાને લગ્નપ્રધાથી જોડી શકે છે. પરંતુનાર જોડું એકબીજાને પસંદ કરે છે કે નહિ, તેઓની ઇચ્છા લગ્ન કરવાની છે કે નહિ તે જાણ જેવું જ નથી; અરે, એ વાત સમજી શકે એવડી ઉમરનાં પણ વરકન્યા બહુ જોઈએ હોય છે. આવાં કન્યેડાંલગ્ન કરતાં કંઈ અનિષ્ટ જોવાનો વખત વાલીને આવ્યો, તો 'તેમના પૂર્વજ-ગના પાપનું ફળ! તેમના નસીબમાં લખ્યું હશે તે થયું! તેમાં અમારું શું ચાહે?' એમ કહીને હાથ ધોષ નાખે છે. પરંતુ એ પ્રમાણે હાથ ધોષ નાખવાથી તેમનો પાપનો ખોળો ઘટવાનો નથી.

સારાંશ કે કન્યેડાંલગ્નથી જ દામ્પત્યકલ્પની ઉત્પત્તિ થાય છે. મારે આવાં લગ્નો અટકાવવા મારે દરેક યુવકયુવતીએ, દિંદુ સમાજનો લાયક રાખ્યા સિવાય બનતા પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ.

વાચકવર્ગ આ લેખને સાચો ન્યાય આપશે એવી આશા સાથે વિરમું છું.

મહાત્મજ

નરસિંહભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ

સુકાતી વાડી

પ્રાણીશાસ્ત્રના નિયમોને આધારે પૃથ્વીમાં માનવી એકપદે ગણાય છે. કારણ કે તેનામાં વિચાર કરવાની શક્તિ છે. માનવીઓ ભેગા થતાં સમાજની રચના થાય છે. સમાજ અમુક પદ્ધતિસર નિષ્ક્રિય ઉપર ચાલે છે. આવા નિયમો સમાજમાં રહેતા માનવીઓના દિલને ધ્યાનમાં રાખીને જ રચવામાં આવે છે. એ નિયમો મુખ્યત્વે માનવજીવનમાં આવતા અગત્યના પ્રસંગો વિષે જ હોય છે. લગ્ન એ માનવજીવનનો મુખ્ય ધાર્મિક પ્રસંગ છે. લગ્ન મારે રચાએલા આવા સમાજને આપણે યાત્રિને કે તેના જોગને નામે જોળણીએ છીએ.

વર્ષો પહેલાં છ કે પાંચ ગાયેનો જોળ જુદો થયો અને ત્યાર બાદ તે જોળના પાટીદારમાં પૈસા લેવાની જે ગોટ્ટી જોટ્ટી ગદી પેસી મઘ તે દાલ તેમનો ચિંતાનું કારણ બની ચૂકી છે. કાનગમાં જઈ પરકણ લેઈ લગ્ન કરી

આવવું એમાં જો તેઓ મોટાઈ માનતા હોય તો છ ગામ કે પાર ગામ જાંખ્યામાં મોટાઈ શી? તેમના જ ગામોમાં વધતી જતી કન્યાઓનું શું કરવું? પોતાનાં ગામ સિવાયનાં અન્ય ગામોમાં કન્યા આપવામાં તો તેમને કુળહાનિ લાગે છે! કાનગમાંથી લીધેલી પરકણુ શા કામમાં આવવાની? કારણ કે એથીજ પોતાની કન્યાઓને પરણાવતાં મદામુસ્કેલી ઊભી થાય છે! ત્યારે પોતાના સમાજને નાનો કરી નાખવાથી શો ફાયદો કાઢવો?

ઘણી વંખત સત્તાવીશના પૈસાદાર પાટીદાર છ ગામમાં પોતાની કન્યા આપી પોતાની આજરૂ વધારવા નકામા પૈસા વેડેલી નાખે છે; પરંતુ ત્યાં પડદા પાછળ શી શી રમતો રમાય છે તેની વાતો અને ખૂદ જનાવ તેઓ જાણે છે ત્યારે તેમની આજરૂનું મૂલ્ય સમજાય છે! જોકે હવે તો આવી પરકણુ સત્તાવીશમાંથી મળતી જથ્થા યથા છે, કારણ કે કાનગનો કીચતી પ્રદેશ હવે એ આજરૂદારોને વિના વિસંખે પ્રાપ્ત થયો છે.

આ તો યથા છ ગામની વાતો; હવે કરીએ સત્તાવીશની વાત. જાકરોલમાં તો ૨૦:૧:૪૨ને રોજ સત્તાવીશના બરાએસા પંચે નહીં કરેલાં પંદર ગામોની વાત જરૂર વિચારવા જોવીજ છે. પંદરમાંથી એવાં કેટલાંક ગામો છે, જ્યાં ગામનાં અમુક કુટુંબો સિવાય જીજ્ઞાઓ સત્તાવીશની કન્યાઓ મેળવવી મુશ્કેલ છે. એ ગામોના એ ભાઈઓ પોતાની કન્યાઓ સત્તાવીશમાં આપવા માટેજ જાણે જીવતા હોય તેમ છે. એ ગામોના જીજ્ઞા ભાઈઓને લગ્ન મટિ પરકણુ ભરીને કન્યા લાવવી પડતી, અથવા સત્તાવીશ જાહારથી લાવવી પડતી, યા તો 'કાકિયાવાડી' લગ્ન કરવાં પડતાં. આવા સત્તાવીશને-જોકે આજે તેમાં ૪૨થી ૪૫ ગામો છે- છોડી હવે પંદર ગામો તરફ દિગ્ગત બિપદી છે.

આવાં પંદર ગામો જાંધતી વખતે જો તેના પરિણામનો ખ્યાલ જાંખ્યો હોત તો તો ઠીક હતું. ગામે ગામ લગ્ન નહિ થવાને પરિણામે ગામમાં ચાલતા નૈતિક અધઃપતનનો ખ્યાલ એ જાંધનાર યા તો રચનાર સહાસદોને જરૂર હશેજ. હવે તો કદાચ સત્તાવીશમાંથી કન્યા મેળવનારેય કેટલાંક કુટુંબો લગ્નમાંથી લુપ્ત થઈ જશે. આ તો ભૂખ્યાના મોંમાંથી ફાળિયો પાછો કઢાવવાની વાત થાય તેમ છે.

નિયમાનુસાર ગામમાં આંગળ પડતાં કુટુંબોમાંના માણસ ગામના પ્રતિનિધિઓ ગણાય છે અને સર્વ કાર્ય તેઓ ગામને નામે કરે છે. પંદર ગામોનું જૂથ જાંધતી વખતે તેઓજ પંચમાં હાજર હશે. તેઓને તો પંદરમાંથી કન્યાઓ જરૂર મળશેજ, પરંતુ ગામના ગાડીના ભાઈઓનું શું?

પંદર ગામો બાંધવા પાછળ વ્યક્તિગત લડાઈનું કારણ મુખ્યત્વે પાક લાગ્નવે છે. વ્યક્તિગત લડાઈથી સમાજને ઠાક પણું ભરતી હાનિ નજ પહોંચતી જોઈએ, એ સમાજના દરેક સભ્યે સમજવું જ જોઈએ. ઠાકાઈ જીતવા પૈસાથી અંજાઈ જઈ હામાં હા નજ પુરાવવી જોઈએ, કારણ કે પાયા ઉપર જ ધંધારતનો આધાર છે. પંદર ગામો બાંધવા પાછળ કયો શુભ હેતુ કામ કરી રહ્યો હશે તે સમજવું નથી. એક ગામને સત્તાવીસમાં આવવું હોય અને તેને અમુક કારણોસર ન પાડવી એ ઉચિત છે; પરંતુ પોતાના પૈસાથી અંજાવી દેઈ ખોટાં કારણો આપી વ્યક્તિગત લડાઈને કારણે ના તો જીતીને નીચો પાડવા માટે આખા સમાજના નિયંત્રિત ચક્રને આવો આચોકા આપવો એ રૂઢિત્વ પગલું ન જ ગણાય.

ભાવિ પ્રજાને માટે વિચાર કરીને દાખ કરવામાં જ મોટી લલાઈ છે. આજની લડાઈ એ ભવિષ્યની પ્રજાને મન મોટી માંડાઈ જ ગણાશે. લડાઈ છે ફક્ત એ ગામોની, જાને ગામો મોટાં છે, લાગાર પણ મોભાદાર વ્યક્તિઓ છે અને તેમાં હોળીનું નારિયેળ યાદ છે આખું સત્તાવીસ!

વ્યક્તિગત લડાઈ એ વ્યક્તિઓએ સગેરી લેવી જોઈએ અથવા સત્તાવીસના અન્ય સભ્યોએ ભવિષ્યની પ્રજાને ખાતર હોળીનું નારિયેળ ચતાં દૂર રહેવું જોઈએ. આમડાના શિક્ષામાં સેનાની મેખ આપી નાણાંનું ચલણ ચલાવનાર રાજાને ગાંડો કહેનાર કેવળ કાગળના જ રૂપીઆ ચલણમાં વાપરનાર વર્તમાન પ્રજાને ભવિષ્યની પ્રજા કાણ જાણે રીય ઉપમા આપશે? નહિ વિસાતમાં એવું બીજા મોટા વડાને ગર્વામાં ધારણ કરી રાખે છે. ચેતનો નર રાદા સુખી.

લીલી વાડીમાં પાણી હોય, સફેદ દૂધની જરૂર નહિ જ!

એમી. કોલેજ, પૂના

રજુલાડલાઈ એમ. પટેલ

સત્તાવીસના ગોળનો કુરુણ અંજમ!

પ્રકૃતિજન્ય આત્મા કે આત્માઓ પ્રકૃતિમાતાએ સીંચેલા શુભોનો વિરુદ્ધ જન્ય, એ માનવા માનવહૃદય તૈયાર નજ હોય; છતાંય જ્યારે આવા પ્રસંગો મળી આંખે નિદાનવાના કમનસીબ જનાનો આવી મળે છે, ત્યારે આત્માને ઉત્તરવાનો દોષ કરીને પણ આંખને માત્રી કમવધી પડે છે. આવા પ્રસંગો દમણ દમણ સરોવરની લણેલી-રણેલી, ઝાડી ને સાણી ગણતી પાટીદાર પ્રજામાં વધારે પ્રમાણમાં દર્શિગોચર થાય છે.

ચરોતરમાં પાટીદારોનો જાર પછી સત્તાવીસનો એક ગોળ છે. આ ગોળ સને ૧૮૯૫માં ચક્રવાર્તી મુકામે ગામે ગામના જનવાદાનુકુલ અને બુદ્ધિશાળી વડીલોએ પોતાનો પેઢીઓ-નૂતો અનુભવ રેડીને બાંધ્યો હતો, તેને ચલાવવા ખાતર બીજાપ્રતિષ્ઠાઓ લેઈ ગેવે લેખ પણ કર્યો હતો. તેમને પુણ્યપ્રતાપે આ ગોળ આજ સુધી તો ચાલ્યો, પણ સર્વે જાજતોમાં વડીલો આમે માથું ઊંચકનાર આજના સમાજનાવકોને એક મા બીજા કારણસર આ જાજતમાં પણ માથું ઊંચકવાની જરૂર જણાઈ. તેમણે તા. ૨૦ : ૬ : '૪૨ને રાજ જાકરોલ મુકામે સત્તાવીસમાંથી પંદર ગામો છૂટાં પાડવા પોતાથી જનતું કયું. કળ શું આવે છે તે માટે તો રાહ જોવી એજ રહુ ધણ છે, પણ આગ સાથી જન્યુ તેના ઉપર ત્રીજીવટલગ્યો વિચાર કરવો એ ગોળને દિતકર્તા તેમ જ તેના ઉપર પ્રકાશ પાડનાર હોઈ તે ઉપર નિચાર કરીએ તે અરથાને નહિજ ગણાય.

ચક્રવાર્તી મુકામે સને ૧૮૯૫માં ગોળ બંધવો, ત્યારે મોક્કસ માદ નથી પણ ચોવીંગ કે અઢાવીસ ગામ બંધાએલાં અને તેને 'સત્તાવીસનો ગોળ' એવું નામ આપવામાં આવેલું. માતા પોતાના પહેલા જાજકને ઉછેરવા જેમ લાલન-પાલન ને કાળજી રાખે, તેની પાછળ પોતાના આત્મા સહિત પોતાનું સર્વસ્વ હોય છે, તેમ વૃદ્ધોએ આ ગોળને ચલાવવામાં તથા ઉછેરવામાં જલ્દે તેની ઉભાનિ કે આબાદી કરવામાં જોવો તેવો ભોગ નથી આવ્યો. તે ભોગ પછવાડે ફળસિદ્ધિ માટે સંકાજ ન હોય એ કુદરતી નિયમ પ્રમાણે આ ગોળ ફૂલ્યો, ફાલ્યો. તેના ઐક્ય, ઉત્કર્ષ ને ઉત્તતિથી લલચાઈ બીજા ગામોને તેમાં જોડવા ઇચ્છા જાગી. જયોગની ખરી કડકડની આકરી જૂબ વખતે લાચાના રાટલા ફળીગળીને વહેચી ખાનાર સંપના દિમાગતી માનવહૃદયના બૂખ્યા એ વડીલો કાંઈને નિરાશ કરે તેમ તો હતુંજ નહિ; એટલે તેમણે જે આવે તેને, જેની તેની લાયકાતું તથા લેવનું માપ કાઢી, ગોળના નિયમને બંધનકર્તા રાખી, પોતાના એ વિશાળ ઘરમાં જોડા કરી આપી. આગ કરતાં કરતાં સને ૧૯૪૦ સુધીમાં ગોળમાં ગામોની મંખ્યા ૨૭થી વધીને ૩૫એ જઈ પહોંચી. તે 'પે' ગોળ પોતાના ઉત્કર્ષની આખરી કક્ષાએ પહોંચ્યો. પણ સદતી તેની પડતી એ તો મજાનનૂતો નિયમ છે; એ પ્રમાણે બીજેજ 'પે' એટલે સને ૧૯૪૧માં તેના ઉપર પણ આફતામાં વાદળ ઘેરાયાં. કાંઈ કમનસીબ પણ મોગરીને તેમજ અલીન્દ્રા(તસો)ને આ ગોળમાં આમેજ ચવા તમલા જાગી, તે જામે ગામોએ રાખેલા મુજબ પોતપોતાની મુચ્છા દર્શાવતી અરજે પંચગોરને આપી. પક્ષાણા મુકામે પંચ લગણું, ત્યાં જોવો અસ્તાવ મુકામો કે જાનેએ પોત-

પોતાને મામે પંચ જોલાવતું ને તારીખો પંચગોરની સંમતિથી નક્કી કરવી. એક યા બીજે કારણે તારીખો નક્કી કરવામાં કસાકસી ઊભી થઈ. જાણુવા મળી છે તે દૃષ્ટિએ જો સારી હોય તો એવું માનવાને કારણ છે કે આવી પછાડે કાદનો હાથ દતો. અલીન્દ્રાએ પકડ્યું કે અમે પંચ પહેલું જોલાવીએ, ને ગોગરી કહે કે અમે. પણ આનું મૂળ કારણ એવું જડે છે કે કેટલાક ગોગરીને સેવાની વિરુદ્ધ હતા, તો કેટલાક અલીન્દ્રાને. જાને મામોએ અવિધિસર પંચ ભરાયાં, અને ત્યાં હાજર રહેલાં મામોની સંગતિથી જાને મામો જોળમાં સેવાએલાં જનદેર થયાં, કન્યાના બચહાર પણ શરૂ થયા. મોગરીને સેવા પલાણુ સંગત ન હતું; છતાં ગોગરીની એક કન્યા પલાણુમાં દેવાઈ, તેથી મોગરીની તથા તે સગર્મા સાથે આખનારની વિરુદ્ધ પલાણુ જઈ બેઠું. ગોળના ખીન્ન કેટલાંક મામોને પણ આ પગલું રઠુત્વ તો નજ લાગ્યું. આ જનાવથી કેટલાકને અત્રાસંગાન તો કેટલાકની અંગત દ્વેષ કેળવવાનો મોકો મળ્યો અને એકબીજા વચ્ચે અજુજનાવ ઊભો થયો.

આ કાકડું તો ગૂંચરાએલું હતું જ, તે દરમ્યાન અમરપુરાને ગોળમાં જોલાવાની ઇચ્છા તળી. અમરપુરા મામે પણ અવિધિસરનું પંચ ભરાયું, કેટલાંક મામો ત્યાં ગયા ને કેટલાંક ન પણ ગયાં. ત્યાં હાજર રહેલાં મામોએ તેને જોળમાં લીધેલું જનદેર ક્યું. પરિણામે વેરઝેરનો બારેલો અગ્નિ લાખૂડા ઊઠ્યો. પલાણુવાળા મેદાને પડ્યા અને ગોગરીને જાતલ કરવા પ્રચાર શરૂ થયો. જે મામોએ ગોગરીને સેવા સંગતિ આપી હોય, તે મામો આટલી દુકાં મુદતમાં પોને મળે તે ગોગરીને જાતલ કરવા સદ્ગત નજ થાય. એટલે કાકડુ ફગદુપ લેખમાંથી મોગરીને જોડું લાગે નહિ ને એક કાંકરે જે પક્ષી મરાય, એવી - આડત્રીમમાંથી (આખું જાને, જાંખણી, પલાણુ, ચાંગા, મહેજાવ, માદા, તાલવોડ, યામણા, મદુમા, અલીન્દ્રા જે, કમાણ, ચક્રાશી, જાકરોલ) આ પંદર મામો જોળમાંથી છૂટાં થઈ પોતે પોતાનો નવો જોળ જાંધી ખીન્ન મામોને કારગની આપી દે એવી - તરખીજ રજૂ થઈ. આ મોજનાને પ્રચારકોએ તો વખાવી લીધી, ને તેમણે હિપરનાં મામોમાં નેવી જાનનો પ્રચાર શરૂ કર્યો. કેટલાક સદમત થયા, કેટલાક વિરોધ દર્શાવ્યો. વિરોધીઓની જાદુમતિ છતાં તા. ૨૦ : ૬ : '૪૨ની રોજ જાકરોલ મુકામે આ પંદર મામો નામે એક સભા ભરાઈ; તેમાં પંદર મામોએ 'પોતે સ્વેચ્છાથી છૂટાં પડી જઈ પોતાનો નવો જોળ જાંખો છે, નેથી દવે નેમને વ્હૂતા સત્તાધીસના પંચ સાથે કંઈ પણ નિરજન નથી,' એવી પરિશરો છપાવી મામે મામ મોકલી આપી. આ સભા રીતમરની

નહોતી. ગોળતું જાંધારણ જ એવા પ્રકારનું છે કે કોઈ ગામ કે ગામે એક વખત ગોળમાં ભેડાયા પછી સ્વેચ્છાથી છૂટાં થઈ શકે નહિ; પણ આગતે તો જાંધારણ કંઈ જાંધનકર્તા ન હોય તેમ બાકીનાં ગામેને સહેજ પણ પૂછ્યા મિત્રાવજ તેમને પાણીયું આપી દીધું. આ કૃત્ત ગોટા ભાગનાં ગામેને કે ગામેના પ્રતિષ્ઠિત અને વિચારશીલ આગેવાનેને સારું ન લાગ્યું. તેથી ધણુઓએ તો ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે તેનો વિરોધ કર્યો. પરિણામ એટલું જાણું છું આખું કે દરેકે પોતપોતાનો પક્ષ મળખૂત કરવા એટલેની ફેરફારી શરૂ કરી. ગામે ગામનાં આગેવાનોને યુક્તિપ્રયુક્તિથી ફેરફાર પ્રપત્ત શરૂ થયા. કેટલાક અસ્થિર મનના તેમનો શિકાર બન્યા પણ ખરા, અને મહેજાવ, ચાંગા, ગાડા, વાલવોડ, કબાણ, પંસાણા, ચકલાશી, આબુદ મોટું, આ પ્રત્યેક ગામમાંથી અંમુક કુટુંબોને તેઓ સગાઈના દળાણને ભેરે પોતાનાં નાડામાં ખેંચી ગયા. છતાં ગામની વસતિનો મોટો ભાગ તેમાં સામેલ ન થયો. આથી પ્રત્યેક ગામમાં નાદક ખોટા મતભેદનાં ને તડનાં જીજ રોપાઈ ગયાં. જાંધણી ગામે દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી તટસ્થતા ભાંડેર કરી એટલું જ એવું સફલાગ્ય! આ પ્રચાર એટલી જાંધી ગંદી રીતે આગળ વધ્યો કે ઘરે ઘરમાં કંકાસનાં જીજ રોપાયાં. એક એવો પણ પ્રસંગ મેં જોયો છે, કે પુરુષ પોતે આ પ્રમાણેના નવા વાડામાં જવા નાખૂશ હોવા છતાં, સસરાનું તેની પત્ની ઉપર ને પત્નીનું તેની પર દળાણ થયાથી, તાર્કાલિક ચરમનો લોચ કરવા એટલી હિમતને અભાવે તે ભાઈને નવા વાડામાં સહી કરી આપવી પડી! કલ્પના જ કરવી રહી કે આથી છુરું જીજું શું હોઈ શકે?

તા. ૨૦:૬:૪૨ની જાકરોલની સભા અને તેના વર્તન ઉપર વિચાર કરવા, તે સભામાં સમિગ્નિત સિવાયનાં જીજનં બધાંય ગામેના પ્રતિનિધિઓ તા. ૨૯:૬:૪૨ને રોજ ચકલાશી ગામે પંચના જાંધારણપૂર્વક ભેગા મળ્યા. આ પંચમાં ઉપરનાં વિરોધી મતવાળાં ગામેને પણ આગંતજ આપવામાં આવેલું, પણ તેમણે પોતાનો વિરોધ દર્શાવવા હાજરી નથી આપી ચકલાશીમાં ભેગાં મળેલાં બધાંય ગામેના પ્રતિનિધિઓએ એકમતે ગોળને ન તોડવા કરાવ કર્યો છે, એટલું જ નહિ પણ વિરોધી મતવાળાં ગામેને, કુટુંબોને કે વ્યક્તિઓને સંવત ૧૯૯૯ના કાર્તિક સુદ પૂર્ણિમા સુધીમાં સારાસારને વિચાર કરી પુનઃ ગોળમાં દાખલ થવા છૂટ ગળી છે. આ પગલું ધણું સ્તુત્ય અને આવકારદાયક છે. હાજર પ્રતિનિધિઓ સમક્ષ મને ૧૮૯૫માં ગોળ જાંધતી વખતે વહીલોએ જે કરાર કરેલો તે વાંચી ચતાવવામાં આવ્યો, જેથી લોકો ખોટી રીતે ભેરવણીથી આડે માર્ગે ન જાય, અને લોકો પોતાનાં

જાંધારણી વાટેક ધાપ તેટલા ખાતર તે કરારની નકલો પંચને ખર્ચે
 છપાવી ગામે ગામ પહોંચાડવાનો પણ કરાવ થયો. જાંધારણનો પ્રસ્તુત લેખ
 વાંચ્યા કે સાંભળ્યા પછી મર્વે ભાઈઓને વિનંતિ કરવા જેવી જારી કે તેઓ
 દરેક પોતપોતાનું ગન મક્કમ ગળી પોતે ચકલાશી મુકામે જે કરાવ ગોળ
 ન તોડવાનો ક્યો છે તેને પ્રતિજ્ઞાથી પાળે. અને ઉનાવળે ફૂદી પડી જાકરાલ
 મુકામે એક ઝટકે ગોળના જે કકડા કરનાર બાઈઓ પણ પ્રભુએ આપેલી
 મરુણદિયી, દર્નબપરાગજતાથી ને ન્યાયણદિયી પોતાનું કામ આટલેથી જ
 અટકાવી, ઉદાર દિયથી એકબીજાની ક્ષાંતિઓ ખ્યાનમાં ન લેતાં ફરી વડીલો-
 પાર્જિત ગોળમાં એકઠા થશે તો એનાથી બીજું ગોળનું સદ્ભાગ્ય ક્યું હોઈ શકે?

આ તક પાડનાર સદ્ગૃહસ્થોને કંઈક ઠહેવાનું ગન એટલા જ ખાતર
 ધાપ છે, કે તેઓગાના કટલાક તો ગપ્પસેવકો છે. આજે મહાસભા જ્યારે
 ગામડાની પ્રજાને એક ને અળાંક કન્યા બારે જહેમત ઉઠાવી રહી છે, ત્યારે
 આ બાઈઓ પોતાની મૂતપૂર્વ કીર્તિનું ખંડન કરી પોતાના (મહાસભાના જ)
 કાર્યની એક શાખાનું આગ ખંડન કરી ગામે ગામની પ્રજાને ઊંજળિજ કરે,
 એથી બીજો દુઃખદ વિષય કયો હોઈ શકે? ગપ્પસેવકો સરકારની સત્તાને
 ફગાવી શકે છે તો પછી કેવળ સાધારણ ગાયમળી કે ગાયસોની ખોટી શરંગને
 કે સેદને યશ અને એ હસ્તેલા યોગ્ય છે અર્થ?

વધારામાં આ પંદર ગામનું જુદું જુદું જાંધારામાં હોઈ પણ જાતનો
 લાગ દોષ એનું પણ ગને તો દેખાતું જ નથી. સરખાવટને ધોરણે જ
 આ પંદર ગામને છતાં પાડ્યા કેસિસ ચાલે છે એમ કહેવું તે પણ કેવળ
 જુદાઈ છે. આ પંદરમાંના કોઈ ગામને કોઈ અમુક ગામ સાથે સરખું
 મનાવવા કે હાથ લેવાર નહિ જ હોય, દરેક પોતપોતાને ગન સર્વ શેર માનશે
 જ. ત્યારે સત્તાવીસના ગોળ જાંધો, ત્યારે સરખાવટને ધોરણે જ જાંધો
 દો, તો પછી આજે એ સિદ્ધાન્તનો લેપ કેમ થયો? સત્તાવીસની સરખા-
 વટનો લેપ આજે પિરતળીસ ત્રે આમ આપણી નજર સમજ થયો, તો
 આ પંદર ગામની સરખાવટનો લેપ નહિ ધાપ એની બરિધ્યની ખાત્રી કોણ
 આપી શકે છે? પાટીલર જાતિમાં નરકે સારાથે સમાજમાં 'સરખાવટ'
 સજ્જન કેવળ આજ આડંબરનો છે, કારણ કે કન્યા લેનાર દમેશાં કન્યા
 આપનારથી પોતે ઊંચો હોવાનો કોઈ રાખે છે, અને કન્યાના જાપને દમેશાં દીન
 વડે જ્યાંએલા ન રહેવું પડે છે. આનું નામ જ આપણી સરખાવટ ને? વળી
 જો કુળની દૃષ્ટિથી આ પંદર ગામે જુદાં પડતાં હોય તો તે પણ એક બાજબી છે.

પાટીદાર માતિમાં કુળ જેવું છે જ શું? પાટીદારનું 'કુળ તો કોઈ સમાજો' છે' એ પાટીદારની જૂની કહેવત છે. જે ઘરોમાં ભરથક લક્ષ્મી હોવા છતાં કુળના સ્વાંગ નીચે છોકરાઓના જન્મ સોદા કરવામાં આવે, ને કન્યાદૂધી પ્રાણીને ગૃહલક્ષ્મી બનાવી ઘેર લાગ્યા પછી વધારેમાં વધારે દુઃખ દેવામાં આવે, પુરુષો કરતાં લક્ષ્મી વ્ગતનો ખોરાક તેને આપવામાં આવે, ને આવા અમાનુષી વર્તનને પરિણામે તે ગિયારી કૂવો, તળાવ, અશીશ કે કેરોસીનનો આશરો લેઈ આપઘાત કરે, તેવાં કુટુંબો આપણે ત્યાં આજે કુળવાન ગનાય છે.

આજે જે પંદર ગામોની દિગમ્યત કરવામાં આવે છે, તે પંદર ગામના ૪૦-૪૫ વર્ષ ઉપરની ઉમરના મદ્દગદરથી પોતાનું મોસાળ આ પંદર ગામોમાં છે કે ખાખોચિયાં જેવાં ગામડાંમાં, તેનો જરા ખ્યાલ કરશે કે? કેટલાક વળી એવી પણ દલીલ કરે છે, કે આપણા ગોળનાં નાનાં ગામોના આગેવાનો ગોટાં ગામોમાંથી જોઈવતું આપી છોકરાઓ લેઈ જાય છે, તેથી આ મોટાં ગામોના કુળવાનોને પોતાની કન્યા આપવાનું સ્થાન સંકુચિત જાગે છે. આ દલીલ વજુદ વગરની છે; જેમ નાનાં ગામોના આગેવાનો ગોટાં ગામોમાંથી છોદરા લેઈ જાય છે, તેમ આ મોટાં ગામોના મધ્યમ સ્થિતિના લોકો પોતાની કન્યાઓ આ નાનાં ગામોના આગેવાનોને ત્યાં આપે પણ છે, એટલે આ ગામોમાં એટલા છોકરા ફાગલ પડે છેજ. આમ સરવાળે બધું સરખું જ છે. પણ તેમની કન્યાઓનું જલહી ઠેકાણું નથી પડતું, તેનું ખરૂં કારણ તો એ છે કે તેઓએ છોકરાની મોં-ગાગી પરકણ લીધી હોય ને પછી કન્યાને ગોળના રિવાજ પ્રમાણે આગેવાનીની સેદમાં બીજાને આપવા જાય એટલે મુશ્કેલી આપોઆપ ઊભી થાયજ. એમાં શી નવાઈ! માંલિયું છે તે ખરૂં હોય તો આ પંદર ગામનો ગોળ બંધાય તો ગોળાં એક એવી આકરી શરત એ આવવાની છે કે 'કોઈએ ગોળ બહારથી કન્યા લાવવી જ નહિ.' આ સૂચના જે બાંધના ફળદ્રુપ લેખમાંથી જન્મી હોય, તે બાંધ પોતાના બીજા બાંધોને આ પંદરમાં પરણાવી આપવાનો ગાંઢેધરી ગાંધે છે જરા કે? પછી એક બાંધ પાસે લક્ષ્મી હોવાથી પોતાની કન્યા પાછળ પાંચ દસ લગ્ન વાપરી, કુળવાન જાની પોતાના છોકરાની કિંમત ઉપજાવે, ત્યારે બીજો તેના સગા કાકાનો દીકરો લક્ષ્મીને અલાવે એ લગ્ન ખર્ચતાંય કન્યા ન મેળવી શકે એ પ્રશ્નાંલિકા ચાલુ જ રહેવાની. આ શરતનું પરિણામ જો દાંધ સાડું બેતા હોય તો તેઓ ભીંત ખૂંડે છે, એમ ગારે કહેવું જ પાડે. જો આ પંદરનો સંકુચિત વાડો ગંધારી તો એક દિવસ એવો કપરો આવશે કે એક જાણુ અવિવાહિત યુવક વાંદાઓની

સંખ્યા વધી પડશે, બપોરે બીજી તરફ ૨૫-૩૦ વર્ષની કન્યાઓ માટે વર નહિ મળતા હોય! મધ્યમ વર્ગના લોકોની રિયલિટી તો એટલી જાંઘી દયાજનક જાતી જશે, કે તેનો ઉકેલ જ નહિ જડે. કન્યાઓની આપ-લેમાં પણ મોજાઈ કે મસિવાઈ બાઈએતોને પરણાવી દેવાની ફરજ પડશે અને પરિણામે તેમની પ્રગતિમાં એક જ પેઢીના આનુવંશિક ગુણો હિતરતાં અવિધ્યની પ્રગતિ વર્ણસંકર થશે. આપણી નજર સમક્ષ જારના ગોળમાં છ છના બે ગોળ છે, તેમની સંકેતગણતરી અજ્ઞાસ કરો; તેઓ આજે જારને એક કરવા વિચારે છે, ત્યારે આપણે બદોળા દેવને સંકુચિત જનાળી આપણી સંકુચિતતાનું પ્રદર્શન દેવાનીએ છીએ. આડતીસમાં પંદર સમાએલાં જ છે, તો પછી પંદર છટાં પાકવાની કંઈ જરૂર? આ તો તાતી ને મોટી બે બિલાડીઓ માટે બે જારણાં પાકવા જેવી વાત છે! એક જારણે જાંઘે બિલાડીઓ ન બપડે!

આજરે લેખની સમાપ્તિ કરતા પહેલાં સર્વેને વિનંતી કરવાની એટલી જ કે ચક્રાચારી મુકામે જે જે ગાગોના પ્રતિગિધિઓ ગાગ તરફથી ચૂંટાઈને ગયોલા, તેઓ પોતાના પેટમાં પાપ રાખ્યા સિવાય રચાનિક જનતાને ત્યાંની અમુક દષ્ટીકતથી વાકેફ કરે. કેટલાક બેવડી મુતસદીગીરી વાપરીને ત્યાં ગોળ ન તોડવા સદમત થઈ આવ્યા, છતાં પોતાને ગામે જઈ જનતાને સમાજનંદે છે કે 'ત્યાં કંઈ જ ચોક્કસ નિર્જન થયો નથી, ને કાતંક ગદિનામાં ફરી પંચ વારી ચોક્કસ નિર્જન કરશે.' આ પ્રચાર ઉપર જણાવ્યું તેમ સાવ નૂહો છે, માટે આવા નૂહા પ્રચારથી રચાનિક જનતાએ બરમાઈ જતું નહિ, પણ પોતપોતાનું દિત તથા રચાન વિચારી, સ્વાર્થો આગેવાનોની સેદમાં ન તણાતાં પોતાનો આત્મા જે કળૂક કરે તેજ કરવું.

આ લેખ દોષના પર વ્યક્તિગત દોષ કે આરોપ દોળવા માટે લખ્યો નથી, માટે દોષને જાણેસતી પાપડી પહેરી લેવી નહિ. પ્રસ્તુત લેખમાં જે જે દષ્ટીકનો જણાવી છે, તે જનતમુજાવથીજ સંપાદન કરેલી છે. તેનો અત્યો અર્થ ન કરતાં, પ્રમુખે આપેલી સફળદિથી વિચાર કરી આજ સુધી એકના, સદિપ્તના ને સદમારથી ગોળનો વ્યવહાર જેમ ચાલતો હતો, તેમ જ ચસાવતા ગોળના અગ્રેસરો પોતાની નૈતિક ફરજ સમજે, એ જ પ્રાર્થના!

દાસ કરમરી, તા. ૩૦ જાન્યુ

મોતીલાલ કુ. બાંધણીકર

હાથ, રિવાજને વાંકે!

અમથાભાઈ પટેલ ખેડૂત હતા. ખેતી કરીને પોતાનું તથા કુટુંબનું જરૂરપોષણ કરતા હતા. સંતાનમાં ત્રણ છોડીઓ વચ્ચે એક છોકરો હતો. મોટી છોડી ગુલાબ પરણાવવા લાયક થઈ હતી. અમથાભાઈ વરની રેલમાં હતા.

અમથાભાઈ નિધિાદ વગેરે છ ગામેમાંના એક ગામના હતા. એટલે રિવાજ પ્રમાણે દીકરીઓને તે ગામેમાં જ પરણાવવા. પણ દીકરાઓ માટે તો આ નિયમ જ નથી એટલે તેઓ છ ગામમાં, કાનગમાં, વાકળમાં, ગમે ત્યાં પરણી શકે! અને ધણાખરા પિતાઓ પોતાના દીકરાને કાનગમાં કે વાકળમાં પરણ્ય લેવા માટે પરણાવે છે. ખરું કહીએ તો પરણાવતા નથી, પણ વેચે છે! આથી છ ગામની દીકરીઓ માટે વર ગણામાંડ્યા જ જાણી રહે છે, અને તેથી તેઓને પરણાવવામાં મોટી પરકણ આપવા છતાંય ધણી જ અગવડ પડે, એ વાત દીવા જેવી ચોકળી છે.

અમથાભાઈને આગ જ જન્યું. તેમણે ધણા છોકરાઓને લેયા, પરંતુ પરકણથી જાણતમાં જ સર્વ જગ્યાએ વંધા પડતો હતો. જો તે ગરીબ ન હોત, તો જરૂર માગી પરકણ આપી શકત. પણ તે તો ગરીબ હતા, એટલે શું કરે? તેમને માટે એક જ ઉપાય હતો: ગુલાબને કોઈ પિરતાણિસ પચાસ વર્ષના છુટ્ટા સાથે પરણાવવી! આખરે નિરુપાય થઈને આ માગે એમણે લીધો અને પચાસ વર્ષના ભાઈભાણભાઈ જોડે ગુલાબનો વિવાહ નક્કી કર્યો.

આ વાત ગુલાબે સાંભળી. સાંભળીને તેની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં. પોતાના ભાવિ જીવન માટે એણે કેટલાં સ્વપ્નો સેવ્યાં હતાં? પણ એ બધાં સ્વપ્ન જ નીવડ્યાં! ગરીબને આંગણે એનો જન્મ થયો છે, એને એવાં મધુર સ્વપ્ન સેવવાનો શો અધિકાર? હા તાકાત ઉપર એણે એ સ્વપ્ન રચ્યાં હતાં? શું સૌન્દર્યને બળે? ત્યારે બિચારી મધુરી ગુલાબ તેના પિતા ગરીબ હોવાથી જ શું નર્કમાં જશે? પણ શું કરે? ગરીબને આંગણે તે જન્મી હતી! તે સમાજની કેદી હતી. સમાજ એ ઉપાયદીન જાળા તરફ નિષ્કુર હાથ કરી રહ્યો હતો!

એના મગજમાં વિચારમાળા ચાલી: “ખરેખર, દુનિયા સ્વાર્થી છે. બધાને પોતપોતાની પડી છે.” એક કવિતાની પંક્તિ વાદ આવી:

“મને મારી, તને તારી,
બધાને પોતપોતાની પડી છે.”

“ખરેખર, મને મારી જીવનભૂકા સંસારસાગરમાં આગંદનાં અને સુખનાં મોજાં વચ્ચે સલાવવાની અભિલાષા થાય છે. મારા પિતાને મને પરણાવવાની

પડી છે. અને વૃદ્ધ લામ્પલાલભાઈને દ્રજુ સંભારમાગરમાં પોતાની નૌકા દોડાવવી પાડી રહી છે. હા! એ ને હું તો પિતાપુત્રી સમાન કહેવાઈએ!”

ગુલામનાં લગ્ન લેનામાં. ધામધૂમથી વાજતે ગાજતે લામ્પલાલભાઈની સાથે ગુલામની જીવનદોરી સંધાઈ. છુટ્ટા, શરીરે ક્ષીણ, દેખાવે જોડાળ અને જગતમાં થોડાંજ વર્ષોના મહેમાન, એવા એ વૃદ્ધને મળે શરીરે તંદુરસ્ત, અને સોળ વર્ષની ખીલતી સુંદર પુષ્પકળી મમી આ જાળાને સમાજે પોતાનાં મજબુત દોરડાંથી ગાંધી દીધી!

નક્કી કરેલે દિવસે ગુલામને સાસરે વળાવી, પણ કુતરા સાથે ગિલાડી રમી આનંદ મેળવતી નથી, તેમ આ છુટ્ટા સાથે યુવાન ગુલામ કેવી રીતે આનંદ મેળવે? એક તો તેમના આચારવિચાર અને રહેણીકરણી જુદાં દતાં, એટલુંજ નહિ પણ તે વૃદ્ધ શરીરે રોગી હતો. તેમનામાં આનંદ ક્યાંથી ઉદ્ભવે?

વિપત્તિઓ આવે છે, ત્યારે ચોમેરથી આવી ઘેરા ધામે છે. ગુલામ ઉપર સંકટ આગ્યું. તેનો પતિ મોઢો પડ્યો, તાવ આગ્યો. પ્રત્યેક દિને ગંભીર સ્વરૂપ તેણે પકડ્યું. ગિયારી ફાગળ, મધુર, નિર્દોષ જાળા ગુલામ તેની આકરીમાં સર્વદા તત્પર રહેતી. વખત ધણો વહી ગયો, પણ ઉપચારો ક્યાં છતાં રોગ મટ્યો નહિ. જેમ જેમ દિવસ પીનતા ગયા તેમ તેમ ખીજન રોગોનો ઉમેરો થતો ગયો. ક્ષમતી નીશાનીઓ દેખાવા માંડી. ક્ષય લાગુ પડ્યો છે એમ દાકતરે ધરનાં માણસોને જણાવી દીધું અને જરાજર આકરી કરવાની સલાહ આપી. પણ કંઈ ફેર ન પડ્યો. ગુલામથી આ દુઃખ સહન થતું ન હતું. યમદૂત તેને દારે આવી ગયો; ગુલામ પતિને જોલાવતી હતી, પણ તે જોલતો ન હતો, હાલતો ન હતો, સાંભળતો ન હતો. ગુલામને આખરે જાગર પડી કે તેનો પતિ આ લોક છોડી પરલોકમાં આદ્યો ગયો હતો. આ તો એતું પ્રાણુદીન શય છે અને તેને પણ હવે અદીથી અગ્નિદાહ કરવા લાઈ જવાનું છે. તે સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. તેનું હૃદય કંપી ઊઠ્યું!

રિવાજ મુજબ ગુલામ વિધવા થઈ, તેના વાળ માથા ઉપરથી કાઢી નાખવામાં આગ્યા. ખલામ! ગુલામ કરમાઈ ગયું, તે ચિમળાઈ ગયું અને તેનું હૃદય દુઃખથી ધોવાતું ગયું! તેની સુંદરતા નષ્ટ પામતી ગઈ, તે દિવસે દિવસે શરીરે ક્ષીણ થતી ગઈ; એક જાણુથી રિવાજે અને ખીજ જાણુથી શોકે તેને દુર્જન બનાવી દીધી! જાળાને કેટલું જાણું દુઃખ!

જાળાને જાળપણમાં વૈષમ્યનું દુઃખ આવતું એ કેટલું જાણું દુઃખ છે! જો દોકરાઓને જ મામની જહાર પરજીવવામાં આવતા ન હોય, તો પરઠણ

જરૂર એાછી યત્ન અને જરૂર યુલાગની માફક કોઈ પણ જાણાને વૃદ્ધ સાથે લગન કરવાં ન પડે; પરિણામે વૈધવ્ય જવલેજ આવે.

યુલાગને વૈધવ્ય આવ્યું એ કોને વાંકે? એ પાટીદાર સમાજના વિદ્યાજને જ વાંકે! દીકરાઓ છ ગામ છોડીને જહાર કાનમમાં કે તાકળમાં પરણી શકે અને દીકરીઓ તેમ ન કરી શકે, એ શું બ્યાજળી છે? યુવકોનાં પિતાઓએ જાણવું જોઈએ કે દીકરા એ તટાવળનો એક નથી. યુવકોએ આ સામે ઝુંબેશ ઉઠાવવી જોઈએ. વર એાછા હોવાનાં કારણે અને તેથી ભારે પડેજાને લીધે યુલાગને વૃદ્ધલગ્ન કરવાં પડ્યાં. તેને વૃદ્ધલગ્નમાં સંસારસુખ તો ન મળ્યું, પરંતુ વૈધવ્ય મળ્યું!

જ્યારે આપણા પાટીદાર સમાજના કુરિવાને દૂર થશે અને દીકરાઓને છ ગામમાં જ પરણાવવામાં આવશે અથવા દીકરીઓને છ ગામેની જહાર પરણાવવામાં લાધો લેવાતો દૂર થશે, એમવા ખરેખર તો મમાજના ગોળ તૂટી લગ્નક્ષેત્ર વિશાળ થશે, ત્યારે જ સમાજ સુખી થશે.

‘લાંદરણ, હાથ કઠોર

રમણલાલ બેચરલાલ પટેલ

ત્યાગમૂર્તિ

પ્રાચીનકાળે યુવાવસ્થામાં વિવાહ થતા, નેથી જાળવિધવાની સંખ્યા પછી નજીવી હતી. કમલાગ્યે કોઈ વિધવા થતી તો તેને માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા થતી. અક્ષતર્યોગિ વિધવાનો વિવાહ થઈ શકતો. અમુક સંજોગોમાં ક્ષતર્યોગિ વિધવા પણ વિવાહ કરી શકતી.

પણ આધુનિકકાળમાં - સમાજનો પુરુષતર્થ પતિત અને વિધવા થનો જતો હોય તેવા કાળમાં - મમાજની નિઃસહાય જાળવિધવાના શુદ્ધતાપૂર્ણ જીવનની આશા કરવી એ રાત્રે સૂઈનાં દર્શન કરવા જરાગર છે. આજે સમાજે જ એમને નિઃશ્વરતા કોટે જંધાવી છે, એને માટે માર્ગિક જીવનની ગાળવાની કોઈ પણ વ્યવસ્થા નથી. આવા વિકટ સંજોગોમાં વિધવાઓ ક્ષતવ્યક્ષ્ટ અને એમાં કોનો વાંકે? અલગત મમાજનો જ!

સ્ત્રીપુરુષના જીવનનો યોગ એટલે મોક્ષનું સાધન. જે આત્માઓનો લક્ષ દ્વારા થએલો યોગ એટલે જિંદગી પર્યંત જીવનનો કાળો ગાથો જે સુકાની. આજે તો એથી વિપરીત આલે છે. લક્ષ એટલે વ્યભિચાર માટેનો પરવાનો, અને જે

આત્માઓનો યોગ એટલે નેમની વાસનાતૃપ્તિનું સાધન!

આજે હમરો સ્ત્રીઓને ફાસલાવીને નસાડવામાં આવે છે અને સમાજની ઉઘાડી આખોળી સામે તેમને કુટિલ જનરોમાં વેચવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ પણ સમાજમાં વ્યભિચારીઓને પોષણ અપાય છે. એ અગળાઓ, એ વિધવાઓ, અને એ જગતજનનીઓ દુષ્ટોના આનંદનાં માખન બને છે. અને સમાજનાં આર્થાંકુસ, જડ અને ખરાબ જંધનોને લીધે દિનપ્રતિદિન વેશ્યાઓની સંખ્યામાં ઉમેરો થતો જાય છે!

સમાજનાં જંધનોના નાસથી આજે કેટલીયે વિધવાઓ આપઘાત કરે છે, કેટલીયે વિધવાઓ અનીતિના અખાડાઓમાં દેહનું લીલાગ કરે છે અને કેટલીયે વિધવાઓ ધ્રુસકે ધ્રુમકે રડીને પોતાની સાડીઓના પાલવ બીંજવી નાખે છે. આનાં દશ્યો જોઇને એવો કયો જડ હૃદયનો પુરુષ દશે, જેનું દિલ નહિ પીગળે? એવી કદ નિષ્કુર આંખો દશે, જે આંખોમાંથી સમાજ ઉપર અફસોસનાં જે આંસુ નહિ ટપકે!

વિધવાવિવાહના પ્રશ્નનો નિકાલ કર્યા વિના સમાજની પ્રગતિ અશક્ય છે. એશક દરેક વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવાની ફરજ ન પાડી શકાય, પણ જે વિધવાને પુનર્વિવાહ કરવો હોય - પછી જાણે તે ક્ષતયોગિ હોય કે અક્ષતયોગિ હોય - તો તેના એ કાર્યમાં સમાજે કાષ્ઠ પણ પ્રકારનો વાંધો અગર તો અંતગમ્ય ન નાખવો જોઇએ ખાસ કરીને આનાં કાર્યોને પ્રોત્સાહન આપવાનું કાર્ય આપણા મોટા જાગતા યુવકમહાજનું છે. પ્રથમ તો અક્ષતયોગિ વિધવાઓ, જેમણે પતિનું કે પતિના ઘરનું મુખ સરખું પણ જોયું નથી તેમને, વિવાહ કરવાની અધીયે વ્યવસ્થા અને અનુકૂળતા કરી આપવી જોઇએ.

જાણવિધવા જતેલી જેતો, જેઓ પતિપ્રેમ, પતિસેવા, સૌભાગ્યજીવન કે લગ્ન એટલે શી ચીજ, તે ન સમજતી હોય તેને માટે યોગ્ય વર, ઘર અને સંજંધીઓ શોધી આપી તેને લાયક વ્યવસ્થા કરવી જોઇએ, અને જે જેનો પતિ સાથે રહી ચૂકી છે અને જાણુંવ સગળે છે તેમને માટે પુનર્વિવાહનો પ્રશ્ન તેમના ઉપર છોડી દેવો. તેની સંગતિ લેઇને તેની મુશ્કેલી જો ફરી પરજીવાની હોય તો યોગ્ય ઘર, વર, સ્નેહીયતા જોઇ જાને તો વિધુર સાથે લગ્ન કરાવી આપવાં. છતાં આ અધી જાણતોમાં છેવટનો નિર્ણય તે વિધવાતોજ હોવો જોઇએ. જે તેની સંમતિ વિના સ્વર્થાં સમાજ આનાં લગ્ન કરી આપશે તો તે હતી તેવી જ દુઃખી યવાની એ નિઃશંક છે.

વિધુરો વિધવાઓ સાથેજ લગ્ન કરે એ નિયમ પણ સ્ત્રીમતિની દુર્ગતિ

સુધારનાં માટે અત્યંત જરૂરનો છે. આમ ચવાયી કુમારિકાઓનું બહુ યશે. વળી સ્વાભાવિક રીતે જ વિધવાઓ પ્રત્યે વિધુરોની સહાનુભૂતિ થશે ત્યારે જ વિધવાઓનાં દુઃખોનો ભોગને ખરેખર ખ્યાલ આવશે. સમાજની દૃષ્ટિએ વિધવા સ્ત્રી પુનર્લગ્ન કરે તો તેનો પતિપ્રેમ અને દામ્પત્યપ્રેમ નિષ્કુળ મળ્ય છે, તો વિધુર ફરી વાર પરણે ત્યારે તેના પત્નીપ્રેમનું અને દામ્પત્યપ્રેમનું શું થતું હશે? એ તો સમાજ વિચારશે તો જ ખ્યાલ આવશે!

શું સ્ત્રીઓનાં હૃદય એવાં ગાંઠડાં હશે કે તેમાં હિનાશામાં સુકાઈ ગયેલા નાના સરખા ખાઓચિયા જેટલો અને પુરુષોનાં હૃદય એવાં વિશાળ હશે કે તેમાં અવિરતપણે ધુધવતા ગહાસાગર જેવો પ્રેમનો પ્રવાહ વહેતો હશે! વાસ્તવિક વસ્તુ તદ્દન બિલટી છે. પ્રેમનો વહેતો પ્રવાહ તો સ્ત્રીના હૃદયમાં હોય છે, જ્યારે પુરુષો અગહદ સ્વાર્થને લીધે પત્ય-દિલના થએલા હોવાને લીધે તેમના દિલમાં પ્રેમનો, છાંટેા સરખો પળ જડવો મુશ્કેલ થાય છે. ત્યાગમૂર્તિ સમી વિધવા પુનર્વિવાહ કરે તો તેના આત્માના અધોર્ગત થાય, તો પુરુષો ફરી વાર પરણે, અનેક પત્ની કરે, ઘરમાં સંતાનો દારોહાર દોડતાં હોય, છતાં ઘરડે ઘડપણ સોજા વર્ષની નવવધૂને ઘરમાં લાવે, અને તોય તેમનો આત્મા હિંમત યજ્ઞ મોક્ષનો અધિકારી જાનતો હશે! આવો ઓંકતરૂરી ન્યાય કયો નવલોદિયો યુવક સાંખી શકશે? આને માટે તો સમાજમાં—પાટીદાર સ્ત્રીમાં—યુવકોએ નવા જગાનાને અનુસરી દુષ્ટ રીતરિવાજોને પાટુ મારી અધોગતિ પાગતી ત્યાગમૂર્તિઓને હિંગારી લેવી એ જ તેમની ફરજ છે. અને તો જ સમાજનો મોડો નાશુદ્ધ થશે અને મગાજ હિંમત યશે.

આપણા સમાજમાં વિધવાઓ એક નકામી—નજીવી—જીવવાને નાલાયક વસ્તુ ગણાય છે, એટલું જ નહિ પણ ફેટલાક તો વિધવાઓને સમાજનું સત્યાનાશ કાઢનાર સગળ છે, અને એટલે જ વિધવાઓ અનેકવિધ ત્રાસોનો ભોગ બને છે. આપણા દેશમાં અને સમાજમાં વિધવાઓને જે દુઃખ અને ત્રાગ ભોગવનાં પડે છે તેટલાં બીજા દેશોની વિધવાઓને નહિ જ ભોગવનાં પડતાં હોય. અને આ પરિણામને લીધે જ જગતજનની સરખી વૈધવ્યમૂર્તિઓ દિવ્યતાહીન અને દયાગાત્ર જાતી છે.

સમાજના ગણતા 'સ્વર્ગ'માં પણ વિધવાઓ તરફ નિર્દય વર્તન રાખી તેના જળતા હૃદયમાં ઘી હોમે છે. તેઓ તેમનાં દુઃખ દૂર કરવાનો કેમ પ્રયત્ન તો કરતા નથી, પણ બિલટા તેના તરફ રાખત રીતે વર્તન ચલાવે છે. કોઈ પણ વિધવાને તેનાં માળાપ, દિયર જેઠ, સાસુ સસરા, ગમેરે રમેહપૂર્વક

રીતે દલીલ કરીએ તો તો સદો કરનારા વેપારીઓને અને ધોડાની શરતો બેઠનારાને સહેલાઈથી અને વિના શ્રમે ધનપ્રાપ્તિ થતી હોવાથી, લોકકલ્યાણની અંગે સંસ્થાઓમાં તે વિનાશકારી લાજો ફેપિયા આપે છે, અને શ્રમપૂર્વક અને દીર્ઘ દૃષ્ટિથી તથા કુનેદથી વેપાર કરનારા પરોપકારી સંસ્થાઓમાં, પોતાની પાસે નાણાં હોવા છતાં, અલ્પ મુશ્કેલીથી ફાળામાં નાણાં ભરે છે; એટલા માટે મટારીઓને નખાણવા અગર તેમને વિશેષ મહત્ત્વ આપવું એ પણ વાજબી ગણાવું જોઈએ! 'સમાજશાસ્ત્રી' એ રીતે મટારીઓને અને સમતના મેદાનના જુગારીઓને પ્રતિષ્ઠિત વેપારીઓ કરતાં ઊંચે દર્શાવે તો નહિ જ મૂકતા હોય એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. સમાજકલ્યાણના કાર્યમાં કાળ કેટલો દિરસો આપે છે એ ધોરણ, લગ્નમાં સાદાઈ અને જીવનમાં માદાઈના આદર્શ જુદા કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખી શકાય જ નહિ એ બે મનોવૃત્તિઓ જુદા પ્રકારની છે અને તેમની યોગ્યયોગ્યતાનો નિર્ણય જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી થવો જોઈએ એમ અમને લાગે છે. ૩૦"

ઉપરનાં વિવેચન વાંચી વાચક વર્ગ સાગ્રસારનો વિચાર કરી લેશે. — તંત્રી

(૨)

આફ્રિકામાં લગ્ન થાય અને એ પ્રમંથ આફ્રિકામાં જ ઉજવાય એ તો મનુષ્ય સમજ્યા, "પણ દેશમાં થએલાં લગ્ન, દેશમાં જાડી રાખ્યું હોય તેમ, આફ્રિકામાં પણ જરાજવાર કરી ઉજવાય એમાંય શો વાંધો લેવો? સૌ સૌની મરજીની વાત છે!" દેશના અનાજની સખત તમીની આગાહીની વાતો સંભળાય છે અને જગદ્વલ્લ મહાત્માજીને પણ, ધનિકોએ મર્થ સ્વાદવાળું અકરાંતિયું ન ખાઈ, ગરીબ વર્ગ માટે અનાજ જસાવવાની સૂચના કરવી પડી છે. ખાણ-પદાર્થોની તમી અને જોઈએ તેવું તથા તેટલું અન્ન મેળવવાની મુશ્કેલીઓની અહીં પણ નવાઈ નથી જ. ઘઉં એના દેશથી આવતા જ નથી. વળી અહીંના ઘઉં પણ મરકારે જાંબ કરી તેની જગએ ૩૦ ટકા મકાઈના આટાના મેળવવાનો ઘઉંનો આટો—'National flour'—ખાવાનો કાયદો કર્યો છે. તેનાથી આપણી અન્નાદારીઓની હોજરી ટેનાએલી નહિં એટલે અપચાની, ઝાડા-મરડાની ફરિયાદો થાય છે. જમણવાગનાં મિષ્ટાન્નમાં આ 'નેશનલ ફ્લોર' વપરાતો સાંભળ્યો નથી. ત્યારે આવા કપરા કાળમાં નહિ મળતા ઘઉં અને તે પણ જથ્થામાં મેળવવા જે લાઇ યુનીલાઇઝેડ કંઈ કાયદેસર રસ્તો કાઢ્યો હોય તો જે જનમુગાજ થોડા થોડા પણ ઘઉં મેળવવા વલણાં મારે છે અને જે પહેલાંના પડ્યા હોય તો જળની જળવીને ખાઈ લાંબો વખત

પરોંચાડવાની ફિકર કર્યા કરે છે તે જનસમાજને પરોપકારાર્થે એ કાયદેસર રસનો જતાવે તો ફેલું ચારું! જોર, અગે તેમ કરીને ઘઉં મેળવી એક દિવસમાં ઉડાડ્યા, તેથી ઔષધની માત્રાના પ્રમાણમાં પરોંચાડી પરોંચાડીતે ખાવાની વૃત્તિવાળા મર્વ સમાજને સહન કરવું પડશે, તે તો કર્યા કોઈ કહેવા આવવાનું છે? પણ એ ભાખ્યો વાહવાહ કહેવારાની અને જમનારાઓએ વાહવાહ કહી, એ તેમને એછા આનંદની વાત છે! ભાષ સુનીભાષ આ દેશમાં તો એક પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ ગણાય. એક વખત અહીંની ધારામલાના સભ્ય પણ હતા, એટલે એ જનસમાજ આગળ પ્રતિષ્ઠાપ્રપત્તિ માટે આવા જગણવાગની નવી લાગતી પ્રથા પાડે તેમાં એમને તો વધારે પ્રતિષ્ઠા મળેજ, પણ સમાજને ય જોછો લાભ છે!

આમ તો ધણા જ માણસોનાં છોકરાં દેશમાં પરણતાં હશે, પણ આવા મોટા મોલાવાળાંનાં છોકરાં દેશમાં પરણે એ અહીં પણ મહત્વનો અસાધારણ પ્રસંગ ગણાય! એટલે બેલીરામ પારીમલની કંપનીવાળા કરમમદના ભાઈ ડાલાભાઈનાં દીકરી દેશમાં પરણ્યાં, ત્યારે તેમના ત્રીસ ભાઈ ત્રિભુવનદાસે પણ નૈરાળીમાં જમણવાર કરેલું. પણ તે આવું તો નહિજ, એટલે એ જૂલ ભાષ સુનીભાષએ આખા ગામને—દુનરેક માણસોને—જગાડી સુધારી! અને હજી ભલભલા એકળીંગને ટપે એવા પટીદાર ભાવડા પડ્યા છે! પ્રસંગ તો આવવા દે!

‘પાટીદાર સ્થિતિની પીઠેહક’વાળા લેખમાંની આવા લાભો સમાજને સમગ્રતા કેવળ સમાજનું કલ્યાણ કરવા ખાતર ‘પટેલ સમાજ’ અને ‘પટેલ સ્વમરહૂડ’ જેવી પાટીદારિયા સંસ્થાઓ આવા સમારંભો સંસ્થાના મકાનમાં ઊજવે છે, ઊજવવા દે છે અને તેને સર્વ અનુમોદન આપે છે, વગેરે હકીકતોને, આ પ્રસંગ પણ ‘પટેલ સ્વમરહૂડ’માં ઉજવાયો એટલે ટેકા મળે છે. ગમે તે રીતે વાહવાહ કહેવારાવની અને કહેવી એજ ઉદ્દેશ આવી સંસ્થાઓના સંસ્થાક્રોનો જણાય છે!

મોખ્યાસા

રણછાડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ

(૩)

હું અત્રે જણાવવા રમ્મ લેઉ છું કે આપે ગયા વૈશાખના અંકની પ્રસંગકથામાં પૂછ્યું છે કે ‘આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે?’ તો તે વિષે મને થોડું જણાવવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

ફેરીઓમાં મને આગે લગભગ ત્રણ વર્ષ થયાં છે, પણ મેં ફેરીઓ પટેલ

બધરહૂડની ઉત્પત્તિ કાંઈ પણ રીતે જોઈ નથી. પણ ચાલુ માસમાં મને પોલ બધરહૂડની ઉત્પત્તિ થતી જણાઈ!

(૧) કેરીઓમાં વસતા પાટીદારોમાં આગેવાન ને પોલ બધરહૂડની દ્રશ્ય તરીકે ગણાતા તથા પોલ બધરહૂડનો દરેક રીતનો જોજો ઉકાવનાર બાઈ સોમાલાઈ વી. પોલના દિલમાં વિચાર થયો કે પાટીદારોની તથા પોલ બધરહૂડની ઉત્પત્તિનો કંઈક રસ્તો કરવો, એટલે ચાલુ માસ, જે પુરુષોત્તમ માસ કહેવાય છે તેની ઊજવણી આપણે પોલ બધરહૂડમાં સમાવથી કરીને કેનિયામાં નામના મેળવવી. આથી કેરીઓ પોલ બધરહૂડમાં આરી ધામધૂમથી સમાવતું કામ થઈ રહ્યું અને તેની પૂર્ણાહુતિ તા. ૧ : ૬ : '૪૨ને રાજ થઈ તેની અંદર ફોટોગ્રાફીનું કામ પણ થયું છે, એટલે મને તો એમ જ લાગ્યું કે આ જાણું ધર્મ માટે નહિ, પણ પોતાની નામના માટે થયું હોય, કારણ કે ધર્મની ઊજવણીમાં ફોટોગ્રાફીની જરૂર નથી?

(૨) કર્મસદના બાઈ બાઈલાલબાઈ ઘાગાઈ, જે હાલ કેરીઓમાં વસે છે, તેમનાં પુત્રીનાં લગ્નની ધામધૂમ નિરુદ્ધ કેરીઓના યુવકોએ વિરોધ દર્શાવતા કેરીઓ પોલ બધરહૂડમાં સમા ભરેલી અને તેમાં વરંધનો વિરોધ કરવો એવો ઠરાવ કરેલો. ત્યાર જાદ વંચ યુવકો ઉપર જણાવેલા બાઈ સોમાલાઈ વી. પોલની પાસે ગયા અને પોતાના ઠરાવની ખીના જણાવી, એટલે બાઈ સોમાલાઈએ સલાહ આપી કે આપણથી આવું જોડું કામ ન થાય, કારણ કે તેમને ત્યાં પ્રસંગ આવ્યો અને આપણે આવું જોડું રોકાણ કરીએ તો લોકો આપણને મૂર્ખ કહે. યુવકોએ બાઈ સોમાલાઈને ઘણો આગ્રહ કર્યો, પણ બાઈ સોમાલાઈના માનવામાં નજ આપ્યું; કારણ કે થોડા વખત પહેલાં જ તેઓશ્રી દેશમાં જઈ પોતાની દીકરીનાં લગ્ન ધામધૂમથી કરી આવેલા, એટલે તેમના મનમાં તો તેવો જ ખ્યાલ ગ્રહેલો કે દેશના જેવું લગ્ન અત્રે કેમ ન થઈ શકે. એટલે બાઈ સોમાલાઈના દળાણથી યુવકો દળાઈ ગયા અને તેઓ કંઈ પણ ન કરી શક્યા. પણ મને આશ્ચર્ય છે કે ફરીના પ્રસંગોએ કેરીઓના યુવકો, આમ નેતાઓથી દળાઈ ન જતાં, કંઈ પણ યોગ્ય પગલું લગશે.

કેરીઓ

હાલાબાઈ મથુરલાઈ પોલ

લગ્નપ્રસંગે શ્રી. દરબાર સાહેબ, રાવજીભાઈ ના. પટેલ, ચંદ્રશંકર બદ, સુરેન્દ્રજી, મગનભાઈના જૂના શિક્ષકો તથા મિત્રો બહારથી આશીર્વાદ આપવા આવ્યા હતા.

આ પ્રસંગે મને તો અદ્યૌકિક લાગ્યો. ત્યાંનું, ભાવનાગમ્ય શુદ્ધ વાતાવરણ અને ગુરુશિષ્યનાં પ્રેમભર્યાં હૃદયમિલનનાં રહસ્ય અભુદ્ધત હતાં. શિક્ષણ, શિક્ષક અને શિષ્ય, એ ત્રિપુટીના માહાત્મ્યનો કાંઈક ખ્યાલ મને આવ્યો. પ્રાચીન કાળના ઋષિમુનિના આશ્રમોનાં અને તેમાં અભ્યાસ કરતા તેમના પ્રિય વિદ્યાર્થીઓનાં જીવનસ્મરણો તે પ્રસંગે મારા સ્મરણપટમાં ઊગી આવ્યાં.

પણ જ્યારે ભાઈ મગનભાઈએ લગ્નક્રિયા આદ એક પત્ર વાંચીને પોતાના ગુરુને ચરણે મૂક્યો ત્યારે તો મારું હૃદય લાગાઈ આવ્યું. આ રહ્યો તે પત્ર :

“પૂજ્ય ગુરુજીની સેવામાં!

“મારા જીવનને આ શુભપ્રસંગે, હું અહીં વિદ્યાર્થી” તરીકે રહ્યો તે દગમિયાન મારી બધી ગચત રૂ. ૨૧૦ વિદ્યાલયના આચાર્ય તરીકે આપને ચરણે હું ધરું છું.

“મેં આ વિદ્યાલયનું લૂણ સાત વરસ સુધી ખાધું તે પૂરું તો નથી કરી શકતો, પણ મારી પાસે કૂલ નહિ તો કૂલની પાંખડી જે છે તે આપને ચરણે ધરું છું. મારે હજુ ધણું ઋણ-ફેરવાનું છે. પણ તેનો થોડો પણ અંશ આજે આપી મારા મનને સંતોષવા પ્રયત્ન કરું છું.”

“મેં આ સંસ્થામાં શિક્ષણ લીધું છું. તેને હમેશાં હક્કમાં રાખીને મારું જીવન આગળ ધપાવવા હું પ્રયત્નશીલ રહીશ. મને જે કાંઈ કર્તવ્યની સૂઝ આવી હોય તો તે આ સંસ્થાને પ્રતાપે છે, એમ હું માનું છું. અને આ સંસ્થામાં આપ અને પૂજ્ય ગંગાજીન જેવાંઓનો સહવાસ મારા જીવનને ઘણો ઉપયોગી યજ્ઞ પડ્યો છે. એ સહવાસ હમેશાં મારે કાયમ રહે એવી ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરું છું.”

“આ રકમ વાપરવા વિષેનો મારો ખ્યાલ નીચે મુજબ છે. તેમ છતાં આપ સર્વને હીક લાગે તેમ વાપરશો, તોપણ મને હરકત નથી.

“રૂ. ૧૧૦ વિદ્યાલયમાં ચાલતી પ્રવૃત્તિના કાંઈ પણ સાધન માટે,

“રૂ. ૨૫ ગોશાળામાં,

“રૂ. ૨૫ દવાખાનામાં, અને

“રૂ. ૫૦ મારા ગામમાં લેઢિપયોગી કામ માટે

“હું આપ સર્વનો ઋણી છું, તે હું ભૂલી શકતો નથી. સર્વને મારા નમસ્કાર.

“લિ. આપનો

“મગન પઠિયારના પ્રજ્ઞાંગ”

પછી પૂ. સરદાર સાહેબ, શ્રી. કાકાસાહેબ, શ્રી. નરહરિભાઈ, શ્રી. કિશોરલાલભાઈ, શ્રી. ગોરાજીભાઈ, શ્રી. જુગતરાગભાઈ, ડૉ. ચંદુભાઈ, શ્રી. ગગનભાઈ દેસાઈ, શ્રી. દેસાઈભાઈ, વગેરેના સદેશાઓ વંચાયા જાદ આચાર્ય શ્રી. શિવાભાઈનું નિવેદન, વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકના જીવનસંબંધ વિષે પ્રેરણાત્મક અને અનુકરણીય હોવાથી, તેમાંનો થોડો ભાગ પણ નીચે આપું છું :

“આ વલ્લભવિદ્યાલય જેવી રાષ્ટ્રીય કેળવણીની સંરચામાં લગ્ન કરવા દેવાની હા કેમ પાડવામાં આવી, એ આ પ્રસંગે હું દૂકમાં જણાવું.

“શરૂઆતથીજ આ વિદ્યાલયનો હેતુ મુખ્યત્વે કહેવાતી પછાત કામની સેવા કરવાનો રહ્યો છે. એ સેવા કરવા માટે કેળવણીની જરૂર છે. આજે અક્ષરજ્ઞાનને કેળવણી કહેવામાં આવે છે, પણ તે બહુજ અધુરું બાખ્યા છે. અહીં અમુક અક્ષરજ્ઞાન લેખને તો વિદ્યાર્થીઓ આવેજ છે; પણ તેમ છતાં જીવન કેમ જીવવું એ શિક્ષકો અહીં શોધી શક્યા છે અને એ જીવન જીવતાં શીખવાનો પ્રયત્ન છે. એમાં અમે અમારા જીવનને તપાસીએ છીએ ત્યારે લાગે છે, કે અગત્યજ જીવતાં હજી નથી આવડતું, અનેક ખામીઓ માલગ પડે છે. એવી સ્થિતિમાં અમે ખીજને શું શિખવીએ? ફેટલીક વખત એમ પણ લાગે છે કે અમે શિખવવાને બદલે તેમને અગાડતા તો નથી ને? છતાં અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

“જો જીવનની કેળવણી આપવી છે, તો તેનાં મધ્યમાં અંગેનો વિચાર કરવો જોઈએ. એમાં લગ્નજીવન પણ આવેજ. કારણ કે અહીંથી વિદ્યાર્થી અભ્યાસ પૂરો કરીને ન્યાય ત્યારે તેને દુનિયામાં કેમ રહેવું એ આવડે તો શિક્ષણ પામ્યો ગણાય. અને એજ પ્રયત્ન છે.

“ભાઈ ગગનભાઈનો વિવાદ આગળથી થયો હતો.

“જો કન્યાપક્ષનો આગ્રહ થયો હોત તો ભાઈ ગગનભાઈનાં માતૃશ્રીને ટેકા મળત, અને આટલી સાદી રીતે, નાતની રૂઢિનાં મંથન તોડીને, અનેક મુશ્કેલીઓ અને સગાંઓનો વિરોધ વેડીને પણ, આ લગ્ન અહીં થયું તે ન થાત. પણ જાને પક્ષના વડીલોના વિચારો એકસરખા હતા. શ્રી. કુલાભાઈ ભણ્ય જતાં કન્યાને ત્યાં કોઈ કોઈ વખત જતા અને એ કુટુંબ સાથે ઘર જેવો સંબંધ બનાવી દીધો. કન્યાના જાપ જાવાભાઈને અહીં વિદ્યાલય જેવા અને મને મળવા લેઈ આવવાનું તે સમજતી શક્યા. જાને જણ્ય હજી હતા, કે લગ્ન સાદાઈથી ધાર્મિક રીતે અને શાન્તિથી કરવું. જાને પોતાના કુટુંબીઓની અને કામની ભાવનાને બળુતા હતા. તેથી તેમને લાગ્યું, કે સુધારક પદ્ધતિએ લગ્ન

કરવું હોય તો ઘેર તો નજર બને. એટલે જાને જણ ચાહી લગ્નક્રિયા કરવામાં સંગત થયા.

“ભાઈ મગનભાઈનો મારી સાથેનો સંજમ માત્ર વિદ્યાર્થી-શિક્ષક જેવો કે સહાયકર્તા પૂરતો જ નથી. એ સદાયકર્તા તો છે જ, પણ એથીયે વિશેષ કુટુંબી જેવાય છે. તેમણે તથા તેમનાં માતાપિતાએ મને સ્વજન ગણ્યો છે, એટલે ઘરની કાંઈ પણ જરૂરી વાતમાં તેઓ મને બેળવે છે.

“અહીં લગ્નક્રિયા કરવાનું નક્કી થયું તેથી ભાઈ મગનભાઈને બહુ આનંદ થયો. પણ એ આનંદ સાથે અહીં લગ્નક્રિયા કરવાની જવાબદારી પણ તે સમજે છે. આ સંસ્થાને આદર્શ મારે છે તેમને પહેલેથી જાણે તેમની ઇચ્છા છે, એ હું જાણું છું. તેમણે ત્રણ વરસ ઉપર રેડિયા બારમને દિવસે સવારે બહાર પોતાની ગોટમાં નિશ્ચય લખી મારી પાસે મૂક્યો. તેમાં વિદ્યાલય જ્યાં સુધી હજી ત્યાં સુધી જે મળે તે લેખને, તેથી મતોય માનીને, તેમાં જ કાગ કરવાની ઇચ્છા તેમણે જણાવેલી. એ નિશ્ચયને વળગી રહેવામાં ઈશ્વર તેમને આજ સુધી સદાયતા આપી છે. અને મારી ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના છે કે તે એમના નિશ્ચયને પાર પાડવાને જોઇતું જળ તેમને આપે.

“મને વિશ્વાસ છે, કે જાહેન મજુલા ભાઈ મગનભાઈની બાવનાને આવકારશે અને આ વિદ્યાલયના મર્ત વડીલોની તથા વિદ્યાર્થીગિત્રોની સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય કે એક નહિ પણ જાને આ વિદ્યાલયને ઉત્તર કરવામાં પોતાનો ફાળો આપે.

“ભાઈ મગનભાઈએ તથા તેનાં કુટુંબીઓએ મારામાં જે વિશ્વાસ મૂકી મને પોતાનો ગણ્યો છે એવો હમેશ હું તેમનો જાની રહું. સેવા કરવાની તેમની બાવનાને ટકાવી રાખવા ઈશ્વર તેમને પૂરતું જળ આપે એવી મારી પ્રાર્થના છે.”

વિદ્યાર્થી અને તેની શિક્ષણસંસ્થાનો સંજમ, શિક્ષક અને શિક્ષણ-સંસ્થાનો સંજમ, તથા શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીનો સંજમ, એ સમજાવતી રચના આ પ્રસંગ ઉપરથી આપણને સમજાશે. તેથી પણ વિશેષ, જીવનનું ચોક્કસ સંપૂર્ણ ક્યારે થાય તે પણ આ પ્રસંગથી વધારે સ્પષ્ટ થશે. શિક્ષણ-સંસ્થા, શિક્ષક, વિદ્યાર્થી અને તેનું કૌટુંબિક જીવન એકમય થાય, તે સર્વોચ્ચ એકતા અનુભવે, ત્યારે જ વિદ્યાર્થીના જીવનનું ચોક્કસ સમયોરસ થાય. આવી શિક્ષણસંસ્થાઓ વારતને ગામડે ગામડે બને, અને ફૂલે ફાલે એવી પ્રભુપ્રાર્થના છે.

સેવાગદિર, નડિયાદ }
તા. ૭ : ૭ : ૪૨

રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ

૫. કાગળની મોંઘવારી—એક ઉપાય

આજે વિશ્વવિખ્તને લીધે કાગળોની ખૂબ અછત થઈ ગઈ છે અને તેથી ખૂબ મોંઘવારી પણ થઈ ગઈ છે. પરિણામે પુસ્તકો અને સામયિક પત્રો ખૂબ મોંઘાં થઈ ગયાં છે. પણ મને લાગે છે કે એવા પ્રકારની કાચી શાહી જનાવવામાં આવે કે તેથી છાપેલા કાગળ ઉપર અમુક પ્રકારનો રાસાયણિક પદાર્થ લગાડવામાં આવે તો તે શાહી જિલકુલ ઊડી જાય અને કાગળ હવે તેવો જ કારો થઈ જાય; આમ થાય તો લગભગ જમાં દૈનિક અને ઘણાં સાપ્તાહિક પત્રોના કાગળોને એવી રીતે શાહી ઉડાવી દેઈ કારો કરી મુકાય અને તેમને ફરી છાપવાના કામમાં લેઈ શકાય. અને આ રીતે કાગળોનો અછત અને તેથી મોંઘવારી ટૂંકે. આવી શાહી કોઈ રસાયણશાસ્ત્રી શોધી શકે? શકે તો જગત ઉપર તેનો જાહુ ઉપકાર થાય, જોકે તેને પોતાને પણ આર્થિક લાભ તો થાય જ.

૬. ચાન્નિક પંખા

ગયાં ટેલમાં વર્ષોથી કદાપિ પડ્યો નથી એવો તાપ આ ઉનાળામાં પડ્યો છે. તાપથી ધામ પણ ખૂબ થતો, રાત્રે ઊંઘ આવવી મુશ્કેલ થઈ પડતી. આવી સ્થિતિમાં પંખાની ખૂબ જરૂર લાગે છે. આખો વખત પંખો હાથમાં લેઈ નાખ્યે જવો, તેથી બીજું કામ કરવું કઠણ થઈ પડે; અને વળી રાત્રે તો પંખો નાખવો અને ઊંઘવું એ બે સાથે થતાં અશક્ય જ થઈ પડે. ત્યારે પોતાની મેજે ચાલે એવો પંખો મળે તો જાહુ સુખ થાય. (૧) વિનળીનો એવો પંખો હોય છે, પણ એ તો જે ગામમાં વિનળીનાં કારખાનાં હોય ત્યાં જો સંગ મળે. અને ત્યાં જો જે ઘરમાં વિનળી લીધી હોય તેજ ઘરમાં એવી સવડ મળે. ગામમાં વિનળી ન લેઈ શકે એવા તો ઘણાં હોય, પણ એવાનેય પંખાની તો જરૂર લાગેજ. (૨) ગ્લાસતેલના દીવાની ગરમીથી ચાલે એવાય પંખા આવે છે. પણ તેમાંય ગ્લાસતેલનું ચાલુ ગર્થ કરવું પડે અને વળી રાત્રે તો દીવાજ ઘણાંને ગમતા નથી; અને વળી ત્યાં ઠંડકની જરૂર છે ત્યાં એ દીવા તો ઊલટી ગરમી કરે. (૩) ત્યારે આવી દેવાથી જેમ ઘડીઆળ ચોવીસ કલાક ચાલે છે, તેમ આવી દેવાથી કમમાં કમ પાંચ કલાક, રાતના ૧૧થી ૪ વાગતા સુધી, ચાલી શકે એવા કમાનની કરામતવાળા પંખા કોઈ કારીગર જનાવે તો સામાન્ય જગસમાજ ઉપર તેનો જાહુ ઉપકાર થાય, જોકે તેને પોતાને પણ આર્થિક લાભ તો થાયજ. કોઈ પ્રવીણ અને ચતુર કારીગર આવા ચાન્નિક પંખા તૈયાર કરવાની યોજના કરશે?

ભાણસોની

૧૯. વડોદરા રાજ્યનાં ૧૦૦૦૦થી વધારે માણસોની

વસતિવાળાં શહેરો: ૧૯૪૧ના વસતિપત્રકને આધારે -

ગામ	માણસની વસતિ	ગામ	માણસની વસતિ
૧ વડોદરા	૧,૫૩,૩૦૧	૧૦ કડી	૧૭,૧૬૫
૨ પાટણ	૩૬,૫૪૯	૧૧ મહેસાણા	૧૬,૯૮૬
૩ નવસારી	૩૫,૪૪૫	૧૨ ખીલીમોરા	૧૫,૪૬૦
૪ અમરેલી	૨૫,૪૮૫	૧૩ વડનગર	૧૩,૫૫૦
૫ મિલપુર	૨૪,૫૬૫	૧૪ ઊંઝા	૧૩,૨૧૬
૬ પેટલાદ	૨૩,૯૨૮	૧૫ પાદરા	૧૨,૮૫૮
૭ ડભોઇ	૨૧,૧૩૯	૧૬ સોનિત્રા	૧૧,૬૦૪
૮ કલોહા	૧૭,૮૭૯	૧૭ વિઘ્નપુર	૧૧,૦૬૧
૯ નિસનગર	૧૭,૧૬૫	૧૮ દારકા	૧૦,૮૭૬

—*—

ગ્રંથપરિચય

૪૪. કવિ પ્રેમાનંદ અને નરસિંહ કૃત મુદામાચરિતઃ સંપાદક મગનલાલ પ્રભુદાસ દેસાઈ; પ્રકાશક - નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૧૬૫ + ૧૨૦, કિંમત ૧૦ આના. પ્રેમાનંદનું માસેઈ પ્રસિદ્ધ કર્ણા પછી જુદી જુદી હસ્તપ્રતો તથા છાપપ્રતો ઉપરથી સંશોધન કરી શુદ્ધ કાવ્ય અંપાદન કરી, જોડણીકાશ પ્રમાણે જોડણી સુધારી, પ્રેમાનંદ તથા નરસિંહનાં મુદામાચરિત એકજ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરી લાઇબ્રેરી મગનલાલજી ગુજરાતી ગ્રાહિત્રીની સારી સેવા જનની છે. જુદી જુદી મનોવૃત્તિવાળા કવિઓ એકજ વસ્તુને કેવી રીતે કાવ્યમાં વણે છે, તે ઉપરનું પ્રસ્તાવનામાં લાઈ મગનલાલની અનુભવી કલમનું વિવેચન તથા ખંતે કાવ્યોના દાસ્થપ્રસંગો ઉપરની તેમની નોંધ વિદ્યાર્થીને કાવ્યોના અભ્યાસમાં દિશામૂચન કરે છે; નેમજ 'અકિતનો આદર્શ' કેવી રીતે ફરતો ગયો છે' તે તરફનો અંગુલિનિર્દેશ સંશોધન માટેના ક્ષેત્રનું સૂચન કરે છે. ગુજરાતી શબ્દો સાથે સંબંધ ધરાવતા સંસ્કૃત વગેરે શબ્દો જાતાવત્તુ ટિપ્પણ, જેમાં બાગવતમાંથી તથા ખીજાં કાવ્યોમાંથી પકિતઓ મરખામણી માટે આપેલી

છે, તે અગાસીને જરૂર સદાયરૂપ નીવડશે. જાને કાળ્યાની, બાપાની દષ્ટિએ,
તુલના માટે નોંધ લખાઈ હોત તો સારું. નારણદાસ

૪૫. ગામડાનું સ્વરાજ્ય (આમરાજ અંચાલિકા પુસ્તક ૧૭): લેખક
- શ્રી. ઇંદુલાલ ક. પાઠિક, મંત્રી-અખિલ દિંદ કિસાન મહાન; ઉપાધ્યાય
લેખક-શ્રી. રાગરાય મુનશી, પ્રમુખ-ગૂજરાત વિલેજ યુનિયન. (ખેડૂત
ફેડરેશન); પ્રકાશક-આમરાજન સાહિત્ય કાર્યાલય, ૨૪૫૬, બદ્ર, અમદાવાદ;
પૃષ્ઠ ૧૫+૪૮, કિંગ્મ ૩૦. ૦-૪-૦. મુખ્ય છલાકામાં મહાસલાવાદી
પ્રધાનમંડળે ખેડૂતનાં દેવાં, ગણોત્તર અને ગામપંચાયત-એ ત્રણ બાબતો
વિષે કાયદા પસાર કર્યા હતા. તેમાંથી ગામપંચાયતો વિષે ખેડૂતો સમજી
શકે એવી રીતે આ નાનકડું પુસ્તક લખાયું છે. તેમાં પંચાયતના કાયદાનું
કલમવારે લાપાન્ટર નથી, પણ તેમાં ગ્રહેલા મુખ્ય મુદ્દાઓનો સારજ
આપેલો છે ને તેનો અમલ ગામલોકો શી રીતે કરી શકે તથા આવા
કાયદાનો કેવી રીતે લાભ ઉઠાવી શકે તેની વિગતવાર સૂચનાઓ આપી છે.
વળી લેખકનો આશય છે કે જ્યાં જ્યાં કાયદાથી આવી પંચાયતો ન સ્થપાઈ
હોય ત્યાં પણ ગામલોક જાગે ને તેની જોગવાઈ કરે. લેખક ગૂજરાતના એક
નાગાકિત લેખક છે, રાષ્ટ્રસેવક છે અને અત્યારે તો કિસાનજીવન જીવનાર
તરીકે પંકાએલા છે. તેમના જીવનને દરેક ધણકારે કિસાનનું બહું કેવી રીતે
ચાપ એ જ રટણ છે. એવા હૈયાના અને જ્ઞાનવાન લેખકનું આ પુસ્તક દરેક
ગામડામાં વંચાવું જોઈએ; અને ગામલોકોએ તેમાંથી જ્ઞાન મેળવી પંચાયતોનો
લાભ જરાબર ઉઠાવવો જોઈએ તથા જ્યાં પંચાયતો ન હોય ત્યાં તેની
સ્થાપના કરવા કમર કસવી ધટે.

ન.

૪૬. વિશ્વ અખંડાનંદ: લેખક-ત્રણકલાલભાણેકલાલ શુક્લ; પ્રકાશક-
શ્રી. રામકૃષ્ણ સેવાસંમિતિ, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૪૭, સ્વામીજીની જે છબિઓ,
કિંગ્મ ૦-૨-૦. પાંત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષ સુધી ગુજરાતની પ્રજાની સાહિત્ય-
સેવામાં જોગણે કાપા ધસી નાખી, એ કર્મવીર સંન્યાસી શ્રી. અખંડાનંદજીના
જીવનનો આ પરિચય તેમના ભક્તશિષ્યે આપ્યો છે, અને એ પરિચય
તેમના ભક્તશિષ્યે આપ્યો છે, માટે તો ખાસ વાંચવા જેવો છે. આ
પત્રના માહ માસના અંકમાં એજ લાઈએ ચાર પાંચ પૃષ્ઠોએ એ મહાત્માનો
પરિચય આપ્યો હતો, આજે કંઈક વિસ્તારથી એ પરિચય આપ્યો છે. પણ
સ્વામીજીનું નીગોડું દ્વંદ્વીમંડળ એમના જીવનની ચોખ્ખી વિગતો શોધી કાઢી
વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર પ્રકટ કરે તો જ સ્વામીજીએ ગુજરાત ઉપર કરેલા ઉપકારોનું

કંઈક ઝાણુ ફેડાય અને ગુજરાતની પ્રજાને તેમાંથી કંઈ કંઈ શીખવાનું મળે. પણ ત્યાં સુધીયે આ નાનકડું પુસ્તક તો દરેક ભાષાઓને જરૂર વાંચવું ઘટે.

૪૭. પુત્રીપ્રેમ (હિંદ અને બ્રિટન વચ્ચે એકતાની ભાવના પ્રેરતી નવલિકા) - દેશાનંદુ અંચગાળા-૧ : લેખક-શ્રી રમાકાન્ત દ્રિવેદી; પ્રકાશક-દેશાનંદુ કાર્યાલય, સુરત; પૃષ્ઠ ૧૬, કિંમત ૦-૧-૦. એક અંગ્રેજ કુમારિકાએ પોતાના પિતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ એક હિંદી યુવક સાથે રત્ન-લગ્ન કર્યું અને તેની સાથે હિંદ આવી, પરિણામે એ પિતાપુત્રી વચ્ચેનો સંબંધ સમૂળો તૂટી ગયો. પણ એ પિતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે એનાં સૌ સ્વજન એકે એક ગુજરી ગયાં અને એનું જીવન એકલવાયું થઈ ગયું ત્યારે તેને પોતાની પુત્રી સાંભરી. એને મળવાને એ તકસી રહ્યો અને હિંદમાં આવ્યો. હિંદમાં એ દિંદી જીવન જીવવા લાગ્યો. આ સૌ કથા એ પિતા પોતેજ એક સંન્યાસી મહાત્માને મંલનાવે છે. કથા એકંદરે હૃદયદ્રાવક અને પ્રોત્સાહક છે, પણ આવાં ૨૩માં ખજાં દૃષ્ટાન્ત 'હિંદ અને બ્રિટન વચ્ચે એકતાની ભાવના' પ્રેરશે કે કેમ એ વિષે શકા જ છે.

૪૮. પાસિફિક : લેખક-શ્રી. બાસ્કરરાવ વિદ્યાસ; પ્રકાશક-ધ મહા-ગુજરાત પબ્લિકશિંગ કું. લિ., મુંબઈ-૧; પૃષ્ઠ ૧૩૧, પાસિફિકનો નકશો, કિંમત બાર આના, અત્યારે જ્યારે જાપાને યુદ્ધમાં અંપલાવ્યું છે ત્યારે પાસિફિક ધાને પ્રશાન્ત મહાભાગે સારી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ભાષા બાસ્કરરાવે પાસિફિકના પ્રશ્નોની ઠીક જણાવટ કરી છે. અંગ્રેજોની સહાનુભૂતિથી જાપાન કેવી રીતે જળાવત્તર બન્યું છે તેની ઠીક સમજૂતી આપી છે. જોએને પાસિફિકના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા હોય તેઓને આ પુસ્તક ગાર્ગંદર્શક થઈ શકશે. પુસ્તકમાં આટલાંટિક-ઘોષણા ધારે મિત્રરાજ્યોની નૂતન જગતની ભાવના તથા જાપાનીઓની નૂતન જગતની ભાવના વિષે પણ ઠીક પ્રકાશ પાડ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગજકપીયો ત્રિપથ ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ અર્થતાં પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક નવી ભાત પાડે છે, તેટલા માટે ધ મહાગુજરાત પબ્લિકશિંગ કું. અભિનંદનને પાત્ર છે.

*

ખાનકુવા સેવામંડળ : ગ્રામસુધારણાના કાર્યનો ખીજ અને ત્રીજ વર્ષનો અહેવાલ.

શ્રી. પાટીદાર સેવાસમાજ અમદાવાદ : વાર્ષિક અહેવાલ, સંવત ૧૯૯૭. કરાહી ભારત વિધાલય કેળવણી મંડળ (સંવત ૧૯૯૭નું વાર્ષિક નિવેદન).

વસો સહકારી બેંક લિ.નો ચૌખ ગણેશવ ચંક, ૧૯૪૨, મંક્ષિત અહેવાલ, પ્રમુખનું ભાષણ, ૧૯૪૨.

ખેડા જિલ્લા શાળામંડળનો વાર્ષિક અહેવાલ (સને ૧૯૪૦-૪૧).

વિકાસગૃહ, અમદાવાદ: ૧૯૩૯-૪૧ની કાર્યતોષ,

ખેડા જિલ્લા હરિજન સેવક સંઘ: સને ૧૯૪૦-૪૧નો વાર્ષિક અહેવાલ.

પટેલ છીતાભાઈ હીરાભાઈ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, વેળપુર: સને ૧૯૨૩-૨૪થી ૧૯૩૮-૩૯સુધીનો ટૂંક હેવાલ તથા ૧૯૪૦-૪૧નો પૂર્ણ હેવાલ.

—*—

પ્રસંગકથા

કેને વાંકે?

વસોના એક ભાઈએ એક સ્ત્રીનું પુનર્લગ્ન કરીને આણેલી. એ સ્ત્રી તે વખતે ગર્ભવતી હતી, પણ તે વાત તેણે તે વખતે તેની સાથે પુનર્લગ્ન કરનાર પતિને કહેલી નહિ. આ નવા પતિ સાથે થોડા માસ રહ્યા પછી કુટુંબને ભણ થઈ કે તે તો સગર્ભા છે; એટલે તેના આ પતિએ અને તેની સાસુએ તેને સતાવવા માંડી, પચવવા માંડી; આજુબાજુને સમાજે પણ તેની ચર્ચા કરવા માંડી. અને એવામાં તેને દીકરી અવતરી. પણ એવી એ દીકરીને એ ઘરમાં ઉછેરી શી રીતે શકે? આખરે કંટાળીને તેણે દશ દિવસની એ બાળકીને ઢેક લોકના કૂવામાં છાવતી નાખી અને તેથી તે બાળકી મરી ગઈ. બાઈ ઉપર ખૂનના આરોપમર કેસ થયો. સેશન્સ જજે એ બાઈને જન્મકેદની સજા ફરમાવી. વડોદરા હાઈકોર્ટમાં કેસ જતાં હાઈકોર્ટે તેને જન્મકેદની સજાની મુદત ૨૦ વર્ષની ફરમાવી છે. આગ એક નિર્દોષ બાળકીનું ખૂન થયું અને એની માતાને ૨૦ વર્ષ કેદની સજા થઈ, એ કેને પાપે?

એ કેને પાપે?

આપણા સમાજની વૃત્તિજ એવી નીચ થઈ ગયેલી છે, કે જે આચાર-વિચાર આપણે મને પાળી શકતા નથી, તે ખીનજોએ પાળવા જ જોઈએ એવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ. પુરુષને રાગ થવું નથી, તેને પોતાની સ્ત્રી સીતા જેવી જોઈએ છે! સૌ સ્ત્રીઓ મળે આખી સતી સીતાઓ હોય, તેમ એક વાર ફસાએલીને પણ નિદાથી મૂંઝવી મારે છે! સમાજમાં એવાં માણસો વિરલ છે,

જેઓ તલવાગ્ની ધાર ઉપર રહીને ધર્માચાર પાળે. વિકારહેતુ સતિ વિક્રિયન્તે, યેમાં ન ચેતાંસિ ત એવ ધીરા:—“વિકાર વસ્તુ સામે હોવા છતાં જેમનું મન વિકાર પામતું નથી તેજ ખરા ધીર છે.” અને જેનાં ધીર જન તે નિરલ છે. જાકી, આપણે સૌ તે ન મળ્યાના સાધુ છીએ, જે ઇચ્છેલી વસ્તુ મળી આવે તે ઉપર જળાવેલી કૃત્રામાં બાળકોને નાખી દેનારી બાઇ કરતાં માગં ન નીવડીએ. ત્યારે આપણાં જેવાંને એ બાઇની નિન્દા કરવાનો કે સતાવણી કરવાનો અધિકાર શો? જનાં આપણે તેની નિન્દા કે સતાવણી કરીને તે બાઇને પોતાની પેટની જણી બાળકોનો હત્યા કરવાની ફરજ પાડી અને તેને પોતાને ૨૦ વર્ષનો કેદની સજામાં ધકેલી ત્યારે હવે સ્પષ્ટ સમગ્રશે કે એ બધું થયું તે કોને પાપે? સ્પષ્ટ રીતે આ બ્રહ્મ દોંગી સમાજને પાપે! ભગવાન કાષ્ટરતો ન્યાય

“સવારના પહોરમાં તહેલા કાષ્ટર મંદિરમાં આવ્યા અને ગૌ લોક તેમની પાસે આવી બેઠા. તેમણે બેસીને તે લોકને ઉપદેશ દેવા માંડ્યો ત્યારે શાસ્ત્રીઓ અને ફેરીસીઓ એક સ્ત્રીને તેમની પાસે લાગ્યા અને તેને વચમાં બોલી ગળીને બોલ્યા: ‘શુરુ, આ બાઇ બલિચાર કરતાં પુકડાઈ છે. હવે શાસ્ત્રીએ નિયમશાસ્ત્રમાં આપણને આજ્ઞા આપી છે, કે આવી સ્ત્રીને પત્યરથી મારવી; પણ ત્યારે તમે એ વિષે શું કહેા છો?’ કાષ્ટર ઉપર દોષ મૂકનારું કારણ ગળી આવે એટલા માટે તેમનું પરીક્ષણ કરવા એણે વાક્ય તેજો બોલ્યા. પણ કાષ્ટરે તો, બળે તેમનું કહેવું સાંભળ્યું જ ન હોય તેમ, નીચા વળીને જમીન ઉપર પોતાની આંગળી વડે કંઈક લખ્યું. પણ તે લોકોએ તો તેમને પૂછ્યાજ કયું, ત્યારે તેમણે બોલ્યું નોંધને તેમને કહ્યું: ‘તમારામાથી જે કેવળ નિષ્પાપ હોય તે પ્રથમ એ સ્ત્રી ઉપર પત્યર નાખે.’ અને તેમણે પાછા નીચા વળીને જમીન ઉપર લખ્યું. અને પેલાઓ એ વચન સાંભળીને, પોતાના અંતરાત્મામાં પાપનું જ્ઞાન હોવાથી, વૃદ્ધી માંડીને છેક છેલા માણસ સુધી સૌ ચાલતા ચલ ગયા અને કાષ્ટર અને તેમની સામે બેઠેલી પેલી સ્ત્રી, એ બેજ ત્યાં રહ્યાં. કાષ્ટરે બોલ્યું નોંધને તે સ્ત્રીને પૂછ્યું: ‘બાઇ, તારા ઉપર ચારોપ મૂકનારા એ ગધા કયાં ગયા? કાષ્ટરે તને દૂષિત ના ઠરાવી?’ તે બોલી: ‘ના, મદારાજ, કાષ્ટરે નહિ.’ અને ત્યારે કાષ્ટરે તેને કહ્યું: ‘હું પણ તને દૂષિત ઠરાવતો નથી. જા, ચાલી જા, પણ હવે ફરી પાપ કરતી ના.’” (જામ્નગલ, કાષ્ટર પુરાણ, જોન: ૮). માનવસમાજમાં આવેજ ઉદાર ન્યાય હોવો ઘટે, માનવીમાત્ર દોષને પાત્ર છે, અમુક સંજોગોમાં તે ફસાઈ પડે અને જાણેઅજાણે પાપમાં લપસી પડે

અને પકડાઈ જાય, માટે જ એના પાપમાં પડેલા પશુ જાહેર ન થએલા લોકો પેલાને દુષિન કરાવે. એ ક્યાંનો ન્યાય? માનવીમાત્ર દોષને પાત્ર છે, માટે તો માનવી દુષાને પાત્ર છે, કોઈ તિરસ્કારને પાત્ર નથી. એ જ સાચો, ઉદાર અને અહિંસાત્મક માનવધર્મ છે. અને એ માનવધર્મ આપણે સાચી રીતે પાળતા. યદ્ય જ્યો તો જગતમાંથી પાપ પશુ ઝોઝાં યદ્ય જાય.

પરંતુ લેનાર કોલેજિયન સુધકો.

આજનું બાણતર બણેલા ધણા યુવકોનું માનસ દલ્હુ વૃદ્ધ જ છે, સ્ત્રીગતિને સમાન ભાવે લગ્નમાં સ્વીકારવાની અને એક કરીને સમાજને ઉન્નત કરવાની પ્રયત્ન બાવના તેનામાં જાગી નથી. કેટલાક યુવકોને તો વિદ્યાવત સુધી બાણવા જવાનો ખર્ચ પશુ બાપિ સમ્રત પાસેથી પડાવવો હોય છે! તેમના પિતા કુળ વેચીને પૈસા ઉપજાવે છે, તેઓ પોતે બાણતર વેચીને પૈસા ઉપજાવે છે, એટલું જ નહિ પણ બાણતર બણવા માટે પણ પૈસા પડાવે છે! ત્યારે બધા, એ બાણતરમાં શો બહીવાર હોય! અને પૂર્વજોએ ગમે તેગ કરીને સંપાદિત કરેલું કુળ તો આજે અનેક કુટુંબોએ સડાવી દીધું છે, એટલે એવા સડેલા કુળની યે કિમત શી? હણું છે, કે

ગુણાઃ સર્વત્ર પૂજ્યન્તે વિવૃયશો નિરર્થકઃ ।

વાસુદેવં નમસ્યન્તિ વસુદેવં ન વૈ જનાઃ

એટલે કે “ગુણોની જ સર્વત્ર પૂજા થાય છે, જાકી પૂર્વજોનો યશ તો નકામો છે; લોકો વાસુદેવને નમે છે, તેમના પિતા વસુદેવને નહિ.” ત્યારે યુવકોએ સમાજનું જોઈએ કે પોતે સમ્યક્ષિત્ર યવું ધટે, અને એ રીતે કુળવાન યવું ધટે. અને જીજ્ઞાસા વાત : પોતાને સ્વદેશાભિમાની કહેવરાનાર જો સ્વાર્થને કારણે સ્વદેશને વેચે તો એ સ્વદેશાભિમાની નહિ, પણ સ્વદેશદ્રોહી કહેવાય. તેમજ પોતાને કુળવાન કહેવરાવનાર જો સ્વાર્થને કારણે—પૈસાને કારણે—કુળને વેચે તો એ કુળાભિમાની નહિ, પણ કુળદ્રોહી કહેવાય! યુવકોએ આ વિષે વિચાર કરવો ધટે. પરંતુ સીધા વિના લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર યુવકોનાં મંડળો રથપાથ. તે મંડળો પરંતુ લેનાર યુવકની આકરી ઝડતી લેઈ લે. સમાજની ઉન્નતિ સાધવી હશે તો આવી કંઈક આકરી તથસ્થા યુવકોએ તથવી જ જોઈશે. એન શારદાએનને અભિનંદન

એન શારદાએન ગણેનાની સમાજસેવા અનેક પ્રદેશોમાં છે. કન્યાકેળવણીના પ્રદેશમાં તો એ જાહુ વર્ષથી સેવા કરી રહ્યાં છે. શ્રી દર્વેએ ‘શ્રીમતી નાથીજાઈ દામોદર દાકરશી ભારતીય મહિલા નિઘ પીક’નો સ્થાપના કરી, લગભગ ત્યારથી

એ વિદ્યાર્થીઓમાં રસ લેઈ શ્રી. કર્વેને એ બેન સાથે આપી રહ્યાં છે. તેમણે વડોદરામાં મહારાણી ગર્લ્સ હાઈ સ્કૂલમાં, એ વિદ્યાર્થીની મેટ્રીકની પરીક્ષા માટે વિદ્યાર્થિનીઓ તૈયાર થઈ શકે એ માટે, વર્ગો ઉધડાવ્યા હતા; વળી એ શહેરમાં મધ્યમ વર્ગની બેનના હિત માટે ‘ચિમનાગાંધી સ્ત્રીસમાજ’ સ્થાપવામાં અને એ સમાજને ઉત્તન કરવામાં પણ એમનો અગ્ર ભાગ છે. અગદવાદમાં ‘લાલશંકર ઉગિયાશંકર મહિલા પાઠશાળા’ સ્થાપવામાં પણ એમણે સારો ભાગ લીધો છે. આમ ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓની કેળવણીમાં તથા ખીછ રીતે તેમની ઉન્નતિ કરવામાં બેન શારદાબેને સુંદર અને કીર્તિની સેવા કરી છે. એમણે કરેલી સેવાની કદર કરીને એ ‘ભારતીય મહિલા વિદ્યાર્થી’ એ બેનને પોતાનાં ઉપકુલપતિ (વાઈસ ચેન્સેલર) પદે સ્થાપ્યાં છે, તે માટે એ બેનને અને એ વિદ્યાર્થીને ધન્યવાદ ધટે છે. આપણે ઇચ્છીએ કે એ પદને શોભાવવા અને સ્ત્રીમતિની કેળવણીના અને શીખ સર્વ પ્રદેશમાં દબાયે ઉન્નત સેવા કરવા એ બેન ધણું જીવે!

“વેપારીઓને

મહાત્માજી સરકારને તે વેપારીઓને વખતસર ચેતવે છે: “અનાજના વેપારીઓ સામે કડવી ફરિયાદોથી ભરેલા હૃદયદ્રાવક પત્રો મધ્યમ વર્ગના ગરીબ લોકો તરફથી મને મળ્યા કરે છે. એ પત્રોનો સાર એ છે, કે ‘તેમની પાસે અનાજનો જથ્થો હોવા છતાં મરકારે નક્કી કરેલી કિંમતથી વધારે કિંમત લીધા વિના અમને અનાજ ન વેચે તો પછી અમારે તેમની તોકરી શાને કરવી જોઈએ? અને હમેશાં એ કિંમત અમારા ગળ ઉપરવટની હોય છે. આ પરિસ્થિતિમાં ભૂખે મરવા કે લૂંટફાટ કરવા સિવાય અમારે માટે શીજો શો ઉપાય રહે છે?’

“આ ફરિયાદ વાંચી અને સાર્વનિક છે. આવી સ્થિતિ માટે સરકાર સૌથી વધારે જવાબદાર છે એમાં લેશમાન શંકા નથી. તેણે અનાજ જલ્દાર મોકલી દીધું છે અને દેશમાં રહેલા જ્યાની ફગી રીતે વ્યવસ્થા કરવી એની તેને ગતાગમ નથી. ભાવનું નિયમન કરવું જોઈએ અને પોસ્ટ ઓફિસની પેઠે ઠેકઠેકાણે અનાજની દુકાનો હોવી જોઈએ, જ્યાં આગળથી લોકો ટિકિટોની પેઠે અનાજ ખરીદી શકે. પરંતુ સરકાર હડાપણના પાઠ ભણતી હોય તે દરમ્યાન લોકો કંઈ ભૂખમરો નહિ વેઠી શકે. એથી કરીને, આ પ્રશ્ન હાથ ધરીને ગરીબોને વ્યવસ્થિત રીતે વાંચી લાવે અનાજ પૂરું પાડવાની સગમ વેપારી વર્ગની ફરજ છે. આવા માનવહ્યાના કાર્યમાં સરકાર વિદ્ય નાખી શકે નહિ. દેખીતી રીતેજ વેપારીઓની જે ફરજ છે તે તેઓ અદા કરે તો

તે તેને સાચી મદાયરૂપ યજ્ઞ પડશે. જોમાં સગમ દિંદના વેપારી વર્ગના સ્વેચ્છા-પૂર્વકનો સહકાર આવશ્યક છે. પરંતુ તેના આરંભ તો પ્રાન્તોમાંથી કે પછી જિલ્લાઓમાંથી પણ થવો જોઈએ. જોમાં હીલ કરવી પાલવે એમ નથી. બૂખ ધર્માધર્મનો વિવેક જાણતી નથી અને જો વખતસર ઉદારતાભર્યા અને સચોટ પગલાં ભરવામાં ન આવે તો દેશભરમાં ઠેર ઠેર ખાલપદાર્યો માટેનાં અથવા તો અનાજ માટેનાં રગખાણો અવશ્ય ફાટી નીકળવાનાં. સેવાગ્રામ, તા. ૭ : ૭ : '૪૨' ('હરિજનગધુ' તા. ૧૨ : ૭ : '૪૨').

અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીની સરતા અનાજની દુકાનોની યોજના

"ગદરનો પ્રસ્તાવ પ્રમુખ સાહેબે જો કર્યો હતો કે આજકાલ આમ જંગતાને અનાજની અસાધારણ તંગી વેઠવી પડે છે. તો તે અંગે સરતા અનાજની દુકાનો મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી નીકળે તેની વિચારણા પોતાના ગગજમાં ધોળાવા કરતી હતી. પરંતુ કામદા પ્રમાણે તે થઈ શકે કે કેમ, તેવો દગદગો હતો. તે અંગે સરકાર સાથે સલાહની આપ લે યતાં સરકારના કામદા-સલાહકારે તેવી દુકાનો જોલી શકાય તેવી સલાહ આપી છે. સરકારની પણ તેમાં અનુમતિ છે. અને સરકારે કરાવ કરી કલેક્ટરોને જણાવી દીધું છે કે મ્યુનિસિપાલિટી જેવી સ્થાનિક સંસ્થાઓને તેવા કામમાં મદદ કરવી અને સહકાર આપવો. પરંતુ જોવાનું છે કે આવા પ્રયાસો માટે સરકાર અનાજનો ફટલો જથ્થો અપાવી શકે છે. આ અંગેની એક યોજના તૈયાર કરવામાં આવશે અને ટૂંક મુદતમાં—જને તો આવતે અઠવાડિયે—જનરલ જોડા સમક્ષ પેશ કરવામાં આવશે. મીલમાલીક મંડળ તથા મસ્કટી ગાર્કેટ તરફથી જે સ્તુત્ય પ્રયાસો થયા છે તેવેજ ધોરણે મ્યુનિસિપાલિટી આવી રાહત આપવા દુકાનો જોલવા ઈચ્છે છે અને તે પાછળ પાંચ લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરવાની જરૂર છે. દરેક લાતામાં આવી દુકાનો ખૂલે અને આપણા જોડાના સભ્ય સાહેબો મદદ તથા સહકાર આપે તેવી વિનંતી પ્રમુખ સાહેબે કરી હતી અને અમદાવાદની ખીજ સંસ્થાઓને પણ અપીલ કરી હતી કે શક્ય હોય તો તેઓએ પણ આવી દુકાનો ખુલી મૂકવી" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૧૬ : ૭ : '૪૨'). આપણે આશા રાખીએ કે દેશની સૌ મ્યુનિસિપાલિટીઓ અને લોકલ જોડો પયાશક્તિ આવી દુકાનો ઉઘાડે. ધનવાનો પણ એવી યોજનામાં ધનની મદદ આપે ને સહકાર કરે 'એ ધનના ધણી ધર્મ' તમારો!

વડોદરા રાજ્યમાં અનાજના વાવેતરને ઉત્તેજન

તા. ૨ : ૭ : '૪૨ની વડોદરા રાજ્યની આદાપત્રિકામાં આ પ્રમાણે હુકમ મુકટ થયો છે : "વિશ્વયુદ્ધને અંગે ટૂંકા અને સાધારણ તારવાળા કપાસનું

વાવેતર કમી કરી અનાજની અછત ટાળવા અનાજનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં થાય તે માટે શ્રીમંત સરકાર તરફથી નીચે પ્રમાણે હુકમ થયો છે :

“સન ૧૯૪૨-૪૩ માલમાં આ રાજ્યમાં કોઈ ખેડૂત પોતાની જે જમીનમાં સાધારણ: દૂંકા અને સાધારણ તારવાળા કપાસનું વાવેતર થતું હતું, તેવી જમીનમાં દૂંકા અને સાધારણ તારવાળા કપાસને જાહેર અનાજનું વાવેતર કરશે, તેને સદર જમીનના આકારમાં દર રૂપિયે ચાર આના પ્રમાણે છૂટ મળશે. આ લાભ પારખલી જમીનના તથા ઇનામી આંકડીઆ મામોના ખેડૂત ખાતેદારને મળશે અને નરિષ્ઠ ધારણ કરનારે કનિષ્ઠ ધારણ કરનારને એ લાભ આપવો પડશે.” ખેડૂતને અનાજ ઉગાવવા સાથે ઉત્તેજન આપવા માટે વડોદરા સરકારને ધન્યવાદ ધરે છે. ‘વધારે અનાજ ઉગાડો, વધારે અનાજ ઉગાડો,’ એવો પોકાર ઉઠાવનાર અંગ્રેજ સરકારે, પોતેજ મુદ્દમાં ઊતરીને તેમજ પરદેશ અનાજ મોકલીને આવી અનાજની તાણ ઊભી કરી છે તેથી એણે, તો એથીયે વધારે ઉત્તેજન આપવું ધટે.

પૂર્વ આફ્રિકાનો મારો અનુભવ

વિગ્રહને પરિણામે બહોળા અનાજની અને ધરતરપરાશના જીવન સામાનની તંગી પડે છે અને તેથી લોકને હાડમારી ભોગવવી પડે છે. પણ ૧૯૧૪-૧૯૧૯ના વિગ્રહમાં ખેતેક વર્ષ અમે હિંદીઓ પૂર્વ જર્મન આફ્રિકામાં, જેને આજે ટાંગાનાયિકા કહે છે ત્યાં (હું મુઆન્જા ગામમાં હતો). ઘેરાઈ ગયા હતા અને અગારો જહારની દુનિયા સાથેનો સંગ્રામ જિલકુધ કપાઈ ગયો હતો. પરિણામે જહારની કોઈ વસ્તુ ત્યાં આવી શકતી નહોતી. ત્યાં ધઉં પાકતા નહિ, હિંદી ધઉનો આટો આવતો, તે જંધ થયો એટલે હિંદીઓ મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા. ત્યાં જાજરી થતી, પણ ધણાને તે ગોઠતી નહિ, છતાં આવી પડતી. તે દેશના લોક આપણાં શકરિયાં જેવાં, પણ છેક મોળાં, કંદ જેને તેઓ માહોગો કહે છે તેને ત્રાટી તેના લોટ જનાવી વેંસ કરીને ખાખ છે. એ લોટની શટલી થાય કે નહિ, તે વિષે પ્રયોગ કરવાનું મને મન થયું. લોટ ઘેર લાવી અનેક રીતે પ્રયોગ કરીને જોયું તો એ લોટને ખૂબ ગરમ પાણીએ જાંધીને વધુ ધઉની જેવી જ શટલી થઈ. એ પ્રયોગ મફળ છે કે કેમ તે જોવા મેં એક દિવસ કેટલાક મિત્રોને મારે ત્યાં રસરોટલી જમવાને નોતર્પા. ત્યાંની કેરી તો જહુ સરસ થતી, પણ ધઉનો આટો ક્યાંથી આવશે, એટલે નરસિંહભાઈ પોતાના રવજાવ પ્રમાણે આપણી મશ્કરી કરવાના, એમજ તેમણે માની લીધેલું! વખત થયો એટલે એ જંધા આવ્યા, પાટલે બેઠા અને શટલી સિવાયની સૌ ભોજન-

સાગત્રી પિરસાઇ, એટલે તે કહેવા લાગ્યા કે નર્મો રસ પીવાનો છે કે રાટલી આવવાની છે? એટલામાં રાટલી આવી યાળીમાં પડવા લાગી. જધા ચકિત થઇ ગયા. અને એક ઉત્તરજિયો મિત્ર તો જરા ચિડાઇને જોલી ઉઠ્યો : “અરે ભલા આદમી, અમારાં હોઠરાં રાટલી વિના અર્ધાં ભૂખ્યાં રહે છે અને તમે આમ મિનજ્જાનીઓ ઉડાવો છો? કેટલોક આટો આગ સંતાડી રાખ્યો છે? આજે જધો સંતાડેલો આટો કઢાવીશું.” મેં હંડે પેરે જખ્યાવ્યું કે ગુણીખંધ આટો આપીશ. જધા જમી ઉઠ્યા, કાંઈ સમજી શક્યા નહિ કે આ તો મોહોજોનો આટો છે. મેં એ બેદેશકો, જધા ચકિત થઇ ગયા અને દશ દિવસમાં અધું મુઆન્ઝા ગામ એ આટાની રાટલી ખાતું થઇ ગયું.

દિવેલનાં દાનસ

આપણે આજે ગ્યાસનેલની તંગી ભોગવતા થઇ ગયા છીએ. આપણા દેશમાં પૂર્વે સર્વત્ર કોડિયામાં દિવેલના દીવા થતા. આજે કોડિયામાં દીવા કરવા અનુકૂળ લાગતા નથી, કારણ કે આપણે અનુકૂળ દાનસથી ટેવાઇ ગએલા છીએ. પણ ગ્યાસતેલ વિના એ દાનસ હવે નવરાં પડતાં જશે એવી ખીક રહે છે, કારણ કે એ દાનસમાં દિવેલ ચઢી શકતું નથી અને તેમાં દીવા થઇ શકે એમ નથી. ત્યારે કાંઈ અતુર કારીગર એનાં દાનસ જનાવે કે તેમાં દિવેલ ચઢી શકે અને અનુકૂળ થઇ પડે એ રીતે દિવેલના દીવા કરાય? મને કંઈક અંખો ખ્યાલ છે કે અનેક વર્ષો પૂર્વે પૂનાના કાંઈ કારીગરે એનાં દાનસ જનાવ્યાં હતાં, જેમાં દિવેલ કે તેલ ચઢી શકે. પણ ગ્યાસનેલથી ટેવાએલા આપણે એ કારીગરને ઉત્તેજન આપ્યું નહિ, અને તેથી મૂંઝાઇને એ ભલા આદમીએ પોતાની એ કારીગરીને તાણું વાસ્યું! જો આપણે જ તેને ઉત્તેજન ન આપ્યું તો જેના દેશમાંથી એવાં ગ્યાસતેલનાં દાનસ આવે છે અને તેથી જેના દેશના કારીગરો કમાય છે, એ મરકાર તો એને ઉત્તેજન આપે જ શેનું? એમ ઉત્તેજન આપીને પોતાના દેશની કારીગરીને બીજા માગતી જનાવે? હવે પ્રસંગ આવ્યો છે, ત્યારે એણે કે એના કાંઈ કારીગરે તેલદિવેલ માટેનાં દાનસ તૈયાર કરવાં ઘટે.

ધર્મજ પ્રેતલોજન

એક બાઈ લખી જણાવે છે કે ધર્મજના વયોવૃદ્ધ બાઈ વાલજીબાઈ નરસિંહબાઈ પટેલ પોતાની પાછળ પુત્રો અને પાંચ પ્રેતધુઓટ પૌત્રો મૂકી થોડા વખત ઉપર ગુજરી ગયા. મુંબઈનાં સુધારાનાં સાથી બેન ગંગાબેન ગોરધનબાઈ પટેલના એ સગા સસરા સાથે. ગમે જ વર્ષે બેન ગંગાબેનના પુત્રનું લગ્ન લારે પગથ્ય લેઇને સારસા માગે થએલું. એવી જ મોટી

પરકથ એ કુટુંબને મળતી રહે, જાણે એટલા માટે—એ પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે— એ વયોવૃદ્ધ વડીલ પાછળ પ્રેતભોજન પણ એવું મોટું કરવું જ પડે ને! જોકે હવે સુધરેલા સમાજમાં પ્રેતભોજનની પ્રતિષ્ઠા રહી નથી, છતાં એમની પાછળ પુત્રોએ અને પૌત્રીએ ધર્મજમાં મોટું પ્રેતભોજન કર્યું! એથીયે પૂરી પ્રતિષ્ઠા જાળવાશે નહિ, એમ જાણે લાગ્યાથી એમના નાના પુત્ર લાઇ રાવજીભાઈએ પોતે જ્યાં ખેતી કરાવે છે ત્યાં પણ જીનું પ્રેતભોજન જમાડ્યું! એ જાણે એ વયોવૃદ્ધ વડીલ પાછળ શું ધર્મદાન કર્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી. પણ જ્યાં હવે પ્રેતભોજનની પ્રતિષ્ઠા રહી નથી અને દેશમાં અનાજની ભયંકર તાણ વર્તી રહી છે, ત્યાં આવા ભણેલા લોક પ્રેતભોજન જમાડે ત્યારે હવે સમાજની ઉન્નતિની આશા કાના ઉપર રાખવી?

સરકારના કાયદાનાં હક્કો

અને ત્યારે હવે તો લાગે છે કે આવા ભણેલા લોક પણ સરકારના કાયદાનાં હક્કો ખાધા વિના પાંશરા ચાલવાના નથી. અને ત્યારે લાગે છે કે સરકાર આવા જગણુવાર ઉપર અંકુશ મૂકનારા કાયદા કરે એ જ ઇચ્છે છે; જોકે પ્રજા ઉપર તેની સ્વતંત્રતાને રૂધિરના કાપદા જેમ આછા હોય તેમ સાફ, પણ પ્રજા પોતે જ સમજીને સમાજના હિતને સાફ પોતાના આચાર ઉપર સંયમ ન રાખે તો રાજ્યે એ માર્ગે અંકુશ મૂકવો જ પડે, ન મૂકે તો પોતાનો ધર્મ ચૂકે. હાલમાં ઘોડાસર રાજ્ય તરફથી જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે “આવે વિકેટ સમયે જાતિભોજનોમાં સંકુચિત દષ્ટિએ દ્રવ્યનો અને શક્તિનો વ્યય કરવો એ શોભારૂપ નથી અને દેશના હિતની વિરુદ્ધ છે.” તેથી દીકરાના લગ્નને, સીમાંતને અથવા મરણને પ્રસંગે હેક નજીકનાં સગાને જ જમાડવાં તથા એક દીકરીના લગ્નને પ્રસંગ ઉપથી અને બે દીકરીઓના લગ્નને પ્રસંગે ૧૦૧થી વધારે માણસને જમાડવાં નહિ એવું એ રાજ્યે ઠરાવ્યું છે. એ કાયદાનો જાગ કરનારો રૂ. ૧૦૦૧ સુધીનો દંડ કરવાનું પણ ઠરાવ્યું છે. વળી લુણાવાડા રાજ્યે તો ઠરાવ્યું છે કે “તા. ૧લી મે ૧૯૪૨થી જીન્ને હુકમ થતા સુધી જાતિવરા ઉપર સદંતર પ્રતિજાંધ મૂકવામાં આવે છે. આ હુકમનો અનાદર કરનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ, પ્રત્યેક કસર જાદલ, રૂ. ૨૦૦ સુધીના દંડને પાત્ર થશે.” આ જ ને રાજ્યોએ જાતિવરા ઉપર સંયમ મૂકવાનો પ્રજાને સૂચના આપી હતી, પણ એ સૂચનાનો અનાદર થયાથી તેમને કાયદાથી આવા પ્રતિજાંધ મૂકવાની જરૂર પડી છે. જીન્ન જાણે રાજ્યોએ બે રાજ્યોને અનુસરવું, અથવા તો જગણુવોરની પત્રાવલિ દીક અર્ધો રૂપિયો કે એથીયે વધારે કર લેવાનું ઠરાવવું, એ ઇચ્છે.

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
યાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	લેટ આપના લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ઝોર્ડર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	જનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

હરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઇ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અહીં પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાતતંત્રની નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ્ધ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવવૃદ્ધિ આપે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉ. શર્મા ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુ'બ નં. ૨
પુત્રા સીટી તથા ડૉ. શર્મા

હરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
દીકરી

દુનિયાના કોઈ પણ જાંદરે જતા માટે મહેલાઈથી અને ઝાલે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત દીકરી લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, મુંદર હવા, ઉત્તમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ગ, ટ્રામ, સીનેમા, નોટકની નજીક છે. 'કંડા' ને ગરમ પાણીના મળ કાપમ આપી રહે છે.

નવી આન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. હવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
આન્ય ઓફિસ: } જીવાલાઈ ખી. પટેલ એન્ડ સંત
હરિનિવાસ. ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એન્ડ હાસ. ૨૨૬, આગળ જાંબો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, જારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. હવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં થહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાજથી કિંમતે યોગ્યતાવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મંટાડવો, દાંતમાં સોતું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત ખેંચવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી ઢળથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૮૮

卐

ભાદરવો

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૧૧

કવિતા સર્વ જાણવાની અને જીવવાની છે, કારણ કે સમસ્ત પ્રકૃતિ એક મહાકવિ છે. પણ, તેની પ્રાકૃતતાને કારણે જ તે નિષ્કૃષ્ટ અને અવિકૃત છે. જ્યાં ગતિનો ઉદ્ભવ હોય છે. ત્યાં કવિતાનો નાદ રહુ છે. બીજો કાંઈ નાદ કવિતા નથી. નાદ બ્રહ્માથી-પ્રતાપથી જ ઊઠેલો જોઈએ; તે કાંઈ કૃત્રિમતાથી બિડી શકે નહિ. એવા ધણા-કેટલા ગદ્યા-કે, જેઓ કૃત્રિમ ગતિ વડે નાદને ધકેલે છે; પણ એ ગદ્યા-કવિ નથી-તેઓ તો વાગર અથવા પોપટ જેવા છે. ખરેખર અહુ જ જોઈ શકાય કવિ છે. આત્મામાંથી, ખડકમાંથી વહેતા જળપ્રવાહની મર્મના અને ગેયમર્મના જેવી અળવાળ, મંથાટુષ્ટિના સુસવાટ જેવી અથવા ઉતાળાની રાત્રીની વાયુલહરી જેવી મૃદુ કવિતા એની મેળે જ રહુ છે. સાંભળો, આપંજા પગ પાંસેના સમુદ્રને સાંભળો! એ અદ્ભુત ગાન ગાતો નથી? એ ગાન પોતે જ કવિતા નથી? એ શુદ્ધ સંગીત નથી?

('The Rhythm of Life,' પૃષ્ઠ ૪૪-૪૫)

Henri Borel

તત્ત્વો: નરસિંહભાઈ ધીરભાઈ પટેલ,

'પાટીદાર' મંદિર, આણંદ

વાપિક લવાજમ : દેશમાં એ રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ
છુટક નકલના ત્રણ આના

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
વિવાદની વાતો	ભાઈ ઇશ્વર પેટલીકર	૪૩૩
સંકુચિત હૃદયોનો	„ ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૪૪૦
માસુની વિધવા વહુ	„ મોતીભાઈ કુ. ગાંધીજીકર	૪૪૪
આફ્રિકાના ભ્રમણીઓ આફરે માર્ગે!	„ મોદનભાઈ પટેલ	૪૫૪
ચર્યાપત્રનો ખુલાસો	„ ‘પાટીદાર’ મંદિર	૪૫૯
જાણવાભોગ	„	૪૫૯
અંધપરિચય	„	૪૬૧
પ્રસંગકથા	„	૪૬૫

૧. માસિકના કદમાં ફેટલાક માસથી આઠ પૃષ્ઠ ઘટાડ્યાં છે, એટલે લેખકોએ મોતાના લેખ જોગ ગમે તેમ ટૂંકાણુમાં પતાવવા, જ્યાં જીન લેખોને રચાત મળે. આવી સૂચના વૈશાળના અંકમાં કરેલી, છતાં ફેટલાક લેખકો લાંબા લેખ લખી મોકલે છે, ત્યારે જીન લેખકોના લેખોને ‘પાટીદાર’માં પેસવા જ દેવા ન હોય. ત્યારે હવે નિરુપાયે એવો નિયમ કરવો પડશે કે ‘પાટીદાર’નાં પાંચ કે છ પૃષ્ઠથી લાંબા લેખ ન લેવા. લેખકો આ સૂચના ખ્યાન રાખે તો સારું.

૨. આફ્રિકાના ધણા - લગભગ અર્ધ ઉપરાંત - આફ્રિકાનાં લવાજમ હજી નથી આવ્યાં. એવી દશામાં અને કાગળ વગેરેની આ મોંઘવારીમાં ‘પાટીદાર’ ચલાવવામાં કેવી આર્થિક મુશ્કેલી વેકવી પડતી હશે તેનો ખ્યાલ કરીને તેઓ પોતાનાં લવાજમ તુરત મોકલી દેશે એવી આશા છે. તેઓ નો મોટી કમાણીના લોક, તેમને શિ જનો શો દિસાગા પણ એગની એવી બેદરકારી ‘પાટીદાર’ને કેવી આપત્તિમાં મૂકી દે છે એનો ખ્યાલ કરે તો સારું!

આહુકાંધુઓને

જાપવાના કાગળના ભાવ એટલા જધા ચડી ગયા છે અને રોજ રોજ ચઢતા જાય છે કે ‘પાટીદાર’ને ચલાવવાનું કાર્પ વિકટ જનતું જાય છે. એનું લવાજમ વધારવું એ તો દેશના આ કપરા કાળમાં પાલવે એમ નથી. એનું કદ ચારેક માસ ઉપર થોડુંક તો ઘટાડવું છેજ, જરૂર પડતાં હજીયે ઘટાડવું પડશે. પણ એમ ન કરવું પડે એટલા માટે દરેક આહુકાંધુ એકેક બેબે નવા આહુક વધારી આપે એવી આશા સેવું છું. જીનું તો શું લખું?

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉગિયારાંકર જીવણલાલ દાકરે જાખું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫ : ૮ : ૪૨.

‘પાટીદાર’ના ગ્રાહકોને અને વાચકોને

“જો તમને નાટકમાં મન પડે તો તેના લેખકને તથા તેના નટોને નાળીઓ પાડી વધાવી લો. અંધલેખકને આવા કંઈ વધામણાં હોતાં નથી. જો તો પોતાના પુસ્તકની વેચાણથી જ એ લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે નહિ તેનો ક્યાં કાઢે. તેથી જો આ પુસ્તક તમને ગમ્યું હોય તો તેને વિષે તમારા મિત્રોને બલામણ કરાજો. એક અંધપ્રકાશક અહુર્ણા કદેલી ગણતરી ઉપરથી જણાયું છે (જો અત્યાર સુધી ના જણાયું હોય તો), કે પુસ્તકની ગ્રાહ્યતાને તેનાં સારાં અવલોકનો જોઈને એ પુસ્તક જેટલા લોક વાંચે છે તેના કરતાં મિત્રોની બલામણથી વધારે લોક વાંચે છે.” પ્રખ્યાત લેખક બર્નાર્ડ શોના એક પુસ્તકમાં ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશકની નોંધ છે. ‘પાટીદાર’ના વાચકોને પણ એ જ બલામણ કરવી ઠીક લાગે છે. આશા છે કે તેઓ ગ્રાહક વધારશે.

માસિકનું સામાન્ય વર્ષ આસો માસે પૂરું થાય છે અને તેથી ૧૯૯૯નું લવાજમ વસુલ કરવા માટે કાર્તિકનો ચંક વી. પી.પી મોકલવામાં આવશે. વી. પી.ને જાહેર લવાજમ મતી જોડે રથી મોકલવાથી ૦-૪-૦ અને હાથોહાથ પહેલાં આડવાથી ૦-૫-૦ જરૂરી સહારો. તેથી તેવું ઇચ્છનાર માદક દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ અહીં પહેલાં દેશે એવી આશા છે. જો માદક રહેવાની ઇચ્છા ના હોય, તે દિવાળી પહેલાં તેમ જરૂરી દેશે તો ઉપકાર થશે, જો નહીં મને વી. પી.ના નુકસાનમાં બિતરબું પડે નહિ.

વિદ્યાર્થીઓને અને ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોને હજુ દોઢ રૂપિયે ‘પાટીદાર’ આપી શકાય એમ છે, માટે એમણે પણ દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ મોકલી દેવું. આ વર્ગના માદકોએ પોતાની શાળાને જ સરનામે ‘પાટીદાર’ મંગાવવું. આ કંડમાં બાકીના ઉદાર દાએ પૈસા આપે એવી આશા છે.

બેનોને પણ ઉપરની યોજનાએ રૂ. ૧૫માં ‘પાટીદાર’ અપાય છે. વળી ઇચ્છે તે સહયા બેનોને માટે રૂ. ૧૫ અને વિધવા બેનોને માટે રૂ. ૧૫ લવાજમમાં મદદ કરવાની પોતાની ઉદાર યોજના ‘પાટીદાર બગિનીસંગાને’ આપી શકી છે, તેથી સહયા બેનોને રૂ. ૧૫ અને વિધવા બેનોને રૂ. ૧૫માં ‘પાટીદાર’ આપી શકશે. આ યોજનાનો લાભ જો બેનોએ લેવો હોય, તેમણે પોતાને દાએ કાગળ લખી પોતાનું લવાજમ પુરત જ મોકલી દેવું.

એવું જાણવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક ભાઈઓ પોતાને નાગે મોસિક મંગાવવાને જાહેર આ યોજનાનો લાભ લેવા કાંઈ બેનોને નાગે મંગાવે છે. વળી કેટલાક ભાઈઓ શિક્ષકો કે વિદ્યાર્થીઓ નથી રહ્યા, છતાં રૂ. ૧૫માં મોસિકનો લાભ લે છે. રૂપિયા દોઢ રૂપિયાને માટે કાંઈ પાટીદાર ભાઈ આપી પામરતા ના જ દેખાડે અને તેઓ રૂ. ૨ મોકલી ‘પાટીદાર’ મંગાવે એમ ઇચ્છીએ.

આ માસિકના તંત્રીએ લખેલાં પુસ્તકો.

ઇશ્વરનો ઇનકાર	૧-૮-૦
વિદુરેષ ટેલ	૨-૦-૦
આફ્રિકાના પત્રો	૦-૬-૦
સમર્પણની કથાઓ	૦-૬-૦
લગ્ન પ્રપંચ	૩-૮-૦

ટપાલખર્ચ બુદ્ધ.

મળવાનું સ્થાન :

ગુજર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય,

ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ.

મર્યાદા સેવાશ્રમવાળા ડૉ. ચંદુભાઈને શુભ હસ્તે

આશુદ્ધમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશ, અવાળાનો સોજો, ચાંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો ખંગલો,

મેડા ઉપર, ગોદી સામે, આશુદ્ધ.

ડૉ. વીરેન્દ્ર દવે

તે વખતે બીજી ઝાઝી ચર્ચા ન થઈ. પરંતુ નરેન્દ્રના મનમાં એટલું તો ઠસી ગયું કે અંપાના વિવાહ માટે પેતિ એટલો નિશ્ચિત છે એટલા તો ન રહેવું જોઈએ.

વળી એ સુધુખ મન પૂરેપૂરું જાગ્રત થાય તે પહેલાં બીજો પ્રસંગ જન્માથી તે વધુ સચેત થયું. પિતાના દિતેચ્છુ તરીકે જેમનો પ્રથમ દાવો હતો એ શંભુકાકા રેલ્વેની મુસાફરીમાં ભેગા થઈ ગયા ત્યારે એમણે વાત કરી :

“કેમ નરેન્દ્ર! જગજીવનદામ ગયા એટલે સંબંધ જ દાઢી નાખ્યો કે શું?”

“ના રે ના, કાકા! એવું તે કંઈ હોય!” નરેન્દ્રે વિવેક જતાવતાં કહ્યું.

“જે વરસ થયાં છતાં દર્શન દેવાય નથી આવ્યો, તે એવું નહિ તો બીજું શું?”

“મામની અને ધરની જન્મજન્મમાંથી છૂટો થાઉં ત્યારે તે?”

“તે અત્યારે શીદ જવું છે?”

“એક મિત્રે લખ્યું છે એટલે એક છોકરો કાલેજમાં છે તેને જોવા જવું છે.” નરેન્દ્રે મૂળ વાત કરી.

પણ હજી વાતની ગૂંચ ન બેઠી હોવાથી શંભુકાકાએ પૂછ્યું : “કાલેજો વિવાહ કરવાનો હશે!”

“કેમ! અંપાનેનોસ્તો!”

“હૈં! અંપાનો વિવાહ જ નથી કર્યો!” વિરમય પામતાં શંભુકાકાએ કહ્યું.

એમના મુખ ઉપરના ભાવ જોઈ નરેન્દ્રે પૂછ્યું : “કેમ નવામ પામો છો?”

શંભુકાકાએ ઉધડો લેતાં કહ્યું : “તમને છોકરાંને તો કંઈ વાગી નથી એટલે શું લાન હોય! અંપાને મારે દિસાળે નહિ નહિ તોય સોળમું વરસ જવું હશે. જે વરસ પહેલાં જગજીવનને જોવા આવ્યો ત્યારેય પરણાવવા જેવડી થઈ હતી. જગજીવનને મને તેજ વખતે કહ્યું હતું કે ‘આટલી છોડી પરણાવવાની હિમેદ હતી. પણ જેવી પ્રભુની ઇચ્છા! નરેન્દ્ર જધાને પહેંચી વળે તેવો છે એટલે મારા મનને નિગંત છે.’ એટલે મારા મનને કે તે વિવાહ તો કરી મૂક્યો હશે. પણ તમને મેં ના કહ્યું, માથામાં વાગ્યું નથી એટલે શી ખબર પડે! જોઈતારામ માસ્તરની વાત તો તું શું જાણે! મૂળે માસ્તર, તે છોકરાં ચારી ખાય, એટલે વ્યવહારની ઝાઝી ગતાગમ નહિ ને છોડીને જીંધું બાલીને લણાયે રાખી. આજની છોકરીઓ તો જાણે છો તે-વહાર ફરતી થઈ એટલે પછી પૂછવાનું જ શું? ધંધો કરતાં તો કરી બેઠી, પણ વખત આવ્યો સોજતી ખસી ગયો. ધરમાં મા હોય તો તરત ગઈ આવે, પણ મહેતાજી તો એમનાં ધેડાં આઢવાના કામમાંથી જીંધું જુઓ

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામંત પ્રાપ્ય ચરાન્નિવોધત ।

ક્ષુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮ }
વર્ષ ૧૯ }

આશુ'દ

{ ભાદરવે
અંક ૧૧.

વિવાહની વાતો

અ'પાને હેલી વળત. જોતાં મહેન્દ્રે સૂચના કરી: “શું તું બંધ છે? આટલી મોટી થઈ છે ને બે વરસ તે ચાલતું હશે?”

નરેન્દ્રે પોતાનો વિચાર જણાવતાં કહ્યું: “ખરી રીતે તો હજુ પાંચ વરસ ચાલે.”

જો વાક્યનો ઉપદાસ કરતાં મહેન્દ્રે કહ્યું: “અને જોટી રીતે મને લાગે છે કે પંદર વીસ વરસ ચાલે ખરું!” અને નરેન્દ્રે કંઈ જવાબ ન આપ્યો. એટલે એણે સલાહ આપતાં ઉમેર્યું: “જો બધા સિદ્ધાન્તની વાતો જવા દે. પંદર સોળ વરસ તો થયાં હશે. વિવાહ જો કંઈ જોછા કાવાદાવાતો પ્રશ્ન નથી. તારા જેવા ખીનઅનુભવીને તો શોધતાંય બે વર્ષે ઠેકાણું પડે તો સારું! ત્યાં સુધીમાં જો અઢાર વરસની થઈ રહેશે કે પછી જો ઉગરેય નાની લાગે છે?”

નરેન્દ્રે હસતાં કહ્યું: “હું ખીનઅનુભવી છું, પણ તારા જેવા અનુભવી મદદ કરનારા છે ત્યાં એટલી બધી ચિંતા શી?”

મહેન્દ્રે ખીજી સલાહ આપી: “અત્યારે વિવાહ જેવા કાગમાં ખીજાની આંખે જોવા જેવો વળત નથી. દરેક સામાનું શી રીતે ખોટું દેખાય જો જ વસ્તિના થઈ ગયા છે. અને તેમાંય અજાણ્યાને તો જો લોકો એવા ખાસમાં નાખી દે કે ગિઆરો ફરીયા બિચો થવા જ ન પાગે.”

નરેન્દ્ર: “પણ એવા સ્વાર્થાંજીમાં હું તારી ગણતરી નથી કરતો.”

મહેન્દ્ર: “પણ તરી મારી તારી સંગતિથી જોહું જો નક્કી થાય છે? આપણને પસંદ હોય ત્યારે ઘરનાં ખીજાની ઇચ્છા ન હોય. પણ તે સંગત થાય ત્યારે મોસાળપક્ષને ન રહે! આ તે કંઈ સાધારણ લાંજગડનો સવાલ છે? વાત વાતમાંય બે વરસ તો સહેજે નીકળી જવાનાં.”

ત્યારે ને! વાગતું વાગતું તોરણે આવ્યું ત્યારે એમણે જાણ્યું! પછી શું કરે? આખા ગામમાં હા-હો યમ્મ યમ્મ. છતાં મૂળ તો વેદિયા ખરા ને, તે છોડીએ ભૂલ કબૂલ કરી એટલે ગામી આપી અને ઉપરથી મોઢા આપવા લાગ્યા-મોટા મોટા ઋષિમુનિઓ યોગમાંથી ચળી ગયા છે તો આ વિચારી ભિગતી જાળકી ભૂલ કરી બેઠી તેમાં શી નવાઈ! પણ એમના કુટુંબીઓ એમણે એમના જેવા વેદિયા હતા? કુટુંબની આગરને ખાતર મહેતાજી ના કહેતા રહ્યા ને રતોરાત કૂંકી મૂકી! બીજે ગાય હોય તો એ પાપ ઠેકાણે પડ્યું માની રાજ થાય, પણ એને જલ્દે એ વેદિયો તો ઉલટો મગજનો કાણુ ગુમાવી બેઠો. ચિત્તવ્રગ થયું અને ત્યાં હોય ત્યાં પાછી એ વાત જે ન જાણતું હોય તેને જણાવે!" અને જૂની શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રમાણે વાર્તાનો છેવટ નિર્ણય કાઢી મોઢા તારવતા હોય તેમ શંભુકાકાએ એમાંથી ભાવાર્થ સ્પષ્ટ કર્યો: "તમે હજુ બિજાનું એટલું દૂધ દેખી રહ્યા છો, પણ એ જમી વાતોમાં માલ નથી. તું તો તું, પણ સમજુભાણી શું જોઈને અત્યાર સુધી બેસી રહ્યાં!"

કાકાના વિચારને કાંઈ રીતે નહિ પહોંચાય માની નરેન્દ્રે ગૌન સેગ્યું, એટલે શંભુકાકાએ પસંદગી જાણતમાં સલાહ આપવા માંડી: "સિદ્ધાન્તની ખાલી ચર્ચા કર્યા વગર આ સાલ ગમે ત્યાં બેસાડી દો. બણેલા અને અજાણુ જમી અત્યારે તો સરખા છે. બણતરની કિંગત હતી ત્યારે એનો મોઢા રાખ્યો વાળખી-પણ અત્યારે એનું શું? આ અમારો વિનુ મેટ્રિક પાસ થયો ત્યારે મારો લાગ હતો એટલે કહ્યું: લાવો ને પોસ્ટમાં દાખલ કરાવી દઉં. પણ કહે-ના, મારે તો આગળ અભ્યાસ કરવો છે. મોટા વકીલ સાહેબ થવા એલ-એલ. બી. થયો, તે છ ગઢિના ધરનાં ઢેગરાં ખાંધ પાછો 'દેશગંધુ' પત્રના તંત્રીવિભાગમાં પત્રાસમાં દાખલ થયો. અને એના સાથેના પોસ્ટમાં જોડાઈ જનાર અત્યારે નેવું અને સો ખાતા યમ્મ ગયા!"

છેવટ એમણે લાયકાતની અંતિમ દૃષ્ટિ ખતાવી: "માટે અત્યારે બણતરના કરતાં ઠેકાણે પડેલો પસંદ કરવો. હોદ્દાનામાં કંઈ જોડખાંપણ ન હોય, ધર સાધારણ સાફ હોય એટલે આંખો મીચીને બેસી જવું. નહિ તો અત્યારના સમાસજમીઓ તો 'કુતરુ' તાણે ગામ બહાર ને શિયાળ તાણે સીંગ બહારી' એમ કરી ઉલટા કંઈ સૂઝવાય નહિ દે. અને તારા જેવા જાહુ બેસી રહ્યા હશે તેમને છેવટ કુવામાં શુસકા મારવો પડશે."

આ પારાપણ જાહુ લાંબુ આલશે માની એને ટૂંકમાં પતાવવા નરેન્દ્રે કહ્યું: "આ સાલ તો નક્કી કરી નાખવાનો જ વિચાર છે."

“વિચાર છે નહિ, પણ ઠીક લાગે એટલે આંખ મીંચીને જોતી જ નવું. હુંય કંઈ ભાળતી હશે તો જોઈશ.” શંભુકાકાએ ભાર દેતાં કહ્યું.

નરેન્દ્ર તો ક્યારે રોશન આવે ને ઊતરી પડું તેની જ વાટ જોઈ રહ્યો હોય, તેમ જાડી વાડમાં આપતાં ગારણું ઉઘાડીને ચાલતાં પૈડાં પૂડાં રિથર થાય તે પહેલાં એ નીચે ઊતરી પડ્યો.

લાગણીપ્રધાન આત્માને હજુ શાન્તિ ન વળી હોય તેમ શંભુકાકાએ કહ્યું: “શું શું બન્યું તે જરા વિગતવાર લખતો રહેજો.”

“માફ કાકા, આવજો” કહી નરેન્દ્ર હજુ તેમનાથી સાવ દૂરો પડે, તે પહેલાં એમણે ફરીથી કહ્યું: “મેં શું કહ્યું? જે જે બને તે.....”

એમને પૂરું કહેવા દીધા વિના જ “જરૂર-જરૂર” કહેતો નરેન્દ્ર ટિકેટ આપી રોશનની બહાર અને શંભુકાકાની દષ્ટિર્મર્ગદાની પેલી પાર નીકળી ગયો.

હજુ એની આંખ પૂરી ઊઘડવી જાતી હોય તેમ બીજો પ્રસંગ બન્યો. મોટર સ્ટોપ્ડ ઉપર આવી એ મોટરની રાહ જોતાં બિભો, ત્યાં પાછળથી પરિચિત અવાજ આવ્યો: “લો તમે તો અહીં જ મળી ગયા ને!”

પાછળ દષ્ટિ કરતાં જ નરેન્દ્રે કહ્યું: “કેમ રાવજીભાઈ, દંધ બાબુથી?” “મામાને ત્યાંથી.” રાવજીભાઈએ કહ્યું. અને પોતાનું પ મોસાળ ત્યાં હવું એટલે નરેન્દ્ર બીજી નવાબૂની પૂછે તે પહેલાં એણે કહ્યું: “અતુરમામાય મળ્યા હતા.” અને ખિસ્સામાંથી પત્ર કાઢીને આપતાં બોલ્યો: “એમણે આ પત્ર લખી આપ્યો છે.”

બીડેલો પત્ર જોલી નરેન્દ્ર વાંચે એટલે દૂર ઊભા રહેવું એ ગૃહસ્થાપતું લક્ષણ માની રાવજીભાઈ દૂર બીજા સાથે વાતે વળ્યો.

દરેકે જાણે સંપ કરી એકીસાથે જ નરેન્દ્ર ઉપર હુમલો કરવાનો કરાવ કર્યો હોય તેમ આમાં પણ એ જ વસ્તુ હતી:

“નરેન્દ્ર! તું તો બહું સમજે છે! પણ એક વસ્તુ હમેશાં યાદ રાખવી કે નર્મી એક માણસથી આજો સમાજ જિંદગીનો નથી. આપણે ગમે તેટલી ઝડપે સુધારા કરવા માગતા હોઈએ, પણ સમાજની ગતિ કદી વ્યક્તિ જેટલી ઝડપી ન હોય. એટલે તું તારા આદર્શ પ્રગણે કોઈ જાતની લેવડદેવડ કર્યા વગર વિવાહ કરવાનો મનસુબો રાખતો હોઈશ, પણ એ અત્યારના સંજોગમાં કદી સફળ થાય તેમ નથી. હા, કદાચ કોઈ તૈયાર થશે તો એ જગજગમાં જિંદગી વગરના પડી રહેલા માલ જેવો અયોગ્ય હશે. પણ એવોય કોઈ ગણી આવશે, જે બંધી રીતે લાયક હશે અને આદર્શને ખાતર સંબંધ બાંધવા તૈયાર થશે,

છતાં એમાં સંપૂર્ણ લાગવગ તો જોઈશે જ. વિવાહ એ ખરી રીતે તો લાયકાતથી નહિ, પણ દયાથી જ થાય છે. અને એવું દયાથી તમારા પક્ષમાં નથી, બધું જુનાગિયું વાજું છે. સાગી જાજુ ખાઈને દેલા વિરોધીઓ દાંત કચકચાવીને બેસા છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કં તો આદર્શ જવા દેવો, કે એને લોગે દીકરીને ગમે ત્યાં નાખવી, એ જો જ રસ્તા છે. તેમાં વળી વિચાર કરવાનો વખત પહોંચે છે એટલે નેટલો વખત જાય છે તેટલો કાર્ય કરવાનો અવકાશ ધટતો જાય છે. માટે તારા વિચાર જે હોય તે વળતા પત્રમાં જણાવી દે એટલે મને કોઈની સાથે વાતચીત કરતાં સૂઝ પડે. વળી એક બીજી વાત કહું. પુત્રના લગ્નમાં આપણે જે પગલું ભરી શકીએ તે પુત્રીને લગ્નપ્રસંગે નથી ભરી શકાવું, કારણ કે એમાં તો સામાપક્ષની સંમતિની પૂરેપૂરી જરૂર હોય છે. માટે પોતાનું, સિદ્ધાન્તનું, ખેતનું અને ભવિષ્યનું, એ ચારે જાજુનું જોઈ વિચારી, સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી જે પગલું બાવલાગિક રીતે ઠીક લાગે તે ભરજો.

“તા. ક. જોકે એમાં આગને કંઈ યોગ્ય ન લાગે તો તું એમ ન જાનતો કે આ પ્રશ્નમાં તું સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર છે. છતાં પહેલી પસંદગી તને આપી છે. આશા છે કે જે તે વિચાર કરી તું તરત જણાવી દેજો. નહિ તો તું તારા કર્તવ્યમાં નિષ્ફળ ગયો માની, ન છૂટકે અમે જે કંઈ નક્કી કરીએ તે કબૂલ રાખવા તું બંધાએલો છે. અને તારી દૃષ્ટિએ તો ગમે તે હોય પણ અમારે મન તો અંધા કૌમોર્ચનાં વધુ વરસ ઝીલે તેમ નથી.”

પત્ર વાંચી નરેન્દ્રને લાગ્યું કે આ એકસાગરું કટક કપાંથી તૂટી પડ્યું! પણ એ તો પ્રભુની એટલી કૃપા છે કે મનુષ્ય ત્રિકાળજ્ઞની નથી, નહિ તો કંઈ ઓર ચિંતા વધી પડત! સંજયના નેટલી લાંબી દૃષ્ટિ એની હોત તો અત્યારે ધરના આંગણમાં ખેસી ગા એ જ વિષે વાત કરી રહી હતી તે સ્પષ્ટ જોઈ ને સાંભળી શકત:

મા : “ગમે તેમ કરીએ, પણ દીકરી એ તો પારકી થાપણ. એમાં આપણું શું ચાલે? આપણે તો ઘણો ય ખર્ચ ન કરવો હોય, પણ સામે એ વિચારનો હોય ત્યારે ને? અત્યારે હિલ્ટી બધાંને લેવ-ખાવની હાથ હાથ લાગી છે ત્યાં એવા કોરા જરૂરની વાત કોણ સાંભળે?”

ઝવેરકાકી : “તો ય હજુ અત્યારે સારું છે એમ કહો ને! નહિ તો પહેલાં ગોળ નહોતા જાંબ્યા ત્યારે બધાંને મોટા ગામમાં કન્યા આપ્યા વગર છૂટકો નહોતો ચલો. અને ગામડામાં પરણ્યા એટલે છૂંટનો જ માલ હોય તેમ ધડીએ ને પલકે પૈસા ગંગાના જ કરે, જાણે અહીં તો પૈસાનાં ઝાડવાં-બિગ્યાં હોય

તેમ! ને એમાં સવાદ ન પડ્યો ત્યારે જ આ ગોળ જાંઘાયા ને? રડ્યા એ તો હમણાં હમણાં નવાં લકર્યાં ખોસતા જાય છે - માટલી ઉપર દશ તોલાનો અછોડો ને મંગળે મંગળે જળ્યસો. છોડીને સો તોલા સુધીની જળ્યસો કરનારા ય નીકળ્યા છે! છતાંય મોટાંમાં પિલાઈ મરતાં'તાં, એટલું દુઃખ અત્યારે નથી."

ચંચળફોઈ : "તમનેય અત્યારની શી ખબર છે! નહોતી મળતી એને ખંદેસે અત્યારે પૂછાવા લાગ્યા એટલે મોટા મીર થઈને બેઠા છે! આ કનકની તારા જરા જાહર હતી, જાહર તો શાની પણ જરા ધીમી - એણે બોલી, તે રડ્યા જોવા આવનારાએ વાત ઉઠાડી કે એ તો ગાંડી છે. તે ગિચારા છગનભાઈને એણે દુઃખ પડ્યું? જે હોય તે જોયા વગર જ કહે: 'પેલી ગાંડી તારા ને!' જાણે નખોદ્યા એ મોટા ગવંદર મધ ગયા હોય તેમ છોડીની આલ જુએ, બોલી જુએ, શરીર જુએ, હાવભાર ને રૂપ જુએ. અને જાણે બજારનો માલ હોય તેમ ગમે તો લે, નહિ તો ગોં મચકોડે! બોલે છે પોતાને મન મગતું રંગકડું ને વાતો કરે છે સ્વતંત્રતાની!"

મા : "એ તો ચંચળજેન તમારું કહેવું ખરું છે. પેલી મંગળાને કાણ કાળી કહે? બીને વાને ખરી. પણ એક બે જળ્ય જોઈ ગયા એટલે ઘણું ચૂક્યું: 'કાળી છે' - 'કાળી છો!' પછી તો જે હોય તે જોયા વગર જ ના કહી દે."

ચંચળફોઈ : "સામાનું રૂપ જોવા નીકળે છે, પણ પોતાનું બીતર તપાસતા હોય ત્યારે ખબર પડે કે આટલી બીડ ન હોય તો એમને ડાહ્યાસાની ગમલીય ખૂંદે નહિ."

અવેન્કાઈ : "એ તો કહેવું પડે છે! કુટુંબની આટઆટલી છોડીઓ મેં મોટા ગામમાં પરણાવી હતી, પણ કોઈ એમાં બેઠાખાંપણ કાઢે જ નહિ. જોવા તો પહેલાંય યેરાં આવતાં, પણ આજની પેઠે માળાચટકા નહોતાં જોતાં. પેલી સવલીને બાણેલી નથી કહી જે હોય તે ના પાડતા. સાગળાવાળા જોશંગભાઈનો છોકરો કંઈ મુંગછમાં દાકતરનું બજતો હતો, તેણે તો વળી કહ્યું કે બીજી ગમે તે બેઠા હોત તો હું નિભાવી લેત, પણ એ આંધળોને લાવીને શું કરું?" આંધળો તો મૂંઝો એ ચયો છે તે ચશમાં પહેરે છે ને આ બલખા જેવી આંખવાળી રૂડી રૂપાળી છોડીને ઉલટો આંધળી ઠેરવે છે! આજના છોકરાઓને કંઈ જાણી ચરખી છે!"

ચંચળફોઈ : "અત્યારે તો છોકરીવાળાને મહાદુઃખ છે. જેનું મોં ના જોવાનું હોય તેનું પૂછકું જોવું પડે છે. અને તોય એમનો ગિમ્મજ જાણે એમને જ ઘેર ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય ન આવી મધું હોય!"

મા : “ ગારે તો આ ચંપાનું ઢેકાણું પડી જાય એટલે જાણે ગંગા નાણાં ! ”

ઝવેરકાકી : “ એ તો કંઈ નેજનાં ગાડાં નેજમાંજ રહેવાનાં છે ? ”

ચંચળકૌઠ : “ ગારું માનો તો છોડીને નાની પરણાવી દે, તેના જેવું એકે મુખી નહિ. છોકરો જહુ જહુ તો નિશાળમાં લખતો હોય એટલે ઝાઝી ચાપાચીપી કરે નહિ. છોડી જેગ મોટી થાય તેગ મોટા છોકરાની અજીત. વધારે લજોલા અને ધંધે વળગેલા તો હિલટા કાગનો વાંધું કરે છે. ગાટે ગારું માનો તો જેમ વહેલાં ઊકશે તેગ ક્ષાયદો છે. ”

ઝવેરકાકી : “ મોટાં પરણાવવામાં જ આ દુઃખ આવ્યું છે ને ? છોડીને આ આવડે છે ને તે નથી આવડતું. લાણીલી નથી ને જોછા જોલી છે, જાડી છે ને પાતળી છે, કાળી છે અને લાંબા મોંની છે ! અને પેલું તો તારા જાંપ કેમ મૂચો તો કહે તાવ આવ્યો ને ટપ ! અને છતાં કોનું ધર ના ચાલ્યું ? ”

મા : “ નરેન્દ્ર આપણું માને ત્યારે ને ? ”

ચંચળકૌઠ : “ એ તો તમે પોચાં છો ! નહિ તો કહી દેતાં શું થાય છે કે તારાં છોકરાંનું તું ફાવે તેગ કરજે, પણ ગારી છોડીને તો મને ફાવે તેમ પરણાવીશ ? ”

ઝવેરકાકી : “ ખરું કહેવું છે ચંચળજેનનું ! એગ કંઈ છોડીને એના કહેવાથી ગમે ત્યાં નાખી દેવાય ? ને કહો ને તમારા ભાઈને, એટલે જહું નક્કી કરી દે. પછી છો ને એ ધમ્મજાડા કરતો. ”

મા : “ આ તે સારું જ આજ એ ગયો છે. એના મિત્ર મહેન્દ્રનો કાગળ હતો, કે એનો વળી કોઈ ભાઈજાંધ અંગ્રેજી નિશાળમાં મારતર છે. એનો મામાનો દીકરો કોલેજમાં લાણે છે. હોશિયાર છે, ધર સારું છે. ગાટે એને જોલાવ્યો છે. જોઈએ હવે શું કરીને આવે છે તે ? ”

આવી આવી તો એક કન્યાના વિવાહ ગાટે કેટલીય વાતો — ચર્ચા — સલાહ અપાતી લેવાતી હશે, પણ પોતાના આદર્શમાં મક્કમ રહેવાનો વિચાર કરતો નરેન્દ્ર મોટર આવતાં ચઢી બેઠો. જોકે એના વિચાર મક્કમ હતા, છતાં મોટરની ગાફક આચકા લેતા હતા.

એક વિવાહ ગાટે કેટલાં ગગને હેલે ચઢતાં હશે !

સંકુચિત હૃદયોને !

‘પાટીદાર સમાજ’ નામ, આટલું જ ઓછાં, વાંચતાં, કે સાંભળતાં એ સાત અક્ષરના એ શબ્દો પરત્વે વિચારોની પરંપરા ચાલે છે. એ સમાજમાં અને જાતિમાં દીકરીને દુઃખના દગથા છે, કુળના કટકાઓને ત્યાં વિધવાઓ ઉપર ત્રાસના ટોપલા ઠલવાય છે, વહુઓ ઉપર સાસુઓના તીવ્ર સિતમોના સડાકા સાથે આપખુદપણાની બેધારી તલવાર સદાય લટકતી રહે છે, અને વખત આવ્યે સિતમોના ત્રાસને વિશાળ હૃદયે વેંકતી વહુ ઉપર બળાતકારનો અગત્યકાર અજમાવી તેનાં સગાંઓ પાસેથી ધણુંય પડાવી લેવાની તરફબો રચાય છે. આ બધુંય કરીને કુળવાનપણાનો વાંસડો અને તેના ઉપર વ્યવહારનો ઝંડો ફરકાવીને સમાજની ઉન્નતિનો જીવંત ધ્યેય સચવાતો હોવાનો પોકળ દાવો થાય છે.

આટલું જ કરીને સમાજ અટકી જતો નથી, પણ છોકરીઓને લજ્જાત્મકી એ શરમભરેલું મનાય છે. લજ્જાત્મકી છોકરી વંદી બન્ય છે, અજ્ઞાન શુદ્ધિથી કુળાચારની વિરુદ્ધ બન્ય છે, અને કુળવાન ગાથાપના ‘કુળના કુમતા’ને ઝાંધું પાડી દે છે। આવી શંકા-કુશંકાઓથી સમાજની અધોગતિનાં બોદલાં પગથિયાંને વધારે બોદલાં બનાવી મૂકે છે.

કુળવાનશાહીનાં દેવજોને અખંડિત રાખવા સારૂ મને તેટલાં બોજો લેવા પડે, હજારો અબળાઓનાં હૈયાં જાળવાં પડે, સેંકડો વિધવાઓની આંતરડી-ઓના કંકળાટ લેવા પડે, અને કટલીય બેનોનાં જીવન આરાં ઊંચ કરી નાખવાં પડે, છતાં પણ સમાજ તો ‘કુળવાનશાહીનું દેવળ’ સલામત રહે છે કે નહિ તે જોઈને જ બધું ક્યેં બન્ય છે!

વિધવાઓની સંખ્યામાં વધારો થાય, એમને ત્રાસો અને જુદાં વેંકવા પડે, છતાં પણ સમાજમાં ‘કલંકિની’ તરીકેની જિંદગી તે મૂંઝે મોઢિ દોરની જેમ વિતાવ્યે જાય, તો સમાજ એને આજાદી કહે છે. એ આજાદીમાં પછી લાલે એના અંતરના શાપ વરસતા હોય! એ તિરાધાર ત્યાગમૂર્તિઓને સતાવવી, તેની પાસે કંઈક આધારરૂપ હોય તો ઝૂંટવી લેવું, અને એને વધુ ત્રાસ વેંકતી કરવી, એમાં જ સમાજ ખાનદાની માને છે! અને છોકરીઓને જન્મથી જ ભૂ-પીતી કરી દેવી, તથા વહુઓને ગળે ફાંસો ખાવાની કે કુવોહવાડો કરવાની રિયતિમાં મૂકી દેવી, એમાં જ સમાજનો પુરાતન અને જૂનો વર્ગ પોતાતું ઉચ્ચ અને અદા કરવા યોગ્ય મુખ્ય કર્તવ્ય માને છે!

જ્યાં સુધી આ બધી પન્નવણીઓ, કુળવાન રહેવાની તરકીઓ, અને પારકું પક્ષની લેવાની ગિજ્જાઓ છે, ત્યાં સુધી આગેકુચ થવાની નથી જ. આને માટે આજને યુવકવર્ગે નવી પ્રજ્ઞાસિકાને શરૂ કરવા સારું સહન કરવાનું છે, અને ત્યારે જ આપણી ઝાતિ સર્વોત્તમ બનશે. કાંઈ છ ગામના, ચાર ગામના, કે સત્તાવીસ ગામના ગોળ કરીને, કુવાના દેઠકાની જિંદગી જીવે, સમાજની લાંબી તજાએલી સોડ નાશ નથી પામવાની. એને માટે તો નવયુવકોની નવી પ્રજ્ઞાસિકાની આવશ્યકતા છે.

આપણી ઝાતિમાં સૌ તરફ સમ્માન, આદર કે પ્રેમભરી અગિદષ્ટિ નથી. આપણો ધણેખરો ભાગ જોગજ સમજે છે કે સૌ એટલે ધરની ગુલામી! તેનું કાર્ય પણ ધણે જ સંકુચિત દરજ્જામાં આવ્યું છે. ફક્ત સાસુમસૂરાનાં તથા નણદીનાં મહેલાં મૂંઝે મોંઢે સદન કરવાં, પતિની ગમે તે-ભલે પછી તે અધટિત હોય-છત્તાઓને સતોષવી, તેને માટે ખડે પગે-સાંત્રી પહેરેગીરની માફક-ચોનીસે કલાક તત્પર રહેવું, તેની પ્રેમધેણીને પૂરી કરવી, ટાઢો અજીઠો ખોરાક ખાઈ પેટ ભરવું, ધરનું દરેક પ્રકારનું વૈતરું કરવું, ધુંધટ તાણી જોઝલપડે રહી અકળાઈ મરવું, ધરની બહાર પગની પાની ન કાઢવી, અને આ બધાં કર્યાંએ ન પાળી શકાય તો છેવટે કુવોતળાવ કરી જિંદગીનો અંત આણવો, એવો એનો જીવનકામ જોઈએ છે!

જગતમાં સ્ત્રીમતિ નમ્ર અને બકિતવાનનાવાળી છે. આપણામાં કહેવત છે કે ‘દલકું લોહી દનાસદારનું.’ એ પ્રમાણે જ આપણાથી ડરીને ચાલે છે તેને-તે સ્ત્રીમતિને જ-ડરાવીએ છીએ. અને તેના બ્યકિતત્વ અને જીવન ઉપર તરાપ મારીએ છીએ.

આટલેથી જ આપણો પાટીદાર સમાજ અટકે નથી. કારણ કે તેનું જળ, શુદ્ધિ અને વ્યકિતત્વ દર્શાવવાની થીજ કાષ્ટ પોચી, સુંવાળી અને સહન કરે તેવી જગ્યા નથી! સમાજનો પુરુષ એટલે સિંહ, અને સ્ત્રી એટલે વનમાં રહેનારી વનરાજના આશ્રયતળેની દરણી, સિયાળ, સસલાં, અને મેઢાં જેવી પ્રજા!

વનરાજ જંગલના કાષ્ટ પણ પશુનો, ચાહે તેટલા પ્રમાણમાં અને ચાહે તેટલી વાર, ભક્ષ કરવા કે રોજાને ખાતર શિકાર કરી શકે. તેવી રીતે પાટીદાર કોમનો પુરુષસિંહ છત્તામાં આવે તેટલી વાર સસલા જેવી નાજુક વિધવાઓને નાસ આપી શકે! પરણીને દરણી જેવી કોમળ માળાઓના ભવ ગંગાડી શકે! ચાહે પછી તે હક તરીકે કે વનરાજનાં વ્યકિતત્વ તરીકે, પણ બધું પ કરવાની તેને છૂટ!

સુવકા, વિચાર કરો, આમ શાથી? શું આ ન્યાય છે? સ્ત્રીઓએ પારીવાર સમાજમાં જન્મ લીધો તે તેનો દાષ છે કે પછી ઈશ્વરે પ્રથમથી જન્મ આપતાં જ તેને ‘સહનમૂર્તિ’નું ગિરદ આપીને મોકલી છે! આ તે શું કહેવાય, ગજગ ગણાય! પુરુષ અને સ્ત્રી જન્મેમાં કાગવાસના સમાન છે. ચાલુ જમાનામાં આ વાસનાને છૂતી લેનાર જયલેજ કોઈ વિરલ વ્યક્તિ નજરે પડે છે. વિધવા કે બાળવિધવા આ વાસના રોકી શકે તેમ છે? જો ન રોકી શકે તો સમાજનાં બંધનો એને ન છૂટકે અનાચાર આદરવાની છૂટ આપે છે અથવા ફરજ પાડે છે, એમ નહિ તો બીજું શું કહી શકાય?

સ્ત્રી એટલે કાંઈ જ નહિ, સ્ત્રી એટલે આનંદપ્રભોદ માટેની છવંત દીંગલી. એ દીંગલીને પુરુષ જેમ નચાવે તેમ નાચવું એ જ એની ફરજ; અને એમાં જો એ જરાક આધીપાછી થાય તો એને સજા કરવાની પુરુષની સમજપૂર્વકતા હક્કની ફરજ! બસ, આટલું જ સંકુચિત માનસ સ્ત્રીઓ માટે પુરુષસમાજે ધરી કાઢ્યું છે.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની, સમાનહક્કની, કે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોના વિચારો કરવા માટેની વાત ઉપાડતાંની સાથે જ પુરુષ પોતાના જર્જરિત અને પુરાણા હક્ક જેવા સિદ્ધાન્તો રજુ કરી-દેશે. સ્ત્રી માટે જ પરમાત્માએ યૌદ્ધમા રત્નની ઉત્પત્તિ કરી હોય તેમ પોકારી બીકો કે:

“બુધે નર-બાજરી, બુધે નાર પાધરી,

બુધે ડાબું દોઢવા દે, બુધે છોડું છાનું રહે.”

પણ તેઓ આ કહેવત રજુ કરતાં જોટલી ઉતાવળ કરે છે, તેટલી જ ઝડપથી એમ કેમ નથી ઉચ્ચારતા કે “જે હાથ બુધાવે પાગથું, તે જગત પર શાસન કરે.” શું આમાં તથ્યાંશ નથી? શું આમાં ભાવાર્થ નથી? ઉપરની કહેવત રચનાર, કે સમાજમાં પ્રસિદ્ધ કરનાર કોઈક સંકુચિત હૃદયોને અને સ્ત્રીઓ તરફની તિરસ્કારવૃત્તિ ગમ્મનારો પુરુષ હશે, જ્યારે આ નાની અને ટૂંકી કહેવત આલેખનાર કોઈક વિદ્વાન, સમજુ, ધીર, ગંભીર અને વીર ભાવનાશાળી પુરુષ હશે. કારણ કે જગતના ભાવિ પુરુષોનાં, નાગરિકોનાં અને નેતાઓનાં ચારિત્રો ધડનાર જગતજનની માતા જેવી સ્ત્રીઓ છે. અને તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા હાથ જગત ઉપર પ્રભુત્વની હીપગાળજોતિ પ્રકટાવે છે!

આથી વિશેષ આગળ વધીને કહેવાની કરી જરૂર છે! સમાજનો કુળવાન-શાહીવર્ગ સ્ત્રીઓને ત્રાસ આપવામાં જ સમાજની ઉન્નતિ નિહાળતો હોય તો તેમાં તેની ભયંકર ભૂલ છે, કારણ કે:

યન્ન નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેવતા ।

તેગજ સંતુષ્ટો માર્યયા મર્તા, મર્તા માર્યા તથૈવ ચ ।

ચસ્મિન્નેવ કુલે નિત્યં, કલ્યાણં તન્ન વૈ ધ્રુવમ્ ॥

ત્યાં પરસ્પર સંતોષી જિંદગી છે ત્યાંજ ઈશ્વરનો નિવાસ છે, ત્યાંજ સુખ છે. સદાય કલહપૂર્ણ ઘરમાં રહેવાથી અસંતુષ્ટ તથા દુઃખી જીવન નિતાવવું પડે છે. સ્ત્રી તો જીવનની સહચારિણી છે. તેને પીડાથી આપણું જરા પશ્ય શ્રેય થવાનું નથી. એને તપોજલો અને એની સંતોષી જિંદગીની આશિષથી સુખી થવાય છે. સ્ત્રીસ્વાતન્ત્ર્યમાં ન માનનારા સરતજ જખાળી ઉઠશે કે :

પિતા રક્ષતિ કૌમારે, મર્તા રક્ષતિ યૌવને ।

રક્ષન્તિ સ્થવિરે પુત્રા, ન સ્ત્રીસ્વાતન્ત્ર્યમર્હતિ ॥

તો શું સમાજમાં યુવામીના એ દ્વિગાયતીઓને યુગકો પોતાનો સિદ્ધાન્ત દર્શાવવા તત્પરતા નહિ દર્શાવે? સ્ત્રીસ્વાતન્ત્ર્યની જરૂર છે એમ દર્શાવવા માટે જરૂર તેમણે પણ કગર કરી લેવાની છે. અને ધરડા સમાજને નવું સૂત્ર શિખવાડવાનું છે કે :

પિતરં રક્ષતિ કૌમારે, મર્તરં યૌવને તથા ।

રક્ષન્તિ સ્થવિરે પુત્રાન્, નારી લોકસ્ય પાલિકા ॥

અન્તમાં, 'તેજીને ટકારે અને ગધેડાને ડફણાં' એ લોકોક્તિ પ્રમાણે તું આજના જમાનાના ટકારાથી અપાતા સૂચનોને, હે પાટીદાર સમાજ, સ્વીકારી લે અને તારી ધરડી જૂની પુરાણી રીતરસમોને અભરાઇને ઊંચે ટોલે ચઢાવી દે!

હે પાટીદાર! જરા વિચાર કર, તું જે જગતનો તાત ગણાય છે, તેનીજ સ્ત્રી આવાં અસહ્ય સંકટો સહન કરે? તે તારે માટે કેટલું ગધું લાગ્યરપદ ગણાય! માટે આખાય જગતનું તાતપણું લેનાર હે પાટીદાર! તારાજ ઘરમાં ખિરાજતી શૃલલક્ષ્મીને તારાં યુવામીનાં જઘનોમાંથી સુક્ત કર અને સમાજના જમાનાના રંગ પ્રમાણેના રંગોને અપનાવી લેછ યશની વરમાળા કંઠમાં ધારણ કર! એમાંજ તારી, તારા કુટુંબની, તારા ગામની, તારી માતિની અને સારા ય સમાજની ઉન્નતિનાં ઊંડાં ઊંડાં ખીજ છે. અને ત્યાર પછીજ ખરા કુળવાન-પણાનાં દેવળો અગર અને અચળ બનશે!

ભાદરવો

[હાથ : મોક્ષારોડ]

ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

સાસુની વિધવા વહુ

ડાહ્યાભાઈનાં પત્ની મણિયા અને ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદીના કરતૂતને પરિણામે ગિયારી સુશીલા વિધવા બની. એક મામ પહેલાં ઓઢણી, કંકુ અને કંકણ વડે શોભતી સુશીલા આજે આયમતા સૂર્યના રંગ સગા શેલામાં કંકુ-કંકણનિહોણી અપશુકનિવાળ વિધવા તરીકે સમાજમાં જીવન વિતાવી રહી છે. સમાજના સિતમગારોની નાગચૂડમાં આવી કેટલીયે ગિયારી સુશીલા-ઓના જીવનમનોરથો ભરખીભૂત થતા દશે, તે તો કાણ જાણે? ડાહ્યાભાઈનાં પત્ની મણિયાને વહુ ઘેર લાવી સાસુ બનવું હતું, તેમને તે મનોરથ સુશીલા વહુ થઈને ઘેર આવ્યાથી ફળીભૂત થયો હોવા છતાં, જે વહુની તે હરદમેશ અંખના કરતાં હતાં તેજ વહુ આજે તેમને વીંછીના કંખની માફક સાલવા લાગી. ખરેજ, 'ઉતાવળે આંગા ન પાકે' એ કહેવત પ્રમાણે મણિયાની આંધળી ઉતાવળથી જ ગિયારી સુશીલાનું જીવન વેડફાઈ ગયું. અને વિધવા બનતાં જ સાસુવહુનો મીઠો સંબંધ બને વચ્ચેથી ભીડી ગયો.

સુશીલા સૌભાગ્યવતી સુશીલા તરીકે સામ્રે આવેલી, ત્યારના ને અત્યારના સાસરામાં તેને આભ જમીનનો ફરક દેખાયો. તે દિવસે તે નવપરણેતર હોવાથી તેની સાસુ પોતાની મનોકામનાની સિદ્ધિ રૂપે તેને વાતરત્વભાવથી નવરાવી રહી હતી. ઘરમાં પગ મૂકતાં જ તેને અક્ષતકુંકુમથી વધારી, ધી-કંસારનું જગણ આપવામાં આવ્યું હતું. અને આજે? આજે ઘરના ઉમરામાં પગ મૂકતાં જ તેના પગમાંની ફાડિલી ગતિ અદૃશ્ય પામી હતી. તેને આખું ઘર આજે સુનસાન દેખાતું હતું. ન તો તેને ફાઇએ આવકાર આપ્યો, ન ફાઇ તેની સાથે બોલ્યું; તેણે વિધવાના અભાગિયા ખૂણામાં પોતાનું રચાન શોખ્યું. 'રામ જાણ વાળ્યાં હોય તે જાણે,' એ કહેવત પ્રમાણે વિધવા સુશીલાના આધાતનું જાણ કેટલું દુઃખમય હશે તે વિધવાઓ સિવાય બીજું કાણ કહી શકે? ક્યાં બે મામ પહેલાંની સૌભાગ્યવતી ફાડિલી સુશીલા અને ક્યાં આજની ગિયારી વિધવા સુશીલા! પતિ જતાં જ વિધવાની આ દશા થતી હશે, તેની ગિયારી સુશીલાને આ પહેલાં ક્યાંથી ખજર હોય! આજે તે સમજી શકી કે ગયે વખતે તેનું જે માનપાન હતું તે પોતાના પતિની હયાતીને લીધે હતું; આજે તે પતિ આ લોક છોડી જતાં પોતાનું જીવન આ સમાજમાં કેટલું વિષમ બની રહ્યું હતું, તેની જ તે કલ્પના કરતી હતી. તેણે મનમાં ને મનમાં ત્રિચાલુ: "શું મારા પતિના ગરણની લાગણી આ બધાને છે ને મને નથી કે ફાઇ મારી સાથે બોલતું જ નથી? હું તેમના મૃત્યુ માટે સહેજ પણ

નવાગદાર છું ખરી? આ વખતે મારા જેવી જિનઅનુભવી વિધવાને આશ્વાસન આપવું એ મારી સાસુની ફરજ નથી? એ શા માટે ફરજપોષી જતી મારા દુઃખમાં વધારો કરી રહ્યાં હશે? શું આમ કરવાથી મરનાર પાછા વળશે ખરા?" આ અને આવા ઘીંગલ ફેટલાય વિચારો સુશીલાના મનમાં આવ્યા ને ગયા, પણ તે જિત્વારી કેને હશે? હશેવા તૈયાર હોય છતાંય સાંભળવા 'કાણુ નવર' હતું? તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને આ અક્ષમ્ય હૃદયવેધક દુઃખ અને ગગનીન વાતાવરણ સદન ન થયાથી; તેનાથી એક ડમકું ભરાઈ ગયું. અને પછી?

"જાની મરને, રાંડ કહોરજ, કાણું મોં લેઈ આવી છું તે બહુ નવાઈની! રાંડ આવી ત્યાંથી જણાઈ, જોગણી જેવી મારા હીરા જેવા છોકરાને ભરખી લીધો ત્યારે તો હવે જ'પા!" જ્યન્તિના મૃત્યુનો દોષ સુશીલાના બાગ્યને માથે ઢોળતાં, ગણિયાએ મરનાર જ્યન્તિને યાદ કરી છેડો વાળ્યો. 'પછી તો કહેવું શું? રડવા ફૂટવામાં મજા માણતી પડોશજોનો રાફડો ફાટ્યો. અને પોતપોતાનાં સંભારી દરેક ચાલતા રૂઢનમાં સૂર મિલાવવા પ્રયત્ન કર્યો. કાષ્ટ વિધવાએ પોતાના મરનાર પતિને રાખી કહી, કાષ્ટએ પોતાના મરેલા પુત્રને લાડકવાયો કહી, કાષ્ટએ પોતાના મરનાર બાપને વીરા કહી, તો કાષ્ટએ પોતાનાં માખાપને રખાંમાં પોતાના દુઃખનો પેગામ પહોંચાડવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ આવેલાંમાંથી કાષ્ટ હૃદયના ઉભરાથી જ્યન્તિને રડ્યું નહિ; તેમજ ગણિયાએ શા માટે પોતાનું રૂઢન આમ અકાળે રાફ કરી દીધું, તેની પણ કાષ્ટએ પૂછ-પરછ કરી નહિ; એટલુંજ નહિ પણ કાષ્ટએ સુશીલાની કે તેનાં માખાપની ખજર પણ પૂછી નહિ, તો પછી આશ્વાસનની તો આશા જ શી! જિત્વારી સુશીલા તો પોતે વિધવાનાં દુઃખ સાંભળ્યાં હતાં, તેના કરતાં પણ વિધવા પરિસ્થિતિમાં મૂકાઈ ગઈ. આ રડારોળમાં શું કરવું તેની તો ગમ જ પડતાં, તેણે માત્ર સાચું રડવા માંડ્યું. પણ તેનું સાંભળવાનો કુરસદજ કેને હતી?

ડાહ્યાબાપ સાંજના પાંચેક વાગ્યે જરા પોતર તરફ ફેરો મારવા નીકળ્યા હતા. પાછા ફરતાં શેરીમાં પગ મૂકતાંજ તેગણે પોતાને ત્યાં થતી આ રડારોળ સાંભળી, અને તેગના સુધારક માનસે સર્વે તરફ તિરસ્કાર વરસાવ્યો. ધરમાં પગ મૂકતાંજ તે જોણી ઉઠ્યા: "મેં ના કહ્યું છે કે કાષ્ટ રડવા આવશે નહિ, છતાં શા માટે આ બધા ઢોંગ-ગચાવી રહ્યાં છો? કંઈ છીજો કામ વધી છે કે નહિ? નવરીઓ, જોડો ધેર જાઓ."

"એ તો બેરાંના કામમાં તમે મદદ શું સગજો? વહું રાંડ્યા પછી આજ પહેલપહેલી આવી છે, એટલે જરા મોં વાળવું પડે, નહિ તો આપણા ધરનું

ખોટું દેખાયું.” વૃદ્ધા જેવી ડાહ્યાભાષણી ભાભીએ રડતામાં રહેલી કુળની - ધરની મદત્તા દર્શાવતાં કહ્યું.

“બહુ સારું, મારે તારું કદાપણ નથી સાંભળવું. જરા શાન્તિથી બેસી કાપના બળતાં હૃદયને શાન્ત પાડવાનું તો તમને ક્યાંથી આવડે? પણ ઉપરથી બળતામાં ઘી હોગવા આવી છે અહીં; બજારદાર! જો હવે પછી કાપને ધરમાં પગ મૂક્યો તો? છોકરી જેવી સુશીલાને જો સારા આશ્વાસનના શબ્દો કહી તેના બળતા હૃદયને શાન્ત પાડવાનું તો તમને - ક્યાંથી મળે?” સુશીલા તરફ આંખ ફેરવતાં ડાહ્યાભાષણી કહ્યું.

“તે જોને અહીં શું દુઃખ છે?” એક બીજી દોઢકાઠી બોલી ઉઠી.

“તેમાં જ તમે બધી ટાંબે વળી બેઠી છો, ત્યારે તે જિયારીને એક ખૂણામાં રડતી મૂકી છે. જોઈ તમને બધી લાગણીવાળીઓને!” ડાહ્યાભાષણી સુશીલાની સ્થિતિ પ્રત્યે લાગણી દર્શાવતાં કહ્યું.

“તમે જો રોડનું આજથી બેઝા કરો નહિ, નહિ તો કાલે માથે છાંયું થાપશે. રોડ અકરમણ્ય ધનમાં આવી ત્યાંથી જખીને બેસતો ન હીધાં. સુજે રોડલો ખાતાં દતાં, તેમાં તે આવી ત્યારથી બળાપો લેતી આવી. રોડ ડાકણ જેવીયે રાખના કુંવર જેવા મારા છોકરાનો ભોગ લીધો અને કાણુ જાણે હજુ શું કરશે?” મણિયાએ કહ્યું.

“બજારદાર! એક શબ્દ પણ બોલી તો! જીમ જેથી નાખીશ. આ બધાં તારાંજ વાનાં છે. તેને જિયારીને શું છે? છોકરો પરણાવવા તો છું ઉતાવળી થઈ રહી હતી. ગળામાં જીભેય નહોતી ધાલતી. તે તારે કમે આખરે તારા મોંઢા જેવું થયું!” ચળાવલાવેડા કરતી પોતાની પત્નીને ધમકાવતાં ડાહ્યાભાષણી કહ્યું અને ઉત્તરમાં મણિયાએ પોકનો સૂર લાંબાવ્યો.

મણિધણિયાણીનો ઝગડો વધતો જોઈ પડોશઝો એક બીજાની આંગળીઓ દાગતી આલતી થઈ ગઈ. અને ડાહ્યાભાષણ પણ પોતાની પત્નીને રડતી મૂકી હુકકો ભરી મેડા ઉપર જઈ બેઠા. ડાહ્યાભાષણના વર્તનથી સુશીલાનું દુઃખ કંઈક ઓછું થયું, તેના દુઃખી મનને દિલસો મળતાં ખાતરી થઈ કે ધરમાં સસરા ખાનદાન છે. સસરા પ્રત્યે તેની મમતા પણ વધી, પણ પોતાને કારણે સસરાએ બધાંના દેખતાં આમ સાસુને ધમકાવ્યાં, તેથી તેને જરા ઓછું આવ્યું. ડાહ્યાભાષણ હુકકો પી રહ્યા એટલામાં મણિયાનું પોકપ્રકરણ પણ પૂરું થયું.

ડાહ્યાભાષણ વાળુ મોટે નીચે આવ્યા. ચાણી ઉપર બેસતાં જ તેમને પોતાની પત્ની ઉપર વધુ બેદ ઉત્પન્ન થયો. કારણ? કારણ એ જ કે દીકરો મુજરી

ગવાથી લૌકિક રિવાજ પ્રમાણે બંને કંઈ ઉત્તમ વાનીની રસોઈ ન જનાવવામાં આવે, પણ દાળભાત શાક જનાવવામાં પણ શી હરકત હતી? અને આમ તો પુત્રના મૃત્યુ પછી મણિજાએ ધણીય વખત દાળ, ભાત, રોટલી, શાક, જેવું સાદું ભોજન જનાવ્યું હતું. તો આજે પણ તે પ્રમાણે કંઈ હોત તો શા વાંધો હતો? આજે સુશીલા આવી છે તો એમ થવું જ જોઈતું હતું, તેને ગદ્દલે ઇંગ્લેન્ડના કોલેજી, કોલેજી તેમણે જનાવ્યાં છે એમ તેમને લાગ્યું. અને તેમના હૃદયના ઉદ્ઘાટનમાંથી અવાજ આવ્યો: “આજે હાથે આ વહુ હવે ભાજ્યે જ સુખી થશે.” પણ આજના વાતાવરણનો ખ્યાલ લાવી કંઈ પણ બોલ્યામાંથી સિવાય તેમણે ખાઈ લીધું. આમ જ વહુને લાવવા મણિજાને તાલ્લાવેલી લાગી હતી, તે વહુ ઘેર આવ્યા છતાંય, તેમનું સાસુહૃદય શાન્ત ન જન્યું. તેમને તો સૌભાગ્યવતી સુશીલાને ગદ્દલે હવે વિધવા સુશીલા સાથે જીવન નિભાવવાનું રહ્યું. પુત્ર તો મરવાનો હતો તે મર્યો, પણ સુશીલાને વિધવા જનાવનાર પોતે જ છે એ વાતને વિસારી પુત્રના મરણનું કારણ સુશીલાના ભાગ્યને કલ્પ્યાથી તેમના દુઃખમાં વધારો થયો, અને સુશીલા તરફનું સાસુહૃદય શનુવટ કેળવવા લાગ્યું. સુશીલાનું અસ્તિત્વ જ તેમને ખૂબ હતું હોય તેમ તેમણે રહેણીકરણીમાં સુશીલા માટે ખૂબ કંજુસાઈ કરવા માંડી. ખાટલો ગોદડું પતિની રીયામાં આપી દીધાં હોય તેમ, આજે સુશીલાને સૂવા માટે એક ગોદડી અને કાથી ભરેલો માંચો મળ્યો હતો.

રાત ખૂબ વીતી ગઈ હતી. રમણનવત્ શાન્તિ સર્વત્ર જાણ ગઈ હતી, જનાં ડાહ્યાભાઈ અને મણિજા પોતપોતાની પચારીમાં વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં જનતાંજ પડ્યાં હતાં; એકબીજાની આ પરિસ્થિતિથી જને અપરિચિત હતાં. એટલામાં જાનુના ધરના છાપરા ઉપર ‘ધન’ કરતો કંઈક અવાજ થયો. અવાજની સાથે જ જાનેનું મૌન તૂટ્યું. ડાહ્યાભાઈ ઉઠતા જ હતા, એટલામાં સ્ત્રીજનિના વીકણ સ્વભાવ પ્રમાણે મણિજા બોલી ઉઠ્યાં: “જુઓ ને શું છે?” “કંઈ અવાજ થયો ખરો!” ડાહ્યાભાઈએ કનસ સળગાવતાં કહ્યું.

બારીબારણાંની ચોકસાઈ કરી પાછા આવતા ડાહ્યાભાઈને મણિજાએ પૂછ્યું: “શું હતું?” “કાણે જાણે આપણા ધરમાં તો કંઈ થે નથી. હશે, કાંઈ કંઈ નાખ્યું હશે. આપણે શું?” ડાહ્યાભાઈએ પોતાના ધરની બચમુક્ત સ્થિતિ જણાવતાં કહ્યું. આ વખતે પત્નીને એ બોલ કહેવાનો ઠીક પ્રસંગ લાગ્યાથી ડાહ્યાભાઈએ ઉમેર્યું: “વહુ ઉપર તારો પહેલાંના જેવો ભાવ દેખાતો નથી.”

“સાથી” શનુ જેવી સુશીલાની વાત નીકળતાંજ મણિજા બોલ્યાં.

“આજનું તારું વર્તન મને એવું જ લાગ્યું. તેં તે જિયારીને ન છાજે તેવી ગાળો દીધી. તેને આજે તેડવા મોકલ્યું હતું, તેં ઇશ્વરપૂર્વક સાંજે કોઢરી-કઢી બનાવ્યાં. આવી રીતે તે જિયારીને તું પજવ્યાજ કરીશ, તો તે ક્યાં જઈ રહેશે? કમલાગ્યે, તે જિયારીને વિધવા બનાવનાર આપણે જ છીએ. વેનાઇ જિયારો આપણા જ્યન્તિની માંદગીને કારણે લગ્ન મુલતવી રાખવા આકાશ-પાતાળ એક કરી રહ્યો હતો, પણ તારી શિખામણે મેં ન માન્યું; અને બળેલા ભૂલે એ પ્રમાણે ઉતાવળે લગ્ન કરી નાખ્યું. આપણી દુહને કારણે તે જિયારી વિધવા બની. જો આપણે લગ્ન બેજ માસ મુલતવી રાખ્યું હોત, તો જ્યન્તિ તો મરવાનો હતો તે મરતજ, પણ મુશીકા તો જાયત. તે જિયારી આજની વિધવાને બદલે ગઈ કાલની કુમારિકાજ રહી હોત!”

પતિને મુખે વહુનો ચતો જગ્યાવ સહન ન થયાથી મજિગા વચમાંજ બોલી બેઠ્યાં : “બેરાંની વાતમાં તમારે માયું ના મારવું. ગંડીગંડને વળી લાડકોડ શા? એને તો દમ્યેજ પાર, એને વળી પાકા ધાનનો સત્રાદ રો! આજથી જો કાબૂ ન રાખું તો કાલે સવારે મને પણ વેચી આવે; તમારે શું? તમારે આખો દહાડો એણુંજ ધરમાં ને ધરમાં રહેવાનું છે? મારે તો એની સાથે પાનાં પડ્યાં, ધણી હોય તો તો ઠીક કે જાણે તેમ બે વાનાં કહે; પણ આ તો રાંડીગંડ એટલે જાણે કે મને હવે કોણ કહેનાર છે? એમ કરીને બહેકી જાય ને વંદી જાય તો મારા તો ધરનો લાજ જાય! આખો દહાડો ખાય પીએ ને મંકરકુંદીઓ કરે તો હાથમાંય ના રહે; એટલે એના તો ખાવાપીવામાં ને બોલવાચાલવામાં જેટલો દાખ રખાય તેટલો સારો. આ તમારી આંખો આગળ નથી જોતા, નાયા મોટાના ચંદુની વહુની, ને મગનભાઈની બોજાઈની કથી વાતો ચાલે છે તે? એ તો દાખ ના રાખીએ તો કાલે સવારે આપણેય એ વારો!”

“પણ હજી તો એ જિયારી નિર્દોષ જાણક જેવી છે. તેના બિગતા જીવનને આ પ્રમાણે કરમાવી નાખવું એ આપણે માટે સારું નહિ. આવા ખોટા વિચારોની આગાહી કરી, તું તેને દુઃખજ દીધા કરીશ, તો આજે તો તેનામાં મને તેટલા ઉચ્ચ આદર્શો ભર્યા હશે, છતાંય દુઃખી માનવહૃદય મુખની તલાશમાં કંઈક બટકવા નીકળી જવાતું; માટે તું કહે છે તે રીતે નહિ, પણ જાની શરૂ-તેટલી બધીય રીતે જાણે તે વિધવાજ નથી, એવી રીતતું તેના તરફનું વર્તન રાખી, તેને સહેજ પણ એણું ન આવવા દે; અને દાખથી તે તારા કાબૂમાં રહેશે, તેના કરતાં પ્રેમથી વધારે જિતારો. અને દાખની કમાન જો કોઈક દિવસ છટકી, તો પછી હાથમાંજ નહિ રહે. વળી વિધવા થઈ તેથી શું? વિધવા હોવા છતાં

તે પણ તારા જેવી એક સ્ત્રીજ છે ને? તું મારી પત્ની છે, તો એ તારા ને મારા પુત્રનો પત્ની છે, એટલે ઘર ઉપર તારા જેટલોજ એનો પણ હક છે. તું તાર્કિક વહુ તરીકેનું જીવન યાદ કરી જો ને! મારાં માતૃશ્રી ઘણાં ઉદાર અને નિખાલસ હૃદયનાં હતાં, છતાં આપણા એ યૌવનના પ્રથમ દિવસોમાં તું રાજ્ય રાત્રે મને માતૃશ્રી વિરુદ્ધ ફરિયાદ કર્યા જ કરતી હતી ને? દરેક રીતે તને સુખી અને ખૂશ રાખવા ઇચ્છતાં મારાં માતૃશ્રી - સાસુ તરીકે - તને તારા જીવનમાં ખૂંચતાંજ હતાં ને? એ તને વહુ તરીકે જે મોકળાશ આપતાં હતાં, તેટલી મોકળાશ આજે તું સાસુ તરીકે તારી વહુને આપી શકે છે ખરી? સ્ત્રીઓ પુરુષો પાસે સ્વતંત્રતા માગે છે, પણ પોતાની જ જાનિને તે પોતાના કાજૂ નીચે છૂંદી નાખવા આમ તૈયાર થશે, તો તમારો સ્ત્રીજાતિનો ઉદ્ધાર કયે દિવસે?" ડાહ્યાભાઈએ પોતાની પત્નીને વહુ તરીકેના ભૂતકાળની યાદ આપતાં કહ્યું.

"તમે તો નાખું એકમાત્રું લાછડી નાખ્યું, પણ મારે તો ગદાર જે માણસમાં મોંડું ખતાવવું છે. તમે ક્યાં તેટલાં લાડ લાડાવીએ, તો તો આછપીને મોટી પાડા જેવી થાય, એટલે કાયાંય ના સાચવી જાણે? લોકોમાં બગાડા થાય તો મારે તો મરીજ જવું પડે! મારે માથે તો ધણી હતો એટલે મારી સાસુ મને મને તેમ છૂટ આપતાં, પણ આ તો નાધણિયાતી, તેનું શું?" મણિજાએ પોતાના જડ વિચારોનો ગદ્ગદતાથી જણાવ કરતાં કહ્યું.

"એ મને તેમ હોય, પણ એને જો વિનાકારણ ત્રાસ આપ્યો છે તો ખગરદાર! મારા જેવો કોઈ જૂડો નથી." ડાહ્યાભાઈએ આખરી નિશ્ચય સુચાવી દીધો. જંગે વિચારવગળમાં ચરકાવ ચઢ ગયાં. નિદ્રાદેવીએ પોતાનો અંચળો તેમના ઉપર નિજાવી દીધો.

સુશીલાનું સૌભાગ્ય લૂંટાઈ ગયાથી રવાને ધણોજ આઘાત લાગ્યો હતો. સામાજિક રીતરિવાજ પ્રમાણે સુશીલાને સાસરે તો મોકલી હતી, પણ દિવસ જગ્યા સિવાય રહે તો તે સુશીલાને યાદ કર્યા સિવાય રહે. સુશીલા સિવાય તેનું માતૃહૃદય જોણું જોણું ચઢ જવું હતું. જ્યન્તિના નજળા શરીર સંગઘે લોકઅશ્વના સાંભળી તેણે પોતાની દીકરીને જ્યન્તિ સાથે ન પરજાવતો પોતાના પતિ અંજાલાસને ઘણું સગળાવ્યું હતું; પણ 'કાર્યેષુ મંત્રો' એ કથન પ્રમાણે આજે કોણ વર્તે છે, તે અંજાલાસ પણ ખતીની સલાહને વશ થાય? જોકે અંજાલાસ પણ ડોક્ટર દેશવલાસ ત્રિવેદીના અભિપ્રાય પરજ બૂલા પડ્યા હતા, એટલે તે પણ કુષિત તો નજ હતો, છતાં તેમને વારંવાર પોતાની પત્ની તરફથી નિસાસાભર્યા શબ્દો સાંભળવા પડતા હતા. અને તે પ્રમાણે આજે

પણ રેવાનું માતૃહંસ્ય સુશીલાની લાગણીથી છલકાઈ જતાં, સુશીલાને તેડવા મોકલવાની દલીલ કરતાં તેણે કહ્યું: “સુશીલાને મોકલ્યાં બેએક ગદિના થવા આખ્યા છે, તો હવે તેને તેડવા મોકલો ને? તેને ખિચારીને જગાઈ વિનાના સાસરામાં શું સુખ હશે? સાસુ તો ગ્રંડ છવતી કાકણ જેવી છે, તે મારી છોકરીને કારી કારીને ખાઈ જશે. મારું કહ્યું તમે ન માન્યું ને ખિચારી છોકરીને દુઃખનો દહાડો આપ્યો.”

“હશે! જે જનવાનું હતું તે ખતી ગયું. યવ કાળ આગળ કાણ કાણું છે? વેવાણી તો ગને ખજાર નથી, પણ વેવાઈ તો સગજુ ને કાલા છે, એટલે સુશીલાને દુઃખ નહિ હોય.” વેવાઈની સંજ્ઞાતા પર સુશીલાનું સુખ આંકતાં અંખાલાલે-કહ્યું.

“વેવાઈને અને સુશીલાને શો સંબંધ? વેવાઈ ગમે તેટલા કાલા હોય, પણ તેનાં તો પાનાં પડ્યાં વેવાણ સાથે. અને તેના સ્વભાવથી હું થોડી અભણી છું? ખિચારી છોકરી ગમે તેટલાં લૂંડાપણાં કરશે, તોય એ છૂટી પડવાનાં, અને ગ્રંડના હાથ નીચે છોકરીનો દહાડો નથી જ જવાનો.” વેવાણના સ્વભાવનું ખ્યાન કરાવતાં રેવાએ કહ્યું.

“હશે! શું કરીએ? આપણી તે થોડી કંઈ નાતરીઆ નાત છે, કે કંઈ આહું તેહું ચાય. એ તો પડ્યાં પાનાં ગિલાવી લીધે જ છૂટકો.” અંખાલાલે પુનર્લગ્નનો નિષેધ સગળવતાં કહ્યું.

“મુઆ એ નાતના ઘડનારા! ધણીનું મોંદુંય નથી જોયું, એવી છોકરીથી રંડાપો શી રીતે સહન થશે? લગવાન મુઓ મોત આપે તોય ખિચારી છૂટે!” સુશીલાના વણપ્રવેશના સંસાર તરફ દષ્ટિ નાખતાં રેવાએ કહ્યું.

“ગમે તેમ હોય પણ હવે આગ કંપાન્ત કર્યું શું વળવાનું? એક જે દિવસમાં તેડવા મોકલીશું.” મૂળ મુદ્દા ઉપર આવી વાદવિવાદ ટૂંકાવતાં અંખાલાલે કહ્યું.

સુશીલા હવે નો સારી રીતે ગૃહવ્યવસ્થાથી પરિચિત થઈ ગઈ હતી, પણ તેને વધારેમાં વધારે દુઃખ તેની સાસુ તરફનું હતું. સસરા સગજુ હતા, પણ ગૃહવ્યવસ્થામાં પુરુષનો ફટકો દિરસો? ઘર તો ગૃહલક્ષ્મીનું જ. ખિચારી સુશીલા ગદા-વૈતરું ફટતી, તોપણ તેની સાસુ ડગલે ને પગલે જોડો કાઢી, તેને ઊધડી જ લેતી. સુશીલા ખાવા કરતી હોય તો સસરા પાસે વહુને હલકી પાડવા કાંઈ કાંઈ વખત તેની સાસુ તેની નજર મુકાવી દાળ-શાકને મીઠામરચાનો બેવડો પુરસ્કાર આપતી. સુશીલાને તે પેટ ભરી ખાવા પણ

દેતી નહિ. “ગાંડ, હપ્પનિયા કાળગાંધી આવી છું કે શું? ફેટલું કે ખાવ છે?” કહી કાઠ વખત સુશીલાને પેટ લારી ખાત્રા પણ દેતી નહિ, તો કાઠ વખત “ગાંડે એના આપને ઘેર ખાધુંપીધું હોય તો ખાઈ નાણે ને?” એમ કહી અવળી ચોંટતી. આવી પરિસ્થિતિમાં સુશીલાનું શરીર સુકાતું ગયું; યૌવનભયું તેનું લાલ વદન ઊગરના પ્રગાળમાં ઘણું જુદું દેખાવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે ભોગાંડની અનિયમિતતાને કારણે, તે આંતરડાંના ને બરેણના રોગનો ભોગ થઈ પડી. આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં તે પોતાનું દુઃખ કહે પણ કોને? સાસુ તો ત્રાતનું વતેસર કરે તેવી હતી, અને જગપ્રસિદ્ધ આર્થ સત્તરીની મર્યાદા તણ એનાથી સસરાને તો કહેવાય જ કેમ? આવા દુઃખદ સંબોગોમાં તે વિચારમગ્ન બેઠી હતી, એટલામાં તેની નાની નાજીદીએ આવી કહ્યું: “ભાભી, તમને તેડવા આવ્યું.” આ શબ્દો મંજાળતાં જ સુશીલાના જીમાં જીવ આવ્યો ને તેના મોંઢા ઉપર આજે પહેલી જ વાર હાસ્ય ફરક્યું.

સુશીલા પિયેર ગઈ. માતાને જોઈ એને આનંદ થયો, પણ માતાને તો પોતાની પુત્રીનું શરીર જોતાં જ જાહુ દુઃખ થયું. ‘સુશીલાને દેખતાં જ તેનું માતૃહૃદય લરાઈ આવ્યું’ અને તેની આંખમાંથી લોહી જેવાં બે આંસુ ખરી પડ્યાં. લોકો કહે છે, કે ‘વહુને તો સાસરું સોનાનું.’ આ કહેવત લાલે સૌભાગ્યવતી માટે કદાચ ખરી હોય, પણ વિધવાને તો દ્વિદુ સંસારમાં વિધવા થતાં જ એ સાસરું કયાંથી પચાડું થઈ જાય છે! સુશીલા જેવી વિધવાએને માટે તો સાસરા કરતાં પિયેર સોનાનું જાને છે. આપણા સમાજમાં સાસરી-માંથી ત્યજાઈને ઘણીયે વિધવાઓ માથાપ ચિનાના ય પિયેરમાં લાઈ-ભોગાંડની ઓથમાં રહી લૂખો-પાખો રાટલો ખાઈ જીવન પૂરું કરે છે, પણ સાસરું તો તેમને તેથીય વધારે અકાઈ લાગે છે.

સુશીલા માતાપિતાની ઓથમાં પોતાનું દુઃખ ભૂલવા લાગી, પણ તેની માથા કેમ કયું તેનું દુઃખ ભૂલાયું નહિ. તેની માએ તેને પટોળા ફાસલાવી તેનું દુઃખ જાણવા ઘણોય પ્રયત્ન કર્યો, પણ સુશીલાએ પોતાની સાસરીનું ખોટું દેખાવ તેનું કંઈયે કહ્યું નહિ. પૂ. ગાંધીજીએ વિધવાને ત્યાગની મૃતિ અને સદનશીલતાની દેવી કહી છે, તે સુશીલાએ પૂરવાર કરી આપ્યું. સુશીલાનું સ્વધરતું શરીર જોઈ રેવાએ પોતાના પતિને કહ્યું: “જુઓ ને, આ છોકરી આવી ત્યારે ખીક લાગે તેવી થઈ ગઈ હતી, અને અહીં કેવી સારી થઈ! તે ખિચારીને ત્યાં ફેટલું દુઃખ હશે? અને તમને તો નાણે તેની લાગણી જ હોય એમ દેખાતું નથી.”

“જે વસ્તુ આપણી શક્તિ જહારની છે તેના ઉપર ગમે તેટલો પશ્ચાત્તાપ કરીએ, તોય હવે શું વળવાનું છે?” અંબાલાલે સુશીલાની ખાજતમાં પોતાની અશક્તિ દર્શાવતાં કહ્યું.

“જમને વેવાઈને જે વાનાં કહેા, કે વેવાણુ છોકરીને દુઃખ ના દે.” રેવાએ કહ્યું.

“એમ ઠપકા દેવાથી તો ઊલટાં એક ખીજનાં ગન ઊંચાં ચાપ. મેં એક વખત તો કહ્યું કે આપણી નાતના જંધારણુ પ્રગણે હવે પડયાં પાનાં નિભાવી લીધેજ છૂટકો! આપણા સગાજનું જંધારણુજ આપણી જેનદીકરીઓને આ પ્રગણે પોતાની નાગચૂડમાં ફસાવી રહ્યું છે. બાકી સુશીલા જેવી જાળવિધવાઓને ફરી લગ્ન કરવાની છૂટ હોવીજ જોઈએ. વિધવાલગ્નને કલંકરૂપ ગાનતા આપણા સગાજના અગ્રેસરોજ એ વિધવાઓને બ્રષ્ટ કરે છે, અને પરિણામે આપણાતના અને ગર્ભપાતના પ્રસંગો ઊભા કરે છે; તેનાથી તેમને કલંક નથી લાગતું, પણ જો કોઈની જેન દીકરી તેમનો સીતમ સહન ન થવાથી કોઈની સાથે નાસી નાપ કે પુનર્લગ્ન કરે, તો તે જિયારાત્રું તો નાતમાંથી ઠીકરુંજ કાઢી નાખે; તેના છોકરાને કોઈ કન્યા ન આપે તે તો ઠીક, પણ તેની કન્યાય કોઈ લે નહિ. આપણા સગાજની આવી અન્યાયગરી રચના છે. સગાજ જો આક્ષેપ ન લેતો હોત, તો હું તો એટલા સુધી તૈયાર છું, કે કોઈ લાયક સુધારક યુવક સાથે સુશીલાનું ફરી લગ્ન પણ કરાવી આપત. પણ સમાજનાં જંધારણુને કારણે કોઈ યુવક પણ આટલી દિગત ધરાવી શકતો નથી. તે જિયારા તો જંગડીઓ પહેરીનેજ બેઠા છે. કોઈ કોઈ ધગશવાળા, સુધારાની જે વાતો કરીને કે લેણા લખીને આત્મસંતોષનો દમ જેએ છે, બાકી ‘વાહોમ’ કરીને સગાજનું જંધન તોડવા કૂદી પડે, તેનાં યુવકયુવતીઓ તો હજુ આપણા સગાજમાં પાકે ત્યારે ખરાં! પણ તું જોજે, એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે સુશીલા જેવી જિયારી વિધવાઓનાં લોહી ટપકતાં આંસુઓનો વેદી ઉપર સગાજના સીતગની આહુતિ અપાઈ જશે. અને ત્યારબાદ સગાજનું જે નવસર્જન થશે, તેમાં સમાનતા અને સ્વતંત્રતાજ હશે!” અંબાલાલે સગાજરચના પર પોતાના સુધારક વિચારોના દાહક કટકા મારતાં કહ્યું. પતિના વિચારો સાંભળી રેવા ચૂપજ રહી. સુશીલા પણ પહેલાંની જેમ સુખના દિવસો વિતાવી રહી હતી; પણ તે જિયારીને ક્યાં ખબર હતી, કે તેનું વિધવાનું સુખ ક્ષણિક હતું. તેની સાસુને ખાટલો આવવાનો હોવાથી એક સવારે તેને સાસરેથી તેને તેડવા આવ્યું. તેની માતાએ તો ઘણીય આનાકાની કરી, પણ અંબાલાલે સમજાવ્યું કે: “ધોડું તો ધોડાશાળમાંજ રોબે, વળી જે મદિના પછી તેડી લાવીશું.”

સુશીલાના સુખનો પરપોટો માતાપિતાના ઘરનું આરણ્યું છોડતાં જ ફૂટી ગયો. સધવા દીકરી માતાને મૂકી સાસરે જતાં રહે, તો વિધવા દીકરી સુશીલા રહે એમાં શી નવાઈ! તેને રહતી ને તેની માતાને રડાવતી મૂકી ડગણીઆના ગળદોઝે ઘરની ધણિયાણીને, ભેંષ, ધણીના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

પોતાની જ સાકરી માટે સુશીલાને પોતે જ તેડવા મોકલ્યું હતું, છતાં સુશીલાએ ઘરમાં પગ મૂકતાંની સાથે જ તેની સાસુએ મોં તોળારા જેવું ચઢાવ્યું. તેનું સુશીલા તરફનું વર્તન તો પ્રથમના જેવું જ હતું. પાછી એને એ હેવા-હોળી રાડ થઈ, એટલે સુશીલા સુકાતી ચાલી. આંતરડાંને ને જરોળાને રોગે ફરી જાયલો ખાધો. તેનો જોરાક કમી થઈ ગયો, પરિણામે શરીર વધારે સુકાવા લાગ્યું. સુકાતા શરીરમાં જરોળ વધતાં પેટનો દેખાત કંઈક શંકા લેવા લાગ્યો. પછી તો પૂછવું જ શું? એક દિવસ તેની સાસુએ જીવગળેલી પોતાની જોડાણીને કહ્યું: “ભાભી! આ રાંડે કંઈ કાણું કર્યું દેખાય છે! એના હંગ તો જુઓ?” વાત વધી ને ચર્ચાવા લાગી. આખરે વાત ડાહ્યાભાઈને કાને પહોંચી. ડાહ્યાભાઈએ વાતનો ઇન્કાર કરતાં, કાંઈ ખીજાને વાત ન કરવા પોતાની પત્નીને ધમકાવી, પણ ‘ઘર ફૂટ્યે ઘર જાય,’ એ પ્રમાણે ક્યારનું પળની ગયું હતું. આડકતરી રીતે સુશીલાને કાને પહોંચી. તેની સાસુએ પણ એક બે વખત ખાધે જાણે આક્ષેપ કર્યો. પણ જેણે સંસારનો અનુભવ જ નથી કર્યો, તેવી ગિચારી નિર્દોષ સુશીલા કંઈયે સમજી નહિ. આખરે એક દિવસે તેની સાસુએ ઉધાડે છોગે કહી દીધું: “રાંડ, એટલામાંય ના સળણી રહી કે? બે જ ગદિનામાં કાણું કરી આવી? તારા માંડીને ભેંષને, આ આખો ગંલક પડ્યો છે, ક્યાંક જતું રહેતું હતું ને, તે અહીં આવી ગારા ડોડા શેકવા!” સુશીલા ઉપર જાણે આકાશ તૂટી પડ્યું હોય તેવી તેની દશા થઈ. તે આખી રાત શું કરવું તેનો તેણે વિચાર કર્યો: “હું નિર્દોષ તો છું જ, પણ આ સાસુ હવે ફજેત ફજેત કરશે. અને મારાં માળાપને કાને વાત પહોંચશે તો તેમને કેટલું દુઃખ થશે! તો શું કરવું? આપવાત! પણ તે શી રીતે? અરીષ્ઠ તો લાવી આપે કોણ? ગ્યાસતેલ છાંટી સળગી જવું! પણ લોકો શું ધારશે? લોકો ગમે તે ધારે પણ મારા માળાપની આગર?” અને તેણે એક આખરી નિર્ણય કરી લીધો. ખીજે દિવસે મળરકે તે પાણી ભરવા ગોસીવાળે કુવે ગઈ, અને આ કંટકગપ ફાળી દુનિયા છોડી સુખ શોધવા કુવામાં ફૂટી પડી!

તેગવા, તા. કરજશ્ય

માતીભાઈ ક. બાંધણીદર

આફ્રિકાના બાઇઓ આફરે માર્ગે!

વૈજ્ઞાનિક ગાસના 'પાટીદાર'ની પ્રસંગિકમાં તંત્રીના 'આફ્રિકાના બાઇઓ ક્યો માર્ગે?' એ પ્રશ્નના જવાબમાં જેઠા ગાસના 'પાટીદાર'ના ઠંઠપમા પાન પર આફ્રિકાના જૂના અને નળીતા અગ્રગણ્ય રહીશ બાઇ રેવનદાસ દાદામાં મુંગ્ધ બેઠાં બેઠાં જણાવે છે કે "આફ્રિકાના બાઇઓ ચરોતરની પાટીદારની નાતે જનાવેલી સીધી સડકે, પાટી નાખેલે રાજમાર્ગે, નળીને સીધે સરિયામ માર્ગે જાય છે!" આ પ્રશ્નોત્તરી ચર્ચાપત્રને પાને ચઢી દીકાને પાત્ર અને એટલા માટે નહિ, પરંતુ એવા એ માર્ગમાં ઊંચપો હોય તો તેને દૂર કરવાની આશાએ અને ઊંચપો ન હોય તો તેવડા માર્ગને વિકાસ ગળી રહે તેટલા માટે પ્રશ્નોત્તરી વધુ ચર્ચા લે તો તે ઇષ્ટ ગણાયે.

સામાજિક સુધારાના પ્રતિનિધિ જનીને ચરોતરના બાઇઓ આફ્રિકામાં આવ્યા નથી, પરંતુ પૈસા કમાવા માટે, કુળવાનીને ઝોર જાહેરાતવા માટે અને પોતાના ગરીબ બાઇબાંકુને પોતાના પૈસા વડે આંજી નાખવા મોટાં મોટાં મકાનોના પ્લેન દોરાવવા માટે આવ્યા છે, તે તો વગર જાહેર થયે માની લેવાય તેમ છે. પરંતુ જ્યારે આફ્રિકામાં આવી કમાયા જાદ પોતે સુધારક જન્યા છે એવી સીધી કે આડકતરી રીતે વગરમાગી જાહેરાત સમાજ સગક્ષ મૂકે છે ત્યારે તેમની સુધારણા તરફ સર્વ કોષ્ટને આંખો ફેરવવાનું દિલ યત્ન જાય છે.

આફ્રિકાના બાઇઓએ પોતાના જાવદાદાની ચાલતી આવતી સામાજિક પ્રજ્ઞાલિકાને વખોટી કાઢીને એ ને એજ રૂપમાં પરંતુ એથી મોંઘી, લીધેલા ભજતરથી થોડી કાપકૂપ કરી કોષ્ટ પરચાતીય કે પરદેસી સામાજિક પ્રજ્ઞાલિકાને કંઈ જુદા જ લેખાસમાં પોતાનામાં ઉતારવા માંડી છે! પાટીદારની નાતે જનાવેલી સીધી સડકેજ ચાલ્યા હોત તો સામાજિક વ્યવહારે જે આજે દુઃખદ પલટો લીધો છે તે અનુભવો ન પડત! અસલ માર્ગ દુઃખકર્તા છે. આફ્રિકામાં ગએલા બાઇઓની યુક્તિપ્રયુક્તિથી મોડો મોડોય એ દુઃખદ માર્ગ નંધ થતો ચાલત. પરંતુ દિલગીરી સાથે જાહેર થાય એવી વાત છે, કે આફ્રિકાના બાઇઓએ જૂના અને નળીતા સીધા સરિયામ માર્ગને પથર, સિમેન્ટ અને ડામરથી મુંગ્ધનગરીની ચોપાટીની કંઠે અજકતી લીસી સડક જેવો જનાવી મૂક્યો છે! માર્ગ મળોજ રૂપાળો છે, પરંતુ જાહુજ આફરો છે! એ ઉપર ચાલવા સર્વ કોષ્ટ લલચાય છે. પરવડે કે ન પરવડે તોયે જૂની પ્રજ્ઞાલિકાને વળગી રહેનાર રૂઢિચુસ્તો પણ આ માર્ગથી આકર્ષાયા છે. આવે રૂપાળે માર્ગે જતાં કોષ્ટને અટકાવવા એ એટલું જાણું મુશ્કેલ છે કે જૂના અને નળીતા ગણાતા

સમાજસુધારક હાઇ રેવનુસ નેવા પણ એ માર્ગે જતા અટકાવનારને પોતાનો ગુરુ ગણવા તૈયાર થાય છે.

આફ્રિકામાં આવી આપણા હાઇઓની સાહસિક વૃત્તિએ અને નિર્ભયતાએ પૈસો કમાવાના ધણા માર્ગે ઉઘાડ્યા. તેઓ પૈસો કમાયા. બાપ્તિસ્ટને કોઈ અવસરપ્રસંગે ખમતી પડતી આર્થિક બીડને આફ્રિકાની કમાણીએ કંઈક રાહત આપી. કમાણી વધતી ચાલી, તેથી અવસરપ્રસંગો પણ વિરતૂત થવા લાગ્યા. જમણવારો બિડવા લાગ્યા. જમનારાઓએ તો આફ્રિકાવાળાની વાહવાહ કહેવા માંડી, પણ એકલી વાહવાહ કહેવી ક્યાંથી પાલવે? બીજે દિવસે એમણે પણ જુગાડનારને જમાડવાના હતા ને? તેઓએ પણ પોતાના દીકરાઓને, સગાઓને કે કુટુંબીઓને આફ્રિકે ધકેલવા માંડ્યા. ઉપરાઉપરી આપણા હાઇઓ આફ્રિકે આવવા લાગ્યા. પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક કમાવા પણ લાગ્યા. ઠીક ઠીક કમાણીએ તો નખોડ વાલ્યું! ગમે તેવા નાના અવસરોએ પણ જમણવારો અને ટી-પાટીઓ બિડવા લાગી. જમણવારને આમ વેગ મળી રહ્યો.

આફ્રિકાના હાઇઓની આમ આર્થિક સ્થિતિ સુધરતી ચાલી. સુધરેલી આર્થિક સ્થિતિએ તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ પણ ખરીદી લીધું. અવનવા પ્રસંગોએ જમાડી, ટી-પાટીઓ કરી પોતાની વાહવાહ કહેવડાવી, કુલીનતા પણ વહેારી લેવાના પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. દિવસ જતાં કુલીનતા પણ વેચાણ જેવી જ વસ્તુ બની ગઇ. અને દીકરા-દીકરી પરણાવવામાં આફ્રિકાવાળાની કુલીનતા કંઈ જુદાજ લેખામ્મમાં ગહાર આવી. જૂની પ્રણાલિકાની કુલીનતા ઉપર કોઈ રૂ. ૬૦૦ બોલાવું તો બીજે રૂ. ૭૦૦ બોલતો; પરંતુ આ નવો કુળવાન તો રૂ. ૬૦૦નો બીકયો તડકાખંધ રૂ. ૨૦૦૦ બોલે, તો બીજે સીધો જ ૪૦૦૦ બોલે! આમ આફ્રિકાના પૈસાએ લગ્નના જનરમાં પરકથ્થનો લાગ ધણો જ બીઓ મઢાવી દીધો! એમ આફ્રિકાવાળાએ કુળવાન ખનવાની હોંશમાં રૂ. ૬૦૦૦૦ સુધી પણ આંકડો પહોંચાડી દીધો છે એવી વાતો બોલાય છે! બાપ રે! ૬૦૦૦૦! દીકરીઓ ગરીબને ત્યાં ન અવતરતી હોત તો તો રૂ. ૬૦૦૦૦ના કાકા કોઈ પરકથ્થરૂપે આપત તોયે કોઈને એની સામે બિડાપોહ કરવાનો ન રહત, પરંતુ દુઃખની વાત તો એ છે કે પૈસાદારની પેઢે જ દીકરીઓ ગરીબને ત્યાં પણ અવતરે છે. અને આખરે જ પૈસાદાર કરતાં ગરીબોની સંખ્યા ધણી જ વધારે છે ને? પૈસાદારોની દીકરીઓને જ હાઇ સ્કૂલોમાં કે કોલેજોમાં લીધેલા શિક્ષણને કારણે કે કોણ જાણે એવે કંઈક કારણે પરણવાનું દિલ યદ જાય એવું તો નથી જ ને? ગરીબોની દીકરીઓને પણ એટલું જ પરણવાનું દિલ

યાય છે. પરંતુ ગરીબો પાસે રૂ. પાંચ હજાર કે પચીસ હજાર તો શું પણ ખાલી પાંચસો પણ નથી, તો શું તેમણે પોતાની દીકરીઓનાં દિલ તોડી તેમને સાંખી જનાવવી ? શારીરિકં જોડખાંપજવાળાઓ અને પરજીવા માટે તદ્દન નાલાયક પણ આજે આવી મોટી પરંજીને સુકાળે રૂ. ૫૦૦થી પણ નકારજી લેણું છે ! ગરીબોએ દીકરીઓના સુખ માટે અને તેટલી તેમને મોટી કરવા માંડી, પરંતુ આરો કંઈયે ન આપ્યો. પૈસાદાર તો પોતાની દીકરીને અપરિણીત ગમે ત્યાં સુધી રાખી શકે, કારણ કે તેની પાસે તો સામે આવતી કાંઈ પણ મુશ્કેલી ઉઠેલવાનું સાધન છે—ધન. ગરીબની મોટી થતી દીકરીઓને જીજ્ઞાસાદારો કસાવે છે ! આખરે મને કે કંમને, દીકરી પૈસાદારને ત્યાં સુખી થશે એવી આશાએજ, જુવાનીમાંથી વૃજતે જાતલ થયેલા આફ્રિકાવાળા પૈસાદારને વચર પરંજી, કાંઈ કાંઈ વંખત તો સાગા પૈસા લેઈને પણ તેમણે કન્યા દેવા માંડી. આમ આ બધી વધુ ને વધુ થતી ચાલી.

આમ આફ્રિકાને પૈસે અને જીને અતુકરણે જૂની બદીઓને ફર કરવાને બદલે વધુ ને વધુ બહેકાવી વધુ ને વધુ ઊંડાં મૂળ નાખતી કરી દીધી છે. ખુદ આફ્રિકામાં પણ જગણો યાય છે, ટી-પાર્ટીઓ યાય છે. દેશમાં હજાર માણસને જમાડવાનો જેટલો ખર્ચ યાય તેથી વધારે કાંઈ કાંઈ જગણમાં કે પાર્ટીમાં ખાલી સો કે બસો માણસને જમાડવામાં યાય છે. ‘પટેલ સમાજ’ અને ‘પટેલ બધરહૂડ’ જેવી સંસ્થાઓ પણ જગણુવરા અને પાર્ટીઓ માટે મોટા જથ્થામાં વાસણો અને રકાબીખાલા રાખે છે ! જમણુવરાના પ્રસંગોએ એવી સંસ્થાઓ ઘણીજ હોંશયી મદદરૂપ થવા પોતાના કાર્યકર્તાઓને મોકલે છે. અને એવીજ સંસ્થાઓની મદદથી તો અવનવી રાશનીયા—તરેહ તરેહના ઝગઝગાટયાં—રાજુમારેલ, સાચા મોતીના જેવા ચળકાટવાળા લગ્નમંડપમાં લગ્નક્રિયાઓ ઘણીજ ધાગધુમથી ઉજવાય છે, હજારોનું પાણી થઈ જાય છે. સંસ્થાઓને આવા પ્રસંગોએ દાન તો જરૂર મળે છે. દાન લેવાનું જ સંસ્થાઓનું ધ્યેય હોય તો આવા કામમાં મદદરૂપ થવામાં વાંધો ન આવે, પરંતુ એવી સંસ્થા માત્ર દિલનીજ વ્યવસ્થા માટે હોઈ શકે. લગ્નક્રિયાઓમાં કે જગણુવરામાં ખર્ચાતા હજારો રૂપિયા શું દિલની વ્યવસ્થા માટે છે ? લોકોને તે દુઃખની ખીણો ખોદતા હોય, ક્યાં પોતાને પડવા માટે છે ? એ તો પૈસા વિનાનાને પાડવા માટે છે. સંસ્થાને તો કાંઈ રીતે ધન જોઈએ, એમજ ને ? ‘પટેલ સમાજ’ અને ‘પટેલ બધરહૂડ’ દૂર દૂર પણ પાર્ટીદારે કામગીરી ખુલાતિરૂપ છે, એ એછા આનંદની વાત નથી. પરંતુ

જો તે સંસ્થાઓપણ ખાર, છ, સત્તાવીસ, એવા ગોળના બેઠકાવ ભૂલી જઈ, લગ્નમાં તંબા ધીજી જંગમવારોમાં ચતાં દંબી ખર્ચ ચૂટકાવતા, પાટીદાર ભાઈઓને - જાગ્રત કરવા અને ચરોતરમાં પાટીદારના અગ્યવરિયત સમાજને મદદરૂપ થવા કમર કસે તો એ સંસ્થાઓનો ઉપકાર આપણા સામાજિક ઇતિહાસમાં કામગરૂપ જાની રહે. આફ્રિકામાં ય દેશની જેમ ધણાં પૈસાદાર છતાં સમાજ ઉપર માઠી અસર ન જોસે એટલા માટે કેટલાક ગિલકુલું દંબા નગર, ખર્ચ વગર લગ્નો અત્રેજ પતવે છે. એ સાચેજ ઘણું પ્રદર્શનીય છે.

પૈસાદાર ધનને બળે અને કુળવાન ધનને અને તેજસ્વી વ્યક્તિત્વપણાને બળે ગરીબને અને કુળહીનને સમાજમાં ઝાંખા પાડવા જેવા કરી નાખે એ શું માનવીનો સ્વભાવ હશે? મોટેરાઓએ નાનાને પોતાની સાથે રાખીને સમાજને હિતને માગે દોરવો કે પછી પોતાના પૈસાનો ખોટા ખર્ચમાં વ્યય કરી પૈસા નગરનાને પણ એ વિનાશને પંથે દોરવો? ધનવાનોની એ ફરજ નથી કે પોતે એ માગે જાદલી ગરીબને પડખે ઊભા રહે? ખૂદ પોતાને માટે નહિ તો ગરીબો માટે પૈસાદારો સામાજિક વ્યવહારોમાં ખોટાં ખર્ચ કરતા અટકે.

‘પૈસાદાર પોતાના ધનનો ગમે તેવો ઉપયોગ કરે તેમાં માથું મારનાર બીજો કોણ? ગરીબ શા માટે અમને અનુસરે છે? ગરીબ તો ધરામાં પડે, એટલે શું પૈસાદારોએ ય પડવું?’ એવું પૂછનાર ધનવાનોએ જાણવું જોઈએ કે પોતાની જ માલિકીના મકાનમાં પણ રાત્રિના અમુક વખત જાદ ફેનોઝાફ વગાડવું એ સરકારી શુનો છે. પોતાનાં જ બાળકોને અમુક ઉગર પહેલાં પરણાવવાં એ પણ શુનો છે. ખૂદ પોતાની પત્નીનું ખૂન કરવું એ પણ શુનો છે. એ શુનાઓ માટે સરકારી કાનુન યોગ્ય સગ્ન કરે છે. શા માટે કાનુન આડે આવે છે? ‘મકાન પોતાનું’, ફેનોઝાફ પોતાનું, જાળકો પોતાનાં, પત્ની પોતાની, એનું પૈસાદાર પોતે કાવે તેમ કરે. જોગની આડે આવનાર કોણ?’ એમ કલ્લે કંઈ છૂટી પડાય છે? ગરીબની હાથની કે વિનંતીની એ પરવા નથી કરતા, એ તો પરવા કરે છે સરકારી કાનુનીની! - ધન પોતાનું હોય, છતાં ધીજી ઉપર તેની ખોટી અસર થાય તેવી રીતે વાપરવામાં શુનોજ ગણાવેો જોઈએ. પરંતુ હજી તે શુનાઓ સરકારી કામદારમાં ચઢી કંઈ સગ્ન નક્કી નથી કરી. એ શુનાઓ ગરીબોની વિનંતીઓ ઉપર જ હજી આંટા મારે છે. કાનુને માહેતા પહેલાં પૈસાદાર સગ્નને તો?

ગરીબની વિનંતીઓ નહિ સાંભળનારને અને સામાજિક ખોટાં ખર્ચોને માગે આલનારને ‘પાટીદાર’ના તંબી કડક કડવી ટીકાઓથી ઉતારી પાડે છે,

છનાં લાઇ રેવનદાસને દિસાળે પરિજ્ઞાન કંઈ નથી આવ્યું, એટલે એવી એવી એ નીતિને જાંધ કરી. એ માર્ગે જતા અટકાવવા મેં પોલું કરીને મેસી રહેવું? 'પાટીદાર'ની એ કડવી ઠડક ટીકાએ બલે ધનના દગલાવાળા મહાશયો ઉપર અમર ન કરી હોય, પરંતુ એ મહાશયોના ડામરથી જાંધેલા ધોરી માર્ગને તોડવા કમર કરી તૈયાર થતા ફાલ ઉપર તો જરૂર અસર થઈ છે. 'પાટીદાર' દાહક નીનિ દહી જાંધ નથી કરી, ત્યાં સુધી તે નિષ્ફળ ગઈ છે એમ ન કહી શકાય. સૂકા બેગું લીધું જળાતું રહેવાનું જ. ખૂદ અગ્નિદેવ સૂકું લીધું પારખી શકતા નથી, તો આપણાથી સૂકા બેગું લીધું અજાણતાં જળી જાય એમાં નવાઈ શી? 'પાટીદાર'ની નીતિ કડવી કે મીઠી મને તેવી, પણ એ પાટીદાર સમાજને વ્યવસ્થિત માર્ગ ઉપર ચઢાવવા માટે જ છે. ધનવાનો માટે એ રસ્તા છે: એક તો એ કે જમજમમંગાએ ગિણત કે લાકુ જમાડવા જેની પાસે સગવડ ન હોય તેને પૈસાદારોએ મફત પૈસા આપવાની ઉદારતા વાપરવી અને ખીજે એ કે એવી ઉદારતા માથે પડે તેવી લાગતી હોય તો પોતે જમણો જમાડવાનો ત્યાગ કરવો. એ ત્યાગ કે ઉદારતા બેમાંથી એક જોઈએ છે. ઉદારતા કરતાં ત્યાગ જ આખરે દિતકર્તા છે. ધનવાનોની ખુશી સર્વની ખુશી ઉપર જાંધાએલી છે એ ના ભુલાવું જોઈએ.

કોઈ લાઇ જમજમમંગામાં કે લજ્જતવસરે પાંચ પંદર હજાર સહેજમાં ખર્ચી નાખે; અને કોઈ સંસ્થાને હજાર કે બે હજાર દાન પણ કરે, માટે જ એ ખર્ચ સામે વાંધો ન ઉઠાવવો? દાન લેનાર સંસ્થા ન ઉઠાવે તો બલે, પણ ખીજને શું? સરવાળા જાદગાફી કરતાં કોઈ પણ સંસ્થાની ઉત્પત્તિ સમાજને - પ્રજાને - વ્યવસ્થિત રાખવા માટે જ છે. તે સંસ્થાના ખર્ચનો ઉપાપવા માટે એ સંસ્થાને દાન આપે છે કે દંડ? જાળવળ કરનાર કરાવનાર સરકારને દાન આપે છે કે દંડ? પંદર હજાર ખર્ચ સિવાય હજાર બે હજારને જદલે પાંચસો આપે તો પણ એ જરૂર ઉદાર સંજાવત છે. પૈસા હોય અને ખર્ચવા જ હોય તો પંદર હજારેય મંસ્થાને આપી દે તો? ધનને આભાવે મંદ પડેલી કેટલીયે સંસ્થાઓમાં પ્રાણ્ય પુગશે. સામાજિક ખર્ચ ખોટાં છે એમ કહી બચાવેલી રકમ ઝોટીમાં સેરવી દેનાર-જચાવનાર-સમાજ ઉપર કંઈ ખોટી અસર તો નથી જ કરતા. ખોટાં ખર્ચ નહિ કરતાં કોઈ પૈસા બચાવે એમાં ખોટું શું છે? કરકસર શા માટે વખોડાય?

ધનને બલે આફ્રિકાના લાઇઓ જે ખાઈ ખોદી રહ્યા છે એ ખાઈ તેઓ ધનબલે જ પૂરી નાખે તેવી બુદ્ધિ, બળ અને સગવડ, બધુંય તેમની પાસે છે.

છતાં તે નહિ પૂરતાં વધુને વધુ ખોલા કરે ત્યારે ‘પાટીદાર’ના તંત્રી એકલાને જ નહિ, પણ ખામગાં પડના દરેક લાઇને પૂછનાનું દિલ થઇ ગય છે, કે ‘આફ્રિકાના લાઇઓ ક્યે માર્ગે?’ અંધ ખેસતો જવાબ તો એ જ લાગે છે, કે ‘આફ્રિકાના લાઇઓ આકરે માર્ગે’ દોડી રહ્યા છે!’

માગ્યાસા (પલાશા)

માહુનભાઈ પટેલ

ચર્યાપત્રનો ખુલાસો

૬. યાન્ત્રિક પંખા

ગયા અંકમાં પૃષ્ઠ ૪૨૧ ઉપર ‘યાન્ત્રિક પંખા’ શોધી-કાઢવાની સૂચના વિષે એક ચર્યાપત્ર છપાયું છે. ઘણું કરીને એ પંખા ઉપરથી એમનાવાદથી ‘પ્રજાપંથુ’ કાર્યાલય તરફથી ‘National Herald’ પત્રમાં એવા પંખા વિષે છપાશેલો એક લાગ કાતરીને અહીં મોકલવામાં આવ્યો છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે “લખનૌના શ્રી. રમણવાસ્તવે વર્જનથી આલેખે પંખા શોધી કાઢ્યો છે. એ પંખાને હિંદી મરકારે તપાસી જોયો છે અને મંજૂર કર્યો છે. એમાં એવી સાદી યાન્ત્રિક યુક્તિ છે કે લોઢાની સાંકળે એક વર્જન લટકાવ્યું છે અને તેના ખેંચાણથી પંખા ચાલે છે. નેને મેજ ઉપર તેમ જ છત સાથે જોડી દેવાય છે. તે વિજળીની, કાઈ પ્રકારની ગરમીની કે તેલની સહાયતા વિના એક સપાટે ૧૨ કલાક સુધી ચાલે છે. ત્યાર પછી તે અંધ થયે, પાછું વર્જન એક જ મિનિટમાં હવું ત્યાં ગોઠવી દેવાય છે, એટલે પંખા પાછો ચાલવા માંડે છે. પંખાની ગતિ પણ જોઈએ એ પ્રમાણે ઉતાવળી કે ધીરી કરી શકાય છે.” સાથે જ એ પંખાનું ચિત્ર પણ આપ્યું છે. આ પ્રકારે વર્જનથી ચાલતું ધડિયાળ આવે છે તે તો મેં પણ જોયું છે. આવા પંખા પ્રચારમાં આવવા ઘટે છે.

જાણવાભેગ

૨૦. ઘઉંનો લોટ

આપણા ઘરમાં ઘઉંની જે રાટલી બનાવવામાં આવે છે તેનાથી ફાયદાને બદલે શરીરને નુકસાન થાય છે. ઘઉંને ખારીક દળાવવો નહિ જોઈએ. ખારીક દળાવવાથી તેમાં રહેલ જીવનતત્ત્વ ઓછાં થાય છે. ખારીક લોટની રાટલીનો ખોરાક પાચન થઈને હોજરીમાંથી નાના આંતરડાંમાં અને ત્યાંથી મોટાં આંતરડાંમાં

મળરૂપે સહેલાઈથી જિતરતો નથી. ચીકણો યદને નાનાં આંતરડાં અને ગોટાં આંતરડાં, વગેરે અવયવોમાં ચોંટી જાય છે. તેને લીધે કળજીઆત વધી જાય છે. કળજીઆતના નિવારણ માટે જુલાઈની દવા લેવી પડે છે. ખારીક લોટની જનાવેલી પાતળી રોટલીનાં જીવનતરુ જળી જાય છે.

અર્થાત્ ધઉનો લોટ જીડો દળાવવો જોઈએ અને રોટલી પણ જાડી જનાવવી જોઈએ. જાડી રોટલી તુરત પચી જાય છે, સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પોતે હોજરીને તથા નાનાં આંતરડાંને જીવનતરુ આપીને મહેલાઈથી (જ્યાં ત્યાં ચીકણો યદને ચોંટયા વગર) મળરૂપે ગોટાં આંતરડાંમાં જિતરી જાય છે. જાડી રોટલી ખાનાર સ્ત્રીપુરુષને કાષ્ઠ દિનસ કળજીઆત રહેશે નહિ. આ અખતરે અમે પોતે અનુભવ લીધા પછી આશ્રમનો લાભ લેનાર હજારો રોગી તથા નિરોગ સ્ત્રીપુરુષોએ આનો અનુભવ લીધો છે. લોટને ચાળવો નહિ જોઈએ. જેને આપણે યુલુના નામથી જોળખીએ છીએ તેમાં અત્યંત જીવનતરુ રહેલાં છે અને કળજીઆત નહિ થાય એવા યુલુ એમાં રહેલ છે, એટલે જાડા-લોટને પણ ચાળણીમાં ચાળવો નહિ જોઈએ.

મુંજઈ જેવા મોટાં શહેરોમાં કળજીઆતનો રોગ વધુ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. કળજીઆત યવાનાં કેટલાંક કારણો છે, તેમાંનું એક મુખ્ય કારણ ખારીક લોટથી જનાવેલી પાતળી રોટલીનો ઉપયોગ છે. ધઉનો લોટ જેટલો જીડો હોય તેટલો સારો ગણાય. હાલ મુંજઈ જેવાં શહેરોમાં વિજળીક પાવરથી ચાલનારી ચક્કી(ધંટી)થી ધઉ પિસાય છે. આનાથી ધઉનો લોટ અત્યંત ગરમ થઈ જાય છે. ગરમીને લીધે તેમાં રહેલ જીવનતરુ જળી જાય છે. આગળના જગાનાર્ગા હાથે ધંટીથી ધઉ દળવામાં આવતો હતો. હાથધંટીમાં દળતી વખતે સ્વાભાવિક રીતે જીડો લોટ દળાય છે. હાથે દળેલો લોટ ઉત્તમ લાભ આપનાર છે. શહેરોમાં રહેનાર દરેક સ્ત્રીપુરુષને માટે હાથે દળેલ લોટ મળવો મુશ્કેલ છે, માટે વિજળીક પાવરની ધંટીના લોટનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. વિજળીક ધંટીથી જીડો લોટ દળાવી શકાય છે, માટે ખાસ ખ્યાન રાખીને જીડો લોટનો ઉપયોગ કરવામાં બેદરકાર રહેવું નહિ.

(‘કચ્છી દશા ઝોશળાળ પ્રકાશ,’ જુલાઈ, ૧૯૪૨.)

યોગીરાજશ્રી ઉમેશચંદ્ર સંચાલક,
શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ, ૪૪૮, સેન્ટ્રલસ્ટ્રી રોડ,
મુંબઈ ૪.

અંત્યપરિચય

૪૯. ઉર્દૂ લિપિ શિક્ષિકા, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અંધાવલિ-પુ. ૨૩ : લેખકો - હંસરાજ જોશી અને ગિરિરાજ કિશોર ; પૃષ્ઠ ૬ + ૭૬, કિંગ્મ ૭ આના. અંગ્રેજીમાં છાપવાને માટે રોમન અને લખવાને માટે હાટેલિક એમ બે લિપિ છે. 'નરખ' એ અરબી લિપિના મરોડનું રૂપ છે. ઉર્દૂમાં વધુ પ્રચાર પામેલું રૂપ 'નસ્તાલીક' છે. તેને લલિપાઓ જ લખતા અને શિક્ષાછાપથી છપાવતા. આને માટે અંત્યાર સુધી બીજાં ન હત્યાં અને તેથી 'નરખ'નાં બીજાં વડે છાપવામાં આવતું, બ્યારે વાંચવાને તથા લખવાને સારૂ 'નસ્તાલીક' લિપિથી આંખ ટેવાએલી હતી. હવે નવજીવને કાર્યાલયે 'નસ્તાલીક'નાં બીજાં મેળવી એ મોટી મૂંઝવેનો ઉકેલ આપ્યો છે અને તે જ બીજાંમાં આ આખું પુસ્તક નાગરી લિપિની સાથે છાપ્યું છે. નવજીવન પ્રેસને શોભે એવું સ્વચ્છને સુધ્ધ આ પ્રકાશન છે. ગુજરાતી ભાષા જાણનારને ઉર્દૂ શીખવાને જે કંઈ અગવડો હતી તેને પૂરતા પ્રમાણમાં દૂર કરી સહેલી રીતે શિખવનાર શિક્ષકની ગરજ સારે એવી આ પુસ્તિકા છે. નાગરી લિપિ જાણનાર - ગુજરાતી કે હિંદુસ્થાની - સર્વને આ પુસ્તિકા ઉપયોગી છે અને ઉર્દૂ લિપિ શીખનારને આ પુસ્તિકાએ બધી અનુકૂળતા કરી આપી છે એમ કહેવામાં કશું ખોટું નથી. ન.

૫૦. નરસિંહ મહેતા કૃત સુદામાજીના કેદારા, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અંધાવલિ-પુ. ૨૪ : સંપાદક - મનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ ; પૃષ્ઠ ૨૦, કિંગ્મ ૩. ૦-૧-૬. ત્રણ માસ પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયેલ 'સુદામા ચરિત'ની પૂર્તિરૂપે આ પુસ્તિકા છે. 'સુદામા ચરિત'માં પ્રેમાનંદના 'સુદામા ચરિત'ની પુરવણી રૂપે નરસિંહ મહેતાના 'સુદામા ચરિત'નો જે પાઠ આપવામાં આવેલ છે તે કાવ્ય-દોહન પ્રમાણે છે. પણ ત્યાર પછી સંપાદકને જુદી જુદી ચાર હસ્તપ્રતો મળ્યાથી તે ઉપરથી સંશોધન કરીને નરસિંહ મહેતાના 'સુદામા ચરિત'નો શુદ્ધ પાઠ આ પુસ્તિકા રૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી મૂળ પુસ્તકની સાથે આ પુસ્તિકાનો અભ્યાસ તુલના માટે આવશ્યક ગણાય. ના.

ઉપરનાં બંને પુસ્તકના પ્રકાશક - નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ.

૫૧. વેદામૃત, સ્વાધ્યાય અંધમાળા - વર્ષ ૧, પુસ્તક ૧ : મૂળ - લેખક શ્રી. પંડિત શ્રીપાદ દામોદર સાતવજેકર ; સંપાદક - નટવરલાલ જોશીલાલ મહેતા ; પ્રકાશક - સ્વાધ્યાય મંડળ, ગુજરાત શાળા, વડોદરા. પૃષ્ઠ ૧૦ + ૧૪ + ૨૨૮ + ૩૬૪ + ૪૮ + ૨૨૮, કિ. રૂ. ૩-૦-૦. પંડિત શ્રી. સાતવજેકર અને તેમનું વેદનું સંશોધનકાર્ય એટલું જાણીતું છે કે તેમનું પુસ્તક જોઈ જવાનું

સહેજે ગન થાય. સ્વાધ્યાય મંડળની ગુંજરાત શાખા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું આ પુસ્તક જો દષ્ટિએ જિજ્ઞાસુ વાચકને નિરાશ કરે છે. શરૂઆતમાં પાનનાં પાન ઉથલાવવા છતાં શ્રી. સાતવળેકરની કલમનો અક્ષર પણ નજરે પડતો નથી. બદલે સ્વાધ્યાય મંડળનો પરિચય અને તેના કાર્ય વિષેના સચિત્ત અભિપ્રાયો જ લગભગ પહેલાં સવા બસો પાન રોકે છે. કાગળની મોંઘવારીના આ જમાનામાં સ્વાધ્યાય મંડળ જેવી સંસ્થાને આટલાં બધાં પાન પ્રચાર માટે રોકવાં એ સંસાદભર્યું ગણાય ખરું? પુસ્તકનો પહેલો વિભાગ આ રીતે સમાપ્ત થાય છે. બીજા વિભાગમાં શ્રી. સાતવળેકરનું લખાણ આવે છે. પશુવેદસંહિતા, તેનું સદીક લાપાન્તર અને તેની સાથે સંકળાએલા બીજા પ્રશ્નો તે વિભાગમાં છેડાયા છે. તે વિષયના અભ્યાસીને તેમાંથી કંઈક નવો પ્રકાશ જરૂર મળે. ત્રીજા વિભાગમાં શ્રી. અંજાલાલ પુરાણીનો 'વૈદિક સરસ્વતી-ખોળાએલી નદી' એ નામનો લેખ છાપવામાં આવ્યો છે, તેમાં વૈદિક અભ્યાસના પુનર્જન માટે એક અભ્યાસપૂર્ણ નોંધ કરવામાં આવી છે. છેલ્લો અને ચોથો ભાગ શ્રી. સાતવળેકરના દક્ષિણના પ્રવાસનું વર્ણન છે. દક્ષિણનો પ્રવાસ કદાચ ઋતુમાં અને ક્યા દૃષ્ટિબિંદુથી કરવો જોઈએ તે, તથા તેઓશ્રીના 'વૈદિક ધર્મ'માં છપાએલા કેટલાક ભેખોનો ચતુરાદ છે; અને વૈદિક સંશોધન માટે કેટલી ખંત અને ધીરજથી તેમણે કામ કર્યું છે તે પ્રતિપાદન કરવા યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. એકંદરે પુસ્તકના પ્રચારસમુદ્રમાં વેદામૃત શોધવા એક ડૂંગડી લગાવવી પડે તેમ છે. અને એ રીતે પુસ્તકનું નામ અને મૂળ ભેખકનું નામ બંને કેટલેક અંશે misleading - અર્થે રસ્તે દોરવનાર-છે. સ્વાધ્યાય મંડળ તરફથી ગુંજરાતીમાં જહાર પડતું પહેલું પુસ્તક સ્વાધ્યાયને પોષે, પ્રેરે અને ઉત્તેજન આપે તેવું હોય તો જ સ્વાધ્યાય મંડળનો હેતુ જરૂર આવે. જો હેતુનો કેટલાકો ભાગ આ પુસ્તકથી જરૂર આવે તે કળી મઠાતું નથી. ઈ.

પર. મોતીલાલ અમીન, જીવન અને કાર્ય: લેખક-પુરુષોત્તમ જગનલાલ શાહ, એમ. એ., બી. ડી.; પ્રકાશક-સ્વ. મોતીલાલ ન. અમીન સ્મારક સમિતિ, આણંદ; પૃષ્ઠ ૨૦ + ૬૬૪, ૧૨ છબિઓ, કિંમત રૂ. ૨-૮-૦. આ પુસ્તક જીવનકથાના ક્ષેત્રમાં એક અનોખી જ લાત પાડે છે. તે ઉદાત્ત કદવનારો રજે રંગાએલું હોવા છતાં સત્યની પૂરેપૂરી ઉપાસના કરતું જણાય છે. તે પુસ્તક તૈયાર કરવામાં લેખક પોતાની સોળે સોળ કળાઓને પૂરેપૂરી ઠાલવી છે, અને અઢી અઢી વર્ષ લગી અતીવ ખંતથી તથા બકિતભાવથી શ્રમ લેખ સ્વર્ગસ્થને લગતી છૂટીછવાયી લકીકતો એકત્ર કરી, તેને એકસૂત્ર જનાવી,

અતીવ રસમય જીવનગાથા રૂપે ગુજરાતી જનતા સમક્ષ રજુ કરી છે.

આ જીવનગાથાને આદિથી અંત સુધી ધીરજપૂર્વક વાંચી જતાં ચોક્કસ સમજશે, કે આ જીવનગાથાના નાયકના સ્વર્ગવાસથી 'ચરોતરનો પ્રાણ અદશ્ય થયો, સાગરસેવાએ વિદાય લીધી, કેળવણી રંડાણી, ગરીબો નિરાધાર બન્યા, વિદ્યાર્થીવર્ગ છત્રહીન બન્યો,' એવું પૂન્ય ઠક્કર 'જાપાનુ' સ્વર્ગસ્થ વિધેનું કથન અક્ષરશઃ સાચું છે.

વળી સ્વર્ગસ્થે ચરોતર પ્રદેશની વા ગુજરાતની જે જે સેવા બજાવી છે તે તેમણે કેવળ કર્તૃવ્યનિષ્ઠ, સત્યનિષ્ઠ અને ધર્મપરાયણ રહીને બજાવી છે તે પણ વાચકને આ કથા વાંચતાં સહેજે ખ્યાલમાં આવશે.

લેખકે પણ આ જીવનગાથા લખવામાં સ્વર્ગસ્થ પ્રત્યેનો પોતાનો પ્રેમભાવ, પૂન્યભાવ વા ભક્તિભાવ અતીવ ઊંડો હોવા છતાં સત્યને ખૂબ વફાદાર રહેવાને બને તેટલે પ્રયાસ કરેલો છે. આથી તેમણે વાચક સમક્ષ સ્વર્ગસ્થની કેવળ ઉમળી જ જાણુ મજુ નથી કરી, પણ તેમની તાની મોટી નબળાઈઓનું પણ યથાયોગ્ય નિરૂપણ કરેલું છે. લેખકની આ સત્યનિષ્ઠાને પરિણામે સ્વર્ગસ્થને જે વિકટ મનોગંધનમાંથી અને કઠિન આત્મપરીક્ષણમાંથી વખતો વખત પસાર થવું પડતું તેનું વાચકને સાચું દિગ્દર્શન થાય છે અને તેથી સરદાર વલ્લભભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો "એક સામાન્ય મનુષ્ય કર્તૃવ્યનિષ્ઠાથી અને સતત પરિશ્રમથી કેટલી ઊંચી કોટીએ પહોંચી શકે છે," તેનો વાચકને સાચો ખ્યાલ આવે છે. સાથે સાથે તેને એવું પણ જ્ઞાન થાય છે કે પોતે પણ આ જીવનકથાના નાયકની પેઠે "કર્તૃવ્યનિષ્ઠ જની સાદું, સરળ, સંપૂર્ણ, પ્રાગાણિક અને પરોપકારી જીવન ગાળી, પોતાના વતનની જીવનપદ્ધતિ એક-નિષ્ઠાથી સેવા કરી," અનેકના જીવનમાં સંસ્કાર અને સેવાભાવ રેડી શકે.

પણ વાચકે અત્રે ખ્યાનમાં રાખવું ઘટે કે સ્વર્ગસ્થ પોતાના આચાર-વિચારો બજે અનેકના જીવનમાં સંસ્કાર અને સેવાભાવ રેડી શક્યા, તેનું મુખ્ય કારણ તો એ હતું કે તેમનો આત્મા બીજા પણ અનેક ઉચ્ચ ગુણોથી ઓપતો હતો. એવા અનેક ગુણોમાં નીચેના ખાસ તરી આવે તેમ છે : ઊંડું કર્તૃવ્યજ્ઞાન (પૃ. ૨૦૬), અતીવ ઉદારતા (પૃ. ૨૦૬, ૨૦૮), નીડરતા (પૃ. ૨૦૭), સત્યપ્રિયતા (પૃ. ૨૦૮), અનાસક્તિ (પૃ. ૨૨૦), આસ્તિક્ય (પૃ. ૨૨૭), નમ્રતા (પૃ. ૨૨૨), જાંધણોડ કરવાની વૃત્તિ (પૃ. ૩૮૩-૪), ખાંતીલાપણું (પૃ. ૨૭૨), દીન અને અઘ જાંધુઓની સેવાવૃત્તિ (પૃ. ૨૩૭).

આવા આવા અતિ ઉચ્ચ અનેકાનેક ગુણોથી જોનો આત્મા ઓપતો હતો એવા ગૂંજરાતના એક સાચા સેવકની રમગમ્ય જીવનગાથા વાંચી કૃતાર્થ થવા ન ઇચ્છે એવો તો કોઈક જ કાનસીંગ ગૂંજરાતી હશે. તેથી જે કોઈ ગૂંજરાતી પૈસા ખર્ચી શકે તેમ હોય તેણે તો આ પુસ્તક અને તેટલું વહેલું ખરીદી લેઈ આદિથી અંત સુધી વાંચી જવું જોઈએ, એવી અમારી ખાસ ભલામણ છે.

વળી આ જીવનકથાની ભાષા અતિ રસમય, સરળ અને સુગમ છે. તેમજ જીવનકથા પણ અખંડ અને જોડધારી વચ્ચે જ જાય છે, અને તે અનેક હકીકતોથી-ભરપૂર હોવા છતાં, ક્યાંય પણ શુષ્ક જણાતી નથી, તેનો સઘળો યશ લેખકની શૈલીનેજ આપવો ધટે. લેખકે શુષ્ક તો શું પણ દુઃખમય હકીકતોને પણ પોતાની ઓજસ્વી, ઉદાર અને ભાવબીની કદમનાએ એવી તો રસેલી છે કે તે વાચકના હૃદયોમાં પણ ઉદાર ભાવોને જગાડ્યા વગર કે લેખકે ધારેલી અસર ઉપજાવ્યા વગર રહેતી નથી.

લેખકને સ્વર્ગસ્થ પ્રત્યે ઊંડો ખૂબભાવ હોવા છતાં તેમણે સ્વર્ગસ્થની નાની ગોટી જીજ્ઞાસોનો નિર્દેષ પણ કરેલો છે. પણ તે એવી ખૂબીથી કરવામાં આવ્યો છે કે તે જીજ્ઞાસોને લીધે જીવનકથાના નાયકની કિંમત ઘટવાને જાહેર વધે છે, કેમ કે તે જીજ્ઞાસુનાં જ્ઞાન જેટલું ખૂદ સ્વર્ગસ્થને હતું તેટલું ધીન કોઈને લાગે જ હશે. આ સૌ વાત વાચકના મન ઉપર ઠસાવવાને સ્વર્ગસ્થના આત્મમંથનના અનેક પ્રસંગો તેની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે (જુઓ પૃ. ૩૪૪-૫, ૩૬૫-૬, ૩૮૮-૮૮). આ દરેક આત્મમંથનને અતે સ્વર્ગસ્થ જીવનને ઉચ્ચતર માર્ગે જોવા છે અને જનસેવાની વિશેષ વિશુદ્ધ યોગદોશનો અંગીકાર કરવામાં આવેલો છે.

જે કૌશલ્યથી આવા શિશુજી લેવા લાપક આત્મમંથનના પ્રસંગો આ કથામાં ગૂંથવામાં આવ્યા છે તે જ કૌશલ્યથી ધીન પણ અનેક પ્રસંગોને રજૂ કરવામાં આવેલા છે.

આ બધાં કારણોથી તેમ જ તેની ખૂબ મહેનતે નૈવાર કરેલી ખૂબ ઉપયોગી ઉલ્લેખસૂચિને લીધે સ્વ. મોતીલાલ સાહેબની આ જીવનકથા ખૂબજ ઉપયોગી, ઉપકારક અને આવકારદાયક જાતી છે; માટે જ દરેક જાહેર પુસ્તકાલયે અને શાળાપુસ્તકાલયે તો તેને વસાવવી ધટે.

મુ. બારડ

પ્રસંગકથા

આફ્રિકાના લાઇઓ કયે માર્ગે?

“ગયે અકવાડિયે નાઇરાળીના ગેસર્સ’ હી. હી. પટેલ એન્ડ કું. લિ. વાળા લાઇ ડાહ્યાલાઇ પટેલના સાળા લાઇ આશાલાઇનાં લગ્ન ગીલીટરી કેથ ઓપીમગાં કાંમ કરતા આશ્વ’ના લાઇ છોટાલાઇ લુલાલાઇ પટેલનાં પુત્રી બેન ગણિબેન સાથે ખૂબ ધાગધુગથી યયાં હતાં. તે પ્રસંગે લાઇ છોટાલાઇએ એક મોટા જમણવાર કર્યો હતો. બીજે દિવસે લાઇ હી. હી. પટેલ તરફથી જમણવાર કરવામાં આવ્યો હતો” (‘કેન્થા ડેલી મેલ,’ તા. ૨૭ : ૭ : ’૪૨, મોમ્બાસા). અને ત્યાંના લાઇઓ તો જણાવે છે કે : “અને હજી લલલલા એકબીજાને ગાયે ટપે એવા પાટીદાર લાયકા પડ્યા છે, પ્રસંગ તો આવવા દો!” હોય લાઇ, ક્યાએલા પૈસા લોક લૂંટી જાય તેના કરતાં હાથે કરીને લૂંટાવી દેવા, એ જ એમને ગમતું હશે! હાથે કરીને સદુપયોગ ન થાય ત્યારે બીજું શું કરે! અહીં વસતા ગરીબ લાઇઓની ગરિબાઇ અને બીડ તો તેમને હૈયે ક્યાંથી વસે? ત્યારે આ લાઇઓને પૂછવાનું મન સ્વાભાવિક રીતે જ મને તેને ય થાય કે ‘આફ્રિકાના લાઇઓ કયે માર્ગે’ ધસે છે?’

મોમ્બાસામાં પુનર્જન

ચિખોદરાના લાઇ શિવાલાઇ ધોરીલાઇ પટેલ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતક છે. કરગસદ દાઇ સૂક્ષ્મમાં બે વાર એ શિક્ષક હતા અને હાલ મોમ્બાસામાં સરકારી હિંદી શાળાના શિક્ષક છે. તેમની ઉંમર હાલ ૪૦ વર્ષની છે. તેમનું પ્રથમ લગ્ન બેરીઆવી થયોલું, તેમનાં એ પત્ની ૨૫ વર્ષ ઉપર ગુજરી ગયાં, અને તેમની બે દીકરીઓ હાલ હયાત છે તે નકિયાદ વિદ્યલ કન્યાવિદ્યાલયમાં ભણે છે. આ અપાઠ માસમાં કંપાલા તરફથી એક વિધવા બેન હિંદુસ્તાન આવવા મોમ્બાસામાં આવ્યાં. તે બેન કમળાબેનનું પિયેર મહેળાવ થાય અને તેમનું લગ્ન ગાકાના વતની, પણ પછી ઉગાણકામાં કંપાલા પાસેની એક જીનરીમાં કામ કરતા એક લાઇ ચતુરલાઇ સાથે થયોલાં. એ બેનની ઉંમર હાલ ૨૧ વર્ષની છે. દશેક માસ ઉપર લાઇ ચતુરલાઇ બ્લેક વોટર શીવર નામે લખકર રોગથી ગુજરી ગયા અને એ બેન કમળાબેન અકાબે વિધવા મષ્ટ પડ્યાં! મહેળાવના એક લાઇ ડાહ્યાલાઇ સાથે તે હિંદ આવવા નીકળ્યાં અને મોમ્બાસા આવી ‘પટેલ સમાજ’ના મકાનમાં ભિતર્યાં. લાઇ શિવાલાઇને એ બેનની કરુણ દશાની ખબર પડી અને એ બેનની ધ્રુષ્ટા હોય તો તેમણે તેમની સાથે પુનર્જન કરવાની પેતાની તૈયારી જતાવી. તપાસ કરતાં એ બેને પુનર્જન કરવાની ધ્રુષ્ટા જણાવી. પણ તેમાં એક વિદ્ય આબું.

લગ્નમાં વિધન અને છતાં સફળતા

જેન કમળાબેનના સાથીઓને એ વાતની ખબર પડી, એટલે એમણે એ પુનર્લગ્ન ન કરવા દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વાતની મોઝ્યાસાના ભાઈઓને ખબર પડી અને એ બેનને તેમના સાથીઓના સંકળમાંથી છોડવી તેમનાં પુનર્લગ્ન કરાવી આપવા કેટલાક ભાઈઓએ કગર કરી. મૂળે આંગાના પણ કેટલાંય વર્ષથી મોઝ્યાસામાં રહેતા ભાઈ પી. ડી. મારતર, જેમણે પણ એવીજ રીતે કેટલાંક વર્ષ ઉપર મોઝ્યાસામાં પુનર્લગ્ન કર્યું હતું, તે એ બેનને સદાય થવા મોખરે આવી જિવા. તેમણે અને તેમનાં પત્ની જેન વિનુમતીએ જેન કમળાબેનને કોઈ રીતે પોતાને ઘેર બોલાવી આપ્યાં. તેમને સર્વ દફાઈત પૂછીને ખાત્રી કરી લીધી કે તેમની ઇચ્છા પુનર્લગ્ન કરવાની છે. એટલે એ બેનનાં વડીલ જાનીને એ દંપતીએ એ પુનર્લગ્ન સફળતાથી પાર ઉતારવાનું માથે લીધું. જેન કમળાબેનના સાથીઓને આ વાતની ખબર પડતાં ત્યાં જઈને ધમાલ મચાવી. પણ એ દંપતીએ થરથરતાં એ જેન કમળાબેનને જોયમાં લેઈ દિગત આપી. ભાઈ પી. ડી. મારતરે પોતાને નામે એ લગ્નની કુંકુમપત્રિકા છપાવી અને અપાઠ સુદિ ચતુર્દશી, તા. ૨૬ : ૭ : '૪૨ને દિને ત્યાંના 'પટેલ સમાજ'માં, હાજર રહેલાં અનેક ભાઈબેનોના આનંદ વચ્ચે, ભાઈ શિવાભાઈ અને જેન કમળાબેન-ભાનુમતી-પુનર્લગ્નથી જોડાયાં. હાજર રહેલાં ભાઈબેનોએ એ નવદંપતીને આશીર્વાદ આપ્યા. એ પ્રસંગે ભાઈ શિવાભાઈએ કેટલુંક દાન આપવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી હતી. એ નવદંપતીએ આ પ્રકારે દિમત દાખવ્યા મારે એમને અને આ પ્રસંગે જોગને મોઝ્યાસામાં જે જે ભાઈઓએ સદાયતા આપી છે તેમને ખરેજ ધન્યવાદ ઘટે છે. એ નવદંપતીનું લગ્નજીવન તેમને પોતાને અને સમસ્ત સમાજને કલ્યાણપ્રદ નીવડે!

નાઇરોબીમાં ગ્રેન્યુએટ દંપતીના માનમાં મેળાવડા

કરમસદના વતની પણ નાઇરોબીમાં ગ્રેડીસ કરતા ડૉ. વિદ્વલભાઈ રાવજી-ભાઈ પટેલે પોતાનાં જેન કમળાબેન જી. એસ.સી.ની પરીક્ષામાં તથા તેમના પતિ ભાઈ રજનીકાન્ત પટેલ જી. કૉમ.ની પરીક્ષામાં ગયા એપ્રિલમાં ઉત્તીર્ણ થયાની ખુશાલીમાં તા. ૨૫ : ૫ : '૪૨ને રોજ નાઇરોબીમાં 'પટેલ કલજ'ના મકાનમાં રનેહસમેલન યોજેલું. તેમના આમંત્રણને માન આપી સોએક ભાઈઓએ હાજરી આપેલી. એ પ્રસંગે અનેક ભાઈઓએ ગ્રેન્યુએટ થએલાં એ દંપતીને અભિનંદન આપ્યું અને જેન કમળાબેનના ભાઈ વિદ્વલભાઈને અને

પિતા રાવજીભાઈને, એ બેનને ટ્રેન્યુઓટ ચતા સુધીની કેળવણી લેવા માટે ઉત્તેજન આપ્યું અને અનુકૂળતા કરી આપી, એટલા માટે અભિનંદન આપ્યું. સમાજનો કોયડો.

એ પ્રસંગે 'કન્યા કેલી મેલ'ના તંત્રી. ભાઈ આર. બી. પંડ્યાએ એ દંપતીને અભિનંદન આપ્યા પછી જણાવ્યું, કે "હિંદમાં આપણા સમાજમાં જુદાં જુદાં અંગોમાં હેલાં વીશેક વર્ષથી કન્યાકેળવણીમાં સારી પ્રગતિ થઈ રહી છે. અત્યારે હિંદમાં શાળાઓ અને કોલેજો શિક્ષણ લેતી બેનાથી ઉભરાય છે અને દર વર્ષે સંખ્યાબંધ બેનો કેળવણી પામી જવાર પડે છે. આની અસર સમાજના વધારણ ઉપર અને બીજી રીતે થાય તે સ્વાભાવિક છે અને તેને લીધે આપણા સમાજ સમક્ષ કેટલાયે કોયડા ઋજુ થયા છે. સ્ત્રીઓને અપાતી કેળવણીની જરૂરિયાત ઉપર બેગત હોય શકે જ નહિ, પરંતુ આ પ્રમાણેની આધુનિક કેળવણી પામેલી જાળાઓના ખીલેલા માનસને અનુકૂળ થવાનું માનસ પુરુષસમાજે 'કેળવ્યું' છે? આ કોયડો મોટામાં મોટો છે. ભૂતકાળમાં પુરુષ ફરિયાદ કરતો કે તેને કેળવણી પામેલી સ્ત્રી મળતી નથી, અત્યારે વખત એવો આવતો જાય છે કે કેળવણી પામેલી સ્ત્રી ફરિયાદ કરે છે કે તેને તેની કેળવણીને અનુકૂળ થાય એવો પતિ મળતો નથી. ભણવામાં મોટી ઉમર થયા જાદ લગ્ન ન કરી શકતી ઘણી બેનો આપણા સમાજમાં છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમની સંખ્યામાં દિનપ્રતિદિન વધારો થતો જાય છે, તે ક્યારે છે કે આપણા મૂળમાં ક્યાંક પચ્ચ સડો છે.

“ પીછેહઠની જરૂર

“આ કોયડાના ઉકેલ માટે પુરુષે પોતાનું માનસ અને દૃષ્ટિકોણ જદલાયું જોઈએ. અને જો તેમ ન થઈ શકે એમ હોય તો અહેતર-છે કે ધીમે ધીમે વખતના વહેવા સાથે જેમ કન્યાકેળવણી માટે પુરુષમાનસ જદલાયું તેમ તેમની પોતાની કેળવણી માટે ન થાય ત્યાં સુધી કન્યાકેળવણીની દિશાને અને ઉદ્દેશોને મર્યાદિત કરવાં. આ વિચારો અત્યારનાં કેળવણીપ્રિય સ્ત્રી-પુરુષ જાનેને ક્રાન્તિકારી અને પીછેહઠ કરનારા જણાશે, પરંતુ અત્યારે પ્રસરતી જતી અસમાનતાને લીધે કેટલાયે સંસારી સળગતા નજરે પડે છે, તેની શાન્તિને અર્થે અને કેળવાએલી સ્ત્રીની કેળવણી જોળે ન જાય અને દુષિત ન થાય તેટલા માટે આ રસ્તાની ખાસ જરૂર છે. અને તેથી પ્રગતિનો વેગ થોડા વખત માટે રૂંધાય તોપણ ખીનાની જરૂર નથી” (કન્યા કેલી મેલ, તા. ૩૦ : ૫ : ૧૯૪૨). ભાઈ પંડ્યાની ઉપરની પીછેહઠની વિચારસરણીમાં મને કંઈક દોષ લાગે છે.

સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે પુરુષજાતિનું હીનમાનસ કંઈ યુગો થયાં જે ગંધાધિગમ્ય છે તે જદલાય 'ત્યાં સુધી કન્યાકેળવણીની દિશાને અને ઉદ્દેશોને ગર્વાદિત કરવાં,' ઝોગ એ બાધ માને છે. પણ પુરુષજાતિનું એ હીનમાનસ જદલાવાની કંઈ યુગો સુધી પાટ નેની નેપ્રશે. અને ત્યાં સુધી શું સ્ત્રીઓને કેળવણીથી વંચિત રાખવી? અને 'ભૂતકાળમાં પુરુષ ફરિયાદ કરતો કે તેને કેળવણી પામેલી સ્ત્રી મળતી નથી,' એવી ફરિયાદ પાછી તેને કરના કરવે છે? સાચો દોષ તો પુરુષનોજ છે. જાકી આજે શું કેળવણી પામેલા પુરુષોની સંખ્યા કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા કરતાં કંઈ ઓછી છે? ત્યારે બાહેધા પુરુષો બાહેધી સ્ત્રીઓ સાથે સમાનભાવે કેમ લગ્ન ન કરી શકે? પણ પુરુષને તો પોતાને આધીન રહે એવી ખેલવાની દીંગલી નેપ્રજે છે અને બાહેધી સ્ત્રી પોતે એવી દીંગલી થવાની ના પાડે, એટલે પુરુષને એવી બાહેધી સ્ત્રી પાલવતી નથી. મારેજ 'વખત આત્યારે એવો આવતો જાય છે કે કેળવણી પામેલી સ્ત્રી ફરિયાદ કરે છે કે તેને તેની કેળવણીને અનુકૂળ થાય તેવો પતિ મળતો નથી. બજારમાં મોટી ઉગર થયા જાદ લગ્ન ન કરી શકતી ધણી એનો આપણા સમાજમાં છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમની સંખ્યામાં દિનપ્રતિદિન વધારો થતો જાય છે, તે સૂચવે છે કે આપણા મૂળમાં ક્યાંક પણ સડો છે.' અને આ સડો તે પુરુષનું સ્ત્રી પ્રત્યે હીનમાનસ છે. પણ એ હીનમાનસ જદલાતા સુધી સ્ત્રીકેળવણીને રૂધિરી એ એનો સાચો ઉપાય નથી. સાચો ઉપાય તો એ જ છે કે સ્ત્રીને અને પુરુષને એવી કેળવણી આપવી કે તેથી તેમનાં લગ્નજીવન ધન્ય અને. અને વખત જતાં એવી ગેજે રસ્તો નીકળશે.

સ્ત્રીજાતિનું આત્મશાસ્ત્ર

જાકી આજે તો પુરુષ સ્ત્રી પ્રત્યે જે હીનમાનસ કેળવે છે તેના કરતાં અંબા સ્ત્રીઓ વધારે હીનમાનસ કેળવે છે. પોતે વહુ થઈને સાસરે ગઈ ત્યારે માસુએ તેને જે દુઃખ દીધેલું, તેનો જદલો તે સાસુ થતાં પોતાને ઘેર આવેલી વહુ ઉપર બ્યાજ સાથે લે છે! તે એટલુંજે સમજતી નથી કે સાસુએ પોતાને દીધેલું દુઃખ જોગ પોતાને કડવું લાગતું અને એ સાસુ ઉપર રાખ ચઢતો, તેમજ પોતે પોતાની વહુને જે દુઃખ દે છે, તે પણ વહુને કડવું લાગતું હશે અને પોતાના ઉપર તેને રાખ ચઢતો હશે. હાલમાંજ મને એક વિધવા બેનનો કાગળ મળ્યો છે. તે બેનની દીકરી ઉત્તરસંડા પરણ્યા છે અને તેનાં સાસુસસરા હાલ ગોધરામાં રહે છે. તે બેને પોતાના કાગળમાં જણાવ્યું છે, કે: "મારી દીકરીની સાસુએ વહુના જે હજારના દાગીના લેઈ લીધા ને ઉપરથી જીવનું નેખગા! સાસુએ

વહુના બધા દાગીના લેઈ લીધા ને ઉપરથી મારા પોળવાળાએ એ દીકરીના જીવનો બચાવ કરીને તેની માને સોંપી. મા વિધવા, બાપ વગરની જાળકી, એને જોય કેની? ધિક્કાર છે કે પાટીદાર કામમાં આવા અત્યાચાર થાય છે ને જૈરીને દુઃખી કરે છે. ત્યાં સુધી સાસુ વહુને દીકરી સમાન નહિ માને, ત્યાં સુધી પાટીદાર કામનું લાલું થવાનું નથી.” પોતાની દીકરી ઉપર થતો જુલમ જાણી એ વિધવા બેનની આંતરડી ફેટલી કંકળતી હતી, ત્યારે એણે મને કામળ લખ્યા હશે! સ્ત્રીમતિનું આવું આત્મશત્રુત્વ દૂર થાય અને તેમનું હૃદય પોતાની બેગો પ્રત્યે સદાનુભૂતિ ધરાવતું થાય, તેટલા માટે સ્ત્રીઓને સાચી કળવણી મળે એ જરૂરનું છે.

કંઈક સફળ ચોમાસું

આ વર્ષે વરસાદ અનેક જગાએ હીક જોઈતો પડ્યો છે, અંગેક જગાએ પુષ્કળ વરસ્યો છે અને ત્યાં તો અતિવૃષ્ટિને લીધે લીલો દુષ્કાળ પડવાનો સંભવ જિમો થયો હતો. વળતે લીલો દુષ્કાળ સર્વત્ર તો નહિ જ પડશે, પણ સતત વરસાદથી વાવેતરમાં ધાસ એટલું બધું જિમી નીકળ્યું કે તેનું ગિંદામણ જ ખેડૂતને મોંઘું થઈ પડશે. આ તરફ વરસાદે હાલ કોઈ કાઢ્યું છે, અને તે પ્રમાણે ૧૫-૨૦ દિવસ કોઈ કાઢ્યા પછી પાછો ભાદરવામાં એક બે વળત સાથે વરસાદ વરસી જાય તો આ ચોમાસું કંઈક સફળ મનાય, જોકે ખેડૂતના ધરમાં ખાવા માટે કેટલું ધાન જશે એ તો આજથી કહેવાય નહિ.

ખાદ્ય વસ્તુઓની મોંઘવારી

ખાદ્ય વસ્તુઓની મોંઘવારી આજ સુધી કદી નહિ અનુભવેલી એટલી બધી આજે આવી પડી પડી છે. દેશમાં પાકે, પરંતુ દેશના લોકને તો શું, પણ પકવનારને પણ ખાવા ન મળે! તેમાં વળી સ્વાર્થી વેપારીઓએ એ વસ્તુઓ સંધરી રાખી મોંઘી કરી મૂકી છે. સરકારે તે વસ્તુઓના ભાવ ઉપર અંકુશ મૂક્યા છે અને તેથી મોંઘે ભાવે વેચનારને કેટલેક રથળે દંડ્યા પણ છે. પણ તેનીયે કંઈ અસર નથી થતી-દંડાવાની બીક લાગે એવું હોય તો એ વસ્તુ પોતાની દુકાને છેજ નહિ એવો જવાબ વેપારી આપે. આ સ્થિતિમાં કંઈયે લાગે તોય એકજ ઉપાય એ છે કે પરાપકારી અને જનહિતૈષી મંસ્થાઓએ તેમજ ધનવાનોએ એની વસ્તુઓની દુકાનો કાંગ કામ ખોલવી. એની દુકાનો અનેક રથળે બિઘડી છે પણ, પણ તે મોટે ભાગે સહેરોમાં અને કરગાઓમાં. ગામડાંમાં પણ એવી દુકાનોની જરૂર છેજ અને ત્યાં બીજું કોઈ ન ઉઘાડે તો સરકારે પોતે જાધેલે ભાવે એ વસ્તુઓ વેચવાની દુકાનો ખોલવી ધટે.

ખાદ્ય વસ્તુઓનો અપવ્યય

દેશમાં આવો આપત્તિકાળ આવી પડ્યો છે, લોકો છતાં પૈસે ખાદ્ય વસ્તુઓ પામી શકતા નથી તેવા કાળમાં પણ એ વસ્તુઓનો અપવ્યય કરતાં પાછું વાળી નેતા નથી એવા નધરોળ (નિર્વૃણ=નિર્દય) ધનવાનોય હજી દેશમાં પડ્યા છે! તેઓ આર્થ કંડવા કાળમાં પણ નાતવરા જમાડવામાં આનંદ માને છે, પોતાને પ્રતિષ્ઠા ગણી માને છે. એવાએ સમજવું ઘટે કે જે ગરીબોને ચૂસીને તેમને પરસેવે પોતે પૈમાદાર થયા છે, તે ગરીબ લાઠીઓ જ બૂળે ગરતાં જીવ ઉપર આવી પડ્યે એ પૈમાદારોને જ લૂંટશે અથવા તો ના છૂટકે ખાંધા વિના બૂળે મરશે, તો પછી કેને પરસેવે એ ધનવાનો પોતાનો લૂંટવાનો ધંધો ચલાવી રાખશે? ગાયનું દૂધ સતત મેળવવું હોય તો તેને દોહી લેવી અને સાથે તેને જિવાડવા ધાસ નાખવું, એ તો ગમે તેવો અજુઘળ માણસ પણ સમજે. ત્યારે ધનવાનો આટલું ન સમજે તો ખેડૂતોનો નાશ કરે, અને આખરે તો પોતાનો નાશ કરે. આટલું સમજીને શ્રમજીવી ખેડૂતોને અઆવવાનો જાને તેટલો પ્રયત્ન કરે, 'એ ધનના ધણી ધર્મ' તમારો' અને તમે ન સમજો તો આખરે સરકારે તમને સમજાવવા માટે કાયદાનાં કડ્ડ્યાં તૈયાર કરવાં પડે. આજ સુધીમાં કેટલાંક દેશી રાજ્યોએ તો એવાં કડ્ડ્યાં હાથગ્યાં પણ છે.

“ભાવનગર રાજ્યનો જમણવાર માટે કાયદો: હજીર ઠરાવ નં. ૧૯

“હાલના લડાઈના સંયોગોમાં અતિ મોંઘવારી તેમ જ અનાજ વગેરેની તંગીના સમયમાં અનાજ, ઘી, વગેરે ખાદ્ય વસ્તુઓનો અજુઘળ વ્યય જેમ અને તેમ અટકાવવાના હેતુથી આ ઠરાવની તારીખથી થીજી હુકમ થતા સુધી કોઈ પણ પ્રકારના ન્યાતવરા અગર જથાજથ માણસોના જમણવાર ખંધ કરવાનું ઠરાવવામાં આવે છે. જરૂરી પ્રસંગે એકી સાથે ત્રીશ માણસ સુધીના જમણવારને આ ઠરાવ લાગુ નથી. આ ઠરાવની વિરુદ્ધ વર્તન કરનારને કે તેમાં મદદ કરનારને કોઈ પણ માણસની ફરિયાદ ઉપરથી તે સ્થળે હકુમત ધરાવનાર ફોજદારી ન્યાયાધીશ પાસે યુનો સાબિત થયેથી રૂ. ૫૦૦ સુધીના દંડની અથવા ત્રણ માસ સુધીની આસાન ફેદની સજા કરવામાં આવશે ('ભાવનગર દરખાસ્તો ગેઝેટ,' નેઠ વર્દિ ૧૧),” ('શ્રીમાળી અબ્દુલ્લે, ઓગસ્ટ, ૧૯૪૨). હજીયે ધનવાનો સમજીને એના નાતવરા ખંધ કરી દે તો ઠીક. નહિ તો થીજી ખંધાં દેશી રાજ્યોએ અને અંતે અંગ્રેજ સરકારે પણ આવા કાયદા ઘડી કાઢવા ઘટે.

અરા સાઈ કરાવો

ખેતીના હિત માટે ગાય, બળદ, વગેરે પશુને મોકળાશથી ચરવાની

વધારે વખત ઘેરા રહ્યો હોત તો કપડાં વિના ત્યાંના લોકની પેઠે જ નગ્ન ફરવાનો વખત આવત, પણ ત્યાંના જર્મન અધિકારીઓએ બહરાનાં આમકાં ફળવાવી તેનો પોશાક પહેરી જાગને દિંદીઓને એ વિષે પદાર્થપાઠ આપવા ગાંડયો, તેમજ ફેટલાક પંજાબીઓએ તકલી ઉપર ઠાંતી તે સૂતરને વણવા માટે શાળો નાખી. આગ અમારી જરૂરિયાતો એક કે બીજી રીતે પૂરી પડવા લાગી. આ જોઈ તે વારે મને ખાતરી થઈ કે માનવજીવનમાં ક્રાન્તિ આવીને મને તેવી અસ્તવ્યસ્તતા થઈ જાય, પણ થોડા જ વખતમાં પ્રકૃતિ બધું થાળે પાડી દે છે. કાઈ પ્રાકૃતિક ક્રાન્તિને લાપંકર પ્રસંગે સપાટ સમુદ્રમાંથી દિમાલય આવેલે જાએ બિડી આવ્યો. હશે, ત્યારે આનુજાનુનો પ્રદેશ છિન્નભિન્ન થઈ ગયો. હશે! પંજુ કાળે કરીને સૌ થાળે પડ્યું અને એ જ દિમાલય આજે ભારતવર્ષનો શણગાર થઈ પડ્યો છે.

જનનીશ લખણા હોમાયો!

મુંબઈ સરકારે તા. ૧૫ : ૮ : '૪૨ને રોજ નીચેની દુઃખદ યાદી પ્રકટ કરી છે : "દિંદી સંરક્ષણ ધારા હેડેન તાજેતરમાં ગિરફતાર થયેલા મહાત્માજીના અંગત મંત્રી શ્રી. મહાદેવભાઈ દેસાઈના આજે સવારે ૮-૪૦ કલાકે થયેલ શોકજનક અવસાનના સમાચાર આપતાં મુંબઈ સરકારને દુઃખ થાય છે." આવા દુઃખદ સમાચાર સાંભળવા પડશે એવું કોઈનીયે કલ્પનામાં નહોતું, પણ જે કલ્પનામાંયે નહોતું તે આજે જાની ગયું! મહાદેવભાઈને યુજરાતમાં કાણુ નથી જોળખતું? દેશમાં ભિપડેલા આ પ્રચંડ સત્યાગ્રહમાં મહાત્માજી સાથે એમને પણ મંદ તા. ૮મીએ મુંબઈ ખીરલા હાઉસમાંથી સરકારે ઉપાડેલા. જેલમાં અધિકારીઓ સાથે એ વાત કગ્તા હતા, તેવામાં તેમને ચક્કર આવવા લાગ્યાં. એક અધિકારી-કર્નલ લાંઠરીએ મહાદેવભાઈને સૂઈ જવાની સલાહ આપી. એ સૂતા અને એ મેડીકલ ઓફીસરે તેમને તપાસ્યા તો તેમની નાડી ધીરી પડી ગઈ હતી અને ચીરીર ઠંડું પડવા લાગ્યું હતું. તેમની જ સાથે કેદ થયેલાં ડૉ. સુશીલા નાયક પણ તુરત આવી પહોંચ્યાં. હૃદયક્રિયા સતેજ કરવા મહાદેવભાઈને ફેટલાંક ઇન્જેક્શનો આપ્યાં, પણ ૨૨ જ મિનિટમાં સૌ પતી ગયું! જનનીશલખણા સાધુપુરુષ મહાદેવભાઈ આત્મજલિદાન દેઈ ચાલતા થયા! તેજ દિવસે પાછલે પહેરે તેમની અંત્યેષ્ટક્રિયા ગાંધીજીની સૂચના પ્રમાણે થઈ. આ સ્વાતંત્ર્યના વિગ્રહમાં એવા તો ફેટલા ય જનનીશલખણા પુરુષો હોમારે ત્યારે સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત થશે.

વધારે વખત ઘેરો રહ્યો હોત તો કપડાં વિના ત્યાંના લોકની પેઠે જ ફરવાનો વખત આવત, પણ ત્યાંના જર્ગન અધિકારીઓએ ખઠરાંનાં કેળવાવી તેનો પોશાક પહેરી જગને દિંદીઓને એ વિષે પદાર્થ પાઠ ગાંડ્યો, તેમજ કેટલાક પંતળીઓએ તકલી ઉપર ઢાંતી તે સ્તરને વણવા શાળો નાખી. આગ અમારી જરૂરિયાતો એક કે બીજી રીતે પૂરી પડવા લા આ બોધ તે તારે ગને ખાતરી થઇ કે માનવજીવનમાં કાન્તિ આવીને ગમે અસ્તવ્યસ્તતા થઇ જાય, પણ થોડાજ વખતમાં પ્રકૃતિ ખડું થાશે પાડી દે કોઈ પ્રાકૃતિક કાન્તિને લાપંકર પ્રસંગે સપાટ સમુદ્રમાંથી દિગાલય આટલે ભીડી આવ્યો હતો, ત્યારે આજુબાજુનો પ્રદેશ છિન્નવિન્ન થઇ ગયો હતો! કાળે કરીને સૌ થાશે પડ્યું અને એજ દિગાલય આજે ભારતવર્ષનો શયન થઇ પડ્યો છે.

જનરીશ લખણો હોમાયો!

મુંગધ સરકારે તા. ૧૫ : ૮ : '૪૨ને રાજ નીચેની દુઃખદ વાહી પ્ર કરી છે : "દિંદી સંરક્ષણ ધારા હેઠળ તાજેતરમાં ગિરફતાર થએલા મહાત્માજીન અંગત મંત્રી શ્રી. મહાદેવભાઈ દેસાઈના આજે સવારે ૮-૪૦ કલાકે થએલ શોકજનક અવસાનના સમાચાર આપતાં મુંગધ સરકારને દુઃખ થાય છે." આવા દુઃખદ મમાચાર સાંભળવા પડશે એવું કોઇનીયે કલ્પનામાં નહોતું, પણ જે કલ્પનામાંયે નહોતું તે આજે જની ગયું! મહાદેવભાઈને ગુજરાતમાં કાણુ નધી જોળખતું? દેશમાં ઊપડેલા આ પ્રચંડ સત્યાગ્રહમાં મહાત્માજી સાથે જોગને પણ ગઇ તા. ૯મીએ-મુંગધ જીરલા હાઉસમાંથી સરકારે ઉપાડેલા. જેલમાં અધિકારીઓ સાથે એ વાત કગ્તા હતી, તેવામાં તેમને ચક્કર આવવા લાગ્યાં. એક અધિકારી-કર્નલ લાંડરીએ મહાદેવભાઈને સુઇ જવાની સલાહ આપી. એ સૂતા અને એ મેડીકલ ઓફીસરે તેમને તપાસ્યા તો તેમની નાડી ધીરી પડી ગઇ હતી અને શરીર ઠંડું પડવા લાગ્યું હતું. તેમની જ સાથે કેદ થએલાં ડૉ. સુશીલા નાયક પણ તુરત આવી પહોંચ્યાં. હૃદયક્રિયા સતેજ કરવા મહાદેવભાઈને કેટલાંક ઇન્જેક્શનો આપ્યાં, પણ ૨૨ જ મિનિટમાં સૌ પતી ગયું! જનરીશલખણા સાધુપુરુષ મહાદેવભાઈ આત્મજલિદાન દેઇ આંધતા થયા! તેજ દિવસે પાહલે પહેરે તેમની અંત્યેષ્ટક્રિયા ગાંધીજીની સૂચના પ્રમાણે થઇ. આ સ્વાતંત્ર્યના વિગ્રહમાં એવા તો કેટલાય જનરીશલખણા પુરુષો હોમાશે ત્યારે સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત થશે.

હિન્દુઓનાં પવિત્ર વેદ ગ્રંથો અને ઋષિમુનિપ્રણીત શાસ્ત્રોનાં મૂળ તેમજ સાદા, સરલ, લોકલોચ્ય અર્થો સહિત સરસી કિંમતે પ્રસિદ્ધ કરનાર

હિન્દુસ્તાનની એક અગ્રણી સંસ્થા

સ્વાધ્યાય મંડળ ગુજરાત શાખા રાવપુરા વડોદરા

તરફથી ગુજરાતીમાં શરૂ થયેલી;

વેદોત્તર સંસ્કૃત

ગુજરાતી ભાષાન્તર

સ્વાધ્યાય-ગ્રન્થ-માળા

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૫)

પરદેશ માટે શીલોંગ ૧૨

દરવર્ષે અગાઉથી ગ્રાહક યનારને આશરે ૧૫૦૦ પાનનું

સંગીત, ધાર્મિક સાહિત્ય આપવામાં આવે છે.

ચાલુ પ્રથમ વર્ષનાં બન્ને પુસ્તકો

(૧) વેદમૃત : છૂટક કિંમત રૂપીયા ત્રણ. નીચેનાં વિષયો લીધા છે. સ્વાધ્યાય મંડળનો પરિચય, તમે ક્યાં હસા છે ? આત્મજ્ઞાનનો ખરો અર્થ, પ્રાચીન તથા અર્વાચીન આચાર્યો, પંડિતો તથા ગ્રાંથેસરો દ્વારા કરવામાં આવેલી "વેદરૂપિત" મહાત્મા ગાંધીજી વિગેરે, દેશનેતાઓનાં સ્વાધ્યાય મંડળનાં કાર્ય માટેનાં અભિપ્રાયો, યજુર્વેદ પ્રથમ અધ્યાય તથા અથર્વવેદનાં ઉત્સાહપ્રેરક મંત્રોનું ગુજરાતી ભાષાન્તર વિગેરે નજીવા ચોગ્ય સાહિત્ય.

(૨) શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પ્રથમ વિભાગ : છૂટક કિંમત રૂપીયા ત્રણ. વિદ્વદ્વર્થ પંડિત શ્રી. શ્રીપાદ દામોદર સાતરલેકરજીની હિન્દી " પુરુષાર્થ જોધિની પ્રીક્ષા "નાં ગુજરાતી ભાષાન્તર સહિત. (જુઓ આ સાથેની નહેરાત.)

બીજા વર્ષમાં છપાનાર પુસ્તકો

- (૧) મૃત્યુને દૂર કરવાનો ઉપાય . ભગવાન વેદની વિશિષ્ટ શૈલીથી મનુષ્યે મૃત્યુને દૂર કેમ કરવું તેના સરલ મુગ્ધ ઉપાયો આ પુસ્તકમાં બતાવ્યા છે
- (૨) શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ભા. ૨ : શ્રી પડિત સાતવલેકરજીની પુરુષાર્થ બાધિની રિકા સહિત (જુઓ આ સાથેની નહેરાત)
- (૩) માનવી આયુષ્ય : ત્યારે ઇગ્ગાન્ડ, ભપાન, જર્મનીયું સામાન્ય આયુષ્ય ૬૦ વર્ષ છે ત્યારે હિન્દુસ્થાનમાં માત્ર ૩૫ વર્ષ જ છે ભગવાન વેદ “ શત જીવેમ શરદ, ”ની ઘોષણા કરે છે તમારે દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવું હોય, બ્રહ્મચારી ઇન્દ્રિયમરણી ભીષ્મ પિતામહનો, તેજસ્વી દીર્ઘ આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો સબધી સાચો ઉપદેશ સામળવો હોય તો વાંચો.
- (૪) એકાદશીનો ઉપવાસ - દરેક માસની એકાદશી જ ઉપવાસ માટે કેમ પસંદ કરવામાં આવેલી છે, પૂર્ણિમા અને અમાસને દિવસે ચંદ્રની ત્રિતીથી જેવી રીતે સમુદ્રમાં ભરતી ઓટ થાય છે, તેવી જ રીતે “ ચંદ્રમા મનસો જાયતે ” એ વાક્ય અનુસાર મનુષ્યના મન અને શરીર ઉપર ચંદ્રની વધઘટની કેવી અસર થાય છે, તે સમજાવનાર ગાત્રીય પુસ્તક
- (૫) સાચી શાન્તિનો ઉપાય આમાં સમાજ તથા વ્યક્તિ માટે સાચી શાન્તિ સ્થાપવાની વૈદિક પદ્ધતિનું સુદર નિદર્શન છે
- (૬) આસન : “ રીઠનું દુ નેચર ’ “ કુદરત તરફ વળો ’ નું સમર્થન કરવું અને પશ્ચિમનાં સુદર “ ફીઝીકલ-કલચર ’ પુસ્તકમાંથી પણ વિશેષ લોકપ્રિય આ પુસ્તક છે આરોગ્યની ખરી આરાધના કરવી હોય તો આ પુસ્તક જરૂર ધરમાં વસાવો

સ્વાધ્યાય મંડળનાં સંપાદક પ્રકાશનો મળવાનું ઠેકાણું

માનદ મંત્રી : નટવરલાલ જેઠાલાલ મહેતા

ઓ. એ. એલ. એલ. ઓ. વકીલ

વ્યવસ્થાપક : સ્વાધ્યાય મંડળ, ગુજરાત શાખા

રાવપુરા—વડોદરા.

॥ ओશ્મ ॥

આપણી હરોળમાં ધાર્મિક ક્રિયામાં એક અભોધ નાનકડો પ્રાણીજીવ
ખડકે પણ, નાગરવેલતું પાન તે ઉપર સોપારી, અને કંકુ ચોખ્ખા ચઢાવી
ઓનાવગવે છે કે-ઋગ્વેદાય નમઃ, યજુર્વેદાય નમઃ સામવેદાય નમઃ,
અયર્વેદાય નમઃ. કેટલો ભાવ? કેટલી ભક્તિ? અને કેટલી શ્રદ્ધા?
વેદજ્ઞાનનો ઋષિમુનિઓનો ચાનતો આવેલો કેવો સુંદર, ભવ્ય વારસો?

આર્યપ્રજાની એકતા તથા તેના સંસ્કારની પવિત્રતા જળવી રાખ-
વામાં વેદતુ રથાન સર્વોપરી છે. છતાં વેદમાં શું છે તે આપણે જાણતાં
નથી. જાણવું હોય તો સત્વર સ્વાધ્યાય-અથમાળાના ગ્રાહક થાવ. વેદનો
સ્વાધ્યાય આપણે શા માટે કરવો જોઈએ તે જાણવું હોય તો શ્રીમદ્
ભગવદ્ગીતા વાંચો.

યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે... ..

વેદં પવિત્રમોંકાર ઋક્ સામ યજુરેવ
ચ । જાણવા યોગ્ય પવિત્ર ઉચ્ચાર, ઋગ્વેદ, સામ-
વેદ, તથા યજુર્વેદ પણ હું જ છું. અ. ૪. શ્લોક
૧૦ વેદાનાં સામવેદોસ્મિ । વેદોમાં સામવેદ
હું છું અ ૧૦ શ્લોક ૨૨

જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની માક્ષાત મૂર્તિમંજાન,
શ્રીમદ્ ભાગવતકાર, ભક્ત-
શિરોમણિશ્રી. શુકદેવજી

મહારાજ ભાગવત મહાપુરાણમાં કહે છે... વેદ
એ સ્વયંભૂ સાક્ષાત્ નારાયણ છે. સૂ. ૨ અ. ૬
શ્લોક ૪૦ મો... પ્રાણજી, ક્ષત્રિય, અને વૈશ્યે શુક-
કુવમા નિવાસ કરી વેદગો તેમજ ઉપનિષદો સહિત
વેદાધ્યયન કરી તેનાં અર્થનું જ્ઞાન સંપાદન કરવું,
અને પછી મૃદાગ્રામમાં પ્રવેશ કરવો. ૭, ૧૨,

૧૩, ૧૪, શ્લોકો.

મહામુનિ શ્રી વેદવ્યાસજી ધીર, ગંભીર, વાણીમાં કહે છે. દિન જાતિને વેદો અવશ્ય બળુવાનાં હોવાથી શક્તિ-અનુસાર વેદો-મુતિલાસ પુરાણો, વિગેરે ખાસ બળુવા ભેષ્ય. એ બધાએ વેદનોજ મહિમા ગાયો છે. તેમજ સ્મૃતિકારો તથા મહાન આચાર્યોએ વેદજ્ઞાનની મહત્તા હંમેશા દર્શાવી છે.

સમસ્ત ભારતવર્ષમાં સનાતન વૈદિક ધર્મના દિગ્વિજયનો ઝંડો ફરકાવનાર ભગવાન શંકરાચાર્યજી ધોપણા કરે છે.....વેદનું નિત્ય અધ્યયન કરો. વેદમાં કહેલાં કર્મો સારી રીતે કરો અને તે વડે ઇશ્વરની આરાધના કરો.

(ઉદ્દેશ પંચક)

*

સુપ્રસિદ્ધ વક્ત્રવ સંપ્રદાયનાં સંસ્થાપક આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્યજી બોધ આપે છે...ભગવાન પોતેજ અંતઃકરણને પ્રસન્ન કરવા માટે શ્રુતિ રૂપે પ્રકટ થયા. હૃદયની મલિનતા દૂર કરવા માટે ભગવાને શ્રુતિ પ્રકટ કરી છે. ૩૫ પ્રપંચમાં વ્યાસકૃત યજુર્ભાષ્ય પોતાના અંશરૂપી જીવોને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર જે રીતે થાય તે પ્રકારનો ઉપદેશ કરવાનું કામ વેદનું છે. વેદનું અધ્યયન અને યજ્ઞ કરવાથી ધર્મ, અર્થ, કામ વિગેરે સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ વેદનું મુખ્ય પ્રયોજન તો પોતાનાં અંશરૂપ જીવોને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવવાનું છે.

ભગવાન શ્રી ભાષ્યકાર શ્રીમદ્ રામાનુજાચાર્યજી મહારાજ પોતાનાં “વેદાર્થ સંગ્રહ”માં વેદ પ્રશંસા કરતાં કહે છે...વેદોજ સર્વ જગતનું હિત કરનાર છે.

*

શ્રી સ્વામી નારાયણ સંપ્રદાય સંસ્થાપક ભગવાન શ્રી સહજાનંદજી મહારાજ કહે છે—(સત્સંગી જીવનમાં) “ સર્વ પ્રમાણોમાં “ વેદ ” પરમ પ્રમાણ છે, એવું તત્ત્વદર્શી પુરાતન મહર્ષિઓ કહે છે. ” નારાયણનાં મુખે આવિર્ભાવ પામેલા હોવાથી “વેદ અપૌરુષેય” છે, ને અધર્મ-સાહિત્ય-અર્થોમાં તે સ્વતઃ પ્રમાણ છે. માટે નૈષ્ઠિક જ્ઞાત્યારીઓએ તે નારાયણ સ્વરૂપ વેદનું ધ્યાન કરવું.

*

દૂર દૂર પશ્ચિમમાં આર્યસંસ્કૃતિનાં સનાતન તત્ત્વોનો અજોડ પ્રચાર કરનાર ભગવાન રામકૃષ્ણદેવનાં પરમશિષ્ય સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદજી કહે છે...વેદો હિન્દુઓની પરમસંભેદન બૃગ્ગિષ્ઠ છે. આપણા વેદ, અને ઉપનિષદો, એ સર્વ પ્રકારનાં જળની મોટી ખાણ છે. તેમાં એટલી બધી શક્તિ ભરેલી છે કે તે સમગ્ર જગતને જળવાન તેમજ તેજસ્વી બનાવી શકે તેમ છે. આપણે હિન્દુઓ વેદ વાક્યને ધર્મ રહસ્યનાં સનાતન ઉપદેશ તરીકે ગણીએ છીએ. અને ન્યારે આપણે એ પવિત્ર ગ્રંથની સમક્ષ હોવા રહીએ, ત્યારે આપણી વચ્ચેના ધાર્મિક મતભેદ અને કલક એકદમ બંધ થઈ જવા જોઈએ. મતભેદનાં નિરાકરણ માટે વેદ એ આપણી વરિષ્ઠમાં વરિષ્ઠ અદાલત છે. હાલ આખા હિન્દુસ્તાનનાં તમામ લોકોમાં કરોડો પથ ભેદ રાખ્યા વગર વેદોનો પ્રચાર થવા દો. જે સર્વોપરિ સ્થાનને માટે વેદ અસલયોજ ગોચર છે, અને તે ગોચરતાનો આપણે સ્વીકાર પણ કરીએ છીએ, તે સ્થાન વેદને આપો, જે જ્ઞાનભંડાર, જે સંસ્કૃતિ આજ સેંકડો વર્ષથી જ્ઞાત્યારીઓ દ્રસ્ટીની માફક જાળવી રાખ્યા છે તે તેમણે હવે એ ભંડારના ખસ માલીક જનસમુદાયને સ્વાધીન કરી દેવા જોઈએ.

*

વેદનાં મહાન જ્ઞાન-ભંડારનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર સર્વ મનુષ્યજાતિને છે એવી જોશભેર ઘોષણા કરનાર આદર્શ આર્યસમાજ

ઉદ્ધારક મહર્ષિ સ્વામી શ્રી દયાનંદજી મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે કે—ધર્મની બનાવેલી ને ચાર મંત્રસંહિતા છે તેજ સ્વતઃ પ્રભાણુ માનવા યોગ્ય છે, અન્ય નહિ. સર્વ મનુષ્યો વેદ ભણી ભણાવીને, તથા સાંભળી સંભળાવીને, વિજ્ઞાનને વધારીને સારી વાતો ગ્રંથ કરી ખરાબ વાતો ત્યાગ કરીને દુઃખોથી મુક્ત થઈ આનંદને પ્રાપ્ત કરે ? દેશની ઉન્નતિ શી રીતે સાધશે ? દેશને ને રાજ લાગ્યો છે તેની દવા તમારી પાસે નથી, માટે હજી પણ સમજીને વેદાદિ અનુસાર દેશોન્નતિ કરવા માંડશે તો સારું છે. વૈદિકધર્મનાં પ્રચાર સિવાય દેશોન્નતિ અસંભવિત છે.

મહાસિદ્ધ તપોનિધિ જોસ્વામી શ્રી વિજય-કુણુ મહારાજ વહે છે...ધર્મ સંબંધી કોઇપણ વિષય સમજવો હોય તો પ્રાચીન ગ્રંથોનું વાંચવું, વેદ, ઉપનિષદોનું યથાર્થ જ્ઞાન યથા વગર હિન્દુ શાસ્ત્રો સમજી શકવા અધરાં છે.

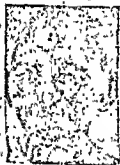

યોગીશ્રેષ્ઠ શ્રી અરવિંદ ઘોષ કહે છે.....અપિઓ સ્વયં કહે છે તેમ વેદ રહસ્યમય શબ્દોથી ભરેલાં છે. એ શબ્દો એવા છે કે જેનો ગૂઢ અર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટાજી ગ્રંથ કરી શકે. ને ગૂઢ અર્થ અને ઉચ્ચતર મનોવિજ્ઞાનિક તથા આધ્યાત્મિક સત્ય, એ મંત્રોમાં સ્થાપિત કરેલાં છે, તેજ એ પુસ્તકને “ વેદ ” એવું નામ આપે છે, “ વેદ એટલે જ્ઞાનનો ગ્રંથ. ” આથીજ વેદમાં વિજ્ઞાનનાં સત્યો તેમજ ધર્મનાં સત્યો સમાયેલાં છે એવું સ્વામી શ્રી દયાનંદજી કહે છે તેમાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. મારી ચોતાની તો પ્રતીતિ છે કે આધુનિક જગતને જેનું જ્ઞાન નથી, એવાં વિજ્ઞાનનાં સત્યો પણ વેદમાં છેજ. અમરતવનું મહત્તર સત્ય, સત્ય

सत्तातुं पुत्रनात्मक मिथ्यात्व, सत्य अने मिथ्यातुं मिथ्या, मनुष्यनी आध्यात्मिक उन्नति, जे अने षड्वैदिक अर्थात् सांसारिक सत्ताभांयी छोडवी, पारलौकिक शुभ (मुक्ति) सुधी पढोयाउं छे, आ-जधुं प्राचीन ऋषिओनी वाणीमां “ वेदमां ” तादर्थ्य थाय छे.

स्वाध्याय मंडलनां सुयोग्य संयोजक पंडित श्री सातवलेकरजी छेदां २२ वर्षमां वेदविषयक अनेके नाना मोटा ग्रंथो संस्कृत, हिन्दी, भराडी तेमज गुजरातीमां प्रसिद्ध करीने भारतवर्षनी महान सेवा करी छे. तेमनां संगीन कार्येयी आपणा देशनां आयोगी, नेताओ, साहित्य-सेवको, युनिवर्सिटीनां तेमज संस्कृतपाठशालानां प्रोफेसरो अने अध्यापको, अने विद्वान साधु, संन्यासीओ प्रेक्षा संगुष्ट थया छे ते तेओनां तरथी आपवामां आवेक्षा अभिप्रायो, उपरथी जशी शक्य छे.

विश्ववत्त महात्मा गांधीजी सेवाग्राम ता. २-२-४१ नां पत्रथी लपे छे.....भाई सातवलेकरजी ! वेदोंके पुस्तक प्रकाशनके लिये धन्यवाद ! आपके प्रचार-कार्य पर मैं तो हमेशा मुग्ध रहा हूँ ।
“ बापूका आशीर्वाद ”

डा. श्री कालेलकरजी छे छे

प. श्रीपाद शमोदर सातवलेकरजीके कार्यसे कौन परिचित नही है । स्वाध्याय मंडल द्वारा उन्होंने संस्कृत भाषा, वेदविद्या, और भारतीय संस्कृति का प्रचारके लिये अनन्य निष्ठासे जो महेनत उठाया है वह शायद आजके जमानेमें अद्वितीय है । हिन्दी और मराठी भाषाद्वारा उन्होंने वैदिक और भारतीय संस्कृतिका परिचय भारतको करवाया है । वे वैदिक मंत्रोंके केवल अर्थ ही नही करते हैं किन्तु मंत्रोंका दोहन करके उनमेंसे जितना अमृत-दुग्ध

નિકલ સકતા હૈં વહ સારા દુહકરકે હમારે સામને ધર દેતે
હૈં । ઉપનિષદોંકે અર્થ લગાનેમ્ મી પંડિતજીને અપની પ્રતિભાકા
અચ્છા પરિચય દિયા હૈં ।

*

પડોદરાની સુપ્રસિદ્ધ ગાયકવાડ ઓરીએન્ટલ સીરીઝનાં પ્રખર સંચાલક
શ્રી. વિનયતોષ ભટ્ટાચાર્યજી એમ. એ. પી. એચ. ડી. લખે છે કે...

The Swadhyaya Mandal of Aundh is engaged in the most laudable work of popularizing amongst the Hindi Knowing public, the noble teachings embodied in the Vedas and the Puranas. The Hindi translation of the Atharvaveda and the Mahabharata will for ever

stand as a Glorious monument of the industry, labour and foresight of the organisers of the Mandal.

*

ખરોડા કેલેબનાં સંસ્કૃતનાં પ્રોફેસર શ્રી ગોવિન્દલાલ હ. ભટ્ટ,
એમ. એ. લખે છે.....

“સ્વાધ્યાય મંડળ”, વૈદિક સાહિત્ય, યોગ, મહાભારત તથા ગીતા વિષેનાં અનેક ઉત્તમ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી વિદ્યાર્થીઓની ખરેખર સેવા બજાવી રહ્યું છે. પંડિતજીની ગીતા ઉપરની “પુરુષાર્થ ગોષ્ઠિની” ટીકા ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે, ગુજરાતની ધાર્મિક જનતાને આથી ઘણું ભારે લાભ થશે એમાં શંકા નથી. દરેક ધર્મપ્રિય વ્યક્તિએ આ ગ્રંથ ખરીદવા જેવો છે તેમાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

*

કચ્છરેટર ઓફ લાયબ્રેરીઝ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાનાં વડા શ્રી ગ્રંથક વિનાયક વાકનીસ, એમ. એ. સ્વાધ્યાય મંડળની રૂ. ૧૦૦)ની યોજના વધાવી લેતાં લખે છે—“ આ યોજના પ્રમાણે જોડલા જલદી આહુક થવાય તેમ વધારે સારું.”

*

શ્રી કનૈયાલાલ મોરારીલાલ મુનશી, મુંબાઈ સરકારનાં ભૂતપૂર્વ ગૃહ-સચિવ, મંડળને પ્રોત્સાહન આપતાં લખે છે કે...“ તમારો પ્રયાસ અણોજ સરુત્ય છે, ગુજરાત ઉપર તમે ઉપકાર કરી રહ્યા છો. ”

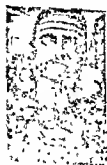
*

મુંબાઈ ધારાસભાના લોકન પ્રમુખ શ્રી. વામુદેવ ગણેશ માવલંકર લખે છે...I congratulate the Mandal on the valuable services, it is rendering to the cause of Indian Culture.

*

પ્રસિદ્ધ થયેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો, આપણને સેધિ બાવે મળી શકે તેવી યોજના વધાવી લેવા સરખી છે. હું આ યોજનાની સફળતા ઇચ્છું છું.

*

સોઠસંગ્રહી, ગીતાગ્યાસ, સ્વામી શ્રી વિદ્યાનંદજી મહારાજ જણાવે છે કે.....ગુજરાતી વિભાગ વડોદરામાં ચાલુ કરવાથી ગુજરાતની જનતાને પણ વેદામૃત પાનનો અમૃત્ય લાભ મળશે. આ જનકલ્યાણના કાર્યમાં પંડિતજનો ઘણા વર્ષોનો પરિશ્રમ છે, પ્રભુ: તેમના પરિશ્રમને સફળ કરે,

અને એમનાં કાર્યને જનતાનો સારો સહયોગ મળે એમ ઇચ્છું છું. મારા તેમને આશીર્વાદ છે.

સ્વાધ્યાય મંડળ, ઐંધ (જિહ્વા મતારા)નાં હિન્દી પુસ્તકો

કિંમત ટપાલખર્ચ દેવતા પરિચય-મંથમાલા દિ. ટ.ખર્ચ

૧ ઋગ્વેદ-સંહિતા	૫)	૧)	૧ ઋગ્દેવતા પરિચય	૦૥	૦)૦
૨ યજુર્વેદ-સંહિતા	૨)	૦૥	૨ ઋગ્વેદમાં ઋગ્દેવતા	૦૥૦	૦)૦
૩ સામવેદ	૩)	૦૥	૩ દેવતાવિચાર	૦)૦	૦)૦
૪ અથર્વવેદ	૩)	૦૥	૪ અગ્નિવિદ્યા	૧૥	૦)૦
મહાભારત આદિપર્વ	૬)	૧૧	બાલકધર્મશિક્ષા		
સમાપર્વ	૨૥	૦૥	૧ પ્રથમ ભાગ	૦)૦	૦)૦
સંસ્કૃત પાઠશાળા	૬૥	૦૥૦	૨ દ્વિતીય ભાગ	૦)૦	૦)૦
વૈ. યજુસંસ્થા ભા. ૧	૧)	૦૧	૩ વૈદિક પાઠમાલા પ્રથમ પુ.	૦)૦	૦)૦
અથર્વવેદકા સુખોષ ભાષ્ય			આગમનિબંધમાલા		
૧ પ્રથમ કાણ્ડ બાંધિયું	૨)	૦૥	૧ વૈદિક રાજ્યપદ્ધતિ	૦૧૦	૦)૦
૨ દ્વિતીય કાણ્ડ	૨)	૦૥	૨ માનવી આયુષ્ય	૦૧	૦)૦
૩ તૃતીય કાણ્ડ	૨)	૦૥	૩ વૈદિક સભ્યતા	૦૥૥	૦)૦
૪ ચતુર્થ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૪ વૈદિક ચિકિત્સાશાસ્ત્ર	૦૧૦	૦)૦
૫ પંચમ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૫ વૈદિક સ્વરાજ્યની મહિમા	૦૥	૦)૦
૬ ષષ્ઠ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૬ વૈદિક સર્પવિદ્યા	૦૥	૦)૦
૭ સપ્તમ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૭ આયુષો દુર કરનેકા ઉપાય	૦૥	૦)૦
૮ અષ્ટમ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૮ શિવસંકલ્પકા વિજય	૦૥૥	૦)૦
૯ નવમ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૯ વેદમેં ચર્ચા	૦૥	૦)૦
૧૦ દસમ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૧૦ વૈદિક ધર્મકી વિશેષતા	૦૥	૦)૦
૧૧ એકાદશ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૧૧ તદ્દસે વેદકા અર્થ	૦૥	૦)૦
૧૨ દ્વાદશ કાણ્ડ	૨)	૦૥	૧૨ વેદમેં રોગજંતુશાસ્ત્ર	૦)૦	૦)૦
૧૩ ત્રયોદશ કાણ્ડ	૧)	૦૥	૧૩ વેદમેં બોહેકે કારખાતે	૦૧	૦)૦
૧૪ ચતુર્દશ કાણ્ડ	૧)	૦૥	૧૪ વેદમેં કૃષિવિદ્યા	૦)૦	૦)૦
૧૫ થી ૧૮ સુધી ૪ કાણ્ડ	૨૥	૦૥	૧૫ અહ્યર્ચકા વિધન	૦)૦	૦)૦
છૂત આર અછૂત	૧૥	૦૥	૧૬ છુદ્ધક્રિયા વિકાસ	૦૥	૦)૦
ભગવદ્ગીતા(પુરુષાર્થબોધિની)ક	૧૥	૦૥	ઉપનિષદ-માલા ૧ પ્રકાશનિષદ ૧)	૦)૦	૦)૦
મહાભારત સમાલોચના(૧ ૨)૧	૦૥	૦૥	૨ ૨ન ઉપનિષદ	૧૧	૦)૦
વેદસ્વયંશિક્ષક(ભા.૧-૨) ૩	૦૥	૦૥	૧ વૈદિક અધ્યાત્મવિદ્યા	૦૥	૦)૦
યોગસાધનમાલા			૨ ગીતા-રેખમાલા ૧ થી ૭ ભા. ૫૥	૧૥	૦)૦
૧ સંધોપાસના	૧૥	૦)૦	૩ ગીતા-સમીક્ષા	૦)૦	૦)૦
૨ યોગના આસન (સચિત્ર) ૨	૦)૦	૦)૦	૪ યુગોપવીત-સંસ્કારરહસ્ય	૧૥	૦)૦
૩ અહ્યર્ચ	૧)	૦)૦	૫ ભગવદ્ગીતા (પ્રથમ ભાગ)		
૪ યોગસાધનકી તૈયારી	૦૥	૦)૦	(ભાયાનન્દી ભાષ્ય)	૧)	૦)૦
યજુ. અ. ૩૬ શાંતિકા ઉ.	૦)૦	૦)૦	૬ ભક્ત કે ભગવાન	૦૥	૦)૦
રાતપથબોધામૃત	૦૧	૦)૦	૭ વેદોક્ત પ્રજનનશાસ્ત્ર	૦)૦	૦)૦

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(હરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી હાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

હરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર ચયેજી છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લેહી વધારે છે. ક્ષીણ ચયેલા શરીરને નવપલ્લવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડોંઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા ડોંઝા

હરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

અને
પાસપોર્ટ

સ્ટીમરની
ટિકટ

દુનિયાના કોઈ પણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટિકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તહેન મફત, સુંદર હવા ઉગમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીકજ છે. કંડાં ને ગરમ પાણીનાં નળ કાપમ ચાલુજ રહે છે.

નવી ધ્યાન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. હવાખાતા સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

ધ્યાન્ય ઓફિસ: } જીવાલાઈ ખી. પટેલ એન્ડ સન
હરિનિવાસ, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એન્ડ સ, રરહ, આરજી ગંગો, }
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, જારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ;

આણંદવાલા

કે: મ્યુનિ. હવાખાતા સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકકાં વ્યાજખી કિંમતે ખનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોનું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત જેવવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી દળથી કરવામાં આવે છે.

૨૯૯૮

卐

આસો

卐

પાટીદાર

卐

વર્ષ ૧૯

卐

અંક ૧૨

છજી ખરી પડો, નવીનને સ્થાન આપો.

વૃક્ષ ઉપરનાં જૂનાં પીળાં સૂકાં પત્ર ખરી પડે, નવીન રસપોષક પર્ણને સ્થાન આપે; તેમ જ એ આ જૂનું વર્ષ આ માસે ખરી પડે છે, નવીન આશા-જનક વર્ષને સ્થાન આપે છે. જૂનું-છજી-યષ્ઠ ગએલું, નીરસ યષ્ઠને સુકાઈ ગએલું સૌ ખરી પડો; નવીન સન્મને સ્થાન આપો. છજી યષ્ઠ ગએલાં, સ્થિતિસ્થાપક, પ્રગતિશાધક સૌ શાસ્ત્ર ખરી પડો; નવીન સ્થિતિઉચ્છેદક, પ્રગતિશાધકને સ્થાન આપો. નિરુપયોગ, નિઃસર્ત્ત સૌ ફઠિરિવાજ ખરી પડો; નવીન કલ્યાણશાધક શુદ્ધચરને સ્થાન આપો. છજી યષ્ઠ ગએલા, સ્થિતિસ્થાપક પ્રગતિશાધક સૌ સમાજ ખરી પડો; નવીન સ્થિતિઉચ્છેદક, પ્રગતિશાધક સમાજને સ્થાન આપો. વિગાદે-આચારે વૃદ્ધ યષ્ઠ ગએલાં, પશિત, માત્રગલિત, સ્થિતિસ્થાપક, પ્રગતિશાધક સૌ નેરનારી ખરી પડી વાનપ્રસ્થ લો; નવીન સ્થિતિઉચ્છેદક, પ્રગતિશાધક, શરણીર યુગયુવતીને સ્થાન આપો. સૌ છજી ખરી પડો; નવીનને સ્થાન આપો.

તંત્રી: નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ,

‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટક નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
કન્યાની પસંદગી કે...?	ભાષા ઈશ્વર ચેટલીકર	૪૭૩
સમાજસુધારણા	„ નરસિંહભાઈ કાળિદાસ પટેલ	૪૭૬
હૃદયપદોટા	„ મોતીભાઈ કુ. જાંધણીકર	૪૮૦
સમાજતાને ધોરણે લગ્ન	„ પ્રભુદાસ-જીખાલાલ રાય	૪૮૮
સમાજની જૂલ	„ મગનભાઈ જી. વરણગાવાળા	૪૯૦
પત્ર	„ જળવંતભાઈ દાદુભાઈ દેસાઈ	૪૯૨
જાણવાનોગ	„ ‘પાટીદાર’ગદિર	૪૯૬
અંધપરિચય	„	૪૯૬
નાતવું સરવાણું	„	૪૯૭
પ્રસંગકથા	„	૫૦૫

૧. ‘પાટીદાર’માં જતી જોટ ચેટ પીળના ભાઈ સોમાભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલે સહૃદયતાથી રૂ. ૧૦૧ આપ્યા છે, તે માટે તે ભાઈનો હું ઉપકાર માનું છું.

૨. આફ્રિકાના ગ્રાહકભાઈઓને અનેક વાર સૂચના કર્યા છતાં જાકી લવાજમવાળા ભાઈઓએ પોતાનું ચહેલું લવાજમ મોઝલ્યું નથી. તેમાં સૂચના કરવાની કે દિવાળી પહેલું તેમાંથી જેમનું લવાજમ નહિ આવ્યું હશે તેમને કાર્તકના અંકથી ‘પાટીદાર’ મોકલવું જાહેર કરવું પડશે. વળી સાચેજ આવતા વર્ષનું લવાજમ એ અને પીળ સૌ ભાઈઓ મોકલી દે એવી આશા છે.

૩. વડોદરાના સૌ ગ્રાહકભાઈઓને જણાવવાનું કે આજ સુધી ત્યાંના સર્વે ભાઈઓને ‘આર્થ સુધારક’ પ્રેસમાં લવાજમ ભરવાની વ્યવસ્થા હતી, પણ તે પ્રેમ ઉપર સરકારનું સીલ વાગ્યું છે. માટે સૌ ભાઈઓને સૂચવવાનું કે તેમણે પોતાનું લવાજમ રૂ. ૨-૭-૭ અહીં મોકલવું, અથવા પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં (તેમના કમીશન સાથે) રૂ. ૨-૧-૦ ભરવું. દિવાળી સુધીમાં જેનું લવાજમ નહિ આવ્યું હશે, તેને કાર્તકનો અંક વી. પી.ચી મોકલવામાં આવશે અને તેના રૂ. ૨-૫-૦ આપી જે તે ગ્રાહક સ્વીકારી લેશે એવી આશા છે.

આજુદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉગિયારાંકર જીવજીલાલ ઠાકરે જાણું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આજુદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૧૨:૧૦:૪૨.

‘પાટીદાર’ના ગ્રાહકોને અને વાચકોને

“જો તમને ગાટકર્મા મળ પડે તો તેના લેખકને તથા તેના નટોને નાળીઓ પાટી વધાવી લો. અંધલેખકને આવી કુંઘ વધામણાં હોતાં નથી. જો તો પોતાના પુસ્તકના વેચાણથી જ એ લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે નહિ તેનો ક્યારે કાઢે. તેથી જો આ પુસ્તક તમને ગમ્યું હોય તો તેને વિષે તમારા મિત્રોને બહામણ કરજો. એક અંધપ્રકાશકે અહુણા કરેલી ગણતરી ઉપરથી જણાયું છે (જો અત્યાર સુધી ન જણાયું હોય તો), કે પુસ્તકની જાહેરખબરો કે તેનાં સારાં અવલોકનો ‘જોષ્ટને’ એ પુસ્તક જેટલા લોક વાંચે છે તેના કરતાં મિત્રોની બહામણથી વધારે લોક વાંચે છે.” પ્રખ્યાત લેખક ‘બર્નાર્ડ’ શોના એક પુસ્તકમાં ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશકની નોંધ છે. ‘પાટીદાર’ના વાચકોને પણ એ જ સલામણ કરવી ઠીક લાગે છે. આશા છે કે તેઓ ગ્રાહક વધારશે.

માસિકનું સાધારણ વર્ષ આસો માસે પૂરું થાય છે અને તેથી ૧૯૯૯નું લવાજમ વસુલ કરવા માટે કાર્તિકનો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. વી. પી. ને જાહેર લવાજમ મની ઓડરથી મોકલવાથી ૦-૪-૦ અને હાથોહાથ પહોંચાડવાથી ૦-૫-૦ ગચાવી સકાયે. તેથી તેવું ઇચ્છનાર ગ્રાહક દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ અહીં પહોંચાડી દેશે એવી આશા છે. જેને ગ્રાહક રહેવાની ઇચ્છા ના હોય, તે દિવાળી પહેલાં તેમ જણાવી દેશે તો ઉપકાર થશે, નેથી મને વી. પી. ના નુકસાનમાં ઊતરવું પડે નહિ.

વિદ્યાદીપ્તિ અને ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોને હજુ દોઢ રૂપિયે ‘પાટીદાર’ આપી શકાય એમ છે, માટે એમણે પણ દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ મોકલી દેવું. આ વર્ગના ગ્રાહકોએ પોતાની શાળાને જ સરનામે ‘પાટીદાર’ મંગાવવું. આ કંડમાં બાકીઓ ઉદાર હાથે પૈસા આપે એવી આશા છે.

એનોને પણ ઉપરની યોજનાએ રૂ. ૧૫માં ‘પાટીદાર’ અપાય છે. વળી ઇચ્છે તે સધવા જેનોને માટે રૂ. ૧૦ અને વિધવા જેનોને માટે રૂ. ૧ લવાજમમાં મદદ કરવાની પોતાની ઉદાર યોજના ‘પાટીદાર બગિનીસમાજ’ આશુ રાખી છે, તેથી સધવા જેનોને રૂ. ૧માં અને વિધવા જેનોને રૂ. ૧૦માં ‘પાટીદાર’ આપી શકાયે. આ યોજનાનો લાભ જે જેનોએ લેવો હોય, તેમણે પોતાને ‘દાથે’ ઠાગણ લખી પોતાનું લવાજમ સુરત જ મોકલી દેવું.

એવું જણવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક ભાઈઓ પોતાને નામે માસિક મંગાવવાને બદલે આ યોજનાનો લાભ લેવા કોઈ એનને નામે મંગાવે છે. વળી કેટલાક ભાઈઓ શિક્ષકો કે વિદ્યાર્થીઓ નથી રહ્યા, છતાં રૂ. ૧૫માં માસિકનો લાભ લે છે. રૂપિયા દોઢ રૂપિયાને માટે કોઈ પાટીદાર ભાઈ આવી પાગરતા ના જ દેખાડે અને તેઓ રૂ. ૨ મોકલી ‘પાટીદાર’ મંગાવે એમ ઇચ્છીએ.

જે કાંઈ શિક્ષક, વિદ્યાર્થી કે બેન આ ફંડનો લાભ, ખીન લેઈ શકે
એ માટે, પોતે લેવા ન હરજે તે પોતાનું લવાજમ પૂરા રૂા. ૨ ગોઠવી દે.

બેનોને વિનાલવાજમ 'પાટીદાર' આપવાનો ફંડમાં પૈસા આવશે તો
વિનાલવાજમ માસિક લેવા ઈચ્છનાર બેનોને સંવત ૧૯૯૬માં તેવી રીતે આપી
શકાશે. આશા છે કે સ્ત્રીવાચનથી સમાજને લાભ છે, એવું માનનાર
લાઈબ્રેરી આ યોજના તરફ પોતાનો ઉદાર હાથ લંબાવશે.

લવાજમ આપવાનાં સ્થાન :

દેશમાં

કોટલા : લાઈ સોમાલાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ

નહિયાદ : લાઈ સોમાલાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, ભવાનીદાસની ખડકી, દેસાઈ ગો
નાર : લાઈ જીવાલાઈ રજીસ્ટ્રારલાઈ પટેલ, મોટી ખડકી

મુંગઈ : મેસર્સ જીવાલાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન, ૨૨૯, આરજી જંગલો,
બેતીવાડી મેન રોડ, આરમી ગલી માર્ગે

વડોદરા : આર્થ સુધારક પ્રેસ, જૂતડીને અંબે

વસો : લાઈ કાળિદાસ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ, સહકારી મેંક, ઢિ.

કલકત્તામાં થી બોમ્બે ફાઇન આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, ૫૬/૧, કોર્નિંગ સ્ટ્રીટ, એ
સરનામે મોકલેલો અંક તથા લખેલો કાગળ 'માલેકનો પતો નથી' એવો
ટપાલનો શેરોચઈ પાછા આવ્યા છે, માટે ત્યાંના માલિકોએ લાભ લવાજમ
અહીં મોકલવું. જેમણે વિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ અહીં નહિ
પહેંચાડ્યું હોય, તેમને કાર્ડકનો અંક ત્રી. પી થી મોકલવામાં આવશે.

વિદેશમાં

કેરીબો : લાઈ રજીસ્ટ્રારલાઈ જી. પટેલ, પો. બો. ૪૦

જિન્ન : ,, રાવજીલાઈ ચતુરભાઈ પટેલ, પો. બો. ૧૪૩

ટાંગા : ,, કાલાલાઈ ડી. પટેલ, કસ્ટમ્સ ટ્રિપાટ મેન્ડ

દારેસલાગ : ,, અંબાલાલ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૯૨

નેરોળી : ,, મોહનભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, રિંગલ પ્રેસ, તથા

,, કાળિદાસ લાથીભાઈ પટેલ, પો. બો. ૧૬૬૧

નકુર : ,, નારજીલાઈ મકનદાસ પટેલ, C/O મેસર્સ ઇલાહિંગ કરીગમસની ફાં.

ગોઆસા : ,, રમણભાઈ ન. પટેલ, પો. બો. ૧૧૦

મ્યાલે : ,, ધનજીલાઈ લાલાજી પટેલ, પો. બો. ૧૧૧.

કંપાલામાં લવાજમ વસુલ કરવાનું કામ હાલ બોળને પડ્યું છે, માટે જેમનું
લવાજમ બાકી હોય તેમણે બાકીનું અને સૌ ગ્રાહકોએ '૯૯ની સાલનું'
લવાજમ બીજી મુચના અપાતા મુધી બારોબાર અહીં મોકલવું.

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી૦

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી એ

3,00,00,000

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

વિવાહ માટે

મૂળે ગુજરાતી, પણ હાલ નિઝાડમાં વસતા લેઉઆ પાટીદાર પિતાની પંદર વર્ષની સારી રીતે જણવાએલી, સશક્ત અને સુંદર કન્યાના લગ્ન માટે જણવાએલો અને કમાતો, ગુજરાતી લેઉઆ અમવા કડવા પાટીદાર યુવક જોઈએ છે. પરકણ શોધનારે પત્ર લખવાની તરદી લેવી નહિ.

પત્રગ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો :

ક C/o 'પાટીદાર'ગંદિર, આણંદ

સુંદર-ફોટા પાડનાર

રાં ઈ ઝિંગ આર્ટ સ્ટુડી એા

(ફોટોગ્રાફર એણ્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર : નટવરલાલ પટેલ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો ?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાખળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં બાઇબેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મન્ની,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

પાટીદાર

उत्तिष्ठत जामत प्राप्य वरान्निवोधत ।

क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्गन्धस्तत् कवयो वदन्ति ॥

સં. ૧૯૮૮
વર્ષ ૧૯

આણંદ

આસો
અંક ૧૨

કન્યાની પસંદગી કે.....?

“કેમ મામા!” દિનેશ આંગણમાં પગ મૂકતાં જ તુલસીકૃત રામાયણ વાંચતા મામાને બોલાવ્યા.

ચશ્માની જળગિત હાંડીને હાથેનો ટેકો આપી ઊંચી દૃષ્ટિ કરતાં મામાએ આંખ ખેંચી કહ્યું: “કોણ દિનેશ!” અને “આવ” કહેવા જતાં પાછળ ખીચીને બે મુવકોને જોઈ એમણે જીભને લેવો વાળ્યો: “આવો!”

ખાંકડા ઉપર બેઠાં લેતાં પ્રથમ વાતચીત થઈ ગઈ હોય તેમ દિનેશ આંગણી ઠરી કહ્યું: “મેં તમને આપણા અરવિંદ માટે વાત કરી હતી તે આ નરેન્દ્ર.”

વૃદ્ધની અનુભવી આંખ, જણે આજકાલનો છોકરો વિવાદ જેવી ચૂંક આંટીધૂંટીમાં શું સમજતો હશે, માની એની પરીક્ષા કરતી હોય તેમ ખારીક નિરીક્ષણ કરવા લાગી.

દિનેશ અને નરેન્દ્રને પરિચયમાં લાવનાર મહેન્દ્રે વધુ ઓળખાણ આપવા માંડી: “સારી રીતે ઓળખાવું? ‘સંસારમુધારા’ માસિકમાં એમના કાયમ લેખ આવે છે. બી. એ. થઈ નોકરી ન કરતાં એમણે શામની અને માતિની સેવા આરંભી છે. પ્રૌઢશિક્ષણ દ્વારા આખા ગામને સગવડ ઠરી દીધું. કુરુદિના પ્રખર વિરોધી છે.”

લક્ષ્મીદાસ, આ પરિચયથી પોતાના ઉપર સી અસર થાય છે તેની ખિલકુલ છાપ મુખ ઉપર પડવા દીધા વગર જણે એ સર્વ માહિતી અંતરના કોઠારમાં ઠાલવતા હોય તેમ ડોકું ધુણાવ્યે જતા હતા. ત્યાં સુધીમાં ટેલિફોન થતાં એમના બેન્ચાર દિતેચ્છુઓ આપી પહોંચ્યા. એ લોકો પણ આગળથી માહિતગાર હોય તેમ આણ વાત સાંભળવામાં અડચણ ન પડી.

મહેન્દ્ર હજુ પરિચય આપ્યે જતો હતો: “એમણે પોતાના વિચારો લોકોને જણાવ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ એને જીવનમાં ઉતારી બતાવ્યા છે. ગામના યુવકોનો પણ એમાં સારો સહકાર છે. ગાંધીવાદી છે—વાણી-સ્વાતંત્ર્યના આ છેલ્લા સત્યાગ્રહમાં એ ચાર માસ જેલ જઈ આવ્યા છે. એમને લીધે આજે ગામમાં ચાળીશ-રેંટિયા ફરે છે.”

આટલું ઓળખાણ પૂરતું થઈ ગયું હોય તેમ માની મગનભાઈએ પૂછ્યું: “છોડી કેટલું બણેલી છે?”

નરેન્દ્ર: “અંગ્રેજી પાંચ.”

શંકરભાઈએ ઊઠત તપાસ કરી: “ગામમાં કે કોઈ સંસ્થામાં?”

નરેન્દ્ર: “ત્રણ ગામમાં અને બે વિદ્યલ કન્યાલયમાં.”

રેવાભાઈ: “ઉંમર કેટલી?”

નરેન્દ્ર: “સોળ વર્ષ.”

એ વાત ચાલતી હતી ત્યાં તો લક્ષ્મીદાસે અંદર જવાનું જણાવું કાઢ્યું: “કેમ આ થઈ કે?” અને એ ઊડીને અંદર જાય ત્યાં તો મગનભાઈએ કહ્યું: “તમે બેસી રહોને કાકા, હું લેતો આવું છું.” ને સાથે એ પણ અંદર ગયા.

ઊઠળતી ચાના ચૂંથા આગળ બેસી મામા બોલ્યા: “મગન! શું કહેવું છે?”

મગનભાઈએ પોતાના મનની વાત દખાવતાં કહ્યું: “એ તો જેવો તમારો વિચાર.”

ઊઠળતી ચાની તપેલીને સાચસી વતી નીચે ઉપર કરતાં રતનજી બોલ્યાં: “છોડી કેવડી છે?”

લક્ષ્મીદાસ મનની વરાળ કાઢતાં બોલ્યા: “છોડી સાવ સોનાની હોય પણ એમાં આપણું શું વળ્યું?”

પાલામાં આ ગાળતાં રતનજીએ પૂછ્યું: “કેમ?”

મગનમાં છુપાવી રાખેલો ભાવ બહાર ઠાલવતાં લક્ષ્મીદાસ બોલ્યા: “ના સાંભળ્યું, પેલા એમના લાંબાં ધોટી વાત કરે છે તે? મોટા સુધારક છે—લેખક છે—જેલમાં જઈ આવ્યા છે.”

મગનભાઈ વચ્ચે બોલ્યા: “એમના મનમાં જાણે એ બધું કહેવાથી અંગત જશે.”

લક્ષ્મીદાસ: “હું તો માણસને બેતાંની સાથે જ પારખી લેઉં. આદીનાં કપડાં બેપાં ત્યારથી જ હું તો સગળું ગયો હતો કે આમાં કંઈ વળે એવું નથી.”

રતનજી કંઈ સમજ્યાં ઝેટલે બોલ્યાં : “ઝેવું ઠાલે ઠાલું નથી કરવાનું. આપણી છોડીઓ લેતી વખતે ઝોધું કોઈએ મૂકી દીધું છે?”

લક્ષ્મીદાસ : “હું કંઈ ગાંડો છું તે ઝોમ હા પાડવાનો હતો!” અને હજુ ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવવા ગત ખૂટતા હોય તેમ તેમણે મૂંગ પાડી : “શંકરભાઈ!” અને એ બિડીને અંદર જાય તે પહેલાં બીજી બૂમ પડી : “રેવાભાઈ!” બંને અંદર ગયા ને મોદનભાઈ બહાર મહેમાનનું સ્વાગત (ચોકી) કરવા બાકી રહ્યાં!

લક્ષ્મીદાસ અભિપ્રાય પૂછે તે પહેલાં શંકરભાઈ બોલી બઠ્યા : “ઝેમાં કંઈ વળે ઝેવું નથી. આપનું બારમું તો ક્યું નથી, ત્યારથી નથી સગજતા કે એ શું આપવાના હતા?”

રેવાભાઈ બોલ્યા : “પણ બાણાને તો પૂછા. એને વાત તો કરી હશે ને.”

અનુભવી લક્ષ્મીદાસે વગર પૂછ્યે પ્રત્યુત્તર આપ્યો : “એ બધું સરખું વાજું છે. લગ્ન એ કંઈ નાના હોકરાના ખેલ છે? આમાં કયો મોટો છે તે એની વાતમાં બરોસો રાખી શકાય? દિનેશે સાધારણ વાત કરી ત્યારે મેં કહ્યું હતું કે સારું. એ ય ઝોળખતો તો નથી. વચ્ચે પેલા ભાઈ શું છે, એમને લીધે એ તો લાગ્યો છે.”

વહુનો લહાવો લેવાની ઉતાવળ હોય તેમ રતનજી વચ્ચે બોલ્યાં : “છતાં બાણાને પૂછવામાં શું જાય છે?”

જરા ચિકાતાં લક્ષ્મીદાસ બોલ્યા : “હજુ પૂછવાનું બાકી હોય તો ખાત્રી કરી જો.” અને એમણે બૂમ પાડી : “દિનેશ!”

એ અંદર જઈ નીચે બેઠો ઝેટલે રતનજીએ વાત કરી : “આપવા-લેવાની તને કંઈ વાત કરી છે?”

“ના.” દિનેશે કહ્યું.

“તે અગસ્તુ વાત વાતમાં પૂછી ના જોયું!” રતનજી આશ્ચર્ય પામ્યાં.

“ઝેમાં શું પૂછવાનું હતું!” દિનેશે સામે અચંબો દર્શાવ્યો.

“લે સાંભળ!” લક્ષ્મીદાસે મહેજ મોટે અવાજે કહ્યું.

મગનભાઈએ પૂછ્યું : “તમે એમનું ઘર જોયું છે?”

“ના.”

શંકરભાઈ : “ત્યારે તમેય બહા માણસ છો ને! કંઈ જાણ્યા કર્યા વગર એમને શું જોધને તેડી લાગ્યા?”

દિનેશ: “એમાં જાણવાનું શું હતું? એમને નામથી જાણાણ છે. મારું ખોટું તે કંઈ કાંઈયું રહેતું હશે?”

લક્ષ્મીદાસ મનમાં ખીજાઈને બોલ્યા: “એમ જાણખ્યે શું વળ્યું? અંદરની વાત જાણવી જોઈએ ને?”

મગનભાઈ: “હવે એ જાણી વાત જવા દો ને. જે કહેવું હોય તે કરી દેવાનું.”

જાણી બહાર ગયા છતાં મામીએ દિનેશને ઊભો રાખ્યો. અને ખાનગી વાત કરવાની રહી ગઈ હોય તેમ કહ્યું: “જો બાણી, આપણે રાકડ કંઈ જોઈતું નથી. ૫૦૧ ચાંદો કરશે એટલે જાસ! પણ ચાર મંગળની જણાશે — માટલીનો અછોડો વગેરે યાદને, નદિ નદિ તોય જાસો ચારસોની મતા તો આવવી જોઈએ ને? છોડીને તો એમના ધરને શોભે તેટલી કરાવે. ના જોયું આ વેરીલાઈએ ૧૦૧ તોણાની જણાશે આપી. પણ આપણે કંઈ જોઈએ એટલી કહીએ છીએ? ત્રીસ-ચાલીસ તોણામાં તો શું દીકું!”

અને શ્વાસ ખાઈ એ આગળ બોલ્યાં: “જા, એટલું જા પાડતાં હોય તો તારા મામા ના કહેશે, તોય હું જા પડાવીશ. એમાં કંઈ કાંઈ માર્યો છે? પચાસ-સોની રકમ આગ કે તેમ!”

દિનેશ છૂટી પડતાં બોલ્યા: “એવી વાત તો મારાથી ન થાય, મામી!”

“ત્યારે તું જાણાણ છે તો ખરો કે હું સહેજ જોખું હોય તો ચલાવી લઉં, પણ તારા મામા લૂખું ખાય એવા ક્યાં છે?”

મામીની વાત પતાવી દિનેશ જાણી આવ્યો ત્યારે લક્ષ્મીદાસ પોતાની અશક્તિ જણાવી રહ્યા હતા: “દિનેશે મને પહેલી વાત કરી ત્યારે ખોટું શું કરવા બોલું — મારો પૂરો વિચાર. જો કે અરવિંદ તો પહેલેથી જ કહે છે કે મારે જી. એ. થવા વિના લગ્ન કરવું જ નથી. છતાં આવું ધર મળતું હોય તો કરી દેવામાં શો વાંધો? ઉછરતે જોહો પરણાવ્યા વગર રાખવાનો છે? પરંતુ જુઓ આ પત્ર...” કવરસહ પત્ર ખાંકડા ઉપર નાખતાં એ બોલ્યા: “એનો મોટો ભાઈ જાનથી ચોક્કસ ના જ લખે છે કે કોઈ હિસાબે અરવિંદનો વિવાહ કરશે નહિ. લખવાનુંય એ તો પહેલેથી જ ના લખે છે. લણી લણીને શું કરવાનું છે? જરૂર જોયું આવડ્યું એટલે અમારે ક્યાં નોકરી કરાવવી છે કે સંતાપ! સીધા ત્યાં જઈને પેઢી ઉપર બેસી જવાનું. પણ એનો વિચાર જી. એ. થવાનો છે, એટલે મારા મનમાં કે વાંધો તો

આખી નિદ્રગી છે છે ને છે, ત્યારે એ હમણાં લખતો !”

પોતાના ગયા પત્રમાંજ એમણે કેવી જાતનો પત્ર લખી મોકલવો તેની સૂચના આપી હતી એટલે એ કંઈ કાચા ન હતા. એમણે યુવકોનો પક્ષ લેવા માંડ્યો : “હજુ એ તો, કાગળ તો વાંચ્યો, લખે છે કે મને પરણાવી મારો વિકાસ રુખ્યો તે પ્રમાણે અરવિંદનું ના કરશો. એટલે આજના જુવાનિયાના વિષયમાં અમારે ઘરમાં એ ગાયું મારવા જેવું છે જ નહિ. આ તો હજુ આટલું કહીને રહી જાય છે ને આજનો ફાલ તો કરેલું લગ્ન જ લલા હોય તો કબૂલ ન રાખે—‘મેં’ ક્યારે સંગતિ આપી હતી?’ અને અરવિંદ ભાગ્યબળે અત્યારે હાજર ન હતો, એટલે એ જાણતનીય ચિંતા ન હતી.”

એમણે આગળ કહ્યું : “ત્રણી આ સાલ સુશીલાને પરણાવી છે, એટલે ખીજો ખર્ચ કરવાનોય વિચાર નથી.”

મહેન્દ્રે વચ્ચે દલીલ કરી : “એમ હોય તો આવતી સાલ.”

લક્ષ્મીદાસ સહાનુભૂતિ જતાવતાં બોલ્યા : “મારી ક્યાં ના છે? પણ ના જોઈ આ પરિસ્થિતિ?” અને પાછો પત્ર બાંકડા ઉપરથી હાથમાં આવતાં બોલ્યા : “એક વખત પત્ર વાંચી જુઓ, પછી મને કહો.”

નરેન્દ્ર : “હવે પત્રમાં શું વાંચવાનું હતું? તમે કંઈ બોલું કહેતા હશે?”

પરંતુ પોતાના ઘરની જે છાપ સામા માણસ ઉપર એ પાડવા માગતા હતા એ જાણી પત્રમાં હતી. એટલે એમણે પત્રને ખુલ્લો કરી પરાણે નરેન્દ્રના હાથમાં આપ્યો.

“હું આપને જે વરસથી લખું છું કે અરવિંદને તમે અહીં મોકલી દો. કોલેજનો અભ્યાસ કરી જોઈ આપણે મોકરી જોઈએ છીએ? અહીં મારે મેનેજરને મહિને ૩૫૦ શિલિંગ આપવા પડે છે. છતાં કંઈ ઘરના માણસ જેવું કામ થાય? એક માણસે તો હું પંદર દિવસ બહાર ગયો તેમાં તો જે હજાર શિલિંગનો ગાટાજો કર્યો. જોકે બધું પકડાયું. પણ અરવિંદ હોય તો એટલી મારે જોઈ જવાબદારી ને? ત્રણ સાલ છંદર થયો ત્યારેય મેં લખ્યું હતું કે—‘ખી. એ.નાં જે વરસ અમરતાં શું કરવા ગાડા છે? ને મારું ગાનો તો હજુ આ સ્ટીગરમાંજ મોકલી દો તોય કંઈ વહી નથી ગયું’ એક વરસ તો એક વરસ!

“ત્રણી તમારો વિચાર એને પરણાવી દેવાનો હશે, પરંતુ તમે નાનપણમાં પરણાવી જેમ મારો વિકાસ રુખ્યો છે તેમ એવું જીવન ધૂળ ના કરશો.

એક વખત એને અહીંની દ્રીષ મારવા દો. જમતનો અનુભવ થવા દો. ગમે તેટલી ઉમર થઈ હોય પણ અનુભવ વિનાની ઉમર એ જાત્યાવરથાજ ગણાય. માટે તમારો વિચાર હજુ કંઈ સચુકચુ હોય તો માંઢી વાળજો.

“આ સાથે રૂા. ૫૦૦૦નો એક મોકલ્યો છે તે હું ધારૂં છું કે બેનના લગ્નના ખર્ચ પૂરતો થઈ રહેશે. બીજું, જમીન મોખે પડતી હોય તો મોંઘી પડે તોપણ રાખી લેજો. મને જણાવશો એટલે રકમ મોકલી આપીશ.”

આ પ્રમાણેના વિવેચન ઉપર મોટી મોટી આંખ ફેરવી નરેન્દ્રે પત્ર પાછો આપ્યો. એટલે લક્ષ્મીદાસે ઉમેયું: “હજુ અરવિંદ ઉપર તો આનાથી મોટા પત્ર લખ્યો છે. દઈ ગયો, લલો દશે તો ક્યાંય નાખ્યો હશે! નહિ તો તમને એ વ જતાવત.”

નરેન્દ્રે બીજી વાતચીત કર્યા વગર કહ્યું: “ના, ના, અમારે એ જધાની શી જરૂર?”

નણે જણતે વિદાય આપ્યા જાદ લક્ષ્મીદાસે અધૂરું રામાયણનું પાન ઉધાડી, મંદમંદ હસતાં કહ્યું: “એમના મનમાં જણે મોટી મોટી વાતો કરીએ એટલે કંઈ ને કન્યા લેઈ લેશે?”

મગનલાલ: “એ તો મે પાંચ જગાએ આપડો એટલે એની મેળે ધમશે.”

શંકરલાલ: “નહિ ધડાય તો ગોદ ખાશે.”

રેવાલાલ: “એ તો ધમાધાનાય નહિ, મે ગોદા ખાવાનાય નહિ. એમના જેવો કાષ ખોળી કાઢશે કે લાછને કાષ દેતું નહિ હોય ને જાછને કાષ લેતું નહિ હોય!”

મહેમાન સાથે જદાર એસી રહેલા મોહનલાલ બોલ્યા: “એટલે ગોદાજ ખાધા માતો તો! એમાં કંઈ આજરૂ વધવાની હતી?”

લક્ષ્મીદાસને હવે પ્રભુલકિતની ઉતાવળ આવી હોય તેમ એમણે અંત લાવતાં કહ્યું: “મરશે આજરૂ ખોશે તોય! પણ આપણે આપણા પગ ઉપર પંથરો શું કરવા મારીએ?”

અને એમણે રામાયણનો હુહો વાંચવા માંડ્યો: ‘રઘુકૂલ રીત સદા ચલી આઈ.....’

સણિયાદ, તા. ૪૨જણ

હંધર પેટલીકર

સમાજસુધારણા

આ પછી દેશની અને તેમાં ય આપણા હિંદુસમાજની દિવસે દિવસે આર્થિક સ્થિતિ કંગાલ થતી જણાય છે. આ સ્થિતિ આપણા દેશની પરાધીનતા અને આપણા સમાજનાં રૂઢિચુસ્ત બંધનોનેજ આભારી છે.

આપણો ધર્મ એમ નથી કહેતો કે વિધવા વિવાહ ન કરી શકે. આપણા સમાજમાં વિધવાને પુનર્જન્ન કરવાને અધિકાર નથી. પુરુષ તો ગમે તેટલીવાર જીવતી ઓગે પણ વિવાહ કરી શકે છે, અને જીવન ગદાલી શકે છે, ત્યારે વિધવા માટે રાત અને દિવસ સરખાં હોય છે! તેને પોતાનું જીવન ધરતી ચાર દીવાલોમાં જ વ્યતીત કરવું પડે છે, તેનાં સુખ, આનંદ અને ઉદ્ધાસની આશાઓ નાશ પામે છે.

તેના નીરસ જીવનનો આત્મા ઠક્કળી ઊઠે છે અને તે સમાજની રૂઢિ સામે બંધ ઉઠાવી, પુનર્જન્ન કરવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે સમાજમાં તે પાપિણી, કુળનો નાશ કરનારી ગણાય. પણ બીજી બાજુ વિધવા રહી, ગુપ્ત પાપથી બ્રહ્મ ધર્મ, ગર્ભપાત કરી ગાળહત્યા કરે છે, ત્યારે કુળની આગર જતી નથી, કુળને કલંક લાગતું નથી. પણ જો તે પોતાની જ યાત્રિના કાષ્ટ યુવક સાથે વિવાહ કરી, ધર્મથી જીવન વ્યતીત કરે ત્યારે સમાજ તેને કહે છે: “તને શરમ પણ ન આવી? બેશરમ આવું કામ આખા ય કુળમાં નથી થયું! તે કુળનું નામ બોળ્યું, પાપિણી!” એમ સમાજ તેને તોડી ખાય છે.

આવા આપણા સમાજના રૂઢિચુસ્ત બંધનને પરિણામે કેટલીક વિધવાઓ ગાળહત્યા કરી ગદાપાપમાં પડે છે, તે તરફ સમાજનું કંઈપણ લક્ષ્ય જતું નથી. સમાજમાં તો માખાપને ઊકરો પરણાવી લઢાવો લેવાની જેટલી ઇચ્છા હોય છે, તેટલી ઇચ્છા ઊકરાને ફેળવણી આપવા પાછળ હોતી નથી, માંડ માંડ ઊકરો પૂરું ગુજરાતી શીખી રહ્યો ના હોય તે પહેલાં તો તેને પરણાવવાની વાતો ચાલે છે, જેથી ઊકરાના મગજ ઉપર અભ્યાસ કરતાં લગ્ન કરવાના વિચારોનું પ્રગળ વાદળ છવાઈ જાય છે. અને પરિણામે કુળની અવરથામાં નિર્માલ્ય પ્રાણ ઉત્પન્ન કરે છે.

આ પ્રગળે આપણી કેંગાલિયત સ્થિતિને લીધે, નાની ઉંમરમાંજ પોષણ માટે, ગજૂરીના દસરડા કરવા પડે છે, જેથી તે મિતાગ્રસ્ત અને ગમગીન રહે છે. પૌષ્ટિક તત્ત્વને અભાવે તેનું પૌષ્ઠ પૂરેપૂરા અર્થમાં વિકસતું નથી, તે જીવતાં મુકાં સમ દેખાય છે, અને તેને અકાળે મૃત્યુદેવને શરણે જવું પડે છે.

આગ આપણા સમાજની સ્થિતિને લીધે આપણે જીવન જીવી શકતા નથી, જીવન મદાસી શકતા નથી, અને માત્ર જીવનનો બોળો જીવકી શકાય ત્યાં સુધી મજૂરીના ઢંઢરડા કર્યા કરીએ છીએ.

આ કુંગાલ સ્થિતિ જ્યાં સુધી આપણે ફેળવાયા નથી, જ્યાં સુધી આપણી રૂઢિચુસ્ત ગુલામીની જાંજીર આપણા હાથમાં જકડાએલી છે, જ્યાં સુધી આપણા કુટુંબોમાં ઉચ્ચ સંસ્કાર પાડવામાં આવ્યા નથી, જ્યાં સુધી આપણને જન્મ આપનારી માતા પરાધીન છે, ત્યાં સુધી આપણી રાજકીય પરાધીનતા અને આપણી આર્થિક કુંગાલિયત સ્થિતિ રહેશે ત્યાં સુધી આપણે સમાજની જાળમાં જરા પણ આગળ કૂચ કરી શકવાના નથી.

યુવકો પ્રત્યે મારી દર્દભરી વિનંતી છે કે જ્યારે તેઓ પહેલાં એ બધું પોતાના વર્તનમાં ઉતારશે ત્યારે જ લોકો ઉપર એનો સારો પ્રભાવ પડશે, અને ત્યારે જ આપણા દેશની અને આપણા સમાજની ઉત્તિ થશે, આફી મિથ્યા આડંબર અને દલથી કંઈ પણ વળનાર નથી.

કાજીપુરા (પેટલાદ)

નરસિંહભાઈ કાળિદાસ પટેલ

હૃદયપલટો

વિધવા સુશીલા બલિયારને પરિણામે મર્જાધારણના ખોટા આરોપથી ત્રીસીને કૂવામાં તો પડી, પરંતુ જે સમાજ વિધવાને નથી સંધરી શકતો, તેજ સમાજનો બંધાવેલો કૂવો તેને સંધરી ઋણદ્રોહી અને ખરા? ગોસીવાળા કૂવાની પશ્ચિમ જાણુએ કૂવાને ચડીને પાટીદારની મોટી ધર્મશાળા હતી. તેના મેડાના ભાગમાં અંગ્રેજી શાળા બેસતી હતી. સદર શાળાને અંગે વ્યાયામનો વર્ગ પણ ચાલતો હતો. તે અખાડાનો ભાગ કૂવાની પશ્ચિમ જાણુએ લાગેલો હતો. કસરત શિક્ષક તથા બીજા વ્યાયામવીરો રાત્રે ત્યાંજ સૂઈ રહેતા હતા. તેઓ રોજ સવારે ચાર વાગે ઊઠી ફરવા જતા ને પછી પાછા આવ્યા જાદ કસરત-અખાડાના પ્રયોગો, તથા કુસ્તી વગેરેના દાંવ કરતા. સુશીલા કૂવામાં પડી તે વખતે વ્યાયામવીરો કુસ્તી કરતા હતા અને કસરતશિક્ષક મલખંભના દાંવ કરતા હતા. તે મલખંભની ટોચ ઉપર એક પગે બેસા હતા, તેજ વખતે સુશીલા ધર્મશાળાના કોટની બિચાઈને કાનણે ઢાંધને નહિ દેખવાથી 'ધબ' કરતી કૂવામાં પડી. અવાજ સંભળતાંમી સાથેજ, "દોડો....." કહી પોતે કૂવા ઉપર જઈ અંદર કૂદી પડ્યા અને તેમણે સુશીલાનો ચોટલો પકડી લીધો; એક પગ બીંતે ટેકાની રાંખી બીજા પગથી તરતાં તરતાં તેમણે

સુશીલાને પકડી રાખી. વાત વ્યાથામીરે. મારફત વીજળીવેગે ગામમાં ફેલાઈ ગયું. લોકોનું મોટું ટોળું જમા થયું, અને જમાવનાં સાધનો આવતાં રાવજીભાઈ ત્રિજળી સૈનિકની માફક જીવતી સુશીલા સાથે કૂવામાંથી ઉપર આવ્યા. આ વખતે સુશીલા જોકે જોલાન અવરથામાં હતી, પણ જો શુદ્ધિમાં હોત તો પોતાને જીવન દેનાર તરફ ઉપકાર કે અપકારની દૃષ્ટિથી જુઓ તો આપણે શી રીતે કહી શકીએ?

વડોદરા રાજ્યનાં ગામડાંના ડોક્ટરોને પોતાના તાબાનાં અમુક નિયુક્ત ગામોમાં ફેરવ્યા કરવા હયું છે. તે પ્રમાણે આજે નજીકના સરકારી દવાખાનાના ડોક્ટર રમણલાલ દેસાઈ અહીં આવી ચઢ્યા હતાં. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ સુશીલાના ઉપચારનું કામ આ ડોક્ટરને જ સોંપવામાં આવ્યું. હાલે ડોક્ટરે ઘણી તકલીફ લેઈ સુશીલાના પેટમાંથી બધું પાણી કાઢી નાખ્યું ને બીજા કેટલાક ઉપચારો પણ કર્યા, પરિણામે સુશીલાએ ઘણું ચાર કલાકે શુદ્ધિમાં આવતાં આંખ બિઘાડી. આંખ બિઘડનાં જ વડું તરતની મર્યાદાનું જ્ઞાન થતાં તેણે મુશ્કેલીથી માડીના છેડાથી પોતાનું મોં સંતાકવાને પ્રયત્ન કર્યો. ડોક્ટર પોતાની ફરજ જાળવી, બે દિવસની દવા આપી, ત્રીજે દિવસે દવા મંગાવવા તથા તેના શરીરની પ્રકૃતિ મંજૂર થઈ ગઈ હતી. બાવવા જણાવી વિદાય થયા. બે દિવસની દવાના સેવનથી કૂવાના પાણીથી ઉપરિગત થએલું સુશીલાનું દુઃખ ઓછું તો થયું, પણ આંતરડાંને ને જરોળને દુખાવે ઓછો થયો નહિ. ડોક્ટરને પણ, તે દિવસે પેટમાં પાણી ભરાઈ ગયેલું હોવાથી, જરોળના દર્દની ખગર પડી નહિ. ત્રીજે દિવસે ડાહ્યાભાઈ સુશીલાની દવા માટે રમણલાલ ડોક્ટર પાસે જવાના હતા, એટલે તેમણે પોતાની પત્ની મારફત સુશીલાની તબિબત મંજૂરની સર્વ હકીકત પુછાવી. મણિજીએ કચવાતે મને પતિના ફરમાનને વશ થઈ સુશીલાને પૂછ્યું: “હવે તને કેમ છે? તારા સસરા તારી દવા લેવા દાકતર પાસે જાય છે, તેથી તે તને પુછાવે છે.”

“મને પેટમાં દુખાવે થયા કરે છે, બીજું તો ખાસ કંઈ નથી.” સુશીલાએ સાસુ તરફ એકાદશે જોતાં કહ્યું. મણિજીએ સુશીલાની હકીકત યંત્રવત પોતાના પતિને કહી.

સાંજના ચારેક વાગે ડાહ્યાભાઈ રમણલાલ ડોક્ટરને તેડી ઘેર આવ્યા. મણિજીને તો ડોક્ટર ઘેર આવશે જોવી કલ્પનાય નહોતી, એટલે તેમને ડોક્ટરનું આગમન ‘દાઝ્યા ઉપર ડાગ’ જેવું લાગ્યું. ડોક્ટર સુશીલાના ખાટલા પાસે ગયા અને તેનું શરીર તપાસ્યું; તેમની પ્રવીણતા પ્રમાણે તેમણે

દર્દનો પકડી પાડ્યું ને નિવેદન કર્યું કે : “પેટમાં જરોળની ગાંઠ વધી ગઇ છે ને આંતરડાંમાં સોજો થઇ આવવાથી દુખાવો ચાલુ રહે છે, માટે દવા લેવાવની પડશે. આરામ થઇ જશે તે માટે બેફિક્કર રહેજો.” ડોક્ટરનું નિવેદન સાંભળતાં જ મણિયા તો આલાંજળ બની ગયાં. ડોક્ટર અને પોતે બેમાંથી કાળ સાચું તેનો પુછીત્યર તો તે નિર્ણય કરી શક્યાં જ નહિ. પણ આખરે પોતાની માન્યતા ઉપર પડેલા પાડી ડોક્ટરની દક્ષીણ સાચી માન્યા સિવાય ચાલ્યું નહિ ને પોતે મનમાં ને મનમાં પરતાવા લાગ્યાં : “આ તો હું જ રાંડ અભાગણી નીકળી. જો જ રજતું મળ કરી વાત વધારી, એટલે જ આ ગિચારી કૂવે પડી. દાકતર તો જરોળ વધ્યાનું જણાવે છે; ને મેં તો શુંનું શું પેતરી માયું, તેથી જ તે ગિચારી કૂવે પડી. તે ગિચારી તો બોળી જ છે, હું તેને એટએટલી ગાજો દેતી, તોય કોઇ દહાડો એક અક્ષર પણ સામે બોલી નથી. તે તો પર્વતોને આવી ત્યારે જેવી ડાહી હતી, તેવી ને તેવી આવ જ પણ છે. મેં જ રાંડે તેને બોળખી નહિ ને ગિચારીને દુઃખ દીધું, માન જ કારસ્તાને કરીને તે ગિચારી રાંડી તેમાં તેનો શો વાંક?” આવા કેટલાય વિચારો તેમના મનમાં આવ્યા ને ગયા. એટલું જ નહિ પણ સાથે સાથે એક બાજુ ફરજોદોહી ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદી ને બીજી બાજુ ફરજ પાલન કરતા કર્તવ્યનિષ્ઠ ડોક્ટર રમણલાલ દેસાઈની તેનું મન સરખામણી કરવા લાગ્યું : “ગિચારો દાકતર પણ કેવો બલો છે. એક પાછ પણ આપી નથી, તોય દવા કરે છે એટલે તે સાચું જ કહેતો હશે. પેલો તો ફૂપીઆ લેઇ ગયો, ને મનેય કહ્યું નહિ કે છોકરો જીવે એવો નથી. જો મને એટલું જ કહ્યું હોત તો હું ફૂપિયાય ના આપત ને લગતેય ના લેત, અને ‘જો’ કહેતા હતા તે પ્રમાણે ગિચારી સુશીલાનો ભવ ના બગડત. જસ, હવે તો એ દાકતરીઆની જ ખચર લેઇ નાખ્યું.”

મણિયાનો સુશીલા તરફનો ખર્ષો જ રાખ હવે ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદી તરફ ઢળી ગયો. ડોક્ટરના કૃત્યનો જાહેસો લેવા તેનું મન અધીરું બની ગયું. આ તરફ સુશીલા પણ ડોક્ટરની દવાથી ને સાસુની પલટાએલી વાતસંવહારી સેવાથી હરતી ફરતી થઇ ગઇ. એક બાજુ દર્દ હલતું ગયું, બીજી બાજુ સાસુનો ત્રાસ નિર્મૂળ થયો, ને ઉપરથી સારો ખોરાક મળતાં તેનું શરીર જલદી સુધારા ઉપર આવી ગયું. સુશીલા જરોળર સાજ થઈ, તેવામાં જ તેની સાસુને પ્રસૂતિ થઇ. તે પ્રસંગે સુશીલાએ આગળ પાછળનો કોઇ પણ જાતનો રાખ ગ્રાખ્યા સિવાય પોતાની સાસુની સારી માવજત કરી.

ખાટલામાંથી ઊઠ્યા પછી તો સાસુ વહુને ઝાઝો-ઝાપો કરવાં લાગ્યાં. સુશીલાને સાસુના આ પલટાએલા વર્તનનું કંઈ જ કારણ સમજાયું નહિ, છતાં તેને એટલી તો ખાતરી થઈ જ કે કૂવામાંથી નીકળ્યા પછીનું સાસુનું વર્તન દિવસે દિવસે લાવણીનું બનતું જાય છે. સાસુની પ્રસૂત પહેલાં તો નેણે પોતાના તરફના સાસુના સદ્ભાવનું કારણ એવું પણ કહેવું, કે હું સાચા ચાલું ને તેમના સુચાવડના દિવસોમાં તેમની ચાકરી કરું, તેટલા ખાતર મારી તરફ કંઈક મીઠી નજરે જોતાં હશે. પણ તેની આ કલ્પના સાસુનું વર્તન ખાટલામાંથી ઊઠ્યા પછી પણ લાવણ્યું અતુલબ્યાપી ખોટી ફરી. ગિચારી સુશીલાને શી ખબર કે તેના તરફના સાસુના આ પ્રમાણેના પરિવર્તનની પાછળ એક મોટો ઇતિહાસ પડ્યો છે. ગમે તેમ પણ હવે તેને સાસરીમાં શ્રવણ જેવું લાગ્યું ખરું!

પોતાના પુત્રની માંસળી ખાજત ખોટું નિવેદન જાહેર કરાવવા મળ્યાઓ પોતે જ બધાથી છાની રીતે ડો. કેસવલાલ નિવેદીને લાંચ આપી હતી; છતાં આજ સુધી જે કંઈ બન્યું તે બધા માટે ડોક્ટરને જ જવાબદાર ગણી તેના ઉપર વેરવૃત્તિ કેળવવા મળ્યાના મનમાં પિચારો ઘોળાવા લાગ્યા. શું કરવું ને ક્યે રસ્તે પોતાનું કામ પાર પાડવું તેની કેટલાય દિવસો સુધી સમજણ પડી નહિ. પોતાના પતિને કહેવું ને તેમની માગફત ડોક્ટર ઉપર કેસ કરાવવો? સુશીલા પાસે બધી વસ્તુઓ એકત્રી કરી, તેની માગફત તેના માતાપિતાને જણાવી તેમની બધાની માગફત કામ લેવું? કે પછી ડોક્ટર પાસે જઈ રૂપિયા પાછા માગવા? પણ તે આપે ખરો? આવા અનેક પ્રશ્નો તેમને મૂંઝવવા લાગ્યા:

*

*

*

સુશીલા કૂવે પડ્યાની વાત પિંજળી વેગે તેનાં માતાપિતાને કાને પહોંચી. આવી વાર્તા વાયુ-વાર્તાલાપ(Maritalion)ની મદદ સિવાય પણ સમાજ ગમે તેટલે દૂરને રચે પહોંચાડી શકે છે. વાત કહેનાર દરેકે પોતપોતાને કાવે તે પ્રમાણે, પોતપોતાનું કથન સાસુ કરાવવા, વાતમાં મીઠું મરચું લબરાબર રાખ્યું. સુશીલાનાં માતાપિતા તો વાત સાંભળી, મૂળ ઘટનાના દુઃખ કરતાં લોકતાપકાથી વધારે દુઃખી બન્યાં. અંગાલાલ કરતાં રેવાનું તો આવી લાત-લાતની વાતો સાંભળી કાળજી જ કપાઈ જવા લાગ્યું. શું કરવું તેની પણ તેને સમજ પડી નહિ, તેથી તેણે પોતાના પતિને કહ્યું: “લોકો તો લાતલાતની વાતો કરે છે, ને વેવાઈએ તો કાળજીમાં કંઈ જ ખરો ખુલાસો કર્યો નથી.

માટે તમે જિલા જિલા જઈને તપાસ કરી આવો કે ખરી વાત શી છે? છોકરીને સાચી આગ કરવું પડ્યું?” -

“જોખાને મોંઢે મળણું હોય, કંઈ કૂવાને મળણું હોય ખરું? લોકોની દેવ પ્રમાણે તેઓ તો બે દહાડા મમે તેવાં ગતકડાં જોડવાનું કરવાના. એ મધું સાંભળવા એસીએ તો પારેય ના આવે. મન મોટું રાખી જધાનું સાંભળવું, પણ કોઈનું સાંભળી. આપણા દુઃખમાં વધારો કરવો નહિ.” ધણીમણિયાણી આ પ્રમાણે વાતે વળ્યાં છે, એવામાં ટપાલીએ આવી અંગાલાલના નામનો પત્ર બારણામાં ફેંક્યો. પત્ર સુશીલાના મમરા ડાહ્યાલાઈનો હતો, તેમાં લખ્યું હતું, કે “સુશીલા કૂવે પડ્યાથી તમે બંનેને ઘણું દુઃખ થયું હશે; લોકોએ તો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે વાતનું વતેસરનું જનાવ્યું હશે. તમારી તો તે છોકરી છે, તમે તેને પાળાપોષીને મોટી કરી છે, એટલે તમને લાગણી ચાલજા પણ મારા તો ધરનું એ નાક છે, મારા ધરની ગૃહલક્ષ્મી છે, મારે મારા ધરનું એ મર્વરવ છે. તેની સાસુ કરતાં ધર પર તેનો વધારો અધિકાર છે એ હું મારી પેટે સમજું છું. ઈશ્વરને સાક્ષી રાખી જણાવું છું કે આ ઘટનાના પાછળ શો ભેદ છે તે હજી સુધી હું જ નાજીતો નથી. લોકો મમે તેવી વાતો કરે, પણ તેવી જિહ્વી લૌકિક અકવાને માનવા હું તૈયાર નથી. તમે પણ તેવી વાતો સાંભળી તમારા દુઃખમાં વધારો નહિ જ કરો. એમ હું માનું છું. વેરાણને પણ આશ્વાસન આપશો. નજીકના મરકારી દવાખાનાની દવા ચાલે છે અને હવે તો શરીર પહેલાંના જેવું જ થઈ ગયું છે. ડોક્ટર પેટમાં ખરાબગી ગાંઠ વધી ગયાનું જણાવી દવા કરી, તેથી આરામ પણ હીક રીતે થઈ ગયો છે. તમે એકાદ દિવસ આવી જશો તો ઘણું સારું, ને સુશીલાને પણ સારું લાગશે.” અંગાલાલે આ પ્રમાણેનો પત્ર રેવાને વાંચી સંભળાવ્યો, પત્રની હકીકત સાંભળી રેવાનું બળતું જીગર કંઈક શાન્ત પડ્યું.

*

*

*

મણિખાને ખાલેથી ઊંઘ્યાં બેએક માસ થઈ ગયા હતા. સુશીલા તરફનું તેમનું વર્તન હવે તો ઘણું જ સુધરી ગયું હતું. આંખના પાટા સમી સુશીલા હવે તેમની આંખની કીકી જ બની ગઈ હતી. ધરવ્યવહારનો ધણોખરો બોળે સુશીલાને માથે લાપડાત પ્રમાણે નાખી કેટલીક ખાજતોગાંથી તો તેમણે નિવૃત્તિ જ લીધી હતી. સુશીલા પણ પોતાની જવાબદારી સારી રીતે સંભાળી રહી હતી. સાસુસસરાના અસંતોષનું કંઈયે કારણ ન બને તેવી રીતે તે કુશળતાથી ધરનું નાવ હંકારી રહી હતી. પણ મણિખાના મનમાં ડોક્ટર

કેશવલાલ ત્રિવેદી પરની વેરવૃત્તિ સત્વાર થઇ બેઠી હતી. ગત્રિદિવસ તેમના મનમાં તે ને તેજ વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા. પરિણામે વિચારવાયુ થયું હોય તેમ કોઇ કોઇ વખત તે ગિલકુલ સુત થઇ જતાં. ડાહ્યાભાઇ તેમની આ પરિસ્થિતિને ઝાળખી ગયા. તેમણે કેટલાક દિવસ સુધી પત્નીનો દિલચાલ ઉપર ઊડતી ચોકી રાખી, તો તેમને જણાયું કે જરૂર કોઇ ઊંડો વિચાર તેમને મૂંઝવી રહ્યો છે. તેથી તેમણે એક વખત તેમને પૂછ્યું : “તું હમણાં હમણાં ગલુજ ઉદાસ રહે છે, તેવું શું કારણ? ધરકાગમાં પણ તું બેઠજો તેવું લાક્ષ આપતી નથી. આખા ધરતું કાગ સુશીલા જ ઉપાડી લે છે.”

“તે સાફ ને? તે ખીચારી માહિતગાર થશે.” પતિના અશ્રમે ઉડાવતાં મણિખાએ જવાબ આપ્યો.

“તું” ગમે તે કહે, પણ મને ખાતરી છે કે તારા મનમાં કોઇ વાતનો ગૂંચવાડો બિમો થયો છે, તેથી જ તું ઉદાસ રહે છે. એ ક્યૂરો નહિ કાઢે ત્યાં સુધી તારી દશા એ ને એજ રહેવાની. માટે જ હોય તે ચોકબેચોકપુ કહી દે, તો એનો કંઇક રસ્તો નીકળે.” ડાહ્યાભાઇએ ફરીથી વાતના મુદ્દાપર જતાં કહ્યું.

સ્ત્રીઓ વાત છુપાવવામાં નેટલી પાવરધી હોય છે, તેટલીજ વાતનો એકરાર કરવામાં પણ કુશળ ને નીડર હોય છે. “તો સાંભળો, હું આખો બેઠ આજે જોહું છું. આપણા ઘરને વન જનાવનાર અથવા સુશીલાને રંડાપો અપાવનાર હું ને પેલો દાકતર બે છીએ.” “કયો ડોક્ટર?” ડાહ્યાભાઇએ વચમાંજ પૂછ્યું. “જ્યન્તિતું” શરીર તપાસવા આવ્યો હતો તે. તમે તથા વેવાઇ દાકતરને તેડીને આવ્યા, તે વખતે હું માંદો નહોતો, પણ મેં જાણી બેઠને ઢોંગ આપ્યા હતા.” “શા માટે?” ડાહ્યાભાઇએ વિસ્મય પામતાં વચમાંજ પૂછ્યું. “હું તેજ કહું છું. મને છોકરો પરણાવી, વહુની સાસુ ચવાની થેલજા લાગી હતી. દાકતર કદાચ અવળું કહે ને લગન ખંધ રહે, તેના કરતાં દાકતરનેજ ફેડવાનો મેં વિચાર કયો. અને તેમ કરવા જતાં દાકતર મારી પાસે પહેલા આવે તેટલા માટે મેં માંદો હોવાનો ઢોંગ કર્યો, મને સાચી માંદો માની તમે દાકતરને મારું શરીર તપાસવા પહેલો મોકલ્યો. એટલે મેં તેને બધી મારી યુક્તિ જણાવી રૂપીઆ સાદી ત્રણસેં આપ્યા અને જ્યન્તિતું શરીર મારું છે, એવું દાકતર તમને બધાંને કહે એવું મેં તેની સાથે નક્કી કર્યું.” મણિખાતું ચંડીપુરાણ સાંભળી ડાહ્યાભાઇ તો વાઢચે લોહી પણ ના નીકળે તેવા થઇ ગયા. આખો ફાડી બોલ્યા : “શું આ ગધું સાચું જ કહે છે?”

“હા, સાચું જ કહું છું. લાંચના ગામી દાકતરે આપણું ઘર ભાગ્યું અને ગિચારી વહુને ભવ બાળ્યો. છોકરો જીવવાનો જ નથી એવું તો તેણે મનેય કહ્યું નહોતું.” મણિજાના યોગાંત્રનાર ગિવેદન ઉપર ગંભીર વિચાર કરતાં ડાહ્યાભાઈએ ધડીક મૌન સેવ્યું. મણિજાએ હાથ જોડે આગળ ચલાવ્યું: “આજ સુધી હું વહુને પેટ પાણીયે પાયા દેતી નહોતી. તે બીચારીના પેટમાં જરોળ વધી એટલે મેં તેને ગાથે દહાડા રહાનું જોડું આપ મૂક્યું; તેથી જ તે ફૂવામાં પડી. તેમાં તેનો કશોય દોષ નથી. આ દાકતરે જરોળની વાત ના કરી હોત તો હજુય મારા મનને એલ જાત નહિ. પણ બહુ ચંચળ બીચારા એ દાકતરનું કે એણે આવી વાત કહી દીધી. તેથી જ હું તે દહાડાથી વહુને કંઈયે કહેતી નથી ને દુઃખ પણ દેતી નથી, તે તમે જોતા હશે.” પોતે ધરને ધણી હોવા છતાં પોતાનાથી છૂપી રીતે ધરમાં અનેલા જનાવેના એક પછી એક પડદા ખૂલતાં ડાહ્યાભાઈને ચક્કર આવવા લાગ્યાં. વાતનો અંત આશ્ચર્યમાં મણિજા ખોલ્યાં: “મને તમારે જોગ કરવું હોય તેમ કરો, પણ એ દાકતરીઆની તો ખજર લેછ જ નાખો, કે ફરી ખો બૂલી જાય.” મણિજાએ તો ફેનોત્રાફની થાળીની માફક બધું કહી નાખ્યું. પણ તેમણે કહ્યું તેટલી મહેલાઈથી કરી નાખ્યું એ ડાહ્યાભાઈ માટે સહેલું નહોતું. “વહુને તેં આ વાત કરી છે?” ડાહ્યાભાઈએ મૂળ પ્રશ્નની શરૂઆત કરતાં કહ્યું. “ના, કહું તોય હજુ હવે.” મણિજાએ ઉત્તર આપ્યો. “તો તું તેમને બધી વાત માંડીને શાન્તિથી કહેજે, પછી વેવાઈને બોલાવી આપણે કંઈક રસો ઉતારીશું.”

સાસુની વાતથી સુશીલાનામાં કંઈક નવી જ રોગક આવી. તેણે વિચાર્યું: “મારા સવળા દુઃખનું કારણ ધર્મક્રોધી ડોક્ટર જ છે. આવા ડોક્ટરો તો સમાજમાં શાપરૂપ છે. તેમનું અસ્તિત્વ જ સમાજની ઉન્નતિનો અવરોધ કરનાર છે. માટે શુનેગારને શુનાની સગલ ચીજ જોડે, જ્યાં તેનો ધડો લેછ બીજા ડોક્ટરો પણ ફરજ પાલન કરતાં ને પોતાની જવાબદારી સંભાળતાં શીખે, અને મારા જેવા મારી કેટલીયે બેનોતાં સૌભાગ્ય આ પ્રમાણે અકાળે ખરી પડતાં અટકે.” આજ વખતે તેણે મન સાથે આખરી નિર્ણય પણ કરી નાખ્યો.

ડાહ્યાભાઈએ વેવાઈને તાગડોળ તોડાવ્યા. રમાએલ બધી શેતરંજથી તેમને વાકેફ કર્યાં. પોતાની પુત્રીને વિધવા જનાવનાર દુષ્ટ, હત્યારા ડોક્ટર ઉપર તો તેનું ખૂન કરવા જેટલો અંજાલાલને ક્રોધ અદ્યો. સુશીલાએ પણ પિતા સાથે થોડી મસલત કરી લીધી. પુત્રીનું રયાન પારખવાનો મોઢા મળતાં

અંબાલાસે સુશીલાને કહ્યું: “તારે ત્યાં આવવું હોય તો હું તારા સસરાને કહું.” “ના, હું અહીં હવે પહેલાં કરતાં વધારે સુખી છું. મારાં જાને કહેજો કે મારી જિલ્લકુલ ફિકર ના કરે, મને જરાયે દુઃખ નથી.” સુશીલાએ માતાને સંદેશો પાઠવતાં કહ્યું. ડાહ્યાબાઈના ઘરમાં ગંધાંએ જેસીને, ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદી સામે મોરચો માંડવાનો નિર્ણય કરી નાખ્યો. તેના પ્રથમ પગલા તરીકે જાને વેવાંઘએ ડોક્ટર પાસે જઈ, તેમના વર્તન બદલ તેમને કપકા આપી રૂપીઆ સાડી ત્રણસો વ્યાજ સાથે પાછા ગાળ્યા, અને માણી-પત્ર લખી આપવા જણાવ્યું. પણ જમાનાના ખાલેસ ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદીએ બધી વાતને ઉડાવી, પોતે લાંચ લીધાનો જ ઇન્કાર કર્યો. તેથી નિરુપાયે જાને વેવાંઘને આગળનાં પગલાં લેવાં પડ્યાં—સુશીલા પાસે પોતાનું સૌભાગ્ય ખોવડાવનાર ડોક્ટર ઉપર વિશ્વાસઘાત અને લાંચનો કેસ કરાવવો પડ્યો.

*

*

*

આજે સુશીલાના કેસની તારીખ હતી. જાને ગામના લોકોથી અને ડોક્ટરના રોહીઓથી અદાલત ભરત્યક ભરાઈ ગઈ હતી. ડોક્ટરે પોતાના જવાબનામા માટે એક હોશિયાર ધારાશાસ્ત્રીને રોક્યો હતો. સુશીલા તરફથી પણ તેના પિતાએ તે પિતાતુલ્ય મસરાએ એક ગાહોશ વકીલને રોક્યો હતો. કોર્ટ ખૂલતાં જ ન્યાયાધીશ ચેમ્બરમાંથી આવ્યા. પટાવાળાએ સુશીલા, ડોક્ટર કેશવલાલ ત્રિવેદી, અને સાહેબી તરીકે મણિયાના નામના પોકારો કર્યા. જાને વકીલોએ અનુક્રમે સાગા પક્ષોની બિલટ જુગાની લેવા માંડી. સુશીલાના વકીલની પ્રશ્નોની એકધારી પરપરાથી ડોક્ટર ગભગમ ગયા તે વકીલે જોઈતો મુદ્દો તારવી કાઢ્યો. પછી સાક્ષી તરીકે મણિયા પાંજરામાં ડોક્ટર સામે ડોળા કાઢતાં આવી બિભાં. વકીલે ડોક્ટરને પૂછ્યું: “તમે આ જામને જાળળો છો?” “ના.” ઇન્કાર કરતાં ડોક્ટરે કહ્યું. કેશવલાલ ત્રિવેદીએ મણિયાને દવા આપી ત્યારે દવાની શીશી ઉપર પોતાના નામનું છાપેલું લેગલ—તારીખ અને દહીંના નામ સાથેનું—ચોટાડી આપ્યું હતું. તે શીશી ખતાવતાં વકીલે ડોક્ટરને પૂછ્યું: “આ શીશી ઉપરનું લેગલ કોનું છે?” “મારું.” કહેતાં કહેતાં ડોક્ટરને પરસેવો છૂટ્યો તે રૂગાલ કાઢી કપાળ લૂંછવા માંડ્યું. “તો લેગલમાં લખ્યા પ્રમાણે આ દહીંની તમે દવા કરી હતી તે?” વકીલે પૂછ્યું: “જો મને ચોક્કસ યાદ નથી.” ડોક્ટરે જવાબ આપ્યો. જ્યન્તિના નામની શીશી ખતાવી વકીલે પૂછ્યું: “આ શીશી ઉપર જે દહીંનું નામ તમે લખેલું છે, તે દહીંની તપાસ માટે તમે ગંગોલા તે?” “હા.” ડોક્ટરે કહ્યું. “તમને દવા કરવા બોલાવેલા કે તેની તનિયત તપાસી અભિપ્રાય આપવા?”

વડીલે પ્રશ્ન કર્યો. “અભિપ્રાય આપવા,” ડોક્ટરે કહ્યું. જસ, ડોક્ટર. જાંઘાઈ ચૂક્યા. મુશીલાના વડીલે તેમને બેસાડી દીધા.

*

*

*

આજે મુશીલાના કેસની મુતાવણીની તારીખ હતી. વડીલોની તકરાર થયા ગાદ મેજિસ્ટ્રેટે એસેસરોનો અભિપ્રાય ગાળ્યો. એસેસરોએ ડોક્ટરને મુનેગા કરાવ્યો. મેજિસ્ટ્રેટે એસેસરોના અભિપ્રાય સાથે સંગત થઈ ડૉ. કેશવલાલને સમન કરી અને મણિયાને પણ સમ્પત ઠપકો આપ્યો.

હાલ કરમડી, તા. કરજશ્વ

મોતીભાઈ કુ. ખાંધણીકર

સમાનતાને ધોરણે લગન

ચરોતરના પાટીદાર સમાજના જાર ગામના પાટીદારો પહેલાં અમદાવાદના પાટીદારોને કન્યાઓ આપતા. અમદાવાદના પાટીદારો તે વખતે ગૃહઉદ્યોગમાં બહુ સારું કામ કરતા અને તેથી તેઓ પૈસેટકે બહુ સુખી હોય એ સ્વભાવિક જ છે. અને શહેરમાં રહેનારાઓને ગામડાના લોકો મોટા ગણે એ પણ સાચી હકીકત છે. એથી ચરોતરના લોકો અમદાવાદ તરફ આકર્ષાઈલા; પણ અમદાવાદમાં પુનર્જનનો રિવાજ સાધારણ રીતે હતો. પણ આ રિવાજ ચરોતરના પાટીદારોને ઠીક નહિ લાગ્યો, તેથી તેમનાં ઘસો, સોજાના, ભાદરજ, કરમસદ, વગેરે તેર ગામોના લોકોએ એવો જયો જાંધી ઠરાવ્યું કે એ તેર ગામ સિવાય બીજા કોઈ ગામમાં કન્યાઓ પરણાવવી નહિ. આમ અમદાવાદનો એમણે બંદિષ્કાર કર્યો. આ નવા જથામાં બહાર ગામની કન્યા લાવવાની સ્વાર્થી છૂટ રાખવામાં આવી હતી, આવી છૂટથી તેર ગામ સિવાયના ગામોની કન્યાઓ પણ બહુ આવતી. આવી રીતે કન્યાઓ બહુ મળ્યાથી જાર ગામમાં પણ છ ગામ કુલીન થઈ પડ્યાં. વળી એ છ ગામમાં પણ અમુક કુટુંબોને ધણી સારી રીતે કન્યાઓ મળી, એટલે તેઓ મોટા કુલીન ગણાવા લાગ્યા. અને તેથી કરીને જાર ગામોમાંના નાર, પીઝ, સુણાવ, તારાપુર, ઉત્તરસંડા ને જોડ, આ છ ગામોના પાટીદારોને છ ગામની કન્યાઓ મળતી જાંધ થઈ અને બીજાં ગામોમાંથી કન્યાઓ બહુ જોડી મળતી. આવી પરિસ્થિતિમાં આ છ ગામોના પાટીદારોએ પોતાનો જયો જાંધ્યો. પણ આ ગામોની અમુક ખડકીઓ આ જથામાં ભળી નહિ, એટલે તેમને પણ પોતાને જોડતા પ્રમાણમાં કન્યાઓ

ગણી નહિ, પણ કન્યાઓ આપવાનું છે ગામેમાં ચાલુ રાખ્યું આવી સ્થિતિમાં તેઓ પણ કોફી દશમાં આવી પહોંચ્યા, એટલે તેઓએ પણ પાછળથી પોતાનો જથ્થો ખાંધ્યો. આ બંને જથ્થાવાળાઓએ બહારની કન્યાઓ લાવવાની પેલી સ્વાયંભુદિની એ છૂટ તે ચાલુ જ રાખી.

બાર ગામેમાંથી છ ગામે જુદાં પડ્યાં, એટલે પલાણા, ગાકરોલ, ચાંગા, ખાંધણી, વગેરે મોટી સત્તાવીશીનાળાં ગામેના પાટીદારો, જેઓ બાર ગામેમાં પોતાની કન્યાઓ આપતા હતા, તેઓએ પણ પોતાનો જથ્થો ખાંધ્યો ને બાર ગામેમાં પોતાની કન્યાઓ આપતા બંધ થયા. આ જથ્થાવાળાઓએ પણ બહારની કન્યાઓ લાવવાની છૂટ રાખી. આ પછી નાની સત્તાવીશીના ગામેવાળાઓએ પણ પોતાનો ગોળ ખાંધ્યો, ને તેમણે પણ બહાર ગામેમાંથી કન્યાઓ લાવવાની છૂટ રાખી.

અરેતરનાં બાર ગામેમાંથી છ ગામેના પાટીદારોએ પોતાનો જથ્થો ખાંધ્યો, એટલે વાકળ-કાનગના પાટીદારોમાં પણ કેટલાય જથ્થા બંધાયા. આ બધા જથ્થાઓ આરંભમાં બહુ સારું કામ કરતા, પણ બહાર ગામે કન્યા આપે તેનો દંડ બહુ હારે કરતા ને આવા દંડની રકમ ભેગી થાય તેનો વિનિયોગ કરવામાં મતભેદો પડી ગયા, તેથી એ જથ્થાઓ છિન્નવિન્ન થઈ ગયા છે.

મોટાનું અનુકરણ નાનો કરે છે, એ જગતનો પહેલેથી આવતો આવેલો એક નિયમ છે. પાટીદાર સમાજમાં અરેતરનાં બાર ગામેનો જથ્થો પહેલામાં પહેલો બંધાયો હતો, એનું અનુકરણ પાટીદાર સમાજના બીજા લોકોએ કર્યું છે. જે ધારાધોરણો બાર ગામના જથ્થાએ કરેલાં તેમાંનાં મુખ્ય ધારાધોરણો બીજા ગોળવાળાઓએ પણ કરેલાં છે, પોતાના જથ્થામાં જ કન્યાઓ પરણાવવી ને બહાર પરણાવે તેનો દંડ કરવો, સાતિ બહાર મૂકવો, એ સગ્ન રાખેલી; પણ બહારથી કન્યા લાવે તેનો સગ્ન કશોય નહિ. આ સ્વાયંભુદિ જ કહેવાય.

વડોદરા રાજ્યમાં સાતિવાસનિવારણ નિબંધ થયો, એનાથી પણ કેટલાય જથ્થાની છિન્નવિન્નતા થઈ ગયેલી છે.

આવશ્ય માસના 'પાટીદાર'માં મોટી સત્તાવીશીના જથ્થા સંગઘેનો લેખ ખાંધણીના લાઇ મોતીલાલએ લખ્યો છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે એ જથ્થામાં પણ 'કુસંપ' થયેલો લાગે છે.

પાટીદાર સમાજના અત્યાર મુઠ્ઠીમાં જે જે જથ્થાઓ બાંધવામાં આવેલા છે, તેના અનુભવ ઉપરથી જણાય છે કે પાટીદાર સમાજ કન્યા આપવામાં બંધારણ પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર હોતો નથી, એટલે સમાનતાને ધોરણે કન્યાઓ

આપવી ને લેવી એ સિદ્ધાન્ત સાચવવા જયો બાંધવાથી એ જયો ચાલી શકશે કે કેમ, એ પ્રશ્ન ચંકારીલ છે.

મોટાકરાળા

પ્રભુદાસ ભીખાભાઈ રાય

હાલ, લક્ષમણપુરા લોટ

સમાજની બૂલ

“કેમ હસાનું કંઈ નક્કી કરી આવ્યા કે નહિ? કાલે મારા જેઠા બાદરજી બંધ આવ્યા તે?” વાસીદુનું કરતાં રેવાબેનને ગણિબેનને પ્રશ્ન કર્યો.

“ના બેન, ક્યાંથી ચાલ? આજ કાલ તો તમે જાણો છો ને, મુલા લોકોને ગાંસડી બાંધવા બોધ્યો છે.” અને પછી “આવો બેન બેસો.” કહી રેવાબેન વાસીદુનું પકડતું મૂકી પરસાળમાં ગણિબેન સાથે વાતો કરવા બેઠાં.

“બેન, તમારા જેઠા ગયા તો હતા. એક બે છોકરા બેઠા. એક જણે પાંચ હજાર માગ્યા અને બીજો હતો તેણે બે હજાર માગ્યા. બે હજારવાળો છોકરો બીજવર છે. નાનો હતો ત્યારે તેનાં લગ્ન થયાં હતાં. અત્યારે છોકરો આગણીમ વરસતો છે. દશ દહાડા ઉપર છોકરી મરી ગઈ, એટલે તમારા જેઠા ગયા હતા. પહેલે દહાડે તો બે હજારથી નક્કી થયું, પણ તેજ દિવસે દીવેરે કરીને કાનમનાં ગામ છે, ત્યાંના પણ આવ્યા હતા. બેન, એ મુલાઓએ પાંચ હજાર રોકડા આપવાના ને હજારની જણીશો અને બીજી ત્રીજી લાલચો આપી છોકરાના બાપને ભરમાવ્યો. એ એમની બેનને ત્યાં રાત રહ્યા હતા અને સવારે જ્યારે ચાહો કરવા ગયા ત્યારે પેલાએ ના પાડી, કહ્યું કે છોકરો ના કહે છે. બેન, આવું થયું અને એ તો શરમના માર્યા કોઈને મોં જતાવ્યા વિના તરતજ ઘેર આવ્યા. બેન, આ મુલા કાનમના કોઢા આવીને મરી જાય છે, એટલે તો આપણાં છોકરાં રળડી પડે છે.”

“એ ખરું છે બેન, કાનમના લોકો આંધળા થઈનેજ પડે છે. પણ બેન, એમાં આપણા લોકોનોજ વાંક છે. પૈસા માટે આપણા પણ આંધળા થાય છે, પણ એટલું નથી જાણતા કે આજે આનો વારો છે તો કાલે મારી છોકરીની પણ એજ દશા છે. અરે રેવાબેન, જો આ કાનમના લોકો અત્રે ના મરતા હોત તો આપણી છોકરીઓની આવી દશા ન હોત. કાનમના લોકો આવીને બેવડા ને ત્રેવડા ભાવ આપી ચરોતરના મુરતિયા ખરીદી લે છે, ત્યારે આપણે મુરતિયા ક્યાંથી ખરીદવા?” ગણિબેન સમજૂ અને સુધરેલ હતાં

એટલે એમણે મુરતિવાનો વેપાર થાય છે એવા અર્થથી રવાણેનને સગમનવ્યું,
 હિપરના પ્રસંગ હિપરથી એમ થાય છે કે પાટીદાર સમાજ શું કરે છે.
 એમાં કાનમ દુષિત કે ચરોતર? સહેજે જણાશે કે જાને. પણ ચરોતરના લોકોની
 ભૂલ એ છે કે તેઓ માત્ર પૈસા માટે જદારથી કન્યા લાવી ચરોતરની કન્યાઓના
 આત્માને કચડી નાખે છે. પીછ જાણુ કાનમનો છોકરીનો જાપ છોકરીના
 લગ્નમાં જ પોતાની પૂંછ વેડફી નાખે છે. પાછળથી તેમના છોકરાઓના દાલ
 જાફ જ દયાજનક જાને છે. અને તેમની છોકરીઓની દશા ચરોતરના કુળવાનોને
 ઘેર શી થતી હશે તે તો કાણુ જાણે!

ચરોતરમાં આલતા લગ્નના સોદાનું મુજબૂત કારણ તપાસશો તો માલમ
 પડશે, કે મુખ્ય કારણ તો એ જ છે કે કાનમની કન્યાઓ ચરોતરમાં આવે છે,
 અગર કાનમની કન્યા જો ચરોતરમાં જતી અટકી જાય તો તરત જ ચરોતરના
 મુરતિવાના લાય હિતરી જાય.

પોતાની કન્યાઓ ચરોતરમાં આપવાથી કાનમને કાઈ ફાયદો નથી, પણ
 નુકસાન જ છે. એક તો-દમરો રૂપિયા મરીજ કાનમ લક્ષ્મીથી તરબોળ એવા
 ચરોતરને આવે છે. આપનાર એટલું નથી સમજતો કે મેં મારા છોકરાઓને
 અને લાકડાઓને અન્યાય કર્યો છે. આને ઘણા દાખલા હું જોઈ રહ્યો છું
 કે જે જાપે પોતાની છોકરીઓ પાછળ અટકાવ દ્રવ્ય જામ્યું છે, તે જ જાપના
 છોકરાઓને આને જીવનનિર્વાહ માટે ઘણી જ મુશ્કેલીઓ પડે છે, અને
 વળી વાંદા રહેવું પડે છે તે તો જુદું!

કાનમના લોકો ચરોતરના લોકોને જિયા, સુધરેલા અને પૈસાદાર માને છે.
 એ જાઈ હશે, પણ તેઓ જેમ જેમ સુધરતા જાય છે તેમ તેમ સમાજની હલકી
 કુરૂદિઓમાં વધારે ને વધારે ધુંઆતા જાય છે. એ લોકો લગ્નપ્રસંગે મોટાઈ
 જતાવવા માટે મોટી ધામધૂમો કરે છે, પણ એ ધામધૂમો છોકરીના જાપને
 ચૂસીને જ થાય છે, એમાં જરા પણ શંકા નથી. આવે વખતે મનમાં પ્રશ્ન
 ઉદ્ભવે છે કે સુધરેલા ચરોતરનો અને કમનસીબ કાનમનો મેળ ક્યાંથી બેસશે?

આને ચરોતરમાં જેટલી અછત મુરતિયાઓની છે તેટલી જ અછત
 કાનમમાં કન્યાની છે. જેટલી કાનમની કન્યાઓ ચરોતરમાં જાય તેટલી કન્યાઓ
 કાનમમાં આવે ક્યાંથી? આસમાનમાંથી તો આવતી નથી, તો પછી થાય શું?
 કાનમમાં કન્યાનો દુકાળ જ પડે અને ચરોતરમાં નથી પડે. આ છે પાટીદાર
 સમાજની થતી રહેલી પ્રગતિ!

પાટીદાર જ્ઞાતિમાં લગ્નના દલાલો

શ્રી. તંત્રી, 'પાટીદાર,'

ફેટલાક સમય પહેલાં આપે 'પાટીદાર'માં મારા નાના ભાઈ ચિત્તરંજનના લગ્ન સંબંધમાં ઉલ્લેખ કરેલો અને તે ઉપરથી મને એમ લાગેલું કે મારા પિતા શ્રી. દાદુભાઈ દેસાઈએ તે લગ્નસંબંધમાં સોજીનાના અમીન શ્રી. ડાહ્યાભાઈ મોતીભાઈ પાસે ગોટ્ટી પરકણુ લીધેલી, તેવો આપના લખવાનો લાવાઈ હતો. મારા પિતાને આપ સારી રીતે જાણજો છે, તેથી આપના તે લખાણથી મને નવાઈ લાગેલી. પરંતુ તે લગ્નના સંજોગો એવા હતા કે આપનું મંતવ્ય તદ્દન પાયા વિનાનું કહી શકાય તેમ ન હતું. તેજ વખતે આપને લખવા વિચાર થયેલો, પરંતુ ફેટલીક વ્યક્તિઓની પ્રતિજ્ઞાનો ખ્યાલ કરી તે જાળવતાં કંઈ મેં આપને લખ્યું ન હતું. વળી, તે લગ્ન વિષેની આર્થિક ભેગડોવડની આપની શંકાઓ જાગતમાં હું સંગત છું, એટલે આપનું તે વખતનું લખાણ અયોગ્ય હતું તેમ હું માનતો નથી.

પરંતુ આપ ત્યારે પરકણુની જાગતો ઉપર ઉલ્લેખ કરો છે ત્યારે આપ એક મોટી વાત ગિલકુદા જ્ઞાન જહાર રાખો છે અને તે એ છે કે આપણી જ્ઞાતિમાં વિવોહો સાંધવા માટે અમુક પ્રકારના માણસો દરમ્યાનગીરી કરવાનો ધંધો લેઈ ખેડા છે. સારા સારા માણસો, જે પૈસેટકે સુખી હોય, તેવા પણ આવો ધંધો લેઈ ખેડા છે, કારણ કે આપણી જ્ઞાતિમાં ફેટલાક પરદેશ વસનાર ભાઈઓને પોતાની પુત્રીઓનાં લગ્ન ટૂંક સમયમાં પતાવવાનાં હોય છે અને ધણી સમયથી પરદેશ વસતા હોવાથી તેઓ જ્ઞાતિમાં લગભગ અજાણ્યા જેવા હોય છે. પોતાની આ મુશ્કેલીઓ પરદેશ વસતા માણસો સ્વાભાવિક રીતે પોતાની સંપત્તિનો ઉપયોગ કરીને દૂર કરે છે અને તેજ માણસોએ આપણી જ્ઞાતિમાં ઉપર જણાવેલા ધંધાદારીઓને ઉત્તેજન આપ્યું છે. માટે આપને ખાસ વિનંતી છે કે પરદેશ વસનાર ભાઈઓને આપે યોગ્ય ચેતવણી આપવી જોઈએ, કારણ કે તેઓએ પરકણુનો આંક તેમજ લગ્નનો ખર્ચ ખૂબ વધારી મૂક્યો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ ઉપરના જેવી ન હિસ્સાવાળોગ પ્રવૃત્તિને પોષી છે.

તોંકે આ જાગતમાં અમુક એક માણસનો વાંક કઠાય નહિ, કારણ કે પિતા પોતાની પુત્રીને માટે સાંડે ધર અને સંપત્તિ શોધે તે મનુષ્યસ્વભાવ છે, અને તેમ કરવા જતાં ના છૂટકે અમુક માણસોને સંતોષવા પડે. વળી આપણી

પ્રાપ્તિના પરદેશ ગમતા અથવા સારી સંપત્તિવાળા માણસોને પોતાની કન્યા પરણાવવા લાયક થાય છે ત્યારે ઉપર જણાવેલા ધંધાદારી માણસો તેમને ઘેરી લે છે અને ત્યારે તેમની જાળોમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ પડે છે, એટલે ઉપરે યોગ્ય રીતે તેઓને સંતોષવાજ પડે છે.

આવું મારા ભાઈના લગ્ન સંબંધમાં બન્યું છે, તેવો મારો સંચોટ વહેગ છે અને તે વહેગ જોઈ દાખલા સહિત રજુ કરવો મુશ્કેલ છે (અને આપ સમગ્ર શકશે કે આર્થિક લેવડદેવડ જોવી ગુપ્ત રીતે થઈ શકે છે કે તેનું નાગ-નિશાન પણ નાશ્વર કરવું તે સહેલું છે), તોપણ મારો તે વહેગ ખુલ્લી રીતે દર્શાવ્યા માટેના અનુભવો ઉપરથી તે વહેગ વધુ અને વધુ સત્ય છે તેવી મને ખાતરી થઈ છે. મારો છેલ્લો દોઢ વર્ષનો ત્રાસદાયક અનુભવ હું નીચે મુજબ રજુ કરું છું અને તેથી આપ તે પણ જોઈ શકશો કે લગ્નોમાં દરમ્યાનગીરી કરનાર વ્યક્તિઓની જાળો પ્રાપ્તિને કેટલી હદ સુધી વળગેલી છે.

આપ જાણો છો તે મુજબ હું મારા પિતાનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર છું અને મારો ખીન્ન પાંચ નાના ભાઈઓ-છે. મારા પિતાનું કુટુંબ નાતમાં અમરગણ્ય સદગ્ન કહી શકાય અને મારા પિતાની રાજદ્વારી કીર્તિ સારી કહેવાય. વળી આર્થિક સ્થિતિ છેક ઉચ્ચ કાઠીની ન કહેવાય, તેમ છતાં સારી તો કહેવાયજ. અમારા કુટુંબની પ્રજ્ઞાસિકા પ્રમાણે પિતાની હયાતિમાં અને ત્યાર બાદ પણ ધણી સમય સુધી ભાઈઓ સંયુક્ત રહે છે અને તે આપે જોયું છે. મારા પિતાની ઉંમર આજે ૬૭ વર્ષની થઈ છે અને ફક્ત સાતેક વર્ષ અગાઉજ મારા કાકાઓ સાથે મિલકતની વહેંચણી થઈ, તે અગાઉ મારા દાદાનો મોટા ભાગની મિલકત મારા પિતાને નામે હતી અને તે પહેલાં મારા પિતાના જ્યેષ્ઠ ભાઈ ગણપતિદાસ પુરુષોત્તમદાસ દેસાઈને નામે હતી. કારણ કે નવી મિલકત જ્યાં ઉત્પાદન કરવાની હોય ત્યાં સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પાદન કરનારને નામેજ વધુ અનુકૂળ પડે એ દેખીતું છે.

મારી ઉંમર હાલ ૩૨ વર્ષની છે અને ખીન્ન તમામ ભાઈઓ મારાથી નાના છે. ચિ. ચિત્તરંજનના લગ્ન પહેલાં હું જ્યેષ્ઠ પુત્ર તરીકે મારા પિતાની મિલકતનો મોટો ભાગ વહીવટ કરતો અને તેમાં મારાથી ખીન્ન નાના ભાઈ મને મદદ કરતા. ખાકીના સર્વે કોલેજમાં દતા. મારા પિતાની ઇચ્છાથી મેં કોલેજ છોડ્યા બાદ કોઈ નોકરી ન કરતાં ઉપર મુજબનો વ્યવસાય હાથ કરેલો અને તેમાં નાના પાયા. ઉપર વેપાર પણ કરતો, પરંતુ ખાસ નહિ. ચિ. ચિત્તરંજનના લગ્નસમયે અને તે અગાઉ મેં ડોકરમાં તેમજ ઉમરેડમાં

વીજળીનું કારખાનું નાખવાનું કામ હાથ ઉપર લીધેલું. તેને માટેની મોટા ભાગની આર્થિક વ્યવસ્થા મધ્ય ગએલી અને જાપાની થવામાં જીનો કાંઈ વાધો ન હતો. ટૂંકમાં મારી અંગત શક્તિની જહારનું તે કામ ન હતું અને તેમાં મારા પિતાની પણ ખામ મદદ જોઈએ તેવું કંઈ જ ન હતું. તેમ છતાં આવું કામ મારા પિતાની ગરજ મુજબ જ થવું જોઈએ, અને તે પ્રમાણે તેમની સંગતિ અને ઇચ્છા મુજબ જ કામ ઉપાડેલું. ઉપર જણાવેલી પ્રણાલિકા પ્રમાણે અને મારા પિતાની ખામ ઇચ્છા મુજબ તે કારખાનાનું તમામ કામ મારે નામે જ થાય તેમાં નવાઈ ન હતી. વળી મારા ભાઈઓ પૈકી કાંઈને મારા આ કામ માટે જરા પણ શંકા ન હતી. વળી મને ગોતાને તે કામમાં કાંઈ મોટી મુશ્કેલી આવશે તેવો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો.

પરંતુ આ તમામ ગણતરીઓ કરવામાં હું એક જાણત ચૂકી ગયેલો અને તે એ હતી કે મારા ત્રણ ભાઈઓ પરણવાને ઉમર લાયક થયા હતા અને તેમના ઉપર કેટલાક માણસો મીટ માંડીને બેઠા હતા. પરંતુ મારા પિતાના ઘરમાં જ્યેષ્ઠ પુત્ર તરીકે મારું માન એટલું હતું કે સાધારણ રીતે મારી ઇચ્છાની વિરુદ્ધ વિવાહો કરવાની કંઈ પણ ખટપટ કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતું. ટૂંકમાં કાંઈએ તેવી હિમત કરેલી નહિ. તે અરસામાં મારા પિતાએ મારા એક ભાઈ ઇશ્વરભાઈનો વિવાહ કરમસદ કર્યો અને તે વિવાહના સંજોગોનો અવજો અર્થ કરી જે લોકો મારા ભાઈઓના વિવાહો કરવા માટે તલપાપક થઈ ગયા હતા તેમણે મારાથી જાનગી રીતે પ્રથમ મારા ભાઈઓની આગળ ખટપટ ચાલુ કરી. ટૂંકમાં મારા ભાઈ ઇશ્વરભાઈના વિવાહના સંજોગમાં મારા ઉપર આશ્લેષો શરૂ થયા. અને સાથે સાથે જીન જે ભાઈઓ માટે એક પછી એક માગાં આવવાનાં શરૂ થયાં. આ જાનતોમાં ખટપટ ધીરે ધીરે વધતી ગઈ અને હું મારા કામમાં રોકાણોલો હોવાથી અને ઘરમાંથી મારી ગેરહાજરી હોવાથી તેનો લાભ લેઈ મારી વિરુદ્ધનું વાતાવરણ ઘરમાં જીલું કરવા માટે ઉપર જણાવેલા ધંધાદારીઓ સંજળ થયા અને મારી વિરુદ્ધમાં સૌથી મોટી વાત એ ચલાવી કે હું મારે નામે વેપાર કરું છું અને જેવટે મારા ભાઈઓને હેતરવાનો છું. ટૂંકમાં આ જનાવટી વાત તેમના હાથમાં મોહું હથિયાર જની ગઈ. મારા પિતાને તેમના સરળ સ્વભાવને લીધે સમજાવવા એ સહેલું હતું અને તે મુજબ વીજળીક ત્વરાથી ચિ. ભાઈશ્રી ચિત્તરંજનને પરણવામાં આવ્યો. હું તદ્દન જેવકુદ જાની ગયો તે મેં ક્ષણમાં જ જોઈ લીધું અને કેવળ મારા વેપાર મારે નામે હોવાથી જ મારી વિરુદ્ધ મારા ભાઈને પરજાવી ગયા.

લગ્ન પાયા બાદ મારા પિતાને મેં તુરંત જ જણાવેલું કે મને શ્રી. ડાહ્યાભાઈ મોતીલાલના સંબંધને માટે વાંધો નથી, પરંતુ જે રીતે તે લગ્નનો લાભ કેટલીક વ્યક્તિઓએ લેવાનો છે તે સામે વાંધો છે. અને હવે લગ્ન થઈ ગયું એટલે તે જાગત ઉપર પડે પાડી દેવો એવી મારી ધમ્મજા હતી. પરંતુ ફરીથી હું બૂદ્ધ્યો અને હજુ મારો એક નાનો ભાઈ હતો અને તેના વિવાદમાં કેટલાક માણસોનું દિલ મમ્મણેલું હતું, એટલે હવે કદાચ હું ચિ. ચિત્તરંજનના લગ્નનો રોષ ને વિવાદ ઉપર ન કરું તે માટે સાવચેતીરૂપે મારા ઉપરના પ્રદારો આલુ રહ્યા. અને તે આજ સુધી આલુ જ છે. તે પ્રદારોને પરિણામે મારા પિતાનું કુટુંબ છિન્નનિન્ન કરી નાખવામાં આવ્યું. મારા વેપારમાં અપાર મુશ્કેલીઓ, મારી આગે ગદો અને જિવાત્સ પ્રચાર, મારી આર્થિક આજરને ઉમેડી નાંખવાના પ્રયત્ન, મારા તમામ પ્રયાસોમાં વિરુદ્ધ ખટપટ, મને અને મારી સ્ત્રીને ધરતી બદાર દાંડી કાઢવાના પ્રયત્ન, મારા સમરા શ્રી. વિદ્યદાસ મોતીલાલ અમીન આ જાગતમાં કંઈ ન બોલી શકે તે માટે તેમને સામાજિક તેમજ આર્થિક મજબુત બંધનોમાં નાખી ફરજિયાત સુધે રાખવાના પ્રયત્ન, મારા ઉપર લાકુની માણસો મારફતે શુક્રાગીરીઓ કરાવવી, વગેરે કરીને ટૂંકમાં કોઈ પણ રીતે એક કલાકની પણ મને શાન્તિ ન મળે તેવું બયાનક વાતાવરણ બિનું કરી દીધું છે. અને મારી સ્ત્રીને પ્રથમ સગર્વાવરયામાં અને ત્યાર બાદ નાના જાળક સાથે એક રથલેયો ખીજે રથજે નાસી જવાની ફરજ અનેક વાર પડી છે. આજે આ ગંભીર વાતાવરણથી મારી તર્જિયત તદ્દન લયડી થઈ છે અને કેવળ આપઘાત ન થાય તે જ કારણથી જીવન નિભાવવું પડે છે. આ બધું હું, જે દાદુભાઈ પુરુષોત્તમદાસ દેસાઈનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર, તેને અને મારી સ્ત્રી-વસોના અખીન વિદ્યદાસ મોતીલાલ, જેઓ ભાઉસાહેબ કહેવાય છે તેમની પુત્રીના સંબંધમાં!

જે આ ધંધાદારીઓ મારી સ્થિતિના માણસને ઉપર પ્રમાણે હેરાન કરી શકે તેો સાધારણ માણસને તે જીવનું જ કંઈક કરી મૂકે માટે આપ આ દુષ્ટ જાતની પ્રવૃત્તિ દયાવશ માટે યોગ્ય કરસો અને જ્ઞાતિને આવા માણસોના પાંચમાંથી મુક્ત કરસો. ઉપર લખેલી લોકીત સત્ય છે, જોકે મને દાદા મારા વિરોધીઓ માંડો થઈ ગયાનું દુનિયાને જણાવી પોતાની જાતને બચાવી રાખે છે, પરંતુ જે ભાઈને ઉપરના લખાણમાં જરા પણ અતિરાયોક્તિ કે અસત્યનો લાસ થતો હોય તેમને હું સંતોષકારક રીતે વસ્તુસ્થિતિ સવિસ્તર સમજાવીશ. મારું જીવન મારા વિરોધીઓએ પૈસાની લાલચે રદ થયું છે, એટલે હવે મને

તેમના તરફથી કંઈ વધુ અનિષ્ટ થાય તેવી જીક નથી. અને તેવી સલામત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાંજ આ પત્ર લખ્યો છે. આજ સુધી મારા વિરોધીઓની પ્રતિષ્ઠા અને મારે તેમની સાથેનો કુદરતી સંબંધ લક્ષમાં રાખી હું તમામ વસ્તુ સહન કરીને જ બેઠો હતો. એજ,

મુ'બઇ

બખ્શવંતભાઈ દાદુભાઈ દેસાઈ

જાણવાબેગ

૨૧. 'કર્મભૂમિ' પેપરનું પ્રકાશન સરકારે બંધ કરાવ્યું.

ધન્દુલાલ યાજ્ઞિકના લેખ સામે લેવાએલો વાંધો

નડિયાદના 'કર્મભૂમિ' સાપ્તાહિકના તા. ૧૪ : ૯ : ૪૨ના અંકમાં શ્રી. ધન્દુલાલ યાજ્ઞિકનું એક નિવેદન (અર્થાપત્ર) ગામેગામ આઝાદ શાળાઓ સ્થાપવા બાબતનું પ્રગટ થયેલું, એને વાંધાબરેલું ગણીને ના. મુ'બઇ સરકારે હિંદ સંરક્ષણ ધારાના ૪૦મા કલના સન-૩૯ (૧)ના કલોઝ (ડી)ને આધારે 'કર્મભૂમિ' પેપરનું પ્રકાશન બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો છે.

તા. ૨૬ : ૯ : ૪૨ ને શનિવારે સવારે પોલીસે પેપરની ઝાંપીસતી અને તે જે પ્રેસમાં છપાતું હતું તે મોરલીપર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસની બે કલાક સુધી જડતી લીધી હતી, અને પેપરના તા. ૧૪મીના અને તા. ૨૧મીના અંકો, તથા શ્રી. યાજ્ઞિકના નિવેદનનું હસ્તલિખિત મેટર વગેરે જપ્ત કર્યાં હતાં.

અંતરિચય

કવિવર રવીન્દ્રનાથકૃત ગીતાંજલિ અને બીજાં કાવ્યોઃ અનુવાદક-નગીનદાસ પારેખ; પ્રકાશક-ધી મહાશયજરાત પબ્લિશિંગ ક્કા. લી, મુ'બઇ ૧; પૃષ્ઠ ૧૮ + ૧૫૨, ગુરુદેવની છબિ, કિંમત સવા રૂપિયો. ગુરુદેવની ગીતાંજલિ વાંચતાં દરેક ભારતીય હૃદયને સ્વામાવિક્ષણે લાગે છે કે અમારા જ હૃદયનું એ આબેહુજ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિબિંબ છે. દુનિયાની અનેક ભાષાઓમાં એના અનુવાદ થયા છે. ગીતાંજલિનાં ગીતો એ ભકિતરસનું નવનીત છે. હૃદયની ભાવનાઓ વ્યક્ત કરવાના પ્રયત્નો ગીતાંજલિમાં સફળ થયા છે.

ગુરુદેવે ગીતાંજલિમાં ભકિતના અનેક પ્રકારો જતાવ્યા છે. મનુષ્યહૃદયમાં

જેટલા ભાવો પેદા થઈ શકે છે તે જમાને મધુર ભાવે ઈશ્વર તરફ કંઈ રીતે વાળવા એ એમણે આપણને જતાવ્યું છે. ઈશ્વરને હમેશાં હૃદયભિમુખ રાખી જીવન છે તેવું જીવશો તો ફક્ત વાનાં ધંધે, એમ અનેક રીતે એમાં આપણને જતાવ્યું છે. ગીતાંજલિમાં સર્વત્ર ઈશ્વરનિષ્ઠા, ઈશ્વરભક્તિ અને માંગલ્યની જ ઉપાસના નજરે પડે છે. જંગાળીમાં એ લખાઈ કે તરત જ લોકોને મોઢે ચઢી. કાશીઆ પશુ કાશી જેવતાં એનાં ગીતો લલકારવા લાગ્યા. અંગ્રેજીમાં એનો અનુવાદ થયો અને એને દુનિયાનું સૌથી મોટું ઇનામ—નોબેલ પ્રાઇઝ—મળ્યું.

અનુવાદક શ્રી. નગીનદાસ પારેખે રવિનાથુની તેમ જ શરદ્દનાથુની અનેક કૃતિઓના અનુવાદ ગુજરાતને આપ્યા છે. તેમ કરતાં પોતાની કલમ કસાયા પછી જ એમણે ગીતાંજલિનો રસ ગુજરાતીમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આ અનુવાદમાં એમણે પોતાને રચના ફેરફારો કર્યા છે. મૂળ પુસ્તકમાં જે કંઈ છે તે જદલીને પોતાની હબે ગોઠવ્યો છે, આથી લાગે છે કે મૂળ ગીતાંજલિમાં જે Unity છે તે આમાં સચવાઈ નથી. વધારામાં, કંઈ જાદલવાનું કોઈ કારણ પણ એમણે રૂપિય જતાવ્યું નથી. એથી તો આખો યે વાવ માર્યો જતો લાગે છે. પુનર્મુદ્રણ વખતે આ વસ્તુ ધ્યાનમાં લેઈ કાં તો કંઈ જાદલવાનું કારણ રૂપિય થાય અથવા મૂળનો કંઈ જળવાય તો અનુવાદ કરવાનો હેતુ સિદ્ધ થાય. ગુરૂદેવની ભાષામાં જે સાદાઈ, જે નિખાલસતા અને જે સાર્વભૌમતા છે, એવી જ સાદાઈ અને નિખાલસતા આ અનુવાદમાં છે એમ ના કહેવાય અને એટલે અંશે ગુજરાતનાં મામડાંથી આ પુસ્તક પર રહે એમ લાગે છે. જાકી જે પ્રયત્ન થયો છે તે તો સ્તુત્યજ છે.

રતિલાલ

નાતનું સરવાયું

આ માસે વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૮મું વર્ષ પૂરું થાય છે અને સાથે જ આ માસિક પત્રનું પણ ૧૯મું વર્ષ પૂરું થાય છે. ત્યારે રચના પ્રમાણે આ પૂરે થતે વર્ષે 'નાતનું સરવાયું' કાઢી જોઈએ, જેથી આ વર્ષમાં નાત કેટલી આગળ વધી, કેટલી પાછળ પડી, એના જમા ઉપારના તરસાળા જડે.

હેઠાં કેટલાંક વર્ષોથી યુવકોનું સંગઠિત જળ શિથિલ પડ્યાથી સામાજિક પ્રગતિ અટકી પડી છે. આપણું 'પાટીદાર યુવકમંડળ' જાદલાઈને થયેલું 'પાટીદાર મંડળ' ક્યારનું જ જાવસાન પામ્યું છે અને સાથે સાથે તેમાં ભળી ગયેલા 'પાટીદાર ભગિની સમાજ'નેય લેતું પડ્યું છે. જને મંડળના કાર્ય-

કર્તાઓએ પોતાના મંડળના નામને તાળાં વાસી દીધાં છે અને હવે તો રાજકીય સત્યાગ્રહ કરીને ફેટલાક સરકારના મેમાન થયા છે. આજ સુધી જાળવળ કરનાર ઉપર ફરિયાદો થતી, તેય હવે તો તેથી જાંધ થઇ ગઇ છે. હવે તો સમાજસુધારણાની ધગશવાળાં નવલોહિયાળાં યુવકયુવતીઓ એ મંડળોને પુનર્જન્મ આપી કંઇક કરી જતાવે તોજ ઝાતિહિતની કંઇક આશા જાંધાય. યુવાન બાઇએનો, યુવાની તો ત્યારે તમારી શોભે! દરેક જાતિનું બાળવિધાન યુવાન નરનારીઓના હાથમાં છે, એ વાત ન ભૂલો.

મુંબઇમાં પાટીદાર મંડળ બહુ જૂનું છે, ગયાં છે તથા વર્ષમાં એકદાવાદમાં, વડોદરામાં અને અકોલામાં એવાં મંડળો રચાયાં છે, પણ એમણે ઝાતિહિતની ક્રિયાત્મક રચના શી શી કરી એથી તો નાત અમ્મણી છે. પાટણવાડાના પંચમામ પાટીદારો તરફથી 'પાટીદાર પ્રગતિ' નામે માસિક પત્ર શરૂ થયું છે અને તે બાઇઓએ પોતાનું મંડળ સ્થાપી બાલીસણા ગામે ગયા મે માસમાં દરબારશ્રી ગોપાળદાસ દેસાઇને પ્રમુખપદે પોતાની પરિપક્વ બરી હતી, તેમજ મહિલાપરિષદ પણ સાથેજ બગાઇ હતી. વળી ડોહ તાલુકામાં અને આજુબાજુ આવેલા સત્તર ગામના પાટીદાર મંડળનું પ્રથમ અધિવેશન ધમેલી ગામે વડોદરા રાજ્યના પ્રસિદ્ધ લોકસેવક બાઇ મગનબાઇ શંકરબાઇ પટેલને પ્રમુખપદે ગયા નવન્યુઆરી માસમાં બરાયું હતું. આ વસ્તુ કંઇક આશાજનક કહેવાય, પણ જૂનાં મંડળો પ્રગતિ સેવી નિષ્ક્રિય થઇ ગયાં, તેમ આ મંડળોનું ન થાય, એ માટે તેના કાર્યકર્તાઓને જાગૃત રહેવું ધટે.

સુવંકાનું સંગઠિત બળ તૂટયાથી ઝાતિહિતને વિષે કંઇ પ્રયત્ન થયા નથી. અને આ વર્ષે પણ પ્રેતભોજન તો થયેજ ગયાં છે. સૌથી મોખરે તરી આવે એવાં પ્રેતભોજન તો (૧) ઉત્તરસંડામાં ત્યાંના એક એગ્રેસર ગણાતા બાઇ પુરુષોત્તમ છોટાબાઇ પટેલે એ ગામનાં થઇ ગયેલાં સૌ પ્રેતભોજનને વિસરાવે એવું પ્રેતભોજન પોતાના પિતા પાછળ ક્યું અને રૂપિયા દશમાર હજારનો ધુમાડો એ પાછળ કરી નાખ્યો. (૨) સોજીત્રાના વયોવૃદ્ધ અને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ બાઇ ઠાણાબાઇ વેરીબાઇ પટેલ પાછળ તેમના બહેલા ગણેલા તથા પુત્રોએ પ્રેતભોજન જમાડ્યું. (૩) મુંબઇવાળાં સુધારાનાં સાથી જેન મંગાળેન ગોરધનબાઇ પટેલના સસરા વાઘજીબાઇ નરસિંહબાઇ ધર્મજીમાં ગુજરી ગયા. એ વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થને પુત્રો અને પાંચ ગ્રેન્યુએટ પૌત્રો છે. એ બહેલા ગણેલા પુત્રપૌત્રોએ ધર્મજીમાં મોટું પ્રેતભોજન જમાડ્યું. પણ બધે એટલેથી પતવું ન હોય તેમ એમના નાના પુત્ર બાઇ રાવજીબાઇએ પોતે

ગયાં ખેતી કરાવે છે ત્યાં પણ ખીજું પ્રેતભોજન જમાડ્યું! (૪) આંધણીના રહીશ, પણ એક વાર નાદરિયાળીમાં અને હાલ મુંબઈ રહેતા, લાઇ રેવનદાસ બેકરલાઇ પટેલ પોતાને સુધારક ગણાવે છે. તેમનાં માતૃશ્રી ગુજરી ગયાં, તેમની પાછળ પ્રેતભોજનમાં આખા આંધણી ગામના પાટીદારોને અને સાથે શાળાના ત્રિદાર્થીઓને પણ જમાડવામાં આવ્યા. એ લાઇ ત્યારે મુંબઈ હતી, પણ ત્યાંથી એ પ્રેતભોજન વિરુદ્ધ પોતાનો વિરોધ દર્શાવી અટકાવી શકત, પણ તેવું કંઈ તેમણે કર્યું નથી. કાનગમાં ટીંગરવા ગામે એક વયોવૃદ્ધ લાઇ પ્રબુદાસ ગોવિંદલાઇ પટેલ ૮૯ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા. તેમની પાછળ તેમના બે મોટા પુત્રો પ્રેતભોજન જમાડવા તૈયાર થયા ત્યારે તે વિરુદ્ધ સૌથી નાના પુત્ર લાઇ પ્રયાગજીએ તેમને નોટીસ આપી. તેમાં એમ પણ જણાવેલું કે: “સમાજને હિતાવદ્દ નીવડે એ તરફ દોરવો એ સમજુ લાઇઓનો ધર્મ છે. જો મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે પ્રેતભોજનમાં જે કંઈ ખર્ચ કરો તે તમારે જોખમે કરી રહ્યા છો તે નક્કી જાણવું. જો લાડુ ખાયા ખાતર સમાજ મારે માટે ખરાબ દૃષ્ટિ કેળવવા માગતો હોય તો તે સહન કરી લેવા જેટલી મારી તૈયારી છે. ખરાબ રિવાજને માન આપવા જેટલી સહિષ્ણતા હું દાખવી શકતો નથી... એટલે માફ નામ વચ્ચે લાવી કંઈ પણ કારજ કરવાનો તમને જાગેને મારા વતી અધિકાર નથી તે નક્કી જાણવું.” લાઇ રેવનદાસને આટલું કરવું પણ ન પાડવ્યું! મોટાં ખર્ચ કરી પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધે એમ એ લાઇ માનતા હશે!

એમ તો ખીજાં અનેક પ્રેતભોજન ચલે ગયાં છે, પણ લોક હરે ધીરે ધીરે સમજતા અને પ્રેતભોજન જેવા અનિષ્ટ રિવાજને બંધ કરતા થયા છે. આંગાના રહીશ, પણ હાલ મોમ્બાસામાં રહેતા, બેરિસ્ટર લાઇ અંબાલાલ લાઇલાલભાઈએ પોતાના પિતાની પછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. લાદરજી તાલુકાના ઝારાળા ગામમાં લાઇ ખાવાજી કાળિદાસ ગુજરી ગયા, તેમની પાછળ તેમના પુત્ર કાશીલાઇએ પ્રેતભોજન ન જમાડ્યું. સિનોર તાલુકાના મોટા કરાળા ગામમાં લાઇ ખુશાલભાઈ, લાઇ મગનભાઈ તથા લાઇ હનનભાઈ, એ ત્રણે લાઇઓએ સંગત થઈને પોતાના પિતા જેસંગભાઈ પાછળ અને લાઇ રજુહોડભાઈ ઘેલાભાઈ પટેલે પણ પોતાના પિતાની પાછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. ત્યાંના રહીશ, પણ હાલ વસનપુરામાં રહેતા, લાઇ સોમાભાઈ વાસજીભાઈ રામે પોતાનાં કાકી-માસી પાછળ પ્રેતભોજન નથી જમાડ્યું. એમ તો ખીજા કેટલાકે પણ નાંહ જમાડ્યાં હોય. તે સૌ ધન્યવાદને પાત્ર છે. પણ તેથી એ વધારે ધન્યવાદને પાત્ર તો રનેલીજનના અવસાનને પ્રસંગે

કંઈક ધર્મદાન કરનાર છે. ચાંગાવાળા ભાઈ અંગાલાલે પિતાના સ્મરણાર્થે ત્યાંની અંગ્રેજી શાળાનું મકાન બાંધાવી આપવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. ગામના કેટલાક તેજોદ્રેષી લોકોએ એ સ્મરકનો વિરોધ કર્યો અને તેથી ગામલોકમાં કુમંચ ન થાય તેટલા જ ખાતર તે રકમ બીજા કોઈ ધર્મક્ષેત્રમાં વાપરવાનું એ ભાઈએ વિચાર્યું. તે કંઈ રીતે વપરાઈ કે વપરાવાની છે તે ખગર નથી પડી. મોટા કરાણાના ભાઈ ખુશાલભાઈ, મગનભાઈ અને હગનભાઈ, એ ત્રણે ભાઈઓએ પોતાના પિતાની પાછળ ત્યાંના ઔષધાલયના ફાળામાં રૂ. ૫૦૦ અને ગામના તળાવ ઉપર હરિજનો માટે ખાસ બોવારો બાંધવા માટે રૂ. ૩૦૦ આપવાનું નક્કર કરેલું. લોકસમૂહ એ ભાઈઓનું અનુકરણ કરે એ ઇચ્છે છે, કારણ કે એમાં સમાવિષ્ટ છે.

હવે લગ્નક્ષેત્રમાં આવીએ. એ ક્ષેત્રમાં બ્રજના હજી પ્રવર્તી જ રહી છે. હજી અનેકપત્ની લગ્ન હિંદુ સમાજમાં યતાં અટક્યાં નથી અને તેથી વડોદરા રાજ્યને 'અનેકપત્ની લગ્ન નિષેધક' કાયદો કરવો પડ્યો છે. તેથી વડોદરા રાજ્યમાં એવાં લગ્ન-યતાં કંઈક અટકશે, પણ બ્રિટિશ રાજ્યમાં પણ એવો કાયદો થવો જોઈએ, તે વિના ત્યાં યતાં એવાં લગ્ન અટકવાનાં નથી. જોડના ભાઈ અંગાલાલ ભુલાભાઈ પહેલે આશરે ૫૦ વર્ષની ઉંમરે, એક પત્ની જીવતી હોવા છતાં, નાર ગામે ભાઈ ભાઈલાલભાઈ મોતીભાઈ પટેલની ૧૬ વર્ષની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યું. કન્યાના ભાઈ ચંદુભાઈએ એ લગ્ન સામે વિરોધ દર્શાવ્યો, છતાં તેમના પિતાએ પોતાની કન્યા એ વૃદ્ધને ગળે વળગાડી! નડિયાદના ભાઈ મોતીભાઈ દલિભાઈ પંચાવન વર્ષની ઉંમરે, પાંચમી વાર, ધર્મજના ભાઈ છોટાભાઈ કાશીભાઈની તેર વર્ષની દીકરી સાથે લગ્ન કરી આપ્યા. ધર્મજના સુવકાએ એ લગ્ન સામે વિરોધ દર્શાવ્યો, છતાં કન્યાપિતાએ પોતાની કન્યા એ વૃદ્ધને ગળે વળગાડી!

આવા ખગડી ગએલા પુરુષોને ગળે પોતાની કુમળી કન્યા વળગાડનાર નિર્દય પિતાઓ તૈયારજ હોય છે, કારણ કે એવાને કન્યા દેવાથી પૂરી પરંપરા ભરવી પડતી નથી, કોઈક વાર તો સમૂળી પણ ભરવી પડતી નથી અને વળી કુળવાનને કન્યા દેવાનો પોતાનો કુળમોહ અને એ રીતે પ્રતિષ્ઠા(?) સચવાય છે! આગ પરંપરા ગયાવવા એટલે તેટલે અંગ્રેજી પરાક્ષ રીતે કન્યાવિક્રય કરવા ખાતર લોકો આવાઓને પોતાની કુમળી કન્યા દે છે. આ હકીકત ૨૫૪૮ રીતે નક્કર કરે છે કે કુળમોહ કેટલો ભયંકર છે!

અને જાળલગ્નો પણ, સરકારના કાયદા ઉપર પણ મૂકીને પણ લોકો

કર્તા કરે છે. ખેડા જિલ્લા લોકલ બોર્ડના સભ્ય લાખ જશભાઈ મકનદાસના પુત્ર-મુંગલ ધારાસભાના સભ્ય લાખ ગાંધુભાઈ જશભાઈના લાખ-નિતેન્દ્ર-ભાઈનું ધર્મજના ભાઈ કિશોરભાઈ ગિરધરભાઈનાં પુત્રી સાથે બાળલગ્ન થયું. એ ગાળતની ફરિયાદ થતાં પેટલાદ કોર્ટમાં ભાઈ કિશોરભાઈનો અને લગ્નક્રિયા કરાવનાર ગોરનો રૂ. ૨૫-૨૫ દંડ થયો. એ લગ્નમાં ઘણું કરોને અગ્નિજ્વતાં દરગારથી ગોપાળદાસ દેસાઈએ અને જિલ્લાસચિવિતના પ્રમુખ ભાઈ રાવજીભાઈએ ભાગ લીધેલો, પણ ભાઈ ગાંધુભાઈએ અને ભાઈ જશભાઈએ તો ખાસ જાણી ખૂઝીને તે લગ્ન કર્યું એમ કહેવાય.

વળી આ કપરા કાળમાં મોટાં ખર્ચ કરીને ધાગધુગિયાં લગ્ન કરવામાં હજી લોકોનો રસ ઓછો નથી થયો. અને એવો રસ અને મોહ ખાસ કરીને આફ્રિકાના ભાઈઓમાં ખૂબ છે. આ વર્ષે એવાં લગ્ન ત્યાં અનેક થયાં અને 'વધારે અનાજ ઉગાડો' એવી ખૂબો ચારે ફેરથી પડી રહી છે તેવા કપરા કાળમાં ખૂબ મોટા જમણવારો કરીને પુષ્કળ અનાજ વેંચી માણું છો! અને છતાં જ્યારે 'આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે?' એવો પ્રશ્ન કરોએ છીએ, ત્યારે સુધારક ભાઈ રેવનદાસ જકોરભાઈ પ્રતિધાની હાલ ધન એનો જવાબ કરે છે! અહીં દેશમાં ગરિબાઈ નાગતી જાયછે, છતાં જેની પાસે જે પૈસા છે, તેમનો એવો મોહ હજી છૂટતો નથી. અને વળી વિવાહના આંદાને પ્રસંગે પણ મોટા-જમણવારો કરનાર જાકોરભાઈ લાખ પુરુષોત્તમ દેવજીભાઈ જેવા પડ્યા છે, જાણે એમને ઘેર ઉત્તરસંધાના એ ધરતી કન્યા ભિતરી, એથી ઓગાનું કુળ જાણે આગવાના આનંદમાં ગિજ્જાસ હિડાવી! પણ આવા જમણવારનો જવાબ વડોદરા રાજ્યના લોકસેવક ભાઈ મગનભાઈ શંકરભાઈ કરે ત્યારે તો કહેવું જ શું!

આ વર્ષે ૧૧ સાદાઈથી લગ્ન થયાં છે. (૧) ભાદરજીના આગસેવક રાવજી-ભાઈ રાણાનાં ૨૧ વર્ષની ઉંમરનાં બેનનું લગ્ન સોજીત્રાના લોકસેવક ભાઈ રાવજીભાઈ નાથાભાઈના ૨૪ વર્ષની ઉંમરના ભાઈ જળમદ્ર સાથે ભાદરજીમાં થયું. (૨) પીળના રહીય અને હાલ પૂના ગુજરાતી પ્રાધમરી રૂઢલના હેડ ગારતર ભાઈ ચિમનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલનાં ઇંટર આર્ટ્સમાં અભ્યાસ કરતાં બેન મંગળાબેનનું લગ્ન નારના રહીય અને હાલ આફ્રિકામાં રહેતા ભાઈ મગનભાઈ ઉમેદભાઈના જી. એ. કલાસમાં અભ્યાસ કરતા પુત્ર ભાઈ ચિમન-ભાઈ સાથે વડોદરા-સયાજીગંજ, આનંદનિવાસમાં સાદાઈથી થયું. (૩) મૂળ નારના રહીય, પણ હાલ નડિયાદમાં રહેતા ભાઈ નારણભાઈ વાઘજીભાઈના પુત્રનું લગ્ન સુશ્યાવતા ભાઈ નિકમભાઈને ત્યાં થયું. (૪) ગોરીઆવીના લોક-

સેવક ભાઈ ભાઈલાલભાઈ બીજાભાઈના પુત્ર ભાઈ રાવજીભાઈનું લગ્ન નાપાડના ભાઈ ચતુરભાઈ શિવાભાઈનાં પુત્રી જેન સરસ્વતી સાથે થયું. (૫) આજીંદના ભાઈ મકનભાઈ ગિરધરભાઈના પુત્ર ભાઈ અંગાલાલનું લગ્ન ચક્રાશીમાં ભાઈ છોટાભાઈ ઝવેરભાઈનાં પુત્રી જેન ગણિજેન સાથે થયું. (૬) સિસ્વાના ભાઈ રજુછોડભાઈ કરસનદાસના પુત્ર ભાઈ રાવજીભાઈનું લગ્ન ઝારોળામાં ભાઈ મહીજીભાઈ ભાઈજીભાઈનાં પુત્રી જેન શાન્તાજેન સાથે થયું. (૭-૮) નાપાડના મગનભાઈ કલ્યાણભાઈ તથા જશભાઈ કલ્યાણભાઈ, એ જે ભાઈનાં લગ્ન નરસંકામાં ભાઈ રાહાભાઈ મયુરભાઈને ઘેર તેમનાં સાળીની જે દીકરીઓ સાથે થયાં. (૯) નાપાડના ભાઈ ગણિભાઈ ધૂળાભાઈનું લગ્ન નિમરાયામાં ભાઈ ગોતીભાઈ ગિરધરભાઈનાં પુત્રી જેન સરજીજેન સાથે થયું. (૧૦) વઘાશીના ભાઈ ઇશ્વરભાઈ હરમાનભાઈનું લગ્ન રતનપુરાના ભાઈ વિદ્વલભાઈ ગયુરભાઈનાં પુત્રી જેન શાન્તાજેન સાથે થયું. (૧૧) સિતોર તાલુકામાં સુરાશાગળ ગામના ડો. ઝવેરભાઈ દેસાઈભાઈનું લગ્ન છાણુભાઈના ભાઈ લલુભાઈ નરોત્તમદાસનાં પુત્રી જેન પાર્વતીજેન સાથે થયું. (૧૨) એ જ તાલુકામાં મીટોળ ગામના ભાઈ ગોપાળજી ઇશ્વરભાઈનાં પુત્રી જેન રેવાજેનનું લગ્ન રાજપીપળા રાજપતા પાણેયા ગામના ભાઈ ગોરધનભાઈ સુનીલાલ સાથે સિતોરમાં થયું. આમાંનાં ધણીખરાં લગ્નમાં પૈસાની લેવડદેવડ થઈ નથી, થઈ હશે ત્યાં નજીવી હશે અને નાની સરખી જાત પણ એકાદ ટંક જમીને પાછી ફરી છે. આ લગ્નોમાં વિશેષ મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે એમાંનાં ધણીખરાં લગ્નોની ક્રિયા ખીજે ગામ કે આજીંદના જોડી ઝંરમાં જામીને નહિ, પણ કન્યાના ગામમાં કરવામાં આવી હતી અને તેથી તેનો પ્રભાવ ગામલોકો ઉપર પણો હોવો જોઈએ. ધીરે ધીરે લગ્નો નાનાં ગામોમાં પણ સાદી રીતે ઊજવાય છે એ આશાજનક છે આફ્રિકાના ધનકમાલિ લોક આગાંધી કંઈક રીતે અને પરસેવો પાડીને કમાયેલું ધન લગ્નતમાશામાં ન વેડી રેતાં કાઢી ધર્મમાર્ગે વાપરી જાય એ અથવા તો બચાવી—ભાઈ રેતનદાસના શબ્દોમાં—‘ઓટીમાં ખેતી દે,’ એ પણ હજી છે.

આ વર્ષે એક પુનર્લગ્ન થયું છે: ચિખોદરાના ભાઈ શિવાભાઈ ઘોરીભાઈ દાલ મોખ્યાસામાં સરકારી હિંદી શાળાના શિક્ષક છે. ગાડાના વતની, પણ ઉગ્રાણીની કાંઈ જીતરીમાં કામ કરતા, ભાઈ ચતુરભાઈ ત્યાં જ મુજરી ગયા. એ ભાઈનાં વિધવા કન્યાજેન દેશ આવતાં માર્ગમાં મોખ્યાસામાં ઊતર્યાં અને ત્યાં તેમણે ભાઈ શિવાભાઈ સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું.

કાનગના સારા સારા પથ્થુ પાટીદારો પોતાને હલકા માની પોતાનો કુળભોહ પોષત્ર ચરોતરના કુળવાન ગણતા પાટીદારોને કન્યાઓ આપે છે. ચરોતરના પાટીદારો તો કાનગના એ પાટીદારોને કન્યા આપે જ શાના? એવો ફઠિકિહો તોડીને સાગરખાના બાઈ જળદેવભાઈ આચે પોતાની પુત્રીનું લગ્ન ચરોતરની સીમા બહાર.—કાનગમાં—સિનોરના બાઈ ડાહ્યાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ સાથે આણુંદ આર્ચસમાજ ગંદિરમાં ક્યું છે અને એમ કરીને એક ઉત્તર અને અનુકરણયોગ્ય પગલું ભર્યું છે.

‘વડોદરા પાટીદાર કેળવણી મંડળ’ ને ‘અમદાવાદ પાટીદાર સેવાસમાજ,’ એ એ સંસ્થાઓ કેળવણીની દિશામાં વચાસકમ કાર્ય કરી રહી છે. સદ્ગત ગાજરત્ન શેઠ પ્રાણસુખલાલના સ્મારક માટે તેમના પિતાશ્રી શેઠ મફતલાલ મગલભાઈએ આપેલા રૂ. ૬૦,૦૦૦ના દાનમાંથી ‘વડોદરા પાટીદાર કેળવણી મંડળ’ તરફથી ચાલતા છાત્રાલયના મકાનની ખાતકિયા યુવરાજ ફતેહસિંહને હસ્તે કરવામાં આવી હતી. વળી ‘અમદાવાદ પાટીદાર સેવાસમાજ’ને મળેલા દાનમાંથી ‘શેઠશ્રી બીખાભાઈ જીવાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ’ની તથા ‘સ્વ. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પુસ્તકાલય’ની ખાતકિયા સંરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલને હસ્તે કરવામાં આવી હતી. તેમ જ ‘અમદાવાદ લેઉઆ પાટીદાર મંડળે’ એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે “અમદાવાદમાં વસતા દસકોરીના, ચરોતરના, વાકળના અને કાનગના પ્રાય-મિક અને માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને શાળામાં ચાલતાં પુસ્તકોની ગદદ કરવી, તેમ જ ચાલુ સાલે મુંગઈ યુનિવર્સિટીમાં મેટ્રિકની પરીક્ષામાં લેઉઆ પાટીદાર વિદ્યાર્થીઓમાં સૌથી પહેલે નંબરે પાસ થનાર વિદ્યાર્થીને, ને તે આગળ અભ્યાસ ચાલુ રાખે તો, રૂ. ૧૦૦ની માસિક સિબ્ષવૃત્તિ આપવી.

આપણી આર્થિક સ્થિતિ ધીરે ધીરે જગડતી જાય છે. એક વખત ‘જગતનો તાત’ ગણાતો પાટીદાર કુદરતની અને રાજ્યની અવકૃપાથી ધીરે ધીરે ગરીબ થનો જાય છે. ગયે વર્ષે દુષ્કાળ જેની જ સ્થિતિ હતી. આ વર્ષે વરસાદ કંઈક ઠીક રીતે વરસ્યો, પણ છેલ્લે વરસાદે ચરોતરની અને આજુબાજુના પ્રદેશની જાજરી જગાડી નાખી છે. આજે જાજરીના મથુના રૂ. ૪થી થે નધારે, જોલાય છે! સરકાર જમીનમહેસૂલમાં પણ કુળી નજર નથી રાખતી. પરિણામે ‘જગતનો તાત’ એ ખેડૂત પાટીદાર આજે પૂછી રહ્યો છે : ‘અરે ખાઉં શું, મરનાંને ખવરાવું શું અને સરકારને ભરું શું?’ લોકની આ સ્થિતિમાં પરાપકારી સંસ્થાઓએ અને ધનવાન ગૃહસ્થોએ સરતા અનાજની દુકાનો ઉઘાડી છે.

પણ છતાંયે નિરુણમી થઈ પડેલા અને ભૂખના દુઃખમાં આવી પડેલા લોકો ધાડ પાડે છે. અને જો ધાડો સામે ગાગના પાટીદારો આત્મરક્ષણ કે ગામરક્ષણ નથી કરી શકતા, એવી આપણી શારીરિક દુર્ગંજતા પણ આવી પડી છે. આના કંઈક પણ ઉપાય તો યોજવાનું જોઈએ. આપણી સામાન્ય ઉત્તિ માટે ગામે ગામ સેવાગંડળ સ્થાપવાં જોઈએ. ખેડોળાવીના લોકસેવક ભાઈ ભાઈલાલભાઈ ખાનડુવામાં એવું સેવાગંડળ સ્થાપી એ ગામની સેવા કરી રહ્યા છે. આજુદગાં સ્થપાએલું 'શેઠ મનસુખલાલ જગનલાલ કૃષિગોવિદ્યાલેવન' ખેતીના અને ગોવિદ્યાના નિષ્પન્નમાં ખેડૂતોની સારી સેવા જાગવશે એવી આશા અંરથાને નથી. વળી સૂકા વિસ્તારોમાં જમીનવિકાસની યોજના માટે સર. ખુશરૂ વાડિયાએ કરેલી અને મુંગઈ સરકારે સ્વીકારેલી રૂ. ૭,૨૦,૦૦૦ની ઉદાર સખાવતનો મુંગઈ સરકાર સરસ ઉપયોગ કરીને ધલાકાના ખેડૂતોને સહાયતા કરશે એવી આશા પણ અંરથાને નથી.

અગદાવાદ પાસેના પાલડી ગામના ભાઈ મોતીભાઈ શામળભાઈ પટેલે અમદાવાદના વાડીલાલ સાગલાઈ હોસ્પિટલમાં Deep X Therapy મશીન મૂકવા રૂ. ૪૦,૦૦૦નું ઉદાર દાન આપ્યું છે. નડિયાદના ભાઈ મધુભાઈ મણિભાઈ પટેલે અમદાવાદના 'પાટીદાર સેવાસમાજ'ને રૂ. ૫૦૦૦નું દાન આપ્યું છે. સોજીત્રાના ભાઈ જીત્રાભાઈ હીરાભાઈ પટેલે વડોદરાના 'સમસ્ત પાટીદાર છાત્રાલય'ને અને વડોદરા પ્રગમંડળને, જે દરેક સંસ્થાના નવા બંધાતા મકાન ઉપર ટાવર બાંધવા એ દરેક સંસ્થાને રૂ. ૧૦૦૦નું દાન આપ્યું છે. પેટલાદ તાલુકાના પેટલી ગામના ભાઈ મોતીભાઈ અજુભાઈ પટેલે ત્યાંના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને રૂ. ૧૦૦૦ની જમીનનું દાન આપ્યું છે. આપો, આપો ભાઈઓ, એ ધનના ધણી ધર્મ તમારો!

આપણી ધર્મ પ્રત્યેની દષ્ટિ શુદ્ધ રીતે કેળવાઈ નથી. ખરી રીતે તો ધર્મ સંજયે આપણે પરવા પણ કરતા નથી, અને ત્યાં પરવા કરીએ છીએ, ત્યાં અશુદ્ધ અધશ્રદ્ધાથી પ્રેરાઈએ છીએ. હરિજનો પ્રત્યે આપણે અધશ્રદ્ધાથી જે અપ્રત્યક્ષતા કેળવી છે તેમાંથી હજીયે—આ નવયુગમાંયે—મુક્ત થયા નથી. તેથી તે લોકોનાં બાળકોને સાર્વજનિક શાળાઓમાં આપણે પેસવા દેતા નથી અને જ્યારે અધિકારી વર્ગ કે સંસ્થા તરફથી તે કારણે શાળાઓ બંધ થાય છે ત્યારે જ ના છૂટકે જો બાળકોને દાખલ થવા દેખીએ છીએ. આમ શુદ્ધ બુદ્ધિથી નહિ, પણ કાવદાને હક્કે આપણે સીધા આલીએ છીએ! આ વર્ષમાં પણ એવા કેટલાક પ્રસંગો જન્યા છે.

દેશનાં સૌ લાખએનેતે-દરિજનો સુદાંતને- સમાનભાવે રાખીશું તો જ સ્વરાજ્ય શક્ય છે અને મળ્યા પછી પણ તો જ તે ભોગવવા જેવું થશે, એ આપણે પાટીદાર લાખએનોએ સમજવું ધટે.

ખીજી જાણુ ગોસ્વામી દેવકીનદન નાગ ધારણ કરનાર રહેમતખાન જેવા પઠાણોની અને નટવરલાલ જેવા મદારાજોની આદરભાવે પૂજા કરીએ છીએ. છેતરપિટી કરાતે માટે રહેમતખાન પઠાણને અને તેના સાગરીતને સરકારે જેલમાં મોકલ્યા અને નટવરલાલને ભાદરણના નવયુવકોએ હાડકાં વંગી નસાડ્યા, એ ઠીક જ થયું છે. આપણે ધર્મ ભાવના શુદ્ધ દષ્ટિભાવે કેળવીએ એમાં જ આપણું કલ્યાણ છે.

આ વર્ષનું આપણી નાતનું આ સગવાયું. વાચક વિચારી લે કે આપણે કેટલા આગળ વધ્યા, કેટલા પાછા પડ્યા. અને એ વિચારી આવતે વર્ષે કંઈક તો આગળ ધપવાનો નિશ્ચય કરીએ જ. તથાસ્તુ.

૦

પ્રસંગકથા

જુગ જુગ જીવો એ જગતના તારક મહાત્માજી

સત્ય અને અહિંસાનો સદેશો જગતને તાજો કરી આપનાર મહાત્માજીને આજે (૧. ૧૨:૧૧:૧૯૯૮) ૭૪મું વર્ષ એસે છે. એમની એ પ્રુપ્ય જન્મતિથિ આજે સગરત ભારતવર્ષે જિજ્વી છે. હિંસાળળ ઉપર જીવનાર જગત હજી એ સદેશને ઠોકરે ચઢાવે છે અને પરિણામે આજે જગતભરમાં યુદ્ધનો-હિંસાનો-દાવાનળ સળગી રહ્યો છે. એ દાવાનળમાં ફાળુ ભરમ થશે અને ફાળુ જાયશે તે કહેનાય નહિ, જાયશે તે ૫ દિસાની ભયંકરતા સમજીને અહિંસાને માર્ગે વળશે કે કેમ તેમ આજે તો ફાળુ કરી શકે? હિંસાળળમાં રાચનાર અંગ્રેજ સરકારે આજે તો મહાત્માજીને સળિયા પાછળ ખોસી દીધા છે, અને ૨૦૦૦ વર્ષ ઉપર એવા જ એક મહાત્માને-જેસમ કાષ્ટરતને-તો હિંસાપ્રિય વાણુદીઓએ કોસ ઉપર ચઢાવી મારી નાખ્યા હતા. અને આજે એ મહાત્મા સદેહે પાછા આવે અને અહિંસાનો ઉપદેશ કરવા માંડે તો યુરોપની ક્રિશ્ચિયન કહેવાતી, પણ હિંસાપ્રિય, સત્તાઓ તેમના વધ કરે! પ્રાચીન ભારતવર્ષમાં મહાત્મા મહાવીરને અને શુદ્ધને ધ્યાનપૂર્વકે સ્વીકાર્યા નહોતા, છતાં કોઈ ધર્મસત્તાએ કે કોઈ રાજસત્તાએ તેમને દમ્યા પણ નહોતા, એ

પ્રાચીન આર્ય પ્રજાની સંસ્કૃતિનું વિશેષ લક્ષણ છે. જગતની અનેક પ્રજાઓ આજે ધરતીના પદ ઉપરથી ભૂંસાઇ ગઇ છે, છતાં હિંદની આર્ય પ્રજા હજી જીવે છે, જે એની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનેજ પ્રતાપે. હિંસાળળ ઉપર જીવવાની ધૃમ્મ રાખનાર અને તેમાં રાવનાર દોષ પશુ ધર્મસત્તાએ કે રાજસત્તાએ નજીવું ઘટે કે દુનિયાના ઇતિહાસમાં એવાં અનેક મહારાજ્ય નાશ પામ્યાં છે, તેનું નામનિશાન પણ આજે રહ્યું નથી, ત્યારે જે મહાત્માઓ દેહે અવસાન પામ્યા છતાં આત્માએ કંઈ કરેડો માનવીઓના આત્મામાં લગ્ય ભાવે વસી રહ્યા છે. જુગ જુગ જીવે એવા આપણા આ મહાત્મા—જગતના તારક મહાત્મા—ગાંધીજી!

પરકણિયા કુળવાનોને અર્પણ

ગુજરાતમાં જેમ કુળવાન પાટીદારોમાં અને અનાવિલોમાં પરકણનો આંકો નથી, તેવીજ રીતે સિંધમાં આમીલ જાતિના હિંદુઓમાં પણ પરકણનો આંકો નથી. ત્યાંનો અહુણજ જાનેલો કરુણાળનક અને ભયંકર આ જનાવ છે: “કરાંચી, તા. ૨૫ વરવિક્રમની સિંધની આમીલ કોમમાં પ્રચલિત પ્રથામાં એક ત્રેવીશ વર્ષની કન્યાએ પેતાનો જલિ આપ્યાનો જુનાવ કરાંચીમાં જાન્યો છે. દીકરી ઉગર લાયક થયા છતાં નાજાંને અભાવે તેનું ફેકાણું ન પડતાં તેની વિધવા માતા સતત ચિંતાતુર રહેતી. અને તેથી માતાને ચિંતામુક્ત કરવા માટે દીકરીએ ઝેર પીને આપઘાત કર્યો” (‘એકા વર્તમાન,’ તા. ૨:૯:૧૯૪૨). દીકરાની પરકણ ઉપર જીવવાની લાલસા રાખતા અરોતરના પાટીદારોમાંથી જેને આંખ હોય તે જુઓ, કાન હોય તે સાંભળે, સાંન હોય તે સમજે.

હિંદુ સમાજને અર્પણ

“રાજુલા, તા. ૮. ગઈ કાલે અહીં એક મકાનમાંથી એક પ્લાસ્ટીક વિધવાનું શબ મળી આવ્યું છે. કહે છે કે જામનગરની કસામણીનો ભોગ જની હતી. જામને ગર્ભ ગ્રહો હતો. જામના પિતાને પરિચિતિથી ત્રાકેફ કરવામાં આવ્યો અને જહારમાંથી તેકાવવામાં આવ્યો. સમાજને ભયે એ ન તો તેની પુત્રીને લેઈ જઈ શક્યો, ન તો કંઈ માર્ગ કાઢી શક્યો અને આવ્યો તેવો આદ્યો ગયો. બીજે દિવસે વિધવા જામનું સળગેલી હાલતમાં શબ મળી આવ્યું છે” (‘સદેશ,’ તા. ૧૧:૬:૧૯૪૨). અને આવી આવી તો કેટલીયે વિધવા જેતોની હત્યા જોઝારો હિંદુ સમાજ રાજ રાજ કહી રહ્યો છે!

મોંઘવારી

વિશ્વવ્યાપી વિગ્રહલાવાનજને પરિણામે રાજની વપરાશની વસ્તુઓની

ગોંધવારીનો પાર નથી. અનાજ વંગર લોકો જૂએ મરવા લાગ્યા છે. પુષ્કળ અનાજ પરદેશ ચઢે છે અને દેશમાંના અનાજનો લોભી ને સ્વાર્થી વેપારીઓ સંઘરે કરીને મોઢી બાંધે લેવે છે. સરકારે લાવ ઉપર અંકુશ મૂક્યા છે, છતાં વેપારીઓ તે અંકુશને માંઠનો નથી. જાજરી ગણના રૂ. ૪ ઉપર ચઢ ગયા છે! ગરીબ અને ધંધારોજગાર વગરના લોક તો જૂએ મરતા થઈ લાગ્યા છે. અનાજની દુકાનો લૂંટાયાના પછે પ્રમાણમાં મળતા થયા છે. આમને ધાન ભેગા કરનાના ઉપાયો તુરંત જ થવા જોઈએ. મરતા અનાજની દુકાનો મામે મામે કઢાવી જોઈએ. અને તેમને મજૂરી મળે એવાં રાહતનાં કામે કાઢી તેમને રોજગારે વળગાડવા જોઈએ. સરકાર સંપ્રામાણ ખર્ચમાં અટવાઈ પડેલી છતાં પણ નેણે અતે ધનવાન લોકોએ આ કપડા કાળમાં આ તરફ ધ્યાન આપવું ધટે, નહિ તો અતે તેમને પોતાને જ પરતાવું પડશે. માગલોડાએ પણ સંગઠન કરીને નિર્ણય કર્યો જોઈએ કે જીવનનિર્વાહની જરૂરની વસ્તુઓ વિના ખીજી કાંઈ ખરીદવી નહિ અને અનાજ વગેરે જરૂરની વસ્તુઓ તો વેચવી જ નહિ, માગ જહાર જવા દેવી જ નહિ.

ખેતરો એકઠાં કરવાં

‘વધારે અનાજ પકવે’ એવી જૂમોથી માત્ર અનાજ વધારે પાકવાતું નથી. આપણા દેશમાં દરેક કુટુંબ દીઠ સરેરાશ ૨.૦૩ વીધાં ખેડવાની જમીન આવે છે. ખીજા દેશોના પ્રમાણમાં આપણા દેશના ખેડૂતોને ખેતીની જમીન ફેટલી જોઈએ છે તે નીચેના ક્રોડકથી જણાશે:

દેશ: ખેડૂત કુટુંબ દીઠ જમીન એકર	દેશ: ખેડૂત કુટુંબ દીઠ જમીન એકર
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, અમેરિકા ૧૪૮	જર્મની ૨૧.૫
ઇંગ્લેન્ડ ૬૨	ફ્રાન્સ ૨૦.૨૫
ડેન્માર્ક ૪૦	બેલ્જિયમ ૧૪
હોલેન્ડ ૨૬	સ્વિટ્ઝરલેન્ડ ૨.૦૩

ત્યારે આટલી જમીનમાં ખેતી કર્યાથી હિંદી ખેડૂત કુટુંબને ખવડાવે શી રીતે? વળી ખીજી મોટી મુશ્કેલી તો એ છે કે હિંદી ખેડૂતનાં ખેતરોના દુકડા જુદી જુદી જગાએ - ફેટલીક વાર તો માઉ માઉ દૂર - હોય છે. એવા દુકડા ખેતરમાં જતાં ખેડૂતનો પુષ્કળ વખત નકામો વહો જાય છે અને વળી એક મોટા ખેતર ઉપર જે રીતે ખેતી થઈ શકે તે રીતે ને ખેતરના દૂર દૂર દુકડા ઉપર યઈ પણ શકે નહિ, કારણ કે દરેક દુકડાને મોટા પણ મૂકવા પડે છે. આથી એ જમીન દુકડાને એકઠા કરી ખેતર જોગ અને તેમ મોટાં કરવાં. વડોદરા રાજ્યે ખેતર એગ મોટાં કરવાની સરળતા કરી આપવા કાયદો કર્યો છે, પણ તેનો લાભ જહુ-ખેડૂતોએ

લીધો દેખાતો નથી. તેથી ફરજિયાત કાયદો કરીને વડોદરા રાજ્યે જ નહિ, પણ સર્વે દેશી રાજ્યોએ તેમ જ દિલ્લી સરકારે જેતરો એકઠાં કરીને મોટાં ગનાત્રવાં જોઈએ, જેથી ખેડૂતનો વખત બચે અને ગોઠે શ્રમે વધારે પકવી શકે.

રુશિયાની સ્થિતિ

રુશિયાનાં જેતરોની સ્થિતિ પણ આપણાં જેતરો જેવી જ હતી. પણ ત્યાં સોવિયેટ સરકાર સ્થપાયા પછી, તેણે ઇ. સ. ૧૯૧૯ પછી, દેશમાં જે સુધારા કર્યા, તેમાં ખેતી વિષે મહત્વનો સુધારો એ હતો, કે જેતરોના ટુકડા ફરજિયાત કાયદાથી રદ કરી દરેક કુટુંબનું ખેતર મોટું થાય એવી વ્યવસ્થા કરી. એથી ખેડૂતનો જુદા જુદા ટુકડામાં જવાનો વખત બચ્યો અને ગોઠે શ્રમે વધારે પાકવા માંડ્યું. મોરીસ ડોબ્ (Morrice Dobb), જે રુશિયામાં ૧૯૪૨માં ગયેલો તે, આમ એકઠાં કરેલાં ખેતરોથી ખેડૂતોને કેવો લાભ થયો તે વિષે જણાવે છે કે પહેલાંના કરતાં હવે ખેડૂતો ખેતરોમાં વધારે પાક પકવી શકે છે, અને સાથે જ તેમને ગોઠી મહેનત કરવી પડે છે. પહેલાં જુદા જુદા ટુકડામાં ખેડૂત પકવી શકતો અને હાલ એકઠાં કરેલાં ખેતરોમાં પકવી શકે છે તેની તુલના તે નીચે પ્રમાણે આપે છે:

પહેલાં ટુકડા ઉપર પકવાતા માલતી અને હાલ એકઠાં કરેલાં ખેતરોમાં પકવાતા

માલતી કિંગત રૂબણાં

પ્રદેશ	પહેલાં	હાલ
ઉત્તર કૉકેસસ	૪૦૨	૭૪૯
મધ્ય વોલગા	૨૭૯	૫૮૩
દક્ષિણ વોલગા	૨૮૨	૧૦૧૬

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ખેતરોના જુદા જુદા ટુકડા એકઠા કર્યાથી રુશિયન ખેડૂતની પેદાશમાં ઘણો વધારો થયો છે. ત્યારે આપણા દેશમાં વધારે અનાજ પકવવું હોય તો જુદા જુદા ટુકડાની અદલાજદલી કરી ખેતરો મોટાં ગનાત્રવાં જોઈશે. “મુખમની અનાજની અછત

“મુખમનાં ખાધાખોરાકીની સ્થિતિ વિષે દેશી વેપારીમંડળના મંત્રીએ ડાયરેક્ટર ઓફ સિવિલ સપ્લાઈસ સમક્ષ કરેલી રજુઆતના જવાબમાં ડાયરેક્ટરે મંડળના મંત્રી ઉપર એક પત્ર લખ્યો છે. આ પત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે બ્રહ્મદેશમાંથી થતી આયાત અટકી પડ્યાથી અને કૉંકણનો પાક નિષ્ફળ નીવડ્યાથી આ વર્ષે ઊભી થયેલી ચોખાની તંગીને પહોંચી વળવા માટે શક્ય તેટલા પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. પણ ચોખાની આયાત સામાન્ય બપત કરતાં ઘણી ઓછી હશે, એટલે ચોખાને જદલે ખીજું અનાજ, ખાસ કરીને

ગર બાજરીની ખપત વધવી જોઈએ. આ પત્રમાં વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, કે હૈદરાબાદના સત્તાવાળાઓએ મુંબઈ પ્રાન્તમાં ૨૨૦૦૦ ટન ગર આયાત કરવાની પરવાનગી આપવાનું કબૂલ કર્યું છે. આમાંનો ઘણોખરો જથ્થો આંવી પહોંચે છે અને વધુ ૮૦૦૦ ટન ગર જનશે તો આયાત કરવાની આશા છે. જથાગંધ વેપારીઓ છૂટક વેપારીઓને માલ વેચે એવી તેઓને ફરજ પાડવાની મંડળની સૂચના સરકાર વિચારશે. છેવટમાં, દેશી વેપારીમંડળ અને બીજાં મંડળો જેઓ મુંબઈને ખૂટતા પ્રમાણમાં ખાધાખોરાકી પૂરી પાડવા માટે મદદ કરવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર મેળવવા સરકાર ઘણી આતુર છે એવી ખાતરી પત્રમાં આપવામાં આવી છે" ('મુંબઈ પત્રિકા', તા. ૨૬:૯:૧૯૪૨).

ખાદ્ય અનાજો સંબંધે પ્રેસનોટ

“ખાદ્ય અનાજો વધુ પ્રમાણમાં ઉમાડવા ખાજતના પ્રચારને પ્રતિણામે ખેડા જિલ્લામાં કપાસનું વાવેતર સને ૧૯૪૧-૪૨માં ૮૪૮૦૦ એકર હતું, તે ઘટી જઈ ચાલુ સાલે એટલે સને ૧૯૪૨-૪૩માં આશરે ૫૦૦૦૦ એકર થશે, અને તેવી જ રીતે તમાકુના વાવેતરના ક્ષેત્રમાં પણ ઘટાડો થવા સંભવ છે. સને ૧૯૪૨-૪૩માં ખેડા જિલ્લામાં ધાનના વાવેતરનું કુલ ક્ષેત્રફળ પહેલાં વર્ષોની સરખામણીમાં આવકારદાયક વધારો જતાવશે અને તેથી કરીને આ જિલ્લાના લોકોને પોતાના ખોરાક માટે જોઈતા અનાજ સારું જહારના પ્રદેશો ઉપર જહુ જ જોછો આધાર રાખવો પડશે. ડાંગર, ચોખા, બાજરી, જાવડો અને કાદરા, જે આ જિલ્લાના ગરીબ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક છે, તેની જહાર નિકામ થતી હોવાનું જણવામાં આવ્યાથી ખેડા જિલ્લાની જહાર તેની નિકાસ કરવા સામે પ્રતિજંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ સાહેબ આશા રાખે છે કે આ જિલ્લાનો જનતા આ લીધેલું પગલું રતુલ જણશે અને આવતા શિયાળામાં અગર રવિ પાકની મોસમમાં ખાદ્ય અનાજો વધારે પ્રમાણમાં વાવવા માટે, વધુ નહિ તો પહેલી વખતે જેટલું ધ્યાન આપ્યું છે, તેટલું ધ્યાન તો જોછામાં જોછું આપશે જ” ('ખેડા વર્તમાન', તા. ૩૦:૯:૧૯૪૨).

ખેડૂત અને મચ્છરદાની

આ મોસમમાં વરસાદના મચ્છરોનો ઉપદ્રવ સર્વત્ર વધી પડ્યો છે અને તે મચ્છરો કરડયાથી મેલેરિયા તાવ લોકોને આવે છે. આથી મનૂરિયાત લોકો ને ખેડૂતો પણ શરીરે દુઃખી તો થાય છેજ, પણ સાથે પોતે કરવાનું કામ પણ કરી શકતા નથી. અને કામ વિના તેઓ ખાવ શું? આનો એક ઉપાય

તો એ કે શરીરે ગ્યાસનેલ અથવા રાજ ચોળાને સૂત જવું, તેની મંધથી મચ્છરો શરીર ઉપર નહિ બેસે. પણ તેથીયે ગારો ઉપાય તો એ છે કે રાતે પથારી ઉપર મચ્છરદાની વાપરવી. હું જાણું છું કે આપણા દેશના મનુષ્યો અને ખેડૂનો એટલા બધા ગરીબ છે કે તેમને મચ્છરદાની વાપરવાનું કહેવું એ તેમની મશ્કરી કર્યા જેવું લાગે. પણ સાચેજ હું એ પણ જાણું છું કે મચ્છરદાની કંઈ મોજશોખની ચીજ નથી, પણ ખાસ અમત્યની ચીજ છે. ત્યારે મજેદાર મચ્છરદાની વાપરવાની જેની શક્તિ નથી, તેણે ધમાક મજેલાં ધોતિયાંની કે સાક્ષાની મચ્છરદાની ઘેર જનાવી લેવી અને તે વાપરવી નોંધજો. મચ્છર કંડચાથી શરીરે દુખી થવા કરતાં, નેની પાછળ દવાના પૈસા ખર્ચવા કરતાં અને પોતાનો ધધો રોજગાર ગુમાવવા કરતાં એરી મચ્છરદાની વાપરવી, એ આખરે તો સસ્તીજ પડવાની છે.

કેરોસીન તેલ સાથે મગફળીનું તેલ

ગ્યાસનેલ વગેરે રોજની વપરાશની વસ્તુઓની પણ મોંઘવારી થઈ ગઈ છે. તેના પણ ઉપાય તરીકે “નડિયાદ, તા. ૨૧. એકાના ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ શ્રી. જી. ખેડેકરે પોતાની સહીથી એક સૂચના બહાર પાડી જણાવ્યું છે કે લોકોએ ૩૦ ટકા કેરોસીન અને ૭૦ ટકા મગફળીનું તેલ મેળવી ફાનસમાં જાળવું, જેથી કેરોસીનની કરકસર થઈ શકે” (‘સંદેશ,’ તા. ૨૫ : ૯ : ૧૯૪૨). અને છતાં ગ્યાસનેલ નાજ મળે, અથવા ખરીદવું નાજ પોષાય તો આપણાં જૂનાં કોડિયામાં દિલેલા દીવા કરવા પડશે. એ ચિન્તા બીજો ઉપાય નથી, ના નથીજ.

સરકારી કૃત્રિમ ઘડિયાળ

સરકારે હુકમ કાઢીને દેશમાં સૌ ઘડિયાળોને તા. ૧ : ૯ : ૪૨થી એક કલાક વહેલાં મુકાવ્યાં છે. દેશની મૌ પ્રગળે એ પ્રમાણે ઘડિયાળોને એક કલાક વહેલાં મુકવાં પડ્યાં. પણ કાળના પ્રભુ સૂર્યભગવાન તો સરકારના એ હુકમને ઠોકરે ચઢાવી વહેલા નજ બિગ્યા, એ તો પોતાના સ્વાભાવિક નિયમેજ બિગ્યે આયમ્યે ગળ્ય છે. આમ એમના સ્વાભાવિક કાળ અને સરકારના કૃત્રિમ કાળ વચ્ચે અથામણ થતાં લોકોને અડચણ બીજી થઈ છે. કચેરીઓમાં કે શાળામાં જવાનો મગમ ૧૧ વાગવાનો હતો, તે આજે ખરી રીતે ૧૦ વાગવાનો થઈ ગયો. એટલે બહાને તો અર્ધભૂખ્યા જવું પડે. અને ઝોશીમરા તો ઝોશીમમાં ખાણું મંગાવી શકે, પણ બીજા ગરીબની શી દશા? લશ્કરી લોકની અડચણ ટાળવા સરકારે આમ દેશનાં ઘડિયાળો એક કલાક વહેલાં મુકાવ્યાં. ત્યારે તેના કરતાં લશ્કરી ખાતાનાજ ટાઇમ ટેબલમાં એ પ્રમાણે ફેરફાર કર્યો હોત તો શું?

“ખાંચમાં અને છઠ્ઠા જ્યોત્જ્ઞના રૂપિયા ચલણમાંથી વિદાય

“ન્યુ દિલ્હી, તા. ૩૦. આજરોજ હિંદી સરકારના નાણાંખાતા તરફથી જદાર પાડવામાં આવેલા એક જાહેરનામાથી તા. ૧લી મે ૧૯૪૩થી જ્યોત્જ્ઞ છઠ્ઠાના ચાંદીના ચાલુ રૂપિયાના અને અર્ધા રૂપિયાના સિક્કાનું કાયદેસર રીતે ચલણ જાંધ થશે, જોકે સરકારી તિજોરી, પોસ્ટ ઓફીસો અને રેલ્વે સ્ટેશનો ઉપર એ સિક્કા તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર ૧૯૪૩ સુધી સ્વીકારવામાં આવશે. ત્યારબાદ વધુ નોટીસ જદાર પડતા સુધી મુંગઈ, કલકત્તા અને મદ્રાસ ખાતે રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાની ઇસ્યુ ખાતાની ઓફીસોએ તે સ્વીકારવામાં આવશે. ચાંદીનો ઝોછામાં ઝોછો ઉપયોગ કરવા અને જનાવટી સિક્કા ઉપર અંકુશ મૂકવા માટે સરકારે જૂના ચાલુ ચાંદીના સિક્કાઓને જદલે નવા સલામત કિનારીવાળા સિક્કાઓ કમે કમે ચલણમાં મૂકતા જવાની હિંદી સરકારની રાજ્યનીતિનો આ આજરો તગલો છે. નવા સલામત કિનારીવાળા સિક્કાઓનો સરકાર પાસે ધણો મોટો જથ્થો છે, (સરકારે છઠ્ઠા જ્યોત્જ્ઞના ખાંચાવાળી નવી જાતની કિનારીવાળા ને રૂપિયા જદાર પાડ્યા છે, તે સિવાયના ગાકીના ગધા કાંગરીવાળા રૂપિયાના અને અર્ધા રૂપિયાના સિક્કાઓનું ચલણ તા. ૧લી મે ૧૯૪૩થી જાંધ ફરવામાં આવશે એવો આ જાહેરનામાનો અર્થ થાય છે.)”

(‘મંદેશ,’ તા. ૧ : ૧૦ : ૧૯૪૨).

આ અંક મોડો કેમ નીકળ્યો?

ફેટલાંક વર્ષ સુધી દર માસે સુદિ પડવાને રોજ અને પછી ફેટલાંક વર્ષથી, ટપાલ ખાતાએ ફરજ પાડી ત્યારથી, દરેક ખિરતી માસની તા. ૨૫મીને રોજ નિયમિત રીતે ટપાલમાં પડનાર ‘પાટીદાર’નો આ અંક આટલો ગધો મોડો કેમ નીકળ્યો? નિયમિત રીતે આદકના હાથમાં જઈ પડનાર ‘પાટીદાર’નો આ અંક તા. ૨૬ : ૬ : ૧૯૪૨ને રોજ ન ગળ્યાથી અનેક આદકોએ ઉધરાણી કરી પૂછ્યું કે ‘પાટીદાર’ કેમ મોકલ્યું નથી. આથી જ આ ખુલાસો કરવો પડે છે. દેશની રાજકીય અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં ‘ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ’ મદ્રાસના પ્રત્યે સલામત ભૂતિ દર્શાવી આખો સપ્ટેમ્બર માસ પોતાનું કામ જાંધ રાખ્યું. આથી આ અંક પણ છાપી શકાયો નહિ આટલો મોડો આજે છપાઈને આ અંક તૈયાર થયો છે અને આદક લાઈબ્રેરોના હાથમાં મૂકું છું. મોડો થવા માટે આદકોની ક્ષમા માગી લેઉં છું. અંક મોડો થયારથી ને ને આદકોએ ઉધરાણી કરી છે તે દરેકને જુદો જુદો જવાજ આપવો અનુકૂળ ન પડયારથી, ગધા આદકોને આ એક સામટો આ ખુલાસો કરું છું.

આ વર્ષે 'પાટીદાર'ની આર્થિક સ્થિતિ

જે એક વર્ષ ઉપર આફ્રિકાથી આવેલા એક લાખ મારી પાસે આવેલા, તેમણે મને કહ્યું : "આફ્રિકામાં એક લાખએ મને વાત કરી હતી કે નરસિંહલાલ તો હવે કંઈ મધો રાજગાર કરતા નથી અને 'પાટીદાર'ની જ કમાણી એટલી બધી છે કે તેમાંથી તેમનો જીવનનિર્વાહ સુખેથી ચાલે છે. એ લાખને મેં 'પાટીદાર'નો ને મારો ખાનગી દિસાજ બનાવ્યો. તેમણે ૨૫૪ બેઠ લીધું કે 'પાટીદાર'ને દર વર્ષે થોડી થોડી ખાધ આવે છે, તો એની કમાણી ઉપર હું શી રીતે જીવતો હોઈશ? અને એ ખાખમાં આફ્રિકાના લાખઓ જ આવજ સુધી મોટે ભાગે જવાગદાર છે. કેવી રીતે, તે આ વર્ષનો જ દાખલો આપી જણાવું : આ વર્ષે 'પાટીદાર'ની સરેરાશ ૩૩૦ નકલો આફ્રિકાના ગ્રાહકોને મોકલેલી, તેમાંથી ૬૭ ૧૩૪ ગ્રાહકોનાં લવાજમ આવ્યાં નથી, એટલે તેમનાં લવાજમના શિ. ૫૩૬ (=આશરે સાઠા ત્રણસો રૂપિયા) ખોટ ખાતે લખી નાખવા પડશે. તે ઉપરાંત સંસારભરમાં મળતી રહેલા રાજકીય દાવાનળને કારણે જેમ બધી વસ્તુની તેમ કાગળની પણ મોંઘવારી ખૂબ જ ઘણું મળે છે, એટલે તેને લીધે પણ 'પાટીદાર'નું ખર્ચ વધી પડ્યું છે. આથી જ આફ્રિકાના ગ્રાહકલાખઓને પોતાનું લવાજમ મોકલી દેવા અને સૌ ગ્રાહકલાખઓને નિર્ધારિત ગ્રાહક વધારી આપવા વારંવાર સૂચના કરવી પડી છે. બેશક આફ્રિકાના લાખઓ ઉપર-એ સૂચનાની કંઈએ અસર થઈ નથી. અને એ સૂચનાને જ પરિણામે દેશમાં એક જ ગ્રાહક વધ્યો છે. વારંવાર એ સૂચનાઓ વાંચીને ઉત્તરસંઘના લાખ સોમાલાખ મુળજીલાલ પટેલનું હૃદય દ્રવ્યું અને તેમણે એ ખોટ ખાતે રૂ. ૧૦૧ મવા માસમાં મોકલી આપ્યા. એ લાખનો ઉપકાર માનું છું. સૌ લાખઓ જાણે કે આ વર્ષે આખરે રૂ. ૬૭૫-૧૫-૬ની ખોટ આવે છે, તે ખોટ કોઈ જાતિમંડળ ભોગવતું નથી. મોટે આફ્રિકાના લાખઓ સમજે ને પોતાનું ચઢેલું અને નવા વર્ષનું લવાજમ મોકલી દે. વળી સૌ ગ્રાહકો એકેક બેબે નવા ગ્રાહકો કરી દે, અને તો જાહેરખજારો પણ આપે અપાવે. થોડા વખત ઉપર માસિકના કદમાં ૮ પૃથ્વો ઘટાડો કરી હતો. નવે વર્ષે ફરી પણ એટલો ઘટાડો કરવો પડે, એ સ્થિતિ ન સુધરે તો વચમાં વિચાર થયેલો કે આફ્રિકાનું લવાજમ શિ. ૬ કરવું, પણ વિચાર આવ્યો કે જે લાખઓ લવાજમ ન ભરે તેનો દંડ લવાજમ ભરનાર લાખઓ ઉપર નાખવો એ તો અનુચિત છે અને તેથી લવાજમ વધારવાનો વિચાર પડતો મેલ્યો.

પાટીદાર

સંવત ૧૯૯૮

વર્ષ ૧૯

લેખમંત્રિ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
અનુભવનવનીત	ભાઈ મ. ગો. ધુ.	૧૨૩
આખરી ફેસલો	„ ઇશ્વર પેટલીકર	૧૫૭
આચાર્ય કૃપાધાનીની વાત	„ નટવરલાલ દવે	૬
આધુનિક દામ્પત્યજીવન	„ નરસિંહભાઈ બીળાભાઈ પટેલ	૩૯૭
આપણા લગનનું એક સ્વરૂપ	„ જશભાઈ કુલાભાઈ	૨૯૦
આફ્રિકાના ભાઈઓ આકરે માર્ગે	„ મોહનભાઈ	૪૫૪
આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે?	„ ડાહ્યાભાઈ મથુરભાઈ	૪૧૫
	„ રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ	૪૧૪
	„ રેવનંદાસ જોશીભાઈ પટેલ	૩૩૫
બિજલો ધંધો	„ ઇશ્વર પેટલીકર	૬૦
એક પગલું જસ થાય	„ ચિમનભાઈ મૂળજીભાઈ અમીન	૭૭
એક સત્ય ઘટના	„ મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ	૭૪
કન્યાની પસંદગી કે...?	„ ઇશ્વર પેટલીકર	૪૭૩
કયે માર્ગે?	„ મુકુન્દ પી. શાહ	૩૯૩
કલકિની	„ જોન મરિતકા પટેલ	૩૫૩
કોકો-ભાત્રિજો	ભાઈ ઇશ્વર પેટલીકર	૨૩૭
કાનગના વાંઠા, ચરોતરની વિધવા	„ મગનભાઈ પ્ર. પરશુભાવાળા	૩૭૫

કુલીનતાનો મોહ કે પૈસાનો ગદ?	જેન શાન્દા પટેલ	૧૪૫
કુળચક્રના ચક્રાવાર્ગા	ભાઈ ત્રિનોદયદ્ર જોડાલાલ પટેલ	૨૮૮
ક્રાણ પરણ્યું?	„ મોતીભાઈ કુ. જાંબણીકર	૧૧૨
ક્રાને પાપે?	જેન કમુ પટેલ	૧૪૮
જોવાતી સંપત્તિ	ભાઈ ડાહ્યાભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૧૨૬
ગં. સ્વ. સૌભાગ્યવતી	„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ „	૨૮૪
ગરીબીની અમીરાત	„ વજલાલ ધ. મેઘાણી	૩૧૩
ગુનેગાર ડોક્ટર	„ મોતીભાઈ કુ. જાંબણીકર	૨૦૪
ગૂંચાતું કોકડું	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૨૭૫
અંચપરિચય	‘પાટીદાર’મંદિર ૩૬, ૮૮, ૧૩૬, ૧૮૦, ૨૨૨, ૨૬૩, ૩૦૦, ૩૪૧, ૪૨૨, ૪૬૧, ૪૯૬	
ગ્રામ સંસ્થાઓના અર્થનું ભારજી	ભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૨૪૫
અર્થાપન	વિવિધ. ૮૬, ૨૬૭, ૩૩૯ ૩૮૩, ૪૨૧	
અર્થાપનનો ખુલાસો	‘પાટીદાર’મંદિર	૪૫૯
જમણવાર	ભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૧૬૮
જમણવાળો	વિવિધ ૮૭, ૧૩૨, ૧૭૬, ૨૨૧, ૨૬૦, ૨૬૫, ૩૭૭, ૪૨૨, ૪૫૯, ૪૯૬	
જીવનની હોળી	ભાઈ ડા. ઝ. પટેલ	૩૭૩
ત્યક્તા	„ કુલાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ	૮૨
ત્યાગમૂર્તિ	„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ „	૪૦૯
દાન	„ ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ „	૬૬
ધર્મદા વહીવટ	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૯૮
નથી ગમતી	„ મધુ વી. દેસાઈ	૩૬૨
નવા વર્ષની શુભાશિષ્ય	„ મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ	૩૪
નાતનું સરવાળું	‘પાટીદાર’મંદિર	૪૯૭
પત્ર	વિવિધ ૨૫૭, ૪૯૨	
પરકંજી	ભાઈ ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ	૩૬૭
પરકંજી લેનાર-બધાનો દ્રોહી	„ ચિત્રાનભાઈ મૂ. અમીન	૧૦૭

પાટીદાર અને ગોપાલન	ભાઈ ભગવાનદાસ સાંકળાચંદ પટેલ	૩૨૯
પાટીદાર અને પરકળુ	" રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ	૨૪૭
પાટીદાર માતિની પીછેઠઠ	" " " "	૧૭૩
પાતાળનાં મૂળિયાં	" ઈશ્વર પેટલીકર	૨૧૨
પાપનું પ્રાપ્તિ	" " "	૧૨
પિતાશ્વને પત્ર	" જશભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૧૩૧
પ્યારી ખાદી	" મગનભાઈ ખુ. વરજ્યામાવાળા	૩૯૫
પ્રસંગકથા	'પાટીદાર'માંદિર દરેક અંકને અંતે	
પ્રિય ભાઈબેન	નરસિંહભાઈ પટેલ	૧
બે ભાઈઓ	ભાઈ મહાદેવ દેસાઈ	૯૭
બંધન કે નિર્જાતા	બેન કમુ પટેલ	૧૯૩
બાળકો અને સિનેમા	ભાઈ પ્રે.	૨૩
ભગનકંઠેણા અને બીજાવર	" ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૩૩૨
ભરતમૂર્તિ	કે. દ. ધ્રુવ	૨
ભારતભાગ્યવિષાતા	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૫
યુવકોની કમળખતી	બેન પદ્મા પટેલ	૫૧
રેલગાડીના કપામાં	ભાઈ મગનભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ	૨૯
રે નિધના!	" જશભાઈ ખુ. પટેલ	૧૯૬
લગ્ન કે સોદો	" ગોવર્ધનદાસ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૫૩
લગનનું અર્ચ	" કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૨૩૩
લગનમાં આર્થિક વ્યવહાર	" મોહનભાઈ પટેલ	૧૧૯
'વડોદરા શહેર પાટીદાર જ્ઞાનાલય'	" હાથીભાઈ અગથાભાઈ પટેલ	૧૨૯
વલ્લભ ત્રિવ્રાલપમાં એક લગનપ્રસંગ	" રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૪૧૭
વાત વાતમાંથી	" ઈશ્વર પેટલીકર	૩૫૯
વાર્તા અને નિબંધ	" ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ	૧૯
નિવાહની વાતો	" ઈશ્વર પેટલીકર	૪૩૩
વીર કિશોરી મેખલ	" મોહન વ. ઠક્કર	૧૫૩
શું પરકળુની પ્રથા		

નાશુદ કરવી અશક્ય છે
સંકુચિત હૃદયોને
સત્તાવીશના ગોળની અવદશા

બેન કમુબેન ના, પટેલ ૪૯
ભાઈ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ ૪૪૦
" મોતીભાઈ કુ. ખાંધણીકર ૨૯૩

ભાઈ કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા	લગનું ખર્ચ	૨૩૩
	સિનેમાની જદી	૨૩૭
કે. હ. ધ્રુવ	લગતભૂમિ	૨
ભાઈ ગ. ગો. ધ્રુ.	અનુભવનવનીત	૧૨૭
„ ગોવર્ધનદાસ અતુરભાઈ પટેલ લગન કે સોદો		૨૫૩
„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ ગ. રન. સૌભાગ્યવતી		૨૮૪
	ત્યાગમૂર્તિ	૪૦૯
	લગનકંઠણ અને ખીજનાર	૩૩૨
	સામનું સામ્રાજ્ય	૨૫
	સંકુચિત હૃદયોને	૪૪૦
„ ચિગનભાઈ મૂ. અમીન	એક પગલું જસ થાય	૭૭
„	પરકણ લેનાર - ગધાંગો મૌલી	૧૦૭
„ જશભાઈ ધ્રુ. પટેલ	૩ નિધના	૧૯૬
„ જશભાઈ કુલાભાઈ પટેલ	આપણા લગનું એક રત્ન	૨૯૦
„ જશભાઈ સોગાભાઈ પટેલ	પિતાજીને પત્ર	૧૩૧
	સાસુની વહુ	૮૪
કાલાભાઈ આશાભાઈ „	બોવાતી સંપત્તિ	૧૨૬
કાલાભાઈ મયુરભાઈ „	આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે ?	૪૧૫
કાલાભાઈ મનોરભાઈ „	દાન	૬૯
	પરકણ	૩૬૭
	વાર્તા અને નિર્વાહ	૧૯
„ ત્રંગલાલ માણેકલાલ શુક્લ	સાહિત્યવિખ્યાત અખંડાનંદંજી	૧૬૯
„ નટવરલાલ દવે	આત્મા કૃપલાનીની વાત	૬
„ નરસિંહભાઈ પટેલ	પ્રિય ભાઈબેન	૧
„ નરસિંહભાઈ કાળિદાસ પટેલ	સમાજસુધારણા	૪૭૯
„ નરસિંહભાઈ બી. પટેલ	આધુનિક દામ્પત્યજીવન	૩૯૭
„ પાટીદારમંદિર	નાતનું સરવાળું	૪૯૭
„	અંધપરિચય	૩૬, ૮૮, ૧૩૬,
		૧૮૦, ૨૨૨, ૨૬૩, ૩૦૦,
		૩૪૧, ૪૨૨, ૪૬૧, ૪૯૬
„	ચર્યાપત્રનો ખુલાસો	૪૫૯
„	પ્રસંગકથા	દરેક અંકને અંતે

ભાઈ પ્રભુદાસ બીજાભાઈ રામ	સમાનતાને ધોરણે લગ્ન	૪૮૮
„ પ્રે.	જાળકો અને સિનેમા	૨૩
„ કુલાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ	ત્યક્તા	૮૨
„ ભગવાનદાસ સાંકળચંદ	પાટીદાર અને ગોપાલન	૩૨૬
„ મંગનભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ	રેલગાડીના કાગામાં	૨૬
„ મંગનભાઈ ખુ. વરજામાવાળા	કાનમના વાંઠા, ચરોતરની વિધવા	૩૭૫
	ખારી ખાદી	૩૯૫
	સમાજની ભૂલ	૪૯૦
„ મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ	એક ગતિ ઘટના	૭૪
	નવા નર્મની શુભાશિષ્ય	૩૪
„ મણિભાઈ પટેલ	આમસંઘાઓના અર્થનું ભારણ	૨૩૫
	જમણવાર	૧૯૮
„ મણિભાઈ આ. પટેલ	સમાજ ક્યે પંથે?	૧૦૯
„ મધુ વી. દેસાઈ	સુધારકોને	૨૦૨
	નથી મગતી	૩૬૨
„ મહાદેવ દેસાઈ	બે ભાઈઓ	૯૭
„ મુકુન્દ પી. શાહ	ક્યે માર્ગે?	૩૬૩
„ મોતીભાઈ કુ. જાંધણીકર	દાણ પરણ્યું?	૧૧૨
	ગુનેમાર ડોકટર	૨૦૪
	ગતાવીશના ગોળની અવદશા	૨૬૩
	„ ગોળનો કરુણ અંગના	૪૦૦
	„ સામુની વિધવા વહુ	૪૪૪
	સંદગપલટો	૪૮૦
„ મોહનભાઈ પટેલ	આફ્રિકાના ભાઈઓ આકરે માર્ગે	૪૫૪
	લગ્નમાં આર્થિક વ્યવહાર	૧૧૯
„ મોહન વ. ઠક્કર	વીર કિશોરી મેળલ	૧૫૩
„ રણછોડભાઈ ઓમ. પટેલ	સુકાતી વાડી	૩૯૮
„ રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ	આફ્રિકાના ભાઈઓ ક્યે માર્ગે?	૪૧૪
	પાટીદાર અને પરકણ	૨૪૭
	પાટીદાર માતિની પીછેહઠ	૧૭૩
„ રમણભાઈ જોગરભાઈ પટેલ	દામ દિવાળને વાંકે!	૪૦૭
„ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	ભારતભાગ્યવિધાતા	૫

ભાઈ રા. ઝ. પટેલ	જીવનની હોળી	૪૭૩
„ રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ	વહાલવિદ્યાલયમાં એક લગ્ન પ્રસંગ	૪૧૭
„ રેવનદાસ જાદવભાઈ	„ આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે?	૪૩૫
„ વિનોદચંદ્ર જોશીભાઈ	„ કુળચક્રના ચક્રવામાં	૨૮૮
વિવિધ	આફ્રિકાના ભાઈઓ કયે માર્ગે?	૪૧૩
„	ચર્યાપત્ર ૮૬, ૨૬૭, ૪૩૯, ૩૮૩, ૪૨૧	
„	ભણતોભોગ ૮૭, ૧૩૨, ૧૭૬, ૨૨૧, ૨૬૦, ૨૬૫, ૪૭૭, ૪૨૨, ૪૫૯, ૪૬૬	
	પત્ર	૨૫૭, ૪૬૨
„ વ્રજલાલ ધ. મેઘાણી	ગરીબીની અમીરાત	૪૧૩
„ હાથીભાઈ અમયાભાઈ પટેલ	‘વડોદરા શહેર પાટીદાર છાત્રાલય’	૧૨૯

પુસ્તકો નજીવી કીમતે આપવાનો

નીચેનાં પુસ્તકો એક-કહેન્ડ, કે વાંચેલા નથી, પણ નવાજ છે
આફ્રિકા ખાતે વિ. પી. થતા નથી માટે તાજા અગાઉથી મોકલવા

ભાવો ધણાં ધંટાડી નાંખ્યા હોવાથી, ધટાડેલા ભાવો ઉપર કમીશન
કાપી શકાય તેવું રહેલું નથી. વી. પી. ટપાલ ખર્ચે અલગ.

સિરનામું પુરેપુરું સારા અક્ષરે લખેા. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન મૂળ કીમત લાક્ષી :
જણાવેા. ઓર્ડર સાથે અર્ધા નાણાં અગાઉથી મોકલાવેા. રા. આ. રા.

વિલાસમાં વિનાશ-રેનોલડઝની રોમાંચક નવલકથાનો

ચંદુલાલ વ્યાસકૃત અનુવાદ. અદ્ભૂત કીટકટીવ નવલકથા.	૪	૦—૨
બાળ ગોપાળ-ગાંધીજી, ગીનુભાઈ, મોંઘીબહેન, જુગતરામ, કાકા
કાલેલકર વિગેરે ૫૦ બાળ લેખકોની વાર્તાઓ, નાટકો,
કવિતાઓ, સંવાદો વિગેરે વિવિધ વિષયોથી ભરપૂર.	૧	૦—૦
દરિદ્ર નારાયણ—મહારાષ્ટ્ર સાહિત્યનાં નવલકથાકાર મામા
વરેરકરની વખણાયેલી નવલકથાનો અનુવાદ. પૃષ્ઠ ૩૦૦	૧	૮—૦
સૌભાગ્યવતી માવીત્રી-હિન્દુ સ્ત્રિઓની હૃદય દ્રાવક કથા.	૨	૮—૦
નંદનવનને આંગણે-જેમાં જેમ્સ એલનનાં As a man
thinks અને out from the heart. ઉપરાંત બીજા બે
પુસ્તકો અંગાલી સાધુ પ્રેમાનંદ ભારથીનાં અનુવાદો મલી કુલ
ચાર પુસ્તકોનો સરળ, સુંદર અનુવાદ	૦	૧૨—૦
વેદીનાં પુલો-ત્રણ નાટકો. બહુજ સુંદર, આનંદ આપે તેવા	૦	૧૦—૦
અમીના અને હસીના-બે બેડીયા બહેનોની રસભરી, અદ્ભૂત
રોમાંચક નવલકથા. ૫૪ ૩૩૦ પાકુ બાઈન્ડીંગ ...	૩	૦—૧
દેશનો માયા—અજબ પ્રકારની સામાજિક મનોવેધક નવલકથા.		
દેશની માયા-કેવી હોય છે અને બહાલા પતનનું નામ
સાંભળતા કેટલી સ્પુરતી, કેટલી તાજગી, કેટલો ઉદ્ધાસ
અને રૂંવાડે રૂંવાડામાં ધનગનાટ મચે એવી નવીન રંગતની
જમાવટ. આ નવલકથામાં મજશે. સુંદર સફેદ એન્ટીક
કાગળો, ૩૧૦ પાના, કાઉન સાઈઝ, પુલકલોચ બાઈન્ડીંગ	૨	૮—૧
પત્ની અને બીજી વાતો (સાક્ષરોની વખણાયેલી તેર વાર્તાઓ)	૧	૦—૦
સત્તરમી સદીનું ક્રોન્સ (મી મરકેટીયર્સનું ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૮૮)	૨	૧૪—૦
જીવનની ઝાંખી-સ્ટ્રી જીવનનાં પંક્તો. અર્જન્ટીનાનાં નાવલિસ્ટો.	૨	૦—૦

રાજસ્થાનની રાજ ખટપટ (વીસમીસદીની ઐતિહાસિક, નોવેલ.)	૫	૦—૨
રામાયણું તત્વ રહસ્ય (મનન કરવા લાયક રામાયણનો સાર)	૦	૧૨—૦
વગર હોકડાનો વૈદ્ય-પૃષ્ઠ ૪૫૦ (માણસ માત્રને ઉપયોગી પુસ્તક,	૨	૦—૧
વહુને શીખામણ (વહુ થતાં પાંડલાં સમજાવાં લાયક) ...	૧	૦—૦
વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી-વૃદ્ધ ઉમરે શરીર નિરોગી રાખવાની કળા	૧	૮—૦
સ્વીટ્ઝર્લેન્ડની સ્વતંત્રતા (સ્વતંત્રતા કેને વરે છે અને કયાં ?)	૧	૪—૦
સહચરી અથવા સ્નેહધેત્રી સુંદરી (મી. દેલવાડા કૃત)	૨	૮—૦
સાસાનીયન શુરવીર-પારસી ઐતિહાસીક, શાયંતાબરી નોવેલ	૪	૦—૧
જમીલા યાને બંગાલનો બળવો " " ...	૧	૦—૦
ઈસ્લામના ઓલીઆ (દીવ્ય ચમત્કારોથી ભરપુર) ...	૦	૮—૦
વૃદ્ધાવસ્થા મટાડવાનાં ઉપાયો-કસરત, ધાસોઆસની કીયાઓ,	૧	૦—૦
આશાની પાંખે (શાંતીલાલ ઘેરીસ્તર કૃત) નમુનેદાર નાટક	૦	૮—૦
આદર્શ નમુનેદાર લગ્ન-સુખરૂપ સંસાર માણવાની મધૂર કથા,		
દાંપત્ય પ્રેમ ભોગવવાની કળા, ૬૫૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુકું ...	૫	૦—૨
તિલોત્તમા (પ્રો. ઘેઘનની રસમરતી નવલકથા) ...	૧	૦—૦
ગીતગોવિંદ-અલંકાર નાયકા લેહ આદિથી ભરપુર, પુષ્કળ		
ચિત્રો, પાકું પુકું, ઝેઝ કાગળો. ...	૧	૮—૦
ઝેરીબાલ્ડી (ઇટલીનો રણયત્ર-દેશને આજાદ કરવા ખાંડાના		
ખેલનારાઓ માટે ૧૮ ચિત્રો, ફેધરવેટ કાગળો) ...	૨	૮—૧
" હોલી અને બીજી વાતો (રસીક નવલીકા સંગ્રહ) ...	૨	૦—૦
સેવક દંપતી-યાને ઈંદુકાંત (રસિક નવલકથા, સચીત્ર, ...	૨	૦—૦
ુખસાગર (ડો. પટેલ કૃત જાતિય શિક્ષણ-કોઈશાસ્ત્રની		
તમામ ખારીકમાં ખારીક વીગતો, આસનોની સમજ,		
પાના ૩૦૦, પાકું પુકું) પ્રાસંગિક ચિત્રો ...	૨	૮—૧
લમ માણેકની સંતતી-ભાગ ૧ થી ૪ ભેગા (રસીક નોવેલ)	૪	૦—૧
રંજની અથવા વરઘેલી વનીતા-પૃષ્ઠ ૩૦૦ ઝેઝ કાગળો ...	૩	૮—૧
૪ માર્ગ-દેશોત્તરીનો રાજમાર્ગ જતાવતી નવલકથા ...	૩	૮—૧
ખંડખોર કેમ બની ? સામાજિક ક્રાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા.	૨	૮—૧
હિલાઓની મહાકથા-હૃદયને હચમચાવી નાખે તેવી કથાઓ	૩	૮—૨
પીતાની વાતો-હિંદુ સંસારના ભુદ્ધિમોની વાર્તાઓ ...	૩	૦—૧
બળાની આત્મકથાઓ-સ્રી સમાજની દર્દભય કથાઓ ...	૩	૦—૧
પુત્ર વાઘેલી અથવા દીકરા કરતાં દીકરી સહી	૨	૮—૦
લકનાં ખેલ-પંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ. પાંચ ચિત્રો. ...	૧	૮—૦

સંસ્કૃત અથવા ચરતી પડતીનો ચમકારો-રસિક નવલકથા ...	૨	૮—
દસ લાંબોનો દલ્લો-જેરદાર હીટેકટીવ નવલકથા. ...	૨	૦—
જીવન સુધારણાનાં સન્માર્ગ-ભા. ૧-૨ આથે જીવનમાં નવીન ઉત્સાહ, ચૈતન્ય-આનંદ, ઉલ્લાસ-પ્રેરનાર. પુલ કદાચ બાઈન્ડીંગ, પૃષ્ઠ ૨૪૦ એક કાગળો. ...	૧	૦—
તારણહાર-રશિયાનાં મહાન લેખક દેને ક્યુલોપ મીલરે ગાંધી-જીને જગતનાં તારણહારનું સ્થાન આ માટે આપ્યું છે તે સચોટ દલીલોથી 'બરપુર પુસ્તક. પૃષ્ઠ ૨૨૦, પાકું પુઠું,	૧	૪—
રશિયાનાં પત્રો-શ્રી. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે રશિયામાંથી લખેલા પત્રો. જેમાં રશિયાની પ્રમાણિક હકીકતનો મુંઢર હેવાલ.	૧	૦—
સમાજની વેદીપર-દોમાંચ ખડા કદે તેવા જાલીદાનોની કથાઓ...	૨	૦—
સંસારની વાતો-સાંસારીક પ્રણયવજ્રની અદભૂત વાતો ...	૨	૮—
સ્નેહ લક્ષ્મી-સમાજનાં પ્રાંતોને પ્રેમરસથી ઉકેલતી નવલ કથા	૩	૦—
ધીકતો જાણામુખી-ચાંખના પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલ કથા	૪	૮—
અધિકાર પર પ્રકાશ— " " " " ...	૨	૮—
વિશ્વલીલા-શ્રીમંત કુટુંબના સહેલા સંસારનો ચિતાર ...	૨	૦—
પ્રાણ કે પ્રતિષ્ઠા-ચંદુલાલ વ્યાસકૃત મનોવેધક હીટેકટીવ. નોવેલ	૪	૦—
જાગીરદાર— " " " " ...	૨	૮—
કપાળ કુંડલા-પ્રેમની પુમારી-અતિ પ્રિય થઇ પડેલી નોવેલ ...	૨	૮—
હૃદયગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મકકમ રખાવે તેવું)...	૧	૪—
રખડેલ અને બીજી વાતો (૧૭ સુંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ. ...	૨	૮—
રોગ અને આદિવ્ય-ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ. ...	૧	૫—
ઈંઝી ઈંગ્લીશ ટીચર-અરજી, ચીઠી, પત્રો લખવાની રીતો ...	૧	૮—
કુટુંબીનું કારસ્થાન ભાગ ૧ તથા ૨ દરેક કાગળી. કી. ...	૨	૮—
દીવાની કે શાણી ભાગ ૧ લો. આદર્શ સમાજિક નવલકથા ...	૪	૮—
" " ભાગ ૨ જો " " " " ...	૪	૮—
પ્રતાપસીંહ (સ્કુલ લાયબ્રેરી અને ઇનામ માટે મંજુર. સચિત્ર.)	૧	૪—
પ્રવાત પ્રાર્થનામાળા (પ્રાર્થનાના ગીતો, પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકું પુઠું)	૨	૦—
પ્રેમનું પરિણામ (સત્ય ઘટનાં, ઉપરથી રચેલી અદભૂત નવલકથા)	૨	૦—
મૃગજળ (પ્રો. બેઈનની રસજરતી નવલકથા) ...	૧	૮—
મોન્ટેસરી અને ક્રીન્ડરગાર્ટન (બાલ શિક્ષણ માટે ઉપયોગી ...	૧	૮—
મૃધુરી અથવા પ્રેમઘેલી પ્રેમદા-પાકું પુઠું. પૃષ્ઠ ૩૦૦. ...	૩	૦—
મૃણાલીની (સચિત્ર અદભૂત નવલકથા, પાના ૨૦૮, પાકું પુઠું)	૨	૦—

શુક્રસ્વામી-મરાઠા અને પેન્થાઈ શૌર્યતાની તથા અરતી કથા	૦ ૧૨-૦
આખર-નીચલા ઘરની તદ્દન તગ્નસત્ય વાતો.	... ૦ ૧૦-૦
જન્મરો	... ૦ ૧૦-૦
ખુદ્ધના બોલ-લગવાન ખુદ્ધનાં સમયની અલૅકીક ૧૮ વાર્તાઓ	૧ ૪-૦
રશુવાસ (રાણી મહારાણીઓનાં જળગર કારસ્થાનો)	... ૦ ૧૪-૦
લાલચીન યાને કપડીના કારસ્થાન (અદ્ભુત નવલકથા. પૃષ્ઠ ૩૦૦.)	૩ ૦-૧
શશીકલા યાને ચૌરપંચાશિકા (મધમધતી પ્રણય નવલકથા, પુસ્તક ગિરો. સળંગ સોનેરી બાઈન્ડીંગ એન્ટીક કાગળો.)	૨ ૦-૧
પાળકોની માવજત-દરેકે દરેકને ઘરમાં રાખવા લાયક.	... ૨ ૦-૧
શયનાની કામ અને લેહી ભગવાન-અતિ ઉત્તમ રસીલી સામા-જીક વાર્તા પૃષ્ઠ ૫૦૦, પાકુ સોનેરી બાઈન્ડીંગ	... ૩ ૦-૧
માતું જીગર યા માતા કે રાક્ષસી-માતૃપ્રેમની અજળ કહાણી...	૧ ૮-૦
લહેરી લુટારો (ધનશંકર ત્રીપાઠી કૃત-સચિત્ર ડીટેક્ટીવ નવલકથા)	૧ ૦-૦
ચિદ્રીત્સાસી-ધુ-આયુર્વેદીક, યુનાની, હોમીઓપેથીકને લગતું	૧ ૮-૦
પ્રગતિને પંથે-સમાજ અને દેશપ્રત્યેની ફરજોનું ભાન કરાવે છે,	૧ ૧-૦
સામાજીક ક્રાંતી-જીવન પલટો કરી નાખે તેવી નવલિકાઓ	... ૧ ૮-૦
ભમતા પંખી (સનતકુમારવીલ્હની અતિ વખણાયેલી નવલકથા)	૩ ૮-૧
૧૦ જ્યોતિષી યાને ધનનિગ્ધ-વર્ષાફળ તથા દરેક વર્તનાં	
વ્યાપારની તેજ મંદીના અટપટા પ્રશ્નોનો સરળ ખુલાશો કરે છે.	૧ ૦-૦
૬ લાખનું ધનામ અને બીજી વાતો (ડીટેક્ટીવ ટુંકીવાર્તાઓ)	૮ ૮-૦
શુક્ર ગોવિંદ સિંહ અથવા ધુરંધર ધર્મ સમ્રાટ	... ૨ ૦-૧
વીર વેરાગી અથવા બંદા બહાદુર-સોનેરી બાઈન્ડીંગ પૃષ્ઠ ૪૦૦	૨ ૦-૧
હિન્દુ સંગઠન-સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજીનાં પુસ્તકનો અનુવાદ	... ૧ ૮-૧
બાલ વિધવા કદ્યાણી અથવા રાગકે રાક્ષસ	... ૩ ૦-૨
કછની પક્ષીની અથવા પુન્નરો અને રાજી. પાકુ પુનું પૃષ્ઠ ૪૫૦	૩ ૦-૨
દંપતિ શાસ્ત્ર અથવા લગ્નની સફળતા તથા નિષ્ફળતાનો વિચાર	૨ ૦-૧
સૌભાગ્ય રાત્રી અથવા વહુરાણીને શીખામણ:-ભા. ૧ તથા ૨	
સ્ત્રી ઉપયોગી એકે એક બાબતો અને અનેક વાર્તાનાં વિષયોને	
ઘણીજ સરળતાથી ચર્ચા છે. ૨૦ ચીત્રો. દરેક પુસ્તકમાં ૨૭૫	
પાના, ઉંચા સફેદ કાગળો. કી. દરેક ભાગની રૂ. છે, બન્નેનાં રૂ.	૪ ૦-

ચોકસી

અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

(કરમસદવાળા)

અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી હાગીના,
ચોકળા ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેગજ

બેટ આપવા લાયક

ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો
તૈયાર મળશે.

જોઈએ મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.

બનાવનાર તથા વેચનાર

ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

કે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

ટેલીફોન નં. ૪

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતાંત્રીની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી
વગેરે નાશક કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રકૃતિ બનાવે
છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

હિંજા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા હિંજા

દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠા છે. એજન્ટોના નિયમ તથા
આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

અ ને
પાસપોર્ટ

સ્ટીમરની
ટીકીટ

દુનિયાના કોઈ પણ જાંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઝાલે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા, ઉત્તમવાળું મકાન ગ્રાપેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક જ છે. હંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી આન્ય એઝિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

આન્ય ઓફીસ:

હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૯, આરજી બંગ્લો,
ખેતવાડી મેન રોડ, બારમી ગલી સામે, મુખ્ય ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

*

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાજળી કિંમતે ણનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોજું, ચાંદી કે સ્પ્રિંગ્સ પૂરવાં, ઇન્જેક્શનથી દાંત જોડવા તથા તેને લગતું દરેક બાતનું કામ છેલ્લી દળથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૯૯

卐

કાતક

卐

પાટીદાર

卐

૧૫ ૨૦

卐

અંક ૧

પાટીદાર યુવક, આજે આપણે નવા વર્ષમાં પગલાં માંડીએ છીએ. આપું જગત નવે તેજે અજવાળાપ છે, ત્યાં આપણે સોડ તાણીને સહ રહે પાલવશે લલા! પાટીદાર યુવક, આજે સુગંધ પ્રમાણે બિડીને બિડો થા, આજે જાણેરી નાખ. આજેનું હિતદામમાંથી ભૂલતા જેવું ભૂલી જા, સંઘરવા જેવું સંઘર; પાટીદારના દુર્ગુણને જાણેરી નાખ, મદ્દગુણને ઝોપાવ. આપણે 'પાટીદાર', 'મટીને', 'હિંદુ' થવું છે, અન્તે 'હિંદુ' મટી 'માનવી' થવું છે, સાગરમાં સરિતા લાગી જાય, તેમજ માનવસમાજમાં આપણે લાગી જવું છે. 'પાટીદાર' આજ સુધી નાતના દુર્ગુણ ઉપર જે પ્રદાર કરે છે તે જોજ શુભ હેતુએ. આપણે પાટીદાર નાતના સાંકડા કુંડમાં નથી લરાઈ રહેવું, નાતનાતના ને ધર્મપંથના કુંડ તોડી આપણે આપણ સૌન્દર્ય લેખને નિશાળ માનવસમાજના સાગરને જમ મળવું છે. 'પાટીદાર' નાતના દુર્ગુણ ઉપર જે કઠોર પ્રદાર કરે છે, તે જોજ શુભ હેતુએ. લાખજેનો સમજે:

સુભા: પુરુષ રાજન્ સતતે પ્રિયવાદિન: ।

અપ્રિયસ્ય ચ પવ્યસ્ય વક્તાશ્રોતા ચ દુર્લભા: ॥

તન્ત્રી: નરસિંહલાલ, ઈશ્વરભાઈ પટેલ,

'પાટીદાર' મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ: દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટક નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
પ્રિય ભાઈએ	નરસિંહભાઈ પટેલ	૧
ભરતભૂમિ	કે. દ. ધ્રુવ	૨
ભારત ભાગ્યવિધાતા	રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૫
નૂતન સંદેશ	ભાઈ મોતીભાઈ કુ. ગાંધણીકર	૬
લગ્નની ગાડી	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૧૧
આશ્ચર્ય	„ ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૧૭
વિષમજનર થા શરદઋતુનો તાવ	„ પુરુષોત્તમપ્રસાદ પૂ. વૈદ્ય	૨૧
અંધપરિવ્રવ	‘પાટીદાર’ગદિર	૨૪
પ્રસંગકથા	„	૨૭

૧. ગાંધણીના રહીશ, પણ હાલ વડોદરા હુમ પાછપ કુંપનીના એનિ-નિયરભાઈ ગાંધુભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, B. E. એમણે ‘પાટીદાર’ની ખોટ પૂરવા ખાતે રૂ. ૨૫ મોકલીને સદાનુભૂતિ દર્શાવી છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારું છું.

૨. આફ્રિકાના જે આદકોનાં લવાજમ આવ્યાં નથી, તેમાંના ધણાખરા ભાઈઓને ચાલુ ગાસથી ‘પાટીદાર’ મોકલવું બંધ કરવું પડ્યું છે. હજીયે એ ભાઈઓ પાછલું તેમજ સાલનું લવાજમ મોકલીને ‘પાટીદાર’ ચાલુ કરાવે તો સારું. અને હવે તો સૌ આદકભાઈઓ ચાલુ વર્ષનું લવાજમ મોકલી દે.

સુંદર ફોટા પાડનાર

રાઈ ઝિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર : નરવરલાલ પટેલ

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉગિયારાંકર જીવજીલાલ ઠાકરે છાપ્યું અને સીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫ : ૧૦ : ૪૨.

મર્યાદા સેવાશ્રમવાળા ડૉ. ચંદુભાઈને શુભ હસ્તે.

આશુંદમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશ, અવાળાનો સોજો, ચાંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો ખંગલો,

મેડા ઉપર, ગોદી સામે, આશુંદ.

ડૉ. વીરેન્દ્ર દવે

જેમ નિહાળ્યાથી ૮૨ વરમયો પ્રગટ મનુ' રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક

“જેડા વર્તમાન”

પત્રના ગ્રાહક થાવ.

લવાજમના દર હિન્દમાં વર્ષના રૂ. ૪)

આફ્રિકા પરદેશમાં વર્ષના શિ. ૧૨.

મસૂનાના અંક માટે લખો:

જેડા વર્તમાન પ્રેસ—જેડા.

શ્રી. મંત્રી હા. ન. વાચનાલયના સંચાલકોને નમ્ર અપીલ છે કે લવાજમ ભરવાની મુદત આવી છે, તો અન્ય પત્રોની પસંદગીમાં “જેડા વર્તમાન”ને દર સાલ મુજબ પહેલીજ પસંદગી મળશે જ.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણુવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તો

ખાદી, ધાળળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લાઇબેરિયા ચોતાની રકમના 'ચોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

પાટીદાર

ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્ય ઘરાન્નિવોઘત ।

ધુરસ્ય ધારા નિશિતાં દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કથયો વ્યન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૬
વર્ષ ૨૦

આશુ'દ

{ કાત'ક
અ'ક ૧

પ્રિય ભાઈબેન,

નવા વર્ષને શુભ પ્રભાતે આત્માનાં અને શરીરનાં સૌ બેનબન્ધુઓ સમેત આપ આત્માએ ને શરીરે કુશળ દર્શો. સારા વર્ષમાં એમ જ હો! અહીં અમે સૌ કુશળ છીએ.

આપણે સૌ નવા વર્ષમાં 'સખ-રસ' ઝીલીએ: અસત્ય-માંથી સત્યમાં, અન્ધકારમાંથી પ્રકાશમાં, મૃત્યુમાંથી અમૃતમાં, પરાધીનતામાંથી સ્વાધીનતામાં, દ્વેષમાંથી રનેદમાં, હિંસામાંથી અહિંસામાં, આસક્તિમાંથી અનાસક્તિમાં, વિરોધમાંથી ઐક્યમાં, અહિતમાંથી હિતમાં, અશુભમાંથી શુભમાં: એકંદરે નરક-માંથી સ્વર્ગમાં પગલાં માંડીએ, એ આપણી અભિલાષા હો!

પાટીદારસમાજના, અને તે દ્વારા માનવસમાજના, કલ્યાણ માટે કંઈક કંઈક પ્રવૃત્તિ કરીએ; એ ઉદ્દેશો આપના પ્રિય વિષય સંબંધે કંઈ ને કંઈ શુભ વિચાર આ વર્ષે આ માસિક માટે લખી મોકલવા આપને આમંત્રણ આપું છું.

ત્રેયસ્ વિતા ત્રેયસ્ નિરર્થક છે, અનેક અંશે અનર્થક પણ છે, એમ જાણી ત્રેયસ્ તરફ દષ્ટિ રાખીને મેં ગયે વર્ષે કંઈ કંઈ લખ્યું હતો અને તેથી આપને માફ લાગવાનું કારણ પણ આપ્યું હતો; પણ એ સૌ શુભ બુદ્ધિએ જ હતું, એમ માનીને ક્ષમા આપશો, એવી મારી નામ પ્રાર્થના છે.

સર્વમિત્ર

પાટીદાર મંદિર, આશુ'દ

નવવર્ષ, ૧૯૮૬

નરસિંહભાઈ પટેલ,
તંત્રીનાં રનેદવંદન

ભરતભૂમિ

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ? (૨)
 અહારસે લીના ઋષિવરની તે ૧અહાવેદી તે આએ?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આએ?

હા તેજ આર્યભૂમિ આએ, } (૨)
 તે અહાવેદી તે આએ.

વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, અગિરા, વામદેવ, વળી ભરદ્વાજના
 શુદ્ધ રસનાતન અહાતેજની જે ઝગહગે સદાએ,
 તે તેજ ભરતભૂમિ આએ.

અહારસે લીના ઋષિવરની તે ૧અહાવેદી તે આએ.
 તે અહાવેદી તે આ એ.

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ? (૨)
 ઉવર્ચસ્વી ૪ધ્યાનલીન મુનિનું તે તપોવનજ તે આએ?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આએ?

હા તેજ પુણ્યભૂમિ આએ, } (૨)
 તે તપોવનજ તે આએ.

વેદવ્યાસ, પતંજલિ, પાણિનિ, કણ્વાદ, ગૌતમ, ગર્ગ, જૈમિની,
 કપિલ, વાલ્મીકી, પરાશરાદિની
 પ્રૌઢી વાણી ન્યાં હજીયે ઉત્તમક કર્ણે નિત્ય પિવાયે,
 તે તેજ ભરતભૂમિ આએ.

ઉવર્ચસ્વી ૪ધ્યાનલીન મુનિનું તે તપોવનજ તે આએ.
 તે તપોવનજ તે આએ.

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ? (૨)
 સરસ્વતીની લાકડી સખીનું તે ૫પુણ્યભવન તે આએ?
 શું તેજ ભરતભૂમિ આએ?

હા તેજ ભવ્યભૂમિ આએ, } (૨)
 તે પુણ્યભવન તે આએ.

* ૧ પવિત્ર વૈદિક યજ્ઞભૂમિ. ૨ સદાકાળ, સ્થાયી. ૩ (વિદ્યાના) તેજની પ્રકાશતા.
 ૪ મનન-ચિંતનમાં તદાકાર રહેતા. ૫ પવિત્ર ભુવન (લોક).

બ્રહ્મવાદિની ગાગી, અરુઘતી, મૈત્રેયી, સાવિત્રી, મહાધૃતિ,
દમયંતી, દ્રૌપદી, સીતા સતી, કમલાવતી, તારા, દુર્ગાવતી,
આદિની ઉજળી કીર્તિ ગાઈ ન્યાં કુળવધૂ કૃતાર્થ થાયે,

તે તેજ ભરતભૂમિ આએ.

સરસ્વતીની લાડલી સખીનું તે પુણ્યભવન તે આએ.

તે પુણ્યભવન તે આએ.

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ? (૨)

રસકીર્તિરસિક ઓવીરવર્ધનું તે વીરક્ષેત્ર તે આએ?

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ?

હા તેજ જતેજભૂમિ આએ, } (૨)
તે વીરક્ષેત્ર તે આએ.

ભાર્ગવ, રાઘવ, ભીષ્મ, ભીમ ને દ્રોણ, કર્ણ, અભિમન્યુ, અનુન,
શકીરિ વિક્રમ, સિદ્ધરાજ ને સમરસિંહ, ચક્રાચાર્ય તાજ તે
પૃથુ, જયમલ, પ્રતાપ આદિને

નામે અમર ઉછળે ઉર ન્યાં આર્થ તણાં ઉત્સાહે,
તે તેજ ભરતભૂમિ આએ.

રસકીર્તિરસિક ઓવીરવર્ધનું તે વીરક્ષેત્ર તે આએ.
તે વીરક્ષેત્ર તે આએ.

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ? (૨)

અમર કવિવર પદ્મસર્ગિક તે દ્વિશઃસત્ર તે આએ?

શું તેજ ભરતભૂમિ આએ?

હા તેજ દિવ્યભૂમિ આએ, } (૨)
તે દ્વિશઃસત્ર તે આએ.

કાલિદાસ કવિરાજ મુકુટમણિ, દંડી, બાણ, ભવમૂર્તિ, ભારવિ,
ભાસ, મેઠ, ચાપક, બિરહણુ, વળા શ્રી જયદેવ, શ્રી હર્ષ, માધકવિ,

* —————

૧ બહુ પીધવાળો. ૨ સારી કીર્તિના રસિયા. ૩ ઉત્તમ વીર. ૪ તેજસ્વી.

૫ તેજસ્વી. ૬ સ્વર્ગસાવસિક. ૭ ચંદ્રનું સત્ર, કીર્તિધન.

એવું નહિ હોય, જ્યાં પ્રભુ પાસે લેઈ જનારું મંદિર ન હોય. અલગત, ખીજ બાલુ કેળવણીના પાયારૂપ શાળા કે પુસ્તકાલય સિવાયનાં હજારો ગામડાં-જેનારને જડી આવશે. એટલે આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે, કે કેળવણી કરતાં પણ હિંદુસ્થાન ધર્મની પાછળ વધારે ઘેલછા રાખે છે. અને ગળથૂથીમાંથી પોષાએલી આ ધાર્મિક ઘેલછાને જ કારણે, આખી જિંદગી પોતાના લાર્ધજીના લોહીનું ટીપેટીપું પીધા પછી ઉત્તરાવસ્થામાં પોતાનાં એ કુકર્મોને લાંકવા કે તેમાંથી જીગરી પ્રભુદરબારે પહોંચવા આવા લોકો મંદિર ભેગા થાય છે. જીવાનીમાં એક પાઈકે મિનિટ પ્રભુ પાછળ ન ખર્ચનાર, પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં ધાર્યા કરતાં સંપત્તિનો ને સમયનો ઝાઝો વ્યય મંદિરો પાછળ કરે છે. આના ફળ સાથે અસારે આપણને કંઈયે નિરમત નથી, પણ જેમ આવે કટોકટીને પ્રસંગે સામુદાયિક ભોજનસમારંભો બંધ થાય છે, તેમ આવા પ્રભુસમારંભો પણ બંધ થાય, અને આવી લક્ષ્મી તેમજ અનકૂટ પાછળ વપરાતું અનાજ પોતાના લાર્ધજીની રોટી માટે વપરાય તો 'જનસેવા' એ પ્રભુસેવાનો સાક્ષાત્કાર જ થયો કહેવાય ને! આવી પ્રથાઓ બંધ થાય તે માટે ગામે ગામ આવી જાતનો પ્રચાર શરૂ થાય; એવો યુવકોએ પ્રયત્ન પ્રયાસ ને પ્રચાર શરૂ કરવો જોઈએ.

ધનિકો કદાચ એમ માનતા હશે કે અમારે શાનો ટોટો છે? પણ આ તેમની ભૂલ છે. વધારે લક્ષ્મી જ અત્યારે વધારે દુઃખદાયક નીવડી છે. ગરીબ ગરિબાઈ સહી લેશે, પણ શ્રીમંતથી શ્રીમંતાઈ નહિ સહી શકાય! કારણ કે શ્રીમંતાઈની પાછળ લાલસાનું ને જાનનું જોખમ છે, જ્યારે ગરીબની ગરિબાઈની પછવાડે ફક્ત રોટી મેળવવાનો જ પ્રશ્ન છે. રોટી તો તે ગમે તે રીતે મેળવી લેશે, નહિ મળે ત્યારે તમારે ત્યાં આવી તમારી પાસે માગશે; તમને સાન હશે, તો તમે આપશો જ, નહિ આપો તો જબરદસ્તીથી લૂંટી જશે. નહિ તોય તમારી લક્ષ્મી ખીજે કાઈ માર્ગે નાશ પામશે, કારણ કે કુદરતનો એ માર્ગ છે. માટે શ્રીમંતો પોતાની નીતિ પલટો અને યુવકોને આવા કાર્યમાં ઉદાર હાથે સહાયતા કરે. આ બધામાંથી અમુક પ્રકારની ખચતનો અંદાજ કાઢી તેમાંથી ગરીબ લોકોને મજૂરી મળે, તેવી જાતનાં સાર્વજનિક કામો શરૂ કરે, ને તે ઉપરાંત તેમને વગર નફે ખાવખોરાકીની ચીજો પૂરો પાડનારી દુકાનો શરૂ કરે. આવી દુકાનોમાં વગર મહેનતાણે સેવાભાવે કામ કરનાર યુવકોએ બહાર પડવું જોઈએ, અને ખોટની રકમ ઉપર પ્રમાણેની ખચતોમાંથી સહકાર કરી મેળવી લેવી જોઈએ.

આ ઉપરાંત અત્યારે માણસ માણસ વચ્ચે સહૃદયતાનો અભાવ જણાય છે. આપણે અહીં જ એવું છે એમ કંઈ નથી, આખી દુનિયામાં બધેય આમ છે; છતાંય ચર્ચાઈ જેવા મુત્સદીઓ આપણને આપણો એ દોષ ટાળવા સમજતી રહ્યા છે, ત્યારે આપણે એક ને અખંડ રહેવા માટે તત્પરતા સેવતી જોઈએ. ખેડૂતોનું સંગઠન કરવા પ્રબળ પ્રયત્ન શરૂ કરવો જોઈએ. વળી ખેડૂત પોતે ઉત્પાદક હોવાથી ખીજા ઉપર આધાર ન રાખતાં પોતાની જરૂરિયાતની વસ્તુઓ પોતે જ ઉત્પન્ન કરે એવું તેમને આંકડા સહિત સમજાવવું જોઈએ. જમનાનો ખ્યાલ આપી તેમને તમાકુ તથા કપાસ જેવી ખિનખોરાકીની વસ્તુઓનું ઉત્પાદન બંધ કરવા સમજાવવું જોઈએ. અનાજ વાવવા તરફ તેમની મનોવૃત્તિ દોરાય તેવી તેમનામાં પ્રેરણા રેડવી જોઈએ. સાથે સાથે સાઈ જ્યાંબધ અનાજ પાકે, તોપણ મોંઘવારીને કારણે પૈસાથી લલચાઈ ન જતાં પોતાને અને પોતાના કુટુંબને એક વર્ષ ચાલે તેટલો અનાજનો જથ્થો તો રાખી જ મૂકવો જોઈએ. કેરોસીનની મોંઘવારીને કારણે દિવેલીનો પાક શરૂ કરે, દિવાસળીની મોંઘવારી હોવાથી ચક્રમક ને પથરીથી દેવતા પાડવાની પોતાની જૂની કળાને સજીવન કરી આ આફતમાંથી બચે. ઉપરાંત ખાણખોરાકી સિવાયનાં વ્યસનો ખિલકુલ બંધ કરે. આ પ્રમાણેનો પ્રચાર યુવકો ભીંતપત્રો ને પત્રિકા તથા સભાઓ દ્વારા ગામે ગામ શરૂ કરે. ખેડૂતની આર્થિક સ્થિતિને વધુ કંગાળ બનાવનાર માગણી કેમને ધંધા તરફ દોરવા પ્રયાસ કરી, તેમને મહેનત કરવા પ્રેરણા આપવી. મત્ત, ભવૈયા, રામલીલા, નાટક મંડળી, જેવી કેમો કે સંસ્થાઓ પોતાનો લાગો હોય તેમ પ્રતિવર્ષે અમુક ગામોમાંથી અમુક રકમો લેઈ બંધ છે, તે પ્રથા બંધ કરાવવી. આથી કદાચ કોઈ દલીલ કરશે કે આવા પ્રકારનાં આનંદપ્રેરક સાધનો બંધ થવાથી પ્રજાનાં આનંદનું શું? વસ્તુ ખરી છે, પણ તેને માટે ગામની શાળાનાં કે કન્યાશાળાનાં વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓ મારફત લોકોને રસ પડે તેવા સામાજિક નિર્દોષ સંવાદો તૈયાર કરાવી તે દ્વારા લોકમનોરંજન અને સાથે સમાજસુધારણા કરાવવા પ્રયત્ન કરવો.

આ દિવાળી પછી એટલે લાભપ્રત્યક્ષીથી લગનીઆ ઊડી પડવાના, અને ચરોતરના પાટીદારનો લગ્નખર્ચ તો જગમશહૂર! આવે પ્રસંગે વરપિતા પોતે પ્રતિજ્ઞા કરે, કે જનમાં ખાલી ધાનૈયાનું ટાણું લેઈ જઈ દેશની આર્થિક કંગાલિયતમાં વધારો કરે નહિ, પણ પોતે અમુક ગણધર્મોમાં

માણસોથી જ લમનું કામ પતાવે; એથી ધણી સરળતા થશે, અને ખર્ચમાં ખંડુ ખચાવ થશે. આ અને પ્રેતભોજન-ચોર્યાસી-વાસ્તુપૂજા-પાર્ટીઓ, વગેરે ખીન્ન સામાજિક ખર્ચા બંધ કરે, કરાવે, અને યુવકો ન જન્મવાની, ન જન્મવા દેવાની પ્રતિજ્ઞા લે.

હમણાં તો હાઈસ્કૂલો તથા કોલેજો આઝાદીના આન્દોલનને કારણે બંધ હોવાથી દેશની આશાભર્યા સંખ્યાબંધ યુવકો ગામડામાં આવી બેસી બેઠા છે, તેમને માટે એ શરમતો બનાવ છે. તેમણે સમજવું રહ્યું કે તેમની ફરજ બૈરાની માફક ખૂણે સંતાઈ જવાની નથી, પણ તેમણે આવે સમયે ખીલું કંઈ ન અને તો તેમણે ગામેગામ જૂથ બાંધી, યુવકમંડળ સ્થાપી પોતાની શક્તિનો દેશને લાભ આપવો. સાર્વજનિક મકાનમાં કે મંદિરમાં આવા નિવૃત્ત બનેલા વિદ્યાર્થીઓએ ખીન્ન ઉત્સુક બોલોએને બેગા કરી કંઈક રાષ્ટ્રીય રચનાત્મક કાર્ય કરવું.

આજે નાતજાતમાં ઘેરે ઘેર ને કામકામમાં ઝેરઝેર વધી ગયાં છે. આપણી એ કુસંપી નજાગાઘનેજ પરિણામે આપણે કુઃખ બોગવી રહ્યા છીએ, તેથી સ્થાનિક જનતાને સમજણ આપી ખાલી ઊંચ નીચનાં ભેદની અહંભાવના ઊડી દેઈ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ ખાતર એક ને અખંડિત બનાવવા બનતું બંધુક કરવું એ આધુનિક યુવકોની અગ્રગણ્ય ફરજ નથી શું? માટે યુવકો પોતાની યુવાની ન લજવતાં, યુવાનીના તેજ જેટલા તેજથી યૌનાનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યે રાખે એમાં જ એમની સિદ્ધિ છે.

વૃદ્ધો તો કાલે જતા રહેશે, પણ સમાજમાં જે સડો હશે, તેનું વિપરીત પરિણામ વૃદ્ધો જતાં આપણે યુવકોએ જ ભોગવવાનું છે. આપણે આજથી એ સડેલા સમાજને સુખ્યવસ્થિત બનાવવા કમર નહિ કરીએ, તો તેના વિપરીત પરિણામના આપણે શિકાર બનીશું. અને તે દિવસે આકૃતમાં રૂખ્યા પછી તરવાનો વિચાર કરવા જઈશું તો તેનો ઉકેલ આપણને નહિ જ જડે. માટે આ બાજતમાં સવેળા ચેતવું એ જ યુવકોની ફરજ છે. દેશની કે આત્મમની કાન્તિ આપણને શું શીખવી રહી છે? માનવ માનવ ઉપર શાસન ભોગવે એ અન્યાય છે. આપણે એ અન્યાયને ફગાવી દેવા તત્પર થવું જોઈએ અને આપણે કોઈના ઉપર પણ શાસન ભોગવવાની તલભાર પણ ઇચ્છા સેવવી ન જોઈએ, પછી તે પોતાની પત્ની, પુત્ર કે તોકર, ગમે તે હોય. જે આટલું નિર્મળ મન રાખી આપણે સમાજક્ષેત્રમાં સુધારાની

દિશામાં આંટણું પગણું ભરીશું, તો જરૂર ફતેહ આપણને પારી આપ્યા સિવાય નહિ જ રહે! માટે નૂતન વર્ષને નૂતન દિવસે આવા નૂતન કાર્યની સિદ્ધિ માટે યુવકો કમર કસે, એ જ આપણા સમાજમાં નૂતનતા ને શાશ્વત શાન્તિ સ્થાપવા માટે યુવકધર્મ છે. બાકી નો યુવકો કર્તવ્યભ્રષ્ટ બની કુંભકર્ણની નિદ્રામાં જાંઘ્યાળ કરશે તો આજથી સો વર્ષે પ્રભુ ‘એ રામ એ ને એ!’ જેવું જ થશે! અને તે દિવસે આજના યુવકોનું સ્થાન? યુવકો વિચારશે કે?

ખાંધણી,

માતીલાઈ કુ. ખાંધણીકર.

લગ્નની ગાડી

ચતુરમામાનો પત્ર આવતાં મા.પિયેર ગર્હ. બાઈબેન મળ્યાં અને જેને માટે આવ્યાં હતાં તે વાત શરૂ થઈ.

ચતુરમામાએ કહ્યું : “શંભુભાઈનો અમદાવાદથી પત્ર આવ્યો એટલે મેં તને અહીં બોલાવી. એમણે લખ્યું છે કે જગજીવનદાસની દીકરી એ મારી જ દીકરી, એટલે મેં જે તપાસ કરી છે તેમાં જેવાનું જ નથી. અને આજનાં છોકરાંની વાતો સાંભળીએ તો ખોડનો પાર પણ ન આવે. માટે તમે બાઈબેન એક વખત જાતે આવી ખાત્રી કરી જાઓ.”

રેવાબાએ કહ્યું : “એમાં માફ શું કામ હતું? તમ તમારે જોઈ આવી મને લખ્યું હતું ને?”

ચતુરમામા : “નરુ” માફ નેએણું શું કામનું? અને એમ માફ ક્યું જ થતું હોત તો અત્યાર સુધી બાણી કુંવારી હોય? પણ આ તો જીવાનિયું વાળું કરે એમ કરવા દઈએ તો છેવટ ઉધું ઘાલવા વખત આવે, માટે આપણી નજરમાં આવતું હોય તો નરેન્દ્રને એક બાલુ મૂકીને નક્કી જ કરી નાખીએ.”

રેવાબા : “એમ સાફ હશે તો નરેન્દ્ર કંઈ ના કહેવાનો નથી.”

ચતુરમામા : “તે જ છોકરાને ચકાવ્યો છે! લગ્ન જેવી બાબત એના હાથમાં ખરી રીતે સોંપાય જ નહિ. પણ તમે તો, મારા બનેલી જીવતા હતા ત્યારથી જ, એની જ આંખે જુઓ છો! એમને તો આમલાનો ચાંદો ચૂંટવો હોય તે કંઈ કામ આવે? એ તો જે ઘડીએ જે મળ્યું તે સોનાનું.”

રેવાબા : “છોકરા વિષે શંભુભાઈએ કંઈ લખ્યું નથી?”

ચતુરમામા : “વિવાહ જેવી બાબતમાં ગમે તેટલું લખે તો પણ કંઈ નજરે નેચા વગર ચાલ્યું? દૂકમાં એક શબ્દમાં લખ્યું કે એ મારી દીકરી જેવી જ છે!”

રેવાબા : “ત્યારે તો હવે સવારની ગાડીએ જઈએ.”

ચતુરમામા અંધીરાઈ બતાવતાં બોલ્યા : “સવાર કેની? છના ફાસ્ટમાં બેસી જઈએ એટલે આઠ વાગે ત્યાં. રાત્રે જે કંઈ વાતચીત કરવી હશે તે કરી કાલ તો પાછા આવતાં રહીશું.”

અત્યાર સુધી ભાઈબેનની વાત સાંભળી રહેલાં જમકુ મામી ઉઠે બોલ્યા : “ફાસ્ટમાં જવું હોય તો વળત થવા આવ્યો છે.”

ચતુરમામા બિંબાં ચર્ચ જવાની તૈયારી કરતાં બોલ્યા : “ત્યારે અહીં વારેય શી છે?”

અત્યારે તો ગાડીએ લક્ષ્મીની હતી, એટલે ત્યાં પણ જે હોય તે એજ વાત કરવું હતું. ત્યાં લક્ષ્મીદાસનું પુરાણ ચાલતું હતું.

પહેલો : “આ લક્ષ્મીદાસનો છોકરો જરા કોલેજમાં ભણે છે એટલે જે હોય તે પૂછે, એમાં તો એ મોટા મીર ચર્ચ બેઠો! લોકો ભાવ આવતાં ગઈ કાલની વાત તો જૂલી જ જાય છે. એટલા બધા એ કુળના કટકા હતા, ત્યારે એના દાદાના બાપને શું કરવા કાર્કિયાવાડ સુધી જવું પડ્યું હતું? પણ આ તો આપણા મનમાં જાણે દીક છોકરું ભણે છે અને એના ભાઈની આફ્રિકા દુકાન છે. ધંધો ખોળવાનો નહિ, એટલે જાણે છોકરી સુખી ચાય.

બીજો : “જવા દો ને આફ્રિકાની મોટી વાતો! ત્યાં ગધેડાં ચારતા હોય તોય અહીં મોટી વાતો, હાં કે! એટલું જાણું કમાતો હોય તો લક્ષ્મીદાસને જ, છાડી પરણાવી ત્યારેય, વિદ્વલજ્ઞાણને ત્યાંથી રૂપિયા શું કરવા લાવવા પડ્યા?”

પહેલો : “જે જાય છે તેને આફ્રિકાવાળો કાગળ બતાવે છે, એટલે એમાં રૂ. ૫૦૦૦ મોકલ્યાની વાત જાણી જાણે બીજા અંગત જશે! પણ આપણા મનમાં કે મૂર્છા બીજું કંઈ સાધન નહિ હોય, તોપણ છોકરો બી. એ. થશે એટલે છોકરીને દુઃખ તો નહિ. આ તો એકે પૂછ્યું. બેએ પૂછ્યું. એટલે એ બંને આસમાન જઈ બેઠો!”

ત્રીજો : “એમની પાસે તો વિશ્વાપુરવાળા જેઠા પટેલ, વાલવોડના ભગવાનદાસ, કોરાલીના મથુર દલાલ અને જોગીપુરાનો નરેન્દ્ર, સૌ જઈ આવ્યા. પણ જે હોય તેને એ જ નહોતો! જાણે એના જેવો બીજો કાઈ હોય જ નહિ!”

પહેલો : “નરેન્દ્ર તો પેલો સુધારાની વાતો કરે છે એ જ ને? અને પાછો

લક્ષ્મીદાસ પાછળ ફરે છે? શું લોકો ય પારકાં છોકરાંને જતિ કરવા બેઠા છે! બોલવું છે કંઈ ને ચાલવું છે કંઈ! એક બાજુ વગર વેસે કંકુ ને કન્યા આપવાની વાતો કરતી છે ને બીજી બાજુ પરંબુ વગર હા જ ન પાડે તેવાં ઘર શોધવાં છે!”

બીબે : “જવા દો ને એ બધી વાતો! પેલાં કમળાબેન મોટાં સુધારક, ભગિનીસમાજનાં પ્રમુખ ને સ્ત્રીસેવાસમાજનાં મંત્રી થઈ પોતાના છોકરાની ૬૦૦૦ પરંબુ લીધી! એ બધું ય એવું ને એવું! લક્ષ્મીદાસને કહેશે, આપવા લેવાની વાત ખાનગી રાખજો ને અંદરથી આપણે સૌ સમજીશું.”

પહેલો : “લક્ષ્મીદાસ કંઈ એવા કાચા નથી કે એમ કુલ્લીમાં ગોળ ભાગે. કહેશે, એમ કહીને ‘મ્યાઉ’ કરી જાય તો પછી એના શા ખેસ કાપી લેવાના હતા? એના કરતાં પહેલેથી જ નત્તો વાસી દો ને એટલે પંચાત મટે.”

ત્રીજો : “અમરતો નરેન્દ્ર અવળાં કાંકાં મારે છે! શાન્તિલાલ એના જેવો સુધારક છે ને! મલુર મહાજનમાં કામ કરે છે, પછી એમાં શા વાંધો છે?”

બીબે : “પેલો મહેતી રાખી છે એ જ કે બીબે?”

ત્રીજો : “સુધારાવાળાંને એની ક્યાં છોજ છે? એ તો કહે છે કે માણસ બૂલને પાત્ર છે; વ્યક્તિના ચારિત્ર્યજનનમાં સમાજનો પણ દોષ ક્યાં ઓછો છે? બૂખ્યો માણસ કદાચ કંઈ ખાઈ બેઠો તો એમાં એના કરતાં બૂખે મારનાર સમાજ ક્યાં ઓછો જવાબદાર છે?”

આ બધું ન સાંભળી શકાયાથી પહેલો બોલ્યો : “શું તમે ય સોમભાઈ, વાત કરો છો! મહેતી એક્લીની જ ક્યાં વાત છે? ભર્ય હતો ત્યારે એક પારસણ હતી, વડોદરામાં એક દક્ષિણી હતી ને હવે એને રાખી છે. એવા માણસને તે કોઈ કન્યા આપતું હશે?”

ત્રીજો : “ત્યારે સારા માણસની કંઈ ફૂટી ગઈ છે કે નકરી કન્યા લે! પંદર જથ્થે ઉપરાજાપરી પરંબુ આપનારા બિલા હોય ત્યાં એના તે કોણ ધડો કરે?”

પહેલો : “એ તો કોઈ નહિ લે એટલે એની મેળે, ચાકીને બાપા કહીને પરંબુ આપશે. કદાચ બહાર નહિ પડવા દે એટલું જ; બાકી આખા વગર તો એના બાપને ય છૂટકો નથી.”

બીબે : “એનું કંઈ કહેવાય નહિ! અંબાલાલ વકીલ જેવો કોઈ નીકળે તો મફત પણ લે.”

એ બાલીશ વાતને હસી કાઢતાં ત્રીજો બોલ્યો : “એ તો જવા દો ને

વાત! ચોરના ભાઈ ગંડીછેડા! હમણું આપણા જેવાની કન્યા લીધી હોત ત્યારે તો શાખાશી ખરી. પણ આ તો બિટ્ટો એ બેરીસ્ટર અને છોકરી એમ. બી., બી. એસ.ના છેલ્લા વર્ષમાં છે, એટલે એને ખર્ચે છોકરાને અને વહુને વિલાયત મોકલવાની યુક્તિ છે!”

ખીન્ને: “મરશે, આપણે બીજાની શી ભાંજગડ! સૌ સૌની સમાલો ને!”

પહેલો: “એ તો છે સ્તો! લક્ષ્મીદાસે ના પાડી તો ‘લે ને, તું નહિ તો તારો બાપ!’ દાદાભાઈ કંઈ એના કરતાં જાણ એવા છે? છોકરા મારા ભાઈ લક્ષ્મીદાસના એટલે હોશિયાર-ભણેલો નહિ, ત્યારે મિલકત વધારે, બેઠાં બેઠાં ખાશે તો ય ક્યાં ખૂટવાનું છે? અને તે ય એમને એમ ક્યાં હાથ મૂકવા દે તેવા હતા? સાવલીથી શંકરભાઈની ચિઠ્ઠી આણી ને છોકરાનો મામે આપણા જેઠાભાઈના ખાસ ભાઈબંધ, એટલે એની ઉપર દબાણ કયું. વળો રેવાકાકીનો ફાઈ ને એની મા દેરાણી જેઠાણી થાય, એટલે બેરાંનાથી પણ આધુપાધુ માય તેમ ન હતું. અને પુષ્પામાં ય કંઈ કહેવાનું હોય ત્યારે હા-ના કરે ને? જતાં મેં ઘરમાં તો કહી જ રાખ્યું હતું કે બેરાં જોવા આવે ત્યારે વીસ-પચીસ એમ મૂઠી ભરીને એક વાર આપવા જ માંડજો. પાછળની વાત પાછળ છે.”

એથી સંતોષ વ્યક્ત કરતાં ખીન્ને બોલ્યો: “આલો મારા ભાઈ, બધા સાં એ સાફ થઈ ગયું.”

પહેલો: “તો ય દાદાભાઈ કહેતા હતા કે હમણું પંચકમાં રૂપિયો આપવાની શી ઉતાવળ છે? પણ જાણો છો ને, અત્યારે તો લગનગાળો, એટલે પાંચ જાણ ને દશ આવે, ત્યાં મૂરત જોવા રહીએ તો સમુળગા ખોઈ બેસીએ. મનથી વિચાર કરીને મેં કહ્યું: ‘રૂપિયો આપવામાં પંચકનો કંઈ બાધ નહિ.’ અને કાલ સવારમાં અમૃત ચોદણિયું છે તે વખતે ચાંદલો કરી દેઈએ એટલે ખીલે તો બધાય.”

ખીન્ને: “એ તો ખરું સ્તો!”

અત્યાર સુધી અવળે મોંએ બધી વાત સાંભળતા ચતુરમામા બફારો થયાથી જરા બિચાર થયા, ત્યાં તો સોમાભાઈની નજર એમના ઉપર પડતાં બોલી બેઠા: “એહો કાણ ચતુરભાઈ? ક્યાં સુધી જવું છે?”

ચતુરભાઈ ખિસ્સામાંથી ખીડી કાઢી આપતાં બોલ્યા: “આ જરા અમદાવાદ સુધી જવું છે.”

“કેમ કંઈ ખાસ કામ...”

“ના રે ના. ખાસ તો કંઈ નહિ...જરા...” અને પોતાનો જવાબ ગળી જતાં એમણે પૂછ્યું : “તમે કંઈ બાબત?”

“મહેમદવાદ સુધી. દાદાભાઈ જે ગાસથી ત્યાં છે એટલે રતો! એમના રમેશ સાથે પુષ્પાનું નક્કી કર્યું છે.”

ચતુરભાઈએ અમરપા થઈ પૂછ્યું : “રૂપિયો આપ્યો?”

“ના, તે માટે જ જઈએ છીએ.”

બીજાને હસતાં બોલ્યો : “એ ય કંઈ અમરતા નહિ જતા હોય.”

ચતુરભાઈ મોં ઉપર ધીમું હાસ્ય લાવતાં બોલ્યા : “ખાલી કામ વગર તે કાંઈ કંઈ જાય છે? પણ વાતનો પાયો ન હોય ત્યાં સુધી...”

“ખરું છે.” વચ્ચે સોમાભાઈ બોલ્યા : “અત્યારે તો કાંઈને નક્કી થયા વગર વાત કરવાનો વખત નથી. નહિ તો એનું રાગે પડવા જ ન દે. આ અંગે ય નીકળ્યા છીએ, પણ બીજું કાંઈ જાણતું નથી.”

આનંદ પ્રદર્શિત કરતાં ચતુરભાઈએ કહ્યું : “ચાલો, સાઈ ચયુ.”

એ વાત આગળ લંબાય તે પહેલાં નીચે ઊતરી પહેલા સાથીદાર એતવણી આપી : “સોમાભાઈ, નીચે જોવા રહીને વાત કરો ને. હમણાં ગાડી ઊપડશે.”

અને એ નીચે ઊતરે તે પહેલાં ગાડે સીટી મારી અને આઠાંકિત પત્નીની માફક ગાડીએ ગતિ પકડી.

ચતુરમામાએ સાથ જતાં અંદર ડોકું કર્યું, તો બેન સ્ત્રીમંડળમાં થતી વાતો સાંભળવામાં મરાગુલ થઈ ગયાં હતાં. એમણે નરેન્દ્ર વિષે થયેલી ટીકા ઉપર ચર્ચા કરવાનું મુક્તવી રાખી પુરુષવર્ગમાં બળ્યાં.

સ્ત્રીમંડળની વાતોનો સાર આ હતો :

ધરડાં ડોસીમા બોલ્યાં : “આજનાં છોકરાં તો જાણે નવાઈનાં પરણતાં હોય તેમ તે પહેલાં સો જાતના ચીપાસલાવેકા કરે છે. અમારા વખતમાં તો મને ખબરે ય નથી કે હું પરણી ત્યારે કેવડી હતી. એ ખાસ્સા મારા કરતાં ત્રણ વરસે નાના હતા, છતાં ચમારી નિંદગી મઈ. અને આ જોઈને પરણનારાંના બવાડા તો રોજ છાપાંમાં આવે છે! પેલા તનમુખ બહની લક્ષી કચેરીમાં જઈને પરણીને બીજી સાલ ન ફામ્યું તે ફારગની લીધી. વળી પાછો વાણિયો શોધી કાઢ્યો. આ તે કંઈ ધર માંડવાનું લેખું છે! પાછું એકાદ છોકરું અહીં મૂકી બીજાને જશે.”

બીજી આંધેડ સ્ત્રી બોલી : “પણ કાકી, આપણા વખતમાં તો બૈરાને ઘરમાં ભરાઈ રહેવાનું, એટલે જેવું હોય તેવું ચાલે. અને અત્યારે તો બહાર સાથે લેઈને ફરવાનું, એટલે જરા બીજાને ગમવું જોઈએ ને! નટવર લોટ-વાળાની વહુ ગંગા બિચારી લાખ રૂપિયાની હતી. પણ બાઈ કહે કે મારે તો મોટા લોકમાં ફરવાનું એટલે બધામાં લાળી જાય તેવી જોઈએ. એ બિચારી ગંગા પિંચેરમાં બાઈભાગ્યદેવી લુદો રાટલો બાળી ખાય છે ને બાઈ મડમ જેવીને પરણી લાવ્યા.” જાણે કંઈ છૂપી ખાતમી કહેતી હોય તેમ - ધીમે સૂર કરી એ આગળ બોલી : “એ મડમે તો બહુતાં હતાં ત્યારે કુંવારે પેટે જન્મ્યું હતું, એટલે બીજું કાણ લે? છેવટ આ બાઈ મળી આવ્યા.”

બીજી પાંત્રીસ વરસની પ્રૌઢાએ ટેકા પૂર્યો : “એ તો બધા ય એવાને એવા ગોટાળા! પેલી સુલદા ધાંચીને ગઈ તે અમરતી? એની ફાઈની છાડી તો ગઈ હતી જ, એમાં એ પણ આવજાવ કરતી થઈ એટલે એ બાઈ જોડે ધાસમેલ થઈ. કરતાં તો દરી ખેડી, વળતી ગયા વગર છૂટકો ક્યાં હતો? અને ઉપરથી મૂઆ પેપરવાળા એમના ફાટા છાપી ડીમડીમ વગાડવા મંજા કે ખેન સુલદા ને બાઈ ગટુલાસનાં થએલાં વર્ણાન્તર લગ્ન! દિસતાં રહ્યાં એ બાઈ ને એ ખેન હોય ત્યાંથી!”

ત્રીસ વરસની યૌવનને પકડી રાખવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતી યુવતીએ તાજ્ઞ સમાચાર કહ્યા : “હમણાં મુંબઈમાં શું બન્યું! મારા જેવી એક મોળી બાઈ દરો, તેણે ખેનની દયા બાઈ પોતાને ઘેર લણવા રાખી. ઉછેરીને નાનેથી મોટી કરી, બી. એ. સુધી લણાવી. અંગ્રેજી નિશાળમાં નોકરી કરતી થઈ અને આટલી બહેનીને મુંબઈમાં પુરુષોને કાતરા બાઈ ગયા હતા તે કાઈ વર જજ્યો નહિ, તે ખેનને એક બાળુ હડસેલી મૂંડી છાનીમાની ખેનવી સાથે પરણી ગઈ.”

પાંત્રીસની પ્રૌઢા બોલી : “આજનાં હોકરાનું તો કંઈ કહેવાનું જ નથી! જેમની જોડે રહ્યાં એમની સાથે જ પરણવાની વાત! સુરતમાં નાગરનાં સગા કાકાનાં બાઈખેન ક્યાં ના પરણી ગયાં?”

ત્રીસની યુવતી બોલી : “બેંતાલીસ વરસનાં દાદીમાએ ફાઈના છોકરા સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું, એ ય સુરતનાં જ નાગર ને?”

ડોસીમાએ વખ પિવાઈ ગયું હોય તેમ મોં મચકોડીને છણકો કરતાં કહ્યું : “લગન શાનું કરમનું! નાતરું કહે ને!”

યુવતી : “પણ હવે તો એને યુનર્લેન્ડ કહે છે.”

ડોસીમાએ એનો અસ્વીકાર કરતાં કહ્યું : “એ તો ગમે તે કહે, પણ વેસ્થાની તે વળી ગરાસણી થતી હશે?”

મૌઢા : “કાકી! તમે ગમે તેમ કહો, પણ એમાં હવે આપણું શું ચાલે છે? તમારા ચંપકલાલની સરોજ જ જો તમારું કહ્યું કરતી હોય તો! તમે તો ચિમનલાલને ઘેર ખેસાડવાનું નક્કી કર્યું હતું, પણ એમાં તમારું ચાલ્યું?”

કપાળ ઉપર હાથ મૂકતાં ડોસીમા બોલ્યાં : “બાપ જ ફટવે ત્યાં મારા જેવી ધરડીનું આજની છોડી માને?”

યુવતી : “ત્યારે એમ જ કહોને કે આપણે વાતો કરીને રહીશું ને એ તો કરતાં હશે તે કરશે.”

ડોસીમાએ જીવનલીલા સફેલી લેતાં કહ્યું : “વરસવટાળ જીવીશું ત્યાં સુધી દેખવાનું છે. પછી આંખ મીંચાયા પછી નાગીઓ થઈને નાચશે તો ય મારે ક્યાં જોવા આવવું છે?”

ત્યાં તો ગાડી ‘એટકોર્મ’ ઉપર આવતાં ‘મનૂર...મનૂર...’ની ખૂમોના અવાજ ગાજી રહ્યા.

સહિયાદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર.

આમ્યમૂર્તિ

“એકાદ દહાડો પોંક ખાવા તો લેઈ જાઓ.” મં’ગુશેઠ બોલ્યા.

શહેરના લોકો બંધિયાર જગ્યામાં રહેવા ટેવાઈ ગએલા હોય છે, છતાં ગામડાનું સૃષ્ટિસૌંદર્ય અને કુદરતી જીવન જોવાની તેમને ઘણી વાર ઇચ્છા થાય છે અને તેથી કંઈ કંઈ નિમિત્ત ઉપજાવી ગામડાની સહુણી સહેલગાહે જાય છે. તેમાં ય ખાસ કરીને પોંકની મોસમમાં ઘણા શહેરીઓ ગામડામાં જાય છે. તેવી રીતે મં’ગુશેઠની એકની એક લાડકવાળી વિમળાને પણ એનો નાદ લાગ્યો. અને તે વાતને ધ્યાનમાં રાખ્યા બાદ મં’ગુશેઠની ગામડામાં થોડીશી જમીન હતી તેનો ખેડનાર મોહન ત્યારે શેઠને મળવા આવ્યો ત્યારે શેઠે પોંકપાટી માટે તેને કહ્યું.

“સારું શેઠ, આવતે મંગળવારે પધારજો, બધી વ્યવસ્થા કરી રાખીશ.”

પોતાના શેઠની ઇચ્છાને સંતોષવાની મહાન તક મળી હોય તેવા ભાવથી

મોહન બોલ્યો અને શેઠને સલામ ભરીને જરૂર આવવા વિનવતો ગયો.

“વિમળા, આવતે મંગળવારે તૈયાર થજે, તારી સખીને અને મિત્રાને પણ આમંત્રણ આપજે, આપણે રાણુપુરા જવાનું છે.” મંગુશેઠે વિમળાને, તે હાથ રફૂલમાંથી આવીને ઘરમાં પગ મૂકતી હતી ત્યારે, કહ્યું.

“કેમ બાપાજી!” આશ્ચર્યથી વિમળા બોલી.

“પોંકે ખાવા, તું મંડી હતી ને, એટલે ગોઠવણ કરી.” શેઠે હસતાં હસતાં કહ્યું. વિમળા તો ખૂબ આનંદમાં આવી ગઈ, અને તુરત જ તેની સખી શાન્તાને અને હાથ રફૂલમાં બાંધેલા તેના મિત્ર કમલેશને પોંકપાટીની ખુશખબર સાથે આગ્રહભર્યું નિમંત્રણ આપી આવી. મંગળવાર આવ્યો ને સૌ તૈયાર થયાં.

રમા શેઠાણી, મંગુ શેઠ, વિમળા, તેની સખી શાન્તા અને કમલેશ, સૌ પોંકપાટી માટે રાણુપુરા જવા ઉમંગથી તૈયાર થયાં, અને ઉત્સાહભરે મોટરમાં બેસી ગયાં. મોટર રાણુપુરાને પંથે ધૂળ ઉડાડતી ઝડપભરે ચાલે.

રાણુપુરાના પાદરમાં મોટરખસને આગમને ધૂળના ગોટગોટા ઉડાણા, અને આખું પડ મોટરમાં આવનારાઓ કાણુ છે તે જોવા માટે ગામને પારે એકઠું થઈ ગયું.

મોહન, આજે મંગળવાર છે તે, વિસરી ગયો હતો. પણ મોટર અને પાંચ પોતાના શેઠને દરથી નિહાળતાં સીધા જ બેતર બાણી ઝડપભરે પડી ગયો. મોટરમાંથી બેતરી સૌ ગામને ચોરે બેઠાં. શેઠ શેઠાણીને ચોરે જ સાડી વિમળા, શાન્તા અને કમલેશ મોહનનું ઘર શોધતાં ગામમાં ગયાં.

“લાભી, આપણા મંગુશેઠ આવ્યા છે, આ સામે આવે છે તે તેમનાં દીકરી વિમળાબેન!” નાને દિયેરીયે લાભીને હાંકે મારી.

“મારા બાઈએ કહ્યું છે કે એમની જરાજર સંભાળ રાખજો.” પોતાની લાભીને ઘરમાંથી ઉતાવળભરે નીકળતી જોઈને ગોઠવણ કરવા જે સૂચના આપવાની હતી તે આપી દીધી.

એટલામાં આંગણમાં સૌ આવી પહોંચ્યાં. હેલ્લુ વાક્ય વિમળાએ સાંભળ્યું અને બોલી : “તે તમારા બાઈ હમણાં ક્યાં છે?” “એ...તો ગયા છે સીમમાં, મેમાન માટે પોંક પાડી લાવવા.”

“જરાક ઊભાં રહેજો બેન, હું બેક પાણિપાર મૂકીને આવી, બેસવા માટે ખાટલો લેતી આવું.” કંકુ બોલી.

“ના, ના, ખાટલાની જરૂર નથી. અમે તો ગ્રામજીવનને પણ જોઈશું. બોલો, તમે તમારું ઘર બનાવશો?” વિમળાએ પૂછ્યું.

“હાવે, શા સારું નહિ, રૂડા પ્રતાપ તો તમારા. તમારી જમીન ખેડીને તો પેટપૂરતું મેળવીએ છીએ. પછી કેમ ન બતાવીએ?” કંકુએ સંકાર કર્યો.

“ચાલો કમલેશ, જોઈશું એમનો બંગલો?” રાજની ટેવ પ્રમાણે વિમળાથી ‘બંગલો’ બોલાઈ ગયું.

“અરેરે! બેન, અમ રાંક માણસની મસ્કરી કાં કરો? અમારાં તો ઝૂંપડાં!”

“હશે હશે, બેન, મનમાં માનીએ તે ખરું! પણ તમારું નામ બેન?” કમલેશે ગામડાની સુંદરીને બોલું ન લાગે તેમ વાત પસંદાવતાં કહ્યું.

“કંકુ.” અને એટલું બોલીને એણે આગળ ચાલવા માંડ્યું.

સૌ ઘરમાં ગયાં. સાદું છતાં વ્યવસ્થિત અને તેજી ધર નિહાળીને કંકુની વ્યવસ્થાશક્તિ માટે મનમાં તેના પ્રત્યે માનથી નિહાળવા લાગ્યાં. અન્તે શાન્તાથી બોલાઈ ગયું.

“કંકુબેન, તમે તો ખરેખર લાગ્યરાણી કે તમને આવું સાધનસંપન્ન સાસરિયું મળ્યું.”

“એ રૂડા પ્રતાપ તમારા બાપુજીના, વિમળાબેન!” કંકુએ કહ્યું.

આત્મલાધાથી નીચું જોઈ વિમળાએ જમીન ખોતરવા માંડી, ત્યાં તો કંકુએ કહ્યું: “હું પરણી ત્યારે મારા એ...ની સ્થિતિ સાવ ગરીબ હતી.”

“તે તમે જાણી જોઈને ગરીબ વર કેમ પસંદ કર્યો?” શાન્તાએ પૂછ્યું.

“અમારામાં વરની પસંદગી માઆપ કરે. મારા સસરા જે હાલ તો ગુજરી ગયા છે, તેમની સ્થિતિ નરમ હતી, પણ મારા એ... જરા પાણીવાળા અને બહાદુર હતા એટલે હમારો વિવાહ નક્કી થઈ ગયો.” કંકુએ વિગત કહી.

“એ કાણ?” વિમળાને સમજણ ન પડી.

“એ! ના સમજ્યાં? તમારા ભાઈ!” કંકુએ સ્મિત કર્યું.

“કાણ? તમારા વર?”

કંકુનું મોં મલકી ઊઠ્યું, જાણે કે ફારમ ફેલાવતું ગુલાબ!

“એમનું નામ શું?”

“તમે ય શું બેન! ધણીનું તે કાઈ નામ લેવું હશે?”

“કેમ નહિ, આજકાલના જમાનામાં તો.....” કમલેશે ઉમેર્યું.

“તમે ફાવે તેમ કરો, અમને તો નામ દેતાં મરવા જવા જેવું થાય.”

“હશે! ચાલો હવે તો તમેને કંકુભાભી કહીશું! હેં કંકુભાભી, તમે પરણીને આવ્યાં ત્યારે અતકું નહોતું લાગતું?” શાન્તાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“તે થોડો વખત નાચ ગમે અને મન પણ મુંઝવે, પણ ધરતું માણસ જો સમજી હોય તો જોતજોતામાં મનના દીવા પ્રગટી ઉઠે! અને અત્યારે તો પ્રભુકૃપાએ લીલાલહેર છે.” કંકુએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“હજી તો બગદ તલેથી વાસીદું વાગવાતું છે. તમે અહીં બેસો, લો હું શેતરંજી પાચડું, તમે બેસો. હું છાણવાસીદું કરી આવું, હમણાં તમારા ભાઈ આવતા હશે અને ગમાણુ સાફ ચએલી નહિ જીએ તો.....”

કંકુને બાકી રહી ગએલું કામ યાદ આવતું હોય તેવી રીતે ઉતાવળથી બોલી ગઈ.

“તો શું તમને ‘બાજરી’ આપશે?” વિમળા હસી પડી.

“એમ પણ ચાલ, લાયકા છે. કાંઈ વખત ચિડાઈ જાય તો એકાદ લપડાકે મારી પણ દે!”

“શું કહે છે?” સૌ સાથે બોલી ઊઠ્યાં.

“તે એમાં શું ચર્ચ મયું? એ તો મારેય ખરા ને પાછા લાડેય લડાવે. ખર્ચ બોલું બેન! ત્યારે એ લાડ લડાવતા આવે ત્યારે એમનો માર પણ મીઠો લાગે!” કંકુએ અંતરના પ્રેમની ઊર્મિ વર્ણવતાં કહ્યું.

“કેવી વરદેલી આમ્યમૂર્તિ!” વિમળા મનમાં ગણગણી.

“વિમળા, શાન્તા તથા કમલેશ શેતરંજી ઉપર બેઠાં અને પરસ્પર આમ્યજીવનની નિર્દોષતા, નિષ્કપટતા તથા ભોળપણુ વિષે વાત કરવા લાગ્યાં. અંતે એ કેવી રીતે કાઢ સાફ કરે છે તે જોવાની ઇન્તેજરીથી ત્રણે જણાં કંકુ છાણવાસીદું કરતી હતી ત્યાં ગુપ્તગુપ્ત છુપાતાં લપાતાં ગયાં અને રિમત કરતાં, આમ્યજીવન નિહાળતાં શાન્તિપૂર્વક અધી ક્રિયા જોવા લાગ્યાં.

અચાનક કંકુની નજર લીમડાને ઝોથે ઊભેલાં ત્રણેયને છાણવાસીદું કરવાની ક્રિયાને નિહાળતાં દેખીને તે શરમાઈ ગઈ. એની નજર પોતા વાળેલા ચણિયાના કાંઠા તરફ ગઈ. ખૂબ સંકેતપૂર્વક શરમાતી શરમાતી કાઢિયા ધરમાં પેસી ગઈ અને ધડામાં લરેલા પાણીથી હાથપગ ધોઈ, કાંઠો છોડી કપડાં ઠીકઠીક કરી પાછી બધા ઊભા હતા ત્યાં આવી ઊભી.

કંકુને જોઈ સૌ હસી પડ્યાં. સૌ હસતાં હતાં ને અવાજ આવ્યો: “ચાલો પોંક આવી ગયો છે, ચોરે મંગુશેડ તથા રમાશેડાણી તમારી

સૌની વાટ જુએ છે.” એક અગ્રણી વ્યક્તિએ આવીને સમાચાર આપ્યા.

સૌ કંકુલાલીના તરફ મીઠી નજરથી જોતાં જોતાં પ્રથામ કરીને ચાલવા મંજ્યાં. આમ્યમૂર્તિ વિષે વાતો કરતાં કરતાં ચોરે આવી પોંકની મિજબાનીને સત્કારવા લાગ્યાં.

પોંક ખાઈને સૌ વખાણવા લાગ્યાં. ઠંડો પહોર થતાં ગામનો સત્કાર ગ્રીક્ષતાં સૌ મોટરમાં બેસીને પાછાં પોતાને ઘેર આપ્યાં.

વિમળા તો હાઈ સ્કૂલમાં પણ આમ્યજીવનની માણેલી મનને છૂટે મોંએ વર્ણવવા લાગી. પોતાની સખીમંડળમાં કંકુલાલીની પ્રશંસા કરવા લાગી. હેવટે મલકાતી મલકાતી બોલતી કે : “શી રૂપાળી કંકુલાલી! જણે કે જીવતો જાગતી આમ્યમૂર્તિ.” અને મનમાં એવું સ્મરણ કરી, ફરીથી મળવા જવાની તમન્ના સેવવા લાગી.

ભાદરણ, હાલ મોભારોડ, અંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટલ.

—*—

વિષમજ્વર યા શરદઋતુનો તાવ

રોગાણાં શરદી માતા । શરદઋતુ રોગમાત્રની ઉત્પત્તિની ઋતુ ગણાય છે, જ્યાં આયુર્વેદમાં શરદઋતુને રોગની માતા ગણી છે. વિષમજ્વર, જેને મેલેરિયા કહે છે, તે તાવ આ ઋતુમાં જ જોર પકડે છે. પુષ્કળ વરસાદને લીધે, પાણીથી ખાખોચિયાં ભરાઈ રહી ભેજ રહેતો હોય, પુષ્કળ લીલોતરી જાગી હોય, તેવાં ભેજવાળાં સ્થળોમાં મચ્છરનાં ઈંડાં સારી રીતે જાહેર છે. ખાસ કરી ‘એનેસીલીસ’ જાતનાં મચ્છરો કરડવાથી શરીરમાં જંતુ દાખલ થઈ, મેલેરિયા તાવ આવે છે, એવો નિષ્ણાત તખીબોનો મત છે.

હિંદુસ્થાનમાં દર વર્ષે હજારો મૃત્યુ આ તાવથી થાય છે. આપણા ગુજરાતમાં શ્રાવણ માસથી વિષમજ્વર શરૂ થઈ, આસો માસમાં વિશેષ જોર પકડી, માગસર પોષ સુધી લંબાય છે, અને તાવના ઉચલા વારંવાર આવે છે. આ તાવના જુદા જુદા પ્રકારો છે, પરંતુ સામાન્ય વર્ગની આજંબ માટે આ મુખ્ય છે : સંતત જ્વર — હમેશ આવતો અને ચાલુ રહેતો જોતો, ઠંડો તાવ, એકાંતરો તાવ — એક દિવસને અંતરે અમુક વખતે એકદમ શરૂ થતો, ચોથીઓ તાવ — દર ચોથે દિવસે અમુક કલાક આવતો તાવ.

તે તાવ શરૂ થતા પહેલાંનાં ચિહ્નો આ મુજબ હોય છે : શરીરે કળતર, ફાટચૂસ, કમરમાં દર્દ, શરીર અસક્ત લાગવું, ખોરાક તરફ અરુચિ, બગાસાં

આવવાં, બંધકોશ વધુ ઓછા પ્રમાણમાં રહેવો, શરીરમાં ખેંચેની, માથું સખત ચઢવું, કામકાજ તરફ લાવ ના રહેવો, સર્જ રહેવાની ઇચ્છા થયા કરવી, વગેરે.

ઉપર મુજબ થયા પછી તાવનો દુમલો એકાએક થાય છે. ઠંડી લાગીને તાવ આવે, ત્રણ ચાર ગોઠડાં ઓઠતાં ય ટાઢ શમે નહિ, કેટલીક વખત ઊલટીઓ થાય, કોઈ કોઈને ઝાડા પણ થાય, ઠંડી પછી ગરમ તાવ સખત ચઢે. કેટલીક વખત તાવના જોસમાં વચ્ચે ઠંડીના ઉકાંટા રજા કરે, તાવ એકંદરે ૧૦૨° થી ૧૦૫° મુધી જાય છે. શરીરે દાઢ થાય, આંખો બળે, તરસ સખત લાગે, કાંઈને અમૂંઝણ પણ થાય, પેશાબ થોડો ઊતરે અને રંગે અતિશય પીળો અને લાલ પણ હોય, દર્દી તાવના જોસમાં બડબડાટ કર્યા કરે. તાવ લાંબો વખત રહે તો જમણે પડખે વકૂત (liver) વધે છે, અને અતિશય ફિક્કા જથ્થાતા માણસને બરોળ (spleen), જે કાળા પડખામાં હોય છે તે વધેલી હોય છે. ઉધરસ વાળા દર્દીને શરદી ન લાગે તે બાબત અંગે સાવચેત રહેવું, નહિ તો ન્યુમોનિયા થવા સંભવ છે.

વિષમ જ્વર થતાં જ અટકાવવાના ઉપાયો:

૧. દસ્ત સાફ ના આવતો હોય તો હલકો જીલાબ લેવો.

૨. જીવનશક્તિ (Vitality) ને રીતે સારી રહે, તે રીતે આહારવિહારમાં વર્તવું.

૩. કાળા, તપખીરિયા અને લીલા રંગની દિવાલો ઉપર મચ્છર પુષ્કળ જોસે છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું.

૪. મકાનમાં, ચોરડાઓમાં સૂર્યનો પ્રકાશ આવે તેવી રીતે બારીબારણાં ખુલ્લાં રાખવાં યા જરૂર પડે તો છાપરાનાં નળિયાં ખુલ્લાં રાખવાં.

૫. માંકડ, ચાંચડ, માખી અને મચ્છર, આ જંતુઓ જુદી જુદી જાતના તાવને ફેલાવે છે, તે વધે નહિ તેવાં પગલાં લેવાં.

૬. ઘરમાં, ફળિયામાં સ્વચ્છતા રાખવી. ગંદકી ન કરવા લોકોને સમજાવવા. આપણા ઘરનો કચરો પડોશીના ઘર આગળ કે ફળિયામાં ગમે ત્યાં નાખી, ગંદકી ફેલાવવી તે જનસમાજ ઉપર રોગની આફત ઉતારવાનું અક્ષમ્ય પાપ છે.

૭. તમે ગ્રામ્ય પંચાયતના, મ્યુનિસિપાલિટીના અથવા જિલ્લાખોડના સભ્ય હો અને ગંદકી કરનાર ઉપર ફરિયાદ થઈ હોય તો તેની શરમ ભરી પાછી ખેંચાવો તે પણ કુસેવા છે. મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની ગાડીઓ વધારી શકાય નહિ તો કચરો જ્યાં ત્યાં જ બાળી નાખવાની પદ્ધતિ રાખવી.

૮. કુવા નજીક જનર જવાની પ્રથા ગામડા માટે રોગ ફેલાવવામાં કારણભૂત છે. તેનાથી માખી, મચ્છર વધી મેસેરિયા અને ટાઇફોઇડ જેવા રોગ ફેલાઈ, સમાજને મૃત્યુનાં મુખમાં મૂકે છે. સ્ત્રીયર્ગે આ પ્રશ્ન ખાસ વિચારવા જેવો છે.

દરેક જણે આટલું તો કરવું જ લોહ્યએ :

૧. આંગણવાની બેજવાળી જગ્યામાં સૂરજમુખી, ડમરો અને તુલસીના છાંડ ઉઠેરવા.

૨. લીમડાનાં સૂકાં પાન, તુલસીનાં પાન, ગુગળ, લોખાન, સુખડ, ધોડાવજ અને સરસવનો મિશ્ર ધૂપ બનાવી રાખી, ગાયનાં અડાયાં છાણાં સાથે મકાનમાં ધૂપ કરવો. રાત્રે સૂતી વખતે મચ્છરદાની વાપરવાનું ના બને તો હાથેપગે ફેરેસીન, ટરપેન્ટાઇન, લેમનગ્રાસ તેલ, કપૂરનું તેલ, મુશ્કેલિશ્વર તેલ, ગાયનાં છાણાંની રાખ, અથવા હવનની સુગંધી બસ્મ શરીરે ચોળવાની રાખવી. તેની વાસને લીધે મચ્છર કરડશે નહિ.

૩. ખોરાકની બાજતમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે મિષ્ટાન્ન કે તળેલા પદાર્થો અને બળદ મિઠાઇઓ ખાવી નહિ. લીલોતરી શાક બને તેટલું આણું ખાવું. કહેવત છે કે :

તાવ કહે કું તુરિયામાં વસું,

કાકડી દેખી ખડખડ હસું.

ઝેટલે આવાં શાક મેસેરિયા તાવને આમંત્રણ આપનારાં છે.

સામાન્ય ઉપાયો : દાકિયો આ, તુલસી, મરી, એ સૌને ચાની પદ્ધતિથી બનાવી પીવો.

સુદર્શન ચૂર્ણ ચારથી છ વાલ સવારસાંજ લેવું. સખત તાવમાં માથે બરફ ધસવો અથવા માટી પલાળી, તેનો પાટો મૂકવો. તુલસી જંતુમ, જવરઘ અને હાથને બળ આપનારી ચીજ છે, માટે ચોમાસાની ઋતુમાં આ પીનારાઓએ ચામાં તે જરૂર નાખવી. ઉલટી થતી હોય તો બરફનો કકડો થોડે થોડે અંતરે ચૂસવો. શરીરે અગન રહેતી હોય, તો ઉઘાળેલા પાણીને ઠંડું કરી, તેમાં અધોળા દ્રાક્ષ નાખી તે પાણી પીવા આપવું.

દરેક જણુ પોતે કરી શકે તેવા ઉપાયો :

૧. ફરિયાદુ તોલો ૦૧, કાળો દ્રાક્ષ તોલો ૦૧, ધાણા સૂકા તોલો ૦૧, તે બધાને પાણીમાં રાત્રે પલાળી સવાર, બપોર, સાંજ, ચર્ધ પીવું.

૨. તુલસીનાં પાન તો. ૫, કાળાં મરી તો. ૪, એ બેને વાટી ચણા જેવડી ગોળી અનાવી સવાર-સાંજ ૧થી ૨ ગોળી લેવી.

૩. લીમડાનાં પાન તો. ૫, તુલસીનાં પાન તો. ૫, કાળાં મરી તો. ૨૧, એ સૌને વાટી ચણા જેવડી ગોળી કરી સવાર-સાંજ ૧થી ૨ ગોળી લેવી.

૪. કુલાવેલો નવસાર તો. ૧, કુલાવેલી ફટકડી તો. ૧, અતિવિષકધી તો. ૨૧, કાચકાંની સેકલી. મીઠા તો. ૨૧, તુલસીનાં પાન તો. ૨૧, લીમડાનાં પાન તો. ૨૧, કાળી દ્રાક્ષ તો. ૫, તે સર્વેને વાટી લીંછુના રસમાં ચણા જેવડી ગોળી કરી સવાર-સાંજ ૧થી ૨ ગોળી લેવી.

૫. તાવ પછી ભૂખ ન લાગતી હોય, તો લીંછુની બે ચીરીઓ કરી, તેમાં દિકામાળી, સિંધવા મરીની બૂટ્ટી લઘરાવી તે દેવતા પર અદ્વિધવીને, ચૂસવાથી ભૂખ લાગે છે, અને સાથે સાથે થોડા તાવનું જોડ નરમ પડે છે.

૬. બની શકે તેણે તાવ અડતા પહેલાં પાંચ ગ્રેન ક્વોનીન, મધ-પાણીમાં લેવું. તાવ ગયા પછી પણ જે માણસો અતિ ખાટા અને તળેલા ખોરાકો તથા મિઠાઈઓ ખાય છે, તેને ઉચલા વાગીને તાવ આવે છે.

૭. જ્યાં મજ્જર રહેતાં હોય, તે ગટરોમાં યા ખાળકુડીઓમાં સાધુના પાણીમાં થોડું કેરોસીન મેળવી રાત્રે સૂતી વખતે છંટાવવું.

૮. મેલેરિયામાં ઝેરકાચલાં, ધંતુરો, આરસેનીક, એટેપ્સીન, ક્વીનીન, વગેરે ઝેરી ચીજો ફાયદો આપે છે, પરંતુ અનુભવી તબીબની સલાહ સિવાય લેવાથી અને લાંબો વખત ચાલુ રાખવાથી નુકસાન કરે છે. માટે એવી સલાહ લીધા વિના આ ચીજો વાપરવી નહિ, કારણ કે મોટા પ્રમાણમાં અને લાંબો વખત લેવાથી બહેરાટ અને શરીરે ગરમી ઉત્પન્ન કરે છે.

વૈદ્યનિવાસ, આણંદ,

તા. ૧૨, ઓક્ટોબર.

પુરુષોત્તમપ્રસાદ પૂ. વૈદ્ય,

જી. પી. એ. સી.

ગ્રંથપરિચય

૧. પંચ વ્યાયામ (લાડી, મગદળ, દંડ, બેઠક અને લેઝીમ): પ્રકાશન ધર-ગૂજરાત વ્યાયામ પ્રચારક મંડળ, કરાડી, જિ. સુરત; ૫૪ ૧૯ + ૧૭૩, કિંમત દેશમાં રૂ. ૦-૧૪-૦ + ૮. ખ. ૦-૨-૦, પરદેશમાં શિ. ૨ + ૮. ખ. ૦-૬. વ્યાયામની ઉપયોગિતા ઉપર એમત હોય શકે જ નહિ તો તેનો પ્રચાર અને પ્રસાર સારી રીતે થઈ શકે તે માટે પુસ્તકોની

જરૂરીઆત પણ હોય જ. તે પ્રસાર માટે 'પંચ વ્યાયામ' એ ઘણી જ ઉપયોગી પુસ્તક છે. પ્રસ્તાવનામાં થી. મણિલાલ પટેલે જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે પુસ્તક વાંચતાંની સાથે જ તે સમજી તેમાં જતાવેલ પ્રયોગો સમજવાનારી ભાષા આ પ્રયાસમાં કંઈક અંશે ચોક્કસ છે; છતાં વ્યાયામનું એક જ પ્રકરણ ધ્યાન દેઈ વાંચ્યા. ગદી, જરા વિચારવાથી તે પ્રયોગ કરી શકાય છે. અને જો પ્રાયોગિક વ્યાયામ જાણનારા સાથે રહી તે પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે ઘણું જ સહેલું અને સરસ રીતે થઈ શકે છે. અને જ્યારે તે પ્રયોગ વારંવાર કરવામાં આવે છે ત્યારે શબ્દો કે ભાષાની કિલ્લતા આપોઆપ દૂર થાય છે. 'મગદળ' ઉપરનું પ્રકરણ જેટલી સહેલાઈથી, તેમાંની આકૃતિઓની સહાયતાથી, સમજી શકાય છે તેટલી જ સહેલાઈથી 'લેઝીમ'નું પ્રકરણ સમજી શકાતું નથી, કારણ કે ચોરસ આકૃતિઓને સમજતાં જરા વધારે પ્રયાસની જરૂર રહે છે. સંઘ વ્યાયામ માટે 'મગદળ'માં જેમ 'સરગમ' આપી છે, તેમ 'લેઝીમ' માટે પણ એકદ નાનું ગીત આપવામાં આવ્યું હોય તો તેમાં વિદ્યાર્થીવર્ગ ઉદ્ઘાસ સાથે રસ લેઈ શકે. છતાં આખો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે અને તેટલો જ પ્રયાસ જો પ્રત્યેક વ્યાયામપ્રેમી કરે તો શારીરિક બળ કેળવવા ઉપરાંત માનસિક ઉદ્ઘાસ જરૂર કેળવી શકે. અસ્તુ.

ગુણવંતરાય આપુલાઈ દેસાઈ, બી. એ.,
વ્યાયામશિક્ષક, શારદા હાઈ સ્કૂલ, આણંદ

૨. હીરાકણી : પૃષ્ઠ ૫૦, કિંમત ૦-૪-૦. આ પુસ્તકમાં ખરેખર ત્રણ હીરાના ટુકડા માલમ પડશે. હીરા જેવી, ખરેખરી કામતી સલાહ જેમાંથી મળતી હોય, ડહાપણભરી અક્લ પ્રાપ્ત થતી હોય, એવી એ ત્રણ વાતો છે. ત્રણે રસિક અને બોધક છે.

૩. પંચામૃત : પૃષ્ઠ ૭૦, કિંમત ૦-૭-૦. એક કવિતા, એક વાર્તા, એક જીવનચરિત્ર, એક રમત, એક સાચો કિસ્સો - આવા પાંચ જુદા જુદા વિષયોનાં લખાણનું આ પંચામૃત ગુજરાતનાં બાળકો માટે તૈયાર થયું છે. બધાં લખાણો 'ગાંડીવ' બાળપત્રપત્રિકામાં પ્રકટ થઈ ચૂક્યાં હતાં અને વખણાયાં હતાં. પુસ્તકરૂપે કાલમનું સ્વરૂપ આપી ગુજરાતનાં બાળકો સમક્ષ મુંદર ખમતો મૂક્યો છે.

ઉપરનાં બે પુસ્તકોના લખનાર લાનુશ્કર જોવી.

શબ્દોમાં અહીં ઉતારેલી છે: “...આજે તો આન્દોલન કરીને નાત પાસે એવું જાહેર કરાવી લેવું જોઈએ કે આ બાબાને, જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે, પરણવાનો અધિકાર છે અને તેના લાગતાવળગતાઓને તે જાણે કુંવારી જ હોય અને તેને માટે યોગ્ય વર શોધે તેમ શોધી પરણાવવાની સલાહ છે. ... નાતનો આવો તેના પક્ષનો ઠરાવ હશે તો જ્યારે પણ તેની ઇચ્છા થાય ત્યારે વગરસંકોચે પરણવાનો માર્ગ ઉઘાડો રહેશે” (‘પ્રગતિધુ,’ તા. ૧૮:૧૦:૪૨). યુવકોના યે યુવક ઉદારચિત્ત મહાત્માજી આવો જ અભિપ્રાય આપે અને એમના અભિપ્રાયમાં કશું યે અયોગ્ય હોવાનો સંભવ નથી; સમાજહિતના ચિંતનમાં જ જેમણે પોતાનું જીવન સમર્પ્યું છે, તેમના અભિપ્રાયમાં સમાજહિત સોચે સો ટકા હોય જ.

યુવકયુવતીઓનો સલામત

મહાત્માજીનો આ અભિપ્રાય જાણતાં જાતિની પ્રગતિ ઇચ્છતા કપોળ યુવકોએ ખેન કલાવતીને પક્ષે ઝુંબેશ ઉપાડી. ૪૩૪ યુવકોએ સહીઓ કરીને એક વિનંતીપત્ર નાતના પંચ સમક્ષ મૂક્યું. ૧૨૫ યુવતીઓએ પણ પોતાની સહીથી બીજી એક વિનંતીપત્ર નાતના પંચને આપ્યું. આ બે વિનંતીપત્રો ઉપરથી નાતની સભા ગઈ તા. ૪થીએ ભરાઈ, પણ સભામાં પંચના પ્રમુખ હાજર ન રહ્યા, રૂઢિગત વર્ગમાંના પણ અનેક હાજર ન રહ્યા. પણ ભરાયેલી સભાએ, રૂઢિમૂઢ વૃદ્ધોના વિરોધને અવગણીને પણ, કલાવતીને કુમારિકા જાહેર કરી અને જ્યારે તે ઇચ્છે ત્યારે તે લગ્ન કરી શકે એવો નિર્ણયાત્મક ઠરાવ કર્યો. પ્રગતિશીલ યુવકો એથી વિરુદ્ધ રૂઢિગત ઠરાવ કરે તો તો એમની જીવાની જ લાજે ને!

યુવકધર્મ

મૃત્યુદિશાએ જ તાકી રહીને જીવનાર વૃદ્ધો — પલિતો (પ્રાણિયાં આવેલા) સમાજના નવજીવનને સાંખી શક્તા નથી, એ તો રૂઢિની વિરુદ્ધ એક તરફ પણ ખસવા ઇચ્છતા નથી. અને એ તો આજ કે કાલ મૃત્યુના મહાદ્વારમાં પેસવાના, એમને સમાજના નવજીવનની શી પરવા? એમને પરવા હોય કે ન હોય, પણ સમાજના યુવકોને એવા પલિતોને માર્ગે ચાલ્યે કેમ પાલવે? યુવકોએ તો હજી ખડું જીવવાનું છે, અને જીવનનાં સુખદુઃખ ભોગવવાનાં છે. ત્યારે એમણે દુઃખજનક રૂઢિઓનો નાશ કરવો અને સુખજનક માર્ગ પાડવો, એ યુવકોનો ધર્મ રહ્યો. વૃદ્ધોના વિરોધને એ ન

ગાંઠિ અને ગમે તેવા કષ્ટને પણ લાત મારી દાખી દે. જગતનું કહેવર યુવકો જ ફેરવી શકે, એ એમણે સમજવું ઘટે.

કષ્ટ સામે હસતો યુવક

કષ્ટ સામે યુવક કેમ હસે તેનું એક ઉદાહરણ આપું : પ્રાચીન રામન રાજ્ય ઉપર એક વાર કાર્યેજિયન સેનાએ હુમલો કર્યો, તેણે રામ નગરને ઘેરા ધાક્યો. એ સેનાના સેનાપતિએ હવે રામને જીતવા કેવી યોજના કરે છે, તે વિષે ખાતમી મેળવવા રામન સેનાપતિએ એક ગુપ્તચરને મોકલ્યો. સિપાયાની ટાઢ હતી. રામન ગુપ્તચર ગુપ્તરીતે કાર્યેજિયન સેનામાં પેઠા અને સેનાપતિના તંબુ ઉપરના એક ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠો. કાર્યેજિયન સેનાપતિએ થોડી વારમાં મુખ્ય સેનાપતિના તંબુ પાસે એકઠા થયા અને સાંતાપણ સળગાવી ગોળ ફુંકાળે બેઠો અને હવે રામને-કેમ જીતવું તેને વિષે મંત્રણા કરવા લાગ્યા. પેલો રામન ગુપ્તચર એ બધી મંત્રણા સાંભળતો હતો. એવામાં કોઈને શંકા ગઈ કે ઉપરના ઝાડ ઉપર કોઈ માણસ જેવું લાગે છે. ઘુરત તપાસ થઈ અને પેલા ગુપ્તચરને પકડીને નીચે ઉતાર્યો. સેનાપતિએ તેને અતેક પ્રશ્નો પૂછ્યા : “તું કોણ છે? ક્યાંથી આવ્યો છે? કેમ આવ્યો છે? તને કોણે મોકલ્યો છે?” તે યુવક તો જાતોમાતો જિભોજી રહ્યો, તેણે એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો નહિ. સેનાપતિએ તેને ઘણાંય ધમકાવ્યો, પણ તે તો ચૂપ જ રહ્યો. આખરે સેનાપતિએ નેને ધમકાં આપી : “જો તું સાચો ઉત્તર નહિ આપે તો આ તાપણુમાં તને બાળી મૂકીશ.” પણ યુવક તો ચૂપ જ રહ્યો અને તાપણુની જ્વાળા જોયે જોડતી હતી તેમાં તેણે પોતાનો હાથ લાંબાવ્યો, હાથ બળવા લાગ્યો. સેનાપતિએ એમ કરવાનું એને કારણ પૂછ્યું ત્યારે એણે હવટે એક જ ઉત્તર આપ્યો : “તમે જોધ્યો તો મને જીવતો બાળી મૂકો, પણ મારી વાત કહેવાનો નથી જ. અને યુવકો આવા કષ્ટને તો ઝોગાળીને પી ગય છે!” સેનાપતિએ એના શૌર્મથી ખુશ થઈને એને છોડી મૂક્યો. ત્યારે યુવકો તો આવા હોય. પોતાના ધર્મપાંક્તન માટે ગમે તેવાં કષ્ટ સામે હસતે મુખે રમતો રહે. યુવકો, આપણા સમાજની ઉન્નતિને માટે એ રામન યુવક પેઠે, સમાજહિતને માટે હસતે મુખે કષ્ટો ઉઠાવી તમારો ધર્મ પાળવા તૈયાર છો! આ જ એક મહત્વનો પ્રશ્ન ! દિવાળી અને યુવકો

દિવાળી આવે છે. દિવાળી તો આપણો વર્ષોત્સવ, ગતવર્ષનાં આપણાં

કાર્યોની તરસાળો કાઢવાનો અને નવવર્ષમાં કરવાનાં કાર્યોની યોજના કરવાનો ઉત્સવ. રાજકીય અને આર્થિક આપત્તિના કાળમાં આ દિવાળી ઉપર આપણે બાલ ઉત્સવ કરવા જેવી સ્થિતિમાં નથી. આપણાં હજારો લાખોને આજે સરકારી જેલોમાં છે અને લાખો લાખોને પેટપૂરતું ખાવા અન્ન નથી, ત્યાં દિવાળીનો ઉત્સવ શો? દીવાના અંધઅધાટ શા? મિટાણનાં ભોજન શાં? પણ એક વાત થઈ શકે. ગામે ગામ યુવકો પોતાના ગામને ચોરે કે ગામની ધર્મશાળામાં એકઠા થાય, ત્યાં સમાજની ઉન્નતિની ચર્ચા થાય અને આવતા વર્ષમાં સમાજમાંના સડા વાળો ઝૂંડીને સમાજને શુદ્ધ કરવાની યોજના થાય અને તે પ્રમાણે કાર્ય કરવાને દરેક યુવક આજથી કેડ બાંધે. તે પહેલાં વળી આજથી જ યુવકો એકઠા થઈને ગામના બાલ સડા દૂર કરવા તૈયાર થઈ, ફૂવા, તંગાવં, શેરીઝો, વગેરેમાં બાર માસનો ભરાઈ રહેલો સડો સાફ કરવા સાવરણી ટોપલા લઈને તૈયાર થાય. એ સ્વચ્છતા માટે દિવાળી પહેલાં એક દિવસની યોજના થાય અને આખા ગામને તે દિવસે યુવકો ચોકપુ' ચંદન કરી મૂકે. આ ધર્મ પણ, યુવકો, આપણો જ ને; આપણે એ ધર્મ નહિ બળવરીએ તો કોણ બળવરી? ચાલો, ઉઠો, ત્યારે ઉત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય ચરાન્નિવોચત। આખરે હાંસુ પડે છે !

ગયા માસની પ્રસંગકથાને અંતે 'પાટીદાર'ની આર્થિક સ્થિતિ વિષે નિરાશા દર્શાવતાં મારે લખવું પડ્યું હતું કે "થોડા વખત ઉપર માસિકના કદમાં ૮ પૃષ્ઠનો ઘટાડો કર્યો હતો. નવે વર્ષે પણ એટલો ઘટાડો કરવો પડે, ને સ્થિતિ ન સુધરે તો..." કાગળોની મોંઘવારી વખે જ ન્યય છે અને તેની છત પણ ઘટતી ન્યય છે એટલે સ્થિતિ સુધરવાની આશા દેખાતી નથી અને કાંઈક કાંઈક સારી આર્થિક સ્થિતિવાળા જણાતા ગ્રાહકલાખોના કાગળ આવ્યા છે કે અમારી આર્થિક સંકડામણને લીધે નવા વર્ષથી 'પાટીદાર' બંધ કરવું પડે છે ! આ સ્થિતિમાં લવાજમ પણ વધારી શકાય તેમ નથી. એટલે પાછાં આંક પૃષ્ઠ કમી કરવા વિના બોલે રરતો નથી દેખાતો, તેથી આ અંકથી આંક પૃષ્ઠ કમી કરવાં પડે છે. હવે વધારે કમી નહિ કરવાનો નિશ્ચય છે. 'પાટીદાર'ની શરૂઆત ૩૨ પૃષ્ઠથી જ થઈ હતી, ધીરે ધીરે સ્થિતિ સુધરતાં ૪૮ પૃષ્ઠ લવાજમ વધાર્યા વિના જ કર્યાં હતાં. હવે પાછી સ્થિતિ સુધરતાં ૪૮ પાન સુધી લઈ જવાનો નિર્ણય છે, પણ ત્યાં સુધી ધીરજ ધરીને ગ્રાહક લાખોને આ સ્થિતિ નિભાવી લેશે અને ગ્રાહક વધારીને તથા બહારબંધેરે અપાવીને સ્થિતિ સુધારવામાં મદદ કરશે એવી આશા રાખું છું.

પુસ્તકો નજીવી કીમતે આપવાનાં

નીચેનાં પુસ્તકો સેકન્ડહેન્ડ, કે વાંચેલા નથી, પણ નવાજ છે. આફ્રિકા ખાતે વિ. પી. થતા નથી માટે નાણા અગાઉથી મોકલવા.

ભાવો ધણાંજ ધરાડી નાંખ્યા હોવાથી, ઘટાડેલા ભાવો ઉપર કમીશન કાપી શકાય તેવું રહ્યુંજ નથી. વી. પી. ટપાલ ખર્ચ અલગ.

સિરનામું પુરેપુરું સારા અક્ષરે લખેા. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન જણાવેા. ઓર્ડર સાથે અર્ધા નાણાં અગાઉથી મોકલાવેા.	મૂળ કીમત હાલની કી રૂ. આ. રૂ.
--	---------------------------------

વિલાસમાં વિનાશ-રેનોલ્ડઝની રોમાંચક નવલકથાનેા	
ચંદુલાલ વ્યાસકૃત અનુવાદ. અદ્ભૂત કીટકટીવ નવલકથા.	૪ ૦-૨
ખાળ ગોપાળ-ગાંધીજી, ગીતુભાઈ, મોંઘીખેન, જીગતરામ, કાકા કાલેલકર વિગેરે ૫૦ ખાળ લેખકોની વાર્તાઓ, નાટકો, કવિતાઓ, સંવાદો વિગેરે વિવિધ વિષયોથી ભરપુર.	૧ ૦-૦
દિગ્દ્ર નારાયણ-મહારાષ્ટ્ર સાહિત્યનાં નવલકથાકાર મામા વરેરકરની વખણાયેલી નવલકથાનેા અનુવાદ. પૃષ્ઠ ૩૦૦	૧ ૮-૦
સૌભાગ્યવતી સાવીત્રી-હિન્દુ મિત્રોની હૃદય દ્રાવક કથા. નંદનવનને આંગણે-જેમાં જેમ્સ એલનનાં <i>As a man thinketh</i> અને <i>out from the heart</i> . ઉપરાંત ખીન્ન બે પુસ્તકો બંગાલી સાધુ પ્રેમાનંદ ભાસ્કરીનાં અનુવાદો મત્તી કુલ ચાર પુસ્તકોનો સરળ, સુંદર અનુવાદ ...	૦ ૧૨-૦
વેદીનાં પુલો-ત્રણ નાટકો. બહુજ સુંદર, આનંદ આપે તેવા અમીના અને હસીના-બે જોડીયા બહેનોની રસભરી, અદ્ભૂત રોમાંચક નવલકથા. પૃષ્ઠ ૩૩૦ પાકુ બાઈન્ડીંગ ...	૦ ૧૦-૦
દેશનો માયા-અજળ પ્રકારની સામાજિક મનોવેધક નવલકથા. દેશની માયા-કેવી-હોય છે અને બહુલા વતનનું નામ સાંભળતા કેટલી રપુરતી, કેટલી તાજગી, કેટલો ઉદ્ઘાસ અને રૂંવાડે રૂંવાડામાં યનગનાટ મચે એવી નવીન રંગતની જમાવટ. આ નવલકથામાં મળશે સુંદર સફેદ એન્ટીક કાગળો, ૩૧૦ પાના, કાઉન સાઈઝ, પુલકલોચ બાઈન્ડીંગ	૩ ૦-૧
પની અને ખીજ વાતો (સાક્ષરોની વખણાયેલી તેર વાર્તાઓ)	૨ ૮-૧
સત્તરમી સદીનું ક્રાન્સ (મી મરકેટીયર્સનું ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૮૮)	૧ ૦-૦
જીવનની આંખી-સ્ટ્રી જીવનનાં પ્રખેા સર્ચતી ૧૬ વાર્તાઓ,	૨ ૧૪-૦
	૨ ૦-૧

રાજસ્થાનની રાજખટપટ (વીસમીસદીની ઐતિહાસિક, નોવેલ.)	૫	૦—
રામાયણ તત્વ રહસ્ય (મનન કરવા લાયક રામાયણનો સાર)	૦	૧૨—
વગર દોકડાનો વૈદ્ય-પૃષ્ઠ ૪૫૦ (માણસ માત્રને ઉપયોગી પુસ્તક)	૨	૦—
વહુને શીખામણ (વહુ થતાં પાંડલાં સમજવા લાયક)	૧	૦—
વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી-વૃદ્ધ ઉંમરે શરીર નિરોગી રાખવાની કળા	૧	૮—
સ્વીટઝરલેન્ડની સ્વતંત્રતા (સ્વતંત્રતા કોને વર છે અને કયારે ?)	૧	૪—
સંહુચરી અથવા સ્નેહુઘેલી મુંદરી (મીં દેલવાડા કૃત)	૨	૮—
સાસાનીયન શુરવીર-પારસી ઐતિહાસીક, શાયંતાભરી નોવેલ	૪	૦—
જમીલા યાને બંગાલનો બળવો	૧	૦—
ઇસ્લામના ઓલીઆ (દીવ્ય ચમત્કારોથી ભરપુર)	૦	૮—
વૃધ્ધાવસ્થા મટાડવાનાં ઉપાયો-કસરત, શ્વાસોશ્વાસની કીયાઓ,	૧	૦—
આશાની પાંખે (શાંતીલાલ ખેરીસ્કર કૃત) નમુનેદાર નાટક	૦	૮—
આદર્શ નમુનેદાર લગ્ન-સુખરૂપ સંસાર માણવાની મધૂર કથા,		
દાંપત્ય પ્રેમ લોગવવાની કળા, ૬૫૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુકું	૫	૦—
તિલોત્તમા (પ્રો. બેઇનની રસઝરતી નવલકથા)	૧	૦—
ગીતગોવિંદ-અલંકાર નાયકા લેદ આદિથી ભરપુર, પુષ્કળ		
ચિત્રો, પાકું પુકું, જ્વેલ કાગળો	૧	૮—
માલકી (ઈટલીનો રણયજ્ઞ-દેશને આઝાદ કરવા ખાંડાના		
જેતનારાઓ માટે ૧૮ ચિત્રો, ફ્રેમરવેટ કાગળો)	૨	૮—
ગળની હોડી અને ખીણ વાતો (રસીક નવલકા સંગ્રહ)	૨	૦—
દેશ સેવક દંપતી-યાને ઈંદુકાંત (રસિક નવલકથા, સચીત્ર,	૨	૦—
નરસુખસાગર (ડો. પટેલ કૃત જાતિય શિક્ષણ-કોકશાસ્ત્રની		
તમામ ગારીકમાં ગારીક વીગતો, આસનોની સમજ,		
પાના ૩૦૦, પાકું પુકું) પ્રાસંગિક ચિત્રો	૨	૮—
નીલમ માણેકની સંતતી-ભાગ ૧ થી ૪ ભાગ (રસીક નોવેલ)	૪	૦—
નીરંજની અથવા વરઘેલી વનીતા-પૃષ્ઠ ૩૦૦ જ્વેલ કાગળો	૩	૮—
રાજ માર્ગ-દેશોત્તતીનો રાજમાર્ગ બતાવતી નવલકથા	૩	૮—
હું બંડખોર કેમ બની ? સાંભાણક કાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા	૨	૮—
મહિલાઓની મહાકથા-હૃદયને હૃદયમગ્ન નાખે તેવી કથાઓ	૩	૮—
મનીતાની વાતો-હિંદુ સંસારના ભુદ્ધિમોની વાર્તાઓ	૩	૦—
અળખાની આત્મકથાઓ-સ્ત્રી સમાજની દર્દમય કથાઓ	૩	૦—
કુસુમ વાઘેલી અથવા દીકરા કરતાં દીકરી ભલી	૨	૮—
ખલકનાં ખેલ-પંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ, પાંચ ચિત્રો	૧	૮—

ચંદ્રકળા અથવા ચડતી પડતીનો ચમકારો-રસિક નવલકથા ...	૨	૮-૧
દસ લાખનો દલદો-એરદાર ડીટેકટીવ નવલકથા ...	૨	૦-૧
જીવન સુધારણાનાં સંભાર્ગ-ભા. ૧-૨ સાથે જીવનમાં નવીન ઉત્સાહ, ચૈતન્ય-આનંદ, ઉદ્ઘાસ-પ્રેરનાર. પુલકોદ્ધાતક પાઠન-ડીંગ, પૃષ્ઠ ૨૪૦ ગ્લેઝ કાગળો. ...	૧	૦-૦
તારણહાર-રશિયાનાં મહાન લેખક રેને ક્યુલોપ મીલરે ગાંધી-જીને જગતનાં તારણહારનું સ્થાન શા માટે આપ્યું છે તે સંચોદ દલીલોથી બરપુર પુસ્તક. પૃષ્ઠ ૨૨૦, પાકું પુકું, રશિયાનાં પત્રો-શ્રી. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે રશિયામાંથી લખેલા પત્રો. જેમાં રશિયાની પ્રમાણિક હકીકતનો સુંદર હેવાલ.	૧	૪-૦
સમાજની વેદીપર-રોમાંસ ખેંચા કરે તેવા બહીષ્કારની કથાઓ...	૨	૦-૧
સંસારની વાતો-સંસારીક પ્રણયયજ્ઞની અદ્ભૂત વાતો ...	૨	૮-૧
સ્નેહ લક્ષ્મી-સમાજનાં પ્રાણને પ્રેમરસથી ઉકેલતી નવલ કથા ...	૩	૦-૧
ધીકતો જવાબામુખી-આંખનાં પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલ કથા ...	૪	૮-૨
અધિકાર પર પ્રકાશ— " " " " ...	૨	૮-૧
વિશ્વલીલા-શ્રીમંત કુટુંબના સહેલા સંસારનો ચિતાર ...	૨	૦-૧
પ્રાણ કે પ્રતિષ્ઠા-ચંદુલાલ વ્યાસકૃત મનોવેધક ડીટેકટીવ નોવેલ ...	૪	૮-૨
ભગીરદાર— " " " " ...	૨	૮-૧
કપાળ કુંડલા-પ્રેમની ખુમારી-અતિ પ્રિય યદ્ય પડેલી નોવેલ ...	૨	૮-૧
હકગોગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રખાયે તેવું)...	૧	૪-૦
રખડેલ અને બીજી વાતો (૧૭ સુંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ. ...	૨	૮-૧
રોગ અને આરોગ્ય-ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ. ...	૧	૫-૦
ધંધી ધંધીશ ટીચર-અરજી, ચીઠી, પત્રો લખવાની રીતો ...	૧	૮-૦
કુટુંબીનું કારસ્થાન ભાગ ૧ તથા ૨ દરેક ભાગની. કી. ...	૨	૮-૧
દીવાની કે સાણી ભાગ ૧ લો. આંદર્શ સામાજિક નવલકથા ...	૪	૮-૨
" " ભાગ ૨ જો " " " " ...	૪	૮-૨
પ્રતાપસીંહ (સ્કૂલ લાયબ્રેરી અને ઈનામ માટે મંજુર. સચિત્ર.)	૧	૪-૦
પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા (પ્રાર્થનાના ગીતો, પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકું પુકું)	૨	૦-૧
પ્રેમનું પરિણામ (સત્ય ઘંટેનાં ઉપરથી રચેલી અદ્ભૂત નવલકથા)	૨	૮-૧
મૃગજળ (પ્રો. બેર્કનની રસજરતી નવલકથા) ...	૧	૮-૦
મોન્ટેસરી અને કીન્ડરગાર્ટન (બાલ શીક્ષણ માટે ઉપયોગી ...	૧	૮-૦
મધુસૂ અથવા પ્રેમચેલી પ્રેમદા-પાકું પુકું. પૃષ્ઠ ૩૦૦. ...	૩	૦-૧
મૃણાલીની (સચિત્ર અદ્ભૂત નવલકથા, પાના ૨૦૮, પાકું પુકું)	૨	૦-૦
રૂઢીસાળી અને એક બંગા મહિલાની આત્મકથા. ...	૨	૮-૧

સો	- ચોકસી	યાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
યાં	(કરમચંદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	જોડાર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રકૃતિ બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

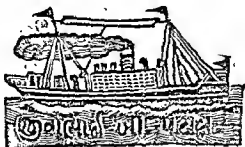
ડિ.આ. ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા ડિ.આ.

દરેક સ્થળે જોજન્ટો જોઈએ છે. જોજન્ટીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીયત્ર મફત મંગાવો.

તારતુ સરનામું: 'આગબોટ,' મુંબઈ

ટે. નં. ૪૧૨૧૩

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટિકટો

દુનિયાના કોઈ પણ જાંદરે જવા માટે સહેલાઈથી અને જોછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટિકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ડ્રી, ટ્રામ, રીનેમા, નાટકની નજીક છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી પ્રાન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. હવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

પ્રાન્ય ઓફિસ:

હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૨૬, આર.જી. બંગ્લો,
ખેતવાડી મેન રોડ, પાંચમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લીં

(હેડ ઓફિસ: કલકત્તા)

નવા વીમો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

૧૯૯૯

મહાશર

પાટીદાર

૧૫ ૨૦

અંક ૨

પણ પ્રાચીન મંસ્કૃતિને દાસેલી મૂલ્યાંકન આવી છે અને પરીક્ષાઓ પાસ કરવાની રીત આપણી પાસે અલાવાય છે; અને તે પણ કંઈ શીખવાને માટે નહિ, પણ અંગ્રેજીમાં આવતા કારભારમાં તોફારી કરવાને અને લાયક થવા છીએ એવી ભાવના કરવાને માટે. આપણી કેળવણી પામેલી પ્રજા એ કંઈ સરકારી પ્રજા નથી, પણ લાયકતા પામેલી ઉમેદવાર પ્રજા છે. પણ ઉમેદવારોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેમને માટેની જગ્યાઓ ધીરે ધીરે ઓછી થતી જાય છે, અને પરિણામે તેમનામાં અસંતોષ વધતો જાય છે. પરિણામે, આ સ્થિતિ-ઉત્પન્ન કરનાર પુરુષો જ તેમની પદ્ધતિનો ભોગ થઈ પડેલાઓનો દોષ કાઢે છે. માનવસ્વભાવની કુટિલતા આવી છે; જ્યારે તેણે દાગિ કરી છે તેના તરફ તે દોષદષ્ટિએ જુએ છે.

(Creative Unity, પૃષ્ઠ ૧૮૦)

કવિવર સ્વીન્દ્રનાથ

જન્મી: નરસિંહલાલ ઈશ્વરભાઈ પટેલ,

‘પાટીદાર’મંદિર, આણંદ.

વાપિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટકે નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
પાટીદાર ઝાતિ	બેન પુષ્પાવતી શાન્તિલાલ અમીન	૩૩
સ્વચ્છતાની ખીજ ગાળુ	„ સોનાબેન ચંકરભાઈ પટેલ	૩૪
ભાઈબેન	ભાઈ ચન્દ્રકાન્ત નર્સિંહભાઈ પટેલ	૩૭
ખીજવર	„ ઇશ્વર પેટલીકર	૪૨
યુવક અને ધર્મ	„ રાગભાઈ ચતુરભાઈ અમીન	૪૭
મગાજનાં હક્કકર્તા સરોવરો	„ વિનોદચન્દ્ર જેઠાલાલ પટેલ	૪૯
ગામડાના પાટીદાર ભાઈઓને	„ હરિભાઈ કે. પટેલ	૫૦
મોટા ધરની વાતો	„ ગંગાદાસ દિગ્ગચંદ શાહ	૫૩
ચર્યાપત્ર	„ વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ	૫૬
અંધપગિચા	„ ‘પાટીદાર’ મંદિર	૫૭
અસંગતતા	„ „	૫૮

૧. નામ પ્રકટ નહિ કરતા એક ભાઈએ રૂ. ૧૦, દિલ્હીથી ગેમસ' મણિભાઈ એન્ડ સબર્સ' રૂ. ૧૦, બેરસદથી ભાઈ કાન્તિલાલ ભાઈલાલભાઈ પટેલે રૂ. ૩ અને મહાત્મજી ભાઈ દેસાઈભાઈ આઈ. પટેલે રૂ. ૨ 'પાટીદાર'માં આવતી ખોટ પૂરવાના ફંડમાં મોકલ્યા છે. તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારું છું.

૨. કંપાલાના ગ્રાહકોનાં લવાજમ વસુલ કરી મોકલવાનું કામ અસ્તબ્ધરત ચાલુ ગયું હતું. પણ તો રિયલિટીનો નિકાલ કરવા માટે સહાનુભૂતિ દાખવી એ કામ ભાઈ સોમાભાઈ પટેલે ઉપાડી દીધું છે. માટે કંપાલાના માદક ભાઈઓ "ભાઈ સોમાભાઈ આર. પટેલ, C/o મેસર્સ લેક્ષી એન્ડ એન્ડર્સન્સ, લી., કંપાલા," એ ઠેકાણે પહોંચાડશે એમ આશા રાખું છું. કોઈ ગ્રાહક ભાઈ ભાઈ સોમાભાઈને લવાજમ વસુલ કરવા ધક્કા ન ખવડાવે અને પોતે જ તેમને પોતાનું લવાજમ પહોંચાડી દે એમ આશા રાખું છું. કંપાલાની આજુબાજુના પ્રદેશના જે માદક ભાઈઓને અનુકૂળ હોય તે પણ એ ભાઈને પોતાનું લવાજમ પહોંચાડી દે

૩. કાગળની એક જ પાળુએ જે લેખો હશે તે જ સ્વીકારવામાં આવશે, એવી સખ્ત સૂચના જાપનાના તત્કાલીન છે, તેથી કાગળની જે બાજુ લખેલા લેખ સ્વીકારવામાં નહિ આવે

આજુદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ઉગિયાચંકર જીવજીલાલ ઠાકરે જાખ્યું અને લીલાવતીબેન રમજીલાલ પટેલે આજુદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૧૧:૪૨.

લેખકોને

એક આદક લખી મોકલે છે કે “‘પાટીદાર’માં પેગલા-પેગલીની વાતો આવે તેના કરતાં કંઈક દિનનિપયના લેખો આવે એવું કરો.” જનતા સુધી તો યાતિદિતના દિતધ્યેય વિનાની વાતો હું ‘પાટીદાર’માં લેતો જ નથી. જે વાતો આવે છે, તે પેગલા-પેગલીની નથી જ, કંઈ દિતધ્યેયની હોય છે, એમ માનું છું. લોક વાર્તાઓ વાંચવા તરફ વધુ આકર્ષાય છે અને તેથી જ ધર્મશાસ્ત્રો મનાતાં પુસ્તકોમાં પણ મુખ્યત્વે કથાઓ હોય છે. પણ વાર્તાઓ એકલીથી જ આપણાં દિતધ્યેયોની સ્પષ્ટતા ન થઈ શકે એ પણ માયી વાત છે. માટે આપણા ઉદ્ધારને માટે મુખ્ય મુખ્ય પ્રશ્નો લેઈ તેને નિષે અંગે દષ્ટિએ ચર્ચા કરવી એ ઇષ્ટ છે એમ આપણા લેખકોએ સમજવું ધટે. પણ ખેદની એક વાત તો એ છે કે ચર્ચાત્મક લેખો લખવામાં જેની શક્તિ મારી છે એ તો યાતિદિતથી અને સમાજદિતથી હાથ ધોઈ બેઠા છે તેમને તો યાતિ- અને સમાજ-દિત નિષે કશીયે પડી નથી અને નથી અંગણે તો કલમ માથે ઘસી મેજ ઉપર મૂકી દીધી છે. ત્યારે છે એ લેખકોએ પોતાનો ધર્મ રૂડી રીતે જાળવવો રહ્યો. તેઓ પોતાનો એ ધર્મ જાળવશે જ, એવી આશા હું છોડી શકતો નથી.

સુંદર ફોટા પાડનાર

રા ઇ ઝિ ગ આર્ટ સ્ટુડી ઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ પ્રિન્ટર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર: નરવરલાલ પટેલ

‘પાટીદાર’માં જાહેરખબરના ભાવ

	આખું પૃષ્ઠ	અર્ધું પૃષ્ઠ	પા પૃષ્ઠ
બાર માસ	રૂ. ૪૦	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૫
છ ”	” ૨૫	” ૧૫	” ૧૦
ત્રણ ”	” ૧૫	” ૧૦	” ૬
એક ”	” ૮	” ૫	” ૩

પુઠા પાન ત્રીજા ઉપર આનાથી સવાયા,

અને ” ” ચોથા ” ” દોઢા.

હિન્દુસ્થાન

કે-આપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

તમારૂં સેવાશ્રમવાળા ડો. ચંદુભાઈને શુભ હસ્તે
આશુંદમાં

દાંતનું દવાખાનું

ગરીબો માટે મફત

દાંતને લગતું તમામ કામ લેટેસ્ટ પદ્ધતિસર કરવામાં આવે
છે. દાંતનાં તમામ દર્દો જેવાં કે પાયોરીઆ, મોંઢાની ચીકાશે,
અવાળાનો સોજો, ચાંદી, વગેરે તમામ દર્દોની અકસીર દવા.

ઠે. સ્ટેશન નજીક લીલો બંગલો,

મેડા ઉપર, ગોદા સામે, આશુંદ.

ડો. વીરેન્દ્ર દવે

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતીજ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાગળાં, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં લોકોએ પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હ સા હ સ

(૧) મોટાઓ માટે

શ્રી. જ્યોતીંદ્ર દેવે કૃત : ચાર ભાગ

રંગતરંગ

૫-૦-૦

(૨) બાળકો માટે (વીસ ભાગ)

બકોર પટેલ

૫-૨૦-૦

બધા ચોપડીવાળાઓ વેચે છે.

ગાડીવ : સૂરત

ખેડા જિલ્લામાંથી ૮૨ વરસથી પ્રગટ થતું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક

“ખેડા વર્તમાન”

પત્રના ગ્રાહક થાવ.

લવાજમના દર હિન્દમાં વર્ષના રૂ. ૪૭

આફ્રિકા પરદેશમાં વર્ષના શિ. ૧૨:

નમુનાના અંક માટે લખો :

ખેડા વર્તમાન પ્રેસ—ખેડા.

શ્રી. મંત્રી, દા. ન. વાચનાલયના સંચાલકોને નમ્ર અપીલ છે લવાજમ ભરવાની મુદત આવી છે, તે અન્ય પત્રોની પસંદગીમાં “ખેડા વર્તમાન”ને દર સાલ મુજબ પહેલીજ પસંદગી મળશે જ.

પાટીદાર

હત્તિષ્ઠત જાગૃત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોષત ।

કુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮
૫૫ ૨૩

આશુદ

માગશર
અંક ૨

પાટીદાર જ્ઞાતિ

પાટીદાર જ્ઞાતિની વસતિ ખામ કસીને મુંગલ પ્રદાકામાં વધારે છે. પાટીદારનો કેટલોક ભાગ પશ્ચિમ ખાનદેશ તથા નાસિક જિલ્લામાં પણ વર્ષોથી વસેલો છે. પાટીદારમાં મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે : કડવા, લેકિયા, તથા મતિયા.

કડવા પાટીદાર— સાત તથા કળા ચૂડાવાળા. જાતેના રીતરિવાજ સરખા જ હોય છે. પરંતુ કડવા પાટીદારના રીતરિવાજ લેકિયા પાટીદારથી જુદા હોય છે. કેટલાક કડવા પાટીદાર લગ્નમાં માટી કરે છે, એટલે કે કન્યાપક્ષને કન્યા આપીને વરપક્ષ કન્યા મેળવે છે. સ્ત્રી નિધવાયતાં અથવા છટાછેડા (ફારગુની) લેતાં પુનર્લગ્ન કરી શકે છે. આ રિવાજ જ હાજી, વાણીયા, અનાવિલ તથા હિમ્મત ગજાલા લેકિયા પાટીદારમાં નિષિદ્ધ છે. સ્વાનુભવથી જાણ્ય છે કે કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિ એકંદરે માયાળુ છે. સાલચુડાવાળા કડવા પાટીદાર નિશેષ મહેનતુ તથા માયાળુ ગણાય છે.

લેકિયા પાટીદાર જ્ઞાતિમાં વનવિક્રમનો અનિષ્ટ રિવાજ અત્યાર સુધી અસ્તિત્વમાં છે. પણ હાલમાં સુપારક વિચારવાળા મદ્દમદરચોની કાર્પશીલતાથી આ રિવાજ અમુક અંશે નાબુદ થતો જાય છે. લેકિયા પાટીદારોમાં ખેડા જિલ્લાના કણુવી તથા સુરત અને નવસારી જિલ્લાના કણુવીમાં સ્ત્રી પુનર્લગ્ન થઈ શકે છે, પરંતુ હિમ્મત દરજ્જાના લેકિયા પાટીદારોમાં આ રિવાજ અમાલ તથા અનુચિત ગણાય છે.

ખેડા, સુરત, નવસારી, ભરૂચ તથા અમદાવાદ અને વડોદરા જિલ્લાના પાટીદારો દેશપરદેશમાં ધંધાચોં મોટા પ્રમાણમાં મચેલા છે.

મતિયા પાટીદારમાં, મારી બાળુ પ્રમાણે, જાળકને જન્મપ્રસંગે રૂકવાનો તથા માણસને મરણપ્રસંગે હસવાનો રિવાજ છે. સુરત તથા નવસારી જિલ્લાની પાટીદાર સ્ત્રીઓ સાક્ષાતે ઠાણડો વાળીને પહેરે છે. બરુચ, વડોદરા, ખેડા તથા અમદાવાદ જિલ્લાની પાટીદાર સ્ત્રીઓ છુટ્ટા સાક્ષા પહેરે છે. લગ્નમરણના અર્ચોમાં ચરેતરના છ તથા ચાર ગાગના પાટીદારો એક જીજ્ઞાસી ચઢે તેમ દરિદ્રાઈ કરે છે. સુરત જિલ્લામાં લગ્નમરણનાં અર્ચ થાય છે, પણ ઘણાં જોાછા પ્રમાણમાં તે અર્ચ કરવામાં આવે છે. કેટલીક જગાએ તો ચારમાં વગેરે અનિષ્ટ પ્રથા મહંતર ગંધ થઈ છે.

ડીરપેન્સરી,
કેસાડ, જિલ્લો સુરત }

પુષ્પાવતી શાન્તિલાલ અમીન

સ્વચ્છતાની ખીજ ખાણુ

રમણીય સંધ્યા સ્વચ્છ આકાશમાં ઊતરતી જતી હતી હું અને મારા મિત્ર ઠાગથી સહેજ નિવૃત્તિ થતાં નિર્દોષ વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં હતાં, એટલામાં જ પાટીદારી આવનાર આગંતુકે પૂછ્યું: “...ભાઈ, હો કે?”

“હા, આવો.” એમ કહીને હું અને મારા મિત્ર ખન્તેજે ઊડીને આગંતુકને આવકાર્યા.

આવનાર ભાઈ શિક્ષક હતા. તેઓ પોતાનું કામ પરવારી રજા લેખને જોઈયા અને ગયા. તેઓ ગયા, પણ અગારે મારે એક અર્થાનો વિષય મૂકતા ગયા.

“એમનાં કપડાં આટલાં બધાં ગંદાં કેમ છે?” મારા મિત્ર પોતાના ઉતાવળીઆ સ્વભાવને વશવર્તીને, હજુ તો પેલા ભાઈ પૂરા દેખાતા ગંધ થયા નથી તે પહેલાંજ, પૂછ્યું. અને રજે તેઓ સાંભળી ગયા હોય તે બદલ મુખભાવ વડે સહેજ દિલગીરી પણ વ્યક્ત કરી.

મારા આ મિત્રને સ્વચ્છતા મારે ખાસ ચીવટ છે. તેમને અસ્વચ્છતા મારે સૂગ છે. હું પણ સ્વચ્છતા પ્રત્યે તો છુંજ, છતાં અગારા વિચારોમાં કંઈક ભેદ છે. એક જ પંચના પ્રવાસીઓમાં—સમાન ખેવલક્ષી હોવા છતાં—ન સમાન્ય તેવો ભેદ અનેકવાર હોય છે. તેવોજ આ અગારો ભેદ છે.

મિત્રના જવાબમાં મેં જણાવ્યું: “તેઓમાં સ્વચ્છતાની ખામી છે એટલુંજ, ખામી ખીજ રીતે ત્યો ઘણા સારા છે. આપણે પોતાના દોષ પ્રત્યે અને

પારકાના ગુણ પ્રત્યે નજર કરવી ઘટે અને તેજ સંસ્કારિતાની નિશાની છે-
જીવનસાધનાનું પ્રથમ પગથીઉં છે.

“તેઓની આર્થિક સ્થિતિ નળણી છે. ટૂંક પગાર એજ એક તેમના
બહેણા કુટુંબના આધારરૂપ છે, અને તેમને નોકરી ઉપરાંત બીજાં પૃથ્વ કેટલાંક
કામ કરવાનાં છે. એટલે તમો છુટ્ટો તેવી સ્વચ્છતા એમનાથી ન જળવાય,
તેથી એ બિચારા એમના એ નિર્દોષ ગુના બદલ ક્ષમાપાત્ર ગણાય.”

“તો શું નવરા, ગાણસોજ સ્વચ્છતા જળવી શકતા હશે?” મારા મિત્રે
મારા આ વિચારો માટે, મુદાનુભૂતિયુક્ત વિચારો કરવાને બદલે, મર્યાબાં બિતરવા
ખાતર દલીલ કરી અને પછી તો મેં પણ દલીલના જવાબ આપવા માંડ્યા.

“એવું ખાસ નથી, પણ નવરા, શ્રીમંત, પગથ્વી અને સત્તાવાળાઓ
એકે સહેલાઈથી સ્વચ્છતા જળવી શકે છે, પણ મારે મતે એ સ્વચ્છતામાં
એની એક બીજી દૃષ્ટિની જે અલગ્ય ખામી છે તે મને સાહે છે. ગરીબોને
બોલે જળવાએલી સ્વચ્છતા એ પવિત્ર સ્વચ્છતા તો નથી જ. એના કરતાં મેસો
મદો પણ સ્વાસ્થ્યની ગરીબ ધણો સારો. આપણી સ્વચ્છતા જળાવવા માટે
આપણે પાંચળા યજ્ઞ બીજાની ઉપર ભારરૂપ ધવું પડે એવા તો બહેતર છે કે
આપણે મંદા રહીએ.

“‘સ્વચ્છતા એ પ્રશુતા છે’ એ ખોટું નથી, પણ જેની પાછળ જાત-
મહેનત હોય, કંઈ લુચ્ચાઈ લક્ષ્યાઈ ન હોય, દાનત કાંઈ પણ રીતે હરામ
ન થઈ હોય, સમાજના અન્યાયી વ્યવસ્થાના ઝોથા પાછળ લપાઈને ન્યાય-
પુરઃસર હોવાનો અંચજો ઝોદયો ન હોય, એવી સ્વચ્છતાની જ મારે મન
કિમત છે. ખામી સ્વચ્છ રસ્તાઓ જનાવવા માટે ગરીબોના ટૂંકડા મૂંટવીને
બિચી કરેલી મૂઝી વપરાતી હોય, એનાં બાંધકામો પાછળ કેટલાંય અનીતિ અને
અત્યાચારો લપાયાં છુપાયાં હોય, કંઈ કંઈ કાવાદાવો થયા હોય અને કેટલાય
અન્યાયો થયા હોય, તો એના કરતાં બલે મદોગોગરો, પણ નિર્દોષ એવો
રસ્તો શો ખોટો છે?

“કેટલાય નિર્દોષનાં જીવનધન લૂંટી, અનેક જળપ્રયંજો કરી અને કેટલાય
અન્યાયકર્તા અત્યાચારો આદરી તૈયાર કરાતા સુંદર અને રૂપાળા મીલકાપદ
કરતાં મદોગોગરી, પણ નરી નિર્દોષતાથી ઉભરાતી, જાતમહેનતે તૈયાર થતી
ખાદી ખરખચડી હોય તોપણ હજાર દગ્ગજો ઉત્તમ છે.

“શ્રીમંતો, અમલદારો અને રાજમદારાનજો સ્વચ્છતા જળવી શકે છે.
પરંતુ તેમની એ સ્વચ્છતા પાછળ જો અન્યાય, અત્યાચાર અને અનીતિ

પ્રવર્તતાં હોય તો એના કરતાં અસ્વચ્છ પણ નિર્દોષ જીવન શાં જોતાં છે?”

આટલી દલીલને અંતે તે બાપજી કબૂલ કર્યું કે આ જાતની સ્વચ્છતા નિંદ્ર છે અને સ્વચ્છતામાં જાતમહેનતની આવશ્યકતા છે; નિર્દોષતાભરી સ્વચ્છતાની જરૂર છે.

“ત્યારે તમે તમારા કામો કેમ કામની પાસે કરાવો છો?” ગિત્રે હવે અંત આગતોમાં ઊતરવા માંડ્યું. “હવે હું . . . નો તમારું કામ કરવાની ના પાડીશ અને પછી જોઈશ, તમે કેમ જાતમહેનત કરી શકો છો તે?”

“મારી જો આમી મારી જો અધૂરી કેળવણીની નિશાની છે, જે મને સદા સાથે છે અને સાધરે; પણ તેથી જાતમહેનતની આવશ્યકતા નાસાગિત નથી થતી.” પેલા આવનાર પ્રત્યે સદાનુભૂતિ વ્યક્ત કરવાને ધરાદે મેં આ પ્રમાણે દલીલ કરી.

“એ તો ઠીક, પણ મફતનું પાણી ત્રાપરી સ્વચ્છ રહેવું એમાં ગરીબાઈ ક્યાં આડે આવે છે?” મારા વિદ્વાન ગિત્રે તર્કશુદ્ધ બીજી દલીલ રજૂ કરી.

“ગરીબોને ધણાં કામ હોય, અનેકવિધ ચિંતાઓ હોય, એટલે તેઓમાં આપણે ઇચ્છીએ તેવી સ્વચ્છતા ન પણ હોય. છતાં તેઓની અસ્વચ્છતા માટે સમાજનો ઉપલો થર નેટલો જત્રાગદાર છે, તેટલો જો થર પોતે જત્રાગદાર નથી. આ ગરીબ દેશમાં જાદલવાના બીજા વસ્ત્રને અભાવે ધણાંને ગાદવાની ઇચ્છા છતાં ગાદી શકતાં નથી, એક જ વસ્ત્ર ફાટતાં સુધી જ નહિ, ચીંગડાં ઉપર ચીંગડાં માર્યા છતાં ચીંધરેદાલ થતા સુધી લાજ ઢાંકવા માટે જ પહેરવું પડે છે. આવી સ્થિતિમાં સ્વચ્છતાની વાત શી! સ્વચ્છતા એ તો એક સ્થિતિસંસ્કાર છે અને તે અમુક સ્થિતિ જાદ વિચારવાનો વિષય છે. હાલ તો આ ગરીબ દેશ માટે ભૂખમરો ટાળવાનો જ એક મહાન પ્રશ્ન મોં વિકાસી બિન્નો છે, તેનો જ પ્રથમ વિચાર ચત્રાની જરૂર છે. પેટનો ખાડો પુરાવા જાદ જ સંસ્કારોનું સિંચન થઈ શકે, અસ્વચ્છ રહેતા માણસો માટે આપણે સદાનુભૂતિ કેળવવી જોઈએ અને એજ એક રીતે આપણે તેમને એ સંસ્કાર આપવો જોઈએ.

“આપણે સ્વચ્છતાને નકારી શકવાના જ નથી, પણ અસ્વચ્છતા પ્રત્યે નકરત કરવી એ ઇન્સાનિયત નથી, હેવાનિયત છે; એ માણસાઇનું ચિહ્ન નથી જ. અસ્વચ્છતા પાછળનું રહસ્ય શોધી તેમાં સહેજ ઊંડા ઊતરી તે પ્રત્યે સહિષ્ણુતા કેળવવાની જરૂર છે. સ્વચ્છતા એ પસંદ કરવા જેવી વસ્તુ છે, પરંતુ પવિત્રતામય સ્વચ્છતા એ તો પૂજવા યોગ્ય છે.

એજ સ્વચ્છતામાં પ્રભુતાનો વાસ છે. દુષિત સ્વચ્છતા એ તો શેતાનતું ધાગ છે. એના કરતાં તો ગંદગોળરા દરિદ્રનારામજીને જ આપણે પૂજનીય ગણવો જોઈએ. પવિત્રતામય સ્વચ્છતાવાળું જ શુભનસુગમ ખીલશે અને ફેરશે.

“જાણ સ્વચ્છતા એ આંતરિક સ્વચ્છતાની નિશાની નથી શું?”

“છે, પણ જાણ સ્વચ્છતાવાળાં દશેશાં આંતરિક સ્વચ્છતા જળવતાં હોય એમ જાનતું નથી, માટે આંતરિક સ્વચ્છતા એ વધારે મહત્વની વસ્તુ છે.”

મુ. ગવાંસદ

સોનાબેન શંકરભાઈ પટેલ

ભાઈબેન

“પટેલ આગા, જાપુજી!” નાની બેળી બોલી.

શારદાબેને તથા કાન્તિલાલે બેળીને બોલતા માંબળી બહાર આવી જોયું તો ચિન્તામણિ પટેલ આવતા હતા. ચિન્તામણિ એમના જમાઈ થાય, કાન્તિલાલે પોતાની પુત્રી સુભદ્રાનાં લગ્ન ચિન્તામણિ સાથે કર્યાં હતાં. જમાઈને દૂરથી આવતા જોઈને તેમના દિલમાં ખૂબ દર્ષ થવા લાગ્યો. શારદાબેન પણ પોતાના જમાઈને જોવા તલપાપક થવા લાગ્યાં, કારણ કે ચિન્તામણિ પહેલી જ વખત સાસરીમાં આવતો હતો.

“કેમ, ચિન્તામણિ પટેલ!” શારદાબેને આવકાર આપતાં કહ્યું.

“સારું શારદાજી, નવ જય જાપુજી!” સાસુમસરાને સંબોધતાં પટેલ બોલ્યા.

“કેમ અચાનક જ! કંઈ કાગળપત્ર લખ્યા વિના જ! પત્ર તો લખવો હતો, તો રેશને આમો માણસ આવત.” કાન્તિલાલ બોલ્યા.

“આ તો વસો જાનમાં ગયો હતો, ત્યારે ગનમાં થયું કે લાય ને મળતો નહિ, એ દિસાણે વળતાં સોજના બિતર્યો.” ચિન્તામણિએ અચાનક આવવાનું કારણ દર્શાવ્યું.

“ચાલો, સારું થયું. તમારા આવવાથી અમને ખૂબ આનંદ થયો.” સસરા બોલ્યા.

સૌ ઘરમાં ગયાં. દીવકા ઉપર બોદડું જિજાવીને પટેલને સ્થાન આપ્યું, પાણી આપ્યું. ચિન્તામણિએ લાયપગ ધોયા અને પછી બોદડા ઉપર બેઠો. એટલામાં જ તેનો મોટો સાળો રમેશભાઈ આવી પહોંચ્યો. પટેલને દેખતાં જ અચાનક બોલા બીક્યો : “જોડ! ચિન્તામણિ પટેલ, એકઠા જ ક્યાંથી પધાર્યા?”

“અરે, તમારી ખજાર લેવા ને સ્તો. આપ ક્યાં ક્યાં કરો છો?”

“યુવકમંડળની સભામાં ગયો હતો. આજે સરેલ્લુદળની યોજના કરવા સાડ સભા મળવાની હતી, ત્યાં ગયો હતો.” રમેશભાઈએ જણાવ્યું.

રમેશભાઈએ ચંપલ કાઢી. હાથપગ ધોઈ, પવનથી વિખરાએલા વાળને કાંસકાથી ઠીક ઠીક સમારી, રૂમાલથી મોં સાફ કરી બ્રહ્માર આવી હોંચકા ઉપર પોલની સાથે આસન લીધું. કુશળતાની વાતોચીતો કરી તથા ખજારઅંતર પૂછી. પછી આનંદની ભિન્ન ભિન્ન વાતો સાંભળીનેથી કરવા લાગ્યા. પરસ્પર સિંગતહાસ્યની અને ચર્ચાઓની પરંપરા ચલાવવા લાગ્યા. આમ લગભગ અડધોએક કલાક વાતો કર્યા પછી રમેશભાઈએ ખૂમ પાડી : “જમવાનું તૈયાર થયું છે કે, શારદાગા?”

“હા રમેશ, ચાલો તમારી યાળાઓ પીરસું.” સ્ત્રીઓમાંથી શારદાગા બોલ્યાં.

“બાપુજી ક્યાં ગયા છે?” રમેશભાઈએ પૂછ્યું.

“એ જોડિસમાં ગયા છે, એ તો આવશે, તમે જાને જમી લો ને.”

“સાડ, પીરસો ત્યારે, અમે આવીએ.” રમેશભાઈ બોલ્યા.

“સુભદ્રા, ઊંડ જોઈએ, પાટલા-લોટા કર જોઈએ.” શારદાગાએ કહ્યું.

સુભદ્રાએ પાટલા મૂકી લોટા બર્ખા. હમણાં તે બે બાણાં સામરે રહીને ગામમાં કુટુંબીઓના લગ્નપ્રસંગોમાં હાજરી આપવા પિયરે આવી હતી. પોતાના પતિ જાનોમાંથી ફરતા ફરતા આવવાના હતા, તે એ નજીવી હતી, કારણ કે તેના ઉપર બેચાર દિવસ અગાઉ પત્ર આવ્યો હતો. છતાં પણ મૌન સેવતી એ મનમાં ચનચનાટ અનુભવતી હતી. યાળાઓ પિરસાતાં સાંજો જાનેથી જમવા બેસી ગયા અને જમ્યા.

જમીપરવારીને ખપોરના તાપમાં નિરાતિ માળ ઉપર જઈને આરામ લીધો. મીઠી ઊંઘ લીધી, અને સાંજે ઠંડો પહોર થતાં સુસ્તી હિડાડી દેખ ગામમાં કે ગામની બહાર ફરવા જવા સાડ તૈયાર થયા. રમેશભાઈએ નોકર પાસે લોહાનો સાજ તૈયાર કરાવી ચિન્તામણિને કહ્યું : “પોલ, ઘોડેસ્વારી આવડે છે કે? આવડતું હોય તો સાજ તૈયાર કરાવ્યો છે.”

“આવડતું તો નથી, રમેશભાઈ, પણ શીખીશું તો ખરા.” ચિન્તામણિ બોલ્યો.

“ચાલો ત્યારે તમે ઘોડો લેઈને ગામની બાજોળ તરફ ફરવા નીકળો. મારે લાઇબ્રેરીમાં જવું છે, કારણ કે હમણાં હું લાઇબ્રેરિયન તરીકે કામ કરું છું. હું પણ તમારી સાથે જ છું. લાઇબ્રેરી આગળથી તમે આગળ ફરવા જાઓ.”

અને હું લાઇબ્રેરીમાં જઈશ.” રમેશભાઈએ ચિન્તામણિને તૈયાર કરતાં કહ્યું.

ચિન્તામણિ ઘોડા ઉપર તથા રમેશભાઈ ચાલતા તૈયાર થયા. ધીમે ધીમે ચાલતા ગાંડયું. લાઇબ્રેરીથી જન્ને જણ છૂટા પડ્યા. ચિન્તામણિ ઘોડા ઉપર લાગેલો ગયો. લાગેલોથી ઘોડાને સહેજ રવાલથી ચાલતા દીધો. ખાઇલ દોડ માઈલની મજલ કરી આવ્યો. પાછા ફરતાં સુધારત થઈ ગયો હતો, સહેજ સહેજ અંધકાર છવાયો હતો. ગામના માનવીઓ ગાગ તરફ પગ માંડી રહ્યા હતા. આ વખતે ચિન્તામણિ ઘોડા ઉપર આવતો હતો. ઘોડો ચાલતા ચાલતો જૂનનાથ મદાદેવ પાસે આવ્યો. મદાદેવ પાસેના વડ નીચે બેઠેલા એક જટા-ધારી જાવાને જોઈ ઘોડો લાકડ્યો, અંધારામાં કાળી જટા જોઈને ઘોડો એકદમ ચમક્યો. ચિન્તામણિને પીઠ ઉપરથી ભોંય ઉપર પટખી દેઈ ઘોડો પલાયન થઈ ગયો. ચિન્તામણિ બેશુદ્ધ જાની ગયો, તેનો દેહ બેભાન અવસ્થામાં ત્યાં પડ્યો.

જૂનનાથ મદાદેવને દર્શનથી પાછા ફરતાં કેટલાય માણસોમાંથી દોષની નજર એ બેશુદ્ધ માનવી તરફ ન ગઈ. છેવટે મોડે મોડે પશુ મદાદેવનાં દર્શન કરીને ઉતારને પગલે પાછી ફરતી મૌરવાની નજર તે તરફ ગઈ.

હળવે પગલે અને ખચકાતે હલ્યે સૌરભા એ યુવકના બેશુદ્ધ દેહ પાસે જઈને ઊભી. ક્ષણ માટે તો તે પશુ ચમકત ઊભી રહી અને ઊંડા વિચારમાં પડી, મનમાં કંઈક વિચારું અને ગાજું સૂઝતો હોય તેમ જરા સ્વસ્થ જાની. એકદમ ભોંય ઉપર બેસી ગઈ.

યુવકનું મસ્તક ખોળામાં લીધું. મોંઢા પર ચોંટો ગચ્છેલી ધૂળને સાડીના પાલવ વડે સાફ કરી, પરમેશ્વરની સાક્ષીએ ગજગણી: “બ્રહ્મા લાઇબ્રેરને રાંબધે આ યુવકનો સ્વપ્ન કરું છું.”

આટલું બોલીને ખૂબ શાન્તિથી પોતાની પાસે જો સોટા હતો, તેમાં ગંદિરથી વળનાં રહેવા દીધેલા પાણીમાં પોતાની સાડીનો પાલવ ભીંજાવ્યો તે તેની આંખો ઉપર મૂક્યો. તેના કપાળ ઉપર પાણીની ધાર કરી. ધીમે ધીમે ચિન્તામણિને કંડક લાગી. તેનો દેહ સળવળ્યો.

હજુ પૂર્ણ શુદ્ધિ આવી નહિ. સૌરભાએ ધીરજપૂર્વક સાડીના પાલવને ભીંજાવી ભીંજાવીને ચિન્તામણિની આંખોને અને માથાને કંડક આપવા માંડી. છેવટે ચિન્તામણિ સ્વસ્થ જાન્યો, તેના દેહમાં શુદ્ધિ આવી તેની આંખ ઉઘડી. જુઓ છે તો સામે એક યુવાન જાણા!

સૌરભા ઊભી થઈ ગઈ. ચિન્તામણિ વિમુદ્ધ જાની ગયો. જાનમાં આવીને તે યુવતીને સંબોધીને તેણે પૂછ્યું: “કાણ છે, તું જાણા?”

“હું તમારી જેન, બાઈ!” સૌરભા બોલી.

“શું મારી જેન! તારું નામ?” ચિન્તામણિએ પૂછ્યું.

“સૌરભા...” એટલું જ બોલીને તે ખૂબ જ ત્વરિત ગતિથી ચાલતી થઈ ગઈ. ચિન્તામણિ અંધારામાં જોઈ પશું ન શક્યો કે એ યુવતી કઈ તરફ ચાલી ગઈ!

ચિન્તામણિ ઘર તરફ ચાલ્યો. ઘોડો ધર્મશાળા પાસેના પાણીના ફાગા ઉપર પાણી પીતો હતો. ધીમે રહીને જમકારતાં જમકારતાં તેની નજીક તે ગયો. અને સવાર થઈ ગયો. ઝડપથી ઘેર આવ્યો. ઘેર આવતાં તો પૂછપરછ શરૂ થઈ ગઈ.

“હેં પટેલ, ગાલુ દૂર ફરી આવ્યા ને!”

“હા, ઠીક લાગ્યું” અને પવન ઢનો એટલે દૂર સુધી ફરી આવ્યો.” ટૂંકમાં કહ્યું.

ચિન્તામણિની નજર સામે પેલી યુવતીની મૂર્તિ જણાતી હતી. તેને એ એક જ વ્યક્તિ ચિત્રપટની જેમ આંખો સામે દર્શન આપતી હતી અને મનમાં તેના આંખોનું ચિત્ર પરિવ્રજાવ કરતો હતો.

એનાં વસ્ત્રોમાં શુદ્ધ ખાદીની રંગેત સાડી અને કળા; એનો સાદો અને શય્યાગર રહિત દેહ એનાં પ્રેમાળ નયનો, ત્રાણીનું માધુર્ય અને નામ તેના શુભના જેવી અગરસ્મૃતિ ચિન્તામણિને વિચારાગ્રસ્ત કરતી હતી. ચિન્તામણિની આંખો એ વ્યક્તિની શોધ કરતી ફરતી હતી. ફક્ત એક જ મુલાકાત કરીને બાઈજેનના પવિત્ર કરારથી બધાવા એનું હૈયું તલસાટ કરતું હતું. વૈજ્ઞાનિકના જેવા એની નજર ચોતરફ એને શોધ્યા કરતી હતી!

ખીજે દિવસે ચિન્તામણિએ એક વ્યક્તિ નિહાળી. આંખોનું એ જ સૌરભા, એ જ પહેરવેશ, એ જ છટા અને એ જ સ્મૃતિનું ખીણું! જાસ, એને જોળખી લીધી એનું ઘર ક્યાં છે તેની ખાતરી કરી લીધી.

સૌરભા અને સુભદ્રા બે સાહેલીઓ હતી. સુભદ્રાના ફળિયામાં જ સૌરભાનું ઘર હતું. જાને સગીએનોની જેમ રહેતી હતી. ફક્ત તફાવત એટલો જ હતો કે સૌરભા કુંવારી હતી.

સંપૂર્ણ ખાતરી મળ્યા પછી ચિન્તામણિ સૌરભાને ઘેર ગયો. બાઈજેનના પવિત્ર કરારથી પ્રભુની સાક્ષીએ સંજ્ઞા આપ્યો. જાને જણ્યું ધર્મનાં બાઈજેન થયાં. ચિન્તામણિ રોજ સૌરભાને ત્યાં બેસવા જતો. જેન સાથે બાઈ ખૂબ નિર્દોષતાથી આનંદની વાતો કરતો. જાને જણ્યું આવી રીતે આનંદ અનુભવતાં.

સૌરજાને લાઠ ન હતો, પણ ચિન્તામણિ જોવો સોહી ગન્ધુ મળવાથી તેના હૃદયનાં કમાડ આનંદોર્ગિયો હચમચી ઊઠતાં હતાં.

આવી રીતે રાજ ચિન્તામણિને સૌરજાને ત્યાં જતો જોઇ સચળાં શંકા કરવા લાગ્યાં. સંસારની નજરમાં વિષનાં ઘીજ રોપાયાં. એમની વિષમય આંખોએ સૌરજા અને ચિન્તામણિને ઘેર અપરાધી આક્ષેપ્યાં.

ફળિયાની અને સગાંઓની દિલચાલ સૌરજા સમજી ગઇ. એક દિવસ અંતિમ મિલન વખતે ચિન્તામણિને સૌરજાએ પોતાની પાછળ ચર્ચાની અને ચુપ્ત રીતે નિન્દતી વાતો દિલ ખોલીને કહી દીધી. ચિન્તામણિ સમજી ગયો. વેદેશન પણ પૂરું થવા આવતું હોવાથી તે બીજે દિવસે ઘેર જવાનો હોવાથી સૌરજા સાથે ધરાધ્રુવે વાતો કરી લીધી. બીજા દિવસના પ્રજાતર્કા વહેલી સવારે સૌની વદાય લેઇ તે આવ્યો.

તેના અંતરમાં ફુગિયાના વિષમય આક્ષેપોનું ગટન થતું હતું. તેના મગજમાં પોતાની પવિત્રતા તરફ શંકાની દૃષ્ટિથી જોનાર જગત પ્રત્યે તિરસ્કાર છૂટતો હતો. તે બધી પરિસ્થિતિ સમજી ગયો હતો. તેણે પોતાના મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કરી લીધો કે ઘેર જઇને સૌરજાને સંજોધીને તેને જગતના જરૂર સમાજથી ન દરતાં દિગતપૂર્વક વતના પત્ર લખી દેવો. ચિન્તામણિ ઘેર આવ્યો. બીજે જ દિવસે સૌરજાને સંજોધીને પત્ર પાઠવ્યો. તે પત્ર પોતાની સગી બેનના કરતાં પણ તેની સાથે વિશેષ સંગંધ હોય એ રીતે લખ્યો:

“પ્રિય ભાગિની સૌરજા!

“તારા ઉપકારને તો હું શું બૂઝું! મારી બેજાન અવસ્થામાં પણ શુદ્ધ ભાવે મારામાં ચૈતન્યની દીપગાળ પ્રગટાવી. તારા જની બેનો યોને મળ્યો!

“સંસાર નરકાગાર છે. જોમાંનાં માનવીઓ અધમ છે. ફુગિયા રચાર્થી, અધ અને ઇર્ષ્યાનુ છે, તેની વિષમય નિંદ્રામાં સૌને એ વિષપીજ માને છે! બેની ભલે, પરવા ન કરીશ. જગત સલે બૂચળરામ કરે અને આક્ષેપોનાં ઢોલ વગાડે. આપણા માર્ગ શુદ્ધ, નિર્મળ અને નિર્દોષ છે, તો પછી ન્યાય પણ હૃદયના દરબારમાં છે. સંસારના રંગ અનેકરંગી છે, એનાથી કાઢવું બહુ જોઇ શકાતું નથી, એનાથી હિંદાર કરાતો નથી અને પતન કરવાની પેરવાંજો કર્યા કરે છે.

“આપણે નિર્દોષ છીએ, આપણી તરફ શંકાશીલ રહેનાર વ્યક્તિઓ જ ખરી રીતે દુષિત છે.

“બેન! હું કુંવારી છે, મારે જ તારે માથે આક્ષેપોની વીજળીના અગકારા વરસી રહ્યા છે. સંસાર શુદ્ધતાઓને જ ખરાબ કરવા પાછળ પડી રહ્યો છે.

જગતના ફેટવાય ખૂણાઓમાં પડેલા પછીના જીવનમાં અનિષ્ટ પ્રસંગો જનતા હશે અને તેને બોલે ફેટલીય અગળાઓ જિંદગી અગાડતી હશે, પણ એના તરફ કાંઈ દ્રષ્ટિપાત સરખોય કરતું નથી!

“જગનજ એવું છે. ડોઈ દિવસ ન વળે. નિર્વાય જનજ જગતને જીતે. જોન! ન ડરીશ, આપણો સંગન્ધ અતૂટ રહે! દુનિયા લલે ગક્યા કરે. લેશ-માત્ર પરવા ન કરીશ.

“નિર્દોષ લાલે આગળ ધપવાનું પ્રભુ આપજીને સામર્ય આપે જોની અભિલાષા રાખતા,

“તાગ લાઘ ચિન્તામણિના જયભારત.”

મૌઝાઓ પત્ર મેળાવીને આશ્વામન મેળવ્યું. છતાં પણ તેના નારીહૃદયે સંભાર તરફ નજર કરી. તેની દિગત જવાન આપત્ર ન ચાલી, કાચ્ય કે કદાચ સમાજમાં ટીકા થાય, કદાચ વધારે આક્ષેપોના ઢગ થાય અને પોતાનું કૌભાગ લજવાય, એ બીકે એણે જવાન ન લખ્યો.

છતાં પણ જ્યારે ચિન્તામણિ મામરીના જનો ત્યારે મૌઝાને મળી આવતો. અને મૌઝા સમાજની કાંઈ પણ આંખ ન દેખે તેવી રીતે લાઘ સાથે વાત કરી લેતી અને આનંદ અનુભવતા.

હાય મગાજ! શી તારી બીક! પવિત્ર વ્યક્તિને પણ ડરાવનારી શી તારી પાસતી હીલા! આ જાદુ શાને! ફક્ત લાઘવેન માટે જ ને?

લાદરણુ, હાલ મોહારોઃ

ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહલાલ પટેલ

—*—

બીજવંર

આઠના ફાટમાંથી જિતરી ચતુર્લાલ અને મેનાયા ગયાં. ત્યારે શંભુલાલ જમી પરવારીને બેઠા હતા. અનિર્ગમકાગનો સામાન્ય વિધિ કરી શંભુલાલનાં પત્ની રસોઇની મહાગમાં પરીવારમાં અને શંભુલાલએ જે કામ માટે જોગને બોલાવ્યાં હતા તેની શરૂઆત કરી: “વિવાહના કામમાં પૂરેપૂરી આંખ વગર કંઈ જાનતું નથી. એ તમારું ક્યાં અનુષ્ઠન છે? આ ના આપણા કાબુની વાત છે. અમારી સાથે લાલેમા જયકૃષ્ણલાલનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે?”

“અનંત મીલમાં મેનેજર છે, અજ ને?” ચતુર્લાલએ પૂછ્યું.

“હા, જો જ.” શંભુલાલએ કહ્યું: “લાગ્યજાના પાન છે! એ મામાને ત્યાં રહી એમનાં જિતરી ગજેલાં કપડાં પહેરી જંગ તેમ-ગેટ્રિક થયો. સમરો સદર મળ્યો તો વિદાયત જઈ લણી આગ્યો. આજ મારસો રૂપિયા મદિને ખાય છે.

અને અમે ભાગ્ય વગરના, ને તપ કલાક જોડમાં વૈતરું કરી માંડ દોઢસો રૂપિયા દેખીએ છીએ.”

વાતમાં કંઈ મેળ ન પડ્યાથી દેવાળાએ કહ્યું : “પણ જો તો વાળિયા છે ને?”

“આ તો આંખની વાત કરે છું.” શંભુભાઈએ વાત ચલાવી : “જ્યદુજ્જ્વાલાઈ કહે એટલે એને માન્યા વગર છૂટકો નથી. એને ૫ રોજ પાંચ પૂજનાર, એટલે એમ તો લાગમાં આવે એમ નથી. પણ ભવિષ્યનો અધે આધાર એમના ઉપર. એટલે છૂટકો નથી. આજ તો લોકો ઉગરાછાપરી પડે છે, એટલે જે લાયકાથી નથી જાનતું તે દયાભયી ‘નને છે.’”

શ્રીસુક્ષ્મા અધિરાષ્ટ્રથી દેવાળાએ પૂછ્યું : “પણ એ છે કેવળ?”

“એની જ વાત કરે છું.” શંભુભાઈએ જોખારે ખાઈ કહ્યું : “લોકો ભણતાં છોકરા જોએ છે, પણ જો તો ઢાંક્યું નથી! અને આ તો બી એ. ચએલો અને મદિને એકસો દશ પગા લાવતો છે. પાંચ વરસથી મીલમાં નોકરી કરે છે, પણ રોક અને મજૂરો અનેનો પ્રાંતિપાત્ર છે એ પાંચ વરસમાં સેક્રેટરી સુધી પહોંચશે. એટલે ૩૦૦-૪૦૦ પગાર લેતો મશે. એની માથેના આજ ૫૦-૬૦માં રવડે છે, પણ આ તો વાગ્યની વાત છે!”

દેવાળાના મનમાં શંકા જન્મતાં એમણે પૂછ્યું : “એવો છોકરો અત્યાર સુધી કુંવારો ક્યાંથી?”

મેં ઉપર જરા મૃદુ હાસ્યની રેખા લાવતાં શંભુભાઈએ કહ્યું : “એવો છોકરો અત્યાર સુધી કુંવારો હોનો દશે?”

બીજવરની કદપના કરી લેતાં દેવાળાએ આશાનો સ્વાસ નીચે મૂક્યો, ત્યારે એમાં કેટલી નિરાશા પ્રવેશી મ્હં દશે, જો તો એમનું ઘરકું મન જ મળે! પણ એમની ઝાઝી દરકાર કર્યા વગર શંભુભાઈએ કયા આગળ શરૂ કરી : “એ તો હું ૫ ક્યાંથી જાણું? પણ અચાનક જ્યદુજ્જ્વાલાઈની મોટર ગાર રરતાના ખાંચામાં મળી મ્હં, ત્યારે વાતવાતમાંથી જાણ્યું. તાજે મંડેલો છે. સંપાની વાત કરી મેં એમની પાસેથી અધી પરિચિતિ જાણી લીધી. એમણે છાતી ઠોકીને બેસાડી આપેવાનું માથે લીધું છે.”

ચતુર્ભાઈ તો આખો કેમ સમજી લેતા માગતા હોય તેમ વચ્ચે બેસતા જ ન હતા. વધુ પ્રશ્નોત્તરીથી નિરાશા બિપજશે કે શું, એ બીક દેવાળાની પૂછપરછ કરવાની દિગત એમની મ્હં હતી.

શંભુભાઈએ પોતાની કેશિત આગળ ચાલુ કરી : “‘છતાં આ તો સાત પેઢીનો સંજમ. બીજો દિવસે જીને ઓડીસમાં જતા પહેલાં મીલમાં જઈ આંખ તળે કાઢી આવ્યા પછી જ તમને પત્ર લખ્યો હતો. બીજવર છે, પણ

ખાસ વાંધા જેવું નથી.”

અને પોતાનું કથન મગાસ કરતાં ચતુરભાષ ઉપર શી છાપ પડી છે, તે જાણવા શંભુભાષએ પૂછ્યું : “કેમ ચતુરભાષ, તમને શું લાગે છે?”

હવે ઊંચટ તપાસ કરવાનો પોતાનો વારો આવ્યો હોય તેમ ચતુરભાષએ પૂછ્યું : “ઉમર કેટલી છે?”

જવાબને ગળી જતાં શંભુભાષ બોલ્યા : “ઉમર તો મંદારમાં તમે જોજો ને?”

“પણ તો ય આશરે?”

“ત્રીમ બત્રીસ ખર્ચાં, પણ જોતાં ગદ્દ ગદ્દ તો પચીસ લાગે.”

રેવાબાનો અસંતોષાગ્રેષો આત્મા બોલ્યો : “ઉમર તો વધારે ખરી.”

“એ તો તમે કાલે નજરે જોશો ત્યારે ખત્રી ધરી.”

તેનો કામચલાઉ સ્વીકાર કર્યો હોય તેમ ચતુરભાષએ ‘સારું’ કહી બીજો મુદ્દો રજુ કર્યો : “પાછળ છોકરું બોકરું છે.”

શંભુભાષએ ‘નરો વા કુંજરો વા’ની બાધામાં જવાબ આપ્યો : “છે ગણો તો ય અને નથી ગણો તો ય સરખું જ છે.”

“જોટલે?”

“એ છોડીઓ છે, પણ એને શું કામ ગણો છો?” અને જોનું મદદરૂ ન ગણવાનું કારણ આપતાં શંભુભાષએ કહ્યું : “છોકરીઓ જે પાંચ વરસે સામરે જતી રહેશે, જોટલે એને ખોડ શું કામ ગણવી?”

હવે પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં આવ્યા સિવાય બીજી માહિતી પૂછવાનો કંઈ અર્થ ન હોવાથી એના ઉપર જ ગનન કરતાં ચતુરભાષએ મૌન સેવ્યું. રેવાબા તો કંઠા પાણીમાં બેસી ગયાં હોય તેમ કંઈ પૂછવાની રિયતિમાં જ ન હતી.

રાત્રે પધારીમાં પડ્યાં પડ્યાં રેવાબાના મગજમાં વિચારોનો મગજાદ જાગ્યો હતો : ‘અંપાની કળી સગી મારી ‘અપી’નું શું થશે? પાછળ જે છોડીઓ છે. ઉમર બત્રીસ કહે છે, પણ પાંચીસથી વધારે હશે. એ તો બેરૂંતું શરીર ધોવાય જોટલે ઉમર તરત ઊઘાડી પડે. પુરુષને તો ચાળીસ થયાં હોય તો ય પચીસ લાગે, પણ દેખાવને શું કરે? શક્તિ તો ચાલીશની જ ને?’

એ વિચારવમજમાંથી પોતાને ચાંવને સાદ દીધો : ‘પચીસ વરસના એ હતા ત્યારે જાથમાં લે ત્યારે જાણે-દગણાં હાડકું લાગી જશે જોટલો કેડમાં કડાકો બોલતો. મોં ચઢાવીને છજકો કરે, છતાં અટક્યાણું કાપ વજર ન રહે. પેલી વીંટી મેં જૂંટવી લીધી, ત્યારે એમણે સાધારણ આચકો માર્યો તેમાં તો મારૂં કંડું ઊતરી ગયું; બીજાને તો જેમ તેમ જવાબ આપી સમજાવ્યાં, પણ મૂંઝો હાડવૈદ કેવો તરત પારખી ગયો! કંડાનો ખટાકો

ખેગાડનાં ઝોણે કહ્યું: જરા ઝોણી મસ્તી કરતાં હો તો !

‘ અને દશકામાં જ એ ફેટલા ગદલાઈ ગયા ? મને તો જાણે એ જુવાન
અંતે હું ધરડી ચતી જતી હોઈ. તેમ લાગતું હતું. છતાં પહેલાંનાં અટક્યાનાં
અદશ્ય થઈ ગયાં હતાં. ઊંચડી હું કાપ કાપ વખત એમને કંઈક કરું તોય જાણે
જીવન દારી ખેઠા હોય તેમ કટાણું મોં દરી કહેતા : રહેવા દે ને હવે,
આટલે ધરસે સાતી મરતી સૂઝે છે ?

‘ એ તો ઝીંતે એ તથા છોકરાં થયાં હોય એટલે પતિ તરફનો અસંતોષ
માતૃત્વના મીઠા ઝરામાં લુપ્ત થઈ જાય, પણ હજુ જેવું યૌવન ફૂલતી કળી
જેવું પીસતું હોય એવી પિયુ ઝંખતી ‘નાનાનું’ હૈયું શાને ટેકે જાળે છોકરાંની
વેઠ સહી શકે ? આણું લગ્ન એટલે નયું પેટનો ખાડો પૂરવા જેટલું જ સુખ ને ?’

વળી પાછો આગળ રસ્તો ન સૂઝતો હોય તેમ વિચારમાળા ગૂંચાઈ
ખીજે રસ્તે ચડી ગઈ : ‘ આજના છોકરાઓના જાપેય ઝોણા સોંધામોંધા
થાય છે ? અર્ગવિદ છોકરો સારો હોશિયાર છે એમ જ્યંતિ કહેનો હતો.
મેં એને જોના તો ખોસાળ્યો હતો. ચંપા અને એ એકબીજાને મળ્યાં પણ
ખરાં. ચંપા જોગ તો ગમે તેને ગમી જાય તેવી છોડી છે. પણ એ છોકરાનો
જાપ ક્યાં કાચું ખાય એવો છે ? અને અર્ગવિદ શા માટે જાપ વિરુદ્ધ જાય ?
જાળ્યા આપના પડે તો ય કાણ ના કહે છે ?’

નરેન્દ્રનો સુધારક વિચાર યાદ આવતાં મનમાં થયું : ‘ જાપની ખેટ ગમે
તેમ કરીએ તોપણ લાઈપી પૂરાય ? નગીનલાઈ મોટા સુધારક હતા ; છતાં
દીકરી પરજાનવામાં લોકોએ ગમે તેટલી ટીકા કરી, પણ મોં માગી પરજણ
આપી સારી જગ્યાએ જ ક્યું. બ્યવહારમાં રહ્યા એટલે નયું કંઈ સત્યથી તે
તે જીવનનું હતું ?

‘ પણ લાજની વાત મોટી છે. કરમમાં દુઃખ લખ્યું હશે તો આપણે
સુખ ખેળીશું, છતાં દુઃખ આવી પડવાનું ! મોટી ઉમરનું ય ક્યાં રહ્યું છે ?
સરજની જમના ગાર વરસની હતી અને પરજાવી હતી તો પિરતાળીશ
વરસનાનો, છતાં પાંચ છોકરાં સાથેનું હેવાતન બોગવી ઊંચડી ધણીના ખોળામાં
માથું મૂકી, ચૂડી ચાંદા સાથે ચાલી ગઈ. જીવાભાઈની લલિતાને કેવો સરસ
વંર મળ્યો હતો ! સરીર તો જાણે દેવરૂપ ! જુવાન છતાં જૂના વડીલોય
જેટલું નેહોતા કમાતા. નજમમાં ય રોગ નહોતો. છતાં કરમમાં નહોતું તે ખે
વરસમાં રવેનું આબું હોય તેમ જલાસ થઈ ગયું.

‘ નયું ! એ તો કરમમાં હોય તે યાય, પણ કંઈ દેખતે ડોળે ફૂલામાં
પામ છે ?’

આગ ગૂંચાએલા કોકડાનો તાગ ન આવતાં, પાંજરામાં પૂરાએલું પંખી પાંખો ફફડાવી છેવટ યાકી શાન્ત થઈ જાય તેમ એની વિચારમાળા યાકીને ઊંઘી ગઈ.

બીજે દિવસે સવારમાં નટવરને જોઈ ત્રણેય ઘેર આવ્યાં, ત્યારે રેવાજાનું મન એના ઘરનો વૈભવ જોઈ કુણું થયું હોય તેમ લાગતું હતું. એ ભાવ સંમળ જઈ શંભુભાઈએ પૂછ્યું : “કેમ માઈ કહેવું જોઈ છે? વચસ વરસથી કોઈ વધારે કહે?”

રેવાજા : “લાગે છે તો એવડા જ, પણ”

“પણ શું? ચંપાનું શરીરેય એવડિયા કોડાનું છે, એટલે મેં મેં વરસથી નથી જોઈ, છતાં અત્યારે સત્તર અઢાર વરસ જેટલી લાગતી હશે.”

મન જરા મોટું કરી રેવાજા બોલ્યાં : “એમ તો બધું જ સાઈ છે, પણ લોકો જરા”

“લોકોને તો નવરા બેડા વાતો કરવી છે, એટલે માઈ હશે તોપણ ટીકા કર્યા વગર નહિ જ રહે. આપણે તો આપણો સ્વાર્થ મેવાનો, કેમ અતુરભાઈ?” શંભુભાઈએ વચ્ચે એમનો ટેકો માર્યો.

“આમ તો ખાસ કંઈ જોઈ નથી.” અતુરભાઈ પણ નટવરને પ્રત્યક્ષ જોઈ પલ્લ્યા હતા.

શંભુભાઈએ વ્યાવહારિક બુદ્ધિની વાત કરતાં કહ્યું : “આમ નેતેમ કર્યા વગર સોના જેવું છે, જોયોને ય પૂછવા જવાનું નથી. ત્રીસ વરસ આપણે મન વધારે છે, પણ અંગ્રેજો નો આળીશ આળીશ વધે પ્રથમ લગ્ન કરે છે. અને ત્યાં સુધી શું કરવા જવું પડે? લલિતા જ સત્તાવીસ વર્ષે ના પરણી?”

અતુરભાઈ કટાક્ષમાં કે સાધારણ રીતે બોલ્યા, તેની બીલકુલ છાપ પડવા દીધા વગર એમણે કહ્યું : “ઘેર જઈને વિચાર કરી જોવા દો. નરેન્દ્ર શું કહે છે, તે તો સાંભળી લેજો.”

શંભુભાઈએ છેવટ નિષ્ણાલસતાનો એકરાર કરતાં કહ્યું : “આ તો હું તમને બહુ કહું, ત્યારે તમને લાગે કે આમને આટલું જાણું શું હશે?”

“ના, ના, એવું તે હોય!” રેવાજાએ વિવેક કર્યો.

“અમે તમારો સ્વભાવ ક્યાં નથી જાણખતા, તે એવો વિચાર મગજો ય આવે.” અતુરભાઈએ એનને ટેકો આપ્યો.

“આપણા કાબુની વાત છે એટલે આટલો જ આગ્રહ કરે છું. બીજવર હોય તેમાં શું ખાઈ મોળું થઈ ગયું? પછી વિચારમાં ને વિચારમાં આવે એવો ને તે ય જોવો, એવું ન થઈ જાય! આપણે નહિ કરીએ, તેથી જોડો એ પરણ્યા વગર રહેવાનો છે?” શંભુભાઈએ ચોખવટ કરી.

ચતુરભાઈ બોલ્યા : “માધારજી તો પૂછતું પડે ને?”

“એક વાર નહિ ને સત્તર વાર! વિવાહનું કામ છે એટલે સો ગળણે ગાળીને નાકી કરવું. પણ છેવટ નાકી તો માણસે પોતાની માટે જ કરવાનું છે. નરેન્દ્ર તો હજુ પુસ્તકોની દુનિયામાં વસે, એટલે બર્બદારની ઊંડી ગતાગમ એને શી?”

ચતુરભાઈ : “ના ના, એ હું કંઈ નથી સમજતો! તરત જ વિચાર કરી જણાવી દેઈશ.”

રેવાલાનું મઠ કાલે સચુક્યુ થતું મન જાણે આજે રિચર થઈ ગયું હોય તેમ મક્કમનાથી એ બોલ્યાં : “લગભગ નાકી જ માની લો ને. ત્યાં જ ગેસી જઈશું.”

અને ચંભુભાઈને ખાત્રી આપી અને વચાય થયાં.

સચિયાદ, તા. કરજશ્ય
(પો. પાલેજ)

ઈશ્વર પેટલીકર

૨૪૬ અને ધર્મ

આજ કાળમાં આપણી સામે ધર્મનો નાજુક અને મહત્ત્વ સંગ્રામ આવી પડ્યો છે. આજુ પાનાવરણ, એટલે મોટે ભાગે પશ્ચિમનું વાતાવરણ. પશ્ચિમના પંચનામાં આપણે પૂર્વને માત્ર બૂલી ગયા છીએ. એક વાર એવો પણ સમય હતો, જ્યારે પૂર્વની બોલવાલા દત્તી. દાસમાં આપણે તે જ પૂર્વની બોલબોલા પશ્ચિમમાં ભેઈએ છીએ. અને તે એટલે સુધી કે પૂર્વ જેવી વસ્તુ હવાતીમાં છે કે કેમ તેની શંકા આપણે પૂર્વવાસીઓ જ ઉઠાવી રહ્યા છીએ. પરંતુ આપણી આવી વર્તણૂંક આપણે ક્યાં સુધી નબળાશું? જાણક રૂમતમાંથી પરવાનગી જેમ તેની માતાને યાદ કરે છે, તેમ હવે જરૂર આપણે આપણા ઘરને યાદ કરવું જ નોંદશે.

આપણી અત્યારની મૂલમૂલ્યમંજીના દાખલા તરીકે આપણા વર્તમાન ધર્મને મૂકી શકાય. જુઓ તો ખરા, આપણુ યુવકો જીવતા છતાં, એક સમયે દિન્દો કીર્તિનો કળશ ચઢાવનાર આપણા ધર્મની દાસ શી સ્થિતિ છે? આપણુ યુવકો આપણા જ ધર્મને બેધક વખોડીએ છીએ. આપણા જ ધાર્મિક મંથો અને ધાર્મિક ક્રિયાઓને તૂન કઢી ધુતકારી કાઢીએ છીએ. ગીતાજીના પોટા સોગન ખાતાં પણ કાષ્ઠક વખત આપણે અચકાતા નથી. આ ગંધો પ્રભાવ ફાળો, તે કદી પણ આપણે વિચાર્યું છે ખરું?

સાધારણ રીતે પશ્ચિમનો પવન સુધારાના પવન તરીકે ઓળખાય છે. હવે જો તેનો અર્થ ઓગળ હોય તો તે પવનને ગળે આપણે આપણો અળખામણો થઇ પડેલો ધર્મ પણ સુધારવો જ જોઈએ. આ પ્રમાણે વર્તવાનું મૂકી હાલમાં તો આપણે પશ્ચિમની જ દિશાને ઇષ્ટ માની લેઈ જ કંઈ તેનું છે તેનું જ પૂજન કરવા લાગી ગયા છીએ. અને અત્યારે આપણને લાગતી આ સફળાઈને - નહિ, દુષ્ટાઈને - દીધે જ આપણા અને આપણા દેશના આજ આ હાલ થયા છે. અલગત આલુ ધર્મમાં સુધારો કરવાનો અવકાશ છે જ. વર્તમાનમાં ધર્મના અંચળા હેઠળ જે ધર્મિંગ આવી રહ્યાં છે તે તો ભારે ભારે ય નાણુદ કર્યે જ છૂટકો છે. પરંતુ તે માટે પ્રયત્ન નહિ કરતાં હાલમાં તો ધર્મ નામને ધુત્કારવા લાગી ગયા છીએ અને આથી તો પાપહી ભેગી ધવળ પણ ગદાઇ જાય છે, તેનો વિચાર સુદ્ધાં પણ આપણે કરતા નથી.

યુવકો, આપણા દેશની કીર્તિને પાછી સંપાદન કરવી જ હોય, આપણા દેશના ઓકે ઓકે જંધુને અને જોનને સુખી નિહાળવાં હોય, તો પ્રથમ આપણે આપણા ધર્મને માન આપતાં શીખવું પડશે, તેનાં કથેમાં સત્યોને સમજવા પ્રયત્ન કરવો પડશે અને તેને નવે સ્વરૂપે ઘડી કાઢી આપણા આલુ જીવનમાં તેને સ્થાન આપવું પડશે. આપણે ઝોટલું તો જરૂર. કબુલ કરવું પડશે કે હિન્દમાં જેમ જેમ ધર્મની પડતી થતી ગઇ અને જેમ જેમ તે વધુ ને વધુ બજટાના રૂપમાં આવતો ગયો, તેમ તેમ આપણી સામાજિક રૂઢિઓની અને આપણા સારા ય દેશની અધોગતિ થતી ગઇ છે. આપણો દેશ અત્યારે તેની પાસેથી જૂંટવેલા ધર્મને પાછો માગી ગયો છે. અને માતાની માગણી જેમ પુત્રોએ પૂરી કરવી જ જોઈએ, તેમ આપણે પણ હિન્દમાતાના યુવકપુત્રો હોઈ, તેની માગણી આપણે પૂરી નહિ કરીએ તો આપણે કર્તવ્ય ચૂક્યા ગણાઈશું.

આપણે નૈતિક અને ઐહિક સુધારા જોઈતા જ હોય, આપણા મંરકારોમાં નવા ઉત્સાહ અને જળની પૂરવણી કરવી જ હોય, આપણા દેશની સેનાયે નીકળવું જ હોય, તો આપણા ધર્મને સત્યસ્વરૂપે સમજવો જોઈએ. યાદ રાખવું જ પડશે કે આપણો ધર્મ તે સદા ય આપણો જ ગહેશે, બીજા કોઈનો નહિ કહેવાય. અને તેને જ જાણે આપણી સામે પડેલાં અઢળક સંકટોનું સહજમાં નિવારણ કરી શકીશું. ઝોટલું મમળ્યા પછી પણ હવેથી આપણે યુવકો આપણા ધર્મની તરફ માનથી નિહાળતા થઈશું ખરા કે?

વસો (હાલ કરીયો, કેન્યા)

રામભાઈ ચતુરભાઈ અમીન.

સમાજનાં છતકાતાં સરોવરો

અમોજકા સ ચરોતરનાં ગામોના મમૂદ નધુ અને વધુ ઉમર સ્વરૂપ ધારણ કરતા નવ યે. અમુક કુટુંબોના વાડાઓ જાંધાય છે અને અમુક ગામો અમુક ગામો સાથે સમૂદ જાંધે છે; અને એ પ્રમાણે આગળ સમાજના છૂટક છૂટક વાડાઓ-ગોળ જાંધાય છે. ગોળ જાંધાય છે તે નો સારો ઉદ્દેશથી જ. પરંતુ તે વિદેશ સાચવી રાખવા-ટકાવી રાખવા-કેટલાયે મમૂદો નિષ્કૃષ્ણ થાય છે.

વરપક્ષની અને કન્યાપક્ષની સમાનતાનું ધોરણ મચવાય એજ ઉદ્દેશથી આ જાંધારણો ઊભાં થાય છે. કન્યા આપવા લેવાની હાડમારીથી જ આવો સમૂદો જાંધાય છે. પણ દિગ્ગમીરીની વાત છે કે તમાં પણ સડો ઘર કમનો નવ છે અમુક ગામોનો સમૂદ જાંધેલો હોય, તેમાં અમુક ઘરની કન્યા અમુકને જ ઘેર નવ અને તેથી તે કુટુંબ 'કુળવાન'ના વાદીમા ચહે. પછી તેમને ઘેર ખીજો પ્રસંગ આવતાં અમુક કુટુંબની કન્યા લીધી છે, માટે તેથી ચઢીઆતાં કુટુંબની કન્યા આવે તોજ લેવાય. આ પ્રમાણે એકજ સમૂદના એકજ ગામમાં ઊંચનીચના વાડા જાંધાય અને કુટુંબકલેશ થાય. આવો વાડા જાંધવાથી કન્યાપક્ષના માણસોને એમ લાગે કે હવે આપણાથી અમુકને ઘેરજ કન્યા દેવાય; એટલે કન્યા દેવામાં પણ આનાકાની થાય, અને દૂધ પણ પોષાય.

એ આપણે ફરક કુટુંબના ઇતિહાસનાં પાતાં ઉદ્દેશીશું તો આપણને જરૂર લાગશે કે ફરક ઘેર માટીનો ચૂલા હોય છે હવે આમાં કેવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય તે ગોંધવા જેવું છે. અમુકના ઘરમાં કન્યાઓની સંખ્યા વધારે હોય તો તેના તો ખારજ વાગે, તેને અમુક કુટુંબમાંજ કન્યા આપવાનો મોહ ઉત્પન્ન થયો હોય, એટલે પછી એન કેન પ્રકારે પોતાનાની જાનતું-અરે! દેવું-કરીને પણ એ કહેવાતાં કુળવાન ઘરમાં કન્યા દેવી પડે.

ગોળમાં જાંધાઓમાં ગામોમાં પરહણનો આંકડો ફરવેલો હોય છે; પણ હાલ તેવું કંઈ જ રહ્યું નથી. સમાજને દેખાડના ખાતર ફરવેલી જ. પરંતુ લે, પરંતુ કન્યાના પિતા ઉપર દયાણુ કરીને પોતાના દીકરાના નામના શેર લેવાડાવે, તેને નામે જમીન લેવાડાવે, અરે, તેને રહેવા માટે સરસ જંગલો ખખાવાની પણ ફરજ પાડે. આમાં કન્યાના પિતા પણ અમુક અંશે જવાબદાર તો છેજ. આ થઈ આ ચરોતરની વાત.

હવે આપણે કાનમ લણી ફરીએ. અષાઠ માસના 'પાટીદાર'માં એક ભાષ ફરીઆદ કરે છે: "અહીંઆંથી ચરોતરમાં કન્યાઓ નવ છે, એટલે

અહીં વાંઠાઓ વધી પડે છે.” તો એ બાઈને આપણે એટલું પૂછીએ :

“શું કેાઈ ચરોતરનો બાઈ તમોને એમ કહેવા આવ્યો હતો કે તમે ચરોતરમાં કન્યાઓ આપો? તમે તમારા કુળમોહને પોપવા, તમારી ખાલુ તમારી રિયતિ ટકાવી રાખવા, ‘અમે ચરોતરમાં સન’ધ જાંધ્યો છે,’ એમ છાતી ફુલાવીને કહેવડાવવા, અને સમાજમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધે (?) તે માટે શું તમે ચરોતરમાં પોતાની કન્યાઓ નથી આપતા?”

તે બાઈએ પોતાના વિચારના કાનમના સર્વ બાઈઓને એકઠા કરીને તેમનો એક સમૂહ જાંધવો, અને તેમાં એમ પ્રતિજ્ઞા લેવડાવવી કે ‘ગમે તે સંજોગોમાં પણ હું મારી કન્યા ચરોતરમાં નહિ આપું.’ મને તો લાગે છે કે નસીબને દોષ દીધા કરતાં કંઈક આવી પ્રવૃત્તિ ઊભી કરે તો ચરોતરને અને કાનમને જાતેને લાલ છે.

મને તો લવિષ્ય ઊગળું દિસે છે. આ આજના, કાનમ ચરોતરમાં જાંધાએલા સર્વ સમૂહો તૂટશે, ઊઘનીચના ભેદ નહિ રહે અને ન્યાં કન્યા પોતેજ વરની પસંદગી કરશે ત્યાં વરશે.

આ સમાજનાં મરોવરો છાલકે ચઢ્યાં છે, પાણીથી ભરાઈ ગયાં છે, અને એ મરોવરની પાળો ક્યારે તૂટશે તે કદપણું પણ અશક્ય છે.

ગડીઆદના દેમાઈઓને કે વસોના અખીનોને કે ગાગડાના ખેડૂત વર્ગને—દરેકે દરેક ગામની પાટીદાર વ્યક્તિઓને—પ્રશ્ન એ ઉપરિચિત થયો છે, કે પોતાની કન્યાઓ ક્યાં આપવી. એક ઉપર જીજી આપવાની પદ્ધતિ ક્યાં સુધી નબી રહેશે? સમાજ ખગલળી ઊઠ્યો છે; સંજોગો પણ ક્રાન્તિકારીને અનુકૂળ છે; એટલે આ સરોવરની પાળો જરૂર તૂટશે અને તરનારાઓ સહેલાઈથી તરી જશે.

નાર, હાલ વડોદરા

વિનોદચંદ્ર જેઠાલાલ પટેલ

ગામડાના પાટીદાર બાઈઓને

લડાઈને લીધે અત્યારે અનાજની મોંઘવારી સખત છે, છતાં ગામડાંમાં અનાજ ઘણી રીતે વેચાઈ જાય છે. ખાસ કરીને ચોડી આવકવાળા ખેડૂત બાઈઓને ત્યાંથી જ્યારે આમ અયોગ્ય રીતે અનાજ જતું રહે તો ચાર છ માસ પછી કાંતો આખા કુટુંબને ઉછીનું શોધવું પડે, કાંતો દેવું કરી મોંઘા ભાવનું અનાજ ચેતથી તો જરૂર ખરીદવું પડે.

દરેક ગામમાં અનાજ પાકે ત્યારથી એટલે બાદરવા માસથી તે ફરી વાવતા

સુધી અથવા ફાગણ માસ સુધી નો અનાજનો અભોગ્ય તપરાશ થાય છે.

તે વખતે રૂપિયાની જરૂર હોય એટલે સોંધા ભાવમાં વેચવું પડે, કારણ કે સરકાર ભરત યા વ્યાજ ભરવાનું હોય. પછી પરાણે આખું વર્ષ ચાલે એટલું અનાજ રહ્યું હોય, તેમાંથી નીચે પ્રમાણે અભોગ્ય તપરાશ થાય છે, જેથી પાછલા મહિનામાં ખેડૂતને સહન કરવું પડે છે :

ધણા ભાષણો જાણતા તો દરેક દરેક માગમાં મવામાં ફેરિયા ખૂબો મારતાજ હોય છે : 'કેળાં લેવાં હોય તો કેળાં,' 'ચોખાની શાંજો, ચીકડું,' વગેરે. દરેકની દેવાએલી પટલાણીઓ પાસેથી એ ફેરિયા પોતાને ફાવતું અનાજ લેખ જાય છે. જો સ્ત્રી ચોખા ઝાટકતી હોય ને કેળાં વાળો આવે, તો પટલાણી પૂછે : "શેનાં આપ્યાં?" પેલો ફેરિયા લાગ જોઈ બોલે કે ચોખા કે દાળનાં હો. એટલે તે સ્ત્રી ગશેર ચોખા વાજવામાં ગાળીને કેળાં લે. તે વિચાર સરખો પણ નથી કરતી કે કેળાં ૧૫ રૂપિયે મળ્યું છે ને ચોખા ૬ રૂપિયે મળ્યું છે. આમ ફેરિયા ત્રણથી ચાર મળી કિંમત લે છે ને દાણા લૂંટે છે. આપણાં દેવાએલાં બેગં હિસાબ વિનાજ દાણા કાઢ્યે જાય છે. મેં નજરે જોએલો દાળલો અહીં આપું તો હીક રહેશે. એક ડોશી છે, ઘરમાં ખાવાનું થોડું છે, વર્ષ ભર ચાલે એટલા દાણા નથી, અત્યારથીજ ખૂટી પડ્યા છે. આંડોશીપાંડોશી પાસેથી પાકવાની સરતે પાછા આપવાના કરી દાળ ખાજરી ઉછીની લાવે છે. હું તેમની સામેની એળમાં, પરંતુ બે ઘર આગળ બેઠો હતો. ડોશી ખાટલામાં સૂતાં હતાં. એટલામાં કેળાં વાળો આવ્યો. ડોશીએ દરેકની દેવ મુજબ દાયતી ધસારતયા બોલાવ્યો. આલાક ફેરિયા સમજી ગયો ને ત્યાં જઈ રોંપલો ઉતાર્યો. જો ડોશી ખૂબ પાડી બોલાવે તો આજુબાજુનાં જાણે કે ખાવાનું નથી ને કેળાં લે છે. ડોશીએ ખાજરીનાં કેળાં લીધાં. ખાજરી ૩ રૂપિયે ને કેળાં ૧૫ રૂપિયે મળ્યું, ને વળી ખાજરી ઉછીની આવેલી! વિચાર કરો કે એ ડોશી પાછળથી બીજું વર્ષ આવતા સુધી ખાશે શું? પછી મોંઘાં ભાવના દાણા લાવી દેવું કરશે.

ખેડૂત જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે જો કેળાની છાલ દેખે ને પૂછે કે કેળાં લીધો હતો? શાનાં લીધાં હતાં? ત્યારે જવાબ મળે કે "આવો આ રડતો હતો. તે ખાજરીનાં કે ચોખાનાં લીધાં હતાં." પરંતુ સ્ત્રીને ખજાર નથી કે ખાજરી ચોખા આ લાકાઈના જગાનામાં કેમ આવે છે. વિચારા પતિને તો ખાવાનું મળે જ નહિ અને દરેકની દેવયા છોકરાં ટોપલો દેખે એટલે લેવરાવે જ.

વળી એ વિના પણ ધણી સ્ત્રીઓને એવી કુટેવ હોય છે કે જ્યારે તેઓ

ગાગના કઠોઈની દુકાનેથી જલેળી કે ભજિયાં લાવે ત્યારેજ શાન્તિ વળે. તે વળી દાળનાં કે ચોખાનાં, અને તેનો સડો કે જોળ તો માર્યો ફરે, ૧ શેર દાળનું ૧૦ શેરજ મળે. એ પ્રમાણે ગમે તેટલું અનાજ હોય, તોય વર્ષની અધવચમાંજ ખૂટી પડે છે ને દાળ નિતાજ કાં નો તેઓને ખાતું પડે છે. તેથી સ્ત્રીઓ માને છે કે કાષ્ટ જાણતુંજ નથી, પણ જાણનાર તો જુઓ છે ને માણે છે.

વળી ધણાં શાકભાજીમાં દાણા કાઢે છે. અલગત તે જરૂરી છે, પરંતુ મોંઘા ભાવના દાણા ખર્ચી લેવાની જરૂર નથી. શાકને ઠેકાણે ગગ, મઠ જેવાં કઠોળ કરી ચલાવી લેવું. અથવા પૈમાની છૂટ હોય તો તેનાથી શાક લેવું.

લગભગ ૫૦ ટકા સ્ત્રીઓ, છોકરાં રહે છે એ જલ્દાના નીચે ખાવાની વસ્તુઓ માટે દાણા કાઢે છે. ૧ શેર નજરમાં નહિ, ૩-૪ શેર જોઈએ.

હિપર મુજબ સ્ત્રીભણં વગેરે ખીનજરૂરી ચીજો માટે મોંઘા દાણા કાઢે છે, જોકે શાકભાજી માટે કાઢે તે તો મગજના. માધારણ અંદાજ કાઢીએ તો ૨૦૦૦ની વસતિવાળા ગામમાં દરરોજ ૮-૧૦ ફેરિયા આવતા દશે. તેઓ નહિ નહિ તો ૧૦-૧૧૦ ગણ દાણા ઝોઝામાં ઝોઝા લેઈ જતા દશે. તો દરરોજ પાંચથી છ ગણ દાણા આગ જતા દશે, જેમાંથી ગણ એ ગણ શાક-ભાજી માટે, જ્યારે પાકીતા ગણ ચાર મણ તો ખીનજરૂરી વસ્તુઓ લેવામાંજ જાય છે, જેના સિવાય આવા મોઢવારીના સમયમાં ચલાવી શકાય. આ પ્રમાણે દાણા જતા હોય નો તેને અટકાવવા અથવા ઝોઝા જવા દેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એમ અચોક્કસ રીતે વપરાતા દાણાનું પ્રમાણ ઘટાડવા નીચે પ્રમાણે પગલાં લેઈ શકાય :

૧. જો ગામમાં ગ્રામ્ય પંચાયત હોય તો તેણે, નહિ તો ગામના આગેવાન ગાળસોએ બેગા ગળી નિયમ કરવો જોઈએ કે ફેરિયાઓએ ફળીએ ફળીએ નહિ ફરતાં ફક્ત પરગડીએ કે ચકલેજ જેસી શાકભાજી વેચવાં. જો કાષ્ટ ફળીગા ફરનો માલમ પડે તેનું તો પોટલું લેઈ ચોરામાં પહોંચતું કરવું. જેને ખામ જરૂર હોય નેજ ચકલે કે પરગડીએ લેવા જશે, પાકી દરરોજની ટેવવાળાં ત્યાં સુધી લોકલજનાથી જઈ શકશે નહિ. અને જે સ્ત્રીઓ, છોકરાં ટોપલું દીધું એટલે રકતાં હતાં તે જલ્દાને, ચીજો લેતી હતી તે અટકશે ને છોકરાં પણ કુટેવમાંથી જાયશે ને તંદુરસ્ત રહેશે.

૨. છોકરાંને અથવા ધર્મમાં ફરકને ખાવાનું મન થાય, માટે મોસમ પ્રમાણે મહિનામાં એક બે વાર ફળી જેવી વસ્તુઓ ચોગ્ય ભાવે પૈમા આપી ઘેર લાવી દેવી જોઈએ.

૩. જેમ જો તેમ પૈસાથી વસ્તુઓ લેવાની ગણવી, જેથી ઝાઝું સહન કરવું ન પડે. પૈસા ન હોય તો એકી સાથે બે ગણ કાદગ વેચી પૈસા કરી લેવા જે દરેકજ શાકભાજી જ લેવામાં નપરાય, તેથી જાગ્રત થાય. કાંઈ પણ વસ્તુ પૈસાથી જ લેવા નિયમ ગણવો. દિમાગ નેવો, કે પૈસાથી લેવાથી ઠીક પડશે કે દાણાથી. ૯૯ ટકા પૈસાથી જ લેવાથી ઠીક પડશે.

૪. શાકભાજી મોંઘી હોય તો મગ, મડ જેવાં કઠોળનો ઉપયોગ કરવો, અને ધરની સ્ત્રીઓને દાણા કાઢવાના ગેરફાયદા સમજાવવા.

૫ કોઈ પણ વસ્તુ લેતા પહેલાં વિચાર કરવો. જો સાધારણ જાનર-ભાવે મળે તો જ ખરીદવી.

જો દરેક ગામમાં ઉપર મુજબ સગવડ થાય તો બધું અનાજ જતું જાયી જશે. બેઠાં કહે છે કે ફેરિયા પૈસાનું આપતા નથી. હા, તેઓ ન જ આપે, કારણ કે તેઓને દાળ ચોખા દાઢે વળગ્યા છે. પરંતુ જ્યાં ન પૈસાનું જ માગે તો તેમને વેચ્યે જ છૂટકો. અને દરેક ગામ એવું કરે તો સૌથી સરસ. બાકીઓ, જો આમ ખોટી રીતે દાણાનો વ્યય થતો અટકાવવો હોય તો ઉપર મુજબ વ્યવસ્થા કરશો, જેમાં લોકો મુખી થશે, પહેલાં સંધિ બાને વેચી પાછળથી મોંઘા બાવના દાણા ખાવા નહિ પડે અને દાળ વિના ખાવું નહિ પડે.

કાસર (હાલ પૂતા)

હરિભાઈ કે. પટેલ

મોટા ધરની વાતો

(આત્રા પત્રો લખતા પહેલાં, હું વાચકજનધુઓને જણાવી દેવાની તક લેઉં છું કે તે સ્વયંકલ્પિત હોષ કાંઈએ બંધબેસતી પાછડી ન પહેરી લેવી - લેખક) પ્રથમ પૂન્ય પિતાશ્રી,

મને પરજાવ્યા પછી આપને આ મારો પ્રથમ પત્ર મળતાં આપને ધણો આનંદ થશે. પણ પત્રમાં જેવું કંઈક લખવાથી આપને ધણો ખેદ ઉત્પન્ન થશે.

આ પત્ર તમને મળતાં હું આ દુનિયા ઉપર હોષરા કે કેમ એ શંકાનો વિષય છે. અને કદાચ હોષરા તોયજી કાંઈ જુદાજ વેશમાં.

આપને પત્ર લખવાનું પ્રયોજન મારી નાની એન ઉપાને કારણે - તેનું જીવન મારા જેવું ન જને તેટલા માટે. તેણે ચૈદ વસંતો વીતાવી પંદરમી વસંતમાં પગ મૂક્યો છે. આપ તેને માટે કુળવાન વર-ધર શોધો, છો. તેવી જાનર મળવાથી પત્ર લખવા પ્રેરાઈ છું.

પરજ્યા પછીનું ગાઈ જીવન આપને લખી જણાવું તે પછીજ આપને તેનાં લગ્ન ક્યાં કરી રીતે કરવાં, તેનો સહેજ ખ્યાલ આપી શકશે.

આપે મને પાળાપોષીને નાનેથી મોટી કરી. યુવાવસ્થાને આરે ન્યારે હું પહોંચી ત્યારે દરેક પુત્રીનાં માથાપને જે ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી આપને થઈ. આપની રિયતિ ગહુ સારી એટલે ધનવાનોની કાટીએ મૂકી શકાય તેવી ન હતી; છતાં આપે ગાઈ લગ્ન કુળવાન ગણાતા ધરમાં પાંચ દળરતી પરઠણ આપી ક્યું. મેં એ વખતે આપની સગણ ખુલ્લો બળવા જગાવ્યા છતાં આપે ગાઈ કહ્યું ન ગાન્યું અને મારા એકના એક પ્રિય પાત્ર સાથે મને ન પરજ્યાવતાં સમાજમાં ઉચ્ચ કક્ષામાં રહેનારા મોલાદાર પ્રાંતવી તરીકે ગણાવા ખાતર મને એ ઘેર નાખી—હાસેલી—લગ્ન ક્યું. એમાં પરઠણ બાળત પણ આપણા ગોળમાં—જ્યામાં થોડી રકમ—આંધેલી હોય છે, પણ વરપક્ષ તે ગાનતો નથી અને છૂપી રીતે ધારી રકમ કન્યાપક્ષ પાસેથી મેળવે છે, ત્યારેજ તેના હૃદયમાં આનંદ થાય છે અને તે વખતે તેમને કન્યાપક્ષના માણસ કેવા કષ્ટ પરિસ્થિતિના છે, તેનો ખ્યાલ પણ આવતો નથી. શાનો આવે?

પણ આપ બહો છો કે મને પરણીને લેઈ ગયા પછી શી પરિસ્થિતિ થઈ? શા ગાટે બહો? આપ તો એટલુંજ બહો શકો છો કે મેં મારી પુત્રીને સારે કુળવાન ઘેર પરજ્યાવી છે, પછી શી ફિકર છે? પણ લગ્ન પછી આપના જગાઈ તો વડોદરા બાજુના ગાટે ઊપડી ગયા.

મારે ગાટે પછી કોઈ કહેનાર ન હોવાથી મારી સાસુએ મારાં હિપર ધીમે ધીમે સામ્રાજ્ય જમાવવા માંડ્યું. હિપરા હિપરી પજવણી કરવાના હિપાયો યોજવા માંડ્યા. સવારમાં આર વાગ્યે ઉઠાડતાં ને રાત્રે મોટી દશ વાગ્યે સૂતા હતાં. સવારના પાણી બરવાથી માંડી, ખાવાનું, દળવાનું, ખાંડવાનું ને પથારીઓ સુદ્ધાં મારે માથે નાખ્યું. હું કોઈ વખત બોલતી તો તે કહેતાં: ‘જોયો જોયો તારો બાપ! આખી પાંચ દળરતી પેઠણ આપી એમાં રાંધ કરતી હશે, ખરું ને?’ અને આ સાંભળી હું ચૂપ બની જતી.

ફક્ત આટલેથી મારું પૂરું ન થતાં તે—આપના જમાઈ—ન્યારે રબજોમાં ઘેર આવતા ત્યારે મારી સાસુ મારી બોટી બોટી વાતોએ એમને બોળાવી તેમનું મન પણ મારા તરફ તિરસ્કારાય તેવાં પગલાં લેતાં. કોઈ દિવસ હું તેમની સાથે વાતો કરતી ને તે જોઈ જતાં ત્યારે બોલી ઊડતાં: ‘જોઈ હવે તને મોટી! તારા જેવીને તો ખાવા કરવા સારું શેહેરમાં રાખે છે.’

હું આ સાંભળી સ્તબ્ધ બની જતી. આ વાતને એક દિવસ નહિ, એક

માસ નહિ, પણ પાંચ પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં છે. મેં એક પણ રાત્રી રહ્યા વગર નથી કાઢી. તેઓ નો વડોદરે રહે એટલે અહીં મારું સાંભળનાર કોણ? રાત્રીદિવસ દુઃખ દેખ દેખને મારું જીવન કચડી નાખ્યું છે.

પિતાજી! આ વાત લખતાં નો મારું હૃદય વલોવાઈ જાય છે. પણ મારી નાની બેનના દિવાળી અને મારું બરાએકું અંતઃકરણ ખાલી કરવા એકરાર કરે છે. મેં આપને કાંઈ દિવસ છૂટે મોકેલો વાત નથી કરી; અત્યારે લખતાં લખતાં પણ રડી જવાય છે. પણ આ વાત આપને ન જણાવું તો કેને જણાવું?

મારા સંસાર સદાનો ધંધો કરે છે. તેમને આ સાલ ખોટ આવી છે. એટલે તે ગામમાંથી શાહુકાર પાસેથી નાણાં બાજો લાવ્યા હતા. તે શાહુકાર હવે તગાદો કરે છે, એટલે એ દેવું વાળવા તેઓ શો ઉપાય અજમાવવા માટે મથે છે તે આપ જાણો છો?

રાત્રી પડી હતી. હું સૂઈ ગઈ હતી. મારું મેં જગત શૂન્યવત્ હતું, ત્યારે હું દુઃખિયારી પડી પડી નીચે થતી વાતચીત સાંભળતી હતી:

“દેવું વાળવાનો એક રસ્તો છે.” મારી સાસુનો અવાજ હતો.

“શો?” સસરાએ પૂછ્યું.

“વહુનો કાંટો દૂર થાય તો આપણા ચિમનને ખીજો પરણાવાય.”

“તે શું કાંઈ આપણાથી એને મારી નાખાય?”

“ના, ચિમનને મળતી નથી એમ જાહેર કરવું, જેથી ખીજ આવે તો પૈકણ પણ મળે.”

“તો આપણા વેવાઈ ના આપે? ચિમનને શીખવાડીએ.”

“ના, એ શું ગરીબ આપવાનો હતો? ને વહુ તો આપણને ફજેત કરી નાખે!”

આટલી વાતચીત મેં સાંભળી. પછી શું થયું તે પરમેશ્વર જાણે, પણ ત્યાર બાદ આખા ય ગામમાં હું રવામીને મળતી નથી એવી ચર્ચા ચાલી રહી છે.”

પણ પિતાજી! આપ જાણો છો કે એનાથી ચિલકુલ મને હોબાન થયો. પણ આપના જગાઈ પરણ્યા પછી બાજો જ એક અકવાલિયું મારી સાથે રહ્યા હશે, પછી આવી ખોટી વાતો આપ જેને કુળત્રાન ગણતા એવા સમાજમાં થાય છે. એ શું જતાવી આપે છે? એમની ખાનદાની? તે છતાં આપના જેવા મમજુ માણાપોશા માટે હોમાધને પતંગિયાની માફક અંભતા હશે?

આપ જાણો છો? મૂરતિવાને અભાવે, સાત હજાર પૈકણના આપવાના કરીને બી. એ. સુધી બહુલી એક યુવતીનો વિવાહ આપના જગાઈ સાથે

નક્કી થયાના મગાચાર આવ્યા છે. મારે શું કરવું? આપણાં કે પછી અહીંના ટુકડા ખાઈને પડી રહેવું?

આપના જમાઈ પરણવાના, એ વાત પણ ચોક્કસ. તો પછી મારે શા માટે એ લોકોની વચમાં કંટક રૂપ જની રહેવું? મારી નજાંદ ને મારી સાસુ મને કાઢવાને માટે ફટલાં તલપી રહ્યાં છે તે આપ જાણો છો? મારી ઉપર ગુજરતા સિતમની શું વાત કહું? કાલેજ મારી ઉપર અનાચારનો આરોપ મૂક્યો હતો ને આપના જમાઈને ચઢાવી તેમણે મારા ઉપર એવી સોટાજાણ ચલાવવાની હતી કે તેના સોળ પડ્યા છે. ચમરે છે, પણ કોને કહું?

આથી વધુ તો આપ નિદાણો ત્યારેજ આપને જણાય કે સમાજની ચક્કીમાં રૂંધાતી લીંસાતી તમારી દીકરીની કમ દશા છે? એટલે આપને હું જણાવી દેઉં છું કે આપ આટલોજ માત્ર વિચાર કરી આપ કદાપિ પણ મારી બેનને પૂછ્યા સિવાય કુળવાનંદાહીની ને મોટા ઘરની વાતોમાં અંતરબંધને તેને પણ કૃપામાં ધકેલશે મા! જીવન જરૂરના કરશે મા!

વણુછરા
તા. પાદરા

લિ. તમારી દુઃખી પુત્રી ...
મંગળદાસ હિરાચંદ શાહ

ચર્યાપત્ર

૧. મહેળાવમાં જ્ઞાતિવાસ

સં. ૧૯૯૮ના ભાદરવા મામના 'પાટીદાર'ના અંકમાં મોરબાસામાં ચઢેલા પુનર્લગ્ન વિષે હકીકત જાણ મળે છે. પુનર્લગ્ન કરનાર બેન કમળાબેન હતી, તેમનું પિયર મહેળાવ થાય. તેમની સાથે તેજ ગામના ભાઈ ડાહ્યાભાઈ લલ્લુભાઈ દેશમાં આવતા હતા. કમળાબેને પોતાની ઇચ્છાથી મોરબાસામાં પુનર્લગ્ન કર્યું અને તે લગ્ન અટકાવવા માટે ભાઈ ડાહ્યાભાઈએ પોતાનો જાનતો પ્રયત્ન કર્યો હતો, એ તો 'પાટીદાર'ની પ્રસંગિકતા ઉપરથી પણ જણાઈ આવે છે. પણ તેમનો સમજો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નીવડ્યો. ત્યાર બાદ ડાહ્યાભાઈ દેશમાં - મહેળાવ આવ્યા, એટલે મહેળાવ ગામના લોકોએ બેગા ચમ, ભાઈ ડાહ્યાભાઈ ઉપર 'સરહુ કમુબેનને લેચીને લગ્ન કરાવ્યું છે,' એવો તદ્દન ખોટો આરોપ મૂકીને ભાઈ ડાહ્યાભાઈની પાસેથી રૂ. ૮૦૦ દંડ પેટે લીધા છે. ડાહ્યાભાઈએ સત્ય હકીકત જણાવી અને કમુબેનના કાગળ, તેમ જ તે લગ્ન અટકાવવા પોતે કરેલા પ્રયત્નો સંબંધીના કાગળ ગામલોકને જતાંવ્યા, પણ તેઓએ તે સાચા માન્યા નહિ અને એ ભાઈનો દંડ કર્યો. છે કાંઈ જોનાર?

વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ

અંત્યપરિચય

૫. ખેડૂતનો શિકારી અને મધ્યમસરની ચાલ : લેખક - જુગતરાગ દવે ; પ્રકાશક - નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ ; પૃષ્ઠ ૫૬, કિંમત ચાર આના. બંને સંવાદ સરમ છે. જાળકો અસરકારક રીતે લખવી શકે અને આમાન્ય ખેડૂતવર્ગ તે સમજી શકે તેવી સાદી ભાષામાં તે લખાએલા હોવાથી સૌ કોઈને અને તેમાં ખાસ કરીને ખેડૂતવર્ગને રાદ ગતાવનારા થઈ પડે તેમ છે. ભગવાનથી ડરતા એ બોળ્યા ખેડૂતવર્ગને જગતમાં કોઈ દુઃખી કરી શકતું નથી, સિવાય કે શરાબ. શરાબી તેના હિપર દુઃખના કુંગર લાદી તેના ખૂર્રા હાલહવાલ કરે છે, એમ લેખક અને સંવાદમાં સચોટ રીતે સમજાવતા પ્રયત્ન કર્યો છે. સંવાદમાં ઝગમક આણવા માટે લેખકે 'મમૂદગીત' અને એકતારાથી તથા કરતાળ-ગાંજીરાથી ગવાતાં ખેડૂતવર્ગનાં પ્રિય ભજનોની તેમાં સુંદર ગૂંથણી કરી સંવાદની સુંદર સમ્પત્તિ કરી છે.

ચંદુલાલ ત્રિવેદી

૬. આપણું રાજ્ય, આમરાજ અંધાવણિ પુસ્તક ૨જું : લેખક - શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ગ. પટેલ ; પૃષ્ઠ ૮ + ૮૮, કિંમત ૦-૫-૦ સાચું સ્વરાજ્ય માનવીની અંદર છે, ગહાર નથી ; અર્થાત્ માનવી પોતાનો અધિકાર શોધે તેમાંથી નહિ, પણ પોતાની ફરજ જાળવે, સંસારની સેવા કરે, તેમાંથી 'આપણું રાજ્ય' પ્રાપ્ત થવાનું છે. બાઈ ડાહ્યાભાઈ મૂક સેવાભાવી યુવક છે. તેમણે પોતાના હૃદયના બાવ ઠાલવીને આપણને ગતાવ્યું છે કે વિશ્વપ્રેમ - અર્થાત્ જ સેવા, સ્નેહ, આત્મભોગ, પત્યાગ, તપ, ધૈર્ય - એ સાસ્ત્રિક ભાવનાની જેટલે અંશે આપણી સિદ્ધિ હશે તેટલે અંશે 'આપણું રાજ્ય' આપણે અનુભવીશું. સમસ્ત દેશ કે સમાજ એ માર્ગે ન જાય, તો જે એક માણસ એ માર્ગે જેટલે અંશે સંચરે તેટલે અંશે તેને તો 'આપણું સ્વરાજ્ય' મળે જ. પુસ્તકમાં લેખકે પોતાના અનુભવની અને જ્ઞાનની વાણી વડે પોતાની એ ભાવનાઓ વાચકના હૃદયને ગરાગર સ્પર્શે એવી રીતે મૂકી છે. 'આપણું રાજ્ય' અનુભવવાની જેને જેને લગની લાગી હોય તે દરેક આ પુસ્તક જરૂર પાંચવું ધરે.

૭. ગુરુ અને ગામડાં, આમરાજ અંધાવણિ પુસ્તક ૩જું : લેખક - શ્રી. રામરાય મોહનરાય મુનશી ; પૃષ્ઠ ૧૧ + ૪૭, કિંમત ૦-૪-૦. યુરોપના આ મહાવિમહને પ્રસંગે ગામડાંએ સરકાર પાસે શસ્ત્રોની અને તે વાપરવાની કેળવણી આપવાની માગણી કરતી, એવી સૂચના લેખકે કરી છે. વળી નિર્ભયતા કેળવવાની અને માગડાંને સ્વયંપૂર્ણ જનાવવાની પણ સૂચના કરી છે. તે સિવાય

મદાનિગ્રહ પ્રસંગે શું કહ્યું એ વિષે કંઈ વિશેષ ચર્ચા કે આમ સૂચના કરી નથી. આજ સુધી ગામડાંને કેળવવા કે સુધારવા મદામભાગે કંઈ ક્યું નથી, એ વિષે લાંબી ચર્ચા કરી છે, તો કે આપણે જાણીએ છીએ કે મદામભાના અનેક સેવકો ગામડાંની સેવા કરવા ત્યાં જઈ એકા છે. પૂ. ગાંધીજીનાં અનેક વખાણ કરીને લેખક જણાવે છે કે “એ ધારત તો હિંમાં કાન્તિ કરી શકે!” પણ પૂછે છે કે “કોણ જાણે કેમ, પણ એણે કેવળ અહિંસાના પેગામની જ અગત્ય પ્રીછી. શું ‘એને પચગમ્બરી’ની ઝંખના હતી? શું એને ઇતિહાસને પાને લોહીનરંગેાળ કૂર યુગના ‘નૂતન બુદ્ધાવતાર’ જાની પોતાની કાર્તિનો ડોકો વગાડવો હતો?” (પૃષ્ઠ ૪૩, ૪૪.) કોણ કહે છે કે દિદી પ્રજાના માનસમાં ગાંધીજીએ કાન્તિ નથી કરી? હિંદના ઇતિહાસમાં આજ સુધી આમ પ્રજાની - આમ પ્રજાની - સેવા એમના કરતા કોણે વધારે કરી છે? લેખક પોતાને માટે લખે છે કે “સન ૧૯૨૨ માં વકીલાત મૂકી પહેલા અસહકારમાં જોડાયો ત્યારથી જ મેં ‘આમસ્વરાજ્ય’ની નોખત પોકારી છે. અને ‘આમ-સ્વરાજ્ય’ નામના અઠવાડિક અને દૈનિક પત્રની તમને સૌને યાદ હશે જ. સુખી-તલાટી પરિષદના પ્રમુખ તરીકે, અગદાવાદ જિલ્લાના વર્નાક્યુલર પ્રાથમિક શિક્ષકોના પ્રમુખ તરીકે, અખિલ હિંદ રૂરલ (આમ) કોન્ફરન્સના મંત્રી તરીકે, અને ખેડૂત ફેડરેશન - વિલેજ યુનિયનના મંત્રી અને મુખ્ય તરીકે આમ-સ્વરાજ્યની ધૂણી ધીકતી રાખી છે, અને રાખીશ.” (પૃષ્ઠ ૨૫-૬). પુસ્તકની ભાષા સરળ પ્રવાહે વહેતી નથી. અનેક જગાએ કઢંગી વાક્યરચના છે અને જોડણીમાં પણ અનેક ભૂલો છે. તે છતાં ગામડાંના લોક મગજ શકે તો તેમણે અને આમસેવકોએ આ પુસ્તક વાંચવું ઘટે.

ઉપરનાં એ પુસ્તકોના પ્રકાશક-આમસર્જન સાહિત્ય કાર્યાલય, ૨૪૫૬, ભદ્ર, અગદાવાદ

૮. સ્વરાજ્યશાસ્ત્ર (વિનોગાંભાવે કૃત), આ. ગિદવાણી સમારકમાળા અંધ ૬: અનુવાદક - પાણ્ડુરંગ ગણેશ દેસાપાણ્ડે; પ્રકાશક - ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અગદાવાદ ૬; પ્રાપ્તિસ્થાન - નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૧૦૦૬૧ કિંમત છ આના. મૂળ પુસ્તક મરાઠીમાં છે અને તેના લેખક ભાષા વિનોગાંભાવે રાખ્તિદેશ છે. અને તેથી ભાષા મગનભાષા દેશાષ્ટ પ્રકાશકતા નિવેદનમાં જણાવે છે તેમ “સામાન્ય રાજકારણનાં પુસ્તકોથી જુદી જ ભાત પાડનારું આ પુસ્તક છે. ધર્માનિષ્ઠ રાજકારણ-સર્વોદયનું રાજકારણ તે ચર્ચે છે. આ રાજકારણ જગતમાં કયાંય વર્તીતું જોવા તો નહિ જ ગળે; તેનો કાંઈક ખ્યાલ

ગળી રોકે તો આપણા દેશની આઝાદીનાં છેલ્લાં ૨૨ વર્ષની લડતમાં, એટલે કે ગાંધીજી રાજકીય ફિલસૂફીમાં, મંભવે છે. એ દૃષ્ટિએ આ નાનકડી ચોપડી તે ફિલસૂફીને શાસ્ત્રીય રૂપે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન છે. અને એ પ્રયત્ન કેવો ગૌણિક છે તે જતાવવાનું ન હોય.” ધ્રુવતારે પહોંચી ન શકાય, પણ એ તારા તરફ આંખળી કરીને દેખાડી શકાય કે ઉત્તર દિશાએ જવું હોય તો એ તારા તરફ નજર રાખીને ચાલ્યા જવું, તેમ જ આ પુસ્તકમાં લેખક સાચું સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે આંખળી કરી આપણને માર્ગ દેખાડે છે, પચવે કઠણ હોવા છતાં વાંચવા જેવું તો છે જ.

વિકુલ કન્યાકેળવણી મંડળ, નડીઆદ: તા. ૧ : ૪ : ૧૯૪૧થી તા. ૩૧ : ૩ : ૧૯૪૨ સુધીનું નિવેદન.

કડવા પાટીદાર કેળવણી ઉત્તેજક મંડળ, કુડી: વાર્ષિક નિવેદન, વર્ષ ૨૨ મું, સંવત ૧૯૯૭-૯૮, સને ૧૯૪૧-૪૨.

શ્રી. ડા. સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, કંકુઆ મહિલા પુસ્તકાલય, રાવ સા. મગનસાલ દસપતરામ બાલ પુસ્તકાલયનું વાર્ષિક નિવેદન, લાદરણ, સને ૧૯૪૧-૪૨, સંવત ૧૯૯૮.

વસો સહકારી બેન્ક ટ્રાં. લિમિટેડ: ૧૯૪૧-૪૨, અંદાવીસમો રિપોર્ટ.

વસો વાર્ષિક પત્રિકા, સંવત ૧૯૯૮, સન ૧૯૪૨.

પ્રસંગકથા

લગ્નની મોસમ આવે છે

હવે લગ્નની મોસમ આવે છે, પરણાવવા યોગ્ય ઉંમરની યએલી કન્યા-ઓનાં માળાપને સંકટના દિવસો આવે છે. લગ્ન એ તો ઉત્સવના દિવસો, પણ કન્યાનાં માળાપને તો ત્યાં સુધીના દિવસો સંકટમય છે. કાળજી કે યોગ્ય વર શોધ્યા જડતા નથી. ગોળમાં જદાગની કન્યાઓ આવીને બીડ કરે અને ગોળની કન્યા જહાર જાય નહિ, તેથી દેખીતી રીતે જ ગોળમાં વર કરતાં કન્યાની છત વધી જાય. અને તેમાંથી જધાને કુળવાન ધરના વર જોઈએ; કાંઈ એ કુળમોહને છોડી નીચે ઊતરવા જાય તો તેના કુટુંબીજન એમ કરતાં તેને રોકે. કહ્યું છે કે:

કન્યા પરયતિ રૂપમ્, માતા વિક્તમ્, પિતા ધ્રુતમ્ ।

વાન્ધવા કુલમિચ્છન્તિ મિથ્યમ્ હતરે જનાઃ ।

કન્યા વગ્ના રૂપને જુઓ, માતા તેના ધનને જુઓ, પિતા તેના જ્ઞાનને જુઓ, કુટુંબીજન તેના કુળને જુઓ અને જીવન લોકોને તો મિષ્ટાન્ન જ જોઈએ. આમ, કુટુંબીજનના આગ્રહને વશ થઈ કુળવાન વર શોધવા જાય તો એવા તો બહુ મળે નહિ અને મળે તો મોંમાગ્યા દામ દેતાંય હા પાડે નહિ. અને પિતા જ્ઞાની-ભણેલા વરને શોધવા જાય તો આજના ભણેલા તો ઊલટા અભણ કરતાંયે સમાજને વધારે ભાંકર નીવડ્યા છે. એમને તો પોતાના ભણતરની કિંમત પરકંપુ ઉપર ચઢાવીને સસરા પાસેથી જોડાવવી છે. તેમને ભણેલી કન્યાનીયે કિંમત નથી. કેટલાક તો ભણવા કે સહેલ કરવા વિલાયત જવા માટે સસરાનાં ગજવામાં આંખ માંડે છે! આવી સ્થિતિમાં કન્યાપિતાની દશા શી? કુળમોહ

કુળનો સાચો અર્થ તો એવો, કે જે કુટુંબમાં સાચી સંસ્કૃતિ હોય, સાચી જ્ઞાનદાની હોય, ધરમાં અતિથિસત્કાર, શુદ્ધ આચારવિચાર હોય તે ધર સામાન્ય રીતે કુળવાન ગણાવું જોઈએ. પણ આજે તો, જે ધર એક વાર એવી રીતે કુળવાન હતું, તેની પરંપરા પાંચ સાત પેઢીએ પણ તે ધર કુળવાન ગણાયે જાય છે, પછી ભલે તે ધરનાં માણસોના આચારવિચાર ભ્રષ્ટ થઈ ગયા હોય. અને વળી આજે તો 'કાદરે કુળ' ગણાવું થવા લાગ્યું છે. બેશક સુખને માટે ધનનો જરૂર છે, તેની ના ન કહેવાય. પણ તે ધરમાં જ્ઞાનદાનો-સંસ્કૃતિ ના આવી હોય, તે ધર ભલે બહારનો ભારે આડંબર કરે, ભપકો કરે, કુળવાનમાં ખપી જવાં અતિથિમત્કાર વગેરે કરવામાં રાગના જેવો હાઠ કરે-અને ધનને બજે તો એથીયે મોટો હાઠ કરી શકે-પણ તેથી તેનામાં સાચી જ્ઞાનદાની-સંસ્કૃતિ ના હોય તો એ કુળવાન નથી, નવા કમાએલાને ધન ખર્ચી એવા કુળવાન થઈ જવાનો મોહ ભારે હોય છે, પણ તેમણે આત્મામાં સાચી સંસ્કૃતિ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો ધટે. આમ કુળની પરીક્ષા કરવી અધરી વાત છે, તો પછી એવાં કુળમોહ રાખ્યે શો લાભ? કુળવાનને ઘેર દીધેલી કન્યા અનેક વાર દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે, એ જોઈને પણ જોટો કુળમોહ ઊડવો ધટે. કાનમ-વાકળનો કુળમોહ

કુળમોહ સર્વત્ર-તેમજ આપણી આખી નાતને-સજડ વળગ્યો છે. ચરોતરના પાટીદારોને જ વળગ્યો છે એમ નથી, કાનમ-વાકળના પાટીદારોને તો એથીયે વંધારે સજડ વળગ્યો છે. ત્યાંનાં કેટલાંક ધર તો એવાં છે કે તેમણે કન્યા ચરોતરમાં જ દેવી જોઈએ. અને ચરોતરમાં ગમે તેવે ગામ અને ગમે તેવે ઘેર કન્યા આપીને પણ પોતાનો કુળમોહ સતોષાયો માને છે. એમ

ચરોતરમાં કન્યા આપ્યાથી તેઓ પોતાના ગાળામાં કુળવાન ગણાય છે, એ પણ તેમનો સ્વાર્થ છે. પણ એમ ચરોતરમાં કન્યા આપે ચરોતરમાં કન્યાઓની બીડ થાય છે અને તેથી તેમના પિતાઓનું સંકટ વધે છે. વળી કાનમ-વાકળની કન્યાઓની કિંમત તો અહીં દલાઈ ગણાય છે અને એ પણ અહીં આવીને સુખી થાય છે જ એવું કંઈ નથી; પોતાના પિતાના કુળમોહને સ્વાર્થે એમ એ કન્યાઓ પણ દુઃખી થાય છે. ચરોતરમાં કન્યાની આમ છત થઈ જાય છે અને પરિણામે ફેટલાંક વર્ષથી, કન્યાને જન્મતાં જ દૂધપીતી કુંવાનો ખંધ પડી ગયેલો ત્રિગળ પાછો ચાલુ થાય તો કંઈ નવાઈ નહીં! લગ્નના દલાલો.

કન્યાપિતાઓની આવી સંકટગપ સ્થિતિનો લાભ લેવાને નાતમાં એક વર્ગ દાંપીને બેસી રહેલો હોય છે. લગ્નની મોસમની વાટ બોધે તે ભોક બેસી જ રહ્યા હોય છે. એ વર્ગ તે કહેયો, તે તો અનુમાનથી પણ જાણી શકાય છે. એ વર્ગ તે 'લગ્નના દલાલો.' એ વર્ગ, પૈમાનો કે બીજી કાંઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા ગમે ત્યાંની કન્યા ગમે તે ઘેર ખંધ બેસાડવા કેવો દાટ વાળે છે, એ વાત તો આ ગામિકતા ગયા સ્વર્ણના આસોના અંકમાં પૃષ્ઠ ૪૯૨ ઉપર છપાએલો ભાષ્ય જણવતભાષ્ય દાદુભાષ દેખાઈને 'પાટીદાર ઇતિહાસ લગ્નના દલાલો' વિષેનો પત્ર વાંચ્યાથી ખાતરી થશે. આનું કારણ પણ કુળમોહ જ છે. કુળમોહથી મૂઠ બનેલા કુળહીન, પણ તાત્કાલ ધનવાન બનેલા કન્યાપિતાઓ ગમે તે ખર્ચે પણ અમુક જ ધનનો વર નહોતરવા નીકળે છે અને તેથી તે વર-ધરના સંબંધીઓને ગમે તે દિસાળે પણ સાંધીને પોતાની લાલસા પૂરી કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જૂખડી જારસ લગ્નદલાલો કુળમૂઠ કન્યાપિતા પાસેથી ધાર્યા પૈસા પમાવે છે અને લાકડે માંકડું વળગાડી આપે છે. પોતાની દલાલી ખાતર તેઓ કેવાં ધોળાં કરે છે, એ તો ભાષ્ય જણવતભાષના એ પત્ર ઉપરથી દીવા જેવું સ્પષ્ટ થાય છે. આવા દલાલોનો તો નાશ જ થવો જોઈએ.

યુવકોના હૃદયમાં આવેલ ઉપાય

કન્યાપિતાઓના આ સંકટનો અને લગ્નના એ ભ્રષ્ટ દલાલોનો નાશ કરવાનો ઉપાય યુવકોના હાથમાં છે. આજે યુવકોની છાપ દુર્ભાગ્યે એવી પડી ગઈ છે, જે જાણે તેમને જગતની દંઈ પડી જ નથી; એ બેજવાબદાર છે, એને બાપને પૈસે કોલેજમાં જઈ મોજ માણવી છે અને વધારે મોજ માણવા સસરા પાસેથી પૈસા કઢાવવા છે. બેચક્ર બધા યુવકો એવા નથી જ, અનેક યુવકો ભાવનાશાળી છે, કર્તવ્યપરાય છે, એવો ગને પણ અનુભવ છે. દેશની બીડ વળતે તેઓ કમર કસીને નીકળી પડે છે, એ તો મહાત્માજીના દરેક

સત્યાગ્રહસંગ્રામમાં સાગિત થયું છે. ઘેર દાળજાત, રોટલી ખાનાર યુવક જેલમાં જઈને જુવાર(યુવાહાર)ના રોટલા આનંદથી ખાય છે. એટલે કેટલાક કહે છે કે તેઓ વિના જોખમે અને ગદુ ગદુ તો પોલીસની હાઠી ખાઈને સોંધી કીર્તિ મેળવવા જેલમાં જાય છે, બાકી સમાજનો માર જમવાનો પ્રસંગ આવ્યે તો તેઓ ભાગી જાય છે; પણ આ કથન સર્વથા સત્ય નથી. અને આ કથન ખોટું સાગિત કરી જતાવવા જેમ રાજ્ય સામે, તેમ જ સમાજ સામે તેમણે કેડ ખાંધી નીકળી પડવું જોઈએ. જ્યાં જ્યાં સમાજનો જુલમ હોય ત્યાં ત્યાં તેમણે તે જુલમનો નાશ કરવા કેડ ખાંધવા ધટે. એવા વીર યુવકોએ પોતાનો સંઘ જમાવવો ધટે અને સમાજના સડાનો નાશ કરવો ધટે. પરંતુ અથવા ખીજી રીતે એક પૈસાની પણ લાલચ રાખ્યા વિના ગરીબ ઘરની પણ સંસ્કારી કન્યાસ્વીકારવા તત્પર થવું જોઈએ. એટલા માટે પરંતુ નહિ લેનાર યુવકોએ પ્રતિજ્ઞ લેવી ધટે. કન્યાઓએ પણ પરંતુ માગનાર હીનામાનસ યુવકની સામેય ન જોવું ધટે, એવા યુવક ભણેલા હોય તેમને તો ખાસ તિરસ્કારવા ધટે. એશક એવું કરવાની શક્તિ આજે આપણી કન્યાઓમાં નથી આવી, પણ તેમાંથી કોઈ કોઈ પણ એવી નીકળે તો તેનું અનુકરણ કરીને ખીજી કન્યાઓ પણ તે માર્ગે જાય.

મહેળાવમાં શાંતિત્રાસ

આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૫૬ ઉપર લાઇ વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલના છપાએલા અર્થાપત્ર ઉપરથી સમજાય છે કે પોતાને ન ગમતી વાતનો અચાચ કરવા નાતીલાઓ નિર્દોષ માણસોને પણ કેવા દડે છે. એન કમળાએને પોતાની ઇચ્છાથી મોખ્યાસામાં પુનર્લગ્ન કર્યું, તે પુનર્લગ્ન થતું અટકાવવા માટે લાઇ વલ્લભભાઈએ તો ઊલટા પ્રયત્ન કરેલા. પણ એ ડાહ્યાભાઈએ જ કમળાએને પુનર્લગ્નમાં વેચી પૈસા ખાધા, એવો આરોપ મૂકીને એમના માગના-મહેળાવના-પાટીદારોએ લાઇ વલ્લભભાઈનો રૂ. ૮૦૦ દંડ કર્યો! આ તે નાતનો એણે ત્રાસ કહેવાય? પણ વડોદરા રાજ્યમાં આવા ત્રાસનું નિવારણ કરવા કાયદો કર્યો છે. આમ આરોપ સાગિત કર્યા વિના દંડનારને એ શાંતિત્રાસનિવારણ કાયદા પ્રમાણે રાજ્ય તરફથી સજા થાય છે. અને ગાનો કે લાઇ વલ્લભભાઈ ઉપરનો આરોપ સાચો હોય, તોપણ તે આરોપસર મજા કરવાનો એ નાતીલાઓને અધિકાર શો? જેને એ વાત ખૂંચતી હોય અને અધિકાર હોય તે કાયદેસર પગલાં ભરે, પણ કાયદો હાથમાં લેવાનો એ લોકને અધિકાર? શો આવા લોકને શાંતિત્રાસનિવારણ કાયદા પ્રમાણે સજા કરાવવા લાઇ વલ્લભભાઈએ કોર્ટના દરવાજા દેખાડવા ધટે. તે વિના

એમની સાત ઠેકાણે નહિ જ આવે, ના, નહિ જ આવે.

કડી પ્રાન્તમાં. તીડાની દિવાળી

“ જાલીસણા, તા. ૧૦. પાટણ તાલુકાના જાલીસણા તથા તેની આસપાસનાં ગામોમાં તા. ૭ નવેમ્બરને રોજ (જરાજર દિવાળીના જ એ દિવસોએ) સંખ્યા-બંધ તીડાનાં ટોળાં ધૂમી વજાં ફતાં. તેથી જાલીસણા તથા તેની આજુબાજુનાં કેટલાંક ગામોનાં જુવાર, ઘુવર, સરસવં વગેરે પાકને ઘણું નુકસાન થયું છે. વળી આ સાલે પાછંગના કમી વરસાદને કારણે કેટલોક પાક સુકાઈ ગયો હતો અને ઉપરથી આ તીડાને ઉપદ્રવે ખેડૂતોને ખૂબ જ ચિન્તાજનક સ્થિતિમાં લાવી મૂક્યા છે. તેથી આ સાલે જમીન મહેસૂલમાં રાહતની જરૂર છે. ઉપરાંત સિદ્ધપુર તાલુકાના વડવાડા, આલજવાડા, ટુંડાવ, વીસલવાસણા અને પાટણ તાલુકાના સંડેર, જાલીસણા, ગાનપુર, રવાની, કંથગવી, વગેરે ગામોમાં તીડાનું ટોળું પડ્યાથી તમાગ પાક સાફ થઈ ગયો છે અને ગિચાશ ખેડૂતો ચોધાર આંસુએ રજા કરે છે. આ ટોળું આઠ માઇલ લાંબું અને ત્રણ માઇલ પહોળું છે, જે મહેસાણા તાલુકાનાં ગામમાં તરફ ધસી રહ્યું છે. સિદ્ધપુર, પાટણ અને દારીજ તાલુકામાં ઝેરી ધવનળી અને સખત તાપથી કઠોળ અને જુવાર માત્ર છ આની પાક થયા સંભવ હતો, તેમાં તીડાએ લારે નુકસાન કર્યાથી ખેડૂતો બેદાશ બની ગયા છે ” (‘શુભરાત મહાત્મા’ તા. ૧૩ : ૧૧ : ૪૨).

ખેડૂતનો કોઈ બેલી ?

ખેડૂતની દશા જારે જ દયાજનક છે. વરસ વરસને ખાતું આવે છે; કાંઈ સાલ વરસાદજ નહિ એટલે સુકા દુકાળ, તો કાંઈ સાલ ખેડુગાર વરસાદ એટલે લીલો દુકાળ ; વળી ચાલુ સાલની પેઠે તીડાનો લય તો ખેતીને માથે સદા ઝૂમતો જ હોય છે. આવી સ્થિતિમાં ખેડૂત બીચારો ખેતી પાછળ કાળી ગભૂરી કરીને કાપા ધસી નાખે છે, તો ય સુખે રાટલો ખાય એટલું ય કમાતો નથી. કેટલીક વાર તો ખેતી એને ખાટનો ધધો થઈ પડે છે. સરકારનું જમીનમહેસૂલ અને શાહુકારના દેવાનું બાજુ વારતાં ખેડૂતની કેટલેક વળી જાય છે, તો ય એનું પૂરું થતું નથી. આમ આમમાની સુલતાની ખેડૂત ઉપર તૂટી પડે ત્યાં એનું બેલી કાણ ? મરકારે અને શાહુકારે સમજવું ઘટે કે ખેડૂત જીવતો હશે તો તેઓ જીવતા છે, માટે તેમણે એની અવદશામાંથી હિગારી લેવો જાણ્યો—સરકારે જમીનમહેસૂલનું ભાદરુ એને ખમેથી હળવું કરી નાખવું ઘટે અને શાહુકારે પોતાની કુદિલ નીતિને છોડી સરળરીતે ખેડૂત ઉપર થતો બાજુનો ત્રાસ દૂર કરવો ઘટે. ખેડૂત પોતે પોતાનો બેલી

સરકાર અને શાહુકાર ખેડૂત ઉપર થતો ત્રાસ દૂર કરે કે ન કરે, પણ

એક વાર 'જગતનો નાથ' ગણાતે ખેડૂને જોમની સામે દયામણે મોંએ હાથ ધરી બીજા શા માટે ગામવી? એનાં પોતાનાં હાડકાં સાખૂત છે, તો પોતાને બળે જ એણે ઝૂમવું જોઈએ, એણે આત્મવિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. પોતાની કમાણી ટૂંકી હોય, તો તેને અનુસરીને ધરખર્ચ અને વ્યવહારખર્ચ કરવો ઘટે. ધરખર્ચ તો સામાન્ય રીતે ખેડૂત બહુ નથી કરતો, પણ વ્યવહારખર્ચમાં બાકા પિતરાઈની નજરે પ્રતિષ્ઠા પગાય એટલા માટે એ લાંબો પહોળો ચપ્પ પડે છે. તેવે પ્રસંગે એ પોતાનું તથા તપાસવાની પરવા નથી કરતો. મરણ-પરણને પ્રસંગે મોટી મોટી નાતો જમાડવામાં નવલાખનો એ ધણી હોય એમ કહી પડે છે. ખેડૂતની આવી સ્થિતિશક્તિ હોય ત્યાં રૂપિયે ભરેલા કુંડ હોય તે ય ખાલી થઈ જાય એમાં કંઈ નવાઈ! અને એમાં એની જાત સિવાય દોષ પણ બીજા કોનો? ખેડૂને પોતે આ વાત વિચારવી ઘટે, એણે આવક કરતાં ખર્ચ વધારે નહિ કરવું ઘટે. એનો બેલી સરકારેય નહિ યાય, શાહુકારે ય નહિ યાય આખરે એણે પોતે જ પોતાનો બેલી થવું પડશે. તેમ નહિ યાય, સમજીને સીધે રસ્તે નહિ આસે તો સરકાર આશુક મારીને સીધો ચલાવશે.

વડોદરા રાજ્યમાં જમણુવાર ઉપર અંકુશ

વડોદરા, તા. ૪. વડોદરા રાજ્યના દરેક પ્રાન્તમાં સરકારી બહેરાતો દ્વારા જમણુવાર ઉપર અંકુશ મૂકવામાં આવ્યો છે. તેમાં વડોદરા શહેરમાં તથા પ્રાન્તમાં ૫૦ ફે તેથી વધુ, મહેમાણા પ્રાન્તમાં ૩૦ ફે તેથી વધુ, નવસારી પ્રાન્તમાં ૫૦ ફે તેથી વધુ અને જોખામંડળ પ્રાન્તમાં ૭૦ ફે તેથી વધુ ગાયસોનો જમણુવાર કરવાની મનાઈ ફરગાવી છે. લોકોને હદ ખાંધેલી સંખ્યાથી જોછા પ્રમાણમાં વરો કરવાનો છૂટ આપી છે" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૬ : ૧૧ : '૪૨). પણ લોક પોતાના હિત માટે યજ્ઞેલા કાયદાને યાંકતા નથી, એમ જાણણનપ્રતિજ્ઞધક કાયદાના અમલ ઉપરથી જોઈ શકાયું છે અને પરિણામે આવા કાયદા રાજ્યને દેશ્વરે શોભારૂપ પડી રહે છે. આવા કાયદાનો અમલ સખત રીતે થવો જોઈએ. રસ્તે જનારો પણ આવા કાયદાના લાંગ માટે સરકારમાં ફરિયાદ દાખલ કરવાનો અધિકાર આપવો જોઈએ. બેશક આવી ફરિયાદ કરવાનો પોલીસની તો ફરજ છે. પણ એ તો માટે બાગે 'અભરક્ષક' થવાને બદલે 'અભલક્ષક' જની રહે છે, એટલે એના તરફથી તો આશા જ શી રાખવી? કાયદાનો લાંગ ચાય એની ચોક્કી સરકારે કાંઈ પણ ઉપાયે રાખવી જ ઘટે, અને ન રખાય તો એ કામ-કાયદાના લાંગને પ્રસંગે ફરિયાદ કરવાનું કામ-અજાણનો સોંપવું ઘટે.

સાક્ષર શિરોમણિ શ્રી. ઠક્કુર નારાયણ વસનજીનાં

મહા મુલ્યવાન પુસ્તકો

હિન્દુ ગૌરવ ગ્રંથમાળાની અને બીજી

અતિ મહત્વની નવલકથાઓ

આ હિન્દુબીજ માંહેના એકી સાથે રૂ. દશના પુસ્તકોનો એક
આપનારને લાલચીન યાને કપડીનાં કારસ્થાન-ઐતિહાસિક
નવલકથા, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકુ કાપડી બાઈન્ડીંગ રૂ. ત્રણનું અં
રૂ. પાંચના એકરવાળાને “માતા કે રાક્ષસી” (રૂ. ૧-૮-૦) :

કીમતી પુસ્તક ભેટ

- ૧—ગુરુ ગોવિંદસિંહ અથવા ધુરધર ધર્મ સમ્રાટ—બાદશાહ ઔરંગઝે
અત્યાચારથી, પોતાનાં પ્રાણાધિક પુત્રો તથા પોતાનું બલિદાન આ
પંજાબમાં હિન્દુધર્મ, હિન્દુજાતિ તથા હિન્દુગૌરવને રક્ષનાર અને પોત
પાછળ વીરવૈરાગી જેવા બહાદુર બન્દાને હિન્દુત્વ રક્ષા માટે છોડી જનાર
ગોવિંદસિંહના જીવનના રોમાંચક પ્રસંગોને વર્ણવનારી અને મૃતપાપ ડિ
ઓના હૃદયમાં ધર્મ તથા વીરતાની ન્યોતિને પ્રકટાવી દેનારી ઐતિહા
નવલકથા. હાર્દ કલાસ કાગળો, સોનેરી પાકુ પુરું, પૃષ્ઠ ૩૦૦, કી. રૂ. ૩ જે.
૨—વીર વૈરાગી અથવા બન્દા બહાદુર—ગુરુ ગોવિંદસિંહના અધુરા સં
ક્રમને નિર્ભયતાથી પુરૂ કરનાર, વિધર્મીઓએ-ગુનરેલા અત્યાચારોનો ચ
હિસાબ કરી નાખનાર અને હિન્દુ જાતિની રક્ષા માટે જીવનનું બલી
આપનાર વીર વૈરાગી-બન્દા બહાદુરનું ચરિત્ર એક આદર્શ નવલકથા
રોમાંચક ઘટનાઓથી ભરપૂર. આત્મરક્ષાના માર્ગો બતાવનાર અતિ ઉપયો
ગી પુસ્તક છે નવલકથા એટલી તો આકર્ષક બનાવોથી લખાયેલી છે, અને
પછી એક એવા તો પ્રસંગો આવે છે કે પુસ્તક અપૂર્ણ સુકવાની ઈચ્છા થત
નથી. પાકુ સોનેરી બાઈન્ડીંગ, ૪૦૦ પાના, ઉંચા કાંઈન કાગળો, કી. રૂ. ૩ જે.
૩—હિન્દુ સંગઠન અથવા મરહુમ્મુખ હિન્દુ જાતિની એક સં
સ્વામી મદ્દાનદાસના પુસ્તકનો અનુવાદ એટલી તો રસાયતા ભરી ભાષામાં

ઉત્તમ રીતે રસીક શૈલીથી લખાયા છે કે પુસ્તકને પુરૂ કરીજ લેવાની હી શકાતી નથી, ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અપૂર્વ અને અગ્રગણ્ય પુસ્તક . ૫૪૮ ૬૦૦, પાકુ પુકું, કી. રૂ. ચાર.

૧—જ્યંતિ અથવા સંતાલ વિદ્રોહ:—હૃદયલેદક ઐતિહાસિક નવલ કેન્દુસ્તાનમાં ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ પગ દેડો મજબુત બનાવવા, જ્યાં ત્યાંયારો અને અવિચારી પગલાઓ ભરવા માંડ્યા હતા તે વખતે વીર સતીએ પોતાની સ્વતંત્રતાનાં રક્ષણ માટે હથીઆરો ખખડાવ્યાં. સુધમાં સંતાલ વીરનરો અને વીર રમણીઓએ પોતાનાં પ્રાણોની આહુતીનાં સંતાલ જાતીને અમર કીધી. પાનાં ૨૪૦, પાકુ પુકું, કી. રૂ. અઢી.

૨—સંસાર પારિજાત અથવા આદર્શ આર્ય અખલા:—આજકાં ભાગ્યુ સુધારકોનાં અંતઃકરણો કેટલા ભયંકર કાળા હોય છે, લાખોનાં ડો કેવી સીકતથી હોઈયા કરી જાય છે. અને સુધારકમાં ગણાતી સ્ત્રી ગળી પણ કેવી ચડકેલી રહે છે, એ જુઓ. અને એક આર્ય અખલા આર્ય પુરુષનું સ્વાર્થ ત્યાગીપણું અને ખીજ અનેક ગુણો કેટલા આદર્શ છે તે પણ જુઓ, દુનિયા કેટલી ભયંકર છે તે નગ્ન સ્વરૂપમાં દેખાં માકુ સોનેરી બાર્ડન્ડીંગ, ઉંચા એન્ટીક કાગળો, કી. રૂ. સવાળે.

૩—દાવ્ય કુસુમાન્તર:—ઠકકુર નારણજી વિસનજી ન્યારથી લખતાં શી રથી માસિકો, અડવાડીકો અને પત્રોમાં આવેલાં એને કેટલાક અપ્ર જ્યોનો અજબ સંઘ્રહ, અનેક જાતનાં વિવિધ પ્રકારના નાના મોટા ગીતો, છંદો ગંગારીક કાવ્યો. ૫૪૮ ૩૧૨, કી. રૂ. અઢી.

૪—ચૂડલનો વસો અથવા એક નદીની આત્મકથા:—આ વાર્તામાં નામની નદીની આત્મકથા છે. નાટકકાર તરીકે રંગભૂમિ અને સિનેમા તેઓ કેવું જીવન ગુજારે છે તેનો રહસ્યમય પઠદો ખુલ્લો થાય છે.

ખીજ ભાગોમાં અમદાવાદમાં સાધુના વેષમાં કેટલો અનાચાર રહ્યો છે તથા બંગાળમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણની કન્યાઓના વરવિક્રયના રીત કેવા હાલ બેહાલ થાય છે. તેની પ્રચલરસિક પ્રથા એ એ ઉપરાંત દિલ્લીની

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અગારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળા ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ઝોડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રસપ્રક

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતાંત્રીની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રક્ષિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડોંઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા ડોંઝા

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકટો

દુનિયાના કાષ્ટ પણ જાહેર જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ટીકટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તમવાળું મકાન ગ્રાહેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લાજ, દામ, સીનિંગ, નાટકની નજીક જ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કામ ચાલુ જ રહે છે.

નવી 'આન્ય ઓફિસ': મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

આન્ય ઓફિસ:
હર્મિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાલાલ ખી. પટેલ એન્ડ સન્
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ, ૨૩૩, આરજી જંગલો,
ખેતવાદી મેન રોડ, ગારમી ગલી મામે, મુખ્ય ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં રક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાંજળી કિંમતે જનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોતું, ચાંદી-કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇએક્શનથી દાંત. જોયવા તથા-તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી દળથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૯૯

卐

પોષ

卐

પાટીદાર

卐

૧૫ ૨૦

卐

અંક ૩

વિલાસી યૌવન!

જે યુવકને કુસ્તી ન આવડે એને નૃત્ય નવા દે ત્યજ? એના નૃત્યમાં નામદાંષ્ટ મિત્રાગ ખીજુ કયુ તરત આા શકે? જે યુવકને વ્યાયામનો શોખ નથી, જે યુવકને અગમહેનતમાં શરમ આવે છે, જે યુવકની કમર વળી ગઈ છે, એ યુવક નૃત્ય કરે એ વધારે સાફ કે અપાકમાં જઈ કમગત કરે એ વધારે સાફ? જેને હસગતનો શોખ નથી, જેનો ફર દેહ યુગ્મગતની શરમનો નમુનો છે, એને નાચનો જોવો એ યુગ્મગતની શરમ વધારવા જેવું છે પગની દુર્ગંધ, ગિર્મિષ્ઠ સરવહીન પ્રગ્નને નૃત્ય કેવો? વિલાસી શરમ મિત્રાગ એ નૃત્યમાં કયો લાન લાવી શકે? એ શૃંગારગ્રસ્ત ગદિ, પણ ગસાલામ કે. નૃત્યના વિરોધી તરીકે ગણે, પણ નૃત્યના પૂજક તરીકે હું આ કહી નાણી ઉચ્ચારું છું આજના યુગ્મગતનો નૃત્યશોખ માનસિક માદગીનું જ પ્રદર્શન છે

('સીએપ')

રમણલાલ વ દેસાઈ

તન્ની નરસિંહલાલ ઈંધરલાલ પટેલ,

'પાટીદાર'મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટક નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
વર - એક સમાસોચના	ભાઈ - ઇશ્વર પેટલીકર	૬૫
વહુ કોની ?	" ચંદ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ	૭૦
ભાણી	" મધુ વી. દેમાઈ	૭૪
એક અગત્યનો સુધારો	' સ્ત્રીશક્તિ '	૭૭
ગુજરાત કિસાન કમિટીના કરાવો	' કમલૂગિ '	૭૯
અમુકાખતી હોટલ	ભાઈ મુકુન્દ પી. શાહ	૮૧
જમાનાની જરૂરિયાત	ડૉ. શાન્તિલાલ એન. અમીન -	૮૩
પત્ર	વિનિષ્ઠ	૮૪
અમેપરિઅમ	' પાટીદાર ' મંદિર	૮૬
પ્રસંગકથા	"	૮૯

—*—

૧. એનોને વિનાસવાજ્ઞમ ' પાટીદાર ' આપવાના ફંડમાં મોરબાસાથી બેન ભાનુમતી શિવાભાઈ ધોરીભાઈ પટેલે (શિ. ૨૫ =) રૂ. ૧૬-૯-૦ અને કંપાસાથી ભાઈ અંજાલાલ શિવાભાઈ પટેલે રૂ. ૧૦ મોકલ્યા છે, તે ઉપકાર સહિત સ્વીકાર્યું છે. એનોને ' પાટીદાર ' વિનાસવાજ્ઞમ પણ વંચાવવું હુજ છે એમ માનનાર સધન ભાઈએનો આ ફંડમાં પૈસા મોકલશે એવી આશા છે.

૨. કાગળના લાગ ચટ્ટે જ જાય છે એ આ અંકની પ્રસંગકથા ઉપરથી જોઈ શકાશે અને એમ ' પાટીદાર 'નું ખોટખાતું પણ વધે જ જાય છે. એ ખોટ પૂરી કરવા મહાનુભૂત વાચક ભાઈએનો રોકડ મદદ ન મોકલે તો કંઈ નહિ, પણ એકેક જાણે ગ્રાહકો વધારી આપે અને જેનાથી જાને તે જાહેર-જાણે આપે અથવા અપાવે તો ઉપકાર થાય.

૩. કાગળની એક જ જાણુ લખેલા લેખો સ્વીકારવામાં આવશે એવી સખત સૂચના ગયા અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવી હતી. પણ કાગળની સખત મોંઘવારીને લીધે છાપખાના સાથે ગળીને એવી યોજના કરવામાં આવી છે, કે જે લેખ ફૂલ્સ કેપ કાગળના ચોથા ભાગ ઉપર લખાએલો હશે, તે જોવા ચોથા કાગળની બે જાણુ લખેલો હશે તો લેવાશે.

૪. આફ્રિકાના આદક ભાઈઓ હવે પોતાનાં લવાજમ તુરત મોકલે. અહીં કાગળની મોંઘવારીને કારણે છાપખાનાનાં બીજા ભરવાં કેવાં આકર્ષક પડતાં હશે, તેનો વિચાર એ ધનવાન ને તેથી માતગાર ભાઈઓ વિચારે તો ઠીક પડે.

આજુદ ચરોતર ત્રિષ્ટિગ પ્રેસમાં ઉગિયાસંકર જીવજીલાલ ઠાકરે છાપ્યું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આજુદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૧૨:૪૨.

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮ } આલ્બમ { પૃષ્ઠ ૩
વર્ષ ૨૦ }

૧૨ — એક સમાલોચના

રેવાબા આઘાવાદ જઈ ખીજવર લેઈ આબાં, તે ઉપર જપોગની સ્ત્રીગંડળની
એકકમાં જુદા જુદા દૃષ્ટિકાળથી '૧૨' વિષે સમાલોચના શરૂ થઈ.

લીલા : "રેવાકાશી કહે છે તેવું મારું હોય તો બે છાડીઓ અંપાને શી
ભારે પડવાની હતી?"

અગરથે વિરોધ નોંધાવ્યો : "જલ્યું, સાવ સોનાનું હોય તો ૫ શા કાગનું?
નાનપણમાં પહેરવા ઓઢવાનો વખત હોય ત્યારે, જ્યાં એવું જ પારકાં મૂતર
ધોવાનાં!"

અંબા સૌથી મોટી હતી અને એકાદ બે જખની કાકી થતી હતી, પણ
જરા ભકખાબોલી હતી, એટલે એણે જખાંના મનમાં જે હતું તે ઉઘાડું
કરી નાખ્યું : "ખીજવર તે ખીજવર! માખણ લેઈ લીધા પછીની છાશ ગમે
તેટલી સારી હોય, તોય છાશ તે છાશ!"

સુશીલા : "'ખીજવરને પગથી એ મહાસુખ પામશે રે લોલ!' એ ગીત
ત્યારે શું બોલું?"

જગના પોતાના અનુભવની વરાળ કાઢતાં બોલી : "મનું એમાં શું? પણ..."

"ના ના, એવું ના બોલશો, નવી કાકી! તમારા વખતમાં ને અત્યારે
આજ જમીનનો ફેર છે." જસોદાએ એને પૂરું બોલતા દીમા વિના જ અચાવ
કર્યો : "પેલી કનકને ચાળીસ વર્ષના મોટીલાલ અમીન સાથે પરણાવી ત્યારે
જખાં ભરાં એની ગાતે તોડી ખાતાં હતાં કે એના કપડાં દૂવામાં નાખી ફોત
તોય નિગંત. પણ અત્યારે તમે એને જુઓ ના ગોંમાં આંગળાં જ ધાલી જાઓ.
શું સુખ મળ્યું છે એ છાડીને! હાથે પંચોતર રૂપિયાનું ઘડિયાળ, જગરમાં

નીકળે ત્યારે રેશમી સાડી, અંખોડે ગદ્ગદની વેણી, એક હાથમાં છત્રી અને બીજા હાથમાં પૈગાની થેલી! મોતીલાલે જોકે હિપ્પા દાંતનું ચોક્કું પલાયનું છે, પણ સાથે ચાલતાં હોય ત્યારે કોઈ એમ ન જાણે કે કળેડું છે!”

જગન્ના : “એ તો ગધા ય બીજવર માગ્યા કરતાં વધુ પીગસવાના, પણ એમ શય્યગારે સળ્યે કંઈ અંતરની ભૂખ મટી? અને હજુ મારું ન ગાનતી હોય તો કોઈ વાર કનક આવે ત્યારે ખાનગીમાં એટલું જ કહેજે : ‘બેન, તું તો ગદ્ગદ જ ભાગ્યશાળી!’ એની આંખોમાંથી આંસુ દ્વાગ જવાગ મળે છે કે નહીં?”

રાધા : “એ ગધા ઊંઘા પાણીમાં બિનખાં વિના બીજે કરવું શું ખોટું? કણુબી કંઈ કાતરા ખાઈ ગયા છે? જરા ખોળવું તો પડે સ્તો!”

સમરથે બીજે છોકરો ગતાબોધ : “જ્યોતિને ઘેર એનો ભાઈજાંઘ અર્ચક આવ્યો હતો, તે સરસ છે. પણ એનો ગાપ ક્યાં ગાને છે?”

અંખા : “એવા તો હાંપનસે ને જાસી છે, પણ પાછું જે ગાગમાં ન જવાનું હોય ત્યાં શા કાગનું? નહિ તો વીશાખરવાળા જેશંગભાઈનો મોરધન ખારસો કોલેજમાં ભણે છે, દેખાવડો છે, આમ મિલકતે ય બીજા કરતાં સારી...”

“પણ એ ઊંઘા કાતરમાં તે કાણુ કન્યા નાખે?” જગન્નાએ વચ્ચે કહ્યું.

અંખા : “એ જ મોક્ષાણુ છે ને! છોડી નાખનારે ગધી ગાજુનો વિચાર કરવાનો. એવા મન જે હતા એક બે પગણે જડે ત્યારે કોઈ ના કહે, કોઈ બીજવર પડે, તો કોઈ વળી જરા સ્વામ પડે!”

જશોદા : “એ તો ગધું જ જોવાનું. મૂળે આંખને ગમે એવો ન હોય અને ગધું જ મારું હોય તો જ શા કામનું? લલિતાને આગ કંઈ દુઃખ છે? મહિને ત્રણસો રૂપિયા પગાર લાવે છે. પણ ખર્ચ પુછાવો તો મને એ દીકોય ગમતો નથી. કાળો કાળો દલાડાના છુપા જેવો, ડોળાય ફાટ્યા ને ફાટ્યા રહે છે; મોંદું જોયું હોય તો જૂંડના જેવું લાંબુત્રસ! એના કરતાં મનને ગમે એવાની સોડમાં જાશ ને રોટલો ખાઈને નહેવાનું હોય, એ જ મારું.”

લીલા : “નર્ચો કનૈયાલાલ જેવો હોય તેમાંય શું રધાયું? ગણિનો વર જોયો હોય તો જોતાંવેંત ગમી જાય. પણ ગિચારી ગણિ જેવી સુશીલ સ્ત્રીને મૂકી કેટલાંની ચે પાછળ લામ્યાં કરે છે.”

અંખા : “વિવાહ કરવો એમાં કંઈ જોછો વિચાર કરવાનો છે? ભણેલો હોય, પણ વ્યવહારમાં કશી ગતાગમ ન હોય. અંચળ. કાકીનો જમાઈ મેટો મગકારી વકીલ છે. પણ અયુસાગવું ગયું હોય તો જ ના ખોલવું, ના ચાલવું;

એને તો એનો ધંધો લલો ને એ લલો! ગરુ, આપણે તો વ્યવહારમાં એકા એટલે નયું" એવુંય શા કામનું?"

જમના : "મૂઆ એ લલોવા ને તો માત્ર જ જવા દો ને! ગળુએક દવાવતો જમાઈ ગારિટ્ટ થવા વિવાન ગયો ને ત્યાંથી પાગમણ લેતો આવ્યો! શાન્તા આમ દેખાવડી ને માત્ર અંત્રેજી લલોલી છે નજી લણના એટલે આ મારી કે પેલી સારી, એ જ એમને તો લાજગડ'

ગદા : "પણ કંઈ લલોવા ગદાય એના એાછા હેય છે? પુનગલામને જમાઈ મુજબમા મોટા દવાખાનામાં મોટો માહે નયો અને આ રજા ગયગયા નેયા હોય તો એ દાણા ન ગણે ના દેખાવમાં ગણે ના કામમાં લાલીવાર ગણે અને કમ્મો તો પેલે અનતાન ધૂટયો હોય ના લગ્ય! ગદાય કહેતા દતા કે એ છોકરીને સધરશેજ નહિ પણ એણે લઈ જમને એા સુધારી દીધી કે અત્યારે જોઈ હોય તો જુઓ એ ચચણજ નહિ! ઘેર કગણ લખે છે, તે સાલવ્યા હોય તો આપણને યાય કે મૂછમાં આટલુ ગધુ કહાપણ કયાથી આવ્યુ!"

જમના : "એવા જાતનામાં તો અત્યારે હુ ઘોડા!"

જશોદા : "એ તો લાગની વાત છે! વિમળાના વગમાં છે કેઈ જાતની ખોડ? કુગ છે, ધગ છે, લજુતગ છે, આગ નોકરીય સારી છે પણ ગાગાપે એતો તા એનો, પણ જોડે વિમળાનોય ગનખો જગાડયો ન? એ તો વિચારો પહેલેથી જ ના કહેતો હતો કે મારે પરજીવું નથી ડોકટરે મને એકપ્રુ ના કહ્યું છે પણ મા ગડ કહે 'નકખોદિસા, દાકતર તો પૈસા ખાના ગમે તે કહે, પણ આપણા ધનમાં કેઈ ફવારે ગ્યું છે, તે તને ગહેવા દોાય?"

અગા : "સી ના અવતાગને તે કંઈ એાછુ જોવાનુ છે? મોહન મતાદારની વહુને સાસુનું એાછુ દુઃખ છે? ધણી જુઓ તો લાખ રૂપિયાનો, પણ ના - સાસુ' પેટમાં પાણી ટકના દેતી નથી વહુ બિચારી ધરતુ ગધુ ય કાગ કરી લે છે, પણ કુળજથી એકા જેમ એના ગગાડવા પડે તેય વેકાત્રુ નથી તમે ગાલવ્યુ હોય તો કહેજો, આવુ જોયે છે? — 'ગડ અચવાતા નથી ત્યારે જડ્ય જડ્ય શુ કરવા કરો ડ' હોડરો ય વિચારો સાલણીને સમમમી નાય છે. પણ શુ કરે? જુદો ગલો, પણ એા જીગ નધ ગહે ત્યારે ને? આપણેજ વિચાર કરો ને કે આવો કામ હોય તો આપણાથી ચે વેચાય?"

લીલા : "એમ સગજનેજ રેસાકાકીએ ખીજવર છે તો ય વિચાર મોહગ્યો છે ને? કાઈ લક્ષણ અનવ્યુ તો નહિ? પાછગ હોકરો હોય તો ઉપાધિ હોડીજો તો આજ છે ને કાલ નથી અને કાયમ પન્ટેશ ગહેવાનુ, એટલે

‘સાસુ-નણ્ણની હિપાધિ તો નહિ!’”

જગના : “જો તો અગસ્તાં ફાંફાં મારે છે. સારું હોય તો મારો એના કરતાં સવાયું દા પાડતાં શું થાય છે? છેલ્લરહેલો આટલો અવસર છે અને પૈસે ટકે પહેંચતાં છે. જો તો આપણામાં ચોટીક આવડત જોઈએ. અત્યારના છોકરા તો ‘ગનમાં ગોઠી ગયું તો માગાપને જાજીએ મૂકીનેય પરણી જાય છે. અર્થેદ બધી વાતે સારો હોય તો એક વાર છોડીને આંખે ચઢાવવી, એમ હોય તો વાતચિત કરવાનો અવસર આપવો. શું કવું ત્યારે? વખત વર્ત્યા વગર છૂટકો છે કંઈ?”

લીલા : “અંચળને એ તો કશુંય શીખવતું પડે તેમ નથી. જોને નરેન્દ્ર ઘેર બોલાવ્યો ત્યારે ચાના પ્યાલા આપવા એ જ ગમ્મ હતી.”

જગના : “એ તો નયું” જળથી ના થતું હોય તો કળથી ય કાગ કાઢવું પડે.”

અંખા : “હેંડ મારી બધ! પરણવું હોય તો પરણે, નહિ તો પડે જોંસી દાયના લિડા મરામાં! પરણતા પહેલાં તે એવાં ચાળા કરાતા હશે?”

જગના : કેમ ‘હેંડ મારી બધ’ વળી? અનાદિ કાળથી એમ જ ચાલતું આવ્યું છે કે જીનું? પૈસાનું જોર હોય ત્યારે એ આપીને વસ કરાવ. લણતરનો જગનો આવ્યો ત્યારે તેનો આશરો લીધો. હવે મનગમતાની વાતો આવી ત્યારે એ હિપાધિ! ગિઆગી સીની મારે તો પહેલાં ને અત્યારે ‘કેમ કરીને મણીને ગમું?’ એ સવાલ જોએલો જ છે.”

અંખા : “શું ધૂળ જોવાનું હતું? ઉપર ઉપરની ટાપટીય જોઈ અંજાઈ જાય. પણ મહીના ગુજી તો મદાદેવજી જાણે! એમ જોઈને કરેલાંના ય લવાડા ક્યાં જોાછા છે? મનમુખ પડ્યાની વીણા મોહીને જ પરણી હતી ને? અને એ જ પરમમાં ન ફાવ્યું તે જગડો કાઢે ગયો. આપણા જોવી ગિઆગી હોય તો જળીઅંપને ખેસી રહે, પણ જહાર નાક તો ન કપાવે! એ ઉપર શું મૂંડ મૂંડાવ્યું છે? લણતા હજી શી ધાડ મારશે તે જ કોને ખબર છે?”

લીલા : “એમ લણતર ન જોવું હોય તો વિદ્વલભાષનો ચાન્તિ રો ખોટો? વીસ વરસનો હશે. પાંચ વર્ષથી આફ્રિકા છે. ગમ્મ સાલથી આગવી દુકાન ચલાવે છે. મારો જોએલો છે. આગ દેખાવડો ય ખરો. જોકે લણ્યો નથી જલ્લ, પણ અંખાથી કંઈ જોાછું નથી લણ્યો.”

જશોદા : “પણ એનો વિવાહ તો થઈ ગયો છે ને?”

અંખા : “એ છોડી તો નહિ પરણી ગમ્મ! ચેલો પાંચ છોકરા જ સાથે લેઈ જઈ એકલો પરણી આવ્યો, તે જ.”

રાધા : “ત્યારે એણે કેમ વિવાહ તોડ્યો?”

લીલા : “એ તો વિવાદની વાત જ એવી, પાંચ જગાએ ગાળા મૂક્યા હોય તેમાં જે શિકાર સારો ઝપટમાં આવ્યો તે ખરો. અને એ વ ક્યાં દગાણ વગર જાને એવું છે? એનો કોકો, જે એને આફ્રિકા લેઈ ગયો છે, એ કાકીને પોતાના કુટુંબની કન્યાનું ત્યાં બેમાડવું છે. પણ એના જાપનો નિચાર મોજો ખરો. અંપાની મોટી એન કમળાના સમરાનું ચે દગાણ ચાલે એવું છે.”

અંબા : “એમ તો અંબાલાલ મોક્ષી શા ખોટા? નામીયા માણસ તો ખગ. છોકરો ઝાઝું ગોઢપમ્ બણ્યો તો નથી, પણ તમારે સોનાચાંદીનો હિસાબ કરે તો પછની બુલ ના આવે.”

લીલા : “કહે છે ને કે એને સારું વિદ્વત્ વાધજી ફરે છે?”

અંબા : “એવા તો છપ્પન જણ ફરતા હોય, પણ એમને કરવું હોય તો એ જધા વ રહે.”

રાધા : “વાધજીકાકાએ સવિતાનો વિવાહ કર્યો, એ પણ સારું જ હતું.”

અંબા : “જવા દે ને એ જધી મોટી મોટી વાતો. ગામ જાણીતું હોય, તેથી શું થઈ ગયું? ઘરમાં રહેલી એની સાસુનું જ ચલણ. બે વહુઓની જજીશી પૂંછડા તળે દગાવી છોકરાઓને હાથપગે જુદા કાઢ્યા, તે જ કે બીજી? ઘર અંદર તો, આપણે કંઈ જોવા નથી ગયાં, પણ વાંસડા ફરે છે. તેમાં વળી ઘરેય મૂકેલું છે. પણ એ તો ધણીને ગમ્યું તે સાવ સોનાનું!”

જગતા : “શગનના કાગળમાં ચાપ છે જ એવું. જ્યાં સુધી વિચાર કરીએ ત્યાં સુધી એનો અંત આવે જ નહિ. પણ આંખ મીચીને પડતું નાખ્યું એટલે જધા વ કહેવાના કે હીક બેસી ગયું.”

લીલા : “આંખ આગળ હોય તો વ ઘણી વાર દરિયો ડહોળવા જેવું ચાપ છે. આ મૂળજી મોટાએ આખાં જધાં ગામ વાટી નાખ્યાં અને છેવટ ક્યું ત્યારે ઢેકું નાખે એટલે જ દૂર! રાજ પગનાં તળિયાં ધમી નાખેલાં ને છેક છેવટ સૂઝ્યું!”

અંબા : “જધે ફાંફાં મારી છેવટ પડતું નાખ્યું. જોડે છોડી દુઃખી નથી થવાની, પણ આપણા ગામનો તો આ પહેલો જ ઉતાર!”

જરોહા : “ગામને જોવા બેઠે ક્યાં પાર આવે?”

અંબા : “ત્યારે એમ કશું જોવા કર્યા વગર પડતું નાખ્યું હોય તો રાજના પાંચ વિવાહ કરવા હોય તો વ શા મોટા વેદ બાણવાના હતા? કંઈ છોકરા દડતાઈ ગયા છે? પણ ગાળ ને ખાંડમાં ફેર તો ખરો રતો!”

લીલા : “ હવે આપણે તો ગળ્યા સાથે કાગ છે કે એના રૂપરંગ સાથે ? ”

અંના : “ ત્યારે ગળ્યું જ શોષવું હોય તો રવાઘાડી જોઈ આવ્યાં તે શું ખોટું છે ? ”

એટલામાં પશ્ચિમ તરફ આંગેકૂચ કરતા સૂર્ય તરફ નજર ગયાથી સભાનું કામકાજ એકાએક આટોપી લેતાં જમનાએ કહ્યું : “ ગળ્યું દશે ને મોળું દશે તો ય એના વાજમાં જ્યાં જવાનું દશે ત્યાં જ છેવટ તો જવાનું. માળાપ તો વચ્ચે ખાલી દલાલ છે. ”

સચ્ચિદાનંદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર

વહુ કેની ?

‘વહુ !’ એ જ અક્ષરના આ ચબ્બને વાંચતાં કેાઈક ‘વહુધેલા’ની દૃષ્ટિ લેખ લખનાર માટે વક્ર પાની જાય તો ના ન કહેવાય, અને એકાદ સાસુ તો ‘વહુ’ વાંચતાં જ કોધથી જળી ઊઠે એ કહી શકાય તેવું છે. પરંતુ સૌથી વધારે તો કેાઈ વહુવિહોણા વાંદાને એક ઊતરી આવે તો જનવા જોગ છે, કારણ કે એનાં જ સ્વપ્નોની સૃષ્ટિમાં આજા ધૂંધટમાં ગંદ મંદ હાસ્ય કરતી, કુમકુમના સેંધાળી અને લલાટે તિલકથી શોભતી, આંખોનાં નેહકિરણો વેરતી કે ઝાંઝરના ઝણકારથી હંસ્યાલે લહેરાતી કેાઈ વહુની જોણે અભિલાષા રાખી હોય તો એના એ હૈયાના ઉમળકા વણમહોર્યા જ કરમાઈ જશે !

પત્ની માટેના આદર્શો, એને માટેની ગગનચુમ્બિત કલ્પનાઓ કે એ અર્ધાંગના માટેની ઉપમાઓ ફક્ત મનુષ્યોના કપટી હૃદયમાં બિછાવેલી જાળ છે. આજના શિક્ષિત છતાં અન્યાયી સમાજમાં વહુઓ એ જીવંત જાગતું દોજળ છે. પુરુષો એના ગુણોને નહિ સમજી શકે માઢીના કોડવાર્ષા મદિયરને, વહાલેગં સગાં-સંજ ધીઓને ને પિયરનાં રોહીજનોને વિસારે મૂકી સાસરીમાં આવતાં જ પારકાં પોતીકાં કરીને અપનાવી લેવામાં તેની દીનતા, ધીરતા, સુશીલતા ને સહનશીલતા ઠઠોર હૃદયનો પુરુષવર્ગ નરી અધતાયી નહિ જ પારખી શકે !

પુરુષે પરણીને સાસરે જવાનું હોત તો એને જાતઅનુભવથી એના ખરેખર આવૃત્તિ, આજે તો રાજના નિત્યક્રમની માફક સ્ત્રીએ સાસરે જવું એ તો સ્વાભાવિક સર્વસામાન્ય પાત્રી ગયું છે, તેથી એનું રહસ્ય કેાઈ જોતા જ નથી ! પોતાને આધીન આવેલી વહુની ઉપર એક નરાધમે મારવાનો અખતરો અજમાવ્યો

અને એ કામલાંગીના દેહને શારીરિક સન્ન કરીને સંતોષ અનુભવ્યો, તેમાં એ સ્ત્રીની સદાશીલતાએ અને વાકિતએ એ 'પતિદેવ' ગામે ઇન્કાર ન પોકાર્યો એટલે એ પતિદેવ માનવ મટીને 'વહુ'ને યશુ તરીકે ગણવા લાગ્યો. આ છે મનુષ્યજાતનો ઉપકાર મામેનો પ્રતિઉપકારનો ન્યાય !

વહુનાથી થતા દોષો સદા અસૂચ્ય જ ગણવામાં સાસુઓ પોતાની હોશિયારી મમળે છે. કાષ્ટ પણ નાનીશી વસ્તુના અકસ્માત નુકસાનને અગે એના ઉપર સમાજમાં સીનમ ગુન્નરાગ છે. એ પૈસાનો ઘડો કે તજ પૈસાની હાંધી એનાથી લાગી જાય કે ફૂટી જાય તો એનું ખાધુંપીધું બાળા નાખે અને પોણ પોણ આંસુએ રડાવે ! અરે, ફેટલીક વાગ તો માસુને અપગધે વહુએ સન્ન મહેતી પડે ! સાસુથી ક્ષેડું લાગે ને પડે વહુને માયે ! મમાજમાં વહુઓ મારે નર્વો અન્યાય જ છે 'સાસુ લાગે તે ઠીકગ અને વહુ લાગે તે ક્ષેડા' એવો જ મમાજમાં ન્યાય છે. 'સાચા બેલી માગરે ન સમાય !' વહુની સત્યતા પર હતગાર રખાય જ કેમ ? અને માસુના બોલ્યા ઉપર શકા મળે જ કેમ ? આ સંજોગોમાં દ્વિદુ સંસારમાં દવાદષ્ટિની કે ન્યાયની તો વાત જ શી ?

આપણી કામમાં હોકરી જન્મે ત્યારથી ગરબપર્યંત તેનો આત્મા શાન્તિ અનુભવતો નથી જન્મે ત્યારથી જ માયાપો તેને વેડ તરીકે ઉછેરે છે, કાળજી કે મમાજ તેને પૂર્વજન્મની લહેજુદાર ગણે છે ! એકની એક દીકરીને પણ 'બેન, છત્રશો કે મંડશો ?' જેવા પ્રશ્ન પુછાય છે, પણ મમે તેટલા દીકરા દશે તો ન કંઈ પણ અધટિત કહેતાં કાષ્ટની છબ નહિ જીપડે આમ મમાજમાં દીકરીનું સ્થાન છે જ નહિ એને મારે લાડકોટ રખાય જ નહિ, એવી માન્યતા છે !

વહુની કિંમત એક ક્ષેડા જેટલી પણ નહિ ! હુદ્ ક્ષેડાની બાળતમાં આમ ગમાયણ માટીને માસગિયાં દાયે કરીને પોતાની નીચતા ઉઘાડી પાડે છે અને વહુને નીચ પશુથી મે નપાવટ ગણીને એનો સાથે વર્તન ચલાવે છે. એ એટલુ જ મમાજતાં નથી કે મારા કુળનું નામ રાખવા જ એ આવી છે. એ જ વહુના અને પોતાના પુત્રના સહયોગથી પ્રાપ્ત મનાર પુત્રથી પોતાની પેઢી ચાલુ રહેવાની છે. આ મર્ત્ત્સામાન્ય વાત પણ ન સમાજતાં કામલાંગી નારીને રેસી નાખે છે.

ધાતકી સામગ્રિયોને દાયે આમ ગરીબ માય જેવી ફેટલીમે કુલવધૂઓ રિખાઈ રહી છે ! સમાજ વહુ પાસે મનુજી માફક કામ લે છે, અને તે ન ધાકથી, મદબાદુંબાથી. એની સાથેના વર્તવમાં દયા, સ્નેહ કે મિઠાસને બૂલી

જાય છે અને નરી ગિજુરતાથી વિકગળ સ્વરૂપ ધારણ કરી લે છે, અને તેની પાસે જોસુ ૧૨ કામ લે છે. આ ગદ્દાવૈતરૂં ફૂટતાં ય તેનો ‘માવડિયો બરચાર’ ગદ્દામાર મારે તો તે ખાઈ લેવાનો! આ ગધું જ્યારે વહુથી સહન નથી થતું ત્યારે તેનો આત્મા અકળાય છે.

જોતો અકળાતો આત્મા હિંદુ સમાજની વહુનાં આવનારી અવતારમાંથી છૂટવા તર્કવિતર્ક કરે છે અને કેટલીય વહુઓ આપઘાત કરે છે. એને લાગે છે કે હિંદુ ધર્મમાં વહુ તરીકે જન્મવું એ જ જળ માવડા બરાબર છે! એને મન તો માતા એ શીળી લીમડી છે અને સાસુ એ કાંટાળી બોરડી છે!

સમાજે ‘લક્ષ્મીદેવી’ની પોઝીશ ઉપમા આપીને એ વહુને માટે શું ખાટી રાખ્યું છે? પરણ્યા પછી એને માટે સાબરમતીની કે યરોડાની જોડા કરનાં યે નખાવટ અંખાઈ કોટડી તૈયાર જ રાખી છે. જોવાના કાયદા પ્રમાણે જ કેદીએ હુકમો પાળવાના, તેમ એ વહુએ કેદી તરીકે જ વર્તવાનું! જોલના કાયદા પ્રમાણે સાસુ ખાવાનો હુકમ ફરમાવે ત્યારે વહુએ ખાવા જોમવું, ધરનું સર્વ પ્રકારનું વૈતરૂં કરવું, અને તેમાં કાંઈક જૂલ યાય તો તુચ્છ પ્રકારનાં વચનો સાંભળવાં—એમાં જ વહુની ખાનદાની ગણાય!

વળી પિયેરથી આવે ત્યારે “વહુ! તમારા બાપે શું ધરાવ્યું? શાં લૂગડાં કરાવ્યાં? અને માટલી કે ખાવામાં શું મોકલાવ્યું?” વગેરે પ્રશ્નોથી જ વહુને “આ તો પિયેર નથી, પણ સાસરી છે,” એવું બાન કરાવી દે છે. તે ઉપરાંત જ્યારે તેના પિયેરમાં તે જાય ત્યારે નનં તેનાં પૂરતાં ધરેણાં પણ ન આવે, અને એને રહાવીને કાઢે એ તો જુદું! વહુ જ્યારે સીમંતને પ્રસંગે પિયેર જાય ત્યારે તેનાં જધાંય ધરેણાં ઉતારી લેખ સાવ જુઠી કરીને ધકેલી દે, — શુભ પ્રસંગે પણ વહુ કંકળીને જાય—કારણ કે રજેને તે મરી જાય તો ધરેણાં તો નકામાં રહે! એવી હલકટ અને નીચ ભાવનાથી વહુના કાગળ હૃદયને વિશેષ ક્ષીણ ગનાવે છે.

વહુ જોવા લગ્ન, સહનશીલ, ધૈર્યશીલ, પ્રેમાળ અને માયાળુ આત્મા માટે સમાજમાં આવેો અવજો ન્યાય કેમ? એ જધાનું સુખ્યત્વે કારણ એ જ કે એ સરતી છે. ‘ઓ મરી ગઈ તો ઊંદરડી મરી ગઈ!’ એ શબ્દો ઉચ્ચારનાર માણસોને, પાંચ દશ હમ્મર હોય તો વહુ મળે, નહિ તો આજીવન વાંઠા જ રહેવું પડતું હોય, તો ખજર પડી જાય કે વહુ એ ‘ઊંદરડી’ નથી, પણ ‘ગૃહલક્ષ્મી છે!’

“અરે પરમાત્મા! મને પાટીદાર સમાજમાં વહુ કેમ ગનાવી?” એવા આખરી ઉદ્ગારો કાઢતી વહુને માટે સાસરિયાંએ તેના પ્રત્યે જોડુકમીથી કામ ન લેતાં પ્રેમપૂર્વક વર્તન ચલાવવું જોઈએ. અને જો તે પ્રમાણે થશે તો આપણી

ભાવિ પ્રત્ન પણ અચકારી થશે, કાંઈક કે સ્ત્રીના ઝડપતા આત્માનું લોહી શોષાઈને જે મતતિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં અને પ્રેમપૂર્વક મદવર્તનથી પોષાતી સ્ત્રીથી થતી સંતતિમા આજ જગીનનો તકાવત પડે છે!

સ્ત્રી - અને તેમાં જ હિન્દુ સમાજની વહુ એ ખરેખર મનુષ્ય છે, એનો આત્મા, દેહ અને જીવ કોમળ છે; અલગત આજે તો એ નિઃમહામ છે એના આત્માની શાન્તિ અર્થે આખા મમાજે ખૂબ વિચારીને પગલું લાગવાનું છે. એના ક્ષુલ્લક દોષોને મહાન સ્વરૂપ આપવાનું છોડી દેઈને તેના કાર્યમાં મગ્નતા થાય તેવું પ્રેમપૂર્વક શિખવાડવાનું છે અને તારે જ આપણી 'વહુઓ' વહુ મટીને સાચી 'મૃદવક્ષ્મી'નો અપનાવ જનવાની છે!

સાસુઓનો હૃદયપક્ષો યદ્યપા અને માસુ વચ્ચેનો ભેદ ક્યારે ટળશે? આપણા સમાજની માસુઓ વહુની ખરી માતાઓ ક્યારે જાશે? પુત્રીના જેવું વાતસલ્ય પુત્રવધૂ હિર ક્યારે ફર્શાવશે? ગામગિયાઓ પોતાનું વર્તન સુધાર્યે જ દવે છુટકો છે વહુઓ વિનાયની અને મદિષ્ટતાની મૂર્તિ છે એ ખરું, પણ એને જ દદ હોય છે વહુઓથી વેકારો ત્યાં સુધી નેકરો પણ અતિરેક થતા દુવોતળાય તો કરે છેજ, પણ દવે તો સામી બીડી બાડ જમાવશે, માટે મમાજે એવું મટે

જુહો નાચે રે માતી પ્રત્નઓએ ભલભલા મામ્રાજોને હિયવાવી નાખ્યા છે જીવ ઉપર આવી પડતા ગિલાડી પણ હેલો ઉપાય અજમાવના તૈયાર થાય છે. એ માદી અને સીધી વાત સમજીને પણ વહુઓ પ્રતિતુ વર્તન સુધારવું ખૂબ જરૂરી છે. આજે આપણી એકનિત કુટુંબલાવના નાશ પામતી નય છે, એનું એક કારણ મામ્રાગાનો વહુ ઉપર મીતમ પણ છે

આ પ્રત્ન ખૂબ જ નિકટ તેમજ મદરતનો છે, જના સમાજે એની મામે આંખ આડા બાંધ કર્યા છે. ત્યારે સ્વાભાવિક પ્રત્ન બીકે છે કે વહુનું સચુ કાણ? પગણના કોડ પૂગ કરવાને હિમ મલેર મામરે આવેલી વહુનું ધરમાં કોઈજ નહિ? માસુ, સસરા, નણદ, દિગેર, અરે 'માવડિયો ભગવા', આ બધા જ એને સતાવે, ધમકાવે, મારે અને વૈતરૂં કરાવે તો વહુને કોણ પોતાની ગણશે? સંસારનું કયુ માનવી એની દયા ખાઈને તેના તરફ પ્રેમપૂર્વક ભાળશે? જહનમ જેવા જીવનમાં જીવતી એ વહુ કોની? ખરેખર એનો નાથ વિધાતા ન્યાય કરશે! એને ન્યાય નહિ મળે ત્યાં સુધી પૂછારો: 'વહુ કોની?'

ભાભી

‘ભાભીના ભાવ મને ભીંજવે રે લોલ...’

અ...હા...હા ! ભાભી, જ્યારે જ્યારે હિપલી લીટી યાદ આવે છે, ત્યારે ત્યારે તું જ મને પહેલી યાદ આવે છે. તારો અને મારો અંગત મંત્રણ, તારું મારી માથેનું તોફાની વર્તન, તારી માથેનો કદી ન વિસરાય તેવો આનંદ, અને સગી જોનના જેવો તારો ભાવ-સ્નેહ, અને છતાંય તારું બાકી રહી જતું પરોપકારનું કાર્ય, એ કેમ ભૂલી જવાય ? એ તું ન હોત તો કદાચ મારું જીવન જરબાદ થઈ ગયું હોત, અને...અને અત્યારે પતિ સાથે જે આનંદ અને સુખ ભોગવું છું તે કદાચ ન ભોગવતી હોત. તારે પ્રતાપે તે સર્વ છે. મને લાગે છે કે તું એકલી જ એક જોની ભાભી છે, જે મારા જેવી નણદીને સંભાળી જાય છે. એ મારાં નસીબ પશુ હોય કદાચ ! કારણ કે બીજી જ પળે મારી એક જોનપણી યાદ આવે છે. અરે, તેના દુઃખની શી વાત કરે ? તેના આજો પ્રસંગ આજો આગળ ખડો થાય છે, દયા આવે છે. દયા કાન્તા ઉપર નથી આવતી, પરંતુ તેના ભાઈ કનુ ઉપર આવે છે.

કનુ અને કાન્તા એક જ પિતાનાં ફળદં. પિતા આફ્રિકામાં નોકરી કરે છે, કનુએ મુંબઈ યુનિવર્સિટીની પદવી મેળવી અમદાવાદમાં નોકરી સ્વીકારી અને ત્યાં જ પોતાની પત્ની સાથે રહેતો. કાન્તા તેના પિતા સાથે હિંદમાં આવી. પિતા આફ્રિકા પાછા ગયા. કાન્તાએ ભાઈને ત્યાં રહેવાનું રાખ્યું અને અમદાવાદમાં અભ્યાસ શરૂ કર્યો.

શરૂઆતના થોડા દિવસો નણદીએ જાણના સારા ગયા. પછી હિંદુ સંસ્કારમાં સર્વત્ર જને છે તેમ કંકાસતી શરૂઆત થઈ. ભાભીનો રોષ નણદી ઉપર વરસવા લાગ્યો. કાન્તાને સમજાવતું નહોતું કે ભાભી શા માટે આગ કરે છે ? ત્યારે કનુ ઘરમાં હોય ત્યારે તો કાન્તાનું મન કંઈક જળવાતું.

*

*

*

કનુને લગ્ન કર્યે આજ લગભગ દસ વર્ષ થયાં હશે. જ્યારે તે પંદર વર્ષનો હતો ત્યારે તેનાં લગ્ન થયેલાં. એક કુળવાન અને પૈસાદારની એકની એક દીકરી સાથે પ્રભુતામાં પગલાં મંડાવેલાં એકની એક પુત્રીને અનેક ગતનાં લાડ લડાવ્યાં હતાં. જેનું શિક્ષણ ઓછા વિના જ તેને પરણાવી દેવામાં આવી હતી.

કનુને સસરાની મિલકતનો લોભ હતો અને એ અંધ સ્વાર્થને ખાતર

તમારાથી કેવી રીતે મહી રોકાશે ? શા માટે વિચાર કર્યા વિના આવ્યે આવી સૂચના આપે છો ?”

“અસ અસ, દવે ; તારું હદાપણ જરા દે. મોટી જાતીને સલાહ આપવા આવી છે તે. જગ સરમ નથી આવતી, કોની સાથે જોલે છે તે ?”

“બાપું, કાલે જ હું જઈશ.”

“આજે જવું હોય તો ય રસ્તો ખુલ્લો છે, કાષ્ટ તને રોકતું નથી.” કાન્તાએ અમદાવાદ છોડ્યું. નડિયાદ વિઠ્ઠલ કન્યાવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ ચાલુ ગયો.

વિચારી કાન્તા ! બાપ છે, પરંતુ આજે તે દુઃસ્વપ્ન જાગ્યો છે. બાબી છે, તે ચંડાળણી જાતી છે, તેને ખાત્રી થાય છે. તેને વિચારો આવે છે : “શા માટે પિતાજીએ બાપને ધનવાન પિતાની એકની એક પુત્રી સાથે પરણાવ્યો ? બાપ સસરાની મિલકત માટે પિતાના હાથમાંથી ખીલકુલ ગયા છે. સ્ત્રી એકની એક જોતને ગણા બાંહે છે તે જોઈ રહે છે - સાબળી રહે છે. તેમને ખ્યાલ નથી કે અમે એક જ માતાપિતાના બાળકો છીએ. દેશસેવા કરવાના આદર્શો, સુધારો કરવાના આદર્શો, જીવનને માટે મરીને જીવવાના આદર્શો, એ ક્યાં ગીરો મૂકી આવ્યા ? શા માટે એ પૈસાની લાલચમાં અંધ જાગ્યા, લોકો જાગ્યા ? શું તેમનામાં કમાવાની તાદાત નથી ? ના ના, છે, પરંતુ તેમને જાતગહેનત કરવી નથી - હગમનો પૈસો ખાવો છે. મને સાથે નો ન રાખી, પરંતુ મારા અભ્યાસ વિષે કંઈ પૂછપરછ પણ નથી કરતા - અરે ! એક પત્ર પણ નહિ ? હા, કદાચ મને પત્ર લખે અને શ્રીમતીજી કદાચ ચંડાળણીરૂપ ધારણ કરે તો ? પણ નહિ, તેથી ય વધુ તો એ ધનવાન સસરાની દીકરીને ખુશ રાખવી છે, પછી બલેને તેમાં સગી જોન રહેવાઈ જાય ! બાપને સદ્બુદ્ધિ સૂઝો.”

કાન્તા નડિયાદનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ કરી પડેદરે જાયવા આવી. અલગ હોસ્ટેલમાં રહેવા લાગી. ગામના લોકોથી આ વાત સંભવ ન થઈ. મોટા બાપ સાથે મોટા શહેરમાં એ રહેતી, તેમાં ગામલોકોને શંકા નહોતો. નડિયાદ વિ. ક. વિદ્યાલયમાં હતી તે કાષ્ટને ખૂંચતું નહોતું, પણ આ તો મોટા શહેરમાં એકલવાયું અને સ્વતંત્ર જીવન ! એટલે લોકો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ચર્ચા કરવા લાગ્યા : “આ સ્વતંત્ર એકલી રહેતી છોકરી કાણ જાણે સાચા ધર્મા કરતી હશે ? એના બાપને ખબર નથી કે આ વાછડો મોટો રાષ્ટ્ર મથો છે તે ક્યાંક વળગાડી દેખે ? આવડી મોટી છોકરીને એકલી રહેવા દેતાં એનાં માતાપિતા જીવ કેમ ચાલે છે ? કળજુગ આવ્યો બાપ, કળજુગ ! અમારા વળતમાં તો છોકરી આઠ દસ વર્ષની થઈ એટલે પરણાવવી જ જોઈએ, નહિ તો આવણી આવશે

શી? આ તો સરકારે કાપદો કર્યો અને આપણને મારી નાખ્યા. આપણો આખો ધર્મ પટલાની માર્ગો. જો કાપદો પ્રમાણે ચોદ વર્ષે પરણાવતા હોય, તો પાંદીક છે, પણ આ તો અ...ધ...ધ...ધ વીસ વર્ષ, આપ રો કોને કહેવું? મારો નો જીવ જનો રહે. આ છોકરોને પરણશે જ કાણ? એનો આપ? અને ધારો, કે પરણી તો મુંઝું જો એના વરને માંકવાની છે?"

જળી ફેટલાક કહેતા કે, "હા, હા ત્યારે હું વડોદરે ગયો ત્યારે મોંડી રાત મુઘી કાણ જાણે જોતી સાથે કર્યા કરતી."

"હા, જુઓને, મધ રત્નઓમાં આવી ત્યારે પણ દરરોજ સ્ટેશને ફરવા જતી જળી ઝોકલી જતી હોત નો સાફ હાથું, પરંતુ સાથે જો ચાર છોકરા પણ લેતી જતી અને છેક મોડી રાતે ઘેર પાછી આવતી."

"અરે! જવા દો ને જો કુલટાનું નામ!"

"ભાભી, હું કાન્તાને જરાજર ઝોળાખુ છું. તે ખીલકુલ નિર્દોષ છે. આ નરપિશાચો, સમાજદ્રોહીઓ, જેમની નજર ટૂંકી છે, તેમને આ સરળ હૃદય મગમગતું નથી. અને...અને જિઆરી કાન્તાને ત્રિનાકાચ દુષિત કરાવે છે. પરંતુ પોતે પોતાની જાત ઉપર નજર નાખતા નથી કે પોતે ફેટલા ઝોકળા છે પરંતુ જ્યાં પોતાની આંખમાં કમળો થયો હોય ત્યાં ખીજને ઝોકળા કેવી રીતે જોઈ શકે?" કાન્તાની જો એનપણીએ પોતાની ભાભીને કહ્યું.

કલ્લ દરે આ નરપિશાચોની, જેમને સીધે હિંદુ શુદ્ધામીમાં સળટે છે. શુદ્ધામીનું ખરું કારણ તેઓ જ છે. જેનદીકરી ઉપર જરા સરખોય વિશ્વાસ નહિ? શું આમ કરવાથી તેમનું પુરુષાત્વ ઝળકે છે?

ક, જેનીત્રાડી ફાલેજ હોરટેલમ,
પૂતા પ.

}

મધુ. વી. દસાધ

ઝોક અગત્યનો સુધારો

(હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસાદકના કાયદામાં)

૧૯૩૭-૩૮ ની સાલમાં વડી ધારાસભામાં ઝોક ગહત્વનો ખરડો પસાર થયો હતો અને તેનાથી હિન્દુ સ્ત્રીઓને મિલકત પર તેમ જ વારસાના ધણા અધિકારો પ્રાપ્ત થયા હતા. તે પૂર્વે સ્ત્રીપુરુષોના વારસાદકમાં અકલ્પ્ય અસમાનતાઓ હતી, જેને કારણે હિન્દુ સમાજમાં સ્ત્રીનો દરજ્જો પુરુષ કરતાં હમેશાં નીચો જ

રહેતો. ડો. દેશમુખનો આ ખરડો મધ્યવર્તી ધાર્મિકતામાં પસાર થયો હતો અને સૌનું માનવું હતું કે આખા એ હિન્દમાં તેનો અગલ યશે અને તે પ્રમાણે બેલાં ત્રણસાર વર્ષમાં ધણી એ મિલકતોની વહેંચણી પણ થઈ છે. પરંતુ કાયદો પસાર થયા પછી જોતો અમલ કરવાનો પસંગ આવ્યો ત્યારે સહેજે મુશ્કેલી ઊભી થઈ; કાયદાનો અગલ પણ કાનૂનસર રીતે (Constitutionally) થવો જોઈએ. ૧૯૩૫ની સાલમાં હિન્દુસ્તાનની રાજ્યવ્યવસ્થામાં ફેરફારો કરવામાં આવ્યા અને હિન્દને સમવાયતંત્ર (Federal Government) એનાયત કરવામાં આવ્યું. આ નવા કાયદાથી પ્રાંતોને પ્રાંતિક સ્વાતંત્ર્ય (autonomy) મળ્યું હતું અને દરેક પ્રાંતને પોતાની પ્રજાને અતુલ્ય એવા કાયદા ધકવાને અધિકાર મળ્યા હતા. તેમજ વળી હિન્દની વરિષ્ઠ અદાલતમાં (ફેડરલ કોર્ટમાં) ડો. દેશમુખના નવા કાયદા આજત સર્વા થઈ હતી ત્યારે 'કોર્ટે' પણ જાહેર કર્યું હતું કે ખેતીવાડી, વગેરે જમીનોને લગતા વારસાદક નવા કાયદા પ્રમાણે નહિ મળી શકે, પરંતુ તે સિવાય બીજી મિલકતની વહેંચણી નવા કાયદા પ્રમાણે થઈ શકશે.

પ્રશ્ન એ ખરડો થયો કે જે જમીનોની વહેંચણી નવા કાયદા પ્રમાણે થઈ હોય તે શું ગેરકાયદેસર ગણાશે? વળી હિન્દુસ્તાન તો ખેતી પ્રધાન દેશ છે. વસતિનો મોટો ભાગ ખેડૂતોનો છે. જે ખેડૂત સ્ત્રીઓને આ મિલકતમાંથી કંઈયે ભાગ ન મળે, તો તે સ્ત્રીના હાલના દરજ્જામાં કંટોળ ફેર ન પડે. કાયદાનું ગૂંચવાએલું કાંકડું ઉકેલવા છેવટે મુંબઈના અવનરે રસ્તો કાઢ્યો, અને એમણે ચોરા સમય પૂર્વે જાહેર કર્યું કે દરેક જાતની મિલકતના વારસાદક વગેરે નક્કી કરવા ૧૯૩૭-૩૮ના નવા કાયદાનો અગલ યશે અને ૧૯૩૭ પછી જે મિલકતોની વહેંચણી થઈ છે તે પણ નવા કાયદા પ્રમાણે લેખાશે. એટલે ખેતીવાડીને પણ વારસાદકનો કાયદો લાગુ પડશે. આ વિચારલયું પગલું લેવા બદલ તેમને મન્યવાદ, પણ તેનાથી પ્રજાએ પોતાના હિતમાં એતીને ચાલવું પડશે. અર્થશાસ્ત્રનો એક નિયમ છે કે જેમ જમીનોના નાના ટુકડાઓ ઉપર ખેતી થાય તેમ તેની પેદાશ એાછી થાય અને ખર્ચ પણ ઘણું લાગે. માટે એવી મિલકતની જ્યારે વહેંચણી થાય ત્યારે સગાસંજાધીઓએ સમજીને ભાગ પાડ્યા, જેથી દરેકને લાભ થાય અને અદાલતોને ખટાવવી ન પડે.

(‘સ્ત્રીશક્તિ,’ તા. ૬ : ૧૨ : ૪૨)

ગુજરાત કિસાન કમિટીના ઠરાવો

ગુજરાત કિસાન મજાની કાર્યવાહક કમિટીની એક વડોદરા મુકામે ત્રીજી ડીસેમ્બરને રાજ શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકના પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી. કમિટીએ સર્વાનુમતે નીચેના ઠરાવો પસાર કર્યા હતા :

જુદા જુદા જિલ્લાના ખેડૂતોની દાલન વિષે જે અહેવાલ રજુ થયા છે તે ઉપરથી આ કમિટીને જણાય છે કે દાલની કટોકટીના સંયોગોમાં ખેડૂતો અનેક રીતે બીંમ્યાન રહ્યા છે. ગયા ચોમાસામાં અનિયમિત વરમાદથી ઠંડકાણે પાકને થોડું ધણું નુકસાન થયું છે, તોજ અને ખાવડી પેટે તેમને ધીરેલાં નાણાં ખેતમાં ચોવમાં કંઈક સખતાઈથી વસુલ થાય છે; દેવાના અને ગણોતના કાપદા ધણા ભાગમાં લાગુ નદિ પડેલા હોવાથી શાકુદારો અને જમીનદારો, તાલુકદારો અને ઇનામદારો દ્વારે તેમ વસુલાત કરી ગયા છે. વળી દલાલોની અને વેપારીઓની દરમિયાનગીરીને લીધે દાલના બિંચા ભાવનો થોડો જ લાભ ખેડૂતોને મળે છે, ત્યારે તેમને જોઈતા માલ સામાનના ખેદાગ બિંચા ભાવથી તેમને વારે નુકસાન થાય છે.

સાહુકાર માટે શું કરવું? આ પરિસ્થિતિમાં ખેડૂતોને યોગ્ય રાહત આપવાને અને તેમને ધણે વધારે મોલ પકાવવાને ઉત્તેજન આપવાને આ કમિટી સરકારને ફરી વાર આગ્રહ કરે છે કે :

૧. તેણે દેવાના અને ગણોતના કાપદા ગુજરાતના તમામ જિલ્લાને તરત લાગુ પાડવા.

૨. ખેડાજી જમીનો ખીનખેડૂતોના હાથમાં જતી અટકાવવા માટે યોગ્ય કાયદો કરવો.

૩. જરૂરી માલમાં ને ચીજોમાં દાલ આદાતી ગિરફત નફાખોરી અટકાવવાને તેણે યોજનાપૂર્વક પગલાં ભરવાં અને નફાખોરોને સખત સખત કરવી.

૪. દરેક માળાનાં માગડાંમાં સરકારે ખેડૂતોના માલના યોગ્ય દામ આપવાને અને તેમને જોઈતા માલ યોગ્ય ભાવે પૂરો પાડવાને આદર્શ રૂપ દુકાનો ખોલવી.

૫. આ ગંધી ગાજતોમાં સરકારને સલાહ આપવાને દરેક જિલ્લામાં, તાલુકામાં અને સર્કલમાં ખેડૂતોના પ્રતિનિધિઓની કમિટીઓ નીમવી.

૬. આ કમિટીઓની સલાહ અને સહકાર લેઈને વધુ પાક પેદા કરવા માટે ખેતીમાં જરૂરી સુધારાનો પ્રચાર કરવા સરકારે ખેતીવાડી ખાતાના અમલદારોને સૂચના આપવી.

૭. તેવી જ રીતે આ કમિટીઓની ગનતી ગદ્દ લેખને સહકારી પેદીઓ (કેડીટ સોસાયટી), સહકારી બંડાર, સહકારી વેચાણ અને ખરીદીની સોસાયટી, વગેરે ખેડૂતોને લાભદાયક થાય એવી મંડળીઓ ખોલવાને સહકારી ખાતાના અમલદારોને સરકારે સૂચના આપવી. તેમ જ તેને લોકપ્રિય બનાવવા આજના ધારાધારણમાં જરૂરી ફેરફાર કરવા.

૮. એકંદરે દરેક પ્રદેશની આવી કમિટીઓની સલાહ લેખને ગંદેસલ, નહેર, જંગલ, વગેરે ખાતાના અમલદારોને તેમના રાજના વહીવટના સિદ્ધાન્તો ઠરાવી અમલમાં મૂકવા સરકારે ફરમાવવું.

ખેડૂતો માટેનો કાર્યક્રમ: ઉપર મુજબનાં પગલાં સરકાર પાસે ભરાવવાને ખેડૂતો યોગ્ય ચળવળ કરે. તેની સાથે આ કમિટીને એ પણ જરૂરી જણાય છે કે હાલના સંસ્થાઓમાં ખેતાની ભૂખ ભાગવાને, ગનતી રાદન મેળવવાને અને તેમનું પાકું સંગઠન માખવાને તેમણે બનતાં પગલાં ભરવાં જ જોઈએ. આ દૃષ્ટિથી હાલના બધા સંસ્થાઓને ને મુશીબતોને અને કિસાન સભાની નીતિનો પૂરો ખ્યાલ કરીને આ કમિટી ખેડૂતો અને કિસાન કાર્યકર્તાઓ આગળ નીચે મુજબનાં કાર્યક્રમ રજૂ કરે છે:

૧. ખેતાના કુટુંબનો આજરોર ગિલાવ કરવા માટે અને જીવનનું ધોરણ ઊંચાં ઊંચાં બટકાવવાને માટે ખેડૂતોએ વધુ ઉદ્યમી બની ખેતાની ગંધી આમન-જામગીરીને અક્ષલહોરિયારીના ઉપયોગ કરીને ખેતાના ખેતરમાં એક પછી એક, એમ અને તેટલા પાક પકવવા જોઈએ અને જમીન સુધારવામાં, તેમાં ખાતર નાખવામાં, બીજાની પસંદગીમાં અને એકંદરે ખેતી કરવામાં ખેતીવાડી ખાતાની અને બીજા જાણકારોની સલાહથી ગનતા સુધારા કરવા જોઈએ.

૨. ખેડૂતોએ બીજ અને ખાવડી મેળવવામાં, બીજ જરૂરી રકમ મેળવવામાં તેમજ તેમનો માલ વેચવામાં અને તેમને જોઈતો માલ ખરીદવામાં અને ત્યાં સુધી સહકારી મંડળીના તંત્રનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને જ્યાં તેની મંડળીઓ ન હોય ત્યાં તે સ્થાપવામાં આગેવાની લેવી જોઈએ.

૩. ખેતીસુધારાનાં, સહકારી મંડળીનાં અને એવા તમામ વહેવારનાં કામ સફળ બનાવવાને માટે ખેડૂતોએ ખેતાનાં જૂનાં માનસ અને વહેમ તજવાં જોઈએ. નાણાંની લેવડદેવડ અને માલની ખરીદી અને વેચાણનાં કામ એકંદરે કરવાની નીતિરીતિ છોડીને સર્વના સહકારથી અને સંઘજનથી કામ કરવાની સંઘવૃત્તિ ખીલવવી જોઈએ.

૪. આ જમ્માં કામ પાર પાડવામાં જેડૂતોને કિસ્માન કાર્યકર્તાઓએ જાનતી સદાયતા, સૂચના અને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ અને તે મારૂ તેમણે જામ વર્ગો, શાળાઓ, વગેરે ખોલીને, આગળ પડતા અનેક દેશમાં જેડૂતોએ સાધેલ વિકાસનું જ્ઞાન તેમને આપવું જોઈએ.

૫. જેડૂતોએ અને કિસ્માન કાર્યકર્તાઓએ માથે મળી, આ કાર્યક્રમ પાર પાડીને જામે જામ મંજૂર, સ્વાશ્રયી ને ગળગળ જેડૂત કમિટીઓ જનાવવી જોઈએ, જેથી તેની ગહનગી નીચે મુર્ જેડૂતો રાટી, ન્યાય અને આઝાદી મેળવી શકે તથા અખીને વખતે પોતાની આજરતું અને માલમતાનું ગદાદુરીથી રક્ષણ કરી શકે. ('કર્મજૂગિ,' તા. ૧૪:૧૨:૪૨)

અમુલખની હોટલ

રામપુરમાં ત્યારે પહેલવહેલો જ જમગોહન ગિઝીનો દીકરો હિંગત શહેરમાં જઈ મેટ્રીક પાસ કરી, જામમાં કારકુન જની મહિને દલાડે ત્રીસ રૂપિયા મેળવતો થયો, ત્યારે જામમાં જમગોહન 'સાહેબ લોકો'ની લાપાળાં મુક્તકંઠે વખાણ કરવા લાગ્યો.

જામના વધેવટ પટેલ રામજામને જણ પોતાના દીકરા અમુલખને શહેરમાં લજાવવા મોકલવાની ઇચ્છા થઈ. ઉત્સાદમાં ને ઉત્સાદમાં-જામલોક આગળ પથ અમુલખને લજાવવાની વાતો કરવા લાગ્યા, પરમાં ત્યારે રામજામે આ વાત જાહેર કરી ત્યારે પ્રથમ તો ચંચળ પટલાણીએ "શહેરમાં જવાથી છોકરા વંઠી નાંધ છે, માગાપતું કહું માનતા નથી, પોતાનો ધધો કરતાં શરમાય છે," વગેરે વાંધા કાઢી અમુલખને શહેરમાં મોકલવાની ના પાડી. પરંતુ આજરે જામના ડેડ મારતર જાળાજાંકરની મગજુતીથી અમુલખને મોકલવા માટે તે કશુદ થયાં.

મળી રક્ષકને અને એમ હુડું કે રામજાંકર જોર પાસે શુભ મુહૂર્ત જોવડાવી હિંગત સાથે અમુલખને શહેરમાં મોકલવો ને ત્યાં જામલખમાં દાખલ કરાવવો. અશ્રુભીની આંખે જામ લોકોની રોદનદરી વિનાય લેઈ અમુલખ શહેરમાં આવ્યો. દિમતે તેને શાળામાં તેમજ જામલખમાં દાખલ કરાવ્યો અને પછી તે પાછો ઘેર આવ્યો.

જામજાગામમાં જીંહરેલા અમુલખને પ્રથમ તો શહેરને વાતાવરણે ચૂંચવાની નાખ્યો. લીલાંછમ ખેતરો વચ્ચે જળદની સોજનમાં રહેવા ટેવાજોલા અમુલખને

શહેરના અધિવાસી વાતાવરણમાં ન ગમ્યું. માદા અને પૌષ્ટિક જોડાઈને બદલે છાત્રાલયનો ભલકાદાર, પણ રમકીન જોડાક તેને ન રુચ્યો. પરંતુ ધીરે ધીરે શહેરના વાતાવરણમાં તે હળી ગયો. તેને મિત્રો થયા.

અંદુ તેના છાત્રાલયમાં રહેના હતા અને તે અમુલખની સાથે જ વર્ગમાં ભણતો હતો, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ એ બન્ને વચ્ચે મૈત્રી ગંધાઈ. આ, ખીડી, નાટક, સિનેમા વગેરે શહેરનાં વ્યસનોનો અંદુ પક્ષી બ્રહ્મ જાની ગયો હતો. એક વખતનું અલમસ્ત શરીર નેણે ગજાડી નાખ્યું હતું. અમુલખ પણ અંદુની સાથે એ વ્યસનોમાં તબાગો. શાળામાં જતાં તેમ જ ત્યાંથી આવતાં હોટલોની મુલાકાત લેતી એ તેનો હમેશનો કાર્યક્રમ થઈ પડ્યો હતો. શહેરી વાતાવરણમાં અવ્યામ તરફ તે ખેંચકાર જાનતો ગયો.

સન્નાત પરીક્ષામાં નાપાસ થયા છતાં, પુત્રના પરિણામની રાહ જોઈ એકલા પિતાને અમુલખે વર્ગમાં ઉપલે નંબરે પાસ થયાના જુદા મગાચાર મોકલ્યા દિવાળીની રગઝગ પડ્યા છતાં, ‘રગઝગમાં વર્ગ આલવાના છે,’ એમ લખી તે પોતાને ગામ ન જતાં અંદુ સાથે શહેરના મોજશીખમાં પડ્યો.

પરિણામ જે આવવાનું હતું તે આવ્યું—અમુલખ ત્રણ વર્ષની પરીક્ષામાં નાપાસ થઈ ગયા આગો. ઘેર આવેલા અમુલખને જોઈ વૃદ્ધ રામદાસની આંખમાં આંસુ આળ્યાં. ક્યાં એક વખતનો વાધના મુખમાંથી ઘેટાને છોડાવનાર અલમસ્ત શરીરવાળો અમુલખ અને ક્યાં શહેરની ગદીઓથી ખખડી ગએલા શરીરવાળો આ અમુલખ! રામદાસ વખરે ન જોઈ શક્યા. હુકો બરવાને ગદાને જોડાની ગદાર જતા રહ્યા. અંચળે અમુલખને જોયો ત્યારે દુઃખની મારી એ શબ્દો પણ ન બોલી શકી અમુલખને ગચાવવા તેણે એ હાથ જોડી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરી.

સાંજનો વખત હતો. આંગણમાં ખાટલો ઢાળી રામદાસ હુકો પી રહ્યા હતા. અંચળ પોતાની બેમને ખડ નાખતી હતી.

ગદાગદી અમુલખ આવ્યો. રામદાસે તેને પાસે બોલાવ્યો. યંત્રવત તે ખાટલા પાસે આવી બેઠો રહ્યો “જે બેટા, હવે તારી તનિયત સુધરી છે, એવાર દિવસમાં ખેતરે જવાનું રાખ. આપણે રહ્યા બેઠૂતના દીકરા, મોજશીખ આપણને ન પાલવે. આપણે તો આપણે બહાને આપણું કામ બહું.”

“હું ખેતરે નો નહિ જઈ.” નીચું જોઈ અમુલખે કહ્યું.

“શું?” વૃદ્ધ રામદાસ આભા જનીને જોઈ રહ્યા. “ખેતરે નથી જવું ત્યારે કરવું છે શું?”

“મારે એક હોટલ કાઢવી છે.”

“હોટલ?” રાગદાસના ગનમાં પડ્યો પડ્યો. તેમની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. ખાટલા ઉપરથી લેખા યત્ન ગયા, ત્યાં ચક્કર આવ્યાં. ભેંસો ખડ નાખી આવતાં ચંચળે આ બેઠું. ઝડપથી દોડીને રાગદાસનો હાથ પકડી લીધો. અમુલ્ય ગદાર જતો રહ્યો.

સિનેર

મુકુન્દ પી. શાહ

જમાનાની જરૂરિયાત

હાલના સમયમાં ધણી વાર એવું જો છે કે અમુક સ્ત્રીને વિના આપણે ચલાવી લેવું પડે છે. ‘કારણ કે વિશ્વયુદ્ધને લીધે પાશ્ચાત્ય જનાવટની ધણીખરી નરતુઓની હિન્દુસ્થાનમાં આપાત થતી નહિ હોવાથી તે સ્ત્રીને આપણે જાતે જનાવવી જોઈએ અગર તે તેનો ઉપયોગ કરતા જાંઘ થવું જોઈએ. મત ‘પાટીદાર’ના અંકમાં વીજળી વિના આશનાર નાનિક પંખા વિશે ઉલ્લેખ થયેલો છે. તે સંજ્ઞામાં હું જોઈશું જણાવીશ કે કુડ ઓછાને ચલાવે શહેરોનો વીજળીક પ્રવાહ જાંઘ પડે તો વીજળીક પંખા તથા વીજળીને આધારે ચાલતી સર્વ મશીનરી જાંઘ થાય, તે વાત ચોક્કસ છે. વીજળીને બદલે વજનથી ચાલતા પંખાની શોધ ધણી આવકારદાયક છે.

ગામડાઓમાં ધરતીક વીજળી-ઉત્પાદક કાર્પ પવનચક્કો-કાંચનેમોથી બીન ખર્ચે ચક્ર ચક્રે. એક વાર તે પ્લાન બેમાડ્યા જાદ તેવું હમેશાનું ખર્ચ કંઈ આવે નહિ, તથા તે વીજળીનો ઉપયોગ ગૃહોપરે ગી રોશની તથા થોડા વોલ્ટેજથી ચાલતી મશીનરીમાં કરી શકાય.

થોડા સમય પહેલાં પેટ્રોલ-નિવગન અંગે પેટ્રોલ-વહેંચણી જાંઘ ચક્ર, ત્યારે એક મોટર-મીનનીક, જે મારી મોટર રીપેર કરતો હતો, તેણે કહ્યું કે આ મોટરનો કાચનેમો કાઢી લેઈને તેના ઘડ ઉપર જોડે રાખવામાં આવેલી પવનચક્કી સાથે જોડવામાં આવે તો વગર ખર્ચે રાત્રીને વખતે ઘરને જોઈએ તેટલી રોશની મળી શકે. આ અખતરો કોઈ ઇલેક્ટ્રીક મીનનીક અગર ઇજનેર હાથ પર લે તો પવન જેવાં કુદરતી સાધનોનો ઉપયોગ વીજળી-ઉત્પાદક તરીકે બીનખર્ચે ચક્ર ચક્રે. કાચનેમો પવનચક્કીથી ચાલે તથા દિવસના વખતમાં એક્યુમ્યુલેટર (સંગ્રહક બેટરી)માં વીજળીક પ્રવાહ ભરી શકાય, નેમ હોવાથી નજીકે ખર્ચે ઘરમાં પંખાનો તથા જતીનો ઉપયોગ ચક્ર ચક્રે. કેરોસીનનું ચલાવે આ અખતરો માગજીવનમાં ઘણો ઉપયોગી થાય તેમ હું માનું છું.

‘જોખને બદલે જોખથી ચલાવી લેવું પડે,’ તે કથન અનુસાર આધુનિક

વાતાવરણમાં ધણી ચીજો વિના આપણે હાલમાં ચલાવી લેવું પડે છે. સોટ દળવાની ધંદીને 'નદલે પાનથી ચાલતી' અગર બળદથી ફરતી ધંદીનો ઉપયોગ કેટલીક જગાએ થતો મેં જોયો છે. મોટર વાહનોને નદલે બળદ, ઘોડા, ઊંટ તથા ગધેડાંનો ઉપયોગ પણ મર્વસામાન્ય થઈ પડ્યો છે. તે સર્વ હકીકતથી માલુમ પડે છે કે હાલના જમાનામાં યંત્રથી છૂટી કુદરત પ્રતિ મનુષ્ય પ્રયાણ કરે છે. તેવી જ રીતે દોઢ રૂપીયે રતલ ચલાને 'નદલે દૂધ, છાશ, અગર તેવા જ સાસ્ત્રિક તથા પૌષ્ટિક પીણાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેથી - ચઢાથી - થતા અપચો, અરુચિ, નદહજમી, પાંડુરોગ વગેરે ગેરલાલ હમેશ માટે દૂર થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ રહે, તે ખાખત નિર્નિવાદ છે.

દિવાસળીને નદલે અગ્નિ-ઉત્પાદક ચમક પથરી સુરત જિલ્લામાં ગમે ગાગ જોવામાં આવે છે, ને ઇસ્ખવાયોગ્ય છે. સામુદાયિક કસકસરનો યાને ખોશનલ ઇકાનોમીનો તે મોજુદ દાખલો છે. કેટલાક વખત પહેલાં ગંતપાને કમાનથી ચાલતી મોટર બનાવી હતી. હાલમાં તેવી મોટરો અસ્તિત્વમાં આવે તો પેટ્રોલ અગર ગેસપ્લેનની કંઈ જરૂર પડે નહિ. મારો પોતાનો કડવો અનુભવ છે કે એક વખત સુરતથી રાંદેર થઈ વરીઆવને રસ્તે કાસાડ આવતાં મોટરમાં પેટ્રોલ ખૂટતાં મારે મારી મોટર આગળ બળદ જોડવા પડેલા. હજેવાની વાત એ કે જેમ જાને તેમ જમાનાની જરૂરીયાત પ્રમાણે અમુક ચીજો વિના ચલાવી લેખને તેને નદલે તેવી જ, પણ ઓછી ખર્ચાળ, ચીજોનો ઉપયોગ કરતાં આપણે શીખવું જોઈએ. આશા રાખું છું કે આ લેખ ઉપર અનુભવી સદ્ગૃહસ્થો વધુ વિવેચન ચલાવશે.

કાસાડ, ડિ. સુરત ડૉ. શાન્તિલાલ એન. અમીન

—*—

પત્ર

૧. લગ્નપ્રસંગે

પ્રિય રમેશ,

તારા લગ્નસંગે હું આવી ન શક્યો તે માટે મારી 'ચાચુ' છું. છતાં મારું ન લગાડતાં મેં મોકલેલી શુભાશિષોને તું મહદ્વધ સ્વીકારશે.

જીવનનાવમાં તું એક અટુલો સુકાની હતો અને અટુલા સુકાનીને ઝંઝાવાતોનો સામનો કરતાં જરા પ્રોમિટ્ટા ધામ, તે વખતે જો કોઈ સાથી હોય છે તો તેનું અર્ધું દુઃખ કપાઈ જાય છે. તારે વિષે પણ તેમ જ હતું. હવેથી તારી જીવનનીયામાં તારી સાથે એક સુકાની તને મળી ગયો, જેની સહૃદયતાથી કદાચ, જેમ નાવ પાર બીતરે, તેમ તું પાર બીતરશે.

વિશ્વમાં અનેક અંતરાયો આવે છે અને તે અંતરાયોને પહોંચી વળવાને ધૈર્યની તેમજ યુક્તિની જરૂર પડે છે. યુક્તિરૂપ તું હતો, પણ ધૈર્ય ન હતું. ધૈર્યરૂપ અગિની ગણતાં તારી યાતનાઓનો અંત આવો. જોગ પ્રભુ પાસે અરજ કરું છું, અથવા તો ધૈર્યનો ને યુક્તિનો સમન્વય સાધીને તમે પાર જિતરો જોગ પ્રાર્થુ છું.

તારી સંગિની તારું જીવન ગહેકાવે, પ્રકટાવે, ચિકસાવે, પ્રકુદ્ધાવે, તેમજ તો જોપ આવે જોગ જનો. જીવનમાં તું સર્વાંશે સુખી હતો. તારું જીવન અકેલા વેલા 'સમાન હતું', પણ ઝાડના જોય ગણતાં જોગ વેલો વિકસે છે તેમ તારો જીવનવેલો વિકસે. તારી સદાવતારી તારી સંગિની પણ સર્વાંશે વિકસે જોગ ઇચ્છું છું.

સુખદુઃખે, સુકાળદુઃકાળે, તારી રાખી સદા ભાગીદાર જનો. પતિના મરણ પહેલાંજ મરવાતું પસંદ કરતી, પતિની આઘા શિરોમાન્ય રાખતી, પતિનેજ પોતાતું જીવનસર્વસ્વ માનતી, જોવી એ પત્ની વિકસે. તારા જેવા પ્રેમી માટે તે પ્રેમનો પરિપાક જનો; ભક્ત-માટે ભક્તિ જનો; આનંદ માટે આનંદની પૂતળી સમાન જનો; તારા જેવા વિગ્ધીને એ શાન્તિધામ જનો.

આ તો અધી મારી અધ્યેષ્ઠાઓ તેમજ ઇચ્છાતરંગો. તે ઉપરાંત રહી જતી સર્વ શુભાશિષો હું તારે માટે ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થુ છું. તમને જ નેને અધિકાર-માંથી પ્રકાશમાં, વિષમાંથી અમૃતમાં, દુઃખમાંથી સુખમાં, તેમજ નીરસમાંથી રસમાં લેઈ જાઓ, જોવી ઇશ્વર પાસે મારી અંતિમ પ્રાર્થના છે.

ટુંકમાં તારી પત્ની તારી જીવનયાત્રામાં નડતા ઝંઝાવાતોનો સામનો કરવાને જોઈતાં સર્વાનુકૂલ સાધનોમાંનું એક સારામાં સારું અને શ્રેયમાં શ્રેય સાધન જનો. તારું જીવન સુખી યાઓ. સંગિનીનું જીવન પણ વિકસે અને વિકસાવે, હસે ને હસાવે, જીવે ને જીવાડે 'એવું' શુદ્ધ, સાર્વિક ને શ્રેય જની તમે ઉચ્ચગામી કરે 'એવું' નિર્માણ જનો. એક દરે તારું જીવન સ્વર્ગીય, તારો આનંદ ઉચ્ચ કક્ષાનો અને તારો પ્રેમ દિવ્ય જનો, એ જ અભિલાષા.

પાસ્ટ ઓફિસ પાસે,

બોરસદ

તારો દિનેશ

(દિનકર સોમાલાલ પટેલ)

—*—

૨. સ્વદેશી વ્રત વિષે બેનપણીને

બેન સરોજ,

તારો રમેદાળ પત્ર મળ્યો. વાંચી આનંદ અનુભવ્યો. હું અહીં કુશળ છું. કેમ, તું કુશળ તો છે ને? હા, પ્રભુની કૃપાથી તો દર્શન! દેવગી મેં

પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે જો કપડાં પહેરનાં તો સ્વદેશી અને વસ્તુઓ વાપરવી તો તે પણ સ્વદેશી જ. મેં સ્વદેશીનું વ્રત કેમ લીધું તે જાણવાને તારું હૃદય આતુર હશે. કેમ છે તે? લે ત્યારે જણાવું.

સરોજ, પહેલાં હું જોગ ધારનો હતો કે ભારત દેશ જંગમમાં સૌથી ધનવાન દેશ છે. પરંતુ જ્યારે મેં ભારતના ખૂણે ખૂણા નિહાળ્યા ત્યારે જ મને ભાન થયું કે ભારત દેશ જંગમમાં સૌથી ગરીબ દેશ છે. ભારતની દગ્ગિતાએ મારા હૃદયને ધણો જ આઘાત પહોંચાડ્યો. મેં એવાં ધણા માણસો જોયા, જેમની પાસે આવનારું પૂરતું અન્ન નથી, પહેરવા યોગ્યતાને પૂરતાં લુગડાં નથી અને ગહેવા ગાટે ઝૂંપડું પણ નથી. આ જમું નિહાળતાં મને જોગ લાગી આવ્યું કે જ્યારે મારાં પોતાનાં જ હજારો બાઈએનો જૂળે ટળવળે છે ત્યારે હું કેવી રીતે મોજ માણી શકું? મોજ માણવ તો મને અધિકાર જ શો? જ્યારથી હું આ પ્રમાણે વિચારતો થયો ત્યાંથી જ મને સ્વદેશીનું વ્રત લેવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા જાગી. હવેથી હું મારા દેહને સ્વદેશી વસ્ત્રોથી ઢાંકું છું અને વસ્તુઓ પણ સ્વદેશી જ વાપરું છું. જે વસ્તુઓ મેળતી નથી તેના નિના ચલાવી લેઉં છું. નિયમિત રીતે કાંતવાનું માફ કાપું સારી રીતે ચાલે છે. પાઢીનાં કપડાં વજનમાં બારે હોય છે અને સાથે સાથે જડાં પણ હોય છે, તોપણ હું તે મહેલાઈથી પહેરી શકું છું. ભારતમાતાની અગામીનાં જંધન તોડવા ગાટે મેં મારાં તન, મન અને મન આર્પણ કર્યાં છે.

સરોજ, હવે હું તારી પાસે એક જ આશા રાખું છું અને તે એ કે તું પણ મારી માફક સ્વદેશીનું વ્રત-લે અને ભારતનાં જંધન તોડવા ગાટે મદદગાર બન. કેમ, શો વિચાર છે? મને તો સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે તું પણ સ્વદેશીનું વ્રત લેશે જ. નિર્માણખેતરને તથા લીલીખેતરને ગારાં રોવવંદના પાકવળે અને તેમને પણ સ્વદેશીનું વ્રત લેવા ગાટે લલાચણ કરજે, એ જ!

મલાતજી

મૂળજીભાઈ ડી. પટેલ

અંથપરિચય

૯. સર્વોદયની જીવનકળા, શ્રી. પુનભાઈ જૈન અંથમાલા - ૨૨ : પ્રકાશક-શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ, ડૉ. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ. પ્રાપ્તિસ્થાન-નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨; પૃષ્ઠ ૨૮ + ૩૪૦. કિંમત એ રૂપિયા. આત્માર્પણ એલ. પી. જેક્સફ્રી 'Constructive Citizenship' નામે પુસ્તકનો અનુવાદ ગુજરાતી અભ્યાસક્રમ સમક્ષ મૂકાયો છે. એ એક મહાન અંથ છે.

આપણા મદાન અંચ ગીતાના કર્મયોગ સાથે આ પુસ્તકનું વસ્તુ સરખાવીએ તો જરૂર સમગ્રતઃ કે પ્રિ. જેકસે પોતાનાં મંતવ્યોમાં કર્મયોગનું સામાજિક લાભ જ કયું છે. ગીતાના વિજ વિજ અર્થોમાં મમાજનો ખ્યાલ છે, પરંતુ મુખ્યત્વે મમાજનો વિચાર કરીએ તો કોઈ ટીકાકારે સમાજનો કર્મયોગ કે શક્તિયોગ શો હોય એનો વિચાર કર્યો નથી. સામાજિક સાધના કે યોગ એટલે શું તેનો વિચાર કોઈએ કર્યો નથી. પ્રિ. જેકસના આ પુસ્તકમાં એની મીમાંસા ગણી રહે છે. વ્યક્તિ જે સાધક થાને તો તેનો મમાજ પણ સુધરે, સુગવસ્થિત થાય, કૃતકૃત્ય થાય, એમ ગીતામાંથી ફલિત થતું જતાની શકાય. પરંતુ સમાજને સક્ષમાં લેઈ તેને માટે યોગ વિચારવો અને તે વિચારમાં વ્યક્તિનું પણ આત્મનિતક દૃષ્ટાણ અનુરૂપ મમજ લેઈને, - એ આ પુસ્તકની અદિતીયતા છે. આ પુસ્તકમાં જે વિચારસરણી છે તે લગભગ ગાંધીજીની વિચારસરણીને અનુસરતી છે. કારણ કે ગાંધીજીની જેમ પ્રિ. જેકસ પણ માનવને તથા તેના સમાજને સ્થળમાં કે દેશમાં રૂઢિ રૂપે નહિ, પણ કાળમાં સદા પ્રયાણ કરતો જુએ છે. આવું ઉત્તમ પુસ્તક ગુજરાતીમાં ઉતારવાને માટે અનુવાદકને ધન્યવાદ થતો છે. આવા પુસ્તકથી આપણી બાધા પણ શક્તિ પામે છે. પુસ્તક સરળ ભાષામાં અનેક નવીન વિચારો ગુજરાતીમાં રજૂ કરે છે. સામાન્ય વાચકને માટે આ પુસ્તક અભ્યાસનો અને મનનો વિષય બની શકે એમ છે. પુસ્તકને અંતે ટિપ્પણ, વિસ્તૃત સૂચિ, વગેરે આપી પુસ્તકની ઉપયોગિતા વધારી છે. વાચકવર્ગ આત્મંત પ્રેમથી આ પુસ્તક વધાવી લેશે એ આશા વધારે પડતી નથી.

રતિલાલ

૧૦. મનુષ્યની સર્વાંગીણ કેળવણી [એલ. પી. જેકમનું 'ધિ એન્ડ્યુ-કેશન ઓફ ધિ હોલ મેન'] : પ્રકાશક - ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ; પ્રાપ્તિ-સ્થાન - નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૨૨ + ૧૩૮, કિંમત ૧૪ આના.

આ નાનકડા પુસ્તકમાં જે કંઈ છે તે એટલું નાનકડું અને નક્કર છે કે એને અથથી ઇતિ સુધી માનવી અને જ્વાનથી વાંચી જવાની ભલામણ કરવી એટલું જ એના પરિચય માટે કહેવું પૂરતું છે. એમાં જે વિચારો રજૂ કર્યા છે તે એટલા ગૌણિક, પ્રગલ્ભ, ક્રાન્તિકારી અને સર્વદેશીય છે કે કેળવણીને તરત્તદદિષ્ટિએ જોવાને નહિ દેવાએવાને એ ગળે જીતારતા પહેલાં બહુ વાર વાગોળવા પડશે. અને જેમણે કેળવણીને તરત્તરોધનની સાધના માની થોડુંકેય કાર્ય કયું હશે તેમને આ પુસ્તક વાંચી અલૌકિક આનંદ થશે.

માનસશાસ્ત્રને અને શિક્ષણશાસ્ત્રને નામે જે ઐકાન્તિક મિદ્ધાન્તોની હિમા-યત આજકાલ આપણા લોકોમાં ચલી રહી છે, તેને આ પુસ્તકની તરત્તદદિષ્ટિ

એટલા જાણા આઘાત લગાડે છે કે જોના એક એક વિચાર ક્રાન્તિકારી છે, એમ કહેવામાં કંઈ વધારે પડતું નથી. શરીર અને આત્મા જુદા નથી, વ્યક્તિ અને સમાજ જુદા નથી, આલોક અને પરલોક જુદા નથી, કેળવણી અને જીવન જુદાં નથી, ધર્મો અને ધર્મ જુદા નથી, વગેરે, વગેરે, જેને વિચાર અને જોડખીખીનાં વિરોધી હાલતો મમાજ માને છે તેને અન્યોન્માથથી સિદ્ધ કરી, તે સર્વના સહકારથી અન્યોન્મ્ય ઉત્કર્ષ સાધવો; ખીજા શબ્દોમાં સર્વોદય - એટલે સર્વનો મર્વ પ્રકારે ઉદય - સાધવો, એનું નામ કેળવણી - એ આ પુસ્તકનાં સર્વ તત્ત્વોનું એક પરમતત્ત્વ છે.

હેમાં બે સૈકાંથી સાયન્સને નામે માનવજીવનના તત્ત્વજ્ઞાનમાં અને આચારવિચારમાં જે ગોટાળો ઊભો થયો કે, તેમાંથી આ તત્ત્વદષ્ટિ માણસને ઉગારી લે છે. એ સાયન્સની સેવા સ્વીકારે છે, પણ સાયન્સની એકાદી દૃષ્ટિને મધ્યમાં લાવી જોના ધણા ભ્રમ દૂર કરે છે. દીવાની જ્યોતનો જ દીવો માનનાર, જોને એક છેડે આવેલી મેશ અને બીજે છેડે આવેલી ગત્તી અને તેમને બૂલી જાય છે, અને એ ત્રણેયને એકખીખીથી વિજ્ઞાન-માનવાની બૂલ કરે છે. તેવું જ સાયન્સે જીવન વિષે આજ સુધી 'કયું' છે. 'વાદ્ય'નો અભ્યાસ કરવામાં તે એટલું જાંડું મથું કે સૃષ્ટિનાં ખીજા અંગો સાથેનો આગળ પાછળનો જોનો સંબંધ તે બૂલી મથું. પરિણામે પૃથક્કરણ, ઐકાન્તિક પારંગતતા અને અન્યેક વાદોની અહંતાજરી પ્રણાલીઓ પેલે છેવટનું સત્ય હોય એવો દાવો કરતી થઈ ગઈ. આજે એ સર્વેએ મળી ભાષકર ભ્રમજાળો પાથરી છે અને 'કેળવણી' કહેવાતા માણસોએ એમાં અટવાઈ પડ્યા છે. એ સૌને સમન્વયની દિવ્ય દૃષ્ટિનું દાન આપી આ પુસ્તક સર્વ વાદોના સંવાદ રચનાની કળા શીખવે છે અને એ-સંવાદનું સંગીત જે આત્મા સાંભળી શકે તેને સર્વોદયની કળા સહજ જાતે - અને પુસ્તકના કર્તાને મતે સર્વોદયની સાધના - એટલે જ કેળવણી. જોતે જ તે 'મનુષ્યની સર્વાંગીજ કેળવણી' કહે છે.

લેખક કહે છે, એકખીખીને સરખી જગાની સેતાનિયતથી યાકી માનવ-જાત બંધારે નવસર્જનની પ્રવૃત્તિ આદરશે ત્યારે કેળવણી જો જ વ્યક્તિનો તેમ જ સમાજનો એકમાત્ર પુરુષાર્થ હોઈ શકે એમ તેને સમજાશે એ પુરુષાર્થ કેવી રીતે સધાય તે ટૂંકમાં, પણ સમગ્ર દૃષ્ટિએ, આ પુસ્તકમાં જતાવ્યું છે.

અધ્યાપક જેકસનનાં પુસ્તકોનો શ્રી ગોપાલદાસ પટેલે આપેલો આ બીજો અનુવાદ છે. એનાથી ગુજરાતી ભાષાની સમૃદ્ધિમાં સંગીન ઉમેરો થાય છે.

પુસ્તકોત્તમ શાહ

ઉપરનાં જાને પુસ્તકોના અનુવાદક - ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ.

૨૧. રૂપાનો ઘર અને બીજી વાતો, પગિયલ ગ્રંથાવલિ, ૧ : લખનાર - શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન સાહુ; પ્રકાશક - નટવર મૂ. ત્રિમાવાળા, ગાંડીવ મુદ્રણાલય, હવાડિયો સકલી, સુરત; પૃષ્ઠ ૨૩૬, કિંમત રૂ. ૨-૦-૦. આ વાર્તાઓના લખનાર બાપ સુનીલાલ સિદ્ધહસ્ત વાર્તાલેખક છે. 'પ્રજ્ઞાનધુ' ગારફત ઝોમનો સારો પરિચય મુજરાતનો છે. છેલ્લાં દસ વર્ષમાં ઝોમજો લખેલી ૨૦ વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ છે. ઝોમગાંની ધૂણીખરી આપણા ગૃહસંસારનું પ્રતિબિંબ પાડનારી દેખાય છે. ઝો દરેકમાં કંઈક કંઈક સ્વમત્કૃતિ પણ છે. વાચકો - ખાસ કરીને યુવાન વાચકો - હળવા પ્રકારની નવલકથાઓ વાંચવા કરતાં આ સંગ્રહ વાંચશે તો તેમને જરૂર લાગે યશે, ઝોમ માનવું વધારે પડતું નથી.

—*—

પ્રસંગકથા

યે ગાડીના અનુભવ

મુસાફર ટીકટ કઢાવીને રેલ્વે ગાડીમાં બેસવા જાય, ડાબે ડાબે જગ્યા શોધવા ડાકિયાં કરતો ફરે; જ્યાં કંઈક મહેજ જગ્યા જેવું દેખે, ત્યાં ડાબે ઉપાડવા ખારણું હાથ દે, કે અંદર બેઠેલા મુસાફર આગેથી ખારણું પકડી રાખે અને જૂમ મારી જીંઠે કે 'અંદર જગ્યા નથી, બીજો ડાબે જાઓ.' પેલો બેસવા આવનાર નવો મુસાફર બેચેનતાથી કરી ખારણું ઉપાડીને અંદર પેસે. જેમ તેમ કરી જગ્યા કરીને બેસે ને ધીરે ધીરે બોલે: 'જ્યારે જોઈએ ત્યારે આટલી ને આટલી બીડાં લોકોને આટલું તે શું દાટ્યું હશે કે બીડ કરતા આવે છે?' બીજો મુસાફર જવાબ દે: 'ત્યારે તમેજ શું કરવા બીડ કરતા આવો છો? તમે ના આવ્યા હોત આ ડાબામાં જોટલી નો જોટીજ બીડ હોત ને?' એવામાં વળી નવો મુસાફર આવે છે. તેને ન પેસવા દેવા ગંધા જૂમ મારી જીંઠે છે, અને પેલો છેક બેઠો આવેલો તે તો ખાગળા પાસે આવી જોરથી ખારણું પકડી જૂમ મારે છે, કે 'અહીં જગ્યા નથી, બીજો ડાબે જાઓ.' આમ અંદર બેસવા આવતા સૌ કોઈ જોરથી ખારણું ઉપાડવા મથે છે, અંદર બેઠેલા સૌ - નવા આવેલા, પણ અંદર બેસી ચૂકેલા સુદાં ગૌ - ગિર્મતે જગ્યા પામ્યા પછી નવા આવનારને પેસવા દેતા નથી. આમ ગાડીના મુસાફરોમાં બે પક્ષ પડી જાય છે: અંદર બેઠેલા અને બેસવા પ્રયત્ન કરતાં બહાર બેઠેલા.

વિવાહની આસપાસમાં બે પ્રશ્નો

— હવે પોતાની અથવા પોતાના સંબંધીની કન્યાઓના વિવાહ કરવા લોકનીકળા

પક્ષા છે તેઓ જ્યાં જાય છે ત્યાં વરપિતા તેમને પરકુળના આંકડા સંભળાવીને લાડકાવી મારે છે, અને આમ લાડકેલા લોક વરપિતાને માણે દેના દેતા પણ જેમ તેમ કરીને વિવાદનું માટું નક્કી કરે છે. પણ એમ લાડકેલા લોકને ત્યાં જ નેમના દીકરાનો વિવાદ કરવા પાછો કાંઈ કન્યાપિતા કે તેનો સંતોષી જાય છે ત્યારે તે પોતે પાછલી આપવીતી ગંધી ખૂલી જઈને, એ આવનારને પરકુળનો મોટો આંકડો સંભળાવીને લાડકાવી મારે છે! આમ વિવાહની માડીમાં પણ મુસાફરોના જે પક્ષ પડેલા હોય છે: (૧) વર જોગવા પણ તોડતો કન્યાપક્ષ અને (૨) કન્યાપક્ષને ખબેરી ખાવા ઇચ્છેનો વરપક્ષ અને પ્રેતપેતાનો વારો આવ્યે સાચા પક્ષનો ઝાડળ કાઢી નાખે છે આમ વિવાહની માડીમાં પણ રેલવેની માડીનો આગાદ અનુભવ થાય છે. અને લગ્નમાં પરકુળ લીધા પછી વરનો શાપ ટેંકુછ! તેને કન્યાપિતાની પરવા નથી, કન્યાની તો કિંમત જ નથી, કારણ કે કન્યા મરે તો ફરી પાછી પરકુળ લેઈ આવતી વીછ કન્યા મળે! માડીને ઠહેળે જે દીકરી કુવે પડી!

અને આવેજ કારણે કહેવાતાં કુળવાન ધરોની વહુઓ અપમૃત્યુ પામે છે- જાતે મરે છે કે તેને મારી નાખવામાં આવે છે ગયા મામમાં લાદરણમાં એમ એક બેન જાતે મરી. વસોના લાઈ અતુરલાઈ બીખાલાઈની દીકરી બેન શારદા-બેનને લાદરણમાં સાકરદાસની કૃષ્ણ ઉપર ગ્રહેતા લાઈ કાલ્યાલાઈ મીડાલાઈના પુત્ર રતિલાલ સાથે પરણાવેલાં પિયરમાં કાંઈ ન હોવાથી એ પેતાને ગોસાળ પીઠમાં ઉછરેલાં. વસોમાં તેમના પિતાની મિલકત સારા પ્રમાણમાં છે. તે મિલકત લાદરણ લાવવા માટે તેમને આગ્રહ થતો હતો અને તે આગ્રહે પછી તો કંકામનું સ્વરૂપ લીધું. કંકામ અને નાગ એટલે જાણે વચ્ચે કે બેન શારદાબેનથી તે સહન થઈ ન શકે. એક દિવસ ઘડના ગધા કામથી પગારીને મંથ્યાકાળે 'પરદેશી પખી, માડીને ઠહેળે જે દીકરી કુવે પડી!' એવો સંદેશો આપતાં બેન શારદાબેન મામની લાગોળે જઈ કુળમાં પડતું મેલ્યું. મામમાં કંઈક જાણ્યું થઈ, એટલે તેમને કુળમાંથી કાઢ્યાં તો ખરાં, પણ મરેલાં જ! મંદેશી બીલનાર માડી તો તે પહેલાં કેટલાંય વર્ષથી આ જોડાગ જગતમાંથી આદ્યાં ગયાં છે અને આજે આ નરક સમાન હિંદુ સમાજ - પાટીદાર સમાજ - ઉપર શાપ ઉપર શાપ નરસાવતાં એ શારદાબેન ચાલતાં ચલાં! ચરેરે! આ પાટીદાર જાતિનો ક્યારે ઉદ્ધાર થશે!

નડિયાદમાં વહુનું પૂન!

જે લાદરણ આમ વહુઓ મારે, તે લાદરણની કન્યાઓ નડિયાદમાં પરણીને જાય ત્યારે ત્યાં સાસરિયાં મારે! એવી વાત પ્રકટ થઈ છે કે ચચાબેન

હે તે જાપાનાના ઉદ્યોગ પર એક પ્રકારના આક્રમણરૂપ બન્યું છે”
(‘પ્રમથધુ,’ તા. ૬ : ૧૨ : ૪૨).

પરચુરણની તંગી

ખેડા જિલ્લાના નિરિત્કટ મેન્ડિરેટ્ટે નીચે મુજબ જાહેર ખજાર બહાર પાડી છે: “અત્રેની ખેડાની સરકારી તિજોરીમાંથી સાધારણ રીતે દર મહિને રૂ. ૫૦૦નું પરચુરણ આપવામાં આવે છે. સરકારી તિજોરીમાંથી લોકાને આપવામાં આવતું પરચુરણ ઉપર જખાવેલી રકમ કરતાં હાલમાં ઘણું વધારે આપવામાં આવે છે અને જે તે વપરાશમાં મુકાય તો તે ઘણો વળત ચાલી શકે જોગ છે. છતાં પણ જાહેર જનતાની પરચુરણ માટેની માગણી વધારે ને વધારે થવા કરે છે...કેટલાક મનુષ્યો ખાનગી રીતે પરચુરણ વેચીને ગંદા ગેળવવાના ઉદ્દેશથી તેને ભેગું કરતા હોય તેમ જખાય છે. ચલણી નાણાને તેની મુકરર કરેલી કિંમતથી ખીજે લાવે ખરીદવું અથવા વેચવું અથવા બાવદાર ચલાવવો અથવા તેનો સંપ્રદ કરવો તે કિફેન્સ ઓફ ઇડિયાની રૂલ હેઠળી મુજબ ગુનાને પાત્ર ગણાય છે અને આના ચુંડા માટે પાંચ વર્ષની સજા ફરિયાદમાં આવી છે. જાહેર જનતાને આથી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આવા અપ્રોગ્ય વર્તનવાળા મનુષ્યો, જે પરચુરણની તંગાશ-ઉભી કરી રહ્યા છે તેવા મનુષ્યો, સામે પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાવી યોગ્ય પગલાં લેશે. અને જે તેઓ આવી જનતાની થતી મુશ્કેલીઓ બિમી કરનારને ઉધાડા પાડવાનું કામ ચૂકશે તો તેને માટે ખીજ કાપ નહિ, પરંતુ જાહેર જનતા પોતે જ આવી સ્થિતિ ચલાવવામાં અને નિશાળી લેવામાં જવાબદાર ગણાશે.”

હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસાદક

હિંદુ સ્ત્રીઓના વારસાદક સંજોગે એક લેખ ‘સ્ત્રીશક્તિ’માંથી આ અંકના પૃષ્ઠ ૭૭ ઉપર ઉતાર્યો છે: એ લેખના અંતભાગમાં એક મુદ્દાની વાત જખાવી છે કે જમીનના જેગ જેગ નાના નાના ટુકડા થતા જાય તેમ તેમ ઉત્પન્ન જોણું થતું જાય અને એ રીતે આર્થિક નુકસાન થતું જાય. એ ઉપરાંત ખીજ પણ એક મુદ્દાની વાત એ છે કે ગુજરાતમાં મોટે ભાગે પાટીદારો જ જમીનદારો હોય છે અને તેમનામાં એક-નિયમ એવો હોય છે કે દીકરીને પોતાના ગામમાં નહિ પણ પરગામમાં જ પરણાવાય. એટલે પિતાની જમીનનો વારસો પામતી દીકરીએ પરગામમાં રહીને પોતાને પિતા તરફથી વારસામાં મળેલી જમીનનો વહીવટ કરવો પડે. વળી તેની દીકરી પરંપરા અનંક પેઢીઓએ એવી જમીનનો વારસો જુદાં જુદાં ગામોમાં વસતી અનેક દીકરીઓને મળે અને તે સૌને વારસામાં મળેલા છેકનાના નાના ટુકડાઓનો

વહીવટ પોતપોતાને સાસરે રહી ચલાવવો પડે. જો કામ છેક જ અસકય તો નહિ, પણ ગૂંચવાડા ભરેલું થઈ પડે. ત્યારે આનો નિકાલ કરવા શી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ તે જાણત કોઈ અનુભવી વિચારક સૂચના આપે તો યોગ્ય થાય. વળી જો આખા કાયદાથી સ્ત્રીઓને શા શા લાભ થવાના છે તે સંગ્રહે કોઈ વકીલજીંધું અથવા કોઈ વિચારક લખી મોકલશે તો ઉપકાર સાથે પ્રકટ કરીશ.

ગુજરાત કિસાન કમિટી અને ખેડૂતો

ગુજરાત કિસાન કમિટીએ લડોદરા મુકામે તા. ૩ : ૧૨ : '૪૨ને રોજ કરેલા ઠરાવ આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૭૮થી છપાયા છે. તેમાં 'ખેડૂતો માટેનો કાર્યક્રમ' આપ્યો છે, અને તેમાં તેમની આર્થિક હિતિ માટે તેમણે શું કરવું જોઈએ તે સંગ્રહે સાધારણ સૂચનાઓ આપેલી છે. પણ ખેડૂતો લગભગરણ પ્રસંગેનાં ખર્ચ કરીને પાપમાલ થાય છે (અને તેમની પાપમાલીનું જો પણ મુખ્ય કારણ છે), તે ખર્ચ બંધ કરવાની સૂચના આપવી જોઈતી હતી. આપેલી સૂચનાઓથી ખેડૂત ગમે-તેટલા આર્થિક લાભ મેળવશે, પણ જ્યાં સુધી તે પોતાનાં સામાજિક ખર્ચ પાછળ પૈસા ઉડાવતો અટકશે નહિ ત્યાં સુધી તેની ધવા વળવાની નથી. ગુજરાત કિસાન સભાએ આ લાત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું પડે.

લેખકોને

જોકે ગ્રાહક લખી મોકલે છે કે "‘પાટીદાર’માં પેગલા-પેગલીની વાતો આવે તેના કરતાં કંઈક-હિતવિપજના લેજો આવે. એવું કહેવું." જાનતા સુધી તો યાતિહિતના હિતધ્યેય વિનાની વાતો હું 'પાટીદાર'માં લેતો જ નથી. જે વાતો આવે છે, તે પેગલા-પેગલીની નથી જ, કંઈક હિતધ્યેયની હોય છે, એમ માનું છું. ભોકા નાર્તાઓ વાંચવા તરફ વધુ આકર્ષાય છે અને તેથી જ ધર્મશાસ્ત્રો મનાતાં પુસ્તકોમાં પણ મુખ્યત્વે બોધકથાઓ હોય છે. પણ વાર્તાઓ એકલીથી જ આપણાં હિતધ્યેયોની કપટતા ન થઈ શકે એ પણ સાચી વાત છે. માટે આપણા ઉદ્ધારને માટે મુખ્ય મુખ્ય પ્રશ્નો લેખકોને વિશેષ અનેક દૃષ્ટિએ ચર્ચા કરવી જોઈ છે. એમ આપણા લેખકોએ સમજવું પડે. પણ ખેડૂતની એક વાત તો એ છે કે અર્ચાત્રગક લેખો લખવામાં જનો-શક્તિ-મારી છે. એ તો યાતિહિતથી અને સમાજહિતથી દાય ધોષ જોડા છે, તેમને તો યાતિ અને સમાજ-હિત વિશે કશી યે પડી નથી, અને તેથી એમણે તો કલમઃ માથે ખસી મેજ ઉપર મૂકી દીધી છે. ત્યારે છે. એ લેખકોએ પોતાનો ધર્મ ફેડી રીતે બચાવવો-રહ્યો. તેઓ પોતાનો એ ધર્મ જાળવશે જ, એવી આશા હું ઊઠી શકતો નથી.

વિવાહ માટે

મોચાસામાં ફોટોગ્રાફરનો સ્વતંત્ર ધંધો કરનાર દશકોશીના સારા કુટુંબના; ૨૫ વરસની ઉમરના, સંસ્કૃત પાઠીદાર યુવક, જેમની માત્રિક કમાણી રૂપીઆ ૨૫૦થી વધુ છે તેમને માટે કોઈ પણ ગોળની સંસ્કારી; કેળવણીલ તથા સુંદર કન્યા જોઈએ છે.

મળો:— પટેલ,

C/o 'પાટીદાર'મંદિર, આણંદ.

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લીં

(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નંબો વીએ

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા જોજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, સુબધ

સુંદર ફોટા પાડનાર

રાઈ બિંગ આર્ટ્સ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર-જીણડીકર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર: નરેવરલાલ પટેલ

હ સા હ સ

(૧) મોટાઓ માટે

શ્રી. જ્યોતીર્દ્ર દેવે કૃત : ચાર ભાગ

રંગતરંગ

૫-૦-૦

(૨) બાળકો માટે (બીસ ભાગ)

બાળકો ર પટેલ

૫-૨૦-૦

બધા ચોપડીવાળાઓ વેચે છે.

ગાંડીવ : સૂરત

ખેડા જિલ્લામાંથી ૮૨ વરમથી પ્રગટ થતું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક

“ખેડા વર્તમાન”

પત્રના ગ્રાહક થાવ.

લવાજમના દર હિન્દમાં વર્ષના રૂ. ૪)

આફ્રિકા પરદેશમાં વર્ષના શિ. ૧૨.

નમુનાના ચંક માટે લખો :

ખેડા વર્તમાન પ્રેસ—ખેડા.

શ્રી. મંત્રી, દા. ન. વાચનાલયના સંચાલકોને નમ્ર અપીલ.

કે લવાજમ ભરવાની સુદત આવી છે, તે અન્ય પત્રોની

પસંદગીમાં “ખેડા વર્તમાન”ને હર સાલ

મુજબ પહેલી જ પસંદગી મળશે જ.

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ - ર મા બા

જિંચી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહ્યો શીખવે એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પહે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં જેતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ડીકીટો

દુનિયાના કોઈ પણ જગ્ગે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત ડીકીટ લેનાર પેસેન્જરને સહેલા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તરવાળું મથાન રાખેલ છે, અને તે સ્ટેશન, લોન્ગ, ટ્રામ, સીતેમા, નાટકની નજીક જ છે. ફંડા તે ગરમ પાણીના નળ કાપમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી પ્રાન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ.

પ્રાન્ય ઓફિસ: } જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન્
હરિનિવાસ. દાવર પાસે } પાસપોર્ટ ઓફિસ. ૨૩૩, આગળ જંગલો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, પાંચમી ગલી સામે, મુખ્ય ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

*

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરંત ચાવી-શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાજખી કિમતે ણનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોજું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દોત ખેંચવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લો દળથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૯૯

卐

માહ

卐

પાટીદાર

૪૪ ૨૦

卐

દાવ ગામડામાં આપણો છીએ એ ફળવણી મેળા દોળામોડો આપણી
 ખીના જેવી છે આપણે વાતુ કેન્દ્રના બંધને છીએ પણ જાણે અમનજી જે
 ગ્રામજીવનને ધમેકેમને ન આવે એવા રસ્તે પેદા કરીને અમુક પ્રકારે
 નુકસાન જ કરીએ છીએ. આપણું મહત્વ નો અન્સ છે પણ આપણી
 ગ્રામજીવનજી ગામડાના ગાળકેમાં પોતાના તાપદ ફાળા ધધાને મારી મી
 ભુદિપૂર્વક અનુભવવાને મન્દે ને ગામડાજીમાં પ્રત્યે તિગરક વની અને પોતા
 ધગાગ પ્રત્યે સિક્કાની વૃત્તિ અને પછીનું જીવન દિમામાં વ્યય પકડી મેવગ સાધથી
 આપણું તરફકે ગામડાની જાતિ પેદા કરે તે હુ માનું છું કે આપણા પ્રમત્તોમાં
 કંઈક દિશાભૂત છે, આપણી પદ્ધતિમાં કંઈક દેવ ગહેલા છે આપણું કરીને
 તો આપણા માયા હેતુઓમાં અને શુ કે નુ જોઈએ એ જાણતોમાં કંઈક અ
 નિશ્ચિતતા છે કેમવણી જાતાને હેતુ ગામડામાંથી નિન્દ્રતા ટાળવાનો છે
 આ ખરેખર માયી દિશામાં છે અને તે ચોગ છે ?

Village Uplift in India

F. L. Brayne, ૫૯ ૧૯૬૫

૫૭ ૧૨૬

૫૭ ૧૨૬ ગુજરાત પ્રાન્તના કેપુરી મીશન

卐

તન્નો તરમિલુભાઃ શ્રદ્ધાભાઃ પટેલ,

'પાટીદાર' મન્દિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છટક નકલના ત્રણ આના

આણંદ અરેલત પ્રિવિંગ પ્રેસમાં ગોમ્મલોઈ મુગજીવાઈ પટેલે જાણ્યું અને
 લીવાવનીમેળ ગમજીવાઈ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા ૨૫-૧-૪૩.

સમાવેશ

લેખ

લેખક

૫૪

ભાગવાન માલિક

જેન સોનાજેન શંકરભાઈ પટેલ

૬૭

સમાજની વેદી ઉપર

,, ચંદ્રન પી. પટેલ

૧૦૧

માનું હૃદય

ભાઈ ધર્મિય પેટલીકર

૧૦૩

ગરીબ માતા

,, ગંગાભાઈ ખુ વરજાગાવાળા

૧૦૯

આજનો સંસ્કારી યુવક

,, મૂળજીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ

૧૧૧

નવયુગનાં નગારાં

,, શિવાભાઈ આનંદભાઈ

૧૧૨

આત્મીય સુખ અને શત્રુની આવશ્યકતા

,, ગણિભાઈ પટેલ

૧૧૪

પત્ર

નિનિધ

૧૧૭

અથપગિય

‘ પાટીદાર’ ગદિર

૧૧૯

પ્રસંગકથા

૧૨૨

—*—

★	નં.	★	★	★	★	★	<div>૧૯૪૩</div> <div>તારીખવારીક</div>				
★	મા.	★	ડી	જુલઇ	ઓ	★					
ઓ.	ફે.	જૂન	સપ્ટે.	એ.	જા.	મે					
૨	સો	મં	જુ	ગુ	શુ	શ	૧	૮	૧૫	૨૨	૨
સો	મં	જુ	ગુ	શુ	શ	૨	૨	૯	૧૬	૨૩	૩
મં	જુ	ગુ	શ	શ	૨	સો	૩	૧૦	૧૭	૨૪	૩
જુ	ગુ	શુ	શ	૨	સો	મં	૪	૧૧	૧૮	૨૫	૬
ગુ	શુ	શ	૨	સો	મં	જુ	૫	૧૨	૧૯	૨૬	૬
શુ	શ	૨	સો	મં	જુ	ગુ	૬	૧૩	૨૦	૨૭	૬
શ	૨	સો	મં	જુ	ગુ	શુ	૭	૧૪	૨૧	૨૮	૬

કોઈ પણ માસની તારીખો મહેલા વારની સામે જોવાથી તે માસની તારીખો મળી રહેશે.

ઈસ્લામના ઓલીઆ (દીન ચમત્કારોથી ભરપુર) ...	૦	૮-૦	૩
કૃદ્ધાવસ્થા મટાડવાનાં ઉપાયો-કસરત, યાત્રોધાસની કીયાઓ, આદર્શ નમુનેદાર લગ્ન-સુગરૂપ સંસ્કાર માણવાની મધુર કથા, ...	૧	૦-૦	૧૦
૧૦) દાંપત્ય પ્રેમ ભોગવવાની કળા, ૬૫૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુસ્તક ...	૫	૦-૨	૧૦
તેલોત્તમા (પ્રે. બેઈનની રસઝરતી નવલકથા) ...	૧	૦-૦	૬
૧૧) તરોવિંદ-અલંકાર નાયકા લેલ આદિથી ભરપુર, પુષ્કળ ...	૧	૮-૦	૬
૧૨) ચિત્રો, પાકું પુસ્તક, ૭૬૦ કાગળો. ...	૧	૮-૦	૬
૧૩) ગેરીબાદકી (ઈસ્લીનો રણયત્ન-દેશને આઝાદ કરવા પાંડાના ...	૨	૮-૧	૪
૧૪) ખેલનારાઓ માટે ૧૮ ચિત્રો, ફિથરવેટ કાગળો) ...	૨	૮-૦	૧૦
૧૫) ગમગમી હોડી અને બીજા વાતો-રસીક નવલીકા સંગ્રહ) ...	૨	૮-૦	૧૦
૧૬) રસુખમાગર-કોકશાસની બારીકમાં બારીક વીગતો, આસનોની ...	૨	૮-૧	૮
૧૭) સમજ, સચિત્ર પાન ૩૦૦, પાકું પુસ્તક ...	૪	૦-૧	૦
૧૮) બીલમ માણેકની સંતતી-ભાગ ૧-થી ૪ ભાગ (રસીક નોવેલ) ...	૩	૦-૧	૦
૧૯) બીરંગની અથવા વરધેલી વનીતા-પૃષ્ઠ ૩૦૦ ૭૬૦ કાગળો ...	૩	૮-૧	૧૪
૨૦) માર્ગ-દેશોદ્ધતિનો રાજમાર્ગ ખતાવતી મધુર નવલકથા ...	૨	૮-૧	૮
૨૧) બંડખોર કેમ બની? સામાજિક ક્રાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા. ...	૩	૮-૨	૦
૨૨) કિલાઓની મહાકથા-હૃદયને હુથમથાવી નાખે તેવી કથાઓ ...	૩	૦-૧	૧૨
૨૩) નીતાની વાતો-હિંદુ સંસારના જુલ્મોની વાર્તાઓ ...	૩	૦	૧ ૧૨
૨૪) ભગવાની આત્મકથાઓ-સ્ત્રી સમાજની દર્દમય કથાઓ ...	૨	૮-૧	૪
૨૫) ટૂંકણ અથવા ચડતી પડતીનો અમકારો-રસિક નવલકથા ...	૨	૦-૧	૦
૨૬) સ્વેર કાકુ-જોરદાર ડીરેક્ટીવ અદ્ભુત નવલકથા. ...	૧	૦-૦	૮
૨૭) ગુપ્ત મુદ્ધારણનાં સન્માર્ગ-આ. ૧-૨ સાથે નવીન ઉત્સાહ, ...	૨	૦-૧	૪
૨૮) ચૈતન્ય-આનંદ, પ્રેરનાર. ૫૫ ૨૪૦ ૭૬૦ કાગળો. પાકું પુસ્તક ...	૨	૮-૧	૮
૨૯) ભાગની વેદીપર-રામાંત્ર બહા કરે તેવા બલીદાનોની કથાઓ ...	૨	૮-૧	૮
૩૦) શારની વાતો-સાંસારીક પ્રબુધ યજ્ઞની અદ્ભુત વાતો ...	૩	૦-૧	૧૨
૩૧) મેડ લક્ષ્મી-સમાજનાં પ્રશ્નોને પ્રેમરસથી ઉકેલતી નવલકથા ...	૪	૮-૨	૧૨
૩૨) નીકતો લવાળામુખી-અંખના પડદા ચીરી નાખે તેવી નવલકથા ...	૨	૮-૧	૮
૩૩) પંચકાંડ પર પ્રકાશ- ...	૨	૦-૧	૪
૩૪) શ્રીલા-શ્રીમંત કુટુંબના સંદેહા સંસારનો ચિતાર ...	૪	૦-૨	૨
૩૫) બોલ કે પ્રતિજ્ઞા-ચંદુલાલ વ્યાસકૃત મનોવેદક ડીરેક્ટીવ. નોવેલ ...	૨	૮-૧	૮
૩૬) ગીરોર- ...	૨	૮-૧	૮
૩૭) પાળ કુડલા-પ્રેમની પુમારી-અતિ મિય થઈ પડેલી નોવેલ ...	૧	૪-૦	૧૨
૩૮) હિયોગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રતિજ્ઞામાં મકકમ રખાવે તેવું) ...	૨	૮-૧	૮
૩૯) ખડેલ અને બીજા વાતો (૧૭ સુંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ.	૧	૪-૦	૧૨
૪૦) ગમ અને આરોગ્ય-ઉપયોગી સલાહ અને સુચનાઓ. ...	૧	૮-૦	૧૨
૪૧) બી ઇંગ્લીશ ટીચર-અરજ, ચીઠી, પત્રો લખવાની રીતો ...	૦	૮-૧	૮

પાટીદાર

વિજ્ઞાન
પટેલ સેન્ટર,
કુર્ચર ૪

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાજિવોધત.

કુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તેત, કવચોન્નિવૃત્તિઃ।

સં. ૧૯૮૮
૧૫ ૨૦

આણંદ

માહ
અંક ૪

ભંગવાનં માલિક !

“ક્યાં જાય છે આટલી મોડી ગમે?” નિર્જન રસ્તે એકલી જતી એ યુવતીને જોઇ મેં પૂછ્યું.

મામને છેલ્લે કૃષિયે ગસ્તા હિપા માફે ઘર હે તથા આવાના જનાર કાઇ જનતા સુધી મારી નજરમાથી ભાગે જ નથી જાય છે. આજે મારે માગ મિમાગ મચ્યાની મેચામાથી પગવાતા મોડું થયું હતું અને જેથી મદાર નીકળું છું કે તરત જ તે યુવતીને મેં જતી જોઇ. અમાગ મામના પ્રતિષ્ઠિત ગણતા આંગવાનની તે એકની એક વિધવા પુત્રાધૂ મૂળે તો એના મામાપ મરીય પણ મંદકારી હતા, એટલે અચખથીજ એનામા મદ્યુએએ ઘર કહેલું. હીક હીક ખસે કરાને એને માગ ગણતા આ મામમા વગ નહિ, પણ ઘર જોઇને પગાવેલી; કુમાના મોહમા મોટામ પ્રાપ્ત કરામા મિથ્યા મોદમા એ પશુનુ - માનવપશુનુ - જલિદાન દેવાએલુ !

મામ અધું ભાણુ કે આંગવાન ગણતા એ . . . ગાઇના કુળદીપક . . . આઇ દેવતા પાછળ કાલસે પાકવા છે. અક્રમને તો જગત છાટો નહિ અને જણી તૂંડમિગજા! જમની પણ નટવાજ દુર્ગમગોથી દુર્ગજ અનેતા દેવમા રાગે ધગ ધાલ્યું! બિજગતી લીમ વર્ષની કુમળા ઉમરમાજ તે દેહ મોડી ગયો અને પાછળ એક અમાય મ પને અગતી મૂકતો ગયો.

‘કુમાવાન જાતની મોટા મામની અને માગ પગની આ વહુવાર, જેણે શ્વસુરગૃહ મોડુ પણ નહોતું, તે ખીંમએની ખૂવને કાળે, પિતાના મોહને કાળે, કુમારી મટી વિધવા જાની અને મંમાગના સર્વ અધિમરોથી વૃથિત ઘર્ષ.

ચર્યાતમાં તો વર્ષેમા કોંક કોંક વાર તે સામરે જતી, પણ ત્યાં તો

ઝોઘું ઝોકવું. મગાજના આ રિવાજો અને પોતાની આ અવદશા માટે તેને પોતાની જાન અત્યે નફરત આવતી. કાણો કળાસિયો અને રાંડેલો સસરો એ બે પાલવવા ગહુ વચગા રખાય છે, તેમ તે પણ વિધુર સસરાની અનેકવિધ પગવળીઓથી કંટાળતી. કોઈની સાથે બોલે, બેસે કે હસે, તોપણ સસરાની આંખોમાં દેજ ઊડે ગિઆરી પંદર વર્ષની તે અટૂલી એકલી આખો ય દિવસ ઘરમાં શું કરે? છેવટે કંટાળે અને પિયર જાય.

પિયરમાં પણ કેટલું રહેવાય? પુત્રીના લગ્ન પાછળ તથાષ મરેલા પિતાજી પોતાની પાછળ વિધવાને મૂકી સ્વર્ગે સિધાયા હતા. ભર્ષાભર્ષા પતિગૃહ કરતાં માતાની શીળા હાંફ તેને માટે વધારે સાફ આશ્વરયાન હતું, આશ્વરયાન સદાલું હતું, ભલી વહાલસોષ માતા પુત્રી અત્યે વાતસલ્યભાવ રાખતી, છતાં લોકલાજને વશ થઈને પણ તેને અચારનવાર સાસરે ફરજિયાત આવવું પડતું.

જ્યા શિયાળામાં થોડાક દિવસો રહી ગયા પછી હમણાં દસ દિવસ થયાં ને સાસરે આવી હતી. આજે આ રીતે લપાતી છુપાતી, મતનો ગમ્યાતી અને ઉદ્વિગ્ન મને તેને હિતાવળે જતી બેતાંજ મારાથી પૂછી દેવાયું.

“ક્યાંય નહિ.” એટલોજ દુઝે ઉત્તર આલતાં આલતાંજ આપીને તે માગળ આલી. તેની લયકતી આલ, યાદેલું હતાશ હૈયું અને દૈન્ય બેઠ મને પ્રહસ બિપજ્યું. હું પણ તેની પાછળ પાછળ ને ન જાણે તેમ આલી.

ગામની ભાગોળે થોડેક દૂર ગયા પછી એક પુરાણા વડવૃક્ષ નીચે તે અટકી. ત્યાં એક યુવક તેની ત્રાટ બેતો બેઠો હતો.

“કેમ, આવી?” યુવકે એકાએક સતેજ થઈને પૂછ્યું.

“હા.” તેણે કહ્યું.

હું એમની નજર ન પડે તેમ ઝાડને ઓથે રહીને સાંભળતી હતી. સામે બિબંધો યુવક, આજ ગામનો. એક મરીગ ઘરનો છતાં, સમજુ અને સંસ્કારી હતો. આ જાંનેને આ રીતે આ જગાએ અને આવે વખતે વાત કરતાં બેઠ મને આશ્ચર્ય થયું.

“ત્યારે તો એમને પૂછી ભેયું ને? શું કહ્યું એમણે?” યુવકે પૂછ્યું.

“શું કહ્યું એમની વાત. મધ વખતે હું અહીં આવી ત્યારે તો એ નરપિશાએ મારી માથે થોડી થોડી છૂટ લેવા માંડેલી. હું અણધરે—અચાનકે—કેટલીયે ડાહીમીઠી વાતો કરી, ભાત ભાતની લાલચો આપી ભોળવેલી. પોતે ગિમાર હોવાનો દોંગ કરી સેવા કમવવાને ગદાને મારી પાસે શરીરરૂપણ કરાવેલો, એમાંથી ધીરે ધીરે આગળ વધતાં ભાગ જૂલી આજે આ ઠરચુ દશાને

પાન યહ છું, ત્યારે એ જદમાશ આજે હવે કહે છે કે “જા, મેર રાંડે!
દુનિયા આખી પડી છે. કૂવો તળાવેય સૂઝતાં નથી? ગમે ત્યાં જા. તારું
કાળું કર, પણ મારી નજરથી દૂર યા.”

આજે એમને મારા તરફ ધૂણા ઊપજે છે. મારે માટે લાગ્ય આવે છે.
નકટ પુરુષમતની એ લાજમયાદા, સ્ત્રીઓની અમુક દશા પ્રાપ્ત થયા પછી જ
ક્યાંથી ફરી નીકળે છે? ત્યારે પહેલાં શું તેઓ આપણા હોય છે, કે અગિ
સાથે રમત રમવા નીકળે છે?”

“દુનિયા ખરાબ છે, તેમાં ૧ પુરુષમત વધુ ખરાબ છે.” યુવકે કહ્યું.
પ્રેમ ન હોવા છતાં, માત્ર વાસનાતૃપ્ત ખતર દેટલા ૧ છવનો આગ જરબાદ
થાય છે, તેમાં વળી તારા —”

કોઇનો પરગવ જાણનાં જાસ મતાં તે યુવક થોડીક વાર અટક્યો અને
વળી ‘કોઈ નથી’ એવી ખતરની મતાં નેણે આગળ ચલાવ્યું :

“તારા જેવી માળવિધવાઓ જે મમાજમાં ઉભરાતી હોય, એટલું જ
નહિ પણ અત્યાચારથી મેં પીડાતી પણ હોય, જે મમાજમાં મક્કાજ
લક્ષ્મી જાનીને પોતાને મોટા અને કુળવાન કહેવડાવનારાઓથી ઉભરાતો હોય,
ગિઆરીઓને પેટ ભરી પોષણ ન મળવા છતાં આવા નરાધમોની ઇચ્છાને
પરાણે વશવર્તીન રહેવું પડતું, હોય તે સમાજ શાનો કુળવાન ?

“થોડાકને વાંકે આખા સમાજની નિંદા કરવી એ જરાજર નથી. અને
સમાજને આગ ખરાબ કહેવા માનવી સમાજ સુધરી જવાનો નથી કે સમાજથી
અલગ એવું કોઈ સ્થાન નથી, જ્યાં જઈને બંધિત રહી શકે, નવી દુનિયા
વસાવી શકે.

“પણ આવા માત્ર વાસનાભૂખાઓથી આજે સમાજ ખદખદે છે. મધ-
પૂરાની માખેા પેકે આરે જાજુ જાજુજાટ કર્યા કરે છે. એની સુધારણા
સુધારકોએ અલગ થતાથી નહિ, કાલ્લા પુરુષોએ અળગા યહ જતાથી નહિ,
માત્ર દૂર રહી — તીરે ઊભા રહી તમાસા નેવાથી નહિ, પણ તેની અંદર રહી
તેને પોતાનો કરી છવવાથી અને છેવટ સુધી તેની ઉન્નતિ પાછળ મર્યા રહેવાથી
થાય એમ છે. અને તે ત્યારે જ જાણશે, જ્યારે સમાજનું એક સુખ અંગ —
ઓશકિત — સંજ્ઞાન યહ મક્કમતાપૂર્વક સમાજનાં પાપો ઉઘાડાં પાડશે, લાજના
કં વગર ખરા યુનેમારોને જગત સામે જાહેર કરશે, સ્વાશ્રયી બની છવન
સંપ્રમથી શોભાવશે અને હિંમતપૂર્વક જાને દાથે સમાજની મંદપી ધોવા
આગળ આવશે, જાણી મંદપી દા ચે કોઈ સમાજ સ્વચ્છ થવાનો નથી. આજે

તો લોકોને જવાબદારી ઉઠાવવાની શક્તિ કે પરિણામ ભોગવવાની તૈયારી ન હોવા છતાં દુષ્કર્મ કરવાં છે અને સમાજધુરંધરો હોવાનો ડાળ કરવો છે, પોતે ભાન ભૂલી પીગને ભાનભૂલ્યાં ગનાવવાં છે. આ બધું ત્યાં સુધી જ આશરે, જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ પોતાને અનાથ, અજ્ઞાન, અસહાય અને નિરુપાય માની બેઠી છે. સ્ત્રીમત જમારે સન્માન અને સ્વાશ્રયી બની, આંખોમાં સંયમના નૂરને અગકાવશે, નાણીમાં કર્તવ્યના ભાનને અગટાવશે, ત્યારે મગદુર નહિ રહે કોઈ પુરુષની કે તે રણમાંડી સામે આંખ બંધી કરી શકે. એક કવિએ ખરું કહ્યું છે કે ‘સુધરો કહેવાથી સુધારો નહિ આવ.’” -

“હવે આ સ્થિતિમાં મારી શી દશા?” વ્યાકુળ ગનેલી તે યુવતીએ પૂછ્યું.

“ભગવાન દયાળુ છે તે મોં સારાં નાનાં કરશે.”

“ઠીક ત્યારે, ભગવાન માલિક છે.”

મને ઠંડી રાતને અને શરદીને કારણે પગણે છીંક આવી મઠ. તેમને વાર્તાલાપ અટક્યો, મને પણ મારી હાજરી જણાઈ આવ્યા મદદ પરતાવો થયો. હું તેમની નજર ચૂકવી ગિલ્લીપને ઘેર આવી સૂતી. વિચારમાં તે વિચારમાં બિંબ ન આવ્યાથી પાસાં ઘસી રાત કાઢી.

બીજો દિવસે નાત ઉડી કે “.....ની વિધવા પુત્રવધૂ આપણા મામના બેઠે નાસી મઠ.” જનાર બે તરંગેનો સંજંધ કોઈએ બોલ્યો નહિ અને માત્ર ધૂળ ઉડાડી. “ગોષ્ટ ગાંડ કુલટા, છપ્પરપગી આવી કે ફાટી પડ્યો. એવી મોરપગી કે ગિતારાને ઘરડે ઘડપણ દુઃખ બેવાનો વારો આવ્યો. હશે, એમનો તો ભગવાન માલિક છે, પણ એ ગાંડનો ભગવાન હિસાબ લેશે.”

સમાજ, આ તારી કુલીનતા! ખરો યુગોગર ઉઘાડેએક સમાજની દયાનું પાત્ર બન્યો અને નિર્દોષ સમાજની નજરે ‘પાપી,’ ‘કુલટા,’ ‘વઠેલી,’ ઠરી!

સાથે જનાર યુવક માટે સમાજે કહ્યું કે “એ લોકો તો એવા જ હોય, મરીબેને ગોટાઈ શી અને આગરૂ શી!” એમ કહી કહેવા માત્રના આ આગરૂદાર સમાજે તેને ‘ઉજડેલ,’ ‘છટકેલ,’ કહ્યો.

કુળના કટકા નેવા આ સમાજને ત્રણે પાત્રો ત્રણે સ્વરૂપે દેખાયાં, પણ અત્યાર વ્યાપ્ત એવો સૌના માલિક ભગવાન તો બેનારો છે ને?

સમાજની વેદી ઉપર

વિશ્વના ઉદ્ધાનમાં ખીલતી. અનેક કલિકાઓમાંની એક જેવી હું. એક નાનીંશી જાસિકા દત્તી મારે હૈયે અનેગં સ્વપ્નો નાતંન કરતાં. દૂર દૂરના પેલા હુંગરોમાં ઝરમર ઝરમર વરસતા મેઘો, પેલી મંદ ગતિએ વહી જતી નદીનાં પાણી, મરક્તના ઢગસા જેવી તાણીઓ અને ક્ષિતિજમાં કંપક કંપક ચમકીને અદ્ભુત થઇ જતી પેલી વીજળી, એ જ્યાં મને આદ દેતાં; મારા હૈયામાંથી નિત્ય એ માદના પ્રતિષ્ઠાનિ ઊડતા અને હું દોડતી. ત્યાં પેલા ઝરણાનાં પાણીમાં પણ મૂકી કલાકો ને કલાકો સુખી એમતી. ખળખળ કરતાં પાણી આવતાં; મારા પગની આસપાસ ધુમરી લેઇને, નેને બેટીને પછી જાણે શરમાઇ જતાં ન હોય તેમ પોતાનું મુખ છુપાવતા મારાથી દૂર નાસી જતાં.

અને એ મધુર સંસ્મરણોથી ઘરેલો મારા જીવનનો એ જાદવકાળ, મારા શૈશવનાં મીઠાં મીઠાં સ્વપ્નાં અને મારા નાનકડો સુકુમાર દેહ, એ જાંબુનું અદ્ભુત થઇ ગયું. હું કિશોરી જાની. મારાં તોફાનમસ્તીનું સ્થાન ગંભીરતાએ અને મુગ્ધતાએ લીધું. હજુ તો ગૌનના ઉચ્ચરમાં પણ મૂકું ન મૂકું તે પહેલાં તો અર્ધખીલ્યા પુષ્પની આસપાસ જેમ ભ્રમરનો ઝૂમરવ થઇ રહે છે તેમ મારી આસપાસ અનેક યુવકો ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતા મારા સૌન્દર્યને અને મારા ધૌવનને લીધે હું અનેક યુવાનોનું આકર્ષણનિન્દુ જાની.

એક દિવસ મેં સંવાલ્યું કે મારા વિવાહ થયો છે. મારા અંતરમાં મેં જાનિ લગનજીવનની કંપક કંપક મધુર કદપનાઓ ધડી. મારા સૌભાગ્યનાથની સુંદર કાદપનિક મૂર્તિ સર્જને હું આનંદમાં તક્ષીન જાતી.

સ્વપ્નાવસ્થાથી એ સુમધુર સમય! એ પથ્ય જોતજોતામાં ચાલ્યો ગયો. હું એક સમયની તોફાની, નાચતી, કૂદતી અને કહોલતી જાસિકા નવવધુના સંગાર સજીને પતિને ઘેર આવી. મારા જીવનમાં સર્વત્ર સુખ હતું. સુખની અબેઘ દિવાલને બેટીને દુઃખનું નાનુંશું કિરણ સુદાં મારી પાસે પહોંચી શકતું ન હતું. મારા નાથ એ મારી કદપનાના પ્રતિગિજશા હતા. મારું જાગ્ય દરેક રીતે ખૂબ જ અનુકૂળ હતું.

પથ્ય, પથ્ય! મારું એ સુખદ સ્વપ્ન ઊઘ્યું ન ઊઘ્યું અને હજુ તો હું તેને જોઉં ન જોઉં, ત્યાં તો એકાએક મારાથી દૂર દૂર સરી જવા લાગ્યું. આહ! હું અસમર્થ તેને જતાં કેવી રીતે અટકાવી શકું?

મારા પતિ—મારા પ્રિય નામ મને મૂકીને આપ્યા ગયા! મૃત્યુ-સમયે તેમણે મને કહ્યું : “ મેં તારા જેવી નિર્દોષ બાલિકા સાથે લગ્ન કરીને ભારે પાપ કર્યું છે. કહે, તું મને એ પાપ માટે ક્ષમા કરીશ ? ” હું રડી પડી અને બોલી : “ નાથ, આ શું ? આપ મારી પાસે ક્ષમા માગીને મને પાપમાં ન નાખો. આપનાથી એવું કરું પાપકર્મ થયું નથી.”

તેમણે મૃદુતાથી મારા જન્મે હાથ પોતાના હાથમાં લીધા અને કહ્યું : “ આજ મૃત્યુસમયે અસત્ય નહિ બોલું. હું પ્રથમથી જાણતો હતો કે માફ શરીર રોગિષ્ઠ છે, છતાં વડીલોની ખીંકે લગ્નની ના પાડી ન શક્યો; આજે તેને લીધે જ છું દુઃખ તારે-શિરે આવી પડ્યું છે. બોલ તો, શું એ પાપ નહોતું ? એ પાપનું પ્રાપ્તિત્ત જો હું તને પુનર્લગ્ન.... ”

મેં તેમને મોંએ હાથ દાખી આગળ બોલતા અટકાવી દીધા અને બોલી : “ શું તમે મને એટલી જાણી પામી ધારો છો ? ” તે બોલ્યા તો કંઈયે નહિ, પણ તેમનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુનો વર્ષાવ થઈ રહ્યો. મારા બોણામાં તેમના નશ્વર દેહને પડી રહેવા દેઈ તેમનો પવિત્ર આત્મા ભડી ગયો. મારા સૌભાગ્યનો એ હેલો દિવસ હતો. ફૂર દેવે મારા સૌભાગ્યનાથને મૂંઢવી લીધા !

હું વિધવા બની. હિંદુ સમાજમાં કષ્ટ વિધવા ભાર્મી સંસાર વચ્ચે રહીને સુખ મેળવી શકી છે ? એક તો ભગવાનજી તેના પ્રિય મનુષ્યને તેની પાસેથી મૂંઢવી લેઈ તેને દુઃખની ખીણમાં ગણાવી મૂકે છે, અને તેની આરે તરફ ત્યાગમય કે ભક્તિમય ત્રાતાવરણને જાહેરે વાસનાનું સામ્રાજ્ય પ્રવચ્યું હોય ત્યાં એ જિત્યારી એકલી અટૂલી કેવી રીતે મંસારથી નિર્લેપ રહી શકે ? જગત તરફથી પણ આશ્વાસનની કે આરામની અપેક્ષા શાની રાખવાની ? લોકોના પ્રહારો અને વાગ્યાઓ તથા સમાજની સીતમ-ચક્કી તેનાં સાથી બની રહે છે. હિંદુ સમાજની જાણી વિધવાઓનાં એ સાથી માનં પણ સાથી બની રહ્યાં. એક સમયે જે રચણે મને માન મળતું, મારો ભાવપૂર્વક મત્કાર થતો, ત્યાંજ જાણ મને અપશુકનિપાણ અને દુષ્ટ પગલાંની કહેવા લાગ્યાં.

અનેક દુઃખો સહન કરીને મારા હૃદય આદર્શો અને મારી ભગ્ય ભાવનાઓ મારા હૃદયમાંજ રૂંધાઈ રહ્યાં. મારી ગગનગામી કલ્પનાઓ હજુ તો વિકસી ન વિકસી તે પહેલાંજ કરગાઈ ગઈ. મારા પવિત્ર વિચારોમાં મહિનતાએ પ્રવેશ કર્યો અને એક દિવસ એક યુગ સાથે સુખની લાલચે મેં મૃદત્યાગ

કર્યો. એ યુવક ગદ્યારથી પવિત્રતાનો આકાંક્ષી રાખતો અને મને નિરંતર કહેતો કે હું તને કોઈ સારી સંસ્થામાં મૂકી સુખી કરીશ. પણ આખરે મેં તેની ઉપર મૂંઝલા વિશ્વાસનો લાગ કરીને તેણે દૂરના શહેરમાં લેઈ જઈ મને એક વેશ્યાને ત્યાં વેચી.

ત્યાં મને ખૂબ મનાવવામાં આવી, ધમકીઓ આપવામાં આવી; છતાં મેં મેં તે. ધંધો સ્વીકારવાનો સ્પષ્ટ રીતે ઇન્કાર કર્યો. છેવટે પ્રુક્કળ સીતમ અને અમલ્ય માગુંડ હું સહન ન કરી શકી; મને અપરંપાર દુઃખ આપનાર હિંદુ મગાજ તરફ વેર લેવાની મારામાં તમલા જાગી અને હું વેશ્યા ગતી. સ્ત્રી જ્યારે વૈરવૃત્તિ ધારણ કરે છે ત્યારે સાક્ષાત્ ચંડીના તેનામાં પ્રવેશ થાય છે. તે સમયે સારાસારનો વિચાર કરવાની શુદ્ધિ પણ તે ગુમાવી ગેસે છે.

અત્યાર સુધીના મારા પવિત્ર જીવન ઉપર પડેલો પડો ગયો અને મારું વેશ્યાજીવન શરૂ થયું. આજે મારા રૂપથી અને યૌવનથી મુગ્ધ જાતી અનેક લક્ષ્યાધિપતિઓ અને કરોડાધિપતિઓ મારા ચરણમાં આજોડે છે, મારી એક - ફક્ત એક જ - કૃપાભરી દૃષ્ટિને માટે ફાંફાં મારે છે. ધનના હથે મારે ત્યાં થાય છે. જે સમાજે મારા પવિત્ર વિધવાસ્વરૂપને હઠધૂત કર્યું તે જ સમાજ મારા અપવિત્ર એવા વેશ્યાસ્વરૂપને હર્ષપૂર્વક અપનાવી રહ્યો છે! અને હું અનેક પુરુષોને લક્ષ્મીહીન અને નિર્ધન જનાવતી, મારાં દુઃખોનું પુરુષપતિ ઉપર વેર લેતી મારા ધંધાને ધમકોદાર ચલાવુ છું.

કે ચંદન પી. પટેલ

માનું હૃદય

વેશ્યાઓ એક જ વાત પકડી હતી કે મેં જે પસંદગી કરી છે તે જરાગર છે, એમાં કોઈને કંઈ કહેવા જેવું નથી. નરેન્દ્રનેય એવી જ ખ્યાતી હતી કે માતાને એ વિચારમાંથી ફેરવવા પોતે સફળ થશે. પણ પોતે જિંદી ગણ્યાશે, એટલે એના મનમાં વચ્ચરસો હતો. આથી માને સમાજવવાનું કાર્ય એણે યુનીભાઈને સોંપ્યું. અત્યાર સુધીનાં લગભગ ગઈ કાલે એને લીધે જ સફળ થયાં હતાં, અને લગ્ન બાજતમાંય નરેન્દ્ર કરતાં એ જ વધુ તપાસ કરતો. એનામાં અનુભવથી વ્યાવહારિક આંટીઘૂંટી સહજ આવી ગઈ હતી, એટલે માતાને કડવી ગેળી ગળાવવા એની દલીલનું પાણી માફક આવે એવું હતું.

લગભગપહાર વગેરેની આડીનેડી વાતો કરી યુનીભાઈ પોતાના ધ્યેય ઉપર આગ્યો : “કાકી, મારું કહેવું એમ નથી કે શંભુકાકીએ જતાવ્યું એ ખોટું હોય. પરંતુ ખીજવર, સાત ગણો તોય, બિતરું ધાન ગણાય, એને ફરી ગાફે તોય ઝાઝો લલીવાર ના આવે.

એકનીએક દલીલ સાંભળી સાંભળી કંટાળી ગયાં હોય તેમ રેવાળાએ કહ્યું : “તમે અહીં બેઠા બેઠા મોટી મોટી વાતો કરો છો, પણ એવોડ એક તો શોધી લાવો? મોટા રાગના ફૂંવરની તાત લાવો છો, પણ એ ક્યાં તમારો ઘડો કરે છે! અને આય એ તો શંભુભાઈની જરાજર આંપ છે તેથી, નહિ તો આપણા વગર એને કાંઈ આપનાર નથી એમ ન માનતા.”

યુનીભાઈ : “કાંઈ તો, કાકી, ગમે તેમ કરે એનું આપણે શું જોનાવું? એમ તો કાલક કલાટીએ પંચાવન વરસના કરસનભાઈને કન્યા આપી, માટે કંઈ તમારાથી અપારો? હમણાં સિદ્ધાન્ત જાણ્યો મૂકીને ત્રાત કરવાની હોય તો નરેરભાઈના હાથી બૂધતા ધરવાળાનો છોકરો લાવીએ, કંઈ કાંઈ કન્યા લેવા તૈયાર નથી?”

રેવાળા : “સિદ્ધાન્તની વાતો કરો છો, પણ પાછળ લોક શું બોલે છે એ જાણો છો?”

યુનીભાઈ : “લોકો તો રાગ રાગનું ય શૂઠું બોલતા હતા, એ જ કે ખીજો?”

રેવાળા : “પણ એમ જો જો કરીને ક્યાં સુધી બેસી ગયેવું? દહાડા જતાં કંઈ વાર લાગે છે? એમ કરતાં ફાગણ ગયો, ને ત્યાર સોરો ચૈત્ર પણ જશે. એટલે વૈશાખમાં થયું તો થયું, નહિ નો પાછી પહોર વાત જાય.”

યુનીભાઈ : “એ તો કાકી, ત્રિવાહનું કામ એમજ આદવા કરે. તમાને તો અનુભવ છે.”

રેવાળાએ પોતાનો અનુભવ યાદ કર્યો : “તે દહાડા નૂરાતાર આગ નહિ. અત્યારે તો લોકો પૂછવા જાય ત્યારે ના પાડે છે, અને ત્યારે તો લલકલો નરેરભાઈવાળો હોય તોય પૂછવા આગ્યો એટલે માથા ઉપર માની દાજો પાડે.”

એ થોડી વાર ચાટક્યાં, છતાં યુનીભાઈએ કંઈ જવાજ ન આપ્યો એટલે રેવાળાએ વ્યાવહારિક વાત કરી : “હું તો આપણી નાતના કાવાદાયા જોઈ ધરડી થઈ. કાંઈ વગર પગથે લેવાનું જ નહિ. મોંટી સુધારાની વાતો કરતા હશે તેય ઉધાડું નહિ લે તો છાનુંછપનું લેવાના. છેવટ રોકક નહિ લે તો કન્યાને એટલી જાંધી જણસો માગશે કે ન લીધાનું માટું વળી જશે. માટે એ જાંધી વાતો પડતી મૂકી જેમ આજનું હોય તેમ આજના દો ને.”

સુનીલામ્ર આત્મારે કંઈ મિહાનતની ચર્ચા કરવા નહોતો આંગો. એને તો કોઈ દિશાએ કાકી પાસે જીજ્ઞવરની વાત પડતી મુકાલી હતી, એટલે એણે કાકીની વાતનો સ્વીકાર કર્યો હોય તેમ કહ્યું : “હેવટ કોઈ જગાએ નહિ જાને ત્યારે તો વીછીના મોંને ખાસકું છે રેનો! પણ એમ કંટાળી આમ ઉતાવળ કરવાનું શું કારણ?”

પોતાને ય પ્રથમ તો જીજ્ઞવર મટે અચંચા હતા, એટલે મનનો ઊતારો કાઢનાં રેવાળાએ કહ્યું : “હું તે શું મરું? જે હોય તે મને તોડી ખાય છે. અધુરામાં પૂરું એનો મામો ય મારોજ વાંક કાઢે છે.”

“પણ જીજ્ઞવરની વાત જવા દો ને, તમને શું લાગે છે?”

“જીજ્ઞે ક્યાંય ઠેકાણું ન પડતું હોય ત્યારે એ શું જોડું છે?”

“જીજ્ઞે ઠેકાણું નહિ પડે એમ કોણે કહ્યું?”

રેવાળાએ પોતાની ગજબી કહી : “દલાડા જાય તેમ જોડરા હોય તે ય ઠેકાણે જેસતા જાય. પછી પાછગથી મને ત્યાં જેસવું પડે એના કન્ટાં આ શું જોડું?”

“નાહી, તમે છૂટ મૂકા છો ત્યારે સહેજ વધારે છૂટ મૂકીશું, એટલે ધડીના જઢા લાગમો.” પોતાનું તારકાલિક કામ કાઢી લેવા જેમ જાણક પાસેના એક વરતુ લેઈ લેવા જીજ્ઞ એના મોં આગળ જીજ્ઞ વરતુ ધરી લાલચ આપે, તેમ સુનીલામ્રએ રેવાળાને જણાવ્યું : “અર્વિદને તો તમે જોયો હતા ને?”

રેવાળા : “એનો જાપ ના રહેતો હોય ત્યાં જોઈને શું કરવાનું?”

એ વાત તરફ લક્ષ આપ્યા વગર સુનીલામ્રએ પૂછ્યું : “એ જગાએ જેસે તો તમે કહો છો, તેના કન્ટાં મારું ખરું કે નહિ?”

“એમાં હું શું કહેતી હતી? નાનું કોઈ ય દેખે છે.” પણ જનણે નિશ્વાસ નાખતાં હોય તેમ એ જોદ્યાં : “એ ધસીને ના પાડે ત્યાં મનમાં પાણી લાવવું શા કામનું?”

“જાપ ના પાડે છે, પણ અર્વિદ હા પાડે તો?” સુનીલામ્રએ વધુ પડતી લાલચ આપી.

હવે મોં આગળ હોય તેમ મીઠે અવાજે રેવાળાએ પૂછ્યું : “એ હા કહે છે?”

“કોણને મોંએ વાત કરતો હતો.”

“શી?”

“કે, પિતા છો ને મોટી મોટી લાલચ રાખતા, પણ હું એવો સોદ્ધ થવા જ નહિ દેઉં. અને જી. એ. ધવા પહેલાં પરણવું છે જ કોને કે અત્યારથી એમી પંચાત?”

રેવાજાને એમાં વધુ આશા ન લાગી. એમણે કહ્યું: “ના રે ના, એમ પામકા ઉપર ભરેંસો રાખી આ જમાનામાં જેસી ના રહેવાય. કાળિદાસે કંચનનો વિવાહ કરી મૂક્યો હતો, છોકરો અને એનો બાપ બંને કહેતા હતા કે વકીલ થયા પછી લગ્ન કરીશું. એને ભરેંસે છોકરી ૨૦ વર્ષની કરી. અને વૃષ્ણ આવ્યો ત્યારે એણે ધસીને ના જ પાડી. છેવટ કાળિદાસને ‘ગા, મને કાઠીમાંથી કાઢ’ તેવું થયું.”

પોતાનો ઉદ્દેશ અકૂળ જતો લાગ્યો એટલે યુનીભાઈએ ફેવ્વીને તોળતાં કહ્યું: “હું કંઈ એને નિશ્ચયે જેસી રહેવાનું નથી કહેતો. તમારા કલ્પા વગર જ કાન્તાના સમ્રાને પત્ર લખી દીધો છે. છોકરો આફ્રિકા છે. એના કાકાની પાંચ દુકાન ત્યાં ચાલે છે. એમ આગવી દુકાન ચલાવે છે. ગણિભાઈનો સકંભે ત્યાં કામ લાગે તેવો છે. બંધો હશે તો આજ કાલમાં જવાળ આવ્યો જણે ને.”

રેવાજાને જ્યાં હોય ત્યાં શંકા બિપજતી જ હતી. એમણે પૂછ્યું: “ત્યાં ના જન્યું તો?”

“જનતા મુઠી નો એવું નહિ જાને.”

“ને જન્યું તો?”

“તો તો છેવટ અંગાલાલ ચોકસીવાળું છે, છે ને છે જ.”

“એ તો જાણે એવું ને એવું.”

“ના, ના, આ તો આપણે વાત કરીએ એટલી જ વાર. પણ એ તો છેવટ, નાઉપાયનો ઉપાય.”

“જાણે જાણેડિયાં મારવા જતાં એ જ જતું રહ્યું તો?”

“ત્યાં તો કાઠનું ચણેલું જ લાગી પાડીએ એટલી હિંમત છે.”

પણ ધાણીનો ગળદ છેવટ ફરી ફરીને એ ને એ જ જગાએ આવે તેમ રેવાજાએ આટલી વાતચીત પછીયે એ ને એ જ પ્રશ્ન કર્યો: “એટલાં જમાં વાળાં કર્યા કરતાં આ છે તે શું બોલું છે?”

યુનીભાઈએ દલીલ નહીં: “કાકી, બીજું તો શું, પણ ચંપા ના કહે છે, તે જણે હા?”

“એમ જમાંનું સાંભળવા બેઠે કંઈ પાર આવે?” ચંપાના નામથી મહેજ પણ અચંબો પામ્યા વગર રેવાજાએ કહ્યું.

“ચંપા જ બીજાંની જેમ ‘જમાં’માં આવી?”

“ત્યારે એને શું જમાં કરતાં કાઢી ગણું?”

“કાઢીની વાત નથી, પણ એવું જાન તો જણી લેવું જોઈએ.”

રેવાજાએ એનો જવાબ ના આપતાં બીજો જ પ્રશ્ન કર્યો: “આપણે

કંઈ એનાં દુશ્મન છીએ, તે ખોટું કરીએ ? એની તો ગંધી અનુભવ વગરની વાતો, કોઈ કહે એટલું જાણે." અને જ્યારે એવો દાખલો વાદ આગ્યો હોય તેમ ઉમેર્યું : "છગનગોસ્વામી મહાલક્ષ્મીએ પરણ્યા પહેલાં એવું જ ક્યું હતું. વિવાહ કર્યા પછી કહે : 'મને ત્યાં પરણ્યાવરો તો હું કુવે મરીશ.' પણ છગનગોસ્વામી ગાયના, કહે : 'કાલ પડતી હોય તો આજ પડ, પંજ મેં ક્યું' તેમાં મીનગેખ ન થાય.' એ જ મહાલક્ષ્મી આજ ધણીના પડછાયાથી વિખૂટી પડતી નથી. માટે છોકરાંનું બોલ્યું શું બોલાનું ?"

સુનીલામ્બાએ દલીલનો જવાબ દલીલથી આપ્યો : "તે કાકી, કંઈ ગંધેય એવું પાધરે પાધરું થોડું જ ઊતરે છે ? મીડાલામ્બાની લીલાવતીએ તમારા દેખતાં શું ક્યું ? એણે કહ્યું : 'રૂઝ રૂઝ બેવડા કટકા કરશે નોખ હું એની સાથે નથી જ પરણવાની.' તે ધડીએ તો ગંધાંએ હસી કાઢ્યું કે જરા કાંટો વાગતાં તો વેકાતો નથી, ને વળી રૂઝ રૂઝના ટૂંકા થાય ત્યારે વેઠે એવી ના બેઠ હોય તો ! છેવટ લક્ષ્મીને આગલે દિવસે એની લાશ કૂવામાંથી નીકળી ત્યારે ગંધાંની આંખ ઊધડી."

એ જનાવ તરફ સદાનુભૂતિ જતાવતાં રેવાળાએ કહ્યું : "એ તો મૂંઝાં ગાળાપ જ નીચ ! નહિ તો સાઠ વરસનાની માથે કોઈ વિવાદ કરવું હશે ?"

સુનીલામ્બા : "એ તો આપણે મન ખરાય, પણ એનાં ગાળાપ એાહું ધારતાં હશે કે આપણે આ ખોટું કરીએ છીએ ?"

રેવાળા : "દેખીને કૂવામાં પડતાં હતાં તે એમની કૂટી ગઈ હતી ! પણ એ તો ગંધાંય સ્વાર્થી ! કહેશે, આલો ને ઊડીતું તો ચતારું હશે તે થશે, પણ આપણે તો પરકેજના ગર્જામાંથી ઊઠેલી જઈશું. મરનારને બિચકનારની ચિંતા એાછી જ હોય છે ?"

સુનીલામ્બા : "એ તો દરેકની દૃષ્ટિ દૃષ્ટિમાં ફેર છે ને ? તમને પચાસ સાઠ વરસ ખમારે લાગતાં હોય, ત્યારે બીજાને પચ્ચીસ વરસનો હોય તોય બીજાવર ઠીક ના લાગતો હોય. કોઈ ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોય સહન કરે, અને કોઈ લાગણીવાળું હોય તો રાહેજ આફત આવતાં જીવ કાઢી નાખે આપણી નજરેનજર બોલું - મથુર અમદાવાદીએ નાજવે કારણે જીવ કાઢી નાખ્યો. ખારોગાર એનો ગમે તેવો સંગો મેલની બેરી લેંધ રાતની રાત એને ત્યાં રહ્યો. કચેરીમાં એને બીજું શું કહેવાનું હતું ? એ એાછો મુનેશ્વર હતો ? જતાં 'મારે ત્યાં એ એક રાત રહ્યાં છે,' એટલું કચેરીમાં બોલાવું પડે, માટે આગલી જ રાતે અરીષ પીધું. માટે ક્યું દુઃખ મોટું ને ક્યું નાનું, તે તો દરેકના સ્વ ભાવ ઉપર આધાર રાખે છે."

અને આટલું 'જધું' લાંબું લાપણ કરનાનો લાવાય' કાઢતાં એણે ઉમેર્યું :
 "તમને ત્રીસ જત્રીસ વરસ અને જે ઓકગંગાં કંઈ જોડું ન લાગતું હોય,
 ત્યારે ચંપા માગતી હોય કે જોના કરતાં ન પરણવું. તે જ શું જોડું?"

જણી કંઈ ઘડી ગયું હોય તેમ દેવાજાને જોલવા દીધા વગર એણે કહ્યું :
 "જોનું ગન ન હોય અને પરાણે પગ્ગાવવાથી જોમાં સુખેય શું? આપણે
 આટલી જધી મહેનત કરીએ છીએ તે જોના સુખને માટે ને? જોછો જોમાં
 આપણો સ્વાર્થ છે?"

માનું હૃદય ગમે તેટલું વજ્ર જેવું કઠણ હોય, પણ દીકરીના સુખદુઃખની
 વાત આવતાં જોનું હૃદય પીગળવા વગર રહે જ નહિ. માતૃત્વના
 મીઠા ઝરા ઉપર કદાચ અજ્ઞાનતાની કે કટુ બ્યવહારની લીલ વળગી હોય.
 તો તેને દૂર કરતાં અંદરથી ખળખળ વહેતા એ મીઠા ઝરાનાં નીર દમોશ.
 રક્તિકશાં સ્પન્ધ અને શુદ્ધ નજરે પડે છે. 'દેવાજાની પણ એ જ સ્થિતિ
 યમ. શંભુલાલની બ્યવહારકૂટ દલીલ અને લાઇનું કઠોર કર્તવ્ય અત્યારે દૂર
 યમ ગયું. કક્ષત હૃદયમાં એક જ વિચાર ધૂમી રહ્યો - આપણે જધી મહેનત
 કરીએ છીએ તે દીકરીના સુખ માટે જ ને?

અને જોનો વિચાર કરી એ કંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં સુનીલાઇએ
 આગળ દલીલ કરી : "તમને તો એ સરમની ગારી કંઈ નહિ કહી શકતી હોય,
 પણ જોની બેનપણી રંભાને તમે પૂછી નેજો છેવટ એ નક્કી જ થયે
 મર્યાદા મૂકીને એ કહે તોય નવાઇ નહિ."

દેવાજાને આંખમાં પાણી નો નહોતું આવ્યું, પણ એવા સંદેહથી છેકા વતી
 મોં ઉપર હાથ ફેરવતાં એ જોલ્યાં : "સુનીલાઇ, હું ધગડી છું, માટે કંઈ
 ઓકગંગાં મન નથી સમજતી એમ નહિ, પણ મારું ગન જલ્યું એવું છે કે કાઇ
 જરા કહે એટલે એ તરફનું યમ જાય છે."

પોતાના તરફ પ્રવાહ વહેતો જોઇ એને વધુ મતિ આપવા સુનીલાઇએ કહ્યું :
 "ખરું છે કાકી, તમારું મન હું ક્યાં નથી જોળખતો? તમે મનનાં ચોકખાં
 એટલે જધાંને જોવાં જુઓ."

છેવટ પોતાના હાથમાં રહ્યું મહું દોરકું ઓડી દેતાં દેવાજા જોલ્યાં :
 "આમેય આટલાં થયાં છે ત્યારે એક વધારે થશે. તમે મારું શોધી કાઢતા હો.
 તો મને માને કંઈ જોણું એમ છે કે દીકરી ગમે ત્યાં નાખવાની ઇચ્છા હોય?"

"ના રે ના, હું તમારું હૃદય ક્યાં નથી જોળખતો?" કહી દેવાજા પોતાનો
 વિચાર દબુ સ્થિર કરે તે પહેલાં સુનીલાઇ જિભે થતાં જોલ્યો : "ચાલો ત્યારે
 ચંપાને કહી દઉં, એટલે જીવ ગાળતી મટે."

ગરીબ માતા

ભારતમાં ગરિબાઈ દિનપ્રતિદિન વધેજ ન્યમ છે. કાલ્ય-મજૂર ગરિબાઈને અને ભારતમાતાને શી લેણાદેણી છે કે તેણે ભારતને ખૂણે ખૂણે ફરી વળા કરોડો ભારતવાસીઓને નિરાપાર કરી મૂક્યા છે.

ભારતના જીઆરા ગરીબો બૂળથી તરફડી રહ્યા છે. ધણા તો 'બૂખ્યો છું, બૂખ્યો છું' કરતા ચાલતા મ્યા છે. ધણાને આજ ખાવાને ધાન નથી, પહેરવાને કપડું નથી, સૂવાને સાધન નથી, એવી સ્થિતિમાં પણ જીવી રહ્યા છે. છતાં પણ ભારતના પૈસાદારોની આંખો ઊધડતી નથી. તેમના હૃદયમાં જીઆરા બૂખ્યા અને નાગા ગરીબ ભાઈઓ પ્રત્યે લેશમાત્ર દયા નથી. તેમનાં હૃદયો પત્થરનાં છે કે તે જરા પણ પીગમતાં નથી? દયા તો દૂર રહી, પણ જીઆરા દુઃખી ગરીબો ઉપર તે જુદામ ગુજારવામાં પણ પાછી પાતી કરતા નથી. પરંતુ હે પૈસાના પખીઓ, યાદ રાખો કે હવે તમારા સ્વાર્થનો પડો પડી ચૂક્યો છે. ભારતના કરોડો ગરીબોની કુકળતી આંતરડી તમારાં જીવન ધૂળમાં મેળવશે અને તમાને કદી સુખે નહિ સૂવા દે. એક દિવસ એવો આવશે, જ્યારે ભારતમાતા ઉપર ગરીબોનો જ જ્યજ ઊડતો દશે. હવે તે દિવસ નજીક આવતો ન્યમ છે.

ભારતની ગરિબાઈ દુનિયામાં અગ્રેડ છે જિઆરા ભારતવાસીઓ નિર્દોષ હોવા છતાં તેમની ઉપર ગરિબાઈએ જાપો મારી તેમનાં જીવન ખરનાદ કર્યાં છે. બદારના સોંકાને ક્યાં ખાગર છે કે ભારતના ગરીબોની મહેનત ઉપર જીવતા ધનવાનો એ ગરીબો ઉપર કટલા જુદામ કરે છે? ભારતની પડતી કરવામાં તેઓ પણ દિરસેદાર છે.

ધનિકોની પાછળ દોરાતા મારા ભાઈઓ, મારી-અરજ છે કે તમે સમજતા થાઓ. ભારતની ગરિબાઈને જોઈ કરવા માટે કમર કસો, ભારતની ગરિબાઈને દૂર ફેંકી દેવા માટે તૈયાર થાઓ, શીગંતાઈનો મદ ધરાવનારનો સામનો કરો, અને તેમની સાગ ઠેકાણે લાવો. બૂણે તરફડતા આપણા ભાઈઓને જાગાવો, ભારતમાતાનો પોકાર સાંભળો. જો ભારતનાં સંતાનો, ઊઠો; બહુ દિવસ ઊંઘ્યા, હવે જાગો. આપણી ભારતમાતાનાં સંતાનો વસ્ત્ર વગર, ધાન વગર, અરે પાણી વગર તરફડી રહ્યાં છે અને પોકારી રહ્યાં છે, કે "હે ભાઈઓ, મને જાગાવો." ઊઠો મારા ભાઈઓ, એમને જીવનદાન આપો અને પુણ્ય પ્રાપ્ત કરો.

હવે સ્વાગો કે વિચારવાનો વખત નથી. ભારતમાતા ઉપર આવી પડેલી આફત દૂર કરો. આપણી ભારતમાતા આટલી દુઃખી છે, છતાં આપણી આંખો બિંદુઓ નથી. શું તમારા દિલમાં આપણી માતા પ્રત્યે જરા પણ દયાની બિંદુ બિંદુઓ નથી? શું આપણી માતાએ આપણને આટલા જ માટે ઉત્પન્ન કરી મોટા કર્યા હતા? જે માતાની ગેદમાં તમે બિંદુઓ છો, તે માતાને મોટા થવા એટલે બૂલી જાઓ છો? અથવા જે તમને તમારું ભાષ્યોને પ્રત્યે જરા પણ દયા હોય તો તેમના પોકારો સાંભળી તેમની દુઃખી અને કંઠગની આંતરડી શાન્ત કરો. એ ભાષ્યોને તેને જાણવામાં જ આપણું સુખ છે.

એક જાનુ વૈભવ તરબોળ છે, ત્યારે બીજી જાનુ તેનાથી બિંદુ જ છે. માટે વૈભવમાં તરબોળ રહેતા ભાષ્યોએ ગરીબો તરફ નજર નાખવી જોઈએ.

દેશ પરદેશી માલધી ભરપૂર રહે છે અને તેના પૈસા પરદેશ જાય છે. પણ સોકના દિલમાં ભારતના મજૂરોની ગિલકુલ દયા આવતી નથી, કે ભારતી વસ્તુ ખરીદ કરી મારા ગરીબ દેશી ભાષ્યોને મદદ કરે અને તેમનાં જાણકારને ધન ભેગા કરે.

હિંદુસ્તાનની પડતીનાં પડ ઉપર પડ ચઢનાં ગયાં છે અને હવે તો તેનો મોટો પહાડ થતા આવ્યો છે. હિંદના કરોડો કારીગરો મજૂરી માટે મરી પડે છે, છતાં મજૂરી મળતી નથી. એનું કારણ પરદેશી માલ જ છે. પરદેશી વસ્તુ ઉપર હિંદીઓ પડાપડી કરે છે અને ભારતની વસ્તુ જોતાં જ ભાગતા લાગે છે, એટલે જ ભારતમાં ગરિબાઈએ જોર પકડ્યું છે.

ભાષ્યો, તમારા દિલમાં ભારતમાતા માટે જરા પણ સહાનુભૂતિ હોય તો પરદેશી માલનો આજર્થો જ બહિષ્કાર કરો અને હિંદના તમારા ગરીબ ભાષ્યોને રોજ આપો.

ભારતની અખૂટ લક્ષ્મી લૂંટાઈ ગઈ છે અને હજુ પણ લૂંટાઈ રહી છે, તેને અટકાવો. માણસાઈ ખાતર પણ ભારતી વસ્તુ ખરીદ કરી બૂખ્યાંના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરો. ભારત માતાનાં સંતાનો, એટલું ન બૂલો કે વિધિના લેખ ન્યારા છે. ઘડી પલટાશે, અને દિવસો પલટાતાં શ્રીમંતાઈનો અને ગરીબાઈનો નારા જરૂર થશે.

મગનભાઈ ખુશાલભાઈ વરણામાવાળા

આજનો સંસ્કારી યુવક

નિદ્રાદેવીને આધીન થઈને સારીયે માનવજાત જડ ગતીને ધોરે છે. નિદ્રાદેવીનો જોજો ખૂંદવો કાતે ન ગમે? પરંતુ જોને સમાજસુધારણાની તમન્ના હોય છે તેવા યુવાન જગતને તો નિદ્રાદેવીને આધીન 'ગનવાનું' ગિલકુલ ગમતું જ નથી. જોના ઊછળતા શોષિતના એક એક ગિદુ ઉપર કુરખાનીની તમન્ના ભરચક લાગેલી છે, જોને સમાજમાં સ્વતંત્રતાથી વિહરવાના અનુભવ કાઠ છે તેને નિદ્રા કેમ કરી જાંપવા દે? આજનો સંસ્કારી યુવક સદનશક્તિને પોષે છે, પરંતુ સમાજના મૂળા અન્યાયો સદન કરવા તે જરાયે તૈયાર નથી. યુવકને રોકી રાકવાને કાષ્ટ સમર્થ નથી. સમાજનો સડો દૂર કરી પલટાનાં પાણીથી તેને ધોઈ નાખવા આજનો યુવક ઉતાવળો અન્યો છે.

સમાજે યુવકની જાદવાવસ્થામાંથી જ તેની ઉપર જુલમ ગુજાર્યો છે. સમાજે 'નિર્જાતા'ની અને પરતંત્રતાની બેડીઓ તેના ઉપર ગજબુત રીતે જડી દીધી છે. સમાજે જાદવાવસ્થામાંથી જે લગ્નજીવનને કેદખાને નાખી યુવકને જાનથી દૂર મૂક્યો છે, તેને અપંગ બનાવી તેની સ્થિતિ કુવાના દેકા જેવી બનાવી દીધી છે. યુવકની પ્રગતિનો પંથ સમાજે લગ્નજીવનના ને કૌટુંબિક જીવનના વિષભાગી કાંટાથી પથરાએલો જ મૂક્યો છે, વડીલ સમાજ તેની દષ્ટિમાં કિલ્લાપ દેખે છે. યુવક લાલે જામન, હોય, લાલે સંસ્કારી હોય, પણ તેના જીવનના વિધાતાનો દાવો વડીલ સમાજ પોતાને હરતક રાખે છે.

સમાજ, હવે કંઈ યુવક શાન્ત બેસી રહેશે નહિ. પ્રગતિમય જીવનના આદર્શોને પકડી રાખવા આકારા પાતાળ એક કરવા તે સજ્જ અન્યો છે. તેની નવનજયોતમાં લાવિ જીવન ઉજ્જ્વળ બાસ્યું છે. સમાજ વાદ રાખે કે તેની કમજાસ્ત નીતિરીતિથી જનમેલો યુવક દારવાનો નથી, પાછો વળવાનો નથી; તે ખૂબ અકળાયો છે અને જોના 'અકળાટનું' જોગ સમાજમાં જવાબાબુખી જણાવતાં વાટ નહિ જુઓ. યુવકે અત્યાર સુધી સમાજના અત્યાચારો ધણા સાંખ્યા. હવે તે સમય ગયો છે. સમાજ વાદ રાખે કે પોતાના મૃત્યુધંટના લાણકારા હવે દૂર નથી. યુવકની અજાનાવસ્થાનો દાવા લેઈ તેને અત્યાર સુધી ધણાંયે સતાવ્યો, પરંતુ સમાજે તેનાં માઠાં પરિણામો ભોગવવાનો સમય તો હજુ હગણાં જ આવે છે.

વડીલ સમાજ, તેં યુવકને લાણાવ્યો, ત્યારે તેને ચાલુ જમાનાના પ્રવાહમાં જતો કેમ અટકાવ્યો? સમાજ, જો તેં તારું અભિમાન હળવું

ક્યું હોત તો તારું લાવિ ઊભવળ-દણું, તો-તારો અંત આટલો ગમે
 દયાળુ ન જાત. પરંતુ તું તારી અકલનું પ્રદર્શન કર્યા વિના એહો જ
 જાપે? તારી નફ્ટાઈની ટેવ કેમ કરી ટળે? ન જ ટળે! યુવકોને નવા
 જમાનાનો સ્વાદ અખાડી પછી તું જૂનો અસ્થે મૂંડવા જાય એ કેમ જાને?
 સોના ઉપર 'કલાઈ' અઢાવવા જાય એ કેમ જાને? સમાજ, તેં તારા અભિમાનને
 ખોપવા ખાતર તારાથી જાનતા ગધા પ્રયત્નો આદર્યા અને યુવકોના જીવનમાં
 ઝેર પથ્રુ રેડ્યાં. આપણી પુગણી કહેવત છે કે 'સાણાને સાન અને
 મૂરખને ડફળાં' તે પ્રમાણે, સમાજ, તારું પથ્રુ જાન્યું. તને જાણે મોઢે
 જીવતાં ન આવડ્યું, નીચે મોઢે મરતાં જ આવડ્યું! સમાજ, તેં કરેલાં કાળાં
 કર્મોનું ફળ તારે અત્યારે ભોગવવું પડે છે. યુવકવર્ગ તે માટે લાચાર છે!

યુવકો, વડીલો સામે જીભેશ ઉઠાવી આપણે આપણા સમાજને
 ઉત્તતિને શિખરે લાવવો છે, માટે દરેક યુવકે આ ગોઝાગ સમાજનાં જંધનો
 તોડીને સમાજસુધારણામાં ગોતાનાથી જાનતા ફાળો તો જરૂર
 આપવો જ જોઈએ.

વાચકવર્ગ આ લેખને સાચો ન્યાય આપશે એવી અતિમ આશા
 સાથે વિરમું છું.

મહાત્મજ

મૂળશબ્દ દેસાંકલાઈ પટેલ

નવયુગનાં નગારાં

નવયુગનાં નગારાં ચોતરફ વાગે છે, કોઈ જાંડ તેના વિના ખાલી નથી.
 કોઈ પણ દેશ યુવકોની અજાણ વગરનો નથી. એમરે નવા જમાનાની
 ચિનગારી પથરાઈ ગઈ છે અને ક્યાંય ક્યાંય તો તેની અસરથી જાગેલા
 આગના ભડકા ભજૂકેલા પણ દેખાવા લાગ્યા છે. આવી આગ કેટલા પુરાણા
 રિવાજોને પ્રભાવશે કે જૂની જર્જરિત યજ્ઞ ગચ્છેલી રીતરસોને દફનાવશે, તે
 કંઈ કહી શકાય નહિ. કમલાગ્યે કોઈક જ દેશ અત્યારે યુવકોના જાંડથી જાગ્યો
 હશે. રાજકીય હકો માટે લડતાં તેઓ અત્યારે દેદળાનાં ભરે છે, દુઃખ ખાગે
 છે, ઘણી વાર જાન પણ યુગાવે છે. જ્યાં નજર કરે ત્યાં યુવકો જૂના અને
 જર્જરિત વિચારો વિરુદ્ધ નોકાન, ઝઘડા, મારામારી, તકરાર, જખેડા, જાંડ,
 જાળવા જગાડી રહ્યા છે. આ યુવકોમતિ મોટો લાગ માત્ર પંદરથી ત્રીસ વરસનો
 છે. આ જુવાન ઉમરનાં યુવકયુવતીઓનો સુધારા માટેનો ઉત્સાહ જોઈ આપણે

દિલ્લુમ્મદ થઇ જઇએ છીએ. રાજકીય પ્રગતિ માટેની તેમની ધમશ, માર્ગિક સુધારા માટેની તેમની હિંમત, સામાજિક ઉત્થતિ માટેના નેમના ઉદ્દાગ વિચારો, ઔદ્યોગિક સ્થિતિમાં જહોજો વિકાસ સાધવાની તેમની ગમેકાગના, 'તેમ જ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા માટેની તેમની લડત, એ સર્વે આળીશી જોઇ ગયા હોય નેવા ચતુરોને, પચાસ વટાવી ગયા હોય તેવા કાલાઓને, માડી જોળાંની નાડી જુદીના કહેવાતા જુદાઓને, તે ઉગરની ઉગરનો વૃદ્ધોને, અને શ્રામ-જેવી આત્માનો ને શરીરનો મંગલ છોડતાં અટકાવી મોતની સામે અપંગ આંખે, જહરે કાને, જોખે મોંએ અને લથડને શરીરે જોતા છતાંય જમી જાતના હાપજના ધન્ય પોતાની જ પાસે હોવાની માન્યતા વાળાઓને તો જહુ જ વિચિત્ર અને દળાદળ કળિયુગના સમયનું જાન કમવે તેવું છે.

યુવકોના જંગ જોઇ ઉગરે આધેડો અને વૃદ્ધો લાડે છે. "અરેરે, છોકરાં હવે હાથથી ગયાં, કોઇ પણ રીતે હાથમાં રહેતાં નથી," એમ દરેક ઘરમાં અર્ધ સદીની ઉગરની ઉગરવાળાં જોઇતાં સભળાય છે. સંખ્યાગંધ લાધા વાપરતો અને સેંકડો પંથો ધરાવતો તેમ જ દમરો નાતોમાં વહેંચાઓસો છતાં આપણો પુરાણો દેશ છેલા જે ત્રણ દશકાની કંઇ અજ્ઞાન પ્રવૃત્તિ જાતાવી મજજ કરી રહ્યો છે. એ જમ્યા પ્રતાપ કેના? એનો સારવાળો, જાદજાકી, ગુણાકાર કે લાગાકાર કરી જવાળ આપવાની આજે દુરસદ નથી. જસે, પાંચસે કે એ પાંચ હજાર વર્ષો પછી ગસે કેાઇ ઇતિહાસક તેવું પૃથક્કણ કરે, અત્યારે તો આપણે માત્ર પરિજાગ તરફ નજર રાખી નવયુગનાં જોશજોર વાગતાં નગારાં તરફ કેનાં ખેંચી જાદસંતી હવા અને કમને શ્રાસમાં લેઇ સર્વે તરફના ફેરવાઓલા વાતાવરણની અમર નીએ આજે જ છુટકો છે.

ત્યાં વીજળીવેગે પૂરનાં પોણી ધંમગસતાં આવે ત્યાં કાણુ તેને રોકી શકે? જગ સમુદ્રનાં પાણી તોફાને ચઢે તેમ સગાજના યુવકોએ પ્રાચીનતાને નામે જીભી ચએસી મર્ગોદાઓ તોડવા માંડી છે, ત્યાં કેનું આસે? ખુદ પ્રભુ પણ તેની સ્થિતિ આગળ લાચાર છે. એણે પણ ઋતુકાળ વહી જતાં સુધી થોભવું પડે. અને દરિયામાં ચએસ તોફાન સમવાની રાદ જોવી પડે. એટલે કે હાલના યુવકોના જંગને રોકવા કશુંય કરવાનું નથી. જેને તેમના જંગથી જળમાવાની ધારતી હોય તેમણે દૂર રહેવું યા નો શાન્તિ પકડી 'હે રાગ, હે લગવાન!' એમ બોલી હાથ જોડી કલાકો સુધી પ્રભુપ્રાર્થના કરતાં ને પ્રભુને તનમનધનથી પૂરેપૂરી સલામતીનો હવાસો સોંપી, આંખ, કાન અને મોં જાંબ કરી પક્ષાંડી વાળી બેસવું. જુવાનોનાં જંગ સામે તે જ એક ખીચારો ઉપાય છે. તેઓ કંઈકનાં જાપરા ખૂંદરો, કંઈક ઘરડે ઘડપણે ઘોડે ચઢના ડોસાઓની કાણુ

કાઢશે, કંઈક છટકેલની લવાઈ ગશે. તેઓ કાઢતી ખોટી શરમથી અંગશે નહિ. નથી તેઓ માતા, પિતા, કે ગુરુનું અમત્ય વચન સાંભળવાના કે નથી તેઓ મત્તાથી દગાવાના, નથી તેઓને આંખની શરમ કે નથી તેઓને કાઢતી ખીક, નથી તેઓનાં ગરવાનો ભય; એટલે તેમની હડકડમાં જેટલું ઓછું અવાય તેટલું મારૂં, એમ શરમજીને ધર, ગામ, ધર્મ, મજસતા, મર્તે ગુપત્યુગ તેમને સોંપી દે. આટલું ન સમજાય તો આપણી અધોગતિ જરૂર છે.

જે જાગતમાં આંખ કામ નથી કરતી તેને જાણીતી ચાર ઇંદ્રિયોના ઉપયોગથી પારખો, સમજો, અને આવતી મત્તાને શરણે જઈ માન આપો; પૂરની સામે ચતાં અટકા. જોજો, ઘેર ઘેર આ જંગ જંગવાના છે. નાને નાત તૂટવાની છે, બધા દંભી ધર્મો સામે જાંડ જંગવાનાં છે, એકે એક પંથના આડંબરી ધર્મગુરુઓના આડંબર છંદાવાના છે, બૂરા રિવાજોની સામે જંગ મચવાનો છે. હવે તો મંદિરોના દેવો પણ લૂટારો, કેમકે તેમની પાસે અજાણેનું ધન છે. મંદિરોમાં શાળાઓ અને ઉદ્યોગગૃહો રચવાશે, રાજમત્તામાંથી આપખૂદીનો નાશ થશે. આંખ છતાં જે જોતો નથી, કાન છતાં જે માંભળતો નથી, છુદ્ધિ છતાં જે હૃદયનાથી જોવાતો મત્ત કરતો નથી અને મગય, મંજોગ અને રિયલિતો જે વિચાર કરતો નથી, એવા અક્લક્ષણ્ય માણસને કંઈયે કહેવાનું હોય નહિ.

સુ. પીજ, દાસ સુરત

શિવાભાઈ આદિત્યભાઈ પટેલ

આત્મીય સુખ અને લગ્નની આવશ્યકતા

મારૂં લગ્ન મારા દૈહિક સુખ માટે ઇચ્છતા જેવું ખરૂં અને ખરેખર તેણે મને દૈહિક સુખ આપ્યું પણ ખરૂં.

પણ શું ખરેખર આથી મને અને મારા આત્માને શાન્તિ વળી? જીવનની સાર્થકતા, જે મારે મન ખરેખર આત્મિક સુખમાં જ છુપાએલ છે તે, આથી કળીશૂન થઈ?

જ્યારે જ્યારે હું વિચારોના વમળમાં ધસદહિં છું અને મારા મનને પ્રશ્ન પૂછું છું કે ખરેખર મને પત્નીની જરૂરિયાત હતી? ત્યારે મારા અંતરમાંથી ઊકળનો અવાજ સરી પડે છે કે ના, ના અને ના જ. કારણ જાણી હમણે નહિ અને હસો નો તમારા પોતાના જ આત્માને પ્રથમ પૂછી નક્કી કરવું કે તમારે માટે શું ગોચ્ય.

હું મારા આત્માને મારાં દૈનિક કામોમાંથી જ આનંદ આપી શકું છું. મારા દૈનિક ક્રમોને જ મેં એ રીતે ગોઠવ્યા છે કે હરેક પ્રકારનો આનંદ મને

મારી એ પ્રવૃત્તિમાંથી જ ગણી રહે છે. જોકે આમાં મને મારા એક જીવનસાથીની બિચુપ તો છે જ. પણ મારી એ બિચુપ પૂરતા પહેલાં મેં ખીજાની જિંદગીના પ્રશ્નો વિચાર કર્યો તો મને આ જ યોગ્ય લાગ્યું. અને મેં મને જોઈતો આનંદ આમાં દૈનિક કાર્યોમાંથી જ મેળવવા માંડ્યો.

દેહનું એટલે જીવનનું અસ્થાયી સુખ જે ક્ષણિક (temporary) છે, તેને મેં હમેશાં માટે છોડી દીધું છે. સાંઘારિક સુખો મને સ્પર્શ કરી શકતાં નથી અને કદાચ તેમના પડછાયામાં હું અટવાઈ તો મને તેમાં હર્ષનો કે શોકનો અંકુર પણ ફુટતો નથી. ખરેખર હું યોગી તો નથી જ, યોગ સાધવાનો મેં પ્રયત્ન પણ કર્યો નથી. ઘણા જ વિચારમંથન પછી મને હવે આજ આમ મગમગ્યું છે અને ખરેખર મારો આત્મા શાન્ત છે. જરૂર જીવનગરબના ઝાંઝાવાતોમાંથી હું દૂર નથી લાગ્યો, ભગવાનો પ્રયત્ન પણ નથી કર્યો. બધાની માફક મને પણ તે સોડમાં છુપાવશે જ, પણ તે જોય મને અંત લગી ગરમી જ આપતી રહેશે.

અને આમ મારા આત્માની શાન્તિ ખાતર મારું આ પગલું લેવું સમાજને અપ્રદિત લાગે. બધે સમાજ મારી તરફ સંકાનો દ્રષ્ટિએ જુઓ. જુઓ શું, જોશે જ. પણ તેમાં હર્ષ કે શોક મને શો ?

પ્રત્યેક સ્ત્રીને પોતાના પતિની ગરમ જોયમાં છુપાવું મને જ અને એવી જ જોયની આશા પતિ પત્ની પાસેથી પણ માગતો હોય છે. એ જગત્તર સત્યમાં કાંઈ અજુગતું નથી. પણ જો ખરેખર સ્ત્રી તેને ને મુખ નહિ આપે તો તે તેને છોડી દેશે. ખીજેલી તેની બિગતી આરાજો. આમ વ્યુત્પિક્સી અશુભલી તકે જાહેરાત પડશે અને જીવનને સળગાવી દેશે. મળગતો તે અગ્નિ ખીજા વર્ગને નહિ છોડે. તેને તો ભોક્તા મળતાં વધુ ઉમ્મ જનવાની તક મળશે, એટલે આમ જાને વર્ગ જાણી જોઈને જ આ અગ્નિમાં ઝંપલાવશે. ઝંપલાવવાની જાનેને ફરજ પડશે અને જતાં જતાં સાથે સાથે સમાજને પણ તેમાં ધક્કો મારતાં જશે. કેટલાંય નવયુવકોએ નેમ જ યુવતીઓએ આમ પોતાનાં જીવન નીરસ થતાં શું ખીજાના જીવનમાં આમ નગા રેડી ? એક અગર ખીજે રસ્તે સમાજને જાહેરાતનાં આ વર્ગે નેને પછાડવામાં ફાળો નથી આપ્યો ? કાશુ કહેશે કે મમાજમાં આગને બાંધે આસને રથાન છે ?

અને ખરેખર તમે જ્યાં દષ્ટિ કરો ત્યાં કાંઈક તો આના પડછાયા દેખાશે જ. કાંઈક જગાએ અગ્નિ ભભુકતો હશે, તો કાંઈક જગાએ ચિનગારી પડી હશે; તો વળી કાંઈક જગાએ એ ચિનગારીએ ભભુકી બિડી જીવન ગરવાદ પણ થયું હશે. આજ થઈ પડ્યું છે આપણું જીવન. અને જેમ જેમ એક વર્ગ

ખીનની પાસે જતા માગતો ફરશે, પાસે જવાની પ્રવર્તન કરશે, તેમ તેમ સામે વર્ગ તેનાથી દૂર જ લાગશે. અને છેવટે સ્વાર્થ જેવી મામુલી ચીજ પુરુષગતિ ઉપર ક્યાં જોડો ઉપકાર કર્યો હોય છે? (આમ કહી હું પોને પુરુષગતિને “હાકી પાડતો નથી માગતો.”) પણ દરેકને એ ખ્યાલ નથી હોતો કે એ જ જોયની અપ્રકટ જ્વાળાઓ ધીમે ધીમે સંતોષાય છે અને પોષાય છે. હમેશતું તાજું પોષણ તેની ઉગતી જ્વાળાઓમાં યૌવન પૂરે છે, તાજબી આપે છે અને ઝડપ લાવે છે. અને એક સમયે એ એટલું ગધું જોર કરે છે કે એ ભમૂકતી જ્વાળાઓમાં ગત્તેને ફોગાવું પડે છે. એક ખીનને જે ચતુર્જ જાય છે અને આમ ઉછેરેલો સાપ (ઉત્પન્ન કરેલો દ્રેષ) અતે ઉદ્દેશનારને જ ભરખે છે અને તેના છાંટા સાગમે સમાજ ઉપર પડે છે. તેને સ્વાર્થના અધકારમાં સાચી પરિસ્થિતિ તો નહિ જ દેખાય. એ જોવા માટે શ્રીકૃષ્ણે અનુનને આપેલાં દિવ્ય ચક્ષુ જ જોઈશે અને દિવ્ય ચક્ષુ આપવાનો બોલો અત્યારે કાને ગાયે છે તે કહેતાં કદાચ હું ખીજે જ રસ્તે જતો રહું તેના કરતાં વચકે જ વિચારતા રહેવું જોઈશે.

ખરેખર હું જ્યારે જણતો ત્યારે મને ઠસાવવામાં આવેલું એક તરત દશ મને માફ આવે છે કે ‘નારીહૃદય એટલે કામળતાના અંકુરો પોષણ આપતું એક તરત.’ નારીહૃદય જેટલું કામળ છે તેટલું જ કઠોર છે. કામળતામાંથી કઠોરતામાં જવું એ તેને મન અસાધ્ય નથી. અને એ જ જ્યારે કામળતા ધારણ કરે છે ત્યારે સામા પક્ષના સ્વાર્થને તે ચાલાકીથી દગાવી દે છે, પ્રજા કઠોર જનતાં આખરે જાહુપાશમાં જકડી તેનું લોહી ચૂસવામાં કાંઈ જાકી રાખતું નથી.

જીવન શા માટે જીવવું જોઈએ એનો જવાબ ફક્ત આ જ હેતુ જો માગતો હોય તો મારા વિચારો તમને નહિ મને અને તમને કદાચ હું જુદા જ સ્વરૂપમાં દેખાતો હોઈશ. પણ સાચું જીવન જીવવા જે મુંઝી રહ્યાં છે અને તેવું જીવન જીવવાની જેમની તૈયારીઓ છે તે દરેક પોતાને એક પ્રશ્ન પૂછે: “ખરેખર મને શું પત્નીની કે પતિની જરૂર છે ખરી? મારું જીવન તેથી વધુ વેગવાન થશે? શું હું તેમ કરવાથી સમાજને ઉપયોગી થઈશ? મારા ખર્ચને આગળ ધરાવવામાં મને તેની જરૂર છે? કે તેના સિવાય જ હું મારું ખર્ચ ધણી જ ઝડપથી વેગવંત જનાવીશ?”

આ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરતા પહેલાં તમારો રાહ નીચેના પ્રશ્નો પૂછીને નક્કી કરશો તો વધુ સરળ થઈ પડશે. અને તે જ તમને ખુલાસો આપશે: “આદર્શ પત્ની પાસેથી પતિ શી શી આસાઓ રાખી શકે? અને આદર્શ પતિ પોતાની ગૃહિણી પાસેથી શું શું મેળવી શકે?”

ખરેખર આ પ્રશ્નોના જવાબ કાંઈ જે વ્યક્તિના એક સરળ નહિ જ

આવે, તે જ આપણા જિન જિન વિચારાનું પ્રતિબિંબ છે, જેને કીધે આપણે આટલી અધોગતિએ પહોંચ્યા છીએ.

જાને પ્રભુતામાં પ્રવાણ કરતા પહેલાં પોતાની જીવનગૌકાના રાહ ખુલા કરે અને તે સાથે જ ધ્યેય નક્કી કરે. અને આ ગૌખિક (Oral) દસ્તાવેજ (Document) ધૃધરની પાસે નોંધાવી દરકાષ્ટ કર્મની શરૂઆતમાં જ મૂકવામાં આવે તો સંસાર સળગતો હોયવાય.

અત્યારનો નાનુક સંસાર, જે માત્ર એક જ ચિનગારીથી લમૂકે તેવો છે, તેની આગ ધ્યાન્ત પાડવાનો અને તેને છુટાવવાનો આ એક જ માર્ગ છે. તે જો જાને વર્ગને દસ્તગત થશે તો જાને વર્ગ જિતી કથાએ આવશે અને ત્યારે જાને વર્ગની ઉત્તતિને કીધે રાષ્ટ્ર પણ ઉત્તતિને ચિખરે પહોંચશે અને આગ એક જ વ્યક્તિને કીધે રાષ્ટ્રની અધોગતિ અટકશે.

દેસાઈ વગે, નડિયાદ

મણિલાલ પટેલ

પત્ર

૩. પુત્રના લક્ષ્યપ્રસંગે

મુરખી કિશોરભાઈ—નિવૃત્ત ડૉક્ટર સાહેબ,

આપ મારા સગા કાકાના હીકરા અને કુટુંબના વડીલ છો. આપ મારા ભાઈ નગીનભાઈની સમ્મતિથી મારા પુત્ર હર્ષદરાય(કનુભાઈ)નું લગ્ન કોઈ જાહે સંસ્કારી રથએ કરવા માગો છો. મારી ખુદ્દિએ જાને જો અનૂગતું લાગે છે. જોમાં મારા પુત્રનું શ્રેય નથી. હીર્ષદશિએ વિચારી જોશો.

મારા પુત્રનાં જો રીતનાં લક્ષ યાવ જોમાં મારો સાથ નથી. અને જો જુ યુક્ષાશયે આ પત્ર યોગ્ય રીતે આપની સમક્ષ મુકાયો છે.

જોનું લગ્ન કોઈ સંસ્કારી માથે અને જો વ સરખેવટે યાવ જો જુ દિતાવહ છે. વિચારી જોશો. અને જોમાં વ જાને જોતાને જાગ લેતો કરવો હોય, તો

(૧) આ લગ્ન જાને તેમ સાક્ષરથી હકેલાનું જોઈએ.

(૨) લગ્નમાં કોઈ પણ પ્રકારની આપ.સે ન હોવી જોઈએ.

(૩) આપના લેવાના સંજોગમાં રૂઢિચઢૂંચ પરાક્ષ કનડગત પણ કન્યા-પિતાને ન-હોવી જોઈએ.

(૪) કન્યા તેમ કન્યાનાં માતાપિતા સંસ્કારી ને સંસ્કારી કુટુંબનાં હોવાં જોઈએ.

(૫) આ લગ્નમાં વરકન્યાની અંગત મમ્મતિ હોવી જોઈએ.

(૬) કન્યાનો ઉમર વર્ષ ૧૮થી નાની ને ૨૦થી મોટી ન હોવી જોઈએ.

સમાજના હાલ જતી રહેલા બ્રહ્મ અને સ્વાર્થી વાતાવરણમાં આપના લેવાના અગિય વ્યવહારોથી જાણે પક્ષ કિલ્લટ જતી રહે છે અને પેરિશ્રમે વિચારી કુળી કન્યાઓનાં જીવન રેંસાઈ-રેંગાઈ ગય છે. એથી આપના લેવાના વ્યવહારો તેમ જાણે પક્ષ વચ્ચે અસમાન ભાવના એ કેવળ ત્યાજ્ય થતાં જોઈએ. જાણે પક્ષ સમાન ભાવે મનાય અને સામાની જે પુત્રી અન્યને ત્યાં પુત્રવધૂ થઈને ગય, એ પેાતીકી પુત્રી સમાન અંતરના ઊંડા ખૂણાથી મનાવી જોઈએ. એ રીતનો સામાજિક વ્યવહાર એ જ વરકન્યાને તેમ સમસ્ત ભાવિ સમાજને લગ્નક્ષેત્રમાં સુખી કરવાનું સ્વતંત્ર પગલું છે.

શવદાસભાઈની ખડકી,
સોજિત્રા તા. ૩:૧:૧૯૪૩

{ જેઠાભાઈ હાથીભાઈ પટેલના-
નમ્ર પદાધિષ્ટિત

૪. સાસરે જતી સહિયરને

રમા પ્રિયે,

આજે કેમે કરી મારી જીવ બિપડતી નથી. આજે જાણે કે મારા ઉપર આજ ન તૂટી પડવાનું હોય તેમ મને લાગ્યા કરે છે. આજે જાણે આપણી વર્ષોની મિત્રતાનો અંત ન આવવાનો હોય તેમ લાગ્યા કરે છે. આરે, આજે એવું તે શું થવાનું છે, રમા!

રમા! વિચારી તેં મારી દશા? તારા સાસરે જવાથી મારા અંતરમાં કાંઈ અકથ્ય લાગણીઓનું ધગસાણ મચી રહ્યું છે, કાંઈ નવીન તાણડવ માગ્યું છે, કાંઈ નવીન ભાવભરતી આવી છે, છતાં રમા! આ જાણું મોઢેથી કહી શકું એમ નથી. આ જાણું કહેવા માટે તો જીવ પણ બિપડતી નથી. આ લાગણીઓ તો તું જોઈ જ શકશે. મારા કહેવાથી કેાંઈ અર્થ નહિ-સરે.

પ્રિય ખેની! વર્ષોની હતી આપણી ભાવભીની મૈત્રી, હવે આપણું સખીત, હતી આપણી એકતા. આજે એ સ્વપ્ન સમાન લાગે છે. તારા જવાથી મારા હૃદયમાં કાંઈક અકથ્ય લાગ બાપી રહ્યો છે. શું આપણી મૈત્રી ખડિત થશે? શું આપણી સહતપશ્ચર્યા અફલ થશે? શું આપણી નતમત્રતાશરી ઝાળખતો તેમ જ સ્તેહભરી વાતોનો આજથી જ અંત આવશે? કાંઈ કાંઈ ભાવો આવે છે ને. જોસરી ગય છે. આ ઉપરાંત જીવનામાં ધર કરી રહેલી કેટલીક વસ્તુઓ પણ મને અત્યારે યાદ આવે છે. આપણે કેટલીયે વખત સાથે ગાળેલી રાત્રીઓ, કેટલીયે વખત કરેલા મધુર આલાપો, કેટલીયે વખત

કરેલાં નાચગાન ને સંદરુદન આ વખતે મારી નજર સગણ તરી આવે છે. પશુ જો નધું ઘડીને માટે મારે ખૂલી જઈ તને આ સમયે મારે જો યોગ્ય છે તેજ કહેવું જોઈએ.

પ્રિયે! રમ, જીવન આજ સુધી તો સુમધુર હતું, પુષ્પની પથારીમાં નિષ્કંટક હતું. આજ સુધી નહોતી અનુભવી ભાવની આટલી જખરી આંધી, કે નયનોનું આટલું ક્રુણ્ય રુદન. હા, આ નધી તો યજ્ઞ મારીતારી ભાવ-જોડતાઓ જતાવતારી નોંધવોથી. મૌઝી સરમ વાત તો જો છે કે સખિ, ખૂલતી મા મારા સખિત્વને. તેં તો હવે તારે માટે તારો સાથીદાર જોણી-કાઢ્યો હોવાથી તું સુખેથી દિવસો માળીશ. કોઈ વખત વદાલાની સોડમાં પેસીને પશુ આનંદ લૂંટીશ. મારે માટે તેં દુનિયા ભારે કરી છે. મારે આમ કહેવામાં જોજ અર્થ છે કે હે સખિ! સુખમાં કે દુઃખમાં, સુકાળે કે દુકાળે, તારી આ જીવનમળીને ખૂલતી મા. કોઈ વખત તો આ વિગડીણી સખીને યાદ કરજે અને યાદ કરી મારે માટે જો લાગણી હોય તો તારાં નયનોમાંથી પ્રેમસૂધાં વદાવજે. આ સમયે રુદન કર્યા કરતાં તો આનંદથી તને વિદાય આપવી જ હૃદય મણું છું.

પ્રિય સખિ! સિધાવજે ને સુખી થજે ને કજે તારા સાથીને! યાદ કરજે ને યાદ દેજે નધાને! નધું તો કાંઈ કહેતી નથી, પશુ મારી યાદ સદાને માટે તાજી રાખજે. મારે માટે તારી સ્મૃતિમાં કાંઈ નહિ તો નાગની યાદ તો જરૂર રાખજે. બેની, વહેલી આવજે અને તારી સદિયરને દિલાસો દેજે. જોજ.

બોરસદ

તારી પ્રિય સખી,
વિધાના પ્રજ્ઞામ

—*—

અંત્યપરિચય

૧૨. ૨૪. સી. ખ. અખ્યાલાલ સાહેબજી દેસાઈનાં આપણા અને લેખો : ગ્રંથાલક અને પ્રકાશક-વૈકુંઠલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર, ખી. જો., કતારગામ; પ્રાપ્તિસ્થાન-નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૭૫ + ૫૬૯, ગણ જાણિયો, કિંમત અઢી રૂપિયા. વડોદરા રાજ્યના નિષ્પક્ષપાત ન્યાયાધીશ તરીકે અને ૧૧૧ પ્રખર વિચારક તરીકે સદ્ગત અખ્યાલાલભાઈ સમસ્ત ગુજરાતને પરિચિત છે. બેશક રાજકીય વિચારોમાં જો વિનીત હતા. અને “આપણા દેશમાં સ્ત્રીશ રાજસત્તા સર્વોપરી રહે જોમાં જ આપણું કલ્યાણ છે” (પૃષ્ઠ ૧૫૫), જોગ માનનાર જો વિનીત વિચારક પુરુષને આજના ક્રાંતિંગનો

વિચારકોની સાથે સરખાવતાં તે અંતિવિનીત લાગે છે. પચાસેક વર્ષ ઉપર એક - ધણું કરીને પેટેલાઈ-રેશન ઉપર એમે પાંચ સાત યુવકો આપણા સાંસારિક વિવાલો સામે ક્રાન્તિ કરવાની ચર્ચા કરતા હતા. દી. ગ. તે વખતે વેટિંગ રૂમમાં હતાં, તે અંગારી ચર્ચા સાર્વજનિક બહાર આંખા અને “જુવાનિયાં, ધીરે ધીરે ચાંદીશો તો જ સેમાંજ સુંધારી શકશો.” એટલું જ બોલીને તે પાછા અંદર ચાંદીયા ગયાં અને અંગારી ચર્ચા અટકી પડી. પણ બેશક એમના ધણાં વિચારો નક્કર હતા, અને તે વિવિધ વિષયમાં હતા. આ પુસ્તકમાં (૧) અર્થ પ્રકરણ, (૨) રાજ્ય પ્રકરણ, (૩) કેળવણી પ્રકરણ, (૪) સાહિત્ય પ્રકરણ, (૫) સંસાર પ્રકરણ, (૬) ધર્મ પ્રકરણ, (૭) યુવસંકીર્તન અને (૮) સામાન્ય પ્રકરણ વિષે એમણે આપેલાં ભાષણોનો અંતે લખેલાં લેખોનો સંગ્રહ છે. યુવકોએ તેમાં જ વૃદ્ધીએ એ બંદર વાંચેલાં હશે છે. વંણા એમના પરિચયમાં આવેલા- જોએ એમને વિષે લખેલાં સંસ્મરણો અને ભાઈ નરહરિભાઈએ લખેલું અને ‘શૈશ્વંતમાં જ છપોએલું’ એ મંદાપુરુષનું હવનચરિત વાંચવાથી એમના હવન વિષે પૈણ સારો પરિચય મળેશે. કાગળની આ ભપકર મોધવારીના દિવસોમાં આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિની કિંમત, કાગળના સંસ્કૃત દિવસોમાં નાકેળેલી પ્રથમ આવૃત્તિના નેટલી-અંદી રૂપિયા-૪ રાખી છે અને એમ કરીને વાંચકનેગને સદ્ગત અંગોલોલોભાઈના વિચારો નેચવાનું સુલભ કરી આપ્યું છે તે માટે પ્રકીશક પંચે જ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૧૩ આપુને: લેખક-શ્રી. ગોવિંદ દ. પટેલ; પ્રકાશક-શ્રી. ગોરખનલાલ કિશોરલાલ પટેલ, દાદાનો ચોક, ધર્મજ; પૃષ્ઠ ૪૭, કિંમત અમૂલ્ય, છતાં મૂલ્યવા ઇન્જિનાર માટે ચૂવોતર પાષ.

યુગાવતાર, વિસ્તરવ, પૂજ્ય મહાત્માજીની-આપુની ૭૪મી જન્મજયંતી-પ્રસંગે પ્રકટ થયેલી આ પુસ્તિકા પ્રસંગોચિત્તે તેમજ આવકારદાયક છે. બે રંગમાં નંગા કાગળ ઉપરની સુવક છપાઈ, એ આ પુસ્તિકાનાં રૂપરંગ ગમે તેનું ધ્યાન બેચે તેવાં છે. ગાંધીજીએ અંત્યારના યુગમાં ઉચ્ચારેલા અને આચરેલા અદ્વિસાના તત્ત્વને આદર્શ તરીકે રજૂ કરવાનું એમાં ધ્યેય છે. મત વિભૂતિ-જોએ એજ અદ્વિયાના તત્ત્વથી મેળવેલું સાદૃશ્ય દર્શાવેલું એ એનો સૂર છે. દર વર્ષ સમોવડી એક એવી શિખરિણી હાંદની ૭૪ કડીઓ એ એનો નાગ છે. લેખકને સુસાધ્ય બનેલી સંસ્કૃતમય કઠિન શબ્દરચનાં એ આ પુસ્તિકાનો આરંભ હોઈ વાચકની ધીરજ અને સાહિત્યજ્ઞાનની કસોટી કરે તેમ છે. નાગની રૂપે થોડીક પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે:

માડીને કહેજો જે ત્રીકરી બળી મરી!

નડિયાદમાં કાકરખાડના એક યુવકની યુવાન પત્ની ગૃહકંકાસને લીધે ત્રણેક વર્ષ ઉપર શરીરે ગાસતેલ છાંટીને જળી મરી હતી. છતાં પોતાની દીકરીને ગમે ત્યાં ગમે તેમ ઠેકાણે પાડી દેવાને માટે એવાઓને પણ દીકરી દેવા આંધળા લોક તૈયાર જ હોય છે. ત્યારે તેના કરતાં તેને દૂધપીતી કરવી શી ખોટી? આ યુવકને પાછી તુરત જ કન્યા મળી. પણ જે ઘેર એક સ્ત્રીએ વિધવા જેઠાણીના ત્રાસથી જળી મરી આપઘાત કર્યો, ત્યાં ખીજ તે શું સુખ ભોગવવાની હતી! એ ગિયારી નાની આંવેલી સ્ત્રીની પણ એ જ કારણે એ જ દશા થઈ. ગયા મામમાં વીશેક વર્ષની એ યુવાન એને પણ પોતાના શરીર ઉપર સ્પીરીટ છાંટી આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો; એણે શરીરે દાઝી ગઈ, દેહા બીક્યા અને મરણશય્ય થઈ. આ ગાઇ તો વળી સગર્ભા હતી એમ કહેવાય છે. ગોઝારા પાટીદાર સમાજની શી અવગતિ! જે ધરમાં ત્રણ વર્ષમાં ૨ પત્નીની તથા ૧ ગર્ભાંગના જાળકની, મળી ત્રણ હત્યાઓ થાય તે ધરમાં પોતાની કન્યા દેવા, વગની અછતને લીધે અંતરાગ્રેષ્ઠો કાપક પાટીદાર હજી તૈયાર થઈ જશે! આવા આ પાટીદાર સમાજનું તે શી રીતે બધું પાપ? અને આ ગધું પાપ કુજવાનશાહીના મોહને પરિણામે! બાપજો, બાંપ હોય તો બેજો, કાન હોય તો સાંભળજો!

માતૃગતિ અને પ્રો. બલુસાળી

પાટીદાર સમાજમાં, હિંદુ સમાજમાં, સ્ત્રીગતિની કિંમત પગની રજ જેટલી થે નથી. ત્યાં સગન કરતાં સ્ત્રીના પૈસા પડે છે, ત્યાં તેની કિંમત એ પૈસા જેટલી તો છે. યુરોપમાં સ્ત્રીઓએ પુરુષો સામે લડીને પોતાની કિંમત આંકાવી છે. વાવવ્ય પ્રાન્તોમાં એક યુરોપિયન સ્ત્રીનું હરણ થયું હતું, ત્યારે હિંદની જે સરકારે તેને પાછી મેળવવા આકાશ પાતાળ એક ક્યું હતું, તે જ સરકારે હિંદી સ્ત્રીઓનો તો કંઈ કિંમત નથી! ચોડાક વખત ઉપર હિંદી સરકારના ગોરા સૈનિકોએ ગધ્ય પ્રાન્તોમાં આવેલા ચિમુર નામે રથજે હિંદી સ્ત્રીઓ ઉપર અત્યાચાર કર્યો. તેની સામે લોકોએ હાહાકાર કરી મૂક્યો, પણ સરકારે કંઈ દાદ ન દીધી, તેના હિંદી કારભારીઓએ પણ કંઈ દાદ ન દીધી. આ સ્થિતિમાં નારીગતિને—માતૃગતિને—માટે પોતાના હૃદયમાં બહુ ઊંચું સ્થાન છે, એવા મહાત્માજીના ધર્મપરાયણ સેવક પ્રો. બલુસાળીને

ખૂન સાગી આવ્યું. તેમણે તે જાગતની તપાસ કરવા સરકારને વિનવ્યા. સરકારે કંઈ દાદ ન દીધી. તેના સલાહકાર શ્રી. અણે - ગયા સત્યાગ્રહમાં કોંગ્રેસના પ્રમુખ જાની જોશવાં જઈ આવેલા શ્રી અણે - વિનવ્યા. તેમણે પણ કંઈ દાદ ન દીધી. આ સ્થિતિમાં પ્રો. ભજુસાળીએ આમરણ ઉપવાસ આરંભ્યા. દિન ઉપર દિન વીતતા ગયા, ઓમનું ચરીર નિર્ગળ પડી જીવન જોખમમાં મુકાતું ગયું અને વર્તમાનપત્રોએ સખ્ત પોકાર ઊઠાવી એ ગંભીર ખાખત ઉપર સરકારનું જ્ઞાન જોડવા માંડ્યું. ત્યારે સરકારે હુકમ કાઢ્યો કે પ્રો. ભજુસાળીના ઉપવાસ સંગ્રામે કે ઓમને વિષે કોઈ પત્રે કશું જાપવું નહિ અને વળી સરકારે આવો હુકમ કાઢ્યો એ એ પણ નહર કરવું નહિ! ત્યારે કેટલાંક વર્તમાનપત્રોએ દીવાની જોગવાઈ જાણી તેની નીચે, નીચેને દુઃખે આત્મ-જલિદાન આપતા શ્લોકો જાપવા માંડ્યા. આજરે મરકારને પ્રો. ભજુસાળીની જીવનજોગવાઈ વિષે શંકા પડી અને ન જીવવાવાથી જોણે ઓમને ફરતે ઉપવાસે, ગઈ તા. ૧૩મીને રોજ, ઓમની સાથે સમાધાન કર્યું. ભજુસાળીજીએ તે સાંજે ૪૨૫ વાગ્યે અલોચન જોડેલા મોસાળાનો રસ લેઈ પોતાના ઐતિહાસિક ઉપવાસનાં પારણાં કર્યાં. પારકાને દુઃખે આમ પોતાનું જીવન હોડમાં મૂકનાર એ પરાપકારી પુરુષનું જ જીવનું એ સાચું જીવનું છે.

લોડ કંઈ નથી પણ હેઠ!

હિંદને ગુલામીના પોલાદી ચોકામાં જકડવાને થજોલા પ્રવલોમાં લોડ કંઈ નના અમલ કરવાનાની કારવાહીએ ખૂન સહકાર ને મદદ આપેલાં. તે જગાનામાં એક અંગ્રેજ સોલ્જર આગ્રામાં એક સ્ત્રીની હેડતી કરી તેના ઉપર અત્યાચાર કરેલો. લોડ કંઈ નના જ્ઞાન ઉપર આ વાત આવતાં તેમણે અત્યંત કઠોર ને કડક સખ તે સોલ્જરને અને તેની જરા હજીની સખ તેની હુકડીને ફરમાવી. આવા કાર્ય તરફ પોતાનો સખ્ત તિરસ્કાર તેમણે નહર કરેલો અને સોલ્જરોમાં રાડ પોકારાવેલી. કેટલા કાલાહલ પછી પ્રો. ભજુસાળી જોવા ગનુષ્પરતના ફર ઉપવાસને અંતે, સ્થિતિ ન જીવવાતાં જ અગ્રાધાની કરનાર આ મરકાર, આ મહાવિપ્રદ પછી વિદુરજાને સ્વતંત્ર કરવાની વાતો કરતી આ સરકાર, ત્યારે લોડ કંઈ ન જોવા વિદુરજાને ગુલામીમાં રાખવા ઇચ્છતા વાઈસરોય કરતાં પણ હેઠ જ નીપડી ને!

“જીવને જોખમે રેલેવે અકસ્માત અટકાવો”

પારકાને દુઃખે પોતાનું જીવન હોડમાં મૂકનારો પ્રો. ભજુસાળીના જોવા

પણ જુદા પ્રકારનો, જીને એક જનાવજન્યો છે. “બહાદુરપુરમાં ગૂંચ ટ્રેનો સાગસામી સ્ટેશન વાડીમાં આવતાં જાહોશ સ્ટેશન માસ્તર મિ. કનુભાઈ રામભાઈ પોલે જીવને જોખમે ટ્રેનાની વચમાં જિભા ગ્રી ટ્રેનો રોકાવી ભયંકર અકસ્માત થતો અટકાવ્યો. આ સમયસૂચકતા અને કુનેહ ન જતાવત તો જનમાલની ભયંકર ખુવારી થવા પામત” (‘કમંભૂમિ,’ તા. ૨૮ : ૧૨ : ૪૨). આવા અલિધન-તાપર પુરુષોની પણ કિંમત જોાછી અ કાય એમ નથી. આવાનું જીવ્યું સફળ છે!

અનાજની તાણ અને ધાડો

અનાજની તાણ તો કેટલાય વખતથી પડવા માંડે છે. પણ હવે તો તેણેય મર્યાદા મૂકી છે. રોકડે પૈસે પણ જાળરમાં અન્ન મળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. લોકો ભૂખ્યે મરવા લાગ્યા છે. ધાડો પડ્યાના જનાવો તો હવે રોજના થઈ પડ્યા છે. અને હવે ગામડાં પછી શહેરોનો વારો આવવાનો સંભવ છે. કાપડો અને વ્યવસ્થા માથવવા માટે આકરામાં આકરી સળ કરનાર અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં પ્રજાની સલામતી આમ કાચે તાંતણે લટકી ગઈ છે.

આના ઉપાય

પણ સરકાર તરફ તાકી રહીને એસી ગ્રેવાથી પ્રજાનું કંઈ વળતાર નથી જો તો ક્યારનું? સમગ્રનંદ ગયું છે, ત્યારે પ્રજાએ પોતે જ જાગી જીતીને આવી ધાડો ના પડે તેના ઉપાય યોજવા ધટે. પ્રથમ તો ગામના ધનવાનોએ નિર્ધન ગાણસોને રોજગાર આપીને તેમને કંઈક જિભા કરવા જોઈએ. પછી ભૂખ્યા માણસોને યોગ્ય ભાવે અનાજ મળી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી ધટે. તે માટે તેમણે કંઈક ખોટ ખમીને પણ ગામમાં પાકેલું જધું અનાજ ખરીદી લેવું જોઈએ, પોતાના ગામનું જરાય અનાજ ગામ જદાર જવા ન દેવું જોઈએ અને સસ્તા અનાજની દુકાનો કાઢવી જોઈએ. અને છતાંય ધાડના મંભવ જેવું લાગે તો ગામના યુવકોએ વીરજી રયાપનું જોઈએ. દળના વીરો વારાફરતી ગામની ચોટી કરે અને ગામનું રક્ષણ કરે. સરકારે આ માટે ગામના પ્રતિષ્ઠિત ઝઘરયોને જોઈએ એટલા હથિયારોના પરવાના આપવા જોઈએ. ગમે તે રીતે પણ આવી ધાડોમાંથી ગામને જાચાવવાં તો જોઈએજ. સરકારથી ના અને તો લોકોએ જો કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ, કારણ કે એમાં લોકનું પોતાનું જ હિત રહેલું છે.

અનાજ તો ઘણુંય છે

સરકાર વારંવાર પોતાનાં નિવેદનોમાં જાહેર કરે છે કે દેશમાં આ વર્ષે

અનાજનો પાક સારી રીતે ઊતર્યો છે. તે ઉપરાંત “એવું જાણવામાં આવ્યું” છે દિંદમાં ઘઉંની પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે જે પગલાંઓ લેવાઈ રહ્યાં છે તેમાં ઓરટ્રેસિયામાંથી આવતામાં વધારો કરવાની વ્યવસ્થાઓ તથા પંજાબમાંથી વધારે મોટા પ્રમાણમાં માલ મંગાવવાની યોજના અને સંરક્ષણ ખાતાના ભંડારમાંથી અમુક દિરસો નાગરિક વપરાશ માટે છૂટા કરવાની જાગતનો સમાવેશ થાય છે. ઓરટ્રેસિયન ઘઉંનો જથ્થો દિંદમાં આવી પહોંચ્યો છે અને વધુ માલ આવે એવી વડી રખાય છે. પંજાબના ગવર્નર સાથે થયેલી ચર્ચા દરમ્યાન એવી આશા રખાય છે કે અહિંતવાળા પ્રાન્તોને પંજાબમાંથી વધારે ઘઉં મળે એવો સંભવ છે. ઓરટ્રેસિયન ઘઉં મળી શકતા હોવાથી એવું ધારવામાં આવે છે કે સંરક્ષણ ખાતાને પોતાના ભંડારમાંથી થોડો ભાગ આપવામાં અને વાહનથી એમાં ઉમેરો કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નહિ નહે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૧૧ : ૧ : ૧૯૪૨).

ત્યારે અનાજ જામ છે ક્યાં?

ત્યારે હવે પ્રશ્ન થાય છે કે આ જામું અનાજ જામ છે ક્યાં? સર્વત્ર અનાજના દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ કેમ પ્રવર્તે છે? દુષ્કાળના વર્ષોમાંય મોંધું તો મોંધું, પણ અનાજ મળી શકતું; આજે તો પૈસા આપતાંય જલ્દરમાં અનાજ કેમ મળતું નથી? લોકો તો એવો આક્ષેપ મૂકે છે કે મેરકાટ પરદેશમાં લકતા પોતાના સરકાર માટે દિંદનું અનાજ દરિયા પાર ચલાવી દે છે. આ લોકવાયકાજ નથી, ગોટાં શહેરોનાં વેપારી મંડલોમાં સભ્યોનાં અને પ્રમુખોનાં બાષણો પણ એમજ કહે છે. પણ સરકાર એ વાતનો ઈન્કાર કરે છે, એ તો રપટ કહે છે કે “લઉંની અત્યારની મુશ્કેલીતું” મુખ્ય કારણ નિકાશ છે એવી ટીકાઓ અને એવો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે કે ચોખાં સિવાય બીજું કોઈ અનાજ જહાર મોકલવામાં આવ્યું નથી. અને ચોખા પણ સિલોન અને ઇરાની અજાતમાં મોકલવામાં આવ્યા છે. સિલોનને અત્યાર સુધીમાં દર માસે ૧૨૦૦૦ ટનનો, દિરસો મળ્યો છે અને આવતા એપ્રિલ માસથી એને દિંદમાંથી ઓછો માલ મળશે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૧૧ : ૧ : ૧૯૪૩). ત્યારે અનાજ, કાપડ, ખાંડ, ફાલસો, વગેરે જીવનની જરૂરિયાતની અનેક વસ્તુઓ જામ છે ક્યાં, એ પ્રશ્ન તો ઊભો જ રહે છે.

“સરકારની બિનજવાબદારીથી સડી ગયેલો ઘઉંનો ગંજાવર જથ્થો”

મુંબઈ કોર્પોરેશનની ગણ તા. ૧૧મીની સભામાં શ્રી જમનાદાસ મહેતાએ જણાવ્યું કે “અત્યારે પ્રજાકીય સરકાર હોત તો પ્રજાને આવા દિંદસોં નોંધા

ન પડત. પ્રગ્નકીય સરકાર હોત તો તેણે જીનજવાબદાર સરકારી મળ્યો ક્યારનાય પકડી લીધા હોત. પ્રગ્નકીય સરકાર હોત તો હાંમી મોદીઓ, નલિનીરંગ સરકારો તથા ગવર્નરના સલાહકારોને પાણીચું આપી દીધું હોત. પણ મને કહેતાં અફસોમ થાય છે કે આજે કાષ્ટ કોષ્ટને જવાબદાર નથી. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ એક દાખલો આપતાં જણાવ્યું હતું કે મુંબઈમાં શહેરને જે મહિના ચાલે એટલા ઘઉંના ભંડારો હતા, પણ એ ભંડારો મામે કોષ્ટએ પાછું વળીને જોયું જ નહિ. આખરે એ ઘઉં સડી ગયા અને જોગો નાશ કરવામાં આવ્યો છે. પણ અત્યારે તો અધેરજ છે. કોષ્ટ કોષ્ટને પૂછતું નથી અને પૂછનાર પણ નથી. જીનજવાબદાર સરકાર તે અતું નાગ. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ જણાવ્યું હતું, કે હમરો ખેરાકપરિષદો ભરો, બાવણો કરો, ઠરાવો લાવો, પંચ કાંઈજ વળનાર નથી. જ્યાં મુધી સરકાર અનાજના તથા કાપડના સ્ટોક કળાજે કરી નિયમિત ભાવે વેચે નહિ ત્યાં મુધી 'મધું આમજ ચાલવાતું' ('સંદેશ,' તા. ૧૪ : ૧ : ૧૯૪૩).

કમિટી નીમવી ઘટે

આમ દેશમાં સારી રીતે અનાજ 'પાક્યું' છે. ઓસ્ટ્રેલિયાથી ઘઉં આવે છે અને જિહ્વાઓ જહાર અનાજની નિકાસ થવા દેવાતી નથી, છતાં એ બધું અનાજ જમ છે ક્યાં? ત્યારે તે વિષે, ભાવનિયમનને તોડી વેપારીઓ કેટલું અનાજ કેવી રીતે મંતાડી દે છે તે વિષે અને શ્રી. જમનાદાસ મહેતા કહે છે તેમ સરકારની જીનજવાબદારીથી કેટલા અનાજનો અનર્થક નાશ થાય છે તે વિષે તથા પ્રગ્નને ખાવા જોગ અનાજ કેવી રીતે સરળતાથી મળે તેના ઉપાય શોધવા વિષે સરકારે પ્રગ્નનિયુક્ત મળ્યો સાથેના એક કમિટી નીમવી ઘટે. સરકાર નીમેતો વેપારી મંડળોએ નીમવી ઘટે. કંઈક રસ્તો તો કાઢવો જ જોઈશે.

વડોદરા રાજ્યમાં જમણવાર ઉપર અંકુશ

અનાજના ખાવા દુષ્કાળના દિવસોમાં લોકોએ જમણવાર જાંવ કરવા જોઈએ. લોક સગજને જોગ ન કરે તો રાજ્યે કાયદાથી અટકાવવા જોઈએ. વડોદરા રાજ્યે આ પ્રમાણે જમણવારોમાં જમનાર માણસોની સંખ્યા ઉપર પોતાના રાજ્યના સર્વ પ્રાંતોમાં અંકુશ મૂક્યા છે. પણ ત્યાં તો રાજા અને રાજ્યના અધિકારીઓજ કાયદા તોડે છે ત્યાં જીનને કહેવાનું શું? શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ પ્રતાપસિંહ માયકવાડના રૂપમાં જન્મમહોત્સવ પ્રમગે "બહમોજન, દીનમોજન, કવાયત તથા સ્ત્રીપુરુષોનું પંક્તિમોજન થયું હતું" ('નવચુજરાત,' તા. ૧૧ : ૧ : ૪૩). તેમના રાજ્યના એક મોટા અમલદાર

શ્રી. મુકરજી કચ્છ રાજ્યમાં દિવાનગીરી ઉપર ગયા ત્યારે તેમના માનમાં અનેક બોજન મહોત્સવ યોજાયા હતા. ત્યાર પછી વળી ખજાર ગણી છે કે પાટણમાં એક મોટા અગલદારે મોટું જગણુ જમાડ્યું હતું. આ દરેક પ્રસંગે જમવામાં ફેરલાં માણસ હતાં તેને આંકડો બંદાર મૂકવામાં આવશે? એ રાજ્યે ફરેલા નિયમ પ્રમાણે નો "વડોદરા શહેરમાં તેથી પ્રાન્તમાં ૫૦ કે તેથી ૧૫, મહેસાણા પ્રાન્તમાં ૩૦ કે તેથી ૧૫... માણસોના જગણુવાર કરવાની મનાઈ ફરમાવી છે." ત્યારે શું એ કાયદા તે રાજ્યની પોકળ શોલા માટે જ છે? રાજ્યે મગજવું જોઈએ કે જે કાયદા પોતે ન પાળે એ કાયદા પ્રજા પાસે શી રીતે પળાવાય? ગજલોકને મોટા ઉત્સવો હોય નો પ્રજાજનોને પણ નાના ઉત્સવો તો હોય જ ને? અને ચઢાચરતિ શ્રેષ્ઠદેવેતરો જનઃ ॥ ૩:૨૧ ॥ એ ગીતાલોક પ્રમાણે મોટા લોકનું અનુકરણ નાના લોક કરે તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય છે? ત્યારે પ્રજાદિતના કાયદા મરકારે જ પ્રથમ પાળી જતાવવા જોઈએ, નહિ તો તે નિર્મલક ચક્ર પડવાના. જેહાતું શું?

આ કડવા કાળમાં એ રાજ્યના જેહુનોએ એ શુભ પ્રસંગે કંઈક લાભ મેળવવાની આશા તો રાખી જ હોય, તેઓએ જમીનમહેસૂલમાં કંઈક રાદત મળવાની આશા રાખી જ હોય. તેવી કંઈ રાદત મળવાનું જાહેર થયું નથી, પણ જિલ્લડું "વડોદરા મરકારે બારા મદાલના મહેસૂલ અધિકારીઓને આપ્યું" જ જમીનમહેસૂલ એક જ હપ્તે જન-પુઆરીમાં જ વસૂલ કરી લેવું એવું ફરગાન ક્યું હોવાના મમાયાર મળે છે. જેહુનો ઉપર આ ફરગાનથી બારે મંબીર અમર યજ્ઞે" ('ગુજરાત અમાયાર,' તા. ૨૬ : ૧૨ : '૪૨). ગિયારો જેહુ જ હાથ આઓ?

પ્રજાજનો અને પ્રેતભોજનો

મોટા લોક તો પ્રેતભોજનો વ કરે અને પ્રીતિભોજનો વ કરે. તેમની પાછળ પ્રજાજનોને તથાઈ મરે' ના પાલને. સરકારના કાયદા વિના જ અનાજના આ દુષ્કાળમાં આપણે તરા વજેરે ખર્ચ ઉપર અંકુશ મૂકવો ધટે. અનેક સ્થળે સમજીને લોક હવે પ્રેતભોજના ન વ કરતા ચલા છે. સારસામાં ત્યાંના બાઈ વાઈ-બાઈ હદાનદાસ પટેલ સુ. ૧ : ૩ : '૯૯ (તા. ૭ : ૧ : ૪૩)ને રોજ ગુજરી ગયા. એ બાઈ પ્રગતિશીલ હૃદયના હતા. સારસામાં પુરતકાલવતી સ્થાપનામાં તેમનો અગ્રેસર ભાગ હતો. નિષ્કવાનિવાહના હિમાવતી. હતા અને કાચુ-માકણનો તથા પ્રેતભોજનો એક વારે નિદિષ્કાર કરનાર હતા. વળી સારસા, સારોળા, ચિખોદરા, રાસ વજેરે જુવના સ્થાપક હતા અને તેનું

સંચાલન ખૂબ સુંદર રીતે કરતા હતા. યુવકોને શરમાવે તેવી ધમશથી તે આવાં કાર્યો કરતા હતા. તેમની પાછળ વિધવા પત્ની છે. તેમના કુટુંબીઓએ તે લાઇની પાછળ કાળમાકણ બંધ રાખી છે અને પ્રેતભોજન પણ બંધ રાખ્યું છે. પ્રાંતજનોને માર્ગદર્શક થનાર અને વરા ઉપર સ્વેચ્છાએ જ અંકુશ મૂકનાર લાઇનો જ મમાજમાં સાચા સમાજસુધારકો છે. એકાંતમાં સમ્મતિ આપનાર સૌ લાઇબેનોને ધન્યવાદ ઘટે છે.

ચરા ખેડાવો

સરકાર વધારે અનાજ ઉગાડવાનો લોકોમાં પ્રચાર કરે છે. ત્યારે તેણે ખેતીની સર્વ દિશાઓમાં ધ્યાન આપવું ઘટે. ખેતી માટે જળવાન પશુઓની પણ જરૂર છે અને પશુઓને જળવાન કરવા માટે પુષ્કળ ધાત્ર ચારાની પણ જરૂર છે. દરેક ગામે પશુઓ માટે ચરા રાખવાની પદ્ધતિ આ દેશમાં પ્રાચીન કાળથી છે. ગામે ગામ ચરા હોય છે અને તેનું જમીનમહેસૂલ સરકારે આખા ગામ ઉપર ફાળવેલું છે, છતાં લોકની ખેતરવાદથી બચાવનાં ગામના ચરામાં ખાવણી ઊગી નીકળી છે અને ગામનાં ઢોરને ચરવા જેવું ત્યાં લાગ્યે જ હોય છે. આ ચરા દશ દશ વર્ષને અંતરે સારી રીતે ખેડાવી નાખી તેમાં સારા ધાત્રનાં ખીજ નાખવાં ઘટે. સરકારને તો એમાંની ખાવણીથી પૈસા ઊપજે છે, એટલે એને તો એ જાળત પરવા ન હોય; પણ ગામલોકોએ પોતાના હિતને માટે એમ કરવું જ ઘટે. આજુદમાં ખેત્રેક વર્ષથી ખેતીવાડી ખાતું રચપાયું છે, તેના સલાહથી અને મદદથી આજુદા આજુબાજુનાં ગામોએ આ પ્રયોગ કરવો જોઈએ. એ ખેતીવાડી ખાતાએ પણ લોકોને આ દિશામાં પ્રેરવા જોઈએ અને પ્રયોજવા જોઈએ. એમ કરશે તો લોકો ઉપર તેના ઉપકાર થશે અને તેનું રચપાયું એક રીતે માર્યક થશે.

ખેતીપશુઓનાં પ્રદર્શનો

વળી એ ખાતું અમુક અમુક પ્રસંગોએ, જેમ કે ઉત્તરાયણ ઉપર ગાયોને મુઘરી ખરાવવાનું મહત્ત્વ મનાય છે એવા પ્રસંગોએ, સાગં ખેતીપશુઓનાં પ્રદર્શન ભરે તો તેથી પણ લોકને દિશા મળશે. સારાં પશુ લાવનારને ધનામી આપવાનું પણ યોજાવું જોઈએ. વળી ગામમાં રખડતા પાકામાંથી કે સાંઢમાંથી જે રાગી કે નિર્જાળ હોય તેમને ખાસી કરી નાખવાની યોજના પણ સરકારે કે લોકોએ કરવી ઘટે. જેથી રાગી કે નિર્જાળ એવાનાં યતી અટકે.

વિવાહ માટે

માઝાસામાં ફોટોગ્રાફરનો સ્વતંત્ર ધંધો કરનાર
દશકોશીના સારા કુટુંબના, રૂપ વરસની ઉમરના, સશક્ત
પાટીદાર યુવક, જેમની માસિક કમાણી રૂપીઆ ૨૫૦થી
વધુ છે તેમને માટે કોઈ પણ ગોળની સંસ્કારી, કેળવાયેલ
તથા સુંદર કન્યા નોંધજો છે.

લખો:— પટેલ,

C/o 'પાટીદાર'મંદિર, આણંદ.

હિન્દુસ્થાન

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નવો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

સુંદર ફોટા પાડનાર

રાઈ ઝિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

— સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર: નટવરલાલ પટેલ

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અગારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકખી ચાંદીના પ્લેન તથા નક્કસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીડ

અકસીર પુરવાર યથેચ્છ છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ્ધ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ યથેચ્છ શરીરને નવપ્રસ્થિત બનાવે છે. કિંમત તોલ્લા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડોંઝા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુખ્ય નં. ૨
પુના સીટી તથા 'ડોંઝા'

દરેક સ્થળે એજન્ટો લેઈએ છે. એજન્સીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યાગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાળળા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

હસિય તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં બાઇબેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો પટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ

સગવડ પાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે. તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હ સા હ સ

(૧) મોટાઓ માટે

શ્રી જ્યોતીર્દ્ર દવે કૃત : ચાર ભાગ

રંગતરંગ

(૨) બાળકો માટે (વીસ ભાગ)

બકોર પટેલ

બધા ચોપડીવાળાઓ વેચે છે.

ગાંડીવ : સૂરત

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હેડ ઓફિસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમા :

રૂ.

₹, ૫૦,૦૦,૦૦૦

કાંઈક ફંડ :

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫

૫

૧

૮

૧

૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર

૨૦ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હુતા માફ

૪. એક્સ્ટ્રાફંડ ઇન્સ્યુરન્સનો

લાભ

એજન્ટો તથા ઓર્ગેનાઇઝરો જોડાયે છે.

લખો યા મળો :—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ચીફ એજન્ટ્સ ક્લાર :

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડન્શિયલ વીમા કું. લિ.,

અમદાવાદ.

ફોન નં. ૨૫૨૭,

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચઘી પદ્મ વરમનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સવામો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અક્ષર માળા

જેથી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહો શી જાણવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

જે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલા
છથી આઠ વરમનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
પૂર્ણ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રોવાળા, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
અરસ, આઠથી બાર વરસના બાળકો માટેનાં એક
એકથી ગાંઠ્યાતાં જેતાળીમ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતનો જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલા સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દમથી પદ્મ વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિપત્ર મગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુળધ.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકીટો

દુનિયાના કોઈ પણ ખંડે જવા માટે સહેલાઈથી અને જોછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ ઉપરાંત અમારી આરક્ત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉબસવાળું મંથન ગ્રાએલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્ગ, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક છે. ઇંડા ને ગરમ પાણીના મળ કાચમ ચાલુ જ રહે છે.

નવી આન્ય જોડિસ : મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

આન્ય ઓફીસ :

હરિનિવાસ, ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાભાઈ પી. પટેલ એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ ૨૩૩, આર. ગંગોલી,
ખેતવાડી મેન રોડ, ગાંધી ગલી મામે, મુંબઈ ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

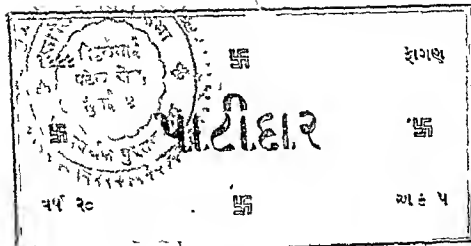
આણંદવાલા

ઠે : મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

*

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોક્કસ વ્યાજબી કિંમતે બનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોતું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત જોડવા તથા તેને લગતું દરેક બાતનું કામ છેલ્લી હબથી કરવામાં આવે છે.

વૈષ્ણવ જન

વૈષ્ણવ જન તો તેને કીર્તિ, જે પીપ પરાઈ ગળે,
 પરુ ખે ઉપદાર કો તોયે, મન આભિમાન ન આણે કે—વૈષ્ણવ
 મદન લોકમાં ચરુને વહે, નિંદા ન કો ક્ષતી કે,
 વાચાં શાખ મન નિશાન ગણે, ધન ધન જનની તેની —વૈષ્ણવ
 સમદૃષ્ટિ તે, વૃષ્ણાન્યાગી, પગ્ગી જેને માત કે;
 નિંદા થઈ અમન ન મોડે પગલ નર ગાંધે દાથ કે—વૈષ્ણવ
 મોહ માયા આપે નહિ જંતે, દદ વેગન જેતા મનમા કે,
 શમનામનુ તામી યાગી, મદન નીચ તેના મનમા કે—વૈષ્ણવ
 વણુયોબી તે કષ્ટગદિત કે, જમરોથ નિવાયાં કે,
 ભણે નરસૈયો તેનું દર્શન કરતાં, ના એકાને નારાં કે—વૈષ્ણવ

૧

નરનો નરસિંહલાલ કચિરભાઈ પગલ,
 'પાટીદાર' મંદિર, આણુંદ

વાર્ષિક વવાજમ : દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ
 છુટક નકલના ગણુ આના

આખુંદ ચંગેનું પ્રિંટિંગ પ્રેમમાં ગોવંદલાલ મુગડવાણ પટેલે છાપ્યું અને
 હીલાચતીએન રાજગુપ્તા પટેલે આખુંદમા પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૨: '૪૩.

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
ત્રીજીવન	બેન કમળાબેન મણિલાલ પટેલ	૧૨૯
ફરીયા નવે નામે	લાલ ઈશ્વર પેટલીકર	૧૩૨
સમાજની વેદી ઉપર	,, ત્રિકમલાલ રબ્રહોડલાલ પટેલ	૧૩૭
મહારાષ્ટ્રીય અને ગુજરાતી	,, રબ્રહોડલાલ એમ. પટેલ	૧૪૨
પત્ર	વિવિધ	૧૪૩
ગાળવાનોગ	‘પાટીદાર’ મંદિર	૧૪૭
અંધ પરિચય	,,	૧૫૨
પ્રસંગકથા	,,	૧૫૮

૧. આફ્રિકાના બ્રાહ્મકલાઈઓ સમજે કે કામગાનાં આ મોંઘવારીમાં પ્રેમનાં બીજ લગ્યાં એ અતિમુશ્કેલ પડે માટે તેઓ પોતાનાં ચહેલાં લંતાગમ તુરત મોકલી દેશે એવી આશા છે.

૨. બેનોને વિનાલવાગ્મ ‘પાટીદાર’ ગોકલવાળા ફાંડમાં-કંપાલાથી લાઇ રાગલાઇ મથુરલાઇ પટેલે (શિ. ૧૭૫=) રૂ. ૧૧-૧૦-૦ અને (ધર્મજી)રજોલીથી લાઇ મોતીલાઇ મંગળલાઇ પટેલે રૂ. ૬-૦-૦ ગોકલવા છે તે ઉપકાર મહિત સ્વીકાર્યું છે. જે બેનોને ‘પાટીદાર’ વિનાલવાગ્મ વાંચતું હોય તે પોતાનાં હાથે ચારી લખી જણાવે. તેઓ બીજી બેનોને પણ વચાવશે એવી આશા છે.

૩. ‘પાટીદાર’ની જોટ પૂરવા માટે મોરખામાથી લાઇ છોટાલાઇ આઇ. પટેલે (શિ. ૬=) રૂ. ૪, ગાલીસજા તા. પાટળથી ‘પાટીદાર પ્રગતિ’ કાર્યાલયે રૂ. ૨-૪-૦ અને બીલીમોરથી લાઇ ગોરખનારાસ સતુરલાઇ પટેલે રૂ. ૧ મોકલ્યા છે તે ઉપકાર મહિત સ્વીકાર્યું છે.

* * *

લગ્ન માટે

માસિક રૂ. ૬૦ની આવક અને દશ હજારની મિલકતવાળા, રૂઝના ગોળના, બત્રીસ વર્ષની ઉંમરના, સંસ્કારી અને કેળવાયેલા પાટીદાર યુવકને સંસ્કારી પાટીદાર કન્યા જોઈએ છે. લગ્નક્રિયા સાદાઈથી કરનારને પહેલી પસંદગી આપવામાં આવશે. ફોટો સાથે લખો યા મળો—

પાટીદાર યુવક, C/o ‘પાટીદાર’ મંદિર, આજંદ.

વિવાહ માટે

મોખાસામાં ફોટોગ્રાફરનો સ્વતંત્ર ધંધો કરનાર
હશકોશીના સારા કુટુંબના, ૨૫ વરસની ઉંમરના, સશક્ત
પાટીદાર યુવક, જેમની માસિક કમાણી રૂપીયા ૨૫૦થી
વધુ છે તેમને માટે કોઈ પણ ગોળની સંસ્કારી, કેળવણી
તથા સુંદર કન્યા નોંધજો છે.

મળેા:— પટેલ,

C/o પાટીદારમંદિર, આણંદ.

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નવા વીમા

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળેા:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

સુંદર ફોટા પાડનાર

રાઈ જિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ

ફોટોગ્રાફર: નરવરલાલ પટેલ

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી ચોના-ચાંદીના ફેન્સી લગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર-મળશે	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	ખનાવનાર- તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અંત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અક્ષીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતાંત્રીની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાબુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપ્રદાવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉ. ડાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડૉ. ડા

દરેક સ્થળે એજન્ટો લેઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખ્યો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ,
નમુનાઓનું કામ, વાણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાબળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાના બાઇબેનો ચોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લેખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હ સા હ સ

(૧) મોટાઓ માટે

શ્રી. જ્યોતીંદ્ર દવે ત : ચાર લાગ

રંગતરંગ

૫-૦-૦

(૨) બાળકો માટે (વીસ લાગ)

બકોર પટેલ

૫-૧૦-૦

ખધા ચોપડીવાળાઓ વેચે છે.

ગાંડીવ : સૂરત

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ

એચ્યુરન્સ કું. લી. (હે: ઓફિસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમા:

રૂા.

₹, ૫૦,૦૦,૦૦૦

ફાઇફ ફંડ:

રૂા. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫
ન

૧

૬

૧

૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર
૨૫ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હુતા માફ

૪. એક્સ્ટ્રેલેડ ઇન્સ્યુરન્સનો
લાભ

એનજીટો તથા ઓર્ગેનાઇઝેશો લેઇએ છે.

લખો વા મનો :—

ધી ગુજરાત એનન્સી;

ચીફ એનન્ડર્સ ફોર:

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

ભદ્ર, અમદાવાદ

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

क्षुरस्य धारा निशिता, दुरत्यया, दुर्गन्पथस्तत् कवयो वदन्ति ॥

સં. ૧૯૮૮
વર્ષ ૨૦

આણંદ

{ ફાગણ
અંક ૫

સ્ત્રીજીવન

હાલ આપણા સમાજમાં મોટે ભાગે પુરુષોને મન મૃદુસ્થિતમાં સ્ત્રી રમકડાં રૂપે છે. અત્યારની સ્ત્રીઓ ખરેખર પરતંત્રતા બોમ્બ છે. તેઓ પુરુષોને આધીન છે. પુરુષો ઝોમ મગજ છે કે સ્ત્રી ગુલામડી છે. ફટલાક તો નેમના ઉપર ઘણો જ જુલામ મુઠારે છે અને ઘણી રીતે હેરાન કરે છે. પુરુષને જો પોતાની સ્ત્રી ના મૂળી હાય તો ખીજી સ્ત્રીને પુરુષ છે. તેથી બિલકુલ જો સ્ત્રીને લૂંટો, લંગડો, પહેરો, કાણો, દારૂડીઓ કે પોતાને મારખીટ કરતો પતિ હોય, છતાં તેણે જોવા પુરુષને ધરિયર માનાને તેની સેવા કરવી જ જોઈએ અને તેના કલ્યાણમાં રહેવું જ જોઈએ.

વિધવા સ્ત્રીઓને તો ઘણું જ દુઃખ છે. કારણ કે તે વિધવા થઈ જોડેલે તેના સગાં, વડીલો, ગણે તેને અભાગણી કહે છે. તેને કોઈ સારી રીતે બોલાવતું પશુ નથી સામરીયા તો જોગો ગદુ તિસ્કાર થાય છે. લોકો ઝોમ માને છે કે હવે તેનો સ્ત્રીજીવનનો જ દક્ષ જનો ગયો. તેને એક તો પોતાના પતિના મરણનું દુઃખ અને આ ખીજું દુઃખ. આ જાને દુઃખો બેગા થાય છે, પણ કોઈ તેને શાન્તિ આપતું નથી બિલકુલ ફટલાક મૂળ લોકો તેને દસે છે, વાતો કરે છે. સામરીયાં તેની પાસે કાંઈ માલમિલકત હોય તે પશુ લેઈ લે છે, તેથી તે સ્ત્રી ઘણી જ હેરાન થાય છે. પુરુષને પોતાની સ્ત્રી મરી જાય ત્યારે તેને મરી ગયાં જાર દિવસ તો થયા હેતા નથી ને ફરી લગન કરે છે! ત્યારે સ્ત્રીને પોતાનો પતિ મરી ગયો હોય તો જાર મદિના ધરના ખૂશમાં બેસી રહેવું પડે છે અને ગદાર પણ નીકળવાનું મળતું નથી. ખીચારી બાળવિધવા થાય તો તેને ઘણું જ દુઃખ, કારણ કે તેનાથી બે ફરી

લેગન થાય નહિ. આ રિવાજ બ્રહ્મોજ ખરાબ અને અતીતિથેરક છે.

અત્યારે તો સ્ત્રીઓ કેળવણી પામતી થઈ છે. તેમને શિક્ષણ મળે છે, નવરાશના વખતમાં તેઓ સાગં સાગં પુસ્તકો વાંચે છે તથા ભરતો, સીવતો પણ શીખે છે. વળી ફેટલેક-સ્થળે ભગિનીમમાજ સ્થપાયા છે, જેથી બેતો મારો લાભ લેઈ શકે છે. નાની બેતો રમતગમતના ગરમા ગાય છે, સંવાદ પણ કરી શકે છે અને એક રીતે મનને આનંદ આપે છે. સ્ત્રીઓ-સહા ભરીને એક બીજા પાસેથી સલાહ લેઈને જ્ઞાનના તથા કેળવણીના વિચાર કરીને ઉન્નત થાય છે. તેઓ અંગ્રેજી પણ શીખે છે. હાલમાં પુરુષો પણ સ્ત્રીકેળવણી માટે ઉત્સાહ રાખે છે, ઉપાયો શોધે છે અને સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિના માર્ગ યોજે છે.

આપણે વૃદ્ધસમાજને માન્યું છે કે સ્ત્રીઓને કાંઈ પણ જાગતમાં આગળ વધવા દેવામાં આવે તો તેઓ પુરુષોને દગાવે. આથી તેઓએ સ્ત્રીઓને બધી જ પછાત રાખી છે.

હાલમાં તેવી સ્થિતિ જોાઈ યતી જાય છે. સ્ત્રીઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ વતી શકે એવી સ્થિતિ યતી જાય છે. સ્ત્રીને અને પુરુષને સમાજમાં સરખા દ્રક્ષ છે, કારણ કે સ્ત્રી ધરતી દેવી છે સ્ત્રી 'વેગનું' ધર નકામું છે. પુરુષો કમનસૂતી, પણ તેની વ્યવસ્થા કરનાર સ્ત્રી નહોતી તો મરદીપી આવતું નથી.

હાલમાં હજુ અમળ સ્ત્રીઓએ રક્ષા દૃટવાનું મારી રાખ્યું છે, તે ખોટું છે ને તે જાંબ કરવું જોઈએ, હજુ મે સ્ત્રીઓના ધૂમટા તાણવાનો ખોટો રિવાજ ચાલુ છે, પણ કેળવણીથી સ્ત્રીઓ તે જાંબ કરતી જાય છે. ધૂમટા તાણવાથી કાંઈ લાજમર્પાદા મત્તવાંતી નથી. ધૂમટાનો રિવાજ ખરાબ છે, માટે તે જાંબ કરવો જોઈએ; જાકી સાધારણ મર્પાદાયી જોણવું ચાલવું જોઈએ ને મોટાઓની આગ્રા પાળવી જોઈએ. પૂર્વે ધૂમટાનો રિવાજ નહોતો, નેપણ સ્ત્રીઓ પતિવ્રતાધર્મ સારી રીતે પાળતી હતી. દાખલા તરીકે, ચીતાજી પોતાના પતિ સાથે વનમાં ગયા. રાવણ ન્યારે તેમનું હરણ કરી ગયો ત્યારે તેઓ રામના નામની માળા જાપી રહ્યાં હતાં. આ કારણે લાંબે તેમનું નામ ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખાયું છે. નેમ રામ પણ એકપત્નીવ્રત પાળતા હતા અને એ જ કારણે તેઓએ રાવણની બેન સૂર્યજાની લગ્નની મામણીને સ્વીકારી ન હતી.

હાલ સ્ત્રીઓને જેમ જેમ શિક્ષણ મળતું જાય છે, તેમ તેમ તેમની

શુદ્ધિ વિકાસ પામતી નામ છે. શિક્ષણને લીધે તે પોતાની જાને વિકાસ કરતાં શીખે છે એટલું જ નહિ, પણ કરેલા નિયામને અગત્યમાં મૂકતી પણ થતી નામ છે. વિચાર માથે તેમનું હૃદય પણ વિકાસ પામતું નામ છે, તેમની ભાષા પણ સુખન્તી નામ છે. સ્ત્રીઓને અત્યંત પુરુષો ધણા લાખા વખતથી પોતાની ગિદ્દત તરીકે માને છે. નેજા સ્ત્રીઓને પાળેલા ઢાંગની પેઠે ધરને ખૂણે મંધરે છે; જાણે આંધલી વસ્તુ, ગિદ્દત અને બેટની વસ્તુ મંદ્ર કરવાની હોય તેમ સ્ત્રીને માને છે. પુરુષો એમ માને છે કે પુરુષોએ ઈશ્વર આગળ જવાબ આપવાનો છે, પણ સ્ત્રીઓએ તો પુરુષ કંપી ઈશ્વર આગળ જવાબ આપવો જોઈએ, એમ માની તેમણે પુરુષોને આધીન રહેવું જોઈએ, અને એ પ્રમાણે વર્તવામાં જ તેમનું સાચું પતિવ્રત છે। પુરુષને ઈશ્વર પોતાનું કાર્ય કરવાને માટે જન્મ આપ્યો છે, અને સ્ત્રીને પુરુષના રહેલા ઇન્કારનું દરેક કાર્ય કરવાને જન્મ આપ્યો છે, એમ પણ તેઓ માને છે.

દાસમાં સ્ત્રીને જે પદવ્યા પછી પોતાનો પતિ ન ગમતો હોય તો તેને છૂટાડેલા કરવાનો અધિકાર લાગે જ છે, પણ પુરુષને તે સર્વ અધિકાર છે. કોઈ કન્યાને પગલાવવાની હોય, ત્યારે તેમાં તેની ગરજ મરણી પૂછવામાં આવતી નથી અને ને પોતાની ગરજ મુજબ પોતાને ગોઝ પતિ સાથે સગ્ન કરી શકતી નથી, આથી ધણાં કન્યેડાં દિન્દુ મમાજમાં ખાસ કરીને જોવામાં આવે છે. આથી-સ્ત્રીઓને સર્વ દક્ષ ગણવા જોઈએ અને તે પણ પુરુષના જેટલા ગણવા જોઈએ, સ્ત્રીઓ પૂતળાઓ જેવી, રમવાના રમકડાં જેવી નહિ, પણ પુરુષના સુખમાં અને દુઃખમાં મગખી લાગીદાર હોવી જોઈએ. ભવિષ્યની સ્ત્રીઓ મામાનિક દેહની કાપડેમર માગણી કરશે સ્ત્રીઓ ખાસ દેહની તેમ જ દેવી થવાની આશા નહિ ગણે, પણ તેમના તરફ પુરુષના જેવા વર્તનની આશા જરૂર ગણશે. સ્ત્રીઓ માટે પુરુષોના જેટલું જ સાગ મળવાનું ક્ષેત્ર હોવું જોઈએ. તેઓ દરેક ગમ કરી શકે એવી ગોઝવતા તેમને મળવી જોઈએ. બહેલી, સારા વિચારવળી હોય તો તે માગ શિક્ષકની ગરજ સારે છે. માટે દરેક પ્રકારની ગોઝવતા તેને મળવી જોઈએ સ્ત્રીઓની પ્રગતિ થશે તો જ દેશની પ્રગતિ થશે, માટે સ્ત્રીઓને જિંદુ શિક્ષણ મળવું જોઈએ.

મગાખલેન

મનુલાલ મોતીલાલ પટેલ

ક્રીથી નવે નામે

રેવા બાને મગગવવામાં સુનીલાઇ સફળ તો થયો, પણ હવે એથી સારું શોધી આપવાની જવાબદારી એની ઉપર આવી પડી. મણિલાઇને એ સંગઘે પત્ર લખ્યો હતો, એટલે એનો જવાબ આવતાં એ અને નરેન્દ્ર એમને ગળંવા ગયા. શરૂઆતની વાતચીત ઉપરથી એમને લાગ્યું કે મણિલાઇ ખામ સોંપ્યા વિના કામ દાયમાં લે તેવા નથી બ્યવહારકુશળ હોવાથી કે લગ્નની ગાળતમાં ખત્તા ખાવાથી, કે ગમે તેમ પણ એમને મોંઝે કાઢવું નામ દેવાવવું મુશ્કેલ લાગેતું હતું.

થોડી વાતચીત પછી કંઈ અર્થ ન મળતો લ આથી સુનીલાઇએ સીધું પૂછ્યું : “તમારી મજરમાં એકેય નથી?”

મણિલાઇ વિચાર કરી કહેવા હોય તેમ થોડી વારે બોલ્યા : “એવો તો એકેય દેખાતો નથી.” અને સહેજ રહી ઉગેયું : “એનાં એએકે હતાં, તે તો ગઇ સાલ બેસી ગયાં.”

નરેન્દ્ર : “મયું સંભાર્યું શું વળે? હોય એની વાત કરો ને.”

મણિલાઇ : “ખરું પૂછો તો ઘડે વડો બરાબ તે વાત બૂલી જાશે.”

સુનીલાઇ હસતાં હસતાં બોલ્યા : “જાઓ પૂરો નહિ બરાબ તો, પણ બિલ્લો રહે તેવું હોય તોય જતાવો ને.”

મણિલાઇ : “હમયામાં ન કાઢતા. જા બેઠાં છીએ ત્યાં કંઈ ને કંઈ આંદું હોય છે ને એવું ના હોય તે ના કહે, એટલે એનું નામ શું? પેલો લક્ષ્મીદાસ, છોકરું જરા બલ્લે છે તેમાં તો જોતે હોય તેને ના જ પાડે છે. પેલા બીખાલાઇ પાસે પૈમા છે, એટલે ખાંટ થઇ ગયો — કહે છે કે જોતે ગરજ હોય તે પોતાને ખર્ચે છોકરાને આફ્રિકાથી તોડાવે, બલ્લે કાઢના માર પરબાવતો હોય તેમ!”

સુનીલાઇ : “જણી એ વાત જવા દો ને. કંઈ ગોઠો એવું હોય તેની વાત કરો ને.”

મગતું નામ ગરી ન કહેવાનું હોય તેમ જે નામ માટે પત્રમાં લખ્યું હતું ને જેની વાત કરવાની હતી, તેય ન કહેતાં મણિલાઇ બોલ્યા : “શું કહું? જરાજર મન ગોઠવું હોય ત્યારે વતિ કરું ને?”

હેવટ યાકીને સુનીલાઇએ શરૂઆત કરી : “ત્રિલોકલાઇના ચાન્તિનું તમને કેવું લાગે છે?”

મણિભાઈ તોળીને અભિપ્રાય આપતા હોય તેમ જોડ્યા : “એમ તો મારા ભાઈ, અત્યારના સંજોગ જોતાં ધણું મારું.”

નરેન્દ્રે મીઠું હમતાં કહ્યું : “ત્યારે હમણાં તો તમે કહેતા હતા કે ઝોલું કંઈ છે જ નહિ.”

મણિભાઈ : “શું કહું ત્યારે ? તમે આમ મિલકત તરફ જોવી જાઓ તો ઝોલું ન મળે. વિદ્વલભાઈનો ભાઈ મારો નામરાશી આફ્રિકા છે તે સારું કમાયો છે. જોકે બંનેનું જુદું છે, છતાં અત્યારે તો ઝોની બસો વીધાં જમીનનું કિતપસે આ જ ખાઈ છે. એને ત્યાં પાંચ દુકાનો ને કમાઈ સારી, ઝોટલે મન ઉદાર. શાન્તિને લેઈ એ જ ગયો કે ડોકરો હોશિયાર, આગવી દુકાન ચલાવે છે. મેટ્રિકમાં પાસ થયો હોય કે નપાસ તેની ખબર નથી. પણ ધંધે વળગ્યા પછી ઝોની શી પંચાત ?”

સુનીભાઈ : “કર્યા જેવું ખર્ચ કે નહિ ?”

મણિભાઈ : “ખીંજુ ઝોથી સારું છેવ કયા ? હા પાડતો હોય તો કરવામાં જોડું નથી.”

નરેન્દ્ર : “હા તો તમે કહો ત્યારે ને ?”

મણિભાઈ : “હા તો હમણાં પડાવું, પણ ઝોમાં જગ મળે છે. ઝોની ભોળાઈનો પોતાની બત્રીજીનું ત્યાં કરવું છે, ઝોટલે ભાઈનું દર્બારું હોય તો ખાનીધી કંઈ કહેવાઈ નહિ પણ એમ હોય તો કહો જોઈએ.”

સુનીભાઈ : “‘કહી જોઈએ’ નહિ, ખામ દયાળ કરીને એમણે ત્યારે બને.”

મણિભાઈ મૂંઝમાં હસતાં જોડ્યા : “તે હું કંઈ માગતો જ નહીં કર્યા વગર રહીશ ? ને લોને, એમ હોય તો કયું છેલું છે ? સાંજના જેવે આવાજો.”

મંજના જમી કરીને ત્યાં ગયા ત્યારે વિદ્વલભાઈને મળતા પહેલાં, એને સાચસાચી પકડે તેવો ડાહ્યાભાઈને અને નરમિલભાઈને એ પ્રથમ મળ્યા. હવે એમ સતવાદી જાન્યે ચાલવાનું નથી માની, સુનીભાઈએ નરેન્દ્રને સાંનમાં કંઈ દીધું હોય કે નેમ ધાય તેમ ભેટ કરવું. પાછળની વાત પાછળ. વિદ્વલભાઈ મૂળે માણસ હાહાતૂસો અને ફરી જાય તેવો, ધંધમાં જિલકુલ ચલણ નહિ ઝોટલે જહું ભરેસો રખાય નહિ. આ જયો વિચાર કરી એમાંથી છટકે નહિ અને મન ન હોય તોપણ હા જ પડાવી. બધા રાત્રે ખવ વાગ્યે ભોજન કરી બેઠા.

મણિભાઈ : “વિદ્વલભાઈ, મારું માનો તો તમારું બેવડું, મારા ભાઈ, સારું છે.”

ઢાલાલાખાઈએ ટેકા આપ્યો : “સારે સાડું હોય, પછી ખીનું શું જોઈએ?”

નરસિંહભાઈ : “સારાં માથાસ મળે એના જેવું સુખ, ખીનું તો ગમે તેટલું મળે, પણ ન જ મળાય.”

ઢાલાલાખાઈ : “માથાસમાં તો પૂરો ફેર. મથિલાખાઈની સામરીવાળા તો દળાણુ લાવે છે, પણ આપણું મન તો ખરું પૂજાવો તો ગિદગિદ નહિ.”

નરસિંહભાઈ : “વિદ્વત્સભાઈને ક્યાં અનુભવ નથી? એમને એ વહુએ વિતાડવામાં ગાકી રાખ્યું છે? ખાતાં પીતાં ઘેળે દહાડે કુવામાં પડતું નાખી, એાછી નામેસી લગાડી? એના ગયા પછી પૈસા મોકલવાનું ક્યાં વહેંચ્યું, એ જાણે એનો પરતાપ.”

ઢાલાલાખાઈ : “એ તો ગામનું પાણી જ એવું છે. આપણા ગામની ત્યાં પંદર વીસ છોડીએ હશે, પણ દરેક એક એકને ટપે એવી છે ને? અમારો ચિનુ પંદર વર્ષનો છે, અને વિનુની સાળી સાથે વિવાહ કરવાનું મંગળદાસ કંઠથી વળત કહેતા, પણ આપણે તો એકબીજા કહી દીધું કે માફ કરો.”

નરસિંહભાઈ : “ખરું છે. એક વાર વળાયા કે વટલાયા, પણ પછી જી રસ્તે જાય તો કોઈનો શો વાંકે?”

ઢાલાલાખાઈ : “વિદ્વત્સભાઈ મારી જેમ અડવા દે તેમ નથી, પણ ધરતું દળાણુ જોટલે શું કરે?”

નરસિંહભાઈ : “એવું જોટું દળાણુ લે ચાલતું હશે? આ કંઈ જે પાંચ દહાડોનો મંગલ છે?”

મથિલાખાઈએ વચ્ચે ઉગેયું : “સગા હોય, મારે કંઈ એવી શરમ ચાલે?”

ઢાલાલાખાઈ : “શરમ રાખશે તો પાછળથી જોના ખાશે, ખીનું શું?”

ઉપર વિદ્વત્સભાઈએ પોતાના મનની વાત કરી : “અંદરથી તો મથિલાખાઈનો વિચારેય નહિ. પણ વહુ જાડું મંડી રહે જોટલે શું કરે? ઉપર કાગળ લખે, પણ એમાં કંઈ જાડું માડમાર હોતું નથી.”

મથિલાખાઈ : “ખરું પૂજાવો તો એક ઘરમાં વધારે સગાઈ જ નહિ સારી.”

વિદ્વત્સભાઈ : “એ તો હું જ સમજું છું, પણ.....”

ઢાલાલાખાઈ : “જાઓ ને, એમ હોય તો મારું નામ દેજો. કહેજો કે એ રૂપિયા લેઈને જોડા જોટલે હું શું કરું?”

નરસિંહભાઈ : “અને એ તો કંઈ ધણીનો ધણી છે? કાવે ત્યાં કરે.”

ઢાલાલાખાઈ : “એમને એમનો સ્વાર્થ વઢાવો છે, ત્યારે આપણને આપણો સ્વાર્થ ન હોય?”

મણિલાલ : “ ને આ વ ક્યા હા પાડવાની વાત છે ? એક વખત ધન જુઓ, કન્યા જુઓ. ગન ગોઠે તો કહેજો ને. એમની પેઠે આપણે જોણું મારી મુગધાવીને હા કહેવડાવવું છે ? ”

નરસિંહલાલ : “ એ તો જેનું લાકડું માણુ છે એને ફાવવાનો શો ભો ? એને નો આ નહિ ને જીજ્ઞે પણ જાનેને સારે મારું મળતું હોય તેનો મવાદ તો જુદો રેતો !

કાલાલાલ : “ ખરું છે. મન જોડવાની વાત છે ! જેવામાં જોણું કાંઈ વળગી પડવાનું હતું ? ”

મણિલાલ : “ એ તો માણુમ મારા, એનું જ કહેવાનું. નહિ તો નરી મિલકત જોવાની હોય નો નથુ પારેજ કમ છે ? છોકરાય માગ લાઈ મારો છે. પણ એને શું કરવાનું ? પૈમાને આટવાના ! લાઈ આર ધર ફરે તો જાઈ જાર ધર એની પહેલા ફરી આવે, એવો ઘાટ છે, કંઈ છોકરા હાકતાઈ ગયા છે ? મિલકતવાળા નથી ? છતાં અહીં આવવાનું કાગણુ કંઈ ઠીક લાગ્યું હશે ત્યારે ને ? ”

કાલાલાલ : “ માણુમની વાત તો જુદી છે ! કહ્યું છે ને કે કાંઈ લાખનું એક ન મળે ને જીજ્ઞે ટકાના તેમ મળે. ”

અને ત્રિલલભાઈને પરાણ રીતે ટકાર કગતા હોય કે ‘એમ ન જાણતા કે તમારી પાસે મોટી મિલકત તૂટી પડે છે મોટે આટલું ગધું દમાણુ કરે છે,’ એમ મણિલાલએ દ્વિઅર્થમાં કહ્યું : “ મિલકત-તો માગ લાઈ જધા પાસે શી છે તે કાંઈનું અગવડ્યું નથી પણ માણુમ લાપક હોય તે જધી મિલકત જ માગો ને ! ”

નરસિંહલાલ : “ પૈમા તો આજ છે ને કાલ નથી લાગ્ય પ્રમાણે આવે ને જાય પણ ખાનદાનીની વાત તો જુદી જો જુદી ! ”

કાલાલાલ : “ એ તો અત્યારે લોકો પૈમાને આટલુ જધું જુઓ છે, પહેલાં તો કુતરાય નહોતાં સૂમતાં. ખાનદાની હોય એટલે જધું આવી ગયું. ”

નરસિંહલાલ : “ અત્યારે વ જે સમજે છે તે તો એ જ જુઓ છે. ”

વાતને આડે રસ્તે જતી જોઈ મણિલાલએ મૂળ વળાંક તરફ લાવતાં કહ્યું : “ જણી જવા દો ને એ લાગજગ ! જોલો હવે ત્યાં જવાનું ક્યારે રાખવું છે ? ”

નરસિંહલાલ : “ એ તો જનાર જાણે. ”

મણિલાલ : “ તે તમારે કંઈ નથી આવવાનું ? ”

નરસિંહભાઈ: “અમારું તો જાણ્યે ઠીક, ના આવીએ નોય શું?”

મણિભાઈ: “ના, તા, એવું હોય? આપણે સારેવને જુવાનું.”

કાલ્યાભાઈ: “પણ હજુ વિદ્વલભાઈ ક્યાં જોલે છે?”

હજુ મન સચડ્યુ હોય તેમ વિદ્વલભાઈ જોલ્યા: “જમ્યું, પણ એટલી બધી ઉતારવણ શી છે? જવાનું હશે તે દલાડે તમને સદેશો મોકલીશ.”

હમતાં હસતાં મણિભાઈ જોલ્યા: “આ આગ્યા છે તે એમને ઉતારવા ન હોય તો શું કરવા આવે?”

નરસિંહભાઈ: “એ તો ખરું સ્તો! ‘હા-ના’નો જવાબ આપી દઈએ એટલે એમને બીજી સૂઝ પડે.”

કાલ્યાભાઈ: “ત્યારે કરી દો ને, વિદ્વલભાઈ, જે વિચાર હોય તે. જોહું આમાં કંઈ ‘ના’વાનું છે?”

મણિભાઈ: “એ જાગતમાં જોશીકર ગહેજે, વિદ્વલભાઈ.”

કાલ્યાભાઈ: “એમ કંઈ પગલો પ્રીત થઈ?”

મણિભાઈ: “પણ હજુ એ મગનું નામ ગરી ક્યાં કહે છે.”

વિદ્વલભાઈ, પાંજરામાં પુરાવાની ધારતી સાગતી હોય કે ઘગમાંથી શું કહેશે એની બીક લાગતી હોય તેમ જોલ્યા: “જમ્યું, મારા ભાઈ, એ એક્કસ.”

નરસિંહભાઈએ હવે ઉપાડો પકડેલાં કહ્યું: “તમે ય શું ઊઠું કરતાં હશે? એનું તે કંઈ મૂત જોડાવાનું છે તે, ઝટ કહેવાય નહીં.”

વિદ્વલભાઈ: “વાંધો તો કંઈ નથી. મણિભાઈની સાંસરીવાળાંનો પત્ર છે કે અહીં આવી જશે.”

કાલ્યાભાઈ: “એમને ક્યાંથી વાત કરવાની છે? આપણે આ ભાંગમઠ કરીએ છીએ એ ને એ જ!”

નરસિંહભાઈ: “એમને એકથું ના કરી દો ને, એટલે સાલસ મૂકી દે.”

કાલ્યાભાઈ: “એક વખત ના કહેવું એ કહેવું. એમાં વળી છાસ લેના જવું ને દોલણી શી સંતાડવી?”

વિદ્વલભાઈ ધીમેથી જોલ્યા: “એક વખત મને ત્યાં જઈ આવવા દો. જોહું તો ખરે કે શું કહે છે?”

મણિભાઈએ જોયું કે હવે ઝાઝું એવવામાં ગાલ નથી, એટલે તૂટી જાય તે પહેલાં એમણે નરમ મૂકી દેતાં કહ્યું: “સારું, એક વાર જઈ આવો.” અને જોગણે નરસિંહભાઈ તરફ આંખ મીચકારી કે જોલે છટકી ના જાય.

નરમિદલાઈએ આખની ઇમાનગી જવાબ આપ્યો. "તમ તમારે બેશીકર ગહેનો, આપણા પાનામાં આવનો કન છટકાનો છે?" અને વધુ નક્કી કરી લેતા હોય તેમ જો બોલતા : "આજ ના મગવાય થયો એટલે કાલ નહિ જવાય ગુરુવારે તમે જઈ આવો પછી શુક્રવારે જવાનું રાખીએ તો શો વાધો, વિદ્વલભાઈ?"

હવે ચક્કરમાં આવ્યા પછી પૂરો આગે ફર્મા તમ છૂટકો નથી એમ માની વિદ્વલભાઈ સમત મતા મોટા "ચાલો, એમ ગણો"

મલ્લાભાઈએ તેને વધારી લેતા કહ્યું "મારૂં ન એ જ કહેવું છે ને!" નરમિદલાઈએ મહેજ નિકાજમાં જોતા કહ્યું : "ચાલો મણિભાઈ, શુક્રવારે જઈશું તે ચોક્કસ"

અને એ રાત્રે આ પ્રમાણે શુક્રવારે જામને લેઈ આવવાનું નક્કી કરી મણિભાઈ રિદાઈ થતા નરેન્દ્ર અને ચુલાભાઈ વજ વગ તરફ પાછા ફર્મા સહિયાદ, તા કંગજી

ઈશ્વર પેટલીકર

સમાજની વેદી ઉપર

ભગવાનદાસની અર્થિક સ્થિતિ, લાગણીમાં જાગણ વર્ષો આગળથી અને બેનીમાં કાંઈ જરાય ન ગાકાળી, તમડતી ગાલી કુટુંબમાં પણ વૃદ્ધિ થઈ હતી, આથી ખર્ચમાં પણ હિંમતી વધારો થતા હતો છતાં એકની એક લાઠી પુત્રી વનસતાનું લગ્ન કુળમાં થોડું કરના લાગણીમાં લોકલ અભિગાથા હતી આ અભિગાથા ભગવાનદાસના ગાનસમા આડે તમ મનિતરંગો વિપન્નાતી હતી

આર્થિક સ્થિતિ જરાય ન હોવા છતાં ગમાજમાં અમગણ્ય ગણાતા ભગવાનદાસે વનસતાને મોટે ઘેર - કુળવાનગેર - ગણાવતા નક્કી કર્યું "મમાજમાં પ્રતિષ્ઠાસ પાલન કરના પુત્રીને મોટે ઘેર ગણાવવી પડે ને આગ કરે નહિ તો તેમની પ્રતિષ્ઠા જરાય અચાપ નહિ આથી ભગવાનદાસ પુત્રીના લગ્ન માટે કુળવાન ધગી શોધમાં પડ્યા

દેવીદાસનું કુળવાન લગ્ન પૈમે દેકે જાલી પણ ગાલ આડંગ પૂરતો હતો દેવીદાસ આ મહિને દાર પાછા માતમો આસો ફીચાનું પાણી કરતા. ગાપદાદાની માલગલકલ વેચી ખાધી હતી તેમના મુલકલમી પગસનગાની જમણે પણ ધીમે ધીમે દારમાં ચટણી થઈ ગઈ આલીશાન મકાન પણ

ગીરા મુઢી દીધું હતું. હવે કોઈ પણ પ્રકારે અગ્નિકૃત લગ્ન થઈ ગયા અને મનમાની પરઠજી આંતે તો ફાવે. આમ વિચારી દેવીદાસે માત્ર પરઠજી ઉપરજ આધાર રાખી કોઈ પણ મેળ તક પકડી લેવા નાક્કી કર્યું.

અગ્નિકૃત મામાને ત્યાં નહીં મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. જેમ તેમ અનેક આર્થિક મુઝગણો પેડી ગી. જો ના પ્રથમ વર્ષમાં આવ્યો હતો. હવે તેનાથી પૈમા નિના બિલકુલ આગળ અભ્યાસ થાય તેમ હતું નહિ. આથી જો પણ પરઠજીની વાટ જોતો હતો. આગળના સારકારિક ગણાતાં યુવકોનો આ મુખ્ય ધ્યેય હોય છે !

ભગવાનદાસ આ કુળવાન ઘેર આવ્યા. લગ્ન સંજોરે વાતચીત કરી. દેવીદાસ તો તત્પર હતા. માત્ર પરઠજીની જ મુખ્ય વાત હતી. ભગવાનદાસ આ ગીરા મુકાબોલા, પણ આલીશાન, મકાનમાં બેઠા બેઠા કુળવાનશાહીના ઇનરદાર દેવીદાસની કેટલીયે કીર્તિગાયણો બીજા જહાઝના પરગલુ માણસોને મુખે સાંભળતા હતા ! દેવીદાસે પ્રથમ પરઠજીમાં આઠ હજાર રોકડા અને બે હજારનાં દાગીના મંગળમાં માગ્યા. કુળવાન કુટુંબનો નખીરો ખરો ને ! હા-ના કરતાં ભગવાનદાસે જ હજાર પરઠજી ને પદસેના દાગીના મંગળમાં આપવાનું કમળી વિચાર નાક્કી કર્યો.

દેવીદાસના મંત્રકાર પામેલા અગ્નિકૃતે આમાં કાંઈયે નવું લાગ્યું નહિ. હા, સભામાં કે હીમેટિંગ કલજમાં વગરિકય ઉપર લાંબાં લાંબાં વ્યાખ્યાનો આપી તેની સમાજ પર થતી અમરેલું અચોટ વ્યાપાર તે આપનો, પણ જો તો પોથીમાંનાં ઝીંગણાં ! મામડાંમાં - ભલે ને વમતિ ચાર હજારની હોય, પણ જો ગાય કે ચાર ગાય સિવાયનાં મામડાંમાં - લગ્ન કરવાનું ! પરઠજી ચિના આપ્યાં મામડાંમાં જવાય ? દારૂધેલા દેવીદાસને પરઠજી ચિના પાલવે જ કેમ ? - કુળવાનશાહીના ખાસ ઇનરદાર જો તો !

કુળવાન ઘરમાં નિર્દોષ ગાળાઓ ફની વાનગાઓ સહન કરે છે, કેવો કેવો અત્યાચારો તેમના ઉપર થાય છે, વગેરે વનલતા જાણતી હતી. તે આના કુળવાન ઘરમાં જન્મ કરવા, અનેક વાતનાઓ ભોગવવા અને કુળવાનોનાં કારરમાનોનો ભોગ જનતા દરજીની નહોતી. પોતાના પિતાને મમનવતું વર્ધ હતું. મોટું ઘર એથી પુત્રીના સુખમાં (કે દુઃખમાં ?) અભિવૃદ્ધિ કરવા, દશાઘાટ હજારનું પાણી કરી મામમાં પ્રતિષ્ઠા સંગાદન કરવા, મિથ્યા પ્રયાગ કરવા ભગવાનદાસ આ કળાંથી સગજે ? જતાં વનલતાએ આ લગ્ન માટે પિતા સામે વિરોધ ઊઠાવ્યો : " મારે મોટે ઘેર પરજીવું નથી. જહાઝી

સુંદર દેખાતાં ઘરોમાં તો નગધર્મો વસે છે. તે મને કંગડી તાળશે, મારે અનેક માતનાઓ મદન કરવી પડશે. જો માડું દિન ઇચ્છતા હો, તો મોટે ઘેર માઈ ઘરન ના કરતાં નાને ઘેર પણ સુધરેલા કુટુંબમાં કરો. તે મને આલ્લ છે. આપણી રિતિ, કુટુંબ, વગેરેનો વિચાર કરતા મને તો આ મગન પર્મદ નથી જ.”

લાડકી પુત્રીનું આ વચન માલગી પ્રતિષ્ઠાએના ભાગવાનદામની આખોમાંથી આંસુ મરી પડ્યાં. આંસુથી ની આળ નમળ નનનતાને કહ્યું : “બેટા, મારી આજર તારે હાય છે. લગન નક્કી કર્યું છે આપણા જ ગોળમાં તને પરણાવવી એ અશક્ય છે. પ્રતિષ્ઠા મામલો અને પિતાને સુખી કરવો, એ તારે હાય છે.” ભાગવાનદામની વતારે બોલાયુ નહિ.

થોડા દિવસ પછી વનસતાને લગન વિષે ફરી પૂછવામાં આવ્યું. આ વખતે વનસતાએ પિતાને ન દુભવવા ખાતર જ, અરોવ ન કરતા વ્યથિત મને મંમતિ આપી ભાગવાનદામે પોતાની ઘણીબધી જમીન ગીરો મુકી દેછે આશરે દશેક હન્ટ રૂપીઆ આપવા દીકરાઓના તથા હાલવારોઓના મન કમવાતા હતા ; પણ એક વખત તાલતાલ બોલાવવા, એની એક લાડકી દીકરીને કુળવાન ઘેર પરણાવવા, ભાગવાનદામ ભાન બુદ્ધિ હતા.

લગન થઈ ગયું. હન્ટ રૂપીઆ પાણી મયું માતાપિતાની શીતળ છાયામાંથી વિખૂટી પડી વનસતા માસરે આવી. સામનમાં એ વજ્ર દિવસ મહેમાન તરીકે માનવાન મેળવ્યું પણ પછી ? પછી સામાન્ય ચાકરી તરીકે ધરતું કામકાજ એને સોંપવામાં આવ્યું. દિવસે દિવસે વનસતા ઉપર કામનો ખોળો વધવા માડ્યો ગુલામડી માફક આખો દિવસ તે કામ કરતી નાના નટુથી માંડી મોટાં મર્ વનસતા ઉપર હુકમો છોડતા. આ હુકમો વનસતા તરત જ અમલમાં મુકતી, એ પિતા તેને છટકો નહોતો. કોઈ કે જખત ગમણિક આગળ વનસતા કનિષ્ઠ કરતી, પણ કંઈ દાદ મળતી નહોતી. માસુ અનેક પ્રકારના વોક કાઢતી, અનેક પ્રકારના ગુલામોથી નેની માથે લાડતી આ જાણુ વનસતા સદન કરતી, એક પણ રૂંદ ઉચ્ચાતી નહિ.

પરજીવા ગત રૂપીઆ ખર્ચાઈ ગયા. દેવાદાસની અને ચૂલકદમી પરસળાની નજર વનસતાની જાણુએ ઉપર પડી આ જાણુસો મારે અનેક પ્રકારની યુક્તિપ્રયુક્તિઓ થવા માડી. વનસતાએ પિયે જવા ઇચ્છા જણાવી. માસ-જાતાં જ માસુએ ચોકખી ના મુજાની દીધી : “એ દિવસ રહી, એટલામાં તો પિયે જવું છે ? જા, ફરી આવવું ના હાય તો ! આ બગવ પગલાની વહુ લાવીને અગો ખરાબખરાત થઈ ગયા ! નિાળી પછી જાણુસો નો નહિ આસે ? હાલ નથી જવાનું. ધરતું કામ કાજ કરશે ?” વનસતા નિરતર રહી.

મામુએ આગળ ચલાવ્યું: “જા, જવું હોય તો જશ્યુસો ગંધી મૂકીને જવાનું છે.”

વનસતા બોલી: “મારે નથી જવું.”

“કમ, એટલી વારમાં વિચાર ફરી મથો? જા, એટા લતાવડુ, તને દુઃખી કરવી એ ‘માફ’ કાગ નહિ. એ તો તારા કરતાં વધારે સહન કયું છે.” શરદાજીના પાત્રની આગાહ નકલ કરતાં પરમનજા બોલ્યાં.

વનસતા આ મીઠાબોલાં સામુનું હૃદય કળી ગઈ.

આખા દિવસના અગથી કંટાળી ચોલી વનસતા સૂઈ ગઈ. પથારીમાં પડ્યાં પડ્યાં હૃદયને દળાવું કરવા રહી લીધું. રડવાનો અવાજ કોઈને અત્યવળી પમાડતો નહિ. એ તો દરરોજનો કાર્યક્રમ હતો. આત્મામાં જે વસ્તુની કલ્પના સગળી પણ વનસતા કરતી નહિ. ખરે જ! અત્યાસન જેની વસ્તુ જ ક્યાંથી હોય? પાડોશમાંથી કોઈ હાર્ગોનિયમ પર અશ્રુકૃતિ કલાપીનું કર્ણ-રસથી ભરપૂર મંદાકાન્ના કાળ ગાતું હતું. એકે એક શબ્દ વનસતાના અંતઃકરણને વ્યથિત કરના હતા. તેનું હૃદય ખૂન ખૂન ભરાઈ આવ્યું. તેનાંથી વધારે રહી શકાયું નહિ. અર્ધ-મૂર્છાસ્થામાં તે પથારીમાં પડી રહી.

વેકેશન પડ્યાથી, તે જ રાત્રે ગોડે, અગમવાદથી રોગચિક આગ્યો. અગમવાદમાં પેસતાં જ પથારીમાં પડેલી વનસતાને જોઈને રમણિકનું હૃદય દ્રવી ગયું. આવી હતી ત્યારે કંઈ હતી? આજે આ કોમસાગીની મુખ્ય ઉપર નર પણ નહું નથી! ફિક્કરી, નિસ્તેજ, તાકાત વિનાની, સુક્લકડી, અર્ધ-મૂર્છામાં પડેલી વનસતા આજે દયા ઉપભવે જેવી હતી. વનસતાએ ભગી, રમણિકને જોઈને એક છોડો નિવાસ નાખ્યો. આંખોમાંથી આંસુના રેસા ગાલ ઉપરથી પસાઈ યંધ નીચે પથારીમાં પડવા લાગ્યા, રમણિકે મનમાં થોડી વ્યથા અનુભવી, પણ પછી તુરંત જ નિશ્ચિત મને આલ્યો મથો.

દેવીદાસ સખત બીડમાં આવી પડ્યા હતા. દબે મગે તે ઉપાયે વનસતાની જશ્યુસો લેવી જ જોઈએ, આમ અતઃકરણના આ આજા આશાકરણને સતોષવા દેવીદાસે પેરવી કરવા માંડી. પરમનજાએ વનસતા પાસે પેટીની કૂચીઓ માગી. વનસતાએ તે આપી નહિ. વાઘજી સમી ગર્જના કરી સામુજી બોલ્યાં: “લગપતિની બેટી! કૂચીઓ આપે છે કે નહિ? નહિ આપે તો પેટી તોડી નાખું છું. તારો જાપ તને ગયાવવાનો છે?”

વનસતા પણ આવેશપૂર્વક બોલી: “જે જાપે તપ્પી જોઈને મને આ મનુષ્યલક્ષી રાક્ષસોનો લક્ષ્ય થવા મોકલી છે ને જાપ દબે ક્યાંથી ગયાવશે? મારી જશ્યુસો હું કોઈને આપીશ નહિ.”

“શું અમે મનુષ્યભક્ષી માણસો? તારી જીભ-મંભાજા! તારા જાપે શું કરના અમે, મનુષ્યભક્ષી રાક્ષસીના-ધર્મ તો પરણ્યા?”

વનસતા બોલી : “જાપ નહોતા જન્યતા કે તમે નરાધમો દર્શા!”

આજે વનસતા સપનગૃહની બદારજ નીકળી નહિ. તેણે આખો દિવસ રજા ક્યું. પરમને સપનગૃહને બદારથી ત્રાસી દીધું બે દિવસ સુધી વનસતા તેમાં પુગાઈ રહી. નીચે દિવસે પરસને જાણ્યું જોઈયું. વનસતા પથારીમાં પડી હતી. આંખો સૂજી ગઈ હતી. અશક્તિને લીધે તેનાથી જીભ યથ શકાયું નહિ. જિભી યથ પણ તરતજ પથારીમાં બેસી જવું પડ્યું. પરસને પેટી ઉઘાડી, બંધી જાયસો તથા સારાં મારાં ગાંધાં કપડાં કાઢી લીધાં. જોરડામાંથી બંધી પુરુષો-લેષ્ઠ સેનામાં આવી. વનસતાને માણસ પડ્યું કે આજે કાંઈ નવાજૂની થવાની છે, મેંતો જીવ આ સપનગૃહમાં જ આવવાનો છે. તે ધૂજી બિડી. આરે જાણુથી શિકારીથી દરિયો ફમાવ તેમ નિર્દોષ વનસતા ક્ષમાઈ ગઈ. તેના મોંઢામાં એક કપડાનો ડુંગ્રો દેવામાં આવ્યો. તે તરફથી મારવા લાગી. પરસને નાનગરાગર પકડી રાખી. પાછળથી દેવીદાસે ચઢાતો માગાંન, પંપાલા-રૂકાખી, રટવ, વગેરે સાદિત્ત લાવી મૂકીને બાસતેલતો ડુંગ્રો વનસતા ઉપર રેડી દાસો. વનસતાની રિયતિ ભયંકર ગતી ગઈ. પરસને પકડેલી વનસતા છૂટવા ફાંફાં મારવા લાગી, ચીસો પાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગી, પણ નહું નિષ્ફળ ગયું. દેવીદાસે દીરામળી સળગાવી વનસતાને ગાંધી દીધી. અશક્ત વનસતા તરફથી મારવા લાગી જમીન પર પડી. આખંદે એક પણ ચીસ સંભળાયા વિના તે જળી ખાખ યથ ગઈ! રમણિક આ દરમ દરમી બેતો હતો. તેણે તેમાં સક્રિય ભાગ ન લીધો, તે તટસ્થ રહ્યો. મરેકારી યુવકો! આ અધમતાની પરાક્રષ્ટા ક્યાં જઈને અટકશે? ભગવાન-દાસને ખજારે આપવામાં આવી. અકસ્માત એ કારણ જળ્યાવવામાં આવ્યું. સામાજિક રૂઢિનો શુભાગ નિશાંસ ભગવાનદાસ પોતાની પુત્રીને ફરી જોવા પણ પામ્યો નહિ.

ત્યાં સુધી આત્ર ભગવાનદાસ જેવા પિતાઓ, દેવીદાસ જેવા કુલીન રાજકીયા, પરસન જેવી માસુઓ અને રમણિક જેવા કોલેજિયન પતિઓ સમાજમાં દરે, ત્યાં સુધી વનસતા જેવી નિર્દોષ, કોમલ યુવપત્ની બાલિકાઓનાં સમાજની પેઠી પર અસિદ્ધાન દેશરોજ દેવાશે!

સમાજની આ અવગતિ ઉન્નતિમાં ક્યારે પરિવર્તશે, કહેશે કાંઈ યુવકો!

કરખડી

ત્રિકુભાષ રજુહાડભાષ પરેલ

મહારાષ્ટ્રીય અને ગુજરાતી

“છકડં તીકડં સોજદિ આવા.....

.....શું શાં પૈસાં ચાર!”

મહારાષ્ટ્ર કેળવણીમાં ગુજરાતથી જરૂર ચઢે, વેપારમાં ગુજરાતી ચઢે. સમી સંજના છ વાગ્યા હોય, સૂર્ય આયમતો હોય ત્યારે મકાનના કકારામાં એક માનવી ચોપડી વાંચતો મેં જોયો છે; જ્યારે પીછા જાણુ બહેને ને રાતના નવ વાગી ગયા હોય, જૂથ લાગી હોય, પણ દુકાનનાં બાજુનાં બંધ ન કરતાં ગરબાં મારતો ગુજરાતી પણ મેં અહીં જોયો છે.

પૂના એ મહારાષ્ટ્રનું મોટું ઐતિહાસિક નગર છે. પૂના એટલે કોલેજોનું મથક. પૂનાનું બજાર એટલે તો ગુજરાતીઓનો અડો. ગુજરાતીઓમાં પાસ કરીને પંચમહાલ અને કાઠિયાવાડના. ગવર્નમેન્ટ મોટી ઓફિસોમાં પણ ગુજરાતીઓ તો જાય જ; જ્યારે હાલવક પ્રમુખ તરીકે મહારાષ્ટ્રીય શૂરા એટલે રૂ. ૧૬ના પગારથી માંડી રૂ. ૩૫૦ના ઓફિસરોમાં મહારાષ્ટ્રીઓ.

મહારાષ્ટ્રીય શૂરાતન અર્ધોની નારીઓમાં પણ જોવાનું મળે તેઓ કમ્પ મારે; વૃદ્ધ ડોશી હોય, પણ માછલ ઉપર અઢી શાકભાજી લેવા માટે વરસાદમાં, તાપમા કે ઠંડીમાં હમેશાં જાય જ; જ્યારે ગુજરાતી નારી કાકા દિવસ સાંજની ઠંડકમાં જહાજ નીકળે.

પડાનો રિવાજ મહારાષ્ટ્રમાં છે જ નહિ, મોટી કિમ્બે પણ અર્ધોની નારીઓ અભ્યાસ કરે જ જાય છે. સરીરે હુષ્ટપુષ્ટ, સ્વચ્છતાની અને ફૂલોની ખાસ જોખાન, સંગીત, નૃત્ય, વગેરે નેમની (Hobby) ધૂન ગણાય સ્ત્રીઓ મારે ખાસ ઠેર ઠેર કીડંગણો પણ છે.

અહીં ગુજરાતીઓ ધીરે ધીરે મહારાષ્ટ્રીય જાનતા જાય છે. ધણા તો અહીં પેઢીઓથી રહે છે, એટલે લગભગ મહારાષ્ટ્રીય જાની ગયા છે; બાપા પણ મરાઠી જ જોલે. અર્ધોની ગુજરાતી સ્ત્રીઓએ પહેરવેશ બદલે નથી. પણ એક વસ્તુ તોખના જેવી છે: વણી વખત કકારો કરી તે નીકળશે, પણ પગમાં ચંપલ તો મળશે જ નહિ. તેનું કાગળ શોધનાં એમ જણાયું છે કે ગુજરાતી સ્ત્રીઓને ધરની જહાજ જવાનો પ્રસંગ જ જાણુ જોઈએ આવે છે, જાણે કે વંશવૃદ્ધિ માટે જ સ્ત્રીઓને સ્થાન ન હોય ?

મહારાષ્ટ્રીય સંતોષી પુરુષો છે. થોડા પગારમાં પણ સુખેથી રહી શકે છે. જગ્યાનો સારી રીતે ઉપયોગ કરે તો તેઓ જાણે છે. સાદિત્યના જેવા

જોખીઈ છે, તેના જ કથાના મોઝો છે. સ્વચ્છતામાં અને વિનયમાં તેઓ શ્રેષ્ઠ છે. જાતે આપણાથી તેમને જુવથી અડી 'જવાધુ' હોય, તોય તેઓ તરત જ માફી માગી લેશે; જ્યારે નવી જાગતોમાં આપણે હમેશાં પાછળ જ રહ્યા છીએ. તેઓ જોગકમાં ક્રાઇ દિવસ તેજનો ઉપયોગ કરતા જ નથી. જ્ઞાનેશાં મૈત્રી સાધતા મારે તેઓ તરપગ મહે છે, ત્યારે અહીંના મુજરાતીઓ તો, જ્યારે કે, પૈમા કથાવા એ જ મુખ્ય હેતુ ગણી અહીં રહે છે. જરૂર તેઓ અંદર ચાહતા સખધો માગતના હશે, પણ જહારની દુનિયાતેમને મન કાંઈ નથી અંતમાં, અહીં લગભગ જલુ ખર્ચ કરવામાં આવતું જ નથી લગભગોડી ઉમરે કંવામાં આવે છે. માગસામી મળવાની (આપણે ત્યાં જેની સરખાત મહ છે) જોગવાઈ કરી આપવામાં આવે છે, વર મેટ્રીક થયો ન હોય અને વધુ ૨૦. ઓ. હોય, પણ જો એક બીજાને કાંઈ તો તેઓનું લગન થાય છે.

મદાગાસ્ટ્રીઓની પૂનામાં જે રિમિન છે તેના કરતાં વિષમ પરિસ્થિતિ નાનાં માગડાંઓમાં છે. કેળવણીમાં અમગણ છે, ત્યારે આર્થિક પરિસ્થિતિ કનિષ્ઠ પ્રકારની છે. મુજરાતીઓ આર્થિક રીતે આગળ છે, પણ કેળવણીમાં પછાત છે.

૪, ખેતીવાડી કાલેજ,

રણછાડભાઈ એમ. પટેલ

પૂના ૫

પત્ર

૫. લગન નિષ્ફળ કેમ ?

પ્રિય વાઈ મગજ,

હારો પત્ર તા. ૧૮મીએ મળ્યો, વાંચી આનંદ થયો. વળી પણ લખશે એવી આશા છે.

તે પુણ્યું કે 'લગન નિષ્ફળ કેમ થાય છે?' તો તે વિષયમાં મારે જણાવવાનું કે (૧) મામાનિક રિવાજો, (૨) મનુષ્યમાનસ, (૩) શારીરિક ખામીઓ, ત્રણે વળાં કાણેને લીધે લગન નિષ્ફળ જાય છે. એ મુખ્ય કારણો દૂકમાં નીચે પ્રમાણે નાની શકાય :

ઉપર મજાનેલી ખામીઓમાંના પહેલી બે ખામીઓ, જે એકમેક સાથે સંકળાયેલી છે, તે ખામીઓથી લગભગ ૮૦-૮૫ ટકા, જરૂર તેથી પણ વધુ લગને નિષ્ફળતા મળે છે. જ્યારે શારીરિક ખામીનું કારણ લગન

૬. સમાજની વિષમય દ્રષ્ટિ

[સમાજની વિષમય આંખો ગાથાં નિર્દોષ રત્નોદીઓને કુદૃષ્ટિથી નિહાળી ઝોગનાં જીવન રમેલસાસ કરી દે છે અને ઝોગને દુરમતોના પેઠે ઝોકખીમથી ડરીરે જીવવાની ફરજ પાડે છે. એ અંગેનો સાચો ખ્યાલ આપતો પત્ર નીચે મુકવામાં આવ્યો છે. — લેખક]

તા. ૧૬ : ૫ : '૪૨

સાદરનેહી બેન,

. છોડ્યા પછીથી આપને મારો આ પ્રથમ પત્ર છે અને સૌથી પ્રથમનો જ વિવેચનાપૂર્ણ પત્ર છે. પત્રને ત્રાંચનો, વિચારનો; યોગ્ય વિચાર કરી યોગ્ય અને હેતુમરતો પ્રત્યુત્તર લખજો

કુશળ છું. તમારી દેહની, મનની, આત્માની અને વિચારોની પ્રકૃષ્ઠતા ચાહું છું. કુશળ દરો. પૂ. તથા પૂ અને ચિ. . . સૌ મજામાં હશે. ખબર,

લખવાની તો જાડુ હિલકા છે પણ તમારે દોષે—તમે જવાબ ન લખતાં હોવાને દોષે—માર્ગ નરક તમારી ઓછી જણાતી લાગણીને દોષે—કલમ અને કાળજી—આગળ ધરી સકતાં નથી.

આપણે નિર્દોષ છીએ. દુનિયાની દ્રષ્ટિ મહિન છે. આપણાં હૃદય કિન્નરનંદ છે. જગતનાં નયનો સ્વચ્છ દિલોને નિગૂંથી ઘૂંચીથી ગળે છે, પણ ઝોગમાં આપણને શું ?

હું કાષ્ઠનું કાંઈ એ સાંભળું તેવો નથી. પરંતુ તમે ખૂબ દુઃખ અને અશ્રુપાત કરો છો, તેથી મારું હૈયું ગળી જાય છે એથી અંતરના ભીતરમાંથી વરાળ નીકળે છે કે હાથ સમાજ !

સમાજમાં રહીને—આધુનિક યુગમાં આપણે રહ્યા ઉગરવાનું છે. નિર્દોષ દિલોને જગતની કાનીસ ઝેરીલી ચમુઓ શું કવાની છે ? “ર ભગિની ! જીવન હૈ સમાજ ભગિની”

. છોડ્યા પછી મન સ્થિર નથી. વિચારો થાય છે, આપણા સાચા રૂનેહને ભોગે સમાજે આપણાં દિલોં આક્ષેપોના ઢગલાઓ વચ્ચે સળગાવવા માંડ્યાં છે. મારો દેહ અને દિલ આક્ષેપોના દુઃખથી ભડકાય ગળે છે; તેથી વધુ પ્રગળાપણે તમે જાતે દુઃખી મઠ કરો છો, જેથી ગળતા

હૈયામાં આસેપોતું ધી હોવાય છે!

એક દિવસ એ હતો, જ્યારે તમે અને હું બે બેગમાં થતાંની સાથે જ હૈયાંની બિજા બિજા તરેહની વાતો શુદ્ધ લાગે ઉઠેલતાં અને આંતરવંચનીય આત્માં અનુભવતાં. અને આજે? તમે મગાજથી કરો છો, હું પણ તમારા દુઃખી હૈયા સાથે સદાનુભૂતિ દર્શાવવા સત્રાય મારા આત્માને જાણું છું. કારણ?

દુનિયા સામે જળવે કરવાની ઇચ્છા થાય છે. ઘેરથી છૂપી રીતે નાસી જઈ તમારી સૌતી આંખોથી દૂર થવા ઇચ્છા થાય છે. પણ...? એમ કાગર થવાથી શું નજે? નામદં કાયર અને, નામદં નાસી છૂટે! છતાં પણ એવી એક પ્રજાળ ઇચ્છા થાય છે કે તમારી પાસે આવીને મારું બારાઈ ગયેલું હૈયું કાઢી નાખું, અંતરની લાય છુટાવવા હું તમને મળી જઉં! સંસારમાં દૂધી મનુષ્યોને દર્શાવી આપું કે અમે નિર્દોષ છીએ! હાય મમાજ! હાય જગત! હાય બંધનો!

જસ, વધુ સખવાની વિગત થતી નથી. આટલું લખતાં હૃદયમાં અમિ ભાડે છે. અરે... આંખોમાંથી અશ્રુ ટપકે છે અને આગળ કલ્પન નથી ઉપડતી.

જવાળ લખશે તો આભાર! નહિ લખે તો પણ આભાર! જેવી તમારી મરજી...! મારા જળતા આત્માને કારવા ઇચ્છા થાય તો—ઘડીક વાર સમાજનો દરત્યજને પત્રરૂપી પાણીથી શાન્તિ આપશે એમ આહું છું. એ જ, વધુ શું લખું?

આદરેણુ (હાલ મે.જા રોડ) ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

જાણવાબેગ

૧. શ્રી. જોગલેકર નંદદાસ

(ગવા આવજીના 'પાટીદાર'માં પૃષ્ઠ ૪૩૧ ઉપર 'દિવેલનાં કાગળ' એ વિષે પ્રસંગકથા લખતાં એ-આગ લખ્યું હતું : "આપણે આજે ગયાસતેલની તંગી ભોગવતા થઈ ગયા છીએ. આપણા દેશમાં, પૂર્વે મર્વન કોડિયામાં દિવેલના દીવા થતા. આજે કોડિયામાં દીવા કરવા અનુકૂળ લાગતા નથી, કારણ કે આપણે અનુકૂળ ફાનસથી ટેવાઈ મગેલા છીએ. પણ ગયાસતેલ વિના એ ફાનસ હવે નવરાં પડતાં જશે એવા બીક રહે છે, કારણ કે એ ફાનસમાં દિવેલ અઢી શકતું નથી અને તેમાં દીવા થઈ શકે એમ નથી. ત્યારે કોઈ અગર કારીગર એવાં ફાનસ જનાવે, કે તેમાં દિવેલ અઢી શકે

અને અનુકૂળ થઈ પડે જો રીતે દિવેલના દીવા કરાય? મને કંઈક જાણો
ખ્યાલ છે કે અનેક વર્ષો પૂર્વે પૂનાના કોર્મ કારીગરે એવાં જ્ઞાનમ જ્ઞાન્યાં
દત્તાં, જેમાં દિવેલ કે નેલ ચઢી શકે” હવે જો કારીગર શ્રી. જોગલેકર અને
નેગનાં જ્ઞાનસ વિષે વિશેષ દ્રષ્ટીકન મને મળી છે તે નીચે આપું છું. મને
આશા છે કે આપણા વેપારીઓ શ્રી. જોગલેકરનાં ‘નંદદીપ જ્ઞાનસ’ મંગાવશે
અને આપણા પ્રજાજનો જો જ્ઞાનમને વધાવી લેખને તે કારીગરને હવે તો
ઉત્તેજન આપશે જ એવી આશા છે. — તંત્રી)

ગ. ૧૬૨૨માં ટ્રેલ્યુએટ થયા પછી શ્રી. ડી. આર. જોગલેકર સતારા
નિહામાં આવેલા ઔંચ નગરમાં રહેતા હતા, ત્યારે ત્યાંના રાજાએ કહેલું
કે: “જો આસતેલને ગદલે તોટલું જ તેજ આપી શકે એવી રીતે કણ્ઠિયું કે
કોઈ પણ ગિયાંનું તેજ ઉપયોગમાં લેઈ શકાય તો મારા રાજાના તેમ જ સમસ્ત
હિંદના જેઠોને એક ઉપયોગી ઉદ્યોગ મળી ગયો અને વળી દર વર્ષે દેશમાંથી
આમનેલ મારે દસ ગાર કરોડ રૂપિયા પડેશમાં જે આપ જતા ગયો જાય.”
આ માંલખાને શ્રી. જોગલેકરનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું અને વનસ્પતિ
ખીજનું તેજ ખાળી શકાય એવું જ્ઞાનસ શોધવું એ તેમણે પોતાનું જીવનકાળ
ખનાવ્યું. ૧૫ વર્ષ સુધી તેમણે પોતાને ખર્ચે અને એકલે હાથે
પ્રયોગો કર્યા. સ. ૧૬૩૩માં પૂનામાં ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન ભરાયું, તેમાં શ્રી.
જોગલેકરે પોતાના પ્રયોગનું એક જ્ઞાનમ મૂક્યું. તેની ગિરજના રાજાએ અને
ખીજન પ્રેક્ષકોએ સારી કદર કરી અને ‘કેમરી મરાઠા ટ્રસ્ટ’ તરફથી એમને
‘નિલક નામજેશી મુચર્ણ ચંદ્રક’ આપવામાં આવ્યો.

ગ. ૧૬૩૬માં શ્રી. વિનોબાજી ભાવેજી શ્રી. જોગલેકરને પોતાનું જ્ઞાનસ
ખતાવવા વર્ષો જતાનું આગત્રણ આપ્યું. તે પ્રમંજે એમના જ્ઞાનસને જોઈને
મદાત્માજીએ અને ખીજન અશ્રમવાસીઓએ વખાણ કર્યા અને આશીર્વાદ
આપ્યા. તે જ વર્ષે મુંબઈ મરકારે એ ઉદ્યોગને ખિલવવા શ્રી. જોગલેકરને તથા
દળર રૂપિયાની મદદ આપી. ત્યાર પછીના અગિયાર માસમાં તે શોધકે જ્ઞાનસના
૩૦૦ નમુના તૈયાર કર્યા, તેમાંથી આખરે ત્રણ નમુનાને પસંદ કરી કાયમ
ગળ્યા: (૧) લીંતિ ચોઢવાનું જ્ઞાનસ, (૨) રેગલ ઉપર મૂકવાનું જ્ઞાનસ અને
(૩) હાથમાં લેઈ કરવાનું જ્ઞાનસ. એ ત્રણ નમુનાને મુંબઈ મરકાર તરફથી
પ્રયોગશાળામાં સાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી તપાસવામાં આવ્યા. વળી ઔંધના રાજા
માહેજે તો એ દીવાઓને દસ દિવસ સુધી સતત સળગતા રાખી જોયા અને
આસનેલને ગદલે કણ્ઠિયાથી જળના દીવા શોધનાર તરીકે શ્રી. જોગલેકરને

એક દાનરૂપિયાનું ઇનામ આપ્યું. સ. ૧૯૪૧માં જનારસ ખાતે વૈજ્ઞાનિક પરિષદ ભાગી, ત્યાં એ દીવા ગંગધે પ્રચાર કરવાતી ખાસ વ્યવસ્થા થઇ અને ત્યારે પરિષદના પ્રમુખ મર અરેશર દલાલે અને જીવન વૈજ્ઞાનિકાએ એ દીવાનાં ખુબ ગણાવ્યું કર્યું. તે જ વર્ષમાં મુંગઇ યુનિવર્સિટીના તામ્ર મેડલ શ્રી. મગાણીએ શ્રી. જોગસેકરની પ્રયોગશાળાની મુલાકાત લીધી અને શ્રી. જોગસેકરના કામની બારે તારીફ કરી. ૧૯૪૧ના ડીસેમ્બરમાં મુંગઇ યુનિવર્સિટીમાં, એ શોધક પોતાનું કામ ચલાવે જાગ એ હેતુએ, રૂ. ૫૦૦નું દાન આપ્યું.

અનેક પ્રયોગો કરીને એ શોધકે હાલ એવું જ્ઞાનસ તૈયાર કર્યું છે, જેમાંથી તાંબા પૂરતો પ્રકાશ નીકળે છે અને વર્ગમાદમાં કે પવનથી ને ફેલાવવાનું નથી. તેમાં મળે તે ગિયાનું તેજ અને ગ્વામતેજ પળ જાળે છે. વળી તે જ્ઞાનસ 'જાગણ' જોડ્યું મરતું છે. કે દરરોજના પાંચ કલાક જાળતાં મહિનામાં માત્ર તેને બેશર જે તેજ જોઇએ. વળી તેને માટે કામ કરવાનું નીકળે અને તેમાં લાગેલે દિવાએ એવાં જ્ઞાનસ જનાવવામાં આવે નો બાર આનામાં એક જ્ઞાનસ મળે. ગરીબ દિદીઓને માટે તો આ જ્ઞાનસ શ્રેષ્ઠ છે અને વળી તેથી, પરદેશી જ્ઞાનસો અને નેનો માટેના પરદેશી નેજ પાછળ આવે દશ ગાર કરોડ રૂપિયા પરદેશમાં જેથી જવામાં આવે છે તે જાય. અત્યારે દરેક કાગા માલગી મોલપારીને લીધે શોધક જે જ્ઞાનસો જનાવે છે, તે તેઓ જે રૂપિયામાં વેચી શકે છે. અને છતાંય તે તુરત ખપી જાય છે. એ કહે છે કે આ ઉદ્યોગ માટે નો પાંચ લાખ રૂપિયાની યાપણ જીભી યાપ તો જ્યાં આઠ માસની અંદર જાગરમાં આ જ્ઞાનસો જરી કાદુ વળી મુંગઇમાં કે કલકત્તામાં એક મોટું કારખાનું કાઢવાને જલ્દી અનેક નાનાં રથજોઓ કારખાનાં કાઢવામાં આવે નો લાભ થાય. શોધકે એવાં ૧૦૦ આમેલોમ રથજોની યોજના કરી છે. દરેક રથજો માટે રૂ. ૨૫૦૦ની યાપણ હોય તો દરરોજનાં ૧૦૦ જ્ઞાનસ તૈયાર કરી શકાય. આ કામ કરવાને કાઠીગરોને જે મામની ફગવણી આપવી પડે અને દાણે ચલાવવાના ચોડાક સંચા તૈયાર કરવા પડે. શ્રી. જોગસેકરને દેશના મનવાનો મદદ કરે તો આ આમેલોમથી દેશને મોટો લાભ થાય. ત્યારે દેશના મનિષા, એમને આ પ્રકારની મદદ કરવી, જે મનના ધણી, ધર્મ તમારો. (ગન્યુઆરી, ૧૯૩૩નાં 'મોડર્ન રિવ્યુ'માં આવેલા શ્રી. જોગસેકરના લેખ ઉપરથી.)

૨. કેળવણી

મુંગઇ પ્રાંતના જીવન વિજ્ઞાનોની સરખામણીમાં યુજરાત કેળવણીમાં કદાચ પડેલું આવે, પંજુ જોઇએ તેવી અવનિ નથી થઇ, એ નીચેના આંકડા જતાવશે :

	૧૯૨૧માં દર હમરે	૧૯૩૧માં દર હમરે
પુરુષો સ્ત્રીઓ	શિક્ષિત પુરુષો સ્ત્રીઓ	
ગુજરાતના પાંચ જિલ્લા	૨૨૩ ૪૨	૨૫૪ ૪૬
વડોદરા	૨૪૦ ૪૭	૩૩૧ ૭૯
મુંબઈ પ્રાન્ત	૧૪૦ ૨૫	૧૭૬ ૩૧

સહૃદયમાં દર હમરે શિક્ષિતોની સંખ્યા.

સહૃદય	પુરુષો	સ્ત્રીઓ
અમદાવાદ	૨૪૦	૫૦
સુરત	૪૫૬	૧૭૧
પૂના	૪૫૮	૧૮૪

ગુજરાતના બીજા જાણીતા જિલ્લા કરતાં અમદાવાદ જિલ્લો પાછળ છે. અમદાવાદ જિલ્લામાં સાળાવાળાં ગામડાં કુલ ૩૮૮ છે, જ્યારે સાળા વિનાનાં ગામડાં ૪૬૩ છે.

ઔદ્યોગિક તરફ લાગુ પડે તેવા પ્રવૃત્તિઓમાં 'શિક્ષિત સ્ત્રીઓ' પ્રમાણમાં ઓછા છે. ગુજરાતમાં ધર્મના ભાવેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા પાંચ દર હમરે ૬૭૧, જોડા ૬૩, દિવસ ૨૨.

દિવસોના અનેક ધાર્મિક તોગ જ સામાજિક રિવાજો જાળવવાનાં હોવાને સ્ત્રીઓની અવગણના છે. ઉપર દર્શાવેલા આંકડા ૧૯૩૧ના વસ્તી ગણતરીના આધારે લીધેલા છે.

૩. રજીસ્ટ્રેશન

રજીસ્ટ્રેશન થતા પહેલાં સ્ત્રીને જોડેલા જણાય છે અને કાંઈક કંટાળો આવે છે. મેસપી (Pelsis)માં ભાર જોડેલા છે. કોઈકું બોલવું ચાલવું મગતું નથી, વગેરે ચિહ્નો થાય છે. કોઈકું આ જનાવ સામાજિક તો કોઈકું દુઃખદાયક હોય છે. રજીસ્ટ્રેશનનું જાણી લોહી ગર્ભાશયમાંથી આવે છે. આ માસિક ક્રિયા ગર્ભાશયને માફ કરવા માટે જ થાય છે, દર મહિને અંદરથી વહી જતા લોહી વડે ગર્ભાશય બરાબર ધોવાઈને સાફ થઈ જાય છે. અને તેની અંદરની આમડી પણ નવી આવે છે.

૧. શક્તિ અને નીરોગી યુવતીને રજીસ્ટ્રેશન વખતે કોઈ જાનતું દુઃખ થતું નથી. ઋતુસ્રાવ આવ્યાની બાદ પણ પડતી નથી. સહેજ મેસપી લાગે, આજસ થાય, કેડમાં સહેજ કળનર થાય. આ સૌ ઋતુસ્રાવ આવવાનાં પૂર્વેનાં ચિહ્નો છે.

૨. ઋતુસ્રાવ વખતે સામાન્ય હળવું કામકામ વાસે કરવામાં આવે, પણ મહેનતનું કામ ન જ કરવું. નળના જાંમાની કન્યાઓ તો તે વખતે સંપૂર્ણ આરામ લેવો.

૩. રજોદર્શનના દિવસોમાં કસરત ન કરવી, હાથ ન કરવું, નેમ લાંબો નખત ખેંચી પણ ન રહેવું. વધુ વખત સૂતેલાં રહેવું.

૪. ટાહું ખાવું નહિ તેમ ખાટી ચીજ ખાવી નહિ.

૫. શરીરના કોઈ ભાગને ઠંડુ પાણી અડકાવવું નહિ. ઠંડી હવા પણ લાગવા ન દેવી. શરીર ઉપરનાં કપડાં પણ બીનાં ધોળેલાં ન રાખવાં. હાથ પર તથા મોંને ઠંડુ પાણી લાગી જાય તો જાલુ વાંધો નહિ, પેઢાના કોઈ ભાગને તો ઠંડુ પાણી જરા પણ ન લાગવા દેવું.

૬. રજોદર્શનના દિવસોમાં પણ નાહવું તો ખરું જ અને પહેરેલાં કપડાં પણ ધોવાં, પણ ગરમ પાણીથી નાહવું. શરદી લાગી જાય એવી રીતે ઠંડા પાણીમાં પણ રાખીને વધુ વખત ન ખેંચવું.

૭. રજોદર્શન વખતે વાપરવાનાં કપડાં તદ્દન સ્વચ્છ રાખવાં અને હરેક પ્રકારની સ્વચ્છતાની કાળજી રાખવી.

૮. રજોદર્શનના દિવસોમાં બારે જોરાક ન ખાવો, તેમ ઉપવાસ પણ ન કરવો. મારો, હળવો, પથ જોરાક ખાવો.

૪. આજની સ્ત્રીઓનો પડકાર

આજની સ્ત્રીઓ સમાજને પડકાર કરી રહી છે, કે “જાઓ, હજુ જમાવ નો, નહિતર ખાસો તમે ખતા. હવે અમારી આંખ બિચડી છે, અમારામાં અમૃતિ આવી છે. તમે માનો છો તેવી ટીંગલીઓ જાનવા અમે નથી માગતાં, પણ અમે સ્વાવધથી જાનવા માગીએ છીએ, અને અમારો પેતાનો બાર જીવનને શીરે લાવવાને જાહેસે અમે અમારે મરતકે રાખ્યો કે. આજની સમૃદ્ધતા શીખતી રહી છે જાતમહેનતનો અભાવ. આ સમૃદ્ધતા અમે તોડવા માગીએ છીએ. જાતમહેનત કરનાર ઉપર તિરસ્કાર અને દયાની લાગણી દૂરથી ધટે.

“અમાર્નાં ઘરો આરોગ્યમય, સ્વચ્છ અને સુંદર રાખવામાં જાતમહેનત કરનાં અમે અધિમાન લેવા માગીએ છીએ; અમે સાદાષથી જીવવા માગીએ છીએ. બીજાઓના ઉપર જીવન વિતાવનારાની, બીજાઓની મજૂરી વગર અપંગ બનનારાઓની અમે દયા ખાઈએ તેવું ઇચ્છીએ છીએ.

“અમે જોકસવાં જીવનમાં માનતાં નથી. અમેને અવિભક્ત કુટુંબ ઉપર કંટાળો નથી. પણ જો જૂના વખતની કહેવાતી સાસુ, નણ્દીઓ અને નોકાણીઓ અમારી પાસે તાજેતરી કરાવવા માગતી હોય તો અમારે જો

નથી જોઇતું. અમે રહેવા માગીએ છીએ એક જ ઘરમાં, પણ લાલે જુદા વિચારો હોવા છતાં અમારી જુદી જુદી શક્તિઓનો સહકાર આપીને અમારું ઘર ઉત્તમ ગનાવવા માગીએ છીએ. અમે એ ઘરમાં રહેવા માગીએ છીએ પુત્રીઓની પેઠે, ભવિષ્યના જીવન માટે અમારામાં શક્તિ અને કાળેક્ષિયતા આવવા માટેની તૈયારીઓ માટે. અમારું ભવિષ્યનું ઘર વ્યવસ્થિત, શાન્ત, છતાં મમતાથી ભરેલું ગનાવવા માગીએ છીએ; કાંઈ કાંઈનો ડર ના ગમે, પણ મૌ કાંઈને પોતાનાં ગળીને એ કુટુંબનો વિકાસ કરવા માગીએ છીએ.

“કુ. પ્રિયબાહા શાહુ, બી. એ. (ઓગર્સ)”

(જેવટનાં ત્રણ જાણવાજોગ શ્રી કાર્મ ગુજરાતી સભામાં તા. ૨૫:૭:૪૨ને દિવસે ‘ગુજરાતની સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ’ વિષે વાંચેલા છનામી નિવંધમાંથી; છબાએલો ગુજરાત કાર્મ સોસાયટીના ત્રૈમાસિક જુલાઈ-સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૨માં.)

અંતરિચય

૧૪. હિંદુ જીવનદર્શન. જમનાદાસ ભગવાનદાસ સ્મારકગાથા અંક-૨૫: અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદક-અંદાશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પ્રકાશક-નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ; પૃષ્ઠ ૧૩૬, કિંગન દસ આના. An Idealistic View of Life એ નામથી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ થયેલાં શ્રી સર્વપક્ષી રાધાકૃષ્ણનનાં વ્યાખ્યાનો જે રૂપમાં અપાએલાં તેજ રૂપમાં અનુવાદ રૂપે ગુજરાતના શિષ્ટ હિંદુ સમાજ સમક્ષ નવજીવન કાર્યાલયે મૂક્યાં છે. આ પુસ્તકમાં હિંદુ જીવનદર્શનના મુખ્ય સિદ્ધાન્તોનું નિરૂપણ કરવાનો પ્રયાસ કરેલો છે. હિંદુ ધર્મના અતર્મત ભાવનાનો સાચો ખ્યાલ આ પુસ્તકમાંથી મળી રહે છે. દિનપ્રતિદિન હિંદુ સમાજ અધોગતિએ પહોંચેલો આલ્યો છે, એને માટે કારણમૂલત એક વર્ગ છે એમ વ્યાખ્યાના મારી છે. એમણે દર્શાવ્યો મારે પૂરવાર ક્યું છે કે સમાજને આપઘાત કરતો અટકાવેલો હોય તો કેટલીક જાગૃતિમાં કંઈક મર્યાદાઓ પાળવી જ રહેલી. આ મર્યાદાઓનો તમા હિંદુ સમાજની પહેલાંની રિચિતિનો અને અત્યારની રિચિતિનો સાચો અને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આ પુસ્તકમાંથી વાચકને મળી રહે છે. આવાં આર્થિક પુસ્તકો આપણા સમાજ સમક્ષ મૂકવા જાદસ નવજીવન કાર્યાલયનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો જોઈએ છે.

રતિલાલ

પ્રસંગકથા

જય હે, જય હે, જય હે ભારતભાગ્યવિધાતા !

જય હે, જય હે, જય હે, જય જય જય હે

હરિનો ગારગ છે શ્વરનો, નહિ કામરનું કામ જોને;

પરધમ પહેલું મરતક મૂકી, વળતી લેલું નામ જોને.

સુત વિત દારા શીરા સમર્પે, તે પામે રસ પીવા જોને;

સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા માંહી પડ્યા મરજીવા જોને.

મરજી આંગમે તે ભરે મૂકી, દિલની દુઝા વામે જોને;

તીરે જીભા જૂએ તમાશી, તે કાઢી નવ પામે જોને.

પ્રેમપંથ પાવકની જ્વાળા, જાળી પાછા બાગે જોને;

માંહી પડ્યા તે મહાસુખ માણે, દેખનારા દાઝે જોને.

માયા શાટે મોંધી વસ્ત્ર, સાંપડવી નહિ મહેલ જોને;

મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મૂકી મનનો મેઘ જોને.

ગમ-અમલમાં ગાતા ગાતા, પૂગ પ્રેમી પગે જોને;

પ્રીતમના સ્વામીની લીલા, તે રજનીદન નરખે જોને.

સ્વતંત્રતાનો મહાપ્રશ્ન

મુરોપમાં સ્વાયંશિક્ષિ ગાટે જે દાવાનગ સગળો છે, તેમાં અંગ્રેજ સરકારે દિલ્લો આગેલ કરી દીધું. પણ મહાસલાએ તો કહ્યું કે “હિંદુ સ્વતંત્ર દેશ છે, એવા પરતંત્ર દેશને એવા સંભાગમાં પોતાનો સન્માનિ અને સદાયતા આપવાનો અધિકાર શો! એને પહેલાં સ્વતંત્રતા આપો, એટલે પછી એ પોતે શું કરવું એનો નિર્ણય કરશે. જોશક સંભાગમાં અંગ્રેજને જ પક્ષે એ જીતશે, પણ એમ કરવાની એને પ્રથમ સ્વતંત્રતા આપો.” હિંદુ જેવા સોનાનાં ખાજ હોડી દેવી એ અંગ્રેજને પાલવે કેમ? એણે અનેક પ્રકારે હિંદુને પોતાને આધીન ગમીને એને મનાવી લેવાના પ્રયત્ન કર્યા. મર રટેકડં દીપ્તને કેટલાક પ્રસ્તાવ લેધને હિંદુમાં મોકલ્યો, પણ એના પ્રસ્તાવ મહાસલાને પોષળ દેખાયા અને એ પાછો ગયો. સ્થિતિ એમ થઈ પડી કે મપાન હિંદુનાં પૂર્વ દ્વાર ડોકનો આવી જીતો છે. અને ભદ્રદેશ વગેરે પૂર્વ દેશોને અંગ્રેજ સંભાગમાં હોડી દીધા અને તેથી એ મપાનને આધીન થઈ પડ્યા.

એવી જ રીતિ દિલ્લી જે ન થઇ પડે, એટલા માટે મહામલાએ દિલ્લે સ્વતંત્રતા આપવાનો અંગ્રેજ સરકારને આમ્રદ કર્યો. પણ એમ એ મરકાર એાછી જ માને એવી હતી? વિમ્બદને અંતે એણે દિલ્લે સ્વતંત્રતા આપવાનું વચન આપ્યું, પણ એ વચન કદી જે એણે ન પાળવાથી દેશ એવાં વચનથી ધગાઇ ગયો હતો, એટલે મહામલાએ તો તુરંત જ સ્વતંત્રતા માગી. સરકારે તો એવી સ્વતંત્રતા આપવાની એાખાણીને ના પાડી. દલે મહામલા અકળાઇ ઊઠી અને એણે સરકાર સામે સત્યાગ્રહ પ્રમામ માંડવાનો અને તેની સરદારી ગાંધીજીને સોંપવાનો ઠગવ કર્યો આમ મહામલાએ નાહુટકે સ્વતંત્રતા માટે મહામલ માંડવાનો ઠગવ કર્યો.

સરકારનાં પગલાં

પણ ગાંધીજી તો કીસ્કસવાર એ. યુરોપના વિમ્બદમણે મરકારને મૂંઝવરા જેવા સત્યાગ્રહ પ્રમામનું આદસ કરે એવા એ નથી. એમણે તો મહેરે ક્યું કે “હું નાઇસરોય સાહેબને કામળ લખી જાને પક્ષના દિલ્લે વિચાર કરી કંઈક નિર્ણય ઉપર આવવા તેમને વિનંતી કરીશ. તેમના જવાબની મહા જોઇશ, અને મોઝ મુદતમાં જવાબ નહિ મળે તો મ એક અહવાકિયું થોળ્યા પછી સત્યાગ્રહનો આગંલ કરીશ.” પણ મરકારે તો ગાંધીજીને એવો કામળ લખવાનોય પ્રમંગ આપ્યા વિના જ — તા. ૮ : ૮ : ૪૨ને રોજ મહાસભાની મગિતિનો ઉપરનો ઠગવ ચતાં જ — એકદમ ઉતાવળ કરીને ખીજે જ દિવસે પ્રભાને ગાંધીજીને તેમજ દેશના જમા નેતાઓને અને મુખ્ય મુખ્ય કાર્ગકર્તાઓને ઘેરી લીધા. ગાંધીજીને કે શાન્ત ચિત્તે વિચારી પ્રમજનને મોઝ માગે દોરી શકનાર થોડા નેતાઓને છૂટા રાખ્યા હોત તો પ્રમજનો ને સરકારનો માર્ગ સરળ થાત. પણ યુરોપના મહાવિમ્બદમાં પડેલી ને મૂંગળાએલી મરકારે તો મલરાઇને ઉતાવળું પમલું-લરી ઠીધું અને એમ કરીને સત્યાગ્રહ પ્રમામનો જે આગંલ પ્રમ કરવાની હતી તે આગંલ સરકારે જ પોતાની ઉતાવળથી કરી નાખ્યો.

પ્રમજનોને

ગાંધીજીને અને ખીજ નેતાઓને પક્ષના આમામારે હોલકને મળ્યા, કે આખા દેશમા હાલકાર વર્તી રહ્યો. પ્રમજનોએ સભાઓના અને સન્ધમના કાર્ગકમ મોહ્યા. ગાંધીજીએ કહેલું કે દરેક માણસ પોતાને સ્વતંત્ર માનીને વર્તે, પણ પ્રમજનાં અણમગજુ ટોળાંએ ના પોતાને સ્વતંત્ર નહિ, પણ સ્વમ્હં માની વર્તવા માંડ્યું. શાન્ત ચિત્તે વિચારી પ્રમજનોને

યોગ્ય માર્ગે જાણી શકનાર કોઈ નેતા તો ગણકાર હવા નહિ, જોટલે ટોળામાંના અનેક લોક નોકોને ચઢવા, ગરકારી જ નહિ, પણ મ્યુનિસિપાલિટીનાં મકાનો, માળખાં, કેટલાંક ખાનગી મકાનો પણ ખાબ્યાં. અને સરકારને જે જોઈતું હતું તે આમ પ્રગળતો જોઈ જ આવ્યું - મરકારનાં પોલીસે એ ટોળાને વિખેરવા પ્રયત્ન કર્યા, તેમના ઉગર લાડીપ્રદાર અને જોળીયાર પણ ચલાવ્યો. અનેક પ્રગળતો માર્ગ મળ્યા, કોઈ કોઈ ઠેકાણે પોલીસના માણસો પણ ધરાયા અને મરાયા, અને પહેલે મહાગટમાં પડી ન કચાવતું ગણું કરી નાખ્યું. સરકારે જે ઉશ્કરાવેલા લોક સામે ગળાપ્રયોગ ન કર્યો હોત નો લોકનો ઉભરો એમ જ એમી ભત. ગરકારે સમજતું ઘટે કે ગળાપ્રયોગથી પ્રગળતો વફાદારી નથી આવતી; એમનાં તોફાન શમી ગયેલાં દેખાતા, જાંઝી એમનો રોષ ગદાદથી વળી અંદર ઊતરી ઊઠે સ્વરૂપે ધૂમચાપ. સરકારે સમજવું જોઈએ તેના કરતાંયે પ્રગળતો જોઈએ સમજવાતું છે કે સત્યાગ્રહનું એકમાત્ર હથિયાર માંધીજીએ અદ્વિસાતમક અસહકારનું યોજ્યું છે. જોશક એવા અદ્વિસાતમક અસહકારનો કશો કાર્યક્રમ ધીમણુદિ અને શાન્તણુદિ તેનાઓને અગાવં પ્રગળતો ના જડે, તો મામડાંમાં જઈને પ્રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં પડે તેમ કરતાં જે શરૂવાર હશે તે જોળીયા વીમાતાં પણ નહિ ડરે. પણ કોઈ રીતે દિમાને માર્ગે તો જવું ન જ ધટે. આ પ્રમંથે ખાસ કરીને પ્રગળે જે દિસાતમક કાર્ય કર્યાં, તે જનણીને માંધીજીને કેટલું દર્દ થયું હશે?

જવાબદારી કોની? મહાસભાની?

મહાત્માજીની ભાવના ન સમજનાર લોકોએ જે માંડાં દિસાતમક કૃત્ય કરી નાખ્યાં તેની જવાબદારી કોની? વાહસરાય કરે છે કે મહામહાનો. એ સાહેબ તો. ૧૩ : ૧ : ૧૯૪૩ના મહાત્માજી ઉપરના પત્રમાં લખે છે: "ઓગસ્ટ માસમાં કોંગ્રેસે અખતવાર કરેલી નીતિને પરિણામે આખા ગ દેશમાં દિસાતમે અને ગુનાઓ સ્થાન લીધું છે. અને વધુમાં આ દિસાતમે તથા ગુનાઓને ગળોડનો એક પણ શબ્દ તમારા તરફથી આવ્યો નથી - કારોગારી સમિતિ તરફથી પણ નહિ. જ્યારે પહેલાં તમે પુનામોં હતો ત્યારે મને જણાવવામાં આવેલું કે તમને વર્તમાનપત્રો મળતાં નથી અને તેથી તમે મૌન સેવેલું. એ સંગજી શકાય તેમ હતું; પરંતુ જ્યારે તમને અને કારોગારીના સભ્યોને હમ્મણમાં આવે તે વર્તમાનપત્રો મળે એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા કરી હતી, અને મને તેથી લાગેલું કે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રમિદ મતા આ જનાવો તમને આશ્વાત પહોંચાડશે; અને તમારે મોટે ગળીતું છે તે મુજબ તમે આને વળોડવા માટે પણ આગ્રહ કરો; પણ તેમાંનું કંઈ જ નહિ અને તેથી હું ધણો જ

નિરાશ થયો. વધુમાં જ્યારે હું આ ખૂનો, પોલીસ અમલદારોને છવતા મળ્યાથી મૂકવાના ગાનાં, ટ્રેનો નોડી પાડવાનાં કાર્યો તથા મિલકતનો નાશ, યુવાન વિદ્યાર્થીઓનું અવળો માર્ગે અધુનું અને જોવાથી દિલ્લચાનતા મારા જીવનમાં તથા કોચેન પક્ષને હાનિ થઈ છે ને વસ્તુઓનાં વિચાર કરું છું ત્યારે મને ખરેખર દિલગીરી થાય છે” (‘ગુજરાત મમાચાર,’ તા. ૧૧ : ૨ : ૪૩).

“ખનાવો ખેદજનક, પણ દોષ સરકારનો”

વાદસંગમના એ લાંબા પત્રના તા. ૧૯ : ૧ : ૧૯૪૩ના ઉત્તરમાં મહાત્માજી એક રચણે જણાવે છે, કે “અજગત, તા. ૯મી ઓગસ્ટ પછી જે ગતાંત્રો જનના છે તેથી મને ખેદ તો થાય છે જ, પણ એ તમામ માટેનો દોષ શું મેં હિન્દી સરકારને માથે કાઢ્યો નથી? વળી જે ગતાંત્રો ઉપર હું મારી અમર પહોચાડી શકતો નહોતો અને અકુસ જણ મળી શકનાં નહોતો અને જેને વિષે મારી પાસે કશું એકપક્ષી જ અહેવાલો છે તેને વિષે મારો કેટલું આકાંક્ષા દર્શાવી શકું નહિ ... આમ છતાં, એટલું ના હું છાપરે ચઢીને પણ પોકારી શકું તેમ છે કે હું દમોશાં દનો તેના જ સુરત અધિસાગાં માનનારો મહો છું” (‘ગુજરાત મમાચાર,’ તા. ૧૧ : ૨ : ૧૯૩૬).

“પ્રજા ગાંડી અને ત્યાં સુધી”

મહાત્માજી વળી વાદસંગમ ઉપરના તા. ૨૯ : ૧ : ૧૯૪૩ના પત્રમાં લખે છે કે : “હું આશા રાખું છું કે તમારા જેટલી જ સ્પષ્ટતાથી એ ખૂનની વાતો હું જોઉં છું. મારો જવાબ એ છે કે પ્રજા ગાંડી જની જાણ એટલી દરે મરકારે તેને ગોઠાવી. જેનો ઉદ્દેશ થઈ ચૂક્યો છે એ મરપકડોના રૂપમાં નેજે મિલના જેવી દિસા આદરી દીધી. એ દિમા કંઈ જેવી તેવી દિમા નથી, કારણ કે એ એટલા બધા નિરાળ પ્રમાણમાં યોગ્યએલી છે કે દાંતને માટે દાંત તોડવાના ગ્રીકૃત કાયદાને તરફોડીને એકને સાટે દશ દબાર લેવાના કૃત્યનો આશ્રય લેવાય છે અને ઈસુ ખ્રિસ્તે હિંમોધેલા અપ્રતિકારનો તો વાત જ શી કરવી? સરસતાધારી હિન્દી મરકારના દમનકારી પગલાંને બીજી કાંઈ મીતે હું વર્જવી શકતો નથી” (‘ગુજરાત મમાચાર,’ તા. ૧૧ : ૨ : ૪૩).

“આગેવાનોની એક સામટી ગીરફતારીથી”

વળી દિલી સરકારના મંત્રીને મહાત્માજીએ ઠેક તા. ૨૩ : ૬ : ૧૯૪૨ને રાજ પત્રમાં લખેલું કે : “હું એવો દાવો કરું છું કે કોંગ્રેસની નીતિ હજીયે અસંદિગ્ધ રીતે અધિસત્ મહી છે. કોંગ્રેસી આગેવાનોની એકસામટી ગીરફતારીથી લોકો એટલી જાણી દરે કોપાન્ધ જની મધ્ય કે તેઓએ મંચમ ગુમાવી દીધો.

મને લાગે છે કે જે નિનાશ થવા પામ્યો છે તેને માટે ક્રિસિસ નહિ, પણ સરકાર જવાબદાર છે. સરકારને માટે મને એક જ સાચો રસ્તો જણાય છે કે ક્રિસિસ આગેવાનોને મુક્ત કરવા, તમામ દમનનાં પગલાં પાછા ખેંચી લેવાં અને સુલેહ માટેના માર્ગોની તપાસ કરવી. અરેબી હિંસાના કાષ્ઠ. પણ મુશ્કેલી દાખી દેવા માટે સરકાર પાસે પૂરતાં માધનો છે. દમનથી તો માન અસંતોષ અને કડવાશ જ પેદા થાય છે" ('યુનિયન સમાચાર,' તા. ૧૩ : ૨ : '૪૩).

સરકારનો જ ન્યાયાધીશ શું કહે છે?

"નાગપુર, તા. ૧૧. 'આ જિલ્લામાં તાજેતરમાં થયેલી અશાન્તિને મહાસભાના સત્યાગ્રહના એક ભાગ તરીકે હું માનતો નથી. સત્યાગ્રહ શરૂ કરના નિષેધો મહાસભાનો મેં કામ્ર કરાવ વાંચ્યો નથી. આવી અળવળ શરૂ કરના માટે મહાસભાએ ખાનગી સૂચનાઓ મોકલવાનું સાબિત થયું નથી. મહાસભાના કેટલાક સભ્યોએ અશાન્તિમાં ભાગ લીધેલો હોવાનો કંઈ સળવળ મહાસભાએ શરૂ કરી છે, તેનું માની લેવાય નહિ' નોંધેલી અદાલતે શ્રી. ઓમ. મદરેને કહેલી સગને આપીસમાં રૂ. કરતાં વર્ષાના સેશન-ગ ન્યાયાધીશ જે. આર. સુધાસકરે ઉપર મુજબ જણાવ્યું હતું" ('વંદે માતરમ્,' તા. ૧૬ : ૨ : '૪૩).

તપસ્વી સંતની અગ્નિપરીક્ષા

અને મહાત્માજીએ તો વાઈસરાય ઉપરના તા. ૨૯ : ૧ : '૪૩ના પત્રમાં લખી જણાવ્યું કે "તમે જે અભિપ્રાય ધરાવો છો કે મહાસભાના ઓગસ્ટના દરમિયાન પછી - તા. ૮મી ઓગસ્ટ પછી - જ પ્રમુખીય હિંસા ફાટી નીકળી છે. બલે, જોકે એ મુખ્ય મહાસભાના દારૂકર્તાઓની એકસામટી ધરપકડ પછી ફાટી નીકળી છે, છતાં તેને માટે તેઓ જવાબદાર છે એના વજૂદપણાની મને ખાતરી કરી આપવાનો મારો નહિ તો એક પ્રયામ કરવાને માટે તમારો વિનંતી કરું છું. . . . આવે વખતે જો મારા દુઃખનું જોસડ મને મળી શકે તો સત્યાગ્રહીઓ માટેના નિયમોને અનુસરવું રહું, એટલે કે તાત્કાત પહેાંચે તે પ્રમાણે ઉપવાસ કરવા રહ્યા. તા. ૯મી ફેબ્રુઆરીની સવારથી મારે મારા ૨૧ દિવસના ઉપવાસ શરૂ કરવા જોઈએ, જે તા. ૨૭ માર્ચની સવારે સમાપ્ત થાય." એ પત્રના ઉત્તરમાં વાઈસરાયનો જે પત્ર મળ્યો તેના સંજોગમાં મહાત્માજી તા. ૭ : ૨ : '૪૩ના પત્રમાં વાઈસરાયને જણાવે છે કે "એક સત્યાગ્રહીના દર્શિનિદુથી તમારો પત્ર ઉપવાસ કરવાના આગંવાજ સમાન છે . . . મારી મગફળ મેં જે અગ્નિપરીક્ષા મૂકી છે, તેમાંથી છૂટા થવાનો કોઈ પણ માર્ગ તમે મારી પાસે રહેવા દીધો નથી . . . મારે માટે તો જે ન્યાય તમારી પાસેથી મેળવવામાં હું નિષ્ફળ

નીવડચો છું તે મેળવવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલતને આ ઉપવાસ પ્રાર્થનામગ્ન છે”
 ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૧૧ : ૨ : '૪૩). અને એવે તા. ૧૦ : ૨ : '૪૩ની
 મતારથી એમણે ઉપવાસ આદર્શ. દેશમમસ્ત ચિંતામાં અને વેદનામાં ડૂબી
 ગયો પ્રાન્ને પ્રાન્ને, મામે મામે લોક એમને ગિનારાતે છોડી દેવાની મન્કાનો
 અને એમનું જીવન જસારવા પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પરદેશમાં પણ
 અનેક રેસર્ચ એવી પ્રાર્થનાઓ થવા લાગી. સગકા એમને ન છેડે નો લોક
 મદાત્માજીના ઉપવાસ પૂરા થવાની કામને કે જો રાહ જોવા લાગ્યા, રેજ
 વર્તમાનપત્રોમાં એમના સમાચાર વાંચવા લાગ્યા. ખીજું અઠવાડિયું મહેજ
 ચિંતાજનક ગયા પછી એમની તનિયત આજ્ઞાજનક જણાઈ; ડોક્ટરો એમની
 રિયતિ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા અને એમનો દેહ વૈદકશાસ્ત્રના અપવાદ રૂપ
 ગણવા લાગ્યા! મગકારે તો એમને નાજ છોડ્યા, પણ તા. ૩૭ માર્ચનો સૂર્ય
 ઊગ્યો અને એ તપસ્વીએ પોતાની તપસ્યાથી, પોને આરભેજ અગ્નિનંધરીક્ષામાંથી
 પાર ઊતરી સવારે શાન્તિથી અને આનંદથી પારખ્યા કર્યા. જગત જન-
 જનકાર ક્યો અને તે શોકસાગરમાંથી નીકળી આનંદમાગરમાં ઝૂલવા લાગ્યું!

જય હે! જય હે! જય હે ભારતભાગ્યવિધાતા!

વડોદરામાં સાદું લક્ષ

ભાદરજીના દેવીદાસના કુટુંબના લાઇ રમણભાઇ ભાઇલાલભાઇ વલ્લભભાઇ
 પટેલ હાલ આસરે ૨૩ વર્ષની ઉમરના છે. તેમણે મેટ્રીક્યુલેશન સુધીનો
 અભ્યાસ કર્યો છે; સ. ૧૯૪૧ના સત્યાગ્રહ સંધ્યાગમાં એ વાર સરકારના
 નેત્રામહેલમાં વસી આવ્યા છે, સરકારી પોલીસના લાઠીમારથી પોતાનાં હાકાં
 પણ સારી રીતે રંગાવ્યાં છે. એ ભાઇએ પોતાનું ઇગ્ન તારાપુરના અમીન ભાઇ
 જંકરભાઇ ભુત્તાભાઇનાં પુત્રી જેન પિમળાએન સાથે કર્યું છે. એ જેનની
 ઉમર આસરે ૧૯ વર્ષની છે અને તેમણે અંગ્રેજી છ ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ
 કર્યો છે આ ઇગ્નની કિંવા વડોદરામાં આર્ચસમાજના શાસ્ત્રી પંડિત માધવેન્દ્રજીએ
 આર્ચ વિધિએ કરાવી હતી. ઇગ્નકિંવા પખતે વરપક્ષ તરફથી વરનાં જેન
 અને કન્યાપક્ષ તરફથી કન્યાના ભાઈ હાજર હતાં આવાં માદાં ઇગ્નમાં પગડણી
 અને એવી અગિષ્ટ લેવડદેવડની તો વાત જ શી? આ વરવધુને મન્યપાદ થટે છે!
 પરંતુ પિતા ઇગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર મુવઝા જોઈએ છે સમાજનો!

“ નડિયાદમાં જમણવાર પર પીકેરિંગ

“ નડિયાદ, તા. ૩ મહ કાલે અત્રેના જાણીતા શ્રીમંત મૃદરથ દેસાઈ
 ભાઈલાલભાઈ વલ્લભભાઈનાં પૌત્રીનું માંકવામુદત હતું અને દેસાઈએ આગેજી

જગાડવાનું નક્કી કર્યું હતું. નડિયાદના યુવકોએ આ માર્ગે વિરોધ દર્શાવ્યો હતો અને વાહનચાલકોનાં ગાળોનું ગંધે રાખવા સમગ્રગયા હતા. પણ ગયા પ્રવાસો નિષ્ફળ ગયાં હતા, અને મધ કાલે 'સમગ્રગ' સેક્ટો મળી લાકુ, વજેરે રસોઈ તૈયાર થઈ હતી. યુવકોએ પીકનિક કર્યું હતું. પીકનિક કરતાં ફેટલાક યુવકોને માર પડ્યું નું ગંજી-અંબળાવ છે. ફેટલાક યુવકોએ રસોઈમાં ફેરોસીન છાંટી રસોઈ જગાડવા પ્રયામ કર્યો હતો. પીકનિકને પગિયારો ~~ખામિસ~~ ગરમ્યું હતું અને ગાળોનું અટકી પડ્યું હતું. સો જેટલા માણસો જમવા આવ્યા હતા, આ ગાળત શહેરમાં ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો હતો. આ રાંધણી તપાસ કરતાં જોમ કહેવાય છે, આ જમણવાર માટે લાકુ ઝાનાવવામાં આશરે સો માણ ઉપગત નો ઘડ વાપરવામાં આવ્યો હતો. અને એ પ્રમાણે ખીજી રસોઈ પણ હોવી જોઈએ" ('જેડા વર્તમાન', તા. ૧૦:૨:૪૩). હજારો ગરીબોને બૂખવા મળી આંખરો નામે આ મોટા જમણવારનો ટોરો કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર, અને તે પણ યુવકોને માર પડ્યા છતાં તેમના પ્રયત્નોથી પોતે નિષ્ફળ થતાં પોલીસની મદદ લેઈ કંઈક અંશે પાર ઉતરનાર આ કન્યાપક્ષને મારે ફેટલું શોભારૂપ હતું તે તો તે પોતે જ અને ખીજા વાચકો વિચારી લેશે. કન્યાપક્ષે આ પ્રમથે નડિયાદમાં ઊઘડેલી સરતા અનાજની દુકાનમાં ફેટલું દાન આપ્યું? આવે પ્રમથે યુવકોએ પીકનિક કરવું એ તો દેશની પરિસ્થિતિને કારણે યુવકોનો યુગધર્મ થઈ પડ્યો છે અને જોગણે એ યુગધર્મ જંગળો તો ને-માટે તેમને ખરે જ મનવાદ ધટે છે. પણ ઉપર જણાવ્યું છે તેમ રસોઈમાં ફેરોસીન છાંટીને તેને જગાડવાનો પ્રયત્ન ને યુવકોએ સાચે જ કર્યો હોય તો એ તો અનિષ્ટ છે. આ કાળમાં અમતો નાશ કેમ કરી સંકાય? યુવકોમાં જળ હોય તો તે રસોઈ ગરીબોને આપી દેની ધટે.

જાન ઉપર પીકનિક

ઉપરના લગ્નમાં જાન હતી સોજાની. ત્યાંના વાહન આપાવાહ છોટાવાહ પટેલના પુત્ર સાથે નડિયાદની એ કન્યાનું લગ્ન હતું. સોજેક માણસની જાન રક્ષાકે બેવડાના રૂઆળ સાથે સોજાથી આગમીમાં ખીજ અને ત્યાંથી નડિયાદ મોટરોમાં જવાની હતી. ખીજ તો જાન પહોંચી, પણ ત્યાં કોઈ બેઠ્યા મોટરો હાજર નહોતી, પણ તેને ગદસે નડિયાદથી આવેલી યોડીક યુવતીઓએ જાનનો પીકનિકથી સત્કાર કર્યો. વરપિતાએ એ બેનેની સમગ્રવટથી અગાઉ ને શરતો કરેલી તે પાછળથી તોડવાના નેમણે નિશ્ચય કર્યો છે, એવા જંગલ મળતાં બેનો પીકનિક કરવા ત્યાં જઈ પહોંચેલી. પિકનિકોએ જાનવાને અંબળાવ્યું

એક પ્રકારનું અનાજ પાંચ શેર સુધી અને જાંબુ ગળીને દસ શેર સુધી અપાશે અને કેરોસીન તો દરરોજ ફેરિયા માર્કેત ઘેર બેઠાં અપાશે. માંસ પડતર બાવે બેચાશે, દુકાન આવતા બાદરવા સુધી ચાલતી રહેશે. પૈસો તો આવા ધનવાનોના જ પુણ્યક્ષેત્રમાં ઊગી નીકળ્યો કહેવાય અને વળી આ ધનવાન ગૃહસ્થ પોતાનું નામ પણ પ્રકટ કરવાની સાફ ના પાડે છે, ત્યારે આ પ્રકારનું ગુપ્ત દાનનું મૂલ્ય તો ધર્મદષ્ટિએ ધણું ઊંચા પ્રકારનું છે! આ દૃષ્ટાન્ત જોઈને, તમે પણ આ ધર્મમાર્ગે વિચરો, એ ધનના ધણી ધર્મ તમારો.

શ્રીમંત કપોળ કુટુંબનું સ્તુત્ય પગેલું

“મુંગધ, તા. ૨૧ મી જાન્યુઆરી. મુંગધની કપોળ સ્તુતિના આગેવાન સ્વ. શેઠ દરગોવિંદદાસ જીવજીવદાસની વરસીનું જગણ ગઈ કાલે થવાનું હતું, પરંતુ હાલના સંજોગો જોતાં એ જગણ ન કરતાં એમના સુપુત્રી શેઠ ધર્મદાસ દરગોવિંદદાસ જે. પી. તથા શેઠ ગોરધનદાસ દરગોવિંદદાસ રૂ. ૧૨૫૧ જેવી સંજીન રકમ કપોલ ગ્રેન સ્ટોરને, જે મરીન સ્તિભાષાઓને અનાજ આગતમાં રાહતની જરૂરિયાતે હોય, તેવા કુટુંબોનાં ઉપયોગ માટે આપ્યા છે. એક શ્રીમંત કુટુંબને ઘેરથી આ એક સુંદર પહેલ થઈ છે અને તે જાદસ તેમને ધનપત્રાદ ધટે છે.” (‘મુંગધ મમાચાર,’ તા. ૨૬-૧-૪૩). ‘આ સુંદર દૃષ્ટાન્તનું અનુકરણ અનેક રીતે કરવા યોગ્ય છે. અનેક સ્તિઓમાં - તેમ જ પાટીદાર સ્તિમાં - અનેક નિરાધાર કુટુંબો, અને જાસ કરીને નિરાધાર વિધવાઓ જૂએ મરતી જ દશે. તેમને માટે સ્તિઓએ મરતા અનાજની ઉદ્ધારણા જોઈએ અને રાહત ફંડ સ્થાપી ધટે, તેને ગુપ્ત મંદિર પણ કરવી ધટે. પાટીદાર સ્તિ જોટલી વિસાળ છે કે ને જાંબુને એમ પહોંચી જણવું અશક્ય જેવું છે. તો તેને માટે માગે ગામ તે જાંબુ પ્રકારની વ્યવસ્થા થવી ધટે અને ધનવાનો એ દાન કરવાની આવેલી આ સુંદર તકનો સાલ લેઈ લેવો ધટે.

*

મયા મદિનામાં આજુબ એમિકલચરલ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં જેત્રીવાડીનું અને આજુબ મ્યુનિસિપાલિટીમાં જાગસમાદનું, એમ બે પ્રદર્શન ભગવાં દર્શાવે, પણ તેમની રીતસર દહીકન ન મળ્યાથી નેના વિષે કંઈ લખી શકાયું નથી.

*

મહાત્માજીના ચિરમરણીય ઉપવાસનાં પુણ્યપારણાં સફળ થતા સુધી જોખવાને કારણે આ અંક દશેક દિવસ મેઝા વાચકોના હાથમાં મુકાય છે તે માટે તેઓ ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.

પુસ્તકો સસ્તે કાઢી નાખવાના છે

નીચેનાં પુસ્તકો સેકન્ડહેન્ડ, કે વાંચેલાં નથી, પણ નવાજ છે. આફ્રિકા ખાતે વિ. પી. થેતા નથી માટે નાણા અગાઉથી મોકલવા.

ભાવો ધણાંજ ધટાડી નાંખ્યા હોવાથી, ધટાડેલા ભાવો ઉપર કમીશન કાપી રાકાય તેવું રહ્યું નથી પી. પી. ટપાલ ખર્ચ અંદાજ.

(સિરનામું પુરેપુરું સારા અક્ષરે લખો. નજીકનું રેલ્વે સ્ટેશન જણાવો. ઓડર સાથે અર્ધા નાણાં અગાઉથી મોકલાવો. મળ કીમત હાલની છે રા. આ. રા. :

અંદા-૧૯૬૯ ના કારતકમાં બહાર પડેલી ઇંદ્ર વસાવડા M. A.	
કૃત સામાજિક નોવેલ ૧૭૪ ૨૪૦ પાકું પુઠું ...	૨ ૮-૧
બહેન-બંગાળનાં મુખસિદ્ધ લેખીકા શ્રી નિરૂપમા દેવી કૃત એક અનુપમ નવલકથાને અનુવાદ. પાકું પુઠું ૫૪ ૩૨૫ ...	૩ ૮-૨
શ્રી દેવી-ગંડીમ બાણુની અતિપ્રિય યદ્ય પડેલી નવલકથાને અનુવાદ ૧૫ ૩૦૫ પાકું પુઠું સુંદર લેકેટ ...	૩ ૦-૨
સ્વાધ્યાય-ડૉ. હરીપ્રસાદ દેશાઈ કૃત આત્મા સાથે સર્જન હારની તનમયતા કરતાં અંતરનાં અવાજોની હારમાળા ૫૪ ૨૦૦	૧ ૪-૦
અકલનાંખાં-ગોકારની અકલવગરની દેખાતી પણ અકલમાં ઉમેરે તો તેવી ૨૧ વાર્તા ૫૫ ૨૫૦ પાકું પુઠું ...	૨ ૮-૧
હલ્યાણુનેમર્ગે-રાષ્ટ્ર તરફની ફરજ : શું છે એ વિચારોથી આલેખાયેલી. રસિક, સલંગ નવલકથા ૫૫ ૨૦૦ પાકું પુઠું.	૧ ૧૨-૧
ગંગાનાં નીર-ઈંદ્ર વસાવડાની થાકેલા મગજને આનંદમાં તરબોળ કરે તેવી નોવેલ ૫૫ ૩૨૫ પાકું પુઠું. ...	૨ ૮-૧
ધિરનુ ધુન-ધંધરનાં નામથી ને વેપાર ચાલે છે અને યુગના વહેમથી રળીખાય છે. એ દંલ ઉઘાટો પાડી નવોજ પ્રકાશ પાડતી રોમાંચક નોવેલ ૫૫ ૨૭૫ પાકું પુઠું ...	૨ ૪-૧
મામીઝમ-હિન્દુસ્થાનને નેવુ ટકા ભાગ ગામડામાં છે તેમને આદર્શ, કાર્યનીતિ અને વિવિધ પ્રકારની બાળતો જાણવાની ધગશ વાળાને માટે અતિ ઉપયોગી. ૫૫ ૨૭૫ પાકું પુઠું.	૩ ૦-૨
વિરામી સહીની વસંત મોના-ભા. ૧-૨ રાગ મહારાગઓ, ધર્માચાર્યો, મહાપ્રીઓ, બની ગેઠેલાં દેશનેતાઓ અને સમાજ સેવીકાઓની નહિ જોયેલી, નહિ જાણેલી અને નહિ સાંભળેલી એવી પાપલીલાઓ અત્યાચારો અને અનેક	

ઈસ્લામના ઝોલીઆ (દીવ્ય ચમત્કારોથી શરપુર)	૦	૮-૦	૩
વૃદ્ધાવસ્થા મટાડવાનાં ઉપાયો-દસરત, ધ્યાનોધ્યાસની કીચાઓ;	૧	૦-૦	૧૦
આદર્શ નમુનેદાર લગ્ન-સુખરૂપ સંસાર માણવાની મધુર કથા,			
દાંપત્ય પ્રેમ લોગવવાની કળા, ૬૫૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુઠું	૫	૦-૨	૧૦
તિલોત્તમા (પ્રે. ખેડનની રસજરતી નવલકથા)	૧	૦-૦	૬
ગીતગોવિંદ-અલંકાર નાયકા લેલ આદિથી શરપુર, પુષ્કળ			
ચિત્રો, પાકું પુઠું, ગ્લેઝ કાગળો	૨	૮-૦	૬
ગેરીનાદડી (ઈસ્લીનો રણયજ્ઞ-દેશને આઝાદ કરવા ખાંડાના			
ખેલનારોઓ માટે ૧૮ ચિત્રો, ફેધરપેટ કાગળો)	૨	૮-૧	૪
કાગળની ડોડી અને બીજી વાતો (રસીક નવલીકા સંગ્રહ)	૨	૦-૦	૧૦
નરસુખસાગર-કોકશાસની બારીકમાં બારીક વીગતો, આસનોની			
સમજ, સચિત્ર પાના ૩૦૦, પાકું પુઠું	૨	૮-૧	૮
નીલમ માણેકની સંતતી-ભાગ ૧ થી ૪ ભાગ (રસીક નોવેલ)	૪	૦-૧	૦
નીરંજની અથવા વચ્ચેલી વનીતા-પૃષ્ઠ ૩૦૦ ગ્લેઝ કાગળો	૩	૦-૧	૦
રાજ માર્ગ-દેશોત્તરીનો રાજમાર્ગ ખતાવતી મધુર નવલકથા	૩	૮-૧	૧૪
હું બંડોર કેમ બની? સામાજિક ક્રાંતીની માર્ગદર્શક નવલકથા	૨	૮-૧	૮
મહિલાઓની મહાકથા-હૃદયને હચમચાવી નાખે તેવી કથાઓ	૩	૮-૨	૦
વનીતાની વાતો-હિંદુ સંસારના મુલ્યોની વાર્તાઓ	૩	૦-૧	૧૨
અળખાની આત્મકથાઓ-શ્રી સમાજની દર્દમય કથાઓ	૩	૦. ૧	૧૨
અંદકળા અથવા અઠતી પડતીનો અમકારો-રસિક નવલકથા	૨	૮-૧	૪
દીલેર હાકુ-જેરદાર, હીટેકટીવ અદ્ભૂત નવલકથા	૨	૦-૧	૦
છપન સુધારણાનાં સન્માર્ગ-ભા. ૧-૨ સાથે નવીન ઉત્સાહ,			
ચૈતન્ય-આનંદ, પ્રેરનાર. ૫૪ ૨૪૦ ગ્લેઝ કાગળો, પાકું પુઠું	૧	૦-૦	૮
સમાજની વેદીપર-દેશમાં જ બહા કરે તેવા બલીદાનોની કથાઓ	૨	૦-૧	૪
સંસારની વાતો-સાંસારીક પ્રણય યજ્ઞની અદ્ભૂત વાતો	૨	૮-૧	૮
રનેહુ લક્ષ્મી-સમાજનાં પ્રશ્નોને પ્રેમરસથી ઉકેલતી નવલકથા	૩	૦-૧	૧૨
ધીકતો જ્વાળામુખી-આંખના પંડા ચીરી નાખે તેવી નવલકથા	૪	૮-૨	૧૨
અંધકાર, પર પ્રકાશ—	૨	૮-૧	૮
વિશ્વદીલા-શ્રીમંત કુટુંબના સંટોલા સંસારનો ચિતાર	૨	૦-૧	૪
પ્રાચ કે પ્રતિષ્ઠા-અંદકાલ વ્યાસકૃત મનોવેદક હીટેકટીવ નોવેલ	૪	૦-૨	૨
ભગીરદાર—	૨	૮-૧	૮
કપાળ કુંડલા-પ્રેમની પુમારી-અતિ પ્રિય ચર્ચાપરેલી નોવેલ	૨	૮-૧	૮
હૃદયોગ (આત્મજ્ઞાન દર્શાવે, પ્રવિજ્ઞામાં મહકમ રજાવે તેવું)	૧	૪-૦	૧૨
રખેલ અને બીજી વાતો (૧૭ સુંદર વાર્તાઓનો સંગ્રહ)	૨	૮-૧	૮
રોમ અને આરોગ્ય-ઉપયોગી સલાહ અને મુચનાઓ	૧	૫-૦	૧૨
ઈઝી ઇંગ્લીશ ટીચર-અંરજ, ચીઠી, પત્રો લખવાની રીતો	૧	૮-૦	૧૦

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્ક્રમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સત્રાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અક્ષર માળા

છાંચી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહો શીખવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

જે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
પૂર્ણ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારોભારે ચિત્રોવાળી, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી ગાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં ગ્રંથાળીસ મનોહર પુસ્તકો

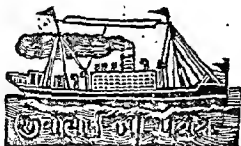
અશોક બાલપુસ્તકમાળા

શુદ્ધસતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ઠસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો.
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

પાસપોર્ટ

સ્ટીમરની
ટિકીટ

અને

દુનિયાના કોઈ પણ જગ્ગે જવા માટે મહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મોરફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉર્જાસવાળું મકાન મળેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લાજ, ટ્રામ, સીનિમા, નાટકની નજીક છે. હંડા જે ગરમ પાણીના નળ કાપમ ચાલુજ રહે છે.

નવો, બ્રાન્ચ ઓફિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

બ્રાન્ચ ઓફિસ:	}	જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
હારનિવામ, ટાવર પાસે		પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ. રેલ્વે, આગમી જંગલો,
નવસારી		ખેતવાડી મેન રોડ, ગારમી ગલી સામે, મુંબઈ ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકડાં બ્યાંજળી કિમતે બનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઓને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોતું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્જેક્શનથી દાંત જોગવા તથા તેને લગતું દરેક બીજું કામ છેલ્લી ઢળથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૮૮

卐

ચૈત્ર

卐

પાટીદાર

卐

૧૫ ૨૦

卐

આંક ૬

સમ્બંધિત

આત્મારે સમ્બંધિતના અને પૃથગ્વાસના ઘણા દાખલા મળે છે તેને માટે આધુનિક પુરિચિતિ જવાબદાર છે. હવનમાં દોડધામ હાથમાં વધી ગઈ છે આપણી પામે એકબીજાને અમજવા નેટસો અમય નથી આપણા વર્તનને વાજબી ફગવવા સારુ આપણે વૈયક્તિક ઇચ્છાની વતી વધારે પડતો દાવો કરીએ છીએ, અને સામાજિક નિયમોનાં જાધનો મામે ભેગજોગથી ફગાવ કરીએ છીએ. એક તરફ આત્મજ્ઞાન અને આત્મવિકાસ અને બીજી તરફ વૃત્તિઓના તરંગો અને રાગદ્વેષોને ભેગમેળ કરીને આપણે જોડાણો કરીએ છીએ. આપણે આત્મજ્ઞાન મનુષ્યો નહિ પણ આશયવાન પશુઓ છીએ, એમ માનવા તરફ આપણાં મન ઝૂકતાં જાય છે. પાપ આપણને જગતના આન્ધકારથી વાગેલું તો હતું જ, પણ હમણાં હમણાં આપણે તેને પૂજવા લાગ્યા છીએ. પોતાના સાથીથી કચળાં જનાર પુરુષ કે સ્ત્રી પગથી કે પુરુષપુરુષતો અગ કરે એમાં ભારે આધુનિકતા નથી; ખરી આધુનિકતા તો એ વસ્તુને યોગ્ય ફગવનાર નવી શીલસુશીમા છે.

('હિંદુ હવનર્ચન,' પૃ. ૮૮)

રાધાકૃષ્ણન

નવો. નેરસિદલાક મંદિરલાક પટલ,

'પાટીદાર'મંદિર, આણંદ

વાષિક લવાજમ : દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ
છુટક નકલના ત્રણ આના

સમાવેશ

લેખ

લેખક

ધરેણીનો મોહ	બેન સોનાબેન શંકરભાઈ પટેલ
સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન	„ કમળાબેન પટેલ
પગલો કરવું પડે છે તે મરજીથી કરીએ ભાઈ ચિમનભાઈ મ. અમીન	„ ઈશ્વર પેટલીકર
પ્રીતિ બાંધ્યા!	„ મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ
સમાજસુવોરણ	„ મંગળદાસ હિરાચંદ શાહ
હું સાધ્વી કેમ બની?	„ ધનુલાલ યાત્રિક
મહેસૂલની નવી આંકણી વિશે	બેન “સૂર્યા”
વિચાર કરો	“પાટીદાર” મંદિર
આપણી કહેવાની પતિત બેનો	„
મણવાબેગ	„
અંધપરિચય	„
પ્રસંગકથા	„

૧. બેનોને વિનાશવાળા ‘પાટીદાર’ મોક્ષવાના ફંડમાં કરીચોથી (યુગાધ ભાઈ રણછોડભાઈ છ. પટેલે પોતાનાં સફળ પુત્રી બેન વિદ્યાબેનના સ્મરણ રૂપિયા ૪ (ચિ. ૬) મોક્ષ્યા છે તે ઉપકાર સહિત સ્વીકારે છું. જે બેને ‘પાટીદાર’ વિનાશવાળા વાંચનું હોય તે પોતાને હાથે અહીં લખી જણાવે. બીજી બેનોને પણ વંચાવશે એવી આશા છે.

૨. કાગળની એક જ બાજુ લખેલા લેખો સ્વીકારવામાં આવશે જે સખ્ત સૂચના માગવાના અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવી હતી. પણ કાગળ સખ્ત મોંઘવારીને લીધે છાપખાના સાથે મળીને એવી યોજના કરવા આવી છે, કે જે લેખ ફક્ત કેપ કાગળના ચોથા ભાગ ઉપર લખાશે. હ તે એવા ચોથિયા કાગળની બે બાજુ લખેલા હશે તો લેવાશે.

૩. આફ્રિકાના આદક ભાઈઓ હવે પોતાનાં લવાળા તુરત મોકલ અહીં કાગળની મોંઘવારીને કારણે છાપખાનાનાં બીજા લેખો કેવાં આકર્ષક હશે, તેનો વિચાર એ ધનવાન ને તેથી માતબાર ભાઈઓ વિચારે તો ફીક

આજુદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ગોરધનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલે આજુદ નીલાંતરીબેન રમણલાલ પટેલે આજુદમાં પ્રકટ, ૬મું, તા. ૨૫ : ૩ : ૪૩

લગ્ન માટે

માસિક રૂ. ૬૦ની આવક અને દરેક હજારની મિલકતવાળા,
૭૦ના ગોળના, બાવીસ વર્ષની ઉંમરના, સંસ્કારી અને કેળવાયેલા
ગીનાર યુવકને સંસ્કારી પાટીદાર કન્યા જોઈએ છે. લગ્નક્રિયા
પદ્ધતિ કરનારને- પહેલી પસંદગી આપવામાં આવશે. ફોટો
સાથે લખો યા મળો—

પાટીદાર યુવક, C/o 'પાટીદાર' મંદિર, આણંદ.

હિન્દુસ્થાન

ફો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી૦

(ટ્રુડેડ એક્ષીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

સુંદર ફોટા પાડનાર

રાઈ જિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ

(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ.

ફોટોગ્રાફર : નંદવરલાલ પટેલ

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	મેટ આપવા સાચક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	ખનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	કે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	ટેલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે :

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર ચયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ ચયેલા શરીરને નવપલ્લવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

ડૉ.આર્. હર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડૉ.આર્.

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્ટની નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુધારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાબળા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, અંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં ભાઈબેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાગ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે; તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

હ સા હ સ

(૧) મોટાઓ માટે

શ્રી. જ્યોતીંદ્ર દવે કૃત : ચાર લાગ

રંગતરંગ

૫-૦-૦

(૨) બાળકો માટે (વીસ લાગ)

બાકોર પટેલ

૫-૧૦-૦

બધા ગ્રાપડીવાળાઓ વેચે છે.

ગાંડીવ : સૂરત

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હે એફસી—મુંબઇ.)

કુલ આણ વીમા:

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

કાંઈક કંડ:

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫
૧

૧

૨

૩

૪

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર

૨૫ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હુતા માફ

૪. એક્સ્ટ્રેલ્ટેડ ઇન્સ્યુરન્સનો

લાભ

એજન્ટો તથા ઓર્ગેનાઇઝરો લેઇએ છે.

લખો વા મળો:—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

શીક્ષ એજન્સી ફોર:

લડ, અમદાવાદ

પાટીદાર

અત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ।

શ્વરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૬
૫૫ ૨૦

આણંદ

ચૈત્ર
અંક ૬

ધરેણીનો મોહ

હિંદુસ્થાન ખેતીપ્રધાન દેશ છે, તેમાંય પાટીદાર તો ખાસ કરીને ખેતીપ્રધાન કામ છે. ખેડૂત એટલે જ મરીય. આજે સમાજમાં ખેડૂતનું મહત્વ રાજ્યરોજ ઓછું ને ઓછું અંકાતું જાય છે. તેમાં આપણે સ્ત્રીઓ ધરેણીનો કાશિ વધારી, તેને વધારે ને વધારે ગરીબીમાં ધક્કેલીએ છીએ.

સામાજિક, ગૌરવકીય અને ધાર્મિક, એમ ત્રિવિધ બંધનોથી બદ્ધ નારીશ્રવન ધરેણીનું એક વધારેનું આપરોધ્યું બંધન સ્વીકારે છે. તેને મન એ બંધનનો ત્યાગ દુઃખરૂપ થઈ પડ્યો છે. આજે તો એને એ બંધન બંધનરૂપ નહિ, પણ શોભારૂપ જણાય છે; આજે એને એ બેડી નહિ, પણ શણગાર દેખાય છે; તેમાં એને ગુલામી નહિ, પણ સ્વાધીનતા (કે સ્વચ્છતાચાર?) જણાય છે; બોડ નહિ, પણ શુદ્ધસ્થાઈ જણાય છે. શ્રી અજ્ઞાનતા! શ્રી અધોગતિ! પક્ષીને પણ પાંજરું આજે તો તે સોનાનું કેમ નથી હોતું, તોપણ કહે છે; તો આપણુ માનવપ્રાણીને તે કેમ બંધનરૂપ નથી લાગતું? આ તે રૂઢિ છે કે મોહ? ધરેણી એ સ્ત્રીઓ માટે કેદની નિશાની છે, તેમની ગુલામીનું સૂચક છે. પશુની પેઠે સ્ત્રીઓનાં નાક-કાન વીંધી તેમને નાથવાનો દૂર રિવાજ સમાજમાં કોઈક કાળચોટીએ આંરંભાયો હતો, જે આજે રૂઢિ બની બેઠો છે.

ધરેણી એ સ્વચ્છતાનું નહિ, ગંદકીનું નિશાન છે. ધરેણી પોતે જ ગંદકીનું ધામ થઈ અરુણાં નથી, પણ શરીરના જે ભાગ ઉપર તે પહેરવામાં આવે છે ત્યાં પણ મેલના યર ને યર બાજે છે. આમ ધરેણી પોતે અસ્વચ્છ રહી પહેરનારનાં શરીરને તેમ જ મનને પણ મગ્નિત કરે છે. મનમાં એક જનનું

સૂક્ષ્મ અભિમાન પોષાયા કરે છે કે ‘અમુક પાસે તો વાલની વીંટી પણ નથી, અને મારી પાસે તો આટલાં અર્ધાં ધરેણાં છે.’

સદગુણ એ સ્ત્રીઓને મન શોભાનો વિષય મટી ધરેણાં એ શોભાનું સાધન બન્યું છે. એથી આપણે અંતર્વર્તી મટી બાહ્યવર્તી બન્યાં છીએ. ધરેણાંનો દકારો કરી રૂપની પૂતળીઓ બનવાનો પ્રયત્ન કરતી બેનોએ સમજવું થોડે કે રૂપનું-સૌન્દર્યનું-સ્થાન ધરેણાંમાં નહિ, પણ શુભ ગુણોમાં છે. ધરેણાં પહેરી રૂપનું પ્રદર્શન કરવું. અને અનેક રૂપભૂષી આંખોના મેલા દષ્ટિદંશનું સાધન બનવું એ કાષ્ટ પણ સ્ત્રીને માટે શોભારૂપદ નથી.

ધરેણાં એ મિથ્યા મોહ છે, એમાં નરી અજ્ઞાનતા છે. શોભાં ધરેણાંમાં નથી, પણ સદગુણમાં, સદ્યારિત્રમાં અને સદ્વર્તનમાં છે. મિદાધવાળો જેમ મિદાધને સારી રીતે ગોડવી શણગારી, ત્રાહકો માટે આર્ક્ષક બનાવે છે, તેવી જ રીતે પુરુષોએ પણ કાષ્ટ દુર્ભાગી પળે આપણને રૂપની પૂતળીઓ બનાવવા તેમજ પોતાની ગૃહસ્થાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે શણગારી; અને આજે એ જ રૂઢિને વશવર્તી આપણે વિચારશૂન્ય હવન છૂની રહ્યાં છીએ.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય ધ્વંસીતી આપણી અનેક બેનો પણ આ બધેનોથી મુક્ત નથી. જ્ઞાને, નહિ, ગમે તેમજ હાથેપગે, તમામ જગાએ બેટી ધારણ કરતી આજની સ્ત્રી ક્યા જ્ઞાનના કે ડહાપણના બળ ઉપર સ્વાતંત્ર્ય શોધવા નીકળે છે? પાંચડું બહે સોનાનું હોય, ગમે તેટલું મુંદર હોય, તોપણ તેમાં પુરાએલો પોપટ ગરાધીન જ હોવાનો.

ધરેણાંમાં કાષ્ટ ક્યા પણ નથી, અને હોય તોપણ જે ક્યાથી હવન ઉત્તર થવાને બદલે અવનત થાય-પતન પામે, જે ક્યા પોતાની જાતને રૂપની પૂતળી તરીકે રજૂ કરી-આત્મચંચના કરાવતી હોય, જે ક્યા સામા ઉપર બૂંડી છાપ પાડતી હોય, તેને ક્યા કહેવાયજ કેમ? તેની જરૂર જ શી? સમજુ બેનોએ પોતાની જાતને જાતજાતનાં ધરેણાંથી નહિ, જાણવારે બદલાતી ફેશનથી નહિ કે ખાલી નખરાંબાજીથી નહિ, પણ પોતાના શુભ ગુણોથી, સદ્વિચારોથી અને સદ્યારથી શોભાવવી જોઈએ. જે બેનો ક્યારણી પામી છે તેમજ જેમનામાં સદ્ભાવના છે, તેઓનો તો એ ધર્મ છે કે પોતે એ મોહજાળમાંથી છૂટે અને બીજાને છોડાવે. ધરેણાંથી શરીરને શોભાવવાનો વૃથા પ્રયત્ન કરવો એ તો પેલા નાટકના રાગ જોવું છે. એનો ભજવવાનો વેશ પૂરો થયો એટલે એ તો પાછો જે હતો તે જ રહેવાનો છે. તેમ ધરેણાં જતાં આપણો દંભ ઉઘાડો પડવાનો છે, આપણું પોત પ્રકાશવાનું છે. માટે આ

મિથ્યા મોહ છાંડી ઇવનને સફળતા, શીઘ્ર અને સંયમથી દિખાવવું નોંધજો.

ઘરેણાંથી આર્થિક નુકસાન પણ ઓછું નથી. પરાણે પોપણનેય કમાતા પુરુષને આપણે ભલે કોઈ રીતે મદદગાર ન થઈ શકીએ, પણ મુશ્કેલીરૂપ તો ન જ થવું નોંધજો. આજે તો મોંઝ કુટુંબોપણ જેટલું મેળવી શકતા પતિને, તેની પત્નીનો આ મોહ વધુ ગરીબ બનાવે છે. દેવાં કરીને પણ ઘરેણાં ધરાવવા માટે સ્ત્રીઓ પુરુષોને સંતાપે છે અગર દેખાદેખી કે પોતાની મોટાઇને હીણપત ન લાગે તેટલા ખાતર પણ ઘરેણાં ધરાવવાની દેવામાં ફલાવે છે. અને આર રામ મળીને તેમનો લંકાગદ બિતાઈ બન્યે છે.

કદાચ કોઈ અચૂત રકમમાંથી ઘરેણાં કરાવતું હશે, પરંતુ તેથી એ અચૂત બનતો સફળ થતો નથી જ, એ શેકાણુ ન્યાયપુરઃસર નથી જ. આ ગરીબ દેશ, ત્યાં લાગોને ટકે પેટપૂરતું ખાવાનું પણ મળતું નથી, પહેરવાને એકે દાટયુંવટયું વસ્ત્ર પણ મળતું નથી, ત્યાં મૂડીનું આ રીતે શેકાણુ કરી દેશની ગેરીબીમાં વધારો કરવા બદલ આપણે અક્ષમ્ય દોષને પાત્ર ગણાઈશું. અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ધનનું આ શેકાણુ અનુત્પાદક શેકાણુ છે. આ રીતે શેકાણેનું ધન ગૂંગળાય છે અને એ રાષ્ટ્રહિતની દૃષ્ટિએ સહેલાઈથી સમગ્રાય તેવો થતો છે.

ઘરેણાંનો ધસારો એ કદી ન પુરાય તેવી ખોટ છે. ઉપરાંત બાળ, ભાવધર, ખોવાયું, વગેરે વિવિધ કારણોસર તેમાં ખોટ આવે છે. વળી રોજ રોજ નવા ઘાટ શોધતા સોનીઓ દુકાનમાં અધિક માસ લેઈ આવે છે. આપણી માનસિક દુર્બળતાને લીધે આપણે અંધ બની ઘરેણાંની લાંગઝેડ કરાવી ધડાના કળશિયા કરીએ છીએ. તેમાં ઘટ, ધડાઈ, ધસારો, ઘાલમેલ, એવાં એવાં કારણોસર દાગીના ફૂલ થઈ જાય છે. સોનીઓની વાલફેરની રીત પણ ખે-ધારી કરવત જેવી છે, જે જતાં અને આવતાં બને ફેરા વહેરે છે. દાગીનો ગલ્લો કે પેંચો, પણ તેમાં બને વખત રેવણની તથા ધડાઈની ખોટ જ આવે અને આકેદસ વખત આમ કરતાં સોનાનો દાગીનો કદાચ ત્રાંચાનો થઈ જાય તો નવાઈ નહિ. તેમાં વળી પેલી 'સોની સગી એનનું ન છોટ' એ કહેવત વાળી ગણતરી તો બાકી રહી.

એક જણ પાસે જો એક હજાર રૂપિયાના દાગીના હોય તો દર વર્ષે તેમાં રૂ. ૬૦૦ આજની ચોક્કસ ખોટ આવે અને તેમાં ધસારો, ઘાટ બદલામણ, ખોવાય તે, વગેરે બાજતોનો વિચાર કરી સરેરાશ ઓછામાં ઓછા આશરે પંદર રૂપિયા ઉમેરીએ, તોપણ વાર્ષિક રૂ. ૭૫૦ની, કદી ન પુરાય તેવી,

‘ધટ આવે, એ રીતે લગભગ પંદરેક વર્ષે પેલી રૂપિયા હજારની મૂડી આપણી અણુસમજને લીધે વેડફાઈ ગય. વળી વિશેષ દુર્ભાગ્ય તો એ છે કે આવી દશા તો આ ગરીબ દેશમાં ઘેરે ઘેની છે. ને આ દ્રવ્યને જીતે કોઈ સરમાર્ગે-ઉત્પાદક માર્ગે-વાપરવામાં આવે તો સમાજ કેટલો શ્રીસંપન્ન બને! ભલે એ વખતે ગમે ત્યારે આવે, પરંતુ ત્યાં સુધી આપણે બેતોએ તો એ ગંદી અને બૂંડી ટેવ છોડવી જ નોંધએ અને એ રીતે આપણી અદ્ય આવકમાં ચર્લિચિત્ત પણ ઉમેરે કરી પુરોના માર્ગમાં મુકેલી રૂપ નહિ પણ મદદરૂપ બનવું નોંધએ.

પૈસાપાત્ર અને શિક્ષણપ્રાપ્ત બેતોએ તો ખાસ કરીને ધરેણીનો મોહ છોડી ગરીબ અને અદ્યન બેતોને દાખલા રૂપ બનવું નોંધએ. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની ધોષણ કરતી આપણી સમજ બેતોએ આ મોહનિદ્રા ત્યજી બીજી બેતોને જાગ્રત કરવી નોંધએ.

ધરેણી એ ભયનું પણ કારણ છે. ધરેણીથી લદાયેલી સ્ત્રી હમેશાં ચોરડાકુઓનું લક્ષ્ય બને છે. દોટલાં ધરેણીં પણ ચોરાઈ જવાની ખીંકે રક્ષણ માગે છે. આપણે આ ગુલામ દેશની-સમાજની-સીતમયક્રીમાં પિસાતી બેતો મૂળે તો ખીંકણ છીએજ, તેમાં વળી ધરેણીનો શણગાર સજી આપમેળે વધુ ખીંકણ બનીએ છીએ અને માત્ર રૂપભૂખી આંખોનું જ નહિ, પણ સાથે ધનભૂખી આંખોનું પણ વિંધ્ય નિશાન બનીએ છીએ.

ત્યારે બેતો, ધરેણી, જે સ્વાતંત્ર્યની નહિ પણ ગુલામીની, શોભાની નહિ પણ ગદગીની, ઉન્નતિની નહિ પણ અધોગતિની, લાભની નહિ પણ ખોટની અને નિડરતાના નહિ પણ ભયની સામગ્રી છે, તેને આપણે એક ઘડીભર પણ કંઈ રીતે સ્વીકારી શકીએ!

ગત્રાસદ

સોનાબેન શંકરભાઈ પટેલ

સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

ઘેર છોડરી જન્મે તો પેટ પથરો પાડ્યો! મંનાય છે, કારણ કે તે કુટુંબમાં મોટાં કપટો તોતરતી આવે છે. તે કૂંવારી મરણે તો પિતા કહેશે: ‘હાથ, બલા ટળી! જમાઈ શોધવો મટ્યો. જમાઈને જન્મ સરખા!’ તે પરણેલી મરણે તો પતિ કહેશે: ‘હાથ, એક ગઈ તો બીજી આવશે! જોળાનું દાંડણું તો બદલાય જ ને?’ અને ને ઘડપણમાં મરણે તો પુત્ર કહેશે: ‘ઝાહલી કટ કટ કરતી ગઈ, રૂડું થયું!’ વિધવા હોય તો સાપનો ભારો, વધ્યા હોય તો પથરો!

સ્ત્રી સમાજનું બૂણ છે, પરંતુ આવે ત્રાજવે તોળતા સમાજમાં નારી

ભૂપણ નથી, પણ દ્વંષણ છે. હિન્દુ સમાજની હવેલીએ સ્ત્રીનું સ્થાન છેક છેલ્લે પગથીએ છે. પિતા સાતિયસમાં કન્યાને હોમે છે.

વાઘનાં મોંમાં માથું મૂક્યા પછી વાઘ એને કટકે કટકે ખાય કે પછી આખું ગળી જાય, એ તો એની મરણની વાત છે. તે જ પ્રમાણે પતિના ખોળામાં ઝુકાવ્યા પછી પતિ એને શુભામડી તરીકે રાખે કે પછી કુસુમ તરીકે, એ તો તેની મરણની વાત. ખરું કે'ની ?

સાસુની સંસ્થાની જાત અદ્ભુત છે! વડુના દરેક કામમાં ભૂલો કાઢવી એ તો બાપા આદમના વખતથી ઊતરી આવેલ સાસુનો વારસો છે. તેની આંખે દો-રંગી ચસમાં છે : વડુ વાસણ ધરીને માંગે તો વાસણ કાણાં થશે અને જો એમ ન કરે તો વાસણ બરાબર માંગતી નથી!

પતિ પત્નીને ફૂલ તરીકે ગણે છે. એક ફૂલ કરમાઈ ગયું, તો બીજું બદલું કેરે છે. આમ માતા, પિતા, પુત્ર, પતિ, સાસુ, સૌ સ્ત્રીના દુસ્મન બને છે. સમાજને ક્યાં લાન કે જ્ઞાન છે કે સ્ત્રી કુટુંબનો ફિરસ્તો છે-ભૂપણ છે! માતા તરીકે એ ભવિષ્યની દીક્ષા આપનાર છે, શોકને શાન્ત પાડવા નમ્ર દિક્ષાસાતો લાડાર છે.

ઓ હિન્દુ સમાજ, એનં અને તારી હવેલીએ નારીસમાજને ઊંચું સ્થાન આપ!

આંધણી

કમળાબેન પટેલ

પરાણે કરવું પડે છે તે મરણથી કરીએ

લડાઈને તેમજ આપણા દેશની રાજકીય તથા આર્થિક પરિસ્થિતિને કારણે આજે આપણા સામાજિક વ્યવહારમાં કેટલાક ફેરફાર થવા લાગ્યા છે. દાખલા તરીકે, જનનો એક જ દિવસ થવા લાગ્યો છે; લગ્ન અંગેના જમણવારો નાના થયા છે, જનમાં જનાર માણસોની સંખ્યા ઘટી છે.

અત્યારે આ બધા ફેરફારો મોંઘવારીને તથા એવાં બીજાં કારણોને લીધે થાય છે. એટલે એ કારણો નહિ થતાં આપણે પાછા પહેલાંની માફક જ ખર્ચાઈ બની જઈશું, એવો ભય રહે છે.

ખરી રીતે આપણા લોકોની આર્થિક રિયતિ એવી જ છે કે વગર મોંઘવારીએ પણ આપણને લગ્નના કે બીજા ખર્ચાઈ રિવાજો પોષાય એમ નથી.

છતાં આપણે દેખાદેખી અને પડેલી ટેવો તીધે મોઝા ખર્ચ કર્યા જ કરીએ છીએ. પરિણામે આપણે ગમે તે રીતે પૈસા પેદા કરવા લક્ષ્યાદ્યે છીએ. બીજી ડોઘ રીતે ન મળે તો આપણે દીકરાઓ અને પોતાના આપદાદાનું દુઃખ વેચીને - પરંતુ લેઈને પણ પૈસા મેળવીએ છીએ. પરંતુ લેવાની પ્રયાયી દીકરાઓ કરતાં દીકરીઓ અગ્રખામણી થઈ પડે છે.

આ અધું વિચારતાં એમ લાગે છે કે આપણે આજે દરેલા અને હજુ કરવા જેવા સમાજસુધારા સમજપૂર્વક કાયમને માટે જ કરી દેઈએ, તેમાં જ આપણા સમાજનું અને ભાવિ પ્રગનનું શ્રેય છે. જે વસ્તુઓ સંજોગોના અગતે કારણે આપણે પરાણે કરીએ છીએ, તેમાં અને તેજ વસ્તુઓ સારી છે માટે આપણે સમજપૂર્વક રાહજુદીથી કરીએ તેમાં ઘણો ફરક છે. જે કામ રાહજુદીથી કરનારને આનંદજનક લાગે છે, તેજ કામ ફરજિયાત રીતે કરનારને દુઃખદાયી નીવડે છે. માટે કેટલાક સુધારા સમજપૂર્વક અપનાવતા જ્ઞાતિના યુવક તથા વડીલવર્ગને જાહેર વિનંતી કરવાનું જરૂરી લાગે છે:

૧. લગ્ન અંગેની જનનો દિવસ એક જ કરી નાખેલાં. આ પ્રમાણે કરવાથી લગ્ન અંગેનો ખર્ચ ઘણો ઠીક થશે અને કન્યાના પિતાને કન્યા મોંઘી નહિ લાગે.

૨. વરપક્ષ તરફથી કન્યાપક્ષ પાસેથી વડીઓ, પાપક અને ખાવું લેવાય છે તે ન લેવું. કેમ કે આ વસ્તુઓ કરવાનો કંઈ અર્થ જ નથી.

૩. મરણ અંગે કંઈ પણ ખર્ચ ન કરવો.

૪. દરેક દીકરાના પિતાએ પોતાના દીકરાની પરંતુ લીધા વગર લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કરવો. પરંતુ લેવા આપવાના ગિવાજથી આપણી જ્ઞાતિમાં દીકરી અગ્રખામણી થઈ પડી છે. સધન માગ્યાપને પણ પરંતુ આપવી પડે છે, ત્યારે મનને આઘાત લાગે છે. એટલે સમાજમાં સંબંધો જોડાવા છતાં પ્રેમ અને મમતા જોઈએ તેટલાં રહેતાં નથી. આજનો યુવક સ્ત્રી અને પુરુષને સમાન માનતો થયો છે. એવો યુવક ડોઘની દીકરીને કે એનને પરણવા માટે પરંતુ માગે તે ડોઘ રીતે ઘણું નથી જ. છતાં તે પરંતુ લે તો તે પોતાની એનની પરંતુ આપવી પડે એવા સંજોગો જોલા કરે છે. એટલે પોતાની એનદીકરીનું દિલ સમજનાર ડોઘ પણ યુવક પરંતુ લેઈને પરણવાનું કદાપિ કમુંજ ન કરે તે ઘણું છે.

૫. પરંતુ વાળાં લગ્નનો બહિષ્કાર કરવો, એટલું જ નહિ પરંતુ પરંતુ લેઈ દીકરા પરણાવના હોય તેમની એનદીકરી સાથે સગાઈ પણ ન કરવી, એવું.

વલણુ બાળત્યાર કરવું. કારણ કે સમાજમાં એક વર્ગ એવો છે, જે આ બાળતમાં હુઆઈ રમે છે. દીકરી પરણાવતી વખતે આ લોકો સુધારક ગંની જઈ સુધારકને શોધે છે અને દીકરા પરણાવતી વખતે સુધારકને ન ગણકારતી પરણણુ આપનારને શોધે છે. સુધારો કરવા ઇચ્છનાર સાથે આ રીતે આ વર્ગ હાથ કરે છે. તેનાથી સાવધ થઈ વધુ જલદ પગલાં લીધા સિવાય આ લોકોની સાન કેકણે આવવાની નથી. એટલે જે ભાઈઓ એમ માનતા હોય, કે :

૧. પરણણુ લેવી એ પોતાની બેનદીકરી પ્રત્યેની ફરજ ચૂકવા બરાબર છે અને પરણણુ લેનાર તાતિની દીકરીઓનું અપમાન કરે છે.

૨. પરણણુ લેવી એ સમાજનું એક મોટામાં મોટું પાપ છે, કેમકે સામાજિક સંમાનતા આણવામાં એ એક મોટામાં મોટું વિધ્ન ઊભું કરે છે અને દીકરાઓને ગેફાખાઈ બનાવે છે.

૩. પરણણુ લેનાર સ્ત્રીપુરુષની સંમાનતાની ભાવનાનો નાશ કરે છે, એટલે આખી સ્ત્રીગત પ્રત્યે દ્રોહ કરે છે.

આવું માનનાર ભાઈઓએ સમાજમાં અમુક દંભીઓ સમય પ્રમાણે નેશપલ્લો કરી, સુધારકાની સદ્ભાવનાનો લાભ ન લેઈ જાય તે માટે કંઈક જલદ કાર્યક્રમ યોજવા પડશે. તેમ કર્યા સિવાય આ બાળતનો સુધારો જલદી અમલમાં આવશે નહિ.

એટલે આ બાળતમાં વિશ્વાસ 'ધરાવનારે' (૧) પરણણુ વાળો લગ્નની અનમાં ન જવું અને (૨) પરણણુ લેખને પોતાના દીકરા પરણાવનારની દીકરી સાથે પોતાનું, પોતાના દીકરાનું કે ભાઈનું લગ્ન ન કરવું. મતલબ કે ભૂતકાળમાં પરણણુ લેનાર આજના કન્યાપિતા આપણને પૂછ્યા આવે તો તેની પાસે એક શરત કરાવવી કે ભવિષ્યમાં તે પોતાનો દીકરો પરણાવશે ત્યારે તે પરણણુ નહિ લે. આવી શરત માન્ય ન રાખે તો તેને ના પાડવી.

આ પ્રમાણે-ક્યાં સિવાય પરણણુ લેનાર વર્ગની સાન કેકણે નહિ આવે. દરેક મામમાં પચીસ સુવંકો આ જાતનાં પગલાં લે તો પરણણુનો રિવાજ એકદમ નબ્ત થાય અને દીકરીઓ પ્રત્યે માળાપતું હાલતું વલણુ જરૂર બદલાય. સુવંકો પોતાની બેનોના હિતને માટે આટલું તો જરૂર કરશે જ, એમ આશા રાખીએ.

વડોદરા

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

ખીલે ખાંધ્યા!

શુક્રવારનો વાયદો વીત્યા છતાં કાંઈ ન આવ્યું એટલે શનિવારને દિવસે સવારમાં નરેન્દ્ર અને ચુનીલાલ બહારગામ ગયા. અને નવ વાગે મણિલાલ ત્રણેયને તેડી આવી પહોંચ્યા.

તે દિવસે સાંજ સુધી બધા ગામમાં ફરી મહેમાનગીરી ભોગવી. ધણીની એરહાજરીમાં વિરુદ્ધ વાતાવરણ જાણવાનું થયું મળે, એમ માની વિદુલભાઈએ નિરાંત અનુભવી. એ પાંચ જગાએ ચા-પાણી થયાં; વાતોચીતો થઈ, પણ એ બધું એકતરફી વાતાવરણ હતું, એટલે એમાં કંઈ એમના દાંત ખાટા થયા નહિ. અને ખાટા કરે એવા કંઈ કાચા ન હતા કે અહીં જ એ વાતાવરણ કરે. એ તો એમને જે કરવાનું હતું તે અહીં નક્કી થયા પછી જ કરવાનું હતું, એટલે આગળથી ઉતાવળ શું કામ કરે?

એવા સોમલાલને ત્યાં પણ ચા-પાણી થયાં હતાં. એમણે છલે સાકર વાટી હતી, છતાં એમણે તો નક્કી જ ક્યું હતું કે પોતાના વેવાઈ મારફતે નક્કી થયા પછી જ દોરીસંચાર કરવો.

વિરુદ્ધ વાતાવરણ જાણવા વગરના એ દિવસની સાંજ પડી. નરેન્દ્ર અને ચુનીલાલ આવ્યા ત્યારે કન્યા ભેવાનો વિધિ થઈ ગયો હતો. અને ચપામાં તો દુસ્મનેય ખોડ કાઢી સંકેતેમ ન હતું, એટલે વિદુલભાઈને કહેવાનું શું હોય!

રાત્રે જમ્યા બાદ મણિલાલે નીચે આવ્યા. રેવાબાઈ અંદરના ખંડમાં હતાં, એ વચ્ચેના બારણા આગળ આવી બેસાં. નરેન્દ્ર અને ચુનીલાલ પાસે બેસા હતા. ચપા રસોડામાં રહી રહી સાંભળી સંકેતેટલી નહક હતી. ફક્ત કુસુમ પાછળના અગાસિયામાં વાસણ માંજી રહી હતી, છતાં એની, શ્રવણેન્દ્રિય એટલી તીક્ષ્ણ હતી કે તૂટ્યા ફૂટ્યા શબ્દોના પડખા એના કાનના પડકા ઉપર સ્પષ્ટ અસર પહોંચાડતા હતા, અને કંઈ અધૂરી હોય તે નરેન્દ્ર પાસેથી મેળવી પૂર્ણતા કરી લેવાય એમ હતું.

મણિલાલએ પૂછ્યું: “બોલો, હવે તમારો શો વિચાર છે?”
રેવાબાઈએ અંદરથી મર્યાદા સાચવતે ધીરે રવરે કહ્યું: “તમે કહોં તે.”
મણિલાલએ વ્યાવહારિક જ્ઞાનની વાત કરી: “મારું કહ્યું કંઈ નવું ચાલે? તમારે જ આમાં તો બરાબર વિચાર કરવાનો.”

રેવાબાઈ: “તમે તો એમના બરાબર બોમિયા ઝા ને?”

મણિલાલ: “હા, સાધારણ બધું જાણું બરા.”

રેવાળા: “આપવા કરવાની વાત પણ કરી નાખજો.”

મણિલાલ: “એ તો અધું પાછળથી થઈ રહેશે. અત્યારે તો હાએ હા” કર્યા કરવાનું છે.”

કાણુ મળે કેમ, પણ મણિલાલ ગયા ત્યારે ચંપાનું હૃદય આશંકાથી ભરાઈ ગયું હતું. એને મળે કોઈ સામી દિશામાં જંગી રજું હોય તેમ લાગ્યા કરતું હતું. ચાકડા ઉપર ચડેલો પિંડ કોઈ મતનો આશર પામ્યા પહેલાં ચક્કર ચક્કર ભમ્યા કરે તેમ એનું મગજ ભમતું હતું.

એ જ વખતે રાત્રે વિદ્યુત્ત્રાણ ઝંઘના હતા ત્યારે મણિલાલ, એમને ફરી રીતે સંકળમાં લેવા કે છટકે નહિ, તેની ભાવિ રૂપરેખા દોરતા હતા.

મણિલાલ: “એલો ગાલાલાલ! તમારો શો વિચાર છે?”

ગાલાલાલ: “હવે વિચાર શો? કોઈ એસાડવાનું!”

નરસિંહલાલ: “માણસ તો ઓળખો છો ને? ઘડીમાં ફરી જાય. માટે એ તો એક વાર રૂપિયા ચોરાડે ને, એટલે સી થઈ રહેશે.”

મણિલાલ: “પણ પાછા છટકે નહિ કે તમારે જોવાનું. મૂળ ધરમાં ઈરાનું ચક્કર એટલે કંઈ કહેવાય નહિ.”

ગાલાલાલ: “પછી તો શું ચક્કર છે? રૂપિયા હાથમાં લીધા પછી તો આપણે રસ્તામાં અધારણુ ગાંધી આપીશું ને, કંઈ છટકવાનો વિચાર જ ન કરે.”

નરસિંહલાલ: “આંહોય તરત ફરી નાખવાનો રાખજો ને. ઈરાને જોયા આવવું હોય તો આવી જાય, નહિ તો આ અડવાડિયામાં આંહો કરવા આવીશું એમ નક્કી કરી દેવું.”

ગાલાલાલ: “જરાજર છે. માટલી યે મોકલી દેવાય તો ય શો વાંધો છે? છોકરો કંઈ ઘેર આવે ત્યારે આ અધું થાય એવું ઓછું જ છે? આપણે તો જેમ અને તેમ પાકું કરી દેવું.”

નરસિંહલાલ: “અને આપવા લેવાની આજ્ઞામાં અધું હાએ હા કરજો. પછી તે વખતની વાત તે વખતે.”

મણિલાલ: “એ મને ના કહેવું પડે.”

ગાલાલાલ: “આ છોકરો જરા દેડણે પડેલો એટલે સ્તો! નહિ તો એ ય ખાંડ ખાવા જાય તો રહી જાય. પણ અત્યારે અધાનો વખત આવ્યો છે.”

નરસિંહલાલ: “વખત વખતની વાતો છે. નહિ તો અધાને બૂખે કાદરા ખાવા પડતા હતા, તેથી તો ગોળ અધાર્યો. હવે જરા છૂટ થઈ એટલે અધા મીર થઈ ખેડા! નહિ તો એમનો જ કાકા સત્તાવીસ વર્ષની ઉંમરે ગાંડો હતો,

તે આજનો વખત હોય તો રહી જાય? પણ એ બધું સંભારવાનો વખત હવે રહ્યો છે ક્યાં?”

મણિભાઈ : “એ જૂની વાત તો હવે કરવા જેવી છે જ ક્યાં? જોળામાં ઘાલીને શોધવા જતાંય પત્તો નહોતો ખાતો, એને ખદલે અત્યારે તો અમુક જોઈશું ને તમુક જોઈશું, તે જોળના ડાઘ પરતાય!”

ડાહ્યાભાઈ : “એમના ઉપર શું છે? એ તો મળે એટલે કાચું કાઢ ન ખાય! પણ આપણે તો ખતર તળે પગ આપ્યો એટલે કળે કળે કાઢી લેવો, બીજું શું?”

નગસિંહભાઈ : “કાલ જેમના તેમના રૂપિયા વળગાડ્યાં ને, એટલે થયું. વળતી ક્યાં જવાના છે?”

એ પ્રમાણે રાત્રે દરાવ કરી બધા ઊંઘી ગયા. સવારમાં જ્યાં વિદુલભાઈએ ઉતાવળ કરવા માંડી, પણ સાથેને પક્ષે દીવું નાંગરેલું, એટલે એમનું કંઈ આશ્ચર્ય નહિ. જાણે જન્મ પછી આપવા લેવાની લાંબા રાત્ર થઈ.

વિદુલભાઈને રૂપિયા-આપવા માંડ્યા, ત્યારે જાણે કાંઈ એમની કને વીંછી કરાવવા લાવતું હોય તેમ એ ‘નાના’ કરતાં દૂર ખન્યા.

મણિભાઈ : “પણ લેવામાં શી હરકત છે?”

વિદુલભાઈ : “બધું નકી થયા પછી ઘણા ય લેવાશે એની ઉતાવળ શી છે?”

મણિભાઈ : “એવું કંઈ ચાલે? રિવાજ પ્રમાણે લેવા તો પડે જ.”

વિદુલભાઈ : “ના, ના, આ વખત તો નહિ.”

એમંતણ કરતાં મણિભાઈએ એમના ખિસ્સામાં રૂપિયા નાખ્યા, ત્યારે ખલણુ અવાજ થયો. અને એ બોલ્યો : “આ વખત ને તે વખત. પહેલે વખત એમને આપવા પડે ને તમારે લેવા પડે.”

આ તો નમાજ પડતાં મરજદ કાઢે વળગે, તેમ નિઃસહાય થતાં એમણે ડાહ્યાભાઈ તરફ દૃષ્ટિ કરી. ડાહ્યાભાઈ નિરપેક્ષ નજરથી પ્રત્યુત્તર આપતા હોય તેમ જણાયા : “મને શું પૂછે છે? તમને ચોગ્ય લાગે તે કરો ને.”

ખિસ્સામાંથી રૂપિયા કાઢી પાછા આપતાં વિદુલભાઈ બોલ્યા : “ના, ના, અત્યારે એવું કશું ના લેવાય.”

પાછા એને ખિસ્સામાં મૂકતાં મણિભાઈ બોલ્યા : “શું તમેય મારા ભાઈ, નાહકની એમંતણ કરો છો!”

આ વખતે નગસિંહભાઈ તરફ મદદની અપેક્ષા કરતાં વિદુલભાઈએ જોયું ત્યારે એમણે ઉઘાડા પડી કહ્યું : “લેઈ લો ત્યારે, એમનો બંધુ આગ્રહ છે તો.”

જેમના તેમના એમને રૂપિયા અઝાડ્યા પછી ડાહ્યાભાઈને ને નગસિંહ-
ભાઈને આપવા માંજા. ઘણીને બટકાઆ પછી એ ના પાડે એ કંઈ ચાલે?
ઊંચટ એમણે પણ લીધા.

અને હવે જાણે સંબંધ અધાઈ ગયો હોય તેમ વાત થરૂ કરી.

“બોલો હવે, જૈરાં ક્યારે જોવા આવશે?”

વિદુલભાઈ: “આવશે હવે, એની શી ઉતાવળ છે?”

“ના ના, એક વખતે આવી જાય એટલે ચાંદ્રાનો રૂપિયો આપવા
આવતાં ફાવે ને.”

વિદુલભાઈ: “એની એટલી બધી ઉતાવળ શી છે? એ આક્રિશ્થી
આવશે ત્યારે ચાંદ્રો તો ઘણો ય થશે.”

ડાહ્યાભાઈ વધારે ધાયા: “એતું ના બોલો, વિદુલભાઈ! આપણે તો ગમે
તે કહીએ, પણ એમને તો નક્કી થાય ત્યારેજ ચિંતા મટે ને.”

ઊંચટ એમાંય પરાણે પ્રીત કરતા હોય તેમ સોમવારે જૈરાં કન્યા જોવા
આવે, અહીંથી તે પછી ગુરુવારે ચાંદ્રો કરવા આવે એમ નક્કી થયું. વળી
જો જૈરાં તે દિવસે નહિ આવે તો એમને કબુલ મંજૂર છે, માત્રી ગુરુવારે
અધા આવશે એ તો નક્કી, એમ પણ ચોક્કસ થયું.

અને એ રીતે બપોલ વિદાય થયા ત્યારે મણિભાઈને એટલો તો સંતોષ
હતો કે જેમ તેમ પણ, મારા ભાઈ, ખીલે તો બાંધ્યા!

સણિયાદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર

સમાજસુધારણા

વ્યક્તિના હવનમાં જેમ સુખદુઃખ, ભરતીઓટ કે ઉત્સાહનિરુત્સાહ આવે
છે, તેમ સમાજહવનમાં પણ એવું બનવા પામે છે. એક સમય એવો હતો,
ત્યારે હરિજનોને અડવું તે પાપ લેખાતું અને તેમ કરનાર અધર્મી,
અનીતિમાન ગણાતો. પણ આજે એ સ્થિતિમાં ઘણો ફેરફાર થવા પામ્યો છે.
પહેલેથી ચાલતી આ બધી રૂઢિઓમાં તથા રિવાજોમાં પણ ક્રમશઃ ફેરફાર
થવા કરવાની ક્રિયા ચાલુ જ રહી છે.

આપણા પાટીદાર સમાજની જ વાત કરે ને. પહેલાં કોઈ બારમું ન કરે
તો તેને કેટલાં મહેણાંટાંલાં દેવાનાં. આજે કેટલાંક ગામોએ બારમાનો રિવાજ

સદંતર બંધ દુર્યો છે. પહેલાં લગ્નપ્રસંગે જન ત્રણ દિવસની હતી, હવે જે જ દિવસની થઈ છે અને એક દિવસની થતી જાય છે. આમ ક્રમશઃ પરિવર્તન થયા જ કરે છે અને પરિવર્તનથી તો સમાજનો વિકાસ થાય છે. સ્થિર પાણી જેમ ઉપયોગમાં નથી આવતું તેમ સમાજ પણ જો સ્થિર થઈ વિકસિત થવાનું મૂકી દે તો તેની પ્રગતિ તદ્દન અટકી પડે છે. સાઈકલ જો સ્થિર રહે તો એ નીચે ગમડી જ જાય છે, તેમ સમાજ પણ સ્થિર બને તો તે નાશ જ પામે છે.

જમાનો પત્તટાય છે તેમ સમાજે પણ પલટાવું જોઈએ. એનો અર્થ એમ નથી, કે જમાનાની ખરાબીઓ પણ સમાજે સ્વીકારવી. સમાજે નવા રીતરિવાજો કે વિચારો ઉપર ઊંડાણથી વિચારણા ચલાવી તેની ચકાસણી કર્યા બાદ જ તેનો સ્વીકાર કરવો ઘટે. અને આમ વિચારપૂર્વક જે રીતરિવાજો સ્વીકારાય તે જ કલ્યાણજનક નીવડે.

હવે સમાજમાં જો સુધારો કરવો હોય તો તેની શરૂઆત અમુક વ્યક્તિઓએ, વિચારપૂર્વક અમુક સારા રીતરિવાજો પાળવાની પહેલ કરીને કરવી ઘટે, કારણ કે સમાજ એ ય છેવટે તો વ્યક્તિઓનો જ સંઘ છે. અને જેમ જેમ આવી વ્યક્તિઓ વધતી જાય તેમ તેમ તેમણે શરૂ કરેલા રીતરિવાજો સમાજ સ્વીકારી લે.

વ્યક્તિ સમૂહ અને સમૈતન છે, એટલે સમાજસુધારણાનું બીજું નામ જ વ્યક્તિસુધારો. સમાજ પાસે જે વસ્તુ આપણે કરાવવા ઇચ્છીએ છીએ તેની શરૂઆત આપણા પોતાથી કરી દેવી તથા વ્યક્તિગત રીતે એવા રિવાજો સમાજમાં પ્રસારે તે માટે પ્રયત્ન કરવો એ જ સમાજસુધારણાની સાચી રીત છે, એટલું સમાજસુધારણાની હોંશવાંખાં સુવક્યુવતીઓ સચોટ રીતે સમજતાં થઈ જાય, તો કેવું સારું? સુધારો હમેશાં સમજાવટથી જ શક્ય બને છે (આવો જ સુધારો કાયમી પણ નીવડે છે), એટલે સુધારો અમલમાં મૂકવો જ જોઈએ.

સમાજ એ તો કલ્પદ્રુષ જોવો છે. એની જાયામાં બેસી જો આપણે ‘પરણુનો રિવાજ તો બંધ થવો જોઈએ,’ ‘પ્રેતભોજન અટકવાં જ જોઈએ,’ એવા જોરજાર વિચાર ધડીશું તો જરૂર તેમ થવાનું છે. પછી જો ‘સમાજ આવો છે એટલે આપણા એકલાનું શું જશું,’ ચાલતું હોય તેમ ચાલવા દો ને,’ એમ જ માનીશું તો જેમ ચાલે છે તેમ જ ચાલવાનું.

પાટીદાર સુવક્યુવતીઓ સમાજસુધારાના દૃઢ સંકલ્પ કરે, ઉત્સાહથી કામ કરવા લાગી જાય તો સમાજમાં ચારે બાજુએ ઉત્સાહ ફેલાવાનો છે. ‘એક

દિવસની જાન થવી ઘટે, એવી વાતો કેટલાય વખતથી થતી. હવે 'જાન એક જ દિવસ રહેવી જોઈએ,' એ વાત આપણે ઉપાડી લેવી જોઈએ અને એ માટે સમજાવટપૂર્વક ધૈર્યથી કામ કરવું જોઈએ, તેવી જ રીતે પ્રેતભોજન બંધ કરવા વિષે અને શાંતિભોજન તથા બીજા વ્યાવહારિક ખર્ચ કમી કરવા વિષે પણ કાર્ય કરવું જોઈએ.

ઓઃ (હાથ આણુંદ)

મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ

હું સાધવી કેમ બની?

હવે નામાં તરફ ઇંચકા આવ્યેજા જાય છે. કાલની કાને ખબર છે? જો ખબર હોત તો ભલભલા માણસો ખત્તા ખાતા અટકી જાત. મારી હવેનકયા પણ એવા પ્રકારની હોઈ તે હું જગત સમક્ષ રજૂ કરવા માગું છું.

મારી ભાગ્યવિધાતાએ મને જન્મતાંજ મારી માતા પાસેથી વિખૂટી પાડી. મારી માતાં સુખ જતાં સમાજે મને અભાગણી ગણી. પિતા નથી મા લાવ્યા. તેમણે મને ઉછેરીને સાત વર્ષની કરી. નાનપણમાંથી મારું દુઃખ શરૂ થયું. ઘરકામમાં મને પાવરધી બનાવવા માટે નથી મા ધ્યાન રાખવા માંડ્યાં. મારા આપુ કોઈ દિવસ નિરાશાની વાત કરતા તો તે બોલી જાતાં: "પારકે ઘેર મોકલવાની છે, તે ઘરકામ કરે તો સાફ; પછી કોઈ મારો વાંક તો ના કાઢે ને! ભણીને એ શું કરવાની છે!"

આથી વધુ દુઃખ તો જન્મવામાં પડતું. "જલદીને લીચવા કેટલું જોઈએ છે!" એમ કહી તે લટાવો. તેમનાં મહેણાંદૂંણાં સાંભળતી હું મોટી થવા લાગી. નવી માને બાળે પણ એ બાળકો રમતાં હતાં, એને રમવાવાનું કાર્ય પણ મારે માથેજ હતું.

ચૌદ વસંતો વિતાવી ત્યાં તો નવી માએ મારો પગ ઘરમાંથી ટાળવા મારા લગ્ન માટે ઉતાવળ કરી. હું પણ કંટાળી હતી એટલે બીજે ઘેર જવા મારું મન ચળગતી રહ્યું હતું. મારા આપુએ મારું લગ્ન એક કુળવાન ગણાતે ઘેર કર્યું. પરંતુ પણ ત્રણ હજાર આપી. આ બાબત માટે નવી માએ વાંધો ઉઠાવ્યો, પણ મારા આપુએ ન માન્યું.

સાસરીમાં જતાં જો દુઃખ બીજી બાજાઓને થાય છે એ દુઃખ મને નહોતું, કારણ કે હું તો દુઃખમાંથી સુખી થવા જતી હતી. નવયૌવના તરીકે

મારા હૃદયમાં અનુપમ આનંદ હતો. મારા પતિ બહુ આનંદી હતા, એથી અફવા તો મળી ચૂકી હતી. એથી હું તો આનંદથી ચનગની બેસી હતી. વિદાય આપતાં મારા બાપુએ કહ્યું: “સરસ્વતી, જે શાન્તિથી અહીં રહેતી હતી એ શાન્તિથી ત્યાં રહેજે.” એમનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું અને હું વિદાય થઈ-

રાત્રિ પડી હતી. ચંદ્રમા ચાંદની સાથે ચમકતો હતો. મારા હૃદયદેવ હજી અન્ધા ન હતા. નવ વાગી ગયા હતા. પ્રથમ રાત્રિનું પિયુ ઝંખતું હૈયું તેમની વાટ નિહાળીને દર્શન માટે આતુર જન્યું હતું, પણ તે અન્ધા ન હતા. નવનોમાં નિદ્રા ભરાઈ હોવા છતાંય પ્રિયતમની મૂર્તિ નિહાળવા હૈયું તકલીફ રહ્યું હતું, ચારેધડીએ દિવાની વાટ સંકારતી બેસી હતી.

થોડી વારે દાદર ખખડો. ધમ ધમ પગથિયાં ઉપર તે ચઢતા હોય તેવો ભાસ થયો. બારણું ખખડાવ્યું અને એ આવ્યા. માફ હૃદય આનંદથી જીલ્લાઈ પડ્યું. તેમણે આવતાવેંત પૂછ્યું: “સરસ્વતી, તારી પાસે શું છે?”

ગભરાઈને ચરે મેં પૂછ્યું: “આપને શું જોઈએ છે?”

“પાંચ રૂપિયા.”

“શા માટે?”

“પેલો લૈયો બારણું હજી ચોંટ્યો છે, એને આપવા છે. શું નથી?”

પિતાજીએ આપેલા પાંચેય રૂપિયા મેં ઢાઢી આપ્યા. તેમના અસ્તવ્યસ્ત ચહેરા તરફ નિહાળતાં હું ધૂંટી ગઈ, એમણે પૂછ્યું: “બીજા છે?”

“ના.” અને તે ચાલ્યા ગયા. આ મારા પ્રથમ દિવસના લગ્નજીવનની પ્રણવરાત્રિ! હમેશ તે રાત્રે મોડા આવતા, એટલું જ નહિ પણ દારૂ પીતા. મારાં સામુસસરા ઘણું સમજાવતાં, તો એ ઉરફેરાઈ જઈ મને મારતા ઝૂડતા. મારા બાપુએ આપેલા ત્રણ હજાર તો ત્રણ જ માસમાં ખલાસ!

અરે, આટલું દુઃખ તો મારો પ્રિયતમ તરફનું. પણ મારાં સામુસસરાનો પણ તાસ ખૂબ. તેમનું વેર એ મારા ઉપર વાળતાં. કામમાં કંઈ ચૂક થતી કે સામુ બોલી જોડતાં: “માએ બોલતાં કીક શિખવાણું છે? આમ કરશે તો પછી અહીં પોપારો નહિ, સમજ્યાં! ધણી દારૂડિયો છે તે અમારું બધું ઉડાવી દે છે. અને કામ કરતાં તારાં હાડકાં દુઃખે છે. કામ ન કરવું હોય તો તારા બાપને કહે તે આકર. રાખી આપે. પછી કહે તેમ કર્યા કરજે.” આવાં વચ્ચો સાંભળતાં હું ચૂપ જતી જતી.

તે મને એટલું કામ જ સોંપવામાં આવતું હોત તો તો વાંધો નહિ, પણ કોઈ જાનનુંય મુખ નહિ. પ્રિયતમ એ ટંક જમવાના સિવાય આખો

દિવસ કોણે જાણે ક્યાંય ભટક્યા કરતા. કોઈ કહેતું કે દારૂના પીડામાં, તો કોઈ કહેતું કે જુગારખાનામાં, અને તેમનાં મિત્રો સાથે કોઈ નાચનારી... અરે! ભૂલી! સમાજ જેને અંતઃકૃત્ય ગણે, તરછોડે, તિરસ્કારે, વંદેશ વગેરે શબ્દોથી અપનાવે, છવતું નર્ક ગણે, એવી પતિતાને ત્યાં! એના ઉપરનાં ખોટા ડોળથી અને લાપકાથી અંગત ત્યાં રખડતા અને મોડી રાત્રે હું ભરજીથમાં હોઈ ત્યારે ક્યારેક આવી નિદ્રાધીન થતા.

પણ કમાયા વગર આમ બેઠાં બેઠાં વાપરવાથી તો કુબેર ભંડારી પણ ખાલી થઈ જાય, તો અમારા જેવા પ્રામર માનવીનું શું ગરુ? એટલે ધન ખૂટતાં કાંઈક ફેંકાણે આપશે એમ મને લાગ્યું. એક મધરાતે એમણે ઘરમાં પગ મૂકતાં મને કહ્યું: “સરસ્વતી, મેં તને જાહુ દુઃખ દીધું છે, નહિ?”

આ નવી વાત સાંભળી મારું મન આનંદથી પુકડિત જન્યું અને નવજીવન પ્રાપ્ત થવું હોય એમ મને લાગ્યું. મેં કહ્યું: “હોય એ તો, થડી થડી તરફા ને જાંયડો ફેરવાયે.”

“વાહ! તું તો મોટો કવિ જાની ગઈ ને?”

આજે તેમણે મને આલિંગન આપનાં પણ જાણે ફેટલીયે પ્રેમાળ ભાષા બોલીને નવડાવી નાખી. પણ મદારી સર્પને પકડતાં જેમ મધુર, મોરલીથી તેને મુગ્ધ બનાવે અને પછી તેને પકડી લેઈ લે, તેમ કરતાં તેમણે મને કહ્યું: “શક્તી, એક વાત કહું?”

આ સાંભળી મારી જાની ધગણી, ધમકારાનો પ્રવાહ વધુ જોશથી વહેવા મંડ્યો. કાગણ કે એમની વાત કેવી હશે એ કલ્પના આંખ આગળ તરવરતી હતી. આમ કરી કરીને મારા દાગીના એક એક લેઈ લીધા હતા. છેવટે એકનું એક સૌભાગ્યકંડેણું પણ ત્રણ દિવસ ઉપર મોટીનો માર મારી લેઈ લીધું હતું, જેના થા હજી પાકવાની ખીક હતી, એટલે હું દ્રુષ્ટ; છતાં થડાર અનુભવતાં બોલી: “શું?”

તેમણે કહ્યું: “તું તારા જાપને ત્યાં જા, અને એ હમ્મર રૂપિયા લેઈ આવ.”

મેં કહ્યું: “ના મારાથી ત્યાં જવાય પણ નહિ અને નવી મા રૂપિયા આપે પણ નહિ.”

તે બોલ્યા: “વાહ! તારે તો તું સીધી રીતે જાય પણ નહિ, ખરું ને?” ફરી અદ્ભુત કરતાં પગની લાત મારા ખરેખર ઉપર મારી ને બોલ્યા: “બોલ, જાય છે કે નહિ?”

મેં જરૂર પકડતાં કહ્યું: “મારી નાખો, પણ હું ત્યાં જનાર નથી.”

ત્યારે એ ડોળા કાઢી ડગાવીને ચાલ્યા ગયા.

ઉપરની વાતને પૂરા ત્રણ દિવસ પછી થયા નહિ, ત્યાં તો તેમણે નવો અખતરો અજમાવ્યો. એમના કહેવાતા દિલોગ્ગન દોસ્તોને ઘેર બોલાવી લાવ્યા અને એ અડંગ, લુચ્ચા બદમાસો મારા ઉપર—મારા સૌન્દર્ય ઉપર—મુગ્ધ બન્યા. બદલામાં એક લીલી નોટ આપી મારા શિયળની કિંમત મારા પતિને આપી તરણ મારવા લાગ્યાયા.

વાહ રે જગત! વાહ, માનવતા! કુળવાન કહેવાતાં ઘરોમાં પણ કેવા ધર્મસંકટો સ્ત્રીઓને વેડ્યાં પડે છે? આ નવા અખતરમાંથી પસાર થવું એ ઘણું કંકળુ લાગ્યું. માનવતા વિનાના કામી માનવો ક્યાં સુધી પાપકર્મ કરે છે? એની હદ હોય છે ખરી? શાની હોય!

મારી નજર સમક્ષ મારા પતિદેવની જલાદ મૂર્તિ દેખાઈ તેઓ બોલ્યા: “જો રાશી, મારા દોસ્તોએ મને લાલપાણી માટે દશની નોટ આપી છે, બદલામાં તારે તેઓનું મન રાહ કરવાનું છે. પછી કાંઈ મેં...કે...યું ક્યું” તો તારી વાત છે!” એવ કહી જતા રહ્યા. મારી નજર સામે બને જણ ઊભા હતા, તે બોલ્યા: “દેવી, કેટલી વાર છે?”

હું મસ્કરીથી ધૂંછ, મારી આંખો લાલધૂમ બની. આ રીતે શિયળ ઉપર બળાત્કાર થાય તે મારાથી ન જોવાયું. માથાનો અંબોડો છૂટો હતો. હું બોલી: “ખબરદાર! જો તમારામાંથી કોઈએ મને હાથ અડાજો તો હું છલ કચડી મરી જઈશ. નરપિશાચ! તારી બેનને તેં આવી દુઃખી પરિસ્થિતિમાં નિહાળી છે ખરી! જાઓ, ચાલ્યા જાઓ.” મેં પડકાર કર્યો. તે બોલ્યા: “વાહ રે! અંબાલવાની, અમે કાંઈ મક્ત નથી આવ્યા. તારા માંડીને દશ રૂપિયા આપ્યા છે પહેલા!”

મેં કરોડતાં કહ્યું: “લાઇ, તો પછી એકબેનને દાન ક્યું હતું એમ માનજો.”

“દા...ન વાહ.” કહી તે મસ્કરી કરવા લાગ્યા. તેઓ મારી પાસે આવ્યા અને મારા તન ઉપર તરણ મારવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આ જોઈ હું મૂર્છા પામી અને નીચે પડી ગઈ. પડતાં પડતાં મેં એમને ચાલ્યા જતાં જોયા. પછી મું થયું તે કોણ જાણે, પણ જાગી ત્યારે મારા સ્વામી કોઈની સાથે વાત કરતા માલમ પડ્યા: “શું ત્રણજ હજાર.”

“અરે! આવી તો બબ્બે હજારમાં કેટલીયે મળે છે.”

“તો આવજો રાત્રે લેઈ જાઓ.”

“પણ પાછી તો નહિ આવે ને?”

“એ તમે જાણો, રાખવાની શક્તિ હોય તો લેઈ જાઓ.”

“મારું, આજ રાત્રે આવીને લેઈ જઈશ.”

મારું મૃત્યુ ત્રણ દબર લેઈ કહેવાતા કતલખાનામાં મને વેચવાતી વાત થઈ હતી. હવે આ જગ્યાએ રહેવું મારે માટે ચોખ્ખું ન હતું. સમાજની ફેટલી યે આજના લવ કુળવાન યુવકો આમ જગાડતા હશે?

આ વાત ન્યારે હું કંઈ છું ત્યારે મારું હૃદય ભરાઈ આવે છે, સમાજના કહેવાતા પ્રતિષ્ઠિતો ન્યારે પરકણ લેવી હોય ત્યારે અમારું કુળ ફેટવું ઉચ્ચ છે, તેની વાતો કરે છે; પણ અંદરખાનેથી વહુઓનાં જીવન ક્યાં કારમાં ઝેરી બનાવે છે તેનો આછો ખ્યાલ પણ કાઢીને આવી શકે તેમ નથી.

મારાં પગલાંથી મારાં સામુસરરાએ મને અલાગણી ગણી, સમાજે નસીબ વગરની લેખી. તેમના ત્રાસથી અને અત્યાચારથી મને પણ જે દુઃખ થયું છે એ કલ્પા સિવાય છૂટકો નથી. હૃદય ભરાએલું છે ત્યારે એને સમાજ આગળ ખુલ્લું કંઈ છું. એકરાર કરવો એના જેવી શાન્તિ જીવનમાં બીજી શી હોઈ શકે?

મને ન્યારે વેચવાની વાત કરી, છપી મીને નરકાગારમાં નાખવાનો પ્રયાસ આદર્યો, ત્યારે હું ત્રાસી ઊઠી. રોજના ત્રાસથી, મહેલુંથી, અરે! ડામ પણ દેવાયાથી ટેવાઈ ગયેલી; પણ ન્યારે આ વાત સાંભળી ત્યારે દિલમાં દાહ થયો. અને ત્યારે જેવડો માર્ગ લેવા હું ત્યાંથી નીકળી પડી.

રાત્રિના ઘેર લયનક અંધારામાં હું ચાલી. ફૂવાને થાળે પહોંચી ત્યાં તો એક બાઈએ મને રોકીને પૂછ્યું: “તમે કાણ છો?”

મેં કહ્યું: “જે છું તે છું, દુઃખી છું. તમે કાણ છો?”

તે બોલી: “હું પણ સમાજે ત્યજેલી સાધ્વી છું. મને લાગે છે કે તમે કાંઈ જીવનનો ઇંછો માર્ગ લેવા કરવા આવ્યાં છો, નહિ?”

મેં કહ્યું: “હા.”

તેમણે કહ્યું: “તો એન, આપઘાત ન કરો. આપઘાત કરવા જેવું પાપ દુનિયામાં એકે નથી. પૂર્વજીવનના પાપથી આપણે આટલા દુઃખમાં રિપાઈએ છીએ, તો પછી આમ મરીને ક્યે લવે છૂટીશું? ક્યાં કર્મ ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી, તો આપઘાત કરવાથી તો જીલ્લાં દુઃખી થશો; પણ સંયમ, તપ આદરી આત્માનું કલ્યાણ કરવું હોય તો સંસારની માયા છોડી ત્યાગવૃત્તિ એવો તો આવતો લવ સુધરે.”

સાધ્વીએ મને ફેટલી યે વાતો કહી અને....?

હું સાધવી બની.

મહેસૂલની નવી આંકણી વિષે વિચાર કરો

ખેડા જિલ્લાના નડીઆદ, આણંદ, બોરસદ, ડાસરા અને કપડવંજ એ પાંચ તાલુકાનાં સરકારી ગામોની મહેસૂલની નવી આંકણીના હેવાલ પ્રકટ થઈ ચૂક્યા છે. તે વિષે થોડી ધણી વાંધા અરજીઓ મે. કલેક્ટર સાહેબને મોકલાઈ છે અને કાંઈક ગામના લોકોએ મુંબઈ સરકાર તરફથી નીમાતી મહેસૂલી અદાલત આગળ તેમની અપીલ પણ નોંધાવી છે. દુર્ભાગ્યે ગામ ગામના પટેલ તલાટીઓએ એ હેવાલોની જોઈતી જાહેરાત નહિ કરેલી હોવાથી ખેડૂતોનું થોડું જ ધ્યાન તે આગતમાં ખેંચાયું છે અને તેથી પ્રમાણમાં થોડી જ અરજીઓ થઈ છે.

આ આગતમાં જિલ્લાની કિસાનસભાએ એક દરાવ કરીને નવી આંકણીનો અમલ લગાઈ પૂરી થાય ત્યાં સુધી મુક્તલી રાખવાને સરકારને અરજ કરી હતી. પણ મુંબઈની સરકારી ઓફિસોમાં તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે નવી આંકણી મુક્તલી રહેવાનો સંભવ જોડો જ છે, છતાં હજી તે વિષે છેવટના હુકમો પસાર થતાં સહેજે એએક વરસ લાગે એમ છે. તેથી તે આગતમાં ગામ ગામના ખેડૂતો કે તેમનાં કાંઈ મંડળો તરફથી જે કંઈ અરજ કે રજુઆત થશે તે ઉપર પૂરતો વિચાર કરીને સરકાર છેવટના હુકમો પસાર કરશે.

તેથી આ પાંચે તાલુકાની તમામ કામના સમજૂતી ખેડૂતોને પટેલ તલાટીઓ પાસેથી નવી આંકણીના ગુજરાતી હેવાલની જાપેલી ચોપડીઓ મેળવીને તે ઉપર પૂરતો વિચાર કરવાને હું વિનંતિ કરું છું. હવે વાંધા અરજીઓ રીતસર નોંધાવવાની થોડી જ મુદત રહે છે, એમ સમજીને કાંઈ પણ નિરાશ ન થાય. એ હેવાલોમાં જેમનું મહેસૂલ વધારવાની ભગામણી કરી હશે તેમને તેમાં ખાસ રસ પડશે જ અને તેથી તેમણે એ હેવાલમાં મહેસૂલ વધારવાનાં જે કારણો જેણાવ્યાં હોય તે ઉપર વિચાર કરીને તે વિષે વ્યાજબી અભિપ્રાય બાંધવો જોઈએ.

આ પાંચે તાલુકાના ખેડૂતોના આ વિષે ખરા અભિપ્રાય અને તેનાં કારણો મેળવવાને કિસાન સભા તરફથી થોડા કાર્યકરોને ગામે ગામ મોકલવા હું ધારું છું, પણ જે ગામના ખેડૂતો તે આગતમાં રસ ધરાવતા હોય ત્યાં જ જવ્યાથી કંઈ પરિણામ આવે. તેથી એ તાલુકાઓના ખેડૂતભાઈઓને નીચે મુજબ મુચનાઓ હું કરું છું :

(૧) જો તમે કંઈ વાંધા-અરજ મુખ્ય સરકારને કે મે. કલેક્ટર સાહેબને કરી હોય તો તેની નકલ મને મોકલી આપશો.

(૨) જો કંઈ ક્યું ન હોય તો હવે તમે મહેસૂલની આકારણી વિષે મારી મારફત કે સ્વતંત્ર રીતે કંઈ લખાણ સરકારને મોકલવા માગતા હો તો તમારા મહેસૂલની નવી આકારણી વિષે તમારો અભિપ્રાય લખી જણાવશો.

(૩) જો તમારો અભિપ્રાય બાંધવામાં કે તેને અંગે તપાસ કરવામાં મારી સહાયતાની જરૂર જણાય તો ગામના આગેવાનોની સહીથી મને કાગળ લખશો.

(૪) તમારા ગામોની ગયા નવેમ્બર માસની ૧૮મી તારીખે નવી આકારણીના હેવાલની જાહેરાત થઈ છે એમ સરકાર માને છે, તો તેવી જાહેરાત ખરેખર થયાની તારીખ લખી જણાવશો.

(૫) ખાસ યાદ રાખશો કે હાલ આકારણી થઈ છે તે બધાની સામે જ આંખો મીંચીને ચળવળ કરવાનો મારો ઇરાદો નથી. માત્ર તે બાબતમાં ગામના ખેડૂતોનો એકંદર ખરો અભિપ્રાય જાણવાની અને તે મુખ્ય સરકાર આગળ રજૂ કરવાની જ મારી નેમ છે. તથા તે દૃષ્ટિથી જ આ કામ હાથ ધરવાની અને નવી આકારણી વિષે બાંધવાની અભિપ્રાય બાંધવાની જ મારી વિનંતી છે.

(૬) છેવટે એ પણ ચોખ્ખા કરવી જોઈએ કે ચાલુ સાલે લેવાના મહેસૂલ સાથે આ તપાસને કંઈ જ સંબંધ નથી. આપણે તો જો નવી આકારણી થઈ છે તે સંબંધમાં જ આપણો મત સરકાર સમક્ષ રજૂ કરવાનો છે.

આ બાબતને ઘણી તાકીદની ગણીને ગામ ગામના સમજુ ખેડૂતો ભેગા મળીને ઘટિત કરે એવી મારી વિનંતી છે.

ધન્ડુલાલ યાજ્ઞિક,

પ્રમુખ, ખેડા જિલ્લા કિસાન સભા

—*—

આપણી કહેવાતી પતિત બેના

આ પછા સમાજમાં—ખાસ કરીને હિન્દુ સમાજમાં (જોકે બીજા સમાજની તો મને ખબર નથી, છતાં એમ માનવામાં આવે છે કે બહુ બેદ તો જુદા જુદા સમાજમાં નહિ જ હોય; કારણ સમાજ તો માનવીઓએ જ બનાવ્યો છે અને માનવી—સારીયે દુનિયાભરમાં માનવી—અમુક નીતિઅનીતિનાં બંધનોમાં તો એકસ મળતા થાય છે.) ‘વેશ્યા’ શબ્દ એક ભયંકર ગાળ

તરીકે વપરાય રહ્યો છે, આપણાં કહેવાતાં સુધરેલાં માણસો પણ 'વેસ્થા' શબ્દ માત્રથી ધૂણી ગોંડે છે અને કાંઈ સ્ત્રી તેમના લયકર તિરસ્કારને પાત્ર હોય ત્યારે તેને એ શબ્દથી સંબોધવામાં આવે છે.

ત્યારે શિક્ષિત માણસો પણ આપણી કહેવાતી પતિત બેતોતો તિરસ્કાર કરે છે, ત્યારે વધારે દુઃખ થાય છે અને મને લાગે છે કે મારે એમના બચાવ માટે કંઈક તો કહેવું જ નોંધ્યો.

કહેવાતી પતિત બેતોતોની સંસ્થાની ઉત્પત્તિ આપણે જોવી નોંધ્યો. અને પછી આપણે નોંધ્યો કે એ સંસ્થા ખરેખર જ તિરસ્કરણીય છે કે કેમ?

આપણો હિન્દુ સમાજ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષે બહુ બેદરકાર રહ્યો છે. સ્ત્રીઓની કિંમત હિન્દુ પુરુષને મન જિલકુલ નથી, એ તો બહુ ચર્ચાએલી વાત છે અને બહુ જ જાણીતી વાત છે એટલે એ વિષે કશુંય કહેવાનું હોતું નથી.

હિન્દુ સમાજમાં લગ્ન એટલે લાકડે માંકડું વળગાડી દેવું. સુધરેલા સિવાયનાં કુટુંબોમાં - અને આવાં. સુધરેલાં કુટુંબો હિન્દુ સમાજમાં ઘણાં જ ઓછાં હોય છે - છોકરા છોકરીઓને ગમે તેમ પરણાવી દેવામાં આવે છે. છોકરા છોકરીઓને એમનાં કપડાં, ધરેણાં, અને ચપ્પેસો ખરીદવામાં જોટલી સ્વતંત્રતા મળે છે, 'એટલી'યે એમનાં લગ્ન પૂરતી મળતી નથી. હિન્દુ વડીલો બૂલી જાય છે કે લગ્ન પછી બને જણાંને આજો અવતાર સાથે રહેવાનું છે. એ વડીલો તો લગ્નના દિવસે પૂરતા પોતાના આનંદનો જ વિચાર કરે છે. પૈસાદાર કુટુંબો સામસામી શણગારએલી મોટરો મોકલી આનંદ મેળવે છે. એ લોકો સમાજની આ બાંધમાંથી મુક્ત હોતા નથી.

પરિણામ એ આવે છે કે પતિપત્નીના છવનમાં અનેક જાતના વાંધા ગોંડે છે. એકબીજાને જોયા વગર જ્યાં લગ્ન થતાં હોય, ત્યાં સફળતા કેમ સંભવી શકે? જાને એકબીજાના વિચારો, દેખાવ કે વય અનુકૂળ આવતાં નથી અને આનું વધારે ખરાબ પરિણામ સ્ત્રીઓ માટે નિમાયું હોય છે. પુરુષ પોતાને ન ગમતી સ્ત્રી હોય તો એને તિલાંજલિ આપે છે અને બીજી સ્ત્રીને - એની અનિચ્છા હોવા છતાં પશુ વરિલોના અને સમાજના લયકર દયાણને લઇને પરણે છે. અને એ ન ગમે તો ત્રીજી, એમ ચાલ્યા જ કરે છે. આ ત્વજઓલી સ્ત્રીઓ પોતાના આપને ધરે જાય છે, ત્યાં તેમને ભાષાભાષીઓનાં યુગ્મે પોતાનો નિર્વાહ કરવાની ફરજ પડે છે.

નાની ઉમરમાં જ લગ્ન થઇ ગયાં હોવાને કારણે, અને હિન્દુ સમાજમાં છોકરીઓથી લણાય નહિ એ નિયમાનુસાર, નિર્વાહ માટે એ બીજો કરો ધધો.

હાથમાં લેઈ શકતી નથી. જે એને જીવનું જ હોય તો જોડે એના જીવન માટે હિન્દુ સમાજ બહુ જ બેદરકાર છે — પોતાના પગ ઉપર ઊભા રહી એક જ ધંધો તેને સ્વીકારવો રહ્યો અને તે દેહવિક્રયનો. ધણા પુરુષો દલીલ કરશે કે એ ત્યગ્નએલી સ્ત્રીઓ પછી કેમ જાણવાનું કે દંધ ઉદ્ધમ શીખતી નથી; પણ જવાબ તો એટલો જ દેવાનો છે કે કટલીક ત્યગ્નએલી સ્ત્રીઓ પોતાથી બનતું કરી, ઉદ્યોગ અગર શિક્ષણ પાછળ મૂક્યું છે, જે એમને માટે ધણું જ અભિનંદનીય છે. પણ જે સ્ત્રીઓ એમાં પણ નિષ્ફળ નીવડે છે તે જ આ દેહવિક્રયનો ધંધો સ્વીકારે છે. જે બધીયે ત્યગ્નએલી સ્ત્રીઓ આ ધંધો સ્વીકારતી થઈ ગઈ હોત તો એમની સંખ્યા ઘણી જ મોટી હોત; કારણ પુરુષો સ્ત્રીઓને ત્યજવામાં કુશળ તો હોય જ છે. અને એમને પ્રતાપે ઘણી સ્ત્રીઓ ત્યગ્નએલી થઈ ચૂક્યાં હોય છે. સ્ત્રીઓ વેસ્તાં અને તો એમાં દોષ કોનો? હિન્દુ સમાજનો અને હિન્દુ દૂર પુરુષોનો.

આ સંસ્થાની વૃદ્ધિ પણ હિંદુ સમાજને જ આભારી છે. હિંદુ સમાજમાં વિધવા એટલે—શું કહેવું તે સ્પષ્ટ જ પડતી નથી. બાર વર્ષની ઉંમરે વિધવા રહેલી બાળા એ વયમાં આવે ત્યારે તેણે સખત સંયમવાળું જીવન ગાળવું જોઈએ. ન્યારે પચાસ વર્ષે ત્રીજી વાર પુરુષ નિરાતે પરણી શકે. એના લગ્નમાં મીત ગાવાવાળી બેનાનો પણ પાર હોતો નથી. દોલક ચરણાઈ વગેરે વાદ્યોથી એનું લગ્ન શોભતું હોય. પણ જે હિંદુ સમાજે એમ નક્કી કર્યું હોત કે બીજી વાર પરણતા પુરુષ બીજી વાર પરણતી સ્ત્રીને જ પરણી શકે તો કહેવાતી પતિત સ્ત્રીઓની સંસ્થામાં વૃદ્ધિ ન થાત. કુદરતે સ્ત્રીમાં અને પુરુષમાં લાગણીઓ સરખી જ મૂકી છે. બાર વર્ષની વિધવા છાકરી આખું જીવન કલ્પ સંયમી રીતે ન ગાળી શકે તો એને શિક્ષામાં આખા સમાજ તરફથી તિરસ્કાર અને હઠધૂત કરવામાં આવે છે. એ છાકરી અન્તે વેસ્થા અને છે અને ત્યાં પુરુષો — હિંદુ સમાજના ઘડનારા — એના ચરણો ચૂમવા હરીફાઈ કરે છે. આવા સમાજ હોય અને પુરુષો આવા હોય તો આ સંસ્થામાં વૃદ્ધિ થાય જ તો?

પુરુષો વેસ્થાને તિરસ્કારે છે, એને માટે જુદા લક્ષણો જોવાથી એનું ભયંકર અપમાન કરે છે. પણ થોડાંએ વિચાર કરતા હોય તો? — જો આખી સંસ્થા ચલાવે છે કાણ? જે એક પણ પુરુષ ત્યાં ન જતો હોય તો એ કહેવાતી પતિત બેના કોની રાહ જોઈને બેસશે? કોને પોતાના દેહ વેચશે? પુરુષો પોતાની સ્ત્રીથી અંતોષ ન પામે એટલે વેસ્થાગૃહમાં મૂક્યું છે. વધારે અસંતોષ પામતાં એ સ્ત્રીને છોડી દે છે! પરિણામે એ ત્યગ્નએલી સ્ત્રી, બીજાને કાંઈ

ધધો ન મળે તો, પાછી વેસ્યા બને છે અને બીજા પુરુષો પાછા એનો નિર્વાહ ચલાવે છે. વેસ્યાઓનો તિરસ્કાર કરો છો, તો એની સંસ્થા ક્યાં ચલાવો છો? એ સંસ્થા નિર્મૂળ થઈ જાય તો કટકા પુરુષો નાસીપાસ થાય?

અને દુનિયામાં વેચાણ ક્યાં નથી? ગમે તે ચીજ જોઈએ તે પૈસાથી મળી શકે છે. પ્રોફેસરો શુદ્ધિ વેચે છે, વ્યાપારીઓ પ્રમાણિકતા, નીતિ વેચે છે; વકીલો પોતાની હોશિયારી વેચે છે; કારીગરો કલા વેચે છે; અરે લગ્ન-જગતમાં તો હવે પણ વેચાતાં મળે છે! છોકરાને પરણાવતી વખતે સામાન્યુકેળમાં કટકા પૈસા છે એની ગણતરી ક્યાં નથી થતી? જો સામાન્ય કુટુંબ પૈસાદાર હોય તો છોકરો કે છોકરી પરણાવાય છે. આવી રીતે પૈસાથી પ્રેમ પણ વેચાતો મળે છે! વરવિધ્યમાં અને કન્યાવિક્રયમાં વરકન્યાનાં વેચાણ સિવાય બીજું હોય છે શું? લેખકો લેખનકલા વેચે છે. ચારિત્ર્યમાં પ્રમાણિકતા અને નીતિનો સમાવેશ થાય છે અને એ પણ ખરીદી શકાય છે. લગવાન પણ ખરીદી શકાય છે; લોકો માનતા માને છે—હે લગવાન! મારું આટલું કામ તું કરીશ તો એક તારા નામનું મંદિર બનાવીશ. અહીં પણ વેચાણ જ છે ને? પ્રાર્થના પણ વેચાતી મળે છે, મને ક્ષમાણો ગ્રહ નડે છે; મહારાજ! આટલા જપ મારા વતી કરી લેજો. પૈસા થાય તેટલા હું આપી દેશ. સૌંદર્ય પણ લગ્નજગતમાં ખરીદી શકાય છે. વધારે પૈસા આપે કે વધારે પૈસાદાર હોય તેને સુંદર સાથી મળે.

આ બધી વસ્તુઓ—કલા, ચારિત્ર્ય, પવિત્રતા, નીતિ, શુદ્ધિ, સૌંદર્ય, લગવાન, જપમપ, વગેરે દેહથી તો ઘણાં ઊંચા છે જ ને? આ બધી તો મૂલ્યમય પવિત્ર વસ્તુઓ છે. એ પણ ખરીદી શકાય છે, તો સ્થૂલ વસ્તુ તો વેચી કે ખરીદી શકાય જ ને? આખલું અર્થશાસ્ત્ર પોકારી પોકારી કહે છે: એકે એક વસ્તુને ‘કિંમત’ હોય છે તો પછી વેસ્યાઓ—કહેવાતી પતિત બેનો—પોતાનો દેહ વેચે તેમાં એનો આટલો તિરસ્કાર શાનો? પ્રોફેસરો, લેખકો, વેપારીઓ, વકીલો, વગેરે ઘણીજ પવિત્ર વસ્તુઓ વેચતાં છતાંયે, લીલામ કરતાં હોવા છતાંયે, આપણે તેમની વાહવાહ કરીશું, તો સ્ત્રીઓ ઘણાજ કપરા સંજોગોમાં દેહનું વેચાણ કરશે તો એને ‘પતિત્રા’ કહીશું?

(‘જ્યોતિર્ધર’, તા. ૬:૩:૧૯૪૩)

“સૂર્યા”

જાણવાનું

જુદા જુદા દેશોમાં સ્ત્રીઓનું આયુષ્ય નીચે પ્રમાણે છે :

સ્વીડનમાં	એક	સ્ત્રી સરેરાશ વર્ષ ૫૩ અને માસ ૬ છત્રી શકે છે.
ડેન્માર્ક	"	" ૫૩ " ૫ "
ઈંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ	"	" ૪૭ " ૭ "
પ્રંટાલી	"	" ૪૩ " ૧ "
હિંદ	"	" ૨૪ " ૦ "

ઉપરના આંકડા ઉપરથી માલુમ પડે છે કે આયુષ્યના ક્ષેત્રમાં અન્ય દેશોના મહિલા સમાજ સાથે હિન્દના મહિલા સમાજને સરખાવતાં તેની લગભગ અવગતિ જણાય છે.

જાણમરણ—દુનિયાના અન્ય દેશોનું જાણમરણ પ્રમાણ :

પ્રદેશ	દર ૧૦૦૦ જાણકે	મરણ પ્રમાણ
ગ્રાનબ્રેટર	"	૧૨૨
લંડન	"	૧૦૩
નોર્વે	"	૮૨
ઈંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ	"	૮૦
ન્યુઝીલેન્ડ	"	૪૨

હિન્દુસ્તાનના નીચલાં શહેરોમાં સરેરાશ એક વર્ષની અંદરનાં જાણકાનું મરણ પ્રમાણ :

શહેર	દર ૧૦૦૦ જાણકે	મરણ પ્રમાણ
અમદાવાદ	"	૪૦૩
મુંબઈ	"	૪૦૨
સુરત	"	૪૦૦
કલકત્તા	"	૨૮૭
લાહોર	"	૫૧૮

અમદાવાદનાં છેલ્લાં ૨૫ વર્ષની સરેરાશ કાઢતાં એક વર્ષની અંદરનાં દર ૧૦૦૦ જાણકે ૩૧૮ મરણ અને ૫ વર્ષની અંદરનાં દર ૧૦૦૦ જાણકે ૪૬ મરણ, અને હિન્દુસ્તાનનાં શહેરોમાં ૫ વર્ષની અંદરના દર ૧૦૦૦ જાણકે ૫૦ મરણ પામે છે.

હિંદુ જાણ મરણ—ઈંગ્લાંડ, ડેન્માર્ક કે જાપાંગથી જાણ :

—સ્વીડન નોર્વેથી જણ મળે.

—ન્યુઝીલેન્ડથી નવ મળે.

વિધવાઓ : ગાળણગંધી આપણી વિધવા સ્ત્રીઓની જે દયાગંધક સ્થિતિ થાય છે તેનો ખ્યાલ તો ૧૯૩૧ના વસ્તીગણતરીના આંકડાજ આપી શકે.

હિસાબ	વિધવાઓની સંખ્યા	હિસાબ	વિધવાઓની સંખ્યા
૦-૧	૧૫૧૫	૫-૧૦	૧૦૫૪૪૯
૧-૨	૧૭૮૫	૧૦-૧૫	૧૮૩૯૯૮
૨-૩	૩૪૮૫	૧૫-૨૦	૫૧૪૩૯૪
૩-૪	૮૦૭૬	૨૦-૨૫	૮૪૬૯૫૯
૪-૫	૧૫૦૧૮		

આ આંકડા જે અસંખ્ય સ્ત્રીઓનું વૈધવ્ય જતાવે છે, તેમનું સમાજમાં સ્થાન શું? ક્યાં આપણો મમાજ પુનર્જનની છૂટ આપતો નથી, આથી તેઓ છાંનોછવાં દુઃખારો ક્યાં કરે છે. બીજું કરે પણ શું? અને સમાજ એક જાણુથી વિધવાને 'ગંગાસ્વરૂપ' કહે છે અને બીજી જાણુથી તેને અપશુક્રનિયાળ માને છે!

ગ્રંથપરિચય

૧૫. જગતના અસંખ્યમાં, પરિમલ મંથાવલિ-૩ : લેખક - જયકૃષ્ણલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા, એમ. એ.; પ્રકાશક - ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત; ૪૪ ર૦૯, કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦. આ જુદા જુદા ૨૪ લેખોનો સંગ્રહ છે. લેખક જેમ 'જગતની ધર્મશાળા'માં જગતને ધર્મશાળા સાથે સરખાવ્યું છે, તેમ આ પુસ્તકમાં જગતને અરણ્ય સાથે સરખાવ્યું છે. સમાજજીવનના જુદા જુદા પ્રસંગો લેખકે તેમાંની મુખ્ય તુટીઓ તરફ દર્શાવેલી લેખકે એમ સાબિત કરે છે કે જેમ અરણ્યમાં આશ્રયસ્થાનો અભાવે શાન્તિ મળતી નથી, તેમ જગતમાં પણ શુદ્ધ રોહડેથી આશ્રયસ્થાન ન મળવાથી માનસિક શાન્તિ મળતી નથી. લેખક દાખલા આપી પ્રતિપાદન કરે છે કે માનસિક શાન્તિ મેળવવા માટે ખરું આશ્રયસ્થાન એક જ છે - સર્વ ધર્મનું તત્ત્વ - પ્રભુનો રોહ. પરમેશ્વરને હૃદય અર્પણ કરવાથી પ્રભુકૃપારૂપ આશ્રયસ્થાન મળવાથી માનસિક શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પુસ્તકમાં ૬૭૯ અને ૫૭૯ લેખકનો ધર્મ-ધ્વિસ્ત તરફનો ભક્તિભાવ નજરે પડે છે.

પ્રસંગકથા

લગ્ન પ્રપંચ-એક કિસ્સો

ગાંધેર નોટિસ

હું નીચે સહી કરનાર આ ઉપરથી પટેલ મનુભાઈ-ફકીરભાઈ બીન મોતીભાઈ રહેવાસી ધર્મજન હાલ અમદાવાદનાં ખજૂર આપું છું કે મારા તથા મારા પિતા તરફથી આજ આઠ વર્ષોથી પ્રયત્ન કર્યા છતાં તમે મને બોલાવતા નથી તથા ભરણપોષણ આપતા નથી. એટલે આજ તારીખથી દિવસ ૧૫ની અંદર સતોષકારક જવાબ ન મળતાં હું બીજું લગ્ન કરી લેઈશ. વડોદરા, તા. ૩ : ૩ : '૪૩. લી. પટેલ કમળાબેન પરસોત્તમ બીન હાથીભાઈ મુ. રહેવાસી ભાદરજીના ('સંદેશ', તા. ૫ : ૩ : '૪૩). એ નોટિસમાં જણાવ્યા પ્રમાણે બેન કમળાબેન વડોદરા મુકામે એક ભાઈ સાથે લગ્ન કરી નાખ્યાના સમાચાર મળ્યા છે. સમાચાર આપનાર આ કિસ્સાની વધુ વિગતો નીચે મુજબ જણાવે છે : બેન કમળાબેનનો પૂર્વ કતિહાસ

બેન કમળાબેનના પિતા પુરુષોત્તમ હાથીભાઈ પટેલ ભાદરજીના રહીશ છે અને ગોધરામાં નોકરી કરે છે. એ બેનનાં લગ્ન નાનપણમાં થયેલાં. એ ભાઈ મૂળ ધર્મજનતા વતની, હાલ અમદાવાદમાં મીલમાં નોકરી કરે છે. ભાઈ બોળાબલા છે. લગ્ન થયા બાદ બેન કમળાબેન એકાદ વખત સાસરે ગયેલાં, તપાસ કરતાં પિયરથી અને સાસરેથી ખજૂર મળે છે કે તેમના આચાર-વિચારમાં અનેક પ્રકારનાં દુષણ હોવાથી છેલ્લાં આઠ વર્ષથી તેમને સાસરે તેડવામાં આવતાં નહોતાં. પ્રયત્નો કર્યા છતાં પણ ભાઈ મનુભાઈ સાથે તેમનો મેળ બેઠો નહિ. અને ભાઈ મનુભાઈએ તેમના ભરણપોષણની પણ દરકાર કરી નહિ. દીકરીના પિતાને આ એક ધર્મસંકટ હતું. એ ધર્મસંકટમાંથી એમણે માર્ગ કાઢ્યો : ભાદરજીના એક જૈન સાધુ મારફતે બેન કમળાબેનને એક જૈન સાધ્વી સાથે અમદાવાદમાં ગૃહવાની બેગવાઈ કરી. જૈન સાધ્વીએ ચતુર્માસ દરમિયાન ઇંદિલામાં મુકામ કર્યો. તેમની સાથે બેન કમળાબેન પણ ત્યાં ગયાં. ઇંદિલામાં એમને જૈન ધર્મની દીક્ષા આપવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી. એમના પતિ પાસેથી એ દીક્ષા લેવાની પરવાનગી લેવામાં આવી. સંસારી લગ્ન છોડી વૈરાગ્યનાં લગ્ન કરવાની કંઠાત્રીઓ પણ લખાઈ. પણ “ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય ચિના, કરીએ કાટી ઉપાયજી.” લગ્ન કેવી રીતે થયું ?

તૈયારીઓ થઈ હોવા છતાં કમળાબેનનું મન સંસારી લગ્ન માટે તકસતું હતું. ધર્મની આ માયાગમમાંથી છૂટવા તેમણે ઇંદિલાના યુવકોની સહાયતા શોધી.

સમાજનો સડો દૂર કરવાના ધ્યેયવાળા ઇટોલાના યુવકોએ એમની દાદ સાંભળી. એમની ઇચ્છા લગ્ન કરવાની જણાતાં તેમણે ધણે રીતે તપાસ કરી, અને કમળાએમની પસંદગીથી જ ઉપર પ્રમાણે લગ્ન સિદ્ધ થયું.

આ લગ્ન થવાનું છે એવી ખબર પડતાં એન કમળાએમના પિતાના વડોદરાના મિત્રો એન કમળાએમની પાસે ગયા અને આવી રીતે લગ્ન નહિ કરવા તેમને સમજાવવા લાગ્યા : “હું તારા બાપનો ખાસ મિત્ર થઈ છું ને તારો કુટુંબી છું. તારા બાપનો કપકા ન મળે તેથી આ વાતની જાણ થતાં હું તને મળવા આવ્યો છું. મેં તારા બાપને તાર ક્યો છે, માટે તારા બાપનો જવાબ આવે નહિ ત્યાં સુધી તું લગ્ન કરીશ નહિ.” એન કમળાએમને ઉત્તર દીધો, “આજ સુધી મારી દાઢીએ સંભાળ કે દરકાર રાખી નથી અને મારા પિતાએ મને મરેલી માની છે, ત્યારે તમે જાણ્યા આજે મારા હિતેથી ચાલે ક્યાંથી આવ્યા છો? મારી મરેલી પ્રમાણે હું તો લગ્ન કરી લેઈશ. તેમાં તમારી સલાહની મને જરૂર નથી...”

સમાજ વિચારશે?

.. કહે છે કે ઇટોલાના યુવકોએ આ એમને સમાજના પ્રપંચમાંથી બચાવવા રૂ. ૬૦૦ ખર્ચ કર્યું. અને આ લગ્ન બાબત કમળાએમના પિતા તેમ જ પતિ સાથે ચોખવટ કરીને જ આ કામમાં મદદ કરી હતી. પતિ ઈવટ સુધી બેદરકાર રહ્યો અને પિતાએ પણ પોતાની દીકરીનું સાચું હિત જોવાને બદલે તેને સાધુડી બનાવવાનું આહુ પગલું લેવા માંડ્યું. પણ એન કમળાએમને આ સંજોગોની ઉપરવટ જઈ ઇટોલાના યુવકોએમની સહાયતા શોધી ન હોત અને એ યુવકોએમને એ સહાયતા આપવાની હિંમત કરી ન હોત તો શું પરિણામ આવત? લગ્નના અનિષ્ટ રિવાજોની ભોગ બનેલી એક બાળા લગ્ન-જીવનને માટે ઝંખતી હોવા છતાં સાધુજીવનના વૈધવ્યને પામત અને એ બનાવટી વૈધવ્યના જીવનનો ભોગ બની પોતાનો આ લોક અને પરલોક બંને જાળ કરત. સમાજે ત્યારે વિચારવાનું એ છે કે હોકરને પરણાવવાની જેટલી આંધળી અધીરાઈ ને કાળજી લખવામાં આવે છે તેટલી કાળજી તેમના લગ્નજીવનને સફળ કરવા કેમ રખાતી નથી? આઠ આઠ વર્ષ સુધી જે દીકરીને સાસરે તેડવામાં આવે નહિ તે પિયરમાં ક્યું મોં લેઈ જવી શકે? અને જે પતિ પોતાની પરણેલને માટે કંઈ પણ જવાબદારી અદા કરવાની પરવા કરે નહિ એને જે સમાજ સાંખી શકે, તે સમાજની નીતિરીતિ કેટલે અંશે માન્ય ગણાય? અને વળી જે બાપને આવી દીકરીનો ભાર સહન કરવાનો હોય તેને માટે સાચો ધર્મ લગ્નવિચ્છેદ કરી દીકરીને રૂંડે ઠેકાણે

એસાડવાનો જ હોય રહ્યો, તેને અહીં જનાવટી સાધુતાનો માર્ગ લેવામાં રહેલો અધર્મ ન દેખાય વ્યક્તિને કે ન દેખાય સમાજને, એ કેટલું બધું શોચનીય છે! ઉપરની હકીકતો એમ તો પૂરવાર કરે છે કે ઇટાલાના યુવકમંડળની સહાયતાથી એન કમ્પાએને લીધેલો માર્ગ જ યોગ્ય છે. અને એવા ક્રિસ્ટાઓમાં પતિએ અને સ્ત્રીઓએ કેમ વર્તવું તથા સમાજના પ્રપંચી રિવાજોનો ભોગ અનેક વ્યક્તિએ કેમ વર્તવું એનો માર્ગ આ ક્રિસ્ટામાંથી ખુલ્લો દેખાય છે. ઇટાલાના યુવકમંડળને આ સાદસ ખેડવા-બદલ ધન્યવાદ થી છે અને એન કમ્પાએન પોતે પસંદ કરેલા લગ્નજીવનનો પુરુષાર્થ સફળ રીતે ખેડી અતાવે અને બીજાને દષ્ટાન્તરૂપ થાય એવું ઇચ્છીયું.

કુલીનતાનો એક વધુ દિલ્લો તૂટ્યો

કુળવાનશાહી ચરોતરના પાટીદારને જ ઘેર છે એવું નથી, એ તો હિન્દુ સમાજના હાડમાં વ્યાપેલો રોગ છે. એ રોગ મટાડવાને ચોમેર પ્રયત્નો ચાલી ગયેલા છે અને વશે કે કવશે કુળવાનશાહીએ જમાનાના બેર સામે નમતું આપવું પડે છે. એવા એક ક્રિસ્ટાના સમાચાર વિસનગર તાલુકાના ભાણુ ગામેથી મળ્યા છે. વાલમ ગામના-વાલમ, ભાણુ, વગેરે પાંચ ગામના ગોળના-જિંયા કુળના અને પ્રખ્યાત કુટુંબના બચાભાઈ વેણીદાસ પટેલે પોતાની દીકરી એન નર્મદાબેનનાં લગ્ન ભાણુ ગામના વતની પટેલ જોદાભાઈ માનદાસનો પૌત્ર ભાઈ મોહનભાઈ સાથે મહા વહી ચારસની રાત્રે ખૂબ જ સાદાઈથી પાર લેવાયાં છે. વાલમ ગામ કુળવાન ગણાય છે. ત્યાંની કન્યા ભાણુમાં જન્મ એ કુલીનતાને દેશવટા દીધા બરાબર છે. પણ ખોટી કુલીનતાનો મોહ છેડી સાચા કુલીન બચાભાઈ પટેલે મોલનાં પાણી નેચે વાળ્યાં તેથી એમના કુટુંબીઓને અને કુલીનતાના શ્રેણીઓને કુળવાનશાહીના મોભ નમી પડતા લાગે; અને તેથી તે લોકોની કનડગત થશે, એમ જાણી પોતાની કન્યાને ભાણુ લેઈ જઈ ત્યાં લગ્નક્રિયા કરાવી. તોપણ ભાઈ બચાભાઈની કુલીનતામાં કોઈ ઉમેરો જ થયેલો ગણાયો. અને વળી લગ્ન ખૂબ સાદાઈથી કર્યાના સમાચાર મળ્યા છે. એ પાટીદાર નાતને લગ્ન કરવાની રીતનો સાચો રાહ અતાવનાર છે. કુલીનતાનાં કૃત્રિમ ટોટાં વેળાસર ખરી પડે તે માટે બચાભાઈ પટેલ જેવા કુલીનો એમને માર્ગે ચાલતા ધધ જન્ય તો જ સૌ રૂડાં વાનાં થાય!

સગવડનું કારણે પરગામ લગ્નક્રિયા

કોઈ સુધારો કરવા વતન છેડી પાડે ગામ અવસર પતવે, કોઈ સુધારાની કમાણીનો લાભ ઉઠાવે અને કુટુંબીઓની કે નાતીલાઓની કનડગતમાંથી અથવા નાતના રિવાજોને જિંયા મૂકે જે રીતે અનિષ્ટ રિવાજોનાં અંધન તરે

તે રીતે સુધારાની પ્રગતિ જ સધાય છે. આણંદના પ્રણીતા વેપારી આશાભાઈ આચરભાઈ પટેલના દીકરા ભાઈ મણિભાઈ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે. એ ભાઈ મણિભાઈનાં લગ્ન ગઈ મહા વદિ ૧ને રાજ સોજત્રા મુકામે વાંકવાળીના રહીશ, પણ હાલ સોજત્રાના દવાખાનામાં દાકતર તરીકે કામ કરતા. ભાઈ ભગવાનદાસ ખુશાલભાઈની પુત્રી સાથે થયાં કહે છે કે પોતાના કુટુંબીજોની કનડગતમાંથી બચવા પુત્રીને સોજત્રા પરણાવવાની ગોઠવણ કરવી પડેલી. પાટીદારની નાતમાં આ રીતે વતન-બહાર પણ દીકરી પરણાવવાની પ્રથા અમલમાં આવે એ શુભ ચિહ્ન છે. પણ પિત્રાધને આપણાથી દૂર ભાગવું પડે એવા કુટિલ વ્યવહારમાંથી શું પાટીદાર દ્વી પણ મુક્ત નહિ થાય? એમ પણ કહેવાયું છે કે ભાઈ મણિભાઈને પરણાવવા ૨૦૦ મનૈયા ગયા હતા. વરપક્ષે સમગ્રવું બેઠતું હતું કે કન્યાપક્ષે સગવડ ખાતર સોજત્રામાં લગ્નક્રિયા કરાવી, ત્યારે તેને પૂરી સગવડ આપવી બેઠતી હતી. સુધારાનો લાભ લેનાર પાટીદાર વીરો એમ પણ કેમ ન સમજે કે અસો માણસની જનનના લઢાવા લેવાના દિવસો હવે ગયા છે? અને એવા દિવસો ગયા છે એમ ન માનો તોપણ વડોદરા રાજ્યે તો આજના અનાજસંકટને લીધે જમણવાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. એને અવગણ્યા સિવાય જનૈયા ધાન શી રીતે પામ્યા હશે?

વડોદરામાં કાયદા વિરુદ્ધ જમણવાર

પણ એવો પ્રશ્ન પૂછવાનો અવકાશ પાટીદાર રાખે એમ નથી. એનો એક નમૂનેદાર ફિરસો વડોદરામાં બન્યો છે. નડિયાદના કાકરખાડના રાવજીભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ જે એક વખત પીનાંગમાં જનનવરના દાકતર તરીકે મોકરી કરતા હતા અને હાલ શુજરી ગયા છે. તેમના દીકરાનું લગ્ન વીરસદના વતની ઉમેદભાઈ ડાહ્યાભાઈ કોર્પોરેટરને ત્યાં વડોદરામાં અલ્લકાપુરીમાં ગયા માસમાં ઉજવાયું. વડોદરામાં ૫૦ કરતાં વધારે માણસો જમાડી શકાય નહિ એવો કાયદો રાજ્ય તરફથી કરવામાં આવ્યો છે. તેને માન આપી ૫૦ કરતાં વધારે માણસો જમાડવાની પરવાનગી કન્યાપક્ષે માગેલી. પરિણામે સવાસો માણસો જમાડવાની પરવાનગી મળેલી. જમનાંરની સંખ્યા એથી બે ચાર ગણી હશે, એટલે જમવાની વ્યવસ્થા બે ટેકાણે કરવામાં આવી. વ્યવહાર ઘણા દુઝાવ્યા, છતાં પચાસ પાટલા ત્રીજે ટેકાણે પણ નાખવા પડ્યા : ' જાંટ કરે ટેકા તો માણસ કરે કાકડા ! ' જમણવારનાં ખર્ચ ઓછાં કર્યાં એવો ઉપદેશ સુધારાવાળા કરતા ત્યારે એમ દલીલ કરવામાં આવતી કે સગ્ન તો આનંદનો અવસર છે. એવે વખતે આનંદમાં ભાગ લેવા રહેડીઓને નોતરવામાં સંકુચિત મનોવૃત્તિ શા માટે રાખવી? આજે આખી માનવજાત ઉપર આકૃત, ઊતરી છે. ત્યારે માનવધર્મ શીખવે

છે કે આનંદહિતસય ઉપર સૌ દ્રાષ્ટ સમજીને કાપ મૂકે. જે ન સમજે તેને સરકારનો કાયદો સમજવાની ફરજ પાડે. એ ફરજને વશ થતા - થવાનો ડોળ કરતા - માનવીઓ દુષ્પાછને મિથ્યાન આરોગનાં કથા પ્રકારનો આનંદ અનુભવતા હશે વારુ? કે પછી પેલા ભગતે કહ્યું હતું તેમ “એ છે પરપંચ સહુ પેટ ભરવા તણા?” પણ સંભળાય છે કે આ લગ્નમાં જાડુ મોટી પરફલુ અને તેવી જ ખીજ લેવડદેવડ યથા છે. તે જો ખરું હોય તો પરફલુના સોદાના લગ્નમાં ખીજ માનવતાની આજ્ઞા રાખવી ફાગટ છે.

ખેડા જિલ્લામાં જમણુવાર સામે પ્રતિજ્ઞ :-

પરફલુના સોદા ઉપર હવનાર પાટીદાર માને કે ન માને, અનાજસંકટ એટલું વધવા માંડ્યું છે કે જમણુવાર સામેના પ્રતિજ્ઞ વિસ્તરતા જાય છે. વડોદરા રાજ્ય પછી એની પડોશના ધ્રિવિશ હદના ખેડા જિલ્લામાં પ્રતિજ્ઞ મુકાયાના સમાચાર નીચે પ્રમાણે પ્રગટ થયા છે : - “નડિયાદ, તા. ૨૪ : ૨ : '૪૩. દ્રાષ્ટ પણ ધાર્મિક સામાજિક કે એવા અન્ય દ્રાષ્ટ પ્રસંગોએ પચાસથી વધુ માણસોને ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટની પરવાનગી લીધા સિવાય જતાડવા સામે ખેડા જિલ્લાના ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ તા. ૨૧ : ૨ : '૪૩થી પ્રતિજ્ઞ મુક્યો છે. આ પ્રતિજ્ઞ ખેડા જિલ્લાની મ્યુનિસિપલ હદમાં આવેલા વિસ્તારને લાગુ પડશે. એટલે કે નડિયાદ, કપડવાજી, મહેમદાવાદ, આણંદ, ખોરસદ, ડાકર, ઊમરેડ અને ખેડા આ હુકમ હેઠળ આવી જશે” (“ગુજરાત સમાચાર,” તા. ૨૬ : ૨ : ૪૩).

આમુરી વિરુદ્ધ દૈવી સંપત્તિ

જે સમાજમાં પરસ્પરપીડન કરવાની અદ્ભુત સંગઠન શક્તિ છે, એ સમાજ પોતાનું હિત સમજે તો આજના સાર્વત્રિક આક્રમના દિવસોમાં પોતાના એ સંગઠનના જળથી અદ્ભુત આત્મસંરક્ષણ સાધી શકે. જ્ઞાતિઓ, મહાજનો, નાનાં ગામો સહકારનો અર્થ સમજે તો અનાજની ગમે તેવી અછતમાં પણ પોતાના હાડમારી વેકતા ભાઈઓને માટે બે ટંકનું અનાજ મેળવી શકે. થોડાક સ્વાર્થત્યાગ કરી શકે તો મોઘવારીના રાક્ષસને નરમ પાડી શકે; થોડાક સમય શીખી લે તો જમણુવારમાં વેડફાતા અન્નને બચાવી અનાજની અછતને ઘણી રાહત આપી શકે. જે સમાજ આમાંનું કંઈ કરતો નથી એના ઉપર જ સરકારી કાયદાના કોરડા વીંઝાય છે. અને એ કોરડામાંથી છટકવાના હીણપતળાં ઉપાયોમાં રાચનારો સમાજ સદા યે ગુલામીમાં રહેવા સર્જાયેલો હોય છે. જમણુવાર ઉપર પ્રતિજ્ઞ મુકતા કાયદા એ આ ગુલામ દેશની પ્રજા ઉપર નૈતિક ક્ષોભ છે.

અને એ કાંપદાની શુભ દષ્ટિને અવગણી એમાંથી છટકી મિષ્ટાન્ન ખાવાની લોભપતા સંતોષનાર સમાજ ગીતામાં વર્ણવેલી આસુરી સંપત્તિનું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. સદ્ભાગ્ય છે કે આસુરી સંપત્તિથી ઘેરાએલા હોવા છતાં દૈવી સંપત્તિને સાચવવા મથનાર પ્રગતગતો પણ આજકાલ બહાર આવતા રહે છે. એનો એક નમૂનો નીચે જોઈ શકાય.

સાદાકથી લગ્ન કરવા ઇચ્છતા ભાઈઓને

“કાંઈ કાંઈ ભાઈએ મને લખ્યું કે ઘણા ભાઈઓની સામાજિક ખર્ચ નહિ કરવાની ઇચ્છા હોવા છતાં તેમને ભાઈ પિતરાઈઓની શેઠમાં તથાઈ એવું ખર્ચ કરવું પડે છે. માટે તમે જે એવી અવસ્થા કરો કે કન્યાપિતા પોતાની કન્યાનો લગ્નવિધિ પોતાના ગામથી દૂર અમુક રથએ કરી શકે તો એ નિર્ણય માટે તે પ્રસંગેના જમણવાર છેક થોડા ખર્ચમાં પતવી શકે. આ ઉપરથી હું અહીંના આર્યસમાજના મંત્રીને મળ્યો. વાતચિત કરતાં તેમણે જે યોજના કરી તે નીચે પ્રમાણે છે :

પાટીદાર તથા અન્ય જ્ઞાતિમાં લગ્નોમાં ઘણા ભારે ખર્ચ કરવો પડે છે. એથી જે ભાઈઓ ઘણા થોડા ખર્ચમાં વિવાહનું કાર્ય ઉદ્દત્તવા ઇચ્છતા હોય તેમણે નીચેના સરનામે લખી જણાવવું. જેથી સર્વ વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. (૧) લગ્ન કરાવવા ઇચ્છતા ભાઈઓએ ચાર દિવસ પહેલાં ખબર આપવી. (૨) કન્યા તથા વરની યોગ્ય ઉમર હોવી જોઈએ. (૩) લગ્નસંસ્કાર આણંદ ખાતે આર્યસમાજના શાસ્ત્રી વૈદિક વિધિથી કરાવશે. (૪) વિધુર સાથે કુમારિકા અર્થવા વિધવા સાથે કુમારનું લગ્ન યદ્ય શક્ય નહિ. (૫) જેઓ આન્તરગ્નતીય લગ્ન ‘આર્ય મરેજ એક્ટ’ અનુસાર કરવા ઇચ્છતા હશે તેમણે પ્રથમ આર્ય-સમાજના સભ્ય થવું પડશે.

‘આર્યપ્રકાશ’ } આપુભાઈ કુબેરભાઈ પટેલ
તા. ૧૪ : ૩ : ૪૩ } માનનીય મંત્રી, ચરિતર પ્રદેશ આર્યસમાજ, આણંદ
સુધારો

ગયા અંકમાં પૃ. ૧૪૯ ઉપર ‘નંદીપ’ વિષે લખેલો લેખ ૧૯૩૩ના ‘મોડર્ન રિવ્યુ’ માસિક પત્ર ઉપરથી લીધો છે, એમ જૂલથી છપાયું છે. ખરી રીતે એ લેખ ૧૯૪૩ના ‘મોડર્ન રિવ્યુ’ ઉપરથી લીધો છે. એ શ્રી. જોગલેકરનું સરનામું એ લેખમાં આપ્યું નથી. મેં ‘મોડર્ન રિવ્યુ’ના તંત્રી ઉપર એ સરનામું જણાવવા કાળજી લખ્યો, પણ ત્યાંથી મેં કંઈ ઉત્તર આવ્યો નથી. તો જે કાંઈ ભાઈને એ શોધકનું સરનામું ખબર હોય તે કૃપા કરીને મને જણાવે. તંત્રી

છે કે આનંદઉત્સવ ઉપર સૌ દ્રાષ્ટ સમજીને કાપ મૂકે. જે ન સમજે તેને સરકારનો કાયદો સમજવાની ફરજ પાડે. એ ફરજને વશ થતા - થતાનો ડાળ કરતા - માનવીઓ છૂપાઈને મિષ્ટાન્ન આરોગતાં કયા પ્રકારનો આનંદ અનુભવતા હશે વારુ? કે પછી પેલા ભગતે કહ્યું હતું તેમ “એ છે પરપંચ સહુ પેટ ભરવા સણા?” પણ સંભળાય છે કે આ લગ્નમાં ગાદુ મોટી પરંજી અને તેવી જ બીજી લેવડદેવડ થઈ છે. તે જો ખરું હોય તો પરંજીના સોદાના લગ્નમાં બીજી માનવતાની આશા રાખવી ફાગર છે.

ખેડા જિલ્લામાં જમણવાર સામે પ્રતિબંધ:-

પરંજીના સોદા ઉપર છવતાર પાટીદાર માને કે ન માને, અનાજસંકટ એટલું વધવા માંડ્યું છે કે જમણવાર સામેના પ્રતિબંધ વિસ્તરતા ગય છે. વડોદરા રાજ્ય પછી એની પડોશના સ્થિતિ હદના ખેડા જિલ્લામાં પ્રતિબંધ મૂકાયાના સમાચાર ત્રીજે પ્રમાણે પ્રગટ થયા છે: “નડિયાદ, તા. ૨૪:૨:’૪૩. કોઈ પણ ધાર્મિક સામાજિક કે એવા અન્ય દ્રાષ્ટ પ્રસંગોએ પચાસથી વધુ માણસોને ડિરેક્ટ મેનિફેસ્ટની પરવાનગી લીધા સિવાય જમાડવા સામે ખેડા જિલ્લાના ડિરેક્ટ મેનિફેસ્ટ તા. ૨૧:૨:’૪૩થી પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. આ પ્રતિબંધ ખેડા જિલ્લાની મ્યુનિસિપલ હદમાં આવેલા વિસ્તારોને લાગુ પડશે. એટલે કે નડિયાદ, કપડવાણ, મહેમદાવાદ, આણંદ, ખોરસદ, કાકિર, ભેમરેડ અને ખેડા આ હુકમ હેઠળ આવી જશે” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૨૬:૨:’૪૩).

આમુરી વિરુદ્ધ દેવી સંપત્તિ”

જે સમાજમાં પરસ્પરપીડન કરવાની અદ્ભુત સંગઠન સક્તિ છે, એ સમાજ પોતાનું હિત સમજે તો આજના સાર્વત્રિક આદતના દિવસોમાં પોતાના એ સંગઠનના બળથી અદ્ભુત આત્મસંરક્ષણ સાધી શકે. જાતિઓ, મહાજનો, નાનાં ગામો સહકારનો અર્થ સમજે તો અનાજની ગમે તેવી અછતમાં પણ પોતાના હાડમારી વેકતા લાઈઓને માટે બે ટંકનું અનાજ મેળવી શકે. થોડાક સ્વાર્થત્યાગ કરી શકે તો મોઘવારીના રાક્ષસને નરમ પાડી શકે; થોડાક સમય શીખી લે તો જમણવારમાં વેદફાતા અંતરને બચાવી અનાજની અછતને ઘણી રાહત આપી શકે. જે સમાજ આમાંનું કંઈ કરતો નથી એના ઉપર જ સરકારી કાયદાના કોરડા વીંઝાય છે. અને એ કોરડામાંથી જટકવાના હીજુપતભર્યા ઉપાયોમાં રાચનારો સમાજ સદા એ ગુલામીમાં રહેવા સર્જાએલો હોય છે. જમણવાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતા કાયદા એ આ ગુલામ દેશની પ્રજા ઉપર નૈતિક કસંકા છે.

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સત્રાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

જાંચી ભાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહ્યો શી ખ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

લાલોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં જેતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ટપ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

તારતુ' સરનામું: 'આગબોટ' મુંબઈ

કે. નં. ૪૧૨૩

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
દીકરો

દુનિયાના કોઇ પણ ખંદેરે જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી ગાસ્ત્રીટ ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તરવાણું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લાજ, ટ્રામ, સીનીમા, નાટકની નજીકજ છે. કંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુજ રહે છે.

નવાં બ્રાન્ચ બોર્ડિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
બ્રાન્ચ બોર્ડિસ: } હવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
હારનિંગમ, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એન્ડ ટ્રમ. ૨૨૩, આગળ ગંગોલો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, ગારમી ગલી મામે, મુંબઈ ૪

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,
આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકડાં બ્યાજબી કિંમતે બનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોજા, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત જેવવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી ઢળથી કરવામાં આવે છે.

વૈશાખ

પાટીદાર

૫

વર્ષ ૨૦

૫

અંક ૭

ત્રીજોની દુષ્ટતા વિશે જે અતિશયોક્તિ દુનિયાભરમાં કરવામાં આવી છે તેમાં અમારા પણ ભાગ હતો; અને સ્ત્રી કુટિલ છે, નરકનું દ્વાર છે, પુત્રપત્ને સગા મોહનજામાં ફસાવનાર છે, અથવા, અંગ્રેજ લેખક ડોનાડોસન કહે છે તેમ, “પુત્રપત્ની મનવારની બાજુએ ધસી જવા ને તેના બૂકા ઉઠાવી દેવા મથનાર શસ્ત્રસન્ન આગળોટ છે,” એવા પ્રકારનાં વચનો અમારા ગ્રંથોમાં ક્યાંક ક્યાંક મળી આવે છે ખરાં; પણ હિંદુધર્મનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું સામાન્ય વક્તવ્ય હોય ત્યાં આદર્શ છે. તે સ્ત્રીને પુરુષના સર્વ કામમાં આધ આપનારી-સપ્તધર્મિણી ગણે છે. જગતને સ્ત્રી જે કાળો આપે છે તે અનેરો છે એમ હિંદુધર્મ માને છે. સ્ત્રીને તેની ખાસ જવાબદારીઓ છે તેમ જ ખાસ ફરજો છે. મિત્રિય ખર્ચુક રમેશ જેના આગળ વચેલી વિચારક પણ એટલી દૃઢ મૂકે છે કે “દરેક વર્ગની પામે તેમ જ સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયની પામે કર્મ, જ્ઞાન અને વિચારના જગતના બહાગમાં પોતાના ફાળા તરીકે આપવા જેવી કંઈક વસ્તુ છે, જે તેના એકાધારી જ આપી શકાય, બીજા કોઈથી નહિ; એટલે જો તેનું દલકર અનુકરણ થાય તો તે વર્ગને જે મહત્ત્વને પોતાને તેમ જ આખા અમારને દાનિ યસા વિના રહેતો નથી.”

(‘હિંદુ ઇતિહાસ’, પૃ. ૮૬)

— રામાકૃષ્ણન

❦

નવો: નરસિંહભાઈ દેવેરોળાંક પ્રેસ,

‘પાટીદાર’ મંદિર આશુ’દ

વાષિક લનાજમ : દેશમાં જે કપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિગ
હટકે નકલના મુલ્ય આના

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
ખરો કુલીન કાણુ?	એન ચંપાએન મણિભાઈ પટેલ	૧૯૩
ચંપાની મુંઝવણ	ભાઈ ઈશ્વર પેટલીકર	૨૦૦
સમયસરની લાલચતી!	” ચિમનભાઈ મ. અમીન	૨૦૭
ખેડા જિલ્લા ખેતીવાડી- અને પશુ-પ્રદર્શન	” નગીનભાઈ પટેલ અને ” ઉમેદભાઈ અવરાણી	૨૧૦
વડીલોને વાંકે	” રમણભાઈ એચરભાઈ પટેલ	૨૧૩
ભુલાતો રાજગાર	” દરમાનભાઈ મંગળભાઈ	૨૧૬
જાણવાબેગ	‘પાંડીદાર મંદિર’	૨૧૯
અથપરિચય	” ”	૨૨૬
પ્રસંગકથા	” ”	૨૨૨

૧. આફ્રિકાના લાઇઓને તો પૈસાનાં ગાંડ નીચે વસવાનું, એટલે એમને પૈસાનો હિસાબ નહિ; રમત રમતમાં એ લોક તો પૌંડ એ પ્રૌંડ દરિયામાં ઉછાળીને ફેંકી દે! તેથી અહીં કાગળની અને બીજી દરેક વસ્તુની મોંઘવારીના સંકટમાં પ્રેસખીલ ભરવાં મને કેટલાં આકરાં પડતાં દશે, તેની તો તેમને કલ્પના થ શી રીતે આવે! અને ‘પાંડીદાર’માં ખોટ આવે છે તે તો આફ્રિકાના ઘણા લાઇઓનાં લવાજમ આવતાં જ નથી તેને પણ પ્રતાપે છે. પણ જરાજર તેવેજ પ્રસંગે જિજ્ઞાસા લાઇ ચલુભાઈ કે. પટેલ, ઍરિસ્ટર-એટ-લો, એમને મારી સ્થિતિ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ કીપજી, તેથી તેમણે ત્યાંના કેટલાક લાઇઓ પાસેથી પૈસા એકઠા કરી ડા. પનોતે ચેક ખોટ પૂરી કરવા મોકલ્યો છે. એ લાઇતો અત્યંત આભાર માનીને ખોટ ખાતેના ફંડમાં એ રકમ જમા કરાં છું. વળી કપાલાથી ભાઈ સોમાભાઈ આર. પટેલે શિ. ૩ અને ભાઈ ચિમનલાલ ડી. અમીને શિ. ૨ તેજ ખાત મોકલ્યા છે. તેમનો પણ આભાર માનું છું.

૨. ‘પાંડીદાર’ના ગ્રાહક વધારીને તથા તેને જનરેખર આપી અપાવીને પણ તેને મદદ કરી શકાય અને તેને આવતી ખોટ પૂરી કરી શકાય.

૩. આફ્રિકાના જે ગ્રાહકનાં લવાજમ બાકી હોય તે કૃપા કરીને મોકલી દે.

૪. ખેતોને વિનાલવાજમ ‘પાંડીદાર’ મોકલવાના ફંડમાં મહેળાવના ભાઈ હોટાભાઈ બેટ્ટારભાઈ પટેલે ડા. ૨ મોકલ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારું છું. જે ખેતોને વિનાલવાજમ ‘પાંડીદાર’ વાંચવું હોય તે પોતાને હાથે કાગળ લખે. ‘પાંડીદાર’ મળ્યે બીજી ઈશ્વરભાઈ તે વચાવ.

આજુદે ચરાતઃ પ્રિવિટગ ઈજે ગોઘનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલે છાપું અને વીલાવનાએન રમણલાલ પાંડે આજુદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫:૪:૪૩.

પાટીદાર

વત્તિષ્ઠત જામત ગ્રાપ્ય વરામ્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તન કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૮૮
વર્ષ ૨૦

આણ :

વૈશાખ
અંક ૭

ખરે કુલીન કોણ?

“સુશીલા, બેન, તું સમજું ઘડને શા માટે નકામે બગાડો કરે છે? સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ, એમ સુખદુઃખરૂપી ઘટમાળ નિયમિત ક્યાં કરે છે. છેવટે આ દુઃખના દિવસો પણ પસાર થઈ જશે, અને તું સુખી થઈશ.” સુશીલાનાં માતા જમનાબેન બોલ્યાં.

“બા, હું તને મારા દુઃખની કથની કવી રીતે સમજાવીને કહી શકું? મારી એક ઘડી પણ ત્યાં આંસુ સાર્યા વગરની જતી નથી. આજો દિવસ કામના બોજન તળે દબાયેલી હોવા છતાં ઉપરથી ગાળોનો વરસાદ તો આલુજ હોય. બા, હું એ મહેણાં સાંભળતાં જાન બૂલી જઈ છું.” સુશીલાએ રડતાં પોતાની માતાને પોતાની વીતક કહેવા માંડી.

“બેન, શું કરીએ? તારા પિતા કુળના મોહમાં તણાયા, અને લગભગ એમની અડધી મિલકતનો ભોગ આપતાં પણ તને જરા યે સુખ મળ્યું નહિ! બેન, તારે સમજીને કાંઈ પણ જાતનો શોક ન કરતાં, સુખદુઃખ જે હોય તે સહન કરવું જોઈએ. બેન, અહીં તને ક્યાં સુધી રાખીએ? બે ત્રણ વાર તો ગમે તેમ બહાનાં કાઢીને માણસને પાછો મોકલ્યો, પણ હવે એવાં બહાનાં ક્યાં સુધી આલી શકે? વળી ગમે તેટલું દુઃખ કે સુખ હોય, તોપણ ‘ઘોડું ઘોડસારમાં ને કન્યા તો સાસરે જ શામે’ બેન, ગમે તેમ કરીને તારાં સાસુ રાજ રહે એવી રીતે હેતુથી એમની સાથે વર્તજે. બેન, ખરે સુખ સંતોષમાં રહેવું છે, તેથી કંઈ પણ મનમાં ન લાવનાં મારી શિષ્યામણુ પ્રમાણે સારી રીતે રહેજે, અને મારા આશીર્વાદ છે કે તું સુખી થા.” માતાએ આંખમાં આંસુ સાથે પુત્રીને વિદાય આપતાં કહ્યું.

મગનલાલ પોતાના ગામમાં પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ હતા, તેમને સંતાનોમાં સુશીલા અને રમા નામની બે પુત્રીઓ અને અર્ગર્વિદ નામનો એક પુત્ર હતો. મગનલાલ પહેલાં તો જલ્દી સુધારક વિચારના ન હતા, પરંતુ અનુભવોને લીધે પાછળથી તેમના વિચારો પલટાઈ ગયા હતા, અને એ કારણથી તેઓએ પાછળથી પોતાના વિચારો બદલાતાં પોતાના પુત્રને તેમજ પુત્રીને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાનું નક્કી કર્યું હતું. અર્ગર્વિદ કોલેજમાં બી. એ ના પહેલા વર્ષમાં અભ્યાસ કરતો હતો; રમા પણ દાઢ રૂઢામાં અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરતી હતી.

સુશીલા મગનલાલની મોટી પુત્રી હતી. તેને માતાપિતા પાસેથી સારી કળવણી અને સંસ્કાર મળ્યાં હતાં, પરંતુ તેના અભ્યાસને સમયે મગનલાલ જૂના આચારવિચાર ધરાવતા હોવાથી સુશીલાનું વિદ્યાર્થીજીવન દુઃક સમયમાં જ પૂરું થયું. તેણે ફક્ત ગુજરાતી જૂઠા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો. પછી તો તે ચૌદ વર્ષની થઈ એટલે તો જાણે તે ઘણી જ મોટી થઈ ગઈ, એમ માની જેમ બંને તેમ જલદી તેનાં લગ્ન કરી નાખવા બધાં તકપાપક થઈ રહ્યાં. ઘણી જગ્યાએ તપાસ કરતાં પણ મગનલાલને સંતોષ થાય એવું ઠેકાણું મળ્યું નહિ, કારણ કે તેમને તો ઉચ્ચ ધર અને કુળ પસંદ હતાં. કાંઈ પરફણ વધારે કહેતું તો કાંઈનું કુળ હલકું નીકળતું. છેવટે તો મગનલાલે ગમે તેટલી પરફણ આપની પડે, અને વરની પસંદગી કરવામાં બીજી ગમે તે ખામી હોય, તોપણ પોતાની પુત્રીને ઉચ્ચ કુળમાં જ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને પોતાનો કુળનો મોહ નહિ છોડતાં એક જગ્યાએ રૂપિયા પાંચ હજાર પરફણ તરીકે અને દરેક મંગલે એક ઘરેણું આપવાનું કથુલ કરીને પોતાની પુત્રીનો ચંદ્રકાન્ત નામના છોકરા સાથે ચરોતરમાં ઉચ્ચ કુળમાં વિવાહ કર્યો.

પછી તો મગનલાલે ધામધૂમથી પોતાની પુત્રીનું લગ્ન કર્યું અને બે દિવસ પોતાની વાહવાહ બોલાવરાવી, પરંતુ લગ્ન પછી થોડા જ વખતમાં એમને પોતાના કુળમોહનું પરિણામ ભોગવવું પડ્યું. એક તો પોતે લગ્નનો ફાકમાફથી કરેલો ખર્ચ અને પરફણ તેમ જ ઘરેણાંની પાંચજ લગલગ તેઓ ખાલી જ રહી ગયા, છતાં તેમની પુત્રીને જરા પણ મુખ મળ્યું નહિ; કારણ કે ચંદ્રકાન્ત અંગ્રેજી જૂઠા ધોરણ સુધી તો ગમે તેમ કરીને આવેલો, પરંતુ મેટ્રિકમાં ત્રણ ચાર વખત નાપાસ થયો. હવે ગમે તેમ કરીને કાંઈ પણ નોકરી અપાવવા તેના સસરાં મગનલાલે પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ એક પણ ધંધામાં તેનું ચિત્ત ચોંટ્યું નહિ, અને ઉલટું તેને દાડ, બીડી વગેરે વ્યસનોની ટેવ મિત્રોની ખરાબ સોબતથી પડી ગઈ. છેવટે મગનલાલે છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જોવા

આફિકા પોતાને ખર્ચે મોકલ્યો. ત્યાં ગયા પછી કેટલો જે વખત પસાર થઈ ગયો, છતાં તેણે પત્ર લખવાની કે સમાચાર જણાવવાની પણ દરકાર કરી નહિ. જમાઈના આવા વર્તનથી મગનલાલ કંટાળી ગયા હતા, અને જાણે આટલું દુઃખ પણ તેમને માટે જોઈએ હોય તેમ સુશીલાને તેનાં સાસુનો ઘણો ત્રાસ હતો. સુશીલા ઘણીવાર તો આપઘાત કરવાના વિચાર પર આવી જતી, પરંતુ આશા અમર છે. તેને આશા હતી કે પોતે એક દિવસ મુખી થશે, અને એ આશામાં ને આશામાં એ જીવતી હતી. પોતે સંસ્કારી અને ઉચ્ચ વિચાર ધરાવતી હોવા છતાં પણ તેને આ દશા બોગવની પડતી હતી. પોતાને અંગ્રેજી શિક્ષણ નહિ મળેલું હોવાથી તે લખનૌ વિરોધ કરવાની હિંમત કરી શકેલી નહિ અને તેની ઉચ્ચ જીવન જીવવાની આશાઓ, પોતે રંગેનાં સ્વપ્નો, એ ખરું જ અત્યારે અલોપ થઈ ગયું હતું.

સુશીલા માતાપિતાની વિદાય લેઈને આંસુભરી આંખે સાસરે આવી. સાસુનું તેના પ્રત્યેનું વર્તન તો જેવું ને તેવું જ ચાલુ રહ્યું. સાસરે પણ પોતાની પત્નીના દાખમાં હોવાથી કંઈ પણ બોલી શકતો નહિ. સાસુના આવા ત્રાસથી બચવાનો સુશીલાએ એક ઉપાય શોધ્યો અને સાસરામાં જેમ તેમ દુઃખના દિવસો પૂરા કરીને તે માતાપિતાને ત્યાં ગઈ. આ વખતે તો તેણે માતાપિતાને જણાવી દીધું કે “મારું જે થવાનું હશે તે થશે, પરંતુ મારે તો બસ આફિકા જ જવું છે.” સુશીલાએ એટલી બધી હડ પકડી કે છેવટે માતાપિતાએ તેનામાં હિંમત હોય તો જવાની રજા આપી.

સુશીલાનાં સાસુએ આ વાત સાંભળી કે તરત જ તેમણે ચંદ્રકાન્ત ઉપર એવી યુક્તિથી પત્ર લખાવ્યો કે તેથી ચંદ્રકાન્તે પોતાના સાસરા મગનલાલ ઉપર સુશીલાને મોકલવાનો પત્ર લખ્યો. આમાં મૂળ હેતુ એવો હતો કે સુશીલા ધરેણાં કપડાં વગેરે પુષ્કળ લેઈને આફિકા જાય અને ત્યાં ગયા પછી તેને આ જગતમાંથી વિદાય આપી દેવી, જેથી ધરેણાં અને પૈસા ચંદ્રકાન્ત સાસે રહે. મગનલાલ તો ચંદ્રકાન્તનો પત્ર જોતાં જ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. પછી તો સુશીલાની જવાની તૈયારીઓ પૂરજોશમાં ચાલી. ધરેણાં અને કપડાંનો તો પાર ન રહ્યો. જેનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો. એવો સમય આવેલો જોઈને ઘરમાં સૌનો હર્ષ માતો ન હતો. પછી તો સર્વેએ જાવબીની આંખોએ હર્ષથી સુશીલાને કોઈ સંગમ સાથે વિદાય કરી.

સુશીલા ગઈ તો ખરી, પરંતુ ઘરમાં પણ મૂકતાંની સાથે જ તે પોતાના પતિની ધૃતિ કળી ગઈ. જતાંની સાથે જ તેના ઉપર આકેષો, ક્રોધ અને

ગાળોનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. એના હૃદયને સખ્ત આઘાત લાગ્યો, અને એ માંદગીનાં પંખમાં સપડાઇ. તેના પતિએ તેની સારી સારવારનો ઢોંગ કરીને ડોક્ટરને બોલાવ્યો, અને લાંચ આપીને તેને એક ઝેરનું ઈન્જેક્શન આપાવી દીધું. બસ થઇ રહ્યું, મુશીલા આ કાની દુનિયાનો ત્યાગ કરીને ઈશ્વરના દરબારમાં ન્યાય મેળવવા પહોંચી ગઇ !

*

*.

*

“મગનલાલ પુરુષોત્તમદાસ તમારું નામ કે ?” તારવાળાએ પૂછ્યું.

“હા કેમ ?” આશ્ચર્ય અને આતુરતાની મિથ્ર લાગણી અનુભવતાં મગનલાલે તારલીધો. તાર વાંચતાંજ મગનલાલને મૂર્છા આવી ગઇ. તેમનાં પત્ની જન્મનાંબેન આ નહિ કહ્યેલી, અચાનક આવી પડેલી મુશ્કેલી જોતાં ભયભીત બની ગયાં, પરંતુ તરતજ સ્વસ્થ બનીને પતિને ભાનમાં લાવવાના પ્રયત્નો કરવા લાગ્યાં. છેવટે મગનલાલ ભાનમાં આવતાં, સર્વ હકીકતથી વાકેફ થતાં જન્મનાંબેનના શોકનો પણ પાર રહ્યો નહિ. મુશીલાના સુખની રાક્ષાત થયેલી માનીને આનંદિત થએલા વાતાવરણમાં શોકનું ઘેરું વાદળ છવાઇ ગયું.

“પિનાઇ, હવે શોક કર્યે શું વળવાનું છે ? પહેલાં અમારા એક પણ ભાઇ કે બેનનું કહેવું આપે ગણકાયું નહિ અને આપ કુળના મોહમાં તણાયા. અતે તેનું કેવું પરિણામ આવ્યું ? મુશીલાનાં પણ તેની સંભતિ લીધા વગર લગ્ન કરીને તે બિચારીને ઊંડા કૂવામાં નાખી, છતાં અત્યાર મુઠ્ઠીમાં એણે એક શબ્દ પણ બોલ્યા વગર બધું ય સહન કર્યું. લગ્નમાં તેની જરા પણ સંભતિ નહિ હોવા છતાં પોતાના વિચારોને દબાવીને એક ઉત્તી વરાળ પણ તેણે કાઢી નથી. હવે તો આપ એ લોલીઓની પાપટત્તિ સમજી શક્યા હશે.” અર્ચવેદ હાલ રમઝોમાં પોતાને ગામ આવ્યો હતો, તેણે પોતાનો બધો ય ઉલ્લેખ દાલવવા માંડ્યો.

“ભાઇ, મારે પાપેજ આ બધું બન્યું છે. આજથી જ હું નિશ્ચય કરું છું કે મારી પુત્રીને હું એ કુળના મોહપાશમાં ફસાઇને કદી પણ એ નીચ, લોહીસુસ્ત રાક્ષસોને આપીશ નહિ. ખરેખર મારી સઘળી મિલકતની સાથે મેં મારી રત્નસમી પુત્રી પણ ગુમાવી. હું આંધજો હોવાથી એ રત્નને ઓળખી શક્યો નહિ. હવે મારાં ચક્ષુનાં પડજો ખૂલી ગયાં છે અને હું પ્રકાશમાં આવ્યો છું. મારા આચારવિચાર આજથી બદલાઇ ગયા છે.” મગનલાલે આંસુભીની આંખોએ ઉત્તર આપ્યો.

આ તરફ મુશીલાના મૃત્યુના સમાચાર ફેલાતાંજ ચન્દ્રકાન્તના વિવાહનાં માગાં ઉપર માગાં આવવા માંડ્યાં. કુળના મોહપાશમાં ફસાએલાઓ પોતાને

અનુભવ થયા વગર એ મોહમાંથી છૂટી શકતા નથી. એ પ્રમાણે કુળના મોહમાં રૂસાએલા ખીજાએ પણ પોતાની કન્યા એ કહેવાતા કુળવાનને આપી, અને રૂપિયા દશ હજાર રોકડા તથા અનેક દાગીના સાથે વિવાહ નક્કી થયો. ત્યાં આવા જતી આંખે આંધળા જતીને કૂવામાં પડે ત્યાં શું થાય? કન્યા બિચારી શું કરે? એ તો ગરીબડી ગાય, એટલે દોરે ત્યાં જાય. પુત્રીની દશાનો વિચાર ન કરતાં પોતાની મોટાઇ દેખાડવા ગમે તેટલી મિલકતને બોગે છેવટે દેવું કરીને પણ કુળના મોહમાં તણાયા સિવાય પુત્રીપિતાઓ રહી શકતા નથી.

અગવિદે તો પહેલાંની માફક પોતાનું વિદ્યાર્થીજીવન શરૂ કરી દીધું. રમા પણ તેના અભ્યાસમાં આગળ વધ્યે જ જતી, તેનો અભ્યાસ અટકાવવાનું કાંઈ નામ સરખું પણ લેતું નહોતું. છેવટે તે આગળ ધપતી મેટ્રિક સુધી આવી પહોંચી.

આજે મગનલાલના ઘરમાં દરેકના મુખ ઉપર હર્ષની છાયા ફરી વળેલી છે. રમા મેટ્રિકમાં પાસ થઇ ગઇ છે, અને આજે જ તેનું પરિણામ જાણાયું છે. રમાને મેટ્રિકમાં પહેલે જ પર્ગે ઉત્તીર્ણ થએલી જોઇને સૌના હર્ષનો પાર રહ્યો નથી. રમા આજે જરા પણ નવરી નથી. એની સખીઓ અને સગાંસંબંધીઓ એને અભિનંદન આપવા એક પછી એક આવ્યે જાય છે.

“ભાઈ, મારે તારી સાથે થોડી વાતચીત કરવી છે.” એક દિવસ રાત્રે મગનલાલે વાળુ કર્મી પછી અગવિદને કહ્યું.

“પિતાજી, હાલ હું નવરો જ છું.” અગવિદે ઉત્તર આપ્યો અને પિતાપુત્ર દિવાનખાનામાં જઈને બેઠા.

“અગવિદ, હવે તો હું જાંઘી વાત તને પૂછીને જ કરવા માગું છું. રમા પણ હવે તો ઉમરલાયક થઇ છે. તેની શુદ્ધિ પણ તેની ઉમરના પ્રમાણમાં ઘણી જ ખીલી છે. હું તો એને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવા માગું છું. તમે અને મળીને જે વિચાર કરશો તે મને માન્ય થશે, માટે લગ્ન વિષે રમાના વિચારો જાણી લેજો.” મગનલાલે પોતાનો મુખ્ય હેતુ જણાવતાં કહ્યું.

“પિતાજી, હું રમાના વિચારો જાણું છું, અને મેં ઘણી વાર એની પાસેથી સાંભળ્યું છે કે તે આજીવન કૌમાર્યવ્રત પાળી દેશગ્રેવા કરવાનાં સ્વપ્નો સેવે છે; પરંતુ આખી જિંદગી કૌમાર્યવ્રતમાં ગાળવી શક્ય નથી, અને તે માટે હું તેને સમજાવીશ. આપ એને વિષે કંઈ પણ પૂછે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પણ નહિ કરવાનો મેં વિચાર રાખેલો. હવે તો એને સમજાવતાં વાર નહિ લાગે. જો આપની ઇચ્છા હોય તો બી. એ. ના કલાસમાં સુરેશ કરીને મારો એક

મિત્ર છે. જોકે તેનું કુળ ઉચ્ચ નથી, તેમજ તે શ્રીમંત પણ નથી. વળી તે આપણા કાનમનોજ છે. એના આચારવિચાર ઘણાજ ઉચ્ચ છે. રમાના આચારવિચાર તેના આચારવિચારને મળતા આવે છે. વળી એ પણ દેશસેવાની સ્વમસૃષ્ટિમાંજ વિહાર કરે છે, અને રમાની માફક આપણા સમાજનાં બધેનો અને જડડતી રૂઢિઓ પ્રત્યે તેને પણ તિરસ્કાર છે. રમાની માફક તે પણ નાસ્તિક છે. જો આવા સરખા આચારવિચારોનો મુખેળ થાય તો તેઓ ઘણુંજ સુખી દામ્પત્યજીવન ગાળી શકે. એમના બંનેમાં એટલું બધું સામ્ય છે કે ભાગ્યેજ કોઈ પણ યુગલમાં એટલું હોઈ શકે. હું ધારું છું કે રમા પણ એને જોગબે છે અને એના વિચારો જાણે છે, તેથી રમાને સમજાવતાં ચાર લાગશે નહિ.” અર્ચિદે પોતાનો મુખ્ય હેતુ પિતાને જણાવ્યો.

“ભાઈ, હું આ વાત જાણીને ઘણુંજ ખુશ થયો છું. હું આશા રાખું છું કે તું તારા કાર્યમાં સફળતા મેળવે અને રમાને હું સુખી અને મહાન કાર્ય કરનાર દેશસેવિકા તરીકે જોઈ શકું.” મગનલાલે પોતાની સંમતિ દર્શાવી. પિતા પુત્ર છટા પડ્યા.

“રમા, હું તને એક પ્રશ્ન પૂછું છું. તું આજીવન કૌમાર્યવસ્થા કેવી રીતે ગાળવા ઇચ્છે છે?” અર્ચિદે રમાને એકલી જોઈને ધીરેથી વાતની શરૂઆત કરી.

“ભાઈ, હું તો માફ આખું જીવન દેશને સ્વર્ણ કરવા ઇચ્છું છું, અને તેમાંજ જીવનની સાર્થકતા માનું છું. માફ આખું જીવન હું દેશસેવામાંજ વિતાવીશ. દેશસેવા એજ મારો મુખ્ય ધ્યેય અને ફરજ છે.” રમાએ જવાબ આપ્યો.

“એન, કોઈ પણ કાર્યમાં બીજાનો સાથ મળે તો એ કાર્ય ઘણીજ સરળતાથી પાર પડે છે. દરેક કાર્યમાં કોઈની પણ મદદની અપેક્ષા તો હોય છેજ. વળી આપણા હિન્દુ સમાજમાં કૌમાર્યજીવન ગાળવું અશક્ય છે, અને નકામી મુશ્કેલીઓને વહોરી લેવા જેવું છે. આપણા દેશમાં એટલા બધા ગુંડાઓ વસે છે અને આપણો સમાજ એટલો બધો નીચ અને દુષ્ટ છે કે કોઈ પણ કુમારિકા માટે કૌમાર્યજીવન અશક્ય છે. વ્યક્તિના સર્વોચ્ચ અને સંપૂર્ણ વિકાસને માટે પણ લગ્નજીવન અનિવાર્ય છે.” અર્ચિદે રમાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ભાઈ, મેં અત્યાર સુધીમાં આ બધી બાજુનો વિચાર કર્યો છે, અને મારે કયો માર્ગ ગ્રહણ કરવો તે પણ મેં નક્કી કર્યું છે; ફક્ત એક આપની સલાહની અને મદદની જરૂર હતી. મારી જાતે ગંભીરપણે વિચાર કરતાં મને આપનું કહેવું સત્ય લાગે છે. હું આપને જણાવું છું કે જો કોઈ પણ મારા

આચારવિચારને જ મળતી વ્યક્તિ હોય તો તેની સાથે લગ્નમાં હું મારી સંપૂર્ણ સંમતિ આપીશ.” રમાએ પોતાતો છેલ્લો નિશ્ચય જણાવ્યો.

“રમા, તું સુરેશને તો જોગખે છેને?” અર્ચવિદે પોતાનો મુખ્ય હેતુ જણાવ્યો.

“હા, લાઇ, આપની પાસેથી એનાં વખાણુ પણ મેં ક્યાં નથી સાંભળ્યાં? મને તો આપે વાતની શરૂઆત કરી ત્યારથી જ એને વિષે આપ કહેવા માગો છો એની ખાત્રી હતી. મને ખાત્રી છે કે આપ એનાં જે મુક્તકંઠે વખાણુ કરો છો તે અક્ષરશઃ સત્ય જ હશે. વળી હું કુળમેહનો કે સમાજનાં બંધનોનો ત્યાગ અને પરફલુ વગેરે સંબંધે મારા વિચારોને અમલમાં મૂકી ચકીર, માટે આ વાતમાં મારી સંપૂર્ણ સંમતિ છે.” રમાએ પોતાની સંમતિ દર્શાવી.

રમાની સંમતિ મળ્યા પછી સુરેશને પણ રમાની માફક સમજાવીને બંનેની મુલાકાત કરાવવામાં આવી, અને એ પ્રથમ મિલનથી બંને એકબીજાને માટે સરસ્વતી છે એમ બંનેની ખાત્રી થઈ, અને બંધાંની સંમતિથી બંને સ્વઅગ્રયીથી જોડાયાં. આજે રમાના લગ્નનો દિવસ હતો. સૌના મુખ ઉપર હર્ષ માતો ન હતો.

લગ્ન પછી થોડા જ વખતમાં બંનેએ પોતાના કાર્યની શરૂઆત કરી દીધી. સુરેશ પોતાના પિતાનો એકમાત્ર પુત્ર હોવાથી પિતાએ પુત્રનાં લક્ષણ પાછલામાંથી લેધને પોતાની સઘળી મિલકત તેને પહેલેથી જ સોંપી દીધી. વળી રમાને પણ તેના પિતાએ સારી મિલકત તેના કાર્યમાં સહાયબૂત થવા આપી. બીજા મિત્રો તેમજ દેશપ્રેમીઓ પાસેથી પણ તેમને સારી મદદ મળી અને બંનેએ પોતાના કાર્યની શરૂઆત કરી દીધી. તેઓએ એક મોટો આશ્રમ બંધાવ્યો અને તેનું નામ રાખ્યું ‘અર્ષ-સેવાશ્રમ’ તેમાં ગરીબ અને અર્ષંગ માણુઓને રાખવામાં આવતાં. ત્યાં દરેક ગૃહઉલોગ ચાલુ કરવામાં આવ્યો. ત્યાં દરેક જોડવાળી વ્યક્તિ પોતાને અનુકૂળ કાર્ય કરતી. આંધળાં દળતાં, લંગડાં કાંતતાં, બોગડાં બીજું જ શ્રમનું કાર્ય કરતાં. આ રીતે દરેક વ્યક્તિ સ્વાશ્રયથી ત્યાં રહેતી. આ રીતે ભૂખમરાનું કે બીજા માગવાનું જોણું થતું ગયું. રમા અને સુરેશ પણ તે અર્ષંગોને સ્વાશ્રયી કેમ બનવું, કેવી રીતે છવન ગાળવું, લખતાંવાંચતાં શીખવું અને પોતાને ઉપયોગી કાર્યો કેવી રીતે કરવાં, તે શીખવતાં પોતાનું સાદું છવન ગાળવા લાગ્યાં. એમના કાર્યમાં એમને બીજાઓની પણ મદદ મળતી અને આ રીતે તેમના આશ્રમમાં રહેનાર અર્ષંગોની અને એમની સેવા કરનાર દેશબંધુઓની ભરતી થતી ગઈ. આ રીતે ધીરે ધીરે તે આશ્રમ વિશાળ બની ગયો.

આજે રમાના હાર્દનો પાર નથી. આજે તેનો ભાઈ અર્ચવિંદ પોતાની પત્ની સાથે રમા અને સુરેશના કાર્યમાં સદાય થવા આવવાનાં છે. રમાના લગ્ન પછી તેણે પોતાની બેનની માફકજ જૂના રીતરિવાજને તિલાંજલિ આપીને રમાના જેવીજ, પોતાના વિચારોને મળતી, નિરંજનતા નામની યુવતી સાથે તદ્દન સાદો રીતે લગ્ન કર્યાં હતાં. જેવે તેઓ રમાના અને સુરેશના કાર્યમાં સદાયબૂત થવા આવી પહોંચ્યાં. અર્ચવિંદ અને રમાનાં માતાપિતાએ આવા સ્વકાર્ય માટે પોતાનાં બંને સંતાનોને રમ્ય આપી અને તેથી તેઓ ધણાંજ સુખી થયાં. વળી રમાનાં સાસુ પણ ઉચ્ચ વિચારો અને સારા સંસ્કારો ધરાવતાં હોવાથી પોતાના પુત્ર અને પુત્રવધૂને એમની ઇચ્છા પ્રમાણે છૂટ આપવાથી તેઓ પણ ધણાંજ સુખી બની શક્યાં. પછી તો રમા અને સુરેશ, અર્ચવિંદ અને નિરંજનતા ચારે મળીને આશ્રમનું કાર્ય-પૂરજોશમાં ધપાવનાં બીજનજોને સુખી લેઈને સંતોષથી રહેવા લાગ્યાં.

૧૩૬૨

ચંપા મીઠાભાઈ પટેલ

ચંપાની મૂંઝવણ

કોઈ એક અદ્યત્ત પણે ચંપાનું મન અર્ચવિંદ તરફ દબ્યું હતું. પહેલો કે જેલો એક જ વખત ચંપાએ એને લેયો હતો. એકબીજાની નજર એક થઈ હતી. તે વખતે તેનો વિવાહ અને તે ય અર્ચવિંદ સાથે થાય એમ ઘરનાં સૌ ઇચ્છતાં હતાં, એટલે ચંપા એને પતિની પસંદગીની દૃષ્ટિએ નીરખે એમાં કંઈ નવાઈ ન હતી. વાતચીત તો શાની, પણ પોતે જોડેના ખંડમાં હતી ત્યારે નરેન્દ્ર અને બીજા યુવક સાથે એ સામાજિક રીતરિવાજોનો પ્રશ્ન ચર્ચાતો હતો, તે એ સાંભળતી હતી. એની એ દલીલો સ્પષ્ટ તો નહિ, પણ તૂટક તૂટક સંભળાતી હતી. એનો બીજા યુવકના માફક શરીર ઉપર કપડોના ઠંડા ન હતા. ખાદીનું પહેરણ, ધોતિયું અને ટાપી ! એના વાંકાડિયા વાળમાંથી મગજને બહેકાવતું અત્તર ચોમેર નહોતું ઊડતું. એનો આંધો શકત, લેઈએ તેટલો ઊંચો, છતાં ચહેરો એકદમ આકર્ષે તેટલો ગોચર ન હતો. હા, એ ઊજળા, તેજસ્વી અને ધર્મવર્ણી ચહેરામાં જરૂર મોહકતા હતી. દૂંઝમાં કોઈ પણ કોલેજ-યુવતી આકર્ષાય તેટલી સુંદરતા એ સાદાધમાં હતી. અને ચંપા તો માધ્યમિક શિક્ષણે અધૂરું મૂકી ઊઠી ગઈ હતી, એટલે અર્ચવિંદ તરફ એ ચોંચ તેમાં નવાઈ નહિ.

પણ ભૂલ્યો આટલા ઉપરથી ત્યાં ત્યાં પ્રેમના ફણગા ફૂટવાના માનસલાળા રમે ભૂલ કરી એસે કે ચંપા એના પ્રેમમાં પડી હતી. એટલે આફ્રિકામાં વસતા કોઇ અગ્નિથી યુવક સાથે એનો પ્રેમ આવી ઊભો ત્યારે એના હૈયામાં કંઈ કંઈ તરંગો ઊઠ્યા. એ યુવકનો ફોટોગ્રાફ એણે વારી વારીને જોયા કર્યો. એ સુંદર અને સફાઈદાર હતો. કદાચ અર્ધવિદેશી. ફોટો એટલો સુંદર પડે કે કેમ એ શંકા હતી; છતાં એના મનમાં કંઈ નિર્ણય થઈ શક્યો નહિ. એ એને ગમતો હતો, છતાં લાગણી ઉત્પન્ન નહોતો કરતો.

યુવાન અને બીનઅનુભવી મગજ દમોશ પ્રત્યક્ષ જીવન કરતાં કલ્પનાના જગતમાં વિહરવાનું વધુ ઇચ્છે છે. આજનું પુરતકિયા લણતર પામેલાં યુવક-યુવતીઓ તો ધણુંખડું આજની નવલકથા-સૃષ્ટિમાં જ રાગે છે, તેમાં ય સિનેમા-જગતની શોધ પડી તો એની અપ્સરા-સૃષ્ટિમાં વધુ રાગે છે. પરંતુ ચંપાને સિનેમા-જગત સાથે ઝાઝો પરિચય ન હતો. પ્રસંગ મળ્યો હશે ત્યારે એનાં ક્ષણિક સ્વપ્નાં સેત્ર્યાં હશે. પણ નવલકથાને વધુ વાચને કાકની મંજરી, સરસ્વતીચંદ્રની કુસુમ, જગતની તત્તમન ને કલાપીની શોભના, એવાં કંઈ કંઈ ગાંડથેલાં, વૈયનને સુવલ સ્વપ્નાં ચંપાએ માણ્યાં હતાં. અર્ધવિદેશી એ કોઈની સાથે સરખાવવા જતી ત્યારે રમણલાલની પાત્ર-સૃષ્ટિનાં કનુ દેસાઈને હાથે ચિત્રાએલાં પાત્રોમાં જ એનું સ્થાન એંચાઈ જતું હોય તેમ લાગતું. ધડીમાં એને અશ્વિન જણાતો તો બીજી પળે રાજેશ્વરીનો અવિનાશ, પળમાં કોકિલાનો, તો પળમાં પતલાલસાનો, એમ જુજવે રૂપે એનાં દર્શન થતાં હતાં.

પણ અર્ધવિદેશીને એના મનની મનમાં રહી ગઈ. તે પડી બીજવરનાં દોકરોં-દેવતી પોતે યાદ જશે એની કલ્પના કરી. તે સ્વપ્નામાં સમસગી બિડી ! પોતે કલ્પેલું જીવન જાણે વહાણમાં બેઠેલા મુસાફરને મધ્ય દરિયે ખડક સાથે અથડાઈને તાણી નાખે તેવું કમાડાણ લાગ્યું. પણ એમાંથી ચે એ બિજરી ગઈ. હવે ધણી દૂર દૂર દિન્દી મહાસાગરની પેલી પાર ઉગાણના જંગલ પ્રદેશમાં પૈસા કમાવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી ત્યાંની જંગલી ગતિઓ સાથે ધંધોરાજગાર લેઈ બેઠેલો યુવક એનું જીવન એંચી રહ્યો હોય તેમ ચંપાને લાગવા માંડ્યું. ત્યાંનું જંગલી જીવન ! સવારથી બિડ્યા તે મોડી રાત સુધી જાણે ક્યારે કમાઈને ઘર ભરી દેઈ, તેવું માનસ લેઈ બેઠેલા વેપારીનું એક-તરફી પ્રતિજ્ઞા ભરપૂર જીવન ! અત્યારે તો જાણે એને બે તરફ બે યુવકો બિબેલા જણાતા હતા. એક આજુ દેશમાં નહક બિબેલો અર્ધવિદેશી એ તો અદ્ય. બીડી નિષ્ક્રિય બિબેલો હતો. એનાં માઆપ પોતાના ઘરમાં

કાંઈ ખાલી હાથે ઘૂસી ન જાય, માટે પરફણનાં લોખંડી કમાડ વાસીને ઊભાં હતાં. બીજી બાજુ દરિયાની પાર ઊભેલો શાન્તિ ભેદે આમાંનું કંઈ જાણતો ન હતો, પણ માઆપ એની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યાં હતાં. પોતે ક્યાં જોયાતું? એક બાજુ તો દારૂ અંધ હતાં, એટલે એને જતું હોય તો ય અવકાશ ન હતો; બીજી બાજુ જાણે વડાણુ ઊપડું, ઊપડું કરી રહ્યું હતું — ‘ચાલ બેસી જ, બેસી જ’ની ઉતાવળ થઈ રહી હતી. ‘ના’ કહીને ચંપાથી ચોભાય પણ શી રીતે? અર્થવિદ સાથે એનો કયો પરિચય? એ કાંઈ બીજાની પ્રતીક્ષા કરતો હોય એની જે કાને ખબર? અને જો એને એટલું મમત્વ હોય તો પિતાની ના છતાં કેમ હા ન પાડે? એને મનમાં તો જાતે પાસાં સરખાં છે. એકને ભોગો છે એટલું જ. સરખાં ન હોય તો ય મન મનાવ્યે જ છૂટેકા. એને પોતાની જવાબદારી ઉપાડવા જેટલી હિંમત નથી. ભેદે નરેન્દ્ર, એ ના પાડે તો, એને માટે ગમે તેટલું સંકટ સહન કરવા તૈયાર છે. પણ કુટુંબને પોતાના લગ્નની ફેટલી ચિંતા છે? પોતાને સુખી ભોવા તેમનું અંતર ફેટલું ભોધ વિચારીને પગલું ભરે છે? અને આ જીવન દુઃખી થયો એમ કેમ કહી લેવાય? મીઠું દેખાતું ફળ ખાટું ન હોય એનીયે શી ખાત્રી? અને ભાગ્ય કાંઈથી જદલાવાનું છે? એમ જેવડ મન મનાવી ચંપાએ આ નવા સંબંધ માટે મન સ્થિર કર્યું હતું.

એટલે આ નવો સંબંધ ચર્ચતા પહેલાં નરેન્દ્રે કુસુમ મારફત ફોટોગ્રાફ મોસ્લી ચંપાનું મન જાણી લેવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો. એણે કુસુમને પૂરેપૂરી કાળજી રાખી કામ લેવાનું સોંપ્યું હતું. એ જાણતો હતો કે ચંપાને સ્વભાવ કાંઈને ચાલતાં લગી દુભવે તેવો ન હોવાથી શરમમાં ય હા પાડી દે, માટે એની કેવી મરજી છે તે સાચેસાચ જાણી લેવી.

કુસુમે બીજી આડીતેડી વાત કરી જેવડ પૂછ્યું: “ચંપાબેન! જેતું હોય તેવું પહેલેથી કહી દેજો.”

“ભાભી! એક વખત કહ્યું તો ય અને હજાર વખત કહ્યું તો ય, એથી કંઈ ફેર પડવાનો છે? પહેલેથી કહ્યું તો ખરું!” ચંપાએ એ પ્રશ્ન વારંવાર આવવાથી કટાણીને કે ખોટા ભાવથી, એ તો પ્રભુ જાણે, પણ જરા ઉતાવળે — ચરે કહ્યું એ ચોક્કસ.

વિચારી કુસુમને તો આવો અનુભવ થયો જ ન હતો, એટલે એના હૃદયને એ શું પારખે? એના મનમાં તો આવો ફૂટકો પતિ! પરદેશની સફર અને સ્વતંત્રતાનો તથા પૈસાનો વૈભવ! કંઈ યુવતી ના પાડે? એટલે ચંપા ખુશખુશાલ

છે એમ એણે માની લીધું. અને ખરી રીતે જોડું થયું હતું?

એટલે કુસુમે એ વાતને વિનોદમાં ઉતારી: “ચંપાએન! એમ કંઈ તમે ઉતાવળાં બોલો એટલે હું તમારા ભાવ નથી સમજતી એમ ન માનતાં! આફ્રિકાની સફર કરવા ધુવરા આંધી રહ્યાં છે, એ માટે અગત્યનું નથી.”

ચંપાએ ભાવ છુપાવતાં કહ્યું: “તમે ધુવરા આંધી રહ્યાં હશે એટલે એમ લાગતું હશે.”

કુસુમ: “અમે તો આંધી રાખ્યા હોય તોય શો કામના? પણ આ તો તમારા ભાઈ મને કહે કે ચંપાને તું પૂછી જોજે, એનો શો વિચાર છે? પણ એ તો એ બોળા તે ચાંપી ચાંપીને પૂરે. મેં તો તેજ ઘડીએ કહ્યું હતું કે એવી સહેલ મારવા તે કાણ તૈયાર ન હોય? પેટમાં ચૂંક આવતી હોત તો ફોટોગ્રાફ લાગ્યા ત્યારે તરત તમે ન ખૂમ પાડત? પણ એમને ક્યાં ખબર છે કે એમને તો ક્યારે જવાનું થાય એનાં સ્વપ્નાં સેવવા આડે ભાઈને સીધો જવાંજ દેવાનીય કુરસદ નથી?”

ચંપા: “હજુ તો ભાઈ સુધી વાત પહોંચતાં તો કેટલુંય મીઠું મરચું ભભરાવાશે!”

કુસુમ: “લો, આંજળી વચ્ચે એમનું કામ કરીએ ત્યારે ઉપરથી શીરપાવ.”

ચંપાએ મોં ઉપરનો ભાવ છુપાવ્યા છતાં ધીમા હાસ્ય સાથે કહ્યું: “લો ત્યારે કહેજો કે ચંપાનો વિચાર નથી.”

કુસુમે ગાલ ઉપર મીઠી ટપલી મારતાં કહ્યું: “આ ના કહેનારનાં મોં ના જોયાં હોય તો? ગાંધે પેલા બે હિંદુસ્તાની ગાય સાથે નક્કી કર્યું ત્યારે ના કહેતું આ મોં કેમ આટલું હસતું ન હતું?”

ચંપા: “તમને તો સદેશો લેઈ જવાનું કામ સોંપ્યું છે કે કોઈના મનમાં શું છે એની પરીક્ષા કરવાનું?”

કુસુમે મીઠું મોં ચંપાની કહ્યું: “રહી અમારી પરીક્ષા! પણ સદેશો પહોંચાડીશ તો ભારે પડી જશે.”

ચંપા: “તે મારે જોવાનું છે. તમે તમારે કહેતું હોય તે કહેજો ને.”

કુસુમ: “મારે શું કહેવાનું છે? તમે કહ્યું તે મારે તો કહેવાનું.”

મનનો અરો ભાવ દર્શાવતા પહેલાં ચંપાએ પૂછ્યું: “ભાબી સાચું બોલજો. તમને પરણતા પહેલાં શું ચંચું હતું?”

કુસુમ: “અમને તો જોયતું હતું તે—પણ તમારી પે? અમને પૂછનાર કાણ હતું?”

ચંપા : “પણ તમને એમ તો થતું હશે ને એ કેવા હશે — આપણું શું થશે?”

કુસુમે ચંપાની ગંભીર વાતને હસી કાઢતાં કહ્યું : “એ તો દષ્ટ જાણે! અત્યારે કંઈ અધું યાદ છે?”

ચંપા : “કેવી જનાવવાની વાત કરે છે! એ અધું તે કાષ્ઠનાથી ભુલાતું હશે! એ તો મારા ભાઈ સારા મળ્યા એટલે અધું ભૂલી જવાયું, નહિ તો કાક એવો મળ્યો હોત તો તો રોજ યાદ આવત.”

કુસુમ : “પોતાના ભાઈનાં વખાણ કરે છે, પણ એમ ન માનતાં કે બીજાનાં ભાઈ એવા નથી હોતા. એ તો હૃદય છે — તરંગો ચાલ્યા જ કરવાના. જ્યાં જન્મ લીધો, જાળપણ વીત્યું, યૌવન ફૂટ્યું, એ ધર, માઆપ, ભાઈભાંડુ વગેરે મૂકી જ્યાં સ્વપ્ને ય પગ નથી મૂક્યો એવાં માણસોના સહવાસમાં જતાં, એક જીવન ભૂલી બીજું જીવન ધારણ કરતાં દરેકને આશંકા, અનિશ્વાસ, આત્યાજ કરે. પણ તમારે ક્યાં બીજાની જેમ પરાધીન જીવન છે? પરણીને તરત સાથે જવાનું થશે. પછી બીજાં ગમે તેવાં હશે તો ય તમારે શી ચિંતા? અને એ તો ગમે તેવા હશે, પણ તમે પાંદડે પાણી પામ્યો એવાં છે, એ માફ કંઈ અગમણું છે?”

“જાઓ, જાઓ હવે!” ચંપાથી બોલાઈ ગયું.

“હું તમને ના એળખતી હોઉં ત્યારે ને? બિચારો કાચો હશે તો એનું તમે ચાલવા જ દેવાનાં નહિ!”

“પોતે હોય એવાં બીજાને દેજે.”

“હું તો કેવી છું, તે કાષ્ઠનું અગમણું છે? પણ હું આવી તેવામાં તમે હુકમ જમાવતાં એ હું કંઈ ભૂલી નથી ગઈ.”

એનો પ્રતિકાર ન રહ્યો ત્યારે ચંપાએ પોતાના ઉપરનો આરોપ કબૂલ કરી લીધો : “સાડું, જાઓ, કહી આવો એમને કે એની જોડે પરણતાં નહિ, એ તો મહાખરાબ છે!”

કુસુમે પગને પછાડતાં કહ્યું : “કહેવા જાય છે મારી બહારાત! પરણશે એટલે એની મેજે જાણશે.”

આમ આ નવો સંબંધ જાંઘતા પહેલાં ચંપાની સંમતિ લેવામાં આવી હતી. રાત્રે નક્કી કરતા પહેલાં ચતુર્ભાષીની એણે વાતચીત સાંભળી હતી. સવારમાં એના સંસ્કાર જોવા ખીલે બાંધવાનો વિધિ રૂપિયા આપવા સાથે થયો હતો. કાલના દિવસ પછી બૈરાં એને જોવા આવવાનાં હતાં, જોકે એની

તો પાકી ખાતી હતી કે એને નાપાસ કરવાની કામગીરી મગદૂર ન હતી.

અને પછી એ જ ગુરુવારે એના વિવાહનો રૂપિયો આપવાનો હતો—એની જ સંમતિથી. અને છતાં ય એના મનની મૂંઝવણ અદ્યત્ત હતી.

સાચી એ મૂંઝાતી હતી? અરવિંદ તરફ એને પ્રેમ હતો? કે દરેક યુવતી લગ્નની વાંછના સેવ્યા છતાં અટીક લાવિયી મૂંઝાતી હશે? પ્રભુ જાણે શું હતું—પણ ચંપાના હૃદયમાં અથા હતી એ નકી.

સશ્વિયાદ, તા. ફરવર

હર્ષર પેટલીકર

સમયસરની લાલબત્તી!

ચાલુ લગ્નને લીધે આગસ્ટના આપણા દેશનાં બધાં બજારોમાં ભારે તેજ આવી છે. દવાઓ, અનાજ, કાપડ અને દરેક બજાર મીઠાના ભાવ સારા પ્રમાણમાં ચડ્યા છે. ખેતીની પેદાશની વાજેના ભાવ પણ સારા પ્રમાણમાં ચઢી ખેડૂતોને સારો લાભ મળ્યો દેખાય છે.

આ જ પ્રમાણે ગઈ લગ્નમાં ચલેલું અને વેપારી તેમ જ ખેડૂતો સાઈ ધન કમાવેલા. પરંતુ થોડી મહેનતે કમાવેલું ધન આવે છે તે કરતાં વધુ ઝડપથી ચાલ્યું જાય છે. ખેડૂતોનું ધન થોડી મહેનતે કમાવેલું ધન નથી, છતાં, આજ વધે છે તેટલી ઝડપથી વધતા ભાવોને લીધે થોડા વખતમાં વધુ કમાણી થએલી હાલે છે; એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ માણસ પોતાનાં ખર્ચ વધારી દે છે અને કરેલી કમાણી ધૂળમાં મેળવે છે. આમ થવાથી પૈસા તો જાય છે જ, પરંતુ તેટલા વખતમાં પડેલી ખર્ચાળ ટેવો રહી જાય છે; એટલે પછી લોકો જાહું હેરાન ચાપ છે. ગઈ લગ્નની ખર્ચાળ ટેવોએ લોકોનાં જીવન કેટલાં દુઃખમય બનાવી દીધાં છે, તે ખાસ કરીને દરેક પાટીદાર ભાઈ યાદ કરે. આજે વધી પડેલી આવક તેમનું સુખ વધારનાર નીવડે તે માટે દરેક જણે વધતી આવક મજનમાં કેદ ન વધારી દે તે માટે પાછળના અનુભવ યાદ કરવાનું જરૂરી છે. આ રચેજે આપણે આપણા જીવનની સામાજિક બાબતોને જ વિચાર કરીએ :

ગઈ લગ્નમાં કપાસના અને ખેતીની પેદાશની ખીણ બધી વસ્તુઓના ભાવો વધ્યા, લોકો ખૂબ કમાયા, જેમ કમાતા ગયા તેમ સામાજિક કાર્યો

પાછળનાં ખર્ચ વધારી દીધાં. લગ્ન- અને મરણ-ક્રિયાઓ પાછળ-ધૂમ ખર્ચ કર્યો. ગામડાંના લોકોએ મોટી મોટી પરણેલા ભરી મોટાં ગામના કુળવાન વર ખરીદ્યા! તેજ ચાલી ગઈ. ખર્ચની ટેલ કાયમ રહી. તેજમાં કરેલી અચત વધરાઈ ગઈ, છતાં ખર્ચની ટેલ ન ગઈ. ખેડૂતો દેવું કરીને ખર્ચ કરવા લાગ્યા. તેઓ દેવાદાર બનતા ગયા. તેમની જમીન ગીરો કે વેચાણ થઈ ગઈ. બજારમાં તેમને કાંઈ એ દામ ન વેચે એવી તેમની સ્થિતિ થઈ ગઈ! આખા જગતમાં ખેડૂત આંટ વગરનો અને દવાપાત્ર હવ બની ગયો! ભગવાન સિવાય ખેડૂતને કાંઈ હિંગારી શકે જ નહિ એવી દવાપાત્ર સ્થિતિ તેની થઈ ગઈ! આ યુધ્ધ આ વખતે ન અને તે માટે સ્વયં રહેવાની જરૂર છે. કેટલીક વાતો યાદ રાખીએ તો આવી સ્થિતિ નહિ થાય. આટલી આજની કમાણીનો કંઈ ચડવા દેશું તો ફરી પાવમાલ જ થયું જ પડશે.

આ દષ્ટિએ વિચાર કરી, ખેડૂત લાંછણો, નીચેની વાતો ન જૂઠશો :

૧. તમારી ખેતીમાંથી કે વેપારમાંથી આજે આવક વધે, તો વધેલી આવકથી સૌથી પહેલાં તો કરજમુક્ત થાને.

૨. કરજમુક્ત થયા પછી પણ તમારી પાસે અચત રહે તો તમે સામાજિક ખર્ચો ન વધારતાં તમારાં બાળકોનાં જીવન સુખી થાય તે રીતે પૈસાનો ઉપયોગ કરજો. તેમની દ્રાવણી પાછળ ખર્ચ કરજો. તેમના નિર્વાહ માટે કાયમની આવક રહે તે રીતે વેપાર, ધંધા કે ખેતીમાં તે નાણું રોકજો.

૩. બારમાંના અને લગ્નના ખર્ચ વધારશો નહિ, તેમ મોટી-પરણો આપી કુળવાન ધરના વર શોધવાના લોભમાં પડશો નહિ. કેમકે,

અ. હવે પછીથી જે વખત આવે છે તેમાં સામાજિક ખર્ચ કરનારની કિંમત રહેવાની નથી. જલદુ કદાચ લગ્ન અને મરણ પાછળના મોટા ખર્ચ કરનાર મૂર્ખ ગણાય એવો વખત આવવાનો પૂરો સંભવ છે.

બ. તમે મોટા ખર્ચ કરવાનો વહીવટ રાખશો તો તમારાં છોકરાંને તે ચાલુ રાખવો પડશે. અને છેલ્લાં પંદર વીસ વર્ષ તમે દેવાદાર અને કંગાલ સ્થિતિ ભોગવી છે તેવી, અહીં તેથીયે વધુ, કંગાલ હાલત તેમને ભોગવવી પડશે.

ક. પરણેલા આપવાથી સારા છોકરાઓ મળે છે એવી ભ્રમણામાં ન રહેશો. કેમકે જેનામંદ કંઈક સરેકાર છે, પોતાનું ફેડી લેવાની શક્તિ છે, તે છોકરાઓ પરણીને લોભે પોતાની જાત અને કુળ વેચી પરણતા જ નથી. જે કંગાલ માનસના અને કિંમત કે દમ વગરના છે, તે જ પરણેલા સામે તાકી રહે છે. એવા લોકોને સ્ત્રીગતિ પ્રત્યે સમ્માનતાની લાગણી નથી,

સંસ્કારની કે શક્તિની તેમને કિંમત નથી. એ તો ફક્ત પૈસાને લીધે જ તમારી દીકરીને પરણે છે. એટલે તમે જમે તેટલી પરણ્યો આપશો, છતાં તે પૈસાના જ સગા હોવાથી છંવના સુધી તમને ને તમારાં છોકરાંને અને તમારી દીકરીને પૈસાને માટે હેરાન જ કરશે. એટલે પૈસા આપવા છતાં તમને સમાજનાં શક્તિશાળી છોકરાઓ મળતાં જ નથી એ ન બૂલશો.

સાચા શક્તિશાળી છોકરાઓ તો કન્યાનાં રૂપ, ગુણ અને સંસ્કાર તરફ જ નજર રાખે છે. એટલે તમે તેમને પરણુની મોટી રકમોથી ખરીદી શકવાના નથી. આવા છોકરાઓ જોઈતા હોય તો તમારી કન્યાઓને માટે તમારાં ગામેમાં કેળવણીની યોજનાઓ કરી તેમને વધુ કેળવણી અને સંસ્કાર આપવા પ્રયત્ન કરો, તો વગર પરણે પણ સારા છોકરાઓ તેમને પરણશે એવો વખત આવવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે.

પરણ્યો આપીને તમે તમારી દીકરીને દુઃખમાં નાખો છો, એટલું જ નહિ પરંતુ અમાર્યાં પરણ્યો ઉપર જ આધાર રાખનાર એક બેકાબાઉ વર્ગને ઉત્તેજન આપે છે. એના કરતાં જ રકમો પરણુ પાછળ ખર્ચો છો તે રકમો તમારા કુટુંબની દીકરીઓને સંસ્કાર અને કેળવણી આપવા પાછળ ખર્ચો. તમારી દીકરીઓને અને તમને એનાથી લાલ જ થશે. જરા સ્વમાન કેળવો. દીકરી આંખો, તે ઉપરાંત પૈસા આપવા પડે, એમાં હીણપત છે. તમારા સગો થનાર પૈસાને જ કારણે તમને આ રીતે હલકા દેખાડે એવો હોય તો તમારે સમજવું જોઈએ કે એ સગો પસંદ કરવા લાયક માણસ નથી. લાયક માણસ તો સંઘર્ષને કારણે સંઘર્ષ જાંધશે, પૈસાને કારણે નહિ.

૪. પરણું લેનાર વર્ગ પણ સાવધ રહે. આજે તેહના જમાનામાં તમારા દીકરાઓની કિંમત કંઈક વધુ ઉપજશે! પરંતુ એ વખત લાંબો ટકવાનો નથી. છોકરાઓને પરણ્યો ઉપર આધાર રાખવાની ટેવ પડી જશે અને તે બેકાબાઉ અને પ્રમાદી બની જશે. એટલે આજનો લાલ લેઈ વધુ પૈસા ઉપજાવવાનો લાલ કરેલાં તેમાં તમારી પ્રગતિ જ અહિંત છે. વળી પરણુને જ કારણે દીકરાઓ પરણાવશે. તો તમારી બેનદીકરીને કોઈ પરણુ વગર સ્વીકારશે નહિ એવો વખત હવે આવવાનો છે. લોકો હવે સ્વમાની થતા જાય છે. અને આજે લીધેલા પૈસા બ્યાજ સાથે પાછા આપવા પડે એવી સ્થિતિ થવાનો પૂરા સંભવ છે. એટલે આ આદત ખૂટી છે તે ન બૂલશો.

૫. સામાજિક સિવાયની બીજી ઘણી રીતે ધન પડતું વધુ ખર્ચાઈ જાય છે એમ પાછળનો અનુભવ રહે છે. જેમ કે ખૂબ એમિ લાવે લોકો જમીન

ખરીદતા જાય છે, મોટાં મોટાં ઘર બંધાવી દે છે, ખીનજરૂરી અનેક વસ્તુઓ ખરીદે છે.

આ બધું ન બને અને આજની વધેત્રી દેખાતી કમાણી, આપણું ભાવિ જીવન સુખમય રહે તે રીતે વિચાર-અને વ્યવસ્થા-પૂર્વક વપરાય, તે માટે દરેક ભાષા વિવેકપૂર્વક આ સમયે વિચાર કરે તે ખાસ જરૂરી છે. માટે જ આ લાલગત્તી ધરી છે. એનો લાભ લેઈ સમાજના ચોડાઘણા ભાષ્યો પણ આજની તેજના કંકમાં દોડી ખાડામાં પડતા બચે તો બસ છે.

વડાદશ

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

જેડા જિલ્લા ખેતીવાડી- અને પશુ-પ્રદર્શન

પ્રત્યક્ષ સાધનો દ્વારા જળવણી આપવી એ વર્તમાન શિક્ષણશાસ્ત્રનો અગત્યનો સિદ્ધાન્ત છે. અને તેથી જ પ્રદર્શન એ લોકશિક્ષણનું એક મહત્વનું અંગ લેખાય છે. પ્રગતિશીલ જમાનામાં મોટાંઓને માટે વધુ માહિતી મેળવવા માટે પ્રદર્શન જરૂરી યથા પડે છે. કમભાગ્યે આપણા દેશમાં 'લોકશિક્ષણની દૃષ્ટિથી જવલ્લે જ પ્રદર્શનો ગોઠવવામાં આવે છે. આવાં પ્રદર્શનો તો જેટલાં યાય તેટલાં ઓછાં. રશિયા, અમેરિકા વગેરે દેશોમાં તો પ્રદર્શનને રાષ્ટ્રની જળવણીનું મુખ્ય અંગ ગણવામાં આવે છે. પ્રદર્શનો પાછળ કરોડોની રકમો ખર્ચવામાં આવે છે. અને પ્રદર્શનો પણ વારંવાર ભરવામાં આવે છે.

'જેડા જિલ્લા ગ્રામવિકાસ મંડળ'ના આશ્રય નીચે ખેતીવાડીનું અને પશુ-ગોતું એક પ્રદર્શન તા. ૩થી ૫ ફેબ્રુઆરી સુધી આણંદમાં કૃષિગોવિદ્યા-ભવનની જમીન ઉપર ભરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રદર્શનનો મુખ્ય હેતુ સરકારી ખેતીવાડી ખાતા તરફથી મુલ્યવંશમાં આવતા ખેતીવિષયક સુધારાના લાભોનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ખેડૂતોને આપવું અને પ્રગતિવાંછુ ખેડૂતોને તેમ જ પશુપાલકોને પ્રોત્સાહન આપવું, એ હતો. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે પાકના ઉત્તમ નમૂનાઓ માટે તેમ જ ગાય, જગદ, આખલા, ભેંસ, પાડા, વગેરે ખેતીનાં ઉપયોગી દોરની ઉમદા ઓલાદના સારા નમૂનાઓ માટે ઇનામ આપવાની યોજના રાખવામાં આવી હતી. પાકની હરીફાઈમાં આગરે પાંચસો કરોડાં પણ વધુ નમૂનાઓ હરીફાઈમાં આવ્યા હતા. દોરની સંખ્યા પણ ઘણાં સારા પ્રમાણમાં હતી. આ જ પ્રસંગે આણંદ ગામમાં બાળસંગોપનને

અને બાળકોને લગતું તેમજ જાવણીને લગતું એક પ્રદર્શન યોજવામાં આવ્યું હતું.

ખેતી અને યશુ-પ્રદર્શનના કુલ અગિયાર વિભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા. પહેલા વિભાગમાં દેશી હળ, લોખંડી-હળ, કુપર નં. ૨૭, બી. ટી. નં. ૨૧ હળ, દેશી રાંધ અને કર્ણાટી, ગાંધી-એક્સન રાંધ અને મેકામીક ઇન્જિનેર, નાના ગાળાની તરફેણ, મોટા ગાળાની તરફેણ, ઘાસ કાપવાનો સચો, વગેરે ખેતીની પ્રથમ જરૂરિયાતરૂપી સુધારણાં યોજાશે મૂલ્યમાં આવ્યાં હતાં. પ્રેક્ષકોને મદદરૂપ થઈ પડે તેટલા માટે દરેક યોજનને લગતી જરૂરી માહિતી આપતાં કાર્ડ યોજન સાથે રાખ્યાં હતાં.

જાતજાતનાં ખાતરો વિશેની માહિતી આપતાં નમૂનાઓ બીજા વિભાગમાં યોજવામાં આવ્યા હતા. ખાતર જેટલો જ અગત્યનો પ્રશ્ન જમીન-સુધારણાનો છે. દર વરસે વરસાદનું પાણી જમીનના ઉપક્રા પડતો થયો કેસ વહેણ સાથે નદીનાળામાં થઈને દરિયામાં ધસી જાય છે, એટલું જ નહિ પણ જમીનને ઢાતરી ઢાડી તેને ખેતી માટે નકામી બનાવી દે છે. વરસાદ આમ દર વરસે પાણવાર નુકસાન કરે છે. આથી જમીનનાં રંગરેણો ધોવાઈ જાય છે, તેમજ જમીનનો કેસ પણ ધોવાઈ જાય છે. આ નુકસાન વ્યક્તિગત ખેડૂતને થાય છે, તેમજ રાષ્ટ્રને પણ આચ છે, કારણ કે જમીન એ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ છે. આમ જમીનના થતા ધોવાણનો અટકાવ તેમજ ખરાબ જમીનને સુધારી ખેતી ઉપયોગી બનાવવાની પદ્ધતિઓ બીજા વિભાગમાં બતાવવામાં આવી હતી.

મુંબઈ પ્રાંતના ખેતીવાડી ખાતા તરફથી કેટલેક સ્થળે સંશોધન-કેન્દ્રો ચલાવવામાં આવે છે. ખેડા જિલ્લા માટે બાજરી, તમાકુ અને દિવેલાની ઉત્તમ જાતનું બી બોળી કાઢવા માટે આવું એક સંશોધન-કેન્દ્ર નડીઆદમાં છે. તે કેન્દ્ર તરફથી ચોથો વિભાગ યોજવામાં આવ્યો હતો. તેમાં બાજરી, તમાકુ અને દિવેલાની સુધારેલી જાતોના ઉત્તમ નમૂનાઓના અને આંકડાઓના નકશા બતાવવામાં આવ્યા હતા. અરેતરમાં વાપી રાજ્ય એવી સિગારેટની 'હૈરીસન સ્પેશિયલ' જાતની તમાકુના પાનના નમૂનાઓ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

'ઈન્ડિયન સેલ્યુલોઝ કોર્પોરેશન લિમિટેડ' તરફથી હિંદલરમાં કપાસવિષયક સંશોધન માટે ઘણાં કેન્દ્રો ચાલે છે. સુજરાતમાં આવાં કેન્દ્રો સુરત, ભરૂચ, વિરમગામ, વડોદરા અને આણંદમાં આવેલાં છે. આણંદના અને ભરૂચના કેન્દ્રનું કપાસનું કામ પ્રદર્શનના પાંચમા વિભાગમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. સુધારેલી જાતોની

ઉત્તમતા પૂરવાર કરતા રૂ, કપાસીઆ, કપાસ, સૂતર, વગેરેના નમૂનાઓના અને આંકડાઓના નકશા, તેમજ કપાસ-સુધારણાની કાર્યપદ્ધતિ આ વિભાગમાં દર્શાવવામાં આવ્યાં હતાં. ચરોતરમાં રોઝી કપાસ વાવવામાં આવે છે. રોઝી એ રોજીનું અપભ્રંશ છે. દરરોજ (રોજી) જોટનું મહેનતાણું, જે થોડા ઘણા છોડ ખેતરમાં કે ખેતરને છેડે વાવ્યા હોય તેમાંથી મળે તેવો કપાસ તે રોઝી કપાસ. રોઝી કપાસ તે બહુવાર્ષિક છે. આ કપાસની સુધારણાનું કામ આ વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

આપણા ઇલાકામાં ઘણે સ્થળે દોરનાં દવાખાનાં છે, પરંતુ લોકો તેનો પૂરતા પ્રમાણમાં લાલ લેતા નથી. તેનાં ઘણાં કારણોમાંનું એક એ પણ છે કે કેટલાક લોકોને આવાં દવાખાનાંના નિયમો વગેરેનું જ્ઞાન નથી હોતું. દવા લેવા જતાં કેટલું ખર્ચ થશે, અથવા અમુક રોગની દવા દવાખાનામાં થઈ શકે કે કેમ, અને ક્યાં થઈ શકે, વગેરે જાણતની માહિતી ન હોવાથી દોરનાં દવાખાનાંનો પૂરતો લાલ લેઈ શકતા નથી. આ મુશ્કેલી ધ્યાનમાં રાખીને પ્રદર્શનમાં દોરનાં દવાખાનાંનો વિભાગ પણ રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં ઘાસચારાના નમૂનાઓ, દવાઓ અને ખસી કરવાનાં ઓગરો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

તેજ પ્રમાણે સહકારી પ્રવૃત્તિ અને વેચાણ તથા અગર વ્યવસ્થાની પ્રવૃત્તિ અંગે બે વિભાગ રાખવામાં આવ્યા હતા.

કૃષિ ગોવિદ્યા-લવનની ચાલુ પ્રવૃત્તિઓનો આજો ખ્યાલ આપવા માટે પણ એક વિભાગ મકાનના મધ્ય ખંડમાં યોજવામાં આવ્યો હતો. આ ખંડને પ્રવેશદ્વારે સંસ્થાનો ઉદ્ભવ અને યોજના સમગ્રવતો 'સ્થાપત્ય વૃક્ષો' નકશો મૂકવામાં આવ્યો હતો. તે ઘણા પ્રેક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચતો હતો.

હાલમાં આ સંસ્થામાં ગાયના અને બેંસના ગુજરાતી પદ્ધતિએ અને ખાનદેશી પદ્ધતિએ બનાવેલા ઘીનો, માંટીના વાસણમાં તેમજ ટીનના ડબ્બામાં ભરી રાખીને તેને કેટલો વખત સારી સ્થિતિમાં સંગ્રહી શકાય તે જાણતનો પ્રયોગ ચાલુ છે, તેની વિગતો સમગ્રવતો ઘીના નમૂનાઓ મૂકવામાં આવ્યા હતા. મલોઈ કાઠી લીધાં પછી 'સેપરેટ' દૂધનો દુરુપયોગ થતો અટકાવવાં તેમાંથી કેસીન, વગેરે બનાવેલા પદાર્થો લોકોનું ધ્યાન ખેંચતા હતા. તેમજ આ સંસ્થાની લવિષ્યની પ્રવૃત્તિઓનો આજો ખ્યાલ આપવા માક-સુધારણાની યોજનાના નકશાઓ મૂકવામાં આવ્યા હતા. કૃષિવિદ્યાલયના બાગાયત વિભાગમાં પકવેલાં પૈય્યાં, કેળાં, શાકભાજી, વગેરેના નમૂના પણ મૂકવામાં આવ્યાં હતા, તેમજ

વિદ્યાર્થીઓએ વતનમહેનતથી પોતાની જમીનમાં, પકવેલા ગુદા ગુદા પાકના નમૂનાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, અને નિંદામણનાં બી પણુ ઝોળખવા માટે મુકવામાં આવ્યાં હતાં. વિદ્યાર્થીઓએ તૈયાર કરેલા સુતારી લુહારી કામના તથા કાંતણુ વગેરેના હાથઉલોચના નમૂનાઓ, તેમજ પાકનાં બી અને જમીનના નમૂનાઓ લોકોનું હીક ધ્યાન ખેંચતા હતા.

નગીનભાઈ પટેલ

અને

ઉમેદભાઈ અવરાણી

વડીલોને વાંકે

“મધુરી, જો તારું ઊંડાકરવાઈપણું નહિ આવે.” વડીલશાહી સત્તા વાખરતા તેના પિતા ધુરડ્યા.

“પણુ.....પિતાજી.....”

“પણુ બણુ નહિ આવે. તારે પરણવું જ પડશે. હું શું મૂર્ખો છું? મને તારા ભાવિની, શું નથી પડી?” મધુરીને આગળ જોણતી અટકાવી, જરા ગુસ્સા અને ડહાપણુ-અર્થે મુખે તેના પિતા જોડ્યા.

મધુરી ઉચ્ચ કુટુંબમાં જન્મેલી હતી. તેના પિતા ધણુ જ ધનિક હતા. બહુ ભણેલા કે થોડું ભણેલા તે તો કહી શકાય નહિ, પણ ધનિકાની મૈત્રી ફટકેક અંશે અત્પનિરક્ષરતાની સાથે હોય છે; છતાં પિતાએ મધુરીને ઉચ્ચ ફેળવણી આપવા તરફ લક્ષ આપ્યું હતું.

મધુરી ભાવનાશીલ અને ઉચ્ચ વિચારની હતી. એક પછી એક પરીક્ષા પાસ કરી તે હાલ બી. એ.માં અભ્યાસ કરતી હતી. તે શિક્ષિત, મુધરેલી અને સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી હતી. તેના ઉચ્ચ વિચારો, વાઈપટુતા, જોલવાની તથા લક્ષ્ય કરવાની જ્ઞ સૌને જક કરી દે તેવાં હતાં. છતાં તે ધણી સાદી હતી.

તે હવે ઉમરલાયક થઈ હતી. આથી માતાપિતાએ લગ્ન માટે તપાસ કરવા માંડી હતી. પિતાને પોતાના જેવું જ ઉચ્ચ કુળવાન કુટુંબ જોઈવું હતું. ખૂબ ખૂબ તપાસ કરી, પણ કંઈ ઠેકાણું પડ્યું નહિ. છેવટે બહુ બહુ તપાસ કરતાં એક વર મળ્યો. તે શિક્ષિત, ભાવનાશીલ અને વ્યારિત્યશીલ

હતો; પણ ઊતરતા કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો ! એટલે કુળવાન કુટુંબવાળાથી ત્યાં કેમ કરાય ? આથી એ બાબત ઉપર અંધકારપડેો નાંખાયો.

પરંતુ અતે એક ઉચ્ચ કુટુંબનો છોકરો હાય લાગ્યો. જોકે તે સાધારણ લણેલો, છેલ્લગટાઉ, ઉડાઉ, સિનેમા-ગસિયો અને ચારિત્ર્યહીન હતો, વેશ્યાગૃહોમાં જન્માવું પણ તે કદી ચૂકતો નહિ; છતાં મધુરીના પિતાને એ પસંદ પડ્યો. કારણ ? ગમે તેમ તો એ કુળવાનનો દીકરો તો ખરો ને ! આથી વિવાહ નક્કી થયો.

મધુરીની ઇચ્છા આવા ચારિત્ર્યહીન સાથે પરણવાની ન હતી. કુળવાન કુટુંબમાં જન્મે તે શું બધી વાતે સારો અને સફળણી હોય ? કુળવાન એટલે સફળણનો ભંડાર ? અને ઊતરતા કુટુંબમાં જન્મવું એ શું નીચતા કહેવાય ? દેવાયત્તં કુલે જન્મ મદાયત્તં તુ પૌષ્ટમ્ । અમુક કુળમાં જન્મ આવવો એ દેવાધીન છે, પણ જગતમાં આવી સારાંનરસાં ગણાવું, એનો તો ચારિત્ર્ય ઉપર આધાર છે. આથી અત્યારે પિતા અને પુત્રી વચ્ચે વાદવિવાદ અને કચવાટ થઈ રહ્યો હતો.

“પણ પિતાશ્ર, મારે એ સાધારણ લણેલા અને છેલ્લગટાઉ ચારિત્ર્યહીન સાથે જીવન કેવી રીતે વિતાવવું ?” શોકાતુર વચનવાળી મધુરી બોલી.

“એ નહિ ચાહે. શું એ ચારિત્ર્યહીન છે ? તું ક્યે મોટે બોલી રહી છે ? એ તો ઉચ્ચ કુટુંબમાં જન્મેલો સફળણી પિતાનો સફળણી પુત્ર છે. વધારે બખાળા કરીશ નહિ. જરા લણાઆં એટલે બસ છટી ગયાં ! માફ કર્યું માનવુંજ પડશે.” ઘણા દોષાયમાન થઈ, ઉવરતો નિર્ણય બોલતા હોય, તેમ તેના પિતા બોલ્યા.

મધુરીની આંખ આંસુથી ભરાઈ ગઈ. તે કંઈ બોલી શકી નહિ, રડી શકી પણ નહિ. મુઘ્ધ મધુરી સ્નાન થઈને ક્યાં સુધી બેસી રહી, તેની તેને પોતાને પણ ખબર પડી નહિ. વડીલશાહી અને કુળવાનશાહી તે ઉપાયહીન કન્યા તરફ હાસ્ય કરી રહી હતી !

મધુરીનાં લગ્ન લેવાયાં. ધામધૂમથી વાજતે ગાજતે વડીલશાહીએ ઘણી લણેલી, સાદી અને ચારિત્ર્યશીલ મધુરીની જીવનદેરી તે સાધારણ શિક્ષિત, સીનેમા-ગસિયા અને ચારિત્ર્યહીન કુળવાન કુટુંબના છોકરા સાથે સાંધી. મધુરીનાં લગ્ન વખતનાં આંસુ જેવા ક્રોધએ પરવા પણ ન કરી. કેવું વિચિત્ર લગ્ન ! પરણવાની નાં છતાં પણ વડીલશાહીએ પોતાની જુદી સત્તા વાપરી !

મધુરીના જીવનમાં હવે રસ રહ્યો નહિ. એક ચારિત્ર્યશીલ અને બીજો

ચારિત્ર્યહીન, એટલે મેળ ક્યાંથી ખેસે? અને છેલ્લખટાઉ ચારિત્ર્યહીન મહેન્દ્ર-
કુમારને મધુરીના ભાવનાશીલ વિચારો કેમ ગમે? એ તો પોતાના વ્યભિચારમાં જ
મસ્ત રહેતો. મધુરીની જિંદગી હવે તદ્દન અકારી બની ગઈ. વિચારોમાં
તે વિચારોમાં પસ્તાવો કરવા લાગી. પણ હવે શો ઉપાય? લાંબા વખતથી
પહેલી કુટુંબોથી દેવાઈ ગયેલા તેના 'પતિદેવ' હવે કેવી રીતે મધુરી શું?

એક દિવસે તેના 'પતિદેવ' મોડી રાત મુઘી ન આવ્યા. એ રાત મધુરી
માટે ભયંકર હતી. મધુરીએ ઘણી રાહ બોધ, પણ નિરાશ! અંતે તે નિદ્રામાં
પડી. પછી થોડી વારે શરાબના ઘેનમાં ને ઘેનમાં આમ તેમ લથડિયાં ખાતો
મહેન્દ્રકુમાર ઘેર આવ્યો. મધુરી ગાદ નિદ્રામાં હતી, એટલે જગતાં વાર લાગી અને
તેથી આશ્ચર્ય ઉપાડવામાં લીધ થઈ. શરાબની ઘેનમાં ઘેરાયેલો દૈત્ય મહેન્દ્રકુમાર
આથી ગુસ્સે થયો અને પત્ની ઉપર સોટામાર શરૂ કર્યો. તેની ઉપર ખોટા
આક્ષેપો મૂક્યા, તેની વિકરાળ લાલચોળ આંખો ધુરડી બિડી : "રાંડ...
અભાગણી... અંડાળણું... ફલાણુ સાથે તું પ્રેમ કરે છે? હવે હું તને બતાવું
છું." એમ કહી પાછો સોટામાર શરૂ કર્યો અને વધારે આક્ષેપો મૂકી, સાથે
સાથે ગાળોતો વર્ષાદ પણ વરસાવ્યો. મધુરીનો દેહ મારથી લોહીક્રુદ્ધાણ થઈ
ગયો. બરડા ઉપર મારેલી સોટીનાં સોળ ચૂંચ ગયાં. હવે મધુરીથી ખમી
શકાયું નહિ. મધગત વાંતી ગઈ, પણ તે બિધી શકી નહિ.

આખરે સમજુ અને શિક્ષિત મધુરીએ સમાજને અનુસરતો એક પત્ર
લખી મૂકી, ચોટલાના વાગની મદદથી ગળે આંટી મારી, અને તેનો
આતમહીપદ હોલવાતા પહેલાં તેણે તે પત્ર પુનઃ વાંચ્યો. તેમાં લખ્યું હતું :

“સમાજના અથ્ર વડીલોત્તી સેવામાં,

“અનેક આપદા વેડી, અનેક કુવેણો સુણી અને સમાજના અનેક કડવા
અનુભવો મેળવી, આજે મને કાષ્ટ બીએ ઉપાય ન જડવાથી આત્મહત્યા કરવાની
ફરજ પડે છે. સમાજ! જો નિજુર સમાજ! તેં મારા જેવી કેટલી બાળાનાં
છપન ધૂળધાણી કરી નાખ્યાં? હે દૈત્ય! તેં તારા અંધનની જગ કટકેટલા ઉપર
પાથરી? જતાં તારા અંધભક્તો હજી, તને વગળી રહે છે! વડીલશાહી,
તેં મારા તરફ કેવી સત્તા વાપરી! અને તેનું પરિણામ કેવું આવશે તેનો તે
વિચાર કર્યો પણ કર્યો? કુળવાનશાહી, શી તારી સજ્જનતા? કુળ
તેજ લાયકાત! કુળવાન-કુટુંબમાં જન્મવું એટલે મહા ઉચ્ચપદ! અને બિતરતાં
કુળમાં પ્રસવ એ નીચતા! આ ધર્મપક્ષ છે? જો નિર્ધુલ-સમાજ, વડીલશાહી
અને કુળવાનશાહી, હજી તમે માફ લોહી-ચૂસી લઈ ચામ્યા નહિ? કે મારા

હાડપિંજરની ઇચ્છા કરો છો? તમારું આ કેટલું નીચ વર્તન! હાય... એર મૃત્યુને ભેટવું. એજ લાજમ છે. બસ... બસ...!

“આપની, કુળવાનશાહીની ચક્કીમાં પિસાઇ ગત
“મધુરી”

“પત્ર વાંચી મધુરીએ આત્મસંતોષવું એક સ્મિત કર્યું. અને ગળે આંસુ ભારેલી વાળની ગૂંચ ખેંચી. એનો મધુર પણ વીતકભાયાથી ભરેલ આત્મમંદીપ ભુજાઇ ગયો અને આ ફાની દુનિયા ત્યજી પરલોક સિધાવ્યો.

કન્યાને ગૃહલક્ષ્મી બનાવી ઘેર લાવ્યા પછી વધારેમાં વધારે દુઃખ દેવાનું આવે અને આવાં અનેક અમાનુષી વર્તન તેના તરફ આચરવામાં આવે, તે પછી તે બિચારી કૂવો, તળાવ, અરીણુ કે ફાંસાનો આશરો લેઇ આત્મહત્ય કરે તેમાં શી નવાઇ! છતાં તેવાં કુટુંબો આપણે ત્યાં આજે પણ કુળવાન મનાય છે!

પણ સમાજ હજી સમજતો નથી. એજ અંધ સંભાગે એજ મહેન્દ્રકુમારને બળે પોતાના દોરડા વતી સુંદર ખીલંતી પુષ્પકળી સમી ખીલું એક નવબાળાને બાંધી! શી સમાજની નીચતા! એક બ્રાણુ તો અનેક આપદા સહી ખૂરીખૂરીને આ નાશવંત દુનિયાનો ત્યાગ કરી બીજે પાર ગયો. છે, તો પછી આ ખીલ નવવધૂના શા હાલ થશે તેની તેને ખબર ન પડી? નિર્દય મહેન્દ્રકુમાર કુળવાનપણાને લીધે ખીલ પત્ની મેળા; પણ એ કુળવાનપણાએ તેને તો કરતાં ન અટકાવ્યો! તો પછી તે કુળવાન કુટુંબમાં જન્મેલો કુળવાન કહેવાતે મહેન્દ્રકુમાર પણ કુળવાનજ નીવડે ને!

અરે... રે! એ સમાજના પુરિવાળે, અંધનો, સામાન્યવાદી વહીલશાહી અને વૈષમ્ય કુળવાનશાહી, આ વીસમી સદીના સુધરેલા યુગમાં પણ તારે ઉદ્ધાર ન થયો?

આદરણ્ય, હાલ કોર

રમણભાઈ બેચરભાઈ પટેલ

ભુલાતોં રોજગાર

ચરેતર મુજરાતનો બગીચો ગણાય છે તે બરાબર છે. જમીનનો માલિક ખેડૂતજ છે અને આપણો મુખ્ય ધંધો ખેતીનો હોઇ આપણે ખેડૂતજ છીએ ખેતી એ સ્વતંત્ર ધંધો છે, વંશ તનતોડ કામથી, સારાં હવાપાણીથી ને શુદ્ધ ખોરાકથી ખેડૂતો ધણેખરે અગ્રે નિરોગ હોય છે. એટલેજ સં

ધંધાના કરતાં ખેતીનું સ્થાન ઉચ્ચ ગણાય છે. આપણે પણ તેને માટે મગર ગહેવું જોઈએ. પરંતુ હવે તો આપણે તેને તુચ્છકારવા માંડી છે અને તદ્દન તુચ્છકારી જ કાઢી છે તેમ કહેવાય તો ચાલે. તેનું કારણ પશ્ચિમનો પવન છે, કારણ કે ખેતી કરતો માણસ કાટખાટનું તથા એવી ફેન્સી વસ્તુઓ પહેરી શકતો નથી. તે તો હમેશાં સાદો જ હોય અને તેની સાદાઈ પશ્ચિમની કળાવણી પામેલાને હાસ્યકર્મ થઈ પડી છે. પહેલાં જે નીચમાં નીચ ધંધો નોકરીનો ગણતો તેને ઉત્તમ માની બેઠા હોય. વળી સ્વદેશમાં બરાબર નહિ કાવવાથી પરદેશમાં ત્યાંના રહેવાસીઓનાં અને સરકારનાં અપમાન, સહન કરીને ચ રહીએ છીએ. વળી પોતાના દેશનાં જેવો શુદ્ધ ખોરાક તથા હવાપાણી તો ત્યાં મળતો મળુ નથી. જો પાંચ માઈલ પગે ચાલવું પડે તો થાકી જઈએ છીએ, જતાં પણ તેવા ધંધા કરવામાં આપણે આનંદ માનીએ છીએ. દસથી આર કલાક કામ કરીએ, જતાં પણ તે પરતંત્રતા છે. વળી દસથી પંદર રત્ન ચોપડાનું વજન લેઈ એક માઈલ મુઠી ગાળ થઈને જઈએ છીએ, પરંતુ ખેતરમાંથી પોતાને જ માટે બેઠેર સાક લેઈને આવતાં આપણને શરમ આવે છે!

અત્યારે ખેતીમાં કાંઈ જાતનો ફેસ રહ્યો નથી અને કુદરત ખેડૂતની વિરુદ્ધ છે. તથા ખેડૂત વધારે-દુઃખી છે, તે બધાનું કારણ પણ આપણે જ છીએ. કારણ કે ખેતીમાં આપણને બિલકુલ રસ રહ્યો નથી. અને જેને રસ છે તેને આપણે સીધી કે આડકતરી રીતે હેરાંન કરીએ છીએ, એટલે ભાવ તેની જ ભક્તિ થાય તે સ્વાભાવિક છે.

આપણે ત્યારે આપણા મુખ્ય ધંધાને એટલે કે દુનિયાને નિભાવનાર ખેતીના ધંધાને તુચ્છકારીએ એટલે તે પણ આપણાથી દૂર ભાગે તે બરાબર છે. વળી તેની બીજી કિંમત તો જે પરદેશમાં ગયા હોય અને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હોય તેવી ભાષન લેવી પડી હોય અને બીજાં દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં હોય તેને થાય છે, કે એના કરતાં ખેતી હમણે હરજો સારી.

વળી તેને ત્યજવાથી આપણે સામાજિક રીતે પણ અવજો પંથે વળીએ છીએ. પરદેશમાં અથવા સ્વદેશમાં રહી ખેડૂત કરતાં વધુ કમાતા થઈને જ્યારે લગ્નપ્રસંગ અથવા બીજા કાંઈ અવસર આવે ત્યારે પોતાના ખેડૂત ભાઈઓને વધારે ગરીબ કરી મૂકવા તથા લોકોમાં વાહવાહ કહેવડાવવા હદ ઉપરાંતના અર્થ કરીએ છીએ અને તેનું અનુકરણ ગરીબ ભાઈઓ કરે એટલે તેમને આવનાં પણ બાકી રહે નહિ અને દિવસે દિવસે પડતી જ થાય.

ને એટલા જ પૈસા ગરીબ ખેડૂતલાઇઓને મદદ કરવામાં વપરાય તો તેમની પોતાની ઉત્તિ થાય. પણ તે ક્યાં છે ?

અત્યારે આપણાં ઘણાં ગામોમાં પાટીદાર ફક્ત જમીનદાર જ છે. અને તેઓ પોતાની જમીન લાગે કે સાથે આપીને એશઆરામ કરતા હોય છે. આજ સમાન બધા નહિ, એ કહેવત-પ્રમાણે વર્ષની આખરે જુએ તો કંઈ જ બચત રહે નહિ અને ખર્ચ તો સદાને અનુસરીને ચાલતા જ હોય, એટલે છોકરાની પરણુ ઉપર જ આધાર રાખીને બેઠા હોય છે. કારણ કે તેનાં-તો હીરાના કરતાં પણ વધારે મૂલ લેખાય છે ! અને તેથી જ છોકરીનું સ્થાન નીચું ગણાય છે. કારણ કે છોકરી હોય તો ખર્ચવા પડે અને પાસે તો ઝેંદ કોડી પણ ન હોય, તે વખતે પશ્ચિમનું અનુકરણ કરવું ભારે પડી ગય છે.

આણુ સાલે કુદરતે ચરોતર ઉપર કંઈક રહેમનજર રાખી છે અને ખેતીવાડી સારી થઈ છે. પરંતુ ને આવા ખરાબ સંજોગોમાં ખેડૂત લાઇઓ લગ્નની મોસમમાં ઓછાં ખર્ચ કરે તો ઘણી સારી વાત ગણાય. આણુ સાલતો ફાયદો તથા વખતનો વિચાર કરી એશઆરામી લાઇઓ તેમાં રસ લે તો ઘણું પ્રસંશનીય ગણાય. વળી અત્યારે તો પૈસા કરતાં જમીનોની કિંમત પણ વધારે થઈ છે, કારણ કે લગાઇના આ કપરા ક્ષમ્યમાં પૈસા સકામત રીતે ક્યાં રોકવા એ જ અત્યારે તો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે !

વળી હાલમાં તો ઘણા લોક શહેરોમાંથી નોકરીઓ છોડીને ગામડામાં રહેવા માટે આવી ગયા છે અને તેઓ જમીનો ખરીદે છે, તોપણ જાતે તો નવરાજ બેસી રહે છે, કારણ કે તેમને ખેતીના ધંધાની કંઈ ખબર જ હોતી નથી અને હોય તો ખેતી કરતાં શરમ આવે છે. પણ વખતને માન આપીને પોતાના જ ગણાતા એ ખેતીના ધંધાને માન આપીને તેમાં રસ લેતા થાય તો દરેકને ફાયદો થાય. સર્વ ધંધા કરતાં ખેતીનું સ્થાન ઉચ્ચ જ ગણાય.

વાંઠવાળી,
હાલ ઉસા રીવર, પૂર્વ આફ્રિકા હરમાનલાઈ મંગળલાઈ પટેલ

૬. શ્રી. જોગલેકરનું સરનામું

ગયા અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૯૩ ઉપર 'સુધારો'માં જણાવ્યું છે કે 'નંદીપ'ના શોધક "શ્રી. જોગલેકરનું સરનામું એ લેખમાં આવ્યું નથી. મેં 'મોડર્ન રિવ્યુ'ના તંત્રી ઉપર એ સરનામું જાણવા ડાગળ લખ્યો, પણ ત્યાંથીયે કંઈ ઉત્તર આવ્યો નથી." પછી ફરી વાર ત્યાં ડાગળ લખતાં એ તંત્રીશ્રીએ ઉત્તર આપતાં શ્રી. જોગલેકરનું સરનામું મોકલ્યું છે, તે નીચે પ્રમાણે છે :

- D. R. Joglekar, Esqr., B. Sc.,

Scientific Toy House,

37, Budhwar Peth, Poona 2

જેમને એમના 'નંદીપ' જ્ઞાનસ વિષે પૂછપરછ કરવી હોય તે ઉપરને સરનામે, પત્રવ્યવહાર કરે.

સુધારો

ગયા અંકમાં છેલ્લું પૃષ્ઠ ૧૯૪ છે, છતાં ભૂલથી આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૯૩થી શરૂઆત થઈ છે. આંક પૃષ્ઠ એટલે પૃષ્ઠ ૨૦૦ સુધી છપાઈ ગયા પછી એ ભૂલ જણાઈ આવી, એટલે બીજા ક્રમાંમાં પૃષ્ઠ ૨૦૧ને બદલે ૨૦૩થી શરૂઆત કરીને એ ભૂલ સુધારી લીધી છે.

ગ્રંથપરિચય

૧૬. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (પુરુષાર્થબોધિની ગુજરાતી ટીકા), પહેલો ભાગ : મૂળ લેખક-શ્રી. પંડિત શ્રીપાદ દામોદર સાતવલેકર; અનુવાદક-નટવરલાલ સેવકલાલ પરીખ, બી. એ., અંકજ્ઞેલ. બી.; પ્રકાશક-સ્વાધ્યાય મંડળ, ગુજરાત શાખા, વડોદરા. પૃષ્ઠ ૩૧ + ૪૮૭, કિંમત રૂ. ૩, પોસ્ટેજ જુદું.

આ પુસ્તકમાં ગીતાના પહેલા પાંચ અધ્યાય ઉપર ટીકા લખાઈલી છે. તેનું અધ્યયન કરતાં એવી પ્રતીતિ થાય છે કે યોગેશ્વર શ્રી કૃષ્ણને મુખે જે પવિત્ર વાણી રહી છે, એનું આપણે જેમ જેમ અધિક ચર્ચણ કરીએ તેમ તેમ તેમાંથી આપણને અધિક રસાસ્વાદન થાય છે. એ સુધાસ્રોત સદાય શીતળ, સદાય સુખકર દેખાય છે. એના પાનની દદી અરુચિ થતી નથી. ગીતા એ આપણું લોકમાન્ય શાસ્ત્ર છે. એ રહસ્યગ્રંથ આપણા ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક જીવન ઉપર ભારે ઉપદેશ કર્યા છે. ગીતા એ તે જ્ઞાનનો પ્રદીપ છે. એ અમૂલ્ય ગ્રંથરત્ન વિષે કાંઈ પણ કહેવું એ અતિશયોકિત ગણાય;

એની આધ્યાત્મિકતા જ્ઞાનપિપાસુઓથી અગ્રણી નથી. એના પ્રત્યેક ચરણમાં અરબલિત જ્ઞાનસ્રોત વહી રહ્યો છે.

આજ દિન સુધી આ મહાન ગ્રંથ ઉપર અનેક દીકાટિપ્પણીઓ, વિવેચનો અને આલોચનાઓ પ્રસિદ્ધ થયાં છે. દરેકમાં કાંઈ ને કાંઈ રહસ્ય ખદાર આવ્યું છે. એમાં જેમ જાંડા ઊતરીએ, જેટલાં અવગાહનો કરીએ, તેમાંથી કાંઈક નવીન અને અપ્રતીમ ભાવદર્શન થયા વિના રહે નહિ. એના શબ્દપ્રયોગની ગૂઢતા, એના પુસ્તકાનો ધ્વનિ યુગે યુગે નવીન લાગશે, અને વિસ્તૃત બનતો જશે. આમ હોવા છતાં એનો મૂળ મંત્ર જે સનાતન રહસ્યોથી પ્રચૂર છે તે ખદલાશે નહિ.

અત્યાર સુધી વાંચેલા ગીતાગ્રંથોમાં જે રહસ્યો, જે જાંડાણો વાચકને લખ્ય થયાં નથી, એ સર્વે અપૂર્ણતાઓ પડિત સાતવલેકરે પરિપૂર્ણ કરી છે. સરળ, સુવાચ્ય અને પ્રવાહી ભાષામાં ગીતાનો રહસ્યાનુવાદ કરી, એનાં શાત્રો, શબ્દો અને ચર્ચાઓ ઉપર વિસ્તીર્ણ દીકા લખી એમણે એનું વાચન સામાન્ય જનસમાજ માટે અતિશય સુગમ બનાવી દીધું છે. વિદ્વાનો અને પંડિતો કરતાં સામાન્ય વાચકવર્ગ એમનો અધિક ઋણી છે. એમણે આ ગ્રંથ લખી સામાન્ય જનસમાજ ઉપર પરમ ઉપકાર કર્યો છે.

કુરુક્ષેત્રનું યુદ્ધ ભારતવર્ષના સ્વરાજ્ય-આન્દોલનને વિશેષ અનુરૂપ હતું એમ અન્યથા સમજાવવાનો કોઈ કોઈ રથજે આ ગ્રંથમાં પ્રયાસ થયો છે. અને એવાં ધર્મયુદ્ધોના સફળ સંચાલકો તરીકે શ્રીકૃષ્ણ, યુધિષ્ઠિર અને અર્જુન, આદિમાં શી વિશેષતાઓ હતી, અને એમના યુદ્ધસંચાલનનો અવલંબ ધર્મનાં ક્યાં મૂળતત્ત્વો ઉપર હતો, તેનું સુંદર રીતે પ્રતિપાદન કર્યું છે. યોગેશ્વરની આ સનાતન તત્ત્વવીણાએ જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિનાં મહાન સત્યોને સંછવન રાખી યુગે યુગે કાંઈ ને કાંઈ પ્રેરણા જગતને આપી છે.

વેદ, ઉપનિષદો, આદિ પ્રાચીન ધર્મગ્રંથોના સિદ્ધાન્તો ગીતામાં નવીન સ્વરૂપે રજૂ થયેલા છે; અર્થાત્ જે ગીતામાં છે તેજ પ્રાચીન ધર્મગ્રંથોમાં છે, એનું અહીં લેખકે વિશદતાથી પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગીતાશાસ્ત્ર વિભિન્ન મતબેદોનો અને વિસંવાદોનો સમન્વય થા એકીકરણ સાધવા યોગ્ય છે. આપણામાં જે સામાજિક ઐક્ય પ્રવર્તે છે, એમાં ગીતાનો ખોધ અગ્ર ભાગ ભળ્યો છે. એ આપણી સામાજિક એકતાનું અદ્વિતીય કારણ છે એમાં શંકા નથી.

આ અસીમ જ્ઞાનરત્નાકર વિષે કાંઈ કહેવું એ અક્ષમ્ય છે. સંક્ષેપમાં એટલોજ નિર્દેશ કરવો યુક્ત છે, કે આવાં ધાર્મિક પુસ્તકોનો જેમ અધિક પ્રચાર થાય તેમ આપણા સમાજની વિખરાયેલી શક્તિઓ ફરી એકત્રિત

ધાય; લોકોનું ધર્મજ્ઞાન જનગત થાય અને પ્રજામાં આધ્યાત્મિક જગતો સંચાર થાય. પ્રત્યેક હિંદુ ઘરમાં આ પુસ્તક હોવું, અને એનું નિયમિત અધ્યયન થવું છટ છે. સ્વાધ્યાય મંડળે હિન્દુજનતાની ધાર્મિક મનોદશાને ઉત્તેજિત રાખવા ને ભગીરથ પ્રયાસો આદર્યા છે તે પ્રશસ્તિને પાત્ર છે. એની આ પ્રવૃત્તિ ખતાવી આપે છે કે આર્યસંસ્કૃતિની અમર જ્યોત હજી ધુમ્મસ નથી, બંદે. આખા વિશ્વ ઉપર ત્યારે વિનાશનાં ઝોળાં ઊતરી પડ્યા છે, સ્થળે સ્થળે: અધર્મનું ધોર સામ્રાજ્ય જમી ગયું છે, ત્યારે ભારતવર્ષની આ જ્ઞાનદીપિકાઓ બૂલેલાંને માર્ગદર્શન આપી જગતની અમૃત્ય સેવા સાધે છે. અસ્તુ!

ભા. હા. પટેલ

પ્રસંગકથા

પૂર્વ આફ્રિકામાં થએલાં પાટીદાર લગ્ન

(પૂર્વ આફ્રિકા) ઉગાદરામાં આવેલા "આલેના પાટીદાર સમાજમાં એક મોંપવા જેવો જનાવ જન્મે હતો. અરોતમાં જ ગામોના પાટીદાર કુળમાં પેતાને શ્રેષ્ઠ માને છે અને તઓ આ જ ગામો સિવાય જીજ્ઞા ગામોમાં કન્યા આપતા નથી. આ આલતી આવેલી પ્રધાને નિર્ધારણ આપી ચોગ્ય વર મળતાં સોજીતના આ. હેરાજાઈનાં (જે જ ગામના છે) દીકરી જેને જશે કામ્બેનાં લગ્ન વીરમદ, જે જ ગામ જહારનું ગામ છે, ત્યાંના રહીશ ભાઈ રામલાલ પુરુષોત્તમ અમીનની સાથે તાજેતરમાં થયાં હતાં. આ પ્રમાણે આલતી પ્રધાને લાતે તો મરાઈ, પરંતુ જીજ્ઞે અધો ઠહેરા, ન્યાતવરાઓ, વગેરે દેશની માફક જ થયાં હતાં" ('ધી કન્યા હેલી મેલ,' તા. ૬ : ૧ : '૪૩). ગોળમાંથી જ વર શોધવાની જડ પ્રજાલીને તોડી ચોગ્ય વરને શોધવાની નવી પ્રજાલી રતીકાર્યા માટે ભાષ હોટાભાષને ધન્યવાદ ઘટે છે. પણ દુષ્કાળ કળતાં પે કાચકર મોંધનારીના આ કડવા કાળમાં તેઓ "અધો ઠહેરા, ન્યાતવરાઓ, વગેરે દેશની માફક જ" કયે જાય છે ત્યારે તો ખાની યાય છે કે ત્યાં જનારા ભાષઓનો અમુક વર્ગ દેશમાંના દોષોને ત્યાં લેઈ જઈ તંગના સારી પેઠે વિકાસ કરે છે. અને ત્યારે હજી પૂછવાનું જ રહે છે કે 'આફ્રિકાના ભાષઓ કયે ગામે?' અહીં દેશમાં તો લગ્નો છેક આદી રીતે, નહિ જેવે ખર્ચે પણ, થતા લાગ્યાં છે. એજ્યુએટ વરકન્યાનું લગ્ન

આ ચૈત્ર સુદિ ૧૦મ ને શુક્રવારને રોજ નડિયાદમાં વસોના ભાષ હોટાભાષ લલુભાષ અમીનના પુત્ર ભાષ કનુભાષ અમીન નડિયાદના ભાષ રાવજીભાષ કશીભાષ પટેલનાં પુત્રી જેન લવંગગતતા સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાયા. ભાષ

કનુભાઈ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ખેતીવાડીના ઍન્યુએટ (બી. એચ.) છે, અને મુરત નજીકના આંકવા ગામમાં આવેલા સરકારી ફાર્મ ઉપર કામ કરે છે. (Cotton-research) કંપાસના સંશોધનમાં તેમણે તોંધલા જેવી ફેલેહતી શરૂઆત કરી છે. તેમની ઉંમર લગભગ પાંચીશક વર્ષની હશે. તે સુસંસ્કારી, ખડુશ્રુત, ખાદીધારી ને મીઠનસાર સ્વભાવના યુવક છે. જેન લવંગસતા પણ મુંબઈ યુનિવર્સિટીનાં એક્સએલ. બી. છે. તેમની ઉંમર લગભગ ૨૮-૩૦ વરસની હશે. ઍન્યુએટ પંથવર સાથે ઍન્યુએટ કન્યાનું, અને બન્નેની ઉંમર જેમાં ત્રીસની આશુઆશુ હોય તેવું લગન આપણાં મોટાં ગણ્યાતાં ગામોમાં જ નહિ, પણ આખી પાટીદાર નાતમાં કદાચ આ પહેલું જ હોય.

જૂના રીતરિવાજ

જે સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી કુટુંબ વચ્ચેનું આ લગન હતું. છતાં જૂની પ્રણાલિકાનું પેંગડું તો તેમને પણ વળગેલું હતું. જોઈ વરપક્ષ તરફે ચાલુ જમાનાને અનુરૂપ સુધારકવૃત્તિ બેશક દેખાઈ આવે છે. વસોથી જનમાં તો લગભગ વીશક માણસોની સંખ્યા હતી, પણ ભાઈ કનુભાઈના મિત્રો, મુરતના તથા બહારના રહેઠીઓ, વગેરે મળી સરવાળો પચાસની નજીક થયો હશે. લગનને અંગે લખાવિધિ, સાર્મય, હમુંબો, જમવાનું, હાજરી, વગેરે બાબતો પ્રણાલિકા મુજબ થયાં હતાં. ભાઈશ્રી રાવજીભાઈએ લગન ધામધૂમથી ઊજવ્યું હતું. ભાઈશ્રી રાવજીભાઈએ તેમને શોભે તે રીતે લગન ઊજવ્યું, પણ જો તેટલો જ પૈસો પરમાર્થના કામમાં તેમણે વાપર્યો હોત તો સમાજને અને દેશને ઘણો ફાયદો થયો હોત!

સમાજને સાચે રસ્તે દારે તે સુધારક લગન !

ઉચ્ચ કૃત્રવણી પામેલાં, સંસ્કારી, અક્ષિતસ્વાતંત્ર્યના ને સમાન હક્કના જમાનાની હવા પામેલાં આ બંને યુવકયુવતી સરળતાથી અને સંતોષપૂર્વક આદર્શ ગૃહસંસાર ચલાવી અને મુખી લગનજીવન જીવી 'સ્ત્રીકૃત્રવણી અને કન્યા-કૃત્રવણી'ની માન્યતાઓમાં ચૂંચવાયેલા, 'સમાજમાં અને વ્યવહારમાં સ્ત્રીના અને પુરુષના સ્થાન'ની ચર્ચાઓમાં ઝંચાનીચા થતા, 'ચાલુ યુનિવર્સિટીની માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચ કૃત્રવણી' છોકરીને તેના ગૃહસંસારમાં ફળદાયી છે કે કેમ? 'કર્વ યુનિવર્સિટીએ પણ સરકારી યુનિવર્સિટી માટેનું અનુકરણ કરી સ્ત્રીના ગૃહસંસારની અને સંસ્કાર કૃત્રવણીની યોજનાઓમાં કંઈ જોઈએ તેવો ફાળો આપ્યો નથી,' ખડુ ભણેલાં, મોટી ઉંમરે પહેંગેલાં અને પરસ્પર સમતિથી કે અનુમતિથી થયેલાંનાં પણ રહેલગ્નો અને પ્રેમલગ્નો મોટા પ્રમાણમાં નિષ્ફળ ગયાં છે, વગેરે વગેરે અટપટા પ્રશ્નો ઊઠાવતા સમાજને 'લગન' અને આદર્શ

ગૃહસંસારની આગતમાં લવિષ્યમાં કંઈક માર્ગદર્શક અને એજ અભ્યર્થના !
અનાજની હાય !

વિશ્વયુદ્ધ આવ્યું ને મોંઘવારીનાં મંડાણ મંડાયાં. જીવનની જોઈતી જરૂરી ચીજો પણ દરરોજ મોંઘી ને મોંઘી થતી જાય છે. કેટલીક ચીજો માંડ મેળવી શકાય છે, અને કેટલી તો મળતી પણ નથી. દુનિયાની સૌ ચીજનાં મૂલ્ય વધી પડ્યાં, પણ માનવીનાં મૂલ્ય આજે ઘટવા માંડ્યાં છે. માનવીના દેહને ટકાવી રાખવા મૂડી ધાનને માટે સાંસા પડવા માંડ્યા છે, તેને દાંડવાને દુકાડા વસ્ત્રના વખા પડવા માંડ્યા છે. ગરીબની ઘેંસ તદ્દન પાતળી બની છે ને તાલેવંતના બોજનયાજ ઉપર મોટો કાપ પડ્યો છે. ખેતીપ્રધાન દેશનાં બાળકો ધાનને માટે વલખાં મારે, એ વાત કોઈના માન્યામાં પણ નહિ આવે, પણ ખરેખર વસ્તુસ્થિતિ તેવી જ થઈ પડી છે. આજુ સાલે અનાજ પ્રમાણમાં ખૂબ પાક્યું, પણ કોણ જાણે ક્યાં ગયું? દેશમાં અનાજના ઢગલા થયા, છતાં આજે અનાજની હડતાલ વાગી ગઈ છે !

પ્રાન્તમાં અનાજ-ઉત્પાદનની જગ્ગર જૂંખેશ

વર્તમાન પરિસ્થિતિ ધ્યાનમાં લેઈ લવિષ્યમાં અનાજની વધુ હાડમારી ઊભી થવા ન પામે, તે માટે મુંબઈ સરકારે ધાન્યની વાવણીને આજુ જાલે પણ ઉત્તેજન આપવાનું ડગવ્યું છે. “આવતા ચોમાસામાં અને શિયાળામાં ધાન્યનું ઉત્પાદન વધારવા માટે મુંબઈ પ્રાન્તમાં જગ્ગર જૂંખેશ ઉઠાવવામાં આવશે. વધુ અનાજ-ઉત્પાદનના પ્રચારકાર્યના એક ભાગ તરીકે ખેડૂતોને સરતે ભાવે ખી આપવા માટે ૧૦ લાખ રૂપિયાને ખર્ચે સુધારેલી જતનાં ખી ખરીદવાની મંજૂરી સરકારે આપી છે. ધાન્યની વાવણીને ઉત્તેજન આપવા માટે સરકારે ગયે વર્ષે જે છૂટગોટ આપી હતી તે ૧૯૪૩-૪૪માં પણ આજુ રહેશે. નીચે જણાવેલી છૂટગોટ આપવામાં આવી હતી : (૧) માત્ર અનાજના વાવેતર માટે વગરઆજે તગાવી, (૨) લડાઈના અંત સુધી માત્ર અનાજ વાવવાની ખાત્રી આપનાર ખેડૂતોને-જમીન સારી રીતે ખેડીને સુધારવા માટે તગાવી, (૩) જે ગામડાંઓમાં અનાજનું ઉત્પાદન વધે એ ગામના અમલદારોને ઇનામો, અને (૪) અનાજની હેરફેર માટે માલગારીઓ આપવાની પહેલી પસંદગી” (‘મુંબઈ પત્રિકા,’ તા. ૩ : ૪ : ૪૩). આટલેથી જ અનાજનો પ્રશ્ન કંઈ ઓછો ઊડે એમ છે? તેમ છતાં અનાજ ઊગાડવાનો પ્રશ્ન આજે ઘણો જ અગત્યનો છે; અને દરેક ખેડૂનલાઈ અનાજનું જ વાવેતર કરે એમાં તેમનું પોતાનું તેમજ સમસ્ત પ્રજનું હિત છે.

પીરસણ પર પ્રતિબંધ

આજુ અનાજની હાડમારી અને મોંઘવારીને પહોંચી વળવા માટે સરકારે

કંઈ કંઈ ઉપાયો અખત્યાર કર્યા છે. મોટા જમણુવારો ઉપર પ્રતિબંધ, એ તેમાંનો એક છે. દરેક જિલ્લામાં ૫૦ માણસ કરતાં વધારે માણસોના જમણુવાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતા મનાઈહુકમો થઈ ગયા છે. દેશી રાજ્યોમાં પણ એ નીતિએ ઠામ ચાલે છે. પણ હવે તો “ધાર્મિક, સામાજિક કે એવી કોઈ ૫૦ અથવા તેથી વધુ માણસોની જમણુવારો કોઈ એક દિવસે કરવા પર મુકાએલા પ્રતિબંધને વધુ અસરકારક બનાવવા માટે સરકારે પગલું લયું” છે. એમ જણાય છે. જે જમણુવાર કરનારાઓ જેઓને ભોજનનું આમંત્રણ આપવા માગતા હોય તેઓને ઘેર ભોજન મોકલીને આગતા મનાઈ હુકમની પકડમાંથી છટકી શકે છે. - એથી સરકારે ૫૦ અથવા એથી વધુ માણસોને ભોજન પહોંચાડવાની મનાઈ કરી છે. આ જાહેરાત મુબંબ સરકારી એજેન્ટના અસાધારણ વધારાના લાગ ૧લામાં પ્રગટ થઈ છે” (“મુબંબ પત્રિકા,” તા. ૩ : ૪ : '૪૩). સામાન્ય રીતે હેતુ કરતાં સવલન તરફ જ ધ્યાન આપનાર મનુષ્ય આ પીરસણના પ્રતિબંધમાંથી વળી પાછો બીજો કોઈ નવો પ્રતિબંધ સરકારની પ્રતિબંધાવસિમાં કેમ નહિ ઉમેરાવે? આ પ્રતિબંધોની પરંપરા એમ ક્યાં જઈને અટકશે?

અનાજની રૂકાવટ

વળી સરકાર ધણી વસ્તુઓના ભાવ ગાંધી એળી વધારે ભાવે વેચનારને સજા કરાવે છે. ઉપરાંત “જેડા જિલ્લાના ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ અને કંટ્રોલર એન્ડ પ્રાઇસીઝ માહેણે તા. ૨૫મી ડીસેમ્બરે એક હુકમ બહાર પાડીને ઘઉં, ઘઉંની કોષ ખણ બનાવટ, તુવર, તુવરની દાળ રેલ, રસ્તા કે નદી મારફત જેડા જિલ્લાની બહાર, પરમીટ મેળવી હોય તે મિલાય, ખસેડવા મામે પ્રતિબંધ જાહેર કર્યો છે” (“કર્મભૂમિ,” તા. ૨૮ : ૧૨ : '૪૨). વળી એમણે તા. ૨૬ : ૧૨ : '૪૨ને રાજ એવો હુકમ કાઢ્યો છે કે “જેડા જિલ્લો ખાદ્યપદાર્થો જોઈએ તેટલા પૂરતા પ્રમાણમાં પેદા કરતો નથી. આથી આ જિલ્લામાંથી ખાદ્ય અનાજો બહાર મોકલવા દેવાનું” જાની શકે નહિ એ વાત સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. માટે આ જિલ્લાના કે બીજા જિલ્લાઓના વેપારીઓની અગર આ જિલ્લાના રહીશો કે તેમના મિત્રો અગર સગાવહાલાઓ, જેઓ પોતાની આજીવિકા માટે આ જિલ્લા બહાર રહે છે તેવા તમામ લોકોની, ખાદ્ય અનાજો બહાર નિકાસ કરવા માટેની અજીજો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ, કારણ કે આ જિલ્લામાં પકિલાં ખાદ્ય અનાજો સ્વાસ્થ્યવિક રીતે આ જિલ્લામાં ખરેખર રહેલા લોકોને માટે જ છે અને આવાં અનાજો ઉપર જિલ્લા બહાર આવવા રહેતા લોકોનો હક નથી. માટે ખાદ્ય પદાર્થોની આયાત અને નિકાસ માટેની

અરજીઓ વિગત જાણવામાં આવશે નહિ. માટે ખેડા જિલ્લાની જનતાને તથા વેપારી વર્ગને સલાહ આપવામાં આવે છે કે આવી અરજીઓ કરવી નહિ” (‘ખેડા વર્તમાન’ તા. ૪ : ૧ : ૪૩).

અનાજનો પ્રશ્ન ઉકેલે કેમ?

અનાજની હાથવરાળનાં આંજી અનેક રૂપાંતરો જન્મ્યાં છે. આપણે ઉપર જોયું તેમ સરકાર નરહથી અનાજની અને ખાદ્ય પદાર્થોની ખાખતમાં પ્રતિબંધોની પરંપરાઓ વરસી પડી છે. છતાં પ્રજાનો ઘણો મોટો ભાગ તેની અવગણનામાં જ મશગૂલ બનેલો છે. લોકોને સરકારના શુભ હેતુ કરતાં પોતાની સવલત અને સ્વાર્થ વધારે વહાલાં છે. પ્રતિબંધ પ્રજાના માનસને પાપી બનાવે છે. આ રીતિ ઈંગ્લેન્ડ જેવાં દેશમાં સફળ નીવડે, કારણ કે ત્યાં તો ધણાખરા ખાદ્યપદાર્થ બહારથી જ આવવાના. એટલે ખંદર ઉપરથી જ તેનો ખંદોળસ્ત થઈ શકે. ત્યારે હિન્દુ જેવા ખેતીપ્રધાન દેશમાં એ અશક્ય નીવડે. અનાજને અભાવે લોકો અનાજની દુકાનો ઉપર ધાડો પાડે છે, લૂંટ કરે છે; સંખ્યાબંધ અનાજની દુકાનો લુંટાયાના બનાવો તાજેતરમાં જ બનવા પામ્યા છે. લોકોના મનમાં ભયની લાગણી અને ભૂખમરાનો ભણકાર પેસી ગયાં છે. દેશમાં અમુક જિલ્લાઓ ખાદ્ય કરતાં દરેક પ્રદેશમાં કંઈ ને કંઈ જાતનું અનાજ સારા પ્રમાણમાં પાકે છે. તેમાં આણુ સાથે પાકતું પ્રમાણ પહેલાંના કરતાં કંઈક સારું ખરું. તેમ છતાં ગત વર્ષોના કરતાં અનાજની તાણ વધુ અને વધુ પડતી જાય છે. એક વરસમાં કંઈ વસતિ એટલી બધી વધી પડવાનો સંભવ પણ નહિ જ. ત્યારે આમ બનવાનું કારણ ?

વસ્તુસ્થિતિનું સાચું કારણ તેનું ખરું કારણ પશું છે આર્થિક અધાધુધીમાં અને રાજકીય આંધીમાં. નાણાનો અસાધારણ કુઠાવો અને રૂપિયાની ઘટતી જતી કિંમત તેને માટે જવાબદાર છે. દેશની નાણાકીય વ્યવસ્થામાં આજે પ્રજાને વિશ્વાસ નથી, એટલે પ્રજામાં સંગ્રહરૂતિ દિનેપ્રતિદિન વધવા પામી છે. અને તેમાંય પ્રતિબંધોથી ‘ખજાનામાં ધી હોમાયા’ જેવું બન્યું છે. અનાજની ખાખતના પ્રતિબંધો આજા, તેમ માલની હેરફેરથી અનાજની છૂટ જરૂર થાય. પ્રજાના મનનો ભય હળવો બને. અનાજનું વાંચેતર વધારે પ્રમાણમાં થયું જોઈએ એ તો જરૂરી જ છે. પણ એની સાથે સાથે પ્રજાના મનમાં એટલી ખાત્રી થવી જોઈએ કે એણે ઉગાડેલું અનાજ એના પોતાના ઘરમાં રહેવા પામશે. સરકાર અજાણેની સંખ્યામાં નોટો છાપી રહી છે અને તેટલા જ પ્રમાણમાં દરેક ચીજના ભાવ ઊંછળી રહ્યા છે. એટલે નોટોને મોહો ગરીબ અને અતાન ખેડૂતના ઘરમાં તો નોટોના ખંડસ સિવાય કશુંય રહેવા પામે નહિ. પરિણામે અનાજની સ્થિતિ તો ત્યાં ને ત્યાં જ રહે.

સાચો ઉપાય

હાલની અસાધારણ પરિસ્થિતિને લીધે જે ટંક થોડું ઘણું અનાજ પડેલી દેશોમાંથી આપણા દેશમાં આવતું તે હાલ બંધ થઈ ગયું છે. જિલ્લું આપણા દેશમાંનું લાખો મણ અનાજ સ્થિતિ સરકાર હિન્દ બહાર મોકલી રહી છે. હિન્દનો ખાડો પૂરવાની તો વાત બાબતે રહી, પણ આથી તો તેને વધુ જોડો કરવાની જોગવાઈ થઈ રહી છે. સરકારને આજે પ્રજાના માનસને પરખવાની કુરસદ નથી. અને પ્રજાનું માનસ પરખવા સિવાય જિલા કરવામાં આવેલા કાયદા ને પ્રતિબંધો પ્રજાને માથે લાદવામાં આવેલા વેડના- પોટના રૂપ છે. પ્રજા હમેશાં તે અગામીના ભારણમાંથી છૂટવાની પેરવીમાં જ રહે છે. પ્રજાના માનસને અનુકૂળ કાયદાઓ ધાર્યું પરિણામ નીપજવી શકે છે. અનુકૂળ કાયદા પ્રજાની માનીતી સરકાર જ ધરે, અને પ્રજાની માનીતી સરકાર તે ‘રાષ્ટ્રીય સરકાર.’ જોડે રાષ્ટ્રીય સરકાર જ આ અનાજના પ્રશ્નો સાચો ઉકેલ લાવી શકે.

વડોદરા રાજ્યની પ્રજાને દેખાડી

વડોદરાના શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે પોતાના જન્મગૃહોત્સવને પ્રસંગે પોતાની પ્રજાને દેખાડી આપી છે, તેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે “ મહેસાણાના અને નવસારીના મારા પ્રજાઓ જોઈ સંદેશમાં મહેસાણા માં એક લાખ રૂપિયા સરતા કાપડ માટે તથા ત્રણ લાખ રૂપિયા ગામકાપો માટે અને નવસારી માં એક અનુક્રમે તે હેતુઓ અર્થે રૂ. ૭૫૦૦૦ અને જે લાખ રૂપિયા. એ પ્રમાણે દેખાડી આપ્યા રાજ્ય માટેની યોજનાના અંગ તરીકે આપવાનું જે ‘મહેર ક્યું’ હતું. કાપડના વધેલા લાભને લીધે ગરીબ લોકોને જાહુ શોગવું પડે છે. માપબંધી કાપડ પૂર્ણ પાડવાની યોજના તો થોડા અગમમાં અગમમાં મુકાશે. રાજ્યમાં ગરીબ લોકો માટે ભાવ ઘટાડવા હું વડોદરા પ્રાન્ત માટે રૂ. ૧ લાખ, અમરેલી પ્રાન્ત માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ અને જોખા મંડળ પ્રાન્ત માટે રૂ. ૧૨૫૦૦ની દેખાડી આપું છું . . . કુવાનાં અને પોષક દસ્તાઓનાં ગાંધકામ, તળાવોનું ષોદકામ, ઇત્યાદિ જેનાં લોકોપયોગી કાર્યોની યોજનાઓને પ્રાન્તપંચાયતો વધારે વેગ આપી શકે તે અર્થે હું વડોદરા પ્રાન્ત માટે રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦ (ત્રણ લાખ), અમરેલી પ્રાન્ત માટે રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦ (એક લાખ) અને જોખામંડળ પ્રાન્ત માટે રૂ. ૫૦,૦૦૦ (પચાસ હજાર)ની રકમો આપું છું” - (ન ગુજરાત, તા. ૧૧ : ૧ : ૪૩). આ માટે શ્રી. મહારાજ સાહેબને ઉપકાર પ્રજા જરૂર માનશે.

*

મારી તળિયત હજી નરમ હોવાથી આ અંકની પણ પ્રસંગકથા ઉપર ધ્યાન આપી શકાયું નથી તો દરગુજર કરજો.

—તંત્રી

સુંદર ફોટા પાડનાર
રા ઇ ઝિંગ આર્ટ સ્ટુડીઓ
(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આણંદ.
ફોટોગ્રાફર: નંદવરલાલ પટેલ

હિન્દુસ્થાન.

કો-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

નવો વીમા

3,00,00,000

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, અંબાઇ

‘પાટીદાર’માં જાહેરખબરના ભાવ

	આખું પૃષ્ઠ	અર્ધું પૃષ્ઠ	પા પૃષ્ઠ
બાર માસે	રૂ. ૪૦	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૫
૬ "	" ૨૫	" ૧૫	" ૧૦
ત્રણ "	" ૧૫	" ૧૦	" ૬
એક "	" ૮	" ૫	" ૩

પુઠા પાન ત્રીજા ઉપર આનાથી સવાયા,
અને " " ચોથા " " "

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી દાગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાસણો તેમજ	ચીજો
ફેન્સી	ભેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ચોડર મુજબનાવી આપવામાં આવે છે.	કો
	બનાવનાર તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાંડ, નહીઆદ.	
	ટલીફોન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ મારે

અમીરી જીવન રજીડ

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ કરી લોહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૦-૦

બિંબા ફાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુંબઈ નં. ૨
પુના સીટી તથા બિંબા

દરેક સ્થળે જોજાન્ટો ભેંજે છે. જોજાન્સીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

ચાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળાં છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુધારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પાંક્તીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાંખળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે હરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં ભાંઈએનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
'ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા 'ઓર્ડર' અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સમવડ યાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

સંસ્કારનો ખજાનો

પગદંડીને પથે (મેઘાણી)	૦-૧૦-૦
અપવાસ દ્વારા આરોગ્ય	૨-૮-૦
રૂપાનો ઘંટ (ચુનીલાલ શાહ)	૨-૦-૦
જગતના અરણ્યમાં	૧-૧૨-૦
રંગતરંગ (જયોતીંદ્ર)	૫-૦-૦
ઘોડાચોર (બર્નાર્ડ શૌ)	૦-૬-૦
શિકારિકા (૧-૨-૩ ભાગ)	૧-૧૨-૦
જોતીઓ સરદાર	૧-૮-૦
વીરપૂજા, તરંગ, રસપાન, (દરેકનો)	૧-૮-૦
ટપાલ ખર્ચ જુદું :: વી. પી. થી મંગાવો.	
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સૂરત	

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હે ઓફિસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમા:

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

કાંઈક ફંડ:

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા
૫
૧
૨
૬
૧
૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ
૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર ૨૫ ટકા વળતર
૩. અપંગ થતાં હિંમતા માફ
૪. એક્સ્ટ્રેલેટ ઇન્સ્યુરન્સનો લાભ

એજન્ટો તથા ઓર્ગેનાઇઝરો જોઈએ છે.

લખો યા મળો:—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

ચીફ એજન્ટ્સ ફોર:

ભદ્ર, અમદાવાદ

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ

સત્રાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

જેંથી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્પજ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહ્યો શીખવે એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

જે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વર્ષનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

બાલોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એનાં
સરસ, આઠથી નાર વર્ષનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી આઠયાતાં એતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વર્ષનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો.
મ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

તારતુ સરનામું: 'આગબોટ,' મુંબઈ

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
સીટ

દુનિયાના કોઈ પણ બંદરે જવા માટે સહેલાઈથી મેળવી
આપીએ છીએ. ઉપરાંત આપારી મારફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા
માટે તદ્દન મફત, સુંદર દવા ઉત્તમવાળું મકાન ગ્રામેજ છે. અને તે સ્ટેશન,
લોન્ડ, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક છે. કંડા ને ગરમ પાણીની તુળ
કાયમ ચાલુ રહે છે.

નવાં આન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

આન્ય ઓફિસ: } જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન
હારનિવાસે, ટાવર પાસે } પાસપોર્ટ એજન્ટ સ. ૨૩૩, આર.જી. જંગલો,
નવસારી } ખેતવાડી મેન રોડ, જાગમી ગલી મામે, મુંબઈ ૪.

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ.

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તુટે નહિ તેવાં,
નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોકઠાં બ્યાજખી કિંમતે
જનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોડું,
ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત બેચવા તથા તેને
લગતુ દરેક બતતું કામ છેલ્લી ઢળથી કરવામાં આવે છે.

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન	એન. શાન્તાબેન સી. દેસાઈ	૨૨૭
કંડુ ઉવાચ	ભાઈ કમ્પર પેટલીકર	૨૨૯
ગણિતની દૃષ્ટિએ	„ ગુમભાઈ ચ. અમીન	૨૩૪
દોણુ જવાબદાર !	„ ચિમનલાલ કે. પટેલ	૨૩૭
પથરો પાક્યો !	„ ચંદ્રાન્ન નરસિંહભાઈ પટેલ	૨૪૨
રાષ્ટ્રકોઈ નાચ	„ પરુષોત્તમપ્રસાદ પૂ. વૈદ્ય	૨૪૫
અથપરિચય	„ “પાટીદાર” મંદિર	૨૪૮
પ્રસંગકથા	„	૨૫૧

૧. ચિસામ્બાથી (ઉત્તર શ્રીલંકા, દક્ષિણ આફ્રિકા) મેસર્સ પટેલ એન્ડ કંપની તરફથી ‘પાટીદાર’ને જની ખોટ ખાતે (શિ. ૬=) રૂ. ૪ આપ્યા છે, તે ઉપકારસહિત તે ખાતે જમા કર્યા છે.

૨. જે ભાઈઓ ‘પાટીદાર’ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી તેને જની ખોટ ખાતે મદદ કરવા હચ્છ, તે યથાસક્તિ રકમ મોકલીને, ગ્રાહકો વધારીને અથવા જાહેરખબર આપી અપાવીને એવી મદદ કરી શકે.

૩. આફ્રિકાના થણા ગ્રાહકોનાં લવાજમ હટાડી છે, તે હવે વેળાસર મોકલી દે અને એ રીતે કામગીરી આ ગોંધવારીના કપરા કાળમાં પ્રેસખીસ ભરવામાં સહાયતા કરી ‘પાટીદાર’ને મદદ કરી શકે.

*

*

*

ભૂલનો મુદ્દારો

ગયા ફાગણ માસના અંકમાં પૃષ્ઠ ૧૪૭ ઉપર ‘જાણવાનોગ’માં ‘શ્રી. જોગલેકર નંદીય’ વિષે હકીકત આપી છે. તેમાં પૃ. ૧૪૯ ઉપર જણાવ્યું છે કે “શોધકે એનાં ૧૦૦ ગ્રામોલોગ સ્થળોની યોજના કરી છે. દરેક સ્થળ માટે રૂ. ૨૫૦૦ની થાપણ હોય તો દરરોજનાં ૧૦૦ ફાનસ તૈયાર કરી શકાય.” એ લખાણમાં ભૂલથી રૂ. ૨૫૦૦ મુકાયા છે, પણ તેને ખદ્દે રૂ. ૨૫૦૦૦ જોઈએ, એટલે એમ વાંચવું જોઈએ કે “દરેક સ્થળ માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ની થાપણ હોય તો દરરોજનાં ૧૦૦ ફાનસ તૈયાર કરી શકાય.” —તત્તો

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. ગોરધનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલે છાપ્યું અને લીલાવતીબેન રમણલાલ પટેલે આણંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫ : ૫ : ૪૩.

પાટીદાર

અત્તિષ્ઠત આપ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોદત ।

ભુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૩૮૬
૧૫ ૨૦

આણંદ

જેઠ
અંક ૮

સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

પ્રાચીન સમયની સાથે અર્વાચીન સમયને સરખાવતાં સ્ત્રીજાતિનું સ્થાન પ્રાચીન સમયમાં હતું તેના કરતાં આધુનિક કાળમાં હલકું, સ્વતંત્રતા વિનાનું અને ઓશાઆશું છે. મુસ્લિમ પોતાના કરતાં સ્ત્રીને ઊતરતી માને છે, તેમજ સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ તથા સન્માન જેવું હોયું જોઈએ તેવું નાખતો નથી. પાશ્ચાત્ય દેશમાં જે સન્માન આપાતું જોવામાં આવે છે તેવા પ્રકારનું સન્માન આ દેશમાં નથી. દેખાવમાં હોય તોય તે ભાવબીનું નથી, સ્વાર્થાદિ પોષવા જેવું જ હોય છે; હાર્દિક ભાવ લેશ પણ જણાતો નથી. એક કવિ કહે છે:

“મીઠાકું મહિયર મેલીને પરને પ્રિય કરવાનું,
સ્વાર્થલુને સ્વાધ્યયનું ઇવન ઇવતાં મુખ મતકાતું.
એવી ગુણિયત મૃદહેતીને પશુસમ પિંજર પૂરે,
નરની અવગણનાથી નારી મૂંઝે મારે ખૂર.
અગળતા હાથમાં દૂધ ઉડીપડે આવે ક્યાંથી ?
ચીર ખાલ શાલા દૂધમય અવતરે હિંદમાં ક્યાંથી ?”

ઉપરના મત્ત્યમાં જણાવ્યા મુજબ આજે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અંધમ પ્રકારની છે. સમાજમાં પુરોાનું સ્ત્રીઓ તરફ આવું વલણ હોય છે. આવી સ્થિતિ હોવાથી સ્ત્રીઓનું હિંસ સ્થાન ક્યારે થશે તે સમજી સકાયું નથી. આવા પ્રકારનું સ્થાન હોય છે તેનું કારણ બે વિચારીએ તો કેળવણીનો અભાવ જ માસમ પામે. કામના જમાનામાં જે સ્ત્રીઓ હિંસમ-સીતિએ કેળવાયેલી હોય છે, તે રે.યું સ્થાન જોગવે પણ છે. માટે સ્ત્રીઓની અંધમ સ્થિતિ મુધારવા માટે

હિન્દુ કેળવણી એ જ મુખ્ય ઉપાય છે. કેળવણીની કક્ષા પણ ઉત્તમ જ જોઈએ. ફક્ત પુસ્તકીયા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી સમાજમાં સ્ત્રી સારું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થનાર નથી. સદ્ગુણોની અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, સમાજની રચના અને સુવિચાર એ જ સ્થાન સુધારવામાં મુખ્ય ગણાય છે.

વડોદરાનરેશ શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ સમાજસુધારા માટે આગળ પડતા મોટા હિમાવની હતાં. તેમણે રાજ્યમાં વિવિધ પ્રકારની કેળવણી નાખલ કરી છે; સ્ત્રીકેળવણી માટે ક્વેર્ યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસ કરવા માટે મહારાણી ચિમનાબાઈ ગર્સ હાઇ સ્કૂલ, વગેરે પ્રકારની સંસ્થાઓ કાઢી છે; તેમજ બાળ-લગ્નપ્રતિબંધ, વિધવાપુનર્વિવાહ, સાતિવાસનિવારણ, સ્ત્રીઓના વારસાધ હક્ક, વગેરે બાબતોમાં પ્રગતિમત કેળવી કાયદાઓ કર્યા છે. આથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં સુધારો અને સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય વખત જતાં પ્રાપ્ત થશે એમ સ્પષ્ટ રીતે લાગે છે. આ નરેશનું અનુકરણ હિંદુસ્તાનમાં વખત જતાં થશે તો જ સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન કંઈક વિશિષ્ટ થશે એમ યોક્તસ લાગે છે.

પ્રાચીન કાળમાં સ્ત્રીઓનું સન્માન સારું હતું. સ્ત્રીઓને પૂજનીય ગણવામાં આવતી અને જ્યાં સ્ત્રીઓ પૂજનીય મનાય છે ત્યાં દેવો પણ હાજર રહે છે. યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યંતે રમંતે તત્ર દેવતાઃ । આવી રીતે પ્રાચીન કાળે સ્ત્રીઓ પૂજની હતી, તેનું કારણ તેમનામાં સારા સંસ્કારની કેળવણી હતી, ઉત્તમ પ્રકારનો શારીરિક બળિ હતો, અને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ સારું હતું. સીતા, અનસૂયા, દ્રૌપદી, સાવિત્રી, વગેરે સતીઓનાં ચારિત્ર સમાજમાં પ્રસરેલાં છે. એવાં ચારિત્ર સમાજની સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રદેશમાં વર્તનમાં મૂકે તો જ તેમનું સ્થાન સમાજમાં સારું ગણાય. સ્ત્રીઓ દેશકાળ અનુસાર કેળવણી મેળવી કર્તવ્યપરાયણ થઈ પોતાનું બિયું વર્તન સમાજમાં દાખવે તો તેમનું સ્થાન જે હાલ હોતરી ગયેલું છે તે પાછું ચઢાવી શકાય ખરું. પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણી પ્રાપ્ત કરીને અને પાશ્ચાત્ય વિચારો મનમાં ઠસાવીને, માતા, પિતા, ગુરુ, વગેરે વડીલોના આશીર્વાદો અનાદર કરીને જગતમાં હિચ્છંબલ રીતે વિચરે તો એવું ઉત્તમ સ્થાન મેળવવા માટે સુયોગ પ્રાપ્ત થશે નહિ.

ઉપરની દૃષ્ટિએ જો સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ થાય તો સ્ત્રીઓ સુખી થાય. અને સ્ત્રીઓ સુખી થાય તો તેમનાં સંતાનો પણ સુખી થાય; આ પ્રમાણે સંતાનો સુખી થવાથી ભાવિ પ્રજા આદર્શ પ્રજા તરીકે લેખાશે.

કંકુ ઉવાચ

પાંડુસભાઈ સાંજે પાછા આવવાનો વાવો કરીને ગયા હતા; છતાં રાત્રી
તો રાત્રી, પણ બીજો દહાડો સવારમાંય આવ્યા નહિ. કંકુ સાંજે જો આવ્યા
ત્યારે કંકુએ કંઈ પૂછ્યાગાછ્યા વગર ઝાટકણી કાઢવા માંડી:

“હું તો પહેલેથી જ ના કહેતી હતી કે આપણો વિચાર નથી, પંછી
ત્યાં જવાની જરૂર શી હતી? પણ મારું તો કશું હિસાબમાંજ નહિ. પાછા
મને કહે ‘સાંજે પાછા આવીશું.’ પણ હજાર વાર કહો તોય સમજે તેને ને!
વિવાહનું કામ, સો જાતના લોકો, જેમના તેમના ફંદામાં નાખે! માણસ
જોવું ને! ચતુર હોય તો હો ને માથું ફરીને મરી જાય, પણ ધામાં કેમ
આવે? અક્ષતના જે છોટાં હોય ત્યારે ને! કૂણું મન દેખાડીએ ત્યારે કોઈ
આગ્રહ કરે ને? મણિલાલને હું કંઈ જોગબતી નથી? સાત નાગાનો નાગો!
પાણી કહે ત્યાં કાલેય ન હોય! એને ખરજ હોય તો એ તો ગમે તે કહે
- આગ્રહ કરે, પણ આપણે શું કામ હા પાડીએ?”

સહેજ અટકી પાછી જોતી: “હું તે ઘડીએ જ ન જવા દેત, પણ મારા
મનમાં કે બધા તૈયાર થયા છે ત્યાં એમને કાણ લેકાણા પાડે? લોકો મૂઝા
વાતો કરે છે કે મારા આગળ એમનું કંઈ ચાલતું નથી. પણ જોવું કારણ
જાણીને વાત કરતા હોય તો તો ધૂળ નાખી! લો ને, હું તો એ સીધું કામ
કરીને આવતા હોય તો જે કંઈમાં મારે તોય જાણને બેસી રહું. પણ જ્યાં
જાય ત્યાં મીઠાની ગોંસડીની પેઠે કંડાગાર થઈને ચોટી જ રહે. પંછી હું ના જોડું
તો શું મરું? એ તમને તે ઘડીએ ચોકણું નહોતું કહ્યું કે સાંજે પાછા આવજો?”

જવાબની રાહ જોયા વગર એણે આગળ જોડ્યું જ રાખ્યું: “એ તો હું
ના જાણતી હોઉં ત્યારે ને? કહેશે, હો ને ફૂતરીની પેઠે લટકા કરે. નહિ સચું,
નહિ સાગવું - દરિય જોગબાણ નહિ તેને ઘેર પડી રહેવાનું હશે? ને તેમાંય
જો આપણો એક આનીયે વિચાર હોય તો તો વુટી વાત; પણ એ તો હતું
નહિ. લોકોય મૂઝા ના હોય એની ઉશ્કંત કરે છે ને? એ મણિલાલ નથી
જાણતો કે એનો વિવાહ નહકી જોવો છે?”

પાછું કંઈ યાદ આવ્યું હોય તેમ જોલી: “પણ લોકોનો શા દોષ,
પોતાનામાંજ જ્યાં રામ ન મળે ત્યાં? જે હોય તેને ચોકણું સંભળાવી દેનાં
શું ચાય છે? પણ આ તો કાંઈ પૂછતો આવ્યો એટલે પહોળા ફંસ થઈને બેસે!”

જાણો શ્વાસ લેઈને વળી આગળ ચલાવ્યું: “આપણે તો આપણો સ્વાર્થ

જેવાનો કે નરી કન્યા જોઈને એસી રહેવાનું છે? આટઆટલું 'રીત્યું' તોય લાઇને નથી ઓળખતા? નાનપણમાં દુઃખ વેડી ભણતી મોટો કર્યો, તોય કંઈ ગણુ છે? ગાયડી કહે તેટલું લાઇસાળ ખરું માને! એ બાયડીએય ખરાબ દેખાડવામાં બાકી રાખ્યું છે? કૂવે મુઠ્ઠાંય પડી ચૂકી! અને એના ગયા પછી એક રાત્રી બસમેય તમારા ઉપર મોકલી છે? એ તો સ્વાર્થ ન હોય તો હું છોકરાનેય એ કુળગ પાસે ન મોકલું. પણ શું કરું? સ્વાર્થ સાધતો હોય તો જેનું મોંય ન જેવાનું હોય તેની પૂઠ જોવી પડે."

હજુ કહેવાનો ભાવાર્થ સ્પષ્ટ ન થયો હોય તેમ એણે કથા લગાવી: "તમારા મનમાં કે મારો લાઇ છે એટલે છોકરો દેકાણે પડી ગયો. પણ લાઇનું રાજ નથી, બાઇનું છે! જે સાર વરસ દુકાનમાં રખડાવી જુદી દુકાન મંડાવી આપી છે, પણ જો શંકુ પડે તો તરત બધું ખૂંચવી લે. ભેગા રહેવાનું એટલે જે વખત રોટલા તો એના હાથનાજ ખાવાના ને?"

હવે ખાનગી હકીકત આવી હોવાથી બહુજ ધીમેથી હૃદયમાં ઊતરે તેમ હાથ લાંબા દૂંકા કરી કહેવા માંડ્યું: "એ તો લોકો દૂર રહ્યા રહ્યા ઊગળું એટલું દૂધ દેખી રહ્યા છે. પણ તમે તો જરા વિચાર કરો. તમારે ભાગ તો પૂરાં સાતજ વીધાં જમીન આવી છે કે વધારે? એમની જમીન એ ને હોય ત્યાં સુધી તમે વાપરો, એટલે કંઈ તમારા બાપની યજ્ઞ ગણ? કાલ જોડીને ન ફાંચ્યું ત્યારે બધો હિસાબ માગે ત્યારે આખ્યા વગર છૂટકો છે? એટલે ચાર છોકરાને ભાગ પૂરાં બળે વીધાંય આવી? જો આ મોટો ત્યાં દેકાણે પડ્યો હોય તો તો એમેય મન વાળીએ કે બળા જમીન નથી તો, બીજાને ત્યાં લેઈ જશે એટલે નિરાંત. એટલે જાણી જોઈને સાપ શું કરવા છંછેડો છો?"

એથીય ધીમે અવાજે તેણે બોલવા માંડ્યું: "મને તમે કાચી ન માનતા. એની ગરજ ન હોય તો એની ભત્રીજી હું ધર્મદા ય ન લે. પણ એ લાંસચે તો છોકરાને એણે ત્યાં બોલાવરાવ્યો છે. તમે એમ ન બાણતા કે એને તમારા છોકરા ઉપર વહાલ છે. તમારા લાઇ કાગળ લખે છે તે, હું કંઈ નરાતર મૂરખી છું તે ના સમજું? એમનું મનેય નથી. ના જ હોય ને! એ રાંડનો એટલો અનુભવ એટલે ના સમજે કે એની ભત્રીજી વળી એના કરતાં ક્યાંથી સારી હશે? પણ તો યં શું કરે? પોલું પોલું લખે છે કે ત્યાં કરજો, એની તમને ઊંડી ગતાગમ છે?"

એ ઊંડી ગતાગમ સમજાવતાં એટલેજ ધીમે અવાજે એ બોલી:

“એ ગ્રંથને કાને આ વાત જાણ કે તરત તમારા છોકરાને, એમ ન માનતા કે ત્યાં દેવા દે, તરત જ ગાંસડાં પોટલાં ગંધાવે! અને કદી વાડ વગર વેલો ચડે છે! એ તો પાંચ દશ વરસ રહી ત્યાં રાગે પડી જાય ત્યારે ખીમ્મ ભાઈઓને લેઈ જાય. આપણે ઊછરતા છોકરો લાગલો ધા કરી ખેતીએ, એટલે પછી આગળની વાત જ ક્યાં રહી?”

મૂળ વિષયને થોડું રૂપાંતર. આખી એ લગ્નમાં કન્યાની પસંદગી તરફ વળતાં બોલી : “લોકો કન્યામાં તે શું જોતા હશે? કાણીકૂચડી ન હોય એટલે થયું. સહેજે કાળીગોરી તો ભગવાને ધડી હોય તે ખરી. અને આજની છોકરીઓ તો ઉપરથી જોઈ હોય તો શાણી સીતા જેવી જણાવાની. એનાં તો ઘેર આવે ત્યારે લક્ષણ જણાય. રામભાઈ વહુને જાતે જોઈ પાસ કરીને આવ્યા હતા. પણ એનો મિત્રજ જોયો હોય તો મોટા જેટલીય ધનેય ચઢી જાય! ઘરમાં એ રાણી હોય તેમ ખીજી વહુઓ પાણી ભરે, કપડાં ધૂએ ને વાસીદું કાઢે; પણ એ તો કશાને અડકવાની જ નહિ. રામભાઈથી બિચારાથી કંઈ કહેવાય નહિ. મને ખબર થતું હતું કે આવોએ આવલો ગયો કેમ દબાઈ ગયો હશે? પણ છોકરો એવો સમજુ નથી. મને કહે: ‘કાકી, જે ધંધો કરી એકા તેને પાર ઉતારે’ છૂટકા! રોજ ભવાડા કરી ખોટા દેખાવું એના કરતાં દબાયા ચંપાયા નભાવી લેવું શું ખોટું.”

વળી નજીકનો દાખલો આપતાં એ બોલી : “આપણી જ વાત કરો ને. મણિભાઈને પરણ્યાએ ત્યારે બધાં શું કહેતાં હતાં? આ વહુ તમને સારી મળી. પણ એ તો જેમ જેમ મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ એણે પોત પ્રકાશ્યું. આફ્રિકા જવા સારું આપણી એાછી વગોવણી કરી છે? ‘એ ના લખે છે એટલે નથી તેડાવતા. એમને હું મફત કામ કરનારી લૂંડી મળી છું, એટલે શું કામ જવા દો!’ કૂવેય પડી ચૂકી! ત્યાં જઈ ધણીના કાન બંનેયા, તે કાગળેય ખરા મનથી લખવાના બંધ કર્યા.”

વહુની યોગ્યાયોગ્યતાની શીલસૂત્રી ચર્ચતાં એણે આગળ ચક્ષાવ્યું : “વહુ આજાક હોય તેમાંય ફાયદો નથી. જમુની વહુ એટલી બધી-હોશિયાર કે ભક્ષભક્ષા આદમીને પાણીમાં મૂકીએ ભરાવે. ભણેલીય જરા વધારે, એટલે આજાકી તો આવેજ ને? પણ ભાઈ બિચારો પરદેશમાં આખો દહાડો ક્યાંય દુકાને પડ્યો હોય, ત્યારે બાઈ દા ને શા ધંધા કરતાં હોય! ખર્ ખોટું તો એાછું આપણે નેવા ગયાં હતાં? કહે છે કે એ તો વાત ફૂટી ગઈ ન હોત

તો ઝેર આપવા સુધીની એવું કંઈ હશે ત્યારે સ્તોત્રોને જે જ્ઞ વરસમાં, બસો પાંચસોનું ખર્ચ કરી આવા લાઠાઈના વખતમાં દેશમાં ધોડેલી મૂકી હશે! બેલડી રાંડો તો બહુ ચાલાક હોય તો કાંઈ વખત જીવનું નોખમ. એના કરતાં આપણે આપણો વેપાર મંડાય એવું હોય એટલે જ પત્યું!" -

પછી સૌંદર્ય વિષે ભાષ્ય ચલાવ્યું: "બહુ રૂપેય બધું શા કામનું? દ્રૌપદીને રૂપને લીધે જ દુઃખ પડ્યું ને? સીતાએય એાધું વેઠ્યું છે? અને બધાં-યનાં મન ક્યાંથી સરખાં હોય? પરદેશનો મામલો - એમને ત્યાં કહેનારેય કાણ?"

એટલામાં ડાહ્યાલાઈના કળિયામાંથી વાત જાણી આવેલી અંબા બોલી: "કંકુકાકી! હવે એ બધું નક્કી થઈ ગયા પછી શું કરવા અમરતાં બોલો છો?"

કંકુ એના તરફ નોંધતે બોલી: "મારા લાઈના સાળા લોકાચ શું કરે છે! અમરતા જઈ આવ્યા ત્યાં સુધીમાં તો વાત ઊડાડી કે નક્કી થઈ ગયું!"

અંબાએ રૂઆબથી કહ્યું: "લોકા કંઈ અમરતા વાતો કરતા હશે?"

કંકુ: "અમરતા નહિ ત્યારે ચોપડીને? ધણી જાણે નહિ ને વચ્ચેગણે ટેડ ધરકા વહેંચે!"

અંબા: "ધણી તો બધું જ જાણે છે, તમે ન જાણતાં હો તો જાણો - એ બધું નક્કી કરીને આવ્યા છે, રૂપિયા પણ લેતા આવ્યા છે."

"હૈં!" પોતાના ક્યાં કરવ્યા ઉપર પાણી ફરતું હોય તેમ એણે મોટી આહ નાખી. હમણાં જ હુકો ભરી મેડે બેઠા બેઠા વિઠ્ઠલભાઈ જરા પીતા હતા, ત્યાં કંકુ નવા સમાચાર સાંભળી ઉપર દોડી. સિંહણની માફક તરખ મારતાં એ ઘૂરકી: "તમે તે મૂરખ છો કે શું? લાખ વાનાં ક્યાં, પણ મોંમાંથી કહે છે કે હું આવી મોંકાણુ માંડીને આવ્યો છું?"

વિઠ્ઠલભાઈ કંટાળીને હુકાતી નેહ મોં બહાર કાઢી બોલ્યા: "આવ્યો ત્યારથી ચૂટેલની પેડે વળગી છે, ત્યાં શું કપાળ વાત કરે?"

વધુ ગર્જના કરતી એ બોલી: "તમારા બળાપામાં ને બળાપામાં મારું તો લોહીનું પાણી કરી નાખ્યું એટલે હું ચૂટેલ કરી! હમણાં તમે જાંઘા ધંધા કરીને આવો ને હું કંઈ ના બોલું ત્યારે પદમણી લાગું, ખરું ને?"

આંખને વગર પાણી આવ્યે લૂછી નાખતાં એ બોલી: "આટઆટલી શિખામણુ દઈને મોકલું છું, પણ તોય જો ભાન રહેતું હોય તો! લોકા તો સ્વાર્થના માર્યા ગમે તેમ ભોળાવે, પણ આપણી ફૂટી ગઈ હોય? એ મણિલાઈ

તે દહાડે એમને લેઈને આવ્યો ત્યારથીજ હું તો સમજી ગઈ હતી. પણ મારું સાંભળે ઇન કાલુ!”

સફેજ અટ્ટી વળી બોલી : “ઠેક સુધીનું ડહાપણ ડહોળીને આવ્યા છે, પણ પાછા, ખીજું આવીને કહે છે ત્યાં સુધી તો, મગનું નામ મરી નથી કહેતા! પણ હવે જો હું બોલું તો તમારીજ

એટલું અધુરું વાક્ય પૂરું કર્યા વગર એણે ખીજો વિષય ઉપાડ્યો : “એ તો તમ-તમારે મારો ગણુને જદ્દે અવગણું માનવો હોય તો માનજો. મારો તો જોનારો ઉપર ભગવાન ખેડો છે! લો ને હમણાં બળ્યા બસો કોઈને આપીને આવ્યા હો તો ના બોલું. પણ આ તો નર્મ એક છોકરાના બવિખ્યની વાત નથી, પણ પાછળનાં છોકરાંનોય સ્વાર્થ છે. લાખ વાર આ ને આ વાત કરી હશે, પણ એક કાને સાંભળી ખીજો કાને કાઢી નાખવું એને શું?”

વળી ધીરજથી પડાવી યુક્તિ જતાવતી હોય તેમ એણે કહ્યું : “એ તો હું સમજું છું કે તમે ના કહેતા હશો, પણ જ્યાંયે શરમાવી રૂપિયા ગળવામાં ધાલ્યા હશે. પણ એ બધું આપણે જાણ્યો ત્યારે ચાલ ને? અને છો ને આખ્યા. એ કંઈ મોટી વાત થઈ ગઈ છે? ઠેક તોરણે આવેલો પાછો બધ છે તો આમાં તે શું વડીપાપડ વંડી ગયાં છે? લખી દેવાનું કે હમણાં અમારો વિચાર નથી, માટે તમને જે વાતચીત કરી છે તે માંડી વાળજો. ત્રણ પૈસાનું પતું લખી વાળ્યું એટલે એ પત્યું!

વિદલભાઈ તો હુકામાં તેમનાંકુ જળી ગઈ હતી, છતાં ધૂનમાં ને ધૂનમાં મેહને ખેંચે જ રાખતા હતા. છેવટનો ચુકાદો આવી ગયો તો ય તેમણે પોતાની સંમતિ કે વિરોધ ન દર્શાવ્યો, એટલે કંકુને પૂછ્યા વગર ચાલ્યું નહિ : “એટલુંયે તમારે હાથે લખાશે કે પાછું મારે કોઈની પાસે લખાવવું પડશે?”

પરાણે આવની ધુમાડીને મોંમાંથી જહાર કાઢતાં વિદલભાઈ બોલ્યા : “હવે એ બધુંયે યશે. કંઈ અત્યારે ને અત્યારે એનું મુરત તો નથી વડી જતું ને?”

“ત્યારે શું. અત્યારે મોતી પરાવો છો તે નવરાશ નથી? કાંલે ય કરવું ને આજેય કરવું. લખ્યાં પછી લખવું છે?” અને એમનો સ્વભાવ સારી પેઠે સમજતી એ યાકીને નીચે જતાં બોલી : “એ તો બંધુનું હું કરીશ ત્યારે.”

ગણિતની દૃષ્ટિએ

સ્ત્રીઓ ઉપર ગુજરાતી સીતમંગીરી માટે જવાબદાર કોણ? આ પ્રશ્ન જેટલો ચર્ચાસ્પદ છે તેટલો જ વિચારણીય છે. વર્તમાન સમયમાં આપણા સમાજનો મોટો ભાગ આને માટે પુરુષજાતિને જવાબદાર ગણે છે અને પુરુષજાતિ ઉપર જ દીકરાઓનો વરસાદ વરસાવે છે. એ સોંક એમ જ કહેવા માગે છે કે જો પુરુષો પોતાની વર્તણૂકમાં જોડાતાં મુદ્દાઓ કરે તો સમાજ આપોઆપ સુધરે. પરંતુ આ તો એકતરફી જ ન્યાય કહેવાય. સમાજ સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયનો બન્યો છે, માટે સમાજના કોઈ પણ સડાનો વિચાર કરવો હોય તો અને તે સડાનું મૂળ શોધવું હોય તો બંનેના ગુણદોષ જોવા, તપાસવા જોઈએ. પુરુષજાતિને નિંદનાર, આ નીતિને બાબુ ઉપર હડસેલી કેવળ એક જ બાબુ ઉપર પ્રહાર કરે છે. આ પ્રકારની નીતિથી સડો નાબૂદ ન થતાં બિલકો તેમાં ઉમેરો જ થાય છે એમ મારો નમ્ર મત છે. ઉમેરો એ રીતે થાય છે કે આ એકતરફી પ્રહારોથી પુરુષજાતિ છછેડાય છે. આ બાબતના સત્યાસત્યનો વિચાર આપણે ગણિતની દૃષ્ટિએ કરીએ, સ્ત્રી- અને પુરુષ-વર્ગનું સમાજ તરફનું વલણ કેવું છે તેનું અવલોકન કરીએ:

પુરુષવર્ગ: દુનિયાની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઈ તે તો ગૂઢ પ્રશ્ન છે, પરંતુ દૂર દૂર નજર પડે એ ત્યાં સુધી દૃષ્ટિ કરતાં ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે પુરુષ-વર્ગે પોતાને આશ્રિત કુટુંબી જનોના ભરણપોષણનું કામ માથે ઉપાડ્યું છે. પોતાની જાતિના ઐક્ય માટે ધારાધોરણ રચી તેને સમાજનું રૂપ આપ્યું છે, અને આ પ્રકારે અસ્તિત્વમાં આવેલા સમાજમાં પોતાનું અને પોતાના કુટુંબનું સ્થાન કેવી રીતે સ્થિર બને તેના સતત ઉપાયો યોજ્યા છે. પોતાના બાળ-બચ્ચાંને સમયોચિત જ્ઞાન અને સંસ્કાર પૂરા પાડવાનું કાર્ય પણ આ જ વર્ગે ઉપાડ્યું છે. સ્ત્રીપુત્રાદિ કેમ કરી લયમુક્ત, સુખી અને આનંદી જીવન જીવે તે જોવાનું મુખ્ય કામ મોટે ભાગે આ વર્ગે ઉપાડ્યું છે.

ઉપર જણાવ્યું તેમ પુરુષવર્ગને માથે કુટુંબના ભરણપોષણનો ભાર હોઈ, હાલના સમયમાં આર્થિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં સમગ્રજ છે, કે જેન કેન પ્રકારેન ધનનો સંચય કરવામાં પોતાના બાળબચ્ચાં માટે સમાજમાં કંઈક સ્થાન મૂકી જવા સિવાય પુરુષવર્ગનો કોઈ ખાસ હેતુ નથી. અલગત આ હેતુ પાછળ થોડે કે વતે અંશે 'મોભો' ને 'અહંભાવ' તો છુપાએલાં છે જ. પરંતુ અહંભાવથી તો લલભલા મુનિઓ મુક્ત ન હતા અને નથી, તો આ બિચારો પુરુષવર્ગ ન હોય તેમાં શી નવાઈ?

હવે જૂતમાર્થે વર્તમાન તરફ આવીએ. ચાલુ સમાજની આર્થિક સ્થિતિ તરફ નજર કરીશું તો આપણને સહજ સમજાશે કે આધુનિક સમાજ આર્થિક સંકટમાંથી ભોગવી રહ્યો છે. આ સંકટમાંથી ઉત્પત્તિનો વિચાર કરીશું તો દેશની પરત્વતા નજર સમક્ષ આવીને બિના રહેશે. હવે ઉપર જણાવી દીધું છે તેમ સમાજમાં પોતાના સ્થાન માટે આ સંકટમાંથી દાગવાનો કાષ્ટ પણ રહેતો શોધવો જ રહ્યો, તે રહેતો આજનાં આપણાં લગ્નોમાં થતી 'આપ-લે'માં પણ થોડે ઘણે અંશે સમાવેલો છે. આ ઉપરથી હવે સમજાશે કે આજે લેવાતી મોટી 'પરણે'નો હેતુ સમાજની આર્થિક સંકટમાંથી માંથી મુક્તિ મેળવવાના વ્યર્થ પ્રયાસો સિવાય કંઈ જ નથી. સહજ વિચારતાં માલમ પડે છે કે આ પ્રકારની 'આપ-લે' તે તો કેવળ ફાંફાં સમાન છે, કારણ કે લેનારને ત્યાં વધશે તો દેનારને ત્યાં ઘટશે. આથી કંઈ આખા જ સમાજની સંકટમાંથી દૂર નથી થવાની. જતાં જ ડૂબતો માણસ તરણનો આશરો લેવા ધાય તો તેમાં તેની મૂર્ખામી તો નથી જ. હવે વાચક જ વિચારે કે આપણાં લગ્નોમાં થતી મોટી માગણીઓ માટે પુરુષવર્ગ કેટલો જવાબદાર છે.

હવે વિચારીએ પુરુષવર્ગની સ્ત્રીવર્ગ તરફની વર્તણૂક. સાધારણ રીતે પુરુષવર્ગ સ્ત્રીવર્ગના જાડું ઓછા સંસર્ગમાં આવે છે. તેને માથે તો આ વર્ગના લરણપોષણનો ભાર હોય આખો દિવસ તેના કામમાં જ મગ્ન હોય છે. જતાં અમુક સમય તો જરૂર તે પોતાના કુટુંબપરિવાર સાથે ગાળે છે. આ થોડા સમયમાં તે તે સુખદુઃખની બે વાતો જ કરે છે—અથવા તો પુત્રપુત્રીનાં લાલિ સુખની કલ્પનાના મિનારા ચણે છે. અપવાદ રૂપે સ્ત્રી ઉપર જુદામ ગુમરાતાર પણ સમાજમાં છે જ, પરંતુ તેનું કારણ શોધતાં દુઃખમાંથી મુક્તિ મેળવવા તેનાં હવાનિયાં જ માલમ પડશે. આ તો તેની સ્ત્રી તરફની વર્તણૂક.

હવે પુત્રવધૂ તરફની વર્તણૂક તપાસીએ. સાધારણ રીતે પુરુષવર્ગ પુત્રવધૂ તરફ રોહાળ હોય છે. હા, આર્થિક સંકટમાંથી ફસાએલો હોય તો જાડું તો કદાચ પુત્રવધૂના દાગીના તરફ મીટ મારે છે, પરંતુ આ જ પોતાની સ્ત્રીના ઉચ્છેદવાથી જ. એટલે આને માટે પુરુષવર્ગ કરતાં સ્ત્રીવર્ગ જ વધુ જવાબદાર છે. સ્ત્રીવર્ગ ઉપર ગુમરાતાર સીતમમાં તે પોતે જ કેટલો જવાબદાર છે તે વાચક વિચારે. હવે તપાસીએ સ્ત્રીવર્ગના શુભદાય.

સ્ત્રીવર્ગ : પુરુષવર્ગ જેમ લરણપોષણનું કામ ઉપાડતો આવ્યો છે, તેમ

આ વર્ગ ધરતી અવસ્થાનો ભાર ઉપાડતો આગ્યો છે. આથી સ્ત્રીવર્ગને ખાસ કરીને ધરતી અવસ્થા, આગળઆગળની સ્વચ્છતા અને તંદુરસ્તી તથા પુત્રવધૂ હોય તો તેને પોતાના ધરકામમાં કુશળતા પ્રાપ્ત કરાવી આપવી, એ કામ કરવાનું હોય છે. કેમ કરી ધરમાં આગસતે અને પ્રમાદને બંદો ઉત્સાહ અને ખંતીલાપણું વધે તે ય આ વર્ગને જોવાનું છે. ધરમાં મુખ્ય પુરુષની સ્ત્રી, પુત્રી, પુત્રવધૂ અને સાથે હોય તો ભોગમય પણ હોય. તેમનું કામ પરસ્પર મદદ કરવાનું અને પ્રેમથી હળીમળીને રહેવાનું છે. પરંતુ હાલના સમયમાં જોતાં જણાય છે કે ધરમાં કાંઈ પણ વિખવાદ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું મૂળ આ વર્ગ છે. સામુએ પુત્રવધૂને પુત્રીસમાન પાળવી જોઈએ તેને બદલે વેડ ઉપર રાખેલી નોકરડી પ્રમાણે રાખે છે. નાની નાની બૂલોને મોટું સ્વરૂપ આપી ધરના પુરુષવર્ગના કાનમાં સતત ઝેર રેડે છે. આ પ્રકારના વર્તનથી પુત્રવધૂ શ્રીતાના ગ્રોધ નીચે દબાએલી જ રહે છે. પરિણામે રોગનો ભોગ પણ થઈ પડે છે. આપઘાત જેવા ભયંકર કૃત્યનો આશરો પણ ઘણી વખત શોધે છે. તેના ઉના ઉના ઉચ્છ્વાસોથી ધરની આબાદીનો પણ નાશ થાય છે. આ બધી બાબતો તો અનુભવની વાત ગણાય, સહજ દૃષ્ટિ નાખતાં એ જણાશે.

હવે આ પ્રકારની સીતમગીરી માટે જવાબદાર કોણ, પુરુષવર્ગ કે સ્ત્રીવર્ગ? પોતે જ પોતાના પગ ઉપર કુહાડી મારે છે અને વાંક કાઢે છે પુરુષવર્ગનો. સ્ત્રીવર્ગ સ્ત્રીવર્ગને જ ગિઆવે છે. વર્તમાનમાં સ્ત્રીશિક્ષણનો પ્રચાર સારી રીતે ચાલે છે, છતાંય આવા દાખલા તો ચાલુ જ જાતે છે. સ્ત્રીવર્ગ જ ન્યાં સ્ત્રીવર્ગ સાથે મંદે ત્યાં પુરુષવર્ગ શું કરે? આજની બાળા ભવિષ્યની વધુ છે અને તે જ વધુ ભવિષ્યની સાસુ પણ છે, તો આજની બાળા જ સમજે કે તેમની ઉપર પડતી દુઃખની ઝડીઓ માટે તેમનો જ વર્ગ જવાબદાર છે, પોતે સાસુ બનતાં પોતાની પુત્રવધૂ ઉપર પ્રેમથી નિહાળે. પરંતુ, ના આ તો મારી સાસુએ મારા ઉપર ઘણાય હુકમ ચલાવ્યા છે, મને ઘણુંય દુઃખ દીધું છે, તો હું સાસુ બની ત્વારે શા માટે વધુ ઉપર દોર ન રાખું? આ સ્થિતિ અત્યારની છે. દરેક સ્ત્રી કાંઈકની તો સાસુ, નણંદ, જેઠાણી કે એવી જ કાંઈ સંબંધી હશે જ. પુત્રવધૂને દુઃખ દેનાર જેઠ, દિયેર કે સસરા નથી; પરંતુ જેઠાણી, નણંદ કે સાસુ હોય છે. આ રીતે હવે વાયકવર્ગને સમજારો કે સ્ત્રીઓ ઉપર ગુજરાતી સીતમગીરી માટે જવાબદાર કોણ?

હવે બંને પક્ષનું સરવૈયું કાઢીએ: પુરુષવર્ગ મોટી પરહણ માગે છે તેના બચાવ આર્થિક સંકટામણ છે, વહુની જણસો, વેચે તે ય આજ કારણે.

પરંતુ વધુ ઉપરના વાસ માટે તે જવાબદાર નથી. હવે સ્ત્રીવર્ગ સાસુ, નણંદ કે જોદાણી અથવા તો ત્રણેય પુત્રવધૂ ઉપર દોર ચાલે છે. તે બૂલી જાય છે કે તે પોતેય કોકની પુત્રવધૂ છે કે હતી. આ પ્રકારે દોર ચલાવી ખેંચી રહે તો હીક, પરંતુ પુરુષવર્ગના કાનમાં તેમની જ ગતિ વિરુદ્ધ ઝેર રેડે છે અને આપઘાત કરાવતા સુધી પહોંચે છે. હવે વાચકવર્ગ જ વિચારે કે સ્ત્રીવર્ગ ઉપર સ્ત્રીવર્ગ શાથી જુલમ ગુમ્મરે છે? પોતે જ વાંકમાં છે, છતાં પુરુષવર્ગને કેમ નિંદે છે? આ પ્રકારની જૂડી નિંદાથી પુરુષવર્ગ વધુ જાંજીરાય તેમાં કોણ કોનો ?

કોઈ તો જવાબ દો કે સમાજમાં સડો છે તેને માટે જવાબદાર કોણ ?
વસા (લાલ કેરીચો, કેન્યા) રામલાલ ચ. અમીન

કોણ જવાબદાર ?

“કેમ રે સનીરા, શું થયું ?” સવિતાએ ખૂમ પાડી.

“બા, આ દેશમાં મને માર્યો.” કહી મતીશ જોરથી રડવા લાગ્યો.

‘દેશનું’ નામ સાંભળતાં જ સવિતાનો મિઝગ સાં ડીઝી પહોંચી ગયો. તેણે વાગ્યાનું ઓડવા માંડ્યાં : “અહીં વધીકરી પડી રહી છે અને પાછી ઓકરોને મારે છે ! એને શું, મરી જાય તોયે ? અહીં પડી રહેવા દીધી, ત્યારે પાછી મિઝગ કરે છે.”

શાન્તિલાલને આથી ઘણું ખોટું લાગ્યું અને સવિતાને ચૂપ રહેવા સમજાવી, પણ સવિતા એટલી બધી મીઠી ન હતી કે એનાથી દેખાઈ જાય. તેણે વધુ જોર કર્યું : “તમારી મોટી જેનને કહો ને. એને તો કાંઈ કહેવાતું નથી અને મને કહેવા આગ્યા છે ! એને દેખાતું નથી ? અહીં કોના ઉપર એટલું બધું જોર કરે છે ?” એટલું બોલતાં જ તેનો ક્રોધ આંસુમાં પરિણમ્યો. ગિયારા શાન્તિલાલ શું કરે ? તે કોને કહી શકે ? એક બાજુ જેન અને બીજી બાજુ પત્ની. તેની સ્થિતિ તો એવે પ્રસંગે સાથે છલુંદર ગળ્યા જેવી થતી.

- *

*

*

મુકુન્દલાલ ગામમાં એક સાધારણ કુટુંબના માલુસ હતા. - તેમનાં પત્ની એક પુત્ર શાન્તિલાલ અને એક પુત્રી રમાને મૂખેને સ્વર્ગે સિધાવ્યાં હતાં. કુટુંબ સાધારણ રીતે સારું અને જમીનગમીર સારી હોવાથી શાન્તિલાલનું લગ્ન નાનપણથી જ સવિતા સાથે થઈ ગયું હતું. માતાના મૃત્યુ પછી રમા

પિતાના હાથ નીચે ઊછરી હતી. ગામમાં અંગ્રેજ સૂક્ષ્મ હોવાથી રમાએ થોડુંક અંગ્રેજ જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તે સ્વભાવે શરમાળ છતાં ચાલાક હતી. બહુ ઊંચી નહિ તેમજ બહુ નીચી નહિ, એવી સાધારણ આંધાની હતી. બહુ સુંદર ન હતી છતાં આકર્ષક તો હતી જ.

રમાની ઉંમર દિનપ્રતિદિન વધવા લાગી અને તે સાથે જ તેના પિતાની ચિંતા પણ વધવા લાગી. તે હમેશાં કાંઈ સારા મૂરતિયાની તપાસમાં જ રહેતા. ઘણી જગ્યાએથી તેમને વીલે, મોંઢે પાછા ફરવું પડતું. વર સાથે મળે તો પૈસાનો વાધો આવતો. સારા છોકરાનાં માળાપ વધારે પૈસા માગી પોતાની આગરમાં વધારે કરતા. ચાર પાંચ દંખરની નીચે વાત જ ન થતી, આથી બિચારા મુકુંદલાલ હતાશ થઈ જતા. તે બિચારા શું કરે ? દર વર્ષે ઘણા પ્રયત્ન કર્યા છતાં તેમની આશા ફળીભૂત થતી નહિ, અને બીજી બાજુ રમાની ઉંમર વધતી જતી હતી.

આજે રમાની ઉંમર ઓગણીસ વર્ષની થઈ ગઈ હતી. ગામમાં લોકો વાતો કર્યા કરતા અને જ્યાં ત્યાં આજ ચચનો વિષય થઈ પડ્યો હતો. છેવટે મુકુંદલાલે નિશ્ચય કર્યો કે ચાલુ સાલે તો જરૂર કાંઈ ગોઠવી દેવું.

તેમની ઇચ્છા હતી કે જેમ અને તેમ દીકરીનું લગ્ન ઓછા ખર્ચમાં પટે તો સારું. છેવટે તેમના એક હિતેચ્છુ (?) નરકથી ખચર મળી કે અમુક ગામમાં એક ભાઈ એકેક માસથી પત્નીવિદોણા ચલા છે. વિધુર થયેલા ઉમાકાન્તની ઇચ્છા ફરીથી લગ્ન કરવાની હતી. તેમને પાંચેક વર્ષનો પ્રવીણ નામે એક પુત્ર હતો. તેઓ ગામમાં પૈસાદાર હતા અને પ્રતિજ્ઞા પણ સારી હતી. તેમનો ધધો વેપારનો હતો. આ રીતે ઉમાકાન્ત બંધી રીતે ચોગ્ય હતા, પરંતુ તેમની ઉંમર પચાસ વર્ષની હતી. આથી મુકુંદલાલનું મન માનતું નહિ.

આ વિષે કેટલીક વાતો અંદર અંદર ચાલવા લાગી અને બન્ને પક્ષના હિતેચ્છુઓ આમ તેમ જવા આવવા લાગ્યા અને એક બીજાને વણમાગી સલાહ આપવા લાગ્યા. મુકુંદલાલને આમાંથી રસ્તો સૂઝતો નહિ. તેમને સલાહ મળતી કે “ભાઈ, પચાસ વર્ષ તે કાંઈ બહુ ન કહેવાય. પ્રભુતી ઇચ્છા હોય તો તેમને સો વર્ષ સુધી પણ કાંઈ ન થાય, બાકી આપણે ક્યાં જીવાન માણસોનેય મરતાં નથી જોતા ? આજના જીવાનીઆ કરતાં તો આવા અનુભવી માણસો બહુ સારા. તેમણે તો પચાસ વર્ષનો સારો અનુભવ મેળવેલો છે, તેથી બધું બરાબર સમજે. પૈસા સારા ભેગા કર્યા છે અને હજી કમાણી ચાલુ જ છે, બાકી આજના છોકરાઓ શું કમાય ? અનુભવ સિવાય તેઓ ખોટા ખર્ચ કરે અને

પૈસો પણ ભેગો કરે નહિ. વહેવારની વાતમાં પણ કંઈ સમજે નહિ, માટે તમારે આવેલો લાગ ગુમાવવો નહિ. અને વહેવારમાં વહેલી તકે લગ્ન કરી નાખવું. તે ઉપરાંત તમારે કંઈ ખાસ ખર્ચ પણ થાય નહિ.”

છેવટે મુકુંદલાલનું મન ચલિત થયું. અને તેમને લાગ્યું કે બધાંની મરજી છે તો તેમણે શા માટે ના પાડવી? વળી ખર્ચમાંથી બચી જવાય અને છોકરીને પણ પૈસેટક સાફ સુખ મળે. પણી તો વિધિએ લંખ્યું હશે તેજ ધરો, તેમાં આપણો શો ઉપાય! તે રીતે તેમણે તેમનો વિચાર દૃઢ કર્યો. રમાને તો જોકે આ વાત રચતી ન હતી, પરંતુ તેના પિતાને એક પણ શબ્દ કહી શકે તેવી દિમત તેનામાં ન હતી.

આપણા હિંદુ સમાજમાં સ્ત્રીવર્ગનો મોટો ભાગ હજી આગળ આવવા પામ્યો જ નથી. તેમનામાં કંઈ પણ બોલવાની દિમત હોતી નથી. ઘણીક બેનો તો એવા સંજોગોમાં જાછરી હોય છે કે તે પોતાના લગ્નની બાબતમાં ન તો કંઈ બોલી શકે કે ન તો કંઈ બાણી શકે. આવી જાતની બીનજરૂરી મર્યાદામાં રહેનારને આપણા સમાજમાં સુશીલ ગણવામાં આવે છે. અને તે સુશીલતાની પદ્ધતી મેળવનાર કેટલા લાભ મેળવી શકે છે તે કાંઈ કહી શકશે? કેટલીક બેનોને સાશસારોનો વિચાર જ હોતો નથી અને પોતાનું હિત શામાં રહેલું છે તે સમજી શકતી નથી. કેટલીક તો પ્રભુ ઉપરની અધ્યક્ષતામાં જ બેસી રહે છે અને કેટલીક માખાપ કરે તેજ ખર્ચ એમ માનીને બધું સહન કર્યે જ જાય છે, પણી લહેને પોતાનું ગમે તે થાય!

રમાનું લગ્ન થયે ત્રણ ચાર માસ વીતી ગયા હતા. અહીં તે આનંદમાં રહી શકતી ન હતી અને ઘરમાં પોતાના પિતા તુલ્ય ગણી શકાય એવા પતિને જોઈને તેને ઘણી જ વેદના થતી, છતાં હિંદુ સમાજમાં જન્મેલી હોય તેને બધું સહન કરીને પત્ની તરીકે ત્યાં રહેવું પડતું હતું. ઉમાકાન્ત તો રમાનું મન આનંદમાં રહે તેવા પ્રયત્નો કર્યા જ કરતા, અને પોતાની તિજોરી ખુલી રાખી તેને માટે ગમે તે ખર્ચ કરવા તત્પર રહેતા. આથી રમાનું હિલ કાંઈક ખુશ રહેતું અને પોતાનું દુઃખ જૂઠતી.

ઉમાકાન્ત બહારથી કંટાળાને આવ્યા હતા. ઘેર પ્રંવીણ એક ખૂણામાં બેસી આંસુ નીચોવતો હતો. તે પોતાની અપર માના ત્રાસથી કંટાળી ગયો હતો, તેને ઘણી વખત માર પણ પડતો હતો. ઉમાકાન્ત આ દૃશ્ય જોઈ એકદમ તો ધુરંધરા : “તને જાન નથી? આની પાછળ કેમ પડી છે? તેની સંભાળ રાખતી નથી અને તેને આમ કેમ રડાવ્યા કરે છે?”

રમા પણ ધુરંદી: “હું કાંઈ એની મા નથી કે એને રમાડ્યા કરું! વગર જણ્યે સુવાવડ મારે નથી જોઈતી. હું કાંઈ એને ખાઈ તો નથી જતી ને? મારો વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો એને તમારી સાથે લેઈને ફેરો.”

ઉમાકાન્ત એક વખત બોલી તો ગયા, પરંતુ પછીથી પરતાવો કરવા લાગ્યા. તેમને લાગ્યું કે તેને ક્યાં છેડી? રંગે ને વળી એનું સંભારણે અને દુઃખી થશે. માટે તે વાત એટલેથી તેમણે આગળ વધવા દીધી નહિ અને મૂંઝે મોંઝે સાંભળ્યા જ ક્યું.

પ્રવીણ કેટલાય દિવસથી મેલેગિયામાં સપડાઈ ગયો હતો, એનો મંદવાડ વધી ગયો હતો. રમા એની કાંઈ બહુ કાળજી રાખતી નહિ અને જે કાંઈ કરવું પડતું તેને માટે તે બડબડાટ કર્યાજ કરતી. વાતવાતમાં ચિડાઈ જતી. ઉમાકાન્ત આથી નિરાશ થતા, પરંતુ તે શું કરી શકે? તેમને પ્રવીણની મા યાદ આવતી અને તે જીવતી હોત તો તેને કેટલી લાગણી થાત તે સંભારી તેઓ દિલ્લગીર થતા. છેવટે જરૂરી સારવારને અભાવે પ્રવીણ પોતાની વહાલસોઈ માતાની પાછળ રવર્ગે સિધાગ્યો.

ઉમાકાન્ત પુત્રશોકમાં ડૂબી ગયા. રમાને તો જાણે કાંઈ બન્યુંજ નથી એમ લાગ્યું, તેના મનમાં તો જાણે કે પીડા ગઈ. હવે ઉમાકાન્તની પડતીના દિવસોની શરૂઆત થઈ ચૂકી. વેપારમાં પણ તેમનું ધ્યાન ચોંટતું નહિ. પુત્રનો શોક તેમને બહુજ સાલતો અને રમાએ પ્રવીણ પ્રત્યે બતાવેલી બીન-કાળજીથી તેમને વધારે લાગતું. આજ કારણ તેમના પ્રેમ વચ્ચે વિદ્વંસ થઈ પડ્યું અને હવે રમા પ્રત્યે કોઈ કોઈ વાર તિરસ્કાર પણ આવતો.

એક દિવસ તેમને હિસ્ત્રાળ વગેરે તપાસતાં માલમ પડ્યું કે વેપારમાં પુષ્કળ ખોટ ગઈ હતી અને બહાર મોંદું પણ બતાવાય તેમ ન હતું. હવે પોતાનું શું થશે તેની ચિંતામાં તે ગરકાવ થઈ ગયા. ચારે તરફથી આફતો વરસવા લાગી. માણસને સંકટ આવે છે ત્યારે ચારે બાજુથી એકીસાથેજ આવે છે. રમાની અને તેમની વચ્ચે પણ એક એવો પડદો પડી ગયો હતો, કે તેથી ન તો રમા તેમની સાથે જરાબર બોલી શકતી કે ન તો તેઓ રમા સાથે ખુલા દિલથી વાત કરી શકતા.

છેવટે તેમની બધી માલમિલકત વેપારની ખોટમાં સાફ થઈ ગઈ. રહેવા માટે ઘર પણ તેમની પાસે રહ્યું નહિ. ત્યાં પૈસાની ઊંઝો ઊડતી હતી ત્યાં અત્યારે શી રીતિ હતી! ખરેખર ઈશ્વરની કળાનો પાર નથી. આનંદથી ભરપૂર સાગરને એક પળવારમાંજ તે શોકથી ભરી દે છે. હવે ઉમાકાન્તની

નમિયન ચારે ગાંજુની ઉપાધિઓથી જગડવા લાગી, શરીર સુકાવા લાગ્યું. પોતે ગુમાવેલી લક્ષ્મીથી અને પ્રતિજ્ઞાથી તેમનું શરીર લથડવા લાગ્યું. કોઈ કોઈ વખત ચકરી આવવા લાગી. દમ, ઉધરસ, વગેરે વધી ગયું. ટૂંકમાં ધણી જનતની શારીરિક વિટંબણાઓ પડવા લાગી. હવે રમા પણ તેમની ખૂબ કાળજી લેવા લાગી અને ઉત્તરગરાં વેડીને પણ ખૂબ સારવાર કરવા લાગી. પરંતુ ત્યાં આયુષ્ય જ પૂરું થયું હોય ત્યાં કોઈનું શું ચાલે? છેવટે તેઓ પોતાના પુત્રને મળવા રમાને રાતી મૂકી આ ફાની દુનિયાનો હમેશને માટે ત્યાગ કરી યમદૂતની સાથે ચોપન વર્ષની ઉમરે ચાલ્યા ગયા.

હવે રમાની શા સ્થિતિ? તેણે પ્રભુ-ઉપર રાખેલી અધશ્રદ્ધા તેને લાભદાયી નીવડી? તેનાં માઆપે તેને માટે શોધેલું 'પૈસાટકાનું' સુખ ક્યાં ગયું? પતિનો પચાસ વર્ષનો અનુભવ રમાના ક્યા કામમાં આવ્યો? હવે રમાના જીવનનિર્વાહ માટે પણ કાંઈ રહ્યું નથી. સાસરીમાં કોઈને ત્યાં રહી શકે એવું નજીકનું સહુ પણ નથી. છેવટે તે ન છૂટે પોતાના ભાઈના આશ્રય તળે રહેવા ચાલી ગઈ.

અહીંયાં રમાને પોતાની બાબી તરફથી ધણે જ ત્રાસ વેઠવો પડતો. પોતાના પિતા તો લગ્ન પછી ક્યારનાય સ્વર્ગે સિધાવ્યા હતા, અને ભાઈ આગળ કાંઈ ફરિયાદ પણ કરી શકતી નહિ. તેને પોતાનું જીવન ધણું જ અકારું લાગતું. પોતાના પિતાને પણ તે શાપ દેતી. તેને ઘરનું સવળું કામકાજ કરવું પડતું. નાના સતીશની પણ મરજી સાચવવી પડતી. ટૂંકમાં એક મજૂરણના કરનાં પણ ખરાબ જીવન તે જીવી રહી હતી.

આજે જનેલા બનાવથી રમાને ઘણું જ ખોટું લાગ્યું. તેમાં વળી સતીશ પોતાની મેળે જ પડી ગયેલો, છતાં તેનું નામ લીધું અને સવિતાનો મિત્ર જ હાથમાં રહ્યો નહિ. શાન્તિકાવ પણ તેમાં કાંઈ બોલી શક્યો નહિ અને સવિતાના શબ્દો બાણની માફક રમાનું હૃદય વિંધવા લાગ્યા. છેવટે તેને ઘણું જ લાગી આવ્યું. તેને આવું જીવન જીવવા કરતાં મૃત્યુમાં સુખ દેખાયું.

રાતના બાર વાગ્યા હશે. સર્વજ્ઞ શાન્તિ પથરાઈ ગઈ હતી, રાત્રી અધ-કારમય હતી, લોકો ભગ્નિકામાં હતા. પશુ, પક્ષી, વગેરે પણ રાત્રીની શીતળ જાયામાં વિશ્રામ કરી રહ્યાં હતાં. આ વખતે ફક્ત રમા જ જાગતી હતી. તેનું હૃદય સગગી રહ્યું હતું, પોતાના જીવનની છેલ્લી ધડીઓ પસાર કરી રહી હતી. છેવટે લાગ જોઈને ઝડી અને ઘીમે પગલે બહાર નીકળી ગઈ. રસ્તો પણ ખરાબર સૂઝતો ન હતો. રસ્તામાં ઠોકરો ખાતી કોઈની પણ ખીક સિવાય તે આગળ ચાલી રહી હતી. અત્યારે તેને કોઈ અટકાવનાર ન હતું. આકાશના

તારાઓ જ ફક્ત તેને નિહાળી રહ્યા હતા, રમાની ચિચિત્કારી તેમનામાં પણ જાણે કે અગ્નિ પ્રગટ્યો હોય એવી રીતે જ્વલવા લાગ્યા. રમાને સલાયતા કરવા કેટલાક તારાઓ તો નીચે ખરવા લાગ્યા, પરંતુ તેમનું જીવન તો અધવચન ખલાસ થતું.

છેવટે રમા પહોંચી ગઇ. ક્યાં? જ્યાં પોતાનો ભોગ આપવાનો હતો ત્યાં. તે કૂવા ઉપર ચઢી અને જળદેવીની પ્રાર્થના કરવા લાગી: “હે માતા, હું હવે તારે શરણે આવી છું. મને તું સંકટમાંથી બચાવ, તું મને હમેશને માટે તારા ખોળામાં લેઇ લે. હે દેવી! તું દુઃખીઓનું દુઃખ નિવારણ કરનાર છે, માટે તું મને લેઇ લે.” એટલું બોલતાં જ તે અંદર કૂદી પડી અને જીવન સમાપ્ત કર્યું.

વાચક, વિચાર કર. તારો નહિ, પરંતુ સમાજનો વિચાર કર. પ્રવીણના અકાળ મૃત્યુ માટે કોણ જવાબદાર? રમાના દર્દીલપા અંત માટે કોણ જવાબદાર? ક્યાં ગયા તે હિતેચ્છુઓ, જે રમાના લગ્ન માટે આગ્રહ કરી રહ્યા હતા? આવી કેટલી કુમળી કળીઓ વલુવિક્ષમી કરમાઇ જતી હશે!

એમ

ચિમનલાલ કે. પટેલ, બી. એસસી.

—*—

પથરો પાક્યો!

“કનુને ફરીથી પરણાવી દો, લીલા તો વાંઝણી જ રહેવાની!”

એફિસના એક ખંડમાંથી આજે આજે ગલગલાટ આવતો હતો. વિદ્યાગૌરી અને રમણલાલ શેઠ જને વાતો કરતાં હતાં. પોતાના દીકરા કનુની પત્ની લીલાએ હજુ મુઠ્ઠી પેટવેપાર માંડ્યો ન હતો અને તેથી એની ચિન્તાનો મુખ ઉપર ભાવ પ્રદર્શિત કરતાં વિદ્યાગૌરી બોલ્યાં.

“જોઈશું, હજુ શું નાસી ગયું છે? લીલાની જિંદગીનો વિચાર તો કર, એમ કાંઈ ઉતાવળે આંખા ન પાકે, ધીરજ રાખ.” રમણલાલે કહ્યું.

“એમ બેસી રહેશો તો આપણા દીકરાનો વિસ્તાર આપણે નહિ જોઈએ. અને દાદા-દાદી થવાનો લાહવો રહી જશે. પછી પરતાશે અને વંશ જશે. પછી મારો વાંક ન નીકળે તે માટે કહું છું, સમજ્યા ને?” વિદ્યાગૌરીએ વિવેચન સાથે રમણલાલ શેઠને કહ્યું.

રાત્રીનો શૂન્યકાર તમરાંના ગણુગણુટથી વધુ ગાઢ બનેતો હતો. કાળમીઠ ગત્રિના આર વાગ્યે એક મકાનના અંધારા ખંડમાં આછો આછો પ્રકાશ પારીવારણમાંથી બહાર ડોકિયાં કરતો હતો. આખું જગત ભરનિદ્રામાં શાન્તિ અનુભવતું હતું. અંધારી ગત્રિ અને તેમાંય પોપ મહિનાની કંડી, એટલે પૂછવું જ શું? આખેય શરીરે ગોઢડાં અને રંગપ્રજ્વળના ધાગા વીંટળીને જગત પોદધું હતું. આવી નિસ્તબ્ધતામાં એક મકાનમાં એક દુગિયારીના શબ્દો સંભળાના હતા.

પ્રસવવેદના તો જણનારીજ સમજે, એનો ખ્યાલ બીજા કોઈને ન આવે. એ વેદનામાં કેટલી સહનશીલતાની જરૂર હોય છે એ તો એનો ભોગ બનેલી માતાજી સમજે. સ્ત્રીઓ સદાય સહન કરવાજ ન જન્મી હોય એમ એમને સારી જિંદગી સહન કર્યેજ છૂટકા! આવી કામલાંગી બેનોનાં દર્દો તરફ દૃષ્ટિ પડતાં એકજ વાક્ય યાદ આવે છે: વજ્રદવિ કઠોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદવિ॥

લીલાને આજે સારો દહાડો હતો. આજે એને પેટ વેપાર મંડાયાને નવ નવ માસનાં વહાણાં વહી ગયાં હતાં. અને એને પ્રસૂતિનો સમય થતાં—પ્રસવ-વેદનાથી એની ચિચિયારીઓ ગત્રિની નિરવતામાં ખલેલ પાડતી હતી. પણ એથી રાત્રી તો એની ખૂબો સાંભળીને એના તરફ મંદ મંદ હાસ્ય કરતી હતી!

સામુનાં કેટલાંય મહેણાંટૂણાં સાંભળ્યા છતાં, નવ નવ માસ પેટમાં ભારને ફેરવ્યા છતાં અને પ્રસવપીડાની યાતનાઓને ‘માતા’ બનવાના કાંડમાં સહન કર્યા છતાં, પ્રસૂતિના ખંડમાં હાજર રહેલાંમાંથી એક અવાજ આવ્યો: “પથરો પાક્યો!”

લીલાએ પુત્રીને જન્મ આપ્યો. સમાજે એને પથરો માની લીધો. માનવ-જીવનની મહામૂલી જિંદગીમાં સ્ત્રીઓનું ઉચ્ચ સ્થાન સમાજ ભૂલી ગય છે. સ્ત્રીઓ વિના પુરુષો ક્યાંથી? એ જનનીને આમ પત્યરની જન્મદાતા માનવામાં સમાજની કેટલી અધમતા છે?

“શું પથરો પાક્યો?” એક સામટા બે ત્રણ વ્યક્તિઓને અવાજે ખંડમાં ક્ષણિક સનસનાટી ફેલાવી.

“હા, બા... પથરો પાક્યો,” દાયણે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. “તો... લખી! જા બેઠએ, કબાટમાં વચલા ખાનામાં લીલા રંગની એક શાશીમાં એળિયો છે તે લેતી આવ બેઠએ, જા જલદી કર.” એક જવાબદાર સ્ત્રીએ દાયણને ઉદ્દેશીને કહ્યું. દાયણ એળિયો લાવી, અને મધમાં ઓગાળીને એ તુરતની જન્મેલી નિર્દોષ બાલિકાને પીવડાવી દીધો. એ નિર્દોષ બાળા ઈશ્વરને ત્યાં ચાલી ગઈ! અને સમાજે એમ કરીને આંતરિક સંતોષ અનુભવ્યો.

સમાજ, શીતારી ગતિ! એજ લીલાવતીને પેટે પુત્રનો જન્મ થયો હોત તો! લીલાને પુષ્પશાલી ગણત, જન્મનારને આનંદથી સૌ વધાવી લેઈ “કુળ-દીપક અવતર્યો” કહેત! અને એજ લીલાને પેટે પુત્રી જન્મી ત્યારે? લીલા પાપિણી ગણાઈ, અને જન્મનાર નિર્દોષ ગાલિકાને સૌએ વધામણી આપી, કે “પથરો પાક્યો!”

આદરણ (હાલ : મોહારોડ)

ચન્દ્રકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

ટાઇફોઇડ તાવ

આ જાણીતો તાવ છે. આયુર્વેદનિષ્ણાતો તેને તંદ્રિક સન્નિપાત જ્વર કહે છે. આ તાવની મુદત ત્રણથી ચાર અઠવાડીયાંની હોય છે. દૈનિક વખત વિશેષ પણ લખાય છે.

મળમૂત્ર, ગંદકીનું પાણી, ખરાબ હવા, સડેલાં શાકભાજી તથા ફળફળાદિ પડ્યાં રહેવાનાં સ્થળ, વગેરે ઠેકાણે તે તાવના જંતુ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જંતુ દૂધ-પાણી મારફત, તેમજ તેવા રોગોની માંદગીમાં મળમૂત્ર ઉપર માખી ખેંસી જંતુઓ લઈ આપણા ખોરાક ઉપર ખેંસી આપણને ટાઇફોઇડ (Typhoid) તાવમાં મૂકે છે. આ તાવ મુખ્યત્વે બાળકોને અને યુવાનોને વિશેષ લાગુ પડે છે.

તાવનાં શરૂઆતનાં ચિહ્નો :

-થોડી કંડી, ખેંચેની, ક્વચિત્ ઉઘટ્ટી, ઝાડા વગેરેથી શરૂઆત થાય છે. પેટમાં થોડો યા વિશેષ દુખાવો ચાલુ રહે છે. પેશાબ અતિશય પીળો યા લાલ થાય છે. સવાર કરતાં સાંજે તાવ વિશેષ રહે છે. ઝાડાનો બંધકોશ પણ રહે છે અને ગાલ ઉપર થોડાં લાલ ચક્રમાં જણાય છે. પ્રથમ અઠવાડીએ એટલે શરૂઆતમાં ઉપર મુજબ હકીકત બને છે. અનુભવી સિવાય શરૂઆતમાં આ તાવની ખત સમજતી મુશ્કેલ બને છે.

ખીંજે અઠવાડીએ જાતી અને પેટ ઉપર ગુલાખી રંગનાં ચક્રમાં, જાતી અને ગળાના ભાગ ઉપર ખસખસના દાણા જેવડી ઘોળી ફેલીઓ પણ માલુમ પડે છે. આંખો ઊંડી જાય છે, લયરી વધુ ઓછી કરે છે, કંઈક ભાન પણ ઓછું લાગે છે. પેટમાં આક્રોશ, ચૂંક, ગડગડાટ થાય છે. ક્વચિત્

ઝાડા થાય છે. ઝાડામાં લોહી આવે છે. આ નાવમાં આંતરડામાં ચાંદું પડે છે, જઠરાગ્નિ મંદ પડી જાય છે.

ત્રીજે અડવાડીએ દરેક ચિહ્ન વધતું જણાય છે. લોહી ચાતુ રહે અને વિશેષ હોય તો તે ખરાબ ચિહ્ન છે. અશક્તિ વધે જાય છે, ભાન ગોઠું રહે છે, લવરી વધે છે; દર્દી ખરાડા પાડે, બોલવાનું બંધ થાય, માથાના વાળ પલ્લુ ધસાઇ ખરે છે. આ ચિહ્નો દર્દીનું જોર હોય તે મુજબ વધારે ઓછાં થાય છે. સામાન્ય પ્રગ્ન સમજી શકે તે રીતે આ તાવનાં મુખ્ય ચિહ્નો જણાવ્યાં છે.

એકંદરે ત્રીજું અડવાડીઉં નોખમંવાળું ગણાય છે. ચિહ્નો સુધરતાં જણાય તો ચોથા અડવાડીઆમાં આરામ થાય છે.

આ તાવમાં રાખ્યાણુ દવા કોઇયે નથી, પરંતુ દર્દીને સંપૂર્ણ આરામ, સારી માવજત, પ્રવાહી હલકો ખોરાક, માથા ઉપર ઈંડક, સ્વચ્છ હવા અને દર્દીનાં સગાંની ધીરજ, એ ખૂબ જરૂરી છે. આ મંદવાડમાં તાવ ઊતારવાની દવાઓ આપી દર્દીના હૃદયને નિર્જળ બનાવવું નહિ.

પથારી એવી જગ્યાએ રાખવી કે દર્દીને સ્વચ્છ હવા મળે, ત્યાં ગંદકી અને ઘોંઘાટ હોય નહિ. દર્દીને સંપૂર્ણ આરામ આપવો. ઉનાળાના તાપમાં ઉપર પતરાં હોય તેવા ખંડમાં તેને રાખવો નહિ, ઝાડો પેશાબ ચૂતાં ચૂતાં જ થવા દેવાં. પથારી એકદમ નરમ રૂના ગાદલાની જેમજે, કારણ કે ચાર અડવાડિયાં તેના ઉપર ગાળવાનાં છે. ગાદલા ઉપર ચાદર, તે ઉપર શેતરંજ અને ઉપર મીણનું વા રખરનું કપડું પાયરવું; કારણ કે ઝાડાપેશાબથી ગાદલું બગડે નહિ અને ઉપરનું કપડું બગડે તો તે સ્વચ્છ કરાય. દર્દીને ઊંઘેસ મિલકુલ કરાવવી નહિ. દર્દીનાં પહેરેલાં કપડાં, ચાદર, રૂમાલ, વગેરે ગરમ પાણીમાં નાખ્યા પછી જ સાથુથી ધોવાં. દર્દીને ઓઢવા સુતરાઉ વા ગરમ વસ્તુ વજનમાં હલકી રાખવી. દર્દીના ખંડમાં મુગળ, લોખાન વા અગરબત્તીનો ધૂપ તેમ જ બને તો સુગંધીદાર મુખ્યો રાખવાં. ગરમ પાણીમાં કપડું બીજીથી શરીર સાફ કરવાની પદ્ધતિ તખીજ પાસેથી બાણી લેવી. દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત મોં, દાંત સાફ કરાવી કાગળા કરાવવા.

ટાઇફોઇડ તાવના દર્દીનાં ઝાડાપેશાબ ગમે ત્યાં નાખવાં વા કરાવવાં, તેનો અર્થ દર્દીને જ નુકસાન નહિ, પરંતુ સૌરવાર કરનાર, પડોશ મહોલ્લામાં રહેનાર જનસમાજમાં તે જતું ફેલાવવાનું પાપ છે. સારી વસ્તુ તો એ છે કે ચાર પાંચ હાથ ઊંડો ખાડો કરી તેમાં ઝાડાપેશાબ નાખી તે ઉપર શીનાઇલ

નાખવું, પછી ઉપર માટી નાખવી. યાદ રાખવું કે ફૂવા પાસે યા ધરની અંદર તે ખાડો કરવો નહિ.

દર્દીને પાણી ઉકાળીને ઠંડું થયા બાદ તે આપવું. થોડે થોડે પણ પાણી માગે તેમ છૂટથી પીવા આપવું જ. કપાળે અને માથે ઠંડક રહે તેમ કરવું. જરૂરી થેલી ફેરવવી, બીની માટીનો પાટો રાખવો; ગુલાબજળ, કોલન વોટર અથવા ઠંડા પાણીમાં કપડું પલાળી કપાળે અને માથે રાખવું. જોવા આવનારને દર્દીના ખંડમાં આવવા દેવા નહિ, પણ પાસેના ખંડમાં ખેસાડી કામકાજ પૂરતી વાતચીત કરી જલદી કામ પતાવવું. દર્દીને બિલકુલ બોલાવવો ના જોઈએ, અને એમ કરી તેને જરાય તરેદી આપવી ના જોઈએ. ટાઇફોઇડના દર્દીને હૃદય નળી પડે તેવી તેમજ જુલાબની દવાઓ, તે માગે તેવા ખોરાકો, વારંવાર શ્રમ, બેઠકમાં બેસેલ, ગંદકીની જગ્યાએ તેમજ પતરાં નીચે પથારી, વગેરે મૃત્યુને આમંત્રણ આપનાર ચીજો છે.

ખોરાક: તાજી મીઠી ઊંચ, સહેજ સિંધવ નાખી આપવી. તેમાં સહેજ ધાણાંદર સામેલું જ નાખવું. દૂધ એકલું આપવા કરતાં તુલસીપાન અને એલાયચી નાખી ઉકાળો બનાવી આપવો. જવનું ઉકાળેલું પાણી, મગ બારી તેનું પાણી, મોસબીનો રસ, વગેરે થોડું થોડું આપવું. કંઈ ખોરાક એ આ શરતે નુકસાનકર્તા છે.

ઉપચાર: પહેલેથી નક્કી કરી અનુભવી તખીબની દવા કરવી, તેની સૂચનાને અનુસરવું. તાવ ઊંચો નહિ માની દવાઓ ફેરફાર કરનારને લાભ થતો નથી. ટાઇફોઇડ તાવ માટે કોઈ રામચાણુ દવા નથી, પરંતુ યોગ્ય સારવાર, યોગ્ય ખોરાક, એ જ મુખ્ય દવા છે; છતાં તેનાં ચિહ્નોની ફેરફારી મુજબ અનુભવી તખીબ યોગ્ય ઉપચાર કરે તેમાં વિશ્વાસ મૂકવો જરૂરી છે.

તાત્કાલિક અનુભવી તખીબની સારવારને અજાણે, સુદર્શન ચૂલ્હી પાવલીથી અડધા ભાર (મેટી ઉમરના દર્દી માટે) અર્ધા શેર પાણીમાં ઉકાળી નવટાંક રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થતાં રૂપિયા બે ભાર મધ નાખી રહેવા દેવું. તે ચાર ભાગે આપવું (દર ત્રણ કલાકે) અથવા તેની ફાકી આપવી દર દેકે વાલથી બે વાલ. બેઠકાસ રહેતો હોય તો નાની ચમચી એરંડિયું, વધારે દૂધની ચા બનાવી તેમાં મિલાવી આપવું. વધારે દુખાવો પેટમાં રહે તો એરંડિયું તેલ ચોપડી, આકડાનાં પાન ગરમ કરી પેટ ઉપર સવાર સાંજ મૂકવાં. પેશાબની છૂટ ના રહે તો જવનું ઉકાળેલું પાણી વધુ પ્રમાણમાં આપવું. આંતરડામાં ચાંદો પડે છે, માટે કંઈ ખોરાક તો મદદ પછી પણ થોડા દિવસ સુધી આપવો નહિ. મને અનુભવ છે કે તાવ મટતાં, દવા બંધ કરી તખીબ ભૂખે

મારી અશક્ત બનાવે છે, એવું લોકોનું સાંભળી વધારે પ્રમાણમાં તેમજ ભારે કઠણ ખોરાકથી મૃત્યુ થયાં છે. જે શરૂઆતથી ખોરાકની પૂર્ણ કાળજી રાખવામાં આવે તો વ્યાધિ વધારે ઉગ્ર સ્વરૂપ નહિ પકડતાં પોતાની મેજે શાન્ત પડી જાય છે.

ટાઇફોઇડમાં જઠરાગ્નિ તદ્દન મંદ પડી જાય છે, જેથી વધારે પડતો પ્રવાહી યા સહેજ પણ કઠણ ખોરાક જતાં ભયંકર આકૃત બિતરે છે. તાવમાં લંઘન કરાવવું; તે પણ દેશકાળ, - પ્રકૃતિ વય, ઋતુ, દોષ, પ્રકોપ અને દર્દીનું બળાબળ જોઈને કરાવવું. દર્દીનો ખોરાક એવો હોવો જોઈએ, જેને લીધે મળ ઘણો ઓછો થાય તેમજ તે મૃદુ હોય, એટલે કે તે બિલકુલ કઠણ થાય નહિ. ફળોનો રસજ આપવો, તેમાં બિયાં કે રેસા બિલકુલ જવા જોઈએ નહિ.

શરૂઆતની સારવાર ઉપર બતાવ્યા મુજબ સમગ્ર વિચારી કરવામાં આવે તો દર્દી તેનું ઉગ્ર સ્વરૂપ પકડતું નથી. દૂધમાં સારવાર અને ખોરાક એ જ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે; માટે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ સારવાર કરનારને અવશ્ય કાલ થશે.

વૈદ્ય-નિવાસ,
આણંદ

પુરુષોત્તમપ્રસાદ પૂ. વધ
છ. પી. એ. સી.

ગ્રંથપરિચય .

૧૭. ઓસરતો રૂપિયો (The Falling Rupee) : લેખક-પ્રો. સી. એન. વકીલ; અનુવાદક-પ્રો. જયંતિલાલ હ. મહેતા; પ્રકાશક-ધ મહા-ગુજરાત પબ્લિશિંગ કું. લિ., મુંબઈ ૧; પૃષ્ઠ ૭ + ૭૨, કિંમત રૂ. ૧-૦-૦.

આ પુસ્તિકામાં લેખકે ચાલુ યુદ્ધના નાણાપ્રકરણથી બંભી થએલી આંટી સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, અને કંઈક અંશે ઉકેલના મુદ્દા પણ સૂચવ્યા છે. શાસ્ત્રીય દલીલ અને આંકડાની હારમાળાઓ ચાલુ નાણાંના જખ્ખર પ્રગાવાના કારણના મૂળમાં છુપાએલી સરકારની વાણીઆશાહી ખરી દાનત ઉઘાડી પાડે છે. યુદ્ધખર્ચને પહોંચી વળવા છેલ્લાં બે વર્ષમાં બજેટના ખર્ચના આંકડામાં ૧૦૦ કરોડનો વધારો બતાવે છે. આજે હિન્દ સરકાર મિત્રરાજ્યોને અને બ્રિટનને હિન્દમાંથી જથ્થાબધ માલ ખરીદી આપે છે, બદલામાં બ્રિટન હિન્દને રોકડાં નાણાં ન આપતાં હિન્દ ખાતે ઇંગ્લેન્ડમાં સ્ટર્લિંગ-કરજ ખાતે જમા કરે છે અને વધારાનાં સ્ટર્લિંગ-જમીનગીરી ખાતે જમા મૂકે છે. પરિણામે હિન્દી સરકારને એની તિજોરીમાંથી હાલ તુરત અહીંના વેપારીઓને પૈસા

આપના પડે છે, એટલે એની પાસે હાલ બદલામાં કંઈ ન હોવા છતાં એને શોધખોળ નોટો ધીપવી પડે છે. આ નોટો હિન્દના ઉત્પાદનના પ્રમાણ કરતાં ઘણી જ વધી રહી છે. આજ મુધીમાં દેશના ઉત્પાદનમાં ૨૦ ટકા જેટલો વધારો છે, બ્યારે ખીજા બાજુ સને ૧૯૩૯-૪૦માં રૂ. ૧૭૯ કરોડની નોટો ચલણમાં હતી, તે વધીને ૧૯૪૩ની ૨૨મી જાનેવારીએ રૂ. ૫૯૧ કરોડ જેટલી થઈ છે; અને હાલ લગભગ રૂ. ૭૦૦ કરોડ જેટલી થવા આવી છે. એટલે યુદ્ધકાળ દરમિયાન નોટ-ચલણમાં ૨૩૮ ટકાનો વધારો એકબે તરી આવે છે. પરિણામે વસ્તુઓના ભાવો ફૂફે ને ભૂસકે વધવા લાગ્યા, એટલે આજે નાણાંની કિંમતમાં ઘટાડો થયો છે. રૂપિયો એસરતો જાય છે. સરકારે રૂપિયાની કૃત્રિમ ખરીદશક્તિ વધારી દીધી છે. આજે લોકોને માલની અછત જણાવા લાગી છે. વધુમાં હિન્દમાં આયાત કરતાં નિકાસ વધારે છે. અને પરિણામે આજે હિન્દમાં વસ્તુના ભાવોની ટકાવારી સરકારી આંકડા પ્રમાણે ૨૩૮ ટકા સુધી પહોંચી છે, બ્યારે અમેરિકામાં ૧૦૦ ટકા જ છે, અને ઇંગ્લેન્ડમાં ૧૨૨ ટકા જેટલી છે. ટૂંકમાં આજે એ પરિસ્થિતિ આવી જીભી છે કે દેશમાં માલનું ઉત્પાદન જે ગતિથી વધે છે, એના કરતાં અનેક ગણી ગતિથી નવું ચલણી નાણું બહાર પડે છે, અને પરિણામે આજે હિન્દી જનતા પુગાવામાં સપડાઈ રહી છે. દિવસે દિવસે નાણાં ઉપરનો સરકારનો અંકુશ એસરતો જાય છે, અને પ્રજાનો વિશ્વાસ ઘટતો જાય છે. પ્રજા આજે નાણાંકીય પરિસ્થિતિને શંકાશીલ દ્રષ્ટિથી જોઈ રહી છે. અને એમ બનવાનું કારણ એ છે કે સ્ટેલિંગ-જનમીનગીરીના બદલામાં નોટો છપાય એ સમજી શકાય તેમ છે, પણ હાલ તિલ્લેરી-નુંડીના બદલામાં પણ નોટો છપાય છે, અને વધુમાં રીઝર્વ બેન્કના અનામત સંબંધમાં પણ જે આંટ રાખેલી હતી તે રદ કરી છે.

રૂપિયાની ઘટતી કિંમતને—નાણાંના પુગાવાને પહોંચી વળવા માટે લેખક સૂચવે છે કે સરકારે માલને બદલે સોનું કે માલ આપવો જોઈએ, બ્રિટનની હિન્દમાં આપેલી ૩૦ કરોડ પાઉંડની કિંમતની મિલકત વેચીને ભરણું કરવું જોઈએ. અગર તો હિન્દમાં રૂપિયાની લોન ઉભી કરી ભરણું ભરી શકાય, વગેરે વગેરે. અને અંતમાં તો આ સઘળા વિકટ પરિસ્થિતિનો ઉકેલ રાજકીય મહામંડિના ઉદ્ધવમાં અને રાષ્ટ્રીય સરકારની સ્થાપનામાં જ લેખક જુએ છે.

પુસ્તિકા આઠ પ્રકરણમાં વહેંચાયેલી છતાં એ એક પુસ્તક કરતાં સાદા રિપોર્ટ જેવી જ લાગે છે. Presentation—રજુઆત ખરોખર નથી. છૂટક છૂટક વિચારો સાંકળવા પ્રયત્ન કરતાં વચ્ચે-વચ્ચે સાંકળ તૂટતી જણાય છે.

ફગાવાનાં કારણો, અનિષ્ટો તે ઇલાજો બરાબર ગૂંથાએલાં નથી. કેટલીક બાબતોનું પુનરાવર્તન થતું લાગે છે. અનુવાદ તદ્દન શૂન્ય દેગરનો લાગે છે. ભાષણને અને શૈક્ષીને સ્થાન જ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. વધુ સારી રીતે અનુવાદ કરવામાં આવ્યો હોત તો વાચકને સરળ પડત અને પુરિતકા આર્થિક બનત. છતાં વસ્તુ-matter-ની દૃષ્ટિએ પુરિતકા ચાલુ યુદ્ધના જમાનામાં ધણી જ ઉપયોગી અને દરેક વાંચવા જેવી છે.

અર્થશાસ્ત્રને અને નાણાંશાસ્ત્રને સરળ રીતે સમજાવતી એક વાચનમાળા series ગુજરાતી જનતા સમક્ષ મૂકવાનો પ્રયત્ન ઘણો જ આદરણીય બનશે.

મગનભાઈ ઝોઝા

૧૮. પગદંડીને પંથે: લોક સાહિત્ય: વ્યાખ્યાતા શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક-પ્રો. મોહનલાલ પાર્શ્વતીશંકર દવે, ખપાડીઆ ચક્રા, સુરત; સોલ એજન્ટ-ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, હવાડિયો ચક્રા, સુરત; પૃષ્ઠ ૧૦ + ૬૨, શ્રી. કમળાશંકરની છપિ, કિમત રૂ. ૦-૧૦-૦. સ્વ. કમળાશંકર સ્મારક વ્યાખ્યાન માળામાં ઇ. સ. ૧૯૪૨ના જન્યુઆરી માસમાં સુરત મુકામે અપાએલું આ વ્યાખ્યાન, વ્યાખ્યાનમાળાની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ પુસ્તકના રૂપમાં ગુજરાતના શિષ્ટ સમાજ સમક્ષ મૂક્યું છે. વ્યાખ્યાતાએ શરૂઆતમાં 'લોકસાહિત્ય'ની સમજણ આપીને, તે સાહિત્યનો નર્મદથી માંડીને આજ સુધીનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ વ્યાખ્યાનમાં આપ્યો છે. તે ઉપરાંત, કંઠસ્થ સાહિત્યનાં લક્ષણો ટાંક્યાં છે અને ગ્રંથસ્થ અને કંઠસ્થ સાહિત્યના ભેદ બતાવ્યા છે. વ્યાખ્યાતાનું લોકસાહિત્ય પ્રત્યેનું મમત્વ જણીતું છે. આ વિષયને એમણે સુંદર રીતે સમજ્યો છે અને જનતાની લોકસાહિત્ય માટેની અભિરુચિ વધારવા સમર્થ પ્રયત્નો કર્યા છે. 'લોકસાહિત્ય'નો આ ઇતિહાસ જનતાને એ સાહિત્યનો રસ લેતી કરે તો આ વ્યાખ્યાનનો હેતુ સિદ્ધ થાય.

રતિલાલ

* * *
અરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ, સને ૧૯૪૧-૪૨નું નિવેદન. આણંદ બાજ ખેડાવાળા મંડળ, આણંદનો દ્વિતીય વાર્ષિક હેવાલ, સં. ૧૯૯૮.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, આણંદનો ઇ. સ. ૧૯૪૨નો વાર્ષિક હેવાલ. સોળ ગામ પાટીદાર કેળવણી મંડળનો વાર્ષિક અહેવાલ, વિક્રમ સંવત ૧૯૯૮.

શ્રી કચ્છ લોહાણા કેળવણી જનરલ ફંડના ટ્રસ્ટી મંડળનો તથા વ્યવસ્થાપક મંડળનો અહેવાલ (પાંચમો), વિ. સંવત ૧૯૯૪-૯૫-૯૬-૯૭.

એક સાદુ જાતિ અનુકરણીય લગ્ન

સોશ્વત્રામાં શવદાસભાઈની ખડ્ગીમાં ભાઈ જોકાભાઈ લાથીભાઈ પદે સુધારકે વિચારના છે. લગ્નપ્રસંગે આજે કુળવાન પાટીદારમાં આડંબરને કારણે મોટાં ખર્ચ થાય છે, તે ન થવાં જોઈએ, એમ એ ભાઈ જોકાભાઈ પોતે કુળવાન હોવા જતાં માને છે. તેમના પુત્ર હર્ષદરાયનું લગ્ન સુ. ૧૨ : ૭ : '૯૯ને તા. ૧૬ : ૫ : '૪૩ને રોજ નડિયાદ કાંદરખાડમાં ભાઈ જોકાભાઈ શંકરભાઈન પુત્રી જોન મધુદાન્તા સાથે થયાં. એ લગ્નમાં છેક સાદાઈ હતી. પોતાના ધ્યેયને અનુસરીને ભાઈ જોકાભાઈએ કન્યાપિતા પાસેથી કંઈ પણ પરકાર લીધી નથી. માટલી, માયાંમાટલાં, વડીખપડ, દાખાંદૂધી, કંઈ પણ લીધું નથી. પોતાને ઘેર ગણેશસ્થાપના, માંડવામુહૂર્ત, શ્રદ્ધાન્તિ, વગેરે ધાર્મિક માણાતી પણ ખરી રીતે તો વડંગી દોષ ક્રિયા કરી નહોતી. પત્નીશ્રેષ્ઠ માણસની જન્મલગ્નતિથિએ સોશ્વત્રેથી નીકળી સંધ્યાકાળે નડિયાદ પહોંચી હતી. રાત્રે લગ્નક્રિયા કરાવી, જમણુ જમી ખીન્ને દિવસે સવારે ૯-૩૦ વાગ્યે નીકળી પાછી ફર હતી. આ લગ્ન જાડુ થોડા ખર્ચમાં પત્યું હોવું જોઈએ. આ પ્રમાણે સાદાધર્મ જુગ્નક્રિયા પતેરીને ભાઈ જોકાભાઈએ અને તેમાં સહકાર આપીને કન્યાપિતા ભાઈ જોકાભાઈએ આ નવો માર્ગ ફક્ત કર્યા માટે જરૂર તેમને જાનેને ધન્યવાદ ઘટે છે જે પાટીદાર ભાઈઓ પોતાનું આડંબરી કુળાભિમાન વેગળે મૂકીને આવ રીતે સાદાધર્મી લગ્ન કરી ભારે લગ્નખર્ચથી જાયે તો પુત્રી અવતરતાં જ 'પથરો પાક્યો!' એમ કહી ફેટલાક તેને જન્મતાં જ મારી નાખે છે તેને બદલે 'દેવી પ્રકટ્યાં!' એમ હસતે મોંએ કહી લોક તેને પુત્રની પેઠે જ આડંબરમાં ઉછેર.

ખંડખોર યાગા-૨

"મુંબઈ, તા. ૬. ફોલેજમાં અભ્યાસ કરતી એક ૧૮ વર્ષની સુશિક્ષિત ભાટિયા કામની યાગાએ રજિસ્ટ્રાર મી. કાંગા સમક્ષ ચોંકાવનાકે ડેડલેરેશન નોંધાવતાં મુંબઈની ભાટિયા કામમાં ભારે અકચાર જગી હતી. યાગાએ નિવેદન કરતાં જણાવ્યું હતું કે 'મારાં માળાપ મને તેમની પસંદગીના એક રૂઢ માણસ સાથે વિવાહ કરવાની ફરજ પાડે છે. મેં તેની સાથે લગ્ન કરવાનો સ્પષ્ટ ધનંદાર કર્યો છે અને તેથી રોગે ભરાઈને મારાં માળાપ મારા ઉપર ત્રાસ મુગ્ધરતાં હતાં. અને આ ત્રાસ એટલો અસહ્ય થઈ પડ્યો કે મારે ત્યાં

રહેવું અશક્ય બન્યું. એથી નાછૂટકે મને ઘર છોડવાની ફરજ પડી છે.’
શ્રી. કાંગાએ ડૉક્ટરેશન કાષ્ઠ ઉપર ગંખ્યું હતું” (‘ગુજરાત સમાચાર,’
તા. ૮ : ૫ : ૧૯૪૩). આ બંડખોર બાળાને ધન્યવાદ!

બંડખોર બાળા - ૨

“ધ્રોળ, તા. ૧૦. અત્રે શાન્તા નામની ૧૭ વર્ષની એક બ્રાહ્મણ બાળાએ પોતાનાં લગ્ન ધનસોબી માતાપિતાએ એક ચકરીના રોગવાળા આત્મર મુરતિયા સાથે કરતાં ઘોડે ચઢીને પરણવા આવેલા વરને કેવી રીતે લીલે તોરણે પાછો કાઢ્યો તેનો એક ચોંકાવનારો કિસ્સો બની જવા પામ્યો છે. એમ કહેવાય છે કે ધ્રોળ તાળાના રહીશ એક બ્રાહ્મણ પોતાની કન્યાનાં વેવિશાળ જનમનગર રાજ્યના એક ગામે વિક્રમને લોભે એક રોગિષ્ઠ, મુરતિયા સાથે ચારેક વર્ષ અગાઉ કર્યા હતાં. ત્યાર બાદ ગઈ તા. ૭ : ૫ : ૪૩ને રોજ લગ્નનો દિવસ નક્કી હોઈને વરરાજા જન લેઈને પરણવા આવેલા. ભોગાનુભોગ વરરાજા તોરણે આવ્યા તેજ વખતે એકાએક તેમને ચકરીનું દરદ હોઈને ચકરી ચઢી આવતાં તેઓ પડી જવા પામ્યા હતા. આથી લગ્નમંડપમાં હોહા મચી જવા પામી હતી. છતાં ગમે તેમ કરીને હસ્તમેળાપ કરાવી દેવાનો બંને પક્ષનો નિર્ણય મક્કમ હતો. પણ કહેવાય છે કે પરણનાર કન્યા શાન્તાએ સમયસૂચકતા વાપરીને જણાવ્યું કે હમણાં તેમને જરા સ્વસ્થ થઈ જવા દો, પછી ફેરા ફરીશું. દરમ્યાન બાળાએ ગુપ્ત રીતે રાજ્યના પોલીસ વડાને પોતાની સ્થિતિના બંધર દીધા અને કોઈ પણ ભોગે લગ્ન અટકાવવા વિનંતી કરી. પોલીસ વડાએ તરતજ લગ્નમાં દરમ્યાનગીરી કરીને અટકાવ્યાં. વરરાજાની તળીબી પરીક્ષા લેવાઈ અને વરરાજા રોગિષ્ઠ હોવાનું સાબીત થયું. રાજ્ય પગલાં લેશે એ ખાંકે બંને પક્ષોએ અંદર અંદર પતાવી દેઈને લગ્ન ફોક કર્યા અને ગિર્યાગ વરરાજાને લાડી લીધા સિવાય પાછા ફરવું પડ્યું.” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૧૨ : ૫ : ૪૩). જ્યાં માળાપ પોતાનેજ સ્વાર્થે, આવી કુમળી કન્યાઓને આવા ભયંકર નરકમાં હોમવા તૈયાર થાય ત્યાં પછી ગમે તેવી ગરીબ બાળા પણ બંડ કરવા તૈયાર થઈ જાય એમાં શી નવાઈ! આ સ્થિતિમાં આવી પડેલી બાળાઓને આવો સુંદર અને હિતજનક માર્ગ દેખાડવા માટે આ બાળાને અને તેની વહારે ચઢનાર પોલીસ અધિકારીને ખરેજ ધન્યવાદ ઘટે છે!

જુગમતા લગ્ન વિરુદ્ધ આત્મહત્યા - ૧

“પાલનપુર, તા. ૨. ડીસા હોસ્પિટલમાં મોકલી કરતી એક નર્સની કમળા નામની યુવાન પુત્રીએ કુવામાં પડીને પ્રાણુ ત્યજી દીધાને બનાવે અત્રે

સનસનાટી ફેલાતી પામી છે. કહેવાય છે કે મરનાર બાળાનું સગપણ તેની ધમ્મજિ વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું. તા. ૩૦મીની સવારે આ કન્યાનું વેવિશાળ થયું અને તેજ સંજના કુવામાં પડીને કમળાએ પોતાના જીવનનો કરુણ અંત આણ્યો હતો. આ દર્દીભરી ઘટનાથી અત્રે ચકચાર ફેલાવા પામી છે” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૪ : ૫ : '૪૩). બેન શારદાએ આત્મહત્યા ન કરતાં ઉપરની બે બાળાઓ પેઠે જાંડ કરીને મુક્ત થઈ હોત તો કેવું સારું!

અણગમતા લગ્ન વિરુદ્ધ આત્મહત્યા - ૨

“મદુવા, તા. ૨. મદુવાનો વતની મનુભાઈ નામનો ૨૩ વર્ષનો આશાભર્યો યુવાન હતો. માતાપિતાએ લગ્ન ગોઠવ્યાં, સરકારી પુત્રને એ લગ્ન નામંજૂર હતાં. ગઈ તા. ૨૬મીની રાતના મનુભાઈ એક ગેધરિંગમાં ગયો. જલસો ખતમ થયા પછી તે સીધો સ્ટેશન ઉપર ગયો. માઇલેક દૂર જઈને એક ચિટ્ટી ખિસ્સામાં મૂકી અને રેલ્વેના પાટા ઉપર ચૂંચ ગયો. અને રેલ્વેની સડક એની અનાંતની પથારી બની, ઝડપભરે પસાર થયેલી ટ્રેને તેના ફેંફલા ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા! જીવનભર માટે સામાજિક દૃષ્ટિઓનો ભોગ બનીને દુઃખી થવા કરતાં તેણે મૃત્યુને વધારે વહાલું ગણ્યું. કહેવાય છે કે તેનું થયેલું વેવિશાળ તેને જરાયે પસંદ નહોતું. અને જે ગેધરિંગમાં એ ગયો હતો ત્યાં ભગવાએલી નાટિકાનો અંત પણ એવાજ કરુણ હતો, અને એણે પણ એ નાટિકાને પોતાના જીવનમાં વણી લીધી” (‘ગુજરાત સમાચાર,’ તા. ૫ : ૫ : '૪૩). ૨૩ વર્ષની ઉમરના એ યુવકને આ પ્રસંગકથામાં ઉપર જણાવેલી બે ‘જાંડોભર બાળા’ઓ જેવું શૌર્યભર્યું સાહસ કરવું ન ચૂક્યું, માત્ર નાટિકાના વેવલાઈસર્પા કિસ્સાને અનુસરવું ચૂક્યું! સમાજમાં સીધા માર્ગ પાડનાર યુવક તે આવા હોતા હશે? સંતાનોને

પોતાને અણગમતા લગ્નમાં જોડનાર માળાપો સામે જાંડ ઉઠાવવું એમાં કંઈયે ખોટું નથી. પોતાની ધમ્મજિ માળાપને જણાવવી જોઈએ અને પોતાની ધમ્મજિ વિરુદ્ધ પોતાનું લગ્ન નહિ કરાવવા માળાપને સમગતવર્વા જોઈએ, છતાં ન સમજે તો માળાપ વિરુદ્ધ જાંડ ઉઠાવી તે લગ્નથી દૂર ખસી જવું, એ સંતાનનો ધર્મ છે, પણ ધમ્મજિલગ્ન કરતાં પણ ખૂબ વિચારવું થયે. નહિ તો હોવામાંથી નીકળી ચૂકામાં પડ્યા જેવું થયે. માળાપે પરણીવેલી વહુ કે વર કરતાં પોતે પસંદ કરેલી વહુ કે વર સાથે ન નીવડતાં પસ્તાવાનો વખત પણ આવે. પણ એવું જાંડ ઉઠાવવાની શક્તિ ન હોવાથી આત્મહત્યાનો માર્ગ લેવો એ તો એક પ્રકારની કચરના છે. ઉમરે આવેલાં અને લાણેલાં ગણેલાં

યુવકયુવતીએ તો શૌર્ય દાખવવું થયે અને આત્મહત્યાના માર્ગને અદ્વેષે અંડનો જ માર્ગ લેવો થયે.

માઆપોને

માઆપોએ સમજવું થયે કે હવે નવયુગ ખેડો છે. પૈસાના કે કુળમેહના પોતાના સ્વાર્થને કારણે આ નવયુગમાં ઊછરીને ભણીગણીને ઉમરે આવેલાં પોતાનાં સંતાનોને પોતાની જ દૃષ્ટિએ ઇશ લાગતાં લગ્ન કરાવવાનો યુગ હવે વીતી ગયો છે. બાળસંતાનોનાં લગ્ન ગમે તેમ કરી નાખો એ જુદી વાત છે, પણ ઉમરે આવેલાં સંતાનોનાં લગ્ન એમ ગમે તેમ કરી નાખવાના પ્રયત્નથી તેમને તમે અંડ કરવાને માર્ગે અથવા આત્મહત્યાને માર્ગે ધક્કો છો. ત્યારે હવે સમજતાં ચાઓ તો તમારું અને સંતાનોનું, બંનેનું કલ્યાણ છે. લગ્નમાં સંતાનોની ઇચ્છા લેવી જ લેઈએ, તેમની સંમતિ લેવી જ લેઈએ, એવો જમાનો હવે આવી ચૂક્યો છે એ સમજવું જ લેઈએ, નહિ સમજનારે પસ્તાવું પડશે.

શુવતી પત્નીએ ફરી ઉઘલેલા નીકળનારને-૧

“આશુદ્ધ, તા. ૭. સામાન્ય રીતે પાટીદારોમાં પત્ની અદલતી અને ખાંસકું અદલતું જાણે કે સરખું થઈ પડ્યું છે. આ સ્થિતિ અટકાવવાં લાંબવેલ, આમરખા, વગેરે ૨૭ ગામના પાટીદારોના જુથે અગાઉ દરાવ કરેલો, કે એક સ્ત્રી ઉપર બીજી પરણી હોય તો પંચની પરવાનગી લેવી જોઈએ અને પંચ પરવાનગી આપે તો જ બીજી વારનું લગ્ન થઈ શકે. લાંબવેલના પટેલ અંબાલાલ નરસિંહભાઈ, જે ૨૨ વર્ષના જુવાન છે, તેમની પરેલી પત્ની લગભગ ૧૬ વર્ષની હયાત છે, છતાં તેઓ કાસરના પટેલ મોતીલાલ ફકીરભાઈની દીકરી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા. આજે લગ્નનો દિવસ હતો. ગઈ કાલે જુથના આગેવાન ભાઈઓએ આ બાબત નડિયાદ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં વકીલ મી. ચતુરભાઈ મારફત અરજી આપી લગ્ન અટકાવવાનો મનાઈ હુકમ કરાવ્યો અને તે મનાઈ હુકમ ગઈ કાલે જ પરણનાર ભાઈ અંબાલાલને અને છોકરીની માને બજાવવામાં આવ્યો. છોકરીનો બાપ ખસી ગયો. વરરાજાને અને કન્યાની માને મનાઈ હુકમ અપાયાથી લગ્ન અટકી પડ્યું છે. પાટીદારોમાં ભારે ચકચાર થઈ છે” (“સંદેશ”). નાતના આગેવાનો આમ નાતનું દિત જોઈ કામ કરતા હોય તો ઉત્તિ યવામાં વાર લાગે નહિ. અને લગામ બિનાના યુવકાની સાત ત્યારે જ ઠેકાણે આવે.

શુવતી પત્નીએ ફરી ઉઘલેલા નીકળનારને-૨

“સુરત, તા. ૫. પોતાની પત્ની બી અને કદરૂપી હોવાને કારણે ફરી વાર

લગ્ન કરવા માટે તૈયાર થએલા એક કોલેજિયન યુવાનનો તેની જાતિએ વ્યવહાર ગંધ કરવાનું દરાવતાં અને ચક્રચાર દેસાવા પામી હતી. કહેવાય છે કે અનેની કોલેજમાં ભણતા મોઢ અમદાવાદી આંખાનેરી સમસ્ત ધાંચી જાતિનો ઇશ્વરલાલ નામનો એક યુવાન પોતાની વિવાહિત પત્ની અંબાને છોડીને બીજું સાથે લગ્ન કરવા તત્પર ગયો હતો. જાતિની કાર્યવાહક સમિતિને જાણ થતાં તેણે ઇશ્વરલાલને ખોલાવીને તેનો જવાબ લીધો હતો. જાતિની કાર્યવાહક સમિતિ સમક્ષ ઇશ્વરલાલે જુગાની આપતાં જણાવ્યું હતું, કે મને મારી હયાત પત્ની મંડી અને કદરૂપી હોવાથી પસંદ નથી અને કાયદો એકથી પાંચ સુધી પત્ની કરવાની રૂઝ આપે છે. બીજા લગ્ન બાદ પોતે પહેલી પત્નીને પોતાને ત્યાં રાખશે ખરો, પણ તે પત્ની તરીકે કે દાસી તરીકે તે સ્પષ્ટ કરવા તેણે ના પાડી હતી. ઇશ્વરલાલના વાલીઓએ જણાવ્યું હતું કે એને એની વહુ પસંદ નથી અને જો એનું બીજું લગ્ન નહિ કરાવવામાં આવે તો તે ગંભીર પગલું લે તેવો સંભવ છે. બાદ ગઈ કાલે ફરીથી મળેલી જાતિની મહાસમિતિએ આવાં લગ્નનો સર્વાનુમતે વિરોધ કર્યો હતો. એક સભ્યે આ અંગે એક દર્શાવતાં આ પગલું એક કોલેજિયન લે છે તે તેના શિક્ષણને ક્ષતકર હોવાનું દર્શાવ્યું હતું. તેમજ માત્ર છોકરી મંડી અને કદરૂપી છે તેટલાજ ખાતર બીજું લગ્ન કરવા તૈયાર બનેલા ઇશ્વરલાલને સામાજિક અધારણથી પર અને 'નિરંકુશ ગોવાળિયા' સાથે સરખાવતાં ઇશ્વરલાલના વાલીઓએ તે સામે વાંધા લીધો હતો અને થોડીક ધાંધલ બાદ તેઓ સભાસ્થાન છોડી ગયા હતા. જો ઇશ્વરલાલ બીજું લગ્ન કરે તો તેમનો જાતિવ્યવહાર ગંધ કરવાનું જાતિએ દરાવ્યું છે" ('ગુજરાત સમાચાર,' તા. ૭ : ૫ : '૪૩).

આવા યુવકોને

માબાપ પોતાના પુત્રને, ઉપર જણાવ્યું તેમ પોતાને સ્વાર્થે પોતાની દૃષ્ટિએ ઇષ્ટ લાગતા લગ્નમાં જોડે છે. તે પુત્ર મોટો થતાં માબાપે પરણાવેલી કન્યા ન ગમવાથી અથવા તેની સાથે મેળ ન બધાવાથી તે પુત્ર ફરી લગ્ન કરવા તૈયાર થાય છે. એટલે તેના થએલા એ બાળલગ્નમાં તેની પોતાની કસીએ જવાબદારી નથી, છતાં તેની પત્નીને તરછોડી ફરી લગ્ન કરવું એ પણ યોગ્ય નથી. હિંદુ સમાજમાં એમ તરછોડાએલી સ્ત્રીનું સ્થાન ક્યાં? તેના ભરણપોષણનો બદોબસ્ત કંઈને એવા યુવકો છૂટી પડવા ઇચ્છે તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે પુરુષની પેડે સ્ત્રીને પણ લગ્નસુખની અપેક્ષા હોય છે જ. ત્યારે એવા યુવકોનો, બીજું લગ્ન કરતા પહેલાં, એ મુખ્ય ધર્મ છે કે એમ લગ્નથી મુક્ત થએલી સ્ત્રી પણ વિનાસકાંડે બીજું લગ્ન કરી શકે એવું

વાતાવરણ અને સંજોગો સમાજમાં અવસ્થિત રીતે તૈયાર કરવા ઘટે. એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન થઈ શકે ત્યાં સુધી બીજું લગ્ન કરવાનો અધિકાર કાઢતે નથી, બીજું લગ્ન ન કરવાનો સંયમ રાખવો એ સૌનો ધર્મ છે.

દુકાળમાં અધિક ભાસ જેવું ખર્ચાળ લગ્ન

આજ કાલ ગમે તે કારણે પણ અનાજનો ભયંકર દુષ્કાળ છે, હજારો લોક અન્ન વિના તરફડી તરફડીને જીવ છોડે છે, તેવે પ્રસંગે ધનવાનો ધૂળની પેડે ઉડાડીને અનાજનો અપવ્યય કરતાં પણ અચકાતા નથી, શરમાતા પણ નથી! આણંદના ભાઈ વેરીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલે પોતાના પુત્રનું લગ્ન મોગરી ગામે ભાઈ ઇશ્વરભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલનાં પુત્રી સાથે ગયા ચૈત્ર સુદિ ૧૦મને રાજ કરેલું, તેની જાનમાં ૪૦૦ ઉપર તો જાનૈયા લેઈ ગયેલા. કન્યા પક્ષના પણ લગભગ તેટલા જ મહેમાનો હતા! આથી જ સમજારો કે ગરીબોના આ ભયંકર દુષ્કાળના દિવસોમાં મિષ્ટાન્ન કેવાં બિડ્યાં હશે? ભાઈ વેરીભાઈની જાનમાં આણંદના બેએક સરકારી અધિકારીઓ હતા, તેમણે તો એમ ટીકા પણ કરેલી કે આ માપબંધીના દિવસોમાં આટલી બધી ખાંડ અહીં આવી ક્યાંથી? મોગરીની પાસે મોટું શહેર આણંદ છે, એટલે આણંદમાંથી જ એ ખાંડ ત્યાં ગયેલી હોવી નોંધએ. વળી મોગરી વડોદરા રાજ્યનું ગામ છે અને ત્યાં તો કાયદો છે કે કાંઈથી કાંઈ પણ કારણે ૫૦ કરતાં વધારે માણસને જમાડાય નહિ. ત્યારે આટલા બધા માણસોને જમાડનાર મોગરીના તે ભાઈ ઇશ્વરભાઈને વડોદરા રાજ્ય શી સજા કરે છે એ હવે જોવાનું છે. આણંદમાં એક ઉદાર ધનવાન ભાઈએ સરતા અનાજની દુકાન ઉઘાડી છે તે દુકાનને અથવા બીજી રીતે ભાઈ વેરીભાઈએ અને ભાઈ ઇશ્વરભાઈએ શું ધર્મદાન કે અન્નદાન આપ્યું તે જે કાંઈ ભાઈને ખબર હોય તે મને જણાવશે તો ઉપકારસહિત આવતા અંકમાં પ્રકટ કરીશ.

ધર્મજનતા ભાઈઓને ધન્યવાદ

દેશમાં અનાજ વગેરેની તાણ છે એ તો ભાઈ વેરીભાઈ જોવાનેજ ના દેખાય, બાકી એ હકીકત તો જોતે જોતે. આખું છે તે સૌને દેખાય એવી છે. અનાજ વિના પિડાતા ભાઈઓ પ્રત્યે જેમને સહાનુભૂતિ છે તેઓ તો તેના ઉપાય પણ યોજે છે. “ધર્મજનતા પાટીદારોએ લગ્નમરણ પ્રસંગના વરામાં પીરસણ આપવા લેવાનાં બંધ કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે” (“કર્મભૂમિ”, તા. ૧૦:૫:’૪૩). “ધર્મજ, તા. ૮. આજે ત્યારે દેશમાં એમરે ‘અનાજ,’ ‘અનાજતા’ પોકારો બેડતા હોય ત્યારે લગ્નવરો કરીને તેની પાછળ ધૂમ

ખર્ચો કરવાના રિવાજને ઉડાવી દેખે તે અત્રેના પાટીદાર સમાજે ખરેખર એક સ્વતંત્ર પગલું ભર્યું છે. સમાજે નક્કી કર્યું છે, કે આજની અસહ્ય મોંઘવારીમાં અને અજાતની પરિસ્થિતિમાં લગ્નઅંગેની જાનમાં માત્ર એક જમણું લેવું અને એક જ જમણું આપવું” (ગુજરાત સમાચાર, તા. ૧૨ : ૫ : '૪૩). ખરેખર આવો માર્ગ લીધા માટે ધર્મજના લાઘવોને ધન્યવાદ ધટે છે. ખીજા એક એક ગામના લાઘવોએ ધર્મજના લાઘવોનું અતુકરણ કરવું ધટે છે.

પુત્રીને વારસાહક

વડી ધારામાં ભામાં સ્ત્રીઓને વારસાહક સંબંધે પ્રસ્તાવ આવ્યો છે. તેમાં પુત્રીને પણ વારસાહક હોવો જોઈએ, એમ દેડલાકનો અભિપ્રાય છે. સમાજ બંધાયાની શરૂઆતમાં માતૃગૃહની (Matriarchyની) પ્રણાલી હતી. હાલ પણ અનેક જાતિઓમાં છે, આપણા દેશમાં દક્ષિણે આવેલી નાયર જાતિમાં પણ એજ પ્રણાલી છે. તેમાં માતા કુટુંબની મુખ્ય વ્યક્તિ છે અને મિલકતની કુલ માલેક પણ તેજ છે. પિતાનો એ મિલકત ઉપર અધિકાર નથી. એ માતાની મિલકતનો વારસો તેની પુત્રીઓને જ મળે છે, પુત્રને નહિ. પુત્રો તો પરણીને સાસરે પોતાની વહુને ઘેર રહેવા જાય છે. એ રિથિતિમાં પુત્રોને વારસો અપાય નો કુટુંબની મિલકત વિચિત્ર થઈ જાય—ખાસ કરીને જમીન વગેરે સ્થાવર મિલકત વિચિત્ર થઈ જાય. કાળે કરીને એ માતૃગૃહની પ્રણાલી ફેરવાઈને પિતૃગૃહની (Patriarchyની) પ્રણાલી સમાજમાં દાખલ થઈ અને ત્યારે મિલકતનો માલેક પિતા ગણાયો અને તેનો વારસો પુત્રોને જીતરવા લાગ્યો. પિતાની મિલકતમાં પુત્રીને ભાગ તરીકે મળતું બંધ થયું, અને એના લગ્ન વગેરે ખર્ચ એ મિલકતમાંથી મળતો રહ્યો. એ કારણે પુત્રો ભાગીદાર ગણાયા, પણ પુત્રી તો એ લાઘવોની લગિની (મગ=દાન, ભાગ્ય) ગણાઈ—માથાપ કે લાઘવો આપે એટલાની જ એ અધિકારીણી. અને એ યોગ્ય જ છે, કેમ કે તેને લાઘવોના જેટલા જ વારસાહક મળે તો જમીન વગેરે સ્થાવર મિલકતના ભાગલા પડે અને તે બેન સાસરે પરગામ રહેવા જાય, ત્યાંથી પિયેરની સ્થાવર મિલકતનો વહીવટ કરવો પડે. અને તેને વળી પુત્રોઓ હોય, તે સૌને પેલી સ્થાવર મિલકતમાંથી ભાગ મળે. એમ અનેક પેઢીઓ જતાં એક જ ગામની એ અમુક સ્થાવર મિલકત ઉપર અનેક ગામની અનેક બેનોનો માલકીહક થાય અને તેનો વહીવટ પણ લગભગ અશક્ય થઈ પડે, માટે જ તેને પિતાની મિલકતનો વારસો આપવો યોગ્ય નથી. જે પુત્રી કુંવારી જ રહેવાની હોય તેનો પ્રશ્ન વિચારવા જેવો ખરો. બાકી કન્યા પરણીને સાસરે જાય, પિયેરમાંથી પગ ઉપાડી સાસરામાં મોકલે, એટલે એનો હક પિતાની મિલકત ઉપર થાય.

પત્નીને વારસાહક

પુત્રી પરણીને સાસરે જવ, પિયેરમાંથી પગ ઉપાડીને સાસરામાં મૂકે, એટલે એ સાસરાની યજ્ઞ. એના સૌ અધિકાર પિયેરમાંથી જીડીને સાસરામાં ક્યાં. એટલે એ પતિની સહચારિણી જ નહિ, પણ સરભાગિની પણ યજ્ઞ. પતિની મિલકત ઉપર એ પતિના જેટલી જ અધિકારિણી થાય. પતિ મરતાં તેની મિલકત ઉપર વારસાહક સૌ પુત્રોની સાથે એનો પણ, સર્વ પુત્રોની સમાન. કુટુંબની મિલકત વહેંચાતી વખતે દરેક પુત્ર જેટલો ભાગ તેમની વિધવા માતાને પણ નિરંકુશ મળવો જોઈએ. એમ ચતાં આજે હિંદુ નારી આર્થિક પરતંત્રતા ભોગવે છે અને એથી એને સુનાઈમાં જે દયાઈ રહેવું પડે છે તે સ્થિતિ ટળશે અને આર્થિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા જે કાંઈક મારવાં પડે છે તે પણ ટળશે.

સ્ત્રીએને પગાર!

ઉપરની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાના સમજ પ્રયત્ન કરવાને બદલે કાંઈ કાંઈ સ્થળે એવી વાતો થાય છે કે સ્ત્રીઓ જે ધરકામ કરે છે, તેને માટે તેમને પગાર મળવો જોઈએ. મોટી વાત છોડીને નાની વાતને વળગવા જેવી એ વાત છે અને છતાં એ વાત સ્વીકારાય તો એમાં તો કેટલીયે આડીઅવળી ઘાંટીઓ નીકળે. માત્ર કે પતિ પત્નીને ધરકામ માટે પગાર આપે, તો પછી પતિ તેને માં કપડાં, દાગીના, વગેરે બીજા કશાનો ખર્ચ શા માટે કરે? કારણ કે પછી તે પતિપત્નીનો વ્યવહાર શેક-નોકર જેવો જ બને ને? પુત્રપુત્રીના ખર્ચમાં પતિ પત્ની પાસે અર્ધો ભાગ માગે, કારણ કે પુત્રપુત્રી તો બંનેનાં સહિયારાં ને? અને પછી મદિસાને પત્નીથી ધરકામ થાય નહિ, તો તેને પગાર તો મળે નહિ જ. પણ ખાવાનું યે ક્યાંથી મળે? એટલે આવી ગાંડી વાતો છોડીને પત્નીએ પતિની સહભાગિની થવાનો પ્રયત્ન કરવો એ જ ધૃષ્ટ છે. વળી સ્ત્રીજાતિએ પોતાના ઉન્નત ચારિત્રથી જાંચે અને પુરુષજાતિની સમાનતાએ આવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ જ સૌથી મોટી વાત છે. કારણ કે આર્થિક સ્વતંત્રતાથી પણ તે પુરુષસમાન નહિ ગણાય, જો એનામાં ચારિત્રબળ, હિંમત, વગેરે સમાનતાના ગુણ નહિ હોય તો. શહેરોમાં માલગાડીઓ ધણીધણિયારી સાથે સમાન બળે ખેંચે છે અને તેમાંથી સરખું કમાય છે, અને એમ એ બંનેની સમાન આર્થિક સ્થિતિ છે, છતાં એ ધણિયારીને તેનો ધણી સમાનભાવ જોતો નથી, એ આ વસ્તુનું ઉદાહરણ છે.

સુંદર ફોટા પાડનાર
રા. ઇ. ઝિ. ગ. આર્ટ સ્ટુડીઓ
(ફોટોગ્રાફર એન્ડ ડીલર)

સરદાર ટાવર સામે, આશુદ
ફોટોગ્રાફર: નટવરલાલ પટેલ

હિન્દુસ્થાન

કે:-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.
(હેડ ઓફીસ: કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો:

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

‘પાટીલર’માં જાહેરખબરના ભાવ

	આખું પૃષ્ઠ	અર્ધું પૃષ્ઠ	પા પૃષ્ઠ
બાર માસ	રૂ. ૪૦	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૫
૭ ”	” ૨૫	” ૧૫	” ૧૦
ત્રણ ”	” ૧૫	” ૧૦	” ૬
એક ”	” ૮	” ૫	” ૩

પુઠા પાન ત્રીજા હિપર આનાથી સવાયા,
અને ” ” ચોથા ” ” ”

સો	ચોકસી	ચાં
ના	અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	દી
ચાં	(કરમસદવાળા)	ની
દી	અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી ટાંગીના,	ફેન્સી
ના	ચોકળા ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી વાચણો નેમજ	ચીજો
ફેન્સી	બેટ આપવા લાયક	તથા
દા	ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચંદ્રકો	ચં
ગી	તૈયાર મળશે.	દ્ર
ના	ઓર્ડર મુજબ બનાવી આપવામાં આવે છે.	કા
	બનાવનાર/ તથા વેચનાર	
	ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	
	ઠે. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.	
	રેલીફેશન નં. ૪	

અત્યુત્તમ પૌષ્ટિક ચાટણુ

દરેક જાતની અશક્તિ તથા નબળાઈ માટે

અમીરી જીવન રજીસ્ટર્ડ

અકસીર પુરવાર થયેલું છે. જ્ઞાનતંત્રની નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, ખાંસી વગેરે નાશુદ કરી લેાહી વધારે છે. ક્ષીણ થયેલા શરીરને નવપક્ષવિત બનાવે છે. કિંમત તોલા ૧૦ની શીશીના રૂ. ૧-૪-૦, રતલના રૂ. ૪-૮-૦

ડૉ. ડાર્મસી ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
મુબંધ નં. ૨
પુના સીટી તથા ડૉ. ડા

દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છે. એજન્સીના નિયમ તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખો!

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાળકો, ખાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યાગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, મુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાના વિધવિધ
તમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાળળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, અંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં બાઇબેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કોસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
કપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ ખાદી મંગાવો.

તથા:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

સંસ્કારનો ખર્ચનો

પગદંડીને પંથે (મેઘાણી)	૦-૧૦-૦
અપવાસ દ્વારા આરોગ્ય	૨-૮-૦
રૂપાનો ઘંટ (ચુનીલાલ શાહ)	૨-૦-૦
જગતના અરણ્યમાં	૧-૧૨-૦
રંગતરંગ (જ્યોતીર્દ્ર)	૫-૦-૦
ઘોડાચોર (ખર્નાડ શેા)	૦-૬-૦
શિકારિકા (૧-૨-૩ સાગ)	૧-૧૨-૦
લેતીઓ મરદાર	૧-૮-૦
વીરપૂજા, તરંગ, રસપાન, (દરેકનો)	૧-૮-૦

ટપાલ ખર્ચ બુદ્ધ :: વી પી.થી મંગાવો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સૂરત

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હેડ ઓફિસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમા:

રૂા.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ:

રૂા. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

૫

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર

૨૫ ટકા વળતર

૩. અપંગ થતાં હિપ્તા માફ

૪. એક્સ્ટ્રેલેડ ઇન્સ્યુરન્સનો

લાભ

એજન્ટો તથા ઓર્ગેનાઇઝરો લેધએ છે.

લખો યા મળો:—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭,

ચીફ એજન્ટ્સ ફોર:

સદ્ર અમદાવાદ

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અક્ષર માળા

જિંચી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્પ શિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહો શી જાવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં બેતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સ્વયંચર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાંડ

શાળા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

પાસપોર્ટ
અને

સ્ટીમરની
ટીકીટ

દુનિયાના કોઈ પણ ખંદેર જવા માટે સહેલાઈથી અને ઓછા ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી માગફત ટીકીટ લેનાર પેસેન્જરને રહેવા માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉત્તમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લોન્જ, ટ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીક જ છે. કંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુ જ રહે છે.

નવા બ્રાન્ચ ઓફિસ: મ્યુનિ. હવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

<p>બ્રાન્ચ ઓફિસ: હાગિનવાસ, ટાવર પાસે નવસારી</p>	<p>જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન પાસપોર્ટ ઓફિસ ૨૩૩, આર.જી. બંસો, ખેતવાડી મેન રોડ, આર.જી. બંસો સામે, મુંબઈ ૪</p>
---	--

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાસ

ઠ: મ્યુનિ. હવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તુટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોક્કસ બ્રાજીની કિમતે ખનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોડું, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્જેક્શનથી દાંત ખેંચવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી હબથી કરવામાં આવે છે.

૧૯૮૯

❧

અપાઠ

❧

પાટીદાર

❧

વર્ષ ૨૦

❧

૯ અક ૯

દેશી માત્ર ખગીવાનો નિયમ પકડ્યાથી અર્થશાસ્ત્રના કાયદાનો ભંગ થશે તેવું જેઓ કહેતા હોય તેમને હું પૂછીશ, કે અર્થશાસ્ત્ર કોનું બનાવેલું છે? આપણી સ્કૂલોમાં અને કોલેજોમાં જે અર્થશાસ્ત્ર શિખવાનું છે તે અંગ્રેજોનું બનાવેલું છે. અહીંના અર્થશાસ્ત્રની નીતિ અંગ્રેજો દેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલિયા વાગીને કેમ લાગુ પાડતા નથી? અંગ્રેજોએ તેમના હાલના અર્થશાસ્ત્ર માટે ઇન્જિન અને હિંદુસ્થાન એ બે દેશો પસંદ કર્યા છે જેમ જોકે અર્થશાસ્ત્ર બનાવનાર પ્લાટણ તેમાં તેના પોતાના લાભન લખવાની મલાળ ગણે છે તેમ અંગ્રેજોએ તેમના બનાવેલા અર્થશાસ્ત્રમાં લખેલું છે તેમના ઉદ્યોગકુલને આગામી થયા પછી તેમણે પોતાનું અર્થશાસ્ત્ર બનાવ્યું છે હવે જો અંગ્રેજોનું અર્થશાસ્ત્ર ખૂટ હોય, તો ખીજા દેશો તેમના અર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણે કેમ ચલે તો નથી? 'લાયલો અને લેખો,' પૃ ૩૭

સ્વતંત્ર દિ. મ. અ. આલાલ સા દેસાઈ

મન્ત્રી નરસિંહભાઈ ધીરભાઈ પોલ,

'પાટીદાર' ગર્નિશર, આણંદ

પાલિક સલાખમ : દેશમાં જે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ છુટકે નકલના ત્રણ આના

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી ગોવિંદભાઈ મગજભાઈ પટેલે છાપ્યું અને શ્રી નાવનીચેન મગજભાઈ પટેલે આણંદમાં પ્રગટ કર્યું, તા. ૨૫ ૬ ૪૩

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
આપણા શિક્ષિતોની અશિક્ષિતતા	જેન ચંપાબેન મણિભાઈ પટેલ	૨૫૯
વડીલોને વિનંતી	ભાઈ ચિમનભાઈ મૂ.	૨૬૨
જેલ ખલાસ	„ ઈશ્વર પેટલીકર	૨૬૩
સમાજસુધારો	„ મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ	૨૬૮
સામાજિક ઉન્નય	ડૉ. ડી. એલ. પટેલ	૨૭૦
પરફુલ્લા રોગની બીનરમાં	ભાઈ મોતીભાઈ કુ. બાંધણીકર	૨૭૧
કેવો ન્યાય?	„ જયભાઈ પુ. પટેલ	૨૭૭
ચર્યાપત્ર	જેન શાન્તાબેન	૨૭૯
જાણવાબેગ	„ વિવિધ	૨૮૧
પ્રસંગકથા	‘પાટીદાર’ મંદિર	૨૮૩

૧. જેનોને વિનાશવાળમ ‘પાટીદાર’ આપવાના ફંડમાં પદ્માણના પશુ હાથ ફંપાલામાં રહેતા ભાઈ ચતુરભાઈ ઇચ્છાભાઈ પટેલે (શિ. ૧૨=) રૂ. ૮, દલીરથી ભાઈ જમનાદાસ નાગરદાસ પટેલે રૂ. ૬ અને ચિખોદરાના હાથ વડોદરામાં રહેતા ભાઈ ચતુરભાઈ કાળિદાસ પટેલે પોતાનાં પુત્રી જેન આનંદી-જેનને લગ્નપ્રસંગે રૂ. ૫ મોકલ્યા છે તે ઉપકાર સહિત એ ફંડમાં જમા કર્યા છે. જે જેનોએ વિનાશવાળમ ‘પાટીદાર’ મંગાવવું હોય તે પોતાને હાથે કાળજી લખી જણાવે. ગામની બીજી જેનોને પણ એના વાચનનો લાભ આપે.

૨. જે ભાઈઓ ‘પાટીદાર’ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી તેને જતી ખોટ, ખાતે મદદ કરવા ઇચ્છે, તે યથાશક્તિ રૂકમ મોકલીને, ગ્રાહકો વધારીને અથવા જાહેરખર્ચર આપી અપાવીને એવી મદદ કરી શકે.

૩. આફ્રિકાના ઘણા ગ્રાહકોનાં લવાળમ હજી બાકી છે, તે હવે વેળાસર મોકલી દે અને એ રીતે કાળજીની આ મોંઘવારીના કપરા કાળમાં પ્રેસખીલ ભરવામાં સહાયતા કરી ‘પાટીદાર’ને મદદ કરી શકે.

૪. ‘પાટીદાર’માં આવતાં ચર્યાપત્ર સાથે તંત્રી સહમત થાય છે જ એમ માનવું નહિ.

૫. ‘પાટીદાર’માં નનામી કે ઉપનામથી લખાએલા લેખ લેવાતા નથી.

૬. પોતાની જાણમાં આવે એવા વિશ્વાસપાત્ર સમાચાર ‘પાટીદાર’ની પ્રસંગકથા માટે ભાઈજેનો મોકલે એવી આશા છે.

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૯૯
૫૫ ૨૦

આપણું

અપાઠ
અંક ૬

આપણા શિક્ષિતોની અશિક્ષિતતા

અત્યારે આપણો દેશ કેળવણીમાં આગળ વધે જાય છે. આપણા હિન્દુ સમાજમાં પણ શિક્ષિતોની સંખ્યા વધતી જાય છે. આપણે આ શિક્ષણ લેતા પહેલાં શિક્ષણનું મુખ્ય ધ્યેય શું છે તે જાણવું જોઈએ. શિક્ષિત વર્ગે પોતાના જ્ઞાનના વિદ્યાર્થી અશિક્ષિતોની જડના દૂર કરીને અને સમાજમાંથી દુરદિઓ તથા ખોટા રીતરિવાજો, જે આપણને હાનિકર્તા હોય તે, કાઢી નાખીને નવી પ્રથાઓ દાખલ કરી સુખનાયક અને યોગ્ય સુધારા કરવા જોઈએ. આપણા સમાજમાં શિક્ષિતોની સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે, પરંતુ તેઓ પોતા પોતાના મેક્ષા વિચારો દૂર કરી સમાજમાં સુધારો કરવા કેટલે અંશે પ્રયત્નો કરે છે તે જોઈએ.

આપણા હિન્દુ સમાજમાં માતાપિતાના મૃત્યુ પાછળ 'બારમું' કરવાનો રિવાજ હતો અને હજી પણ કેટલીયે જગ્યાએ છે. આપણો આ રિવાજ કેટલો દુષ્ટ છે તે તો હવે લગભગ દરેક જણ જાણે છે. બારમાને દિવસે લોકો આનંદથી જોજન કરે છે, પરંતુ મૃત્યુ પામેલાને તો કાષ્ટપાદ પણ કરતું નથી. તેની પાછળ હજારો રૂપિયાનો ધુમાડો ફરવામાં આવે છે. આવાં પ્રેતજોજનો છેવટે દેવું કરીને પણ 'કરવામાં' આવે છે... દેવું કરનાર ઉપર તો વ્યાજનું ચે વ્યાજ ચરે છે અને છેવટે દેવું ત્રિદિ આપી શકવાથી તેની સ્થિતિ ધણી જ કંડેડી બની જાય છે. આપણા શિક્ષિત યુવકોએ આ બારમાની પ્રથા બંધ કરવી અને કરાવવી જોઈએ. એનાથી યતાં તુકસાનો અજ્ઞાન ભાઈઓને સમજાવીને દસાવડું જોઈએ કે બારમાના લાકડાં એ ધીના લાકડાં નથી, પરંતુ લોહીના લાકડાં છે. પરંતુ આપણો શિક્ષિત વર્ગ 'આપણે આમ ન કરવું જોઈએ' અને 'તેમ ન કરવું જોઈએ' એમ લાંબાં લાંબાં ભાષણો આપવામાં જ સમજે છે, પરંતુ ત્યારે પોતાનો વારો આવે છે ત્યારે તરત જ જૂની પ્રથાને અનુસરીને

પ્રેતભોજન જમાડતાં અને જમતાં પણ અવ્યક્તતા નથી. તે વખતે તેમનું લાપણુ આપવાનું હાપણુ ક્યો જાય છે? કોઈ પૂછે તો તેઓ તે વખતે ખોટાં બહાનાં કાઢીને ગણાંતણાં કરે છે. ખીજને સલાહ આપવી અને પોતાનો સમય આવ્યો ખસો જવું એ શું આપણા શિક્ષિત વર્ગની શોભા છે? ખીજ કેટલાયે અશિક્ષિતો હોવા છતાં સંસ્કારી માણસો પોતાના દૃઢ નિશ્ચયને મક્કમતાથી વળગી રહીને, સમાજ તરફની અનેક મુશ્કેલીઓ વહોરી લેખને પણ કંઈક કરી બતાવે છે. તેઓ શિક્ષિતોની માફક લાપણુ આપવાનો કંઈ ડોળ કરતા નથી, પરંતુ પોતે જૂના રીતરિવાજોમાં સુધારો કરી ખીજઓમાં દાખલો બેસાડે છે. ત્યારે આ બેમાંથી ખરા શિક્ષિત કાણુ?

હાલ લગ્નના દિવસો આલે છે. મોંઘવારી હોવાથી અનાજ તેમ જ ખીજ વસ્તુઓની તંગી હોવાથી સરકારે જમણુવાર ઉપર પ્રતિગ્રંથ મૂક્યો છે, છતાં કેટલાંયે લગ્નો અને ઉત્સવો ધામધૂમથી થયે જ જાય છે, પણ હજી મુઠ્ઠી સરકારી અમલદારોએ જમણુવાર સામે યોગ્ય પગલાં લીધાનો એક પણ બનાવ બનવા પામ્યો નથી. ત્યારે જો શિક્ષિત અમલદારો પ્રગતિ ચૂસીને પોતે જ પોતાને ત્યાં મોટા ઉત્સવો કરે અને કાંકમાફની લગ્નો કરે, ત્યારે ખીજઓ સામે એ શું પગલાં લેઈ શકે? હાલ કેટલાયે માણસોને પેટપૂરતું અનાજ મળતું નથી. આવે વખતે આ ઉત્સવો શા? આવા જમણુવાર શા? આ વખતે તો જરા પણ ધમાકા કે ખર્ચ સિવાય તદ્દન સાદી રીતે લગ્ન કરી નાખવું જોઈએ. આપણો હમેશનો વ્યવહાર બંધ પડવો જોઈએ નહિ; લગ્ન એ જીવનનું અત્યંત આવશ્યક અંગ છે, તેથી તે અટકાવી શકાય નહિ; પરંતુ તે પ્રસંગે થતા ખોટા ખર્ચ, લગ્નજીવનને ફેંધી નાખતી જૂની રીતો અને હોંગી રીતરિવાજો તો જરૂર અટકાવી શકાય. આ સમયે તો કોઈ પણ જાતના ઉત્સવ કે લેવડદેવડ સિવાય લગ્ન તદ્દન સાદાપટ્ટથી કરી નાખવું જોઈએ. અને આવા સુધારા થવામાં જ આપણી તેમ જ આપણા દેશની ઉન્નતિ અને ઔરવ છે, પરંતુ આ બધું અટકાવવા આપણો શિક્ષિત વર્ગ કેટલે અંશે ચત્ત કરે છે? તે તો બેલટો પોતે જ એવી વસ્તુઓનો મોહ રાખી એને સ્તેજન આપીને પોતાના શિક્ષણને લગ્નની પોતાની મૂર્ખાઈનું પ્રદર્શન કરે છે.

આજના શિક્ષિત યુવાનોનો જનતામાં જવાનો મોહ પણ અજળ છે. હાલ દેવે ગાડીઓ તદ્દન ઓછી થઈ ગઈ હોવાથી મુસાફરી કરવામાં ઘણી જ તકમારી ભોગવવી પડે છે, ગાડીમાં બેસી રહેવાની પણ જગ્યા મળતી નથી. આ બધી મુશ્કેલીઓ વેડીને, સખ્ત તાપમાં મુસાફરી કરીને પણ તેઓ લગ્નમાં અને જનમાં પોતાની હાજરી આપ્યા સિવાય રહી શકતા નથી. આવી

મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં આજના શિક્ષિત વર્ગને આવા પ્રસંગોએ જવાનો મોહ કેમ લાગ્યો છે તે કંઈ સમજવું નથી.

શિક્ષિતોમાં પણ પાછા ત્રણ પ્રકારના શિક્ષિતો છે: એક ટોંગી વર્ગ છે, જે પોતે સુધારક હોવાનો દાવો કરે છે, લાંબાં લાંબાં ભાષણો આપે છે, કુરિવાને તેમજ જૂની પ્રથાઓ કાઢી નાખવાની ખીજને સલાહ આપે છે, પરંતુ પોતાનો વખત આવ્યે પોતે કંઈ જ કરી શકતો નથી, અને જૂની કુરિવાને અનુસરે છે. આ પ્રકારનો યુવક ટોંગીપણાને લીધે છેવટે સમાજમાં દલકા પડે છે. શિક્ષિતોમાં આ વર્ગની સંખ્યા મોટી છે. બીજો વર્ગ એવો છે કે પોતે જે માનતો હોય, જે બોલતો હોય, તે ગમે તેવું સંકટ વેડીને અને અતિ સમાજનો સામનો કરીને પણ સમાજમાં યોગ્ય સુધારા કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તે કદી પણ ખોટો ડોળ કરતો નથી સમાજ તેને તરછોડે, તોપણ તે પોતાના નિશ્ચયને મક્કમપણે વળગી રહે છે અને પોતાનું ધાર્મ્ય કરે છે. અતિ તેનો વિનય થાય છે અને બીજાઓ પણ તેને અનુસરે છે. આનું નામ તે શિક્ષિત યુવક. આ વર્ગની સંખ્યા ભાગ્યે સેંકડે જે પાંચ દસ હશે. શિક્ષિતોમાં ત્રીજા વર્ગના યુવકો એવા પ્રકારના હોય છે કે જેઓ જૂના રીતરિવાજોને માને છે, વસ્ત્રોડો કાઢવામાં અને કાકગાડ કરવામાં અભિમાન અને મોટાઈ માને છે. રેશમી ખમીસ કે ઝમ્મો અને પાટલૂન પહેરીને ઉઘાડે માથે છેલ્લમટાઉ ખંતીને જાનોમાં રખડવામાં તેમને રસ પડે છે. વળી તેઓ સ્ત્રીશિક્ષણની પણ વિરુદ્ધ હોય છે. પોતે શિક્ષિત હોવા છતાં, જેનોતે શિક્ષણ આપવા વિરુદ્ધ હોય એ બહુ નવાઈની વાત લાગે છે, પરંતુ હું માનું છું કે એવા યુવકો ફક્ત દેશમાં જ આવ્યા જ શિક્ષણ લેતા હોવા જોઈએ. તેમને શિક્ષણથી થતા જ્ઞાનના અને બુદ્ધિના વિકાસની કંઈ જ કિંમત હોતી નથી. તેઓ માને છે કે શું આપણા ગાપદાઓ મૂર્ખાં હતા કે જૂના રીતરિવાજોને માન આપના અને ખર્ચ પણ કરતા? આપણે પણ શા માટે એમને અનુસરવું નહિ? પરંતુ તેઓ એમ નથી સમજતા કે આપણા ગાપદાઓની સ્થિતિ કેવી હતી. હું તેઓને કહું છું કે પહેલાં તમે ગાપદાઓના જેવા નિર્અર્થ, નિર્અર્થ અને તંદુરસ્ત બનો અને પછી બીજા બાળકોમાં તેમનું અનુકરણ કરવા જાઓ. પહેલાં અને ત્રીજા વર્ગના યુવકો હિન્દમાં વિશેષ પાકે છે, તેથી જ હિન્દની સ્થિતિ દિવસે દિવસે બગડતી જાય છે. ક્યાં ગાપદાઓના સમયનું હિન્દ અને ક્યાં હાલનું? આવા યુવકોએ જ મહાત્માજીની લડતને લાલ કરતાં નુકસાન વધારે કર્યું છે.

૧. પરદેશથી કમાઈ આવેલા લાઠીઓ પોતાની દીકરી પરણાવતી વખતે મર્યાદા બહારની પરકણો આપીને પણ દીકરી પરણાવે છે. પરકણુ આપવાથી એકાદ પ્રસંગ તો પતી જાય, પરંતુ એટલી પરકણુ તેના લાઠપિતરાઈઓ કે તેના દીકરા ભવિષ્યમાં નહિ આપી શકે, તો હાલ જે સહેલું લાગે છે તે અધર નહિ ધૂધ પડે? પરકણુનો દર વધારી દેવાથી પરકણુ આપનારનો એક પ્રસંગ પતે.

છે, પરંતુ તે ભવિષ્યમાં દુઃખદાયી નીવડશે કે કેમ તે વિચારવા જેવું નથી?

૨. કેટલાક જાણુ પોતાના વતનમાં લગ્ન કરતા નથી. લગ્ન વતનમાં થવું જોઈએ કે બહાર તે એક ચર્ચાનો વિષય છે. પોતાના ભાષપિતરાઈઓની વચમાં રહીને આવો પ્રસંગ ઉજવવામાં શી અડચણ આવે છે તે વિચારવામાં આવતું નથી.

૩. જહારગામ લગ્ન કરનાર કંઠોત્રીઓ લખે છે તે નવાઈ પમાડે એવું છે. બીજાં શહેરોનું તો ગમે તેમ હોય તે મને ખબર નથી, પરંતુ અહીં વડોદરામાં તો જરા સાધનસંપન્ન પાટીદારને ત્યાં લગ્ન હોય એટલે તે વડોદરામાં રહેતા પાટીદારોની યાદી લેઈને જોશે ને કંઠોત્રીઓ લખી નાખે! અને કુમનશીળી એવી છે કે સંબંધ હોય કે ન હોય, પણ કંઠોત્રી આવી એટલે જન્મવા જતારને ચાંદો આપનાર લેનાર મળી જ રહે છે! સંબંધ વગર છૂટથી કંઠોત્રીઓ વહેંચવાની આ રીત કંઠોત્રી લખનારને માટે શોભાવાળી નથી. કંઠોત્રી આવી એટલે સંબંધ હોય કે ન હોય, પણ જન્મવા જવું કે ચાંદો મોકલવો એ લોકોમાં વધતી જતી નિર્જળતાની નિશાની છે. બન્ને પક્ષને માટે આ જાતનો શંભુમેળો કરવો એ સારું નથી. પાટીદાર સિવાયના બીજાં લોકોમાં પણ આપણી આ રીત હાસ્યારૂપ થતી જાય છે એ હવે ઘણા જાણુ જાણુતા થયા હશે.

આ જાતની અનેક બાબતો આપણી જ્ઞાતિના પ્રસંગો વિષે વિચારવા જેવી છે. જ્ઞાતિના વડીલો આ બાબત ઉપર વિચાર કરે તે પોતાને ત્યાં પ્રસંગ આવતાં બીજાને માર્ગદર્શક થાય એવું સંયમશીલ વર્તન રાખે તો તેમણે જ્ઞાતિની ભાવિ પ્રગતિ ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો ગણાશે.

વડોદરા

ચિમનભાઈ મૂ. અમીન

ખેલ ખલાસ

વિદુલભાઈનો કંકુપુરાણનો વા હજુ રજાઈ રહ્યો નહોતો, ત્યાં સુધીમાં તો એ વહેલી સવારે દાતણ કરી મેં ઘોતા હતા ત્યારે બીજા બાજુથી શનુ ચઢી આવ્યા.

પોતે જેની ઉપર આધણ મૂકીને બેસી રહ્યા હતા, તે હાકરો હાથમાંથી જાય છે એવી ખબર પડતાં જ જોશંગભાઈ અને મનોરભાઈ આથી પહોંચ્યા. દુમલાની પોતાનાં તરફથી શરૂઆત કરતાં મનોરભાઈ બોલ્યા: “તમે તો મારા ભાઈ, કોઈનો મનખો સેવા બેસા છો કે શું?”

“શો મનખો લીધો?” અમરતો પૂછવા ખાતર વિદુલભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો.

“અમારા મનથી તો જાણે આપણે નક્કી છે એમ માની કંઈ ઉદ્ધાંત કર્યા

વગર નિરાંતે બેસી રહ્યા છીએ. અને તમે તો અમને સૂતા મૂકી ક્યાં ને ક્યાં ચૂંક્યા કરો છો!” શ્વાસ ચઢતો હતો, છતાં મનોરભાઈએ ત્યાંથી પૂરું કર્યું.

“દષ્ટ જાણે, લોકો ય કાગનો વાધ કરી મૂકે છે ને! તમને ક્યાંથી ખબર થઈ કે અત્યારના પહોરમાં આવી પહોંચ્યા?” વિઠ્ઠલભાઈએ વાતને મહત્વ ન આપતાં કહ્યું.

ટાણો મારતાં જ્ઞેશંગભાઈ બોલ્યા : “અમારે ગરજ રહી એટલે ખબર રાખ્યા વગર છૂટકો છે?” મનોરભાઈ એમાં ઉમેરી આપતાં બોલ્યા : “અમારા મનમાં એટલી બધી અધીરાઈ હોત તો પહેલેથી જ બધું ચોક્કસ ન કરત?”

વિઠ્ઠલભાઈએ બારી શોધતાં કહ્યું : “મારો તો ગિલકુલ વિચાર નહોતો, પણ મણિભાઈ બહુ વળગ્યા ત્યારે.....”

એમને પૂરું બોલવા દીધા વગર વચ્ચે જ્ઞેશંગભાઈ બોલી ઊઠ્યા : “એ મણિયા બોડાને હું ના જોળખતો હોઉં ત્યારે ને? કોઈને ઉતરીને શીશામાં ઉતારવો હોય તો એનું કામ!”

મનોરભાઈ : “એ સાત શીશામાં ઉતારવા ફરે, પણ આપણી ફૂટી ગઈ હોય કે એમ પડતું નાખીએ?”

જ્ઞેશંગભાઈ : “ના નોયું આ! વિઠ્ઠલભાઈને નહોતું જતું તો ય પરાણે લેઈ ગયો ને! એ તો એનું બંધારણ બાંધી આપે કે સામે માણસ બધું સાચું જ માને!”

મનોરભાઈ : “એ તો માણસમાં અક્કલ ન હોય તો પછી બોડામાંય પડે, એમાં બીજો કોઈ શું કરવાનો હતો?”

“અક્કલની ક્યાં વાત છે! લલલલા તમારા મારા જોવાને ય ઉતરી ગય.”

“ઉતર્યું એમ તો!”

“શું બોલું માને છો? આ વસાજવાળા ભોગીભાઈ જેવો તો કોઈ ચાલાક નહિ. પણ એને ય આમથી તેમથી ભેરવી એવી જગ્યાએ કન્યા અપાવી કે ખાવાનું તો ટેકાણું ય ન મળે. ઘરમાં કોઈ નાનું મોડું નહિ.”

વિઠ્ઠલભાઈ વચ્ચે બોલ્યા : “પણ એનું ઘર ખરું, હાં કે?”

જ્ઞેશંગભાઈ : “અરે ઘરને તે નર્યું મધ મૂકીને ચાટે!”

વિઠ્ઠલભાઈ : “અરે ઘરની તે વાત ચાય! ગમે તેવો ખાલી હોય, પણ વસ્તાવાળો એ તે વસ્તાવાળો!”

જરા ખિન્ન બને જ્ઞેશંગભાઈ બોલ્યા : “અરે વસ્તાવાળાને ય ટપે એવા

કંઈ નાતમાં બીજા નહોતા? નયું છોક્કર હોશિયાર જોયું એમાં શા ન્યાસ થઈ ગયા!”

વિદુલભાઈ આગળ કંઈ ન બોલ્યા. મનોરભાઈ, હવે પોતાનો વારો આવ્યો હોય તેમ, ધીમેથી બોલ્યા : “પારકી આંખે જુએ તેને તો બધે એવું જ થવાનું.”

“એ તો ખરું.” જોશંગભાઈએ એમાં સંમત થતાં કહ્યું : “પણ એમાંય આ મહિયાની અડફેટમાં ચડ્યો એના તો બાર જ વાળ્યા સમજવા! આ ના જોયું? વિદુલભાઈ જોયે દહાડે તો ત્યાં આવ્યા હતા. બધું નક્કી જ હતું ને? અને જનાં એ કેવો એમને ઘસડી ગયો?”

એનો સ્વીકાર કરતાં વિદુલભાઈ બોલ્યા : “જરા એવો તો ખરો....”

“જરા શું, પૂરેપૂરો કહેતો! એ તો અમે કાગડાની પેઠે તાકતા ન રહીએ તો તમને ક્યાં ને ક્યાં ચ ફેરવી નાખે!”

“એવો તો ખરો. મને અમરતો જોવા જ ખેંચી ગયો, તોય બે દિવસ સુધી ખસવા ન જ દીધો.” અને આગળ કહેતાં અચકાતા હોય તેમ સહેજ ખમચીને વિદુલભાઈ બોલ્યા : “મેં બહુ ચે ના કહ્યું, પણ રૂપિયા વળગાડ્યા ત્યારે જખો!”

“શું કહો છો!” ચાટલી બંધી જોડી વાત ન જાણતા જોશંગભાઈનું અને મનોરભાઈનું મોઢું પહોળું થઈ ગયું! પોતાને કેવા કાબેલ દુશ્મન સામે ઝૂઝવાનું છે તેનો ખ્યાલ કરી જોશંગભાઈ બોલ્યા : “તમે ચ મારા ભાઈ સાવ ભોળા છો ને! ચાટલે દરજ્જે વાત આવે છે ત્યાં સુધી તમે મગતું નામ મરી નથી કહેતા ને?”

વિદુલભાઈ : “કતરઝોડની પેઠે વળગે છે ત્યાં બીજું સાંભળે છે કાણ?”

મનોરભાઈ : “આપણી પા આની ચે મરજી ન હોય તો બીજાની કંઈ મગદૂર છે કે વળગી શકે?”

જોશંગભાઈ : “એ મહિયા ખોડાનો હું ખરાબર ભોમિયો છું. એણે ધાયું હોય ત્યાં કોટડો બેસાડ્યા વગર ચૂકે જ નહિ.”

મનોરભાઈ : “પણ એવું માને જ શું કરવા?”

જોશંગભાઈ : “આ ના જોયું! એમને પગણે લેઈ ગયો તો લેઈ ગયો, પણ પાકે પાયે કરવા રૂપિયા વળગાડ્યા! પાછો એવો કે તે ઘડીએ તો તમે જો કહો એ હાથે હા બહુવાનો.”

મનોરભાઈ : “વિદુલભાઈએ એટલું તો કહેવું જોઈતું હતું કે અમારે તો બધું નક્કી થઈ ગયું છે!”

વિઠ્ઠલભાઈના મનમાં શું છે તે જાણી લેવા જોશંગભાઈએ કહ્યું : “લો ને મન છૂટી વાત કરે. એમનું મન જરા કુશું, એટલે”

“ના, ના, એ તો વાત જ ન કરતા. એવું હોય તો તમારે ત્યાં આવું જ શું કરવા? પણ આ અમારા ડાહ્યાભાઈ અને નરસિંહભાઈ વળગ્યા, એટલે મારા મનમાં એમ કે જવામાં શો વાંધો છે? આવું જાણતો હોત તો ઘરમાંથી બહાર પગ જ ન મૂકત ને.” વિઠ્ઠલભાઈએ પોતાના મનની વાત બાજુએ મૂકી કંકુની શિખામણ સ્વીકારી લીધી.

બાકી હતું તે બપોર પછી નવો મોરચો મંડાયો. વિઠ્ઠલભાઈએ, મોટા છોકરો આફ્રિકા હતો એટલે, એથી નાના છોકરાને પહેલો ગાંધ સાલ પરણાવ્યો હતો એમના એ વેવાઈએ એક છોડી ત્યાં અને બીજી નરેન્દ્રના ગામમાં પરણાવી હતી. વિઠ્ઠલભાઈ ચંપાને જોવા આવ્યા ત્યારે સોમભાઈને ઘેર ગયા હતા. પરંતુ પોતાને જે વિરોધ કરવાનો હતો તે ત્યાં ન કરતાં, એ પોતાના વેવાઈ સાથે વિઠ્ઠલભાઈને ઘેર ચડી આવ્યા. વાઘજીભાઈને તો વિઠ્ઠલભાઈ અને સોમભાઈ બંને સરખા હતા. એ કહે એટલે એમને ત્યાં આવ્યા વગર છૂટકો ન હતો.

હવે તો એક બાજુ ચાર અને બીજી બાજુ વિઠ્ઠલભાઈ એકલા.

સોમભાઈ : “એ તો મણિભાઈ એમને લેઈ મારે ત્યાં આવ્યાં ત્યારે મેં વાત જાણી. હું તે ઘડીએ તો શું કરું? રાત્રે સૂવા આવવાનું ય મેં તો કહ્યું હતું, પણ એ કાગડો એમને એમ આવવા દે ખરા?”

વાઘજીભાઈ : “એ તો ગમે તેવા આંખે પાટા બધાવે, પણ આપણે તો બે ય બાજુનું જોઈ લેવું જોઈએ ને?”

સોમભાઈ : “હું જાહુ આગ્રહ કરું ત્યારે”

“તમારાથી તો બહુ ખેંચાખેંચ ના થાય, પણ એમણે બધું સમજવું જોઈએ ને?” વાઘજીભાઈ સગાની લાગણી બતાવતાં બોલ્યા.

મતોરભાઈ : “લોકા ય શું વચ્ચે જાણીને ઉપાધિ વહોરે છે! બધા ય જાણે છે કે અમારું લગલગ નક્કી જ છે, છતાં શું કરવા આટલી ભાંગાડ એમને કરવી પડી?”

સોમભાઈ : “એમને તો કોરે કાગળે મટુ કરાવવું છે, એટલે બીજો તો દોષ હડિયે ચડે? ભલા આદમી આ વિઠ્ઠલભાઈ ભોળા એટલે જેમ સમજાવે તેમ સાચું માને.”

જેસંગભાઈ : “પણ એમ કૂલડીમાં ગોળ ભાગવાનો હતો એટલે ચાલે?”

સોમભાઈ : “હોકરાના બાપને કાણમાં લેઈએ જોડે, એમના મનમાં કે, બીજાનું શું ચાલવાનું છે.”

મનોરભાઈ : “પરણનાર તો અમારા કુળમાં છે ને? આક્રિષ્ટ કાગળ લખીએ જોડે છે ને અહીં અણીને ટોચે આપ્યું, પણ તરત જ તૂટી પડે!”

સોમભાઈ : “જો તો અહીં જોડે નથી બાથોડિયાં માર્યાં. પાંચ સાત જગાએ જઈ આવ્યા; પણ એમનો ઘડો કાણ કરે છે? બહાર બાર લાખ ને જીન્યુ હજારના થઈને ફરે, જોડે કંઈ બીજા અંગ્રહ જાય? આખી જિંદગી સુધી લોકોનું બાઈ બાઈને મરી ગયો. ને પાછળ કરવું પડે ત્યારે એકાદ બે વરસથી ‘અમે કાઈનું બારમું બાપ્તા નથી’ કહી અંપો બંધ કરી દીધો. ‘બારમું કરવું નહિ, કન્યાને લગ્નપ્રસંગે કાઈ જાતની લેવડદેવડ કરવી નહિ, જનની તમાસો કરવો નહિ,’ એવાં તો કાણ જાણે કેટલાંય ધર્તિગોની વાતો કરે છે!”

વાઘજીભાઈએ હાસ્યમાં કહ્યું : “ત્યારે તો વિદલભાઈથી જ જાન નહિ લેઈ જાય!”

ગિયારા વિદલભાઈ શો જવાબ આપે? જોશંગભાઈએ પૂછ્યું : “તમે આવી કંઈ વાત જાણતા જ ન હતા?”

સોમભાઈ : “પેલો મણિયો ઘંટ એ વાત કરે શાનો!”

મનોરભાઈ : “સામાન્ય રીતે કંઈ આપવા લેવાની વાત થઈ હશે ને?”

વાઘજીભાઈ : “આગળથી તે કંઈ એ બધું કાઈ ના પાડે એવો છે? ત્યારે વાગવું વાગવું તોરણે આવે ત્યારે સૌ થઈ ગયે. પછી આવનારો ક્યાં જવાનો હતો?”

જોશંગભાઈ : “જાગ્યાં સોમભાઈ હતા તો એમને તો પૂછવું?”

વાઘજીભાઈ : “મારું એ જ કહેવું છે ને? કેક રૂપિયા લેવા સુધીની વાત આવે, ત્યારે આગળ પાછળનો વિચાર તો કરવો. કાલે સાંજે સોમભાઈ આવ્યા ત્યારે એમણે વાત કરી ત્યારે મેં જાણ્યું. ઝિત્તો હું એમને કપકા દેવા જતો હતો કે મારા ભાઈ, એવું હતું ત્યારે તમારે તો વાત કરવી હતી ને. પણ એ જ લગ્ના આદર્શ શું કરે? એમને તો પૂછે ત્યારે ને?”

મનોરભાઈ : “જો તો બહુ ને! જો વધારે ધાવમેજ કરે તો વળી એમને વહેમ પડે.”

વાઘજીભાઈ : “તો ય એ તો એટલા લગ્ના કે ઝિત્તો મને કહેવા આવ્યા, કે આ તો અંદર અંદર સમું જોડે પાછળથી તમે મારો દોષ ન કાઢો કે એમણે વાતેય ના કરી. મેં જ કહ્યું : ‘ચાલો ને ત્યારે આપણે બે થઈ જતા

આવીએ. એમને મૂઝવે તે કરે, પણ પાછળથી આપણને તો કહેવા વારો ન રહે.”

સોમલાઇએ નરેન્દ્રના વિરોધી તરીકે પૂરેપૂરો લાગ લાગ્યો. ગમે તેવો મક્કમ માણસ હોય, પણ એ સામું જ ન લાગે તેવી બનાવટી વાત ગોઠવી કાઢી. આવી વાતોમાં ઓછી સાચગૂંઠની તપાસ કરવાની હતી? જેને અંદરખાતેથી જેવું કહેવું હોય તેવું કહેવાની છૂટ છે. અને વ્યાવહારિક કાવાદાવામાં ગચ્છાપચ્છા લેણી ખૂતી કરતાં ઓછા પાપી હોય છે?

બિચારી નિર્દોષ ચંપાને માથે આવો પાપી આરોપ મૂક્યા વિના તેમને પોતાનું કાર્ય સફળ કરવાનો બીજો રસ્તો જ ન જાયો!

“ ‘વંદેલ’ કન્યાલયમાં ભણતી ત્વારતી ધણીને ઘેરથી ગએલી છે. ટપાલમાં ખાનગી કાગળો લખે છે - આવે છે. હમણાં છ મહિના પહેલાં એની મા ને બધાં એને હવા ખાંચાનું નામ દેખ આણુ લેખ ગયાં હતાં. કંઈ દાળમાં દાળું હોય તે જણાયા વગર રહે?

દીકરીનાં બિચારાં માઆપ!

સણિયાદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર

સમાજસુધારો

મનુષ્ય સમાજમાં ઠેર ઠેર સુધારાની વાતો થાય છે, દરેક વ્યક્તિ સુધારો ઇચ્છે છે. પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે કે પ્રયત્ન વગર ખાલી સુધારો ઇચ્છવાથી કે સુધારાની વાતો કરવાથી જ સુધારો થઈ શકતો નથી. સમાજ-સુધારા માટે પહેલાં વ્યક્તિગત સુધારો થવો જોઈએ, ત્યાર પછી તેને માટે પરિશ્રમ જોઈએ. ‘ખાલી જોણવાથી સુધારો થઈ શકે નહિ.

આપણે સમાજમાં ઠેર ઠેર પ્રચાર કરીએ છીએ કે ‘લાઇ, બારમાં ન કરશો,’ ‘પરદેશુ ન લેશો.’ પણ આપણે જ ઘેર કોઇ મરણ પામે ત્યારે તે વખતે બારમું કરવા તૈયાર થઈએ અને કોઇ આપીને કહે કે, “લાઇ, તમે તો કહેતા હતા કે બારમાં કરવાં ન ઘટે, તો હવે તમે જ શા માટે બારમું કરવા તૈયાર થાઓ છો? ક્યાં ગયો તમારો સુધારો?” તે વખતે આપણે નીચું મોઢું ધાલીને કહીએ, કે “બારમું કરવાનો તો રિવાજ છે, એ અમારા એકલાથી શી રીતે બંધ થઈ શકે?” સુધારક બની સમાજના ઊંચા પાટલા

૧. ઉપર બેસી સુધારાની મોટી મોટી વાતો કરીએ અને પ્રસંગ આવતાં પોતે એ વાતોને ભૂલી જઈએ એ વસ્તુ ઇચ્છવાનું ન કહેવાય. એટલે પહેલાં વ્યક્તિગત સુધારો કરીએ, વ્યક્તિગત સુધારા વગર સમાજસુધારો અશક્ય છે.

જેમ એક જગડેલી ફેરી બીજી ફેરીઓને જગાડી નાખે છે, તેમ એક રખડેલ યુવક બીજાઓને વઢેલ બનાવી મૂકે છે. તેવી જ રીતે એક ઉત્તમ મનવાળો પુરુષ બીજાઓને સુધારી પણ શકે છે. જો તમે પરદણુ ન લો અગર ખારમું ન કરો તો તમારું દેખીને બીજાઓને તમારા જેવું કરવાનું મન સહેજે થઈ આવશે.

આપણો પાટીદાર સમાજ ગારિયા પ્રવાહ જેવો છે, એટલે બીજાને તમારું અનુકરણ કરવાનું મન સહેજે થઈ આવશે. કહેવાનું એટલું જ કે તમારે ત્યાં અવસર આવતાં એ રિવાજ ટાળશો તો આપોઆપ બીજાઓ એ રિવાજ ટાળશે. એટલે વ્યક્તિગત સુધારાથી જ સમાજસુધારો શક્ય છે.

વ્યક્તિગત સુધારા સાથે પરિશ્રમ પણ જોઈએ. તમારે ત્યાં અવસર આવતાં તમે પરદણુ ન લીધી કે ખારમું ન કર્યું, માટે મેં સુધારો કર્યો છે એટલે જ વિચાર કરીને બેસી રહો. તો સુધારો ના થઈ શકે. તેને માટે અથાગ પરિશ્રમ જોઈએ. તમે જળધું કે ફલાણા ભાળને ત્યાં અવસર આવ્યો છે અને એ પરદણુ લેવા તત્પર થયા છે, તો તે વખતે તમારે જાણે તેમને સમજાવવાનું, કે “ભાઈ, મેં પરદણુ નથી લીધી. પરદણુ લેવી એ પાપ છે. તમે આજે છોકરાના પૈસા લો છો તો કાલે તમારે તમારી પુત્રીના પૈસા આપવા પડશે. અને એ રીતે જોતાં સરવાળે મીઠું નહોતું. માટે તમે પરદણુ ન લો એ ઇચ્છવાનું છે.” આ રીતે તમે એમને સમજાવશો તો એ સમજશે અને સમાજમાં સુધારો થઈ શકશે.

એમ વ્યક્તિગત સુધારા સાથે પરિશ્રમ જોઈએ અને તેને માટે પ્રયત્ન પણ જોઈએ. પાટીદાર યુવકયુવતીઓ આ વાત સમજશે તો સહેજે સમાજના સડાઓ દૂર થશે. આ ક્રાંતિના જમાનામાં ક્રાંતિને માર્ગે ચાલી એવા વિદ્વાને બંધ કરવા એ જ દ્વિતજનક છે. આત્મ સ્થિતિના વિનાશમાંથી જ સમાજનું નવસર્જન થાય છે, સમાજના મહાન ફેરફારો વિપ્લવોથી જ થાય છે. માટે સામાજિક ક્રાંતિ જરૂરી છે.

એડ (હાલ આલુંદ)

મનુભાઈ મગનભાઈ પટેલ

સામાજિક ઉન્માદ

મનુષ્યની જોપરીમાં મગજ નામનો એક અવયવ છે. આ મગજ ત્યારે ક્ષીણ થાય છે ત્યારે મનુષ્યને ઉન્માદ લાગુ પડે છે. મનુષ્ય સારાસારનો વિચાર ગુમાવે છે; તેની વિવેકશક્તિ નાશ પામે છે અને એક જ વૃત્તિ તેની રહેણી-કરણીમાં પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. તે વૃત્તિ તે મહાન દેખાવાની વૃત્તિ. અગ્રેજીમાં આ વૃત્તિને મેગાલો-મેનીઆ કહે છે.

મનુષ્યની બાબતમાં જે ખરું છે તે સમાજની બાબતમાં પણ ઘણી વખત લાગુ પાડી શકાય છે. પાટીદાર સમાજની હાલની માનસિક સ્થિતિ ઉન્માદ છે. હું તખીય છું, સારી રીતે જગવાએલો તખીય છું; એટલે આ નિંદાન કરતાં જવાબદારીનું જે ભાન ગ્રાખવું બેઠએ તે ભાન ગ્રાખીને કહું છું, કે પાટીદાર સમાજની હાલની સ્થિતિ ઉન્માદ છે.

યુરોપમાંથી હું પાછા આવ્યો, ત્યાર પછી અત્યાર સુધી હું એકેય લગ્નમાં હાજર રહેલો નહિ. કારણ ઘણાં હતાં, પરંતુ મુખ્ય કારણ તો એ હતું કે ત્યાંથી આવ્યા પછી મારે વાવંટાળનો જે સામનો કરવો પડ્યો તે સામનામાં જ મારે ઘણો સમય વ્યતીત થયો. ધંધામાં કંઈક સ્થિર થયા પછી ધંધામાં જ એકદિલથી પડેલા છતાં, એટલે પાટીદાર સમાજની સામાજિક સ્થિતિ તરફ મારે લક્ષ્ય નહિ જેવું હતું. પરંતુ મારા સગા મોટા ભાઈના દીકરાનું જ લગ્ન હતું. મારી જવાની બિલકુલ ઇચ્છા નહોતી. એવા તમાશાએ પાછળ મારા જીવનની એક ક્ષણ પણ વ્યતીત કરવા હું તૈયાર નહોતો, પણ આગ્રહ પુરેજ થયો; દયાણુ વધી પડ્યું અને હું લગ્નમાં ગયો.

જન ગઈ કાણીસા ગામે. જનમાં લગભગ ત્રણસોથી ચારસો માણસ હશે. આખી ધર્મશાળા માણસોથી ચિકાર થઈ ગયેલી. અદારમો સદીમાં કોઈ મરાઠા સરદાર પોતાનું લશ્કર લેઈ કાઠિયાવાડમાં ચોથાઈ બિઘરાવવા જતો હોય, અને માર્ગમાં કાણીસા ગામે એણે પડાવ નાખ્યો હોય તેવું તે વખતનું દશ્ય હતું. પણ પાટીદાર સમાજમાં તો સરદારો નથી, તે તો સામાન્ય ખેડૂતોનો - ગુલામોનો - સમાજ છે; તો પછી આ દશ્ય શાનું હશે? આ દશ્ય કોઈ માનસિક અતિરેકતાનું પરિણામ તો નહિ ને?

લગ્નમાં કન્યાપક્ષને દશ હજાર રૂપિયાનો ઉદાજો કરવો પડ્યો. વરપક્ષને પણ ખર્ચ થયું. અમારા જેવા ગરીબ કુટુંબ માટે તે ખર્ચ ભારે હતો, પણ કરવું શું? આ તો એક દાખલો છે. બીજો દાખલો આપું? આંક્રિડામાં કમાઈ આવેલા એક નરૈત્તમ પોતાની પુત્રી પરણાવવા બહાર પડ્યા છે. કહેવાય છે

કે ધરેણાં અને કપડાં મળી ત્રીસ હજારનો ખર્ચ થયો. બીજું બધું તો હજુ બાકી-છે. વળી મેં હમણાં જ વાંચ્યું કે નડિઆદ વગેરે ગામના નુથના એક લગ્નમાં સીતેરથી એમી હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ થયો, આ સર્વ દાખલાઓ પાછળ કઈ વૃત્તિ કોમ કરતી હશે? મોટા દેખાવાની વૃત્તિ? અંગ્રેજીમાં તેને મેગાલો-મેનીઆ કહે છે. તબીબી શાસ્ત્રમાં મેગાલો-મેનીઆ એ રોગી માનસિક સ્થિતિનું એક ચિહ્ન છે.

પાટીદાર સમાજ પાસે તેના રોગીઓની સારવાર કરવા માટે એકેય હોસ્પિટલ નથી, સેન્ટ્રીટરીઅમ નથી. તે સમાજના રોગીઓને મીશનરીઓનો આશ્રય મેળવવો પડે છે. તેના ભણેલા વર્ગને આશ્રયને અભાવે અસહ્ય મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થઈ પોતાનો જીવનમાર્ગ કાઢવો પડે છે. તેની કળવણીની સંસ્થા નાણાંને અભાવે સડે છે, તેના વિદ્યાર્થીઓ માટે કોઈ પણ પ્રકારની શિષ્યવૃત્તિઓ નથી. તો પછી ઉપસા દાખલા તંદુરસ્ત માનસિક સ્થિતિનાં ચિહ્ન ન જ ગણાય.

ધોળકા

ડૉ. ડી. ડી. પટેલ (એમ. ડી., જર્મની)

પરઠણના રોગની ભીતરમાં

અંદુભાઈ હમણાં જ આફ્રિકેથી સ્વદેશ આવ્યા હતા. પોતાની ભત્રીજી કુસુમનું ગમે ત્યાં ડેકાણું પાડ્યા સિવાય આ વર્ષે છૂટકો જ ન હતો. આફ્રિકામાં તેમના મોટા ભાઈની સામ્રક્ષના તેમજ મોટરના છૂટા સરસામાનની દુકાન હતી.

તેમના મોટા ભાઈ રમણભાઈ ઘરની કંગાલ સ્થિતિમાં મેટ્રિક નાપાસ થતાં ખેતીની મહેનતથી કંટાળી આફ્રિકા તરફ ભાગી ગયેલા, અને એકાદ બે સગાંસંબંધીઓની સહાયતાથી સાઈકલનો લાગ્યોટૂટ્યો સામાન ઉઘરાવી મોટા વેપારીને ત્યાં આપી આવતા. આમ તેમને પોતાની મહેનતનું વેતન રોજ મળ્યે જ જતું. માણસ ગમે તે ધંધામાં ધીરજ ને ખંતથી રચ્યોપચ્યો. મહે તો કોઈક દિવસ તેને પોતાના ધંધામાં સફળતા સાંપડવાનો સંભવ ખરો જ. એ પ્રમાણે રમણભાઈને પણ તેમના ધંધાએ ધારી આપી. અને જતે દિવસે તેમણે પોતે જ દુકાન નાખી. વખત જતાં દુકાન કીક ઠીક ચાલવા લાગી, અને પેદા થતી રકમ દુકાનમાં જ ઉમેરતાં દુકાનની જાહોજલાલી વધી પડી. બીજા માણસોની જરૂર પડતાં દેશમાંથી પોતાના ભાઈ અંદુભાઈને તેમ જ બીજા એક બે નજીકના સંબંધીઓને બોલાવી લીધા.

લડાઇના સંજોગોમાં મનફાવતા પૈસા પડાવવામાં બીજા વેપારીઓની માફક રમણભાઈ પણ પાવરધા બની ગયા હતા, અને લડાઈ લંગાનાં તેમની લક્ષ્મીનો ગુણાકાર પણ ખૂબ લંગાયો. પણ આ લક્ષ્મી તેમનો ઉપભોગ માટે ન જ હોય તેમ બેએક વર્ષ બાદ આફ્રિકાના જગપ્રસિદ્ધ બ્લેક વોટર નામના રોગના તે ભોગ બન્યા. વૈદ્ય ડોક્ટરોની પાછળ ધાણીની માફક હમ્મરો રૂપિયા વેચાં છતાં તેમનો જીવ ન જ બચ્યો. હવે ચંદુભાઈને માથે બંને લાઇના કુટુંબની જવાબદારી આવી પડી. પરદેશની દુકાન તેમ જ દેશના કૌટુંબિક વ્યવહારોની ધૂસરી ચંદુભાઈ જેવા બિનઅનુભવીને ભારે પડવા લાગી. તેમાંય પોતાની ભત્રીજી કુસુમનું ગમે તે રીતે આ વર્ષે ઠેકાણું પાડ્યે જ છૂટકા હતો, કારણ કે લડાઇના આ કમાવા જેવા સંજોગોમાં દુકાન બીજાને સોંપી દેશમાં રહેવાથી ઝાઝું નુકસાન વેંકવું પડે તેમ હતું; એટલે તેમને તો કાંઈ પણ ભોગે દુકાન ભેગા થવાની જ તમન્ના લાગી હતી.

સરદાર વલ્લભભાઈને પ્રયાસે કરીને, તેમના સદ્ગત મોટા ભાઈની ચાંદગીરી તરીકે સ્ત્રીકેળવણીવિષયક સંસ્થાની સ્થાપના 'વિદ્વલ કન્યાવિદ્યાલય'ના નામથી ગુજરાતના મધ્ય સ્થળ નડિયાદમાં થઈ, ત્યારથી અરોતરની કન્યાઓમાં કેળવણીની ઠીક ઠીક ધગશ વધી જણાય છે. પણ સાથે સાથે દિલગીરીની વાત એ છે, કે 'વિદ્વલ કન્યાવિદ્યાલય'માં ધડાતા જીવનને અનુરૂપ પરિવર્તન હજી સમાજમાં થયું નથી, તેથી વ્યક્તિગત જીવનમાં આ કેળવણીનો કાં તો ઝાસ થાય છે, કાં તો કેળવણીને પ્રતાપે કરીને વ્યક્તિથી સમાજની પ્રતિકૂળ ભીંસ સહન ન થતાં કોઈક આપઘાત તો કોઈક અંડે કરી દે છે. પણ પોતાને અનુરૂપ એવું બીજાનું જીવન ધડનાર તો કોઈક વિરલ જ નીકળે છે.

કુસુમના પિતા જીવતાં જ તેને 'વિદ્વલ કન્યાવિદ્યાલય'માં ભણવા મૂકવામાં આવી હતી, અને તેના પિતા ગુજરી ગયા છતાં, તેના કાકાએ તેના અભ્યાસમાં કંઈ જ ખલેલ પહોંચાડ્યું ન હતું. કુસુમ પણ ભણવામાં એકધારી હોશિયાર હોવાથી તે આવતે વર્ષે સ્નાતિકા થવાની હતી. સ્નાતિકા થતા પહેલાં ન પરણવાની તેની પ્રતિજ્ઞા હતી. જાત્રાલયનાં ગૃહપતિ તેમ જ અન્ય અધ્યાપિકાઓ ઉપર તેની હોશિયારીને તેમ જ ચપળતાને કારણે સારી રૂપ પડી હતી. વિદ્યાલયની વક્તૃત્વસભામાં 'સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન' એ વિષય પરના કુસુમના વિચારોએ શ્રીતાવર્ગને આશ્ચર્યચકિત કરી દીધો હતો. અને ત્યજી જીવનમાં અંપલાવતાં કુસુમ પોતાનું ગૃહજીવન કેવુંકે ધડશે તેનો પણ શેક્ષણદાતાઓ તો વિચાર કરતા હતા.

વિદ્યાલયનાં સ્નેહસંમેલનમાંથી પરવાર્યા બાદ છાત્રાલયનાં ગૃહપતિ આજે બીજા સહશિક્ષક સાથે વિદ્યાર્થિનીઓની આવડત ઉપર વિચાર કરતાં હતાં, એટલામાં ટપાલીએ આવી કુસુમના નામનો પત્ર ગૃહપતિના હાથમાં મૂક્યો. બધા પત્રો પ્રથમ ગૃહપતિ વાંચીને જ જેને તેને આપે એ નિયમ હોવાથી કુસુમનો પત્ર ગૃહપતિએ ફોડ્યો, તો તેમાંથી એક બીજો પત્ર ગૃહપતિના સરનામાનો નીકળ્યો, જે આ પ્રમાણે હતો :

“સાહેબ,

“મારી કુસુમ જોકે લણુવામાં ધણી હોશિયાર છે, એ આપનાં નિવેદનો ઉપરથી મેં જાણ્યું છે, પણ તેની વધતી જતી ઉમરનો વિચાર કરતાં મારે આ વર્ગે તેનું લગ્ન પતાવી દેવાનું છે. વળી મારે પરદેશમાં વેપારને નુકસાન થાય તેમ હોવાથી, હું, દેશમાં ઝાઝો સમય રોકાઉં તેમ નથી. તેથી તમે કુસુમને કાલે ઘેર આવવા દેજો. તેને જોવા માટે આવનાર છે. પરણ્યા પછી પણ તે અભ્યાસ ચાલુ રાખશે તેમાં મને જરા પણ હરકત નથી.

“લિ. આપના અંદુલાઈનાં વંદન.”

સાથેનો કુસુમ ઉપરનો આ પ્રમાણેનો પત્ર હતો :

“ચિ. કુસુમ,

“ઘેર સૌ કુશળ છે, તે સર્વે તારી કુશળતા પ્રચ્છે છે. તું લણુવામાં ધણી હોશિયાર નીવડી, તેથી અમને આનંદ છે. તારું ખાસ જરૂરનું કામ હોવાથી, તું કાલે જ ઘેર આવજો. તને રમ્મ આવવા માટે મેં ગૃહપતિ સાહેબને કાગળ લખેલો છે, એટલે તેઓ તને આવવાની રમ્મ આપશે.

“શુભેચ્છક અંદુલાઈના આશીર્વાદ.”

પત્ર તો વાંચ્યો, પણ પોતાનું શું કામ હશે તે કુસુમને સમજાયું નહિ. પોતાના કાકા આફ્રિકાથી આવ્યા ત્યારે તે ઘેર જઈ બધાંને મળી આવી તો હતી, છતાં આમ પરીક્ષાને વખતે ઘેર જોલાવવાનું શું કારણ હશે? તે આવા વિચારો કરતી હતી, એટલામાં તેના વિચારોની સાંકળ તોડતાં ગૃહપતિ જોડ્યાં : “કુસુમ, મારા ઉપર પણ તારા કાકાનો પત્ર છે, અને તારાં લગ્ન ખાખતમાં તારું કંઈક કામ છે એવું લખ્યું છે, એટલે તને રમ્મ તો આપું છું, પણ ઝાઝું રોકાઈશ નહિ.” આટલું જોલીને ચાલતાં થયાં. પણ તેમના શબ્દોની અસર ગઈ નહિ. ગૃહપતિના શબ્દો બીજી વિદ્યાર્થિનીઓએ સાંભળ્યા હતા. તેમણે ગૃહપતિ જતાં જ કુસુમ ઉપર પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવવા માંડી : “શું તું આટલી વહેલી પરણી જઈશ, કુસુમ? કેવો વર પસંદ કરીશ ?

લડાઇના સંજોગોમાં મનફાવતા પૈસા પડાવવામાં બીજા વેપારીઓની માફક રમણભાઈ પણ પાવરદા બની ગયા હતા, અને લડાઈ લખાનાં તેમની લક્ષ્મીનો ગુણાકાર પણ ખૂબ લાંબાશે. પણ આ લક્ષ્મી તેમનાં ઉપભોગ માટે ન જ હોય તેમ બેઝેક વર્ષ બાદ આફ્રિકાના જંગમસિદ્ધ બ્લેક વોટર નામના રોગના તે ભોગ બન્યા. વૈદ્ય ડોક્ટરોની પાછળ પાછીની માફક હજારો રૂપિયા વેચી છતાં તેમનો જીવ ન જ બચ્યો. હવે ચંદુભાઈને માથે બને ભાઈના કુટુંબની જવાબદારી આવી પડી. પરદેશની દુકાન તેમ જ દેશના કૌટુંબિક વ્યવહારોની ધૂંસરી ચંદુભાઈ જેવા બિનઅનુભવીને ભારે પડવા લાગી. તેમાંય પોતાની ભત્રીજી કુસુમનું ગમે તે રીતે આ વર્ષે કેકાણું પાડ્યે જ છૂટકો હતો, કારણ કે લડાઈના આ કમાવા જેવા સંજોગોમાં દુકાન ખીજતે સોંપી દેશમાં રહેવાથી ઝાઝું નુકસાન વેઠવું પડે તેમ હતું; એટલે તેમને તો કેકાઈ પણ ભોગે દુકાન ભેગા થવાની જ તમન્ના લાગી હતી.

સરદાર વલ્લભભાઈને પ્રયાસે કરીને, તેમના સફળ મોટા ભાઈની યાદગીરી તરીકે સ્ત્રીકેળવણીવિષયક સંસ્થાની સ્થાપના ‘વિદ્યલ કન્યાવિદ્યાલય’ના નામથી ગુજરાતના મધ્ય સ્થળ નડિયાદમાં થઈ, ત્યારથી ચરોતરની કન્યાઓમાં કેળવણીની ઠીક ઠીક ધગશ વધી જણાય છે. પણ સાથે સાથે દિલ્લગીરીની વાત એ છે, કે ‘વિદ્યલ કન્યાવિદ્યાલય’માં ઘડાતા જીવનને અનુરૂપ પરિવર્તન હજી સમાજમાં થયું નથી, તેથી વ્યક્તિગત જીવનમાં આ કેળવણીનો કાં તો હાસ ધાય છે, કાં તો કેળવણીને પ્રતાપે કરીને વ્યક્તિથી સમાજની પ્રતિકૂળ ભીંસ સહન ન થતાં કેકાઈક આપઘાત તો કેકાઈક બંડે કરી દે છે. પણ પોતાને અનુરૂપ એવું બીજાનું જીવન ઘડનાર તો કેકાઈક વિરલ જ નીકળે છે.

કુસુમના પિતા જીવતાં જ તેને ‘વિદ્યલ કન્યાવિદ્યાલય’માં ભણવા મૂકવામાં આવી હતી, અને તેના પિતા ગુજરી ગયા છતાં, તેના કાકાએ તેના અભ્યાસમાં કંઈ જ ખલેલ પહોંચાડ્યું ન હતું. કુસુમ પણ ભણવામાં એકધારી હોશિયાર હોવાથી તે આવતે વર્ષે સ્નાતિકા થવાની હતી. સ્નાતિકા થતા પહેલાં ન પરણવાની તેની પ્રતિજ્ઞા હતી. જાત્રાલયનાં ગૃહપતિ તેમ જ અન્ય અધ્યાપકો ઉપર તેની હોશિયારીને તેમ જ ચપળતાને કારણે સારી પડી હતી. વિદ્યાલયની વક્તૃત્વસભામાં ‘સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન’ એ વિષય ઉપરના કુસુમના વિચારોએ શ્રોતાવર્ગને આશ્ચર્યચકિત કરી દીધો હતો. અને પ્રત્યક્ષ જીવનમાં અંપલાવતાં કુસુમ પોતાનું ગૃહજીવન કેવુંકે ઘડશે તેના પણ શિક્ષણતાઓ તો વિચાર કરતા હતા.

વિદ્યાલયના 'સ્નેહસંમેલનમાંથી પરવાર્યા બાદ છાત્રાલયનાં ગૃહપતિ આજે બીજા સહશિક્ષક સાથે વિદ્યાર્થિનીઓની આવડત ઉપર વિચાર કરતાં હતાં, એટલામાં ટપાલીએ આવી કુસુમના નામનો પત્ર ગૃહપતિના હાથમાં મૂક્યો. બધા પત્રો પ્રથમ ગૃહપતિ વાંચીને જ ને તેને આપે એ નિયમ હોવાથી કુસુમનો પત્ર ગૃહપતિએ ફક્ત, તો તેમાંથી એક બીજો પત્ર ગૃહપતિના સરનામો નીકળ્યો, જે આ પ્રમાણે હતો :

"સાહેબ,

"મારી કુસુમ જોકે લણુવામાં ઘણી હોશિયાર છે, એ આપનાં નિવેદનો ઉપરથી મેં જાણ્યું છે, પણ તેની વધતી જતી ઉમરનો વિચાર કરતાં મારે આ વર્ષે તેનું લગ્ન પતાવી દેવાનું છે. વળી મારે પરદેશમાં વેપારને તુકસાન થાય તેમ હોવાથી, હું, દેશમાં ઝાઝો સમય રોકાઉં તેમ નથી. તેથી તમે કુસુમને કાલે ઘેર આવવા દેજો. તેને જોવા માટે આવનાર છે. પરણ્યા પછી પણ તે અભ્યાસ ચાલુ રાખશે તેમાં મને જરા પણ દરકત નથી.

"લિ. આપના ચંદુલાઇનાં વંદન."

સાથેનો કુસુમ ઉપરનો આ પ્રમાણનો પત્ર હતો :

"ચિ. કુસુમ,

"ઘેર સૌ કુશળ છે, તે સર્વે તારી કુશળતા ખચે છે. તું લણુવામાં ઘણી હોશિયાર નીવડી, તેથી અમને આનંદ છે. તારું ખાસ જરૂરનું કામ હોવાથી, તું કાલે જ ઘેર આવજો. તને રજા આપવા માટે મેં ગૃહપતિ સાહેબને કાગળ લખેલો છે, એટલે તેઓ તને આવવાની રજા આપશે.

"શુભેચ્છક ચંદુલાઇના આશીર્વાદ."

પત્ર તો વાંચ્યો, પણ પોતાનું શું કામ હશે તે કુસુમને સમજાયું નહિ. પોતાના કાકા આફ્રિકાથી આવ્યા ત્યારે તે ઘેર જઈ બધાંને મળી આવી તો હતી, છતાં આમ પરીક્ષાને વખતે ઘેર બોલાવવાનું શું કારણ હશે? તે આવા વિચારો કરતી હતી, એટલામાં તેના વિચારોની સાંકળ તોડતાં ગૃહપતિ બોલ્યાં : "કુસુમ, મારા ઉપર પણ તારા કાકાનો પત્ર છે, અને તારા લગ્ન ખાજતમાં તારું કંઈક કામ છે એવું લખ્યું છે, એટલે તને રજા તો આપું છું, પણ ઝાઝું રોકાઈશ નહિ." આટલું બોલીને ચાલતાં થયાં. પણ તેમના શબ્દોની અસર ગાંઠ નહિ. ગૃહપતિના શબ્દો બીજી વિદ્યાર્થિનીઓએ સાંભળ્યા હતા. તેમણે ગૃહપતિ જતાં જ કુસુમ ઉપર પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવવા માંડી : "તું તું આટલી વહેલી પરણી જાશ, કુસુમ? કેવો વર પસંદ કરીશ ?

ઉપર વિશ્વાસ રાખજો. પૈસા ખાતર હું મારો દેહ નહિ જ વેચું.”

અને બીજા જ સવારે શાન્તિ ઘેર જતા ઉપડી ગયો.

અતુરભાઈ પોતાના ડહેલાને મેડે હુક્કો ગગડાવી રહ્યા હતા, એટલામાં જ મોટરનું હોર્ન વાગ્યું. મોટર ડહેલા આગળ જ અટકતાં, તેમણે હુક્કા સાથે જિભા થઈ છગ્ગમાં આવી બેસું, તો પોતાના એક સગા સાથે થોડા પરિચયવાળા ચંદુભાઈ મોટરનું બારણું ઉઘાડી નીચે ઊતરતા હતા. અતુરભાઈએ સામા જઈ દાદર ઉપર જ તેમને સ્તંભાર્યા. હુક્કા અને ચાપાણીમાંથી પરવાર્યા બાદ અતુરભાઈના એક સગા વલ્લભભાઈએ વાત કાઢી : “આપણો શાન્તિ હમણાં શું કરે છે, અતુરભાઈ?”

“પૂને કોલેજમાં ભણે છે.” અતુરભાઈએ હુક્કાની નેહ ગાલે અડકાડતાં કહ્યું.

“તો હવે કંઈ ગોઠવીશું ને?” મૂળ વાત ઉપર આવતાં વલ્લભભાઈએ પૂછ્યું.

“એ શું બોલ્યા! લોકો દાદરો તોડી પાડે છે, પણ હમણાં ‘બી. એ.’ થતા સુધી તો વિચાર નથી જ.” અતુરભાઈએ અભ્યાસના બહાના હેઠળ ઇન્કાર કરતાં કહ્યું.

“એ બધું ખરું, પણ જરા ઘાટ અને ઘર બેઠ બેસી જવામાં લાલ છે, જેથી છોકરાના ભણતરનું ખર્ચ પણ માથે પડે નહિ.” વલ્લભભાઈએ લાલચ ખતાવતાં કહ્યું.

“એમ ખર્ચખર્ચની લાલચથી પતે તેમ નથી, જુઓ ને મેં જ મારી દાનતાને પરણાવી ત્યારે ત્રીસ તોલા ઝોનું અને દસ વીઘાં જમીન આપી, તોય છોકરો તો ભાગોળ સુધી જ ભણેલો! અને આ અમારો શાન્તિ તો ઘર પ્રમાણે ભણેલો ગણેલો પણ છે. પૈસાની લાલચ તો ઘણાંય આપે છે, પણ કરવું નથી તેનું શું?” અતુરભાઈએ આડકતરી રીતે અડસટ્ટો ખતાવતાં કહ્યું. ચંદુભાઈ આ બધું મૂગે મોંએ સાંભળી જ રહ્યા હતા. વલ્લભભાઈએ તેમના તરફ ખસી તેમનાં આંગળાં દાખ્યાં, એટલે ચંદુભાઈએ પણ એ જ સંકેતમાં કંઈક પ્રત્યુત્તર વાળ્યો અને આખરે કેટલીય હા ના અને માથાકૂટ પછી પરદેશ વહેલા પહોંચવાની ઉતાવળવાળા ચંદુભાઈએ રૂપિયા ચાર હજાર રોકડા અને એકત્રીસ તોલામાં અતુરભાઈના પુત્રને જન્મોદ્ધરૂપી પ્રાણી તરીકે ખરીદાનું બાનું ક્યું.

કેવો ન્યાય?

“સાંભળ્યું કે!”

“શું છે?”

“આપણા મહેન્દ્રને ફરીથી પરણાવીએ તો?”

“શું કહે છે? હવે તો સવિતાને મરી ગયાં પૂરું વર્ષ પણ થયું નથી, ત્યાં બીજા લગ્નની વાત કરે છે?”

ઉપર પ્રમાણે મગનભાઈ તથા મણિગૌરી પુત્ર મહેન્દ્રના લગ્નની વાતચીત કરતાં હતાં. મગનભાઈનું કહેવું એમ કે “ન્યારે તું પુત્રને ફરી પરણાવવા તૈયાર થઈ છે, ત્યારે પુત્રી નવિના જે જ્યેષ્ઠ માસ ઉપર વિધવા થઈ છે તેનો કેમ વિચાર કરતી નથી?”

“હો! એ શું જોણ્યા? વિધવાથી વળી ફરી પરણી શકાતું હશે! સમાજમાં એઆખરે થવાનું.”

*

*

*

મગનભાઈ તથા મણિગૌરીની સ્થિતિ પોતાના ગામમાં સારી હતી, ડારણ કે તેઓ આફ્રિકાવાસી હતાં. વધુમાં પુત્રને સારી રકમ લેઈને પરણાવ્યો હતો. હવે પુત્રીના વિવાહ મોટે અંશતઃનાં કહેવાતાં છ ગામોમાં તે રખડતા હતા, પરંતુ બધેથી નિરાશ થઈ પાછા ફરતા હતા, કોઈ જગ્યાએ મુરતિયો મનપ્રસન્ન મળતાં તે પેસેટકે ખાલી હતો, તો બીજી જગ્યાએ કુળ તથા પરકુળનો સવાલ ઊભો થતો.

જેવરે મગનભાઈ દોડદોડીથી કંઠાળી ગયાથી પુત્રીના નસીબ ઉપર વાત જોડી અને ગમે ત્યાં નક્કી કરવા તત્પર થઈ ગયા. આથી ૫૦ વર્ષના એક બીજવર, પરંતુ માણેતુગર નવનીતરાય-તેઓની નજરે ચડ્યા. વિવાહ નક્કી કર્યો, પુત્રીની સંભતિ વિનાજ, ડારણ કે તે ગણ્યતા હતા કે જો પુત્રીની સંભતિ લેવા જઈશું તો તે નાજ પાડવાની. હિંદુ સમાજમાં પુત્રીનું મોંઢું જન્મથી જ સીંચી લીધેલું હોય છે,

પિતાએ પોતાની ઉતાવળે ગરીબ ગાય જેવી પુત્રીનું લગ્નની વેદી ઉપર બલિદાન દેઈ દીધું. સમાજ, દિવસે દિવસે તારી અધોગતિ થઈ રહી છે! નહિ તો સંભતિ વગર લગ્ન સંભવે જ કેમ? આવો તારો ન્યાય!

નવિના પરણીને સાસરે આવી, પરંતુ તે ગણ્યતી હતી કે પોતાનું લગ્ન પૈસા સાથે થયેલું હતું. નહિ તો પતિ, જે પિતા થવા લાયક છે તેની સાથે પિતા લગ્ન ન કરત.

નવનીતરાય પોતાની પત્નીને ખુશ રાખવા પાણીને મૂંઝે પૈસા ખર્ચતા,

પરંતુ ત્યાં મનનો મેળ ન આવ્યો ત્યાં પૈસા ગિચાગ શું કરે! સમાજ, તારો સીતમ!

પત્ની તરફથી નવનીતરાયને સહેજ પણ-સુખ નહિ મળવાથી તેઓ અત્યંત નારાજ થતા. વૃધુમાં તેજ વર્ષે તેઓને ધંધામાં 'જોટ' આવ્યાથી એકદમ હતાશ થઈ ગયા અને માંદગીને ગિજાને પટકાયા. હવે નવીના પતિની શુશ્રૂષા કરવા લાગી, કારણ કે હિંદુ સ્ત્રીઓ, પતિ ગમે તેવો હોય છતાં તેને પ્રમુતુષ્ય ગણવો પડે છે. નવિનાનું સૌભાગ્યચિહ્ન વિધિને ખૂંચ્યાથી તે પણ મૂંઠવી લીધું

હિન્દુ સમાજના કાયદા પ્રમાણે ૧૫ વર્ષની બાળકી વિધવા ગણાય! સાસરીમાં કાંઈ નહિ હોવાથી નવિના પિતાને ત્યાં આવીને રહેવા લાગી. પિતા પણ પોતાની જૂલ સમત્યા. પરંતુ હવે શું? નવિના તો વિધવા થઈ જ ને!

ઉપરનો બનાવ બન્યા પછી મહેન્દ્રની પત્ની એક બાળકી એટલે સમાજના 'પથગા'ને જન્મ આપી ચાલી ગઈ. બાળકી પણ થોડા દિવસ બાદ માતાને મળવા ચાલી ગઈ.

મણિગૌરીના કહેવાથી મગનલાઈએ પુત્ર વિધુર થતાં જ ચરોતરનો પાટીદાર. પોતાની પુત્રી આપવા તૈયાર હોવાથી સગાઈ કરી નાખી. આ હિંદુ સમાજનાં માળાપો, આ તમારો કેવો ન્યાય! ઘરમાં પુત્રી વિધવા થાય તો તેણે મરણ પર્વત વિધવાવસ્થાનાં દુઃખો વેડી, બધી આશાઓના ચૂરચૂરા કરી આંસુ વહેવડાવવાં; પરંતુ જો પુત્ર વિધુર થાય તો તેને તરત ફરીથી ઉદ્ધવાવો. આ કહેવાતા કુળવાનોનો ન્યાય!

મહેન્દ્ર બીજી વખત પરણીને આનંદથી રહેવા લાગ્યો, કારણ કે તેને તો પત્ની અને પૈસા બન્ને મળ્યાં હતાં. તેને અંતરમાં સહેજ પણ આચ્છાદન લાગ્યો કે હજુ જેણે યૌવનાવસ્થા પિતાની નથી એવી પોતાની ગભરૂ બેનનું શું! દરેકને પોતાની પડી છે, કાંઈને બીજાની પડી નથી.

જો મહેન્દ્રે ધાર્યું હોત તો પોતાની બેનને ફરીથી પરણાવી શકત, કારણ કે જ્યારે માતાપિતા તેને ફરીથી પરણાવવા તૈયાર થયાં ત્યારે તેણે તેઓને સમજાવવાં જોઈતાં હતાં. તેમ છતાં તેઓ ન માને તો પોતે પણ ફરી પરણનાર નથી એમ નિશ્ચયપૂર્વક કહેવું જોઈતું હતું.

આધુનિક નવયુવકો, જાગ્રો અને જરા જુઓ કે સમાજની લટ્ટીમાં કેટલીયે નવિનાઓ વિના વાંકે બળીને ખાખ થઈ જાય છે. ત્યારે આવી બાળાઓને સમાજની જાલીમ બેડીઓમાંથી છોડાવવા, નવલોહીઆ યુવકો, કમર કસો.

વિધુર પુરુષ લગ્ન કર્યા વગર રહી શકતો નથી, તો બાળવિધવા ખીચારી કેમ કરીને રહી શકતી હશે તેનો, સમાજ, તને ખ્યાલ છે ખરો? ના, નહિ જ.

નહિ તો 'તું' આવી નવિતાઓને તારી ચક્ષીમાં પીસવા તૈયાર ન થાય.

મારું ધારવું છે કે આ પ્રેક્ષા ને વિધુરો વિચારે તો તેનો સહેજમાં ફેંસલો આવે એમ છે. ત્યારે દરેક વિધુર વિચારે અને બને તેટલે અંશે તેને અમત્રમાં મૂકવા ક્રમર કસે. બાંગવિધવાઓએ પણ પોતાના પ્રત્યેના અન્યાય સામે જેહાદ પોધારવી નોંધ્યો.

ધર્મજી

જશભાઈ પુ. પટેલ

ચર્ચાપત્ર

૨. ટ્રેન્યુએટ વરકન્યાનું લગ્ન

'તંત્રી શ્રી,'

અમને બેતોને વિના લવાજમે 'પાટીદાર' મોકલો છો, તેથી તમારો ઉપકાર માનું છું. કારણ કે એમાંથી અમને ઘણું જાણવાનું, અને ફેટલીક વખત શીખવાનું પણ મળે છે. અમે અનેક બેનો 'પાટીદાર' વાંચવાનો લાલ પામીએ છીએ.

પણ આ વૈશાખના અંકની પ્રસંગકથામાં 'ટ્રેન્યુએટ વરકન્યાનું લગ્ન' એ અને ત્યાર પછીની બે પ્રસંગકથાઓ વાંચીને મને ખુબ આશ્ચર્ય થયું, કારણ કે એ મુધારકોનું લગ્ન જૂના જમાનાના લોકના જેવું જ હતું, અને વળી ધણીક હકીકત તો એ પ્રસંગકથામાં આવી પણ નથી. નહિ આવેલી હકીકત મારી જાણ પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:

૧. કન્યાના પિતા ભાઈ રાવજીભાઈ કશીભાઈ પટેલ નડિયાદ કાકરખાડના રહીશ છે; તેથી આખી કાકરખાડની બેનોને જ નહિ, પણ ભાણીઓને પણ કંકોત્રી લખીને બેનોને રૂ. ૧૫ અને ભાણીઓને રૂ. ૧૧ આપ્યા છે.

૨. એમનાં ઘરની બેનોને વિવાહના રૂ. ૧૦૦ અને કંકોત્રીના રૂ. ૫૦ આપ્યા છે.

૩. પરણનાર કન્યા બેનું લવંગલતાને આશરે રૂ. ૧૬૦૦૦ના દાગીના કરાવ્યા છે. વસોની જાન નડિયાદમાં એક જ દિવસ રહી, પણ જમણવારમાં ખૂબ ધામધૂમ હતો.

૪. એકંદરે આ લગ્નપ્રસંગનું ખર્ચ આશરે પચાસેક હજાર ઉપર થયું હોવાય છે.

૫. તે ઉપરાંત વર પક્ષનું આશરે રૂ. ૩૨ હજારનું કરજ પોતે આપવાનું ભાઈ રાવજીભાઈએ માથે લીધું છે એમ કહેવાય છે.

૬. આ પ્રસંગે એમણે ધર્મદાન કેટલું કર્યું તે કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી.

ત્રેજ્યુએટ વરકન્યાના લગ્નમાં આ ઠકારો તે શોભે? એન લવંગલતા એક-એક જી. બી. છે, તેમને એ જાણુશો પહેરીને આ નવા જમાનામાં પોતાના દેહનું પ્રદર્શન કરવું ગમશે? આ બધો ઠકારો છોડીને બિલકુલ સાદાઈથી, જેમ હવે લગ્ન થવા લાગ્યાં છે, તેમ પોતાનું લગ્ન કરવા માટે પિતાને આગ્રહ ન કરી શક્યાં? ત્યારે એમના લણતરની કિંમત શી? અને ભાઈ કનુભાઈ પણ આવા ઠકારાથી લગ્ન કરનાર ભાઈ રાવજીભાઈને વશ થાથી થયા? શું એમને પણ પોતાનું કરજ ટળે એવી લાલચ હશે?

આ લગ્નના ઠકારાથી ભાઈ રાવજીભાઈના પિત્રાઈઓ ઉપર અને એકંદરે પાટીદાર સમાજ ઉપર શી અસર થઈ હશે તે વિષે એ પોતે, વરકન્યા, અને આ ઠકારામાં સંમતિ આપનાર સૌ વિચારી લેશે.

શાન્તાબેન પટેલ

નોંધ: ઉપરના ચર્ચાપત્રનો ખુલાસો એ ચર્ચાપત્ર સાથેજ છપાય તો ઠીક, એમ માની તેની નકલ ભાઈ રાવજીભાઈ ઉપર મેં મોકલેલી, પણ તેમના તરફથી કંઈ જવાબ નથી આવ્યો. પણ ભાઈ કનુભાઈ તરફથી, તેમને વિષે ચર્ચાપત્રમાં થએલા ઉલ્લેખ સંબંધે, ખુલાસો આવ્યો છે તે નીચે આપ્યો છે:

“મારા લગ્ન વિષેની પ્રસંગિકયા ‘પાટીદાર’માં આવેલી તે જાણતનું ચર્ચાપત્ર મને વાંચવા મળેલું, તે જાણત આપનો આભારી છું. તેમાં જણાવેલી ઘણીખરી જાણતો, એક સિવાયની, પૂ. રાવજીભાઈના પક્ષને લગતી છે, એટલે તેઓશ્રીની અંગત જાણતો પર મારે કંઈ લખવાપણું નથી. મારે માટે જે દેવા પેટે રૂપિયા લેવાનું મનાય છે તે તદ્દન બિનપાયાદારી ને અસત્ય છે. આજ સુધી જે આદર્શો હું સેવતો આવ્યો છું ને તેને અનુરૂપ જીવન જીવવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે જોતાં આવો વહેમ કે આરોપ મારા ઉપર આવે તે મને આશ્ચર્યકારક લાગ્યું છે. વધુ તો આ જાણતમાં અમારી ખરી પરિસ્થિતિ જે કાંઈ જાણે છે તે આ જાણતમાં જરૂર મારી નિર્દોષતા પુરવાર કરી શકશે તે વિષે શંકા નથી.

“સરકારી ફાર્મ, સુરત }
તા. ૩ : ૬ : ૪૩ }

લી.

કનુના પ્રણામ”

નોંધ: ભાઈ કનુભાઈના ઉપરના કથનને બીજી રીતે પણ ટેકા મળે છે.

—તંત્રી

જાણવાબેગ

૭. ખેડા જિલ્લાના ભાડુતોને રાહત આપતો હુકમ :

ખેડા જિલ્લાના મહેરમાન ડી. મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે
ખહાર પાડેલો હુકમ

કેટલાય વખતથી ખેડા જિલ્લામાં ઠેર ઠેર યુદ્ધ પછી મકાન ભાડુઆતો અને મકાનમાલીકાની વચ્ચે ભાડા બાબતમાં તકરાર થાય છે. ભાડાં વધારવાની મકાનમાલીકા ધમકી આપે છે અને તેને પરિણામે કેટલાય જૂના તેમજ નવા ભાડુઆતોને ઘર ખાલી કરવાં પડે છે. યુદ્ધના કપરા સંબેગો અને ભાડામાં દિનપ્રતિદિન વધતો જતો ખેદદ વધારો એ આજનો મૂંઝવતો પ્રશ્ન છે. પરંતુ સરકારે ફરમાન બહાર પાડ્યું છે કે વધારે નફાની દૃષ્ટિએ જે ભાડામાં વધારો થયો છે અને હજુ પણ થાય છે અને જેને પરિણામે ભાડુઆતોને મકાન માલિકી તરફથી સ્વાર્થી અને ગેરબ્યાબજી ડખલ થાય છે તે મકાન ખાલી કરવું પડે છે તે માટે સરકારે ખેડા જિલ્લા ભાડાંનિયમોનાં હિંદ સંરક્ષણ ધારાની રૂએ ખેડાના ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજસ્ટ્રેટને સત્તા આપતું જાહેર ફરમાન તા. ૧૨ : ૫ : '૪૨ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલ છે અને તેજ દિવસથી અમલમાં આવશે, જે આણંદ, ગોરસદ, ઠાસરા, નડિયાદ, મહેમદાવાદ, કપડવંજ, માતર, ઉમરેડ, ડકિર, અને ખેડાને લાગુ પડશે. આ ઓર્ડરમાં મુખ્ય બાબતો નીચે મુજબ છે :

કોઈ પણ ધરધણી અગર તેના વહીવટ કરનાર કોઈ પણ ધર કે જે તા. ૧ : ૬ : '૪૦ના રોજ ભાડે અપાયેલું હોય, અને ૧લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૦ના રોજ તેનું જે ભાડું હોય તે ભાડા કરતાં વધારે ભાડાથી ભાડે આપી શકશે નહિ. જે કોઈ ધર તા. ૧ : ૬ : '૪૦ના રોજ ભાડે આપેલું ન હોય તો તે સમયે તે ધરનું જેટલું ભાડું લેઈ શકાય તેટલું ભાડું અત્યારે વધુમાં વધુ લેઈ શકશે.

તા. ૧ : ૬ : '૪૦ પછી મકાનમાં કરેલા સુધારા વધારા અદલ ભાડું વધારી શકશે, પરંતુ આ વધારો ખર્ચેલી રકમ ઉપર વાર્ષિક ૭ ટકા કરતાં વધુ ન હોવો જોઈએ.

કોઈ પણ ધરધણી ત્યાં સુધી ભાડુત આ ઓર્ડર અનુસાર કરાવેલું ભાડું આપતો હોય અગર આપવા તૈયાર હોય અને ભાડાની બીજી શરતો પાળતો હોય, ત્યાં સુધી મકાન ખાલી કરાવી શકશે નહિ. પરંતુ જે ધરધણીએ મામલતદાર સાહેબ પાસેથી ભાડુતે ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ

૧૦૮ ઓ. અને પી. વિરુદ્ધ વર્તન કર્યા બાજતનું અગર ન્યુસન્સ ઉપગ્રવતો વર્તણૂકનું અગર પાડોસીને ત્રાસદાયક વર્તણૂકનું અગર તો ધરધણીને પોતાને માટે અગર જેના ફાયદા માટે ધરની હયાતી હોય તેને માટે જોઈએ છે, અગર તેવા વ્યાજખી દારણસર સર્ટિફિકેટ મેળવ્યું હશે તો મકાન ખાલી કરાવી શકાશે. ને ઉપર જણાવ્યા મુજબ રહેવા માટેનું સર્ટિફિકેટ મેળવી મકાન ખાલી કરાવ્યું હશે અને ખાલી કરાવ્યા બાદ પંદર દિવસમાં રહેવા ના આવે અગર ત્રણ માસમાં બીજા કાઠને લાડે આપે તો તે જૂનો લાકુત સદરહુ સર્ટિફિકેટ આપનાર મામલતદાર સાહેબ ઉપર છ માસ સુધીમાં અરજ કરી શકશે, અને તેઓ સાહેબ તે જૂના લાકુતને જૂના લાકાથી તે મકાન લાડે અપાવી શકશે.

ને લાકુતે આ ઓર્ડરમાં બંતાવ્યા કરતાં વધુ લાકુ ધરધણીને આપ્યું હશે તો તે પાછું મેળવી શકશે, અગર લાકામાંથી કાપી ભેષ શકશે.

ત્યારે કોઇ સરકારી નોકર કોઇ મકાનનો લાકુત હોય અને તેની બક્ષી થાય અને તેની જગ્યાએ બીજો માણસ નિમાય ત્યારે તે નવા નિમાએક માણસનો તે જ લાકાથી અને તે જ શરતોથી તે મકાન લાડે રાખવાનો હક્ક પહેલો ગણાશે.

આ હુકમનો અનાદર કરનાર સખસ ઉપર ડીફેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા ફક્સની કલમ ૮૧ મુજબ કામ ચલાવવામાં આવશે.

૮. આનુવંશિક સંસ્કાર

માર્ટિન કાલાકાક અમેરિકાએ કરેલા બળવાની લડાઈમાં એક જુવાન સૈનિક હતો. તેના પૂર્વજો ઉત્તમ ઐશીના હતા. પણ લડાઈ વખતે સર્વત્ર ફેલાયેલા સ્વચ્છંદમાં અને અસાધારણ સમાજસ્થિતિમાં તે પોતાના ખાનદાન લોહીનો વિચાર કરવો ભૂલી ગયો. તેને એક શરીર દેખાવડી પણ નબળા મનની છોકરી મળી. એ મિલનને પરિણામે એક નબળા મનનો છોકરો થયો. એ છોકરો મોટા થયો અને એના જેવા જ હલકા કુળને સંસ્કાર વાળી સ્ત્રીને પરણ્યો. એ સંબંધથી ઘણી સંતતિ થઈ. આ બાળકો વાળી તેમના જેવાં સ્ત્રીપુરુષોને પરણ્યાં, અને અત્યારે છ પેઢીથી એ જાતની સંતતિ વધતી ગઈ છે. લાંબા સમય પરની પેલી સંભોગની રાત પછી, માર્ટિન કાલાકાક અને પેલી નબળી છોકરી સુધી પોતાની વંશાવળી ગણાવી શકે એવા ૪૮૦ છવોનો ઉમેરો જગતની વસતિમાં થયો છે. એમાંનાં ૧૪૩ નબળા મનનાં, ૩૩ અનીતિમાન, ૩૬ લગ્નબાહ્ય સંબંધથી જન્મેલાં, ૩ વાઈના ફેફરાવાળાં, ૩ ગુના

કરનારાં અને ૮ વેસ્યાખાનાં ચલાવનારૂં નીવડ્યાં છે. પણ મેલો મૂળ માર્ગિન, આ કૌવચના લુપ્તાનક વાવેતર પછી, જેવે તેમની બુદ્ધિવાળી ને ઉમદા ખવાસની એક હવેકર યુવતીને પરણ્યો હતો. એ સંબંધમાંથી ૪૯૬ વંશજો જન્મ્યાં છે. એમાંથી ઘણા મવર્ગેશ, સૈનિકા, એક મોટી વિદ્યાપીડનો સ્થાપક, દાક્તરો, વકીલો, ન્યાયાધીશો, કેમ્બલીકારો, જમીનદારો, અને સમાજસ્થવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અગ્રેસર એવાં ઉપયોગી નાગરિકો અને સ્તુતિપાત્ર માતાપિતા નીવડ્યાં છે. એમનો છેલ્લો જે એક માણસ જોવામાં આવ્યો તે અત્યારે ધનવાન ને પ્રતિષ્ઠિત છે. - (પોપ્યુલર સાયન્સ સિક્સટીઝ)

પ્રસંગકથા

નડિયાદના નાગરિક તાનાસાહેબ ગયા!

ગુજરાતના પાટીદારોમાં વસોના લાઉસાહેબનું અને નડિયાદના લાઉસાહેબનું, એ બે કુટુંબ અગ્રેસર ગણાય છે. તેમાં ૫ નડિયાદના લાઉસાહેબના કુટુંબમાં પ્રતિભાશાળી અને રાજનીતિજ્ઞ પુરુષો પાક્યા છે. એમાંના એક તાનાસાહેબ - સરદાર ચોખાગદાસ વિદ્યારીદાસ દેસાઈ - નડિયાદના એ કુશળ નાગરિક ગયા માસમાં ગયા! એમના અણધાર્યા અવસાનની નોંધ લેતાં દુઃખ થાય છે. જીવનનો અને તેટલો સદુપયોગ કરી ૮૫ વર્ષની ઉંમરે એમણે સંસારમાંથી વિદાય લીધી. નડિયાદના મહાજને શ્રી. ત્રિહમસાલ પરીખને પ્રમુખપદે હવેલીની સભામાં અને નડિયાદના નાગરિકાએ શ્રી. ગોકળદાસ જાપુને પ્રમુખપદે શ્રી. ઝાલીલદગી લાઇબ્રેરીની મહેર સભામાં એમને ભાવભીની અંજલિ આપી હતી અને એ સભાઓમાં ઘણા સન્નનોએ એમના ગુણ ગાયા હતા. એમનું સર્વિતર જીવનચરિત્ર તો એમના સંબંધીઓ પ્રકટ કરશે એવી આશા રાખીને અહીં તો એમની આંખી જીવનરેખા આપીને સંતોષ ધરીએ. આંખી જીવનરેખા

એમનો જન્મ સને ૧૮૫૯ના જન્યુઆરી માસમાં થયો હતો. જન્મથી ૪૦ વર્ષ સુધી તળિયત નરમગરમ ચાલતી. એમણે કોલેજ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો હતો. પછી એમને સ્ટેચ્યુટરી સીવીલ સર્વિસમાં લેવા માટે હીસચાલ થયેલી, પરંતુ એ જન્યુએટ ન હોવાથી એ વાત જાંધ રહી. પરંતુ એમને કમિશન ઓફિસમાં અનુસંગ માટે લેવામાં આવેલા. પછી ઈડર, ભાવનગર, રાધનપુર અને છેલ્લે જુનાગઢ સ્ટેટમાં નોકરી કરેલી. તેમાં ઝાઝો વખત ભાવનગરમાં રહીને રેવન્યુ

ખાતામાં રેવન્યુ કાઠ વગેરે કરી ખેડૂતોની સ્થિતિમાં ઘણો સારો સુધારો કરવાને જોઈતાં પગલાં લીધેલાં. જુનાગઢમાં સાહજદા સાહેબના કમ્પેનિયન અને હજુર સેક્રેટરી તરીકે સારું કામ કર્યું. રાજ્યપ્રગતિના હિતમાં લેવાવાં જોઈતાં પગલાં બાબત નવા દિવાન અને રેસિડેન્સી સાથે મતભેદ થતાં, જુનાગઢના નવાબ સાહેબની મરજી વિરુદ્ધ એ નોકરી છોડી નડિયાદ આવ્યા. પણ ત્યાર પછીયે નવાબ સાહેબે ઘણાં લાંબો વખત તેમને પગાર ચાલુ રાખેલો.

નડિયાદની સેવા

નોકરી ઉપર લાવનગર જતા અગાઉ એમણે નડિયાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાં મેમ્બર તરીકે સેવા બજાવેલી, તેમ જ નોકરી છોડી આવ્યા બાદ પણ મ્યુનિસિપાલિટીમાં મેમ્બર તરીકે સેવા બજાવેલી. હિંદુ અનાથાશ્રમ જેવી ત્યાંની જનહિતની સંસ્થાઓની પણ યોગ્ય સેવા તથા મદદ કરેલી. આખા ગુજરાતને અભિમાન ધરાવવા જેવી એ અનાથાશ્રમની સંસ્થા શરૂ કરનારાઓ પૈકી એ એક હતા. સને ૧૯૧૭-૧૮ના અરસામાં હોમ રૂલની પ્રખર અસર નીચે એની એસન્ટ, હોર્નિમેન, વગેરેના ઉત્સાહી વખતમાં તેઓ નડિયાદની ગુજરાત રાજકીય પરિષદમાં સ્વાગતસમિતિના ચેરમેન હતા. તેઓના મિત્રમંડળમાં મહાત્માજીથી માંડીને સરકારી ઓફિસરો પણ હતા. એમના મોટા ભાઈ સરદાર પુરુષોત્તમ દાસના ગુજર્યા બાદ તેઓ સરદાર બનેલા. છતાં દેશી રાજ્યો અગર સરકારી ઉચ્ચ અમલદારોને પણ પોતાની પ્રામાણિકતાથી અને સત્યવ્રતાપણાની દેવથી નગ્ન સત્ય કહેતાં સહેજ પણ અચકાતા નહિ. લાવનગરના સ્વ. મહારાજ તખ્તસિંહજીએ આ ગુણની જુગ કરીને -યાવદેવીનું પૂતળું એમને બક્ષીસ આપેલું.

એમની વિવિધ સેવાઓ

નાનાસાહેબની અતિથિસેવાની લાવના પણ અપૂર્વ હતી. નડિયાદને આંગણે ગમે તે મહાન વ્યક્તિ આવે, પછી તે રાજનીતિજ્ઞ હોય કે કળાકાર હોય, પણ તેનું સુંદર સ્વાગત કરતા. ૧૦મી સાહિત્ય પરિષદ નડિયાદમાં ભરાઈ, તે પ્રસંગે આવેલા સાક્ષરોના માનમાં એમણે આપેલી પાર્ટીએ મહેમાનોને ચકિત કરી મૂક્યા હતા. મહાત્માજી નડિયાદમાં પધારતા ત્યારે એમને ત્યાં ઊતરતા. વિદ્વાનોના એ પૂજારી હતા અને એમની પાસેથી જ્ઞાન લેતા. નડિયાદની ગુજરાત રાજકીય પરિષદની સ્વાગતસમિતિના તેઓ પ્રમુખ હતા અને ત્યારે તેમણે નિર્ભયતાથી ગુજરાતના નવજીવનના વહેણને સ્વીકાર્યું હતું. હળધર (મુરત) મુકામે મળેલી ઇલાકાની આર્થ ધર્મ પરિષદને પ્રમુખપદેથી એમણે ગુજરાતને ધર્મીઓ અને સમાજસુધારણાનો પ્રેરણાત્મક સંદેશો પાડ્યો.

હતો. મહાત્માજી સાથે એમનો પત્રવ્યવહાર ચાલુ રહેતો. એમના અવસાનથી ખરે જ એક જિલ્લાએ, પાટીદાર જ્ઞાતિએ અને ખાસ કરીને નડિયાદે એક પ્રતિભાશાળી પુરુષ ગુમાવ્યો છે.

આંતરજાતીય લગ્ન

સોહરાના ભાઇ શંકરભાઇ લીખાભાઇ પટેલ સાચરમતી આશ્રમમાં, એ આશ્રમ ચાલુ હતો ત્યાં મુધી, રહેના હતા. તેમનાં એક પુત્રીએ અનાવિલ યુવક સાથે લગ્ન કર્યું હતું. તેમનાં બીજાં એક પુત્રી બેન પુષ્પાબેને ગઇ તા. ૨૦:૫:૪૩ને રોજ ભાઇ નીલકંઠે છ. નાયક નામના અનાવિલ યુવક સાથે લગ્ન કર્યું છે. પુષ્પાબેનની ઉંમર ૨૨ વર્ષની છે અને ફાઇનલ બી. એ. કક્ષામાં એ બેન અભ્યાસ કરે છે. ભાઇ નીલકંઠની ઉંમર ૨૮ વર્ષની છે અને કોલેજના પહેલા વર્ષનો અભ્યાસ કરીને વીમા કંપનીમાં કામ કરે છે. લગ્ન વડોદરામાં આર્યવિધિથી અને સાદાઇથી થયું હતું. તે પ્રસંગે સ્થાનિક મિત્રમંડળ હાજર હતું. બેન પુષ્પાબેનને આ આંતરજાતીય લગ્ન કર્યા માટે ધન્યવાદ થયે છે. પણ એવાં લગ્નમાં પણ ભયસ્થાન છે : વરકન્યા પોતપોતાની જ્ઞાતિના જે બિનલિંગ સંસ્કારથી રંગાયાં હોય, તે સંસ્કાર ન છૂટે એવા જડ થઇ ગયા હોય તો એ વચ્ચે મતભેદના-પ્રસંગ આવે. માટે આવાં લગ્નમાં જોડાનારાંએ તે વિષે વિચાર કરી લેવો થયે.

ભણેલાની અવદશા

ધર્મજના ભાઇ સુનીભાઇ સચ્છભાઇ પટેલ ભણવા માટે યુરોપ જઇ આવેલા છે. હાલ તે કેટલાંક વર્ષથી લીંબુનો અર્ક કાઢવાનો ઉદ્યોગ કરે છે. પ્રથમ એ ભાઇએ સોહરાના, પણ હાલ મુંબઇમાં રહેતા ભાઇ મોતીલાલ મશાલાવાળાનાં પુત્રી બેન શારદાબેન સાથે લગ્ન કરેલાં. બેન શારદાબેન ઇ.ટ. આર્ટ્સ મુધી ભણેલાં છે, તેમની ઉંમર ૨૩ વર્ષની છે અને તેમને એક મુત્ર છે. ભાઇ સુનીભાઇનો હાથ છૂટો હોવાથી સસરા પાસેથી પૈસા કઢાવે જતા, અને એ રીતે વીસ પચીસ હજાર રૂપિયા સસરા પાસેથી પામ્યા છે. પણ હવે એમ આખે સસરા કંટાળ્યા હોવાથી વધારે પૈસા આપવાની જમાણતે ના પાડી. અનેક પ્રવલ્નો કર્યા છતાં ન ફાળ્યાથી વિદ્વાલત જઇ આવેલા જમાણરાજે બુદ્ધે જ માર્ગ લીધો : સસરાની દીકરી - પોતાનાં પ્રથમ પત્ની શારદાબેન - ઉપર શોક આણી તેનું વેર લેવાનાં માર્ગ લીધો ! અને તેમને જોઇતી પત્ની મળી પણ મઇ. વસોમાં વલ્લભભાઇની પ્રક્ટીના આક્રિષ્ટ જઇ આવેલા ભાઇ ચંદુભાઇ દેસાઇભાઇ અમીતનાં ૨૨ વર્ષની ઉંમરનાં પુત્રી બેન પુષ્પાબેન અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ મુધીનો અભ્યાસ કર્યો છે. ગૃહ-

વ્યવસ્થામાં પણ એ પાવરમાં થઈ ગએલાં છે. વધારામાં વળી, ગયા સત્યાગ્રહમાં માતર તાલુકામાં કાર્ય કરતાં પકડાઈને ત્રણ માસ જેલમાંથી કરી આવેલાં છે. એમને કાણુ જાણે શું સૂઝયું કે એક બેન ઉપર શોક થયા—લાઈ યુનીલાઈને ખોતાનો હાથ આપવા—તૈયાર થઈ ગયાં! એમણે તા. ૨૯ : ૫ : '૪૩ને રાજ લગ્ન કર્યું. લગ્ન એટલું જાણું ઉતાવળે થઈ ગયું છે કે લાઈ યુનીલાઈનાં પ્રથમ પત્ની શારદાબેનને પણ તેની ખબર નહોતી. બેન પુષ્પાબેનને આમ એક બેન ઉપર શોક થઈને સ્વગ્નતિશયનું કાર્ય કર્યું છે. તે ભણેલાં છે અને લાઈ યુનીલાઈ પણ ભણેલા છે. આ આપણા ભણતરનો એટલો ફાલ! ક્યારે આપણાં જુવાન લાઈબેન સાચી દૃષ્ટિએ વિચારતાં અને આચરતાં થશે? વડોદરામાં લગ્ન

ચીખોદરાના લાઈ ચતુરભાઈ કાળિદાસ પટેલ વડોદરામાં રહી વીમાનું કામ કરે છે. તેમને ૧૮ વર્ષની ઉમરનાં આનંદીબેન નામે પુત્રી છે. સોશ્વત્રામાં શવદાસભાઈની ખડકીના લાઈ ગોરધનભાઈ યુનીલાઈ પટેલના ૨૩ વર્ષના પુત્ર લાઈ નટુભાઈ બી. એ.ની પરીક્ષા પાસ કરીને હાલ એમ એનો અભ્યાસ કરે છે અને વડોદરામાં રહે છે. એ લાઈને લાઈ ચતુરભાઈના કુટુંબ સાથે પરિચય હતો અને તેથી એમને અને આનંદીબેનને પણ પરિચય હતો. આ પરિચય અંતે લગ્નમાં પરિણમ્યો, અને વૈશાખ વદિ ૪થને રાજ એ બેનાં લગ્ન થયાં. લેવડદેવડમાં જ ગામના રિવાજ પ્રમાણે પરકણ રૂ. ૩૦૧, માટલાં વગેરે હતું. લગ્નવિધિ વડોદરા 'આંમણસલા હોલ'માં થયો હતો અને લગ્નજમણ પણ ત્યાં જ થયું હતું. જમણમાં આશરે અઢીસોએક માણસ હતું અને તેમાં પચાસેક સ્ત્રીઓ પણ હતી. લાગે છે કે આમાં વધારે સંખ્યા તો વરપક્ષની હતી, કારણ કે વરના મોટા ભાઈ પણ કેટલાંક વર્ષથી વડોદરામાં રહે છે. આ અંકમાં પૃથ ૨૬૨ ઉપર ભાઈ ચિમનભાઈ મૂ. અમીનનો 'વડીલોને વિનંતી' કરતો લેખ છે. તેમાં એમણે આ પ્રમાણે ટીકા કરી છે: "અહીં વડોદરામાં તો જરા સાધનસંપન્ન પાટીદારને ત્યાં લગ્ન હોય એટલે તે વડોદરામાં રહેતા પાટીદારોની યાદી લેઈને બેસે ને કંકાત્રીઓ લખી નાખે!... સંખંધ વગર છૂટથી કંકાત્રીઓ વહેંચવાની આ રીતે કંકાત્રી લખનારને માટે શોભાવાળી નથી. કંકાત્રી આવી એટલે સંખંધ હોય કે ન હોય, પણ જમવા જવું કે ચાંક્ષો મોકલવો એ લેણામાં વધતી જતી નિર્જળતાની નિશાની છે. બંને પક્ષ માટે આ જાતનો શંભુમેળો કરવો એ સારું નથી." લાગે છે કે લાઈ ચિમનભાઈએ આ લગ્નજમણ સંખંધે જ ટીકા કરી હશે. સરળતા અને અર્થના બચાવ માટે બહારગામ લગ્ન કરવાં, એ દૃષ્ટિએ તો આવા તમાશા

નજર કરવા ધટે, એમ લાઇઓએ અન્નદુષ્કાળના આ કપરા કાળ માટે તો જરૂર સમજવું ધટે.

અદ્વૈત લગ્નખર્ચ

ખર્ચના ખચાવની દૃષ્ટિ ન હોય અને ધર આગળ લગ્નક્રિયા કરવી હોય તોયે એ લગ્નમાં ખર્ચની મર્યાદા તો સાચવવી જ જોઈએ, કારણ કે મોટી ધામધૂમમાં ભારે ખર્ચ કરી નાખવામાં આવે તો તેની અસર લાઇપિત્રાઇઓ ઉપર ખરાબ થાય છે અને એ ખર્ચનું અનુકરણ કરવાની તેમને કંઈક ફરજ જેવું લાગે છે. આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૨૭૬ ઉપર ‘એન્યુએટ વરકન્યાનું લગ્ન’ વિષે ચર્ચાપત્ર છે તે વાંચવાથી જણાશે કે એન લવંગલતાના લગ્નને પ્રસંગે તેમના પિતા લાઇ રામજીલાઇએ ભારે આડંબર કરીને ભયંકર ખર્ચ કરી નાખ્યો છે. ‘સદેશ’ પત્ર પોતાના તા. ૧૪૬:૧૯૪૩ના અંકમાં જણાવે છે કે “બીજાં લગ્ન નડિયાદની યુવતી, જે બી. એ., એલ.એલ. બી. થયેલી છે અને વસોના યુવક જેઓ બી. એચ. છે, એઓ વચ્ચે થયાં છે. સાદાઈથી થયેલા કહેવાતા આ લગ્ન પાછળ હેઝર સાથે કુલ ૭૦થી ૮૦ હજાર રૂપિયા ખર્ચ થયું કહેવાય છે.” એટલો બધો ખર્ચ ના માનીએ, અને ચર્ચાપત્રમાં જણાવ્યો છે તે પ્રમાણે પચાશેક હજાર રૂપિયાનો માનીએ, તોપણ એ ઘણો જ ભયંકર ગણાય. એ લાઇ મુંબઈમાં સાઈ કમાયા હશે, તેનું પ્રદર્શન આવી રીતે કરાય? અનાજના આ દુષ્કાળને સંકટસમયે એ રકમનો અર્ધો ભાગ પણ દેશનાં ગરીબોનાં ખાલી ને વધવધતાં પેટ ભરવા માટે વાપર્યો હોત તો એ ધનનો કેવો સદુપયોગ થયો ગણાત! અને તપાસ કરી હોત તો નડિયાદમાં જ એમની આસપાસ એવાં ભૂખ્યાં પેટ જડી આવત. ધનવાન લાઇઓ, તમારી જાતની આમ પોલી વાહવાહ બોલાવવા કરતાં કંઈક નક્કર સેવા કરો તો સાચી વાહવાહ થાય!

આપણી કેળવણી

અંગ્રેજ સરકારે આપણા દેશમાં મેકાલેન્ડાપની કેળવણી દાખલ કરીને આપણને અનેક રીતે હાનિ કરી મૂકી છે—આપણો નાશ જ કરી મૂક્યો છે એમ કહીએ તો ચાલે. આજે એ સ્થિતિ આપણા નેતાઓ સમજ શક્યા છે, કોઈ કોઈ સહાય અંગ્રેજો પણ સમજ શક્યા છે. પંજાબમાં ગુરગાંવ પ્રાન્તના એક વારના ડૉખુડી કમીશનર F. L. Brayne પોતાના ‘ભારતમાં ગ્રામ-સુધારણા’ (Village Uplift in India) નામે પુસ્તકમાં લખે છે, કે: “હાલ ગામડાંમાં આપીએ છીએ એ કેળવણી ગોળા કાણામાં ચોખ્ખી ખીલા

જેવી છે. આપણે ભણું કરવા જઈએ છીએ, પણ જાણે અમ્મણેજ ગ્રામ-
 હવનને બંધબેસતો ન આવે એવો વર્ગ પેદા કરીને અમુક પ્રકારે તુકશાન જ કરીએ
 છીએ. આપણું સાહિત્ય તો સરસ છે, પણ આપણી ગ્રામકેળવણી ગામડાંનાં
 બાળકોમાં, પોતાના બાપદાદાના ધંધાને સારી રીતે બુદ્ધિપૂર્વક અતુસરવાને
 બદલે તે બાપદાદાઓ પ્રત્યે તિરસ્કારની અને પોતાનાં ધરખાર પ્રત્યે ધિક્કારની
 વૃત્તિ અને પછીનું હવન ઔશીસમાં કૃત્રમ પકડીને બાણુ તરીકે બેપેરવાદથી
 ગાળવાની વૃત્તિ પેદા કરે છે. હું માનું છું કે આપણા પ્રયત્નોમાં કંઈક દિશા-
 ભૂલ છે, આપણી પદ્ધતિમાં કંઈક દોષ રહેલો છે અને ઘણું કરીને અનિશ્ચિતતા
 છે. કેળવણી ખાતાનો હેતુ ગામડાંમાંથી નિરક્ષરતા દાળવાનો છે. ખરેખર
 આ સાચી દિશામાં છે અને તે યોગ્ય છે?"

શ્રીકેળવણી

ખરેખર આજની કેળવણી આપણને બંધબેસતી નથી જ આવી, આપણી
 સ્થિતિને વિષમ થઈ પડી છે, અને વળી સ્ત્રીઓને તેથી થે વિષમ થઈ પડી છે.
 કુદરતેજ સ્ત્રીને જનનકાર્ય સોંપીને તેને પુરુષથી જુદી પાડી છે. અને
 ત્યારથી જ બનેના કાર્યપ્રદેશ લુદ્ધ પડે છે. સ્ત્રીએ પોતાની પ્રજાને ઉછેરવા
 અને કેળવવા લાંબું હવનું જોઈએ, પુરુષે પ્રજાનું બહારના લયથી રક્ષણ
 કરતાં મરવું જોઈએ. અને ખરેખર પુરુષ કરતાં સ્ત્રી હવે છે પણ વધારે.
 ત્યારે સ્ત્રીને અને પુરુષને ફેટલાક વિષયોની સામાન્ય અને પછી પોતપોતાના
 પ્રદેશના વિષયોની ખાસ કેળવણી આપવી જોઈએ. એન લવંગલતા એલ.એલ.
 બી. થયાં છે, તે પ્રમાણે આજે ઘણી બેનો, પુરુષોને પણ બંધબેસતી નથી
 એવી કેળવણી લેઈ રહી છે. એથી લાભ નથી જ થયો, એ ઘણા કેળવણીકાર
 સમજી ગયા છે અને તેથી પ્રોફેસર કર્વેએ સ્ત્રીઓને માટે મહિલા વિદ્યાપીઠની
 સ્થાપના કરી છે. પણ તેમણેય યુનિવર્સિટી તરફ દષ્ટિ રાખી છે, એટલે જાણે
 અમ્મણે પણ પુરુષકેળવણીનું અનુકરણ થઈ ગયું છે, સ્ત્રીપ્રદેશના વિષયોની
 સાચી કેળવણીની યોજના નથી થઈ. મેં અહુણા જ વાંચ્યું છે કે અમેરિકામાં
 સ્ત્રીપ્રદેશના વિષયોની કેળવણી માટે એક પાઠશાળાની સ્થાપના થઈ છે. આપણે
 આ વિષયમાં જેટલું વહેતું સાચું સમજીએ અને સાચી દિશાએ વિચરીએ
 તેટલો વધારે લાભ પામીએ.

સંકટસમયે પ્રતિજ્ઞા

આજે દેશમાં અત્તસંકટ આવી પડ્યું છે, છતાં આપણાં લગ્નોમાં અનેક
 જગાએ જમણમાં ધાનના ધુમાડા કરવામાં આવે છે. આપણી નફ્ટાઈથી,
 જમણવારમાં અમુક માણસથી વધારે નહિ જમાડવાં એવા સરકારને કાયદા

કરના પડ્યા છે, પણ તે કાયદાનેયે પગ તળે પીલીને વાદવાદ કહેવરાવવાના મોઢથી લોક ભારે જમણુ કર્યે જ નય છે. એક ગુરુએ પોતાના શિષ્યને સલાહ આપતાં કહેલું, કે “ભાઈ, અનાજનો વેપાર ન કરતો, કારણ કે એ વેપારમાં તારી દષ્ટિ સદા ય એવી રહેશે કે ‘અનાજ મોંઘું થાય તો સાડું, દુષ્કાળ પડે તો સાડું, જેથી હું સારી રીતે કમાઈ લેઉં.’ પણ એ તો પાપદષ્ટિ છે. વેપાર કરવો હોય તો હીરામોતીનો કરજે, કારણ કે એ વેપારમાં તારી દષ્ટિ સદા ય એવી રહેશે, કે લોકો સમૃદ્ધ થાય તો સાડું, જેથી મારા માલ ખપે અને મને લાભ થાય; આજ સાચી પુણ્યદષ્ટિ છે.” આપણા ભણેલા યુવકોએ પણ સાચી પુણ્યદષ્ટિ પ્રગવરી ઘટે અને આ અવસરકરને સમયે પ્રતિજ્ઞા લેવી ઘટે, કે “ત્યાં સુધી અનની આ સંકટરિચિતિ માલતી હશે ત્યાં સુધી તો હું કોઈ લગ્નજમણુ જમીશ નહિ, પ્રેતભોજન તો હું જમતો જ નથી.” માડીને કહેજો જે દીકરી કહે પડી !

કુળવાન ગામ ભાદરણમાં કુળવાન ઘર દેવીદાસના કુટુંબના ભાઈ હીરાભાઈ ત્રિશ્મભાઈ પટેલના પુત્ર ભાઈ વિદ્યભાઈ આજે ૩૩-૩૪ વર્ષની ઉમરના છે. તે ભાઈ વિદ્યભાઈ વીરસદ પરણેલા અને તેમને ત્રણ દીકરા તથા બે દીકરી છે. એ વિદ્યભાઈનાં પત્નીએ—પાંચ બાળકની એ માતાએ—કહેવાય છે કે કુટુંબ-કેસરી કંટાળી જુન માસના પહેલા અઠવાડિયામાં ભાદરણના અભિષેકિયા દ્વામાં પડીને આપઘાત કર્યો છે. એ બાઈને નાનામાં નાનું બાળક તો ૭ સાત જ માસનું છે. અને હવે ભાઈ વિદ્યભાઈને કુળમોઢથી અંધ બનેલો, અથવા તો વરની-અજીતથી મિઝાઈ પડેલો કોઈ કન્યાપિતા પોતાની કન્યા આપવા તૈયાર થઈ જશે! કુળવાનોને અનેક કન્યાઓ મળે છે, ગામડાંના કુળદીનો તેમજ કન્યાઓ આપી કુળવાન ગામોમાં કન્યાઓની બીડ કરે છે, તેને પરિણામે ત્યાંની સ્ત્રીઓને આપઘાત કરવા પડે છે. બાકી જેમને વિદ્ય કરીને કન્યાઓ લાવવી પડે છે તે તો પોતાની વહુવારોને દાગીનાની પેઠે સાચવે છે.

નનામાં લેખકને

સંદેશરની ટપાલગણ વાળું એક પરળીડિયું મળ્યું છે, તેમાંથી ‘એકવીસ ગામમનો એક’ એવી સહીથી લખેલો એક કાગળ તથા ‘એકવીસ ગામના પાટીદાર પંચે દાવોલ મુકામે સંવત ૧૯૯૯ના વૈશાખ સુદી ૪ ને શનિવારે પસાર કરેલા કરાવની નક્કલ’ જાપેલી, એ બે મળ્યાં છે. કાગળમાં લેખક લખે છે કે યએલા કરાવો પ્રમાણે લોક વર્તતા નથી અને અનેક લોક—ખાસ કરીને ખોરસદના ભાઈઓ—તે કરાવોનો લંગ કરે છે. પણ તે કાગળ નનામો

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

યાદ રાખશો?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

બાળકો, બાળાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે. અને સંખ્યા વધતી જ નાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળાં છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, મુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, નાનાં વિધવિધ
તમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે

ખાદી, ધાળાળા, પુસ્તકો, રૂ, દવા, ચંપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.

હરેક પ્રસંગે હરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાનાં બાહ્યોને પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
'ઓર્ડર' કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
ઉપરના ચેક આવે તો વધુ
સગવડ થાય.

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ બીડી મંગાવો.

લખો:—

મત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે ~

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદે
સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે.

અક્ષર માળા

હિંચી બતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહ્યો શીખવેલો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

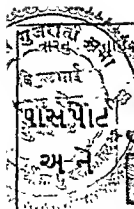
ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી ગાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અઢિયાતાં બેતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અરોઠ બાલપુસ્તકમાળા

શુભરાતના બહીષીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાખા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

‘આગબોટ,’ મુખ્ય

ટે. નં. ૪૨૨૧૩

સ્ટીમરની
ટીકટો

દુનિયાના કોઇ પણ જાંદરે જ્યાં માટે મહેલાઈથી અને ઓછે ખર્ચે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી ગારન્ટી ટીકટ લેનાર પેસેન્જરને રહેના માટે તદ્દન મફત, સુંદર હવા ઉગમવાળું મકાન રાખેલ છે. અને તે સ્ટેશન, લાજ, દ્રામ, સીનેમા, નાટકની નજીકજ છે. ઠંડા ને ગરમ પાણીના નળ કાયમ ચાલુજ રહે છે.

નવાં પ્રાન્ય ઓફિસ: મ્યુનિ. હવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ

પ્રાન્ય ઓફિસ:

હારનિવાસ. ટાવર પાસે
નવસારી

જીવાભાઈ બી. ખેડકર એન્ડ સન
પાસપોર્ટ એજન્ટ્સ. રેલ્વે, આર.જી. જંગલો,
ખેતવાડી મેન રોડ, ખારમી ગલી સામે, મુખ્ય ૪

ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદવાલા

ઠે: મ્યુનિ. હવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓંસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાવી શકાય તેવાં ચોક્કાં બ્યાજબી કિંમતે ધનાવવાં, ઉપરાંત

પાયોરીઆને ચોક્કસ ઇલાજથી મટાડવો, દાંતમાં સોતું, આંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્ફેક્શનથી દાંત ખેંચવા તથા તેને લગતું દરેક બાતનું કામ છેલ્લી ઢબથી કરવામાં આવે છે.

સમાવેશ

લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
છેલ્લું નિશાન પણ	લાઇ ઇશ્વર પેટલીકર	૨૯૧
સ્વમાન જગવો	„ ચિમનલાઇ મૂ. અમીન	૨૯૬
ગાંડી	„ મંગળદાસ હીરાચંદ શાહ	૨૯૮
લગ્ન અને સાંઘાઇ	„ રમણુલાઇ પટેલ	૩૦૧
લગ્નસંસ્થા	„ ડાહ્યા લાઇ મનોરલાઇ પટેલ	૩૦૩
હું કોણુ?	„ રમણુલાઇ બેચરલાઇ „	૩૦૭
હતલાગી કુમુદ	„ હરમાનલાઇ મંગળલાઇ પટેલ	૩૦૯
બાણુવાન્નેગ	‘પાટીદાર’મંદિર	૩૧૩
પ્રસંગકથા	„	૩૧૭

૧. બેનોને ‘પાટીદાર’ વિનાશવાળા આપવાને માટે મોઝાસાથી લાઇ ચુનીલાઇ જે. પટેલે રૂ. ૧૦ તથા લાઇ પુરુષોત્તમ એન. પટેલે રૂ. ૪-૧૨-૦ અને મગાડીથી લાઇ શંકરલાઇ એમ. પટેલે રૂ. ૨ મોઝાસા છે તે ઉપકાર સહિત એ ફંડમાં જમા કરે છું.

૨. આ અંકના પૃષ્ઠ ૩૧૫ ઉપર ‘પાટીદાર’ને જતી ખોટ પૂરવા માટેના ફંડમાં પરદેશથી આવેલી રકમોની યાદી છાપી છે. ‘પાટીદાર’ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી રકમો મોકલનાર એ લાઇઓનો ઉપકાર માની, એ રકમો એ ફંડ ખાતે જમા કરી છે.

૩. જે લાઇઓ ‘પાટીદાર’ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી તેને જતી ખોટ ખાતે મદદ કરવા ઇચ્છે, તે યથાશક્તિ રકમ મોકલીને, ગ્રાહકો વધારીને અથવા બંદેરખબર આપી અપાવીને એવી મદદ કરી શકે.

૪. આફ્રિકાના ઘણા ગ્રાહકોનાં લવાજમ લગુ બાકી છે, તે હવે વેળાસર મોકલી દે અને એ રીતે કાગળોની આ મોંઘવારીના કપરા કાગળમાં પ્રેસખીલ ભરવામાં સહાયતા કરી ‘પાટીદાર’ને મદદ કરી શકે.

૫. ન સ્વીકારાએલા લેખ પાછા મેળવવા અથવા કાગળના જવાબ માટે પોસ્ટલ ગ્રેન્ડ મોકલવા. કાગળની આ મોંઘવારીથી ખોટમાં આસતા પતથી એવું ખર્ચ કરી સહાય એમ નથી.

૬. લેખકો માત્ર વાર્તાઓ લખે એના કરતાં આપણા સારા નરસા ગિવાળો ઉપર ચર્ચા કરે એ વધારે ઇચ્છવાન્નેગ છે.

આણુંદ અંશતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી.ગોરધનલાઇ મૂળાલાઇ પટેલે છાપ્યું અને લીલાવતીબેન રમણુલાઇ પટેલે આણુંદમાં પ્રકટ કર્યું, તા. ૨૫ : ૭ : ૪૩.

તો ઘેર હાથ લૂછવાના કડકાય આંધી ઝગળા રાખતા હશે!" અને એને પાછી ઉઠાવી લેતાં એણે પૂછ્યું: "સાલજે છે કે? બીજી ધોએલી આદર નથી?"

કોઈને આ પાપાનોય વખત આવતાં મરણ પડતી રવાને ને પુત્રીને વિવાહ કરવાની ગરજ ન હોત, તો મહેમાનો જન્મવાના છે એવા સવારના પહોરમાં અપશુકન કરનારને ઊધડો લીધા વગર ન રહેત. પણ ઘણી જગાએથી વિવાહના જવાબમાં નસો સાંભળ્યા પછી એનો મિત્રજ જગા નરમ પડ્યો હતો. વાત જાણતાં રસોઈ માટે ચૂલો સજાગવી દીધા હતાં. દીકરીને સૂચના આપી દીધી હતી કે ઘર વાળીઝૂંડીને સાફ કરી નાખ, આંગણમાં ઘાસનાં તણખલાં પડ્યાં હોય તે વાળી નાખ, અને માથું ઝોળી કપડાં બદલી નાખ. નાહ્યા વગર રખડતાં તણ છોકરાંની પિયાવાળી આંખો સાફ કરવા એ પોતે મંડી ગઈ.

છતાંય માણસનો મૂળ સ્વભાવ બદલાવો મુશ્કેલ છે. આટઆટનું કપાં છતાં પોતે ધોએલી આદર નપાસ થતાં એના મિત્રજ ઉપરની બ્રેક લીલી થઈ: "એ તો મોટા ઘેર દુધ જેવી ધોળા ને ધોળો આદરો પાથરીને સૂતા હશે ખરા ને? આ કાલેજ સોડા નાખીને ધોઈ આણી છે તે એટલામાં આંખી પડી ગઈ?"

"એમને ત્યાં તો તેં જોયું હોય ત્યારે ને."

"એમને ત્યાં તો નર્થ સોનું પાયરુ" હશે, પણ તમે કંઈ કમાઈ ઉપર એમના જેવો દેખાવ કરવા જતો છો? કોઈ દિવસ આદરનો નોરો લાગ્યા છો? એમ કહો ને કે મેં ફરિયા પાસેથી એવી એવીય લેઈ મૂકી હતી તે કામમાં આવી!"

જાણે પાછળ તડિંગપૂમ કરતી હજુરની સ્વારી આવતી હોય અને અહીં મુકામનો જાંદોજરત ન થયો હોવાથી કામદાર બહાવરો બહાવરો વ્યવસ્થામાં રોકાઈ જાય તેમ પત્નીના બોલવા તરફ લક્ષ આપ્યા વગર એણે કહ્યું: "જી, મગના, કાકાને ત્યાંથી આદર લેઈ આવ." છોકરો આંગણમાં નીકળ્યો, ત્યાં તો પોતાની સૂડીની ધાર ખૂંટી ગઈ ગયાથી ઝોપારીને ગિલકુલ અડકતી નથી, એ યાદ આવતાં એણે બીજી સૂચના કરી: "સૂડી પણ ભેગેભેગો લેતો આવજો."

ચીસો પાડતી છોકરીની આંખમાંથી પિયા લૂછતાં રવાએ કહ્યું: "કટલીક સૂડીએ નોંધ્યો છે? ઘરમાં જોક તો છે."

"તું તારે જાણે નહિ ને! બેસ ને જાનીમાની! મોટી સૂડી ના નોંધે હોય તો! નાકિય કાપે એવી તો છે નંદિ!"

સામે લડવાનો અવકાશ તો હતો નહિ એટલે રવા એક ટાણો મારીને જ

શાન્ત-રહી : “ મોટો ગવંડર આવતો હોય એટલા ગભરાઈ શું નંઓ છે ? ”

આજના જમાનાની ખોટી ટાપટીપતે સમજતો વિદ્વલ ચર્યામાં કોતર્યા વગર બોલ્યો : “ તું તારે જે કરતી હોય તે કર ને. ”

“ મારે શું ! આખા ગામની સાલણી લાવીને દેખાડો કરો ને ! ” પોતાનું હથિયાર મ્ખાન કરતાં રેવાએ કહ્યું.

અબુણા જ નાહી ત્યારે હાથે મેં ધોયાં દંતાં, છતાં ફરીથી ધસી ધસીને મેં ધોયા પછી એક જ ધો ધોએલાં સાડીડંગને પહેરી સૂરજ આધનામાં મુખાકૃતિ નોંધ બીના કકડા વતી ગાલ ઉપરના છંદણને ઉખેડી કાઢવાનો અર્થ પ્રયત્ન કરતી હતી. ધર્મચર્ચો એ ગાલ ગુલાળી થઈ ગયો અને હડીલું છંદણું ગાળું ચવાને બદલે વધુ પ્રકાશ્યું ત્યારે એનું મન બળપડ્યું : “ મૂઢ, આ મા હોય ત્યાંથી ! શું નોંધ ગાલે છંદણું છંદાવી મેં બગાડ્યું હશે ! ” વાંજને ઝોળાને એ આપતો કાંસકો મુકવા જતી હતી, ત્યાં તો એણે સામેથી ખંડકીમાં પ્રવેશતા મહેમાનો જોયા અને એ અંદરના ખંડમાં છુપાઈ ગઈ. છોટાભાઈ મહેમાનો સાથે બીજા મંડળને લેઈ મેડા ઉપર ચઢ્યા ત્યારે વિદ્વલેલાઈની વ્યવસ્થા ઉપર આ જૂનું ઘર પાણી ફેરવતું હોય તેમ દિવાલોમાં પડેલી તરડો વકાસી રહી હતી. એ તરફ મેં બગાડી છોટાભાઈ બળપડ્યા : “ સાવ મૂંઝો છે ! મૂંઝે સમું ન કરી શકાય તો, પણ ચૂનાનો ડબો લાવી ધોળી નાખ્યું હોય તોય ઠીક લાગે ! ”

અને પોતે-દરજેજ આ રિયલિટી જુએ છે, છતાં તેમને આટલું હીણપત લાગે છે તો કન્યા લેનારને કેવી જાતનો વિચાર આવે ? અને એ બાળતની શકા અજ્ઞાતાલના મનમાં જન્મે તે પહેલાં એનો ખુલાસો છોટાભાઈએ કર્યો : “ આ વિદ્વલ જેવો કોઈ માણસ નથી. ફેટલા વખતથી ‘ ઘર કરું - ઘર કરું ’ કરે છે, પણ જો એની જાંઘ કાઢતી હોય તો ! ”

ગોભામાં અભિરુચિ કરવા પધારેલા સંભાવિત સદ્ગૃહસ્થોમાંથી કોટાભાઈ બોલ્યા : “ એકલી વ્વતે માણસ શું કરે ને શું ન કરે ? આ આખા વરસથી તો એ આ વિવાદ પાછળ ફરે છે. ”

પુનર્મંભાઈએ ગયા વર્ષની કામગીરી ગણાવી : “ ગઈ સાલ તો કોલરી દુકળમાં અધિક માસ જેવી ગઈ. નાનાનો હાથ લાગી ગયો તે જે મહિના ઘર ને અમદાવાદ કરતું પડ્યું. એમાંથી પરવાર્યા ત્યારે ઘરમાં મંદવાડ આવ્યો તે એ તો કોઈનાં પુરુષગણ માનો ને કે ચાર મહિનાની દવાદાર પછી મટ્યું ! ”

કોટાભાઈ : “ એકલી જાતવાળો તો કદીયે નવરો નહિ થવાતો. બજા

પાંચ પચીસ વધારે થાય, પણ એક જણને કામ સોંપી દીધું હોય એટલે કશુંય એ માથું ફટે!”

ધૂળાભાઈ: “કાકે તે કાકે! પોતાના જેવું કંઈ કાકથી કામ થાય?”

વિદ્વલનામાં પહેલાં તો માખ મારવાનીયે ગમ ન હતી, પણ હમણાં હમણાં થોડું થોડું કર્યો તેમાંથી સાધારણ શિક્ષણ મળી ગયું હતું. એણે પોતે જ્ઞાપ્તિ વિચાર નહોતો કર્યો એવી વાત કરી: “મારો વિચાર તો ગઈ સાલ ધર કરી આ સાલ લગન કરવાનો હતો. પણ આ ના સાંભળ્યું—ગઈ સાલ શું મારું કપાળ કડું? અને આ સાલે તો લગન કર્યા વગર છૂટકા નથી, એટલે હવે તો ને થાય તે આવતી સાલ.”

હવાભાઈ: “એ તો અત્યારે ખીમ્મ મોટાં મકાન ચ્યાં એટલે આ ધર આપણને એમ લાગે છે. નહિ તો ખાડીમાં આ મેકાખ ધર પહેલવહેલું રામદાસ એચરેજ બધાવેલું ને!”

ધૂળાભાઈ: “ન સમજતા હોય એને એની દર નહિ. ગમે તેટલા ખીમ્મ અત્યારે ઊંચા ખની જાય, પણ કંઈ આ ધરને તોલે આવે?”

હવાભાઈ: “આની ક્યાં વાત કરે છે! ક્યાં રામ ભોજ-અને ક્યાં ગાંગો તેલી! રામદાસ એચરેજ ધર એટલે થઈ રહ્યું!”

ઈશ્વર દલાલે ટેકા આપ્યો: “અમારા દાદાના વખતથી અમારે આ ધર સાથે જ ઊંચે! ગામમાં આવીએ એટલે અહીં જ મુકામ! પણ નાયાભાઈ ગુજરી ગયા પછી આ વિદ્વલભાઈ ને એ બધા નાના છોકરા, એટલે છોટાભાઈ સાથે પરિચય થયો.”

નયુ પારંખ: “તમે તો એ ત્રણ પેઢીની વાત કરો છે, પણ અમારો તો સાત પેઢીનો સંબંધ—દાસદાદાના વખતથી!”

છોટાભાઈ: “ઓ...રો! હો! એમની ક્યાં વાત થાય! એમણે નડિમાદ કન્યા પરણાવી ત્યારે ઘીનો દવાડો લરાવેલો!”

પુનમભાઈ: “ને જન જમવા આવી ત્યારે પાણી ઢળી કાઢવ થએલો ત્યાં ત્રણ ગુણ ખાંડ પાથરી દીધેલી! એ બધી વાત ક્યાં થાય!”

ધૂળાભાઈ: “એ તો આજ બધા ઊંજળાં કપડાં પહેરી બહાર ફરતા થયા એટલે કરેશે, ‘અમે મોટા મીરખાં!’ નહિ તો આ ધરના જેવો સાત પેઢીનો સંબંધ આખા ગામમાં ન મળે. વિદ્વલભાઈ જરા ભોળા ને સાદા એટલે, ખાટી મોટા ખારિશ્વર હોય, પણ એમની તોલે તે આવે?”

ડાહ્યાભાઈ. “ભણ્યા એટલે શું થઈ ગયું ? દેડય ભણેલો તો હોય, માટે એ કંઈ મોટો દુળવાન થઈ ગયો?”

છવાભાઈએ ગીળ વાતને છાડી કરી : “નરેન્દ્ર જણે હું મોટો બી. એ. થયો, પણ એવા બી. એ થયેલા તો મુનમ્મદ કેટલાય ખૂટ-પાલીંગ કરે છે! ભણ્યા તેથી શું થઈ ગયું? દુળની તોલે એ આવે? એને દાદે બાપનું બાપુ ક્યું ત્યારે લાડવા વધ્યા તે દેડાને વેચી દીધા! રાધુ ધાન કાઢી વેચ્યું સાલજ્યુ છે? દેડાની જાત, કુટુંબદેવાનું! જોખતાં લાકુમાથી વધે એટલે ડગળી દાડી લે, તેથી મરકરીમા નામ પાડી દીધું : ‘બાપા, ડગળિયુ ના કાઢતા, નહિ તો લોક ડગળિયો નામ પાડશે.’ ને ત્યારથી લોકો એમને ‘ડગળિયા’ને નામે જોળખે છે. કાઢ પૂછે તોય. ‘કાણુ પેલો ડાહ્યો ડગળિયો!’ એનો પાક તે વળી સારો પાકતો હશે? એણે વળી રાધીને વેચ્યુ ને આ તો કહે છે કે એવા ખોટા ખર્ચ કરવાની જ શી જરૂર છે?”

છાટાભાઈ ધીમેથી બોલ્યા. “કાઢ કાઢનું અનણ્યુ નથી. નહિ તો સાત જગાએ અધકાય ને કાઢ હા ન પાડે એવું તે હોય?”

છવાભાઈ : “નર્સિંહ મહેતાની જેરે તુઝસીદળ બરી મોમેઝ કરે એમાંની જાત!”

છાટાભાઈ : “લક્ષ્મીદામે તો ચોકખું જ પરખાવી દીધું : ‘તમારી મોટી મોટી બધીયે વાત જાણી. સાક વર્ષે બાપ મરી ગયો તેને તાણી નાખ્યો, તો અમને ગળી દાડ થવા જ શાની દો!’”

ધૂળાભાઈ. “એના મગજમા એક મોટું ભુસ ભરાઈ ગયું છે કે આર પાચ અગ્રેજ ભણેલી અને રૂપાળી કન્યા છે, એટલે ભણેલો મોહીને મફત લેઈ જશે.”

ડાહ્યાભાઈ : “રૂપાળી તો આજના ધરની ગધેડીયે હોય, માટે એને કંઈ પરણાયુ?”

છાટાભાઈ. “એતેય પરણનાગ દુનિયામાં પડ્યા છે!”

ડાહ્યાભાઈ “હોય એના જેવો ગધેડો!”

છાટાભાઈ. “ત્યારે ગધેડા વગર બીજાં તે કંઈ એવો ધંધો કરતો હશે?”

પુનમભાઈ : “દરેક પોતપોતાના જેવું જ ગોધી લાવે.”

હવે જોઈતું નિરુદ્ધ વાતાવરણુ તૈયાર થઈ ગયું લાગતા છાટાભાઈએ ગુનાંટ ખાધી : “ને છેવટ ક્યાં ક્યાં સુધી છુદ્ધિ પહોંચાડે છે!”

છવાભાઈએ પોતાને નહિ પણ બીજાને સલાજાવવા પૂછ્યું “ક્રમ?”

“કાઢને વાત કરી હશે કે છેવટ ચોકસીને ત્યાં કરવું છે” છાટાભાઈએ જણાવ્યું.

સ્વાભાવિક રીતે જ અંબાલાલથી આ બે કન્યાઓની સરખામણી થઇ ગઇ. મનમાં થઇ પણ આનું ખરું કે આના કરતાં તો સારું સ્તો!

“શું કહો છો!” ફરના છેલ્લા તાગ નવીન સમાચાર સાંભળતાં હવાલાઇ આશ્ચર્ય પામ્યા.

“પણ એ કંઈ જાણે છે કે ચોકસીને તો મારે એ ન પૂછે તો ય જેવું હોય તેવું જણાવી દેવું પડે?” આડકતરી રીતે ઊંટલાઇએ એ પ્રશ્ન ઉપર નિશ્ચિત થતા પહેલાં જ જણાવી દીધું.

“ખરું છે.” ધૂળાલાઇએ ટેકા આપ્યો.

અંબાલાલ તરફ નજર કરી ઊંટલાઇ બોલ્યા : “પાછળ મારે એમનો કંપકા સાંભળવો પડે એ શું કરવા નોંધ્યો?” અને અંબાલાલના મુખ ઉપર શો ભાવ જણાય છે તે પારખવાં ઊંટલાઇએ દૃષ્ટિને સૂક્ષ્મ બનાવી.

બપોરે જમવા ઝીડ્યા ત્યારે લગભગ અર્ધું કામ થઇ ગયું હતું.

સહિયાદ, તા. કરજણ

ઈશ્વર પેટલીકર

સ્વમાન કેળવો

ગામડાના એક ભાઈએ મને કહ્યું : “તમે ‘પાટીદાર’માં લેખ લખો છો. દરેક લેખમાં ફરી ફરીને એક જ વાત ઉપર આવો છો. તે વાત પરકણી છે. આમાં તો અમારું કિત્તવ્યગડે છે. ચરોતરના લોકો પરકણીનો મોઢો ઊડશે તો અમે કન્યાઓ ક્યાં આપીશું? પરકણુ વગર જાતિનો બીજો કોઈ સવાલ જ તમને જડતો નથી?”

મારો જવાબ આ રહ્યો : “પાટીદાર જાતિમાં વિચારવા જેવાં ઘણાં પ્રશ્નો છે. પરંતુ મારી દૃષ્ટિએ સૌથી અગત્યનો પ્રશ્ન પરકણીનો જ છે. જ્ઞાનના દિવસ કેટલા હોવા નોંધ્યો? જ્ઞાનમાં માણસો કેટલાં હોવાં નોંધ્યો? પીરસણુ આપવા લેવાનું બંધ કરવું નોંધ્યો કે કેમ? વગેરે અનેક સવાલો છે. પરંતુ આ પ્રશ્નો જે ને ... યુવકો ઉટેલી શંકે એવા છે. પરકણીનો પ્રશ્ન જ ધૂળાલાઇ : “એ તો આજ બધું જાનિએ વિચાર કરવો ઘટે છે. મને તો એટલે દેશે, ‘અમે મોટા મીઠા’નું બંધ કરે તો પાટીદાર જાતિના શિવાજીમાંથી સંબંધ આપ્યા ગામમાં ન જ અને સુધારકોનું મોટા ભાગનું કામ પાર પડે.” બાકી મોટા આરિસ્તર હોય, પણ જ ખરાબ લાગે છે તેનાં કારણો :

“૧. પરણુ આપવી પડે છે, માટે પાટીદાર માત્રને દોઢરી અગખામણી લાગે છે. અને એ રીતે આ જાતિમાંથી સ્ત્રી-પુરુષ પ્રત્યે સમાનતાની લાવના નષ્ટ થવા પામી છે.”

“૨. પરણુ લેનારના દોઢગ પરણુને કારણે બેકાબાઉ થતા અગ છે ને સારાં ગણાતાં કુટુંબો પાપમાલ થતાં અગ છે.

“૩. જાતિમાં કોંચા નીચા કુળનું અભિમાન રહે છે. અને આ લાવનાને લીધે આખી જાતિનાં કામો કરવા માટે પાટીદારો સહકારથી એકઠા મળી કાષ્ટ વખત વિચાર કરી શક્તા નથી. દરેક પોતપોતાની મોટાઇમાં રાચ્યા રહે છે અને જાતિની ઉત્તતિ કરવાનાં કેટલાંય કાગ રખડે છે.

“દૂકમાં પરણુનું અનિષ્ટ નારા પામે તો વરકન્યાની પસંદગી લાયકાતને ધોરણે થાય, નાના મોટાનો બેઠ નાસ પામે, જાતિમાં સારું ભેડાં વધે અને તેમને સારી પ્રજા થાય. પરિણામે જાતિની ઉત્તતિ થાય.

“હિંદુ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે યત્ર નાર્યસુ વૃક્કન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ॥ પરંતુ આપણી જાતિમાં તો દીકરીની કિંમત નથી. દીકરીના બાપે નીચે મોઢે વરના આપને રાજ કરવા દીકરી ઉપરાંત પૈસા આપવા પડે છે! એટલે પૈસાદાર માણસને પણ દીકરી અગખામણી લાગે છે. સ્ત્રીજાતિનું આવું અપમાન થતું હોય તે જાનિ ઉપર ધિર રી રીતે રાજ થાય?

“ઉપરાંત કારણથી મને આ રિવાજ દૂર કરવા માટે, થાય તેટલા પ્રયત્ન કરવા જરૂરી લાગે છે. હવે તમારી બીજી વાત લેખએ.

“પરણુનો રિવાજ બંધ કરવાથી તમને સારા દોઢરાઓ મળતા બંધ મશે, એ તમારી બ્રમણા જ છે. અત્યારે પરણુ આપવાથી તમને સારા દોઢરા મળે છે, એ પણ તમારી બ્રમણા જ છે. સારા અને સંસ્કારી દોઢરા તો પરણુના મોહને લીધે ગમે તેવો સંબંધ બાંધતા જ નથી, પરંતુ જેમનાં માઆપને પૈસાની બૂલ છે અગર પૈસાનો લોભ છે તે જ પૈસાને કારણે જ સંબંધ બાંધે છે. અને પૈસાના લાલસુ માણસને ત્યાં દીકરી આપવાથી તમે દીકરીનું કિંમત કરો છો એમ માનતા હો તો તે પણ તમારી બૂલ છે. પૈસા લેનાર પૈસા વગર રાજ નહિ થાય, એટલે પૈસાને ખાતર જ સગાઈ કરનારને ત્યાં તમારે કાયમને માટે પૈસા મોકલવા જ પડે છે. અને ઘરનાં નળીઆં કોડી ગળ્ય એવી તમારી રિયતિ થાય છે.

“બધાંય પૈસા આપવાનું બંધ કરે તો શું થાય? પાટીદારનો દીકરો પાટીદારને ત્યાં નહિ પરણે તો ક્યાં પરણશે? જે પસા પરણુ આપવા માટે

વાપરે છે. તે પૈસા દીકરીઓની કેળવણી પાછળ ખર્ચો, એટલે તેને વગર પૈસે પરણનાર મળી રહેશે. !

“અત્યારે તો પરણુ ભરવા છતાં તમારી દીકરીઓને કે તમને સુખ નથી મળતું, એટલે તમે તો પૈસા અને દીકરી આપીનેય ઉપાધિ વહોરો છો. પૈસા આપી દીકરીઓ પરણાવનારને વીતેલી વાતો પૈકી થોડીક ભેગી કરો, એટલે તમને આ વાત સમજશે.

“પરણુ લેનાર વર્ગ તો પોતાનાં જાળકાનું હિત જગાડે છે જ; પરંતુ આપનાર માણસોય આટલી હદે સ્વમાનહીન થાય છે, એ જાણીને આશ્ચર્ય થાય છે! એમને તો બે જ શબ્દો કહીશ: ‘જગ સ્વમાન કેળવો!’”

વરોદરા

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

ગાંડી

એ હસતી ત્યારે ખિન્નખિન્ન! એનું હાસ્ય જાળકાને કુતૂહલ પ્રેરતું. એના દીન વદન તરફ નિહાળી કોઈ અટકળ જાંધતું કે એ કોઈ દુઃખી આત્મા હશે; પણ ના, એ હતી તો રાધાનગરના શેઠ સ્વરૂપચંદની પુત્રવધૂ. તે ખોસતી ત્યારે એના મોંઢામાંથી તીરની માફક વચનોનો પ્રવાહ ખૂબ ખૂબ બેરથી નીકળતો. તે દોડતી ત્યારે ક્યારેક પડી જશે એવી દૃષ્ટના જગતી; અને કાવકાઈથી યાત કરતી ત્યારે કોઈ પીડ ઉભરના માણસને પણ નવાઈ ઉપજાવે. તેનું ખોસતી, પણ તે તો કવચિત જ. કોઈ એની પાસે જાય ત્યારે એ એનચાળા કરતી જ હોય. પાસે કોઈ પત્યર કે બીજું પડ્યું હોય તો તે આવનાર તરફ ફેંકે, જ્યાં આવનાર તેના તરફ દૃષ્ટિપાત કરે એવોય ન કરે. તે રહેતી સ્વરૂપચંદની સામે પડેલી ઝોરડીમાં. બે ટંક સ્વરૂપચંદને ત્યાંથી આવતું જતું: પ્વાનમાં આવતું તો ખાતી, નહિ તો પરત મોકલતી.

ઉપરની દકીકત તો ગાંધીમાં રહેવા આવ્યા પછી ત્રણ જ દિવસમાં પાટોશી રામશંકર પાસેથી મેં જાણી લીધી. વધુ દકીકત મેળવવા હું ચલ્લ કરતો, પણ ગાંડી પાસેથી તો વધુ શી દકીકત મેળવી શકાય? એક દિવસ ખરે જખોરે સ્વરૂપચંદ દુકાનેથી જમવા આવતા હતા, ત્યાં એ ગાંડી દેખાઈ. તે સ્વરૂપચંદને નેહ જરાડા પાડ્યા લાગી: “મારા સાળા, તેં જ મને આવી કરી. હવે મને ખાવામાં દુઃખ દે છે. માફ પડ્યું તું મને આપી દે, પછી હું મારું દુદી લેઈશ. હું શાપ દેઈશ તો તારાં ઊંકડાં સુખી નહિ થાય.”

સ્વરૂપચંદ કંઈ ન બોલ્યા, પણ જાળકાનું ટોળું ત્યાં જમા થઈ ગયું. અત્રી
“જમના...ગાંડી!” કહી ચિડવવા લાગ્યું. આથી તેણે પત્થર લેઈ જાળકા ઉપર
નાખ્યા, અને જાળકાએ એના ઉપર. હું આ દશ્ય નિહાળી રહ્યો હતો. મને
એના બોલવામાં કંઈ પણ ગાંડપણ ન લાગ્યું. તે સાંજે હું તેની સામેના
ઝોટલા ઉપર બેઠી લખતો હતો, ત્યાં થઈને સ્વરૂપચંદ ગયા. જમના એના ઘરમાં
ગોદડી ઉપર પડી રહી હોય તેમ લાગ્યું. હું ઊડીને એના ઘરમાં ગયો ત્યારે
દુસકાં સંભળાયાં. જમના રડી રહી હતી. મેં પામે જઈ કહ્યું: “જમના!”

“કાલુ માતર!”

“હા.”

“કેમ આવ્યા છો?”

“હું આવું દુઃખ શા મોટે ખમે છે.”

તે મણે ઉમંગમાં આવી ગઈ હોય તેમ બોલી: “હે માતર! તમે અધાની
વાર્તાઓ લખો છો તો મારી ના લખો? હું તમને ગાંડી લાગુ છું?”

—હું શો જવાબ આપું? તે બોલી: “બેસો બેસો, માતર, મને વગર
ગાંડપણે ગાંડી કેવના મારા સસરાને તમે શું કહેશો?”

મેં કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો, પણ એણે તો એનો વાણીપ્રવાહ આંતર
રાખ્યો. તે બોલી. “ધણે દિવસે માત્ર અંતર ખાલી કરું છું તો સાંભળો.
હું એમના મોટા પ્રવતી વહુ હતી. મારા સાસુ તે વખતે તો જીવતાં હતાં,
અને ભણેલાદ્યુ ધર મારા હાથમાં હતું. હું આનંદથી રહેતી એમના
મોટા પુત્ર વેપાર કરતા અને કમાતા. આખા ગામમાં એમની આમર ઝોટલે
ખલાસ! મારી સાસુ ઝોટલે પ્રધુનું માણસ. એ વખતે અમારા જીવનનું
નાવ આનંદથી હંકારાઈ રહ્યું હતું. પણ સૂર વિધિના લખ્યા લેખની કાન
ખતર! અમારું નાવ ભરદરિયે એકાં જાવા લાગ્યું. મારા સાસુ એકાએક
મૃત્યુના પંચમ્મ સળાયા. અમે ખૂબ દવા કર્યા છતાં તેમને સાડું ન થયું
અને તે આ દુનિયા છોડી ચાલ્યાં ગયાં.

પછી મારા સમર. સાતિના આગેવાનોના દયાલુથી ફરી પરણ્યા. મારે
નવાં સાસુ આવ્યા. તેમણે ઘરમાં પગ પૂરો મકતા પહેલાં જ સાસુપણ
અજમાવવા માંડ્યું. વાત વાનમાં મારો વિરોધ કરતાં. કાંઈ ભૂલ પડે તો ઝટ
ખૂસો પાડતા. આથી હું અને એમના પુત્ર પણ કટાણી ગયા અને જુદું
રહેવા માટે મને સૂચવવા લાગ્યા.

પણ જ્યાં નસીબદેરીનો ચિનારો અવળો હોય ત્યાં? સૂર વિધિ, અને
મારાં નવાં સાસુ ઝોટલે તમે જાણો છો? એમણે વાત માણી હશે. તે અપોરે

જમવા ઘેર આવ્યા તે પૂરું અણધારું થઈ ગઈ ત્યાં તો કોણ જાણે શું થઈ ગયું? એકાએક ચક્રી આવવા લાગી અને બેથુંડ બંતી ગયાં. હું આ બેથુંડ ગભરાઈ ગઈ. ડોક્ટરને બોલાવ્યા, પણ એ ય મિચારા શું કરે? એમને સારું ન થયું અને તે આ માથાની સંસાર છોડી આપ્યા ગયા.

ત્યાર પછી થોડા દિવસ સુધી તો મારાં સામુસસગરો મારી સાથે રીક ચલાવ્યું. મારાં સામુનો સ્વભાવ પલટાઈ ગયો દેખાયો. હું આ પુરિષર્વન સમજું ન શકી, પણ એમના પુત્રના આગ્રહને લીધે એમ હથે એમ હું માનવા લાગી. થોડા દિવસ પછી એક દિવસ મારા સસરા મારી પાસે આવ્યા તે મને કહેવાં લાગ્યા: “વડુ, તમારી પાસે જે પત્નું છે તે મને આપો.”

મેં પૂછ્યું: “શું કરવું છે?”

સસરા: “તમે તે જાણો ને હમણાં, તમારે હવે તો વિધવાજીવન ગાળવાનું છે એટલે હાથ એને શું કરવું છે? હોય તો વડપણમાં જાય જાગે.”

મેં કહ્યું: “તો મારી પાસે છે ને રહું.”

પણ મારા સસરાએ ન માન્યું અને મને પટાવીને કહ્યો, ધર્મકાવીને કહ્યો, પણ પત્નું પડાવી લીધું, અને પછી મને એ ઘરમાંથી જુદો કાઢી મૂકી.”

તેની આખી વાત સાંભળીને હું આશ્ચર્ય પામી ગયો. સત્ય ઘટના કહેતાં કહેતાં તે હસકે ચડી ગઈ. એટલે થોડી વાર સુધી હું કાંઈ ન બોલ્યો. પછી પાણી પીને તે જરા શાન્ત થઈ ત્યારે મેં પૂછ્યું: “હે, જમના, પણ તું ખાતી કેમ નથી?”

“ઘણી વાર તો એ લોકો એવું જાવાનું મોઢેલું છે કે મને ભાવતું નથી, અને ઘણી વાર પતિ યાદ આવે છે.”

“તો પછી તું ગાંડી જેવા ચેતવાળા કેમ કરે છે?”

“મારા હૈયામાં આવેગ આવે છે અને પછી લોકો મને ચિદલે છે, પછી શું કરું?”

હું આ સાંભળી રહ્યો. તે બોલી: “જુઓ ને માસ્તર, આ જોઈડી! શું એમના ઘરમાં સારાં ગાદતાં નથી? પણ જવા દો તે એ વાત, એ મારી નવી સાસુ કોણ જાણે કંઈ પ્રકૃતિનું માણસ છે તે!”

મને એ વાત સાચી લાગી. હું-ત્યાંથી ઊઠવા માટે યત્ન કરવા લાગ્યો. ત્યાં એ બોલી: “માસ્તર, મારી વાર્તા લખજો ને!”

મેં કહ્યું: “હા.”

અને ઘેર આવી આટલી નાનકડી વાર્તા લખી કાઢી.

લગ્ન અને સાદાઈ

“આ પૃથ્વ, નર્મ મારી એક વાત ન સાંભળો?”

સુશીલાએ પિતાજીને એકલા બેઠેલા જોઈ વાત કાઢી.

“શું કહ્યું, બેટા, ન કેમ સાંભળું! કંઈ તારે જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહે. મારી આગળ વાત કરવામાં તને વળી સંકોચ શો?” સુશીલાના મનોભાવને પીછાણી મણિલાલએ વાત બાજુના ઈતેગરી દર્શાવી.

“લગ્નની આ ધામધૂમ તમે બંધ ના રાખો?” સુશીલા બોલતાં તો બોલી, પણ એના મુકોમળ વદન ઉપર લગ્નની વાત કરતાં ઉપજતી ચરમનાં સ્પષ્ટ લક્ષણો જણાઈ આવ્યા સિવાય ન રહ્યાં.

“શું કહ્યું! સુશીલા, લગ્નની વાત છુટકે છે?” મણિલાલને નિદ્રામાંથી એકદમ જાગે જાગવું પડ્યું હોય તેમ થયું.

સુશીલા ૧૭ વર્ષની, સ્વભાવે સાન્ત અને શીઘ્રમાં નામ પ્રમાણે સુશીલ આળા હતી. આ સાલ અગ્રેજ સાતમા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતી હતી. દેશની રાજકીય ઝગમગને કારણે તેની પણ શાળાને તાળાં વાગ્યાં હતાં અને તેના આચાર્ય તથા અધ્યાપકો જેલના મહેમાન થયા હતા. એના આચાર્ય તરફ સૌ કોઈ માનથી અને આદરથી જોતું. જેલમાં જતાં જતાં એમણે જે સંદેશો આપ્યો હતો, એથી મુશીલાની જાતમાં તો ભારે પરિવર્તન થવા પામ્યું હતું. રોજ એને ધને પેલા સંદેશના પ્રેરક શબ્દો જાણે અથડાયા કરતા, કે “આજે હું તમારી વચ્ચેથી જાઉં છું. તમને જો માટે લાગણી પણ થતી હશે. તમારી જો લાગણી મારી જાત પ્રત્યે ન હો, મારા આચાર્ય પર પરત્વે પણ ન હો, પણ જે કાર્ય માટે, દીનદુખીઓની સહાયતા અર્થે આજે જે વિશાળ આન્દોલનો ચાલી રહ્યાં છે તે પરત્વે જો લાગણી હોતે. મને તમે બૂલી જાતો, પણ આપણા દેશનાં ગરીબ બાઈબાણુઓને કદી ન બૂલજો. જોગંતી મેવા અર્થે તમે તમારું સર્વસ્વ અર્પણ કરજો. તમારી બધી ક્રિયાઓ દરિદ્રનારાયણના મુખ માટે જ હોતે. અને મેવાનું આ મહાન કામ તમે ઉપાડી લેશો તો હું તમારો આચાર્ય હતો, તેમાં મને અભિમાન લેવા જેવું થશે.” આવા પ્રેરક શબ્દોએ સુશીલાના હૃદયમાં કોઈ નવીજ ગડમથક ઊભી કરી હતી.

અત્યાર સુધી જે સુશીલા રેશમી સિવાયનું કાપડ પહેરતી નહોતી, તેજ સુશીલા હવે ઝાડાં અને મુતગાઉ સંદેહ વસ્ત્રો પહેરવામાં જ શોભા બોવા લાગી. આજ સુધી જે સુશીલા ધૂણેણાં મિન ની પોતાની વિદ્યાર્થીની-મિત્રોની મજૂરી કરતી, તેને હવે પ્રદેશનાં પહેરવામાં પોતે કાઢકનો દ્રોહ કરી રહી હોય તેવું

જણાવા લાગ્યું. એના મનમાં અનેક વિચારોએ ધમસાણ મચાવ્યું હતું. દેશમાં ચારે કારથી અનાજની મોંઘવારીની ખૂબો આવ્યા કરતી હતી. રોજ ને રોજ મનુષ્યો વસ્ત્ર વગર ટળવળે છે, તેની વીતકથાઓ સંભળાયા કરતી હતી. અન્નવસ્ત્રની કારમી અછત ઊભી થવા પામી હતી. બીજી બાજુએથી દેશભક્તો તુરંગના સળીઆ પાછળ ધકેલાયેજ જતા હતા. આવા વિષમ સંભોગમાં મુશીલા જેની સહાય બાળાનું હૃદય પારાવાર વેદના અનુભવનું અને આવા સમયમાં મોજશોખની કાષ્ટ ચીજ પાછળ પૈસો, ખરચવો, પકવાન કરવાં અને ખવડાવવાં, ધામધૂમ કરી મોટા જમણવારે કરવા; એ બધું દરિદ્રનારાયણનો દ્રોહ ક્યાં જેવું—એના મોંમાંથી કાઠિયો જૂંટવી લેવાં જેવું—લાગતું. એટલે આ મંથનદશાને અન્તે તેણે એક વ્રત લીધું કે દેશની આ આપત્તિ દૂર ન થાય ત્યાં મુખી હું કદી મિષ્ટાન્ન નહિ જમું. આ વ્રત લીધાને મહિનોક વીત્યો હશે ત્યાં તો તેના ઘરમાં લગ્નની ગુપચુપ વાતો થવા લાગી. મુશીલાના દિલમાં આથી જ્યારે તોફાન જાગી ઊઠ્યું. લગ્નની તૈયારીઓ પણ તકમાર થવા લાગી. વડીઓ પાપક, બધું તૈયાર થઈ ગયું અને મુશીલાનું ઘર આજો દિવસ સ્ત્રીપુરુષોથી તથા તેની બેનપણીઓથી ઉભરાવા લાગ્યું. મુશીલાને આમાં કશોય રસ નહોતો. આ બાજુ લગ્નની તિથિ નજીક આવતી જતી હતી. ચારે બાજુએ દાવાનળ સળગી રહ્યો હોય, એના શિક્ષક અને એની બેનપણીઓ તુરંગની દિવાલો પાછળ હોય, અનાજની કારમી અછત ઊભી થવા પામી હોય એવે સંકટ સમયે લગ્નની પાછળ પૈસાની આટલી બધી રેલમહેલ શી? એનું દિલ કહ્યું નહોતું કરતું. એને પોતાનું વ્રત યાદ આવ્યું. ‘જે પરિસ્થિતિમાં સહાયરૂપ થવા માટે મેં મિષ્ટાન્નનો ત્યાગ કર્યો. એજ પરિસ્થિતિમાં અને મારેજ લગ્નપ્રસંગે મિષ્ટાન્ન અને પકવાનો ચાય? મારાથી એ કેમ સહન થાય?’ આવા વિચારો એને આવ્યેજ જતા હતા. છેવટે પ્રસંગ શોધી પોતાના દિલની વાત એણે પિતાની આગળ મૂકી.

“મુશીલા, તું ગાંડી તો નથી થઈ ગઈ ને? જો બેટા, લગ્નખર્ચની બાબતમાં તું શું સમજે? આપણા ઘરની આબરૂ તો રાખવી જ પડે ને? મેં તને વિદ્યાલયમાં લણવા મૂકી તે આટલા માટે? આપણે આપણા ઘર પ્રમાણે ખર્ચ તો કરવું પડેજ ને?” મણિભાઈએ શાન્તિથી સમજાવટ શરૂ કરી.

“પિતાજી, વિદ્યાલયની વાત કરો છો? તો તો મને કહેવા દો, કે વિદ્યાલયે જ મને શિખવ્યું છે કે આપણાં પાંડોશી દુઃખી હોય ત્યારે તેમના દુઃખમાં ભાગ લેવો એ આપણી પહેલી ફરજ છે. જ્યારે આપણા દેશમાં દુષ્કાળની કારમી

પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ હોય ત્યારે આપણા અજમાયી બૂખ્યાને આપવું એ આપણો ધર્મ થઈ પડે છે. આજે આપણા દેશમાં આપણાં જ લાઠમેનો અને દુઃખો વેડી રહ્યાં છે, અનાજની મોંઘવારીનો કારમો પોકાર ઊભો થયો છે. ત્યારે લગ્નો પાછળ મોટા જલસો ઉડાવવા એ શું શાણપણ છે? મારે મટિ, તમારી વડાણી સુશીલાને માટે, તમે લગ્નનું આ ખર્ચ બધું નહિ મળે?" વાક્ય પૂર કરતા એની આંખોમાં ડગણતા વાપી હતી.

"સુશીલા, બેટા સુશીલા, તારી વાત તો સાચી છે. મનેય લાગતું હતું કે આ મોંઘવારીમાં માત્ર પૈસાને જોઈ ધાન્યનો અમર્યાદ ખગાડ કરવો એ યોગ્ય તો નથી જ, પણ સમાજની લાજને લીધે, આપણા ઘરની આગર માટે અનિચ્છા હોવા છતાંયે મોટી ધામધૂમ કરવી એમ નક્કી થયું હતું. પણ નહિ, લગ્નની પાછળ ધાન્યનો અમર્યાદ અપવ્યય ન કરતા સાદાઈથી જ લગ્નોત્સવ ઊજવવો, એમાં જ આપણા ઘરની સાચી આગર રહી છે. સુશીલા, તું આવે જ સુશીલા છે."

"બાપુજી, આવે જ તમે આપણા ગઘને અનુરૂપ પગલું લધું" છે."

મણિલાલ જેવા પિતા અને સુશીલા જેની સુપુત્રીઓ છવનને છવવા લાયક બનાવે છે. આપણી પાટીદાર જેનો સુશીલા જેની અને લાઠઓ મણિલાલ જેવા થાય તો!

ઓહ

રમણલાલ પટેલ

લગ્નસંસ્થા

લગ્નના ઉત્સવનું મહત્ત્વ-સમજના આપણે લગ્નસંસ્થા ઉપર વિચાર કરવો પડશે એ વિષય ગહન અને વિસ્તાર છે. એના ઉપર અનેક અંગે લખાયા છે અને લખાશે. આ નાનકડા લેખમાં એ વિષે ટૂંકમાં જ લખી શકાય એમ છે.

માનની પશુમાંથી માનની જ બન્યો કે દેવ એ પ્રાણ અને અપ્રાણુત છે. માનવજાત પોતાને બાણ છે ત્યારથી તે માનની છે જ. હજારો વર્ષની એ વાત છે, બંકે લાખોની પણ કંઠી શકાય લગ્નસંસ્થાની સ્થાપનાને પણ હજારો વર્ષ થયાં છે. લગ્નસંસ્થા સ્થપાતા પહેલાં માનનીના આચાર ઇતર પ્રાણી જેવા હશે. નગ્નમાદા ધૈર્યવિહારી હશે. ગરુઆતમાં ઇર્ષ્યા, દ્રેષ, માન ઉપર માલકીપણ, બલીમપણ વગેરે ઝોજા હશે. પણ શુદ્ધિ અને ઇચ્છાશક્તિ

ધરાવતો માનવી એમ ક્યાં સુધી ચલાવે? વૃત્તિઓ સ્વાભાવિક મટીતે સંભોગ તરફ વળવા લાગી. તે સાથે માદા ઉપર હક ધરાવવાની, તેને પોતાની પાસે રાખવાની અને એમ કરીને સંભોગના એ સાધનને તાગ્યામાં રાખવાની મનોવૃત્તિ એ ધરાવવા લાગ્યો. પશુઓમાં પણ એ વાતનું સમર્થન કેટલેક અંશે મળે છે. ત્યાં ઘણા નરોમાં જે જોરાવર હોય તેની જ માદા બની રહે છે. માનવીનું પણ એમ જ. પણ તે વ પૂરતું ન હતું. માનવી કંઈ જ ખીને થોડો જ બેસી રહે? બળ સાથે તેની પાસે અકસ છે. ભાવિની ચિંતાનું ભાન હોવાથી તે પરિવ્રજ શીલ છે. આથી સ્વૈરવિહાર સામે માલિકીપણાનો ઝઘડો વધતો ચાલ્યો. પરિણામે કન્યાને કે સ્ત્રીને ઉપાડી જવી, એને માટે મારામારી કરવી, ખૂન કરવાં એ સાધારણ થઈ પડ્યું. આજે ય. આફ્રિકાની ઘણીખરી આદિજાતિઓમાં લગ્ન-બંધન સિથિલ છે. માલિકીપણા સામે સ્વૈરવિહારનો પાર નથી, સ્ત્રીપુરુષનાં અનેક ખૂન થાય છે. એમની જાતિની પંચાયતોમાં મુખ્યત્વે સ્ત્રીપુરુષના આવા ઝઘડાઓ ઝાઝા હોય છે.

મહાભારતમાં અને સ્મૃતિઓમાં પણ કેન્યાહરણ, સ્ત્રીહરણ, ઇર્ષ્યા, દ્વેષ અને ખૂનના અનેક દાખલા મળી આવે છે. માનવજાતિની આવી વિટંબણાઓના ઉપાય શોધવા અને તેને અમલમાં મૂકવા શિષ્ટ પુરુષો મંથવા લાગ્યા. ગર્ભધાનક્રિયા એ સૃષ્ટિક્રમ હોવાથી પવિત્ર કર્મ ગણાતું અને યથેચ્છ સ્ત્રીગમન સ્વાભાવિક હતું. માટે જ તો ભગવાન શ્વેતકેતુની માતા સાથે વટેમાર્ગીએ કામેચ્છા યતાં સંયોગ કર્યો અને તે કાર્યમાં એની માતા ધર્મભુક્ષિથી અનુસરી. પણ શ્વેતકેતુથી આ સહન થયું નહિ. તે તો પેલા વટેમાર્ગીને મારી નાખવા તૈયાર થયો. એ જોઈ તેના પિતાએ તેને વાર્યો અને “એ જ બરાબર છે, એ જ સનાતન ધર્મ છે, સ્વાભાવિક ક્રમ છે, પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવેલો પુરાતન ધર્મ છે.” એવો ઉપદેશ આપી તેને શાન્ત કર્યો.

એ દિવસોમાં માનવીએ સમાજ ગાંધીતે સ્ત્રી સાથે રહેવા માંડ્યું હતું. પણ બંધારણને અભાવે સમાજ કે લગ્નસંસ્થા જેવું ન હતું. કારણ કે માલીકી-પણા સામે સ્વૈરવિહારના ઝગડા સમાજના પાયાને હવ્યમચાવી મૂકતા હતા. આથી ભગવાન શ્વેતકેતુએ માનવજાતને આદેશ કર્યો કે “આજથી પોતાની માલિકી સિંચાવતી અન્ય સ્ત્રી સાથેનો સંભોગ અધર્મ ગણાશે અને તે સમાજના કાયદા અનુસાર દંડને-સજાને-પાત્ર ગણાશે. આમ માલિકીપણા ઉપર સીધા વાગ્યું અને એ વ્યવસ્થાનું નામ જતે કાળે લગ્નસંસ્થા પડ્યું. સમાજમાં મુદ્દાએલી એ મર્યાદાએ વ્યવસ્થિત લગ્નનું સ્વરૂપ લીધું.

ઉપરના ઉદ્દેશને ઐતિહાસિક પુરાવાનો આધાર નથી મળતો, પણ એ કાળે એ સંજોગોમાં જ લગ્નસંસ્થા સ્થપાવા પામી, એ ધરના છેક ન માનવા જેવી નથી. કારણ કે તે પછીની સ્મૃતિઓમાં અને બીજા ધાર્મિક ગ્રંથોમાં સમાજને વ્યવસ્થિત કરવાના અનેક નિયમો ધરાયા, આવા ગ્રંથોમાં મનુસ્મૃતિ મુખ્ય ગ્રંથ છે. પ્રાચીન રાજાઓના રાજ્યના કાયદાઓ તેને અનુસરતા હતા. પરંતુ યજ્ઞમન વ્યભિચાર ગણાયો, સમને પાત્ર થયો, અને તે મહાપાતક ગણાયું. એથી હિલદું પરસ્પરની વફાદારી પવિત્ર ગણાવા લાગી. કાયદાઓ આખરે ધર્મનાં તે પુરુષે જ, એટલે પોતાને માટે નાકાબારીઓ, પણ રાખી અને તે આજે પણ રહી ગઈ છે. ક્રમમાં ક્રમ સ્ત્રી માટે તો સમાજની દીવાલોને ભેદવી અશક્ય નહિ, તો મુશ્કેલ પડે એવા નિયમો માનવીના બધા સમાજને એ ધર્મના, સ્ત્રી માટે જ-કારણ કે ઝંઝડો તેને જ માટે હતો. મહાભારતના કાળમાં ક્યાંક યજ્ઞચક્રગમન, ક્યાંક બહુપત્નીત્વ, અગ્નિ જ એકપત્નીત્વ, કન્યાહરણ, સ્ત્રીહરણ, ખૂન અને યુદ્ધ, એ બધાનાં ઉદાહરણ મળી આવે છે. એથી હિલદું રામાયણ એકપત્નીત્વનો આદેશ આપે છે.

એકંદરે લગ્નસંસ્થા અને તેના નિયમો માનવસમાજને કાયતા આપ્યા. એથી પહેલાં થતાં અનર્થો અપવાદરૂપ ધણ પડ્યા અને તે સમાજની કે રાજ્યની સમને પાત્ર બન્યા. વળી સાથે જ વેશ્યાવર્ગ પણ ઊભો થયો, તે તત્વગેરના સ્વચ્છંદ માટે પોષાયો. વેશ્યાવર્ગ એ લગ્નસંસ્થાની શિથિલતાનું અને પુરુષના સ્વૈરવિહારના લક્ષણનું દર્શાવતું છે. જતે કાળે એનો પણ ખૂબ વિસ્તાર થયો અને કેટલાક દેશોએ તો તેને કાયદેસર કરાવ્યું.

લગ્નસંસ્થા ઉપર જેમ જેમ ઊંડો વિચાર કરીએ તેમ તેમ તેની જરૂરીયાત મિતે વધુ દૃઢતા આપણા મનમાં થશે. લગ્નસંસ્થા નથી તો અનેક માનવ-સમાજ નથી. સમાજ ન હોય અને નિર્દોષ સ્વૈરવિહારી છવન ફરી સ્થાપી શકાય તેમ ન હોય તો સમાજને માટે, માનવીને માટે, લગ્નસંસ્થા વિના છૂટકા જ નથી. સ્ત્રી માટે હમેશના લગ્નપટ્ટા, ખૂન, હરણ એ કંઈ સંસ્કૃત છવન નથી. માનવીને સુખ તો નેપછે છે અને તે તેને શોધે છે.

આર્થ જાતિના બંધારણમાં લગ્નથી નેપાછ, પરસ્પર વફાદાર રહી, જાળકા પ્રત્યેની ફરજો અદા કરી છવન વિતાવવું એ જ સામાજિક ધર્મ છે. એટલે સુધી તો બધા સમાજોના બંધારણોમાં એકતા છે, પણ પછી વાંધા શરૂ થાય છે. કેટલાક સમાજોમાં છૂટાછેડા, વિધવાવિવાહ, પગેર છે; બીજામાં નથી. હા, વિધુરવિવાહ સામે કાંઈ સમાજમાં પ્રતિબંધ નથી. કેટલાકમાં એક સાથે

એકજ પેલી થઈ શકે છે, કેટલાકમાં ચાર સુધીજ થઈ શકે છે, કેટલાકમાં અનેક થઈ શકે છે. સ્ત્રીપુરુષના દેહલગ્ન માટેજ આ બધા નિયમો ઘડાયા છે. પ્રેમ, અનન્ય પ્રેમ, જો બધું તો પાછળથી આવ્યું. વિશેષ તો કવિઓએ તેનું અતિશયોક્તિભર્યું ગાન કરીને તેને છાપરે ચઢાવ્યો. અંતગત લગ્નસંસ્થાને પ્રતાપેજ દંપતીના પ્રેમનો વિકાસ થયો.

જે બંધારણથી માનવસમાજમાં વધુ વ્યવસ્થા રહી શકે અને જોજામાં જોજા અનર્થો સાથે વધુ સુખ મળે તે બંધારણ સમાજ માટે સ્વીકારવા યોગ્ય ગણાય. આજ કસોટીએ જુદા જુદા સમાજના હાલનો બંધારણના ગુણદોષ આંકી શકાય. પુરાતન કાળે જે સમાજબંધારણ હેતુ તેજ સંતોતન કાળ માટે યોગ્ય છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ બંધનકારક છે એ માન્યતા છેકજ ભૂલભરેલી છે. એવો એક પણ સમાજ નથી, જેમાં યથાકાળે ફેરફાર ના થયા હોય. પ્રથમ હાના કરતો મનુષ્ય કાળગળે કરવા પડતા ઘટતા ફેરફારને આધીન બને છે. સુધારકા આજેજ થયા એમ પણ નથી, હમેશ થતા આવ્યા-છે. એની પહેલાંના કાળમાં ફેરફાર કરનાર મનુ, ઇસુ કે મહમદ જેવા પંથગણે, શાસ્ત્રીઓ, હિંદુઓ અને પાદરીઓ, વગેરેના વર્ગમાંથી કળકળી જોડા પ્રતિભા-શાળી પુરુષોએ એમાં ફેરફાર કર્યાજ છે અને એ ધર્મનેજ નામે કર્યા છે. લગ્ન-સંસ્થા એક ધાર્મિક સંસ્થા ગણાતી અને ગણાય છે. લગ્ન પણ ધાર્મિક બંધન ગણાયું છે. એના નિયમો એ ધર્મના વિભાગ ગણાયો છે. આજે કેટલાક ધર્મ એટલે સમાજધર્મ એવી વ્યાખ્યા કરે છે. એથી ભાડકવાની જરૂર નથી. લગ્નને સામાજિક કરાર કહેવા કરતાં ધાર્મિક બંધન કહેવું જોડું નથી. અને એજ બતાવે છે કે ધર્મ એટલે સમાજધર્મ. દેશકાળને અનુસરી એ ધર્મમાં સુધારો થાય.

લગ્નસંસ્થાના નિયમોનો અમલ સામાજિક શુદ્ધિથી થશે ત્યાં સુધી તેનો પાયા નક્કર રહેશે. અને એ નિયમોના લગ્ન માટે સામાજિક દંડ શક્ય રહેશે ત્યાં સુધી એ ઇમારત ઊભી રહેશે. જ્યારે લગ્નસંસ્થાનો અમલ માનવીના સમાજને મારફત ન થતાં કેવળ રાજ્યના કાયદાઓથી થશે અને કાયદાઓની પરંપરા ઘડાઇ તેનોજ આધાર લેવો પડશે, ત્યારે તે આપોઆપજ સામાજિક કરાર બની રહેશે. ત્યારે લગ્નસંસ્થાનો હેતુ માર્ગો જશે અને સાથે સાથે લગ્નજીવનની મિહાશનો પણ અંત આવશે. લગ્નસંસ્થાને ધર્મનું પવિત્ર નામ આપવામાં આવે તેથી કંઈ નુકસાન નથી. કરોડો મનુષ્યો આવી ધર્મશુદ્ધિથી શ્રદ્ધાપૂર્વક સમાજરચનાને વૈદાદાર રહેશે અને વળગી રહેશે. એથી ઊલટું લગ્નને કવળ કરાર સમાજનારા શુદ્ધિવાદી લોકો જ એ સંસ્થાના

નિયમોનો ભંગ કરે છે અને ગુપ્ત અથવા ઉઘાડા વ્યભિચારને પોતે છે આપણા બધા સામાજિક નિયમોને ધર્મનું રૂપ આપવામાં આવ્યું છે. અરે, સ્વચ્છતાના નિયમોને (દા ત ત્રાત વડ નખ ન તોડવા) પણ મનુષ્યો તેો ધર્મનું રૂપ આપ્યું છે એટલે ધર્મ, સામાજિક ધર્મ, નાગરિક ધર્મ વગેરે રાષ્ટ્રપ્રયોગોનો ઝંપડો નિર્ગર્થક છે પૂર્વ્ય ગાંધીજીના મત પ્રમાણે તેો ધર્મ એટલે સમાજને હવતો રાખતો મન્યાવર. અકિત માટે કે સમાજ માટે આ સદાચાર એ જ ત્ને મુખ્ય વસ્તુ હોય અને તે છે જ, તેો પડી એને ગમે તે નામ આપવામાં આવે અને પવિત્રતાનું આરોપણ મવામાં તે સામે વાધો જોવા ન જોઈએ

દાવેસસામ, પૂર્વ આફ્રિકા

ડાહ્યાભાઈ મતારલાઈ પટેલ

હુ કોણ ?

[આત્મનિરીક્ષણ]

હુ કોણ ? મને ન જોગખ્યો ? આખું ગુજરાત મને જોગખો છે, અરે, આખું જગત પણ મને જોગખમો ! હુ ખેડૂત છુ-જગતનો પોતક, જગતનો અન્નના ! માગ ખેતરોમાં પાંદલી તમાકુની બીડી જોજો પીધી હશે, તે મને વાદ કરતો હશે હુ ચરોતરમાં ગુહુ છુ, એકજ મોલે ગુજરાતને નચાવનાર શ્રી વલ્લભાઈ પટેલનો હુ મતિભાઈ છુ ગસ, આટનું જોગખ્યાણ પૂરતું નથી !

મારું કુટુંબ ઘણું જ કુળવાન છે હવરો દીંગીજોના પિતાજીો માગ કુળથી અન્નઈ, માગ કુટુંબમાં પોતાની દીઠરીઓ આપના આરે છે માગ કુળની હ બ્યારે વાત કરું છુ, ત્યારે મારી જાતી હર્ષથી વેત વેત ફૂને છે માગ કુળમાં અનીતિ નથી તે હિત્ય અનૃતિએ પહોચેલું છે, સુધરેલું છે, છતાં 'પાટીદાર' માસિક જેવા લોક માગ કુળની મીઠા કરે છે અમે કંઈ કાંઈને મારી નાખતા નથી ગીત આણુતુ તેો પ્રભુના હાથમાં છે, એટલે અમારા કુટુંબમાં પછાણેલી અમારી 'શુદ્ધવદ્મીઓ' મરે જો કાંઈ અમારે વાદ નથી એ તેો એમનું લાગ્યું ! એમનું મોત આવ્યું હશે, એટલે જો મરી ગઈ ! માગતો નથી, કુટુંબ માગતું નથી, જો તેો નકામો અમને નીચા પાડનાનો ઇર્થાણેર સમાજનો પ્રભાવ છે

વળી લેખક કહે છે કે અમે પછાણ પડી લેઈએ છીએ આવું કહેનાગ જાન બૂલે છે ! જોગી કિમને શુ કીમતી વસ્તુ મળી શકે છે ? રે-વેના 'ફુટ

કલાસ'માં ખેસવું હોય તો વધારે પૈસા આપી દીકરી ખરીદી, નહિ તો પછી જોાછી કિંમત આપી 'થર્ડ કલાસ'માં જવો! અમે ક્યાં કહીએ છીએ-કે તમે અમારે ત્યાં તમારી દીકરીઓ પરણાવો, તમેજ અમારા તેજમાં અંજઓ છો!

મારે એક પુત્ર છે. ને પરણાવવા લાયક થયો છે. મારે ત્યાં દરરોજ ચાર પાંચ માગાં આવે છે. પણ એમ તે કંઈ તેને પરણાવાય! હું તો દશ હજાર રૂપિયા પરકણુ, એ હજારની જણુસો અને તે ઉપરાંત મારા પુત્રને લણાવવાનો ખર્ચ તથા ફેકણે પાડવાની શરત પણ જે કબુત કરે, તેને ત્યાં મારા હોશિયાર દીકરાને પરણાવીશ. ઉચ્ચ કુળમાં મારો દીકરો જન્મ્યો છે, વળી તે મુશિક્ષિત છે, હાઇ સ્કૂલમાં તો દશ વર્ષથી તે ઉચ્ચ કુળવણી લેવા ગય છે; એટલે કાંઈ એની કિંમત કંઈ કાંકરાથી થાય? એની કિંમત તો હીરામાણેક અને જવેરાતથીજ થઈ શકે.

આજે પેસા કાનમના રખીદાસ પોતે મારે ત્યાં આવ્યા છે. તેમણે મારા કોકરા વિષે વાત ઉપાડી છે. તે પૈસેટકે પણ કીટ છે, એટલે આપણા નશીબના ફરવાળ ખુદા થશે એમ પ્રતીતિ થાય છે. અરે! લો, આ ખૂણતા મારા નશીબને હું કેમ ન આવકારું? એ તો દશ હજાર પરકણુ અને ત્રણ હજારની જણુસો આપવા પણ તૈયાર છે. વળી મારી ખીછ શરતો કબુલશે રતો. ચાલ ત્યારે આપણે કાળ્યા! મેં તો વિવાહ નક્કી કર્યો. 'જોયું' મારું કુટુંબ કેટલું કુળવાન અને ઉચ્ચ છે! કાળા અને ગોરા વચ્ચે ભેદ તો હોયજ ને? એટલે મેં શું ખોટું કયું?

ચાર પાંચ વર્ષો વીતી ગયાં.

હવે તો હું જમીનદાર બન્યો છું. મને પૈસાની પડી નથી. આ દુનિયા સમજ હોવાતો ધમંડ કરે છે; પણ ખરેખર, સમજતી કાંઈ નથી. પૈસા ને પૈસામાં મરે છે. પૈસા તો આજ છે ને કાલ નથી, એની શી વાત કરી? મારી દીકરી ચંપા ઉમરલાયક થઈ છે, એટલે હવે મારે તેના લગ્નની તૈયારી કરવાની છે.

હવે મને ડહાપણુ સૂઝે છે. પરકણુ લેવી એ નકામી છે. એમાં હૃદયની શુષ્કતા જણાઈ આવે છે. પૈસા એ કાંઈ ખાવાની વસ્તુ છે? હું પરકણુ લેવાની તેમજ આપવાની તૃદન વિરહ છું. મારી ચંપાને હું પરણાવીશ, પણ પરકણુ આપીશ નહિ. કોકરાઓ એ કાંઈ સમાજના ખજારમાંથી ખરીદવાની ખજારી વસ્તુ છે? સંબંધ પૈસાથી થાય, એ આપણા સમાજની મુદ્રતા, નીચતા અને હૃદયની શુષ્કતા ખતાવે છે. જો સમાજમાં આવી વેચાણની અમાનુવી પ્રથા ચાલુ રહેશે તો તે વહેલો મોડો ધૂળભેગો થઈ જશે. એટલે હું મારી ચંપાનાં લગ્ન સાદાથી, પરકણુ આપ્યા વિનાજ કરીશ.

હું વરની મોઢમા છું. પણ મારી તપાસ નિષ્ફળતામાં પરિણમશે એમ મને મમનતા વહેતા સાથે ભય લાગે છે નહિ, આપણી પામે શું બન નથી? આપણે સમાજમાં કાનિત જગાવીશું સમાજ એવી કાનિત થયા વિના સમાજવાનો નથી અરે, પણ મારી પુત્રીનું ફેકાણું પડી ગયું એ હતાગથી વધુ પડતું માટે આપની પડી નથી. એ તો માગ તેજનો પ્રતાપ! બ્રહ્મતેજ હી નિષ્કાળ ગય નહિ. હું માયો સુધારક છું તમે મારે ગરતે આવશો તો સુખી થશો અને સમાજને પણ સુખી કરશો હું કેના હોશિયાર અને આઢાક, સાચો સમાજસુધારક છું!

હું થોડા સમયમાં કાનિત ઉપાડનાર છું, કાગણુ કે હું હવે પરનારી ગેઢો છું. મેં માગ પુત્રપુત્રી પગણીની દીધાં છે હવે મને સમાજની ગરજ નથી અને પૂરતી પુરમદ છે. હું મારી નાતી ગતિ સમાજસુધારણામાં વાપરી સમાજને ઉચ્ચ પાયા ઉપર લાવીશ. આપણા સમાજમાં ચાલતો પરકણનો અયોગ્ય ગિવાજ, લગ્નપ્રમગે કરવામાં આવતા લગલૂટ વચાઓના ખર્ચ, મગણુક્રિયા વળતે વાગમા-તેગમામાં વાપરવામાં આવતા પૈસા, વગેરે રૂઢિચોંટ દૂર કરના હું પ્રયત્ન કરીશ.

હું રૂઢિચુસ્ત નથી, સુધારક છું. આર્થ ધર્મનો ગ્હસ્ટ છું. સમાજનો પ્રતિનિધિ છું. સમાજને માગ જેના સુવાગક વિના આવવાનું નથી, અને ને સમાજ મને અનુસરશે તો તેને ઘણો ફાયદો થશે (સચિત)

લાદરજી, હાથ ડોઢ

રમણભાઈ બેચરભાઈ પટેલ

હતભાગી કુમુદ

છોટાભાઈ આફ્રિકાના એક સહેજમાં પોન્ટ માનવર હતા આજે પોન્ટ આવેલી હોવાથી તેઓ દરેકના પત્રો જુદા જુદા ખાતામાં ગોઠવતા હતા. એવામાં તેમણે 'મીમ કે. સી પટેલ'ના નામનો પત્ર જોયો તપાસનાં માલુમ પડ્યું કે તે પોતાની જ પુત્રી ઉપરનો હતો ફાઇ નિસ્સ નહિ ને આજેજ આવે પત્ર આરેલો જોઈ તે મૂકયા. આખરે તે પત્ર લેઈ જિન્યામાં મૂક્યો જ્યારે તે વેગ થયા ત્યારે પેલો પત્ર સામ્યો અને જોલીને વાંચ્યો. પુત્રીને અન્ને જો પુત્ર ઉપરનો પત્ર હોત તો ભાગે જ જોણત, કાગણુ કે તે નો પુત્રમતિનો, તેના પત્ર ઉપર વહેમ મો? અરેખર આ ગેઢ અન્યાયજ ગણાય

પત્ર સામ્યા પડી તેમનું મન ચગડોળે ચડ્યું આજે તેમને નિગશ હોવાનું કાગણુ નેમના પત્રીએ પૂછ્યું, એટલે તેમણે પેલો પત્ર તેમને આપ્યો. તેમાંનું લખાણ નીચે મુજબ હતું

“પ્રિય કુમુદકુમારી,

“તમારો લખલો પત્ર તથા ફોટો મળ્યો, આનંદ થયો. તમે મારે માટે જે જે આશાઓ બાંધી છે તે ફળીભૂત થશે કે કેમ તે એક સવાલ જ છે અને તેનું કારણ ફક્ત સમાજ છે. જોઈ આપણે બને એક જ સાતિનાં છીએ; છતાં પણ તમારાં માતાપિતાને તે પસંદ પડશે કે નહિ તેની શી ખાત્રી? જો તમારો વિચાર મક્કમ હશે તો જરૂર ફતેહમંદ થવાશે. મારા તરફની ચોક્કસ ખાત્રી રાખવી. મારો ફોટો ખીજા પત્ર સાથે મોકલીશ. એ જ.

“ રમણના રનેહવંદન ”

કુમુદનાં માતા પણ આ પત્ર વાંચીને ધણું જ દિલગીર થયાં. તે રમણને ઓળખતાં હતાં, થોડા વખત પહેલાં જ તે પોતાના એક પાડોશીને ત્યાં ફરવા આવ્યો હતો. તેમને સ્પષ્ટે પણ ખ્યાલ ન હતો કે પોતાની વહાલસોઠ પુત્રી એનાથી આડપાંછ હશે. ન્યારથી રમણ અને કુમુદે એક ખીજાને જોયાં ત્યારથી જ તેમની વચ્ચે મૈત્રી ગમી હતી. કુમુદ તે વખતે અંગ્રેજી ચોથા ધોરણમાં હતી.

પંદર દિવસના પરિચય દરમ્યાન તેઓ એક ખીજાને હૃદય અર્પી ચૂક્યાં હતાં. કુમુદ વળી પોતાના ભાવિ પતિને વસમી વિદાય આપવા પણ ગમ્મ હતી. છેવટે જતાં જતાં એકેક રમાલની આપ લે પણ થઈ હતી. ન્યારે રમણ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે કુમુદનો પત્ર અને ફોટો જોયો અને ત્યારથી જ એ ભાવિ યુગલનો સંબંધ ગાઢ બન્યો હતો.

કુમુદનાં માતાપિતાએ હવે વિચાર કર્યો કે કુમુદને જલદી સ્વદેશ મોકલી પરણાવી દેવી. કુમુદ ન્યારે નિશાળમાંથી ઘેર આવી ત્યારે તેની માતાએ રમણ સંબંધે પ્રશ્ન કર્યો. પરંતુ તેણે સ્પષ્ટ ઉત્તર ન આપ્યો. જે દિવસે દેશ જવાનું હતું તેને આગલે દિવસે કુમુદને તેની માતાએ જણાવ્યું કે તારે અભ્યાસ માટે આવતી કાલે દેશ જવાનું છે. આ સાંભળતાં જ તેને ભૂતકાળ યાદ આવ્યો અને એકાન્તમાં જેટલું રડાય તેટલું રડી લીધું. આખરે તેણે રમણને છેલ્લો પત્ર લખ્યો અને બનેલી હકીકત જણાવી. પંચી-તે દેશ જવા ઉપડી ગઈ.

રમણને ન્યારે આ પત્ર મળ્યો ત્યારે તેણે પોતાના સર્વ સુખનો નાશ થતો જોયો. તેને આ સમાજ ઉપર પણ તેટલો જ ક્રોધ થયો. હવે તો તે પણ નિરુપાય હતો. દિવસો ઉપર દિવસો તેણે ગમગીનીમાં ગાળવા માંડ્યા. તે કુમુદના ખીજા પત્રની આશા રાખતો હતો, પરંતુ ક્યાંથી આવે? તેને મનમાં થતું કે શું સ્ત્રીજાતિ ખરેખર આવી વજ્રહૃદય હશે? પોતે તો તેનું દેશનું સરનામું ગણવા સિવાય શી રીતે લખી શકે?

હવે કુમુદના પિતાશ્રી દેશમાં આવ્યા અને એમણે કુમુદને માટે યોગ્ય

ગંભીર શોધ કરવા માંડી. આખરે એક માગ અને કુળવાન ગણાતા મોટા ગામમાં ત્રીજવર સાથે પાંચ હજાર રૂપીઆ પરણના આપનાની ટ્રીને પોતાની. પુત્રીને વિવાહ કર્યો. કુમુદ આનાથી અત્યંત હતી. પોતે જ્યારે ત્યારે ગાળાની અર્થસલામાં સમાજના કુરિવાનનો નાશ કરવાની કુશલતા બતાવતી જતાં તેણે પોતાના વિવાહની વાત બધી ત્યારે તેણે પોતાના પિતાને તે વિવાહ વિષે સાક ના પાડી, પરંતુ તે સમયે બર્ષ ગયું. હવે તેને આપનાત કરવાનો વિચાર થયો, પરંતુ તેમાં તે સફળતા મેળવી શકી નહિ તેની ઘણીયે આનાકાની છતાં આખરે તેને બળાતકારે પરણાવી દીધી. પરણતી વખતે પણ તેનું મન તો ગાળુ સાથેજ રમી રહ્યું હતું. હવે તો કુમુદ કુમારી મડીને શ્રીમતી બની પોતાને માસરે આની.

થોડો દિવસ ગયા પછી સામુખાના તરફથી રમોઈ બનાવવાનો હુકમ થયો. કુમુદે રમોઈ તો બનાવી, પણ તેમાં કંઈક ક્યાંય આવી. નાનપણમાં માતાની છાયા નીચે બેઠીને તેણે સાળાનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો, એટલે તે રમોઈમાં પ્રીતિ ન હતી. વળી આગકાલની સ્ત્રીકિંગવણીમાં તો રમોઈશાસ્ત્ર સુકાઈ જ ગયેલું છે. પછી તો સામુખાના મદલું ચાલુ થયું. પતિને પણ તેની ક્યા પડી હતી? તેને તો પૈસા આવ્યા એટલે ખસ! આવા લક્ષ્મીની પિપાસાવાળા મનુષ્યોને ગમે તેની કિંગવણેલી કન્યાઓ હોય તોપણ તેની શી કિંમત? કુમુદને પોતાનો બુતકાળ નિરંતર યાદ આવ્યા કરતો અને તેમાં ભગ પાડનાર તથા આ દશામાં મૂકનારો તેના પિતા ઉપર ઘણો જ તિરસ્કાર બેખજતો જે પિતાઓ પોતાની બાળાઓને નાનપણમાં ઘણા જ મેદથી ઉઠે છે અને પછીથી કુળવાનગાહીના ખોટા મદમા મદાલવા માટે, તે બાળાઓ કિંગોર વધતી થતા તેમના સુખનો નાશ કરે છે, તે ખરેખર કસાઈવૃત્તિના જ છે. રમણને પત્ન લખવાની તેની ઘણીયે ઇચ્છા હતા, હવે તો સમાજની દૃષ્ટિએ તે પરત્વી બની હતી, તેથી તેને લખવાનો અધિકાર પણ જો? આવા વિચારમાં તે ગતિવિનમ ગુનગતી હતી અત્યારે તેનું એલી કોઈ ન હતું.

એક દિવસ કર્મસભેગે પાણી ભરનાર બાઈ આવી નહિ, એટલે સામુ- છએ પાણી ભરવા જવાનો તેને હુકમ કર્યો. કુમુદે પોતાની અગતિ જણાવી. અંધી તો ઘરનાં બધાં માણસોનો કોપ થયો, અને પતિગણે તો મોટીઓનો વગસાદ ચાલુ કર્યો. ખરેખર ગમે તેની સહનશીલતાવાળી સ્ત્રી હોય તે પણ હાની બધ તે જ પ્રમાણે કુમુદને થયું અને તેને પોતાનું જીવન અકારે લાગ્યું. એક દિવસ પોતે સંજ્ઞા ધઈ અને મામુને 'દેવદર્શન કરવા જાઉં છું' કહીને ઘરની બહાર નીકળી. ખરેખર તે સંજ્ઞા માટે જ દેવદર્શન કરવા જતી

હતી, એવી ખબર તો કાને હોય? સાથે થોડી સ્ત્રીઓ હતી તે સર્વે મંદિર પહોંચી. મંદિરના બાગમાં જ કૂવો હતો. ફરતાં ફરતાં તે કૂવાની નજીક ગયા અને ખિરસામાંથી એક પત્ર બહાર ફેંકીને અંદર અંપલાવ્યું. બધી સ્ત્રીઓએ ખૂમો ઉપર ખૂમો પાડવા માંડી, પરંતુ એકદમ તેને અચાનક ત્યાં કાણુ?

ભાગ્યવશાત્ આજે એક યુવક આ મંદિરમાં, બીજી કાષ્ટ જાણ્યો. ઓળખીતું નહિ હોવાથી, જીતરો હતો. તેણે આ કાલાહલ સાંભળ્યો ને ત્યાં દોડી ગયો. પોતાને તરતાં બચાવવા આવડતું હતું, એટલે પોતાની ફરજ સમજીને તેણે કૂવામાં એકદમ ફેંકી માર્યો. તેને ખબર ન હતી કે વચ્ચેવચ્ચે ગોરિમ મૂકેલું તેની પાછપ હશે, એટલે પડતાંની સાથે જ તેને તે વાગી. પરંતુ તેની દરકાર કર્યા સિવાય, મરવાની છેલ્લી ઘડીએ પહોંચેલી કુમુદને બહાર લાવ્યો.

કુમુદને જોતાં જ યુવકના હાંમલ ગમી ગયા. પોતે ઘણા દિવસ સુધી જેના પત્રની આશા રાખેલી, તે જ વ્યક્તિને તેણે જોયું. કુમુદે યુવકને જોયો અને તેનું વહન પ્રશ્નિત અન્યું. તેની અશ્રુભીની આંખોમાં અત્યંત તેજ અગ્નિ ઊઠ્યું. પોતે કરેલા અપરાધની જાણે તે માફી માગતી હોય તેવું એના ગંભીર ચહેરા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું. પરંતુ હવે તે આ દુનિયામાં વધારે વખત રહેવાની ન હતી. પેલા યુવકને પણ સખત વાગેલું હોવાથી અને બહુ લોહી વહી ગયાથી તે મૃતિંજીત બનતો જતો હતો, એટલે જેમ અને તેમ ઉપર આવવા જણદી પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. જ્યારે તે કૂવામાંથી કુમુદ સાથે બહાર નીકળ્યો ત્યારે મૃતિંજીત થઈ પડ્યો અને અંતે થોડી જ વારમાં તેઓ બંનેના આત્મા દુનિયાને હસતા હસતા ચાલ્યા ગયા.

તે યુવક એ રમણ પોતે જ હતો. જે વરસ આફ્રિકામાં રહી હમણાં જ દેશમાં આવ્યો હતો. પોતાના એક સામ્રાજ્યને ત્યાં જતાં રસ્તામાં આ ગામમાં અણધાર્યો આવી પહોંચ્યો હતો. તેને તો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે કુમુદ અહીંયાં હશે. કુમુદે નાખેલા પત્રમાં નીચે પ્રમાણેનું લખાણ હતું:

“જેનો,

“સમાજની કુદરિઓતો ભોગ બનીને હું જગતમાંથી નિર્મલ્ય છવન યુગ્મરીને રજા લેઉં છું. ખરેખર મેં ભૂલ કરી છે, પરંતુ તમે ન કરશો. હું જે બંડખોર બની હોત તો જરૂર મારો વિજય થાત. પરંતુ કર્મસંજોગે શાન્ત જ રહી. અત્યારે દુનિયાના સર્વ દેશોમાં સ્ત્રીને પુરુષ સમાન હક્ક મળતા જાય છે, તેવી જ રીતે તમે પણ મેળવવા પ્રયત્ન કરજો. અત્યારે યુવકો જરૂર પડ્યે સહકાર પણ આપી શકે, પરંતુ તેમાં તમારો જ અડગ નિશ્ચય હોવો જોઈએ. જોકે હું તો એ પ્રમાણે કરી શકી નથી, પરંતુ આપણી જાતિની ઉન્નતિનો

માર્ગ દ્વેજ મને સમગ્ર છે. બધા વિગેરમાં એટલું જ કે હાલે તમે પરદેશમાં અથવા સ્પર્ધામાં રહો, ગામડામાં અથવા શહેરમાં રહો, પરંતુ સ્ત્રીકર્તવ્ય ન શૂલશે.

ઉસારીવર

“લિ. હતભાગી કુમુદના પ્રણામ”

(તાન્ગાનીકા ટેરીટરી)

હરમાનસાધ મંગલભાઈ પટેલ

જાણવાબેગ

૯. ઉમરેકમાં જાશયસ

ઉમરેકના એક બાઈત્યાના જાશયસ સંગે નીચે પ્રમાણે હકીકત લખી જણાવે છે :

સં. ૧૯૯૮ના ભાદરવામાં ભાગવતની સમાહ થતી હતી. કેટલાક નિવૃત્ત મિત્રો તેમાં રસ લેઈ રહ્યા હતા. આ અરસામાં ગામના એક મિત્રે પોતાનાં એક વખતના ગરીબ ખેડૂત મિત્રને જમીન ખરીદીને ખેડવા આપ્યાના અંતે તેને એક જેસ બંધાવીને લોકાને તેની જાસનો લાભ મફત પહોંચાડવાનો પ્રંબંધ કર્યાના સમાચાર અર્યાયા. આમાંથી ‘જાશયસ’નો જન્મ થયો. શરૂઆતમાં ચારેક મિત્રોએ રૂ. ૧૦૦૦ જેટલા, જ્યાં ખાતર, બેગા કર્યા. આમાંથી પાંચેક જેસ તરત જ ખરીદાઈ. એક નિવૃત્ત મિત્રે તેની દેખરેખનું અને વહીવટનું કામ માથે લીધું, જેટલે કામ આગળ ચાલ્યું. આજે સંસ્થાની (જેનું નામ હજી નથી પડ્યું) અને જેનાં ધારધોરણ હજી નથી પડ્યાં) પાસે આઠ બેસો છે અને એક ગાય છે. આ બંધીનું જે દૂધ થાય છે, તે પ્રત્યેક દિવસે મોરવાય છે. તેની તાંછ જાસ આઠ કે નવ મણને સુમારે રાજ થાય છે, તે જ સાત કેન્દ્રો દ્વારા ગામમાં સર્વ કાંઈને એક પૈસાની બજાર લેખે આપવામાં આવે છે. દૂધમાંથી જે માખણ થાય છે, તેમાંથી ગામમાં જે દરદીને જેછએ તેને પ્રથમ વ્યાજબી ભાવે અપાય છે; અને બાકીનાતું ધી યાય છે તે સખ્યો, જેમની સંખ્યા આજે ચારથી વધીને અગિયારની થઈ છે, તેમને મોંઘે ભાવે, એટલે કે ખાતર ભાવ કરનાં રૂ. ૮થી ૧૦ વધારેને ભાવે આપવામાં આવે છે. આ રીતે, આજે મુખી આ પ્રયોગ સફળતાપૂર્વક ચાલ્યો છે, અને હરીજન હશે તો તે કદાચ ગામઢિતમાં કાલસરે પણ ચાલતો રહે. દૂધની દરરોજની સરેરાશ આશરે બે મણ જેટલી આવે છે, અને માખણનું પ્રમાણ એક સેર દૂધે ઓછામાં ઓછું અઘોળ જેટલું અડસટવામાં આવે છે. શિયાળોમાં એક મણ દૂધની ચાર મણને અને ઉનાળામાં સાદા ચાર મણને આશરે જાસ ખતાવવામાં આવે છે. નોકરો ચાર છે, જેનો કુલ પગાર મોસિક રૂ. ૫૫ને

આશરે છે અને તમેલાનું લાકું હાલમાં માસિક રૂ. પાંચ છે. ચાર પૈકી બે નોકરો ભેંસોને સાચવવાનું અને દોહવાનું કામ કરે છે, અને બે ખાણ વગેરે ખરીદવાનું, દૂધ, છાશ, ઘી વગેરે પર દેખરેખનું તેમજ હિસાબકીતાખનું કામ કરે છે. ભેંસોને રોજ જોઈતો ખોળ (આશરે ૦૧૧ મણ), તલ ભરી રાખીને, ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. આને પરિણામે જનતાને ચોકખું તેલ પંચ વાજખી ભાવે મળે છે અને ભેંસો માટે ખોળ પણ ચોકખો તથા બજારભાવ કરતાં કિંમત ભાવે મળી રહે છે. આમ આ પ્રયોગ હાલ આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ ખોટો નથી જણાતો. આ મોંઘવારીના દિવસોમાં ઉપર પ્રમાણે અપાતી છાશ, ગરીબ જનતાને એક પ્રકારના આવશ્યક ખોરાકરૂપે તેમજ અનાજની કમવપરાશમાં મદદરૂપ પણ ઉપયોગમાં આવે છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ થતી લાગેજ કહી શકાય. સામાન્ય રીતે દૂધને ન વેચતાં બધું જ મોરવવામાં આવે છે, છતાં એક દિવસ ૧૨૧ શેર શિખંડ માટે દૂધ મોરવવાનો પ્રસંગ આવેલો, તેનું માખણ ૭ શેરથી ૭૧ શેર જેટલું, જીતરું હતું, એ હકીકત જનતાને કેવા પ્રકારની છાશનો લાભ અતિદિન મળે છે, તે વાતને પૂરવાર કરવા બસ થશે. આમાં કાંઈ પણ ગામવાસી સમ્ય તરીકે જોડાઈ શકે છે. સમ્યકે રૂ. ૧૦૦ તુલસીપત્ર મૂકીને આપવા પડે છે. લાભમાં એટલું જ કે કદાચ ગામમાં તે રહેતો હોય તો માનદ વહીવટદારની મુનંસરીએ તેના કુટુંબના વાપર પૂરતું તેને સવારસાંજ દૂધ, બજાર કરતાં એક પૈસો વધારેને ભાવે, મળે અને ઉપર પ્રમાણે મોંઘુ છતાં ચોકખું ઘી પણ, તેની જોઈએ હોય તો, ખાવા પામે. ખાણ અને ઘાસ વગેરે ભરવાને માટે કેટલાક ઉદાર સભ્યોએ સંસ્થાને વગર બાળે કેટલીક રકમ પણ અનામત તરીકે આપી છે. આ બધાનો યશ જે રચાનિક નિવૃત્ત લાઈ વહીવટદાર તરીકે કામ કરે છે, તેમને ભાગે ખર્ચ જોતાં જાય છે. તેમની અંગત દેખરેખ, રસ અને ચીવટ વિના આ પ્રયોગ કદાચ અત્યાર પહેલાં જ નિષ્ફળ ગયો હોત. અને કદાચ જો સરિખમાં તે પ્રયોગ કામચાલુ સ્વરૂપ પકડશે તો તે પણ તેમની જહેમતને આભારી હશે. તેઓ નિષ્પક્ષ, પ્રેમી અને ઉદાર છે અને સંસ્થાનો એકહત્યુ વહીવટ તેમને જ સોંપાયેલો છે. તેઓ હિસાબકીતાખ રાખે છે, સભ્યોને તે જોવાને રજૂ કરે છે, અને હવેથી હપ્તે હપ્તે, તે બધા સભ્યોની ખાણ માટે ફરવો એ મતતા તે હોઈ, તે સંબંધે તૈયારી કરી રહ્યા છે, કેમકે પ્રામાણિક ઉદ્દેશ સાથે પ્રામાણિક વહીવટ એ કાંઈ પણ સંસ્થાને સફળ થવાની ચાવી છે, એ તેમની ધ્યાન બહાર નથી. છાશનો લાભ દરરોજ લગભગ ૧૫૦ કુટુંબો, એટલે કે ૪૦૦થી ૫૦૦ માણસો લે છે.

૧૦ 'પાટીદાર'ને જતી ખોટ ખાતે મદદ

રૂ. આ. પા.

૧. શ્રીજી દ્વીપોથી એક બાંધખોળ પોતાનું નામ નક્કિ જણાવવાની સૂચના સાથે અને ગુપ્તતાન તરીકે એ રકમ જમા કરવાની સૂચના સાથે.

૨૫-૦-૦

૨. બાંધ યુનીબાંધ જે. પટેલ, મોખ્યાસા

૫-૦-૦

૩. કિસુમુથી બાંધ નારણભાઈ બી. પટેલ મારફત :

ક કિસુમુના (૧) બાંધ ગદુલાલ નારણભાઈ પટેલ (સોહરા), (૨) બાંધ ડાહ્યાભાઈ મથુરભાઈ અમીન (વરણામા), (૩) બાંધ ડાહ્યાભાઈ રાી. પટેલ (કરમસદ), ફરેક શિ. ૨૫, કુલ શિ. ૭૫

= ૫૦-૦-૦

૪. કિસુમુના બાંધ નારણભાઈ બાંધવાલભાઈ પટેલ (મુણાવ) શિ. ૧૧-૬૦

= ૭-૧૨-૦

૫. કિસુમુના બાંધ જાણુભાઈ પુનમભાઈ (જોડ) શિ. ૧૧

= ૭-૫-૦

૬ (૧) બાંધ અબાલાલ બી. પટેલ (કરમસદ), કિસુમુ, (૨) બાંધ આપાભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ (કરમસદ), કિસુમુ, (૩) બાંધ ધિવરભાઈ બી. પટેલ (રણોલી), કોગી, (૪) બાંધ દેશવલાલ બી. પટેલ (મદરાડ-જલાલપુર), કિસુમુ, (૫) બાંધ ચંદુભાઈ ચતુરભાઈ દેસાઈ (નડિયાદ), કિસુમુ, (૬) બાંધ ડોટાભાઈ પુલાભાઈ પટેલ (ચકનાથી), કિસુમુ, (૭) બાંધ ડોટાભાઈ બી. પટેલ (મહેળાવ), પ્રાક્ટિક ફાઉન્ડેશન, (૮) બાંધ ડાહ્યાભાઈ જીનભાઈ (મુણાવ), કિસુમુ, (૯) બાંધ ધીરજલાલ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ (મોહરા), કિસુમુ, (૧૦) બાંધ પગથુરામ મણિભાઈ અમીન (વગો), ભુરે, (૧૧) બાંધ પ્રાણુલાલ મગનભાઈ પટેલ (કરમસદ), કિસુમુ, (૧૨) બાંધ મણિભાઈ કે. પટેલ (કરમસદ), કિસુમુ, (૧૩) બાંધ મોહનભાઈ મી. પટેલ (પલાણા), કિસુમુ, (૧૪) બાંધ શાન્તિલાલ જેઠાભાઈ દેસાઈ (નડિયાદ), કિસુમુ, (૧૫) બાંધ હીરાભાઈ છુછભાઈ પટેલ, (ગાડા), યાદા, (૧૬) બાંધ હીરાભાઈ રાજુભાઈ પટેલ (કરમસદ) કિસુમુ, એ ફરેક તરફથી શિ ૧૦, કુલ શિ. ૧૬૦

= ૧૦૬-૧૦-૦

ચ (૧) ભાઇ ચંદુભાઇ ચતુરભાઇ પટેલ, ઉત્તરસંગ, (૨) ભાઇ ચુનીભાઇ પી. પટેલ, કરમસદ, (૩) ભાઇ છોટાભાઇ કાળિદાસ પટેલ, ઉત્તરસંગ, (૪) ભાઇ ડાહ્યાભાઇ ઉમેદભાઇ પટેલ, આકરોલ, (૫) ભાઇ નરહરિ એન. પટેલ, ભાદરણ, (૬) ભાઇ કુલાભાઇ કે. પટેલ, તારાપુર, (૭) ભાઇ રણછોડભાઇ ડી. પટેલ, પીપળાવ, (૮) વિપ્રજીવ, (૯) ભાઇ સોમાભાઇ માસ્તર, કરમસદ, (૧૦) ભાઇ હરમાનભાઇ મોતીભાઇ પટેલ, મહેળાવ, (સર્વે ભાઇ કિસુમુના,) એ દરેક તરફથી શિ. ૫, કુલ શિ. ૫૦ = ૩૩-૫-૦

છ (૧) ભાઇ આશાભાઇ સી. પટેલ, નાર, (૨) ભાઇ ધુળાભાઇ યુ. પટેલ, ભાદરણ, (૭ને ભાઇ કિસુમુના,) એ દરેક તરફથી શિ. ૧, કુલ શિ. ૨ = ૧-૫-૦

કુલ શિ. ૩૦૬.૬૦ = રૂ. ૨૦૬-૫-૦
 બાદ વડાવ, ટપાલ ખર્ચ, વગેરે ૨-૧૩-૫
 રૂ. ૨૦૩-૭-૬

૪. નકુરથી ભાઇ લાલજીભાઇ પી. પટેલ મારફત:

ક ભાઇ લાલજીભાઇ પી. પટેલ, વાસદ, શિ. ૨૨.૬૦ = ૧૫-૧-૦

ચ (૧) ભાઇ ઇશ્વરભાઇ જવેરભાઇ પટેલ, (૨) ભાઇ ગોરધનભાઇ બી. પટેલ, (૩) ભાઇ શિવાભાઇ એન. પટેલ, એ દરેક તરફથી શિ. ૬, કુલ શિ. ૧૮ = ૧૨-૦-૦

ગ (૧) ભાઇ અંબાલાલ યુ. અમીન, (૨) ભાઇ કંચનલાલ સી. અમીન, એ દરેક તરફથી શિ. ૫, કુલ શિ. ૧૦ = ૬-૧૦-૦

ભાઇ શિવાભાઇ એન. પટેલ, કીઓસના છે, બાકીના સૌ ભાઇ નકુરના છે. કુલ શિ. ૫૦.૬૦ = ૩૩-૧૧-૦

બાદ વડાવ, ટપાલ ખર્ચ, વગેરે ૨-૩-૦

રૂ. ૩૧-૮-૦

છવતી પત્નીએ ફરી પરજુનાર ઉપર કેસ

આ અફતી પ્રસંગકથામાં પૃષ્ઠ ૨૮૫ ઉપર 'લણેલાની અવસ્થા' સંગ્રહિત પ્રસંગકથા લખાઈ છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ધર્મજના ભાઈ યુનીભાઈ વાધજીભાઈ પટેલે પોતાનાં એક પત્ની છવતાં છતાં ફરીથી વસોના ભાઈ ચંદુભાઈ દેસાઈભાઈ અમીનનાં ૨૨ વર્ષની ઉમરનાં પુત્રી જેન પુખ્તિએન સાથે લગ્ન કર્યાની હકીકત છે. - ધર્મજ અને વસો બંને ગામ વડોદરા રાજ્યનાં છે અને વડોદરા રાજ્યમાં અનેકપત્નીનિષેધક કાયદો છે. તે કાયદા પ્રમાણે પતિ અથવા પત્ની છવતાં છતાં અને તેની સાથે છુટાછેડા કર્યા વિના પત્ની અથવા પતિ લગ્ન કરે તો સાત વર્ષ સુધીની કેદ અને ફંદની સજાને પણ પાત્ર થાય. આ કાયદા પ્રમાણે ભાઈ યુનીભાઈનાં પ્રથમ પત્ની, ભાઈ મોતીલાલ મશાલાતાળાનાં ભત્રીજી, જેન શારદાબેન પોતાના પતિ યુનીભાઈ ઉપર મુખ્ય અપરાધી તરીકે અને તેમના નવાં પત્ની જેન પુખ્તિએન તથા એ જેનના પિતા ભાઈ ચંદુભાઈ ઉપર, ભાઈ યુનીભાઈના અપરાધમાં સહાયક (abettor) તરીકે, ગઈ તા. ૫ : ૬ : ૧૯૪૩ને રોજ પેટલાદની ફોજદારી કોર્ટમાં કેસ કર્યો છે. કોર્ટ નિમ્મ પ્રમાણે એ ત્રણ જણ ઉપર વોરંટ કાર્ટેલાં અને દરેકને રૂ. ૫૦૦ના જામીન ઉપર છોડ્યાં છે. કેસનું પરિણામ મને તે આવે, પણ આપણા શિક્ષિત નવયુવકોને અને એકદરે સમગ્ર સમાજને આવા પ્રસંગો લગ્નગરુપ છે. સમાજ ન સમજે અને ત્યારે સમાજના સંચાલનમાં સરકારને વચ્ચે પડી કાયદા કરવા પડે અને એ કાયદાને ડફ્ટે આપણે પશુની પેઠે હંકાવું પડે, એના કમતા આપણે જ સમજીને યોગ્ય માર્ગે ચાલીએ એમાં જ સંસ્કૃત સમાજની યોગ્યતા છે, એમાં જ આપણી ઉન્નતિ છે, એટલું હવે આપણે સમજવું પડે.

છવતી પત્નીએ ફરી લગ્ન

આજુદના ભાઈ રણછોડભાઈ નાચાભાઈ પટેલે ફરવાંક વર્ષ ઉપર પેટલાદ તાલુકાના ડબોઈ ગામે ત્યાંના વતની, પણ હાલ પેટલાદમાં વકીલાત કરતા ભાઈ અચાલાલ જીભાઈ પટેલનાં પુત્રી જેન કાન્તાબેન સાથે લગ્ન કરેલું. હાલ ભાઈ રણછોડભાઈની ઉમર ચોવીશક વર્ષની છે. જેન કાન્તાબેનની તળિયત સારી રહેતી ન હોવાથી તે મોટે ભાગે જોનાના પિતાને ત્યાં રહે છે. અત્રી કે કોણ જાણે કયે કારણે ભાઈ રણછોડભાઈ એ મુ. ૬ : ૮ : ૧૯૪૬ને રોજ પેટલાદ તાલુકાના સંજયા ગામે ફરી લગ્ન આવાને શોક ઉપર કુમળી કળી જેવી પોતાની કન્દા આપનાર મળી આવે છે! સંજયા

ગામ વડોદરા રાજ્યમાં છે અને તેથી તેને એ રાજ્યનો અનેકપત્નીનિષેધક કાયદો લાગુ પડે છે. એ તો લાઇ અંગાલાલ લલા, નહિ તો એ વંકીલ હોવાથી સંજ્ઞામાં લગ્ન થતી વખતે જ વરને, કન્યાને, તેના પિતાને અને આ લગ્ન કરાવવામાં ભાગ લેનાર ખીખરને પણ વોટર ઠરાવી પકડાવી શકતો લોક પોતાનું હિત સમજતા ક્યારે થશે?

સમાજના ત્રાસયજ્ઞમાં અનાવિલ

લહેલીના વતની અનાવિલ જ્ઞાતિના લાઇ મોહનલાલ ઘેલાલાઇ દેસાઇ પાલેજમાં રેશન મારતર હતા. તેમણે પોતાની બે પુત્રીઓને એર પાયું અને પોતાની પત્નીને અને સાળાને સજાગાવી મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સ્ત્રીઓની ચીસો સાંભળી ત્યાં આવી પહોંચેલા એક આગકારી પોલીસે ઠાંડેલી ગોળાથી લાઇ મોહનલાઇ વીંધાઇ પડ્યા અને મરણ પામ્યા. એમાંથી એક પુત્રીનું મરણ થયું અને ખીજની સારવાર ચાલે છે. લાઇ મોહનલાલે અને તેમનાં પત્નીએ પણ મરવાની તૈયારી તો અગાઉથી જ કરેલી, કારણ કે લાઇ મોહનલાલે ‘અનાવિલ પોદાર’ના તંત્રી ઉપર લખેલો અને તેમનાં પત્ની બેન નિર્મળાબેન પોતાનાં પિતા ઉપર લખેલો, એ બંને પત્રો ‘અનાવિલ પોદાર’ના જુલાઇ ૧૯૪૩ના અંકમાં છપાયા છે તે ઉપરથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે. લાઇ મોહનલાલને પોતાની બે પુત્રીઓ પરણાવવાની ભારે ચિંતા હતી. કારણ કે અનાવિલ જ્ઞાતિમાં પરકણનો ત્રાસ બહુ ભારે છે. આ પણ એમની આત્મહત્યાની તૈયારીનું એક કારણ હતું. અનાવિલ જ્ઞાતિમાં પરકણનો ત્રાસ

લાઇ મોહનલાલ પોતાના પત્રમાં લખે છે, કે “આજે હૃદયમાં એક જ દુઃખ છે અને તે બાળકીઓનું, અનાવવાની નાતમાં છેકરી પરણાવવી એટલે ખુવારીમાં પગલાં ભરવાં. ઘરમાં આવ્યાનું ન હોય, પણ છેકરો પરણાવા નીકળે ત્યારે તો રૂપિયા માગે બે હજાર રોકડા, એક પૈસો પણ ઓછો નહિ. ‘લલા, એક પૈસો પાન ખાવા માટે તો ઓછો કર!’ ત્યારે કહેશે કે ‘તે લગ્ન પછી આપીશું’, પણ વાંકડો તો બે હજાર પૂરા જ!’ આવી નાલાયક નાતમાં મારી બાળકીઓનું શું થાય? મારા પિતા દયાળુ અને બોળા દિલના છે, પણ કુળના મોહવાળા છે. સ્થિતિ સાધારણ એટલે જિંદગી કુળમાં દેવા દોમ ન મળે. સસરા પણ પિતા જેવા જ છે. એ કુળના મોહમાં મારી એક... આજે અડધી ભૂખ્યા જેવી જિંદગી ગુજારતી કરી છે. આ બાળકીઓ રહે તો તેમની પણ એવી જ સ્થિતિ થાય. અને જીવે ત્યાં મુઠ્ઠી નિસાસા નાખે કે માથાપ આવી ધૂનમાં મરી શમારી જિંદગી દુઃખમાં નાખતાં ગયાં. ત્રણ લાઇબેનોમાંનાં અમે એક પણ માં વિના સુખી ન થઇ શક્યાં.”

પુત્રીઓ ઉપર એમનો સ્નેહ

પોતાના એ પત્રમાં લોખંડ મોહનલાલ આગળ લખે છે: “ આ અમારી મિત્રિત મારી બાળકોની ભવિષ્યની સ્થિતિની યાદગીરી કરાવે છે, જેને મેં દીકરા કરતાં વધારે લાડથી ઉઠેરી. દીકરીઓ હતી એને માટે મારે ખુવારીનાં પગથા ભરવાનાં હતાં, છતાં મારે મન એ દીકરાઓ કરતાં વધારે હતી. એના કાલાકાલા શબ્દો હું બૂલી જાઉં? ઓશીસમાંથી આવતાં જેતાં જ આનંદમાં આવી ખૂસો પાડતી મોકો નાદ કરે તે હું બૂલી જાઉં? પણ અમારા ગયા પછી એમની વતી - ભવિષ્યની દરુણ હાલતેનો ચિતાર મારાથી બૂલાય તેમ નથી. આ વાલમોયાં બાળકોની હત્યા કરતાં કમકમી ઊંડું છું. હૃદય ચિરામ્ જાય છે. પ્રભુએ માગ લાગ્યમાં આ કામ શાને માટે લખ્યું હશે? આવો વખત આવવાનો જ હતો તો બાળકોઓ શા માટે આપી? નથી સમજી શકતો, પ્રભુનાં કાર્યને હું નથી કળી શકતો. જીવનના રાહ હું નથી પિછાણી શકતો. મારા જીવનના કાર્યો ખરા છે કે ખોટાં તે હું જાણી નથી શકતો. હું તો એટલું જ સમજું છું કે એના મુખ માટે એના જ ભક્ષા માટે, લાડથી ઉછેરેલી કામગ જેણે અનાવિલ નાતની નાલાયક ગુરમી એડી તળે કચડાતી બચાવવા આ કામ કરું છું. એકને મૂકી જાઉં છું. એકનું તો થઈ રહેશે, પણ સધરે એવું સગું કાષ્ટ નથી. ... પ્રભુ અને માફ કરશે. દુનિયા માફ કરે ”

અને પાટીદારોમાં?

અનાવિલો જેને વાંકડો કહે છે, તેને પાટીદારો પરકણુ કહે છે; પણ વસ્તુતઃ તો વાંકડો અને પરકણુ એક જ છે. પાટીદારોમાં દીકરીને બાપે વરના બાપને મોટી રકમ આપવી પડે છે. તેમાં કુળવાનો તો પૈસા લેવામાં ગળજી ગુન્નર છે. વળી કોનમવાડગના પાટીદારો, જેમને ચરોતરના પાટીદારો કુળહીન ગણે છે અને તેઓ પોતે પણ પોતાને ચરોતરની પાટીદારો કરતાં કુળમાં હલકા ગણે છે, તેઓ મોટી મોટી પરકણો આપી પોતાની કન્યાઓને ચરોતરમાં ખોસી જાય છે. એથી ત્યાંના લોકોને પૈસા ખર્ચી ગમે ત્યાંથી કન્યાઓ ખરીદી લાવવી પડે છે! અને વળી ત્યાંની અડીં જોસાએલી કન્યાઓ સુખી જ થાય છે એમ તેઓ માનતા હોય તો એ બૂલ જ છે. એ કન્યાઓ અડીં આવીને ભીડ કરે છે અને પરિણામે અડીંની કન્યાઓને દેકણે પાડવામાં કન્યાપિતાનો જીવ સકંજમાં આવી જાય છે. એટલે અનાવિલોના જેવી જ દશા ચરોતરના પાટીદારોની થાય છે. બેશક સદગત લાઘ મોહનલાલની પેઠે કાષ્ટ પાટીદારે કન્યા પરણાવવાના સંકટને પરિણામે આત્મહત્યા કરી હોય, પોતાની પત્નીને

સળગાવી મૂકી હોય અને પુત્રીઓને ઝેર દીધું હોય, એવું બનેલું સાંભળવામાં આવ્યું નથી અને અનાવિલોમાં પણ આ પ્રસંગ વિરલ જ હશે. પણ પારીદારો પોતાની પુત્રીઓને જન્મતાં જ દૂધપીતી કરતા અને તેથી તો સરકારને એ ભયંકર સ્થિતિ અટકાવવા કાયદો કરવો પડેલો. અને છતાં આજેય એવા દૂધપીતીના પ્રસંગ છેક જ બંધ થઈ ગયા છે એમ માનવું ભૂલભરેલું છે. આપણે પોતે જ સમજીએ અને પરકલુના વિવાજ બંધ કરીએ તો આ ભયંકર અવસ્થા અટકે અને આપણી ઉન્નતિ થાય. છે નાતમાં એવા યુવકા-કોલેજમાં ભણતા યુવકા, જે પોતાના લગ્નમાં પરકલુ નહિ લેવાની પ્રતિજ્ઞા લે અને એ રીતે નાતને કલ્યાણજનક માર્ગ બતાવે?

ઉમરેડમાં ઊરાયજા

આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૩૧૩ ઉપર 'ઉમરેડમાં ઊરાયજા' વિશે જણાવ્યાનેગ હકીકત આપી છે. આજે ગામે ગામ દૂધના સંચા પેશી ગયા છે. લોકો રોકડના લોભમાં પોતાને ત્યાં થતું બધું દૂધ એ સચે વેચી આવે છે અને પરિણામે ગામડાંમાં પણ ઊરાના સાંસા પડે છે. ઊરા એ હિતજનક ખોરાક છે, તે પણ હવે ગરીબોને મળતો બંધ થઈ ગયો છે. ઉમરેડનો પ્રયોગ આપણને જણાવે છે કે ગામમાં થોડાક સારા માણસો ગામનું હિત વિચારીને આવી સંસ્થા કાઢે તો ગામને-ખાસ કરીને ગરીબોને-બહુ લાભ થાય. વળી આજે જૂડી ફેશનમાં લોક આ પીતા થઈ ગયા છે. ઉનાળામાં ત્યારે ઠંડુ-પીણું નોખી ત્યારે પણ ખરે ખપોરે આ પીએ છે! આની દોટેલો ગામડે ગામડે પેશી ગઈ છે. એ દોટેલો જ ઉનાળાને ખપોરે ઠંડી-ઊરા રાખે તો લાગે છે-કે ઘણા લોક તે પીતા થાય. દોટેલો ઉપરાંત વાટે ને વાટે ઊરા વેચનાર બેસી જાય તો તેમને પણ કમાણી થાય અને પીનારને પણ શાન્તિ વળે. ઉપરાંત આથી તેમનાં શરીર જગડે છે તે ન જગડે એ પણ મોટો લાભ છે.

વરસાદની કૃપા

વરસાદ શરૂઆતમાં અનિયમિત વરસ્યો, કેટલીક જગ્યાએ સારો વરસ્યો. લોકોએ વાવેતર કર્યું, પછી અટકી પડ્યો અને અનેક જગ્યાએ તો વાવેલું ખીજ પણ જાણી ગયું. પછી કંઈક નિયમિત વરસ્યો. અને હવે તો આખા ગુજરાતમાં યોગ્ય રીતે બોધતા વરસ્યો છે એમ લાગે છે. આખી મોસમમાં છેવટ સુધી કેવો વરસે છે એ તો હજી જોવાનું. જો પૂરતી રીતે અને બોધતા વરસાદ ઠેક સુધી વરસે તો અનાજ પાકે, ખેડૂત-શ્રેણી અને ખીજ પણ મુખે રહે. જો ન વરસ્યો તો દેશના લોભ મળી જાય, કારણ કે દેશમાં ગયા વર્ષનું અનાજ પણ હવે તો જુજળ જાકી હશે. સરકારની

રાજનીતિનું કંઈક એવી છે કે દેશમાં અનાજનાં દુષ્કાળ જેવી સ્થિતિ પ્રવર્તી રહે છે અને બકારથી તો આજે વિગ્રહને હાથે અનાજ આપી શકતું નથી. સરકારની રાજનીતિ વિષે મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીમાં

“મુંબઈ, તા. ૧૨. મુંબઈની મ્યુ. કોર્પોરેશનમાં, કોર્પોરેશનના નોકરોને અનાજ માટેનું મોંઘવારી લાવ્યું મુંબઈ જોઈએ, એ પર ચાલતી ચર્ચા દરમિયાન આજે શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ ૪૦૦૦૦ ગુણી અનાજ સડી ગયું હોવાનો અને સરકારી કોઠારમાંથી એ દેખી દેવાવાનો ચોક્કાવનારો ઉદ્દેશ કર્યો હતો, જોકે ‘ટાઇમ્સ’ પત્રે આ બાબતનો ઇન્કાર કર્યો હતો. માહિતીખાતાના વડાએ પણ આ નિવેદનનો વિરોધ કર્યો હતો. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ કોર્પોરેશનમાં જણાવ્યું હતું કે ‘૨૦૦૦૦ ગુણી ધઉ’ અને ૨૦૦૦૦ ગુણી ધઉનો લોટ સડી ગયાથી માણસોને માટે ખીનસાયક અનાજ ગણવામાં આવ્યું હતું. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાએ પોતાનું આ નિવેદન ખરું હોવાનું જણાવ્યું હતું અને ‘ટાઇમ્સ’ પત્ર, જે બાબતમાં બચાવ કરે છે, તેને હિંદી સરકાર સમક્ષ પોતાનું નિવેદન જોડું હોય તો પોતાની સામે કામ ચલાવવાનો પડકાર કર્યો હતો. શ્રી. જમનાદાસ મહેતાના આ પ્રકારના કોર્પોરેશન સમક્ષના નિવેદનથી સનસનાદી ફેસાઈ ગઈ હતી. અત્રે એ પણ નોંધવું જોઈએ કે એક સરકારી ઓફીસરને ઉપરનું વિધાન જોડું હોવાનું જણાવવાનું કહેવામાં આવતાં તેમણે એની ના પાડી હતી અને તેમણે એમ કહ્યું કે એમાંથી દટકાક જથ્થામાં છવાત પડી હતી ખરી” (‘ગુજરાત સમાચાર’, તા. ૧૫:૭:૧૯૪૩).

અનાજની સંગ્રહવૃત્તિ

અનાજની આજે ખૂબ તાણ છે, તેનું મુખ્ય કારણ તો સરકાર ધણું અનાજ પરદેશ મોકલી દે છે અને વળતે તેજ દૃષ્ટિએ ધણું અનાજનો સંગ્રહ કરી રાખે છે, એવી તાણને આ વળતે સ્વાર્થી વેપારીઓ પ્રાણ લાવે ચલાવીને ખૂબ નફો ખાવાને હેતુએ અનાજનો સંગ્રહ કરી રાખે છે. પણ એ લોક તો પોતાનો સ્વાર્થ સમજીને સંધરેલા અનાજને સારી રીતે સાચવી રાખે છે અને તેમાંનો એક દાણો પણ સડવા કે બગડવા દેતા નથી. ત્યારે સરકારે સંધરેલો દાણો તો ઉપરની પ્રસંગિક્યામાં જણાવ્યું છે તેમ સડીને બગડી જાય છે અને માણસના મેનિ માટે નિર્દયક થઈ પડે છે. સરકાર તો એક તંત્ર છે, તે પોતાના નોકરો માર્કેટ કામ લે છે, એ નોકરો ટેન્ડર ઉપર મેસીને કાગળ ઉપર શેરા મારે છે, પોતાના તાગાના નોકરોને હુકમો છોડે છે અને તે નોકરો પણ અંગૂઠે કમાડ દેવે છે! કારણ કે એમાંના કોઈને માથે બગડે છે કે નહિ તેની પરવા હોતી નથી. તેઓ સૌ પેગારની દૃષ્ટિએ કામ કરે છે અને દિવસના કલાક

ચોકસી

અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

(કરમસદવાળા)

અમારે ત્યાંથી સોના-ચાંદીના ફેન્સી ડાગીના,
ચોકળી ચાંદીના પ્લેન તથા નકસી ગોસણો તેમજ

બેટ આપવા લાયક

ચાંદીની ફેન્સી ચીજો તથા ચુંકડો

તૈયાર મળશે

ગ્રોડર મુજબ જનાવી આપવામાં આવે છે.

ખનાવનાર તથા વેચનાર

ચોકસી અંબાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ

૬. ભાવસારવાડ, નડીઆદ.

ટેલીફોન નં. ૪

હિન્દુસ્થાન

કે-ઓપરેટીવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી, લી.

(હેડ ઓફીસ : કલકત્તા)

ન વો વી મો

૩,૦૮,૦૦,૦૦૦

પોલીસી અથવા એજન્સી માટે લખો યા મળો :

સી. એન. પટેલ

આસિ. મેનેજર, મુંબઈ

હિંદુ સમાજ, તારે ખાતર!!!

ચાદ રાખશે?

દાન કરો

નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમ

ખાજકો, ખાજાઓ, કુમારો, વિધવાઓ, અશક્તો, વગેરે
મળી ૧૭૧ અનાથો છે અને સંખ્યા વધતી જ નાય
છે. નિશાળ છે, કન્યાશાળા છે. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
માટે શીવણવર્ગ, સુથારીવર્ગ, ચિત્રકામ,
પોલીશકામ, નેતરકામ, માના વિધવિધ
નમુનાઓનું કામ, વણાટશાળા,
છાપખાનું વગેરે વગેરે છે.

卐

卐

卐

કંઈ મદદ કરો તે -

ખાદી, ધાળખા, પ્રસ્તકો, રૂ, દવા, ચપલ, વગેરે ચીજોની
અનાથો માટે ખાસ જરૂર છે.
હરેક પ્રસંગે દરેક પ્રકારનું દાન અપાય છે.

દક્ષિણ તથા પૂર્વ આફ્રિકાના ભાષણેનો પોતાની રકમના 'પોસ્ટલ
ઓર્ડર કાસ' કરી મોકલાવે છે, તેનો વટાવ બેન્ક વધુ
લે છે; માટે સાદા ઓર્ડર અગર બેન્ક
દુપરના ચેક આપે તે વધુ
સગવડ થાય

રિપોર્ટ મફત મળે છે, તે પોસ્ટની ટીકીટ ખીડી મંગાવો.

લખો:—

મંત્રી,

હિંદુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

સંસ્કારનો ખજાનો

પ્રણય અને પરિણય (ચુનીલાલ શાહ)	૩-૧૨-૦
પગદંડીને પંથે (મેઘાણી)	૦-૧૦-૦
અપવાસ દ્વારા આરોગ્ય	૨-૮-૦
રૂપાનો ઘંટ (ચુનીલાલ શાહ)	૨-૦-૦
જગતના અરણ્યમાં	૧-૧૨-૦
રંગતરંગ (જયોતીંદ્ર દવે)	૬-૦-૦
ઘોડાચોર (બર્નાર્ડ શૉ)	૦-૬-૦
શિકારિકા (૧-૨-૩ ભાગ)	૨-૪-૦
જોતીઓ સરદાર	૨-૦-૦
વીરપૂજા, તરંગ, રસપાન, (દરેકનો)	૧-૮-૦
ટપાલ ખર્ચ જીવું :: વી. પી. થી મંગાવો.	
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સૂરત	

ધી ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી. (હે ઓફિસ—મુંબઈ.)

કુલ ચાલુ વીમા:

રૂ.

૬,૫૦,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ:

રૂ. ૧ કરોડ ૪૫ લાખ

સ્થા

પ

ન

૧

૮

૧

૩

૧. દાવાની સત્વર પતાવટ

૨. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ઉપર

૨૫ ટકા વળતર.

૩. અપંગ થતાં હપ્તા માફ

૪. એક્સ્ટ્રેલુડેડ ઇન્સ્યુરન્સનો

લાભ

એજન્ટો તથા ઓર્ગેનાઇઝરો જોડાયે છે.

લખો યા મળો :—

ધી ગુજરાત એજન્સી,

ચીફ એજન્ટસ ફોર:

ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ડ પ્રોડેન્શિયલ વીમા કું., લિ.,

ફોન નં. ૨૫૨૭

ભદ્ર, અમદાવાદ.

બાલવિનોદનું બાલ સાહિત્ય

બાલને માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચઘી પંદર વરસનાં બાળકો માટે બાલવિનોદ
સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે.

અક્ષર માળા

હાથી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રોવાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કહો શીખવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

એ રંગમાં સુંદર ચિત્રો માથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આઠથી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચંદ્રિયાતાં બેંતાળીસ મનોહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દ્વયથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ૮૫ પુસ્તકો
નામ, વિગત અને કિંમત માટે અમારું સ્વયંપત્ર મગાવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ

શાળા : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

પાસપોર્ટ

અને

સ્ટીમરની

દીક્કર

દુનિયાના કાંઈ પણ પ્રદેશમાં મારે જાય તેવા પ્રવાસીઓને અમે મેળવી આપીએ છીએ. ઉપરાંત અમારી મારફત પ્રવાસીઓને પોસ્ટ-ગરમી રહેવા માટે તદ્દન મફત સુંદર દેશો-ઉત્તર-પશ્ચિમ મેક્સિકો ગ્રાન્ડ છે. અંતે તે સ્ટેશન લાજ, ટ્રામ, સીનેમા, તાટકની નહક જ છે. ઠંડાને ગરમ પાણીના નળ કાપમ આપુ જ રહે છે.

નવાં આનંદ-ગોઠિસ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે, સ્ટેશન રોડ, આણંદ
આનંદ-ઓફીસ: જીવાભાઈ પી. પટેલ એન્ડ સન.
હાર્નિવાસ: ટાવર પાસે પાસપોર્ટ એન્ડ ટ્રાવેલ, ૨૩૩, આગપોટ મેન,
નવસારી જેતવાડી મેન રોડ, આગપોટ મેન, મુખ્ય

દાંતના ડૉ. એસ. પી. પટેલ,

આણંદ જિલ્લો

ડૉ: મ્યુનિ. દવાખાના સામે,
સ્ટેશન રોડ, આણંદ

અમેરિકન દાંતનાં, વજનમાં ફક્ત એક ઓસ, તૂટે નહિ તેવાં, નવાં પહેરીને તુરત ચાલી શકાય. તેવાં ચોકઠાં બ્યાન્કી કિમ્બે બનાવવાં, ઉપરાંત

પાથોરીઆને ચાક્કસ ઇલોજીયી મટાડવો, દાંતમાં સોજા, ચાંદી કે સીમેન્ટ પૂરવાં, ઇન્જેક્શનથી દાંત જે ચવા તથા તેને લગતું દરેક જાતનું કામ છેલ્લી ઢળથી કરવામાં આવે છે.

આપણે સહેજ જાણ લૂગડા પણ ન પહેરી શકીએ તેવા કામળ શરીર
આપણા હૃદય નથી થઈ ગયા ત્રીણા ને મારીડ લૂગડા પહેરનારા તેમની એમ
'દાક્યાની ફરજ તરફ પણ ઉપેક્ષા બનાવે છે' જાડો માલ વધારે ટકાઉ હોય
છે તે વાત પણ બૂલની નોંધતી નથી મોઢા લૂગડા ગરીબોને બારે પડે છે,
પણ ટકાઉ વધારે હોય તો બારે કિંમતનો જંગ વગી મહે છે તનગર અને
સારી રિતિવિજ્ઞાને તો, દેશ માલ મોઢો હોય છતાં દેશભિમાનની ખાતર
તેને ઉત્તેજન આપતું જોઈએ આવી સારી ગિયતિનાજાને લૂગડાજતામાં બે ચાર
રૂપિયાનો વધારે ખર્ચ થાય તેનો કાષ્ટ હિત્તાગ હોતો નથી અમાગ એકબાના
ખરીદવાથી કે વાપરવાથી શો લાભ થવાનો છે તેવા વિચારો કરવા તે બૂલ છે.
'લાપણો અને લેખો,' ૫૨, ૮૫ ૨૨૦ દિ. ૫૫ અ બાસાલ સા. દેસાઈ

૧-૧ નરમિહલાલ કુશિરવાળ પટેલ,

'પાટીદાર' મંદિર, આણંદ

વાર્ષિક લવાજમ : દેશમાં બે રૂપિયા, પરદેશમાં ચાર શિલિંગ

છુટક નકલનો ત્રણ આના

આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી ગોમ્દેનભાઈ સૂળજીભાઈ પટેલે બાંધ્યું અને
લોનાવની ખેન અમલનાથ પટેલે આણંદમાં પ્રમુદ્ધ, તા. ૨૫ ૮-૪૮, ૦

સમાવેશ

લેખ

લેખક

પૃષ્ઠ

આલો, આમાં તો કાન્યા

લાઇ ઇશ્વર પેટલીકર

૩૨૩

લગ્નોત્સવનો આનંદ

„ ગદ્દાલાઇ મનોરલાઇ પટેલ

૩૨૮

વિનયોતો વિદ્રોહ

„ ચિમનલાઇ પુરુષોત્તમ

૩૩૩

પાગલ વિચારણા

„ રામલાઇ ચતુરલાઇ અમીન

૩૩૫

પ્રતિજ્ઞાનું પાલન

„ મોતીલાઇ કુ. પટેલ

૩૩૭

કાનમ, વાકળ અને ચરેતર

„ મગનલાઇ ખુ. વરણામાવાળા

૩૪૪

પ્રસંગકથા

‘પાટીદાર’ મંદિર

૩૪૮

૧. ‘પાટીદાર’ને ગએલી જોટ, પૂરવાના ફંડમાં વડોદરેથી રા. બ. ગોવિંદલાઇ હાથીલાઇ દેસાઇએ રૂ. ૫૦, કેપાલાથી લાઇ હરિલાઇ વી. પટેલે રૂ. ૨૫ અને વટવાથી લાઇ જાણુલાઇ ગ. પટેલે રૂ. ૩ મોટલીને સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે, તે આભારપૂર્વક તે ફંડ ખાતે જમા કર્યા છે.

૨. મેતોને વિનાશવાજમ ‘પાટીદાર’ આપવાના ફંડમાં સમસપુરાથી બેન સવિતાબેન રાવજીલાઇ મોતીલાઇ પટેલે રૂ. ૨ મોકલ્યા છે, તે ઉપકાર-સહિત તે ફંડમાં જમા કર્યા છે.

૩. જે લાઇઓ ‘પાટીદાર’ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી તેને જતી જોટ ખાતે મદદ કરવા ઇચ્છે, તે યથાશક્તિ રકમ મોકલીને, ગ્રાહકો વધારીને અથવા જાહેરખબર આપી અપાવીને એવી મદદ કરી શકે.

૪. આફ્રિકાના ઘણા ગ્રાહકોનાં લવાજમ હજી બાકી છે, તે હવે વેળાસ મોકલી દે અને જો રીતે કાગળોની આ મોંઘવારીના કપરા કાળમાં પ્રેસળી ભરવામાં સહાયતા કરી ‘પાટીદાર’ને મદદ કરી શકે.

૫. ન સ્વીકારાએલા લેખ પાંછા મેળવવા અથવા કાગળનાં જવાબ મા પોસ્ટલ રેસ્પ મોકલવા નોંધ્યો. કાગળની આ મોંઘવારીથી જોટમાં ચાલત પત્રથી એવું ખર્ચ કરી શકાય જોમ નથી.

૬. લેખકો માત્ર વાર્તાઓ લખે એના કરતાં આપણા સારા નરસા ગિવાં ઉપર ચર્ચા કરે એ વધારે ઇચ્છવાનું છે.

૭. ‘પાટીદાર’ના વાચકો કોલેજિયટોજ નહિ, પણ મોટે ભાગે સામાન્ય લોકોના હોય છે. તેમને ‘પાટીદાર’ વંચાવવું હોય તો લાણુલા લેખકોએ આપણી ઉન્નતિના વિચોની ચર્ચા કરવામાં લાપાતો આડંબર છોડી સાદા ભાષા વાપરવી નોંધ્યો.

‘પાટીદાર’ના ગ્રાહકોને અને વાચકોને

“જો તમને નાટકમાં મજા પડે તો તેના લેખકોને તથા તેનાં નર્તકોને તાળીઓ પાડી વધાવી લો. અંધલેખકને આવા કંઈ વધામણાં હોતા નથી. એ તો પોતાના પુસ્તકનાં વેચાણથી જ એ લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે નહિ તેનો ક્યાસ કાઢે. તેથી જો આ પુસ્તક તમને ગમ્યું હોય તો તેને વિશે તમારા મિત્રોને લવામણુ કરજો. એક ગ્રંથપ્રકાશકે અલુણા કરેલી ગણતરી ઉપરથી જણાવ્યું છે (જો અત્યાર મુદ્દી ન જણાયું હોય તો), કે પુસ્તકની અહેમળાઈએ કે તેનાં સાગં અવલોકનો જોઈને એ પુસ્તક જેટલા લોક વાંચે છે તેના કુનો મિત્રોની લવામણુથી વધારે લોક વાંચે છે.” પ્રખ્યાત લેખક ‘બર્નાર્ડ શોના’ એક પુસ્તકમાં ઉપર પ્રમાણે પ્રકાશકની નોંધ છે. ‘પાટીદાર’ના વાચકોને પણ એ જ ભલામણુ કરવી ઠીક લાગે છે. આશા છે કે તેઓ ગ્રાહક વધારશે.

માસિકનું આધારણ ૧૧૧ આમો મામે પ્રૂડે ચાલુ છે અને તેથી ૧૯૪૬નું લવાજમ વસુલ કરવા માટે કાર્તિકનો અંક વી પી થી મોકલનામાં આવશે. વી. પી. ને જન્મે લવાજમ મની ઓર્ડરથી મોકલનાથી રૂ. ૦-૩-૦ અને હાથોહાથ પહોંચાડનાથી રૂ. ૦-૫-૦ ગચાવી શકાશે. તેથી તેવું કરનાર ગ્રાહક દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ અહીં પહોંચાડી દેશે એવી આશા છે. જેને ગ્રાહક ગ્રંથવાની ધચ્છા ના હોય, તે દિવાળી પહેલાં તેમ જણાવી દેશે તો ઉપકાર થશે, જોથી મને વી. પી. ના નુકસાનમાં કોનરવું પડે નહિ.

વિદ્યાર્થીઓને અને ગૃજસ્ત્રી શૌખાના શિક્ષકોને હજુ દોઢ રૂપિયે ‘પાટીદાર’ આપી શકાય એમ છે, માટે એમણે પૂર્ણ દિવાળી પહેલાં પોતાનું લવાજમ મોકલી દેવું. આ વર્ગના ગ્રાહકોએ પોતાની સામાન્ય સરનામે ‘પાટીદાર’ મગાવવું. આન્ડરમાં બાહ્યમાં ઉત્તર હાથે પૈસા આપે એવી આજ્ઞા છે.

એનોને પણ ઉપરની યોજનાએ રૂ. ૧૧૧માં ‘પાટીદાર’ અપાય છે. વળી કરૂંડે તે સંધવા એનોને માટે રૂ. ૦૦ અને વિધવા એનોને રૂ. ૧ લવાજમમાં મફત કરવાની પોતાની ઉત્તર યોજના ‘પાટીદાર લગિનીચમાળે’ ચાલુ ગઈ છે, નેથી સંધવા એનોને રૂ. ૧માં અને વિધવા એનોને રૂ. ૦૦માં ‘પાટીદાર’ આપી શકાશે. આ યોજનાનો લાભ જે એનોએ લેવો હોય, તેમણે પોતાને હાથે કાગળ લખી પોતાનું લવાજમ તુરંત જ મોકલી દેવું.

એવું જાણવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક બાહ્યમાં પોતાને નામે માસિક મગાવરાને અંતે આ યોજનાનો લાભ લેવા કાંઈ એનોને નામે મગાવે છે. ૧૧૧

કેટલાક ભાઈઓ શિક્ષક કે વિદ્યાર્થીઓ નથી રહ્યા, છતાં ડા. ૧૧માં માસિકનો લાભ લે છે. રૂપિયા દોઢ રૂપિયાને માટે દાખ પાટીદાર ભાઈ આવી પામરતા નાજ દેખાડે અને તેઓ ડા. ૨ મોક્ષી 'પાટીદાર' મંગાવે એમ ઇચ્છીએ.

જે દાખ શિક્ષક, વિદ્યાર્થી કે જેન આ ફંડનો લાભ, બીજા લેઈ શકે એ માટે, પોતે લેવા ન ઇચ્છે તે પોતાનું લવાજમ પૂરા ડા. ૨૭ મોક્ષી દે.

જેનોતે વિનાલવાજમ 'પાટીદાર' આપવાના ફંડમાં પૈસા આવશે તો વિનાલવાજમ માસિક લેવા ઇચ્છનાર જેનોતે સંવત ૨૦૦૦માં તેવી રીતે આપી શકાશે. આશા છે કે સ્ત્રીવાચનથી સમાજને લાભ છે, એવું માનનાર ભાઈજેનો આ યોજના તરફ પોતાનો ઉદાર હાથ લંબાવશે.

લવાજમ આપવાનાં સ્થાન :

દેશમાં

- છટાણા : ભાઈ સોમાભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ
 નડિયાદ : ભાઈ સોમાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, ભવાનીદાસની ખાત્રી, દેસાઈ વસો
 નાર : ભાઈ જીવાભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ, મોટી ખાત્રી
 મુંબઈ : મેસર્સ જીવાભાઈ બી. પટેલ એન્ડ સન, ૨૨૯, આરમ બંગ્લો, જેતવાડી મેન રોડ, બારમી ગલી સામે
 વસો : ભાઈ કાળિદાસ લલુભાઈ પટેલ, સહકારી બેંક, લિ.
 વડોદરામાં 'આર્ય મુદ્રારક' પ્રેસ હજી બંધ હોવાથી ત્યાંના જે ગ્રાહકોનાં લવાજમ દિવાળી પહેલાં આવી નહિ ગયાં હોય તેમને કાર્તકનો ચંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

વિદેશમાં

- કંપાલા : ભાઈ સોમાભાઈ આર. પટેલ, C/o એલ. એન્ડ જો., લિ.
 ફરીઓ : „ રણછોડભાઈ જી. પટેલ, પો. બો. ૪૦
 જિન્ન : „ રાવજીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ, પો. બો. ૧૪૩
 ડાંગા : „ મહીજીભાઈ કાળિદાસ પટેલ
 રેસલામ : „ અંબાલાલ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૬૨
 તૈરોબી : „ મોહનભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ, રિંગલ પ્રેસ
 તકુર : „ નારજીભાઈ મકનદાસ પટેલ, C/o મેસર્સ ઇન્સાદિમ ફરીમંગલની કું.
 મોગ્યાસા : „ રમજીભાઈ ન. પટેલ, પો. બો. ૧૧૦
 બ્યાલે : „ ધનજીભાઈ લાલાજી પટેલ, પો. બો. ૧૧૧

પાટીદાર

ચત્તિષ્ઠત જામત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોધત ।

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા દુર્ગમ્પથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ॥

સં. ૧૯૪૮
વર્ષ ૨૦

આઠમું

ભાદરવો
અંક ૧૧

આલો, આમાં તો ફાવ્યા

નાગજીભાઈ, ચંપાના વિવાહની ભાંજગડ સારૂ થઈ ત્યારથી, પોતાની સલાહ-સૂચના આપ્યા કરતા હતા. એમની દૃષ્ટિ પ્રમાણે એમણે કેટલાય વખત નરેન્દ્રને કહ્યું હતું કે બીજો ક્યાંય આયોડિયાં માર્યા વગર અંબાલાલ ચોકસીને ત્યાં બેગી નેગો હાનાનો અર્થ સમજવા દીધા વગર નરેન્દ્ર, 'નેધથુ' કંઠી વાત ગળી જતો.

વળી ચોકસી આજળ સુનીલાઈની લાગવગ સારી પહેાચે એવી હતી અને નરેન્દ્ર એની સલાહને પ્રથમ માન આપતો હોવાથી નાગજીભાઈએ સુનીલાઈ સુધ્ધિને કાને વાત નાખેલી.

સુનીલાઈએ હા તો નહોતી પાડી, પણ આશા આપી હતી: "નેધએ છીએ, બીજો કાઈ સારો ભણેલો મળે છે તો. નહિ તો એ તો છે છે ને છે જ!"

નાગજીભાઈને એમાં કાઈ જાતનો સ્વાર્થ ન હતો. એમને મન તો ઘર સારું ખાતું પીતું ને છોકરું ધણે વળગેલું, એટલું મળે તો સારું. છેવટ વિદ્વલ વાવજી નક્કી કરવા ચોકસીને બોલાવી લાવ્યા છે, એ વાત જાણતાં એમને ચટપટી થઈ. એ નરેન્દ્રને ઘેર ગયા. એ તો હતો નહિ, એટલે એમણે રવાનાને વાત કરી: "મોટાં ભાભી!"

"આવો લાઈ, શું કહો છો?" રવાનાએ અંદરના ઓરડામાંથી આવકાર આપ્યો.

"વિચાર્યા ને વિચારમાં આ એક છે તેમ જવા બેઠું!"

"કાની વાત કરો છો?"

ચુનીલાઈએ માણસ મોઝી ખમર કદાની ત્યારે જમીને જગ સૂતા છે એટલે જી રો છે તરત આવશે એવો જનામ આયો ઊઠાલાઈ આ બધી અગત્ય સમજતા હતા ચુનીલાઈને ત્યારી માણસ ખોલાવવા આવ્યો છે, તે ખમર ચો સીને એમણે પડનાજ દીવી નહિ કાઢ્યું એને મેળવા એમણે અહીં જાવીને તરત ખમર ખાસી હતી, પણ કચેરીને ગમે એટલે ગયા છે એની ભાગ મળી હતી

ચાતો વખત થયો જતા કોઈ ન આયુ એમને ચુનીલાઈએ જાતે તપાસ કરી જંધા ઊડીને આ પાણી કરી ગળ્યા માગતા હતા

“જોરો હો! કંઈ બહાર ગયા હતા ને” ચોમ્મીએ ચુનીલાઈને જોતા પૂછ્યું.

તમને મગનાનું હશે તે મિથ્યા થાય? ગાડી ચૂખ ગયો, મેં તો જાણ્યું કે તરત માણસ મોઝયો હતો, ચુનીલાઈએ નીચે મેસતા કહ્યું

એતો જનામ વચ્ચે ઊઠાલાઈએજ આપ્યો ‘તે વખતે બધા ઊઘતા હતા, એમને મેં જ કહ્યું હતું કે જી રો ગેટને આવશે’ અને વધુમાં ઉમેર્યું ‘ત્યાં આનંદની જ તૈયારીમા હતા’

મોપારી મુખમાં નાખતા ચુનીલાઈએ કહ્યું “ચાલો ત્યારે”

જેમ દીન ચાપ તેમ સાર માની ઊઠાલાઈ મોપાર ‘બેન ને હવે, જવાય હ’

પણ ચોમ્મીય આ વાતવગરથી ગૂંચળાતા હોય તેમ બોલ્યા “ચાલો ને ત્યારે, ત્યાં જોસીશું”

હવે ગયા મિના છૂટકો ન હતો, એટલે ઊઠાલાઈ એમને એજાન્ટ ન મગે તેની મગજ ગળતા બોલ્યા, અને બીજા હવે વેગવાનું કગતા હતા તેમને પંપુ આપેજ ક્ષીધા

‘બધાએ પાછી ત્યાં જ લગનનીજ વાતો ચનારી

‘આ સાલ તો જમરો લગનગાળો જાગ્યો છે ને?’

‘જમરો શું વાતજ કરાની નહિ ને!’

‘આમ મોનારી બહુ છે અને બીજા જાણુ લગતોયં ગેટલા જાગ્યા છે મોપારી હોય એથી કંઈ પણુ ના જેવી કન્યા ઘાલી મુમણ?’

‘એતો ચૈનમા પચક મેકું એટલે જ માતન ગયો આગળ અધિક ને, આવે છે એમને જે ધમાત ગશે તે મધી વૈશાખમા છે”

“અને પાછું આવતું વરસ સંઘસનું આવે છે ને?”

“એ તો લોકો દર વરસ એવી જ વાનો કરે છે.”

એ વાતમાં ઝાઝું ધ્યાન ન આપતાં ચોકસીને સુનીલાધએ આંખના ધસારામાત્રમાં અર્ધી વાત કહી દીધી. ચોકસી હવે એકાન્તમાં વાંતચીત કરવા મોકિ શોધવા લાગ્યા.

પણ પળે પળનો હિસાબ રાખતા છોટાભાઈએ ચોકસીનું મન વાતમાં ન લેતાં પૂછ્યું : “કમ, તમે કંઈ બોલતા જ નથી?”

અંબાલાલ મોં જગાડીને બોલ્યા : “પેટમાં જરા ચૂંકાતું હોય એમ લાગે છે.”

હવે અહીંથી બીકવાનો સારો મોકો મળ્યો છે માની છોટાભાઈએ કહ્યું : “ચાલો ત્યારે ઘેર ચૂર્ણ જરા ફાકંને એટલે બેસી જશે.”

અંબાલાલે પહેરણ ઉતારવાની તૈયારી કરતાં કહ્યું : “ના, ના, એ તો જાજર જાજરા એટલે ઠીક થઈ જશે.”

“ચાલો ત્યારે.” કહી સુનીલાઈ નીચે જાજરમાં લેઈ જવા બિમો થયો.

પોતાની બાઈમાં નિષ્ફળ જતાં છોટાભાઈએ દાંત કચકચાવ્યા.

નીચે અગાશિયામાં જાજરના પગથિયા આગળ વાત શરૂ થઈ.

સુનીલાઈ : “શું નક્કી થયું?”

અંબાલાલ : “શાનું?”

“તેય પાછું મારે કહેવાનું?”

“ત્યારે કલા વગર શી ખજાર પડે?”

“તમે આવ્યા હશે તે જાણ્યા કર્યા વગર?”

“મને તો છોટાભાઈ પરાણે જોતી લાગ્યા. આ બધી ધમ્મલ તો અહીં આવ્યા પછી જાણી.”

“પણ હવે તો જાણી ને?”

“હા.”

“એટલે વિચાર તો કર્યો હશે ને?”

“એમ એકદમ કંઈ કાઠને પૂછ્યા ગાછ્યા વગર હું હા પાડી દઉં એવો? અહીંની જ વાત હોય અને તમને ન પૂછું એ બને?”

“હોંડી તો બેઈ ને?”

“સાધારણ ઠીક છે. તમે શું કહો છો?”

“હું શું કહું? તમારી મરેહની વાત છે પણ....” સુનીલાઈ અચકાયો.
“શું? શું?”

“નરેન્દ્ર ઘેર નથી, નહિ તો તમને જેવું હોત તેવું કહેત.”

ઝોતી વાત તો પહેલાં થઈ ગઈ હતી. કન્યા સારી છે. ઘરમાં સંસ્કાર-
જગવણી છે, એટલું તો એ વિશાળી વાતાવરણમાંથી ય જાણી ચૂક્યા હતા.
અને એ મળતી હોય તો એમને વિલપ્ત ખમવામાં શો વાધો હતો? વિચારને
અતે એમણે પૂછ્યું: “કપારે આવવાના છે?”

“એ પાંચ દહાડે તો આવશેજ.”

“ત્યારે તે પછી કહેજો.”

“પણ ત્યાં સુધી અહીં બંધાઈ ન જતા.”

“ના, ના, તે વિના અહીં મારું પોષણ ચાય એવું લાગતું નથી.”

“ના, કંઈ એટલું બધું ખરાબ નથી.”

“ત્યારે એટલું બધું સારું શું છે?”

“એ તો છોટાલાઈ જાણે.”

“છો ને એ બધું મોટું દેખાડે, પણ હું ક્યાં સમજું એવો નથી?”
અને એતો અંત લાવતાં સુનીલાઈએ ખૂબ પાટી: “પાણી લાવજો જોઈએ.”

અવાજ સાલગી જાણે તૈયારજ હોય તેમ પંદર સત્તર વર્ષની યુવતી
પોતાનું અંગ અને તેટલું સંકોચીને, મુખ ઉપર લજ્જાના લાવસહ, છોટો
મુકીને પાણીના ડેલાની માફક સરી ગઈ. અને એ એક ક્ષણમાં ય એનાં
સંસ્કાર ને સૌન્દર્ય અજાનાં ન રહ્યાં.

ઉપરથી સુનીલાઈએ ઉમેર્યું: “આ જ નરેન્દ્રની બેન-ચંપા.”

“એમ!” એ કન્યા પોતાના ઘરમાં આવે તો ઘર ઉગળી નાખે, એવું
કંઈક ચોક્કસી મુખ બંધ કરી બેઠાયા: “તમારાં આવતા પહેલાંજ મેં તેને
અહીં બોલાવી હતી.”

વેપારમાં હમેશ પૈસાનો જ હિસાબ ચલુતા અને જે ધંધામાં ચોખ્ખાભાર-
નીય હિમત છે તેવાને જ હાથ અકાડતા આ ચોક્કસીનું વેપારી મગજ
એને જોઈ ક્ષણિક તો ભગાઈ ગયું કે કંકુ અને કન્યા મળતી હોય તો ય એ
પુત્રવધૂ તરીકે સ્વીકારવા જેવી તો ખરી.

પોતાનું કામ સમાપ્ત થતાં સુનીલાઈએ કહ્યું: “ચાલો, હવે ઉપર,
છોટાલાઈ ઉંચા નીચા થના હશે.”

આલો, આમાં તો કશુંયો

તે એમ કંઈ એ ખૂલે વાત કરે, માટે હું એકદમ સધાઉં એવા ક્યાં છું? એને ઉપર જતા પહેલાં નરેન્દ્ર આવશે એટલે પોતે જાતે આવી જશે, એવું ચોક્કસ છતાં કાંઈ જાતની હોના વિનાની વાત ચુનીલાઈએ કરી કામ પતાવ્યું.

અપોરે જમવા બેઠી વખતે લગભગ અધુરું થયેલું લાગતું કામ સાંભળે એ વિદાય થયા ત્યારે કાંઈ જાતની ચોક્કસ ખાતરી આપ્યા વગર એ તો હું ઘેર બધાની સંમતિ લેઈ જે તે જાગૃતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો લખી જણાવીશ એવી-ગોળ ગોળ વાત કરી, ત્યારથી જ છોટાલાઈ સમજી ગયા કે એનું નામ કંઈ નહિ! આત્રા કામ તે વળી કાગળપત્રથી ચતાં હોય તો મુંઝવે છે?

સહિયાદ, તા. ૬૨૭૭

૬ થીર પેટલીકર

લગ્નોત્સવનો આનંદ

લગ્નોત્સવનો અર્થ વિચિત્ર માટે કેવળ કાયદાઓનો જ આધાર લેવા પડે એવી સ્થિતિ હજી આપણે ત્યાં આવી નથી. આથી લગ્ન એ એક મોટું ઉત્સવનો પ્રસંગ બની રહે છે. એ ઉત્સવ હવનવિગ્રહમાં ઘણાંતે ધસી નાખતાં માણસ માટેય પરમ આનંદનો અવસર બની રહે છે. એ આનંદ સ્વાભાવિક છે. હવનમાં લગ્નોત્સવ એ એક પર્વ સમાન છે.

પરંતુ પ્રસંગની મહત્તાથી એ પૂરવાર નથી થતું કે એમાં દોષો નથી અથવા એમાં સુધારાને અવકાશ નથી. આથી હાલના સામાજિક અને આર્થિક સંબંધો કવા છે, ઉત્સવની બિજવણી કેટલે અંશે ઐચ્છિક રહી છે, માનવ હવન એથી સહ જન્યું છે કે અસહ, વગેરે અનેક મુદ્દાઓ ઉપર વિચાર કરવાની જરૂર બિચી રહી છે.

સામાજિક અવકાશ જ એવા છે કે તે ઐચ્છિક રહી રહી નહિ. જનમતિય, પગારની ખંદતી, વેપારમાં નફો, પરીક્ષા પાસ કરવી, વગેરે પ્રસંગો બિલાં કરી શિષ્ટ વર્ગમાં પરસ્પર જગણુ આપવાનો હવે જોણું ગિવાજ જ થઈ પડ્યો છે. પણ એમાં ઐચ્છિક તત્ત્વ કેટલું રહે છે? પોતે જોતે ત્યાં જમ્યાં હોય તેવાં નામ નોંધી રાખી લગભગ તેટલી જ વખત ગમે તેવાં નિમિત્ત બિલાં કરી અર્થેના નિમિત્ત વગર જમણુ આપવાં પડે છે. એમ ન થાય તો અંદર ખાતે વાત ધાય એ પણ સામાન્ય છે, ખસ, આ જ વાત મૂળે મરહુઆત, પણ

મોજી લગમગ દરુઆત નેવા જાતિજોગનના પ્રસંગોને લાગુ પડે છે. અંદી પૂર્વ આદિકમાં નિમિત્ત જોમાં કરીને કે ક્ષેત્રનિમિત્ત મોટાં જોગને (નાનાં જોગને મો સાવ સામાન્ય છે) થાય છે અને તે આગે તો ગરુઆત છે, પણ મનિવસ્તુલાય એવો છે કે તે આવા પ્રસંગો વધે તો આરતે આરતે આ જોગનસમારજો દરુઆત થઈ પડે. અંદીની દરલીકે જાતિજોમાં તો ક્યારનું જે જોગ બનવા પામ્યું છે.

સંયત્તા સામાજિક ઉત્સવોમાં જોગનનો આનંદ સર્વોપરિ છે. આથી લગ્નોત્સવના આનંદમાં ખીજ અનેકવિધ કાર્યક્રમો જતાં જોગનાનંદનું મુખ્ય છે. પાટીદારોમાં દર્યાક વર્ષ પહેલાં લગ્નખર્ચના જોગનમાં મુખ્ય રકમ જોગનની ગણાતી. તે પછી તેમાં સુધારો મયો : જનનનો ત્રીજો દિવસ કપાયો અને જનનમાં જોઈ માણસો લેઈ જવાં જોમ થયું એટલે જો રકમ હવે મોટી રહી નથી. જોકે આ પરિસ્થિતિ પાટીદારનાં પ્રારંભગતે લાગુ પડે છે, ખીજ જોગમાં જનનમાં હજુ જે ધાડાં લેઈ જવાનું અને ગામમાં પણ ગામને જોગને જમારવાનું ચાલુ છે અને તે લગમગ દરુઆત છે.

પણ એ જોગનમાં આ જોગનની જ રકમ મુખ્ય છે જોગ નથી. જોમ હોત તો પ્રારંભમાં કોઈ પ્રશ્ન જ ન હોત. ખીજ ઘણા જોગન ગણાયવા બાકી રહે છે. સુધારક માત્ર જોગનના ખર્ચ સાથે જ ગેદાપોદ મચાવે છે. સમાજના પીડ અને ખાઈ પડેલા આગેવાનો, જેમાંના ઘણા તો સુધારકમાં પણ ખપે છે, તેઓ જનમાં માત્ર ૩૦-૩૫ માણસને અને ગામમાં પણ પિત્રાઈએને જ જમીડવાનું રહે છે; પણ ત્યાર પોતાને ફાયદો પડે તેવાં ખર્ચ એના બદલામાં તેઓ કરાવે છે. અંસમાન સંબંધ થાય તો પરજીની મોટી રકમ અને સરખે સરખામાં પણ કપડાં અને દાંડીના પ્રથમથી જ નક્કી કરવામાં આવે છે. જોગનના સુધારાને અમલમાં મૂકવા જતાં આવાં ખર્ચ ખૂબ વધી ગયાં છે. આથી લગ્નખર્ચ ઘટવાને બદલે બે દરાકા પહેલાં હતો તેથી જે બમણો અને ત્રણ ગણો થઈ ગયો છે. ત્યારે આ ઉત્સવ, જેમાં પિત્રાઈજો, સગાં સંબંધીજો, સ્ત્રીજો અને બાળકો આનંદ લેઈ રહ્યાં હોય છે, તેમાં કન્યાનાં માંગણને લાગે તો દેવાહાળી જ રહે છે!

પાટીદાર ઉપર સામાજિક જોગને બારે છે. એના ઉપર જેવો જોગ પડે તેવો જોગે પ્રાણીજોમાં તો માંચ ગમેડા ઉપર જ પડે છે! પણ હા, તેને ગમેડા સાથે સરખાવવાની કોઈ મતલબ નથી. તે તો હાથીની માંક બાદશાહી સલાવનો, અકલવાન અને રેકલો છે. એટલે તેને હાથી સાથે જ સરખાવીએ.

મહાકાય હાથી મદોન્મત્ત છે, માત્ર તેના કાનમાં મચ્છર ઘૂસી જાય તો જ હેરાન થાય! પાટીદારને પણ જો ધીરનાર (વાણિયો અથવા ગમે તે શરાફ) મળ્યો, એટલે એનું આવી બન્યું. હાથીની માફક જોરથી અંગડા પાડતો મરજો.

પાટીદારનાં ઘણાંખરાં ગામો એક બાપની પ્રજાથી વસેલાં છે. કુટુંબની મહત્તામાં અથવા કુળવાનમાં જો સાદું, ત્રેખકું, નાતરૂં નાં થયું હોય તો જોયે આવવામાં તેને કોઈ નડતર આવતું નથી. બીજી સાતિઓમાં કુલીનતા ભલે જોવાય, પણ ત્યાં પૈસો એ મુખ્ય ચીજ છે. પાટીદારને મન પૈસો એ કોઈ ચીજ નથી. એ તો આવે અને જાય, ગમેલી આખર પાછી આવતી નથી જ. કુલીન હોવા છતાં કોઈ ગરીબ છે, કોઈ તવંગર છે, પણ ખર્ચ કરવામાં સૌ સરખા છે. પ્રસંગ આવ્યે તે પોતાના સ્વભાવ ઉપર જવાના જ. સ્વમાની, જક્કી અને લીધું ખાધું લગલગ તેટલું જ અથવા અને તો વધારે પરત કરવાનો તેનો સ્વભાવ છે. આથી જ તેનાં અવસરખર્ચ મરજીઆત દેખાવા છતાં ફરજીઆત જેવાં છે. તે કરજના બોજમાં દટાએલો રહે છે. આથી વધતી જતી છવનની જરૂરીઆતો અને ઘટતી જતી કમાણી તરફ જઈ રહેલાં સંતાનો અને બીજી તરફ બાપદાદાને ચીસે ચાલી તેમની પ્રતિજ્ઞા જળવવા માટે મરી શીટતાં તેનાં વડીલો વચ્ચે ધર્મથી ચાલી રહ્યાં છે. નવો યુવકવર્ગ વારસામાં જ ફરજનો બોજો મળે અને છવન-છવવા જેવું ન રહે, તે નથી ઇચ્છતો; પણ ત્યારે શું કરવું તે પણ તેને સૂઝતું નથી, એટલે કમને ચાલતું હોય એમ જ ચાલે છે.

આમ લગ્નોત્સવના ભેગી જ કરુણતા પણ વણાએલી છે. એ સ્થિતિ અવસરને દિવસે જ આવી પડે છે એમ નથી. વેવિશાળ શોધવામાં મહિનાઓ અને વર્ષો વીતી જાય છે. પરંતુ અને તે ન આપવાની હોય તો સંરખે સરખામાં પણ કપડાં અને દાગીના બાબતમાં સામો પક્ષ હો પાડે ત્યાં સુધીની હડે નક્કી કરવામાં અધાગ મહેનત પડે છે અને નિષ્ફળતાઓ મળે છે, સ્વમાને ધવાય છે અને ધક્કા ખાવા પડે છે, કંઠો કે જોડાનાં તળીયાં ધસાઈ જાય ત્યાં સુધી સામાના ઉમરા ધસવા પડે છે. કદીકે હતાશ થઈ ખાવાતું પણ ભાવતું નથી; ગામ ઉપર ગામ, ખડકી ઉપર ખડકી અને ઘર પછી ઘરની તપાસ; જિતરતું ગમતું નથી અને સાફ મળતું નથી એ સ્થિતિ; દોડદોડી, ઉગ્ગગરા, ત્રાસ અને અંતે જે નિરાશા સહન કરવી પડે છે તે મહામહેનતે ગોઠવાએલા સારા યે ઉત્સવના આનંદનો ત્રાસ કરી જાય છે. બંગાળના લડલોકમાં કન્યા પિતાના જે હાલ છે તેથી આપણા પાટીદારમાં જરા યે જિતરતા નથી.

વાચક, આવાં કન્યાનાં માગણો અથવા નડીલો એક નહિ પણ અનેક
તો નથી જોવાં? મારી છેડી રત્નમાં (સં. ૧૯૯૨માં) મેં તેા આવાં કન્યા-
વિવારક કન્યા અનેક વખત જોવાં છે. અને ત્યારે થાય છે કે જે આજની
આવી પરિસ્થિતિ આખો ઉત્સવનો આનંદને લાગણી જતી હોય અને તે લાગણી
છેલ્લો તેા તેમાં અવરજ સુધારો થવો જોઈએ. લગ્નોત્સવની મહત્તા અને
ઉત્તમમાં તેની જરૂરીયાત સ્વીકારવા સાથે તેનાં કડવાં પરિણામો સામે આપણે
આખો ખર્ચ ન કરી શકીએ.

પરંતુ ઉપાય શો છે? અને હોય તો-તે શી રીતે અમલમાં મૂકી શકાય?

લગ્નોત્સવનો આનંદ વર જોને કન્યા બન્ને પક્ષે સમાન છે. બન્નેનાં
વડીલો, પિત્રાઈઓ અને સગાંવડાણાં વિવાહ મહાલે છે. લગ્નસંસ્થા એ સમાજ-
બધારણનો વિભાગ છે, પણ તેથી લગ્નોત્સવના કાર્યક્રમોમાં સુધારો થાય તો
એ બધારણને જરૂરે આંચ આવે તેમ નથી. એવો ભય બતાવનારા લગ્ન-
સંસ્થાને સમજતા જ નથી. સુધારો લગ્નસંસ્થાને અને સમાજને તુકસાનકર્તા
હોય તો તે સુધારો નથી જ, સ્વચ્છંદી અથવા મતલબી લોકોએ પીડામાં
વધાવેલી પીડા જ છે. તુકકાને અને બીડીને બદલે સીગાર અને સીગારેટ વહેંચવાં,
ચૂંકાને બદલે બીજાં પીણાં લાવવાં, પહેરવેશ નાનુકે કરી નાખવા અને ઉધાડે
બરડે જોડવાની જગમગે લીધે નેપ્થીન અને પંખા વહેંચવા, -ચગેરે નવા સુધારા
જોડવા સુવર્ણવર્ગને હાથે થવા છે તે અફસોસની વાત છે. આ સુધારા અથવા
બધાર લગ્નોત્સવનો વિભાગ છે, પણ જ્યાં સ્ત્રીની જ મેરેજ થાય, જ્યાં ગમે
ત્યારે છૂટાછેડા કરવાનો હક હોય, વડીલોની સલાહ પણ ન લેવાય કે ઉત્સવ
જેવું કંઈ ન હોય તો તેવા સુધારા આપણી લગ્નસંસ્થા ઉપર જ ધા ફરનારા
છે. પણ છૂટાછેડા માટે જુદો લેખ ન લખતાં આટલું જ લખીને જોસી રહું તો
મારા ઉપર ધણાનો ખોફા જોતરે એમ છે, એટલે આ લેખગાળામાં જ બીજી
વખત એ વિષય ઉપર લખીશ.

સલાહ આ છે કે લગ્નોત્સવનો જોગને કન્યાપક્ષને શિરે જ શા માટે?

ઉત્તમનો આનંદ તો બન્ને પક્ષે સમાન છે. ગાયોની માફક કન્યાઓ પણ
જાનમાં આપણી એ સમય વડી ગયો છે. આ સુગમાં પણ કન્યાપક્ષ જ
ઓશિયતો રહે જોડી રિથિનિમાં ક્યાં સુધી નભારીશુ? સ્ત્રીસમાનતાની હદ
કેટલી નક્કી કરવી? શા માટે બન્ને પક્ષે લગ્નખર્ચમાં સમાન ભાગીદાર ન
હવાં જોઈએ? જમણનો ખર્ચ જોઈએ થઈ શકે તેમ છે, થવા લાગ્યો છે.